శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీమన్నిఖిల జగదభ్యర్హిత విశ్వజనీన నిగమాంత సిద్ధాంతపారావారపారదృశ్వనా
శ్రీమన్నారాయణ వివర్తేన భగవతా వ్యాసమహర్షిణా ప్రణీతః
పాఠశ్రవణాదిభి శ్చిర సంచిత భక్తజనైనోధ్వాంత విద్రావణచంద్రీయమాణః
సర్వపురాణప్రకాండమిత్యశేష విపశ్చిత్తోష్టూయమానః ఈప్సితార్థవిశ్రాణనాలంకర్మీణః

దశమాది స్కంధత్రయాత్మకః

అయం

శ్రీభాగవతగ్రంథః

శ్రీమద్వాదాంబపద్యాతత్త్వబుభుత్సూనాం భగవన్నమస్యాలాలసానామ్మహతాముపకృత్యై

వావిళ్ల॥ రామస్వామిశాస్త్రిణః

పుత్రేణ

వావిళ్ల॥ వేంకటేశ్వరశాస్త్రిణా

శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితయా భావార్థదీపికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా
వేదాంతార్థ ప్రతిపాదకేషు స్థానేషు విశిష్టాద్వైత వ్యాఖ్యయాచ సంయోజితః
ఆర్షప్రయోగప్రక్షిప్తశ్లోకాద్యవగమాయ నక్షత్రచిహ్నకుండలీకరణాద్యనేకలింగైస్సమ్మేళితః

అవిశ్రాంతాంక్యమాన సంస్కృతాంధ్రద్రావిడగ్రంథాకృతిజాతే

శాస్త్రసంజీవిన్యాఖ్యముద్రాయన్త్రే

భద్రముద్రాక్షరైస్సమ్ముద్రితః
త్ర్యుత్తర పంచసహస్రేషు కల్యబ్దేషు వ్యతీతేషు
శుభకృన్నామసంవత్సరే సమాప్తిమభాక్షీత్.

౧౯౦౩ సం॥

చెన్నపురి.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీకృష్ణాయ-పరబ్రహ్మణేనమః.

హ రిః ఓ మ్.

శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవిరచిత

శ్రీమద్భాగవతాంతర్గత దశమస్కంధాధ్యాయ కథాసంగ్రహశ్లోకాః

శ్రీమద్వేదవ్యాస మహర్షయేనమః ॥ అస్మద్గురుభ్యోనమః ॥ ౧ ॥ కృష్ణావతార చరిత శ్రవణామృతని
ర్వృతః । ఉక్తానువాదేనాత్సుక్యా ద్రాజాపృచ్ఛతితత్పునః ॥ తత్రతు ప్రథమే కంస స్స్వమృత్యుం దేవకీసు
తాత్ । శ్రుత్వా భీతో వధీత్తస్యాష్షడ్గర్భానితివర్ణ్యతే॥ ౨ ॥ ద్వితీయేకంసఘాతాయ దేవక్యాగర్భగోహరిః।
బ్రహ్మాదిభిస్స్తుతస్సాచ సాంత్వితేతినిరూప్యతే॥ ౩ ॥ తృతీయేనిజరూపేణ సంభూతస్తుహరిస్స్వయమ్ । పితృ
భ్యాంసంస్తుతోనీతః పిత్రాభీతేనగోకులమ్॥ ౪॥ చతుర్థేచండికావాక్య మాకర్ణ్యాతిభయాకులః । దుర్మం
త్రిభిహితం మేనేకంసోబాలాదిహింసనమ్॥ ౫ ॥ పంచమేజాతకంనంద స్సూనోఃకృత్వామహోత్సవమ్ । గ
త్వాతుమథురాంప్రాప వసుదేవాగమోత్సవమ్॥ ౬॥ షష్ఠేసఖ్యుర్గిరానందో వ్రజంగచ్ఛన్ హృతాంఘ్రిపః। దృ
ష్ట్వాతురాక్షసీంతస్యామృత్యుంశ్రుత్వాసవిస్మితః॥ ౭॥ ఉత్క్షిప్తశకటంవ్యోమ్ని తృణావర్తమధిక్షిపన్ । దగ్ధ్వాయ
న్విశ్వమాస్యేచ కృష్ణఃక్రీడతిసప్తమే॥ ౮॥ అష్టమేనామకర్మాస్య బాలక్రీడాకుతూహలే । మృద్భక్షణాదియా
గేచ విశ్వరూపం నిరూప్యతే । విశ్వరూపాదిబాలస్య నిశమ్యాశంకినఃపితుః । నామకృద్గర్గవాక్యేన నిజంత
త్త్వమసూచయత్॥ ౯॥ నవమేపయఉత్సిక్తే గత్వాగోప్యథతత్కృతమ్ । విలోక్యభాండభంగాది కృష్ణందామ్నా
బబంధతమ్ ॥ తత్సోదరాశ్రితంవిశ్వం దృష్ట్వావిస్మితచేతసః । బంధనద్వ్యంగులాపూర్త్యాపూర్ణతాంసో
వ్యదర్శయత్॥ ౧౦॥ దశమేపాతయద్రాజ న్నంతరాయమళార్జునౌ । తత్రతాభ్యాంచ దేవాభ్యాం కృష్ణస్తుస్సం
త ఇతీర్యతే॥ ౧౧॥ ఏకాదశేసమాగత్య బృందావనమథార్భకైః । వత్సాన్పాలయతానేన హతౌవత్సబకాసురౌ॥
౧౨॥ ద్వాదశేతుమహాసర్ప వపుర్ధరమఘాసురమ్ । వత్సపాలగిళంక్రుద్ధో గళేహన్నితివర్ణ్యతే ॥ మహాబకగ
క్రీడా కేవలస్యనకౌతుకమ్ । ఇతీవాఘాసురముఖేససఖఃప్రావిశద్ధరిః॥ ౧౩ ॥ త్రయోదశేహరద్బ్రహ్మా వత్సా
న్వాలాంశ్చమాయయా । తదాతత్సర్వరూపోబ్దం కృష్ణఃపూర్వవదాచరత్॥ ౧౪॥ చతుర్దశేద్భుతంద్రష్ట్వాపూ
ర్వాగంపకనిశ్చయమ్ । అనీశఃకతుమస్తౌషీ త్కృష్ణంబ్రహ్మాతిమోహితః॥ ౧౫॥ తతఃపంచదశేధేనుపాలనం
ధేనుకార్దనమ్ । కాళీయక్ష్వేళతోగోప రక్షణంచనిరూప్యతే॥ ౧౬ ॥ షోడశేకాళియస్యోక్తో నిగ్రహోయ
మునాహ్రదే । తత్పత్నీభిస్తుతేనాథ కృష్ణేనానుగ్రహఃపునః॥ ౧౭॥ నాగంసప్తదశేనాగా లయం తం నిరయా
పయత్ । బంధూంశ్చసఖిసక్షిత్రాతా సుప్తాం స్తత్రదవాదపాత్॥ ౧౮॥ అష్టాదశేతతోగ్రీష్మే వసంతగుణ
లక్షితే । అఘాతయద్బలేనాలం ప్రలంబంలీలయాహరిః॥ ౧౯॥ ఊనవింశేనివిష్టంతు గోపగోకులమచ్యుతః।ముం
జారణ్యమరణ్యాగ్నే రరక్షత్సన్నిపానలః॥ ౨౦॥ వింశేప్రావృట్ఛరచ్ఛోభా వర్ణనేనవనోచితాః। ప్రావృట్క్రీ
డానిరూప్యంతే గోపరామయుజోహరేః॥ ౨౧॥ ఏకవింశేశరద్రమ్య బృందావనగతేహరౌ । తద్వేణుస్వనమో
హిత్యా గోపీభిర్గీతమీర్యతే॥ ౨౨॥ ద్వావింశేగోపకన్యానాం వస్త్రాహరణలీలయా । వరందత్వా గతఃకృష్ణో
యజ్ఞశాలామితీర్యతే॥ ౨౩॥ త్రయోవింశేతతోగోపై రన్నయాచ్నాపదేశతః । తత్పత్న్యనుగ్రహోత్కృష్టా దీ
క్షితానన్వతాపయత్॥ ౨౪॥ చతుర్వింశేమహేంద్రస్య మఖంవ్యావర్త్యహేతుభిః । కృష్ణఃప్రావర్తయామా
సగోవర్ధనమహోత్సవమ్॥ ౨౫॥ పంచవింశేరుషాశక్రే వ్రజనాశాయవర్షతి । ఉద్ధృత్యగిరిమాసాదరక్ష
ద్గోకులంప్రభుః॥ ౨౬॥ షడ్వింశేవిస్మితాన్గోపాన్ కృష్ణస్యాద్భుతకర్మభిః । నందోగర్గోక్తిమాశంక్య తద్వైశ్వ

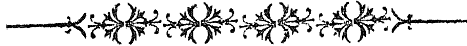
శ్రీ ర స్తు.

శ్రీకృష్ణాయ-పరబ్రహ్మణేనమః.

హ రిః ఓ మ్.

శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవిరచిత

శ్రీమద్భాగవతాంతర్గత దశమస్కంధాధ్యాయ కథాసంగ్రహశ్లోకాః

శ్రీమద్వేదవ్యాస మహర్షయేనమః ॥ అస్మద్గురుభ్యోనమః ॥ ౧ ॥ కృష్ణావతార చరిత శ్రవణామృతని ర్వృతః । ఉక్తానువాదేనాత్సుక్యా ద్రాజాపృచ్ఛతితత్పునః ॥ తత్రతు ప్రథమే కంస స్స్వమృత్యుం దేవకీసుతాత్ । శ్రుత్వా భీతో వధీత్తస్యాష్షడ్గర్భానితివర్ణ్యతే॥ ౨ ॥ ద్వితీయేకంసఘాతాయ దేవక్యాగర్భగోహరిః। బ్రహ్మాదిభిస్తుస్తతస్సాచ సాంత్వితేతినిరూప్యతే॥ ౩ ॥ తృతీయేనిజరూపేణ సంభూతస్తుహరిస్స్వయమ్ । పితృభ్యాంసంస్తుతోనీతః పిత్రాభీతేనగోకులమ్॥ ౪॥ చతుర్థేచండికావాక్య మాకర్ణ్యాతిభయాకులః । దుర్మంత్రిభిహితం మేనేకంసోబాలాదిహింసనమ్॥ ౫ ॥ పంచమేజాతకంనంద స్సూనోఃకృత్వామహోత్సవమ్ । గత్వాతుమథురాంప్రాప వసుదేవాగమోత్సవమ్॥ ౬॥ షష్ఠేసఖ్యుర్గిరానందో వ్రజంగచ్ఛన్ మృతాంపథి। దృష్ట్వాతురాక్షసీంతస్యామృత్యుంశ్రుత్వాసవిస్మితః॥ ౭॥ ఉత్క్షిప్తశకటంవ్యోమ్ని తృణావర్తమధిక్షిపత్ । దర్శయన్విశ్వమాస్యేచ కృష్ణఃక్రీడతిసప్తమే॥ ౮॥ అష్టమేనామకర్మాస్య బాలక్రీడాకుతూహలే । మృచ్ఛక్షణాదియోగేచ విశ్వరూపం నిరూప్యతే । విశ్వరూపాదిబాలస్య నిశమ్యాశంకినఃపితుః । నామకృద్గర్గవాక్యేన నిజంతత్త్వమసూచయత్॥ ౯॥ నవమేపయఉత్సిక్తే గత్వాగోప్యథతత్కృతమ్ । విలోక్యభాండభంగాది కృష్ణందామ్నాబబంధతమ్ ॥ తత్సూదరాశ్రితంవిశ్వం దృష్ట్వావిస్మితచేతసః । బంధనద్వ్యంగులోనత్వాత్ పూర్ణతాంసోవ్యదర్శయత్॥ ౧౦॥ దశమేపాతయద్రాజ న్నంతరాయమళార్జునౌ । తత్రతాభ్యాంచ దేవాభ్యాం కృష్ణస్తుస్త ఇతీర్యతే॥ ౧౧॥ ఏకాదశేసమాగత్య బృందావనమథార్భకైః । వత్సాన్పాలయతానేన హతౌవత్సబకాసురౌ॥ ౧౨॥ ద్వాదశేతుమహాసర్ప వపుర్ధరమఘాసురమ్ । వత్సపాలగిళంక్రుద్ధో గళేహన్నితివర్ణ్యతే ॥ మహాబకగక్రీడా కేవలస్యనకౌతుకమ్ । ఇతీవాఘాసురముఖేససఖఃప్రావిశద్ధరిః॥ ౧౩ ॥ త్రయోదశేహరద్బ్రహ్మ వత్సాన్పాలాంశ్చమాయయా । తదాతత్సర్వరూపోబ్దం కృష్ణఃపూర్వవదాచరత్॥ ౧౪॥ చతుర్దశేద్భుతందృష్ట్వాపూర్వాగంటకనిశ్చయమ్ । అనీశఃకర్తుమస్తౌషీత్కృష్ణంబ్రహ్మాతిమోహితః॥ ౧౫॥ తతఃపంచదశేధేనుపాలనంధేనుకార్దనమ్ । కాళీయక్ష్వేళతోగోప రక్షణంచనిరూప్యతే॥ ౧౬ ॥ షోడశేకాళీయస్యోక్తో నిగ్రహో యమునాహ్రదే । తత్పత్నీభిస్తుతేనాథ కృష్ణేనానుగ్రహఃపునః॥ ౧౭॥ నాగంసప్తదశేనాగా లయం తం నిరయాపయత్ । బంధూంశ్చసఖినశ్శ్రాంతాన్ సుప్తాంస్తత్రదవాదపాత్॥ ౧౮॥ అష్టాదశేతతోగ్రీష్మే వసంతేగుణలక్షితే । అఘాతయద్బలేనాలం ప్రలంబంలీలయాహరిః॥ ౧౯॥ ఊనవింశేనివిష్టంతు గోపగోకులమచ్యుతః। ముంజారణ్యే మరణ్యాగ్నే రరక్షత్సన్నిపానతః॥ ౨౦॥ వింశేప్రావృట్ఛరచ్ఛోభా వర్ణనేనవనోచితాః। ప్రావృట్క్రీడానిరూప్యంతే గోపరామయుజోహరేః॥ ౨౧॥ ఏకవింశేశరద్రమ్య బృందావనగతేహరౌ । తద్వేణుస్వనమాకర్ణ్య గోపీభిర్గీతమీర్యతే॥ ౨౨॥ ద్వావింశేగోపకన్యానాం వస్త్రాహరణలీలయా । వరందత్వా గతఃకృష్ణో యజ్ఞశాలామితీర్యతే॥ ౨౩॥ త్రయోవింశేతతోగోపై రన్నయాచ్ఞాపదేశతః । తత్పత్న్యనుగ్రహాత్కృష్ణో దీక్షితానన్వతాపయత్॥ ౨౪॥ చతుర్వింశేమహేంద్రస్య మఖంవ్యావర్త్య హేతుభిః । కృష్ణఃప్రావర్తయామాసగోవర్ధనమహోత్సవమ్॥ ౨౫॥ పంచవింశేరుషాశక్రే వ్రజనాశాయవర్షతి । ఉద్ధృత్యగిరిమాసాహా దరక్షద్గోకులంప్రభుః॥ ౨౬॥ షడ్వింశేవిస్మితాన్గోపాన్ కృష్ణస్యాద్భుతకర్మభిః । నందోగర్గోక్తిమాశంక్య తాదాశ్వ

ర్యమవర్ణయత్॥ ౨౭॥ సప్తవింశేతదాలక్ష్య కృష్ణస్యప్రాభవంపరమ్ । వర్ణ్యతేసురభీంద్రాభ్యాం సభిషేక మహోత్సవః॥ ౨౮॥ అష్టావింశేతతోనందా నయనంవరుణాలయాత్ । వైకుంఠదర్శనంచాపి గోపానామనువర్ణ్యతే॥ ౨౯॥ ఊనత్రింశేతురాసార్థం ముక్తిప్రత్యుక్తయోహరేః । గోపీభీరాసనంరంభే తస్యచాంతర్ధికౌతుకమ్॥ ౩౦॥ త్రింశేవిరహసంతప్త గోపీభిఃకృష్ణమార్గణమ్ । ఉన్మత్తవన్నియతం భక్తిమతీభిర్వనేవనే॥ ౩౧॥ ఏకత్రింశేనిశాయాంతాః పునఃపులినమాగతాః । కృష్ణమేవానుగాయంత్యః ప్రార్థయంతేతదాగమమ్॥ ౩౨॥ ద్వాత్రింశేవిరహాలాప విక్లిన్నహృదయోహరిః । తత్రావిర్భూయగోపీస్తాః సాంత్వయామాసమానయన్॥ ౩౩॥ త్రయస్త్రింశేతతోగోపీ మండలీమధ్యగోహరిః । ప్రియాస్తారమయామాస ప్రౌఢిసీవనకేళిభిః॥ ౩౪॥ చతుస్త్రింశేఽహినాగ్రస్తం నందంహరిరమూముచత్ । విద్యాధరించాంగిరశ్శాపా చ్ఛంఖచూడంతథావధీత్॥ ౩౫॥ పంచత్రింశేవనంయాతే కృష్ణేగోకులయోషితః । యుగ్మశ్లోకానుగీతేన నిన్యుర్దుఃఖేనవాసరాన్॥ ౩౬॥ షట్త్రింశేనిహతేరిష్టే నారదోక్త్యాబలాచ్యుతౌ । వసుదేవసుతౌజ్ఞాత్వా కంసోఽక్రూరంసమావిశత్॥ ౩౭॥ సప్తత్రింశేహతేకేశి న్యచ్యుతోభావికర్మభిః । నారదేనస్తుతఃక్రీడన్ వ్యోమానురమథావధీత్॥ ౩౮॥ అష్టత్రింశేయథాధ్యాయ న్నక్రూరోగోకులంగతః । తథైవరామకృష్ణాభ్యాం గృహంనీత్వానుసత్కృతః ॥ ప్రాతఃకేశివధవృత్తే ద్వాదశ్యాంనిర్గతేమునౌ । తతోవ్యోమేహతేఽక్రూర స్స్వయంగోకులమాగమత్॥ ౩౯॥ నవత్రింశేపురీంగచ్ఛత్యచ్యుతేగోపికోక్తయః । అక్రూరేణాథకాళింద్యాం విష్ణులోకస్యదర్శనమ్॥ ౪౦॥ చత్వారింశేతతోఽక్రూరః కృష్ణంముక్త్వేశ్వరేశ్వరమ్ । ప్రణమ్యభక్త్యాతుష్టావ సగుణాగుణభేదతః॥ ౪౧॥ ఏకచత్వారింశకేహన్ రజకంప్రవిశన్పురీమ్ । తతోవరాన్‌దదౌతుష్ట స్సుదామ్నోవాయకస్యచ॥ ౪౨॥ ద్విచత్వారింశకేకుబ్జో న్నమనంధనుషోభిదా । వధస్తద్రక్షిణాంకంసా రిష్టరంగోత్సవాదిచ॥ ౪౩॥ త్రిచత్వారింశకేహత్వా గజేంద్రంరామకృష్ణయోః॥ రంగప్రవేశసౌభాగ్యం చాణూరేణానుభాషణమ్॥ ౪౪॥ చతుశ్చత్వారింశకేతు మల్లకంసాదిమర్దనమ్ । కంసయోషితఆశ్వాస స్తాభ్యాంపిత్రోశ్చదర్శనమ్॥ ౪౫॥ పంచచత్వారింశకేథ పితృనందాదిసాంత్వనమ్ । ఉగ్రసేనాభిషేకశ్చ గురావాసాత్పురాగమః॥ ౪౬॥ షట్చత్వారింశకేఽప్యాహ ముద్ధవంప్రేష్యతద్గిరా । యశోదానందయోశ్చక్రే కృష్ణశోకాపనోదనమ్ । కామచారంద్విజాతిస్సన్ పరిత్యజ్యాతిసంయతః । గురోర్జ్ఞానమనుప్రాప్య సఖ్యాగోపీరుపాదిశత్॥ ౪౭॥ సప్తచత్వారింశకేథ కృష్ణాదేశేనగోపికాః । బోధయిత్వోద్ధవస్తత్ర మనుజ్ఞాప్యాగమత్పురీమ్॥ ౪౮॥ అష్టచత్వారింశకేథ కృష్ణఃకుబ్జామరీరమత్ । అక్రూరస్యగృహంగత్వా తంగజాహ్వాయమాదిశత్ । సైరంధ్రికామమాపూర్య పూరయిత్వామనోరథాన్ । అక్రూరస్యగతఃకృష్ణ స్తేనసార్థనాసాంత్వయత్॥ ౪౯॥ ఊనపంచాశత్తమేతు గత్వాక్రూరోగజాహ్వయమ్ । రాజ్ఞస్సవైషమ్యవృత్తిం పుత్రేషు బుద్ధ్వావైషమ్యమాగమత్॥ ౫౦॥ తతఃపంచాశత్తమేతు జరాసంధభయాదివ । కారయిత్వాంబుధౌదుర్గం తంనినాయనిజంజనమ్ । కపటాత్కపటేనైవ హత్వాకైత్యానయత్నతః । అజయత్తంజరాసంధం ధర్మేస్థైవతుధార్మికమ్॥ ౫౧॥ ఏకపంచాశత్తమేహన్ ముచుకుందదృశాహరిః । యవనంముచుకుందేన స్తుతస్సన్నన్వకంపత ॥ యవనేంద్రసుతాత్కాల యవనాద్యదుభీషణాత్ । హరిహరగిరస్స్వైరం పాలనాయావలాయత॥ ౫౨॥ ద్విపంచాశత్తమేధావ న్భయాదివగతఃపురీం । అన్వమోదతసందేశం రుక్మిణ్యాద్విజవర్ణితం॥ ౫౩॥ త్రిపంచాశత్తమేగత్వా విదర్భానప్యతేహితః । రుక్మిణీమాహరత్కృష్ణో మిషతాంద్విషతాంబలాత్॥ ౫౪॥ చతుఃపంచాశత్తమేతు జిత్వారాజ్ఞోవిపక్షగాన్ । రుక్మిణంచవిరూపాస్యాక్ష భైష్మ్యాఃపాణింపురోగ్రహీత్॥ ౫౫॥ పంచపంచాశత్తమేతు ప్రద్యుమ్నోజనికృష్ణతః । శంబరేణహృతస్సోథ హత్వాతంకాంతయాగమత్ ॥ ప్రద్యుమ్నహేలాభ్యాదైశ్శంబరాహారణాదినా । కుటుంబినామపత్యాది సుఖదుఃఖమనూచయత్॥ ౫౬॥ షట్పంచాశత్తమేమిథ్యాభియోగేమణిమాహరత్ । కన్యాంజాంబవతఃప్రాప కృష్ణస్సత్రాజితస్తతః ॥ పుత్రాదికామసౌఖ్యస్య సప్తాముక్త్వాతిచంచలాం । అర్థస్యానర్థతామాహ స్యమంతాహరణాదినా॥ ౫౭॥ సప్తపంచాశత్తమేతు పుణ్యశ్లోకధవోర్వధౌ । ప్రాప్తంస్యమంత్యశోమార్ష్ట్యా కృష్ణాక్రూరాగతాన్మణేః ॥ అక్రూరమురరీకృత్య మణేఃపాత్రతయాచ్యుతః॥ ఉపామంత్ర్యతమేకాంతే సరామోగజాహ్వయమ్ ॥ ౫౮॥ అష్టపంచాశత్తమేతు కృష్ణఃపంచకరేగ్రహీత్ ।

ణాశత్తమేతుకృష్ణఃపంచకరేగృహీత్ । కాళిందీంమిత్రవిందాంచ సత్యాంభద్రాంచలక్ష్మణామ్ ॥ కాళిందీంనిజ
లాభాయ తపఃపరముపేయుషీమ్ । ఉపనేమ్యర్కప్రియావాస మింద్రప్రస్థమథాగమత్ ॥ ౫౯॥ ఊనషష్టితమేభౌ
మం హత్వాతేనాహృతో హరిః । కన్యాస్సహస్రశః ప్రాప్య పారిజాతంతతో హరత్ ॥ పరిణీయతతస్తాభి స్తన్మ
నోరథపూరకైః । ఆత్మారామోప్యసౌ రేమే తద్గృహేషుగృహస్థవత్ ॥ ౬౦ ॥ అథషష్టితమేకృష్ణః పరిహాసేనరు
క్మిణీమ్ । కోపయిత్వాతతః ప్రేమ కలహే తామసాంత్వయత్ ॥ రామారామజనానంద మహోదయవిడంబ
నైః । రుక్మిణ్యాః ప్రేమకలహం చ్ఛృణ్వన్నైశ్వర్యమీర్యతే ॥ ౬౧॥ ఏకషష్టితమేశౌరేః పుత్రపౌత్రాదిసంతతిః । అని
రుద్ధవివాహే చ రుక్మిణో రామతో వధః ॥ అష్టాధికశతద్వ్యష్ట సహస్రస్త్రీసముద్భవాన్ । కోటిశఃపుత్రపౌత్రా
దీన్ హరిర్దారైరయోజయత్ ॥ ౬౨ ॥ ద్వియుక్షష్టితమేప్రోక్త మనిరుద్ధస్యరోధనమ్ । కన్యయారమమాణస్య
బాణేనబహుబాహునా ॥ ౬౩ ॥ త్రియుక్షష్టితమేచాథ బాణయాదవసంగరే । స్తుతిజ్వరేణేశ్వరేణ బాణబా
హుంభిదో హరేః ॥ శ్రీకృష్ణశ్శ్రీహరంజిత్వా బాణబాహూనథాచ్ఛినత్ । చతుర్బాహుంవిముంచేమం దేవదేవ
దయానిధే ॥ ఇతిసంప్రార్థితస్తేన రుద్రేణప్రీతమానసః । ప్రహ్లాదాయవరోదత్తః పురావధ్యోసురోమయా ॥ చ
త్వారోస్యభుజాశ్శిష్టా భవిష్యత్యజరామరః । పార్షదోయంభవతుతే హరేత్యుక్త్వాససజ్జతమ్ ॥ ౬౪॥ చతు
ష్షష్టితమేకృష్ణో నృగంశాపాదమోచయత్ । బ్రహ్మస్వహరిదోషోక్త్యా రాజ్ఞోదృష్టాన్తశిక్షయత్ ॥ విభూతిభో
గభాగ్యాది మదోద్ధతమనోరథాన్ । అన్వశాసద్యదూన్కృష్ణః నృగోద్ధారప్రసంగతః ॥ ౬౫ ॥ పంచషష్టితమేరా
మశ్చక్రేగోకులమాగతః । రమమాణస్తుగోపీభిః కాళింద్యాఃకర్షణాంమదాత్ ॥ రామస్యచరితంచిత్రం కాళిం
ద్యాకర్షణాదియత్ । పౌండ్రకాంతాదికృష్ణస్యపృథగుక్తంతతఃపరం ॥ ౬౬॥ షడ్యుక్షష్టితమేకాశీం గత్వాహన్
పౌండ్రకంహరిః । తన్మిత్రంచతతోవృత్తం సుదక్షిణమథాదిశత్ ॥ ౬౭ ॥ సప్తషష్టితమేరామో రురౌరైవతకేమ
దాత్ । స్వైరంయువతిభిఃక్రీడ న్నవధీద్ద్వివిదంబలః ॥ ౬౮ ॥ అష్టషష్టితమేసాంబే నిబద్ధేకౌరవైర్యుధి । తద్వి
మోక్షాయరామేణ ద్విజాహ్వాయవికర్షణం ॥ ౬౯॥ ఏకోనసప్తతితమే గార్హస్థ్యంప్రతిమందిరం । కృష్ణస్య
నారదోదృష్ట్వా విస్మితోగాత్తతస్స్వకః ॥ ౭౦॥ తతస్తుసప్తతితమే కృష్ణస్యాహ్నికకర్మణి । దూతనారదయోః
కార్యే మంత్రిమంత్రవిచారణం ॥ జగన్మంగళచారిత్ర మాహ్నికంజగదీశితుః । నారదేనక్వచిత్కించిత్ దృష్ట
మాహూయథాక్రమం ॥ ౭౧॥ అథైకసప్తతితమేహ్యుద్ధవస్యతుమంత్రతః । ఇంద్రప్రస్థంగతేకృష్ణే పార్థానాం
పరమోత్సవః ॥ రాజసూయమిషంకృత్వా భీమదుర్యోధనాదిషు । కలిముత్పాద్యతద్ద్వారా భూభారమహర
త్ప్రభుః ॥ ౭౨॥ తతోద్విసప్తతితమే రాజ్ఞాకార్యేనివేదితే । దుర్జయంమాగధంబుద్ధ్వా భీమేనాఘాతయద్ధరిః ॥
౭౩॥ తతస్త్రిసప్తతితమే మోచయిత్వానృపాన్హరిః । రాజాహ్నభోగైస్స్వాందేశాన్ ప్రస్థాప్యపునరాహర
త్ ॥ అత్యున్నద్ధజరాసంధ వధాత్తద్రుద్ధభూపతీన్ । విమోక్ష్యకృపయాకృష్ణో నిజరూపమదర్శయత్ ॥ ౭౪॥
చతుస్సప్తతితమే రాజసూయక్రియాద్విజైః । అగ్రపూజాప్రసంగేన చైద్యఘాతాదివర్ణ్యతే ॥ రాజసూయ
ముఖేహత్వా జరాసంధంతదంతరే । చైద్యంతదంతేకువ్యంతం బీజంకలిమివావపత్ ॥ ౭౫॥ పంచయుక్సప్తతితమే
యజ్ఞావభృథసంభ్రమః । సుయోధనస్యచాహంత్యా మానభంగోదృశిక్రమాత్ ॥ ౭౬॥ తతష్షట్సప్తతితమే వృ
ష్ణిసాల్వమహామృధే । ద్యుమద్గదాప్రహారేణ రణాత్ప్రద్యుమ్ననిర్గమః ॥ సంపాద్యధర్మరాజస్య రాజసూయ
మహోదయం । నిహత్యసౌభరాజాది నథోపారమదచ్యుతః ॥ ౭౭॥ సప్తయుక్సప్తతితమే నానామాయావిచక్ష
ణః । కృష్ణేనాగత్యసాల్వస్తు హతస్సౌభంచచూర్ణితం ॥ ౭౮॥ తతోష్టసప్తతితమే దంతవక్త్రవిదూరథౌ హ
త్వాహరిఃపురేరేమే రామస్నాతంతతోవధీత్ ॥ ౭౯॥ ఊనాశీతితమేరామః బల్వలంద్విజతుష్టయే । నిహత్యతీ
ర్థస్నానాద్యైర్న్యాసహత్యామపానుదత్ ॥ ౮౦ ॥ తథాశీతితమేకృష్ణశ్శ్రీదామానంగృహాగతం । సంపూ

జ్యాపృచ్ఛపథేఽప్యేనం గురువాసకథాంముదా॥ ౮౧॥ ఏకాశీతితమేసఖ్యు ర్జగ్ధ్వాపృథుకతండులాన్। శ్రియం నిర్మితవానింద్ర దుర్లభాంతుతదాశ్రమే॥ ౮౨॥ ద్వ్యశీతితమఆగత్య కురుక్షేత్రంరవిగ్రహే। వృష్ణీన్దృష్ట్వా ముదాభూపా శ్చక్రుఃకృష్ణకథామిథః ॥ శ్రీకామసుహృదేకృష్ణః ప్రకల్ప్యేంద్రపదంభువి। నందాదిసుహృదానంద కురుక్షేత్రంజగామసః॥ ౮౩॥ త్ర్యశీతితమపంచ స్త్రీణాంకృష్ణకథోత్సవే। ద్రౌపద్యైకృష్ణభార్యాభిరుక్తా స్స్వస్వకరగ్రహాః॥ ౮౪ ॥ చతుర్భిరధికేశీతి తమేమునిసమాగమే। వసుదేవముఖోత్సాహ బంధుప్రస్థాపనాదికం॥ ౮౫॥ పంచాశీతితమేరామ కృష్ణౌసంప్రార్థితౌస్తుతౌ। పిత్రేజ్ఞానమథోమాత్రే మృతాన్పుత్రానయచ్ఛతాం ॥ నందయిత్వాకురుక్షేత్రే యాత్రాయాంసుహృదోబహూన్। తత్త్వజ్ఞానంతతఃపిత్రో రాదిశన్మృతసూనుభిః॥ ౮౬॥ షడశీతితమేసంభ్రాత్సుభద్రామర్జునోఽహరత్। గత్వాచమిథిలాంకృష్ణో నృపవిప్రావనందయత్॥ పిత్రోస్స్వజ్ఞానమాదిశ్య సుభద్రామర్జునాయచ। జగామమిథిలాంకృష్ణ స్స్వభక్తప్రియకృత్తతః॥ ౮౭॥ సప్తాశీతితమేనారా యణనారదవాదతః। వేదైస్స్తుతిగణాలంబా నిర్గుణాచతథోచ్యతే॥ ౮౮ ॥ అష్టాశీతితమేవిష్ణు భక్తేఃకైవల్యమశ్నుతే। తతోర్వాగ్దేవభక్తస్తు విభూతిమతివర్ణ్యతే॥ ౮౯॥ నవాశీతితమేదేవః కోమహానితిసంశయే। పరీక్ష్యవిష్ణోరుత్కర్షం మునిభ్యోవర్ణయద్భృగుః ॥ మృతపుత్రంసమాదాయ విప్రోరోదీద్ధరేఃపురః అర్జునేనప్రతిజ్ఞాతం విప్రపుత్రస్యరక్షణం ॥ శిశావదర్శనంప్రాప్తే ఫల్గునేఽగ్నిసమీపగే। సార్జునోహరిరానాయ్య వైకుంఠాత్తత్సుతార్పణం॥ ౯౦॥ చరమేతుపునఃప్రోక్తా కృష్ణలీలాసమాసతః। యదువంశప్రసూతానాం నాశంచసకారణం॥ ... ...

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధాధ్యాయ

కథాసంగ్రహశ్లోకాః

స్సమాప్తాః

శ్రీ ర స్తు.

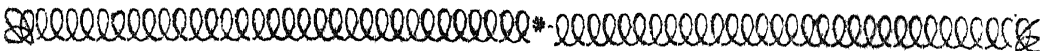
అథైకాదశస్కంధాధ్యాయకథాసంగ్రహశ్లోకాః.

ఉక్తైస్త్రింశదధ్యాయై ర్ముక్తి రేకాదశే తతః । జాయతే యేతిహాసాద్యైస్సహోపవ్యాసయోగతః । నారదో వసుదేవాయ సమాసేనవ్యవర్ణయత్ । భగవానుద్ధవాయాథ విస్తరేణోపపత్తిభిః ॥ ౧ ॥ తత్ర తు ప్రథమేధ్యాయే యదువంశస్య సంక్షయః । ఉపక్షిప్తో విరాగాయ మౌసలవ్యపదేశతః ॥ ప్రవర్తితః పరానంద కృష్ణక్రీడానువర్ణితా । తస్మిన్నృత్యాపరానంద పదారోహోనువర్ణ్యతే ॥ ౨ ॥ ద్వితీయే నిమిజాయంత సంవాదేనాహ నారదః । ధర్మాన్భాగవతాన్భక్త్యై వసుదేవాయ పృచ్ఛతే ॥ ౩ ॥ మాయాతత్తరణ బ్రహ్మ కర్మ ప్రశ్న చతుష్టయే । తృతీయే తూత్తరం దత్త మార్షభైర్మునిభిః పృథక్ ॥ ౪ ॥ చతుర్థే త్వవతారేహ ప్రశ్నస్యోత్తరముక్తవాన్ । జయంతినందనో నామ్నా ద్రమిళో వసుసత్తమః ॥ ౫ ॥ పంచమే భక్తిహీనానాం కా నిష్ఠా కో యుగే యుగే । విష్ణోః పూజావిధిః ప్రశ్నద్వయస్యోత్తరముచ్యతే ॥ ౬ ॥ షష్ఠే బ్రహ్మాదిభిస్తుత్వా గంతుం విజ్ఞాపితం హరిం । ఉద్ధవః ప్రార్థయామాస స్వధామనయమామితి ॥ ౭ ॥ సప్తమే తూద్ధవజ్ఞాన సిద్ధ్యై పృష్టస్స్వయం హరిః । అవధూతేతిహాసోక్తగురుష్వష్టావవర్ణయత్ ॥ ౮ ॥ అష్టమే జగరాదిభ్యో నవభ్యశ్శిక్షితం హరిః । అవధూతగిరా ప్రాహ వివేకాయోద్ధవం ప్రతి ॥ ౯ ॥ నవమే కురరాదిభ్యో దేహతశ్చోపశిక్షితం । శ్రుత్వా యదుః కృతార్థోభూదితి కృష్ణేన వర్ణితమ్ ॥ చతుర్వింశతిగుర్వాభ్యో లబ్ధసంభావనా భువః । ఉద్ధవస్యాత్మతత్త్వాప్త్యై సాధనోక్తి పరేరితా ॥ ౧౦ ॥ దశమే దేహసంబంధాత్ సంసృతిర్నాత్మనస్స్మృతా । ఇత్యేతద్వర్ణయామాస మతాంతరనివారతః ॥ ఏకాదశే తు బద్ధానాం ముక్తానాపి లక్షణమ్ । సాధూనాం చ తథా భక్తేర్లక్షణం హరిణేరితం ॥ ౧౨ ॥ ద్వాదశే సాధుసంగస్య మహిమా వర్ణితః పురా । కర్మసన్న్యాసతత్త్యాగ వ్యవస్థా చ తతః పరం ॥ ౧౩ ॥ త్రయోదశే థ సత్త్వస్య వృద్ధ్యా విద్యోదయః క్రమః । హంసేతిహాసతశ్చిత్త గుణవిశ్లేషవర్ణనం ॥ ౧౪ ॥ చతుర్దశే పరం శ్రేయో భక్తిరేవ న చేతరత్ । ఇత్యేతద్వర్ణ్యతే ధ్యాన యోగశ్చ సహసాధనైః ॥ ౧౫ ॥ తతః పంచదశే ప్రోక్తా స్సిద్ధయో ధారణానుగాః । శ్రీవిష్ణుపదసంప్రాప్త్యంతరాయతయా మతాః ॥ ౧౬ ॥ షోడశే తు హరేరావిర్భావయుక్తా విభూతయః । జ్ఞానవీర్యప్రభావాది విశేషేణోపవర్ణితాః ॥ అంతస్తద్వ్యాగతాపత్త్యై విభూత్యాదినిరూపణం ॥ ౧౭ ॥ తతస్సప్తదశే పృష్టే స్వధర్మే భక్తిలక్షణే । హంసోక్తం ధర్మమన్వాహ బ్రహ్మచారిగృహస్థయోః ॥ ౧౮ ॥ అష్టాదశే పదర్మం వనస్థయతిగోచరం । అధికారవిశేషేణ విశేషం చాపి తద్గతం ॥ ౧౯ ॥ జ్ఞానాదేర్నిర్ణయః పూర్వాం కృత్వో పాశ్రమధర్మతః । ఏకోనవింశతితమే జ్ఞానాదేస్త్యాగ ఉచ్యతే ॥ జ్ఞానినో వర్ణ్యతే కర్మాభావ ఏకోనవింశకే । యుక్తితర్కస్వరూపాభ్యాం నష్టజ్ఞానస్య సర్వదా ॥ ౨౦ ॥ వింశే యోగత్రయం ప్రోక్తం భక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకమ్ । గుణదోషవ్యవస్థార్థ మధికారివిభాగతః ॥ ౨౧ ॥ ఏకవింశే క్రియాజ్ఞాన భక్తిష్వనధికారిణామ్ । కామినాం ద్రవ్యదేశాది గుణదోషాః ప్రపంచితాః ॥ ౨౨ ॥ ద్వావింశే తత్త్వసంఖ్యానామవిరోధవిధోచ్యతే । పుంప్రకృత్యోర్వివేకశ్చ జన్మమృత్యువిధాదిచ ॥ ౨౩ ॥ త్రయోవింశే తిరస్కార సహనోపాయ ఈర్యతే । భిక్షుగీతాప్రకారేణ మనసస్స్వాయమోధియా ॥ ౨౪ ॥ చతుర్వింశే తు సాంఖ్యేన మనోమోహో నివార్యతే । ఆత్మనస్సర్వభావానామాగమాపాయచింతయా ॥ స్వపదద్వంద్వభక్తానామద్వంద్వత్వాయ సంయమమ్ । చిత్రస్యోక్త్వా పునః కృష్ణస్సాంఖ్యమత్రాహ తత్కృతే ॥ ౨౫ ॥ పంచవింశే స్వనైర్గుణ్య ప్రతిపత్త్యై నిరూప్యతే । చిత్తప్రభవసత్త్వాది గుణవృత్తిరనేకధా ॥ ౨౬ ॥ షడ్వింశే యోగనిష్ఠాయా విఘాతో దుష్టసంగతః । సాధుసంగేన తన్నిష్ఠా పరాకాష్ఠేతి వర్ణ్యతే ॥ యోగినో యోగవిభ్రంశ స్సంగతస్సంభవేదితి । సర్వథా తన్నివృత్త్యర్థమైళగీతం వితన్యతే ॥ ౨౭ ॥ సప్త

వింశేక్రియాయోగ స్సర్వస్యాప్త ప్రపాదితః । సర్వకామాప్తిహేతుశ్చ సాంగః ప్రోక్తస్సమాసతః ॥ రాగాద్యాకులచిత్తానాం కుతోఽసంగాదిసంభవః । ఇతికృష్ణార్చనంభద్ర మనుస్మృత్యానుపృచ్ఛతి॥ ౨౮ ॥ అష్టావింశేతు యః పూర్వం విస్తరేణోపవర్ణితః । జ్ఞానయోగః పునశ్చాసౌ సమాహృత్యనిరూప్యతే॥ ౨౯ ॥ ఊనత్రింశేతు యః పూర్వం విస్తరేణనిరూపితః । భక్తియోగస్తమేవాహ స్వభక్తాయసమాసతః ॥ అతిక్లేశమివాలక్ష్య యోగే సంగైకసంసది । సుఖోపాయం పునః కృష్ణముద్ధవః పరిపృచ్ఛతి॥ ౩౦॥ త్రింశేతు ప్రాగుపక్షిప్త మౌసలఫలతో హరిః । స్వధామగంతుమన్విచ్ఛన్ సంజహారనిజంకులం॥ ౩౧॥ ఏకత్రింశే స్వకంధామ జగామభగవానితః । తమేవానుయయుః ప్రీత్యా వసుదేవాదయస్తతః ॥ దేవాన్యదూన్విధాయాదౌ భూయోదేవాన్విధాయతాన్ । శ్రీకృష్ణస్స్వేచ్ఛయాధామ స్వకస్వైవసమావిశత్॥ ... ...

ఏకాదశస్కంధాధ్యాయకథాసంగ్రహశ్లోకా

స్సమాప్తాః.

శ్రీరస్తు.

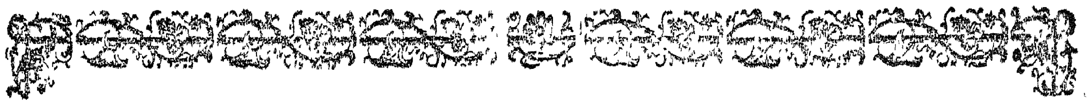
అథద్వాదశస్కంధాధ్యాయకథాసంగ్రహశ్లోకాః.

ఉక్తస్త్రయోదశాధ్యాయై ర్ద్వాదశేత్వాశ్రయస్సతః । అధిష్ఠానావధిత్వాభ్యా మాశ్రయశ్చేశ్వరస్సతః ॥ ఉక్తోలయావధిత్వేన ప్రాకృతాత్యంతికేలయే । అధిష్ఠానతయాచోక్తో మహాపురుషవర్ణనే ॥ తత్రాద్యైష్షడ్భిరధ్యాయై శ్శుకః ప్రాహపరీక్షితే । శేషైస్తత్రాఖిలాన్యాహ సూతః పృష్టోథసత్రిభిః ॥ స్వాశ్రయశ్రవణే కార్యో నవిళంబోమనీషిణా । ఇత్యేతత్కాలవైషమ్యం చతుర్భిస్తావదుచ్యతే॥ ౧ ॥ తత్రతుప్రథమేభావి మాగధాన్వయభూమిపాన్ । కలిప్రభావతః ప్రాహ సంకరాదిమలీమసాన్॥ ౨॥ ద్వితీయేతుకలేర్దోషవృద్ధ్యాకల్క్యవతారతః । అధర్మిష్ఠజనేనష్టే పునఃకృతయుగాగమః॥ ౩॥ తృతీయేభూమిగీతేను రాజ్యాదోషాదివర్ణ్యతే। కలౌచదోషభూయిష్ఠే దోషహంత్రీహరేర్నతిః॥ ౪॥ చతుర్థేచచతుర్థోక్తా లయానైమిత్తికాదయః । తత్రసంసారనిస్తారో హరికీర్త్యేవవర్ణ్యతే॥ ౫॥ పంచమేతుసమాసేన పరబ్రహ్మోపదేశతః। రాజ్ఞస్తక్షకసందేశాన్మృత్యుభీతినివారణం॥ ౬॥ షష్ఠేపరీక్షితోమోక్ష స్సర్పహోమాదికస్సతాత్ । వేదశాఖావిభాగోక్తో త్రివేదవ్యాసవర్ణనం॥ ౭॥ సప్తమేధర్మనిస్తారః పురాణవ్యాసవంతతః । పురాణలక్షణాదీని ఫలంభాగవతశ్రుతేః॥ ౮॥ అష్టమేతుతపశ్చర్యా మార్కండేయస్యమోహకైః । కామాదిభిరసంమోహో నరనారాయణస్తుతిః ॥ ౯ ॥ నవమేభగవన్మాయా దిదృక్షోర్దర్శనంమునేః । మాయాశిచత్యాద్యాచ మునేర్నిర్వేదనిగమైః ॥ ౧౦॥ దశమేశివఆగత్య మునేస్తుష్టోవరానదాత్ । తేనసాకమతిప్రీత్యా సమాభాష్యసభాజయన్॥ ౧౧॥ ఏకాదశేతుసర్వార్థం మహాపురుషవర్ణనం । రవేర్వ్యూహస్యచాఖ్యానం ప్రతిమాసంపృథక్పృథక్॥ ౧౨॥ ద్వాదశేతుపురోక్త సర్వార్థానుక్రమకీర్తనం । ప్రథమస్కంధమారభ్య ప్రాధాన్యేనసమాసతః॥ ౧౩॥ త్రయోదశేపురాణానాం సంఖ్యామాహయథాక్రమం । దానందానస్యమాహాత్మ్యం శ్రీమద్భాగవతస్యచ॥ ... ... *

ఇతిశ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాః

ద్వాదశస్కంధాధ్యాయకథాసంగ్రహశ్లోకాః

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

—(*)—

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే — దశమస్కంధప్రారంభః.

—(*)(*)—

శ్లో॥ విశ్వసర్గవిసర్గాదినవలక్షణలక్షితమ్ । శ్రీకృష్ణాఖ్యంపరంధామజగద్ధామనమామితత్॥ ౧॥ *
దశమేదశమంలక్ష్యమాశ్రితాశ్రయవిగ్రహమ్। క్రీడద్యదుకులాంభోధౌపరానందముదీర్యతే॥ ౨॥ *
దశమేకృష్ణసత్కీర్తివితానాయానువర్ణ్యతే । ధర్మగ్లానినిమిత్తస్తునిరోధోదుష్టభూభుజామ్॥ ౩॥ *
ప్రాకృతాదిశ్చతుర్ధాయోనిరోధస్సతువర్ణితః॥

టీ॥ అత్రప్రాకృతాదిచతుర్విధలయవివృతిరేవం వివిచ్యకథ్యతే ॥ ప్రాకృతః - నైమిత్తికః - ఆత్యంతికః నిత్యశ్చేతి - లయశ్చతుర్ధా - ప్రకృతౌ [illegible] బ్రహ్మాండస్యలయః ప్రాకృతః- బ్రహ్మణోనిద్రాం నిమిత్తీకృత్య ప్రవర్తమానో లోకత్రయప్రళయోనైమిత్తికః - జ్ఞానేనావిద్యాంసకార్యాంఛిత్వాస్వరూపేణావస్థానమాత్యంతికః - దేహస్యప్రతిక్షణమవస్థాభేదేనప్రవర్తమానోనిత్యః ॥

శ్లో॥ తత్రత్వాసంగతస్సృష్టిసంహారాదినిరూపణైః। కృతానవతిరధ్యాయాదశమేకృష్ణకీర్తనే॥ ౪॥
ఆద్యైశ్చతుర్భిరధ్యాయైర్బ్రహ్మప్రార్థనయావనేః। భారంహర్తుంహరేర్జన్మసప్రసంగంనిరూప్యతే॥ ౫
గోకులేమధురాయాంచద్వారవత్యాంతతఃక్రమాత్। కృష్ణలీలాత్రిధాప్రోక్తా తత్రత్యైర్భేదైస్త్వనేకధా॥ ౬॥ పంచత్రింశద్భిరధ్యాయైర్బృహద్వృందావనాదిషు। గోకులేపసతోలీలావర్ణ్యతేపరమాత్మనః ఏకేనయమునావారిణ్యక్రూరేణకృతాస్తుతిః । ఏకాదశభిరాఖ్యాతాలీలామధుపురేహరేః॥ ౮॥
శేషైర్ద్వారవతీలీలాతన్నిర్మాణాదివర్ణ్యతే । ఏవంనవతిరధ్యాయాదశమేవిశదార్థకాః॥ ౯॥

అత్రమునిభావప్రకాశికాఖ్య విశిష్టాద్వైతవ్యాఖ్యాయాం.

ఉపోద్ఘాతప్రకటనప్రకాశరూపతయా ప్రణీతశ్లోకాఅపివిద్వజ్జనోల్లాసాయప్రకాశ్యంతే

శ్లో॥పురాణరత్ననిర్మాణస్ఫుటీకృతజగద్ధితమ్ । నిష్కృష్టభగవత్తత్త్వంపరాశరముపాస్మహే॥ కృష్ణద్వైపాయనంవందేసాక్షాన్నారాయణంమునిమ్। యస్యస్మరణమాత్రేణధీస్స్యాత్సర్వార్థపండితా।మూర్తామివహరేర్భక్తింశ్రీశుకంసునవామహే।యద్గీతాత్కృష్ణచరితాన్ముక్తోభూదుత్తరాసుతః॥ వందేనందవ్రజవధూబృందావిపినదేవతాః। యత్పయోధరశైలేషుకృష్ణఃకృష్ణఘనాయతే । బ్రహ్మవిద్యాప్రదానేన మమసర్వాఘనాశనమ్ । సంశ్రయేవేంకటాచార్యంవాదిభీకృత్కులాధిపమ్॥ వందేవాత్సల్యజలధిం సర్వవిద్యాప్రదంమమ । నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యాఢ్యం పితృవ్యంరామదేశికమ్॥ శ్రీవాదిభీకరకులోత్తమవేంకటార్య కారుణ్యపూర్ణకమనీయకటాక్షశక్త్యా । స్కంధంవిశిష్యదశమం శుకపక్షముఖ్య వ్యాఖ్యార్థసంకలనయావివృణోమిలౌల్యాత్ ॥ నిమ్నంమహామునిగ్రంథంవ్యాచికీర్షోశ్చబాలాత్మనః।సోఢవ్యం కృపయాసద్భిర్బాలస్యమమసాహసమ్॥ ఉపేక్షితానాంవివృతైరుక్తార్థవిశదీకృతైః । క్వచిద్విశేషకథనాత్ [illegible] మత్పరిశ్రమః॥ అత్రావతరణేతస్యపూర్ణస్యపరమాత్మనః । కారణంభారసంతప్తమహాలోకమిహావదత్॥

శ్లో॥ తత్రతుప్రథమేకంసః స్వంమృత్యుం దేవకీసుతాత్ । శ్రుత్వాభీతో వధీత్తస్యాః షడ్గర్భాన్ నిభవర్ణితే। కృష్ణస్యావతారచరితశ్రవణామృతనిర్వృతః । ఉక్తానువాదేనౌత్సుక్యాద్రాజాపృచ్ఛతితత్పునః॥ కథితోవంశవిస్తారఇత్యాదిసః ॥౧॥ యదోరితి॥ అంశేనేతిప్రతీత్యభిప్రాయేణోక్తం॥ మునిభావప్రకాశికా ॥ యదోశ్చవంశవిస్తారఃకథితఇత్యన్వయః - తత్రయదువంశే-అంశేనకళయా - ఇదంలౌకికప్రతీత్యభిప్రాయేణోక్తం ॥ ❊ ॥ కృష్ణస్తుభగవాన్స్వయమిత్యాదినా [illegible] శకల్పనాయోగాత్ - నాపిపరశురామాదివదావేశావతారాభిప్రాయేణ॥ శ్లో॥ ఏషనారాయణః [illegible] నికేతనః। నాగపర్యంకముత్సృజ్యహ్యాగతోమధురాంప్రతీత్యాదినాపూర్ణస్యైవావతారోక్తేః [illegible] దీపన్యాయేనాప్రాకృతశుభవిగ్రహాంశేనేతి॥ ౨॥ ననూక్తానికర్మాణి॥ శ్లో॥ జాతోగతః పితృగృహాద్వ్రజమేధితార్థ ఇత్యాదినా - సత్యం-పునర్విస్తరేణవదేత్యాహ॥అవతీర్యేతి॥ము॥భూతానిభావయతిస్వస్వవ్యాపారం సంకల్పవిషయీకరోతీతి భూతభావనః-విశ్వస్యాత్మా-విశ్వాత్మా యానిచ.కర్మాణీతిశేషః-యానికర్మాణీతి పాఠాంతరం-నను॥ శ్లో॥ జాతోగతః పితృగృహాద్వ్రజమేధితార్థ ఇత్యాదినోక్తమేవ - పునఃపృచ్ఛతీత్యతఆహ - విస్తరాదిసూచనా [illegible] స్వభావాదితిభావః॥ ౩॥ అత్రలోకేత్రివిధాజనాః-ముక్తాః-ముముక్షవః-విషయిణశ్చ-తేషాంమ [illegible] ఇత్యాహ-నివృత్తతర్షైరితి॥నివృత్తతర్షైః గతతృష్ణైః ముక్తైరిత్యర్థః ముముక్షూణాం [illegible] భవౌషధాదితి-విషయిణామపిపరమోవిషయోయమేవేత్యాహ-శ్రోత్రమనోభిరామాదితి - అపగత [illegible] నంహంతీత్యపశుఘ్నః తస్మాత్-పశుఘాతినఇతివా॥ ము॥ అథభగవద్గుణకీర్తనశ్రవణా [illegible] తద్విషయే-నకస్యాపివిరాగఇత్యాహ॥నివృత్తేతి॥తర్షోభిలాషః-సనివృత్తో యేషాంతైః [illegible] యంపురుషార్థత్వేనానుసంధీయమానాత్ భవౌషధాత్- ముముక్షూణామపిప్రతిబంధక [illegible]

శ్రీమద్భగవతశ్శ్రీకృష్ణమూర్తేర్వివిధవిచిత్రలీలావిశేషవర్ణనాకర్ణనాయ.

పరీక్షిన్నరేంద్ర శ్శుకయోగీంద్రంపృచ్ఛతి.

రాజోవాచ॥ కథితోవంశవిస్తారోభవతాసోమసూర్యయోః। రాజ్ఞాంచోభయవంశ్యానాంచరితంపరమాద్భుతమ్॥౧॥యదోశ్చధర్మశీలస్యనితరాంమునిసత్తమ।తత్రాంశేనావతీర్ణస్యవిష్ణోర్వీర్యాణిశంసనః॥ ౨॥ అవతీర్యయదోర్వంశేభగవాన్భూతభావనః।కృతవాన్యానివిశ్వాత్మాతానినోవదవిస్తరాత్॥ ౩॥ నివృత్తతర్షైరుపగీయమానాద్భవౌషధాచ్ఛ్రోత్రమనోభిరామాత్ । కఉత్తమశ్లోకగుణానువాదాత్పుమాన్విరజ్యేతవినాపశుఘ్నాత్॥ ౪॥ పితామహామేసమరేఽమరంజయైర్దేవవ్రతాద్యాతిరథైస్తిమింగిలైః।దురత్యయంకౌరవసైన్యసాగరంకృత్వాతరన్వత్సపదంస్మయత్ప్లవాః॥ ౫॥ ద్రౌణ్యస్త్ర

ప్లావదకత్వేనసంసారనివర్తకాత్-శ్రోత్రమనోభిరామాత్ - అతిభోగ్యస్వభావత్వేనశ్రోత్రాణాంబద్ధానాంమపిమనోభిరామాత్ చిత్తాకర్షకాదిత్యర్థః- అపగతాశుక్ శోకోయస్యసోపశుగాత్మా-తస్యాపాధికశోకసద్భావే [illegible] గ్యతయాస్వరూపస్యాప్యానందత్వేనచవస్తుతఃశోకరహితత్వాత్॥ శ్లో॥ దాసభూతాస్స్వతస్సర్వేహ్యాత్మానః పరమాత్మనః।నాన్యథాలక్షణంతేషాంబంధేమోక్షేతథైవచేతి-భగవన్నిరుపాధికశేషతయాప్రమాణసిద్ధం- [illegible] రణేననాశయతీత్యపశుఘ్నః-తస్మాత్-ఉక్తప్రకారనాశవ్యతిరేకేణఆత్మనోహననాద్యపహా [illegible] పమహాపాపకారిణఇత్యర్థః॥తదుక్తం॥శ్లో॥ యోన్యథాసంతమాత్మానమన్యథాప్రతిపద్యతే।కింతేననకృతంపాపంచోరేణాత్మాపహారిణేతి ఏవంవిధాత్పాపిష్ఠాన్నకోప్యన్యోభగవద్గుణానువాదేవిరక్తఇతిభావః [illegible]॥౪॥ కించఅస్మత్కులదైవతంశ్రీకృష్ణః - అతస్తత్తథైవనిత్యంశ్రోతవ్యేత్యాశయేనాహ- పితామహాఇతి ॥ [illegible] తిమింగిలైః - దేవవ్రతోభీష్మః తదాద్యైరతిరథైరేవతిమింగిలైః దురత్యయం-వత్సపదమివఅల్పంకృత్వా [illegible] అతరన్ స్మయః శ్రీకృష్ణఏవప్లవోయేషాంతే-తస్యవీర్యాణివదస్వేతితృతీయశ్లోకగతపదేనాన్వయః॥ము॥ [illegible] భగవత్కథాయాఃసర్వసాధారణ్యేన శ్రోతవ్యత్వముక్త్వా-స్వస్యవిశేషతః శ్రోతవ్యతాయాంహేతుత్వేన - స్వకీయానాంస్వస్యచ-తత్కృతముపకారమాహ॥పితామహాఇత్యాది॥అమరంజయైర్దేవానపిజేతుంశక్తైః - దేవవ్రతోభీష్మః [illegible] హారథైరేవతిమింగిలైః వత్సపదంకృత్వాతద్వదతితుచ్ఛీకృత్యేత్యర్థః- యోభగవాన్ [illegible] తేషాంతేయత్ప్లవాః - తస్యవీర్యాణీత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౫॥ నకేవలంపాండవానేవారక్షత్- ఇదంమమశరీరమపియోరక్షితవాన్

త్యాహ॥ ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టమితి॥ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నః బ్రహ్మాస్త్రేణదగ్ధం-ఇదంమచ్ఛరీరంకురూణాం పాండవానాంచ సంతానస్యబీజంనిదానం మమమాతుఃకుక్షింప్రవిష్టోయోధృతచక్రోజుగోపేతి॥ ము॥ ద్రౌణిరశ్వత్థామాతస్యాస్త్రేణ విప్లుష్టందగ్ధం- ఇదమిత్యుత్తమాంగంతాతిశయాత్కరేణ ప్రదర్శనం. కురుపాండవానాముభయేషామపి-సంతానబీజంపికమే వసంతతికారణం॥ ౬॥ వీర్యాణీతి॥ అఖిలదేహభాజాంసర్వప్రాణినాం-అంతఃపురుషరూపేణబహిఃకాలరూపైశ్చ అంశానిహార్యేణబహువచనం. అమృతంముక్తిం- మృత్యుంసంసారం- ఉతఅపి- ప్రయచ్ఛతో వీర్యాణి - వదస్వబ్రూహి అయంభావః- అంతర్యామిరూపేణఅంతర్దృష్టీనాంముక్తిం బహిర్దృష్టీనాం కాలరూపేణమృత్యుం సంసారంప్రదదాతి- యతఃఅతోంతర్దృష్ట్యాతద్వీర్యాణ్యేవశ్రోతవ్యానీతి॥ము॥పూరుషాః క్షేత్రజ్ఞాఃకాలాశ్చ-తఏవ- రూపాణిశరీరాణి క్షేత్రజ్ఞానాం-కాలావయవానాంచబాహుళ్యాద్బహువచనం- త్రైవిధ్యస్యేత్యర్థః॥ శు॥ యస్యాత్మాశరీరమిత్యాదిశ్రుత్యాఆత్మాదిసర్వతత్త్వానాం భగవచ్ఛరీరత్వశ్రవణాత్ అతఏవాఖిలదేహభాజాం అంతఃశరీరాంతరే- అమృతంచ- మృత్యుముతమృత్యుమపి-ప్రయచ్ఛతఃఅంతఃపురుషరూపేణ-శరీరస్థితిహేతోః-బహిఃకాలరూపేణ - తద్వినాశహేతోశ్చేత్యర్థః- యద్వా-అంతఃపురుషరూపేణాంతర్యామిరూపేణామృతంకదాచిచ్చేతనానుకూల్యానుగుణం ముక్తిం ప్రయచ్ఛతఇతి- మాయామనుష్యస్యఆశ్చర్యభూతమనుష్యస్యయద్వా॥ శ్లో॥ మాయావయునంజ్ఞానమితినైఘంటికాః- యద్వా-ప్రచ్ఛన్నమనుష్యస్యమాయాశబ్దఃసంకల్పజ్ఞానపరఃతయామనుష్యస్యఇచ్ఛాగృహీతమానుషదేహస్యేత్యర్థః-

ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టమిదంమదంగంసంతానబీజంకురుపాండవానాం। జుగోపకుక్షింగతఆత్తచక్రోమాతుశ్చమేయశ్శరణంగతాయాః॥ ౬॥ వీర్యాణితస్యాఖిలదేహభాజామంతర్బహిఃపూరుషకాలరూపైః। ప్రయచ్ఛతోమృత్యుముతామృతంచమాయామనుష్యస్యవదస్వవిద్వన్॥ ౭॥ రోహిణ్యాస్తనయః ప్రోక్తోరామస్సంకర్షణస్త్వయా। దేవక్యాగర్భసంబంధఃకుతోదేహాంతరంవినా॥ ౮॥కస్మాన్ముకుందోభగవాన్ పితృగేహాద్వ్రజంగతః। క్వవాసంజ్ఞాతిభిస్సార్ధంకృతవాన్సాత్వతాంపతిః॥ ౯॥ వ్రజేవసన్కిమకరోన్మధుపుర్యాంచకేశవః। భ్రాతరంచావధీత్కంసంమాతురద్ధాతదర్హణం॥౧౦॥ దేహంమానుషమాశ్రిత్యకతివర్షాణివృష్ణిభిః। యదుపుర్యాంసహావాత్సీత్పత్న్యఃకత్యభవన్విభోః॥ ౧౧॥ ఏతదన్యచ్చసర్వంమేమునేకృష్ణవిచేష్టితం। వక్తుమర్హసిసర్వజ్ఞశ్రద్దధానాయవిస్తృతం॥౧౨॥ నైషాతిదుస్సహాక్షున్మాం త్యక్తోదమపిబాధతే। పిబ

విద్వన్ యోగమహిమసాక్షాత్కృతభగవద్వైభవ- అతఏవ- మహామహిమ్నస్తస్యవీర్యాణివదస్వేతివదేత్యర్థః -యద్వా-వదేతిచ్ఛేదః స్వవిద్వన్- స్వస్వరూపాద్యభిజ్ఞ-అత్ర॥ శ్లో ॥ విశేషవిదుషశ్శాస్త్రం యత్తవోద్గ్రాహ్యతేపురఇత్యాదావిశేషంవిద్యానిశివత్- స్వంవిద్వన్ స్వవిద్వన్నితివిగ్రహః॥ యద్వా - భాసనోపసంభాషాజ్ఞానయత్నవిమత్యుపమంత్రణేషువదఇతిభాసనార్థేఽతఙ్ .వదస్వపరమప్రకాశంవదేత్యర్థః॥ ౭॥రోహిణ్యా ఇతి॥నను॥శ్లో॥బలంగదంసారణంచదుర్మదంవిపులంధ్రువం। వసుదేవస్తురోహిణ్యాంకృతాదీనుదపాదయదితిరోహిణ్యాస్తనయోబలఃప్రోక్తః॥ శ్లో॥వసుదేవస్తుదేవక్యామష్టపుత్రానజీజనత్। కీర్తిమంతంసుషేణంచభద్రసేనముదారధీః॥ ఋజుంసంమర్దనంభద్రం సంకర్షణమహీశ్వరం।అష్టమస్తుతయోరాసీత్స్వయమేవహరిఃకిలేతి- పునర్దేవక్యాగర్భసంబంధస్తస్యైవోక్తః సకుతోఘటతఇత్యాక్షేపః॥ము॥ ఇత్థం-మునింసంప్రార్థ్య-అథా రేభగవచ్చరిత్రే స్వకుతూహలవిషయాంశంపృచ్ఛతి- రోహిణ్యాఇతి॥నను॥ శ్లో॥బలంగదంసారణంచదుర్మదంవిపులంధ్రువం।వసుదేవస్తురోహిణ్యాం కృతాదీనుదపాదయదితిరోహిణీసుతత్వేనోక్తస్యబలస్యపునస్తేనైవదేహేన।శ్లో॥వసుదేవస్తుదేవక్యామష్టపుత్రానజీజనత్ । కీర్తిమంతంసుషేణంచభద్రసేనముదారధీః॥ఋజుంసంమర్దనంభద్రంసంకర్షణమహీశ్వరం। అష్టమస్తుతయోరాసీత్స్వయమేవహరిఃకిలేతి- దేవకీగర్భసంబంధఃకథముక్తఇత్యాక్షేపః॥౮॥కస్మాదితి॥ భగవతఃకంసభయశంకాసంభవాదిత్యర్థః॥ము॥ కస్మాదితిహేతుపరం. క్వకుత్ర-వాసంవసతిం॥౯॥అద్ధాసాక్షాత్ - మాతుర్భ్రాతరంకంసం - తస్మాదతదర్హణం వధానర్హం కస్మాదవధీత్॥ ము॥ అతదర్హణంస్వస్మాద్వధానర్హం.అద్ధాసాక్షాచ్చావధీత్ -కస్మాదిత్యనుషంగః-యద్వా-మాతుర్భ్రాతరంకస్మాదవధీత్ అనుచితమితిభావః-తర్హికిముచితమిత్యతఆహ-అద్ధాతదర్హణమితి - తస్యమాతులస్యార్హణంపూజాశ్రద్ధాఉచితమిత్యర్థః-అవ్యయానామనేకార్థత్వాత్॥౧౦॥౧౧॥ ము॥ఏతదితి॥శ్లో॥నశ్రద్ధావిముఖాయచేత్యశ్రద్ధాళవేన వాచ్యమిత్యత ఆహశ్రద్దధానాయేతి॥ ౧౨॥ ననుక్షుత్తృడ్భ్యాంపీడితస్యతవకుతః శ్రవణావకాశ ఇత్యత్రాహ॥ నేతి॥ త్య

క్త్వోదకస్యాపి సజీవనంహరికథామృతపాననిమిత్తం-తదుపరమే సత్యేవజీవనంస్యాదిత్యర్థః॥ ము॥ ఉబ్జశబ్దః దంభోజశబ్దశ్చంద్రవాచీ త్వన్ముఖాంభోజాత్త్వన్ముఖచంద్రాదిత్యర్థః- త్యక్తోదం అంబుపానరహితం॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ ఏవంసాధువాద సమీచీనప్రశ్నం-భాగవతప్రధానఃభాగవతేషుశ్రేష్ఠః॥ ము॥ భృగునందనేతిశౌనకంప్రతి సూతస్యేదంసంబుద్ధిః - సాధువాదంసమీచీనప్రశ్నంభాగవతప్రధానఇతిప్రధానశబ్దస్య నిత్యనపుంసకస్యపుంలింగత్వం ఛాందసం- యద్వా-భాగవతంభగవత్సంబంధిచరిత్రం - తదేవప్రధానం ముఖ్యంప్రతిపాద్యం యస్యేతి ప్రత్యర్చ్య సత్కృత్య సంపూజ్య॥ ౧౪॥ సమ్యగితి॥ వ్యవసితానిశ్చితా-యత్ యతో బుద్ధిః॥ ము॥ సమ్యగ్వ్యవసితా సమ్యగుద్యోగయుక్తా యద్యస్మాత్ నైష్ఠికీ స్థాయియుక్తా॥ ౧౫॥ ము॥వాసుదేవేతి॥తత్పాదసలిలంచ ద్రష్టారంస్నాతం పాతారంశ్చ-యథా పునాతి - తథా త్రీన్ పురుషానిత్యర్థః॥ ౧౬॥ తత్ర తావత్ ప్రథమంభగవదవతారకారణమాహ-నవభిశ్శ్లోకైః భూమిరితి॥ దృప్తనృపవ్యాజానాందైత్యానాంయేషాం అనీకశతానామయుతైర్యో భూరిభారః తేనాక్రాంతా॥ ము॥అథభగవదవతారోద్యోగంతత్కారణంచాహ భూమిరిత్యాదినా - దృప్తనృపవ్యాజాయే దైత్యాస్తేషామనీకశతాయుతైరితి-తదానంత్యముచ్యతే॥ శ్లో॥ శతంసహస్రమయుతం సర్వమానంత్య వాచకమిత్యభిధానాత్-తైరేవభూరిభారేణాక్రాంతా॥ ౧౭॥ గౌరితి॥ విభోః అంతికే ఉపస్థితా సతీ॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తత్రేతి॥ వృషాక దే

స్త్వత్వన్ముఖాంభోజాచ్చ్యుతంహరికథామృతం॥ ౧౩॥ శ్రీసూతః॥ఏవంనిశమ్యభృగునందనసాధువాదం
వైయాసకిస్సభగవానథవిష్ణురాతం।ప్రత్యర్చ్యకృష్ణచరితంకలికల్మషఘ్నంవ్యాహర్తుమారభతభాగవత

శ్రీ భగవదవతారకారణప్రవచనఘట్టః.

తప్రధానః॥౧౪॥శ్రీశుకః॥ సమ్యగ్వ్యవసితాబుద్ధిస్తవరాజర్షిసత్తమ । వాసుదేవకథాయాంతే యజ్జాతా నైష్ఠికీరతిః॥౧౫॥వాసుదేవకథాప్రశ్నః పురుషాంస్త్రీన్పునాతిహి । వక్తారంప్రచ్ఛకంశ్రోతౄంస్తత్పాదసలిలంయథా॥౧౬॥ భూమిర్దృప్తనృపవ్యాజదైత్యానీకశతాయుతైః।ఆక్రాంతాభూరిభారేణబ్రహ్మాణంశరణంయయౌ॥ ౧౭ ॥ గౌర్భూత్వాశ్రుముఖీఖిన్నాక్రందంతీకరుణంవిభోః। ఉపస్థితాంతికే తస్మై వ్యసనంసమవోచత॥ ౧౮॥ బ్రహ్మాతదుపధార్యాథసహదేవైస్తయాసహ।జగామసత్రినయనస్తీరంక్షీరపయోనిధేః॥ ౧౯॥ తత్రగత్వాజగన్నాథం వాసుదేవంవృషాకపిం । పురుషంపురుషసూక్తేన ఉపతస్థే సమాహితః॥౨౦॥ గిరంసమాధౌగగనేసమీరితాంనిశమ్యవేధాస్త్రిదశానువాచహ । గాం పౌరుషీంమేశృణుతామరాః పునర్విధీయతామాశుతథైవమాచిరం॥ ౨౧॥ పురైవపుంసావధృతోధరాజ్వరోభవద్భిరంశైర్యదుషూపజన్యతాం । సయావదుర్వ్యాభరమీశ్వరేశ్వరః స్వకాలశక్త్యాక్షపయంశ్చరేద్భువి॥ ౨౨॥ వసుదేవగృహేసాక్షాద్భగవాన్పురుషఃపరః।జనిష్యతేతత్ప్రియార్థంసంభవంతుసురస్త్రియః॥ ౨౩॥ వాసుదేవకలానంతస్సహస్రవదనస్స్వరాట్।అగ్రతోభవితాదేవోహరేః ప్రియచికీర్షయా॥విష్ణోర్మాయాభగవతీయయాసంమోహితంజగత్।ఆదిష్టాప్రభుణాంశేనకార్యార్థేసంభవిష్యతి॥౨౫॥ శ్రీశుకః। ఇత్యాదిశ్యామరగణాన్ప్రజాపతిపతిర్విభుః । ఆశ్వాస్యచమహీంగీర్భిస్స్వధామపరమంయయౌ॥ ౨౬॥ శూరసేనోయదుపతిర్మథురామావసత్పురీం।మాథురాన్ఛూరసేనాంశ్చవిషయా

హాక్ జీవరూపేణప్రపశ్యఆకంపమానేతిస్వపాకపిః॥ ౨౦॥గిరమితి - పౌరుషీంపురుషస్యభగవతో గాంవాచం - మమ శ్రుత్వా ఆశుశృణుతమాచిరం అవిలంబితంతథైవవిధీయతాం చేతి॥ ౨౧॥ పురేతి॥ విజ్ఞాపనాత్పూర్వమేవపుంసా ఈశ్వరేణ ధరాయాజ్వరః తాపః॥ ము॥ విజ్ఞాపనాత్పూర్వమేవేత్యర్థః పుంసా పరమపురుషేణ - ధరాజ్వరః భూమేస్సంతాపః- ధరాభారక్షతిపాతకః-అవధృతో జ్ఞాతః-పురైవపుంసత్వేపాఠే పుంసత్విపంచమీ - తదవతారాత్పూర్వమేవభవద్భిర్యదుషూపజన్యతామిత్యన్వయః తత్రాప్రకృతత్వాత్ పాఠాత్పుంసైవధరాజ్వరోవధృతఇత్యర్థః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ము॥ వాసుదేవకళా నారాయణాంశః అనంతః శేషః స్వరాట్ స్వప్రకాశః స్వతంత్రఇతివా॥ ౨౪॥విష్ణోరితి॥ దేవకీగర్భసంకర్షణయశోదా మోహనాదికార్యార్థే యశోదాయాంసంభవిష్యతి॥ ము॥ కార్యార్థేకర్తవ్యార్థే దేవకీగర్భసంకర్షణయశోదామోహనాదిరూపే॥ ౨౫॥ ము॥ ప్రజాపతయో దక్షాదయః తేషాంపతిర్బ్రహ్మచతుర్ముఖః॥ ౨౬॥ భోజేంద్రబంధనాగారేఅవతారాయప్రస్తావకథామాహ యాదవపరిసమాప్తి॥ శూరసేనఇతి॥ విషయాన్ దేశాన్॥ ము॥అథభగవదవతారస్థలం నిర్దిశన్నాహ శూరసేనఇత్యాదిమధురాంపురీమావసత్ అధిష్ఠితవాన్-మధురామావిశన్నితిపాఠే తత్రైవసన్నిత్యర్థః- మధురాన్ మ

మథురాసంబంధినః శూరసేనాన్ శూరసేనాఖ్యాంశ్చ విషయాన్ దేశాన్॥ ౨౭। ౨౮॥ తస్యామితి॥ సూర్యయా నవోఢయా సాకం ప్రయాణే ప్రయాణార్థం॥ ము॥ అథ భోజేంద్రబంధనాగారే భగవదవతారాయ ప్రస్తౌతి - తస్యామిత్యాదినా - తస్యాం మథురాయాం - కర్హిచిత్ కదాచిత్ - శూరో నామ కశ్చిత్ యాదవః తస్యాపత్యం శౌరిః - వసుదేవః - సూర్యయా నవోఢయా - భార్యయేతి చ పాఠః॥ ౨౯॥ ఉగ్రసేనేతి॥ రశ్మీన్ ప్రగ్రహాన్ - అగ్రహీత్॥ ము॥ రశ్మీన్ ముఖరజ్జూః॥ ౩౦॥ చతుశ్శతమితి॥ పారిబర్హం ఉపస్కారం॥ ము॥ పారిబర్హం కౌతుకాదిషు దంపత్యోర్దేయమౌపచారికం వస్తుజాతం॥ ౩౧॥ దాసీనామితి॥ దేవకః ఉగ్రసేనః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ పథీతి॥ ఆభాష్య రే రే కంసేతి సంబోధ్య - హంతా హనిష్యతి ౩౪॥ ఇతీతి॥ కులపాంసనః కులదూషణః - ఆరబ్ధః ఉద్యుక్తః కచే కేశబంధే॥ ౩౫॥ తమితి॥ నృశంసం క్రూరం - మహాభాగ ఇతి - అయంభావః - స్వజన్మని - దేవైః హర్షేణ ఆనకదుందుభినిర్ఘోషేణ - భావిభగవదవతారేణాశంక్య ప్రతీకారతాసంభవతీతి సాంత్వయన్ - స్తుత్యా కృపావిషయత్వోపపత్తిభిశ్చ - సన్మార్గేణ సంబోధయన్॥ ము॥ నృశంసం ఘాతుకం - నిరపత్రపం లజ్జాశూన్యం - మహాభాగ ఇతి - పదం - భావిభగవదవతారమహిమ్నాస్య సర్వాపద్వైదేశికత్వం సూచయతి - పరిసాంత్వయన్ ప్రథమసామోక్తిభిరుపలాలయన్నిత్యర్థః। ౩౬॥ కించ వసుదేవః కంసం సామభేదాభ్యాం సంభేదయన్నాహ॥ శ్లాఘనీయేతి॥ తత్ర సామ పంచవిధం॥ శ్లో॥ లాభోపకృతిసంబంధాహ్యాభేదో గుణకీర్తనం । సామ పంచవిధం భేదో దృష్టాదృష్టభయం వచ ఇతి - శ్లాఘనీయగుణ ఇతి గుణకీర్తనం - భగినీమితి సంబంధకథనం - స్త్రీకోపమేత్య భేదం వక్ష్యతి - హన్యాదితి స్త్రీవధనివృత్త్యా యశో

న్స భుజే పురా॥ ౨౭॥ రాజధానీ తతస్సాభూత్సర్వయాదవభూభుజామ్। మథురా భగవాన్ యత్ర నిత్యం సన్నిహితో హరిః॥ ౨౮॥ తస్యాం తు కర్హిచిచ్ఛౌరిర్వసుదేవః కృతోద్వహః । దేవక్యా సూర్యయా సార్ధం ప్రయాణే రథమారుహత్॥ ౨౯॥ ఉగ్రసేనసుతః కంసో భగిన్యాః ప్రియచికీర్షయా। రశ్మీన్ హయానాం జగ్రాహ రౌక్మై రథశతైర్వృతః॥ ౩౦॥ చతుశ్శతం పారిబర్హం గజానాం హేమమాలినాం। అశ్వానామయుతం సార్ధం రథానాం చ త్రిషట్శతమ్॥ ౩౧॥ దాసీనాం సుకుమారీణాం ద్వే శతే సమలంకృతే। దుహిత్రే దేవకః ప్రాదాద్యానే దుహితృవత్సలః॥ ౩౨॥ శంఖతూర్యమృదంగాని నేదుర్దుందుభయస్సమమ్। ప్రయాణప్రక్రమే తాత వరవధ్వోస్సుమంగళమ్॥ ౩౩॥ పథి ప్రగ్రహిణం కంసమాభాష్యాహాశరీరవాక్। అస్యాస్త్వామష్టమో గర్భో హంతా యాం వహసేఽబుధ॥ ౩౪॥ ఇత్యుక్తస్స ఖలః పాపో భోజానాం కులపాంసనః। భగినీం హంతుమారబ్ధః ఖడ్గపాణిః కచేఽగ్రహీత్॥ ౩౫॥ తం జుగుప్సితకర్మాణం నృశంసం నిరపత్రపమ్। వ

—※ దేవకీహననోద్యుక్తం కంసం ప్రతి వసుదేవకృత సామాద్యుపదేశః ※—

సుదేవో మహాభాగ ఉవాచ పరిసాంత్వయన్॥ ౩౬॥ వసుదేవః॥ శ్లాఘనీయగుణశ్శూరైర్భవాన్ భోజయశస్కరః। స కథం భగినీం హన్యాత్ స్త్రియముద్వాహపర్వణి॥ ౩౭॥ మృత్యుర్జన్మవతాం వీర దేహేన సహ జాయతే। అద్య వాబ్దశతాంతే వా మృత్యుర్వై ప్రాణినాం ధ్రువః॥ ౩౮॥ దేహే పంచత్వమాపన్నే దేహీ కర్మా

లాభం దర్శయతి - ఉద్వాహపర్వణీతి సంతానవృద్ధ్యుపకారం దర్శయతి॥ ము॥ స భవాన్ కథం హన్యాత్ స్త్రీహననమేవాతిపాతకావహం - తత్రాపి భగిన్యాః - తదపి వివాహపర్వణ్యేవేతి కిముత వక్తవ్యమితి భావః॥ ౩౭॥ మమ మరణభయేన హన్మీతి చేత్తథాపి మరణస్యాపరిహార్యత్వాత్ దేహాంతరస్య చావశ్యంభావిత్వాత్తత్రాపి భోగప్రేమాస్పదత్వాదీనామవిశేషాత్తద్భయేన పాపాచరణమయుక్తమిత్యభిప్రేత్యాహ॥ మృత్యురితి॥ దేహేన సహేతి - విధాత్రా లలాటే లిఖితత్వాదితి - దేహస్య క్షణభంగురత్వాన్నిత్యమాశంక్యో మృత్యురితి వా - తథాపి కాలవిలంబార్థం హన్మీతి చేత్తత్రాహ - అద్య వేతి - అవశ్యంభావిని మరణే - విలంబమాత్రాయ పాపాచరణమయుక్తమితి భావః॥ ము॥ నన్వేవమపి మరణభియా హన్మీత్యాశంక్య - అకృత్యకరణాత్పాతకం పరమవశిష్యతే - మరణం తు న కేనాపి పరిహర్తుం శక్యమిత్యాహ॥ మృత్యురితి॥ దేహేన సహేతి పూర్వకర్మానుగుణ్యేన నియతోపస్థితికత్వాదిత్యర్థః - తథాపి కాలవిలంబార్థం హన్మీతి చేత్తత్రాహ - అద్య వేతి - యథావిధి సముచ్చయం మృత్యావవశ్యంభావిన్యాం - దురాశయా అవివేకినః పాపాచరణమనుచితమితి భావః॥ ౩౮॥ కించ తస్మిన్ దేహే గతే యది - దేహాంతరం న స్యాత్ - తదా పాపేనాప్యేతత్పాలనం యుజ్యేత న తు తదస్తీత్యాహ॥ దేహ ఇతి॥ ఆపన్నే ప్రాప్తే యే కర్మవశాదయత్నత ఏవ - ప్రథమం దేహాంతరం ప్రాప్య - పశ్చాత్ పూర్వం వపుస్త్యజతి॥ ము॥ కించ॥ లౌకికభోగైకలంపటస్య భోగాయతనేఽస్మిన్నష్టే పికర్మానుగుణం దేహాంతరప్రాప్తేరావశ్యకత్వాన్నిరుత వినాశస్యాస్య పాపాచ

రణేనాపి పాలనాశాద్వ్యర్థేత్యభిప్రాయేణాహ॥ దేహఇతి॥ పంచత్వం మృతిం ఆపన్నే ప్రాప్తే ప్రాప్తే సతీత్యర్థః-త్యజతేత్యజతి-కర్మానుగత్యాభోగాయతనం దేహాంతరమవశ్యంభజతీత్యర్థః॥ ౩౯॥ అత్ర దృష్టాంతః॥ వ్రజన్నితి॥ ఏకేన అగ్రతో నిహితేన పదా తిష్ఠన్-భువమవష్టభ్య దేహం బిభ్రత్ - పశ్చాదన్యేన పూర్వప్రదేశాముత్థాప్య- పురో నిహితేన గచ్ఛతి తద్వత్-అత్ర చ స్వీకారపరిత్యాగౌ నాత్యంతభిన్నవిషయావితి స్పష్టం- దృష్టాంతాంతరమాహ- యథా తృణజలూకేతి - సా హి తృణాంతరమవష్టభ్య పూర్వతృణం త్యజతి-ఏవం కర్మాపథే వర్తమానో జీవోపి॥ ము॥ అత్ర దృష్టాంతమాహ- వ్రజన్ గచ్ఛన్ పురుషః ఏకేన పదా అగ్రే నిహితేనేత్యర్థః-తిష్ఠన్ భువమవష్టభ్య దేహం వహన్- ఏకేన పూర్వదేశాదాకృష్యాగ్రే నిహితేన పదేత్యర్థః. యథా వా గచ్ఛతి తద్వత్-యద్వా - జీవదశాయామపి దేహస్థితే భర్గోరతయా పురుషో మ్రియత ఏవేత్యేతదర్థద్యోతకో యం దృష్టాంతః-యథా గచ్ఛన్ పుమాన్ - ఏకపాదేన తిష్ఠన్నపి గచ్ఛత్యేవ తద్వదితి- దేహాంతరపరిగ్రహేణ పూర్వదేహత్యాగే స్పష్టం దృష్టాంతమాహ-యథేతి - తృణజలూకాపి తృణాంతరమవష్టభ్యైవ-పూర్వతృణం త్యజతి-ఏవం కర్మానుగుణం జీవోపీత్యర్థః॥ ౪౦॥ దేహవిషయావేవ స్వీకారపరిత్యాగౌ దర్శయితుం దృష్టాంతాంతరమాహ॥ స్వప్న ఇతి॥ దృష్టం రాజాదిదర్శనం-శ్రుతం ఇంద్రాదిశ్రవణం - తాభ్యాం ఆహితసంస్కారేణ మనసా-తద్దేవానుచింతయన్ - ఈదృశం జాగ్రద్దృష్టశ్రుతసదృశం రాజాదిదేహరూపం- కిమపి అత్యుచ్చమనిరుక్తం పశ్యతి - క్షణాంతరే చ తద్దేవాహమితి ప్రతిపద్యతే మన్యతే- తతశ్చ జాగ్రద్దేహాదపగతస్మృతిర్భవతి పురుషో యథేతి-జాగ్రత్యేవ దర్శయితుం దృష్టాంతాంతరమాహ మనోరథేనేతి - అత్రాపి దృష్టశ్రుతాభ్యామిత్యాది సర్వం యోజ్యం - తథా చ వక్ష్యతి॥ శ్లో॥ జంతోర్వై కస్యచిద్ధేతోర్మృత్యురత్యంతవిస్మృతిః । జన్మ త్వాత్మతయా పుంసస్సర్వభావేన భూరివ ॥ విషయస్వీకృతిం ప్రాహుర్యథా స్వప్నమనోరథౌ ।స్వప్నే మనోరథే చేత్థం ప్రాక్తనం న స్మరత్యసావిత్యాది - తద్వదత్రాపి కర్మవశాద్దేహాంతరం ప్రాప్య ప్రాక్తనం త్యజతీతి॥ ము॥ పునరభ్యుక్తార్థమేవ స్వప్నజాగ్రద్దశానుభూతార్థదృష్టాంతేన ప్రతిపాదయతి॥ దృష్టం రాజాదిదర్శనం- శ్రుత

నుగోవశః । దేహాంతరమనుప్రాప్య ప్రాక్తనం త్యజతే వపుః॥ ౩౯॥ వ్రజంస్తిష్ఠన్పదైకేన యథైవైకేన గచ్ఛతి। యథా తృణజలూకైవం దేహీ కర్మగతిం గతః॥ ౪౦॥ స్వప్నే యథా పశ్యతి దేహమీదృశం మనోరథేనాభినివిష్టచేతనః । దృష్టశ్రుతాభ్యాం మనసానుచింతయన్ ప్రపద్యతే తత్కిమపి హ్యపస్మృతిః॥౪౧॥

యతో యతో ధావతి దైవచోదితం మనో వికారాత్మకమాప పంచసు। గుణేషు మాయారచితేషు దేహ్యసౌ

మింద్రాదిశ్రవణం-ఉభయత్ర భావే క్తః- తాభ్యామాహితసంస్కారేణేతి శేషః - మనసా - దృష్టశ్రుతాభ్యామితి చతుర్థీ వా-దృష్టశ్రుతమనీషితలాభార్థమిత్యర్థః-అనుచింతయన్ ధ్యాయన్-మనోరథేన దృష్టశ్రుతవిషయమనోరథేన అభినివిష్టచేతనః ఆక్రాంతాత్మా-పుమాన్- అపస్మృతిః జాగ్రద్దేహస్మృతిరహితః - అపగతహితావబోధో వా- ఈదృశం దృష్టశ్రుతరాజాదిసదృశం-కిమపి తచ్ఛరీరం స్వప్నే యథా పశ్యతి - స్వయమాస్థిత ఇవానుభవతీత్యర్థః - జాగ్రద్దశాయామపి ఏవం చింతయన్ పుమాన్-అపస్మృతిః వర్తమానదేహస్మృతిరహితస్సన్- కిమపి తద్దేవరాజాదిశరీరం ప్రపద్యతే - తాదృశదేహమధిష్ఠాయ వర్తమాన ఇవ అభిమానవాన్ భవతి-తద్వదితి . యద్వా-తద్రాజాదిశరీరమేవానుచింతయన్ - ఈదృశం కిమపి స్వప్నే యథా పశ్యతి స్వయమాస్థిత ఇవానుభవతీత్యర్థః జాగ్రద్దశాయామపి తద్దేవానుచింతయన్నీదృశం కిమపి ప్రపద్యతే-తద్వదితి యోజనా॥ ౪౧॥ నను విచిత్రదేహహేతూనాం కర్మణామకృతత్వాద్దేహవిశేషప్రాప్తౌ కిం కారణమత ఆహ॥ యతో యత ఇతి॥ దేహస్య పంచత్వసమయే పంచసు గుణేషు పంచభూతేషు మాయావిరచితేషు-మాయయా నానాదేహరూపేణ రచితేషు- స్వైవేచ్ఛఫలాభిముఖేన కర్మణా చోదితం నానావికారాత్మకం మనో యం యం దేహం దేవతిర్యగాది రూపం-ప్రతిధావతి ధావచ్చ సత్ యం యమాప అభినివేశన ప్రాప్తం- తత్ర తత్ర అసౌ దేహీ జాయతే అనుమనసః కర్మకత్వాత్ దేవజాతు తాం తత్వకర్తా త్రైత్యత ఆహ- ప్రపద్యమాన ఇతి-తద్దేవాహమితి ప్రపద్యమానస్తేన సహ జాయత ఇతి॥ ము॥ నన్వస్తు దేహాంతరప్రాప్తిరావశ్యకీ తథాప్యేతాదృశదేహలాభే కిం మానమత ఆహ॥ యతో యత ఇతి॥ మనః దైవచోదితం ఫలాభిముఖాదృష్టప్రేరితం సత్ - పూర్వదేహవినాశసమయ ఇత్యర్థః యతో యతో ధావతి యం యం దేహయాది ప్రాప్నోతి పరివర్తతే అథ మాయయా భగవత్సంకల్పేన రచితేషు దేహారంభాఘటితేషు పంచసు గుణేషు భూతేషు - వికారాత్మకం దేహం యమితి శేషః ఆప అభిలాష చేత్యర్థః అసౌ దేహీ ప్రపద్యమానః ఉత్పత్తిమాప్నువన్-తేన దేహేన సహ జాయతే- యద్వా యతో యత ఇత్యత్రాధ్యాహార్యం-ఇత్యభ్యత్రంతం పదం- అన్యదన్యదిత్యర్థం-తథా చ- యతః గచ్ఛతి ప్రియమాణస్యేత్యర్థః-మ

సః యతో యయాదిశాధావతీతి అన్యత్సమానం- తదుక్తం-గీతాయాం॥ శ్లో॥ యంయంవాపిస్మరన్భావంత్యజత్యంతేకళేబరమిత్యాదినా॥ ౪౨॥ ననుసత్యంభవిష్యత్యేవకిమపి దేహమాత్రం-తథాప్యస్యఅతిప్రియస్యరాజదేహస్యరక్షణాయ-అకృత్యమపిక్రియతఇతిచేత్తత్రాహ॥జ్యోతిరితి॥అదశ్చంద్రాదిజ్యోతిః - ఉదకయుక్తేషుపార్థివేషుఘటాదిషు - యద్వాఉదకేషుపార్థివేషుతైలఘృతాదిషు ప్రతిబింబేనస్థితం - సమీరస్యవాయోర్వేగమనుగతంకంపాదియుక్తం ప్రతీయతేయథా-ఏవంస్వావిద్యారచితేషుగుణేషుదేహేషు- అసౌరాగేణానుగతఃప్రవిష్టో ముహ్యతిఅభినివేశం ప్రాప్నోతి - అయంభావః ఆత్మనస్తావద్దేహాద్యధ్యాసాజ్జన్మోక్తంసహతేనజాయతఇతి-తతశ్చాన్యోన్యధర్మాధ్యాసాద్యథాదేహధర్మాః కార్శ్యాదయః ఆత్మనిప్రతీయంతేస్థూలోహం కృశోహమితి-ఏవమాత్మధర్మాః ప్రేమాస్పదత్వజ్ఞానాశ్రయత్వాదయోపి- దేహాదిష్వితి-అతఃరాజసూకరాదిదేహయోర్విశేషాభావాత్ వ్యర్థో మృత్యుప్రతీకారఇతి॥ ము॥ ఉక్తమేవార్థందృష్టాంతంవిశదయతి॥ జ్యోతిరితి॥ ఉదకపార్థివేషుఉదకపూర్ణతటాకాదిషు - అదఃప్రతిబింబత్వేనపరిదృశ్యమానం-జ్యోతిఃఅర్కాదితేజః - సమీరవేగేనఅనుగతంతరంగాత్తరంగాంతరంప్రాప్తంయథైవవిభావ్యతేప్రతీయతే - యేవమసౌస్వమాయయాభగవత్సంకల్పేన-రచితాఃస్వమాయారచితాః- తేషుయద్వాస్వస్మైమాయారచితాః - తేషు-స్వభోగార్థం దేహాత్మనామాయాఘటితేష్విత్యర్థః- గుణేషుభూతేషుమాయాసంకల్పనిర్మితేషు- గుణమయశరీరేష్వితివా-రాగేణానుగతఃఅనుప్రవిష్టఃవిముహ్యతిమోహంప్రాప్నోతీతి॥౪౩॥ఏవముక్తంసామోపాయముపసంహరన్భేదమాహ॥ తస్మాదితి॥పరతఇతిఅభిద్రుహ్యమాణాత్ తత్సంబంధినశ్చయమాదితి-భయంఇహాముత్రచభయమితిభేదో దర్శితః॥ ము॥ ఏవంశ్లాఘనీయగుణఇత్యాదిభిరుక్తంగుణకీర్తనసంబంధాదిప్రవచనపూర్వకపరమార్థబోధాదిరూపం సామవాదముప

ప్రపద్యమానస్సహ తేనజాయతే॥౪౨॥జ్యోతిర్యథైవోదకపార్థివేష్వదస్సమీరవేగానుగతం విభావ్యతే।
ఏవంస్వమాయారచితేష్వసౌపుమాన్ గుణేషురాగానుగతోవిముహ్యతి॥ ౪౩॥ తస్మాన్నకస్యచిద్ద్రోహమాచరేత్సతథావిధః।ఆత్మనఃక్షేమమన్విచ్ఛన్ద్రోగ్ధుర్వైపరతోభయమ్॥౪౪॥ఏషాతవానుజాబాలాకృపణాపుత్రికోపమా।హంతుంనార్హసికల్యాణీమిమాంత్వందీనవత్సలః॥౪౫॥ శ్రీశుకః॥ ఏవంససామభిర్భేదైర్బోధ్యమానోపి దారుణః। నన్యవర్తతకౌరవ్యపురుషాదాననువ్రతః॥౪౬॥నిర్బంధంతస్యతంజ్ఞాత్వావిచింత్యానకదుందుభిః । ప్రాప్తకాలంప్రతివ్యోఢుమిదంతత్రాన్వపద్యత॥౪౭॥ మృత్యుర్బుద్ధిమతాపోహ్యోయావద్బుద్ధిబలోదయమ్।యద్యసౌననివర్తేతనాపరాధోస్తిదేహినః॥ ౪౮॥ ప్రదాయ మృత్యవేపుత్రాన్మోచయేకృపణామిమామ్।సుతామేయదిజాయేరన్మృత్యుర్వానమ్రియేతచేత్॥ ౪౯॥విపర్య

సంహరన్ దృష్టాదృష్టభయవచనరూపంభేదమాహ॥ తస్మాదితి॥ మృత్యోర్దేహాంతరప్రాప్తైశ్చావశ్యకత్వాదిత్యర్థః-తథావిధఃఉక్తదృష్టాదృష్టజ్ఞానవాన్ - క్షేమమన్విచ్ఛన్నితిదృష్టభయందర్శితం - పరద్రోహేణ శ్రేయోహానిస్స్యాదిత్యర్థః-ద్రోగ్ధుఃద్రోహమాచరతః-పరతోభయంపరలోకేయమాద్భయమిత్యదృష్టభయముక్తం॥ ౪౪॥ పునస్సామైవాహ॥ ఏషేతి॥పుత్రికోపమాదారుమయీబాలాఅచేతనప్రాయా॥ ము॥పునఃసామవాదమాహ॥ ఏషేతి॥ పుత్రికోపమాపాంచాలికాతుల్యాతథాపరతంత్రేత్యర్థః॥ శ్లో॥ పాంచాలికాపుత్రికాస్యాద్వస్త్రదంతాదిభిఃకృతేతినిఘంటుః - యద్వా- అపత్యప్రాయా-అతిశయితప్రేమాస్పదద్యోతనార్థమిదంవిశేషణం - స్త్రీత్వానుజాత్వబాల్యదైన్యాదిభిర్దయనీయైవ - తత్రాపిదీనవత్సలస్యతవకృపణావధస్సుతరామనుచితఏవేతిభావః- కల్యాణీమిత్యనేనత్వయికూరత్వైవపర్యవస్యతి - వధోద్యోగస్తునసఫలోభవేదితిద్యోత్యతే॥౪౫॥ఏవమితి॥ చోద్యమానఃఉపదిశ్యమానః-స్వయందారుణఃపునఃపురుషాదాన్దైత్యాన్ - అనువ్రతః అనుసృతఇతి॥ ౪౬॥ నిర్బంధమితి॥ ఆనకదుందుభిరితిపదంమహాభాగ ఇత్యత్రోక్తాభిప్రాయం-ప్రతివ్యోఢుంప్రతికర్తుమిత్యర్థః-ఇదంవక్ష్యమాణంప్రత్యర్పణంఅన్వపద్యత-జ్ఞాతవాన్॥౪౭॥ ననుఖలోయమేతన్నమన్యేతేత్యాశంక్యాహ॥ మృత్యురితి॥ ౪౮॥ తస్మాదుపేక్షాదోషపరిహారాయైవంకరిష్యామీత్యాహ॥ప్రత్యర్పణేతి॥ మృత్యవేకంసాయ.నన్విదమపినైవన్యాయ్యమిత్యాశంక్యాహ-సుతాఇతి-అస్యాంయదిమేసుతాజాయేరన్-తదాయద్భావి - తద్భవతు-జీవతంతుతావద్భవేదేవ-తదంతరా-యద్యయమేవమ్రియేత-తదానకించిదన్యాయ్యం॥ ౪౯॥ యదిచ-సుతాభవిష్యంతినాయంమ్రియేత- తదా - మత్పుత్రైరేవాస్యమరణమిత్యాహ॥ విపర్యయఇతి॥ ననుప్రౌఢస్యకంసస్యతవబాలకాత్కథంమృత్యుస్స్యాత్తత్రాహ గతిరితి-ధాతుః॥శ్లో॥ అస్యాస్స్వాష్టమోగర్భోహంతాయంనయసేఽబుధేత్యుక్త

వతః అతఃఇదానీముపత్యార్పణప్రతిజ్ఞైవమంత్రః-తథాసతి-ఉపస్థితోమృత్యురయంతావన్నివర్తేత- ఇదానీ-నివృత్తః పునఃకాలాంతరేఽపతేచ్చేత్తదానాపరాధోమమేత్యర్థః-అథవామత్పుత్రాదుపస్థితోమృత్యురస్యావధాద్యోని వర్తేత తసపునరనేనసన్మంత్రేణభవేదేవేతి - యద్వా-గతిర్ధాతుర్దురత్యయేత్యేతస్యప్రపంచఉపస్థితఇతి॥ము। ధాతుఃఅఘటితఘటనాశక్తస్య నివృత్తోఽపివరదానాదినాపగతోఽపి॥ ౫౦॥ ప్రాణినామదృష్టందుర్విభావ్యమితిసదృష్టాంతమాహ॥ అగ్నేరితి॥ వనేవృక్షాన్ప్రదహన్వహ్నిః సన్నిహితానపివృక్షాన్పరిత్యజ్యకదాచిద్దూరస్థానేవదహతి గ్రామేగృహాన్వా, నహి తస్యప్రాణ్యదృష్టవ్యతిరేకేణకించిన్నియామకమస్తి-యథాఏవంజంతోర్జన్మమరణయోరపిహేతుర్దుర్విభావ్యః అచింత్యః॥౫౧॥ఏవమితి॥ యావదాత్మనిదర్శనంస్వప్రజ్ఞావధి - విమృశ్యవిచార్య॥ ౫౨॥ ప్రహృష్టేతి॥ తస్యవిశ్వాసాయవికసితముఖాంభోజస్సన్ ప్రహసన్ అబ్రవీత్॥౫౩॥ నేతి॥ యత్ యథాఅశరీరిణీవాగాహ-తథాప్యైనిశ్చితం - అస్యాస్సకాశాత్ తేభయంనాస్తిఖలు - యతఃయేభ్యః పుత్రేభ్యస్తేభయముత్థితంఅష్టమోహంతేభ్యస్తే అన్యోన్యాపేక్షయా సర్వేష్వష్ట

యోవాకింనస్యాద్గతిర్ధాతుర్దురత్యయా । ఉపస్థితోనివర్తేతనివృత్తఃపునరాపతేత్॥ ౫౦॥ అగ్నేర్యథాదారువియోగయోగయోరదృష్టతోఽన్యన్నిమిత్తమస్తి। ఏవంహిజంతోరపిదుర్విభావ్యశ్శరీరసంయోగవియోగహేతుః॥౫౧॥ఏవంవిమృశ్యతంపాపంయావదాత్మనిదర్శనమ్। పూజయామాసవైశౌరిర్బహుమానపురస్సరమ్॥ ౫౨॥ ప్రహృష్టవదనాంభోజోనృశంసంనిరపత్రపమ్। మనసాదూయమానేనప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥ ౫౩॥ నహ్యస్యాస్తేభయం సౌమ్యయద్వైసాహాశరీరవాక్ । పుత్రాన్సమర్పయిష్యేఽస్యాయతస్తేభయముత్థితమ్॥౫౪॥ శ్రీశుకః॥ స్వసుర్వధాన్నివవృతేకంసస్తద్వాక్యసారవిత్। వసుదేవోఽపితంప్రీతఃప్రశస్యప్రావిశద్గృహమ్॥ ౫౫॥ అథకాలఉపావృత్తేదేవకీసర్వదేవతా । పుత్రాన్ప్రసుషువేచాష్టౌకన్యాంచైవానువత్సరమ్॥౫౬॥ కీర్తిమంతంప్రథమజంకంసాయానకదుందుభిః । అర్పయామాసకృచ్ఛ్రేణసోఽనృతాదతివిహ్వలః॥౫౭॥కిందుస్సహంనుసాధూనాంవిదుషాంకిమపేక్షితమ్।కిమకార్యంకదర్యాణాందుస్త్యజంకింధృతాత్మనామ్॥౫౮॥దృష్ట్వాసమత్వంతచ్ఛౌరేస్సత్యేచైవవ్యవస్థితమ్। కంసస్తుష్టమనారాజన్ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥ ౫౯॥ ప్రతియాతుకుమారోఽయంనహ్యస్మాదస్తిమేభయమ్ । అష్టమాద్యువయోర్గర్భాన్మృత్యుర్మేఽభిహితఃకిల॥౬౦॥తథేతిసుతమాదాయయయావానకదుందుభిః। నాభ్యనందతతద్వాక్యమసతోఽవిజితాత్మనః॥ ౬౧॥ నందాద్యాయేవ్రజేగోపా యాశ్చామీషాంచయోషితః। వృష్ణయోవసుదేవాద్యాదేవక్యాద్యాయదుస్త్రియః॥ ౬౨॥ సర్వేవైదేవతాప్రాయా ఉభయోరపి భారత।జ్ఞాతయోబంధుసుహృదోయేచకంసమనువ్రతాః॥౬౩॥ అసురాస్సర్వఏవైతేలోకోపద్రవకారిణః।ఏతత్కంసాయభగవాన్శశంసాభ్యేత్యనారదః॥ ౬౪॥ భూమేర్భారాయమాణానాందైత్యానాంచవధోద్యమమ్।ఋషేర్వినిర్గమేకంసోయదూన్మత్వాసురానితి॥ ౬౫॥ దేవక్యాగర్భసంభూతంవిష్ణుంచస్వవధంప్రతి।దేవకీంవసుదేవంచనిగృహ్యనిగళైర్గృహే॥ జాతంజాతమహన్పుత్రంతయోరజనశంకయా॥౬౬॥ మాతరంపితరంభ్రాతౄన్సర్వాంశ్చసుహృదస్తథా । ఘ్నంతిహ్యసుతృపోలుబ్ధారాజానఃప్రాయశోభువి॥ ౬౭॥ ఆత్మానమిహసంజాతంజానన్ప్రాగ్విష్ణునాహతమ్ । మహాసురంకాలనేమిం

మాభవేయురిత్యుద్భూతం-తాన్ అస్యాఃపుత్రాన్సమర్పయిష్యే॥౫౪॥స్వసురితి॥నివవృతేనివృత్తః - తద్వాక్యసారః-ఉపపత్తిస్తద్విత్॥ ౫౫॥ అథేతి॥ కాలఉపావృత్తేప్రసూతికాలేప్రాప్తే - సర్వాఃసర్వాత్మాభగవానేవదేవతాయస్యాస్సా భగవదాశ్రయత్వాత్ సర్వదేవతామయీతివా॥౫౬॥ ౫౭॥ ననుమృత్యవేపుత్రంకథమర్పితవానిత్యపేక్షాయామాహ॥ కిందుస్సహమితి॥సాధూనాంసత్యసంధానాం-ననుపుత్రలాలనసుఖాపేక్షాకథంత్యక్తేత్యతఆహ-విదుషామితి - భగవానేవతత్త్వంనాన్యదితిజానతామిత్యర్థః-నఃస్వయంనీతేసతి-కంసోబాలంనహన్యాదితిమత్వా-నీతవాన్ ఇతికింనస్యాత్ నేత్యాహ-కిమకార్యమితి - ననుదేవకీపుత్రంకథంత్యాజేత్యతఆహ-కిందుస్త్యజమితి-చిత్తేధృతఆత్మాహరిర్యైస్తేషాం॥ ౫౯॥ ౬౧॥కంసస్యశాంతిర్దేవకార్యానుగుణానభవతీతినారదస్యప్రత్యవస్థానంతదాహ॥నందాద్యాఇత్యాదిత్రయేణ॥౬౨॥సర్వఇతి॥ఉభయోఃవసుదేవనందకులయోః॥౬౩॥౬౪॥భూమేరితి॥ దేవకృతమితి శేషః॥ ౬౫॥ దేవక్యాఇతి ॥ నిగళైశ్శృంఖ

స్తైః - అజనో?ష్టు? తచ్ఛంకయా॥ ౬౬॥ ౬౯॥

ఇతి.శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవిరచితభావార్థదీపికాయాం - దశమస్కంధే- ప్రథమోధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥ ద్వితీయేకంసఘాతాయదేవక్యాగర్భగోహరిః। బ్రహ్మాదిభిస్సుతస్సాచసాంత్వితేతినిరూప్యతే॥శ్లో॥యదుభిస్సన్య
రుధ్యంతేత్యుక్తం - తమేవవిరోధం ప్రపంచయతి - త్వరయా దేవకీగర్భస్యాన్యత్ర సంచారేణభగవతః ప్రవేశంవక్తుం
సార్ధత్రయేణాహ॥ప్రలంబేతి ॥ మహాశనఃఅఘాసురః॥౧॥౨॥౩॥ఏకఇతి॥అనురుంధానాఃఅనువర్తమానాః॥౪॥సప్తమ
ఇతి॥ధామకళా.తదేవసప్తమోగర్భోబభూవ-కింతద్ధామేత్యతఆహ-యమనంతమితి-హర్షశోకవివర్ధనఃఆనందరూప
త్వావతీర్ణత్వాద్ధర్షః పూర్వగర్భసాధారణదృష్ట్యాశోకఇతి॥౫॥౬॥గచ్ఛేతి॥ ౭॥ ఏనుసాగోకులేకేనిత్యాస్తేఅతఆహ॥
అన్యాఇతి॥ నకేవలంసైవ - అన్యాఅపీతి-వివరేషుఅలక్ష్యస్థానేషు॥౮॥దేవక్యాఇతి॥జఠరేసంతం-ననుగర్భఆకృష్యమాణః
కథంజీవేదతఆహ- మామకంధామేతి- తత్ తతః॥౯॥కి ధర్ణమేవంకార్యమిత్యతఆహ॥అథేతి॥అథఅనంతరమేవేత్యర్థః-
అంశభాగేనేతి॥ అంశైఃశక్తిభిఃభజతేఅధితిష్ఠతి - సర్వాన్ బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంతాన్ ఇత్యంశభాగః తేనపరిపూర్ణరూ

యదుభిస్సవ్యరుధ్యత॥౬౮॥ ఉగ్రసేనంచపితరంయదుభోజాంధకాధిపమ్।స్వయంనిగృహ్య బుభుజేశూర
సేనాన్ మహాబలః॥ ౬౯॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణే- అష్టాదశసహస్రికాయాం - సంహితాయాం పారమహంస్యాం -
శ్రీవైయ్యాసిక్యాం - శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం - దశమస్కంధే ప్రథమోధ్యాయః -

శ్రీశుకః॥ప్రలంబబకచాణూరతృణావర్తమహాశనైః। ముష్టికారిష్టద్వివిధపూతనాకేశిధేనుకైః॥ ౧॥ అ
న్యైశ్చాసురభూపాలైర్బాణభౌమాదిభిర్యుతః। యదూనాంకదనంచక్రేబలీమాగధసంశ్రయః॥ ౨ ॥
తేపీడితానివివిశుః కురుపాంచాలకేకయాన్ । సాల్వాన్ విదర్భాన్నిషధాన్ విదేహాన్ కోసలానపి॥౩॥
ఏకేతమనురుంధానాఃజ్ఞాతయఃపర్యుపాసతే। హతేషుషట్సుబాలేషు దేవక్యాఔగ్రసేనినా॥౪॥ సప్త
మోవైష్ణవంధామయమనంతంప్రచక్షతే।గర్భోబభూవదేవక్యాహర్షశోకవివర్ధనః॥౫॥భగవానపివిశ్వా
త్మావిదిత్వాకంసజంభయం । యదూనాంనిజనాథానాంయోగమాయాంసమాదిశత్॥౬॥గచ్ఛదేవివ్ర
జంభద్రేగోపగోభిరలంకృతమ్।రోహిణీవసుదేవస్యభార్యాస్తేనందగోకులే॥౭॥అన్యాశ్చకంససంవిగ్నా
వివరేషువసంతిహి॥౮॥ దేవక్యాజఠరేగర్భంశేషాఖ్యంధామమామకమ్।తత్సన్నికృష్యరోహిణ్యాఉదరే
సన్నివేశయ॥ ౯॥ అథాహమంశభాగేనదేవక్యాఃపుత్రతాంశుభే। ప్రాప్స్యామిత్వంయశోదాయాంనం
దపత్న్యాంభవిష్యసి॥ ౧౦॥ అర్చిష్యంతిమనుష్యాస్త్వాంసర్వకామవరేశ్వరీం। ధూపోపహారబలిభిస్సర్వ
కామవరప్రదామ్॥౧౧॥ నామధేయానికుర్వంతిస్థానానిచనరాభువి। దుర్గేతిభద్రకాళీతివిజయావైష్ణ
వీతిచ॥౧౨॥కుముదాచండికాకృష్ణామాధవీకన్యకేతిచ । మాయానారాయణీశానాశారదేత్యంబికేతిచ ॥
౧౩ ॥ గర్భసంకర్షణాత్తంవైప్రాహుస్సంకర్షణంభువి । రామేతిలోకరమణాద్బలభద్రంబలోచ్ఛ్ర
యాత్॥౧౪॥సందిష్టైవంభగవతాతథేత్యోమితితద్వచః।పరిగృహ్యపరిక్రమ్యగాంగతాతత్తథాకరోత్
౧౫॥ గర్భేప్రణీతే దేవక్యారోహిణ్యాంయోగనిద్రయా । అహోవిస్రంసితోగర్భఇతి పౌరావిచుక్రు

పేణేత్యర్థః యద్వా-అంశైఃజ్ఞానైశ్వర్యబలాదిభిః - భాజయతియోజయతి - స్వీయానితి తేన-యద్వా- అంశేనపురుష
రూపేణమాయయాభాగోభజనంఈక్షణంయస్యతేన- యద్వా- అంశేనమాయయాగుణావతారాదిరూపాఃభాగాః
భేదాఃయస్యతేన - యద్వా-అంశాఏవమత్స్యకూర్మాదిరూపాఃభజనీయాః-నతుసాక్షాత్స్వరూపంయస్యతేన- యద్వా
అంశైఃజ్ఞానబలాదిభిః భజనంఅనువర్తనంభక్తేషుయస్యతేన - సర్వథాపరిపూర్ణరూపేణేతివివక్షితం॥ శ్లో॥ కృష్ణస్తు
భగవాన్ స్వయమిత్యుక్తత్వాదితి-తాంప్రోత్సాహయతి-త్వంయశోదాయామిత్యాదినాసార్ధచతుష్టయేన॥౧౦॥అర్చి
ష్యంతీతి॥ సర్వాన్ పుత్రాదీన్ కామయంతేయె - తేషాంవరాంఈశ్వరీం నియంత్రీంఅర్చకానాంసర్వకామవరాన్ ప్రద
దాతియాతాం॥ ౧౧॥౧౩॥ త్వద్వికర్షణేవతస్యసంకర్షణ-రామ బలభద్రేతివ్యపదేశాభవిష్యంతీత్యాహ ॥ గర్భేతి ॥
రామేతిచసంబోధనం-కరిష్యంతి-త్వయాసంకృష్టేనతేనలోకస్యరమణాత్ రత్యుత్పాదనాత్ ॥ ౧౪ ॥ సందిష్టేతి॥ తథేతి
పునరపిఓమిత్యాదరేణ ప్రతిగృహ్య గాంపృథ్వీం ॥ ౧౫ ॥ గర్భఇతి ॥ విస్రంసితః విస్రస్తఇత్యేవంచుక్రుశుః నతుతద్విదురి

త్యర్థః॥ ౧౬॥ ఆవివేశేతి॥ మనః ఆవివేశ మనస్యావిర్బభూవ-జీవానామివన ధాతుసంబంధ ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥ స ఇతి॥ ధామశ్రీ విష్ణోః॥ ౧౮॥ తత ఇతి॥ జగన్మంగళం జగతో మూర్తిమన్మంగళం-అచ్యుతాంశం- అచ్యుతాః చ్యుతిరహితాః అంశాః ఐశ్వర్యాదయో యస్యతం- యద్వా-అచ్యుతస్య అంశ ఇవాంశః భక్తానుగ్రహార్థం పరిచ్ఛిన్నవపురిత్యర్థః-సమాహితం సమ్యగ్భృతమేవ ఆహితం వేదదీక్షయా అర్పితం- దేవీద్యోతమానా శుద్ధసత్త్వేత్యర్థః సర్వాత్మకం సర్వస్యాత్మానం- అత ఏవాత్మభూతం స్వస్మిన్నాదావేవ సంతం-మనస్తః మనసైవ-దధార ధారణయా ధృతవతీ - అత్రానురూపం దృష్టాంతమాహ- యథా కాష్ఠా ప్రాచీదిక్ ఆనందకరం చంద్రమితి॥ ౧౯॥ సేతి॥ సర్వజగన్నివాసస్య శ్రీహరేర్నివాసభూతాసత్యపి- సితరాం సర్వజనాహ్లాదకతయా న రేజే-కింతు - స్వయమేవానందమన్వభూత్ - యతః కంసస్య గృహే రుద్ధా అన్యైర్న దృశ్యతే ఘటాదిషు రుద్ధా అగ్నిశిఖా దీప ఇవ - తథా-సతీ శోభదా-సరస్వతీ జ్ఞానఖలే జ్ఞానవంచకే రుద్ధా యథా- అన్యేషామనుపకారిణీ న రాజతే తద్వత్॥ ౨౦॥ తామితి॥ ప్రభయా భవనం విరోచయంతీం-అజితః శ్రీకృష్ణః-అంతరా కుక్షిమధ్యే యస్యాస్తాం- ఏష విరోచమానః గుహాం శ్రితః గర్భే స్థితః - ధ్రువం హరిరేవ యత్ యస్మాదీదృశీ ఇయం పూర్వం నాసీత్॥ ౨౧॥ ననుసంతి సామాదయ ఉపాయాః నేతి స్వయమేవాహ॥ కిమితి॥ అయమర్థః తంత్రో దేవకార్యప్రధానః పరాక్రమం న విహంతి - మద్వధే పరాక్రమం కరిష్యత్యేవేత్యర్థః-యద్వా తర్హి అయమిదానీమేవ హన్యతామితి విచింత్యాహ - అర్థతంత్రోపి పుమాన్- స్వవిక్ర

శుః॥ ౧౬॥ ఆవివేశాంశభాగేన మన ఆనకదుందుభేః। అంశేన భగవాన్ విష్ణుర్బభో భారాపనుత్తయే॥ ౧౭॥
సబిభ్రత్పౌరుషం ధామ భ్రాజమానో యథా రవిః। దురాసదోతిదుర్ధర్షో భూతానాం సంబభూవహ॥
౧౮॥ తతో జగన్మంగళమచ్యుతాంశం సమాహితం శూరసుతేన దేవీ। దధార సర్వాత్మకమాత్మభూతం కాష్ఠా యథానందకరం మనస్తః॥ ౧౯॥ సా దేవకీ సర్వజగన్నివాసనివాసభూతా నితరాం న రేజే। భోజేంద్రగేహేగ్నిశిఖేవ రుద్ధా సరస్వతీ జ్ఞానఖలే యథా సతీ॥ ౨౦॥ తాం వీక్ష్య కంసః ప్రభయాజితాంతరాం విరోచయంతీం భవనం శుచిస్మితామ్। ఆహైష మే ప్రాణహరో హరిర్గుహాం ధ్రువం శ్రితో యన్నపురేయమీదృశీ॥ ౨౧॥
కిమద్య తస్మిన్ కరణీయమాశు యదర్థతంత్రో న విహంతి విక్రమం। స్త్రియాః స్వసుర్గురుమత్యా వధోయం యశః శ్రియం హంత్యనువేలమాయుః॥ ౨౨॥ విహంతి కీర్తిం సుదురాసదాం పరైస్త్యజంతి సంతో యశసా విహీనం। స ఏష జీవన్ ఖలు సంపరేతో వర్తేత యోత్యంతనృశంసితేన॥ ౨౩॥ దేహే మృతే తం మనుజాశ్శపంతి గంతా తమోంధం తనుమానినో ధ్రువమ్॥ ౨౪॥ ఇతి ఘోరతమాద్భావాత్సన్నివృత్తస్స్వయం ప్రభుః। ఆస్తే ప్రతీక్ష్యతజ్జన్మ హరేర్వైరానుబంధకృత్॥ ౨౫॥ ఆసీనస్సంవిశంస్తిష్ఠన్ భుంజానః పర్య

—※బ్రహ్మేశానాది దేవగణాః దేవకీగర్భస్థితం పరమపురుషం స్తువంతి.※—

టన్ పిబన్। చింతయానో హృషీకేశమపశ్యత్తన్మయం జగత్॥ ౨౬॥ బ్రహ్మాభవశ్చతత్రైత్య మునిభిర్నారదాదయః। దేవైస్సానుచరైస్సాకం గీర్భిర్వృషణమైడయన్॥ ౨౭॥ దేవా ఊచుః॥ సత్యవ్రతం సత్యపరం

మం న విహంతి న నాశయతి స్త్రీవధేన నాశస్స్యాదితి భావః తదేవాహ - స్త్రియా ఇతి - గురుమత్యాః గర్భిణ్యాః॥ ౨౨॥ విహంతీతి॥ కించ స ఏష జీవన్నపి మృతస్స్యాత్ - నృశంసితేన క్రౌర్యేణ యో వర్తేత॥ ౨౩॥ దేహ ఇతి॥ తం జీవంతమేవ మనుజాశ్శపంతి దుర్వాక్యైర్భర్త్సయంతి- దేహే మృతే-తనుమానినః పాపినః నరకం గచ్ఛంతి-అథవా- శాపప్రకారమాహ-తనుమానినో దేహాత్మాభిమానినోస్య దేహే మృతే- అయం ధ్రువమంధం తమో గమిష్యతీతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఆసీన ఇతి॥ సంవిశన్ శయానః॥ ౨౬॥ బ్రహ్మేతి॥ ఋష్యాభిః గీర్భిః - వృషణం కామవర్షిణం ఐడయన్ తుష్టువుః॥ యద్వా వృషణం కామవర్షిణం భగవంతం ఐడయన్ అస్తువన్ ధిషణమితి పాఠే జ్ఞానమయమిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ప్రతిశ్రుతం సత్యం కృతమితి హృష్టాః-సత్యత్వేనైవ ప్రథమం స్తువంతి॥ సత్యవ్రతమితి॥ సత్యం వ్రతం సంకల్పో యస్య తం- సత్యం పరం శ్రేష్ఠం ప్రాప్తి సాధనం యస్మిన్ తం- త్రిసత్యం త్రిష్వపి కాలేషు సృష్టేః పూర్వం ప్రళయానంతరం స్థితిసమయే చ సత్యం అవ్యభిచారేణ వర్తమానం-త దేవాహుః-సత్యస్య యోనిమితి - సచ్ఛబ్దేన పృథివ్యప్తేజాంసి - త్యశబ్దేన వాయ్వాకాశౌ ఏవం సచ్చ త్యం చ సత్యం భూతపంచకం॥ శ్రు॥ తత్సత్యమిత్యాచక్షత ఇతి శ్రుతేః - యోనిం కారణం - అనేన సృష్టేః పూర్వం వర్తమానత్వాత్ తథా సత్యే తస్మిన్నేవ నిహితం అంతర్యామితయా స్థితం - అనేన స్థితిసమయేపి వర్తమానతోక్తా తథా చ సత్యస్య సత్యం సత్యస్యైకస్య సత్యం పారమార్థికం - తన్నాశేప్యవశిష్యమాణరూపం అనేన ప్రళయేప్యవధిత్వేన సత్యస్య దర్శితం

ఏవంత్రిసత్యత్వముపపాదితం.తథాఋతస్యనేత్రం-ఋతంచసూనృతవాణీ- సత్యంచసమదర్శనం - తథా భగవతా వ్యాఖ్యాస్యమానత్వాత్॥ శ్లో॥ సత్యంచసమదర్శనం। ఋతంచసూనృతావాణీకవిభిఃపరికీర్తితేతి - తయోర్నేత్రంన యనసాధనం నేతారంప్రవర్తకమితియావత్- ఏవంసర్వప్రకారేణ సత్యాత్మకంత్వాంభగవన్వయంశరణంప్రపన్నాః ప్రాప్తా ఇతి॥ ము॥ అథభగవతాసాధురక్షణాయప్రతిజ్ఞాతార్థంసత్యం దృష్ట్వా హర్షాత్ప్రథమం తత్సత్యాత్మక త్వంస్తువంతి ॥సత్యవ్రతమితి సత్యసంకల్పమిత్యర్థః-యద్వా- సత్యవ్రతంఆశ్రితసంరక్షణవ్రతంయస్యేతి- సత్యంసత్య వచనంపరం ప్రధానంయస్యతం- అతఏవయథాప్రతిశ్రుత మవతారఇతిభావః- యద్వా- చిదచిదాత్మకంజగత్సత్యమి త్యుచ్యతే ॥శ్రు॥ యదన్యద్దేవేభ్యఃప్రాణేభ్యశ్చతత్సత్ - అథయద్దేవాశ్చప్రాణాశ్చతత్సత్ - తదేకయావాచానహి వ్యాహ్రియతేసత్యమితిశ్రుతేః- తతఃపరం- యద్వా- సత్యశబ్దేనప్రమాణతమోపనిషదుచ్యంతే. తత్పరం - యథా ర్థవేదవాక్యప్రతిపాద్యమిత్యర్థః - త్రయంప్రకృతిపురుషకాలాః సత్యాయస్యతంత్రిసత్యం- యద్వా త్రిష్వుత్పత్తిస్థి తిప్రళయేషు సత్యంనైయత్యేన కారణతయా వర్తమానమిత్యర్థః - తదేవాహుఃసత్యస్యయోనిమితిసచ్ఛబ్దేనపృథి వ్యప్తేజాంసి- త్యశబ్దేనవాయ్వాకాశౌచోచ్యంతే ॥శ్రు॥ తత్సత్యమిత్యాచక్షత ఇతిశ్రుతేః - సచ్చత్యంచసత్యమిత్యేక వద్భావః-తస్యభూతపంచకస్య యోనింకారణం॥శ్రు॥ సచ్చత్యచ్చాభవదితిశ్రుతేః - ఏతేనసియతపూర్వభావినః- కార ణత్వాత్సృష్టేఃపూర్వంతస్యవర్తమానతోక్తా- తస్యేతస్మిన్నేవసృష్టప్రపంచే నిహితంఅంతర్యామితయా సన్నిహిత మితిస్థితికాలేసత్యత్వముక్తం- సత్యస్యప్రపంచస్యసత్యంవినాశరహితవిలయస్థానమిత్యర్థః॥ శ్రు॥ తమఃపరేదేవ ఏకీభ వతీతిశ్రుతేః - అనేనప్రళయేపిస్థితిరుక్తా యద్వా - సత్యేనిర్వికారేపరమాకాశేనిహితంప్రతిష్ఠితం - సత్యస్యసత్యంజీవే భ్యోపిసత్యం- జీవానాంస్వరూపతోనిర్వికారత్వేనసత్యత్వేపి స్వభావవికారవత్వాత్తేభ్యోపిధర్మతో నిర్వికారమిత్య ర్థః- ఋతస్యనేత్రంఋ తంసూనృతవాక్యం - సత్యంసమదర్శనం ॥శ్లో॥ సత్యంచసమదర్శనం॥ఋతంతుసూనృ తావాణీకవిభిఃపరికీర్తితేతిభగవదుక్తేః- తయోర్నేత్రంనేతారంప్రవర్తకమిత్యర్థః - యద్వా॥శ్రు॥ ఏవమమృతాదా

త్రిసత్యం సత్యస్యయోనిం నిహితంచసత్యే। సత్యస్యసత్యమృతసత్యనేత్రం సత్యాత్మకంత్వాం శరణం

ప్రపన్నాః॥ ౨౬॥ ఏకాయనోసౌద్విఫల స్త్రిమూలశ్చతూరసఃపంచశిఖష్షడాత్మా। సప్తత్వగష్టవిటపోన

త్మానంజుగుప్సేదితిశ్రుతౌ- పుణ్యవ్రతసంబంధిన్యమృతశబ్దప్రయోగాత్ ఋతంపుణ్యంసచానుష్ఠీయమానోధర్మః-స త్యముచ్యమానోధర్మః తయోర్నేతారం అథవాసత్యశబ్దఆదిత్యవాచీ॥ శ్రు ॥ అసావాదిత్యస్సత్యమితిశ్రుతేః- తత్సా హచర్యాదృతశబ్దశ్చంద్రవాచీతన్నేత్రం ॥ శ్రు ॥ చక్షుషీచంద్రసూర్యావితిశ్రుతేః - సత్యాత్మకంనిర్వికార స్వభావం- సత్యభూతాప్రాకృతశుభవిగ్రహంవా॥ శ్లో ॥ ఆత్మాజీవేధృతౌదేహఇతినిఘంటుః ఏవంభూతంత్వాంశరణంప్రపన్నాః రక్షితారంతరణోపాయంవాప్రాప్తాః॥ శ్లో॥ ఉపాయేగృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణమిత్యభిధానాత్॥ ౨౬॥ ననుభవంతో పిలోకేశ్వరాః మత్తుల్యాఏవ- కిమితిమాంశరణం ప్రపద్యంతేమైవంవాచ్యం - త్వమేవైకస్సర్వేశ్వరః - సర్వసృష్ట్యాదికా రణత్వాత్- వయంతుత్వదేకశరణాఏవ - లోకాదిరూపంద్వైతంచసర్వంతద్వ్యతిరేకేణనాస్తీతివక్తుంద్వైతప్రపంచం వృక్షరూపేణనిరూపయంతి॥ ఏకాయనఇతి॥ అసౌప్రపంచఃఆదివృక్షః- వృశ్చ్యతఇతివృక్షః- సమష్టివ్యష్టిదేహరూపః- క థంభూతః- ఏకాయనఃఏకాప్రకృతిఃఅయనంఆశ్రయోయస్యసః- ద్వౌసుఖదుఃఖేఫలేయస్యసః త్రయోగుణాస్సత్వాదయో మూలానియస్యసః- ధర్మార్థకామమోక్షాశ్చత్వారోరసాయస్యసః- పంచఇంద్రియాణిశిఖాజ్ఞానప్రకారా యస్యసః షడూర్మయః॥ శ్లో॥ బుభుక్షాచపిపాసాచప్రాణస్యమనసఃస్మృతౌ॥శోకమోహౌశరీరస్యజరామృత్యూషడూర్మయః। కోశావా- త్వగ్రుధిరమాంసమేదోస్థిమజ్జాయేతేషట్కోశాః - ఆత్మానఃస్వభావాఃయస్యసః షడాత్మాసప్తధాతవఃత్వ చోయస్యసః- పంచభూతానిమనోబుద్ధ్యహంకారాశ్చేత్యష్టౌవిటపాః- శాఖావిస్తారాయస్యసఃనవాక్షః నవద్వారా ణిఅక్షీణిఛిద్రాణియస్య- దశప్రాణాః- నాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనంజయప్రాణాపానవ్యానోదానసమానాః ఛదాః పత్రాణి యస్యసఃదశచ్ఛదఃద్వౌజీవేశ్వరౌఖగౌయస్మిన్సఃద్విఖగః॥ ము॥ అథకారణంతుధ్యేయమితిసర్వకారణస్యైవో పాస్యత్వశ్రవణాత్పూర్వశ్లోకసూచితం- భగవతఃకారణత్వంప్రపంచయితుంతావత్ప్రపంచస్వరూపమాహుః॥ ఏకా యనఇతి॥ ఆదిఃప్రవాహతోనిత్యః-వృశ్చ్యతఇతివృక్షః- వినాశీ- దేహరూపఃప్రపంచఇత్యర్థః సఏవవృక్షఇతిశ్లిష్టరూప కం- ఏకంప్రకృతితత్త్వంపరబ్రహ్మతత్త్వంవా అయనమాశ్రయోయస్యేత్యేకాయనః ద్వేసుఖదుఃఖేఫలేయస్యసః ద్విఫ

లః త్రిమూలః సత్త్వాదిగుణత్రయమూలకః చత్వారః పురుషార్థాః రసాః యస్య సః చతూరసః పంచవిధః పంచభూతప్రకారః పంచేంద్రియాణి విధా జ్ఞానప్రకారా యస్యేతి వా- పంచశిఖ ఇతి పాఠే శిఖాశబ్దేన శాఖాఖ్యాః ప్రసాకిణి జటారూపాణ్యుచ్యంతే- పంచసూక్ష్మభూతాని శిఖా యస్యేతి- షడాత్మా బుభుక్షాపిపాసాశోకమోహజరామృతిరూపాః షడూర్మయః ఆత్మానః స్వభావా యస్య సః మనసా సహ షడింద్రియాణ్యాత్మాని యస్యేతి వా చర్మరుధిరమాంసమేదోమజ్జాస్థిశుక్లరూపాః సప్తధాతవ ఏవ త్వచో యస్య సః హస్తపాదశిరఃకంఠవక్షోజఠరాశ్చాష్టౌ విటపాః శాఖా యస్య సః- నవాక్షః నవద్వారకోటరః దశప్రాణాః ప్రాణాపానవ్యానోదానసమాననాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనంజయాఖ్యాః ఛదస్థానీయా యస్య సః- దశచ్ఛదః శబ్దాదయ ఏవానుకూలాః ప్రతికూలాశ్చ దశచ్ఛదా యస్యేతి వా- ద్వౌ జీవపరమాత్మనౌ ఖగౌ యస్య సః ద్విఖగః అసావేవంభూత ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ ఏవంరూపస్య సంసారవృక్షస్య సతః కార్యస్య త్వమేక ఏవ ప్రసూతిః ప్రకర్షేణ సూతిర్జన్మ యస్మాత్సః కారణమిత్యర్థః- త్వమేవ సన్నిధానం సమ్యక్ నిధీయతే అస్మిన్నితి లయస్థానం త్వమేవానుగ్రహశ్చ అనుగృహ్ణాతి పాలయతీతి - నను బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః ఏవంభూతాః ప్రసిద్ధాః కథమహమేవేతి చేత్తత్రాహ త్వన్మాయయేతి - సంవృతం పిహితం చేతో జ్ఞానం యేషాం తే త్వామేవ నానా పశ్యంతి- యే తు విపశ్చితో విద్వాంసః తే తథా న పశ్యంతి॥ ము॥ తతః కిమత ఆహ॥ త్వమితి॥ సతః సత్యస్య కార్యభూతస్య వా- అస్య ప్రపంచవృక్షస్య త్వమేక ఏవ ప్రసూతిః కారణం - సన్నిధానం సమ్యక్ నిధనం వినాశహేతురిత్యర్థః - ప్రళయే సమ్యక్ నిధీయతే అస్మిన్ప్రపంచ ఇతి సన్నిధానం- లయస్థానమితి వా - త్వమేవానుగ్రహః అనుగ్రహశీలః- ఇష్టప్రదానాదినా పాలక ఇత్యర్థః నను మమైకస్యైవ కథం సర్వవిధకారణత్వం అన్యేప్యుచ్యంతే జగత్కారణతయా యుష్మదాదయ ఇత్యత ఆహ- త్వన్మాయయేతి-త్వన్మాయయా త్వచ్ఛక్తిభూతయా జ్ఞానవిరోధిన్యా ప్రకృత్యా అసంవృతచేతసః అతిరోహితజ్ఞానా ఇత్యర్థః త్వామేవ పశ్యంతి- ఉక్తరీత్యా సర్వకారణం త్వామేవ పశ్యంతీత్యర్థః-యే తు విశదం విమృశ్య వా న పశ్యంతీతి న విపశ్చితః న ఇత్యర్థస్య నశబ్దస్య సుప్సుపేతి సమాసః- త ఇతి శేషః- నానా పశ్యంతి

వాక్షో దశచ్ఛదో ద్విఖగో హ్యాదివృక్షః॥ ౨౯॥ త్వమేక ఏవాస్య సతః ప్రసూతి స్త్వం సన్నిధానం త్వమను

గ్రహశ్చ । త్వన్మాయయా సంవృతచేతసస్త్వాం పశ్యంతి నానా న విపశ్చితో యే॥ ౩౦॥ బిభర్షి రూపాణ్య

వబోధ ఆత్మన్ క్షేమాయ లోకస్య చరాచరస్య । సత్త్వోపపన్నాని సుఖావహాని సతామభద్రాణి ముహుః

ఖలానామ్॥ ౩౧॥ త్వయ్యంబుజాక్షాఖిల లోకధామ్ని సమాధినావేశితచేతసైకే। త్వత్పాదపోతేన మహ

అస్మదాదినానాకారత్వేన పశ్యంతీత్యర్థః యద్వా- మమైవ సర్వకారణత్వే కథం మాం సర్వజీవవిలక్షణం న జానంతీత్యత ఆహ - త్వన్మాయయా సంవృతచేతసస్త్వాం నానా పశ్యంతి అనంత జీవరూపేణ నానావిధం పశ్యంతి- న తు జీవవిలక్షణం పరస్వరూపం జానంతీత్యర్థః- యే తు విపశ్చితః తత్త్వజ్ఞాః తే తు తే తు- ఏవం న పశ్యంతి కింతు సర్వజీవవిలక్షణం సర్వజగజ్జన్మస్థితివిలయైకకారణం పరస్వరూపం జానంతీత్యర్థః యద్వా త్వన్మాయయా సంవృతచేతసస్త్వాం- నానా న పశ్యంతి - జగద్రక్షణాయ రామకృష్ణాదిరూపేణ బహువిధం న జానంతి॥ శ్లో॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః । పూర్ణానందం పరం బ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే- ఇతి కృష్ణశబ్దవ్యుత్పత్తిః త్వదవతారరహస్యం న విందంతీత్యర్థః - యే తు విపశ్చితః త ఏవ పశ్యంతీతి॥ ౩౦॥ నను దేవకీపుత్రం మాం కథమేవం వర్ణయథేతి చేత్తత్రాహుః॥ బిభర్షీతి॥ ఆత్మన్ పరమాత్మన్ అవబోధ - అవబోధైకస్వరూప- చరాచరస్య స్థావరజంగమాత్మకస్య క్షేమాయ సుఖాయ- సత్త్వగుణయుక్తాని ఖలానాం అభద్రాణి సతాం సుఖావహాని రూపాణి ముహుర్బిభర్షి అతస్త్వం కస్యాపి పుత్ర ఇత్యర్థః॥ ము॥ ఏవం దేవావతారవైభవమాహుః ॥ బిభర్షీతి॥ అవబోధః జ్ఞానస్వరూపః ఆత్మా త్వం- సత్త్వస్య మోక్షోపయుక్తశుద్ధసత్త్వస్య ఉపపన్నాన్యుపయుక్తాని త్వ ప్రవర్తకాసీత్యర్థః॥ శ్రు॥ సత్త్వస్యైవ ప్రవర్తక ఇతి శ్రుతేః - అప్రాకృతశుద్ధద్రవ్యమయానీతి వా- రూపాణి మత్స్యకూర్మాదీని లోకస్య క్షేమాయ సర్మసంస్థాపనాదిశ్రేయసే బిభర్షీతి ఉక్తం హి భగవతా॥ శ్లో ॥ పరిత్రాణాయ సాధూనామిత్యాది॥ ౩౦॥ న కేవలమేతావత్ భక్తానాం మోక్షార్థమపీత్యాహుః ॥ త్వయీతి ॥ త్వయి సమాధినా ఆవేశితచేతసా ఏమిత్తైవ- త్వత్పాదపోతేన ఆశ్రితేన - ఏకే ముఖ్యాః వివేకినః మహత్కృతేన సేవ్యతయా సంపాదితేన - యద్వా- ఇదమపి మాయయా మయి స్వాపకం పరిత్యజ్య ఇదమేవ మహత్సర్వోత్కృష్టమితి మనసి కృతేన బహుమతేనేత్యర్థః - భవాబ్ధిం తుచ్ఛీకుర్వంతి- అనాయాసేనైవ భజతామనువిష్టాని తేషాం ముక్తిరిత్యర్థః॥ ము॥ ఏతదవతారరహస్య విదినో ముచ్యంత ఇత్యాహుః॥ త్వయీతి॥ మహత్కృతేన మహాత్మని రుపదిష్టేనేత్యర్థః- సమాధి లాభక్త్రియాపా సన్నజ్ఞానేన - త్వ

య్యావేశితచేతసా- అసంక్లిష్టచిత్తేనోపలక్షితాః-ఏకేభగవదవతారాదయః ప్రవణాః- త్వత్పాదనైవపోతేన తరణసాధనేనతేనైవనిస్థాపాయేనేత్యర్థః- అమలసత్త్వధామ్నీత్యత్ర పూర్వపదస్థోఽర్థ్రగ్రాహ్యః ॥ ౩౦ ॥ నను తేనపోతేనపూర్వేచేత్పారంగతాః- తర్హీదానీంజనానాం కాగతిస్తత్రాహుః ॥స్వయమితి॥ అయమర్థః- హేద్యుమన్ స్వప్రకాశత్వత్పాదపోతసామీప్యమాత్రేణభవాంభోధావత్సపదమాత్రేజాతే- అతస్తన్నిరపేక్షం- స్వయమేవ- అన్యేషాంభీమంసుదుస్తరమపిభవార్ణవంసముత్తీర్య- భవత్పాదాంభోరుహరూపాంనావమత్రైవనిధాయభక్తిమార్గసంప్రదాయంప్రవర్త్యేత్యర్థః - పారంయాతాః పారంగతాః - తత్రహేతుం - యతోదభ్రసౌహృదాః సర్వభూతేషు - అదభ్రసౌహృదాఃఅతిప్రీతియుక్తాః- అతస్తే- అన్యేషాంతరణాయనిధాయేతి- కథంమత్పాదపోతేనతీర్ణాః అతఉక్తంభవాన్ సదనుగ్రహఃసతోభక్తాననుగృహ్ణాతీతి-యేనకేనచిత్ప్రకారేణభగవతీచేతోవేశనీయమితిభావః॥ ము॥ ఏవంత్వచ్చరణరూపసాధనేనభవాబ్ధింతీర్త్వా- కేచనభక్తాః- ఇతరేషామపితత్రైవసాధనందర్శయిత్వాగతాఇత్యాహుః స్వయమితి- హేద్యుమన్ స్వప్రకాశ - అదభ్రసౌహృదాఃసర్వభూతేష్వధికసౌహార్దాః కేచనభక్తా ఇత్యర్థః భవార్ణవంస్వయంసముత్తీర్య-తే- తాదృశసౌహార్దయుక్తాఏవభక్తాః-అత్ర భవార్ణవే భవత్పాదాంభోరుహనావంనిధాయ- ఇదమస్యతరణోపాయమితిదర్శయిత్వేత్యర్థః- యాతాఃగతాః - త్వత్పాదపద్మాశ్రితానాంభవోత్తారకత్వంతవసముచితమేవేత్యాహుః- సదనుగ్రహోభవానితి- సదనుగ్రహశీలఇత్యర్థః- ద్యుమద్భవార్ణవమితి పాఠేద్యుమత్ స్వర్గాదిస్థానోపేతంయథాతథాభవార్ణవంసముత్తీర్యేతిక్రియావిశేషణం ॥ శ్లో॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోర్జునేతిస్వర్గాదేరపిసాపాయత్వోక్తేః-యద్వా-ద్యుమాన్ స్వర్గాదిస్థానసహితో యోభవతఃతమేవార్ణవమితిసమస్తంపదంఅత్రైవార్థాంతరం-తథాహి-పూర్వోక్తమేవార్థమాదరాద్భంగ్యంతరేణాహుః-సౌహృదంసౌహార్దంమైత్రీత్యర్థః- ఇదముపలక్షణం-ఇతరేషాంకరుణాముదితోపేక్షారూపమానసపరికర్మణాం అదభ్రసౌహృదాఃమై

తర్యాతేనకుర్వంతిగోవత్సపదంభవాబ్ధిమ్ ॥ ౩౧ ॥స్వయంసముత్తీర్యసుదుస్తరంద్యుమన్ భవార్ణవంభీమమదభ్రసౌహృదాః । భవత్పదాంభోరుహనావమత్రతేనిధాయయాతాస్సదనుగ్రహోభవాన్॥

౩౨॥ యేన్యేరవిందాక్షవిముక్తమానినస్త్వయ్యస్తభావాదవిశుద్ధబుద్ధయః । ఆరుహ్యకృచ్ఛ్రేణపరంపదంతతఃపతంత్యధోనాదృతయుష్మదంఘ్రయః॥ ౩౩॥తథానతేమాధవతావకాఃక్వచిద్భ్రశ్యంతిమార్గా

త్త్వ్యైదిగుణోపేతా ఇత్యర్థః- తేయోగినః-అత్రభవసాగరే- భవత్పాదాంభోరుహనావం- నిధాయ- భవార్ణవంసముత్తీర్యయాతాఃపారంగతాః॥ ౩౧॥నను వివేకినాంకింమద్భజనేన-ముక్తాఏవహితే-తత్రాహుః॥ యఇతి॥విముక్తమానినఃవిముక్తావయమితిమన్యమానాః-త్వయిఅస్తోనిరస్తఃఅతఏవఅసన్- యోభావఃతస్మాత్ భక్తేరభావాదిత్యర్థః అవిశుద్ధాబుద్ధిర్యేషాంతేతథా-యద్వా-త్వయిఅస్తభాఇతిచ్ఛేదః అస్తభాఃఅస్తమతయః వా చేష్వేవ అవిశుద్ధబుద్ధయః- కృచ్ఛ్రేణబహుజన్మతపసా- పరంపదంమోక్షసన్నిహితం-సత్యలోకపర్యంతాది-పతంతిపశ్చాన్నరకభిభూయంతే-నఆదృతౌయుష్మదంఘ్రీయైస్తే॥ము॥ భగవచ్చరణారవిందభక్తిరహితానాంయాగతిఃతామాహుః॥యఇతి॥విముక్తమానినఃవిముక్తావయమిత్యభిమానవంతః-త్వయ్యస్తభావాదితి భావప్రధానోనిర్దేశః- భావబంధరహితత్వాదిత్యర్థః అవిశుద్ధబుద్ధయఃకలుషమతయః అనాదృతయుష్మదంఘ్రయః- అన్యేయేజనాఃతఇతిశేషః- యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్ - కృచ్ఛ్రేణపూర్వాచరితవ్రతవిశేషేణ- పరంపదం మోక్షసాధనయోగ్యసద్వర్ణాశ్రమాద్యుత్కృష్టస్థానమారుహ్యాపి- తతస్స్థానాదధఃపతంతి- యద్వాన-ఆదృతయుష్మదంఘ్రయఇతిచ్ఛేదఃతథాచఆదృతయుష్మదంఘ్రయస్తునపతంతీత్యర్థః- అత్రైవార్థాంతరం-త్వయిఅస్తాః క్షిప్తా-అసు క్షేపణఇతిధాతుః భాఃప్రతిభాయేషాంతే-త్వద్విన్యస్తబుద్ధిప్రకాశాఇత్యర్థః- విముక్తమానినః త్యక్తదేహాభిమానినఇతి॥ శ్లో॥ కోకప్రీతివకోరపారణపటుజ్యోతిష్మతీ ఇత్యాదివత్పంచిత్వాధుష్వంబోధ్యా-విద్యతేచాత్రైనాఘాసురప్రశంసేప్రయోగః॥శ్లో॥ తతోఽతికాయస్యనిరుద్ధమార్గిణఇతి-యద్వా-విముక్తాఃమానినోదేహాత్మాభిమానవన్తోయైస్తేతథోక్తాః-త్యక్తమూఢసంసర్గాఇత్యర్థః-వాదేనసద్భిస్సహనిత్యసంవాదేనతత్త్వావలోకనేనేత్యర్థః-విశుద్ధబుద్ధయఃనిర్మలజ్ఞానాః-ఏతేనముముక్షోర్దుస్సంగత్యాగఃసత్సంగశ్చావశ్యకఇత్యుక్తం- ఆదృతయుష్మదంఘ్రయః॥ యేఅన్యేశరణాగతాఃతే-కృచ్ఛ్రేణమహావిశ్వాసపూర్వకేణశరణవరణేనేత్యర్థః-పరంపదమమృతస్థానమారుహ్య - తతఃపదాదధోనపతంతీత్యర్థః॥శ్రు॥ నచపునరావర్తతే ఇమంమానవమావర్తంత ఇత్యాదిశ్రుతేః॥ ౩౨॥ త్వదీయాస్తునకదాచిదపి

పతంతీత్యాహుః తథేతి॥ వినాయకాః విఘ్నహేతవః తేషామనీకాని స్తోమాః తాని పాంతీతి యే- తేషాం మూర్ధసు-విచరంతీవి ఘ్నాన్ జయంతీత్యర్థః యద్వా-శ్వగృధ్రపాః ప్రత్యేకం వినాయకానీకపమూర్ధసు గరుడానాం మూర్ధసు చరంతి॥ ము॥ అథ పూర్వయోజనానుగుణ్యేన-ఉత్తరశ్లోకార్థో వర్ణ్యతే-తాదృశదురభిమానరహితాస్త్వదీయాస్తు కదాచిదపి న పతంతీత్యాహుః॥ తథేతి॥ యే త్వయి బద్ధసౌహృదాస్తావకాః త్వదేకశరణా ఇత్యర్థః తే తథా పూర్వోక్తజనవత్ మార్గాత్సత్పథాత్ క్వచిదపి న భ్రశ్యంతీతి- పూర్వయోజనాంతరానుగుణ్యేన తు- త్వయి బద్ధసౌహృదాస్తావకాః- హే మాధవ- తే తవ- మార్గాన్మోక్షపథాత్-తథా పూర్వోక్తప్రకారేణైవ క్వచిదపి న భ్రశ్యంతీతి- తాదృశపురుషార్థలాభస్య త్వత్కటాక్షైకైవ విఘ్నభయాభావాన్న భ్రంశ ఇతి వస్తుతః పూర్వోక్తార్థానువాద ఇతి న కశ్చిద్విరోధః- తదాహుః-త్వయేతి వినాయకానీకపమూర్ధసు విఘ్నసేనాపతిశిరస్సు- విచరంతి విఘ్నాన్ జయంతీత్యర్థః॥ ౩౩॥ సతాం సుఖావహాం రూపాణి ధారయసీత్యుక్తం విభర్షి రూపాణీ-తత్తేన ప్రకారేణ సుఖావహత్వమిత్యపేక్షాయామాహుః ॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం వపుః శ్రయత ఇత్యన్వయః శ్రేయ ఉపాయనం కర్మఫలదాతృ-కథం యేన వపుషా - జనస్తవార్హణం పూజాం- ఈహతే కరోతి-కైః-వేదశ్చ క్రియా యోగశ్చ తపశ్చ సమాధిశ్చ తైః స్వస్వాశ్రమధర్మైరిత్యర్థః - వపుషో నాశ్రయణే అర్హణాసంభవాన్న కర్మఫలసిద్ధిస్స్యాదితి॥ ము॥ యదుక్తం బిభర్షి రూపాణీత్యత్రావతారాణాం సాధుసుఖావహత్వం తత్ప్రకారమేవాహుః॥ సత్త్వమితి॥ స్థితౌ సృష్టస్య జగతః స్థితికాలే- విశుద్ధం రజస్తమోగంధామిశ్రం- సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం- ఉపపూర్వః అయనశబ్దస్సమీపాశ్రయవాచీ శ్రేయసాముపాయనం సన్నిహితాశ్రయం- రామకృష్ణాదీనాం దయాసౌలభ్యవాత్సల్యాదిపూర్ణత్వేన శీఘ్రమేవ తత్తత్కాల భక్తశ్రేయఃప్రదత్వాత్- ఏవంవిధం వపుః-భవాన్ శ్రయతే యేన దివ్యమంగళవిగ్రహేణ హేతునా- జనస్తవార్హణం పూజాం - వేదాదిభిః సమీహతే ఉద్యుంక్తే- వేదః స్వాధ్యాయః తస్యాపి భవన్ముఖోల్లాసహేతుత్వేన తదర్హణత్వాత్-క్రియాః యజ్ఞాదికర్మాణి- యోగః సన్మంగళవిగ్రహధ్యానం తపః అనశనవ్రతాది-సమాధిర్భక్తిః॥ ౩౪॥ త్వయ్యంబుజాక్షేత్యాది శ్లోకద్వయేన భగవద్భక్తానామేవ మోక్షో నాన్యేషామిత్యుక్తం -తత్ర కర్మఫ

త్వయి బద్ధసౌహృదాః। త్వయాభిగుప్తా విచరంతి నిర్భయా వినాయకానీకపమూర్ధసు ప్రభో॥ ౩౩॥ సత్త్వం విశుద్ధం శ్రయతే భవాన్ స్థితౌ శరీరిణాం శ్రేయ ఉపాయనం వపుః। వేదక్రియాయోగతపస్సమాధిభిస్తవార్హణం యేన జనస్సమీహతే॥ ౩౪॥ సత్త్వం న చేద్ధాతరిదం నిజం భవేద్విజ్ఞానమజ్ఞానభిదాపమార్జనం

లం భక్తిం వినా మా భూత్- మోక్షస్య జ్ఞానైకసాధ్యత్వాత్ కథం భక్త్యపేక్షేత్యాశంక్య ప్రత్యాహుః సత్త్వమితి॥ హే ధాతః ఇదం సత్త్వం నిజం తవ వపుః న భవేచ్చేత్ తర్హి విజ్ఞానం విశిష్టమపరోక్షజ్ఞానం న భవేదిత్యనుషంగః- కథంభూతం అజ్ఞానభిదాపమార్జనం-అజ్ఞానం చ తత్కృతా భిదా చ తయోరపమార్జనం సనివర్తకం-యద్వా-అజ్ఞానం భినత్తీత్యజ్ఞానభిత్ విజ్ఞానం పరాజ్ఞాననిరాసం-అపరోక్షజ్ఞానం జడానాం బుద్ధ్యాదీనాం యతః ప్రకాశః- తద్వ్యతిరేకేణ జ్ఞానం భవేదేవ స భవాన్ సర్వసాక్షీ పరిపూర్ణః గుణప్రకాశైః గుణానాం బుద్ధ్యాదీనాం ప్రకాశైః - కేవలమనుమీయతే కస్యాప్యజ్ఞాతే-న తు సాక్షాత్క్రియత ఇత్యర్థః అనుమానప్రకారమేవాహుః. ప్రకాశతే యస్య చ యేన వా గుణ ఇతి- యస్య సంబంధి అయం బుద్ధ్యాది గుణః ప్రకాశతే- యో గుణసాక్షీత్యేవం - యేన వా బుద్ధ్యాద్యారూఢేన ప్రమాత్రా బాహ్యో గుణః ప్రకాశత ఇత్యేవం మీయత ఇత్యర్థః శుద్ధసత్త్వవపుషి త్వయి సేవ్యమానే తు తదాకారేంతః కరణే - త్వత్ప్రసాదేన సాక్షాత్కారో భవేదితి భావః॥ ము॥ ఉక్తస్య దివ్యమంగళవిగ్రహస్య పురివబోధత్వమాహుః॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం న తే ధామ విదంతి జంతవ ఇతి పాఠః విజ్ఞాయతే అనేన దివ్యాత్మస్వరూపమితి విజ్ఞానం-స్వాంతర్గత హేమప్రకాశక మణికరండికావత్ త్రిగుణాత్మకప్రకృతివిలక్షణ శుద్ధద్రవ్యత్వేనాత్మస్వరూపస్యాతిరోధాయకమిత్యర్థః-అజ్ఞానభిదా- దేవోహమిత్యాద్యజ్ఞానకృత దేవమనుష్యత్వాదిభేదాభిమానః-తస్యాపమార్జనం నివర్తకం ధ్యాతౄణామితి శేషః-సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం- తే ధామ తేజోరూపం వపుః శ్రు॥ ఆప్రణఖాత్సర్వ ఏవ సువర్ణః ఆదిత్యవర్ణమిత్యాదిశ్రుతేః-జంతవో జ్ఞానహీనాః-న విందంతి ఏవంవిధం న విజానంతి-కింతు ఇతరసజాతీయమేవ మన్యంత ఇత్యర్థః॥ శ్లో॥ న భూతసంఘసంస్థానో దేహోస్య పరమాత్మన ఇతి హ్యుచ్యతే-సత్త్వం- న చేద్ధాతరిదం నిజం భవేదితి పాఠే- హే ధాతః-నిజమిదం సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం వపుః- న భవేచ్చేత్ తర్హి-అజ్ఞానం తత్కృతభిదా చ తయోరపమార్జనం నివర్తకం-విజ్ఞానం విశిష్టాపరోక్షజ్ఞానమిత్యర్థః-న భవేదిత్యనుషంగః యద్వా-అజ్ఞానభిత్ విజ్ఞానం- మార్జనం అపరోక్షం ప్రాప్తమేవేత్యర్థః ఏవం సాక్షాత్కారయోగ్యస్య దివ్యమంగళవిగ్రహ

స్యైవనమహాత్మ్యం దురవబోధం-అనుమేయస్యదివ్యాత్మస్వరూపస్యతుకిముతేత్యభిప్రయంతస్తస్యసార్వజ్ఞ్యపురస్కృతంసర్వకారణత్వమాహుః గుణేతి-యేనవాత్వయాహేతునా- గుణోగుణమయప్రపంచః-ప్రకాశతేఉన్మిషతీతి- కర్తాసీత్యర్థః యస్యతవ- ప్రకాశతేచప్రత్యక్షోభవతి- సర్వజ్ఞోసీత్యర్థః- సభవాన్ - గుణప్రకాశైః గుణమయకార్యైః అనుమీయతేకార్యస్యకారణభూతఇతివిజ్ఞాయతఇత్యర్థః॥౩౫॥ఏవంతావద్భక్తానామభ్యుదయాపవర్గార్థంరూపాణి బిభర్షీత్యుక్తం తాన్యపిభజనీయానికేఅలం-నతుజ్ఞాతుంశక్యంతే - అనంతత్వాదతర్క్యత్వాచ్చమనోవచసోరగోచరత్వాదిత్యాహుః॥నవామరూపేఇతి॥ గుణాశ్చకర్మాణిచజన్మానిచతైర్నిరూపితేన్యేనిరూపణార్హేనభవతఃకుతః-అనుమేయంవర్త్మమార్గోయస్య-తవేతి-తత్రాపిహేతుః-తస్యసాక్షిణఇతి- నహిసాక్షిణస్తత్త్వంమనోవచోగోచరమిత్యర్థః హేదేవబహుధాద్యోతమాన- అథాపిక్రియాయాముపాసనాదిలక్షణాయాం - త్వాంప్రతియంతిఉపాసకాస్సాక్షాత్పశ్యంతి-హిప్రసిద్ధౌ॥ము॥అథభగవద్గుణజన్మకర్మనామరూపాణాంలోకసామ్యేన అనిరూపణీయత్వమాహుః॥ ననామరూపేఇతిసేతి॥మనోవచోభ్యాంవేదవాక్యేనతదనుసారిమనసాచేత్యర్థః-అనుమేయవర్త్మనః అనుమేయస్వభావస్య-సర్వసాక్షిణఃతవతస్యసాక్షిణఇతిపాఠేతస్యతథాప్రసిద్ధస్యేత్యర్థః-గుణజన్మకర్మభిస్సహ-నామరూపేననిరూపితవ్యే-గుణజన్మకర్మనామరూపాణిఇతరసజాతీయతయానిరూపణీయాని॥శ్లో॥ జన్మకర్మచమేదివ్యమితివచనాత్ నన్వేవంచేత్కథంవైదికాస్తత్కర్మణి అగ్నీంద్రాదినామరూపసాజాత్యేనవ్యవహరంతీత్యత్రోపపత్తిమాహుః- వేదేతి-అథాపి-త్వన్నామరూపాదేలోకవిలక్షణత్వేపి వేదక్రియాయాంవైదికకర్మణిప్రతియంతిహి- అయంభావః వైదికకర్మణి ప్రస్తుతాగ్నీంద్రాదినామరూపసజాతీయతయాభగవన్నామరూపనిర్దేశేపినేతరసాజాత్యక్లృప్తిదోషః॥శ్రు॥ అంగాన్యన్యాదేవతాఇతితేషాం తదంగత్వాత్తన్నామరూపాణిత్వదీయానీతి బుద్ధ్వావేదక్రియాయాంప్రవదంతి - నహిత్వదీయైస్తైర్వదీయ

> నమ్। గుణప్రకాశైరనుమీయతేభవాన్ప్రకాశతేయస్యచయేనవాగుణః॥ ౩౫॥ ననామరూపేగుణకర్మజన్మభిర్నిరూపితవ్యేతవతస్యసాక్షిణః। మనోవచోభ్యామనుమేయవర్త్మనోదేవక్రియాయాంప్రతియంత్యథాపిహి॥ ౩౬॥ శృణ్వన్గృణన్సంస్మరయంశ్చచింతయన్నామానిరూపాణిచమంగళానితే। క్రియాసుయస్త్వచ్చరణారవిందయోరావిష్టచిత్తోనభవాయకల్పతే॥౩౭॥ దిష్ట్యాహరేస్యాభవతః పదోభువోభారోపనీతస్తవజన్మనేశితుః । దిష్ట్యాంకితాంత్వత్పదకైస్సుశోభనైః ద్రక్ష్యామగాంద్యాంచతవానుకంపితామ్॥౩౮॥నతేభవస్యేశభవస్యకారణంవినావినోదంబతతర్కయామహే। భవోనిరోధఃస్థితిరప్యవిద్య

సాజాత్యేఇతరసజాతీయతానిరూపణదోషః- నైవమితరత్రనిరూపితవ్యమితి- దేవక్రియాయామితిపాఠే - హేదేవ బహుధాద్యోతమానేత్యర్థః॥ ౩౬॥ తస్మాద్భక్త్యైవమోక్షఇత్యుపసంహరంతి॥ శృణ్వన్నితి॥ అన్యానపిసంస్మరయన్-క్రియాసుసేవాచర్చనాదిషు॥ము॥ అథేంద్రాదినామరూపేభ్యస్త్వదసాధారణనామరూపాణాంధ్యేయత్వాదికంతత్ఫలంచాహుః॥శృణ్వన్నితి॥గృణన్కీర్తయన్- చింతయన్ధ్యాయన్-సంస్మరయన్- అన్యేషామపితానిస్మరయన్ - ఆవిష్టచిత్తఃసంలగ్నచిత్తః॥ ౩౭॥ విశేషతఃకృష్ణావతారమభినందంతి॥దిష్ట్యేతి॥నఃదిష్ట్యాభద్రంతవపదః పాదభూతాయాః-ఈశ్వరస్యతవజన్మమాత్రేణభువోభారఃఅపనీతఏవ- కించ-త్వత్పదకైఃకోమలైఃపదైః- సుశోభనైర్వజ్రాంకుశాదిశుభలక్షణైః-గాంపృథ్వీంద్యాంస్వర్గంచతవత్వయానుకంపితాం ॥ము॥ఏవంసామాన్యతోభగవదవతారకృతంజగదుపకారమనుసంధాయప్రస్తుతావతారకృతమప్యుపకారంసందధానాః స్వకృతార్థ్యమనుసందధతే॥ దిష్ట్యేతి॥ దిష్ట్యేతిభద్రవాచకం- నోఅస్మాకంభద్రమిత్యర్థః- పదఃపాదభూతాయాఇత్యర్థః-ఈశితుః- సర్వజగన్నియంతుః తవజన్మనా అపనీతఃఅపనీతప్రాయః- సుశోభనైః వజ్రధ్వజాదిశుభలక్షణైః-త్వత్పదకైఃకోమలచరణైః అంకితాంగాంభువం ద్రక్ష్యామద్యాంస్వర్గంచ-తవత్వయేత్యర్థః-తవజన్మనేత్యనుషంగోవాఅనుకంపితాంభూభారభూతసురవిరోధినిరసనేనదయావిషయీకృతాంద్రక్ష్యామేతి॥౩౮॥ తవజన్మనాభారోపనీతఇత్యుక్త్వామమాపికింజీవవత్సంసారఉక్తః - నహినహీత్యాహుః॥నేతి॥ బతహేఈశఅసంసారిణస్తేజన్మనః- కారణంక్రీడాంవినానతర్కయామః-కించ- హేఅభవాశ్రయఅభవశ్చఆశ్రయశ్చ-నభవమాశ్రయఇతివా- అభవాశ్రయేపిపాఠాంతరే- నభయమాశ్రయతఇతితథాతస్సంబోధనం హేనిత్యముక్తేత్యర్థః-తవజన్మకారణంనాస్తీతికిముపవక్తవ్యం-యతఃఅత్మనిజీవాత్మన్యపి-భవాదయఃత్వయివిపర్యయాఅవిద్యాతయాకృతా-నపరమార్థతస్సంతీతి॥ము॥తవజన్మనాభారోపనీతఇత్యుక్తం-తచ్చనకర్మనిమిత్తకమిత్యాహుః॥నతఇతి ॥అథ

వస్యఅస్పృష్టసంసారగంధస్య-తేభవస్యజన్మనః-కారణం-వినోదం క్రీడాంవినా-ఉక్తాథేన్ఽఉపపత్తిమాహుః భవతి- భవఃసంసారః-తదాశ్రయోనభవతీత్యభవాశ్రయః ఆత్మాయస్యతస్మిన్- త్వయిసతిసాక్షిణిసతీత్యర్థః-యతఃభవః- ఉత్పత్తిఃతదాదయోవికారాః-అవిద్యయాసంసారిణాం జ్ఞానవిరోధిన్యాప్రపన్యాకృతాః- ప్రకృతిగతాః - నస్వరూపగతాః-అతస్తద్ధూరస్యతేకుతఇతిభావః- యద్వా-అకృతాఇతిచ్ఛేదః- త్వయిభవాదయోవికారాఃఅవిద్యయాఅకృతాః అతస్తవజన్మాదేఃకారణంత్వాం-నిరంకుశమంతరేణనకించిత్తర్కయామహఇతి- యద్వా-త్వయిత్యత్రతుఅయిఇతిచ్ఛేదః- అయిఅనంగ-భవంనాశ్రయతఇత్యభవాశ్రయ-యతః- ఆత్మనితుజీవాత్మన్యపి-భవాదయః- అవిద్యయాకృతాఃనతుస్వరూపప్రయుక్తాః॥ ౪౧॥ ప్రస్తుతంప్రార్థయంతే॥ మత్స్యేతి॥ నఃఅస్మాన్ - త్రిభువనంచమత్స్యాదిషుయథా - అపాఃతథా-అధునాపి-పాహీతి-వందనంతఇతివదంతఃసర్వేశిరోభిఃప్రణేముః॥ ము॥నను కేషు కేష్వవతీర్య మయారక్షణం కృతమిత్యత్రతత్సర్వంసంకలయ్య-ప్రకృతోపయోగిత్వేనోపసంహరంతి॥ మత్స్యేతి॥ నోస్మాన్-పాసి - ననుయూయం త్రిభువనేశ్వరాః- కథంమద్రక్ష్యాఇత్యత్రాహుః - త్రిభువనంచపాసీతి- వయంత్వత్తఏవేత్యర్థః- యదుజాతత్వేపితేసర్వేశ్వరత్వముజ్జ్వలమేవేతిద్యోతనార్థమీశేతిసంబుద్ధిః . అధునాయదూత్తమేత్యత్రాయంభావః- యథాపూర్వావతారైస్త్వంజగదపాలయః - యథాయదూత్తమావతారేణాపీతి- వందనంతేతుభ్యం-నమఇత్యర్థః॥ ౪౨॥ దేవకీంప్రత్యాహుః॥ దిష్ట్యేతి॥ నోస్మాకంభవాయక్షేమాయభవస్యప్రపంచాత్పరః- అయనఃస్థానభూతఇతివా - సాక్షాత్పరఃపుమాన్ తేకుక్షింగతఃఅతోభయంమాభూదితి- యోంశేనాపిసదాస్మాకంభవాయభవతి- ససాక్షాత్తేకుక్షింగతఇత్యే

యాకృతాయతస్త్వయ్యభవాశ్రయాత్మని॥౪౧॥ మత్స్యాశ్వకచ్ఛపవరాహనృసింహ హంసరాజన్యవిప్రవిబుధేషుకృతావతారః।త్వంపాహినస్త్రిభువనంచతథాధునేశభారంభువోహరయదూత్తమవందనన్తే॥౪౨॥దిష్ట్యాంబతేకుక్షిగతఃపరఃపుమానంశేనసాక్షాద్భగవాన్భవాయనః। మాభూద్భయంభోజపతేర్ముమూర్షోర్గోప్తాయదూనాంభవితాతవాత్మజః॥౪౩॥శ్రీశుకః॥ఇత్యభిష్టూయపురుషంయద్రూపమనిదంయథా।బ్రహ్మేశానౌపురోధాయదేవాఃప్రతియయుర్దివమ్॥౪౪॥ ... ... ❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్వితీయోధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥ అథసర్వగుణోపేతఃకాలఃపరమశోభనః। యర్హ్యేవాజనజన్మర్క్షంశాంతర్క్షగ్రహతారకమ్॥

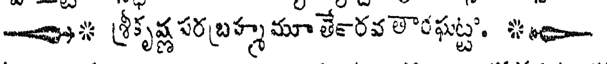
తదస్మద్భాగ్యం-యః-అంశేన మత్స్యాద్యవతారేణనోస్మాకంకల్యాణాయఆసీత్ ససంపూర్ణస్తవకుక్షింగతఇతి- తవదుఃఖనాశకోవాసందేహః॥ము॥అథదేవకీముపలాలయంతఆహుః॥దిష్ట్యేతి॥ భగవతోమాతృత్వాత్తదంగభూతానాంస్వేషామపితస్యాస్తథాత్వమభిసంధాయాంచేత్యుక్తం- అంశేనేతిపూర్వవద్వ్యాఖ్యేయం- సాక్షాద్భగవానితిప్రైవవిరోధాత్-నోస్మాకం-భవాయసమృద్ధ్యైముమూర్షోః ఆసన్నమరణాదిత్యర్థః॥ ౪౩॥ఇతీతి॥యద్రూపమనిదం- సర్వప్రత్యగ్భూతం- యథా-యథావత్-యద్రూపంమాయామనుష్యరూపమిదం-అనిదం-యథాఅవిద్యాకృతజన్మమరణాదిరహితం॥సర్వసాక్షిప్రపంచసృష్టిస్థితిలయకారణమితివా. అస్మాన్వంచయిత్వా-ఏతావిహస్థాస్యత ఇతిమన్యమానాః-బ్రహ్మేశానౌపురోధాయపురతఃకృత్వా- దేవాఃదివంయయురితి॥ము॥ యథాయద్రూపం యస్యపురుషస్యస్వరూపం- అనిదంఇదమితినిర్దేష్టుమశక్యం- తంపురుషం తథైవాభిష్టూయేత్యన్వయః- స్వరూపతోగుణతశ్చానంతత్వాత్ బళినః స్తోతుమశక్యత్వాదిదమిత్థమితివక్తుమశక్యమిత్యేవాభిష్టూయేత్యర్థః॥ ౪౪॥ ... ... ❋

ఇతిభావార్థదీపికాయాం--ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥తృతీయేనిజరూపేణసంభూతస్తుహరిస్స్వయం।పితృభ్యాంసంస్తుతోనీతఃపిత్రాభీతేన.గోకులం॥ అథేతి॥ అథేతిమంగళార్థః-యర్హియదాసర్వగుణోపేతఃకాలోబభూవ-తదాదేవక్యాంవిష్ణురావిరాసీదిత్యష్టమశ్లోకేనాన్వయః - పరమశోభనత్వమేవాహయర్హీత్యాదినా - అజనాత్నారాయణాత్- జన్మయస్యప్రజాపతేస్తస్యఋక్షంరోహిణీనక్షత్రం కథంభూతం- శాంతానిఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని గ్రహాస్సూర్యాదయః తారకాశ్చయస్మిన్తత్॥ ము॥శ్లో॥స్వస్వరూపప్రకటనాత్పిత్రోర్భయనివారణాత్। హరేస్స్వభక్తదాక్షిణ్యమసూచయదిహోజ్జ్వలం॥ ॥ అథమంగళానాంచమంగళమితికల్యాణతమేభగవతిజాయమానే-కాలాదీనాంసర్వేషాంమంగళభూయిష్ఠతాసంపన్నేతివర్ణయన్ తజ్జన్మప్రకారంప్రస్తౌతి॥ అథేతి॥ అథేతిమంగళార్థః బ్రహ్మాదిగమనానంతర్యపరోవా- యర్హీతిసర్వత్రానుషజ్యతే - తత్రేత

త్రైశికవచనబహువచనాంతప్రయోగానుగుణ్యేన అభూదభూవన్నిత్యధ్యాహార్యం. యర్హీతి యదా- కాలాదయ ఏవం బభూవుః. తదా- దేవక్యాం విష్ణురావిరాసీదిత్యష్టమశ్లోకేనాన్వయః పరమశోభనత్వమేవాహ- యర్హీత్యాదినా- అజనాద్విష్ణోః జన్మ యస్య ప్రజాపతేః తస్య ఋక్షం రోహిణీనక్షత్రం- కీదృశం- శాంతాన్యక్రూరాణి ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని- గ్రహాః గురుశుక్రాదయః- తారకా అన్యాశ్చ యస్మిన్ తత్ ॥౧॥ దిశ ఇతి ॥ యర్హీతి సర్వత్రానుషంగః నిర్మలానాముడుగణానాముదయో యస్మిన్- తత్తథా- మంగళభూయిష్ఠాః పురాదయో యస్యాం సా ॥ ము॥ నిర్మలానాముడుగణానాముదయో యస్మిన్ తత్- నిర్మలోడుగణోదయో యస్మిన్నితి వా- మంగళభూయిష్ఠాః క్షేమప్రచురాః- పురాణి పట్టణాని- గ్రామాః ప్రసిద్ధాః ప్రజాకరాః గోపాలవసతయశ్చ యస్యాం సా- తథోక్తా ॥ ౨॥ నద్య ఇతి ॥ జలరుహాణాం శ్రీః శోభా యేషాం తే- ద్విజాళికులానాం సన్నాదా యేషు తే స్తబకా యాసు తాః ॥ ము॥ జలరుహాణాం శ్రీః శోభా యేషాం తే ద్విజానాం అళికులానాం చ సన్నాదా యేషు తే- తథాభూతాః స్తబకా యాసు తాః ॥ ౩॥ వవావితి ॥ సమేధితాః సమ్యక్ దీప్తా బభూవురిత్యర్థః సమింధతేతి పాఠే అడభావ ఆర్షః ॥ ము॥ శాంతాః పూర్వం మందాః- ద్విజాతీనామగ్నయః సమేధితాః తదా జజ్వలురిత్యర్థః యద్వా శాంతాః అకలుషాః- సమేధితా ఇతి. సమింధతేతి పాఠే సమైంధతేత్యర్థః- ఆడాగమాభావశ్ఛాందసః ॥ ౪॥ మనాంసీతి ॥ అసురద్రుహాం కంసాదివ్యతిరిక్తానాం- సర్వప్రాణినాం దేవానాం చేతి- సర్గేతు విశేషమాహ- జాయమాన ఇతి అజనే జాయమానే జనార్దనే ఉదయోన్ముఖే సతి. ఆసన్నః ప్రసన్నో యస్మిన్ సమయే తస్మిన్ ॥ ము॥ అమరద్రుహాం దేవద్రుహామపీత్యర్థః- తత్కాలే సర్వప్రాణినామపి మనఃప్రసాదద్యోతనార్థమేవం ప్రయోగః- యద్వా- సాధూనాం మనాం

౧ ॥ దిశః ప్రసేదుర్గగనం నిర్మలోడుగణోదయమ్। మహీ మంగళభూయిష్ఠపురగ్రామవ్రజాకరా ॥
౨॥ నద్యః ప్రసన్నసలిలా హ్రదా జలరుహశ్రియః। ద్విజాళికులసన్నాదస్తబకా వనరాజయః ॥ ౩॥ వవౌ వాయుః సుఖస్పర్శః పుణ్యగంధవహః శుచిః। అగ్నయశ్చ ద్విజాతీనాం శాంతాస్తత్ర సమేధితాః ॥ ౪॥ మనాంస్యాసన్ ప్రసన్నాని సాధూనామసురద్రుహామ్। జాయమానేఽజనే తస్మిన్ నేదుర్దుందుభయో దివి ॥ ౫॥ జగుః కిన్నరగంధర్వాస్తుష్టువుః సిద్ధచారణాః। విద్యాధర్యశ్చ ననృతురప్సరోభిః సమం ముదా ॥ ౬॥ ముముచు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమూర్తేరవతారఘట్టః.

ర్మునయో దేవాః సుమనాంసి ముదాన్వితాః। మందం మందం జలధరా జగర్జురనుసాగరమ్ ॥ నిశీథే తమఉద్భూతే జాయమానే జనార్దనే ॥ ౭॥ దేవక్యాం దేవరూపిణ్యాం విష్ణుః సర్వగుహాశయః। ఆవిరాసీద్యథా ప్రాచ్యాం దిశీందురివ పుష్కలః ॥ ౮॥ తమద్భుతం బాలకమంబుజేక్షణం చతుర్భుజం శంఖగదాద్యుదాయుధమ్। శ్రీవత్సలక్ష్మం గళశోభికౌస్తుభం పీతాంబరం సాంద్రపయోదసౌభగమ్ ॥ ౯ ॥ మహార్హవైడూర్యకిరీట

సి ప్రసన్నాని ప్రసాద యుక్తాన్యాసన్ - అమర ద్రుహాం మనాంసి ప్రసన్నాని ప్రకర్షేణ సన్నాని దుఃఖకృశానీత్యర్థః- అసురద్రుహామితి పాఠే కంసాదివ్యతిరిక్తానాం సర్వప్రాణినామిత్యర్థః- యద్వా- కంసాదీనాం- ద్రుహాం తన్మారణార్థినామితి- దేవానామితి వా ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ముముచురితి ॥ తమసా ఉద్భూతే ఘనతమసి నిశీథే ॥ ము॥ నిశీథే తమఉద్భూతం యస్మిన్ తత్తథాభూతే సతి- యద్వా- తమఉద్భవః భావే క్తః- తమస ఉద్భూతం యస్మిన్నితి గాఢాంధకారావృతే సతీత్యర్థః తదా ॥ ౭ ॥ దేవక్యామితి ॥ యథా యథావత్- ఐశ్వర్యేణైవ రూపేణ ॥ ము॥ దేవక్యాం విష్ణుర్యథా యథావత్- ఐశ్వర్యేణైవ రూపేణేత్యర్థః ఆవిరాసీదిత్యన్వయః - సర్వేషాం గుహాసు హృదయాంతరేషు శేత ఇతి సర్వగుహాశయః - సర్వాంతర్యామీత్యర్థః- పుష్కలః పూర్ణః అనేన దృష్టాంతేన - చంద్రస్య దిక్సంబంధ ఇవ భగవతో దేవకీగర్భసంబంధః- న తు ప్రాకృతశిశోరివ హేయగర్భమలనిమజ్జనస్థితిరితి ద్యోత్యతే ॥ ౮ ॥ తమితి ॥ తం అద్భుతం బాలకం వసుదేవ ఐక్షతేతి ద్వితీయశ్లోకస్థేనాన్వయః అద్భుతత్వే హేతుగర్భవిశేషణాని- అంబుజేక్షణమిత్యాదీని శ్రీవత్సలక్ష్మ లక్షణం యస్య- గళే శోభతే గళశోభి కౌస్తుభో యస్మిన్ ॥ ము॥ యథా వదావిరాసీదిత్యుక్తం తదేవాహ ॥ తమిత్యాదినా తం వసుదేవ ఐక్షతేతి ద్వితీయశ్లోకేనాన్వయః అద్భుతం లౌకికశిశువిలక్షణత్వాదాశ్చర్యకరం- అంబుజేక్షణమిత్యాదీని తత్ర హేతుగర్భిత విశేషణాని- శంఖగదాదీన్యుద్ధృతాన్యాయుధాని యస్య తం - శ్రీవత్సలక్ష్మం తల్లక్ష్మాణమిత్యర్థః. శ్రియాం శ్రీదేవ్యాం వత్సలా సాపత్న్యదోషనివృత్త్యా అనుకూలా - లక్ష్మీ దేవీ యస్య తమిత్యర్థాంతరం చాహుః - సాంద్రపయోదసౌభగం జలభరితమేఘసుభగం ॥ ౯ ॥ మహార్హేతి ॥ పరిష్వక్తసహస్రకుంతలం కిరీటకుండలాదీనాం త్విషా కాంత్యా- స్ఫురదపరిమితకేశమిత్యర్థః ॥

ము॥ మహార్హాణ్యనర్ఘ్యాణి వైడూర్యాణి యస్మిన్ - తస్య కిరీటస్య కుండలయోశ్చ త్విషా పరిష్వక్తాః సహస్రకుంతలాః వ్యాప్తా పరిమితచికురం॥ శ్లో॥ శతం సహస్రమయుతం సర్వమానంత్యవాచకమిత్యభిధానాత్-కృష్ణావతారేణ య ఉత్సవః తేన సంభ్రమో యస్య స తథోక్తః॥ ౧౦ ॥ స ఇతి ॥ విస్మయేనోత్ఫుల్లే వికసితే విలోచనే యస్య సః. గవామయుతమస్పృశత్ మనసా దత్తవాన్- కంసనిగృహీతస్య దానాసంభవాత్-స్పృష్టౌ హేతుః కృష్ణావతారే-ముదా ఆప్లుతో వ్యాప్తః స్నాత ఇతి॥ ము॥ దానే హేతు -ఆప్లుతః-స్నాతః- ముదా ఆప్లుతో వ్యాప్త ఇతి వా గవామయుతమస్పృశత్ మనసా ప్రాదాత్ - తదా - కారాన్నిగృహీతస్య సాక్షాద్దానాయోగాత్- అత ఏవ ఉత్తరత్ర కంసవధానంతరం అథ నందసుతౌ రాజన్నిత్యారభ్య శ్లో॥ యాః కృష్ణరామజన్మర్క్షే మనో దత్తా మహామతిః। తాశ్చాద్య దాదనుస్మృత్యేతి- సాక్షాద్దానం వక్ష్యతె॥ ౧౧॥ అథేతి॥ కృతధీః శుద్ధబుద్ధిః॥ ము॥ అథ పరబ్రహ్మభూతపురుషో న్వయసాక్షాత్కారేణోత్పన్నతత్త్వజ్ఞానో తౌ దంపతీ, భగవంతమస్తువతామితి వదన్- ప్రథమం వసుదేవస్తుతిప్రకారమాహ॥ అథేతి॥ కృతధీః కుశలబుద్ధిః- భారత హే పరీక్షిత్ సంప్రతిసంబుద్ధిః- గతభీః కంసాద్భయరహితః తత్ర హేతుః ప్రభావవిదితి॥ ౧౨॥ వసుదేవః ప్రథమం పుత్రబుద్ధ్యా పశ్యన్ తాం పరిత్యజ్యాహ॥ విదిత ఇతి అహో విదితోఽసీతి- కథం విదితోఽసి-భవాన్ ప్రకృతేః పరః పురుష ఇతి-నను కిమత్రాశ్చర్యం - పురుషస్య ప్రకృతేరన్యత్వావే వేత్యత ఆహ- సాక్షాదితి- ప్రత్యక్షత ఇత్యర్థః - నన్వక్షిసన్నికృష్టం ప్రత్యక్షత ఉపలభ్యతే- కిం చిత్రమత ఆహ- కేవలేతి- కేవలశ్చాసావనుభవశ్చ ఆనందశ్చ- తదేవ స్వరూపం యస్య సః। శ్రు॥ ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాదిత్యాదిశ్రుతేః॥ కించ- సర్వబుద్ధిదృక్- న హ్యేవం భూతో దృశ్యో భవతీత్యర్థః॥ ము॥ నను జీవాత్మనోఽపి పంచవింశకత్వేన ప్రకృతేః పరత్వాత్ కథమయ్యేవ పరమపురుషత్వమవధారితమిత్యత ఆహ॥ కేవలేతి॥ కేవలానుభవః కేవలజ్ఞానం- ఆనందశ్చ స్వరూపం యస్య సః-సర్వబుద్ధిం సర్వవస్తుగోచరజ్ఞానం ధరతీతి తద్ధృత్ సర్వజ్ఞ ఇత్యర్థః॥ ౧౩ ॥ నను దేవకీజఠరే ప్రవిష్టస్య కిమియం మతిః స్తుతిః క్రియతే

కుండలత్విషా పరిష్వక్తసహస్రకుంతలమ్। ఉద్దామకాంచ్యంగదకంకణాదిభిర్విరోచమానం వసుదేవ ఐక్ష
త॥ ౧౦॥ స విస్మయోత్ఫుల్లవిలోచనో హరిం సుతం విలోక్యానకదుందుభిస్తదా। కృష్ణావతారోత్సవసంభ్ర
మోఽస్పృశన్ముదా ద్విజేభ్యోఽయుతమాప్లుతో గవామ్॥౧౧॥ అథైనమస్తౌదవధార్య పూరుషం పరం నతాం
గః కృతధీః కృతాంజలిః। స్వరోచిషా భారత సూతికాగృహం విరోచయంతం గతభీః ప్రభావవిత్॥౧౨॥ వసు

స్వస్వరూపేణావిర్భూతం భగవంతం ప్రతి-వసుదేవకృతస్తుతిః.

దేవః॥ విదితోఽసి భవాన్ సాక్షాత్పురుషః ప్రకృతేః పరః। కేవలానుభవానంద స్వరూపః సర్వబుద్ధిదృక్॥౧౩॥
స ఏవ స్వప్రకృత్యేదం సృష్ట్వాగ్రే త్రిగుణాత్మకమ్। తదను త్వం హ్యప్రవిష్టః ప్రవిష్ట ఇవ భావ్యసే॥౧౪॥

ఇత్యత ఆహ ॥ స ఏవేతి॥ స ఏవ ఉక్తస్వరూప ఏవ-త్వం దేవకీజఠరే ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః- నను విశ్వం సృష్ట్వా తదేవాను ప్రవిష్టస్య కిమేతద్బహు - అత ఆహ - స్వప్రకృత్యేతి - స్వమాయయా ఇదం సృష్ట్వా తదను - త్వమప్రవిష్ట ఏవేతి- నను తర్హి కథం శ్రుతావుచ్యతే। శ్రు ॥ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితి - అత ఆహ- ప్రవిష్ట ఇవేతి - యథా జలే ఆకాశం ప్రతిబింబితం చంద్రసూర్యాదినా - అప్రవిష్టమేవ ప్రవిష్టమివ తద్వత్ - భావ్యసే నిరూప్యసే - ప్రత్యక్షతోవా సద్రూపేణ లక్ష్యసే ప్రవిష్ట ఇవ లక్ష్యసే॥ ము॥ నను జ్ఞానానందస్వరూపత్వం ముక్తావస్థాయాం సర్వజ్ఞత్వం చ జీవాత్మనోఽప్యవశిష్టమిత్యాశంక్య తదసంభావితం జగత్కారణత్వమాహ॥ స ఏవేతి॥ యస్త్వం మయా విదితః స ఏవేత్యర్థః- స్వప్రకృత్యా స్వస్య కార్యోపయోగివిశేషణభూతయా ప్రకృత్యా- నను॥ శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా- తదేవానుప్రావిశదితి సృష్టప్రపంచే మమాపి సృజ్యతయా ప్రవేశః శ్రూయతే- తత్కథమియాననువాదస్తవ ఇత్యత ఆహ- తదన్వితి - భావ్యసే నిరూప్యసే- అత్రాప్రవిష్ట ఇతి శేషః-సృష్టస్య సత్తాది నిర్వహణార్థం అనుప్రవేశః- సత్త్వనాదికర్మవాసనావశాత్ సృజ్యేష్వను ప్రవేశ ఇతి శ్రుతేస్తాత్పర్యం॥౧౪॥ అత్ర దృష్టాంతః॥ యథేతి॥ ఇమే అవికృతా భావాః మహదాదయో యథా తథేతి దృష్టాంతం వివృణోతి- తే వికృతైరితి- తే వికృతైః షోడశవికారైస్సహ సన్నిపత్య- విరాజం జనయంతి-సన్నిపతనే హేతుః- యతః- పృథగ్భూతాస్సంతో నానావీర్యాః విశిష్టకార్యసమర్థాః న భవంతి॥ ము॥ అత్ర దృష్టాంతతయా భగవతా కార్యస్సృష్టయే ప్రేరితానాం మహదాదీనామండనిర్మాణప్రకారం-తత్ర ప్రవిష్టానామపి తేషామనుత్పత్తిం- తేషామేవానుప్రవిష్టేన భగవతాపి స్వస్య బ్రహ్మాండస్యాశయనస్థానమాత్రత్వం చ స్ఫుటయన్నాహ॥ యథేతి॥ వికారో నామ అధిష్ఠాత్రా భగవతా జనితకార్యజననోపయోగిమహదాదీనామవస్థావిశేషః-ప్రాప్తాః వికృతాః సప్తమహదహంకారాః-పంచతన్మాత్రాశ్చేతి ఇమే ప్రసిద్ధా భావాః పదా

ర్థాః నానావీర్యాః విచిత్రశక్తియుక్తాః. అన్యథాఽవిచిత్రకార్యోత్పాదనాయోగాత్ - పృథగ్భూతాః పరస్పరం భిన్నస్వరూపాః - నానావీర్యాః పృథగ్భూతా ఇమే సప్త భావాః వికృతాస్సంత ఇత్యన్వయః. వికృతైః స్థూలభూతైస్సహ - సన్నిపత్య ఐక్యభావం ప్రాప్యేతి పంచీకరణోక్తిః. విరాజం బ్రహ్మాండం తద్యస్థానభూతమిత్యర్థః. జనయంతి। అతః॥ సన్నిపత్యేతి ఏవం సముత్పాద్య అనుగతాః ప్రవిష్టా ఇవ దృశ్యంతే. న పునః ప్రవిష్టాః కుతః ఉత్పత్తేః ప్రాగేవ కారణతయా విద్యమానత్వాన్న తేషామిహ స్పష్టేః కార్యేపశ్చాత్సంభవః. ప్రవేశ ఇతి॥ మ॥ ప్రకృతే కిమాయాతమత ఆహ॥ సముత్పాద్యేతి॥ ఎవ నిర్మాయేత్యర్థః అనుగతా ఇవేతి వ శబ్దః ఇవేత్యాదివదనతిరిక్తార్థకః. అండాంతర్గతా దృశ్యంత ఇత్యర్థః న తావతా - తేషాం తత్రోత్పత్తిరిత్యాహ - ప్రాగేవేతి. పృథివ్యాదీనామండోత్పత్తేః ప్రాగేవ - విద్యమానత్వాదండాంతరోత్పత్తిరిత్యర్థః స్థైరభవానపి తయనస్థానభూతే తత్రానుప్రవిష్ట ఏవేతి భావః॥ ౧౬॥ దార్ష్టాంతికే వెల అతిదిశతి। ఏవం భవానితి॥ నను యద్యనుహాం ప్రచ్యుత స్వరూప ఏవ కారణతయా కార్యేషు వర్తతే తర్హి - తేష్వింద్రియైర్గృహ్యమాణేషు - మమ గ్రహణం కిం నాస్తీత్యత ఆహ - బుద్ధ్యనుమేయలక్షణైరితి - బుద్ధ్యా రూపాదిజ్ఞానేన - అనుమేయం లక్షణం స్వరూపం యేషాం తైః గుణైరింద్రియైః. గ్రాహ్యైర్గుణైస్సహ సన్నపి వర్తమానోఽపి. తద్గుణాగ్రహః తైర్గుణైస్సహ న గృహ్యసే - అయం భావః నహి గ్రాహ్యస్సహభావమాత్రం గ్రహణే కారణం కింతు ఇంద్రియాణాం శక్తిః - సా చ కార్యైక సమధిగమ్యా - యథాకార్యమేవ కల్ప్యతే అతో యథా చక్షుషా రూప గ్రహణే రసాది గ్రహణం నాస్తి - తథైవ విషయ గ్రహణేఽపి త్వద్గ్రహణమపీతి - అపి ష య త్వేవ చ గ్రహణానర్హత్వముక్తమేవ అత్ర గ్రాహ్యదృష్టేః సన్నివిష్టపీత రక్తరూపాది గ్రహణ సామర్థ్యం - నమాధుర్యాది గ్రహణసామర్థ్యం - రసస్య సహవర్తమానత్వేపి అచక్షుర్విషయత్వాత్ - సర్వబుద్ధిదృగిత్యత్ర ఏవం తావత్ప్రాగేవ విద్యమానత్వాత్ప్రవేశో నాస్తీత్యుక్తం - కించ - పరిచ్ఛిన్నస్యనిడేపష్ట్యాదేరివ ప్రవేశో భవేత్ - తవ త్వనావృతత్వాదపరిచ్ఛిన్నత్వేన బహిరంతరే చ భేదో నాస్తి కుతః ప్రవేశ ఇత్యాహ - అనావృతత్వాదితి. అనావృతత్వే హేతూనాహ - స

మేవికృతా భావాస్తథా తే వికృతైస్సహ। నానావీర్యాః పృథగ్భూతా విరాజం జనయంతి హి॥ ౧౫॥ సన్నిపత్య సముత్పాద్య దృశ్యంతే ఽనుగతా ఇవ। ప్రాగేవ విద్యమానత్వాన్న తేషామిహ సంభవః॥ ౧౬॥ ఏవం భవాన్ బుద్ధ్యనుమేయ లక్షణైర్గ్రాహ్యైర్గుణైస్సన్నపి తద్గుణాగ్రహః। అనావృతత్వాద్బహిరంతరం న తే సర్వస్య సర్వాత్మన ఆత్మవస్తునః॥ ౧౭॥ య ఆత్మనో దృశ్యగుణేషు సన్నితి వ్యవస్యతే స్వవ్యతిరేకతోఽబుధః। వి

ర్వస్యేతి - నహి సర్వస్వరూపస్య అన్యదావారకమస్తి సర్వాత్మనః న హ్యేకేనావృతో న్యస్యాత్మా భవేత్ - ఆత్మవస్తున ఇతి ఆత్మవస్తునశ్చేతి హేతుద్వయం - అతసాతత్యగమన ఇత్యస్మాత్ అతతి వ్యాప్నోతీత్యాత్మా - నహి వ్యాపకస్యావరణం ఘటతే - యథా వస్తునః పరమార్థస్య అవస్తునా ఆవరణం న ఘటత ఇత్యర్థః - తస్మాత్త్వాంతర్యామితయాపి ప్రవేశో న ముఖ్యోఽస్తి కుతస్తరాం గర్భ ప్రవేశః. అతః కేవలానుభవానందస్వరూప ఏవ త్వం విదితోఽసీత్యాశ్చర్యం - మమ భాగ్యమిత్యర్థః॥ ము॥ నను కర్తృత్వాహం జగత్కారణమితి కథం జ్ఞాతవ్య ఇత్యత ఆహ॥ ఏవమితి। ఏవం ఏవంభూత ఇత్యర్థః - అనావృతత్వాదసంకుచిత జ్ఞానత్వాత్ తద్గుణాగ్రహః తత్తద్గుణమయకార్యసాక్షాత్కర్తా భవాన్ - బుద్ధ్యనుమేయలక్షణైః జ్ఞాననిరూప్యస్వభావైః గుణైర్గుణమయకార్యైః సన్నప్యేక కారణతయా స్థితిః గ్రాహ్యైః - అత ఏవ వివిధ విచిత్రానంత కార్యవస్తుష్వనుగతం కారణం త్వమేవేతి వక్తుం - తస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వమాహ - బహిరంతరం - న త ఇతి బహిర్భాగ స్తత్ప్రతి సంబంధ్యంతర్భాగశ్చ - తేనాస్తి వ్యాపిత్వాదతి భావః తదాహ సర్వస్యేతి - సర్వశబ్దవాచ్యస్యేత్యర్థః - తత్ర హేతుః సర్వాత్మన ఇతి - సర్వమాత్మా శరీరం యస్య - తస్య శరీరవాచకశబ్దానాం - శరీరపర్యంతత్వనియమాత్సర్వశబ్ద వాచ్యత్వం సర్వాత్మత్వే హేతుః - ఆత్మవస్తున ఇతి సర్వేషామాత్మభూతస్యేత్యర్థః - ఏవంవిధస్య తే బహిరంతరం నేత్యన్వయః - అతః సర్వకారణభూత ఇతి భావః - గ్రాహ్యైర్గుణైస్సన్నపి సద్గుణాగ్రహ ఇతి పాఠే త్వయమర్థః - ఏవముక్తరీత్యా భగవాన్ సన్నపి సర్వత్ర కారణతయా వర్తమానోఽపి బుద్ధ్యా రూపాదిజ్ఞానేనానుమేయం లక్షణం స్వరూపం యేషాం తైః - ఇంద్రియాణాం చక్షురాదీనాం స్వజన్యజ్ఞానానుమేయత్వాత్ గుణైరింద్రియైః॥ శ్లో॥ గుణాస్త్వావృత్తిశబ్దాదిష్వేంద్రియాణి ముఖ్యతంతుష్వితి నిఘంటుః - యే గ్రాహ్యాః పదార్థాః - తైస్సమమితి శేషః - తద్గుణాగ్రహః - తైర్గుణైరింద్రియైర్గ్రహః గృహీతుమశక్య ఇత్యర్థః - అత్రోపపత్తిమాహ - అనావృతత్వాదిత్యాదినా - అపరిచ్ఛిన్నత్వేనావరితుమశక్యత్వాదిత్యర్థః - పరిచ్ఛిన్నస్య గృహ్యావరణాసంభవః స . స్య సర్వాత్మన ఆత్మవస్తునస్తే - అనావృతత్వాదేతోర్బహిరంతరం నేత్యపరిచ్ఛిన్నతయా విభు

స్వరూపస్త్వం చక్షురాదిభి స్తద్గ్రాహ్య వస్తుతుల్యం నగ్రాహ్యఇతి - సందర్భాభిప్రాయః ॥ ౧౭ ॥ నన్వేత
ద్దేతుచతుష్టయంప్రపంచస్యావస్తుత్వేఘటేత - తత్తునసంభవతి - సత్యేనప్రతీతేరిత్యాశంక్యాహ ॥ యఇతి ॥ ఆత్మ
నోదృశ్యేషుగుణేషు - దేహాదిషుస్వవ్యతిరేకతః ఆత్మవ్యతిరేకేణ - పృథక్సన్నయం దేహాదిరితి వ్యవస్యతేనిశ్చినోతియః
పుమాన్ -సః అబుధఃఅవిద్వాన్-వ్యతిరేకాదర్శనాత్-కించ - మనీషితంవిచారితంసత్ - దేహాదిస్వ్యంయతఃవినాను
వాదంవాచారంభణమాత్రంవినానసమ్యగ్భవతి - అతఃఅవస్తుత్వేవత్యక్తంబాధితమేతత్ - వస్తుబుధ్యాఉపాదదత్స్వీకు
ర్వన్- అబుధఇత్యర్థః ॥ము॥ ఏవంసర్వకామేనసర్వాత్మన్యనంతేత్వయి- పరమపురుషార్థభూతేసతి యస్యనిత్యేషుప్రా
కృతవిషయేషు. నిత్యత్వబుద్ధ్యాభ్రమతి- తస్యనిశ్రేయఇత్యభిప్రాయన్నాహ॥ యఇతి॥ అబుధఃఅవిద్వాన్- యఃసవ్యతిరే
కతః ఆత్మస్వరూపస్యైవనిత్యత్వాత్ స్వస్వరూపవ్యతిరేకేణేత్యర్థః - ఆత్మనోదృశ్యగుణేషుభోగపదార్థేషు - స
న్నితిసిత్యఇతివ్యవస్యతేవ్యవస్యతి- ఇత్యధ్యవసాయంకరోతీత్యర్థః-తస్మనీషితంతస్యాధ్యవసాయః - అనువాదంవినాత
స్యనిత్యత్వసిద్ధ్యర్థమనువాదమంతరేణ-నసమ్యక్ శ్రేయస్కరఇత్యర్థః- నిత్యత్వసిద్ధ్యర్థమాత్మాన్యత్వమనూ
ద్యతేచేత్తత్సమ్యక్- నిత్యత్వప్రతిప్రాదనంతునసమ్యగిత్యర్థః- నన్వేవంవిధపురుషబుద్ధేరసమ్యక్త్వంకుత ఇత్యత్రాహ-
యతఇతి పుమానయం- యతోయస్మాదనిత్యత్వాద్ధేతో స్త్యక్తంవివేకిభిఃపరిహృతం- ఉపాదదత్- స్వబుధ్యాస్వీకరోతి
త్యర్థః అత్రసత్త్వంనామసర్వకాలసంబంధిత్వం- తదేవనిత్యత్వంబోధ్యం - అస్యశ్లోకస్యప్రపంచావస్తుత్వప్రతిపాద
నపరత్వపక్షే - త్వమేకఏవాస్యసతః ప్రసూతిరిత్యాదివిరోధస్స్యాత్ - అతఉక్తఏవార్థోగ్రాహ్యః ॥ ౧౮ ॥ ఏవం
పరమేశ్వరాద్విశ్వస్యతద్వ్యతిరేకేణసత్త్వముక్తం- పరమేశ్వరోపాదానత్వాదపితద్వ్యతిరేకేణా సత్త్వమిత్యా
హత్వత్తఇతి॥నచైవంసత్యపివికారిత్వమిత్యాహ అనీహాదితి- అగుణత్వాదనీహత్వం- తతోవికారిత్వమిత్యర్థః- నన్వనీ
హత్వేకథంకర్తృత్వం కర్తృత్వేవా- కుతఃఅవికారిత్వంతత్రాహ- త్వయీశ్వరఇతి- బ్రహ్మత్వాదవికారిత్వం - ఈశ్వ

నానువాదంచనతన్మనీషితంసమ్యగ్యతస్త్యక్తముపాదదత్పుమాన్ ॥౧౮॥ త్వత్తోస్యజన్మస్థితిసంయమాన్
విభోవదంత్యనీహాదగుణాదవిక్రియాత్ । త్వయీశ్వరేబ్రహ్మణినోవిరుధ్యతే త్వదాశ్రయత్వాదుపచ
ర్యతేగుణైః ॥౧౯॥ సత్వంత్రిలోకస్థితయేస్వమాయయాబిభర్షిశుక్లంఖలువర్ణమాత్మనః ॥సర్గాయరక్తం

రత్వాత్కర్తృత్వమితి- నన్వేతదపివిరుద్ధమేవనేత్యాహ - తదాశ్రయత్వాదితి-గుణైః కర్తృభిః త్వయిస్రష్ట్రాదికర్తృ
త్వముపచర్యతే- గుణాశ్రయత్వాత్- యథాభృత్యకృతంరాజనీతి॥ము॥ నను॥ శ్రు॥ బహ్వీంప్రజాంజనయంతీగ్ంస్వరూ
పామిత్యాదిషుప్రకృత్యాదేరేవజగదుత్పత్త్యాదిశ్రవణాన్మత్తః-కుతస్తదిత్యతఆహ॥త్వత్తఇతి॥ అస్యపరిదృశ్యమానస్య
జగతః-సంయమోవిలయః-అనీహాత్ సంకల్పేతరవ్యాపారరహితాత్ అగుణాత్ గుణత్రయరహితాత్ - అవిక్రియా
త్ స్వరూపస్వభావవికారరహితాత్ - త్వత్తఏవవదంతీత్యన్వయః - సత్యసంకల్పవ్యతిరిక్తాల్పవ్యాపారశాలినస్త్వతః-
స్వరూపవికారవతోపితశ్చ- నసర్వవిధకారణత్వమితిభావః- ఏతదేవసమర్థయతిత్వయీతి- ఈశ్వరేబ్రహ్మణి- త్వయినవ
విరుధ్యతే- సర్వశక్తిత్వాదిత్యర్థః- తర్హివికారావిశూన్యేమయి కథంస్రష్టృత్వాదివ్యపదేశయిత్యత్రాహ-ఆశ్రయ
త్వాదితి-స్వశరీరభూతస్యకార్యవర్గస్యాంతరాత్మతయాధారకత్వాదిత్యర్థః- గుణైఃశరీరభూతకార్యవర్గగతైరు
త్పత్త్యాదిభిర్విశిష్టేత్వయి- తత్స్రష్టృత్వాదికముపచర్యతే-శరీరద్వారకముచ్యతే-నతుసాక్షాదుత్పత్తఇత్యర్థః-యద్వా -
గుణైస్తచ్ఛరీరభూతగుణమయకార్యైర్వ్యాపారభూతైర్హేతుభిః- తత్త్వయిఉపచర్యతఇతి॥ ౧౯॥ ఏవంభూతస్యైవ
యథావిశ్వస్థితిసర్గలయార్థం త్రివర్ణగుణావతారాః- ఏవమయంభూభారాపనయనార్థమవతార భావఇతి
జ్ఞాతవ్యఇత్యాహశ్లోకద్వయేన॥సత్వమితి॥ము॥ ఉక్తముద్భవత్వాదికారణత్వం భగ్యంతరేణానుసంధత్తే। సత్వమితి ॥స్వ
మాయయాస్వసంకల్పేన అత్రరజసోపబృంహితంరక్తం - తమసోపబృంహితం కృష్ణమిత్యుక్త్వా - సత్త్వేనోపబృంహి
తశుక్లమితిచ - పారిశేష్యాద్యోజ్యం - అజామితిశ్రుతౌలోహితశుక్ల కృష్ణామిత్యత్రైవశుక్లాదిశబ్దైఃసత్త్వాదిగుణాల
క్ష్యంతే- సఃతథాప్రసిద్ధః-త్వంత్రిలోకస్థితయే-ఆత్మనఃశుక్లంవర్ణంస్థితికారణంస్వస్యతదసాధారణంవర్ణమిత్యర్థః-
సత్త్వగుణాభిభూతఃస్థితింకరోషీతిభావః - ఏవమన్యదప్యూహ్యం-జగతాత్యయేప్రళయేఇత్యర్థః- అత్రశ్వేనరూపేణ
చతుర్ముఖరుద్రాఖ్యత్వేతజ్జవిశిష్టవేషేణచ- స్థిత్యాదికర్తృత్వం- తత్తద్గుణకద్రవ్యాధిష్ఠానేనతత్తద్గుణాభిభవశ్చేతి॥
౨౦॥త్వమితి॥రక్షితుమిచ్ఛన్భగవతిణోసి- కృష్ణేనవర్ణేన-అతస్సాధూనాంరక్షణార్థం- రాజన్యసంజ్ఞాః మెఅసురకో

టియూథపాఃతైఃవ్యూహ్యమానాఃఇతస్తతశ్చాల్యమానాః- చమూః సేనాఃనిహనిష్యసేసంహరిష్యసి॥ ము॥ ఏవంసర్వ
వత్తుకస్యభగవతః ప్రకృతోపయోగమనుసంధధానఃస్తుతిముపసంహరతి॥ త్వమితి॥ లోకస్యరిరక్షిషుః రక్షాంకర్తుమి
చ్ఛుః- రాజన్యసంజ్ఞాఃఅసురకోటీనాంయూథపాః- తైర్నివ్యూహ్యమానాఃసర్వతఃప్రేర్యమాణాః- నిహంష్యసేసంహ
రిష్యసి॥ ౨౧॥ కింతుతథాప్యప్రమత్తేనత్వయాభవితవ్యమిత్యాహ॥ అయమితి॥ అసభ్యైఃఖలైః-సమర్పితంకథితం॥ము॥ఏవం
స్తుత్వా-విదితోసీత్యాదినా-జ్ఞాతమపిభగవత్పరత్వంవిస్మృత్య - పుత్రోయమితివాత్సల్యేన - తస్యాకంసాద్భయ మాశం
క్యాహ॥అయమితి॥ తవ-అస్యాస్త్వామష్టమోగర్భఇత్యాదినాస్వహంతృతయాశ్రుతస్యేత్యర్థః- మేగృహేశ్రుత్వాభవి
ష్యతీతిపూర్వమేవశ్రుత్వా - అగ్రజాన్ త్వత్తఃపూర్వముత్పన్నాన్ - మత్పుత్రాన్- వ్యహనత్ జఘాన - అహోత్వాయి
తాదృశస్త్వన్మత్సరః- యదయంభవిష్యతస్తవసంబంధమాత్రేణైవ - ప్రథమోత్పన్నమత్పుత్రవధపర్యంతంవిశ్రాం
తఇతిభావః- అసభ్యైఃసభానర్హైఃకుతః-ఖలేశ్వరఃదుష్టాగ్రేసరః -అసభ్యైఃఖలఇతివ్యాఖ్యానంతుపౌనరుక్త్యగ్రస్తంబో
ధ్యంసురేశ్వరేతిసంబుద్ధ్యంతపాఠేనకశ్చిద్విరోధఃపురుషైఃస్వభృత్యైఃసమర్పితంజ్ఞాపితం॥ ౨౨॥ అథేతి॥ ఉపాధావత్
అస్తౌత్ ॥ము॥ అథదేవకీకించిద్విజ్ఞాపయితుమాదౌతుష్టావేత్యాహ॥అథేతి॥ ఉపాధావత్ స్తుత్యాఉపతస్థేశుచిస్మితాస్వ
పుత్రభూతభగవద్దర్శనేనభయనివృత్త్యావికసితముఖీత్యర్థః॥ ౨౩॥ దేవకీకించిద్విజ్ఞాపయితుం-త్వయిభయశంకైవతావ
న్నాస్తీతిశ్లోకచతుష్టయేనాహ॥రూపమితి॥ యత్తత్ కిమపి రూపంవస్తు- ప్రాహుః వేదాః-కింతద్వస్తుతదాహ-అవ్యక్తం-
అత్రహేతుః-ఆద్యంకారణం- కింపరమాణవఃన- బ్రహ్మబృహత్ - కింప్రధానంనజ్యోతిః- చేతనం-కింవైశేషికాణామివ
జ్ఞానగుణకం-న-నిర్గుణం కింమీమాంసకానామివజ్ఞానపరిణామి-న-నిర్వికారం-కింపుష్కరాక్షాదీనామివశక్తివిక్షేపణ
పరిణామి-నసత్తామాత్రం- తర్హికింసామాన్యం-న- నిరీహం- సన్నిధిమాత్రేణకారణం- ఏవంభూతంకిమపికార్యంక

రజసోపబృంహితం కృష్ణంచవర్ణంతమసాజనాత్యయే॥ ౨౦॥ త్వమస్యలోకస్యవిభో రిరక్షిషుర్గృహే
ఽవతీర్ణోసిమమాఖిలేశ్వర। రాజన్యసంజ్ఞాసురకోటియూథపైర్నివ్యూహ్యమానానిహనిష్యసేచమూః
౨౧ ॥ అయంత్వసభ్యస్తవజన్మమేగృహేశ్రుత్వాగ్రజాంస్తేన్యహనత్సురేశ్వర । సతేవతారంపురుషై

స్వస్వరూపేణావిర్భూతంశ్రీపరమపురుషంప్రతి-దేవకీకృతస్తుతిః

స్సమర్పితంశ్రుత్వాధునైవాభిసరత్యుదాయుధః॥ ౨౨॥ శ్రీశుకః॥ అథైనమాత్మజంవీక్ష్య మహాపురుషల
క్షణం। దేవకీతముపాధావత్కంసాద్భీతాశుచిస్మితా॥౨౩॥దేవకీ॥రూపంయత్తత్ప్రాహురవ్యక్తమా
ద్యంబ్రహ్మజ్యోతిర్నిర్గుణంనిర్వికారం।సత్తామాత్రంనిర్విశేషన్నిరీహంసత్వంసాక్షాద్విష్ణురధ్యాత్మదీపః॥౨౪॥

ల్ప్యం-యద్వస్తు-సఏవసాక్షాత్త్వంవిష్ణురితి-అపరోక్షశ్చేత్యాహ-అధ్యాత్మదీపఇతి- బుద్ధ్యాదికార్యకారణసంఘాతప్ర
కాశకఇత్యర్థః- అథవా-అవ్యక్తంనకేనాపిప్రమాణేనవ్యజ్యతఇత్యవ్యక్తం-కథం-ఉత్పత్త్యాతావన్నవ్యజ్యతఇత్యాహ-ఆ
ద్యంసర్వస్యకార్యస్యాద్యం-అనాదీత్యర్థః-తథా బ్రహ్మ-జ్యోతిః-నిర్గుణం-నిర్వికారం ఇతిచతుర్భిఃపదైః నిర్దేశేనచ-
ప్రకాశేనచ-గుణేనచ-వికారేణచవ్యక్తింనిరాకరోతి-తథాసత్తా మాత్రమితివిశేషేణ-నిర్విశేషమితిసామాన్యేన-నిరీహ
మితిక్రియయాచ-వ్యక్తింనిరాకరోతి-అన్యత్సమానం-ఏవంభూతస్యతవ-నభయశంకేతిభావః॥ ము॥ మహాపురుషలక్షణ
మిత్యుక్తమేవవివృణోతి- శ్లోకచతుష్టయేన॥ రూపమితి॥ యద్రూపంప్రాహుః- సత్వమిత్యన్వయః- విధేయప్రాధాన్యా
త్పుల్లింగనిర్దేశః - రూప్యతఇతిరూపంస్వరూపం - నవ్యజ్యతే - ఇంద్రియైరిత్యవ్యక్తం- అతీంద్రియమిత్యర్థః - బ్ర
హ్మబృహత్త్వాదిగుణయుక్తం॥శ్రు।బృహతిబృంహయతి-తస్మాదుచ్యతే-పరంబ్రహ్మేతిసిరుక్తిః-జ్యోతిఃస్వయంప్రకాశం-ని
ర్గుణంసత్త్వాదిగుణశూన్యం-నిర్వికారంశోకమోహాదిషడ్వికారరహితం- సత్తామాత్రంవృద్ధిక్షయాదిరహితం- నిర్విశే
షంశబ్దస్పర్శాదివిశేషశూన్యంనిరీహంపుణ్యపాపాదిరూపవ్యాపారరహితం-తత్తథాఆగమప్రసిద్ధం- ఆత్మజ్ఞానమధ్యా
త్మశబ్దేనోచ్యతే-తదేవదీపోయస్యసః- దీపవత్సర్వప్రకాశకథర్మభూతజ్ఞానవానిత్యర్థః॥శ్రు॥ నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలో
పోవిద్యతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచేతిశ్రూయతే- యద్వా- అధ్యాత్మమాత్మనిష యజ్జ్ఞానం - తస్యదీపఃప్రకాశః- ఆత్మ
విషయజ్ఞానప్రదఇత్యర్థః॥౨౪॥కించ-మహాప్రళయేప్యవశిష్యమాణస్యకుతోభయమిత్యాహ॥నష్టఇతి॥ చరాచరేలోకేమ
హాభూతేషులీనేషు- తేష్వపి- ఆదిభూతంభూతసూక్ష్మం- ప్రవిష్టేషు- తస్మిన్నపివ్యక్తే అవ్యక్తంప్రధానంప్రాప్తే- అ
వశేషాత్మకేప్రధానే-సంజ్ఞాప్రజ్ఞాయస్య- ఏవమపిలీనమిదమస్తి - పశ్చాదేవముద్బోధనీయమితిసః అశేషసంజ్ఞః శేష

సంజ్ఞ ఇతివా॥ ము॥ ద్విపరార్ధేతి పరం నామ బ్రహ్మణో వర్షశతాత్మకమాయుః- తస్యాపి పంచాశద్వర్షాత్మకం పూర్వార్ధం ఉత్తరార్ధంచ పరార్ధముచ్యతే తదుక్తం॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణస్స వయస్యమానేన హ్యాయుర్వర్షశతం స్మృతం । తత్పరం వైతదర్ధంతు పరార్ధమభిధీయత ఇతి- తథాచద్వయోః పరార్ధయోరవసానే చతుర్ముఖస్య ప్రళయ ఇత్యర్థః- మహాభూతేషు పృథివ్యాదిషు ఆదిభూతభూతాదిం స్వప్రకృతిభూతమహంకారమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ భూతాదిరింద్రియాదించ ద్విధాహంకారమేవ చేతవిష్ణుపురాణవచనాత్- వ్యక్తే తదహంకారప్రకృతిభూతే మహతి అవ్యక్తం ప్రధానం- శేషసంజ్ఞః శేషాఖ్యః- శేషాత్మనా సర్వజగద్భారవహ ఇత్యర్థః- యద్వా॥ శ్లో॥ శిష్యతే శేషసంజ్ఞ ఇతి శేషశబ్దస్య వ్యుత్పత్తిరేవోచ్యతే- తదానస్వలోపే నస్వస్మై స్వకస్మై వావశిష్టత్వాత్- అశేషసంజ్ఞ ఇతి ఛేదే- అశేషశబ్దేన చరాచరాత్మకం విశ్వముచ్యతే- తత్స జాతాత్మ్యాచ్ఛేషసంజ్ఞః సర్వజ్ఞ ఇత్యర్థః- అశేషాః సంజ్ఞా ఆఖ్యా యస్య సః- సర్వశబ్దైకవాచ్యత్వాత్ సర్వశబ్దవాచ్య ఇతివా॥ ౨౫॥ నించ॥ య ఇతి॥ ఏవం ప్రళయహేతుః యోయం కాలః- అవ్యక్తబంధో ప్రకృతిప్రవర్తక- తస్య ప్రళయావధిభూతస్య తే తవ చేష్టాం లీలాం- చేష్టతే విపరివర్తతే- పునః పునర్వత్సరావృత్త్యా మహీయాన్ ద్విపరార్ధపర్యంతః యస్య చేష్టామాహుః తం- త్వా త్వాం- క్షేమధామ అభయస్థానం ప్రపద్యే శరణం వ్రజే॥ ము॥ నిమేషాదిర్వత్సరాంతో యోయం కాలో మహీయాన్- విభుః యేన కాలేన విశ్వం చేష్టతే ప్రవర్తతే- తం కాలం- హే అవ్యక్తబంధో ప్రకృతిబంధో- భగవతః స్వశరీరభూత ప్రకృతిభూతకత్వాద్బంధుత్వం- తస్య తథా ప్రసిద్ధస్య- తే- చేష్టాం చేష్టాతుల్యం- విశేషణమాహుః క్షేమధామ క్షేమస్థానం- తం- త్వా- ఈశానమితి ఛేదః- త్వా త్వాం ప్రపద్య ఇతి- యద్వా- యోయం కాలః మహీయాన్- తం కాలం యేన భవతా విశ్వం చేష్టతే- తస్య తే చేష్టామాహురితి యోజనా॥ ౨౬॥ క్షేమధామత్వమేవాహ॥ మర్త్య ఇతి॥ లోకాన్ ప్రతియద్వృశ్చ

> నష్టే లోకే ద్విపరార్ధావసానే మహాభూతేష్వాదిభూతం గతేషు। వ్యక్తేఽవ్యక్తం కాలవేగేన యాతే భవానేకశ్శిష్యతే శేషసంజ్ఞః॥ ౨౫॥ యోయం కాలస్తస్య తేఽవ్యక్తబంధో చేష్టామాహుశ్చేష్టతే యేన విశ్వం। నిమేషాదిర్వత్సరాంతో మహీయాంస్తం త్వేశానం క్షేమధామ ప్రపద్యే॥ ౨౬॥ మర్త్యో మృత్యువ్యాళభీతః పలాయన్ సర్వాన్ లోకాన్ నిర్భయం నాధ్యగచ్ఛత్। త్వత్పాదాబ్జం ప్రాప్య యదృచ్ఛయాద్య స్వస్థశ్శేతే మృత్యురస్మాదపైతి॥ ౨౭॥ సత్వం ఘోరాదుగ్రసేనాత్మజాన్నస్త్రాహి త్రస్తాన్ భృత్యవిత్రాసహాసి। రూపంచేదం పౌరుషం ధ్యానధిష్ణ్యం మా ప్రత్యక్షం మాంసదృశాం కృషీష్ఠాః॥ ౨౮॥ జన్మ తే మయ్యసౌ పాపో మా విద్యాన్మధుసూదన। సముద్విజే భవద్ధేతోః కంసాదహమధీరధీః॥ ౨౯॥ ఉపసంహర విశ్వాత్మన్నదో రూపమలౌకికం। శంఖచక్రగదాపద్మశ్రియా జుష్టం చతుర్భుజం॥ ౩౦॥ విశ్వం యదేతత్స్వతనౌ నిశాంతే యథావకాశం పురుషః పరో భవాన్। బిభర్తి సోఽయం మమ గర్భగోఽభూదహో నృలోకస్య విడంబనం మయా।

కేనాపి భాగ్యోదయేన- అత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః- హే అద్య॥ ము॥ క్షేమధామత్వమేవాహ॥ మర్త్య ఇతి॥ మృత్యురేవ వ్యాళః క్రూరసర్పః లోకాన్ ప్రతి- పలాయన్ ధావన్- శరణాన్వేషణార్థమితి భావః- నిర్భయం మృత్యుభయరాహిత్యం- నాధ్యగచ్ఛత్ న ప్రాప్తవాన్- హే అద్య- యదృచ్ఛయా యాదృచ్ఛికాదిసుకృతపరిపాకవశేన॥ ౨౭॥ ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి॥ స ఇతి॥ భృత్యానాం విత్రాసం హంత్రీతి భృత్యవిత్రాసహా - భృత్యవిదితివా ఛేదః- పౌరుషం ఐశ్వరం ధ్యానధిష్ణ్యం ధ్యానాస్పదం- మాంసదృశాం మాంసచక్షుషాం- మాదృశామిత్యపి పాఠాంతరం- ప్రత్యక్షం మా కృథాః॥ ము॥ ఏవం స్తుత్వా ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి॥ సత్వమితి॥ భృత్యమిత్రన్యాయేన భృత్యైస్సహ మిత్రవద్వర్తమానేనేత్యర్థః- అసహాయ్యత్రస్తానాం దుస్సహో అసి - భృత్యవిత్రాసహాసీతి పాఠే - భృత్యానాం విత్రాసం భయం - హంతీతి తథోక్తః భృత్యవిత్ - త్రాసహా అసీతివా ఛేదః- భృత్యవిత్ భృత్యానాం మనోరథవేదీత్యర్థః - పౌరుషం పరమపురుషత్వసూచకం- ధ్యానధిష్ణ్యం ధ్యానవిషయం- యోగిధ్యానాలంబనమిత్యర్థః- మాదృశాం కర్మచక్షుషాం- మాకృషీష్ఠాః మాకార్షీః॥ ౨౮॥ జన్మేతి॥ భవత ఏవ హేతోర్నిమిత్తభూతాత్ కంసాత్సముద్విజే బిభేమి- యతః- అధీరధీః అధీరచిత్తా॥ ము॥ మాతృత్వప్రయుక్తప్రేమాతిశయేనాహ॥ జన్మేతి॥ తే- మయి జన్మ అసౌ పాపో మా విద్యాదిత్యన్వయః- భవద్ధేతోః- త్వత్సకాశం- కంసాత్సముద్విజే- త్వత్స్వాత్తవానిష్టముత్పాదయిష్యతీతి బిభేమీత్యర్థః- భవద్ధేతోః భవదవతారనిమిత్తభూతాత్ కంసాత్సముద్విజ ఇతివా- నను విదితమస్యేతి ... ప్రత్యాహ అధీరధీరితి- అధైర్యమేవ సర్వత్ర భయోత్పత్తిమూలమితి భావః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ కిమిత్యుపసంహర్తవ్యం- ఏవంభూతేన పుత్రేణ తవ బృహత్ శ్లాఘా స్యాదితి చేత్ తత్రాహ॥ విశ్వమితి॥ నిశాంతే ప్రళయావసానే- యథావకాశం అసంకోచతః-

సంభావితత్వాత్-అపహాస్యత్రైవస్యాదిత్యర్థః॥ము॥విశ్వాత్మన్ విశ్వశరీరక- విశ్వస్యాంతరాత్మన్నితివారూపస్య పరమపురుషత్వసూచకతామేవాహ-శంఖేతి - ననుత్వద్గర్భజాతంమామేవంకథంవర్ణయసీత్యత్రాహ - విశ్వమితి - యత్తదోర్నిత్యసంబంధాదత్రయఇత్యధ్యాహారః - పరమపురుషోయోభవాన్ - స్వతనావేవనిశాంతేసదనే - యద్వా - నిశాశబ్దేనమహానిశాఖ్యఃప్రళయఉచ్యతే-సఏవాంతః సకలజగత్సమాప్తిః-తస్మిన్నితి-ఏతద్విశ్వం - యథావకాశం సవిస్తారమిత్యర్థః - బిభర్తిసోయంభవాన్మమగర్భేభూదితియత్-తత్నృలోకస్యవిడంబనమిత్యేవంయోజనా - విడంబనంతద్వదాచరణంఅహోఇతి కుక్షిస్థాఖిలభువనస్య - స్వకుక్షిస్థిత్యనుసంధానేనాశ్చర్యానుకరణం॥ ౩౧॥ చతుర్భుజరూపేణావిర్భావే-కారణంతావదాహ - చతుర్భిఃశ్లోకైః॥ త్వమితి॥ పూర్వసర్గేప్రథమజన్మని - అభూఃఆసీః - పృశ్నినామ - స్వాయంభువేస్వాయంభువమన్వంతరే - తదాఅయంవసుదేవః ॥ ము ॥ అథభగవాన్ తత్పుత్రత్వే స్వస్య నిమిత్తమాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ పూర్వసర్గేప్రథమజన్మని - స్వాయంభువీస్వాయంభువమన్వంతరప్రభవా పృశ్నినామ - సతీ - స్వాయంభువఇతిపాఠే - తస్మిన్మన్వంతరఇత్యర్థః-అయంవసుదేవః ॥ ౩౨ ॥ యువామితి ॥ తేపాతేదుష్కరంతపఃకృతవంతౌయువాం ॥ ము ॥ యదాబ్రహ్మణాయువాంప్రజాసర్గేఆదిష్టౌ - తదాతపస్తేపాతఇత్యన్వయః ॥ ౩౩ ॥ ము ॥ వర్షేతి ॥ ఘర్మకాలస్యగ్రీష్మర్తోః - గుణః రాత్రావప్యుపలభ్యమానఊష్మా-యద్వాహత్॥ ౩౧॥

శ్రీభగవాన్॥ త్వమేవపూర్వసర్గేభూఃపృశ్నిస్స్వాయంభువేసతి । తదాయంసుతపానామ ప్రజాపతిరకల్మషః ॥ ౩౨ ॥ యువాంవైబ్రహ్మణాదిష్టౌప్రజాసర్గే యదాతతః । సన్నియమ్యేంద్రియగ్రామంతేపాతేపరమంతపః॥౩౩॥వర్షవాతాతపహిమఘర్మకాలగుణానను।సహమానౌశ్వాసరోధవినిర్ధూతమనోమలౌ॥౩౪॥శీర్ణపర్ణానిలాహారావుపశాంతేనచేతసా । మత్తఃకామానభీప్సంతౌమదారాధనమీహతుః॥౩౫॥ఏవంవాంతప్యతోర్భద్రేతపఃపరమదుష్కరం। దివ్యవర్షసహస్రాణిద్వాదశేయుర్మదాత్మనోః॥౩౬॥తదావాంపరితుష్టోహమమునావపుషానఘే।తపసాశ్రద్ధయానిత్యంభక్త్యాచహృదిభావితః॥౩౭॥ ప్రాదురాసంవరదరాడ్యువయోః కామదిత్సయా । వ్రియతాంవరఇత్యుక్తేమాదృశోవాంవృతస్సుతః॥ ౩౮॥ అజుష్టగ్రామ్యవిషయావనపత్యౌచదంపతీ । నవవ్రాథేపవర్గంమేమోహితౌమమమాయయా॥ ౩౯॥ గతేమయియువాంలబ్ధ్వావరంమత్సదృశంసుతం । గ్రామ్యాన్భోగానభుంజాథాంయువాంప్రాప్తమనోరథౌ॥౪౦॥అదృష్ట్వాన్యతమంలోకేశీలౌదార్యగుణైస్సమం । అహంసుతోవామభవంపృశ్నిగర్భఇతిస్మృతః॥ ౪౧॥ తయోర్వాంపునరేవాహమదిత్యామథకశ్యపాత్।ఉపేంద్రఇతివిఖ్యాతోవామనత్వాచ్చవామనః॥ ౪౨॥ తృతీయేస్మిన్భవేహంవైతేనైవవపుషానఘే । జాతోభూయస్తయోరేవసత్యంమేవ్యాహృతంసతి॥౪౩॥ఏతద్వాందర్శితంరూపంప్రాగ్జన్మస్మరణాయమే । నాన్యథామద్భవంజ్ఞానంమర్త్యలింగేనజాయతే॥౪౪॥ యువాంమాంపుత్రభావేనబ్రహ్మభావేనచాసకృత్ । చి

ఘర్మఏవగ్రీష్మకాలోష్మావర్షాదీనేవకాలగుణాన్ - తత్తత్కాలవ్యంగ్యాన్వర్షాదీనిత్యర్థః - అనుఅనుస్రృత్యసహమానౌ - శ్వాసనిరోధఃపూరకకుంభకాభ్యాంప్రాణనిరోధః॥౩౪॥ ౩౫॥ఏవమితి॥తప్యతోఃఆచరతోః-ఈయుఃగతాని మదాత్మనోఃమచ్చిత్తయోః॥ము॥తప్యతోఃతపఆచరతోఃఈయుః అతీతానిఅహమేవాత్మా అంతర్యామీయయోస్తయోఃమదాత్మనోః-అతఏవేదృశదుష్కరతపశ్శక్తిరితిభావః - మదాత్మనోః మద్గతచిత్తయోరితివా॥ ౩౬॥ తదేతి॥అమునావపుషా॥ము॥అమునావపుషా-చతుర్భుజాదిమతా ॥౩౭॥ ప్రాదురాసమితి॥ప్రాదుర్భూతోస్మి-వరదరాట్వరదేషుశ్రేష్ఠఇత్యర్థః- తేనసకృద్వరేణచవారంవారమావిర్భావకారణముక్తం-మాదృశః మయాసదృశః - కామస్యదిత్సయాదాతుమిచ్ఛయా॥ ము॥ అనేనైవవిగ్రహేణవరదరాట్వరదశ్రేష్ఠః - అతోయదాస్వమనోరథవరప్రదానానుగుణ్యేనత్రివారముత్పత్తిరితిభావః- కామస్యమనోరథస్యదిత్సయాదాతుమిచ్ఛయా - మయేతిశేషఃపరోవ్రియతామిత్యుక్తేసతి-వాంయువయోః-మాదృశః-మత్సదృశః-సుతః-మేమత్తోవృతః॥౩౮॥అజుష్టేతి॥మేమత్తోపి - యువాంఅపవర్గం-నవవ్రాథేనవృతవంతౌ॥ము॥ మమమాయయామోహితౌఅపత్యాద్యలాభాత్తత్రైవమన్మహిమ్నామోహంగతౌ - పరమపురుషార్థంచేచ్ఛతఇతిభావః॥౩౯॥ గతఇతి॥ వరందత్వా-మయిగతే॥౪౦॥౪౧॥తయోరితి॥అదిత్యాంకశ్యపాద్వామనఆసేతి-యత్తదపిత్రరూపయోర్యువయోరహమేవపునరాసమిత్యర్థః॥౪౨॥౪౩॥ఏతదితి॥ప్రాక్ప్రథమం - తావత్-ఏత

ద్రూపం మే జన్మని-స్మరణాయ జ్ఞానాయ-దర్శితం - మద్భవం మద్విషయం-అనంతరం త్వదిచ్ఛయా- బాలోఽపి భవిష్యామీతి భావః॥౪౪॥ననుత్వం సుప్రసన్నః కిమితి తమావయోః పునః పునర్జన్మేతి- అత ఆహ - యువామితి॥౪౫॥ ౪౬॥౪౭॥తత ఇతి॥యది కంసాద్బిభేషి త్వమిత్యాదినా-ప్రథమమేవ భగవతా-ప్రచోదితో వసుదేవః - యదా గంతుమైచ్ఛత్-తదైవ-అజాపి యా యోగమాయా-సా నందజాయాయాం-అజని జాతా॥ ౪౮॥ తయేతి ॥ హృతాః ప్రత్యయా జ్ఞానాః - సర్వావృత్తయో యేషాం-అథవా-హృతాః ప్రత్యయాః అన్యాశ్చ సర్వావృత్తయో యేషాం జాగ్రతామపి - తథాభూతేషు ద్వారపాలేషు సత్సు - బృహత్కవాటేషు లోహకీలకయుక్తశృంఖలైః-బృహద్భిః కవాటైః పిహితాః దురత్యయాః ఇతి వా ॥ ౫౦॥ తా ఇతి॥స్వయమేవ వ్యశీర్యంత వివృత్తా ఇత్యర్థః- రవేర్నిమిత్తభూతాత్॥ ౫౧॥ మఘోనీతి॥గంభీరో యస్తోయౌఘః తస్య జవేన-ఊర్మయః-తైః ఫేనిలాః- ఫేనవ్యాప్తాః-భయానకైరావర్తశతైర్వ్యాప్తాపి-శ్రియః పతేః సీతాపతేః॥ ౫౨॥

నైనమస్త్వాకృతస్నేహః కాయాస్స్వేధమద్గతిం పరాం॥౪౫॥యది కంసాద్బిభేషి త్వం తర్హి మాం గోకులం నయ।
యశోదాయాశ్చ తాం కన్యాం మన్మాయామానయ ద్రుతం ॥ ౪౬॥ స్వయం స్యుర్వివృతా ద్వారో యదా మమ
నాఖసుదుస్తరా॥౪౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్త్వాసీద్ధరిస్తూష్ణీం భగవానాత్మమాయయా । పిత్రోస్సంపశ్యతో స్సద్యోబభూవ ప్రాకృతశ్శిశుః॥౪౮॥ తతశ్చ శౌరిర్భగవత్ప్రచోదితస్సుతం సమాదాయ స సూతికాగృహాత్। యదా బహిర్గంతుమియేష తర్హ్యజా యా యోగమాయాజని నందజాయయా॥౪౯॥తయా హృతప్రత్యయసర్వవృత్తిషు ద్వాస్థేషు పౌరేష్వపి శాయితేష్వథ । ద్వారస్తు సర్వాః పిహితా దురత్యయా బృహత్కవాటాయసశృంఖలైః కిల॥౫౦॥ తాః కృష్ణవాహే వసుదేవ ఆగతే స్వయం వ్యశీర్యంత యథా తమో రవేః।వవర్ష పర్జన్య ఉపాంశుగర్జితశ్శేషోఽన్వగాద్వారి నివారయన్ఫణైః ॥ ౫౧ ॥ మఘోని వర్షత్యసకృద్యమానుజా గంభీరతోయౌఘజవోర్మిఫేనిలా। భయానకావర్తశతాకులానదీ మార్గం దదౌ సింధురివ శ్రియః పతేః ॥ ౫౨ ॥ నందవ్రజం శౌరిరుపేత్య తత్ర తాన్గోపాన్ప్రసుప్తానుపలభ్య నిద్రయా । శిశుం యశోదాశయనే నిధాయ తత్సుతాముపాదాయ పునర్గృహానగాత్॥ ౫౩॥ దేవక్యాశ్శయనే న్యస్య వసుదేవోఽథ దారికాం । ప్రతిముచ్య పదోర్లోహమాస్తే పూర్వవదావృతః॥౫౪॥ యశోదా నందపత్నీ చ జాతం పరమబుధ్యత।న తల్లింగం పరిశ్రాంతనిద్రయాపగతస్మృతిః॥ ౫౫॥........................

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే- తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥బహిరంతఃపురద్వారస్సర్వాః పూర్వవదావృతాః । తతో బాలధ్వనిం శ్రుత్వా గృహపాలాస్సముత్థితాః॥౧॥ తే తు తూర్ణముపవ్రజ్య దేవక్యా గర్భజన్మ తత్ ।ఆచఖ్యుర్భోజరాజాయ యదుద్విగ్నః ప్రతీక్షతే॥ ౨॥ స తల్పాత్తూర్ణముత్థాయ కాలోఽయమితి విహ్వలః। సూతీగృహమగాత్తూర్ణం ప్రస్ఖలన్ముక్తమూర్ధజః॥ తమాహ భ్రాతరం దేవీ కృపణా కరుణం సతీ। స్నుషేయం తవ కల్యాణ స్త్రియం మా హంతుమర్హసి॥౪॥బహవో హింసితా భ్రాత శ్శిశవః పావకోపమాః। త్వయా దైవనిసృష్టేన పుత్రికైకా ప్రదీయతాం॥ ౫॥ నన్వహం తే హ్యవరజా దీనా హతసుతా ప్రభో । దాతుమర్హసి మందాయా అంగేమాం చరమాం ప్రజాం॥ ౬॥ శ్రీశుకః ఉపగుహ్యాత్మజామేవం రుదంత్యా దీనదీనవత్ । యాచితస్తాం వినిర్భర్త్స్య హస్తాదాచిచ్ఛిదే ఖలః॥ ౭॥తాం గృహీత్వా చరణయోర్జాతమాత్రాం స్వసుస్సుతాం॥ అపోథయచ్ఛిలాపృష్ఠే స్వార్థోన్మూలితసౌహృదః॥ ౮॥ దివ్యస్రగంబరాలేపరత్నాభరణభూషితా। అదృశ్యతానుజా వి

నందవ్రజమితి॥నిద్రయా అజయా॥౫౩॥ దేవక్యా ఇతి॥ప్రతిముచ్య బుద్ధ్వా - పదోః పాదయోః లోహం నిగళం- ఆస్తే స్మ॥౫౪॥ యశోదేతి॥జాతం కించిదితి- కేవలం అబుధ్యత- న తు పుత్రః కన్యా చేతి-యోగనిద్రయా చ మోహితేతి॥౫౫॥ ....

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్థే చండికావాక్యమాకర్ణ్యాతిభయాకులః।దుర్మంత్ర్యభిహితం మేనే కంసో బాలాదిహింసనం॥౧॥ త ఇతి॥తద్గర్భజన్మ॥౨॥స ఇతి॥కాలో మృత్యుః॥౩॥ ౪॥ బహవ ఇతి॥అంగ హే భ్రాతః॥౫॥౬॥ ఉపగుహ్యేతి॥ దీనదీనవత్ దీనాదపి దీనవత్- న తు తథా- పుత్రస్యాన్యత్రస్థితత్వాత్ అస్యాశ్చ యోగమాయేతి జ్ఞాతత్వాచ్చ- యాచితోఽపి-ఆచిచ్ఛిదే ఆకృష్య జగ్రాహ॥౭॥తామితి అపోథయత్ బలేన చిక్షేప॥౮॥సేతి॥సద్య ఏవ దేవీభూతా॥౯॥౧౦॥ ౧౧॥కిమితి॥మామాం-కృపణాం వృథా

అహింసీః హింసితవానపి - కృపణానితి పాఠాంతరే అన్యానపి శిశూన్ హనిష్యతీతి జ్ఞాత్వా వారయతీతి ॥౧౨॥ ఏవమితి॥ బహునామసు నికేతేషు నారాయణస్యాధిష్ఠానేషు ॥౧౩॥ తయేతి॥ పరమవిస్మితః కథం గర్భవినాశస్సృతా జాతేతి ॥౧౪॥ అహోఇతి॥ భావభగినీభర్తః - పురుషాదో రాక్షసో యథా స్వాపత్యమేవ హినస్తి - తద్వత్ ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥ మాశోచతమితి॥ హేమహాభాగౌ - స్వకృతం భుజః స్వార్జితకర్మ భోక్తౄన్ - కించ - జంతవః ప్రాణినః సదా నాసతే - కింతు అల్పకాలమేవాసతే - తథాపి ఏకత్ర నాసతే కింతు వియుజ్యంతే - యతో దైవాధీనాః ॥౧౮॥ సదా నాసత ఇతి యదుక్తం జన్మనాశాది - తదపి దేహానామేవ నాత్మన ఇత్యాహ ॥ భువీతి॥ భూతాని దేహా ఏవ యాంతి చ - భవంతి న భవంతి చేత్యర్థః యథా భువి భౌమాని ఘటాదీని - తద్వత్ - ఏతేషు భూతేషు - జన్మాదిక్రియమాణేషు - అయమపరోక్షతయా ప్రతీయమాన ఆత్మా న విపర్యేతి విపర్యయం న ప్రాప్నోతి - ఏకరూప ఏవ వర్తత ఇత్యర్థః - భౌమేషు విక్రియమాణేషు యథా భూస్తథేతి॥ ము॥ నన్వాత్మనాం నిత్యత్వాత్ కథం సదా నాసత ఇత్యుక్తమిత్యాశంక్య తత్తత్కర్మఫలభోగాయ తత్ దేహానామేవ తథాత్వమితి సదృష్టాంతమాహ॥ భువీతి॥ భూతాని భూతసంఘాతరూపా దేహా ఇత్యర్థః - భౌమాని భూవికారాః ఘటాదయః - యథా యాంత్యపయాంతి - తద్వత్ - ఆత్మనాం తు పూర్వాపర దేహానువృత్తిమాత్రమేవేతి సదృష్టాంతమాహ నాయమితి - యథా భూః పృథివీత్వజాతిః ఏతేషు పూర్వం సదృష్టాంతీకృతేషు అనిత్యేషు పూర్వాపరభౌమేషు - న విపర్యేతి - విపర్యయం తత్తద్వస్తువాస

ష్ణోస్సాయుధాష్టమహాభుజా ॥౯॥ దివ్యస్రగంబరాలేపరత్నాభరణభూషితా । ధనుశ్శూలేషుచర్మాసిశంఖచక్రగదాధరా ॥౧౦॥ సిద్ధచారణగంధర్వైరప్సరఃకిన్నరోరగైః । ఉపాహృతోరుబలిభిస్స్తూయమానేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౧॥ దేవీ॥ కిం మయా హతయా మంద జాతః ఖలు తవాంతకృత్ । యత్ర క్వ వా పూర్వశత్రుర్మా హింసీః కృపణాన్ వృథా ॥౧౨॥ ఏవం ప్రభాష్య తం దేవీ మాయా భగవతీ భువి । బహునామనికేతేషు బహునామా బభూవ హ ॥ ౧౩॥ తయాభిహితమాకర్ణ్య కంసః పరమవిస్మితః । దేవకీం వసుదేవం చ విముచ్య ప్రశ్రితోఽబ్రవీత్ ॥ ౧౪ ॥ అహో భగిన్యహో భామ మయా వాం బత పాప్మనా । పురుషాద ఇవాపత్యం బహవో హింసితాస్సుతాః ॥౧౫॥ స త్వహం త్యక్తకారుణ్యస్త్యక్తజ్ఞాతిసుహృత్ఖలః । కాన్ లోకాన్ వై గమిష్యామి బ్రహ్మహేవ మృతశ్శ్వసన్ ॥ ౧౬॥ దైవమప్యనృతం వక్తి న మర్త్యా ఏవ కేవలమ్ । యద్విస్రంభాదహం పాపః స్వసుర్నిహతవాన్ శిశూన్ ॥ ౧౭॥ మా శోచతం మహాభాగావాత్మజాన్ స్వకృతంభుజః । జంతవో న సదైకత్ర దైవాధీనాస్సహాసతే ॥ ౧౮॥ భువి భౌమాని భూతాని యథా యాంత్యపయాంతి చ । నాయమాత్మా తథైతేషు విపర్యేతి యథైవ భూః ॥౧౯ ॥ యథానైవంవిదో భేదో యత ఆత్మవిపర్యయః । దేహయోగవియోగశ్చ సంసృతిర్న నివర్తతే ॥౨౦॥ తస్మాద్భద్రే స్వతనయాన్ మయా వ్యాపాదితానపి । మానుశోచ యతస్సర్వస్స్వకృతం భుంజతేఽవశః ॥ ౨౧॥ యావద్ధతోఽస్మి హంతాస్మీత్యాత్మానం మన్యతేఽస్వదృక్ ।

హ - వినాశం న ప్రాప్నోతి - కింతు అనువర్తత ఇత్యర్థః - తథైతేషు పూర్వాపర దేహేష్వాత్మా - న విపర్యేతీత్యేవమాత్మనిత్యత్వ దేహానిత్యత్వజ్ఞానే సతి - దేహాత్మభ్రమః సర్వానర్థమూలో న స్యాదితి భావః ॥౧౯॥ ఏవం విచార్యమాణే సతి న శోకావకాశః - అజానతస్తు న నివర్తత ఇత్యాహ ॥ యథేతి॥ యథా యద్వత్ - నైవంవిదః - ఏవం అజానతః - ఆత్మవిపర్యయః - దేహాత్మబుద్ధిర్భవతి - యతో విపర్యయాద్భేదో భవతి - దేహాహంకారేణ హ్యాత్మని పరిచ్ఛిన్నే సతి - అహంకారాస్పదం భిన్నం భవతి - యతో భేదాత్పుత్రాది దేహైర్యోగశ్చ వియోగశ్చ - తతస్సంసృతిః సుఖదుఃఖ ఇతి యావత్ - అజ్ఞానం న నివర్తత ఇత్యర్థః ము॥ ఏవమజానతో నిష్టమాహ॥ యథేతి॥ నైవంవిదః దేహాత్మవివేకరహితస్య - భేదో బాధ్యబాధకతారూపః స్యాత్ - యతో భేదాత్ - ఆత్మని విపర్యయః ప్రద్వేష్యతావిషయకజ్ఞానాతో భవతీత్యర్థః యద్వా యథావదేవంవిధః పురుషస్య భేదః పూర్వోక్తో న స్యాత్ - యతో భేదాదాత్మవిపర్యయ ఇతి - అథవా నైవంవిదః నిత్యస్యాత్మనః - అనిత్యదేహాతిరిక్తత్వమజానతః పుంసః అభేదః - దేహ ఏవాత్మేత్యభేదభ్రమః స్యాత్ - యతః - అభేదభ్రమాదాత్మవిపర్యయశ్శరీరం సంయోగవియోగరూపసంసారః స్యాదిత్యర్థః - తదాహ దేహేతి॥ ౨౦॥ ఏవముక్తప్రకారేణ - న తే తవ తనయాః - అహం తు తాన్ న హతవాన్ - తథాప్యజ్ఞానదృష్ట్యా స్వతనయాన్ మయా వ్యాపాదితానపి మానుశోచేతి సాంత్వయతి॥ తస్మాదితి॥ అజ్ఞానాశ్రయం కర్మవాదమాహ యత ఇతి॥ ము॥ తస్మాత్ దేహసంయోగవియోగయోరావశ్యకత్వాత్ మానుశోచ శోకం న కురు - మమ నిమిత్తమాత్రత్వాదితి భావః॥ ౨౧॥ కథం తర్హి బ్రాహ్మణాదిహంతుస్తద్గతస్య ప్రాయశ్చిత్తాదిశ్రవణం - అజ్ఞానమూలమేవేత్యా

హ[illegible] ఏవ, అన[illegible] దేహాత్మ[illegible] [illegible] ము॥ యతః స
ర్వః చేతి [illegible] [illegible] — అత ఏవాజ్ఞః అ
బుధః - బాధ్యబాధ[illegible] తామియాత్ - బాధ్యబాధకత్వబుద్ధిమా[illegible] [illegible] నాశోసర్వ
త్వాత్ - అనన్యస్య దేహ[illegible] ఆత్మాభిమాన[illegible]లకత్వా[illegible] [illegible] లకం సః -
స్వస్రోరితి [illegible] [illegible] ధానం - లిం
గసమవాయేన - ప్రాణభృత[illegible] [illegible] [illegible] నవాక
థం చిద్వసుదేవాభిధాన [illegible] [illegible] - నక[illegible]నుపప
త్తిః కంకేతి [illegible] [illegible] [illegible]
రితి - అత్ర [illegible] [illegible] వసు
దేవాలక్ష్యతే - [illegible] [illegible] హాయే
ణస్యా లోవసు [illegible] [illegible] నకేవ
సుదేవయోరిత్య[illegible] [illegible] [illegible] యాస్వ

తావ త్తదభిమాన్యజ్ఞో బాధ్యబాధకతామియాత్॥ ౨౨॥ [illegible] [illegible]
లాః । ఇత్యుక్త్వాశ్రుముఖః పాదౌ స్యాలస్స్వస్రోరథాగ్రహీత్। [illegible] [illegible]
కన్యకాగిరా। దేవకీం వసుదేవంచ దర్శయన్నాత్మసౌహృదమ్॥ ౨౪॥ భ్రాతుస్సమనుతప్తస్య క్షాన్తరోషా
చ దేవకీ। వ్యసృజద్వసుదేవశ్చ ప్రహస్య తమువాచహ॥ ౨౫॥ ఏవమేతన్మహాభాగ యథా వదసి దేహినామ్।
అజ్ఞానప్రభవాహంధీస్స్వపరేతి భిదా యతః॥ ౨౬॥ శోకహర్షభయ[illegible] మోహ[illegible]
మిథో ఘ్నన్తం న పశ్యన్తి భావైర్భావం పృథగ్దృశః॥ ౨౭॥ కంస ఏవం ప్రసన్నాభ్యాం విశుద్ధం ప్రతిభా
షితః। దేవకీవసుదేవాభ్యామనుజ్ఞాతోఽవిశద్గృహమ్॥ ౨౮॥ తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం కంస ఆహూ
య మన్త్రిణః। తేభ్య ఆచష్ట తత్సర్వం యదుక్తం యోగమాయయా॥ ౨౯॥ ఆకర్ణ్య భర్తుర్గదితం తమూచు
ర్దేవశత్రవః। దేవాన్ప్రతి కృతామర్షా దైతేయా నాతికోవిదాః॥ ౩౦॥ ఏవం చేత్తర్హి భోజేన్ద్ర పురగ్రా
మవ్రజాదిషు। అనిర్దశాన్నిర్దశాంశ్చ హనిష్యామోఽద్య వై శిశూన్॥ ౩౧॥ కిముద్యమిష్యన్తి దేవాస్సమర
భీరవః। నిత్యముద్విగ్నమనసో జ్యాఘోషైర్ధనుషస్తవ॥ ౩౨॥ అస్యతస్తే శరవ్రాతైర్హన్యమానాస్సమన్
తతః। జిజీవిషవ ఉత్సృజ్య పలాయనపరా యయుః॥ ౩౩॥ కేచిత్ప్రాఞ్జలయో దీనా న్యస్తశస్త్రా దివౌకసః।
ముక్తకచ్ఛశిఖాః కేచిద్భీతాస్స్మ ఇతి వాదినః॥ ౩౪॥ న త్వం విస్మృతశస్త్రాస్త్రాన్విరథాన్భయసంవృ
తాన్। హంస్యన్యాసక్తవిముఖాన్భగ్నచాపానయుధ్యతః॥ ౩౫॥ కిం క్షేమశూరైర్విబుధైరసంయుగవికత్
థనైః॥ ౩౬॥ రహోజుషా కిం హరిణా శమ్భునా వా వనౌకసా। కిమిన్ద్రేణాల్పవీర్యేణ బ్రహ్మణా వా తపస్య

స్వతత్పత్యోరభిధానాత్ - లింగసమవాయేన ప్రాణభృత ఉపధాదిత్వవత్ కేచిత్॥ ౨౪॥ ము॥ భ్రాతురితి॥ భ్రాతుః స
మ్యగనుతప్తస్య క్షాన్తరోషేత్యర్థః - రోషం వ్యసృజత్॥ ౨౫॥ ము॥ ఏవమితి॥ యతః అజ్ఞానప్రభవా దేహాత్మభ్రమజన్యా - స్వప
రేతి భిదా శత్రుమిత్రోదాసీనబుద్ధిరేవ - హంతి ఆత్మనాశహేతుర్భవతి - నతు కశ్చిద్ఘ్నంతి - అశక్యత్వాదిత్యర్థః - అత స్త్వం య
థా వదసి - ఏతదేవమేవేతి సంబన్ధః॥ ౨౬॥ స్వపరభేదదర్శనేన - కిం భవతీత్యాహ॥ శోకేతి॥ భావైః భేదనిమిత్తభూ
తైః - మిథో భవాన్ - ఘ్నన్తం భావమీశ్వరం - పృథక్ దృశః - తేన పశ్యంతి - కింత్వహమేవ హంతా హత ఇతి - మన్యంత ఇత్యర్థః॥
ము॥ కించ - విచార్యమాణే తత్తత్కర్మానుగుణ్యేనేశ్వర ఏవ దేహాదినాశహేతుః - అతస్తే మత్పుత్రహననకృతోఽపరాధశ్చ నే
త్యభిప్రాయేణాహ॥ శోకేతి॥ పృథగ్దృశః - ఆత్మవ్యతిరిక్త దేహవిషయస్వబుద్ధిమంతః - ఈశ్వరవ్యతిరేకేణ స్వవిషయహం
తృత్వాదిబుద్ధిమంతో వా - భావైః శోకాద్యైశ్చేతనైః - భావం శరీరాద్యచిత్పదార్థం - ఘ్నంతమీశ్వరం న పశ్యంతి న జానంతీ
త్యర్థః - అత ఈశ్వరస్యైవ హేతుత్వాన్న కశ్చిత్తవాపరాధ ఇతి భావః॥ ౨౭॥ కంస ఇతి॥ విశుద్ధం యథా భవతి తథా॥ ౨౮॥
౨౯॥ ఆకర్ణ్యేతి॥ నాతికోవిదాః దృష్టమాత్రమతయః॥ ౩౦॥ ఏవమితి॥ అనిర్దశాన్ దశదినాని యేషాం తాన్ అన్యాంశ్చ॥ ౩౧॥
౩౨॥ అస్యత ఇతి॥ అస్యతః విధ్యతః - ఉత్సృజ్య రణం త్యక్త్వా॥ ౩౩॥ ౩౪॥ నేతి॥ అన్యాసక్తాన్ - విముఖాంశ్చేతి - న హింసి న హిన

త్వి॥౩౫॥ కిమితి॥ త్వమేవ నిర్భయ యదేశే- శూరా[illegible] యుగా[illegible]న్న ప్రసక్తి గల ప్రౌఢ[illegible]॥ ౩౬॥ ననుహరేర్బిభే మి-శంభోర్వేతిచేత్తత్రాహుః॥ [illegible]॥ సర్వదా[illegible]న- క్వచిదపి బహిరప్రవృత్తేనేత్యర్థః- పురుష ప్రవేశరహితమిత్యాశ్రితవనవాస మోక్షోయస్య- తేనశంభునా॥౩౭॥ [illegible] వాః- నకించిదపికర్తుంసమ ర్థాః॥తథాపీ-నీతిరనువర్తితవ్యేత్యాహుః॥తథాపీతి॥౩౮॥యథేతి॥ రూఢపదః బద్ధమూలః॥౩౯॥మూలమితి॥దేవానాం మూలంవిష్ణుః - సచయత్రధర్మస్తత్రాస్తే- ధర్మస్యచమూలం బ్రహ్మగోవిప్రాః - వేదగోబ్రాహ్మణాః॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ సఇతి॥కించ ॥విప్రాదయోహరేరేవ తనవోయస్మాత్తస్మాద[illegible]మేవోపాయఇత్యాహుః॥ అయమితి॥౪౨॥౪౩॥ తఇతి॥ ఆ రాత్సమీపమాగతోమృత్యుర్యేషాంతే॥౪౬॥ సతాంవిద్వేషోనమృత్యుమాత్రహేతుః-కింతుబహ్వనర్థకారీత్యాహ॥ఆ యురితి॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం[illegible]ఽధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ...

శ్లో॥పంచమేజాతకం నందస్యానోకృత్వామహోత్సవం । గత్వాతుమధురాం ప్రాపవసుదేవాగమోత్సవం॥ నంద

తా॥౩౬॥తథాపిదేవాస్సాపత్న్యాన్నోపేక్ష్యాఇతిమన్మహే। తతస్తన్మూలఖననే నియుంక్ష్వాస్మాననువ్ర తాన్॥ ౩౭॥ యథాఽమయోఽంగేసముపేక్షితోనృభిర్నశక్యతేరూఢపదశ్చికిత్సితుమ్ । యథేంద్రియగ్రా మఉపేక్షితస్తథారిపుర్మహాన్బద్ధబలోనచాల్యతే॥౩౮॥మూలంహివిష్ణుర్దేవానాంయత్రధర్మస్సనాత నః। తస్యచబ్రహ్మగోవిప్రాస్తపోయజ్ఞాస్సదక్షిణాః॥ ౩౯॥ తస్మాత్సర్వాత్మనారాజన్బ్రాహ్మణాన్ బ్ర హ్మవాదినః। తపస్వినోయజ్ఞశీలాన్ గాశ్చహన్మోహవిర్దుఘాః ॥ ౪౦॥ విప్రాగావశ్చవేదాశ్చ తపస్స త్యందమశ్శమః। శ్రద్ధాదయాతితిక్షాచ క్రతవశ్చహరేస్తనుః॥ ౪౧॥ సహిసర్వసురాధ్యక్షో హ్యసురద్వి డ్గుహాశయః। తన్మూలాదేవతాస్సర్వాస్సేశ్వరాస్సచతుర్ముఖాః॥అయంవైతద్వధోపాయోయదృషీణాం విహింసనమ్॥౪౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏవందుర్మంత్రిభిస్సాకం కంసస్సంమంత్ర్యదుర్మతిః। బ్రహ్మహింసాంహి తంమేనేకాలపాశావృతోఽసురః॥ ౪౪॥ సందిశ్యసాధులోకస్యకదనేకదనప్రియాన్। కామరూపధరాన్ది క్షుదానవాన్గృహమావిశత్॥౪౫ ॥తేవైరజఃప్రకృతయస్తమసామూఢచేతసః। సతాంవిద్వేషమాచే రురారాదాగతమృత్యవః॥౪౬॥ ఆయుశ్శ్రియంయశోధర్మంలోకానాశిషఏవచ । హంతిశ్రేయాంసిస ర్వాణిపుంసోమహదతిక్రమః॥౪౭॥ ❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- చతుర్థోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ నందస్త్వాత్మజఉత్పన్నే జాతాహ్లాదోమహామనాః। ఆహూయవిప్రాన్ వేదజ్ఞాన్ స్నాతశ్శు చిరలంకృతః॥౧॥వాచయిత్వాస్వస్త్యయనంజాతకర్మాత్మజస్యవై। కారయామాసవిధివత్ పితృదేవార్చ నంతథా॥ ౨॥ ధేనూనాంనియుతేప్రాదాద్విప్రేభ్యస్సమలంకృతే । తిలాద్రీన్సప్తరత్నౌఘశాతకుం భాంబరావృతాన్॥౩॥కాలేనస్నానశౌచాభ్యాం సంస్కారైస్తపసేజ్యయా॥శుధ్యంతిదానైస్సంతుష్ట్యా ద్రవ్యాణ్యాత్మాత్మవిద్యయా॥౪॥ సౌమంగల్యగిరోవిప్రాస్సూతమాగధవందినః। గాయకాశ్చజగుర్నేదుర్భే ర్యోదుందుభయోముహుః॥ ౫॥ వ్రజస్సంమృష్టసంసిక్తద్వారాజిరగృహాంతరః । చిత్రధ్వజపతాకాస్ర క్చైలపల్లవతోరణైః॥ ౬ ॥ గావోవృషావత్సతరాహరిద్రాతైలరూషితాః । విచిత్రధాతుబర్హస్ర గ్వస్త్రకాంచనమాలినః॥౭॥మహార్హవస్త్రాభరణకంచుకోష్ణీషభూషితాః। గోపాస్సమాయయు

ఇతి॥మహామనాఃఉదారచిత్తః॥౧॥ ౨॥ ధేనూనామితి॥ నియుతేద్వేలక్షేనప్తతిలపర్వతాంశ్చప్రాదాత్- కథంభూతాన్ రత్నౌఘైఃరత్నసమూహైఃశాతకుంభాంబరైఃసువర్ణవసనైః[illegible]ఆవృతాన్॥ ౩॥ ద్రవ్యాణాం గోహిరణ్యాది నాంమధ్యేకేషాంచిద్దానైరేవశుద్ధిః-తథాదానాదియుక్తజాతకర్మాదిస్నానేనదేహాదిసంస్కారైరేవగర్భాణాంశుద్ధ రితిదర్శయితుంప్రతినియతానిశోధకానిదృష్టాంతత్వేనోదాహరతి॥కాలేనేతి॥ కాలేనభూమ్యాది-స్నానేనదేహాది-శౌ చేనఅమేధ్యలిప్తాది- సంస్కారైర్గర్భాది - తపసాఇంద్రియాణిఇజ్యయాబ్రాహ్మణాది - దానైర్ద్రవ్యాణి - సంతు ష్ట్యామనః - ఆత్మాత్మవిద్యయేతి॥ ౪॥ సౌమంగల్యేతి॥ సౌమంగల్యగిరస్స్వస్తివాచకావిప్రాదయోబభూవుః-తత్ర॥శ్లో॥ సూతాఃపౌరాణికాఃప్రోక్తామాగధావంశశంసకాః॥వందినస్త్వమలప్రజ్ఞాఃప్రస్తావసదృశోక్తయఇతి॥ ౫॥వ్రజఇతి॥సం మృష్టానిసంలిప్తాని- సంసిక్తానిచ-ద్వారాణి-అంగణానిగృహాంతరాణి-గృహమధ్యానిచ-యస్మిన్సతథా-చిత్రధ్వజేషు

పతాకానాంస్రజశ్చ- చేలానిచ-పల్లవతోరణానిచ-తైర్భూషితాః॥ ౬॥ గావఇతి॥ హరిద్రాతైలలిప్తాః- విచిత్రాధాతవశ్చ బర్హాస్రజశ్చ- వస్త్రాణిచ-కాంచనమాలాశ్చ-అలంకారతయావిద్యంతే యేషాంతే-తథాభూతాః గవాదయోబభూవురిత్యర్థః॥ ౭॥ ౮॥ గోప్యఇతి॥ ఆకల్పాఃఅలంకారాః॥ ౯॥ నవేతి॥ నవకుంకుమకింజల్కైఃముఖపంకజేషుభూతిఃశ్రీఃయాసాంతాః॥ ౧౦॥ గోప్యఇతి॥ సుమృష్టానిమణిమయానికుండలానియాసాంతాః- నిష్కాఃనిపతకానికంఠేషుయాసాంతాః - శిఖాభ్యఃచ్యుతానిమాల్యవర్షాణియాసాంతాః-నందాలయం వ్రజతీఃవ్రజంత్యఃఅషత్వాత్ప్రథమాయాద్వితీయా- పథివిశేషః సవలయాఃకంకణభూషితాఃసబలాఇతిపాఠే- గృహీతవివిధోపాయనా ఇత్యర్థః- వ్యాలోలైఃకుంతలాదిభిః శోభాయాసాంతాః॥ ౧౧॥ తాఇతి॥అజనంసించంత్యః- అజనంభగవంతంప్రతి ఉజ్జగురితివా॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ నందఇతి తేభ్యఃప్రాదాత్॥ ౧౫॥సూతేతి॥యథోచితమన్యానపిఅపూజయత్॥ ౧౬॥ ౧౭॥ హరేరితి॥ హరేర్నివాసేన-యేఆత్మనిగుణాఃసర్వప్రేమా

రాజన్నానోపాయనపాణయః॥ ౮॥ గోపశ్చాకర్ణ్యముదితాయశోదాయాస్సుతోదయమ్। ఆత్మానంభూషయాంచక్రుర్వస్త్రాకల్పాంజనాదిభిః॥ ౯॥ నవకుంకుమకింజల్క ముఖపంకజరాజయః। బలిభిస్త్వరితం జగ్ముఃపృథుశ్రోణ్యశ్చలత్కుచాః॥ ౧౦॥ గోప్యస్సుమృష్టమణికుండలనిష్కకంఠ్యశ్చిత్రాంబరాఃపథిశిఖాచ్యుతమాల్యవర్షాః।నందాలయంసవలయావ్రజతీర్విరేజుర్వ్యాలోలకుంతలపయోధరహారశోభాః॥ ౧౧॥ తాఆశిషఃప్రయుంజానాశ్చిరంపాహీతిబాలకే। హరిద్రాచూర్ణతైలాద్భిస్సించంత్యోఽజనముజ్జగుః॥ ౧౨ ॥ అవాద్యంతవిచిత్రాణి వాదిత్రాణిమహోత్సవే। కృష్ణే విశ్వేశ్వరేఽనంతే నందస్య వ్రజముపేయుషి॥ ౧౩॥ గోపాఃపరస్పరంహృష్టాదధిక్షీరఘృతాంబుభిః। ఆసించంతో విలింపంతో నవనీతైశ్చ చిక్షిపుః॥ ౧౪॥ నందోమహామనాస్తేభ్యోవాసోఽలంకారగోధనమ్। దదౌప్రీతమనాస్తత్ర పుత్రజన్మసుఖైధితః॥ ౧౫॥ సూతమాగధవందిభ్యోయేఽన్యేవిద్యోపజీవినః। తైస్తైఃకామైరదీనాత్మా యథోచితమపూజయత్॥ ౧౬॥ విష్ణోరారాధనార్థాయస్వపుత్రస్యోదయాయచ। రోహిణీచమహాభాగానందగోపాభినందితా॥ ౧౭॥ వ్యచరద్దివ్యవాసస్స్రక్కంఠాభరణభూషితా। తతఆరభ్యనందస్యవ్రజస్సర్వసమృద్ధిమాన్॥ ౧౮॥ హరేర్నివాసాత్మగుణై రమాక్రీడమభూన్నృప। గోపాన్గోకులరక్షాయాంనిరూప్యమధురాం గతః నందఃకంసస్యవార్షిక్యంకరందాతుంకురూద్వహ। వసుదేవఉపాశ్రుత్యభ్రాతరంనందమాగతమ్ ॥ ౩౦॥ జ్ఞాత్వాదత్తకరంరాజ్ఞే యయౌతదవమోచనం।తందృష్ట్వాసహసోత్థాయ దేహఃప్రాణమివాగతమ్॥ ౨౧ ॥ ప్రీతఃప్రియతమందోర్భ్యాం సస్వజేప్రేమవిహ్వలః। పూజితస్సుఖమాసీనః పృష్ట్వానామయమాదృతః। ప్రసక్తధీస్స్వాత్మజయోరిదమాహవిశాంపతే॥ ౨౨ ॥ వసుదేవః॥ దిష్ట్యాభ్రాతః ప్రవయస ఇదానీమప్రజస్యతే। ప్రజాశయానివృత్తస్యప్రజాయత్సమపద్యత॥ ౨౩॥ దిష్ట్యాసంసారచక్రేఽస్మిన్ వర్తమానఃపునర్భవః॥ఉపలబ్ధోభవానద్యదుర్లభంప్రియదర్శనమ్॥ ౨౪॥ నైకత్రప్రియసంవాసస్సుహృదాం చిత్రకర్మణామ్। ఓఘేనవ్యూహ్యమానానాంప్లవానాంస్రోతసోయథా॥ ౨౫॥కచ్చిత్పశవ్యంనిరుజంభూర్యంబుతృణవీరుధమ్ । బృహద్వనంతదధునా యత్రాస్సేత్వం సుహృద్వృతః॥ ౨౬॥ భ్రాతర్మమసుతఃకచ్చిన్మాత్రాసహభవద్వ్రజే। తాతంభవంతంమన్వానోభవద్భ్యాముపలాలితః॥ ౨౭॥ పుంసస్త్రివర్గో

స్పదత్వాదయః-తైః రమాయాః ఆక్రీడంవిహారస్థానం॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ఇతి॥ వార్షిక్యంప్రతివర్షం దాతుంయోగ్యంధనాది-భ్రాతరంసఖాయం॥ ౨౦॥ జ్ఞాత్వేతి। తదవమోచనంతస్యనందస్య అవమోచనంనివాసస్థానం॥ ప్రీతఇతి॥ సస్వజే ఆలింగితవాన్ ఆత్మజయోః రామకృష్ణయోః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ దిష్ట్యేతి॥ పునర్భవఃపునర్జాతఇవ- తత్ర హేతుగర్భవిశేషణం-సంసారచక్రేవర్తమానఇతి॥ ౨౪॥ దుర్లభత్వే హేతుమాహ॥ నైకత్రేతి॥ ప్రియశ్చాసౌసంవాసశ్చప్రియసంవాసః - హేప్రియేతివా- స్రోతసః ఓఘేనవేగేనహ్యమానానాంప్లవంతీతిప్లవాః - తృణకాష్ఠాదయః - తేషాంయథాఏకత్రనివాసఃనాస్తితద్వత్॥ ౨౫॥ కచ్చిదితి॥పశవ్యాదిరూపేతస్మిన్వనేదోషే గోపయోవధ్యాదిప్రభూతగోపికాస్తన్యాది నాపుత్రక్షేమవివక్షయాపృచ్ఛతి॥ శ్లో। ప్రసక్తధీస్స్వాత్మజయోరిత్యుక్తత్వాత్॥ ౨౬॥ భ్రాతరితి। భవద్భ్యాముపలాలితస్సన్కచ్చిత్ - వర్తతఇతిశేషః॥ ౨౭॥పుత్రాదర్శనక్లేశేనాహ॥ పుంసఇతి॥సుహృదోబంధూన్ప్రతి-అనుభావితఃసంభావితః-యస్త్రివర్గః- సహిపుంసోవిహితోయుక్తః-శాస్త్రేణవాప్రోక్తః నస్వమాత్రపర్యవసితః-అతస్తేషుక్లిశ్యమానేషుసుఖాయ - నభవతీత్యర్థః-

౨౮॥ నందోవసుదేవంసాంత్వయన్నాహ॥ అహోఇతి॥ ౨౯॥ నూనమితి॥ అదృష్టఏవనిష్ఠాసమాప్తిర్యస్యస-యద్దైవపుత్రాదిసుఖప్రదంఅదృష్టంహీయతే తాదృశే సతిపుత్రాదయోనభవంతీత్యర్థః - అదృష్టపరమః- అదృష్టమేవపరమంయస్య సః- యద్యపి-పుత్రాదయోఽపియుక్తాః తథాపి నానదృష్టమేవపునస్సంగమయతీత్యర్థః - ఏవంఅదృష్టమాత్మన స్తత్త్వంఅవ్యభిచారికారణం సుఖదుఃఖయోర్వేదనసముహ్యాతితస్మాదిదానీం త్వయానదుఃఖంభావనీయం - వృత్తాన్తాంవియుక్తానామపిచ-కాలాంతరేదర్శనయోగవియోగసంభవాత్ - అస్మదాదిభిరపికాలాంతరేతద్వియోగేసత్యపీతి - నందస్యదైవీవాగేషాభావిసూచికా॥ ౩౦॥ తాంబుద్ధ్వావసుదేవోదుఃఖంత్యక్త్వానందమాహ॥కరఇతి॥వః యుష్మాభిః॥ ౩౧॥౩౨॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షష్ఠే సఖ్యుర్గిరానందోవ్రజంగచ్ఛన్ మృతాంపథి । దృష్ట్వాతురాక్షసీంతస్యామృత్యుంశ్రుత్వాతువిస్మితః॥ ౧॥ ౨॥ శ్రీకృష్ణవిషయేశంకమానంరాజానంప్రతి - అవిషయేప్రవృత్తా-సైవమరిష్యతీతిసూచయన్నాహ॥ నేతి॥ యత్రశ్రీకృష్ణస్యశ్రవణాదీనినసంతి- తత్రైవ తాసాంశక్తిః సాక్షాత్తస్మిన్నైవసతి - కాశంకేతిభావః॥ ౩॥ సేతి॥ యోషిత్త్వావేషతోవరాంనారీమివఆత్మానంవిధాయ-గోపీత్వేతిపాఠాంతరేఆత్మానంతిరోధాయేత్యర్థః ననుతత్రనిలజ్జానిర్విశంకాచసతీ

విహితస్సుహృదోహ్యనుభావితః॥నతేషుక్లిశ్యమానేషుత్రివర్గోఽర్థాయకల్పతే॥ ౨౮॥ నందః॥ అహో తే దేవకీపుత్రాః కంసేనబహవోహతాః॥ఏకావశిష్టావరజాకన్యాసాపిదివంగతా॥౨౯॥ నూనంహ్యదృష్టనిష్ఠోఽయమదృష్టపరమోజనః॥అదృష్టమాత్మన స్తత్త్వంయోవేదనసముహ్యతి॥ ౩౦॥వసుదేవః॥కరోవైవార్షికోదత్తో రాజ్ఞేదృష్టావయంచవః॥ నేహస్థేయంబహుతిథంసంత్యుత్పాతాశ్చగోకులే॥ ౩౧॥ ఇతినందాదయోగోపాఃప్రోక్తాస్తేశౌరిణాయయుః॥అనోభిరనడుద్యుక్తైస్తమనుజ్ఞాప్యగోకులమ్॥౩౨॥ ...... *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-పంచమోఽధ్యాయః.

—(*)పూతనా సంహారఘట్టః-(*)—

శ్రీశుకః॥నందఃపథివచశ్శౌరేర్నమృషేతివిచింతయన్॥హరింజగామశరణముత్పాతాగమశంకితః॥ ౧॥కంసేనప్రహితా ఘోరాపూతనాబాలఘాతినీ । శిశూంశ్చచారనిఘ్నంతీపురగ్రామవ్రజాదిషు॥ ౨॥ నయత్రశ్రవణాదీనిరక్షోఘ్నానిస్వకర్మసు॥కుర్వంతిసాత్వతాంపత్యుర్యాతుధాన్యశ్చతత్రహి॥ ౩॥ సాఖేచర్యేకదోపేత్య పూతనానందగోకులమ్ । యోషిత్త్వామాయయాత్మానం ప్రావిశత్కామచారిణీ॥ ౪॥ తాంకేశబంధవ్యతిషక్తమల్లికాంబృహన్నితంబస్తనకృచ్ఛ్రమధ్యమామ్ । సువాససంకంపితకర్ణభూషణత్విషోల్లసత్కుంతలమండితాననామ్॥ ౫॥ వల్గుస్మితాపాంగవిసర్గవీక్షితైర్మనోహరంతీంవనితాంవ్రజౌకసామ్।అమంసతాంభోజకరేణరూపిణీంగోప్యశ్శ్రియందృష్టుమివాగతాంపతిమ్॥౬॥బాలగ్రహస్తత్రవిచిన్వతీశిశూన్ యదృచ్ఛయానందగృహేఽసదంతకం । బాలంప్రతిచ్ఛన్ననిజోరుతేజసందదర్శతల్పేఽగ్నిమివాహితంభసి॥ ౭॥ విబుధ్యతాంబాలకమారికాగ్రహంచరాచరాత్మాసనిమీలితేక్షణః॥ఆనంతమారోపయదంకమంతకం యథోరగంసుప్తమబుద్ధిరజ్జుధీః॥ ౮॥ మహేశ్వరత్వేపిచబాలభావంవిభావయన్ కేం

కథంపరసద్మప్రవిష్టా-అతఆహ కామచారిణీ- నహికామచారిణీషుఇదంచిత్రమిత్యర్థః॥౪॥ తామితి॥ తాంవనితాం-పతింద్రష్టుంఆగతాంఅతిరూపవతీంశ్రియమివ-గోప్యోమంసతేత్యుత్తరశ్లోకేనాన్వయః- శ్రీసామ్యార్థానివిశేషణాని - కేశబంధవ్యతిషిక్త మల్లికాం కేశబంధః కేశపాశఃతస్మిన్ విన్యస్తమల్లికాకుసుమాం బృహన్నితంబేన స్తనాభ్యాంచ - ఉభయతఆక్రాంతమివకృచ్ఛ్రంకృశంమధ్యముదరంయస్యాస్తాం - సువాససంవమణీయవాససీయస్యాస్తాం - కంపితయోఃకర్ణభూషణయోః త్విషా-ఉల్లసద్భిఃకుంతలైః-మండితమాననంయస్యాస్తాం॥౫॥ వల్గ్వితి॥ వల్గుస్మితాపాంగవిసర్గవీక్షితైః-వల్గు రమ్యం-స్మితంయేషు తేతథాభూతా అపాంగవిసర్గాయేషు తైఃవీక్షితైః - వ్రజౌకసాంమనఃహరంతీం-అతోగోపాః హృష్టమనసస్తే వనితాంనవారితఇత్యుక్తంభవతి - గోప్యశ్చశ్రియమివమత్వా - తూష్ణీమాసన్ - అతః కేనాప్యనివారితాసతీ-ప్రవివేశేతిభావః॥ ౬॥ బాలగ్రహఇతి॥బాలగ్రహః పూతనా - అసదంతకంబాలందదర్శ - అసతామంతకందృష్ట్వా - కథంనబిభేతి-తత్రాహ - ప్రతిచ్ఛన్ననిజోరుతేజసంబాలనాట్యేవ ప్రతిచ్ఛన్నంతిరోహితం - నిజంఉరుతేజోయేనతం॥కమివ-భసిభస్మని.అహితమగ్నిమివేతిభావః॥౭॥ విబుద్ధ్యేతి॥ చరాచరాత్మత్వాదేవ-తాంవిబుద్ధ్య - నిమీలితే

తు॥ ఇ-ఆస॥౮॥ మహేశ్వర త్వేపీతి॥ స్వయమనంతం - దుష్టానామంతకం-సా అంకమారోపయత్ - బాలమితిమత్వా-య థా ఉరగం సుప్తం-అబుద్ధిశ్చ సౌ రజ్జుధీశ్చ సః-అజ్ఞానతో రజ్జుబుద్ధ్యా గృహ్ణాతి యథా-తద్వదితి॥౯॥ నను యశోదారోహిణ్యౌ తాం కథం న న్యవారయతామిత్యత్రాహ॥ తామితి॥ వామం వల్గు-జనన్యా ఇవ చేష్టితం యస్యాస్తాం - వరస్త్రియం చ - సహసైవ-అంతరా గృహమధ్యే-వీక్ష్య-అంతస్తైక్ష్ణ్యేన బహిర్మార్దవేన-దృష్టాంతః-కోశపరిచ్ఛదాసివత్ -మృదుచిత్రచర్మమయః కోశః పరిచ్ఛదః ఆవరణం యస్య అసేః ఖడ్గస్య-తద్వత్-తత్ప్రభయా చ ధర్షితే అభిభూతే - అహమస్య జననీ ఇయం వేతి మోహితే చ సత్యౌ జనన్యౌ-నిరీక్షమాణే ఏవ-కేవలమతిష్ఠతాం న తు నివారితవత్యౌ॥ ౧౦॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ స్థానే దుర్జరం వీర్యం విషం యస్మిన్ తం- స్తనం-తం శ్రీకృష్ణం-అంకమాదాయ తస్మై శిశవే దదౌ-అథ అనంతరమేవ - ప్రపీడ్య కేవలం విషమపథ్యమితి మత్వేవ-తస్యాః ప్రాణైస్సహాపిబత్॥ ౧౧॥ సేతి॥ చరణౌ భుజౌ చ ముహుర్ముహుః-క్షిపతీ స్విన్నాని స్వేదయుక్తాని గాత్రాణి యస్యాస్సా॥౧౨॥ తస్యా ఇతి॥ రసాః రసాతలాని చ॥ ౧౩॥ నిశాచరీతి॥ వ్యాదాయ ముఖం వివృత్య - నిజరూపమాస్థితా మరణసమయే - కాపట్యం న యుజ్యత ఇతి భావః॥ కేచిత్తు పాఠాంతరే - కేశాన్ వికీర్య చరణౌ భుజావతి ప్ర

చిక్షువా చ న ప్రభుః । అనంతమారోపయదంకమంతకం యథోరగం సుప్తమబుద్ధిరజ్జుధీః॥౯॥ తాం తీక్ష్ణచిత్తామతివామచేష్టితాం వీక్ష్యాంతరా కోశపరిచ్ఛదాసివత్ । వరస్త్రియం తత్ప్రభయా చ ధర్షితే నిరీక్షమాణే జననీ అతిష్ఠతామ్॥౧౦॥ తస్మిన్ స్తనం దుర్జరవీర్యముల్బణం ఘోరాంకమాదాయ శిశోర్దదావథ । గాఢం కరాభ్యాం భగవాన్ ప్రపీడ్య తత్ప్రాణైస్సమం రోషసమన్వితోఽపిబత్ ॥ ౧౧ ॥ సా ముంచ ముంచాలమితి ప్రభాషిణీ నిష్పీడ్యమానాఖిలజీవమర్మణి । వివృత్య నేత్రే చరణౌ భుజౌ ముహుః ప్రస్విన్నగాత్రా క్షిపతీ రురోద హ॥౧౨॥ తస్యాః స్వనేనాతిగభీరరంహసా సాద్రిర్మహీ ద్యౌశ్చ చచాల సగ్రహా । రసా దిశశ్చ ప్రతినేదిరే జనాః పేతుః క్షితౌ వజ్రనిపాతశంకయా ॥ ౧౩ । నిశాచరీత్థం వ్యథితస్తనా వ్యసుః వ్యాదాయ కేశాంశ్చరణౌ భుజావపి । ప్రసార్య గోష్ఠే నిజరూపమాస్థితా వజ్రాహతో వృత్ర ఇవాపతన్నృప॥ ౧౪॥ పతమానోఽపి తద్దేహస్త్రిగవ్యూత్యంతరద్రుమాన్ । చూర్ణయామాస రాజేంద్ర మహదాసీత్తదద్భుతమ్॥ ౧౫॥ ఈషామాత్రోగ్రదంష్ట్రాస్యం గిరికందరనాసికమ్ । గండశైలస్తనం రౌద్రం ప్రకీర్ణారుణమూర్ధజమ్॥ ౧౬ ॥ అంధకూపగభీరాక్షం పులినారోహభీషణమ్ । బద్ధసేతుభుజోర్వంఘ్రి శూన్యతోయహ్రదోదరమ్॥౧౭॥ సంతత్రసుః స్మ తద్వీక్ష్య గోపా గోప్యః కలేబరమ్ । పూర్వం తు తన్నిస్స్వనితభిన్నహృత్కర్ణమస్తకాః ॥ ౧౮॥ బాలం చ తస్యా ఉరసి క్రీడంతమకుతోభయమ్ । గోప్యస్తూర్ణం సముత్పత్య జగృహుర్జాతసంభ్రమాః॥ ౧౯॥ యశోదారోహిణీభ్యాం తాః సమం బాలస్య సర్వతః । రక్షాం విదధిరే సమ్యగ్గోపుచ్ఛభ్రమణాదిభిః॥౨౦॥ గోమూత్రేణ స్నాపయిత్వా పునర్గోరజసార్భకమ్ । రక్షాం చక్రుశ్చ శకృతా ద్వాదశాంగేషు నామభిః॥౨౧॥ గోప్యః సంస్పృష్టసలిలా అంగేషు కరయోః పృథక్ । న్యస్యాత్మన్యథ బాలస్య బీజన్యాసమకుర్వత॥ ౨౨॥ అవ్యాదజోఽంఘ్రి మణిమాంస్తవ జాన్వథోరూ యజ్ఞోఽచ్యుతః కటితటం జఠరం హయాస్యః। హృత్కే-

సా క్వేతి భావః॥౧౪॥ పతమాన ఇతి॥ పతన్నపి తస్యాః దేహః షట్క్రోశమధ్యవర్తినో ద్రుమాంశ్చూర్ణీచకార॥౧౫॥ ఈషేతి॥ ఈషామాత్రోగ్రదంష్ట్రాస్యం- ఈషా లాంగలదండః - తత్ప్రమాణా ఉగ్రా దంష్ట్రా యస్మిన్ తత్ తథాభూతమాస్యం యస్మిన్ తత్ సంత్రాసహేతుత్వేన పునరష్టభిః పదైర్విశినష్టి - గిరికందరవత్ నాసికే యస్మిన్ తత్ - గిరేశ్చ్యుతౌ స్థూలోపలౌ తావివ స్తనౌ యస్మిన్ తత్-రౌద్రం ఘోరం ప్రకీర్ణా అరుణా మూర్ధజా యస్మిన్ తత్॥౧౬॥ అంధకూపేతి॥ అంధకూపావివ గభీరే అక్షిణీ యస్మిన్ తత్ - పులినవదారోహే జఘనే తాభ్యాం భీషణం బద్ధాః సేతవ ఇవ భుజౌ ఊరూ అంఘ్రీ చ యస్మిన్ తత్ శూన్యతోయహ్రద ఇవ ఉదరం యస్మిన్ తత్॥౧౭॥ పూర్వమేవ తస్యాః శబ్దేన భీతాః పునర్దర్శనేనాతిత్రసురిత్యాహ॥ సంతత్రసురితి॥ తస్యాః నిస్స్వనితం అతిభయంకరశబ్దః - తేన భిన్నాని విహృతకర్ణమస్తకాని యేషాం తే॥౧౮॥ ౨౦॥ గోమూత్రేణేతి॥ ద్వాదశాంగేషు లలాటాదిషు - కేశవాది-ద్వాదశనామభిః॥ ౨౧॥ అనాచాలతా ఏవ ప్రథమమతిసంభ్రమేణైవ రక్షాం కృత్వా-కించిత్ లబ్ధాశ్వాసాః - పునస్తాత్పర్యేణ బీజన్యాసమకుర్వతేత్యాహ॥ గోప్య ఇతి॥ సంస్పృష్టసలిలాః ఆచాంతాః - ఆత్మని ప్రథమం-అంగేషు కరయోశ్చ పృథక్ - అజాద్యేకాదశబీజానాం మధ్యే-కరశుద్ధౌ త్రీణి కరయోః సంధిషు చ త్వాచితత్వా-అథ అంఘ్రిప్రభృతి ఏకైకస్మిన్నంగే - అజాద్యేకైకం బీజం న్యస్య - బాలస్యాప్యంగేషు తథైవాకుర్వ

త॥ ౨౨॥అవ్యాదితి॥అంఘ్రిమంఘ్రి- జానుజానునీ భుజంభుజౌ-కంశిరః॥ ౨౩॥ తథాదిక్షురక్షామకుర్వన్నిత్యాహ॥ చక్రీతి॥ చక్రసరితోహరి స్తవాగ్రతోఽస్తు- సహగదోగదాసహితోహరి స్తవపశ్చాదస్తు- త్వత్పార్శ్వయోర్ధనుర్ధరోమధుహా- అసిధరఃఅజనశ్చ-శంఖధరఉరుగాయః- చతుష్కోణేషు-క్షితౌఅధస్తాత్॥ ౨౪॥ ఏవంబహిఃరక్షాంకృత్వాంతరంగామకుర్వన్నిత్యాహ॥ఇంద్రియాణీతి॥౨౫॥ పృశ్నిగర్భ ఇతి॥ఆత్మానమహంకారం॥౨౬॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ సన్న్యవేశయత్ శాయయామాస॥౩౧॥ ౩౨॥ విస్మయమేవాహ॥సూనుమితి॥ బతేతివిస్మయే-సాంప్రతంసఃఋషిః- తపఃప్రభావాత్- యోగీశో జ్ఞానీవాసమ్యగాస-యతస్సఏవదృష్టఇతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ విస్మయాంతరమేవాహ॥దహ్యమానస్యేతి॥కృష్ణేననిర్భుక్తైః- అతఏవ

శవస్త్వ్యథర ఈశఇవస్తు కంఠంవిష్ణుర్భుజంముఖమురుక్రమ ఈశ్వరఃకమ్॥ ౨౩॥ చక్ర్యగ్రతస్సహగదో హరిరస్తుపశ్చాత్త్వత్పార్శ్వయోర్ధనురసీమధుహాజనశ్చ। కోణేషుశంఖమురుగాయఉపర్యుపేంద్రస్తార్క్ష్యః క్షితౌహలధరఃపురుషస్సమంతాత్॥ ౨౪॥ ఇంద్రియాణిహృషీకేశః ప్రాణాన్నారాయణోఽవతు। శ్వేతద్వీపపతిశ్చిత్తంమనోయోగేశ్వరోఽవతు॥౨౫॥ పృశ్నిగర్భస్తుతెబుద్ధిమాత్మానంభగవాన్పరః॥క్రీడంతంపాతుగోవిందశ్శయానంపాతుమాధవః॥ ౨౬ ॥ వ్రజంతమవ్యాద్వైకుంఠఆసీనంత్వాం శ్రియఃపతిః।భుంజానంయజ్ఞభుక్పాతుసర్వగ్రహభయంకరః॥౨౭॥ఢాకిన్యోయాతుధాన్యశ్చకూశ్మాండాయేర్భకగ్రహాః।భూతప్రేతపిశాచాశ్చయక్షరక్షోవినాయకాః॥౨౮॥కోటరారేవతీజ్యేష్ఠాఃపూతనామాతృకాదయః। ఉన్మాదాయేహ్యపస్మారా దేహప్రాణేంద్రియద్రుహః॥ ౨౯॥ స్వప్నదృష్టామహోత్పాతా వృద్ధబాలగ్రహాశ్చయే।సర్వేనశ్యంతుతెవిష్ణోర్నామగ్రహణభీరవః॥౩౦॥ఇతిప్రణయబద్ధాభిర్గోపీభిఃకృష్ణరక్షణమ్॥ పాయయిత్వాస్తనంమాతాపర్యంకెసన్న్యవేశయత్॥౩౧॥తావన్నందాదయోగోపామధురాయావ్రజంగతాః।విలోక్యపూతనాదేహంబభూవురతివిస్మితాః॥౩౨॥ సూనుంబతర్షిర్జ్ఞానీవాయోగీశోవాసమాససః॥ సఏవదృష్టోహ్యుత్పాతోయంప్రాహానకదుందుభిః॥౩౩॥ కళేబరంపరశుభిశ్ఛిత్వాతత్రవ్రజౌకసః॥ దూరేక్షిప్త్వావయవశోదదహుఃకాష్ఠవేష్టితం॥౩౪॥ దహ్యమానస్యదేహస్యధూమశ్చాగరుసౌరభః।ఉత్థితఃకృష్ణనిర్భుక్తసపద్యాహతపాప్మనః॥ ౩౫॥పూతనాలోకబాలఘ్నీరాక్షసీరుధిరాశనా।జిఘాంసయాపిహరయెస్తనందత్వాపసద్గతిమ్॥౩౬॥ కింపునశ్శ్రద్ధయాభక్త్యాకృష్ణాయపరమాత్మనే। యచ్ఛన్ప్రియతరంకింనురక్తాస్తన్మాతరోయథా॥౩౭॥పద్భ్యాంభక్తహృదిస్థాభ్యాం వంద్యాభ్యాంలోకవందితైః।అంగంయస్యాస్సమాక్రమ్యభగవానపిబత్స్తనమ్॥౩౮॥యాతుధాన్యపిసాస్వర్గమవాపజననీగతిమ్।కృష్ణభుక్తస్తనక్షీరాఃకిముగావోనుమాతురః॥౩౯॥పయాంసియాసామపిబత్పుత్రస్నేహస్నుతాన్యలమ్। భగవాన్దేవకీపుత్రఃకైవల్యాద్యఖిలార్థదః॥ ౪౦॥ తాసామవిరతంకృష్ణేకుర్వంతీనాంసుతేక్షణమ్।నపునఃకల్పతెరాజన్సంసారోఽజ్ఞానసంభవః॥౪౧॥కటధూమస్యసౌరభ్యమవఘ్రాయవ్రజౌకసః। కిమిదంకితఏవేతివదంతోవ్రజమాయయుః॥ ౪౨॥ తేతత్రవర్ణితంగోపైఃపూతనాగమనాదికం। శ్రుత్వాతన్నిధనంస్వస్తిశిశోశ్చాసన్సువిస్మితాః॥౪౩ ॥ నందస్స్వపుత్రమాదాయప్రోష్యాగతఉదారధీః। మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయపరమాంముదంలేభేకురూద్వహ॥౪౪॥యఏతత్పూతనామోక్షంకృష్ణస్యార్భకమద్భుతమ్।శృణుయాచ్ఛ్రద్ధయామర్త్యోగోవిందేలభతెరతిమ్॥౪౫॥ ... ... ☆

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- షష్ఠోధ్యాయః-

విష్ణురాతః॥ యేనయేనావతారేణభగవాన్హరిరీశ్వరః। కరోతికర్ణరంస్యానిమనోజ్ఞానిచనఃప్రభో॥

సపద్యాహతఃపాప్మాయస్య॥౩౫॥ ప్రసంగాత్కైముతికన్యాయేనభక్తివైభవమాహ॥ పూతనేతి॥౩౬॥ కిమితి॥శ్రద్ధయా ఆస్తిక్యేన-భక్త్యాప్రేమ్ణాతక్తాఃస్నిగ్ధాఃతన్మాతరఇతి-తత్సాపహారణలీలాభిప్రాయేణ బహువచనం- గోగోపికాస్తన్మాతరోభవన్నితి॥౩౭॥౪౪॥యఇతి॥ఏతత్పూతనామోక్షం-అర్భకంఅర్భకచరితం-కింతత్పూతనామోక్షఇతి॥శ్లో॥అత్తుందైత్యకులానీకః పూతనాయశ్శిశుచ్ఛలాత్। స్తన్యాపోశనతఃప్రాణైః ప్రాణాహుతిమకల్పయత్ ॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః ॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ఉత్క్షిప్తశకటంవ్యోమ్నితృణావర్తమధిక్షిపన్। దర్శయన్విశ్వమాస్యేచకృష్ణఃక్రీడతిసప్తమే॥ కృష్ణార్భకసదాసింధు

సంప్లవానందనిర్భరః । భూయస్తు దేవసంహృష్టం రాజాన్యదభినందతి॥ యేనేతి॥ యేనయేనమత్స్యాద్యవతారేణాపి-యాని యాని కర్మాణి కరోతి తాని కర్ణరమ్యాణి-కర్ణసుఖావహాని-మనోజ్ఞాని మనఃప్రీతికరాణిచ-భవంత్యేవ॥౧॥ తథాపి॥ యదితి॥ యత్ శృణ్వతః పుంసః పురుషమాత్రస్య- అరతిః మనోగ్లానిః- తన్మూలభూతా-వివిధా తృష్ణాచ-అపగచ్ఛతి - తథా సత్త్వశుద్ధిః హరిభక్తిః- హరిదాససఖ్యాని చ- భవంతీతి దేవ హారం హరేశ్చరితం- మనోహరంవా- వద॥ ౨॥ తథా అనుగ్రహం యది కరోషీతి-అతో త్యౌత్సుక్యేన పునర్విశినష్టి॥ అథేతి॥ అనురుంధతః అనుకుర్వతః॥ ౩॥ కదాచిదితి॥ ఉత్థానం శిశోరంగపరివర్తనం తత్ర కరణీయే కౌతుకాప్లవే ఉత్సవాభిషేకే- తథా తస్మిన్నేవదినే- జన్మర్క్షస్యాపి యోగే సతి, అతఏవ మహోత్సవే-సమవేతయోషితాం మిళితపురంధ్రీణాం మధ్యే- వాదిత్రాదిభిః- శోభితమభిషేచనం- యశోదాచకార॥ ౪॥ నందస్యేతి॥ అన్నాదిభిః సుపూజితైః విప్రైః- కృతమంగళం-సంజాతనిద్రే అక్షిణీ యస్య తం అశీశయత్ శాయితవతీ॥ ౫॥ ఔత్థానిక ఇతి॥ శకటస్యాధస్తాత్ ప్రసుప్తో ఉదక్షిపత్ - ఊర్ధ్వం చాలితవాన్॥ ౬॥ అధశ్శయానస్యేతి॥ తదధశ్శయానస్య శిశోః- అల్పకప్రవాళవన్మృదుశ్చ యోంఽఘ్రిః- తేనహతం- అనః శకటం వ్యవర్తత విపరీతమపతత్ - కథం విధ్వస్తాని నానారసవం

౧॥ యచ్ఛృణ్వతోఽపైత్యరతిర్వితృష్ణా సత్త్వంచ శుద్ధ్యత్యచిరేణ పుంసః । భక్తిర్హరౌ తత్పురుషేషు సఖ్యం తదేవ హారం వద మన్యసే చేత్॥ ౨॥ అథాన్యదపి కృష్ణస్య తోకాచరితమద్భుతం । మానుషం లోకమాసాద్య తజ్జాతిమనురుంధతః॥ ౩॥ శ్రీశుకః॥ కదాచిదౌత్థానిక కౌతుకాప్లవే జన్మర్క్షయోగే సమవేత యోషితామ్ । వాదిత్రగీతద్విజమంత్రవాచకైశ్చకార సూనోరభిషేచనం సతీ॥ ౪॥ నందస్య పత్నీ కృతమజ్జనాదికం విప్రైః కృతస్వస్త్యయనం సుపూజితైః । అన్నాదివాసస్స్రగభీష్టధేనుభిస్సంజాతనిద్రాక్షమశీశయచ్ఛనైః॥ ౫॥ ఔత్థానికౌత్సుక్యమనా మనస్వినీ సమాగతాన్ పూజయతీ వ్రజౌకసః । నైవాశృణోద్వై రుదితం

—✻ శకటభంజనఘట్టః. ✻—

సుతస్య సా రుదన్ స్తనార్థీ చరణావుదక్షిపత్॥ ౬॥ అధశ్శయానస్య శిశోరనోఽల్పకప్రవాళమృద్వంఘ్రిహతం వ్యవర్తత । విధ్వస్తనానారసకుప్యభాజనం వ్యత్యస్తచక్రాక్షవిభిన్నకూబరమ్॥ ౭॥ దృష్ట్వా యశోదాప్రముఖా వ్రజస్త్రియ ఔత్థానికే కర్మణి యాస్సమాగతాః । నందాదయశ్చాద్భుతదర్శనాకులాః కథం స్వయం వై శకటం విపర్యగాత్ ॥ ఇతి బ్రువంతోఽతివిషాదమోహితా జనాస్సమంతాత్పరివవ్రురాతురాః ॥ ౮॥ ఊచురవ్యవసితమతీన్ గోపాన్ గోపీశ్చ బాలకాః । రుదతానేన పాదేన క్షిప్తమేతన్న సంశయః॥ ౯॥ న తే శ్రద్దధిరే గోపా బాలభాషితమిత్యుత । అప్రమేయం బలం తస్య బాలకస్య న తే విదుః॥ ౧౦॥ రుదంతం సుతమాదాయ యశోదా గ్రహశంకితా । కృతస్వస్త్యయనం విప్రైస్సూక్తైః స్తనమపాయయత్॥ ౧౧॥ పూర్వవత్ స్థాపితం గోపైర్బలిభిస్సపరిచ్ఛదమ్ । విప్రా హుత్వార్చయాంచక్రుర్దధ్యక్షతకుశాంబుభిః॥ ౧౨॥ యేఽసూయానృతదంభేర్ష్యాహింసామానవివర్జితాః । న తేషాం సత్యశీలానామాశిషో విఫలాః కృతాః॥ ౧౩॥ ఇతి బాలకమాదాయ సామర్గ్యజురుపాకృతైః । జలైః పవిత్రౌషధిభిరభిషిచ్య ద్విజోత్తమైః॥ ౧౪॥ వాచయిత్వా స్వస్త్యయనం నందగోపస్సమాహితః । హుత్వా చాగ్నిం ద్విజాతిభ్యః ప్రాదాదన్నం మహాగుణమ్॥ ౧౫॥ గావస్సర్వగుణోపేతా వాసస్స్రగ్రుక్మమాలినీః॥ ఆత్మజాభ్యుదయార్థాయ ప్రా

తి కుప్యభాజనాని స్వర్ణరజతకాంస్యాదిరిక్తకాంస్యాదిమయాని యస్య తథాభవత్ తథా - చక్రే చ అక్షశ్చ చక్రాక్షౌ - వ్యత్యస్తౌ చక్రాక్షౌ యస్మిన్ - విభిన్నః కూబరో యుగంధరో యస్మిన్ తచ్చ తత్ యథా భవతి తథా వ్యవర్తత॥ ౭॥ దృష్ట్వేతి॥ అద్భుతదర్శనేన ఆకులా బభూవుః- తదేవాహ- కథమితి- విపర్యగాత్ విపరీతమపతత్॥ ౮॥ ౯॥ నేతి॥ న శ్రద్దధిరే విశ్వాసం న జగ్ముః- ఉత అపి బాలస్యైతన్న సంభవతి- ఏతే చ బాలాః కిం జానంతీతి॥ ౧౦ ॥ రుదంతమితి॥ రక్షోఘ్నైస్సూక్తైః స్వస్త్యయనం కృత్వా ॥ ౧౧॥ భగవత్ప్రభావానభిజ్ఞవిప్రచేష్టితం విలంబయన్నివాహ॥ పూర్వవదితి॥ బలిభిః శక్తైః- యద్వా- అక్షదిత్సుబలిభిస్సహితం-సపరికరం యథాపూర్వం స్థాపితం- విప్రాః దధ్యాదిభిరర్చయామాసుః- హుత్వా గ్రహాదిహోమం విధాయ॥ ౧౨॥ యఇతి॥ అసూయా గుణేషు దోషావిష్కరణం- ఈర్ష్యా అత్యౌంతిః- తేషామాశిషః కృతాః తైః ప్రయుక్తాః ఇత్యేవమభిప్రేత్య॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ సామర్గ్యజుర్భిరుపాకృతైస్సంస్కృతైః - పవిత్రా ఓషధయో యేషు జలేషు తైః ద్విజోత్తమైః

తృణైరభిషిచ్యఅభిషేకంకారయిత్వా" ౧౪॥ వాచయిత్వేతి॥ హుత్వాహావయిత్వా॥ ౧౫॥ గా ఇతి॥ గాశ్చప్రాదాత్ తేచః ప్రాః - అన్వయుంజతఆశిషఃఅయుంజన్- తేశతమన్వయురితి పాఠాంతరే -శతంతద్దత్తగోశతమన్వయుః స్వీకృత వంతఇత్యర్థః యద్వా-శతంశతసంఖ్యాకాః-తేవిప్రాఇతి.౧౬॥విప్రాఇతి॥ తాఃతథైవబభూవురిత్యర్థః శ్లో॥ఉత్థిష్ణ్వ త్యచ్చు దుపాదేనశకటంవ్యోమ్నిలీలయా।తృణావర్తంపదాపీడ్యఘువ్యపాతయదర్భకః॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ౧౭॥ ఏకదేతి- ఆరోహముత్సంగం॥౧౮॥ భూమావితి॥ తృణావర్తాత్స్వపమృత్యుపరిహారాయకృష్ణే నైవాత్మనఉత్సంగాదుత్తారా య చకృతంభారమజానతీ॥ఉత్పాతశంకయామహాపురుషమాదధ్యౌ- శ్రీకృష్ణోదరవర్తినాంజగతాంభారేణపీడితావిస్మి తాచసతీ- యద్వాజగతాంమధ్యేకర్మసుఆసబభూవ-నతుజగదుదరంతు వేదేత్యర్థః॥౧౯॥౨౦॥గోకులమితి॥ ఈరయన్నా దయన్నిత్యర్థః-పూరయన్నిత్యపి పాఠాంతరం॥౨౧॥ ముహూర్తమితి॥యతఃయత్ర-న్యస్తవతీతి- తత్రతస్మిన్ స్థానేనాపశ్య త్॥౨౨॥౨౩॥ఇతీతి॥ఖరపవనచక్రాత్-పాంసువర్షేసతి॥౨౪॥రుదితమితి॥ఉపారతఃశాంతః - పాంసువర్షస్య వేగోయ

దాత్రేవాన్వయుంజత॥౧౬॥విప్రామంత్రవిదోయుక్తాస్తైర్యాఃప్రోక్తాస్తదాశిషః। తాసిష్ఫలాభవిష్యంతినక

—(*) తృణావర్తాఖ్యాసురసంహారఘట్టః. (*)—

దాచిదపిధ్రువమ్॥౧౭॥ఏకదారోహమారూఢంలాలయంతీసతీసుతం।గరిమాణంశిశోర్వోఢుంన సేహేగి రికూటవత్॥౧౮॥భూమౌనిధాయతంగోపీవిస్మితాభారపీడితా।మహాపురుషమాదధ్యౌజగతామాసకర్మ సు॥౧౯॥దైత్యోనామ్నాతృణావర్తః కంసభృత్యఃప్రచోదితః। చక్రవాతస్వరూపేణజహారాసీనమర్భక మ్॥ ౨౦॥ గోకులంసర్వమావృణ్వన్ ముష్ణంశ్చక్షూంషి రేణుభిః। ఈరయన్ సుమహాఘోరశబ్దేనప్రదిశో దశ॥౨౧॥ముహూర్తమభవద్గోష్ఠంరజసాతమసావృతమ్। సుతంయశోదానాపశ్యత్తత్రన్యస్తవతీయతః॥ ౨౨॥ నాపశ్యత్కశ్చిదాత్మానంపరంచాపివిమోహితః। తృణావర్తనిసృష్టాభిశ్శర్కరాభిరుపద్రుతః॥ ౨౩॥ఇతిఖరపవనచక్రపాంసువర్షేసుతపదవీంబలాపిలక్ష్యమాతా। అతికరుణమనుస్మరంత్యశోచద్భు విపతితామృతవత్సకాయథాగౌః। ౨౪॥ రుదితమనునిశమ్య తత్రగోప్యోభృశమనుతప్తధియోశ్రుపూ ర్ణముఖ్యః। రురుదురనుపలభ్యనందసూనుంపవనఉపారతపాంసువర్షవేగే। ౨౫॥ తృణావర్తశ్శాం తరయోవాత్యారూపధరోహరన్। కృష్ణంనభోగతోగంతుంనాశక్నోద్భూరిభారభృత్॥౨౬॥తమశ్మా నంమన్యమానఆత్మనోగురుమత్తయా।గళేగృహీతఉత్స్రష్టుంనాశక్నోదద్భుతార్భకం॥౨౭॥ గళగ్రహ ణనిశ్చేష్టోదైత్యోనిర్గతలోచనః।అవ్యక్తరావోన్యపతత్సహబాలోవ్యసుర్వ్రజే॥౨౮॥తమంతరిక్షాత్పతి తంశిలాయాంవిశీర్ణసర్వావయవంకరాళం। పురంయథారుద్రశరేణవిద్ధం స్త్రియోరుదంత్యోదదృ శుస్సమేతాః॥ ౨౯॥ కృష్ణంచతస్యోరసిలంబమానమాదాయమాత్రేప్రతిహృత్యవిస్మితాః । తంస్వస్తి మంతంపురుషాదనీతంవిహాయసామృత్యుముఖాత్ప్రముక్తమ్॥ ౩౦॥ గోప్యశ్చగోపాః కిలనందముఖ్యాఃల బ్ధ్వాపునఃప్రాపురతీవమోదమ్। అహోబతాత్యద్భుతఏషరక్షసాబాలో నివృత్తింగమితోభ్యగాత్పు నః॥ ౩౧॥ హింస్రస్స్వపాపేనవిహింసితః ఖలస్సాధుస్సమత్వేనభయాద్విముచ్యతే। కింనస్తపశ్చీర్ణమ ధోక్షజార్చనంపూర్తేష్టదత్తంహ్యుతభూతసౌహృదమ్॥౩౨॥యత్సంపరేతఃపునరేవబాలకోదిష్ట్యాస్వ బంధూన్ప్రణయన్నుపస్థితః॥౩౩॥దృష్ట్వాద్భుతానిబహుశోనందగోపోబృహద్వనే। వసుదేవవచోభూ

స్మిన్-తథాభూతేపవనేసతి-తత్రతస్యారుదితం-అనునిశమ్య - గోప్యోరురుదుః॥౨౫॥తృణావర్తఇతి॥ వాత్యాచక్రవాతః తద్రూపధరః-కృష్ణంహరన్-శాంతరయః-కథంచిన్నభోగతః- తతఃపరంగంతుంభారాతిరేకాన్నాశక్నోదిత్యర్థః॥ ౨౬॥ తమితి॥ గురుమత్తయాఅతిగౌరవేణభారేణతం అశ్మానంపర్వతప్రాయం- మన్యమానః - తేనైవఆత్మనోగళే గృహీతః తంత్యక్తుమిచ్ఛన్నపి-నాశక్నోదిత్యర్థః॥౨౭॥౨౮॥కృష్ణమితి॥తస్యోరసిలంబమానంకృష్ణమాదాయ - మాత్రే - ప్రతిహృ త్యసమర్ప్యవిస్మితాశ్చబభూవురితి-విహాయసాగగనమార్గేణ-పురుషాదేనతృణావర్తేన-నీతం-తథాపి-మృత్యుముఖా త్ప్రముక్తంపునర్లబ్ధ్వామోదంప్రాపురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౦॥గోప్యఇతి॥పరస్పరంహర్షకథామాహుః - అహోబ తేతి నివృత్తింగమితోమృత్యుంప్రాపితః॥౩౧॥ కోత్రవిస్మయఃయుజ్యతఏవైతదితితేష్వేవకేచిదాహుః॥ హింస్రఇతి॥ నః అస్మాభిః చిరంకృతంపూర్తంవాపీకూపతటాకాదినిర్మాణం - ఇష్టంపంచయజ్ఞాగ్నిహోత్రాదిదత్తందానం॥ ౩౨ ॥

యదితి॥ యత్ యస్మాత్ తదపి దేహిప్రణయన్ హర్షయన్॥౩౩॥ ౩౪॥ శ్లో॥ తృణావర్తాగ నైద్రృష్ట గౌరవాశంకినీం ప్రసూమ్। బోధయన్ దర్శయామాస జృంభమాణో ముఖేజగత్॥ శిఖరిణీయోయం శ్లోకః॥ ఏకదేతి॥ ౩౫॥ పీతేతి॥ పీతమస్యాస్తీతి పీతః- తత్ప్రాయః పీతప్రాయః పీతవిదితాదిశబ్దానాం పానాదిమతి వ్యుత్పన్నత్వాత్ - విభక్తాభాగోతర ఇత్యాదివత్- యద్వా- పీతప్రాయః స్తనో యేనేత్యుత్తరపదలోపసమాసో వా॥ ౩౬॥ ఖమితి॥ ఖం స్వర్గాకాశం- నగాన్ గిరీన్- తద్దుహితౄః నదీః॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. (౩౭॥ ౩౮॥

శ్లో॥ అష్టమే నామకర్మాస్య బాలక్రీడా కుతూహలే। మృద్భక్షణాదియోగే చ విశ్వరూపం నిరూప్యతే॥ విశ్వరూపాదిబాలస్య నిశమ్యాశంకినః పితుః। నామకృద్గర్గవాక్యైన నిబంతత్త్వమసూచయత్॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ పూర్ణస్యైత గంధనినాం గృహమాగత స్తత్రాహ॥ మహద్విచలనమితి॥ మహతాం స్వాశ్రయాదన్యత్ర విచలనం న స్వార్థం- కింతు- గృహిణాం మంగళాయా- ననుతర్హి- తద్ఏవమహద్దర్శనార్థం కిమితి న గచ్ఛంతి తత్రాహ- దీనచేతసాం కృపణానాం, తుణమపి గృహం త్యక్తుమశక్నువతామిత్యర్థః॥ ౪॥ త్వయా బాలయోర్నామకరణాది- కరణీయమితి వక్తుం- తస్య జ్ఞానాతిశయమాహ। జ్యోతిషామితి॥ యదతీంద్రియజ్ఞానసాధనం జ్యోతిషామయనం తత్ప్రతిపాదకం జ్యోతిశ్శాస్త్రమిత్యర్థః- తత్సాక్షాద్భవతా ప్రణీతం - యేన

—స్తన్యపానసమయే జృంభణవ్యాజేన మాత్రే విశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః—

యోమానయామాస విస్మితః॥ ౩౪॥ ఏకదార్భకమాదాయ స్వాంకమారోప్య భామినీ। ప్రస్నుతం పాయయామాస స్తనం స్నేహపరిప్లుతా॥ ౩౫॥ పీతప్రాయస్య జననీ సుతస్య రుచిరస్మితమ్। ముఖం లాలయతీ రాజన్ జృంభతో దదృశే జగత్॥ ౩౬॥ ఖం రోదసీ జ్యోతిరనీకమాశాః సూర్యేందువహ్నిశ్వసనాంబుధీంశ్చ। ద్వీపాన్నగాంస్తద్దుహితౄర్వనాని భూతాని యాని స్థిరజంగమాని॥ ౩౭॥ సా వీక్ష్య విశ్వం సహసా రాజన్ సంజాతవేపథుః। సంమీల్య మృగశాబాక్షీ నేత్రే వాసీత్సువిస్మితా॥ ౩౮॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే సప్తమోఽధ్యాయః-

శ్రీబాదరాయణిః॥ గర్గః పురోహితో రాజన్ యదూనాం సుమహాతపాః। వ్రజం జగామ నందస్య వసుదేవప్రచోదితః॥ ౧॥ తం దృష్ట్వా పరమప్రీతః ప్రత్యుత్థాయ కృతాంజలిః। ఆనర్చాధోక్షజధియా ప్రణిపాతపురస్సరమ్॥ ౨॥ సూపవిష్టం కృతాతిథ్యం గిరా సూనృతయా మునిమ్। నందయిత్వాబ్రవీద్బ్రహ్మన్ పూర్ణస్య కరవామ కిమ్॥ ౩॥ మహద్విచలనం నౄణాం గృహిణాం దీనచేతసామ్। నిశ్శ్రేయసాయ భగవన్నాన్యథా కల్పతే క్వచిత్॥ ౪॥ జ్యోతిషామయనం సాక్షాద్యత్తద్జ్ఞానమతీంద్రియమ్। ప్రణీతం భవతా యేన పుమాన్వేద పరాపరమ్॥ ౫॥ త్వం హి బ్రహ్మవిదాం శ్రేష్ఠః సంస్కారాన్ కర్తుమర్హసి। బాలయోరనయోర్నౄణాం జన్మనా బ్రాహ్మణో గురుః॥ ౬॥ గర్గాచార్యః॥ యదూనామహమాచార్యః ఖ్యాతశ్చ భువి సర్వతః। సుతం మయా సంస్కృతం తే మన్యతే దేవకీసుతమ్॥ ౭॥ కంసః పాపమతిస్సఖ్యం తవ చానకదుందుభేః। దేవక్యా అష్టమో గర్భో న స్త్రీ భవితుమర్హతి॥ ౮॥ ఇతి సంచింతయన్ శ్రుత్వా దేవకీదారికావచః। అపి హంతా గతాశంకస్తర్హి తన్నోఽనయో భవేత్॥ ౯॥ నందః॥ అలక్షితోఽస్మిన్ రహసి మామకైరపి గోవ్రజే। కురుద్విజాతి

అన్యోఽపి పుమాన్ - పరాపరం- పరం కారణం పూర్వజన్మకృతం కర్మ- అపరం కార్యం అస్మిన్ జన్మని భావిఫలం తద్వేద- ఉక్తం చ జాతకే॥ శ్లో॥ యదుపచితమన్యజన్మని శుభాశుభం తస్య కర్మణః ప్రాప్తిం। వ్యంజయతి శాస్త్రమేతత్ తమసి ద్రవ్యాణి దీప ఇవేతి॥ ౫॥ వివక్షితమాహ॥ త్వం హీతి॥ దైవజ్ఞో మంత్రవచ్చ త్వం- అతో నామకరణాదిసంస్కారాన్ కర్తుమర్హసీత్యర్థః- నన్వేతద్గురుణా కరణీయమితి చేత్తత్రాహ॥ నౄణామితి॥ ౬॥ అత్యుత్సాహినం నందం ప్రతి గుప్తమేతత్కార్యమిత్యభిప్రాయేణ ప్రత్యాచక్షాణ ఇవాహ॥ యదూనామితి॥ భవతు తథాపి- త్వమత్రాగత ఇతి కుతో విద్యాదితి చేదత ఆహ- ఖ్యాతశ్చేతి॥ తతః కిమత ఆహ- దేవకీసుతమితి- కంసో మన్యేత కల్పయేదిత్యర్థః॥ ౭॥ కంస ఇతి॥ నను యదుకుమార ఇతి కథం చిజ్జానాతు- తత్ర వసుదేవస్య పుత్రః దేవక్యాం జాత ఇతి కుతో జానీయాత్తత్రాహ- పాపమతిరిత్యాది॥ ౮॥ ఇతీతి॥ శ్లో॥ కిమయా హతే యామం దేత్యాది దేవకీకన్యావచశ్శ్రుత్వా॥ శ్లో॥ దేవక్యా అష్టమో గర్భో న స్త్రీ భవితుమర్హతీతి చ నిత్యం సంచింతయన్ సామాన్యే వక్వచిద స్త్రీతి జ్ఞాత్వా- యువయోశ్చ సఖ్యం చింతయన్- త్వద్గృహే భవేదితి సంభావ్య - మత్సంస్కారలింగేన వా అగతాశంకః- అగతా- అశంకా యస్యసః- అపి యది- హంతా హనిష్యతి- తర్హి తదా- తత్ నోఽస్మాకం అనయః స్యాదితి

౯॥ అలక్షితఇతి॥ ద్విజాతిసంస్కారమాత్రం- కేవలంస్వస్తివాచనపూర్వకంకుర్వితి॥౧౦॥౧౨॥ యదూనామితి॥యదూనా మపృథగ్భావాత్ కుతశ్చిత్ హేతోః- విప్రతిపద్యమానానాం యదూనామపృథగ్భావాత్- భావోభావనం- తస్మాత్ అన్యోన్యశిక్షయాసర్వైరేక మత్యకరణాదిత్యర్థః - సమ్యక్ కర్షణాదేకీకరణాదితిసంకర్షణ మప్యుశంతిమన్యంతేవక్ష్యంతీ త్యర్థః॥ ౧౩॥ గర్భసంకర్షణంతునప్రకాశయతి॥ఆసన్నితి॥ అస్యతవపుత్రస్యఅతఃకృష్ణఇత్యేకం నామభవిష్యతి॥౧౪ ప్రాగయమితి॥ సామాన్యోక్త్యా- ఋషిరయంజన్మాంతర గతంనామకథయతీతినందోమన్యతేస్మ- అతఏనం వాసుదేవ ఇతిసంప్రచక్షతఇతి॥ ౧౫॥ బహూనీతి॥ గుణానురూపాణి-ఈశ్వరఃసర్వజ్ఞఇత్యాదీని- కర్మానురూపాణిగోవిందఃగో వర్ధనోద్ధరణఇత్యాదీని- తానిసర్వాణ్యహమపినోవేదజనాఅపినోవిదురితి ౧౬॥జాతకఫలమాహ॥ఆధాస్యతీతి॥ఏషఃపరమ పురుషః- శ్రేయఃముక్తిం-అంజఃఋజుదిశ॥౧౭॥ పురేతి॥అనేనరక్ష్యమాణాః సమేధితాశ్చ-దస్యూన్ జఘ్నురితి॥౧౮॥ ౨౦॥ఇతీ తి॥ఇతిఆత్మానంప్రతి-సమాదిశ్యఆత్మానంకృష్ణంచ-ఆశిషాంఆశీర్భిఃనందఃపూర్ణంపుష్టంమేనెఅమంస్త॥౨౧॥ శ్లో॥బాలక్రీ డాచమత్కారైః కృష్ణో రామేణసంయుతః। పరమానందమధత్తవ్రజేనందయశోదయోః॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ పూ ర్ణత్వమేవదర్శయన్నాహ॥కాలేనేతి॥ము॥వ్రజతాగచ్ఛతా- జానుభ్యాంసహపాణిభ్యాం రమమాణౌజానుద్వయేనపాణి

సంస్కారంస్వస్తివాచనపూర్వకమ్॥౧౦॥ శ్రీశుకః॥ఏవంసంప్రార్థితోవిప్రస్స్వచికీర్షితమేవతత్। చకారనామకరణంగూఢోరహసిబాలయోః॥ ౧౧॥అయంహిరోహిణీపుత్రోరమయన్ సుహృదోగుణైః। ఆఖ్యాస్యతేరామఇతిబలాధిక్యాద్బలంవిదుః॥ ౧౨॥ యదూనామపృథగ్భావాత్సంకర్షణముశత్యుత॥౧౩॥ ఆసన్ వర్ణాస్త్రయోహ్యస్య గృహ్ణతోనుయుగంతనూః। శుక్లోరక్తస్తథాపీతఇదానీంకృష్ణతాంగతః॥ ౧౪॥ ప్రాగయంవసుదేవస్యక్వచిజ్జాతస్తవాత్మజః। వాసుదేవఇతిశ్రీమానభిజ్ఞాస్సంప్రచక్షతే॥ ౧౫॥బహూనిసంతినామానిరూపాణిచసుతస్యతే। గుణకర్మానురూపాణితాన్యహంవేదనోజనాః॥౧౬॥ఆధాస్యత్యేషవశ్శ్రేయోగోపగోకులనందనః।అనేనసర్వదుర్గాణియూయమంజస్తరిష్యథ॥౧౭ పురానేనవ్రజపతేసాధవోదస్యుపీడితాః। అరాజకేరక్ష్యమాణా జఘ్నుర్దస్యూన్ సమేధితాః॥౧౮॥యఏతస్మిన్ మహాభాగప్రీతింకుర్వంతిమానవాః । నారయోభవంత్యేతాన్ విష్ణుపక్షానివాసురాః॥ ౧౯॥తస్మాన్నందాత్మజోయంతునారాయణసమోగుణైః।శ్రియాకీర్త్యానుభావేనగోపాయస్వసమాహితః॥౨౦॥ఇత్యాత్మానంసమాదిశ్యగర్గేనస్వగృహంగతే।నందఃప్రముదితోమేనెఆత్మానంపూర్ణమాశిషామ్॥ ౨౧॥ కాలే

—* బాలక్రీడాప్రారంభఘట్టః- *—

నవ్రజతాతాతగోకులేరామకేశవౌ। జానుభ్యాంసహపాణిభ్యాంరమమాణౌవిజహ్రతుః॥ ౨౨॥ తావంఘ్రియుగ్మమనుకృష్యసరీసృపంతౌ ఘోషప్రఘోషరుచిరంవ్రజకర్దమేషు । తన్నాదహృష్టమనసావనుసృత్యలోకం, ముగ్ధప్రభీతవదుపేయతురంతిమాత్రోః॥ ౨౩॥ తన్మాతరౌనిజసుతౌ ఘృణయాస్నువంత్యౌ పంకాంగరాగరుచిరావుపగూహ్యదోర్భ్యామ్। దత్త్వాస్తనంప్రపిబతోస్మముఖంనిరీక్ష్యముగ్ధస్మితాల్ప

ద్వయేనచ-పృథివీమవష్టభ్య-చంక్రమణౌకుర్వంతౌ॥ ౨౨॥ తావితి॥ అనుకృష్యపునఃపునరాకృష్య- సరీసృపంతౌఅతిశయేనచలంతౌ- ఘోషాఃకటిపాద భూషణకింకిణ్యః- తేషాంప్రఘోషేణరుచిరంయథాభవతితథా- ఘోషాణాంనాదేన హృష్టంమనోయయోస్తౌ లోకంతతస్తతోగచ్ఛంతంజనం- అనుసృత్యత్రిచతురాణిపదానిఅనుగమ్య-ముగ్ధవత్ప్రభీతవత్ మాత్రోరంతిసమీపేఉపేయతుఃఉపజగ్మతుః॥ ము॥ అనుకృష్యపురఃప్రసారితజాన్వనుగతంయథాతథా- పశ్చాద్గత జాను సమాకృష్యేత్యర్థః సరీసృపంతౌఅతిశయేనసంచరంతౌ- ఘోషేతి- ఘోషాఃకటిపాదబద్ధకింకిణ్యః- తేషాంప్రఘోషేణప్రకృష్టశింజితేన- యద్వా-ఘోషస్యవ్రజస్య - ప్రఘోషేణశ్లాఘనీయధ్వనినా- రుచిరంయథాతథా- వ్రజకర్దమేషు సరీసృపంతావితి తేననాదేన- హృష్టమనసౌ- లోకంఇతస్తతఃపర్యటంతంజనం- అనుసృత్యత్రిచతురాణిపదాన్యనుగత్య - ముగ్ధప్రభీతవత్ ముగ్ధవత్ప్రభీతవచ్చ- మాత్రోరంతియశోదారోహిణ్యోరంతికం- ఉపేయతుఃఉపజగ్మతుః॥ ౨౩॥ తదితి॥ తదాచతన్మాతరౌ- నిజసుతౌదోర్భ్యాముపగూహ్య- ప్రమోదం- యయతుః- కథంభూతే-ఘృణయాకృపయా . స్నువంత్యౌక్షరత్పయఃపూర్ణపయోధరేసత్యౌ-పంకేనాంగరాగేణచ-రుచిరౌ.కథంభూతంముఖం నిరీక్ష్యముగ్ధంమందస్మితంయస్మిన్ అల్పాదశనాశ్చయస్మిన్ తచ్చతచ్చ॥ము॥స్నువంత్యౌపయస్స్రావిపయోధరేసత్యౌ- పంకఏవాంగరాగఃతేనరు

చిరౌ-యద్వా- పంకేనహరిద్రాదికృతాంగరాగేణచ-రుచిరావితి- ముగ్ధంసుందరంస్మితంయస్మిన్- తచ్ఛ-తదల్పరదనముల్లోద్గతదంతంచ॥౨౪॥యర్హీంగతి॥యర్హి,అంగనానాందర్శనీయాకుమారలీలాయయోః- తథాభూతౌజాతౌ-తదాంతర్వ్రజేవ్రజస్యమధ్యే - తదబలాఃవ్రజాంగనాః- ప్రేక్ష్యంతః ప్రేక్షమాణాః విస్మృతగృహకృత్యాః హసంత్యోజహృషుఃహృష్టాబభూవుః- కథంభూతౌ-తాభ్యాంప్రగృహీతానిపుచ్ఛానియేషాంతైఃవత్సైఃఇత స్తతోనుకృష్యమాణౌ॥ ము॥ యర్హీయదా-అంగనానాందర్శనీయాః కుమారలీలాబాలచేష్టాయయోస్తౌ. జాతావితిశేషః- తత్- తదా-అంతర్వ్రజేవ్రజమధ్యే - ప్రగృహీతపుచ్ఛైః తాభ్యామేవాలంబితపుచ్ఛైః వాలైఃవత్సైరితస్తతోనుకృష్యమాణౌ ప్రేక్షంత్యః ప్రేక్షమాణాః- ఉత్సృతగృహాఃవిస్మృతగృహవ్యాపారాఃఉజ్ఝితగృహాఇత్యపిపాఠః జహృషుఃహృష్టాఅభవన్- జగృహురితిపాఠేతౌగృహీతవత్యఇత్యర్థః॥౨౫॥శృంగీతి॥అతిచలౌతౌ-శృంగ్యాదిభ్యోనిషేద్ధుం- గృహోచితానికర్మాణిచకర్తుంయత్రయదాతజ్జనన్యౌనశేకాతేతదా-అలంమనసఃఅనవస్థామాపతురితి॥ శ్లో॥ గృహిణాంగృహసౌఖ్యస్యపరాతుష్టిఃప్రదర్శితా । కృష్ణచాపలచౌర్యాణిసహైవాఖిలసద్మసు॥ ప్రజల్పంత్యస్సమాగత్యగోప్యోగోప్యైముదందదుః॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ము॥ క్రీడాపరౌక్రీడాసక్తౌ - అతఏవాతిచలౌసర్వతశ్చరంతౌ . అతిబలావిత్యపిపాఠః శృంగిణఃశృంగప్రహారణజంతవః- దంష్ట్రిణఃదంష్ట్రాప్రహారణజంతవః-అసిః ఖడ్గః-అహిరితిపాఠేసర్పః- ద్విజామయూరాద్యాః కంటకాస్తరూణాంతీక్ష్ణావయవాః-యేతేభ్యఃనిషేద్ధుంనివారయితుంగృహ్యాశబ్దేనగృహోచితకార్యాణ్యుచ్యంతే. నశేకాతేశక్తేనస్యాతాంఅతఃమనసోనవస్థామాకులతామాపతురిత్యర్థః॥౨౬॥ము॥కాలేనేతి॥ ఆకృష్టజానుభిఃపద్భిఃవిచంక్రమతుః-కదాచిజ్జానుక్రమణం- కదాచిత్పద్భ్యాంగమనంచేతి-మిశ్రంచక్రతురిత్యర్థః॥౨౭-౨౮॥ అసమయేఅదోహకాలే.

దర్శనంయయతుఃప్రమోదమ్ ॥ ౨౪ ॥ యర్హ్యంగనాదర్శనీయ కుమారలీలావంతర్వ్రజేతదబలాఃప్రగృహీతపుచ్ఛైః । వత్సైరితస్తతఉభావనుకృష్యమాణౌ ప్రేక్షంతఉజ్ఝితగృహాజహృషుర్హసంత్యః॥ ౨౫॥ శృంగ్యగ్నిదంష్ట్ర్యసిజలద్విజకంటకేభ్యఃక్రీడాపరావతిచలౌస్వసుతౌనిషేద్ధుమ్ । గృహ్యాణికర్తుమపియత్రచతజ్జనన్యౌశేకాతఆపతురలంమనసోనవస్థామ్॥౨౬॥కాలేనాల్పేనరాజర్షేరామకృష్ణశ్చగోవ్రజే।ఆకృష్టజానుభిఃపద్భిర్విచంక్రమతురంజసా॥౨౭॥ తతస్తుభగవాన్కృష్ణోవయస్యైర్వ్రజబాలకైః। సహరామోవ్రజస్త్రీణాం చిక్రీడేజనయన్ముదమ్ ॥ ౨౮॥ కృష్ణస్యగోప్యోరుచిరం వీక్ష్యకౌమారచాపలమ్। శృణ్వంత్యాఃకిలతన్మాతురితిహోచుస్సమాగతాః॥ ౨౯ ॥వత్సాన్ముంచన్క్వచిదసమయేక్రోశసంజాతహాసస్తేయంస్వాద్వత్త్యథదధిపయః కల్పితైఃస్తేయయోగైః । మర్కాన్భోక్ష్యన్ విభజతిసచే

క్రోశేసంజాతహాసః- స్తేయంచౌర్యార్జితంతత్రాపిస్వాదు- నేతరత్. దధిచ,పయశ్చ- దధిపయః-అత్తికించభోక్ష్యన్ భోక్ష్యమాణఃస్వయంభుంజానఇత్యర్థః- మర్కాన్మర్కటాన్ప్రతి-విభజ్యదదాతి- తేషాంమధ్యే తృప్తత్వేనకోపినాత్తిచేత్తర్హి. భాండంభినత్తిక్వచిత్ - ద్రవ్యస్యాలాభేసతికృష్ణః - గృహేయద్ధత్స్యామీతికుపితోయాతి - యద్వా-సగృహాఃగృహిణః- తేభ్యఃకుపితః. తేషాంతోకాన్బాలాన్.పర్యంకాదిషుసుప్తాన్-ప్రహరణనోదనాదభిః. ఉపక్రోశ్యప్రరుదితాన్కృత్వాయాతీతి ॥ ము ॥ అసమయేఅదోహకాలేక్రోశసంజాతహాసః క్రోశేనజననామాక్రోశేన సంజాతహాసః స్తేయకంచౌర్యార్జితం-తత్రాపిస్వాదు నేతరత్ తస్యభూమ్నస్స్యచౌర్యార్జితఏవస్వాదుభవతీతిభావః- దధిచపయశ్చదధిపయః అత్తిభుక్తే-కల్పితైఃసంపాదితైః- స్తేయయోగైఃచౌర్యోపాయైః భోక్ష్యన్భోక్ష్యమాణః- స్వయంభుంజానఇత్యర్థః- మర్కాన్విభజతిమర్కటాదీన్ప్రతి-విభజ్యదదాతీత్యర్థః. సచేన్నాత్తితేషుతృప్తఃకోపినాత్తిచేదిత్యర్థః- మర్కంభోక్ష్యన్విభజతిసచేన్నాస్తీతిపాఠః మర్కంనవనీతం।శ్లో॥ మర్కంతుదధిసారస్స్యాన్నవనీతంప్రచక్షతఇత్యభిధానాత్. విభజతిసఖిభ్యఇతిశేషః; యద్వా- మర్కంమర్కటం ప్రతివిభజతి స్వోపభోజ్యాద్దధికంమర్కటాదిభ్యోదదాతీత్యర్థః.సచేన్నాస్తినః-మర్కాదిభ్యోదధిసారః స్వోపయోగాన్నాస్తిచేత్ - కేవలంభాండంభినత్తి- కృత్స్నంచస్వయమేవభక్షయిత్వేతిభావః యద్వా- మర్కోమర్కటోనాస్తిచేత్- భుక్తావశిష్టగవ్యసహితంభాండంభినత్తీత్యర్థః ద్రవ్యాలాభేదధిక్షీరాదేః కృష్ణభయాత్ప్రచ్ఛన్నం నిహితతయాక్వచిత్తదలాభేసః- స్వగృహాకుపితః- అస్మద్గృహాకుపితఇతి - గోపీనాంస్వస్వగృహాద్దేశేనోక్తిః - సగృహాకుపితఇతిపాఠే - సకృష్ణఃయత్రద్రవ్యాలాభః - తద్గృహాయధమీత్యేవంకుపితస్సన్నిత్యర్థః. యద్వా- స్వగృహాఃగృహస్థాః- తేభ్యఃకుపితఇతివాతోకాన్బాలానుపక్రోశ్యప్రహాసనో

దనాదిభిః ప్రరుదితాన్ కృత్వేత్యర్థః॥౨౯॥కల్పితైః స్తేయయోగైరిత్యుక్తం- తత్ప్రపంచయతిద్వాభ్యాం॥హస్తేతి॥ తుం గశిక్యస్థభాండేషు-అంతర్నిహితేదధ్యాదౌవయునంజ్ఞానం-యస్యసఃఛిద్రంరచయతి-తద్విత్ - ఛిద్రరచనాదివిత్ ధ్వాం తయుక్తేగృహే-స్వాంగమేవార్థప్రదీపంవిరచయతివిశేషతోధృతమణిగణం - యర్హికాలేయస్మిన్ సమయే - అత్ర ఛందోభంగఆర్షః॥ ము॥ కల్పితైః స్తేయయోగైరిత్యుక్తమేవప్రపంచయతి॥ హస్తేతి॥ అంతర్నిహితవయునేశిక్యభాండే దృష్టిరితిపాఠఃయర్హియస్మిన్ కాలేగోప్యోగృహకృత్యేషుసువ్యగ్రచిత్తాః వ్యాసక్తచిత్తాః తదాసః కృష్ణఃపీఠకోలూ ఖలాద్యైర్విధింతత్తదున్నతవస్తుసాధనంకుర్వన్ - సర్వథాచహస్తాగ్రాహ్యేఅంతర్నిహితంవయునం నవనీతాదిభోగ్య ద్రవ్యం యస్మిన్తస్మిన్-శిక్యభాండేపాశరచితయంత్రవిశేషస్థితభాండే-దృష్టిఃశిలోత్తేషస్తైశ్చేత్యర్థః - ఛిద్రంరచయ తి-తథాధ్వాంతాగారే అంధకారావృతగృహే-ధృతమణిగణందివ్యమణిభూషితం - అతఏవార్థప్రదీపంతత్తదర్థప్ర కాశకం-స్వాంగంరచయతిసన్నిధాపయతి-అథవా-ధృతమణిగణంస్వాంగమర్థప్రదీపం - వస్తుప్రకాశకదీపంకుర్వన్ - హస్తాగ్రాహ్యేవస్తునిపీఠకోలూఖలాద్యైః - విధింరచయతితత్సాధనంకరోతీత్యర్థః - ఏవమస్యసాధ్యేశిక్యభాండే-ఛి ద్రంరచయతీతి - ఛిద్రంహ్యంతర్నిహితవయునః శిక్యభాండేషు తద్విదితి పాఠాంతరం - తత్రశిక్యభాండేషుసాధనానాం తత్రైర్దుర్గ్రహేష్వప్సిత్యర్థః - అంతర్నిహితేతదంతర్గతదధ్యాదిద్రవ్యే-వయునంజ్ఞానంయస్యసః - తస్మిన్నపియ వానిత్యర్థః - ఛిద్రంరచయతి- ఏవమేవాన్యదపిధార్ష్ట్యంకరోతీత్యాహతద్విదితి - అన్యత్సమానం - తద్విదితిపాఠే- ధ్వాంతాగారేస్వాంగమర్థ ప్రదీపంకుర్వన్ - తత్-వస్తువేత్తీతితద్విత్ - సన్నిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ఏవమితి॥ రేరేచో ర-ఇత్యాద్యుక్తిఃశ్రీకృష్ణః - త్వమేవచోరః - అహంగృహస్వామీత్యాదీనిధార్ష్ట్యానిప్రగల్భవచాంసి - ఉశతిజల్పతి

స్నాతిభాండంభినత్తిద్రవ్యాలాభేసగృహకుపితోయాత్యుపక్రోశ్యతోకాన్॥ ౩౦॥ హస్తాగ్రాహ్యేరచ యతివిధింపీఠకోలూఖలాద్యైశ్ఛిద్రంహ్యంతర్నిహితవయునశ్శిక్యభాండేషుతద్విత్ । ధ్వాంతాగారే ధృతమణిగణంస్వాంగమర్థప్రదీపంకాలేగోప్యోయ*ర్హిగృహకృత్యేషుసువ్యగ్రచిత్తాః॥౩౧॥ఏవంధా ర్ష్ట్యాన్యుశతికురుతేమేహనాదీనివాస్తౌస్తేయోపాయైర్విరచితకృతిస్సుప్రతీకోయథాస్తే। ఇత్థంస్త్రీభిస్స భయనయనశ్రీముఖాలోకినీభిర్వ్యాఖ్యాతార్థాప్రహసితముఖీనహ్యుపాలబ్ధుమైచ్ఛత్ ॥ ౩౨ ॥ గో ప్యఃకదాచనపృథక్పృథగూహ్యకృష్ణమత్త్యైకదైవగదితుంప్రసృతాస్సదాగః। దృష్ట్వాతదంత్యర్థతమే

—(*) మృద్భక్షణే తర్జయంతీంమాతరంప్రతిఆస్యదర్శనాద్విశ్వరూపదర్శనఘట్టః (*)—

వనిజానదృష్ట్వాసర్వాశ్చతానివవృతుఃస్వగృహాన్ సలజ్జాః॥౩౩॥ ఏకదాక్రీడమానాస్తే రామాద్యాగోప భోకమనీమేయశోదే. యద్వా ఉశతివాస్తౌస్వచిరతేగృహే - మేహనాదీన్పురీషోత్సర్గాదీని - కురుతే-ఏవంస్తేయో పాయైః-విరచితా-కృతిఃకర్మ-యేనసః - త్వత్సమీపేసుప్రతీకః సాధురివాస్తే-యద్వా-సుప్రతీకఃదిగ్గజవదధృష్య ఆస్త ఇత్యర్థః - సభయేనయనేయస్మిన్తచ్చతత్ శ్రీయుక్తంముఖంచ - తదాలోకనీభిఃవ్యాఖ్యాతార్థాప్రఖ్యాపితకర్మఫల లా-ఉపాలబ్ధుం - నిర్భర్త్సనాదికంకర్తుంఆక్షేప్తుమితియావత్ నైచ్ఛత్ ॥ ము ॥ ఏవంఛిద్రాదిధూర్తస్యకృత్యేవదేవ ధార్ష్ట్యానిరేరేచోరఇత్యుక్తస్త్వమేవచోరఃఅహంగృహస్వామీత్యాదీనిప్రగల్భవచనాని - ఉశతిజల్పతి - వస్తౌతత్త ద్గృహదేవతార్చనస్థానాదౌ-మేహనాదీన్పురీషోత్సర్గాదీఁకురుతే ఇత్థంస్తేయోపాయైర్విరచితకృతిః ఉపాయైఃకల్పి తస్తేయవ్యాపారోపీత్యర్థః- శోభనాశ్చార్వ్యానుచితాః ప్రతీకాఅవయవాయస్యసః సుప్రతీకఇవాస్తే - త్వత్సమీపేసా ధురివవర్తతఇత్యర్థః యద్వా - సుప్రతీకస్సదిగ్గజవదధృష్యఆస్తఇతి- సభయనయనంచకితేక్షణం - శ్రీకృష్ణస్యశ్రీయు క్తంముఖమాలోకయంతీతితదాలోకినీభిః స్త్రీభిర్గోపీభిరిత్థం వ్యాఖ్యాతార్థాఘోషితచౌర్యాదివ్యాపారాఉపాల బ్ధుంనిర్భర్త్సనాదికంకర్తుమిత్యర్థః-నైచ్ఛత్॥ ౩౨॥ ము॥ అథైకదానేకరూపపరిగ్రహేణానేకగోపీగృహప్రవిష్టస్య భగవతోద్భుతకృత్యమాహ ॥ గోప్యఇతి ॥ కృష్ణఏకదైవనవనీతాద్యపహరణార్థం స్వస్వగృహాన్ ప్రవిష్టమి త్యర్థః-పృథక్పృథగూహ్యయద్యద్గృహంయోయఃప్రవిష్టః తంతంకృష్ణంసాసాధృత్వేత్యర్థః-తదాగఃకృష్ణస్యాపరాధం గదితుం యశోదాయైవిజ్ఞాపయితుమేకదైవప్రసృతాః ప్రవృత్తాస్సత్యఃతదంతేయశోదాయాస్సమీపేతమేవస్వ స్వగృహీ తంకృష్ణమేవదృష్ట్వా - ప్రాగివస్థితమిత్యర్థః అథనిజాన్ స్వస్వగృహాన్ కృష్ణానదృష్ట్వా-సలజ్జాః - ప్రయాసవైఫల్యాదప్ర భావాః- స్వగృహాన్ప్రతి-నివవృతుఃన్యవర్తంత॥ ౩౩॥కదాచిదపరాధాంతరేణపాలభత . తదా మః తుః మహద శ్చర్య

మభూదితి కథయన్నాహ॥ ఏకదేతి॥ ౩౪ ॥ సేతి॥ ఉపాలభ్య గృహీత్వా -భయేనసంభ్రాంతే ప్రేక్షణే చపలే నేత్రే అక్షి
ణీ యస్యాస్తం॥ ము॥ ఉపాలభ్య నిర్భర్త్స్య భయేన సంభ్రాంతప్రేక్షణే చపలాలోకనే- అక్షిణీ యస్యాస్తం॥ ౩౫॥ కస్మాదితి॥
అదాంతాత్మన్ చపలగాత్ర- యద్వా ఉద్ధతస్వభావ-రహః ఏకాంతే అగ్రజోపి బలరామోపి-వదతీత్యర్థః॥ ౩౬ ॥ నేతి॥
నాహం భక్షితవానితి-సర్వేమిథ్యాభివాదినః- నహిబాల్యే కించిన్మయా భక్షితం- మత్కుక్షావావా ఏవసర్వమస్తీతిభా
వః-సమక్షం ప్రత్యక్షం॥ ము॥ నాహంభక్షితవానితిపూర్వమేవ మత్కుక్షిస్థపృథివీవ్యతిరేకేణ- అద్యన కించిద్భక్షితమితిభా
వః॥ ౩౭॥ యదీతి॥ వ్యాదేహి ముఖం ప్రసారయేతి- వ్యాదత్త ప్రసారితవాన్ - స్వకుక్షిస్థనానాసృష్టివైచిత్ర్యం మాత్రేద
ర్శనాయ ప్రవృత్త ఇతిసూచయన్నాహ - అవ్యాహతేతి॥ ము ॥ వ్యాదేహి ఆస్యం వివృతం కురు - వ్యాదత్త వివృతం కృత
వాన్ అస్య లోకప్రకాశనసామర్థ్యం సూచయన్నాహ - అవ్యాహతేతి॥ ౩౮॥ సేతి॥ తత్ర తస్మిన్ ముఖే- విశ్వం దదృశే ద
దర్శ-తత్ప్రపంచయతి-జగత్ జంగమం- స్థాస్ను స్థావరం- ఖం అంతరిక్షలోకం- సాద్రిద్వీపాబ్ధిభూగోళం పర్వతద్వీపస
ముద్రసహితం భూలోకం- వాయుః పవనం అగ్నిం వైశ్వానరం- ఇందుశ్చ తారకాశ్చ-తత్సహితం॥ ము॥ తత్రాస్యే-విశ్వము
...దదృశే-స్థాస్ను స్థావరం చకారోనుక్తజంగమసముచ్చయార్థః॥ యద్వా-జగత్స్థాస్నోర్జంగమస్థావరకః తాదృశం
విశ్వం దదృశ ఇతి- ఖమంతరిక్షలోకం సాద్రిద్వీపాబ్ధిభూగోళవిశేషణం- వాయ్వగ్నీందుతారకాసహితం॥ ౩౯॥ జ్యోతిశ్చ
క్రమితి॥ జ్యోతిశ్చక్రం స్వర్లోకం- వైకారికాణి దేవాః- మన ఇతి॥ వైకారికశబ్దేన గృహీతమపి- దేవవైలక్షణ్యాత్పునరుక్తం
ఇంద్రియాణి చ తైజసాని- మాత్రాః తామసాః శబ్దాదయః॥ ము॥ జ్యోతిశ్చక్రం నభ ఆకాశం- స్వర్వియత్ స్వర్గాకాశం
వికార ఇంద్రియాద్యహంకారః - తజ్జన్యానీంద్రియాణి దశైవాత్రోచ్యంతే - మనసః పృథక్కథనాత్॥ ౪౦॥ ఏతదితి॥ ఏవ

గారకాః। కృష్ణో మృదం భక్షితవానితి మాత్రే న్యవేదయన్। సా గృహీత్వా కరే కృష్ణముపాలభ్య హితైషి
ణీ। యశోదా భయసంభ్రాంతప్రేక్షణాక్షమభాషత॥ ౩౫॥ యశోదా॥ కస్మాన్మృదమదాంతాత్మన్ భ
వాన్ భక్షితవాన్ రహః। వదంతి తావకా హ్యేతే కుమారాస్తేగ్రజోప్యయమ్॥ ౩౬॥ శ్రీకృష్ణః॥ నాహం భక్షి
తవానంబ సర్వే మిథ్యాభిశంసినః। యది సత్యగిరస్తర్హి సమక్షం పశ్య మే ముఖమ్॥ ౩౭॥ యద్యేవం తర్హి
వ్యాదేహీత్యుక్తః స భగవాన్ హరిః। వ్యాదత్తావ్యాహతైశ్వర్యః క్రీడామనుజబాలకః॥ ౩౮ ॥ సా తత్ర ద
దృశే విశ్వం జగత్స్థాస్ను చ ఖం దిశః। సాద్రిద్వీపాబ్ధిభూగోళం సవాయ్వగ్నీందుతారకమ్॥ ౩౯॥ జ్యోతిశ్చ
క్రం జ్వలత్తేజో ఏవరాణి రసాతలమ్। వైకారికాణీంద్రియాణి మనో మాత్రా గుణాస్త్రయః॥ ౪౦॥ ఏతద్వి
చిత్రం సహజీవకాలస్వభావకర్మాశయలింగభేదమ్। సూనోస్తనౌ వీక్ష్య విదారితాస్యే వ్రజం సహాత్మాన
మవాప శంకామ్॥ ౪౧॥ కిం స్వప్న ఏతదుత దేవమాయా కిం వా మదీయో బత బుద్ధిమోహః। అథో అముష్యైవమ

మైతద్విచిత్రం విశ్వం- సహ ఏకత్రైవ వీక్ష్య-తత్ర తామాహ-జీవశ్చ గుణక్షోభకః- కాలశ్చ పరిణామహేతుః- స్వభావశ్చ
జన్మహేతుః కర్మ చ తత్సంస్కారః ఆశయశ్చ ఏతైః లింగానాం చరాచరశరీరాణాం- భేదోయస్మిన్ తత్- తేన- తత్రైవ వ్ర
జం చ. సహాత్మానం స్వసహితం- క్వచిద్వీక్ష్య - సూనోః అల్పే విదారితే ఆస్యే - శంకామవాప ॥ ము ॥ మాత్రాః పంచ
తన్మాత్రాః గుణాః సత్త్వాదయః జీవాః జీవాత్మానః సర్వోత్పత్తిమన్నిమిత్తం గుణక్షోభకశ్చ. కాలః పరిణామహేతుః స్వభా
వశ్చ జన్మహేతుః కర్మ చ-ఆశయో వాసనా చ- తైర్లింగానాం శరీరాణాం భేదోయస్మిన్ తత్- అత ఏవ- విచిత్రమేతద్వి
శ్వం సహ ఏకదైవ- యద్వా-సహజీవేత్యాద్యఖండం పదం జీవాదిభిర్యో లింగభేదః తత్సహితమేతద్విశ్వం- సహాత్మానం
దృష్ట్వా- స్వేన సహితం వ్రజం చ-సూనోస్తనౌ తత్రాపి-విదారితం యదాస్యం-తస్మిన్ శంకాం వితర్కమవాప॥ ౪౧॥ తా
మాహ॥ కిం స్వప్న ఇతి॥ పరితో విలోక్యాహ నాయం స్వప్నః- తర్హి కిం దేవస్య హరేః- మాయా- తథా చేదన్యత్కిం న పశ్యం
తి- తర్హి- కిం వా మదీయ ఏవ కశ్చిద్బుద్ధిమోహః- విపర్యాసః- దర్పణే ముఖవత్- ఏవం తర్హి- అయం కృష్ణోపి- కథమంతః ప్ర
తీయతే- అంతశ్చ హిః స్వైకరూపేణ చ- కథం జగత్ప్రతీయతే- తథా సతి- బింబప్రతిబింబయోరివ పరస్పరం వైపరీత్యేన- ప్రతీ
తిః స్యాదిత్యాశంక్యాన్యథా వితర్కయతి- అథో ఇతి అథో అథవా- మమాముష్యార్భకస్యాపి సతః- యః కశ్చనాచింత ఇతి
ఆత్మయోగః స్వీయమైశ్వర్యం- ఔత్పత్తికః స్వాభావికః॥ ము॥ తదాహ॥ కిమితి॥ ఏతత్ శిశోరల్పవదనే విశ్వదర్శనం- కిం స్వ
ప్న ఇతి- జాగరావస్థాయామయం న సంభవేదితి విమృశ్యాహ- ఉతేతి అథవేత్యర్థః మాయికం చేత్కథమస్య దర్శనీయం నే
త్యాశంక్యాహ- కిం వేతి బుద్ధిమోహః భ్రాంతిః తథా చేత్పునః పునర్విమర్శే సతి కథం యథావత్ప్రతీతిరిత్యాశంక్యాహ అథో ఇ

తి- అథో అథవా - అముష్యమమార్భకస్య- యఃకశ్చన - అనిర్వాచ్యఇత్యర్థః- ఔత్పత్తిసిద్ధః -స్వాభావికఇతియావ త్- ఆత్మయోగఃస్వగతోణిమాద్యైశ్వర్యయోగః॥౪౨॥ పరమంపక్షమాశ్రిత్య అయమీశ్వరఇతినిశ్చిత్యాహ॥అథో ఇతి॥ చె తఃచిత్తం-తదాదిభిఃనవితర్కగోచరంజగత్ - యదాశ్రయంయదధిష్ఠానం- యేనకరణేన అధిష్ఠాత్రాయతో బుద్ధివృత్త్యభివ్యక్తాత్ -నన్విదమనితర్క్యంభవతు-తత్పదంకీదృక్ - అతఆహ -సుదుర్విభావ్యమితి-ఇదమత్యంతమచింత్యమిత్యర్థః॥ము॥ అథతస్మిన్ తాదాత్మికతత్త్వబుద్ధ్యాహ॥అథో ఇతి॥ చేతశ్శబ్దో బుద్ధిపరః-మనఃకర్మ మనోవ్యాపారః- చెతఆదిభిః-యథావ త్-యథాతథేత్యర్థః-నవితర్కగోచరం-అథోజగత్-యదాశ్రయం యదాధేయం-యతఃయస్మాత్ -పంచమ్యంతపదసామర్థ్యాదుత్పద్యతఇతిలభ్యతే, యేనసర్వంనియమ్యతేఇత్యపిలభ్యతే-ప్రలీయతేప్రలీనంభవతి-యత్రేత్యధ్యాహారః-ప్రతీయతఇతిపాఠేయతఃప్రతీయతే-వ్యజ్యతేఉత్పద్యతఇత్యర్థః-సుదుర్విభావ్యమప్రతర్క్యం తత్ -పద్యతఇతిపదం-దివ్యాత్మస్వరూపం ప్రణతాస్మీతి॥౪౩॥ఏవంప్రపంచప్రతీత్యాఽన్వితంతత్త్వం-పునర్జీవసంసృతిహేతుమాయాశ్రయత్వేనానుసంధత్తేత్యాహ॥అహమితి॥యశోదానామాహం-అసౌమమపతిః-అముష్యవ్రజేశ్వరస్య అఖిలావిత్తపాఅఖిలవిత్తాధిష్ఠాత్రీ- అహంసతీజాయా-ఏషకృష్ణో మేసుతః-గోప్యాదయశ్చమదీయాః-ఇత్యేవంకుమతిః-యన్మాయయా- సఏవమేశరణమితి॥ము॥ యత్సంకల్పేనమమైతావతీసంసారభ్రాంతిః- సఏవమేగతిరిత్యాహ॥ అహమితి॥ మమాసౌనందఃపతిః ఏషమేసుతః- సగోపాఃసహ గోధనాశ్చగోప్యః - మెమదీయాఇత్యర్థః - సతీఅహంవ్రజేశ్వరస్యనందస్య - అఖిలవిత్తపాసమస్తద్రవ్యగోప్త్రీ- అస్మీత్యర్థః - యన్మాయయాయత్సంకల్పేన - ఇత్థంకుమతిరితి - భవామీతిశేషః - సమేగతిః - అస్తీత్యర్థః ॥ ౪౪॥

మార్భకస్యయఃకశ్చనౌత్పత్తికఆత్మయోగః॥౪౨॥అథో యథావన్నవితర్కగోచరంచేతోమనఃకర్మవచోభిరంజసా। యదాశ్రయంయేనయతఃప్రతీయతేసుదుర్విభావ్యంప్రణతాస్మితత్పదమ్॥౪౩॥ అహంమమాసౌపతిరేషమేసుతోవ్రజేశ్వరస్యాఖిలవిత్తపాసతీ। గోప్యశ్చగోపాస్సహగోధనాశ్చమేయన్మాయయేత్థంకుమతిస్సమేగతిః॥౪౪॥ ఇత్థంవిదితతత్త్వాయాంగోపికాయాంసఈశ్వరః। వైష్ణవీంవ్యతనోన్మాయాంపుత్రస్నేహమయీంవిభుః॥ ౪౫॥ సద్యోనష్టస్మృతిర్గోపీసారోప్యారోహమాత్మజం। ప్రవృద్ధస్నేహకలిలహృదయాసీత్పురాయథా ॥ ౪౬ ॥ త్రయ్యాచోపనిషద్భిశ్చ సాంఖ్యయోగైశ్చసాత్త్వతైః । ఉపగీయమానమాహాత్మ్యం హరింసామన్యతాత్మజమ్॥ ౪౭ ॥ రాజా॥ నందఃకిమకరోద్బ్రహ్మన్ శ్రేయఏవంమహోదయం।యశోదాచమహాభాగాపపౌయస్యాస్స్తనంహరిః॥౪౮॥ పితరౌనాన్వవిందేతాంకృష్ణోదారార్భకేహితం । గాయంత్యద్యాపికవయోయల్లోకశమలాపహం॥ ౪౯॥ శ్రీశుకః॥ ద్రోణోవసూనాం

ఇత్థమితి॥ వైష్ణవీంస్వీయాం॥ము॥ప్రజాస్నేహమయీంపుత్రస్నేహమయీం- వైష్ణవీంస్వీయామిత్యర్థః॥౪౫॥సద్యఇతి॥ ప్రవృద్ధేనస్నేహేన-కలిలంవ్యాప్తంహృదయంయస్యాస్సా-పురేవాసీత్॥ము॥ప్రవృద్ధస్నేహేన- కలిలంవ్యాప్తంహృదయంయస్యాస్సా-నష్టామతిఃతత్త్వస్మరణం-యస్యాస్సా - ఆరోహమంకమారోప్య- యథాపురాపూర్వవదేవ,ఆస॥ ౪౬॥ మాయాబలోద్రేకమాహ ॥ త్రయ్యేతి॥ త్రయ్యాఇంద్రాదిరూపేణఉపనిషద్భిబ్రహ్మేతి-సాంఖ్యైఃపురుషఇతి-యోగైః పరమాత్మేతి-సాత్త్వతైఃభగవానితి-ఉపగీయమానంమాహాత్మ్యంయస్యతం॥ ము॥ తన్మాయావైభవంప్రకటయితుమాహ॥ త్రయ్యేతి॥ త్రయ్యాఅపూర్వభావరూపయా- తత్తత్కర్మారాధ్యత్వేన-ఉపనిషద్భిబ్రహ్మభావైః - సర్వకారణత్వాదినాసాంఖ్యైఃపురుషత్వేన- యోగైఃసర్వోపాస్యత్వేన- సాత్త్వతైఃపరమైకాంతిభిః - ప్రాప్యప్రాపకతయాచ-ఉపగీయమానంమాహాత్మ్యం-యస్యతం - హరిమాత్మజం - మన్యతేత్యహోతన్మాయామాహాత్మ్యమితిభావః ॥ ౪౭॥ ఈతివిస్మయేనపృచ్ఛతి ॥ నందఇతి ॥ మహోదయంమహాన్ ఉదయఉద్భవోయస్మిన్ తత్ ॥ ము॥ యశోదానందయోస్తాదృశభాగ్యాతిశయంశ్రుత్వా-ఆత్మాశ్చర్యేణపృచ్ఛతి ॥నందఇతి॥ మహాన్ శ్లాఘ్యః ఉదయోయస్యతత్॥ ౪౮॥ పితరావితి॥ యయోఃప్రసన్నోవతీర్ణః-తౌపితరావపి- యంనాన్వవిందేతాంనప్రాప్నువతాం - కృష్ణస్యోదారంమహత్ అర్భకేహితంబాలలీలాం - యచ్ఛకవతాగాయంతి - తత్ - యోగినోవిందంతి- సకింశ్రేయఃఅకరోదితి ॥ ము ॥ కృష్ణః ప్రసన్నోయయోరవతీర్ణః- తౌపితరౌదేవకీవసుదేవౌచ- నాన్వవిందేతాంనాలభేతాం- ఉదారంకృష్ణచేష్టితమితి పాఠః-ఉదారంసకలఫలప్రదాతృకృష్ణస్యఅర్భకస్యచేష్టితం-బాలచేష్టితంకృష్ణరామార్భకేహితమితిపాఠే- కృష్ణరామావేవార్భకౌ - తయోఃఈహితమిత్యర్థః - యల్లోకనమలాపహమితిపాఠః- యల్లోకనం - యస్యకృష్ణస్యవిలోకనం - మలాపహంపాపహరం

కవయః-అద్యాపి గాయంతి- తత్కృష్ణో దారార్భకేపితం- పితరావపినాన్వవిందేతాం-శత్ యోవిందత సకిం శ్రేయఆశ గోదితియోజనా- యల్లోకశమలాపహమితి పాఠే-యదిహితంలోకశమలాపహం- గాయంతితదిత్యర్థః॥౪౬॥ద్రోణఇతి బ్రహ్మణఆదేశాన్ గోపాలనాదిలక్షణాన్॥ము॥బ్రహ్మణఆదేశాన్ గోరక్షణాదీన్-కరిష్యమాణః - తంబ్రహ్మాణం॥౫౦॥ము॥ జాతయోరితి॥ జాతేయోనావితిపాఠః- భువియోనౌమర్త్యయోనౌ- జాతేఅవతీర్ణఇత్యర్థః- జాతయోర్నౌఇతిపాఠేభు విజాతయోరావయోరిత్యర్థః-హరౌభక్తిస్స్యాదితివరప్రార్థనా॥౫౧॥అస్త్వితి॥సఏవేహద్రోణోజజ్ఞేసచనందఇతిఖ్యా తః-సాధరాయశోదాభవత్॥౫౨॥తతఇతి॥గోపగోపీనామపివస్తుస్వభావాదస్త్యేవభక్తిః- తయోఃపునస్నితరామితి॥౫౩॥ కృష్ణఇతి॥స్వలీలయాపుత్రభావానుకారిణ్యా॥౫౪॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥నవమేపయఉత్సిక్తంగత్వాగోప్యథతత్కృతం। విలోక్యభాండభంగాదికృష్ణందామ్నాబబంధతం॥ తత్రపాదరాశ్రితంవి శ్వందృష్ట్వావిస్మితచేతసః। బంధనద్వ్యంగుళాపూర్త్యాపూర్ణతాసోన్వదర్శయత్॥ ఏకదేతి॥స్వయందధినిర్మమం

పరివరోధరయాసహభార్యయా। కరిష్యమాణఆదేశాన్ బ్రహ్మణస్తమువాచహ॥ ౫౦॥ జాతయోర్నౌ మహాదేవేభువివిశ్వేశ్వరేహరౌ।భక్తిస్స్యాత్పరమాలోకేయయాఞ్జో దుర్గతింతరేత్॥౫౧॥అస్త్విత్యు క్తస్సఏవేహ వ్రజేద్రోణోమహాయశాః। జజ్ఞేనందఇతిఖ్యాతో యశోదాసాధరాభవత్॥ ౫౨॥ తతోభ క్తిర్భగవతిపుత్రభూతేజనార్దనే। దంపత్యోర్నితరామాసీద్గోపగోపీషుభారత॥ ౫౩॥ కృష్ణోబ్రహ్మణ ఆదేశంసత్యంకర్తుంవ్రజేవిభుః।సహరామోవసంశ్చక్రేతేషాంప్రీతింస్వలీలయా॥ ※

ఇతిశ్రీమద్భాగవతె దశమస్కంధే-అష్టమోధ్యాయః-

బాదరాయణిః॥ఏకదాగృహదాసీషుయశోదానందగేహినీ।కర్మాంతరనియుక్తాసునిర్మమంథస్వయందధి ౧॥యానియానీహగీతానితద్బాలచరితానిచ। దధినిర్మంథనేకాలేస్మరంతీతాన్యగాయత॥౨॥క్షౌమంవా సః పృథుకటితటేబిభ్రతీసూత్రనద్ధం పుత్రస్నేహస్నుతకుచయుగం జాతకంపంచసుభ్రూః। రజ్జ్వాక ర్షశ్రమభుజచలత్కంకణౌ కుండలేచస్విన్నంవక్త్రంకబరవిగళన్మాలతీనిర్మమంథ॥ ౩॥ తాంస్తన్యకా మఆసాద్యమథ్నంతీంజననీంహరిః। గృహీత్వాదధిమంథానంన్యషేధత్ప్రీతిమావహన్॥ ౪॥ తమంకమా రూఢమపాయయత్ స్తనంస్నేహస్నుతంసస్మితమీక్షతీముఖం। అతృప్తముత్సృజ్యజవేనసాయయావుత్సిచ్యమా నేపయసిత్వధిశ్రితే॥ ౫ ॥సజాతకోపస్ఫురితారుణాధరంసందశ్యదద్భిర్దధిమంథభాజనం। భిత్త్వా మృషాశ్రుర్దృషదశ్మనారహోజఘాసహైయంగవమంతరంగతః॥ ౬॥ఉత్తార్యగోపీసుశ్రితంపయః పునఃప్రవిశ్యసందృశ్యచదధ్యమత్రకం। భగ్నంవిలోక్యస్వసుతస్యకర్మతజ్జహాసతంచాపినతత్రపశ్యతీ॥ ౭॥ ఉలూఖలాంఘ్రేరుపరివ్యవస్థితంమర్కాయకామందదతంశుచిస్థితం। హైయంగవంచౌర్యవిశం కితేక్షణంనిరీక్ష్యపశ్చాత్సుతమాగమచ్ఛనైః॥ ౮॥ తామాత్తయష్టింప్రసమీక్ష్య సత్వరస్తతోవరుహ్యాపస సారభీతవత్। గోప్యన్వధావన్నయమాపయోగినాంక్షమంప్రవేష్టుంతపసేరితంమనః॥౯॥అన్వంచమా నాజననీ బృహచ్చలచ్ఛ్రోణీభరాక్రాంతగతిస్సుమధ్యమా। జవేనవిస్రంసితకేశబంధనచ్యుతప్రసూ

న॥౧॥ యానీతి॥ తదాచాగాయతేఽచకారస్త్వర్థః ॥౨॥క్షౌమమితి॥ సూత్రనద్ధంకాంచీబద్ధంరజ్జ్వోర్వాకర్షణశ్రమః- యయోస్తౌభుజయోశ్చలంతౌకంకణౌచ - కబరాద్విగళంత్యోమాలత్యోయస్యాస్సా॥ ౩॥ ౪॥ తమితి॥ అధిశ్రితేచుల్ల్యామా రోపితే- ఉత్సిచ్యమానేఅతితాపేనబహిర్నిర్గచ్ఛతీసతీత్యర్థః॥౫॥ సజాతేతి ॥ దృషదశ్మలాశిలాపుత్రేణ కేషపుత్త్ర నేత్య ర్థః॥అంతరంగృహమధ్యంగతఃగహమేకాంతేహైయంగవంనవనీతమభక్షయత్॥౬॥ ఉత్తార్యేతి॥సుశ్రితంసుతప్తం - ద ధిమంథనస్థానం-ప్రవిశ్య-భిన్నంసందృశ్యదృష్ట్వా॥౭॥ఉలూఖలేతి॥ ఉలూఖలాంఘ్రేఃపరివర్తితస్యోలూఖలస్యోపరిస్థిత్వా చౌర్యేణవిశంకితేచంచలేఈక్షణేయస్యతంమర్కాయమర్కటాయ .మర్కశబ్దోత్రమార్జారాదీనాముపలక్షకః-యు ద్వామర్కాయనవనీతం-తదర్థమాగతాయసఖీజనాయేత్యర్థః॥౮॥తామితి॥తపసాప్రేరితంతదాకారితాం నీతం అతఏవప్రవేష్టుంక్షమమితి॥౯॥ అన్వంచమానేతి॥అన్వంచమానాఏవంకృష్ణమనుగచ్ఛంతి - బృహచ్చలంత్యో శ్రోణ్యోభరేణఆక్రాంతా స్తబ్ధాగతిర్యస్యాస్సా - విస్రంసితాత్ శిథిలీకృతాత్ కేశబంధాత్చ్యుతైః - ప్రసూ

నైరనుగతిరనుగమనంయస్యాస్సా - యద్వాజవేనకంపితాత్కేశబంధాత్ - పునఃపునఃపతితాని ప్రసూనాని - అనుప శ్చాత్ - గతిర్యస్యాస్సా-పరామృశత్ధృతవతీ ॥ ౧౦ ॥ కృతాగసమితి॥అంజన్మషిణీఅంజంతీ - సవర్ణత్ర్రప్రసరంతీమ షీకజ్జలంయయోస్తే - అంతమర్జాక్షిణీత్యపిపాఠాంతరం అక్షిణీస్వపాణినాకషంతం సమ్మర్దయంతం భీషయంతీభీ షయంతీ - హ్రీస్వంభాందసం-భయముత్పాదయంతీ- అవాగురత్ అభర్త్సయత్ - అపాగురదితిపాఠాంతరే అప గురణంవనసాత్రోహచింతనమకరోదిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ త్యక్త్వేతి ॥ ఇయేషఐచ్ఛత్-అతద్వీర్యకోవిదాత్ప్రభావా నభిజ్ఞా ॥ ౧౨ ॥ అకోవిదత్వమేవాహపంచభిశ్లోకైః ॥ నచాంతరితి॥బంధనంహిబహిఃపరివృతేనదామ్నా - అంతరా వృతస్యనభవతి - తథా - పూర్వాపరవిభాగవతోవస్తునః - పూర్వంరామతోధృత్వా- పరితఃపరివేష్టనేనభవతి నత్వే తదస్తీత్యాహ - నచాంతరితి-కించ-వ్యాపకేనవ్యాప్యస్యబంధోభవతి - తచ్చవిపరీతమిత్యాహ - పూర్వాపరమితి. కించ - తద్వ్యతిరిక్తస్యచాభావాన్నబంధఇత్యాహ జగచ్చయఇతి ॥ ౧౩ ॥ తమితి । తంమత్యర్ణలింగం-అధోక్షజంఆత్మజం- మత్వా-బబంధేతి ॥ ౧౪ ॥ తదితి ॥ ద్వ్యంగులోనందామ్నాభ్యామంగులీభ్యామూనమపూర్ణం॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ఏవమితి స్మితంకుర్వంతీనాంమధ్యే - స్వయమపిహసంతీ-విస్మయమాప ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ నచైవంస్వాతంత్ర్యభంగఇత్యాహ॥ ఏవమితి ॥ సేశ్వరంబ్రహ్మేంద్రాదీశ్వరసహితమిదంవిశ్వం- యస్యవశే - యదధీనమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ భగవత్ప్రసా దమన్యైరపిదుర్లభంతె ఇదంత్వతిచిత్రమితి-సరోమాంచితమాహ ॥ నేతి ॥ విరించః - పుత్రోపి భవఃస్వాత్మాపి-శ్రీర్జాయా

> నానుగతిః పరామృశత్॥౧౦॥ కృతాగసంతంప్రరుదంతమక్షిణీ కషంతమంజన్మషిణీస్వపాణినా।ఉద్వీ
> క్షమాణంభయవిహ్వలేక్షణంహస్తేగృహీత్వాభిషయంత్యవాగురత్॥ ౧౧॥ త్యక్త్వాయష్టిం సుతంభీతం
> విజ్ఞాయార్భకవత్సలా । ఇయేషకిలతంబద్ధుందామ్నాతద్వీర్యకోవిదా॥౧౨॥ నచాంతర్నబహిర్యస్యన
> పూర్వంనాపిచాపరమ్ । పూర్వాపరంబహిశ్చాంతర్జగతోయోజగచ్చయః॥౧౩॥ తంమత్వాత్మజమవ్య
> క్తంమర్త్యలింగమధోక్షజం।గోపికోలూఖలేదామ్నాబబంధప్రాకృతంయథా॥౧౪॥తద్దామబధ్యమాన
> స్యస్వార్భకస్యకృతాగసః।ద్వ్యంగులోనమభూత్తేనసందధేఽన్యచ్చగోపికా॥ ౧౫ ॥ యదాసీత్తదపిన్యూ
> నంతేనాన్యదపిసందధే। తదపిద్వ్యంగులంన్యూనంయద్యదాదత్తబంధనమ్॥ ౧౬॥ ఏవంస్వగేహదామా
> నియశోదాసందధత్యపి। గోపీనాంసుస్మయంతీనాంస్మయంతీవిస్మితాభవత్॥ ౧౭॥ స్వమాతుస్స్విన్నగా
> త్రాయావిస్రస్తకబరస్రజః। దృష్ట్వాపరిశ్రమంకృష్ణఃకృపయాసీత్స్వబంధనే ॥ ౧౮ ॥ ఏవంసందర్శితా
> హ్యంగహరిణాభృత్యవశ్యతా । స్వవశేనాపికృష్ణేనయస్యేదంసేశ్వరంవశే॥౧౯॥ నేమంవిరించోనభవో
> నశ్రీరప్యంగసంశ్రయా । ప్రసాదంలేభిరేగోపీ యత్తత్ప్రాపవిముక్తిదాత్॥ ౨౦ ॥ నాయంసుఖాపోభ
> గవాన్దేహినాంగోపికాసుతః జ్ఞానినాంచాత్మభూతానాంయథాభక్తిమతామిహ ॥ ౨౧ ॥ కృష్ణస్తుగృ
> హకృత్యేషువ్యగ్రాయాంమాతరిప్రభుః।అద్రాక్షీదర్జునౌపూర్వంగుహ్యకౌధనదాత్మజౌ ॥ ౨౨ ॥ పు

యాపి॥ము॥ యద్యపి కేచిద్భగవదనుగ్రహంలభంతే - తథాప్యేతత్సదృశంనకేపీతిహపార్శ్వభ్యాఖ్యామాహ॥నేమమితి॥ విరించస్సృష్టికర్తాపుత్రోపి-తత్ప్రసాదాహాఏవ - భవస్తారకబ్రహ్మోపాసకోభక్తస్తథైవ - అంగసంశ్రయాని త్యానపాయినీశ్రీః సర్వస్యైభవహేతుభూతాదేవీచ తథైవ.తథాచ-శ్రీర్విరించోభవశ్చేత్యేతే - విముక్తిదాద్భగవతః- ప్రసాదంనలేభిరఇతిన-కింతు - గోపీయంప్రసాదంప్రాప - తమిమంనలేభిరఇతియోజనా - అత్రచతుర్విధపురుషార్థ ప్రదస్యభగవతః ప్రసాదస్య - పరమఫలమాత్యంతికదుఃఖనివృత్తిపూర్వకపరమానందప్రాప్తిలక్షణోమోక్షః- తతో ప్యధికోయంగోప్యాతత్ప్రసాదః - యదేతాదృశముక్తిప్రసాదో భగవానేవసాక్షాదస్యాఃగ్రహణానుగ్రహాదివిష యపర్యంతవిధేయత్వోజ్జ్వలమాత్మజత్వమవాపయదితి-గోపీ - యంప్రసాదంప్రాప - విముక్తిదాదిత్యేతత్సందర్భాభిప్రా యః- నేదమితి-యత్తత్ప్రాపేతిచపాఠే - గోపీప్రసాదంప్రాపేతియత్ - తదితరం-విరించాదయోపినలేభిరఇత్యన్వయః॥ ౨౦॥ఫలితమాహ॥ నాయమితి దేహినాందేహాభిమానినాంతాపసాదీనాంజ్ఞానినాం-నివృత్తాభిమానినామపీతి॥ముతథా చభక్తానామేవాయంసులభః-నాన్యేషామిత్యాహ॥నేతి॥ఆత్మభూతానాంస్వస్వరూపానాంతద్వద్వయసేయానామిత్యర్థః- ఆ త్మస్వయమేవపోతస్తరణసాధనంయేషామితివా ఆత్మబోధానామితిపాఠేపరమాత్మసాక్షాత్కారవతామిత్యర్థఃసు ఖాపఇతిపాఠేసుఖప్రాప్యఃసుబోధఇతిపాఠేసుఖేనబోద్ధుంశక్యః॥ ౨౧॥భక్తైర్బద్ధస్యాప్యన్యమోచకత్వం[?]ప్రస్తౌ[?]

హ॥ కృష్ణఇతి॥ వ ॥ స్వయంబద్ధోపి - భగవాన్ పరబంధనమోచకత్వం నజహాతీత్యభిప్రాయేణాహ కృష్ణస్త్వితి ॥ ౨౨॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా- ౨౩॥

శ్లో॥దశమేపాతయద్రాజన్నంతరా కుమశార్జునౌ తత్ర తాభ్యాం చ దేవాభ్యాం కృష్ణస్తుత ఇతీర్యతే ॥ కథ్యతామితి॥ యద్విగర్హితం కర్మ-యేనవా-దేవర్షేర్భాగవతోత్తమస్యాపి తమః శాపః తత్తదుచ్యతా మితి॥౧॥౩॥అంతరితి॥గంగాయాం-అంతర్మధ్యే కథంభూతే అంభోజానాం వనాని- తేషాం రాజయః- తాః విద్యంతే యస్మిన్ తస్మిన్ ॥౪॥ యదృచ్ఛయేతి॥దృష్ట్వాచ-తస్మిన్ అపశ్యత్-క్షీబాణౌ మత్తౌ-సమబుధ్యత॥౫॥ కుతఇత్యత ఆహ॥తమితి॥౬॥ తావితి॥ అనుగ్రహార్థాయ-అనుగ్రహశ్చ మదనాశః - అర్థశ్చ శ్రీకృష్ణదర్శనం-తదర్థమిదం వక్ష్యమాణం॥ ౭॥ నహీతి॥ జుష్టాన్ ప్రియాన్ విషయాన్-జుషతస్సేవమానస్య పుంసః-శ్రీమదాంధస్య అభిజాత్యాదిః సత్కులవిద్యాదిజనితో మదః-అన్యోవా - రజోగుణః రజః-కార్యం-హాస్య- స్త్రీద్యూతాదిరూపః-నహితథా బుద్ధిభ్రంశః-బుద్ధింభ్రంశయతీతి తథా॥౮॥కింతు శ్రీమద ఏవేతి - తదేవాహ॥హన్యంతఇతి॥ యత్ర శ్రీమదే ఇమం నశ్వరం దేహం - అజరామృత్యు-అజరం అమృత్యుం చ యథా తథా - మన్యమానైః

పురా నారదశాపేన వృక్షతాం ప్రాపితౌ మదాత్ । నలకూబరమణిగ్రీవావితి ఖ్యాతౌ శ్రియాన్వితౌ॥ ౨౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-నవమోఽధ్యాయః.

రాజా॥ కథ్యతాం భగవన్నేతత్తయోః శాపస్య కారణం । యత్తద్విగర్హితం కర్మ దేవర్షేర్యేన వా తమః॥ ౧॥ శ్రీశుకః॥ రుద్రస్యానుచరౌ భూత్వా సుదృప్తౌ ధనదాత్మజౌ । కైలాసోపవనే రమ్యే మందాకిన్యాం మదోత్కటౌ॥ ౨॥ వారుణీం మదిరాం పీత్వా మదాఘూర్ణితలోచనౌ । స్త్రీజనైరనుగాయద్భిశ్చేరతుః పుష్పితే వనే॥౩॥ అంతః ప్రవిశ్య గంగాయామంభోజవనరాజిని । చిక్రీడతుర్యువతిభిర్గజావివ కరేణుభిః॥ ౪॥ యదృచ్ఛయా చ దేవర్షిర్భగవాంస్తత్ర నారదః। అపశ్యద్గుహ్యకౌ దృష్ట్వా క్షీబాణౌ సమబుధ్యత॥ ౫॥ తం దృష్ట్వా వ్రీడితా దేవ్యో వివస్త్రాః శాపశంకితాః । వాసాంసి పర్యధుః శీఘ్రం వివస్త్రౌ నైవ గుహ్యకౌ॥ ౬॥తౌ దృష్ట్వా మదిరామత్తౌ శ్రీమదాంధౌ సురాత్మజౌ । తయోరనుగ్రహార్థాయ శాపం దాస్యన్నిదం జగౌ॥ ౭॥ నహ్యన్యో జుషతో జోషాన్ బుద్ధిభ్రంశో రజోగుణః। శ్రీమదాదాభిజాత్యాదిర్యత్ర స్త్రీ ద్యూతమాసవః । ౮॥ హన్యంతే పశవో యత్ర నిర్దయైరజితాత్మభిః। మన్యమానైరిదం దేహమజరామృత్యు నశ్వరమ్॥ ౯॥ దేవసంజ్ఞితమప్యంతే కృమివిడ్భస్మసంజ్ఞితం। భూతధ్రుక్ తత్కృతే స్వార్థం కిం వేద నిరయో యతః॥ ౧౦॥ దేహః కిమన్నదాతుః స్వం నిషేక్తుర్మాతురేవ వా। మాతుః పితుర్వా క్రేతుర్వా బలినోఽగ్నేశ్శునోపి వా॥ ౧౧॥ ఏవం సాధారణం దేహమవ్యక్తప్రభవాప్యయం। కో విద్వానాత్మసాత్కృత్వా హంతి జంతూనృతేఽసతః॥ ౧౨॥ అసతః శ్రీమదాంధస్య దారిద్ర్యం పరమాంజనం। ఆత్మౌపమ్యేన భూతాని దరిద్రః పరమీక్షతే॥ ౧౩॥ యథా కంటకవిద్ధాంగో జంతోర్నేచ్ఛతి తాం వ్యథాం। జీవసామ్యం గతో లింగైర్న తథా విద్ధకంటకః॥౧౪॥ దరిద్రో నిరహంస్తంభో ముక్తః సర్వమదైరిహ । కృచ్ఛ్రం యదృచ్ఛయాప్నోతి తద్ధి తస్య పరం తపః॥౧౫॥ నిత్యం క్షుత్క్షామదేహస్య దరిద్రస్యాన్నకాంక్షిణః । ఇంద్రియాణ్యనుశుష్యంతి హింసాపి వినివర్తతే॥౧౬॥ దరిద్రస్యైవ యుజ్యంతే సాధవస్సమదర్శినః । సద్భిః క్షిణోతి తత్తర్షం తత ఆరాద్విశుధ్యతి॥౧౭॥ సాధూ

౮॥ దేవేతి॥ నర దేవభూదేవసంజ్ఞితమపి-శ్వాదిభిర్భక్షితం- విట్సంజ్ఞితం దగ్ధం భస్మసంజ్ఞితం అన్యథా క్రిమిసంజ్ఞితం-తత్కృతే తదర్థం-యో భూతధ్రుక్ భూతద్రోహీ - యతో భూతద్రోహాన్నిరయో భవతి-సకిం స్వార్థం వేద- నైవ వేదేత్యర్థః॥ ౧౦॥ ఇదానీం దేహే అహంభావో నఘటత ఇత్యాహ॥దేహ ఇతి॥నిషేక్తుః పితుః. మాతుర్వా-మాతుః పితుః మాతామహస్యవా - పుత్రికాపుత్రీకరణే ॥ ౧౧ ॥ ఏవమితి ॥ అవ్యక్తప్రభవాప్యయం - అవ్యక్తాత్ప్రభవ స్తస్మిన్నేవాప్యయో యస్యతం - ఆత్మసాత్కృత్వా ఆత్మీయమితిమత్వా - అసతో మూఢాదృతే॥ ౧౨॥ ఏవం శ్రీమదవిచేష్టితముక్త్వా తత్ప్రతీకారం నిర్దిశన్నాహ ॥ అసతఇతి॥పరం శ్రేష్ఠం - దారిద్ర్యమేవ కేవలమితివా - కుతఇత్యత ఆహ - ఆత్మౌపమ్యేనేతి-తతో నద్రుహ్యతీతిభావః॥౧౩॥సదృష్టాంతమాహ॥యథేతి॥ముఖమ్లానాదిలింగైః- సర్వేషాం జీవానాం సుఖదుఃఖే సమే ఇతి జ్ఞాతవానిత్యర్థః॥ ౧౪॥ కించ-దారిద్ర్యమేవ మోక్షమపి సాధయతీత్యాహ - శ్లోకచతుష్టయేన॥దరిద్రఇతి॥ నిరహంస్తంభః నిర్గతః అహంకారరూపః స్తంభో యస్మాత్స॥౧౫॥దరిద్రస్యేతి॥ యుజ్యంతే స్వత ఏవ సంగచ్ఛంతే పక్షాంత్సన్నాం-

ఆరాచ్ఛీఘ్రం॥ ౧౭॥ ననుసాధూనామపిధనికఏవప్రియస్స్యాత్- నదరిద్రఇతి- తత్రాహ॥ సాధూనామితి॥ ౧౮॥ ఉపే
క్ష్యైరితి॥ధనేన స్తంభోగర్వోయేషాంతైః॥౧౯॥ తదితి॥ తమోమదంఅజ్ఞానకృతంమదం॥౨౦॥ యదితి॥ తమప్లుతౌతమో
వ్యాప్తౌ॥౨౧॥ అతఇతి॥ అనుగృహ్ణాతి-స్యాతాంనైశమిత్యాదినా మత్ప్రసాదేనస్మృతిఃస్యాత్॥ ౨౨॥ వాసుదేవస్యేతి
స్వర్లోకతాందేవత్వంపునర్లబ్ధ్వామదనుగ్రహాల్లబ్ధభక్తౌభవిష్యతఇతి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ప్రస్తుతమాహ॥ ఋషేరితి॥అస్మిన్
శ్లోకేపూర్వశ్లోకేచాత్ర రాధిక్యమార్షం॥౨౫॥కిమితి॥ సత్యంకతిఽప్యంతత్రాహ॥దేవర్షిరితి॥యద్యతఃతత్తతఃకర్మాత్
లక్ష్యయద్గీతం॥౨౬॥ఇతీతి॥ యమయోర్యమళయోఃసహజాతయోరిత్యర్థః-ఆత్మని ర్వేశమాత్రేణ-ఆత్మనఃకృష్ణస్య తన్మ
ధ్యప్రవేశమాత్రేణ- అన్వంచత్తదులూఖలమితిపాఠేఅనుపశ్చాత్పృష్ఠభాగేఅంచత్ శోభమానమిత్యర్థః॥ ౨౭॥ బాలేనే
తి॥ అన్వంచతీత్యన్వక్-తత్రహేతుః- దామోదరేణేతి-అతఏవ తిర్యక్కర్షయతా- తేనఉత్కలితాంఘ్రిబంధో-ఉత్క
లితఃఉత్పాటితః - అంఘ్రిబంధోమూలబంధో యయోస్తౌ- పరమస్యశ్రీకృష్ణస్య - విక్రమితేనాతివేపః కంపోయేషుతే-
స్కంధప్రవాళవిటపాయయోస్తౌ॥ ౨౮॥ తత్రేతి॥ కకుభః ప్రతిసర్వతః-స్ఫురంతావిత్యర్థః- యద్వా- దిశఃప్రకాశయం
తావితి - అథవా - కకుభస్ఫురంతావిత్యేకపదం - కకుభయోరర్జునవృక్షయోః స్ఫురంతౌ ప్రథమం ఛాయారూపే

నాంసమచిత్తానాంముకుందచరణైషిణాం । దర్శనాంతోభవేద్భ్రంశః పుంసోఽక్ష్ణోస్సవితుర్యథా॥ ౧౮॥
ఉపేక్ష్యైఃకింధనస్తంభైరసద్భిరసదాశ్రయైః॥ ౧౯ ॥ తదహంమత్తయోర్మాధ్వ్యావారుణ్యాశ్రీమదాం
ధయోః। తమోమదంహనిష్యామి స్త్రైణయోరజితాత్మనోః॥ ౨౦॥ యదిమాలోకపాలస్యపుత్రౌభూ
త్వాతమఃప్లుతౌ।నవివాససమాత్మానంవిజానీతస్సుదుర్మదౌ॥౨౧॥అతోఽర్హతః స్థావరతాంస్యాతాంనై
వంయథాపునః । స్మృతిస్స్యాన్మత్ప్రసాదేనతత్రాపిమదనుగ్రహాత్॥ ౨౨॥ వాసుదేవస్యసాన్నిధ్యంల
బ్ధ్వాదివ్యశరచ్ఛతే।వృత్తేస్వర్లోకతాంభూయోలబ్ధభక్తౌభవిష్యతః॥ ౨౩॥ఏవముక్త్వాదేవర్షిర్గ
తోనారాయణాశ్రమం। నలకూవరమణిగ్రీవావాసతుర్యమలార్జునౌ ॥ ౨౪॥ ఋషేర్భాగవతము
ఖ్యస్యసత్యంకర్తుంవచోహరిః । జగామశనకైస్తత్ర యత్రాస్తాంయమలార్జునౌ॥ ౨౫॥ దేవర్షిర్మే
ప్రియతమోయదిమౌధనదాత్మజౌ।తత్తథాసాధయిష్యామి యద్గీతంతన్మహాత్మనా॥౨౬॥ ఇత్యంతరేణా
ర్జునయోఃకృష్ణస్తుయమయోర్యయౌ । ఆత్మనిర్వేశమాత్రేణతిర్యగ్గతముల్ఊఖలమ్॥ ౨౭॥ బాలేననిష్క
ర్షయతాన్వగులూఖలంతద్దామోదరేణతరసోత్కలితాంఘ్రిబంధౌ । నిష్పేతతుఃపరమవిక్రమితాతివే
పస్కంధప్రవాళవిటపౌకృతచండశబ్దౌ॥ ౨౮॥ తత్రశ్రియాపరమయాకకుభఃస్ఫురంతౌసిద్ధావుపేత్యకు
జయోరివజాతవేదాః।కృష్ణంప్రణమ్యశిరసాఖిలలోకనాథంబద్ధాంజలీవిరజసావిదమూచతుస్స్మ॥ ౨౯॥

—(*)శాపవినిర్ముక్తనలకూబరమణిగ్రీవకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః(*)—

గుహ్యకౌ॥ కృష్ణకృష్ణమహాయోగిన్ త్వమాద్యఃపురుషఃపరః। వ్యక్తావ్యక్తమిదంవిశ్వంరూపంతేబ్రాహ్మ
ణావిదుః॥౩౦॥ త్వమేకస్సర్వభూతానాం దేహాస్వాత్మేంద్రియేశ్వరః॥ ౩౧॥ త్వమేవకాలోభగవాన్ వి

ణప్రతిఫలంతావితి॥శ్లోకం॥ఇంద్రస్తుకకుభోఽర్జునఇతినిఘంటుః కుజయోఃవృక్షయోః- స్థితోఽగ్నిర్యథామూర్తిమానుపైతి-
తథోపేత్యవిరజసౌనిర్మలౌధనదసుతౌ॥౨౯॥ గోపాలంమాంయువాందేవాకిమితిప్రణమతఇతిచేత్తత్రాహతుః॥ కృష్ణే
తి-హేకృష్ణహేకృష్ణమహాయోగిన్-అచింత్యప్రభావత్వం- నగోపాలః-కింతు- పరఃపురుషః- యతః- అద్యఃకారణభూ
తః-తత్రాపిననిమిత్తమాత్రం-కింతూపాదానమపి- త్వమేవేత్యాశయేనతుష్టువతుః- వ్యక్తావ్యక్తమితి. స్థూలసూక్ష్మమి
దంతేరూపంవిదుః బ్రాహ్మణావిదురితిపాఠే.బ్రాహ్మణాస్తత్త్వజ్ఞాః॥ము॥ పూర్వమేవనారదానుగ్రహేణస్మృతిసం
భవాత్. తంబాలంభగవంతంనిశ్చిత్యాహతుః॥ కృష్ణేతి॥ మహాయోగిన్-అచింత్యవైభవ-అమోఘసంకల్పేతివా-త్వమా
ద్యఃప్రధానకారణభూతః -. పరఃపురుషఃపరంబ్రహ్మ - నతు ప్రాకృతబాలమాత్రమిత్యర్థః - నిమిత్తస్వరూపస్యో
పాదానకారణత్వయోగాత్తదనుగుణవిశేషమాహ-వ్యక్తావ్యక్తమితి-స్థూలంసూక్ష్మరూపమిత్యర్థః-ఇదంవిశ్వంచేత
నాచేతనాత్మకంజగత్-బ్రహ్మణోబృహత్త్వాదిగుణవిశిష్టస్యతే-రూపంశరీరం-విదుః- బ్రాహ్మణాఇతి పాఠే; తత్త్వజ్ఞాఇ
త్యర్థః॥౩౦॥ నియంతావిత్యేవేత్యాహతుః॥త్వమితి॥ దేహాఅసవఃప్రాణాఃఆత్మాఅహంకారః- ఇంద్రియాణిచ-తేషా
మీశ్వరః॥ము॥సర్వశరీరకత్వముక్త్వాప్రపంచయతి॥త్వమేకఇతి॥ సర్వభూతానాందేహే దేహాంతర్గతః సర్వాత్మహృదయ

కమలస్థః - పరమాత్మా స్వమేకం జీవశరీరకస్త్వమేక ఇత్యర్థః స్వాత్మకానాం స్వస్వానసాం - ఇంద్రియాణాం చక్షురాదీ నాంచ - ఈశ్వరో నియంతా - అతఏవ-తస్య హృషీకేశ సంజ్ఞా॥ శ్లో॥ హృషీకం విషయేంద్రియమితి ఘంటః - దేహాస్వా త్మేంద్రియేశ్వర ఇతి పాఠే - దేహానామసూనాం ఆత్మనామింద్రియాణాం చేశ్వర ఇత్యర్థః॥ ౩౦॥ నన్వస్య కాలో నిమిత్తం ప్రకృతిరుపాదానం. ప్రకృతేర్జాతో మహాన్ విశ్వాత్మతయా-పరిణమతే-పురుషః కర్తా నియంతా చ కిమత్రాహం- అతఆ హతుః సార్థేన॥ త్వమితి॥ యతో భగవానీశ్వరో విష్ణుస్త్వం- అతః కాలో నామ తవ లీలా ప్రకృతేశ్శక్తిః- పురుషోంశః మహాన్ కార్యం అతస్త్వమేవ సర్వమిత్యర్థః॥ ము॥ కాలః కాలశరీరక ఇత్యర్థః - మహాన్ ప్రకృతేః ప్రథమవికారః - సర్వత్రా సామానాధికరణ్యం శరీరశరీరిభావః బంధనం - ఏవముపాదానత్వం భగవతః ప్రతిపాద్య-తస్యైవాభిన్ననిమిత్తోపాదాన కారణత్వాన్నిమిత్తం చ స్వమేవేత్యాహతుః త్వమేవేతి - అధ్యక్షః అధిష్ఠాతా నిమిత్తకారణమిత్యర్థః- క్షేత్రాణి శరీరాణి తఏవ వికారాః-ప్రకృతిపరిణామాః-తత్కృత్ - వికారవిదిత్యపి పాఠః॥ ౩౨॥ నన్వహమేవ చేత్సర్వం తర్హి కీటాదిజ్ఞానేన మత్ జ్ఞానం కిం న భవతి భవతి చేత్సర్వోఽపి-బ్రహ్మవిత్స్యాదపి అహతుః॥ గృహ్యమాణైరితి॥ దృశ్యత్వేన వర్తమానైః - బు ద్ధ్యాద్యహంకారైః తద్వికారైరింద్రియాదిభిః - ద్రష్టా తం - న గృహ్యస ఇతి భావః ననుతర్హి జీవో జానాతు - నైవేత్యా హతుః కోన్విహేతి - జీవాద్యుత్పత్తేః ప్రాగేవ స్వప్రకాశతయా నద్ధం త్వాం కో హి జానాతి - గుణసంవృతః దేహాద్యా వృతః॥ ము॥ ఉక్తం కారణత్వం ద్రఢయన్- తస్య దుర్విజ్ఞేయత్వమాహతుః॥ గృహ్యమాణ ఇతి॥ గుణైః గుణమయైః కార్యైః గృ హ్యమాణః - ఏతత్కార్యాణామయమేవ కారణమిత్యవగమ్యమానస్త్వం ప్రాకృతైరింద్రియైరిత్యర్థః - అగ్రా హ్యః గృహ్యమాణైరితి పాఠే-రూపాదిజ్ఞానేనానుమీయమానైరిత్యర్థః-ప్రాకృతైర్వికారైః-ప్రకృతివికారభూతైర్గుణై రింద్రియైరగ్రాహ్య ఇతి - అతః - ప్రాక్సిద్ధం ప్రాగేవ స్వప్రకాశతయా సిద్ధం త్వాం గుణసంవృతః గుణమయదేహ

ష్ణురవ్యయ ఈశ్వరః। త్వం మహాన్ ప్రకృతిస్సూక్ష్మా రజస్సత్త్వతమోమయీ। త్వమేవ పురుషోఽధ్యక్షస్సర్వ క్షేత్రవికారకృత్॥ ౩౨॥ గృహ్యమాణైస్త్వమగ్రాహ్యో వికారైః ప్రాకృతైర్గుణైః। కోన్విహార్హ తి విజ్ఞాతుం ప్రాక్సిద్ధం గుణసంవృతః॥ ౩౩॥ తస్మై తుభ్యం భగవతే వాసుదేవాయ వేధసే। ఆత్మద్యోతగుణైశ్ఛ న్నమహిమ్నే బ్రహ్మణే నమః॥ ౩౪॥ యస్యావతారా జ్ఞాయంతే శరీరేష్వశరీరిణః। తైస్తైరతుల్యాతిశయై ర్వీర్యైర్దేహిష్వసంగతైః॥ ౩౫॥ స భవాన్ సర్వలోకస్య భవాయ విభవాయ చ। అవతీర్ణోంఽశభాగేన సాంప్రతం పతిరాశిషామ్॥ ౩౬॥ నమః పరమకల్యాణ నమః పరమమంగళ। వాసుదేవాయ శాంతాయ యదూనాం పతయే నమః॥ ౩౭॥ అనుజానీహి నౌ భూమంస్తవానుచరకింకరౌ। దర్శనం నౌ భగవత ఋషే రాసీదనుగ్రహాత్॥

ద్యావృతః [illegible] జ్ఞా [illegible] గుణ [illegible] ప్రాగుత్పత్తేః [illegible] దేహాదౌ [illegible] జీవ [illegible] స్వభావవి కారాది [illegible] త్యాద్యర్థః॥ ౩౩॥ [illegible] త్వాం [illegible] మహతః [illegible] స్తా తి॥ ఆత్మ [illegible] మేషాం తైః గుణైః [illegible] హిమా [illegible] ॥ ము॥ ఏవం గుణ్యజ్ఞే [illegible] తస్మా ఇతి [illegible] సర్వజ్ఞ [illegible] మిత్యర్థః - భగవ [illegible] సన్నా య [illegible] వసుదేవసుతత్వే [illegible] జగతాం [illegible] సర్వశ క్తిత్వ [illegible] ప్రకాశమానైః గుణైః [illegible] మహిమ్నే [illegible] సంబ తస్య భగవ [illegible] కిం-ఆత్మజ్యోతిర్గుణైశ్ఛన్నమహిమ్నే ఇతి పాఠే-ఆత్మ [illegible] ప్రచ్ఛ గుణైశ్ఛన్న [illegible] ఇత్యర్థః-ఏతేన భగవతః సర్వజ్ఞత్వం జీవైర్దురవగమత్వం చోక్తం భవతి॥ ౩౪॥ [illegible] హుం [illegible] జ్ఞా [illegible] తత్రాహతుః॥ యస్యేతి॥ ము॥ ఏవంవిధస్త్వం [illegible] జాతి [illegible] తయా [illegible] తైః [illegible] ఏవ [illegible] త్యాహతుః॥ యస్యేతి॥ శరీరేషు శరీరిణాం మధ్యే అశరీరిణః కర్మకృతశరీరరహితస్య-యస్య తే అవతారాః [illegible] సమాభ్యధికరహితైః దేహేష్వసంగతైః అసంభావితైః తైస్తైర్వీర్యైర్జ్ఞాయంతే- సర్వే తత్ప్రత్యక్షతయా జ్ఞాయంత ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ స ఇతి॥ భవాయ ఉద్భవాయ- విభవాయ [illegible] భవాన్ [illegible] కైవల్యా యేత్యర్థః॥ ము॥ అవతారకకృత్యమాహతుః॥ స ఇతి॥ భవాయ ఉద్భవాయ [illegible] సాం [illegible] విభవా య కైవల్యాయ [illegible] ఇత్యర్థః- అభివృద్ధయ ఇతి వా- ఆశిషాం పతిః ప్రదాతా॥ ౩౬॥ ము॥ పునః పునః-అవతారాతిశయాత్ నమతి న మ ఇతి॥ పరమకల్యాణమయ [illegible] ఇతి పరమకల్యాణ విశ్వమంగళ సర్వమంగళరూప- తేజో [illegible] శాంతాయ [illegible]

హితాయ॥౩౭॥ అనుజానీహీతి॥నౌఆవాం- అనుచరౌ- కుబేరో నారదోవా-తస్యకింకరౌ. భగవతస్తవదర్శనం॥౩౮॥తత్ర గతయోఃఆవయోఃపూర్వస్వభావోమాభూత్ - కింత్వేవంప్రార్థయావహఇత్యాహతుః॥వాణీ॥ నఇతి॥ అస్మత్సంగినాంసర్వేషామిత్యభిప్రాయేణబహువచనం - తవనివాసభూతంయజ్జగత్ - తస్యప్రణామేత్వన్నివాసభూతమితి . బహుమానేన జగతఃప్రణామేశిరో స్త్విత్యర్థః-భవత్తనూనాంభవతో,మూర్తీనాం॥౩౯॥ఇత్థమితి॥సంకీర్తితఃసంస్తుతః-౪౦॥జ్ఞాతమితి॥వాగ్భిః॥శ్లో॥ నహ్యన్యోజుషతోజోష్యానిత్యాద్యాభిశ్రీః విభ్రంశరూపోనుగ్రహః కృతఇతి॥ ౪౧॥ యుక్తమేవైతదిత్యాహ॥సాధూనామితి॥ సాధూనాంస్వధర్మవర్తినాం- సమచిత్తానాంఆత్మవిదాం-సుతరాంమత్కృతాత్మనాంమయ్యర్పితచిత్తానాం- తేషాంకృపాతిరేకాత్సుతరామిత్యుక్తం-సవితుర్దర్శనాదక్ష్ణోర్యథాబంధోనభవేత్తద్వత్॥౪౨॥తదితి॥ ప్రాధాన్యాదేకస్యసంబోధనం. హేనళకూబర - యువాం- తత్స్వాత్సాదనంసదనంస్వనికేతనంమత్పరమాసతౌగచ్ఛతం-యువయోరపేక్షితోమయి- ప్రేమాజాతఏవ-అభవః- నభవోయస్మిన్ సః॥౪౩॥ఇతీతి॥బద్ధోలూఖలం బద్ధంఉలూఖలంయస్మిన్ తం॥౪౪॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

రాసీదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౯ ॥ వాణీగుణానుకథనేశ్రవణంకథాయాంహస్తౌచకర్మసుమనస్తవపాదయోర్నః। స్మృత్యాంశిరస్తవనివాసజగత్ప్రణామేదృష్టిస్సతాందర్శనేస్తుభవత్తనూనాం ॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్థంసంకీర్తితస్తాభ్యాంభగవాన్ గోకులేశ్వరః। దామ్నాచోలూఖలేబద్ధఃప్రహసన్నాహగుహ్యకౌ॥ ౪౦॥ శ్రీభగవాన్ ॥ జ్ఞాతంమయాపురైవైతదృషిణాకరుణాత్మనా । యచ్ఛ్రీమదాంధయోర్వాగ్భిర్విభ్రంశోనుగ్రహఃకృతః॥౪౧॥సాధూనాంసమచిత్తానాంసుతరాంమత్కృతాత్మనాం। దర్శనాన్నోభవేద్బంధఃపుంసోక్ష్ణోస్సవితుర్యథా॥౪౨॥తద్గచ్ఛతంమత్పరమౌనళకూబరసాదనమ్ । సంజాతోమయిభావోవామీప్సితఃపరమోఽభవః॥౪౩॥ఇత్యుక్తౌతుపరిక్రమ్యప్రణమ్యచపునఃపునః । బద్ధోలూఖలమామంత్ర్యజగ్మతుర్దిశముత్తరామ్॥౪౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే దశమోధ్యాయః.

శ్రీబాదరాయణిః । గోపానందాదయశ్శ్రుత్వాద్రుమయోఃపతితోరవమ్ । తత్రాజగ్ముఃకురుశ్రేష్ఠనిర్ఘాతభయశంకితాః॥౧॥ భూమ్యాంనిపతితౌతత్రదదృశుర్యమళార్జునౌ । బభ్రముస్తదవిజ్ఞాయలక్ష్యంపతనకారణమ్॥౨॥ఉలూఖలంవికర్షంతందామ్నాబద్ధంచబాలకం। కస్యేదంకుతఆశ్చర్యముత్పాతఇతికాతరాః॥౩॥బాలాఊచురనేనేతితిర్యగ్గతములూఖలమ్ । వికర్షతామధ్యగేననిహతౌయమళార్జునౌ॥వృక్షాభ్యాంనిర్గతౌదివ్యౌపురుషావప్యచక్ష్మహి॥౪॥ నతేతదుక్తంజగృహుర్నఘటేతేతితస్యతత్ । బాలస్యోత్పాటనంతర్వోఃకేచిత్సందిగ్ధచేతసః॥ఉలూఖలంవికర్షంతందామ్నాబద్ధంస్వమాత్మజమ్ । విలోక్యనందఃప్రహసద్బంధనాద్విముమోచహ॥౬॥గోపీభిఃస్తోభితోనృత్యన్ భగవాన్ బాలవత్క్వచిత్ । ఉద్గాయతిక్వచిన్ముగ్ధస్తద్వశోదారుయంత్రవత్॥ ౭॥ బిభర్తిక్వచిదాజ్ఞప్తఃపీఠకోన్మానదారుకాన్ । బాహుక్షేపంచకురుతేస్వానాంచప్రీతిమావహన్।౮॥దర్శయంస్తద్విదాంలోకఆత్మనోభృత్యవశ్యతామ్ । వ్రజస్యోవాహవైహర్షంభగవాన్ బాలచేష్టితైః॥ ౯॥ గోపీనామంతికేక్రీడన్ భగవాన్ లోకభావనః । క్రీణిధ్వంభోఫలానీతివచశ్శ్రుత్వాతుసత్వరః॥౧౦॥కరాభ్యాంధాన్యమాదాయయయౌసర్వఫలప్రదః। ఫలవ

శ్లో॥ఏకాదశేసమాగత్యబృందావనమథార్భకైః।వత్సాన్ పాలయతానేనహతౌవత్సబకాసురౌ॥గోపాఇతి॥ నిర్ఘాతోవజ్రపాతఇతి-భయేనశంకితాః॥౧॥భూమ్యామితి॥తల్లక్ష్యం-ప్రత్యక్షతః-పురతోదృశ్యమపి - పతనకారణమవిజ్ఞాయ-బభ్రముః॥౨॥లక్ష్యంకారణందర్శయతి॥ఉలూఖలమితి॥భ్రమప్రకారమాహ-కస్యేదంరాక్షసాదేఃకర్మ- కుతోవాకారణాత్.అహోఆశ్చర్యం-ఉత్పాతఇతి. కాతరాఃభీతాస్సంతోబభ్రమురిత్యర్థః॥౩॥ బాలాఇతి॥ మధ్యగేనవృక్షయోర్మధ్యగతేసతి-పతితావిత్యూచుః-నకేవలమేతావత్.వృక్షాభ్యాంనిర్గతౌదివ్యౌపురుషావపి-అచక్ష్మహి-దృష్టవంతోవయమితి॥౪॥నేతి॥ కేవలంతార్కికాజగృహురేవఅన్యేతుసందేహాయుక్తచిత్తాబభూవురితి॥౫॥భగవన్మాయామోహితస్యనందస్యాచరితమాహ॥ఉలూఖలమితి॥౬॥జ్ఞాస్యంతేమామితిశంకమానోతీవబాల్యమనుకరోతిస్మతదాహ॥గోపీభిరితి ॥ స్తోభితఃకరతాళాదినాప్రోత్సాహితః॥౭॥బిభర్తీతి॥ఇదమానయేత్యాజ్ఞప్తఃఆనేతుమసమర్థఇవబిభర్తి. కేవలంపీఠాది- ఉన్మానంప్రస్థాది-బాహుక్షేపం - కరచాలనంచతద్విదాంచేతిచకారస్యాన్వయః॥ ౮॥ దర్శయన్నితి॥తదైశ్వర్యంనిందంతియే-

తేషాంతద్విదాం-ఏవంవ్రజస్య షట్కమువాహేతి॥ ౯॥ ౧౦॥ శ్లో॥ రంతుంబృందావనంతంతుమతఃకృష్ణేనయంత్రితాః। స్వతంత్రాఇవనందాద్యామంత్రమేతమమంత్రయన్ ॥ శ్రీధరీయోఽయంశ్లోకః ॥ గోపవృద్ధాఇతి ॥ వ్రజకార్యం గోకుల స్యహితకృత్యం॥ ౨౬॥ ౩౦॥ చక్రవాతేనేతి॥ విపదం- వీనాంపక్షిణాంపదంవిహారస్థానం - వియత్ -విగతప్రతిష్ఠంవా - అప రిచ్ఛిన్నమిత్యర్థః॥ ౩౧॥ యదితి॥ అన్యతమోవాకశ్చిద్బాలఃఅచ్యుతేనైవరక్షణమాసీత్ ॥ ౩౨॥ యావదితి॥ అనష్టఃఅలర్థః.

త్వేహిధాన్యానిమయానీతానిభూరిశః॥ ౧౧॥ గృహీత్వావ్రతవమానేనమానయిత్వంఫలానిమే। ఫలవిక్రయిణీత స్యవచస్సుశ్రుత్వామహాత్మనః॥ ౧౨॥ ఆయాంతమరవిందాక్షంకరిపోతమివాగతం। ప్రేక్షమాణాముహుః ఫుల్లైర్నయనైరచ్యుతంతదా॥ ౧౩॥ ఫలవిక్రయిణీతస్యచ్యుతధాన్యంకరద్వయమ్ । ఫలైరపూరయద్ర త్నైఃఫలభాండమపూరితమ్॥ ౧౪॥ ఫలానీమానిసర్వాణిగోపీభ్యోఽభ్యదదాత్ప్రభుః । వయస్యైర్వ్రజవీ థ్యాంశ్చక్రీడన్సర్వఫలప్రదః ॥ ౧౫ ॥ ఉత్తిష్ఠంతౌప్రస్ఖలంతౌచరంతౌరామకేశవౌ । పద్భ్యాంగంతుంశ క్నువంతౌకథంచిత్తద్వ్రజాంగణే॥ ౧౬॥ సరిత్తీరగతంకృష్ణంభగ్నార్జునమథాహ్వయత్ । రామంచరో హిణీదేవీచరంతౌబాలకైర్భృశమ్॥ ౧౭॥ నోపయాతాంయదాహూతౌలీలాసంగేనపుత్రకౌ। యశోదాం ప్రేషయామాసరోహిణీపుత్రవత్సలా॥ ౧౮॥ క్రీడంతంసాసుతంబాలైరతివేలంసహాగ్రజమ్ । యశోదా జోహవీత్కృష్ణంపుత్రస్నేహస్నుతస్తనీ॥ ౧౯॥ కృష్ణకృష్ణారవిందాక్షతాతఏహిస్తనంపిబ । అలంవిహా రైః క్షుచ్ఛ్రాంతస్త్వద్భవాన్భోక్తుమర్హతి॥ ౨౦॥ హేరామాగచ్ఛతాతాశుసానుజఃకులనందన । ప్రా తరేవకృతాహారః క్రీడాశ్రాంతోఽసిపుత్రక ॥ ౨౧ ॥ ప్రతీక్షతేత్వాందాశార్హ భోక్ష్యమాణో వ్రజా ధిపః । ఏహ్యావయోఃప్రియందేహిస్వగృహాన్యాతబాలకాః॥ ౨౨॥ ధూళిధూసరితాంగస్త్వంతాతమజ్జ నమావహ। తంత్రిణీఫలసంయుక్తంస్నానీయంతైలసంయుతమ్॥ ౨౩॥ కల్పయిత్వాప్రతీక్షేహంచిరంచం చలచేష్టితః । జన్మర్క్షంతేఽద్యభవతివిప్రేభ్యోదేహిగాశ్శుచిః॥ ౨౪॥ పశ్యపశ్యవయస్యాంస్తేమాతృమృ ష్టాన్స్వలంకృతాన్। త్వంచస్నాతః కృతాహారోవిహరస్వస్వలంకృతః॥ ౨౫॥ ఇత్థంయశోదాతమశేష నాథంమత్వాసుతంస్నేహనిబద్ధధీర్నృప । హస్తేగృహీత్వాసహరామమచ్యుతంనీత్వాస్వవాటంకృతవ త్యథోదయం॥ ౨౬॥ శ్రీశుకః, గోపవృద్ధామహోత్పాతాననుభూయబృహద్వనే। నందాదయస్సమాగమ్య వ్రజకార్యమమంత్రయన్॥ ౨౭॥ తత్రోపనందనామాహగోపోజ్ఞానవయోఽధికః । దేశకాలార్థతత్త్వ జ్ఞఃప్రియకృద్రామకృష్ణయోః ॥ ౨౮ ॥ ఉత్థాతవ్యమితోఽస్మాభిర్గోకులస్యహితైషిభిః । ఆయాంత్యత్ర మహోత్పాతావ్రజానాంనాశహేతవః॥ ౨౯॥ ముక్తఃకథంచిద్రాక్షస్యాబాలఘ్న్యాబాలకోహ్యసౌ। హ రేరనుగ్రహాన్నూనమనశ్చోపరినాపతత్ ॥ ౩౦ ॥ చక్రవాతేననీతోఽయం దైత్యేనవిపదంవియత్ । శిలా యాంపతితస్తత్ర పరిత్రాతస్సురేశ్వరైః ॥ ౩౧ ॥ యన్నమ్రియేతద్రుమయో రంతరంప్రాప్యబాల కః। అసావన్యతమోవాపితదప్యచ్యుతరక్షితం॥ ౩౨॥ యావదౌత్పాతికోఽరిష్టోవ్రజంనాభిభవేదితః । తా వద్బాలానుపాదాయయాస్యామోఽన్యత్రసానుగాః॥ ౩౩॥ వనంబృందావనంనామపశవ్యంనవకాననమ్ । గోపగోపీగవాంసేవ్యంపుణ్యాద్రితృణవీరుధమ్॥ ౩౪॥ తత్తత్రాద్యైవయాస్యామఃశకటాన్యుంక్తమా చిరం। గోధనాన్యగ్రతోయాంతుభవతాంయదిరోచతే॥ ౩౫॥ శ్రీశుకః॥ తచ్ఛ్రుత్వైకధియోగోపాస్సా ధుసాధ్వితివాదినః । వ్రజాన్స్వాన్స్వాన్సమాయోజ్యయయూరూఢపరిచ్ఛదాః॥ ౩౬॥ వృద్ధాన్బాలాన్ స్త్రియోరాజన్సర్వోపకరణానిచ । అనస్స్వారోప్యగోపాలాయత్తాఆత్తశరాసనాః॥ గోధనానిపుర స్కృత్యశృంగాణ్యాపూర్యసర్వతః। తూర్యఘోషేణమహతాతేయయుస్సపురోహితాః॥ ౩౮ ॥ గోప్యో రూఢరథానూత్నకుచకుంకుమకాంతయః। కృష్ణలీలాంజగుఃప్రీత్యానిష్కకంఠ్యస్సువాససః॥ ౩౯ ॥ తదా

ఇతఃస్థానాత్॥ ౩౩॥ వనమితి ॥ పశవ్యంపశుభ్యోహితం-నవానికాననానిస్థలాంతరాణి-విద్యంతేయస్మిన్ తత్॥ ౩౪॥ ౩౫॥ తదితి॥ ఏకధియః విప్రతిపత్తిరహితాః-వ్రజాన్ శకటవ్యూహాన్-రూఢాఃశకటేష్వారోపితాఃపరిచ్ఛదాః-యైస్తే॥ ౩౬ ॥ వృద్ధానితి॥ యత్తాఃకృతప్రయత్నాః॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ గోప్యఇతి ॥ నూత్నైఃకుచగతైఃకుంకుమైఃకాంతిర్యాసాంనూత్నేషుకుచేషు యత్కుంకుమంతేనకాంతి - ర్యాసామితి॥ ౩౯॥ ౪౦॥ బృందావనమితి॥ వ్రజావాసంగోకులవసతిస్థానం ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ఏ

వమితి॥స్వకాలేనతద్యోగ్యకాలేన॥౪౩॥కౌమారలీలాంనిరూపయతిఅవిదూరఇత్యాదినా॥ ౪౪॥ క్వచిదితి॥ క్షేపణైఃబిలావిమలకాదిభిః-కింకిణీయుక్తైఃపాదైః-క్షిపతస్తాడయతః॥౪౫॥వృషాయమాణావితి॥ వత్సపాలాఏవవృషాః-కృష్ణకంబళాదిపిహితాః-వృషానుకారిణోనదంతిత్తైస్సహస్వయమపితద్వైవవృషాయమాణౌ - నదంతౌతదనుకారిశబ్దాన్కుర్వంతౌయుయుధాతఇత్యర్థః ౪౬॥చకోరేతి॥రుతైఃశబ్దైః-జంతూన్హంసమయూరాదీన్॥౪౭,౪౮॥ తమితి॥ ముగ్ధఇవాజానన్నివఆసదత్సమీపమాగమత్ ॥ ౪౯ ॥ గృహీత్వేతి ॥ అపరపాదాభ్యాంసహలాంగూలంయథాభవతితథా - గృహీత్వా॥ ౫౧॥ ౫౦॥ దేవాఇతి॥ సర్వేషాంలోకానాం-ఏకౌముఖ్యాపాలకౌ-ప్రాతరాశఃప్రాతర్భోజ్యంఅన్నంతేన

యశోదారోహిణ్యావేకంశకటమాస్థితే। రేజతుఃకృష్ణరామాభ్యాంతత్కథాశ్రవణోత్సుకే॥ ౪౦॥ బృందావనంసంప్రవిశ్యసర్వకాలసుఖావహమ్ । తత్రచక్రుర్వ్రజావాసంశకటైరర్ధచంద్రవత్ ॥ ౪౧ ॥ బృందావనంగోవర్ధనంయమునాపులినానిచ।వీక్ష్యాసీదుత్తమాప్రీతీ రామమాధవయోర్నృప॥ ౪౨॥ఏవంవ్రజౌకసాంప్రీతింయచ్ఛంతౌబాలచేష్టితైః। కలవాక్యైస్స్వకాలేనవత్సపాలౌబభూవతుః॥ ౪౩॥ అవిదూరేవ్రజభువస్సహగోపాలబాలకైః। చారయామాసతుర్వత్సాన్నానాక్రీడాపరిచ్ఛదౌ॥ ౪౪॥ క్వచిద్వాదయతోవేణుంక్షిపంతౌక్షేపణైఃక్వచిత్ ।క్వచిత్పాదైఃకింకిణీభిఃక్షుపతశ్చక్వచిత్పునః॥ ౪౫॥ వృషాయమాణౌనదంతౌక్వచిత్కృత్రిమగోవృషైః।గోపైస్సంధానుచరితౌయుయుధాతేపరస్పరమ్॥ ౪౬॥చకోరక్రౌంచచక్రాంగభారద్వాజాన్సబర్హిణః । అనురోదితిసత్వాన్వైభీతవద్వ్యాఘ్రసింహయోః।

—❋ వత్సాసురబకాసురవధఘట్టః. ❋—

అనుకృత్యరుతైర్జంతూంశ్చేరతుఃప్రాకృతౌయథా॥౪౭॥ కదాచిద్యమునాతీరేవత్సాంశ్చారయతోర్స్వకైః।వయస్యైఃకృష్ణబలయోర్జిఘాంసుర్దైత్యఆగమత్॥౪౮॥ తంవత్సరూపిణంవీక్ష్యవత్సయూధగతంహరిః।దర్శయన్బలదేవాయశనైర్ముగ్ధఇవాసదత్॥౪౯॥గృహీత్వాపరపాదాభ్యాంసహలాంగూలమచ్యుతః।భ్రామయిత్వాకపిత్థాగ్రేప్రాహిణోద్గతజీవితమ్॥౫౦॥సకపిత్థైర్మహాకాయః పాత్యమానైఃపపాతహ।తంవీక్ష్యవిస్మితాబాలాశ్శశంసుస్సాధుసాధ్వితి॥౫౧॥దేవాశ్చపరిసంతుష్టాబభూవుఃపుష్పవర్షిణః।తౌవత్సపాలకౌభూత్వాసర్వలోకైకపాలకౌ ॥ సప్రాతరాశౌగోవత్సాంశ్చారయంతౌవిచేరతుః॥౫౨॥స్వంస్వంవత్సకులంసర్వేపాయయిష్యంతఏకదా । గత్వాజలాశయాభ్యాశంపాయయిత్వాపపుర్జలమ్॥ ౫౩॥ తేతత్రదదృశుర్బాలామహాసత్వమవస్థితమ్ । తత్రసుర్వజ్రభిన్నస్యగిరేశ్శృంగమివచ్యుతమ్॥౫౪॥సవైబకోనామమహానసురోబకరూపధృత్ । ఆగత్యసహసాకృష్ణంతీక్ష్ణతుండోఽగ్రసద్బలీ॥౫౫॥కృష్ణంమహాబకగ్రస్తందృష్ట్వారామాదయోఽర్భకాః । బభూవురింద్రియాణీవవినాప్రాణైర్విచేతసః॥౫౬॥తంతాలుమూలంప్రదహంతమగ్నివద్గోపాలసూనుంపితరంజగద్గురోః । చచ్ఛర్దసద్యోతిరుషాక్షతంబకస్తుండేనహంతుంపునరభ్యపద్యత॥ ౫౭॥ తమాపతంతంసనిగృహ్యతుండయోర్దోర్భ్యాంబకంకంససఖంసతాంగతిః।పశ్యత్సుబాలేషుదదారలీలయాముదావహోవీరణవద్దివౌకసామ్॥ ౫౮॥ తదాబకారింసురలోకవాసినస్సమాకిరన్నందనమల్లికాదిభిః। సమీడిరేచానకశంఖసంస్తవైస్తద్వీక్ష్యగోపాలసుతావిసిస్మిరే॥౫౯॥ముక్తంబకాస్యాదుపలభ్యబాలకంరామాదయః ప్రాణమివేంద్రియోగణః । స్థానాగతంతంపరిరభ్యనిర్వృతాఃప్రణీయవత్సాన్వ్రజమేత్యతజ్జగుః॥ ౬౦॥ శ్రుత్వాతద్విస్మితాగోపాగోప్యశ్చాతిప్రియాదృతాః । ప్రేత్యాగతమివోత్సుక్యాదైక్షంతతృషితేక్షణాః॥ ౬౧॥ అహోబతాస్యబాలస్యబహవోమృత్యవోఽభవన్॥అప్యాసీద్విప్రియంతేషాంకృతంపూర్వంయతోభయమ్॥ ౬౨॥ అథాప్య

సహితా॥౫౨॥స్వమితి॥అభ్యాశంసమీపం॥ ౫౩॥ ౫౪॥ కృష్ణమితి॥ రామఆదిర్యేషాంతే-అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిః-తస్మాత్-నతురామఇత్యర్థోఽవబోధ్యః॥౫౬॥౫౭॥ తమితి॥ తుండయోఃచంచ్వోః-వీరణవత్ అగ్రంథితృణవిశేషవత్॥ ౫౮॥ తదేతి॥సమీడిరేతుష్టువుః- ఆనకైఃపటహైః- శంఖైః- అన్యైశ్చసంస్తవైస్సహ॥ ౫౯॥ ముక్తమితి॥ స్వస్థానమాగతం-ప్రాణమివకృష్ణంచ-ప్రణీయఏకీకృత్య॥ ౬౦॥ శ్రుత్వేతి॥ అతిప్రియేణప్రీత్యా - ఆదృతాఃసాదరాః- ప్రేత్యాగతమివలోకాంతరాదాగతమివ-తృషితాన్యతృప్తాని - అమృతంపిబంతీవఈక్షణానియేషాంతే॥ ౬౧॥ అహోఇతి॥ అహోబతే

త్యాదిశ్లోకత్రయస్య ఇతి నందాదయ ఇత్యనేనాన్వయః- అపి ఏవమపి - తేషామేవాఽష్టమాసీత్ -యతస్తైః - పూర్వమస్యై షాం భయం కృతం।౬౨।అథేతి॥ అథ ఘోరదర్శనా అపి నాభిభవంతి సద్ధృశ్యాయంతి॥౬౩॥ అహో ఇతి। గర్గో యదాహ॥ శ్లో-తస్మాన్నందాత్మజోఽయం తే నారాయణసమో గుణైరిత్యాది॥౬౪॥౬౬॥శ్లో॥వత్సయూథగతం హత్వా వత్సదంభాసురం హరిః।మునియూథగతం చాహన్నగ్నేర్దంభినాం బకమ్॥శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ ద్వాదశేతు మహాసర్పవపుర్ధరమఘాసురం।వత్సపాలగిళం క్రుద్ధో గళే హన్తి ఏవ వర్ణ్యతే ॥ మహాబకగళక్రీడా కేవలస్యనకౌతుకం।ఇతివాఘాసురముఖే ససఖః ప్రావిశద్ధరిః॥ క్వచిదితి।క్వచిత్కదాచిత్ - వనాశాయ వన ఏవ ప్రథమం భోజనం కర్తుం॥౧॥ తేనేతి।తేనైవ శృంగరవేణ-కృష్ణేనవా-పృథుకాః బాలాః - స్నిగ్ధాః స్నేహయుక్తాః-శిక్ శిక్యం - రమ్యాః శిగ్వేత్రాదయో యేషాం తే. సహస్రాధికసంఖ్యాయుక్తాన్ వత్సాన్॥ ౨॥ ౩॥ ఫలేతి॥ కాదిభిః పూర్వం మాతృభిర్భూషి

భిభవంత్యేనం నైవ తే ఘోరదర్శనాః।పిఘాం సత్త్వైనమాసాద్య నశ్యంత్యగ్నౌ పతంగవత్॥ ౬౩॥ అహో బ్రహ్మవిదాం వాచో నాసత్యాస్సంతి కర్హిచిత్।గర్గో యదాహ భగవానన్వభావి తథైవ తత్ ॥ ౬౪ ॥ ఇతి నందాదయో గోపాః కృష్ణరామకథాం ముదా।కుర్వంతో రమమాణాశ్చ నావిందన్ భవవేదనామ్।౬౫॥ఏవం విహారైః కౌమారైః కౌమారం జహతుర్వ్రజే।నిలాయనైస్సేతుబంధైర్మర్కటోత్ప్లవనాదిభిః ॥ ౬౬॥

శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-ఏకాదశోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥క్వచిద్వనాశాయ మనో దధద్వ్రజాత్ప్రాతః సముత్థాయ వయస్యవత్సపాన్।ప్రబోధయన్ శృంగరవేణ చారుణా వినిర్గతో వత్సపురస్సరో హరిః॥ ౧॥ తేనైవ సాకం పృథుకాస్సహస్రశస్స్నిగ్ధాస్సుశిగ్వేత్రవిషాణవేణవః। స్వాన్ స్వాన్ సహస్రోపరిసంఖ్యయాన్వితాన్ వత్సాన్ పురస్కృత్య వినిర్యయుర్ముదా॥ ౨॥ కృష్ణవత్సైరసంఖ్యాతైర్యూథీకృత్య స్వవత్సకాన్। ౦జామణిస్వర్ణభూషాభిర్విజహ్రుస్తత్ర తత్ర హి॥ ౩॥ఫలాప్రవాళస్తబకసుమనఃపింఛనామభిః। కాచగుచారయంతోఽర్భలీలాభిః తా అప్యభూషయన్॥ ౪॥ ముష్ణంతోఽన్యోన్యశిక్యాదీన్ జ్ఞాతానారాచ్చ చిక్షిపుః।తత్రత్యాంశ్చ తతో దూరాద్ధసంతః పునరాదదుః॥ ౫॥ యది దూరగతః కృష్ణో వనశోభేక్షణాయ తం।అహం పూర్వమహం పూర్వమితి సంస్పృశ్య రేమిరే॥౬॥ కేచిద్వేణూన్ నాదయంతో ధ్మాంతశ్శృంగాణి కేచన। కేచిద్భృంగైః ప్రగాయంతః కూజంతః కోకిలైః పరే॥౭॥విచ్ఛాయాభిః ప్రధావంతో గచ్ఛంతస్సాధుహంసకైః। బకైరుపవిశంతో న్యేనృత్యంతశ్చ కలాపిభిః॥౮॥వికర్షంతః కీశవాలానారోహంతశ్చ తైర్ద్రుమాన్। వికుర్వంతశ్చ తైస్సాకం ప్లవంతశ్చ పలాశిషు॥౯॥ సాకం భేకైర్విలంఘంతస్సరిత్ప్రస్రవసంప్లుతాః। హసంతశ్చ ప్రతిచ్ఛాయాశ్శపంతశ్చ ప్రతిస్వనాన్॥ ౧౧॥ ఇత్థం సతాం బ్రహ్మసుఖానుభూత్యా దాస్యం గతానాం పరదైవతేన। మాయాశ్రితానాం నరదారకేణ సాకం విజహ్రుః కృతపుణ్యపుంజాః॥ ౧౧॥ యత్పాదపాంసుర్బహుజన్మకృచ్ఛ్రైర్ధృతా

—❊అఘాసురసంహారఘట్టః❊—

త్మభిర్యోగిభిరప్యలభ్యః।స ఏవ యద్దృగ్విషయః స్వయం స్థితః కిం వర్ణ్యతే దిష్టమహో వ్రజౌకసామ్॥ ౧౨॥

తా అపి ఫలాదిభిరాత్మానమభూషయన్నిత్యర్థః॥౪॥ముష్ణంత ఇతి।।ముష్ణంతశ్చోరయంతః॥౫॥యదీతి।యది దూరగతః కృష్ణో భవతి-తర్హి॥౬॥కేచిదితి॥ధ్మాంతః ముఖవాయుం శృంగే సముత్సృజంతః; గాయంతః- వాదయంతః భృంగైస్సహ ॥౭॥ విచ్ఛాయాభిరితి॥ విచ్ఛాయాభిః పక్షిణాం ఛాయాభిః - కలాపిభిః మయూరైశ్చ॥ ౮॥ వికర్షంత ఇతి ॥ కీశవాలాన్ వృక్షశాఖాసు లంబమానాని వానరలాంగూలాని వికర్షంతః-లాంగూలాన్యముంచంతః తైస్సహ ద్రుమానారోహంతః వికుర్వంతః దంతదర్శనభ్రూవిజృంభాదిభిః తైస్సహ వికారాన్ కుర్వంతః - పలాశిషు వృక్షేషు-ప్లవంతః శాఖాయాః శాఖాంతరముద్గచ్ఛంతః॥౯॥సాకమితి॥ప్రతిచ్ఛాయాః ప్రతిబింబాని హసంతః॥౧౦॥ తానతివిస్మితః శ్లోకద్వయేనాభినందతి॥ ఇత్థమితి ॥ సతాం విదుషాం- బ్రహ్మేవ - తత్సుఖం చ - అనుభూతిశ్చ-తయా స్వప్రకాశపరమసుఖేనేత్యర్థః-భక్తానాం పరదైవతేనతి త్వప్రదేన నాథేన-మాయాశ్రితానాం తు నరదారకతయా ప్రతీయమానేన సహ విజహ్రుః - కృతానాం పుణ్యానాం పుంజాః రాశయో యేషాం తే - బ్రహ్మవిదాం తదనుభవ ఏవ - భక్తానామతిగౌరవేణైవ భజన -ఏతేషు తేన సహ సఖ్యేన విజ

హుః- అహో భాగ్యమితి భావః॥ ౧౧॥ యదితి॥ బహుజన్మభిః కృచ్ఛ్రేణ ధృత ఆత్మా మనో యైస్తైరపి॥ ౧౨॥ అథేతి॥ సుఖక్రీడనవీక్షణే అక్షమః ఈర్ష్యా యస్య సః- కథంభూతః- అతః అంతరం ఛిద్రం - పీతామృతైః పతతో మృత్యుభీతైరమరైః ప్రతీక్ష్యతే. కథం మరిష్యతి కదా చేతి- యద్వా- కథంభూతం సుఖం- క్రీడనం యత్ -అంతర్హృదయే అమరైః ప్రతీక్ష్యతే విచింత్యతే పీతామృతైరపి- నిజజీవితేప్సుభిః- అయం భావః- నామృతపానమాత్రేణ- జీవనం సఫలం భవతి- కింతు- భగవల్లీలానుస్మరణేనేతి- తదేవ నిత్యమంతశ్చింత్యత ఇతి॥ ౧౩॥ దృష్ట్వేతి॥ కృష్ణముఖానర్భకాన్ దృష్ట్వా- స ఇతి వ్యవస్య నిశ్చిత్య - అజగరం వపుర్ధృత్వా- తేషాం గ్రసనాశయా పథి వ్యశేత ఇతి తృతీయేనాన్వయః- కంసేనానుశిష్టః ప్రహితః- బకీ పూతనా- బకః బకాసురః తయోరనుజః- కథం వ్యవస్యత్యత్రాహ- అయం త్విత్యాది సార్ధేన- మమ తయోర్ద్వయోః సోదరయోః స్థానే- ఏనం కృష్ణం సబలం బలరామసహితం- యద్వా- సబలం ససైన్యం వత్సతత్పాలకసహితం హనిష్య ఇత్యర్థః- సకులమితి పాఠే సాన్వయం సగృహమితి వా॥ ౧౪॥ నను తథాపి వ్రజస్థాస్త్వవశిష్యేరన్- నేత్యాహ॥ ఏత ఇతి॥ తిలాపః కృతాః తిలోదకతయా కల్పితాః- వర్ష్మసు దేహేషు- ప్రజా ఏవ అసవో యేషాం తే తథా॥ ౧౫॥ ఇతీతి॥ స యోజనాయామం యోజనప్రమాణేన దైర్ఘ్యేణ దేహేన యుక్తం చ- తస్మాన్మహాద్రివత్ పీవరం చ- వ్యాత్తం ప్రసారితం- గుహాతుల్యమాననం యస్మిన్ తత్॥ ౧౬॥ అద్భుతమితి యదుక్తం తద్దర్శయితుం విశినష్టి॥ ధరేతి॥ ధరాయామధరోష్ఠో యస్య సః- జలదేషూత్తరోష్ఠో యస్య సః

అథాఘనామాభ్యపతన్మహాసురస్తేషాం సుఖక్రీడనవీక్షణాక్షమః। నిత్యం యదంతర్నిజజీవితేప్సుభిః పీతామృతైరప్యమరైః ప్రతీక్ష్యతే॥ ౧౩॥ దృష్ట్వార్భకాన్ కృష్ణముఖానఘాసురః కంసానుశిష్టః స బకీబకానుజః। అయం తు సోదర్యవినాశకృత్తయోర్ద్వయోర్మమైనం సబలం హనిష్యే॥ ౧౪॥ ఏతే యదా మత్సుహృదోస్తిలాపః కృతాస్తదా నష్టసమా వ్రజౌకసః। ప్రాణే గతే వర్ష్మసు కా ను చింతా ప్రజాసవః ప్రాణభృతో హి లోకే॥ ౧౫॥ ఇతి వ్యవస్యాజగరం బృహద్వపుస్స యోజనాయామమహాద్రిపీవరమ్। ధృత్వాద్భుతం వ్యాత్తగుహాననం తదా పథి వ్యశేత గ్రసనాశయా ఖలః॥ ౧౬॥ ధరాధరోష్ఠో జలదోత్తరోష్ఠో దర్యాననాంతో గిరిశృంగదంష్ట్రః। ధ్వాంతాంతరాస్యో వితతాధ్వజిహ్వః పరుషానిలశ్వాసదవేక్షణోష్ణః॥ ౧౭॥ దృష్ట్వా తం తాదృశం సర్వే మత్వా బృందావనశ్రియం। వ్యాత్తాజగరతుండేన హ్యుత్ప్రేక్షంతే స్మ లీలయా॥ ౧౮॥ అహో మిత్రాణి గదత సత్త్వకూటం పురస్స్థితం। అస్మత్సంగ్రసనవ్యాత్తవ్యాళతుండాయతే న వా॥ ౧౯॥ సత్యమర్కకరారక్తముత్తరాహనువద్ఘనం। అధరాహనువద్రోధస్తత్ప్రతిచ్ఛాయయారుణం॥ ౨౦॥ ప్రతిస్పర్ధేతే సృక్విభ్యాం సవ్యాసవ్యే నగోదరే। తుంగశృంగాలయోఽప్యేతాస్తద్దంష్ట్రాభిశ్చ పశ్యత॥ ౨౧॥ ఆస్తృతాయామమార్గోఽయం రసనాం ప్రతిగర్జతి। ఏషామంతర్గతం ధ్వాంతమేతదప్యంతరాననం॥ ౨౨॥ దావోష్ణఖరవాతోఽయం శ్వాసవద్భాతి పశ్యత। తద్దగ్ధసత్త్వదుర్గంధోఽప్యంతరామిషగంధవత్॥ ౨౩॥ అస్మాన్ కిమత్ర గ్రసితా నివిష్టాన్ అయం తథా చేద్బకవద్వినంక్ష్యతి। క్షణాదనేనేతి బకార్యుశన్ముఖం

దర్యేవ ఆననస్యాంతౌ సృక్విణీ యస్య సః- గిరేః శృంగాణీవ దంష్ట్రా యస్య సః- ధ్వాంతవదంతరాస్యం యస్య సః- వితతాధ్వవత్ జిహ్వా యస్య సః- పరుషానిలవత్ ఝంఝామారుతవత్- శ్వాసో యస్య సః- అత్ర వర్ణాధిక్యమార్షం- దవవదీక్షణయోరుష్ణః దావదృష్టిర్యస్య సః- పరుషానిలశ్వాసశ్చాసౌ దవేక్షణోష్ణశ్చ తథా॥ ౧౭॥ దృష్ట్వేతి॥ వస్తుతః అజగరతుండమేవ వ్యాత్తం దృష్ట్వా- బృందావనస్య శ్రీః సంపదేవేతి భ్రాంత్యా మత్వా- విపరీతం- వ్యాత్తాజగరతుండసాదృశ్యేనోత్ప్రేక్షితవంతః॥ ౧౮॥ ఉత్ప్రేక్షామేవ ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం చాహుః॥ అహో ఇతి॥ సత్త్వకూటం సత్త్వాభాసమిదం న వా- తత్రాప్యస్మత్సంగ్రసనాయ వ్యాత్తం- యద్వ్యాళతుండం- తద్వదాచరతి వా- న వా॥ ౧౯॥ నిశ్చితం తథైవేత్యాహ॥ సత్యమితి॥ అర్కకరైరారక్తం ఘనం మేఘ ఉత్తరోష్ఠవత్పశ్యత- తస్య ఘనస్య ప్రతిచ్ఛాయయా అరుణం రోధః స్థలం అధరోష్ఠవత్పశ్యతేతి సర్వత్రాన్వయః॥ ౨౦॥ ప్రతిస్పర్ధేత ఇతి॥ సృక్విభ్యామోష్ఠప్రాంతాభ్యాం- ప్రతిస్పర్ధేతే తుల్యతయా వర్తేతే- నగోదరే గిరిదర్యౌ తస్య దంష్ట్రాభిః స్పర్ధమానాః॥ ౨౧॥ ఆస్తృతేతి॥ ఆస్తృతాయామమార్గః విస్తృతో దైర్ఘ్యేణ మార్గః ప్రతిగర్జతి ప్రతిస్పర్ధతే- ఏషాం శృంగాణాం- అంతర్గతం మధ్యగతం- ధ్వాంతం- ఏతత్ అంతరాననం ఆననస్య మధ్యం ప్రతిగర్జతి॥ ౨౨॥ దావేతి॥ దావవదుష్ణః ఖరో వాతోఽయం- తేన హ నాగ్నినా దగ్ధానాం సత్త్వానాం యో దుర్గంధః- స ఏవ సర్పస్యాంతర్గతామిషగంధవద్భాతి॥ ౨౩॥ అస్మానితి॥ ఏవం సత్యమేవాజగరం- అన్యథోత్ప్రేక్ష్య నిర్భయాః- యయుః- కింగ్ర

సిశాగ్రసిష్యతి అనేన శ్రీకృష్ణేన హంత్రా-బకారేః ఉశత్ కమనీయం ముఖం॥ ౨౪॥ ఇత్థమితి॥ అమృషా వస్తుతః- సత్యమపి రసురసిష్టః-మృషాయతే-స్వానాం పర్వస్యాదృశ్యగోచరత్వేన ప్రతీయత ఇతి విచిన్త్య తాన్నిషేద్ధుం వారయితుం - యావన్మనో దధే- తావత్ప్రవిష్టా ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౫॥ తావదితి॥ ప్రవిష్టా ఏవ పరం కేవలం-నతు తేన గీర్ణాః గిలితాః-జీర్ణా ఇతి పాఠేపి స ఏవార్థః-కథంభూతేన హతరోః అంతఃస్మరతీతి తథా తేన-అత ఏవ బకారేః శ్రీకృష్ణస్య ప్రవేశం ప్రతీక్షమాణేన॥ ౨౬॥ తానితి॥ స్వకరాదవచ్యుతాన్ వినిస్సృతాన్-విస్మితస్సన్॥ ౨౭॥ కృత్యమితి॥ కృత్యం కిమత్రేత్యాదివిచిన్త్య తత్రోపాయం జ్ఞాత్వాస్య ముఖమావిశదిత్యన్వయః- కథం విచింత్య - అస్య జీవనం అమీషాం చ విహింసనమితి ద్వయం వైనిశ్చితం-కథం న స్యాదితి॥ ౨౮॥ తదేతి॥ ఘనచ్ఛదాః మేఘాంతరితాః - కౌణపాః కుణపాశినో రాక్షసాః కోణపా ఇతి పాఠే తు ఋతిస్తదీయా ఇవాః॥ ౨౯॥ తదితి॥ సార్భవత్సకమాత్మానం-చూర్ణీకర్తుమిచ్ఛోస్తస్య గళే ఆదావేవ తరసా వవృధే అవర్ధత॥ ౩౦॥ తత ఇతి॥ నిరుద్ధో ముఖాదీనాం మార్గభూతః కంఠో యస్య తస్య-యద్వా - నిరుద్ధమార్గాః ప్రాణోచ్ఛ్వాసరంధ్రా అస్య సన్తి వా-ఉద్గీర్ణదృష్టేః బహిర్నిర్గతలోచనస్య-అంతరంగే దేహమధ్యే-పూర్ణః పరిపూర్ణః-మూర్ధన్ మూర్ధనః-జిలోప

వీక్ష్యోద్ధసంతః కరతాడనైర్యయుః॥ ౨౪॥ ఇత్థం మిథోఽతథ్యమతజ్జ్ఞభాషితం శ్రుత్వా విచింత్యేత్యమృషా మృషాయతే। రక్షో విదిత్వాఖిలలోకహృత్స్థితః స్వానాం నిషేద్ధుం భగవాన్ మనో దధే॥ ౨౫॥ తావత్ప్రవిష్టాస్త్వసురోదరాంతరం పరం న గీర్ణాః శిశవస్సవత్సకాః। ప్రతీక్షమాణేన బకారివేశనం హతస్వకాంతస్మరణేన రక్షసా॥ ౨౬॥ తాన్ వీక్ష్య కృష్ణః సకలాభయప్రదస్త్వనన్యనాథాన్ స్వకరాదవచ్యుతాన్। దీనాంశ్చ మృత్యోర్జఠరాగ్నిఘాసాన్ ఘృణార్దితో దిష్టకృతేన విస్మితః॥ ౨౭॥ కృత్యం కిమత్రాస్య ఖలస్య జీవనం నో వా అమీషాం చ సతాం విహింసనం। ద్వయం కథం స్యాదితి సంవిచింత్య జ్ఞాత్వావిశత్తుండమశేషదృగ్ఘరిః॥ ౨౮॥ తదా ఘనచ్ఛదా దేవా భయాద్ధాహేతి చుక్రుశుః। జహృషుర్యే చ కంసాద్యాః కౌణపాస్త్వఘబాంధవాః॥ ౨౯॥ తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ కృష్ణస్త్వవ్యయస్సార్భవత్సకం। చూర్ణీచికీర్షోరాత్మానం తరసా వవృధే గళే॥ ౩౦॥ తతోఽతికాయస్య నిరుద్ధమార్గిణో హ్యుద్గీర్ణదృష్టేర్భ్రమతస్త్వితస్తతః। పూర్ణోఽన్తరంగే పవనో నిరుద్ధో మూర్ధన్ వినిర్భిద్య వినిర్గతో బహిః॥ ౩౧॥ తేనైవ సర్వేషు బహిర్గతేషు ప్రాణేషు వత్సాన్ సుహృదః పరేతాన్। దృష్ట్యా స్వయోత్థాప్య తదన్వితః పునర్వక్త్రాన్ముకుందో భగవాన్ వినిర్యయౌ॥ ౩౨॥ పీనాహిభోగోత్థితమద్భుతం మహజ్జ్యోతిస్స్వధామ్నా జ్వలయద్దిశో దశ। ప్రతీక్ష్య ఖేఽవస్థితమీశనిర్గమం వివేశ తస్మిన్ మిషతాం దివౌకసాం॥ ౩౩॥ తతోఽతిహృష్టాస్స్వకృతోఽకృతార్హణం పుష్పైస్సురా అప్సరసశ్చ నర్తనైః। గీతైస్సుగా వాద్యధరాశ్చ వాద్యకైః స్తవైశ్చ విప్రా జయనిస్స్వనైర్గణాః॥ ౩౪॥ తదద్భుతస్తోత్రసువాద్యగీతికాజయాద్యనేకోత్సవమంగళస్వనాన్। శ్రుత్వా స్వధామ్నోఽన్త్యజ ఆగతోఽచిరాద్దృష్ట్వా మహీశస్య జగామ విస్మయం॥ ౩౫॥ శ్రీశుకః॥ రాజన్నాజగరం చర్మ శుష్కం బృందావనేఽద్భుతం। వ్రజౌకసాం బహుతిథం బభూవాక్రీడగహ్వరం॥ ౩౬॥ ఏతత్కౌమారజం కర్మ హరేరాత్మాహిమోక్షణం। మృత్యోః పౌగండకే బాలా దృష్ట్వోచుర్విస్మితా వ్రజే॥ ౩౭॥ నైతద్విచి

అష్టక బ్రహ్మరంధ్రం వినిర్భిద్య- బహిర్గత ఇతి॥ ౩౧॥ తేనేతి॥ ప్రాణేష్వింద్రియేషు - స్వయా అమృతవర్షిణ్యా దృష్ట్యైవ॥ ౩౨॥ పీనేతి॥ అహిదేహాదుత్థితం శుద్ధసత్త్వమయం జ్యోతిర్నిర్గతం-ఖే అవస్థితం-తస్మిన్నేవ ఈశే-వివేశ॥ ౩౩॥ తత ఇతి॥ స్వకృతః స్వకార్యకృతః-శ్రీకృష్ణస్యార్హణం-అకృత పూజామకుర్వన్-సుష్ఠు గాయంతీతి సుగాః గంధర్వాదయః॥ ౩౪॥ కించ॥ తదితి॥ తేషాం యాన్యద్భుతస్తోత్రాదీని-నైకోత్సవాః అనేకోత్సవాః యే మంగళస్వనాః- తాన్ స్వధామ్నః అంతిసమీపే-శ్రుత్వా-అజో బ్రహ్మా - ఆదరాదాగతః ఈశ్వరస్య శ్రీకృష్ణస్య - మహిమానం దృష్ట్వా - విస్మయం ప్రాపేతి॥ ౩౫॥ రాజన్నితి॥ బహుతిథం బహుకాలం ఆక్రీడగహ్వరం క్రీడార్థం మహాబిలం॥ ౩౬॥ అన్యచ్చాతివిచిత్రం వృత్తమిత్యాహ॥ ఏతదితి॥ శ్లో॥ కౌమారం పంచమాబ్దాంతం పౌగండం దశమావధి। కైశోరమాపంచదశాద్యౌవనం తు తతః పరం॥ హరేః కౌమారజం పంచమాబ్దకృతం కర్మ తత్తైవ దృష్ట్వా పౌగండకే షష్ఠేబ్దే-బాలా అద్యైవ తద్వృత్తమిత్యూచుః-కింతత్ కర్మ-మృత్యోస్సకాశాదాత్మనాం-అహేశ్చ మోక్షణం ఆత్మనాం ప్రసిద్ధాత్ మృత్యోః- అహేస్తు సంసారలక్షణాత్- అఘాసురస్యాపి శ్రీకృష్ణే ప్రవేశమపి - తదా దృష్టం కథితవంత ఇత్యర్థః॥ ౩౭॥ నేతి॥ నైతద్విచిత్రం-కింతదిత్యపేక్షాయామాహ

అఘోపీతి॥ ఆత్మసామ్యం స్వసమానరూపతాం॥ ౩౮॥ సకృదితి॥ యస్యాంగమూర్తిః - తస్య ప్రతిమా ప్రతికృతిః తతా
పి కేవలం మనోమయీ - సాపి బలాదంతరాహితా సతీ - భాగవతీం గతిం దదౌ - ప్రహ్లాదాదిభ్యః స ఏవ సాక్షాత్స్వయమం
గతః - కిం పునరితి త్యాచాసావాత్మసుఖానుభూతిశ్చ తయా - అభితో వ్యుదస్తా మాయా యేన సః॥ ౩౯॥ ఇత్థమితి॥ దేవదత్త
పరీక్షిత్ - ద్రౌణ్యస్త్రేణ దగ్ధోఽపి భగవతా శ్రీకృష్ణేన దత్తత్వాత్ - యేన శ్రవణేన నితరాం గృహీతం వశీకృతం చేతో యస్య
సః - యద్వా - భగవతి నిగృహీతం నియమితం చేతో యస్యేతి వా॥ ౪౦॥ బ్రహ్మన్నితి॥ కాలాంతరే కౌమారే కృతం పౌగండ
కథం జ్ఞాత్వా - ఊచురిత్యర్థః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ వయమితి॥ హే గురో - క్షత్రబంధవోఽపి పాపిష్ఠా అపీత్యర్థః॥ ౪౩॥ ఇత్థమితి॥ తే
యః స్మారితోఽనంతః - తేన హృతాన్యఖిలేంద్రియాణి యస్య సః తథాభూతోఽపి - కథంచిల్లబ్ధబహిర్దృష్టిః - హే భాగవతో
త్తమోత్తమ శౌనక॥ ౪౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ త్రయోదశే హరద్బ్రహ్మా వత్సాన్ పాలాంశ్చ మాయయా। తదా తత్సర్వరూపోఽభూత్ కృష్ణః పూర్వవదాచరత్। సాధి
త్రం మనుజార్భమాయినః పరాత్పరాణాం పరమస్య వేధసః। అఘోఽపి యత్స్పర్శనధౌతపాతకః ప్రాపాత్మ
సామ్యం త్వసతాం సుదుర్లభమ్॥ ౩౮॥ సకృద్యదంగప్రతిమాంతరాహితా మనోమయీ భాగవతీం దదౌ
గతిమ్। స ఏవ నిత్యాత్మసుఖానుభూత్యభివ్యుదస్తమాయోఽంతర్గతో హి కిం పునః॥ ౩౯॥ శ్రీసూతః॥ ఇత్థం ద్విజా
యాదవదేవదత్తః శ్రుత్వా స్వరాతుశ్చరితం విచిత్రమ్। పప్రచ్ఛ భూయోఽపి తదేవ పుణ్యం వైయాసకిం
యన్నిగృహీతచేతాః॥ ౪౦॥ విష్ణురాతః॥ బ్రహ్మన్ కాలాంతరకృతం తత్కాలీనం కథం భవేత్। యత్కౌ
మారే హరికృతం జగుః పౌగండకేఽర్భకాః॥ ౪౧॥ తద్బ్రూహి మే మహాయోగిన్ పరం కౌతూహలం గురో।
నూనమేతద్ధరేరేవ మాయా భవతి నాన్యథా॥ ౪౨॥ వయం ధన్యతమా లోకే గురోఽపి క్షత్రబంధవః। యత్పిబా
మో ముహుస్త్వత్తః పుణ్యం కృష్ణకథామృతమ్॥ ౪౩॥ శ్రీసూతః॥ ఇత్థం స్మ పృష్టః స తు బాదరాయణిస్తత్
స్మారితానంతహృతాఖిలేంద్రియః। కృచ్ఛ్రాత్పునర్లబ్ధబహిర్దృశిః శనైః ప్రత్యాహ తం భాగవతోత్త
మోత్తమ॥ ౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ సాధు పృష్టం మహాభాగ త్వయా భాగవతోత్తమ। యన్నూతనయసీశస్య శృణ్వన్నపి కథాం ము
హుః॥ ౧॥ సతామయం సారభృతాం నిసర్గో యదర్థవాణీశ్రుతిచేతసామపి। ప్రతిక్షణం నవ్యవదచ్యుత
స్య యత్ స్త్రియా విటానామివ సాధువార్తా॥ ౨॥ శృణుష్వావహితో రాజన్నపి గుహ్యం వదామి తే। బ్రూ
యుః స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గురవో గుహ్యమప్యుత॥ ౩॥ తథాఘవదనాన్మృత్యో రక్షిత్వా వత్సపాలకాన్। స
రిత్పులినమానీయ భగవానిదమబ్రవీత్॥ ౪॥ శ్రీభగవాన్॥ అహోఽతిరమ్యం పులినం వయస్యాః స్వకేళిసం
పన్మృదులాచ్ఛవాలుకమ్। స్ఫుటత్సరోగంధహృతాలిపత్రికధ్వనిప్రతిధ్వానలసద్ద్రుమాకులమ్॥ ౫॥ అత్ర
భోక్తవ్యమస్మాభిర్దివారూఢం క్షుధార్దితాః। వత్సాః సమీపేఽపః పీత్వా చరంతు శనకైస్తృణమ్॥ ౬॥
తథేతి పాయయిత్వార్భా వత్సానారుధ్య శాద్వలే। ముక్త్వా శిక్యాని బుభుజుః సమం భగవతా ముదా॥ ౭॥ కృష్ణ
స్య విష్వక్పురురాజిమండలైరభ్యాననాః ఫుల్లదృశో వ్రజార్భకాః। సహోపవిష్టా విపినే విరేజుశ్ఛదా
యథాంభోరుహకర్ణికాయాః॥ ౮॥ కేచిత్పుష్పైర్దలైః కేచిత్పల్లవైరంకురైః ఫలైః। శిగ్భిస్త్వగ్భిర్దృషద

తి॥ నూతనయసి నవీకరోషి॥ ౧॥ సతామితి॥ తథా హి - సారభృతాం సారగ్రాహిణాం అయం నిసర్గః స్వభావః - కోఽసౌ - అచ్యు
తస్య వార్తా ప్రతిక్షణం సాధు నవ్యవద్భవతీతి యత్ సః - విటానాం స్త్రైణానాం - స్త్రియాః కామిన్యాః - వార్తేవ కథా - భూ
తానామపి సతాం - యత్ యా - అచ్యుతస్య వార్తైవ అర్థో యేషాం తాని వాణీశ్రుతిచేతాంసి యేషాం - తథాభూతానా
మపి॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ భోజనవిధానాయ పులినం స్తౌతి॥ అహో ఇతి॥ స్వీయానాం కేళీనాం - సంపదో విద్యంతే యస్మిన్ తత్ - మృదులాః
అచ్ఛాః వాలుకా యస్మిన్ తత్ - కించ - స్ఫుటత్ వికసత్ - సరః - సరోజబాహుళ్యేన ఉపచారతః సర ఏవ వికసదిత్యుక్తం -
స్య గంధస్తేన హృతాః ఆకృష్టాః అళయః పత్రిణశ్చ - తేషాం కే ఉదకే ధ్వనయః - తేషాం ప్రతిధ్వానాః - తైర్లసంతో ద్రుమాః
తైరాకులం వ్యాప్తం॥ ౫॥ అత్రేతి॥ దివా దినం ఆరూఢం ప్రవృద్ధం - భోజనవేళా అతీతేత్యర్థః॥ ౬॥ తథేతి॥ ఆరుధ్య సంరుధ్య శా
ద్వలే హరితతృణదేశే॥ ౭॥ కృష్ణస్యేతి॥ తదా తే విరేజుః - కృష్ణస్య విష్వక్ పరితః పురురాజిమండలైః బహుభిః పఙ్క్తిమండ
లైః - నైరంతర్యేణోపవిష్టాః శ్రీకృష్ణాభిముఖాన్యాననాని యేషాం తే - ఫుల్లదృశో వికసితనయనాః - కమలకర్ణికాః

యాః పరితః పత్రాణి - యథేతి॥ ౮॥ కేచిదితి॥ పుష్పైస్తద్దళైః అన్యైశ్చ పత్రైః - కృతాని భాజనాని యైస్తే॥ ౯॥ సర్వ ఇతి॥ రుచిం స్వాదువిశేషం - అభ్యవజహ్రుః బుభుజిరే - సహేశ్వరాః శ్రీకృష్ణసహితాః॥ ౧౦॥ బిభ్రదితి॥ యజ్ఞభుగపి - తేషు బుభుజే బాలానామివ కేళిర్యస్య సః - తదాహ - ఉదరవస్త్రయోర్మధ్యే వేణుం బిభ్రత్ దధాన ఇతి సర్వత్రాన్వయః - వామ ఇతి కాక్షి న్యాయాత్ కక్షపాణ్యోర్విశేషణం - మసృణం స్నిగ్ధం దధ్యోదనకబళం - తదుచితాని బిల్వామలకాదిఫలాని - అంగుళీషు అంగుళీసంధిషు - కర్ణికే వ సర్వాభిముఖో మధ్యే స్థాన్ - స్వపరిస్వస్య పరితః ఉపవిష్టానిత్యర్థః - సుహృదః - స్వైర్నర్మభిః పరిహాసవాక్యైః - స్వర్గే స్వర్గవాసిని జనే ఆశ్చర్యేణ మిషతి పశ్యతి సతి - లోకే ఇహ - వత్సపజనానాం మధ్యే బుభుజే॥ ౧౧॥ ౧౨॥ తానితి॥ భీభయం భయహేతుభ్యో భయం - అస్య అపాస్యనిరస్యేత్యర్థః - యద్వా - అస్య నిశ్వస్య భియో విభయాయ యః శ్రీకృష్ణః - ఆశాత్ భోజనాత్ - అత్రాత్తురాధిక్యమార్షం॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ అద్రిషు తద్దరీషు కుంజేషు లతాదిపిహితోదరవివరేషు - గహ్వరేషు సంకటస్థానేషు చ॥ ౧౪॥ అంభోజన్మేతి॥ అంభోజన్మనః పద్మాత్ - జనిరుత్పత్తిర్యస్య సః బ్రహ్మా తదంతరే అస్మిన్నవసరే గతః ఆగతః తచ్ఛిద్రం ప్రాప్యేవా - అన్యదపి మహత్త్వం మహిమానం - ద్రష్టుం - తస్య వత్సాన్

> ద్భిశ్చ బుభుజుః కృతభాజనాః॥ ౯॥ సర్వే మిథో దర్శయంతస్స్వం స్వం భోజ్యరుచిం పృథక్। హసంతో హాసయంతశ్చాభ్యవజహ్రుస్సహేశ్వరాః॥ ౧౦ ॥ బిభ్రద్వేణుం జఠరపటయోశ్శృంగవేత్రే చ కక్షే వామే పాణౌ మసృణకబళం తత్ఫలాన్యంగుళీషు। తిష్ఠన్మధ్యే స్వపరిసుహృదో హాసయన్నర్మభిస్స్వైస్స్వర్గే లోకే మిషతి బుభుజే యజ్ఞభుగ్బాలకేళిః॥ ౧౧॥ భారతైవం వత్సపేషు భుంజానేష్వచ్యుతాత్మసు। వత్సాస్త్వంతర్వనే దూరం వివిశుస్తృణలోభితాః॥ ౧౨॥ తానదృష్ట్వా భయత్రస్తానూచే కృష్ణోఽస్య భీభయమ్। మిత్రాణ్యాశాన్మా విరమతేహానేష్యే వత్సకానహమ్॥ ౧౩॥ ఇత్యుక్త్వాద్రిదరీకుంజగహ్వరేష్వాత్మవత్సకాన్। విచిన్వన్భగవాన్కృష్ణస్సపాణికబలో యయౌ॥ ౧౪॥ అంభోజన్మజనిస్తదంతరగతో మాయార్భక

—(*) వత్సాపహారఘట్టః. (*)—

> స్యేశితుర్ద్రష్టుం మంజు మహిత్వమన్యదపి తద్వత్సానితో వత్సపాన్। నీత్వాన్యత్ర కురూద్వహాంతరదధాత్ఖేఽవస్థితో యః పురా దృష్ట్వాఘాసురమోక్షణం భగవతః ప్రాప్తః పరం విస్మయమ్॥ ౧౫॥ తతో వత్సానదృష్ట్వైత్య పులినేఽపి చ వత్సపాన్। ఉభావపి వనే కృష్ణో విచికాయ సమంతతః॥ ౧౬॥ క్వాప్యదృష్ట్వాంతర్విపినే వత్సాన్పాలాంశ్చ విశ్వదృక్॥ సర్వం విధికృతం జ్ఞాత్వా సహసాభిజగామ హ॥ ౧౭॥ తతః కృష్ణో ముదం కర్తుం తన్మాతౄణాం చ కస్య చ। ఉభయాయితమాత్మానం చక్రే విశ్వదృగీశ్వరః॥ ౧౮॥ యావద్వత్సపవత్సకాల్పకవపుర్యావత్కరాంఘ్ర్యాదికం యావద్యష్టివిషాణవేణుదళశిగ్యావద్విభూషాంబరమ్। యావచ్ఛీలగుణాభిధాకృతివయో యావద్విహారాదికం సర్వం విష్ణుమయం గిరోఽంగవదజస్సర్వస్వరూపో బభౌ॥ ౧౯ ॥ స్వయమాత్మాత్మగోవత్సాన్ప్రతివార్యాత్మవత్సపైః। క్రీడన్నాత్మవిహారైశ్చ సర్వాత్మా ప్రావిశద్వ్రజమ్॥ ౨౦॥ తత్తద్వత్సాన్పృథఙ్నీత్వా తత్తద్గోష్ఠే నివేశ్య సః। తత్తదాత్మాభవద్రాజంస్తత్త

ఇతః స్థానాత్ వత్సపాంశ్చ - అన్యత్ర నీత్వా - స్వయం తిరోబభూవ - భగవతః శ్రీకృష్ణస్య॥ తత ఇతి॥ ఉభావపి వత్సాన్ వత్సపాంశ్చ - విచికాయ అన్విష్టవాన్॥ క్వేతి॥ విధికృతం బ్రహ్మణా కృతం॥ ౧౭॥

తత ఇతి॥ ఉభయాయితం వత్సవత్సపాలరూపేణ ఉభయథా వర్తమానమిత్యర్థః - అయం భావః యది తూష్ణీమాస్తే - తర్హి తన్మాతౄణాం విషాదస్స్యాత్ - యది చ - తానానయామి తర్హి బ్రహ్మణో మోహో న స్యాదితి తదుభయం క్రీతమేతథాచక్రే॥ ౧౮॥ తదేవ దర్శయతి॥ యావదితి॥ వత్సపానాం వత్సకానాం చాల్పకవపుః ప్రమాణమనతిక్రమ్యైవ ముపస్యాపి - యద్వా - యావద్వత్సపాదివపుః - తావత్స్వరూపః - అజః కృష్ణః - బభౌ విష్ణుత్త్వం త్రత్రాన్వయః॥ సర్వం విష్ణుమయం జగత్ - ప్రసిద్ధా యా గీః తస్యా అంగవత్ మూర్తివత్ - సా గీరేవార్థస్వరూపేణ పరిణతా యథా తథా - బభౌ ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ స్వయమితి॥ ఏవం సర్వాత్మా సన్ - వ్రజం ప్రావిశత్ - కథం స్వయమాత్మా సన్ ప్రయోజకః ఆత్మరూపాన్ గోవత్సాన్ - ప్రతివార్య వమేవేత్యుక్తం ఆత్మరూపైర్వత్సపైః - ప్రతివార్య ప్రయోజ్యైః - క్రీడన్నాత్మవిహారైః స్వయమేవ - ఆత్మవిహారైః క్రీడన్నితి - క్రియాకారకాన్యపి స్వయమేవేత్యర్థః॥ ౨౦॥ తత్తదితి॥ తత్తదాత్మా తత్తద్బాలరూపో భవత్ తతస్తత్తత్సద్మప్రవిష్టః॥ ౨౧ ॥ గోపికామోహనసమాహ॥ తన్మాతర ఇతి॥ తన్మాతరో వేణురవేణ - త్వరయా ఉత్థితాస్సత్యః సు

౩౩॥ ఏవమితి॥ కృచ్ఛ్రాత్-తతఃఅపగతాఃనివృత్తాః - తేషాంసుతానాం అనుస్మృత్య-ఉద్గచ్ఛంతిఅశ్రూణియేషాంతే. ౩౪॥ వ్రజస్యేతి॥ ప్రేమర్ధేః రౌత్కంఠ్యమతిశయం-ముక్తస్తనేష్వపత్యేషు - వీక్ష్య- అహేతుకంత్ హేతుమజ సన్న చింతయత్॥ ౩౫॥ చింతామేవాహద్వాభ్యాం॥ కిమితి॥ వాసుదేవేయథాపూర్వం తథాస్వతోకేష్వపివ్రజస్యప్రేమవర్ధతే-కిమేతదద్భుతమితి-కించ-సాత్మనఃఆత్మసహితస్యవ్రజస్య- మమతేష్వపిప్రాకారిణంకిమిత్యభావః॥ ౩౬॥ కేతి॥ కేయంమాయా దేవానాంవా-నరాణాంవా-అసురాణాంవా-కుతోవా - కస్మాత్ప్రయుక్తా-తత్రాన్యామాయానసంభవతి-యతోమమాపి మోహావతీతే అతః - ప్రాయశోమత్స్వామినఃశ్రీకృష్ణస్యైవ - మాయేయమస్త్వితిసంభావయతి॥ ౩౭॥ ఇతీతి॥ సవయస్కాన్సఖీనపి-వయునేనజ్ఞానమయేనచక్షుషా - వైకుంఠంశ్రీకృష్ణమేవాపశ్యత్॥ ౩౮ ॥ ఏవంకృష్ణరూపాన్సాక్షాన్యతోజ్ఞాత్వా-శ్రీకృష్ణందృష్ట్వా.కృష్ణోపదేశేనవిశేషతోజ్ఞాతవానిత్యాహ॥నేతి॥ అయమర్థఃఅప్రామాణాస్త్వాపద్వత్సాఋషీణామంశాః- పాలకాశ్చదేవానామంశాఇతి తావదహం వేద్మి ఇదానీంతునతథా - కింతు-అస్మిన్భిదాశ్రయేపిత్వమేవభాసి - అతస్త్వంసర్వంపృథక్ పివిచ్య - కథంవృత్తమితివదేత్యుక్తేనప్రభుణావక్త్రా- నిగమాత్ సంక్షేపతఏవోక్తంవృత్తంబలఃఅవైత్ విదితవానిత్యర్థః॥౩౯॥తతఃకింవృత్తమిత్యపేక్షాయామాహ॥తావదితి॥వర్షేణాతే-ఆత్మనోమాకాల్పేనసునిర్వృతాః । కృచ్ఛ్రాచ్ఛనైరపగతాస్తదనుస్మృత్యుదశ్రవః॥ ౩౪॥ వ్రజస్యరామః ప్రేమర్ధేర్వీక్ష్యౌత్కంఠ్యమనుక్షణమ్ । ముక్తస్తనేష్వపత్యేష్వప్యహేతువిదచింతయత్॥ ౩౫॥ కిమేతదద్భుతమివవాసుదేవేఖిలాత్మని । వ్రజస్యసాత్మనస్తోకేష్వపూర్వంప్రేమవర్ధతే॥ ౩౬॥ కేయంవాకుతఆయాతాదైవీవానార్యుతాసురీ । ప్రాయోమాయాస్తుమేభర్తుర్నాన్యామేపివిమోహినీ॥ ౩౭॥ ఇతిసంచింత్యదాశార్హోవత్సాన్సవయసానపి।సర్వానాచష్టవైకుంఠంచక్షుషావయునేనసః॥౩౮॥ నైతేసురేశాఋషయోనచైతేత్వమేవభాసీశభిదాశ్రయేస్మిన్ । సర్వంపృథక్త్వంనిగమాత్కథంవదేత్యుక్తేనవృత్తంప్రభుణాబలోవైత్॥౩౯॥తావదేత్యాత్మభూరాత్మమానేనత్రుట్యనేహసా । పురోవదాబ్దంక్రీడంతందదృశేసకలంహరిం॥ బ్రహ్మ॥ యావంతోగోకులేబాలాస్సవత్సాస్సర్వఏవహి । మాయాశయేశయానామేనాద్యాపిపునరుత్థితాః॥౪౦॥ఇతఏతేత్రకుతత్యామన్మాయామోహితేతరే। తావంతఏవతత్రాబ్దంక్రీడంతోవిష్ణునాసహ॥ ౪౧॥ ఏవమేతేషుభేదేషుచిరంధ్యాత్వాసఆత్మభూః। సత్యాఃకేతరేకతరేతిజ్ఞాతునేశేకథంచన॥ ౪౨॥ ఏవంవిమోహయన్విష్ణుంవిమోహంవిశ్వమోహనమ్ । స్వయైవమాయయాజోపిస్వయమేవవిమోహితః॥౪౩॥తమ్యాంతమోవన్నైహారంఖద్యోతార్చిరివాహని।మహతీతరమాయైశ్యంనిహంత్యాత్మనియుంజతః॥౪౪॥తావత్సర్వేవత్సపాలాఃపశ్యతోజస్యతత్క్షణాత్।వ్యదృశ్యంతఘనశ్యామాఃపీతకౌశేయవాససః॥౪౫॥చతుర్భుజాశ్శంఖచక్రగదారాజీవపాణయః। కిరీటినఃకుండలినోహారిణోవనమాలినః॥౪౬॥శ్రీవత్సాంగదదోరత్నకంబుకంకణపాణయః। నూపురైఃకటకైర్భాంతికటిసూత్రాంగుళీయకైః॥౪౭॥అంఘ్రిమస్తకమాపూర్ణాస్తులసీనవదామభిః।కోమలైస్సర్వగాత్రేషుభూరిపుణ్యవదర్పితైః॥౪౮॥ చంద్రికావిశదస్మేరైస్సారుణాపాంగవీక్షితైః । స్వకార్థానామివరజస్సత్త్వాభ్యాంస్రష్టృపాలకాః॥ ౪౯॥

ఆత్రుట్యనేహసాత్రుటిమాత్రేణకాలేన - సకలంసానుచరంహరిందదర్శ॥ ౪౦॥దృష్ట్వాచయద్వృత్తంతద్యదిత్యాహద్వాభ్యాం॥ యావంతఇతి॥ మేమాయాశయేమన్మాయాతల్పే॥౪౧॥ఇతఇతి॥మన్మాయామోహితేభ్యఇతరేకుత్రత్యాః॥౪౨॥ ఇత్థంవితర్కయన్ - అముహ్యదిత్యాహఏవమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥౪౩॥౪౪॥ననుమాయాశ్రయస్యతస్య కుతోమోహఇత్యతఆహ॥తమ్యామితి॥ మహామాయావినిభంగా-అన్యమాయాయాఆవరణవిక్షేపకత్వాభావే-దృష్టాంతద్వయమాహ-తమ్యాంతమిస్రాయాంరాత్ర్యాం-నైహారంహిమకిరణప్రభవంతమఇవ - తద్ధితాత్థోపసర్జనస్యాపితమసోనైహారమితివిశేషణంధ్యాందసంతత్తమోయథాపృథగావరణంనకరోతికింతుతత్రైవలీయతే- యథాచ-ఖద్యోతార్చిరహనిపృథక్ - ప్రకాశంనకరోతి - ఏవంమహతిపురుషే-యుంజతఃపుంసః- ఇతరాసీచమాయాతత్రనకించిత్కరోతి-కింతు - ఆత్మనిస్వస్మిన్నేవఐశ్వర్యంసామర్థ్యంనిహంతి॥౪౫॥అన్యదప్యాశ్చర్యమాహ॥ తావదితి॥ వత్సపాలాఃవత్సాఃపాలాఃబాలాశ్చ- సర్వేఘనశ్యామాదయస్తు॥ ౪౬॥ ౪౭॥ శ్రీవత్సేతి॥ శ్రీవత్సప్రభయాయుక్తానిఅంగదాని దోష్షుయేషాంతేరత్నమయాస్సకంబువత్త్రిరేఖాధరాఃకంకణాని - పాణిషుయేషాంతేచతేచతథా ।౪౮॥అంఘ్రీతి॥ భూరిబహుజన్మార్జితంపుణ్యం

తద్యుక్తైర్జనైరర్పితైః॥ ౪౯॥ చంద్రికేతి ॥ చంద్రికావద్విశదస్మితయుక్తైః సహారుణగుణేన వర్తమానాః-యే అపాంగాః తైస్త్వేష్టైః స్వకామార్థానాం స్వభక్తమనోరథానాం రజస్సత్త్వాభ్యాం స్రష్టృపాలకా ఇవ- వ్యదృశ్యంత-సత్త్వవద్విశదస్మితేన పాలకా ఇవ రజోవదరుణగుణేన చ-స్వకామార్థానాం స్రష్టార ఇవ-తాదృక్కటాక్షైః-ద్యోతమానా ఇత్యర్థః॥ ౫౦॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా బ్రహ్మా - తదాదిస్తంబపర్యంతైః నైకార్హైరనేకార్హైః॥ ౫౧॥ అణిమాద్యైరితి ॥ అజాద్యాభిః అజా మాయా-తత్ప్రభృతిభిః విభూతిభిః శక్తిభిః మహదాదిభిరితి - మహత్సత్త్వయోః పృథక్త్వవివక్షయా చతుర్వింశతితత్త్వైర్జగత్కారణైః॥ ౫౨॥ కాలేతి॥ కాలాదిభిశ్చ తత్సహకారిభిశ్చ తత్ర స్వభావః పరిణామహేతుః-సంస్కారః ఉద్బోధకః-స్వమహిధ్వస్తమహిభిః - భగవన్మహిమ్నా తిరస్కృతస్వాతంత్ర్యైః ఉక్తైః సర్వైరణిమాద్యైః ॥ ౫౩ ॥ సర్వేషాం మూర్తిమత్త్వేఽపి విశేషమాహ ॥ సత్యేతి ॥ సత్యాశ్చ - జ్ఞానరూపాశ్చ అనంతాశ్చ ఆనందరూపాశ్చ తత్రాపి తే ఏకమాత్రాః - విజాతీయసజాతీయభేదరహితాః తత్రాపి చైకరసాః సదైకరూపా మూర్తయో యేషాం తే యద్వా- సత్యజ్ఞానాదిమాత్రైకరసం యద్బ్రహ్మ- తదేవ మూర్తిర్యేషామితి - అత ఏవ ఉపనిషత్ - ఆత్మజ్ఞానం - సైవ దృక్ చక్షుర్యేషాం తేషామపి-హి నిశ్చితం-అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యాః న స్పృష్టం స్పర్శనాయోగ్యం - భూరిమాహాత్మ్యం యేషాం తే తథాభూతాః సంతః సర్వే వ్యదృశ్యంతేతి॥ ౫౪॥ ఏవమితి॥ ఏవం సకృత్ ఏకదైవ-దదర్శ - పరబ్రహ్మణో విశేషణం యస్యేతి॥ ౫౫॥ తత ఇతి॥ అతికుతుకేన అత్యాశ్చర్యేణ ఉద్వృత్య స్పృష్టం పరావృత్య అహం స్పృష్టే పరావృత్యేతి వా - కుతుకశబ్దే తృతీయా

త్మాభ్యాం స్రష్టృపాలకాః॥ ౫౦॥ ఆత్మాది స్తంబపర్యంతైర్మూర్తిమద్భిశ్చరాచరైః। నృత్యగీతాద్యనేకార్హైః పృథక్పృథగుపాసితాః॥ ౫౧॥ అణిమాద్యైర్మహిమభిరజాద్యాభిర్విభూతిభిః। చతుర్వింశతిభిస్తత్త్వైః పరీతా మహదాదిభిః॥ ౫౨॥ కాలస్వభావసంస్కారకామకర్మగుణైరపి। స్వమహిధ్వస్తమహిభిర్మూర్తిమద్భిరుపాసితాః॥ ౫౩॥ సత్యజ్ఞానానంతానందమాత్రైకరసమూర్తయః। అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యా అపి హ్యుపనిషద్దృశామ్॥ ౫౪॥ ఏవం సకృద్దదర్శాజః పరబ్రహ్మాత్మనోఽఖిలాన్ । యస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి సచరాచరం॥ ౫౫॥ తతోఽతికుతుకోద్వృత్య స్తిమితైకాదశేంద్రియః। తద్ధామ్నాభూదజస్తూష్ణీం పూర్దేవ్యంతీవ పుత్రికా॥ ౫౬॥ ఇతీరేశేఽతర్క్యే నిజమహిమని స్వప్రమితికే పరత్రాజాతోఽతన్నిరసనముఖబ్రహ్మకమితౌ । అనీశేఽపి ద్రష్టుం కిమిదమితి వా ముహ్యతి సతి చచ్ఛాదాజో జ్ఞాత్వా సపది పరమోఽజాయవనికామ్॥ ౫౭॥ తతోఽర్వాక్ప్రతిలబ్ధాక్షః కః పరేతవదుత్థితః। కృచ్ఛ్రాదున్మీల్య వై దృష్టీరాచష్టేదం సహాత్మనా॥ ౫౮॥ సపద్యేవాభితః పశ్యన్ దిశోఽపశ్యత్పురస్స్థితమ్। బృందావనం జనాజీవ్యద్రుమాకీర్ణం సమాప్రియమ్॥ ౫౯॥ యత్ర నైసర్గదుర్వైరాస్సహాసన్నృమృగాదయః। మిత్రాణీవాజితావాసాత్ ద్రుత

యాః ఛాందసో లుక్ - పాఠాంతరేతు - అతికుతుకేనోద్వృత్తః క్షుభితః - తేషాం ధామ్నా తేజసా - స్తిమితసర్వేంద్రియో బ్రహ్మా-తూష్ణీం నిశ్చలోఽభూత్ - అత్ర దృష్టాంతః - పూర్దేవీ వ్రజాధిష్ఠాత్రీ కాచిద్దేవతా - తస్యాః - అంతి సమీపే పుత్రికా చతుర్ముఖీ కనకప్రతిమేవ॥ ౫౬॥

ఏవం మోహనిమగ్నమజముజ్జహారేత్యాహ॥ ఇతీతి॥ ఇరా సరస్వతీ తస్యా ఈశే బ్రహ్మణి - కిమిదమితి ముహ్యతి సతి-పశ్చాత్ ద్రష్టుమప్యనీశే సతి - పరమః అజః శ్రీకృష్ణః- సపది అజాయవనికాం మాయారూపాం తిరస్కరిణీం-యయాద్భుతం-దర్శితం తాం చచ్ఛాద తిరోధత్త-అపసారితవానిత్యర్థః- అథవా-అయం లోకాభిమానీ మమైశ్వర్యం- దృష్టుమయోగ్య ఇతి తస్యోపరి మాయాం ప్రసారితవానిత్యర్థః-క్వ ముహ్యతి సతి-అతర్క్యే తర్కాగోచరే- నిజః అసాధారణో మహిమా యస్య తస్మిన్-ఇతి మోహహేతురుక్తః- దర్శనాయోగ్యత్వాయ త్రీణి విశేషణాని-స్వప్రమితిః స్వప్రకాశం చ - యత్ సుఖం చ యస్మిన్ - అత ఏవ-అజాతః ప్రకృతేః-పరత్ర పరస్మిన్ - అత ఏవ అతన్నిరసనముఖేన బృంహకైః శ్రుతిశిరోభిః - మితిః జ్ఞానం యస్మిన్ తస్మిన్ స్వరూపే॥ ౫౭॥ తత ఇతి॥ అర్వాక్ బహిః ప్రతిలబ్ధాన్యక్షీణి యేన సః- పరేతవత్ మృతో యథా-కథంచిత్ పునరుత్తిష్ఠతి-తథా దృష్టీః నేత్రాణి॥ ౫౮॥ సపదీతి॥ జనానామాజీవ్యైరుపజీవ్యైః ద్రుమైరాకీర్ణం- సమా ప్రియం సమ్యగా ఆసమంతాత్ ప్రియాణి యస్మిన్ తత్ ॥౫౯ ॥ తదాహ ॥ యత్రేతి॥ నైసర్గికదుర్వైరాః స్వాభావికా ప్రతికార్యవైరవంతోఽపి నరాః - సింహాదయశ్చ మిత్రాణీవ యత్ర సహైవాసన్ - అజితస్య శ్రీకృష్ణస్య ఆవాసేన- ద్రుతాః పలాయితాః - రుట్తర్షాదయః క్రోధలోభాదయో యస్మాత్ తథాభూతం-అత్ర తరుషేతి వర్ణవిశ్లేషః- ఛందోనురోధేన-

తద్వ్యక్తైర్జనైరర్పితైః॥ ౪౯॥ చంద్రికేతి ॥ చంద్రికావద్విశదస్మితయుక్తైః సహారుణగుణేనవర్తమానాః-యే అపాంగాః తైర్వీక్షితైః స్వకార్థానాం స్వభక్తమనోరథానాం రజస్సత్త్వాభ్యాం స్రష్టృపాలకా ఇవ- వ్యదృశ్యంత-సత్త్వవద్విశదస్మితేన పాలకాఇవ రజోవదరుణగుణేనచ-స్వకార్థానాం స్రష్టార ఇవ-తాదృక్కటాక్షైః-ద్యోతమానా ఇత్యర్థః॥ ౫౦॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మాబ్రహ్మా - తదాదిస్తంబపర్యంతైః నైకార్హైరనేకార్హణైః॥ ౫౧॥ అణిమాద్యైరితి ॥ అజాద్యాభిః అజా మాయా-తత్ప్రభృతిభిః విభూతిభిః శక్తిభిః మహదాదిభిరితి - మహత్తత్త్వయోః పృథక్త్వవివక్షయా చతుర్వింశతితత్త్వైర్జగత్కారణైః॥ ౫౨॥ కాలేతి॥ కాలాదిభిశ్చ తత్సహకారిభిశ్చ తత్ర స్వభావః పరిణామహేతుః-సంస్కార ఉద్బోధకః-స్వమహిధ్వస్తమహిభిః - భగవన్మహిమ్నా తిరస్కృతస్వాతంత్ర్యైః ఉక్తైః సర్వైరణిమాద్యైః ॥ ౫౩ ॥ సర్వేషాం మూర్తిమత్త్వేపి విశేషమాహ ॥ సత్యేతి ॥ సత్యాశ్చ - జ్ఞానరూపాశ్చ అనంతాశ్చ ఆనందరూపాశ్చ తత్రాపి తదేకమాత్రాః - విజాతీయసజాతీయభేదరహితాః తత్రాపిచైకరసాః సదైకరూపా మూర్తయో యేషాం తే యద్వా- సత్యజ్ఞానాదిమాత్రైకరసం యద్బ్రహ్మ- తదేవ మూర్తిర్యేషామితి - అతఏవ ఉపనిషత్ - ఆత్మజ్ఞానం - సైవదృక్ చక్షుర్యేషాం తేషామపి- హి నిశ్చితం-అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యాః నస్పృష్టం స్పర్శనాయోగ్యం - భూరిమాహాత్మ్యం యేషాం తే తథాభూతాస్సంతః సర్వే వ్యదృశ్యంతేతి॥ ౫౪॥ ఏవమితి॥ ఏవం సకృత్ ఏకదైవ-దదర్శ - పరబ్రహ్మణో విశేషణం యస్యేతి॥ ౫౫॥ తత ఇతి॥ అతికుతుకేన అత్యాశ్చర్యేణ ఉద్వృత్య స్పృష్టం పరావృత్య హంసపృష్ఠే పరావృత్యేతి వా - కుతుకశబ్దాత్ తృతీయా

త్వాభ్యాం స్రష్టృపాలకాః॥ ౫౦॥ ఆత్మాదిస్తంబపర్యంతైర్మూర్తిమద్భిశ్చరాచరైః। నృత్తగీతాద్యనేకార్హైః పృథక్పృథగుపాసితాః॥ ౫౧॥ అణిమాద్యైర్మహిమభిరజాద్యాభిర్విభూతిభిః। చతుర్వింశతిభిస్తత్త్వైః పరీతా మహదాదిభిః॥ ౫౨॥ కాలస్వభావసంస్కారకామకర్మగుణైరపి। స్వమహిధ్వస్తమహిభిర్మూర్తిమద్భిరుపాసితాః॥ ౫౩॥ సత్యజ్ఞానానంతానందమాత్రైకరసమూర్తయః। అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యా అపిహ్యుపనిషద్దృశామ్॥ ౫౪॥ ఏవంసకృద్దదర్శాజః పరబ్రహ్మాత్మనోఽఖిలాన్ । యస్యభాసా సర్వమిదం విభాతి సచరాచరం॥ ౫౫॥ తతోఽతికుతుకో*ద్వృత్య స్తిమితైకాదశేంద్రియః। తద్ధామ్నాభూదజస్తూష్ణీం పూర్దేవ్యంతీవ పుత్రికా॥ ౫౬॥ ఇతీరేశేఽతర్క్యే నిజమహిమని స్వప్రమితికే పరత్రాజాతోఽతన్నిరసనముఖబ్రహ్మకమితౌ । అనీశేపి ద్రష్టుం కిమిదమితి వా ముహ్యతి సతి చచ్ఛాదాజో జ్ఞాత్వా సపది పరమోఽజాయవనికామ్॥ ౫౭॥ తతోఽర్వాక్ప్రతిలబ్ధాక్షః కః పరేతవదుత్థితః। కృచ్ఛ్రాదున్మీల్య*దృష్టీరాచష్టేదం సహాత్మనా॥ ౫౮॥ సపద్యేవాభితః పశ్యన్ దిశోఽపశ్యత్పురస్స్థితమ్। బృందావనం జనాజీవ్యద్రుమాకీర్ణం సమాప్రియమ్॥ ౫౯॥ యత్రనైసర్గదుర్వైరాస్సహాసన్నృమృగాదయః। మిత్రాణీవాజితావాసాత్ ద్రుత

యాః ఛాందసో లుక్ - పాఠాంతరేతు - అతికుతుకేనోద్వృత్తః క్షుభితః - తేషాం ధామ్నా తేజసా - స్తిమితసర్వేంద్రియో బ్రహ్మా- తూష్ణీం నిశ్చలోఽభూత్ - అత్రదృష్టాంతః - పూర్దేవీ వ్రజాధిష్ఠాత్రీ కాచిద్దేవతా - తస్యాః - అంతి సమీపే పుత్రికా చతుర్ముఖీ కనకప్రతిమేవ॥ ౫౬॥

ఏవం మోహనిమగ్నమజమజ్జహారేత్యాహ॥ ఇతీతి॥ ఇరా సరస్వతీ తస్యా ఈశే బ్రహ్మణి - కిమిదమితి ముహ్యతి సతి- పశ్చాత్ ద్రష్టుమప్యనీశే సతి - పరమః అజః శ్రీకృష్ణః- సపది అజాయవనికాం మాయారూపాం తిరస్కరిణీం-యయాచ్ఛాదితం-దర్శితం తాం చచ్ఛాద తిరోధత్త-అపసారితవానిత్యర్థః- అథవా-అయం లోకాభిమానీ మమైశ్వర్యం- ద్రష్టుమయోగ్య ఇతి తస్యోపరి మాయాం ప్రసారితవానిత్యర్థః- క్వ ముహ్యతి సతి- అతర్క్యే తర్కాగోచరే- నిజః అసాధారణో మహిమా యస్య తస్మిన్-ఇతి మోహహేతురుక్తః- దర్శనాయోగ్యత్వాయ త్రీణి విశేషణాని-స్వప్రమితిః స్వప్రకాశం చ - యత్ సుఖం చ యస్మిన్ - అతఏవ-అజాతః ప్రకృతేః-పరత్ర పరస్మిన్ - అతఏవ అతన్నిరసనముఖేన బృంహకైః శ్రుతిశిరోభిః - మితిః జ్ఞానం యస్మిన్ తస్మిన్ స్వరూపే॥ ౫౭॥ తత ఇతి॥ అర్వాక్ బహిః ప్రతిలబ్ధాన్యక్షీణి యేన సః- పరేతవత్ మృతో యథా-కథంచిత్ పునరుత్తిష్ఠతి-తథా దృష్టీః నేత్రాణి॥ ౫౮॥ సపదీతి॥ జనానామాజీవ్యైరుపజీవ్యైః ద్రుమైరాకీర్ణం- సమాప్రియం సమ్యగా ఆసమంతాత్ ప్రియాణి యస్మిన్ తత్ ॥ ౫౯ ॥ తదాహ ॥ యత్రేతి॥ నైసర్గికదుర్వైరాః స్వాభావికాః ప్రతికార్యవైరవంతోఽపి నరాః - సింహాదయశ్చ మిత్రాణీవ యత్ర సహైవాసన్ - అజితస్య శ్రీకృష్ణస్య ఆవాసేన- ద్రుతాః పలాయితాః - రుట్తర్షాదయః క్రోధలోభాదయో యస్మాత్ తథాభూతం-అత్ర తరుషేతి వర్ణవిశ్లేషః- ఛందోనురోధేన-

బృందావనముపశ్యత్॥ ౬౦॥ తత్రేతి॥ తత్రచ పరమేష్ఠీ బ్రహ్మపురాణవదేవ - బ్రహ్మా అచష్ట అపశ్యత్ - కథంభూతం పశుపవంశశిశుత్వనాట్యముద్వహత్ - నాట్యమిత్రత్వే హేతుః అద్వయమిత్యాది - అద్వయంచవత్సాన్ విచిన్వత్ - ఏకంచ సఖీన్ - అగాధబోధంచవిచిన్వత్ - అనంతంచపరితో విచిన్వత్ - పరంచశిశుత్వముద్వహత్ - బ్రహ్మచసపాణికబళమితి నాట్యమేవోద్వహదిత్యర్థః॥ ౬౧॥ దృష్ట్వేతి॥ నిజధోరణతః స్వవాహనాత్ - త్వరేణ వేగేన అవతీర్య - దండవన్నత్వా - చతుర్ణాం ముకుటానాం - అగ్రైరంఘ్రియుగ్మం స్పృష్ట్వా - ముదశ్రుసలిలైరానందాశ్రురూపైః - సుజలైరభిషేకమకరోదితి॥ ౬౨॥ ఉత్థాయేతి॥ చిరస్యచిరం - పాదయోః పతన్నాస్తే॥ ౬౩॥ శనైరితి॥ స వేపథుః సకంపః - అతఏవ - గద్గదయా అనుకరణమేతత్ - ఇడయా వాచా ఈడత అస్తౌత్॥ ౬౪॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్దశేద్భుతం దృష్ట్వా పూర్వాగంతుకనిశ్చయమ్। ఆసీశః కతూర్ణమస్తౌషీత్కృష్ణం బ్రహ్మాతిమోహితః॥ స్వకృతాపరాధేన - భియా సకంపయా - భగవన్మహిమానమనపగాహమానో యథాదృష్టస్వరూపమేవకీర్తయన్నాహ॥ నౌమీతి॥ హే ఈడ్య స్తుత్య - తే తుభ్యం నౌమి నమ ఇత్యర్థః - యద్వా - ద్వితీయార్థే చతుర్థీ - అథవా - నౌమీత్యుక్త్వా ప్రస్తుతస్య భగవతః కర్మత్వే జ్ఞాతే - ప్రయోజనాపేక్షాయామేవంభూతః భగవానేవ - ప్రయోజనమితి తాదర్థ్యే చతుర్థీ - యద్వా - తుభ్యం ప్రసాదయితుం త్వామేవ నౌమీత్యర్థః - అభ్రవద్వపుర్యస్య తస్మై - తటిద్వదంబరం యస్య తస్మై గుంజాభిరవతంసౌ కర్ణభూషణే పరితః పింఛం బర్హాపీడశ్చ - తైర్లసన్ముఖం యస్య తస్మై - వన్యాః స్రజో యస్య తస్మై - కవళాదిభిః - లక్ష్మ

రుత్తమశ్రీపాదికమ్॥ ౬౦॥ తతో౽ద్వహత్పశుపవంశశిశుత్వనాట్యం బ్రహ్మాద్వయం పరమనంతమగాధబోధం। వత్సాన్సఖీనివ పురా పరితో విచిన్వదేకం సపాణికబళం పరమేష్ఠ్యచష్ట॥ ౬౧॥ దృష్ట్వా త్వరేణ నిజధోరణతో౽వతీర్య పృథ్వ్యాం వపుః కనకదండమివాభిపాత్య। స్పృష్ట్వా చతుర్మకుటకోటిభిరంఘ్రియుగ్మం నత్వా ముదశ్రుసలిలైరకృతాభిషేకమ్॥ ౬౨॥ ఉత్థాయోత్థాయ కృష్ణస్య చిరస్య పదయోః పతన్। ఆస్తే మహత్త్వం ప్రాగ్దృష్టం స్మృత్వా స్మృత్వా పునః పునః॥ ౬౩॥ శనైరథోత్థాయ విమృజ్య లోచనే ముకుందముద్వీక్ష్య వినమ్రకంధరః। కృతాంజలిః ప్రశ్రయవాన్ సమాహితః సవేపథుర్గద్గదయైడతేరయా॥ ౬౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - త్రయోదశో౽ధ్యాయః.

(*)— వత్సాపహారేణ భగవన్మహిమాభిజ్ఞేన బ్రహ్మణాకృతస్తుతిః. (*)—

బ్రహ్మో॥ నౌమీడ్య తే౽భ్రవపుషే తటిదంబరాయ గుంజావతంసపరిపింఛలసన్ముఖాయ। వన్యస్రజే కబళవేత్రవిషాణవేణులక్ష్మశ్రియే మృదుపదే పశుపాంగజాయ॥ ౧ ॥ అస్యాపి దేవ వపుషో మదనుగ్రహస్య స్వేచ్ఛామయస్య న తు భూతమయస్య కో౽పి। నేశే మహి త్వవసితుం మనసాంతరేణ సాక్షాత్తవైవ కిము తాత్మసుఖానుభూతేః॥ ౨॥ జ్ఞానే ప్రయాసముదపాస్య నమంతఏవ జీవంతి సన్ముఖరితాం భవదీయవార్తాం। స్థానే

భిః- శ్రీః శోభా యస్య తస్మై - మృదునీ పాదౌ - యస్య తస్మై - పశుపస్య అంగజాయ - యద్వా - పశూనింద్రియాణి - పాంతి రక్షంతీతి పశుపాః దేవాః, తఏవాంగజాః - యస్య తస్మై॥ ౧॥ నను నౌమీతి ప్రతిజ్ఞాయ - కింస్వరూపానువాదమాత్రం క్రియతే - అత ఆహ॥ అస్యాపీతి॥ హే దేవ - అస్యాపి సులభత్వేన ప్రకాశితస్యాపి తవ వపుషః అవతారస్య - మహి మహిమానం - అవసితుం జ్ఞాతుం - కో౽పి న బ్రహ్మా అహమపి - నేశే న శక్నోమి - యద్వా కశ్చిదపి నేశే న సమర్థ ఆసీత్ - సులభత్వాయ ఇత్యే... ద్వయం - మదనుగ్రహస్య మమానుగ్రహో యస్మాత్ - తస్య దనుగ్రహం తస్య - కించ - స్వేచ్ఛామయస్య - స్వీయానాం యథా యథా ఇచ్ఛా తథా తథా భవతః - తర్హి కిమితి జ్ఞాతుం న శక్యతే అత ఆహ - న తు భూతమయస్య అచింత్యశుద్ధసత్త్వాత్మకస్య - యథాస్యాప్యేవం తథా - కథం పునః సాక్షాత్తవ కేవలస్యాత్మసుఖానుభూతేః - తావకస్య సుఖానుభవమాత్రస్య నవతారిణో గుణాతీతస్య - మహిమానం అంతరేణ - నిరుద్ధేనాపి మనసా కో వా జ్ఞాతుం సమర్థో భవేత్ - అథవా న తు భూతమయస్య - అపితు విగాఢాప్రపస్య తవ - త్వన్నియమ్యస్యాపి వపుషః - మహి - అవసితుం - కో౽పి నేశే - తదా సాక్షాత్తవైవాహం ధారణస్య నియమ్యనియంతృభేదరహితస్య - శక్తలక్షణస్య అస్య - మహిమహిమానం - అవసితుం - కో౽పి నేశ ఇతి కిం వక్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౨॥ తర్హి అజ్ఞాః కథం సంసారం తరేయురత ఆహ॥ జ్ఞానఇతి॥ ఉదపాస్య ఈషదప్యకృత్వా సద్భిర్ముఖరితాం స్వత ఏవ సర్వ్యాప్రకటితాం భవదీయాం వార్తాం - స్వస్వస్థాన ఏవ స్థితాస్సంతః సన్నిధిమాత్రేణ స్వత ఏవ శ్రుతిగతాం శ్రవణం ప్రాప్తాం తనువాఙ్మనోభిః - నమంతః సత్కుర్వంతః - యే జీవంతి కేవలం - యద్యపి - నాన్యత్ కుర్వంతి - తైః ప్రాయః

తః త్రిలోక్యామన్యైరజితో౽పి హే అజిత త్వం జితః ప్రాప్తో౽సీతి. కిం జ్ఞానశ్రమే దోషోర్థః ॥ 3 ॥ భక్తిం వినా జ్ఞానం తత్ర నైవ సిద్ధ్యేదిత్యాహ॥ శ్రేయ ఇతి॥ శ్రేయసామభ్యుదయాపవర్గలక్షణానాం సృతిః శ్రవణం యస్యాః సరస ఇవ నిర్ఝరాణాం తేతవ-భక్తిముదస్యత్యక్త్వా-శ్రేయసాం మార్గభూతామితి వా- తేషాం క్లేశలః క్లేశ ఏవ శిష్యతే - నాన్యత్ ॥ అయం భావః యథా అల్పప్రమాణం ధాన్యం-పరిత్యజ్య-అంతః కణవిహీనాన్ స్థూలాన్-ధాన్యాభాసాన్-తుషానేవావఘ్నంతి- తేషాం న కించిత్ ఫలం-ఏవం భక్తిం-తుచ్ఛీకృత్య- యే కేవలబోధాయ-ప్రయతంతే- తేషామపీతి॥ ౪॥ భక్త్యైవ జ్ఞానం- నాన్యథేత్యత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి॥ పురేతి॥ హే భూమన్ - ఇహలోకే పూర్వం యోగినో౽పి సంతః- యోగైర్జ్ఞానమప్రాప్య పశ్చాత్ త్వదర్పితేహాః త్వయ్యర్పితా లౌకిక్యపి - ఈహా చేష్టా యైస్తే నిజకర్మలబ్ధయా త్వదర్పితైః నిజైః కర్మభిః లబ్ధయా యద్వా- త్వయ్యర్పితా - ఈహా చ- నిజాని కర్మాణి చ- తైర్లబ్ధయేత్యేకం పదం- కథోపనీతయా కథయా త్వత్సమీపం ప్రాపితయా - భక్త్యైవ విబుధ్య ఆత్మానం జ్ఞాత్వా. అంజః సుఖేనైవ- తే పరాం గతిం ప్రాపుః ఏవం తావత్ సగుణనిర్గుణయోరపి జ్ఞానం దుర్ఘటమపి త్వత్కథాశ్రవణాదినైవ- త్వత్ప్రాప్తిః- నాన్యథేత్యుక్తం భవతి॥ ౫॥ భక్తైర్భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వే- వృద్ధాచారం ప్రమాణయతి॥ పురేతి॥ హే భూమన్- ఇహలోకే- త్వదర్పితేహాః త్వయ్యర్పితస్వవ్యాపారాః యోగినః నిజకర్మలబ్ధయా త్వదర్పితనిజకర్మానుగృహీతయా త్వదర్పితేహా నిజకర్మలబ్ధయేత్యేకం పదం తదేహాశబ్దేన జ్ఞానం వివక్షితం- త్వదర్పితం తు త్వద్విషయక కర్మణాం ఫలాంతరబుద్ధిత్యాగేన సమర్పణం తథా- కర్మజ్ఞానానుగృహీతయేత్యర్థః కథయా గమనప్రతిపాదితతద్ధ్యేయవస్తుస్వరూపగుణాదివర్ణనయోపనీతయా- ప్రత్యక్షసమానాకారతాం ప్రాపితయా భక్త్యైవ విబుధ్య- సమ్యక్పురుషం జ్ఞానేన గోచరీకృత్య - అంజః అద్ధా పరాం తే గతిం ప్రపేదిరే॥ ౫॥ యద్యప్యుభయోరపి విశేషేణ దుర్జ్ఞేయత్వముక్తం-తథాపి-గుణాతీతస్య జ్ఞానం కథంచిద్భవేత్-న తు సగుణస్యైవ-అచింత్యానంతగుణత్వాదితి స్తౌతి-శ్లోకద్వయేన॥ తథాపీతి॥ హే భూమన్ అపరిచ్ఛిన్న-అగుణస్య తే మహిమా-అమలైరంతరాత్మభిః-ప్రత్యా-

స్థితాః శ్రుతిగతాం తనువాఙ్మనోభిర్యే ప్రాయశో౽జిత జితో౽ప్యసి తైస్త్రిలోక్యామ్॥ ౩॥ శ్రేయస్సృతిం భక్తిముదస్య తే విభో క్లిశ్యంతి యే కేవలబోధలబ్ధయే। తేషామసౌ క్లేశల ఏవ శిష్యతే నాన్యద్యథా స్థూలతుషావఘాతినామ్॥ ౪॥ పురేహ భూమన్ బహవో౽పి యోగినస్త్వదర్పితేహా నిజకర్మలబ్ధయా। విబుధ్య భక్త్యైవ కథోపనీతయా ప్రపేదిరే౽ఞ్జో౽చ్యుత తే గతిం పరామ్॥ ౫॥ తథాపి భూమన్ మహిమాగుణస్య తే బోద్ధుమర్హ

త్యంతః కరణైః-విబోద్ధుం బోధగోచరీభవితుం-అర్హతి యోగ్యో భవతి। అథవా విబోద్ధుం జ్ఞాతుమర్హతి శక్యత ఇత్యర్థః యద్వా- మహిమేతి మహిమానం - కశ్చిద్బోద్ధుమర్హతీత్యర్థః కథం-స్వానుభవాత్ ఆత్మాకారాంతఃకరణవృత్తిసాక్షాత్కారాత్-నన్వంతఃకరణమపి సవికారమేవ విషయీకరోతి - కథమాత్మాకారతా తస్యేత్యత ఆహ॥ అవిక్రియాదితి॥ విక్రియా విశేషాకారః-తద్రహితాత్- విశేషపరిత్యాగ ఏవాత్మాకారతేత్యర్థః-నన్వంతఃకరణసాక్షాత్కారవిషయత్వే సాన్నాత్మత్వప్రసంగః స్యాదత ఆహ॥ అరూపత ఇతి॥ రూపం విషయః-అవిషయాత్-వృత్తివిషయత్వే వాత్మనః-న ఫలవిషయత్వం-అతో నాయం దోష ఇతి భావః-కథం తర్హి స్ఫురతి-అనన్యబోధ్యాత్మతయా స్వప్రకాశత్వేనైవ-న త్వన్యథా- ఇదం తదితి విషయత్వేనేత్యర్థః-అథవా॥ మా॥ సర్వతో౽ంతరంగా లక్ష్మీరపి-అగుణస్య తే-మహిమా మహిమానం-అమలైరంతఃకరణవృత్తిభిః- బ్రహ్మైవ గోపీయథా యాదృగస్మి-తథా తేన రూపేణ - విబోద్ధుం మర్హతి-నార్హత్యేవేత్యర్థః-కథంతర్హ్యర్హతీత్యత ఆహ-స్వానుభవాదిత్యాదినా-ఉక్తార్థ ఏవైతత్ ॥మ॥ అర్థేనం భక్త్యా ప్రపత్త్యా వా- సమాశ్రితానాం రక్షణైకపరాయత్తానాం భగవద్గుణానామసంఖ్యేయత్వమపరిచ్ఛిన్నమహిమత్వమసంఖ్యాతత్వం చ ద్వాభ్యాం వదన్- పరస్వరూపాదపి విభవావతారస్యైవ సౌలభ్యాదికల్యాణగుణపూర్తిమనుసంధత్తే॥ తథేతి॥ హే భూమన్-అవిక్రియాత్ సంకోచాదివికారరహితాత్ అరూపతః విభుత్వేన పరిచ్ఛేద్యరూపరహితత్వాత్-స్వానుభవాత్ ॥శ్రు॥ స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ॥ యో వేత్తి యుగపత్సర్వం ప్రత్యక్షేణ సదా స్వత ఇత్యాదిప్రమాణసిద్ధాత్ స్వత ఏవ ధర్మభూతజ్ఞానాదిత్యర్థః- అన్యథా- ప్రకారాంతరేణ- మా లక్ష్మీరపి అమలాంతరాత్మభిః నిత్యశుద్ధస్వరూపైస్సనకాదిభిస్సహేత్యర్థః- తేతవ. గుణస్యైకస్యైవానదా ఇత్యర్థః మహి-మహిమత్వం-బోద్ధుం నార్హతి- కుతః తస్యానన్యబోధ్యాత్మతయా-భగవద్జ్ఞానవ్యతిరేకేణాన్యైర్బోద్ధుమశక్యస్వభావతయా హేతునేత్యర్థః-తథాపీత్యత్ర అపిశబ్దో హ్యన్వయం కృత్వా-మా-పి. తథా విబోద్ధుం నార్హతీతి యోజనా- యథా భగవాన్ స్వజ్ఞానేన స్వగుణమహత్త్వం వేత్తి తథా లక్ష్మీరపి-సనకాదయో౽పి-స్వస్వజ్ఞానేన విబోద్ధుం

నార్హంతీత్యర్థః - యద్వా-తే-గుణస్యాత్మస్యేపీత్యర్థః - మహిమావమలాంతరాత్మభిః ప్రత్యాహృతేంద్రియైరశుద్ధ భిఃఅన్యథా యోగచక్షురాదిప్రకారాంతరేణ-తథాపిబోద్ధుం-బోధగోచరీభవితుం- నార్హతి-హి యస్మాత్సమహిమేతి శేషః-స్వానుభవాత్స్వస్యతవధమభూతజ్ఞానాదేవవిబోద్ధుమర్హతిజ్ఞాతుమర్హతీతి-శక్యతఇత్యర్థః-యద్వాఅగు ణస్యహేయగుణరహితస్యతవేత్యర్థః-మహిమావిక్రియత్వాద్విశేషితాత్స్వానుభవాదపి - అన్యథాచ స్వయంప్రకా శకత్వశక్యాచేత్యర్థః- అమలాంతరాత్మభిస్త్వియమ్యుక్తైస్సహ - తేత్వయాపితదావిబోద్ధుం - త్వన్మహిమ్నోయాదృశ త్వం-తత్తథాజ్ఞాతుంనశక్యతఇతియోజనా-ద్వయేప్యనన్యబోధ్యాత్మత్వమేవహేతుః॥౬॥ సోఽంగవేదయదివానవేదేతి హిశ్రూయతే - అత్రయోజనాయాం - ధ్యేయస్యభగవతోహేయప్రత్యనీకత్వవస్మిన్కల్యాణగుణైకతానత్వం- ఉత్త రశ్లోకేచేత్యుభయలింగత్వముక్తం - తథాపీతిపదం - పూర్వశ్లోకార్థసంగతిఘటకంవాస్యాత్తథాప్యక్రియత్వాతవభ క్త్యాదిసులభత్వేపి॥౬॥గుణాత్మనఇతి॥గుణాత్మనఃగుణానామాత్మనఃగుణాధిష్ఠాతుః-తేతవపునః-గుణాన్విమాతుంపరితా వంతఇతిగణయితుమపి-కఈశిరేసమర్థాబభూవుః-దూరతస్తద్విశేషవార్తా-కథంభూతస్యతవ-అస్యవిశ్వస్యహితా యపాలనాయ-బహుగుణావిష్కారేణావతీర్ణస్య-ననుకాలేననిపుణైఃకింకర్తుమశక్యమిత్యాహ-కాలేనేతి- వాశబ్దోపి తర్కే-సుకల్పైరతినిపుణైః- బహుజన్మనాకాలేనభూపరమాణవోవిమితావిశేషేణగణితాభవేయుః-తథాఖే - విహా యసి ద్యుభాసః-మిహికాహిమకణాఅపి - తథాద్యుభాసఃదివినక్షత్రాదికిరణపరమాణవోపి॥ ౭॥ తస్మాద్భక్తిరేవసంగ చ్ఛతఇత్యాహ॥ తదితి॥ తేతవ - అనుకంపాంసుసమీక్షమాణఃకదాకృపాభవిష్యతీతితాంబహుమన్యమానః - స్వార్జి తంచకర్మఫలమనాసక్తస్సన్భుంజానఏవనాతీవతపఆదిసాక్షిశ్శ్యన్నేవయోజీవేత్ - సముక్తేర్దాయభాగ్భవతి-భక్తస్య జీవనవ్యతిరేకేణదాయప్రాప్తౌ విముక్తౌనాన్యదుపయుజ్యతఇతిభావః॥ ము॥ అథతత్సమాశ్రితస్య యావచ్ఛరీరముచిత

త్వయపలాంతరాత్మభిః । అవిక్రియాత్స్వానుభవాదరూపతోహ్యనన్యబోధ్యాత్మతయానచాన్యథా॥౬॥గు ణాత్మనస్తేపిగుణాన్విమాతుంహితావతీర్ణస్యకఈశిరేస్య। కాలేనయైర్వావిమితాస్సుకల్పైర్భూపాం సవఃఖేమిహికాద్యుభాసః॥౭॥తత్తేనుకంపాంసుసమీక్షమాణోభుంజానఏవాత్మకృతంవిపాకమ్।హృద్వా గ్వపుర్భిర్విదధన్నమస్తేజీవేతయోముక్తిపదేసదాయభాక్॥ ౮॥ పశ్యేశమేనార్యమనంత ఆద్యేపరాత్మని త్వయ్యపిమాయిమాయిని । మాయాంవితత్యేక్షితుమాత్మవైభవంహ్యహంకియానైచ్ఛమివార్చిరగ్నౌ ॥ ౯॥ అతఃక్షమస్వాచ్యుతమేరజోభువోహ్యజానతస్త్వత్పృథగీశయానినః।అజావలేపాంధతమోంధచక్షు

ష-ఏషోఽనుకంప్యోమయినాథవానితి ॥ (?) తదితి॥ తత్తస్మాత్సర్వప్రకారసమధికత్వాదిత్యర్థః - తేనుకంపాంసుసమీక్షమాణః- భక్తిప్రపత్త్యోరుభయోరపి - తత్ఫలభోగోపాయత్వాత్కదావా - మయిభగవత్కృపాభవిష్యతీత్యాకాంక్షన్-విశేష ణవాకోయస్య-తద్విపాకం-ఫలోన్ముఖమాత్మకృతంస్వకృతం-పుణ్యాపాపస్వరూపంకర్మ- భుంజానఏవఫలభోగేననాశ యన్నిత్యర్థః-హృద్వాగ్వపుర్భిఃకరణత్రయేణ-తేతుభ్యంనమోవిదధత్ యోజీవేత-సముక్తిపదేదాయభాగంశభాగ్భవ తి॥౮॥తదేవంస్తుత్వాభగవంతంక్షమాపయితుంస్వాపరాధంనివేదయతి॥పశ్యేతి॥హేఈశ-మెఅనార్యందౌర్జన్యం-పశ్య యదహంఅనంతేత్రివిధపరిచ్ఛేదరహితే - ఆద్యేసర్వప్రపంచోపాదానభూతే - మాయినామపిమాయిని విమోహకేత్వ య్యపిస్వమాయాంవితత్యప్రసార్య - ఆత్మైశ్వర్యమీక్షితుం - ఐచ్ఛంఅభిలషితవాన్ - అహమేవంకర్తుంత్వయి - అ హంకియాన్ - నకించిత్-యథాగ్నిరుద్భూతాజ్వాలా అగ్నౌనకించిత్తద్వదితి॥ ము॥ ఏవందేవమభిష్టూయ- తం-క్షమా పయితుం - స్వాపరాధం-తావన్నివేదయతి॥పశ్యేతి॥హేఈశ-మెఅనార్యందౌర్జన్యం-పశ్యమాయినామపిమాయిని-ఐ శ్వర్యశక్తిమతామపివ్యామోహకాశ్చర్యశక్త్యతిశయవతి - అనంతేఅపరిచ్ఛేద్యేఆద్యేప్రధానకారణే - పరాత్మనిపర మాత్మని- త్వయ్యపి-మాయాంవితత్యప్రసార్యాహమాత్మవైభవం-తన్మహిమానమీక్షితుం-యదైచ్ఛమితశేషః-అనా ర్యమిత్యర్థః - ఏతదేవస్వనైచ్యానుసంధానేనద్రఢయతి- అగ్నావర్చిస్తదుత్థితాజ్వాలేవాహం - త్వయికియాన్అతితు చ్ఛమిత్యర్థః॥౯॥ అత ఇతి॥ రజోభువఃరజసోజాతస్య-అతఃఅజానతః-అతఏవఅజావలేపాంధతమోంధచక్షుషః-అజోజగ త్కర్తా - అహమితిమదేన-గాఢతమోరూపేణాంధీభూతనేత్రస్య-అతస్త్వత్తః- పృథగీశమానినః స్వాత్రప్రభుత్వేన వర్తమానోపి - మయినాథేసతినాథవాన్మద్భృత్యఏవ-అతఏవానుకంప్యఇతిమత్వా-క్షమస్వేత్యర్థః॥ము॥అశ్రితసంత క్షణవత్వాన్నచ్యుతేస్యచ్యుత-రజోభువఃరజోగుణాశ్రయస్య-రజసోజాతస్యేతివా - అజానతస్త్వన్మహిమానమభిజ్ఞస్యఅ

జః జగత్పతిః తాం అహమితి యోవలేపో గర్వః - సఏవాంధతమోంధకారః తేనాంధచక్షుషః -అజాత్రిగుణాత్మికాప్రకృతిః- తస్యాః అవలేపస్సమాక్రమణం - తేనాంధతమో జ్ఞానాంధకారః - తేనాంధచక్షుష ఇతి- త్వత్తః పృథగీశమానినః- పృథక్ కర్తాహమిత్యభిమానవతః- మయి ఆగః దౌర్జన్యం జన్యమాగ ఇత్యర్థః న కేవలమాగ ఏవ క్షంతవ్యం- తవదయనీయో హమపీత్యాహ- మయి విషయే-ఏష జనః స్వయ మిత్యర్థః-నాథవాన్ పరతంత్ర ఇతి-బుద్ధ్యానుకంప్య ఇతి ॥ ౧౦ ॥ బ్రహ్మాండవిగ్రహస్త్వమపీశ్వర ఏవేతి చేత్తత్రాహ ॥ క్వాహమితి ॥ తమః ప్రకృతిః మహత్ - అహం అహంకారః - ఖం ఆకాశం చరో వాయుః అగ్నిః తేజః- వాః జలం -భూశ్చ ప్రకృత్యాది పృథివ్యంతైరేతైః- సంవేష్టితో యోండఘటః- సఏవ తస్మిన్- స్వమానేన సప్తవితస్తిః కాయో యస్య సోహం- క్వ క్వచ- తే మహిత్వం కథం భూతస్య- ఈదృగ్విధాని యాన్యవిగణితాన్యండాని - త ఏవ పరమాణవః తేషాం చర్యా పరిభ్రమణం- తదర్థం - వాతాధ్వనో గవాక్షా ఇవ-రోమవివరాణి యస్య తస్య తవ-అతః అతితుచ్ఛత్వాత్త్వయానుకంప్యోహమితి ॥ ౧౧ ॥ ఉత్క్షేపణమితి ॥ అపిచ- గర్భగతస్య శిశోః-పాదయోరుత్క్షేపణం- మాతుః కిమపరాధాయ భవతి- లోకే అస్తి నాస్తి వ్యపదేశాభ్యాం భావాభావ శబ్దాభ్యాం- స్థూలసూక్ష్మకార్యకారణశబ్దైర్వా- భూషితమభిహితం - ఏతేషాం శబ్దానాం విషయే- ఉషితం స్థితమితి వా- సర్వం వస్త్విత్యర్థః- హే అధోక్షజ-తవ కుక్షేః అనంతః బహిః-కియదపి కించిన్మాత్రమపి-కిమస్తి- న కించిదస్తీత్యర్థః- అతః సర్వస్య త్వత్కుక్షిగతత్వేన మమాపి తథాత్వాత్ - మాతృవత్ మదపరాధః సోఢవ్య ఇతి భావః ॥ ౧౨ ॥ కించ విశేషతోపి త్వత్తో మమ జన్మ ప్రసిద్ధమిత్యాహ ॥ జగదితి ॥ జగత్త్రియస్యాం తే ప్రళయే- యః ఉదధీనాం సంప్లవః సంశ్లేషః- తస్మిన్నుదేఉదకే- నారాయణస్యోదరేయా నాభిః తస్యా నాళాత్ అజో వినిర్గత ఇతి యా జనవాక్ - సా తావన్మృషా న భవతి వై నిశ్చితం-తథాపి తు హే ఈశ్వర-త్వత్తః అహం కిం

షో హ్యేషోనుకంప్యో మయి నాథవానితి ॥ ౧౦ ॥ క్వాహం తమో మహదహం ఖచరాగ్ని వార్భూసంవేష్టితాండఘటసప్తవితస్తికాయః। క్వేదృగ్విధావిగణితాండపరాణుచర్యావాతాధ్వరోమవివరస్య చ తే మహిత్వమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఉత్క్షేపణం గర్భగతస్య పాదయోః కిం కల్పతే మాతురధోక్షజాగసే। కిమస్తినాస్తి వ్యపదేశభూషితం తవాస్తి కుక్షేః కియదప్యనంతః ॥ ౧౨ ॥ జగత్త్రయాంతోదధిసంప్లవోదే నారాయణస్యోదరనాభినాళాత్। వినిర్గతోజస్త్వితి వాఙ్న వై మృషా కింత్వీశ్వర త్వన్న వినిర్గతోస్మి ॥ ౧౩ ॥ నారాయణస్త్వం న హి సర్వదేహినామాత్మాస్యధీశాఖిలలోకసాక్షీ। నారాయణోంగం నరభూజలాయనాత్తచ్చాపి సత్యం న తవైవ మాయయా ॥ ౧౪ ॥ తచ్చేజ్జలస్థం తవ సజ్జగద్వపుః కిం మే న దృష్టం భగవంస్తదైవ। కిం వా సుదృష్టం హృ

న వినిర్గతః నోత్పన్నోస్మి -అపి తు త్వత్త ఏవోత్పన్న ఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తర్హి నారాయణపుత్రస్య మమ కిమాయాతం తత్రాహ ॥ నారాయణ ఇతి ॥ న హి నారాయణః కశ్చిత్త్వత్తోన్యః-త్వమేవ నారాయణ ఇత్యాపాదయతి-కుతో హం నారాయణ ఇతి చేదత ఆహ- సర్వదేహినామాత్మాసి-ఏవమపి కిం నారాయణో న భవసి- నారం జీవసమూహః- అయనమాశ్రయో యస్య స తథేతి- త్వమేవ సర్వదేహినామాత్మత్వాన్నారాయణ ఇతి భావః హే అధీశ-త్వం నారాయణో న హి-తి పునః కాకుః- అధీశః ప్రవర్తకః-తతశ్చ నారస్యాయనం ప్రవృత్తిర్యస్మాత్స తథేతి- పునస్త్వమేవాసావితి-కించ - త్వమఖిలలోకసాక్షీ అఖిలలోకం సాక్షాత్పశ్యసి-అతో నారమయసే జానాసీతి- త్వమేవ నారాయణ ఇత్యర్థః- నన్వేవం నారాయణపదవ్యుత్పత్త్యాభవేదేవం - తత్త్వన్యథా ప్రసిద్ధమిత్యాశంక్యాహ- నారాయణోంగమితి-నరాదుద్భూతా యేఽర్థాః-చతుర్వింశతితత్త్వాని-తథా నరాజ్జాతం యజ్జలం-తదయనాద్యో నారాయణః ప్రసిద్ధః- సోపి తవైవాంగం మూర్తిః- తథా చ స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి విదుర్బుధాః-తస్య తాన్యయనం ప్రోక్తం తేన నారాయణః స్మృత ఇతి ॥ తథా చ మనుః ॥ శ్లో ॥ ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః। తా యదస్యాయనం పూర్వం తేన నారాయణః స్మృత ఇతి ॥ నను మన్వాదిభిః పరిచిన్నా యా నారాః కథం జలాశ్రయత్వం- కింతు- తవైవ మాయయా కల్పితం అపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః- అత ఆహ-తచ్చాపి సత్యం నేతి ॥ ౧౪ ॥ అపరిచ్ఛేదమేవోపపాదయతి ॥ తచ్చేదితి ॥ జగదాశ్రయభూతం-తవ తద్వపుః- జలస్థమిత్యేవ యది-సత్ సత్యం స్యాత్ - తర్హి తదైవ- కమలనాళమార్గేణాంతః ప్రవిశ్య- సంవత్సరశతం విచిన్వతాపి మయా- హే భగవన్ అచింత్యైశ్వర్య-తత్ర కిమితి న దృష్టం తత ఆగత్య స్వస్థానే స్థిత్వా-సంవత్సరశతం తపసి తప్తే సతి- తదైవ మే మయా హృది కిం వా సుదృష్టం- హృద్యపి పదికిమితి నోవ్యదర్శి న దృష్టం- అతస్తస్మాత్తేః దేశవిశేషపరిచ్ఛేదః సత్యో న భవతీత్యర్థః- అత్ర కేషుచిద్వ్యాఖ్యాగ్రంథేష్వేవం వ్యాఖ్యాతం-నను న చ బాహ్యాదృష్టం- సద్వపుః-కిం తు- అంతఃకరణదృశ్యం తదా హృద్యపి-ఇతి- నోవ్యదర్శి న దృష్టం-త

స్తైవతపఃకరణానంతరం సపశ్యేవచసుద్యన్తం- అతో మాయైవ- అత స్వన్మాతైః దేశవిశేషపరిచ్ఛేదః సత్యో భవత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ అపిచ- యది జలాదిప్రపంచః సత్యస్స్యాత్- తర్హి నేసతవపరిచ్ఛేదో భవేత్ - సతుమాయావిలసితఇతిత్వన్మాయైవదర్శితఇత్యాహ। శ్లోకత్రయేణ॥అత్రైవ॥ మాయాధమనమ యోఽవతవవ- అత్రైవావతారే- అస్యప్రపంచస్య బహిఃస్ఫుటస్యాపి కృత్స్నస్యోదరమధ్యే- జనన్యాః ప్రదర్శనేన॥౧౬॥ నన బహిఃసతఏవ- అంతర్జఠరే ప్రతిబింబోస్తు- అతస్సర్వథామాయావిలసితత్వంమమైవోక్తమిత్యతఆహ॥ యస్యేతి॥ యస్యతవకుక్షౌ- సర్వమిదం యథాభాతి- సాత్మం- ఇహాపిబహిరపి- తథైవభాతి. కించ- సాత్మంత్వత్సహితం- తదిదం- త్వయిమాయయావినా- కథంఘటేతేతిఅయం భావః- త్వయిప్రతిబింబశ్చేత్తర్హి- బాహ్యేప్యేకమతయాప్రతీయేతనతుతదస్తితవచాదర్శస్థానీయస్య- త్వయిప్రతీతిర్న స్యాత్- అతఃసర్వథామిథ్యాత్వమేవేతి॥౧౭॥ అపిచ. నకేవలంజనన్యా మమాపితదేవదర్శితమిత్యాహ ॥ అద్యైవేతి॥ త్వదృతేత్వాం వినా- అస్యవిశ్వస్యమాయాత్వం- త్వయామమైవచ- తదస్యాద్యైవకిం నదర్శితం-కిం తుదర్శితమేవ-తథాహి-ఏకోఽసీత్యాది- తతో మయాసహఅఖిలైస్తత్త్వాదిభిరుపాసితాః- తావంతశ్చతుర్భుజాఅసి - జగంతిబ్రహ్మాండానీతి ప్రాగనుక్తమపిద్రష్టవ్యమితిజ్ఞాతవ్యం॥ ౧౮॥ నను బ్రహ్మణ్తవమయాదర్శితం శుద్ధమేవచైతన్యం- కథంప్రపంచవస్తామేత్యుచ్యతే- సత్యం- కింతు- అద్వితీయేత్వయి- నానాత్వంగుణావతారమత్స్యాద్యవతారేష్వివ- కార్యవశేనస్వతంత్రమాయానిబంధనమిత్యాహ॥శ్లోకద్వయేన॥అజానతామితి॥త్వత్పదవీంతవస్వరూపం- అజానతాంఅనాత్మనిప్రకృతౌస్థితః-ఆత్మైవత్వంఆత్మనైవస్వాతంత్ర్యేణమాయాంవితత్యఆభాసి- కథంజగతఃసృష్టౌ-అహమివబ్రహ్మేవ- విధానేపాలనాదిమేతద్దైవకిం [illegible]

దిమేతద్దైవకిం నోసపశ్యేవపునర్వ్యదర్శి ॥ ౧౫॥ అత్రైవమాయాధమనావతారే హ్యస్యప్రపంచస్యబహిఃస్ఫుటస్య । కృత్స్నస్యచాంతర్జఠరేజనన్యామాయాత్వమేవప్రకటీకృతంతే॥ ౧౬॥ యస్యకుక్షావిదంసర్వంసాత్మంభాతియథాతథా।తత్త్వయ్యపీహతత్సర్వంకిమిదంమాయయావినా॥౧౭॥ అద్యైవత్వదృతేస్యకింమమనతే మాయాత్వమాదర్శితం ఏకోఽసిప్రథమంతతోవ్రజసుహృద్వత్సాస్సమస్తాఅపి। తావంతోఽసిచతుర్భుజాస్తదఖిలైస్సాకంమయోపాసితాస్తావంత్యేవజగంత్యభూస్తదమితంబ్రహ్మాద్వయంశిష్యతే॥౧౮॥అజానతాంత్వత్పదవీమనాత్మన్యాత్మాత్మనాభాసివితత్యమాయామ్। సృష్టావివాహంజగతోవిధానఇవత్వమేషోఽంతఇవత్రినేత్రః॥౧౯॥ సురేష్వృషిష్వీశతథైవనృష్వపితిర్యక్షుయాదస్స్వపితేజనస్య। జన్మాసతాందుర్మదనిగ్రహాయప్రభోవిధాతస్సదనుగ్రహాయచ॥౨౦॥కోవేత్తిభూమన్భగవన్పరాత్మన్యోగేశ్వరోతీర్భవతస్త్రిలోక్యాం।క్వవాకథంవాకతివాకదేతివిస్తారయన్క్రీడసియోగమాయామ్॥ ౨౧॥ తస్మాదిదంజగదశేషమసత్స్వరూపంస్వప్నాభమస్తధిషణంపురుదుఃఖదుఃఖమ్। త్వయ్యేవనిత్యసుఖబోధతనావనంతేమాయాతఉద్యదపియత్సదివావభాతి॥ ౨౨॥ ఏకస్త్వమాత్మాపురుషః

ఏషత్వమివఅంతేప్రళయే త్రినేత్రఇవ॥౧౯॥నను చ- స్వాతంత్ర్యే కథంకుత్సితేషుమత్స్యాదిషుజన్మ- కథంవామనాద్యవతారేయాచ్ఞాదికార్పణ్యం- కథంవాస్మిన్నేవకదాచిద్భయమిత్యాశంక్య తత్రాహ- శ్లోకద్వయేన॥సురేష్వితి॥ సురేషువామనజన్మ ఋషిషుపరశురామాదిజన్మ.తిర్యక్షువృసింహాదిజన్మ- యాదస్సుమత్స్యకచ్ఛపాదిజన్మ-నృష్వపిరామాదిజన్మ-అసన్నిగ్రహాయ-సత్త్వానుగ్రహాయచ॥ ౨౦॥ కఇతి॥ అస్య [illegible] దుష్టేనాయస్యమేవాహ- భూమన్నిత్యాదినా-భవతః [illegible] త్రిలోక్యాంకోవేత్తి క్వవా [illegible] అచింత్యగతేవ [illegible] యోగమాయాం [illegible] వ॥ ౨౧॥ [illegible] మపి [illegible] కథ [illegible] సపరికరామపసంహరన్ [illegible] తస్మాదితి॥ అస్తధిషణం [illegible] స్వప్నాభాసం- త్వయ్యేవ- ఉద్యదపి [illegible] అపియత్సత్యత్ సదివేత్యుపలక్షణం [illegible] నిత్యమివ- నేతనమివ- అధిష్ఠానభూతస్యతవనిత్యసుఖబోధతనుత్వాదిత్యర్థః॥ ౨౨॥ త్వమేవతుసత్యఇత్యాహ [illegible] ఏకస్త్వమాత్మా [illegible] దృశ్యమసత్య [illegible] వచాత్మాద్వయః- అనఃసత్యః- కించయద్వికారవత్తదసత్యం- సచసత్యముజన్మాదయో [illegible] అత [illegible] అనంతః- ఆద్యః- ఆదిహేతుః- పురాణఃపురాతనః కార్యాత్ [illegible] అక్షరో [illegible] ॥ పూర్వమేవాహమిహాసమితి-తత్పురుషస్య [illegible] జన్మాద్యభావాస్త్వలక్షణవికారంవాగమాత్ - నిత్యఇతిసనాతన ఇత్యర్థః- పూర్ణః- అజస్రసుఖః అక్షరః- అమృతఇత్యపక్షయ [illegible] క్రియావృద్ధిపరిణామాక్షయవినాశాభావాయుక్తః- పూర్ణాద్వయః

హేతుః- అనంతఃఅద్వయఇతిచ- దేశకాలపరిచ్ఛేదరహితః-వస్తుపరిచ్ఛేదరహితోపి-అమృతత్వోపపాదనాయచతుర్విధ క్రియాఫలత్వంనివారయతి- స్వయంజ్యోతిః-నిరంజనః- ఉపాధితోముక్తఇతిపదత్రయేణ-అయంభావః- తతోత్పత్తిరాద్యఇత్యనేనైవనిరాకృతా ప్రాప్తిరపిక్రియయాజ్ఞానేనవాభవేత్ - క్రియయాప్రాప్తిరాత్మపదేనైవనిరాకృతా - జ్ఞానతః ప్రాప్తింవారయతి- స్వయంజ్యోతిరితి- వికృతిరపితుపాపాకరణే నావఘాతేనవ్రీహీణామివ ఉపాధ్యపాకరణేన భవేత్ - తచ్చాసంగత్వాన్నసంభవతీత్యాహ- ముక్తఉపాధితఇతి- సంస్కారోపికిమతిశయాధానేన - మలాపాకరణేనవా-తత్రాతిశయాధానంపూర్ణత్వేనైవనిరాకృతం-మలాపాకరణంవారయతి-నిరంజనఇతినిర్మలఇత్యర్థః॥౨౩॥తస్మాదేవంభూతజ్ఞానాన్ముచ్యంతఇత్యాహ॥ఏవంవిధమితి॥త్వాంయే విచక్షతేసమ్యక్ పశ్యంతి-కథం.ఆత్మాత్మతయా-ఆత్మాప్రత్యక్- తస్య స్వరూపేణనచైతత్పుత్రాదిష్వివగౌణమిత్యాహ- సకలాత్మనామపిస్వాత్మానం- కేన- గురురేవార్కః-తస్మాల్లబ్ధం-ఉపనిషత్ జ్ఞానం- తదేవసుచక్షుస్తేనభవఏవఅనృతాంబుధిస్తం. తేతరంతీవ- అత్రచజ్ఞానేనతరంతీతి- తచ్చతరంతీవేతి- తచ్చాత్మాత్మతయాజ్ఞానేనేత్యర్థత్రయంప్రతిజ్ఞాతంక్రమేణోపపాద్యతే- తత్రాత్మానమేవాత్మతయేత్యనేన శ్లోకేన జ్ఞానేనతరంతీత్యుపపాద్యతే. అజ్ఞానసంజ్ఞావిత్యనేనతరంతీవేత్యేతత్ - త్వామిత్యాదిశ్లోకద్వయేనతుఆత్మాత్మతయేత్యేతదుపపాద్యతే॥౨౪॥ననుజ్ఞానేనకథంభవంతరంతీత్యాశంక్య- తస్యాజ్ఞానమూలకత్వాదిత్యాహ॥ఆత్మానమితి॥ తేనైవాజ్ఞానేనైవప్రపంచితంప్రపంచః-రజ్జ్వామహేర్భోగభవాభవావితి-సర్పశరీరస్యాధ్యాసాపవాదావియథేతి॥౨౫ ననుజ్ఞానినః తరంత్యేవ- కిమిదముచ్యతే- తరంతీవేతితత్రాహ ॥ అజ్ఞానసంజ్ఞావితి॥అజ్ఞానేనసంజ్ఞాయయోస్తౌ-భవబం

> పురాణస్సత్యస్స్వయంజ్యోతిరనంతఆద్యః। నిత్యోక్షరోజస్రసుఖోనిరంజనః పూర్ణోద్వయోముక్తఉపాధితోమృతః॥ ౨౩॥ ఏవంవిధంత్వాంసకలాత్మనామపిస్వాత్మానమాత్మాత్మతయావిచక్షతే।గుర్వర్కలబ్ధోపనిషత్సుచక్షుషాయే తేతరంతీవభవానృతాంబుధిం॥ ౨౪॥ఆత్మానమేవాత్మతయావిజానతాం తేనైవజాతంనిఖిలంప్రపంచితం।జ్ఞానేనభూయోపిచతత్ప్రలీయతేరజ్జ్వామహేర్భోగభవాభవౌయథా॥౨౫॥
>
> అజ్ఞానసంజ్ఞౌ భవబంధమోక్షౌ ద్వౌనామనాన్యౌస్తఋతజ్ఞభావాత్ । అజస్రచిత్యాత్మనికేవలేపరేవిచార్యమాణేతరణావివాహనీ॥౨౬॥ త్వామాత్మానంపరంమత్వాపరమాత్మానమేవచ।ఆత్మాపునర్బహిర్మృగ్యఅహోఅజ్ఞజనాజ్ఞతా॥ ౨౭॥ అంతర్భవేనంతభవంత్వమేవహ్యతత్త్యజంతోమృగయంతిసంతః।అసంతమప్యంత్యహిమంతరేణసంతంగుణంతంకిముయంతిసంతః॥౨౮॥అథాపితేదేవపదాంబుజద్వయప్రసాదలేశానుగృహీతఏవ।జానాతితత్త్వంభగవన్మహిమ్నోనచాన్యఏకోపిచిరంవిచిన్వన్॥౨౯॥ తద

ధమోక్షౌ- భవేనబంధః- తస్మాన్మోక్షశ్చతౌద్వౌ- నామప్రసిద్ధౌ-ఋతజ్ఞభావాత్ -ఋతశ్చాసౌజ్ఞశ్చతయోర్భావస్తస్మాదన్యౌనస్తః-ననుకథంమహానపలాపఃక్రియతే-పరమార్థవిచారాదిత్యాహ-అజస్రేతి-అఖండానుభవరూపేపరే-శుద్ధే-ఆత్మని- నాజ్ఞానంనచబంధః- అతఏవజ్ఞానంచమోక్షః- తరణౌసూర్యేరాత్ర్యహనీఇవేతి॥౨౬ ॥ననుపరమార్థజ్ఞానాత్- అజ్ఞానకృతోబంధోనివర్తతాం- ఆత్మాత్మతయైవజ్ఞానాదితికోయమాగ్రహ ఇత్యాశంక్య- యదధ్యాసాదాత్మనఃపరరూపాస్ఫూర్తిఃతదపవాదేనతత్రైవఆత్మస్వరూపేజ్ఞానంయుక్తమితీమమర్థంవిస్మయేనాక్రోశన్నివాహ॥త్వామితి॥ త్వామాత్మానం- పరందేహాదింమత్వా- ఆత్మనిదేహాద్యధ్యస్య-తథాపరందేహాదిమాత్మానంమత్వా దేహాదావాత్మానమధ్యస్య- అత్రనష్టఆత్మాబహిర్మృగ్యఇతిచిత్రంనహిగృహేనష్టంవనేమృగ్యతఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ వివేకినస్తుప్రత్యగ్స్వరూపఏవపరమాత్మానంవిచిన్వంతీత్యాహ॥అంతరితి॥ భవతీతిభవం-చిజ్జడాత్మకంశరీరం-తన్మధ్యఏవత్వాంమృగయంతి.అతత్ జడంత్యజంతఃఅపవదంతః- ననుసతోజ్ఞానేనాలం-కిమసతోపవాదేనేత్యాశంక్య-అసతోపవాదంవినా- అధిష్ఠానతత్త్వజ్ఞానంనజాయతఇతి-సతాంవ్యవహారేణాహ-అసంతమితిఅంతిసమీపే-అసంతమపి-అహింమంతరేణతన్నిషేధంవినేత్యర్థః.సంతంగుణంతంరజ్జుం-సంతఃకిముయంతిజానంతి.అంతి. సంతమపిగుణమితివానజానంతీత్యర్థః- తస్మాదాత్మతయైవజ్ఞానాన్ముక్తిరితిభావః॥౨౮॥ నన్వేవంజ్ఞానైకసాధ్యేమోక్షేకిమితి- భక్తిరుద్బోధితా-అతఆహ॥అథాపీతి॥ యద్యపివాస్తవ్రాప్యమివజ్ఞానముక్తం- అథాపి-హేదేవ- తవపదాంబుజద్వయమధ్యే ఏకదేశస్యాపి- యఃప్రసాదలేశోపితేనానుగృహీతఏవభగవతస్తదనుమహిమ్నఃతత్త్వంజానాతి. హేభగవన్-తేమహిమ్నఃతత్త్వమితివా-ఏకోపిఅహంబ్రహ్మేవకశ్చిదపీతివా- చిరమపివిచిన్వన్ అతదంశాపవాదేనవిచారయన్నపీత్యర్థః॥ ౨౯॥ తదితి॥తస్మాద్భూరిభాగః మహాద్భా

గ్యం-అత్రభవే బ్రహ్మజన్మని- తిరశ్చామపిమధ్యే యజ్జన్మ తస్మిన్ వా-యేనభాగ్యేన- భవదీయానాంజనానాం-ఏకో౽పియః, కశ్చిదపిభూత్వానిషేవేఅత్యర్థంసేవేయం॥౩౦॥దేవాదిజన్మతో౽పియత్రకుత్రచిత్ తిర్యక్ష్వపి జన్మైవశ్రేష్ఠమిత్యౌత్సుక్యేనస్తుతిభిఃశ్లోకైరభినందతి॥ అహో ఇతి॥ వ్రజగోరమణ్యః వ్రజస్థాఃగావోగోప్యశ్చ తత్వయా- వత్సతరాత్మజాత్మనా వత్సానామాత్మజానాంచరూపేణ-యస్యదవత్పస్తయే-సర్వే౽పియజ్ఞాః-అద్యాపినసమర్థాఃత్వేతయాప్రతిక్షణంతృప్యతా-యాసాంస్తన్యంఅమృతరూపంపీతమితి॥౩౧॥

తత్రభగవత్సఖానాంమహిమావక్తుంజ్ఞాతుంనశక్యతఇత్యాహ॥అహో ఇతి॥ అహో భాగ్యమితిపునరుక్త్యా- ఆదరేణభాగ్యస్యసర్వథాఅపరిచ్ఛిన్నత్వముక్తం- యన్మిత్రంయేషాంమిత్రం- బ్రహ్మశ్రీకృష్ణస్వరూపం- పరమానందంనిరతిశయసుఖస్వరూపం- తథాచ- ప్రాకృతమిత్రస్యపరస్పరోపకారిత్వాపేక్షయాకదాచిద్విషయవిరోధాత్ మైత్రీభంగశ్చ- శ్రీకృష్ణేతుపరమానందేనతథా- కింతుతేషామానందఏవేతిభావః - ప్రాకృతమిత్రస్య దేశాంతరగమనేన విశ్లేషదుఃఖమపిభవతి॥ శ్రీకృష్ణమిత్రే- నతథేత్యాహ- పూర్ణమితి- తథాచ- గతాగతాదిరహితమిత్యర్థః - అత్రయద్యపిశ్రీకృష్ణస్యాపిగోచారణాదినావిశేషదుఃఖంభవతి- తథాపి- తచ్చింతయాప్యానందనియమః - ప్రాకృతమిత్రేతునతథేతిభావః- యద్వా- శ్రీకృష్ణస్యపూర్ణత్వేసర్వవ్యాపకత్వేజాతే- మథురాద్వారకావాసినామపిశ్రీకృష్ణేవిశ్లేషదుఃఖంనాభూదేవ॥౩౨॥కించ॥ఏషామితి॥ఏషాంభాగ్యస్యతావన్మహిమాతావదాస్తాంతిష్ఠతు- కస్తంవక్తుంశక్నోతి- శర్వాదయః శర్వః అహంకారాధిష్ఠాతా ఆదిర్యేషాంచంద్రాదీనామేకాదశానాంతేతథా- వయంచ, వయమిత్యాత్మానమేవబహు

> స్తుమే దేవసభూరిభాగో౽భవేత్రవాన్యత్రతువాతిరశ్చాం ।యేనాహమేకో౽పిభవజ్జనానాంభూత్వానిషేవేతవపాదపల్లవం॥ ౩౦॥ అహో౽తిధన్యావ్రజగోరమణ్యఃస్తన్యామృతంపీతమతీవతేముదా। యాసాంవిభో వత్సతరాత్మజాత్మనా యత్తృప్తయే౽ద్యాపిచనాలమధ్వరాః॥ ౩౧॥ అహోభాగ్యమహోభాగ్యంనందగోపవ్రజౌకసాం ।యన్మిత్రంపరమానందంపూర్ణంబ్రహ్మసనాతనం॥౩౨॥ఏషాంతుభాగ్యమహిమాచ్యుతతావదాస్తామేకాదశైవహివయంబతభూరిభాగాః। ఏతద్ధృషీకచషకైరసకృత్పిబామశ్శర్వాదయో౽ంఘ్ర్యుదజమధ్వమృతాసవంతే॥ ౩౩ ॥తద్భూరిభాగ్యమిహజన్మకిమప్యటవ్యాంయద్గోకులే౽పికతమాంఘ్రిరజో౽భిషేకం॥ యజ్జీవితంతునిఖిలం భగవాన్ముకుందస్త్వద్యాపియత్పదరజశ్శ్రుతిమృగ్యమేవ॥ ౩౪॥ ఏషాంఘోషనివాసినాముత భవాన్ కిందేవరాతేతినశ్చేతోవిశ్వఫలాత్ఫలంత్వదపరంకుత్రాప్యయన్ముహ్యతి।సద్వేషాదివపూతనాపిసకులా త్వామేవదేవాపితాయద్ధామార్థసుహృత్ప్రియాత్మ

మన్యమానఆహ- ఏవంచనో౽బుద్ధ్యహంకారచక్షురాద్యధిష్ఠాతార త్రయోదశదేవాఏవతావత్- బతఅహో- భూరిభాగాః- యస్మాదేతేషాంహృషీకాణీంద్రియాణ్యేవచషకాణిపాత్రాణి- తైః- పానపాత్రైః- తేచతుర్దశస్వచిత్తాధిష్ఠాతుః అంఘ్రిఏవ- ఉదజేవారిచేతయోమధుమకరందః- తదేవామృతంస్వాదు- ఆసవంమాధ్వీకం- పిబ .. .. త దుత్తంభవతి- యద్యప్రత్యేకమింద్రియాభిమానినో౽వయం-కీర్తిసౌందర్యసౌగంధ్యాద్యైకైకదేశసేవినో౽పికృతార్థాః తథాసర్వేంద్రియైః సర్వసేవినామేతేషాంకింవర్ణ్యతేభాగ్యమితి॥ ౩౩॥ అతో౽మయాప్రార్థితం ॥ శ్లో॥ తదస్తుమేనాథసభూరిభాగఇతియత్-తదేవేత్యాహ॥తదితి॥కింతత్- ఇహమనుష్యలోకే- యత్కిమపిజన్మ - తత్రాప్యటవ్యాంయత్-తత్రాపిగోకులేయత్ - అహోసత్యలోకంవిహాయాత్ర జన్మనిజాతేకో౽లాభఇత్యతఆహ- అపికతమాంఘ్రిరజో౽భిషేకమితి - గోకులవాసినాంమధ్యేపికతమస్యైకస్యాప్యంఘ్రిరజసాఅభిషేకో౽యస్మిన్ తత్- ననుకుతో గోకులవాసినఏవమితిధన్యాస్తత్రాహ- యదితి- యేషాంజీవితంనిఖిలంముకుందఇతి- నిఖిలంముకుందపరమేవ జీవనమిత్యర్థః- దుర్లభతామాహ- అద్యాపీతి- శ్రుతిమృగ్యంవేదైరపిమృగ్యతఏవనతుదృశ్యఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ అపిచకింవర్ణ్యతేకృతార్థత్వమేతేషాం- భక్త్యాభవానపి- ఋణీవాస్తేనసుకిందాతుమసమర్థో౽హం- యేనఋణీస్యామతఆహ॥ ఏషామితి॥ ఉతఅపిభవానపిఏషాం.. .. .. అపి - కింవిశ్వఫలాత్సర్వఫలాత్మకాత్త్వత్తః - అపరంఫలందాతా దాస్యతీతినశ్చేతః- అయత్ సర్వత్రగచ్ఛత్ - విచారయత్- ముహ్యతి- ననుమామేవదత్వాఅనృణః స్యామితిచేత్ - నహినహి- సద్వేషాదివసతాం భక్తానాంయో౽వేషః- తదనుకారమాత్రేణ పాపిష్ఠాపూతనాపి- త్వామేవాపితాప్రాపితా- తర్హిఏతత్సంబంధినామపి .. .. .. తత్రాహ- సకులేతి- బకాఘాసురసహితా- ఏషామపితావదేవదేయపర్యాప్తమిత్యాహ - యదితి-

మేషాంధామాద యస్త్వత్కృతే త్వదర్థమేవేత్యర్థః॥౩౫॥ననువిగతరాగాదిదోషాణాంసన్న్యాసినామపి- నమత్తః పరంకించిదస్తికథమేతేషామపర్యాప్తమిత్యత ఆహ॥ తావదితి॥ హేకృష్ణరాగాదయస్తావదేవ- స్తేనాశ్చోరాభవంతి- తథా తావద్గృహమపికారాగృహంబంధనాగారం- మోహోపితావదేవ- అంఘ్రియుగళనిగళః పాదశృంఖలా- యావత్తేత్వదీయాజనానభవంతి త్వదీయానాంతు రాగాదయోపిత్వన్నిష్ఠామోచకాఏవేతినయతిభ్యోవిశేషః- భజనంత్వధికమితిభావః॥ ౩౬॥ నన్వన్నిర్గుణత ఏవాహమేషాంపుత్రాదిరూపేణవర్తఇతిచేత్తత్రాహ॥ ప్రపంచమితి॥ ప్రసన్నాయాజనతా- జనసమూహః- తస్యాఆనందానాంసందోహంసమూహం-ప్రథయితుమితి-నహికపటపుత్రత్వాదినాత్వాద్భక్తైరానృణ్యంసంపద్యతఇత్యర్థః॥ ౩౭॥ తదేవమాదితఆరభ్య- అచింత్యానంతగుణత్వేనస్వయందుర్జ్ఞేయత్వముక్తం-కేచిత్తువయంజానీమఇతిస్థితాస్తానపహసన్నివాహ॥జానంతఇతి॥ నతుమేమనఆదీనాం-తవవైభవంవిషయఇతి॥ ౩౮॥ జగదీశత్వాద్యభిమానంపరిత్యజ్యాహ॥అనుజానీహీతి॥ స్వమహిమానం- అస్మదాదీనాంచజ్ఞానబలాదిసర్వం- త్వమేవవేత్సి- యతఃసర్వదృగ్- జగతాంనాథః- త్వమేవేత్యేతావద్జ్ఞానం- అతోమమతాస్పదంజగదేతచ్ఛరీరంచ- తవార్పితం॥౩౯॥ తదేవంకింకరంప్రస్థాపయేత్యత్యాదరేణనమస్కరోతి॥ శ్రీకృష్ణేతి॥ వృష్ణికులపద్మస్య ప్రీతిదాతృత్వేన- హేసూర్యోపమ- క్ష్మాచ- నిర్జరాదేవాశ్చ- ద్విజాశ్చ- పశవశ్చతఏవఉదయస్తేషాం వృద్ధికారిత్వేన - హేచంద్రోపమ ఉద్ధర్మః -

తమగోపాణీశయాస్త్వత్కృతే॥౩౫॥ తావద్రాగాదయఃస్తేనాస్తావత్కారాగృహంగృహం। తావన్మోహోంఘ్రినిగళో యావత్కృష్ణనతేజనాః॥ ౩౬॥ ప్రపంచంనిష్ప్రపంచోపి విడంబయసి మాయయా। ప్రసన్నజనతానంద సందోహంప్రథితుంభవాన్॥ ౩౭॥ జానంతఏవజానంతుకింబహూక్త్యానమేప్రభో। మనసోవపుషోవాచో వైభవంతవగోచరం॥ ౩౮॥ అనుజానీహిమాంకృష్ణ సర్వంత్వంవేత్సిసర్వదృగ్। త్వమేవజగతాంనాథోజగచ్చైతత్తవార్పితం॥ ౩౯॥ శ్రీకృష్ణవృష్ణికులపుష్కరజోషదాయిన్ క్ష్మానిర్జరద్విజపశూదధివృద్ధికారిన్।ఉద్ధర్మశార్వరహరక్షితిరాక్షసధ్రుగాకల్పమార్కమర్హన్ భగవన్నమస్తే॥౪౦॥శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిష్టూయభూమానంత్రిఃపరిక్రమ్యపాదయోః। నత్వాభీష్టంజగద్ధాతాస్వధామప్రత్యపద్యత॥౪౧॥ తతోనుజ్ఞాప్యభగవాన్స్వభువంప్రాగ్వస్థితాన్। వత్సాన్పులినమానిన్యేయథాపూర్వసఖంస్వకం॥౪౨॥ఏకస్మిన్నపియాతేబ్దేప్రాణేశంచాంతరాత్మనః। కృష్ణమాయాహతారాజన్ క్షణార్ధంమేనిరేర్భకాః॥౪౩॥కింకిన్నవిస్మరంతీహమాయామోహితచేతసః। యన్మోహితంజగత్సర్వమభీక్ష్ణంవిస్మృతాత్మకం॥౪౪॥ ఊచుశ్చసుహృదంకృష్ణంస్వాగతంతేతిరంహసా। నైకోప్యభోజికబళఏహితభుజ్యతాం॥౪౫॥తతోహసన్హృషీకేశోభ్యవహృత్యసహార్భకైః। దర్శయంశ్చర్మాజగరంన్యవర్తతవనాద్వ్రజమ్॥౪౬॥బర్హప్రసూననవధాతువిచిత్రితాంగఃప్రోద్దామవేణుదళశృంగరవోత్సవాఢ్యః వత్సాన్గృణన్ననుగగీతపవిత్రకీర్తిర్గోపీదృగుత్సవదృశిఃప్రవివేశగోష్ఠం॥౪౭॥ అద్యానేనమహావ్యా

పాషండధర్మాః- తదేవశార్వరంతమఃతద్ధరతీతితథా - అనేనహేద్వయోపమ-హేక్షితిరాక్షసద్రుగ్ క్షితౌరాక్షసాః కంసాదయః-ఉద్యన్నేవతేభ్యోద్రుహ్యతీతి-పునఃసూర్యోపమా-సూర్యాద్యుపమాపిన్యూనేతిమత్వాహ- అర్కంఅరకమభివ్యాప్య-సర్వేషామర్హన్ పూజ్య- భగవన్ ఆకల్పంకల్పపర్యంతం- తేతుభ్యం-నమఇతి॥౪౦॥శ్లో॥ ససఖవత్సకమోక్షణకౌతుకదుర్గతవిలం బితపుత్రముదేద్భుతం। నిఖిలరూపమతోదధదచ్యుతో వతుసవఃకలయన్వ్రజమంగళం॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ఇతీతి॥ పాదయోర్నత్వా- అభీష్టఃసర్వతఃపూజితంఅభిప్రేతంవా॥ ౪౧॥తతఇతి॥ అనుజ్ఞాప్యఅనుజ్ఞాంప్రదాయపృష్ట్వేత్యర్థః- స్వభువంబ్రహ్మాణం-యథాపూర్వంసఖాయోయస్మిన్ తత్- స్వకంపులినం॥ ౪౨॥నన్వేతావంతంకాలంకథంతత్రైవోపవిష్టాః- కథంచ- క్షుత్పిపాసాదివిస్మరణమతఆహ॥ శ్లోకద్వయేనఏకస్మిన్నితి॥ అబ్దేపియాతే-ప్రాణేశంకృష్ణం- అంతరాచవినాపి-ప్రియవిరహేక్షణోపియద్యపివర్షాణికోభవతి-తథాపి-మాయామోహితాఃక్షణార్ధంమేనిరే॥౪౩॥కిమితి॥యత్ యయామాయయా-మోహితంజగత్- అభీక్ష్ణంపునఃపునః-విస్మృతఆత్మాయేనతత్తథా॥౪౪॥ఊచురితి॥ అతఏవమూచుశ్చ- తేత్వయా- అతివేగేనస్వాగతం సమ్యగాగతం-ఏకోపిగ్రాసస్త్వాంవినాఅస్మాభిః నాభోజిన భుక్తఃఇతఏహి-సాధుఅవిశేషేణ- భుజ్యతామితి॥౪౫॥తతఇతి॥అభ్యవహృత్యభుక్త్వా॥౪౬॥బర్హేతి॥ ప్రోద్దామోయోవేణ్వాదిరవైరుత్సవస్తేనాఢ్యఃసంపన్నః- గృణన్ ఉపలాలనైఃఆహ్వయన్-గోపీదృగుత్సవదృశిఃగోపీనాందృశాంఉత్సవరూ

పాదస్పర్శదర్శనం యస్యసః-అత్ర ఘోషమితిపాఠే వ్రజమిత్యర్థః॥ ౪౭॥ అద్యేతి॥ యశోదానందసూనునేతి. బహూనాం ముక్తిః సహైవదర్శితా-కేచిదాహుః- యశోదాసూనుః అపరేనందసూనుర్నో-యద్వా-యశోదానందయతీతియశోదానందఃసచాసౌసూనుశ్చేతితథాతేన అస్మాత్ మహావ్యాఖ్యాద్వయంచ- అవితాః రక్షితాః॥ ౪౮॥ శ్లో॥ వ్రజౌకసాంస్వతోకేషు స్నేహవల్ల్యబ్దమన్వహం।శనైర్నిస్సీమవవృధే యథాకృష్ణేత్వపూర్వవదిత్యాదినా- స్వతోకేభ్యోపిపరపుత్రే కృష్ణే ప్రేమాధిక్యముక్తం - తత్రపృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ ౪౯॥ శ్రీకృష్ణస్యసాక్షాదాత్మత్వాత్తస్మిన్నాత్మీయేభ్యః ప్రేమాధిక్యంయుజ్యతఇతివక్తుం ప్రథమంతావదాత్మనఃస్వతః ప్రేమాస్పదత్వమన్యేషాంతు తదుపాధికమితిదర్శయతిపంచభిః॥ సర్వేషామితి॥ ౫౦॥ కుతఃతథాదర్శనాదిత్యాహ॥ తదితి॥ తస్మాదేవకారణాత్ - స్వస్వకాత్మనిఅహంకారాస్పదేపిదేహే॥ ౫౧॥ అత్మాధ్యాసతారతమ్యేనప్రేమతారతమ్యందృశ్యమానంతత్సంబంధనమేవేతిదర్శయితుం-మూఢామూఢభేదేనవిశేషమాహ-ద్వాభ్యాం॥ దేహాత్మేతి॥ తందేహమనుయేభవంతిపుత్రాదయః- తేతు-నతథాప్రియతమాఇత్యర్థః॥ ౫౨॥ దేహఇతి॥ యత్ యస్మాత్ - జీర్యత్యపిఆసన్నమరణేపి - జీవితాశాభవతి - అయంభావః - నజీవిష్యతీతినిశ్చితేపిదేహేయత్ప్రేమాస్పదత్వంతదాత్మగతమేవసంగచ్ఛతఇతి- అథవా-యత్ యస్మిన్ దేహేజీర్యత్యపి - జీవితాశాఅవివేకదశాయామాసీత్సాపివివేకినోయదామమతాభాక్ భవతి- తదాతత్రనాతివాసక్తఇతి॥ ౫౩॥ తస్మాదితి॥ తదర్థమేవసకలంప్రియమి

శ్లో॥ యశోదానందసూనునా । హతోవితావయంచాస్మాదితిబాలావ్రజేజగుః॥౪౮॥ రాజా॥ బ్రహ్మన్పరోద్భవేకృష్ణఇయాన్ప్రేమాకథంభవేత్ । యోభూతపూర్వస్తోకేషుస్వోద్భవేష్వపి కథ్యతాం॥ ౪౯॥ శ్రీశుకః॥ సర్వేషామేవజంతూనాంనృపస్వాత్మైవవల్లభః।ఇతరేపత్యవిత్తాద్యాస్తద్వల్లభతయైవహి॥౫౦॥ తద్రాజేంద్రయథాస్నేహః స్వస్వకాత్మనిదేహినాం । నతథామమతాలంబి పుత్రవిత్తగృహాదిషు ॥ ౫౧॥ దేహాత్మవాదినాంపుంసామపిరాజన్యసత్తమ । యథాదేహః ప్రియతమస్తథానహ్యనుయేచతం ॥ ౫౨॥ దేహోపిమమతాభాక్చేత్తర్హ్యసౌనాత్మవత్ప్రియః । యజ్జీర్యత్యపిదేహేస్మిన్జీవితాశాబలీయసీ॥ ౫౩॥ తస్మాత్ప్రియతమస్స్వాత్మాసర్వేషామేవదేహినాం।తదర్థమేవసకలంజగచ్చైతచ్చరాచరం॥౫౪॥కృష్ణమేనమవేహిత్వమాత్మానమఖిలాత్మనాం। జగద్ధితాయసోప్యత్రదేహీవాభాతిమాయయా॥౫౫॥వస్తుతోజానతామత్రకృష్ణంస్థాస్నుచరిష్ణుచ । భగవద్రూపమఖిలంనాన్యద్వస్త్విహకించన॥౫౬॥సర్వేషామపిభూతానాంభావార్థోభవతిస్థితః। తస్యాపిభగవాన్కృష్ణఃకిమతద్వస్తురూప్యతాం॥౫౭॥సమాశ్రితాయేపదపల్లవప్లవంమహత్పదంపుణ్యయశోమురారేః।భవాంబుధిర్వత్సపదంపరంపదంపదంపదంయద్విపదాంనతేషాం॥౫౮॥ఏతత్తేసర్వమాఖ్యాతంయత్పృష్టోహమిహత్వయా।యత్కౌమారేహరికృతంపౌగండేకీర్తితంబుధైః॥౫౯॥ ఏతత్సుహృద్భిశ్చరితంమురారేరఘార్దనంశాద్వలభోజనంచ।వ్యక్తేతరద్రూపమజోర్వభిష్టవంశృణ్వన్గృణన్నేతినరోఖిలార్థాన్॥౬౦॥ ఏవంవిహారైఃకౌమా

త్యర్థః॥౫౪॥ప్రస్తుతమాహ॥కృష్ణమితి॥ ౫౫॥ నకేవలమాత్మనాత్మాకింతుజడానామపీత్యాహ॥ వస్తుతఇతి॥ సర్వజగత్కారణమితికృష్ణంజానతాంపుంసాంస్థావరంజంగమంచ-సర్వంభగవద్రూపం- భగవానేవస్వరూపంయస్యతత్ - నాన్యదస్తీతిభావః॥౫౬॥కుతఇత్యతఆహ॥సర్వేషామితి॥భావార్థఃపరమార్థః-భవతీతిభవత్ పరిణామంప్రాప్నువత్ కారణంతస్మిన్-తస్యాపిభవతఃకారణస్యాపిభగవాన్కృష్ణఃకారణం-అతఃకిం- అతత్ శ్రీకృష్ణవ్యతిరిక్తంవస్తు-నిరూప్యతాం॥ ౫౭॥తస్మాత్ శ్రీకృష్ణస్యైవపరమార్థత్వాత్తదేకశరణానామయత్నసిద్ధోమోక్షఇతిప్రకరణార్థముపసంహరతి ॥ సమాశ్రితాఇతి॥ పుణ్యంయశోయస్యసః-పుణ్యయశాః-సచాసౌమురారిశ్చ. తస్యపదపల్లవఏవప్లవః - తంయేసమ్యగాశ్రితాః. మహత్పదంమహతాంపదం-ఆశ్రయం-యద్వా-మహచ్చతత్పదంచేతితథా. తేషాంభవాంబుధిఃవత్సపదమాత్రంభవతి- కించ- పరంపదంశ్రీవైకుంఠాఖ్యం-పదంస్థానంభవతి-విపదాంయత్పదంవిషయస్తత్సనఃకదాచిదపితేషాంనభవతి-నతతఃపునరావర్తంతఇత్యర్థః॥ ౫౮॥౫౯॥ ఏతదితి॥ సుహృద్భిశ్చరితం॥శ్లో॥ముష్ణతోన్యోన్యశిక్యాదీనిత్యాదినోక్తం-అఘార్దనంశాద్వలేభోజనంచ- వ్యక్తేతరత్ వ్యక్తాజ్జడాత్ ప్రపంచాదితరత్ - శుద్ధసత్వాత్మకంవత్సవత్సపాలరూపం-యద్వా-వ్యక్తేతరత్ చిద్విలాసః-తదేవరూపంతత్ఇత్యర్థః-అజస్యఉరుమహానభిష్టవః-తంబ్రహ్మకృతాంస్తుతిం- ఏతత్ శృణ్వన్గృణన్నరఃసర్వపురుషార్థాన్ ప్రాప్నోతి॥ఇతిశ్రీపరమానందనృసింహపదపద్మదశ్రీధరస్వామీయభావా

తపఃసిద్ధిస్తుతిం॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ ౬౦॥౬౧॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ******

శ్లో॥ తతః పంచదశే ధేనుపాలనం ధేనుకార్దనం। కాళీయక్ష్వేళతో గోపరక్షణంచనిరూప్యతే॥ అహీవక్త్రప్రవేశేనవ్యథాఖిన్నాన్ సఖీనతః। కృష్ణః ప్రావేశయత్పక్వఫలతాళాళికాననం। నైశవేపూతనాంజిత్వాకౌమారేతుబకాదికాన్ పౌగండఏవదైత్యానాంమహామదమహన్నజః॥ తతఇతి॥ పశుపాలసంమతౌ పశుపాలనేసంమతౌ- పశుపాలానాంవాసమ్మతౌ- ఈషద్వయోబలాతిరేక-అనుకృతవంతావిత్యర్థః- అతీవచక్రతుఃసర్వతఃప్రసర్పణేన। ౧। తదితి॥ స్వయశోగృణద్భిర్గోపైర్వృతస్తద్వనంప్రావిశత్॥౨॥ తదితి॥ తద్వనంనిరీక్ష్య- రంతుంమనోదధే-కథంభూతం-మంజుఘోషాయేఅళిమృగద్విజాః భ్రమరమృగపక్షిణః- తైరాకులంవ్యాప్తంమహన్మనఃప్రఖ్యపయస్సరస్వతా- మహతాంమనసాప్రఖ్యంతుల్యంస్వచ్ఛంపయోయస్మిన్ తత్సరఆశ్రయత్వేనాస్తియస్య- తేనవాతేనేతిశైత్యముక్తం- శతపత్రగంధినేతి పరిమళవత్వం - తేనజుష్టంవనమితిమాంద్యంచసూచితం॥ ౩॥ సఇతి॥ అరుణపల్లవశ్రియాసహ-స్పృశంత్యః శిఖాఃశాఖాగ్రాణి - రైఃకౌమారంజహాతువ్రజేనిలాయనైస్సేతుబంధైర్మర్కటోత్ప్లవనాదిభిః॥౬౧॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- చతుర్దశోధ్యాయః

శ్రీబాదరాయణిః॥ తతశ్చపౌగండవయస్సమాశ్రితౌబభూవతుస్తౌ పశుపాలసమ్మతౌ। గాశ్చారయంతౌ సఖిభిస్సమంపదైః బృందావనంపుణ్యమతీవచక్రతుః॥౧॥ తన్మాధవో వేణుముదీరయన్ వృతో గోపైర్గృణద్భిస్స్వయశోబలాన్వితః। పశూన్‌పురస్కృత్యపశవ్యమావిశద్విహర్తుకామః కుసుమాకరంవనం॥౨॥ తన్మంజుఘోషాళిమృగద్విజాకులంమహన్మనః ప్రఖ్యపయస్సరస్వతా। వాతేనజుష్టం శతపత్రగంధినా నిరీక్ష్యరంతుంభగవాన్ మనోదధే॥ ౩॥ సతత్రతత్రారుణపల్లవశ్రియాఫలప్రసూనోరుభరేణపాదయోః। స్పృశచ్ఛిఖాన్ వీక్ష్యవనస్పతీన్‌ముదా స్మయన్నివాహాగ్రజమాదిపూరుషః॥ ౪॥ శ్రీభగవాన్ ॥ అహో అమీ దేవవరామరార్చితం పాదాంబుజమ్ తేసుమనఃఫలార్హణం। నమంత్యుపాదాయశిఖాభిరాత్మనస్తమోపహత్యైతరుజన్మయత్కృతం॥ ౫॥ ఏతేళినస్తవయశోఖిలలోకతీర్థంగాయంతఆదిపురుషానుపదంభజంతే। ప్రాయోహ్యమీమునిగణాభవదీయముఖ్యాగూఢంవనేపినజహంత్యనఘాత్మదైవమ్॥ ౬॥ నృత్యంత్యమీశిఖినఈడ్యముదాహరిణ్యః కుర్వంతిగోప్యఇవతేప్రియమీక్షణేన। సూక్తైశ్చకోకిలగణాగృహమాగతాయధన్యావనౌకసఇయాన్ హిసతాంనిసర్గః॥ ౭॥ ధన్యేయమద్యధరణీతృణవీరుధస్త్వత్పాదస్పృశోద్రుమలతాః కరజాభిమృష్టాః। నద్యోద్రయః ఖగమృగాస్సదయావలోకైర్గోప్యోంతరేణభుజయోరపియత్ స్పృహాశ్రీః॥ ౮॥ ఏవంబృందావనంశ్రీమత్కృష్ణః ప్రీతమనాః పశూన్। రేమేసంచారయన్నద్రేస్సరిద్రోధస్సుసానుగః ॥ ౯॥ క్వచిద్గాయతిగాయత్సుమదాంధాళిష్వనువ్రతైః। ఉపగీయమానచరితస్స్రఖిసంకర్షణాన్వితః॥౧౦॥ క్వచిచ్చకలహంసానామనుకూజతికూజితం। అనునృత్యతినృత్యంతంబర్హిణంహాసయన్‌సఖీన్ ॥ ౧౧ ॥ మేఘగంభీరయావాచా నామభిర్దూరగాన్ పశూన్। క్వచిదాహ్వయతిప్రీత్యాగోగోపాలమనోజ్ఞయా॥ ౧౨॥ చకోరక్రౌంచచక్రాహ్వభరద్వాజాంస్తుబర్హిణః। అ

న్యేషాంతాన్॥ ౪॥ అహోఇతి॥ తరుజన్మయేనకృతం-తస్యతమసః పాపస్యాపహత్యైనాశాయ-అథవా- యేనత్వయాఈశ్వరేణ- సర్వోపకారకంతరుజన్మకృతం తంత్వాంనమంతి- ఏవంశ్లాఘ్యేపిజన్మనియదజ్ఞానరూపంతమోస్తితస్యాపహత్యై॥ ౫॥ ఏతఇతి॥ హేఅనఘ-వనే-గూఢమపిత్వాంనత్యజంతి- త్వయిమనుష్యవేషేణనిగూఢేసతి- మునయోప్యళివేషేణనిగూఢాస్త్వాంభజంతీత్యర్థః॥౬॥ నృత్యంతీతి॥ ఇయాన్‌హిసతాంనిసర్గఇతి - యదస్తిస్వస్మిన్- తద్గృహమాగతాయసమర్పయంతీతి॥ ౭॥ ధన్యేతి॥ తృణవీరుధశ్చతవపాదౌస్పృశంతీఃతథా-కరజాభిమృష్టాసఖైఃస్పృష్టాః-సదయైరవలోకనైః- శ్రీరపియస్మైస్పృహయతి- కేవలంతేనభుజయోరంతరేణ- వక్షసాగోప్యోధన్యాఇతి - అత్రనద్యోద్రయఇతి సంధ్యభావఆర్షః॥ ౮ ॥ ఏవమితి ఏవంశ్రీమద్బృందావనంప్రతిప్రీతస్సన్ - అద్రేఃసమీపవర్తిసరిత్తటేషు గాస్సంచారయన్- సానుగఃప్రీతమనాస్సన్ రేమే- యద్వా-శ్రీమద్బృందావనంప్రతిపశూన్‌సంచారయన్ - అద్రేస్సరిద్రోధస్సురేమే॥ ౯॥ తామేవరతిమాహక్వచిదిత్యాదిపంచభిః॥౧౦॥ క్వచిదితి॥ బర్హిణంనృత్యం తంఅన్వభినృత్యతిబర్హిణమభిముఖోనృత్యతీతివా - సఖీన్‌హాసయన్ ॥ ౧౧॥ ౧౨ ॥ చకోరాదీతి॥ చకోరాదీననుసృత్యరౌతి-కదాచిచ్ఛ సత్వావాంమధ్యే-వ్యా

ఘ్రసింహయోః- తాభ్యాంభీతవద్భవతి- సత్త్వేషుపలాయమానేషు- పలాయత ఇత్యర్థః-తయోః- సత్త్వానాంబలోద్రేకాణాంచ-భీతవద్భవతీవా||౧౩||క్వచిదితి||ఆర్యమగ్రజంవిశ్రామయతివిగతశ్రమంకరోతి||౧౪||నృత్యత ఇతి||మిథోన్యత్యాదీన్కుర్వతోగోపాన్-ప్రశశంసతుః|| ౧౫|| ౧౬|| పాదసంవహనమితి|| వ్యజనైఃపల్లవాదినిర్మితైః ౧౭|| ౧౮|| ఏవమితి|| ఈశచేష్టితఇతినిగూఢస్వభావత్వేప్యంతరాంతరా - ఈశస్యైవచేష్టితానిదృశ్యంతేయస్మిన్ సః ||౧౯|| ఈశచేష్టితత్వమేవదర్శయితుమాహ|| శ్రీదామేతి|| స్తోకకృష్ణః కశ్చిత్||౨౦|| రామరామేతి|| తాలాళిసంకులంతాలానాంఆళిభిఃపంక్తిభిర్వ్యాప్తం|| ౨౧|| ౨౪|| ఏషఇతి|| విషూచీనఃసర్వతఃప్రసృతః|| ౨౫|| ౨౮|| అభ్యధావదితి|| సనగంసవృక్షం||౨౯|| సమే

నుకరోతిస్మ సత్త్వానాం భీతవద్వ్యాఘ్రసింహయోః|| ౧౩ ||క్వచిత్క్రీడాపరిశ్రాంతంగోపోత్సంగోపబర్హణమ్| స్వయంవిశ్రామయత్యార్యం పాదసంవాహనాదిభిః|| ౧౪|| నృత్యతో గాయతఃక్వాపి వల్గతోయుధ్యతోమిథః| గృహీతహస్తౌ గోపాలాన్ హసంతౌప్రశశంసతుః||౧౫|| క్వచిత్పల్లవతల్పేషునియుద్ధశ్రమకర్శితః| వృక్షమూలాశ్రయశ్శేతే గోపోత్సంగోపబర్హణః|| ౧౬|| పాదసంవహనంచక్రుః కేచిత్తస్యమహాత్మనః| పరేతుహతపాప్మానో వ్యజనైస్సమవీజయన్ || ౧౭ || అన్యేతదనురూపాణి మనోజ్ఞానిమహాత్మనః | గాయంతిస్మ మహారాజన్ స్నేహక్లిన్నధియశ్శనైః|| ౧౮|| ఏవంనిగూఢాత్మగతిస్స్వమాయయా గోపాత్మజత్వం చరితైర్విడంబయన్| రేమేరమాలాలిత పాదపల్లవో గ్రామ్యైస్సమంగ్రామ్యవదీశచేష్టితః|| ౧౯||శ్రీదామనామాగోపాలోరామకేశవయోస్సఖా| సుబలస్తోకకృష్ణాద్యాగోపాః ప్రేమ్ణేదమబ్రువన్|| ౨౦|| రామరామమహాబాహో కృష్ణదుష్టనిబర్హణ| ఇతోవిదూరేసుమహద్వనంతా

—(*) ధేనుకాసురభంజనఘట్టః (*)—

లాళిసంకులం||౨౧|| ఫలానితత్రభూరీణి పతంతిపతితానిచ|సంతికింత్వవరుద్ధానిధేనుకేనదురాత్మనా|| ౨౨||సోతివీర్యోసురోరామహేకృష్ణఖరరూపధృక్|ఆత్మతుల్యబలైరన్యైర్జ్ఞాతిభిర్బహుభిర్వృతః||౨౩|| తస్మాత్కృతనరాహారాద్భీతైర్నృభిరమిత్రహన్ | విద్యంతేభుక్తపూర్వాణిఫలానిసురభీణిచ||౨౪ || ఏషవైసురభిర్గంధోవిషూచీనోవగృహ్యతే | ప్రయచ్ఛతానినఃకృష్ణ గంధలోభితచేతసామ్||౨౫|| వాంఛాస్తిమహతీరామగమ్యతాంయదిరోచతే|ఏవంసుహృద్వచశ్శ్రుత్వాసుహృత్ప్రియచికీర్షయా|| ౨౬|| ప్రహస్యజగ్మతుర్గోపైర్వృతౌతాళవనంప్రభూ | బలఃప్రవిశ్యబాహుభ్యాంతాళాన్సంపరికమ్పయన్ ౨౭||ఫలానిపాతయామాసమతంగజఇవౌజసా|ఫలానాంపతతాంశబ్దంనిశమ్యాసురరాసభః|| ౨౮|| అభ్యధావత్క్షితితలం సనగంపరికమ్పయన్ ||౨౯||సమేత్యతరసాప్రత్యగ్ద్వాభ్యాంపద్భ్యాంబలంబలీ|నిహత్యోరసికాశబ్దంముంచన్పర్యసరత్ఖరః||౩౦|| పునరాసాద్యసంరబ్ధఉపక్రోష్టాపరాగ్స్థితః | చరణావపరౌరాజన్బలాయప్రాక్షిపద్రుషా ||౩౧|| సతంగృహీత్వాపదయోర్భ్రామయిత్వైకపాణినా | చిక్షేపతృణరాజాగ్రేభ్రామణత్యక్తజీవితమ్||౩౨|| తేనాహతోమహాతాళఃపతమానోబృహచ్ఛిరాః పార్శ్వస్థంకమ్పయన్భగ్నస్సచాన్యంసోపిచాపరమ్|| ౩౩|| బలస్యలీలయోత్సృష్టఖరదేహహతాహతాః | తాళాశ్చకమ్పిరేసర్వేమహావాతేరితాఇవ ||౩౪||నైతచ్చిత్రంభగవతి హ్యనంతే జగదీశ్వరే | ఓతంప్రోతమిదంయస్మిన్ తంతుష్వంగయథాపటః||౩౫||తతఃకృష్ణంచ రామంచజ్ఞాతయోధేనుకస్యయే| క్రోష్టారోభ్యపతన్సర్వేసంరబ్ధాహతబాన్ధవాః||౩౬||తాంస్తానాపతతఃకృష్ణో రామశ్చనృపలీలయా| గృహీతపశ్చాచ్చరణాన్ప్రాహిణోత్తృణరాజసు||౩౭||ఫలప్రకరసంకీర్ణందైత్యదేహైర్గతాసుభిః|రరాజభూస్సతాళాగ్రైర్ఘనైరివనభస్థలమ్||౩౮||తయోస్తుసుమహత్కర్మనిశామ్యవిబుధాదయః| ముముచుఃపుష్పవర్షాణిచ

త్యేతి||ప్రత్యగ్ పశ్చిమాభ్యాం-ద్వాభ్యాంపద్భ్యాం-ప్రత్యగ్ ప్రతిముఖస్సన్నితివా- కాశబ్దమితి- కేతిగర్దభజాతిశబ్దానుకరణం-పర్యసరత్ పరితోధావదిత్యర్థః||౩౦||పునరితి||ఉపక్రోష్టాగర్దభః-పరాగ్ ప్రతీముఖః- అపరౌపశ్చిమౌ- బలాయబలంహంతుం ||౩౧||తృణరాజస్తాళః|| ౩౨||౩౩|| బలస్యేతి|| ఉత్సృష్టేనఖరదేహేన- హతైః ఆహతాః- చకంపిరేఅకంపంత||౩౪||నేతి||యస్మిన్నిదంవిశ్వం ఓతంఊర్ధ్వతంతుషుపటఇవ గ్రథితం- ప్రోతంతిర్యక్తంతుషువత్ - ఏవంసంగ్రథితం-సర్వతోగ్రస్యూతం-వర్తతఇత్యర్థః|| ౩౫||౩౭||ఫలేతి||ఘనైర్నభఇవ-భూతలంరరాజ- తత్రఫలప్రకరసంకీ

ర్ణమితి-దైత్యదేహైఃఖరతాళాగ్రైశ్చసంకీర్ణమిత్యరుణశ్వేతనీలఘనసాదృశ్యసంపాదనం॥ ౩౮॥ ౩౯॥అథేతి॥అదన్ అభక్షయన్॥ ౪౦॥ ౪౧॥తమితి॥ గోరజోభిఃచురితేషుకుంతలేషు-బద్ధంబర్హం-వన్యానిప్రసూనానిచయస్యరుచిరమీక్షణంచారుహాసశ్చయస్యతంచతంచ-దిదృక్షితదృశఃదిదృక్షితాఃదర్శనోత్కంఠితాదృశోయాసాంతాః॥ ౪౨॥ పీత్వేతి॥ ముకుందస్యముఖపద్మగతం- సారఘంమధు- అహ్నియోవిరహస్తస్మాజ్జాతంతాపం-సచతాసాంసత్కృతింపూజాం-కాంసత్కృతింకథంవాక్యతాం-తామాహ-సవ్రీడేతిః- సలజ్జెనహాసేన-వినయోయథాభవతితథా- యదేతత్ కిం- అపాంగమోక్షంకటాక్షదర్శనం. తథా తాసాంసత్కృతింప్రాప్యేతి॥ ౪౩॥ ౪౦॥ తయితి॥ సంప్రతిపద్యఏవఇతా ప్రాప్తాస్మృతిర్యైస్తే-సంప్రతీతస్మృతయఃయద్వా-సమ్యక్ ప్రతిప్రాప్తాస్మృతిర్యైస్తేతథేతి॥౫౧॥౫౨॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

క్రుర్వాద్యానితుష్టువుః॥౩౯॥అథ తాళఫలాన్యాదన్ మనుష్యాగతసాధ్వసాఃతృణంచపశవశ్చేరుహృతధేనుకకాననే॥ ౪౦॥ కృష్ణఃకమలపత్రాక్షఃపుణ్యశ్రవణకీర్తనః స్తూయమానోనుగైర్గోపైస్సాగ్రజోవ్రజమావిశత్॥౪౧॥ తంగోరజశ్చురితకుంతలబద్ధబర్హవన్యప్రసూనరుచిరేక్షణచారుహాసమ్। వేణుంక్వణంతమనుగైరుపగీతకీర్తింగోప్యోదిదృక్షితదృశోభ్యగమన్సమేతాః॥౪౨॥పీత్వాముకుందముఖ సారఘమక్షిభృంగైస్తాపంజహుర్విరహజంవ్రజయోషితోహ్ని। తత్సత్కృతింసమధిగమ్యవివేశగోష్ఠంసవ్రీడహాసవినయంతదపాంగమోక్షమ్॥౪౩॥తయోర్యశోదారోహిణ్యౌపుత్రయోఃపుత్రవత్సలే। యథాకామంయథాకాలంవ్యధత్తాంపరమాశిషః॥౪౪॥గతాధ్వశ్రమతౌత్రమదర్నోన్మజ్జనాదిభిః।వాసోవసిత్వారుచిరం దివ్యస్రగ్గంధమండితౌ॥ ౪౫॥ జనన్యుపహృతంప్రాశ్య స్వాద్వన్నముపలాలితౌ। సంవిశ్యవరశయ్యాయాంసుఖంసుషుపతుర్వ్రజే॥ ౪౬ ॥ఏవంసభగవాన్ కృష్ణోబృందావనచరఃక్వచిత్। యయౌరామమృతే

—కాళీయమర్దనకథాప్రారంభఘట్టః—

రాజన్ కాళిందీంసఖిభిర్వృతః॥౪౭॥ అథ గావశ్చగోపాశ్చనిదాఘాతపపీడితాః।దుష్టంజలంపపుస్తస్యాస్తృషార్తావిషదూషితమ్॥ ౪౮॥ విషాంభస్తదుపస్పృశ్యదైవోపహతచేతసః।నిపేతుర్వ్యసవస్సర్వేసలిలాంతే కురూద్వహ॥ ౪౯ ॥ వీక్ష్యతాన్వైతథాభూతాన్ కృష్ణోయోగేశ్వరేశ్వరః। ఈక్షయామృతవర్షిణ్యా స్వనాథాన్ సమజీవయత్॥౫౦॥ తేసంప్రతీతస్మృతయస్సముత్థాయజలాంతికాత్।ఆసన్ సువిస్మితాస్సర్వేవీక్షమాణాఃపరస్పరమ్॥౫౧॥ అన్వమంసతతద్రాజన్ గోవిందానుగ్రహేక్షితమ్। పీత్వావిషంపరేతస్యపునరుత్థానమాత్మనః॥౫౨॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచదశోధ్యాయః-

శ్రీబాదరాయణిః ॥విలోక్యదూషితాంకృష్ణాంకృష్ణఃకృష్ణాహినావిభుః। తస్యావిశుద్ధిమన్విచ్ఛన్ సర్పంతముదవాసయత్॥౧॥ రాజా॥ కథమంతర్జలేగాధేన్యగృహ్ణాద్భగవానహిమ్।సవైబహుయుగావాసంయథాసీత్విప్రకథ్యతామ్॥౨ ॥బ్రహ్మన్ భగవతస్తస్యభూమ్నస్స్వచ్ఛందవర్తినః। గోపాలోదారచరితంకస్తృప్యేతామృతంజుషన్ ॥౩॥ శ్రీశుకః॥ కాళింద్యాంకాళియస్యాసీద్ధ్రదఃకశ్చిద్విషాగ్నినా।శ్రప్యమాణపయాయస్మిన్ పతంత్యుపరిగాఃఖగాః॥౪॥విప్రుష్మతాఃవిషోదోర్మిమారుతేనాభిమర్శితాః। మ్రియంతేతీరగాయస్యప్రాణినస్స్థిరజంగమాః ॥౫॥ తంచండవేగవిషవీర్యమవేక్ష్యతేనదుష్టాంనదీంచఖలసంయమ

శ్లో॥షోడశేకాళియస్యోక్తోనిగ్రహోయమునాహ్రదే।తత్పత్నీభిస్స్తుతేనాథకృష్ణేనానుగ్రహఃపునః॥హత్వారాసభదైతేయాన్ జగ్ధ్వాతాళఫలాన్యలం । ప్రీతోనృత్యత్ఫణారంగేకాళీయస్యకళానిధిః॥ విలోక్యేతి॥ ఉదవాసయత్ నిష్కాసితవాన్॥౧॥కథమితి॥ బహూనియుగాన్యావాసోయస్యతమహిం-సవైఅహిఃఅజలచరోపితస్మిన్నంతర్జలే- యథాయేనప్రకారేణాసీత్,అథవా-బహూనియుగాన్యావాసోయథాభవతితథా - కేనప్రకారేణ సవైతత్రాసీదితియత్తత్కథ్యతామితి॥౩॥బ్రహ్మన్నితి॥గోపాతేనయదుదారమాచరితం- తదేవామృతం. అతఃకథ్యతామితి॥౨॥ కాళింద్యామితి॥ శ్రప్యమాణంపచ్యమానం - పయోయస్యసః - అతఉపరిగచ్ఛంతఃఖగాఃయస్మిన్ పతంతి॥ ౪ ॥ విప్రుష్మతేతి॥కించవిప్రుష్మతాఅంబుకణయుక్తేన- విషోదతరంగస్పర్శమారుతేన- స్పృష్టాఃయస్యతీరగాఃమ్రియంతే- సహ్రదఆసీదితి॥ తమితి॥ తంకాళీయంచండోవేగోయస్య- తద్విషమేవవీర్యంయస్యతం- కదంబమితి.భావినాశ్రీకృష్ణచరణ స్పర్శభాగ్యేన- సఏకస్మిన్

రేణ శుష్కాః- అమృతమాహరతా గరుత్మతాఽఽక్రాంతత్వాదితి పురాణాంతరం- ఆస్ఫోట్య బాహుం కరతలేనాహత్య- గాఢం దృఢం బద్ధా రశనా కాంచీ యేన స తథా ॥ ౬ ॥ సర్పేతి॥ సర్పహ్రదః పురుషశ్రేష్ఠస్య పతనభరేణ - సంక్షోభితానాముర గాణాం- విషైరున్నమితోఽంబురాశిర్యస్య సః- విషేణ కషాయిణః కృతా భయంకరా ఊర్మయో యస్య సః - పర్యక్ పరితః అంచత్- ధనుశ్శతం ప్లుతః ప్రసృతః- నైతచ్చిత్రమిత్యాహ- అనంతబలస్యేతి॥ ౭॥ తస్మిన్నితి॥ భుజదండాహతోదకఘోషం శ్రుత్వా తత్ తతః- స్వసదనాభిభవం చ నిరీక్ష్య- తదసహమానః సర్పః- సమసరత్ సమాజగామ॥౮॥ తమితి॥ ప్రేక్షణీయశ్చ సుకుమారశ్చ ఘనవదుజ్జ్వలశ్చ తం- శ్రీవత్సపీతవసనం- శ్రీవత్సేన సంయుక్తముజ్జ్వలం పీతం వస్త్రం యస్య తం- భుజయా భోగేన చఛాద అవేష్టయత్॥ ౯॥ తదితి॥ సః ప్రియో యేషాం తే తత్ప్రియాః- తే చ తే సఖాయశ్చేతి తథా॥౧౦॥ ౧౧॥ అథేతి॥ భువి భూకంపాదయః దివి ఉల్కాపాతాదయః- ఆత్మని వామనేత్రస్ఫురణాదయః- ఆసన్నం భయం శంసితుం శీలం యేషాం

నావతారః। కృష్ణః కదంబమధిరుహ్య తతోఽతితుంగమాస్ఫోట్య గాఢరశనోభ్యపతద్విషోదే॥౬॥ సర్పహ్రదః పురుషసారనిపాతవేగసంక్షోభితోరగవిషోచ్ఛ్వసితాంబురాశిః। పర్యక్ప్లుతో విషకషాయితభీషణోర్మిరంచద్ధనుశ్శతమనంతబలస్య కింతత్॥ ౭॥ తస్య హ్రదే విహరతో భుజదండఘూర్ణవార్ఘోషమంగ వరవారణవిక్రమస్య। ఆశ్రుత్య తత్స్వసదనాభిభవం నిరీక్ష్య చక్షుశ్శ్రవాస్సమసరత్తదమృష్యమాణః॥౮॥ తం ప్రేక్షణీయసుకుమారఘనావదాతం శ్రీవత్సపీతవసనం స్మితసుందరాస్యమ్। క్రీడంతమప్రతిభయం కమలోదరాంఘ్రిం సందశ్య మర్మసు రుషా భుజయా చఛాద॥౯॥ తం నాగభోగపరివీతమదృష్టచేష్టమాలోక్య తత్ప్రియసఖాః పశుపా భృశార్తాః। కృష్ణేఽర్పితాత్మసుహృదర్థకలత్రకామా దుఃఖానుశోకభయమూఢధియో నిపేతుః॥౧౦॥ గావో వృషా వత్సతర్యః క్రందమానాస్సుదుఃఖితాః। కృష్ణే న్యస్తేక్షణా భీతా రుదంత్య ఇవ తస్థిరే॥ ౧౧॥ అథ వ్రజే మహోత్పాతాస్త్రివిధా అతిదారుణాః। ఉత్పేతుర్భువి దివ్యాత్మన్యాసన్నభయశంసినః॥ ౧౨॥ తానాలక్ష్య భయోద్విగ్నా గోపా నందపురోగమాః। వినా రామేణ గాః కృష్ణం జ్ఞాత్వా చారయితుం గతమ్॥౧౩॥ తైర్దుర్నిమిత్తైర్నిధనం మత్వా ప్రాప్తమతద్విదః। తత్ప్రాణాస్తన్మనస్కాస్తే దుఃఖశోకభయాతురాః॥౧౪॥ ఆబాలవృద్ధవనితాస్సర్వేఽంగ పశువృత్తయః। నిర్జగ్ముర్గోకులాద్దీనాః కృష్ణదర్శనలాలసాః॥ ౧౫॥ తాంస్తథా కాతరాన్వీక్ష్య భగవాన్ రోహిణీసుతః। ప్రహస్య కించిన్నోవాచ ప్రభావజ్ఞోఽనుజస్య సః॥ ౧౬॥ తేఽన్వేషమాణా దయితం కృష్ణం సూచితయా పదైః। భగవల్లక్షణైర్జగ్ముః పదవ్యా యమునాతటమ్ ॥౧౭॥ తే తత్ర తత్రాబ్జయవాంకుశాశనిధ్వజోపపన్నాని పదాని విశ్పతేః। మార్గే గవామన్యపదాంతరాంతరే నిరీక్షమాణా యయురంగ సత్వరాః॥౧౮॥ అంతర్జలే భుజగభోగపరీతమారాత్కృష్ణం నిరీహముపలభ్య జలాశయాంతే। గోపాంశ్చ మూఢధిషణాన్ పరితః పశూంశ్చ సంక్రందతః పరమకశ్మలమాపురార్తాః॥ ౧౯॥ గోప్యోఽనురక్తమనసో భగవత్యనంతే తత్సౌహృదస్మితవిలోకగిరస్స్మరంత్యః। గ్రస్తేఽహినా ప్రియతమే భృశదుఃఖతప్తాః శూన్యం ప్రియవ్యతిహృతం దదృశుస్త్రిలోకమ్॥౨౦॥ తాః కృష్ణమాతరమపత్యమనుప్రతప్తాం తుల్యవ్యథాస్సమనుగృహ్య శుచస్స్రవంత్యః। తాస్తా వ్రజప్రియకథాః కథయంత్య ఆసన్ కృష్ణాననేఽర్పితదృశో మృతకప్రతీకాః॥౨౧॥ కృష్ణప్రాణాన్నివిశతో నందాదీన్వీక్ష్య తద్ధ్రదమ్। ప్రత్యషేధత్స భగవాన్ రామః కృష్ణానుభావవిత్॥ ౨౨॥ ఇత్థం స్వగోకులమనన్యగతిం నిరీక్ష్య స

తే॥౧౨॥ తానితి॥ తానాలక్ష్య- గోకులాన్నిర్జగ్మురితి తృతీయేనాన్వయః భయోద్విగ్నాః భయహేతుభ్యో భీతాః- భయేన కంపమానా ఇతి వా ॥౧౩॥ తైరితి॥ న తం విదంతీత్యతద్విదః॥౧౪॥ ఆబాలేతి॥ పశువృత్తయః అతివత్సలాః॥౧౫॥ తాంస్తథేతి॥ కాతరాన్ భీతాన్॥౧౬॥ త ఇతి॥ భగవంతం లక్షయంతి యాని పదాని- తైః పదైః సూచితయా పదవ్యా మార్గేణ॥ ౧౭॥ మార్గజ్ఞానప్రకారమాహ ॥త ఇతి ॥విశ్పతేః శ్రీకృష్ణస్య- అన్యేషాం పదానాం అంతరాంతరే మధ్యే మధ్యే- తత్తదపోహనేన గవాం ప్రభృతీనాం - మార్గేణ సత్వరా అప్రమత్తా యోగిన స్తత్తదుపాధ్యపవాదేన - యథా పరం తత్త్వం - మృగయంతే- తద్వదితి భావః॥౧౮॥ అంతరితి॥ తతశ్చ సర్పపరివేష్టితం కృష్ణం- దూరాన్నిరీక్ష్య గోపాంశ్చ పశూంశ్చ- తథా తథా నిరీక్ష్య- ఆర్తాః- పరమం మోహం ప్రాపుః॥౧౯॥ గోప్య ఇతి॥ ప్రియేణ శ్రీకృష్ణేన- విరహితం త్రైలోక్యం- శూన్యం దదృశుః॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ ఇత్థమితి॥ అనన్యగతిమాత్మానం- ఇత్థం నిరీక్ష్య- ఆతపవాత్మహేతోః- స్వగోకులమతిదుఃఖితమాజ్ఞాయ- ఉరగబంధా

దుదతిష్ఠదిత్యన్వయః॥౨౩॥ తదితి॥తస్య ప్రథ్యమానేన ప్రవర్ధమానేన-వపుషా-వ్యధితాత్మా పీడితశరీరః - భుజంగః కుండలీ-శ్రీకృష్ణం త్యక్త్వా- కుపితః- స్వఫణానున్నమయ్య- శ్వసన్ కేవలమీక్షమాణస్తస్థౌ- కథంభూతః- శ్వసనరంధ్రేషు రాసావివ రేషు- విషం యస్య స తథా- అంబరీషం భ్రాష్ట్రః- మండకపాకభాజనమిత్యర్థః- తద్వత్ సంతప్తాని స్తబ్ధానీక్షణాని యస్య స తథా- ఉల్ముకానిమ ఖేషు యస్య స చ॥ ౨౪ ॥ తమితి॥హరిశ్చ క్రీడన్-తమముం సర్పం- పరిససార పరితో బభ్రామ-అతికరాళా విషాగ్నియుక్తా దృష్టిర్యస్య తం-జిహ్వయా ద్విశిఖయేతి ప్రతిముఖం॥ ౨౫॥ఏవమితి॥ ఏవం పరిభ్రమేణైవ హతమోజో యస్య తం- ఉన్నతావంసౌ యస్య తం-తస్య మూర్ధసు యే రత్ననికరాః - తేషాం స్పర్శేన- అత్యరుణం పాదాంబుజం యస్య సః - అత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః - నను కథం చంచలేషు శిరస్సు ననర్త- తత్రాహ- అఖిలకళానామాదిగురుః॥౨౬ ।।౨౭॥ యద్యదితి॥శతైకశీర్ష్ణః శతమేకాని ముఖాని. శీర్షాణి యస్య తస్య-క్షీణాయుషో భ్రమతః యద్యచ్ఛిరో న నమతే స్తబ్ధతాం న జహాతి- నృత్యచ్ఛలేనాంఘ్రిపాతైస్తత్తన్మమర్ద- తథా చ-ఆస్యతో ముఖేభ్యః- నస్తో నాసావివరేభ్యశ్చ-అసృగ్వమన్ ॥౨౮ ॥తస్యేతి॥పునరపీరుషోచ్చైర్నిశ్శ్వసతో యద్యచ్ఛిరస్సమున్నమతి.తత్తత్పదాఘాతేనా

స్త్రీకుమారమతిదుఃఖితమాత్మహేతోః॥జ్ఞాత్వా మర్త్యపదవీమనువర్తమానః స్థిత్వా ముహూర్తముదతిష్ఠదురంగబంధాత్॥౨౩॥తత్ప్రథ్యమానవపుషా వ్యథితాత్మభోగస్త్యక్త్వోన్నమయ్య కుపితస్స్వఫణాన్ భుజంగః॥తస్థౌ శ్వసన్ శ్వసనరంధ్రవిషాంబరీషస్తబ్ధేక్షణోల్ముకముఖో హరిమీక్షమాణః॥ ౨౪॥ తం జిహ్వయా ద్విశిఖయా పరిలేలిహానం ద్వే సృక్విణీ హ్యతికరాళవిషాగ్నిదృష్టిమ్ । క్రీడన్నముం పరిససార యథా ఖగేంద్రో బభ్రామ సోఽప్యవసరం ప్రసమీక్షమాణః॥ ౨౫॥ ఏవం పరిభ్రమహతౌజసమున్నతాంసమానమ్య తత్పృథుశిరస్స్వధిరూఢ ఆద్యః॥తన్మూర్ధరత్ననికరస్పర్శాతితామ్రపాదాంబుజోఽఖిలకళాదిగురుర్ననర్త॥౨౬॥తం నర్తుముద్యతమవేక్ష్య తదా తదీయగంధర్వసిద్ధమునిచారణదేవవధ్వః।ప్రీత్యా మృదంగపణవానకవాద్యగీతపుష్పోపహారనుతిభిస్సహసోపసేదుః॥ ౨౭ ॥ యద్యచ్ఛిరో న నమతేఽంగ శతైకశీర్ష్ణస్తత్తన్మమర్ద ఖలదండధరోఽంఘ్రిపాతైః। క్షీణాయుషో భ్రమత ఉల్బణమాస్యతోఽసృఙ్నస్తో వమన్ పరమకశ్మలమాప నాగః॥౨౮ ॥తస్యాక్షిభిర్గరళముద్వమతశ్శిరస్సు యద్యత్సమున్నమతి నిశ్శ్వసతో రుషోచ్చైః।నృత్యన్ పదానునమయన్ దమయాంబభూవ పుష్పైః ప్రపూజిత ఇవేహ పుమాన్ పురాణః॥ ౨౯॥ తచ్చిత్రతాండవవిరుగ్ణఫణాసహస్రో రక్తం ముఖైరురు వమన్నృప భగ్నగాత్రః । స్మృత్వా చరాచరగురుం పురుషం పురాణం నారాయణం తమరణం మనసా జగామ॥౩౦॥కృష్ణస్య గర్భజగతోఽతిభరావసన్నం పార్ష్ణిప్రహారపరిరుగ్ణఫణాతపత్రం।దృష్ట్వాహిమాద్యముపసేదురముష్య పత్న్య ఆర్తాశ్శ్లథద్వసనభూషణకేశబంధాః॥ ౩౧॥ తాస్తం సువిగ్నమనసోఽథ పురస్కృతార్భాః కాయం నిధాయ భువి భూతపతిం ప్రణేముః। సాధ్వ్యః

కాళీయపత్నీకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః-

కృతాంజలిపుటాస్సమలస్య భర్తుర్మోక్షేప్సవశ్శరణదం శరణం ప్రపన్నాః॥౩౨॥నాగపత్న్య ఊచుః॥ న్యాయ్యో హి దండః కృతకిల్బిషేఽస్మిన్ తవావతారః ఖలనిగ్రహాయ। రిపోస్సుతానామపి తుల్యదృష్టేర్ధత్సే దమం ఫలమేవా

నునమయన్- ఇహాస్మిన్నవసరే- హృష్టైర్గంధర్వాదిభిః- శేషాసనః పురుష ఇవ యశోదానందనః- పుష్పైః పూజితః- యద్వా-తదా గంధర్వాదిభిః పుష్పైస్సుపూజితో గోపైః పురాణ ఇవ పుమాన్ దృష్ట ఇతి- యద్వా- స ఇవ పుష్పైస్సుపూజిత ఇవ ప్రసన్నస్సన్- దమయాంబభూవ హితం కృతవానిత్యర్థః॥ ౨౯॥తదితి॥అరణం శరణం॥ ౩౦॥కృష్ణస్యేతి॥గర్భే జగంతి యస్య తస్యాతిభరేణ- అవసన్నమాక్రాంతం- పార్ష్ణిః- పాదపృష్ఠం- ఆద్యం శ్రీకృష్ణం- శ్లథంతో విస్రంసమానాః వసనాదయో యాసాం తాః॥ ౩౧॥ తా ఇతి॥శరణం ప్రపన్నాస్సత్యః ప్రణేముః - సువిగ్నమనసః విహ్వలచిత్తాః- భువీతి తస్మిన్ స్థానే - జలాదధస్తాద్వా--తీరే వా- శమలస్య పాపస్యాపి- భర్తుర్మోక్షేప్సవః- భర్తుర్యచ్ఛమలం తస్య వా - భూతపతిః ప్రాణిమాత్రస్య పతిం- శరణదం ఆశ్రయప్రదం ॥ ౩౨ ॥ ప్రథమం తావత్కుపితం భగవంతం- దండానుమోదనేనోపశమయంత్యః-స్తువంతి తత్ర॥ శ్లో॥ దండానుమోదనం షడ్భిర్దశభిశ్చ హరేస్స్తుతిః । ప్రార్థనా పంచభిశ్శ్లోకైః స్తుతేః పన్నగయోషితాం ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ న్యాయ్య ఇతి ॥నచ నిగ్రహానుగ్రహలక్షణం వైషమ్యమిత్యాహుః - ధత్స ఇదం ఫలం అనుశంసన్ ఆలోచయన్॥ ౩౩॥ నిగ్రహో నాస్యాగ్రహో యే త్యక్తుం పూర్వం- ఇదానీమనుగ్రహ ఏవాయం- సని

గ్రహ ఇత్యాహుః ॥ అనుగ్రహ ఇతి॥ నోఽస్మాకం యస్మాదస్య సర్పత్వం దృశ్యతే- అత స్తన్మూలపాపనివర్తకోఽదండః-అనుగ్రహ ఏవ. క్రోధత్వేన ప్రతీయమానోఽపీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ మహాంశ్చాయమనుగ్రహ ఇతి తస్య పూర్వపుణ్యమభినందతి॥ తప ఇతి॥ స్వయం మానరహితేన అన్యేభ్యో మానదేన చ-సర్వం జీవయతీతి సర్వజీవః॥ ౩౫॥ న తప ఆదినిమిత్తక ఏష భాగ్యోదయః కింత్వచింత్యం తవ కృపావైభవమిత్యాహుః- శ్లోకత్రయేణ॥ కస్యేతి॥ తప ఆదినా బ్రహ్మాదయోఽపి-యస్యాః శ్రియః ప్రప ద మిచ్ఛంతి- సా శ్రీ లలనా- శ్రీరేవ లలనా ఉత్తమా స్త్రీ- యస్య త్వంఘ్రి స్పర్శాధికారస్య- వాంఛయా- స్పర్శాఽధికార ఇత్యత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః-తప ఆచరత్ - అస్య సర్పస్య- కిం కృతమితి కో వేత్తీత్యర్థః॥ ౩౬॥ నేతి॥ యత్తవ పాదరజః- ప్రపన్నాః ప్రాప్తాః పారమేష్ఠ్యాదీనపి-తుచ్ఛం మన్యంతే॥ ౩౭॥ తదితి॥ అహో! అతద్దేవ అయత్నత ఏవ ప్రాప- అన్యైః బ్రహ్మాదిభిరపి. పునః కథంభూతం పాదరజః-యదిచ్ఛతః సేవ్యం మే భవత్విత ప్రార్థయత ఏవ- సమక్షం ప్రత్యక్షత ఏవ-విభవః అపేక్షితా సంపద్భవతి॥ ౩౮॥ నమ ఇతి॥ భగవతే అచింత్యైశ్వర్యాదిగుణాయ-కించ-పరమాత్మనే-తదుపాదానాయ ఏతాని దశభిః శ్లోకైర్విశేషాణి- పురుషాయ పూర్షు-అంతర్యామిరూపేణ వర్తమానాయ - మహాత్మనే ఏవమప్యపరిచ్ఛిన్నాయ కుతః భూతావాసాయ ఆకాశాద్యాశ్రమాయ- తదపి కుతః-భూతాయ పూర్వమపి సతే కుతః పరాయ కారణాయ- కించ- పరమాత్మనే కారణాతీతాయేతి వా॥ ౩౯॥ కారణత్వం కారణాతీతత్వం చ సమర్థయితుమాహుః॥ జ్ఞానేతి॥ జ్ఞానవిజ్ఞాననిధయే జ్ఞానం జ్ఞప్తిః-విజ్ఞానం చిచ్ఛక్తిః-తయోర్నిధయే- తాభ్యాం పరిపూర్ణాయ- కథం తథాత్వమత ఉక్తం- బ్రహ్మణే-అనంతశ

వానుశంసన్ ॥ ౩౩॥ అనుగ్రహోఽయం భవతః కృతో హి నో దండోఽసతాం తే ఖలు కల్మషాపహః। యద్దంద
శూకత్వమముష్య దేహినః క్రోధోఽపి తేఽనుగ్రహ ఏవ సమ్మతః॥ ౩౪॥ తపః సుతప్తం కిమనేన పూర్వం నిరస్తమానేన చ మానదేన। ధర్మోఽథవా సర్వజనానుకంపయా యతో భవాంస్తుష్యతి సర్వజీవః॥ ౩౫॥ కస్యానుభావో
స్య న దేవ విద్మహే తవాంఘ్రిరేణుస్పర్శాధికారః। యద్వాంఛయా శ్రీర్లలనాచరత్తపో విహాయ కామాన్
సుచిరం ధృతవ్రతా॥ ౩౬॥ న నాకపృష్ఠం న చ సార్వభౌమం న పారమేష్ఠ్యం న రసాధిపత్యం। న యోగసిద్ధీర
పునర్భవం వా వాంఛంతి యత్పాదరజః ప్రపన్నాః॥ ౩౭॥ తదేష నాథాప దురాపమన్యైస్తమోజనిః క్రోధ
వశోఽప్యహీశ। సంసారచక్రే భ్రమతః శరీరిణో యదిచ్ఛతః స్యాద్విభవః సమక్షః॥ ౩౮॥ నమస్తుభ్యం
భగవతే పురుషాయ మహాత్మనే। భూతావాసాయ భూతాయ పరాయ పరమాత్మనే॥ ౩౯॥ జ్ఞానవిజ్ఞాననిధ
యే బ్రహ్మణేఽనంతశక్తయే। అగుణాయావికారాయ నమస్తే ప్రాకృతాయ చ॥ ౪౦॥ కాలాయ కాలనాభాయ
కాలావయవసాక్షిణే। విశ్వాయ తదుపద్రష్ట్రే తత్కర్త్రే విశ్వహేతవే॥ ౪౧॥ భూతమాత్రేంద్రియప్రాణ
మనోబుద్ధ్యాశయాత్మనే। త్రిగుణేనాభిమానేన గూఢస్వాత్మానుభూతయే॥ ౪౨॥ నమోఽనంతా
య సూక్ష్మాయ కూటస్థాయ విపశ్చితే। నానావాదానురోధాయ వాచ్యవాచకశక్తయే॥ ౪౩॥ నమః ప్రమా

క్తయే-బ్రహ్మణే కథంభూతాయ- అగుణాయావికారాయ-పునః కథంభూతాయ-అనంతశక్తయే- ప్రాకృతాయ ప్రకృతి ప్రవర్తకాయ- యద్వా అప్రాకృతాయ అప్రాకృతానంతశక్తియుక్తాయ అయమర్థః-అగుణత్వాదవికారం బ్రహ్మజ్ఞప్తిమాత్రత్వాత్ కారణాతీతం ప్రకృతిప్రవర్తకానంతశక్తివిజ్ఞాననిధిత్వాదీశ్వరః కారణం-తదుభయాత్మనే నమ ఇతి ॥ ౪౦॥ అనంతశక్తిత్వాత్ కాలశక్త్యా విశ్వస్రష్టృత్వాదిరూపేణ నమస్యంతి ॥ కాలాయేతి॥ కాలాయ కాలస్వరూపాయ - కాలనాభాయ కాలశక్త్యాశ్రయాయ - కాలావయవానాం సృష్ట్యాదిసమయానాం-సాక్షిణే-తతశ్చ విశ్వాయ విశ్వస్వరూపాయ తర్హి కేం జడోఽహం - నహి-తదుపద్రష్ట్రే- న చ ద్రష్టృమాత్రాయ - కింతు తత్కర్త్రే న చ - కర్తృమాత్రాయ-విశ్వహేతవే సర్వకారణరూపాయ ॥ ౪౧ ॥ తదేవాహుః॥ భూతేతి॥ ఆశయశ్చిత్త-భూతాదిరూపాయ-అతః సర్వకారణరూపాయేతి-అహంకారాత్మతయా నమస్యంతి-త్రిగుణేనేతి॥ ఏవం సృష్టికార్యే యస్త్రిగుణోఽభిమానః - తేన గూఢానాం స్వాంశభూతానామాత్మనామనుభూతిర్యేన తస్మై॥ ౪౨॥ త్వం తు అహంకారానావృత ఇతి స్తువంతి॥ నమ ఇతి॥ అనంతాయ అహంకారాపరిచ్ఛేదాత్ -అతః సూక్ష్మాయ-అదృశ్యత్వాత్, అత ఏవ కూటస్థాయ ఉపాధికృతవికారాభావాత్- అత ఏవ విపశ్చితే సర్వజ్ఞాయ-ఏవంస్తుత్వా అచింత్యమానత్వేన స్తువంతి-నానావాదానురోధాయ-అస్తి-నాస్తి-సర్వజ్ఞః కించిద్జ్ఞః బద్ధః ముక్తః-ఏకః- అనేకః-ఇత్యాదీన్ నానావాదాన్ అనురుణద్ధి మాయయానువర్తతే యస్తస్మై-కించ - వాచ్యవాచకశక్తయే అభిధానాభిధేయశక్తిభేదాదపి నానాత్వేన ప్రతీయమానాయేత్యర్థః॥ ౪౩॥ అనావృతత్వమేవ హేత్వంతరేణాపి

సూచయంత్యః స్తువంతి॥నమ ఇతి॥ ప్రమాణమూలాయ చక్షు రాదీనాం చక్షు రాదిరూపాయ- అతఏవ కవయే స్వయంత న్నిరపేక్షజ్ఞానాయ కుతః- శాస్త్రయోనయే వేదాత్మకనిశ్వాసాయ॥౪౪॥ కించ- అనావృతైశ్వర్యత్వాదేవ చతుర్మూర్తి స్వరూపేణ సర్వోపాస్యత్వేన నమంతి॥నమః కృష్ణాయేతి॥ రామాయ సంకర్షణాయ- వసుదేవసుతాయ వసుదేవశబ్దితం శుద్ధం సత్త్వం-తత్ర ప్రకాశమానాయ- వాసుదేవాయేత్యర్థః- సాత్త్వతాముపాసకానాం- పతయే సాలోక్యాదినా పాలకాయ-ఏవం చతుర్మూర్తయే కృష్ణాయ తుభ్యం నమ ఇతి॥౪౫॥కథం చతుర్మూర్తిత్వేతత్తదాహుః॥ నమో గుణప్రదీపాయేతి॥గుణాః అంతఃకరణాని- తాన్ ప్రదీపయతి ప్రకాశయతీతి తథా తస్మై- చిత్తాదధిష్ఠాతృత్వేన చతుర్మూర్తితేతి భావః నను తథాప్యేకస్మై ఏవ కథం చతుష్ట్వమత ఆహుః- గుణాత్మచ్ఛాదనాయ చ- తైరేవ గుణైరుపాసకానాం ఫలవైచిత్ర్యాయ-ఆత్మానమాచ్ఛాద్య నానాత్వేన ప్రకాశమానాయేత్యర్థః॥ నను కథం తర్హి ప్రతీతిరత ఉక్తం- గుణవృత్త్యుపలక్ష్యాయ చిత్తాదీనాం చేతనాధ్యవసాయాదివృత్తిభిరుపలక్ష్యాయ- ఉపలక్షణమేవాహుః- గుణద్రష్ట్రే తత్సాక్షిణే కథంచిదుపలక్ష్య ఏవ న జ్ఞేయ ఇత్యాహుః స్వసంవిదే అగోచరాయేత్యర్థః॥౪౬॥అగోచరత్వముపలక్ష్యత్వం- దర్శయంతో నమస్యంతి॥అవ్యాకృతేతి॥అవ్యాకృత విహారాయ అతర్క్యమహిమ్న ఇత్యర్థః - సర్వవ్యాకృతసిద్ధయే సర్వకార్యోత్పత్తి ప్రకాశహేతుత్వేనోపలక్షణయోగ్యాయేత్యర్థః- ఉపలక్షణాంతరమాహుః-హృషీకేశ-కరణప్రవర్తక కిం విషయలిప్సయా న-మునయే ఆత్మారామాయ,కింసాధనవశేన-నహి-నహి-మౌనశీలినే మౌనమాత్మారామతా తత్స్వభావాయ॥౪౭॥పరావరేతి॥ కుతః పరావరగతిజ్ఞాయ స్థూలసూక్ష్మాణాం గతిజ్ఞత్వేన నక్వాపి సజ్జమానాయేత్యర్థః-సర్వాధ్యక్షాయ సర్వస్యాధి

ణమూలాయ కవయే శాస్త్రయోనయే। ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ నిగమాయ నమో నమః॥౪౪॥ నమః కృష్ణాయ రామాయ వసుదేవసుతాయ చ। ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయ సాత్త్వతాం పతయే నమః।౪౫।నమో గుణప్రదీపాయ గుణాత్మచ్ఛాదనాయ చ। గుణవృత్త్యుపలక్ష్యాయ గుణద్రష్ట్రే స్వసంవిదే॥౪౬॥ అవ్యాకృతవిహారాయ సర్వవ్యాకృతసిద్ధయే। హృషీకేశ నమస్తేస్తు మునయే మౌనశీలినే॥౪౭॥పరావరగతిజ్ఞాయ సర్వాధ్యక్షాయ తే నమః। అవిశ్వాయ చ విశ్వాయ తద్ద్రష్ట్రేస్య చ హేతవే॥ ౪౮॥ త్వం హ్యస్య జన్మస్థితిసంయమాన్ విభో గుణైరనీహోకృతకాలశక్తిధృత్। తత్తత్స్వభావాన్ ప్రతిబోధయన్ సతస్సమీక్షయామోఘవిహార ఈహసే॥౪౯॥ తస్యైవ తేమూస్తనవస్త్రిలోక్యాం శాంతా అశాంతా ఉత మూఢయోనయః। శాంతాః ప్రియాస్తేహ్యధునావితుం సతాం స్థాతుశ్చ తే ధర్మపరీప్సయేహతః॥ ౫౦॥ అపరాధస్సకృద్భర్త్రా సోఢవ్యస్స్వప్రజాకృతః। క్షంతుమర్హసి సర్వాత్మన్ మూఢస్య త్వామజానతః॥ ౫౧॥ అనుగృహ్ణీష్వ భగవన్ ప్రాణాంస్త్యజతి పన్నగః। స్త్రీణాం నస్సాధుశోచ్యానాం పతిః ప్రాణః ప్రదీయతామ్॥౫౨॥
విధేహి తే కింకరీణామనుష్ఠేయం తవాజ్ఞయా। యచ్ఛ్రద్ధయానుతిష్ఠన్ వై ముచ్యతే సర్వబంధనాత్॥

ష్ఠాత్రే- కుత ఏతత్-అవిశ్వాయ-న విశ్వం యస్మిన్-తన్నిషేధావధయే విశ్వాయ చ తద్వివరాధిష్ఠానాయేత్యర్థః తద్ద్రష్ట్రే అధ్యాసాపవాదసాక్షిణే-అపిచ-అస్య చ విశ్వాధ్యాసస్య- తదపవాదస్య చ విద్యావిద్యాభ్యాం హేతవే యద్వా- అవిశ్వాయ విశ్వతైజసాద్యవస్థారహితాయ విశ్వాయ మాయయా స్వాంశైస్తత్తదవస్థాయ- తద్ద్రష్ట్రే- తాసామవస్థానాం భావాభావసాక్షిణే- అన్యత్సమానం- తస్మాత్సర్వజ్ఞత్వసర్వాధిష్ఠాతృత్వాత్మారామత్వాదిభిర్నిరతిశయైశ్వర్యాయ తుభ్యం నమ ఇతి॥శ్లో॥ విశేషణైరసంకీర్ణైః పంచపంచాశతానుతః। అహిస్త్రీభిః ప్రసన్నోస్మాసు సామేవ భవేద్ధరిః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥౪౮॥ఏవం తావద్దండానుమోదన నమస్కారైశ్చ భగవంతం ప్రసాద్య దానీం త్వదధీన ప్రాణినాంకోపరాధ ఇత్యాశయవంత్యః ప్రార్థయంతే॥ త్వం హీతి ॥ అస్య లోకస్య - జన్మాదీన్ త్వమేవ అకృత ఆకరోః- తత్తత్స్వభావాన్-సంస్కారరూపేణ సతః స్వభావాన్ - ఘోరత్వాదీన్ -ప్రబోధయన్ ఈహసే క్రీడసే- యద్వా అస్య జన్మాదీన్ త్వమేవ ఈహస ఇత్యన్వయః కథంభూతః-అకృతా అనాదిర్యా కాలశక్తిః, తాం ధారయతీతి తథా,అన్యత్సమానం॥౪౯॥తస్యేతి॥అతః-తస్యైవ తవామూస్తనవః-తన్యంత ఇతి తనవః క్రీడోపస్కారాః తథాపి- తవాధునా శాంతాః ప్రియాః కుతః సతాం ధర్మపరిపాలనేచ్ఛయా, ఈహతః ప్రవర్తమానస్య- అతస్తానవితుం-స్థాతుః స్థితస్య॥ ౫౦ ॥ ఏవం చ తవాప్రియాచరణాద్య పరాధః-తర్హి సోఢవ్య ఇత్యాహుః ॥అపరాధ ఇతి ॥౫౧ ॥౫౨॥ యుష్మదనుగ్రహోపి అస్యేషాం మృత్యురేవేతి చేన్నేత్యాహుః విధేహీతి ।త్వదాజ్ఞయా ప్రాణినో నాధ్యామేః భావః ॥౫౩॥౫౪ ॥వయమితి॥ యదసద్గ్రాహ ఇతి-య

తః స్వభావః-అసద్గ్రహరూపః-యద్వా-యతః స్వభావాత్-అసతి దేహాదావాగ్రహః-స దుస్త్యజ ఇతి॥౫౬॥త్వయేతి॥ గుణైర్వివిధతయా-సృజ్యత ఇతి గుణవిసర్జనం- తత్రాపి నానా స్వభావాదయో యస్య తత్॥ ౫౭॥ వయమితి॥ జాత్యా జన్మనైవ-ఉరుమన్యవో రోషా యేషాం తే- వయం కథం త్యజామః॥ ౫౮॥ భవానితి॥ హి యస్మాత్- తత్ర త్వన్మాయాత్యాగే భవానేవ కారణమిత్యనుగ్రహం విధేహి మమ యాజ్ఞయా ఖాదతేతి - ఈశ్వరత్వాన్నిగ్రహం వా-విధేహి॥ ౫౯॥ ఇతీతి॥ యతో గోభిర్నృభిశ్చ నదీ భుజ్యతామితి॥ య ఇతి॥ తస్య యుష్మాభిర్భయం నోత్పాదనీయమిత్యాజ్ఞా॥౬౧॥ఇతోఽపి త్వయా నిర్గంతవ్యమిత్యాహ॥య ఇతి॥త్వయి స్థితే తన్న సంభవతీతి భావః॥౬౨॥ న చ తవ గరుడభయం భవేదిత్యాహ॥ద్వీపమితి॥౬౩।౬౪॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ నాగం సప్తదశే నాగాలయం తం నిరయాపయత్। బంధూంశ్చ సఖి నశ్శాన్తాన్ సుప్తాంస్తత్ర దవాదపాత్॥ నాగే ౫౩॥ బాదరాయణిః॥ ఇత్థం స నాగపత్నీభిర్భగవాన్ సమభిష్టుతః। మూర్ఛితం భగ్నశిరసం విససర్జాంఘ్రికుట్టనైః॥౫౪॥ ప్రతిలబ్ధేంద్రియప్రాణః కాళీయశ్శనకైర్హరిమ్। కృచ్ఛ్రాత్సముచ్ఛ్వసన్ దీనః కృష్ణం ప్రాహ కృతాంజలిః॥ ౫౫॥ కాళీయః॥ వయం ఖలాస్సహోత్పత్త్యా తామసా దీర్ఘమన్యవః। స్వభావో దుస్త్యజో నాథ భూతానాం యదసద్గ్రహః॥౫౬॥ త్వయా సృష్టమిదం సర్వం ధాతర్గుణవిసర్జనమ్। నానా స్వభావవీర్యౌజో యోనిబీజాశయాకృతి॥౫౭॥ వయం చ తత్ర భగవన్ సర్పా జాత్యురుమన్యవః। కథం త్యజామస్త్వన్మాయాం దుస్త్యజాం మోహితాస్స్వయా॥ ౫౮ ॥ భవాన్ హి కారణం తత్ర సర్వజ్ఞో జగదీశ్వరః। అనుగ్రహం నిగ్రహం వా మన్యసే తద్విధేహి నః॥౫౯॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యాకర్ణ్య వచః ప్రాహ భగవాన్ కార్యమానుషః। నాత్ర స్థేయం త్వయా సర్ప సముద్రం యాహి మా చిరమ్॥ స్వజ్ఞాత్యపత్యదారాఢ్యో గోనృభిర్భుజ్యతాం నదీ॥౬౦॥ య ఏతత్సంస్మరేన్మర్త్యస్తుభ్యం మదనుశాసనమ్। కీర్తయన్నుభయోస్సంధ్యోర్న యుష్మద్భయమాప్నుయాత్॥ ౬౧॥ యోఽస్మిన్ స్నాత్వా మదాక్రీడే దేవాదీంస్తర్పయేజ్జలైః। ఉపోష్య వాస్మరన్నర్చేన్ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౬౨॥ ద్వీపం రమణకం హిత్వా హ్రదమేతదుపాశ్రితః। యద్భయాత్స సుపర్ణస్త్వాం నాద్యాన్మత్పదలాంఛితమ్॥౬౩॥ ఋషిః॥ ముక్తో భగవతా రాజన్ కృష్ణేనాద్భుతకర్మణా। తం పూజయామాస ముదా నాగః పత్నీభిరాదరమ్॥౬౪॥ దివ్యాంబరస్రఙ్మణిభిః పరార్ధ్యైరపి భూషణైః। దివ్యగంధానులేపైశ్చ మహత్యోత్పలమాలయా॥౬౫॥ పూజయిత్వా జగన్నాథం ప్రసాద్య గరుడధ్వజం। నాగరాజోఽభ్యనుజ్ఞాతః పరిక్రమ్యాభివంద్య తమ్॥౬౬॥ సకళత్రసుహృత్పుత్రో ద్వీపమబ్ధేర్జగామ హ। తదైవ సామృతజలా యమునా నిర్విషాభవత్॥౬౭॥ అనుగ్రహాద్భగవతః క్రీడామనుజరూపిణః॥ ౬౮॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- షోడశోఽధ్యాయః-

రాజా॥ నాగాలయం రమణకం కస్మాత్తత్యాజ కాళియః। కృతం కిం వా సుపర్ణస్య తేనైకేనాసమంజసమ్॥ ౧॥ శ్రీశుకః॥ ఉపహార్యైస్సర్పజనైర్మాసి మాసీహ యో బలిః। వానస్పత్యో మహాబాహో నాగానాం ప్రాఙ్నిరూపితః॥ ౨॥ స్వం స్వం భాగం ప్రయచ్ఛంతి నాగాః పర్వణి పర్వణి। గోపీథాయాత్మనస్సర్వే సుపర్ణాయ మహాత్మనే॥ ౩॥ విషవీర్యమదావిష్టః కాద్రవేయస్తు కాళియః। కదర్థీకృత్య గరుడం స్వయం తం బుభుజే బలిమ్॥౪॥ తచ్ఛ్రుత్వా కుపితో రాజన్ గరుత్మాన్ భగవత్ప్రియః। విజిఘాంసుర్మహావేగః కాళీయం సముపాద్రవత్॥౫॥ తమాపతంతం తరసా విషాయుధః ప్రత్యభ్యయాదుచ్ఛ్రితనైకమస్తకః। దద్భిస్సుపర్ణం వ్య

తి॥ అసమంజసం అప్రియం॥౧॥ ఉపహార్యైరితి॥ ఉపహార్యైర్భక్ష్యైః సర్పజనైః సర్పాయత్తైర్జనైః - వానస్పత్యః వనస్పతేర్మూలే దేయః॥ నాగానాం తద్బాధాపరిహారాయ-యో బలిర్నిరూపితః ఉపకల్పితః యద్వా ఉపహార్యైస్సుపర్ణభక్ష్యైః సర్పా ఏవ జనాస్తైః- నాగానాం సంబంధీ భాగః- యస్మిన్ ఏకైకో నాగో దీయతే- తథాభూతో యో బలిః సుపర్ణాయ నిరూపిత ఇతి॥౨॥ స్వమితి॥ తేచ నాగాః స్వం స్వం భాగం జనైర్దత్తం సుపర్ణాయ ప్రయచ్ఛంతి - తతోఽధీతాః- గోపీథాయ రక్షకాయ॥ ౩॥ విషే॥ విషవీర్యాభ్యాం యో మదః- తేనావిష్టః- కాద్రవేయః కద్రూపుత్రః- కాళీయః- గరుడం కదర్థీకృత్య అవిగణయ్య-స్వం భాగమదత్వా-అన్యైర్దత్తమపి తం బలిం స్వయమేవ బుభుజే ॥౪॥౫॥ తమితి॥ విషమేవాయుధం యస్య సః విప్రత్యభ్యయాత్ యోద్ధుం ప్రతిజగామ ఉచ్ఛ్రితనైకమస్తకః- ఉన్నమితానేకఫణః రదాయుధః దంతాయుధః -కరాళ

జిహ్వశ్చ పాటపృచ్ఛ్వసితోగ్రలోచనశ్చ ఉచ్ఛ్వసితౌ విజృంభితౌ ఉగ్రాణి లోచనాని యస్య సః॥ ౬॥ తమితి॥ తార్క్ష్యపుత్రో గరుడః - మధుసూదనస్యాసనం యస్మిన్ సః॥ ౭॥ సుపర్ణేతి॥ తస్య గరుడస్యాగమ్యం అగాధతయా చ దురాసదం॥ ౮॥ తదగమ్యత్వే కారణాంతరమాహ॥ తత్రేతి॥ నివారితోఽపి అహరత్ అభక్షయత్॥ ౯॥ ౧౧॥ తదితి॥ లేలిహానః సర్పః- అతస్తత్రావాత్సీత్॥ ౧౨॥ కృష్ణమితి॥ జాంబూనదం సువర్ణం- తేనాలంకృతం॥ ౧౩॥ ఉపలభ్యేతి॥ అసవః ఇంద్రియాణి- ప్రమోదనిభృతాత్మానః ఆనందపూర్ణమనసః॥ ౧౪॥ యశోదేతి॥ లబ్ధేహాః లబ్ధచేష్టాః॥ ౧౫॥ రామ ఇతి॥ నగాః వృక్షా అపి పూర్వం దహ్యమానాస్సంతః- సద్య ఏవ విరూఢా ఇత్యర్థః॥ ౧౬॥ నందమితి॥ తే విప్రాః ఊచుః॥ ౧౭॥ యశోదేతి॥ నష్టలబ్ధప్రజా నష్ట ప్రాయా పునర్లబ్ధా ప్రజా యయా సా॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తామితి॥ శ్రమేణ చ కర్శితాః- ఉపకూలతః కూలప్రాంతే॥ ౨౦॥ ౨౩॥ సుదుస్తరాది

దశద్భిర్దాయుధః కరాళజిహ్వోచ్ఛ్వసితోగ్రలోచనః ॥ ౬ ॥ తం తార్క్ష్యపుత్రస్స నిరస్య మన్యుమాన్ ప్రచండవేగో మధుసూదనాసనః। పక్షేణ సవ్యేన హిరణ్యరోచిషా జఘాన కద్రూసుతముగ్రవిక్రమః॥ ౭॥ సుపర్ణపక్షాభిహతః కాళియోఽతీవ విహ్వలః। హ్రదం వివేశ కాళింద్యాస్తదగమ్యం దురాసదమ్॥ ౮॥ తత్రైకదా జలచరం గరుడో భక్ష్యమీప్సితం। నివారితస్సౌభరిణా ప్రసహ్య క్షుధితోఽహరత్॥ ౯॥ మీనాన్ సుదుఃఖితాన్ దృష్ట్వా దీనాన్ మీనపతౌ హతే। కృపయా సౌభరిః ప్రాహ తత్రత్యక్షేమమాచరన్॥ ౧౦॥ అత్ర ప్రవిశ్య గరుడో యది మత్స్యాన్ స ఖాదతి। సద్యః ప్రాణైర్వియుజ్యేత సత్యమేతద్బ్రవీమ్యహమ్॥ ౧౧ ॥ తత్ కాళియః పరం వేద నాన్యః కశ్చన లేలిహః। అవాత్సీద్గరుడాద్భీతః కృష్ణేన చ వివాసితః॥ ౧౨॥ కృష్ణం హ్రదాద్వినిష్క్రాంతం దివ్యస్రగ్గంధవాససం। మహామణిగణాకీర్ణం జాంబూనదపరిష్కృతమ్॥ ౧౩॥ ఉపలభ్యోత్థితాస్సర్వే లబ్ధప్రాణా ఇవాసవః। ప్రమోదనిభృతాత్మానో గోపాః ప్రీత్యాభిరేభిరే॥ ౧౪॥ యశోదా రోహిణీ నందో గోప్యో గోపాశ్చ కౌరవ। కృష్ణం సమేత్య లబ్ధేహా ఆసన్ లబ్ధమనోరథాః॥ ౧౫ ॥ రామశ్చాచ్యుతమాలింగ్య జహాసాస్యానుభావవిత్। నగా గావో వృషా వత్సా లేభిరే పరమాం ముదమ్॥ ౧౬॥ నందం విప్రాస్సమాగమ్య గురవస్సకళత్రకాః। ఊచుస్తే కాళియగ్రస్తో దిష్ట్యా ముక్తస్తవాత్మజః॥ ౧౭॥ యశోదా చ మహాభాగా నష్టలబ్ధప్రజా సతీ। పరిష్వజ్యాంకమారోప్య ముమోచాశ్రుకణాన్ బహూన్॥ ౧౮॥ తతశ్చాస్తంగతే భానౌ కృష్ణో వాసమకల్పయత్। స రామస్సహ గోపాలో మాత్రా పిత్రా స గోధనః ॥ ౧౯ ॥ తాం రాత్రిం తత్ర రాజేంద్ర క్షుత్తృడ్భ్యాం శ్రమకర్శితాః। ఊషుర్వ్రజౌకసో గావః కాళింద్యా ఉప

—(*) దావాగ్నితో-గోపసంరక్షణఘట్టః. (*)—

కూలతః॥ ౨౦॥ తదాశు విపినోద్భూతో దవాగ్నిస్సర్వతో వ్రజమ్। సుప్తం నిశీథ ఆవృత్య ప్రదగ్ధుముపచక్రమే॥ ౨౧॥ తత ఉత్థాయ సంభ్రాంతా దహ్యమానా వ్రజౌకసః। కృష్ణం యయుస్తే శరణం మాయామనుజమీశ్వరమ్॥ ౨౨॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాభాగ హే రామామితవిక్రమ। ఏష ఘోరతమో వహ్నిస్తావకాన్ గ్రసతే హి నః॥ ౨౩॥ సుదుస్తరాన్నస్స్వాన్ పాహి కాలాగ్నేస్సుహృదః ప్రభో। న శక్నుమస్త్వచ్చరణం సంత్యక్తుమకుతోభయమ్॥ ౨౪॥ ఇత్థం స్వజనవైక్లబ్యం నిరీక్ష్య జగదీశ్వరః। తమగ్నిమపిబత్తీవ్రమనంతోఽనంతశక్తిధృత్॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే సప్తదశోఽధ్యాయః-

—* గ్రీష్మర్తువర్ణనప్రారంభః- *—

శ్రీశుకః॥ అథ కృష్ణః పరివృతో జ్ఞాతిభిర్ముదితాత్మభిః। అనుగీయమానో న్యవిశద్వ్రజం గోకులమండితః ॥ ౧॥ వ్రజే విక్రీడతోరేవం గోపాలచ్ఛద్మమాయయా। గ్రీష్మో నామర్తురభవన్నాతిప్రేయాన్ శరీరిణామ్॥ ౨॥

తి॥ కాలాగ్నేః మృత్యురూపాదగ్నేః- న వృత్త్యాదిభీతాః- కింతు- త్వచ్చరణవియోగాదిత్యాహుః న శక్నుమ ఇతి॥ ౨౪॥ ఇత్థమితి॥ శ్లో॥ విమోహనహ్రదం దేవతత్స్వశరణం గతాన్। గోపానపాదనంతో సావనాత్ వనవహ్నితః॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ౨౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టాదశే తతో గ్రీష్మే వసంతగుణలక్షితే। అఘాతయద్బలేనాలం ప్రలంబం లీలయా హరిః॥ కృత్వా నృత్యం ఫణాగ్రేషు కాళియస్య సకౌతుకం। బలం ప్రలంబకుంగాంసమారోహయదమిత్రహా॥ ౧॥ వ్రజ ఇతి ॥ గోపాలచ్ఛద్మమాయయా గోపాలనమేవ ఛద్మ యస్యాం తయా॥ ౨। ౩ ॥ వసంతత్వమస్యాహ-చతుర్భిః॥ యత్రేతి॥ యత గ్రీష్మేపి- నిర్ఝరాణాం

హార్దేన ఘోషేణనివృత్తస్వనాః ఘనధ్వనయః-ఝిల్లికాః కఠోరధ్వనయః సూత్కృటాయస్మిన్-తథాభూతః బృన్దా
వనంభవతి-కించ-శశ్వత్తేషాం నిర్ఝరాణాం శీకరైః- అంబుకణైఃజుష్టాస్నిగ్ధా యేద్రుమాస్తేషాంమండలైర్మండితమ్॥
[illegible]॥సరిదితి॥యత్ర గ్రీష్మే-వనేవానిదాఘోగ్రీష్మో- తేన- తత్ర [illegible] లీనపహ్లాన్యౌగ్రాగ్యం చభవతియోఃదవః తాపః అతి
[illegible]॥సరిదితి॥యత్ర గ్రీష్మే- వనేవానిదాఘోగ్రీష్మో- తేన-
శాద్వలే అతిహరితతృణాకీర్ణే- యద్వా అతిక్రాంతశాద్వలేపస్థానే॥వను శాద్వలమేవకుతస్తత్రాహ॥అగాధేతి॥
అగాధానితోయానియాసాంతాసాం హ్రదినీనాంతట స్పర్శిభిరూర్మిభిః- పుళినైస్సహ-ద్రవత్పురీషం ప[illegible]కోయస్యా
[illegible]- భువః- వన-శాద్వలితంశాద్వలరూపతాంచ- విషవదుల్బణాఅప-సూర్యరశ్మయోనవిగృహ్ణతేవహరంతి॥ ౬॥

సచబృందావనగుణైర్వసంతఇవలక్షితః। యత్రాస్తే భగవాన్ సాక్షాద్రామేణసహకేశవః॥ ౩॥ యత్ర
నిర్ఝరనిర్హ్రాద నివృత్తస్వనఝిల్లికమ్। శశ్వత్తచ్ఛీకరర్జీషద్రుమమండలమండితమ్॥ ౪॥ సరిత్సరఃప్ర
స్రవణోర్మివాయునాకల్హారకంజోత్పలరేణుహారిణా।నవిద్యతేయత్రవనౌకసాందవో నిదాఘవహ్న్య
ర్కభవోఽతిశాద్వలే॥ ౫॥ అగాధతోయహ్రదినీతటోర్మిభిర్ద్రవత్పురీష్యాః పులినైస్సమంతతః। నయ
త్రచండాంశుకరావిషోల్బణాభువోరసంశాద్వలితంపగృహ్ణతే॥ ౫॥ వనంకుసుమితం శ్రీమన్నదచ్చిత్ర
మృగద్విజమ్। గాయన్మయూరభ్రమరంకూజత్కోకిలసారసమ్॥ ౭॥ క్రీడిష్యమాణస్తత్కృష్ణోభగవాన్
బలసంయుతః। వేణుంవిరణయన్గోపైర్గోధనైస్సంవృతోఽవిశత్॥ ౮॥ ప్రవాళబర్హస్తబకస్రగ్ధాతుకృ
తభూషణాః। రామకృష్ణాదయోగోపాననృతుర్యుయుధుర్జగుః॥ ౯॥ కృష్ణస్యనృత్యతః కేచిజ్జగుః కేచిదవాద
యన్। వేణుపాణితలైశ్శృంగైః ప్రశశంసురథాపరే॥ ౧౦ ॥ గోపజాతిప్రతిచ్ఛన్నా దేవాగోపాలరూపి
ణః। ఈడిరేకృష్ణరామౌచనటాఇవనటంనృప॥ ౧౧॥ భ్రమణైర్లంఘనైః క్షేపైరాస్ఫోటనవికర్షణైః। చిక్రీ
డతుర్నియుద్ధైశ్చ కాకపక్షధరౌక్వచిత్॥ ౧౨॥ క్వచిన్నృత్యత్సుచాన్యేషు గాయకౌవాదకౌస్వయం। శశంసతు
ర్మహారాజసాధుసాధ్వితివాదినౌ॥ ౧౩॥ క్వచిద్బిల్వైః క్వచిత్కుంభైః క్వచామలకముష్టిభిః। అస్పృశ్య
నేత్రబంధాద్యైః క్వచిన్మృగఖగేహయా॥ ౧౪॥ క్వచిచ్చదర్దురైర్లంఘైర్వివిధైరుపహాసకైః। కదాచి
ద్దాందోళికయాకర్హిచిన్నృపచేష్టయా॥ ౧౫॥ ఏవంతౌలోకసిద్ధాభిః క్రీడాభిశ్చేరతుర్వనే। నద్యద్రిద్రో

ప్రలంబాసురవధః

ణికుంజేషు కాననేషు సరస్సుచ॥ ౧౬॥ పశూంశ్చారయతోర్గోపైస్తద్వనే రామకృష్ణయోః। గోపరూపీప్ర
లంబోఽగాదసురస్తజ్జిహీర్షయా॥ ౧౭॥ తంవిద్వానపిదాశార్హో భగవాన్ సర్వదర్శనః। అన్వమోదత
తత్సఖ్యం వధంతస్యవిచింతయన్॥ ౧౮॥ తత్రోపాహూయగోపాలాన్ కృష్ణః ప్రాహవిహారవిత్। హేగో
పావిహరిష్యామోద్వంద్వీభూయయథాయథమ్॥ తత్రచక్రుఃపరివృఢౌగోపా రామజనార్దనౌ। కృష్ణ
సంఘట్టినః కేచిదాసన్ రామస్యచాపరే॥ ౨౦॥ ఆచేరుర్వివిధాః క్రీడావాహ్యవాహకలక్షణాః। తత్రారో
హంతిజేతారో వహంతిచపరాజితాః॥ ౨౧॥ వహంతోవాహ్యమానాశ్చచారయంతశ్చగోధనం। భాండీ
రకంనామవటంజగ్ముః కృష్ణపురోగమాః॥ ౨౨॥ రామసంఘట్టినోయర్హిశ్రీదామవృషభాదయః। క్రీడా
యాంజయినస్తాంస్తానూహుః కృష్ణాదయోనృప॥ ౨౩॥ ఉవాహకృష్ణోభగవాన్ శ్రీదామానంపరాజితః।
వృషభంభద్రసేనస్తు ప్రలంబోరోహిణీసుతమ్॥ ౨౪॥ అవిషహ్యంమన్యమానః కృష్ణందానవపుంగవః। వ

[illegible]॥తద్వనం [illegible] చిత్ర [illegible] గాః- ద్విజాశ్చయస్మిన్-గాయంతోమయూరాః భ్రమరాశ్చయస్మిన్- కూజంతః
[illegible] తత్ ॥ ౭॥ క్రీడిష్యమాణ ఇతి-తద్వనంఅవిశత్॥ ౮॥ ౧౧॥ భ్రమణైరితి॥కాకపక్షౌ చూడాక
[illegible]- భ్రమణాదిప్రకారైః-నియుద్ధైర్బాహుయుద్ధైః- చిక్రీడతుః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ క్వచిదితి॥ కుంభైః కుంభ
[illegible] అస్పృశ్యత్వం-నేత్రబంధశ్చతదాద్యైః మృగాణాంఖగానాంచచేష్టయా॥ ౧౪ ॥క్వచిదితి॥దర్దురప్లావైర్మణ్డూ
[illegible] ఆందోళిక [illegible] లాలంబనేన -నృపాణామివలీలయా॥ ౧౫॥ఏవమితి॥నద్యః అద్రిద్రోణయః - కుంజానిచయే
[illegible]॥తద్వనతస్మిన్ [illegible]॥ తత్రేతి॥యథాయథంవయో
బలాద్యనురూపం- ద్వంద్వీభూయ॥ ౧౯॥ తత్రైతి॥ పరివృఢౌ నాయకౌ- తత్ర కేచన కృష్ణసంఘట్టినః-శ్రీకృష్ణపక్షీయాః॥
[illegible] వాహ్యమానాః [illegible]॥ ౨౪॥అవిషహ్యమితి॥కృష్ణదృష్టివంచనాయ-అవరు

హ్యాతస్మిన్నిత్యవరోహణంమర్యాదా-తతఃపరందూరమగాత్॥ ౨౫॥తమితి॥ ధరణీధరేంద్రవద్గౌరవంయస్యతం- నిజంఆసురంవపుః- పురటపరిచ్ఛదఃసువర్ణాలంకారః- తటిద్ద్యుమాన్ విద్యుద్దీప్తిమానిత్యలంకారోపమా - ఉడుపతివాతిడిరా మోపమా-ఉడుపతింవహతీత్యుడుపతివాట్ యథోచితస్థానేషుస్థితావిద్యుతోభవంతి - ఉపరిచోడుపతిః తదాసాంబుదోయథాభాతి-తద్వద్భాతీత్యర్థః॥౨౬॥నిరీక్ష్యేతి॥అలంఅతివేగేన- ప్రదీప్తేదృశౌయస్మిన్ వపుషితత్- భ్రుకుటితటసంలగ్నాఉగ్రదంష్ట్రాయస్మిన్ తత్-ప్రదీప్తదృక్ భ్రుకుటీతటంయస్మిన్-ఉగ్రాఃదంష్ట్రాయస్మిన్. తచ్చతచ్చేతివా- జ్వలంత్యఃశిఖాః కేశాఃయస్మిన్ తత్॥౨౭॥ తథేతి॥ఆగతస్మృతిః-అభయఇవ -ఆస్మనఃసార్థంగోపసమూహంవిహాయ-హరంతంరిపుంఅహనత్-యద్వా-విహాయసాఆకాశమార్గేణ- ఆత్మనఃప్రాప్తం-అర్థమివహరంతమితి- వజ్రరంహసావజ్రవేగే

హన్ ద్రుతతరంప్రాగాదవరోహణతఃపరం॥ ౨౫॥ తముద్వహన్ ధరణీధరేంద్రగౌరవంమహాసురోనిహతరయోనిజంవపుః।సఆస్థితఃపురటపరిచ్ఛదోబభౌతటిద్ద్యుమానుడుపతివాడివాంబుదః॥ ౨౬॥ నిరీక్ష్యతద్వపురలమంబరేచరన్ప్రదీప్తదృగ్భ్రుకుటితటోగ్రదంష్ట్రం। జ్వలచ్ఛిఖంకటకకిరీటకుండలత్విషాద్భుతంహలధరఈషదత్రసత్॥౨౭॥ అథాగతస్మృతిరభయోరిపుంబలోవిహాయసార్థమివహరంతమాత్మనః। రుషాహనచ్ఛిరసిదృఢేనముష్టినాసురాధిపోగిరిమివవజ్రరంహసా॥ ౨౮॥సఆహతస్సపదివిశీర్ణమస్తకోముఖాద్వమన్ రుధిరమపస్మృతోసురః। మహారవంవ్యసురపతత్సమీరయన్ గిరిర్యథామఘవతఆయుధాహతః॥ ౨౯॥ దృష్ట్వాప్రలంబంనిహతంబలేనబలశాలినా।గోపాస్సువిస్మితాఆసన్సాధుసాధురూపిణమ్॥ ౩౦॥ ఆశిషోభిగృణంతస్తం ప్రశశంసుస్తదర్హణం। ప్రేత్యాగతమివాలింగ్యప్రేమవిహ్వలచేతసః॥ ౩౧॥ పాపేప్రలంబేనిహతేదేవాఃపరమనిర్వృతాః। అభ్యవర్షన్ బలంమాల్యైశ్శశంసుస్సాధుసాధ్వితి॥౩౨॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-అష్టాదశోధ్యాయః.

క్రీడాసక్తేషుగోపేషుతద్గావోదూరచారిణీః। స్వైరంచరంత్యోవివిశుస్తృణలోభేనగహ్వరం॥ ౧॥ అజాగావోమహిష్యశ్చనివిశంత్యోవనాద్వనమ్।ముంజాటవీంనివివిశుః క్రందంత్యోదావతర్షితాః॥ ౨॥ తేపశ్యంతఃపశూన్ గోపాఃకృష్ణరామాదయస్తథా।జాతానుతాపావివిశుర్విచిన్వంతోగవాంగతిమ్॥౩॥తృణైస్తత్ఖురదచ్ఛిన్నైర్గోష్పదైరంకితైర్గవాం।మార్గమ[illegible]జీవ్యావిచేతసః॥౪॥ముంజాటవ్యాంభ్రష్టమార్గం క్రందమానంస్వగోధనం। [illegible]తృషితా[illegible]స్తతస్తేన్యవర్తయన్॥౫॥కృష్ణఃప్రోత్తుంగయావిహ్వావృత్యంమేఘనిభచ్ఛవిః। [illegible]నమాహ్వయమాస దర్శయన్ గాస్స్వనామభిః॥౬॥ తాఆహూతాభగవతామేఘగంభీరయాగిరా। స్వనామ్నాం[illegible]నదంత్యశ్రుత్వాప్రతినేదుఃప్రహర్షితాః॥ ౭॥ తతస్సమంతాద్వనధూమకేతుర్యదృచ్ఛయాభూత్ క్షయకృద్వనౌకసాం। సమీరితస్సారథినోల్బణోన్ముఖైర్లేలిహానఃస్థిరజంగమాన్ మహాన్॥౮॥తమాపతంతంపరితోదవాగ్నింగోపాస్సగావఃప్రసమీక్ష్యభీతాః।ఊచుశ్చకృష్ణంసబలంప్రపన్నాయథాహరింమృత్యుభయార్దితాజనాః॥౯॥ గోపాః॥కృష్ణకృష్ణమహావీర్యహేరామామితవిక్రమ।దవాగ్నినాదహ్యమానాన్ప్రపన్నాంస్త్రాతుమర్హథః॥ ౧౦॥ నూనంత్వద్బాంధవాఃకృష్ణ నార్హంతేవావసాదితుం। వయంహిసర్వధర్మజ్ఞత్వన్నాథాస్త్వత్పరాయణాః॥౧౧॥ శ్రీశుకః॥వచోనిశమ్యకృపణంబంధూనాంభగవాన్హరిః। నిమీలయతనముష్టినా॥౨౮॥సఇతి॥అపస్మృతఃగతస్మృతిః-మహారవంసమీరయన్॥౨౯॥౩౦॥ఆశిషఇతి॥తదర్హణంప్రశంసార్హం ౩౧॥౩౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ...

శ్లో॥ఊనవింశేనివిష్టంతుగోపగోకులమచ్యుతః।ముంజారణ్యమరణ్యాగ్నేరరక్షత్తన్నిపానతః॥క్రీడేతి॥దూరచారిణీఃదూరచారిణ్యః- ప్రథమార్థేద్వితీయా॥ ౧॥ అజాఇతి॥ వనాద్వనాంతరంవివిశంత్యః-దావేనతర్షితాఃతృషితాఃక్రందంత్యఃఇషికాటవీంఅత్యుచ్ఛ్రితఘనతృణవిశేషారణ్యంవివిశుః॥౨॥తఇతి॥కృష్ణరామాఆదిర్యేషాంతే-నతుతా॥౩॥తృణైరితి॥తాసాంగవాంఖురైః- దద్భిశ్చ-ఛిన్నైస్తృణైర్గోష్పదైరంకింతైశ్చభూప్రదేశైశ్చ - గవాంమార్గమన్వగమన్- నష్టాజీవ్యాఃగతజీవికాసాధనాః॥౪॥ముంజాటవ్యామితి॥ముంజాటవ్యపి-సైవ॥ ౫ ॥౬॥౭॥ తతఇతి॥ గోపానంనాశహేతువర్ణనవహ్నిః-సర్వతఃప్రాదురభూత్-సారథి- వాయునా॥ ౮॥ ౧౨॥ తథేతి॥కృచ్ఛ్రాత్గహ్వరప్రవేశతృచ్ఛ్రమాదిజనితాత్-

తత్ క్షణమేవంభాండీరంనీత్వా- తావమోచయదిత్యర్థః॥ ౧౩॥ తతఇతి॥ క్షణేనైవభాండీరంప్రాపితాః-తత్రఅక్షీణ్యున్మీల్యవిస్మితాఆసన్॥౧౪॥ ౧౭॥ శ్లో॥శ్రీదామాదిస్వగోపానాంస్వాంగమారుహ్యహృష్యతాం। స్వైశ్వర్యమావిరకరోద్వనవహ్నినిపాతనః॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥వింశేప్రావృట్ఛరచ్ఛోభావర్ణనేనవనోచితాః। ప్రావృట్క్రీడానిరూప్యంతేగోపరామయుజేహరేః॥ హేయోపాదేయోపమానేనప్రావృట్ఛరదృతుశ్రియోః। వర్ణనంత్వాశ్చతైశ్వర్యకృష్ణలీలావివక్షయా॥ ౧॥-౨॥ తతఇతి॥ సర్వేషాంప్రాణినాం- సముద్భవఃఉత్పత్తితఃజీవనతశ్చ-యస్యాంసా- ప్రావృట్విద్యోతమానాఃపరిధయః పరివేషాదిశోభాఃయస్యాంసా-విస్ఫూర్జితంక్షుభితం-నభస్థలంచయస్యాంసా॥ ౩॥ సాంద్రేతి॥ సాంద్రైస్నిబిడైఃనీలాంబుదైఃవిద్యుద్గర్జితసహితైః- ఆచ్ఛన్నం-సగుణంగుణైరాచ్ఛన్నంజీవాఖ్యం-విద్యుద్గర్జితాంబుదానాంసత్త్వరజస్తమోభిరుపమా॥ ౪॥ అష్టావితి॥పర్జన్యఃసూర్యః-స్వగోభిఃరశ్మిభిః-కాలేయథోచితసమయే అత్రరాజోపమా- కరాదానతఃసమయేపునర్దా

> మాభ్రైర్వాలోచనానీత్యభాషత॥ ౧౨॥ తథేతిమీలితాక్షేషుభగవానగ్నిముల్బణమ్। పీత్వాముఖేనతాన్కృచ్ఛ్రాద్యోగాధీశోవ్యమోచయత్॥౧౩॥తతశ్చతేక్షీణ్యున్మీల్యపునర్భాండీరమాపితాః। నిశామ్యవిస్మితా ఆసన్నాత్మానంగాశ్చమోచితాః॥ ౧౪॥ కృష్ణస్యయోగవీర్యంతద్యోగమాయానుభావితమ్।దవాగ్నేరాత్మనఃక్షేమంవీక్ష్యతేమేనిరేఽమరమ్ ॥౧౫॥ గాస్సన్నివర్త్యసాయాహ్నేసహరామోజనార్దనః।వేణుంవిరణయన్గోష్ఠమగాద్గోపైరభిష్టుతః॥౧౬॥గోపీనాంపరమానందఆసీద్గోవిందదర్శనే। క్షణంయుగశతామివయాసాంయేనవినాభవత్॥౧౭॥
>
> ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే ఏకోనవింశోధ్యాయః-
>
> వర్షశరదృతువర్ణనఘట్టః-
>
> శ్రీశుక ఉవాచ॥ తయోస్తదద్భుతంకర్మదావాగ్నేర్మోక్షమాత్మనః।గోపాఃస్త్రీభ్యస్సమాచఖ్యుఃప్రలంబవధమేవచ॥ ౧ ॥గోపవృద్ధాశ్చగోప్యశ్చతదుపాకర్ణ్యవిస్మితాః। మేనిరేదేవప్రవరౌరామకృష్ణౌవ్రజంగతౌ॥౨॥తతఃప్రావర్తతప్రావృట్సర్వసత్త్వసముద్భవా।విద్యోతమానపరిధిర్విస్ఫూర్జితనభస్థలా॥౩॥ సాంద్రనీలాంబుదైర్వ్యోమసవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః। అస్పష్టజ్యోతిరాచ్ఛన్నంబ్రహ్మేవసగుణంబభౌ॥౪॥అష్టౌమాసాన్నిపీతంయద్భూమ్యాశ్చోదమయంవసు।స్వగోభిర్మోక్తుమారేభేపర్జన్యఃకాలఆగతే॥౫॥ తటిత్వంతోమహామేఘాశ్చండశ్వసనవేపితాః। ప్రీణనంజీవనంహ్యస్యముముచుఃకరుణాఇవ॥౬॥ తపఃకృశాదేవమీఢాఆసీద్వర్షీయసీమహీ । యథైవకామ్యతపసస్తనుస్సంప్రాప్యతత్ఫలమ్ ॥ ౭॥ నిశాముఖేషుఖద్యోతాస్తమసాభాంతినగ్రహాః। యథాపాపేనపాషండానహివేదాఃకలౌయుగే॥ ౮॥ శ్రుత్వాపర్జన్యనినదంమండూకావ్యసృజన్గిరః। తూష్ణీంశయానాఃప్రాగ్యద్వద్బ్రాహ్మణానియమాత్యయే॥౯॥ఆసన్నుత్పథవాహిన్యఃక్షుద్రనద్యోనుశుష్యతీః। పుంసోయథాస్వతంత్రస్యదేహద్రవిణసంపద॥ ౧౦॥హరితాహరిభిశ్శష్పైరింద్రగోపైశ్చలోహితా। ఉచ్ఛిలీంధ్రకృతచ్ఛాయానృణాంశ్రీరివభూరభూత్॥ ౧౧॥ క్షేత్రాణిసస్యసంపద్భిఃకర్షకాణాంముదందదుః। ధనినాముపతాపంచదైవాధీనమజానతామ్

నతశ్చ-మోచితా॥౫॥తటిత్వంతఇతి॥అస్యవిశ్వస్య- ప్రీణనంఅప్యాయనకరం- జీవనముదకం-ముముచుః- కృపాళవః-యథాఆర్తంజనంనిరీక్ష్య-అనుకంపమానాః తదాప్యాయనాయ- స్వజీవనమపిత్యజంతి- తద్వన్మహాంతోమేఘాః- తటిన్నేత్రైస్తప్తంవిశ్వంనిరీక్ష్య- వాయుభిర్వేపితాఃజీవనంముముచుః॥ ౬॥ తపఇతి॥ తపసాగ్రీష్మేణ-కృశా - దేవమీఢాపర్జన్యసిక్తా-మిహసేచనఇతిధాతుః-వర్షీయసీ-ఉచ్ఛూనావృష్టా- కామ్యంతపోయస్యతస్య-తనుఃకామాన్సంప్రాప్యయథేతి॥ ౭॥౮॥ శ్రుత్వేతి॥నియమాత్యయేనిత్యకర్మావసానేఆచార్యనిగమంశ్రుత్వా- తచ్ఛిష్యాఃయథాఅధీయంతేతద్వదితి॥ ౯ ॥ ఆసన్నితి॥అనుశుష్యతీఃఅనుశుష్యంతీః - అస్వతంత్రస్యఇంద్రియపరతంత్రస్య - స్వతంత్రస్యేతిశ్చేదే - నిరంకుశస్యేత్యర్థః॥౧౦॥హరితేతి॥హరిభిఃనీలైఃశష్పైఃబాలతృణైః-నీలవర్ణాక్వచిత్-క్వచిదింద్రగోపైఃకీటవిశేషైఃలోహితాఆరక్తాతత్రతత్రఉచ్ఛిలీంధ్రైశ్ఛత్రాకారైఃపుష్పైః - కృతచ్ఛాయానృణాంరాజ్ఞాంశ్రీః సేనాసంపదివ ॥ ౧౧ ॥ క్షేత్రా

తధాహి-వృష్టేరవిచ్ఛేదేలసంతఃప్రియంగ్వాదయః-ముదందదురితి-విచ్ఛేదేశుష్యంతోను తాపంచేలి ॥ ౧౨ ॥ జలే
ణేతి॥ తథాహి-వృష్టేరవిచ్ఛేదేలసంతః ప్రియంగ్వాదయః-ముదందదురితి-విచ్ఛేదేశుష్యంతోను తాపంచేలి ॥ ౧౨ ॥ జలే
తి॥ అబిభ్రన్ అబిభరుః-యథాహరిః షేవయేతి-హరినిషేవాయాం ప్రవృత్తాహి సద్యఏవసర్వేరుచిరాభవంతి- తస్యాః ప
రమధర్మత్వాత్ పరమసుఖత్వాచ్చ తద్వదితి॥ ౧౩ ॥ సరిద్భిరితి ॥ కామాక్తం కామవాసనాయుక్తమితిశ్వసనోర్మిః సా
మ్యం-గుణైర్విషయైర్యుజ్యతఇతిసరిత్సంగతిసామ్యమ్॥౧౪॥గిరయఇతి॥ అధోక్షజఏవచేతోయేషాం తే॥౧౫॥మార్గాఇతి॥
అసంస్కృతాఃఅత్యుణ్ణాః - నాభ్యస్యమానాఇత్యసంస్కృతసామ్యం - కాలేనహతాఇతితృణాచ్ఛాదనసామ్యం ॥ ౧౬॥
లోకబంధుష్వితి॥యథాకామిన్యఃపుంశ్చల్యః ॥౧౭॥ ధనురితి॥నిర్గుణంజ్యారహితం- గుణినిగర్జనశబ్దవతివియతి- అభాత్
అశోభత-గుణవ్యతికరాత్మకేవ్యక్తేప్రపంచే-అగుణవాన్నిర్గుణఃపురుషోయథేతి॥౧౮॥నేతి॥ స్వభాసాభాసితయా-అహ
మ్మత్యేతి॥ స్వచైతన్యేనైవప్రకాశితేనాహంకారేణభన్నోజీవోయథా- యద్వా-తద్వత్ అహంవిద్వాన్-దాతా- వేత్తా
చోరఇతిస్వప్రతీత్యేవారోపితయేతి॥౧౯॥ మేఘేతి। మేఘాగమేనోత్సవో యేషాం తే- అతోహృష్టాః॥౨౦॥ పీత్వేతి॥ నా

తామ్॥ ౧౨॥ జలస్థలౌకసస్సర్వేనవవారినిషేవయా । అబిభ్రన్ రుచిరంరూపంయథాహరినిషేవయా॥
౧౩॥ సరిద్భిస్సంగతస్సింధుశ్చుక్షోభశ్వసనోర్మిమాన్। అపక్వయోగినశ్చిత్తం కామాక్తంగుణయుగ్య
థా॥౧౪॥గిరయోవర్షధారాభిర్హన్యమానానవివ్యథుః।అభిభూయమానావ్యసనైర్యథాధోక్షజచే
తసః॥ ౧౫॥ మార్గాబభూవుస్సందిగ్ధాస్తృణైశ్ఛన్నాఅసంస్కృతాః । నాభ్యస్యమానాశ్శ్రుతయోద్వి
జైః కాలహతాఇవ॥౧౬॥ లోకబంధుషు మేఘేషు విద్యుతశ్చలసౌహృదాః। స్థైర్యంనచక్రుఃకామిన్యఃపురు
షేషుగుణిష్వివ॥౧౭॥ ధనుర్వియతిమాహేంద్రంనిర్గుణంచగుణిన్యభాత్। వ్యక్తేగుణవ్యతికరేగుణవా
న్పురుషోయథా॥౧౮॥నరరాజోడుపశ్ఛన్నస్స్వజ్యోత్స్నారంజితైర్ఘనైః। అహంమత్యాభాసితయాస్వ
భాసాపురుషోయథా॥౧౯॥ మేఘాగమోత్సవాహృష్టాఃప్రత్యనందన్ శిఖండినః।గృహేషుతప్తానిర్విణ్ణా
యథాచ్యుతజనాగమే॥౨౦॥పీత్వాపఃపాదపాఃపద్భిరాసన్ నానాత్మమూర్తయః।ప్రాక్ క్షామాస్తపసా
శ్రాంతాయథాకామానుసేవయా॥౨౧॥ సరస్స్వశాంతరోధస్సున్యూషురంగాపిసారసాః। గృహేష్వ
శాంతకృత్యేషుగ్రామ్యాఇవదురాశయాః॥౨౨॥ జలౌఘైర్నిరభిద్యంతసేతవోవర్షతీశ్వరే। పాషండినా
మసద్వాదైర్వేదమార్గాఃకలౌయథా॥ ౨౩॥ వ్యముంచన్ వాయుభిర్నున్నాభూతేభ్యోహ్యమృతంఘ
నాః। యథాశిషోవిశ్పతయఃకాలేకాలేద్విజేరితాః॥౨౪॥ ఏవంవనంతద్వర్షిష్ఠంపక్వఖర్జూరజంబుమత్।
గోగోపాలైర్వృతోరంతుంసబలఃప్రావిశద్ధరిః॥౨౫॥ ధేనవోమందగామిన్యఊధోభారేణభూయసా।
యయుర్భగవతాహూతాద్రుతంప్రీత్యాస్నుతస్తనాః॥౨౬॥ వనౌకసఃప్రముదితావనరాజీర్మధుచ్యు
త।జలధారాగిరేర్నాదానాసన్నాన్ దదృశేగుహాః॥౨౭॥ క్వచిద్వనస్పతిక్రోడేగుహాయాంచాభివర్షతి।
నిర్విశ్య భగవాన్ రేమేకందమూలఫలాశనః॥ ౨౮ ॥ దధ్యోదనముపానీతంశిలాయాంసలిలాంతికే। సంభో
జనీయైర్బుభుజేగోపైస్సంకర్షణాన్వితః॥౨౯॥శాద్వలోపరిసంవిశ్యచర్వతోమీలితేక్షణాన్।తృప్తాన్ వృ
షాన్ వత్సతరాన్ గాశ్చస్వోధోభరశ్రమాః॥౩౦॥ప్రావృట్శ్రియంచతాంవీక్ష్యసర్వభూతసుఖావహామ్।
భగవాన్ పూజయాంచక్రేహ్యాత్మశక్త్యుపబృంహితామ్॥ ౩౧॥ ఏవంనివసతోస్తస్మిన్ రామకేశవయో

త్మమూర్తయఃఅనేకరూపదేహాః॥౨౧॥సరస్స్వితి॥అశాంతానిపంకకంటకాదియుక్తాని-రోధాంసితటాః యేషాం తే
నాత్మమూర్తయఃఅనేకరూపదేహాః॥౨౧॥సరస్స్వితి॥అశాంతానిపంకకంటకాదియుక్తాని-రోధాంసితటాః యేషాం తే
స్వపిన్యూషుఃనితరామవసన్ - సారసాఃచక్రవాకాఃఅశాంతానిఘోరాణిఅనుపరతానివా - కృత్యానియేషు తేష్వ
గృహేషు॥౨౨॥ జలౌఘైరితి॥ ఈశ్వరేఇంద్రే॥ ౨౩॥ వ్యముంచన్నితి॥నున్నాఃప్రేరితాః- ఆశిషఃకామాన్- విశ్పతయో
రాజానః-వణిజాంపతయోవా-ద్విజేరితాఃపురోహితైరుక్తాః॥ ౨౪॥ ప్రావృషికృతాఃక్రీడాఃవర్ణయతిసప్తభిః॥ ఏవమి
తివర్షిష్ఠంసమృద్ధంఅతిశయవర్షయుక్తంవా॥౨౫॥౨౬॥ వనౌకసఇతి॥ వనౌకసఃపుళిందాః-ప్రముదితాః-భగవాన్-ద
దృశే-తథావనరాజీఃవనపరంపరాః- మధుచ్యుతఃమధుస్రవాః-దదృశే-గిరేస్సకాశాజ్జలధారాఃతాసాంనాదాంశ్చ-ఆస
న్నాఃనికటవర్తినీర్గుహాశ్చ-యద్వా-వనౌకసఃప్రముదితాఆసన్-తథావనరాజీర్వనరాజయః-మధుచ్యుతఆసన్-గిరే
ర్జలధారాఆసన్-తాన్యేవంభూతాన్ ఆదదృశేసర్వతోదదర్శభగవాన్ తథా- జలధారాణాంనాదాన్-గుహాశ్చేతి॥౨౭॥
౩౧॥తతఃశరదంవర్ణయత్యష్టాదశభిః॥ఏవమితి॥ విగతానిఅభ్రాణియస్యాంసా-స్వచ్ఛాఃఅంబూనియస్యాంసా-అ...

షః శాంతోనిలో యస్యాం సా॥ ౩౨॥ శరదేతి॥ నీరజానాముత్పత్త్యా యాతయా- శరదా- కృతానాం నీరజానాముత్పత్త్యా
వా॥ ౩౩॥ వ్యోమ్న ఇతి॥ వ్యోమాదీనాం చతుర్ణాం, చతురో మేఘాదీన్ మలాన్- శరదహరత్- ఆశ్రమిణాం చతుర్ణాం
కృష్ణే జాతా భక్తిర్యథా అశుభమసుఖం హరతి - తథాహి ,బ్రహ్మచారిణో గుర్వర్థోదకాహరణకుంభశ్రమం యథా
భక్తిర్హరతి తయా- పూర్ణస్య తేనానుపయోగాత్ -గురుభిరపి కృతార్థస్య తస్యానియోగాత్- ఏవం వ్యోమ్నోబ్దం మే
ఘం శరజ్జహార- యథా చ- గృహిణో పత్యాదిసాంకర్యం- భక్తిర్హరతి- విరక్తవానప్రస్థ్యుత్పత్తేః. తథా- భూతానాం శాబ
ల్యం సాంకర్యం- శరద్వర్షాసు వృష్టిభిః- యాని సంకులానివ సంతి- యథా చ- వనస్థస్య మలధారణక్లేశం భక్తిర్హరతి- ఏవం భువః
పంకం శరత్ -యథా చ- యతీనాం కామాదివాసనామలం శ్రీకృష్ణభక్తిర్హరతి- ఏవమపాం మలం॥ ౩౪॥ సర్వస్వమితి॥ త్యక్తై
షణాః త్యక్తాః పుత్రవిత్తదారైషణా యైస్తే॥ ౩౫॥ గిరయ ఇతి॥ అయం భావః- న హ్యుపాధ్యాయాః కర్మవిద్యామివ జ్ఞానినో
జ్ఞానామృతం సర్వత్రోపి తరంతి- అపి తు- కృపయా క్వచిదేవ- ఏవం గిరయశ్శివం నిర్మలం తోయం క్వచిన్ముముచుః క్వచిన్న
న పునః ప్రావృషీవ సర్వత్ర ఇతి॥ ౩౬॥ నేతి॥ గాధే స్వల్పే జలే చరంతీతి తథా- మీనాదయః॥ ౩౭॥ గాధేతి॥ అవిందన్ లేభిరే॥

—(*) శరదృతు వర్ణనఘట్టః (*)—

శ్లో॥ శరత్సమభవద్వ్యభ్రా స్వచ్ఛాంబ్వపరుషానిలా॥ ౩౨॥ శరదా నీరజోత్పత్త్యా నీరాణి ప్రకృతిం య
యుః। భ్రష్టానామివ చేతాంసి పునర్యోగనిషేవయా॥ ౩౩॥ వ్యోమ్నో బ్దం భూతశాబల్యం భువః పంకమపా
మలం। శరజ్జహారాశ్రమిణాం కృష్ణే భక్తిర్యథాశుభం॥ ౩౪॥ సర్వస్వం జలదా హిత్వా విరేజుశ్శుభ్రవర్చ
సః। యథా త్యక్తైషణాశ్శాంతా మునయో ముక్తకిల్బిషాః॥ ౩౫॥ గిరయో ముముచుస్తోయం క్వచిన్న ము
ముచుశ్శివమ్। యథా జ్ఞానామృతం కాలే జ్ఞానినో దదతే న వా॥ ౩౬॥ నైవావిదన్ క్షీయమాణం జలం గాధజలేచ
రాః। యథాయురన్వహం క్షయ్యం నరా మూఢాః కుటుంబినః॥ ౩౭॥ గాధవారిచరాస్తాపమవిందన్ శరదర్క
జమ్। యథా దరిద్రః కృపణః కుటుంబ్యవిజితేంద్రియః॥ ౩౮॥ శనైశ్శనైర్జహుః పంకం స్థలాన్యామం చ వీరు
ధః। యథాహం మమతాం ధీరాః శరీరాదిష్వనాత్మసు॥ ౩౯॥ నిశ్చలాంబురభూత్తూష్ణీం సముద్రశ్శరదాగ
మే। ఆత్మన్యుపరతే సమ్యఙ్మునిర్వ్యుపరతాగమః॥ ౪౦॥ కేదారేభ్యస్త్వపోగృహ్ణన్ కర్షకా దృఢసేతుభిః। య
థా ప్రాణైస్స్రవజ్జ్ఞానం తన్నిరోధేన యోగినః॥ ౪౧॥ శరదర్కాంశుజాంస్తాపాన్ భూతానాముడుపోహ
రత్। దేహాభిమానజం బోధో ముకుందో వ్రజయోషితామ్॥ ౪౨॥ ఖమశోభత నిర్మేఘం శరద్విమలతార
కం। సత్త్వయుక్తం యథా చిత్తం శబ్దబ్రహ్మార్థదర్శనమ్॥ ౪౩॥ అఖండమండలో వ్యోమ్ని రరాజోడుగణైశ్శ
శీ। యథా యదుపతిః కృష్ణో వృష్ణిచక్రావృతో భువి॥ ౪౪॥ ఆశ్లిష్య సమశీతోష్ణం ప్రసూనవనమారుతమ్। జనా
స్తాపం జహుర్గోప్యో న కృష్ణహృతచేతసః॥ ౪౫॥ గావో మృగాః ఖగా నార్యః పుష్పిణ్యశ్శరదాభవన్। అన్వీ
యమానాస్స్వవృషైః ఫలైరీశక్రియా ఇవ॥ ౪౬॥ ఉదహృష్యన్ వారిజాని సూర్యోత్థానే కుముద్వినా। రా
జ్ఞా తు నిర్భయా లోకా యథా దస్యూన్ వినా నృప॥ ౪౭॥ పురగ్రామేష్వాగ్రయణైరింద్రియైశ్చ మహో

౩౮॥ శనైరితి॥ తత్ర సమతామివ పంకం- అహంతామివ- ఆమం తామపక్వతాం జహురితి॥ ౩౯॥ నిశ్చలేతి॥ ఆత్మన్యుపరతే
శబ్దస్పర్శాదిరహితో మునిరివ- నిశ్చలాంబుః- స ఏవం వ్యుపరతాగమః నివృత్తవేదఘోష ఇవ- తూష్ణీమభూదితి॥ ౪౦॥ కేదారేభ్య ఇతి॥
బద్ధసేతుభ్యః కేదారేభ్యః- దృఢైస్సేతుభిః- అపోగృహ్ణన్ - తతః వృష్ట్యభావాత్ - ప్రాణైరింద్రియైః- తన్నిరోధేన ఇ
ంద్రియప్రత్యాహారద్వారేణ॥ ౪౧ ॥ శరదితి ॥ దేహాభిమానజం బోధ ఇవ- వ్రజయోషితాం ముకుంద ఇవ చేత్యర్థః॥
౪౨॥ ఖమితి॥ శరదా విమలాస్తారకా యస్మిన్ తత్- ఖమాకాశం- శబ్దబ్రహ్మణో వేదస్యార్థాన్ పూర్వోత్తరమీమాంసా
ప్రతిపాద్యాన్ దర్శయతీతి తథా తదివ॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ఆశ్లిష్యేతి॥ సమః అన్యూనానధికః- శీతోష్ణశ్చ తం- న తు గోప్యః
కృష్ణాపహృతచేతస్త్వేన- తాపం దుస్సహమితి- యద్వా- నకార ఉపమార్థః- తథా చ- కృష్ణహృతచేతస ఇవేతి- చేతసా కృష్ణ
మాశ్లిష్యన్నివ- తాపం జహురిత్యర్థః॥ ౪౫॥ గావ ఇతి॥ పుష్పిణ్యో గర్భిణ్యః- అన్వీయమానాః- స్వవృషైః స్వపతిభిః అనిచ్ఛంత్యో
పి తాభిరనుగమ్యమానాః- ఈశ్వరారాధనార్థాః క్రియాః ఫలైరనుగమ్యమానాః- సమస్తభోగగర్భా ఇతి॥ ౪౬॥ ఉ
దహృష్యన్నితి॥ కుముత్ కుముదం- కుత్సితా ముదః యస్య తదితి దస్యుసామ్యం॥ ౪౭॥ పురేతి॥ ఆగ్రయణైః నవాన్నప్రాశనా
ర్థైర్వైదికైః కర్మభిః ఐంద్రిమైరింద్రియాగార్థైః లౌకికైశ్చ మహోత్సవైః- కళాభ్యాం రామకృష్ణాభ్యాం- దర్శనాదిమ

హేతుత్వవాభ్యాం॥౨౪॥వణిగితి॥ వణిజః-యతయః-నృపాః-స్నాతకాశ్చ- దృష్టాదృష్టాభ్యాంవర్షరుద్ధాస్సంతః-నిర్గ మ్యార్థాన్-వాణిజ్య- స్వాచ్ఛంద్య దిగ్విజయంవిద్యాదీన్ -ప్రపేదిరేప్రాపద్యంత- యథా. మంత్రయోగాదిసిద్ధాఃఅ యుషారుద్ధాః కాలేఆగతే-స్వపిండాన్ యోగాదిప్రాప్యాన్ దేవాదిదేహానితి॥౨౫॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ఏకవింశేశరద్రమ్యబృందావనగతేహరౌ। తద్వేణుస్వనమాకర్ణ్యగోపీభిర్గీతమీర్యతే॥ ఇత్థమితి॥ఇత్థమేవంభూ తంవనం,తదేవాహ-శరదాస్వచ్ఛానిజలానియస్మిన్ తత్ -వాయునోపేతంఅనుగతంవనం-తద్దేశవ్యాప్తమిత్యర్థః॥౧॥కుసు మితేతి॥తతశ్చకుసుమితవనరాజిషు-శుష్మిణోమత్తాఃభృంగాః-ద్విజాశ్చ-తేషాంకులానిఘుష్టాస్సరాంసిసరితః-మహీ ధ్రాశ్చ-యస్మిన్ తద్వనం, కృష్ణఃఅవగాహ్యప్రవిశ్యవేణుమవాదయత్॥ ౨॥ తదితి- తత్కృష్ణస్య వేణుగీతం- స్మరస్యోదయో యస్మాత్తత్ -ఆశ్రుత్య-పరోక్షంయథాభవతితథా-వ్రజేస్థితత్వాత్॥ ౩॥ తదితి-విక్షిప్తమనసఃవ్యాకులచిత్తాః॥౪॥ యాదృక్కృష్ణస్యస్మరణం-తాసాంమనస్సంక్షోభకంజాతం తదాహ-బర్హేతి- నటవత్ -వరంవపుర్బిభ్రత్ - బృందావ నంప్రావిశత్ - కథంభూతంతద్వనం- స్వపదాంకితైః- రమణంరతిజనకం- గోపబృందైఃగీతకీర్తిః. తథాబర్హమయా పీడంశిరోభూషణం- బిభ్రత్- బర్హమాపీడోయస్మిన్నితివపుషోవిశేషణంవా - వేణునాదముత్పేక్ష్య తేరంధ్రాన్వే

త్స్వైఃబభూభూఃపక్వసస్యాఢ్యాకళాభ్యాంనితరాంహరేః॥౨౪॥వణిగ్యతినృపస్నాతానిర్గమ్యార్థాన్

ప్రపేదిరే।వర్షరుద్ధాయథాసిద్ధాస్స్వపిండాన్ కాలఆగతే॥౨౫॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- వింశోఽధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥ ఇత్థంశరత్స్వచ్ఛజలంపద్మాకరసుగంధినా। న్యవిశద్వాయునావాతంసగోగోపాలకోఽచ్యుతః॥ ౧॥కుసుమితవనరాజిశుష్మిభృంగద్విజకులఘుష్టసరస్సరిన్మహీధ్రం।మధుపతిరవగాహ్యచారయన్ గాస్స హపశుపాలబలశ్చుకూజవేణుమ్॥౨॥తద్వ్రజస్త్రియఆశ్రుత్యవేణుగీతంస్మరోదయమ్।కాశ్చిత్పరోక్షంకృ ష్ణస్యస్వసఖీభ్యోఽన్వవర్ణయన్॥౩॥తద్వర్ణయితుమారబ్ధాస్స్మరంత్యఃకృష్ణచేష్టితమ్।నాశకన్స్మరవే గేనవిక్షిప్తమనసోనృప॥౪॥బర్హాపీడంనటవరవపుఃకర్ణయోఃకర్ణికారంబిభ్రద్వాసఃకనకకపిశంవై జయంతీంచమాలామ్ ।రంధ్రాన్ వేణోరధరసుధయాపూరయన్ గోపబృందైఃబృందారణ్యంస్వపదరమ ణంప్రావిశద్గీతకీర్తిః॥౫॥ ఇతివేణురవంరాజన్ సర్వభూతమనోహరమ్। శ్రుత్వావ్రజస్త్రియస్సర్వా వర్ణయంత్యోఽభిరేభిరే॥౬॥గోప్యః॥అక్షణ్వతాం ఫలమిదంనపరంవిదామస్సఖ్యఃపశూననువివేశయతో ర్వయస్యైః।వక్త్రంవ్రజేశసుతయోరనువేణుజుష్టంయైర్వానిపీతమనురక్తకటాక్షమోక్షం॥౭॥చూత ప్రవాళబర్హస్తబకోత్పలాబ్జమాలానుపృక్తపరిధానవిచిత్రవేషౌ । మధ్యేవిరేజతురలంపశుపాలగో ష్ఠ్యాంరంగేయథానటవరౌక్వచగాయమానౌ॥౮॥గోప్యఃకిమాచరదయంకుశలంస్మవేణుర్దామోదరాధ

రోరితి-అతోనూనం-అధరసుధైవపూర్ణాద్వేణోరుచ్ఛలంతీ- గీతవత్ప్రసర్పతీతిభావః॥౫॥ ఇతీతి॥ అభిరేభిరే-వర్ణ యంత్యస్సత్యః- పదేపదే-పరమానందమూర్తింకృష్ణంపరిరబ్ధవత్యః॥ ౬॥ అనువర్ణనమేవాహత్రయోదశభిః॥అక్షణ్వ తామితి॥ అక్షణ్వతాంచక్షుష్మతాం- తావదిదమేవఫలంప్రియదర్శనం-పరమన్యత్ నవిదామఃనవిద్మఇత్యర్థః; తచ్చ ఫలంసఖిభిస్సహపశూన్ వనేప్రవేశయతోః రామకృష్ణయోర్వక్త్రంయైర్నిపీతం-తైరేవజుష్టంసేవితం- నాన్యైరిత్యర్థః కథంభూతంవక్త్రం-అనువేణువేణుమనువర్తమానం- తంవాదయత్- తథాఅనురక్తకటాక్షమోక్షంస్నిగ్ధకటాక్షవి సర్గం-అథవాయైర్నిపీతంతయోర్వక్త్రం-తైర్జుష్టం-ఇదమేవాక్షణ్వతామక్ష్ణోఃఫలమితి॥౭॥అన్యాఃఆహుః॥చూతేతి॥ చూతప్రవాళాదీనాంవిచిత్రాభిర్మాలాదిభిఃఅనుపృక్తైఈషదంతరాంతరతస్సంయుక్తైః-పరిధానైఃనీలపీతాంబరైః- తాభ్యాం విచిత్రౌవేషౌయయోస్తౌ- క్వచకదాచిత్- పశుపాలగోష్ఠ్యాం,గోపాలసభాయాంమధ్యే- అలమత్యర్థం- విరేజతుఃఅ హోగోపాలానాంపుణ్యమితిభావః॥౮॥అన్యాఊచుః॥ గోప్యఇతి ॥ హేగోప్యః అయంవేణుఃకింస్మపుణ్యమాచరత్కృ తవాన్-కథం-యత్ యస్మాద్గోపికానామేవ- భోగ్యాంసతీమపి- దామోదరాధరసుధాం స్వయంస్వాతంత్ర్యేణ- య థేష్టంభుక్తే-కథమవశిష్టరసమాత్రంయథాభవతితథా- యతః- యాసాంపయసాపుష్టః వేణుః తాఃమాతృతుల్యాహ్ర దిన్యః-హృష్యత్త్వచఃవికసితకమలవనమిషేణరోమాంచితాః- అత్యంతే- యేషాంవంశేజాతస్తేతరవోమధుధారాని

షేణఆనందాశ్రుముముచుః- యథాఆర్యాఃకులవృద్ధాః- స్వవంశేభగవత్సేవకంధృష్ట్వా- హృష్యత్త్వచోశ్రుముఞ్చంతి
తద్వదితి॥ కాశ్చిదాహుః॥బృందావనమితి॥ హేసఖి బృందావనం-భువఃకీర్తింస్వర్గాదపివిశేషేణతనోతి-కథంభూతం
యద్దేవకీసుతస్యపదాంబుజాభ్యాంలబ్ధాలక్ష్మీఃశోభాసంపద్యేనతత్-కించ- గోవిందస్యవేణుమనువేణునినాదంశ్రుత్వా-
అనంతరంమందగర్జితంనీలమేఘంతం-నుత్వా-మత్తామేవయూరాః- తేషాంనృత్యంప్రేక్ష్య-సంఘశస్తత్రతత్రైవాద్రి
సానుషుఉపరతానిఉపరతక్రియాణి- అన్యానిసమస్తానిసత్త్వాని-యస్మిన్ తత్- నైతదన్యేషులోకేషువిద్యతే. అతోభువః
కీర్తింవితనోతీత్యర్థః॥౧౦॥అపరాఆహుః॥ధన్యాఇతి॥ హేసఖి- మూఢమతయస్త్రియస్తాతయోపి- ఏతాహరిణ్యః- ధ
న్యాఃకృతార్థాః-యాః, వేణురణితంవేణువాదం-ఆకర్ణ్య-నందనందనంప్రతిప్రణయసహితైరవలోకనైర్విరచితాంపూ
జాం- సమ్మానందదుఃకృతవత్యః- కించ-కృష్ణసారైః స్వపతిభిస్సహితావివదదుః- అస్మత్పతయస్తుగోపాః క్షుద్రాఃస
మత్కుంతన్నసహంతఇతిభావః॥౧౧॥అన్యాఊచుః॥కృష్ణమితి॥ హేగోప్యః-ఆశ్చర్యంశృణుత-వనితానాముత్సవాయస్వా
త్తద్రూపంశీలంచయస్యతం - శ్రీకృష్ణంనిరీక్ష్యతేన వాదితవేణోర సంకీర్ణంగితంచ శ్రుత్వావిమానైర్గచ్ఛంత్యో దే
వ్యోదేవానామంకేషుస్థితాఅపిస్మరణేననున్నసారాఃపరిక్షిప్తకైర్యాః-ముముహుః- మోహంలింగమాహుః- భ్రశ్యత్ప్ర
సూనాఃకబరాశ్చూడాయాసాంతాః- విగళితానీవ్యోయాసాంతాః॥ ౧౨॥ గావఇతి॥ అత్రసర్వత్రవక్తృభేదాన్నాతీవ
సంగతిర్వ్యక్తవ్యాత్కురణశంకమైవఉత్తభిస్తైరున్నమితైః- కర్ణపుటైః పిబంత్యస్సత్యః- తథా- శాబాశ్చవత్సాః- స్తన్య

రసుధామపిభోగ్యాం । భుక్తైః-స్వయంయదవశిష్టరసంప్రహ్రాదిన్యోహృష్యత్త్వచోశ్రుముముచుస్తరవో
యథార్యాః ॥ ౯॥ బృందావనంసఖిభువో వితనోతికీర్తిం యద్దేవకీసుతపదాంబుజలబ్ధలక్ష్మీః । గో
విందవేణుమనుమత్తమయూరనృత్తంప్రేక్ష్యాద్రిసాన్వవరతాన్యసమస్తసత్త్వమ్ ॥ ౧౦॥ ధన్యాఃస్మ
మూఢమతయోపి హరిణ్యఏతాయానందనందనముపాత్తవిచిత్రవేషమ్ । ఆకర్ణ్యవేణురణితంసహకృష్ణ
సారాఃపూజాందధుర్విరచితాంప్రణయావలోకైః॥౧౧॥ కృష్ణంనిరీక్ష్య వనితోత్సవరూపశీలం శ్రుత్వా
చతత్క్వణితవేణువిచిత్రగీతమ్। దేవ్యోవిమానగతయఃస్మరనున్నసారాభ్రశ్యత్ప్రసూనకబరాముము
హుర్వినీవ్యః॥ ౧౨॥ గావశ్చకృష్ణముఖనిర్గతవేణుగీతపీయూషముత్తభితకర్ణపుటైఃపిబంత్యః। శాబా
స్స్నుతస్తనపయఃకబళాఃస్మతస్థుర్గోవిందమాత్మనిదృశాశ్రుకళాస్స్పృశంత్యః॥౧౩॥ప్రాయోబతా
మ్బ మునయోవిహగావనేస్మిన్ కృష్ణేక్షితంతదుదితంకలవేణుగీతమ్।ఆరుహ్యయేద్రుమభుజాన్రుచిరప్ర
వాళాన్శృణ్వంతిమీలితదృశోవిగతాన్యవాచః॥౧౪॥నద్యస్తదాతదుపధార్యముకుందగీతమావర్తలక్షి
తమనోభవభగ్నవేగాః।ఆలింగనస్థగితమూర్మిభుజైర్మురారేర్గృహ్ణంతిపాదయుగళం కమలోప
హారాః॥౧౫॥ దృష్ట్వాతపేవ్రజపశూన్ సహరామగోపైస్సంచారయంతమనువేణుముదీరయంతమ్।ప్రే

పానే ప్రవృత్తాః- సమనంతరమేవగీతంశ్రుత్వా-తదేవపీయూషముత్తభితకర్ణపుటైః పిబంతః- స్తనస్నుతపయఃకబళాః
కేవలంస్తనేభ్యఃస్రుతక్షీరగ్రాసాఃముఖేష్వేషాంతేతస్థుఃవిస్తృతక్రియాబభూవురిత్యర్థః- తత్ర హేతుః గోవిందంధ్య
నామాగతాం-ఆత్మనిమనసి-స్పృశంత్యః- అతఏవఅశ్రుకణాంకితాలోచనయోర్యాసాంతాః-గావః- తేచశాబాః॥
౧౩॥ప్రాయఇతి॥హేఅంబ-అంతః- అస్మిన్ వనే. యేవిహగాఃపక్షిణఃతే.ప్రాయేణమునయోభవితుమర్హంతి- కుతః-కృ
ష్ణేక్షితంకృష్ణదర్శనం- పుష్పఫలాద్యంతరంవిరాయథాభవతితథా- -రుచిరాఃప్రవాళాఃయేషాంతాన్ - ద్రుమభుజా
న్వృక్షశాఖాఆరుహ్య- తేనశ్రీకృష్ణేన- ఉదితంప్రకటితంకలవేణుగీతం- కేనాపిసుఖేననిమీలితదృశఃత్యక్తాన్యవాచస్సం
తోయేశృణ్వంతితే-తథాహి మునయఃశ్రీకృష్ణదర్శనంయథాభవతితథా- వేదోక్తకర్మఫలపరిత్యాగేనవేదద్రుమశా
ఖారూఢాః-రుచిరప్రవాళస్థానీయానికర్మాణ్యేవపాదదానాఃసుఖినస్సంతః-శ్రీకృష్ణగీతమేవశృణ్వంతి-అతస్తఏవైతేభ
వితుమర్హంతీతిభావః॥ ౧౪॥ నద్యఇతి॥ అస్వాంచేతనానాంకథా-ఆవర్తైఃపరిభ్రమైః- లక్షితేనసూచితేన- మనో
భవేనకామేన- భగ్నోవేగోయాసాంతాః ఆలింగనేనస్థగితమాచ్ఛాదితంయథాభవతితథా-ఊర్మయఏవభుజాస్తైః
మలోపహారాః-కమలానిఉపహారస్త్వ్యః-మురారేఃపాదయుగళంగృహ్ణంతిధారయంతి॥౧౫॥దృష్ట్వేతి॥ లోకాతిహర
ణత్వాదిసామ్యాత్- సఖ్యుఃశ్రీకృష్ణస్య- అంబుదఃతదుపరిఉదితఃపునఃప్రేమ్ణాః ప్రవృద్ధస్సన్ కుసుమావళిభిః పుష్పసమూ
హైః- తస్యప్రియస్యసార్ధ్యాసహ-స్వవపుషా-ఛత్రంవిహితవాన్॥౧౬॥ సపితాః-రమాహుఃపూర్ణాఇతి॥పూర్ణాః

కృతార్థాః-పుళింద్యశ్శబరాంగనాః-కథమిత్యత ఆహ-ప్రథమందయితానాం స్తనేషు మండితేన అనులిప్తేన-పునశ్చ- రతిసమయే- ఉరుగాయస్య శ్రీకృష్ణస్య· పదాబ్జయోః రాగేణ ఆరుణ్యేన - శ్రీః కాంతిర్యస్య· తేన కుంకుమేన పునస్తస్య వత్సస్థలీషు చంక్రమణేన తృణేషు రూఢి తేన లగ్నేన- తద్దర్శనేన- తథాభూతస్య కుంకుమస్య - దర్శనేన స్మరకృతారుక్ తాపో యాసాంతాః- తేన కుంకుమేన- ఆననేషు కుచేషు చ కామతప్తేషు-లింపంత్యః తదాధిం కామవ్యథాం జహుః అతస్తాః-కృతార్థాః ధిగన్యా మాదృశీః యాః ఏవంభూతమస్యాధిశమనం న లభంత ఇతి॥ ౧౭॥ హంతేతి॥ హంతేతి హర్షే. హే సఖ్యః-అయమద్రి గోవర్ధనః-హరిదాసేషు శ్రేష్ఠః-కుత ఇత్యత ఆహ-యస్మాద్రామకృష్ణయోశ్చరణస్పర్శేన - ప్రమోదో యస్య సః తృణాద్యుద్గమమిషేణ రోమహర్షదర్శనాత్-కించ- యత్ మానం తనోతి-సహ గోభిర్గణేన సఖిసమూహేన చ- వర్తమానయోరపి తయోః - కైః పానీయైః సూయవసైః శోభనతృణైః కందరైః - కందమూలైశ్చ-యథోచితం అతోయమితి ధన్య ఇత్యర్థః॥౧౮॥ గా ఇతి॥ హే సఖ్యః-ఇదం త్వతిచిత్రం - గోపైస్సహ· గాః నివేసం చారయతోస్తయోః రామకృష్ణయోః మధురపదైః మహావేణునాదైః-శరీరిషు యే గతిమంతస్తేషాం అస్పందనం- స్థావరధర్మః తరూణాం పులకః జంగమధర్మ ఇ

మప్రవృద్ధ ఉదితః కుసుమావళిభిస్సఖ్యుర్వ్యధాత్స్వవపుషాంబుద అతపత్రం॥ ౧౫॥ కృతార్థాః పుళింద్య ఉరుగాయపదాబ్జరాగ శ్రీకుంకుమేన దయితాస్తనమండితేన। తద్దర్శనస్మరరుజస్తృణరూషితేన లింపంత్య ఆననకుచేషు జహుస్తదాధిం ॥ ౧౭ ॥ హంతాయమద్రిరబలా హరిదాసవర్యో యద్రామకృష్ణచరణస్పర్శప్రమోదః। మానం తనోతి సహ గోగణయోస్తయోర్యత్పానీయసూయవసకందరకందమూలైః॥౧౮॥ గా గోపకైరనువనం నయతోరుదారవేణుస్వనైః కలపదైస్తనుభృత్సు సఖ్యః। అస్పందనం గతిమతాం పులకస్తరూణాం నిర్యోగపాశకృతలక్షణయోర్విచిత్రం॥౧౯॥ శ్రీశుకః॥ ఏవంవిధా భగవతో యా బృందావనచారిణః। వర్ణయంత్యో మిథో గోప్యః క్రీడాస్తన్మయతాం యయుః॥౨౦॥ ••• ••• ❋

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే ఏకవింశోధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥ హేమంతే ప్రథమే మాసి నందవ్రజకుమారికాః। చేరుర్హవిష్యం భుంజానాః కాత్యాయన్యర్చనవ్రతం॥౧॥ ఆప్లుత్యాంభసి కాళింద్యా జలాంతే చోదితేరుణే। కృత్వా ప్రతికృతిం దేవీమానర్చుర్నృపసైకతీమ్॥౨॥ గంధైర్మాల్యైస్సురభిభిర్బలిభిర్ధూపదీపకైః। ఉచ్చావచైశ్చోపహారైః ప్రవాళ ఫలతండులైః॥౩॥ కాత్యాయని మహామాయే మహాయోగిన్యధీశ్వరి। నందగోపసుతం దేవి పతిం మే కురు తే నమః ॥ ౪ ॥ ఇతి మంత్రం జపంత్యస్తాః పూజాం చక్రుః కుమారికాః ॥ ౫॥ ఏవం మాసం వ్రతం చేరుః కుమార్యః కృష్ణచేతసః। భద్రకాళీం సమానర్చుర్భూయాన్నందసుతః పతిః॥ ౬॥ ఉషస్యుత్థాయ గోత్రైస్స్వైరన్యోన్యాబద్ధబాహవః। కృష్ణముచ్చైర్జగుర్యాంత్యః కాళింద్యాం స్నాతుమన్వహమ్॥ ౭॥ నద్యాః కదాచిదాగత్య తీరే నిక్షిప్య పూర్వవత్। వాసాంసి కృష్ణం గాయంత్యో విజహ్రుస్సలిలే ముదా ॥ ౮ ॥ భగవాంస్తదభిప్రేత్య కృష్ణో యోగేశ్వరేశ్వరః। వయస్యైరావృతస్తత్ర గతస్తత్కర్మసిద్ధయే॥౯॥ తాసాం వాసాంస్యుపాదాయ నీపమారుహ్య సత్వరః। హసద్భిః ప్రహసన్ బాలైః పరిహాసముమువాచ హ ॥ ౧౦ ॥ అత్రాగత్యాబలాః కామం

తి-నియుజ్యంతే గావః ఏభిరితి-నిర్యోగాః పాదబంధనరజ్జవః- అధృష్యగవాం కర్షణార్థాః పాశాశ్చ తైః కృతం లక్షణం చిహ్నం యయోః-శిరసి నిర్యోగవేష్టనేన స్కంధస్థపాశేన చ-గోపపరివృఢశ్రియా విరాజమానయోరిత్యర్థః ॥ ౧౯॥ ౨౦॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ ద్వావింశే గోపకన్యానాం వస్త్రహరణలీలయా। వరం దత్వాగతః కృష్ణో యజ్ఞశాలామితీర్యతే ॥ గోపీనాం కామతః కృష్ణే నిస్సీమప్రేమసంభవః। కాత్యాయన్యర్చనోద్భూత తత్ప్రసాదమహోదయః॥ హేమంత ఇతి ॥ ప్రథమే మాసి మార్గశీర్షే॥౧॥౪॥ మహామాయేత్యాదిసంబోధనైస్తవ న కించిదశక్యమితి సూచయంత్యః తాః స్వైరం ప్రత్యేకం ప్రార్థయంత ఇతీతి॥౫॥ ఏవమితి॥ కృష్ణచేతస్త్వమేవాహ-భూయాన్నందసుతః పతిరితి॥ ౬॥ వ్రతస్య పూర్వాంగమాహ ।। ఉషసీతి ॥ గోత్రైర్నామభిః-అన్యోన్యాబద్ధబాహవః పరస్పరం గృహీతపాణయః॥ ౭॥ ౮॥ భగవానితి॥ యోగేశ్వరాణామీశ్వర ఇతి ప్రత్యేకం తాదృశ్యనోరథపూర్యణసామర్థ్యం దర్శయతి- తాసాం కర్మణః సిద్ధయే ఫలదానాయేతి॥౯॥ తాసామితి॥ నీపం కదంబం-బాలైస్సహ॥౧౦॥ అత్రేతి॥ హే అబలాః - నోనర్మణ పరిహాసః-యస్మాత్ యూయం వ్రతకర్శితాః వ్రతశ్రాంతాః॥

౧౧॥ నేతి॥ ఏకైకశో వా అగత్యస్వీకురుత- సహైవవా- నతత్రాస్మాకమాగ్రహ ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ తస్యేతి ॥ శ్వేళితం పరిహా
సః- ప్రేమపరిప్లుతాః ప్రేమరసమగ్నాః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ తత్ర మగ్నా ఊచుః ॥ మేతి ॥ అంగభోః కృష్ణ- అనయమన్యాయ్యం - మా
కృథాః॥ ౧౫॥ పాధిధా ఊచుః॥ శ్యామేతి॥ నోచేద్రాజ్ఞే నందాయ కంసాయ వా- బ్రువామహై ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ తత ఇతి॥ పా
త్రైరుద్గతాః॥ ౧౮॥ భగవానితి॥ అహతాః- ఈషదక్షత యోనీః వీక్ష్య॥ ౧౯॥ యూయమితి॥ ధృతవ్రతాస్సత్యో వివస్త్రా అ
పో వ్యగాహత అప్సుస్నాతా ఇతి యత్ తదేతత్- ఉ ఏవ- దేవహేళనం అపరాధ ఏవేత్యర్థః- వ్రతస్యైగుణ్యభీతానాం పా
యశ్చిత్తమివాహ - అస్య అంహసః పాపస్య అపనుత్తయే నివర్తయే- మూర్ధ్ని అంజలిం బద్ధ్వా- ఓన్నమ ఇతి ప్రణామం క
త్వా॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఇతీతి॥ ఇశదోషత్వేన - అచ్యుతేనాభిహితం - వివస్త్రాప్లవనం వ్రతస్యచ్యుతి హేతుం మత్వా - తస్యవ్ర

స్వం స్వం వాసః ప్రగృహ్యతాం। సత్యం బ్రువాణి నో నర్మ యద్యూయం వ్రతకర్శితాః ॥ ౧౧॥ నమయోదిత
పూర్వం వా అనృతం తదిమే విదుః। ఏకైకశః ప్రతీచ్ఛధ్వం సహైవాతనుమధ్యమాః॥ ౧౨ ॥ తస్యతత్ క్ష్వేళి
తం దృష్ట్వా గోప్యః ప్రేమపరిప్లుతాః। వ్రీడితాః ప్రేక్ష్య చాన్యోన్యం జాతహాసా న నిర్యయుః ॥ ౧౩ ॥ ఏవం
బ్రువతి గోవిందే నర్మణాక్షిప్తచేతసః। ఆకంఠమగ్నాః శీతోదే వేపమానాస్తమబ్రువన్॥ ౧౪॥ మానయం
భోః కృథాస్త్వాం తు నందరాజసుతం ప్రియమ్ । జానీమోంగ వ్రజశ్లాఘ్యం దేహి వాసాంసి వేపితాః ॥ ౧౫॥
శ్యామసుందర తే దాస్యః కరవామ తవోదితమ్ । దేహి వాసాంసి ధర్మజ్ఞ నో చేద్రాజ్ఞే బ్రువామహే॥ ౧౬॥
శ్రీభగవాన్ ॥ భవత్యో యది మే దాస్యో మయోక్తం వా కరిష్యథ। అత్రాగత్య స్వవాసాంసి ప్రతీచ్ఛత శు
చిస్మితాః॥ నో చేన్నాహం ప్రదాస్యే కిం క్రుద్ధో రాజా కరిష్యతి॥ ౧౭ ॥ తతో జలాశయాత్సర్వా దారికాః శీ
తవేపితాః। పాణిభ్యాం యోనిమాచ్ఛాద్య ప్రోత్తేరుః శీతకర్శితాః॥ ౧౮॥ భగవానాహతా వీక్ష్య శుద్ధభా
వప్రసాదితః। స్కంధే నిధాయ వాసాంసి ప్రీతః ప్రోవాచ సస్మితః ॥ ౧౯ ॥ యూయం వివస్త్రా యదపో ధృత
వ్రతా వ్యగాహతైతత్తదు దేవహేళనమ్। బద్ధ్వాంజలిం మూర్ధ్న్యపనుత్తయేంహసః కృత్వా నమోధో
వసనం ప్రగృహ్యతామ్॥ ౨౦॥ ఇత్యచ్యుతేనాభిహితం వ్రజాబలా మత్వా వివస్త్రాప్లవనం వ్రతచ్యుతిమ్ । తత్పూర్తికామాస్తదశేషకర్మణాం
సాక్షాత్కృతం నేమురవద్యమృగ్యతః॥ ౨౧॥ తాస్తథావనతా దృష్ట్వా భగవాన్ దేవకీసుతః। వాసాంసి తాభ్యః
ప్రాయచ్ఛత్కరుణస్తేన తోషితః ॥ ౨౨ ॥ దృఢం ప్రలబ్ధాస్త్రపయా చ హాపితాః ప్రస్తోభితాః క్రీడన
వచ్చ కారితాః। వస్త్రాణి చైవాపహృతాన్యథాప్యముం తా నాభ్యసూయన్ ప్రియసంగనిర్వృతాః॥ ౨౩॥
పరిధాయ స్వవాసాంసి ప్రేష్ఠసంగమసజ్జితాః। గృహీతచిత్తా నో చేలుస్తస్మిన్ లజ్జాయితేక్షణాః ॥ ౨౪॥
తాసాం విజ్ఞాయ భగవాన్ స్వపాదస్పర్శకామ్యయా। ధృతవ్రతానాం సంకల్పమాహ దామోదరోబలాః॥
సంకల్పో విదితస్సాధ్వ్యో భవతీనాం మదర్చనమ్। మయానుమోదితస్సోసౌ సత్యో భవితుమర్హతి॥ ౩౦॥

౨౧॥ ఇత్యేకేన పాణినా నేము రేకే ...

న్నోక్త్యా-ఆత్యంతికోనభవిష్యతీతిసూచితం॥ ౩౦॥ తత్కుతఇత్యతఆహ॥ నేతి॥ కామాయపునఃకామభోగాయ- విషయామ
హమ్నాకామస్యాపిశాంతిహేతుత్వాదితిభావః-కామాత్ప్రరోహేదృష్టాంతః-భర్జితాఃదగ్ధాః-క్వథితాఃపక్వాః- ధా
నాఃయవాదయఃబీజాయఅంకురోద్గమాయ- ప్రాయఇతిస్వేచ్ఛయాపునఃప్రరోహమపిసూచయతి॥ ౩౧ ॥ యాతేతి॥
సిద్ధాఃపూర్ణమనోరథాః-తదాహ-ఇమాఃఆగామినీరాత్రీః-మయారంస్యథేతి- ఆర్యాకాత్యాయనీ-సతీఃసత్యః॥ ౩౨ ॥
ఇతీతి॥ శ్లో॥ భక్త్యానుకంప్యకన్యాస్తాస్సద్విప్రవర్జితయజ్వనాం। పత్న్యనుగ్రహతస్తేషామహాన్ కర్మమహాపదం॥ శ్రీధరీ
యోయంశ్లోకః॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ద్విజభార్యాయాఅనుగ్రహాయయజ్ఞవాటంగచ్ఛన్ - విప్రాణాంకాఠిన్యమభిప్రేత్య - తే
భ్యోపిద్రుమాశ్శ్రేష్ఠాఇతితానభినందయతిచతుర్భిః॥ హేస్తోకకృష్ణేతి స్తోకకృష్ణాదయోగోపాః॥ ౩౬॥ పశ్యతేతి ఏతాన్
ద్రుమాన్ పశ్యత-పరార్థమేకాంతేనజీవితంయేషాంతాన్-తదాహ-వాతవర్షాదీన్ స్వయంసహమానాః- నఃఅస్మాకం

నమయ్యావేశితధియాం కామఃకామాయకల్పతే। భర్జితాఃక్వథితాధానాః ప్రాయోబీజాయనేష్య
తే॥ ౩౧॥ యాతాబలావ్రజంసిద్ధామయేమారంస్యథక్షపాః। యముద్దిశ్యవ్రతమిదంచేరురార్యార్చనం
సతీః॥ ౩౨॥ ఇత్యాదిష్టాభగవతాలబ్ధకామాఃకుమారికాః। ధ్యాయంత్యస్తత్పదాంభోజంకృచ్ఛ్రాన్నిర్వివిశు
ర్వ్రజమ్॥ ౩౩॥ అథగోపైఃపరివృతోభగవాన్ దేవకీసుతః। బృందావనాద్గతోదూరంచారయన్ గాస్సహా
గ్రజః॥ ౩౪॥ నిదాఘార్కాతపేతిగ్మేఛాయాభిస్స్వాభిరాత్మనః। ఆతపత్రాయితాన్ వీక్ష్యద్రుమానా
హవ్రజౌకసః॥ ౩౫ ॥ హేస్తోకకృష్ణహేఅంశోశ్రీదామన్ సుబలార్జున। విశాలవృషభౌజస్విన్ దేవప్ర
స్థవరూథప॥ ౩౬॥ పశ్యతైతాన్ మహాభాగాన్ పరార్థైకాంతజీవితాన్। వాతవర్షాతపహిమాన్ సహం
తోవారయంతినః॥ ౩౭॥ అహోఏషాంవరంజన్మసర్వప్రాణ్యుపజీవనమ్। సుజనస్యేవయేషాంవైవిముఖా
యాంతినార్థినః॥ ౩౮॥ పత్రపుష్పఫలచ్ఛాయామూలవల్కలదారుభిః। గంధనిర్యాసభస్మాస్థితోక్మైఃకా
మాన్ వితన్వతే ॥ ౩౯॥ ఏతావజ్జన్మసాఫల్యం దేహినామిహదేహిషు । ప్రాణైరర్థైర్ధియావాచా
శ్రేయఆచరణంసదా॥ ౪౦॥ ఇతిప్రవాళస్తబకఫలపుష్పదళోత్కరైః । తరూణాంనమ్రశాఖానాంమధ్యతో
యమునాంగతః॥ ౪౧॥ తత్రగాఃపాయయిత్వాపస్సుమృష్టాశ్శీతలాశ్శివాః । తతోనృపస్వయంగోపాః
కామంస్వాదుపపుర్జలమ్॥ ౪౨॥ తస్యాఉపవనేకామంచారయంతఃపశూన్నృప। కృష్ణరామావుపాగమ్య
క్షుధార్తాఇదమబ్రువన్॥ ౪౩॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్వావింశోధ్యాయః. ※

శ్రీశుకః తత్రగత్వోపవిష్టాస్తేగోపాలాయమునాతటే। ఊచుర్బుభుక్షితారాజన్ కృష్ణరామౌజగత్పతీ॥
౧॥ గోపాః॥ రామరామమహాబాహోకృష్ణదుష్టనిబర్హణ। ఏషావైబాధతేక్షున్నస్తచ్ఛాంతింకర్తు
మర్హథః॥ ౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇతివిజ్ఞాపితోగోపైర్భగవాన్ జగదీశ్వరః॥ భక్తాయావిప్రభార్యాయాఃప్రసీద
న్నిదమబ్రవీత్ ॥ ౩ ॥ ప్రయాతదేవయజనంబ్రాహ్మణాబ్రహ్మవాదినః । సత్రమాంగిరసంనామహ్యాస
తేస్వర్గకామ్యయా॥ ౪॥ తత్రగత్వౌదనంగోపాయాచతాస్మద్విసర్జితాః। కీర్తయంతోభగవతఆర్య
స్యమమచాభిధామ్॥ ౫॥ ఇత్యాదిష్టాభగవతాగత్వాయాచంతతేతదా। కృతాంజలిపుటావిప్రాన్ దండవ
త్పతితాభువి॥ ౬॥ హేభూమిదేవాశ్శృణుతకృష్ణస్యాదేశకారిణః। ప్రాప్తాన్ జానీతభద్రంవోగోపాన్నో
రామచోదితాన్॥ ౭॥ గాశ్చారయంతావవిదూరఓదనంరామాచ్యుతౌవోలషతోబుభుక్షితౌ । తేమో

వారయంతి॥ ౩౭॥ అహో ఇతి॥ సుజనస్యకృపాళోరర్థినఇవ॥ ౩౮॥ పత్రేతి॥ నిర్యాసోఘనరసః తోక్మాఃపల్లవాద్యంకురాః
౩౯॥ ౪౦॥ ఇతీతి॥ ఇత్యభినందయన్ ప్రవాళాదిసమూహైర్నమ్రశాఖానాంతరూణాం-మధ్యతోయమునాంప్రాప్తః॥ ౪౧॥
౪౨॥ తస్యాఇతి॥ కుమారికాభ్యఃపూర్వమేవతన్నామాకులతయా- అగృహీతభోజ్యానామేవనిర్గమాత్ క్షుధార్తాః।
ఇత్యుక్తం ॥ ౪౩॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... ※

శ్లో॥ త్రయోవింశేతతోగోపైరన్నయాచ్ఞాపదేశతః। తత్పత్న్యనుగ్రహాత్కృష్ణోదీక్షితానన్వతాపయత్॥ ౧॥ ౨॥ ఇతీతి
భక్తాయాఇత్యేకవచనం-సద్యస్నాయాజ్యాభిప్రాయేణ॥ ౩॥ ౪॥ తత్రేతి॥ అస్మద్విసర్జితాఃఆవాభ్యాంప్రహితాస్సం
తఃయాచధ్వం - యుష్మాకంకాతత్రలజ్జానతథాప్యపాత్రత్వాదస్మభ్యంకిమితిదాస్యంతీతిచేత్తత్రాహ - కీర్తయంత
ఇతి॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ గా ఇతి॥ అవిదూరేవర్తమానౌసంతౌవోయుష్మత్ ఓదనంఅన్నం- తత్ - లషతఃఅభిలషతఃఓదనంశ్రద్ధాచేయ

ద్యస్తి తస్మిన్నేవ యుజ్యత ఇతి॥ ౮ ॥ దీక్షితా వయమభోజ్యాన్నా ఇతి పరిహరిష్యంతీతి స్వయమేవాశంక్యాహుః దీక్షాయా ఇతి॥ దీక్షాయా ఆరభ్య అగ్నీషోమీయపశ్వాలంభాత్పూర్వం దోషః - నతతోఽన్యత్ర - తథా సౌత్రామణ్యాశ్చ - అన్యత్ర అన్యదా॥ ౯॥ క్షుద్రే స్వర్గాదావాశామాత్రం యేషాం తే - భూరీణి క్లేశాధికాని కర్మాణి యేషాం తే - అతః అజ్ఞాః వృద్ధమానినః జ్ఞానవృద్ధా ఇతి మానవంతః॥ ౧౦॥ సను కర్మక్రమముల్లంఘ్య - అదేశకాలే అన్నార్థనమస్మనుష్యస్మై కథం దేయమిత్యత ఆహ॥ దేశ ఇతి॥ పృథక్ చరుపురోడాశాదిద్రవ్యం తంత్రం ప్రయోగః - ధర్మః అపూర్వం॥ ౧౧॥ తదితి ॥ మనుష్యోఽయమితి దృష్ట్యా మర్త్యాత్మానః దేహాభిమానినః - బ్రాహ్మణా వయం మహాంత ఇతి మాన్యమానాః॥ ౧౨।౧౩॥ తదితి॥ లౌకికీం గతిమితి న హి - కార్యార్థినో నిర్వేదం తేకో వా యాచకో న పరాభూయత ఇత్యాదిలోకస్థితిం దర్శయన్ ॥ ౧౪॥ మామితి॥ కేవలం దేహేన గృహే ఏవ సంతి - ధియా తు మయ్యేవోషితాః - యతో మయి స్నిగ్ధాః - అతో దాస్యంతీతి ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ నమ ఇతి॥ ప్రేషితాః ప్రేరితాః॥ ౧౭॥ గా ఇతి - స కృష్ణో గోపాలైస్సహ॥ ౧౮॥ శ్రుత్వేతి॥ తత్కథాక్షిప్తమనసః - అత ఏవ తద్దర్శనోత్సుకాః తం కృష్ణమాగతం శ్రుత్వా - జాతసంభ్రమా బభూవురితి॥ ౧౯ ॥ చతుర్విధమితి॥ భక్ష్యభోజ్య- లేహ్యచోష్య-భేదైశ్చతుర్విధం-బహుగుణం

ద్విజౌదనమర్థినో యది శ్రద్ధా వో యచ్ఛత ధర్మవిత్తమాః॥ ౮ ॥ దీక్షాయాః పశుసంస్థాయాః సౌత్రామణ్యాశ్చ సత్తమాః। అన్యత్ర దీక్షితస్యాపి నాన్నమశ్నన్ హి దుష్యతి॥ ౯॥ ఇతి తే భగవద్యాచ్ఞాం శృణ్వంతోఽపి న శుశ్రువుః। క్షుద్రాశా భూరికర్మాణో బాలిశా వృద్ధమానినః॥ ౧౦॥ దేశః కాలః పృథగ్ద్రవ్యం మంత్రతంత్రర్త్విజోఽగ్నయః। దేవతా యజమానశ్చ క్రతుర్ధర్మశ్చ యన్మయః ॥ ౧౧ ॥ తం బ్రహ్మ పరమం సాక్షాద్భగవంతమధోక్షజం। మనుష్యదృష్ట్యా దుష్ప్రజ్ఞా మర్త్యాత్మానో న తేవిదుః। ౧౨। న తే యదోమితి ప్రోచుర్న నేతి చ పరంతప। గోపా నిరాశాః ప్రత్యేత్య తథోచుః కృష్ణరామయోః॥ ౧౩॥ తదుపాకర్ణ్య భగవాన్ ప్రహస్య జగదీశ్వరః। వ్యాజహార పునర్గోపాన్ దర్శయన్ లౌకికీం గతిం। ౧౪॥ మాం జ్ఞాపయత పత్నీభ్యః ససంకర్షణమాగతం। దాస్యంతి కామమన్నం వః స్నిగ్ధా మయ్యుషితా ధియా ॥ ౧౫॥ శ్రీశుకః ॥ గత్వాథ పత్నీశాలాయాం దృష్ట్వాసీనాః స్వలంకృతాః। నత్వా ద్విజసతీర్గోపాః ప్రశ్రితా ఇదమబ్రువన్॥ ౧౬ ॥ నమో వో ద్విజపత్నీభ్యో నిబోధత వచాంసి నః। ఇతోఽవిదూరే చరతా కృష్ణేనేహేషితా వయం॥ ౧౭॥ గాశ్చారయన్స గోపాలైః సరామో దూరమాగతః। బుభుక్షితస్య తస్యాన్నం సానుగస్య ప్రదీయతాం॥ ౧౮॥ శ్రుత్వాచ్యుతముపాయాంతం నిత్యం తద్దర్శనోత్సుకాః। తత్కథాక్షిప్తమనసో బభూవుర్జాతసంభ్రమాః॥ ౧౯ ॥ చతుర్విధం బహుగుణమన్నమాదాయ భాజనైః । అభిసస్రుః ప్రియం సర్వాః సముద్రమివ నిమ్నగాః॥ ౨౦॥ నిషిధ్యమానాః పతిభిర్భ్రాతృభిర్బంధుభిః సుతైః। భగవత్యుత్తమశ్లోకే దీర్ఘశ్రుతధృతాశయాః॥ ౨౧॥ యమునోపవనేఽశోకనవపల్లవమండితే। విచరంతం వృతం గోపైః సాగ్రజం దదృశుః స్త్రియః ॥ ౨౨॥ శ్యామం హిరణ్యపరిధిం వనమాల్యబర్హధాతుప్రవాలనటవేషమనువ్రతాంసే। విన్యస్తహస్తమితరేణ ధునానమబ్జం కర్ణోత్పలాలకకపోలముఖాబ్జహాసం॥ ౨౩॥ ప్రాయశ్శ్రుతప్రియతమోదయకర్ణపూరైర్యస్మిన్నిమగ్నమనసస్తమథాక్షిరంధ్రైః । అంతః ప్రవేశ్య సుచిరం పరిరభ్య తాపం ప్రాజ్ఞం యథా

సంస్కారవిశేషైర్గుణాః రససౌరభ్యాదయో యస్మిన్ తత్ - భాజనైః అమత్రైః ... - పత్యాదిభిర్వార్యమాణా అపి - ప్రియం శ్రీకృష్ణం - అభిసస్రుః అభిజగ్ముః అప్రతిబంధే దృష్టాంతః - సముద్రం నిమ్నగా నద్య ఇవేతి ॥ ౨౦॥ నిషిధ్యమానా ఇతి॥ తత్ర హేతుః - భగవతీతి - దీర్ఘేణ బహుకాలం - శ్రుతేన శ్రవణేన - ధృతః ఆశయో యాభిస్తాః - తథాగతాస్తత్ర్యదృశుః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ శ్యామమితి॥ హిరణ్యవత్ పరిధిః పరిధానం యస్య - పీతాంబరమిత్యర్థః - వనమాలైర్బర్హైర్ధాతుభిః ప్రవాలైశ్చ - నటవద్వేషో యస్య - అనువ్రతస్య సఖ్యుః అంసే విన్యస్తో నిహితో హస్తో యేన - ఇతరేణ హస్తేన - లీలయా - అబ్జం ధునానం భ్రామయంతం - కర్ణయోరుత్పలే యస్య - అలకాః కపోలయోర్యస్య - ముఖాబ్జే హాసో యస్య - తం చ తం చ॥ ౨౩ ॥ వృత్తేరపి లయేన సామరస్యమాహ ॥ ప్రాయ ఇతి॥ ప్రాయః బహుశః - శ్రుతా యే ప్రియతమస్యోదయాః ఉత్కర్షాః - త ఏవ కర్ణపూరాః కర్ణాపూరయంతి కృతార్థీకుర్వంతీతి వా తైః - కర్ణాభరణైరితి వా - యస్మిన్ శ్రీకృష్ణే - నిమగ్నమనసః ఆవిష్టచేతసః - తం లోచనద్వారైరంతః ప్రవేశ్య - సుచిరముపగృహ్య - తాపం జహుః - అభిమతయః అహంవృత్తయః ప్రాజ్ఞం సుషుప్తిసాక్షిణం - పరిరభ్య తస్మిన్ లయం ప్రాప్య - యథేతి॥ ౨౪॥ తా ఇతి॥ అఖిలదృక్ ద్రష్టా - సర్వబుద్ధిసాక్షి

తాస్తథా ప్రాప్తా విజ్ఞాయేపి - తథేత్యేతద్వివృణోతి - త్యక్తాః సర్వా ఆశా యాభిస్తాః కేవలమాత్మనః స్వస్యైవ దిదృక్షు
యేతి॥ ౨౫॥ స్వాగతమితి॥ హే మహాభాగాః- వః స్వాగతం శుభమాగమనం- తదేవాహ- యత్ యస్మాత్ - ప్రతిబంధతిరస్కా-
రేణ- అస్మాకం దిదృక్షయా ప్రాప్తా ఇతి- ఇద- వః ఉపపన్నం యుక్తమితి వా ॥ ౨౬॥ యుక్తత్వమేవాహ॥ నన్వితి॥ ఆత్మప్రియే
ఆత్మా చ ప్రియశ్చ తస్మిన్ మయి కుశలాః వివేకినః- అతఏవ- స్వస్యాత్మనోఽర్థం పశ్యంతి యే- తే యథా యథావత్ - భక్తిం కు
ర్వంతి- యథావత్త్వమాహ- అద్ధా సాక్షాత్ - అత్ర హేతుః- అహైతుక్యవ్యవహితాం ఫలాభిసంధిరహితాం- అతఏవ- అ
వ్యవహితాం నిరంతరాం॥ ౨౭॥ అస్మనః సర్వత్ర- ప్రేష్ఠత్వముపపాదయతి॥ ప్రాణేతి॥ స్వాః జ్ఞాతయః- ఆత్మా దేహః ఏతే స
ర్వే- యత్సంపర్కాత్- యస్యాధ్యాసేనోపకరణత్వేన వా॥ ౨౮॥ తదితి॥ తత్ తస్మాత్ కృతార్థా యూయం- యాత- దేవయ
జనం యజ్ఞవాటం- గచ్ఛత- కృతార్థాః కిమితి యాస్యామ ఇతి చేదత ఆహ॥ పతయ ఇతి॥ పారయిష్యతి సమాపయిష్యంతి పతీ
నామనుగ్రహాయేత్యర్థః॥ ౨౯॥ మైవమితి॥ నృశంసం పరుషం- నిగమం ప్రతిజ్ఞాం ॥ శ్లో॥ న మే భక్తః ప్రణశ్యతీతి- వేదం వా॥ శ్రు॥ న
చ పునరావర్తతే న చ పునరావర్తత ఇతి- పదావసృష్టం అవజ్ఞయాపి దత్తం- బహుమానేన కేశైర్వోఢుం- దాసీభవితుం

భిమతయో విజహుర్నరేంద్ర॥ ౨౪॥ తాస్తథా త్యక్తసర్వాశాః ప్రాప్తా ఆత్మదిదృక్షయా । విజ్ఞాయాఖిల
దృగ్ద్రష్టా ప్రాహ ప్రహసితాననః॥ ౨౫॥ శ్రీభగవాన్॥ స్వాగతం వో మహాభాగా ఆస్యతాం కరవామ కిమ్ ॥
యన్నో దిదృక్షయా ప్రాప్తా ఉపపన్నమిదం హి వః॥ ౨౬॥ నన్వద్ధా మయి కుర్వంతి కుశలాః స్వార్థదర్శినః। అ
హైతుక్యవ్యవహితాం భక్తిమాత్మప్రియే యథా॥ ౨౭॥ ప్రాణబుద్ధిమనస్స్వాత్మదారాపత్యధనాదయః।
యత్సంపర్కాత్ప్రియా ఆసంస్తతః కోన్వపరః ప్రియః ॥ ౨౮ ॥ తద్యాత దేవయజనం పతయో వో ద్విజాత
యః। స్వసత్రం పారయిష్యంతి యుష్మాభిర్గృహమేధినః॥ ౨౯॥ విప్రపత్న్యః॥ మైవం విభోఽర్హతి భవాన్
గదితుం నృశంసం సత్యం కురుష్వ నిగమం తవ పాదమూలమ్। ప్రాప్తా వయం తులసిదామ పదావసృష్టం కేశై
ర్నివోఢుమతిలంఘ్య సమస్తబంధూన్ ॥ ౩౦॥ గృహ్ణంతి నో న పతయః పితరౌ సుతా వా న భ్రాతృబంధుసు
హృదః కుత ఏవ చాన్యే । తస్మాద్భవత్ప్రపదయోః పతితాత్మనాం నో నాన్యా భవేద్గతిరరిందమ తద్విధేహి ॥
౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ పతయో నాభ్యసూయేరన్ పితృభ్రాతృసుతాదయః। లోకాశ్చ వో మయోపేతా దేవా
అప్యనుమన్యతే॥ ౩౨॥ న ప్రీతయేఽనురాగాయ హ్యంగసంగో నృణామిహ। తన్మనో మయి యుంజానా అచిరా
న్మామవాప్స్యథ॥ ౩౩॥ శ్రవణాద్దర్శనాద్ధ్యానాన్మయి భావోఽనుకీర్తనాత్ । న తథా సన్నికర్షేణ ప్రతియాత
తతో గృహాన్॥ ౩౪॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తా ద్విజపత్న్యస్తా యజ్ఞవాటం పునర్గతాః। తే చానసూయవస్తాభి
స్స్త్రీభిస్సత్రమపారయన్॥ ౩౫॥ తత్రైకా విధృతా భర్త్రా భగవంతం యథాశ్రుతమ్ । హృదోపగు
హ్య విజహౌ దేహం కర్మానుబంధనమ్॥ ౩౬॥ భగవానపి గోవిందస్తేనైవాన్నేన గోపకాన్। చతుర్విధేనా
శయిత్వా స్వయం చ బుభుజే ప్రభుః॥ ౩౭॥ ఏవం లీలానరవపుర్నృలోకమనుశీలయన్ । రేమే గోగోపగోపీ
నాం రమయన్ రూపవాక్కృతైః॥ ౩౮ ॥ అథానుస్మృత్య విప్రాస్తే హ్యన్వతప్యన్ కృతాగసః । యద్విశ్వే
శ్వరయోర్యాచ్ఞామహన్మ నృవిడంబయోః॥ ౩౯॥ దృష్ట్వా స్త్రీణాం భగవతి కృష్ణే భక్తిమలౌకికీమ్ । ఆత్మా
నం చ తయా హీనమనుతప్తా వ్యగర్హయన్ ॥ ౪౦॥ ధిగ్జన్మ నస్త్రివృద్విద్యాం ధిగ్వ్రతం ధిగ్బహుజ్ఞతామ్। ధి

౩౦॥ గృహ్ణంతీతి॥ కించ॥ న గృహ్ణంతి- నోఽస్మాన్- హే అరిందమ కామలోభాదిదమన- భవతః పాదాగ్రయోః - పతితాత్మ
నాం- అస్మాకం స్వర్గాదిగతిరపి న భవేత్ మాభూత్ - తత్తస్మాద్దాస్యమేవ విధేహీతి॥ ౩౧॥ పతయ ఇతి॥ మయోపేతాః అనుజ్ఞా
తాః- ప్రత్యక్షం దేవాన్ ప్రదర్శ్యాహ॥ దేవా అపీతి॥ ౩౨॥ తథాపి త్వాం నత్యక్తుం శక్నుమ ఇతి చేత్తత్రాహ॥ నేతి॥ నృణాం ము
క్తానాం- ప్రీతయే సుఖాయ అనురాగాయ స్నేహవృద్ధయే- అంగసంగః అంగాభ్యాం సంగః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ఇతీతి॥ అనసూ
యవః అదోషదృష్టయః॥ ౩౫॥ తత్రేతి॥ దేహమితి ॥ తదీయం దేహం- తత్రైవ విహాయ చైతన్యేన భగవంతం ప్రాప్యేత్యర్థః ॥
౩౬॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ అనుశీలయన్ అనుకుర్వన్ -గోగోపగోపీనామితి కర్మణి షష్ఠీ- రూపవాక్కృతైః- రూపేణ వాచా- కృ
తైశ్చరితైశ్చ- రమయన్ తాన్ రమయితుం రేమ ఇత్యర్థః॥ ౩౮॥ అనుస్మృతిప్రకారమాహ॥ అథేతి॥ నరానుకరణవతోః వి
శ్వేశ్వరయోర్యాచ్ఞాం- యత్ అహన్మ హతవంతః- తత్కృతాగసోఽవయమిత్యనుస్మృత్యేతి॥ ౩౯॥ తథా చ భార్యాః గురూనివ
మానయంతః భగవద్భక్తిరహితమాత్మానం వ్యనిందన్నిత్యాహ॥ దృష్ట్వేతి॥ అలౌకికీం లోకాతీతాం॥ ౪౦॥ ధిగితి॥ త్రివృత్

...ష్ట్యం-సావిత్రం- దైక్షమితి ॥ త్రిగుణితంజన్మ- వ్రతంబ్రహ్మచర్యం - క్రియా కర్మాణి-దాక్ష్యంచ - క్రియాదాక్ష్యమి
త్యేకంవాపదం-ధిగిత్యధిక్షేపే- యేవయమధోక్షజేవిముఖాస్తేషాంనోజన్మాదియ త్తత్సర్వంధిగిత్యగణయన్నిత్యర్థః॥
౪౧॥౪౨॥అహోఇతి॥యోవిధ్యదచ్ఛినత్- తందురంతంభావంభక్తింపశ్యతేతి॥ ౪౩॥ నేతి॥ ద్విజాతిసంస్కారఃఉపన
యనః-క్రియాఃసంధ్యోపాసనాదయః॥౪౪॥౪౫॥హిత్వేతి॥స్వాత్మదోషాపవర్గేణచాంచల్యగర్వాదిత్యాగేన॥౪౬॥౪౭॥
సఇతి॥ఇత్యశృణ్మ- ఏవంసర్వత్రశ్రుతవంతోవయంహి-తథాపీతి॥౫౦॥ ౫౧॥ ఇతీతి॥ నచాచలన్ తయోర్దర్శనాయ- నజ
గ్ముః॥౫౦॥*ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥చతుర్వింశేమహేంద్రస్యముఖంవ్యావర్త్య హేతుభిః।కృష్ణఃప్రావర్తయామాసగోవర్ధనమహోత్సవమ్॥ భూసు
రాణాంక్రియాగర్వంనిరస్యస్వను రేషుచ।ముఖవన్మదభంగాయతన్మఖంసమవారయత్॥భగవానితి ॥ బ్రాహ్మణాఃకంసా
ద్భీతాఃస్వాశ్రమస్థాఏవభగవంతమభజన్ - భగవానపి - తత్రైవనివసన్నింద్రయాగకృతోద్యమాన్ గోపానపశ్య

కుటుంబకర్మయాదాక్ష్యంవిముఖా యేత్వధోక్షజే ॥ ౪౧॥ నూనంభగవతోమాయాయోగినామపిమో
హినీ। యద్వయంగురవోనృణాంస్వార్థేముహ్యామహేద్విజాః॥౪౨॥అహోపశ్యతనారీణామపికృష్ణే
జగద్గురౌ। దురంతభావంయోవిధ్యన్మృత్యుపాశాన్గృహాభిధాన్॥౪౩॥నాసాంద్విజాతిసంస్కారోనని
వాసోగురావపి। నతపోనాత్మమీమాంసానశౌచంనక్రియాశ్శుభాః॥ ౪౪॥ తథాపిహ్యుత్తమశ్లోకేకృష్ణే
యోగేశ్వరేశ్వరే।భక్తిర్దృఢానచాస్మాకంసంస్కారాదిమతామపి॥ ౪౫॥ ననుస్వార్థవిమూఢానాంప్ర
మత్తానాంగృహేహయా।అహోనస్స్మారయామాసగోపవాక్యైస్సతాంగతిః॥ ౪౬॥ అన్యథాపూర్ణ
కామస్యకైవల్యాద్యాశిషాంపతేః।ఈశితవ్యైఃకిమస్మాభిరీశస్యైతద్విడంబనమ్॥ ౪౭॥ హిత్వాన్యాన్భ
జతేయంశ్రీఃపాదస్పర్శాశయాసకృత్।స్వాత్మదోషాపవర్గేణతద్యాచ్ఞాజనమోహినీ॥౪౮॥ దేశఃకాలః
పృథగ్ద్రవ్యంమంత్రతంత్రర్త్విజోగ్నయః। దేవతాయజమానశ్చక్రతుర్ధర్మశ్చయన్మయః॥౪౯॥సఏవభ
గవాన్సాక్షాద్విష్ణుర్యోగేశ్వరేశ్వరః।జాతోయదుష్విత్యశృణ్మహ్యపిమూఢానవిద్మహే ॥ ౫౦ ॥ నమస్తు
భ్యంభగవతేకృష్ణాయాకుంఠమేధసే। యన్మాయామోహితధియోభ్రమామః కర్మవర్త్మసు ॥ ౫౧ ॥స
వైనఆద్యఃపురుషస్స్వమాయామోహితాత్మనామ్।అవిజ్ఞాతానుభావానాంక్షంతుమర్హత్యతిక్రమమ్॥
౫౨॥ఇతిస్వాఘమనుస్మృత్యకృష్ణేతేకృతహేళనాః । దిదృక్షవోప్యచ్యుతయోఃకంసాద్భీతానచాచలన్॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేదశమస్కంధే- త్రయోవింశోధ్యాయః-

—(*) గోవర్ధనోద్ధరణకథాప్రారంభఘట్టః. (*)—

శ్రీశుకః ॥ భగవానపితత్రైవబలదేవేనసంయుతః । అపశ్యన్నివసన్గోపానింద్రయాగకృతోద్యమాన్
౧॥తదభిజ్ఞోపిభగవాన్సర్వాత్మాసర్వదర్శనః । ప్రశ్రయావనతోపృచ్ఛద్వృద్ధాన్నందపురోగమాన్॥౨॥
కథ్యతాంమేపితఃకోయంసంభ్రమోవఉపాగతః । కింఫలంకస్యచోద్దేశఃకేనవాసాధ్యతేమఖః॥ ౩॥ ఏత
ద్బ్రూహిమహాన్కామోమహ్యంశుశ్రూషవేపితః। నహిగోప్యంహిసాధూనాంకృత్యంసర్వాత్మనామి
హ॥౪॥అస్త్యస్వపరదృష్టీనామమిత్రోదాస్తవిద్విషామ్ । ఉదాసీనోరివద్వర్జ్యఆత్మవత్సుహృదుచ్యతే॥
౫॥జ్ఞాత్వాజ్ఞాత్వాచకర్మాణిజనోయమనుతిష్ఠతి। విదుషఃకర్మసిద్ధిస్స్యాద్యథానావిదుషోభవేత్॥౬॥త

దితిసంబంధః॥౧॥౨॥కథ్యతామితి॥వృథాసంభ్రమోనభవతి॥మఖోయమితిచేత్- కిమత్రఫలం- కాదేవతా-కేనవాధికారి
ణా- కేనవాసాధనేన-సాధ్యతే॥ ౩॥ఏతదితి॥ఏతద్బ్రూహి-మహాన్కామోమమశ్రవణేవర్తతే- యద్వా- తవమహాన్కా
మోదృశ్యతఇతి-గూఢంస్థితంప్రత్యాహ-నహీతి-సర్వాత్మనాంసర్వత్రాత్మదృష్టీనామ్॥ ౪॥ అస్తీతి॥అతఏవ-నవిద్యతేస్వః
పరఇతిదృష్టిర్యేషాం-స్వపరఇతిదృష్ట్యభావాదేవ- నతద్భవామిత్రాదయోపియేషాంసంతీత్యాహ-అమిత్రేతి- నమిత్రం
దాస్తః ఉదాసీనః- విద్విట్ యేషాంతేషాంకృత్యంకర్మనగోపనీయంకించిదస్తీతిపూర్వేణాన్వయః- సత్యపిభేదదర్శనే
ఉదాసీనఃశత్రువద్వర్జ్యః-ఆత్మతుల్యత్వాత్ సుహృన్నవర్జనీయఇత్యాహ-ఉదాసీనఇతి॥౫॥కించ - సుహృద్భిస్సహవిచా
ర్యజ్ఞాత్వైవ-కర్మకర్తవ్యం-నతుగతానుగతికమాత్రేణేత్యాహ॥జ్ఞాత్వేతి॥అజ్ఞాత్వాచ-తత్రవిదుషోయథావత్కర్మ
ఫలంస్యాత్-తథానావిదుషః ॥౬॥ తత్రేతి॥ భవతామయంక్రియాయోగః- శాస్త్రితఃకింవిచారితఃప్రవృత్తః-లౌకికఆచా

తత్ప్రాప్తో వేతి-సాధుసోపపత్తికం-భణ్యతాం కథ్యతామితి॥౭॥ఆచారప్రాప్త ఏవేతి సహేతుకమాహ॥ పర్జన్య ఇతి॥ ఆత్మమూర్తయః ప్రియమూర్తయః॥౮॥తతః కిమత ఆహ॥తమితి॥తమింద్రం-వార్ముచాం మేఘానాం- తద్రేతసా తద్వృష్టిపయసా॥౯॥తదితి॥ఉపజీవంతి జీవికాం కల్పయంతి ధర్మార్థకామసిద్ధయే-నను కృష్యాదిభిర్జీవంతి కిమింద్రేణేత్యత ఆహ- పుంసామితి-ఫలభావనః ఫలసాధకః పర్జన్యం వినా కృష్యాది వైఫల్యాదిత్యర్థః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ వచ ఇతి ॥ ఇంద్రాయ మన్యుం జనయన్నితి- కోపజననద్వారా గర్వపర్వతాదింద్రమవతారయితుం దేవతానిరాకరణం- నత్వయమేవ భగవతోభిప్రాయ ఇత్యర్థః॥౧౨॥ప్రథమం తావత్కర్మవాదేన దేవాన్నిరాకరోతి॥కర్మణేతి॥ నను జడాత్కర్మణః కేవలాత్కథం ఫలసిద్ధిః స్యాత్-అహో- అపరిశీలితమీమాంసానాం స్వమతివిలసితం శ్రద్ధాకర్మణః ఫలకరణత్వే వచనతోవగతే - కింతతోనుపపన్నం నామేతి భావః॥౧౩॥ కేచిత్తు నరతిసాహసాద్ధృతాః-కర్మపరతంత్రమీశ్వరం మన్యంతే తన్మతమనూద్య నిరాకరోతి॥ అస్తి చేదితి॥స్వయం కర్మభిర్లిప్తోన్యేషాం జీవానాం కర్మణాం-ఫలరూపీ ఫలదాతా సోపి కర్తారం భజతే-తత్కర్మఫలదానేన॥

తత్ర తావత్క్రియాయోగో భవతాం కిం విచారితః। అథవా లౌకికస్తన్మే పృచ్ఛతః సాధు భణ్యతామ్॥ ౭॥ నందః॥ పర్జన్యో భగవానింద్రో మేఘాస్తస్యాత్మమూర్తయః। తేభివర్షంతి భూతానాం ప్రాణసంజీవనం పయః॥౮॥ తం తాత వయమన్యే చ వార్ముచాం పతిమీశ్వరమ్। ద్రవ్యైస్తద్రేతసా సిద్ధైర్యజంతే క్రతుభిర్నరాః॥౯॥తచ్ఛేషేణోపజీవంతి త్రివర్గఫలసిద్ధయే। పుంసాం పురుషకారాణాం పర్జన్యః ఫలభావనః॥౧౦॥ య ఏవం విసృజేద్ధర్మం పారంపర్యాగతం నరః। కామాల్లోభాద్భయాద్ద్వేషాత్స వై నాప్నోతి శోభనమ్॥౧౧॥ శ్రీశుకః॥వచో నిశమ్య నందస్య తథాన్యేషాం వ్రజౌకసామ్। ఇంద్రాయ మన్యుం జనయన్ పితరం ప్రాహ కేశవః॥౧౨॥శ్రీభగవాన్॥కర్మణా జాయతే జంతుః కర్మణైవ ప్రలీయతే। సుఖం దుఃఖం భయం క్షేమం కర్మణైవ ప్రపద్యతే॥౧౩॥అస్తి చేదీశ్వరః కశ్చిత్ఫలరూప్యన్యకర్మణామ్। కర్తారం భజతే సోపి న హ్యకర్తుః ప్రభుర్హి సః॥౧౪॥కిమింద్రేణేహ భూతానాం స్వస్వకర్మానువర్తినామ్। అనీశేనాన్యథా కర్తుం స్వభావవిహితం నృణామ్॥స్వభావతంత్రో హి జనః స్వభావమనువర్తతే। స్వభావస్థమిదం సర్వం సదేవాసురమానుషమ్॥౧౬॥దేహానుచ్చావచాన్ జంతుః ప్రాప్యోత్సృజతి కర్మణా। శత్రుర్మిత్రముదాసీనః కర్మైవ గురురీశ్వరః॥౧౭॥తస్మాత్సంపూజయేత్కర్మ స్వభావస్థః స్వకర్మకృత్। అంజసా యేన వర్తేత తదేవాస్య హి దైవతమ్॥౧౮॥ఆజీవ్యైకతరం భావం యస్త్వన్యముపజీవతి। న తస్మాద్విందతే క్షేమం జారం నార్యసతీ యథా॥౧౯॥వర్తేత బ్రహ్మణా విప్రో రాజన్యో రక్షయా భువః। వైశ్యస్తు వార్తయా జీవేచ్ఛూద్రస్తు ద్విజసేవయా॥౨౦॥కృషివాణిజ్యగోరక్షాః కుసీదం తుర్యముచ్యతే। వార్తా చతుర్విధా తత్ర వయం గోవృత్తయోనిశమ్ ॥ ౨౧॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి స్థిత్యుత్పత్త్యంతహేతవః। రజసోత్పద్యతే విశ్వమన్యోన్యం వివిధం జగత్॥౨౨॥రజసా చోదితా మేఘా వర్షంత్యంబూని సర్వతః। ప్రజాస్తైరేవ సిద్ధ్యంతి మహేంద్రః కిం కరిష్యతి॥౨౩॥న నః పురో జనపదా న గ్రామా న గృహా వయమ్। వనౌకసస్తాత నిత్యం వనశైలనివాసినః॥తస్మాద్గ

౧౪॥అతః కర్మణ ఏవ ఫలసిద్ధేస్తత్పారతంత్ర్యే చ-అజాగళస్తనతుల్యత్వాత్-న దేవతయా కృత్యమిత్యాహ॥ కిమింద్రేణేతి॥నను కర్మణోపి ప్రవృత్తిరంతర్యామ్యపేక్షైవ- కథం సర్వథా దేవతాయా అనుపయోగ ఇత్యాశంక్యాహ- స్వభావవిహితమితి-స్వభావేన ప్రాక్తనసంస్కారేణైవ విహితం- యత్కర్మ-తదన్యథా కర్తుమనీశేన॥౧౫॥ఏతద్వివృణోతి॥స్వభావతంత్ర ఇతి॥ప్రవృత్తేః సంస్కారాధీనత్వాత్కిమంతర్యామిణేత్యర్థః॥ ౧౬॥ తస్మాత్స్వభావతో నిష్పన్నస్య కర్మణ ఏవ సర్వకారణత్వాత్-కర్మైవ పూజ్యమిత్యాహ దేహానిత్యాదిసార్ధేన॥౧౭॥తస్మాదితి॥సంపూజయేత్ సమానయేత్ నను దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగాత్మకత్వాత్కర్మణః - కథం దేవతాం వినా సిద్ధిరిత్యాశంక్య - కర్మాంగమాత్రం దేవతేతి పక్షముపసంహరన్నివ- హేతువాదమాశ్రిత్యాన్యానేవ దేవతాం సమర్థయతే-అంజసేతి॥౧౮॥హేతుబలేనైవ విపక్షే దోషమాహ॥ఆజీవ్యేతి॥ఉపజీవతి సేవతే॥౧౯॥స్వవృత్తిం వక్తుం దృష్టాంతత్వేన వర్ణానాం వృత్తిభేదమాహ॥వర్తేతేతి॥ బ్రహ్మణా వేదాధ్యయనాదినా॥౨౦॥వైశ్యవృత్తేశ్చాతుర్విధ్యమాహ॥కృషీతి॥కృషివాణిజ్యసహితా గోరక్షాః - ఏవం త్రయం-కుసీదం వృద్ధిజీవనం-చతుర్థం॥౨౧॥ నను గవామపి వృత్తిర్మహేంద్రాధీనైవేత్యాశంక్య - నిరీశ్వరసాంఖ్యమతాశ్రయేణ నిరాకరోతి శ్లోకద్వయేన॥సత్త్వమితి॥అన్యోన్యం యోగేన॥ ౨౨॥ రజసేతి॥ సర్వత ఇతి సముద్రశైలవనాదిష్వపివృ

స్త్రీవర్గానస్మాకం ... పృథ్వ్యాం వృష్టిరితి భావః । తైరేవ ... ॥ ౨౩॥ తథాపి యోగక్షేమ
ఫలం దేవతాపేక్షితి చేత్తత్రాహ ॥ నేతి॥ పురః పత్తనాని జనపదాః దేశాః - నః అస్మాకం యోగక్షేమహేతుర్వనశైలాద
య ఏవేతి భావః బ్రాహ్మణానపి సంగృహ్ణన్నిగమయతి తస్మాదితి ॥ ౨౪ ॥ స్వయముత్ప్రేక్షితయాగకల్పమాహ - సార్ధైః
పంచభిః - య ఇతి - సంభారాస్సాధనాని ॥ ౨౫॥ పచ్యంతామితి - సూపం మౌద్గం - పాయసం కేవలే పయసి పక్వం - సంయావా
దయో గోధూమాదిప్రక్రియాః క్రమశ్చ సూపపాయసయోః - శ్రుత్యా - దోహస్యార్థతో న్యేషాం పాఠతః - ౨౬ - యా
గశోభార్థం శ్రద్ధోత్పాదనార్థం చ వా - హూయంతామితి - ధేనుదక్షిణాః ధేను సహితా దక్షిణాస్తా ఏవ వా దక్షిణాః
వః యుష్మాభిః ॥ ౨౭॥ అన్యేభ్య ఇతి, యవసం తృణం ॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఏతదితి - సర్వాన్ శిరఃకంపేనానుమోదయన్నాహ, గోబ్రా
హ్మణాద్రీణామితి మహ్యం మమ చ ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తథేతి - తద్ద్రవ్యేణ మహేంద్రమఖద్రవ్యేణ, గిరిద్విజాన్ ప్రతి, యథాయ

వాం బ్రాహ్మణానామద్రేశ్చారభ్యతాం మఖః ॥ ౨౪ ॥ య ఇంద్రయాగసంభారాస్తైరయం సాధ్యతాం
మఖః ॥ ౨౫॥ పచ్యంతాం వివిధాః పాకాస్సూపాంతాః పాయసాదయః - సంయావాపూపశష్కుల్యస్స
ర్వదోహశ్చ గృహ్యతామ్ ॥ ౨౬॥ హూయంతామగ్నయస్సమ్యగ్బ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః, అన్నం బ
హువిధం దేయం తేభ్యో వో ధేనుదక్షిణాః ॥ ౨౭॥ అన్యేభ్యశ్చాశ్వచండాలపతితేభ్యో యథార్హతః । యవ
సం చ గవాం దత్త్వా గిరయే దీయతాం బలిః ॥ ౨౮ ॥ స్వలంకృతా భుక్తవంతస్స్వనులిప్తాస్సువాససః, ప్రద
క్షిణం చ కురుత గోవిప్రానలపర్వతాన్ ॥ ౨౯॥ ఏతన్మమ మతం తాత క్రియతాం యది రోచతే, అయం గో
బ్రాహ్మణాద్రీణాం మహ్యం చ దయితో మఖః ॥ ౩౦ ॥ శ్రీశుకః - కాలాత్మనా భగవతా శక్రదర్పజిఘాంస
యా । ప్రోక్తం నిశమ్య నందాద్యాస్సాధ్వగృహ్ణంత తద్వచః ॥ ౩౧॥ తథా చ వ్యదధుస్సర్వం యథాహ మధు
సూదనః । వాచయిత్వా స్వస్త్యయనం తద్ద్రవ్యేణ గిరిద్విజాన్ ॥ ౩౨॥ ఉపహృత్య బలీన్ సర్వానాదృతా
యవసం గవామ్ । గోధనాని పురస్కృత్య గిరిం చక్రుః ప్రదక్షిణమ్ ॥ ౩౩॥ అనాంస్యనడుద్యుక్తాని తే చారుహ్య
స్వలంకృతాః । గోప్యశ్చ కృష్ణవీర్యాణి గాయంత్యస్సద్విజాశిషః ॥ ౩౪ ॥ కృష్ణస్త్వన్యతమం రూపం గోపవి
స్రంభణం గతః । శైలోఽస్మీతి బ్రువన్ భూరి బలిమాదద్బృహద్వపుః ॥ ౩౫॥ తస్మై నమో వ్రజజనైస్సహ చ
క్రే ఆత్మనే । అహో పశ్యత శైలోఽసౌ రూపీ నోఽనుగ్రహం వ్యధాత్ ॥ ౩౬ ॥ ఏషోఽవజానతో మర్త్యాన్
కామరూపీ వనౌకసః । హంతి హ్యస్మై నమస్యామశ్శర్మణే ఆత్మనో గవామ్ ॥ ౩౭॥ ఇత్యద్రిగోద్విజమఖం
వాసుదేవప్రచోదితాః । యథా విధాయ గోపాలాస్సహకృష్ణా వ్రజం యయుః ॥ ౩౮॥ *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే - చతుర్వింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః - ఇంద్రస్తదాత్మనః పూజాం విజ్ఞాయ విహతాం నృప - గోపేభ్యః కృష్ణనాథేభ్యో నందాదిభ్యశ్చుకో
పహ ॥ ౧॥ గణం సాంవర్తకం నామ మేఘానాం చాంతకారిణామ్ - ఇంద్రః ప్రచోదయత్క్రుద్ధో వాక్యం చా
హేశమాన్యుత ॥ ౨॥ అహో శ్రీమదమాహాత్మ్యం గోపానాం కాననౌకసామ్, కృష్ణం మర్త్యముపాశ్రి

త్య ॥ ౩౨॥ ఉపహృత్యేతి బలీనుపహృత్య దత్త్వా, ఆదృతాః సాదరాః ॥ ౩౩॥ అనాంసీతి - అనడుద్యుక్తాని ఉత్తమానడుద్భిర్యు
క్తాని. సద్విజాశిషః సద్విజాశీర్భిస్సహితాః ॥ ౩౪॥ కృష్ణ ఇతి గోపవిస్రంభణం గోపానాం విశ్వాసజనకం, రూపం గతః ప్రా
ప్తస్సన్ బలిముపహారం ఆదత్ అభక్షయత్ ॥ ౩౫॥ తస్మా ఇతి - తస్మై ఆత్మనే; ఆత్మనా స్వయం వ్రజజనైస్సహ నమశ్చక్రే
అహో ఇత్యాశ్చర్యే - సార్ధశ్లోకం పఠన్ ॥ ౩౬॥ ఏష ఇతి - కామరూపీ సర్పాదిరూపః - అస్మై అద్రయే - శర్మణే క్షేమాయ ॥ ౩౭॥
ఇతీతి ॥ శ్లో ॥ కృష్ణేన బాలం ప్రాక్స్వభావో గుణావాకమార్గం గవాం తద్వశో వా మహేశః, వాతార్తక్రీడ దేవతేయమక్తాడ
పక్షో భక్షణ ... శ్రీనరిసోమయం శ్లోకః - ఇతి భావార్థదీపికాయాం, చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ...*

శ్లో - పంచవింశే తు పాకశాసనప్రజ నాశాయ వర్షతి, ఉద్ధృత్య గిరిమాసారాదరక్షద్గోకులం ప్రభుః - ఇంద్ర ఇతి - కృష్ణో నాథో
యేషాం తేభ్యః ॥ ౧॥ గణమితి - క్రుద్ధశ్చ సన్నింద్రః - సంవర్తకం నామ - సంవర్తః ప్రళయః - తత్రత్యం ఘోరం మేఘానాం ప్రసి
ద్ధగణం - ప్రాచోదయత్ ప్రేషయామాస - నను - కథం కృష్ణం నాథానాం ఘాతే ప్రవృత్త ఇత్యాశంక్యాత్మ సంభావనయా
నిరస్తవివేకత్వాదిత్యాశయేనాహ, వాక్యం చాహేత్యాదిపద్యంనభిః, ఈశమానీ అహమీశ్వర ఇతి గర్వవాన్ ॥ ౨॥ అహో

కృత్య యే చక్రుర్దేవ హేళనం దేవస్యావమానం చక్రుః॥౩॥ యథేతి॥ అదృఢైః అసమర్థైః కర్మమయైః క్రియానిర్వర్త్యైః - అతఏవ - నామనౌనిభైః నామమాత్రేణ యానావ ఇతి వ్యవహ్రియంతే - తత్సదృశైః ఆన్వీక్షికీమాత్మానుస్మృతిరూపాం॥ ౪॥ వాచాల మితి॥ తథా వాచాలం బహుభాషిణం - బాలిశం శిశుం - పండితమానినం పండితోహమిత్యాత్మానం మన్యమానం - అత స్తబ్ధ మవినీతమితి - నిందాయాం యోజితాపీంద్రస్య భారతీ - శ్రీకృష్ణం స్తౌతి - తథాహి - వాచాలం శాస్త్రయోనిం బాలిశం - ఏవ మపి శిశువన్నిరభిమానినం - స్తబ్ధం అన్యస్యావంద్యస్యాభావాదనమ్రం అజ్ఞం - నాస్తి జ్ఞో యస్మాత్తం సర్వజ్ఞమిత్యర్థః - పండితమానినం బ్రహ్మవిదాం బహుమాననీయం కృష్ణం - సదానందరూపం పరబ్రహ్మ - మర్త్యం - తథాపి భక్తవాత్సల్యేన మనుష్యతయా ప్రతీయమానమితి॥ ౫॥ ఏషామితి॥ అవలిప్తానాం మత్తానాం ధ్మాయితాత్మనాం బృంహితదేహానాం - ధునుత అపనయత - శ్రీమదేన యః స్తంభో గర్వః - తం భిద్యత॥ ౬॥ తానుప్రత్యాహ॥ అహమితి॥ అనువ్రజే అనంతరమేవాగమిష్యామి మరుద్గణైర్దేవగణైస్సహ॥ ౭॥ ఇత్థమితి॥ మఘవతా ఇంద్రేణ - నిర్ముక్తం బంధనం యేషాం తే - ప్రళయాభియానే బంధనానాం సర్వేషాం నిర్ముక్తబంధనాస్సంతః ఆసారైర్ధారాసంపాతైః పీడయామాసుః॥ ౮॥ విద్యోతమానా ఇతి॥ స్తనయిత్నుభిః గర్జనైః

త్య యే చక్రుర్దేవ హేళనమ్॥ ౩॥ యథాదృఢైః కర్మమయైః క్రతుభిర్నామనౌనిభైః। విద్యామాన్వీక్షికీం హిత్వా తితీర్షంతి భవార్ణవమ్॥ ౪॥ వాచాలం బాలిశం స్తబ్ధమజ్ఞం పండితమానినమ్। కృష్ణం మర్త్యముపాశ్రిత్య గోపా మే చక్రురప్రియమ్॥ ౫॥ ఏషాం శ్రియావలిప్తానాం మత్తానాం ధ్మాయితాత్మనామ్। ధునుత శ్రీమద స్తంభం పశూన్నయత సంక్షయమ్॥ ౬॥ అహం చైరావతం నాగమారుహ్యానువ్రజే వ్రజమ్। మరుద్గణైర్మహావేగైర్నందగోష్ఠజిఘాంసయా॥ ౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్థం మఘవతాజ్ఞప్తా మేఘా నిర్ముక్తబంధనాః। నందగోకులమాసారైః పీడయామాసురోజసా॥ ౮॥ విద్యోతమానా విద్యుద్భిః స్తనంతః స్తనయిత్నుభిః। తీవ్రైర్మరుద్గణైర్నున్నా వవృషుర్జలశర్కరాః॥ ౯॥ స్థూణాస్థూలా వర్షధారా ముంచత్స్వభ్రేష్వభీక్ష్ణశః। జలౌఘైః ప్లావ్యమానా భూర్నాదృశ్యత నతోన్నతమ్॥ ౧౦॥ అత్యాసారాతివాతేన పశవో జాతవేపనాః। గోపా గోప్యశ్చ శీతార్తా గోవిందం శరణం యయుః॥ ౧౧॥ శిరస్సుతాంశ్చ కాయేన ప్రచ్ఛాద్యాసారపీడితాః। వేపమానా భగవతః పాదమూలముపాయయుః॥ ౧౨॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాభాగ త్వన్నాథం గోకులం ప్రభో। త్రాతుమర్హసి దేవాన్నః కుపితాద్భక్తవత్సల॥ ౧౩॥ శిలావర్షాతివాతేన హన్యమానమచేతనం। నిరీక్ష్య భగవాన్మేనే కుపితేంద్రకృతం హరిః॥ ౧౪॥ అపర్త్వత్యుల్బణం వర్షమతివాతం శిలామయమ్। స్వయాగే విహతేఽస్మాభిరింద్రో నాశాయ వర్షతి॥ ౧౫॥ తత్ర ప్రతివిధిం సమ్యగాత్మయోగేన సాధయే। లోకేశమానినాం మౌఢ్యాద్ధనిష్యే శ్రీమదం తమః॥ ౧౬॥ న హి సద్భావయుక్తానాం సురాణామీశవిస్మయః। మత్తోఽసతాం మానభంగః ప్రశమాయోపకల్పతే॥ ౧౭॥ తస్మాన్మచ్ఛరణం గోష్ఠం మన్నాథం మత్పరిగ్రహమ్। గో

— ※ గోవర్ధనోద్ధరణఘట్టః ※ —

పాయే స్వాత్మయోగేన సోఽయం మే వ్రత ఆహితః॥ ౧౮॥ ఇత్యుక్త్వైకేన హస్తేన కృత్వా గోవర్ధనాచలం।

స్తనంతః గర్జంతః మరుద్గణైః ఆవహప్రవహాదివాయుసమూహైః నున్నాః ప్రేరితాః - జలశర్కరాః జలోపలాః ॥౯॥ స్థూణేతి॥ స్థూణావత్ స్థూలాః - అభ్రేషు ముంచత్సు - నతోన్నతం నతం నిమ్నమున్నతం తద్విపరీతం యథా భవతి తథా - భూర్నాదృశ్యత॥ ౧౦॥ అత్యాసారేతి॥ జాతవేపనా జాతకంపాః॥ ౧౧॥ తత్ర పశూనాం ప్రయాసం వివిశనష్టి శిరస్స్వితి॥ ౧౨॥ గోపగోపీనాం ప్రార్థనామాహ॥ కృష్ణేతి॥ త్వమేవ నాథో యస్య గోకులం గవాం కులం వంశం - నః అస్మాక - కుపితాద్దేవాదింద్రాత్ - త్రాతుం రక్షితుమర్హసి॥ ౧౩॥ శిలేతి॥ విజ్ఞాపనాత్పూర్వమేవ కుపితేనేంద్రేణ కృతం తద్వర్షం - మేనే॥ ౧౪॥ కథం మేనే తదాహ॥ అపర్త్వితి॥ అపగతఋతుర్యస్య తద్వర్షం - అతిశయితో వాతో యస్మిన్ తత్ - అతివాతం శిలామయం శిలాప్రచురం॥ ౧౫॥ తత్ర ప్రతిజ్ఞాపూర్వకం గోవర్ధనోద్ధరణమాహ॥ తత్రేతి॥ ప్రతివిధిం ప్రతీకారం - స్వసామర్థ్యేన సాధయిష్యామి - తేన చ మౌఢ్యాత్ లోకేశమానినాం శ్రీమదలక్షణం తమో హరిష్యామి - బహువచనేన వరుణాదీనపి ॥౧౬॥ నను దేవాః సాత్త్వికాః - త్వద్భక్తాశ్చ కుతస్తేషాం తమ ఇత్యాశంక్యాహ॥ నహీతి॥ సద్భావః సత్త్వం మద్భక్తిర్వా తద్యుక్తానాం సురాణామీశావయమితి విస్మయో గర్వః - హి యస్మాత్ - న ఘటతే అతో నంతస్తే కించ - తేషాం మానభంగో మత్కృతః ఏవేత్యాహ - మత్త ఇతి॥ ౧౭॥ తస్మాదితి॥ గోపాయే రక్షిష్యామి - కించ - సోఽయం మే మయా వ్రతో నియమః సంకల్పో వా -

హితత్వృత ఇత్యర్థః॥౧౮॥ ఇతీతి॥ కృత్వా ఉద్ధృత్య-ఛత్రాకం శిలీంధ్రం యథా॥౧౯॥ అథేతి॥ యథోపజోషం యథాసుఖం॥ ౨౦॥౨౧॥ తథేతి ప్రజాః శకటమండలీసహితాః-సోపజీవినః భృత్యపురోహితాదిసహితాః॥౨౨॥ క్షుదితి॥ పదాత్ స్థానాత్॥౨౩॥౨౪॥ నిర్యాతేతి॥ వ్యుదప్రాయాః విగతోదకప్రాయాః స్వల్పజలా ఇత్యర్థః॥ ౨౬ ॥ తతఇతి ॥ శకటోఢోపకరణం శకటైరూఢముపకరణం యథా భవతి తథా॥ ౨౭॥ ౨౮॥ తమితి॥ నిభృతాః పూర్ణాః-యథాయథోచితం పరిరంభణాదిభిః-సమీయుః-ఉపజగ్ముః సదాశిషః శ్రేష్ఠా ఆశీర్వాదాన్॥౨౯॥౩౦॥ తతఇతి॥ తతో గోవర్ధనస్థానాత్-అస్య కృష్ణస్య-తథావిధాని-గోవర్ధనోద్ధరణాదిరూపాణి-కృతాని కర్మాణి గాయంత్యః-ఈయుః యయుః-కథంభూతాః ఏవం॥ ప్రేమ్ణా హృదిస్పృశం తే హృదిస్పృశః॥ యద్వా॥ కథంభూతస్య ప్రేష్ఠత్వేన-తాసాం హృదిస్పృశతీతి హృదిస్పృక్ తస్య॥౩౩ *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

దధార లీలయా కృష్ణశ్ఛత్రాకమివ బాలకః॥ ౧౯॥ అథాహ భగవాన్ గోపాన్ హే౽౦బ తాత వ్రజౌకసః। యథోపజోషం విశత గిరిగర్తం సగోధనాః॥౨౦॥ న త్రాస ఇహ వః కార్యో మద్ధస్తాద్రినిపాతనాత్। వాతవర్షభయేనాలం తత్త్రాణం విహితం హి వః॥౨౧॥ తథా నివివిశుర్గర్తం కృష్ణాశ్వాసితమానసాః। యథావకాశం సధనాః సవ్రజాః సోపజీవినః ॥౨౨॥ క్షుత్తృడ్వ్యథాం సుఖాపేక్షాం హిత్వా తైర్వ్రజవాసిభిః । వీక్ష్యమాణో దధారాద్రిం సప్తాహం నాచలత్పదాత్ ॥౨౩॥ కృష్ణయోగానుభావం తం నిశామ్యేంద్రో౽తివిస్మితః। నిస్తంభో భ్రష్టసంకల్పః స్వాన్ మేఘాన్ సన్న్యవారయత్॥ ౨౪॥ ఖం వ్యభ్రముదితాదిత్యం వాతవర్షం చ దారుణం। నిశామ్యోపరతం గోపాన్ గోవర్ధనధరో౽బ్రవీత్॥౨౫॥ నిర్యాత త్యజత త్రాసం గోపాః సస్త్రీధనార్భకాః। ఉపారతం వాతవర్షం వ్యుదప్రాయాశ్చ నిమ్నగాః॥ ౨౬॥ తతస్తే నిర్యయుర్గోపాః స్వం స్వమాదాయ గోధనం। శకటోఢోపకరణం స్త్రీబాలస్థవిరాః శనైః॥ ౨౭॥ భగవానపి తం శైలం స్వస్థానే పూర్వవత్ ప్రభుః। పశ్యతాం సర్వభూతానాం స్థాపయామాస లీలయా॥ ౨౮॥ తం ప్రేమవేగాన్నిభృతా వ్రజౌకసో యథా సమీయుః పరిరంభణాదిభిః। గోప్యశ్చ సస్నేహమపూజయన్ ముదా దధ్యక్షతాద్భిర్యుయుజుః సదాశిషః॥ ౨౯॥ యశోదా రోహిణీ నందో రామశ్చ బలినాం వరః। కృష్ణమాలింగ్య యుయుజురాశిషః స్నేహకాతరాః॥౩౦॥ దివి దేవగణాః సాధ్యాః సిద్ధగంధర్వచారణాః। తుష్టువుర్ముముచుస్తుష్టాః పుష్పవర్షాణి పార్థివ॥ ౩౧॥ శంఖదుందుభయో నేదుర్దివి దేవప్రచోదితాః జగుర్గంధర్వపతయస్తుంబురుప్రముఖా నృప॥౩౨॥ తతో౽నురక్తైః పశుపైః పరిశ్రితో రాజన్ స్వగోష్ఠం సబలో౽వ్రజద్ధరిః। తథావిధాన్యస్య కృతాని గోపికా గాయంత్య ఈయుర్ముదితా హృదిస్పృశః॥౩౩॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచవింశో౽ధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఏవంవిధాని కర్మాణి గోపాః కృష్ణస్య వీక్ష్య తే। అతద్వీర్యవిదః ప్రోచుర్నందమభ్యేత్య విస్మితాః॥ ౧॥ బాలకస్య యదేతాని కర్మాణ్యత్యద్భుతాని వై। కథమర్హత్యసౌ జన్మ గ్రామ్యేష్వాత్మజుగుప్సితం॥౨॥ యః సప్తహాయనో బాలః కరేణైకేన లీలయా। కథం బిభ్రద్గిరివరం పుష్కరం గజరాడివ॥ ౩ ॥ తోకేనామీలితాక్షేణ పూతనాయా మహౌజసః। పీతః స్తనః సహ ప్రాణైః కాలేనేవ వయస్తనోః॥ ౪ హిన్వతో౽ధః శయానస్య మాస్యస్య చరణావుదక్। అనో౽పతద్విపర్యస్తం రుదతః ప్రపదాహతం॥౫॥ ఏకహాయన ఆసీనో హ్రియ

ష్లో॥ షడ్వింశే విస్మితాన్ గోపాన్ కృష్ణస్యాద్భుతకర్మభిః। నందో గర్గోక్తిమాశంస్య తదైశ్వర్యమవర్ణయత్ ఏవమితి ౧॥ నందమభ్యేత్య నందముపాగమ్య-యదూచుస్తదాహ॥ బాలకస్యేతి॥ యత్ యస్మాదద్భుతాని కర్మాణి తస్మాత్ గ్రామ్యేషు గోపేషు కథం జన్మార్హతి ఆత్మజుగుప్సితం ఆత్మానర్హం॥౨॥ అద్భుతాని కర్మాణ్యాహ ద్వాదశభిః॥ య ఇతి యః సప్తహాయనః ఇతి-కథం బిభ్రత్ స్థిత ఇతి పుష్కరం పద్మం గజరాట్ మహాగజ ఇవ॥ ౩॥ తోకేనేతి॥ మహౌజసః మహాబలాయాః తనోర్వయః ఆయుః యౌవనం వా-కాలేన యథా పీయతే-తద్వత్-కథమిత్యనువర్తతే ॥౪ ॥ హిన్వత ఇతి॥ అధః శయానస్య-షణ్మాసస్య మాసాః త్రయః పరిచ్ఛేదకా యస్య ఉదక్ ఊర్ధ్వం చరణౌ హిన్వతశ్చాలయతః ప్రపదేన పాదాగ్రేణ ఆహన్ని విపర్యస్తం అనః కథం అపతత్॥౫॥ ఏకహాయన ఇతి ఇయోః దైత్యేన హ్రియమాణః సన్ తం తృణావర్తం దైత్యం కథం అహతం త్యర్థః॥ ఉక్వచిదితి॥ హైయంగవం సైన్యేన నవనీతచౌర్యే-హైయంగవీనమితి వక్తవ్యే హైయంగవమితి ప్రయోగః ఆర్షః॥ దేవసే

వసర్వతాప్రిపిజ్ఞేయం॥సూ॥ హైయుంగవీనం సంజ్ఞాయామితి బాహుభ్యాం గచ్ఛన్ వరస్మిన్నిత్యర్థః॥ ౭॥ వనఇతి॥ముఖతోహం
తుకామోయస్యతంబకవేషమరిం బాహుభ్యాం ముఖతఃకథమపాటయత్॥ ౮ ॥ ౧౧॥ అశీవిషతమేతి॥ ఆశీవిషతమఃఅతి
క్రూరవిషశ్చాసావహీంద్రశ్చ తం॥దుస్త్యజఇతి ॥ ఔత్పత్తికఃస్వాభావికఃకథమితి కింసర్వేషామయమాత్మా స్యాదితిశం
కా॥౧౩॥ఉక్తమపిఅతివిస్మయేనాభినయేన వదంతి క్వసప్తహాయనఇతి ॥ ౧౪ ॥ ప్రాక్ శ్రుతమేవగర్గాచార్యవాక్యం త
చ్చరిత్రపరిశీలనేన నివృత్తాసంభావనస్య నందస్య కృష్ణతత్త్వావబోధకం జాతం - సఇదానీం తేనైవ వాక్యేన గోపానుపదిశ
తి-శ్రూయతామితి॥ ౧౫॥ ౨౧॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్తస్య కర్మసు విస్మయో నాస్తీతి నందస్యోక్తిః॥౨౨॥ ఇతీతి॥ ఇత్యద్ధా సా
క్షాత్ -మాం ప్రతి సమాదిశ్య గర్గే స్వగృహం గతే సతి తదానీం తథా అమన్యమానోపి- ఇదానీం కృష్ణం నారాయణస్యాంశం
మన్యే అత్ర హేతుః- అక్లిష్టకారిణమితి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ గోవర్ధనోద్ధరణం సపరికరమనుస్మరన్- ప్రకటితైశ్వర్యస్య కృష్ణస్య ప్రీ

మాణో విహాయసా ద్వైత్యేన యస్తృణావర్తమహన్ కంఠగ్రహాతురమ్॥ ౬॥ క్వచిద్ధయ్యంగవ* స్తైన్యే
మాత్రా బద్ధ ఉలూఖలే। గచ్ఛన్నర్జునయోర్మధ్యే బాహుభ్యాం తావపాతయత్ ॥ ౭॥ వనే సంచారయన్ వ
త్సాన్ సరామో బాలకైర్వృత। హంతుకామం బకం దోర్భ్యాం ముఖతోరిమపాటయత్॥ ౮॥ వత్సేషు వ
త్సరూపేణ ప్రవిశంతం జఘాంసయా। హత్వా న్యపాతయత్తేన కపిత్థాని చ లీలయా॥ ౯॥ హత్వా రాసభదై
తేయం తద్బంధూంశ్చ బలాన్వితః। చక్రే తాళవనం క్షేమం పరిపక్వఫలాన్వితమ్ ॥ ౧౦ ॥ ప్రలంబం ఘాత
యిత్వోగ్రం బలేన బలశాలినా॥ అమోచయద్వ్రజపశూన్ గోపాంశ్చారణ్యవహ్నితః॥౧౧॥ ఆశీవిషతమా
హీంద్రం దమిత్వా విమదం హ్రదాత్ । ప్రసహ్యోద్వాస్య యమునాం చక్రే సౌ నిర్విషోదకామ్ ॥ ౧౨ ।
దుస్త్యజశ్చానురాగోస్మిన్ సర్వేషాం నో వ్రజౌకసామ్। నంద తే తనయేస్మాసు తస్యాప్యౌత్పత్తికః కథమ్॥
౧౩॥ క్వ సప్తహాయనో బాలః క్వ మహాద్రివిధారణమ్। తతో నో జాయతే శంకా వ్రజనాథ తవాత్మజే॥ ౧౪॥
నందః॥ శ్రూయతాం మే వచో గోపా వ్యేతు శంకా చ వోర్భకే। ఏవం కుమారముద్దిశ్య గర్గో మే యదువా
చ తత్ ॥౧౫॥ వర్ణాస్త్రయః కిలాస్యాసన్ గృహ్ణతోనుయుగం తనూః । శుక్లో రక్తస్తథా పీత ఇదానీం కృష్ణ
తాం గతః॥౧౬॥ ప్రాగయం వాసుదేవస్య క్వచిజ్జాతస్తవాత్మజః। వాసుదేవ ఇతి శ్రీమానభిజ్ఞాః సంప్రచ
క్షతే॥౧౭॥ బహూని సంతి నామాని రూపాణి చ సుతస్య తే । గుణకర్మానురూపాణి తాన్యహం వేద నో జ
నాః॥౧౮॥ ఏష వః శ్రేయ ఆధాస్యద్గోపగోకులనందనః । అనేన బహుదుర్గాణి యూయమంజస్తరిష్యథ॥
౧౯॥ పురానేన వ్రజపతే సాధవో దస్యుపీడితాః। అరాజకే రక్ష్యమాణా జిగ్యుర్దస్యూన్ సమేధితాః ॥ ౨౦॥
య ఏతస్మిన్ మహాభాగే ప్రీతిం కుర్వంతి మానవాః। నారయోభిభవంత్యేతాన్ విష్ణుపక్షానివాసురాః॥ ౨౧॥
తస్మాన్నందకుమారోయం నారాయణసమో గుణైః । శ్రియా కీర్త్యానుభావేన తత్కర్మసు న విస్మయః॥
౨౨॥ ఇత్యద్ధా మాం సమాదిశ్య గర్గే చ స్వగృహం గతే। మన్యే నారాయణస్యాంశం కృష్ణమక్లిష్టకారిణమ్॥ ౨౩
ఇతి నందవచః శ్రుత్వా గర్గగీతం వ్రజౌకసః । ముదితా నందమానర్చుః కృష్ణం చ గతవిస్మయాః॥౨౪॥ దేవే వ
ర్షతి యజ్ఞవిప్లవరుషా వజ్రాశ్మవర్షానిలైః। సీదత్పాలపశుస్త్రి ఆత్మశరణం దృష్ట్వానుకంప్యుత్స్మయన్॥
ఉత్పాట్యైక కరేణ శైలమబలో లీలోచ్ఛిలీంధ్రం యథా బిభ్రద్గోష్ఠమపాన్మహేంద్రమదభిత్ప్రీయా
న్న ఇంద్రో గవామ్॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షడ్వింశోధ్యాయః- ... *

తిం ప్రార్థయంతే॥ దేవఇతి॥ యజ్ఞవిప్లవనేన యా రుట్-తయా దేవేంద్రే వర్షతి సతి- వజ్రాశ్మవర్షానిలైః రశనిజలశర్కరా
తివృష్టివాయుభిః సీదత్పాలపశుస్త్రి సీదంతః- బాలాః పశవః స్త్రియశ్చ యస్మిన్ తత్తథా - ఆత్మాస్వయమేవ శరణం యస్య
తద్గోష్ఠం దృష్ట్వానుకంపీ ఉత్స్మయన్ హసన్- ప్రౌఢిమానమివ కుర్వన్-స శైలముత్పాట్య అబలః బాలః లీలార్థముచ్ఛిలీంధ్రం
యథా- ఏకేన కరేణ-బిభ్రత్ .. యః గోష్ఠమపాత్ పాలితవాన్ - ఏవం మహేంద్రమదభిత్ గవామింద్ర ఇతి ఉత్తరా
ధ్యాయార్థం చ స్మరతి- ఏవంభూతః శ్రీకృష్ణః- నః ప్రీయాత్ ప్రియతామితి ॥ శ్లో॥ షడ్వింశే దశమేవ్యక్తః షడ్వింశో దశమో
హరిః। వ్యనక్తు పంచవింశమ్యాం చతుర్వింశతితత్వఃపృథక్ ॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ అస్యార్థః॥ దశమస్కంధే-షడ్వింశతిత
మాధ్యాయే- షడ్వింశతితత్త్వాత్మకః దశలక్షణలక్షితః హరిః . చతుర్వింశతితత్త్వేభ్యః పృథక్ జీవసంజ్ఞం ఆత్మానం వ్యన
క్తు॥ ఇతి హీ వార్థదీపికాయాం-షడ్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ... *

శ్లో॥ సప్తవింశేతు వాలత్యక్తకృష్ణస్య ప్రాధవం పరమ్। వత్యాజ్ఞాతేసురభీంద్రాభ్యాం చాభిషేకము మహోత్సవః ॥ ౧॥ గోవర్ధనేధృతేశైలఇతిశక్రస్యభయేనాగమనే హేతుః- అసౌ రాద్రక్షితేవ్రజఇతిసురభేర్హర్షేణాగమనం ॥౧॥ తత్రేంద్ర ఆగత్యకింకృతవాంస్తదాహ॥వివిక్తఇత్యాదినా.అథాహసురభిరిత్యతఃప్రాక్తనేనగ్రంథేన॥వివిక్తఇతి- వివిక్తేఏకాంతే పాదయోఃపస్పర్శనమశ్చకార ॥ ౨॥ దృష్టేతి - అస్యశ్రీకృష్ణస్యశ్రుతశ్చాసౌ నానుభావశ్చశ్రుతానుభావః - దృష్టశ్రుతానుభావోయేన-సఇంద్రః-నష్టఃత్రిలోకేశోఽహమితిమదోయస్యసః॥ ౩॥ తత్రమమాపరాధంక్షమస్వేతిఃక్షంతవ్యత్వాత్ తదపరాధోనాస్త్యేవత్వయాఽనుగ్రహఏవకృతఇత్యాహచతుర్భిఃవిశుద్ధసత్త్వమితి॥ధామస్వరూపం- శాంతంఏకరూపం అతశ్చతపోమయంప్రచురజ్ఞానంసర్వజ్ఞమిత్యర్థః-కుతఃధ్వస్తరజస్తమస్కంధ్వస్తైఅవిద్యమానేరజస్తమసీయస్మిన్- అత ఏవాయంఅస్మదాదిషుదృశ్యమానః-మాయాకార్యరూపః - గుణసంప్రవాహఃగుణైఃసంప్రోవాహ్యతఇతితథాసంసారఇత్యర్థః-సతేతవనవిద్యతేయతః-అగ్రహణేనాజ్ఞానేనానుబధ్యతఇతితథా-సఃసర్వజ్ఞస్యతేనాస్తీత్యర్థః - అజ్ఞానసంబంధోవా॥౪॥యదా-అజ్ఞానతత్కృతదేహసంబంధౌనస్తః-తదాతత్కృతానాంలోభాదీనాంకావార్తేత్యాహ॥ కుతఇతి। తత్కృతాఃదేహసంబంధకృతాః-తద్ధేతవః-పునరప్యన్యస్యదేహస్యహేతవః- నను జ్ఞానినామపి తేదృశ్యంతే-అతఆహ॥అబుధలింగభావాఃఅజ్ఞానినాంగమకాః-యావద్రాగాదిమత్త్వం-తావత్ అజ్ఞానిత్వమేవ- జ్ఞానిత్వంనసిద్ధమిత్యర్థః- లో

శ్రీశుకః॥ గోవర్ధనేధృతేశైలఆసారాద్రక్షితేవ్రజే। గోలోకాదావ్రజత్కృష్ణంసురభిశ్శక్రఏవచ ॥ ౧ ॥
వివిక్తఉపసంగమ్యవ్రీడితఃకృతహేళనః।పస్పర్శపాదయుగళంకిరీటేనార్కవర్చసా ॥ ౨ ॥ దృష్టశ్రుతానుభావోఽస్యకృష్ణస్యామితతేజసః।నష్టత్రిలోకేశమదఇదమాహకృతాంజలిః ॥ ౩॥ ఇంద్రః॥విశుద్ధసత్త్వంతవధామశాంతంతపోమయంధ్వస్తరజస్తమస్కమ్ ॥ మాయామయోఽయంగుణసంప్రవాహోనవిద్యతేతేఽగ్రహణానుబంధః॥౪॥కుతోనుతద్ధేతవఈశతత్కృతాలోభాదయోయేఽబుధలింగభావాః। అథాపి దండంభగవాన్బిభర్తిధర్మస్యగుప్త్యైఖలనిగ్రహాయ॥౫॥పితాగురుస్త్వంజగతామధీశోదురత్యయఃకాలఉపాత్తదండః।హితాయచేచ్ఛాతనుభిస్సమీహసేమానంవిధున్వన్జగదీశమానినామ్॥౬॥యేమద్విధాజ్ఞాజగదీశమానినస్త్వాంవీక్ష్యకాలేభయమాశుతన్మదమ్ । హిత్వార్యమార్గంప్రభజంత్యపస్మయాఈహాఖలానామపితేనుశాసనమ్ ॥ ౭ ॥ సత్వంమమైశ్వర్యమదాప్లుతస్యకృతాగసస్తేవిదుషఃప్రభావమ్।క్షంతుంప్రభోథార్హసిమూఢచేతసోమైవంపునర్భూరసతీశమేమతిః॥౮॥ తవావతారోయమధోక్షజేహభువోభరాణామురుభారజన్మనామ్।చమూపతీనామభవాయదేవభవాయయుష్మచ్చరణానువర్తినామ్॥౯॥నమస్తుభ్యంభగవతేపురుషాయమహాత్మనే।వాసుదేవాయకృష్ణాయసాత్వతాంపతయేనమః॥౧౦॥స్వచ్ఛందోపాత్తదేహాయవిశుద్ధజ్ఞానమూర్తయే।సర్వస్మైసర్వబీజాయసర్వభూతాత్మనేన

థాప్యభావేపిమాన్యానభంగోదండార్థమిత్యాహ॥అథాపీతి ॥ ౫॥ ననుత్వద్దండేనమమగోపపుత్రస్యకాశక్తిః - కింవాకారణంకోవాదండః-మయాకృతఇత్యతఆహ॥పితేతి॥ జగతాంత్వపితాజనకఃగురురుపదేష్టా - అధీశఃనియంతా-౩ఃదండధారణేహేతుత్రయం-కాలత్వాత్ సమర్థఃతస్మాదుపాత్తదండోలీలావతారైఃసమీహసే- తవఃసమీహాలీలైవ-జగదీశమానినామస్మాకంమానంధునానమిత్యర్థః॥౬॥కథమేతదిత్యతఆహ॥యఇతి॥ మద్విధాశ్చతేఅజ్ఞాశ్చ- అతోజగదీశమానినః-కాలేభయకాలేపి-యథాఅద్యనైవాతివృష్టౌ-త్వామభయంభయనాగణయంతంవీక్ష్య- ఆశుతన్మదంజగదీశావయమితిమదంహిత్వా-వీతగర్వాస్సంతః ఆర్యమార్గంరిత్యద్భక్తిలక్షణంప్రభజంతి- అతస్తఈహైవఖలానాంఅనుశాసనందండఇత్యర్థః॥౭॥ఏవంభగవద్రూపంఅభిధాయచానువర్ణ్య-క్షమాపయతి॥సత్వమితి ॥ ఏవంభూతాఅసతీమతిర్మేపునర్మాభూదితిప్రార్థనాంతరం॥౮॥ మహాంశ్చాయమపరాధఃకథంక్షంతవ్యఇతిచేదతఆహ॥తవేతి॥ హేఅధోక్షజ-ఇహచమూపతీనాంస్వయమేవభువోభారాణాంపునశ్చ- ఉరుభారజన్మనాంఉరూణాంబహూనాంభారాణాంజన్మయేభ్యస్తేషాంఅభవాయనాశాయ- యుష్మచ్చరణసేవినాంతుభవాయ- ఉద్భవాయ - అతోమమత్వత్సేవకత్వాదత్యంతాపరాధోపిక్షంతవ్యఇతిభావః॥౯॥క్షమాపయన్నమస్కరోతిద్వాభ్యాం॥నమఇతి॥తుభ్యంభగవతేకృష్ణాయనమః- పురుషాయసర్వాంతర్యామితేమహాత్మనేఅంతస్థత్వేపిఅపరిచ్ఛిన్నాయ-కుతఃవాసుదేవాయసర్వనివాసాయ- సాత్వతాంయాదవానాంపతయేనమః॥ ౧౦ ॥ తర్హికిముపాంశుయాదవఃతత్రాహ ॥ స్వచ్ఛందేతి॥స్వచ్ఛందోపాత్తదేహాయతేషాంభక్తానాం - ఛందేన॥

చ్ఛయాస్వీకృతదేహాయ-తత్రాపి విశుద్ధం జ్ఞానమేవ మూర్తిర్యస్య తస్మై-స్వస్య మాయయా సర్వస్మై-సుతః- సర్వబీజాయ కారణాయ అత ఏవ సర్వభూతాత్మనే నమ ఇతి॥౧౧॥ కృతాగస ఇత్యనేనోక్తమపరాధం నివేదయతి॥ మయేతి॥ ఆసారవాయుభిః గోష్ఠనాశాయ మయేదమకృత్యం విచేష్టితం కృతమితి॥౧౨॥ త్వయేతి॥ తథాపి॥ భో ఈశ-త్వయా అనుగృహీతోస్మి అనుగ్రహం దర్శయతి-ధ్వస్తస్తంభ ఇతి-వృథోద్యమ ఇతి॥౧౩॥ ౧౪॥ ఇంద్రేణ స్వాభిప్రాయే నివేదితే భగవానపి తత్త్వవాహ॥ మయేతి॥ ఇంద్రశ్రియా దేవరాజ్యేన॥౧౫॥ ౧౬॥ గమ్యతామితి॥ వః యుష్మాభిః-బహువచనం వరుణాద్యభిప్రాయేణ-క్వ గంతవ్యం స్వర్గేపితస్తై వైశ్వరత్వాదితి చేత్తత్రాహ- క్రియతామితి-మదనుశాసనేన యథాపూర్వం తత్ర స్థీయతామిత్యర్థః-యుక్తైరప్రమత్తైః స్తంభవివర్జితైర్నిరహంకారైః॥౧౭॥ అథేతి॥ స్వసంతానైర్గోభిస్సహ॥౧౮॥ కృష్ణకృష్ణేతి కృష్ణకృష్ణేత్యాదినా సంబోధ్య-ఇంద్రేణ హతా అపి భవతా సనాథాః వయం కృతాః రక్షితా ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ త్వమితి॥ త్వం వః పరమం దైవం దేవతా - అతః- హే జగత్పతే-గోవిప్రదేవానాం-యేన్యే చ సాధవః తేషాం భవాయాభ్యుదయాయ -త్వమేవ ఇంద్రో భవ॥౨౦॥ నను భవతామింద్రోఽస్తీతి చేదత ఆహ॥ ఇంద్రమితి॥ అలం పురందరస్యేతీంద్రతయేత్యర్థః - నను దేవ ఇం

మః॥౧౧॥ మయేదం భగవాన్ గోష్ఠనాశాయాసారవాయుభిః । చేష్టితం విహతే యజ్ఞే మానినా తీవ్రమన్యునా॥౧౨॥ త్వయేశానుగృహీతోఽస్మి ధ్వస్తస్తంభో వృథోద్యమః। ఈశ్వరం గురుమాత్మానం త్వామహం శరణం గతః॥౧౩॥ ఏవం సంకీర్తితః కృష్ణో మఘోనా భగవానముమ్ । మేఘగంభీరయా వాచా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥౧౪॥ శ్రీభగవాన్॥ మయా తేఽకారి మఘవన్ యజ్ఞభంగోఽనుగృహ్ణతా । మదనుస్మృతయే నిత్యం మత్తస్యేంద్రశ్రియా భృశమ్॥ ౧౫ ॥ మామైశ్వర్యశ్రీమదాంధో దండపాణిం న పశ్యతి । తం భ్రంశయామి సంపద్భ్యో యస్య చేచ్ఛామ్యనుగ్రహమ్॥ ౧౬ ॥ గమ్యతాం శక్ర భద్రం వః క్రియతాం మేఽనుశాసనమ్। స్థీయతాం స్వాధికారేషు యుక్తైర్వః స్తంభవర్జితైః॥౧౭॥ అథాహ సురభిః కృష్ణమభివంద్య మనస్వినీ। స్వసంతానైరుపామంత్ర్య గోపరూపిణమీశ్వరమ్॥౧౮॥ సురభిః॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాయోగిన్ విశ్వాత్మన్ విశ్వభావన । భవతా లోకనాథేన సనాథా వయమచ్యుత॥౧౯॥ త్వమేవ పరమం దైవం త్వం న ఇంద్రో జగత్పతే । భవాయ భవ గోవిప్రదేవానాం యే చ సాధవః ॥ ౨౦॥ ఇంద్రం నస్త్వాభిషేక్ష్యామో బ్రహ్మణా చోదితా వయమ్। అవతీర్ణోఽసి భగవన్ భూమేర్భారాపనుత్తయే॥౨౧॥ ఏవం కృష్ణముపామంత్ర్య సురభిః పయసాత్మనః। జలైరాకాశగంగాయా ఐరావతకరోద్ధృతైః॥౨౨॥ ఇంద్రస్సురర్షిభిస్సాకం చోదితో దేవమాతృభిః। అభ్యషించత దాశార్హం గోవింద ఇతి చాభ్యధాత్॥౨౩॥ తత్రాగతాస్తుంబురునారదాదయో గంధర్వవిద్యాధరసిద్ధచారణాః। జగుర్యశో లోకమలాపహం హరేస్సురాంగనాస్సంననృతుర్ముదాన్వితాః॥౨౪॥ తం తుష్టువుర్దేవనికాయకేతవో హ్యవాకిరంశ్చాద్భుతపుష్పవృష్టిభిః। లోకాః పరాం నిర్వృతిమాప్నువంస్త్రయో గావస్తదా గా అనయన్ పయోద్రుతామ్॥౨౫॥ నానారసౌఘాస్సరితో వృక్షా ఆసన్ మధుస్రవాః। అకృష్టపచ్యౌషధయో గిరయోఽబిభ్రదున్మణీన్॥౨౬ ॥ కృష్ణేఽభిషిక్త ఏతాని సర్వాణి కురునందన । నిర్వైరాణ్యభవంస్తాత క్రూరాణ్యపి నిసర్గతః॥౨౭॥ ఇతి గోగోకులపతిం గోవిందమభిషిచ్య సః । అనుజ్ఞాతో యయౌ శక్రో వృతో దేవాదిభిర్దివమ్॥౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-సప్తవింశోఽధ్యాయః. ❋

వోఽభవ-కథమహం భవేయమితి చేదత ఆహ-అవతీర్ణోఽసీతి॥ ౨౧॥ ఏవమితి॥ సురభిరాత్మనః పయసా అభ్యషించత్- ఇంద్రశ్చ ఆకాశగంగాయాః జలైరభ్యషించతేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౨౨॥ ఇంద్ర ఇతి॥ దేవమాతృభిరదిత్యాదిభిః దేవైర్మాతృభిశ్చేతి వా గాః పశూన్-గాం స్వర్గం వా-ఇంద్రత్వే విందతీతి కృత్వా గోవింద ఇత్యభ్యధాత్-నామ కృతవానిత్యర్థః॥౨౩॥ తమితి॥ దేవనికాయేషు కేతవ ఇవ దర్శనీయాః ముఖ్యా ఇత్యర్థః- గావః గాం పృథివీం - పయోభిర్ద్రుతాం మార్ద్రామనయన్ అకుర్వన్నిత్యర్థః॥౨౫॥ నానేతి॥ నానారసౌఘాః క్షీరాదివాహిన్యః- అకృష్టపచ్యాః కర్షణం వినైవ పక్వా ఓషధయో వ్రీహ్యాదయ ఆసన్-యద్వా అకృష్టపచ్యౌషధయో మేఘతే-గిరయః-ఉన్మణీన్ గర్భగతాన్ ఉత్ ఉద్గతాన్ - మహీః ప్రకటానబిభ్రదబిభరుః॥- ॥శ్లో॥ ఇంద్రస్త్వమపి దేవానాం త్వం గవామింద్రతాం గతః । గోవింద ఇతి లోకే త్వాం గాస్యంతి భువి మానవాః శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ... ...

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అష్టావింశే తతో నందానయనం వరుణాలయాత్ । వైకుంఠదర్శనంచాపి గోపానామనువర్ణ్యతే॥ గోవర్ధనం సముద్ధృత్య వశీకృత్యామరేశ్వరం॥ గంధానయన తతః కృష్ణో వరుణంచ వశేనయత్॥ ఏకాదశ్యామితి ॥ కళామాత్రాయాం ద్వాదశ్యాం పారణాదరాభినివేశేనాసురీం వేళామవిజ్ఞాయ - అరుణోదయాత్పూర్వమేవ - శాస్త్రబలేన నిశి ఉదకం ప్రవిష్టం తద నభిజ్ఞో వరుణస్య భృత్యోఽనయదితి। తథాచ శాస్త్రం॥ శ్లో॥ కళార్ధాం ద్వాదశీం దృష్ట్వా నిశీథాదూర్ధ్వమేవహి। ఆమధ్యాహ్నక్రియాస్సర్వాః కర్తవ్యాశ్శంభుశాసనాదితి॥ వక్ష్యతిచ వరుణః॥ శ్లో॥ అజానతా మామకేనేతి- భగవద్ధర్మమజ్ఞాన తేత్యర్థః॥౧॥౨॥ చుక్రుశురితి॥ స్వానాం భగవద్ధర్మపరాణాం- అభయదః మా భైష్టేత్యభయదదత్ ॥౩॥ ప్రాప్తమితి॥ సపర్యయా అర్హణేన॥౪॥ అద్యేతి॥ అద్యేదానీం- మే మయా దేహో నిభృతః భృతః- యదా- త్వద్దర్శనంజాతం- తదైవ దేహసాఫల్యం ప్రాప్తమిత్యర్థః- యద్వా- నిభృతః పూర్ణమనోరథ ఇత్యర్థః- కించ- అద్యైవార్థోఽధిగతః సర్వార్థాత్మక రూపేణ విదితః పూర్వం నైవం విధోఽర్థః ప్రాప్త ఇత్యర్థః- కించ- సంసారోఽపి నివృత్త ఏవేత్యాశయేనాహ - త్వత్పాదభాజ ఇతి అధ్వనః పారం మోక్షం ॥౫॥ నమ ఇతి॥ భగవతే నిరతిశయైశ్వర్యాయ- బ్రహ్మణే పూర్ణాయ - పరమాత్మనే సర్వజీవని

శ్రీశుక॥ ఏకాదశ్యాం నిరాహారస్సమభ్యర్చ్య జనార్దనం । స్నాతుం నందస్తు కాళింద్యాం ద్వాదశ్యాం జలమావిశత్ ॥౧॥ తం గృహీత్వానయద్భృత్యో వరుణస్యాసురోఽంతికం। అవిజ్ఞాయాసురీం వేళాం ప్రవిష్టముదకం నిశి॥౨॥ చుక్రుశుస్తమపశ్యంతః కృష్ణ రామేతి గోపికాః । భగవాంస్తదుపశ్రుత్య పితరం వరుణాహృతం॥

—❋శ్రీకృష్ణమూర్తేర్వరుణలోకగమనం.❋—

తదంతికం గతో రాజన్ స్వానామభయదో విభుః॥ ౩॥ ప్రాప్తం వీక్ష్య హృషీకేశం లోకపాలస్సపర్యయా। మహత్యా పూజయిత్వాహ తద్దర్శనమహోత్సవః॥౪॥ వరుణః॥ అద్య మే నిభృతో దేహోఽద్యైవార్థోఽధిగతో మయా। త్వత్పాదభాజో భగవన్నవాపుః పారమధ్వనః॥ ౫॥ నమస్తుభ్యం భగవతే బ్రహ్మణే పరమాత్మనే। న యత్ర శ్రూయతే మాయా లోకసృష్టివికల్పనా ॥౬॥ అజానతా మామకేన త్వత్ప్రభావం జగద్గురో। ఆహృతోఽయం తవ పితా తత్ప్రభో క్షంతుమర్హసి ॥౭॥ పితైష తే ఆనీతో యస్మాత్ త్వత్పాదదర్శనం। గోవిందసి [illegible] కాహృతః ॥ (ప్రజా వయమనుగ్రాహ్యాస్సాపరాధా అపి ప్రభో)॥౮॥ శ్రీశుక॥ ఏవం ప్రసాదితః కృష్ణో భగవానఖిలేశ్వరః । ఆదాయాగాత్స్వపితరం బంధూనాం చావహన్ముదం॥౯॥ నందస్త్వతీంద్రియం దృష్ట్వా లోకపాలమహోదయం । కృష్ణే చ సన్నతిం తేషాం జ్ఞాతిభ్యో విస్మితోఽబ్రవీత్ ॥౧౦॥ తే త్వౌత్సుక్యధియో గోపా రాజన్మత్వా తమీశ్వరమ్। అపి నస్స్వగతిం సూక్ష్మాముపాధాస్యదధీశ్వరః॥౧౧॥ ఇతి స్వానాం స సంకల్పం విజ్ఞాయాఖిలదృక్స్వయమ్। సంకల్పసిద్ధయే తేషాం కృపయైతదచింతయత్ ॥౧౨॥ జనో వై లోక ఏతస్మిన్నవిద్యాకామకర్మభిః। ఉచ్చావచాసు గతిషు న వేద స్వాం గతిం భ్రమన్ ॥౧౩॥ ఇతి సంచింత్య భగవాన్ మహాకారుణికో విభుః । దర్శయామాస లోకం స్వం గోపానాం తమసః పరమ్॥౧౪॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం చ బ్రహ్మజ్యోతిస్సనాతనమ్। యద్ధి పశ్యంతి మునయో గుణాపాయే

యంత్రే- తత్ర హేతుః- యత్ర తేతి- లోకసృష్టిం వికల్పయతి- యా మాయా సా - యత్ర న శ్రూయతే - అవిద్యమానేవ తిష్ఠతీత్యర్థః॥౬॥ అజానతేతి॥ అజానతా మద్భృత్యేన- త్వత్పితా హరణం యత్ కృతం తదితి॥౭॥ నందం విముచ్య సమర్పయతి పితేతి॥౮॥౯॥ నంద స్త్వితి॥ అతీంద్రియం అదృష్టపూర్వం - లోకపాలస్య మహోదయమైశ్వర్యం తేషాం తత్రత్యానాం॥౧౦॥ త ఇతి॥ ఔత్సుక్యయుక్తా ధీర్యేషాం తే అపి కిం- స్వగతిం స్వస్థానం - సూక్ష్మం బ్రహ్మాఖ్యాంచ - ఉపాధాస్యత్ ఉపాధాస్యతి- నః అస్మాన్ ప్రాపయిష్యతీతి సంకల్పితవంత ఇత్యర్థః॥౧౧॥ ఇతీతి॥ ఇతి ఏవంభూతం- స్వానాం స్వేషాం - సంకల్పం- అఖిలదృక్ సర్వజ్ఞః- స్వయమేవ విజ్ఞాయ - తేషాం సంకల్పసిద్ధయే- కృపయా- ఏతద్వక్ష్యమాణమచింతయత్॥౧౨॥ జన ఇతి॥ అవిద్యా దేహాదిష్వహం బుద్ధిః తతః కామః- తతః కర్మ- తైః ఉచ్చావచాసు దేవతిర్యగాదిషు- భ్రమన్- స్వీయాం గతిం- న వేద॥౧౩॥ ఇతీతి॥ స్వం బ్రహ్మస్వరూపం లోకం వైకుంఠాఖ్యం చ తమసః పరం తమసః ప్రకృతేః పరం॥౧౪॥ దేహాదితి హిం తానాం తద్దర్శనమశక్యమితి ప్రథమం దేహాదివ్యతిరిక్తం బ్రహ్మస్వరూపం దర్శయామాసేత్యాహ ॥సత్యమితి॥ సత్యం అబాధ్యం జ్ఞానం అజడం అనంతమపరిచ్ఛిన్నం జ్యోతిః స్వప్రకాశం సనాతనశశ్వత్సిద్ధం- గుణాపాయే గుణాపాయే- జ్ఞా

[illegible] దర్శయామాస॥౧౫॥ తత ఇతి॥ ఏవం బ్రహ్మహ్రదం- బ్రహ్మైవ హ్రద ఇవ హ్రదః- తత్ర నిమ

గ్నస్య విశేషవిజ్ఞానాభావాత్-తం బ్రహ్మహ్రదం- నేతుర్నీతాః నత్యాత్ ప్రాపితాస్తస్మిన్ మగ్నాశ్చ కుశబ్దోక్తం విశేషణమా హ -పునఃకృష్ణేనోద్ధృతాః సమాధేరివోత్థాపితాస్సంతో బ్రహ్మస్తస్యైవ లోకం వైకుంఠాఖ్యం దదృశురితి - నను బ్రహ్మ నిమగ్నానాం పునర్లోకదర్శనమఘటితమేవేత్యాశంక్యాహ - యత్రేతి॥ యత్ర యస్మిన్ కృష్ణే నిమిత్తే సతి-పూర్వమక్రూ రః అధ్యగాత్ దృష్టవాన్ - శుకపరీక్షిత్సంవాదాత్ప్రాక్తత్కాలత నిర్దేశః - నహ్యాతర్క్యైశ్వర్యే భగవతి - కించిదప్య సంభావితమితి భావః అథవా-అక్రూరో యత్ర దృష్టవాన్ - తస్య యమునాహ్రదస్య బ్రహ్మహ్రద ఇతి నామ - తం హ్రదం నీతా మగ్నాస్సంతో బ్రహ్మలోకం దదృశుః - పునశ్చ కృష్ణేనోద్ధృతాః - పూర్వవత్తం దృష్ట్వా - విస్మితా బభూవురితి వ్యవ హితాన్వయో ప్రసిద్ధకల్పనా చ సోఢవ్యేతి॥ ౧౬ ॥ ౧౭॥ ... ... ✻

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఊనత్రింశే తు రాసార్థమ్ ముక్తిప్రత్యుక్తయోహరేః । గోపీభిరాససంరంభే తస్యచాంతర్ధికౌతుకమ్ ॥ బ్రహ్మాదిజ యసంరూఢదర్పకందర్పదర్పహా।జయతి శ్రీపతిర్గోపీరాసమండలమండనః॥ భగవానితి॥నను విపరీతమిదం - పరదారాదివి నోదేన కందర్పజితత్వప్రతీతేః-మైవం యోగమాయాముపాశ్రితః ॥ శ్లో ॥ఆత్మారామోఽప్యరీరమత్ ।సాక్షాన్మన్మథమ న్మథః।ఆత్మన్యవరుద్ధసౌరత ఇత్యాదిషు స్వాశ్రితం త్వాభిధానాత్ - తస్మాద్రాసక్రీడావిడంబనం కామ విజయఖ్యాపనా

సమాహితాః॥ ౧౫ ॥ నేతు బ్రహ్మహ్రదం నీతా మగ్నాః కృష్ణేన చోద్ధృతాః।దదృశుర్బ్రహ్మణో లోకం య త్రాక్రూరోఽధ్యగాత్పురా॥౧౬॥నందాదయస్తు తం దృష్ట్వా పరమానందనిర్వృతాః। కృష్ణం చ సమ్భష్టూ యమానం తత్ర విస్మితాః॥౧౭॥ ... ... — ✻

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే అష్టావింశోఽధ్యాయః.

— ✻ రాసక్రీడాకథాప్రారంభఘట్టః. ✻ —

శ్రీశుకః॥ భగవానపి తా రాత్రీః శరదోత్ఫుల్లమల్లికాః । వీక్ష్య రంతుం మనశ్చక్రే యోగమాయాముపాశ్రి తః॥౧॥తదోడురాజః కకుభః కరైర్ముఖం ప్రాచ్యా విలింపన్నరుణేన శంతమైః । సచర్షణీనాముదగాచ్ఛు చో మృజన్ ప్రియః ప్రియాయా ఇవ దీర్ఘదర్శనః॥ ౨ ॥దృష్ట్వా కుముద్వంతమఖండమండలం రమాననాభం నవకుంకుమారుణం।వనం చ తత్కోమలగోభిరంజితం జగౌ కలం వామదృశాం మనోహరం॥ ౩ ॥నిశమ్య గీతం తదనంగవర్ధనం వ్రజస్త్రియః కృష్ణగృహీతమానసాః । ఆజగ్మురన్యోన్యమలక్షితోద్యమాః స యత్ర కాం తో జవలోలకుండలాః॥ ౪ ॥దుహంత్యోఽభియయుః కాశ్చిద్దోహం హిత్వా సముత్సుకాః। పయోఽధిశ్రిత్య సం యావమనుద్వాస్యాపరా యయుః॥ ౫ ॥పరివేషయంత్యస్తద్ధిత్వా పాయయంత్యః శిశూన్ పయః।శుశ్రూ షంత్యః పతీన్ కాశ్చిదశ్నంత్యోఽపాస్య భోజనమ్ ॥ ౬ ॥ లింపంత్యః ప్రమృజంత్యోఽన్యా అంజంత్యః కాశ్చ లో

చనే త్యేవ తత్త్వం-కించ - శృంగారకథాపదేశేన హి ష యతో నివృత్తిపరేయం పంచాధ్యాయీతి వ క్రీకరిష్యామః - తా రా త్రీరితి॥శ్లో॥యాతాబలా వ్రజం సిద్ధా మయేమా రంస్యథ క్షపా ఇతి చ-ప్రతిశ్రుతా ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥తదేతి॥తదా తస్మిన్నేవ క్షణే - తత్ప్రీతయే- ఉడురాజశ్చంద్రః - ఉదగాత్ ఉదితః - కిం కుర్వన్ దీర్ఘకాలేన దర్శనం యస్య సః - ప్రియః ప్రియా యాః-ముఖమరుణేన కుంకుమేన-యథా విలింపతి-తథా ప్రాచ్యాః కకుభః దిశః- ముఖం- శంతమైః సుఖతమైః కరైః రశ్మిభిః- అరుణేన ఉదయరాగేణ విలింపన్నరుణీకుర్వన్నిత్యర్థః-స ప్రసిద్ధః ఉడురాజః - తథా చర్షణీనాం జనానాం - ఓషధీనాం చ శుచస్తాపగ్లానీః-మృజన్ అపనయన్॥ ౨॥ దృష్ట్వేతి।కుముత్ కుముదం-వికసనీయం విద్యతే యస్మిన్ తం-కుముద్వంతం- అ ఖండం మండలం యస్య- రమాయా ఆననస్యేవ ఆభా యస్య తం - నవకుంకుమమివారుణం దృష్ట్వా -తథా వనం చ తస్య కోమలైః - గోభిః రశ్మిభిః రంజితం మధురం దృష్ట్వా కలం మధురం జగౌ అగాయత్ -కథం- వామా వక్రా దృశో యాసాం తా సాం-మనోహరం యథా తథా॥ ౩॥ నిశమ్యేతి ॥ అన్యాపరస్యా యా అన్యోన్యం అలక్షితః నజ్ఞాపితః-ఉద్యమోఽభిసారః స కాంతో యత్ర తత్ర గీతధ్వనిమార్గేణాజగ్ముః జవేన వేగేన-లోలాని చంచలాని-కుండలాని యాసాం తాః॥ ౪ ॥ శ్రీకృష్ణసూ చకశబ్దశ్రవణేనైవ తత్ప్రవణచిత్తానాం తత్క్షణమేవ త్రైవర్గిక కర్మనివృత్తిం ద్యోతయంత్య ఇవాభ్యవసితం కర్మ విహాయ యయుః ఇత్యాహ॥ దుహంత్య ఇతి॥పయః స్థాలీస్థం - చుల్ల్యాం అధిశ్రిత్య తత్రావ్యథమప్రతీక్షమాణాః -కాశ్చిద్యయుః-సం యావం గోధూమకణాన్నం పక్వమనుద్వాస్య అనవతార్య-అపరా యయుః॥ ౫॥ ౬ ॥లింపంత్య ఇతి ॥ అన్యాః ప్రమృజంత్యః

అంగోద్వర్తనాదికుర్వంత్యః - కాశ్చకాశ్చిత్ - కృష్ణతుష్ట్యర్థంకర్మతదాసక్తమనసామన్యథాకృతమఫలత్వేఽపీతి ద్యోతయన్నాహ-వ్యత్యస్తేతి-స్థానతఃస్వరూపతశ్చైధ్యార్ధోధారణేన-విపర్యయంప్రాప్తానివస్త్రాభరణాని - యాసాంతాః॥౭॥నచకృష్ణాకృష్టమనసాంవిఘ్నాఃప్రభవంతీత్యాహ॥ తా ఇతి॥౮॥ అంతరితి ॥ నలబ్ధోవినిర్గమోయాభిస్తాః ప్రాగపితద్భావనాయుక్తాస్తదానితరాందధ్యురిత్యర్థః॥౯॥కించ-తదానీమేవతంపరమాత్మానంశ్రీకృష్ణం- ధ్యానతఃప్రాప్తాస్సత్యో గుణమయందేహంజహురిత్యాహశ్లోకద్వయేన-దుస్సహేతి॥తమితి॥ ననుకథంజహుఃపరమాత్మేతిజ్ఞానాభావాదిత్యాశంక్యాహ-జారబుద్ధ్యాపీతి-నహివస్తుశక్తిర్బుద్ధిమపేక్షతే - అన్యథామత్వాపిపీతామృతవదితిభావః - ననుతథాపిప్రారబ్ధకర్మబంధనేసతి-కథంజహుః-తత్రాహ - సద్యఃప్రక్షీణబంధనాఇతి - ననుకథంభోగమంతరేణప్రారబ్ధకర్మక్షీణం-భోగేనైవసద్యఃక్షీణమిత్యాహ-దుస్సహేతి-దుస్సహోయఃప్రేష్ఠస్యవిరహస్తేన - యఃతీవ్రతాపఃతేనధుతానిగతాన్యశుభానిపాపానియాసాంతాః-తదప్రాప్తిపరమదుఃఖభోగేనపాపక్షీణమిత్యర్థః -తథాధ్యానేనప్రాప్తాచ్యుతస్యాశ్లేషేణయానిర్వృతిఃపరమసుఖభోగః-తయాక్షీణంమంగళంపుణ్యబంధనంయాసాంతాః- అతోధ్యానేనపరమాత్మప్రాప్తేః-తత్కాలసుఖదుఃఖాభ్యాంచనిశ్శేషకర్మక్షయాత్-గుణమయందేహం-జహురితి॥౧౦॥౧౧॥నను - య

చనే॥ వ్యత్యస్తవస్త్రాభరణాఃకాశ్చిత్కృష్ణాంతికంయయుః॥ ౭॥తావార్యమాణాఃపతిభిః పితృభిర్భ్రాతృబంధుభిః।గోవిందాపహృతాత్మానోనన్యవర్తంతమోహితాః॥౮॥అంతర్గృహగతాఃకాశ్చిద్గోప్యోఽలబ్ధవినిర్గమాః।కృష్ణంతద్భావనాయుక్తాదధ్యుర్మీలితలోచనాః॥౯॥ దుస్సహప్రేష్ఠవిరహతీవ్రతాపధుతాశుభాః।ధ్యానప్రాప్తాచ్యుతాశ్లేషనిర్వృత్యాక్షీణమంగళాః॥౧౦॥ తమేవపరమాత్మానంజారబుద్ధ్యాపిసంగతాః।జహుర్గుణమయందేహంసద్యఃప్రక్షీణబంధనాః।౧౧॥ రాజా॥కృష్ణంవిదుఃపరంకాంతంనతుబ్రహ్మతయామునే।గుణప్రవాహోపరమస్తాసాంగుణధియాకథమ్॥ ౧౨ ॥ శ్రీశుకః॥ఉక్తంపురస్తాదేతత్తేచైద్యస్సిద్ధింయథాగతః।ద్విషన్నపిహృషీకేశంకిముతాధోక్షజప్రియాః ।౧౩ ॥ నృణాంనిశ్శ్రేయసార్థాయవ్యక్తిర్భగవతోభువి । అవ్యయస్యాప్రమేయస్యనిర్గుణస్యగుణాత్మనః॥౧౪॥కామంక్రోధంభయంస్నేహమైక్యంసౌహృదమేవవా।నిత్యంహరౌవిదధతోయాంతితన్మయతాంహి తే ॥౧౫ ॥ నచైవంవిస్మయఃకార్యోభవతాభగవత్యజే । యోగేశ్వరేశ్వరేకృష్ణేయతఏతద్విముచ్యతే॥౧౬ ॥ తాదృష్ట్వాంతికమాయాతాభగవాన్వ్రజయోషితః । అవదద్వదతాంశ్రేష్ఠోవాచఃపేశైర్విమోహయన్ ।౧౭ ॥ శ్రీభగవాన్॥ స్వాగతంవోమహాభాగాః।ప్రియంకింకరవాణివః। వ్రజస్యానామయంకచ్చిద్బ్రూతాగమనకారణం॥౧౮॥ రజన్యేషాఘోరరూపాఘోరసత్వనిషేవితా । ప్రతియాతవ్రజంనేహస్థేయంస్త్రీభిస్సుమధ్యమాః॥౧౯॥ మాతరఃపితరఃపుత్రాభ్రాతరఃపతయశ్చవః ।విచిన్వంతిహ్యపశ్యంతోమాకృఢ్వంబంధుసాధ్వసం॥౨౦॥దృష్టంవనంకుసుమితంరాకేశకరరంజితమ్।యమునానిలలీలైజత్తరుపల్లవశోభితమ్॥౨౧॥ తద్యాతమాచిరంఘోష్ఠంశుశ్రూషధ్వంపతీన్సతీః।క్రందంతివత్సాన్బాలాశ్చతాన్పాయయతదుహ్యత॥

భాపతిపుత్రాదీనాం వస్తుతోబ్రహ్మత్వేపి నమ్భజనాన్మోక్షఃతథాబుద్ధ్యభావాత్ ఏవంకృష్ణేపిబ్రహ్మబుద్ధ్యభావేసత్వంగతాఃకథంమోక్షహేతురితిశంక్యతే ॥ కృష్ణంవిదురితి ॥ పరంకేవలం-కాంతంకమనీయం॥౧౨॥పరిహారః॥ఉక్తమితి॥అయంభావఃవేషావృతంబ్రహ్మత్వం-కృష్ణస్యహృషీకేశత్వాదనావృతత్వం-తతోనతత్రబుద్ధ్యపేక్షేతి॥ ౧౩ ॥ ననుదేహీకథమనావృతస్స్యాదత ఆహ॥నృణామితి॥గుణాత్మనఃగుణనియంతుః భగవతఏవంరూపాభివ్యక్తిః అతోనదేహిసాదృశ్యం-అతఃతద్వస్తుంయుజ్యత ఇతిభావః॥౧౪॥అతోయథాకథంచిత్తదాసక్తిర్ముక్తికారణమిత్యాహ॥కామమితి॥ ఐక్యంసంబంధంసౌహృదంభక్తిం-విదధతఃకుర్వంతః॥౧౫॥నచభగవతోయమతిభారమిత్యాహ॥నచైవమితి ॥యతఃశ్రీకృష్ణాజ్జగత్స్థానవరాదికమపివిముచ్యతే॥౧౬॥ప్రస్తుతమాహ॥ తా ఇతి॥వాచఃపేశైఃవాగ్విలాసైః ॥ ౧౭॥స్వాగతమితి ॥ సర్వాఃససంభ్రమమాగతాఃవిలోక్య-సభయమివాహవ్రజస్యేతి ॥౧౮॥ లజ్జయామందహాసితాఆలక్ష్యాహ॥రజన్యేతి॥౧౯ ॥కించ॥మాతరఇతి॥విచిన్వంతిమృగయంతేబంధూనాంసాధ్వసంభయం-మాకృఢ్వంమాకురుతేత్యర్థః॥౨౦॥ ఈషత్ప్రణయకోపేనాన్యతోవిలోకయంతీఃప్రత్యాహదృష్టమితి ॥ రాకేశస్యపూర్ణచంద్రస్యకరైఃరంజితం- యమునాస్పర్శినఃఅనిలస్యలీలామందగతిః-తయాఏజంతఃకంపమానాః-తరూణాంపల్లవాః-తైశ్శోభితం ॥౨౧॥తదితి॥ సతీఃహేసత్యః॥౨౨॥ సంరంభత్తు

భీతదృష్టిః ప్రత్యాహ॥ అథ వేతి॥ యంత్రితాశయాః వశీకృతచిత్తాః - ఉపపన్నం యుక్తం - ప్రీయంతే ప్రీతా భవంతి॥ ౨౨॥ దృష్టాదృష్టభయప్రదర్శనేన నివర్తయతి భర్తురిత్యాదిశ్లోకత్రయేణ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ అస్వర్గ్యమితి॥ ఫల్గు గుచ్ఛం-కృచ్ఛ్రం-దుస్సంపాద్యం-ఔపపత్యం జారసౌఖ్యం ॥ ౨౬॥ కించ॥ శ్రవణాదితి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ చింతాం ప్రాప్తానాం స్థితిమాహ॥ కృత్వేతి॥ శుచః శోకాదుద్గతేన శ్వసనేన శుష్యంతో బింబాధరా యేషు ముఖేషు - తాని అవ అధోంచి కృత్వా - అథ అంగుష్ఠేన మహీం లిఖంత్యః - తథా గృహీతకజ్జలైరస్రుభిః కుచకుంకుమాని క్షాళయంత్యః తూష్ణీం స్థితాః - యతః ఉరుదుఃఖభరో యాసాం తాః॥ ౨౯॥ కించ॥ ప్రేష్ఠమితి ॥ కించిత్సంరంభే కోపావేశేన-గద్గదా గిరో యాసాం తాః - అబ్రువత స్మ రసంరంభకారణం ప్రేష్ఠమిత్యాది - ప్రియేతరమివ వైరిణమివ ప్రతిభాషమాణం ప్రత్యాచక్షాణం॥ ౩౦॥ మైతి ॥ నృశంసం క్రూరం దురవగ్రహస్వచ్ఛంద-పాదమూలం భక్తాః సేవితపతీః అస్మాన్ భజస్వ-త్వం మా త్యజేతి॥ ౩౧॥ అపి చ యదుక్తం॥ యదితి ॥ త్వదుక్తం ధర్మవిదేతి సోపహాసం-ఏవమేతత్-ఉపదేశానాం పదే విషయే-త్వయ్యేవాస్తు-ఉపదేశపదత్వే హేతుః - ఈశత్వాదినా-వాక్యేన సర్వోపదేశానామీశపరత్వావగమాదితి భావః - ఈశత్వే హేతుః - ఆత్మా కిల భవాన్ ఇతి భోగ్యస్య హి ... ప్రేష్ఠో భోక్తాత్మేవేశ ఇత్యతః ప్రేష్ఠో బంధుశ్చ భవానేవేతి సర్వబంధుషు కరణీయం-త్వయ్యేవాస్త్వితి భావః అథవా-ధర్మోపదేశా

౨౨॥ అథవా మదభిస్నేహాద్భవత్యో యంత్రితాశయాః । ఆగతా హ్యుపపన్నం వః ప్రీయంతే మయి జంతవః॥ ౨౩ ॥ భర్తుః శుశ్రూషణం స్త్రీణాం పరో ధర్మో హ్యమాయయా । తద్బంధూనాం చ కల్యాణ్యః ప్రజానాం చానుపోషణమ్॥ ౨౪॥ దుశ్శీలో దుర్భగో వృద్ధో జడో రోగ్యధనోఽపి వా । పతిః స్త్రీభిర్న హాతవ్యో లోకేప్సుభిరపాతకీ॥ ౨౫॥ అస్వర్గ్యమయశస్యం చ ఫల్గు కృచ్ఛ్రం భయావహమ్ । జుగుప్సితం చ సర్వత్ర హ్యౌపపత్యం కులస్త్రియః॥ ౨౬॥ శ్రవణాద్దర్శనాద్ధ్యానాన్మయి భావోఽనుకీర్తనాత్ । న తథా సన్నికర్షేణ ప్రతియాత తతో గృహాన్ ॥ ౨౭॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇతి విప్రియమాకర్ణ్య గోప్యో గోవిందభాషితమ్ । విషణ్ణా భగ్నసంకల్పాశ్చింతామాపుర్దురత్యయామ్ ॥ ౨౮ ॥ కృత్వా ముఖాన్యవ శుచః శ్వసనేన శుష్యద్బింబాధరాణి చరణేన భువం లిఖంత్యః । అస్రైరుపాత్తమషిభిః కుచకుంకుమాని తస్థుర్మృజంత్య ఉరుదుఃఖభరాః స్మ తూష్ణీమ్॥ ౨౯ ॥ ప్రేష్ఠం ప్రియేతరమివ ప్రతిభాషమాణం కృష్ణం తదర్థవినివర్తితసర్వకామాః ॥ నేత్రే విమృజ్య రుదితోపహతే స్మ కించిత్సంరంభగద్గదగిరోఽబ్రువతానురక్తాః॥ గోప్య ఊచుః॥ మైవం విభోఽర్హతి భవాన్ గదితుం నృశంసం సంత్యజ్య సర్వవిషయాంస్తవ పాదమూలమ్ । భక్తా భజస్వ దురవగ్రహ మా త్యజాస్మాన్ దేవో యథాదిపురుషో భజతే ముముక్షూన్॥ ౩౧॥ యత్పత్యపత్యసుహృదామనువృత్తిరంగ స్త్రీణాం స్వధర్మ ఇతి ధర్మవిదా త్వయోక్తం। అస్త్వేవమేతదుపదేశపదే త్వయీశే ప్రేష్ఠో భవాంస్తనుభృతాం కిల బంధురాత్మా॥ ౩౨ ॥ కుర్వంతి హి త్వయి రతిం కుశలాః స్వ ఆత్మన్నిత్యప్రియే పతిసుతాదిభిరార్తిదైః కిం। తన్నః ప్రసీద పరమేశ్వర మా స్మ ఛింద్యా ఆశాం ధృతాం త్వయి చిరాదరవిందనేత్ర॥ ౩౩॥ చిత్తం సుఖేన భవతాపహృతం గృహేషు యన్నిర్విశత్యుత కరావపి గృహ్యకృత్యే। పాదౌ పదం న చలతస్తవ పాదమూలాద్యామః కథం వ్రజమథో కరవామ కిం వా ॥ ౩౪ ॥ సించాంగ నస్త్వదధరామృతపూరకేణ హాసావలోకకలగీతజ

వాం పదే స్థానే ధర్మోపదేష్టరి త్వయి సతి-అస్మాసు వధమనం జిజ్ఞాసమానాసు సతీషు త్వయా ధర్మవిదా-యదుక్తం ఏవమేతదస్తు న తు త్వం ధర్మోపదేష్టా-కింతు-భవానాత్మేతి అథవా యదుక్తం తదుపదేశపదే ... - అస్తు నామ త్వయి తత్ ఈశే స్వామిని సతి - ఏవం కాక్వా నైవమిత్యర్థః-యతస్తనుభృతాం త్వమాత్మా ... యదుక్తం పత్యాదిశుశ్రూషణం ధర్మ ఇత్యేవమేతత్త్వయ్యేవాస్తు-కుతః - ఉపదేశపదే ... త్వేన -ఉపదిశ్యమానానాం పత్యాదీనాముపదేశాధిష్ఠానే కుతః - ఈశే ఈశ్వరమధిష్ఠానం వినా కో పతిపుత్రాదిర్నామ నాస్తీతి-అన్యత్సమానం ... తివిస్తరః॥ ౩౨॥ పిత్రాదా చారేణాప్యర్థయంత్యః ప్రార్థయంతే॥ కుర్వంతీతి॥ కుశలాః శాస్త్రనిపుణాః-తథా చ శాస్త్రం-కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయమాత్మాలోక ఇత్యాదు॥ ౩౨ ॥ కించ॥ ప్రతియాత తేతి యదుక్తం పదద్వయం-త్వయైవ చిత్తాదీనామపహృతత్వాదిత్యాహుః॥ చిత్తమితి॥ ... విశ్లేషితావంతి కాలం సుఖేన గృహేషు నిర్విశతి-తత్త్వయాపహృతం . కరావపి ... ॥ ౩౪॥ సించేతి॥ అతఏవ అంగ హే కృష్ణ నోఽస్మాకం-త్వదధరామృతపూరకేణ తవైవ హాససహితేనావలోకేన - కలగీతేన చ , జాతో యో హృచ్ఛయాగ్నిః కా

మాగ్నిః-తంసించ-నోచేదయంతావ దేకోగ్నిస్తథావిరహాజ్జనిష్యతే - యోగ్నిస్తేనచఉపయుక్త దేహాఃదగ్ధశరీరాఃయో
గినఇవ తేపదవీమంతికం-ధ్యానేనయామః-ప్రాప్నుయామ॥ ౩౫॥ననుస్వపతీనేవోపగచ్ఛత- తఏనమగ్నింసించేయురితిచే
త్తత్రాహుః॥యర్హీతి॥రమాయాఃలక్ష్మ్యాః -దత్తక్షణందత్తోత్సవం-దత్తావసరంవా-తదపిక్వచిదేవనసర్వదా - అర
ణ్యజనాఃప్రియాయస్యతస్యతవ - అరణ్యజనప్రియ త్వాదరణ్యేక్వచిత్-యర్హి - అస్ప్రాక్ష్మస్పృష్టవత్యోవయం - త
త్రచ - త్వయాఅభిరమితాఃఆనందితాస్సత్యస్తదారభ్య - అన్యసమక్షంస్థాతుమపినపారయామఃనశక్నుమఃతుచ్ఛాస్తేన
రోచంతఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ త్వత్పాదసౌభాగ్యంత్వతిచిత్రమిత్యాహుః॥శ్రీరితి॥వక్షసిఅసాపత్న్యంస్థానంలబ్ధ్వాపితులస్యా
సపత్న్యాసహ - యత్తవపదాంబుజరజఃకామయతేస్మభృత్యైస్సర్వైర్జుష్టమితిసౌభాగ్యాతిరేకోక్తిః-యస్యాఃస్వవీ
క్షణేశ్రీరాత్మాసంవిలోకయత్విత్యేతదర్థం - అన్యేషాంబ్రహ్మాదీనాం-తపోభిఃప్రయాసః-సాతద్రజస్త్వద్వత్ - వయమ
పిప్రపన్నాఇతి॥ ౩౭॥తదితి॥హేవృజినార్దనదుఃఖహంతఃత్వదుపాసనేత్వద్భజనఏవఆశాయాసాం తాః వయంవసతీఃగృ
హాన్విసృజ్య-యోగినఇవప్రాప్తాః-తవసుందరస్మితవిలసితనిరీక్షణేనయస్తీవ్రఃకామస్తేనతప్తచిత్తానాంనః । హేపురు
షరత్న-దాస్యందేహి॥ ౩౮॥ ననుగృహాదిస్వామ్యంవిహాయమద్దాస్యంకిమితిప్రార్థ్యతేతఆహుః॥ వీక్ష్యేతి ॥ అలకావృ

హృచ్ఛయాగ్నిమ్ । నోచేద్వయంవిరహజాగ్న్యుపయుక్తదేహాధ్యానేనయామపదయోఃపదవీంసఖే తే॥
౩౫ ॥ యర్హ్యంబుజాక్షతవపాదతలంరమాయాదత్తక్షణంక్వచిదరణ్యజనప్రియస్య । అస్ప్రాక్ష్మత
త్ప్రభృతినాన్యసమక్షమంగస్థాతుంత్వయాభిరమితాబతపారయామః॥ ౩౬ ॥ శ్రీర్యత్పదాంబుజరజశ్చ
కమేతులస్యాలబ్ధ్వాపివక్షసిపదంకిలభృత్యజుష్టమ్ । యస్యాస్స్వవీక్షణకృతేన్య సురప్రయాసస్తద్వద్వ
యంచతవపాదరజఃప్రపన్నాః॥ ౩౭॥తన్నఃప్రసీదవృజినార్దనతేంఘ్రిమూలంప్రాప్తావిసృజ్యవసతీస్త్వ
దుపాసనాశాః।త్వత్సుందరస్మితనిరీక్షణతీవ్రకామతప్తాత్మనాంపురుషభూషణదేహిదాస్యమ్॥ ౩౮ ॥వీ
క్ష్యాలకావృతముఖంతవకుండలశ్రీగండస్థలాధరసుధంహసితావలోకమ్ । దత్తాభయంచభుజదండయు
గంవిలోక్యవక్షఃశ్రియైకరమణంచభవామదాస్యః ॥ ౩౯ ॥ కాస్త్ర్యంగతేకలపదాయతవేణుగీతసం
మోహితార్యచరితాన్నచలేత్త్రిలోక్యామ్। త్రైలోక్యసౌభగమిదంచనిరీక్ష్యరూపం యద్గోద్విజద్రుమ
మృగాఃపులకాన్యబిభ్రన్॥ ౪౦॥వ్యక్తంభవాన్వ్రజజనార్తిహరోభిజాతోదేవోయథాదిపురుషస్సురలో
కగోప్తా।తన్నోనిధేహికరపంకజమార్తబంధోతప్తస్తనేషుచశిరస్సుచకింకరీణామ్॥ ౪౧॥శ్రీశుకః॥ఇతివి
క్లబితంతాసాం।శ్రుత్వాయోగేశ్వరేశ్వరః ।ప్రహస్యసదయంగోపీరాత్మారామోప్యరీరమత్॥ ౪౨ ॥తా
భిస్సమేతాభిరుదారచేష్టితఃప్రియేక్షణోత్ఫుల్లముఖీభిరచ్యుతః । ఉదారహాసద్విజకుందదీధితిర్వ్యరోచ
తైణాంకఇవోడుభిర్వృతః॥ ౪౩॥ఉపగీయమానఉద్గాయన్వనితాశతయూథపః । మాలాంబిభ్రద్వైజ
యంతీంవ్యచరన్మండయన్వనమ్॥ ౪౪॥నద్యాఃపులినమావిశ్యగోపీభిర్హిమవాలుకమ్।జుష్టంతత్తరళాంభో
జకుముదామోదవాయునా॥ ౪౫॥బాహుప్రసారపరిరంభకరాలకోరునీవిస్తనాలభననర్మనఖాగ్రపా
తైః।క్ష్వేళ్యావలోకహసితైర్వ్రజసుందరీణాముత్తంభయన్రతిపతింరమయాంచకార॥ ౪౬॥ఏవంభగవ

తముఖంకేశాంతైరావృతంముఖం- తథాకుండలయోఃశ్రీర్యయోస్తే - గండస్థలేయస్మిన్ - అధరేసుధాయస్మిన్తచ్చత
చ్చముఖంవీక్ష్య-దత్తాభయంభుజదండయుగ్మంచవక్షశ్చ-శ్రియాః-ఏకమేవరమణంరతిజనకం - అత్రవిసర్గలోపేసంధి
రార్షః-వీక్ష్యదాస్యఏవ-భవామేతి॥ ౩౯ ॥ ననుజుగుప్సితమౌపపత్యమిత్యుక్తంతత్రాహుః॥కాస్త్రీతి॥ అంగహేకృష్ణ-క
లానిపదానియస్మింస్తేతచ్చాయతందీర్ఘం - మూర్ఛితంస్వరాలాపభేదః - తేన-పాఠాంతరేకలపదామృతమయంవేణుగీ
తంతేనమోహితాకావాస్త్రీ ఆర్యచరితాన్నిజధర్మాన్నచలేత్ యస్మోహితాఃపురుషాఅపిచలితాః - కించ- త్రైలో
క్యసౌభగమితియత్ యతఃఅబిభ్రన్ అబిభరుః-త్వద్ద్యోతకశబ్దశ్రవణమాత్రేణాపితావన్నిజధర్మత్యాగోయుక్తఃకింపున
స్త్వదనుభవేనేతిభావః॥ ౪౦॥వ్యక్తమితి॥వ్యక్తంనిశ్చితం ॥ ౪౧ ॥ ఇతీతి ॥ విక్లబితంపారవశ్యప్రలపితంగోపీః అరీరమత్
రమయామాస॥ ౪౨ ॥ తాభిరితి ॥ ప్రియస్యేక్షణేన - ఉత్ఫుల్లానిముఖానియాసాంతాభిఃఉదారహాసశ్చద్విజాశ్చతేష
కుందకుసుమవద్దీధితిర్యస్యసఃఏణాంకశ్చంద్రః॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥బాహ్విత్వాతి ॥బాహుప్రసారశ్చ- పరిరంభశ్చ-కరాదీనామాలభ
నంస్పర్శనశ్చ-నర్మపరిహాసశ్చ - నఖాగ్రపాతశ్చ-తైః క్ష్వేళ్యాక్రీడయాచ - అవలోకనైర్హసితైశ్చకామంతాసా

మద్దీపయన్ - తాః రమయాం చకార ॥ ఏవమితి ॥ మహాత్మనః అనాసక్తచిత్తత్వాదితి భావః ॥౪౭॥ తాసామితి ॥ తత్సౌభగ
మదం అస్వాధీనతాం - మానం గర్వం - కేశవః కశ్చ ఈశశ్చ కేశౌ తావపి వశయతీతి తథా సః ॥౪౮॥ ... ... ※

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ త్రింశే విరహసంతప్తగోపీభిః కృష్ణమార్గణమ్ । ఉన్మత్తవన్నియతం భ్రమతీభిర్వనే వనే ॥ అంతరితి ॥ అచక్షాణాః అపశ్యంత్యః ॥౧॥ గత్యేతి ॥ గత్యా అనురాగస్మితాభ్యాం చ విభ్రమేక్షితాని విలాసనిరీక్షితాని - తైశ్చ మనోరమా ఆలాపాశ్చ - విహారాశ్చ - క్రీడాశ్చ - విభ్రమాః అన్యే చ విలాసాః తైశ్చ - రమాపతేర్గత్యాదిభిరేతైః ఆక్షిప్తాని ఆకృష్టాని - చిత్తాని యాసాం తాః - అతస్తస్మిన్నేవ ఆత్మా యాసాం తాః - తస్య వివిధాశ్చేష్టా జగృహుః - తదనుకరణైః క్రీడన్ ॥ ౨ ॥ అపి చ - గతిస్మితేతి ॥ ప్రియస్య గత్యాదిషు ప్రతిరూఢాః ఆవిష్టా మూర్తయో యాసాం తాః - అతః కృష్ణవిహారవిభ్రమాః కృష్ణస్యేవ విహారాః క్రీడాః విభ్రమాః విలాసాః యాసాం తాః - అహమేవ కృష్ణ ఇతి పరస్పరం నివేదితవత్యః ॥ ౩ ॥ కించ - గాయంత్య ఇతి ॥ వనాద్వనాంతరం గచ్ఛంత్యః విచిక్యుః అమృగయన్ - ఉన్మత్తతుల్యత్వమాహ - వనస్పతీన్ పప్రచ్ఛుః - భూతేషు - అంతరం మధ్యే సంతం పురుషం - బహిశ్చ సంతమితి ॥౪॥ తత్ర ప్రపంచయతి నవభిః తత్ర - మహత్త్వాదేతే పశ్యేయురిత్యాశయా అశ్వత్థాదీన్

తతః కృష్ణాల్లబ్ధమానానామహాత్మనః । స్వాత్మానం మేనిరే స్త్రీణాం మానిన్యోఽభ్యధికం భువి ॥౪౭॥ తాసాం తత్సౌభగమదం వీక్ష్య మానం చ కేశవః । ప్రశమాయ ప్రసాదాయ తత్రైవాంతరధీయత ॥౪౮॥ ... ※

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః.

అంతర్హితే భగవతి సహసైవ వ్రజాంగనాః । అతప్యంస్తమచక్షాణాః కరిణ్య ఇవ యూథపమ్ ॥౧॥ గత్యానురాగస్మితవిభ్రమేక్షితైర్మనోరమాలాపవిహారవిభ్రమైః । ఆక్షిప్తచిత్తాః ప్రమదా రమాపతేస్తాస్తా విచేష్టా జగృహుస్తదాత్మికాః ॥౨॥ గతిస్మితప్రేక్షణభాషణాదిషు ప్రియాః ప్రియస్య ప్రతిరూఢమూర్తయః । అసావహం త్విత్యబలాస్తదాత్మికా న్యవేదిషుః కృష్ణవిహారవిభ్రమాః ॥ ౩ ॥ గాయంత్య ఉచ్చైరముమేవ సంగతా విచిక్యురున్మత్తకవద్వనాద్వనమ్ । పప్రచ్ఛురాకాశవదంతరం బహిర్భూతేషు సంతం పురుషం వనస్పతిమ్ ॥౪॥ దృష్టో వః కచ్చిదశ్వత్థ ప్లక్ష న్యగ్రోధ నో మనః । నందసూనుర్గతో హృత్వా ప్రేమహాసావలోకనైః ॥౫॥ కచ్చిత్కురవకాశోకనాగపున్నాగచంపకాః । రామానుజో మానినీనాం గతో దర్పహరస్మితః ॥౬॥ కచ్చిత్తులసి కల్యాణి గోవిందచరణప్రియే । సహ త్వాలికులైర్బిభ్రద్దృష్టస్తేఽతిప్రియోఽచ్యుతః ॥౭॥ మాలత్యదర్శి నః కచ్చిన్మల్లికే జాతి యూథికే । ప్రీతిం వో జనయన్ యాతః కరస్పర్శేన మాధవః ॥౮॥ చూతప్రియాలపనసాసనకోవిదారజంబీరబిల్వబకులామ్రకదంబనీపాః । యేఽన్యే పరార్థభవికా యమునోపకూలాః శంసంతు కృష్ణపదవీం రహితాత్మనాం నః ॥౯॥ కిం తే కృతం క్షితి తపో బత కేశవాంఘ్రిస్పర్శోత్సవోత్పులకితాంగరుహైర్విభాసి । అప్యంఘ్రిసంభవ ఉరుక్రమవిక్రమాద్వా అహో వరాహవపుషః పరిరంభ

పృచ్ఛంతి ॥ దృష్ట ఇతి ॥ ప్రేమహాసవిలసితైరవలోకనైరస్మాకం మనో హృత్వా - చోర ఇవ గతః - యుష్మాభిః కిం దృష్ట ఇతి ॥౫॥ మహాంతః - స్వపుష్పైర్బహూపకారిణశ్చేతి కురవకాదీన్ పృచ్ఛంతి ॥ కచ్చిదితి ॥ హే కురవకాదయః దర్పహరం స్మితం యస్య సః ఇతో గతః కచ్చిద్దృష్ట ఇతి ॥౬॥ కచ్చిదితి ॥ అలికులైస్సహ - త్వా త్వాం బిభ్రత్ - తవాతిప్రియస్త్వయా కిం దృష్ట ఇతి ॥ ౭ ॥ గుణాతిరేకేఽపి నమ్రా ఇమాః పశ్యేయురితి పృచ్ఛంతి ॥ మాలతీతి ॥ హే మాలతి - మల్లికే జాతి యూథికే - వః యుష్మాభిః - కిం అదర్శి దృష్టః కరస్పర్శేన వః ప్రీతిం జనయన్ - కిం యాత ఇతి అత్ర మాలతీజాత్యోరవాంతరవిశేషో ద్రష్టవ్యః ॥౮॥ ఫలాదిభిః సర్వప్రాణిసంతర్పకా ఏతే పశ్యేయురితి పృచ్ఛంతి ॥ చూతేతి ॥ చూతామ్రయోరవాంతరజాతిభేదః - నీపకదంబయోశ్చ - హే చూతాదయః హే అన్యే చ పరార్థభవికాః పరార్థమేవ భవో జన్మ యేషాం తే యమునోపకూలాః తస్యాః కూలసమీపే వర్తమానాః తీర్థవాసిన ఇత్యర్థః తే భవంతః - రహితాత్మనాం శూన్యచేతసాం నః - కృష్ణపదవీం కృష్ణమార్గం - శంసంతు కథయంతు ॥౯॥ కిమితి ॥ హే క్షితి హే క్షితే త్వయా కిం తపః కృతం - యా త్వం - కేశవాంఘ్రిస్పర్శోత్సవా కేశవస్యాంఘ్రిస్పర్శేనోత్సవో యస్యాః సా - కుతః - అంగరుహైరుత్పులకితైః రోమాంచితా విభాసి శోభసే - తత్ర విశేషం పృచ్ఛతి; అపి కిం - అయముత్సవః అంఘ్రిసంభవః - అధునాతనైకదేశాంఘ్రిస్పర్శసంభవః - యద్వా - నైతావత్ - కింతు - ఉరుక్రమవిక్రమాత్పూర్వమేవ త్రివిక్రమస్య పదా సర్వాక్రమణాత్ - అహో అథవా - నైతావదేవ - అపి తు - తతోఽపి పూర్వం - వరాహస్య వపు

ష్వంపరిరంభజేనేతి-అత స్త్వయా-నూనందృగ స్తద్దర్శయేతి॥ ౧౦॥ హరిణ్యాదృష్టిప్రసృత్యా - కృష్ణదర్శనంసంభావ్య ప్రాహ॥ అపీతి॥ హేసఖిఏణపత్ని-అపికిం ఉపగతః సమీపంగతః గాత్రైః సుందరైర్ముఖబాహ్వాదిభిః ప్రియయా సహేతి యదుక్తంతద్ద్యోతకం కాంతాయా అంగసంగతః తత్కుచకుంకుమేనరంజితాయాః -కుందకుసుమస్రజో గంధః కులపతేః శ్రీకృష్ణస్య-వాతిఆగచ్ఛతి॥౧౧॥ఫలభారేణనతాం తరూన్ - కృష్ణం దృష్ట్వా-ప్రణతా ఇతిమత్వా - ప్రియయా సహితస్య [illegible]సంభావ[illegible]-పృచ్ఛంతి॥ బాహుమితి ॥ తులసికాయాం అళికులైః అత స్తదా మోదమదాంధైః - అన్వీయ [illegible] అనుగమ్య[illegible]॥౧౨॥పృచ్ఛతేతి॥ కాశ్చిద్బాహుః - హేసఖ్యః ఇమా లతాః కృష్ణేన సంగతాః నూనం-అతః ఇమాః-పృచ్ఛత నను స్వపతిసంగతాః [illegible] వనస్పతేః పత్యుః బాహూన్ శాఖాః ఆశ్లిష్టాః అపి- అపి [illegible] -నూనం-తన్నఖైః స్పృష్టాః [illegible] ఉత్పులకాని బిభ్రతి - నహి స్వపతిసంగతౌ ఈదృశ ఉత్పులకసంభవ ఇతి భావః॥ ౧౩॥ఉన్మత్తకవత్ [illegible] తత్ప్రాపంచితం-ఇత్యాది॥శ్లో ॥ఇత్యున్మత్తవచో గోప్యః కృష్ణాన్వేషణకాతరాః।లీలాభగవతస్తాస్తా హ్యనుచక్రుస్తదాత్మికాః॥

జేన॥ ౧౦॥ అప్యేణపత్న్యుపగతః ప్రియయేహ గాత్రైస్తన్వన్దృశాం సఖిసునిర్వృతిమచ్యుతో వః।కాంతాంగసంగకుచకుంకుమరంజితాయాః కుందస్రజః కులపతేరివ వాతి గంధః॥ ౧౧॥ బాహుం ప్రియాంస ఉపధాయ గృహీతపద్మో రామానుజస్తులసికాళికులైర్మదాంధైః। అన్వీయమాన ఇహ వస్తరవః ప్రణామం కిం వాభినందతి చరన్ ప్రణయావలోకైః॥ ౧౨॥ పృచ్ఛతేమా లతా బాహూనప్యాశ్లిష్టా వనస్పతేః। నూనం తత్కరజస్పృష్టా బిభ్రత్యుత్పులకాన్యహో॥ ౧౩॥ ఇత్యున్మత్తవచో గోప్యః కృష్ణాన్వేషణకాతరాః।లీలా భగవతస్తాస్తా హ్యనుచక్రుస్తదాత్మికాః॥ ౧౪॥ కస్యాచిత్పూతనాయంత్యాః కృష్ణాయంత్యపిబత్ స్తనమ్। తోకయిత్వా రుదత్యన్యా పదాహంచ్ఛకటాయతీమ్ ॥ ౧౫॥ దైత్యాయిత్వా జహారాన్యామేకా కృష్ణార్భభావనామ్॥ ౧౬॥ కృష్ణరామాయితే ద్వే తు గోపవత్సాయితాః పరా। వత్సాయితాం గృహీత్వాన్యా [illegible] హంతి నాత॥ ౧౭॥ కృష్ణాయితా జఘానాన్యాం తత్రైకాం తు బకాయితామ్। ఆహూయ దూరగా [illegible] కుర్వతీమ్॥ ౧౮॥ వేణుం క్వణంతీం క్రీడంతీమన్యా శంసతి సాధ్వితి । కస్యాంచిత్స్వభుజం న్యస్య [illegible] చలంత్యాహాపరాం నను॥ ౧౯॥ కృష్ణోహం పశ్యత గతిం లలితామితి తన్మయా। మా భైష్ట వాతవర్షాభ్యాం తత్త్రాణం విహితం మయా॥ ఇత్యుక్త్వైకేన హస్తేన యతంత్యున్నిదధేంబరమ్॥ ౨౦॥ ఆరుహ్యైకా పదాక్రమ్య శిరస్యాహాపరాం నృప। దుష్టాహే గచ్ఛ జాతోహం ఖలానాం నను దండభృత్॥ ౨౧ ॥ తత్రైకోవాచ హే గోపా దావాగ్నిం పశ్యతోల్బణమ్। చక్షూంష్యాశ్వపిదధ్వం వో విధాస్యే క్షేమమంజసా। ౨౨॥ బద్ధాన్యయా స్రజా కాచిత్తన్వీ తత్ర ఉలూఖలే। బధ్నామి భాండభేత్తారం హైయంగవముషం త్వితి। భీతా సుదృక్పిధాయాస్యం భేజే భీతివిడంబనమ్ ॥ ౨౩॥ ఏవం కృష్ణం పృచ్ఛమానా బృందావనలతాస్తరూన్। వ్యచక్షత వనోద్దేశే పదాని పరమాత్మనః॥ ౨౪॥ పదాని వ్యక్తమేతాని నందసూనోర్మహాత్మనః। లక్ష్యంతే హి ధ్వజాంభోజవజ్రాంకుశయవాదిభిః॥ ౨౫॥ తైస్తైః పదైస్తత్పదవీమన్విచ్ఛంత్యోగ్రతోబలాః । వధ్వాః పదైః సుపృక్తాని విలోక్యార్తాః సమబ్రువన్॥ ౨౬॥ కస్యాః పదాని చైతాని యాతాయా నందసూనునా। అంస

[illegible] ఇత్యాదు క్తం తత్ప్రపంచయతి ॥ ఇతీతి ॥ ఉన్మత్తవచో [illegible] ఉన్మత్తవచసశ్చ తాః గోప్యశ్చ-కృష్ణాన్వేషణే న కాతరాః ఆకులాః-అనుచక్రురనుకృతవత్యః ॥౧౪ ॥ కస్యాశ్చిదిత్యాదిభిశ్చతుర్భిరనుకరణం ప్రపంచ్యతే - తత్తచ్చతుర్భిః [illegible] అనుకరణమితి వివేకః॥ కస్యాశ్చిదితి॥పూతనాయంత్యాః పూతనావదాచరంత్యాః-పూతనావదాచరంతీ [illegible] తోకయిత్వా తోకవత్ శిశువదాత్మానం కృత్వా॥ ౧౫॥ దైత్యాయిత్వేతి ॥ దైత్యాయిత్వా దైత్యవత్ తృణావర్తవదాత్మానం కృత్వాపి [illegible] కృష్ణార్భభావనాం కృష్ణస్యార్భకం బాల్యం - భావయతి తాం - అన్యాం జహార॥ ౧౬ ॥౧౭॥ కృష్ణాయితేతి ॥ [illegible]-యథా-కృష్ణః తథా [illegible] కృష్ణమనుకుర్వంతీం అనువర్తమానాం అను [illegible] ॥౧౯॥ [illegible] ఇతి॥ [illegible] కుర్వంతీం - అంబరం ఉత్తరీయం వస్త్రం [illegible] ॥ ౨౦॥తత్రైకేతి [illegible] ॥ ౨౨॥ బద్ధాన్యేతి॥ సుదృక్ సునయనా ఆస్యం పిధాయ-[illegible] ॥ ౨౩ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం పునరపి బృందావనే లతాస్తరూంశ్చ కృష్ణం పృచ్ఛమానాః వనోద్దేశే వనప్రదేశే వ్యచక్షత అపశ్యన్॥ ౨౪॥ ౨౫॥తత స్తత ఇతి॥ సుపృక్తాని సంమిశ్రాణి॥౨౬॥కస్యా

ఇతి॥ తేనఅంసేన్యస్తః ప్రకోష్ఠో యస్యాః కరేణోః హస్తిన్యాః॥౨౭॥ అనయేతి॥ రహః ఏకాంతస్థానే॥౨౮॥ ధన్యా ఇతి॥ హేఆళ్యః సఖ్యః అహో ధన్యా ఇతి పుణ్యాః గోవిందాంఘ్ర్యబ్జరేణవః తత్ర హేతుః యానితి అస్మాభిరప్యేతద్రేణ్వభిషేకేణ తథైవ కృష్ణః ప్రాప్తుం శక్య ఇతి భావః॥౨౯॥ అన్యా ఆహుః॥ తస్యా ఇతి॥ గోపీనాం సర్వస్వం - అయం భావః భవేదేవం యది తస్యాః పదాని సంపృక్తాని న భవేయుః తాని నః కథం దుఃఖం కుర్వంతీతి॥౩౦॥ తదసంపృక్తాన్ కేవలకృష్ణపాదరేణూనేవ విచిన్వంత్యస్తాన్ దృష్ట్వా పునరత్యంతం సమత్సరాః తదాహ శ్లోకత్రయేణ॥ నలక్ష్యంత ఇతి॥ ఖిద్యతీ సుజాతే సుకుమారే అంఘ్రితలే యస్యాస్తాం ఉన్నిన్యే స్కంధమారోపితవాన్॥౩౧॥౩౨॥ ప్రపదేతి॥ ప్రపదాభ్యాం ఆక్రమణం ఘనేసంమర్దనం యయోః అతఏవ అసకలే పదే పశ్యతేతి తస్యాః కృష్ణజాన్వంతరుపవిష్టాయాశ్చిహ్నం దృష్ట్వాహుః॥ కేశప్రసాధనమితి॥౩౪॥ తానీతి కాంతామధికృత్య తాని ప్రసూనాని చూడయితా చూడానుకారేణ బధ్నతా ఇహ ధ్రువముపవిష్టం॥౩౫॥ రేమేతయేత్యాదిశుకోక్తిః రేమ ఇతి॥ ఆత్మరతః స్వతస్తుష్టః - ఆత్మారామః ఆత్మక్రీడః అఖండితః స్త్రీవిభ్రమైరనాకృష్టోపి

న్యస్తప్రకోష్ఠా యా కరేణోః కరిణా యథా॥ ౨౭॥ అనయారాధితో నూనం భగవాన్ హరిరీశ్వరః। యన్నో విహాయ గోవిందః ప్రీతో యామనయద్రహః॥ ౨౮॥ ధన్యా అహో అమీ ఆళ్యో గోవిందాంఘ్ర్యబ్జరేణవః। యాన్ బ్రహ్మేశౌ రమాదేవీ దధుర్మూర్ధ్న్యఘనుత్తయే॥ ౨౯॥ తస్యా అమూని నః క్షోభం కుర్వంత్యుచ్చైః పదాని యత్। యైకాపహృత్య గోపీనాం రహో భుంక్తేఽచ్యుతాధరమ్॥ ౩౦॥ న లక్ష్యంతే పదాన్యత్ర తస్యా నూనం తృణాంకురైః। ఖిద్యత్సుజాతాంఘ్రితలామున్నిన్యే ప్రేయసీం ప్రియః॥ ౩౧॥ ఇమాన్యధికమగ్నాని పదాని వహతో వధూమ్। గోప్యః పశ్యత కృష్ణస్య భారాక్రాంతస్య కామినః॥ ౩౨॥ అత్రావరోపితా కాంతా పుష్పహేతోర్మహాత్మనా। అత్ర ప్రసూనావచయః ప్రియార్థే ప్రేయసా కృతః॥ ౩౩॥ ప్రపదాక్రమణే ఏతే పశ్యతాసకలే పదే। కేశప్రసాధనం త్వత్ర కామిన్యాః కామినా కృతమ్॥ ౩౪॥ తాని చూడయతా కాంతాముపవిష్టమిహ ధ్రువమ్॥ ౩౫॥ రేమే తయా చాత్మరత ఆత్మారామోఽప్యఖండితః। కామినాం దర్శయన్ దైన్యం స్త్రీణాం చైవ దురాత్మతామ్॥ ౩౬॥ ఇత్యేవం దర్శయంత్యస్తాశ్చేరుర్గోప్యో విచేతనాః। యాం గోపీమనయత్కృష్ణో విహాయాన్యాః స్త్రియో వనే॥ ౩౭॥ సా చ మేనే తదాత్మానం వరిష్ఠం సర్వయోషితామ్। హిత్వా గోపీః కామయానా మామసౌ భజతే ప్రియః॥ ౩౮॥ తతో గత్వా వనోద్దేశం దృప్తా కేశవమబ్రవీత్। న పారయేఽహం చలితుం నయ మాం యత్ర తే మనః॥ ౩౯॥ ఏవముక్తః ప్రియామాహ స్కంధ ఆరుహ్యతామితి। తతశ్చాంతర్దధే కృష్ణః సా వధూరన్వతప్యత॥ ౪౦॥ హా నాథ రమణ ప్రేష్ఠ క్వాసి క్వాసి మహాభుజ। దాస్యాస్తే కృపణాయా మే సఖే దర్శయ సన్నిధిమ్॥ ౪౧॥ అన్విచ్ఛంత్యో భగవతో మార్గం గోప్యోఽవిదూరతః। దదృశుః ప్రియవిశ్లేషమోహితాం దుఃఖితాం సఖీమ్॥ ౪౨॥ తయా కథితమాకర్ణ్య మానప్రాప్తిం చ మాధవాత్। అవమానం చ దౌరాత్మ్యాద్విస్మయం పరమం యయుః॥ ౪౩॥ తతోఽవిశన్ వనం చంద్రజ్యోత్స్నా యావద్విభావ్యతే। తమః ప్రవిష్టమాలక్ష్య తతో నివవృతుః స్త్రియః॥ ౪౪॥ తన్మనస్కాస్తదాలాపాస్తద్విచేష్టాస్తదాత్మికాః। తద్గుణానేవ గాయంత్యో నాత్మాగారాణి సస్మరుః॥ ౪౫॥ పునః పులినమాగత్య కాళింద్యాః కృష్ణభావితాః। సమవేతా జగుః కృష్ణం తదాగమనకాంక్షితాః॥ ౪౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - త్రింశోఽధ్యాయః.

తథా చేతి-మితి రేమ ఇత్యత ఆహ కామినామితి॥౩౬॥౩౭॥ స్త్రీణాం దురాత్మతామాహ॥ ద్వాభ్యాం॥ సేతి॥ కామే యానమాగమనసాధనం యాసాం తాః గోపీర్హిత్వా మాం భజత ఇతి హేతోరాత్మానం వరిష్ఠం మేనే ఇతి॥౩౮॥ ౩౯॥ కామినాం దైన్యం దర్శయతి॥ ఏవముక్త ఇతి॥ అఖండితత్వమాహ॥ తతశ్చేతి॥ తస్యాం స్కంధారోహోద్యతాయాం అంతర్హిత ఇత్యర్థః॥౪౦॥ అనుతాపమాహ॥ హా నాథేతి॥౪౧॥ అన్విచ్ఛంత్య ఇతి॥ అన్విచ్ఛంత్యః మృగయమాణాః అవిదూరతః సమీపే॥౪౨॥౪౩॥ తత ఇతి॥ తతస్తయాపి సహితాః కృష్ణాన్వేషణాయ వనమవిశన్ తతో హరేరన్వేషణాన్నివృత్తాః॥౪౪॥ తదితి॥ ఏవం తమః ప్రాప్తా అపి - స్వగృహాన్నైవ స్మృతవత్యః తదాత్మికాః స ఏవ ఆత్మా యాసాం తాః తన్మయా ఇత్యర్థః॥౪౫॥ పునరితి॥ కింతు పూర్వం యత్ర శ్రీకృష్ణేన సంగతిరాసీత్తదేవ కాళింద్యాః పునః పులినమాగత్య కృష్ణం భావయంతి ధ్యాయంతీతి తథా తాః కృష్ణస్యాగమనం కాంక్షితం యాసాం తాః మిళితాః సమ్మిళితాః సత్యః కృష్ణమేవ జగురితి॥౪౬॥ *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం త్రింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ఏకత్రింశేనిశాయాం తాః పునః పులినమాగతాః। కృష్ణమేవానుగాయంత్యః ప్రార్థయంతేతదాగమం॥జయతీతి॥ హే దయిత-తేజన్మనా-వ్రజః-అధికంయథాభవతితథాజయతి-అత్యుత్కర్షేణవర్తతే-యస్మాత్-త్వమత్రజాతఃతస్మాత్ ఇందిరాలక్ష్మీఃఅత్రహివ్రజమలంకృత్యవర్తతే - ఏవంవ్రజేసర్వస్మిన్ మోదమానే-అత్రతుతావకాః- త్వదీయగోపీజనాఃత్వయిత్వదర్థమేవకథంచిత్ - ధృతాఅసవోయైస్తేత్వాంవిచిన్వతే - మృగయంతే అతస్త్వయాదృశ్యతాంప్రత్యక్షీభూయతామితి-యద్వా-అస్మాభిర్భవాన్దృశ్యతాం- యద్వా-ఏవంత్వయాదృశ్యతామేతేవిచిన్వతఇతి- అత్రస్వతంత్రాణాంబహూనాంచవక్తృత్వాదపరాఆహురితిసర్వశ్లోకేష్వవధారణాతథాపిసంగతిరుచ్యతే॥ ౧॥ తత్రవిచిన్వంతుమమకిమితిచేత్తత్రాహుః॥శరదితి॥శరదుదాశయేశరత్కాలికే - సరసి-సాధుజాతసత్సరసిజోదరశ్రీముషా- సాధుజాతంసమ్యగ్జాతం-యత్సత్సరసిజం-సువికసితంపద్మం-తస్యోదరేగర్భేయాశ్రీస్తాంముష్ణాతిహరతీతితథా- తయాదృశానేత్రేణ, హేసురతనాథసంభోగపతే,వరదఅభీష్టప్రద - అశుల్కదాసికాఃఅమూల్యదాసీః నిఘ్నతోమారయతః, తేతవ,త్వయాక్రియమాణః ఇహలోకే,అయంవధోనభవతికిం- కింశస్త్రైరేవవధోవధఃకిందృశావధోవధోనభవతికింతుభవత్యేవ,అతస్తవదృశాఅపహృతప్రాణప్రత్యర్పణాయ . త్వయాదృశ్యతామితిభావః- త్వయాదృశ్యతామితియథాసంభవంసర్వత్రవాక్యశేషః॥ ౨ ॥ కించబహుభ్యోమృత్యుభ్యఃకృపయారక్షిత్వాకిమితీదానీం దృశావధ్యమానాఃపేక్ష్యయాతయసీత్యాహుః॥విషేతి॥ హేఋషభశ్రేష్ఠ-విషమయాజ్జలాశయాత్- తథావ్యాళరాక్షసాదఘాసురాత్వర్షాత్, మారు

—※ గోపికాగీతప్రారంభః. ※—

గోప్యః ॥ జయతితేధికంజన్మనావ్రజశ్శ్రయతఇందిరాశశ్వదత్రహి । దయితదృశ్యతాందిక్షుతావకాస్త్వయిధృతాసవస్త్వాంవిచిన్వతే॥౧॥శరదుదాశయేసాధుజాతసత్సరసిజోదరశ్రీముషాదృశా। సురతనాథతేఽశుల్కదాసికావరదనిఘ్నతోనేహకింవధః॥ ౨॥ విషజలాశయాద్వ్యాళరాక్షసాద్వర్షమారుతాద్వైద్యుతానలాత్ । వృషమయాత్మజాద్విశ్వతోభయాదృషభతేవయంరక్షితాముహుః ॥ ౩॥ నఖలుగోపికానందనోభవానఖిలదేహినామంతరాత్మదృక్ ।విఖనసార్థితోవిశ్వగుప్తయేసఖఉదేయివాన్సాత్వతాంకులే॥౪॥ విరచితాభయంవృష్ణిధుర్యతేశరణమీయుషాంసంసృతేర్భయాత్ ॥ కరసరోరుహంకాంతకామదంశిరసిధేహినశ్శ్రీకరగ్రహం ॥ ౫ ॥ వ్రజజనార్తిహన్వీరయోషితాంనిజజనస్మయధ్వంసనస్మిత।భజసఖేభవత్కింకరీస్మనోజలరుహాననంచారుదర్శయ॥౬॥ప్రణతదేహినాంపాపకర్శనంతృణచరానుగంశ్రీనికేతనం।ఫణిఫణార్పితంతేపదాంబుజంకృణుకుచేషునఃకృంధిహృచ్ఛయమ్॥ ౭ ॥ మధురయాగిరావల్గువాక్యయాబుధమనోజ్ఞయాపుష్కరేక్షణ । విధికరీరిమావీరముహ్యతీరధరశీధునాప్యా

లాత్-వైద్యుతానలాత్-అశనినిపాతాత్-వృషోరిష్టస్తస్మాత్ మయాత్మజాత్- వ్యోమాత్-విశ్వతఃఅన్యస్మాదపి- సర్వతోభయాచ్చ బకకాళీయదమునాదివారక్షితాఃకిమిదానీముపేక్షసఇతిభావః॥ ౩॥ అపిచవిశ్వపాలనాయావతీర్ణస్యతవభక్తోపేక్షాస్యాంతేమనుచితేత్యాశయేనాహుః॥ నఖల్వితి॥హేసఖభవాన్ఖలు- నిశ్చితంయశోదాసుతోనభవతి- కింతు-సర్వప్రాణినాంబుద్ధిసాక్షీ-ననుసకింద్రష్టాభవతి - తత్రాహుః-విఖనసాబ్రహ్మణా- విశ్వపాలనాయప్రార్థితస్సన్-సాత్వతాంకులేఉదేయివాన్-ఉదితఇతి॥౪ ॥ తస్మాత్త్వద్భక్తానామస్మాకమేతత్ప్రార్థనాచతుష్టయంసంపాదయేత్యాహుశ్చతసృభిః॥ విరచితేతి॥హేవృష్ణిధుర్యసంసృతేర్భయాత్ - తేచరణమీయుషాంశరణంప్రాప్తానాంప్రాణినాంవిరచితందత్తమభయంయేనతథా- హేకాంత-కామదంవరదం- తథాశ్రియఃకరంగృహ్ణాతీతితథా- తద్భవతఃకరసరోరుహం-నఃశిరసిధేహి॥౫॥వ్రజేతి॥హేవ్రజజనార్తిహన్ హేవీర-నిజజనానాం-యఃస్మయోగర్వస్తస్యధ్వంసనంనాశకంస్మితంయస్య-తథాభూత- హేసఖే-భవత్కింకరీఃనోస్మాన్భజఆశ్రయ-స్మనిశ్చితం- ప్రథమంతావత్ - జలరుహాననంచారుయోషితాంనోదర్శయ॥౬॥ ప్రణతేతి॥ విశేషేణప్రణతానాందేహినాంపాపకర్శనంపాపహంతృ-తృణచరాన్పశూన్ , అనుగచ్ఛతికృపయేతి - తథాసౌభాగ్యేనశ్రియోనికేతనంవీర్యాతిరేకేణఫణినఃఫణాస్వర్పితంతేపదాంబుజంనఃకుచేషుకృణుకురు-కిమర్థంహృచ్ఛయకామంకృంధిఛింధి॥౭॥మధురయేతి। హేపుష్కరేక్షణ-తవైవమధురయాగిరావల్గూనివాక్యానియస్యాంతయా-బుధానాంమనోజ్ఞయాహృద్యయా-గంభీరయేత్యర్థః-ముహ్యతీఃఇమాఃనఃవిధికరీరధరశీధునాఆప్యాయయస్వసంజీవయేతి॥ ౮ ॥కించఅస్మాకంత్వద్విరహేప్రాప్తమేవమరణం-కింతు - తత్కథామృతంపా

యయద్భిః సుకృతిభిర్వ్యంచితమిత్యాహుః॥ తవేతి॥ కథామృతం- అత్ర హేతుః తప్తజీవనం ప్రసిద్ధాదమృతాదుత్కర్షమాహుః కవీభిః బ్రహ్మాదిభిరపి ఈడితం స్తుతం- దేవభోగ్యం త్వమృతం తైస్తుచ్ఛీకృతం - కించ-కల్మషాపహం కామకర్మనిరసనం-తత్త్వమృతం నైవంభూతం - కించ శ్రవణమంగళం శ్రవణమాత్రేణ మంగళప్రదం- తత్త్వనుష్ఠానాపేక్షం కించ-శ్రీమత్సుశాంతం-తత్సుమాదకం-ఏవంభూతం త్వత్కథామృతం-అతతం యథా భవతి తథా భువి యే గృణంతి నిరూపయంతి తే జనాః భూరిదాః బహుదాతారః-జీవితం దదతీత్యర్థః-యద్వా ఏవంభూతం త్వత్కథామృతం యే భువి గృణంతి తే భూరిదాః పూర్వజన్మసు-బహుదత్తవంతః-సుకృతిన ఇత్యర్థః-ఏతదుక్తం భవతి- యే కేవలం కథామృతం గృణంతి తేపి తావదతిధన్యాః-కింపునర్యే త్వాం పశ్యంతి-అతః ప్రార్థయామహే-త్వయా దృశ్యత్వామితి॥ ౯॥ నను తర్హి మత్కథాశ్రవణైనైవ నివృతా భవంతు-కిం మద్దర్శనేన-త్వద్విలాసక్షుభితచిత్తాః వయం -తత్రాపి శాంతిం న విందామ ఇత్యాహుః॥ ప్రహసితమితి॥ హే ప్రియ-కుహక కపట-సంవిదః సంకేతనర్మాణి ౧౦॥ కించ త్వయి వయమతిప్రేమార్ద్రచిత్తా - త్వం పునరస్మాను కేన హేతునా కపటమాచరసీత్యాహుః శ్లోకద్వయేన ॥ చలసీతి॥ హే నాథ-కాంత యద్యదా -వ్రజాచ్చలసి పశూంశ్చారయన్-తదా-తన్నళినవత్-సుందరం కోమలం తే పదం-శిలైః కణిశైః-తృణైరంకురైశ్చ - సీదతి క్లిశ్యతీతి-నో మనః -. కలిలతాం అస్వాస్థ్యం-గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ఏవంభూతాస్త్వద్దుఃఖశంకితచిత్తా వయం॥ ౧౧॥ దినేతి॥ త్వం తు-దినపరిక్షయే సాయంకాలే-నీలకుంతలైరావృతం-ఘనరజస్వలం గోరజశ్ఛురితం - వనరుహాననం అళిమాలాకులపరాగవిచ్ఛురితపద్మతుల్యాయయాస్వనః॥౮॥

తవకథామృతం తప్తజీవనం కవిభిరీడితం కల్మషాపహం। శ్రవణమంగళం శ్రీమదాతతం భువి గృణంతి యే భూరిదా జనాః॥ ౯॥ ప్రహసితం ప్రియ ప్రేమవీక్షితం విహరణం చ తే ధ్యానమంగళం । రహసి సంవిదో యా హృదిస్పృశః కుహక నో మనః క్షోభయంతి హి ॥ ౧౦॥ చలసి యద్వ్రజాచ్చారయన్ పశూన్ నళినసుందరం నాథ తే పదం। శిలతృణాంకురైః సీదతీతి నః కలిలతాం మనః కాంత గచ్ఛతి ।౧౧॥ దినపరిక్షయే నీలకుంతలైర్వనరుహాననం బిభ్రదావృతం। ఘనరజస్వలం దర్శయన్ ముహుర్మనసి నః స్మరం వీర యచ్ఛసి ౧౨॥ ప్రణతకామదం పద్మజార్చితం ధరణిమండనం ధ్యేయమాపది। చరణపంకజం శంతమం చ తే రమణ నస్స్తనేష్వర్పయాధిహన్॥౧౩॥ సురతవర్ధనం శోకనాశనం స్వరితవేణునా సుష్ఠు చుంబితం । ఇతరరాగవిస్మారణం నృణాం వితర వీర నస్తేఽధరామృతమ్॥౧౪॥ అటతి యద్భవానహ్ని కాననం త్రుటియుగాయతే త్వామపశ్యతామ్। కుటిలకుంతలం శ్రీముఖం చ తే జడ ఉదీక్షతాం పక్ష్మకృద్దృశామ్॥ ౧౫॥ పతిసుతాన్వయభ్రాతృబాంధవానతివిలంఘ్య తేఽన్త్యచ్యుతాగతాః । గతివిదస్తవోద్గీతమోహితాః కితవ యోషితః కస్త్యజేన్నిశి॥ ౧౬॥ రహసి సంవిదం హృచ్ఛయోదయం ప్రహసితాననం ప్రేమవీక్షణం । బృహదురః శ్రియో ధామ వీక్ష్య

మాననం-బిభ్రత్-తచ్చ ముహుర్ముహుః- దర్శయన్నో మనసి- కేవలం స్మరం యచ్ఛసి అర్పయసి-నతు సుఖం దదాసీతి- కపట ఇతి భావః॥౧౨॥ అతోధునా కపటం విహాయైవం కుర్వితి ప్రార్థయంతే-శ్లోకద్వయేన-ప్రణతేతి॥ హే అధిహన్ హే రమణ-పద్మజేనార్చితం-ఆపది ధ్యేయం-ధ్యానమాత్రేణాపన్నివర్తకం-శంతమం చ- సేవాసమయే చాపి సుఖతమం తవ చరణపంకజం-కామతాపశాంతయే నః స్తనేష్వర్పయేతి॥౧౩॥ అపిచ- హే వీర తే-అధరామృతం- నో వితర దేహి- స్వరితేన నాదితేన వేణునా సుష్ఠు చుంబితమితి వేణునాదామృతవాసితమితి భావః-ఇతరరాగవిస్మారణం నృణామితరేషు సార్వభౌమాదిసుఖేషు రాగమిచ్ఛాం-విస్మారయతి విలోపయతీతి తథా తత్ ॥౧౪॥ కించ-క్షణమపి త్వదదర్శనే- దుఃఖం దర్శనే సుఖం చ దృష్ట్వా సర్వసంగపరిత్యాగేన యతయ ఇవ వయం త్వాముపాగతాః-త్వం తు కథమస్మాన్ త్యక్తుముత్సహస ఇతి సకరుణమూచుః శ్లోకద్వయేన॥అటతీతి॥ యత్ యదా భవాన్ కాననం బృందావనం ప్రతి అటతి గచ్ఛతి తదా- త్వామపశ్యతాం ప్రాణినాం త్రుటిః క్షణార్ధమపి-యుగవద్భవతి-ఏవమదర్శనే దుఃఖముక్తం-పునశ్చ కథంచిద్దినాంతే- తవ-శ్రీమన్ముఖం-ఉత్ ఉచ్చైరీక్షమాణానాం- తేషాం దృశాం-పక్ష్మకృద్బ్రహ్మా జడో మంద ఏవ-నిమేషమాత్రమప్యంతరమసహ్యమితి దర్శనే సుఖముక్తం ॥౧౫ పతీతి॥ తస్మాత్ - హే అచ్యుత- పతీన్-సుతాన్-అన్వయాన్-తత్సంబంధినః-భ్రాతౄన్- బాంధవాంశ్చాతివిలంఘ్య - తే తవ-సమీపమాగతాః వయం కథంభూతస్య-గతివిదః అస్మదాగమనం జానతః-గీతగతీర్వా జానతః-గతివిదో వయం వా - తవోద్గీతేన ఉచ్చైర్గీతేన- మోహితాః హే కితవ శఠ-ఏవంభూతాః యోషితః-నిశి స్వయమాగతాః - త్వామృతే కస్త్యజేత్ న కోపీత్యర్థః॥౧౬॥ అతస్త్వయా త్యక్తానామస్మాక...ప్రాక్తన త్వద్దర్శననిదానస్య హృద్రోగస్య - త్వత్సంగత్యైవ చి

కత్వాం సంతుర్విత్యాహుః-శ్లోకద్వయేన॥ రహసీతి శ్రియోధామతే బృహద్వక్షస్థలం- ఉరస్స్య వీక్ష్య-అతిస్పృహాభవతితత యాచ-ముహుర్ముహుః-మనోశముహ్యతి॥౧౭॥వ్రజేతి॥తవచ-వ్యక్తిరభివ్యక్తిః- వ్రజవనౌకసాంసర్వేషాంఅవిశేషే- వృజినహంత్రీదుఃఖనిరసనీ - విశ్వమంగళంసర్వమంగళరూపాచ - అతస్త్వత్స్పృహాత్మనాంత్వత్స్పృహాయుక్తమన సాం-నః-మనాక్ ఈషత్-మపిత్యజముంచ-కార్పణ్యమకుర్వన్ దేహీత్యర్థః కింతత్- స్వజనహృద్రోగాణాం - యదతి గోప్యఃనిషూదననివర్తకమౌషధం- తత్త్వమేవవేత్సీతిగూఢాభిప్రాయః॥౧౮॥అతిప్రేమధర్షితా ఆరుదంత్యఆహుః॥యు దితి॥ హే ప్రియ-యత్తేతవ- సుకుమారంపదాబ్జం-కర్కశేషుకుచేషు - సంమర్దనశంకితాః । శనైశ్శనైఃదధీమహి ధారయామ హే-వయం- తేనఅటవీమటసిగచ్ఛసి-నయసీతివా రెపఠూన్ వా - కాంచిదన్యాంవా-ఆత్మానమేవవా -నయసిప్రాపయసి- తత్తస్తత్పదాంబుజంవా- కూర్పాదిభిః సూక్ష్మపాషాణాదిభిః - కింస్విన్నవ్యథతే కథంనునామనవ్యథతేభవానేవాయు ః వనంయాసాంతాసాం- నోధీర్భ్రమతిముహ్యతీతి॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ఏకత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా। *

శ్లో॥ద్వాత్రింశేవిరహాలాపవిక్లిన్నహృదయోహరిః । తత్రావిర్భూయగోపీస్తాస్సాంత్వయామాససమానయన్॥ స్వప్రే

తేముహురతిస్పృహాముహ్యతేమనః॥ ౧౭॥ వ్రజవనౌకసాంవ్యక్తిరంగతేవృజినహంత్ర్యలంవిశ్వమంగ ళం।త్యజమనాక్చనస్త్వత్స్పృహాత్మనాంస్వజనహృద్రుజాంయన్నిషూదనం॥ ౧౮॥ యత్తేసుజాతచర ణాంబురుహంస్తనేషుభీతాశ్శనైఃప్రియదధీమహికర్కశేషు । తేనాటవీమటసితద్వ్యథతేనకింస్విత్కూ ర్పాదిభిర్భ్రమతిధీర్భవదాయుషాంనః॥౧౯॥ ... ... *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకత్రింశోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ ఇతిగోప్యఃప్రగాయంత్యఃప్రలపంత్యశ్చచిత్రధా । రురుదుస్సుస్వరంరాజన్కృష్ణదర్శనలాల సాః॥౧॥ తాసామావిరభూచ్ఛౌరిస్స్మయమానముఖాంబుజః।పీతాంబరధరస్స్రగ్వీసాక్షాన్మన్మథమన్మ థః॥౨॥తంవిలోక్యాగతంకృష్ణంప్రీత్యుత్ఫుల్లదృశోఽబలాః । ఉత్తస్థుర్యుగపత్సర్వాస్తన్వః ప్రాణమివా గతం॥౩॥కాచిత్కరాంబుజంశౌరేర్జగృహేంజలినాముదా।కాచిద్దధారతద్బాహుమంసేచందనరూషి తం॥౪॥కాచిదంజలినాగృహ్ణాత్తన్వీతాంబూలచర్వణం । ఏకాతదంఘ్రికమలంసతప్తాస్తనయోరధాత్॥ ౫॥ఏకాభ్రుకుటిమాబధ్యప్రేమసంరంభవిహ్వలా । ఘ్నంతీవైక్షత్కటాక్షేపైర్నిర్దష్టదశనచ్ఛదా॥౬॥ అపరానిమిషద్దృగ్భ్యాంజుషాణాతన్ముఖాంబుజమ్ ।ఆపీతమపినాతృప్యత్సంతస్తచ్చరణంయథా॥ ౭ ॥ తంకాచిన్నేత్రరంధ్రేణహృదికృత్వానిమీల్యచ । పులకాంగ్యుపగూహ్యాస్తేయోగీవానందనిర్భరా॥౮॥ సర్వాస్తాఃకేశవాలోకపరమోత్సవనిర్వృతాః । జహుర్విరహజంతాపం ప్రాజ్ఞంప్రాప్యయథాజ నాః॥౯॥ తాభిర్విధూతశోకాభిర్భగవానచ్యుతోవృతః।వ్యరోచతాధికంతత్రపురుషశ్శక్తిభిర్యథా॥ ౧౦ తాస్సమాదాయకాళింద్యానిర్విశ్యపులినంవిభుః । వికచత్కుందమందారసురభ్యనిలషట్పదమ్॥౧౧॥శర చ్చంద్రాంశుసందోహధ్వస్తదోషాతమశ్శివమ్ । కృష్ణాయాహస్తతరళాచితకోమలవాలుకమ్॥౧౨॥

మాప్యతికల్లోలవిహస్తైఃకృతైరాచితసః।సదయస్నందయన్గోపీరుదతోనందనందనః॥ఇతీతి॥ ఇత్యేవంప్రభృతి - చిత్రధాఅ నేకధా-సుస్వరం ఉచ్చైఃకృష్ణదర్శనేలాలసాఅతిస్పృహాయాసాంతాః॥౧॥తాసామితి॥సాక్షాన్మన్మథమన్మథః జగన్మో హనస్యకామస్యాపిమనస్యుద్భూతఃకామః-సాక్షాత్తస్యాపిమోహకఇత్యర్థః॥౨॥తమితి॥తన్వఃకరచరణాదయః॥ ౩ ॥ కాచిదితి॥అంజలినాసంహతిహస్తద్వయేన॥౪॥౫॥ఏకేతి । భ్రుకుటిమాబధ్యకుటిలీకృత్వప్రేమసంరంభేణప్రణయకోపా వేశేన-విహ్వలావివశా,నిర్దష్టదశనచ్ఛదఃయయా-కటాక్షకటాక్షైఃక్షైఃయేఆక్షేపాఃపరిభవాఃతైస్తాడయంతీ వైక్షత్॥ ౬॥అపరేతి॥అనిమిషతీభ్యాంఅనిమీలంతీభ్యాం-దృగ్భ్యాంఆపీతమపిసమ్యగ్దృష్టమపిపునర్జుషాణానాతృప్యత్॥౭॥తమితి॥ హృదికృత్వాహృదయంనీత్వేత్యర్థః-ఆనందసంప్లుతేతివాపాఠః॥౮॥సర్వాఇతి॥ప్రాజ్ఞంఈశ్వరం.ప్రాప్య - యథాము ముక్షుజనాః-యద్వాప్రాజ్ఞంబ్రహ్మజ్ఞం-ప్రాప్య - యథాసంసారిణః - యద్వా-ప్రాజ్ఞంసుషుప్తిసాక్షిణంప్రా ప్యయథాసర్వేతైజసావస్థాజీవాః॥౯॥ తాభిరితి॥పురుషఃపరమాత్మాశక్తిభిఃసత్త్వాదిభిః - యథా-యద్వాఉపాసకఃపురు షః-జ్ఞానైశ్వర్యబలాదిభిః-యద్వా-పురుషోఽనుశయీ-ప్రకృత్యాద్యుపాధిభిర్వృతోయథావ్యరోచతతద్వత్॥ ౧౦ ॥ తాఇ తి॥వికచత్కుందమందారైః-సురభిర్యోనిలః-తస్మాత్షట్పదాయస్మిన్॥౧౧॥ శరదితి॥ శరచ్చంద్రాంశూనాం - సంతో

హేః సమూహైః-ధ్వస్తం దోషాతమః రాత్రింగతం తమోయస్మిన్ తత్-అతః- శివం సుఖకరం-హస్తరూపైస్తరలైస్తరం
గైః-ఆచితాః ఆస్తృతాః కోమలావాలుకా యస్మిన్-ఏవంభూతం పులినం- తాస్సమాదాయ నిర్విశ్య-తత్ర తాభిర్వృతః- అ
ధికం వ్యరోచతేతిపూర్వేణాన్వయః॥౧౨॥ తదితి॥ తాశ్చ మనోరథానాం-అంతం యయుః-పూర్ణకామా బభూవుః - శ్రుత
యోయథేతి- అయమర్థః యథా-కర్మకాండే శ్రుతయః పరమేశ్వరమపశ్యంత్యః- తత్తత్కామానుబంధైరపూర్ణా ఇవభ
వంతి-జ్ఞానకాండేతు-పరమేశ్వరం దృష్ట్వా-తదాహ్లాదపూర్ణాః-కామానుబంధం జహుస్తద్వదితి-ఆప్తకామా అపి ప్రేమ్ణా
తమభజన్నిత్యాహ॥ స్వైరితి॥ అచిక్లిపన్ రచయామాసుః-ఆత్మబంధవే అంతర్యామిణే॥౧౩॥ తత్రేతి॥ గోపీసభాగతః- తా
భిస్సంమానితస్సన్-చకాస శుశుభే- త్రైలోక్యే యా లక్ష్మీః శోభా-తస్యాః-ఏకమేవపదం స్థానం-తద్వపుర్దధత్ దర్శయన్॥
౧౪॥ సభాజయిత్వేతి॥ సహాసలీలేక్షణేన-విభ్రమో విలాసః-యస్యాం తయా భ్రువా - ఉపలక్షితాః సంస్పర్శనేన సంమర్ద
నేన॥౧౫॥ తత్ర భగవతః- అకృతజ్ఞతాం తద్వచనైవోపపాదయితుకామాః - గూఢాభిప్రాయా లోకవృత్తాంతమివ పృ
చ్ఛంతి॥ భజత ఇతి ॥ భజతః ప్రాణినః - అను అనంతరం- కేచిత్తద్భజనానుసారేణ భజంతి- కేచిదేతద్విపర్యయం యథా భవ
తి తథా-తద్భజనానపేక్షితం అభజతోపి భజంతి-అన్యేతు నోభయానితి॥౧౬॥ విదితాభిప్రాయస్సన్-ఉత్తరమాహ॥ మిథ
ఇతి॥ హే సఖ్యః - ఉపకారప్రత్యుపకారతయా యే మిథో భజంతి - తేన్యం నభజంతి - కింత్వాత్మానమేవ యతః - హియ
స్మాత్-స్వార్థ ఏవైకాంతః ఉద్యమో యేషాం తే-తత్రచ న సౌహృదం-అతో న సఖ్యం-నచ ధర్మః దృష్టోద్దేశాత్-గోమహి

తద్దర్శనాహ్లాదవిధూతహృద్రుజో మనోరథాంతం శ్రుతయో యథాయయుః। స్వైరుత్తరీయైః కుచకుం
కుమాంకితైరచిక్లిపన్నాసనమాత్మబంధవే॥ ౧౩॥ తత్రోపవిష్టో భగవాన్ స ఈశ్వరో యోగీశ్వరాంతర్హృ
దికల్పితాసనః। చకాస గోపీపరిషద్గతోర్చితస్త్రైలోక్యలక్ష్మ్యేకపదం వపుర్దధత్॥ ౧౪॥ సభాజయిత్వా
తమనంగదీపనం సహాసలీలేక్షణవిభ్రమభ్రువా। సంస్పర్శనేనాంకకృతాంఘ్రిహస్తయోస్సంస్తుత్య ఈష
త్కుపితా బభాషిరే॥౧౫॥ గోప్య ఊచుః॥ భజతోనుభజంత్యేక ఏక ఏతద్విపర్యయమ్ । నోభయాంశ్చ భజంత్యన్య
ఏతన్నో బ్రూహి సాధు భోః॥౧౬॥ శ్రీభగవాన్॥ మిథో భజంతి యే సఖ్యః స్వార్థైకాంతోద్యమా హి తే। న
తత్ర సౌహృదం ధర్మః స్వార్థార్థం తద్ధి నాన్యథా॥౧౭॥ భజంత్యభజతో యే వై కరుణాః పితరో యథా।
ధర్మో నిరపవాదోత్ర సౌహృదం చ సుమధ్యమాః॥౧౮॥ భజతోపి న వై కేచిద్భజంత్యభజతః కుతః । ఆత్మా
రామా హ్యాప్తకామా హ్యకృతజ్ఞా గురుద్రుహః॥ ౧౯॥ నాహంతు సఖ్యో భజతోపి జంతూన్ భజామ్యమీ
షామనువృత్తివృత్తయే। యథాధనో లబ్ధధనే వినష్టే తచ్చింతయాన్యన్నిభృతో న వేద॥౨౦॥ ఏవం మదర్థో
జ్ఝితలోకవేదస్వానాం హి వో మయ్యనువృత్తయేఽబలాః। మయా పరోక్షం భజతా తిరోహితం మాసూయి
తుం మార్హథ తత్ప్రియం ప్రియాః॥ ౨౧॥ న పారయేహం నిరవద్యసంయుజాం సుసాధుకృత్యం విబుధా

ష్యాదిభజనవదిత్యర్థః॥౧౭॥ యేతు అభజతో భజంతి- తే ద్వివిధాః కరుణాః స్నిగ్ధాశ్చ- తత్రతు-యథాక్రమం ధర్మకామా
భవత ఇత్యాహ॥ భజంత్యభజత ఇతి॥ కరుణా ఏషామస్తీతి కరుణాః- దాంతా ఇత్యర్థః॥౧౮॥ తృతీయప్రశ్నస్యోత్తరం॥ భజ
తోపీతి॥ అయమర్థః- చతుర్విధాపి తే-ఆత్మారామాః అఫరాగ్దృశః కేచిదాప్తకామాః విషయదర్శనేపి పూర్ణకామత్వే
న భోగేచ్ఛారహితాః- అన్యేతు-అకృతజ్ఞాః మూఢాః- అన్యే గురుద్రుహః- అతికఠినాః॥ శ్లో॥ సపితా యస్తు పోషక ఇతి న్యాయా
త్ ఉపకర్తారో గురుతుల్యాః తస్మై ద్రుహ్యంతీతి తథా తే॥౧౯॥ అత్ర చరమకోటిగతమాత్మానం మత్వా అక్షిసంకోచైః పరస్పర
గూఢస్మితముఖీస్తా దృష్ట్వాహ॥ నాహంత్వితి॥ హే సఖ్యః అహం తేషాం మధ్యే-నకోపి కింతు- పరమకారుణికః పరమసుహృచ్చ
కథం- అమీషాం భజతాం-అనువృత్తివృత్తయే నిరంతరధ్యానప్రవృత్త్యర్థం- తాన్నాహం భజామి-ఏతత్సదృష్టాంతమా
హ॥ యథేతి॥ తస్య ధనస్యైవ చింతయా- నిభృతః పూర్ణః- వ్యాప్త ఇతి యావత్ -అన్యత్తు క్షుత్పిపాసాదికమపి న వేద॥ ౨౦॥
ఏవమితి॥ మదర్థోజ్ఝితలోకవేదస్వానాం- మదర్థముజ్ఝితః- లోకః యుక్తాయుక్తాప్రతీక్షణాత్ - వేదశ్చ- ధర్మాధర్మాప్ర
తీక్షణాత్॥ స్వాః జ్ఞాతయశ్చ స్నేహత్యాగాత్ - యాభిస్తాసాం వో యుష్మాకం- పరోక్షం అదర్శనం యథాభవతి తథా-భ
జతా యుష్మత్ప్రేమాలాపాన్ శృణ్వతైవ-తిరోహితం అంతర్ధానేన స్థితం।తత్తస్మాత్ - హే అబలాః- హే ప్రియాః- మా
మా సూయితుం దోషారోపేణ ద్రష్టుం- యూయం మార్హథ నయోగ్యాః స్థ॥ ౨౧॥ ఆస్తామిదం- పరమార్థంతు శ్శృ
ణుతేత్యాహ॥ నేతి॥ నిరవద్యసంయుజాం నిరవద్యం సంయుక్ సంయోగః యాసాం నిరవద్యం యథా భవతి తథా సంయుజ్యం

తేభజంత ఇతివా-తథా తాసాం వః విబుధాయుషా చిరకాలేనాపి-స్వయం సాధుకృత్యం ప్రత్యుపకారకృత్యం కర్తుం-నపారయే న శక్నోమి కథంభూతానాం- యాః భవత్యః- దుర్జరా అజరా యా గృహశృంఖలా-తాం- సంవృశ్చ్య నిశ్శేషం ఛిత్త్వా మామ్ అభజన్ తాసాం మచ్చిత్తం బహుషు ప్రేమయుక్తతయా నైకనిష్ఠం తస్మాద్వో యుష్మాకమేవ సాధునా సాధుకృత్యేన- యత్ యుష్మత్సాధుకృత్యం తత్-ప్రతియాతు ప్రతికృతం భవతు- యుష్మత్సౌశీల్యేనైవ మమానృణ్యం నతు మత్కృత ప్రత్యుపకారేణేత్యర్థః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వాత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయస్త్రింశే తతో గోపీమండలీమధ్యగో హరిః। ప్రియాః స్తారమయామాస హ్రాదినీవనకేళిభిః ॥ ఇత్థమితి॥ తత్తదా అంగ హే రాజన్-యద్వా- తస్య భగవతోఽంగేన అభి వపుషా కరచరణాద్యవయవైర్వా ఉపచితాస్సమృద్ధా ఆశిషో యాసాం తాః॥౧॥ తత్రేతి॥ రాసక్రీడా- రాసో నామ బహునర్తకీయుక్తో నృత్తవిశేషః-తాం క్రీడాం-అన్యోన్యం అబద్ధాః సంగ్రథితాః బాహవః యైః-తైస్సహ॥౨॥ తత్సాహిత్యమభినయేన దర్శయత్యక్షరచతుష్టయాధికేన సార్ధేన॥ రాసోత్సవ ఇత్యాదినా॥ తాసాం మండలరూపేణావస్థితానాం ద్వయోర్ద్వయోర్మధ్యే॥ ౩॥ ప్రవిష్టేనేతి॥ ప్రవిష్టేన- తేనైవ కంఠే గృహీతానాం ఉభయత ఆలింగితానాం- కథంభూతేన- యం సర్వాః స్త్రియః- స్వస్వనికటం మామేవాశ్లిష్టవానితి మన్యేరన్-తేన ఏతదర్థం ద్వయోర్ద్వయోర్మధ్యే ప్రవిష్టేనేత్యర్థః నన్వేకస్య కథం తథా ప్రవేశః- సర్వసన్నిహితత్వేవాత్మస్మిన్ కుతస్వ

యుషాపివః। యామాభజన్ దుర్జరగేహశృంఖలాం సంవృశ్చ్య తద్వః ప్రతియాతు సాధునా॥ ౨౨॥ ***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఇత్థం భగవతో గోప్యః శ్రుత్వా వాచస్సుపేశలాః। జహుర్విరహజం తాపం తదంగోపచితాశిషః॥

—* రాసక్రీడాప్రారంభఘట్టః. *—

౧॥ తత్రారభత గోవిందో రాసక్రీడామనువ్రతైః । స్త్రీరత్నైరన్వితః ప్రీతైరన్యోన్యాబద్ధబాహుభిః ॥ ౨॥ రాసోత్సవస్సంప్రవృత్తో గోపీమండలమండితః । యోగేశ్వరేణ కృష్ణేన తాసాం మధ్యే ద్వయోర్ద్వయోః॥ ౩॥ ప్రవిష్టేన గృహీతానాం కంఠే స్వనికటం స్త్రియః। యం మన్యేరన్॥ ౩½॥ నభస్తావద్విమానశతసంకులమ్॥ ౪॥ దివౌకసాం సదారాణామౌత్సుక్యనిభృతాత్మనామ్। తతో దుందుభయో నేదుర్నిపేతుః పుష్పవృష్టయః॥ ౫॥ జగుర్గంధర్వపతయస్సస్త్రీకాస్తద్యశోఽమలమ్ । వలయానాం నూపురాణాం కింకిణీనాం చ యోషితామ్॥ ౬॥ సప్రియాణామభూచ్ఛబ్దస్తుములో రాసమండలే । తత్రాతిశుశుభే తాభిర్భగవాన్ దేవకీసుతః॥ ౭॥ మధ్యే మణీనాం హైమానాం మహామరకతో యథా ॥ ౮ ॥ పాదన్యాసైర్భుజవిధుతిభిస్సస్మితైర్భ్రూవిలాసైర్భజ్యన్మధ్యైశ్చలకుచపటైః కుండలైర్గండలోలైః। స్విద్యన్ముఖ్యః కబరరసనాగ్రంథయః కృష్ణవధ్వో గాయంత్యస్తం తటిత ఇవ తా మేఘచక్రే విరేజుః॥ ౯॥ ఉచ్చైర్జగుర్నృత్యమానా రక్తకంఠ్యో రతిప్రియాః। కృష్ణాభిమర్శముదితా యద్గీతేనేదమావృతమ్॥ ౧౦॥ కాచిత్సమం ముకుందేన స్వరజాతీరమిశ్రితాః। ఉన్నిన్యే పూజితా తేన ప్రీయమాణేన సాధ్వితి॥ తదేవ ధ్రువమున్నిన్యే తస్యై మానం చ బహ్వదాత్॥ ౧౧॥

నికటవర్తిత్వాభిమానాత్తాసామిత్యేతదుక్తం-యోగేశ్వరేణేతి- అచింత్యశక్తినేత్యర్థః॥ ౩½॥ నభ ఇతి॥ తావత్తత్క్షణమేవ అత్యౌత్సుక్యవ్యాప్తమనసాం సస్త్రీకాణాం దేవానాం విమానశతైస్సంకీర్ణం నభో బభూవ॥ ౪-౫-౬॥ సప్రియాణామితి॥ సప్రియాణాం కృష్ణసహితానాం తుములః సంకీర్ణః॥ ౭॥ మధ్య ఇతి॥ మహామరకతో నీలమణిరివ -మరకత ఇతి పాఠాంతరం-హైమానాం మణీనాం-మధ్యే. తాభిః స్వర్ణవర్ణాభిరాశ్లిష్టాభిశ్శుశుభే- గోపీదృష్ట్యభిప్రాయేణవా-వినైవ మధ్యపదావృత్తిమేకవచనం॥ ౮॥ సయథా- తాభిః శుశుభే తథా తా అపి- తేనవిరేజురిత్యాహ॥ పాదన్యాసైరితి॥ భుజవిధుతిభిః కరచాలనైః-భజ్యమానైర్మధ్యైః చలద్భిః కుచైః పటైశ్చ గండలోలైః గండేషు చంచలైః స్విద్యన్ముఖ్యః స్విద్యంతి స్వేదముద్గిరంతి ముఖాని యాసాం తాః-కబరేషు రశనాసుచ-గ్రంథయో యాసాం తాః-యద్వా- తేషు తాసుచ అగ్రంథయః శిథిలగ్రంథయ ఇత్యర్థః తత్ర నానామూర్తిః కృష్ణో మేఘచక్రమివ- తాస్తు బహువిధాస్తటిత ఇవ-స్వేదస్తుషార ఇవ గీతం గర్జితమివేతి యథాసంభవమూహ్యం॥ ౯॥ ఉచ్చైరితి॥ నృత్యమానాః నృత్యంత్యః-రక్తకంఠ్యః నానారాగానురంజితకంఠ్యః- కృష్ణస్యాభిమర్శేన సంస్పర్శేన ముదితాః ఇదం విశ్వం॥ ౧౦॥ కాచిదితి॥ ముకుందేన సహ- స్వరజాతీః షడ్జాదిస్వరాలాపగతీః-అమిశ్రితాః కృష్ణేన ఉద్గీతాభిః అసంకీర్ణాః- ప్రీయమాణేన సంమానితా తత్స్వరజాత్యున్నయనమేవ ధ్రువం ధ్రువాఖ్యం తాళవిశేష

కృతోఽస్మి న్నైవ్యఉన్నీతవతీ ॥౧౧॥ ఏవంనృత్తగీతాదినా శ్రీకృష్ణ సంమానితానాంతా సామతిప్రీతివిలసితం వృత్తమాహ॥ కాచిదితిశ్లథంతివలయానిమల్లికాశ్చయస్యాఃసా ॥౧౨॥ తత్రైతి॥ ఉత్పలస్యసౌరభమివ సౌరభంయస్య- తంబాహుః ౧౩॥ తస్యాఇతి॥ నాట్యేననృత్యేన-విక్షిప్తయోశ్చంచలయోఃకుండలయోః- త్విషేణత్విషాఅదంతత్వమార్షం- మండితం గండంకపోలంతథాభూతేస్వగండె-సందధత్యాఃసంయోజయంత్యాః ॥౧౪॥ నృత్యతీతి॥ కూజంతినూపురేమేఖలాచయస్యాఃసా॥ ౧౫॥ ఏవమన్యాఅపిగోప్యోయథాయథంనానావిభ్రమైర్విజహ్రురిత్యాహ॥గోప్యఇతి ॥౧౬॥ తత్రగాయకేషువాదకేషుచసస్త్రీకేషుగంధర్వకిన్నరాదిషు- రసావేశేనముహ్యత్సు- నృత్యత్స్వవా- అన్యామేవవాద్యాది సంపత్తిందర్శయన్-రాససంభ్రమమాహ॥ కర్ణోత్పలేతి॥కర్ణోత్పలైశ్చ-అలకవిటంకైరలకాలంకృతైః-కపోలైఃఘర్మైశ్చ- వక్త్రశ్రీఃశోభాయాసాంతాః. ఘోషాఃకింకిణ్యాఃవలయనూపుర ఘోషైర్వాద్యైర్వాదిత్రైః- భగవతానన్నృతుః। స్వకేశేభ్యఃస్రస్తాస్రజోయాసాంతాః - ఏతేనతాళగతేస్సతుష్టాః కేశాఃసశిరఃకంపంపాదేషు పుష్పవృష్టిమివాకుర్వన్నిత్యుత్ప్రేక్షితం-భగవతాసమంనన్నృతుః-క్వ-భ్రమరాఏవగాయకాయస్యాంతస్యాంరాససభాయాం॥ ౧౭॥ యథాగోప్యోనానావిభ్రమైర్భగవతాసహనిజహ్రుః-ఏవంభగవానపి-స్వవిలాసైస్తాభిస్సహరేమఇత్యాహ॥ ఏవమితి ॥ తద్విలా

కాచిద్రాసపరిశ్రాంతా పార్శ్వస్థస్యగదాభృతః । జగ్రాహబాహునాస్కంధం శ్లథద్వలయమల్లికా॥౧౨॥తత్రైకాంసగతంబాహుంకృష్ణస్యోత్పలసౌరభం। చందనాలిప్తమాఘ్రాయహృష్టరోమాచుచుంబహ॥౧౩॥కస్యాశ్చిన్నాట్య విక్షిప్తకుండలత్విష॰మండితం। గండగండేసందధత్యాఆదాత్తాంబూలచర్వితం॥౧౪॥నృత్యతీగాయతీకాచిత్కూజన్నూపురమేఖలా। పార్శ్వస్థాచ్యుతహస్తాబ్జంశ్రాంతాధాత్స్తనయోశ్శివం॥ ౧౫॥ గోప్యోలబ్ధ్వాచ్యుతంకాంతంశ్రియఏకాంతవల్లభమ్ । గృహీతకంఠ్యస్తద్దోర్భ్యాంగాయంత్యస్తంవిజహ్రిరే॥ ౧౬॥ కర్ణోత్పలాలకవిటంకకపోల ఘర్మవక్త్రశ్రియోవలయనూపురఘోషవాద్యైః । గోప్యస్సమంభగవతాననృతుస్స్వకేశ స్రస్తస్రజోభ్రమరగాయక రాసగోష్ఠ్యాం॥ ౧౭॥ ఏవంపరిష్వంగకరాభిమర్శస్నిగ్ధేక్షణోద్దామవిలాసహాసైః । రేమేరమేశో వ్రజసుందరీభిరర్భకస్స్వప్రతిబింబవిభ్రమః॥ ౧౮ ॥ తదంగసంగప్రముదాకులేంద్రియాః కేశాన్దుకూలంకుచపట్టికాంవా । నాంజఃప్రతివ్యోఢుమలంవ్రజస్త్రియో విస్రస్తమాల్యాభరణాకురూద్వహ ॥ ౧౯ ॥ కృష్ణవిక్రీడితంవీక్ష్యముహ్యన్ ఖేచరస్త్రియః । కామార్దితాశ్శశాంకశ్చసగణోవిస్మితోఽభవత్ ॥ ౨౦ ॥ కృత్వాతావంతమాత్మానంయావతీ॰గోపయోషితః । రరామభగవాంస్తాభిరాత్మారామోఽపి లీలయా॥ ౨౧॥ తాసాంరతివిహారేణశ్రాంతానాంవదనానిసః । ప్రామృజత్కరుణఃప్రేమ్ణాశంతమేనాంగపాణినా॥ ౨౨॥గోప్యస్స్ఫురత్కనకకుండలకుంతలత్విడ్గండశ్రియాసుధితహాసనిరీక్షణేన। మానందధత్య

సానభిభూతస్యైవ-రతౌదృష్టాంతఃయథాభర్భకఇతిస్వప్రతిబింబైర్విభ్రమః క్రీడాయస్యసఇత్యనేనైతద్దర్శితంస్వీయమేవసర్వకళాకౌశలంసౌగంధ్యలావణ్యమాధుర్యాదిచతాసు సంచార్యతాభిస్సహరేమేయథా భర్భకఃస్వ ప్రతిబింబైరితి॥౧౮॥ తాస్తుభగవద్విలాసైరాకులాబభూవురిత్యాహ॥తదంగేతి॥ తస్యాంగసంగేన ప్రకృష్టాముత్ప్రీతిః- తయాఆకులాన్యవశానీంద్రియాణియాసాంతాః- విశ్లథబంధాకేశాదీనంజసాప్రతివ్యోఢుంయథాపూర్వంధర్తుంనాలంనసమర్థాబభూవుఃవిస్రస్తానిమాల్యానిఆభరణానిచయాసాంతాః ॥౧౯॥ నకేవలంతాఏవాకులేంద్రియాఃకింతుదేవ్యోపీత్యాహ॥ కృష్ణేతి ॥కించ॥ శశాంకశ్చేత్యనేనైతత్సూచితం-శశాంకేనవిస్మితేన-గతావిస్మృతాయాం- తత్ప్రాక్తనాఃసర్వేపిగ్రహాః- తత్రతత్రైవతస్థుః- తతశ్చాతిదీర్ఘాసురాత్రిషు- యథాసుఖంవిజహ్రురితి ॥౨౦॥ కృత్వేతి॥అయంభావః॥ శ్లో॥ కాత్యాయనిమహామాయేమహాయోగిన్యధీశ్వరి॥ నందగోపసుతందేవిపతింమేకురుతేనమఇతి॥ ప్రత్యేకంతాభిః ప్రార్థనాత్-భగవతాపి ॥శ్లో॥ యాతాబలావ్రజంసిద్ధామయేమారంస్యథక్షపాఇతి- తథైవప్రతిశ్రుతత్వాత్తావంతమాత్మానంకృత్వారేమఇతియావతీర్యానత్యః॥౨౧॥ కృపాతిశయమాహ॥తాసామితి ॥౨౨॥ తతోఽతిహృష్టానాం గోపీనాంచరితమాహ॥గోప్యఇతి॥స్ఫురతాంస్వర్ణకుండలానాం కుంతలానాంచత్విషాగండేషుయాశ్రీస్తయా-సుధితేనఅమృతాయితేనహాససహితేనసిరీక్షణేనచఋషభస్యపత్యుఃకృష్ణస్య- మానందధత్యఃపూజాంకుర్వంత్యః తత్కర్మాణిజగుః తస్యకరరుహైః నఖైఃస్పర్శేన ప్రమోదోయాసాంతాః ॥౨౩॥ అథజలకేళిమాహ ॥తాభిరితి॥ తాసామంగ సంగేన

మృష్టాస్సంమర్దితా-యాస్రక్-తస్యాః అతఏవతాసాం- కుచకుంకుమేనరంజితాయాః- సంబంధిభిర్గంధర్వపాః గంధర్వపాఃగంధర్వపతయఇవగాయంతఃయేఅళయః- తైరనుద్రుతఃఅనుగతః సకృష్ణః- వాఃఉదకంఆవిశత్ భిన్నసేతుః విదారితవప్రఃస్వయంచాతిక్రాంతలోకవేదమర్యాదః॥౨౪॥సఇతి॥ స్వరతిఃఆత్మారామోపి- అత్రగోపీమండలే- అంభసి వా॥౨౫॥స్థలజలక్రీడేదర్శితే- వనక్రీడాందర్శయతి॥ తతశ్చేతి॥ యమునాయాఉపవనేజలస్థప్రసూనానాం గంధోయస్మిన్- తేనానిలేనజుష్టానిదిశాంతటాని అంతాయస్మిన్ - యద్వాదిశశ్చతటంస్థలంచయస్మిన్- తస్మిన్వనే-భృంగాణాం ప్రమదానాంచగణైరావృతఃచచార॥౨౬॥రాసక్రీడానిగమనం॥ఏవమితి ॥సఃకృష్ణః- సత్యసంకల్పః- అనురగిస్త్రీకదంబస్తః ఏవంసర్వానిశాః- సేవితవాన్- శరత్కావ్యకథారసాశ్రయాః- శరదిభవాః-కావ్యేషుకథ్యమానాఃయేరసాః తేషామాశ్రయభూతానిశాః- యద్వా- నిశాఇతిద్వితీయా- అత్యంతసంయోగే-శృంగారరసాశ్రయాః-శరదిప్రసిద్ధాః- కావ్యేషుయాఃకథాస్తాఃసిషేవఇతి-ఏవముప్యాత్మన్యేవావరుద్ధఃసౌరతః- సురతరసఃరసోధాతుః-నతుస్ఖలితోయస్యేత్యకామజయోక్తిః॥౨౭॥౨౮॥సఇతి॥ప్రతీపంప్రతికూలం - అధర్మమిత్యర్థః- ఆచరత్కృతవాన్-నచేదమర్థమాత్రంశంకజ

—* జలక్రీడావనక్రీడయోఃప్రారంభఘట్టః *—

ఋషభస్యజగుఃకృతానిపుణ్యానితత్కరరుహస్పర్శప్రమోదాః॥౨౩॥తాభిర్యుతశ్శ్రమమపోహితుమంగసంగఘృష్టస్రజస్సకుచకుంకుమరంజితాయాః గంధర్వపాళిభిరనుద్రుతఆవిశద్వాశ్శ్రాంతోగజీభిరిభరాడివభిన్నసేతుః॥ ౨౪॥ సోంభస్యలంయువతిభిఃపరిషిచ్యమానఃప్రేమ్ణేక్షితఃప్రహసితాపరితస్తతోంగః।వైమానికైఃకుసుమవర్షిభిరీడ్యమానోరేమేస్వయంస్వరతిరత్రగజేంద్రలీలః॥ ౨౫॥ తతశ్చకృష్ణోపవనేజలస్థలప్రసూనగంధానిలజుష్టదిక్తటే । చచారభృంగప్రమదాగణావృతోయథామదాంధోద్విరదఃకరేణుభిః॥౨౬॥ఏవంశశాంకాంశువిరాజితానిశాస్ససత్యకామోనురతాబలాగణః। సిషేవఆత్మన్యవరుద్ధసౌరతస్సర్వాశ్శరత్కావ్యకథారసాశ్రయాః॥౨౭॥రాజా॥సంస్థాపనాయధర్మస్యప్రశమాయేతరస్యచ।అవతీర్ణోహిభగవానంశేనజగదీశ్వరః॥౨౮॥సకథంధర్మసేతూనాంవక్తాకర్తాభిరక్షితా।ప్రతీపమాచరద్బ్రహ్మన్పరదారాభిమర్శనమ్॥౨౯॥ఆప్తకామోయదుపతిఃకృతవాన్వైజుగుప్సితమ్। కిమభిప్రాయఏతన్నస్సంశయంఛింధిసువ్రత॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః॥ ధర్మవ్యతిక్రమోదృష్టఈశ్వరాణాంచసాహసమ్।తేజీయసాంనదోషాయవహ్నేస్సర్వభుజోయథా॥ ౩౧ ॥నైతత్సమాచరేజ్జాతుమనసాపిహ్యనీశ్వరః । వినశ్యత్యాచరన్మౌఢ్యాద్యథారుద్రోబ్ధిజంవిషమ్॥ ౩౨ ॥ఈశ్వరాణాంవచస్సత్యంతదేవాచరితంక్వచిత్।తేషాంయత్స్వవచోయుక్తంబుద్ధిమాంస్తత్తదాచరేత్॥౩౩॥కుశలాచరితేనైషామిహస్వార్థోనవిద్యతే।విపర్యయేణచానర్థోనిరహంకారిణాంప్రభో॥ ౩౪॥ కిముతాఖిలసత్త్వానాం తిర్యఙ్మర్త్యదివౌకసామ్।ఈశితుశ్చేశితవ్యానాంకుశలాకుశలాన్వయః॥౩౫॥ యత్పాదపంకజపరాగనిషేవతృప్తాయోగప్రభావవిధుతాఖిలకర్మబంధాః।స్వైరంచరంతిమునయోపినహ్యమానాస్తస్యేచ్ఛయాత్తవపుషఃకుతఏవ

బంధనాదివత్-కింతుమహత్సాహసమిత్యాహ-పరదారాభిమర్శనమితి॥౨౯॥ ఆప్తకామస్య- నాయమధర్మఇతిచేత్- యద్యేవం- కామాభావాన్నిందితంకేనాభిప్రాయేణకృతవానితిపృచ్ఛతి ॥ఆప్తకామఇతి॥౩౦॥ పరమేశ్వరేకైముత్యన్యాయేనపరిహర్తుం- సామాన్యతోమహతాంవృత్తమాహ॥ధర్మవ్యతిక్రమఇతి॥సాహసంచ- దృష్టంప్రజాపతీంద్రసోమవిశ్వామిత్రాదీనాం-తచ్చతేషాంతేజస్వినాందోషాయనభవతీతి॥ ౩౧॥తర్హి॥శ్లో॥ యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజనఇతిన్యాయేనాన్యోప్యేవంకుర్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ నైతదితి॥ అనీశ్వరఃదేహాదిపరతంత్రః- యథారుద్రవ్యతిరిక్తోవిషమాచరన్భక్షయన్ ॥౩౨॥ కథంతర్హిసదాచారస్యప్రామాణ్యమతఆహ॥ ఈశ్వరాణామితి॥తేషాంవచఃసత్యం- అతస్తదుక్తమాచరేదేవ - ఆచరితంతుక్వచిత్సత్యం - అతఃస్వవచోయుక్తం - తేషాంవచసాయద్యద్యుక్తం- అవిరుద్ధం- తత్తదేవాచరేత్ ॥౩౩॥ ననుతర్హితేపికిమేవంసాహసమాచరంతితత్రాహ॥ కుశలేతి॥ప్రారబ్ధకర్మక్షపణమాత్రమేవతేషాంకృత్యంనాన్యదిత్యర్థః॥౩౪॥ ప్రస్తుతమాహకిముతేతి ॥ కుశలాకుశలాన్వయోనవిద్యతఇతికింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః॥౩౫॥ ఏతదేవస్ఫుటీకరోతి॥యదితి॥యస్యపాదపంకజరాగస్యనిషేవణేనతృప్తాః-యద్వా-యస్యపాదపంకజపరాగే- సేవాయేషాంతేతథా- తేచతృప్తాశ్చేతి- భక్తాఇత్యర్థః-తథాజ్ఞానినశ్చనహ్యమానాః బంధమ

ప్రాప్నువంతి॥౩౬॥గోపీనాంపరదారత్వమంగీకృత్యపరిహృతం ఇదానీంభగవతః- సర్వాంతర్యామిణః-పరదారసేవా నామనకించిదిత్యాహ॥గోపీనామితి॥ యోంతశ్చరతి-అధ్యక్షో బుద్ధ్యాదిసాక్షీ-ఏషక్రీడనాయ-దేహభాక్- నతుఅస్మదాదితుల్యః-యేనదోషఃస్యాదితి॥౩౭॥నన్వేవంచేదాప్తకామస్యనిందితేఽకుతఃప్రవృత్తిరిత్యతఆహ॥అనుగ్రహాయేతి॥శృంగారరసాకృష్టచేతసఃబహిర్ముఖానపి-స్వపరాన్ కర్తుమితిభావః॥౩౮॥నన్వన్యేపిభిన్నాచారాఃస్వచేష్టితమేవమేవేతివదంతి-తత్రాహ॥నాసూయన్నితి॥ఏవంభూతైశ్వర్యాభావే-తథాకుర్వంతఃపాపాజ్ఞేయాఇతిభావః॥౩౯॥బ్రహ్మరాత్రఇతి॥బ్రహ్మరాత్రేబ్రాహ్మేముహూర్తే-ఉపావృత్తేప్రాప్తే॥౪౦॥భగవతఃకామవిజయరూపరాసక్రీడాశ్రవణాదేఃకామవిజయమేవఫలమాహ॥విక్రీడితమితి॥అచిరేణధీరస్సన్ హృద్రోగంకామంఆశుఅపహినోతిపరిత్యజతీతి॥౪౧॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం త్రయస్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

బంధః॥గోపీనాంతత్పతీనాంచసర్వేషాంచాపిదేహినామ్।యోంతశ్చరతిసోధ్యక్షఏషక్రీడనదేహభాక్॥౩౭॥
అనుగ్రహాయభూతానాం మానుషం దేహమాశ్రితః। భజతేతాదృశీః క్రీడాయాశ్శ్రుత్వాతత్పరోభవేత్॥౩౮॥నాసూయన్ ఖలుకృష్ణాయ మోహితాస్తస్యమాయయా।మన్యమానాస్స్వపార్శ్వస్థాన్ స్వాన్స్వాన్దారాన్ వ్రజౌకసః ॥౩౯॥ బ్రహ్మరాత్రఉపావృత్తేవాసుదేవానుమోదితాః। అనిచ్ఛంత్యోయయుర్గోప్యస్స్వగృహాన్ భగవత్ప్రియాః॥౪౦॥విక్రీడితంవ్రజవధూభిరిదంచవిష్ణోశ్శ్రద్ధాన్వితోనుశృణుయాదనువర్ణయేద్యః।భక్తింపరాంభగవతిప్రతిలభ్యకామంహృద్రోగమాశ్వపహినోత్యచిరేణధీః॥ ౪౧॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతేదశమస్కంధే-త్రయస్త్రింశోధ్యాయః. ※

— ※అహిరూపధారిణస్సుదర్శనాఖ్యగంధర్వస్యశాపమోక్షణం— ※

శ్రీశుకః॥ ఏకదాదేవయాత్రాయాంగోపాలాజాతకౌతుకాః। అనోభిరనడుద్యుక్తైః ప్రయయుస్తేంబికావనమ్॥౧॥ తత్రస్నాత్వాసరస్వత్యాందేవంపశుపతింప్రభుమ్। ఆనర్చురర్హణైర్భక్త్యాదేవీంచనృపతేంబికామ్॥౨॥ గావో※హిరణ్యంవాసాంసిమధుమధ్వన్నమాదృతాః। బ్రాహ్మణేభ్యోదదుస్సర్వేదేవోనఃప్రియతామితి ॥౩॥ ఊషుస్సరస్వతీతీరేజలం ప్రాశ్యయతవ్రతాః। రజనీంతాంమహాభాగాస్సనందానందకాదయః॥౪॥ కశ్చిన్మహానహిస్తస్మిన్ విపినేతిబుభుక్షితః। యదృచ్ఛయాగతోనందంశయానమురగోగ్రసత్॥ ౫॥ సచుక్రోశాహినాగ్రస్తఃకృష్ణకృష్ణమహానయమ్।సర్పోమాంగ్రసతేతాతప్రపన్నంపరిమోచయ ॥౬॥ తస్యచాక్రందితంశ్రుత్వాగోపాలాస్సహసోత్థితాః। గ్రస్తంచదృష్ట్వాసంభ్రాంతాస్సర్పంవివ్యధురుల్ముకైః॥౭॥అలాతైర్దహ్యమానోపినాముంచత్భుజంగమః। తమస్పృశత్పదాభ్యేత్యభగవాన్ సాత్వతాంపతిః॥౮॥సవైభగవతశ్శ్రీమత్పాదస్పర్శహతాశుభః। భేజేసర్పవపుర్హిత్వారూపంవిద్యాధరార్చితమ్॥౯॥తమపృచ్ఛద్ధృషీకేశఃప్రణతంసముపస్థితమ్।దీప్యమానేనవపుషాపురుషంహేమమాలినమ్॥౧౦॥కోభవాన్ పరయాలక్ష్మ్యారోచతేఽద్భుతదర్శనః।కథంజుగుప్సితామేతాంగతింవాప్రాపితోఽవశః॥౧౧॥సర్పః॥ అహంవిద్యాధరఃకశ్చిత్సుదర్శనఇతిశ్రుతః।శ్రియాస్వరూపసంపత్త్యావిమానేనాచరన్ దిశః॥ ౧౨ ॥ ఋషీన్ విరూపానంగిరసః※ప్రాహసంరూపదర్పితః । తైరిమాంప్రాపితోయోనింప్రలబ్ధైస్స్వేనపాప్మనా॥౧౩॥శాపోమేఽనుగ్రహాయైవకృతస్తైఃకరుణాత్మభిః।యదహంలోకగురుణాపదా

స్పృష్టో॥చతుస్త్రింశేహినాగ్రస్తంనందంహరిరమూముచత్। విద్యాధరంచాంగిరశ్శాపాచ్ఛంఖచూడంచధావధీత్॥ రాసోపదేశతఃకామంకింకరీకృత్యకామతః।అనుగృహ్ణన్ వశంనిన్యేతథావిద్యాధరాధిపం॥తదేవంకామానుగ్రహముఖేనకామజయంప్రతిపాద్య- తత్రైవవిద్యాధరజయంప్రతిపాదయితుంతత్ప్రసంగందర్శయతి॥ఏకదేతి॥ ౧॥౨॥ గావఇతి॥ గావఃగాఃమధుమధురంమధ్వన్నంమధునాసహితమన్నం ॥౩॥ ఊషురితి ॥జలమాత్రం ప్రాశ్యఉపోషితాః- తాంనిశాంతత్రఊషున్యవసన్॥౪ ॥ కశ్చిదితి ॥ మహానహిరజగరఃఉరగఃఉరసాగచ్ఛతీత్యలక్షితత్వముక్తం-అగ్రసజ్జగ్రాస॥౫॥౬॥తస్యేతి॥వివ్యధుస్తాడయామాసుః-ఉల్ముకైర్జ్వలత్కాష్ఠైః॥౭॥అలాతైరితి॥ అలాతైఃఉల్ముకైరేవ॥౮॥ సఇతి॥ విద్యాధరైర్వర్చితంపూజితం॥౯॥తమితి॥గోపేష్వాత్మనఐశ్వర్యంప్రకాశయితుమవిద్వానివ- తమపృచ్ఛత్-దీప్యమానేనవపుషాసమవస్థితం ॥౧౦॥కఇతి॥ యఃపరయాశోభయాప్రకాశతేసభవాన్ కఇతి ॥౧౧॥౧౨॥ఋషీనితి॥ ప్రాహసంఅపహసితవా

నస్మి-ప్రలబ్ధైరుపహాసితైఃమదీయైర్నైవపాప్మనానిమిత్తేన॥ ౧౩॥ శాపఇతి॥యత్ యతఃశాపాత్॥ ౧౪॥తమితి॥ ఆపృచ్ఛే స్వంలోకంగంతుంఅనుజ్ఞాంయాచే-ఆమీవహన్ దుఃఖనాశన॥౧౫॥ ౧౯॥శ్లో॥అహిదేహంనిహత్యైవం ప్రాగునృత్తంసు దర్శనమ్।తద్వదున్మాదినంకృష్ణశ్శంఖచూడమతాడయత్॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ తత్ప్రసంగమాహ ॥ కదాచిదితి॥ ౨౦॥ఉపగీయమానావితి॥విరజోంబరావితి-విరజసినిర్మలెఅంబరెయయోః॥౨౧॥ నిశేతి॥ కించ-నిశాప్రవేశం సతుర్వం తా-ఉదితఉడుపః-తారకాశ్చయస్మిన్ తత్-మల్లికాగంధేనమత్తాఅళయోయస్మిన్ తత్॥ ౨౨॥జగతురితి ॥ అసిబద్ధత్వాద నైవ్యగపత్కల్పయితుమశక్యమపితౌస్వరమండలమూర్ఛనంయుగపత్కల్పయతౌ - మనశ్శ్రవణయోర్మంగళం య థాభవతితథా-జగతుఃఅగాయతామితి॥౨౩॥గోప్యఇతి॥ మూర్ఛితాఃతద్గీతలీనచిత్తాః-స్రంసద్భ్రశ్యత్ దుకూలంయ

స్పృష్టోహతాశుభః॥౧౪॥తంత్వాహంభవభీతానాంప్రపన్నానాం భయాపహమ్।ఆపృచ్ఛేశాపనిర్ముక్తః పాదస్పర్శాదమీవహన్॥ ౧౫॥ప్రపన్నోస్మిమహాయోగిన్ మహాపురుషసత్పతే ! అనుజానీహిమాంకృ ష్ణసర్వలోకేశ్వరేశ్వర॥౧౬॥బ్రహ్మదండాద్విముక్తోహంసద్యస్తేచ్యుతదర్శనాత్ । యన్నామగృహ్ణన్న ఖిలాన్ శ్రోతౄనాత్మానమేవచ॥౧౭॥సద్యఃపునాతికింభూయస్తస్యస్పృష్టఃపదాహితే । ఇత్యనుజ్ఞాప్య దాశార్హంపరిక్రమ్యాభివంద్యచ॥౧౮॥సుదర్శనోదివంయాతః కృచ్ఛ్రాన్నందశ్చమోచితః । నిశామ్య కృష్ణస్యతదాత్మవైభవంవ్రజౌకసోవిస్మితచేతసస్తతః। సమాప్యతస్మిన్నియమంపునర్వ్రజంగోపాయ

—✻ శంఖచూడవధఘట్టః ✻—

యుస్తత్కథయంతఆదృతాః॥ ౧౯॥ కదాచిదథగోవిందో రామశ్చాద్భుతవిక్రమః। విజహ్రతుర్వనేరా త్ర్యాంమధ్యేగావ్రజయోషితామ్॥ ౨౦॥ ఉప✻గీయమానౌలలితంస్త్రీజనైర్బద్ధసౌహృదైః। స్వలం కృతానులిప్తాంగౌస్రగ్విణౌవిరజోంబరౌ॥౨౧॥నిశాముఖంమానయంతావుదితోడుపతారకం। మల్లికా గంధమత్తాళిజుష్టంకుముదవాయునా ॥౨౨॥జగతుస్సర్వభూతానాంమనశ్శ్రవణమంగళమ్॥తౌకల్పయం తౌయుగపత్స్వరమండలమూర్ఛితం ॥ ౨౩॥ గోప్యస్తద్గీతమాకర్ణ్యమూర్ఛితానావిదన్నృప।స్రంసద్దు కూలమాత్మానంస్రస్తకేశస్రజంతతః ॥ ౨౪ ॥ ఏవంవిక్రీడతోస్స్వైరంగాయతోస్సంప్రమత్తవత్। శంఖ చూడఇతిఖ్యాతోధనదానుచరోభ్యగాత్॥౨౫॥ తయోర్నిరీక్షతోరాజంస్తన్నాథంప్రమదాజనం ॥క్రో శంతంకాలయామాసదిశ్యుదీచ్యామశంకితః॥ ౨౬ ॥ క్రోశంతంకృష్ణరామేతివిలోక్యస్వపరిగ్రహం । య థాగాదస్యునాగ్రస్తాభ్రాతరావన్వధావతామ్॥౨౭॥మాభైష్టేత్యభయారావౌసాలహస్తౌతరస్వినా । నిషేధతుస్తంతరసాత్వరితంగుహ్యకాధమమ్॥ ౨౮॥ సవీక్ష్యతావనుప్రాప్తౌకాలమృత్యూఇవోద్విజన్॥ విసృజ్యస్త్రీజనంమూఢఃప్రాద్రవజ్జీవితేచ్ఛయా ॥౨౯ ॥ తమన్వధావద్గోవిందోయత్రయత్రసధావతి। జిహీర్షుస్తచ్ఛిరోరత్నంతస్థౌరక్షంస్త్రియోబలః॥ ౩౦ ॥అవిదూరఇవాభ్యేత్యశిరస్తస్యదురాత్మనః। జ హారముష్టినైవాంగసహచూడామణింవిభుః॥ ౩౧॥ శంఖచూడంనిహత్యైవంమణిమాదాయభాస్వరం।అ గ్రజాయాదదాత్ప్రీత్యాపశ్యంతీనాంచయోషితామ్॥౩౨॥ ... ... ✻

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే - చతుస్త్రింశోఽధ్యాయః.

—✻దివాకాలే- శ్రీకృష్ణవిరహపరియుక్తగోపీవిలాపః✻—

శ్రీశుక॥ గోప్యఃకృష్ణేవనంయాతేతమనుద్రుతచేతసః । కృష్ణలీలాఃప్రగాయంత్యోనిన్యుర్దుఃఖేనవా

స్మాత్-తమాత్మానందేహం- స్రస్తాఃకేశేభ్యస్స్రజోయస్యచ-తతోనావిదన్ ॥ ౨౪॥౨౫॥ తయోరితి॥ నిరీక్షతోర్నిరీ క్షమాణయోఃతౌనాథౌయస్యతం- కాలయామాసనాత్ప్రేరయామాస॥ ౨౬॥క్రోశంతమితి॥ దస్యునావ్యాఘ్రేణ॥ ౨౭॥మాభైష్టేతి॥మాభైష్టభయంమాప్రాప్నువతేత్యభయరావౌ ॥౨౮ ౩౦॥ అవిదూరఇతి॥ శిరసాసహచూడామణింజ హారేత్యర్థః॥౩౧॥౩౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుస్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥పంచత్రింశేవనంయాతేకృష్ణేగోకులయోషితః। యుగ్మశ్లోకానుగీతేననిన్యుర్దుఃఖేనవాసరాన్॥ ఏవంరాత్రిషుకృ ష్ణేనస్వైరంఅభిరమితానాం-దివాతద్విరహితానామనుగీతేనదిననిస్తారప్రకారమాహ ॥గోప్యఇతి॥ దుఃఖేనకృచ్ఛ్రేణ॥౧॥ వామేతి॥ హేగోప్యఃవామే బాహౌతన్మూలేకృతః॥ అర్పిత వామబాహుకృతవామకపోలఇత్యాదీనిద్వాదశయుగళాని

వామః కపోలో యేన సః - వల్గితేన దిక్షు తిర్యక్ భ్రుకుటిర్యేన స వల్గిత భ్రూః ముకుందః అధరే ర్పితం వేణుం కోమలాభిరంగులీభి రాశ్రితా మార్గాః సప్తస్వరభిదా శ్రేణి యస్య తం యత్ర యదా - ఈరయతి వాదయతి॥౨॥ వ్యోమయానేతి॥ తదా వ్యోమయానా నాం సిద్ధానాం - వనితాః, సిద్ధైః - స్వపతిభిస్సహ వర్తమానా అపి - తద్వేణుస్వరణం - ఉపధార్య ఆకర్ణ్య ప్రథమం విస్మితాః త తః. కామమార్గణైః సమర్పితాని చిత్తాని యాభిస్తాః తత్పరవశా ఇత్యర్థః సలజ్జాస్సత్యః కశ్మలం మోహం - యయుః - అత్ర లింగం - అపస్మృతాః విస్మృతా నీవ్యో యాభిరితి- అత ఏవం భూతస్య కృష్ణస్య- విరహం కథం సహామ ఇతి సర్వత్ర వాక్యశేషః ౩॥హంతేతి॥హంత - హే అబలాః - ఇదం చిత్రం - శృణుత - హారహాసః హారవద్విశదో హాసో యస్య సః - యద్వా - వేణువాద నే అధోవదనేన హసతి - హారేషు స్ఫురన్ హాసో యస్య - హారవద్వా వక్షసి శోభమానో హాసో యస్య సః - యద్వా - హారా ణాం హాస ఇవ విశదా స్ఫూర్తిర్యస్మిన్నుగసీతి - ఉరసి స్థితా విద్యుదివ లక్ష్మీర్యస్య సః యః ప్రియో యదా - కూజితవేణుర్నాదితవేణు ర్భవతి॥౪॥బృందశ ఇతి॥తదా వ్రజే - యే వృషాః - మృగాః గావశ్చ - వేణువాద్యేన హృతాని చేతాంసి యేషాం తే - ఆరాద్దూరా దేవ - దంతైర్దష్టాః కబళాగ్రాసాః యైస్తే - ధృతాః ఉత్తంభితాః కర్ణాః యైస్తే - నిద్రితా ఇవ లిఖిత చిత్రమివ చాసన్ అవిదుషాం తిరశ్చామిదమతి చిత్రమిత్యర్థః॥౫॥కించ అచేతనాస్వపి సరిత్సు తదతి విచిత్రమిత్యాహుః॥బర్హిణేతి॥ హే అళి సఖి బర్హి ణో మయూరస్య - స్తబకాః బర్హగుచ్ఛాః ధాతవో గైరికాదయశ్చ పలాశాని పల్లవాశ్చ - తైర్బద్ధశ్చాసౌ మల్లానాం పరిబ ర్హః పరికరః - తం విడంబయతి అనుకరోతీతి తథా - స ముకుందః అనుగైర్గోపైస్సహ - వేణునేత్యాగ ర్తాన అత్రాపి జ్ఞాతవ్యం

సరన్॥౧॥గోప్యః॥ వామబాహుకృతవామకపోలో వల్గితభ్రురధరార్పితవేణుః । కోమలాంగులిభిరాశ్రి తమార్గంగోప్య ఈరయతి యత్ర ముకుందః॥౨॥వ్యోమయానవనితాస్సహ సిద్ధైర్విస్మితాస్తదుపధార్య సలజ్జాః। కామమార్గణసమర్పితచిత్తాః కశ్మలం యయురపస్మృతనీవ్యః॥ ౩॥హంత చిత్రమబలాశ్శృణుతే దం హారహాస ఉరసి స్థిత విద్యుత్ । నందసూనురయమార్తజనానాం నర్మదో యర్హి కూజితవేణుః॥ ౪॥బృందశో వ్రజవృషా మృగగావో వేణువాద్యహృతచేతస ఆరాత్। దంతదష్టకబళా ధృతకర్ణా నిద్రితా లి ఖితచిత్రమివాసన్॥౫॥ బర్హిణస్తబకధాతుపలాశైర్బద్ధమల్లపరిబర్హవిడంబః। కర్హిచిత్సబల ఆళి సగోపైర్గాస్సమాహ్వయతి యత్ర ముకుందః॥౬॥తర్హి భగ్నగతయస్సరితో వై తత్పదాంబుజరజోనిలనీ తమ్।స్పృహయతీర్వయమివాబహుపుణ్యాః ప్రేమవేపితభుజాస్స్తిమితాపః॥ ౭॥అనుచరైస్సమనువర్ణి తవీర్య ఆదిపూరుష ఇవాచలభూతిః । వనచరో గిరితటేషు చరంతీర్వేణునాహ్వయతి గాస్స యదా హి॥౮ ॥ వనలతాస్తరవ ఆత్మని విష్ణుం వ్యంజయంత్య ఇవ పుష్పఫలాఢ్యాః । ప్రణతభారవిటపా మధుధారాః ప్రేమ హృష్టతనవో వవృషుస్స్మ॥౯॥ దర్శనీయతిలకో వనమాలాదివ్యగంధతులసీమధుమత్తైః।అళికులైరలఘుగీ తమభీష్టమాద్రియన్ యర్హి సంధితవేణుః॥ ౧౦॥ సరసి సారసహంసవిహంగాశ్చారుగీతహృతచేతస ఏత్య।హరిముపాసత తే యతచిత్తా హంత మీలితదృశో ధృతమౌనాః॥౧౧ ॥ సహబలస్స్రగవతంసవిలాస

యత్ర యదా - గాః సమాహ్వయతి॥ ౬ ॥ తర్హీతి తదా - తద్ధ్వనిశ్రవణాత్ - అనిలేన నీతం - తస్య పదాంబుజరజః స్పృహయంత్య ఇవ - భగ్నగతయః సరితః వై నిశ్చితం - వయమివ - తా అప్యబహుపుణ్యాః - యతో న ప్రాప్నువంతి - కేవల ప్రేమ్ణా వేపితా భుజాస్తరంగా యాసాం తాః - స్తిమితాః నిశ్చలాః ఆపో యాసాం తాః - గోప్యో విలోచనయోః స్తిమితజ లా భవంతీతి॥౭॥స్థావరేష్వప్యతిచిత్రం దృశ్యత ఇత్యాహుః॥ అనుచరైరితి ॥అనుచరైర్గోపైః - దేవాదిభిర్వా - ముగ్ధానాం వాక్యం ఆదిపురుష ఇవేతి - అచలభూతిః నిశ్చలశ్రీః వేణునా తత్తన్నామ్నాం గానేన ॥౮॥ వనలతా ఇతి ॥తథా ప్రణతాః భారే ణ విటపాః శాఖా యాసాం తాః - వనగతా లతాః స్వస్మిన్ విష్ణుం ప్రకాశమానం సర్వభూతాంతర్యామిత్వాత్ అస్మాస్వపి విద్యత ఇతి సూచయంత్య ఇవ మధుధారాః వవృషుః - స్మేతి విస్మయే - తరవశ్చ తథా తత్ప్రీ నామపి తద్దైవానంద ఇతి భావః॥౯ ॥ ఏతాని విష్ణువ్యక్తిలక్షణాని కించ సరసి కమలవనేషు - విహరతాం పక్షిణామపి మన ఆకర్షకం తద్గీతం కింపునరన్యేషామిత్యా హుః॥దర్శనీయేతి॥దర్శనీయస్తిలకో యస్య - దర్శనీయానాం సుందరాణాం మధ్యే ముఖ్య ఇతి వా - వనమాలాసు యా దివ్యగం ధా తులసీ - తస్యాః మధునా మత్తైః అళికులైః అలఘు - ఉచ్చైరభీష్టమనుకూలం గీతం - ఆద్రియన్ ఆదరేణ గృహ్ణన్ - యర్హి అ ధరే సంధిత వేణుర్భవతి॥౧౦॥సరసీతి॥తర్హి యే సరసి సారసా హంసాః - అన్యే చ విహంగాః - చారుణా గీతేన హృతచేతసః - ఏ త్య ఆగత్య - హరిం ఉపాసత అభజంత - తత్సమీపే ఉపవివిశుర్వా - హంతేతి విషాదే ॥ ౧౧॥ మేఘోపి హరిం సేవత ఇత్యాహుః

సహబలఇతి॥వ్రజదేవ్యోగోప్యః-సహబలఃసరామఃకృష్ణః- స్రగ్భిర్నిర్మితాభ్యామవతంసాభ్యాంకర్ణభూషణాభ్యాం విలాసోయస్య-యద్వా-ముక్తాఫలస్రగాపీడేవిలాసోయస్యేతి - క్షితిభృతఃసానుషుగిరేస్తటేషు-వర్తమానఃస్వయం జాతహర్షః-విశ్వంహర్షయన్-యదావేణురవేణోపరంభతనినాదయన్-నాదేనఅపూర్వయాప్రీత్యర్థః॥౧౨॥మహదితి॥త దామేఘఃమహతఃశ్రీకృష్ణస్య- అతిక్రమేణశంకితంచేతోయస్యసఃపునఃప్రతతోయాతినచోచ్చైర్గర్జతీతి-కింతు - త త్రైవస్థితస్సన్ వేణురవమను-మందంగర్జతీతి-కించ-సుహృదంపశ్యన్ హరిణాదిసామ్యాత్సుహృత్కృష్ణః తంసుమనో భిరభ్యవర్షదితి - అదృశ్యైర్దేవైః కిరంతమానంకుసుమవర్షం మేఘకల్పయిత్వోక్తం-తుషారోవాకుసుమత్వేన కల్పితఃస ఎవవా దేవతారూపోఽభ్యవర్షదితి-ప్రతపాత్ప్రతపాత్ త్రాయతఇతిప్రతపత్రంఛత్రం - తత్ ఛాయయాకృతవానిత్యర్థః॥౧౩॥ అపిచ-మహదేతదాశ్చర్యమిత్యాహుః॥వివిధేతి॥హేసతియశోదే తవసుతః- నానాగోపక్రీడాసువిదగ్ధో నిపుణః - వేణు వాద్యవిషయేనిజైవశిక్షాయాసుతాఃస్వాభావికీఃఅత్రస్వయంత్రశిక్షితార్థః- స్వరజాతీఃషడ్జాదిస్వరాలా పభేదాన్-అనయత్ ప్రాపితవాన్॥౧౪॥సవనశ ఇతి॥త్తు సురేశ్వరాః- సవనశఃవారంవారం - మంద్రమధ్యతారభే దేనక్రమశోవాయాతోగీతధ్వనిరాగతఃసత్ర ఆనమితాకంధరాచిత్తంచయేషాంతే-ఉపధార్యసమ్యగాకర్ణ్య - కవయః ప్రాజ్ఞా అపి- తేఅనిశ్చితంతత్త్వంతచ్ఛేదోయైస్తే-కశ్మలంమోహంయయుః॥ ౧౫॥ అస్మాకంతుమోహఃకింబ్రూమఇ త్యాహుః॥నిజేతి॥ధ్వజాదీనివిచిత్రాణిలలామానిచిహ్నానియేషాంతైః-నిజానిపదాన్యేవాబ్జదళానితైః వ్రజభువఃఖురతో

సానుషుక్షితిభృతోవ్రజదేవ్యఃహర్షయన్యర్హివేణురవేణ జాతహర్షఉపరంభతివిశ్వం॥౧౨॥
మహదతిక్రమణశంకితచేతామందమందమనుగర్జతిమేఘః । సుహృదమభ్యవర్షత్సుమనోభిశ్ఛాయ
యాచవిదధత్ప్రతపత్రం॥౧౩॥వివిధగోపచరణేషువిదగ్ధోవేణువాద్యఉరుధానిజశిక్షాః। తవసుతస్సతియ
దాధరబింబేదత్తవేణురనయత్స్వరజాతీః॥ ౧౪॥ సవనశస్తదుపధార్యసురేశాశ్శక్రశర్వపరమేష్ఠిపురో
గాః।కవయఆనతకంధరచిత్తాఃకశ్మలంయయురనిశ్చితతత్త్వాః॥౧౫॥ నిజపదాబ్జదళైర్ధ్వజవజ్రనీ
రజాంకుశవిచిత్రలలామైః।వ్రజభువఃశమయన్ ఖురతోదంవర్ష్మధుర్యగతిరీడితవేణుః॥ ౧౬ ॥ వ్రజతి
తేనవయంసవిలాసవీక్షణార్పితమనోభవవేగాః । కుజగతింగమితానవిదామఃకశ్మలేనవసనంకబరీం
వా॥౧౭॥మణిధరఃక్వచిదాగణయన్ గామాలయాదయితగంధతులస్యాః। ప్రణయినోఽనుచరస్యకదాం
సేప్రక్షిపన్ భుజమగాయతయత్ర॥౧౮ ॥ క్వణితవేణురవవంచితచిత్తాఃకృష్ణమన్వసతకృష్ణగృహిణ్యః।
గుణగణార్ణమనుగత్యహరిణ్యోగోపికాఇవవిముక్తగృహాశాః॥౧౯॥ కుందదామకృతకౌతుకవేషో
గోపగోధనవృతోయమునాయాం।నందసూనురనఘేతవవత్సోనర్మదఃప్రణయినాంవిజహార॥౨౦॥మం
దవాయురుపవాత్యనుకూలంమానయన్మలయజస్పర్శేన। వందినస్తముపదేవగణాయేవాద్యగీతబలిభిఃప

రిఖురతోదంక్రమణవ్యథాంశమయన్-వర్ష్మణాధుర్యోగజస్తద్వద్గతిర్యస్యసకృష్ణః-వాదితవేణుస్సన్ వ్రజతీతియత్॥ ౧౬ ॥
వ్రజతీతి॥తేననిమిత్తేన సవిలాసవీక్షణేనార్పితోమనోభవవేగోయాసుతాః - వయంకుజావృక్షాస్తేషాంగతింగమితాస్స
త్యఃమోహేనవిదామః కబరీంవావసనంవేతి॥౧౭॥ మణిధరఇతి ॥కించ-మణిధరఃమణీన్ గ్రథితాన్ గోగణార్థంధరతీతి
మణిధరఃక్వచిన్నష్టత్రైగణితిసమంతాద్గాఃగణయన్-తద్ధాదయితగంధాయాతులసీతస్యామాలయాసహవర్తమా
నప్రణయినఃప్రియస్యానుచరస్యాంసే-భుజంప్రక్షిపన్-యత్రయదాకదాచిదగాయత॥౧౮॥ క్వణితేతి॥ తదా - క్వణి
తస్యవేణోఃరవేణ-వంచితాన్యపహృతానిచిత్తానియాసాంతాఃకృష్ణస్యహరిణస్యగృహిణ్యోభార్యాః గుణగణార్ణవంగు
ణగణసముద్రంకృష్ణమనుగమ్యప్రాప్య-తాఃకృష్ణమేవాన్వసతఅన్వాసత-సన్నివర్తంతేత్యర్థః - కుతః-యతోవిముక్తాగృ
హాశాఃయాభిస్తాఃగోపికాఇవతాఅపిహ్యేవమేవాన్వాసతేతి॥ ౧౯॥ తదేవంబృందావనప్రదేశక్రీడిత్వా - సాయా
హ్నేగోధనానపరావృత్త్య-యమునాయాంక్రీడతస్సస్యసౌభాగ్యమనువర్ణయంతి॥కుందేతి॥ గోపీనామూత్సవాయ- కుం
దదామభిః-కృతకౌతుకేనోత్సవేనవేషోఽలంకారోయేనసః- హేఅనఘేయశోదే-తవవత్సఃపుత్రః-నందసూనుఃకృష్ణః- య
ద్వా-సహైవబహ్వ్యఃకథయంత్యః-కాశ్చిత్తవవత్సఇతి-కాశ్చిన్నందసూనురితిచాహుఃనర్మదఃహర్షదస్సన్ యద్వావిజ
హారప్రియసఖీస్సహ॥౨౦॥ మందవాయురితి॥తదా- మలయజస్యచందనస్యేవసురభిఃశీతలస్స్పర్శోయస్యసః - తేనతంకృష్ణంమాన
యన్ననుకూలంయథాతథాఅనువాతివీజయతి-యద్వా - మలయజోదక్షిణవాయుః- యద్వామలయజస్యకృష్ణేనస్పర్శ

గేనులిప్తస్య-స్పర్శేన-మానయన్నితి కించ-వందినఇవస్తావకాస్సంతః-గంధర్వాదిగణావాద్యగీతపుష్పవర్షాదిభిః- పరివ్రుః పరితఉపాసత॥ ౨౧॥ఆయాంతమాలోక్యహృష్యంత్యః పరస్పరమూచుః॥ వత్సలఇతి॥వ్రజస్యగవాంచ-యద్వా- వ్రజేబద్ధానాంగవాం-అనుకంప్యానామస్మాకమిత్యర్థః వత్సలోహితకృత్ కుతఃయద్యస్మాత్ - అగధ్రిఃఅగంధరతీతిగోవర్ధనోద్ధరణఃబహుశోరక్షణస్యోపలక్షణమేతత్-వృద్ధైః బ్రహ్మాదిభిః-పథిసేవ్యఃశీఘ్రమాగంతుంనదదతీతి-ఉపోహ్యాపేక్షి కృత్యగీతయుక్తో వేణుర్యస్యసః॥ ౨౨॥ ఉత్సవమితి॥శ్రమయుక్తయాపికాంత్యా- నేత్రాణాంహర్షమున్నయన్ ఉచ్చైః ప్రాపయన్ - ఖురరజోభిశ్ఛురితావ్యాప్తాఃస్రజోయస్య - సుహృదామస్మాకం- ఆశిషోమనోరథస్య- దిత్సయాదాతుమిచ్ఛయా-దేవక్యాజఠరేభవతీతితథాసఏవఉడురాజశ్చంద్రఃనివృతిహేతుత్వేనసఏవ్యతీతి॥ ౨౩॥ అతి సంభ్రమేణకాశ్చిత్సమీపమాయాంతంకథయంతి॥మదేతి॥ఈషన్మదేనవిఘూర్ణితేవివ్యాలితేలోచనేయస్యసః- బదరపాండువదనఃఈషత్పక్వబదరవత్పాండురంవదనంయస్యసఃఅత్రహేతుఃకనకకుండలయోర్లక్ష్మ్యా కాంత్యా - మృదూకోమలౌగండౌ-యస్మిన్ తద్వనం-మండయన్ కోమలంగండస్థలంవాశోభయన్నితి॥ ౨౪॥యదుపతిరితి॥ యదుపతిరితి దేవకీజఠరభూరితిచ శ్లో॥ప్రాగయంవసుదేవస్యక్వచిద్జ్ఞాతస్తవాత్మజఇత్యాది-గర్గవాక్యప్రసిద్ధ్యోక్తం-యద్వా॥ శ్లో॥సఖఉదేయివాన్ సాత్త్వతాంకులకతివత్-జ్ఞాత్వాకాశ్చిద్వదంతీతి-గజేంద్రస్యేవగతిః - చంద్రఇవప్రసన్నవదనః - వ్రజగవామస్మాకమరివప్త్రిః॥

రివప్త్రిః॥ ౨౧॥వత్సలోవ్రజగవాంయదగధ్రోవంద్యమానచరణఃపథివృద్ధైః।కృత్స్నగోధనముపోహ్య దినాంతేగీతవేణురనుగేడితకీర్తిః॥ ౨౨॥ఉత్సవంశ్రమరుచాపిదృశీనామున్నయన్ ఖురరజశ్ఛురితస్రక్। దిత్సయైతిసుహృదాశివఏష దేవకీజఠరభూరుడురాజః॥ ౨౩॥మదవిఘూర్ణితలోచనఈషన్మానదస్స్వసుహృదాంవనమాలీ।బదరపాండువదనోమృదుగండంమండయన్ కనకకుండలలక్ష్మ్యా॥ ౨౪॥యదుపతిర్ద్విరదరాజవిహారోయామినీపతిరివైషదినాంతే। ముదితవక్త్రఉపయాతిదురంతంమోచయన్ వ్రజగవాందినతాపమ్॥ ౨౫॥శ్రీశుకః॥ఏవంవ్రజస్త్రియోరాజన్ కృష్ణలీలానుగాయతీః। రేమిరేహస్సుతచ్చిత్తాస్తన్మనస్కామహోదయాః॥ ౨౬॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-పంచత్రింశోధ్యాయః.

—※ వృషభాసురవధఘట్టః. ※—

శ్రీశుకః॥ అథతర్హ్యాగతోగోష్ఠమరిష్టోవృషభాసురః।మహీంమహాకకుత్కాయః కంపయన్ ఖురవిక్షతామ్॥ ౧॥రంభమాణఃఖరతరంపదాభ్యాంవిలిఖన్మహీమ్ । ఉద్యమ్యపుచ్ఛంవప్రాణివిషాణాగ్రేణచోత్క్షిపన్॥ ౨॥ కించిత్కించిచ్ఛకృన్ముంచన్మూత్రముత్సృజన్స్తబ్ధలోచనః। యస్యనిర్హ్రాదితేనాంగ నిష్ఠురేణగవాంనృణామ్॥ ౩॥ పతంత్యకాలతోగర్భాస్స్రవంతి స్మభయేనవై। నిర్విశంతిఘనాయస్యకకుద్యచలశంకయా॥ ౪॥తంతీక్ష్ణశృంగముద్వీక్ష్యగోప్యోగోపాశ్చతత్రసుః । పశవోదుద్రువూరాజన్ సంత్యజ్య నిజగోకులం

నంతందినతాపంచ శమయన్ ప్రణుదన్నుపయాతి-ఏషసమీపమాయాతీతి॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ ఎవంవిరహదుఃఖేనాపి - సుఖహేతూ- కృష్ణలీలాఏవగాయతీః గాయంత్యః - తస్మిన్ చిత్తంచేతనాజీవితంయాసాంతాః - తస్మిన్నేవమనస్సంకల్పవికల్పరూపంయాసాంతాః-అతఏవమహానుదయఃఉత్సవోయాసాంతాః- అహస్స్వపి రేమిరే॥ ౨౬॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥షట్త్రింశేనిహతేరిష్టేనారదోక్త్యాబలాచ్యుతౌ।వసుదేవసుతౌజ్ఞాత్వాకంసోక్రూరం సమాదిశత్ ॥ గోపీరాసాంతరాయాంతంశంఖచూడంనిహత్యసః।అహన్ గోపీమహానందాసహందుష్టమరిష్టకం॥ అథేతి।ఏవందేవగంధర్వాదేర్నృత్యగీతవాద్యకుసుమవర్షాదిభిః- కృష్ణంప్రాప్తందృష్ట్వావ్రజస్యపరమోత్సవేవర్తమానే- తద్విరుద్ధార్థాంతరాధికారార్థం-అథశబ్దః తర్హితదా-వృషభాకృతిరసురఃతంవర్ణయతి-మహీమిత్యాది-సార్ధత్రయేణ-మహాంతౌకకుత్కాయౌయస్యసః-ఖురైఃవిక్షతాందారితాం-మహీంకంపయన్॥ ౧॥రంభమాణఇతి॥ రంభమాణఃవృషభజాతిశబ్దంకుర్వన్ విలిఖన్ విదారయన్-ఉద్యమ్యఊర్ధ్వంకృత్వావప్రాణితటాని-ఉత్క్షిపన్॥ ౨॥కించిదితి॥కించిత్కించిత్, శకృత్ - మధ్యేమధ్యేఈషదీషత్పురీషంముంచన్-తథామూత్రముత్సృజన్- స్తబ్ధలోచనః అనిమిషలోచనః॥ ౩॥ పతంతీతి॥ యస్యధ్వనినాకర్ణ-గవాంనారీణాంచతత్ర।శ్లో॥ఆచతుర్థాద్భవేత్స్రావఃపాతఃపంచమషష్ఠయోః। అతఊర్ధ్వంప్రసూతిస్స్యాదితివిభాగః-కకుదిగళపృష్ఠశృంగౌ ౪॥ ౫॥కృష్ణేతి॥కృష్ణకృష్ణరక్షేత్యాధావంతః॥ ౬॥ ౭॥బలేతి॥ఇత్యేవంవదన్- ఆస్ఫోటంకరతలేన

బాహుమాహత్య- తేనతలశబ్దేనకోపయన్-భుజాభోగంభుజాభుజః-స్సైవభోగఃసర్వదేహాకారంభుజమిత్యర్థః-స్వయమచ్యుతఃఅన్యాన్ దుష్టాన్ హరతీతిహరిః॥ ౮॥ సఇతి॥ఉద్యత్ ఊర్ధ్వంగచ్ఛతా-పుచ్ఛేనభ్రమంతో మేఘాయస్మాత్సః॥౯॥అగ్రన్యస్తేతి ॥ అగ్రేన్యస్తేవిషాణాగ్రేయేనసః- స్తబ్ధే అసృక్ తుల్యేలోచనే యస్యసః కటాక్షేణతిర్యక్ సమీక్ష్య॥ ౧౦॥ గృహీత్వేతి॥ప్రత్యపోవాహ ప్రతిలోమంవ్యనుదత్॥౧౧॥సఇతి॥ అపవిద్ధఃఅపక్షిప్తఃఆపతత్ ఆద్రవత్ - అతఃషత్ - స్విన్నాని స్వేదయుక్తానిసర్వాణిఅంగానియస్యసః-క్రోధమూర్ఛితఃక్రోధేనవ్యాప్తః॥ ౧౨॥తమితి॥కృంత్వావిషాణముత్పాట్య, తేనైవజఘానసచఅపతత్॥ ౧౩॥ అసృగితి॥మూత్రశకృత్-మూత్రంచశకృచ్చఏకవద్భావః- తదుభయంసముత్సృజన్నిత్యర్థః-పాదాన్ క్షిపన్ ఇతస్తతశ్చాలయన్-అనవస్థితేక్షణఃప్రచలితనేత్రః-కృచ్ఛ్రంకష్టంజగామ- నిఋతేఃమృత్యోఃక్షయంనివాసంజగామ-కృచ్ఛ్రంయథాభవతితథామృతఇతివా॥౧౪॥ఏవమితి॥నయనోత్సవఃనయనానాం మహానుత్సవః॥౧౫॥శ్లో॥కామం వ్రజేవసంతంశంకృష్ణం తేనతువిస్మృతం। నారదస్స్మారయామాసకంసందూతగిరేవతు ॥ శ్రీధరీయో

లమ్॥౫॥కృష్ణకృష్ణేతితేసర్వేగోవిందంశరణంయయుః । భగవానథతద్వీక్ష్యగోకులంభయవిహ్వలమ్॥
౬॥ మాభైష్టేతిగిరాశ్వాస్యవృషాసురముపాహ్వయత్ । సబాలైఃపశుభిర్మందత్రాసితైః కిమసత్తమ॥
౭॥బలదర్పహాహందుష్టానాంత్వద్విధానాందురాత్మనామ్। ఇత్యాస్ఫోట్యాచ్యుతోఽరిష్టంతలశబ్దేనకోపయన్।సఖ్యురంసేభుజాభోగం ప్రసార్యావస్థితోహరిః॥ ౮॥ సోఽప్యేవంకుపితోఽరిష్టఃఖురేణావనిముల్లిఖన్। ఉద్యత్పుచ్ఛభ్రమన్మేఘఃక్రుద్ధఃకృష్ణముపాద్రవత్॥ ౯॥ అగ్రన్యస్తవిషాణాగ్రస్తబ్ధాసృగ్లోచనోఽచ్యుతం।కటాక్షిప్యాద్రవత్తూర్ణమింద్రముక్తాశనిర్యథా॥ ౧౦॥ గృహీత్వాశృంగయోస్తంవాఅష్టాదశపదానిసః।ప్రత్యపోవాహభగవాన్ గజఃప్రతిగజాయథా॥ ౧౧॥ సోఽపవిద్ధోభగవతాపునరుత్థాయసత్వరం।ఆపతత్స్విన్నసర్వాంగోనిఃశ్వసన్ క్రోధమూర్ఛితః॥ ౧౨॥తమాపతంతంసనిగృహ్యశృంగయోఃపదాసమాక్రమ్యనిపాత్యభూతలే। నిష్పీడయామాసయథార్ద్రమంబరంకృత్వావిషాణేనజఘానసోఽపతత్॥ ౧౩॥ అసృగ్వమన్మూత్రశకృత్సముత్సృజన్ క్షిపంశ్చపాదాననవస్థితేక్షణః।జగామకృచ్ఛ్రంనిఋతేరథక్షయంపుష్పైఃకిరంతోహరిమీడిరేసురాః॥౧౪॥ఏవంకకుద్మినంహత్వాస్తూయమానస్స్వజాతిభిః ।

—* నారదమహర్షిబోధితేనకంసేనశ్రీకృష్ణబలరామాహ్వానాయాక్రూరప్రేషణాదిఘట్టః *—

వివేశగోష్ఠంసబలోగోపీనాంనయనోత్సవః॥౧౫॥అరిష్టేనిహతేగోష్ఠేకృష్ణేనాద్భుతకర్మణా।కంసాయప్రాహభగవాన్నారదోదేవదర్శనః॥౧౬॥యశోదాయాస్సుతాంకన్యాందేవక్యాఃకృష్ణమేవచ। రామంచరోహిణీపుత్రంవసుదేవేనబిభ్యతా।న్యస్తౌస్వమిత్రేనందేవైయాభ్యాంతేపురుషాహతాః ॥ ౧౭ ॥ నిశమ్యతద్భోజపతిఃకోపాత్ప్రచలితేంద్రియః। నిశాతమసిమాదత్తవసుదేవజిఘాంసయా॥ ౧౮॥ నివారితోనారదేనతత్సుతౌమృత్యుమాత్మనః।జ్ఞాత్వాలోహమయైఃపాశైర్బబంధసహభార్యయా॥౧౯॥ప్రతియాతేతుదేవర్షౌకంసఆభాష్యకేశినమ్।ప్రేషయామాసభవతాహన్యేతాంరామమాధవౌ॥ ౨౦॥తతోముష్టికచాణూరశలతోశలకాదికాన్।అమాత్యాన్హస్తిపాంశ్చైవ సమాహూయాహభోజరాట్॥ ౨౧॥భోభోనిశమ్యతామేతద్వీరచాణూరముష్టికౌ।నందవ్రజేకిలాసాతేసుతావానకదుందుభేః॥ ౨౨॥ రామకృష్ణౌతతోమహ్యంమృత్యుఃకిలనిదర్శితౌ । భవద్భ్యామిహసంప్రాప్తౌహన్యేతాంమల్లలీలయా ॥

యంశ్లోకః॥తదాహ॥అరిష్ట ఇతి॥ దేవదర్శనః దేవర్షిః-యద్వా-ఏవంకృతేఏవంభవిష్యతీతిసాక్షాద్దేవదర్శనంజ్ఞానంయస్య సః॥౧౬॥అస్మైనైవనారదేనోక్తమాహ॥యశోదాయా ఇతి॥దేవక్యాఅష్టమగర్భత్వేనప్రసిద్ధాంకన్యాం- యశోదాయాః సుతామాహ- యశోదాయాఃసుతత్వేనప్రసిద్ధంకృష్ణంచ- దేవక్యాఃసుతమాహరోహిణీపుత్రంరామంచ- దేవక్యాఃసప్తమంసుతమాహయద్వా-నందసుతత్వేనప్రసిద్ధంరామంచ- వసుదేవభార్యాయాఃరోహిణ్యాః పుత్రమాహ- వసుదేవసుతౌచేత్కథంవ్రజంగతౌతత్రాహ-వసుదేవేనేతి॥ ౧౭ ॥ నిశమ్యేతి ॥ తత్ నారదోక్తంవాక్యంనిశాతం తీక్ష్ణంఅసిం చంద్రహాసం॥౧౮॥ నివారితఇతి॥ హాతేవసుదేవేనోపలాయేతాం - అతోనవధ్యౌతౌఅపితుబధ్యతామితిమంత్రం వదతా నారదేననివారితఇతి॥౧౯॥౨౨॥రామకృష్ణావితి॥మహ్యంమమ-నిదర్శితౌ- ధాత్రా-నారదేనవా- వ్రజంగంతుంఉద్యతౌ తావాహ-భవద్భ్యామితి॥౨౩॥మంచాఇతి॥ మంచాఉత్తుంగస్తంభాదిరచితస్థానాని॥ ౨౪॥ ౨౫॥ మహామాత్రేతి॥

౨౩॥ మంచాః క్రియన్తాం వివిధా మల్లరంగపరిశ్రితాః । పౌరజానపదాస్సర్వే పశ్యన్తు స్వైరసంయుగమ్॥౨౪॥ (మహామాత్ర నిబోధేదం వచో మమ మహామతే॥ ౨౫ ॥ గజః కువలయాపీడః ప్రభిన్నకటకాముఖః। సంస్థాప్యో ద్వారి రంగస్య కరారోపితముద్గరః॥ ౨౬॥ తేన తౌ తత్ర హన్తవ్యావనుతావానకదుందుభేః। ఇత్యుక్త్వా వ్రతిం మహామాత్రం కంసస్తత్రైవ దుర్మతిః॥ ౨౭॥ ఉవాచ భూయో వచనం సమేతాన్ జ్ఞాపయన్నృప॥౨౮॥ కంసః॥ శృణుధ్వమేతద్వచనం మయోదితం నిశమ్య సర్వం యది ధారయన్తు తత్ । యేనాహమేతేష్వసుహృత్త్వమాదితశ్చరామి బన్ధుష్వపి తత్ర కారణమ్॥ ౨౯॥ మాతా మమ మహాభాగా కదాచిత్కమలేక్షణా। విచరన్తీ గృహోద్యానే మన్దమారుతవీజితే॥ ౩౦॥ ప్రోత్ఫుల్లాశోకవకుళపూగపున్నాగశోభితే। భ్రమద్భ్రమరసంఘాతకూజత్కోకిలసంయుతే॥ ౩౧॥ నృత్యచ్ఛిఖండినివహామర్కటాటోపసుందరే। వసంతసమయే రమ్యే సాలమండలమండితే॥ ౩౨॥ చరన్తీ తత్ర మే మాతా చిన్తయామాస సువ్రతా। భర్తారం కామసంతప్తా ఋతుస్నాతా స్వలంకృతా ॥౩౩॥ అత్రైవ కశ్చిద్గంధర్వో ద్రమిడో నామ నామతః। చరన్నంతర్హితః కాలే దృష్ట్వా తామేకచారిణీమ్॥౩౪॥ విజ్ఞాయ చిన్తితం తస్యాస్సర్వసత్త్వాశయార్థవిత్। ఉగ్రసేనవపుర్బిభ్రత్తస్మిన్తాలాపవీక్షితః॥౩౫॥ తాముపాససాద కామార్తాం కామయానః పతివ్రతామ్। అజానమానా సా భ్రాత్యా రేమే తేన సమం వనే ॥౩౬॥ సా తం విదిత్వా రమణేతరం సతీ నితాంతఖేదావిలలోచనాశయా। ఉవాచ కస్త్వం కితవార్యగర్హితం దురాత్మనా యేన కృతం త్వయేదృశమ్॥౩౭॥ ఇతి బ్రువన్తీం పరిసాంత్వయన్ శనైస్స దీర్ఘబాహుర్ద్రమిడోఽభ్యభాషత। వయం హి గంధర్వకులోద్భవా బలే గీర్వాణతుల్యామరవల్లభానుగాః ॥౩౮॥ భవాదృశీనాం మనుజాంగనానాం జానీహి భద్రే మలభావయం నచ। జరావినాశాద్యఖిలాధిభాగినాం నృణాం సురాణాం మహదంతరం శుభే ॥౩౯॥ ఇతి బ్రువన్తం సా భూయః క్రోధపర్యాకులేంద్రియా। కిం మాం సాంత్వయసే భూయః కృత్వేత్థం దుష్టచేష్టితమ్ ॥౪౦॥ ఇమానతిక్రమ్య మహీజలాగ్నిసమీరణాకాశనిశేశసూర్యాన్। దిక్కాలధర్మాంశ్చ తథైవ సంధ్యే దురాత్మనేత్థం మలినీకృతాఽహమ్॥౪౧॥ గజేనేవ మదాంధేన పద్మినీవనమధ్యగా। విశృంఖలేన విమలా యేనాహం మలినీకృతా ॥౪౨॥ స త్వం కిమితి మాం భూయస్సాంత్వయస్యధమాధమ। ఇతి బ్రువన్తీం ప్రోవాచ స భయాచ్ఛాపశంకితః॥౪౩॥ అనులోమస్తు కంజాక్షి మనుష్యాణాం దివౌకసామ్। నరాణాం దేవకాంతాసు ప్రతిలోమో హి సంగమః॥౪౪॥ జానీహి మామనాగస్కాం త్వం హి పంకజగంధిని। తస్మాత్తే జాయతాం పుత్రో మద్వీర్యాన్నవృథా భవేత్ ॥౪౫॥ శ్రీమాన్ ధీమాన్ మహోత్సాహో న మే వాగ్జాయతే మృషా। ఇత్యేవం వాదినం క్రుద్ధా మమ మాతా యశస్వినీ॥౪౬॥ ప్రాహ సంత్యజ్య సంశప్తా పాతివ్రత్యం సుదుర్లభమ్। నిస్సృతో భిన్నవృత్తస్య పాపస్యోన్మాదవర్తినః॥౪౭॥ క్రూరస్తే తనయో భూయాత్స్వాహాసీనిగుణోదయః। నానుగ్రాహ్యో దేవతానాం ద్విజానాం చ తపస్వినామ్॥ ౪౮॥ ఇత్థం వదన్త్యాం తస్యాం సః క్రుద్ధాయాం శాపశంకితః। తావకానాం భవేచ్ఛత్రురిత్యుక్త్వాంతరధీయత॥౪౯॥ గతే తస్మిన్ గృహోద్యానాన్మాతా మమ యశస్వినీ। కేనాప్యజ్ఞాతవృత్తాంతా గృహానేవాభ్యపద్యత॥౫౦॥ తతస్సా గర్భిణీ కాలే కాలేనైవ సుషావ మామ్। ఇతి మే నారదః ప్రాహ కదాచిద్భగవానృషిః ॥౫౧॥ తదా ప్రభృత్యహం ద్వేష్మి తావకాన్ బంధుదుర్జనాన్। యూయం తత్ర ప్రమాణం హి ద్విషంతే తేఽపి మాం సదా॥ ౫౨॥ ఉగ్రసేనం చ దుర్బుద్ధిం దేవకం చ దురాశయమ్। వసుదేవం చ కితవమన్యాంశ్చ తదుపాశ్రయాన్॥ ౫౩॥ హత్వా న జాయతే రోషో మమ గంధర్వజన్మనః। తేనాద్దేశ్యామి పరుషం వాస్యే తామితి తావహమ్॥౫౪॥ తాభ్యాం హతాభ్యాం బాలాభ్యాం కుంజరేణ బలీయసా। కృత్వా భ్రాతౄన్ కిం పూజాం యాంతు తత్పదవీమిమే ॥౫౫॥ వసుదేవోగ్రసేనౌ చ తథా తౌ నందదేవకౌ। గోపాలా యాదవాశ్చైవ యే చాన్యే తావనువ్రతాః ॥౫౬॥

అత్ర మహామాత్ర నిబోధేత్యారభ్య-మహామాత్ర త్వయా భద్రేతి పర్యంతో గ్రంథః నైకస్మిన్నపి వ్యాఖ్యానే వ్యాఖ్యాతః నాప్యత్రత్యమూలగ్రంథేషు స్థితః - తథాపి కాశీదేశాదానీతమూలగ్రంథేషు బహుషు స్థితత్వాద్విషయసామంజస్యాచ్చ కుండలీకరణాఖ్యచిహ్నేన చిహ్నయిత్వాఽప్యత్ర సంయోజితః,

అహితౌ శత్రూ||౫౮|| ఆరభ్యతామితి||మీఢుషే పరదాయ||౫౯||ఇతీతి||అర్థసిద్ధాంతం సేవజానాతీత్యర్థతంత్రజ్ఞః|| ౬౦||భో భో ఇతి|| దానపతే హే అక్రూర- మైత్రం మిత్రకృత్యం- త్వయా క్రియతాం- త్వత్తోన్యః- ఆదృతః సాదరో హితతమశ్చ - న విద్యత ఇతి||౬౧||౬౩|| నిసృష్ట ఇతి|| తౌ- మే మృత్యునిమిత్తం సృష్టః- వైకుంఠసంశ్రయైః విష్ణుసంశ్రయైర్దేవైః || ౬౪|| తత స్తత్రాహ||ఘాతయిష్య ఇతి|| కాలకల్పేన మృత్యుతుల్యేన- వైద్యుతోపమైరశనితుల్యైః||౬౫||౬౬||తత ఇతి|| నష్టకం టకా నష్టశత్రుః సన్ కతిపయేషు హృద్యు గ్రహాసట్టకంటకా కథం స్యాత్తత్రాహ- జరాసంధ ఇతి||౬౮|| ౭౦|| రాజన్నితి||మనీషితం విచారితం- సధ్ర్యక్ సమ్యక్ స్వావద్య మార్జనం- తన్మార్జనం-తథాప్యేతావానభినివేశో న కార్య ఇతి భవిష్యత్సూచనాన్నాహ సిద్ధ్యసిద్ధ్యోరితి||౭౧||పురుషకారస్య వ్యభిచారితామాహ||మనోరథానితి||౭౨||౭౩|| ... *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- షట్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

పశ్యంతు విపిష్ఠే నేత్రైర్హర్షస్యమానౌ స్వదారకౌ | ఆహూయంతాం జానాపదాః పశ్యంతు స్వైరసంయుగమ్||౫౭|| (మహామాత్ర త్వయా భద్ర రంగద్వార్యుపనీయతామ్| ద్విపః కువలయాపీడో జహి తేన మమాహితౌ||౫౮||ఆరభ్యతాం ధనుర్యాగశ్చతుర్దశ్యాం యథావిధి| విశసంతు పశూన్మేధ్యాన్ భూతరాజాయ మీఢుషే||౫౯||ఇత్యాజ్ఞాప్యార్థతంత్రజ్ఞ ఆహూయ యదుపుంగవమ్|గృహీత్వా పాణినా పాణిం తతోక్రూరమువాచ హ||౬౦|| భోభో దానపతే మహ్యం క్రియతాం మైత్రమాదృతః|నాన్యస్త్వత్తో హితతమో విద్యతే భోజవృష్ణిషు ||౬౧|| అతస్త్వామాశ్రితః సౌమ్య కార్యగౌరవసాధనే|యథేంద్రో విష్ణుమాశ్రిత్య స్వార్థమధ్యగమద్విభుః||౬౨|| గచ్ఛ నందవ్రజం తత్ర సుతావానకదుందుభేః| ఆసాతే తావిహానేన రథేనానయ మా చిరమ్||౬౩||నిసృష్టః కిల మే మృత్యుర్దేవైర్వైకుంఠసంశ్రయైః|తావానయ సమం గోపైర్నందాద్యైః సాభ్యుపాయనైః||౬౪||ఘాతయిష్య ఇహానీతౌ కాలకల్పేన హస్తినా| యది ముక్తౌ తతో మల్లైర్ఘాతయే వైద్యుతోపమైః||౬౫||తయోర్నిహతయోస్తప్తాన్ వసుదేవపురోగమాన్|తద్బంధూన్నిహనిష్యామి వృష్ణిభోజదశార్హకాన్||౬౬||ఉగ్రసేనం చ పితరం స్థవిరం రాజ్యకాముకమ్ | తద్భ్రాతరం దేవకం చ యే చాన్యే విద్విషో మమ|| ౬౭ || తతశ్చైషా మహీ మిత్ర భవిత్రీ నష్టకంటకా|జరాసంధో మమ గురుర్ద్వివిదో దయితః సఖా||౬౮||శంబరో నరకో బాణో మయ్యేవ కృతసౌహృదాః|తైరహం సురపక్షీయాన్ హత్వా భోక్ష్యే మహీం నృపాన్||౬౯|| ఏతజ్జ్ఞాత్వానయ క్షిప్రం రామకృష్ణావిహార్భకౌ | ధనుర్మఖనిరీక్షార్థం ద్రష్టుం యదుపురశ్రియమ్||౭౦|| అక్రూరః ||రాజన్ మనీషితం సధ్ర్యక్ తవ స్వావద్యమార్జనమ్|సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమం కుర్యాద్దైవం హి ఫలభావనమ్||౭౧|| ||మనోరథాన్ కరోత్యుచ్చైర్జనో దైవహతానపి|యుజ్యతే హర్షశోకాభ్యాం తథాప్యాజ్ఞాం కరోమి తే||౭౨|| శ్రీశుకః ||ఏవమాదిశ్య చాక్రూరం మంత్రిణశ్చ విసృజ్య సః| ప్రవివేశ గృహం కంసస్తథాక్రూరః స్వమాలయమ్||౭౩||

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షట్త్రింశోధ్యాయః.

—(*) కేశిసంహారఘట్టః. (*)—

శ్రీశుకః|| కేశీ తు కంసప్రహితః ఖురైర్మహీం మహత్తయా నిర్జరయన్మహాహయః| సటావధూతాభ్రవిమానసంకులం కుర్వన్నభో హేషితభీషితాఖిలః ||౧|| విశాలనేత్రో వికటాస్యకోటరో బృహద్గలో నీలమహాచలోపమః| దురాశయః కంసహితం చికీర్షన్ వ్రజం స నందస్య జగామ కంపయన్ ||౨|| తం త్రాసయంతం భగవాన్ స్వగోకులం తద్ధేషితైర్వాలవిఘూర్ణితాంబుదమ్ | ఆత్మానమాజౌ మృగయంతమగ్ర

ణ్యాః సప్తత్రింశే హతే కేశిన్యచ్యుతో భావికర్మభిః| నారదేన స్తుతః క్రీడన్ వ్యోమాసురమథావధీత్|| వృషవేషాసురం యద్వత్ కేశినం హయవేషిణమ్| కంసప్రాణసమం హత్వా కంసం వ్యసుమివాకరోత్ ||కేశీతి||ప్రథమశ్లోకేన య ఏవంభూతః కేశీత్యనూద్య- తం భగవాన్ప్రత్యుదయాదితి తృతీయేనాన్వయః- మహాహయస్స్వమహీం నిర్జరయన్ శ్లథయన్ విదారయన్నిత్యర్థః- సటాభిః కేసరైరవధూతాని ఇతస్తతః క్షిప్తాన్యభ్రాణి విమానాని చ- తైః సంకీర్ణం నభః కుర్వన్ - హేషితైరశ్వజాతిశబ్దైః భీషితమఖిలం విశ్వం యేన||౧||౨|| తమితి || తద్ధేషితైః తైరతిసష్టురైర్హేషితైః-వాలైః పుచ్ఛరోమభిః - విఘూర్ణితాః పరిభ్రామితా అంబుదా యేన తం- ఆజౌ-సంగ్రామం ఇచ్ఛంతం ఆత్మానం కృష్ణం - అగ్రణీః పురతో నిర్గతస్సన్ ఉ

పాహ్వాయత్ స్వసమీపమాజుహావ-సచ కేశీతంనిశమ్య-మృగేంద్రవన్నాదమకరోత్॥౩॥ సఇతి॥తతః ॥ సకేశీ-తంకృష్ణం దృష్ట్వా-ముఖేనఖంపిబన్నివ-ముఖంవ్యాదాయవివృత్య అభిముఖమభ్యాజగామ-కించ-అత్యమర్షణః-అతికుపితః- అత్యంతమసహమానోవా-ప్రత్యక్ పద్భ్యాంజఘాన-దురాసదః అన్యైరభిభవితుమశక్యః-దురత్యయః ఉద్ధతస్సన్ - దురతిక్రమః అత్ర హేతుః-చండరవః॥ ౪॥ తదితి॥ తత్ హననం-వంచయిత్వా-తంచహననాయ-ప్రసారితయోః పదయోర్హస్తాభ్యాంగృహీత్వాపరివిధ్య భ్రామయిత్వావ్యవస్థితః తత్రైవస్థితో బభూవ॥౫॥సఇతి॥వ్యాదాయ ముఖంప్రసార్య - వేగేనహరింప్రత్యాద్రవత్-సోపిహరిర్హసన్-ఉత్తరం సవ్యం-భుజం-నిర్భయత్వేదృష్టాంతః-యథోరగంబిలఇతి॥౬॥ తతఃకింతదాహ॥దంతా ఇతి॥చర్వణాయభగవద్భుజంస్పృశంతీతితథా-తేవ్యాదానేనయేవివృతాః- అయోలోహంస్పృశంతీతిస్పృశః యద్వాతప్తమయంఅతితప్తంలోహాదిస్పృశంతో యథేతి-ఆమయోజలోదరః॥ ౭॥ సమేధమానేనేతి॥ లండం పురీషముత్సృజన్॥౮॥తదితి॥కర్కటికాఫలంహిపక్వంసదత్యంతంవిదీర్ణంభవతి-తద్వద్విదీర్ణాత్తస్యదేహాత్- విగతప్రాణాత్-అవిస్మితో గర్వరహితః అయత్నేనహతారిర్యేనసః॥౯॥శ్లో॥కంసాయకృష్ణమాదిశ్యతద్రహస్యాదిపైశునైః । కంసఘాతాదికృష్ణస్యకార్యమావేదయన్మునిః॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥తదాహ దేవర్షిరిత్యాదినా॥దేవర్షిరితి॥ నచాయమనర్థసూచకః-కింతుసర్వసుహృదిత్యాహభగవత్ప్రియఇతి॥ ౧౦॥ అస్త్రద్రహస్యంవైరిణికంసేకథంసూచితవానితిమా

ణేరుపాహ్వాయత్సవ్యనదన్మృగేంద్రవత్॥ ౩ ॥ సతంనిశామ్యాభిముఖో ముఖేనఖంపిబన్నివాభ్యద్రవదత్యమర్షణః।జఘానపద్భ్యామరవిందలోచనందురాసదశ్చండజవోదురత్యయః॥౪॥ తద్వంచయిత్వాతమధోక్షజోరుషాప్రగృహ్యదోర్భ్యాంపరివిధ్యపాదయోః। సావజ్ఞముత్సృజ్యధనుశ్శతాంతరేయథోరగంతార్క్ష్యసుతో వ్యవస్థితః॥౫॥సలబ్ధసంజ్ఞః పునరుత్థితోరుషావ్యాదాయకేశీతరసాపతద్ధరిమ్।సోప్యస్యవక్త్రేభుజముత్తరంస్మయన్ప్రవేశయామాసయథోరగంబిలే ॥ ౬॥ దంతానిపేతుర్భగవద్భుజస్పృశస్తేకేశినస్తప్తమయస్పృశోయథా ।బాహుశ్చతద్దేహగతో మహాత్మనో యథామయస్సంవవృధేహ్యుపేక్షితః॥౭॥ సమేధమానేనసకృష్ణబాహునానిరుద్ధవాయుశ్చరణాంశ్చవిక్షిపన్ । ప్రస్విన్నగాత్రః పరివృత్తలోచనః పపాతలండంవిసృజన్ క్షితౌవ్యసుః॥౮॥ తద్దేహతః కర్కటికాఫలోపమాద్వ్యసోరపాకృష్యభుజంమహాభుజః । అవిస్మితోయత్నహతారిరుత్స్మయైః ప్రసూనవర్షైర్దివిషద్భిరీడితః ॥౯॥ దేవర్షి

—(*) శ్రీకృష్ణంప్రతినారదాగమనఘట్టః.(*)—

రుపసంగమ్యభాగవతప్రవరో నృప। కృష్ణమక్లిష్టకర్మాణంరహస్యేతదువాచహ॥౧౦॥కృష్ణకృష్ణాప్రమేయాత్మన్ యోగేశజగదీశ్వర।వాసుదేవాఖిలావాససాత్వతాంప్రవరప్రభో॥ ౧౧॥ త్వమాత్మాసర్వభూతానామేకో జ్యోతిరివైధసామ్। గూఢో గుహాశయస్సాక్షీమహాపురుష ఈశ్వరః॥౧౨॥ఆత్మనాత్మాశ్రయః పూర్వంమాయయాసంసృజేగుణాన్। తైరిదంసత్యసంకల్పస్సృజస్యత్స్యవసీశ్వరః॥ ౧౩ ॥ సత్వం

శంకీత్యాహ॥కృష్ణకృష్ణేతి॥అయంభావః త్వమీశ్వరో భూభారదైత్యసంహారాయావతీర్ణోసి- అతస్తదనురూపాచరణేన విశ్వంపరిపాలయేతి-తత్రత్వయితావద్భయశంకైవనాస్తీత్యాహ - అప్రమేయాత్మన్ అపరిచ్ఛిన్నస్వరూప - యోగేశ అచింత్యప్రభావజగదీశ్వర విశ్వనియంతః - వాసుదేవ సర్వభూతేషువర్తమాన అఖిలావాస సర్వస్యాశ్రయ -సంప్రతి సాత్వతాంప్రవరశ్రేష్ఠ- ప్రభోసర్వశక్త॥౧౧॥ కథమేవరూపోహమితిచేదత ఆహ ॥ త్వమితి ॥నహిత్వంజీవవత్పరిచ్ఛిన్నః-కింతు-సర్వభూతానామంతః ఏకః అనుస్యూత ఆత్మా - అంతరనుస్యూతత్వేదృష్టాంతః - ఏధసాంకాష్ఠానాంఅంతర్జ్యోతిరివేతి-భూతేషుస్థితోపితైర్నదృశ్యసఇత్యాహ గూఢఇతి- అత్రహేతవః - గుహాశయః బుద్ధేరప్యంతరః -కించ సాక్షీ-నహిసాక్షీదృశ్యతఇత్యర్థః-అపిచ - మహాపురుష-అతః పరిచ్ఛిన్నమతిభిర్నజ్ఞాయసఇత్యర్థః- తర్హిసర్వాంతరత్వేకింప్రమాణమతఆహ ఈశ్వరఇతి-నహి ఈశ్వరంవినా-పరతంత్రాణాంజీవానాంప్రవృత్తిఘటతఇత్యర్థః॥౧౨॥ ఆహమీశ్వరః-అతస్సర్వమీశితవ్యమిత్యేతదేవకుతః- అతఆహ ॥ ఆత్మనేతి ॥ సాధనాంతరనిరపేక్ష ఏవ-ఆత్మాశ్రయః స్వతంత్రః-మాయయాశక్త్యాగుణాన్ భవాన్ సస్సృజే సృష్టవాన్ తైః సృష్టైః గుణైః-ఇదంవిశ్వం-సృజసి అత్సిసంహరసి -అవసిపాలయసి- నచసృష్ట్యాదిక్రియాసుషట్కారకసాపేక్షత్వవదృష్టేత్యతఆహ-సత్యసంకల్పఇతి - నహిసంకల్పైకసాధ్యేబహిస్సాధనాపేక్షాసంభావః అతస్త్వమీశ్వరఇత్యుపసంహారః॥౧౩॥ప్రస్తుతమాహ॥ సఇతి ॥ భూధరభూతానాంభువంధ

రంతీతిభూధరా రాజానస్తద్రూపాణాం ॥౧౪॥ ౧౫॥ చాణూరమితి॥పరశ్వఅహనీతి-అద్యైవ అక్రూరవిష్యతిశ్వోమధు రాంగంతాసి- పరశ్వశ్చాణూరాదీన్ త్వయానిహతాన్ద్రక్ష్యామీతిసిద్ధవన్నిర్దేశోవిజ్ఞాపనప్రకారవిశేషః ౧౬॥ త స్యేతి॥తస్యానుతదనంతరం-శంఖాదీనాం-శంఖఃపంచజనః-తదాదీనాంవధంద్రక్ష్యామీతి శేషః - భావినిర్దేశమాత్రమేత న్నత్వానంతర్యంవివక్షితం॥౧౭॥౧౮॥ స్యమంతకస్యేతి॥భార్యయాజాంబవత్యాసహ - స్వధామః తఃమహాకాలపురాత్॥ ౧౯॥౨౦॥యానీతి॥ద్వారకామావసన్ ద్వారకాయాంవసన్-కర్తా-కరిష్యతి॥ ౨౧॥అథేతి॥ అముష్యపశ్యస్య భూభారస్య వా॥౨౨॥ఏవంవిజ్ఞాప్య-కృతాభివందనంభగవంతంనమస్యతిద్వయేన॥విశుద్ధేతి॥ కేవలజ్ఞానైకమూర్తిం -అతఏవ స్వసంస్థ యాస్వరూపసమ్యక్ స్థిత్యైవ-పరమానందరూపయా- సమ్యగాప్తాః-సర్వేఅర్థాయేనంత-అప్తకామతోక్తా-స త్యసంకల్పతామాహ॥అమోఘవాంఛితమితి॥నను వాంఛా చేత్ - తర్హి త్రిదుర్నివారాసంసృతిః - అతఆహ స్వతేజసే

భూధరభూతానాం దైత్యప్రమథరక్షసామ్। అవతీర్ణో వినాశాయ సాధూనాం రక్షణాయచ॥౧౪॥ దిష్ట్యా ద్యనిహతో దైత్యో లీలయాయంహయాకృతిః। యస్య హేషితసంత్రస్తాస్త్యజంత్యనిమిషా దివమ్॥ ౧౫॥ చా ణూరంముష్టికంచైవమల్లానన్యాంశ్చహస్తినమ్। కంసంచనిహతంద్రక్ష్యేపరశ్వోహని తేవిభో॥ ౧౬॥ త స్యానుశంఖయవనమురాణాంనరకస్యచ। పారిజాతాపహరణమింద్రస్యచపరాజయమ్॥౧౭॥ఉద్వాహం వీరకన్యానాంవీర్యశుల్కాదిలక్షణమ్। నృగస్య మోక్షణంశాపాద్ద్వారకాయాంజగత్పతే॥౧౮॥స్యమంతక స్యచమణేరాదానంసహభార్యయా। మృతపుత్రప్రదానంచబ్రాహ్మణస్యస్వధామతః॥ ౧౯॥ పౌండ్రకస్య వధంపశ్చాత్కాశిపుర్యాశ్చదీపనమ్। దంతవక్త్రస్యనిధనంచైద్యస్యచమహాక్రతౌ॥ ౨౦॥ యానిచాన్యా నివీర్యాణిద్వారకామావసన్ భవాన్। కర్తా ద్రక్ష్యామ్యహంతానిగేయానికవిభిర్భువి॥ ౨౧ ॥ అథతే కాలరూపస్యక్షపయిష్ణోరముష్యవై। అక్షౌహిణీనాంనిధనంద్రక్ష్యామ్యర్జునసారథేః॥౨౨॥ విశుద్ధవిజ్ఞా నఘనంస్వసంస్థయాసమాప్తసర్వార్థమమోఘవాంఛితమ్॥ ।స్వతేజసానిత్యనివృత్తమాయయాగుణ ప్రవాహంభగవంతమీమహి ॥౨౩॥ త్వామీశ్వరంస్వాశ్రయమాత్మమాయయావినిర్మితాశేషవిశే షకల్పనమ్ । క్రీడార్థమద్యాత్తమనుష్యవిగ్రహంనతోస్మిధుర్యంయదువృష్ణిసాత్వతామ్॥౨౪ ॥శ్రీశు

—(*)వ్యోమాసురవధఘట్టః (*)—

క॥ఏవంయదుపతింకృష్ణంభాగవతప్రవరో మునిః। ప్రణిపత్యాభ్యనుజ్ఞాతో యయౌతద్దర్శనోత్సుకః॥౨౫॥ భగవానపిగోవిందోహత్వాకేశినమాహవే। పశూనపాలయత్పాలైఃప్రీతైర్వ్రజసుఖావహః॥ ౨౬॥ ఏకదా తేపశూన్ పాలాశ్చారయంతోద్రిసానుషు। చక్రుర్నిలాయనక్రీడాంచోరపాలాపదేశతః॥ ౨౭ ॥ తత్రాసన్ కతిచిచ్చోరాః పాలాశ్చకతిచిన్నృప। మేషాయితాశ్చతత్రైకేవిజహ్రురకుతోభయాః॥ ౨౮ ॥ మయపుత్రో మహామాయో వ్యోమోగోపాలవేషభృత్ । మేషాయితానపోవాహప్రాయశ్చోరాయి తోబహూన్ ॥ ౨౯ ॥ గిరిదర్యాంవినిక్షిప్యనీతం నీతంమహాసురః।శిలయాపిదధేద్వారంచతుఃపంచావశేషి తాః॥ ౩౦॥తస్యతత్కర్మవిజ్ఞాయకృష్ణశ్శరణదస్సతామ్ । గోపాన్నయంతంజగ్రాహవృకంహరిరివౌజ సా॥౩౧॥సనిజంరూపమాస్థాయగిరీంద్రసదృశంబలీ ॥ ఇచ్ఛన్ విమోక్తుమాత్మానంనాశక్నోద్గ్రహణా తురః॥ ౩౨॥ తంనిగృహ్యాచ్యుతోదోర్భ్యాం పాతయిత్వామహీతలే । పశ్యతాందివిదేవానాం పశు

తి- స్వతేజసాచిచ్ఛక్త్యానిత్యనివృత్తో మాయాకార్యరూపోగుణప్రవాహోయస్మాత్తం- అతోభగవంతం - నిరతిశయైశ్వ ర్యం-ఈమహిశరణంవ్రజేమేతి॥ ౨౩॥ నను త్రికాలజ్ఞస్త్వంకథమేతత్ప్రపంచంనజానాసిజానాసిచేత్ కథమగుణప్రవా హంబ్రవీషి తత్రాహ॥ త్వామితి॥ ఈశ్వరంఅన్యస్యవశయితారం- స్వాశ్రయం అన్యస్యావశం- అతఆత్మాధీనమాయా వినిర్మితాఅశేషవిశేషామహదాద్యాయాదవాదిరూపావాకల్పనా యేనతంధుర్యంశ్రేష్ఠంనతోస్మీతి॥౨౪॥ ౨౫॥ప్రాతే రేవంకేశివధానంతరంనారదోక్తమంగీకృత్య-పునస్తథైవపశూన్ చారయతా-వ్యోమోహతః- యద్వా- వ్యోమవధః పూర్వమేవవృత్తోపి శేషధారివధప్రసంగాదత్రోచ్యతఇతిద్రష్టవ్యం - కేచిత్పునః - శంఖచూడవధాత్పూర్వమేవపఠంతి తమాహ। ఏకదేతి॥౨౭॥ ౨౮॥మయేతి॥ మేషవదాచరితాన్-స్వయంచోరవదాచరితస్సన్-అపోవాహ అపకృష్యనినాయ॥ ౨౯॥గిరీతి॥పిదధేఛాదితవాన్॥౩౦॥తస్యేతి॥శరణదఃఆశ్రయప్రదఃహరిఃసింహఇవ॥ ౩౧॥ ౩౨॥తమితి॥పశుమారంపశుమా

రో యథా భవతి తథా-అవిశ్వాసమిత్యర్థః॥౩౩॥ గుహేతి॥భువి కోపైః స్తూయమానః-ఉపరతైర్మానిష్కైర్దేవైరితి। ౩౪

—*ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*—

శ్లో॥ అష్టత్రింశే యథాధ్యాయే త్వక్రూరో గోకులం గతః। తత్రైవ రామకృష్ణాభ్యాం గృహం నీత్వా సుసత్కృతః॥ ప్రాతః కేశివధే వృత్తే ద్వాదశ్యాం నిర్గతే యమునా। తతో వ్యోమవధే వృత్తే అక్రూరస్త్వాయం గోకులమాగమత్॥తదేవం నారదేన కంసవధాదికార్యే విజ్ఞాపితే-శ్రీకృష్ణో మధురాం గంతుముద్యతోఽవర్తత తదా అక్రూరోపి గోకులమాగమదిత్యాహ॥అక్రూరోపీతి॥అపీతి సంభావనాయాం ॥౧॥౨॥ కిమితి-అర్హతే యోగ్యాయ॥౩॥ స్వస్య కృష్ణదర్శనే- అసంభవమాశంక్య పునస్సంభావయతి ద్వాభ్యాం॥ మమైతదితి। విషయాత్మనః-విషయాసక్తచిత్తస్య శూద్రజన్మనః యస్య- బ్రహ్మకీర్తనం వేదోచ్చారణం యథా తథా॥౪॥మైవమితి॥యద్వా మైవం- కింతు-అధమస్యాపి నీచస్యాపి- మమాప్యచ్యుత దర్శనం స్యాదేవ- కుత ఇత్యత ఆహ - హ్రియమాణః కాలనద్యేతి॥అయం భావః యథా నద్యా హ్రియమాణానాం తృణాదీనాం మధ్యే-కశ్చిత్కదాచిత్తరతి- తథా కర్మవశేన కాలేన హ్రియమాణానాం జీవానాం మధ్యేపి-కశ్చిత్తరేదితి సంభవతీతి ॥౫॥ మమేతి॥ అతోఽద్య మయా ప్రవృత్త్యైవ మమామంగళం ధ్రువం నష్టమేవేతి జ్ఞాయతే-భవో జన్మ చ-సఫలో జాతమితి యతః-యతః-నమస్యే నమస్కరిష్యామి ॥౬॥ అమంగళ

మారమమారయత్ ॥౩౩॥ గుహాపిధానం నిర్భిద్య గోపాన్నిస్సార్య కృచ్ఛ్రతః। స్తూయమానస్సురైర్గోపైః ప్రవివేశ స్వ గోకులమ్ ॥౩౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే- సప్తత్రింశోఽధ్యాయః

—*శ్రీకృష్ణబలరామానయనార్థమక్రూరస్య నందగోకులప్రవేశఘట్టః.*—

అక్రూరోపి చ తాం రాత్రిం మధుపుర్యాం మహామతిః। ఉషిత్వా రథమాస్థాయ ప్రయయౌ నందగోకులమ్ ౧।గచ్ఛన్ పథి మహాభాగో భగవత్యంబుజేక్షణే। భక్తిం పరాముపగత ఏవమేతదచింతయత్ ॥౨॥ కిం మయాచరితం భద్రం కిం తప్తం పరమం తపః। కిం వాథాప్యర్హతే దత్తం యద్ద్రక్ష్యామ్యద్య కేశవమ్ ॥౩॥ మమైతద్దుర్లభం మన్యే హ్యుత్తమశ్లోకదర్శనమ్। విషయాత్మనో యథా బ్రహ్మకీర్తనం శూద్రజన్మనః॥ మైవం మమాధమస్యాపి స్యాదేవాచ్యుత దర్శనమ్। హ్రియమాణః కాలనద్యా క్వచిత్తరతి కశ్చన ॥౪॥ మమాద్యామంగళం నష్టం సఫలశ్చైవ మే భవః। యన్నమస్యే భగవతో యోగిధ్యేయాంఘ్రిపంకజమ్॥ ౬॥ కంసో బతాద్యాకృత మేఽత్యనుగ్రహం ద్రక్ష్యేఽంఘ్రిపద్మం ప్రహితోఽమునా హరేః। కృతావతారస్య దురత్యయం తమః పూర్వేఽతరన్ యన్నఖమండలత్విషా॥ ౭॥ యదర్చితం బ్రహ్మభవాదిభిస్సురైః శ్రియా చ దేవ్యా మునిభిస్ససాత్వతైః। గోచారణాయానుచరైశ్చరద్వనే యద్గోపికానాం కుచకుంకుమాంకితమ్। ౮॥ ద్రక్ష్యామి నూనం సుకపోలనాసికం స్మితావలోకారుణకంజలోచనమ్। ముఖం ముకుందస్య గుడాలకావృతం ప్రదక్షిణం మే ప్రచరంతి వై మృగాః॥౯॥ అప్యద్య విష్ణోర్మనుజత్వమీయుషో భారావతారాయ భువో నిజేచ్ఛయా। లావణ్యధామ్నో భవితోపలంభనం మహ్యం న న స్యాత్ఫలమంజసా దృశః ॥ ౧౦ ॥ య ఈక్షితాహంరహితోఽప్యసత్సతోః స్వతేజసాపాస్తతమోభిదాభ్రమః। స్వమాయయాత్మన్ రచితైస్తదీ

నాశేసూచనాంతరమాహ॥కంస ఇతి॥బతేత్యాశ్చర్యే-అతిఖలః కంసోపి- మమాత్యంతమనుగ్రహం- అకృత కృతవాన్ యతోఽమునా ప్రహితోఽహం హరేరంఘ్రిపద్మం-ద్రక్ష్యే ద్రక్ష్యామీతి॥పూర్వే అంబరీషాదయః-తమః సంసారమతరన్ తీర్ణాః॥ ౭॥ యదితి॥అంఘ్రిపద్మం విభావయతి బ్రహ్మాదిభిరర్చితమితి పరమైశ్వర్యమాహ - శ్రియా చేతి సౌభాగ్యాతిశయం- మునిభిర్భక్తిసహితైరితి పరమపురుషార్థత్వం-గోచారణాయేతి- కృపాళుత్వం యద్గోపికానామితి ప్రేమమాత్రసులభత్వం॥ ౮॥మనోరథాంతరం కరోతి॥ద్రక్ష్యామీతి॥శోభనౌ కపోలౌ నాసికా చ యస్మిన్ తత్ -స్మితసహితః అవలోకో యస్మిన్- అరుణకంజవల్లోచనే యస్మిన్ తచ్చ తచ్చ-ముఖం గుడాలకావృతం - వక్రకేశావృతం తదాని మే శుభసూచకం దృష్ట్వా- అపి హ్యస్మాన్ ప్రాహ-ప్రదక్షిణమితి॥౯॥పునరప్యన్యచ్చింతయతి॥ అపీతి॥ఈయుషః ప్రాప్తవతః లావణ్యస్య ధామ్న ఆశ్రయః - తస్య విష్ణోః-యద్వా-విష్ణోర్లావణ్యయుక్తం యద్ధామ వపుః- తస్యోపలంభనం దర్శనం భవితా భవిష్యతి- అపి నూద్యైవం స్యాత్ హి మహ్యం మమ దృశో లోచనస్య-ఫలం న స్యాదితి న-అపి తు స్యాదేవేత్యర్థః॥ ౧౦॥ య ఈక్షితేతి చతుర్భిః కులకం తత్రైవం శంకా-అస్మదాదివ దేవకత్వేఽత్వభోక్తృత్వాదిధర్మైస్తత్ర తత్ర ప్రతీయమానస్య కథం పూర్ణత్వమితి - మాఽఽత్మాంశం కాంశ్లోకత్రయేణాపాకుర్వన్ శ్చతుర్థేన తమహం ద్రక్ష్యామీతి మనోరథం కరోతి - తథాహి ॥య ఇతి॥య ఈక్షి

తాః గుణమాత్రకతాః-అసత్సః కార్యకారణయోః గుణాదికతాః పి అహంరహితః-అహంకారహీనః- తథా అపాస్తతమోభిదాభ్రమః- తమస్త్వజ్ఞానం- తతోభిదాభేదః- తతోభ్రమః అభినివేశాదిః- అపాస్తా అపహృతా స్తమఆదయోయస్మిన్ సః కుత ఏతత్తత్రాహ- స్వతేజసా చిచ్ఛక్త్యా- నిత్యస్వరూపసాక్షాత్కారేణ- తథాపి స్వమాయయా స్వాధీనమాయయా-తదీక్షయా తస్యైవేక్షయా ప్రాణిబుద్ధీనిస్పృహత్తే ఆత్మన్ ఆత్మని- స్వస్మిన్నేవ- రచితైర్జీవైస్సదనేషు బృందావనతరుషు- గోపీగృహేషు చలీలయాకర్మాణీకుర్వన్ సక్తవదభీయుతైరభిముఖ్యేన ప్రదీయతే ॥౧౧॥ నను సర్వదాహంకారరహితస్యాత్మారామస్య లీలాపికుత ఇత్యాశంక్య పరానుగ్రహార్థత్వాశయేనాహ ॥యస్యేతి॥ అఖిలాని అఖిలస్యాపి- అమీవాని పాపాని ఘ్నంతి అఖిలామీవహాని- తైః తథా సుమంగళైః శోభనాని మంగళాని యేభ్యస్తైః-గుణాదయః- కర్మాణి జన్మానిచ తైః సహ గిరా యుక్తా వా చః జగత్ ప్రాణంతి జీవయంతి శుభంతి శోభయంతి-పునంతి పవిత్రయంతి వ్యతిరేకమాహ- యా ఇతి తైః రక్తాః రహితాః-తాస్తు స్వలంకృతా అపి వస్త్రాద్యలంకృతాః శవవచ్ఛోభమానాః మృతాః సతాం సమ్మతాః ॥౧౨॥ సఇతి॥ స్వయం రచితాన్-సేతూన్ వర్ణాశ్రమధర్మాన్ పాలయితామరవర్యాణాం సుఖకర్తా సన్నవతీర్ణః- యత్ యశః ॥౧౩॥ తమితి త్రైలోక్యే ఏకమేవ కాంతం- దృశీ దృష్టిః తద్వతాం మహోత్సవో యస్మాత్- యద్వా- మహోత్సవ ఏవ- శ్రియా ఈప్సితమాస్పదం- ఏవంభూతం రూపం శ్రీమూర్తిం ప్రధానం- తమీశ్వరం ద్రక్ష్యామీతి-అత్ర లింగం శకునః ప్రభాతసమయాః- సుదర్శనాః సుఖం ప్రభాతయా ప్రాణాక్షుద్ధీస్సదనేవ్వభీయతే ॥౧౧॥

యస్యాఖిలామీవహభిస్సుమంగళైర్వాచో విమిశ్రా గుణకర్మజన్మభిః। ప్రాణంతి శుంభంతి పునంతి వై జగద్యాస్తద్విరక్తాశ్శవశోభనా మతాః ॥౧౨॥ స చావతీర్ణః కిల సాత్వతాన్వయే స్వసేతుపాలామరవర్యశర్మకృత్। యశో వితన్వన్ వ్రజ ఆస్త ఈశ్వరో గాయంతి దేవా యదశేషమంగళమ్ ॥౧౩॥ తం త్వద్య నూనం మహతాం గతిం గురుం త్రైలోక్యకాంతం దృశిమన్మహోత్సవమ్। రూపం దధానం శ్రియ ఈప్సితాస్పదం ద్రక్ష్యే మమాసన్నుషసస్సుదర్శనాః ॥౧౪॥ అథావరూఢస్సపదీశయో రథాత్ప్రధానపుంసోశ్చరణం స్వలబ్ధయే। ధియా ధృతం యోగిభిరప్యహం ధ్రువం నమస్య ఆభ్యాం చ సఖీన్ వనౌకసః ॥౧౫॥ అప్యంఘ్రిమూలే పతితస్య మే విభుశ్శిరస్యధాస్యన్నిజహస్తపంకజమ్। దత్తాభయం కాలభుజంగరంహసా ప్రోద్వేజితానాం శరణైషిణాం నృణామ్ ॥౧౬॥ సమర్హణం యత్ర నిధాయ కౌశికస్తథా బలిశ్చాప జగత్త్రయేంద్రతామ్। యద్వా విహారే వ్రజయోషితాం శ్రమం స్పర్శేన సౌగంధికగంధ్యపానుదత్ ॥౧౭॥ న మయ్యుపైష్యత్యరిబుద్ధిమచ్యుతః కంసస్య దూతః ప్రహితోఽపి విశ్వదృక్। యోంతర్బహిశ్చేతస ఏతదీహితం క్షేత్రజ్ఞ ఈక్షత్యమలేన చక్షుషా ॥౧౮॥ అప్యంఘ్రిమూలేఽవహితం కృతాంజలిం మామీక్షితా సస్మితయార్ద్రయా దృశా। సపద్యపధ్వస్తసమస్తకిల్బిషో వోఢా ముదం

తారజన్యః-శుభసూచకా బభూవురిత్యర్థః ॥౧౪॥ అథేతి॥ కించ- అథదర్శనానంతరం-సపది తత్క్షణమేవ-రథాదవతీర్ణస్సన్ - ప్రధానయోః పురుషయోః రామకృష్ణయోః చరణం యోగిభిరప్యాత్మలాభాయ కేవలం ధియైవ ధృతం - సాక్షాదహం నమస్యామి-ఆభ్యాం సహ వనౌకసః సఖీన్ గోపాంశ్చ నమస్యామీతి ॥౧౫॥ అపీతి॥ కించ ఆధాస్యత్ ఆధాస్యతి - తద్విభావయతి-దత్తాభయమితి సార్ధేన ॥౧౬॥ సమర్హణమితి॥ బలినా తావత్పదత్రయపరిమితభూదానసమయే తస్య హస్తే ఉదకం నిహితం - కౌశిక ఇంద్రః తేనాపి కదాచిత్కించిన్నిహితమితి జ్ఞాతవ్యం మమతు నాకాం సంసారభయనివర్తకం సకామనామభ్యుదయప్రదం చేత్యుక్తం-అనురక్తానాం పరమసుఖదం చేత్యాహ-యద్వేతి-వాశబ్దోపితశబ్దే - విహారే రాసక్రీడాయాం-సౌగంధికస్య గంధ ఇవ గంధో యస్య తత్ సౌగంధికగంధి ॥౧౭॥ ఏవం పరమానుగ్రహం సంభావ్య - పునరప్యసంభవమాశంక్య పరిహరతి॥ నేతి॥ యద్యప్యహం కంసేన ప్రహితః-అతస్తస్య దూతః - తథాపి-మయి అరిరయమితి బుద్ధిం నోపైష్యతి నకరిష్యతీత్యర్థః-యతః-విశ్వదృక్ సర్వజ్ఞః-అతో మమ చేతసః - అంతశ్చ బహిశ్చ- యదీహితం చేష్టితం ఏతత్ యః క్షేత్రజ్ఞః - అంతర్యామీ - నిత్యజ్ఞానేనేక్షతే- అయం భావః- చేతసో బహిరేవ కంసమనువర్తే అంతస్తు కృష్ణమేవ తజ్జీవన దసౌహృద స్థో జానాతీతి-యద్వా ఏతస్య జగత ఈహితమితి-అతః ॥ ౧౮॥ అపీతి ॥ అపియది-అంఘ్రిమూలేవహితం సంయతం-కృపామృతేన ఆర్ద్రయా దృశా-మాం ఈక్షితా ద్రక్ష్యతి - తర్హి - సపద్యేవ వినష్టాఖిలకిల్బిషః పరాం ముదం నోఢా ప్రాప్స్యామీతి ॥౧౯॥ సుహృదితి ॥ అథమాం పరిరప్స్యతే ఆలింగిష్యతి- యదాత్మదైవ

మైత్రి శ్మాదేహః-తీర్థీక్రియతే అతిపవిత్రీకరిష్యతే-ఉచ్ఛ్వసితి శ్లథోభవిష్యతి-అతోదేహాత్॥ ౨౦॥ లబ్ధేతి॥ తతభోతాతే తితదాజన్మభృతఃసఫలజన్మానః-అన్యథా-తజ్జన్మైవనభవతీత్యాహ- మహీయసేతి మహీయసాకృష్ణేనయోనాదృతఃత స్యజన్మధిక్-అముష్యజన్తోః॥ ౨౧॥ నను-సుహృద్బాదిషుపక్షపాతంగసంప్రశ్నాదయోజీవధర్మాఃకథమీశ్వరేసంగచ్ఛంతే అతఆహ॥ నేతి॥ దయితః-ప్రియఃతద్విపరీతో ప్రియఃసుహృత్తమోహితః - తద్విపరీతోద్వేష్య ఏతత్సర్వవ్యవహరిక్తః ఉపే క్ష్యఇతి-సత్యం-తథాపిభగవాన్ భక్తాన్ భజతే-తత్రచ-యేయథాభక్తాఃతాన్ తథాభజతే॥ శ్లో॥ యేయథామాంప్రప ద్యంతేతాంస్తథైవభజామ్యహమితిభగవద్వచనాత్- అపిషమత్వేపిభక్తేభ్యఏవఫలందదాతీత్యత్రదృష్టాంతః - యద్వ త్సురద్రుమఇతి॥ ౨౨॥ కిమితి॥ యోమయాంజలిఃకరిష్యతే తస్మిన్నేవగృహీతంమాం-ఆప్తానిసమస్తాన్యర్ఘ్యార్చ్యాదిసత్కృ తాని యేన-తంమాం-॥ ౨౩॥ ఇతీతి॥ సతుమార్గమపినవేద-తథాపిరథేనప్రాప్తఇతి॥ ౨౪॥ పదానీతి॥ అఖిలైర్లోకపాలైః- కిరీ టైషుజుష్టాఃఅమలాఃపాదరేణవోయస్యతస్య-క్షితికౌతుకానిక్షితేరలంకారరూపాణి॥ ౨౫॥ తదితి॥ తద్దర్శనేనయఆహ్లా దః - తేనవివృద్ధఃసంభ్రమోయస్యసః ప్రేమ్ణాఊర్ధ్వాణిరోమాణియస్యసః - అశ్రూణాంకళాభిఃతైరాకులే ఈక్షణే

వీతవిశంకఊర్జితామ్॥౧౯॥ సుహృత్తమంజ్ఞాతిమనన్యదైవతందోర్భ్యాంబృహద్భ్యాంపరిరప్స్యతేథ మామ్। ఆత్మాహితీర్థీక్రియతేతదైవమేబంధశ్చకర్మాత్మకఉచ్ఛ్వసిత్యతః॥ ౨౦॥ లబ్ధాంగసంప్రణ తంకృతాంజలింమాంవక్ష్యతేఽక్రూరతతేత్యురుశ్రవాః । తదావయంజన్మభృతోమహీయసానైవాదృ తోయోధిగముష్యజన్మతత్॥ ౨౧॥ నతస్యకశ్చిద్దయితస్సుహృత్తమోనచాప్రియోద్వేష్యఉపేక్ష్యఏవవా। తథాపిభక్తాన్ భజతేయథాతథాసురద్రుమోయద్వదుపాశ్రితోర్థదః॥ ౨౨॥ కింవాగ్రజోమావనతం యదూత్తమఃస్మయన్ పరిష్వజ్యగృహీతమంజలౌ । గృహంప్రవేశ్యాప్తసమస్తసత్కృతంసంప్రేక్ష్యతే కంసకృతంస్వబంధుషు॥ ౨౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇతిసంచింతయన్ కృష్ణంశ్వఫల్కతనయోఽధ్వని। రథేనగోకులం ప్రాప్తస్సూర్యశ్చాస్తగిరింనృప॥ ౨౪॥ పదానితస్యాఖిలలోకపాలకిరీటజుష్టామలపాదరేణోః । దదర్శ గోష్ఠేక్షితికౌతుకానివిలక్షితాన్యబ్జయవాంకుశాద్యైః॥ ౨౫॥ తద్దర్శనాహ్లాదవివృద్ధసంభ్రమఃప్రేమ్ణో ర్ధ్వరోమాశ్రుకళాకులేక్షణః । రథాదవస్కంద్యసతేష్వచేష్టతప్రభోరమూన్యంఘ్రిరజాంస్యహో ఇతి॥ ౨౬॥ దేహంభృతామియానర్థోహిత్వాదంభంభియంశుచమ్। సందేశాద్యోహరేర్లింగదర్శనశ్ర వణాదిభిః॥ ౨౭॥ చిరమావేష్ట్యచోత్థాయరథమారుహ్యవేగతః। క్వతిష్ఠతిగవేశానఃకృష్ణోరామఇతిబ్రువన్ ౨౮॥ గోష్ఠమధ్యఇతిశ్రుత్వాతస్మైగోపదారకైః। కృష్ణసందర్శనాకాంక్షీప్రకాశేసవితుస్సతి॥ ౨౯॥ దదర్శరామంకృష్ణంచవ్రజేగోదోహనంగతౌ। పీతనీలాంబరధరౌశరదంబురుహేక్షణౌ॥ 30॥ కిశోరౌ శ్యామలశ్వేతౌశ్రీనికేతౌబృహద్భుజౌ। సుముఖౌసుందరవరౌబాలద్విరదవిక్రమౌ ॥ ౩౧॥ ధ్వజవజ్రాంకు శాంభోజైశ్చిహ్నితైరంఘ్రిభిర్వ్రజమ్। శోభయంతౌమహాత్మానౌసానుక్రోశస్మితేక్షణౌ॥ ౩౨॥ ఉదార రుచిఃక్రీడాస్రగ్విణౌవనమాలినౌ । పుణ్యగంధానులిప్తాంగౌస్నాతౌవిరజవాససౌ॥ ౩౩॥ ప్రధానపురు షావాద్యౌజగద్ధేతూజగత్పతీ। అవతీర్ణౌజగత్యర్థేస్వాంశేనబలకేశవౌ॥ ౩౪॥ దిశోవితిమిరారాజన్ కు ర్వాణౌప్రభయాస్వయా। యథామరకతశ్శైలౌరౌప్యశ్చకనకాచితౌ॥ ౩౫॥ రథాత్తూర్ణమవప్లుత్యసో

యస్సఃసః-అవస్కంద్యావప్లుత్య- తేషుపదేష్వచేష్టతవ్యలుఠత్- అహూఇతిదుర్లభతాంభావయన్॥ ౨౬॥ ననుకిమర్థ మేవంవ్యలుఠత్ నాస్తిప్రేమసంభ్రమేఫలోద్దేశఇత్యాహ ॥ దేహభాజామేతావానేవపురుషార్థః - కంసస్యసందేశా దారభ్యహరేర్లింగదర్శనశ్రవణాదిభిర్యోయమక్రూరస్యవర్ణితఇతి-సంక్షేపఆద్యఃయస్యార్థస్సఃసః -యావానక్రూర స్యజాతఇతివా॥ ౨౭॥ ౨౯॥ దదర్శేతి॥ తతఃకృష్ణంరామంచదదర్శ-గావోదుహ్యంతే- అస్మిన్నితిగోదోహఃతత్స్థానం గతౌప్రాప్తౌ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ధ్వజేతి॥ అనుక్రోశఃఅనుకంపా-తద్విలసితస్మితయుక్తమీక్షణంయయోస్తౌ॥ ౩౨॥ ఉదారేతి । ఉ దారారుచిర్యయోః క్రీడాయామస్తౌ-స్రగ్విణౌరత్నస్రగ్భిరలంకృతౌ॥ ౩౩॥ ప్రధానేతి ॥ ప్రధానభూతౌపురుషౌ- ప్రకృతిపు రుషౌస్మశౌవా- అతః-ఆద్యౌ-తదపిఅతః-జగద్ధేతూ- అతఏవ-జగత్పతీవిపరీతో వాచతుర్ణాంపదానాంహేతుహేతుమ ద్భావఃజగత్యర్థేపృథివ్యాఃభారాపనయనాయ-స్వాంశేనమూర్తిభేదేనబలకేశనౌసంతౌ॥ ౩౪॥ దిశఇతి॥ స్వప్రభయా విగతతిమిరాదిశఃకుర్వాణౌకనకచితౌసువర్ణవ్యాప్తౌఏతిసాలంకరయోఃశైలసాదృశ్యార్థముక్తం॥ ౩౫॥ ౩౬॥ భగవదితి॥

భగవద్దర్శనాహ్లాదేనయద్బాష్పం- తేనపర్యాకులేఈక్షణేయస్యసః పులకైరాచితంవ్యాప్తంఅంగంయస్యసః- స్వాఖ్యానేఅక్రూరోహంనమస్కరోమీతికథనేనాశక్నోత్ ॥౩౭॥భగవానితి॥ అభిప్రేత్యఅక్రూరోయమేతదర్థమాగతఇతిజ్ఞాత్వా-కంసహననసామర్థ్యంద్యోతయన్నివ- రథాంగేనచక్రేణాంకితోయఃపాణిఃతేనాభ్యుపాకృష్యతమాలింగితవాన్ ౩౮॥సంకర్షణఇతి॥ పాణీఅంజలిరూపేణసంహతౌ వేవ-గృహీత్వా॥౩౯॥దృష్ట్వేతి॥మధుపర్కఏవార్హణఃఅర్హణంపూజాతస్మిన్ వాయదుచితమర్హణంఆహరత్ ఆనీయసమర్పితవానిత్యర్థః॥౪౧॥౪౨॥పప్రచ్ఛేతి॥సత్కృతంసంమానితం నిరనుగ్రహేకంసేకథంకేనప్రకారేణస్థ-జీవథేత్యర్థః-సౌనఃపశుఘాతీ-సఏవపాలకోయేషాంఅవీనాంమేషాణాంతఇవ తత్తుల్యాఇత్యర్థః॥౪౩॥నిరనుగ్రహతామాహ॥యోవధీదితి॥శోకార్తోకాని-అసుతృప్ అసూనేవతర్పయతియః- అతః ఖలఃతస్యకంసస్యప్రజానాం-హేఅక్రూర-ఏషాంజీవనమాత్రమపిదుర్లభంతేషాంవః - కింనుకుశలంవిచారయామేతి॥౪౪॥ఇత్థమితి॥మధురయావాచా-ఇత్థంసత్కృతఃతస్మైవచాగాపరిపృష్టేనప్రశ్నేన-అధ్వపరిశ్రమంసంసారశ్రమం॥౪౫॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టత్రింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

క్రూరస్స్నేహవిహ్వలః పపాతచరణోపాంతేదండవద్రామకృష్ణయోః॥౩౬॥ భగవద్దర్శనాహ్లాదబాష్పపర్యాకులేక్షణః।పులకాచితాంగఔత్కంఠ్యాత్స్వాఖ్యానేనాశకన్నృప॥౩౭॥భగవాంస్తదభిప్రేత్య రథాంగాంకితపాణినా। పరిరేభేభ్యుపాకృష్యప్రీతఃప్రణతవత్సలః॥ ౩౮ ॥సంకర్షణశ్చప్రణతముపగూహ్యమహామనాః।గృహీత్వాపాణినాపాణీఅనయత్సానుజోగృహమ్॥౩౯॥పృష్ట్వాథస్వాగతంతస్మైనివేద్యచవరాసనమ్।ప్రక్షాల్యవిధివత్పాదౌమధుపర్కార్హణమాహరత్ ॥౪౦॥నివేద్యగాంచాతిథయేసంవాహ్యశ్రాంతమాదృతః।అన్నంబహుగుణంమేధ్యంశ్రద్ధయోపాహరత్ప్రభుః ॥౪౧॥ తస్మైభుక్తవతేప్రీత్యారామఃపరమధర్మవిత్ ।ముఖవాసైర్గంధమాల్యైఃపరాంప్రీతింవ్యధాత్పునః॥౪౨॥పప్రచ్ఛసత్కృతంనందఃకథంస్థనిరనుగ్రహే।కంసేజీవతిదాశార్హసౌనపాలాఇవావయః॥ ౪౩॥యోవధీత్స్వస్వసుస్తోకాన్క్రోశంత్యాఅసుతృప్ఖలః । కింనుస్విత్తత్ప్రజానాంవఃకుశలంవిమృశామహే॥౪౪॥ఇత్థంసూనృతయావాచానందేనసుసభాజితః।అక్రూరఃపరిపృష్టేనజహావధ్వపరిశ్రమమ్ ॥౪౫॥

—— ＊ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- అష్టత్రింశోధ్యాయః.＊——

శ్రీశుకః॥ సుఖోపవిష్టఃపర్యంకేరామకృష్ణోరుమానితః । లేభేమనోరథాన్సర్వాన్పథియాన్సచకార హ॥౧॥కిమలభ్యంభగవతిప్రసన్నేశ్రీనికేతనే।తథాపితత్పరారాజన్నహివాంఛంతికించన ॥౨॥సాయంతనాశనంకృత్వాభగవాన్దేవకీసుతః।సుహృత్సువృత్తంకంసస్యపప్రచ్ఛాన్యచ్చికీర్షితమ్॥ ౩ ॥శ్రీభగవాన్॥ తాతసౌమ్యాగతఃకచ్చిత్స్వాగతంభద్రమస్తువః।అపిస్వజ్ఞాతిబంధూనామనమీవమనామయమ్॥ ౪॥కిన్నుఃకుశలంపృచ్ఛేఏధమానేకులామయే । కంసేమాతులనామ్న్యంగస్వానాంనస్తత్ప్రజాసుచ॥౫॥ అహోఅస్మదభూద్భూరిపిత్రోర్వృజినమార్యయోః । యద్ధేతోఃపుత్రమరణంయద్ధేతోర్బంధనంతయోః॥౬॥ దిష్ట్యాద్యదర్శనంస్వానాంమహ్యంవస్సౌమ్యకాంక్షితమ్ । సంజాతంవర్ణ్యతాంతాతతవాగమనకారణమ్॥౭॥శ్రీశుకః॥పృష్టోభగవతాసర్వంవర్ణయామాసమాధవః। వైరానుబంధంయదుషువసుదేవవధోద్యమమ్॥౮॥యత్సందేశోయదర్థంవాదూతస్సంప్రేషితస్స్వయమ్। యదుక్తం

శ్లో॥నవత్రింశేపురీంగచ్ఛన్వ్యస్మృతేగోపికోక్తయః।అక్రూరేణాథకాళింద్యాంవిష్ణులోకస్యదర్శనమ్ । భక్తానాంమనోరథాన్సత్యాభవంతీతిద్యోతయన్నాహ॥సుఖోపవిష్టఇతి॥రామకృష్ణాభ్యామురుఅధికంమానితః॥౧॥౨॥౩॥తాతేతి॥హేతాత హేసౌమ్య-స్వాగతం-యథాతథాఆగతః- స్వజ్ఞాతిబంధూనాం స్వేసుహృదఃజ్ఞాతయః- సపిండాః- బంధవఃఅసపిండాఃసంబంధినః తేషామపికింఅనమీవంఅపాపం-అదుఃఖంసుఖమితియావత్- అనామయమారోగ్యం॥ ౪॥ఏవంప్రశ్నోపి మమనాతీవసంగతఇత్యాహ॥కిన్న్వితి॥అంగహేఅక్రూర-పృచ్ఛేపృచ్ఛామి-నఃఅస్మాకంకులస్యామయేరోగే- నఃమాతులఇతినామయస్యతస్మిన్-నఃస్వానాంజ్ఞాతీనాం-తస్యప్రజాసుచ॥ ౫ ॥ అహోఇతి॥ అస్మదస్మన్నిమిత్తం-వృజినందుఃఖం ఆర్యయోర్నిరపరాధయోః యద్ధేతోర్యాహమేవహేతుఃతస్మాత్॥౬॥దిష్ట్యేతి॥ హేసౌమ్యస్వానాంవోదర్శనం- అద్యమమసంజాతందిష్ట్యాభద్రం॥౭॥పృష్టఇతి॥మాధవఃమధోర్వంశజః॥౮॥ యదితి॥యఃసందేశఃభద్రాసందేశోయస్య-

యదర్థం చాణూరాదిభిః ఘాతనార్థం- అస్య కృష్ణస్య- స్వజన్మ కృష్ణజన్మ ఆనకదుందుభేస్సకాశాత్॥ ౯॥ శ్రుత్వేతి॥ విజజ్ఞతుః విశేషేణ జ్ఞాపయామాసతుః॥ ౧౦॥ గోపానితి॥ సోఽపి నందోఽపి- గోపాన్ సమాదిశత్- తదేవ దర్శయతి గృహ్యతామిత్యాదినా- గోరసః క్షీరాదిః- ఉపాయనాని ఉత్తమవస్తూని ౧౧॥ యాస్యామ ఇతి॥ రసాన్ ఘృతాదీన్- శబ్దశ్చ లేనేదం సూచయతి అచికిత్స్య రోగస్య చికిత్సార్థం శ్రీకృష్ణజన్మరసాన్ దాస్యామ ఇతి ॥౧౨॥ ఏవమితి॥ క్షత్రా ప్రజాధ్యక్షకేన ఆఘోషయత్ సర్వతో ఘోషితవాన్- తాః కృష్ణైకజీవనాః గోప్యః- తత్తదా- అక్రూరమాగతముపశ్రుత్యేతి ॥౧౩॥ వ్యథాలింగాన్యాహ పంచభిః॥ కాశ్చిదితి॥ తేన శ్రవణేన కృతో హృత్తాపః- తేన యః శ్వాసస్తేన మ్లానాని ముఖశ్రియః యాసాం తాః- బభూవురితి దుకూలాని చ వలయాని చ కేశగ్రంథయశ్చ- స్రంసంతో దుకూలాదయో యాసాం తథాభూతాః- కాశ్చన బభూవురిత్యర్థః ॥౧౪॥ అన్యా ఇతి॥ తస్య శ్రీకృష్ణస్యానుధ్యానేన నివృత్తా అశేషాశ్చక్షురాదివృత్తయో యాసాం తాః ఇహలోకం- దేహమపి న జానంతి స్మ ముక్తా ఇవేతి ॥౧౫॥ స్మరంత్య ఇతి॥ అపరాః స్త్రియః శౌరేః గిరః స్మరంత్యః సంముముహుః- కథంభూతాః- అనురాగేణ యత్స్మితం తేన ఈరితాః హృదిస్పృశంతీతి హృదిస్పృశః మనోజ్ఞాః చిత్రాణి పదాని యాసు తాః॥ ౧౬॥ చింతయంత్య ఇతి॥ విరహేణ కాతరా విహ్వలాః- అచ్యుతే ఆశయః చిత్తం యాసాం తాః॥ ౧౭॥ కృష్ణసంగతిం విధా

నారదేనాస్య స్వజన్మానకదుందుభేః ॥౯॥ శ్రుత్వాక్రూరవచః కృష్ణో బలశ్చ పరవీరహా। ప్రహస్య నందం పితరం రాజ్ఞాదిష్టం విజజ్ఞతుః॥౧౦॥ గోపాన్ సమాదిశత్సోఽపి గృహ్యతాం సర్వగోరసః। ఉపాయనాని గృహ్ణీధ్వం యుజ్యంతాం శకటాని చ॥౧౧॥ యాస్యామః శ్వో మధుపురీం దాస్యామో నృపతే రసాన్। ద్రక్ష్యామస్సుమహత్పర్వ యాంతి జానపదాః కిల॥ ౧౨॥ శుకః॥ ఏవమాఘోషయత్క్షత్రా నందగోపస్స్వగోకులే। గోప్యస్తాస్తదుపశ్రుత్య బభూవుర్వ్యథితా నృప। రామకృష్ణౌ పురీం నేతుమక్రూరం వ్రజమాగతమ్॥ ౧౩॥ కాశ్చిత్తత్కృతహృత్తాపశ్వాసమ్లానముఖశ్రియః। స్రంసద్దుకూలవలయకేశబంధాశ్చ కాశ్చన॥ ౧౪॥ అన్యాశ్చ తదనుధ్యాననివృత్తాశేషవృత్తయః। నాభ్యజానన్నిమం లోకమాత్మలోకం గతా ఇవ॥ ౧౫॥ స్మరంత్యశ్చాపరాశ్శౌరేరనురాగస్మితేరితాః। హృదిస్పృశశ్చిత్రపదా గిరస్సంముముహుః స్త్రియః॥ ౧౬॥ గతిం సులలితాం చేష్టాం స్నిగ్ధహాసావలోకనమ్। శోకాపహాని నర్మాణి ప్రోద్దామచరితాని చ॥ ౧౭॥ చింతయంత్యో ముకుందస్య భీతా విరహకాతరాః। సమేతాస్సంఘశః ప్రోచురశ్రుముఖ్యోఽచ్యుతాశయాః॥ ౧౮॥ గోప్యః॥ అహో విధాతస్తవ న క్వచిద్దయా సంయోజ్య మైత్ర్యా ప్రణయేన దేహినః। తాంశ్చాకృతార్థాన్ వియునంక్ష్యపార్థకం విచేష్టితం తేఽర్భకచేష్టితం యథా॥ ౧౯॥ యస్త్వం ప్రదర్శ్యాసితకుంతలావృతం ముకుందవక్త్రం సుకపోలమున్నసమ్। శోకాపనోదస్మితలేశసుందరం కరోషి పారోక్ష్యమసాధు తే కృతమ్॥ ౨౦॥ క్రూరస్త్వమక్రూరసమాఖ్యయా స్మ నశ్చక్షుర్హి దత్తం హరసే బతాజ్ఞవత్। యేనైకదేశేఽఖిలసర్గసౌష్ఠవం త్వదీయమద్రాక్ష్మ వయం మధుద్విషః॥ ౨౧ ॥ న నందసూనుః క్షణభంగసౌహృదస్సమీక్షతే నస్స్వకృతాతురా బత। విహాయ గేహాన్ స్వజనాన్ సుతాన్ పతీన్ స్వదాస్యమద్ధోపగతా నవప్రియః॥ ౨౨॥

ను విఘటయతీతి విధాతారం ప్రత్యేవమాక్రోశంత్య ఆహుః॥ అహో ఇతి॥ మైత్ర్యా హితాచరణేన ప్రణయేన స్నేహేన చ- అకృతార్థాన్ అప్రాప్తభోగానపి- తాన్ వియునంక్షి వియోజయసి- తస్మాన్న తావద్దయా - బాలిశోఽసి త్వమిత్యాహుః అపార్థకమితి॥౧౯॥ విగర్హితం చ తవేదం కర్మేత్యాహుః॥ య ఇతి॥ శోకమపనుదతీతి శోకాపనోదః స చాసౌ స్మితలేశశ్చ- గూఢపక్షః- తేన సుందరం ముకుందస్య వక్త్రం- సకృత్ప్రదర్శ్య- పునస్తస్య పారోక్ష్యమదృశ్యతాం కరోషి- అతస్తవ కృతం కర్మ అసాధు నింద్యమిత్యర్థః॥ ౨౦॥ కించ దత్తాపహారీ త్వమతః క్రూరస్త్వమిత్యాహుః॥ క్రూర ఇతి॥ న్వక్రూరో హరతి నామామితి చేదత ఆహుః- అక్రూరసమాఖ్యయేతి॥ న హ్యేవం కర్తుమన్యః ప్రభవతి- అతో నామాంతరేణ స్మధుర్విధే త్వమేవాగతోఽసి- కృష్ణం హరామి న యుష్మచ్చక్షురితి చేత్- న యేన త్వద్దత్తేన చక్షుషా- మధుద్విషః ఏకదేశే నేత్రవక్త్రాదౌ త్వదీయం సమగ్రం సృష్టినైపుణ్యమద్రాక్ష్మ దృష్టవత్యో వయం - తచ్చక్షుః - అయం భావః తవ సర్వం రహస్యమస్మాభిర్జ్ఞాతమత అనుషేణైవ కృష్ణం వియోజయన్నస్మానంధీకరోషీతి॥ ౨౧॥ విధాతారం విహాయ పరస్పరమూచుః ॥ న నందసూనురితి॥ బతేతి ఖేదే- క్షణభంగం అస్థిరం- సౌహృదం యస్య సః- గేహాదీన్ విహాయ- అద్ధా సాక్షాత్ - తస్యైవ దాస్యముపాగతాః స్వకృతాతురాః తత్కృతే నైవ స్మితాదినా పరవశా అపి- నః అస్మాన్న సమీక్షతే- నవం నవం ప్రియం యస్య సః అత

ఏనం నివారయామ ఇతి భావః॥ ౨౨॥ సేర్ష్యమూచుః। సుఖమితి॥ వ్రజస్య తే శ్రీకృష్ణస్య ముఖం పాస్యంతి ఆదరేణ ద్రక్ష్యంతి కథంభూతం అపాంగైర్నేత్రాంతైస్తేనోత్కలితం ఉజ్జృంభితం స్మితమేవ ఆసవో యస్మిన్ తత్. యద్వా అపాంగోత్కలితస్మితే వాసవరూపం యస్య ముఖం తతశ్చ పానం ముఖ్యమేవ సంభావయంతి॥ ౨౩॥ నను ద్వి త్రాణి దినాని తథా భవతు నామ. తథాప్యస్మాకం ప్రేష్ఠః కృష్ణః పిత్రాదిభిశ్చ పరావర్తితో ఆగమిష్యతీత్యాశంక్యాహుః. తాసామితి॥ హే అబలాః తాసాం మధువన్మంజుభిర్భాషితైర్వశీకృతచిత్తః తథా తాసాం సలజ్జస్మితైర్విభ్రమైర్భ్రమణ్ పరవాన్ పిత్రాపి పరతంత్రోఽపి యద్వా వ్రజే పరతంత్రోఽపి మాన్యబంధనః సంతి యస్య స తథా. మనస్వీ ధీరోఽపి గ్రామ్యా అవిదగ్ధాః నః కథం ప్రతియాస్యతి ప్రత్యేష్యతి న కథంచిదిత్యర్థః॥ ౨౪॥ కించ అస్మదుత్సవభాజోఽన్య ఏవ అద్య భవిష్యంతీత్యాహుః॥ అద్యేతి॥ తత్ర పురే దాశార్హాదీనాం దృశః దృష్టేః మహానుత్సవో భవిష్యతి భవిష్యతి. యే దేవకీసుతం ద్రక్ష్యంతి తథా యే చాన్యే అధ్వని గచ్ఛంతం ద్రక్ష్యంతి తేషామపి దృశో భవిష్యతి. యద్వా దృశ ఇతి ద్వితీయా. తేషాం దృశో నేత్రాణి మహానుత్సవః భవిష్యతి ప్రాప్స్యతి. ప్రాప్త్యర్థస్య భవతేరాత్మనేపదిత్వాత్॥ ౨౫॥ అక్రూరం శపంత్య ఆహుః॥ మేతి॥ ఏషా విధా విధానం కర్మ యస్య స అతఏవ నిష్కృపస్యాక్రూర ఇతి శోభనం నామ మా భూత్. తత్ర హేతుః అతీవ దారుణ ఇత్యాది. ప్రియాత్ప్రాణాదపి ప్రియతరం కృష్ణం అధ్వనః పారం అస్మద్దృగ్గోచరత్వాదతిదూరదేశం నేష్యతి॥ ౨౬॥ అహో ధిగస్మజ్జీవితమిత్యాహుః॥ అనార్ద్రధీరితి॥ అ

సుఖం ప్రభాతాం రజనీయమాశిషః సత్యా బభూవుః పురయోషితాం ధ్రువమ్। యాః సంప్రవిష్టస్య ముఖం వ్రజస్పతేః పాస్యంత్యపాంగోత్కలితస్మితాసవమ్॥ ౨౩॥ తాసాం ముకుందో మధుమంజుభాషితైర్గృహీతచిత్తః పరవాన్ మనస్వ్యపి। కథం పునర్నః ప్రతియాస్యతేఽబలా గ్రామ్యాః సలజ్జస్మితవిభ్రమైర్భ్రమన్॥ ౨౪॥ అద్య ధ్రువం తత్ర దృశో భవిష్యతే దాశార్హభోజాంధకవృష్ణిసాత్వతామ్। మహోత్సవః శ్రీరమణం గుణాస్పదం ద్రక్ష్యంతి యే చాధ్వని దేవకీసుతమ్॥ ౨౫॥ మైతద్విధస్యాకరుణస్య నామ భూదక్రూర ఇత్యేతదతీవ దారుణః। యోఽసావనాశ్వాస్య సుదుఃఖితం జనం ప్రియాత్ప్రియం నేష్యతి పారమధ్వనః॥ ౨౬॥ అనార్ద్రధీరేష సమాస్థితో రథం తమన్వమీ చ త్వరయంతి దుర్మదాః। గోపా అనోభిః స్థవిరైరుపేక్షితం దైవం చ నోఽద్య ప్రతికూలమీహతే॥ ౨౭॥ నివారయామః సముపేత్య మాధవం కిం నోఽకరిష్యన్ కులవృద్ధబాంధవాః। ముకుందసంగాన్నిమిషార్ధదుస్త్యజాద్దైవేన విధ్వంసితదీనచేతసామ్॥ ౨౮॥ యస్యానురాగలలితస్మితవల్గుమంత్రలీలావలోకపరిరంభణరాసగోష్ఠ్యామ్। నీతాః స్మ నః క్షణమివ క్షణదా వినా తం గోప్యః కథం న్వతితరేమ తమో దురంతమ్॥ ౨౯॥ యోఽహ్నః క్షయే వ్రజమనంతసఖః పరీతో గోపైర్విశన్ ఖురరజశ్ఛురితాలకస్రక్। వేణుం క్వణన్ స్మితకటాక్షనిరీక్షణేన చిత్తం క్షిణోత్యముమృతే ను కథం భవేమ॥ ౩౦॥

శ్రీశుక ఉవాచ। ఏవం బ్రువాణా విరహాతురా భృశం వ్రజస్త్రియః కృష్ణవిషక్తమానసాః। విసృజ్య లజ్జాం రురుదుః స్మ సుస్వరం గోవింద దామోదర మాధవేతి॥ ౩౧॥ స్త్రీణామేవం రుదంతీనాముదితే సవితర్యథ। అక్రూరశ్చోదయామాస కృతమైత్రాదికో రథమ్॥ ౩౨॥

నార్ద్రా కఠినా ధీర్యస్య సః. తావదేవ కృష్ణో రథమారూఢః. అస్య అవినయమాలక్ష్య స్థవిరైశ్చోపేక్షితం. తేన నివారయంతీత్యర్థః. కించ దైవతం చేతి అయం భావః యద్యస్మాకం దైవమనుకూలం భవేత్తర్హి అపిఘ్నః కశ్చిదేతేషాం మధ్యే ప్రతిహన్యేత. అకస్మాద్వ్రజపాశో వా భవేత్. అన్యద్వా కించిదనిష్టం స్యాత్ న తు కించిదస్తీతి॥ ౨౭॥ పరస్పరం సంమంత్ర్య సాహసమధిరుహ్యాహుః॥ నివారయామ ఇతి॥ అకరిష్యన్ కిం కరిష్యంతి నిమిషార్ధాదుస్త్యజాన్ముకుందసంగాద్విధ్వంసితాని వియోజితాని. అతఏవ దీనాని చేతాంసి యాసాం తాసాం. ఏవంభూతానామస్మాకం నమృత్యోరపి భయమిత్యర్థః॥ ౨౮॥ ఇతోఽపి కారణాదేవ అవశ్యం సాహసమేవాలంబనీయమిత్యాహుః॥ యస్యేతి॥ హే గోప్యః యస్య లలితం స్మితం చ వల్గుమంత్రశ్చ లీలావలోకశ్చ పరిరంభణం చ అనురాగేణైతాని యస్యాం రాసగోష్ఠ్యాం రాసక్రీడాసభాయాం. నః అస్మాభిః క్షణదా రాత్రయః క్షణమివ నీతాః. తమముం కృష్ణం వినా దురంతం తమః విరహదుఃఖం కథం ను అతితరేమ న కథంచిదిత్యర్థః॥ ౨౯॥ కించ అస్మాంతమోఽతితరణం జీవనమేవ కథం స్యాదిత్యాహుః॥ యఇతి॥ అహ్నః క్షయే దినావసానే ఖురరజోభిః ధూరితా ధూసరా అలకాః స్రజశ్చ యస్య సః. వ్రజం విశన్ స్మితేన యత్ కటాక్షనిరీక్షణం తేన నశ్చిత్తం క్షిణోతి హరతి. అముం కృష్ణం వినా కథం భవేమ జీవేమేతి॥ ౩౦॥ ఏవమితి॥ కృష్ణే విషక్తాని మానసాని యాసాం సుస్వరముచ్చైః॥ శ్లో॥ క్రూరమక్రూరతత్త్వైకాం కంసనిషూదనః। గోపీమనోరథారామస్సఖా మస్తత్పురం యయౌ॥ శ్రీధరీయః॥ ౩౧॥ స్త్రీణామితి॥

తాఃఅనాదృత్య-కృతమైత్రాదికః-మైత్రంమిత్రదైవత్యంసంధ్యోపాసనం-తదాదికంకర్మకృతంయేనసః॥ ౩౨॥ గోపా ఇతి॥అన్వసజ్జంతఅన్వగచ్ఛన్॥౩౩॥గోప్యఇతి॥ అనురంజితాఃపరావృత్యనిరీక్షణాదిభిఃకించిదానందితాః - ప్రత్యాదేశం ప్రత్యాఖ్యానం॥౩౪॥ తాఇతి॥తప్యతీఃసంతప్యమానాః-తాః ఆయాస్యేశీఘ్రమాగమిష్యామీతిదూతవాక్యైః॥ ౩౫॥ యా వదితి॥కృష్ణమనుప్రస్థాపి తాఆత్మానశ్చిత్తానియాభిస్తాః- లేఖ్యానీవ లేఖ్యమయపుత్రికా ఇవనిశ్చలాః॥౩౬ ॥౩౭॥ ౩౮॥ తత్రే తి॥వృక్షాణాంషండంసమూహాముపవ్రజ్య॥౩౯॥అక్రూరఇతి॥ రథోపరినివేశ్య॥౪౦॥నిమజ్జేతి॥ బ్రహ్మవేదంజపన్॥ శ్లో॥ క్వేమౌబాలౌక్వతామల్లావితిశంకితచేతసే । అక్రూరాయజలేరూపమత్యాశ్చర్యంవ్యదర్శయత్ - శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ౪౧॥౪౨॥౪౩॥భూయఇతి సిద్ధాదిభిఃస్తూయమానం॥౪౪॥సహస్రేతి ॥ సహస్రంశిరాంసియస్యతం - సహస్రఫణేష్వఘా శయోస్యసంతీతితథాతం - నీలంబరేయస్యతం - బిసవత్కమలకందవత్ శ్వేతంశృంగైఃశిఖరైః శ్వేతంకైలాసమివ స్థితం॥౪౫॥తస్యేతి॥తస్యోత్సంగెకుండలీకృతదేహార్ధే - విలోక్యేత్యేకాదశశ్లోకేనాన్వయః॥౪౬॥ చార్వితి॥శోభనేభ్రూవౌ

దర్శయామాసకృతమైత్రాదికోరథమ్॥౩౨॥గోపాస్తమన్వసజ్జంతనందాద్యాశ్శకటైస్తతః । ఆదాయోపా యనంభూరికుంభాన్గోరససంభృతాన్॥౩౩॥గోప్యశ్చదయితంకృష్ణమనువ్రజ్యానురంజితాః । ప్రత్యా దేశంభగవతఃకాంక్షంత్యశ్చావతస్థిరే॥ ౩౪॥తాస్తథాతప్యతీర్వీక్ష్యస్వప్రస్థానేయదూత్తమః । సాం త్వయామాససవచనైరాయాస్యఇతిదౌత్యకైః॥ ౩౫॥ యావదాలక్ష్యతేకేతుర్యావద్రేణూరథస్యచ । అ నుప్రస్థాపితాత్మానోలేఖ్యానీవోపలక్షితాః॥ ౩౬॥ తానిరాశానివవృతుర్గోవిందవినివర్తనే ।అహానిని న్యుర్గాయంత్యోవిశోకాఃప్రియచేష్టితమ్॥౩౭॥భగవానపిసంప్రాప్తోరామాక్రూరాతథానృప। రథేన వాయువేగేనకాళిందీమఘనాశనీమ్॥ ౩౮॥తత్రోపస్పృశ్యపానీయంపీత్వామృష్టంమణిప్రభమ్। వృక్షషండ ముపవ్రజ్యసరామోరథమావిశత్ ॥౩౯ ॥ అక్రూరస్తావుపామంత్ర్యనివేశ్యచరథోపరి।కాళింద్యాహ్ర దమాగత్యస్నానంవిధివదాచరత్॥౪౦ ॥ నిమజ్జ్యతస్మిన్సలిలేజపన్బ్రహ్మసనాతనమ్ । తావేవాపశ్యద క్రూరోరామకృష్ణౌసమన్వితౌ॥౪౧ ॥ తౌరథస్థౌకథమిహసుతావానకదుందుభేః।తర్హిస్విత్స్యందనేన స్తఇత్యున్మజ్జ్యవ్యచష్టసః॥౪౨॥తత్రాపిచయథాపూర్వమాసీనౌపునరేవసః । న్యమజ్జద్దర్శనంయన్మేమృ షాకింసలిలేతయోః॥౪౩॥భూయస్తత్రాపిసోద్రాక్షీత్స్తూయమానమహీశ్వరమ్। సిద్ధచారణగంధర్వైరసు రైర్నతకంధరైః॥౪౪॥ సహస్రశిరసందేవంసహస్రఫణమౌళినమ్ । నీలాంబరంబిసశ్వేతంశృం గైశ్శ్వేతమివస్థితం॥౪౫॥తస్యోత్సంగేఘనశ్యామంపీతకౌశేయవాససం । పురుషంశ్చతుర్భుజంశాంతం పద్మపత్రాయతేక్షణమ్॥౪౬॥చారుప్రసన్నవదనంచారుహాసనిరీక్షణం.। సుభ్రూన్నసంచారుకర్ణంసు కపోలారుణాధరమ్॥౪౭॥ప్రలంబపీవరభుజంతుంగాంసోరస్థలశ్రియమ్ । కంబుకంఠంనిమ్ననాభింవళిమ త్పల్లవోదరమ్॥౪౮॥బృహత్కటితటశ్రోణికరభోరుద్వయాన్వితమ్। చారుజానుయుగంచారుజంఘాయు గళసంయుతమ్॥౪౯॥తుంగగుల్ఫారుణనఖవ్రాతదీధితిభిర్వృతమ్ । నవాంగుళ్యంగుష్ఠదళైర్విలసత్పాద పంకజమ్॥ ౫౦॥ మహార్హమణివ్రాతకిరీటకటకాంగదైః । కటిసూత్రబ్రహ్మసూత్రహారనూపురకుం డలైః॥౫౧॥భ్రాజమానంపద్మకరంశంఖచక్రగదాధరమ్ । శ్రీవత్సవక్షసంభ్రాజత్కౌస్తుభంవనమాలి నమ్॥౫౨॥ సునందనందప్రముఖైఃపార్షదైస్సనకాదిభిః । సురేశైర్బ్రహ్మరుద్రాద్యైర్నవభిశ్చద్విజో

యస్య-ఉన్నతానాసికాయస్య-తంచతంచ॥౪౭॥ప్రలంబేతి॥తుంగావంసౌయస్య-ఉరస్స్థలేశ్రీర్యస్య - తంచతంచ-వళిమ త్పల్లవోదరం-వళయఃతిర్యక్ నిమ్నా రేఖాయస్యసంతి తద్వళిమత్- తచ్చతత్పల్లవవత్ - అశ్వత్థదళసదృశముదరంయస్య తం॥౪౮॥బృహదితి॥కటితటంచ-శ్రోణిశ్చ- కరభసదృశమూరుద్వయంచ - బృహచ్చ తత్కటితటశ్రోణికరభోరుద్వ యంచ- తేనాన్వితం-యద్వా-బృహద్భ్యాంకటితటశ్రోణిభ్యాం-కరభోరుద్వయేనచాన్వితం॥౪౯॥ తుంగేతి॥ తుంగాఈ షదున్నతాగుల్ఫౌఅరుణనఖవ్రాతశ్చ తేషాందీధితిభిః తథా-నవాఃకోమలాః - అంగుళ్యఃఅంగుష్ఠేచతాన్యేవదళాని తైశ్చ విలసచ్ఛోభమానంపాదపంకజంయస్యతం॥౫౦॥మహార్హేతి॥మహార్హాఃసుమణివ్రాతాయేషుతైఃకిరీటాదిభిః॥ ౫౧ ॥ ౫౨॥ప్రష్ఠేతి॥పృథక్ పృథక్ భావాభిప్రాయోయేషాంతైః - తత్రపార్షదైఃస్వామీతిస్తూయమానం- సనకాదిభిర్బ్ర హ్మేతి-బ్రహ్మాద్యైర్మహేశ్వరఇతి మరీచ్యాదిభిర్ద్విజోత్తమైఃపరంప్రజాపతిరితి- వసురుపరిచరః - ప్రష్ఠైర్దనారదవస

వః ప్రముఖా ముఖ్యా యేషాం తైః- పరం దైవమితి చ- శ్రేష్ఠైర్వచోభిః పృథగ్వా వైర్వచోభిరితి వా॥౨౪॥ శ్రియేతి ॥ విద్యావి ద్యే జీవానాం ముక్తిసంసృతిహేతూ - మాయా తయోః కారణం శక్తిః హ్లాదినీ - సంవిత్ జ్ఞానం ఆభిర్వ్యాభిశ్చ నిషేవితం ॥౨౫॥ విలోక్యేతి భృశం ప్రీతః- అస్మత్కృష్ణో సావేవం భూతః పరమేశ్వర ఇతి జ్ఞాత్వేతి॥౨౬॥౨౭॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం. ఏకోనచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చత్వారింశే తతో క్రూరః కృష్ణం మత్వేశ్వరేశ్వరమ్ । ప్రణమ్య భక్త్యా తుష్టావ సగుణాగుణభేదతః ॥ శ్రీకృష్ణం ప్రణమతి॥ నతోస్మీతి॥ హే కృష్ణ- త్వా త్వాం నతోస్మి - త్వమస్మత్పితృవ్యః కుతో మాం బాలం నమసి- తత్రాహ- ఆద్యం పురుషం - అవ్యయం చ- అనాదినిధనమిత్యర్థః- కుత ఏతత్ -అఖిలహేతూనాం పంచమహాభూతానాం హేతుం- స తు నారాయణో నాహమితి చేత్ తత్రాహ- నారాయణం త్వాం- కిం నారాయణ ఇతి మాం స్తౌషి కాత్ర స్తుతిః - సత్యమేవేత్యాహ - యన్నాభిజాతాదితి- యస్య నాభిజాతాత్ అరవిందకోశాత్ బ్రహ్మా ఆవిరాసీత్ యతో బ్రహ్మణః॥ ౧ ॥ అఖిలహేతుహేతుత్వం ప్రపంచయతి॥ భూరితి॥ ఆదిరహంకారః అజా మాయా -తస్యా ఆదిః పురుషః ఏతే మే జగతో హేతవస్తే సర్వే- తే భగవదంగభూతాః- అంగాత్ శ్రీమూర్తేః ఉద్భూతాః జాతాః ఉపసర్జనభూతా వా॥౨॥ నన్వతిస్తుతిః కథం క్రియతే - అహమేవాన్యత ఉత్పన్నః - తత్పరతంత్రశ్చేచ్చేదిత్యాశంక్య- తవైషా మాయాత్వత్పారమార్థ్యం తు- న కోపి వేదేత్యాహ॥ నేతి॥ ఏతే అజా ఆది

త్తమైః ॥౨౩॥ ప్రహ్లాదనారదవసుప్రముఖైర్భాగవతోత్తమైః। స్తూయమానం పృథగ్భావైర్వచోభిరమలాత్మభిః ॥ ౨౪॥ శ్రియా పుష్ట్యా గిరా కీర్త్యా కాంత్యా తుష్ట్యేలయోర్జయా । విద్యయావిద్యయా శక్త్యా మాయయా చ నిషేవితమ్॥ ౨౫ ॥ విలోక్య సుభృశం ప్రీతో భక్త్యా పరమయా యుతః । హృష్యత్తనూరుహో భావపరిక్లిన్నాత్మలోచనః॥ ౨౬ ॥ గిరా గద్గదయాస్తౌషీత్సత్త్వమాలంబ్య సాత్వతః । ప్రణమ్య మూర్ధ్నావహితః కృతాంజలిపుటశ్శనైః॥౨౭॥ ***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- ఏకోనచత్వారింశోధ్యాయః.

—*అక్రూరకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః.*—

అక్రూర ఉవాచ॥ నతోస్మ్యహం త్వాఖిలహేతుహేతుం నారాయణం పూరుషమాద్యమవ్యయమ్। యన్నాభిజాతాదరవిందకోశాద్బ్రహ్మావిరాసీద్యత ఏష లోకః॥౧॥ భూస్తోయమగ్నిః పవనః ఖమాదిర్మహానజాదిర్మన ఇంద్రియాణి। సర్వేంద్రియార్థా విబుధాశ్చ సర్వే యే హేతవస్తే జగతోంగభూతాః॥ ౨ ॥ నైతే స్వరూపం విదురాత్మనస్తే హ్యజాదయో నాత్మతయా గృహీతాః। అజోనుబద్ధస్స గుణైరజాయా గుణాత్పరం వేద న తే స్వరూపమ్॥ ౩॥ త్వాం యోగినో యజంత్యద్ధా మహాపురుషమీశ్వరమ్। సాధ్యాత్మం సాధిభూతం చ సాధిదైవం చ సాధవః॥౪॥ త్రయ్యా చ విద్యయా కేచిత్త్వాం వై వైతానికా ద్విజాః । యజంతే వివిధైర్యజ్ఞైర్నానారూపామరాఖ్యయా॥౫॥ ఏకే త్వాఖిలకర్మాణి సన్న్యస్యోపశమం గతాః । జ్ఞానినో జ్ఞానయజ్ఞేన యజంతి

రేషాం తే- ఆత్మనస్తే స్వరూపం న విదుః- అనాత్మతయా జడత్వేన కారణేన- జడత్వే హేతుః - గృహీతాః ప్రత్యక్షాదిభిర్దృష్టాః- న హ్యజడో హ్యదృగ్గోచర ఇతి భావః- నను జడా మాం మా జానంతు- జీవస్తు జ్ఞాస్యతీత్యత ఆహ- అజ ఇతి సః అజో బ్రహ్మాపి- అజాయా గుణైరనుబద్ధ ఆవృతః గుణాతీతం తే స్వరూపం న వేద- అతః- అన్యః కుతో జ్ఞాస్యతీతి- యద్వా - ప్రకృత్యాదయః ఆత్మనః స్వరూపం- తవ స్వరూపం న విదుః- జడత్వాదేవ జీవస్తు తాం ఆత్మానం చ- వేత్తి న పునస్త్వత్స్వరూపమితి యథోక్తం హంసగుహ్యే॥ శ్లో॥ దేహోసవోక్షా మనవో భూతమాత్రానాత్మానమన్యం చ విదుః పరం యత్- । సర్వం పుమాన్ వేద గుణాంశ్చ తద్జ్ఞో న వేద సర్వజ్ఞమనంతమీడ ఇతి॥౩॥ నను యది కేపి న జానంతి- కథం తర్హి సంసారనివృత్తిర్జీవానామిత్యాశంక్య సాక్షాదగోచరత్వేపి యేన కేనాపి మార్గేణ భజంత్యేవం గమ్యోసీత్యాహ॥ త్వామితి॥ హైరణ్యగర్భాదయః- అధ్యాత్మాధిభూతాధిదైవసాక్షిణం- మహాపురుషం- తదంతర్యామిస్వరూపం ఈశ్వరం నియంతారం చ- యజంతి॥ ౪ ॥ తదేవం సాంఖ్యయోగావేకీకృత్య క్త్వా త్రయీమార్గం కర్మజ్ఞానభేదేన దర్శయతి ద్వాభ్యాం- త్రయ్యా చేతి ॥ వైతానికాః కర్మయోగినః- త్వాం వై త్వామేవ యజంతి నను- తే ఇంద్రవరుణవాయ్వాదీన్ యజంతే- న తు మామిత్యత ఆహ - నానేతి- నానావజ్రహస్తాదీని రూపాణి యేషాం తే యే అమరాస్తేషామాఖ్యయా నామ్నా త్వామేవ యజంత ఇతి- అయం భావః- ఇంద్ర వరుణాదిమూర్తిగిరీంద్రాదయః స్వైశ్వర్యేణ ప్రకాశ్యంతే- న చ సర్వేశ్వరా బహవస్సంభవంతి- అతో నామభేదేన త్వాం

మేవయజంతే త్విత్యర్థః తథాచశ్రుతిః॥౪॥ సప్తేతి॥ సప్తర్షయస్సంకృతివిశ్వకర్మాణ- సప్తర్థమో మిత్రో వరుణో అగ్నిః సప్తర్థమో
బృహస్పతిశ్చికిత్వాన్- తస్మా ఇంద్రాయసుతమాజుహోమీతి ॥౫॥ ఏకమితి॥ జ్ఞానయజ్ఞేనసమాధినా॥౬॥ సాంఖ్యయోగ
త్రయీమార్గాఉక్తాః- వైష్ణవ శైవమార్గావాహద్వయేన॥ అన్యే చేతి॥ సంస్కృతాత్మానః వైష్ణవ శైవదీక్షయాదీక్షి
తాస్సంతః- త్వదభిహితేన పాంచరాత్రాదివిధినా- త్వన్మయాః త్వన్మయత్వేనాత్మానం చింతయంతః- త్వదేకప్ర
ధానా ఇతి వా- వాసుదేవసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధభేదేన బహురూపం- నారాయణరూపేణైకమూర్తికం చ త్వామే
వ యజంతి॥౭॥ త్వామితి॥ బహ్వాచార్యవిభేదేనేతి నానాభేద శైవపాశుపతాదిమార్గేణ ॥౮॥ యేప్యన్యదేవతాభక్తాః- తే
పి త్వామేవ యజంతీత్యాహ ॥ సర్వ ఏవేతి॥ హే సర్వదేవమయ నన్వితే పరస్పరదేవతాధిక్షేపకలహవ్యాకులచిత్తాః- కథ
మేకమేవ యంతీత్యుచ్యతే- తత్రాహ- యద్యప్యన్యధియ ఇతి బుద్ధిమాత్రభేదో న వస్తుభేద ఇత్యర్థః॥౯॥ తస్మాత్సర్వే మా
ర్గాస్త్వయ్యేవ- పర్యవస్యంతీతి సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ అద్రేస్సకాశాత్సర్వతః ప్రభవంతి- యాః నద్యః తాః పునః ప
ర్జన్యేనాపూరితా బహుస్రోతసస్సత్యః సర్వతస్సింధుమేవ విశంతి యథా తద్వత్ ఏతా గతయః మార్గాః అంతతస్త్వామేవ
విశంతీతి॥౧౦॥ అత్ర హేతుమాహ॥ సత్త్వమితి॥ భవతః శక్తిర్యా ప్రకృతిః- తస్యాస్సత్త్వాదయో గుణాః- అతః ప్రాకృతాః
ప్రకృతికార్యోపాధయః- బ్రహ్మపర్యంతాః స్థావరాదయో జీవాః స్వోపాధిద్వారా- తేషు గుణేషు ప్రోతాః ప్రవిష్టాః-
తేచ ప్రకృతౌ సా చ త్వయీతి- అతః క్రమేణోపాధిలయాత్సర్వేపి- త్వామేవ ప్రవిశంతీతి- యద్వా భవతః ప్రకృతేర్గుణా

జ్ఞానవిగ్రహమ్ ॥౬॥ అన్యే చ సంస్కృతాత్మానో విధినాఽభిహితేన తే। యజంతి త్వన్మయాస్త్వాం వై బహు
మూర్త్యేకమూర్తికమ్॥౭॥ త్వామేవాన్యే శివోక్తేన మార్గేణ శివరూపిణమ్। బహ్వాచార్యవిభేదేన భగవన్
సముపాసతే॥౮॥ సర్వ ఏవ యజంతి త్వాం సర్వదేవమయేశ్వరమ్। యేఽప్యన్యదేవతాభక్తా యద్యప్యన్యధియః
ప్రభో॥౯॥ యథాద్రిప్రభవా నద్యః పర్జన్యాపూరితా విభో। విశంతి సర్వతస్సింధుం తద్వత్త్వాం గతయోఽంత
తః ॥౧౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి భవతః ప్రకృతేర్గుణాః। తేషు హి ప్రాకృతాః ప్రోతా ఆబ్రహ్మస్థావరా
దయః ॥౧౧॥ తుభ్యం నమస్తే త్వవిషక్తదృష్టయే సర్వాత్మనే సర్వధియాం చ సాక్షిణే। గుణప్రవాహోఽ
యమవిద్యయా కృతః ప్రవర్తతే దేవనృతిర్యగాత్మసు ॥౧౨॥ అగ్నిర్ముఖం తేఽవనిరంఘ్రిరీక్షణం సూర్యో
నభో నాభిరథో దిశః శ్రుతిః। ద్యౌః కం సురేంద్రాస్తవ బాహవోఽర్ణవాః కుక్షిర్మరుత్ప్రాణబలం ప్ర
కల్పితమ్ ॥౧౩॥ రోమాణి వృక్షౌషధయః శిరోరుహా మేఘాః పరస్యాస్థినఖాని తేఽద్రయః। నిమేషణం రాత్ర్య
హనీ ప్రజాపతిర్మేఢ్రస్తు వృష్టిస్తవ వీర్యమిష్యతే ॥౧౪॥ త్వయ్యవ్యయాత్మన్పురుషే ప్రకల్పితా లోకా
స్సపాలా బహుజీవసంకులాః॥ యథా జలే సంజిహతే జలౌకసోఽప్యుదుంబరే వా మశకా మనోమయే॥౧౫॥
యాని యానీహ రూపాణి క్రీడార్థం త్వం బిభర్షి హి। తైరామృష్టశుచో లోకా ముదా గాయంతి తే యశః॥

షు ప్రోతాః బ్రహ్మాదయో భవద్వ్యతిరిక్తా న సంతి - అతస్త్వమేవ సర్వదేవమయ ఇతి॥౧౧॥ నను భవతః ప్రకృతేరితి వదన్
మమాపి ప్రకృతిసంబంధం బ్రవీషి - తతశ్చ తేషాం మమ చ కో విశేషః స్యాదిత్యాశంక్య విశేషమాహ॥ తుభ్యమితి॥ అవిషక్త
దృష్టయే అవిలిప్తబుద్ధయే- కుతః- సర్వాత్మనే స్వవ్యతిరిక్తాభావాదవిషక్తదృష్టస్త్వమిత్యర్థః- కిం చ సర్వధియాం
సాక్షిణే సర్వబుద్ధిసాక్షిత్వాన్న క్వాపి బుద్ధిలోప ఇత్యర్థః ఇతరే తు సంసరంతీత్యాహ- గుణప్రవాహ ఇతి - దేవనృతిర్యంచ
ఆత్మానో యేషాం తేషు దేవాదిశరీరాభిమానిష్విత్యర్థః త్వదవిద్యయా కృతోఽయం గుణప్రవాహః ప్రవర్తతే- అతో మ
హాన్ విశేష ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ సర్వాత్మన ఇత్యనేనోక్తం సగుణం రూపం స్తౌతి ద్వాభ్యాం॥ అగ్నిర్ముఖమితి॥ అగ్న్యాదీనన్య
ద్యాఈశ్వరావయవతా విధీయతే- యోఽయమగ్నిః స తవ ముఖమిత్యాదివచనవ్యక్త్యా- ఈక్షణం చక్షుః- శ్రుతిశ్శ్రోత్రం ఇంద్రి
యాంకం ... ప్రాణశ్చ బలం చ తత్ ॥౧౩॥ రోమాణీతి ॥ అద్రయః పరస్య అస్థినఖాని॥౧౪॥ న కేవలమేతావదేవ- కిం
తు- సర్వోప్యయం ప్రపంచస్త్వదవయవభూత ఏవేతి వదన్నేవం సత్యపి ప్రపంచస్య వికారాస్త్వయి న ప్రసజ్యంతే- తస్య
త్వయి కల్పితత్వాదిత్యాహ॥ త్వయీతి॥ అవ్యయాత్మన్ అవ్యయాత్మని- పురుషే పూర్ణే- లోకాదయః సంజిహతే చలంతి
హే అవ్యయాత్మన్నితి వా- కథంభూతే త్వయి మనోమయే మనః ప్రధానే మనో వృత్తివ్యంగ్యే॥ శ్రుతి॥ దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా
బుద్ధ్యా మనసైవానుద్రష్టవ్యమిత్యాది శ్రుతేః- జలే యథా జలౌకసః సూక్ష్మప్రాణ్యండరాశయః- యథా వా ఉదుంబ
రాంతః కేసరేషు మశకాః పరస్పరవార్తానభిజ్ఞాః- ఏవమనంతాని బ్రహ్మాండాని త్వయి చరంతీత్యర్థః॥౧౫॥ స్యాదేవం భూ

తంతవస్వరూపందురవగాహమితిత్వదవతారకథామృతమేవసంతస్సేవంతఇత్యాహ॥యానీతి॥ అమృష్టాపరిమార్జితా శుక్ యేషాం తే॥౧౬॥అతస్స్వయమప్యవతారాన్నమస్యతి ॥నమఇతి॥ హయశీర్ష్ణేహయగ్రీవాయ-మధుకైటభయోః మృత్యవేనిహంత్రే॥౧౭॥అకూపారాయేతి॥అకూపారాయకూర్మాకారాయ-క్షిత్యుద్ధారోవిహారోయస్యతస్మై॥౧౮॥ ౧౯॥నమఇతి॥భృగూణాంపతయేపరశురామాయ॥౨౦॥సంకర్షణంరామంచతుర్వ్యూహరూపేణప్రణమతి॥నమస్తేవాసుదేవాయేతి ॥౨౧॥౨౨॥ఏవంస్తుత్వాబంధమోక్షం ప్రార్థయితుమాహ॥ భగవన్నితి॥ అసతిదేహాదావ్గ్రాహఃఆగ్రహోయస్యసః- అసద్గ్రాహోయస్యేతివా ॥౨౩॥ నకేవలమయంలోకః- అహమపితథైవేత్యాహ॥ అహంచేతి॥ ౨౪॥మూఢత్వమేవప్రకటయతి॥అనిత్యేతి॥ విపర్యస్తామతిః అనిత్యేకర్మఫలేనిత్యమితి- అనాత్మనిదేహాదావాత్మేతిదుఃఖరూపేగృహాదౌసుఖమితి- విపరీతమతిరిత్యర్థః- ద్వంద్వేషుసుఖదుఃఖాదిషు- ఆరామఃక్రీడాయస్యసః-ననుదుఃఖేకథంరతిస్తత్రాహ-తమోవిష్టఃతమసావ్యాప్తః-అతఆత్మనఃప్రియంప్రేమాస్పదంత్వాం నజానఇత్యర్థః॥ ౨౫॥ తదేవ సదృష్టాంతమాహ॥యథేతి॥ తస్మాజ్జలాద్భవంతీతితదుద్భవానితృణాదీనితైఃతథామాయాఛన్నంత్వాత్వామహంహిత్వా-పరాఙ్ముఖోదేహాద్యభిముఖోవర్తఇతి॥౨౬॥నన్వేవంజానతఃకుతోవిషయాభిముఖతాతత్రాహ॥నోత్సహఇతి॥ కృపణావిషయవాసనాయుక్తాధీర్యస్యసః-అతఏవ- కామకర్మభ్యాంహతంక్షుభితం-ఇంద్రియైశ్చబలిభిర్విషయసంయుక్తైరితస్త

౧౬॥నమఃకారణమత్స్యాయప్రలయాబ్ధిచరాయచ । హయశీర్ష్ణేనమస్తుభ్యంమధుకైటభమృత్యవే॥
౧౭॥అకూపారాయమహతేనమోమంధరధారిణే।క్షిత్యుద్ధారవిహారాయనమస్సూకరమూర్తయే॥౧౮॥
నమస్తేద్భుతసింహాయసాధులోకభయాపహ। వామనాయనమస్తుభ్యంక్రాంతత్రిభువనాయచ॥౧౯॥న
మోభృగూణాంపతయేదృప్తక్షత్రవనచ్ఛిదే।నమస్తేరఘువర్యాయరావణాంతకరాయచ॥౨౦॥నమస్తేవా
సుదేవాయనమస్సంకర్షణాయచ। ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయసాత్వతాంపతయేనమః॥౨౧॥నమశ్శు
ద్ధాయబుద్ధాయదైత్యదానవమోహినే।మ్లేచ్ఛప్రాయక్షత్రహంత్రేనమస్తేకల్కిరూపిణే॥౨౨॥భగవన్
సర్వలోకోయంమోహితస్తవమాయయా । అహంమమేత్యసద్గ్రాహోభ్రామ్యతేకర్మవర్త్మసు॥
౨౩॥ అహంచాత్మాత్మజాగారదారార్థస్వజనాదిషు । భ్రమామిస్వప్నకల్పేషుమూఢస్సత్యధియావి
భో॥౨౪॥అనిత్యానాత్మదుఃఖేషువిపర్యాసమతిర్హ్యహమ్।ద్వంద్వారామస్తమోవిష్టోనజానేత్వాత్మ
నఃప్రియమ్॥౨౫॥యథాబుధోజలంహిత్వాప్రతిచ్ఛన్నంతదుద్భవైః । అభ్యేతిమృగతృష్ణాంవైహిత్వా
హంత్వాపరాఙ్ముఖః॥౨౬॥నోత్సహేహంకృపణధీఃకామకర్మహతంమనః। రోద్ధుంప్రమాదిభిస్సాత్రై
ర్హ్రియమాణమితస్తతః॥౨౭॥ సోహంతవాంఘ్ర్యుపగతోస్మ్యసతాందురాపంతచ్చాప్యహంభవద
నుగ్రహఈశమన్యే।పుంసోభవేద్యర్హిసంసరణాపవర్గస్త్వయ్యబ్జనాభసదుపాసనయా మతి
స్స్యాత్॥౨౮॥ నమోవిజ్ఞానమాత్రాయసర్వప్రత్యయహేతవే । పురుషేశప్రధానాయబ్రహ్మణేనం
తశక్తయే॥౨౯॥నమస్తేవాసుదేవాయసర్వభూతక్షయాయచ । హృషీకేశనమస్తుభ్యంప్రపన్నంపాహి

తఆకృష్యమాణంమనఃరోద్ధుంనియంతుంనశక్నోమీతి॥ ౨౭॥ సఇతి॥ తదేవమస్వతంత్రోయఃసోహం-తవాంఘ్రిముపగతఃశరణంప్రాప్తః-నన్వింద్రియపరతంత్రస్యతదపికుతస్తత్రాహ- తచ్చాపీతి - హేఈశఅంతర్యామిన్- తవాంఘ్ర్యుపగమనంచాసతాందురాపం - అతోభవతోనుగ్రహఏవేత్యహంమన్యేఅనుగ్రహోసత్యితివా- ననుసతాంసేవయైవంభవతికిమనుగ్రహేణేత్యతఆహ-పుంసఇతి-జీవస్యసంసారస్యాపవర్గఃసమాప్తిర్యదాస్యాత్తదాభవేత్- సంభావనాస్పదంభవతి-హేఅబ్జనాభతదాసదుపాసనాసంపద్యతే-తయాతస్యైవత్వయిమతిర్భవేత్.నత్వత్కృపాంవినాసత్సేవాననితరాంత్వన్మతిఃనతేషాంముక్తిరిత్యర్థః॥ ౨౮॥ పాదయోఃపతన్ప్రార్థయతేద్వయేన॥నమఇతి॥విజ్ఞానమేవమాత్రామూర్తిర్యస్యతస్మై-అతఏవసర్వప్రత్యయహేతవేసమస్తజ్ఞానకారణాయ-కించ-పురుషేశప్రధానాయ పురుషస్యయఈశాఃనిఖిలదుఃఖప్రాపకాఃకాలకర్మస్వభావాదయః- తేషాంప్రధానాయనియంత్రే-తతఃబ్రహ్మణేపరిపూర్ణాయ కించ-అనంతశక్తయే-అనంతాఃశక్తయోయస్య-యద్వా -అనంతామాయాఖ్యాశక్తిర్యస్యతస్మై - అథవాప్రధానంప్రకృతిఃపురుషస్తత్ప్రవర్తకఃఈశఃకాలః-ఏతత్త్రితయాత్మనేబ్రహ్మణే- వక్ష్యతిచ-భగవాన్ - ప్రకృతిర్యస్యోపాదానమాధారఃపురుషఃపరః-సతోభివ్యంజకఃకాలోబ్రహ్మతత్త్రితయంత్వహమితి॥ ౨౯॥ సర్వప్రత్యయహేతుత్వమభివ్యం

జయన్ స్తౌతి॥నమస్త ఇతి॥ వాసుదేవాయచిత్తాధిష్ఠాత్రే- సర్వభూతక్షయాయక్షయఆశ్రయః అహంకారశ్చహ్రిణినా మాశ్రయః-తతశ్చాహంకారాధిష్ఠాత్రేసంకర్షణాయేత్యర్థః - హృషీకేశేతిబుద్ధిమనసోరధిష్ఠాత్రోః ప్రద్యుమ్నాని రుద్ధయోరేకీకృత్య గ్రహణంశరణాగతంమాంపాహీతిప్రార్థనం॥౩౧॥ *

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకచత్వారింశకేహన్ రజకంప్రవిశన్ పురీమ్ । తతోవరానదాత్తుష్టః సుదామ్నోనాయకస్యచ॥ సశంకమక్రూరమనః ప్రమోద్యస్వధామసందర్శనతఃకృపాళుః । స్వరాజధానీంమధురామపశ్యదలంకృతానంతమహాత్సవాఢ్యాం॥ ౧॥

౨॥౩॥అద్భుతానీతి॥భూమావియతిజలేవాయాంవంత్యద్భుతాని - తానిత్వయ్యేవసంతి-తంత్వాం-విపశ్యతోమేకమద్భుతమదృష్టం-అపితుసర్వందృష్టమేవేత్యర్థః॥౪॥ననుమత్ప్రేషితైఃపూర్వమేవత్వంవిస్మితముఖోలక్షితోసి - అతోభూమావియతిజలేవాకిమప్యద్భుతందృష్టంవదేత్యతఆహ॥ యత్రేతి॥ యత్రత్వయి-సర్వాణ్యద్భుతానితంత్వావిహపశ్యతోమే-మాంవిభో॥౫॥*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చత్వారింశోఽధ్యాయః. ... *

శ్రీశుకః॥స్తువతస్తస్యభగవాన్ దర్శయిత్వాజలేవపుః । భూయస్సమాహరత్కృష్ణోనటోనాట్యమివాత్మనః॥౧॥సోపిచాంతర్హితంవీక్ష్యజలాదున్మజ్జ్యసత్వరః । కృత్వాచావశ్యకంసర్వంవిస్మితోరథమాగమత్॥౨॥తమపృచ్ఛద్ధృషీకేశఃకింతేదృష్టమిహాద్భుతమ్ । భూమావియతివాతోయేతథాత్వాంలక్షయామహే॥౩॥అక్రూరః॥అద్భుతానీహయావంతిభూమావియతివాజలే । త్వయివిశ్వాత్మకేతానికింమేదృష్టంవిపశ్యతః॥౪॥యత్రాద్భుతానిసర్వాణిభూమావియతివాజలే । తంత్వానుపశ్యతోబ్రహ్మన్ కింమేదృష్టమిహాద్భుతమ్॥౫॥ఇత్యుక్త్వాచోదయామాసస్యందనంగాందినీసుతః । మధురామనయద్రామంకృష్ణంచైవదినాత్యయే॥౬॥మార్గేగ్రామజనారాజన్ తత్రతత్రోపసంగతాః । వసుదేవసుతౌదృష్ట్వా ప్రీతాదృష్టించనాదదుః॥౭॥తావద్వ్రజౌకసస్తత్రనందగోపాదయోగ్రతః। పురోపవనమాసాద్య ప్రతీక్షంతోవతస్థిరే॥౮॥తాన్ సమేత్యాహభగవానక్రూరంజగదీశ్వరః । గృహీత్వాపాణినాపాణిం ప్రశ్రితంప్రహసన్నివ॥ ౯॥ భవాన్ ప్రవిశతాదగ్రేసహయానఃపురీంగృహమ్। వయంత్విహావముచ్యాథతతోద్రక్ష్యామహేపురీమ్॥౧౦॥అక్రూరః॥ నాహంభవద్భ్యాంరహితఃప్రవేక్ష్యేమధురాపురీమ్ । త్యక్తుంనార్హసిమాంనాథభక్తంతేభక్తవత్సల॥౧౧॥ఆగచ్ఛయామగేహాంనస్సనాథాన్ కుర్వధోక్షజ।సహాగ్రజస్సగోపాలైస్సుహృద్భిశ్చసుహృత్తమ॥౧౨॥పునీహిపాదరజసాగృహాన్నోగృహమేధినామ్ । యచ్ఛౌచేనానుతృప్యంతిపితరస్సాగ్నయస్సురాః॥ ౧౩॥ అవనిజ్యాంఘ్రియుగళమాసీచ్ఛ్లోక్యోబలిర్మహాన్। ఐశ్వర్యమతులంలేభేగతించైకాంతినాంతుయా॥౧౪॥ఆపస్తేంఘ్ర్యవనేజన్యస్త్రీంల్లోకాన్ శుచయోపునన్ । శిరసాధత్తయాశ్శర్వస్స్వర్యాతాస్సగరాత్మజాః॥ ౧౫॥ దేవదేవజగన్నాథపుణ్యశ్రవణకీర్తన।యదూత్తమోత్తమశ్లోకనారాయణనమోస్తుతే॥ ౧౬॥ శ్రీభగవాన్॥ ఆయాస్యేభవతోగేహమహమార్యసమన్వితః।యదుచక్రద్రుహంహత్వావితరిష్యేసుహృత్ప్రియమ్॥ ౧౭॥ఏవముక్తోభగవతాసోక్రూరోవిమనా

—* శ్రీకృష్ణబలరామయోర్మధురానగరప్రవేశఘట్టః *—

అన్యత్రభూమ్యాదౌకిమద్భుతందృష్టం-త్వాంవినానతత్రకించిదద్భుతమిత్యర్థః-హేబ్రహ్మన్ హేపరమేశ్వరేత్యర్థః- బ్రహ్మేతివాపాఠః॥౫॥ఇతీతి॥ గాందినీసుతఃఅక్రూరః॥౬॥మార్గ ఇతి॥దృష్టింనాదదుఃపశ్యంతఏవస్థితా ఇత్యర్థః॥ ౭॥ తావదితి॥రామకృష్ణాగమనంప్రతీక్షమాణాఃస్థితాః॥౮॥తావదితి॥ప్రశ్రితంవినీతం॥౯॥ భవానితి॥ స్వగృహంచప్రవిశతాత్ ప్రవిశతుఅవముచ్యఉత్తార్య-విశ్రమ్యేత్యర్థః॥౧౦॥౧౧॥ఆగచ్ఛేతి॥సాగ్రజఃసహగోపాలైరిత్యర్థః॥౧౨॥ పునీహీతి॥ యచ్ఛౌచేనయస్యపాదరజసఃక్షాళనోదకేనగృహాంగణస్థితేన॥౧౩॥ అవనిజ్యేతి॥ శ్లోక్యఃపుణ్యకీర్త్యర్హః - ఏకాంతినామేకాంతభక్తానాం-యాగతిస్తాంచలేభే॥ ౧౪॥ ఆపఇతి ॥ అపునన్ పవిత్రీకృతవత్యః-యాభిరద్భిః-స్వఃస్వర్గంప్రాప్తాః॥ ౧౫॥ప్రార్థయమానోనమస్కరోతి॥ దేవదేవేతి॥అతఃపరమన్యత్ శ్రేయోనాస్తీతిమత్వాబహుధాసంబోధయతి॥౧౬॥ఆయాస్యఇతి ॥ ఆదౌతావత్ యదుచక్రాయదుద్రుహ్యతీతియదుచక్రద్రుక్ - తంకంసంహత్వా - సుహృదాంప్రియంవితరిష్యేదాస్యామి॥౧౭॥ఏవమితి॥ రామకృష్ణావానీతావితిస్వకృత్యంకంసాయనివేద్యసహస్వగృహేతి॥౧౮॥ అథేతి॥గోపైఃసహితోహరిః

పరివృతః ప్రావిశత్ ॥౧౯॥ శ్రీకృష్ణదృష్టాం పురీమనువర్ణయతి చతుర్భిః ॥ దదర్శేతి ॥ స్ఫాటికాని తుంగాని గోపురాణి పురద్వారాణి అన్యాని గృహద్వారాణి చ యస్యాం తాం బృహంతి హేమమయాని కవాటాని తోరణాని చ యస్యాం తాం. తామ్రైః ఆరకూటైశ్చ తన్మయాః కోష్ఠాః ధాన్యాగారాః అశ్వశాలాదయశ్చ యస్యాం తాం పరిఘాః పరితః ఖాతగర్తాః తాభిర్దురాసదాం దుర్గమాం ఉద్యానాని దూరస్థాని వనాని రమ్యాణ్యుపవనాని చ సనికటస్థాని తైరుపశోభితాం ॥౨౦॥ సౌవర్ణేతి ॥ సౌవర్ణాః శృంగాటకాః చతుష్పథాః హర్మ్యాణి ధనినాం గృహాణి చ తేషు నిష్కుటాః గృహారామాశ్చ తైః శ్రేణీనామేకరూపశిల్పోపజీవినాం సభాభిరుపసంవేశనస్థానైశ్చ భవనైరన్యగృహైశ్చ ఉపస్కృతాం అలంకృతాం. అమలాః స్ఫటికాః హరితో మరకతాః ॥౨౧॥ జుష్టేష్వితి ॥ వైడూర్యాదిరత్నైర్జుష్టేషు వలభ్యాదిషు ఆవిష్టైరుపవిష్టైః పారావతైః బర్హిభిశ్చ నాదితాం. తత్ర వలభ్యో గృహపురోభాగస్తంభనిహితచ్ఛాదనావష్టంభవక్రదారూణి. వేదయో వలభీనామధో దేశే విరచితావష్టంభవేదికాః జాలాముఖరంధ్రాణి గవాక్షచ్ఛిద్రాణి. కుట్టిమాని మణిబద్ధా భూమయస్తేష్వితి. రథ్యాః రాజమార్గాః. ఆపణాః పణ్యవీథయః మార్గా అన్యే చ. చత్వరాణ్యంగణాని. సంసిక్తాని రథ్యాదీని యస్యాం తాం. ప్రకీర్ణా మాల్యాదయో యస్యాం తాం ॥౨౨॥ ఆపూర్ణేతి ॥ తథా స్వలంకృతాని ద్వారాణి యేషాం తే గృహా యస్యాం తాం. కైః ఆపూర్ణైః

ఇవ ॥ పురీం ప్రవిష్టః కంసాయ కర్మావేద్య గృహం యయౌ ॥ ౧౮ ॥ అథాపరాహ్ణే భగవాన్ కృష్ణస్సంకర్షణాన్వితః ॥ మథురాం ప్రావిశద్గోపైర్దిదృక్షుః పరివారితః ॥ ౧౯ ॥ దదర్శ తాం స్ఫాటికతుంగగోపురద్వారాం బృహద్ధేమకవాటతోరణాం । తామ్రారకోష్ఠాం పరిఖాదురాసదాముద్యానరమ్యోపవనోపశోభితామ్ ॥ ౨౦ ॥ సౌవర్ణశృంగాటకహర్మ్యనిష్కుటైః శ్రేణీసభాభిర్భవనైరుపస్కృతామ్ । వైడూర్యవజ్రామలనీలవిద్రుమైర్ముక్తాహరిద్భిర్వలభీషు వేదిషు ॥ ౨౧ ॥ జుష్టేషు జాలాముఖరంధ్రకుట్టిమేష్వావిష్టపారావతబర్హినాదితామ్ । సంసిక్తరథ్యాపణమార్గచత్వరాం ప్రకీర్ణమాల్యాంకురలాజతండులామ్ ॥ ౨౨ ॥ ఆపూర్ణకుంభైర్దధిచందనోక్షితైః ప్రసూనదీపావలిభిస్సపల్లవైః । సవృందరంభాక్రముకైస్సకేతుభిస్స్వలంకృతద్వారగృహాం సపట్టికైః ॥ ౨౩ ॥ తాం సంప్రవిష్టౌ వసుదేవనందనౌ వృతౌ వయస్యైర్నరదేవవర్త్మనా । ద్రష్టుం సమీయుస్త్వరితాః పురస్త్రియో హర్మ్యాణి చైవారురుహుర్నృపోత్సుకాః ॥ ౨౪ ॥ కాశ్చిద్విపర్యగ్ధృతవస్త్రభూషణా విస్మృత్య చైకం యుగలేష్వథాపరాః । కృతైకపత్రశ్రవణైకనూపురా నాంక్త్వా ద్వితీయం త్వపరాశ్చ లోచనమ్ ॥ ౨౫ ॥ అశ్నంత్య ఏకాస్తదపాస్య సోత్సవా అభ్యజ్యమానా అకృతోపమజ్జనాః । స్వపంత్య ఉత్థాయ నిశమ్య నిస్స్వనం ప్రపాయయంత్యోఽర్భమపోహ్య మాతరః ॥ ౨౬ ॥ మనాంసి తాసామరవిందలోచనః ప్రగల్భలీలాహసితావలోకనైః । జహార మత్తద్విరదేంద్రవిక్రమో దృశాం దదచ్ఛ్రీరమణాత్మనోత్సవమ్ ॥ ౨౭ ॥ దృష్ట్వా ముహుశ్శ్రుతమనుద్రుతచేతసస్తం తత్ప్రేక్షణోత్స్మితసుధోక్షణలబ్ధమానాః । ఆనందమూర్తిముపగుహ్య దృశాత్మలబ్ధం హృష్యత్త్వచో జహురనంతమరిందమాధిమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాసాదశిఖరారూఢాః ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాంబుజాః । అభ్యవర్షన్ సౌమనస్యైః ప్రమదా బలకేశ

ద్భిః పూర్ణైః కుంభైర్దధ్నా చందనేన చ ఉక్షితైః సిక్తైః. ప్రసూనానాం దీపానాం చ ఆవలయో యేషు తైః పల్లవైః ఫలగుచ్ఛైరుపలక్షితా రంభాః క్రముకాశ్చ తత్సహితైః సకేతుభిః కేతవో ధ్వజాస్తత్సహితైః. పట్టికా వితస్తివిస్తారపట్టవస్త్రాణి తత్సహితైః. అత్రేయం రీతిః ద్వారేషూభయతస్తండులానాముపరి కుంభాః తత్పరితః ప్రసూనావలయః కంఠే పట్టికాః ముఖే చూతాదిపల్లవాః తదుపరి పాత్రాంతరే దీపావలయః తత్సన్నిధౌ రంభాః క్రముకాః కేతవస్తోరణాని చేతి ॥ ౨౩ ॥ తామితి ॥ నరదేవవర్త్మనా రాజమార్గేణ తాం పురీం సంప్రవిష్టావితి ద్వితీయాంతః ॥ ౨౪ ॥ ఔత్సుక్యమేవాహ ద్వయేన ॥ కాశ్చిదితి ॥ విపర్యక్ విపరీతం ధృతాని వస్త్రాణి భూషణాని చ యాభిస్తాః. యుగలేషు యుగళధార్యేషు కుండలకంకణాదిషు ఏకం విస్మృత్య సమీయుః. కృతమేకమేవ పత్రం యయోస్తే శ్రవణే యాసాం ఏకమేవ నూపురం చరణాభరణం యాసాం తాః. నాంక్త్వా అనంజయిత్వా ఏకస్మిన్నేవ లోచనే కజ్జలం విధాయ ॥ ౨౫ ॥ అశ్నంత్య ఇతి ॥ తద్భోజనం హిత్వా. అభ్యజ్యమానాః క్రియమాణతైలాభ్యంగాః అకృతస్నానాః అపోహ్య నిరస్య ॥ ౨౬ ॥ మనాంసీతి ॥ ప్రగల్భాః లీలాయుక్తాః తాభిః హసితాని అవలోకనాని చ తైః శ్రియం రమయతీతి శ్రీరమణః తేనాత్మనా స్వవపుషా తాసాం దృశాముత్సవం దదత్ మనాంసి జహార ॥ ౨౭ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ ముహుః శ్రుతత్వాత్ తద్గతచేతసస్సత్యః తం దృష్ట్వా తస్య ప్రేక్షణం చ ఉత్స్మితం చ తదేవ సుధా తయా

యాఽఽఉక్షణం సేచనం- తేనలబ్ధో మానో యాభిస్తాదృశా ఉద్ఘటితేన నేత్రద్వారేణ ఆత్మని మనసి లబ్ధం ప్రాప్తం పరిష్వజ్య తదప్రాప్తిజనితం అనంతం ఆధిం వ్యథాం జహుః- హే అరిందమ నిర్జితకామేతి సంబోధనం - శృంగారరసే సిమగ్నో మా భూదితి ॥౨౮॥ ప్రాసాదేతి॥ సౌమనస్యైః కుసుమసమూహైః శోభనమనో భావైర్వా॥౨౯॥౩౦॥ ఊచురితి॥ పౌరాః పురస్త్రియః॥౩౧॥ రజకమితి॥ రజకః వస్త్రనిర్ణేజకః- సఏవ వస్త్రాణాం రాగమపి కుర్వన్ రంగకారః॥౩౨॥౩౩॥ సఇతి॥ రుషితః కుపితః॥౩౪॥ ఈదృశానీతి॥ గిరౌ వనే చరథ- యూ- తేయూయం నిత్యం పూర్వం పరిదత్తేతి సంభావనాయాం లోట్ అభీప్సథ ప్రార్థయథ ॥౩౫॥ యాతేతి॥ రాజకులాని రాజకీయాః లుంపంతి నిస్స్వం కుర్వంతి॥౩౬॥౩౭॥ తస్యేతి॥ వాసః కోశాన్ వస్త్రపుటాన్

వా ॥౨౯॥ దధ్యక్షతైస్సోదపాత్రైస్స్రగ్గంధైరభ్యుపాయనైః । తావానర్చుః ప్రముదితాస్తత్ర తత్ర ద్విజాతయః॥౩౦ ॥ఊచుః పౌరా అహో గోప్యస్తపః కిమచరన్మహత్। యా హ్యేతావనుపశ్యంతి నరలోకమ

—✻రజకవధ-వాయక-సుదామ-త్రివక్రాదీనాం సమ్మాననఘట్టః.✻—

హోత్సవౌ ॥౩౧॥ రజకం కంచిదాయాంతం రంగకారం గదాగ్రజః। దృష్ట్వాయాచత వాసాంసి ధౌతాన్యత్యుత్తమాని చ ॥౩౨॥ దేహ్యావయోస్సముచితాన్యంగ వాసాంసి చార్హతోః। భవిష్యతి పరం శ్రేయో దాతుస్తే నాత్ర సంశయః ॥౩౩॥ స యాచితో భగవతా పరిపూర్ణేన సర్వతః। సాక్షేపం రుషితః ప్రాహ భృత్యో రాజ్ఞస్సుదుర్మదః॥౩౪॥ ఈదృశాన్యేవ వాసాంసి నిత్యం గిరివనేచరాః। పరిధత్త కిముద్వృత్తా రాజద్రవ్యాణ్యభీప్సథ॥౩౫॥ యాతాశు బాలిశా మైవం ప్రార్థ్యం యది జిజీవిషా। బధ్నంతి ఘ్నంతి లుంపంతి దృప్తాన్ రాజకులాని వై ॥ ౩౬ ॥ ఏవం వికత్థమానస్య కుపితో దేవకీసుతః। రజకస్య కరాగ్రేణ శిరః కాయాదపాహరత్॥౩౭॥ తస్యానుజీవినస్సర్వే వాసః కోశాన్ విసృజ్య వై । దుద్రువుస్సర్వతో మార్గం వాసాంసి జగృహేఽచ్యుతః॥౩౮॥ వసిత్వాత్మప్రియే వస్త్రే కృష్ణస్సంకర్షణస్తథా । శేషాణ్యదత్త గోపేభ్యో విసృజ్య భువి కాని చిత్ ॥౩౯॥ తతస్తు వాయకః ప్రీతస్తయోర్వేషమకల్పయత్ । విచిత్రవర్ణైశ్చైలేయైరాకల్పైరనురూపతః॥౪౦॥ నానాలక్షణవేషాభ్యాం కృష్ణరామౌ విరేజతుః। అలంకృతౌ బాలగజౌ పర్వణీవ సితేతరౌ । ౪౧॥ తస్య ప్రసన్నో భగవాన్ప్రాదాత్సారూప్యమాత్మనః। శ్రియం చ పరమాం లోకే బలైశ్వర్యస్మృతీంద్రియమ్॥ ౪౨॥ తతస్సుదామ్నో భవనం మాలాకారస్య జగ్మతుః। తౌ దృష్ట్వా స సముత్థాయ ననామ శిరసా భువి॥౪౩॥ తయోరాసనమానీయ పాద్యం చార్ఘ్యార్హణాదిభిః। పూజాం సానుగయోశ్చక్రే స్రక్తాంబూలానులేపనైః॥౪౪॥ ప్రాహ నస్సార్థకం జన్మ పావితం చ కులం ప్రభో॥ పితృదేవర్షయో మహ్యం తుష్టా హ్యాగమనేన వామ్॥ ౪౫॥ భవంతౌ కిల విశ్వస్య జగతః కారణం పరమ్। అవతీర్ణావిహాంశేన క్షేమాయ చ భవాయ చ॥౪౬॥ న హి వాం విషమా దృష్టిస్సుహృదోర్జగదాత్మనోః। సమయోస్సర్వభూతేషు భజంతం భజతోరపి॥౪౭ ॥ తావాజ్ఞాపయతం భృత్యం కిమహం కరవాణి వామ్ । పుంసోఽత్యనుగ్రహో హ్యేష భవద్భిర్యన్నియుజ్యతే॥౪౮॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిప్రేత్య రాజేంద్ర సుదామా ప్రీతమానసః । శస్తైస్సుగంధికుసుమైర్మాలా విరచితా దదౌ॥౪౯॥ తాభిస్స్వలంకృతౌ ప్రీతౌ కృష్ణరామౌ సహానుగౌ। ప్రణతాయ ప్రపన్నాయ దదతుర్వరదౌ వరాన్ ॥౫౦॥ సోఽపి వవ్రేఽచలాం భక్తిం తస్మిన్నేవాఖిలాత్మని। తద్భక్తేషు చ సౌహార్దం భూతేషు చ పరాం దయామ్॥౫౧॥ ఇతి తస్మై వరాన్ దత్వా శ్రియం చాన్వయవర్ధనీమ్। బలమాయుర్యశః కాంతిం నిర్జగామ సహాగ్రజః॥౫౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే-ఏకచత్వారింశోఽధ్యాయః. ✻

టకాన్॥౩౮॥౩౯॥ తత ఇతి॥ వాయకః తంతువాయవిశేషః- వేషం అలంకారం- చైలేయైర్వస్త్రమయైరాకల్పైః భూషణైః ౪౦॥౪౧॥ తస్యేతి॥ ఇహ లోకే పరమాం శ్రియం బలం చ ఐశ్వర్యం చ స్మృతిం చ ఇంద్రియం చ తత్పాటవం చ॥ ౪౨ ॥౪౫ ॥ భవంతావితి॥ క్షేమాయ అభయాయ-భవాయ ఉద్భవాయ॥౪౬॥ రజకవధేన వాయకానుగ్రహేణ చ యువయోః విషమదృష్టితయా అనీశ్వరతా నాశంకనీయేత్యాహ॥ నహీతి॥ అత్ర హేతుస్సమయోరితి- అత్రాపి హేతుద్వయం సుహృదోః జగదాత్మనోరితి చ॥౪౭॥౪౮॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం విజ్ఞాపయన్- అభిప్రేత్య తన్మతం జ్ఞాత్వా॥౪౯॥ ౫౧॥ ఇతీతి॥ అన్వయవర్ధనీం వంశవృద్ధిమతీం॥ శ్లో॥ స్వైరం చరన్ మధుపురే రజకం నికృత్య కృష్ణః ప్రదాయ చ వరానథ వాయకాయ । మాలాకృతం సమనుకంప్య చకార కుబ్జాం వ్యుజ్వీం ధనుశ్చ సహసాన్న మయన్ బభంజ॥ శ్రీధరీయో యం శ్లోకః॥౫౨॥ ✻

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ఏకచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్విచత్వారింశకే కుబ్జోన్నమనం ధనుషో భిదా। వధస్తద్రక్షిణాం కంసారిష్టరంగోత్సవాదిచ ॥ అథేతి॥ అంగవిలేపాశ్చం దనాదయః- గృహీతాని అంగవిలేపభాజనాని యయా తాం- రసప్రదః సుఖప్రదః॥౧॥ కేతి॥ హే అంగనే వరోరు ఇతి సం సంబోధ్య పృచ్ఛతి- త్వం ఏతదనులేపనం కస్య వా- ఇహ ఇతి నిపాతో భ్రూవిక్షేపయుక్తవితర్కే - అస్మత్సేవాసత్వ ఫలదేత్యాహ -నచిరాదితి ॥౨॥ దాసీతి॥ త్రిస్థః గ్రీవోరః కటయో వక్రా ఇతి త్రివక్రేతి నామ యస్యాస్సా- అనులేపనక్రియాయాం కంసస్య బహుమతా దాస్యస్మి॥౩॥ రూపేతి॥ రూపం అంగసౌష్ఠవం- పేశలం చ సౌకుమార్యం- మాధుర్యం చ రసికత హసితం చ ఆలాపశ్చ- వీక్షితం చ తైర్ధర్షితాత్మా మోహితచిత్తా -సాంద్రం ఘనం॥౪॥ తత ఇతి॥ స్వవర్ణేతరశోభినా కృష్ణయోర్వర్ణాభ్యామితరః పీతాదివర్ణస్తేన శోభితుం శీలం యస్య తేన- సంప్రాప్తపరిభాగే సంప్రాప్తః పరో నా

శ్రీశుకః॥ అథ వ్రజన్ రాజపథేన మాధవః స్త్రియం గృహీతాంగవిలేపభాజనామ్। విలోక్య కుబ్జాం యువతీం వరాననాం పప్రచ్ఛ యాంతీం ప్రహసన్ రసప్రదః ॥౧॥ కా త్వం వరోర్వేతదిహానులేపనం కస్యాంగనే వా కథయస్వ సాధు నః । దేహ్యావయోరంగవిలేపముత్తమం శ్రేయస్తతస్తే న చిరాద్భవిష్యతి॥ ౨॥ సైరంధ్రీ॥ దాస్యస్మ్యహం సుందర కంససమ్మతా త్రివక్రనామా హ్యనులేపకర్మణి। మద్భావితం భోజపతేరతిప్రియం వినా యువాం కోఽన్యతమస్తదర్హతి॥ ౩॥ రూపపేశలమాధుర్యహసితాలాపవీక్షితైః। ధర్షితాత్మా దదౌ సాంద్రముభయోరనులేపనమ్॥౪॥ తతస్తావంగరాగేణ స్వవర్ణేతరశోభినా। సంప్రాప్తపరభాగేన శుశుభాతేఽనురంజితౌ॥౫॥ ప్రసన్నో భగవాన్ కుబ్జాం త్రివక్రాం రుచిరాననామ్ । ఋజ్వీం కర్తుం మనశ్చక్రే దర్శయన్ దర్శనే ఫలమ్॥౬॥ పద్భ్యామాక్రమ్య ప్రపదే ద్వ్యంగుళ్యుత్తానపాణినా। ప్రగృహ్య చుబుకేఽధ్యాత్మముదనీనమదచ్యుతః॥ ౭ ॥ సా తదర్జుసమానాంగీ బృహచ్ఛ్రోణిపయోధరా । ముకుందస్పర్శనాత్సద్యో బభూవ ప్రమదోత్తమా ॥ ౮ ॥ తతో రూపగుణౌదార్యసంపన్నా ప్రాహ కేశవమ్ । ఉత్తరీయాంతమాకృష్య స్మయంతీ జాతహృచ్ఛయా॥ ౯॥ ఏహి వీర గృహం యామో న త్వాం త్యక్తుమిహోత్సహే। త్వయోన్మథితచిత్తాయాః ప్రసీద పురుషర్షభ ॥౧౦॥ ఏవం స్త్రియా యాచ్యమానః కృష్ణో రామస్య పశ్యతః । ముఖం వీక్ష్యాను గోపానాం ప్రహసంస్తాముబాచ హ॥౧౧॥ ఏష్యామి తే గృహం సుభ్రు పుంసామాధివికర్శనమ్ ।సాధితార్థోఽగృహాణాం నః పాంథానాం త్వం పరాయణమ్॥౧౨॥ విసృజ్య మాధ్వ్యా వాణ్యా తాం వ్రజన్ మార్గే వణిక్పథే। నానోపాయనతాంబూలస్రగ్గంధైః సాగ్రజోఽర్చితః॥౧౩॥ తద్దర్శనస్మరక్షోభాదాత్మానం నావిదన్ స్త్రియః। విస్రస్తవాస్త్రకబరవలయా లేఖ్యమూర్తయః॥౧౪॥ తతః పౌరాన్ పృచ్ఛమానో ధనుషస్థానమచ్యుతః। తస్మిన్ ప్రవిష్టో దదృశే ధనురైంద్రమివాద్భుతమ్॥౧౫॥ పురుషైర్బహుభిర్గుప్తమర్చితం పరమర్ధిమత్ । వార్యమాణో నృభిః కృష్ణః ప్రసహ్య ధనురాదదే॥౧౬॥ కరేణ వామేన సలీలముద్ధృతం సజ్యం చ కృత్వా నిమిషేణ పశ్యతామ్। నృణాం వికృష్య ప్రబభంజ మధ్యతో యథేక్షుదండం మదకర్యురుక్రమః॥ ౧౭ ॥ ధనుషో భజ్యమానస్య శబ్దః ఖం రోదసీ దిశః । పూరయామాస యం శ్రుత్వా కంసస్త్రాసముపాగమత్ ॥౧౮॥ తద్రక్షిణః సానుచరాః కుపితా ఆతతాయినః। గృహీతుకామా ఆవవ్రుర్గృహ్యతాం బధ్యతామితి॥౧౯॥ అథ తాన్ దురభిప్రాయాన్ విలోక్య బలకేశవౌ। క్రుద్ధౌ ధన్వన ఆదాయ శకలే తాంశ్చ జఘ్నతుః॥

పరితశ్శోభాగో యేన-యద్వా-సంప్రాప్తః పరభాగః శోభాతిశయో యేనేతి వా- తేనురంజితౌ॥ ౫॥ ప్రసన్న ఇతి ॥ స్వదర్శనే సద్యః ఫలం దర్శయన్॥ ౬॥ పద్భ్యామితి॥ తస్యాః ప్రపదే పాదాగ్రద్వయం-పద్భ్యామాపీడ్య - ద్వే అంగుళ్యా ఉత్తానే ఉన్నతే యస్మిన్ పాణౌ తేన-చుబుకే ముఖస్యాధోభాగే అధ్యాత్మం దేహం ఉన్నమయామాస॥౭॥ సేతి ॥ తదైవ ఋజు సమానమంగం యస్యాస్సా బృహంతౌ శ్రోణిపయోధరౌ యస్యాస్సా ముకుందస్పర్శనాదితి ముఖ్యకారణం॥౮॥౧౧॥ ఏష్యామీతి॥ ఆధివికర్షనం మనః పీడాశమనం-కంసవధేన సాధితః అర్థః సుహృదాం ప్రయోజనం యేన సః అగృహాణాం అకృతదారాణాం పాంథానాం ప్రవాసినాం పరం అయనం ఆశ్రయస్త్వం ॥౧౨॥ విసృజ్యేతి॥ మధురయా గిరా తాం ప్రస్థాప్య వ్రజన్ వణిక్పథే వణిగ్భిః అర్చితః॥౧౩॥ తదితి॥ లేఖ్యాః చిత్రన్యస్తా ఇవ మూర్తయో యాసాం తాః॥౧౪॥ తత ఇతి॥ ధనుష్ఖా పృచ్ఛన్ ॥౧౫॥ పురుషైరితి॥ ప్రసహ్య బలాత్కారేణ॥౧౬॥ కరేణేతి॥ నిమిషేణ అతిశీఘ్రం-మదకరీ మత్తహస్తీ॥౧౭॥౧౮॥ తదితి॥ గృహ్యతాం బధ్యతామితి వదంతో జిఘృక్షవః ఆవృతవంతః॥౧౯॥ అథేతి॥ న కేవలం క్రుద్ధౌ కింతు భగ్నస్య ధనుష

గృహీత్వాజఘ్నతుశ్చేతి॥౨౦॥ బలమితి॥పరతః ప్రాతర్గంతవ్యమితి శాలాముఖాద్దేవపునర్నిష్క్రమ్య॥ ౨౧॥ తయోరితి॥ తేజః ప్రభావం ప్రాగల్భ్యం ధృష్టతాం॥౨౨॥తయోరితి॥శకటం శకటవిమోచనస్థానం॥ ౨౩॥ గోప్య ఇతి॥ ముకుందస్య విగమే వ్రజాన్నిర్గమనసమయే యా ఆశిష ఆశాసత సుఖం ప్రభాతా రజనీయం అద్య ధ్రువం తత్ర తద్దృశో భవిష్యత ఇత్యాదిరూపా ఉక్తవత్యః బభూవుః- పురుషభూషణస్య శ్రీకృష్ణస్య గాత్రలక్ష్మీం దేహశోభాం కథంభూతస్య గాత్రస్యానురాగ- ఇతరాన్ బ్రహ్మాదీన్ హిత్వా యదయనమాశ్రయం శ్రీః కామయామాస - యాం గాత్రలక్ష్మీమితి వా॥౨౪॥అవనిక్తేతి॥అవనిక్తం క్షాళితం అంఘ్రియుగళం యయోస్తౌ- క్షీరమిశ్రమన్నం భుక్త్వా- సుఖం న్యవసతాం॥ ౨౫॥ కంస ఇతి॥పరం కేవలం గోవిందరామయోర్విక్రీడితం తత్-న తు పరాక్రమః కశ్చిత్॥ ౨౬॥ దీర్ఘేతి॥ ఉభయథాస్వప్నజాగరితభేదేన ప్రత్యేకం మృత్యోర్ద్యోతకాని చ-తథా చ మంత్రః॥ ౨౭॥ఇత్థా దులూక ఆపప్తత్- హిరణ్యాక్షో అయోముఖః-రక్షసాం దూత ఆగతః-తమితో నాశయాగ్నే-ఇత్యాది-తథా యదేతద్దృష్ట్వా తాన్యన్యాన్యావిశ్య - దైవీం వాచం వదసీత్యాదిశ్చ॥౨౮॥తాన్యేవ దర్శయతి శ్లోకత్రయేణ॥ అదర్శనమితి॥ జలాదౌ ప్రతిరూపే దృశ్యమానేఽపి స్వశిరస్తత్రాదర్శనం అసత్యపి

౨౦॥బలం చ కంసప్రహితం హత్వా శాలాముఖాత్తతః । నిష్క్రమ్య చేరతుర్హృష్టౌ నిరీక్ష్య పురసంపదః॥
౨౧॥తయోస్తదద్భుతం వీర్యం నిశామ్య పురవాసినః। తేజః ప్రాగల్భ్యం రూపం చ మేనిరే విబుధోత్తమౌ॥ ౨౨॥
తయోర్విచరతోః స్వైరమాదిత్యోఽస్తముపేయివాన్। కృష్ణరామౌ వృతౌ గోపైః పురాచ్ఛకటమీయతుః॥
౨౩॥గోప్యో ముకుందవిగమే విరహాతురా యా ఆశాసతాశిషః ఋతా మధుపుర్యభూవన్। సంపశ్యతాం పురుషభూషణగాత్రలక్ష్మీం హిత్వేతరాన్ను భజతశ్చకమేఽయనం శ్రీః॥ ౨౪॥ అవనిక్తాంఘ్రియుగళౌ భుక్త్వా క్షీరోపసేచనం। ఊషతుస్తాం సుఖం రాత్రిం జ్ఞాత్వా కంసచికీర్షితమ్॥ ౨౫॥ కంసస్తు తద్ధనుర్భంగం రక్షిణాం స్వబలస్య చ। వధం నిశమ్య గోవిందరామవిక్రీడితం పరం॥ ౨౬॥ దీర్ఘప్రజాగరో భీతో దుర్నిమిత్తాని దుర్మతిః। బహూన్యచష్టోభయథా మృత్యోర్దౌత్యకరాణి చ॥ ౨౭॥అదర్శనం స్వశిరసః ప్రతిరూపే చ సత్యపి। అసత్యపి ద్వితీయే చ ద్వైరూప్యం జ్యోతిషాం తథా॥ ౨౮॥ ఛిద్రప్రతీతిశ్ఛాయాయాం ప్రాణఘోషానుపశ్రుతిః। స్వర్ణప్రతీతిర్వృక్షేషు స్వపదానామదర్శనమ్॥ ౨౯॥ స్వప్నే ప్రేతపరిష్వంగః ఖరయానం విషాదనమ్। యాయాన్నలదమాల్యేకస్తైలాభ్యక్తో దిగంబరః॥౩౦॥అన్యాని చేత్థంభూతాని స్వప్నజాగరితాని చ। పశ్యన్ మరణసంత్రస్తో నిద్రాం లేభే న చింతయా॥ ౩౧॥వ్యుష్టాయాం నిశి కౌరవ్య సూర్యే చాద్భ్యః సముత్థితే । కారయామాస వై కంసో మల్లక్రీడామహోత్సవమ్॥ ౩౨॥ ఆనర్చుః పురుషా రంగం తూర్యభేర్యశ్చ జఘ్నిరే। మంచాశ్చాలంకృతాః స్రగ్భిః పతాకాచేలతోరణైః॥ ౩౩॥ తేషు పౌరా జానపదా బ్రహ్మక్షత్రపురోగమాః। యథోపజోషం వివిశూ రాజానశ్చ కృతాసనాః॥౩౪॥కంసః పరివృతోఽమాత్యై రాజమంచముపావిశత్। మండలేశ్వరమధ్యస్థో హృదయేన విదూయతా॥ ౩౫॥ వాద్యమానేషు తూర్యేషు మల్లతాలోత్తరేషు చ। మల్లాః స్వలంకృతా దృప్తాః సోపాధ్యాయాః సమావిశన్॥౩౬॥ చాణూరో ముష్టికః కూటః శలస్తోశల ఏవ చ। త ఆసేదురుపస్థానం వల్గువాద్యప్రహర్షితాః॥ ౩౭॥ నందగోపాదయో గోపా భోజరాజసమాహూతాః॥

పి ద్వితీయే చ తస్మిన్నేవ తథా అంగుళ్యాదౌ జ్యోతిషాం చంద్రాదీనాం ద్విత్వం॥౨౮॥ ఛిద్రేతి॥ ఛాయాయాం ప్రతిబింబే ఛిద్రప్రతీతిః పిహితకర్ణపుటకయోః అంతఃశ్రూయమాణో ధ్వనిః ప్రాణఘోషః తస్య అశ్రవణం వృక్షేషు స్వర్ణ స్వర్ణప్రతీతిః రజఃకర్దమాదిషు స్వపదానామదర్శనం ఏతాని జాగరితజాని దుర్నిమిత్తాని॥౨౯॥ స్వాప్నాన్యాహ॥స్వప్న ఇతి॥ ప్రేతైః మృత్తైః పరిష్వంగః ఖరయానం విషభక్షణం నలదమాలీ జపాకుసుమమాలీ యాయాదితి యత్ - తదప్యేకం దుర్నిమిత్తమితి॥ ౩౦॥౩౧॥ వ్యుష్టాయామితి॥వ్యుష్టాయాం కిం చిత్ ప్రభాతాయాం పునః సూర్యే చాద్భ్యః సముత్థితే ఇతి తథా చ శ్రుతిః - యదుదగాన్మహతోఽర్ణవాద్విభ్రాజమానస్సరిరస్య మధ్యాత్స మా వృషభో లోహితాక్షః సూర్యో విపశ్చిన్మనసా పునాత్వితి చ॥౩౨॥౩౩॥తేష్వితి॥ యథోపజోషం యథాసుఖం॥౩౪॥౩౫॥ వాద్యమానేష్వితి ॥ మల్లతాలాః ఉత్తరే ఉపరి యేషు తేషు తూర్యేషు ఉపాధ్యాయైః మల్లాచార్యైః॥ ౩౬॥ చాణూర ఇతి॥ ఉపస్థానం మల్లరంగం॥౩౭॥నందేతి॥సమాహూతాః సమాహూతాః వివిశుః తానిడప్యాయనాని మైన్దైః॥౩౮॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం ద్విచత్వారింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రిచత్వారింశకే హత్వా గజేంద్రం రామకృష్ణయోః। రంగప్రవేశసౌభాగ్యం చాణూరేణానుభాషణమ్॥ అథేతి॥ స్నా ర్వైద్యుర్దైవకృతం శౌచం శుద్ధత్వం నిరపరాధత్వం యాభ్యాం తౌ - ఎతదుక్తం భవతి ధనుర్భంగాదినా అవాభ్యాం నిగ్రహస్య సూచితే పి పితరౌ న ముంచతి ఆవాం చ పునర్జిఘాంసతి అతోఽస్య మాతులస్య వధేనావయోర్దోష ఇత్యేవం కృతౌ సాపరాధప రిహారావితి మల్లానాం దుందుభీనాం చ ఘోషః మల్లతాళదుందుభిఘోషం వా॥ ౧॥ రంగేతి॥ అంబష్ఠో హస్తిపః తేన ప్రచో దితం॥ ౨॥ బద్ధ్వేతి॥ పరికరం యుద్ధోచితం పరిధానం కృత్వా సమూహ్య బద్ధ్వా॥ ౩॥ ౪॥ ఏవమితి॥ అంతకో మృత్యుః కాలస్తన్ని మిత్తం యమస్తన్నియంతా - తైరుపమా యస్య తం॥ ౫॥ కరీంద్ర ఇతి॥ విగళితో విచ్యుతః సః ముష్టినా నిహత్య అలీయత అదృశ్యో బభూవ॥ ౬॥ సంక్రుద్ధ ఇతి॥ అచక్షాణః అపశ్యన్ ఘ్రాణేన అఘ్రాణేన తేన దృష్టిః దర్శనం యస్య సః - లోకే నాగో చరమపి పశవో హి ఘ్రాణేన జానంతీతి ప్రసిద్ధం - పరామృశత్ ధృతవాన్ పుష్కరేణ శుండాగ్రేణ - స కృష్ణః ప్రసహ్య బలేన॥ ౭॥ పు చ్ఛ ఇతి॥ ధనుషః ధనుషాం పంచవింశతిర్యావత్ తావంతం దేశం గజం వికర్షణ ఆకృష్యనీతవాన్ - కంక ఇవ వికర్షణ - యథా హి తార్క్ష్యః॥ నివేదితోపాయనాస్తస్మై కస్మిన్ సంచ అవిశన్॥ ౪౨॥ *

—* ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే ద్విచత్వారింశోఽధ్యాయః. *—

కువలయాపీడాఖ్యగజతత్సాదివధకథాప్రారంభఘట్టః.

అథ రామశ్చ కృష్ణశ్చ కృతశౌచౌ పరంతప। మల్లదుందుభినిర్ఘోషం శ్రుత్వా ద్రష్టుముపేయతుః॥ ౧॥ రం గద్వారం సమాసాద్య తస్మిన్ నాగమవస్థితమ్। అపశ్యత్ కువలయాపీడం కృష్ణోఽంబష్ఠప్రచోదితమ్॥ ౨॥ బద్ధ్వా పరిక రం శౌరిస్సమూహ్య కుటిలాలకాన్। ఉవాచ హస్తిపం వాచా మేఘనాదగభీరయా॥ ౩॥ అంబష్ఠాంబష్ఠ మా ర్గం నౌ దేహ్యపక్రమ మా చిరమ్। నో చేత్ స కుంజరం త్వాద్య నయామి యమసాదనమ్॥ ౪॥ ఏవం నిర్భర్త్సి తోఽంబష్ఠః కుపితః కోపితం గజమ్। చోదయామాస కృష్ణాయ కాలాంతకయమోపమమ్॥ ౫॥ కరీంద్రస్త మభిద్రుత్య కరేణ తరసాగ్రహీత్। కరాద్విగళితస్సోఽముం నిహత్యాంఘ్రిష్వలీయత॥ ౬॥ సంక్రుద్ధస్త మచక్షాణో ఘ్రాణదృష్టిస్స కేశవమ్। పరామృశత్ పుష్కరేణ స ప్రసహ్య వినిర్గతః॥ ౭॥ పుచ్ఛే ప్రగృహ్యా తిబలం ధనుషః పంచవింశతిమ్। వికర్ష యథా నాగం సుపర్ణ ఇవ లీలయా॥ ౮॥ స పర్యావర్తమానేన సవ్యద క్షిణతోఽచ్యుతః। బభ్రామ భ్రామ్యమాణేన గోవత్సేనేవ బాలకః॥ ౯॥ తతోఽభిముఖమభ్యేత్య పాణినాహ త్య వారణమ్। ప్రాద్రవన్ పాతయామాస స్పృశ్యమానః పదే పదే॥ ౧౦॥ స ధావన్ క్రీడయా భూమౌ పతిత్వా సహసోత్థితః। తం మత్వా పతితం క్రుద్ధో దంతాభ్యాం సోఽహనత్ క్షితిమ్॥ ౧౧॥ స్వవిక్రమే ప్రతిహతే కుంజ రేంద్రోఽత్యమర్షితః। చోద్యమానో మహామాత్రైః కృష్ణమభ్యద్రవద్రుషా॥ ౧౨॥ తమాపతంతమాసా ద్య భగవాన్ మధుసూదనః। నిగృహ్య పాణినా హస్తం పాతయామాస భూతలే॥ ౧౩॥ పతితస్య పదాక్ర మ్య మృగేంద్ర ఇవ లీలయా। దంతముత్పాట్య తేనేభం హస్తిపాంశ్చాహనద్ధరిః॥ ౧౪॥ మృతకం ద్విపముత్సృ జ్య దంతపాణిస్సమావిశత్। అంసన్యస్తవిషాణోఽసృఙ్మదబిందుభిరంకితః। విరూఢస్వేదకణికావదనాంబు

చాణూరముష్టికాదిమల్లవధకథాప్రారంభఘట్టః.

రుహో బభౌ॥ ౧౫॥ వృతౌ గోపైః కతిపయైర్బలదేవజనార్దనౌ। రంగం వివిశతూ రాజన్ గజదంతవరాయు ధౌ॥ ౧౬॥ మల్లానామశనిర్నృణాం నరవరః స్త్రీణాం స్మరో మూర్తిమాన్ గోపానాం స్వజనోఽసతాం [illegible]

నాగం సర్పవద్వర్తమానం గజం సుపర్ణ ఇవ స్వయమితి॥ శ్లో॥ ఆవిరాసీద్యథా [illegible] ఇతివత్॥ ౮॥ స ఇతి॥ పుచ్ఛాగ్రే హి కృష్ణం గృహీతుం యది దక్షిణతః పరివర్తతే గజస్తర్హి సవ్యతో భ్రామయతి - యదా సవ్యతః పరివ ర్తతే తదా దక్షిణతో భ్రామయన్ తేన సహ బహు బభ్రామ గోవత్సేన భ్రామ్యమాణేన బాలకః స హి కృష్ణో యథా [illegible] వా బాలక ఇవేతి వా॥ ౯॥ తత ఇతి॥ వారణం గజం ప్రాద్రవన్ ప్రకర్షేణ సమంతతో ధావన్ పాతయామాస - స యథా పతతి తథా తం వంచయన్ ప్రాద్రవదిత్యర్థః॥ ౧౦॥ స ఇతి॥ క్షితిం అహనత్ అహన్॥ ౧౧॥ ౧౨॥ మృతకమితి॥ రంగం సమావి శత్ - తదా వీరశ్రియా బభౌ - కథంభూతః అంసే న్యస్తం విషాణం గజదంతో యేన సః - అసృజో రక్తస్య మదస్య చ బిందుభి రంకితః విరూఢాః ఉద్గతాః స్వేదకణికాస్తాభిరుపలక్షితం వదనాంబురుహం యస్య సః॥ ౧౫॥ న కేవలం సాగ్రజస్సన్నేవ రంగం సమావిశత్ - కింతు॥ వృతావితి॥ ౧౬॥ తత్ర శృంగారాదిసర్వరసకదంబమూర్తిర్భగవాన్ తత్తదభిప్రాయా

నుసారేణబభౌ నసాకల్యేనసర్వేషామిత్యాహ॥మల్లానామితి॥మల్లాదీనాందశానాందృష్టత్వాణాంఅశన్యాదిరూపేణదశ ధావిదితస్సక్ సాగ్రజోరంగంగతఇత్యన్వయః మల్లాదిష్వభివ్యక్తారసాఃక్రమేణశ్లోకేనసంబధ్యంతే॥ శ్లో॥ రౌద్రోద్భుతశ్చ శృంగారోహాస్యంవీరోదయాతథా।భయానకశ్చబీభత్సశ్శాంతస్సప్రేమభక్తికః - అవిదుషాంవిరాట్ వికలఃఅపర్యాప్తో రాజత ఇతితథా అనేనబీభత్సఉక్తః వికలత్వంచక్వవజ్రసారసర్వాంగావిత్యాదినావక్ష్యతి॥ ౧౭॥ హతమితి॥ ఉద్వివిజేభీతోబభూవ॥౧౮॥ తావితి॥యథానటావితినిర్భయత్వందర్శితం॥౧౯॥నిరీక్ష్యేతి॥ప్రహర్షవేగేనఉత్కలితానివ్యజ్జృంభితానీక్షణానియేషాంతథాననానిచయేషాంతేతయోరాననంపపుఃపరంనతుతృప్తాఃనిరాకాంక్షానబభూవురిత్యర్థః॥ ౨౦॥ తదేవాహ॥ పిబంత ఇవేతి॥శ్లిష్యంతఃపరిష్వంగంకుర్వంత ఇవ-లక్షితా ఇత్యర్థః॥౨౧॥ఊచురితి॥యథాదృష్టంధనుర్భంగాది- యథాశ్రుతంగోవర్ధనోద్ధరణాది-తత్తదనతిక్రమ్యతదనురూపమిత్యర్థః-ప్రత్యక్షంచతయోఃరూపంగజదంతాదియుక్తం- గుణాఃశౌ

క్షితిభుజాంశాస్తా స్వపిత్రోశ్శిశుః । మృత్యుర్భోజపతేర్విరాడవిదుషాంతత్త్వంపరంయోగినాంవృష్ణీనాంపరదేవతేతివిదితోరంగంగతస్సాగ్రజః॥౧౭॥హతంకువలయాపీడందృష్ట్వాతావపిదుర్జయౌ।కంసో మనస్యపితదాభృశముద్వివిజేనృప ॥౧౮॥ తౌరేజతూరంగగతౌమహాభుజౌవిచిత్రవేషాభరణస్రగంబరౌ।యథానటావుత్తమవేషధారిణౌమనఃక్షిపంతౌప్రభయానిరీక్షతామ్॥౧౯॥ నిరీక్ష్యతావుత్తమపూరుషౌతథామంచస్థితానాగరరాష్ట్రికానృపాః। ప్రహర్షవేగోత్కలితేక్షణాననాః పపుర్నతృప్తానయనైస్తదాననమ్ ॥౨౦॥ పిబంత ఇవచక్షుర్భ్యాంలిహంత ఇవజిహ్వయా । జిఘ్రంత ఇవనాసాభ్యాంశ్లిష్యంత ఇవబాహుభిః॥౨౧॥ ఊచుఃపరస్పరంతేవైయథాదృష్టంయథాశ్రుతం।తద్రూపగుణమాధుర్యప్రాగల్భ్యస్మారితా ఇవ॥౨౨॥ఏతౌభగవతస్సాక్షాద్ధరేర్నారాయణస్యహి।అవతీర్ణావిహాంశేనవసుదేవస్యవేశ్మని॥ ౨౩॥సఏషకిలదేవక్యాంజాతోనీతశ్చగోకులమ్।కాలమేతంవసన్గూఢోవవృధేనందవేశ్మని॥ ౨౪॥ పూతనానేననీతాంతంచక్రవాతశ్చదానవః। అర్జునౌగుహ్యకఃకేశీధేనుకోఽన్యేచతద్విధాః॥ ౨౫॥గావస్సపాలాఏతేనదవాగ్నేఃపరిమోచితాః।కాళీయోదమితస్సర్పఇంద్రశ్చవిమదఃకృతః ॥ ౨౬ ॥ సప్తాహమేకహస్తేనధృతోఽద్రిప్రవరోఽమునా।వర్షవాతాశనిభ్యశ్చపరిత్రాతంచగోకులమ్॥ ౨౭॥ గోప్యోఽస్యనిత్యముదితాహసితప్రేక్షణంముఖమ్।పశ్యంత్యోవివిధాంస్తాపాంస్తరంతిస్మాశ్రమంముదా॥ ౨౮॥ వదంత్యనేనవంశోఽయం యదోస్సుబహువిశ్రుతః। శ్రియంయశోమహత్త్వంచలప్స్యతేపరిరక్షితః॥ ౨౯॥ అయం చాస్యాగ్రజశ్శ్రీమాన్రామఃకమలలోచనః।ప్రలంబోనిహతోయేనవత్సకోయేబకాదయః॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః॥ జనేష్వేవంబ్రువాణేషుతూర్యేషునినదత్సుచ । కృష్ణరామౌసమాభాష్య చాణూరోవాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౩౧॥హేనందసూనోహేరామభవంతౌవీర్యసంమతౌ। నియుద్ధకుశలౌశ్రుత్వారాజ్ఞాహూతౌదిదృక్షుణా॥ ౩౨॥ప్రియంరాజ్ఞఃప్రకుర్వంత్యశ్శ్రేయోవిందంతివైప్రజాః। మనసాకర్మణావాచా విపరీతమతోఽన్యథా॥ ౩౩॥నిత్యంప్రముదితాగోపావత్సపాలాస్తథాస్ఫుటమ్।వనేషుమల్లయుద్ధేనక్రీడంతశ్చారయంతిగాః॥ ౩౪॥తస్మాద్రాజ్ఞఃప్రియంయూయంవయంచకరవామహే । భూతానినః ప్రసీదంతి సర్వభూతమయోనృపః॥ ౩౫॥తన్నిశమ్యాబ్రవీత్కృష్ణోదేశకాలోచితంవచః। నియుద్ధమాత్మనోఽభీష్టం మన్యమానోఽభినంద్యచ॥ ౩౬॥ప్రజాభోజపతేరస్యవయంచాపివనేచరాః । కరవామప్రియంనిత్యం తన్నఃపరమనుగ్రహః॥ ౩౭॥బాలావయంతుల్యబలైఃక్రీడిష్యామోయథోచితమ్।భవేన్నియుద్ధంమాధర్మస్స్పృశేన్మ

ల్యదయః-మాధుర్యంహసితాలాపాది-ప్రాగల్భ్యంధాష్ట్ర్యం-తైఃస్మారితాఇవస్మరణంప్రాపితాఇవేత్యర్థః॥ ౨౨॥ విస్మితానాంవాక్యాన్యాహసప్తభిః॥ఏతావితి॥౨౩॥సఇతి॥కిలేతిసర్వత్రాన్వయః ॥౨౪॥పూతనేతి॥ గుహ్యకఃశంఖచూడః- అన్యేఅఘాసురాదయః ॥౨౫॥౨౬॥ గోప్య ఇతి॥ ఆశ్రమంతాపచ్ఛ్రమయుక్తంముఖం-ఆశ్రమంసుఖమితివా- యద్వా- అశ్రమంయథాభవతితథాతరంతిస్మేతి॥౨౮॥ వదంతీతి॥ అనేనపరిరక్షితోయదోర్వంశఃసుబహువిశ్రుతస్సన్- శ్రియంలప్స్యత ఇతివదంతీతి॥౨౯॥అయమితి॥ ధేనుకబకవత్సాసురేషువిపర్యయోక్తిర్జనవాదేష్వనిశ్చయాత్ ॥ ౩౦॥ జనేష్వితి॥ జనేష్వేవంబ్రువాణేషుసత్సుతదవసరేచాణూరోఽబ్రవీదితి ॥౩౧ ॥౩౪॥తస్మాదితి॥ హేకృష్ణప్రియంకరవామేతి-రాజ్ఞస్త్రీభూతానిప్రసీదేయుః॥౩౫॥౩౬॥ బాలా ఇతి॥యథోచితంనియుద్ధంబాహుయుద్ధంభవేత్-మల్లసభాసదః మ

ల్లసభాధికృతాన్ అధర్మ్యమాస్పృశేత్ నస్పృశేదిత్యేవదర్థం- హేమహ్లేతివా ||౩౮|| నేతి|| సహస్రద్విపానా
బలంబిభర్తీతి తథా ||౩౯|| తస్మాదితి|| తత్రాపి బలిభిర్మాదృశైస్సహ - అనయోః అధర్మః- విక్రమం కురు- మ
మత్తాదితి||౪౦||ఇతి భావార్థదీపికాయాం త్రిచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో||చతుశ్చత్వారింశకేతుమల్లకంసాదిమర్దనమ్| కంసయోషితఆశ్వాసస్తాభ్యాం పిత్రోశ్చదర్శనం| ఏవమితి
కృతఏవస్వసంకల్పో యస్యసః ||౧||౨||౩|| అరత్నీ ఇతి|| బాహుమూలాత్ బాహుమధ్యాత్- కనిష్ఠాంగుళివ్యతి
ముష్టిహస్తోరత్నిః ||౪||పరిభ్రామణేతి|| పరిభ్రామణం హస్తాదిషు గృహీత్వా పరితశ్చాలనం- విక్షేపో నోదనం-
బాహుభ్యాం నిష్పీడనం- అవపాతనం అధఃక్షేపః- ఉత్సర్పణం ఉత్ప్లుత్య పురతో గమనం- అపసర్పణం అపసృత్య
మనం ఏతైః ప్రత్యరుంధతాం ప్రత్యావృతవంతౌ ||౫|| ఉత్థాపనైరితి|| ఉత్థాపనం పాదౌ జానుని పిండీకృత్య
త్పాటనం ఉన్నయనం హస్తాభ్యాముద్ధృత్యనయనం- చాలనం కంఠాదిలగ్నస్య నిస్సారణం- స్థాపనం పతితస్యా
రణం ఏవం పరస్పరమాత్మనో దేహస్యాపచక్రతుః అపకారంకృతవంతౌ ||౬||తదితి|| తద్యుద్ధం బలాబలవత్ ఏక

ల్లసభాసదః||౩౮||చాణూర||నబాలో నకిశోరస్త్వం బలశ్చబలినాంవరః| లీలయేభో హతో యేన సహ
స్రద్విపసత్త్వభృత్ ||౩౯|| తస్మాద్భవద్భ్యాం బలిభిర్యోద్ధవ్యంనానయోఽత్ర వై| మయి విక్రమ వార్ష్ణేయ
బలేనసహ ముష్టికః||౪౦||ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే త్రిచత్వారింశోఽధ్యాయః.

ఏవం చర్చితసంకల్పో భగవాన్ మధుసూదనః| ఆససాదాథ చాణూరం ముష్టికం రోహిణీసుతః ||౧||ఆస
హస్తౌ హస్తాభ్యామూరూ చైవ పునః పునః| విసృజ్యమానాయస్సంగృహ్య పరిక్రమ్య పరస్పరమ్||౨||హ
భ్యాం హస్తయోర్బద్ధ్వా పద్భ్యామేవ చ పాదయోః| విచకర్షతురన్యోన్యం ప్రసహ్య విజిగీషయా||౩||
రత్నీ ద్వే అరత్నిభ్యాం జానుభ్యాం చైవ జానునీ| శిరశ్శీర్ష్ణోరసోరస్తావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః ||౪|| పరి
మణవిక్షేపపరిరంభావపాతనైః| ఉత్సర్పణాపసర్పణైస్తావన్యోన్యం ప్రత్యరుంధతామ్||౫|| ఉత్థాపనైరు
యనైశ్చాలనైస్స్థాపనైరపి| పరస్పరంజిగీషంతావపచక్రతురాత్మనః ||౬|| తద్బలాబలవద్యుద్ధం సమే
తాస్సర్వయోషితః| ఊచుః పరస్పరం రాజన్ సానుకంపా వరూథశః||౭|| మహానయం బతాధర్మ ఏష
జసభాసదాం| యే బాలబలవద్యుద్ధం రాజ్ఞోఽన్విచ్ఛంతి పశ్యతః|| ౮||క్వ వజ్రసారసర్వాంగౌ మల్లౌ శైలేం
ద్రసన్నిభౌ| క్వ చాతిసుకుమారాంగౌ కిశోరౌ నాప్తయౌవనౌ||౯||ధర్మవ్యతిక్రమో హ్యస్య సమాజస్య ధ్రువం
భవేత్| యత్రాధర్మస్సముత్తిష్ఠేన్న స్థేయం తత్ర కర్హిచిత్ ||౧౦|| న సభాం ప్రవిశేత్ప్రాజ్ఞస్స
భ్యదోషాననుస్మరన్| అబ్రువన్విబ్రువన్నజ్ఞో నరః కిల్బిషమశ్నుతే ||౧౧|| వల్గతశ్శత్రుమభితః కృష్ణస్య
వదనాంబుజమ్| వీక్ష్యతాం శ్రమవార్యుప్తం పద్మకోశమివాంబుభిః ||౧౨|| కింన పశ్యత రామస్య ముఖమాతా
మ్రలోచనమ్| ముష్టికం ప్రతి సామర్షం హాససంరంభశోభనమ్||౧౩||పుణ్యా బత వ్రజభువో యదయం నృలి
ంగగూఢః పురాణపురుషో వనచిత్రమాల్యః| గాః పాలయన్ సహబలః క్వణయంశ్చ వేణుం విక్రీడయాంచ
తి గిరిత్రరమార్చితాంఘ్రిః||౧౪||గోప్యస్తపః కిమచరన్ యదముష్య రూపం లావణ్యసారమసమోర్ధ్వ

న్యతః అబలం తద్యుద్ధం విషమమిత్యాహురిత్యర్థః||౭||తే దేవద్వ్యాయతి||మహానితి|| యద్యస్మాత్ బాలబలవతో రు
మహానయమధర్మ ఇత్యాహురిత్యన్వయః- బాలయోర్బలవతోశ్చ యుద్ధం రాజా చేత్పశ్యేత్ స్వయం వారయే
ద్రాజ్ఞః పశ్యతః స్వయమప్యన్విచ్ఛంతి అనుమన్యంతే ఇతి మహానధర్మ ఇత్యర్థః||౮|| బలాబలవద్యుద్ధమాహ ప్రప
ఞ్చః|| క్వేతి|| వజ్రసారా దృఢవజ్రవత్- కఠినాని సర్వాణ్యంగాని యయోస్తౌ ||౯||ధర్మేతి||సమాజస్య సభాయాః||
రాహుః ||నేతి|| అబ్రువన్- జ్ఞాత్వాపి తూష్ణీం తిష్ఠన్- అబ్రువన్- విపరీతం బ్రువన్- అజ్ఞః నజానామీతి బ్రు
బ్రాజ్ఞస్సభాం న ప్రవిశేదితి ||౧౧|| వల్గత ఇతి|| వల్గతః శత్రుమభితః శత్రోస్సర్వతో ధావతః కృష్ణస్య శ్రమవా
ర్యుప్తం వదనాంబుజం దృశ్యతామ్||౧౨||అన్యాస్తూచుః||కిమితి||సామర్షం సక్రోధం- హాసేన సంరంభః ఆవేశః
౧౩||అన్యాస్త్వాహుః|| పుణ్యా ఇతి|| నృలింగేన మనుష్యదేహేన గూఢః- వనస్థానాం చిత్రాణి మాల్యాని యస్య సః
మాచితాంఘ్రిః అచితాంఘ్రిః యస్య సః అయం భూః పతిర్గిరిశః సభార్యాః యస్యాః పదయుగం భర్తుః
విస్మయః యోసురయం దృష్టో విచిత్రక్రీడయా అంచతి గచ్ఛతీతి|| ౧౪|| అహో కష్టం త్రిపుష్యయం యా

వసరే దృష్టోయం కృష్ణః కోఽప్యస్తు బహుపుణ్యా ఇత్యాహుః స్త్రీభిః॥ గోప్య ఇతి॥ అముష్య శ్రీకృష్ణస్య - రూపం అంగం లావణ్యేన సారం శ్రేష్ఠం కించ అసమోర్ధ్వం న విద్యతే సమమూర్ధ్వమధికం చ యస్య తత్ - తదపి నాన్యేన ఆభరణాదినా సిద్ధం - కింతు - స్వత ఏవ యశసః శ్రియః ఈశ్వరస్య ఏకాంతధామ ఐశ్వర్యస్య చ అవ్యభిచారి స్థానం - పాఠాంతరే అముష్యైశ్వరస్యేత్యన్వయః - ఏవంభూతం అనుసవాభినవం ప్రత్యనవీనం రూపం యాః నేత్రైః పశ్యంతీతి॥ ౧౪॥ యా ఇతి॥ కించ - యాః దోహనాదిష్వేనం గాయంతి - తాః వ్రజస్త్రియో ధన్యాః ప్రేంఖం ఖనం డోలాందోళనం - ఉక్షణం సేచనం - కథంభూతాః ఉరుక్రమచిత్తయానాః ఉరుక్రమే చిత్తం తేనైవ యానం సర్వవిషయప్రాప్తిర్యాసాం తాః - పాఠాంతరే ఉరుక్రమం చింతయంత్య ఇత్యర్థః కుతః అనురక్తధియః ఆర్ద్రా ధీః యాసాం అత్ర లింగం అశ్రుకంఠ్యః॥ ౧౫॥ అపి చ ప్రాతరితి॥ యా అబలాః - అస్య వేణుం నిశమ్య గృహాత్తూర్ణం నిర్గత్య పథి సస్మితముఖం పశ్యంతి - తాః భూరిపుణ్యా ఇతి॥ ౧౬॥ ఏవమితి॥ ఏవం సభయం బ్రువా

న్యసిద్ధమ్। దృగ్భిః పిబంత్యనుసవాభినవం దురాపమేకాంతధామ యశసః శ్రియ ఈశ్వరస్య॥ ౧౪॥ యా దోహనేఽవహననే మథనోపలేపప్రేంఖేంఖనార్భరుదితోక్షణమార్జనాదౌ। గాయంతి చైనమనురక్తధియోఽశ్రుకంఠ్యో ధన్యా వ్రజస్త్రియ ఉరుక్రమచిత్తయానాః॥ ౧౫॥ ప్రాతర్వ్రజాద్వ్రజత ఆవిశతశ్చ సాయం గోభిః సమం క్వణయతోఽస్య నిశమ్య వేణుమ్। నిర్గమ్య తూర్ణమబలాః పథి భూరిపుణ్యాః పశ్యంతి సస్మితముఖం సదయావలోకమ్॥ ౧౬॥ ఏవం ప్రభాషమాణాసు స్త్రీషు యోగేశ్వరో హరిః। శత్రుం హంతుం మనశ్చక్రే భగవాన్భరతర్షభ॥ ౧౭॥ సభయాః స్త్రీగిరః శ్రుత్వా పుత్రస్నేహశుచాతురౌ। పితరావన్వతప్యేతాం పుత్రయోరబుధౌ బలమ్॥ ౧౮॥ తైస్తైర్నియుద్ధవిధిభిర్వివిధైరచ్యుతేతరౌ। యుయుధాతే యథాన్యోన్యం తథైవ బలముష్టికౌ॥ ౧౯॥ భగవద్గాత్రనిష్పాతైర్వజ్రనిష్పేషనిష్ఠురైః। చాణూరో భజ్యమానాంగో ముహుర్గ్లానిమవాప హ॥ ౨౦॥ స శ్యేనవేగ ఉత్పత్య ముష్టీకృత్య కరావుభౌ। భగవంతం వాసుదేవం క్రుద్ధో వక్షస్యబాధత॥ ౨౧॥ నాచలత్తత్ప్రహారేణ మాలాహత ఇవ ద్విపః। బాహ్వోర్నిగృహ్య చాణూరం బహుశో భ్రామయన్హరిః॥ ౨౨॥ భూపృష్ఠే పోథయామాస తరసా క్షీణజీవితమ్। విస్రస్తాకల్పకేశస్రగింద్రధ్వజ ఇవాపతత్॥ ౨౩॥ తథైవ ముష్టికః పూర్వం స్వముష్ట్యాభిహతేన వై। బలభద్రేణ బలినా తలేనాభిహతో భృశమ్॥ ౨౪॥ ప్రవేపితస్స రుధిరముద్వమన్ముఖతోఽర్దితః। వ్యసుః పపాతోర్వ్యుపస్థే వాతాహత ఇవాంఘ్రిపః॥ ౨౫॥ తతః కూటమనుప్రాప్తం రామః ప్రహరతాం వరః। అవధీల్లీలయా రాజన్సావజ్ఞం వామముష్టినా॥ ౨౬॥ తర్హ్యేవ హి శలః కృష్ణపదాపహతశీర్షకః। ద్విధా విశీర్ణస్తోసలక ఉభావపి నిపేతతుః॥ ౨౭॥ చాణూరే ముష్టికే కూటే శలే తోసలకే హతే। శేషాః ప్రదుద్రువుర్మల్లాస్సర్వే ప్రాణపరీప్సవః॥ ౨౮॥ గోపాన్వయస్యానాకృష్య తైస్సంసృజ్య విజహ్రతుః। వాద్యమానేషు తూర్యేషు వల్గంతౌ రుతనూపురౌ॥ ౨౯॥ జనాః ప్రజహృషుస్సర్వే కర్మణా రామకృష్ణయోః। ఋతే కంసం విప్రముఖ్యాస్సాధవస్సాధు సాధ్వితి॥ ౩౦॥ హతేషు మల్లవర్యేషు విద్రుతేషు చ భోజరాట్। న్యవారయత్స్వతూర్యాణి వాక్యం చేదమువాచ హ॥ ౩౧॥ నిస్సారయత దుర్వృత్తౌ వసుదేవాత్మజౌ పురాత్। ధనం హరత గోపానాం నందం బధ్నీత దుర్మతిమ్॥ ౩౨॥ వసుదేవస్తు దుర్మేధా హన్యతామాశ్వసత్తమః। ఉగ్రసేనః పితా చాపి సానుగః పరపక్ష

కంసవధఘట్టః.

ణాసు స్త్రీషు తాసాం భయనివృత్తయే కృష్ణః శత్రుం హంతుం మనశ్చక్రే॥ ౧౭॥ ఉపశ్రుత్యేతి॥ సభయాః స్త్రీణాం గిరః శ్రుత్వా పుత్రయోః స్నేహేన యా శుక్ తయా ఆతురౌ విహ్వలౌ - పుత్రయోర్బలమజానంతౌ పితరావనుతాపం ప్రాప్తావితి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ భగవదితి॥ తథా భగవతో గాత్రాణాం అరత్నిజాన్వాదీనాం - నిష్పాతైః ప్రహారైః - వజ్రస్య నిష్పేషః తీవ్రపాతః - తద్వన్నిష్ఠురైః - భజ్యమానాంగః శ్లథద్గాత్రః॥ ౨౧॥ స ఇతి॥ శ్యేనస్యేవ వేగో యస్య సః చాణూరః - అబాధత అతాడయత్॥ ౨౨॥ ౨౩॥ భూపృష్ఠ ఇతి॥ భూపృష్ఠే భువః ఉపరి పోథయామాస అస్ఫోటయత్ - ఇంద్రధ్వజో వజ్రం - యద్వా - ఇంద్రధ్వజో నామ గౌడదేశేషు ప్రసిద్ధః - కస్మింశ్చిదుత్సవే మహాన్ స్తంభో ధ్వజపతాకాద్యలంకృతః పురుషాకృతిరుచ్ఛ్రియతే - స యథా పతతి తద్వదితి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ప్రవేపిత ఇతి॥ అర్దితః పీడితః - ఉర్వ్యుపస్థే భూతలే॥ ౨౬॥ ౨౯॥ గోపానితి॥ వల్గంతౌ నృత్యాదికుర్వంతౌ॥ ౩౦॥ జనా ఇతి॥ సాధు సాధ్వితి వదంతః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ఏవమితి॥ అవ్యయః - అశ్రమః ఈషద్భ్రూమండలాఘు...॥ ౩౪॥

౩౯॥తమితి॥ దుర్విషహమసహ్యంఉగ్రం-తేజోయస్యసఃకృష్ణః ॥ ౩౭ ॥ ప్రగృహ్యేతి ॥ గరిష్ఠత్వాద్యువిశ్వాశ్రయత్వము క్తంతత్రహేతుః-అబ్జనాభఃకుతస్తస్యోపర్యేవపపాతయతఃఆత్మతంత్రః॥౩౮॥౪౦॥తస్యేతి॥ నిర్వేశోనిష్కృతిఃఆనృణ్యమి త్యర్థః-తత్కారిణస్సంతస్తేభ్యధావన్॥౪౧॥తథేతి॥తథాన్యక్ అతిరభసోవేగోయేషాంతాన్-సంయత్తాన్ఉద్యుక్తాన్॥ ౪౨॥౪౩॥శయానానితి॥శోచంత్యోవిలాపాంశ్చక్రుః-శుచః అశ్రూణి॥ ౪౫॥ హానాథేతి॥ ధర్మజ్ఞేత్యాదీనిఃలాపేష్వేవ సంబోధనాని॥౪౬॥త్వయేతి॥త్వదీయావయమివత్వయాపత్యావిరహితాపురీయంనశోభత ఇతిస్వదృష్టాంతాభిధానం॥ ౪౭॥ అనాగసామితి॥అనాగసామితితుపరమార్థాభిధానం॥౪౮॥సర్వేషామితి॥ఏషకృష్ణఃప్రభవత్యస్మాదితిప్రభవః - అపి యంతిలీయంతేఽస్మిన్నిత్యప్యయఃసచసచతస్యఅవధ్యానంఅవజ్ఞానంకర్తుంశీలంయస్యసః॥౪౯॥౫౦॥మాతరమితి॥ ఆస్పృశ్య ఈషత్ స్పృష్ట్వా॥౫౧॥ దేవకీతి॥ పుత్రభ్రాంతింవిహాయజగదీశ్వరావిజ్ఞాత్వా- శంకితౌసంతౌనసస్వజాతేనాలింగితవం తౌ॥

౩౪॥ఏవంవికత్థమానేవైకంసేప్రకుపితోఽవ్యయః। లఘిమ్నోత్పత్యతరసామంచముత్తుంగమారుహత్॥ ౩౫॥తమావిశంతమాలోక్యమృత్యుమాత్మనఆసనాత్। మనస్వీసహసోత్థాయజగృహేసోఽసిచర్మణీ॥ ౩౬॥ తంఖడ్గపాణింవిచరంతమాశుశ్యేనంయథాదక్షిణసవ్యమంబరే । సమగ్రహీద్దుర్విషహోగ్రతే జాయథోరగంతార్క్ష్యసుతఃప్రసహ్య॥౩౭॥ప్రగృహ్యకేశేషుచలత్కిరీటంనిపాత్యరంగోపరితుంగమం చాత్।తస్యోపరిష్టాత్స్వయమబ్జనాభఃపపాతవిశ్వాశ్రయఆత్మతంత్రః॥౩౮॥తంసంపరేతంవిచకర్షభూ మౌహరిర్యథేభంజగతోవిపశ్యతః। హాహేతిశబ్దస్సుమహాంస్తదాభూదుదీరితస్సర్వజనైర్నరేంద్ర॥౩౯॥ సనిత్యదోద్విగ్నధియాతమీశ్వరంపిబన్నదన్వావిచరన్స్వపన్శ్వసన్ । దదర్శచక్రాయుధమగ్రతోయ తస్తదేవరూపందురవాపమాప॥౪౦॥తస్యానుజాభ్రాతరోఽష్టౌకంకన్యగ్రోధకాదయః।అభ్యధావన్నతి క్రుద్ధాభ్రాతుర్నిర్వేశకారిణః॥౪౧॥తథాతిరభసాంస్తాంస్తుసంయత్తాన్రోహిణీసుతః।అహన్పరిఘము ద్యమ్యపశూనివమృగాధిపః॥ ౪౨॥నేదుర్దుందుభయోవ్యోమ్నిబ్రహ్మేశాద్యావిభూతయః। పుష్పైఃకి రంతస్తంప్రీతాశ్శశంసుర్ననృతుస్స్త్రియః॥౪౩॥ తేషాంస్త్రియోమహారాజసుహృన్మరణదుఃఖితాః। త త్రాభ్యయుర్వినిఘ్నంత్యశ్శీర్షాణ్యశ్రువిలోచనాః॥ ౪౪॥శయానాన్వీరశయ్యాయాం పతీనాలింగ్యశో చతీః॥ విలేపుస్సుస్వరంనార్యోవిసృజంత్యోముహుశ్శుచః॥౪౫॥హానాథప్రియధర్మజ్ఞకరుణానాథవ త్సల।త్వయాహతేననిహతావయంతేసగృహప్రజాః॥౪౬॥త్వయావిరహితాపత్యాపురీయంపురుషర్ష భ।నశోభతేవయమివనివృత్తోత్సవమంగళా॥౪౭॥అనాగసాంత్వంభూతానాంకృతవాన్ద్రోహముల్బ ణమ్। తేనేమాంభోదశాంనీతోభూతధ్రుక్కోలభేతశమ్॥ ౪౮॥సర్వేషామేవభూతానామేషహిప్రభ వాప్యయః।గోప్తాచతదవధ్యాయీనక్వచిత్సుఖమేధతే॥౪౯॥ శ్రీశుకః॥ రాజయోషితఆశ్వాస్యభగవా న్లోకభావనః।యామాహులౌకికీంసంస్థాంహతానాంసమకారయత్॥ ౫౦॥ మాతరంపితరంచైవ మోచయిత్వాథబంధనాత్।కృష్ణరామౌవవందాతేశిరసాస్పృశ్యపాదయోః॥౫౧॥ దేవకీవసుదేవశ్చవి జ్ఞాయజగదీశ్వరౌ।కృతసంవందనౌపుత్రౌసస్వజాతేనశంకితౌ॥౫౨॥ *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చతుశ్చత్వారింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥పితరావుపలబ్ధార్థౌవిదిత్వాపురుషోత్తమః।మాభూదితినిజాంమాయాంతతానజనమోహినీమ్॥ ౧॥ ఉవాచపితరావేత్యసాగ్రజస్సాత్వతర్షభః । ప్రశ్రయావనతఃప్రీణన్నంబతాతేతిసాదరమ్॥ ౨॥

తౌకింతుబద్ధాంజలీతస్థతురిత్యర్థః॥ ౫౨॥శ్లో॥ ప్రసహ్యహత్వాహస్తీంద్రంమల్లేంద్రాన్వల్లలీలయా । భీభత్సచరితం కంసంసభీభత్సమమారయత్॥శ్రీధరీయోఽయంశ్లోకః॥ *

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుశ్చత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥పంచచత్వారింశకేథపితృనందాదిసాంత్వనమ్। ఉగ్రసేనాభిషేకశ్చగురౌవాసాత్పునరాగమః॥పితరావితి॥ ఉపలబ్ధా ర్థౌవిదిత్వేతిఅయమర్థః-ఉపసమీపేఏవయోఃపుత్రబుద్ధ్యాసాంసారికపరమసుఖభోగాత్పూర్వమేవలబ్ధార్థౌలబ్ధః - అవా ప్తఈశ్వరావితిప్రాప్తః పరసుజ్ఞానరూపః-అర్థఃయాభ్యాంతథాతౌజ్ఞాత్వా మయిప్రసన్నేసత్యనయోర్జ్ఞానంనామ కిందుర్లభంస్యాత్ - దుర్లభంతుమయిపుత్రప్రేమఅతఇదానీమేవతత్త్వజ్ఞానం మాభూదితినిజాం స్వాధీనాంమాయాం

తయోః ప్రసారితవానిత్యర్థః॥౧॥ తదేవదర్శయత్యష్టభిః ॥ ఉవాచేతి ॥ ప్రీణన్ ప్రీణయన్ సాదరం అబ్రవీత్॥౨॥ నేతి॥ అస్మత్తః అస్మన్నిమిత్తం నిత్యముత్కంఠితయోరపి యువయోః పుత్రాభ్యాం కృత్వా బాల్యపౌగండకైశోరాః తత్తదవస్థానుభవసుఖానీత్యర్థః- యువయోర్నాభవన్నితి- అస్మత్తః పుత్రాభ్యామితి సామానాధికరణ్యం వా ॥౩॥ కించ ఆవామేవ దైవహీనావిత్యాహ॥ నేతి॥ పితృగేహస్థాః యాం ముదం విందంతే సా చ న లబ్ధేతి ॥౪॥ ఏవం తావత్ శ్లోకద్వయేన యువయోరావయోశ్చ కామహానిర్జాతేత్యుక్తం ఆవయోః పునర్యుష్మత్పరిచర్యాలోపేన ధర్మహానిరపి జాతేత్యాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వేషాం ధర్మాద్యర్థానాం సంభవో యస్మిన్ స దేహః- యతః యాభ్యాం జనితః పోషితశ్చ తయోః పిత్రోః నిర్వేశం ఆనృణ్యమిత్యర్థః మర్త్యః శతసంవత్సరమాత్రేణాయుషా న ప్రాప్నోతి॥౫॥ య ఇతి॥ తస్మాత్ పితుర్యః పుత్రః కల్యః సమర్థస్సన్నపి- దేహేన ధనేన చ పిత్రోర్వృత్తిం జీవికాం న సంపాదయేత్ - తం ప్రేత్య లోకాంతరే యమదూతాః స్వస్యైవ మాంసం ఖాదయంతి

నాస్మత్తో యువయోస్తాత నిత్యోత్కంఠితయోరపి। బాల్యపౌగండకైశోరాః పుత్రాభ్యామభవన్ క్వచిత్॥ ౩॥ న లబ్ధో దైవహతయోర్వాసో నౌ భవదంతికే । యాం బాలాః పితృగేహస్థా విందంతే లాలితా ముదమ్॥ ౪॥ సర్వార్థసంభవో దేహో జనితః పోషితో యతః । న తయోర్యాతి నిర్వేశం పిత్రోర్మర్త్యశ్శతాయుషా॥౫॥ యస్తయోరాత్మజః కల్ప ఆత్మనా చ ధనేన చ । వృత్తిం న దద్యాత్తం ప్రేత్య స్వమాంసం ఖాదయంతి హి॥౬॥ మాతరం పితరం వృద్ధం భార్యాం సాధ్వీం సుతం శిశుమ్। గురుం విప్రం ప్రపన్నం చ కల్పోఽబిభ్రచ్ఛ్వసన్మృతః॥ ౭॥ తన్నావకల్పయోః కంసాన్నిత్యముద్విగ్నచేతసోః । మోఘమేతే వ్యతిక్రాంతా దివసా వామనర్చతోః॥౮॥ తత్ క్షంతుమర్హథస్తాత మాతర్నౌ పరతంత్రయోః । అకుర్వతోర్వాం శుశ్రూషాం క్లిష్టయోర్దుర్హృదా భృశమ్॥౯॥ ఇతి మాయామనుష్యస్య హరేర్విశ్వాత్మనో గిరా। మోహితావంకమారోప్య పరిష్వజ్యాపతుర్ముదమ్॥౧౦॥ సించంతావశ్రుధారాభిస్స్నేహపాశేన చావృతౌ। న కించిదూచతూ రాజన్ బాష్పకంఠౌ విమోహితౌ॥౧౧॥ ఏవమాశ్వాస్య పితరౌ భగవాన్ దేవకీసుతః । మాతామహం తూగ్రసేనం యదూనామకరోన్నృపమ్ ॥౧౨॥ ఆహ చాస్మాన్ మహారాజ ప్రజాశ్చాజ్ఞప్తుమర్హసి। యయాతిశాపాద్యదుభిర్నాసితవ్యం నృపాసనే॥౧౩॥ మయి భృత్య ఉపాసీనే భవతో విబుధాదయః। బలిం హరంత్యవనతాః కిముతాన్యే నరాధిపాః॥౧౪॥ ఇత్యుక్త్వాహూయ పవనముగ్రసేనాయ ధీమతే। సుధర్మాఖ్యాం సభాం శక్రాదాహరేత్యాహ కేశవః॥ ౧౫ ॥ మారుతశ్చ తథాహేంద్రం వాసుదేవస్య శాసనాత్ । ప్రాయచ్ఛద్దేవరాజోఽపి సభాం కృష్ణానుభావవిత్॥౧౬॥ సర్వాన్ స్వజ్ఞాతిసంబంధాన్ దిగ్భ్యః కంసభయార్దితాన్। యదువృష్ణ్యంధకమధుదాశార్హకుకురాదికాన్ ॥౧౭॥ సభాజితాన్ సమాశ్వాస్య విదేశావాసకర్శితాన్। న్యవాసయత్స్వగేహేషు విత్తైస్సంతర్ప్య విశ్వదృక్ ॥౧౮॥ కృష్ణసంకర్షణభుజైర్గుప్తా లబ్ధమనోరథాః। గృహేషు రేమిరే సిద్ధాః కృష్ణరామగతజ్వరాః॥౧౯॥ వీక్షంతోఽహరహః ప్రీతా ముకుందవదనాంబుజమ్॥ నిత్యం ప్రముదితం శ్రీమత్సదయస్మితవీక్షణమ్॥ ౨౦॥ తత్ర ప్రవయసోఽప్యాసన్ యువానోఽతిబలౌజసః। పిబంతోఽక్షైర్ముకుందస్య ముఖాంభోజసుధాం ముహుః॥ ౨౧॥ శ్రీశుకః॥ అథ నందం సమాసాద్య భగవాన్ దేవకీసుతః। సంకర్షణశ్చ రాజేంద్ర పరిష్వజ్యేదమూచతుః॥ ౨౨॥ పితర్యువాభ్యాం స్నిగ్ధాభ్యాం పోషితౌ లాలితౌ భృశం । పిత్రోరభ్యధికా ప్రీతిరాత్మజేష్వాత్మనోఽపి హి॥ ౨౩॥ స పితా సా చ జననీ యౌ పు

తిపాశ్వ మాంసమితి వా॥౬॥ కించ- మాత్రాదిశుశ్రూషామకుర్వన్ విఫలజీవితశ్చ భవతీత్యాహ॥ మాతరమితి॥ అబిభ్రత్ అపుష్ణన్ శ్వసన్నపి మృతతుల్య ఏవేత్యర్థః॥ ౭॥ తదితి॥ తత్ తస్మాత్ ఆవయోః- మోఘం వ్యర్థం అనర్చతోః ॥౮॥ తదితి॥ దుర్హృదా కంసేన॥౯॥౧౧॥ ఏవమితి॥ ఆశ్వాస్య సాంత్వయిత్వా ॥౧౨॥ ఆహేతి॥ త్వమేవాజ్ఞాపయేతి మామేవ దేత్యాహ- య యాతిశాపాదితి - తవ తు యాదవత్వేపి మదాజ్ఞయా న దోష ఇతి భావః ॥౧౩॥ మమ తాదృశశక్తిరస్తీతి సోత్ప్రాసమాహ। మయీతి॥ మత్ప్రసాదేన సర్వం భవిష్యతీత్యర్థః ॥౧౪॥౧౬॥ సర్వానితి॥ స్వాన్ జ్ఞాతీన్ సంబంధినశ్చ దిగ్భ్యః ఆనాయ్యేతి॥ ౧౭॥౧౮॥ కృష్ణేతి॥ సిద్ధాః పూర్ణాః కృష్ణరామాభ్యాం గతో నివృత్తో జ్వరస్తాపో యేషాం తే॥౧౯॥ వీక్షంత ఇతి॥ సదయస్మితం వీక్షణం యస్మిన్ తత్ ॥౨౦॥ తత్రేతి॥ ప్రవయసో వృద్ధా అపి అతిశయితం బలమోజశ్చ యేషాం తే॥౨౧॥౨౨॥ పితరితి॥ భృశం ఆత్మనో ప్యాధిక్యేన పోషితౌ- న వాశ్చర్యమేతదిత్యాహ- పిత్రోః ఆత్మనో దేహాదప్యాత్మజేషు అభ్యధికా హి ప్రీతిరితి॥

౨౩॥ దేవకీవసుదేవయోః పుత్రౌ యువాం నాస్మత్పుత్రావితి న వాచ్యమిత్యాహ ॥ సపితేతి ॥౨౪॥౨౫॥ ఏవమితి॥ స్వవ్రజం వ్రజవాసిభిస్సహితం కుప్యాని స్వర్ణరజతాతిరిక్తకాంస్యపాత్రాదీని తత్ప్రభృతిభిః॥౨౬॥౨౭॥ అథేతి॥ పురోధసా గర్గాచార్యేణ ద్విజసంస్కృతిం ఉపనయనం॥ ౨౮॥ తేభ్య ఇతి ॥ గావో గావః రుక్మస్య మాలావిద్యం తయా సాంతాః క్షౌమవస్త్రమాలావతీః॥౨౯॥ యా ఇతి॥ యాః పూర్వం మనోదత్తా ఆసన్ - తా ఏవాదదాత్ - నను తాః కంసేన అపహృతాః సత్యం రాజగోష్ఠాదాచ్ఛిద్య దత్తా ఇత్యాహ కంసేనాధర్మత ఇతి॥౩౦॥ తత ఇతి॥ గాయత్రం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం॥౩౧॥ ప్రభవావితి॥ ప్రకర్షేణ భవం త్వ్యాఖ్యామితి ప్రభవౌ - అత ఏవ సర్వజ్ఞౌ స్వతః సిద్ధం అమలం జ్ఞానం ప్రచ్ఛాదయంతౌ నరచేష్టితైః॥౩౨ ॥౩౩॥ యథేతి॥ యథా యథావత్ - ఉపసాద్య ప్రాప్య - గురౌ వృత్తిమనవద్యం గ్రాహయంతౌ శిక్షయంతౌ గురుం ముకుందౌ ఉపగతౌ సేవితవంతౌ విశ్వస్థకః॥౩౪॥ తయోరితి॥ శుద్ధో భావో యాసు తాభిః అనువృత్తిః - సాంగోపనిషదః అంగాని శిక్షాదీని తైరుపనిషద్భిశ్చ సహితాన్॥౩౫॥ సరహస్యమితి॥ సరహస్యం మంత్రదేవతాజ్ఞానసహితం ధర్మాన్ మన్వాదిధర్మశాస్త్రాణి - న్యాయపథాన్ మీమాంసాదీన్ - ఆన్వీక్షికీం తర్కవిద్యాం షడ్విధాం - సంధిర్విగ్రహో యానమాసనం ద్వైధమాశ్రయ ఇత్యేవం షడ్విధాం - రాజనీతిం॥౩౬॥ సర్వమితి॥ సకృన్నిగదమాత్రేణ ఏకవారం గురూచ్చారణమాత్రేణ ॥ ౩౭ ॥ అహో

ష్ణీతస్వపుత్రావత్ । శిశూన్బంధుభిరుత్సృష్టానకల్పైః పోషరక్షణే॥౨౪॥ యాత యూయం వ్రజం తాత వయం చ స్నేహదుఃఖితాన్ । జ్ఞాతీన్వో ద్రష్టుమేష్యామో విధాయ సుహృదాం సుఖమ్ ॥౨౫॥ ఏవం సాంత్వయ్య భగవాన్నందం సవ్రజమచ్యుతః । వాసోఽలంకారకుప్యాద్యైరర్హయామాస సాదరమ్॥౨౬॥ ఇత్యుక్తస్తౌ పరిష్వజ్య నందః ప్రణయవిహ్వలః । పూరయన్నశ్రుభిర్నేత్రే సహ గోపైర్వ్రజం యయౌ ॥౨౭॥ అ

—※ శ్రీకృష్ణరామయోః ఉపనయన వేదశాస్త్రాధ్యయన గురుపుత్రానయనాదికథాప్రారంభఘట్టః ※—

థ శూరసుతో రాజన్ పుత్రయోః సమకారయత్ । పురోధసా బ్రాహ్మణైశ్చ యథావద్ద్విజసంస్కృతిమ్॥౨౮॥ తేభ్యోఽదాద్దక్షిణా గావో రుక్మమాలాః స్వలంకృతాః । స్వలంకృతేభ్యః సంపూజ్య సవత్సాః క్షౌమమాలినీః॥౨౯॥ యాః కృష్ణరామజన్మర్క్షే మనోదత్తా మహామతిః । తాశ్చాదదాదనుస్మృత్య కంసేనాధర్మతో హృతాః॥౩౦॥ తతశ్చ లబ్ధసంస్కారౌ ద్విజత్వం ప్రాప్య సువ్రతౌ । గర్గాద్యదుకులాచార్యాద్గాయత్రం వ్రతమాస్థితౌ॥౩౧॥ ప్రభవౌ సర్వవిద్యానాం సర్వజ్ఞౌ జగదీశ్వరౌ । నాన్యసిద్ధామలం జ్ఞానం గూహమానౌ నరేహితైః॥౩౨॥ అథో గురుకులే వాసమిచ్ఛంతావుపజగ్మతుః । కాశ్యం సాందీపనిం నామ అవంతీపురవాసినమ్ ॥౩౩॥ యథోపసాద్య తౌ దాంతౌ గురౌ వృత్తిమనిందితామ్ । గ్రాహయంతావుపేతౌ స్మ భక్త్యా దేవమివాదృతౌ॥౩౪॥ తయోర్ద్విజవరస్తుష్టః శుద్ధభావానువృత్తిభిః । ప్రోవాచ వేదానఖిలాన్ సాంగోపనిషదో గురుః॥౩౫॥ సరహస్యం ధనుర్వేదం ధర్మాన్న్యాయపథాంస్తథా । తథా చాన్వీక్షికీం విద్యాం రాజనీతిం చ షడ్విధామ్॥౩౬॥ సర్వం తద్విబుధశ్రేష్ఠౌ సర్వవిద్యాప్రవర్తకౌ । సకృన్నిగదమాత్రేణ తౌ సంజగృహతుర్నృప॥౩౭॥ అహోరాత్రైశ్చతుఃషష్ట్యా సంయతౌ తావతీః కలాః । గురుదక్షిణయాచా

రాత్రైరితి॥ తావతీః చతుష్షష్టికలాః - తాశ్చ శైవతంత్రప్రోక్తా లిఖ్యంతే - యథా గీతం వాద్యం నృత్తం నాట్యం - ఆలేఖ్యం తిలకం - నానారచనా - విశేషకచ్ఛేద్యం తండులకుసుమబలివికారాః - పుష్పాస్తరణం అదర్శనం - వసనాంగరాగాః - మణిభూమికాకర్మ - శయనరచనం - ఉదకవాద్యముదకఘాతః - చిత్రయోగాః - మాల్యగ్రథనవికల్పాః - శేఖరాపీడయోజనం - నైపథ్యయోగాః - కర్ణపత్రయోగాః - సుగంధయుక్తిః - భూషణయోజనం - ఐంద్రజాలం - కౌచుమారయోగః - హస్తలాఘవం - చిత్రశాకాపూపభక్ష్యవికారక్రియాః - పానకరసరాగాసవయోజనం - సూచీవానకర్మ - సూత్రక్రీడా - సర్వవస్తుప్రకృతినిర్మాణం - వీణాడమరుకవాద్యాని - ప్రహేళికా - స్వస్మిన్నరూపరచనా - దుర్వాచకయోగాః - పుస్తకవాచనం - నాటకాఖ్యాయికాదర్శనం - కావ్యసమస్యాపూరణం - పట్టికావేత్రబాణవికల్పాః - తర్కకర్మాణి - తక్షణం - వాస్తువిద్యా - రూప్యరత్నపరీక్షా - ధాతువాదః - మణిరాగజ్ఞానం - ఆకరజ్ఞానం - వృక్షాయుర్వేదయోగాః - మేషకుక్కుటలావకయుద్ధవిధిః - శుకశారికాప్రలాపనం - ఉత్సాదనం - కేశమార్జనకౌశలం - అక్షరముష్టికాకథనం - మ్లేచ్ఛితవికల్పాః - దేశభాషాజ్ఞానం - పుష్పశకటికానిమిత్తజ్ఞానం - యంత్రమాతృకా - ధారణమాతృకా - సంవాచ్యం - మానసీకావ్యక్రియా - అభిధానకోశః - ఛందోజ్ఞానం - క్రియాకల్పాః - ఛలితకయోగాః - వస్త్రగోపనాని - ద్యూతవిశేషః - ఆకర్షక్రీడా - బాలక్రీడనకాని - వైనాయికీనాం వైజయికా

నాంచ వైయాసికీనాంచవిద్యానాంజ్ఞాతాని - ఇతిచతుష్షష్టికలాః. గృహీతవిద్యౌతౌ గురుదక్షిణయాఆచార్యంఛందయామాసతుః ఉపలోభితవంతౌ॥౩౭॥ద్విజఇతి॥ప్రభాసేక్షేత్రే మహార్ణవే మృతంబాలంవరయామాస॥ ౩౯ ॥ తథేతి॥ఈశ్వరావితివిదిత్వాజ్ఞాత్వాసముద్రస్తయోరర్హణమాజహారేతి॥౪౦॥౪౧ ॥ నేతి ॥ పంచజనస్త్వసురః అహార్షీత్-సచమహాన్ మహాసాధ్యఇత్యర్థః॥౪౨॥౪౫॥శంఖేతి॥సపర్యాంపూజాం॥౪౬॥ఉవాచేతి ॥సర్వేషాంభూతానామాశయాః అంతఃకరణాని- తాన్యాలయోనివాసోయస్యతం॥ ౪౭॥గురుపుత్రమితి॥ నిజంకర్మైవనిబంధనంయస్యతం-తథాభూతమపిమదాజ్ఞాపురస్సరేణఆనయతస్త్వేనదోషఇత్యర్థః॥౪౮॥౪౯॥సమ్యగితి॥వత్సేతిప్రాధాన్యేనఏకస్యసంబోధనం- గురోర్నిష్క్రియః గురుదక్షిణా-యుష్మద్విధగురోః కామానాంమధ్యేకోనుకామోవశిష్యతేనకోపీతి॥ ౫౦॥౫౧॥గురుణేతి॥ అనిలవద్రంహోయస్యతేన-పర్జన్యోమేఘఃతద్వన్నినాదోయస్యతేన॥౫౨ ॥ సమనందన్నితి ॥ నష్టంఅదృష్టంతత్పునర్లబ్ధంధనం

ర్యంఛందయామాసతుర్నృప॥ ౩౮॥ ద్విజస్తయోస్తన్మహిమానమద్భుతంసంలక్ష్యరాజన్నతిమానుషీంమతిం।సమ్మంత్ర్యపత్న్యాసమహార్ణవేమృతంబాలంప్రభాసేవరయాంబభూవ॥ ౩౯ ॥తథేత్యథారుహ్యమహారథౌరథంప్రభాసమాసాద్యదురంతవిక్రమౌ । వేలాముపవ్రజ్యనిషేదతుః క్షణంసింధుర్విదిత్వార్హణమాహరత్తయోః॥ ౪౦॥ తమాహభగవానాశుగురుపుత్రః ప్రదీయతాం । యోసావిహత్వయాగ్రస్తోబాలకోమహతోర్మిణా॥౪౧॥సింధుః॥నాహార్షమహందేవదైత్యః పంచజనోమహాన్ ।అంతర్జలచరః కృష్ణశంఖరూపధరోసురః॥౪౨॥ ఆస్తేతేనాహృతోనూనంగురుపుత్రస్తవప్రభో। జలమావిశ్యతంహత్వానాపశ్యదుదరేర్భకం।తదంగప్రభవంశంఖమాదాయరథమావిశత్॥ ౪౪ ॥ తతస్సంయమనీంనామయమస్యదయితాంపురీం।గత్వాజనార్దనశ్శంఖంప్రదధ్మౌసహలాయుధః ॥ ౪౫ ॥ శంఖనిర్హ్రాదమాకర్ణ్యప్రజాసంయమనోయమః । తయోస్సపర్యాంమహతీంచక్రేభక్త్యుపబృంహితాం॥ ౪౬॥ ఉవాచావనతః కృష్ణంసర్వభూతాశయాలయం । లీలామనుష్యయోర్విష్ణోయువయోః కరవామకిం॥ ౪౭॥ శ్రీభగవాన్ ।గురుపుత్రమిహానీతంనిజకర్మనిబంధనమ్।ఆనయస్వమహారాజమచ్ఛాసనపురస్కృతః॥ ౪౮ ॥తథేతితేనోపనీతంగురుపుత్రంయదూత్తమౌ। దత్త్వాస్వగురవేభూయోవృణీష్వేతి తమూచతుః॥౪౯॥గురుః॥సమ్యక్సంపాదితోవత్సభవద్భ్యాంగురునిష్క్రియః।కోనుయుష్మద్విధగురోః కామానామవశిష్యతే। ౫౦ గచ్ఛతంస్వగృహంవీరౌకీర్తిర్వామస్తుపావనీ॥౫౦॥ గురుణైవమనుజ్ఞాతౌరథేనానిలరంహసా । ఆయాతౌస్వపురంతాతపర్జన్యనినదేనవై ॥౫౨॥ సమనందన్ప్రజాస్సర్వాః దృష్ట్వారామజనార్దనౌ । అపశ్యంత్యోబహ్వహానినష్టలబ్ధధనా ఇవ॥౫౩॥ ... ... ❋

—❋ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే పంచచత్వారింశోఽధ్యాయః. ❋—

గోకులంప్రతిఉద్ధవప్రేషణాదికథాప్రారంభఘట్టః.

శ్రీశుకః॥వృష్ణీనాంప్రవరోమంత్రీకృష్ణస్యదయితస్సఖా । శిష్యోబృహస్పతేస్సాక్షాదుద్ధవోబుద్ధిసత్తమః॥౧॥తమాహభగవాన్ప్రేష్ఠంభక్తమేకాంతినంక్వచిత్ । గృహీత్వాపాణినాపాణింప్రపన్నార్తిహరోహరిః॥౨॥గచ్ఛోద్ధవవ్రజంసౌమ్యపిత్రోర్నఃప్రీతిమావహ ।గోపీనాంమద్వియోగాధింమత్సందేశైర్విమోచయ॥౩॥తామన్మనస్కామత్ప్రాణామదర్థేత్యక్తదైహికాః । మామేవదయితంప్రేష్ఠమాత్మానంమనసాగతాః। ... ❋

యాభిస్త్యక్తా ఇవేతి॥౫౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచచత్వారింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ❋

శ్లో॥షట్చత్వారింశకేఘోషముద్ధవంప్రేష్యతద్గిరా । యశోదానందయోశ్చక్రే కృష్ణశ్శోకాపనోదనమ్। కామచారంద్విజాతిస్సక్పరిత్యజ్యాతిసంయతః। గురోర్జ్ఞానమనుప్రాప్యసఖ్యాగోపీరుపాదిశత్॥ గోపీనాంసాంత్వనమిత్రరహస్యంసన్మంత్రిసాధ్యమితితదర్థముద్ధవంవిశినష్టి॥వృష్ణీనామితి॥ప్రవరః ఉచ్చకులత్వాత్ - మంత్రీవిశ్వాసాస్పదత్వాత్- శ్రీకృష్ణస్యఅతివల్లభత్వాద్యాదవైర్వృష్ణిభిశ్చాదరణీయః-బుద్ధిసత్తమః బుద్ధ్యాఅతిశ్రేష్ఠః॥౧॥ ౨॥ ౩॥ గోపీనాంవిశేషతస్సందేశేకారణమాహ॥తాఇతి॥ మయ్యేవసంకల్పాత్మకంమనోయాసాంతాః - అహమేవప్రాణాయాసాంతాః - మమప్రాణభూతాఇతివా-మదర్థేత్యక్తాదైహికాః పతిపుత్రాదయః- భోజనపానవస్త్రభూషణస్రక్తాంబూలాదయోవా

యాభిస్తాః॥౪॥ తతః కిమత ఆహ॥ య ఇతి॥ మన్నిమిత్తం త్యక్తా లోకధర్మా ఇహాముత్రసుఖహేతవః సాధనాని చ యైస్తాన్ బిభర్మి పుష్ణామి సుఖయామీత్యర్థః॥౫॥ తాసాం వియోగాధిం దర్శయతి శ్లోకద్వయేన॥ మయీతి॥ విరహేణ ఔత్కంఠ్యం తేన విహ్వలాః పరవశాః॥౬॥ ధారయంతీతి॥ గోకులాన్నిర్గమనసమయే శీఘ్రమాగమిష్యామీతి మే ప్రత్యాగమనసందేశాః తైః మమ దీయా వల్లవ్యో గోప్యః పదాత్మికా ఇతి తాసామాత్మా స్వదేహో యది స్యాత్తర్హి విరహతాపేన దహ్యేతైవ తస్య మయి వర్తమానత్వాత్ కథంచిజ్జీవంతీతి భావః॥౭॥ ఇతీతి॥ సందేశం భవతీనాం వియోగో మే నహి సర్వాత్మనా క్వచిదిత్యాదికం॥౮॥ ప్రాప్త ఇతి। నిమ్లోచతి అస్తం గచ్ఛతి సతి। ఛన్నం యానం యస్యేతి। తదా గోపీభిరజ్ఞాతత్వేన నందసంగం లబ్ధవానితి సూచయితుం॥౯॥ వ్రజం వర్ణయతి పంచభిః॥ వాశితార్థ ఇతి॥ వాశితాః పుష్పవత్యో గావః తన్నిమిత్తమభితో యుధ్యద్భిః శుష్మిభిః ర్మత్తైర్గోవృషైర్నాదితం। వాశ్రాభిః ధేనుభిః స్వవత్సకాన్ ప్రతి॥౧౦॥ ఇతస్తత ఇతి॥ విలంఘద్భిరుత్పతద్భిః గోదోహశబ్దైః స

మనస్కా గతాః॥౪॥ యే త్యక్తలోకధర్మాశ్చ మదర్థే తాన్ బిభర్మ్యహం॥౫॥ మయి తాః ప్రేయసాం ప్రేష్ఠే దూరస్థే గోకులస్త్రియః। స్మరంత్యోఽంగ విముహ్యంతి విరహౌత్కంఠ్యవిహ్వలాః॥౬॥ ధారయంత్యతికృచ్ఛ్రేణ ప్రాయః ప్రాణాన్ కథంచన। ప్రత్యాగమనసందేశైర్వల్లవ్యో మే మదాత్మికాః॥౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్త ఉద్ధవో రాజన్ సందేశం భర్తురాత్మనః। ఆదాయ రథమారుహ్య ప్రయయౌ నందగోకులం॥౮॥ ప్రాప్తో నందవ్రజం శ్రీమాన్నిమ్లోచతి విభావసౌ। ఛన్నయానః ప్రవిశతాం పశూనాం ఖురరేణుభిః॥౯॥ వాశితార్థేఽభియుధ్యద్భిర్నాదితం శుష్మిభిర్వృషైః। ధావంతీభిశ్చ వాశ్రాభిరూధోభారైః స్వవత్సకాన్॥౧౦॥ ఇతస్తతో విలంఘద్భిర్గోవత్సైర్మండితం సితైః। గోదోహశబ్దాభిరవం వేణూనాం నిస్వనేన చ॥౧౧॥ గాయంతీభిశ్చ కర్మాణి శుభాని బలకృష్ణయోః। స్వలంకృతాభిర్గోపీభిర్గోపైశ్చ సువిరాజితమ్॥౧౨॥ అగ్న్యర్కాతిథిగోవిప్రపితృదేవార్చనాన్వితైః। ధూపదీపైశ్చ మాల్యైశ్చ గోపావాసైర్మనోరమమ్॥౧౩॥ సర్వతః పుష్పితవనం ద్విజాలికులనాదితమ్। హంసకారండవాకీర్ణైః పద్మషండైశ్చ మండితమ్॥౧౪॥ తమాగతం సమాగమ్య కృష్ణస్యానుచరం ప్రియమ్। నందః ప్రీతః పరిష్వజ్య వాసుదేవధియార్చయత్॥౧౫॥ భోజితం పరమాన్నేన సంవిష్టం కశిపౌ సుఖమ్। గతశ్రమం పర్యపృచ్ఛత్పాదసంవాహనాదిభిః॥౧౬॥ కచ్చిదంగ మహాభాగ సఖా నః శూరనందనః। ఆస్తే కుశల్యపత్యాద్యైర్యుక్తో ముక్తః సుహృద్వృతః॥౧౭॥ దిష్ట్యా కంసో హతః పాపః సానుగః స్వేన పాప్మనా। సాధూనాం ధర్మశీలానాం యదూనాం ద్వేష్టి యః సదా॥౧౮॥ అపి స్మరతి నః కృష్ణో మాతరం సుహృదః సఖీన్। గోపాన్ వ్రజం చాత్మనాథం గావో బృందావనం గిరిం॥౧౯॥ అప్యాయాస్యతి గోవిందః స్వజనాన్ సకృదీక్షితుం। తర్హి ద్రక్ష్యామ తద్వక్త్రం సునసం సుస్మితేక్షణం॥౨౦॥ దవాగ్నేర్వాతవర్షాచ్చ వృషసర్పాచ్చ రక్షితాః। దురత్యయేభ్యో మృత్యుభ్యః కృష్ణేన సుమహాత్మనా॥౨౧॥ స్మరతాం కృష్ణవీర్యాణి లీలాపాంగనిరీక్షితమ్। హసితం భాషితం చాంగ సర్వా నః శిథిలాః క్రియాః॥౨౨॥ సరిచ్ఛైలవనోద్దేశాన్ ముకుందపదభూషితాన్। ఆక్రీడానీక్షమాణానాం మనో యాతి తదాత్మతామ్॥౨౩॥ మన్యే కృష్ణం చ రామం చ ప్రాప్తావిహ సురోత్తమౌ। సురాణాం మహదర్థాయ గర్గస్య వచనం యథా॥౨౪॥ కంసం నాగాయుతప్రాణం మల్లాన్ గజపతిం తథా। అవధిష్టాం లీలయైవ పశూనివ మృ

శిభితో రవాః ముంచ మాం ముంచ నయ ఆనయ గృహాణ దేహీత్యాదయో యస్మిన్ తత్। వేణూనాం నిస్వనేన చ॥౧౧॥ గాయంతీభిరితి॥ గాయంతీభిర్గోపైశ్చ సువిరాజితమ్॥౧౨॥ అగ్న్యేతి॥ అగ్న్యాద్యర్చనాన్వితైర్గోపగృహైర్ధూపదీపాదిభిశ్చ మనోరమం॥౧౩॥ సర్వత ఇతి॥ షండాః సమూహాః॥౧౪॥ తమితి॥ అర్చయత్ పూజయామాస॥౧౫॥౧౬॥ దిష్ట్యేతి॥ సాధూనామిత్యాది కర్మణి షష్ఠీ॥౧౮॥ అపీతి॥ గావో గాః గిరిం గోవర్ధనం॥౧౯॥ అపీతి॥ అప్యాయాస్యతి ఆగమిష్యతి కిం॥౨౦॥ శ్రీకృష్ణోపకారస్మరణాదిభిరనుమానం తేనాభిధ్యాయమాన ఆహ॥ దవాగ్నేరితి॥ వాతాద్వర్షాచ్చేతి వృషాత్సర్పాచ్చేతి అన్యేభ్యః దురతిక్రమేభ్యో మృత్యుభ్యః శ్రీకృష్ణేన రక్షితాః స్మః॥౨౧॥ కించ॥ స్మరతామితి॥ లీలయా అపాంగేన నిరీక్షితం - అంగ హే ఉద్ధవ॥౨౨॥ న కేవలం శిథిలా ఏవ కింతు శనైరుపరమంతీత్యాహ॥ సరిదితి॥ సరితశ్చ శైలాశ్చ వనోద్దేశాశ్చ తాన్- ఆక్రీడాన్ క్రీడాస్థానాని॥౨౩॥ మన్య ఇతి॥ సురాణాం మహదర్థాయ- మహద్గంభీరం- గర్గస్య వచనం యథా॥౨౪॥ న కేవలం తద్వచనానుసారేణైవ వ్యవహారసంబంధాదపీత్యాహ॥ కంసమితి॥౨౫॥ తాలత్రయమితి॥ ఇభరాట్ యష్టిమివ- తాలత్రయప్రమాణం ధనుః బభఞ్జ

థ॥౩౧॥ అఖిలగురుత్వమేవ జనకత్వేన నియంతృత్వేన చాహ॥ ఏతావితి॥ రామో ముకుందశ్చైతౌ విశ్వస్య బీజయోనీ నిమిత్తోపాదానే- ననుపురుషప్రధానయోర్బీజయోనిత్వం ప్రసిద్ధమత ఆహ- పురుషః ప్రధానమితి- పురుషాంశః ప్రధానాంశశ్చ అతః ప్రధానపురుషావప్యేతావేవేత్యర్థః- ఏవం జనకత్వముక్తం-కించ- అన్వీయ భూతేషు భూతేష్వనుప్రవిశ్య భూతానాం మధ్యే తదుపహితస్య విలక్షణస్య నానాభేదస్య జ్ఞానస్య చ జీవస్య చ ఈశాతే ఈశ్వరౌ నియంతారౌ భవతః కుతః పురాణౌ అనాదీ అనాదిత్వాత్కారణత్వం తతశ్చ నియంతృత్వమిత్యర్థః ॥౩౨॥ నను సృష్ట్యాదికర్మావేశాన్మనుష్యాదిజన్మాదర్శనాచ్చ తస్యాన్యేభ్యః కోవిశేష ఇత్యాశంక్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యస్మిన్నితి॥ కర్మాశయం కర్మవాసనాం నిర్హృత్య త్యక్త్వా బ్రహ్మమయః స్వరూపజ్ఞానవాన్- అర్కవర్ణః శుద్ధసత్త్వమూర్తిస్సన్- పరాం గతిం తత్పరం పదం యాతి॥౩౩॥ తస్మిన్నితి॥ అఖిలస్యాత్మా చ హేతుశ్చ తస్మిన్ కారణేన మనుష్యాకృతౌ మహాత్మన్- మహాత్మని పరిపూర్ణే భవంతౌ భక్తిం కురుతః అతః కృతార్థావిత్యర్థః॥౩౪॥ ప్రస్తుతమాహ। ఆగమిష్యతీతి। పిత్రోర్యువయోః॥ ౩౫॥ హత్వేతి। యాతయామం వ్రజం తావ వయం చ స్నేహదుఃఖితాన్- జ్ఞాతీన్వో ద్రష్టుమేష్యామో విధాయ సుహృదాం సుఖమితి- యదాహ కృష్ణస్తత్సత్యం కరిష్య

గాధిపః ॥౨౫॥ తాలత్రయం మహాసారం ధనుర్యష్టిమివేభరాట్ । బభంజైకేన హస్తేన సప్తాహమదధాద్గిరిమ్॥౨౬॥ ప్రలంబధేనుకారిష్టతృణావర్తబకాదయః। దైత్యాస్సురాసురజితో హతా యేనేహ లీలయా॥ ౨౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి సంస్మృత్య సంస్మృత్య నందః కృష్ణానురక్తధీః। అత్యుత్కంఠోభవత్తూష్ణీం ప్రేమప్రసరవిహ్వలః ॥౨౮॥ యశోదా వర్ణ్యమానాని పుత్రస్య చరితాని చ। శృణ్వంత్యశ్రూణ్యవాస్రాక్షీత్స్నేహస్నుతపయోధరా॥౨౯॥ తయోరిత్థం భగవతి కృష్ణే నందయశోదయోః। వీక్ష్యానురాగం పరమం నందమాహోద్ధవో ముదా॥౩౦॥ ఉద్ధవః॥ యువాం శ్లాఘ్యతమౌ నూనం దేహినామిహ మానద। నారాయణేఖిలగురౌ యత్కృతా మతిరీదృశీ ॥౩౧॥ ఏతౌ హి విశ్వస్య చ బీజయోనీ రామో ముకుందః పురుషః ప్రధానం। అన్వీయ భూతేషు విలక్షణస్య జ్ఞానస్య చేశాత ఇమౌ పురాణౌ ॥౩౨॥ యస్మిన్ జనః ప్రాణవియోగకాలే క్షణం సమావేశ్య మనోవిశుద్ధం। నిర్హృత్య కర్మాశయమాశు యాతి పరాం గతిం బ్రహ్మమయోర్కవర్ణః॥౩౩॥ తస్మిన్భవంతావఖిలాత్మహేతౌ నారాయణే కారణమర్త్యమూర్తౌ। భావం విధత్తాం నితరాం మహాత్మన్ కిం వావశిష్టం యువయోస్సుకృత్యమ్ ॥౩౪॥ ఆగమిష్యత్యదీర్ఘేణ కాలేన వ్రజమచ్యుతః। ప్రియం విధాస్యతే పిత్రోర్భగవాన్ సాత్వతాం పతిః॥౩౫॥ హత్వా కంసం రంగమధ్యే ప్రతీపం సర్వసాత్వతాం। యదాహ వస్సమాగత్య కృష్ణస్సత్యం కరోతి తత్ ॥౩౬॥ మా ఖిద్యతం మహాభాగౌ ద్రక్ష్యథః కృష్ణమంతికే। అంతర్హృది స భూతానామాస్తే జ్యోతిరివైధసి ॥౩౭॥ న హ్యస్యాస్తి ప్రియః కశ్చిన్నాప్రియో వాస్త్యమానినః। నోత్తమో నాధమో వాపి సమానస్యాసమోపి వా॥౩౮॥ న మాతా న పితా తస్య న భార్యా న సుతాదయః। నాత్మీయో న పరశ్చాపి న దేహో జన్మ ఏవ వా ॥౩౯॥ న చాస్య కర్మ వా లోకే సదసన్మిశ్రయోనిషు। క్రీడార్థస్సోపి సాధూనాం పరిత్రాణాయ కల్పతే ॥౪౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి భజతే నిర్గుణో గుణాన్। క్రీడన్నతీతోపి గుణైస్సృజత్యవతి హంత్యజః ॥౪౧॥ యథా భ్రమరికాదృష్ట్యా భ్రామ్యతీవ మహీ తథా। చిత్తే కర్త

తీతి॥౩౬॥ కాలవిలంబమసహమానాన్ప్రత్యాహ॥ మా ఖిద్యతమితి॥ హే మహాభాగౌ అంతికే ఇదానీమేవ సమీపే ద్రక్ష్యథ ఇత్యత ఆహ- అంతర్హృదీతి॥ తర్హి సర్వైః కిమితి న దృశ్యతే తత్రాహ జ్యోతిరివైధసీతి॥ జ్యోతిరివ జ్యోతిర్యథా మథనం వినా న దృశ్యతే తథా భక్తిం వినా శ్రీకృష్ణోపీతి భావః ॥౩౭॥ అహో ఆస్తామేతత్ తస్యేహాగమనం స్వస్యాతిప్రియాన్ పిత్రాదీన్ విహాయ న సంగచ్ఛత ఇతి మన్యేత తత్రాహ॥ నేతి॥ అస్య ప్రియాదయో న హి సంతి- తత్ర హేతుః- అమానినః సమానస్యేతి చ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ నేతి॥ సోపి జన్మకర్మాదిరహితోపి- క్రీడాప్రయోజనస్సన్- సాధూనాం పరిపాలనాయ- సదసన్మిశ్రయోనిషు సాత్త్వికరాజసతామసమిశ్రయోనిషు-యద్వా- దేవాదిషు మత్స్యాదిషు నృసింహాదియోనిషు- కల్పతే ఆవిర్భవతీత్యర్థః॥౪౦॥ నను జన్మకర్మాదిరహితస్య కుత ఏతదిత్యత ఆహ॥ సత్త్వమితి॥ క్రీడాయామనీహోపి క్రీడన్ -తథా మాయాగుణైర్ఘటత ఇత్యర్థః॥౪౧॥ అత్రావిద్యోపాధేర్జీవస్య కర్తృత్వం దృష్టాంతీకుర్వన్ తస్యావిద్యయైవ కర్తృత్వమిత్యుపదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ భ్రమరికా పరిభ్రమణం తయోపలక్షితయా దృష్ట్యా భూరపి భ్రామ్యతీవ యథా ప్రతీయతే- ఏవం చిత్తే కర్తరి సతి తత్ర చిత్తే అహంధియా ఆత్మాధ్యాసేన ఆత్మా కర్తా స్మృతో యథా తద్వదితి ॥౪౨॥ కించ యువయోరేవ నాయమాత్మజః కింతు స

ర్వేషామపి - తత్రాపి నాత్మజ ఏవ కింతు శత్రుమిత్రాదిరూపోఽపీతి సర్వాత్మనిరూపణేన మోహనివృత్తయే సంబంధమప్యై కాంతికం కరోతి - వ్యాఖ్యాం॥ యువయోరితి॥౪౩॥ దృష్టమితి । అచ్యుతాద్విచాతరాం నితరాం తత్త్వతో వాచ్యం నిర్వచనార్హం వస్తు నాస్తీతి॥౪౪॥ ఏవమితి॥ దీపాన్ నిరూప్య ప్రజ్వాల్య వాస్తూన్ దేహళ్యాదీన్॥౪౫॥ తా ఇతి॥ మణిభిః కాంచ్యాదిషు స్థితైః-రజ్జూర్వికర్షంత్యః సుభుజేషు కంకణానాం స్రజో యాసాం తాః-చలంతో నితంబాః స్తనాహారాశ్చ యాసాం - కుండలైస్త్విషంతః స్ఫురంతః కపోలాః యాసాం-అరుణాని కుంకుమాని యేషు తాని ఆననాని యాసాం - తా ఏవ-తాశ్చ తాశ్చ ॥ ౪౬॥౪౮॥ తదా వ్రజౌకసో గోప్యః సక్రోధమాహుః॥ అక్రూర ఇతి॥ అర్థం సాధితవానిత్యర్థః సాధకః తదాహుః యేనేనీత ఇతి॥౪౯॥ కంసం ఘాతయిత్వా పునః కిమర్థమాగత ఇత్యాశంక్య కార్యం సంభావయంతి॥ కిమితి॥ తదా సాధితేన కార్యేణ ప్రీతస్య భర్తుః - పాత్రాంతరే ప్రేతస్య మృతస్య కంసస్య నిష్కృతిం ఔర్ధ్వదైహికమస్మాభిః కృత్వా సాధయిష్యతే కిం

రిత్యత్రాత్మకర్తేవాహంధియా స్మృతః॥౪౨॥ యువయోరేవ నైవాయమాత్మజో భగవాన్ హరిః । సర్వేషామాత్మజో హ్యాత్మా పితా మాతా స ఈశ్వరః॥౪౩॥ దృష్టం శ్రుతం భూతభవద్భవిష్యత్ స్నుశ్చరిష్ణుర్మహదల్పకం వా । వినాచ్యుతాద్వస్తుతరాం న వాచ్యం స ఏవ సర్వం పరమార్థభూతః॥ ౪౪॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం నిశాసా బ్రువతో వ్యతీతా నందస్య కృష్ణానుచరస్య రాజన్ । గోప్యః సముత్థాయ నిరూప్య దీపాన్వాస్తూన్ సమభ్యర్చ్య దధీన్యమంథన్॥౪౫॥ తా దీపదీప్తైర్మణిభిర్విరేజూ రజ్జూర్వికర్షద్భుజకంకణస్రజః। చలన్నితంబస్తనహారకుండలత్విషత్కపోలారుణకుంకుమాననాః॥ ౪౬॥ ఉద్గాయతీనామరవిందలోచనం వ్రజాంగనానాం దివమస్పృశద్ధ్వనిః। దధ్నశ్చ నిర్మంథనశబ్దమిశ్రితో నిరస్యతే యేన దిశామమంగళమ్॥౪౭॥ భగవత్యుదితే సూర్యే వ్రజద్వారి వ్రజౌకసః। దృష్ట్వా రథం శాతకౌంభం కస్యాయమితి చాబ్రువన్॥ ౪౮॥ అక్రూర ఆగతః కిం వా యః కంసస్యార్థసాధకః । యేన నీతో మధుపురీం కృష్ణః కమలలోచనః॥౪౯॥ కిం సాధయిష్యత్యస్మాభిర్భర్తుః ప్రీతస్య నిష్కృతిం। తతః స్త్రీణాం వదంతీనాముద్ధవోఽగాత్కృతాహ్నికః॥౫౦॥ ❋

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- షట్చత్వారింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ తం వీక్ష్య కృష్ణానుచరం వ్రజస్త్రియః ప్రలంబబాహుం నవకంజలోచనం । పీతాంబరం పుష్కరమాలినం లసన్ముఖారవిందం పరిమృష్టకుండలమ్॥౧॥ శుచిస్మితః కోఽయమపీచ్యదర్శనః కుతశ్చ కస్యాచ్యుతవేషభూషణః। ఇతి స్మ సర్వాః పరివవ్రురుత్సుకాస్తముత్తమశ్లోకపదాంబుజాశ్రయమ్॥ ౨॥ తం ప్రశ్రయేణావనతాః సుసత్కృతం సవ్రీడహాసేక్షణసూనృతాదిభిః । రహస్యపృచ్ఛన్నుపవిష్టమాసనే విజ్ఞాయ సందేశహరం రమాపతేః ॥ ౩ ॥ జానీమస్త్వాం యదుపతేః పార్షదం సముపాగతం। భర్త్రేహ ప్రేషితః పిత్రోర్భవాన్ ప్రియచికీర్షయా॥౪॥ అన్యథా గోవ్రజే తస్య స్మరణీయం న చక్ష్మహే॥ ౫॥ స్నేహానుబంధో బంధూనాం మునేరపి సుదుస్త్యజః। అన్యేష్వర్థకృతా మైత్రీ యావదర్థవిడంబనా ॥ ౬ ॥ పుంభిః స్త్రీషు కృతా యద్వత్సుమనస్స్వివ షట్పదైః। నిస్స్వం త్యజంతి గణికా అకల్యం నృపతిం ప్రజాః॥ ౭॥ అధీతవిద్యా ఆచార్యమృత్విజో దత్తదక్షిణం । ఖగా వీతఫలం వృక్షం భుక్త్వా చాతిథయో గృహం। దగ్ధం మృగాస్తథారణ్యం జారో భుక్త్వా రతాం స్త్రియమ్॥౮॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి గోప్యో హి గోవిందగతవాక్కాయమానసాః । కృష్ణదూతే వ్రజం యాతే ఉద్ధవే త్యక్తలౌకికాః॥ ౯॥ గాయంత్యః ప్రియకర్మాణి రుదంత్యశ్చ గతహ్రియః । తస్యసం

అస్మన్నాం నైః కింపిండాన్ కృత్వా దాస్యతీత్యర్థః-ఏవం వదంతీనాం స్త్రీణాం - తతస్తస్మిన్నవసరే కృతస్నానాదినియమ ఉద్ధవ ఆగాత్ ఆగతః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షట్చత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ సప్తచత్వారింశకే తు కృష్ణాదేశేన గోపికాః। బోధయిత్వోద్ధవస్తత్త్వమనుజ్ఞాప్యాగమత్పురీం॥౧॥ శుచిస్మిత ఇతి॥ అపీచ్యం సుందరం దర్శనం యస్య సః- అచ్యుతస్యేవ వేషో భూషణాని చ యస్య సః-కోఽయం కుతో వా కస్య వేతి పదంత్యస్తం పరివవ్రుః॥ ౨॥౩॥ జానీమ ఇతి॥ పార్షదం సేవకం॥౪॥ అన్యథేతి॥ పిత్రోః ప్రియచికీర్షయేత్యత్ర హేతుః అన్యథేతి॥ ౫॥ స్నేహానుబంధ ఇతి॥ అన్యథా గోవ్రజే తస్యేత్యత్ర హేతుః - అన్యేష్వితి అర్థకృతా కార్యనిమిత్తా-విడంబనమనుకరణమాత్రం-న తు తాత్త్వికీ మైత్రీ॥ ౬॥ పుంభిరితి॥ పుంభిరితి దృష్టాంతః అస్యైవార్థస్య దార్ఢ్యాయ దృష్టాంతప్రపంచః నిస్స్వమిత్యాదినా॥ ౭॥ అధీతేతి॥ దత్తా దక్షిణా యేన తం-పక్షిణో వీతఫలం వృక్షం-రతాం అనురక్తాం అతృప్తా ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ఇతీతి॥ త్యక్తలౌకికాః

త్యక్తలోకవ్యవహారాః॥౯॥ గాయంత్య ఇతి॥ ప్రియస్య కర్మాణి గాయంత్యః- తథా తస్య బాల్యకైశోరయోర్యాని కర్మా
ణి తాని సంస్మృత్య సంస్మృత్య గతహ్రియః స్త్రియో రుదంత్యశ్చ-త ఏవ పృచ్ఛన్నితి పూర్వక్రియయైవ సంబంధః॥ ౧౦॥ కాచిది
తి॥ ప్రియేణ శ్రీకృష్ణేన మాం ప్రసారయితుం ప్రస్థాపితోఽయం దూత ఇతి కల్పయిత్వాఽబ్రవీత్ - యద్వా తస్మిన్ ప్రియప్ర
స్థాపితే ఉద్ధవే దృష్టిం కృత్వా మధుకరాపదేశేనోద్ధవమేవాబ్రవీదిత్యర్థః॥ ౧౧॥ మధుపేతి॥ హే మధుప కితవస్య ధూర్త
స్య బంధో-నోఽస్మాకం అంఘ్రిం మా స్పృశ - మా మానమ సా (?) రేణ ప్రార్థయేత్యర్థః తత్ర మిథ్యాపేక్షాయాం కృష్ణవ
ర్ణస్య తస్య స్మశ్రూణాం లోహితత్వే కారణముత్ప్రేక్షమాణా ఆహ- సపత్న్యాః కుచాభ్యాం విలులితా సంమర్దితా యా
శ్రీకృష్ణస్య వనమాలా అత ఏవ తస్యాః కుంకుమం యేషు తైః శ్మశ్రుభిరుపలక్షితః కింతు తాసామేవ మానినీనాం ప్రసాదం మధు
పతిర్వహతు కిమస్మత్ప్రసాదేన తస్య-యదుసదసి విడంబం ఉపహాసాస్పదం- కుతః యస్య దూతస్త్వమీదృగీదృశః॥౧౨॥
నను కిమిత్యేవం తమవజానీథ-కిం వస్తేనాపకృతమత ఆహ॥ సకృదితి॥ భవాదృక్ త్వాదృశోఽసౌ మనాః సుమనసః కుసుమా
నీవ త్యజతి తద్వత్ తత్యాజేత్యుక్తవాన్ అహో బత అకృతజ్ఞస్య తస్య పాదపద్మం శ్రీః కథం సేవతే విదితం మయేత్యా
హ-అపీతి బత ఖేదే - ఉత్తమశ్లోకస్య జల్పైః మిథ్యాకథాభిః - ప్రాయో హృతచేతాః - వయం తు న లక్ష్మీవదవిచక్షణా
ఇతి భావః॥౧౩॥ ఝుంకారాన్ బహుధా కుర్వంతం అస్మత్ప్రసాదలాభాయ కృష్ణం గాయంతీతి మత్వాహ॥ కిమితి॥ పురాణం
పురాతనం బహుశోఽనుభూతం-విజయసఖస్య కృష్ణస్య - సాంప్రతం యాః సఖ్యః తాసామగ్రతః తత్ప్రసంగో గీయతాం,

—॥ భ్రమరగీతాదికథాప్రారంభఘట్టః ॥—

స్మృత్యాః సంస్మృత్య యాని కైశోరబాల్యయోః॥౧౦॥ కాచిన్మధుకరం దృష్ట్వా ధ్యాయంతీ కృష్ణసంగమమ్। ప్రి
యప్రస్థాపితం దూతం కల్పయిత్వేదమబ్రవీత్॥౧౧॥ గోపికా॥ మధుప కితవబంధో మా స్పృశాంఘ్రిం సప
త్న్యాః కుచవిలులితమాలాకుంకుమశ్మశ్రుభిర్నః। వహతు మధుపతిస్తన్మానినీనాం ప్రసాదం యదుసదసి వి
డంబ్యం యస్య దూతస్త్వమీదృక్॥౧౨॥ సకృదధరసుధాం స్వాం మోహినీం పాయయిత్వా సుమనస ఇవ స
ద్యస్తత్యజేఽస్మాన్ భవాదృక్। పరిచరతి కథం తత్పాదపద్మం తు పద్మా అపి బత హృతచేతా హ్యుత్తమశ్లోకజల్పైః॥
౧౩॥ కిమిహ బహు షడంఘ్రే గాయసి త్వం యదూనామధిపతిమగృహాణామగ్రతో నః పురాణమ్। విజయస
ఖసఖీనాం గీయతాం తత్ప్రసంగః క్షపితకుచరుజస్తే కల్పయంతీష్టమిష్టాః॥ ౧౪॥ దివి భువి చ రసాయాం కాః
స్త్రియస్తద్దురాపాః కపటరుచిరహాసభ్రూవిజృంభస్య యాః స్యుః। చరణరజ ఉపాస్తే యస్య భూతిర్వ
యం కా అపి చ కృపణపక్షే హ్యుత్తమశ్లోకశబ్దః॥ ౧౫॥ విసృజ శిరసి పాదం వేద్మ్యహం చాటుకారైరను న
యవిదుషస్తేఽభ్యేత్య దౌత్యైర్ముకుందాత్। స్వకృత ఇహ విసృష్టాపత్యపత్యన్యలోకా వ్యసృజదకృతచేతాః
కిం ను సంధేయమస్మిన్॥ ౧౬॥ మృగయురివ కపీంద్రం వివ్యధే లుబ్ధధర్మా స్త్రియమకృత విరూపాం స్త్రీజితః కా

ఇష్టాః కృష్ణస్య ప్రియాః తేన పూజితా ఇతి వా- తేనాలింగితేన అనేన క్షపితా కుచరుక్ యాసాం తాః - తవేష్టముపేక్షితం దా
స్యంతీతి। ౧౪। భో మాతస్మైవం వోచః స్వామనుస్మృత్యానుస్మృత్య అనంగక్లిష్టాస్త్వాం ప్రసాదయితుం మామాదిష్టవా
నిత్యత ఆహ। దివీతి। దివి భువి రసాతలే చ యాః స్త్రియః స్యుః- తాః కా నామ దురాపాః న కాశ్చన-తదిత్యవ్యయం తస్యేత్యర్థః-
కపటేన రుచిరేణ హాసేన భ్రూవిజృంభో యస్య తస్య హే కపటేతి వా-కించ- యస్య చరణరజః శ్రీః సేవతే తత్ర వయం కాః అపి
చ యద్యప్యేవం-తథాపి కృపణపక్షే కృపణానుకంపిని పురుషే ఉత్తమశ్లోకశబ్దో భవతీతి తథా కథనీయం త్వయేతి॥ ౧౫॥ పా
దయోః తే ప్రవిశంతం క్షమాపయిష్యంతమివ మత్వాహ॥ విసృజేతి॥ శిరసి న్యస్తం పాదం విసృజ-తథాప్యముంచంతమాహ- వే
ద్మీతి-ముకుందాదభ్యేత్య తతః శిక్షిత్వేత్యర్థః దౌత్యైర్దూతకర్మభిః- చాటుకారైః ప్రియోక్తిరచనాభిః - అనునయవిదుషః
ప్రార్థనాచతురస్య- తే సర్వమహం వేద్మి ముకుందవత్ త్వమప్యవిశ్వసనీయ ఇతి భావః-నను తేన తే కిమపరాద్ధం తత్రాహ
స్వకృత ఇతి-స్వకృతే తదర్థమేవ విసృష్టాః అపత్యపత్యన్యలోకాః అపత్యాని పతయశ్చేతీహలోకః అన్యలోకో ధర్మసాధ్య
శ్చ యాభిస్తా నః అకృతచేతాః అసంయతచిత్తః- యో వ్యసృజత్ అతః అస్మిన్ కిం ను సంధాతవ్యమితి॥ ౧౬॥ కించ కృష్ణస్య
పూర్వాణి కర్మాణి అనుసందధానా బిభేమ్యహమస్మాదిత్యాహ॥ మృగయురితి॥ మృగయుర్లుబ్ధక ఇవ-యః కపీంద్రం వాలినం
వివ్యధే అవిధ్యత్-లుబ్ధ నమా కౌర్యధర్మవాన్ అలుబ్ధధర్మేతి వా- లుబ్ధకో హి తన్నాం సమత్తు కామో విధ్యతి - అయం
తు న తథా అతోఽపృథాకరిన ఇత్యర్థః తథా స్త్రియం చ శూర్పణఖాం- స్త్రీజితః సీతాపరతంత్రః కామమేవ యానం ప్రాప్తి

సాధనం యస్యాస్తాం - విరూపాం ఛిన్నకర్ణనాసికామకరోద్దాశరథిరూపేణ - తథా బలిమపి తద్దత్తబలిం అత్త్వా భక్షయిత్వా - ధ్వాంక్షవత్ - కాకవదవేష్టయత్ బబంధ వామనరూపేణ - బలిమపి బలిమత్త్వాధ్యాంక్షీపద్వేష్టపాదితి పాఠే బలిం పూజాం గృహీత్వా విష్టపాత్స్వర్గాదధః అక్షిపదిత్యర్థః - తత్తస్మాదసితస్య కృష్ణస్య - సఖ్యైరలం - ఏవం చేత్తర్హి తం నిశ్శంకం గాయథ తత్రాహ - దుస్త్యజ ఇతి - తస్య కథారూపోఽర్థః ఇత్యపి చ జానీమ ఏవేతి॥ ౧౭॥ తత్కథాపి త్రివర్గలతామూలోన్మూలినీ - తథాపి న త్యక్తుం శక్నుమః కిం కుర్మ ఇత్యాహ॥ యదితి॥ యస్యానుచరితమేవ లీలా - తదేవ కర్ణపీయూషం - తస్య విప్రుట్ కణికా - తస్యాః సకృదదనం సేవనం - తేన విధూతాః నిరస్తాః ద్వంద్వధర్మాః రాగాదయో యేషాం తే - అతఏవ వినష్టాః - అసత్తుల్యాః దీనం దుఃఖితం గృహకుటుంబం విహాయ దీనాః - భోగహీనాః విహంగా ఇవ భిక్షుచర్యాం ప్రాణవృత్తిమాత్రం చరంతి - అతస్త్యాజ్యాః - తథాపి త్యక్తుం న శక్నుమ ఇతి నిందాపరత్వే వాచకోఽర్థః దుస్త్యజత్వే ఆర్థికోఽయమర్థః - విధూతద్వంద్వధర్మా ఇత్యంతః సమాసః పూర్వవత్ - తతస్తే చ తే అవినష్టాశ్చేతి సమాసః ఇతరే పునర్ద్వంద్వధర్మా నో వినష్టా ఏవ - సపది తత్క్షణమేవ దీనం తుచ్ఛం - గృహసహితం కుటుంబం - విహాయ - దీనా ఇవాకించనాః - ధీరా ఇతి వా పాఠః - బహవః విహంగా హంసా ఇవ సారాసారవివేకచతురాః - భిక్షుచర్యాం పారమహంస్యం చరంతి - తస్మాదేవం పరమపురుషార్థరూపత్వాద్దుస్త్యజ ఏతత్కథార్థ ఇతి॥ ౧౮॥ నను కిమేవం బ్రూషే - పూర్వం త్వమేవ సాకం రహసి కిమేవం నావోచదిత్యత ఆహ॥ వయమితి॥ హే ఉపమంత్రిన్ దూత - ఆస్తామియం వార్తా - యతః కులికస్య మృగయోః - రుతం గీతం - అజ్ఞా యథా ఋతం సత్యమితి

మయా నామ్। బలిమపి బలిమత్త్వావేష్టయద్ధ్వాంక్షవద్యస్తదలమసితసఖ్యైర్దుస్త్యజస్తత్కథార్థః॥ ౧౭॥
యదనుచరితలీలాకర్ణపీయూషవిప్రుట్సకృదదనవిధూతద్వంద్వధర్మా వినష్టాః। సపది గృహకుటుంబం దీనముత్సృజ్య దీనా బహవ ఇవ విహంగా భిక్షుచర్యాం చరంతి॥ ౧౮॥ వయమృతమివ జిహ్మవ్యాహృతం శ్రద్దధానాః కులికరుతమివాజ్ఞాః కృష్ణవధ్వో హరిణ్యః। దదృశురసకృదేతత్తన్నఖస్పర్శతీవ్రస్మరరుజ ఉపమంత్రిన్ భణ్యతామన్యవార్తా॥ ౧౯॥ ప్రియసఖ పునరాగాః ప్రేయసా ప్రేషితః కిం వరయ కిమనురుంధే మాననీయోఽసి మేఽంగ। నయసి కథమిహాస్మాన్ దుస్త్యజద్వంద్వపార్శ్వం సతతమురసి సౌమ్య శ్రీర్వధూః సాకమాస్తే॥ ౨౦॥ అపి బత మధుపుర్యామార్యపుత్రోఽధునాస్తే స్మరతి స పితృగేహాన్ సౌమ్య బంధూంశ్చ గోపాన్। క్వచిదపి స కథా నః కింకరీణాం గృణీతే భుజమగురుసుగంధిం మూర్ధ్న్యధాస్యత్కదా ను॥ ౨౧॥ శ్రీశుకః॥ అథోద్ధవో నిశమ్యైవం కృష్ణదర్శనలాలసాః। సాంత్వయన్ప్రియసందేశైర్గోపీరిదమభాషత॥ ౨౨॥ ఉద్ధవః॥ అహో యూయం స్మ పూర్ణార్థా భవత్యో లోకపూజితాః। వాసుదేవే భగవతి యాసామత్యర్పితం మనః॥ ౨౩॥ ధ్యానవ్రతతపోహోమజపస్వాధ్యాయసంయమైః। శ్రేయోవిధిభిరన్యైశ్చ కృష్ణే భక్తిర్హి సాధ్యతే॥ ౨౪॥ భగవత్యుత్తమశ్లోకే భవతీభిరనుత్తమా। భక్తిః ప్రవర్తితా దిష్ట్యా మునీనామపి దుర్లభా॥ ౨౫॥ దిష్ట్యా పుత్రాన్పతీన్ దేహాన్ స్వజనాంశ్చ గృహాంస్తథా। హిత్వావృణీత యూయం యత్కృష్ణాఖ్యం పురుషం

శ్రద్దధానాః కృష్ణస్య హరిణస్య వధ్వః భార్యాః - హరిణ్యః శరైః క్షతాః స్వతో రుజో దదృశుః - ఏవం జిహ్మస్య కుటిలస్య తస్య వ్యాహృతం ఋతమివ శ్రద్దధానాః స్పృహయంత్యో వయం సకృదేతద్దదృశిమ - కిం తత్ - తస్య నఖైః స్పర్శస్తేన తీవ్రః స్మరః - తేన రుజః పీడాః - తస్మాదన్యా వార్తా - భణ్యతాం కథ్యతామితి॥ ౧౯॥ పరావృత్య గత్వా పునరాగతం ప్రత్యాహ॥ ప్రియసఖేతి॥ హే ప్రియస్య సఖే ప్రేయసా శ్రీకృష్ణేన పునః ప్రేషితః కిం - త్వమాగతోఽసి - అంగ హే దూత - మే మాననీయః పూజ్యోఽసి - అతో భగవాన్ కిమనురుంధే ప్రాప్తుమిచ్ఛతీత్యర్థః తద్వరయ వృణీష్వ - సః సమానీతం ప్రత్యాహ - నయసీతి - ఇహ సతీః అస్మాన్ దుస్త్యజం ద్వంద్వం మిథునీభావో యస్య తస్య - పార్శ్వం సమీపం - కథం నయసి నేష్యసి - తథా హే సౌమ్య - శ్రీర్నామ వధూః సాకం సహైవ సతతమాస్తే తత్రాప్యురసి వక్షస్యేవ॥ ౨౦॥ తేన సంమంత్రితాః సతీర్బ్రూతే॥ అపీతి॥ బత హర్షే - హే సౌమ్య - గురుకులాదాగత్య - ఆర్యపుత్రః కృష్ణః అధునా కిం మధుపుర్యాం వర్తతే - కదాచిదపి నోఽస్మాకం వార్తాః కిం బ్రూతే - అగరువత్సుగంధిం భుజం నో మూర్ధ్ని కదాను ధాస్యతీతి॥ ౨౧॥ అథేతి॥ శ్రీకృష్ణదర్శనోత్సుకాః గోపీః ప్రియస్య సందేశైః - సాంత్వయన్ ప్రథమం తావదిదమభాషత॥ ౨౨॥ తదాహ షడ్భిః॥ అహో ఇతి॥ స్మ నూనం - యూయం పూర్ణార్థాః కృతార్థాః॥ ౨౩॥ ధ్యానేతి॥ శ్రేయోవిధిభిః శ్రేయస్సాధనైః॥ ౨౪॥ భగవతీతి॥ అనుత్తమా అతిశ్రేష్ఠా॥ ౨౫॥ దిష్ట్యేతి॥ అవృణీత వృతవత్యః॥ ౨౬॥ సర్వేతి॥ సర్వాత్మభావః ఏకాంతభక్తిః - అధికృతః ప్రాప్తః - భగవత్ప్రేమదర్శనేన మమ చ మహా

సనుగ్రహః కృత ఇతి ॥ ౨౭॥ శ్రూయతామితి॥ భర్తుః కృష్ణస్య రహస్కరః రహస్యకార్యకర్తా ॥ ౨౮॥ భవతీనామితి॥ భవతీ
నాం మే మయా సహ వియోగో నాస్తి కుతః-సర్వాత్మనా సర్వస్యోపాదానకారణేన- అత ఏవ సర్వేషు మనఆదికార్యేష్వప్య
నుగతత్వేన స్థిత ఇతి సదృష్టాంతమాహ-యథేతి- భూతేషు చరాచరేషు మహాభూతాని-యథా వాయ్వగ్నిః వాయుసహి
తోఽగ్నిః-వాయుశ్చ అగ్నిశ్చేత్యర్థః-తథాహం చేతి-మనఆదిని కార్యాణి- గుణాః కారణం తేషామాశ్రయత్వేనానుగత ఇత్య
ర్థః॥ ౨౯॥ నను కారణత్వే సర్వానుగతత్వే చ కార్యకారణభేదః స్యాదత ఆహ ॥ ఆత్మన్యేవేతి॥ నను నిత్యసిద్ధస్య కుతః సృజ్యాది
రూపతా-అత ఆహ - భూతేంద్రియగుణాత్మనా-బుద్ధీంద్రియేతి వా పాఠః తద్రూపేణేతి-నను నిర్వికారస్య కుతస్తద్రూపతే
తి తత్రాహ-ఆత్మమాయానుభావేనేతి ॥ ౩౦ ॥ నన్వాత్మనో భూతాదిరూపత్వే తద్దోషప్రసంగస్తత్రాహ॥ ఆత్మేతి॥ ఆ
త్మా తు శుద్ధః కుతః- అగుణాన్వయః న గుణేష్వన్వేతీతి తథా- తత్కుతః వ్యతిరిక్తః తదపి కుతః- జ్ఞానమయః జ్ఞానస్వరూపః- న
న్వహం ప్రత్యయే స్వసంవేద్యమేవాత్మనో నానావస్థత్వమితి కుతః శుద్ధతేతి-తత్రాహ- సుషుప్తీతి - మాయాకార్యమనో
వృత్తిభిర్విశ్వతైజసప్రాజ్ఞరూపేణ ప్రతీయతే న స్వత ఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ కుతః మనోనిరోధే తదభావాదితి వ్యతిరేకం దర్శ
యితుం మనోనిరోధం విధత్తే॥ యేనేతి॥ ఉత్థితః పుమాన్ యథా మిథ్యాభూతమేవ స్వప్నం ధ్యాయేత్ ఏవం బాధితానపీంద్రి

పరమ్॥ ౨౬ ॥ సర్వాత్మభావోఽధికృతో భవతీనామధోక్షజే। విరహేణ మహాభాగా మహాన్మేఽనుగ్రహః కృతః ॥
౨౭॥ శ్రూయతాం ప్రియసందేశో భవతీనాం సుఖావహః। యమాదాయాగతో భద్రా వ్యహం భర్తూ
రహస్కరః॥ ౨౮॥ భగవాన్। భవతీనాం వియోగో మే న హి సర్వాత్మనా క్వచిత్ । యథా భూతాని భూతే
షు ఖం వాయ్వగ్నిర్జలం మహీ । తథాహం చ మనః ప్రాణబుద్ధీంద్రియగుణాశ్రయః ॥౨౯॥ ఆత్మన్యేవా
త్మనాత్మానం సృజే హన్మ్యనుపాలయే। ఆత్మమాయానుభావేన భూతేంద్రియగుణాత్మనా॥ ౩౦॥ ఆత్మా జ్ఞా
నమయః శుద్ధో వ్యతిరిక్తోఽగుణాన్వయః। సుషుప్తిస్వప్నజాగ్రద్భిర్మాయావృత్తిభిరీయతే ॥౩౧॥ యేనేంద్రి
యార్థాన్ ధ్యాయేత మృషా స్వప్నవదుత్థితః । తం నిరుంధ్యాదింద్రియాణి వినిద్రః ప్రత్యపద్యత॥ ౩౨॥ ఏత
దంతః సమామ్నాయో యోగః సాంఖ్యం మనీషిణాం । త్యాగస్తపో దమః సత్యం సముద్రాంతా ఇవాప
గాః॥ ౩౩॥ యత్త్వహం భవతీనాం వై దూరే వర్తే ప్రియో దృశామ్। మనసః సన్నికర్షార్థం మదనుధ్యాన
కామ్యయా॥ ౩౪॥ యథా దూరచరే ప్రేష్ఠే మన ఆవిశ్య వర్తతే। స్త్రీణాం చ న తథా చేతః సన్నికృష్టేఽక్షిగోచ
రే॥ ౩౫॥ మయ్యావేశ్య మనః కృత్స్నం విముక్తాశేషవృత్తి యత్ । అనుస్మరంత్యో మాం నిత్యమచిరాన్మాము
పైష్యథ॥ ౩౬॥ యా మయా క్రీడతా రాత్ర్యాం వనేఽస్మిన్ వ్రజ ఆస్థితాః । అలబ్ధరాసాః కల్యాణ్యో మా
పుర్మద్వీర్యచింతయా॥ ౩౭॥ శ్రీశుకః। ఏవం ప్రియతమాదేశమాకర్ణ్య వ్రజయోషితః । తా ఊచురుద్ధవం
ప్రీతాస్తత్సందేశాగతస్మృతీః॥ ౩౮॥ గోప్యః॥ దిష్ట్యాహితో హతః కంసో యదూనాం సానుగోఽఘకృత్। ది
ష్ట్యాప్తైర్లబ్ధసర్వార్థైః కుశల్యాస్తేఽచ్యుతోఽధునా॥ ౩౯॥ కచ్చిద్గదాగ్రజః సౌమ్య కరోతి పురయోషితామ్। ప్రీ
తిం నః స్నిగ్ధసవ్రీడహాసోదారేక్షణార్చితః ॥౪౦॥ కథం రతివిశేషజ్ఞః ప్రియశ్చ పురయోషితాం। నానుబ

యార్థాన్ శబ్దాదీన్- యేన మనసా ధ్యాయేచ్చింతయేత్-ధ్యాయంశ్చ యేనేంద్రియాణి ప్రత్యపద్యత ప్రాప- తన్మనః విని
ద్రః అనలసస్సన్ నిరుంధ్యాత్ నియచ్ఛేదితి॥ ౩౨॥ తావతా చ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ ఏతదంత ఇతి॥ ఏష మనోనిరోధః అంతః
సమాప్తిః ఫలం యస్య సః-సమామ్నాయో వేదః-స తత్ర పర్యవస్యతీత్యర్థః- యోగోఽష్టాంగః- సాంఖ్యః ఆత్మానాత్మవివే
కః- త్యాగః సన్న్యాసః-తపః స్వధర్మః దమ ఇంద్రియదమనం- మార్గభేదేప్యేకత్ర పర్యవసానే దృష్టాంతః- సముద్రాం
తా ఆపగా నద్య ఇవేతి ॥౩౩॥ నను కిమన్యానివాస్మాన్ ఆత్మవిద్యయా ప్రలోభయసి- వయం తు సర్వసుందర సర్వగుణగణా
లంకృతేన త్వయా విరహం నైవ సహామ ఇతి చేదత ఆహ ॥యదితి॥ దృశాం దూరే యద్వర్తే- తన్మదనుధ్యానార్థం తచ్చ
ధ్యానం మనసః సన్నికర్షార్థమితి॥ ౩౪ ॥ఏతదుపపాదయతి త్రిభిః॥ యథేతి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ఉపైష్యథేతి మాధుర్యమాత్రమితి చే
దత ఆహ ॥యా ఇతి॥ హే కల్యాణ్యః స్వభర్తృభిః ప్రతిబద్ధాః యాః వనే క్రీడతా మయా సహ అలబ్ధక్రీడాః- తాస్తత్రైవ- మా-
మామాపుః ప్రాపుః॥ ౩౭ ॥ఏవమితి॥ తస్య సందేశేనాగతా స్మృతిర్యాసాం తాః- ప్రథమా ద్వితీయా॥ ౩౮॥ దిష్ట్యేతి॥ య
దూనామహితః శత్రుః- అఘకృత్ దుఃఖదః- దిష్ట్యాత్మానం దేవ ఆప్తైః ప్రాప్తైః- హితైర్వా సహ ॥౩౯॥ అన్యా ఊచుః॥ కచ్చి
దితి। నోఽస్మాకం కరణీయాం ప్రీతిం- కచ్చిత్పురయోషితాం కరోతి స్నిగ్ధం చ తత్సవ్రీడహాసేనోదారమీక్షణం చ తేనా_

ర్చితః తాభిరస్మాభిర్వా॥౪౦॥ పునరన్యాఊచుః॥ కథమితి॥ తాసాంవా కైర్యద్విభ్రమైశ్చానుభాజితః ॥౪౧॥ పునరన్యాఊచుః। అపీతి। కిమనయా చింతయా నః అస్మాన్ క్వచిత్ ప్రస్తుతే స్మరతి కిం గ్రామ్యాః అవిదగ్ధాః॥ ౪౨। అన్యాఊచుః ॥ తా ఇతి ॥ కుముదైః కుందైః శశాంకేనచ రమ్యే బృందావనే క్వణంతి చరణనూపురాణి యస్యాం తస్యాం రాసగోష్ఠ్యాం అస్మాభిః ప్రియాభిరీడితా మనోజ్ఞాః కథా యస్య సః తథా యాః సునిశాసు రేమే తాః కదాచిత్ కిం స్మరతివా న వేతి॥ ౪౩ ॥ అపీతి ॥ స్వనిమిత్తేన శోకేన తప్తాః నః అస్మాన్ గాత్రైః కరస్పర్శాదిభిస్సంజీవయన్ కిం ను ఇహైష్యతీతి॥౪౪॥ అన్యాఊచుః॥ కస్మాదితి॥ అనన్యగతిత్వేన పూర్వమత్రావసత్ సః ప్రతి మహదైశ్వర్యం ప్రాప్తః కస్మాదిహాగమిష్యతీతి॥౪౫॥ అన్యాస్తు పరమార్థమూచుః ॥కిమితి॥ వనచరీభిరస్మాభిరన్యాభిర్వా రాజకన్యాభిః మహాత్మనోధీరస్య కించ శ్రీపతేః తదప్యాస్తాం స్వత ఏవాప్తకామస్య అతఏవ కృతాత్మనః పూర్ణస్య కిం కోర్థః క్రియతే న కశ్చిదితి॥౪౬॥ యతః అఘటమానాయాః కృష్ణసంగతేః సైవాస్మాకం ఆకులతా అతో నైరాశ్యమేవ పరమం సుఖం తచ్చాతిదుష్కరమిత్యాహుః ॥ పరమితి॥ స్వైరిణీ॥౪౭॥

స్యైతతద్వా కైర్యద్విభ్రమైశ్చానుభాజితః ॥ ౪౧॥ అపిస్మరతి నస్సాధో గోవిందః ప్రస్తుతే క్వచిత్ ।గోష్ఠిమధ్యే పురస్త్రీణాం గ్రామ్యాస్స్వైరకథాంతరే॥ ౪౨ ॥ తాః కింనిశాః స్మరతి యాసు తదా ప్రియాభిర్బృందావనే కుముదకుందశశాంకరమ్యే । రేమేక్వణచ్చరణనూపుర రాసగోష్ఠ్యామస్మాభిరీడితమనోజ్ఞకథః కదాచిత్॥౪౩॥ అప్యేష్యతీహ దాశార్హస్తప్తాస్స్వకృతయాశుచా । సంజీవయన్నుగాత్రైర్యథేంద్రోవనమంబుదైః॥ ౪౪ ॥కస్మాత్కృష్ణ ఇహాయాతి ప్రాప్తరాజ్యో హతాహితః । నరేంద్రకన్యా ఉద్వాహ్య ప్రీతస్సర్వసుహృద్వృతః॥౪౫॥ కిమస్మాభిర్వనౌకోభిరన్యాభిర్వా మహాత్మనః । శ్రీపతేరాప్తకామస్య క్రియేతార్థః కృతాత్మనః॥౪౬॥ పరం సౌఖ్యం హి నైరాశ్యం స్వైరిణ్యప్యాహ పింగళా । తజ్జానతీనాం నః కృష్ణే తథాప్యాశా దురత్యయా॥౪౭॥ క ఉత్సహేత సంత్యక్తుముత్తమశ్లోకసంవిదం । అనిచ్ఛతోపి యస్య శ్రీరంగాన్నచ్యవతే క్వచిత్ ॥ ౪౮॥ సరిచ్ఛైలవనోద్దేశా గావో వేణురవా ఇమే । సంకర్షణసహాయేన కృష్ణేనాచరితాః ప్రభో ॥౪౯॥ పునః పునస్స్మారయంతి నందగోపసుతం బత । శ్రీనికేతైస్తత్పదకైర్విస్మర్తుం నైవ శక్నుమః॥౫౦॥ గత్యా లలితయోదారహాసలీలావలోకనైః। మాధ్వ్యా గిరా హృతధియః కథం తం విస్మరామహే॥౫౧॥ హే నాథ హే రమానాథ వ్రజనాథార్తినాశన । మగ్నముద్ధర గోవింద గోకులం వృజినార్ణవాత్ ।॥౫౨॥ శ్రీశుకః॥ తతస్తాః కృష్ణసందేశైర్వ్యపేతవిరహజ్వరాః। ఉద్ధవం పూజయాంచక్రుర్జ్ఞాత్వాత్మానమధోక్షజమ్॥౫౩॥ ఉవాస కతిచిన్మాసాన్గోపీనాం వినుదన్ శుచః। కృష్ణలీలా కథా గాయన్ రమయామాస గోకులమ్॥౫౪॥ యావంత్యహాని నందస్య వ్రజేవాత్సీత్స ఉద్ధవః । వ్రజౌకసాం క్షణప్రాయాణ్యాసన్ కృష్ణస్య వార్తయా॥౫౫॥ సరిద్వనగిరిద్రోణీర్వీక్షన్ కుసుమితద్రుమాన్ । కృష్ణం సంస్మారయన్ రేమే హరిదాసో వ్రజౌకసామ్॥౫౬॥ దృష్ట్వైవమాదిగోపీనాం కృష్ణావేశాత్మవిక్లబం। ఉద్ధవః పరమప్రీతస్తా నమస్యన్నిదం జగౌ॥౫౭॥ ఏతాః పరం తనుభృతో భువి గోపవధ్వో గోవిందఏవ నిఖిలాత్మని రూఢభావాః। వాంఛంతి యద్భవభియో మునయో వయంచ కిం బ్రహ్మజన్మభిరనంతకథారసస్య ॥౫౮॥ క్వేమాః

శ ఇతి। సవిందంపి కాంతవార్తాం॥౪౭॥కించ తద్విస్మృతౌ న తాదృక్సుఖమస్తి సాపి నాస్మాకం సంభవతీత్యాహుస్త్రిభిః। సరిదితి॥ ఆచరితాః సేవితాః॥౪౯।౫౦।గత్యేతి। హే ఉద్ధవ తం కథం విస్మరామేతి॥ ౫౧॥ ౫౨॥ తత ఇతి। కృష్ణమధోక్షజం జ్ఞాత్వా తం చ స్వాత్మానం జ్ఞాత్వా॥౫౩॥ ఉవాసేతి। వినుదన్ అపనయన్ ॥౫౪ ॥౫౫॥ సరిదితి సరిద్వనగిరిదర్యాదిషు ప్రత్యేకం కృష్ణం తల్లీలాసంప్రశ్నాదిభిః సంస్మారయన్ రేమే ॥౫౬॥ దృష్ట్వేతి॥ కృష్ణావేశేనాత్మనో మనసః విక్లబం వైక్లబ్యం తాః గోపీర్నమస్యన్ నమస్కరిష్యన్ ఉత్తమస్యాత్మనో గోపస్త్రీనమస్కృతిరపి న్యాయ్యా భవతీతి దర్శయితుం తాసాం మహత్త్వం పంచభిర్జగౌ ఉవాచ॥౫౭॥

ఏతా ఇతి॥ ఏతాః పరం కేవలం తనుభృతః సఫలజన్మానః రూఢభావాః పరమప్రేమవత్యః యదితి యం రూఢభావం భవభియో ముముక్షవః మునయో ముక్తా అపి వాంఛంతి వయంచ భక్తా అపి అతః అనంతస్య కథాసు రసో రాగో యస్య తస్య బ్రహ్మజన్మభిః విప్రసంబంధిభిః శౌక్లసావిత్రయాజ్ఞికైస్త్రిభిర్జన్మభిః కిం కోతిశయః యత్రతత్ర జాతః స ఏవ సర్వోత్తమ ఇత్యర్థః యద్వా అనంతకథాసురసో యస్య తస్య బ్రహ్మజన్మభిశ్చతుర్ముఖజన్మభిరపి కిం కోర్థః యద్వా అనంత

కథాసు అరసస్య బ్రహ్మజన్మభిః కిం॥౫౮॥కించ॥ ఈశ్వరప్రసాదో మహత్త్వే కారణం - తస్యచన జాతిరాచారో జ్ఞానం వా
కారణం-కింతు కేవలం భజనమేవేత్యాహ॥క్వేతి॥ సాక్షాద్భజతః పుంసః-అహో ఉపయుక్త సేవితః - అగదరాజః అమృ
తం యథేతి॥౫౯॥ అత్యంతాపూర్వశ్చాయం గోపీషు భగవతః ప్రసాద ఇత్యాహ॥నేతి॥ అంగే వక్షసి-ఉత హో - నితాంత
రతేః ఏకాంతరతిమత్యాః-శ్రియోపి నాయం ప్రసాదం అనుగ్రహో నాస్తి - నళినస్యేవ గంధో యస్యాః కాంతిశ్చ యాసాం తా
సాం స్వర్గాంగనానామప్సరసామపి నాస్తి అన్యతః పునర్దూరతో నిరస్తాః-రాసోత్సవే శ్రీకృష్ణభుజదండాభ్యాం గృహీతః ఆ
లింగితః కంఠస్తేన లబ్ధా ఆశిషో యాభిస్తాసాం గోపీనాం-యః ఉదగాత్ ఆవిర్బభూవ॥ ౬౦॥ కించ ఆసాం తావద్గోపీనాం భా
గ్యం మమ త్వేతావత్ప్రార్థ్యమిత్యాహ॥ఆసామితి॥గోపీనాం చరణరేణుభాజాం గుల్మాదీనాం- మధ్యే- యత్ కిమప్యహ
స్యామిత్యాశంసా-కథం భూతానాం-యా ఇత్యాది-ఆర్యాణాం మార్గం ధర్మం చ హిత్వా॥౬౧॥ పునస్తా ఏవ విశినష్టి॥యా
ఇతి॥యోగీశ్వరైరపి ఆత్మన్యేవార్చితం- స్తనేషు న్యస్తం- పరిరభ్య తాపం జహురితి ॥౬౨॥ ఏవం మహత్త్వం ప్రతిపాద్య న

స్త్రియో వనచరా వ్యభిచారశీలాః కృష్ణే క్వ చైష పరమాత్మని రూఢభావః॥ నన్వీశ్వరోనుభజతో విదుషోపి
సాక్షాచ్ఛ్రేయస్తనోత్యగదరాజ ఇవోపయుక్తః॥౫౯॥ నాయం శ్రియోంగ ఉ నితాంతరతేః ప్రసాదః స్వ
ర్యోషితాం నళినగంధరుచాం కుతోన్యాః। రాసోత్సవేస్య భుజదండగృహీతకంఠలబ్ధాశిషాం య ఉదగాద్వ్ర
జవల్లవీనామ్॥ ౬౦। ఆసామహో చరణరేణుజుషామహం స్యాం బృందావనే కిమపి గుల్మలతౌషధీనామ్।
యా దుస్త్యజం స్వజనమార్యపథం చ హిత్వా భేజుర్ముకుందపదవీం శ్రుతిభిర్విమృగ్యామ్॥ ౬౧॥ యా వై శ్రి
యార్చితమజాదిభిరాప్తకామైర్యోగీశ్వరైరపి యదాత్మని రాసగోష్ఠ్యామ్। కృష్ణస్య తద్భగవతశ్చరణార
విందం న్యస్తం స్తనేషు విజహుః పరిరభ్య తాపమ్॥౬౨॥ వందే నందవ్రజస్త్రీణాం పాదరేణుమభీక్ష్ణశః। యాసాం
హరికథోద్గీతం పునాతి భువనత్రయమ్॥౬౩॥ శ్రీశుకః॥ అథ గోపీరనుజ్ఞాప్య యశోదాం నందమేవ చ। గో
పానామంత్ర్య దాశార్హో యాస్యన్నారురుహే రథమ్॥౬౪॥ తం నిర్గతం సమాసాద్య నానోపాయన
పాణయః। నందాదయోనురాగేణ ప్రావోచన్నశ్రులోచనాః॥ ౬౫ ॥ మనసో వృత్తయో నః స్యుః కృష్ణ
పాదాంబుజాశ్రయాః। వాచోభిధాయినీర్నామ్నాం కాయస్తత్ప్రహ్వణాదిషు॥౬౬॥ కర్మభిర్భ్రా
మ్యమాణానాం యత్ర క్వాపీశ్వరేచ్ఛయా। మంగళాచరితైర్దానైరతిర్నః కృష్ణ ఈశ్వరే॥ ౬౭ ॥ ఏవం స
భాజితో గోపైః కృష్ణభక్త్యా నరాధిప। ఉద్ధవః పునరాగచ్ఛన్మథురాం కృష్ణపాలితామ్॥౬౮॥ కృష్ణాయ ప్రణిప
త్యాహ భక్త్యుద్రేకం వ్రజౌకసాం। వాసుదేవాయ రామాయ రాజ్ఞే చోపాయనాన్యదాత్॥౬౯॥ *

—* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే- సప్తచత్వారింశోధ్యాయః. *—

శ్రీశుకః॥ అథ విజ్ఞాయ భగవాన్ సర్వాత్మా సర్వదర్శనః। సైరంధ్ర్యాః కామతప్తాయాః ప్రియమిచ్ఛన్
గృహం యయౌ॥ ౧ ॥ మహార్హోపస్కరైరాఢ్యం కామోపాయోపబృంహితమ్। ముక్తాదామపతా
కాభిర్వితానశయనాసనైః। ధూపైః సురభిభిర్దీపైః స్రగ్గంధైరపి మండితమ్॥౨॥ గృహం తమాయాంతమవే
క్ష్య సాసనాత్సద్యః సముత్థాయ హి జాతసంభ్రమా। యథోపసంగమ్య సఖీభిరచ్యుతం సభాజయామా
స సదాసనాదిభిః॥౩॥ అథోద్ధవస్త్వాదృతయాభిపూజితో న్యషీదదుర్వ్యామభిమృశ్య చాసనమ్। కృష్ణోపి తూ
ర్ణం శయనం మహాధనం వివేశ లోకాచరితాన్యనువ్రతః॥ ౪॥ సా మజ్జనాలేపదుకూలభూషణస్రగ్గంధతాం

మస్కరోతి॥వంద ఇతి॥౬౩॥ అథేతి॥ అనుజ్ఞాప్య అనుజ్ఞాం యాచిత్వా-ఆమంత్ర్య పృష్ట్వా॥౬౪॥౬౫॥మనస ఇతి॥నః అస్మాకం
మనసో వృత్తయః-కృష్ణపాదాంబుజాశ్రయాః స్యుః-అభిధాయినీః అభిధాయిన్యః స్యుః॥౬౬॥ కర్మభిరితి ॥ నః కృష్ణే రతిః
స్యాదితి॥౬౭॥౬౮॥కృష్ణాదిభ్యో భక్త్యుద్రేకమాహ-ఉపాయనాని చాదాదితి॥౬౯॥ *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టచత్వారింశకే తు కృష్ణః కుబ్జామరీరమత్। అక్రూరస్య గృహం గత్వా తం గజాహ్వయమాదిశత్॥ సైరంధ్రీ కామ
మాపూర్య పూరయిత్వా మనోరథాన్। అక్రూరస్య తతః కృష్ణః తేన పార్థాన సాంత్వయత్॥౧॥ మహార్హైరితి॥ మహార్హైః
అనర్ఘైః-ఉపస్కరైః గృహోపకరణైః- అన్వితం కామోపాయైః తదుద్దీపకైః సురతబంధాదిలేఖ్యైః ఉపబృంహితం॥
-॥గృహమితి॥యథాయథోచితం॥౩॥౪॥ సేతి॥ ప్రసాధితః యో [illegible] హా దేహో యయా సా- సవ్రీడం యత్

లీలయోద్గతం స్మితం తత్ ఏషు భ్రూమేషు తద్యుక్తైరీక్షితైరుపలక్షితా ॥౫॥ ఆహూయేతి॥ అనులేపార్పణాదన్యత్ర స్యాః
పుణ్యం నాస్తీతి దర్శయితుం పుణ్యలేశయేత్యుక్తం. నతు పుణ్యస్యాల్పత్వవివక్షయా ॥౬॥ సేతి॥ కుచాదీనాం రుజో మృజంతీ జి
ఘ్రంతీ చరణం ॥౭॥ సైతి॥ ఏవం కామ ఏవ ప్రాకృతదృష్ట్యా అయాచత న తు గోప్య ఇవ సా తస్మై ఇతి దుర్భగేత్యుక్తం కృతా
ర్థత్వే తు తస్యా న సందేహః ॥౮॥౯॥ తస్యా ఇతి॥ కామ ఏవ వరః తం దత్వా మానయిత్వా చ అలంకారాదిదానైః ॥౧౦॥ దురా
రాధ్యమితి॥ మనోగ్రాహ్యం విషయసుఖం అసత్వాత్ ॥౧౧॥ అక్రూరేతి॥ కించిచ్చికీర్షయన్ హస్తినపురప్ర
స్థానం కారయితుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః. అక్రూరప్రియకామ్యయా చ ॥౧౨॥ స ఇతి॥ ఆరాత్ దూరత ఏవ ॥౧౩॥ ౧౪॥ పాదేతి॥ అ
పఇతి చ్ఛేద. ఉదకాని అ సర్వతో ధారయన్నిత్యన్వయః ॥౧౫॥౧౬॥ దిష్ట్యేతి॥ వా యువయోరిదం కులం. ఉద్ధృతం. సమేధితం
చ ॥౧౭॥ వామిదం కులమిత్యాది వ్యవహారదృష్ట్యోక్త్వా. పరమార్థమాహ॥ యువామితి॥ జగన్మయా యువాం. కుతః జగద్ధేతూ
తదపి కుతః. ప్రధానపురుషౌ. తదాత్మకౌ అతో భవద్భ్యాం వినా. పరం కారణం అపరం కార్యం చ నాస్తీతి॥ ౧౮॥ నను ప్రత్య

బాలసుధాసవాదిభిః। ప్రసాదితాత్మా ఉపససార మాధవం సవ్రీడలీలోత్స్మితవిభ్రమేక్షితైః॥ ౫॥ ఆహూ
య కాంతాం నవసంగమహ్రియా విశంకితాం కంకణభూషితే కరే। ప్రగృహ్య శయ్యామధివేశ్య రామయా
రేమేనులేపార్పణపుణ్యలేశయా॥ ౬॥ సానంగతప్తకుచయోరురసస్తథాక్ష్ణో జిఘ్రంత్యనంతచరణేన
రుజో మృజంతీ। దోర్భ్యాం స్తనాంతరగతం పరిరభ్య కాంతమానందమూర్తిమజహాదతిదీర్ఘతాపమ్॥ ౭॥
సైవం కైవల్యనాథం తం ప్రాప్య దుష్ప్రాపమీశ్వరమ్ । అంగరాగార్పణేనాహో దుర్భగేదమయా
చత॥౮॥ ఆహోష్యతామిహ ప్రేష్ఠ దినాని కతిచిన్మయా । రమస్వ నోత్సహే త్యక్తుం సంగం తేంబురుహే
క్షణ॥౯॥ తస్యై కామవరం దత్వా మానయిత్వా చ మానదః । సహోద్ధవేన సర్వేశస్స్వధామాగమదృద్ధి
మత్ ॥౧౦॥ దురారాధ్యం సమారాధ్య విష్ణుం సర్వేశ్వరేశ్వరమ్ । యో వృణీతే మనోగ్రాహ్యమసత్వాత్కు
మతిర్హ్యసౌ ॥ ౧౧ ॥ అక్రూరభవనం కృష్ణస్సహ రామోద్ధవః ప్రభుః । కించిచ్చికీర్షయన్ప్రాగాద
క్రూరప్రియకామ్యయా॥౧౨॥ స తాన్నరవరశ్రేష్ఠానారాద్వీక్ష్య స్వబాంధవాన్ । ప్రత్యుత్థాయ ప్రము
దితః పరిష్వజ్యాభ్యనందత॥ ౧౩॥ ననామ కృష్ణం రామం చ స తైరప్యభివాదితః। పూజయామాస విధివత్కృ
తాసనపరిగ్రహాన్ ॥౧౪॥ పాదావనేజనీరాపశ్శిరసా ధారయన్నృప। అర్హణేనాంబరైర్దివ్యైర్గంధ
స్రగ్భూషణోత్తమైః॥ ౧౫॥ అర్చిత్వా శిరసానమ్య పాదావంకగతౌ మృజన్ । ప్రశ్రయావనతో క్రూరః
కృష్ణరామావభాషత॥౧౬॥ దిష్ట్యా పాపో హతః కంసః సానుగో వామిదం కులమ్ । భవద్భ్యాముద్ధృతం కృ
చ్ఛ్రాద్దురంతాచ్చ సమేధితమ్॥౧౭॥ యువాం ప్రధానపురుషౌ జగద్ధేతూ జగన్మయౌ । భవద్భ్యాం న వినా
కించిత్పరమస్తి న చాపరమ్॥౧౮॥ ఆత్మసృష్టమిదం విశ్వమన్వావిశ్య స్వశక్తిభిః । ఈయతే బహుధా బ్రహ్మన్
శ్రుతిప్రత్యక్షగోచరమ్॥౧౯॥ యథా హి భూతేషు చరాచరేషు మహ్యాదయో యోనిషు భాంతి నానా । ఏవం
భవాన్ కేవల ఆత్మయోనిష్వాత్మాత్మతంత్రో బహుధా విభాతి॥౨౦॥ సృజస్యథో లుంపసి పాసి విశ్వం రజ
స్తమస్సత్వగుణైస్స్వశక్తిభిః। న బధ్యసే తద్గుణకర్మభిర్వా జ్ఞానాత్మనస్తే క్వ చ నైవ హేతుః॥ ౨౧॥ దేహా
ద్యుపాధేరనిరూపితత్వాద్భవో పి సాక్షాన్న భిదాత్మనస్స్యాత్ । అతో న బంధస్తవ నైవ మోక్షస్స్యాతాంనికా

క్షాదిసిద్ధం కథం నాస్తీత్యుచ్యత ఇత్యత ఆహ॥ ఆత్మేతి॥ హే బ్రహ్మన్ పరమేశ్వర బ్రహ్మేతి పాఠః - అజాదిభిః స్వశక్తిభిః ఆత్మ
నైవ సృష్టమిదం విశ్వం ఆవ్యావిశ్య కారణత్వాత్ అననుప్రవిష్టో పి అనుప్రవిశ్యేవ స్థితః - శ్రుతిప్రత్యక్షగోచరం యథా భవ
తి తథా॥౧౯॥ బహుధా భవానేవ ప్రతీయతే ఏకస్యైవ బహుధా ప్రతీతౌ దృష్టాంతమాహ॥ యథేతి ॥ యోనిషు స్వస్యైవ
రూపాంతరేణాభివ్యక్తిస్థానేషు చరాచరేషు. భూతేషు. యథా మహీప్రముఖాని కారణాన్యేవ - నానా భాంతి - ఆత్మ
యోనిషు స్వకారణకేషు. భూతభౌతికేషు. జీవో పి. నరమృగాదిశరీరేషు బాలయువాద్యవస్థాసు చ - తథా తథా ప్రతీయత
ఇతి తద్వ్యవచ్ఛేదార్థమాత్మతంత్రగ్రహణం॥౨౦॥ నను సృష్ట్యాదికర్తృత్వేన సగుణత్వేన చ - మమ కిం జీవవద్బంధఉక్తః
నహి నహీత్యాహ॥ సృజసీతి॥ తద్గుణకర్మభిర్వా. త్రైగుణైః కర్మభిర్వేత్యర్థః. యతః క్వచ కదాచిదపి. బంధహేతురవిద్యా
తవ నైవాస్తి. కుత ఇత్యత ఆహ జ్ఞానాత్మన ఇతి. మాయాయాః ఆశ్రయానావారకత్వాదితి భావః॥౨౧॥ కించ ఆస్తాం తావత్త
వ బంధశంకా. యతః అవిద్యోపాధేర్జీవాత్మనో పి. న వస్తుతో బంధో స్తీత్యాహ॥ దేహాద్యుపాధేరితి॥ భవో జన్మ. తన్మూలాభి

వాచ-సాక్షాత్స్వరూపతో న స్యాదితి- నను మమ బాధాభావం వదతా త్వయా కిం మోక్షోంగీకృతః-ఓమితి చేత్తత్రాహ- బంధాభావే మోక్షాసంభవాదాపన్నో బంధోపీత్యాశంక్యాహ-అత ఇతి-యతో నావిద్యా అతో న బంధః- మోక్షశ్చ - ఏవమభావస్యాతామిత్యర్థః-నను ఉలూఖలే మాం బద్ధం శ్రుతవాన్ యమునాహ్రదే తు ముక్తం దృష్టవానసి- అతః కథముభయం నాస్త్యత ఆహ-న కామ ఇతి-స్వాభిప్రాయానురూపస్త్వయి నోస్మాకమవివేక ఏవ పరమేవంభూత ఇతి - యద్వా-నః అవివేకత ఏవ తవోభౌ స్యాతామితి ॥ ౨౨॥ నను తర్హి మమావతారాస్తచ్చరిత్రాణి చ - శుక్తిరజతవదవిద్యాకల్పితాన్యేవ కిం నహి నహి అయం తు తవ లీలేత్యాహ ద్వయేన॥ త్వయేతి॥ ౨౩॥ స ఇతి॥ సురేతరాంశా యే రాజానః- తేషామక్షౌహిణీశతానాం వధేన-భూమేర్భారమపనేతుం-స్వాంశేన రామేణ సహావతీర్ణోసీతి॥ ౨౪॥ అత ఏవంభూతస్య తవాగమనేన కృతార్థోస్మీత్యాహ శ్లోకత్రయేణ॥ అద్యేతి॥ హే ఈశ-అద్య నో వసతయో గృహాః-తపోవనాదపి బహుపుణ్యాః-కుతః-యావతః- త్వం సాక్షాత్ప్రవిష్టః-కథంభూతః-యస్య తవ- పాదశౌచసలిలమేవ గంగా త్రిజగత్పునాతి-యశ్చ త్వం పంచయజ్ఞదేవతామూర్తిః- స త్వం జగద్గురురితి॥ ౨౫॥ స్వమనోరథః పరిపూరిత ఇతి తుష్యన్నాహ॥క ఇతి॥ ఋతగిరః సత్యవాచః - త్వత్తః అపరం

మస్త్వయి నోవివేకః॥ ౨౨॥ త్వయోదితోయం జగతో హితాయ యదా యదా వేదపథః పురాణః। బాధ్యేత పాషండపథైరసద్భిస్తదా భవాన్ సత్త్వగుణం బిభర్తి॥ ౨౩॥ స త్వం ప్రభోద్య వసుదేవగృహేవతీర్ణస్స్వాంశేన భారమపనేతుమిహాసి భూమేః। అక్షౌహిణీశతవధేన సురేతరాణాం రాజ్ఞామముష్య చ కులస్య యశో వితన్వన్॥ ౨౪॥ అద్యేశ నో వసతయః ఖలు భూరిభాగా యస్సర్వదేవపితృభూతనృదేవమూర్తిః। యత్పాదశౌచసలిలం త్రిజగత్పునాతి స త్వం జగద్గురురధోక్షజ యాః ప్రవిష్టః॥ ౨౫॥ కః పండితస్త్వదపరం శరణం సమీయాద్భక్తప్రియాదృతగిరస్సుహృదః కృతజ్ఞాత్ । సర్వాన్ దదాతి సుహృదో భజతోభికామానాత్మానమప్యుపచయాపచయౌ న యస్య॥ ౨౬॥ దిష్ట్యా జనార్దన భవానిహ నః ప్రతీతో యోగీశ్వరైరపి దురాపగతిస్సురేశైః। ఛింధ్యాశు నస్సుతకళత్రధనాప్తగేహదేహాదిమోహరశనాం భవదీయమాయాం॥ ౨౭ ॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యర్చితస్సంస్తుతశ్చ భక్తేన భగవాన్ హరిః। అక్రూరం సస్మితం ప్రాహ గీర్భిస్సంమోహయన్నివ॥ ౨౮॥ శ్రీభగవాన్॥ త్వం నో గురుః పితృవ్యశ్చ శ్లాఘ్యో బంధుశ్చ నిత్యదా। వయం తు రక్ష్యాః పోష్యాశ్చ అనుకంప్యాః ప్రజా హి వః॥ ౨౯॥ భవద్విధా భాగవతా నిషేవ్యా అర్హసత్తమాః। శ్రేయస్కామైర్నృభిర్నిత్యం దేవాస్స్వార్థా న సాధవః॥ ౩౦॥ న హ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవా మృచ్ఛిలామయాః। తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః ॥ ౩౧॥ స భవాన్ సుహృదాం వై నః శ్రేయాన్ శ్రేయశ్చికీర్షయా। జిజ్ఞాసార్థం పాండవానాం గచ్ఛస్వ గజసాహ్వయమ్॥ ౩౨॥ పితర్యుపరతే బాలాస్సహ మాత్రా సుదుఃఖితాః। ఆనీతాస్స్వపురం రాజ్ఞా వసంత ఇతి శుశ్రుమః ॥ ౩౩। తేషు రాజాంబికాపుత్రో భ్రాతృపుత్రేషు దీనధీః। సమో న వర్తతే నూనం దుష్పుత్రవశగోంధదృక్ ॥ ౩౪॥ గచ్ఛ జానీహి తద్వృత్తమధునా సాధ్వసాధు వా। విజ్ఞాయ తద్విధాస్యామో యథా శం సుహృదాం భవేత్ ॥ ౩౫॥ ఇత్యక్రూరం సమాదిశ్య భగవాన్ హరిరీశ్వరః ।సంకర్షణోద్ధవాభ్యాం వై తతస్స్వభవనం యయౌ॥ ౩౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే అష్టచత్వారింశోధ్యాయః.

శరణం-కః పండితస్తస్సమీయాత్ గచ్ఛేత్ యతో భవాన్ భజతస్సర్వానభితః కామాంశ్చ-దదాతి ఆత్మానమపి॥ ౨౬॥ దిష్ట్యేతి॥ నః అవివేకినాం శత్రావపి ఇహ గృహ ఏవ॥ ౨౭। ౨౮॥ త్వమితి॥ వః యుష్మాకం ప్రజాః పుత్రా హి వయమితి॥ ౨౯॥ నను నృభిర్దేవాస్సేవ్యా ఇతి ప్రసిద్ధం తత్రాహ॥ భవదితి॥ దేవాః స్వార్థాః స్వకార్యసాధనపరాః- సాధవస్తు కేవలం పరానుగ్రహాపరాః పరమార్థాస్తస్తు-సాధవ ఏవ- దేవా ఇతి-త ఏవ సేవ్యా ఇత్యర్థః॥ ౩౦॥ తర్హి మృచ్ఛిలాదిమయాః దేవాదయః సేవ్యాః స్యుర్నైవేత్యత ఆహ॥ నహీతి॥ అమ్మయాని తీర్థాని-మృణ్మయాః శిలామయాశ్చ దేవా న పునంతీతి న-అపి తు పునంత్యేవ తథాపి సాధూనాం తేషాం చ మహదంతరమిత్యాహ-దర్శనాదేవ- తే పునంతీతి ॥ ౩౧॥ కించిచ్చికీర్షన్ ప్రాగాదిత్యయముక్తం తత్ కార్యమాదిశతి॥ స ఇతి॥ నః సుహృదాం మధ్యే భవాన్ శ్రేష్ఠః-అతః పాండవానాం శ్రేయశ్చికీర్షయా గజసాహ్వయం హస్తినాపురం గచ్ఛస్వ గచ్ఛేతి-యద్వా- స్వేః పృథక్ పదం- హే స్వ ఆత్మీయేత్యర్థః॥ ౩౨॥ పితరీతి॥ రాజ్ఞా ధృతరాష్ట్రేణ- వసంతే నివసంతీతి-శుశ్రుమః శ్రుతవంతో వయం॥ ౩౩॥ తేష్వితి॥ దుష్టా యే పుత్రాః దుర్యోధనాదయః-తద్వశేన గచ్ఛతీతి తథా- యతః- అంధదృక్ అంధనేత్రః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అష్టచత్వారింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ ఊనపంచాశత్తమే తు గత్వాఽక్రూరో గజాహ్వయమ్। రాజ్ఞస్స్వభ్రాతృపుత్రేషు బుద్ధ్వా వైషమ్యమాగమత్॥ ॥స ఇతి॥ క్రౌరవేంద్రాణాం యశోభిరంకితం-తత్కృతదేవబ్రాహ్మణాయతనాదిభిరంకితమిత్యర్థః॥౧॥ సపుత్రమితి॥ బాహ్లీకపుత్రః సోమదత్తః-భారద్వాజః ద్రోణః-గౌతమః కృపః॥౨॥ యథావదితి॥ అవ్యయం కుశలమ్॥౩॥ ఉవాసేతి॥ దుష్ప్రజస్య అసత్పుత్రస్య-అల్పసారస్య మందధృతేః ఖలానాం కర్ణాదీనాం ఛందమిచ్ఛామనువర్తితుం శీలం యస్య తథా తస్య॥౪॥ తేజ ఇతి॥ తేజః ప్రతాపం-ఓజః శస్త్రాదినైపుణ్యం వీర్యం శౌర్యం- న సహద్భిః అసహమానైః- చికీర్షితం తం తదుపరి కర్తుమిష్టమ్॥౫॥ కృతమితి॥ గరస్య విషస్య దానాది-అపేశలమ్ అన్యాయ్యం- తేజ ఓజ ఇత్యాది సర్వం కథయామాస॥౫॥ తత్కథనాత్ పూర్వం తరం పృథాయా వృత్తాంతమాహ॥ పృథేతి॥ అథో రిణాం కలాః లేశాః యయోస్తే- ఈక్షణే నేత్రే యస్యాస్సా॥౭॥ అపీతి॥ అపికిం-జామయః కులస్త్రియః॥౮॥ భ్రాత్రేయ ఇతి॥ పైతృష్వసేయాన్ మత్పుత్రానిత్యాశయః॥ ౯॥ సపత్నేతి॥ సాంత్వ

శ్రీశుకః॥ స గత్వా హాస్తినపురం పౌరవేంద్రయశోంకితమ్। దదర్శ తత్రాంబికేయం సభీష్మం విదురం పృథామ్॥౧॥ సపుత్రం చైవ బాహ్లీకం భారద్వాజం సగౌతమమ్। కర్ణం సుయోధనం ద్రౌణిం పాండవాన్ సుహృదోఽపరాన్॥౨॥ యథావదుపసంగమ్య బంధుభిర్గాందినీసుతః। సంపృష్టస్తైస్సుహృద్వార్తాం స్వయం చాపృచ్ఛదవ్యయమ్॥౩॥ ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ రాజ్ఞో వృత్తవివిత్సయా। దుష్ప్రజస్యాల్పసారస్య ఖలచ్ఛందానువర్తినః॥౪॥ తేజ ఓజో బలం వీర్యం ప్రశ్రయాదీంశ్చ సద్గుణాన్। ప్రజానురాగం పార్థేషు న సహద్భిశ్చికీర్షితమ్॥౫॥ కృతం చ ధార్తరాష్ట్రైర్యద్గరదానాద్యపేశలమ్। ఆచఖ్యౌ సర్వమేవాస్మై పృథా విదుర ఏవ చ॥ ౬ ॥ పృథా తు భ్రాతరం ప్రాప్తమక్రూరముపసృత్య తమ్। ఉవాచ జన్మనిలయం స్మరంత్యశ్రుకలేక్షణా॥౭॥ అపి స్మరంతి నస్సౌమ్య పితరౌ భ్రాతరశ్చ మే। భగిన్యో భ్రాతృపుత్రాశ్చ జామయస్సఖ్య ఏవ చ ॥ ౮ ॥ భ్రాత్రేయో భగవాన్ కృష్ణః శరణ్యో భక్తవత్సలః। పైతృష్వసేయాన్ స్మరతి రామశ్చాంబురుహేక్షణః॥౯॥ సపత్నమధ్యే శోచంతీం వృకాణాం హరిణీమివ। సాంత్వయిష్యతి మాం వాక్యైః పితృహీనాంశ్చ బాలకాన్॥౧౦॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాయోగిన్ విశ్వాత్మన్ విశ్వభావన। ప్రపన్నాం పాహి గోవింద శిశుభిశ్చావసీదతీమ్॥౧౧॥ నాన్యత్తవ పదాంభోజాత్పశ్యామి శరణం నృణామ్। బిభ్యతాం మృత్యుసంసారాదీశ్వరస్యాపవర్గికాత్ ॥౧౨॥ నమః కృష్ణాయ శుద్ధాయ బ్రహ్మణే పరమాత్మనే। యోగేశ్వరాయ యోగాయ త్వామహం శరణం గతా ॥౧౩॥ ఇత్యనుస్మృత్య స్వజనం కృష్ణం చ జగదీశ్వరమ్। ప్రారుదద్దుఃఖితా రాజన్ భవతాం ప్రపితామహీ॥౧౪॥ సమదుఃఖసుఖోఽక్రూరో విదురశ్చ మహాయశాః। సాంత్వయామాసతుః కుంతీం తత్పుత్రోత్పత్తిహేతుభిః ॥౧౫॥ యాస్యన్ రాజానమభ్యేత్య విషమం పుత్రలాలసమ్। అవదత్ సుహృదాం మధ్యే బంధుభిస్సౌహృదోదితమ్ ॥౧౬॥ అక్రూరః॥ భో భో వైచిత్రవీర్య త్వం కురూణాం కీర్తివర్ధన। భ్రాతర్యుపరతే పాండావధునాసనమాస్థితః ॥౧౭॥ ధర్మేణ పాలయన్నుర్వీం ప్రజాశ్శీలేన రంజయన్। వర్తమానస్సమస్స్వేషు శ్రేయః కీర్తిమవాప్స్యసి॥౧౮॥ అన్యథా త్వాచరన్ లోకే గర్హితో యాస్యసే తమః। తస్మాత్సమత్వే వర్తస్వ పాండవేష్వాత్మజేషు చ॥౧౯॥ నేహ చాత్యంతసంవాసః కస్యచిత్ కేనచిత్సహ। రాజన్ స్వేనాపి దేహేన కిము జాయాత్మజాదిభిః ॥౨౦॥ ఏకః ప్రసూయతే జంతురేక ఏవ ప్రలీయతే।

యిష్యతి కిమ్॥౧౦॥ కుంత్యా వ్యధిగతపరమార్థా శ్రీకృష్ణం స్తౌతి॥ కృష్ణేతి॥ హే మహాయోగిన్ మహాన్ యోగ ఉపాయో యస్య-ఖ్యాపనస్యాస్తీతి-హే విశ్వాత్మన్ సర్వాంతర్యామిన్-హే విశ్వభావన విశ్వపాలక - ప్రపన్నాం శరణాగతాం - అవసీదతీం దుర్యోధనాదికృతైరపకారైః క్లిశ్యంతీమ్॥౧౧॥ నేతి॥ అపవర్గికాత్ మోక్షప్రదాత్॥౧౨॥ నమ ఇతి॥ శుద్ధాయ ధర్మాత్మనే- బ్రహ్మణే అపరిచ్ఛిన్నాయ-పరమాత్మనే జీవసఖాయ- యోగేశ్వరాయ- అణిమాదియుక్తాయ-యోగాయ జ్ఞానాత్మనే॥౧౩॥ ఇతీతి॥ ప్రపితామహీ పాండోః తస్య భార్యా-ప్రారుదత్ ప్రరురోద ॥౧౪॥ సమేతి॥ పృథయా సహ సమం దుఃఖం సుఖం చ యస్య సః- తస్యాః పుత్రాణాముత్పత్తిహేతుభిః జనకైః ధర్మానిలేంద్రాదిభిః తత్కథనైరిత్యర్థః॥౧౫॥ యాస్యన్నితి॥ బంధుభిః-రామకృష్ణాదిభిః-సౌహృదేనోదితం ఉక్తం యత్ తదవదత్ ॥౧౬॥ భో భో ఇతి॥ భ్రాతర్యుపరత ఇతి పాండోః పుత్రేషు సత్సు రాజాసనం త్వమాస్థిత ఇతి కటాక్షః॥౧౭॥ భవతు-తథాప్యేవం వర్తమానః శ్రేయో ప్రాప్స్యసీత్యాహ॥ ధర్మేణేతి॥౧౮॥ అన్యథేతి॥ తమః నరకం-ఇహ చ మహాద్దుఃఖమితి భావః॥౧౯॥ నన్వాత్మజానాత్మజాదిషు కథం సమత్వం

స్యాత్తత్రాహ॥ నేతి॥ అత్యంతం నిత్యం సంవాసః సమ్యగవస్థితిః॥ ౨౦॥ తత్ర తావదుత్పత్తిమరణయోస్సుఖదుఃఖయోశ్చ కేనాపి సాహిత్యం నాస్తీత్యాహ॥ ఏక ఇతి॥ ౨౧॥ కించ-యదా చ సహావసంతి- తదాపి క్లేశోపార్జితవిత్తాపహారితయా పుత్రాదినామశత్రవ ఏవ జ్ఞేయా ఇత్యాహ॥ అధర్మేణేతి॥ సంభోజనీయాః పోష్యాః పుత్రాదయ ఇతి వ్యపదేశైః- అల్పమేధసో మూఢస్య-విత్తం హరంతి జలౌకసో మత్స్యస్య-జీవనభూతాని జలాని-యథా తత్పుత్రా హరంతి-తద్వదితి భావః॥ ౨౨॥ కించ యానేవం పుష్ణాతి తే ధనమాదాయ మృతాజ్జీవంతోఽపి వా తం పరిత్యజంతీత్యాహ॥ పుష్ణాతీతి॥ స్వబుద్ధ్యా స్వీయా ఇత్యభిమానేన-రాయః అర్థాః-అకృతార్థం అప్రాప్తభోగం॥ ౨౩॥ స పునః పాపైకపాథేయో నరకం విశతీత్యాహ॥ స్వయమితి॥ అసిద్ధార్థః అపూర్ణమనోరథః॥ ౨౪॥ తస్మాదితి॥ స్వప్నశ్చ మాయా చ మనోరథశ్చ తత్ తైః తుల్యం- ఆయమ్య నియమ్య- శాంతస్సన్ సమో భవేతి॥ ౨౫॥ ఉవాచేతి॥ హే దానపతే అక్రూర- న తృప్యామి అలమతిశయేన మర్త్యః॥ ౨౬॥ తథేతి॥ సూనృతా ప్రియవాక్ చలే అస్థిరే హృది న స్థీయతే ఇతి నతీత్యర్థః- సుదామా నామ పర్వతః తత్ర భవా తటిదివ - తస్మిన్ స్ఫటికశిలామయే సహాస్నైవాత స్ఫురితా విద్యుత్ యథా లీయతే తద్వదిత్యర్థః-యద్వా-సుదామా మాలా- తస్యా ఇయం సౌదామినీ మాలా

ఏకోఽనుభుంక్తే సుకృతమేక ఏవ చ దుష్కృతం॥ ౨౧॥ అధర్మోపచితం విత్తం హరంత్యన్యేఽల్పమేధసః। సంభోజనీయాపదేశైర్జలానీవ జలౌకసః॥ ౨౨॥ పుష్ణాతి యానధర్మేణ స్వబుద్ధ్యా తమపండితమ్। తేఽకృతార్థం ప్రహిణ్వంతి ప్రాణా రాయస్సుతాదయః॥ ౨౩॥ స్వయం కిల్బిషమాదాయ తైస్త్యక్తో నార్థకోవిదః। అసిద్ధార్థో విశత్యంధం స్వధర్మవిముఖస్తమః॥ ౨౪॥ తస్మాల్లోకమిమం రాజన్ స్వప్నమాయామనోరథమ్। వీక్ష్యాయమ్యాత్మనాత్మానం సమశ్శాంతో భవ ప్రభో॥ ౨౫॥ ధృతరాష్ట్రః॥ యథా వదసి కల్యాణీం వాచం దానపతే భవాన్। తథానయా న తృప్యామి మర్త్యః ప్రాప్య యథామృతం॥ ౨౬॥ తథాపి సూనృతా సౌమ్య హృది న స్థీయతే చలే। పుత్రానురాగవిషమే విద్యుత్సౌదామినీ యథా॥ ౨౭॥ ఈశ్వరస్య విధిం కో ను విధునోత్యన్యథా పుమాన్। భూమేర్భారావతారాయ యోఽవతీర్ణో యదోః కులే॥ ౨౮॥ యో దుర్విమర్శపథయా నిజమాయయేదం సృష్ట్వా గుణాన్ విభజతే తదనుప్రవిష్టః। తస్మై నమో దురవబోధవిహారతంత్రసంసారచక్రగతయే పరమేశ్వరాయ॥ ౨౯॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యభిప్రేత్య నృపతేరభిప్రాయం స మాధవః। సుహృద్భిస్సమనుజ్ఞాతః పునర్యదుపురీమగాత్॥ ౩౦॥ శశంస రామకృష్ణాభ్యాం ధృతరాష్ట్రవిచేష్టితమ్। పాండవాన్ ప్రతి కౌరవ్య యదర్థం ప్రేషితస్స్వయమ్॥ ౩౧॥ ❋

—❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకోనపంచాశత్తమోధ్యాయః. ❋—

పూర్వభాగస్సమాప్తః.

—❋ జరాసంధయుద్ధయవనాగమనాదికథాప్రారంభఘట్టః. ❋—

శ్రీశుకః॥ అస్తిః ప్రాప్తిశ్చ కంసస్య మహిష్యౌ భరతర్షభ। మృతే భర్తరి దుఃఖార్తే ఈయతుస్స్మ పితుర్గృహమ్॥ ౧॥ పిత్రే మగధరాజాయ జరాసంధాయ దుఃఖితే। వేదయాంచక్రతుస్సర్వమాత్మవైధవ్యకారణమ్॥ ౨॥ స తదప్రియమాకర్ణ్య శోకామర్షయుతో నృప। అయాదవీం మహీం కర్తుం చక్రే పరమముద్యమమ్॥

కారేత్యర్థః॥ ౨౭॥ నన్వేవం జానతోఽపి కథమయం మహామోహ ఇతి చేత్తత్రాహ ఈశ్వరస్యేతి॥ విధిం విధానం మాయామితి యావత్- కః పుమాన్ విధునోతి న కోఽపీత్యర్థః॥ ౨౮॥ అతస్తమేవ నమస్యతి॥ య ఇతి॥ దుర్విమర్శపథయా అవితర్క్యమార్గయా గుణాన్ కర్మాణి తత్ఫలాని చ- విభజతే వివిచ్య దదాతి- దురవబోధో యో విహారః క్రీడా సః తంత్రం ప్రధానం ముఖ్యకారణం యస్య సంసారచక్రస్య అత ఏవ తస్య గతిర్యస్మాత్తస్మై నమ ఇతి॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ❋

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం-శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం.

—(❋)—

భావార్థదీపికాయాం-ఏకోనపంచాశత్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ దశమస్కంధపూర్వార్ధభావార్థస్య ప్రదీపికా। యస్యేయం ముఖతో భాతి నాస్తి తస్యాంతరం తమః॥

శ్లో॥ తతః పంచాశత్తమే తు జరాసంధభయాదివ। కారయిత్వాంబుధౌ దుర్గం తేన నినాయ నిజం జనమ్॥ కపటాన్ కపటే

నైవహత్వాద్వైశ్యాయమిత్యుక్తః। అజ ఇత్యుక్తం జరాసంధంధర్మేణైవతుధార్మికమ్॥ అస్తిరితి॥ 'అస్తిప్రాప్తిసంజ్ఞికే ఈయతుః జగ్మతుః॥ ౧॥ ౨॥ సత్వితి॥ కంసేశోకః కృష్ణే అమర్షః తాభ్యాంయుతః॥ ౩॥ అక్షౌహిణీభిరితి॥ న్యరుణత్ రురోధ॥ ౪॥ నిరీక్ష్యేతి॥ తస్యబలం సైన్యం ఉద్వేలం లంఘితమర్యాదం-సాగరమివ-తేనతస్యబలేనసంరుద్ధం॥ ౫॥ చింతయామాసేతి॥ కింబలమేవ హన్మి నమాగధం-మాగధం-వాహత్వాబలంగృహ్ణామి-యద్వా- సమాగధంసర్వంహన్మీతిచింతయామాస-నను ప్రథమం కథంజేష్యామీత్యేకం చింతయితుంయుక్తం తత్రాహ- కారణమానుషఇతి-భూభారావతారణాయైవమానుషః నతత్త్వత ఇతి॥ ౬॥ ఏవంత్రేధావిచింత్య ప్రథమంపక్షంనిర్ధారితవాన్ తదాహ-చతుర్భిః॥ హనిష్యామీతి॥ ౭॥ అక్షౌహిణీభిరితి॥ బలానాముద్యమంకర్తా కరిష్యతి॥ ౮॥ నస్వతఏవహంతవ్యస్తత్రాహ॥ ఏతదర్థఇతి॥ ఏతచ్ఛబ్దార్థంస్పష్టయతి- భూభారహరణాయేతి॥ అథకేతదర్థోవతారఇత్యుపలక్షణమిత్యాహ॥ అన్యఇతి॥ ప్రభవతఃఉద్భవతః॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ ససూతౌ సారథిసహి

౩॥ అక్షౌహిణీభిర్వింశత్యాతిసృభిశ్చాపిసంవృతః। *యదురాజధానీంమధురాంన్యరుణత్సర్వతోదిశమ్॥ ౪॥ నిరీక్ష్యతద్బలంకృష్ణఉద్వేలమివసాగరమ్। స్వపురంతేనసంరుద్ధంస్వజనంచభయాకులమ్॥ ౫॥ చింతయామాసభగవాన్హరిఃకారణమానుషః। తద్దేశకాలానుగుణంస్వావతారప్రయోజనం॥ ౬॥ హనిష్యామిబలంహ్యేతద్భువిభారంసమాహితం। మాగధేనసమానీతంవశ్యానాంసర్వభూభుజాం॥ ౭॥ అక్షౌహిణీభిస్సంఖ్యాతంభటాశ్వరథకుంజరైః। మాగధస్తునహంతవ్యోభూయఃకర్తాబలోద్యమమ్॥ ౮॥ ఏతదర్థోవతారోయంభూభారహరణాయమే। సంరక్షణాయసాధూనాంకృతోన్యేషాంవధాయచ॥ ౯॥ అన్యోపిధర్మరక్షాయైదేహస్సంభ్రియతేమయా। విరామాయాప్యధర్మస్యకాలేప్రభవతఃక్వచిత్॥ ౧౦॥ ఏవంధ్యాయతిగోవిందఆకాశాత్సూర్యవర్చసౌ। రథావుపస్థితౌసద్యస్ససూతౌసపరిచ్ఛదౌ॥ ౧౧॥ ఆయుధానిచదివ్యానిపురాణానియదృచ్ఛయా। దృష్ట్వాతానిహృషీకేశస్సంకర్షణమథాబ్రవీత్॥ ౧౨॥ పశ్యార్యవ్యసనంప్రాప్తంయదూనాంత్వావతాంప్రభో। ఏషతేరథఆయాతోదయితాన్యాయుధానిచ॥ ౧౩॥ యానమాస్థాయజహ్యేతద్వ్యసనాత్స్వాన్సముద్ధర। ఏతదర్థంహినౌజన్మసాధూనామీశశర్మకృత్॥ త్రయోవింశత్యనీకాఖ్యంభూమేర్భారమపాకురు॥ ౧౪॥ ఏవంసంమంత్ర్యదాశార్హౌదంశితౌరథినౌపురాత్। నిర్జగ్మతుస్స్వాయుధాఢ్యౌబలేనాల్పీయసావృతౌ॥ ౧౫॥ శంఖందధ్మౌవినిర్గత్యహరిర్దారుకసారథిః। తతోభూత్పరసైన్యానాంహృదివిత్రాసవేపథుః॥ ౧౬॥ తావాహమాగధోవీక్ష్యహేకృష్ణపురుషాధమ। గుప్తేనచత్వయామందయోత్స్యేయాహిబంధుహన్। నత్వయాయోద్ధుమిచ్ఛామిబాలకేనైకలజ్జయా॥ ౧౭॥ త్వంతురామయదిశ్రద్ధాయుధ్యస్వధైర్యముద్వహ। హిత్వావామచ్ఛరైశ్ఛిన్నందేహంస్వర్యాహిమాంజహి॥ ౧౮॥ శ్రీభగవాన్॥ నవైశూరావికత్థంతేదర్శయంత్యేవపౌరుషమ్। నగృహ్ణీమోవచోరాజన్నాతురస్యముమూర్షతః॥ ౧౯॥ జరాసుతస్తావభిసృత్యమాధవౌమహాబలౌఘేనబలీయసావృణోత్। ససైన్యయానధ్వజవాజిసారథీసూర్యానలౌవాయురివాభ్రరేణుభిః॥ ౨౦॥ సుపర్ణతాలధ్వజచిహ్నితౌరథావలక్షయంత్యోహరిరామయోర్మృధే। స్త్రియఃపురాట్టాలకహర్మ్యగోపురంసమాశ్రితాస్సంముముహుశ్శుచార్దితాః॥ ౨౧॥ హరిఃపరానీకపయోముచాంముహుశ్శిలీముఖాత్యుల్బణవర్షపీడితమ్। స్వసైన్యమాలోక్యసురాసురార్చితంవ్యస్ఫూర్జయచ్ఛార్ఙ్గశరాసనోత్తమమ్॥ ౨౨॥ గృహ్ణాన్నిషంగాదథసందధచ్ఛరాన్

తౌ పరిచ్ఛదః పరికరః ధ్వజకవచాదిః తత్సహితౌ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ పశ్యేతి॥ త్వం అవన్ రక్షకో నాథో విద్యతే యేషాం తే త్వావంతః తేషాం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ఏవమితి॥ దంశితౌ బద్ధకవచౌ స్వాయుధాఢ్యౌ శోభనాయుధసంపన్నౌ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ తావితి॥ పురుషా అధమాః యస్మాదితి వా స్తవార్థః హే పురుషోత్తమేతి-గుప్తేనదంశితత్వాత్సర్వాంతరత్వాద్దర్శహానర్హేణ- హే మంద-బధ్నాతీతి బంధుః అవిద్యా- తాం హంతీతి హన్ హే అవిద్యానిరసనేతి-యాహి పాహి ప్రపన్నమితి॥ ౧౭॥ త్వమితి॥ అచ్ఛేద్యదేహోసావితి స్వ ఏవ మేవమత్వా- అరితోషాత్పక్షాంతరమాహ॥ యద్వా-మాంజహీతి॥ ౧౮॥ నేతి॥ యథాశ్రుతార్థగ్రహణేన భగవదుత్తరం న వై శూరా వికత్థంతే శ్లాఘంత ఇతి॥ ౧౯॥ జరాసుత ఇతి॥ మాధవౌ మధువంశసంభవౌ-మహతా సైన్యసమూహేన- ఆవృతవాన్- వాయురభ్రైః సూర్యం రేణుభిశ్చాగ్నింయథేత్యదర్శనమాత్రమేవ-నావరణమితిసూచితం॥ ౨౦॥ ౨౧॥ హరిరితి॥ పరస్యానికాని సైన్యాని- తాన్యేవ పయోముచః మేఘాః తేషాం శిలీముఖా బాణాః- తేషామత్యుల్బణం వర్షణం తేన పీడితం

వ్యస్ఫూర్జయత్ ఉజ్జృంభితవాన్॥ ౨౨॥ తదాహ॥ గృహ్ణన్నితి॥ నిషంగాదిషుధేః శరాన్ గృహ్ణన్ - అథ తాన్ గుణే సంధధత్ - గుణమాకృష్య నిశితబాణసమూహాన్ ముంచన్ నిఘ్నన్ ప్రహరన్ - పత్తీః పదాతీన్ - నిరంతరమితి గ్రహణాదిక్రియావిశేషణం - జ్వలత్కాష్ఠం భ్రమణేన యథా చక్రవద్భ్రమతి - తద్వత్ వ్యస్ఫూర్జయదితి॥ ౨౩॥ నిర్భిన్నేతి॥ హతాః అశ్వాః ధ్వజాః సూతాః నాయకాః రథినశ్చ యేషు తే॥ ౨౪॥ సంఛిద్యమానేతి॥ సంఛిద్యమానాః ద్విపదాః ఇభాః వాజినశ్చ తేషామంగేభ్యః ప్రసూతాః అసృగాపగాః రుధిరనద్యః - పరస్పరం ప్రవర్తితా ఇతి తృతీయేనాన్వయః ప్రసిద్ధనదీరూపకమాహ - భుజా ఏవ అహయః యాసాం తాః - పురుషాణాం శీర్షాణ్యేవ కచ్ఛపాః యాసాం తాః - హతాః ద్విపా ఏవ ద్వీపాః అంతర్వర్తినః తటా నిహయా ఏవ గ్రహాః గ్రాహాః - తైశ్చ తైశ్చాకులాః వ్యాప్తాః॥ ౨౫॥ కరేతి॥ కరాః ఊరవశ్చ మీనా యాసు తాః - నరాణాం కేశా ఏవ శైవలం యాసు తాః - ధనూంష్యేవ తరంగాః - ఆయుధాన్యేవ గుల్మాః తైశ్చ తైశ్చ సంకులాః - అస్థూరికాశ్చ మాణిచక్రాణి వా - తా ఏవావర్తాః తైర్భయానకాః - మహామణీనాం ప్రవేకా ఉత్తమా ఆభరణాని చ యాభ్యో యథోపలాః శర్కరాశ్చ యాసు తాః, భీరూణాం భయావహాః - మనస్వినాం హర్షకర్యః॥ ౨౬॥ వినిఘ్నతేతి॥ కించ - సంకర్షణేనాపి - తద్బలం రా

వికృష్య ముంచన్ శితబాణపూగాన్ । నిఘ్నన్ రథాన్ కుంజరవాజిపత్తీన్నిరంతరం యద్వదలాతచక్రమ్ ॥ ౨౩ ॥ నిర్భిన్నకుంభాః కరిణో నిపేతురనేకశోఽశ్వాశ్శరవృక్ణకంధరాః । రథా హతాశ్వధ్వజసూతనాయకాః పదాతయశ్ఛిన్నభుజోరుకంధరాః॥ ౨౪॥ సంఛిద్యమానద్విపదేభవాజినామంగప్రసూతాశ్శతశోఽసృగాపగాః। భుజాహయః పూరుషశీర్షకచ్ఛపా హతద్విపద్వీపహయగ్రహాకులాః॥ ౨౫॥ కరోరుమీనా నరకేశశైవలా ధనుస్తరంగాయుధగుల్మసంకులాః। అస్థూరికావర్తభయానకా మహామణిప్రవేకాభరణాశ్మశర్కరాః॥ ప్రవర్తితా భీరుభయావహా మృధే మనస్వినాం హర్షకరీః పరస్పరమ్॥ ౨౬॥ వినిఘ్నతారీన్ ముసలేన దుర్మదాన్ సంకర్షణేనాపరిమేయతేజసా। బలం తదంగార్ణవదుర్గభైరవం దురంతపారం మగధేంద్రపాలితం॥ క్షయం ప్రణీతం వసుదేవపుత్రయోర్విక్రీడితం తజ్జగదీశయోః పరమ్॥ ౨౭॥ స్థిత్యుద్భవాంతం భువనత్రయస్య యస్సమీహతేఽనంతగుణస్స్వలీలయా। న తస్య చిత్రం పరపక్షనిగ్రహస్తథాపి మర్త్యానువిధస్య వర్ణ్యతే॥ ౨౮॥ జగ్రాహ విరథం రామో జరాసంధం మహాబలమ్। హతానీకావశిష్టాసుం సింహః క్షుద్రమృగం యథా॥ ౨౯॥ బధ్యమానం హతారాతిం పాశైర్వారుణమానుషైః। వారయామాస గోవిందస్తేన కార్యచికీర్షయా॥ ౩౦॥ స ముక్తో లోకనాథాభ్యాం వ్రీడితో వీరసంమతః। వివిక్షుస్తప సే రణ్యం వారితః పథి రాజభిః ॥ ౩౧॥ వాక్యైః పవిత్రార్థపదైర్నయనైశ్చ ప్రాకృతైరపి । స్వకర్మబంధప్రాప్తోఽయం యదుభిస్తే పరాభవః ॥ ౩౨॥ హతేషు సర్వానీకేషు నృపో బార్హద్రథస్తదా। ఉపేక్షితో భగవతా మగధాన్ దుర్మనా యయౌ॥ ౩౩॥ ముకుందోఽప్యక్షతబలో నిస్తీర్ణారిబలార్ణవః। వికీర్యమాణః కుసుమైస్త్రిదశైరనుమోదితః॥ ౩౪॥ మాధురైరుపసంగమ్య విజ్వరైర్ముదితాత్మభిః। ఉపగీయమానవిజయస్సూతమాగధవందిభిః॥ ౩౫॥ శంఖదుందుభయో నేదుర్భేరీతూర్యాణ్యనేకశః । వీణావేణుమృదంగాని పురం ప్రవిశతి

యం ప్రణీతం - అంగ హే రాజన్ - అర్ణవవత్ దుర్గం దుర్గమం భైరవం భయంకరం చ - యతః దురంతపారం అంతోఽత్రతలం పారగమవధిః - దుశ్శబ్దోఽత్ర ద్వే - విక్రమేణాగాధం దేశం తచ్ఛ నిరవధికమిత్యర్థః - కించ - మగధేంద్రేణ చ పాలితం బలం - యదేవంభూతం - రామకృష్ణయోః కర్మోక్తం తత్పరం కేవలం - తయోర్విక్రీడనం - న తు పరాక్రమః॥ ౨౭॥ న చైతదాశ్చర్యమిత్యాహ॥ స్థిత్యేతి॥ తర్హి కిమిత్యాశ్చర్యమివ వర్ణ్యతే తత్రాహ - తథాపీతి మర్త్యాననువిధత్తే అనుకరోతీతి మర్త్యానువిధః తస్య॥ ౨౮॥ కించ జగ్రాహేతి॥ హతాన్యనీకాని యస్య అవశిష్టాః అసవ ఏవ యస్య తం చ తం చ॥ ౨౯॥ బధ్యమానమితి॥ హతాః బహుశః అరాతయః శత్రవో యేన తం - తథాభూతమపి - జరాసంధం బధ్యమానం - వారయామాస॥ ౩౦॥ ౩౧॥ వాక్యైరితి॥ పవిత్రార్థాని ధర్మోపదేశపరాణి పదాని యేషు తైః - వాక్యైః నయైర్నీతిభిః ప్రాకృతైః లౌకికైః - తత్ర లౌకికన్యాయమాహుః - స్వకర్మేతి - యదుభిర్యల్పకైః కృత్వా - తే యుహతః - పరాభవః కేవలం కర్మబంధనైవ ప్రాప్తః అతస్త్వయా న లజ్జితవ్యమితి॥ ౩౨॥ హతేష్వితి॥ బార్హద్రథో జరాసంధః ॥ ౩౩॥ ముకుంద ఇతి॥ ముకుందోఽపి యయావిత్యనుషంగః - నక్షతం బలం యస్య సః - తస్యైవాచ్యుతదృష్ట్యా క్షతప్రతిసంధానాదితి భావః - నిస్తీర్ణః అనాయాసేనైవ తీర్ణః అరిబలార్ణవో యేన సః - సాధు సాధ్విత్యనుమోదితశ్చ॥ ౩౪॥ మాధురైరితి॥ ప్రత్యుద్గతైర్మథురావాసిభిః జనైరుపసంగమ్యమిళిత్వా

౩౫॥శంఖేతి॥తథా ప్రవిశతి సతి-శంఖాదయో నేదుః॥౩౬॥ కథంభూతాం పురీం తదాహ ॥సిక్తేతి॥ బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ-నిఘుష్టాం నినాదితాం-కౌతుకేనోత్సవేన-అసమంతాత్ బద్ధాని తోరణాని యస్యాం తాం ॥౩౭॥ నిచీయమాన ఇతి॥నిచీయమానః వికీర్యమాణః-ప్రవివేశేతి విపరిణామతో నుషంగః॥౩౮॥ఆయోధనేతి॥ఆయోధనం రణభూమిః- తత్రస్థం విత్తం-వీరాణాం భూషణం॥౩౯॥ఏవమితి॥ తావతీతి ఛేదః- తావతి పరాజయే వర్తమానేపి-అక్షౌహిణ్యా బలం యస్య సః సప్తదశకృత్వః సప్తదశవారాన్ యుయుధే॥౪౦॥అక్షిణ్వన్నితి॥అక్షిణ్వన్ క్షయం నిన్యుః॥౪౧॥ అష్టాదశ ఇతి॥అష్టాదశే సంగ్రామే భావ్యే తన్మధ్యే అకస్మాత్ కాలయవనః ప్రాప్తః॥౪౨॥ రురోధేతి॥ఆత్మసమ్మితాన్ స్వతుల్యాన్ ॥౪౩॥ తమితి॥వృజినం దుఃఖం-ఉభయతః-యవనాజ్జరాసంధాచ్చ॥౪౪॥తదాహ ద్వాభ్యాం॥యవన ఇతి॥నిరుంధే నిరుణద్ధి॥౪౫॥ఆవయోరితి॥అస్య అనేన సహ॥౪౬॥౪౭॥ఇతీతి॥సముద్రమధ్యే దుర్గం-తన్మధ్యే నగరం-కృత్స్నాద్భుతం సర్వాశ్చర్యమయం-అచీకరత్ కారయామాస॥౪౮॥దృశ్యత ఇతి॥త్వాష్ట్రం విశ్వకర్మణః-తదీయం శిల్పనైపుణం క్రియాకౌశలం॥౪౯॥ తదాహ సార్ధై

ప్రభౌ॥౩౬॥సిక్తమార్గాం హృష్టజనాం పతాకాభిరలంకృతామ్।నిర్ఘుష్టాం బ్రహ్మఘోషేణ కౌతుకాబద్ధతోరణామ్॥౩౭॥నిచీయమానో నారీభిర్మాల్యదధ్యక్షతాంకురైః।నిరీక్ష్యమాణస్సస్నేహం ప్రీత్యుత్కలితలోచనైః ॥౩౮॥ ఆయోధనగతం విత్తమనంతం వీరభూషణమ్। యదురాజాయ తత్సర్వమాహృతం ప్రాదిశత్ప్రభుః॥౩౯॥ ఏవం సప్తదశకృత్వస్తావత్యక్షౌహిణీబలః। యుయుధే మాగధో రాజా యదుభిః కృష్ణపాలితైః॥౪౦॥ అక్షిణ్వంస్తద్బలం సర్వం వృష్ణయః కృష్ణతేజసా । హతేషు స్వేష్వనీకేషు త్యక్తోఽయాదరిభిర్నృప ॥౪౧॥అష్టాదశమసంగ్రామ ఆగామిని తదంతరా।నారదప్రేషితో వీరో యవనః ప్రత్యదృశ్యత॥౪౨॥ రురోధ మథురామేత్య తిసృభిర్మ్లేచ్ఛకోటిభిః । నృలోకే చాప్రతిద్వంద్వో వృష్ణీంఛ్రుత్వాత్మసమ్మితాన్॥౪౩॥ తం దృష్ట్వాచింతయత్కృష్ణస్సంకర్షణసహాయవాన్ ।అహో యదూనాం వృజినం ప్రాప్తం హ్యుభయతో మహత్ ॥౪౪॥యవనోఽయం నిరుంధేఽస్మానద్య తావన్మహాబలః। మాగధోఽప్యద్య వా శ్వో వా పరశ్వో వాగమిష్యతి॥౪౫॥ ఆవయోర్యుధ్యతోరస్య యద్యాగంతా జరాసుతః। బంధూన్ హనిష్యత్యథవా నేష్యతి స్వపురం బలీ॥౪౬॥తస్మాదద్య విధాస్యామో దుర్గం ద్విపదదుర్గమం। తత్ర జ్ఞాతీన్ సమాధాయ యవనం ఘాతయామహే॥౪౭॥ ఇతి సంమంత్ర్య భగవాన్ దుర్గం ద్వాదశయోజనం। అంతస్సముద్రే నగరం కృత్స్నాద్భుతమచీకరత్॥౪౮॥దృశ్యతే యత్ర హి త్వాష్ట్రం విజ్ఞానం శిల్పనైపుణమ్॥ ౪౯॥రథ్యాచత్వరవీథీభిర్యథావాస్తు వినిర్మితం।సురద్రుమలతోద్యానవిచిత్రోపవనాన్వితమ్॥ ౫౦॥ హేమశృంగైర్దివిస్పృగ్భిః స్ఫటికాట్టాలగోపురైః। రాజతారకుటైః కోష్ఠైర్హేమకుంభైరలంకృతైః॥ ౫౧॥రత్నకూటైర్గృహైర్హైమైర్మహామరకతస్థలైః । వాస్తోష్పతీనాం చ గృహైర్వల్లభీభిశ్చ నిర్మితమ్।చాతుర్వర్ణ్యజనాకీర్ణం యదుదేవగృహోల్లసత్॥ ౫౨॥ సుధర్మాం పారిజాతం చ మహేంద్రః ప్రాహిణోద్ధరేః।యత్ర చావస్థితో మర్త్యో మర్త్యధర్మైర్న యుజ్యతే॥ ౫౩॥ శ్యామైకకర్ణాన్ వరుణో హయాంఛుక్లాన్ మనోజవాన్।దదౌ సహస్రసంఖ్యాతాన్ దేవదేవాయ తోయరాట్॥ ౫౪॥ అష్టౌ నిధిపతిః కోశాన్

స్త్రిభిః॥రథ్యేతి॥రథ్యాః రాజమార్గాః పురతః-వీథ్యః ఉపమార్గాః పశ్చిమతః-ఉభయతోపి చత్వరాణ్యంగణాని- తన్మధ్యే గోష్ఠాః-తతోఽప్యంతః సువర్ణభవనాని-తదుపరి స్ఫాటికాట్టాలకాః-తదుపరి హేమకుంభాః-ఇతి బహుభూమికం యథావాస్తు గృహాదీనాం నిర్మాణస్థానం-తదనతిక్రమ్య వినిర్మితం-సురాణాం ద్రుమాః లతాశ్చ యేషు తాన్యుద్యానాని - విచిత్రోపవనాని చ తైరన్వితం॥ ౫౦॥హేమేతి॥హేమమయాని శృంగాణి యేషాం తైః-దివిస్పృగ్భిః అత్యుచ్చైః - స్ఫాటికాట్టాలకాః ఉపరితనభూమికాః-గోపురాణి ద్వారాణి చ తైర్నిర్మితమిత్యుత్తరేణాన్వయః- రాజతారకుటైః రజతం చ ఆరకుటం చ పీతలలోహం తాభ్యాం నిర్మితైః కోష్ఠైః అశ్వశాలాన్నశాలాదిభిః-కథంభూతైః హేమైః కుంభైః అలంకృతైః॥ ౫౧॥ రత్నేతి॥తథా రత్నకూటైః పద్మరాగాదిశిఖరైః-హైమైః సౌవర్ణైః - మహామరకతమయాని స్థలాని యేషు తైః గృహైశ్చ- కించ-నగరగృహద్వారాదౌ వాస్తోష్పతీనాం దేవానాం చ గృహైః వలభీభిశ్చంద్రశాలాభిశ్చ నిర్మితం - యదుదేవగృహైః రాజగృహైరుల్లసత్ శోభమానం॥౫౩॥సుధర్మామితి॥ పారిజాతం చ ప్రాహిణోత్ ప్రస్థాపయామాసేతి శుకపరీక్షిత్సంవాదాత్పూర్వభావిత్వాద్భూతనిర్దేశః మర్త్యధర్మైః క్షుత్పిపాసాదిభిః షడూర్మిభిః॥౫౩॥౫౪॥అష్టావితి॥ నిధిపతిః కుబేరః

అష్టౌ కోశాన్ నిధీన్॥ శ్లో॥ పద్మశ్చైవ మహాపద్మో మత్స్యః కూర్మస్తథోదకః। నీలో ముకుందశ్చ శంఖనిధయోఽష్టౌ ప్రకీర్తితా ఇతి - ప్రసిద్ధాన్ నిజోదయాన్ నిజవిభూతీన్ అన్యే చ సిద్ధాదయః ॥౫౫॥ యదితి॥ భగవతా స్వాధికారసిద్ధయే యద్యదాధిపత్యం దత్తమాసీత్ - తత్సర్వం ప్రత్యర్పయామాసురితి॥౫౬॥ తత్రేతి॥ యథా కాలయవనో న వేత్తి - న చాసౌ జనః - తథా యోగప్రభావేన నీత్వా త్వమత్ర స్థిత్వా ప్రజాః పాలయ అహం పలాయిష్య ఇతి సమనుమంత్రితః కృతానుమంత్ర ఇత్యర్థః॥ ౫౭॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచాశత్తమోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకపంచాశత్తమే హారిర్ ముచుకుందదృశా హరిః। యవనం ముచుకుందేన స్తుతస్స్వ ఏకం పతి॥ యవనేంద్ర సుతాత్కాలయవనాద్భీషణాత్। హరిర్హరగిరస్సైన్యం వరం పాలనాయాపలాయత। యదా గర్గః స్యాలేన షండ ఇత్యుక్తస్సదా యాదవైరుపహసితః క్రుద్ధో సౌ శ్రీమహేశ్వరం ప్రసాద్య యదుభీషణం పుత్రం వరం లబ్ధవాన్ - తతశ్చ యవనేంద్రేణ పు

లోకపాలో నిజోదయాన్। తథాన్యే లోకపాలాశ్చ దదుస్స్వాధికృతం ధనమ్॥ ౫౫॥ యద్యద్భగవతా దత్తమాధిపత్యం స్వసిద్ధయే। సర్వం ప్రత్యర్పయామాసుర్హరౌ భూమిం గతే నృప॥ ౫౬॥ తత్ర యోగప్రభావేన నీత్వా సర్వజనం హరిః। ప్రత్యాగత్యాథ రామేణ కృష్ణస్సమనుమంత్రితః॥ నిర్జగామ పురద్వారాత్పద్మమాలీ నిరాయుధః॥౫౭॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే- పంచాశత్తమోఽధ్యాయః.

—* ముచుకుందస్య శ్రీకృష్ణసందర్శనాదికథాప్రారంభఘట్టః. *—

శ్రీశుకః॥ తం విలోక్య వినిష్క్రాంతముజ్జిహానమివోడుపమ్। దర్శనీయతమం శ్యామం పీతకౌశేయవాససమ్॥౧॥ శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకంధరమ్। పృథుదీర్ఘచతుర్బాహుం నవకంజారుణేక్షణమ్॥ ౨॥ నిత్యం ప్రముదితం శ్రీమత్సుకపోలం శుచిస్మితమ్। ముఖారవిందం బిభ్రాణం స్ఫురన్మకరకుండలమ్॥ ౩॥ వాసుదేవో హ్యయమితి పుమాన్ శ్రీవత్సలాంఛనః। చతుర్భుజోఽరవిందాక్షో వనమాల్యతిసుందరః॥ ౪॥ లక్షణైర్నారదప్రోక్తైర్నాన్యో భవితుమర్హతి। నిరాయుధశ్చలన్ పద్భ్యాం యోత్స్యేఽనేన నిరాయుధః॥ ౫॥ ఇతి నిశ్చిత్య యవనః ప్రాద్రవంతం పరాఙ్ముఖమ్। అన్వధావజ్జిఘృక్షుస్తం దురాపమపి యోగినామ్॥౬॥ హస్తప్రాప్తమివాత్మానం హరిణా స పదే పదే। నీతో దర్శయతా దూరం యవనేశోఽద్రికందరమ్॥ ౭॥ పలాయనం యదుకులే జాతస్య తవ నోచితమ్। ఇతి క్షిపన్ననుగతో నైనం ప్రాపాహతాశుభః॥౮॥ ఏవం క్షిప్తోఽపి భగవాన్ ప్రావిశద్గిరికందరమ్। సోఽపి ప్రవిష్టస్తత్రాన్యం శయానం దదృశే నరమ్॥ ౯॥ నన్వసౌ దూరమానీయ శేతే మామిహ సాధువత్। ఇతి మత్వాచ్యుతం మూఢస్తం పదా సమతాడయత్॥ ౧౦॥ స ఉత్థాయ చిరం సుప్తశ్శనైరున్మీల్య లోచనే। దిశో విలోకయన్ పార్శ్వే తమద్రాక్షీదవస్థితమ్॥ ౧౧॥ స తావత్తస్య రుష్టస్య దృష్టిపాతేన భారత। దేహజేనాగ్నినా దగ్ధో భస్మసాదభవత్క్షణాత్॥ ౧౨॥ రాజా॥ కో నామ స పుమాన్ బ్రహ్మన్కస్య కింవీర్య ఏవ చ। కస్మాద్గుహాం గతశ్శిశ్యే కింతేజో యవనార్దనః॥ ౧౩॥ శ్రీశుకః॥ స ఇక్ష్వాకుకులే జాతో మాంధాతృతనయో మహాన్। ముచుకుంద ఇతి ఖ్యాతో బ్రహ్మణ్యస్సత్యసంగరః॥ ౧౪॥ స యాచితస్సురగణైరింద్రాద్యైరాత్మరక్షణే। అసురేభ్యః పరిత్రస్తైస్తద్రక్షాం సోఽకరోచ్చిరమ్॥౧౫॥ లబ్ధ్వా గుహం తే

త్రేణ స్వక్షేత్రే పుత్రోత్పాదనాయ ప్రార్థితః - గర్గః తత్క్షేత్రే కాలయవనమజీజనదితి పురాణప్రసిద్ధం॥ తమితి॥ పురద్వారాద్వినిష్క్రాంతం ఉజ్జిహానం ఉద్గచ్ఛంతం॥౧॥౨॥ నిత్యమితి॥ నిత్యం ప్రముదితమితి ముఖారవిందవిశేషణం॥ ౩॥ ౪॥ లక్షణైరితి॥ నారదోక్తైరేతైర్లక్షణైరయం పుమాన్ వాసుదేవ ఏవ నాన్యో భవితుమర్హతి - అయం చ నిరాయుధః - అతోఽనేన పద్భ్యామేవ చలన్ నిరాయుధోఽహం యోత్స్యే॥ ౫॥ ఇతీతి॥ ఇతి ఏవం ప్రకారేణ నిశ్చిత్య తం పరాఙ్ముఖం ప్రాద్రవంతమన్వధావదిత్యన్వయః॥౬॥ హస్తేతి॥ ఆత్మానం హస్తప్రాప్తమివ దర్శయతా - దూరం నీత ఇత్యన్వయః॥ ౭॥ పలాయనమితి॥ హతాశుభః క్షీణకర్మా॥౮॥౯॥ నన్వితి॥ తం శయానమచ్యుతం మత్వా అతాడయదితి॥ ౧౦॥౧౧॥ స ఇతి॥ తస్య క్రుద్ధస్య దృష్టిపాతేన సందీప్తః స్వదేహజోఽగ్నిస్తేన॥౧౨॥ క ఇతి॥ యవనమర్దయతి హినస్తీతి యవనార్దనః- తథా స కస్య వంశ్యః కింవీర్యః కీదృక్ప్రభావవాన్ - కింతేజః- కస్య వీర్యాత్పుత్ర ఇత్యర్థః - శిశ్యే అశయిష్ట॥ ౧౩॥ స ఇతి॥ సత్యః సంగరో యుద్ధం ప్రతిజ్ఞా వా యస్య సః॥౧౪॥౧౫॥ లబ్ధ్వేతి॥ గుహం కార్తికేయం- స్వః పాలం స్వర్గపాలకం సేనాన్యం॥ ౧౬॥ నరలోకమితి॥ ఉజ్ఝిత్వా స్వకాంగ

తా ఇత్యర్థః॥౧౭॥ కించ॥ సుతా ఇతి॥ తర్హి కాలీయాః త్వత్సమాన కాలీయాః కాలితాః విచాలితాః॥ ౧౮॥ సుత్ప్రజాః కోఽస్య కాలయేదితి చేదత ఆహుః॥ కాల ఇతి॥ కాలయతే తత స్తత శ్చాలయతి॥౧౯॥ వరమితి॥ తస్య కైవల్యస్య॥ ౨౦॥ ఏవమితి॥ గుహాం ప్రవిష్టః శేతే స్మ॥౨౧॥౨౫॥ పర్యపృచ్ఛదితి॥ ధర్షితః అభిభూతః- దుర్ధర్షం అధృష్యం॥౨౬॥ క ఇతి॥ విపినే అత్యర్థ్యే-తత్రాపి గిరేః గహ్వరే దుష్ప్రవేశస్థానే- తత్రాపి- ఉరుకంటకే పద్మపలాశసదృశాభ్యాం పద్భ్యాం విచరసి॥ ౨౭॥ కిం స్విదితి॥ తేజః మూర్తిః ప్రభావో దీప్తిమాన్॥౨౮॥ తత్రాపి పరిదోషాదాహ॥ మన్యే ఇతి॥ గిరిప్రరుషర్షభం శ్రీవిష్ణుం- గుహాధ్వాంతం అంతః స్త
స్వః పాలం ముచుకుంద మథాబ్రువన్। రాజన్ విరమతాం కృఛ్రాద్భవాన్నః పరిపాలనాత్॥ ౧౬॥ నరలో
కం పరిత్యజ్య రాజ్యంచ హతకంటకమ్। అస్మాన్ పాలయతో వీర కామాస్తే సర్వ ఉజ్ఝితాః॥౧౭॥ సుతా మహి
ష్యో భవతో జ్ఞాతయో భృత్య మంత్రిణః। ప్రజాశ్చ తుల్యకాలీయా నాధునా సంతి కాలితాః॥౧౮॥ కాలో బ
లీయాన్ బలినాం భగవానీశ్వరోఽవ్యయః। ప్రజాః కాలయతే క్రీడన్ పశుపాలో యథా పశూన్॥౧౯॥ వరం
వృణీష్వ భద్రం తే ఋతే కైవల్యమద్య నః। ఏక ఏవేశ్వర స్తస్య భగవాన్ విష్ణురవ్యయః॥ ౨౦॥ ఏవముక్తస్స
వై దేవానభివాద్య మహాయశాః। అశయిష్ట గుహావిష్టో నిద్రయా దేవదత్తయా॥ ౨౧॥ యవనే భస్మసాన్నీతే
భగవాన్ సాత్వతర్షభః। ఆత్మానం దర్శయామాస ముచుకుందాయ ధీమతే॥ ౨౨॥ తమాలోక్య ఘనశ్యామం
పీతకౌశేయవాససం। శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభేన విరాజితమ్॥ ౨౩॥ చతుర్భుజం రోచమానం వైజ
యంత్యా చ మాలయా। చారుప్రసన్నవదనం స్ఫురన్మకరకుండలమ్॥ ౨౪॥ ప్రేక్షణీయం త్రిలోకస్య సాను
రాగస్మితేక్షణమ్। అపీచ్యవయసం మత్తమృగేంద్రోదారవిక్రమమ్॥ ౨౫॥ పర్యపృచ్ఛన్మహాబుద్ధిస్తేజసా
తస్య ధర్షితః। శంకితశ్శనకై రాజన్ దుర్ధర్షమివ తేజసా॥ ౨౬॥ ముచుకుంద ఉవాచ॥ కో భవానిహ సంప్రాప్తో వి
పినే గిరిగహ్వరే। పద్భ్యాం పద్మపలాశాభ్యాం విచరస్యురుకంటకే॥ ౨౭॥ కిం స్విత్తేజస్వినాం తేజో భగవాం
స్త్వం విభావసుః। సూర్యస్సోమో మహేంద్రో వా లోకపాలోఽపరోఽపి వా॥ ౨౮॥ మన్యే త్వాం దేవదే
వానాం త్రయాణాం పురుషర్షభం। యద్బాధసే గుహాధ్వాంతం ప్రదీపః ప్రభయా యథా॥ ౨౯॥ శుశ్రూ
షతామవ్యలీకమస్మాకం నరపుంగవ। స్వజన్మకర్మ గోత్రం వా కథ్యతాం యది రోచతే॥ ౩౦॥ వయంతు పు
రుషవ్యాఘ్ర ఐక్ష్వాకాః క్షత్రబంధవః। ముచుకుంద ఇతి ప్రోక్తో యౌవనాశ్వాత్మజః ప్రభో॥ ౩౧॥ చిరప్ర
జాగరశ్రాంతో నిద్రయాఽపహతేంద్రియః। శయేఽస్మిన్ విపినే కామం కేనాప్యుత్థాపితోఽధునా॥ ౩౨॥ సోఽపి
భస్మీకృతో నూనమాత్మీయేనైవ పాప్మనా। అనంతరం భవాన్ శ్రీమాన్ లక్షితోఽమిత్రశాసన॥ ౩౩॥ తేజసా
తేఽవిషహ్యేణ భూరి ద్రష్టుం న శక్నుమః। హతౌజసా మహాభాగ మాననీయోఽసి దేహినామ్॥ ౩౪॥ ఏవం
సంభాషితో రాజ్ఞా భగవాన్ భూతభావనః। ప్రత్యాహ ప్రహసన్ వాణ్యా మేఘనాదగభీరయా॥ ౩౫॥ శ్రీ
భగవాన్॥ జన్మకర్మాభిధానాని సంతి మేఽంగ సహస్రశః। న శక్యంతే ప్రసంఖ్యాతు మనంతత్వాన్మయాపి
హి॥ ౩౬॥ క్వచిద్రజాంసి విమమే పార్థివాన్యురుజన్మభిః। గుణకర్మాభిధానాని న మే జన్మాని కర్హిచిత్॥ ౩౭॥
కాలత్రయోపపన్నాని జన్మకర్మాణి మే నృప। అనుక్రమంతో నైవాంతం గచ్ఛంతి పరమర్షయః॥ ౩౮॥ తథా
ప్యద్యతనాన్యంగ శృణుష్వ గదతో మమ। విజ్ఞాపితో విరించేన పురాహం ధర్మగుప్తయే॥ ౩౯॥ భూమేర్భారా
యమాణానామసురాణాం క్షయాయ చ। అవతీర్ణో యదుకులే గృహ ఆనకదుందుభేః॥ ౪౦॥ వదంతి వాసుదే
వేతి వసుదేవసుతం హి మామ్। కాలనేమిర్హతః కంసః ప్రలంబాద్యాశ్చ సద్ద్విషః॥ ౪౧॥ అయంచ యవనో ద
గ్ధో రాజంస్తే తిగ్మచక్షుషా। సోఽహం తవానుగ్రహార్థం గుహామేతాముపాగతః॥ ప్రార్థితః ప్రచురం పూ
ర్వం త్వయాహం భక్తవత్సలః॥ ౪౨॥ వరాన్ వృణీష్వ రాజర్షే సర్వాన్ కామాన్ దదామి తే। మాం ప్రపన్నో
జనః॥ ౪౩॥ ౩౦॥ వయమితి॥ వయమితి వంశ్యాభిప్రాయేణ బహువచనం- తేష్వహం ముచుకుంద ఇతి- ప్రోక్త ఇతి యౌవనాశ్వః
మాంధాతుః పితా॥ ౩౧॥ ౩౬॥ క్వచిదితి॥ క్వచిత్ కదాచిత్- కశ్చిత్ యద్యపి రజాంసి విమమే గణితవాన్ - తథాపి న జన్మాని
కర్మాణి విమిమీతే॥ ౩౭॥ ౪౧॥ అయమితి॥ తేన తిగ్మచక్షుషా నిమిత్తేన- మయైవ దగ్ధః॥ ౪౨॥ వరానితి॥ అపూర్ణోఽహమితి శోచితుం
యద్వా- అన్యైర్దత్తైర్మమ వరైః పూర్తిః యథా శోచంతి- నైవం మాం ప్రపన్నః- మద్దత్తవరాణామక్షయత్వాదితి
భావః॥ ౪౩॥ ఇతీతి॥ అష్టావింశతితమే యుగే- భగవానవతరిష్యతీతి వృద్ధగర్గవాక్యమనుస్మరన్నిత్యర్థః॥ ౪౪॥ త్వద్భక్తి రేవ వే

వలందుర్లభా-కామాస్తుతుచ్ఛాః నవరణయోగ్యా ఇత్యాశయేన-అభక్తానాంసంసారమగ్నైః ప్రపంచయతి॥ విమో హిత ఇతి॥ హే ఈశ, కరోషి త్వం యః స చేత్ సద్విధోఽయం జనః- త్వదీయయా మాయయా విమోహితః- అతోఽనర్థదృక్ అర్థం పరమార్థం సుఖరూపం త్వాం న పశ్యతి ఇతి తథా- అతస్త్వాం న భజతి- కింతు పరస్పరవంచితస్సన్ సుఖేచ్ఛయా దుఃఖానామేవ ప్రభవో యేషు తేషు గృహేష్వేవ సజ్జత ఇతి ॥౪౫॥ కించ కామసుఖం సూకరాదిష్వపి సంభవతీతి భగవద్భజనం తు న మానుషజన్మవ్యతిరేకేణేతి- మానుషత్వం ప్రాప్య త్వాం న భజన్నతి మూఢ ఇత్యాహ॥ లబ్ధ్వేతి॥ అత్ర కర్మభూమౌ- అవ్యంగం అవికలాంగం- కించ అసతి విషయసుఖే మతిర్యస్య సః- గృహమేవాన్ధకూపస్తస్మిన్ పతితః యథా పశుస్తృణలుబ్ధోఽన్ధకూపే పతతీతి॥౪౬॥ న కేవలమన్యజనస్యాయం గతిః- కింతు మమాపి తథైవేత్యాహ ॥మమేతి॥ మర్త్యే శరీరే ఆత్మబుద్ధిర్యస్య తస్య మమ అతి ఏవ సుతాదిష్వాసజ్జమానస్య॥౪౭॥ ఉన్నద్ధమదత్వం ప్రపంచయతి॥ కళేబర ఇతి॥ ఘటకుడ్యాదిసదృశే దృశ్యే అనాత్మని మతే ఏవం దుర్మదః అభవం- అతో మమైష కాలో నిష్ఫలో గత ఇతి॥౪౮॥ త్వామగణయంతం మాం త్వమాక్రామసీత్యాహ॥ ప్రమత్తమితి॥ ప్రమత్తం అనవహితం త్వాం అంతకం అవిగణయ్య దేహాదిష్వాసక్తమితి యావత్-కులిః ప్రమత్తం - ఇతికృత్యచింతయా ఏవమేవ కరణీయమితి మనోరథపరంపరాయాః మనోరథైర్భగ్నైః విషయేషు లాలసం ఉత్సుకం ప్రాప్తేపివి

జనః కశ్చిన్న భూయో హాతుమిహోచితః ॥౪౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తస్తం ప్రణమ్యాహ ముచుకుందో ముదాన్వితః। జ్ఞాత్వా నారాయణం దేవం గర్గవాక్యమనుస్మరన్ ॥౪౪॥

ముచుకుందః॥ విమోహితోఽయం జన ఈశ మాయయా త్వదీయయా త్వాం న భజత్యనర్థదృక్। సుఖాయ దుఃఖప్రభవేషు సజ్జతే గృహేషు యోషిత్పురుషశ్చ వంచితః॥౪౫॥ లబ్ధ్వా జనో దుర్లభమత్ర మానుషం కథంచిదవ్యంగమయత్నతస్తవ। పాదారవిందం న భజత్యసన్మతిర్గృహాంధకూపే పతితో యథా పశుః॥౪౬॥ మమైష కాలోఽజిత నిష్ఫలో గతో రాజ్యశ్రియోన్నద్ధమదస్య భూపతేః। మర్త్యాత్మబుద్ధేః సుతదారకోశభూష్వాసజ్జమానస్య దురంతచింతయా॥౪౭॥ కళేబరేఽస్మిన్ ఘటకుడ్యసన్నిభే నిరూఢమానో నరదేవ ఇత్యహమ్। వృతో రథేభాశ్వపదాత్యనీకపైర్గాం పర్యటంస్త్వామగణయ్య దుర్మదః॥౪౮॥ ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచింతయా ప్రవృద్ధలోభం విషయేషు లాలసమ్। త్వమప్రమత్తః సహసాభిపద్యసే క్షుల్లేలిహానోఽహిరివాఖుమంతకః॥౪౯॥ పురా రథైర్హేమపరిష్కృతైశ్చరన్ మతంగజైర్వా నరదేవసంజ్ఞితః। స ఏవ కాలేన దురత్యయేన తే కళేబరో విట్కృమిభస్మసంజ్ఞితః ॥౫౦॥ నిర్జిత్య దిక్చక్రమభూతవిగ్రహో వరాసనస్థః సమరాజవందితః। గృహేషు మైథున్యసుఖేషు యోషితాం క్రీడామృగః పూరుష ఈశ నీయతే॥౫౧॥ కరోతి కర్మాణి తపస్సునిష్ఠితో నివృత్తభోగస్తదపేక్షయా దదత్। పునశ్చ భూయాసమహం స్వరాడితి ప్రవృద్ధతర్షో న సుఖాయ కల్పతే॥౫౨॥ భవాపవర్గో భ్రమతో యదా భవేజ్జనస్య తర్హ్యచ్యుత సత్సమాగమః। సత్సంగమోయ

నః ప్రవృద్ధో లోభస్తృష్ణా యస్య తం- అంతకస్త్వమభిపద్యసే అభిభవసీత్యర్థః- క్షుధా సృక్కిణీ లేలిహానోఽహిః- ఆఖుమూషకమివేతి॥౪౯॥ కాలాత్మనా త్వయా అభిపన్నో దేహః ఏవం భవతీత్యాహ ॥పురేతి॥ శ్వసృగాలాదిభిర్భక్షితో విట్సంజ్ఞితః- వైరభక్షితః క్రిమిసంజ్ఞితః- దగ్ధో భస్మసంజ్ఞితో భవతీతి-బుద్ధ్వా విచార్య ఏవంభూతే దేహే మమతాం కుర్వంతో జనాః హరిం నారాధయంతీతి- తే ఆత్మనిశత్రుభూతాః జ్ఞేయాః సతతం యతః ॥శ్లో॥ యోనైస్సహస్రాణి బహూని గత్వా దుఃఖేన లబ్ధ్వాపి చ మానుషత్వం। సుఖావహం యో న భజంతి విష్ణుం తే వై మనుష్యా హ్యాత్మనిశత్రుభూతా ఇతి ॥౫౦॥ కించ అంతకప్రాప్తేః ప్రాగపి దిగ్విజయినో రాజ్ఞోఽపి పారతంత్ర్యదుఃఖం తదవస్థమేవేత్యాహ॥నిర్జిత్యేతి॥ అభూతవిగ్రహః అవిద్యమానసంగ్రామః- పూర్వం యే సమాః రాజానస్తైః రాజభిర్వందితోఽపి- మిథునీభావసుఖమేవ పరం యేషు తేషు యోషితాం గృహేషు-క్రీడామృగ ఇవ ఇతస్తతో నీయతే॥౫౧॥ కించ తత్రాపి తృష్ణాకులస్య న భోగత్యాగః కశ్చిదస్తీత్యాహ॥ కరోతీతి॥ తపసి అథశ్చయమన బ్రహ్మచర్యాదౌ సునిష్ఠితః పునశ్చ స్వరాట్ ఇంద్రః స్యామితి- యద్వా- జన్మాంతరేఽప్యేవమేవ చక్రవర్తీ స్యామితి॥౫౨॥ తదేవమష్టభిః శ్లోకైః ఈశబహిర్ముఖానాం సంసారం ప్రపంచ్య భక్త్యా తన్నివృత్తిక్రమమాహ॥ భవాపవర్గ ఇతి అచ్యుత- భ్రమతః సంసరతో జనస్య యదా త్వదనుగ్రహేణ భవస్య బంధస్య అపవర్గః అంతో భవేత్- ప్రాప్తకాలస్స్యాత్ తదా సతాం సంగమో భవేత్ యదా సత్సంగమో భవేత్ తదా సర్వసంగనివృత్త్యా కార్యకారణనియంతరి త్వయి భక్తిర్భవతి- తతో ముచ్యత ఇత్యర్థః॥౫౩॥ మమ తు సత్సంగమాత్ పూర్వమేవ యో రాజ్యాది సంగవిచ్ఛేదో జాతః సో

యం. త్వయా మమ మహాననుగ్రహః కృత ఇత్యాహ మన్య ఇతి ॥ తేత్వయా- సాధుభిర్వివేకిభిః- తపసేవనం ప్రవేష్టుమిచ్ఛద్భిః స్వయం త్యక్తుమలభమానైః ప్రార్థ్యతే ఇతి॥౫౪॥ తదేవం విషయాసేవామార్గం భగవత్సేవామార్గం చ వివిచ్య వరాన్ వృణీష్వేతి యదుక్తం తత్రోత్తరమాహ నేతి॥ అకించనాః నివృత్తాభిమానాః- ఆర్యో వివేకీ॥ ౫౫॥ తస్మాదితి॥ రజస్సత్త్వతమోగుణైరనుబధ్యంత ఇతి తథా ఐశ్వర్యాదిశత్రుమరథారిధమార్దిరియాషాః -విసృ ్య వరం పురుషమీశ్వరం జ్ఞప్తిమాత్రం జ్ఞానఘనం తత్ కుతః- నిరంజనం- తత్కుతః- నిర్గుణం తదపి కుతః- అద్వయం. అత ఏవ అక్షరం త్వాం శరణం వ్రజామీతి॥౫౬॥ భుంక్త్వా తావద్భోగాన్ కైవల్యం తు కరస్థమేవేతి ప్రశ్నః పునరాహ ప్రలోభయాంతం శ్రీకృష్ణం పాదోపగ్రహణేన ప్రార్థయతే॥ చిరమితి॥ వృజినైః సకర్మఫలైరార్తః- పుత్రాద్యాసనాదిభిస్తప్యమానః తథాపి అవితృప్తషడమిత్రః షట్ దేవతృష్ణా సవిగతతృషాః షట్ అమిత్రాః శ్రవణేంద్రియలక్షణా యస్య సః- అత ఏవ లబ్ధశాంతిః కథంచిద్దైవవశేనావాప్తకాలో ఇతి వా

హాజాత దైవసద్గతోపరావరే శేత్వయి జాయతే మతిః ॥౫౩॥ మన్యే మమానుగ్రహ ఈశ తే కృతో రాజ్యానుబంధాపగమో యదృచ్ఛయా। యః ప్రార్థ్యతే సాధుభిరేకచర్యయా వనం వివిక్షద్భిరఖండభూమిపైః॥ ౫౪॥ న కామయేఽన్యం తవ పాదసేవనాదకించనప్రార్థ్యతమాద్వరం విభో। ఆరాధ్య కస్త్వాం హ్యపవర్గదం హరే వృణీత ఆర్యో వరమాత్మబంధనం॥ ౫౫॥ తస్మాద్విసృజ్యాశిష ఈశ సర్వతో రజస్తమస్సత్త్వగుణానుబంధనాః। నిరంజనం నిర్గుణమద్వయం పరం త్వాం జ్ఞప్తిమాత్రం పురుషం వ్రజామ్యహం॥౫౬॥ చిరమిహ వృజినార్తస్తప్యమానోఽనుతాపైరవితృషషడమిత్రోఽలబ్ధశాంతిః కథంచిత్। శరణద సముపేతస్త్వత్పదాబ్జం పరాత్మన్నభయమృతమశోకం పాహి మాపన్నమీశ ॥౫౭॥ శ్రీకృష్ణః॥ సార్వభౌమ మహారాజ మతిస్తే విమలోర్జితా। వరైః ప్రలోభితస్యాపి న కామైర్విహతా యతః ॥౫౮॥ ప్రలోభితో వరైర్యత్త్వమప్రమాదాయ విద్ధి తత్। న ధీరేకాంతభక్తానామాశీర్భిర్భిద్యతే క్వచిత్ ॥౫౯॥ యుంజానానామభక్తానాం ప్రాణాయామాదిభిర్మనః। అక్షీణవాసనం రాజన్ దృశ్యతే పునరుత్థితం ॥౬౦॥ విచరస్వ మహీం కామం మయ్యావేశితమానసః। అస్త్వేవం నిత్యదా తుభ్యం భక్తిర్మయ్యనపాయినీ॥౬౧॥ క్షాత్రధర్మస్థితో జంతూన్ న్యవధీర్మృగయాదిభిః। సమాహితస్తత్తపసా జహ్యఘం మదుపాశ్రయః ॥ ౬౨॥ జన్మన్యనంతరే రాజన్ సర్వభూతసుహృత్తమః। భూత్వా ద్విజవరస్త్వం వై మాముపైష్యసి కేవలమ్॥౬౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- ఏకపంచాశత్తమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఇత్థం సోఽనుగృహీతోఽంగ కృష్ణేనేక్ష్వాకునందనః। తం పరిక్రమ్య సన్నమ్య నిశ్చక్రామ గుహాముఖాత్ ॥౧॥ సవీక్ష్య క్షుల్లకాన్ మర్త్యాన్ పశూన్ వీరుద్వనస్పతీన్। మత్వా కలియుగం ప్రాప్తం జగామ దిశముత్తరామ్॥౨॥ తపశ్శ్రద్ధాయుతో ధీరో నిస్సంగో ముక్తసంశయః। సమాధాయ మనః కృష్ణే ప్రావిశద్గంధమాదనమ్॥ ౩॥ బదర్యాశ్రమమాసాద్య నరనారాయణాలయం। సర్వద్వంద్వసహశ్శాంతస్తపసారాధయద్ధరిమ్॥౪॥ భగవాన్ పునరావ్రజ్య పురీం యవనావృతాం। హత్వా మ్లేచ్ఛబలం నిన్యే తదీయం ద్వారకాం ధనమ్॥౫॥ నీయమానే ధనే గోభిర్నృభిశ్చాచ్యుతచోదితైః। ఆజగామ జరాసంధస్త్రయోవింశత్యనీకపః॥౬॥ విలోక్య వేగరభసం రిపుసైన్యస్య మాధవౌ। మనుష్యచేష్టామాపన్నౌ రాజన్ దుద్రువతుర్ద్రుతమ్॥౭॥ విహాయ విత్తం ప్రచురమభీతౌ భీరుభీతవత్। పద్భ్యాం పద్మపలాశాభ్యాం చేరతుర్బహుయోజనమ్॥ ౮॥ పలా

శరణం స్వజ్ఞానం తద్దదాతీతి తథా హే శరణద సముపేతః ప్రాప్తః ॥ ౫౭. అశోకత్వే హేతుః అభయం- తత్రాపి హేతుః అమృతం ఆపన్నం ఆపత్ప్రాప్తం పాహీతి॥౫౭॥౫౮॥ ప్రలోభిత ఇతి॥ అప్రమాదాయ ప్రమాదాయ న భవత్యేవ- కుత ఇత్యత ఆహ న ధీరితి॥ ఏకాంతభక్తానాం ధీరాశీర్భిః ప్రాప్తాభిరపి న భిద్యతే న సజ్జ్యత ఇత్యర్థః॥ ౫౯॥ వ్యతిరేకమాహ॥ యుంజానానామితి॥ ఉత్థితం విషయాభిముఖం॥ ౬౦॥ విచరస్వేతి॥ తుభ్యం తవ॥ ౬౧॥ యయా వ్యాధాసేన భీషయన్ తపసి లోకసంగ్రహే ప్రవర్తయతి॥ క్షాత్రధర్మేతి॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ఏకపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో॥ ద్విపంచాశత్తమే ధావన్ భయాదివ గతః పురీమ్। అన్వమోదత సందేశం రుక్మిణ్యా ద్విజవర్ణితమ్॥ ఇత్థమితి॥ ౧॥ స ఇతి॥ క్షుల్లకాన్ అల్పప్రమాణాన్॥ ౨॥ తప ఇతి॥ తపసి శ్రద్ధాయుతః॥ ౩॥ బదర్యాశ్రమమితి॥ తత్ర చ బదర్యాశ్రమం॥ ౪॥ భగవానితి॥ నిన్యే అనయత్ ద్వారకాం ప్రాపితవాన్॥ ౫॥ ౬॥ విలోక్యేతి॥ వేగరభసం వేగోద్రేకం॥ ౭॥ విహాయేతి॥ భీరుభీతవత్

ర్భీరోరభీభీతవత్ అతిశయేనభీతవదిత్యర్థః-చేరతుః పలాయేతాంబహుయోజనం దేశం॥౮॥పలాయమానావితి॥అప్రమా
ణవిత్ ప్రమాణమియత్తా తన్నవేత్తీతితథా॥౯॥ప్రాద్రుత్యేతి॥తుంగం ఏకాదశయోజనోన్నతం-ప్రకర్షేణవర్షత్యస్మిన్నితి
ప్రవర్షణ ఇత్యాఖ్యాయస్యతంతథా భగవానింద్రః॥౧౦॥ గిరావితి॥ తత్రవిచిన్వన్నపితయోః పదంనిలయనస్థానం అనధి
గమ్య॥౧౧॥తతఇతి॥తతోగిరేః దశచఏకంచయానియోజనానితావదుత్తుంగాత్ - మాగధసంరోధదేశమతిక్రమ్యాపరితః
అధః నిపేతతుః॥ ౧౨॥ ౧౪॥ అథ శ్రీకృష్ణస్యవివాహంనిరూపయితుంబలదేవవివాహం నవమస్కంధోక్తమనుస్మారయతి॥
ఆనర్తేతి॥౧౫॥భగవానితి॥శ్రియోమాత్రాంకళాం॥ ౧౬॥ ప్రమథ్యేతి॥ గరుడోయథాదేవాన్ ప్రమథ్యసుధాంఅమృ
తంఆహరత్ తథా॥ ౧౭॥భగవానితి॥ రాక్షసోయుద్ధహరణాదితిస్మృతేః - రాజ్ఞః ప్రమథ్యేతిత్వదుక్త్యా రాక్షసేన విధా

యమానౌ తౌ దృష్ట్వా మాగధః ప్రహసన్ బలీ। అన్వధావద్రథానీకైరీశయోరప్రమాణవిత్॥ ౯॥ ప్రాద్రు
త్య దూరమశ్రాంతౌ తుంగమారుహతాంగిరిమ్। ప్రవర్షణాఖ్యం భగవాన్నిత్యదా యత్రవర్షతి॥౧౦॥ గి
రౌ నిలీనావాజ్ఞాయ నాధిగమ్యపదంనృప। దదాహ గిరిమేధోభిస్సమంతాదగ్నిముత్సృజన్॥ ౧౧॥ తతఉత్ప
త్య తరసా దహ్యమానతటాదుభౌ। దశైకయోజనోత్తుంగాన్నిపేతతురధో భువి॥౧౨॥ అలక్ష్యమాణౌ రిపు
ణా సానుగేన యదూత్తమౌ। స్వపురంపునరాయాతౌ సముద్రపరిఘాంనృప॥ ౧౩॥ సోఽపి దగ్ధావితిమృషా
మన్వానో బలకేశవౌ। బలమాకృష్య సుమహాన్ మగధాన్ మాగధో యయౌ॥౧౪॥ఆనర్తాధిపతిశ్శ్రీమాన్
రైవతో రేవతీం సుతాం। బ్రహ్మణా చోదితః ప్రాదాద్బలాయేతి పురోదితమ్॥ ౧౫॥భగవానపి గోవిందఉపయే
మే కురూద్వహ। వైదర్భీం భీష్మకసుతాం శ్రియో మాత్రాం స్వయంవరే॥ ౧౬॥ ప్రమథ్య తరసా రాజ్ఞః శా
ల్వాదీన్ చైద్యపక్షగాన్। పశ్యతాం సర్వలోకానాం తార్క్ష్యపుత్రస్సుధామివ॥ ౧౭॥ రాజా॥ భగవాన్
భీష్మకసుతాం రుక్మిణీం రుచిరాననామ్। రాక్షసేన విధానేన ఉపయేమ ఇతి శ్రుతమ్॥ ౧౮॥ భగవన్ శ్రోతు
మిచ్ఛామి కృష్ణస్యామితతేజసః। రుక్మిణ్యాగ్రహణం పాణౌ ప్రమథ్యాన్యాన్ స్వయంవరే।యథా మాగ
ధశాల్వాదీన్ జిత్వా కన్యాముపాహరత్॥ ౧౯॥ బ్రహ్మన్ కృష్ణకథాః పుణ్యా మాధ్వీర్లోకమలాపహాః।

రుక్మిణీకల్యాణకథాప్రారంభఘట్టః

కో ను తృప్యేత శృణ్వానః శ్రుతజ్ఞో నిత్యనూతనాః॥ ౨౦॥శ్రీశుకః॥ రాజాసీద్భీష్మకో నామ విదర్భాధిపతిర్మహా
న్। తస్య పంచాభవన్ పుత్రాః కన్యైకా చ వరాననా॥ ౨౧॥రుక్మ్యగ్రజో రుక్మరథో రుక్మబాహురనం
తరః। రుక్మకేశో రుక్మమాలీ రుక్మిణ్యేషాం స్వసా సతీ॥౨౨॥సోపశ్రుత్య ముకుందస్య రూపవీర్య గుణశ్రియః।
గృహాగతైర్గీయమానా స్తం మేనే సదృశం పతిమ్॥ ౨౩॥ తాం బుద్ధిలక్షణౌదార్యరూపశీలగుణాశ్రయామ్।
కృష్ణశ్చ సదృశీం భార్యాం సముద్వోఢుం మనో దధే॥ ౨౪॥బంధూనామిచ్ఛతాం దాతుం కృష్ణాయ భగినీం
నృప। తతో నివార్య కృష్ణద్విడ్రుక్మీ చైద్యమమన్యత॥ ౨౫॥తదవేత్యాసితాపాంగీ వైదర్భీ దుర్మనా భృశమ్।
విచింత్యాప్తం ద్విజం కంచిత్కృష్ణాయ ప్రాహిణోద్ద్రుతమ్॥ ౨౬॥ ద్వారకాం స సమభ్యేత్య ప్రతిహారైః
ప్రవేశితః। అపశ్యదాద్యం పురుషమాసీనం కాంచనాసనే॥ ౨౭॥దృష్ట్వా బ్రహ్మణ్యదేవస్తమవరుహ్య నిజా
సనాత్। ఉపవేశ్యార్హయాంచక్రే యథాత్మానం దివౌకసః॥ ౨౮॥ తం భుక్తవంతం విశ్రాంత ముపగమ్య
సతాం గతిః। పాణినాభిమృశన్ పాదావవ్యగ్రస్తమపృచ్ఛత॥ ౨౯॥ శ్రీకృష్ణః॥కచ్చిద్ద్విజవరశ్రేష్ఠ ధర్మ
స్తే వృద్ధసంమతః। వర్తతే నాతికృచ్ఛ్రేణ సంతుష్టమనసస్సదా॥ ౩౦॥ సంతుష్టో యర్హి వర్తేత బ్రాహ్మణో

నేనోపయేమే పరిణీతవానితి శ్రుతం పూర్వమేవ సామాన్యతఏవ శ్రుతమ్॥ ౧౮॥భగవన్నితి॥ విశేషంతు శ్రోతుమిచ్ఛామి॥
౧౯॥ శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కరోతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ పుణ్యాః మహాఫలాః మాధ్వీః శ్రుతిసుఖాః- లోకస్యమలాపహాశ్చ-శృ
ణ్వానః శృణ్వన్నిత్యర్థః శ్రుతజ్ఞః శ్రుతసారవిత్-నిత్యనూతనాః ప్రతిక్షణమాశ్చర్యవత్ప్రతీయమానాః॥ ౨౦॥ ౨౪॥ బం
ధూనామితి చైద్యమమన్యత తస్యాః పరమిత్యర్థః॥౨౫॥ తదితి॥ అవేత్యజ్ఞాత్వా-అసితాపాంగీ నీలకటాక్షా కృష్ణాయ కృష్ణ
మానేతుం ప్రేషయామాస॥ ౨౬॥ ద్వారకామితి॥ ప్రతిహారైః ద్వారపాలైః॥ ౨౭॥ దృష్ట్వేతి॥ ఆత్మానం శ్రీకృష్ణం॥ ౨౮॥
తమితి॥ అభిమృశన్ శనైశ్శనైః సంవహన్॥ ౨౯॥ ౩౦॥ సంతుష్టఇతి॥ సధర్మోఽస్య బ్రాహ్మణస్య అఖిలకామదోగ్ధా భవతి
యద్వా-సబ్రాహ్మణోఽస్య విశ్వస్యాఖిలకామధుగితి॥ ౩౧॥ అసంతుష్టఇతి॥ లోకాన్ ప్రాప్నువన్ లోకాల్లోకాంతరం పర్యటన్

నైకత్రనివృత్తస్తిష్ఠతీత్యర్థః-నాప్నోతీతిపాఠే సురేశ్వరోఽపిభూత్వా-లోకాన్నాప్నోతి-ఉత్తమాన్లోకాన్ప్రాప్తోఽపి॥ అప్రాప్తఇవక్లిశ్యతీత్యర్థః- శేతేసుఖమాస్తఇత్యర్థః-తదేవాహ-సర్వేష్వంగేషువాక్పాణ్యాదిషు-విజ్వరః తాపరహితః॥ ౩౨॥విప్రానితి॥స్వలాభఃస్వతఏవప్రాప్తోలాభః-ఆత్మలాభోవా-తేనసంతుష్టాన్పూర్ణాన్-సాధూన్ స్వధర్మనిష్ఠాన్॥ ౩౩॥కచ్చిదితి॥యస్యరాజ్ఞోవిషయే దేశే॥౩౪॥యతఇతి॥యతఃస్థానాత్-యః ఇచ్ఛయాయస్యకార్యస్యేచ్ఛయా- దుర్గంసముద్రం॥౩౫॥ఏవమితి॥సంపృష్టఃసంప్రశ్నఃప్రష్టవ్యోఽర్థోయస్యసః-పరమేష్ఠినాపరమేశ్వరేణబంధునామభిప్రేతం రుక్మిణ్యాశ్చేష్టితమిత్యాదిసర్వం॥శ్లో॥రుక్మిణ్యాస్స్వయమేకాంతేలిఖిత్వాదత్తపత్రికామ్ । ముద్రామున్ముచ్యకృష్ణాయ ప్రేమవిహ్వలమదర్శయత్॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ౩౬॥౩౭॥ బ్రాహ్మణఃశ్రీకృష్ణాజ్ఞయావాచయతి॥ శ్రుత్వేతి॥ అయమర్థః హే అచ్యుత హేభువనసుందరేతిపౌత్సుక్యందర్శయతి-త్వతవమహిమాత్వత్వాహంకులరూపశీలాదియుక్తా-తథాపి- అపగతత్రపాయస్మాత్తత్-మేచిత్తంత్వయ్యావిశతిఆసజ్జతే - తదుక్తంతస్తత్రాహ-శృణ్వతాంకర్ణవివరైరంతఃప్రవిశ్య అంగతాపంఅంగేతిపృథక్సంబోధనంవా-హరతస్తవగుణాన్శ్రుత్వా తథాదృశిమతాంచక్షుష్మతాం దృశామఖిలార్థలాభాత్మకంరూపంచశ్రుత్వేతి॥౩౮॥అహోకులకన్యానామిదమతిధార్ష్ట్యమితిమాశంకీరిత్యాహ॥ కేతి॥హేముకుంద

యేన కేనచిత్।అహీయమానస్స్వద్ధర్మాత్సహ్యస్యాఖిలకామధుక్॥౩౧॥అసంతుష్టోఽసకృల్లోకానాప్నో త్యపిసురేశ్వరః।అకించనోఽపిసంతుష్టశ్శేతేసర్వాంగవిజ్వరః॥ ౩౨॥విప్రాన్స్వలాభసంతుష్టాన్సాధూన్భూతసుహృత్తమాన్।నిరహంకారిణశ్శాంతాన్నమస్యేశిరసాసకృత్॥ ౩౩॥కచ్చిద్వఃకుశలంబ్రహ్మన్ రాజతోయస్యహిప్రజాః।సుఖంవసంతివిషయేపాల్యమానాస్సమేప్రియః॥ ౩౪॥యతస్త్వమాగతోదుర్గంనిస్తీర్యేహయదిచ్ఛయా।సర్వంనోబ్రూహ్యగుహ్యంచేత్కింకార్యంకరవామతత్॥౩౫॥ఏవంసంపృష్టసంప్రశ్నోబ్రాహ్మణఃపరమేష్ఠినా।లీలాగృహీతదేహేనతస్మైసర్వమవర్ణయత్॥ ౩౬॥ విదర్భాధిపతేఃపుత్రీరుక్మిణీతవకింకరీ । విజ్ఞాపయతితేకించిత్ ప్రస్తుతోద్వాహమంగళా॥ ౩౭॥ తయాసంప్రేషితోహంతేసకాశంభీష్మకన్యయా। తస్యాస్సందేశమాకర్ణ్యక్రియతాంయదనంతరమ్॥ ౩౮॥రుక్మిణీ॥ శ్రుత్వాగుణాన్భువనసుందరశృణ్వతాంతేనిర్విశ్యకర్ణవివరైర్హరతోఽంగతాపమ్। రూపందృశాందృశిమతామఖిలార్థలాభంత్వయ్యచ్యుతావిశతిచిత్తమపత్రపంమే ॥౩౯॥ కాత్వాముకుందమహతీకులరూపశీలవిద్యావయోద్రవిణధామభిరాత్మతుల్యమ్। ధీరాపతింకులవతీనవృణీతకన్యాకాలేనృసింహనరలోకమనోభిరామమ్ ॥౪౦॥ తస్మేభవాన్ఖలువృతఃపతిరంగజాయామాత్మార్పితశ్చభవతోఽత్రవిభోవిధేహి।మావీరభాగమభిమర్శతుచైద్యఆరాద్గోమాయువన్మృగపతేర్బలిమంబుజాక్ష॥౪౧॥పూర్తేష్టదత్తనియమవ్రతదేవవిప్రగుర్వర్చనాదిభిరలంభగవాన్పరేశః । ఆరాధితోయదిగదాగ్రజఏత్యపాణింగృహ్ణాతుమేనదమఘోషసుతాదయోఽన్యే ॥౪౨॥ శ్వోభావినిత్వమజితోద్వహనేవిదర్భాన్ గుప్తస్సమేత్యపృతనాపతిభిఃపరీతః। నిమథ్యచైద్యమగధేశబలంప్రసహ్యమాంరాక్షసేనవిధినోద్వహవీర్యశుల్కామ్

హేనృసింహనరశ్రేష్ఠ-కానామకన్యాకులవతీతథామహతీరూపగుణోదారా-తథాధీరాధీమతీ- త్వాత్వాం- పతింనవృణీతనమన్యేవకేవలందోషశంకేతిభావః- కథంభూతం- గుణశీలాదిభిరాత్మనైవతుల్యం- నిరుపమమిత్యర్థః- ద్రవిణంద్రవ్యసంపత్-ధామప్రభావః-తథాపరలోకస్యమనసామభిరామోఽభిరమణంయస్మాత్తం-కించ- కాలేవివాహావసరే ॥౪౦॥ తదితి॥హేనిభో- తత్తస్మాత్సమయాభవాన్ఖలుపతిర్వృతః- ఆత్మాచభవతోఽర్పితః అతస్త్వమత్రాగత్యమాంభవతోజాయాంవిధేహివిపక్షేబాధకందర్శయంత్యాహ-మావీరభాగమితి-వీరస్యతవభాగంమాం- ఆరాత్ శీఘ్రమాగత్యచైద్యఃశిశుపాలఃమాభిమర్శతుమాస్పృశతు- మృగపతేఃసింహస్యబలింభాగంగోమాయుఃసృగాలఇవేతి॥౪౧॥ అనేకజన్మకృతైఃసుకృతైరిదమేవమేభూయాదితిప్రార్థయతే॥పూర్తేతి॥ పూర్తంకూపాది- ఇష్టమగ్నిహోత్రాది- దత్తంహిరణ్యాదిదానం-నియమఃతీర్థాటనాది-వ్రతంకృచ్ఛ్రాది ॥౪౨॥ నను చైద్యాద్యాయబంధుభిరర్పితాయాంత్వయికిమధునాకరణీయమిత్యపేక్షాయామాహ-శ్వోభావినీతి॥ హేఅజితశ్వోభావినిఉద్వహనేవివాహే- ప్రథమంగుప్తఃఅలక్షితఏవాగత్య- పశ్చాత్పృతనాపతిభిఃపరివృతస్సన్-చైద్యాదిబలంనిమథ్య- ప్రసహ్యబలాత్- వీర్యపదర్శనమేవశుల్కంవైవాహికందేయంయస్యాస్తాంమాం- అనేనరాక్షసవిధినా- ఉద్వహేతిఉపదేశరహస్యం ॥౪౩॥ ననుభవతు-శిశుపాలాదిబలప్రమథ

నం అంతఃపురమధ్యగతాయాస్తవహరణే త్వద్బంధువధోఽపి ప్రసజ్యేతేత్యాశఙ్క్య ॥౪౩॥ అంతఃపురేతి॥ పూర్వేద్యుర్హి వ్రతే మహాన్ గిరిజాం అంబికాం - అంబికాగృహే దేవమమహరణం సుకరమితి భావః॥౪౪॥ నను కిమనేన సబలం త్వేనానర్థకారిణా చైద్యోఽపి తావత్ప్రఖ్యాతగుణ కమలాయోగ్య ఏవ వర ఇతి తత్రాహ॥ యస్యేతి॥ హే అంబుజాక్ష యస్య భవతోఽంఘ్రిపంకజరజోభిః స్నపనం ఆత్మనస్తమసోఽపహత్యై - ఉమాపతిరివ మహాంతో వాంఛంతి - తస్య భవతః ప్రసాదం యద్యహం న లభేయ తదా వ్రతైరుపవాసాదిభిః - కృశాన్ అసూన్ ప్రాణాన్ - జహ్యాం త్యజేయం - తతః కిమత ఆహ - శతజన్మభిరితి - ఏవమేవ వారం వారం జహ్యాం - యావచ్ఛతజన్మభిరపి తవ ప్రసాదస్స్యాదితి॥౪౫॥ ఇతీతి॥ అత్ర యత్కృత్యం కరణీయం తద్విమృశ్య క్రియతాం తస్యానంతరమేవ క్రియతామితి॥౪౬॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్విపంచాశత్తమోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రిపంచాశత్తమే గత్వా విదర్భాన్ సద్భుతేహితః। రుక్మిణీమాహరత్కృష్ణో మిషతాం ద్విషతాం బలాత్॥౧॥ ౨॥ నిద్రాయా అలాభే కారణాంతరం॥ వేదేతి॥ ఉద్వాహో నివారిత ఇతి॥ తయా అకథితమపి అహం జానామీతి - ఆనయిష్యే ఆనయి

౪౩॥ అంతఃపురాంతరచరీమనిహత్య బంధూన్ త్వాముద్వహే కథమితి ప్రవదామ్యుపాయమ్। పూర్వేద్యురస్తి మహతీ కులదేవయాత్రా యస్యాం బహిర్నవవధూర్గిరిజాముపేయాత్॥౪౪॥ యస్యాంఘ్రిపంకజరజస్స్నపనం మహాంతో వాంఛంత్యుమాపతిరివాత్మతమోఽపహత్యై। యర్హ్యంబుజాక్ష న లభేయ భవత్ప్రసాదం జహ్యామసూన్ వ్రతకృశాన్ శతజన్మభిస్స్యాత్॥౪౫॥ బ్రాహ్మణః॥ ఇత్యేతే గుహ్యసందేశా యదుదేవ మయాహృతాః। విమృశ్య కర్తుం యచ్చాత్ర క్రియతాం తదనంతరమ్॥౪౬॥

—❋ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్విపంచాశోఽధ్యాయః.❋—

శ్రీశుకః॥ వైదర్భ్యాస్స తు సందేశం నిశమ్య యదునందనః। ప్రగృహ్య పాణినా పాణిం ప్రహసన్ ద్విజమబ్రవీత్॥౧॥ యథాఽపి నిద్రాం మచ్చిత్తా రుక్మిణీ రుచిరాననా। తథాహమపి తచ్చిత్తో నిద్రాం చ న లభే నిశి॥౨॥ వేదాహం రుక్మిణా ద్వేషాన్మమోద్వాహో నివారితః। తామానయిష్య ఉన్మథ్య రాజన్యాపసదాన్ మృధే॥ మత్పరామనవద్యాంగీమేధసోఽగ్నిశిఖామివ॥౩॥ ఉద్వాహర్క్షం స విజ్ఞాయ రుక్మిణ్యా మధుసూదనః। రథస్సంయుజ్యతామాశు దారుకేత్యాహ సారథిమ్॥౪॥ స చాశ్వైశ్శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్పవలాహకైః। యుక్తం రథముపానీయ తస్థౌ ప్రాంజలిరగ్రతః॥౫॥ ఆరుహ్య స్యందనం శౌరిర్ద్విజమారోప్య తూర్ణగైః। ఆనర్తాదేకరాత్రేణ విదర్భానగమద్ధయైః॥౬॥ రాజా స కుండినపతిః పుత్రస్నేహవశంగతః। శిశుపాలాయ తాం కన్యాం దాస్యన్ కర్మాణ్యకారయత్॥౭॥ పురం సంమృష్టసంసిక్తమార్గరథ్యాచతుష్పథమ్। చిత్రధ్వజపతాకాభిస్తోరణైస్సమలంకృతమ్॥౮॥ స్రగ్గంధమాల్యాభరణైర్విరజోంబరభూషితైః। జుష్టం స్త్రీపురుషైశ్శ్రీమద్గృహైరగరుధూపితైః॥౯॥ పితౄన్ దేవాన్ సమభ్యర్చ్య విప్రాంశ్చ విధివన్నృప। భోజయిత్వా యథాన్యాయ్యం వాచయామాస మంగళమ్॥౧౦॥ సుస్నాతాం సుదతీం కన్యాం కృతకౌతుకమంగళామ్। అహతాంశుకయుగ్మేన భూషితాం భూషణోత్తమైః॥౧౧॥ చక్రుస్సామర్గ్యజుర్మంత్రైర్వధ్వా

ర

క్షాం ద్విజ-రాజన్యాపసదాన్ రాజసు హీనాన్ -ఉన్మథ్య ఆనయిష్యే ఏధసః ఇతి॥౩॥ ఉద్వాహర్క్షమితి॥ పరశ్వో వా తో వివాహనక్షత్రమితి జ్ఞాత్వా॥౪॥ స ఇతి॥ శైబ్యాదీని చత్వారి అశ్వనామాని॥౫॥ ఆరుహ్యేతి॥ తస్యాం రాత్ర్యాం ప్రస్థాయ ప్రాతర్విదర్భదేశానగమత్ - శ్వోభావి నిత్యమజితోద్వహనే విదర్భాన్ గుప్తస్సమేత్యేతి రుక్మిణీ సందేశాత్॥౬॥ రాజేతి॥ పుత్రస్య రుక్మిణః స్నేహవశమనుగచ్ఛతీతి తథా - అనేన శిశుపాలే అనాదరో హి కాభిరుచిర్ద్యోతయతి కర్మాణి పురాలంకార పితృదేవతార్చనాదీని॥౭॥ తాన్యేవాహ చతుర్భిః॥ పురమితి॥ సంమృష్టాః సంసిక్తాశ్చ మార్గా రథ్యా యస్మిన్ తత్ - చిత్రధ్వజేషు పతాకాస్తాభిస్సమలంకృతమకారయత్॥౮॥ స్రగితి॥ స్రగ్గంధమాల్యాభరణైర్యుక్తైర్దృష్టవ్యాః- యద్వా- స్రగ్గంధమాల్యాన్యాభిభ్రతీతి తథా తైః - తథా విరజైరంబరైశ్చ భూషితైః స్త్రీపురుషైర్జుష్టం తథా-శ్రీమద్భిః గృహైశ్చ జుష్టం॥౯॥ పితౄన్ దేవానితి॥ యథాన్యాయ్యం అన్యాంశ్చ కన్యాం ప్రతి మంగళం వాచయామాస॥౧౦॥ సుస్నాతామితి॥ కృతం కౌతుకేన వివాహసూత్రేణ మంగళం యస్యాస్తాం-అహతం నవీనం- భూషణోత్తమైశ్చ భూషితాం॥౧౧॥ చక్రురితి॥ వధ్వాః తస్యాః కన్యాయాః అథర్వవిత్ అథర్వణవేదమంత్రవిత్॥౧౨॥౧౩॥ ఏవమితి॥

అభ్యుదయోచితం॥ ౧౪॥ మదచ్యుద్భిరితి॥ తతశ్చతురంగసైన్యైః పరితః పరివృతః కుండినం భీష్మకపురం యయౌ. మదం చ్యవంతే మదచ్యుతః తైః స్యందనైః రథైః హేమరచితామాలా విద్యంతే యేషు తైః॥ ౧౫॥ తమితి॥ కల్పితం నిర్మితం యదన్యత్ నివేశనం తస్మిన్॥ ౧౬॥ ౧౭॥ కృష్ణ ఇతి॥ యది శ్రీకృష్ణో హరేదితి శంకితాః కన్యాం సాధయితుమిత్యర్థః॥ ౧౮॥ ౨౦॥ సూర్యోదయాత్పూర్వ ఏవ నోత్సుక్యేన రుక్మిణ్యా చింతయదిత్యాహ॥ భీష్మకన్యేతి॥ ప్రత్యాపత్తిం ప్రత్యాగమనం॥ ౨౧॥ అహో ఇతి॥ త్రియామా రాత్రిః ప్రాప్తా తాం తరిత్వా అల్పరాధసః మందభాగ్యాయాః॥ ౨౨॥ స ఇతి॥ జుగుప్సితం ధార్ష్ట్యాది అపి శంకాయాం. నాయాతి హి కృతోద్యమ ఇతి. అన్యార్థః. ఆదౌ కృతోద్యమ త్వాత్తేన ప్రస్థాపిత వాన్. ప్రస్థాపనావసరే వా కించిన్మయి జుగుప్సితం మత్వా. ప్రత్యాపత్తిః. అతః సోపి ద్విజో నూనం నాయాతీతి॥ ౨౩॥ యద్వా. తతోఽనిగతోఽపి. శ్రీకృష్ణో మద్దైన్యైర్వైముఖ్యాత్. క్వచిత్ప్రతిబద్ధో భవేదిత్యాహ॥ దుర్భగాయా ఇతి॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥ కాలజ్ఞా అధునా గోవిం

అథ ద్విజోత్తమాః పురోహితోఽథర్వవిదైర్వ్యజుహవగ్రహశాంతయే॥ ౧౨॥ హిరణ్యరౌప్యవాసాంసి తిలాంశ్చ గుడమిశ్రితాన్। ప్రాదాద్ధేనూశ్చ విప్రేభ్యో రాజా విధివిదాంవరః॥ ౧౩॥ ఏవం చేదిపతీ రాజా దమఘోషస్సుతాయ వై। కారయామాస మంత్రజ్ఞైస్సర్వమభ్యుదయోచితమ్॥ ౧౪॥ మదచ్యుద్భిర్గజానీకైస్స్యందనైర్హేమమాలిభిః। పత్త్యశ్వసంకులైస్సైన్యైః పరీతః కుండినం యయౌ ౧౫॥ తం వై విదర్భాధిపతిస్సమ్యేత్యాభ్యేత్య చాభిపూజ్య చ। నివేశయామాస ముదా కల్పితాన్యనివేశనే॥ ౧౬॥ తత్ర శాల్వో జరాసంధో దంతవక్త్రో విదూరథః॥ ఆజగ్ముశ్చైద్యపక్షీయాః పౌండ్రకాద్యాస్సహస్రశః॥ ౧౭॥ కృష్ణరామద్విషో యత్తాః కన్యాం చైద్యాయ సాధితుమ్। యద్యాగత్య హరేత్కృష్ణో రామాద్యైర్యదుభిర్వృతః॥ యోత్స్యామస్సంహితాస్తేన ఇతి నిశ్చితమానసాః॥ ౧౮॥ శ్రుత్వైతద్భగవాన్రామో విపక్షీయనృపోద్యమమ్। కృష్ణం చైకం గతం హర్తుం కన్యాం కలహశంకితః॥ ౧౯॥ బలేన మహతా సార్ధం భ్రాతృస్నేహపరిప్లుతః। త్వరితః కుండినం ప్రాగాద్గజాశ్వరథపత్తిభిః॥ ౨౦॥ భీష్మకన్యా వరారోహా కాంక్షంత్యాగమనం హరేః। ప్రత్యాపత్తిమపశ్యంతీ ద్విజస్యాచింతయత్తదా॥ ౨౧॥ అహో త్రియామాంతరిత ఉద్వాహో మేఽల్పరాధసః। నాగచ్ఛత్యరవిందాక్షో నాహం వేద్మ్యత్ర కారణమ్॥ ౨౨॥ సోఽపి నావర్తతేఽద్యాపి మత్సందేశహరో ద్విజః॥ అపి మయ్యనవద్యాత్మా దృష్ట్వా కించిజ్జుగుప్సితమ్। మత్పాణిగ్రహణే నూనం నాయాతి హి కృతోద్యమః॥ ౨౩॥ దుర్భగాయా న మే ధాతా నానుకూలో మహేశ్వరః। దేవీ వా విముఖీ గౌరీ రుద్రాణీ గిరిజా సతీ॥ ౨౪॥ ఏవం చింతయతీ బాలా గోవిందహృతమానసా। న్యమీలయత కాలజ్ఞా నేత్రే అశ్రుకలాకులే॥ ౨౫॥ ఏవం వధ్వాః ప్రతీక్షంత్యా గోవిందాగమనం నృప। వామ ఊరుర్భుజో నేత్రమస్ఫురన్ప్రియభాషిణః॥ ౨౬॥ అథ కృష్ణవినిర్దిష్టస్స ఏవ ద్విజసత్తమః। అంతఃపురచరాం దేవీం రాజపుత్రీం దదర్శ హ॥ ౨౭॥ సా తం ప్రహృష్టవదనమవ్యగ్రాత్మగతిం సతీ। ఆలక్ష్య లక్షణాభిజ్ఞా సమపృచ్ఛచ్ఛుచిస్మితా॥ ౨౮॥ తస్యా ఆవేదయత్ప్రాప్తం శశంస యదునందనమ్। ఉక్తం చ సత్యవచనమాత్మోపనయనం ప్రతి॥ ౨౯॥ తమాగతం సమాజ్ఞాయ వైదర్భీ హృష్టమానసా। న పశ్యంతీ బ్రాహ్మణాయ ప్రియమన్యన్ననామ సా ॥ ౩౦ ॥ ప్రాప్తౌ శ్రుత్వా స్వదుహితురుద్వాహప్రేక్షణోత్సుకౌ। అభ్యయాత్తూర్యఘోషేణ రామకృష్ణౌ సమర్హణైః ॥ ౩౧ ॥ మధుపర్కముపానీయ

నాగమనకాల ఇతి మన్వానా. కించిదాశ్వస్తచిత్తా సతీ చింతాస్తబ్ధలోచనే నిమీలితవతీత్యర్థః॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ ప్రియశంసినః ప్రియసూచకాః॥ ౨౬॥ అథేతి॥ పురోఽపవనం ప్రాప్తేన శ్రీకృష్ణేన. వినిర్దిష్టః ప్రాప్తం మాం కథయేత్యాదిష్టః॥ ౨౭॥ సేతి॥ న వ్యగ్రా ఆత్మనో దేహస్య గతిర్యస్య తం. లక్షణాభిజ్ఞా దూతస్య లక్షణం తత్కాలకర్మభిరభిజానాతీతి తథా॥ ౨౮॥ తస్యా ఇతి॥ తస్యై ప్రాప్తం యదునందనం ఆవేదితవాన్. తచ్చ శశంస. ఆత్మోపనయనం ప్రతి ఆత్మనా స్వయం కృష్ణస్యానయనం ప్రతి. తేన ద్విజేన సత్యవచనం చోక్తమితి. ఆత్మనః ప్రాణేశ్వరస్యైవా. యద్వా. ఆత్మనః తస్యా ఉపనయనం ప్రతి శ్రీకృష్ణేన యదుక్తం సత్యవచనం. తామానయిష్య ఇత్యాది. తచ్చ శశంస అవర్ణయదిత్యర్థః॥ ౨౯॥ తమితి॥ తం శ్రీకృష్ణం అస్మిన్ కాలే సర్వస్యార్పణమప్యపర్యాప్తమితి. తదుచితం ప్రియమపరం న పశ్యంతీ తథా. కేవలం ననామ. పశ్చాద్బహుదదావిత్యర్థః. యద్వా. మాం శ్రియం యే నమంతి. తే తావత్సర్వసంపదామాస్పదా భవంతి. కిం పునర్మయి ఉపగతా యామితి. తతోఽధికమన్యత్ ప్రియం న పశ్యంతీ ననామేతి ॥ ౩౦ ॥ ౩౧॥ ప్రాప్తావితి॥ మహోత్సవతికర్తవ్యేన శ్రీకృష్ణో బాధం క

న్యాముద్వోఢుమేవాగతః స్యాదితి వరోచితేన విధినా సమపూజయదితి సూచితం-యథాయథావత్ ॥ ౩౩ ॥ ఏవమితి ॥ సమేతానాం రాజ్ఞాం మధ్యే-వీర్యాద్యనతిక్రమ్య-తం తం సమర్హితవానిత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ శ్రీకృష్ణే భావికమర్థసూచకం జనానురాగం దర్శయతి త్రిభిః ॥ కృష్ణమితి ॥ ౩౫ ॥ అస్యేతి ॥ అస్యైవ రుక్మిణ్యేవ అర్హత్యేవ-అసావేవ భైష్మ్యా ఏవ సముచిత ఏవేత్యేషడవధారణాని తత్తైకస్మిన్ వ్యతిరేకప్రదర్శనముపలక్షణార్థం- నాపరేతి న చ వాక్యభేదదోషః అనూద్యవిధేయవిధిభేదేన విభిన్నానామేకవాక్యానాం సహప్రయోగాత్- గృహ్ణాతు సమాశ్లిష్యత్వాదివదితి ॥ ౩౬ ॥ కించిదితి ॥ అయమేవానుగ్రహ ఇతి నిర్దేశంతి-గృహ్ణాత్వితి ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ తస్యా ఆగమనం విశినష్టి ద్వయేన పద్భ్యామితి ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ మృదంగేతి ॥ అపిచ- మృదంగాదయః జఘ్నిరే ఆహతాః వాదితా ఇత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ నానేతి ॥ వారముఖ్యా గణికోత్తమాః ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ఆసాద్యేతి ॥ ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య ॥ ౪౪ ॥ తామితి ॥ ప్రవయసో వృద్ధాః- భవాన్వితామితి భవస్యోపసర్జనత్వం స్త్రీకర్తృకోచితముక్తం ॥ ౪౫ ॥ నమస్య ఇతి ॥ రుక్మిణ్యా

సాంసి విరజాంసి సః । ఉపాయనాన్యభీష్టాని విధివత్సమపూజయత్ ॥ ౩౨ ॥ తయోర్నివేశనం శ్రీమదుపకల్ప్య మహామతిః । ససైన్యయోస్సానుగయోరాతిథ్యం విదధే యథా ॥ ౩౩ ॥ ఏవం రాజ్ఞాం సమేతానాం యథావీర్యం యథావయః । యథాబలం యథావిత్తం సర్వైః కామైస్సమర్హయత్ ॥ ౩౪ ॥ కృష్ణమాగతమాకర్ణ్య విదర్భపురవాసినః । ఆగత్య నేత్రాంజలిభిః పపుస్తన్ముఖపంకజమ్ ॥ ౩౫ ॥ అస్యైవ భార్యా భవితుం రుక్మిణ్యర్హతి నాపరా । అసావప్యనవద్యాత్మా భైష్మ్యాస్సముచితః పతిః ॥ ౩౬ ॥ కించిత్సుచరితం యన్నస్తేన తుష్టస్త్రిలోకకృత్ । అనుగృహ్ణాతు గృహ్ణాతు వైదర్భ్యాః పాణిమచ్యుతః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం ప్రేమకలాబద్ధా వదంతి స్మ పురౌకసః । కన్యా చాంతఃపురాత్ప్రాగాద్భటైర్గుప్తాంబికాలయమ్ ॥ ౩౮ ॥ పద్భ్యాం వినిర్యయౌ ద్రష్టుం భవాన్యాః పాదపల్లవమ్ । సా చానుధ్యాయతీ సమ్యఙ్ముకుందచరణాంబుజమ్ ॥ ౩౯ ॥ యతవాఙ్మాతృభిస్సార్థం సఖీభిః పరివారితా । గుప్తా రాజభటైశ్శూరైస్సన్నద్ధైరుద్యతాయుధైః ॥ ౪౦ ॥ మృదంగశంఖపణవతూర్యభేర్యశ్చ జఘ్నిరే ॥ ౪౧ ॥ నానోపహారబలిభిర్వారముఖ్యాస్సహస్రశః । స్రగ్గంధవస్త్రాభరణైర్ద్విజపత్న్యస్స్వలంకృతాః ॥ ౪౨ ॥ గాయంతశ్చ స్తువంతశ్చ గాయకా వాద్యవాదకాః । పరివార్య వధూం జగ్ముస్సూతమాగధవందినః ॥ ౪౩ ॥ ఆసాద్య దేవసదనం ధౌతపాదకరాంబుజా । ఉపస్పృశ్య శుచిశ్శాంతా ప్రవివేశాంబికాంతికమ్ ॥ ౪౪ ॥ తాం వై ప్రవయసో బాలాం విధిజ్ఞా విప్రయోషితః । భవానీం వందయాంచక్రుర్భవపత్నీం భవాన్వితామ్ ॥ ౪౫ ॥ నమస్యే త్వాంబికేభీక్ష్ణం స్వసంతానయుతాం శివామ్ । భూయాత్పతిర్మే భగవాన్కృష్ణస్తదనుమోదతామ్ ॥ ౪౬ ॥ ఇతి సంప్రార్థయంతీ తాం దేవీం దేవముమాపతిమ్ । పూజయామాస విధివద్ద్విజపత్నీపురస్కృతమ్ ॥ ౪౭ ॥ అద్భిర్గంధాక్షతైర్ధూపైర్వాసస్స్రఙ్మాల్యభూషణైః । నానోపహారబలిభిః ప్రదీపావళిభిః పృథక్ ॥ ౪౮ ॥ విప్రస్త్రియః పతిమతీస్తథా తైస్సమపూజయత్ । లవణాపూపతాంబూలకంఠసూత్రఫలేక్షుభిః ॥ ౪౯ ॥ తస్యై స్త్రియస్తాః ప్రదదుశ్శేషాం యుయుజురాశిషః । తాభ్యో దేవ్యై నమశ్చక్రే శేషాంశ్చ జగృహే వధూః ॥ ౫౦ ॥ మునివ్రతమథ త్యక్త్వా నిశ్చక్రామాంబికాగృహాత్ । ప్రగృహ్య పాణినా భృత్యాం రత్నముద్రోపశోభినా ॥ ౫౧ ॥ తాం దేవమాయామివ వీరమోహినీం సుమధ్యమాం కుండలమండితాననామ్ । శ్యామాం నితంబార్పితరత్నమేఖలాం వ్యంజత్స్తనీం కుంతలశంకితేక్షణామ్ ॥ ౫౨ ॥ శుచిస్మితాం బింబఫలాధరద్యుతిశోణాయమానద్విజకుందకుట్మలామ్ । పదా చలంతీం కలహంసగామినీం శింజత్కలానూపురధామశోభినా । విలోక్య వీరా ముముహుస్సమాగతా యశస్వినస్తత్కృత

తద్దైవదృష్టోయం మంత్రః స్వసంతానయుతం గణేశాదిసహితం - ఆత్మారామోసౌ కథం త్వత్పతిర్భవేదితి చేదత ఆహ తదనుమోదతామితి భవతి శ్రీకృష్ణ ఏవ వా ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ అద్భిరితి ॥ వాసస్స్రగ్గంధాదిభిరంబికాం సమపూజయత్ ॥ ౪౮ ॥ విప్రస్త్రియ ఇతి ॥ తథా విప్రస్త్రియోపి- తైర్ద్రవ్యైర్లవణాదిభిశ్చ-సమపూజయదితి ॥ ౪౯ ॥ తస్యా ఇతి ॥ శేషాం నిర్మాల్యం ॥ ౫౦ ॥ మునివ్రతమితి ॥ మునివ్రతం మౌనాది-భృత్యాం సఖీం ॥ ౫౧ ॥ తామితి ॥ తాం విలోక్య వీరా ముముహురితి తృతీయే నాన్వయః-శ్యామాం అజాతరజస్కాం-కుంతలేభ్యః శంకితే ఇవ చపలే ఈక్షణే యస్యాస్తాం ॥ ౫౨ ॥ శుచిస్మితామితి ॥ ద్విజా ఏవ కుందానాం కుట్మలాని ముకుళాని బింబఫలవత్ యో ధరః తస్య ద్యుతిభిః శోణాయమానాని తాని యస్యాస్తాం- కలా శోభా తద్యుక్తం నూపురం శింజచ్చ తత్కలానూపురం చ - తస్య ధామ దీప్తిః తేన శోభితుం శీలం యస్య తేన - పదా చలంతీం విలోక్య ము

ముహుః॥౫౩॥న కేవలం ముముహుః పేతుశ్చేత్యాహ॥యామితి॥యాత్రామిషేణ-హారయే స్వలావణ్యం సమర్పయంతీం యాం వీక్ష్య క్షితౌ పేతుః॥౫౪॥సేతి॥సా తాన్ క్రమాత్ప్రాప్తాన్ హ్రియా ఐక్షత- తదైవాచ్యుతం చ దదర్శేత్యుత్తరేణాన్వయః. చలత్పద్మకోశతుల్యౌ చరణౌ- చాలయంతీ॥౫౫॥ తామితి॥ సుపర్ణలక్షణం గరుడధ్వజం॥ ౫౬॥తత ఇతి॥హరిః సింహః- అసహమానానాం తేషాం ఆక్రోశమాహ- అహో ధిగస్మాన్ యతో స్మాకం-యశో గోపైర్హృతమి ॥౫౭॥ ❊

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- త్రిపంచాశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥చతుఃపంచాశత్తమే తు జిత్వా రాజ్ఞో విపక్షగాన్ । రుక్మిణం చ విరూప్యాథ భైష్మ్యాః పాణిం పురేగ్రహీత్ ॥ ఇతీతి ॥ అహో ధిగస్మానిత్యేవం వదంతః-సుసంరబ్ధాః క్రోధావిష్టాః-దంశితాః కృతసన్నాహాః - పరిక్రాంతాః పరివృతాః - అన్వీ

హ్యచ్ఛయాదీనతాః॥ ౫౩॥ యాం వీక్ష్య తే నృపతయస్తదుదారహాసవ్రీడావలోకహృతచేతస ఉజ్ఝితాస్త్రాః । పేతుః క్షితౌ రథగజాశ్వగతా విమూఢా యాత్రాచ్ఛలేన హరయేర్పయతీం స్వశోభామ్ ॥ ౫౪॥సైవం శనైశ్చలయతీ చరణాబ్జకోశౌ ప్రాప్తిం తదా భగవతః ప్రసమీక్షమాణా । ఉత్సార్య వామకరజైరలకానపాంగైః ప్రాప్తాన్ హ్రియైక్షత నృపాన్ దదృశేచ్యుతం చ॥ ౫౫॥ తాం రాజకన్యాం రథమారురుక్షతీం జహార కృష్ణో ద్విషతాం సమీక్షతాం । రథం సమారోప్య సుపర్ణలక్షణం రాజన్యచక్రం పరిభూయ మాధవః॥ ౫౬॥తతో యయౌ రామపురోగమః శనైః సృగాలమధ్యాదివ భాగహృద్ధరిః । తం మానినః స్వాభిభవం యశః క్షయం పరే జరాసంధముఖా న సేహిరే । అహో ధిగస్మాన్ యశ ఆత్తధన్వనాం గోపైర్హృతం కేసరిణాం మృగైరివ॥ ❊

—❊ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- త్రిపంచాశోధ్యాయః.❊—

ఇతి సర్వే సుసంరబ్ధా వాహానారుహ్య దంశితాః। స్వైః స్వైర్బలైః పరిక్రాంతా అన్వీయుర్ధృతకార్ముకాః। ౧॥ తానాపతత ఆలోక్య యాదవానీకయూథపాః । తస్థుస్తత్సంముఖా రాజన్విస్ఫూర్జ్య స్వధనూంషి తే॥ ౨॥ అశ్వపృష్ఠే గజస్కంధే రథోపస్థే చ కోవిదాః। ముముచుశ్శరవర్షాణి మేఘా అద్రిష్వపో యథా॥ ౩॥ పత్యుర్బలం శరాసారైశ్ఛన్నం వీక్ష్య సుమధ్యమా। సవ్రీడమైక్షత్తద్వక్త్రం భయవిహ్వలలోచనా ॥ ౪॥ ప్రహస్య భగవానాహ మాస్మ భైర్వామలోచనే। వినంక్ష్యత్యధునైవైతత్తావకైశ్శాత్రవం బలమ్॥ ౫॥ తేషాం తద్విక్రమం వీరా గదసంకర్షణాదయః। అమృష్యమాణా నారాచైర్జఘ్నుర్హయగజాన్రథాన్॥౬॥ పేతుః శిరాంసి రథినామశ్వినాం గజినాం భువి। సకుండలకిరీటాని సోష్ణీషాణి చ కోటిశః॥ ౭॥హస్తాః సాసిగదేష్వాసాః కరభా ఊరవోంఘ్రయః। అశ్వాశ్వతరనాగోష్ట్రఖరమర్త్యశిరాంసి చ॥ ౮॥ హన్యమానబలానీకా వృష్ణిభిర్జయకాంక్షిభిః। రాజానో విముఖా జగ్ముర్జరాసంధపురోగమాః॥ ౯॥ శిశుపాలం సమభ్యేత్య హృతదారమివాతురమ్। నష్టత్విషం గతోత్సాహం శుష్యద్వదనమబ్రువన్॥౧౦॥ భోభోః పురుషశార్దూల దౌర్మనస్యమిదం త్యజ। న ప్రియాప్రియయో రాజన్నిష్ఠా దేహిషు దృశ్యతే॥ ౧౧॥ యథా దారుమయీ యోషిన్నృత్యతే కుహకేచ్ఛయా। ఏవమీశ్వరతంత్రోయమీహతే సుఖదుఃఖయోః॥ ౧౨॥ శౌరేస్సప్తదశాహం వై సంయుగాని పరాజితః। త్రయోవింశతిభిస్సైన్యైర్జిగ్యే ఏకమహం పరమ్॥౧౩॥తథాప్యహం న శోచామి న ప్రహృష్యామి కర్హిచిత్। కాలేన దైవయుక్తేన జానన్ విద్రావితం జగత్ ॥౧౪॥ అధునాపి వయం సర్వే వీరయూథపయూథపాః। పరాజితాః ఫల్గుతంత్రైర్యదుభిః కృష్ణపాలితైః ॥౧౫॥ రిపవో జిగ్యురధునా

యయుః అన్వధావన్॥౧॥ తానితి॥విస్ఫూర్జ్య టంకారం కృత్వా॥౨॥ అశ్వపృష్ఠ ఇతి॥ పరేషాం శరాణాం బాహుళ్యే-యాదవానామల్పత్వే చ దృష్టాంతః॥ మేఘా ఇతి॥ ౩॥ పత్యురితి॥ఐక్షత్ ఐక్షత॥౪॥ప్రహస్యేతి॥ మాస్మ భైః భయం మా కురు- హే వామలోచనే రామాక్షి- తావకైః త్వదీయైః కృత్వా॥౫॥ తేషామితి॥సనాసౌ విక్రమశ్చ తం॥౬॥ పేతురితి॥ఉష్ణీషాణి శిరోవతంసవస్త్రాణి-తత్సహితాని శిరాంసి॥౭॥హస్తా ఇతి॥కరభాః ప్రకోష్ఠాః-ఊరువిశేషణం వా॥౮॥౯॥శిశుపాలమితి॥అప్రాప్తదారమేవ తం-హృతదారమివ ఆతురం॥౧౦॥భోభో ఇతి॥నిష్ఠా స్థైర్యం॥౧౧॥యథేతి॥కుహకో నర్తయితా-తస్యేచ్ఛయా దుఃఖేపి ఈహమానత్వేన పారవశ్యం వ్యక్తం దర్శితం ॥౧౨॥ అత్ర చాహమేవ దృష్టాంత ఇత్యాహ-జరాసంధః॥శౌరేరితి॥ శౌరేః కృష్ణాత్సకాశాత్ - ఏకం సంయుగం పరం కేవలం అంత్యం వా జిగ్యే జితవానహం ॥౧౩॥ తథేతి॥ దైవం అదృష్టం తద్యు

క్తేన॥౧౪॥ అథనేతి॥ ఫల్గుతంత్రైః స్వల్పసైన్యైః॥౧౫॥ రిపవ ఇతి॥ ప్రదక్షిణః అనుకూలస్స్యాత్॥౧౬॥ ౨౦॥ అద్యేతి॥ గో
పాలస్య వేదపాలకస్యేతి వాస్తవార్థః- తథా సుదుర్మతేరితి- శోభనా అనుగ్రహవతీ దుష్టేష్వపి మతిర్యస్య తస్యేతి॥౨౨॥
॥౨౩॥ ఆహేతి॥ యదూనాం కులపాంసన కులదూషణేతి లౌకికార్థః వాస్తవార్థస్తు- యదూనాం కులస్య పాపహేతు దుష్కుల
పనస్వాయం చరిత్రుహాపనచతుర- అంసస మాఘాత ఇత్యస్మాద్ధాతోః కర్తరి ల్యుట్ ప్రత్యయో వంగాదివిహీనః-
కః- సయథా హవిః ముష్ణాతీతి తద్వత్- వస్తుతః అధ్వాంక్షవదితి భేదః- సహస్రాక్షవదిత్యర్థః- సింహతార్క్ష్య
వద్వా॥౨౫॥ హరిష్యేతి॥ హే మందస్థిరేత్యర్థః॥౨౬॥ ౩౪। తయేతి॥ పరిత్రాసేన వికంపితాన్యంగాని యస్యాః తయా శు

కాలఅత్మానుసారిణి। తదా వయంచ జేష్యామో యదా కాలః ప్రదక్షిణః ॥౧౬॥ ఏవం ప్రబోధితో మిత్రై
శ్చైద్యోఽగాత్సానుగః పురమ్। హతశేషాః పునస్తేఽపి యయుస్స్వస్స్వపురం నృపాః॥౧౭॥ రుక్మీతు రాక్షసోద్వా
హం కృష్ణద్విడసహన్ స్వసుః। పృష్ఠతోఽన్వగమత్కృష్ణమక్షౌహిణ్యావృతో బలీ॥౧౮॥ రుక్మ్యమర్షీ సుసం
రబ్ధశ్శృణ్వతాం సర్వభూభుజామ్। ప్రతిజజ్ఞే మహాబాహుర్దంశితస్సశరాసనః ॥౧౯॥ అహత్వా సమరే
కృష్ణమప్రమోచ్య చ రుక్మిణీమ్। కుండినం న ప్రవేక్ష్యామి సత్యమేతద్బ్రవీమి వః ॥౨౦॥ ఇత్యుక్త్వా రథమారు
హ్య సారథిం ప్రాహ సత్వరః। చోదయాశ్వాన్ యతః కృష్ణస్తేన మే సంయుగో భవేత్ ॥౨౧॥ అద్యాహం నిశి
తైర్బాణైర్గోపాలస్య సుదుర్మతేః। నేష్యే వీర్యమదం యేన స్వసా మే ప్రసభం హృతా ॥౨౨॥ వికత్థమానః
కుమతిరీశ్వరస్యాప్రమాణవిత్। రథేనైకేన గోవిందం తిష్ఠతిష్ఠేత్యుపాద్రవత్ ॥౨౩॥ ధనుర్వికృష్య సుదృ
ఢం జఘ్నే కృష్ణం త్రిభిశ్శరైః ॥౨౪॥ ఆహ చాత్ర క్షణం తిష్ఠ యదూనాం కులపాంసన। క్వ యాసి స్వసారం
మే ముషిత్వా ధ్వాంక్షవద్ధవిః॥౨౫॥ హరిష్యేఽద్య మదం మంద మాయినః కూటయోధినః। యావన్న మే హతో
బాణైశ్శయీథా ముంచ దారికామ్॥౨౬॥ స్మయన్ కృష్ణో ధనుశ్ఛిత్త్వా షడ్భిర్వివ్యాధ రుక్మిణమ్। అష్టభిశ్చతు
రో వాహాన్ ద్వాభ్యాం సూతం ధ్వజం త్రిభిః ॥౨౭॥ సచాన్యద్ధనురాదాయ కృష్ణం వివ్యాధ పంచభిః। తైస్తాడి
తశ్శరౌఘైస్తు చిచ్ఛేద ధనురచ్యుతః॥౨౮॥ పునరన్యదుపాదత్త తదప్యచ్ఛినదవ్యయః। పరిఘం పట్టిసం శూ
లం చర్మాసీ శక్తితోమరౌ॥౨౯॥ యద్యదాయుధమాదత్త తత్సర్వం సోఽచ్ఛినద్విభుః॥౩౦॥ తతో రథాదవప్లు
త్య ఖడ్గపాణిర్జిఘాంసయా। కృష్ణమభ్యద్రవత్క్రుద్ధః పతంగ ఇవ పావకమ్॥౩౧॥ తస్య చాపతతః ఖడ్గం తిల
శశ్చర్మ చేషుభిః। ఛిత్త్వాసిమాదదే తిగ్మం రుక్మిణం హంతుముద్యతః ॥౩౨॥ దృష్ట్వా భ్రాతృవధోద్యోగం రు
క్మిణీ భయవిహ్వలా। పతిత్వా పాదయోర్భర్తురువాచ కరుణం సతీ ॥౩౩॥ యోగేశ్వరాప్రమేయాత్మన్
దేవదేవ జగత్పతే। హంతుం నార్హసి కల్యాణ భ్రాతరం మే మహాభుజ॥౩౪॥ శ్రీశుకః॥ తయా పరిత్రాసవికం
పితాంగయా శుచావశుష్యన్ముఖరుద్ధకంఠయా। కాతర్యవిస్రంసితహేమమాలయా గృహీతపాదః కరు
ణో న్యవర్తత॥౩౫॥ చేలేన బద్ధ్వా తమసాధుకారిణం సశ్మశ్రుకేశం ప్రవపన్ వ్యరూపయత్। తావన్మమర్దుః
పరసైన్యముద్ధతం యదుప్రవీరా నలినీం యథా గజాః ॥౩౬॥ కృష్ణాంతికముపవ్రజ్య దదృశుస్తత్ర రుక్మిణమ్। త
థాభూతం హతప్రాయం దృష్ట్వా సంకర్షణో విభుః॥ విముచ్య బద్ధం కరుణో భగవాన్ కృష్ణమబ్రవీత్॥
౩౭॥ అసాధ్విదం త్వయా కృష్ణ కృతమస్మజ్జుగుప్సితమ్। వపనం శ్మశ్రుకేశానాం వైరూప్యం సుహృదో వధః॥
౩౮॥ మైవాస్మాన్ సాధ్వ్యసూయేథా భ్రాతుర్వైరూప్యచింతయా। సుఖదుఃఖప్రదో నాన్యో యత
స్స్వకృతభుక్పుమాన్॥౩౯॥ బంధుర్వధార్హదోషోఽపి న బంధోర్వధమర్హతి। త్యాజ్యస్స్వేనైవ దోషేణ హ
తః కిం హన్యతే పునః ॥౪౦॥ క్షత్రియాణామయం ధర్మః ప్రజాపతివినిర్మితః। భ్రాతాపి భ్రాతరం హన్యా

చాశోకేన విశుష్యత్ ముఖం యస్యాః- రుద్ధః కంఠో యస్యాః సా చ సా చ తయా- కాతర్యేణ వైక్లబ్యేన విస్రంసితా హేమమ
యీ మాలా యస్యాస్తయా- గృహీతౌ పాదౌ యస్య సః॥౩౫॥ చేలేనేతి॥ సశ్మశ్రుకేశం సహితాని స్థానే స్థానే అవశిష్టాని
శ్మశ్రూణి కేశాశ్చ యథా భవంతి తథా- తేనైవ అసినా ప్రవపన్ ముండయన్- వ్యరూపయత్ విరూపమకరోత్ ॥౩౬॥ కృ
ష్ణాంతికమితి॥ తథాభూతం హతప్రాయమిత్యుత్తరవాక్యేన సంగః॥౩౭॥ ౩౮॥ రుక్మిణీం సాంత్వయతి॥ మైవాస్మానితి॥
౩౯॥ పునః కృష్ణమాక్షిపతి॥ బంధురితి॥౪౦॥ పునర్దేవీం ప్రత్యాహ॥ క్షత్రియాణామితి॥ యేన ధర్మేణ భ్రాతాపి భ్రాతరం హ
న్యాత్ తత్తస్మాద్ఘోరతరః అతిదారుణః ధర్మశ్చ అతః కోఽస్మాకముపరాధ ఇతి భావః॥౪౧॥ పునః కృష్ణం ప్రత్యాహ॥ రాజ్యస్యేతి

తథాప్యస్మాకమేతదనుచితమితి భావః ||౪౨|| పునర్దీనాం ప్రత్యాహ ||తవేతి|| సర్వభూతేషు దుర్హృదామపి తాసాం భ్రాతౄణాం-అవజ్ఞవత్ యత్ భద్రం మన్యసే ఇచ్ఛసి-ఇయం తవ విషమా అసమీచీనా బుద్ధిః కుతః- యతస్త్వమేవ సుహృదామభద్రమితి- యద్వా-సర్వభూతేషు దుర్హృదామపి స్వసుహృదాం భద్రమేవేదం దంబరూపం ముండనం అభద్రం యన్మన్యసే- తవేయం విషమా బుద్ధిరితి- అథవా సర్వభూతేషు మధ్యే దుర్హృదాం శిశుపాలాదీనాం- అభద్రం సుహృదాం భద్రం చ యన్మన్యసే తవేయం విషమా బుద్ధిః సమానభవతి-అవజ్ఞవత్ అజ్ఞానామివ ||౪౩|| కుత ఇత్యత ఆహ ||ఆత్మమోహ ఇతి||౪౪|| పరమార్థమాహ ||ఏక ఏవేతి|| పరః శుద్ధః జ్యోతిశ్చంద్రాదిర్యథోదకేషు-నభో యథా ఘటాదిష్వితి ||౪౫|| కుతస్తర్హి న చంద్రాదివదాత్మానమేకం శుద్ధం చ ప్రతీమస్తత్రాహ|| దేహ ఇతి|| ద్రవ్యమధిభూతం- ప్రాణా ఇంద్రియాణి- అధ్యాత్మం గుణశబ్దేనాధిదైవం- తత్త్రితయాత్మకః దేహోపాధినా శుద్ధో న ప్రతీయత ఇత్యర్థః ||౪౬|| నను దేహసంబంధేనాపి సంసారే సతి శుద్ధత్వం గతమేవ తత్రాహ|| నేతి|| హే సతి అన్యేన అధిభూతాదినా- ఆత్మనః సంయోగః వియోగో న స్తః కుతః అసతా అసత్వాదన్యస్యేత్యర్థః- కుతోఽసత్త్వం తత్రాహ తద్ధేతుత్వాదితి- తస్యాన్యస్య భూతేంద్రియాదేః ప్రసిద్ధేః ప్రకాశస్య తద్ధేతుత్వాత్ ఆత్మహేతుకత్వాత్ నను దేవైరధిష్ఠితేభ్య ఇంద్రియేభ్యో భూతానాం ప్రతీతిః ప్రసిద్ధా- భూతప్రతీత్యా చ తత్ప్రసిద్ధిః- నాత్మన ఇత్యత ఆహ దృగ్రూపాభ్యాం యథా రవేః యథా ప్రకాశ్యప్రకాశకత్వేన వర్తమాన

ద్వ్యేన ఘోరతరస్తత ||౪౧|| రాజ్యస్య భూమేర్విత్తస్య స్త్రియో మానస్య తేజసః| మానినోఽన్యస్య వా హేతోః శ్రీమదాంధాః క్షిపంతి హి ||౪౨|| తవేయం విషమా బుద్ధిస్సర్వభూతేషు దుర్హృదాం| యన్మన్యసే సతాం భద్రం సుహృదాం భద్రమజ్ఞవత్ ||౪౩|| ఆత్మమోహో నృణామేష కల్ప్యతే దేవమాయయా| సుహృద్దుర్హృదుదాసీన ఇతి దేహాత్మమానినామ్ ||౪౪|| ఏక ఏవ పరో హ్యాత్మా సర్వేషామపి దేహినామ్| నానేవ గృహ్యతే మూఢైర్యథా జ్యోతిర్యథా నభః ||౪౫|| దేహ ఆద్యంతవానేష ద్రవ్యప్రాణగుణాత్మకః| ఆత్మన్యవిద్యయా క్లృప్తస్సంసారయతి దేహినమ్ ||౪౬|| నాత్మనోఽన్యేన సంయోగో వియోగశ్చాసతః సతి| తద్ధేతుత్వాత్తత్ప్రసిద్ధేర్దృగ్రూపాభ్యాం యథా రవేః ||౪౭|| జన్మాదయస్తు దేహస్య విక్రియా నాత్మనః క్వచిత్| కలానామివ నైవేందోర్మృతిర్హ్యస్య కుహూరివ ||౪౮|| యథా శయాన ఆత్మానం విషయాన్ ఫలమేవ చ| అనుభుంక్తేఽప్యసత్యర్థే తథాప్నోత్యబుధో భవమ్ ||౪౯|| తస్మాదజ్ఞానజం శోకమాత్మశోషవిమోహనమ్| తత్త్వజ్ఞానేన నిర్హృత్య స్వస్థా భవ శుచిస్మితే ||౫౦|| శ్రీశుకః|| ఏవం భగవతా తన్వీ రామేణ ప్రతిబోధితా| వైమనస్యం పరిత్యజ్య మనో బుద్ధ్యా సమాదధే ||౫౧|| ప్రాణావశేష ఉత్సృష్టో ద్విడ్భిర్హతబలప్రభః| స్మరన్విరూపకరణం వితథాత్మమనోరథః ||౫౨|| అహత్వా దుర్మతిం కృష్ణమప్రత్యూహ్య యవీయసీమ్| కుండినం న ప్రవేక్ష్యామీత్యుక్త్వా తత్రావసద్రుషా|| యత్ర భోజకటం నామ నివాసాయాభవత్పురమ్ ||౫౩|| భగవాన్ భీష్మకసుతామేవం నిర్జిత్య భూమిపాన్| పురమానీయ విధివదుపయేమే కురూద్వహ ||౫౪|| తదా మహో

యోరపి చక్షూరూపయోః రవేస్సకాశాత్ప్రసిద్ధిః- ద్వయోరపి- తైజసత్వాత్- తదభేదశ్చ-తథా భూతేంద్రియాదీనాం పరస్పరాధీనసిద్ధానామపి చైతన్యాధీన ఏవ ప్రకాశః-తత్కార్యత్వాచ్చ తద్వ్యతిరేకేణాసత్త్వం చేత్యర్థః-తథా చ- ద్వాదశే వక్ష్యతి||శ్లో|| దీపశ్చక్షుశ్చ రూపం చ జ్యోతిషో న పృథగ్భవేత్| ఏవం ధీః ఖాని మాత్రాశ్చ న స్యురన్యతమాదృతాదితి-యద్వా-రవేః ప్రసిద్ధాభ్యామేవ దృగ్రూపాభ్యాం పరస్పరప్రసిద్ధిర్యథా తద్వదితి ||౪౭|| దేహసంబంధాభావాదేవాత్మనో జన్మాదయోఽపీతి వక్తుం జన్మాదీనాం దేహధర్మత్వమాహ||జన్మాదయస్త్వితి|| కథం తర్హి జాతోఽహం బాలోఽహం వృద్ధోఽహమితి ఆత్మని జన్మాదిప్రతీతిరత ఆహ- నాత్మన ఇతి-సదృష్టాంతమాహ- కలానామేవేతి- ఇందోః కలానామేవ జన్మాదయో నైవేందోర్యథా తద్వత్ యథా చ కలానాశాదేవ కుహూరమావాస్యా ఇందుక్షయ ఉచ్యతే తద్వదస్యాత్మనో దేహనాశాదేవ మృతివ్యవహార ఇత్యర్థః ||౪౮|| నన్వాత్మనో దేహాదిసంబంధాభావే కథం భోక్తృభోగ్యభోగప్రతీతిరిత్యాశంక్య స్వప్నదృష్టాంతేన సమర్థయతి||యథేతి||ఆత్మానం భోక్తారం విషయాన్ భోగ్యాన్-ఫలం భోగం-అసత్యప్యర్థే- అనుభుంక్తే-తథా అబుధః సంసారం ప్రాప్నోతీతి ||౪౯|| తస్మాదితి||ఆత్మానం శోషయతి విమోహయతి చేతి తథా తం నిర్హృత్య అపహృత్య||౫౦|| ఏవమితి||సమాదధే సమాహితమకరోత్ ||౫౧|| రుక్మిణస్త్వేవం శ్రుతవతోఽపి నాజ్ఞానం నివృత్తమితి దర్శయన్నాహ||ప్రాణావశేష ఇతి||౫౨|| అహత్వేతి|| అహత్వా అజిత్వా అదుర్మతిమితి చ సతోఽర్థః-అప్రత్యూహ్య అనావర్త్య-అపకటిబు

ధ్యైతి సత్యం. యువీయసీం స్వసారం - యత్ర వివాహిత స్తత్రైవావసత్ - తత్ర చ భోజకటం నామ పురం అభవత్॥ ౫౩॥
౫౪॥౫౫॥ వరాణితి॥ వరయోః వధూవరయోః దేహ ముపస్కారం॥ ౫౬॥ సేతి॥ ఉత్తభితైః ఇంద్రకేతుభిః ధ్వజవిశేషైః ఉపక్లి
ప్తాని మంగళాని జాలాంకురపుష్పప్రకారాదీని తైః॥ ౫౭॥ సిక్తేతి॥ ఆహూతాః ప్రేష్ఠాః భూభుజః తేషాం - గజైః పరామృ
ష్టాః ఉచ్ఛ్రితాః రంభాశ్చ పూగాశ్చ తైరుపశోభితాం - యద్వా - తైరేవ గజైః పరామృష్టాః సంస్పృష్టాః రంభాశ్చ పూగా
శ్చ తైరుపశోభితాం॥ ౫౮॥ కురుసృంజయేతి॥ సంభ్రమాదౌత్సుక్యాత్పరిధావతాం బంధూనాం మధ్యే మిథః సమేత్య ముము
దుః క్రేముదం ప్రాపురితి॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం చతుఃపంచాశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ పంచపంచాశత్తమే తు ప్రద్యుమ్నో జని కృష్ణతః। శంబరేణ హృతస్తం హత్వా సకాంతయాగమత్॥ ప్రద్యుమ్నస్యా
సిలాభాద్యైః శంబరాపహరణాదినా। కుటుంబినామపత్యాదిసుఖదుఃఖమసూచయత్॥ జాంబవత్యాదివివాహేభ్యః ప్రా
గేవ ప్రద్యుమ్నజన్మ తతో వివాహాః - తతః శంబరగృహాత్ ప్రద్యుమ్నప్రత్యాగమనం - అతః పుత్రకథనప్రస్తావేపి ప్రథ

త్సవో న్వాభూదుదపుర్యాం గృహే గృహే। అభూదనన్యభావానాం కృష్ణే యదుపతౌ నృప॥ ౫౫॥ నరా
నార్యశ్చ ముదితాః ప్రమృష్టమణికుండలాః। పారిబర్హముపాజహ్రుర్వరయోశ్చిత్రవాససోః॥ ౫౬॥ సా
వృష్ణిపుర్యుత్తభితేంద్రకేతుభిర్విచిత్రమాల్యాంబరరత్నతోరణైః। బభౌ ప్రతిద్వార్యుపక్లృప్తమంగళైరా
పూర్ణకుంభాగరుధూపదీపకైః॥ ౫౭॥ సిక్తమార్గా మదచ్యుద్భిరాహూతప్రేష్ఠభూభుజామ్। గజై
ర్ద్వాఃషు పరామృష్టరంభాపూగోపశోభితామ్॥ ౫౮॥ కురుసృంజయకైకేయవిదర్భయదుకుంతయః। మి
థో ముముదిరే తస్మిన్ సంభ్రమాత్పరిధావతామ్॥ ౫౯॥ రుక్మిణ్యా హరణం శ్రుత్వా గీయమానం తతస్తతః।
రాజానో రాజకన్యాశ్చ బభూవుర్భృశవిస్మితాః॥ ౬౦॥ ద్వారకాయామభూద్రాజన్ మహామోదః పు
రౌకసామ్। రుక్మిణ్యా రమయోపేతం దృష్ట్వా కృష్ణం శ్రియః పతిమ్॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే చతుఃపంచాశోధ్యాయః.

—※ ప్రద్యుమ్నజననశంబరాసురవధాకథాప్రారంభఘట్టః ※—

శ్రీశుకః॥ కామస్తు వాసుదేవాంశో దగ్ధః ప్రాగ్రుద్రమన్యునా। దేహోపపత్తయే భూయస్తమేవ ప్రత్యప
ద్యత॥ ౧॥ స ఏవ జాతో వైదర్భ్యాం కృష్ణవీర్యసముద్భవః। ప్రద్యుమ్న ఇతి విఖ్యాతస్సర్వతోనవమః పితుః॥
౨॥ తం శంబరః కామరూపీ హృత్వా తోకమనిర్దశమ్। స విదిత్వాత్మనః శత్రుం ప్రాస్యోదన్వత్యగాద్గృహం॥
౩॥ తం నిర్జగార బలవాన్మీనస్సోప్యపరైస్సహ। వృతో జాలేన మహతా గృహీతో మత్స్యజీవిభిః॥ ౪॥ తం శం
బరాయ కైవర్తా ఉపాజహ్రురుపాయనమ్। సూదా మహానసం నీత్వావద్యన్ స్వధితినాద్భుతమ్॥ ౫॥ దృ
ష్ట్వా తదుదరే బాలం మాయావత్యై న్యవేదయన్। నారదోకథయత్సర్వం తస్యాశ్శంకితచేతసః॥ బాలస్యత
త్త్వముత్పత్తిం మత్స్యోదరనివేశనమ్॥ ౬॥ సా చ కామస్య వై పత్నీ రతిర్నామ యశస్వినీ। పత్యుర్నిర్దగ్ధ
దేహస్య దేహోత్పత్తిం ప్రతీక్షతీ॥ ౭॥ నిరూపితా శంబరేణ సా సూపౌదనసాధనే। సా చ తం సుందరవరం విలో
క్య ముదితాననా॥ కామదేవం శిశుం బుద్ధ్వా చక్రే స్నేహం తదార్భకే॥ ౮॥ నాతిదీర్ఘేణ కాలేన స కార్ష్ణి
రూఢయౌవనః। జనయామాస నారీణాం వీక్షంతీనాం చ విభ్రమమ్॥ ౯॥ సా తం పతిం పద్మదళాయతేక్షణం
ప్రలంబబాహుం నరదేవసుందరమ్। సవ్రీడహాసోత్తభితభ్రువేక్షతీ ప్రీత్యోపతస్థే రతిరంగసౌరతైః॥

మం ప్రద్యుమ్నస్య జాతమాత్రస్య శంబరేణ హరణం నిరూప్య తే ప్రత్యాగమనం తూత్తరకాలికమపి కథాసర్వవసానా
యాత్రోక్తమితి॥ కామ ఇతి॥ వాసుదేవాధిష్ఠితచిత్తప్రభవత్వాద్వాసుదేవాంశః - సృష్టిహేతుత్వాచ్చ - దేహోపప
త్తయే దేహప్రాప్తయే॥ ౧॥ స ఇతి॥ అనవమః అన్యూనః॥ ౨॥ తమితి॥ స ప్రసిద్ధః కామశత్రుః శంబరః తమాత్మనః శత్రుం విది
త్వా సముద్రే ప్రాస్య ప్రక్షిప్య గృహమగాదితి॥ ౩॥ తమితి॥ నిర్జగార గిలితవాన్॥ ౪॥ తమితి॥ స్వధితినా శస్త్రికయా అవద్యన్
ఖండితవంతః॥ ౫॥ దృష్ట్వేతి॥ తత్త్వం కామోయం తవ భర్తేతి - ఉత్పత్తిం శ్రీకృష్ణాద్రుక్మిణ్యాం ఉత్పన్న ఇతి॥ ౬॥ సేతి॥
యశస్వినీ పతివ్రతా భర్తుః దేహోత్పత్తిం ప్రతీక్షమాణా॥ ౭॥ నిరూపితేతి॥ తం శిశుం కామదేవం బుద్ధ్వా మత్వా॥ ౮॥
నాతిదీర్ఘేణేతి॥ విభ్రమం సంమోహం॥ ౯॥ సేతి॥ అంగ హే రాజన్ సౌరతైః భావైః ఉపతస్థే అభజత్॥ ౧౦॥ ౧౧॥ భవాని
తి॥ అధికృతా పత్నీత్వే త్ర హేతుః రహరహం భవాన్ కామ ఇతి॥ ౧౨॥ ౧౩॥ తమితి॥ దుర్జయస్య హేతుః మాయాశతవిదమి

తి- కథం తర్హి హంతవ్యస్తత్రాహ- మాయాభిరితి॥ ౧౪॥ నాత్ర విలంబః కార్య ఇత్యాహ॥ పరిశోచతీతి॥ పరిశోచతి శోచతీత్యర్థః॥ ౧౫॥ ౧౮॥ గదామితి॥ వజ్రస్య నిష్పేషే నిర్ఘాతే యథా నిష్ఠుర స్తీవ్రో నాదో భవతి- తథాభూతం నాదం వ్యనదత్- సామాన్యవిశేషతయా వ్యాప్యవ్యాపకత్వం- ఓదనం పాకం పచతీతివత్ అతినిష్ఠురం నాదమకరోదిత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ స చేతి॥ వైహాయసః ఆకాశే స్థితః॥ ౨౧॥ బాధ్యమాన ఇతి॥ సత్త్వాత్మికాం సత్త్వగుణమయీం ప్రాయుంక్తేత్యత్రస్యాన్వయః॥ ౨౨॥ తత ఇతి॥ తాః మాయాః వ్యధమయత్- వ్యనాశయత్॥ ౨౩॥ నిశాతమితి॥ తామ్రాణి శ్మశ్రూణి యస్మిన్ తత్॥ ౨౪॥

౧౦॥ తామాహ భగవాన్కార్ష్ణిర్మాతస్తే మతిరన్యథా। మాతృభావమతిక్రమ్య వర్తసే కామినీ యథా॥ ౧౧॥ రతిః॥ భవాన్నారాయణసుతశ్శంబరేణ హృతో గృహాత్। అహం తేఽధికృతా పత్నీ రతిః కామో భవాన్ప్రభో॥ ౧౨॥ ఏష త్వానిర్దశం సింధావక్షిపచ్ఛంబరోఽసురః। మత్స్యోఽగ్రసీత్తదుదరాదిహ ప్రాప్తో భవాన్ప్రభో॥ ౧౩॥ తమిమం జహి దుర్ధర్షం దుర్జయం శత్రుమాత్మనః। మాయాశతవిదం త్వం చ మాయాభిర్మోహనాదిభిః॥ ౧౪॥ పరిశోచతి తే మాతా కురరీవ గతప్రజా। పుత్రస్నేహాకులా దీనా వివత్సా గౌరివాతురా॥ ౧౫॥ ప్రభాష్యైవం దదౌ విద్యాం ప్రద్యుమ్నాయ మహాత్మనే। మాయావతీ మహామాయాం సర్వమాయావినాశినీమ్॥ ౧౬॥ స చ శంబరమభ్యేత్య సంయుగాయ సమాహ్వయత్। అవిషహ్యైస్తమాక్షేపైః క్షిపన్సంజనయన్కలిమ్॥ ౧౭॥ సోఽధిక్షిప్తో దుర్వాచోభిః పదాహత ఇవోరగః। నిశ్చక్రామ గదాపాణిరమర్షాత్తామ్రలోచనః॥ ౧౮॥ గదామావిధ్య తరసా ప్రద్యుమ్నాయ మహాత్మనే। ప్రక్షిప్య వ్యనదన్నాదం వజ్రనిష్పేషనిష్ఠురమ్॥ ౧౯॥ తామాపతంతీం భగవాన్ప్రద్యుమ్నో గదయా గదామ్। అపాస్య శత్రవే క్రుద్ధః ప్రాహిణోత్స్వగదాం నదన్॥ ౨౦॥ స చ మాయాం సమాశ్రిత్య దైతేయీం మయదర్శితామ్। ముమోచాస్త్రమయం వర్షం కార్ష్ణౌ వైహాయసోఽసురః॥ ౨౧॥ బాధ్యమానోఽస్త్రవర్షేణ రౌక్మిణేయో మహారథః। సత్త్వాత్మికాం మహావిద్యాం సర్వమాయోపమర్దినీమ్॥ ౨౨॥ తతో గౌహ్యకగాంధర్వపైశాచోరగరాక్షసీః। ప్రాయుంక్త శతశో దైత్యః కార్ష్ణిర్వ్యధమయత్స తాః॥ ౨౩॥ నిశాతమసిముద్యమ్య సకిరీటం సకుండలమ్। శంబరస్య శిరః కాయాత్తామ్రశ్మశ్ర్వోజసాహరత్॥ ౨౪॥ ఆకీర్యమాణో దివిజైస్స్తువద్భిః కుసుమోత్కరైః। భార్యయాంబరచారిణ్యా పురం నీతో విహాయసా॥ ౨౫॥ అంతఃపురవరం రాజన్ లలనాశతసంకులమ్। వివేశ పత్న్యా గగనాద్విద్యుతేవ బలాహకః॥ ౨౬॥ తం దృష్ట్వా జలదశ్యామం పీతకౌశేయవాససమ్। ప్రలంబబాహుం తామ్రాక్షం సుస్మితం రుచిరాననమ్॥ ౨౭॥ అలంకృతముఖాంభోజం నీలవక్రాలకాలిభిః। కృష్ణం మత్వా స్త్రియో హ్రీతా నిలిల్యుస్తత్ర తత్ర హ॥ ౨౮॥ అవధార్య శనైరీషద్వైలక్షణ్యేన యోషితః। ఉపజగ్ముః ప్రముదితాస్సస్త్రీరత్నం సువిస్మితాః॥ ౨౯॥ అథ తత్రాసితాపాంగీ వైదర్భీ వల్గుభాషిణీ। అస్మరత్స్వసుతం నష్టం స్నేహస్నుతపయోధరా॥ ౩౦॥ కోఽన్వయం నరవైదూర్యః కస్య వా కమలేక్షణః। ధృతః కయా వా జఠరే కేయం లబ్ధాఽథ కేన వా॥ ౩౧॥ మమ చాప్యాత్మజో నష్టో నీతో యః సూతికాగృహాత్। ఏతత్తుల్యవయోరూపో యది జీవతి కుత్రచిత్॥ ౩౨॥ కథం త్వనేన సంప్రాప్తం సారూప్యం శార్ఙ్గధన్వనః। ఆకృత్యావయవైర్గత్యా స్వరహాసావలోకనైః॥ ౩౩॥ స ఏవ వా భవేన్నూనం యో మే గర్భే ధృతోఽర్భకః। అముష్మిన్ప్రీతిరధికా వామస్స్ఫురతి మే భుజః॥ ౩౪॥ ఏవం మీమాంసమానాయాం వైదర్భ్యాం దేవకీసుతః। దేవక్యానకదుందుభ్యాముత్తమశ్లోక ఆగమత్॥ ౩౫॥ విజ్ఞాతార్థోఽపి భగవాంస్తూష్ణీమాస జనార్దనః। నారదోఽకథయత్సర్వం శంబరాహరణాదికమ్॥ ౩౬॥ తచ్ఛ్రుత్వా మహదాశ్చర్యం కృష్ణాంతఃపురయోషితః। అభ్యనందన్బహూనబ్దాన్నష్టం పునరిహాగతమ్॥ ౩౭॥ దేవకీ వసుదేవశ్చ కృష్ణరామౌ తథా స్త్రియః॥

౨౫॥ అంతఃపుర ఇతి॥ విద్యుతా సహ బలాహకో మేఘ ఇవ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ అలంకృతేతి॥ నీలాశ్చ వక్రాశ్చ యే అలకాః త ఏవ అలయః తైః- హ్రీతాః లజ్జితాః॥ ౨౮॥ అవధార్యేతి॥ శ్రీకృష్ణో న భవతీత్యవధార్య- సస్త్రీరత్నం స్త్రీషు రత్నం సైవ రతిః తత్సహితం॥ ౨౯॥ ౩౦॥ సుతం స్మరంత్యాహ॥ క ఇతి॥ నరవైదూర్యః పురుషశ్రేష్ఠః॥ ౩౧॥ మమేతి॥ ఏతేన తుల్యం వయో రూపం చ యస్య స భవేదితి॥ ౩౨॥ తస్య స్వపుత్రత్వం సంభావయంత్యాహ॥ కథం త్వితి॥ ౩౩॥ తదేవాధికం సంభావయతి॥ స ఏవేతి॥ ౩౪॥ ఏవమితి॥ దేవక్యానకదుందుభిభ్యామిత్యర్థః॥ ౩౫॥ ౩౬॥ అతిసౌందర్యేణ ప్రద్యుమ్నమనువర్ణయతి॥ యమితి॥ పితా

శ్రీకృష్ణః తత్పరూపే ప్రద్యుమ్నే- నిజః ఆత్మీయః ఈశః భర్తేతి భావో భావనాయాః సాంతాః తన్మాతరః శ్రీకృష్ణపత్న్యోఽపి రహసి ఊఢభావాస్సత్యో యమభజన్నితి యత్ - తత్ నఖలు చిత్రం- కథం యస్మిన్ స్మరే స్మర్యమాణేఽప్యైవం పత్న్యో ఽన్యకే కాః కిం అక్షివిషయే సతి -కించ- రమాస్పదం శ్రీకృష్ణః తస్య బింబః మూర్తిః తస్య బింబే ప్రతిబింబే పుత్రే తత్ర కిముపవక్తవ్యం అన్యా నార్యో భజేయురితి॥౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచపంచాశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ...※

శ్లో॥ షట్పంచాశత్తమే మిథ్యాభియోగే మణిమాహరత్। కన్యాం జాంబవతః ప్రాపత్కృష్ణస్సత్రాజిత స్తతః॥ పుత్రాదికామసౌఖ్యస్యనిష్ఠా ముక్తాతి చంచలా। అర్థస్యానర్థతామాహ స్యమంతాహరణాదిభి॥ సత్యభామాజాంబవత్యోర్వివాహప్రస్తావాయ స్యమంతకాఖ్యానమాహ॥ సత్రాజిత ఇతి॥ సత్రాజిత ఇత్యకారాంతః - క్వచిచ్చ తకారాంతోఽప్యన్వయానుసారేణ ద్రష్టవ్యః- కృతాపరాధః తచ్ఛాంతయే స్వయమేవోద్యమం కృత్వా మణినా సహ ప్రాదాదితి ॥౧॥ ౨॥ ఆసీదితి॥ భక్తస్య సత్రాజితః సూర్యః స్వామ్యపి సఖీవాసీదిత్యర్థః- సచతుష్టస్తస్మై స్యమంతకం నామ మణిం ప్రాదాత్-ప్రీ

దంపతీ తౌ పరిష్వజ్య రుక్మిణీ చ యయుర్ముదమ్॥౩౮॥ నష్టం ప్రద్యుమ్నమాయాంతమాకర్ణ్య ద్వారకౌకసః।
అహో మృత ఇవాయాతో బాలో దిష్ట్యేతి చాబ్రువన్ ॥౩౯॥ యం వై ముహుః పితృసరూపనిజేశభావా
స్తన్మాతరో యదభజన్రహరూఢభావాః। చిత్రం న తత్ఖలు రమాస్పదబింబబింబే కామే స్మరేఽక్షివిషయే కిము
తాన్యనార్యః॥౪౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచపంచాశోఽధ్యాయః. ※

—※స్యమంతకోపాఖ్యానకథాప్రారంభఘట్టః.※—

శ్రీశుకః॥ సత్రాజితస్స్వతనయాం కృష్ణాయ కృతకిల్బిషః। స్యమంతకేన మణినా స్వయముద్యమ్య దత్త
వాన్॥౧॥ రాజా॥ సత్రాజితః కిమకరోద్బ్రహ్మన్ కృష్ణస్య కిల్బిషం। స్యమంతకః కుతస్తస్య కస్మాద్దత్తా సు
తా హరేః॥ ౨॥ శ్రీశుకః॥ ఆసీత్సత్రాజితస్సూర్యో భక్తస్య పరమస్సఖా। ప్రీతిస్తస్మై మణిం ప్రాదాత్సూ
ర్యస్తుష్టస్స్యమంతకమ్ ॥౩॥ సతం బిభ్రన్మణిం కంఠే భ్రాజమానో యథా రవిః। ప్రవిష్టో ద్వారకాం రా
జన్ తేజసా నోపలక్షితః॥ ౪॥ తం విలోక్య జనా దూరాత్తేజసా ముష్టదృష్టయః। దీవ్యతేఽక్షైర్భగవతే శశంసు
స్సూర్యశంకితాః ॥౫॥ నారాయణ నమస్తేస్తు శంఖచక్రగదాధర। దామోదరారవిందాక్ష గోవింద యదు
నందన॥౬॥ ఏష ఆయాతి సవితా త్వాం దిదృక్షుర్జగత్పతే। ముష్ణన్ గభస్తిచక్రేణ నృణాం చక్షూంషి తిగ్మ
గుః॥౭॥ నన్వన్విచ్ఛంతి తే మార్గం త్రిలోక్యాం విబుధర్షభాః। జ్ఞాత్వాద్య గూఢం యదుషు ద్రష్టుం త్వాం యా
త్యజః ప్రభో॥౮॥ శ్రీశుకః॥ నిశమ్య బాలవచనం ప్రహస్యాంబుజలోచనః। ప్రాహ నాసౌ రవిర్దేవస్సత్రా
జిన్మణినా జ్వలన్ ॥౯॥ సత్రాజిత్స్వంగృహం శ్రీమత్ కృతకౌతుకమంగళమ్। ప్రవిశ్య దేవసదనే మణిం వి
ప్రైర్న్యవేశయత్॥౧౦॥ దినే దినే స్వర్ణభారానష్టౌ స సృజతి ప్రభో॥౧౧॥ దుర్భిక్షమార్యరిష్టాని సర్పా
ధివ్యాధయోఽశుభాః। న సంతి మాయినస్తత్ర యత్రాస్తేఽభ్యర్చితో మణిః ॥౧౨॥ స యాచితో మణిం క్వాపి
యదురాజాయ శౌరిణా। నైవార్థకాముకః ప్రాదాద్యాచ్ఞాభంగమతర్కయన్ ॥౧౩॥ తమేకదా మ
ణిం కంఠే ప్రతిముచ్య మహాప్రభమ్ । ప్రసేనో హయమారుహ్య మృగయాం వ్యచరద్వనే॥౧౪॥ ప్రసేనం
సహయం హత్వా మణిమాచ్ఛిద్య కేసరీ। గిరిం విశన్ జాంబవతా నిహతో మణిమిచ్ఛతా॥౧౫॥ సోఽపి చక్రే కు

తః స్నిగ్ధః॥౩॥ స ఇతి॥ నోపలక్షితః సత్రాజితోఽసావితి న జ్ఞాతః॥౪॥ తమితి॥ దీవ్యతే క్రీడతే సూర్యోఽయమితి శంకితాస్సంతః కథయామాసురితి॥౫॥ నారాయణేతి॥ సూర్యం నమస్కారార్థమాగతం కల్పయిత్వోద్రిక్తభక్తీనాం సంబోధనాని నారాయణేత్యాదీని॥౬॥ ఏష ఇతి॥ గభస్తిచక్రేణ రశ్మిజాలేన- ముష్ణన్ ప్రతిఘ్నన్- తిగ్మాః తీక్ష్ణాః గావో రశ్మయో యస్య సః॥౭॥ న చేదమఘటమానమిత్యాహుః ॥నన్వితి॥ అన్విచ్ఛంతి మృగయంతే- అజః సూర్యః॥౮॥ నిశమ్యేతి॥ బాలానాం అజ్ఞానాం వచనం-జ్వలన్ విద్యోతమానః॥౯॥ సత్రాజిదితి॥ కృతాని కౌతుకేన ఉత్సవేన మంగళాని యస్మిన్ తత్ -విప్రైః కృత్వా॥ ౧౦॥ దినేదిన ఇతి॥ భారప్రమాణం ॥శ్లో॥ చతుర్భిర్వ్రీహిభిర్గుంజాం గుంజాన్ పంచ పణం పణాన్। అష్టౌ ధరణమష్టౌ చ కర్షం తాంశ్చతురః పలం॥ తులాం పలశతం ప్రాహుర్భారస్స్యాద్వింశతిస్తులా ఇతి॥౧౧॥ దుర్భిక్షేతి॥ మారీ నామ అకాలమృత్యుః- అరిష్టమభద్రం అశుభా దుఃఖహేతవః॥ ౧౨॥ స ఇతి॥ క్వాపి కదాచిత్ అనేన భగవత్యసమర్పణే స్వయమగ్రభోజినః సర్వాణ్యిష్టాని వర్తకమపి అనిష్టహేతురేవ భవతీతి సూచితం॥౧౩॥ తదేవ దర్శయితుమాహ॥ తమితి॥ ప్రతిముచ్య బద్ధ్వా ప్రసేనః సత్రాజి

ద్ధ్వా॥౧౪॥ప్రసేనమితి॥ఆచ్ఛిద్య ఆకృష్య గృహీత్వా॥౧౫॥ ౧౬॥ ప్రాయ ఇతి॥ అజపన్ ఉపాంశు అవోచన్॥౧౭॥౨౩॥ ద్వంద్వయుద్ధమితి॥ క్రవ్యార్థే ఆమిషార్థే॥౨౪॥ ఆసీదితి॥ అష్టావింశాహం అష్టచవింశతిశ్చ అహాని యస్మిన్ తత్ అష్టావింశత్యహం-వింశతిశబ్దే శిలోపశ్ఛాన్దసః-వజ్రస్య నిష్పేషో నిఘాతః- తద్వత్ పరుషైః నిష్ఠురైః॥౨౫॥ కృష్ణస్యేతి॥ కృష్ణస్య ముష్టీనాం నిష్పాతైరాఘాతైర్నిష్పిష్టాని విశ్లథాన్యంగానామూరూణి బంధనాని సంధిస్థానాని యస్య సః ॥౨౬॥ లోకేశకోటాయంమత్తో బలీయానితి విస్మితస్సన్ విజ్ఞప్యాహ॥ జానఇతి॥ సర్వభూతానాం యః ప్రాణస్తత్రచ య ఓజః సహో బలంచ-ఇంద్రియహృదయ దేహబలాని-తత్సర్వం త్వమిత్యహం జానే-కథం తథాత్వమితి ఆహ-విష్ణుమిత్యాది ॥౨౭॥ పురాణత్వే హేతుః॥ త్వమితి॥ స్రష్టాపిమిత్యం యచ్చ సత్ ఉపాదానం- అతః పురాణః-ప్రభవిష్ణుత్వే హేతుః కాల ఇతి- అధీశ్వరత్వమన్యత ఏవే

మారస్య మణిం క్రీడనకం బిలే । అపశ్యన్ భ్రాతరం భ్రాతా సత్రాజిత్పర్యతప్యత॥ ౧౬॥ ప్రాయః కృష్ణేన నిహతో మణిగ్రీవో వనం గతః। భ్రాతా మమేతి తచ్ఛ్రుత్వా కర్ణే కర్ణేఽజపన్ జనాః॥౧౭॥ భగవాన్ తదుపశ్రుత్య దుర్యశో లిప్తమాత్మని। మార్ష్టుం ప్రసేనపదవీమన్వపద్యత నాగరైః ॥౧౮॥ హతం ప్రసేనమశ్వంచ వీక్ష్య కేసరిణా వనే। తం చాద్రిపృష్ఠే నిహతమృక్షేణ దదృశుర్జనాః ॥౧౯॥ ఋక్షరాజబిలం భీమమంధేన తమసావృతమ్ । ఏకోఽవిశద్భగవానవస్థాప్య బహిః ప్రజాః॥౨౦॥ తత్ర దృష్ట్వా మణిశ్రేష్ఠం బాలక్రీడనకం కృతం। హర్తుం కృతమతిస్తస్మిన్నవతస్థేఽర్భకాంతికే ॥౨౧॥ తమపూర్వం నరం దృష్ట్వా ధాత్రీ చుక్రోశ భీతవత్। తచ్ఛ్రుత్వాభ్యద్రవత్క్రుద్ధో జాంబవాన్ బలినాం వరః ॥౨౨॥ స వై భగవతా తేన యుయుధే స్వామినాత్మనః। పురుషం ప్రాకృతం మత్వా కుపితో నానుభావవిత్ ॥౨౩॥ ద్వంద్వయుద్ధం సుతుములముభయోర్విజిగీషతోః। ఆయుధాశ్మద్రుమైర్దోర్భిః క్రవ్యార్థే శ్యేనయోరివ॥౨౪॥ ఆసీత్తదష్టావింశాహమితరేతరముష్టిభిః। వజ్రనిష్పేషపరుషైరవిశ్రమమహర్నిశమ్ ॥౨౫॥ కృష్ణముష్టివినిష్పాతనిష్పిష్టాంగోరుబంధనః। క్షీణసత్వస్స్విన్నగాత్రస్తమాహాతీవ విస్మితః ॥౨౬॥ జానే త్వాం సర్వభూతానాం ప్రాణ ఓజస్సహో బలం। విష్ణుం పురాణపురుషం ప్రభవిష్ణుమధీశ్వరమ్ ॥౨౭॥ త్వం హి విశ్వసృజాం స్రష్టా సృష్టానామపి యచ్చ సత్। కాలః కలయతామీశః పర ఆత్మా తథాత్మనామ్॥౨౮॥ యస్యేషదుత్కలితరోషకటాక్షమోక్షైర్వర్త్మాదిశత్క్షుభితనక్రతిమింగిలోఽబ్ధిః। సేతుః కృతస్స్వయశ ఉజ్జ్వలితా చ లంకా రక్షశ్శిరాంసి భువి పేతురిషుక్షతాని॥౨౯॥ ఇతి విజ్ఞాతవిజ్ఞానమృక్షరాజానమచ్యుతః। వ్యాజహార మహారాజ భగవాన్ దేవకీసుతః ॥౩౦॥ అభిమృశ్యారవిందాక్షః పాణినా శంకరేణ తు। తమాహ కృపయా భక్తం మేఘగంభీరయా గిరా ॥౩౧॥ మణిహేతోరిహ ప్రాప్తా వయమృక్షపతే బిలమ్ । మిథ్యాభిశాపం ప్రమృజన్నాత్మనో మణినామునా॥౩౨॥ ఇత్యుక్తస్స్వాం దుహితరం కన్యాం జాంబవతీం ముదా। అర్హణార్థం స మణినా కృష్ణాయోపజహార హ॥౩౩॥ అన్యైస్స మణిముక్త్యైశ్చ పూజితో భక్తవత్సలః। దదౌ తస్మై పరాం ముక్తిం ప్రీత్యా జాంబవతే హరిః॥౩౪॥ అదృష్ట్వా నిర్గమం శౌరేః ప్రవిష్టస్య బిలం జనాః। ప్రతీక్ష్య ద్వాదశాహాని దుఃఖితాస్స్వపురం యయుః॥౩౫॥ నిశమ్య దేవకీ దేవీ రుక్మిణ్యానకదుందుభిః। సుహృదో జ్ఞాతయోఽశోచన్ బిలాత్కృష్ణమనిర్గతమ్॥౩౬॥ సత్రాజితం శపంతస్తే దుఃఖితా ద్వారకౌకసః। ఉపతస్థుశ్చంద్రభాగాం దుర్గాం కృష్ణోపలబ్ధయే॥౩౭॥ తేషాం తు దేవ్యుపస్థానాత్ప్రత్యాదిష్టాశిషా చ సః। ప్రాదుర్బభూవ సిద్ధార్థస్సదారో హర్షయన్

త్యాహ-ఈశః పర ఇతి న చ తటస్థ ఇత్యాహ ఆత్మనామాత్మేతి ॥౨౮॥ యత ఏవంభూతః అతో మమేష్టదైవం రఘునాథ ఏవ త్వమిత్యాహ॥ యస్యేతి॥ ఈషదుత్కలితః ఉద్దీపితో యో రోషస్తేన యే కటాక్షమోక్షాః తైః - క్షుభితాః నక్రాః గ్రాహాః తిమింగిలా మహామత్స్యాశ్చ యస్మిన్-సోఽబ్ధిః- వర్త్మ ఆదిశత్ దత్తవాన్- తస్మిన్నేవ స్వయశ ఏవ సేతుః కృతః- ఉజ్జ్వలితా దగ్ధా చ-యస్యేషుభిః క్షతాని ఛిన్నాని-రక్షసో దశగ్రీవస్య శిరాంసి-భువి పేతుః స ఏవ త్వమితి జానే ॥౨౯॥ ఇతీతి॥ ఇతి విజ్ఞాతం విజ్ఞానం యేన తం- విజ్ఞానశబ్దః కరణసాధనః కర్మసాధనో వా-ఋక్షరాజానం ఉక్తవాన్-విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం॥౩౦॥౩౧॥ మణీతి॥ వయం హి బహవో బిలద్వారం ప్రాప్తాః- తత్ర మిథ్యాభిశాపమమునా మణినా ప్రమృజన్ ప్రమార్ష్టుమిచ్ఛన్ అహమేక ఏవాంతర్బిలమిహ ప్రాప్త ఇత్యర్థః॥౩౨॥ ఇతీతి॥ సహ మణినా సమర్పయామాస ॥౩౩॥ ౩౬॥ సత్రాజితమితి। శిక్షకపాపమేచంద్రభాగాం నామ దుర్గాముభజన్ ॥౩౭॥ తేషామితి॥ స చ కృష్ణస్తేషాం ప్రాదుర్బభూవ- అసవ ఇ

త్రిపాతే అసవ ఇంద్రియాణి తేషాం ప్రేప్స్య ఇత్యర్థః- తదా దేవ్యా ఉపస్థానాత్- తయా తాన్ ప్రతి ఆదిష్టాదత్తాయా ఆశీః కృష్ణం ద్రక్ష్యథేతి తయా సహైవ॥ ౩౭॥ యది లోకే జనాః కంచిత్ మృతం బంధుం పునరాగతముపలభంతే - తద్వదుపలభ్య సర్వే జాతమహోత్సవాః ఆసన్నితి॥ ౩౯॥ ౪౦॥ స ఇతి॥ పాప్మనా అపరాధేన- అనుతప్యమానః అత్రపణాధిక్యమాహ॥ ౪౧॥ స ఇతి॥ అఘం దోషం- ఆత్మనో రజః మలం- అపరాధమితి॥ ౪౨॥ కిమితి॥ కిం కృత్వా కస్మిన్ కృత ఇత్యర్థః- సాధు భద్రం- అదీర్ఘదర్శనం అవిచారకం- క్షుద్రం కృపణం మూఢం- మందమతిం॥ ౪౩॥ ఏవం ధ్యాయన్నుపాయం నిశ్చినోతి॥ దాస్య ఇతి॥ స్త్రీరత్నం దుహితరం తావద్దాస్యామి- అనంతరం పారిబర్హత్వేన రత్నమపీతి॥ ౪౪॥ ౪౫॥ తామితి॥ బహుభిః కృతవర్మాదిభిః॥ ౪౬॥ భగవానితి॥ మణిం న ప్రతీచ్ఛామః న స్వీకుర్మః- దేవస్సూర్యః- తద్భక్తస్యేతి కటాక్షః ఫలభాగిన ఇతి. తవాపుత్ర

యఙ్ హరిః॥ ౩౮॥ ఉపలభ్య హృషీకేశం మృతం పునరివాగతమ్। సహ పత్న్యా మణిగ్రీవం సర్వే జాతమహోత్సవాః॥ ౩౯॥ సత్రాజితం సమాహూయ సభాయాం రాజసన్నిధౌ। ప్రాప్తిం చాఖ్యాయ భగవాన్ మణిం తస్మై న్యవేదయత్॥ ౪౦॥ స చాతివ్రీడితో రత్నం గృహీత్వావాఙ్ముఖస్తతః*అనుతప్యమానో భవనమగమత్స్వేన పాప్మనా॥ ౪౧॥ సోఽనుధ్యాయంస్తదేవాఘం బలవద్విగ్రహాకులః। కథం మృజామ్యాత్మ రజః ప్రసీదేద్వాచ్యుతః కథమ్॥ ౪౨॥ కిం కృత్వా సాధు మహ్యం స్యాన్న శపేద్వా జనో యథా। అదీర్ఘదర్శనం క్షుద్రం మూఢం ద్రవిణలోలుపమ్॥ ౪౩॥ దాస్యే దుహితరం తస్మై స్త్రీరత్నం రత్నమేవ చ। ఉపాయోఽయం సమీచీనస్తస్య శాంతిర్న చాన్యథా॥ ౪౪॥ ఏవం వ్యవసితో బుద్ధ్యా సత్రాజిత్స్వసుతాం శుభామ్। మణిం చ స్వయముద్యమ్య కృష్ణాయోపజహార హ॥ ౪౫॥ తాం సత్యభామాం భగవానుపయేమే యథావిధి। బహుభిర్యాచితాం శీలరూపౌదార్యగుణాన్వితామ్॥ ౪౬॥ భగవానాహ న మణిం ప్రతీచ్ఛామో వయం నృప। తవాస్తాం దేవభక్తస్య వయం చ ఫలభాగినః॥ ౪౭॥ *

—* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే- షట్పంచాశోఽధ్యాయః, *—

శ్రీశుకః॥ విజ్ఞాతార్థోఽపి భగవాన్ దగ్ధాన్ ఆకర్ణ్య పాండవాన్। కుంతీం చ కుల్యకరణే సహరామో యయౌ కురూన్॥ ౧॥ భీష్మం కృపం స విదురం గాంధారీం ద్రోణమేవ చ। తుల్యదుఃఖౌ సమాగమ్య హా కష్టమితి శోచతుః॥ ౨॥ లబ్ధ్వైతదంతరం రాజన్ శతధన్వానమూచతుః। అక్రూరకృతవర్మాణౌ మణిః కస్మాన్న గృహ్యతే॥ ౩॥ యోఽస్మభ్యం సంప్రతిశ్రుత్య కన్యారత్నం విగృహ్య నః। కృష్ణాయాదాన్న సత్రాజిత్ కస్మాద్భ్రాతరమన్వియాత్॥ ౪॥ ఏవం భిన్నమతిస్తాభ్యాం సత్రాజితమసత్తమః। శయానమవధీల్లోభాత్స పాపః క్షీణజీవితః॥ ౫॥ స్త్రీణాం విక్రోశమానానాం క్రందంతీనామనాథవత్। హత్వా పశూన్ సౌనికవన్మణిమాదాయ జగ్మివాన్॥ ౬॥ సత్యభామాపి పితరం హతం వీక్ష్య శుచార్పితా। వ్యలపత్తాత తాతేతి హా హతాస్మీతి ముహ్యతీ॥ ౭॥ తైలద్రోణ్యాం మృతం ప్రాస్య జగామ గజసాహ్వయమ్। కృష్ణాయ విదితార్థాయ తప్తాచఖ్యౌ పితుర్వధమ్॥ ౮॥ తదాకర్ణ్యేశ్వరౌ రాజన్ననుసృత్య నృలోకతామ్। అహో నః పరమం కష్టమిత్యస్రాక్షౌ విలేపతుః॥ ౯॥ ఆగత్య భగవాంస్తస్మాత్సభార్యః సాగ్రజః పురమ్। శతధన్వానమారేభే హంతుం హర్తుం చ తం మణిమ్॥ ౧౦॥ సోఽపి కృష్ణోద్యమం జ్ఞాత్వా భీతః ప్రాణపరీప్సయా। సాహాయ్యే కృతవర్మాణమయాచత స చాబ్రవీత్॥ ౧౧॥ నాహమీశ్వరయోః కుర్యాం హేళనం రామకృష్ణయోః। కో ను క్షేమాయ కల్పేత తయోర్వృ

త్త్వాత్త్వదీయం ధనమస్మాకమేవేతి గూఢోఽభిప్రాయః॥ ౪౭॥ *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షట్పంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ సప్తపంచాశత్తమే తు పునశ్శతధనోర్వధే। ప్రాప్తం స్వదుర్యశో మార్ష్టిం కృష్ణోఽక్రూరాగతాన్మణేః। అక్రూరమురరీకృత్యామణేః పాత్రమథాచ్యుతః। ఉపామంత్ర్యేతి మేకాం తే సరామో గాద్గజాహ్వయమ్। సత్రాజితః కృష్ణయా చాప్తభంగ ఫలం వ్యక్తీకర్తుం కథాముపక్రమతే। విజ్ఞాతార్థ ఇతి। పాండవా బిలద్వారేణ జతుగృహాన్నిర్గతా ఇత్యేవం విజ్ఞాతోఽర్థో యేన సః- కుంతీం చ దగ్ధామాకర్ణ్య- కుల్యకరణే కులోచితవ్యవహారార్థం॥ ౧॥ భీష్మమితి॥ అన్యేషాం తద్దాహదుఃఖాభావాత్ భీష్మాదీన్ సమాగమ్యేత్యుక్తం॥ ౨॥ ౩॥ వను జీవన్ సత్రాజిత్ మణిం కథం దాస్యతీతి తతోఽబ్రవతుః॥ య ఇతి॥ భ్రాతరం ప్రసేనం మృతం కస్మాత్ నాన్వియాత్ నానుగచ్ఛేత్- మ్రియతామిత్యర్థః॥ ౪॥ ౫॥ స్త్రీణామితి॥ జగ్మివాన్ జగామ॥ ౬॥ ౧౧॥ నే

తి॥ హేళనం ప్రహసితం-వృజినం అపరాధమ్॥౧౨॥కంస ఇతి॥ అపీతో మృతః- సప్తదశసంఖ్యాకాత్ సంయుగాత్॥ ౧౩॥ ౧౪॥ తౌ రామకృష్ణావేకమేవ తత్త్వమిత్యభిప్రేత్యాహ॥ య ఇతి॥ అజయా మాయయా- మోహితా అజయేతి సంధిరార్షః॥ ౧౫॥౧౬॥ ప్రత్యాఖ్యాత ఇతి॥ అంతర్యామి కృష్ణనియుక్తః- తస్మిన్ అక్రూరే మణిం న్యస్య యయౌ పలాయత॥ ౧౮॥ గరుడేతి॥ గురుద్రుహం శ్వశురఘ్నం తద్ధంతారం॥౧౯॥ మిథిలాయామితి॥ శతయోజనగామిత్వాత్ తతః పరం గంతుమశక్తః- తత్ర పతితః తం హయం విసృజ్య॥౨౦॥ పదాతేరితి॥ వ్యచినోత్ మృగయామాస- అక్రూరే మణిరస్తీతి సర్వజ్ఞతయా విదిత్వాపి - రామవంచనాయ తథా కృతవానిత్యర్థః॥౨౧॥౨౨॥ తత ఇతి॥ అన్వేష అన్విచ్ఛ॥౨౩॥ సర్వజ్ఞస్యైవం చేష్టితం మద్వంచనాయేతి మత్వా గూఢమన్యురాహ- అహమితి॥ ౨౪॥౨౫॥ ఉవాసేతి॥ కతిచిత్సమాః సంవత్సరాన్॥ ౨౬॥ ప్రాసంగికమాహ॥ తత ఇతి॥ ౨౭॥ సత్యభామామప్యవంచయదితి సూచయన్నాహ॥ కేశవ ఇతి॥౨౮॥ తత ఇతి॥ తబంధోస్సత్రాజితః- సాంపరాయికాః పారలౌకికాః॥౨౯॥ అక్రూర ఇతి॥ వ్యూషతుః ద్వారకాయాస్సకాశాత్ క్వాపి పలాయితౌ- ప్రయోజకౌ మణిహరణే శతధన్వనః

జనమాచరన్॥౧౨॥ కంసస్సహానుగోపీతో యద్ద్వేషాత్త్యాజితశ్శ్రియా। జరాసంధస్సప్తదశసంయుగాద్విరథో గతః॥౧౩॥ ప్రత్యాఖ్యాతస్స చాక్రూరం పార్ష్ణిగ్రాహమయాచత। సోప్యాహ కో విరుధ్యేత విద్వానీశ్వరయోర్బలమ్॥ ౧౪॥ య ఇదం లీలయా విశ్వం సృజత్యవతి హంతి చ। చేష్టాం విశ్వసృజో యస్య న విదుర్మోహితాజయా॥౧౫॥ యస్సప్తహాయనశ్శైలముత్పాట్యైకేన పాణినా। దధార లీలయా బాల ఉచ్ఛిలింధ్రమివార్భకః॥౧౬॥ నమస్తస్మై భగవతే కృష్ణాయాద్భుతకర్మణే। అనంతాయాదిభూతాయ కూటస్థాయాత్మనే నమః॥ ౧౭॥ ప్రత్యాఖ్యాతస్స తేనాపి శతధన్వా మహామణిమ్। తస్మిన్న్యస్యాశ్వమారుహ్య శతయోజనగం యయౌ॥ ౧౮॥ గరుడధ్వజమారుహ్య రథం రామజనార్దనౌ। అన్వయాతాం మహావేగైరశ్వై రాజన్గురుద్రుహమ్॥ ౧౯॥ మిథిలాయాముపవనే విసృజ్య పతితం హయమ్। పద్భ్యామధావత్సంత్రస్తః కృష్ణోప్యన్వద్రవద్రుషా॥ ౨౦॥ పదాతేర్భగవాంస్తస్య పదాతిస్తిగ్మనేమినా। చక్రేణ శిర ఉత్కృత్య వాససోర్వ్యచినోన్మణిమ్॥౨౧॥ అలబ్ధమణిరాగత్య కృష్ణ ఆహాగ్రజాంతికమ్। వృథా హతశ్శతధనుర్మణిస్తత్ర న విద్యతే॥ ౨౨॥ తత ఆహ బలో నూనం స మణిశ్శతధన్వనా। కస్మింశ్చిత్పురుషే న్యస్తస్తమన్వేష పురం వ్రజ॥ ౨౩॥ అహం వైదేహమిచ్ఛామి ద్రష్టుం ప్రియతమం మమ। ఇత్యుక్త్వా మిథిలాం రాజన్వివేశ యదునందనః॥ ౨౪॥ తం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ మైథిలః ప్రీతమానసః। అర్హయామాస విధివదర్హణీయం సమర్హణైః॥౨౫॥ ఉవాస తస్యాం కతిచిన్మిథిలాయాం సమా విభుః॥ ౨౬॥ తతోశిక్షద్గదాం కాలే ధార్తరాష్ట్రస్సుయోధనః। మానితః ప్రీతియుక్తేన జనకేన మహాత్మనా॥ ౨౭॥ కేశవో ద్వారకామేత్య నిధనం శతధన్వనః। అప్రాప్తిం చ మణేః ప్రాహ ప్రియాయాః ప్రియకృద్విభుః॥ ౨౮॥ తతస్స కారయామాస క్రియా బంధోర్హతస్య వై। సాకం సుహృద్భిర్భగవాన్యా యాస్స్యుస్సాంపరాయికాః॥౨౯॥ అక్రూరః కృతవర్మా చ శ్రుత్వా శతధనోర్వధమ్। వ్యూషతుర్భయవిత్రస్తౌ ద్వారకాయాః ప్రయోజకౌ॥ ౩౦ ॥ అక్రూరే ప్రోషితేరిష్టాన్యాసన్వై ద్వారకౌకసామ్। శారీరా మానసాస్తాపా ముహుర్దైవికభౌతికాః॥౩౧॥ ఇత్యంగోపదిశంత్యేకే విస్మృత్య ప్రాగుదాహృతమ్। మునివాసనివాసే కిం ఘటేతారిష్టదర్శనమ్॥ ౩౨॥ దేవేవర్షతి కాశీశశ్శ్వఫల్కాయాగతాయ తామ్। స్వసుతాం గాందినీం ప్రాదాత్తతోవర్షత్స్మ కాశిషు॥ ౩౩॥ తత్సుతస్తత్ప్రభావో

ప్రవర్తకౌ-తత్ర అక్రూరః కృష్ణానుమత్యైవ గతః - కృతవర్మా తు భక్తపక్షపాత ప్రాకట్యభయాదిత్యాపేక్షిత ఇతి గమ్యతే కథమన్యథా సర్వజ్ఞేశ్వరవంచనం తయోస్సంభవతీతి॥ ౩౦॥ తదేవం శ్రీహరిణాస్యాం దానపతిసమాఖ్యయా మణిహస్తే క్రూరే రుక్మవేదికైర్మహాధ్వరైర్యజమానే నివసతి సతి - పునః శ్రీకృష్ణేనైవ ప్రస్థాపితోక్రూర ఇతి కథనేక జనపతిసతిజనే-సత్యభామారామాదీనామప్యవిశ్వాసే- జనసంగ్రహాయాక్రూరమాహూయ సాక్షేపం శ్రీకృష్ణః ప్రాహ- ఇదం చ భగవన్మతం సంగోప్య కేచన ఋషయోన్యథాకారణం అక్రూరానయనే వర్ణయంతి - తద్యథా శ్రుతం దూషయితుం అనువదతి॥ అక్రూరే ప్రోషిత ఇతి॥ ౩౧॥ దూషయతి॥ ఇతీతి॥ అంగ హే రాజన్ - శ్రీకృష్ణమాహాత్మ్యం విస్మృత్యేతి తదేవాహ- మునివాసనివాస ఇతి మునీనాం వాసో యస్మిన్ స మునివాసః శ్రీకృష్ణః - తస్య నివాసే సతి అక్రూరాపగమమాత్రేణారిష్టదర్శనం కిం ఘటేత- తదిచ్ఛాం వినా న ఘటేతేత్యర్థః॥ ౩౨॥ పునస్తన్మతమేవానువర్ణయతి॥ దేవ ఇతి॥ కాశిషు కా

శ్రీదే శేషు - దేవేమఘవతిఅవర్షతిసతి॥౩౩॥౩౪॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవంభూతమక్రూరమహిమాప్రతిపాదనపరం-వృద్ధానాం వాక్యంశ్రుత్వా - సత్యమేవంతథాప్యేతావదేవకారణంనభవతి - కింతుమణేరప్యపగమ ఇతిమత్వేత్యేగదంతంపరిమతం వస్తుతస్తుకృష్ణలీలావశాదేవేష్టారిష్టాదిదర్శనమితిశుకాదిసంమతమితిభావః॥ ౩౫॥ పూజయిత్వేతి॥విజ్ఞాతమఖిలంయేనస చాసౌ-అతఏవచిత్తజ్ఞశ్చ-అయంభావః-మహాభాగవతస్యాస్యమయాదత్తేపిమణావపేక్షానాస్త్యేవ - యస్మాదాహూతోమణినాసహైవాగతఇతిజ్ఞాత్వేతి॥౩౬॥౩౭॥తతఃకిమతఆహ॥సత్రాజితఇతి॥అపఃపిండాశ్చసనీయదత్వా - ఋణంచవిముచ్యఅపాకృత్య-శేషితమవశిష్టం- దాయం-దుహితస్సత్యభామాయాః - సుతాఃగృహ్ణీయురితిశాస్త్రం-తథాచ స్మృతిః॥శ్లో॥పత్నీదుహితరశ్చైవపితరౌభ్రాతరస్తథా।తత్సుతాగోత్రజాబంధుశ్శిష్యాస్సబ్రహ్మచారిణఇతి॥౩౮॥తథేతి॥అగ్రజోపినప్రత్యేతినవిశ్వసితీతి॥౩౯॥దర్శయస్వేతి॥నాస్తీతిచనవక్తవ్యంయతఃఅవిచ్ఛిన్నాఃసంతతాః మఖాఃవర్తంతఇతి॥౪౦॥ఏవమితి॥ఆలబ్ధః ఉక్తఃహ్యాదిస్పృష్టఇతివా॥౪౧॥స్యమంతకమితి॥రజఃమిథ్యాభిశాపం సంమృజ్య- అన్యైర్బుద్ధ

సావక్రూరోయత్రయత్రసః। దేవోభివర్షతేతత్రనోపతాపానమారికాః॥౩౪॥ ఇతివృద్ధవచశ్శ్రుత్వా నైతావదిహకారణం। ఇతిమత్వాసమానీయప్రాహాక్రూరంజనార్దనః ॥ ౩౫ ॥ పూజయిత్వాభిభాష్యైనంకథయిత్వాప్రియాఃకథాః।విజ్ఞాతాఖిలచిత్తజ్ఞస్స్మయమానఉవాచహ॥ ౩౬॥ ననుదానపతేన్యస్తస్త్వయ్యాస్తేశతధన్వనా। స్యమంతకమణిశ్శ్రీమాన్ విదితఃపూర్వమేవనః॥ ౩౭॥ సత్రాజితోనపత్యత్వాద్గృహ్ణీయుర్దుహితుస్సుతాః। దాయంనినీయాపఃపిండాన్విముచ్యర్ణంచశేషితమ్॥౩౮॥తథాపిదుర్ధరోహ్యన్యైస్త్వయ్యాస్తాంసువ్రతేమణిః॥ కింతుమామగ్రజస్సమ్యఙ్నప్రత్యేతిమణింప్రతి॥ ౩౯ ॥ దర్శయస్వమహాభాగబంధూనాంశాంతిమావహ।అవిచ్ఛిన్నామఖాస్తేద్యవర్తంతేరుక్మవేదయః॥౪౦॥ఏవంసామభిరాలబ్ధశ్శ్వఫల్కతనయోమణిమ్।ఆదాయవాససాచ్ఛన్నందదౌసూర్యసమప్రభమ్॥౪౧॥స్యమంతకందర్శయిత్వాజ్ఞాతిభ్యోరజఆత్మనః।విమృజ్యమణినాభూయస్తస్మైప్రత్యర్పయత్ప్రభుః॥ ౪౨ ॥ యస్త్వేతద్భగవతఈశ్వరస్యవిష్ణోర్వీర్యాఢ్యంవృజినహరంసుమంగళంచ । ఆఖ్యానంపఠతిశృణోత్యనుస్మరేద్వాదుష్కీర్తిందురితమపోహ్యయాతిశాంతిం ॥౪౩॥ ✻

—✻ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-సప్తపంచాశోధ్యాయః.—✻

ఏకదాపాండవాన్ద్రష్టుంప్రతీతాన్పురుషోత్తమః । ఇంద్రప్రస్థంగతశ్శ్రీమాన్యుయుధానాదిభిర్వృతః॥౧॥దృష్ట్వాతమాగతంపార్థాముకుందమఖిలేశ్వరమ్।ఉత్తస్థుర్యుగపద్వీరాఃప్రాణాముఖ్యమివాగతమ్॥౨॥ పరిష్వజ్యాచ్యుతంవీరాఅంగసంగహతైనసః। సానురాగస్మితంవక్త్రంవీక్ష్యతస్యముదంయయుః॥౩॥ యుధిష్ఠిరస్యభీమస్యకృత్వాపాదాభివందనమ్।ఫల్గునంపరిరభ్యాథయమాభ్యాంచాభివాదితః॥౪॥ పరమాసనమాసీనంకృష్ణాకృష్ణమనిందితా।నవోఢావ్రీడితాకించిచ్ఛనైరేత్యాభ్యవందత॥౫॥ ✻

తత్రైవసాత్యకిః పార్థైఃపూజితశ్చాభివందితః । నిషసాదాసనేన్యేచ పూజితాఃపర్యుపాసత ॥౬॥ పృథాంసమాగత్యకృతాభివాదనస్తయాతిహార్దార్ద్రదృశాభిరంజితః । ఆపృష్టవాంస్తాంకుశలంసహస్నుషాం పితృష్వసారం పరిపృష్టబాంధవః ॥౭॥ తమాహప్రేమవైక్లబ్యరుద్ధకంఠాశ్రు

రఇత్యాదిమిషేణప్రీత్యా- భూయస్తస్మైప్రత్యర్పితవానితి ॥౪౨॥ యఇతి॥ దుష్కీర్తింతన్మూలందురితంచేతి॥౪౩॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం సప్తపంచాశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టపంచాశత్తమేతుకృష్ణః పంచకరేగ్రహీత్ । కాళిందీంమిత్రవిందాంచసత్యాంభద్రాంచలక్ష్మణామ్॥ కిందీం నిజలాభాయతపః పరముపేయుషీమ్।పరిణేష్యన్ప్రియాయాసమింద్రప్రస్థమథాగమత్॥ ఏకదేతి॥ ప్రతీతాన్నష్టానపిపునఃద్రుపదగేహేసద్భిర్దృష్టాన్ - యుయుధానఃసాత్యకిః ॥౧॥ దృష్ట్వేతి॥ ప్రాణాఇంద్రియాణి- ముఖ్యంచవృత్తింప్రాణమివ ॥౨॥ ౩॥ యుధిష్ఠిరస్యేతి॥ జ్యేష్ఠయోఃప్రణామంకృత్వా-సమానాలింగితఃకనిష్ఠాభ్యామభివందితోబభూవ॥౪॥ పరమాసనమితి॥ కృష్ణాద్రౌపదీ- అనిందితాబహుభార్యాసత్యపినిందారహితా- పార్థైర్నవమచిరంఊఢాపరిణీతా॥౫॥౬॥ పృథామితి॥ అతిదేనస్నేహేనఆర్ద్రేసజలేదృశౌయస్యాఃతయా - పరిషక్తఃతయా పరిపృష్టాఃబాంధవాయస్యసః॥౭॥తమితి॥ ప్రేమ్ణావైక్లబ్యంతేనరుద్ధఃకంఠోయస్యాఃక్లేశాపాయేఆత్మనిదర్శనంయస్యతం-భజతాంక్లేశాపాయా

యః అత్మానం దర్శయతీతి వా ॥ ౪ ॥ తదేతి ॥ జ్ఞాతీన్ బంధూన్-నః అస్మాన్-యదా-భ్రాతా అక్రూరః ప్రేషితః ॥ ౯ ॥ జ్ఞాతీనితి వచనాత్ ప్రాప్తం మోహం వారయంతీస్తౌతి ॥ నేతి ॥ తత్ర హేతుః-విశ్వస్యేతి - సుహృచ్చ ఆత్మా చ తస్య- హంసి నాశయసి ॥ ౧౦ ॥ కిమితి ॥ కుమేధసాం విషయాసక్తచిత్తానాం దృష్టోసి ॥ ౧౧ ॥ ఇతీతి ॥ సుఖమవసదితి శేషః- సుఖం-అభ్యర్థిత ఇతి వా, శ్రియా సమాశ్లిష్టః ॥ ౧౨ ॥ కాళిందీసందర్శనప్రసంగమాహ ॥ ఏకదేతి ॥ అక్షయాః సాయకాః యయోస్తౌ-తూణీ-ఇషుధీ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ తానితి ॥ రాజ్ఞే యుధిష్ఠిరాయ-మేధ్యాన్ కర్మార్హాన్-బీభత్సురర్జునః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ తామితి ॥ సఖ్యా శ్రీకృష్ణేన ॥ ౧౮ ॥ ౨౦ అయం మాం కామయేతేతి శంకయాహ ॥ నాన్యమితి ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ తథేతి ॥ ఆదావేవ తద్విద్వాన్ ॥ ౨౩ ॥ ప్రసంగాత్తత్కాలి

లోచనాః స్మరంతీ తాన్ బహూన్ క్లేశాన్ క్లేశాపాయాత్మదర్శనమ్ ॥ ౭ ॥ తదేవ కుశలం నో భూత్స నాథాస్తే కృతా వయమ్ । జ్ఞాతీన్నస్స్మరతా కృష్ణ భ్రాతా మే ప్రేషితస్త్వయా ॥ ౯ ॥ న తేస్తి స్వపరభ్రాంతిర్విశ్వస్య సుహృదాత్మనః । తథాపి స్మరతాం శశ్వత్ క్లేశాన్ హంసి హృది స్థితః ॥ ౧౦ ॥ యుధిష్ఠిరః ॥ కిం న ఆచరితం శ్రేయో న వేదాహమధీశ్వరః । యోగేశ్వరాణాం దుర్దర్శో యన్నో దృష్టః కుమేధసామ్ ॥ ౧౧ ॥ ఇతి వై వార్షికాన్ మాసాన్ రాజ్ఞా సోభ్యర్థితః సుఖమ్ । జనయన్నయనానందమింద్రప్రస్థౌకసాం విభుః ॥ ౧౨ ॥ ఏకదా రథమారుహ్య విజయో వానరధ్వజః । గాండీవం ధనురాదాయ తూణీ చాక్షయసాయకౌ ॥ ౧౩ ॥ సాకం కృష్ణేన సన్నద్ధో విహర్తుం విపినం మహత్ । బహువ్యాళమృగాకీర్ణం ప్రావిశత్పరవీరహా ॥ ౧౪ ॥ తత్రావిధ్యచ్ఛరైర్వ్యాఘ్రాన్ సూకరాన్ మహిషాన్ రురూన్ । శరభాన్ గవయాన్ ఖడ్గాన్ హరిణాన్ శశశల్యకాన్ ॥ ౧౫ ॥ తాన్నిన్యుః కింకరా రాజ్ఞే మేధ్యాన్ పర్వణ్యుపాగతే । తృట్పరీతః పరిశ్రాంతో బీభత్సుర్యమునామగాత్ ॥ ౧౬ ॥ తత్రోపస్పృశ్య విశదం పీత్వా వారి మహారథౌ । కృష్ణౌ దదృశతుః కన్యాం చరంతీం చారులోచనామ్ ॥ ౧౭ ॥ తామాసాద్య వరారోహాం సుద్విజాం రుచిరాననామ్ ॥ పప్రచ్ఛ ప్రేషితస్సఖ్యా ఫల్గునః ప్రమదోత్తమామ్ ॥ ౧౮ ॥ కా త్వం కస్యాసి సుశ్రోణి కుతో వా కిం చికీర్షసి । మన్యే త్వాం పతిమిచ్ఛంతీం సర్వం కథయ శోభనే ॥ ౧౯ ॥ కాళింది ॥ అహం దేవస్య సవితుర్దుహితా పతిమిచ్ఛతీ । విష్ణుం వరేణ్యం వరదం తపః పరమమాస్థితా ॥ ౨౦ ॥ నాన్యం పతిం వృణే వీర తమృతే శ్రీనికేతనమ్ । తుష్యతాం మే స భగవాన్ ముకుందో నాథసంశ్రయః ॥ ౨౧ ॥ కాళిందీతి సమాఖ్యాతా వసామి యమునాజలే । నిర్మితే భవనే పిత్రా యావదచ్యుతదర్శనమ్ ॥ ౨౨ ॥ తథావదద్గుడాకేశో వాసుదేవాయ సోపి తామ్ । రథమారోప్య తద్విద్వాన్ ధర్మరాజముపాగమత్ ॥ ౨౩ ॥ యదైవ కృష్ణస్సందిష్టః పార్థానాం పరమాద్భుతమ్ । కారయామాస నగరం విచిత్రం విశ్వకర్మణా ॥ ౨౪ ॥ భగవాంస్తత్ర నివసన్ స్వానాం ప్రియచికీర్షయా । అగ్నయే ఖాండవం దాతుమర్జునస్యాస సారథిః ॥ ౨౫ ॥ సోగ్నిస్తుష్టో ధనురదాద్ధయాన్ శ్వేతాన్ రథం నృప । అర్జునాయాక్షయౌ తూణౌ వర్మ చాభేద్యమస్త్రిభిః ॥ ౨౬ ॥ మయశ్చ మోచితో వహ్నేస్సభాం సఖ్య ఉపాహరత్ । యస్మిన్ దుర్యోధనస్యాసీజ్జలస్థలదృశిభ్రమః ॥ ౨౭ ॥ స తేన సమనుజ్ఞాతస్సుహృద్భిశ్చానుమోదితః । ఆయయౌ ద్వారకాం భూయస్సాత్యకిప్రముఖైర్వృతః ॥ ౨౮ ॥ అథోపయేమే కాళిందీం సుపుణ్యర్త్వృక్ష ఊర్జితే । వితన్వన్ పరమానందం స్వానాం పరమమంగళమ్ ॥ ౨౯ ॥ విందానువిందావావంత్యౌ దుర్యోధనవశానుగౌ । స్వయంవరే స్వభగినీం కృష్ణే సక్తాం న్యషేధతామ్ ॥ ౩౦ ॥ రాజాధిదేవ్యాస్తనయాం మిత్రవిందాం పితృష్వసుః । ప్రసహ్య హృతవాన్ కృష్ణో రాజన్ రాజ్ఞాం ప్రపశ్యతామ్ ॥ ౩౧ ॥ నగ్నజిన్నామ కౌసల్య ఆసీద్రాజాతిధార్మికః । తస్య సత్యాభవత్కన్యా దేవీ నాగ్నజితీ నృ

కంచరిత్రాంతరమాహ ॥ యదేతి ॥ పార్థైః- యదైవ సందిష్టో విజ్ఞాపితః శ్రీకృష్ణః-తదైవ-తేషాం విశ్వకర్మణా దేవశిల్పినా-నగరం కారయామాస ॥ ౨౪ ॥ కించ ॥ భగవానితి ॥ భగవాన్నిరతిశయైశ్వర్యగుణవానపి- అర్జునస్య ధనురాదిలాభాయ సారథిరాస-ఖాండవం నామ ఇంద్రస్య వనం ॥ ౨౫ ॥ స ఇతి ॥ అక్షయౌ అక్షయసాయకౌ ॥ ౨౬ ॥ మయ ఇతి ॥ ఖాండవదాహకాద్వహ్నేః-సఖ్యే అర్జునాయ యస్మిన్నితి సామాన్యతో నిర్దేశః- యస్యామిత్యర్థః-జలస్థలయోః దృశి దృష్టౌ భ్రమః-యద్వా-జలే స్థలవత్ దృక్ దృష్టిర్యస్మిన్ తత్ జలస్థలదృక్- తస్మిన్ భ్రమ ఆసీదితి- మతిభ్రమ ఇతి పాఠే జలే స్థలబుద్ధిరూపః స్థలే జలబుద్ధిరూపో భ్రమ ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ అథేతి ॥ సుపుణ్యః ఋతుః ఋక్షం చ తస్మిన్ ॥ ౨౯ ॥ పంచమం మిత్రవిందావివాహమాహ ద్వాభ్యాం ॥ విందేతి ఆవంత్యౌ అవంతిరాజానౌ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ షష్ఠమాహ ॥ నగ్నజిదితి ॥ కౌసల్యః అయోధ్యాధిపతిః

తస్య సత్యా నామ కన్యా అభవత్ ఆసీత్ - దేవీ కాంతిమతీ నాగ్నజితీతి పితృనామ్నా ప్రసిద్ధేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ నేతి ॥ వీరస్య గంధమపి న సహంత ఇతి తథావిధాన్ - ఖలాన్ దుర్వృత్తాన్ ॥ ౩౩ ॥ తామితి ॥ వృషాన్ జయతీతి వృషజిత్ తేన లభ్యాం ॥ ౩౪ ॥ స ఇతి ॥ ప్రతినందితః - ప్రతినందితవాన్ శ్రీకృష్ణేన చాసౌ ప్రతినందితః ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ నరేంద్రేతి ॥ హే నరేంద్ర రాజన్యబంధోః క్షత్రియస్య శుల్కదాః ద్రవ్యాదిప్రదాః ॥ ౪౦ ॥ క ఇతి ॥ గుణానామేకమేవ ధామ స్థానం - త్వం తథాభూతస్య తవాంగే ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ సప్తేతి ॥ దుర్దాంతాః అశిక్షితాః - దురవగ్రహాః అపరాజయ్యాః - కుతస్తత్రాహ - ఏతైరితి - భగ్నాః భంగం ప్రాపితాః ॥ ౪౩ ॥ యదీతి ॥ యత్ యది - ఇమే గోవృషాః ॥ ౪౪ ॥ ఏవమితి ॥ ఏతాన్ యో నిగృహ్ణాతి తస్య కన్యేతి సమయః కృతః - తమాకర్ణ్య ఆత్మానం సప్త

ప ॥ ౩౨ ॥ న తాం శేకుర్నృపా వోఢుమజిత్వా సప్తగోవృషాన్ । తీక్ష్ణశృంగాన్ సుదుర్ధర్షాన్ వీర్యగంధాసహాన్ ఖలాన్ ॥ ౩౩ ॥ తాం శ్రుత్వా వృషజిల్లభ్యాం భగవాన్ సాత్వతాం పతిః । జగామ కౌసల్యపురం సైన్యేన మహతా వృతః ॥ ౩౪ ॥ స కోసలపతిః ప్రీతః ప్రత్యుత్థానాసనాదిభిః । అర్హణేనాపి గురుణా పూజయన్ ప్రతినందితః ॥ ౩౫ ॥ వరం విలోక్యాభిమతం సమాగతం నరేంద్రకన్యా చకమే రమాపతిమ్ । భూయాదయం మే పతిరాశిషోఽనలాః కరోతు సత్యా యది మే ధృతో వ్రతః ॥ ౩౬ ॥ అర్చితం పునరిత్యాహ నారాయణ జగత్పతే । ఆత్మానందేన పూర్ణస్య కరవాణి కిమల్పకః ॥ ౩౭ ॥ యత్పాదపంకజరజశ్శిరసా బిభర్తి శ్రీరబ్జజస్సగిరిశస్సహ లోకపాలైః । లీలాతనుస్స్వకృతసేతుపరీప్సయా యః కాలేఽదధత్స భగవాన్ మమ కేన తుష్యేత్ ॥ ౩౮ ॥ శ్రీశుకః ॥ తమాహ భగవాన్ కృష్ణః కృతాసనపరిగ్రహః । మేఘగంభీరయా వాచా సస్మితం కురునందన ॥ ౩౯ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ నరేంద్ర యాచ్ఞా కవిభిర్విగర్హితా రాజన్యబంధోర్నిజధర్మవర్తినః । తథాపి యాచే తవ సౌహృదేచ్ఛయా కన్యాం త్వదీయాం న హి శుల్కదా వయమ్ ॥ ౪౦ ॥ రాజా ॥ కోఽన్యస్తేఽభ్యధికో నాథ కన్యావర ఇహేప్సితః । గుణైకధామ్నో యస్యాంగే శ్రీర్వసత్యనపాయినీ ॥ ౪౧ ॥ కింత్వస్మాభిః కృతః పూర్వం సమయస్సాత్వతర్షభ । పుంసాం వీర్యపరీక్షార్థం కన్యావరపరీప్సయా ॥ ౪౨ ॥ సప్తైతే గోవృషా వీర దుర్దాంతా దురవగ్రహాః । ఏతైర్భగ్నాస్సుబహవో భిన్నగాత్రా నృపాత్మజాః ॥ ౪౩ ॥ యదిమే నిగృహీతాస్స్యుస్త్వయైవ యదునందన । వరో భవానభిమతో దుహితుర్మే శ్రియఃపతే ॥ ౪౪ ॥ ఏవం సమయమాకర్ణ్య బద్ధ్వా పరికరం ప్రభుః । ఆత్మానం సప్తధా కృత్వా న్యగృహ్ణాల్లీలయైవ తాన్ ॥ ౪౫ ॥ బద్ధ్వా తాన్ దామభిశ్శౌరిర్భగ్నదర్పాన్ హతౌజసః । వ్యకర్షల్లీలయా బద్ధాన్ బాలో దారుమయాన్ యథా ॥ ౪౬ ॥ తతః ప్రీతస్సుతాం రాజా దదౌ కృష్ణాయ విస్మితః । తాం ప్రత్యగృహ్ణాద్భగవాన్ విధివత్సదృశీం ప్రభుః ॥ ౪౭ ॥ రాజపత్న్యశ్చ దుహితుః కృష్ణం లబ్ధ్వా పతిం ప్రియమ్ । లేభిరే పరమానందం జాతశ్చ పరమోత్సవః ॥ ౪౮ ॥ శంఖభేర్యానకా నేదుర్గీతవాద్యద్విజాశిషః । నరా నార్యః ప్రముదితాస్సువాసస్స్రగలంకృతాః ॥ ౪౯ ॥ శతం ధేనుసహస్రాణాం పారిబర్హమదాద్విభుః । యువతీనాం త్రిసాహస్రం నిష్కగ్రీవసువాససామ్ ॥ ౫౦ ॥ నవనాగసహస్రాణి నాగాచ్ఛతగుణాన్ రథాన్ । రథాచ్ఛతగుణానశ్వానశ్వాచ్ఛతగుణాన్నరాన్ ॥ ౫౧ ॥ దంపతీ రథమారోప్య మహత్యా సేనయా వృతౌ । స్నేహప్రక్లిన్నహృదయో యాపయామాస కోసలః ॥ ౫౨ ॥ శ్రుత్వైతద్రురుధుర్భూపా నయంతం పథి కన్యకామ్ । భగ్నవీర్యాస్సుదుర్మర్షా యదుభిర్గోవృషైః పురా ॥ ౫౩ ॥ తానస్యతశ్శరవ్రాతాన్ బంధుప్రియకృదర్జునః । గాండీవీ కాలయామాస సింహః క్షుద్రమృగానివ ॥ ౫౪ ॥ పారిబర్హముపాగృహ్య ద్వారకామేత్య సత్యయా । రేమే యదూనామృషభో భగవాన్ దేవకీసుతః ॥ ౫౫ ॥ శ్రుతకీర్తేస్సుతాం భద్రాముపయేమే పితృష్వసుః । కైకేయీం భ్రాతృభిర్దత్తాం కృష్ణస్సంతర్దనాదిభిః ॥ ౫౬ ॥ సు-

ధా కృత్వేతి - బహ్వీనామపి యోషితాం - సంపూర్ణ ఏవాహం సంభోగయోగ్యః స్యామితి సత్యాం ప్రత్యసాపత్న్యప్రదర్శనార్థమాత్మనః సప్తధాకరణం ॥ ౪౫ ॥ ౪౯ ॥ శతమితి ॥ నిష్కగ్రీవాశ్చ తాః సువాససశ్చ తాసాం యువతీనాం దాసీనాం పారిబర్హం అదాత్ దత్తవాన్ ॥ ౫౦ ॥ నవేతి ॥ నాగాత్ నాగేభ్యః శతగుణాన్ నవలక్షాణి రథాన్ - రథాత్ రథేభ్యశ్శతగుణాన్ నవకోటీః - అశ్వాన్ - అశ్వాత్ అశ్వేభ్యః శతగుణాన్ నవపద్మాని పదాతీన్ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ శ్రుత్వేతి ॥ యదుభిర్గోవృషైశ్చ భగ్నవీర్యా అపి సుదుర్మర్షాః రురుధుః ॥ ౫౩ ॥ తానితి ॥ అస్యతః క్షిపతః ప్రయుంజానానితి యావత్ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ సప్తమం వివాహమాహ ॥ శ్రుతకీర్తేరితి ॥ శ్రుతకీర్తిర్నామ యా పితృష్వసా - తస్యాః సుతాం భద్రాం నామ కైకేయీం తద్దేశజాం సం

దశనాదిభిర్భ్రాతృభిర్దత్తాం॥౫౬॥అష్టమంవివాహమాహ॥సుతాంచేతి॥ ఏకఏవసశ్రీకృష్ణోలక్ష్మణాంజహార॥౫౭॥ అన్యాశ్చేతి ॥ తస్యనిరోధంభౌమః పురంతస్మాత్॥ ౫౮ ॥ శ్లో॥ రైష్మీ జాంబవతీభామాసత్యాభద్రాచలక్ష్మణా । కాళిందీమిత్రవిందాచేత్యష్టౌపట్టమహాస్త్రియః॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- అష్టపంచాశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో॥ఊనషష్టితమేభౌమంహత్వాతేనాహృతాహరిః । కన్యాస్సహస్రశః ప్రాపపారిజాతందివోహరత్॥ పరిణీయాతతస్తాభిస్తన్మనోరథపూరకైః।ఆత్మారామోప్యసౌ రేమేతద్గృహేషుగృహస్థవత్॥యథేతి॥ యేన తాః స్త్రియోనిరుద్ధాఃస భౌమః చకారాత్ యేనకారణేనహతః తదాచక్ష్వేతి॥ ౧॥ఇంద్రేణేతి ॥ ఇంద్రేణభౌమవిచేష్టితంవిజ్ఞాపితస్సన్ ప్రాగ్జ్యోతిషపురంభౌమనగరం-యయావిత్యన్వయః - కథంభూతేనహృతంఛత్రంయస్యతేన- లోకపాలప్రధానత్వాదింద్రస్యవరుణఛత్రహరణేపితస్యైవమానభంగఇతితథోక్తం-హృతేకుండలేయస్యాస్సా- అదితిఃబంధుర్మాతాయస్యతేన-హృతం

తాంచమద్రాధిపతేర్లక్ష్మణాంలక్షణైర్యుతామ్ । స్వయంవరేజహారైకస్సుపర్ణస్సుధామివ॥ ౫౭ ॥
అన్యాశ్చైవంవిధాభార్యాఃకృష్ణస్యాసన్ సహస్రశః । భౌమంహత్వాతన్నిరోధాదాహృతాశ్చారుదర్శనాః॥౫౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-అష్టపంచాశోఽధ్యాయః. ... ※

రాజా॥ యథాహతోభగవతాభౌమోయేనచతాఃస్త్రియః। నిరుద్ధా ఏతదాచక్ష్వవిక్రమంశార్ఙ్గధన్వనః॥౧॥శ్రీశుకః॥ ఇంద్రేణహృతఛత్రేణహృతకుండలబంధునా । హృతామరాద్రిస్థానేనజ్ఞాపితోభౌమచేష్టితమ్॥౨॥సభార్యోగరుడారూఢఃప్రాగ్జ్యోతిషపురంయయౌ। గిరిదుర్గైశ్శస్త్రదుర్గైర్జలాగ్న్యనిలదుర్గమమ్॥౩॥మురపాశాయుతైర్ఘోరైర్దృఢైస్సర్వతఆవృతమ్।గదయానిర్బిభేదాద్రీన్ శస్త్రదుర్గాణిసాయకైః॥౪॥చక్రేణాగ్నింజలంవాయుంమురపాశాంస్తథాసినా । శంఖనాదేనయంత్రాణిహృదయానిమనస్వినామ్॥౫॥ప్రాకారంగదయాగుర్వ్యానిర్బిభేదగదాధరః । పాంచజన్యధ్వనింశ్రుత్వాయుగాంతాశనిభీషణమ్।మురశ్శయానఉత్తస్థౌదైత్యఃపంచశిరాజలాత్॥ ౬॥ త్రిశూలముద్యమ్యసుదుర్నిరీక్షణోయుగాంతసూర్యానలరోచిరుల్బణః।గ్రసంస్త్రిలోకీమివపంచభిర్ముఖైరభ్యద్రవత్తార్క్ష్యసుతంయథోరగః॥౭॥ఆవిధ్యశూలంతరసాగరుత్మతేనిరస్యవక్త్రైర్వ్యనదత్సపంచభిః । సరోదసీసర్వదిశోఽంబరంమహానాపూరయన్నండకటాహమావృణోత్॥ ౮ ॥ తదాపతద్వైత్రిశిఖంగరుత్మతేహరిశ్శరాభ్యామభినత్త్రిధోజసా।ముఖేషుతంచాపిశరైరతాడయత్తస్మైగదాంసోపిరుషావ్యముంచత॥౯॥ తామాపతంతీంగదయాగదాంమృధేగదాగ్రజోనిర్బిభిదేసహస్రధా। ఉద్యమ్యబాహూనభిధావతోజితశ్శిరాంసిచక్రేణజహారలీలయా।వ్యసుఃపపాతాంభసికృత్తశీర్షోనికృత్తశృంగోద్రిరివేంద్రతేజసా॥౧౦॥ తస్యాత్మజాస్సప్తపితుర్వధాతురాఃప్రతిక్రియామర్షజుషస్సముద్యతాః। తామ్రోఽంతరిక్షశ్శ్రవణోవిభావసుర్వసుర్నభస్వానరుణశ్చసప్తమః॥ ౧౧ ॥ పీఠంపురస్కృత్యచమూపతింమృధేభౌమప్రయుక్తానిరగుర్ధృతాయుధాః॥ప్రాయుంజతాసాద్యశరానసీన్ గదాశ్శక్త్యృష్టిశూలాన్యజితేరుషోల్బణాః॥౧౨॥తచ్ఛస్త్రకూటం

మమరాద్రౌస్థానంమణిపర్వతలక్షణంయస్యతేన - సత్యభామయాసహభగవంతమింద్రఆగత్యవిజ్ఞాపితవాన్॥ ౨॥ సభార్యఇతి॥తదాతస్యాఃకౌతుకాన్వితయాభార్యయాసహాయయావితి-యద్వా - త్వదనుజ్ఞయైవస్వత్వత్పుత్రంవధిష్యామీతిఇతిహాసోక్తం-భూమ్యైవరందత్తంసత్యంకర్తుం-సత్యభామాయాభూమ్యంశత్వాత్తయాసహాయయావిత్యాద్వా పారదానీతపారిజాతైకకుసుమేరుక్మిణ్యైదత్తేసతికుపితాంసత్యభామాం-సాంత్వయతా - తుభ్యంపారిజాతమేవదాస్యామీతిశ్రీకృష్ణేనప్రతిశ్రుతమితిహరివంశేప్రసిద్ధం- తదర్థంతాంనీతవానితిజ్ఞేయం- గరుడేనయానేనకారణం- గిరిదుర్గైరిత్యాదిభిరుపలక్షితంజలాగ్న్యనిలైశ్చసర్వతోవర్తమానైర్దుర్గమం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ప్రాకారమితి॥యుగాంతాశనేర్ధ్వనివద్భీషణం-పరిఖాయాజలాత్॥౬॥౭॥ఆవిధ్యేతి॥ ఆవిధ్యభ్రామయిత్వానిరస్యక్షిప్త్వావ్యనదత్ సమహాన్నాదఇత్యన్వయః॥ ౮॥తదేతి॥ తస్మైకృష్ణాయ-గదాంవ్యముంచత్॥౯॥యామితి॥ఇంద్రతేజసావజ్రేణ॥౧౦॥తస్యేతి॥ప్రతిక్రియయాహేతుభూతయాఅమర్షజుషః॥ ౧౧॥పీఠమితి॥ పీఠంపీఠనామానంసేనాపతిం-నిరగుఃనిరగమన్॥ ౧౨॥ తదితి నికృత్తాని శేషాణిచేషాం

తౌ ॥౧౩॥ ౧౪॥ దృష్ట్వేతి॥ శతఘ్నీం శక్తివిశేషం॥ ౧౫॥ తదితి॥ విచిత్రాః వాజాః పత్త్రాణి యేషాం తైః। నికృత్తాః బాహవః ఊరవః శిరోధయః కంధరాః విగ్రహాః దేహాశ్చ యస్య తత్-తర్హ్యేవ- యుగపదేవ విద్యుధుః- తస్మిన్నేవ క్షణే॥౧౬॥ యాని॥ అత్ర శ్లేషేణ కురూద్వహేతి సంబోధనం తథాహి - తైర్యాని ప్రయుక్తాని శస్త్రాస్త్రాణి - తత్ప్రయుక్తైః పూర్వమేవ తత్సైన్యం సర్వం హత్వా - పశ్చాత్తాని శస్త్రాస్త్రాణి చిచ్ఛేద - తత్ర ఏకైకం శస్త్రమస్త్రం చ - త్రిభిస్త్రిభిశ్శరైరిత్యాశ్చర్యం॥౧౭॥ కించ॥ గరుత్మతేతి॥ అయుధ్యత అన్వయుధ్యత॥౧౮॥ దృష్ట్వేతి ॥ యతః యయా శక్త్యా వజ్రః ప్రతిహత ఆసీత్॥ ౧౯॥ నేతి॥ అపో గరుడస్థం హంతుం పక్షే- గరుడే వితథోద్యమస్సన్॥౨౦॥ ౨౧॥ తత ఇతి॥ ప్రతప్తైః జాంబూనదైః యాని రత్నాని తైర్భాస్వరే- మేర్వంశభూతం మందరశిఖరం- మహామణిం చార్పయదితి॥ ౨౨॥ ౨౪॥ ఐశ్వర్యం జ్ఞాత్వా భూమిః స్తౌతి॥ నమ ఇతి॥ పరమాత్మన్ దేవాద్యంతర్యామిన్ - భక్తానుగ్రహార్థం ఇచ్ఛయా స్వీకృత నానారూపాయ॥ ౨౫॥ యేన మంత్రేణ కుంత్యాః ప్రసన్నః పూర్వమాసీత్ - తేన మంత్రేణ నమస్యతి॥ నమ ఇతి॥ పంకజం నాభౌ యస్య తస్మై జగత్కారణాయేత్యర్థః॥

భగవాన్ స్వమహాగజైస్తైరమోఘవీర్యస్తిలశశ్చకర్త హ। తాన్ పీఠముఖ్యాననయద్యమక్షయం నికృత్తశీర్షోరుభుజాంఘ్రివర్మణః॥౧౩॥ స్వానీకపానచ్యుతచక్రసాయకైస్తథా నిరస్తాన్నరకో ధరాసుతః। నిరీక్ష్య దుర్మర్షణ ఆస్రవన్మదైర్గజైః పయోధిప్రభవైర్నిరాక్రమత్॥౧౪॥ దృష్ట్వా సభార్యం గరుడోపరిస్థితం సూర్యోపరిష్టాత్సతటిద్ఘనం యథా। కృష్ణం స తస్మై వ్యసృజచ్ఛతఘ్నీం యోధాశ్చ సర్వే యుగపచ్చ వివ్యధుః॥౧౫॥ తద్భౌమసైన్యం భగవాన్ గదాగ్రజో విచిత్రవాజైర్నిశితైశ్శిలీముఖైః। నికృత్తబాహూరుశిరోధివిగ్రహం చకార తర్హ్యేవ హతాశ్వకుంజరమ్॥౧౬॥ యాని యోధైః ప్రయుక్తాని శస్త్రాస్త్రాణి కురూద్వహ। హరిస్తాన్యచ్ఛినత్తీక్ష్ణైశ్శరైరేకైకశస్త్రిభిః॥ ఉహ్యమానస్సుపర్ణేన పక్షాభ్యాం నిఘ్నతా గజాన్॥౧౭॥ గరుత్మతా హన్యమానాస్తుండపక్షనఖైర్గజాః। పురమేవావిశన్నార్తా నరకో యుధ్యయుధ్యత॥౧౮॥ దృష్ట్వా విద్రావితం సైన్యం గరుడేనార్దితం స్వకమ్। తం భౌమః ప్రాహరచ్ఛక్త్యా వజ్రః ప్రతిహతో యతః॥౧౯॥ నాకంపత తయా విద్ధో మాలాహత ఇవ ద్విపః। శూలం భౌమోఽచ్యుతం హంతుమాదదే వితథోద్యమః॥౨౦॥ తద్విసర్గాత్పూర్వమేవ నరకస్య శిరో హరిః। అపాహరద్గజస్థస్య చక్రేణ క్షురనేమినా॥౨౧॥ సకుండలం చారుకిరీటభూషితం బభౌ పృథివ్యాం పతితం సముజ్జ్వలత్। హా హేతి సాధ్విత్యృషయస్సురేశ్వరా మాల్యైర్ముకుందం వికిరంత ఈడిరే॥౨౨॥ తతశ్చ భూః కృష్ణముపేత్య కుండలే ప్రతప్తజాంబూనదరత్నభాస్వరే। సవైజయంత్యా వనమాలయార్పయత్ ప్రాచేతసం ఛత్రమథో మహామణిమ్॥ ౨౩॥ అస్తౌషీదథ విశ్వేశం దేవీ దేవవరార్చితమ్। ప్రాంజలిః ప్రణతా రాజన్ భక్తిప్రవణయా ధియా॥౨౪॥ భూమిః॥ నమస్తే దేవదేవేశ శంఖచక్రగదాధర। భక్తేచ్ఛోపాత్తరూపాయ పరమాత్మన్నమోఽస్తు తే ॥౨౫॥ నమః పంకజనాభాయ నమః పంకజమాలినే నమః పంకజనేత్రాయ నమస్తే పంకజాంఘ్రయే॥౨౬॥ నమో భగవతే తుభ్యం వాసుదేవాయ విష్ణవే। పురుషాయాదిబీజాయ పూర్ణబోధాయ తే నమః॥౨౭॥ అజాయ జనయిత్రేఽస్య బ్రహ్మణేఽనంతశక్తయే। పరావరాత్మన్ భూతాత్మన్ పరమాత్మన్నమోఽస్తు తే ॥౨౮॥ త్వం వై సిసృక్షురజ

అత ఏవ- సత్యే- తీర్థాయ యాం పంకజాని వనమాలా విద్యతే యస్య తస్మై- ఏవం భూతం ధ్యాయతాం- పంకజవత్సుప్రసన్నే తాపోపశమనే నేత్రే యస్య తస్మై - పంకజవత్సుసేవ్యౌ పంకజాంకితౌ వా అంఘ్రీ యస్య తస్మై-నమ ఇతి॥ ౨౬॥ కించ॥ నమ ఇతి॥ భగవతే నిరతిశయైశ్వర్యాయ అతః- వాసుదేవాయ సర్వభూతాశ్రయాయ - అత ఏవ విష్ణవే వ్యాపినే॥ నహి సర్వభూతాశ్రయత్వం పరిచ్ఛిన్నస్య సంభవతీతి తత్రాహ - పురుషాయ స్వస్మాత్కార్యాత్పూర్వమేవ సతే ॥ శ్రుతి॥ పూర్వమేవాహమిహాసమితి - తత్పురుషస్య పురుషత్వమితి శ్రుతేః- ఏతదపి కుతః- ఆదిబీజాయ ఆదౌ జగత్కారణస్యాపి కారణాయ ఏవమపి నష్టధామిత జ్ఞాద్యపి త్యాహ- పూర్ణబోధాయేతి॥౨౭॥ నన్వేవమపి స్వకారణాత్పూర్వం సత్త్వం న స్యాదత ఆహ॥ అజాయేతి॥ స్వయమజాయ అస్య చ జనయిత్రే ఉభయత్రాపి క్రమేణ హేతుద్వయం- బ్రహ్మణే బృహతే అనంత శక్తయ ఇతి వ బృహత్త్వాదజత్వం- అనంతశక్తిత్వాజ్జనయితృత్వమిత్యర్థః- నను పిత్రాదయః పుత్రాదీనాం జనకాః- తేషాం చ తథాత్వే తేషాం వత భాగభూతాని- తేషాం చ స్వకర్మద్వారేణ జీవానాం- కిముత తాహం తత్రాహ- పరావరాత్మన్నిత్యాది- పిత్రాద్యాత్మ

కత్వాత్త్వమేవజనక ఇత్యర్థః॥ ౨౮॥ ననుగుణావిశ్వోత్పత్త్యాదిహేతవః తేచప్రధానస్యైవ-తస్యచపురుషః క్షోభకః తత్రచ కాలోనిమిత్తమితిప్రసిద్ధం-కిమ్మత్తోహంతత్రాహ॥ త్వమితి॥ తమసోధారణేష్వసంవృతఏవ - స్థానాయపాలనా ... తేసృష్ట్యాద్యర్థం-ఉత్కటంరజఆదిత్వమేవబిభర్షిఽసృజసీత్యర్థః- కాలప్రధానపురుషాః తద్వ్యతిరిక్తానసంతి-త్వంతుపరఃసర్వవ్యతిరిక్తః- అతస్త్వమేవజనయితేత్యర్థః॥ ౨౯॥ కార్యకారణప్రపంచస్యతదవ్యతిరేకంతస్యచపర్వ్యతిరేకముపపాదయతి॥అహమితి॥అహంభూమిః మాత్రాణిదేవామనఇంద్రియాణీతిచ-త్రివిధాహంకారకార్యాణికర్తాఽహంకారః॥ ౩౦॥ఏవంస్తుత్వాప్రార్థయతే॥తస్యేతి॥హేప్రపన్నార్తిహర - తస్యనరకస్యఆత్మజఃఅయంభగదత్తోనామ భీతః అతఏవ-మయాతవపాదపంకజముపసాదితః అభయప్రదానార్థం॥ ౩౧॥ ఇతీతి॥అభయందత్వా॥ ౩౨॥ తత్రేతి॥ శతాధికమిత్యపిజ్ఞాతవ్యం-యదాహశ్రీపరాశరః॥శ్లో॥కన్యాపురేసకన్యానాంషోడశాతులవిక్రమః। శతాధికానిదదృశేసహస్రాణిమహామతఇతి-రాజభ్యఇత్యుపలక్షణం సిద్ధాదిభ్యశ్చేతి- తథాత్రైవోక్తం॥ శ్లో॥ దేవసిద్ధాసురాదీనాంనృపాణాంచజహారయః ... హృత్వాహృత్వాహసోసురఃకన్యారురోధఃజనంఽరఇతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ తాఇతి॥ ప్రాహిణోత్ప్రస్థాపయామాస

తత్కటంప్రభాతమోనిరోధాయబిభర్షిసంవృతః। స్థానాయసత్త్వంజగతోజగత్పతేకాలఃప్రధానంపురుషోభవాన్పరః॥ ౨౯॥అహంపయోజ్యోతిరథానిలోనభోమాత్రాణిదేవామనఇంద్రియాణిచ।కర్తామహానిత్యఖిలంచరాచరంత్వయ్యద్వితీయేభగవన్నయంభ్రమః॥ ౩౦॥ తస్యాత్మజోఽయంతవ పాదపంకజంభీతఃప్రపన్నార్తిహరోపసాదితః।తత్పాలయైనంకురుహస్తపంకజంశిరస్యముష్యాఖిలకల్మషాపహం॥ ౩౧॥శ్రీశుకః॥ ఇతిభూమ్యార్చితోవాగ్భిర్భగవాన్భక్తినమ్రయా। దత్వాభయంభౌమగృహంప్రావిశత్సకలర్ద్ధిమత్॥ ౩౨॥ తత్రరాజన్యకన్యానాంషట్సహస్రాధికాయుతం। భౌమాహృతానాంవిక్రమ్యరాజభ్యోదదృశేహరిః॥ ౩౩॥ తంప్రవిష్టంస్త్రియోవీక్ష్యనరవర్యంవిమోహితాః। మనసావవ్రిరేఽభీష్టంపతిందైవోపపాదితమ్॥ ౩౪॥భూయాత్పతిరయంమహ్యంధాతాతదనుమోదతాం।ఇతిసర్వాఃపృథక్కృష్ణేభావేనహృదయందధుః॥ ౩౫॥తాఃప్రాహిణోద్ద్వారవతీంసుమృష్టవిరజాంబరాః। నరయానైర్మహాకోశాన్రథాశ్వాన్ద్రవిణంమహత్॥ ౩౬॥ ఐరావతకులేభాంశ్చచతుర్దంతాంస్తరస్వినః। పాండురాంశ్చచతుఃషష్టింప్రేషయామాసకేశవః ॥౩౭॥ గత్వాసురేంద్రభవనందత్వాదిత్యైచకుండలే। పూజితస్త్రిదశేంద్రేణమహేంద్రాణ్యాచసప్రియః॥౩౮॥ చోదితోభార్యయోత్పాట్యపారిజాతంగరుత్మతి। ఆరోప్యసేంద్రాన్విబుధాన్నిర్జిత్యోపానయత్పురమ్ ॥౩౯॥ స్థాపితస్సత్యభామాయాగృహోద్యానోపశోభనః।అన్వగుర్భ్రమరాస్స్వర్గాత్తద్గంధాసవలంపటాః॥౪౦॥ యయాచఆనమ్యకిరీటకోటిభిఃపాదౌస్పృశన్నచ్యుతమర్థసాధనమ్।సిద్ధార్థఏతేనవిగృహ్యతేమహానహోసురాణాంచతమోధిగాఢ్యతామ్॥౪౧॥అథోముహూర్తఏకస్మిన్నానాగారేషుతాఃస్త్రియః। యథోపయేమేభగవాంస్తావద్రూపధరోఽవ్యయః॥౪౨॥గృహేషుతాసామనపాయ్యతర్క్యకృన్నిరస్తసామ్యాతిశయేష్వవస్థితః। రేమేరమాభిర్నిజకామసంప్లుతోయథేతరోగార్హకమేధికాంశ్చరన్॥ ౪౩॥ ఇత్థంరమాపతిమవాప్యపతింస్త్రియ

సుమృష్టాఃకమనీయాశ్చతాఃవిరజాంబరాశ్చతాః-నరయానైః శిబికాభిః- అపిచ-మహాకోశానితి॥ ౩౬॥౩౭॥గత్వేతి॥ సప్రియఃసత్యభామాసహితః॥ ౩౮॥ చోదితఇతి॥ సత్యభామయాప్రేరితస్సన్పారిజాతవృక్షంఉత్పాట్య-కృతవిబుధజయస్సన్ద్వారకాంవివేశ॥ ౩౯॥స్థాపితఇతి॥ గృహోద్యానంనిష్కటంఉపశోభయతీయః॥ ౪౦॥ సేంద్రాన్విబుధాన్నిర్జిత్యేతీంద్ర కృష్ణయోస్సంగ్రామ ఉక్తఃతత్రననుకథం ప్రసాదితః స్వమనోరథేన - శ్రీకృష్ణేనసహేంద్రస్యకథం సంగ్రామఇత్యాశంక్యాహ॥ యయాచఇతి॥అచ్యుతంఅర్థసాధనమితిచకర్మద్వయంయాచతిధాతోః- విగృహ్యతేవిగ్రహంకరోతిమహానపి- తమఃక్రోధంఆఢ్యతాంధనికతాం॥ ౪౧॥ అథోఇతి॥యథాయథావత్- అనేనదేవకాద్యాదిబంధుజనసహాగమోపిప్రతిగృహంయాగపద్యేనసూచితః- అవ్యయఃసర్వత్రాపిసంపూర్ణః॥ ౪౨॥ ఆహోభాగ్యంనారీణామిత్యాహత్రిభిః॥గృహేష్వితి॥అతర్క్యాణికర్మాణికరోతీతితథాసఃనిరస్తంసామ్యమతిశయశ్చయైరన్యేషాం- తేషుగృహేషుఅనపాయీఅవస్థితః-రమాభిఃలక్ష్మ్యంశభూతాభిః- నిజకామసంప్లుతఃస్వానందపరిపూర్ణః- గార్హకమేధికాన్గృహస్థధర్మాన్॥ ౪౩॥ ఇత్థమితి॥అనురాగహాససహితమవలోకనంచ- తత్పూర్వకంనవసంగమంచ- తద్గతంజల్పంచ-

తస్మిన్ లజ్జాంచ భేజుః॥౪౪॥ప్రత్యుద్గమేతి॥విశ్రమణం సంవాహనం- కేశప్రసారః కేశప్రసాధనం - దాసీనాం శతాని విద్యంతే యాసాం తథాభూతా అపి స్వయం విభోర్దాస్యం విదధురితి॥ ౪౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥అథ షష్టితమే కృష్ణః పరిహాసేన రుక్మిణీమ్। కోపయిత్వా తతః ప్రేమకలహేనామసాంత్వయత్॥ రామా రామజనానందమమోదయ విడంబనైః॥రుక్మిణ్యాః ప్రేమకలహచ్ఛద్మనైశ్వర్యమీర్యతే॥ కర్హిచిదితి॥ స్వతల్పస్థం స్వపర్యంకస్థం॥ ౧॥ వక్ష్యమాణం రుక్మిణ్యాః శ్రియః శ్రీకృష్ణే పరమప్రేమ సంభావయితుం తస్యోక్తమేవ తత్త్వమనుస్మారయతి॥ యస్త్వితి॥ ౨॥ ఆదౌ తావత్త్రిభిః శ్లోకైః మందిరమనువర్ణయతి॥ తస్మిన్నితి॥ తచ్ఛబ్దేనాతిప్రసిద్ధమాహ భ్రాజంతి ముక్తాదామాని తేషాం విలంబాః సంతి యస్మిన్- తేన వితానేన విరాజితే-తృతీయాం తానాం విరాజితపదేనాన్వయః॥౩॥మల్లికేతి - సుగంధితయా ద్విరేఫకులైః నాదితే-ప్రవిశద్భిశ్చంద్రరశ్మిభిః॥ ౪॥ పారిజాతేతి॥ నిర్గచ్ఛద్భిః అగరుసంభవధూపైశ్చాతిమనోహరత్వం దర్శితం॥౫॥పయ ఇతి॥పయసః క్షీరస్య ఫేనవన్మృదూని పర్యంకే తల్పే కశిపూత్తమే హంసతూలికాయాం- ఉపతస్థే అసే

స్త్రాబ్రహ్మాదయో పి న విదుః పదవీం యదీయామ్ । భేజుర్ముదావిరతవేధితయానురాగ హాసావలోకనవసంగమజల్పలజ్జాః॥౪౪॥ప్రత్యుద్గమాదరభయాసనపాదశౌచ తాంబూలవిశ్రమణవీజనగంధమాల్యైః। కేశప్రసారశయనస్నపనోపహార్యైర్దాసీశతా అపి విభోర్విదధుస్స్మదాస్యమ్॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-ఏకోనషష్టితమోధ్యాయః.

—❋ శ్రీకృష్ణరుక్మిణీదేవ్యోః పరస్పరనర్మోక్తిప్రవచనఘట్టః ❋—

శ్రీశుక॥కర్హిచిత్సుఖమాసీనం స్వతల్పస్థం జగద్గురుమ్ । పతిం పర్యచరద్భైష్మీ వ్యజనేన సఖీజనైః॥ ౧॥ యస్త్వేతల్లీలయా విశ్వం సృజత్యత్త్యవతీశ్వరః। సహి జాతస్స్వసేతూనాం గోపీథాయ యదుష్వజః॥౨॥ తస్మిన్నంతర్గృహే భ్రాజన్ముక్తాదామవిలంబినా।విరాజితే వితానేన దీపైర్మణిమయైరపి॥ ౩॥మల్లికాదామభిః పుష్పైర్ద్విరేఫకులనాదితే జాలరంధ్రప్రవిష్టైశ్చ గోభిశ్చంద్రమసోమలైః॥ ౪॥ పారిజాతవనామోదవాయునోద్యానశాలినా।ధూపైరగరుజై రాజన్ జాలరంధ్రవినిర్గతైః॥౫॥పయఃఫేననిభే శుభ్రే పర్యంకే కశిపూత్తమే।ఉపతస్థే సుఖాసీనం జగతామీశ్వరం పతిమ్॥ ౬॥ వాలవ్యజనమాదాయ రత్నదండం సఖీకరాత్ । తేన వీజయతీ దేవీ ఉపాసాంచక్ర ఈశ్వరమ్॥ ౭॥ సోపాచ్యుతం క్వణయతీ మణినూపురాభ్యాం రేజేంగులీయవలయవ్యజనాగ్రహస్తా। వస్త్రాంతగూఢకుచకుంకుమశోణహారభాసా నితంబధృతయా చ పరార్ధ్యకాంచ్యా॥౮॥తాం రూపిణీం శ్రియమనన్యగతిం నిరీక్ష్య యా లీలయా ధృతతనోరనురూపరూపా। ప్రీతస్స్మయన్నలకకుండలనిష్కకంఠవక్త్రోల్లసత్స్మితసుధాం హరిరాబభాషే॥ ౯॥శ్రీకృష్ణః॥ రాజపుత్రీప్సితా భూపైర్లోకపాలవిభూతిభిః।మహానుభావైః శ్రీమద్భీ రూపౌదార్యబలోర్జితైః॥ ౧౦॥తాన్ప్రాప్తానర్థినో హిత్వా చైద్యాదీన్ స్మరదుర్మదాన్।దత్తా భ్రాత్రా స్వపిత్రా చ కస్మాన్నో వవృషేఽసమాన్॥ ౧౧॥ రాజభ్యో బిభ్యతస్సుభ్రు సముద్రం శరణం గతాన్ । బలవద్భిః కృతద్వేషాన్ ప్రాయస్త్యక్తనృపాసనాన్॥

వత॥౬॥తదేవాభినయతి॥వాలవ్యజనమితి॥౭॥సేతి॥ఉపాచ్యుతం అచ్యుతస్య సమీపే- సా మణినూపురాభ్యాం రేజే - కథం రేజే క్వణయతీ మణిమయౌ నూపురౌ కూజయంతీ తథా- అంగులీయవలయవ్యజనాని అగ్రహస్తే హస్తాగ్రే యస్యాస్సా - వస్త్రాంతేగూఢౌ స్థగితౌ కుచౌ తయోః కుంకుమం తేన శోణో హారస్తస్య భాసా - తథా నితంబే ధృతయా పరార్ధ్యా అమూల్యా కాంచీ తయా చ రేజే॥౮॥ తామితి॥ తాం నిరీక్ష్య ప్రీతస్సన్ స్మయమానో హరిరాబభాషే-కథంభూతాం- యా లీలయా ధృతతనోస్స్వస్య అనురూపరూపా అనురూపం రూపం యస్యాస్సా- యథోక్తం శ్రీపరాశరేణ॥ శ్లో॥ దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ।విష్ణోర్దేహానురూపాం వై కరోత్యేషాత్మనస్తనుమితి-కించ-అలకైః కుండలాభ్యాం నిష్కేణ పతకేన చాలంకృతకంఠేన చతుర్దిక్షు శోభితే వక్త్రే ఉల్లసంతీ స్మితసుధా యస్య తాం॥ ౯॥ సర్వగుణయుక్తాయా అపి తవ బుద్ధిమోహం దృష్ట్వా శంకే నా హైకాదశభిః॥ రాజపుత్రీతి॥ హే రాజపుత్రి - లోకపాలానామివ విభూతిరైశ్వర్యం యేషాం తైః తథా మహాప్రభావైః ఆఢ్యైః రూపాదిభిరూర్జితైశ్చ- భూపైరీప్సితాసి॥౧౦॥ తానితి॥ తాన్ హిత్వా నోస్మాన్ అసమాన్ కస్మాత్-వవృషే వృతవతీ త్వం॥౧౧॥కించ॥ రాజభ్య ఇతి॥ప్రాయశః రాజభ్యో జరాసంధాదిభ్యః బిభ్యతః భయం ప్రాప్నువ

తః॥౧౨॥అస్పష్టేతి॥అస్పష్టవర్త్మనాంఅవిజ్ఞాతాచారాణాం - అలోకపథంఅశాస్త్రపారతంత్ర్యంఅస్త్రీపారతంత్ర్యం వా-పదవీంమార్గం-ఆస్థితాఃఅనుసృతాః॥౧౩॥కించ॥నిష్కించనాఇతి॥ ౧౪॥ యయోరితి॥ ఆత్మసమంపరస్పరమనురూపం-జన్మైశ్వర్యాభ్యాంసహితాఆకృతిఃరూపంజాతిర్వాసమా॥ ౧౫॥వైదర్భీతి॥ నదీర్ఘాసమీక్షావిచారోయస్యాస్తయా॥౧౬॥అథేతి॥అథఇదానీమపి॥౧౭॥తర్హికిమిత్యానీతాహమితిచేత్తత్రాహ॥ చైద్యేతి॥మమమాంద్విషంతి॥ ౧౮॥తేషామితి॥స్మయనుత్తయేగర్వాపనయనాయ॥౧౯॥స్త్రీణామితిదుస్సహమౌదాసీన్యమకామత్వంచాహ॥ఉదాసీనాఇతి॥గేహయోఃదేహగేహయోః-ఉదాసీనాః- అతఏవజ్యోతిరక్రియాఃజ్యోతిఃప్రదీపాది - తద్వత్సాక్షిమాత్రతయా క్రియారహితాః-ఆస్మహేవర్తామహఇతి॥౨౦॥ఏతావదితి॥అవిశ్లేషాద్ధేతోరాత్మానంవల్లభామేవేత్యేవార్థేఇవశబ్దః-ఆత్మానమేవవల్లభాం-సర్వాసుఅహమేవవల్లభానాన్యేతిమన్యమానాంగర్వితామిత్యర్థః॥౨౧॥౨౨॥చింతాలక్షణమాహ॥పదేతి॥నఖైరరుణాశ్రీఃకాంతిర్యస్యతేన-సుకోమలేనపదా॥౨౩॥తస్యాఇతి॥సుదుఃఖమప్రియశ్రవణాత్ - భయంత్యాగశంక

సనాత్॥౧౨॥అస్పష్టవర్త్మనాంపుంసామలోకపథమీయుషామ్। ఆస్థితాఃపదవీంసుభ్రుప్రాయస్సీదంతియోషితః॥౧౩॥నిష్కించనావయంశశ్వన్నిష్కించనజనప్రియాః । తస్మాత్ప్రాయేణనహ్యాఢ్యామాంభజంతిసుమధ్యమే॥౧౪॥యయోరాత్మసమంవిత్తంజన్మైశ్వర్యాకృతిర్భవేత్ । తయోర్వివాహోమైత్రీచనోత్తమాధమయోఃక్వచిత్॥౧౫॥వైదర్భ్యేతదవిజ్ఞాయత్వయాదీర్ఘసమీక్షయా । వృతావయంగుణైర్హీనాభిక్షుభిశ్శ్లాఘితాముధా॥ ౧౬॥ అథాత్మనోఽనురూపంవైభజస్వక్షత్రియర్షభమ్।యేనత్వమాశిషస్సత్యాఇహాముత్రచలప్స్యసే॥ ౧౭॥చైద్యసాల్వజరాసంధదంతవక్త్రాదయోనృపాః।మమద్విషంతివామోరురుక్మీచాపితవాగ్రజః॥ ౧౮॥ తేషాంవీర్యమదాంధానాందృప్తానాంస్మయనుత్తయే।ఆనీతాసిమయాభద్రేతేజోపహరతాసతామ్॥౧౯॥ ఉదాసీనావయంనూనంనస్త్ర్యపత్యార్థకాముకాః। ఆత్మలబ్ధ్యాస్మహేపూర్ణాగేహయోర్జ్యోతిరక్రియాః॥౨౦॥శ్రీశుకః॥ ఏతావదుక్త్వాభగవానాత్మానంవల్లభామివ।మన్యమానామవిశ్లేషాత్తద్దర్పఘ్నఉపారమత్॥౨౧ ॥ ఇతిత్రిలోకాధిపతేస్తదాత్మనఃప్రియస్యదేవ్యశ్రుతపూర్వమప్రియమ్ । ఆశ్రుత్యభీతాహృదిజాతవేపథుశ్చింతాందురంతాంరుదతీజగామహ॥౨౨॥ పదాసుజాతేననఖారుణశ్రియాభువంలిఖంత్యశ్రుభిరంజనాసితైః । ఆసించతీకుంకుమరూషితౌస్తనౌతస్థావధోముఖ్యతిదుఃఖరుద్ధవాక్॥౨౩॥ తస్యాస్సుదుఃఖభయశోకవినష్టబుద్ధేర్హస్తాచ్ఛ్లథద్వలయతోవ్యజనంపపాత। దేహశ్చవిక్లబధియస్సహసైవముహ్యన్రంభేవవాతనిహతాప్రవికీర్యకేశాన్ ॥౨౪॥తంద్దృష్ట్వాభగవాన్కృష్ణఃప్రియాయాఃప్రేమబంధనమ్ । హాస్యప్రౌఢిమజానంత్యాఃకరుణస్సోఽన్వకంపత॥౨౫॥పర్యంకాదవరుహ్యాశుతాముత్థాప్యచతుర్భుజః । కేశాన్సమూహ్యతద్వక్త్రంప్రామృజత్పద్మపాణినా॥౨౬ ॥ ప్రమృజ్యాశ్రుకలేనేత్రేస్తనౌచోపహతౌశుచా ।ఆశ్లిష్యబాహునారాజన్ననన్యవిషయాంసతీమ్॥ ౨౭ ॥ సాంత్వయామాససాంత్వజ్ఞఃకృపయాకృపణాంప్రభుః।హాస్యప్రౌఢిభ్రమచ్చిత్తామతదర్హాంసతాంగతిః॥ ౨౮ ॥శ్రీకృష్ణః॥మామావైదర్భ్యసూయేథాజానేత్వాంమత్పరాయణామ్। త్వద్వచశ్శ్రోతుకామేనక్ష్వేళ్యాచరితమంగనే॥ ౨౯ ॥ ముఖంచప్రేమసంరంభస్ఫురితాధరమీక్షితుమ్।కటాక్షేపారుణాపాంగంసుందరభ్రుకుటీతటమ్॥ ౩౦॥అయంహిపరమోలాభోగృహేషుగృ

యాశోకః[illegible] తైర్వినష్టాబుద్ధిర్యస్యాస్తస్యాఃశ్లథంతిపతంతివలయానియస్మాత్ - హస్తాత్- దేహశ్చపపాత విక్లబాధీర్యస్యాః [illegible] ౨౪॥ తమితి॥ హాస్యప్రౌఢింగాంభీర్యం- అన్వకంపతదయాంకృతవాన్- ఏతస్యామబలాయాంపరిహాసః [illegible] కార్థంమచ్చతుర్భుజత్వమితివిరరామేత్యర్థః॥౨౫॥పర్యంకాదితి॥ చతుర్భుజఇతిఉత్థాపనాశ్లేషణవక్త్రపరి[illegible]చతుర్భుజఇత్యర్థః-సమూహ్యనిబధ్య॥౨౬॥ప్రమృజ్యేతి॥ అశ్రుభిఃకళిశోభితే శుచాశో[illegible]యామాసేతి॥సాంత్వయామాసఅనునీతవాన్॥౨౮॥మేతి॥మామాంత్వద్వచఃకింనువదిష్యతిశ్రోతుకామేనత్వ[illegible]క్ష్వేళ్యానర్మణా- ఏవమాచరితముక్తం-నతుతత్త్వతః-హేఅంగనే హేసుందరి॥ ౨౯॥ ముఖమితి॥ ప్రేమసంరంభఃప్రణయకోపేన- స్ఫురితఃకంపితోఽధరోయస్మిన్ తత్- కటాక్షేపైరరుణావపాంగౌయస్మిన్ తత్ అతఏవ- సుందరంకుటిలభ్రుకుటీతటంయస్మిన్ తత్॥ ౩౦॥ ననుకలహేతవకింకౌతుకంసుఖం

వాఽతఆహ॥అయమితి॥న మైక్యార్ద్నమక్షిభిఃయాఽమః కాలః॥ ౩౧॥ ౩౨॥బభాష ఇతి॥ భగవత స్తస్యై శ్వర్యయుక్తం ముఖం-స వ్రీడేనహాసేనరుచిరేణస్నిగ్ధనచాపాంగేనవీక్షమాణా ॥శ్లో॥ అసమత్వంభయందుర్గాశ్రయణంప్రబలైః కలిః అరాజత్వమవిజ్ఞత్వాల్లౌకికేహాసప్రసాదనం॥నిష్కించనత్వంతత్ప్రీతిరాఢ్యానాదరణీయతా । అనౌచిత్యంనిర్గుణత్వంవృథాశ్లాఘాచభిక్షుభిః॥ఔదాసీన్యమకామత్వంస్వదోషాః షోడశానతః । అజ్ఞత్వాదీఘృణదర్శిత్వేభైష్మ్యా రాజ్ఞాంబహూన్గుణాన్॥కృష్ణనమోఽదితాన్ భైష్మీన్యషేధ త్తద్గుణస్తవైః॥శ్రీధరీయాఃశ్లో॥ భగవతఃస్వనిందాపరాణ్యేవయానివాక్యానితాని సర్వోత్కర్షపరతయావ్యాచష్టేత్యాప్రతిభాష తైస్స్మ ॥౩౩॥ తత్రయదుక్తంకస్మాన్నోద్వహ్య ఇతిసహాసేతి- తత్రాసామ్యంసత్యమేవేత్యాహ ॥నన్వితి॥ హేఅరవిందలోచన- త్ర్యధీశః త్రయాణాంబ్రహ్మాదీనామపిఅధీశోఽసియంతాత్వం-క్వ-క్వచాహంగుణప్రకృతిః త్రిగుణస్వభావా ప్రాకృతగుణమయీప్రకృతిర్వా - నను త్వమేవాధీశ్వరీశ్రీః సర్వైరుపాస్యత్వాదిత్యత్రఆహ-అజ్ఞైస్సకామైర్గృహీతౌపాదౌ అంఘ్రీయస్యాస్సా॥౩౪॥యదుక్తం-రాజభ్యోబిభ్యతస్సుభ్రుసముద్రంశరణంగతానితితత్రాహ॥సత్యమితి॥ హేఉరుక్రమేతిభయాభావందర్శయతి -గుణాఃశబ్దాదయఏవ-రాజంతఇతిరాజానః-తేభ్యోభయాదివేతిఅంతఃహృదయేసముద్రేతద్వదగాధే-విషయాకారైరపరిచ్ఛిన్నఇత్యర్థః - శేతేనిశ్చలతయాప్రకాశతే - ఉపలంభనమాత్రః చైతన్యఘనః ఆత్మాభవానితి-బలవద్భిఃకృతద్వేషానితియదుక్తం- తదపిసత్యమిత్యాహ-నిత్యమితి - కదింద్రియగణైః దుష్టైర్విహితముక్తైరింద్రియగణైఃవృత్త్యభిప్రాయేణబహువచనం - కుత్సితఇంద్రియగ

హామేధినామ్। యన్నమైశ్వర్యయతేయాఽమఃప్రియయాభీరుభామిని ॥ ౩౧॥ శ్రీశుక॥ సైవంభగవతా రాజన్వైదర్భీపరిసాంత్వితా।జ్ఞాత్వాతత్పరిహాసోక్తింప్రియత్యాగభయంజహౌ॥ ౩౨॥ బభాషఋషభంపుంసాంవీక్షంతీభగవన్ముఖం।సవ్రీడహాసరుచిరస్నిగ్ధాపాంగేనభారత॥ (రుక్మిణీచారుసర్వాంగీసాక్షాచ్ఛ్రీరనపాయినీ)॥౩౩॥ రుక్మిణీ॥ నన్వేవమేతదరవిందవిలోచనాహయద్వైభవాన్నభవతస్సదృశీవిభూమ్నః।క్వస్వేమహిమ్న్యభిరతోభగవాంస్త్ర్యధీశఃక్వాహంగుణప్రకృతిరజ్ఞగృహీతపాదా॥౩౪॥ సత్యంభయాదివగుణేభ్య ఉరుక్రమాంతశ్శేతే సముద్రఉపలంభనమాత్రఆత్మా ।నిత్యంకదింద్రియగణైఃకృతవిగ్రహస్త్వంత్వత్సేవకైర్నృపపదంవిధుతంతమోంధమ్ ॥౩౫॥ త్వత్పాదపద్మమకరందజుషాంమునీనాంవర్త్మాస్ఫుటంనృపశుభిర్నను దుర్విభావ్యమ్ । యస్మాదలౌకికమివేహితమీశ్వరస్యభూమంస్తవేహితమథోఅనుయేభవంతమ్॥౩౬॥నిష్కించనోననుభవాన్నయతోఽస్తికించిద్యస్మైబలింబలిభుజోఽపిహరంత్యజాద్యాః। నత్వావిదంత్యసుతృపోంతకమాఢ్యతాంధాఃప్రేష్ఠోభవాన్బలిభుజామపితేఽపితుభ్యమ్॥ ౩౭॥ త్వంవైసమస్తపురుషార్థమయఃఫలాత్మాయద్వాంఛయాసుమతయోవిసృజంతికృత్స్నమ్। తేషాం

ణోయేషామితివా- తైస్త్వంనిత్యంకృతవిగ్రహః తేషుతవాప్రతీతేః - యదుక్తంత్యక్తనృపాసనానితితద్వ్యక్తమేవేత్యాహ-త్వత్సేవకైరితి- నృపాణాంపదమాసనం- అంధంగాఢంతమఏవతత్- అవివేకబహులత్వాత్ త్వత్సేవకైరేవత్యక్తంకింపునర్వక్తవ్యంత్వయాత్యక్తమితి॥౩౫॥అస్పష్టవర్త్మనాంపుంసామలోకపథమీయుషామితి యదుక్తంతదపితథైవేత్యాహ॥త్వత్పాదేతి॥నృపశుభిఃనరాకారైఃపశుభిః- కింపునర్వక్తవ్యంతవవర్త్మాస్ఫుటమితి-కించ-యస్మాత్ యేభవంతమనువర్తంతే తేషామపిఈహితంఅలౌకికమేవ -అథో అతఃకిమువక్తవ్యంతవేశ్వరస్యేహితంఅలౌకికమితి-అస్థితాఃపదంవీసుభ్రుప్రాయస్సీదంతియోషితఇత్యస్యపరిహారంవక్ష్యతి - యద్వాంఛయేతిపంచమశ్లోకేన॥౩౬॥ నిష్కించనావయంశశ్వన్నిష్కించనజనప్రియాః। తస్మాత్ప్రాయేణనహ్యాఢ్యామాం భజంతిసుమధ్యమ ఇత్యేతచ్ఛ్లోకోక్తందోషత్రయంపరిహరతి॥నిష్కించనఇతి॥ దరిద్రతాలక్షణం నిష్కించనత్వంతవనఘటత ఇత్యాహ-యస్మాదితి - అన్యత్రబలిభుజఃపూజ్యాఅపిబ్రహ్మాదయోయస్మైబవతేబలింహరంతి- తస్యసర్వేశ్వరస్యభవతోదరిద్రతానఘటతఇత్యర్థః నిష్కించనజనప్రియా ఇత్యత్రతత్పురుషేణబహువ్రీహిణావానిందాస్యాదితి స్వయమవ్యాఖ్యయథాస్తౌతి- ప్రేష్ఠోభవానితి- బలిభుజాంబ్రహ్మాదీనాం లోకేశ్వరాణాంత్వంప్రేష్ఠః తేఽపి- తుభ్యంతవేతితస్మాత్ప్రాయేణనహ్యాఢ్యామాం భజంతీత్యస్యోత్తరంనత్వావిదంతీతి-ఆఢ్యతయాఅంధాః- త్వాత్వాం- అంతకంనవిదంతీతి-అతస్తే అసుతృపఃఅసూనేవతర్పయంతి- నత్వాంభజంతీత్యర్థః॥౩౭॥ బలిభుజామపిభవాన్ప్రేష్ఠఇత్యత్రహేతుం వదంతియయోరాత్మసమంవిత్తమిత్యనేనోక్తమనౌచిత్యంపరిహరతి॥త్వమితి॥ఫలాత్మాపరమానందస్వరూపః॥ శ్రుతి॥ఏతస్యైవానందస్యాన్యానిభూతానిమాత్రాము

పజేఽపంతీతి। శ్రుతేః సమాజః సేవ్యసేవకభావలక్షణసంబంధః-వతుపుంసః స్త్రియాశ్చ - మిథోరతయోః అతఏవ తత్కృత సుఖదుఃఖినోస్తద కులయోరిత్యర్థః॥ ౩౭॥ భిక్షుభిః శ్లాఘితా ముఖేత్యస్య పరిహారః ॥ త్వమితి ॥ భిక్షుపదవ్యాఖ్యానం న్యస్తదండైర్మునిభిరితిముఖేత్యస్య పరిహారః ఆత్మేతి యదర్థం సర్వం ప్రియం భవతి తసజగతామాత్మన స్త్వరణం నవ ధత్యర్థః కించ-ఆత్మదఇతి - వైదర్భ్యేతదవిజ్ఞాయత్వయాదీర్ఘం సమీక్షమేతి స్వస్మిన్నుక్తదోషద్వయం పరిహారతి - ఇతీతి ఇతిజ్ఞాత్వైవ మేమయా వృతోసీత్యజ్ఞాన పరిహారః - హిత్వేత్యదీర్ఘం సమీక్షిత్వ పరిహారః భవతో భ్రువస్సకాశాదుదీరితో యః కాలః తస్య వేగః తేనధ్వస్తా ఆశిషో యేషాం తాన్ బ్రహ్మాదీనపి విహాయ కుతోన్యేవ రాకా ఇతి భావః॥ ౩౮॥

స్వాజ్ఞానం పరిహృత్య పురుషాంతరగుణవర్ణనప్రదీప్తకోపసంరంభేణ తస్మిన్నేవాజ్ఞానమాపాదయతి ॥ జాడ్యమితి॥ సింహోయథా పశూన్ విద్రావ్యస్వబలింహారతి - తథా శార్ఙ్గధనుర్నినదేనైవ జరాసంధాదీన్ విద్రావ్యమాం స్వభాగం శ్రియం యస్త్వం హృతవానసి తస్య తవ రాజభ్యో భయాదుదధిం ప్రపన్న ఇతి యద్వచో భాషణం - తజ్జాడ్యం మాంద్యం నమటత ఇత్యర్థః॥ ౪౦॥ యచ్చాన్యదస్పష్టవర్త్మనామిత్యాదినా ధార్త్యాం భజంతస్సీదంతీత్యవసాదనం శ్రియావహత్వముక్తం తదపి మందమేవేత్యాహ ॥ యద్వాంఛయేతి॥ యస్యతవ భజనవాంఛయా నృపోత్తమాః అంగో వైనస్య పితా-వైన్యః పృథుః-జాయంతః భరతః-నాహుషో యయాతిః-గయశ్చాదిర్యేషాం తే-యే-తేతవ అనుపదవీం మార్గం - అస్థితాః ఆశ్రితాః తేకింసీదంతి నసీదంత్యేవ- అపితు త్వత్పదం ప్రాప్తా ఇత్యర్థః - ఏవంచకోపావేశేన అవసాదనస్య పరిహారాద

విభోస్సముచితో భవతస్సమాజః పుంసస్త్రియాశ్చ రతయోస్సుఖదుఃఖినోర్న॥ ౩౭ ॥ త్వం న్యస్తదండమునిభిర్గదితానుభావ ఆత్మాత్మదశ్చ జగతామితి మే వృతోసి। హిత్వా భవద్భ్రువ ఉదీరితకాలవేగధ్వస్తాశిషోబ్జభవనాకపతీన్ కుతోన్యే॥ ౩౮॥ జాడ్యం వచస్తవ గదాగ్రజ యస్తు భూపాన్ విద్రావ్య శార్ఙ్గనినదేన జహార్థ మాం త్వం। సింహో యథా స్వబలిమీశ పశూన్ స్వభాగం తేభ్యో భయాద్యదుదధిం శరణం ప్రపన్నః॥ ౪౦ ॥ యద్వాంఛయా నృపశిఖామణయోంగవైన్యజాయంతనాహుషగయాదయ ఐకపత్యం। రాజ్యం విసృజ్య వివిశుర్వనమంబుజాక్ష సీదంతి తేనుపదవీం త ఇహాస్థితాః కిమ్॥ ౪౧॥ కాన్యం శ్రయేత తవ పాదసరోజగంధమాఘ్రాయ సన్ముఖరితం జనతాపవర్గం। లక్ష్మ్యాలయం త్వవిగణయ్య గుణాలయస్య మర్త్యం సదోరుభయమర్థవివిక్తదృష్టిః॥ ౪౨॥ తం త్వానురూపమభజం జగతామధీశమాత్మానమత్ర చ పరత్ర చ కామపూరమ్ । స్యాన్మే తవాంఘ్రిరరణం సృతిభిర్భ్రమంత్యా యో వై భజంతముపయాత్యనృతాపవర్గః॥ ౪౩॥ తస్యాస్స్యురచ్యుత నృపా భవతోపదిష్టాః స్త్రీణాం గృహేషు ఖరగోశ్వబిడాలభృత్యాః। యత్కర్ణమూలమరికర్షణ నోపయాయాద్యుష్మత్కథా మృడవిరించసభాసు గీతా॥ ౪౪॥ త్వక్ శ్మశ్రురోమనఖకేశపినద్ధమంతర్మాంసాస్థిరక్తకృమివిట్కఫపిత్తవాతమ్। జీవచ్ఛవం భజతి కాంతమతిర్విమూఢా యా తే పదాబ్జమక

స్పష్టవర్త్మనామిత్యే తదానంతర్యం విహాయాత్రోత్కర్షః॥ ౪౧॥ యచ్చోక్తం అథాత్మనోను రూపమితి తత్రాహ శ్లోకద్వయేన॥ కేతి॥ గుణానామాలయస్య తవ పాదసరోజగంధం జనతాయా అపవర్గం మోక్షరూపం- లక్ష్మ్యా ఆలయం సత్సేవ్యం- సద్భిర్ముఖరితం వర్ణితం తమాఘ్రాయ-తమవిగణయ్య మర్త్యం మరణధర్మకం సదా ఉరుభయం యస్య తమన్యం- కా స్త్రీ శ్రయేత సేవేత-అర్థే వివిక్తా దృష్టిర్యస్యాస్సా - గుణాలయస్యేత్యనేన గుణైర్హీనా ఇతి యదుక్తం తదపాస్తం॥ ౪౨॥ అతస్త్వామేవ అహమభజమిత్యాహ॥ తమితి॥ ప్రార్థయతే స్యాదితి- అరణం శరణం- సృతిభిః దేవతిర్యగాదిజన్మభిః- శ్రుతిభిరితి పాఠాంతరే త్వర్థవాదబహులకర్మశ్రవణైరిత్యర్థః- కథంభూతస్య తవ- యస్త్వం-అనృతస్య సంసారస్య అపవర్గో నాశో యస్మాత్సః- భజంతముపయాతి ఆత్మసాత్కరోతి తస్య తవాంఘ్రిరితి-భీతస్య హి శరణమేవ-అనురూపం భజనయోగ్యం - అతస్త్వా త్వామభజమిత్యర్థః॥ ౪౩॥ యచ్చోక్తం రాజ్ఞాం బహవో గుణాః రాజపుత్రీప్సితా భూపైర్లోకపాలవిభూతిభిరిత్యాదినా తత్ర సేవ్యగుణం సశాపం సాంగుళిభంగం చాహ ద్వాభ్యాం॥ తస్యా ఇతి॥ ఖరా ఇవ కేవలం భారవాహాః- గావో బలీవర్దా ఇవ నిత్యం వ్యాపారక్లిష్టాః- శ్వాన ఇవావమతాః బిడాలా ఇవ కృపణాః- హింస్రాశ్చ భృత్యా ఇవ కింకరాః-నృపాస్తస్యాః దుర్భగాయాః- పతయః స్యుః యస్యాః కర్ణపథం త్వత్కథా న ప్రాప్నుయాదితి॥ ౪౪॥ తథా చ్ఛత్వగితి॥ తే పదాబ్జమకరందమజిఘ్రతీ సతీ యా స్త్రీ విమూఢా సా- కాంతో యమితి మతిర్యస్యాస్సా కాంతమతిః - జీవచ్ఛవం భజతి-త్వగాదిభిః పినద్ధం ఛన్నం- అంతర్మాంసాదిమయమితి॥ ౪౫॥ యదుక్తముదాసీనా వయమిత్యాది

తత్రాహ॥అస్త్వితి ॥ యద్యపిత్వంనిరపేక్షస్తథాపిమమతేచరణానురాగోస్తు- మయిచఅనతిరిక్తాఅనతిశయవతీదృష్టిర్యస్యతస్యతే ఆత్మన్ ఆత్మన్యేవ- రతస్యతర్హితవతేనకోలాభః- త్వచ్చరణానురాగఏవమహాలాభః - కించయర్హిఅస్యవిశ్వస్యవృద్ధయే-ఉపాత్తారజసఃఅతిమాత్రాఔత్కట్యంయేనసః- అథాభూతస్సన్-మాంసమీక్షసే-ఉపేవాఘేరహాహషే-తదేవనఃపరమానుకంపాఅత్యనుగ్రహఇ॥౩౫॥ తదేవంతదుక్తంసర్వంప్రతివ్యాఖ్యాయప్రసన్నచిత్తామంత్రముపదిశంత్యాహద్వాభ్యాం॥నేతి ॥ అథాత్మనోఽనురూపమిత్యాదితేవచఃఅళీకంమిథ్యేతినైవమన్యే-యతోలోకేకన్యాయాఏవక్వచిద్రతిర్భవతి- యథాకాశీరాజకన్యానాంఅంబాంబాల్యంబికానాంతిసృణాంమధ్యేఅంబాయాఃకన్యాయాఏవసాల్వేరతిర్జాతాతద్వత్॥౩౬॥వ్యూఢాయాఇతి॥ వ్యూఢాయాఃపరిణీతాయాఅపీతి- ఉభయస్మాదిహపరలోకద్వయాత్ చ్యుతోభ్రష్టఇతి॥౩౭॥సాధ్వీతి॥ప్రలంభితాఉపహసితా-అన్వాత్థఅన్వాఖ్యాతవతీ॥ ౩౮॥ యానితి ॥ మయిఏకాంతభక్తాయాస్తేకామాస్సంత్యేవ-అకామాయకామనివృత్తయేమోక్షపర్యవసాయినఇత్యర్థః॥ ౪౦॥అనువాదేనవరాన్దత్వాతామభినందతి॥ఉపలబ్ధమితి॥యద్యస్మాత్ మయివర్తమానానాధీర్నాపకర్షితానాన్యవిషయాజాతా॥౪౧॥ ఏకాంతభక్తిమభినంద్యతామేవదృఢీకర్తుంసకామాన్ భక్తాన్నిందతి॥యఇతి॥ దాంపత్యైర్దంపత్యుపభోగసుఖార్థం॥ ౪౨॥మాయామోహితత్వమేవోపపాదయతి॥మామితి॥అపవర్గస్యసహసంపదోయస్మిన్ తంమాం-ప్రాప్యాప్రసాద్య- యేకేవలంసంపదఏ

> రండమజిఘ్రతీసా॥ ౩౪॥ అస్త్వంబుజాక్షమమతేచరణానురాగఆత్మన్రతస్యమయిచానతిరిక్తదృష్టేః। యర్హ్యస్యవృద్ధయఉపాత్తరజోతిమాత్రోమామీక్షసేతదుహనఃపరమానుకంపా॥ ౩౫॥ నైవాళీకమహంమన్యేవచస్తేమధుసూదన। అంబాయాఇవహిప్రాయఃకన్యాయాస్స్యాద్రతిఃక్వచిత్॥ ౩౬॥ వ్యూఢాయాస్సాపిపుంశ్చల్యామనోభ్యేతినవంనవమ్। బుధోసతీంనబిభృయాత్తాంబిభ్రదుభయచ్యుతః॥ ౩౭॥
>
> శ్రీభగవాన్॥ సాధ్వ్యేతచ్ఛ్రోతుకామైవరాజపుత్రిప్రలంభితా। మయోదితంయదన్వాత్థతత్సర్వంసత్యమేవహి॥౩౯॥ యాన్యాన్కామయసేకామాన్మయ్యకామాయమానిని।సంతిహ్యేకాంతభక్తాయాస్తవకల్యాణినిత్యదా॥ ౪౦॥ ఉపలబ్ధంపతిప్రేమపాతివ్రత్యంచతేనఘే । యద్వాక్యైశ్చాల్యమానాయానధీర్మయ్యపకర్షితా॥౪౧॥ యేమాంభజంతిదాంపత్యేతపసావ్రతచర్యయా। కామాత్మానోపవర్గేశంమోహితామమమాయయా॥ ౪౨॥ మాంప్రాప్యమానిన్యపవర్గసంపదంవాంఛంతియేసంపదఏవతత్పతిమ్ । తేమందభాగానిరయేపియేనృణాంమాత్రాత్మకత్వాన్నిరయస్సుసంగమః॥౪౩॥దిష్ట్యాగృహేశ్వర్యసకృన్మయిత్వయాకృతానువృత్తిర్భవమోచనీఖలైః। సుదుష్కరాసౌసుతరాందురాశిషోహ్యసుంభరాయానికృతింజుషస్స్త్రియః॥ ౪౪॥ నత్వాదృశీంప్రణయినీంగృహిణీంగృహేషుపశ్యామిమానినియయాస్వవివాహకాలే । ప్రాప్తాన్నృపాన్నవిగణయ్యరహోహరోమేప్రస్థాపితోద్విజఉపశ్రుతసత్కథస్య॥ ౪౫॥భ్రాతుర్విరూపకరణంయుధినిర్జితస్యప్రోద్వాహపర్వణిచతద్వధమక్షగోష్ఠ్యామ్ । దుఃఖంసముత్థమసహోఽస్మదయోగభీత్యానైవాబ్రవీఃకిమపితేనవయంజితాస్తే॥ ౪౬॥ దూతస్త్వయాత్మలభనే

వవివిషయాన్ వాంఛంతి-నతుమాంతత్పతింతాసాంసంపదామపిమోహమేవపతింతం - యేవిషయాఃనిరయేపినికృష్టయోనావపిస్యుః తాన్ కించ- తేషాంమాత్రాత్మకత్వాత్ విషయాత్మకత్వాత్ - నిరయఃసుసంగమఃశోభనసంగమఏవస్యాత్ అతోమందభాగ్యాఇత్యర్థః॥౪౩॥దిష్ట్యేతి॥తస్మాత్ గృహేశ్వరి-త్వయామయిభవమోచనీనిష్కామాఅనువృత్తిఃకృతా- ఏతద్దిష్ట్యాభద్రంకథంభూతా-ఖలైఃసుదుష్కరా- దురాశిషోదురభిప్రాయాయాః - అతఏవఅసుంభరాయాఃప్రాణతర్పణపరాయాః-నికృతింజుషోవంచనపరాయాఃస్త్రియాఃసుతరామసావనువృత్తిస్సుదుష్కరేతి॥ ౪౪॥ కించసంతినిష్కామాఃప్రేమ్ణైవమయ్యనువర్తమానాబహ్వ్యః - కింతుత్వయాసదృశీంచాపిక్వాపినపశ్యామీతితస్యాః భక్తిబహుమానేనాభినందతిత్రిభిః॥ నేతి॥ ఉపశ్రుతాస్సత్యాఃకథాయస్యమే॥ ౪౫॥ భ్రాతురితి॥ ప్రోద్వాహపర్వణిఅనిరుద్ధవివాహే అక్షగోష్ఠ్యాంద్యూతసభాయాం-తస్యభ్రాతుర్వధంతస్మిన్కాలె కాలాంతరే- తదనుస్మరణతఃపునఃపునఃసముత్థందుఃఖఃఅస్మాభిరయోగోవియోగఃతద్భీత్యా - అసహఃసోఢవత్యసి-అనేనైవానిరుద్ధవివాహానంతర్యమస్యజ్ఞాతవ్యం॥ ౪౬॥ అపిచ॥దూతఇతి॥ ఆత్మలభనేమత్ప్రాప్త్యర్థం- మయిచిరాయతిశ్వోభావినివివాహేఅగంతవ్యమితికృతేసమయేకథంచిదప్రాప్తవతిసతి- ఏతద్విశ్వంశూన్యంమత్వాఇదమనన్యయోగ్యంఅంగ-జిహాసేత్యజ్ఞుమిచ్ఛామీత్యేవందూతః ప్రస్థాపితః

తథాప్యుక్తంత్వయా॥శ్లో॥ యద్యంబుజాక్షనలభేయభవత్ప్రసాదంజహ్యామసూన్ వ్రతకృశాన్ శతజన్మభిస్స్యాదితి- యద్వా-అజిహాసఇతిచ్ఛేదః త్యక్తుమైచ్ఛతఇత్యర్థః-తతఃతత్త్వకమణత్వమ్యేవతిష్ఠేతనతత్ప్రాతికతుణాంశక్యమిత్యర్థః- కిం తు-కేవలంవయంత్వాంప్రతినందయామఃహాస్యయామఇతి॥౫౭॥ఏవమితి॥సౌరతసల్లాపైఃసురతనర్మగోష్ఠీభిః॥౫౮॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం షష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥ఏకషష్టితమేశౌరేఃపుత్రపౌత్రాదిసంతతిః। అనిరుద్ధవివాహేచరుక్మిణో రామతో వధః॥అష్టాధికశతద్వ్యష్ట సహస్రస్త్రీసముద్భవాన్। కోటీశఃపుత్రపౌత్రాదీన్ హరిర్దారైరయోజయత్॥ తదేతద్వక్తుమాహ॥ ఏకైకశఇతి॥ కృష్ణస్యాబలాభార్యాఃసర్వాయా- ఆత్మసంపత్తయా- పితుస్సకాశాదనవమాన్ అన్యూనాన్॥౧॥గృహాదితి॥న్యమంసత-ప్రేష్ఠంఅచ్యుతస్యప్రియతమంప్రత్యేకంస్వంస్వంమేనిరే- నతస్యతత్త్వమాత్మారామత్వంవిదంతితాః॥౨॥ఆత్మారామత్వంవ్యనక్తిద్వయేన॥చార్వితి॥చార్వబ్జకోశవద్వదనంచ-ఆయతానిబాహూనేత్రాణిచ-ప్రేమ్ణాహాసరసేనవీక్షితానిచ- వల్గుజల్పాశ్చ- భగవతఏతైస్సమ్మోహితాఃవనితాఃస్వైస్వైర్విభ్రమైః - తస్యమనోవిజేతుంహర్తుం- నసమశకన్

సువిభక్తమంత్రఃప్రస్థాపితోమయి చిరాయతశూన్యమేతత్ । మత్వాజిహాసఇదమంగమనన్యయోగ్యం తిష్ఠేతతత్త్వయివయంప్రతినందయామః॥ ౫౭॥ శ్రీశుకః॥ఏవంసౌరతసల్లాపైర్భగవాన్ దేవకీసుతః। స్వరతోరమయారేమేనరలోకంవిడంబయన్॥౫౮॥అథాన్యాసామపివిభుర్గృహేషుగృహవానివ । ఆస్థితోగృహమేధీయాన్ధర్మాన్లోకగురుర్హరిః॥౫౯॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-షష్టితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ఏకైకశస్తాఃకృష్ణస్యపుత్రాన్దశదశాబలాః।అజీజనన్ననవమాన్పితుస్సర్వాత్మసంపదా॥ ౧॥గృహాదనపగంవీక్ష్యరాజపుత్ర్యోచ్యుతంస్థితమ్। స్వంస్వంన్యమంసతప్రేష్ఠంనతత్తత్త్వవిదస్స్త్రియః॥౨॥ చార్వబ్జకోశవదనాయతబాహునేత్రసప్రేమహాసరసవీక్షితవల్గుజల్పైః। సంమోహితాభగవతోనమనోవిజేతుంస్వైర్విభ్రమైస్సమశకన్వనితావిభూమ్నః॥ ౩॥ స్మాయావలోకలవదర్శితభావహారిభ్రూమండలప్రహితసౌరతమంత్రశౌండైః। పత్న్యస్తుషోడశసహస్రమనంగబాణైర్యస్యేంద్రియంవిమథితుంకరణైర్నశేకుః॥౪॥ఇత్థంరమాపతిమవాప్యపతింస్త్రియస్తాబ్రహ్మాదయోపినవిదుఃపదవీంయదీయామ్ । భేజుర్ముదావితతమేధితయానురాగహాసావలోకనవసంగమలాలసాద్యమ్॥౫॥ ప్రత్యుద్గమాసనవరార్హణపాదశౌచతాంబూలవిశ్రమణవీజనగంధమాల్యైః। కేశప్రసారశయనస్నపనోపహార్యైర్దాసీశతా అపి విభోర్విదధుస్స్మదాస్యమ్॥౬॥ యాస్స్వచిత్తం స్వభవనేష్వధిరూఢభావైర్లక్ష్మ్యేకధామరజసాప్లుతవీక్షణేన।ఐక్షన్నతాఅపిపతింనచతాఃకటాక్షైఃస్థూణాంతరేణనవసంగమలజ్జయైక్షన్॥౭॥రామాగృహేవిహరతఃపురతఃకరాభ్యాంబద్ధేక్షణాస్స్వదయితస్యముదాహసంత్యః।గోత్రాంతరాణ్యభిదధుర్నతుపూరుషస్యక్లేశాపహాన్యపితదంగజభంగభీతాః॥ ౮॥ తాసాంయాదశపుత్రాణాంకృష్ణస్త్రీణాంపురోదితాః। అష్టామహిష్యస్తత్పుత్రాన్ప్రద్యుమ్నాదీన్గృణామితే॥ ౯॥ చారుదేష్ణస్సుదేష్ణశ్చచారుదేహశ్చవీర్యవా[illegible]చారుశ్చారుగుప్తశ్చభద్రచారుస్తథాపరః॥ ౧౦॥ చారుభద్రోవిచారుశ్చచారుశ్చదశమోహ

శక్తానబహ[illegible]-[illegible]మః॥పరిపూర్ణ[illegible]స్య[illegible]తాసాంవిభ్రమాన్వర్ణయన్ఏతద్వివృణోతి॥స్మాయేతి॥ స్మాయోగూఢహసితం [illegible]అవలోకః[illegible]ల్పలవఃకటాక్షః - తేనదర్శితఃసూచితోభావాభిప్రాయః - తేనహారిణహారిణశీలం-యద్భ్రూ[illegible]మండలం తేన[illegible]తాఃప్రస్థాపితాః-యేసౌరతమంత్రాః తేషుశౌండైఃప్రగల్భైః - అనంగస్యబాణైఃశరైః- అ[illegible]ణైః కామశాస్త్రప్రసిద్ధైః- యస్యేంద్రియంమనోవికుథితుంక్షోభయితుం - షోడశసహస్రమపిపత్న్యో[illegible]॥ అనురాగేణహాసోవలోకశ్చ- నవసంగమేలాలసమౌత్సుక్యంచ-తేఆద్యాయస్యవిభ్రమకదంబస్య-[illegible]నురాగహాసాదలోకనవసంగమలాలసాత్ - యంభేజుఃతస్యమనోవిజేతుంనశేకురితివా॥౫॥ కింతు॥ ప్రత్యుద్గ[illegible]॥ [illegible]ప్రత్యుద్గమనాదిభిర్విభోస్తస్యదాస్యం నిత్యంవిదధురితి ప్రౌఢభావేపినవసంగమాద్యభిధానం- ఆగతసారత్వేనాన్యాసక్త్యేచ తథాప్రతీతేః తేషామేవశ్లోకానాం ప్రస్థానాంతరేపునః పునరావృత్తిరతిసౌందర్యాత్॥ ౬॥ ౭॥౮॥ ప్రాసంగికముక్త్వా ప్రస్తుతమాహ॥ తాసామితి॥ దశదశపుత్రాయాసాంతాసాంమధ్యే అష్టామహిష్యఃప్రాగు

క్తాః-తత్పుత్రానితి|| ౯||౧౪|| భానురితి||శ్రీమానితివసోఃకృతేవాఽవిశేషః||౧౫||శ్రుతఇతి||భద్రోనామఏకలఃఏకఃసో
మకః-అవరఃకనీయాన్-ఏతేకాళింద్యాస్సుతాఇతి||౧౬||ప్రఘోషఇతి||మాద్ర్యాఃలక్ష్మణాయాః||౧౭||వృకఇతి||సుధీర్దశ
మఃఏతేమిత్రవిందాత్మజాః || ౧౮ || సంగ్రామజిదితి|| సంగ్రామజిత్ప్రముఖాస్సత్యకాంతాఃభద్రాయాఃసుతాస్తె
ఖ్యానామపినైవ||౧౯||దీప్తిమానితి||రోహిణ్యాస్సుతానాముక్తిరన్యాసాముపలక్షణార్థం||౨౦||౨౧||ఏతేషామితి||అ
న్యేషామపి శ్రీకృష్ణపుత్రాణాంశతసంఖ్యాః స్త్రీషుపుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ కోటిశోబభూవుః - తత్రహేతుత్వేనశ్రీ
కృష్ణపత్నీనాంబాహుళ్యమనుస్మారయతి-మాతరఃకృష్ణజాతానామితిచశబ్దేనఅధికాశ్చేత్యుక్తం||౨౨||కథమితి||యఃకృ
ష్ణంహంతుంరంధ్రంప్రతీక్షతేసకథంప్రాదాదితి||౨౩||ఏతదితి||వైవాహికంవివాహనిమిత్తం || ౨౪ || ననురుక్మిణోభి

రేః|ప్రద్యుమ్నప్రముఖాజాతారుక్మిణ్యానవమాఃపితుః|| ౧౧|| భానుస్సుభానుస్స్వర్భానుఃప్రభానుర్భా
నుమాంస్తథా|చంద్రభానుర్బృహద్భానురతిభానుస్తథాష్టమః|| ౧౨ ||శ్రీభానుః ప్రతిభానుశ్చసత్య
భామాత్మజాదశ|సాంబస్సుమిత్రఃపురుజిచ్ఛతజిచ్చసహస్రజిత్ ||౧౩ || విజయశ్చిత్రకేతుశ్చవసుమాన్
ద్రవిణఃక్రతుః | జాంబవత్యాస్సుతాహ్యేతేసాంబాద్యాఃపితృసమ్మతాః|| ౧౪|| వీరశ్చంద్రోశ్వసేన
శ్చచిత్రగుర్వేగవాన్వృషః | ఆమశ్శంకుర్వసుశ్శ్రీమాన్కుంతిర్నాగ్నజితేస్సుతాః||౧౫|| శ్రుతఃకవిర్వృ
షోవీరస్సుబాహుర్భద్రఏకలః| శాంతిర్దర్శఃపూర్ణమాసఃకాళింద్యాస్సోమకోవరః|| ౧౬|| ప్రఘోషో
గాత్రవాన్సింహోబలప్రబల ఊర్ధ్వగః | మాద్ర్యాస్సుతామహాశక్తిస్సహస్తోజోపరాజితః|| ౧౭ ||
వృకోహర్షోనిలోగృధ్రోవర్ధనోన్నాదఏవచ|మహాశఃపావనోవహ్నిర్మిత్రవిందాత్మజాస్సుధీః ||
౧౮ || సంగ్రామజిద్బృహత్సేనశ్శూరఃప్రహరణోరిజిత్ | జయస్సుభద్రోభద్రాయావామఆయుశ్చ
సత్యకః||౧౯||దీప్తిమాంస్తామ్రతప్తాద్యారోహిణ్యాస్తనయాహరేః|| ౨౦|| ప్రద్యుమ్నస్యానిరుద్ధోభూ
ద్రుక్మవత్యాంమహాబలః| పుత్ర్యాంతురుక్మిణోరాజన్నామ్నాభోజకటేపురే || ౨౧ || ఏతేషాంపుత్ర
పౌత్రాశ్చబభూవుఃకోటిశోనృప| మాతరఃకృష్ణజాతానాంసహస్రాణిచషోడశ||౨౨||రాజా || కథంరు
క్మ్యరిపుత్రాయప్రాదాద్దుహితరంయుధి | కృష్ణేనపరిభూతస్తంహంతుంరంధ్రంప్రతీక్షతే||౨౩||
ఎతదాఖ్యాహిమేవిద్వన్ద్విషోర్వైవాహికంమిథః||౨౪||అనాగతమతీతంచవర్తమానమతీంద్రియమ్ | వి
ప్రకృష్టంవ్యవహితంసమ్యక్పశ్యంతియోగినః||౨౫||శ్రీశుకః || యద్యప్యనుస్మరన్వైరంరుక్మీకృష్ణావమా
నితః|వ్యతరద్భాగినేయాయసుతాంకుర్వన్స్వసుఃప్రియమ్||౨౬|| వృతస్స్వయంవరేసాక్షాదనంగోంగ

—✻అనిరుద్ధవివాహే శ్రీబలరామకృతరుక్మివధాదికథాప్రారంభఘట్టః✻—

యుతస్తయా|రాజ్ఞస్సమేతాన్నిర్జిత్యజహారైకరథోయుధి|| ౨౭|| రుక్మిణ్యాస్తనయాంరాజన్కృతవ
ర్మసుతోబలీ|ఉపయేమేవిశాలాక్షఃకన్యాంచారుమతీంకిల|| ౨౮|| దౌహిత్రాయానిరుద్ధాయపౌత్రీంరు
క్మ్యాదదాద్ధరేః|రోచనాంబద్ధవైరోపిస్వసుఃప్రియచికీర్షయా||జానన్నధర్మంతద్యానంస్నేహపాశాను
బంధనః|| ౨౯|| తస్మిన్నభ్యుదయేరాజన్రుక్మిణీరామకేశవౌ|పురంభోజకటంజగ్ముస్సాంబప్రద్యుమ్నకా
దయః||౩౦||తస్మిన్నివృత్తఉద్వాహేకాళింగప్రముఖానృపాః| దృప్తాస్తేరుక్మిణంప్రోచుర్బలమక్షైర్వి
నిర్జయ|| ౩౧|| అనక్షజ్ఞోహ్యయంరాజన్నపితద్వ్యసనంమహత్ |ఇత్యుక్తోబలమాహూయతేనాక్షైరు
క్మ్యదీవ్యత| ౩౨|| శతంసహస్రమయుతంరామస్తత్రాదదేపణమ్ | తంతురుక్మ్యజయత్తత్రకాళింగః

ప్రియంకథంజానీయఇతిచేత్తత్రాహ|| అనాగతమితి||అతీంద్రియంఅస్మదింద్రియాగోచరం - విప్రకృష్టం దూరస్థం-
వ్యవహితంకుడ్యాద్యంతరితం-అత్రోత్తరంస్వయంవరేరుక్మవత్యావృతస్సన్ రాజ్ఞోనిర్జిత్యజహారేతి ||౨౫ || యదీతి||య
ద్యపికృష్ణావమానితః-తథాపివైరమనుస్మరన్నపివ్యతరత్ అదాత్ అన్వమోదతేత్యర్థః|| ౨౬|| ౨౭|| సర్వాసామప్యేకై
కాకన్యాతత్సర్వవివాహోపలక్షణార్థం జ్యేష్ఠకన్యావివాహమాహ||రుక్మిణ్యాఇతి|| ౨౮|| దౌహిత్రాయేతి|| యానం
వివాహఃతద్యానం అధర్మంజానన్నపి|| శ్లో|| ద్విషదన్నంనభోక్తవ్యంద్విషంతంనైవభోజయేదిత్యాది శ్లోకవిచారాత్||
శ్లో||అస్వర్గ్యంలోకవిద్విష్టంధర్మ్యమప్యాచరేన్నత్వితినిషేధాచ్చేత్యర్థః|| ౨౯|| లోకవిరుద్ధాచరణఫలంవక్తుమాహ||
తస్మిన్నితి||౩౦||౩౧|| అనక్షజ్ఞ ఇతి||అదీవ్యతఅదీవ్యత్ క్రీడితవాన్||౩౨|| ౩౩|| తతఇతి|| నిష్కాణాంలక్షంగ్లహం పణంకృత

వాన్-కైతవం కపటం॥ ౩౪॥ మన్యునేతి॥ న్యర్బుదం దశకోటిః గ్లహం పణం క్షుభితో రామ ఆదదే॥ ౩౫॥ తమితి॥ ఛలమాశ్రి
తో రుక్మీ మయా జితమిత్యాహ॥ ౩౬॥ ౩౯॥ రుక్మిణేతి॥ నృమ్ణసంసది శోభనసభాయాం నృపసంసదీతి పాఠాంతరం॥ ౪౦॥
౪౩॥ తత ఇతి॥ సూర్యయా నవోఢయా-సిద్ధాః అఖిలాః అర్థాః అస్యోదయః శత్రువధాదయో యేషాం తే॥ ౪౪॥ ఇతి భావా
ర్థదీపికాయాం-ఏకషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ❀

శ్లో॥ ద్వియుక్ షష్టితమే ప్రోక్తం అనిరుద్ధస్య రోధనం। కన్యయా రమమాణస్య బాణేన బహుబాహునా॥ ౧॥ భగవానితి॥ పురా

ప్రాహ సద్బలమ్॥ దంతాన్ సందర్శయన్నుచ్చైర్నామృష్యత్తద్ధలాయుధః॥ ౩౩॥ తతో లక్షం రుక్మ్యగృహ్ణాద్గ్లహం తత్రాజయద్బలః। జితవానహమిత్యాహ రుక్మీ కైతవమాశ్రితః॥ ౩౪॥ మన్యునా క్షుభితః శ్రీమాన్ సముద్ర ఇవ పర్వణి। జాత్యారుణాక్షోఽతిరుషా న్యర్బుదం గ్లహమాదదే॥ ౩౫॥ తం చాపి జితవాన్ రామో ధర్మేణ ఛలమాశ్రితః। రుక్మీ జితం మయాత్రేమే వదంతు ప్రాశ్నికా ఇతి॥ ౩౬॥ తదాబ్రవీన్నభోవాణీ బలేనైవ జితో గ్లహః। ధర్మతో వచనేనైవ రుక్మీ వదతి వై మృషా॥ ౩౭॥ తామనాదృత్య వైదర్భో దుష్టరాజన్యచోదితః। సంకర్షణం పరిహసన్ బభాషే కాలచోదితః॥ ౩౮॥ నైవాక్షకోవిదా యూయం గోపాలా వనగోచరాః। అక్షైర్దీవ్యంతి రాజానో బాణైశ్చ న భవాదృశాః॥ ౩౯॥ రుక్మిణైవమధిక్షిప్తో రాజభిశ్చోపహాసితః। క్రుద్ధః పరిఘముద్యమ్య జఘ్నే తం నృమ్ణసంసది॥ ౪౦॥ కళింగరాజం తరసా గృహీత్వా దశమే పదే। దంతానపాతయత్క్రుద్ధో యోఽహసద్వివృతైర్ద్విజైః॥ ౪౧॥ అన్యే నిర్భిన్నబాహూరుశిరసో రుధిరోక్షితాః। రాజానో దుద్రువుర్భీతా బలేన పరిఘార్దితాః॥ ౪౨॥ నిహతే రుక్మిణి శ్యాలే నాబ్రవీత్సాధ్వసాధు వా। రుక్మిణీబలయో రాజన్ స్నేహభంగభయాద్ధరిః॥ ౪౩॥ తతోఽనిరుద్ధం సహ సూర్యయా వరం రథం సమారోప్య యయుః కుశస్థలం। రామాదయో భోజకటాద్దశార్హాః సిద్ధాఖిలార్థా మధుసూదనాశ్రయాః॥ ౪౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకషష్టితమోధ్యాయః.

శ్రీశుక॥ బాణః పుత్రశతజ్యేష్ఠో బలేరాసీన్మహాత్మనః। సహస్రబాహువాద్యేన తాండవేఽతోషయన్మృడమ్॥ ౧॥ భగవాన్ సర్వభూతేశః శరణ్యో భక్తవత్సలః। వరేణ ఛందయామాస స తం వవ్రే పురాధిపమ్॥ ౨॥ స ఏకదాహ గిరిశం పార్శ్వస్థం వీర్యదుర్మదః। కిరీటేనార్కవర్ణేన సంస్పృశంస్తత్పదాంబుజమ్॥ ౩॥ నమస్యే త్వాం మహాదేవ లోకానాం గురుమీశ్వరమ్। పుంసామపూర్ణకామానాం కామపూరామరాంఘ్రిపమ్॥ ౪॥ దోస్సహస్రం త్వయా దత్తం పరం భారాయ మేఽభవత్। త్రిలోక్యాం ప్రతియోద్ధారం న లభే త్వదృతే సమమ్॥ ౫॥ కండూత్యా నిభృతైర్దోర్భిర్యుయుత్సుర్దిగ్గజానహమ్। ఆద్యాయాం చూర్ణయన్నద్రీన్ భీతాస్తేఽపి ప్రదుద్రువుః॥ ౬॥ తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ క్రుద్ధః కేతుస్తే భజ్యతే యదా। త్వద్దర్పఘ్నం భవేన్మూఢ సంయుగం మత్సమేన తే॥ ౭॥ ఇత్యుక్తః కుమతిర్హృష్టః స్వగృహం ప్రావిశన్నృప। ప్రతీక్షన్ గి

—(❀)ఉషాపరిణయకథాప్రారంభఘట్టః.(❀)—

రిశాదేశం స్వవీర్యనశనం కుధీః॥ ౮॥ తస్యోషా నామ దుహితా స్వప్నే ప్రాద్యుమ్నినా రతిమ్। కన్యాలభత కాంతేన ప్రాగదృష్టశ్రుతేన సా॥ ౯॥ సా తత్ర తమపశ్యంతీ క్వాసి కాంతేతి వాదినీ। సఖీనాం మధ్య ఉత్తస్థౌ విహ్వలా వ్రీడితా భృశమ్॥ ౧౦॥ బాణస్య మంత్రీ కుంభాండశ్చిత్రలేఖా చ తత్సుతా। సఖ్యపృచ్ఛత్సఖీమూషాం కౌతూహలసమన్వితా॥ ౧౧॥ కం త్వం మృగయసే సుభ్రు కీదృశస్తే మనోరథః। హస్తగ్రాహం న తేఽద్యాపి రాజపుత్ర్యుపలక్షయే॥ ౧౨॥ ఉషా॥ దృష్టః కశ్చిన్నరః స్వప్నే శ్యామః కమలలోచనః। పీతవాసా బృహద్బాహుర్యోషితాం హృదయంగమః॥ ౧౩॥ తమహం మృగయే కాంతం పాయయిత్వాధరం మధు। క్వా

ధిపం పురపాలకం॥ ౨॥ ౩॥ నమస్య ఇతి॥ కామాన్ పూరయతీతి కామపూరః స చాసావమరాంఘ్రిపః కల్పతరుః తం త్వాం॥ ౪॥
౫॥ ఆద్యేతి॥ హే ఆద్య నిభృతైః భరితైః దోర్భిః అద్రీన్ చూర్ణయన్ ఆయాం అగచ్ఛం॥ ౬॥ ౭॥ ఇతీతి॥ స్వవీర్యనశనం వాశ
కం కేతుభంగం ప్రతీక్షమాణః॥ ౮॥ మహేశావిష్టసంగ్రామస్య ప్రసంగమాహ॥ తస్యేతి॥ ప్రాద్యుమ్నినా అనిరుద్ధేన- త
యాపి స్వప్నే॥ ౯॥ సేతి॥ తం కాంతం అపశ్యంతీ సా ఉత్తస్థౌ॥ ౧౦॥ తతః కిం కృతం తదాహ॥ బాణస్యేతి॥ ౧౧॥ కాంతమితి॥ హ
స్తగ్రాహం భర్తారం॥ ౧౨॥ ౧౫॥ ఇతీతి॥ త్వయా నృష్ట ఏష మద్యో కో వా భవేదితి - దేవాదీన్ యథావత్ పటే అలిఖ

త్॥౧౬॥ మనుజేష్వితి॥ ప్రద్యుమ్నం లిఖితం వీక్ష్య శ్వశురోయమితి లజ్జితా॥ ౧౭॥ అనిరుద్ధమితి॥ అనిరుద్ధం విలిఖితం వీక్ష్య ఉషా అవాఙ్ముఖీ బభూవ॥౧౮॥౧౯॥ తత్రేతి॥ శోణితపురం నీత్వా॥౨౦॥ సేతి॥ పుంభిర్దుష్ప్రేక్ష్యే ప్రేక్షితుమశక్యే॥౨౧॥ పరార్ధ్యేతి॥ సచ పరార్ధ్యైః శ్రేష్ఠైర్వాసస్స్రగ్గంధాదిభిశ్శుశ్రూషణపూర్వకమర్చితస్సన్॥౨౨॥ గూఢ ఇతి॥ తయా ఉషయా అపహృతేంద్రియః అహర్గణాన్ దివససమూహాన్ నబుబుధే॥౨౩॥ తామితి॥ అప్రీతాం అతిహృష్టాం దురవచ్ఛదైః ఆచ్ఛాదయితుమశక్యైః॥౨౪॥ భటా ఇతి॥ విచేష్టితం విరుద్ధాచరణం॥ ౨౫॥ అనపాయిభిరితి॥ అనపాయిభిః అపాయః అపసర్పణం ప్రమాదో వా తద్రహితైః- పాతాంతరేదుష్ప్రేక్ష్యా యాః దుష్ప్రాప్యేప్యాసఖీయస్యాః తస్యాః- పుంభిర్దూషణం కుతో వేతి న జానీమ ఇతి॥౨౬॥౨౭॥ కామాత్మజాతమితి॥ కామస్యాత్మనో దేహాజ్జాతం॥౨౮॥ దీవ్యంతమితి॥ అభిన్నృమ్ణయా సర్వమంగళపియా తస్య ప్రహాయ తీంక్షి ప్త్వామాం వృజినార్ణవే॥౧౪॥ చిత్రలేఖా॥ వ్యసనం తే పకర్షామి త్రిలోక్యాం

యదిభావ్యతే। తమానేష్యే నరం యస్తే మనోహర్తా తమాదిశ॥౧౫॥ ఇత్యుక్త్వా దేవగంధర్వసిద్ధచారణపన్నగాన్। దైత్యాన్ విద్యాధరాన్ యక్షాన్ మనుజాంశ్చ యథాలిఖత్॥ ౧౬॥ మనుజేషు చ సా వృష్ణీన్ శూరమానకదుందుభిమ్। వ్యలిఖద్రామకృష్ణౌ చ ప్రద్యుమ్నం వీక్ష్య లజ్జితా ॥ ౧౭॥ అనిరుద్ధం విలిఖితం వీక్ష్యోషావాఙ్ముఖీ స్థితా। సా సావసావితి ప్రాహ స్మయమానా మహీపతే॥ ౧౮॥ చిత్రలేఖా తమాజ్ఞాయ పౌత్రం కృష్ణస్య యోగినీ। యయౌ విహాయసా రాజన్ ద్వారకాం కృష్ణపాలితామ్॥ ౧౯॥ తత్ర సుప్తం సుపర్యంకే ప్రాద్యుమ్నిం యోగమాస్థితా। గృహీత్వా శోణితపురం సఖ్యై ప్రియమదర్శయత్॥ ౨౦॥ సా చ తం సుందరవరం విలోక్య ముదితాననా। దుష్ప్రేక్ష్యే స్వగృహే పుంభీ రేమే ప్రాద్యుమ్నినా సమమ్॥ ౨౧॥ పరార్ధ్యవాసస్స్రగ్గంధధూపదీపాసనాదిభిః । పానభోజనభక్ష్యైశ్చ వాక్యైశ్శుశ్రూషణార్చితః॥ ౨౨॥ గూఢః కన్యాపురే శశ్వత్ప్రవృద్ధస్నేహయా తయా । నాహర్గణాన్ సబుబుధే హ్యుషయాపహృతేంద్రియః ॥ ౨౩ ॥ తాం తథా యదువీరేణ భుజ్యమానాం హతవ్రతామ్। హేతుభిర్లక్షయాంచక్రురాప్రీతాం దురవచ్ఛదైః॥ ౨౪॥ భటా ఆవేదయాంచక్రూ రాజంస్తే దుహితుర్వయమ్ । విచేష్టితం లక్షయామః కన్యాయాః కులదూషణమ్॥ ౨౫॥ అనపాయిభిరస్మాభిర్గుప్తాయాస్స్వగృహే ప్రభో । కన్యాయా దూషణం పుంభిర్దుష్ప్రేక్ష్యాయా న విద్మహే॥ ౨౬॥ తతః ప్రవ్యథితో బాణో దుహితుశ్శ్రుతదూషణః। త్వరితః కన్యకాగారం ప్రాప్తో ద్రాక్షీద్యదూద్వహమ్॥ ౨౭॥ కామాత్మజాతం భువనైకసుందరం శ్యామం పిశంగాంబరమంబుజేక్షణమ్। బృహద్భుజం కుండలకుంతలత్విషా స్మితావలోకేన చ మండితాననమ్ ॥ ౨౮ ॥ దీవ్యంతమక్షైః ప్రియయాభినృమ్ణయా తదంగసంగస్తనకుంకుమస్రజమ్। బాహ్వోర్దధానం మధుమల్లికాశ్రితాం తస్యాగ్ర ఆసీనమవేక్ష్య విస్మితః ॥ ౨౯ ॥ స తం ప్రవిష్టం వృతమాతతాయిభిర్భటైరనేకైరవలోక్య మాధవః। ఉద్యమ్య మౌర్వం పరిఘం వ్యవస్థితో యథాంతకో దండధరో జిఘాంసయా॥ ౩౦॥ జిఘృక్షయా తాన్ పరితః ప్రసర్పతశ్శునో యథా సూకరయూథపోహనత్। తే హన్యమానా భవనాద్వినిర్గతా నిర్భిన్నమూర్ధోరుభుజాః ప్రదుద్రువుః॥ ౩౧॥ తం నాగపాశైర్బలినందనో బలీ ఘ్నంతం స్వసైన్యం కుపితో బబంధ హ। ఉషా భృశం శోకవిషాదవిహ్వలా బద్ధం నిశమ్యాశ్రుకలాక్ష్యరోదీత్॥ ౩౨॥ *

—*ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- ద్విషష్టితమోధ్యాయః.*—

బాణాసురయుద్ధప్రారంభఘట్టః.

శ్రీశుకః॥ అపశ్యతాం చానిరుద్ధం తద్బంధూనాం చ భారత । చత్వారో వార్షికా మాసా వ్యతీయురనుశోచయా - తస్యా అంగసంగేన స్తనకుంకుమం యస్యాం స్రజి తాం బాహ్వోర్దధానం మధుమల్లికాః వసంతభవా మల్లికాః తదాశ్రితాం తస్యాగ్ర ఇత్యార్షస్సంధిః తస్యా అగ్ర ఇత్యర్థః॥౨౯॥ స ఇతి॥ ఆతతాయిభిరుద్యతశస్త్రైః- మాధవః అనిరుద్ధః మౌర్వం మురుః లోహవిశేషః తన్నిర్మితం॥౩౦॥౩౧॥ తమితి॥ శోకవిషాదాభ్యాం విహ్వలా వివశా - అశ్రుకణాంకలాః బిందవః యయోస్తే అక్షిణీ యస్యాస్సా॥ ౩౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ద్విషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*

శ్లో॥ త్రియుక్షష్టితమే నాథ బాణయాదవసంగరే । స్తుతిర్జ్వరేణ రుద్రేణ బాణబాహుభిదో హరేః॥ అనిరుద్ధోద్వహేన్యస్మిన్ బాణయాదవసంయుగే॥ శ్రీకృష్ణశ్శివం రంజిత్వా బాణబాహూనథాచ్ఛినత్॥౧॥ నారదాదిదీ॥ తత్ర తత్తత్కర్మణ యుద్ధాది

కం॥౨॥ప్రద్యుమ్న ఇతి॥ రామకృష్ణానువర్తిన ఇతి తౌ పురతో నిర్గతావిత్యర్థః॥౩॥అక్షౌహిణీభిరితి॥ సర్వతోదిశమిత్యస్య ఉత్తరేణాన్వయః॥౪॥భజ్యమానేతి॥ భజ్యమానాని పురోద్యానాని ద్వంద్వైకవద్భావః అట్టాలాః ప్రాకారాదుపరి అత్యున్నతస్థానాని-అభినిర్యయౌ బాణః॥౫॥బాణార్థమితి॥సుతః స్కందః తత్సహితైః ప్రమథగణైః రామకృష్ణాభ్యాం యుయుధే॥౬॥౧౨॥ప్రత్యస్త్రాణ్యేవాహ॥బ్రహ్మాస్త్రస్యేతి॥నైజం నారాయణాస్త్రం ॥ ౧౩॥౧౪॥ స్కంద ఇతి॥శిఖినా మయూరేణ వాహనేన॥౧౫॥కుంభాండ ఇతి॥తయోరనీకాని హతాః నాథాః యేషాం తాని॥౧౬॥౨౦॥తత ఇతి॥ అనిరీక్షమాణః తిర్యఙ్ముఖో బభూవేతి॥౨౧॥౨౨॥ఆవిర్బభూవేతి॥జ్వరస్తు యోద్ధుమభ్యధావదితి నారాయణశ్శీతజ్వరమసృజత్॥ ౨౩॥౨౪॥ ఆత్మా

తామ్॥౧॥నారదాత్తదుపాకర్ణ్య వార్తాం బద్ధస్య కర్మ చ।ప్రయయుశ్శోణితపురం వృష్ణయః కృష్ణదైవతాః॥౨॥ప్రద్యుమ్నో యుయుధానశ్చ గదస్సాంబోఽథ సారణః। నందోపనందభద్రాద్యా రామకృష్ణానువర్తినః॥౩॥ అక్షౌహిణీభిర్ద్వాదశభిస్సమేతాస్సర్వతోదిశమ్। రురుధుర్బాణనగరం సమంతాత్సాత్వతర్షభాః॥౪॥భజ్యమానపురోద్యానప్రాకారాట్టాలగోపురమ్। ప్రేక్షమాణో రుషావిష్టస్తుల్యసైన్యోఽభినిర్యయౌ ॥ ౫ ॥ బాణార్థం భగవాన్ రుద్రస్ససుతైః ప్రమథైర్వృతః । ఆరుహ్య నందివృషభం యుయుధే రామకృష్ణయోః॥౬॥ఆసీత్సుతుములం యుద్ధమద్భుతం రోమహర్షణం । కృష్ణశంకరయో రాజన్ ప్రద్యుమ్నగుహయోరపి॥౭॥కుంభాండకూపకర్ణాభ్యాం బలేన సహ సంయుగః । సాంబస్య బాణపుత్రేణ బాణేన సహ సాత్యకేః॥౮॥బ్రహ్మాదయస్సురాధీశా మునయస్సిద్ధచారణాః । గంధర్వాప్సరసో యక్షా విమానైర్ద్రష్టుమాగమన్ ॥ ౯ ॥శంకరానుచరాన్ శౌరిర్భూతప్రేతాన్ సగుహ్యకాన్।డాకినీర్యాతుధానాంశ్చ భేతాళాన్ సవినాయకాన్॥౧౦॥భూతమాతృపిశాచాంశ్చ కూశ్మాండాన్ బ్రహ్మరాక్షసాన్। ద్రావయామాస తీక్ష్ణాగ్రైశ్శరైశ్శార్ఙ్గధనుశ్చ్యుతైః ॥ ౧౧ ॥ పృథగ్విధాని ప్రాయుంక్త పినాక్యస్త్రాణి శార్ఙ్గిణే। ప్రత్యస్త్రైశ్శమయామాస శార్ఙ్గపాణిరవిస్మితః ॥ ౧౨ ॥ బ్రహ్మాస్త్రస్య చ బ్రహ్మాస్త్రం వాయవ్యస్య చ పార్వతం।ఆగ్నేయస్య చ పార్జన్యం నైజం పాశుపతస్య చ ॥ ౧౩ ॥ మోహయిత్వాథ గిరిశం జృంభణాస్త్రేణ జృంభితమ్ । బాణస్య పృతనాం శౌరిర్జఘానాసిగదేషుభిః॥౧౪॥స్కందః ప్రద్యుమ్నబాణౌఘైరర్ద్యమానస్సమంతతః । అసృగ్విముంచన్ గాత్రేభ్యశ్శిఖినాఽపాద్రవద్రణాత్॥ ౧౫॥ కుంభాండః కూపకర్ణశ్చ పేతతుర్ముసలార్దితౌ । దుద్రువుస్తదనీకాని హతనాథాని సర్వతః॥౧౬॥ విశీర్యమాణం స్వబలం దృష్ట్వా బాణోఽత్యమర్షణః । కృష్ణమభ్యద్రవత్సంఖ్యే రథీ హిత్వైవ సాత్యకిమ్॥ ౧౭॥ ధనూంష్యాకృష్య యుగపద్బాణః పంచశతాని వై । ఏకైకస్మిన్ శరౌ ద్వౌ ద్వౌ సందధే రణకోవిదః ॥ ౧౮॥తాని చిచ్ఛేద భగవాన్ ధనూంషి యుగపద్ధరిః । సారథిం రథమశ్వాంశ్చ హత్వా శంఖమపూరయత్ ॥ ౧౯॥తన్మాతా కోటరా నామ నగ్నా ముక్తశిరోరుహా।పురోఽవతస్థే కృష్ణస్య పుత్రప్రాణరిరక్షయా॥ ౨౦॥ తతస్తిర్యఙ్ముఖో నగ్నామనిరీక్షన్ గదాగ్రజః।బాణశ్చ తావద్విరథశ్ఛిన్నధన్వావిశత్పురమ్॥ ౨౧॥ విద్రావితే భూతగణే జ్వరస్తు త్రిశిరాస్త్రిపాత్ ।మహాదేవప్రయుక్తోఽసౌ ఘోరరూపో విభీషణః॥౨౨॥ఆవిర్బభూవ పురతస్సమరే శార్ఙ్గధన్వనః।అథ నారాయణో దేవస్తం దృష్ట్వా వ్యసృజజ్జ్వరమ్॥౨౩॥మాహేశ్వరో వైష్ణవశ్చ యుయుధాతే జ్వరావుభౌ।మాహేశ్వరస్సమాక్రందన్ వైష్ణవేన బలార్దితః॥౨౪॥అలబ్ధ్వాఽభయమన్యత్ర భీతో మాహేశ్వరో జ్వరః।శరణార్థీ హృషీకేశం తుష్టావ ప్రయతాంజలిః॥౨౫॥మాహేశ్వరజ్వరః॥నమామి త్వాఽనంతశక్తిం పరేశం సర్వాత్మానం కేవలం జ్ఞప్తిమాత్రమ్।విశ్వోత్పత్తిస్థానసంరోధహేతుం యత్త

సంపరమశక్తిం మన్యమానః-శ్రీకృష్ణం తాపయితుం ప్రవృత్తః స్వయమేవ తప్తస్సన్ - తం పరమేశ్వరం జ్ఞాత్వా స్తువన్నమస్కరోతి॥నమామీతి॥ త్వా త్వాం అనంతశక్తిం నమామి-కుతః-పరేషాం బ్రహ్మాదీనాం ఈశం - తత్ర హేతుః- సర్వాత్మానం సర్వస్య ఆత్మానం చేతయితారం- తత్కుతః- కేవలం శుద్ధం-జ్ఞప్తిమాత్రం చైతన్యఘనం-తదేవం సర్వచేతయితృత్వేన పరమేశ్వరత్వముక్తం-కించ-విశ్వసృష్ట్యాదిహేతుత్వాదపీత్యాహ విశ్వోత్పత్తీతి- నన్వేవంభూతం బ్రహ్మ ప్రసిద్ధం నాహమితి చేత్తత్రాహ-యత్తద్బ్రహ్మేతి-యద్బ్రహ్మ తదేవ త్వమిత్యర్థః-కింతద్బ్రహ్మేత్యత ఆహ-బ్రహ్మలింగం బ్రహ్మణా వేదేన లింగ్యతే ద్యోత్యత ఇతి-తత్కుతః-ప్రశాంతం సర్వవిక్రియారహితత్వాత్ న సాక్షాద్వాచ్యమితి భావః॥౨౫॥కించ - యత్స

విశేషం వస్తుతత్త్వం వయం ప్రభవామః - త్వయి తు సర్వవిశేషాతీతే న కస్యాపి ప్రభుత్వం - కింతు త్వమేవ సర్వప్రభురితి జ్ఞప్తిమాత్రత్వం వివృణ్వన్ స్తౌతి॥ కాల ఇతి॥ కాలః క్షోభకః - కర్మ నిమిత్తం - తదేవ ఫలాభిముఖమభివ్యక్తం దైవం - స్వభావః తత్సంస్కారః జీవః తద్వాన్ - ద్రవ్యం భూతసూక్ష్మాణి క్షేత్రం ప్రకృతిః ప్రాణః సూత్రం - ఆత్మా అహంకారః వికారః ఏకాదశేంద్రియాణి మహాభూతాని చేతి షోడశకః - తత్సంఘాతో దేహః - ఏతస్య చ బీజరోహప్రవాహః రోహాంకురః దేహోద్బీజరూపం కర్మ - తతోఽంకురరూపో దేహః - తతః పునరేవమితి ప్రవాహః - ఏషా త్వన్మాయా - తస్యా నిషేధః అపోహో యస్మిన్నితి తం త్వాం నిషేధావధిభూతం ప్రపద్యే భజ ఇతి॥ ౨౭॥ నను దేవకీతనయస్య కథమేవంభూతత్వం తత్రాహ॥ నానాభావైరితి॥ సర్వోపాధివినిర్ముక్త ఏవ త్వం యథా లీలయా స్వీకృతైర్మత్స్యాద్యవతారైర్దేవాదీన్ బిభర్షి పాలయసి తద్వల్లోకసేతూన్ వర్ణాశ్రమధర్మాన్ - తదర్థం తదనుష్ఠాతౄన్ సాధూన్ - తదంగత్వేన ఉన్మార్గాన్ దైత్యాదీన్ హరసి సంహరసి ఏవమేతదపి తవ జన్మ భూమేర్భారహరణాయ లీలావతారోఽయం న కస్యాపి త్వం తనయ ఇత్యర్థః॥ ౨౮॥ అతః అజ్ఞానతస్త్వదభిభవే ప్రవృత్తం మాం తప్తం రక్షేత్యాశయేనాహ॥ తప్త ఇతి॥ తేజసా త్వత్సృష్టేన జ్వరేణ - శాంతోగ్రేణ శీతజ్వరేణ పరసంతాపకస్య యుక్త ఏవ తాప ఇతి చేదత ఆహ - తావదితి॥ త్వత్సేవాయాం ప్రవృత్తానామనుచిత ఇతి భావః॥ ౨౯॥ త్రిశిర ఇతి॥ హే త్రిశిరః వ్యేతు అపయాతు - మదాజ్ఞాపాలకస్సన్ సుఖం విచర - కా సా ఆజ్ఞా - తామాహ - య ఇతి

దృష్ట్వా బ్రహ్మలింగం ప్రశాంతమ్ ॥ ౨౬ ॥ కాలో దైవం కర్మ జీవస్స్వభావో ద్రవ్యం క్షేత్రం ప్రాణ ఆత్మా వికారః। తత్సంఘాతో బీజరోహప్రవాహస్త్వన్మాయైషా తన్నిషేధం ప్రపద్యే॥ ౨౭॥ నానాభావైర్లీలయైవోపపన్నైర్దేవాన్ సాధూన్ లోకసేతూన్ బిభర్షి । హంస్యున్మార్గాన్ హింసయా వర్తమానాన్ జన్మైతత్తే భారహారాయ భూమేః॥ ౨౮॥ తప్తోఽహం తే తేజసా దుస్సహేన శాంతోగ్రేణాత్యుల్బణేన జ్వరేణ। తావత్తాపో దేహినాం తేఽంఘ్రిమూలం నో సేవేరన్ యావదాశానుబద్ధాః॥ ౨౯॥ శ్రీభగవాన్॥ త్రిశిరస్తే ప్రసన్నోఽహం వ్యేతు తే మజ్జ్వరాద్భయమ్। యో నౌ స్మరతి సంవాదం తస్య త్వన్న భవేద్భయమ్॥ ౩౦॥ ఇత్యుక్తోఽచ్యుతమానమ్య గతో మాహేశ్వరో జ్వరః। బాణస్తు రథమారూఢః ప్రాగాద్యోత్స్యన్ జనార్దనమ్॥ ౩౧॥
తతో బాహుసహస్రేణ నానాయుధధరో బలీ। ముమోచ పరమక్రుద్ధో బాణాంశ్చక్రాయుధే నృప॥ ౩౨॥
తస్యాస్యతోఽస్త్రాణ్యసకృచ్చక్రేణ క్షురనేమినా। చిచ్ఛేద భగవాన్ బాహూన్ శాఖా ఇవ వనస్పతేః॥ ౩౩॥
బాహుషు ఛిద్యమానేషు బాణస్య భగవాన్ భవః। భక్తానుకంప్యుపవ్రజ్య చక్రాయుధమభాషత॥ ౩౪॥
శ్రీరుద్రః॥ త్వం హి బ్రహ్మ పరం జ్యోతిర్గూఢం బ్రహ్మణి వాఙ్మయే। యం పశ్యంత్యమలాత్మాన ఆకాశమివ కేవలమ్॥ ౩౫॥ నాభిర్నభోఽగ్నిర్ముఖమంబు రేతో ద్యౌశ్శీర్షమాశాశ్శ్రుతిరంఘ్రిరుర్వీ। చంద్రో మనో యస్య దృగర్క ఆత్మా హ్యహం సముద్రో జఠరం భుజేంద్రః॥ ౩౬॥ రోమాణి యస్యౌషధయోఽంబువాహాః కేశా విరించో ధిషణా విసర్గః। ప్రజాపతిర్హృదయం యస్య ధర్మస్స వై భవాన్ పురుషో లోకకల్పః॥ ౩౭॥ తవావతారోఽయమకుంఠధామన్ ధర్మస్య గుప్త్యై జగతో భవాయ చ। వయం చ సర్వే భవతానుభా

నా ఆవయోరిమం సంవాదం - యః స్మరతి తస్య త్వత్ త్వత్తః భయం న భవేత్ త్వయా భయం నోత్పాదనీయమిత్యర్థః॥ ౩౦॥ ౩౪॥ భక్తరక్షణార్థం శ్రీరుద్రో భగవంతం స్తౌతి॥ త్వమితి॥ అయమర్థః - త్వాం అజ్ఞాత్వా అయమయుధ్యత ఇతి న చిత్రం - యతస్త్వం వాఙ్మయే బ్రహ్మణ్యపి గూఢం బ్రహ్మ - అభిధానావిషయత్వాత్ - కుతః - పరంజ్యోతిః జ్యోతిషామపి ప్రకాశకత్వాదవిషయః - కథం తర్హి ప్రతీతిరత ఆహ - యమితి - అమలాత్మనాం స్వతః ప్రకాశసే ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ ఆస్తాం తావన్నిర్గుణస్య తవ జ్ఞానం లీలయాఽధిష్ఠితస్త్వయా యో విరాడ్విగ్రహః సోఽపి న జ్ఞాయతే - ఉదుంబరఫలాంతర్వర్తిమశకైరివోదుంబరఫలమిత్యాశయేన విరాడ్రూపం స్తౌతి ద్వాభ్యాం॥ నాభిరితి॥ యస్య నభ ఆదయో నాభ్యాద్యవయవాః - స భవాన్ లోకకల్పః పురుష ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - నభో యస్య నాభిః - అగ్నిర్యస్య ముఖం - అంబు రేతః ద్యౌః శీర్షం ఆశాః దిశః శ్రుతిః శ్రవణేంద్రియః - ఉర్వీ అంఘ్రిః - చంద్రో మనః - అర్కో దృక్ అహం శివః ఆత్మా అహంకారః - సముద్రో జఠరం - ఇంద్రో భుజా బాహుః - ఇంద్రాదయో లోకపాలా బాహవ ఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ రోమాణీతి॥ ఓషధయో రోమాణి యచ్ఛబ్దస్యావృత్తిస్సర్వత్ర - అంబువాహాః కేశాః విరించో ధిషణా బుద్ధిః - ప్రజాపతిః విసర్గో మేఢ్రం - ధర్మో హృదయం లోకైః కల్ప్యతే ఉపకల్ప్యత ఇతి లోకకల్పః॥ ౩౭॥ నను ప్రాదేశికశరీరస్య కథం నభోనాభిత్వాదీత్యత ఆహ॥ తవేతి॥ హే అకుంఠధామన్ అ

ప్రచ్యుతస్వరూప-భవాయ అభ్యుదయాయ - న కేవలమేతావత్ - కింతు అస్మదనుగ్రహార్థమపీత్యాహ-వయం చేతి-సర్వే లోకపాలా వయం త్వయా పాలితాః-సప్తాపి భువనాని పాలయామ ఇతి ॥౩౮॥ నను యది విభావయితారో యూయం విభావ్యాని భువనాని చ సంతి - తర్హి కథముక్తః - త్వం హి బ్రహ్మేతి -నహి బ్రహ్మత్వే సజాతీయవిజాతీయభేదస్సంభవతీత్యత ఆహ॥త్వమితి॥ఏకః సజాతీయరహితః-కుతః-ఆద్యః పురుషః పురుషాణామవస్థాత్రయవతామాద్యః ప్రకృతిభూతః పురుషః -కుతః తుర్యః శుద్ధ ఇత్యర్థః- తదపి కుతః- స్వదృక్ స్వప్రకాశజ్ఞానరూపః-శుద్ధాదేవ హ్యుపాధియోగాజ్జీవా జాయంతే ॥శ్రు॥ యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంత్యేవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వ ఏవాత్మానో వ్యుచ్చరంతీతి శ్రుతేః - అతః సజాతీయరహితః కించ-అద్వితీయః విజాతీయరహితః తదపి కుతః - హేతుస్సర్వస్య తథాప్యయమహేతురీశశ్చేతి- కథం తర్హి ప్రతిశరీరం జీవభేదః ప్రతీయత ఇత్యత ఆహ - ప్రతీయస ఇతి- సర్వగుణప్రసిద్ధ్యై సర్వవిషయప్రకాశనాయ॥౩౯॥ తర్హి కిమహమేవ సంసారీత్యుచ్యతే-నహి న హీతి సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ హే భూమన్ -స్వయా ఛాయయా మేఘలక్షణయా పరదృష్ట్యా పిహితః ఛాదితోఽపి సూర్యః- ఛాయాం మేఘం చ రూపాణి చ భవనాంతరితాన్ ఘటాదీనపి సంచకాస్తి ప్రకాశయతి- ఏవం గుణేనాహంకారేణ స్వకార్యేణ జీవావారకేణ తద్దృష్ట్యా పిహితోఽపి గుణాన్ సత్త్వాదీన్ - ఉపాధీన్

వితా విభావయామో భువనాని సప్త॥ ౩౮॥ త్వమేక ఆద్యః పురుషోఽద్వితీయస్తుర్యస్స్వదృగ్ఘేతురహేతురీశః। ప్రతీయసేఽథాపి యథావికారం స్వమాయయా సర్వగుణప్రసిద్ధ్యై॥ ౩౯॥ యథైవ సూర్యః పిహితశ్ఛాయయా స్వయా ఛాయాం చ రూపాణి చ సంచకాస్తి। ఏవం గుణేనాపిహితో గుణాంస్త్వమాత్మప్రదీపో గుణినశ్చ భూమన్॥౪౦॥ యన్మాయామోహితధియః పుత్రదారగృహాదిషు। ఉన్మజ్జంతి నిమజ్జంతి ప్రసక్తా వృజినార్ణవే॥౪౧॥ దేవదత్తమిమం లబ్ధ్వా నృలోకమజితేంద్రియః। యో నాద్రియేత త్వత్పాదౌ స శోచ్యో హ్యాత్మవంచకః॥౪౨॥ యస్త్వాం విసృజతే మర్త్య ఆత్మానం ప్రియమీశ్వరమ్। విపర్యయేంద్రియార్థార్థం విషమత్త్యమృతం త్యజన్॥౪౩॥ అహం బ్రహ్మా చ విబుధా మునయశ్చామలాశయాః। సర్వాత్మనా ప్రపన్నాస్త్వామాత్మానం ప్రేష్ఠమీశ్వరమ్॥ ౪౪॥ తం త్వా జగత్స్థిత్యుదయాంతహేతుం సమం ప్రశాంతం సుహృదాత్మదైవమ్। అనన్యమేకం జగదాత్మకేతం భవాపవర్గాయ భజామ దేవ॥౪౫॥ అయం మమేష్టో దయితోఽనువర్తీ మయాభయం దత్తమముష్య దేవ। సంపాద్యతాం తద్భవతః ప్రసాదో యథా హి తే దైత్యపతౌ ప్రసాదః॥౪౬॥ శ్రీభగవాన్॥ యదాత్థ భగవంస్త్వం నః కరవామ ప్రియం తవ। భవతో యద్వ్యవసితం తన్మే సాధ్వనుమోదితమ్॥౪౭॥ అవధ్యోఽయం మమాప్యేష వైరోచనిసుతోఽసురః। ప్రహ్లాదాయ వరో దత్తో న వధ్యో మే తవాన్వయః॥ ౪౮॥ దర్పోపశమనాయాస్య ప్రవృక్ణా బాహవో మయా। సూదితం చ బలం భూరి యచ్చ భారాయితం భువః॥౪౯॥ చత్వారోఽస్య భుజాః శిష్టా భవిష్యత్యజరామరః। పార్షదముఖ్యో భవతో న కుతశ్చిద్భయోఽసురః॥ ౫౦॥ ఇతి లబ్ధ్వాభయం కృష్ణం ప్రణమ్య శిరసాసురః। ప్రాద్యుమ్నిం రథమారోప్య సవధ్వా

గుణినశ్చ- ఉపహితాన్ జీవానపి-చకాస్తి- ఆత్మప్రదీపః స్వప్రకాశః అతస్సర్వసాక్షిణస్తవ న సంసార ఇత్యర్థః॥౪౦॥ కిం చ మాయాశ్రయస్యాన్యాన్ మోహయతస్తవ కుతస్సంసృతిరిత్యాశయేనాహ॥యదితి॥ పుత్రాదిషు ప్రసక్తాః- వృజినార్ణవే దుఃఖసాగరే- ఉన్మజ్జంతి దేవాదియోనిషు- నిమజ్జంతి స్థావరాదియోనిషు- తదుక్తం వాయవీయే॥శ్లో॥ విపర్యయశ్చ భవతి బ్రహ్మత్వస్థావరత్వయోః॥ ౪౧॥ ఏవం జీవేశ్వరవ్యవస్థాం నిరూప్యేదానీం అభజంతం నిందతి ద్వాభ్యాం॥ దేవేతి॥ దేవేన త్వయా కర్మాధ్యక్షేణ దత్తం నృదేహమిమం లబ్ధ్వాపీతి॥౪౨॥ శోచ్యత్వే హేతుః॥ య ఇతి॥ విపర్యయాః విపరీతాః-అనాత్మప్రియాః అనీశ్వరాః యే ఇంద్రియార్థాః పుత్రాదయస్తదర్థం॥ ౪౩॥ అహమన్యే చ శుద్ధమనసస్త్వామేవ భక్త్యా ప్రపన్నా ఇత్యాహ॥అహమితి॥౪౪॥ భగవతో భజనీయత్వే హేతూన్ వదన్ తద్భక్తిం ప్రార్థయతే॥తమితి॥ సమత్వే హేతుః ప్రశాంతమితి॥సుసేవ్యత్వమాహ-సుహృదాత్మదైవం సుహృత్ బుద్ధిప్రవర్తకత్వాత్- ఆత్మా చ సర్వాత్మకత్వాత్ - ఏవంభూతం దైవం ఈశ్వరం త్వాం- న చాన్యో భజనీయోఽస్తీత్యాహ - అనన్యమేకం సమానాసమానజాతీయరహితం తత్కుతః- జగతామాత్మనాం చ కేతమధిష్ఠానం॥౪౫॥ స్వయం భక్తిమాశాస్య భక్తస్యాశిషమాశాస్తే॥ అయమితి॥ దైత్యపతౌ ప్రహ్లాదే॥ ౪౬॥౪౭॥ అవధ్య ఇతి॥ వైరోచనిర్బలిర్మద్భక్తః తత్సుతత్వాదయమవధ్యస్తావత్ - కించ-ప్రహ్లాదాయేతి-అన్వయో వంశః॥ ౪౮ ॥తర్హి కిమిత్యేవం కృతం తత్రాహ॥దర్పోపశమనాయేతి॥౪౯॥అనుగృహ్ణాతి॥ చత్వార ఇతి॥౫౦॥ ఇతీతి॥ సవధ్వాఽక్ష

యా కాంతయా సహ ॥౫౧॥ అక్షౌహిణ్యేతి ॥ రుద్రానుమోదిత ఇతి తదభిప్రేతస్యైవ బాణభుజభంగస్య కృతత్వాత్ ॥౫౨॥ స్వేతి ॥ పౌరాదిభిరభ్యుద్యతః అభిముఖమాగత్య సత్కృతః ॥౫౩॥౫౪॥ *

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- త్రిషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుష్షష్టితమే కృష్ణో నృగం పాపాదమోచయత్ । బ్రహ్మస్వహారిదోషోక్త్యా రాజ్ఞో దృష్టాంతశిక్షయత్ ॥ విభూతిభాగభోగాదిమదోద్ధతమనోరథాః । అన్వశాసద్యదూన్కృష్ణో నృగోద్ధారప్రసంగతః ॥ ౧॥ క్రీడిత్వేతి ॥ పిపాసితాః తృషితాః జలం విచిన్వంతః సత్త్వం జీవం ॥౨॥ కృకలాసమితి ॥ తం చ కృకలాసం వీక్ష్య ॥౩॥ చార్మభిరితి చార్మభిః చర్మమయైః- తాంతవైః తంతుమయైః పాశైశ్చ ॥౪॥౫॥ స ఇతి ॥ సంతప్తం చామీకరం సువర్ణం తద్వచ్చారువర్ణో యస్య సః అద్భుతాః అలంకరణాంబరస్రజో యస్య సః స్వర్గీ దేవో బభూవ ॥౬॥౭॥ దశామితి ॥ యత్ యదిత్థమయోగ్యం ॥౮॥౯॥ నృగ ఇతి- యది తే కర్ణమస్పృ

ముపానయత్ ॥౫౧॥ అక్షౌహిణ్యా పరివృతం సువాససమలంకృతమ్ । సపత్నీకం పురస్కృత్య యయౌ రుద్రానుమోదితః ॥౫౨॥ స్వరాజధానీం సమలంకృతాం ధ్వజైః సతోరణైరుక్షితమార్గచత్వరామ్ । వివేశ శంఖానకదుందుభిస్వనైరభ్యుద్యతః పౌరసుహృద్ద్విజాతిభిః ॥ ౫౩ ॥ య ఏవం కృష్ణవిజయం శంకరేణ చ సంయుగమ్ । సంస్మరేత్ప్రాతరుత్థాయ న తస్య స్యాత్పరాజయః ॥౫౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే- త్రిషష్టితమోఽధ్యాయః.

నృగోపాఖ్యానకథాప్రారంభఘట్టః.

శ్రీశుకః॥ ఏకదోపవనం రాజన్ జగ్ముర్యదుకుమారకాః । విహర్తుం సాంబప్రద్యుమ్నచారుభానుగదాదయః ॥౧॥ క్రీడిత్వా సుచిరం తత్ర విచిన్వంతః పిపాసితాః । జలం నిరుదకే కూపే దదృశుస్సత్త్వమద్భుతమ్ ॥౨॥ కృకలాసం గిరినిభం వీక్ష్య విస్మితచేతసః । తస్య చోద్ధరణే యత్నం చక్రుస్తే కృపయాన్వితాః ॥ ౩॥ చార్మజైస్తాంతవైః పాశైర్బద్ధ్వా పతితమర్భకాః । నాశక్నువన్ సముద్ధర్తుం కృష్ణాయాచఖ్యురుత్సుకాః ॥౪॥ తత్రాగత్యారవిందాక్షో భగవాన్విశ్వభావనః । వీక్ష్యోజ్జహార వామేన తం కరేణ స లీలయా ॥ ౫ ॥ స ఉత్తమశ్లోకకరాభిమృష్టో విహాయ సద్యః కృకలాసరూపమ్ । సంతప్తచామీకరచారువర్ణస్స్వర్గ్యద్భుతాలంకరణాంబరస్రక్ ॥౬॥ పప్రచ్ఛ విద్వానపి తన్నిదానం జనేషు విఖ్యాపయితుం ముకుందః । కస్త్వం మహాభాగ వరేణ్యరూపో దేవోత్తమం త్వాం గణయామి నూనమ్ ॥ ౭ ॥ దశామిమాం వా కతమేన కర్మణా సంప్రాపితోఽసి హ్యతదర్హః సుప్రభః । ఆత్మానమాఖ్యాహి వివిత్సతాం నో యన్మన్యసే తత్క్షమమత్ర వక్తుమ్ ॥ ౮ ॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి స్మ రాజా సంపృష్టః కృష్ణేనానంతమూర్తినా । మాధవం ప్రణిపత్యాహ కిరీటేనార్కవర్చసా ॥౯॥ నృగః॥ నృగో నామ నరేంద్రోఽహమిక్ష్వాకుతనయః ప్రభో । దానిష్వాఖ్యాయమానేషు యది తే కర్ణమస్పృశమ్ ॥౧౦॥ కిన్ను తేఽవిదితం నాథ సర్వభూతాత్మసాక్షిణః । కాలేనావ్యాహతదృశో వక్ష్యేఽథాపి తవాజ్ఞయా ॥ ౧౧॥ యావత్యస్సికతా భూమేర్యావత్యో దివి తారకాః । యావత్యో వర్షధారాశ్చ తావతీరదదాం చ గాః ॥ ౧౨॥ పయస్వినీస్తరుణీశ్శీలరూపగుణోపపన్నాః కపిలా హేమశృంగీః । న్యాయార్జితా రౌప్యఖురాస్సవత్సాః దుకూలమాల్యాభరణాస్త్వదామహమ్ ॥ ౧౩ ॥ స్వలంకృతేభ్యో గుణశీలవద్భ్యస్సీదత్కుటుంబేభ్య ఋతవ్రతేభ్యః । తపశ్శ్రుతబ్రహ్మవదాన్యసద్భ్యః ప్రాదాం యువభ్యో ద్విజపుంగవేభ్యః ॥ ౧౪॥ గోభూహిరణ్యాయతనాశ్వహస్తినః కన్యాస్సదాసీస్తిలరూప్యశయ్యాః । వాసాంసి రత్నాని పరిచ్ఛదాన్ రథానిష్టం చ యజ్ఞైశ్చరితం చ పూర్తమ్ ॥౧౫॥ కస్యచిద్ద్విజముఖ్యస్య భ్రష్టా గౌర్మమ గోధనే । సంపృక్తాఽవిదుషా సా చ మ

శమిత్యసందేహే సందేహవచనం- యది వేదాః ప్రమాణం స్యురితివత్ - కర్ణపథమనుసంప్రాప్తస్స్యామిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ కించ ॥ కిన్న్వితి ॥ సర్వేషాం భూతానామాత్మనో బుద్ధేస్సాక్షిణస్తే అవిదితం కిన్ను న కించిత్ ॥౧౧॥౧౨॥ ౧౩॥ స్వలంకృతేభ్య ఇతి ॥ ఋతవ్రతేభ్యః అదంభాచారేభ్యః - తపసా శ్రుతేన చ ప్రఖ్యాతాశ్చ - తే బ్రహ్మణి వదాన్యాః అత్యుదారాః అధ్యాపనశీలాశ్చ- తే సంతశ్చ తేభ్యః ॥౧౪॥ గోభూహిరణ్యేతి ॥ పూర్తం వాపీకూపాదిచరితం కృతం ॥౧౫॥ ఏవం వర్తమానస్య మమ సంకటం కించిదాపన్నం శృణ్విత్యాహ ॥ కస్యచిదితి ॥ ద్విజముఖ్యస్య బ్రాహ్మణానాం ముఖ్యస్య అత్యంతశ్రేష్ఠస్య - అత ఏవ ప్రతిగ్రహనివృత్తస్య- సంపృక్తా మిశ్రితా -అవిదుషా బ్రాహ్మణస్యేయమిత్యజానతా ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ విప్రావితి ॥ ప్ర

తిగ్రాహిణోక్తం దాతేతి-స్వామినోక్తం-అపహర్తేతి-అభవత్ భ్రమః వ్యాకులో భవమిత్యర్థః॥౧౭॥అనునీతావితి॥ త
థా ఉభావపి ప్రత్యేక మనునీతౌ ప్రార్థితౌ కథంతదాహ-సార్ధేన-గవామితి॥౧౮-౨౦॥నేతి ॥ అపరః ప్రతిగ్రాహీదుగ్గా
గ్రహః లక్షంత్వయోక్తం-అన్యదపి గవామయుతం యదితదపి- ఇమాం విహాయ నేచ్ఛామీత్యుక్త్వా - గాంత్యక్త్వాయ
యావిత్యర్థః॥౨౧॥ఏతస్మిన్నంతర ఇతి॥ఇతః పూర్వం పాపాభావాన్నతు సమర్థైరితి భావః॥౨౨॥పూర్వమితి॥ ఉతా
హో ఇత్యేకం పదం-అథవా పూర్వం శుభమితి నాంతమితి యమస్య వాక్యం పశ్యే పశ్యామి ॥ ౨౩॥ పూర్వమితి॥హే దేవయ
మ-పూర్వమశుభం భుంజే ఇతి మయోక్తే-స యమః పతేతి ప్రాహ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫॥దుర్ఘటేన శ్రీకృష్ణసందర్శనేనాపి స్మితస్సన్
ఆత్మనః భాగ్యమభినందతి॥సత్వమితి॥ హే విభో సత్వం మమాక్షపథః లోచనగోచరస్సన్ కథం సాక్షాత్ ప్రత్యక్షోసీత్యర్థః
కిమత్రాశ్చర్యంతదాహ - పరః అత్మా అతఏవ యోగీశ్వరైరపి శ్రుతిదృశా ఉపనిషచ్చక్షుషా అమలే హృది విభావ్యః చింత్యః
యతః అధోక్షజః అక్షజమైంద్రియికం జ్ఞానం తత్ అధః అర్వాగేవ యస్మాత్సః- యస్యేహ భవాపవర్గో భవేత్తస్య భవాన్
సుదృశ్యః స్యాత్-ఉరువ్యసనేన కృకలాసత్వభవేన దుఃఖేన అంధబుద్ధేస్తుమమైతచ్చిత్రమిత్యర్థ ॥౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ఉద్రిక్తభక్తి

యా దత్తా ద్విజాతయే॥౧౬॥తాం నీయమానాం తత్స్వామీ దృష్ట్వోవాచ మమేతి తమ్। మమేతి ప్రతిగ్రాహ్యాహ
నృగో మే దత్తవానితి॥౧౭॥విప్రౌ వివదమానౌ మామూచతుస్స్వార్థసాధకౌ।భవాన్ దాతాపహర్తేతి
తచ్ఛ్రుత్వా మేభవద్భ్రమః॥౧౮॥అనునీతావుభౌ విప్రౌ ధర్మకృచ్ఛ్రగతేన మే। గవాం లక్షం ప్రకృష్టానాం
దాస్యామ్యేషా ప్రదీయతామ్॥౧౯॥భవంతావనుగృహ్ణీతాం కింకరస్యావిజానతః । సముద్ధరతం మాం కృ
చ్ఛ్రాత్పతంతం నిరయేఽశుభే॥౨౦॥నాహం ప్రతీచ్ఛే వై రాజన్నిత్యుక్త్వా స్వామ్యపాక్రమత్ । నాన్యద్గవా
మప్యయుతమిచ్ఛామీత్యపరో యయౌ॥౨౧॥ఏతస్మిన్నంతరే యామ్యైర్దూతైర్నీతో యమక్షయం । య
మేన పృష్టస్తత్రాహం దేవ దేవ జగత్పతే ॥ ౨౨ ॥ పూర్వం త్వమశుభం భుంక్ష్వ ఉతాహో నృప తే శుభమ్।
నాంతం దానస్య భవతః పశ్యే లోకస్య భాస్వతః॥ ౨౩॥ పూర్వం దేవాశుభం భుంజ ఇతి ప్రాహ పతేతి సః।
తావదద్రాక్షమాత్మానం కృకలాసం పతన్ ప్రభో ॥ ౨౪ ॥ బ్రహ్మణ్యస్య వదాన్యస్య తవ దాసస్య కేశవ।
స్మృతిర్నాద్యాపి విధ్వస్తా భవత్సందర్శనార్థినః॥ ౨౫॥ సత్వం కథం మమ విభో౽క్షపథః పరాత్మా యోగీశ్వ
రైః శ్రుతిదృశామలహృద్విభావ్యః । సాక్షాదధోక్షజ ఉరువ్యసనాంధబుద్ధేః స్యాన్మేఽనుదృశ్య ఇహ యస్య భ
వాపవర్గః॥ ౨౬॥దేవ దేవ జగన్నాథ గోవింద పురుషోత్తమ।నారాయణ హృషీకేశ పుణ్యశ్లోకాచ్యుతావ్య
య॥ ౨౭ ॥అనుజానీహి మాం కృష్ణ యాంతం దేవగతిం ప్రభో । యత్ర క్వాపి సతశ్చేతో భూయాన్మే త్వత్ప
దాస్పదమ్॥ ౨౮॥నమస్తే సర్వభావాయ బ్రహ్మణేనంతశక్తయే।వాసుదేవాయ కృష్ణాయ యోగానాం పత
యే నమః॥౨౯॥ఇత్యుక్త్వా తం పరిక్రమ్య పాదౌ స్పృష్ట్వా స్వమౌళినా। అనుజ్ఞాతో విమానాగ్ర్యమారుహత్ప
శ్యతాం నృణామ్॥౩౦॥ కృష్ణః పరిజనం ప్రాహ భగవాన్ దేవకీసుతః। బ్రహ్మణ్యదేవో ధర్మాత్మా రాజన్యాన
నుశిక్షయన్॥౩౧॥దుర్జరం బత బ్రహ్మస్వం భుక్తమగ్నేర్మనాగపి । తేజీయసోపి కిముత రాజ్ఞామీశ్వరమా
నినామ్॥౩౨॥ నాహం హాలాహలం మన్యే విషం యస్య ప్రతిక్రియా। బ్రహ్మస్వం హి విషం ప్రోక్తం నాస్య ప్రతి
విధిర్భువి॥౩౩॥హినస్తి విషమత్తారం వహ్నిరద్భిః ప్రశామ్యతి।కులం సమూలం దహతి బ్రహ్మస్వారణిపావ

ర్భహుధా సంబోధయన్ననుజ్ఞాపయతి॥అనుజానీహీతి॥ దేవలోకేపి వర్తమానస్యాస్మనో మనస్సన్నిధిం ప్రార్థయతే-య
త్ర క్వాపీతి- త్వత్పదం- ఆస్పదం విషయం యస్య తథా భూతం భూయాదితి॥ ౨౮॥ యాస్యన్నమస్యతి॥ నమ ఇతి సర్వభా
వాయ సర్వస్య భావో జన్మ యస్మాత్తస్మై- బ్రహ్మణే కర్తృత్వేప్యవికారాయ కుతః అనంతశక్తయే అనంతా మాయా
ఖ్యా శక్తిర్యస్య తస్మై-వాసుదేవాయ సర్వాశ్రయాయేత్యుపాదానత్వముక్తం- శ్రీకృష్ణాయ సదానందరూపాయేతి పురు
షార్థత్వముక్తం॥ శ్లో॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః- తయోరైక్యం పరం బ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయత ఇతి
స్మృతేః-కించ యోగానాం ఇష్టాపూర్తాదికర్మణాం పతయే ఫలదాత్రే అయం భావః- ఏవం భూతం త్వాం విహాయ-గం
తుమనిచ్ఛురపి గమిష్యామిత్యద్ధత్తఫలభోగాయేతి॥౨౯॥౩౧॥దుర్జరమితి॥ మనాక్ ఈషదపి భుక్తం సత్ అగ్నేః అగ్నిసదృశస్య
తేజీయసః అతి తేజస్వినోపి దుర్జరమ్॥౩౨॥౩౩॥కించ-విషాదపి ఘోరమిత్యాహ॥ హినస్తీతి॥ సంసర్గః సంసర్గేణ మారక
త్వాదగ్నితుల్యతా స్యాత్ తదపి నేత్యాహ- వహ్నిరితి- కించ- సమూలమితి- వహ్నిర్మూలాన్యవశేషయతి-బ్రహ్మలక్షణార

జః పాపపావకస్తుకులందహతి- తదపిసమూలమితి॥౩౪॥బ్రహ్మస్వమితి॥దురనుజ్ఞాతంయథావదననుజ్ఞాతం-త్రిపూరుషం కులం- స్వంపుత్రపౌత్రౌచ - ప్రసహ్యబలాత్ రాజాద్యాశ్రయతః॥ ౩౫॥ రాజానఇతి॥ యేబ్రహ్మస్వమభిమన్యంతేవాం ఛంతి-తేఃరయమేవాభిమన్యంతే- అతోబాలిశాఃఅజ్ఞాః- ఆత్మపాతంనవిచక్షతఇతి।౩౬॥అపిచ- గృహ్ణంతీతి॥౩౭॥౩౯॥మే తి॥గృద్ధ్వాఅభికాత్స్య॥౪౦॥౪౧॥ యథేతి॥ ప్రణమేప్రణమామి॥ ౪౨॥ నకేవలమర్థవాదబిభీషికేయం- కింతు- ప్రత్యక్ష మిత్యాహ॥బ్రాహ్మణార్థఇతి॥౪౩॥౪౪॥౩తిభావార్థదీపికాయాం-చతుష్షష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥పంచషష్టితమేరామశ్చక్రేగోకులమాగతః।రమమాణస్తుగోపీభిఃకాళింద్యాః కర్షణంముదాత్ ॥ రామస్యచరితంచి

కః॥౩౪॥బ్రహ్మస్వందురనుజ్ఞాతంభుక్తంహంతిత్రిపూరుషం । ప్రసహ్యతుబలాద్భుక్తందశపూర్వాన్ ద శాపరాన్॥౩౫॥రాజానోరాజలక్ష్మ్యాచ నాత్మపాతంవిచక్షతే । నిరయంయేభిమన్యంతేబ్రహ్మస్వంసా ధుబాలిశాః॥ ౩౬॥ గృహ్ణంతియావతఃపాంసూన్రుదతామశ్రుబిందవః। విప్రాణాంహృతవిత్తానాంవ దాన్యానాంకుటుంబినామ్॥౩౭॥రాజానోరాజకుల్యాశ్చతావతోబ్దాన్నిరంకుశాః। కుంభీపాకేషుపచ్యం తేబ్రహ్మదాయాపహారిణః॥ ౩౮॥ స్వదత్తాంపరదత్తాంవాబ్రహ్మవృత్తింహరేతయః । షష్టిర్వర్షసహ స్రాణివిష్ఠాయాం జాయతేక్రిమిః॥ ౩౯॥ మామేబ్రహ్మధనంభూయాద్యద్గృధ్వాల్పాయుషోనృపాః।ప రాజితాశ్చ్యుతా రాజ్యా ద్భవంత్యుద్వేగినోహయః॥ ౪౦॥ విప్రంకృతాగసమపిమైవద్రుహ్యతమామ కాః।ఘ్నంతంబహుశపంతంవానమస్కురుతనిత్యశః॥ ౪౧॥ యథాహంప్రణమేవిప్రాననుకాలంసమా హితః।తథానమతయూయంచయోన్యథామేసదండభాక్॥౪౨॥బ్రాహ్మణార్థోహ్యపహృతోహర్తారం పాతయత్యధః। అజానంతమపిహ్యేనంనృగంబ్రాహ్మణగౌరివ॥౪౩॥ ఏవంవిశ్రావ్యభగవాన్ముకుం దోద్వారకాప్రజాః।పావనస్సర్వలోకానాంవివేశనిజమందిరమ్॥౪౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కం ధే-చతుష్షష్టితమోధ్యాయః. ❋

—(❋)బలరామస్యపునర్నందవ్రజగమనాదికథాప్రారంభఘట్టః.(❋)—

శ్రీశుకః॥ బలభద్రఃకురుశ్రేష్ఠభగవాన్ రథమాస్థితః । సుహృద్దిదృక్షురుత్కంఠః ప్రయయౌనందగో కులమ్॥౧॥పరిష్వక్తశ్చిరోత్కంఠైర్గోపైర్గోపీభిరేవచ। రామోభివాద్యపితరావాశీర్భిరభినందితః॥ ౨॥ చిరంనఃపాహిదాశార్హసానుజోజగదీశ్వర। ఇత్యారోప్యాంకమాలింగ్యనేత్రైస్సిషిచతుర్జలమ్ ౩॥గోపవృద్ధాంశ్చవిధివదభివంద్యాభివందితః । యథావయోయథాసఖ్యంయథాసంబంధమాత్మనః॥ ౪॥ సముపేత్యాథగోపాలాన్హాస్యహస్తగ్రహాదిభిః । విశ్రాంతంసుఖమాసీనంపప్రచ్ఛుః పర్యుపాగ తాః॥ ౫॥ పృష్టాశ్చానామయంప్రీతాఃప్రేమగద్గదయాగిరా। కృష్ణేకమలపత్రాక్షేసన్న్యస్తాఖిలరా ధసః॥ తెసర్వేస్వేషుతంరామంతేచతేనాప్యనామయమ్॥౬॥ కచ్చిన్నోబాంధవారామసర్వేకుశలమా సతే।కచ్చిత్స్మరథనోరామయూయందారసుతాన్వితాః॥౭॥దిష్ట్యాకంసోహతఃపాపోదిష్ట్యాముక్తాస్సు హృజ్జనాః।నిహత్యనిర్జిత్యరిపూన్దిష్ట్యాదుర్గంసమాశ్రితాః॥ ౮॥ గోప్యోహసంత్యఃపప్రచ్ఛూరామ సందర్శనాదృతాః।కచ్చిదాస్తేసుఖంకృష్ణఃపురస్త్రీజనవల్లభః॥౯॥కచ్చిత్స్మరతివాబంధూన్ పితరంమా తరంచనః। అపివాస్మరతేస్మాకమనుసేవాంమహాభుజః ॥ ౧౦॥ మాతరంపితరంభ్రాతౄన్పతీన్ పు త్రాన్స్వసౄనపి।యదర్థేత్యాత్మదాశార్హదుస్త్యజాన్స్వజనాన్ప్రభో॥ ౧౧॥ తానస్సద్యఃపరి త్యజ్యగతస్సంఛిన్నసౌహృదః।కథన్నుతాదృశంస్త్రీభిర్నశ్రద్ధీయేతభాషితమ్॥ ౧౨॥ కథంనుగృహ్ణంత్య

త్రింకాళింద్యాకర్షణాదియత్ ।పౌండ్రకాంతాదికృష్ణస్యపృథగుక్తంతతఃపరం॥౧॥పరిష్వక్తఇతి ॥ ఆశీర్భిరభినందితో బభూవ॥౨॥తదాహ॥చిరమితి॥౩॥గోపేతి॥గోపవృద్ధాంశ్చవిధివదభివంద్యయథావిన్యైరభివందితోబభూవేత్యర్థః- అపిచ యథావయఇతి॥౪॥౫॥పృష్టాఇతి॥ తేసర్వేస్వేషుయాదవేషుతంరామంఅనామయంఆరోగ్యంపప్రచ్ఛుః - తేచతేనపృ ష్టాఇతి-కృష్ణేకృష్ణపాదేప్యర్థంసన్న్యస్తాఖిలరాధసఃన్యక్తసర్వవిషయాః॥౬॥౧౧॥ తానితి॥తహితద్గమనేయుష్మా భిఃప్రతిబంధఃకింనకృతఃతద్వాక్యవిశ్వాసాదితిచేత్-నసువిశ్వాసఃకిమితికృతస్తత్రాహుః- కథంన్వితి- వక్తృబహుత్వా న్నానావిధానివాక్యాని॥ ౧౨॥ తత్రాన్యాఊచుః॥ కథమితి॥ అన్యాఊచుః-గృహ్ణంతివాఇతి-చిత్రకథస్యచిత్రకథాకథన

కోవిదస్య కించ-సుందరం స్మితం యస్మిన్ తేన-అవలోకేన ఉచ్ఛ్వసితః క్షుభితో యః స్మరః తేనాతురాః॥ ౧౩॥ అపరాశ్చ ఊచుః॥ కిమితి॥ కాలస్తావత్ తస్య చాస్మాకం చ యాత్యేవ- కింతు - తస్య సుఖేన అస్మాకం దుఃఖేనేత్యేతావానేవ విశేష ఇతి ధ్వనితం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ సంకర్షణ ఇతి॥ నానావిధేష్వనునయేషు కోవిదః॥ ౧౬॥ ద్వావితి॥ మధుం చైత్రం- మాధవం వైశాఖం గోపీనాం-రతిమితి-శ్రీకృష్ణక్రీడాసమయే అనుత్పన్నానామితి బాలానాం చ అన్యాసామిత్యభియుక్తప్రసిద్ధిః॥ ౧౭॥ పూర్ణేతి॥ పూర్ణచంద్రస్య కళాభిర్మరీచిభీ రాత్ర్యాం స్పృష్టే ఉజ్జ్వలితే కౌముదీగంధవాయునా కుముద్వతీనాం గంధసహితేన సేవితే- యద్వా-కౌముదీశబ్దేన తద్వికాసితాని కుముదాని లక్ష్యంతే కుముదగంధవాయునేత్యర్థః॥ ౧౮॥ వరుణేతి॥ వారుణీ సుధయా సహోత్పన్నా మదిరా॥ ౧౯॥ ౨౨॥ ఉపగీయమానేతి॥ క్షీబో మత్తః॥ ౨౩॥ స్రగ్వీతి॥ స్వేద ఏవ ప్రాలేయం హిమం తేన భూషితం॥ ౨౪॥ స ఇతి॥ మత్తోఽయమిత్యనాదృత్య అనాగతాం ఆపగాం నదీం॥ ౨౫॥ పాప ఇతి॥ అహూతా ఆహూతా యద్యస్మాన్నా

> నసంస్థితాత్మనో వచః కృతఘ్నస్య బుధాః పురస్త్రియః। గృహ్ణంతి వైచిత్రకథస్య సుందరస్మితావలోకోచ్ఛ్వసితస్మరాతురాః॥ ౧౩॥ కిం నస్తత్కథయా గోప్యః కథాః కథయతాపరాః। యాత్యస్మాభిర్వినా కాలో యది తస్య తథైవ నః॥ ౧౪॥ ఇతి ప్రహసితం శౌరేర్జల్పితం చారువీక్షితమ్। గతిం ప్రేమపరిష్వంగం స్మరంత్యో రురుదుః స్త్రియః॥ ౧౫॥ సంకర్షణస్తాః కృష్ణస్య సందేశైర్హృదయంగమైః। సాంత్వయామాస భగవాన్నానానునయకోవిదః॥ ౧౬॥ ద్వౌ మాసౌ తత్ర చావాత్సీన్మధుం మాధవమేవ చ। రామః క్షపాసు భగవాన్ గోపీనాం రతిమావహన్॥ ౧౭॥ పూర్ణచంద్రకళామృష్టే కౌముదీగంధవాయునా। యమునోపవనే రేమే సేవితే స్త్రీగణైర్వృతః॥ ౧౮॥ వరుణప్రేషితా దేవీ వారుణీ వృక్షకోటరాత్। పతంతీ తద్వనం సర్వం స్వగంధేనాధ్యవాసయత్॥ ౧౯॥ తం గంధం మధుధారాయా వాయునోపహృతం బలః। ఆఘ్రాయోపగతస్తత్ర లలనాభిః సమం పపౌ॥ ౨౦॥ ఉపగీయమాన ఉద్గాయన్ వనితాశోభిమండలే। రేజే కరేణుయూథేశో మాహేంద్ర ఇవ వారణః॥ ౨౧॥ నేదుర్దుందుభయో వ్యోమ్ని వవృషుః కుసుమైర్ముదా। గంధర్వా మునయో రామం తద్వీర్యైరీడిరే ముదా॥ ౨౨॥ ఉపగీయమానచరితో వనితాభిర్హలాయుధః। వనేషు వ్యచరత్ క్షీబో మదవిహ్వలలోచనః॥ ౨౩॥ స్రగ్వ్యేకకుండలో మత్తో వైజయంత్యా చ మాలయా। బిభ్రత్ స్మితముఖాంభోజం స్వేదప్రాలేయభూషితమ్॥ ౨౪॥ స ఆజుహావ యమునాం జలక్రీడార్థమీశ్వరః। నిజవాక్యమనాదృత్య మత్త ఇత్యాపగాం బలః। అనాగతాం హలాగ్రేణ కుపితో విచకర్ష హ॥ ౨౫॥ పాప త్వం మామవజ్ఞాయ యన్నాయాసి మయాహుతా। నేష్యే త్వాం లాంగలాగ్రేణ శతధా కామచారిణీమ్॥ ౨౬॥ ఏవం నిర్భర్త్సితా భీతా యమునా యదునందనమ్। ఉవాచ చకితా వాచం పతితా పాదయోర్నృప॥ ౨౭॥ యమునా॥ రామ రామ మహాబాహో న జానే తవ విక్రమమ్। యస్యైకాంశేన విధృతా జగతీ జగతః పతే॥ ౨౮॥ పరం భావం భగవతో భగవన్ మామజానతీమ్। మోక్తుమర్హసి విశ్వాత్మన్ ప్రపన్నాం భక్తవత్సల॥ ౨౯॥ తతో వ్యముంచద్యమునాం యాచితో భగవాన్ బలః। విజగాహ జలం స్త్రీభిః కరేణుభిరివేభరాట్॥ ౩౦॥ కామం విహృత్య సలిలాదుత్తీర్ణాయాసితాంబరే। భూషణాని మహార్హాణి దదౌ కాంతిః శుభాం స్రజమ్॥ ౩౧॥ వసిత్వా వాససీ నీలే మాలామాముచ్య కాంచనీమ్। రేజే స్వలంకృతో లిప్తో మాహేంద్ర ఇవ వారణః॥ ౩౨॥ అద్యాపి దృశ్యతే రాజన్ యమునాఽకృష్టవర్త్మనా। బలస్యానంతవీర్యస్య వీర్యం సూచయతీవ హి॥ ౩౩॥ ఏవం సర్వాః నిశా యాతా ఏకేవ రమతో వ్రజే। రామస్యాక్షిప్తచిత్తస్య మాధుర్యైర్వ్రజయోషితామ్॥ ౩౪॥
>
> —॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-పంచషష్టితమోఽధ్యాయః. ॥—

గచ్ఛసి-తస్మాన్నేష్యే గమయిష్యామి॥ ౨౬॥ ఏవమితి॥ చకితా కంపితా॥ ౨౭॥ రామేతి॥ ఏకాంశేన శేషాఖ్యేన॥ ౨౮॥ ౨౯॥ తత ఇతి-విజగాహే అవగాహం కృతవాన్॥ ౩౦॥ కామమితి॥ ఉత్తీర్ణాయ నిర్గతాయ-అసితాంబరాదీని కాంతిర్దదౌ- కాంతిర్లక్ష్మీః-యథోక్తం విష్ణుపురాణే॥ శ్లో॥ వరుణప్రహితా చాస్మై మాలామమ్లానపంకజామ్। సముద్రాభే తథా వస్త్రే నీలే లక్ష్మీరయచ్ఛత॥ ఇతి॥ హరివంశే చ-బలం ప్రతి లక్ష్మీవాక్యం॥ శ్లో॥ జాతరూపమయం చైకం కుండలం వజ్రభూషణం। ఆదిపద్మం చ పద్మాఖ్యం దివ్యం శ్రవణభూషణం॥ దేవేమాం ప్రతిగృహ్ణీష్వ పౌరాణీం భూషణక్రియామిత్యాది॥ ౩౧॥ వసిత్వేతి॥ వసిత్వా పరిధాయ-ఆముచ్య కంఠే నిధాయ-చందనాదిభిరాలిప్తః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ఏవమితి॥ ఏకా నిశా యథా మాధుర్యైర్విలాసైః॥ ౩౪॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షడ్షష్టితమే కాశీం గత్వాహన్ పౌండ్రకం హరిః। తన్మిత్రం చ తతో వృత్తం సుదక్షిణవధాదికమ్॥ ౧॥ త్వమితి॥ ప్రస్తోభితః స్తుత్యా ప్రోత్సాహితః బాలైః అజ్ఞైః॥ ౨॥ దూతమితి॥ బాలకృతో నృపః బాలైః నృపత్వేన క్రీడాయాం పరికల్పితః॥ ౩॥ ౪॥ ఉవాచేతి॥ హే మూఢ ఉత్స్రక్ష్యే త్వయి ప్రక్షేప్స్యామి యైస్సహ త్వమేవం వికత్థసే- తేష్వపీత్యర్థః- యద్వా- యైః కృత్రిమైస్సుదర్శనాదిభిస్త్వమేవం శ్లాఘసే తానుత్స్రక్ష్యే త్యాజయిష్యామీత్యర్థః॥ ౮॥ మాం శరణమేహీత్యస్యోత్తరం॥ ముఖమితి॥ వలాః కంకాదివత్ పక్షివిశేషాః- శత్రతదా-శు . . శరణమాత్రయోభవితాసి॥ ౯॥ ఇతీతి॥ కాశీమితి॥ పౌండ్రకస్యాపిత

—※ శ్రీకృష్ణకృతపౌండ్రకకాశిరాజవధాదికథాప్రారంభఘట్టః ※—

శ్రీశుకః॥ నందవ్రజం గతే రామే కరూశాధిపతిర్నృప। వాసుదేవోఽహమిత్యజ్ఞో దూతం కృష్ణాయ ప్రాహిణోత్॥ ౧॥ త్వం వాసుదేవో భగవానవతీర్ణో జగత్పతిః। ఇతి ప్రస్తోభితో బాలైర్మేన ఆత్మానమచ్యుతమ్॥ ౨॥ దూతం చ ప్రాహిణోన్మందః కృష్ణాయావ్యక్తవర్త్మనే। ద్వారకాయాం యథా బాలో నృపో బాలకృతోఽబుధః॥ ౩॥ దూతస్తు ద్వారకామేత్య సభాయామాస్థితం ప్రభుమ్। కృష్ణం కమలపత్రాక్షం రాజసందేశమబ్రవీత్॥ ౪॥ కారూశః॥ వాసుదేవోఽవతీర్ణోఽహమేక ఏవ న చాపరః। భూతానామనుకంపార్థం త్వం తు మిథ్యాభిధాం త్యజ॥ ౫॥ యాని త్వమస్మచ్చిహ్నాని మౌఢ్యాద్బిభర్షి సాత్వత। త్యక్త్వైహి మాం త్వం శరణం నో చేద్దేహి మమాహవమ్॥ ౬॥ శ్రీశుకః॥ వికత్థనం తదాకర్ణ్య పౌండ్రకస్యాల్పమేధసః। ఉగ్రసేనాదయస్సభ్యా ఉచ్చకైర్జహసుస్తదా॥ ౭॥ ఉవాచ దూతం భగవాన్ పరిహాసకథామను। ఉత్స్రక్ష్యే మూఢ చిహ్నాని యైస్త్వమేవం వికత్థసే॥ ౮॥ ముఖం యదాపిధాయాజ్ఞ కంకగృధ్రైర్వలైర్వృతః। శయిష్యసే హతస్తత్ర భవితా శరణం శునామ్॥ ౯॥ ఇతి దూతస్తమాక్షేపం స్వామినే సర్వమాహరత్। కృష్ణోఽపి రథమాస్థాయ కాశీముపజగామ హ॥ ౧౦॥ పౌండ్రకోఽపి తదుద్యోగముపలభ్య మహారథః। అక్షౌహిణీభ్యాం సంయుక్తో నిశ్చక్రామ పురాద్ద్రుతమ్॥ ౧౧॥ తస్య కాశీపతిర్మిత్రం పార్ష్ణిగ్రాహోఽన్వయాన్నృప। అక్షౌహిణీభిస్తిసృభిరపశ్యత్పౌండ్రకం హరిః॥ ౧౨॥ శంఖార్యసిగదాశార్ఙ్గశ్రీవత్సాద్యుపలక్షితమ్। బిభ్రాణం కౌస్తుభమణిం వనమాలావిభూషితమ్॥ ౧౩॥ కౌశేయవాససీ పీతే వసానం గరుడధ్వజం। అమూల్యమౌల్యాభరణం స్ఫురన్మకరకుండలమ్॥ ౧౪॥ దృష్ట్వా తమాత్మనస్తుల్యం వేషం కృత్రిమమాస్థితమ్। యథా నటం రంగగతం విజహాస భృశం హరిః॥ ౧౫॥ శూలైర్గదాభిః పరిఘైశ్శక్త్యృష్టిప్రాసతోమరైః। అసిభిః పట్టిశైర్బాణైః ప్రాహరన్నరయో హరిమ్॥ ౧౬॥ కృష్ణస్తు తత్పౌండ్రకకాశిరాజయోర్బలం గజస్యందనవాజిపత్తిమత్। గదాసిచక్రేషుభిరార్దయద్భృశం యథా యుగాంతే హుతభుక్పృథక్ప్రజాః॥ ౧౭॥ ఆయోధనం తద్రథవాజికుంజరద్విపత్ఖరోష్ట్రైరరిణావఖండితైః। బభౌ చితం మోదవహం మనస్వినామాక్రీడనం భూతపతేరివోల్బణమ్॥ ౧౮॥ అథాహ పౌండ్రకం శౌరిర్భో భో పౌండ్రక యద్భవాన్। దూతవాక్యేన మామాహ తాన్యస్త్రాణ్యుత్సృజామి తే॥ ౧౯॥ త్యాజయిష్యేఽభిధానం మే యత్త్వయాజ్ఞ మృషా ధృతమ్। వ్రజామి శరణం తేఽద్య యది నేచ్ఛామి సంయుగమ్॥ ౨౦॥ ఇతి క్షిప్త్వా శితైర్బాణైర్విరథీకృత్య పౌండ్రకమ్। శిరో వృశ్చద్రథాంగేన వజ్రేణేంద్రో యథా గిరేః॥ ౨౧॥ తథా కాశీపతేః కాయాచ్ఛిర ఉత్కృత్య పత్రిభిః। వ్యపాతయత్కాశిపుర్యాం పద్మకోశమివానిలః॥ ౨౨॥ ఏవం మత్సరిణం హత్వా పౌండ్రకం ససఖం హరిః। ద్వారకామావిశత్సిద్ధైర్గీయమానకథామృతః॥ ౨౩॥ స నిత్యం భగవద్ధ్యానప్రధ్వస్తాఖిలబంధనః। బిభ్రాణశ్చ హరే రాజన్ స్వరూపం తన్మయోఽభవత్॥ ౨౪॥ శిరః పతితమాలోక్య రాజద్వారి సకుండలమ్। కి

దామిత్రపురే అవస్థానాత్॥ ౧౦॥ ౧౧॥ తస్యేతి॥ పార్ష్ణిగ్రాహః పృష్ఠప్రాంతరక్షణతత్పరః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ కౌశేయేతి॥ గరుడః కృత్రిమః ధ్వజే యస్య తం అమూల్యం అనర్ఘం మౌళ్యాభరణం కిరీటం యస్య తం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ కృష్ణ ఇతి॥ గజస్యందనాదిచతురంగబలమర్దితవాన్ - పృథక్ ప్రజాః చతుర్విధం భూతగ్రామం యథా యుగాంతాగ్నిరితి॥ ౧౭॥ ఆయోధనమితి॥ ఆయోధనం రణస్థానం- అరిణా చక్రేణ చితం చర్చితం ఆకీర్ణం ఆక్రీడనమివ కల్పాంతే రుద్రస్య క్రీడాస్థానమివ॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ఇతీతి॥ గిరేః శృంగం యథేతి॥ ౨౧॥ ౨౪॥ శిర ఇతి॥ ప్రథమం కిమిదమితి పశ్చాద్వక్త్రమితి విభావ్య కస్యేతి శంసిసిరే సం

శ.యం కృతవంత ఇతి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ సుదక్షిణ ఇతి॥ సంస్థావిధిం ఉత్తరక్రియాం- అపచితిం నిష్కృతిం॥ ౨౭॥ ఇతీతి॥ ఆత్మనా అభి
సంధాయ బుద్ధ్యా అధ్యవస్య సుదక్షిణః అత్యుదారః॥ ౨౮॥ ప్రీత ఇతి॥ పరమదాత్ వృణీష్వేత్యుక్తవానిత్యర్థః॥ ౨౯॥ సుదక్షి
ణేతి॥ ఋత్విజం ఋత్విజమివ స్వనియోగకారిణం॥ త్రు॥ యజ్ఞస్యదేవమృత్విజమితి శ్రుతేః - అబ్రహ్మణ్యే ప్రయోజిత ఇ
తి- కృష్ణే ప్రయోజితో విపరీతో భవిష్యతీతి సూచితం॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ అభిచరన్ అభిచారం కుర్వన్- వ్రతీ గృహీతనియమః॥ ౩౧
తత ఇతి॥ తప్తం తామ్రమివ శిఖాః శ్మశ్రూణి చ యస్య సః- అంగారోద్గారీణి లోచనాని యస్య సః॥ ౩౨॥ దంష్ట్రేతి॥ దంష్ట్రా
భిరుగ్రైః భ్రుకుటీదండైశ్చ కఠోరం కూరమాస్యం యస్య సః. త్రిశిఖం త్రిశూలం॥ ౩౩॥ పద్భ్యామితి॥ దిశః ప్రదహన్॥
౩౪॥ ౩౫॥ అక్షైరితి॥ త్రాహి త్రాహీత్యాహురితి శేషః॥ ౩౬॥ శ్రుత్వేతి॥ అహమవితాస్మి రక్షిష్యామి॥ ౩౭॥ ౩౮॥ తదితి॥

మిదం కస్య వా వక్త్రమితి సంశిశ్యిరే జనాః ॥ ౨౫॥ రాజ్ఞః కాశీపతేర్జ్ఞాత్వా మహిష్యః పుత్రబాంధవాః।
పౌరాశ్చ హా హతా రాజన్నాథ నాథేతి ప్రారుదన్॥ ౨౬॥ సుదక్షిణస్తస్య సుతః కృత్వా సంస్థావిధిం పితుః।
నిహత్య పితృహంతారం యాస్యామ్యపచితిం పితుః॥ ౨౭॥ ఇత్యాత్మనాభిసంధాయ సోపాధ్యాయో మహే
శ్వరమ్। సుదక్షిణోఽర్చయామాస పరమేణ సమాధినా॥ ౨౮॥ ప్రీతోఽవిముక్తే భగవాంస్తస్మై వరమదాద్విభుః।
పితృహంతృవధోపాయం స వవ్రే వరమీప్సితః॥ ౨౯॥ * సుదక్షిణాగ్నిం పరిచర బ్రాహ్మణైః సహ ఋత్వి
జమ్। అభిచారవిధానేన స చాగ్నిః ప్రమథైర్వృతః। సాధయిష్యతి సంకల్పమబ్రహ్మణ్యే ప్రయోజితః॥
౩౦॥ ఇత్యాదిష్టస్తథా చక్రే కృష్ణాయాభిచరన్ వ్రతీ॥ ౩౧॥ తతోఽగ్నిరుత్థితః కుండాన్మూర్తిమానతిభీషణః।
తప్తతామ్రశిఖాశ్మశ్రురంగారోద్గారిలోచనః॥ ౩౨॥ దంష్ట్రోగ్రభ్రుకుటీదండకఠోరాస్యః స్వజిహ్వ
యా। ఆలిహన్ సృక్కిణీ నగ్నో విధున్వంస్త్రిశిఖం జ్వలన్॥ ౩౩॥ పద్భ్యాం తాలప్రమాణాభ్యాం కంపయ
న్నవనీతలమ్। సోఽభ్యధావద్వృతో భూతైర్ద్వారకాం ప్రదహన్ దిశః॥ ౩౪॥ తమాభిచారదహనమాయాం
తం ద్వారకౌకసః। విలోక్య తత్రసుస్సర్వే వనదాహే యథా మృగాః॥ ౩౫॥ అక్షైః సభాయాం క్రీడంతం భ
గవంతం భయాతురాః। త్రాహి త్రాహి త్రిలోకేశ వహ్నేః ప్రదహతః పురమ్॥ ౩౬॥ శ్రుత్వా తజ్జనవైక్ల
బ్యం దృష్ట్వా స్వానాం చ సాధ్వసమ్। శరణ్యః సంప్రహస్యాహ మా భైష్టేత్యవితాస్మ్యహమ్॥ ౩౭॥ సర్వస్యాం
తర్బహిస్సాక్షీ కృత్యాం మాహేశ్వరీం విభుః। విజ్ఞాయ తద్విఘాతార్థం పార్శ్వస్థం చక్రమాదిశత్॥ ౩౮॥
తత్సూర్యకోటిప్రతిమం సుదర్శనం జాజ్వల్యమానం ప్రళయానలప్రభమ్ । స్వతేజసా ఖం కకుభోఽథ రోదసీ
చక్రం ముకుందాస్త్రమథాగ్నిమర్దయత్ ॥ ౩౯ ॥ కృత్యానలః ప్రతిహతస్సరథాంగపాణేరస్త్రౌజసా
నృప విభగ్నముఖో నివృత్తః । వారాణసీం ప్రతిసమేత్య సుదక్షిణం తం సర్త్విగ్జనం సమదహత్స్వకృతోఽభి
చారః॥ ౪౦॥ చక్రం తు విష్ణోస్తదనుప్రవిష్టం వారాణసీం సాట్టసభాలయాపణామ్ । సగోపురాట్టాలకగోష్ఠ
గొకులాం సకోశహస్త్యశ్వరథాన్నశాలామ్॥ ౪౧॥ దగ్ధ్వా వారాణసీం సర్వాం విష్ణుచక్రం సుదర్శనమ్ ।
భూయః పార్శ్వముపాతిష్ఠత్కృష్ణస్యాక్లిష్టకర్మణః॥ ౪౨॥ య ఏతచ్ఛ్రావయేన్మర్త్య ఉత్తమశ్లోకవి
క్రమమ్। సమాహితో వా శృణుయాత్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ౪౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే-
షట్షష్టితమోఽధ్యాయః

—* బలరామకృతద్వివిదవధకథాప్రారంభఘట్టః. * —

రాజా॥ భూయోఽహం శ్రోతుమిచ్ఛామి రామస్యాద్భుతకర్మణః । అనంతస్యాప్రమేయస్య యదన్యత్కృత
రోదసీ చ ప్రకాశయదితి శేషః- యద్వా- స్వతేజసా ఖాదీన్ ప్రతి జాజ్వల్యమానం అత్యర్థం ప్రకాశమానమిత్యర్థః॥ అర్దయ
త్ అపీడయత్॥ ౩౯॥ అర్దితోఽగ్నిః కృత్యాకృతవాన్ తదాహ॥ కృత్యానల ఇతి ॥ సహర్త్విగ్భిః జనైశ్చ వర్తమానం- అభిచర్యం
తే- మార్యంతే అనేనేత్యభిచారః కృత్యానలః॥ ౪౦॥ చక్రమితి॥ అట్టాదిసహితాం అట్టాః మంచాః॥ ౪౧॥ ౪౩॥ ఇతి భావార్థ
దీపికాయాం- షట్షష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ సప్తషష్టితమే రామో గిరౌ రైవతకే మదాత్। స్వైరం యువతిభిః క్రీడన్నవధీద్ద్వివిదం బలః ॥ కాళిందీవిదారణానంత
రం రామచరితం ద్వివిదవధాదిసంగతమపి అనుక్త్వా - తత్పూర్వభావిత్వేన పౌండ్రకవధాదికం నిరూప్యేదానీం తదేవ ప్ర
స్తౌతి॥ భూయ ఇతి ॥ రామచరితశ్రవణేచ్ఛాయామద్భుతకర్మత్వం హేతుః- తత్ర చానంతత్వం- తత్రాప్యప్రమేయ

త్వమితి॥౧॥నరకస్యేతి॥నరకస్యసఖేతిహరిణావైరేకారణం - సుగ్రీవసచివఇతితస్యమంత్రబలం -మైందస్యభ్రాతేతిరా
మాయణేఅతిప్రసిద్ధత్వేనవీర్యాధిక్యముక్తమితి॥౨॥సఖ్యురితి॥సఖ్యుర్నరకస్య- అపచితింఆనృణ్యం- రాష్ట్రస్యవిప్లవోనా
శోయథాభవతితథాపురాదీనదహదితి॥౩॥కించ॥క్వచిదితి॥ కదాచిత్సఃద్వివిదఃమిత్రహామిత్రం సఖాయంనరకాసురం
హంతీతిమిత్రహాహరిఃశ్రీకృష్ణః॥౪॥ క్వచిదితి॥ తస్యసముద్రస్యజలంబాహుభ్యాముత్క్షిప్యవేలాయాఃకూలేవర్తమా
నాన్దేశాన్న్యమజ్జయత్ప్లావయామాసేతి॥౫॥ఆశ్రమానితి॥ ఆశ్రమస్థాన్వనస్పతీన్భఙ్క్త్వాఆహవనీయాద్యగ్ని

వాన్విభుః॥౧॥శ్రీశుకః॥నరకస్యసఖాకశ్చిద్ద్వివిదోనామవానరః।సుగ్రీవసచివస్సోథభ్రాతామైందస్య
వీర్యవాన్॥౨॥సఖ్యుస్సోపచితింకుర్వన్వానరోరాష్ట్రవిప్లవమ్। పురగ్రామాకరాన్ఘోషానదహద్వ
హ్నిముత్సృజన్॥౩॥క్వచిత్సశైలానుత్పాట్యతైర్దేశాన్సమచూర్ణయత్।ఆనర్తాన్సుతరామేవంయ
త్రాస్తేమిత్రహాహరిః॥౪॥క్వచిత్సముద్రమధ్యస్థోదోర్భ్యాముద్ధృత్యతజ్జలమ్। దేశాన్నాగాయుతప్రా
ణోవేలాకూలేన్యమజ్జయత్॥౫॥ఆశ్రమానృషిముఖ్యానాంకృత్వాభగ్నవనస్పతీన్ । అదూషయచ్ఛకృ
న్మూత్రైరగ్నీన్వైతానికాన్ఖలః॥౬॥పురుషాన్యోషితోదృప్తఃక్ష్మాభృద్ద్రోణీగుహాసుసః। నిక్షిప్యచా
ప్యధాచ్ఛైలైఃపేశస్కారీవకీటకమ్॥౭॥ఏవందేశాన్విప్రకుర్వన్దూషయంశ్చకులస్త్రియః। శ్రుత్వా
సులలితంగీతంగిరింరైవతకంయయౌ॥౮॥తత్రాపశ్యద్యదుపతింరామంపుష్కరమాలినమ్ । సుదర్శనీయ
సర్వాంగంలలనాయూథమధ్యగమ్॥౯॥గాయంతంవారుణీంపీత్వామదవిహ్వలలోచనమ్ ।విభ్రాజమా
నంవపుషాప్రభిన్నమివవారణమ్॥౧౦॥దుష్టశ్శాఖామృగశ్శాఖామారూఢఃకంపయన్ద్రుమాన్।చక్రేకిల
కిలాశబ్దమాత్మానంసంప్రదర్శయన్॥౧౧॥తస్యధార్ష్ట్యంకపేర్వీక్ష్యతరుణ్యోజాతిచాపలాః । హాస్య
ప్రియావిజహసుర్బలదేవపరిగ్రహాః॥ ౧౨ ॥ తాహేలయామాసకపిర్భ్రూక్షేపైస్సంముఖాదిభిః।ద
ర్శయన్స్వగుదంతాసాంరామస్యచనిరీక్షతః॥ ౧౩ ॥ తంగ్రావ్ణాప్రాహరత్క్రుద్ధోబలఃప్రహరతాం
వరః।సవంచయిత్వాగ్రావాణంమదిరాకలశంకపిః। గృహీత్వాహేలయామాసధూర్తస్తంకోపయన్
హసన్॥౧౪॥నిర్భిద్యకలశందుష్టోవాసాంస్యాస్ఫాలయద్బలమ్। కదర్థీకృత్యబలవాన్విప్రచక్రేమదోద్ధ
తః॥౧౫॥తంతస్యావినయందృష్ట్వాదేశాంశ్చతదుపద్రుతాన్ । క్రుద్ధోముసలమాదత్తహలంచారిజిఘాం
సయా॥౧౬॥ద్వివిదోపిమహావీర్యస్సాలముత్పాట్యపాణినా। అభ్యేత్యతరసాతేనబలంమూర్ధన్యతాడయ
త్॥౧౭॥తంతుసంకర్షణోమూర్ధ్నిపతంతమచలోయథా । ప్రతిజగ్రాహభగవాన్సునందేనాహనచ్చ
తమ్॥౧౮॥ముసలాహతమస్తిష్కోవిరేజేరక్తధారయా। గిరిర్యథాగైరికయాప్రహారంనానుచింతయన్॥
౧౯॥ పునరన్యంసముత్క్షిప్యకృత్వానిష్పత్రమోజసా । తేనాహనత్సుసంక్రుద్ధస్తంబలశ్శతధాచ్ఛినత్॥
౨౦॥తతోన్యముత్పాట్యజఘ్నేతంచాపిశతధాచ్ఛినత్॥ ౨౧॥ ఏవంయుధ్యన్భగవతాభగ్నేభగ్నేపునః
పునః।ఆకృష్యసర్వతోవృక్షాన్నిర్వృక్షమకరోద్వనమ్॥౨౨॥ తతోముంచచ్ఛిలావర్షంబలస్యోపర్యమర్షి
తః।తత్సర్వంచూర్ణయామాసలీలయాముసలాయుధః॥ ౨౩॥ స్వబాహూతాళసంకాశౌముష్టీకృత్యకపీ
శ్వరః। ఆసాద్యరోహిణీపుత్రంతాభ్యాంవక్షస్యరూరుజత్॥౨౪॥ యాదవేంద్రోపితందోర్భ్యాంత్యక్త్వా
ముసలలాంగలే।జత్రావభ్యర్థయత్క్రుద్ధస్సోపతద్రుధిరంవమన్॥౨౫॥చకంపేతేనపతతాసటంకస్సవ
నస్పతిః। పర్వతఃకురుశార్దూలవాయునానౌరివాంభసి॥౨౬॥జయశబ్దోనమశ్శబ్దస్సాధుసాధ్వితిచాంబరే
సురసిద్ధమునీంద్రాణామాసీత్కుసుమవర్షిణామ్॥౨౭॥ఏవంనిహత్యద్వివిదంజగద్వ్యతికరావహమ్।సం

షమూత్రాదికృతవానిత్యర్థః॥౬॥ పురుషానితి॥అప్యధాత్ పిదధే- పేశస్కారీభ్రమరః॥౭॥౯॥ గాయంతమితి॥ ప్రభి
న్నంమత్తం॥౧౦॥౧౧॥తస్యేతి॥ జాత్యాస్వభావేనైవచాపలంయాసాంతాః॥౧౨॥ తా ఇతి॥ హేలయామాసఅవజజ్ఞేనిరీ
క్షతఃనిరీక్షమాణస్య- తమనాదృత్యేత్యర్థః॥౧౩॥౧౪॥ నిర్భిద్యేతి॥ ఆస్ఫాలయత్ యోషితాంవాసాంస్యాకృష్యపాటితవా
న్-విప్రచక్రేఏవమపకృతవాన్॥ ౧౫॥౧౬॥ ద్వివిదఇతి॥సాలంవృక్షం॥౧౭॥తమితి॥ సునందేనముసలేన- అహనత్ఆ
హన్నిత్యర్థః-తంవానరం॥౧౮॥ముసలేతి॥మస్తిష్కం మస్తకేఅవయవవిశేషః- గైరికయాలోహితధాతునా- నానుచిం
తయన్అగణయన్॥౧౯ ॥౨౩॥ స్వేతి॥ అరూరుజత్ తాడయామాస॥౨౪॥ యాదవేంద్రఇతి॥జత్రౌకంఠబాహుమూలే-

౨౫॥ చకంప ఇతి॥ టంకాః సతోయవివరాణి తత్సహితః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఏవమితి॥ జగతో వ్యతికరం నాశమావహతీతి తథాతం॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం సప్తషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టషష్టితమే సాంబేబద్ధే కౌరైర్ మృధే। తద్విమోక్షాయ రామేణ గజాహ్వయవికర్షణం ॥ శ్రీరామస్య చరిత్రాంతరం నిరూపయితుమాహ॥ దుర్యోధనేతి॥ సమితింజయః సంగ్రామజిత్ ॥౧॥ ౨॥ బద్ధ్వైతేతి॥ నోస్మాకం మహీం అస్మాభిర్దత్తాం న తే భూపతయ ఇతి భావః॥ ౩॥ నిగృహీతమితి ॥ యాంతి యాస్యంతి - ప్రాణా ఇంద్రియాణీవ సుసంయతాః ప్రాణాయామాదిభిర్దమితాః॥ ౪॥ ఇతీతి॥ కురువృద్ధో భీష్మః తేనానుమోదితాః తత్సహితాః ష డేత ఇత్యర్థః॥ ౫॥ దృష్ట్వేతి॥

స్తూయమానో భగవాన్ జనైస్స్వపురమావిశత్॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే సప్తషష్టితమోధ్యాయః.

టో

—*బలరామకృతహస్తినాపురకర్షణాదికథాప్రారంభఘట్టః. *—

శ్రీశుకః॥ దుర్యోధనసుతాం రాజన్ లక్ష్మణాం సమితింజయః । స్వయంవరస్థామహరత్సాంబో జాంబవతీసుతః॥ ౧॥ కౌరవాః కుపితా ఊచుర్దుర్వినీతోయమర్భకః। కదర్థీకృత్య నః కన్యామకామామహరద్బలాత్॥ ౨॥ బధ్నీతేమం దుర్వినీతం కిం కరిష్యంతి వృష్ణయః। యేస్మత్ప్రసాదోపచితాం దత్తాం నో భుంజతే మహీమ్॥ ౩॥ నిగృహీతం సుతం శ్రుత్వా యద్యేష్యంతీహ వృష్ణయః । భగ్నదర్పాశ్శమం యాంతి ప్రాణా ఇవ సుసంయతాః॥ ౪॥ ఇతి కర్ణశ్శలో భూరిర్యజ్ఞకేతుస్సుయోధనః । సాంబమారేభిరే బద్ధుం కురువృద్ధానుమోదితాః॥ ౫॥ దృష్ట్వానుధావతస్సాంబో ధార్తరాష్ట్రాన్ మహారథః। ప్రగృహ్య రుచిరం చాపం తస్థౌ సింహ ఇవైకలః॥ ౬॥ తే తం జిఘృక్షవః క్రుద్ధాస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి భాషిణః। ఆసాద్య ధన్వినో బాణైః కర్ణాగ్రణ్యస్సమాకిరన్॥ ౭॥ సోతివిద్ధః కురుశ్రేష్ఠ కురుభిర్యదునందనః। నామృష్యత్తదచింత్యార్భస్సింహః క్షుద్రమృగైరివ॥ ౮॥ విస్ఫూర్య రుచిరం చాపం సర్వాన్ వివ్యాధ సాయకైః। కర్ణాదీన్ షడ్రథాన్ వీరస్తావద్భిర్యుగపత్పృథక్ ॥ ౯॥ చతుర్భిశ్చతురో వాహానేకైకేన చ సారథీన్ । రథినశ్చ మహేష్వాసాంస్తస్య తత్తేభ్యపూజయన్॥ ౧౦॥ తం తు తే విరథం చక్రుశ్చత్వారశ్చతురో హయాన్। ఏకస్తు సారథిం జఘ్నే చిచ్ఛేదాన్యశ్శరాసనమ్॥ ౧౧॥ తం బద్ధ్వా విరథీకృత్య కృచ్ఛ్రేణ కురవో యుధి । కుమారం స్వస్య కన్యాం చ స్వపురం జయినోవిశన్॥ ౧౨॥ తచ్ఛ్రుత్వా నారదేనోక్తం రాజన్ సంజాతమన్యవః । కురూన్ ప్రత్యుద్యమం చక్రురుగ్రసేనప్రచోదితాః॥ ౧౩॥ సాంత్వయిత్వా తు తాన్ రామస్సన్నద్ధాన్ వృష్ణిపుంగవః । నైచ్ఛత్కురూణాం వృష్ణీనాం కలిం కలిమలాపహః॥ ౧౪॥ జగామ హస్తినపురం రథేనాదిత్యవర్చసా । బ్రాహ్మణైః కులవృద్ధైశ్చ వృతశ్చంద్ర ఇవ గ్రహైః॥ ౧౫॥ గత్వా గజాహ్వయం రామో బాహ్యోపవనమాశ్రితః । ఉద్ధవం ప్రేషయామాస ధృతరాష్ట్రం బుభుత్సయా॥ ౧౬॥ సోభివంద్యాంబికాపుత్రం భీష్మం ద్రోణం స బాహ్లికమ్। దుర్యోధనం చ విధివద్రామమాగతమబ్రవీత్॥ ౧౭॥ తేతిప్రీతాస్సమాకర్ణ్య ప్రాప్తం రామం సుహృత్తమమ్। తమర్చయిత్వాభియయుస్సర్వే మంగళపాణయః॥ ౧౮॥ తం సంగమ్య యథాన్యాయ్యం గామర్ఘ్యం చన్యవేదయన్। తేషాం యే తత్ప్రభావజ్ఞాః ప్రణేముశ్శిరసా బలమ్॥ ౧౯॥ బంధూన్ కుశలినో దృష్ట్వా పృష్ట్వా శివమనామయమ్। పరస్పరమథో రామో బభాషేవిక్లబం వచః॥ ౨౦॥ ఉగ్రసేనః క్షితీశో యద్యుష్మాన్ జ్ఞాపయత్ప్రభుః। తదవ్యగ్రధియశ్శ్రుత్వా కురుధ్వమవిలంబితమ్॥ ౨౧॥ యద్యూయం బహవస్త్వేకం జిత్వాధర్మేణ ధార్మికమ్। అబధ్నీతాథ తన్మృష్యే బంధూనామైక్యకామయా॥ ౨౨॥ శ్రీశుకః॥ వీర్యశౌర్యబలోన్నద్ధమాత్మ

ఏకలః ఏకః॥ ౬॥ తి తి॥ కర్ణః అగ్రణీర్యేషాం తే॥ ౭॥ స ఇతి॥ అచింత్యస్య భగవతో ర్భః అచింత్యశ్చాసావర్భశ్చేతి వా॥ ౮॥ ౯॥ తత్ప్రపంచయతి॥ చతుర్భిశ్చతుర ఇత్యత్ర వీప్సానుసంధేయా తత్కర్మ తే సంమానితవంతః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ తమితి॥ స్వస్య దుర్యోధనస్య కన్యాం నీత్వేతి శేషః॥ ౧౨ ॥౧౩॥ సాంత్వయిత్వేతి॥ యతః కలిం నైచ్ఛత్ అతః సాంత్వయిత్వా జగామేతి॥ ౧౪॥ ౧౫॥ గత్వేతి॥ ధృతరాష్ట్రం ప్రతి బుభుత్సయా అభిప్రాయజిజ్ఞాసయేత్యర్థః॥ ౧౬॥ స ఇతి॥ విధివత్ అభివాద్య॥ ౧౭॥ త ఇతి॥ తముద్ధవమర్చయిత్వా సత్కృత్య మంగళపాణయః ఉపాయనహస్తాః॥ ౧౮॥ తమితి॥ వృద్ధా అపి ప్రణేముః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ యదీతి॥ యద్యుష్మాన్ ఇత్యుగ్రసేనవాక్యం మృష్యే సహే అథ అధునా సమానీయ సమర్పయతేతి శేషః॥ ౨౨॥ వీర్యేతి॥

[illegible]ర్ష్యం ప్రభావః-శౌర్యఉత్సాహః-బలం సత్త్వం-త్రైయన్నద్ధం ఉచ్ఛృంఖలం-కథం-ఆత్మనః శక్తేః సమం అనురూపం॥ ౨౩ ॥ అహో ఇతి॥ ఉపానత్ పాదరక్షా శిరఆరోఢుమిచ్ఛతి హీనా అప్యస్మానాజ్ఞాపయంతీత్యర్థః॥ ౨౪॥ అస్యైవ ప్రపంచ ప్రతిభిః॥ ఏత ఇతి॥ యానేన పృథాయా వివాహేన॥ ౨౫ ॥ కించ॥ నామ రేతి॥ భుంజంతి ఉపభుంజంత ఇత్యర్థః-అస్మదుపేక్షయా అస్మాకమనాగ్రహేణ అస్మాకమనుగ్రహేణైవేతియావత్॥ ౨౬॥ అలమితి ॥ అతః పరం తాన్యపహారయిష్యామి ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ కథమితి॥ అవరుంధీత స్వీకుర్యాత్ ఉరణః మేషః ॥ ౨౮॥ జన్మేతి॥ జన్మనా బంధుభిశ్చ ఉపలక్షితయా - శ్రియా ఉన్నద్ధ ఉత్కటో మదో యేషాం తే దుర్వాచ్యం పరుషం వాక్యం-అసభ్యాః దుర్జనాః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ॥నూనమితి॥ నానావిధైః ధనాభిజనాదిమదైరున్నద్ధాః తేషాం దండ ఏవ ప్రశమః ప్రకర్షేణ శమయతీతి తథా లగుడః దండః॥ ౩౧॥ ౩౨ ॥ త ఇతి ॥ దుర్భాష

శక్తి సమంవచః॥ కులాంబల దేహస్యనిశమ్యోచుః ప్రకోపితాః॥ ౨౩॥ అహో మహచ్చిత్రమిదం కాలగత్యా దురంతయా। ఆరురుక్షత్యుపానద్వై శిరో మకుటసేవితమ్॥ ౨౪॥ ఏతే యేన సంబంధాః సహశయ్యాసనాశనాః। వృష్ణయస్తుల్యతాం నీతా అస్మద్దత్తనృపాసనాః ॥ ౨౫॥ చామరవ్యజనే శంఖమాతపత్రం చ పాండరమ్। కిరీటమాసనం శయ్యాం భుంజంత్యస్మదుపేక్షయా॥ ౨౬ ॥ అలం యదూనాం నరదేవలాంఛనైర్దాతుః ప్రతీపైః ఫణినామివామృతమ్। యేఽస్మత్ప్రసాదోపచితా హి యాదవా ఆజ్ఞాపయంత్యద్య గతత్రపా బత॥ ౨౭ ॥ కథమింద్రోఽపి కురుభిర్భీష్మద్రోణార్జునాదిభిః । అదత్తమవరుంధీత సింహగ్రస్తమివోరణః॥ నాతః పరం హ్యగ్రసేనో రాజాభవితుమర్హతి॥ ౨౮॥ శ్రీశుకః ॥ జన్మబంధుశ్రియోన్నద్ధమదాస్తే భరతర్షభ ఆశ్రావ్య రామం దుర్వాచ్యమసభ్యాః ప్రావిశన్పురమ్॥ ౨౯॥ దృష్ట్వా కురూణాం దౌశ్శీల్యం శ్రుత్వావాచ్యాని చాచ్యుతః। అవోచత్కోపసంరబ్ధో దుష్ప్రేక్షః ప్రహసన్ముహుః॥ ౩౦। నూనం నానామదోన్నద్ధాః శాంతిం నేచ్ఛంత్యసాధవః। తేషాం హి ప్రశమో దండః పశూనాం లగుడో యథా ॥ ౩౧ ॥ అహో యదూన్సుసంరబ్ధాన్కృష్ణం చ కుపితం శనైః। సాంత్వయిత్వాహమేతేషాం శమమిచ్ఛన్నిహాగతః॥ ౩౨ ॥ త ఇమే మందమతయః కలహాభిరతాః ఖలాః। తం మామవజ్ఞాయ ముహుర్దుర్భాషాన్మానినోఽబ్రువన్॥ ౩౩॥ నోగ్రసేనః కిల విభుర్భోజవృష్ణ్యంధకేశ్వరః। శక్రాదయో లోకపాలా యస్యాదేశానువర్తినః॥ ౩౪॥ సుధర్మాక్రమ్యతే యేన పారిజాతోఽమరాంఘ్రిపః। ఆహృత్య భుజ్యతే సోఽసౌ న కిలాధ్యాసనార్హణః॥ ౩౫॥ యస్య పాదయుగం సాక్షాచ్ఛ్రీరుపాస్తేఽఖిలేశ్వరీ। స నార్హతి కిల శ్రీశో నరదేవపరిచ్ఛదాన్॥ ౩౬॥ యస్యాంఘ్రిపంకజరజోఽఖిలలోకపాలైర్మౌల్యుత్తమైర్ధృతముపాసితతీర్థతీర్థమ్ । బ్రహ్మా భవోఽహమపి యస్య కలాః కలాయాః శ్రీశ్చోద్వహేమ చిరమస్య నృపాసనం క్వ॥ ౩౭॥ భుంజతే కురుభిర్దత్తం భూఖండం వృష్ణయః కిల। ఉపానహః కిల వయం స్వయం తు కురవశ్శిరః॥ ౩౮॥ అహో ఐశ్వర్యమత్తానాం మత్తానామివ మానినామ్। అసంబద్ధగిరో రూక్షాః కస్సహేతానుశాసితా॥ ౩౯॥ అద్య నిష్కౌరవాం పృథ్వీం కరిష్యామీత్యమర్షితః। గృహీత్వా హలముత్తస్థౌ దహన్నివ జగత్త్రయమ్॥ ౪౦॥ లాంగలాగ్రేణ నగరముద్విదార్య గజాహ్వయమ్। విచకర్ష స గంగాయాం ప్రహరిష్యన్నమర్షితః ॥ ౪౧ ॥ జలయానమివాఘూర్ణం గంగాయాం నగరం పతత్। ఆకృష్యమాణమాలోక్య కౌరవా జాతసంభ్రమాః॥ తమేవ శరణం జగ్ముస్సకుటుంబా జిజీవిషవః ॥ ౪౨ ॥ సలక్ష్మణం పురస్కృత్య సాంబం ప్రాంజలయోఽబ్రువన్। రామ రామాఖిలాధార ప్రభావం న విదామ తే॥ ౪౩॥ మూఢానాం నః కుబుద్ధీనాం క్షంతుమర్హస్యధీశ్వర ॥ స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయానాం త్వ

షాన్ ఆవాచ్యశబ్దాన్॥ ౩౩॥ దుర్భాషణమనుస్మరతి షడ్భిః॥ నేతి॥ విభుః ఆజ్ఞాపయితుం సమర్థః॥ ౩౪॥ అహో దుష్టాః శ్రీకృష్ణమప్యధిక్షిప్తవంత ఇత్యతికుపిత ఆహ త్రిభిః॥ సుధర్మేతి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ యస్యేతి॥ మౌల్యుత్తమైర్మౌళియుక్తైరుత్తమాంగైః-ఉత్తమైః మౌళిభిరితివా-ఉపాసితాని తీర్థాని యైర్యోగిభిస్తేషామపి తీర్థం - యద్వా - ఉపాసితం సర్వైః సేవితం తీర్థం గంగా-తస్య తీర్థం తీర్థత్వనిమిత్తం-కించ-బ్రహ్మా భవః-శ్రీశ్చ - అహమపి - ఉద్వహేమ కథంభూతా వయం-యస్య కలాయా అంశస్య కలాః అంశాః॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ అహో ఇతి ॥మత్తానామివమద్యాదినా-రూక్షాః పరుషాః అనుశాసితా స్వయం దండధరస్సన్ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ లాంగలేతి॥ లాంగలాగ్రేణ-దక్షిణతః ప్రాకారమూలే నిఖాతేన ఉద్విదార్య ఉత్పాట్య॥ ౪౧॥ జలయానమితి॥ జిజీవిషవ ఇత్యత్ర ఆర్షికః సోఽధవ్యం॥ ౪౨॥ ౪౪॥ త్వమితి॥ శేషే శయనం కరోషి- శేషపర్యంకె

పరిశిష్యమాణోయః స చ త్వమేవేతి వా ॥౪౫॥ అస్మాసు కోపశ్చ తవాయముచిత ఏవేత్యాహుః ॥ కోప ఇతి ॥ క్షితిపాలనే తత్పరః తాత్పర్యవాన్ కోపః-పాఠాంతరే సంబోధనం ॥౪౬॥ నమ ఇతి ॥ విశ్వం కర్మ కృత్యం యస్య త్వమితి సంబోధనమ్ ॥ ౪౭॥ ఏవమితి ॥ వేపమానమయనం పురం యేషాం తైః ॥౪౮॥ దుర్యోధన ఇతి ॥ తురంగమాంశ్చ ద్వాదశాయుతాని ॥ ౪౯ ॥ ౫౦॥ ప్రగృహ్యేతి ॥ సుహృద్భిః కౌరవైః ॥౫౧॥ తత ఇతి ॥ మధ్యే సభాయాం సభామధ్యే ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం అష్టషష్టితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥ ఏకోనసప్తతితమే గార్హస్థ్యం ప్రతిమందిరమ్ । కృష్ణస్య నారదో దృష్ట్వా విస్మితోఽగాత్ తతస్స్తువన్ ॥ ౧ ॥ దిదృక్షురభిన్నయేనాహ ॥ చిత్రమితి ॥ ద్వ్యష్టసాహస్రం స్త్రీణాముదావహాత్ పరిణీతవాన్ ॥ ౨॥ ఇతీతి ॥ ద్వారవతీమభివర్ణయతి సార్ధత్రయేణ-పుష్పితేతి - పుష్పితేషూపవనేషు ఆరామేషూద్యానేషు - ద్విజానామలీనాం చ కులాని తైర్నాదితాం ॥ ౩॥ ఉ

షేకో హేతుర్నిరాశ్రయః। లోకాన్ క్రీడనకానీశ క్రీడతస్తే వదంత్యజాః ॥ ౪౪ ॥ త్వమేవ మూర్ధ్నీదమనంత లీలయా భూమండలం బిభర్షి సహస్రమూర్ధన్ । అంతే చ యస్స్వాత్మని రుద్ధవిశ్వశ్శేషేఽద్వితీయః పరిశిష్యమాణః ॥౪౫॥ కోపస్తే బలశిక్షార్థం న ద్వేషాన్న చ మత్సరాత్ । బిభ్రతో భగవన్ సత్త్వం క్షితిపాలనతత్పరః ॥౪౬॥ నమస్తే సర్వభూతాత్మన్ సర్వశక్తిధరావ్యయ। విశ్వకర్మన్నమస్తేస్తు త్వాం వయం శరణం గతాః ॥౪౭॥ ఏవం ప్రపన్నైస్సంవిగ్నైర్వేపమానాయనైర్బలః । ప్రసాదితస్సుప్రసన్నో మా భైష్టేత్యభయం దదౌ ॥ ౪౮॥ దుర్యోధనః పారిబర్హం కుంజరాన్ షష్టిహాయనాన్ । దదౌ ద్వాదశసాహస్రమయుతాని తురంగమాన్ ॥ ౪౯॥ రథానాం షట్సహస్రాణి రౌక్మాణాం సూర్యవర్చసామ్ । దాసీనాం నిష్కకంఠీనాం సహస్రం దుహితృవత్సలః ॥౫౦॥ ప్రతిగృహ్య తు తత్సర్వం భగవాన్ సాత్వతర్షభః । ససుతస్సస్నుషః ప్రాయాత్సుహృద్భిరభినందితః ॥౫౧॥ తతః ప్రవిష్టస్స్వపురం హలాయుధస్సమేత్య బంధూననురక్తచేతసః । శశంస సర్వం యదుపుంగవానాం మధ్యే సభాయాం కురుషు స్వచేష్టితమ్ ॥ ౫౨ ॥ అద్యాపి చ పురం హ్యేతత్సూచయద్రామవిక్రమమ్ । సమున్నతం దక్షిణతో గంగాయామనుదృశ్యతే ॥ ౫౩॥ *****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే అష్టషష్టితమోఽధ్యాయః.

— * శ్రీకృష్ణం ప్రతి నారదాగమనకథాప్రారంభఘట్టః. * —

శ్రీశుకః ॥ నరకం నిహతం శ్రుత్వా తథోద్వాహం చ యోషితామ్। కృష్ణేనైకేన బహ్వీనాం తద్దిదృక్షుస్స్మ నారదః ॥౧॥ చిత్రం బతైతదేకేన వపుషా యుగపత్పృథక్ । గృహేషు ద్వ్యష్టసాహస్రం స్త్రియ ఏక ఉదావహత్ ॥౨॥ ఇత్యుత్సుకో ద్వారవతీం దేవర్షిర్ద్రష్టుమాగమత్ । పుష్పితోపవనారామద్విజాలికులనాదితామ్ ॥౩॥ ఉత్ఫుల్లేందీవరాంభోజకహ్లారకుముదోత్పలైః। ఛురితేషు సరస్సూచ్చైః కూజితాం హంససారసైః ॥ ౪ ॥ ప్రాసాదలక్షైర్నవభిర్జుష్టాం స్ఫాటికరాజతైః। మహామరకతప్రఖ్యైస్స్వర్ణరత్నపరిచ్ఛదైః ॥౫॥ విభక్తరథ్యాపథచత్వరాపణైశ్శాలాసభాభీ రుచిరాం సురాలయైః । సంసిక్తమార్గాంగణవీథిదేహలీం పతత్పతాకాధ్వజవారితాతపాం ॥౬॥ తస్యామంతఃపురం శ్రీమదర్చితం సర్వధిష్ణ్యపైః। హరేస్స్వకౌశలం యత్ర త్వష్ట్రా కార్త్స్న్యేన దర్శితమ్ ॥౭॥ తత్ర షోడశభిస్సద్మసహస్రైస్సమలంకృతమ్। వివేశైకతమం శౌరేః పత్నీనాం భవనం మహత్ ॥ ౮॥ విష్టబ్ధం విద్రుమస్తంభైర్వైదూర్యఫలకోత్తమైః। ఇంద్రనీలమయైః కుడ్యైర్జగత్యా చాహతత్విషా ॥౯॥ వితానైర్నిర్మితైస్త్వష్ట్రా ముక్తాదామవిలంబిభిః। దాంతైరా

త్ఫుల్లేతి ॥ ఛురితేషు వ్యాప్తేషు ॥ ౪ ॥ ప్రాసాదైః ॥ మహామరకతైః ప్రఖ్యా యేషాం తే ప్రకాశంత ఇతి తథా తైః- స్వర్ణరత్నమయాః పరిచ్ఛదాః పరికరాః యేషు తైః ॥౫॥ విభక్తేతి ॥ పతంత్యః ప్రచలంత్యః - పతాకాః యేషు తైః - ధ్వజైర్వారితః ఆతపో యస్యాస్తాం ॥౬॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం సర్వైర్ధిష్ణ్యపైర్లోకపాలైరర్చితం ॥ ౭॥ తత్రేతి ॥ షోడశభిస్సద్మసహస్రైస్సమలంకృతం-హరేరంతఃపురం వివేశ-తత్ర చ - తస్య శౌరేః పత్నీనాం భవనేషు ఏకతమం వివేశేత్యన్వయః - యత్ర స్వకౌశలం త్వష్ట్రా సందర్శితమిత్యంతఃపురభవనయోర్విశేషణం ॥ ౮॥ తదనువర్ణయతి చతుర్భిః ॥ విష్టబ్ధమితి ॥ విద్రుమస్తంభైర్విష్టబ్ధం విధృతం వైడూర్యమయాని ఫలకోత్తమాని స్తంభాశ్రయాణి ఛాదనాని - తైః ఇంద్రనీలమయైః కుడ్యాదిభిశ్చోపలక్షితం - జగత్యా భూమికయా ఇంద్రనీలమయ్యా - అహతా త్విట్ యస్యాః తయా ॥ ౯ ॥ వితానైరితి ॥ ముక్తాదా

న్నం విలంబాః వివిధాని లంబాని లంబమానాని విద్యంతే యేషు తైః- మణ్యుత్తమైః పరిష్కృతైః భూషితైః॥౧౦॥ ౧౧॥౦ త్వేతి॥ ఈక్ష్యేసమిత్యు- ఘనో మేఘోఽయమితి బుద్ధిర్యేషాం తే॥ ౧౨॥ తస్మిన్నితి॥ అనుసవం సర్వకాలం- ఆత్మనా సమానిగుణరూపవయాంసి సుష్ఠు వేషోఽలంకారశ్చ యస్య తేన-దాసీసహస్రేణ- యుతయా గృహిణ్యా సహ॥ ౧౩॥ తమితి॥ శ్రియః రుక్మిణ్యాః పర్యంకతః పీఠిశత్ ఉపవేశయామాస॥ ౧౪॥ తస్యేతి॥ అబిభ్రత్ అబిభరత్ దధారేత్యర్థః- పులకాన్యబిభ్రన్నిత్యాదౌ తథాప్రయుక్తత్వాత్- బిభ్రదితిశత్రంతం వా- తథా చ సంపూజ్య అభిభాష్య చ ప్రాహేత్యుత్తరేణాన్వయః- కథంభూతః- యస్య చరణశౌచం గంగా- అశేషతీర్థం సః- అత ఏవ- జగద్గురుతరోఽపి- సతాం ధర్మభృతాం పతిత్వాదేవ మకరోదిత్యర్థః ; సతాంపతిత్వే హేతుః - బ్రహ్మణ్యదేవ ఇతి యత్ గుణకృతం నామ- తత్- తస్యైవ యుక్తం సమంజసం- అతస్తద్ధర్మప్రవర్తనాయైవమాచరణమిత్యర్థః॥౧౫॥ సంపూజ్యేతి॥ అభిభాష్యేతిష్ట్వాత్వదాగమన

సనపర్యంకైర్మణ్యుత్తమపరిష్కృతైః॥౧౦॥ దాసీభిర్నిష్కకంఠీభిస్సువాసోభిరలంకృతమ్। పుంభిస్సకంచుకోష్ణీషసువస్త్రమణికుండలైః॥ ౧౧॥ రత్నప్రదీపనికరద్యుతిభిర్నిరస్తధ్వాంతం విచిత్రవలభీషు శిఖండినోఽంగ। నృత్యంతి యత్ర విహితాగరుధూపమక్షైర్నిర్యాతమీక్ష్య ఘనబుద్ధయ ఉన్నదంతః॥౧౨॥ తస్మిన్ సమానగుణరూపవయస్సువేషదాసీసహస్రయుతయానుసవం గృహిణ్యా। విప్రో దదర్శ చమరవ్యజనేన రుక్మదండేన సాత్వతపతిం పరివీజయంత్యా॥౧౩॥ తం సన్నిరీక్ష్య భగవాన్ సహసోత్థితశ్రీపర్యంకతస్సకలధర్మభృతాం వరిష్ఠః। ఆగమ్య పాదయుగళే శిరసా కిరీటజుష్టేన సాంజలిరవీవిశదాసనే స్వే॥౧౪॥ తస్యావనిజ్య చరణౌ తదపస్స్వమూర్ధ్నా బిభ్రజ్జగద్గురుతరోఽపి సతాం పతిర్హి। బ్రహ్మణ్యదేవ ఇతి యద్గుణనామ యుక్తం తస్యైవ యచ్చరణశౌచమశేషతీర్థమ్॥ ౧౫॥ సంపూజ్య దేవఋషివర్యమృషిః పురాణో నారాయణో నరసఖో విధినోదితేన। వాణ్యాభిభాష్య మితయామృతమిష్టయా తం ప్రాహ ప్రభో భగవతే కరవామ కిం తే॥ ౧౬॥ శ్రీనారదః॥ నైవాద్భుతం త్వయి విభోఽఖిలలోకనాథ మైత్రీ జనేషు సకలేషు దమః ఖలానామ్। నిశ్శ్రేయసాయ జగతః స్థితిరక్షణాభ్యాం స్వైరావతార ఉరుగాయ విదామ సుష్ఠు॥ ౧౭॥ దృష్టం తవాంఘ్రియుగళం జనతాపవర్గం బ్రహ్మాదిభిర్హృది విచింత్యమగాధబోధైః। సంసారకూపపతితోత్తరణావలంబం ధ్యాయంశ్చరామ్యనుగృహాణ యథా స్మృతిస్స్యాత్॥ ౧౮॥ తతోఽన్యదావిశద్గేహం కృష్ణపత్న్యాస్స నారదః। యోగేశ్వరేశ్వరస్యాంగ యోగమాయావివిత్సయా॥ ౧౯॥ దీవ్యంతమక్షైస్తత్రాపి ప్రియయా చోద్ధవేన చ। పూజితః పరయా భక్త్యా ప్రత్యుత్థానాసనాదిభిః॥ ౨౦॥ పృష్టశ్చావిదుషేవాసౌ కదాయాతో భవానితి। క్రియతే కిం ను పూర్ణానామపూర్ణైరస్మదాదిభిః॥౨౧॥ తథాపి బ్రూహి నో బ్రహ్మన్ జన్మైతచ్ఛోభనం కురు। స తు విస్మిత ఉత్థాయ తూష్ణీమన్యదగాద్గృహమ్॥౨౨॥ తత్రాప్యచష్ట గోవిందం లాలయంతం శిశూన్ సుతాన్। తతోఽన్యస్మిన్ గృహేఽపశ్యన్మజ్జనాయ కృతోద్యమమ్॥౨౩॥ జుహ్వంతం చ వితానాగ్నీన్ యజంతం పంచభిర్మఖైః। భోజయంతం ద్విజాన్ క్వాపి భుంజానమవశేషితమ్॥ ౨౪॥ క్వాపి సంధ్యాముపాసీనం జపంతం బ్రహ్మ వాగ్యతమ్। ఏకత్ర చాసిచర్మాభ్యాం చరంతమసివర్త్మసు॥ ౨౫॥ అశ్వైర్రథైర్గజైః క్వాపి విచరంతం గదాగ్రజమ్। క్వచిచ్ఛయానం పర్యంకే స్తూయమానం చ వందిభిః॥ ౨౬॥ మంత్రయంతం చ కస్మింశ్చిన్మంత్రిభిశ్చోద్ధవాదిభిః। జలక్రీడారతం క్వాపి వారముఖ్యాభిరావృతమ్॥ ౨౭॥ కుత్రచిద్ద్వివ

మిత్యాదిప్రియముక్త్వా॥ ౧౬॥ భగవతా స్వస్యార్హణం అనర్హం మన్యమానస్తత్సంభావయన్నాహ॥ నేతి॥ సర్వమిత్రత్వాదేవ మహాణాం- నతు షమగౌరవాత్ - తర్హి కథం న కంసాదిషు మైత్రీ తత్రాహ - ఖలానాం దమశ్చ నైవాద్భుతమితి- మతః- జగతః స్థితిః- ధారణం రక్షణం పాలనం తాభ్యాం సహ- నిశ్శ్రేయసాయ తవాయం స్వేచ్ఛావతార ఇతి- వయం సుష్ఠు సమ్యక్ విదామ - అతః ఖలదమః సాధుసన్మానం చ యుక్తమితి భావః॥ ౧౭॥ యదుక్తం ప్రభో కింకరవామేతి అత్రాహ॥ దృష్టమితి॥ భక్తజనతాయా అపవర్గరూపం- కించ - అతిదుర్లభతయా బ్రహ్మాదిభిర్యోగీశ్వరైరపి హృది విచింత్యం- కించ- సంసారకూపే పతితానాముత్తరణాయ అవలంబం ఆశ్రయం- ఏవంభూతం తవాంఘ్రియుగళం- మయా దృష్టం- అతః కృతకృత్యోఽస్మి- తథాపి- తస్య స్మృతిర్యథా స్యాత్ - తథానుగృహాణ- అతస్తద్ధ్యాయన్నేవ నిత్యం చరామీతి॥౧౮॥ ౧౯॥ దీవ్యంతమితి॥ అక్షైర్దీవ్యతమిత్యాదౌ దదర్శేతి జ్ఞాతవ్యం॥ ౨౦।౨౩॥ జుహ్వంతమితి॥ వితానాగ్నీన్ ఆహవనీయాదీన్

అగ్నిభిః పంచభిర్మహాయజ్ఞైః యజంతం॥౨౮॥౩౦॥పుత్రాణామితి॥కాలేతత్సమయే- విధినా ఉపయాపనంప్రాపణం
వివాహమిత్యర్థః-కల్పయంతంఘటయంతం- విభూతిభిఃవిభవైః ॥ ౩౨ ॥ ప్రస్థాపనేతి॥ప్రస్థాపనందుహితృజామాత్రా
దీనాంస్వగృహాత్తద్గృహంప్రతినయనం - ఉపానయనంతత్తద్గృహాత్పునరుపానయనంతైరుత్సవాన్ కల్పయం
తం- యోగేశ్వరేశస్యయేషాం ఆపత్యానాముత్సవాన్వీక్ష్య లోకాస్సర్వేపివిసిస్మిరే విస్మయంచక్రుః - తథా
భోగాన్కల్పయంతం॥౩౩॥౩౫॥అవ్యక్తేతి॥అవ్యక్తలింగంవేషాంతిరేణఛన్నం॥౩౬॥ ౩౭॥ విదామేతి॥ హేయోగేశ్వ
రఆత్మన్-ఆత్మనిమమమనసి-తవస్వరూపేణ-నిర్భాతాంప్రతీతాంతవయోగమాయాం- కేవలం విదామవిద్మః నతు
త్వత్పారమార్థ్యమితిభావః ॥ ౩౮ ॥ త్వన్మాయయావ్యనాత్మ్యేనముహ్యామిఅతోమాంప్రస్థాపయేత్యాహ॥అనుజానీహీతి॥
౩౯ ॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ తత్తస్మాల్లోకంశిక్షయన్నిమంధర్మమాస్థితఃనతుతత్త్వతః-అతఃహేపుత్ర మాఖిదఃమోహంన
జముఖ్యేభ్యోవదపంగాస్సన్వలంకృతాః।ఇతిహాసపురాణానిశృణ్వంతంమంగళాసివ॥ ౨౮॥ హసంతంహా
స్యకథయాకదాచిత్ప్రియయాగృహే।క్వాపిధర్మంసేవమానమర్థకామౌకుత్రచిత్॥ ౨౯॥ధ్యాయం
తమేకమాత్మానంపురుషంప్రకృతేఃపరమ్।శుశ్రూషంతంగురూన్క్వాపికామైర్భోగైస్సపర్యయా ॥ ౩౦ ॥
కుర్వంతంవిగ్రహంకైశ్చిత్సంధించాన్యత్రకేశవమ్ । కుత్రాపిసహరామేణ చింతయంతంసతాంశివమ్॥
౩౧॥ పుత్రాణాందుహితౄణాంచకాలేవిధ్యుపయాపనమ్।దారైర్వరైస్తత్సదృశైః కల్పయంతంవిభూ
తిభి॥ ౩౨॥ ప్రస్థాపనోపానయనైరపత్యానాంమహోత్సవాన్ । వీక్ష్యయోగేశ్వరేశస్యయేషాంలో
కావిసిస్మిరే॥ ౩౩॥ యజంతంసకలాన్దేవాన్క్వాపిక్రతుభిరూర్జితైః।పూర్తయంతంక్వచిద్ధర్మం
కూపారామమఠాదిభిః॥ ౩౪॥ చరంతంమృగయాంక్వాపిహయమారుహ్యసైంధవం।ఘ్నంతంతత్రపశూన్మేధ్యాన్పరీతంయదుపుంగవైః॥ ౩౫॥అవ్యక్తలింగంప్రకృతిష్వంతఃపురగృహాదిషు।క్వచిచ్చరంతం
గేహేషుతత్తద్భావబుభుత్సయా॥ ౩౬॥ అథోవాచహృషీకేశంనారదఃప్రహసన్నివ । యోగమాయో
దయంవీక్ష్యమానుషీమీయుషోగతిమ్॥౩౭॥విదామయోగమాయాంతేదుర్దర్శామపియోగినామ్। యో
గేశ్వరాత్మన్నిర్భాతాంభవత్పాదనిషేవయా ॥ ౩౮ ॥ అనుజానీహిమాంకృష్ణలోకాంస్తేయశసాప్లు
తాన్।పర్యటామితవోద్గాయన్లీలాభువనపావనీః॥ ౩౯॥ శ్రీభగవాన్॥ బ్రహ్మన్ధర్మస్యవక్తాహంక
ర్తాతదనుమోదితా।తచ్ఛిక్షయన్లోకమిమమాస్థితఃపుత్రమాఖిదః॥ ౪౦॥ శ్రీశుకః॥ఇత్యాచరంతంసద్ధ
ర్మాన్పావనాన్గృహమేధినామ్।తమేవసర్వగేహేషుసంతమేకందదర్శహ॥ ౪౧॥కృష్ణస్యానంతవీర్యస్య
యోగమాయామహోదయమ్।ముహుర్దృష్ట్వామునిరభూద్విస్మితోజాతకౌతుకః। ౪౨॥ ఇత్యర్థకా
మధర్మేషుకృష్ణేనశ్రద్ధితాత్మనా।సమ్యక్సభాజితఃప్రీతస్తమేవానుస్మరన్యయౌ॥ ౪౩॥ ఏవంమనుష్య
పదవీమనువర్తమానో నారాయణోఖిలభవాయగృహీతశక్తిః । రేమేంగషోడశసహస్రవరాంగనా
నాంసవ్రీడసౌహృదనిరీక్షణహాసజుష్టః॥ ౪౪॥యానీహవిశ్వవిలయోద్భవవృత్తిహేతుఃకర్మాణ్యనన్యవి
షయాణిహరిశ్చకార।యస్త్వంగగాయతిశృణోత్యనుమోదతేవాభక్తిర్భవేద్భగవతిహ్యపవర్గమార్గే॥౪౫॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ఏకోనసప్తతితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః।అథోషస్యుపవృత్తాయాంకుక్కుటాన్కూజతోశపన్। గృహీతకంఠ్యః పతిభిర్మాధవ్యోవిరహా
తురాః॥ ౧ ॥

ప్రిణ్నహీతి॥౪౦॥ఇతీతి॥ ఇతిఏవమనుగృహీతః తమేకమేవసంతందదర్శేతి॥౪౧॥కృష్ణస్యేతి॥ముహుర్ముహుర్దృష్ట్వా
జాతకౌతుకోమునిర్విస్మితోబభూవేతి॥ ౪౨॥ ఇతీతి ॥శ్రద్ధాయుక్తఃఆత్మాయస్యతేన॥ ౪౩॥ నారదదృష్టాఃశ్రీకృష్ణలీలాః
నిగమయతి॥ఏవమితి॥అఖిలస్యభవాయఉద్భవాయ- గృహీతాఃశక్తయోనానామూర్తయోయేనసః- సవ్రీడంచతత్సౌ
హృదంచతేననిరీక్షణంహాసశ్చ-తాభ్యాంజుష్టః॥౪౪॥యానీతి॥ అనన్యవిషయాణిఅసాధారణాని- అపవర్గమార్గేమో
క్షప్రదే॥౪౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥తతస్తుసప్తతితమేకృష్ణస్యాహ్నికకర్మణి।దూతనారదయోఃకార్యే మంత్రిమంత్రవిచారణం ॥ జగన్మంగళచారిత్ర
మాహ్నికంజగదీశితుః।నారదేనక్వచిత్కించిద్దృష్టమాహయథాక్రమమ్॥ అథేతి॥శ్లో॥ఇత్యర్థకామధర్మేషుకృష్ణేనశ్ర
ద్ధితాత్మనేతిప్రస్తుతస్య శ్రీకృష్ణస్యాహ్నికస్యాధికారేఅథశబ్దః ఉపవృత్తాయాం ఆసన్నాయాం- పతిభిఃశ్రీకృష్ణైః- మా

ధవ్యో మాధవస్య భార్యాః॥ ౧ ॥ వయాంసీతి ॥ వందిన ఇవ శ్రీకృష్ణం బోధయంతి సంతి వయాంసి పక్షిణః-అరూరువన్ అతిశయేన ఆకూజన్-మందారవనవాయుభిః గాయత్సు అళిషు అనిద్రాణి వయాంసి॥ ౨॥ ముహూర్తమితి ॥ వైదర్భీ త్యుపలక్షణం అన్యాసామపి-పరిరంభణవిశ్లేషాత్ తం ముహూర్తం పర్యాలోచ్య॥ ౩॥ ౪॥ ఏకమితి ॥ ఏకం అఖండం- తత్ర హేతుః - అనన్యం నిరుపాధిం-అత ఏవ-అవ్యయం నిత్యం స్వయం జ్యోతిః -తత్ర హేతుః - నిత్యం నివృత్తం కల్మషం అవిద్యాయస్మాత్తం-ఉపలక్షణమాహ-అస్యేతి-విశ్వస్య లక్షితః భావః స్వరూపనిర్వృతిశ్చ-భావస్సత్తా - నిర్వృతిరానందః- తథాహి -యుణక్తో భాత్పూర్వం సత్తామాత్రం యః ॥ శ్రు॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి శ్రుతేః - స ఏవానందశ్చ ॥ శ్రు ॥ విజ్ఞానమానందమిత్యాది శ్రుతేః-తం సదానందమిత్యర్థః॥ ౫॥ అథేతి॥ అప్లుతః స్నాతః - సంధ్యాయాః ఉపగమః ఉపాసనం - ఆదిశబ్దాత్ భవతి తథా-క్రియాకలాపం చకార - కాన్యత్వాదుదయాత్పూర్వమేవ హుతానలః - బ్రహ్మ గాయత్రీం జజాప ॥ ౬ ॥ ఉపస్థాయేతి॥ కళాః అంశాన్-దేవాన్ ఋషీన్ - పితౄంశ్చ తర్పయిత్వా ॥ ౭ ॥ ధేనూనామితి ॥ గృష్టీనాం ప్రథమప్రసూతానాం॥ ౮॥ దదావితి ॥ బద్వం బద్వమితి మహాసంఖ్యాయుక్తసంఘాభిధానం - బద్వం వా యత్ర బాహ్యన్నాగా విభజిరత్న తురాః॥ ౧॥

వయాంస్యరూరువన్ కృష్ణం బోధయంతీవ వందినః । గాయత్స్వళిష్వనిద్రాణి మందారవనవాయుభిః॥ ౨॥ ముహూర్తం తం తు వైదర్భీ నామృష్యదతిశోభనమ్। పరిరంభణవిశ్లేషాత్ప్రియబాహ్వంతరం గతా॥ ౩॥ బ్రాహ్మే ముహూర్త ఉత్థాయ వార్యుపస్పృశ్య మాధవః । దధ్యౌ ప్రసన్నకరణ ఆత్మానం తమసః పరమ్॥ ౪॥ ఏకం స్వయంజ్యోతిరనన్యమవ్యయం స్వసంస్థయా నిత్యనివృత్తకల్మషమ్ ।బ్రహ్మాఖ్యమస్యోద్భవనాశహేతుభిస్స్వశక్తిభిర్లక్షితభావనిర్వృతిమ్ ॥ ౫॥ అథాప్లుతోంభస్యమలే యథావిధి క్రియాకలాపం పరిధాయ వాససీ। చకార సంధ్యోపగమాది సత్తమో హుతానలో బ్రహ్మ జజాప వాగ్యతః॥ ౬॥ ఉపస్థాయార్కముద్యంతం తర్పయిత్వాత్మనః కళాః । దేవానృషీన్ పితౄన్ వృద్ధాన్ విప్రానభ్యర్చ్య చాత్మవాన్॥ ౭॥ ధేనూనాం రుక్మశృంగీణాం సాధ్వీనాం మౌక్తికస్రజామ్ । పయస్వినీనాం గృష్టీనాం సవత్సానాం సువాససామ్॥ ౮॥ దదౌ రూప్యఖురాగ్రాణాం క్షౌమాజినతిలైస్సహ । అలంకృతేభ్యో విప్రేభ్యో బద్వం బద్వం దినే దినే॥ ౯॥ గోవిప్రదేవతావృద్ధాన్ గురూన్ భూతాని సర్వశః । నమస్కృత్యాత్మసంభూతీర్మంగళాని సమస్పృశత్॥ ౧౦॥ ఆత్మానం భూషయామాస నరలోకవిభూషణమ్। వాసోభిర్భూషణైస్స్వీయైర్దివ్యస్రగనులేపనైః॥ ౧౧॥ అవేక్ష్యాజ్యం తథాదర్శం గోవృషద్విజదేవతాః । కామాంశ్చ సర్వవర్ణానాం పౌరాంతఃపురవాసినామ్ ॥ ప్రదాప్య ప్రకృతీః కామైః ప్రతోష్య ప్రత్యనందత । ౧౨॥ సంవిభజ్యాగ్రతో విప్రాన్ స్రక్తాంబూలానులేపనైః । సుహృదః ప్రకృతీర్దారానుపాయుంక్త తతస్స్వయమ్॥ ౧౩॥ తావత్సూత ఉపానీయ స్యందనం పరమాద్భుతమ్ । సుగ్రీవాద్యైర్హయైర్యుక్తం ప్రణమ్యావస్థితోఽగ్రతః॥ ౧౪॥ గృహీత్వా పాణినా పాణిం సారథేస్తమథారుహత్। సాత్యక్యుద్ధవసంయుక్తః పూర్వాద్రిమివ భాస్కరః॥ ౧౫॥ ఈక్షితోంతఃపురస్త్రీణాం సవ్రీడప్రేమవీక్షితైః । కృచ్ఛ్రాద్విసృష్టో నిరగాజ్జాతహాసో హరన్మనః॥ ౧౬॥ ఏవం సర్వ దారాణాం గృహేభ్యో భగవాన్విభుః॥ నానారూపో వినిత్యుక్తం ద్వంద్వమితి॥ శ్రు॥ హిరణ్యేన పరివృతాన్ కృష్ణాన్ శుక్లదతో మృగాన్ మష్ణారే భరతో దదాచ్ఛతం బద్వాని సప్త చేతి శ్రుత్యుక్తాని-సప్తోత్తరశతం బద్వం బద్వాన్యేకస్మిన్నపురాణే చతుర్దశలక్షత్వేన గణితాని- యథోక్తం- భరతమేవాధికృత్య నవమస్కంధే॥ శ్లో॥ మృగాన్ శుక్లదతః కృష్ణాన్ స్వర్ణేన పరిష్కృతాన్। అదాత్కర్మణి మష్ణారే నియుతాని చతుర్దశేతి-తతశ్చ యం ద్వంద్వసంఖ్యాశ్లోకేన సంగృహ్యతే॥ శ్లో॥ చతుర్దశానాం లక్షాణాం సప్తాధికశతాంశకః । బద్వం బద్వం చతురశీత్యగ్రసహస్రాణి త్రయోదశేతి - దినే దినే ప్రతిదినం ప్రతిగృహం చేతి - బద్వం బద్వమితి చ పాఠాంతరం॥ ౯॥ గోవిప్రేతి॥ ఆత్మసంభూతీః స్వవిభూతీః మంగళాని కపిలాదీని॥ ౧౦॥ ఆత్మానమితి॥ నరలోకస్య విభూషణరూపమాత్మానం- స్వీయైరపి పీతాంబరకౌస్తుభాదిభిః॥ ౧౧॥ అవేక్ష్యేతి॥ కామాన్ అభిలషితాన్ అర్థాన్॥ ౧౨॥ సంవిభజ్యేతి॥ విప్రాన్ - స్రగాదిభిః సంవిభజ్య-తేభ్యస్తాని దత్త్వేత్యర్థః-ఉపాయుంక్త-భోగార్థమగ్రహీత్॥ ౧౩॥ ౧౪॥ గృహీత్వేతి॥ పాణిం- కృతాంజలిం గృహీత్వా॥ ౧౫॥ ఈక్షిత ఇతి॥ సవ్రీడప్రేమవీక్షితైః ఈక్షితః - క్షణం స్థితః తాభిరేవ వీక్షితైః కృచ్ఛ్రాద్విసృష్టో నిరగాదితి॥ ౧౬॥ ఏవమితి॥ ఏవం సర్వగృహేభ్యః పృథక్ పృథక్ నిర్గత్య-అనంతరం ఏక ఏవ సన్॥ ౧౭॥ సుధర్మేతి॥ సుధర్మాం

ప్రావిశత్-యస్మిన్నివిష్టానాం యత్ర ప్రవిష్టానాం॥౧౭॥ అథేతి॥ నృసింహైః నృషు శ్రేష్ఠైః నృసింహ ఇతి పాఠే కృష్ణ ఏవ ॥ ౧౮॥ తత్రేతి॥ ఉపమంత్రిణః పరిహాసకాః పృథక్ పృథక్ స్వస్వసముదాయైః ॥ ౨౦ ॥ మృదంగేతి॥ మృదంగాదయః ప్రసిద్ధాః దరః శంఖః సూతాదయః-తుష్టువుః ॥ ౨౧ ॥ తత్రేతి ॥ బ్రాహ్మణాః బ్రహ్మవేదం ఆహుః మంత్రాన్ వ్యాచఖ్యుః త్వర్థవాదనః వచనచతురాః॥ ౨౨-౨౩॥ స ఇతి॥ స పురుషః-జరాసంధేన యో నిరోధః తేన ప్రాప్తం రాజ్ఞాం దుఃఖమావేదయత్॥ ౨౪॥ య ఇతి ॥ గిరివ్రజే తత్సంజ్ఞకే దుర్గే-రుద్ధాః ఆసన్ . తేషాం చ దుఃఖమావేదయదిత్యన్వయః కృష్ణ కృష్ణేతి షట్ శ్లోకైః రాజ్ఞాం విజ్ఞప్తిః-తత్ర ప్రథమేన శరణాశ్రయణం - త్రిభిః భయానువాదః ద్వాభ్యాం ప్రార్థనమితి॥ ౨౫॥ కృష్ణేతి॥ పృథక్ దర్శినః॥ లోకస్య భవభయం వివృణ్వంతో నమంతి ॥ లోక ఇతి ॥ వికర్మ నిషిద్ధం కామ్యం చ-తస్మిన్నిరతః తః- తస్మాత్ స్వే కుశలే ధర్మే భవతః అర్చనే స్వే యా ఉదితే ఉక్తే పాంచరాత్రే- సామాన్యతశ్చ గీతాసు॥ శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ । యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమిత్యాది - ప్రమత్తః అనవహితః యావదయం లోకస్తావదేవాస్య లోకస్య యః సద్యో జీవితాశాం ఛినత్తి- తస్మై తుభ్యం అనిమిషాయ కాలాత్మనే నమ ఇతి॥ ౨౬॥ సేయం

గత్యైకరూపస్సభాంయయా॥౧౬॥ సుధర్మాఖ్యాం సభాం సర్వైర్వృష్ణిభిః పరివారితః। ప్రావిశద్యన్నివిష్టానాం న సంత్యంగ షడూర్మయః॥౧౭॥ అథోపవిష్టః పరమాసనే విభుర్బభౌ స్వభాసా కకుభోఽవభాసయన్। వృతో నృసింహైర్యదుభిర్యదూత్తమో యథోడురాజో దివి తారకాగణైః॥౧౮॥ తత్రోపమంత్రిణో రాజన్నానాహాస్యరసైర్విభుమ్ । ఉపతస్థుర్నటాచార్యా నర్తక్యస్తాండవైః పృథక్॥ ౨౦॥ మృదంగవీణామురజవేణుతాళదరస్వనైః। ననృతుర్జగుస్తుష్టువుశ్చ సూతమాగధవందినః॥ ౨౧॥ తత్రాహుర్బ్రాహ్మణాః కేచిదాసీనా బ్రహ్మవాదినః । పూర్వేషాం పుణ్యయశసాం రాజ్ఞాం చాకథయన్ కథాః॥ ౨౨॥ తత్రైకః పురుషో రాజన్నాగతోఽపూర్వదర్శనః । విజ్ఞాపితో భగవతే ప్రతీహారైః ప్రవేశితః॥ ౨౩॥ స నమస్కృత్య కృష్ణాయ పరేశాయ కృతాంజలిః। రాజ్ఞామావేదయద్దుఃఖం జరాసంధనిరోధజమ్॥ ౨౪॥ యే చ దిగ్విజయే తస్య సంనతిం న యయుర్నృపాః। ప్రసహ్య రుద్ధాస్తేనాసన్నయుతే ద్వే గిరివ్రజే॥ ౨౫॥ రాజానః॥ కృష్ణ కృష్ణాప్రమేయాత్మన్ ప్రపన్నభయభంజన। వయం త్వాం శరణం యామో భవభీతాః పృథగ్ధియః॥ ౨౬॥ లోకో వికర్మనిరతః కుశలే ప్రమత్తః కర్మణ్యయం త్వదుదితే భవదర్చనే స్వే । యస్తావదస్య బలవానిహ జీవితాశాం సద్యశ్ఛినత్త్యనిమిషాయ నమోఽస్తు తస్మై ॥ ౨౭॥ లోకే భవాన్భగవతః కలయావతీర్ణస్సద్రక్షణాయ ఖలనిగ్రహణాయ చాన్యః । కశ్చిత్త్వదీయమతియాతి నిదేశమీశ కింవా జనస్స్వకృతమృచ్ఛతి తన్న విద్మః ॥ ౨౮॥ స్వప్నాయితం నృపసుఖం పరతంత్రమీశ శశ్వద్భయేన మృతకేన ధురం వహామః । హిత్వా తదాత్మని సుఖం త్వదనీహలభ్యం క్లిశ్యామహేఽతికృపణాస్తవ మాయయేహ॥ ౨౯॥ తన్నో భవాన్ప్రణతశోకహరాంఘ్రియుగ్మో బద్ధాన్వియుంక్ష్వ మగధాహ్వయకర్మపాశాత్ । యో భూభుజోఽయుతమతంగజవీర్యమేకో బిభ్రద్రురోధ భవనే మృగరాడివావీః ॥ ౩౦ ॥ యో వై త్వయా ద్వినవకృత్వ ఉదాత్తచక్ర భ

లోకస్య గతిః వయం తు త్వద్భక్తాః అతోఽస్మాకం కుత ఏతద్దుఃఖమాపన్నమిత్యాశంక్యాహుః॥ లోక ఇతి॥ భో ఈశ ఈశ్వర-సద్రక్షణార్థమవతీర్ణోఽసి చేత్ తథాప్యస్మాకం దుఃఖం స్యాచ్చేత్ తర్హి కిమన్యః కశ్చిజ్జరాసంధాదిః త్వదాజ్ఞామతిలంఘయతి-కించ-త్వయా రక్ష్యమాణోఽపి జనః స్వకర్మజం దుఃఖం ప్రాప్నోత్యేవేతి న విద్మః న చైతదుభయమపి యుక్తమితి భావః॥ ౨౮॥ కిం దుఃఖం తదాహుః॥ స్వప్నాయితమితి॥ స్వప్నవజ్జాతం నృపసుఖం నృపోచితం సుఖం - అతః పరతంత్రం విషయసాధ్యం-కించ సంప్రతి శశ్వద్భయం యస్మిన్- తేన మృతతుల్యేన శరీరేణ ధురం పుత్రదారాదిచింతారూపభరం కేవలం వహామః-అహో కష్టం నః-యేవ యమితః పూర్వమేవ నిష్కామాస్సంతస్త్వాం నాశ్రితా ఇత్యాహుః - హిత్వేతి- త్వత్ త్వత్తః యత్ అనీహైః నిష్కామైః లభ్యం ఆత్మని స్వతస్సిద్ధం సుఖం తత్ హిత్వా క్లిశ్యామః॥ ౨౯॥ త్వన్మాయయా కృతం కర్మబంధం త్వమేవ నివర్తయేతి ప్రార్థయంతే॥ తదితి॥ వియుంక్ష్వ మోచయ-మగధో జరాసంధః-తత్సంజ్ఞికాత్ కర్మపాశాత్. నను భవద్భిరేవ విక్రమ్య తతో నిర్గమ్యతామితి చేదత ఆహుః - య ఇతి-య ఏక ఏవ అయుతమతంగజానాం వీర్యం బిభ్రత్సన్ స్వభవనే భూభుజోఽస్మాన్ రురోధ-మృగరాట్ సింహః-అజాన్ మేషానివ-కించ-యుష్మదీయా వయమితి అస్మానధికం బాధత ఇత్యాహుః-య ఇతి-హే ఉదాత్తచక్ర ఉద్యతసుదర్శన యో వై - ద్వినవకృత్వః అష్టాదశవారాన్ - త్వయా సహ మృధేవ

శమానే- తత్రసప్తదశకృత్వః- త్వయాఖలుభగ్నః పరాజితః- పశ్చాదనంతవీర్యమపినృలోకనిరతం శరీరవినోదంభగ
వంతంభవంతంసకృజ్జిత్వా- ఊఢదర్పః ప్రాప్తగర్వః - యుష్మత్ప్రజానః అస్మాన్- రుజతిపీడయతి-తత్ తస్మాత్ యు
క్తంకార్యం- తద్విధేహిజరాసంధపీడానివారణమేవేత్యభిప్రాయః॥౩౦॥ దూతఆహ॥ఇతి॥౩౧॥౩౨॥ శుకేతి। భూయాన్
మహాన్ గుణోలాభో యదస్మాకంసర్వలోకవృత్తాంతజ్ఞానమితి॥౩౬॥ నేతి॥ ఈశ్వరః కర్తా యేషాం తేషు॥౩౭॥ ఏవమవి
దుషేవభగవతాసర్వజ్ఞేనజరాసంధవధార్థమేవ పాండవచికీర్షితం పృష్టో నారదో మాయేయమిత్యభిజ్ఞాత్వాహత్రిభిః॥
దృష్టాఇతి॥ విశ్వసృజశ్చబ్రహ్మణోపి - మాయినో మోహకస్య తేస్వ శక్తిభిర్విద్యాదిభిర్మాతేష్వం తన్మాయితయాచ
రతః వర్తమానస్య- యద్యహం-భూతేషువర్తే-తర్హిభూతానిమాంకింనపశ్యంతితత్రాహ- వహ్నేరివచ్ఛన్నరుచ ఇతి-
స్వశక్తిభిరేవఛన్నారుక్ప్రకాశో యస్యతస్య- అతస్త్వేదంప్రశ్నాదినమేద్భుతం॥ ౩౯॥ తవేతి॥ ఇదంజగత్ కథంభూతం-
అసదేవయత్త్వమాయయావిద్యమానాత్మతయాఅవభాసతేతజ్జగత్సృజతః- కింతుకేవలంతేతుభ్యంనమఃతదేవశక్యమి
త్యాహతస్మైనమఇతితతః- స్వేనరూపేణసర్వతోవిలక్షణాత్మనేఅచింత్యాయేత్యర్థః॥౪౦॥ నస్వేవంభూతస్యకింమా

గ్నోమ్మృధేఖలుభవంతమనంతవీర్యమ్। జిత్వానృలోకనిరతంసకృదూఢదర్పోయుష్మత్ప్రజారుజతినోజిత
తద్విధేహి॥౩౧॥ ఇతిమాగధసంరుద్ధాభవద్దర్శనకాంక్షిణః ప్రపన్నాః పాదమూలంతేదీనానాంశంవి
ధీయతామ్॥౩౨॥ శ్రీశుకః॥ రాజదూతేబ్రువత్యేవందేవర్షిఃపరమద్యుతిః। బిభ్రత్పింగజటాభారంప్రా
దురాసీద్యథారవిః॥౩౩॥ తందృష్ట్వాభగవాన్కృష్ణస్సర్వలోకేశ్వరేశ్వరః। వవందఉత్థితశ్శీర్ష్ణాససభ్య
స్సానుగోముదా॥౩౪॥సభాజయిత్వావిధివత్కృతాసనపరిగ్రహమ్। బభాషేసూనృతైర్వాక్యైశ్శ్రద్ధ
యాతర్పయన్మునిమ్॥౩౫॥ అపిస్విదద్యలోకానాంత్రయాణామకుతోభయమ్। ననుభూయాన్భగవతో
లోకాన్పర్యటతోగుణః॥ ౩౬॥ నహితేఽవిదితంకించిల్లోకేష్వీశ్వరకర్తృషు। అథపృచ్ఛామహేయుష్మా
న్పాండవానాంచికీర్షితమ్॥౩౭॥ నారదః॥ దృష్టామయాతేబహుశోదురత్యయామాయావిభోవిశ్వసృ
జశ్చమాయినః। భూతేషుభూమంశ్చరతస్స్వశక్తిభిర్వహ్నేరివచ్ఛన్నరుచోనమేద్భుతమ్॥౩౮॥ తవేహి
తంకోర్హతిసాధువేదితుంస్వమాయయేదంసృజతోనియచ్ఛతః। యద్విద్యమానాత్మతయావభాసతేత
స్మైనమస్తేస్వవిలక్షణాత్మనే॥౩౯॥జీవస్యయస్సంసరతోవిమోక్షణంనజానతోనర్థవహాచ్ఛరీరతః।లీలా
వతారైస్స్వయశఃప్రదీపకం ప్రాజ్వాలయత్త్వాంతమహంప్రపద్యే॥ ౪౦॥ అథాప్యాశ్రావయేబ్ర
హ్మన్నరలోకవిడంబనమ్। రాజ్ఞఃపైతృష్వసేయస్యభక్తస్యచచికీర్షితమ్॥౪౧॥ యక్ష్యతేత్వాంమఖేం
ద్రేణరాజసూయేనపాండవః। పారమేష్ఠ్యకామోనృపతిస్తద్భవాననుమోదతామ్॥౪౨॥ తస్మిన్దేవ
క్రతువరేభవంతంవైసురాదయః। దిదృక్షవస్సమేష్యంతిరాజానశ్చయశస్వినః॥౪౩॥ శ్రవణాత్కీర్తనా
ద్ధ్యానాత్పూయంతేంతేవసాయినః। తవబ్రహ్మమయస్యేశకిముతేక్షాభిమర్శినః॥ ౪౪॥ యస్యామలం
దివియశఃప్రథితంరసాయాంభూమౌచతేభువనమంగళదిగ్వితానమ్। మందాకినీతిదివి భోగవతీతిచాధో
గంగేతిచేహచరణాంబుపునాతివిశ్వమ్॥ ౪౫॥ శ్రీశుకః॥ తత్రతేష్వాత్మనఃపక్షేష్వగృహ్ణత్సుజిగీషయా।

యాచేష్టితైరిత్యతఆహ॥ జీవస్యేతి॥ అవిద్యాతమసాఆవృతత్వేనఅనర్థప్రాపకాత్ శరీరాత్సంసరతః- తేనైవతమసా
తస్మాచ్ఛరీరాద్విమోక్షణోపాయమజానతః - ప్రాజ్వాలయత్ ప్రదీపితవాన్ - తంత్వాంయశశ్శ్రవణాదిభిః జీవస్య
మోక్షార్థమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ అథేతి॥ ఆశ్రావయే శ్రావయిష్యామి- నరలోకవిడంబనంబ్రహ్మత్వాం- బ్రహ్మన్నితిపా
ఠేహేబ్రహ్మన్ పరమాత్మన్ నరలోకానుకారిణం త్వాం శ్రావయిష్యామీతి॥౪౧॥౪౨॥నచాత్రైవానుమోదనంకార్యం
కింతుతత్రాగంతవ్యమిత్యాశయేనాహ॥ తస్మిన్నితి॥ ౪౩॥ తత్రాగతాశ్చసర్వేత్వద్దర్శనాదినాపూతా భవిష్యంతీత్యా
హ॥శ్రవణాదితి॥అంతేవసాయినఃశ్వపచాఅపి - బ్రహ్మమయస్యవేదమూర్తేః- ఈక్షాచఅభిమర్శశ్చస్పర్శనంతే వి
ద్యేతేయేషాంతే॥౪౪॥కైముత్యమతిశయేనాహ॥యస్యేతి॥ హేభువనానాంమంగళరూప - దివిపాతాళే భూమౌచప్రథి
తం- యస్యయశఃవిశ్వంపునాతి- కథంభూతంప్రథితందిగ్వితానందిశాంభువనానాంవితానవదలంకరణం-తథాచరణాం
బుచప్రథితంపునాతి-కథంతత్ప్రథితందివిమందాకినీతి- అధశ్చభోగవతీతి - ఇహచభూమౌగంగేతి- తస్యతవఆగమనా
త్సర్వంపవిత్రం మంగళంచభవిష్యతీతిభావః॥ ౪౫॥ తత్రేతి॥ తత్రైవంనారదేనోక్తే- తేషుతత్రవర్తమానేష్వాత్మీయేష్వ

ష్వేషు యుయుత్సుదవేషు-జరాసంధస్యజిగీషయా - అగృహ్ణత్సుఅననుమన్యమానేషు సత్సు వాచః పేశైః పేశలవాగ్భిరిత్యర్థః ॥ ౪౬॥ త్వమితి॥ చక్షుష్టే వ్వహేతుః సంత్రాణార్థానాంమంత్రణాధ్యానాంఅర్థానాంతత్త్వవిత్ పరి పాకవేదితా ॥౪౬॥౪౮॥

—*ఇతిభావార్థదీపికాయాం- సప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*—

శ్లో॥ అత్రైకసప్తతితమేహ్యుద్ధవస్యతుమంత్రతః। ఇంద్రప్రస్థంగతేకృష్ణేపార్థానాంపరమోత్సవః ॥ రాజసూయమిదం కృత్వాభీమదుర్యోధనాదిషు।కలిముత్పాద్యనోద్వాసా భూభారమహరత్ప్రభుః॥ఇతీతి ॥ దేవర్షేర్మతంరాజసూయగమనం-సభ్యానాంమతంరాజరక్షా.కృష్ణస్యతూభయం॥౧॥ యదితి॥ యత్త్వయాఽనుకరిష్యతః- పైతృష్వసేయస్య పితృష్వసుఃపుత్రస్య-సాచివ్యంసాహాయ్యం తచ్చకార్యం-తథాశరణార్థినాంరాజ్ఞాంరక్షాచకార్యా ॥ ౨ ॥ తత్రప్రథమం రాజసూయార్థంగంతవ్యం-తతోరాజరక్షాచకర్తవ్యేత్యాహాష్టభిశ్శ్లోకైః॥ యష్టవ్యమితి॥ తతఃదిగ్విజయహేతోఃఉభయార్థః- రాజసూయార్థఃశరణాగతరాజరక్షణార్థశ్చ॥ ౩ ॥ ౪॥ అత్యుత్కటత్వాత్తస్యసద్యఏవజరాసంధంహంతుమిచ్ఛతోయాదవానాలక్ష్యాహ॥సఇతి ॥ అన్యేషాంతతోబలినామపియస్యాపిసమబలఏవభీమస్తథాపితంసనా భీమాదేవతస్య మృత్యుర్విహిత ఇతిభావః॥౫॥ నను స్వబలసాపేక్షేపి సేనాబలంకిఃస్యాదిత్యతఆహ॥ ద్వైరథఇతి ॥ ద్వైరథే ద్వంద్వయుద్ధే-శతేనాక్షౌహిణీభిర్యుతోఽపి నజేతవ్య ఇత్యర్థః - నన్వసౌస్వసైన్యమేవయుద్ధాయనియుంజీత- కుతస్తేనద్వైరథ

వాచఃపేశైస్స్వయత్ భృత్యముద్ధవం ప్రాహకేశవః॥ ౪౬॥ త్వంహినఃపరమంచక్షుః సుహృన్మంత్రీ ర్థతత్త్వవిత్। అథాత్రబ్రూహ్యనుష్ఠేయంశ్రద్ధయాకరవామతత్ ॥ ౪౭ ॥ఇత్యుపామంత్రితోభర్త్రాసర్వజ్ఞేనాపిముగ్ధవత్। నిదేశంశిరసాధాయఉద్ధవఃప్రత్యభాషత॥౪౮॥

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతేదశమస్కంధే - సప్తతితమోఽధ్యాయః.*—

యుధిష్ఠిరానుష్ఠీయమానరాజసూయదర్శనార్థంశ్రీకృష్ణప్రస్థానఘట్టః.

శ్రీశుకః॥ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్య దేవర్షేరుద్ధవోఽబ్రవీత్ । సభ్యానాంమతమాజ్ఞాయకృష్ణస్యచమహామతిః॥౧॥ యదుక్తమృషిణాదేవసాచివ్యంయక్ష్యతస్త్వయా ।కార్యంపైతృష్వసేయస్యరక్షాచశరణైషిణామ్॥౨॥యష్టవ్యంరాజసూయేనదిక్చక్రజయినావిభో।తతోజరాసంధవధఉభయార్థోమతోమమ॥౩॥ అస్మాకంచమహానర్థోహ్యనేనైవభవిష్యతి। యశశ్చతవగోవిందరాజ్ఞోబంధాద్విముంచతః॥౪॥ సవైదుర్విషహోరాజా నాగాయుతసమోబలే । బలినామపిచాన్యేషాంభీమం సమబలంవినా॥ ౫॥ ద్వైరథేసతుజేతవ్యోనశతాక్షౌహిణీయుతః।బ్రహ్మణ్యోఽభ్యర్థితోవిప్రైర్నప్రత్యాఖ్యాతికర్హిచిత్॥౬॥ బ్రహ్మవేషధరోగత్వాతంభిక్షేతవృకోదరః। హనిష్యతినసందేహోద్వైరథేతవసన్నిధౌ॥ ౭॥నిమిత్తంపరమీశస్యవిశ్వసర్గనిరోధయోః। హిరణ్యగర్భశ్శర్వశ్చకాలస్యారూపిణస్తవ॥౮॥గాయంతితేవిశదకర్మగృహేషుదేవ్యోరాజ్ఞాంస్వశత్రువధమాత్మవిమోక్షణంచ। గోప్యశ్చకుంజరపతేర్జనకాత్మజాయాః పిత్రోశ్చలబ్ధశరణామునయోవయంచ॥ ౯॥ జరాసంధవధఃకృష్ణభూర్యర్థాయోపకల్పతే। ప్రాయః

మితితత్రాహ- బ్రహ్మణ్యఇతి- నప్రత్యాఖ్యాతిననిరాకరోతి॥౬॥ బ్రహ్మేతి॥ భిక్షేతద్వంద్వయుద్ధంయాచతాం॥తథాపి సమబలత్వాత్సామ్యమేవస్యాదతఆహ - తవసన్నిధావితి॥౭॥ నను అకించిత్కరాద్వతోమమసన్నిధానాత్కింస్యాదతఆహ॥నిమిత్తమితి॥ అయమర్థః యథాతవఅరూపస్యకాలాత్మనః-విశ్వసర్గేనిమిత్తంకేవలంహిరణ్యగర్భః-తథాశర్వశ్చ తన్నిరోధే తథాత్వమేవ సన్నిధిమాత్రేణహంతాభీమసేనోనిమిత్తమాత్రమితి॥ ౮॥ అతోసేనోపాయేనత్వయాశీఘ్రం హంతవ్యఇత్యాశయేనాహ॥గాయంతీతి॥ జరాసంధ నిరుద్ధానాంరాజ్ఞాందేవ్యఃపత్న్యః-తేవిశదంకర్మస్వగృహేషు బాలకలాలనాదౌగాయంతి-కింతత్కర్మ-స్వశత్రోర్జరాసంధస్యవధం- ఆత్మనాంపతీనాంవిమోక్షణంచ- వత్సహరాదేఃశ్రీకృష్ణఏవంకరిష్యతీతి-అత్రదృష్టాంతాగోప్యశ్చేత్యాదయః - యథాగోప్యఃశంఖచూడవధంస్వమోక్షంచగాయంతి అవతారాంతరగతంచకుంజరపతేర్నక్రాత్ - జనకాత్మజాయాఃరావణాత్ పిత్రోశ్చకంసగృహాత్ మోక్షం ౯ అతఏవంభూతానాంతాసాం-కృపయాత్వయాతద్వైవకర్తవ్యమితిభావః॥ ౯ ॥కించ॥జరాసంధవఇతి॥భూర్యర్థాయేతి॥తతః శిశుపాలవధాదయోపిసుఖసాధ్యాభవిష్యంతీతిభావః - ఏతచ్చసర్వంభవిష్యత్యేవేతిసంభావయన్నాహ - ప్రాయఇతి- పచ్యంతఇతిపాకః కర్మ-తస్యవిపాకఃఫలం- తేనరాజ్ఞాంపుణ్యవిపాకేన-పాపవిపాకేనేతిపాఠాంతరే - జరాసంధాదీ

నాంపాపవిపాకేనేతి-తేనాయంక్రతుస్తవాభిప్రేతః తత్రగతేత్వయి-సర్వంభవిష్యతీత్యర్థః॥౧౦॥ఇతీతి॥ అచ్యుతంఉపపత్త్యాదృఢం-యదువృద్ధాఇత్యనేనఅనిరుద్ధాదయస్తథానాపూజయన్నితిసూచితం॥ ౧౧॥ అథేతి॥అనుజ్ఞాప్యఅనుజ్ఞాం ప్రార్థ్య-గురూన్‌వసుదేవాదీన్॥ ౧౨॥ నిర్గమయ్యేతి॥ అవరోధాన్ దారాన్-నిర్గమయ్యప్రయాణంకారయిత్వా॥ ౧౩॥పురఇతి॥భటాఃపదాతయః-సాదినఃఅశ్వారోహాః-రథాదినాయకైః - కరాళయాతీవ్రయా-ఆత్మసేనయాపరివృతో నిరాక్రమత్ నిరగాత్-పురస్సకాశాత్ మృదంగాదిభిర్వాద్యైః - ప్రఘోషేణఘోషితాయాఃకకుభః॥ ౧౪॥ నృవాజీతి॥ నరయానైరశ్వైఃకాంచనశిబికాభిశ్చ- అచ్యుతంపతిమనుయయుః-సువ్రతాఃపతివ్రతాః - వరాణ్యంబరాదీనియాసాం తాః॥౧౫॥నరేతి॥నరోష్ట్రాదిభిర్యానైః-అశ్వతరీగర్దభ్యామశ్వాజ్జాతాఅనఃశకటం-కరేణుగజీ-పరిజనయోషితోవార యోషితశ్చ-కటకుటయఃఉశీరాదితృణనిర్మితగృహాః- కంబళాంబరాదయశ్చ - ఉపస్కరాఃకుడ్యాదిరూపాయాసాం

ప్రాయఃపాపవిపాకేనతవచాభిమతఃక్రతుః ॥ ౧౦ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుద్ధవవచోరాజన్సర్వతోభద్రమచ్యుతమ్। దేవర్షిర్యదువృద్ధాశ్చకృష్ణశ్చప్రత్యపూజయన్ ॥౧౧॥ అథాదిశత్ప్రయాణాయభగవాన్ దేవకీసుతః। భృత్యాన్ దారుకజైత్రాదీననుజ్ఞాప్యగురూన్ విభుః॥౧౨॥ నిర్గమయ్యావరోధాన్స్వాన్ససుతాన్ సపరిచ్ఛదాన్। సంకర్షణమనుజ్ఞాప్యయదురాజంచశత్రుహన్॥ సూతోపనీతంస్వరథమారోహద్గరుడధ్వజః॥౧౩॥ పురోరథద్విపభటసాదినాయకైఃకరాళయాపరివృతఆత్మసేనయా। మృదంగభేర్యానకశంఖగోముఖైఃప్రఘోషఘోషితకకుభోనిరాక్రమత్॥ ౧౪॥ నృవాజికాంచనశిబికాభిరచ్యుతంసహాత్మజాఃపతిమనువ్రతాయయుః। వరాంబరాభరణవిలేపనస్రజస్సుసంవృతానృభిరసిచర్మపాణిభిః॥ ౧౫॥ నరోష్ట్రగోమహిషఖరాశ్వతర్యనఃకరేణుభిఃపరిజనవారయోషితః। స్వలంకృతాఃకటకుటికంబళాంబరాద్యుపస్కరాయయురధియుజ్యసర్వశః॥ ౧౬॥ బలంబృహద్ధ్వజపటఛత్రచామరైర్వరాయుధాభరణకిరీటవర్మభిః। దివాంశుభిస్తుములరవంబభౌరవేర్యథార్ణవఃక్షుభితతిమింగిలోర్మిభిః॥ ౧౭॥అథోమునిర్యదుపతినాసభాజితఃప్రణమ్యతంహృదివిదధద్విహాయసా। నిశమ్యతద్వ్యవసితమాహృతార్హణోముకుందసందర్శననిర్వృతేంద్రియః॥ ౧౮ ॥ రాజదూతమువాచేదంభగవాన్ప్రీణయన్ గిరా। మాభైష్టదూతభద్రంవోఘాతయిష్యామిమాగధమ్॥౧౯॥ఇత్యుక్తఃప్రస్థితోదూతోయథావదవదన్నృపాన్ । తేపిసందర్శనంశౌరేఃప్రత్యైక్షన్ యన్ముముక్షవః॥౨౦॥ఆనర్తసౌవీరమరూన్ తీర్త్వావినశనంహరిః। గిరీన్నదీరతీయాయపురగ్రామవ్రజాకరాన్॥ ౨౧॥ తతోదృషద్వతీంతీర్త్వాముకుందోథసరస్వతీమ్ । పాంచాలానథమత్స్యాంశ్చశక్రప్రస్థముపాగమత్॥౨౨॥తముపాగతమాకర్ణ్యప్రీతోదుర్దర్శనంనృణామ్। అజాతశత్రుర్నిరగాత్సోపాధ్యాయస్సుహృద్వృతః॥ ౨౩॥ గీతవాదిత్రఘోషేణబ్రహ్మఘోషేణభూయసా। అభ్యయాత్సహృషీకేశంప్రాణాఃప్రాణమివాగతమ్॥ ౨౪॥ దృష్ట్వావిక్లిన్నహృదయః కృష్ణంస్నేహేనపాండవః। చిరాద్దృష్టంప్రియతమంసస్వజేస్మపునఃపునః॥ ౨౫॥ దోర్భ్యాంపరిష్వజ్యరమామలాలయంముకుందగాత్రంనృపతిర్హతాశుభః । లేభేపరాంనిర్వృతిమశ్రులోచనోహృష్యత్తనుర్విస్మృతలోకవిభ్రమః॥ ౨౬॥ తంమాతులేయంపరిరభ్యనిర్వృతోభీమస్స్మయన్ప్రేమజలాకులేంద్రియః యమౌకిరీటీచసుహృత్తమంముదాప్రవృద్ధబాష్పాఃపరిరేభిరేచ్యుతమ్॥౨౭॥యుధిష్ఠిరస్యభీమస్యకృత్వాపాదాభివందనమ్।అర్జునేనపరిష్వక్తోయమాభ్యామభివందితః॥౨౮॥బ్రాహ్మణేభ్యోనమస్కృత్యవృద్ధేభ్యశ్చయథార్హతః।మా

తాః-అధియుజ్యబలీవర్దాదిషుతానుపస్కరాన్ దృఢంసన్నహ్య॥౧౬॥బలమితి॥రవేరంశుభిశ్చతద్బలందివాబభౌ - కథంభూతం-తుములరవంఅకులస్వనం-క్షుభితైస్తిమింగిలైఃఊర్మిభిః॥౧౭॥అథోఇతి॥ మునిర్నారదోవిహాయసాయయావితిశేషః॥౧౮॥ రాజేతి॥మాభైష్టేతిబహుత్వంరాజాభిప్రాయేణ ॥ ౧౯ ॥ ఇతీతి ॥ ప్రత్యైక్షన్ప్రత్యైక్షంత-యత్ యస్మాత్ ముముక్షవః॥౨౦॥ఆనర్తేతి॥ ఆనర్తాదయోమార్గస్థదేశాః-తాన్ తీర్త్వాఅతిక్రమ్యవినశనంకురుక్షేత్రంగిరీన్ రైవతకాదీన్-అతీయాయఅతిక్రమ్యయయౌ॥ ౨౧॥తతఇతి॥శక్రప్రస్థంఇంద్రప్రస్థం॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ గీతేతి ॥ ప్రాణాఃఇంద్రియాణి ప్రాణముఖ్యంప్రాణమివ॥౨౪॥దృష్ట్వేతి॥సస్వజేపరిరేభే॥ ౨౫॥ దోర్భ్యామితి॥రమాయాఃఅమలంనిర్దోషంఆలయం - విస్మృతోలోకవిభ్రమఃలోకవ్యాపారోయేనసః॥ ౨౬ ॥ ౨౭॥యుధిష్ఠిరస్యేతి॥అర్జునేనసమత్వాత్ పరిష్వక్తఏవకేవలం -

యమాభ్యాం నకులసహదేవాభ్యాం అభివందితః నమస్కృతశ్చేతి ॥ ౨౮ ॥ ౩౧ ॥ సంసిక్తేతి ॥ చిత్రధ్వజాదిభిర్విరాజమానం ॥ ౩౨ ॥ ఉద్దీప్తేతి ॥ ప్రతిసద్మ-ఉద్దీప్తైర్దీప్తైః బలిభిః పుష్పాదిప్రకరైశ్చ - జుష్టం జాలేభ్యో గవాక్షేభ్యో నిర్యాతైర్ధూపైః రుచిరం- విలసంత్యః పతాకాః యస్మిన్ తత్-మూర్ధన్యాః మూర్ధ్ని అగ్రభాగే హేమకలశాః యేషాం తైః-రజతమయాని రూప్యమయాని-ఉరూణి స్థూలాని-శృంగాణి కలశాధస్తనభూమికాః యేషాం తైః-భవనైర్జుష్టం-కురురాజస్య ధామ పురం దదర్శ ॥ ౩౩ ॥ ప్రాప్తమితి ॥ నరాణాం లోచనాని తేషాం పానస్య సారసౌందర్యసాదరవీక్షణస్య-పాత్రం విషయం - కింపునర్నారీణామిత్యర్థః-ఔత్సుక్యేన అష్టాధోఽర్ధద్యుక్తత్వేన-విశ్లథితాః స్రస్తాః- కేశదుకూలబంధా యాసాం తాః ॥ ౩౪ ॥ తస్మిన్నితి ॥ సుష్టు స్వాగతం తత్ప్రశ్నాదికం ప్రియం- ఉత్స్మయవీక్షితేనైవ విదధుః ॥ ౩౫ ॥ ఊచురితి ॥ ఉడుపసహాః చంద్రసహచరా ఇత్యర్థః అమూభిః కిం పుణ్యమకారీతి ॥ ౩౬ ॥ తత్రేతి ॥ శ్రేణ్యః ఏకశిల్పోపజీవినాం సంఘాః తేషు ముఖ్యాశ్చ ॥ ౩౭ ॥ అంతఃపురేతి ॥ అ

నీతో మానయామాస కురుసృంజయకేకయాన్ ॥ ౨౯ ॥ సూతమాగధగంధర్వా వందినశ్చోపమంత్రిణః । మృదంగశంఖపటహవీణాపణవవేణుభిః । బ్రాహ్మణాశ్చారవిందాక్షం తుష్టువుర్ననృతుర్జగుః ॥ ౩౦ ॥ ఏవం సుహృద్భిః పర్యస్తః పుణ్యశ్లోకశిఖామణిః । సంస్తూయమానో భగవాన్ వివేశాలంకృతం పురమ్ ॥ ౩౧ ॥ సంసిక్తవర్త్మ కరిణాం మదగంధతోయైశ్చిత్రధ్వజైః కనకతోరణపూర్ణకుంభైః । మృష్టాత్మభిర్నవదుకూలవిభూషణస్రగ్గంధైర్నృభిర్యువతిభిశ్చ విరాజమానమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఉద్దీప్తదీపబలిభిః ప్రతిసద్మజాలనిర్యాతధూపరుచిరం విలసత్పతాకమ్ । మూర్ధన్యహేమకలశైరజతోరుశృంగైర్జుష్టం దదర్శ భవనైః కురురాజధామ ॥ ౩౩ ॥ ప్రాప్తం నిశమ్య నరలోచనపానపాత్రమౌత్సుక్యవిశ్లథితకేశదుకూలబంధాః । సద్యో విసృజ్య గృహకర్మ పతీంశ్చ తల్పే ద్రష్టుం యయుర్యువతయశ్చ నరేంద్రమార్గే ॥ ౩౪ ॥ తస్మిన్ సుసంకుల ఇభాశ్వరథద్విపద్భిః కృష్ణం సభార్యముపలభ్య గృహాధిరూఢాః । నార్యో వికీర్య కుసుమైర్మనసోపగుహ్య సుస్వాగతం విదధురుత్స్మయవీక్షితేన ॥ ౩౫ ॥ ఊచుః స్త్రియః పథి నిరీక్ష్య ముకుందపత్నీస్తారా యథోడుపసహాః కిమకార్యమూభిః । యచ్చక్షుషాం పురుషమౌలిరుదారహాసలీలావలోకకలయోత్సవమాతనోతి ॥ ౩౬ ॥ తత్ర తత్రోపసంగమ్య పౌరా మంగలపాణయః । చక్రుః సపర్యాం కృష్ణాయ శ్రేణీముఖ్యా హతైనసః ॥ ౩౭ ॥ అంతఃపురజనైః ప్రీత్యా ముకుందః ఫుల్లలోచనైః । ససంభ్రమైరభ్యుపేతః ప్రావిశద్రాజమందిరమ్ ॥ ౩౮ ॥ పృథా విలోక్య భ్రాత్రేయం కృష్ణం త్రిభువనేశ్వరమ్ । ప్రీతాత్మోత్థాయ పర్యంకాత్సస్నుషా పరిషస్వజే ॥ ౩౯ ॥ గోవిందం గృహమానీయ దేవదేవేశమాదృతః । పూజాయాం నావిదత్కృత్యం ప్రమోదోపహతో నృపః ॥ ౪౦ ॥ పితృష్వసుర్గురుస్త్రీణాం కృష్ణశ్చక్రేఽభివాదనమ్ । స్వయం చ కృష్ణయా రాజన్ భగిన్యా చాభివాదితః ॥ ౪౧ ॥ శ్వశ్ర్వా సంచోదితా కృష్ణా కృష్ణపత్నీశ్చ సర్వశః । ఆనర్చ రుక్మిణీం సత్యాం భద్రాం జాంబవతీం తథా ॥ ౪౨ ॥ కాళిందీం మిత్రవిందాం చ శైబ్యాం నాగ్నజితీం సతీమ్ । అన్యాశ్చాభ్యాగతా యాస్తా వాసస్స్రఙ్మండనాదిభిః ॥ ౪౩ ॥ సుఖం నివాసయామాస ధర్మరాజో జనార్దనమ్ । ససైన్యం సానుగామాత్యం సభార్యం చ నవం నవమ్ ॥ ౪౪ ॥ తర్పయిత్వా ఖాండవేన వహ్నిం ఫల్గునసంయుతః । మోచయిత్వా మయం యేన రాజ్ఞే దివ్యా సభా కృతా ॥ ౪౫ ॥ ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ రాజ్ఞః ప్రియచికీర్షయా । విహరన్ రథమారుహ్య ఫల్గునేన భటైర్వృతః ॥ ౪౬ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే-ఏకసప్తతితమోఽధ్యాయః

భ్యుపేతః అభిగమనేన సత్కృతః ॥ ౩౮ ॥ పృథేతి ॥ సస్నుషా ద్రౌపదీసహితా ॥ ౩౯ ॥ గోవిందమితి ॥ కృత్యం ప్రకారవిశేషం ప్రమోదేన ఉపహతః అభిభూతః ॥ ౪౦ ॥ పితృష్వసురితి ॥ గురుస్త్రీణాం కృష్ణయా ద్రౌపద్యా - భగిన్యా సుభద్రయా ॥ ౪౧ ॥ శ్వశ్ర్వేతి ॥ ఆనర్చ అర్చితవతీ ॥ ౪౨ ॥ కాళిందీమితి ॥ అన్యాశ్చ యాః కృష్ణపత్న్యోఽభ్యాగతాః తాః అపి ॥ ౪౩ ॥ సుఖమితి ॥ ప్రత్యహం నవం నవం యథా భవతి తథా సుఖం నివాసయామాస ॥ ౪౪ ॥ కథంభూతం ॥ తర్పయిత్వేతి ॥ యః ప్రేమ్ణా నిత్యం ఫల్గునేన సంయుతః అత ఏవ తస్య సహాయేన ఖాండవేన వహ్నిం తర్పయిత్వా - తత్ర చ మయం మోచయిత్వా - తం మయం ప్రయుజ్య యుధిష్ఠిరాయ దివ్యా సభా కృతా తం శ్రీకృష్ణం - అనేన రాజ్ఞః కృష్ణోపకారానుస్మరణం-సభాయా దివ్యత్వాద్యథా మనోరథం సర్వావకాశ సంపాదనం చ దర్శితమితి ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥

*

శ్లో॥తతోఽద్విసప్తతితమేఽరాజ్ఞా కార్యేఽభివేదితే।దుర్జయంమాగధంబుద్ధ్వాభీమేనాఘాతయద్ధరిః॥ ఏకదేతి॥ ఆస్థితః ఆసన
మితి శేషః॥౧॥ఆచార్యైరితి॥శృణ్వతామేవేతి యత్ప్రసన్నః శ్రీకృష్ణః కరోతి-తత్ అన్యః కశ్చిదపి కర్తుం న సమర్థః ఇతి నిశ్చి
త్య సర్వానేవ తాననాదృత్య-కృష్ణమువాచేత్యర్థః-ఆభాష్యభో భోః కృష్ణ భక్తవత్సలేత్యేవం సంబోధ్య॥౨॥క్రత్వితి॥విభూ
తీః అంశాన్॥౩॥ఏవం చక్రవర్తినాం మనోరథః కథం త్వయా క్రియత ఇతి చేదత ఆహ॥ త్వత్పాదుక ఇతి॥ పరియేచరంతీతి య
చ్ఛబ్దవ్యవధానమార్షం-యే పరిచరంతి దేహేన-ధ్యాయంతి మనసా-అభద్రస్య నశనే నాశకే గృణంతి వాచా- తే భవస్యా
పవర్గం మోక్షం విందంతి-యద్యాశాసతే-తర్హి ఆశిషోఽపి త ఏవ విందంతి-నాన్యే చక్రవర్తినోఽపీతి॥౪॥ భగవతో భక్తప
క్షపాతమావిష్కుర్వన్నాహ॥తదితి॥తత్తస్మాత్ పశ్యతు సాక్షాత్ ఏవం నిశ్చితేఽపి-యే కర్మాదిప్రధానాః- కేచిత్కురుసృం
జయాః భగవద్భక్తిం న మన్యంతే-తేషాం మోహనివృత్తయే త్వాం యే భజంతి యే వా న భజంతి- తేషాముభయేషాం-నిష్ఠాం
ప్రదర్శయ స్థితిం ప్రకటయేతి॥౫॥నను రాగాదిరహితే మయి కథమిదం వైషమ్యం స్యాత్తత్రాహ॥ నేతి॥స్వః పర ఇతి భేదమతి
స్తవ నస్యాదేవ-కుతః-బ్రహ్మణో నిరుపాధేః-కించ- సర్వస్యాత్మనః-అతః సమదృశః-కించ-స్వసుఖానుభూతేః . అతో రా

—* దిగ్విజయజరాసంధవధాదికథాప్రారంభఘట్టః *—

శ్రీశుకః॥ ఏకదా తు సభామధ్య ఆస్థితో మునిభిర్వృతః । బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైర్భ్రాతృభిశ్చ
యుధిష్ఠిరః॥౧॥ఆచార్యైః కులవృద్ధైశ్చ జ్ఞాతిసంబంధిబాంధవైః। శృణ్వతామేవ చైతేషామాభాష్యేద
మువాచ హ॥౨॥యుధిష్ఠిరః॥క్రతురాజేన గోవింద రాజసూయేన పావనీః। యక్ష్యే విభూతీర్భవతస్తత్సం
పాదయ నః ప్రభో॥ ౩॥ త్వత్పాదుకే అవిరతం పరి యే చరంతి ధ్యాయంత్యభద్రనశనే శుచయో గృణంతి।
విందంతి తే కమలనాభ భవాపవర్గమాశాసతే యది త ఆశిష ఈశ నాన్యే॥౪॥తద్దేవదేవ భవతశ్చరణారవిం
దసేవానుభావమిహ పశ్యతు లోక ఏషః । యే త్వాం భజంతి న భజంత్యుత వోభయేషాం నిష్ఠాం ప్రదర్శయ వి
భో కురుసృంజయానామ్॥ ౫॥ న బ్రహ్మణః స్వపరభేదమతిస్తవ స్యాత్సర్వాత్మనః సమదృశః స్వసుఖాను
భూతేః।సంసేవతాం సురతరోరివ తే ప్రసాదః సేవానురూపముదయో న విపర్యయోఽత్ర॥ ౬॥శ్రీభగవాన్॥
సమ్యగ్వ్యవసితం రాజన్ భవతా శత్రుకర్శన । కల్యాణీ యేన తే కీర్తిర్లోకాననుభవిష్యతి॥౭॥ఋషీణాం
పితృదేవానాం సుహృదామపి నః ప్రభో । సర్వేషామపి భూతానామీప్సితః క్రతురాడయం॥ ౮॥విజిత్య
నృపతీన్ సర్వాన్ కృత్వా చ జగతీం వశే । సంభృత్య సర్వసంభారానాహరస్వ మహాక్రతుం॥ ౯॥ ఏతే తే
భ్రాతరో రాజన్ లోకపాలాంశసంభవాః । జితోఽస్మ్యాత్మవతా తేఽహం దుర్జయో యోఽకృతాత్మభిః॥
౧౦॥ న కశ్చిన్మత్పరం లోకే తేజసా యశసా శ్రియా। విభూతిభిర్వాభిభవేద్దేవోఽపి కిము పార్థివాః॥ ౧౧॥
శ్రీశుకః॥ నిశమ్య భగవద్గీతం ప్రీతః ఫుల్లముఖాంబుజః। భ్రాతౄన్ దిగ్విజయేఽయుంక్త విష్ణుతేజోపబృం
హితాన్॥ ౧౨॥సహదేవం దక్షిణస్యామాదిశత్సహ సృంజయైః।దిశి ప్రతీచ్యాం నకులముదీచ్యాం సవ్యసాచి
నమ్॥ ప్రాచ్యాం వృకోదరం మత్స్యైః కేకయైః సహ మద్రకైః॥౧౩॥ తే విజిత్య నృపాన్ వీరా ఆజహ్రుర్దిగ్
భ్య ఓజసా। అజాతశత్రవే భూరి ద్రవిణం నృప యక్ష్యతే॥ ౧౪॥శ్రుత్వాఽజితం జరాసంధం నృపతేర్ధ్యాయ

గాయతో భావాదివిభావనః-తథాపి సంసేవ్యమానానామేవ త్వత్ప్రసాదో నాన్యేషాం- తత్రాపి సేవానురూపః- ఉదయః ఫ
లం- న త్వత్ర విపర్యయః అన్యథాభావః యథా కల్పద్రుమస్య రాగాదిరాహిత్యేఽపి సేవకేష్వేవ ఫలజనకత్వం నాన్యేష్వితి॥
౬॥సత్యం భక్తానామేవ కైవల్యాది నాన్యేషామిత్యనుమోదమాన ఆహ॥ సమ్యగితి॥ శత్రుకర్శనేతి సంబోధయన్ సర్వరా
జవిజయశక్తిం సంభావయతి అనుభవిష్యతి సర్వలోకవ్యాప్తా భవిష్యతీత్యర్థః॥౭॥౮॥ కిమత్ర మయా అన్యేన వా సంపాద
నీయం తవ సుకర ఏవ రాజసూయ ఇత్యాహ॥ విజిత్యేతి॥ జగతీం సర్వాం పృథివీం-సంభారాన్ యజ్ఞోపస్కరాన్-సంభృత్య
సంపాద్య-ఆహరస్వ-ఆహర అనుతిష్ఠేత్యర్థః॥౯॥నను నృపతివిజయాదికం కథం శక్యం స్యాదత ఆహ॥ఏత ఇతి॥ కించ- ఆత్మవతా
జితేంద్రియేణ-తే త్వయా-అహమపి జితోఽస్మి వశీకృతోఽస్మి- అకృతాత్మభిః అజితేంద్రియైః॥ ౧౦॥ ఆస్తాం తావ దేవం భ్రాత
స్యతవ పరైరభిభవశంకా-కించ- కమపి మత్పరం కోఽపి నాభిభవితుం ప్రభవతీత్యాహ॥నేతి॥ తేజసా ప్రభావేన- విభూతిభిః
సైన్యాదిసామగ్రీభిః॥ ౧౧॥నిశమ్యేతి॥అయుంక్త-నియుక్తవాన్-విష్ణోస్తేజసా ఉపబృంహితాన్ సంవర్ధితాన్-విష్ణుతే
జోపబృంహితానితి సంధిరార్షః॥౧౨॥సహదేవమితి॥నకులాదీనాం మత్స్యాదిభిస్సహ యథాసంఖ్యం సంబంధః॥౧౩॥

తఇతి॥ కథంభూతాయ యక్ష్యతే యాగం కరిష్యతే॥౧౪॥ శ్రుత్వేతి॥ ఆద్యో హరిః శ్రీకృష్ణః ॥ ౧౫॥ భీమసేన ఇతి॥ బ్రహ్మలింగ ధరాః బ్రాహ్మణవేషధారిణః- యతః యత్ర- బృహద్రథసుతో జరాసంధః॥౧౬॥ తమితి॥ గృహేషు వర్తమానం - సమయాచంత సమ్యక్ యాచితవంతః ప్రార్థయామాసురిత్యర్థః॥౧౭॥ రాజన్నితి॥ నన్విదం కామయామహ ఇతి విశేషో నిర్దిశ్యతాం- అన్యథా యస్య పుత్రాదేర్వియోగో దుస్సహః - స కథం దేయః తథా రాజమండనం కిరీటాద్యదేయం యత్- తద్భిక్షుభ్యః కథం దేయం- తథాతిరమ్యం రత్నాభరణాది పుత్రాదయోగ్యం కథం పరస్మై దేయమితి చేదత ఆహుః॥౧౮॥ కిమితి॥ అత్ర దృష్టాంతత్వేనార్థాంతరమాహుః- కిమకార్యమితి- యథా అసాధూనామకార్యం నాస్తి- తథా తితిక్షూణాం దుర్మర్షం దుస్సహం నాస్తి- వదాన్యానామత్యుదారాణాం అదేయం దాతుమయోగ్యం నాస్తి - సమదర్శినాం శత్రుమిత్రాదీన్ సమం పశ్యతాం- పరశ్చ నాస్తి- అతః కింవిశేషః దేశ ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ కించ- అర్థినే ధీరేణ ముద్గలాదివత్ ప్రాణా అపి నవంచనీయా ఇత్యాశయేనాహుః। య ఇతి॥ న చినోతి- న సంపాదయతి- వాచ్యః నింద్యః ॥ ౨౦ ॥ హరిశ్చంద్ర ఇతి॥ విశ్వామిత్రాయార్థాయ హరిశ్చంద్రో భార్యాపుత్రాదిసర్వం విక్రీయ స్వయం చండాలతాం ప్రాప్యాప్యనిర్విణ్ణః - సహాయోధ్యావాసి

తో హరిః। ఆహూయ పాయంతమేవాద్య ఉద్ధవోయమువాచహ॥ ౧౫॥ భీమసేనోర్జునః కృష్ణో బ్రహ్మలింగధరాస్తతః। జగ్ముర్గిరివ్రజం తాత బృహద్రథసుతో యతః॥ ౧౬॥ తం గత్వాతిథ్యవేళాయాం గృహేషు గృహమేధినం। బ్రహ్మణ్యం సమయాచంత రాజన్యా బ్రహ్మలింగినః ॥ ౧౭ ॥ రాజన్విద్ధ్యతిథీన్ ప్రాప్తానర్థినో దూరమాగతాన్। తన్నః ప్రయచ్ఛ భద్రం తే యద్వయం కామయామహే॥ ౧౮॥ కిం దుర్మర్షం తితిక్షూణాం కిమకార్యమసాధుభిః। కిం న దేయం వదాన్యానాం కః పరస్సమదర్శినామ్ ॥ ౧౯ ॥ యోనిత్యేన శరీరేణ సతాం గేయం యశో ధ్రువమ్। న చినోతి స్వయం కల్యస్స వాచ్యశ్శోచ్య ఏవ సః॥ ౨౦॥ హరిశ్చంద్రో రంతిదేవ ఉంఛవృత్తిశ్శిబిర్బలిః। వ్యాధః కపోతో బహవో హ్యధ్రువేణ ధ్రువం గతాః ॥ ౨౧ ॥ శ్రీశుకః॥ స్వరైరాకృతిభిస్తాంస్తు ప్రకోష్ఠైర్జ్యాహతైరపి। రాజన్యబంధూన్ విజ్ఞాయ దృష్టపూర్వానచింతయత్॥ ౨౨॥ రాజన్యబంధవో హ్యేతే బ్రహ్మలింగాని బిభ్రతి। దదామి కాంక్షితం తేభ్య ఆత్మానమపి దుస్త్యజమ్॥ ౨౩॥ బలేర్ను శ్రూయతే కీర్తిర్వితతా దిక్ష్వకల్మషా। ఐశ్వర్యాద్భ్రంశితస్యాపి విప్రవ్యాజేన విష్ణునా॥ ౨౪॥ శ్రియం జిహీర్షతేంద్రస్య విష్ణవే ద్విజరూపిణే। జానన్నపి మహీం ప్రాదాద్వార్యమాణోపి దైత్యరాట్॥ ౨౫ ॥ జీవతా బ్రాహ్మణార్థాయ కోన్వర్థః క్షత్రబంధునా। దేహేన పతమానేన నేహతా విపులం యశః॥ ౨౬॥ ఇత్యుదారమతిః ప్రాహ కృష్ణార్జునవృకోదరాన్ । హే విప్రా వ్రియతాం కామో దాస్యామ్యాత్మశిరోపి వః॥ ౨౭॥ శ్రీభగవాన్॥ యుద్ధం నో దేహి రాజేంద్ర ద్వంద్వశో యది మన్యసే । యుద్ధార్థినో వయం ప్రాప్తా రాజన్యా నాన్యకాంక్షిణః॥ ౨౮ ॥ అసౌ వృకోదరః పార్థస్తస్య భ్రాతార్జునో హ్యయమ్ । అనయోర్మాతులేయం మాం కృష్ణం జానీహి తే రిపుమ్ ॥ ౨౯ ॥ ఏవమావేదితో రాజా జహాసోచ్చైస్స మాగధః। ఆహ చామర్షితో మందా యుద్ధం తర్హి దదామి వః॥ ౩౦॥ న త్వయా భీరుణా యోత్స్యే యుధి విక్లబచేతసా।

భిర్జ్ఞైః స్వర్గం గతః- రంతిదేవస్సకుటుంబః అష్టాచత్వారింశదహాన్యలబ్ధోదకోపి కథంచిల్లబ్ధాన్నోదకాద్యతిథిభ్యో దత్వా బ్రహ్మలోకం గతః - ఉంఛవృత్తిర్ముద్గలః షణ్మాసం సీదత్కుటుంబోప్యాతిథ్యదానేన బ్రహ్మలోకం గతః - శిబిః శరణాగతకపోతరక్షణాయ స్వమాంసం శ్యేనాయ దత్వా దివం గతః - బలిః సర్వస్వం బ్రాహ్మణవేషధారిణే వామనాయ హరయే దత్వా తమేవాత్మసాచ్చకార- కపోతశ్చాతిథయే వ్యాధాయ కపోత్యా సహాత్మమాంసం దత్వా విమానేన దివం గతః - వ్యాధస్తయోః సత్యం వీక్ష్య స్వయమతి నిర్విణ్ణో మహాప్రస్థానే దావాగ్ని నిర్దగ్ధదేహో నిష్కల్మషో దివమారురోహ - ఏవమన్యే చ బహవో హ్యధ్రువేణ శరీరేణ ధ్రువం లోకం గతా ఇతి॥ ౨౧॥ స్వరైరితి ॥ జ్యాహతైర్జ్యాఘాతకిణాంకితైః- దృష్టపూర్వాన్ ద్రౌపదీస్వయంవరాదిషు ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ బలేరితి॥ ఇంద్రస్య శ్రియం జిహీర్షతా విప్రవ్యాజేన విష్ణునా- భ్రంశితస్యాపి బలేః శ్రూయతే ను అహో న శ్రూయత ఇతి పాఠే న శ్రూయతే కిం - అపి తు శ్రూయత ఏవేతి ॥ ౨౪ ॥ శ్రియమితి ॥ తం జిహీర్షతే విష్ణవ ఇతి- శుక్రేణ వార్యమాణోపి- అత ఏవ విష్ణురితి జానన్నపి ॥ ౨౫ ॥ జీవతేతి॥ పతమానేన పతతా- క్షత్రబంధునా దేహేన - బ్రాహ్మణార్థాయ విపులం యశః - నేహతా నేహమానేన అసంపాదయతా కోను అర్థః నకోపీత్యర్థః॥ ౨౬॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం నిశ్చిత్య ఆహ- హే విప్రా ఇతి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ రాజన్యతామేవ ప్రపంచయతి। అసావితి॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ నేతి॥

యాత స్వాం మథురాం త్యక్త్వా సముద్రం శరణం గత ఇతి॥ ౩౧॥ అయమితి॥ వయసా ప్యతుల్యః - నాతిసత్త్వః అనతిబలశ్చ-న చ దే
యాత స్వం మద్భయాత్ సముద్రం శరణం గత ఇతి॥ ౩౦॥ అయమితి॥ వయసాప్యతుల్యః - నాతిసత్త్వః అనతిబలశ్చ-నచదే
హేన మయా సమః అతోఽర్జునో యోద్ధా న భవేత్- భీమస్తు భవేత్ యతో మమ తుల్యబల ఇతి॥ ౩౨॥ ఇతీతి॥ ప్రాదాయదత్వే
హేన మయా సమః అతోఽర్జునో యోద్ధా న భవేత్ - భీమస్తు భవేత్ యతో మమతుల్యబల ఇతి॥ ౩౨॥ ఇతీతి॥ ప్రాదాయ దత్వే
త్యర్థః॥ ౩౩॥ తత ఇతి॥ సమేఖలే యుద్ధాంగణే॥ ౩౪॥ మండలానీతి॥ మండలాని గదాయుద్ధగతిభేదాన్ - సవ్యం దక్షిణం చ యథా
త్యర్థః॥ ౩౩॥ తత ఇతి॥ సమేఖలే యుద్ధాంగణే॥ ౩౪॥ మండలానీతి॥ మండలాని గదాయుద్ధగతిభేదాన్-సవ్యం దక్షిణం చ యథా
త్ఖారంగిణోః రంగగతయోః నటయోరివేతి నిర్భయత్వే ఉపమా॥ ౩౫॥ తత ఇతి॥ చటచటేతి గదయోః పరస్పరాఘాతశబ్దా
నుకరణం వజ్రస్య నిష్పేషః పాతః తత్సదృశః - యుధ్యమానయోర్దంతినోర్దంతాఘాతశబ్ద ఇవ శుశుభే॥ ౩౬॥ తే ఇతి॥
అంసకట్యాదీను పేత్య- దీప్తమన్యు గ్రయోః సయోర్ద్విరదయోర్గజయోః అర్కశాఖాభ్యాం యుధ్యతోః యుధ్యమాన
యో స్తే యథా చూర్ణీభవతస్తద్వత్॥ ౩౭॥ ఇత్థమితి॥ అపిష్టాం చూర్ణీ చక్రతుః॥ ౩౮॥ తయోరితి॥ శిక్షా అభ్యాసః బలం స
త్త్వం- ఓజః ప్రభావః-సమాని తాని యయోస్తయోః॥ ౩౯॥ శత్రోరితి॥ జన్మ శకలరూపం- మృతిః పునః శకలీభావః-ఏతేవి
ద్వాన్-జరా నామ కాచిద్రాక్షసీ-తత్కృతం జీవితం - అచింతయత్ - కథమసౌ శకలీభవేదితి॥ ౪౦॥ సచింత్యేతి॥ విటపం

మథురాం స్వపురీం త్యక్త్వా సముద్రం శరణం గతః॥ ౩౧॥ అయం తు వయసా తుల్యో నాతిసత్త్వో న మే సమః।
అర్జునో న భవేద్యోద్ధా భీమస్తుల్యబలో మమ॥ ౩౨॥ ఇత్యుక్త్వా భీమసేనాయ ప్రాదాయ మహతీం
గదామ్। ద్వితీయాం స్వయమాదాయ నిర్జగామ పురాద్బహిః॥ ౩౩॥ తతస్సమేఖలే వీరౌ సంయుక్తావిత
రేతరమ్। జఘ్నతుర్వజ్రకల్పాభ్యాం గదాభ్యాం రణదుర్మదౌ॥ ౩౪॥ మండలాని విచిత్రాణి సవ్యం దక్షిణ
మేవ చ। చరతోః శుశుభే యుద్ధం నటయోరివ రంగిణోః॥ ౩౫॥ తతశ్చటచటాశబ్దో వజ్రనిష్పేషసన్నిభః। గ
దయోః క్షిప్తయో రాజన్ దంతయోరివ దంతినోః॥ ౩౬॥ తే వై గదే భుజజవేన నిపాత్యమానే అన్యోన్యతోం
సకటిపాదకరోరుజత్రుమ్। చూర్ణీబభూవతురుపేత్య యథార్కశాఖే సంయుధ్యతోర్ద్విరదయోరివ
దీప్తమన్య్వోః॥ ౩౭॥ ఇత్థం తయోః ప్రహతయోర్గదయోర్నృవీరౌ క్రుద్ధౌ స్వముష్టిభిరయస్స్పర్శైర
పిష్టామ్। శబ్దస్తయోః ప్రహరతోరిభయోరివాసీన్నిర్ఘాతవజ్రపరుషస్తలతాడనోత్థః॥ ౩౮॥ తయోరే
వం ప్రహరతోస్సమశిక్షాబలౌజసోః। నిర్విశేషమభూద్యుద్ధమక్షీణబలయోర్నృప॥ ౩౯॥ శత్రోర్జన్మమృ
తీ విద్వాన్ జీవితం చ జరాకృతమ్। పార్థమాప్యాయయన్ స్వేన తేజసా చింతయద్ధరిః॥ ౪౦॥ సంచింత్యారి
వధోపాయం భీమస్యామోఘదర్శనః। దర్శయామాస విటపం పాటయన్నివ సంజ్ఞయా॥ ౪౧॥ తద్విజ్ఞా
య మహాసత్త్వో భీమః ప్రహరతాం వరః। గృహీత్వా పాదయోశ్శత్రుం పాతయామాస భూతలే॥ ౪౨॥ ఏ
కం పాదం పదాక్రమ్య దోర్భ్యామన్యం ప్రగృహ్య సః। గుదతః పాటయామాస శాఖామివ మహాగజః॥ ౪౩॥
ఏకపాదోరువృషణకటిపృష్ఠస్తనాంసకే। ఏకబాహ్వక్షిభ్రూకర్ణే శకలే దదృశుః ప్రజాః॥ ౪౪॥ హాహా
కారో మహానాసీన్నిహతే మగధేశ్వరే। పూజయామాసతుర్భీమం పరిరభ్య జయాచ్యుతౌ॥ ౪౫॥ సహ
దేవం తత్తనయం భగవాన్ భూతభావనః। అభ్యషించదమేయాత్మా మగధానాం పతిం ప్రభుః। మోచయా
మాస రాజన్యాన్ సంరుద్ధాన్ మాగధేన సః॥ ౪౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-ద్విసప్తతితమోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ అయుతే ద్వే శతాన్యష్టౌ లీలయా యుధి నిర్జితాః। తే నిర్గతా గిరిద్రోణ్యాం మలినా మలవాససః॥
౧॥ క్షుత్క్షామాశ్శుష్కవదనాస్సంరోధపరికర్శితాః। దదృశుస్తే ఘనశ్యామం పీతకౌశేయవాససమ్॥ ౨॥ శ్రీ

శాఖాం- కరేణ విటపం గృహీత్వా హరిర్భీమస్య యథా అహం విటపం పాటయామి- తథా త్వమేనం విపాటయేతి- సంజ్ఞయా
సంకేతేన- అరివధోపాయం దర్శయామాసేత్యర్థః॥ ౪౧॥ ౪౩॥ ఏకేతి॥ ఏకైకః పాదాదిః యయోస్తే శకలే॥ ౪౪॥ ౪౫॥
దుర్వృత్తత్వాదసౌ హతః న రాజ్యాభిలాషేణేతి దర్శయన్నాహ॥ సహదేవమితి॥ ౪౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-
ద్విసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ *

రాజ్ఞో॥ తతస్త్రిసప్తతితమే మోచయిత్వా నృపాన్ హరిః। రాజాహార్భోగైస్స్వాన్ దేశాన్ ప్రస్థాప్య పునరాగమత్॥ అత్యు
ద్ధజరాసంధవధాత్ప్రబుద్ధభూపతీన్। విమోత్యకృపయా కృష్ణో నిజరూపమదర్శయత్॥ అయుతే ఇతి॥ యే నిర్జితాః జ
రాసంధేన-నిరుద్ధాశ్చ గిరిద్రోణ్యాం- తే తతో నిర్గతాస్సంతో ఘనశ్యామం దదృశురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧॥ క్షుదితి॥ క్షు
ధా క్షామాః కృశాః-సంరోధేన పరికర్శితాః క్లేశితాః॥ ౨॥ ౪॥ భ్రాజదితి॥ భ్రాజత్ భ్రాజమానో వరమణిః కౌస్తుభో యయా

సా-గ్రీవాయస్యతం - వీతంకంఠలంబితయావ్యాప్తం - పిబంతఇవేత్యాదీనాం హస్తః పాదయోః ప్రణేమురిత్యత్రాన్వయః॥౫॥జిఘ్రంతఇతి॥రంభంతః పరిరంభమాణాఇవ॥ ౬॥ కృష్ణేతి॥ శ్రీకృష్ణసందర్శనాహ్లాదేనధ్వస్తః సంరోధనక్లమోయేషాంతే॥౭॥నమఇతి॥సంరోధాద్రక్షితానస్మాన్ - ఘోరాయాస్సంసృతేరపిపాహివిమోచయ॥ ౮ ॥ నను భవంతోజరాసంధాసూయయావిష్టాః-ఇహాముత్రభోగాసక్తాశ్చ - కథంసంసృతేర్మోచనీయాఇత్యాశంక్య - సంప్రతినవయంతథాభూతాఇత్యాహుః రష్టభిః॥ నేతి॥ హేనాథ-వయం-ఏవం-నాన్వసూయామః॥అముందోషదృష్ట్వానపశ్యామః-కుతఇత్యత ఆహుః.అనుగ్రహఇతి యద్యస్మాత్॥ ౯॥ ఏతదేవవ్యతిరేకేణోపపాదయంతి॥ రాజ్యేతి॥ రాజ్యైశ్వర్యాభ్యాంమదస్తేనశ్రద్ధఃఉచ్ఛృంఖలః - నిత్యాఃఅచలాశ్చసంపదోమన్యతే - యద్వా-అనిత్యాస్సతీఃఅచలాఃశాశ్వతీర్మన్యతే॥ ౧౦॥ కించ-అవస్తువస్తుతయాపశ్యంతీత్యాహుః॥మృగతృష్ణామితి॥వైకారికీంశబ్దాదివికారాపన్నాం-అయుక్తాఃఅవివేకినః॥౧౧॥ రాజ్యస్యయోగవియోగయోరనర్థావహత్వమస్మాస్వేవదృష్టమిత్యాశయేనాహుర్ద్వాభ్యాం॥ వయమితి॥ శ్రీమదేననష్టాబుద్ధిర్యేషాంతే-అస్యాఃపృథివ్యాఃఇతరేతరస్పృధఃపరస్పరంస్పర్ధమానాః-పురఃపురతః - త్వాత్వాంమృత్యుమవిగణయ్య॥

> వత్సాంకంచతుర్బాహుంపద్మపత్రాయతేక్షణమ్ । చారుప్రసన్నవదనంస్ఫురన్మకరకుండలమ్॥౩॥ పద్మహస్తంగదాశంఖరథాంగైరుపలక్షితమ్ । కిరీటహారకటకకటిసూత్రాంగదాన్వితమ్॥ ౪॥భ్రాజద్వరమణిగ్రైవంనివీతంవనమాలయా । పిబంతఇవచక్షుర్భ్యాంలిహంతఇవజిహ్వయా॥౫॥ జిఘ్రంతఇవనాసాభ్యాంరంభంతఇవబాహుభిః॥ప్రణేముర్హతపాప్మానోమూర్ధభిఃపాదయోర్హరేః॥౬॥కృష్ణసందర్శనాహ్లాదధ్వస్తసంరోధనక్లమాః॥ప్రశశంసుర్హృషీకేశంగీర్భిఃప్రాంజలయోనృపాః॥ ౭॥ రాజానః॥ నమస్తేదేవదేవేశప్రపన్నార్తిహరావ్యయ॥ప్రపన్నాన్పాహినఃకృష్ణనిర్విణ్ణాన్ఘోరసంసృతేః॥ ౮॥ నైనంనాథానుసూయామోమాగధంమధుసూదన । అనుగ్రహోయద్భవతోరాజ్ఞాంరాజ్యచ్యుతిర్విభో॥౯॥రాజ్యైశ్వర్యమదోన్నద్ధోనశ్రేయోవిందతేనృపః । త్వన్మాయామోహితోనిత్యామన్యతేసంపదోఽచలాః ॥౧౦॥మృగతృష్ణాంయథాబాలామన్యంతఉదకాశయమ్ । ఏవంవైకారికీంమాయామయుక్తావస్తుచక్షతే॥౧౧॥ వయంపురాశ్రీమదనష్టబుద్ధయోజిగీషయాస్యాఇతరేతరస్పృధః । ఘ్నంతఃప్రజాస్స్వాఅతినిర్ఘృణాఃప్రభోమృత్యుంపురస్త్వాఽవిగణయ్యదుర్మదాః॥ ౧౨॥తఏవకృష్ణాద్యగభీరరంహసాదురంతవీర్యేణవిచాలితాశ్శ్రియః।కాలేనతన్వాభవతోనుకంపయావినష్టదర్పాశ్చరణౌస్మరామతే॥ ౧౩॥అథోనరాజ్యంమృగతృష్ణరూపితందేహేనశశ్వత్పతతారుజాంభువా । ఉపాసితవ్యంస్పృహయామహేవిభోక్రియాఫలంప్రేత్యచకర్ణరోచనమ్॥౧౪॥తన్నస్త్వమాదిశోపాయంయేనతేచరణాబ్జయోః । స్మృతిర్యథానవిరమేదపిసంసరతామిహ ॥ ౧౫ ॥కృష్ణాయవాసుదేవాయహరయేపరమాత్మనే । ప్రణతక్లేశనాశాయగోవిందాయనమోనమః॥౧౬॥సంస్తూయమానోభగవాన్రాజభిర్ముక్తబంధనైః। తానాహకరుణస్తాతశరణ్యశ్శ్లక్ష్ణయాగిరా॥౧౭॥శ్రీకృష్ణః ॥ అద్యప్రభృతివోభూపామయ్యాత్మన్యఖిలేశ్వరే । సుదృఢాజాయతేభక్తిర్బాఢమాశంసితంతథా ॥ ౧౮ ॥ దిష్ట్యావ్యవసితంభూపాభవంతఋతభాషిణః । శ్రీ

౧౨॥తఏవేతి॥ తఏవవయం- హేకృష్ణ-తేపదవంత్ప్రాద్యనష్టదర్పాస్సంతఃచరణౌస్మరామఃస్మరామోవయంశరణంస్మహే- కథంభూతాః-భవతతనుకాలేనత్యాజితాః-కాలేన - శ్రియోవిచాలితాఃభ్రంశితాః- అతోరాజ్యచ్యుతిఃభవదనుగ్రహఏవేత్యర్థః॥౧౩॥అథోఇతి అతఏవ అథో అనంతరం మృగతృష్ణికయారూపితంసదృశం- రాజ్యం-శశ్వత్ప్రతిక్షణం-పతతాక్షీయమాణేన-తథారుజాంరోగాణాం- భువాజన్మక్షేత్రేణ- దేహేన ఉపాసితవ్యంసేవ్యం- నస్పృహయామహేప్రేత్య - పరలోకేచ-క్రియాఫలంస్వర్గాదిభోజ్యంఉపాసితవ్యం - నస్పృహయామహే-కథంభూతం.కర్ణయోఃరోచనంరుచిజనకమాత్రంతత్రగతస్యస్పర్ధాద్యనపగమేనసుఖాభావాదిత్యర్థః॥౧౪॥యద్యేవంభూతాయూయంతర్హిమమచరణౌస్మరత-తతఃఅనాయాసేనముక్తిర్భవిష్యతీతి- కిమదపేక్షయేతిచేదతఆహుః॥తదితి॥ త్వచ్చరణస్మృతిరపిత్వత్ప్రసాదఫలమేవేత్యర్థః॥౧౫॥ ౧౬ ॥సంస్తూయమానఇతి॥శ్లక్ష్ణయామంజుళయా॥౧౭॥అద్యేతి॥యథాభవద్భిరాశంసితం - తథాబాఢంనిశ్చితం- వఃయుష్మాకంమయిభక్తిర్జాయతేజాయతామిత్యర్థః॥౧౮॥దిష్ట్యేతి॥ హేభూపాఃమద్భజనమేవకర్తవ్యమితిభవద్భిఃవ్యవసితంసంకల్పితం- దిష్ట్యాభద్రం-భవద్భిరుక్తంచసత్యమేవేత్యాహ - భవంతఇతి-శ్రీరైశ్వర్యంచతాభ్యాంమదస్తే

నోన్నాహం ఉన్నహనం ఉద్బంధనం- స్వైరచారమిత్యర్థః పశ్యే పశ్యామి ॥ ౧౯ ॥ తదేవాహ॥ హైహయ ఇతి॥ హైహయః కార్తవీర్యః చక్రవర్తీ న ఈశ్వరః- పితుః కామధేనుహరణాత్ పరశురామేణ సపుత్రో హతః- నహుషో దేవేంద్రతాం ప్రాప్తః ఉన్మత్తః శచీసంగాయ బ్రాహ్మణాన్ శిబికాం వాహయన్ తైరేవ తతో భ్రంశితః అజగరత్వమవాప - వేనోఽపి ఉన్మత్తో బ్రాహ్మణానధిక్షిపన్ తైరేవ హుంకారైర్హతః- రావణో రాక్షసేశ్వరః సీతాపహారాత్ రాఘవేణ హతః నరకో దైత్యేశ్వరః అదితికుండలాద్యాహరణాన్మమైవ హతః- అపరేఽపి శ్రీమదాత్ స్థానాద్భ్రంశితాః ॥ ౨౦ ॥ భవంత ఇతి॥ యదుత్పాద్యం దేహాది- తదంతవత్- విజ్ఞాయ- యుక్తాః అప్రమత్తాః- రక్షథ రక్షతేత్యర్థః॥ ౨౧॥ సంతన్వంత ఇతి॥ ప్రజాతంతూన్ పుత్రాదిసంతతీః- ప్రాప్తం ప్రాప్తం చ సమత్వేన సేవమానాః ॥ ౨౨ ॥ ఉదాసీనా ఇతి॥ మాం బ్రహ్మ- యాస్యథ॥ ౨౩॥ ఇతీతి॥ స్త్రియశ్చ స్త్రీశ్చ తేషాం మజ్జనకర్మణి అభ్యంగస్నానాదౌ- న్యయుంక్త॥ ౨౪॥ ౨౫॥ భోజయిత్వేతి॥

నైశ్వర్యమదోన్నాహం పశ్యే హ్యున్మాదకం నృణామ్॥ ౧౯॥ హైహయో నహుషో వేనో రావణో నరకోఽపరే। శ్రీమదాద్భ్రంశితాః స్థానాద్దేవదైత్యనరేశ్వరాః॥ ౨౦ ॥ భవంత ఏతద్విజ్ఞాయ దేహాద్యుత్పాద్యమంతవత్ । మాం భజంతోఽధ్వరైర్యుక్తాః ప్రజా ధర్మేణ రక్షథ॥ ౨౧॥ సంతన్వంతః ప్రజాతంతూన్ సుఖదుఃఖే భవాభవౌ । ప్రాప్తం ప్రాప్తం చ సేవంతో మచ్చిత్తా విచరిష్యథ॥ ౨౨॥ ఉదాసీనాశ్చ దేహాదావాత్మారామా ధృతవ్రతాః । మయ్యావేశ్య మనస్సమ్యఙ్మామంతే బ్రహ్మ యాస్యథ॥ ౨౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యాదిశ్య నృపాన్ కృష్ణో భగవాన్ భువనేశ్వరః। తేషాం న్యయుంక్త పురుషాన్ స్త్రియో మజ్జనకర్మణి॥ ౨౪ ॥ సపర్యాం కారయామాస సహదేవేన భారత । నరదేవోచితైర్వస్త్రైర్భూషణైః స్రగ్విలేపనైః॥ ౨౫॥ భోజయిత్వా వరాన్నేన సుస్నాతాన్ సమలంకృతాన్ । భోగైశ్చ వివిధైర్యుక్తాన్ తాంబూలాద్యైర్నృపోచితైః॥ ౨౬॥ తే పూజితా ముకుందేన రాజానో మృష్టకుండలాః। విరేజుర్మోచితాః కృచ్ఛ్రాత్ ప్రావృడంతే యథా గ్రహాః॥ ౨౭॥ రథాన్ సదశ్వానారోప్య మణికాంచనభూషితాన్ । ప్రీణయ్య సూనృతైర్వాక్యైః స్వదేశాన్ ప్రత్యయాపయత్ ॥ ౨౮ ॥ త ఏవం మోచితాః కృచ్ఛ్రాత్ కృష్ణేన సుమహాత్మనా। యయుస్తమేవ ధ్యాయంతః కృతాని చ జగత్పతేః॥ ౨౯॥ జగదుః ప్రకృతిభ్యస్తే మహాపురుషచేష్టితం। యథాన్వశాసద్భగవాన్ తథా చక్రురతంద్రితాః॥ ౩౦॥ జరాసంధం ఘాతయిత్వా భీమసేనేన కేశవః । పార్థాభ్యాం సంయుతః ప్రాయాత్ సహదేవేన పూజితః॥ ౩౧॥ గత్వా తే ఖాండవప్రస్థం శంఖాన్ దధ్ముర్జితారయః । హర్షయంతః స్వసుహృదో దుర్హృదాం చాసుఖావహాః॥ ౩౨॥ తచ్ఛ్రుత్వా ప్రీతమనస ఇంద్రప్రస్థనివాసినః। మేనిరే మాగధం శాంతం రాజా చాప్తమనోరథః॥ ౩౩॥ అభివంద్యాథ రాజానం భీమార్జునజనార్దనాః । సర్వమాశ్రావయాంచక్రురాత్మనా యదనుష్ఠితమ్॥ ౩౪॥ నిశమ్య ధర్మరాజస్తు కేశవేనానుకంపితః । ఆనందాశ్రుకలాం ముంచన్ ప్రేమ్ణా నోవాచ కించన॥ ౩౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- దశమస్కంధే- త్రిసప్తతితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఏవం యుధిష్ఠిరో రాజా జరాసంధవధం విభోః । కృష్ణస్య చానుభావం తం శ్రుత్వా ప్రీతస్తమబ్రవీత్ ॥ యుధిష్ఠిరః॥ యే స్యుస్త్రైలోక్యగురవస్సర్వే లోకాస్స మహేశ్వరాః। వహంతి దుర్లభం లబ్ధ్వా

సుస్నాతాన్ సమ్యగలంకృతాన్ భోగైశ్చ యుక్తాన్- వరేణాన్నేన భోజయిత్వా- పునస్తేషాం సపర్యాం సహదేవేన కారయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౨౬॥ త ఇతి॥ గ్రహాః చంద్రాదయో యథా॥ ౨౭॥ రథానితి॥ ప్రీణయ్య ప్రీణయిత్వా॥ ౨౮ ॥ ౨౯॥ జగదురితి॥ జగదుః ఊచుః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ గత్వేతి॥ ఖాండవప్రస్థం ఇంద్రప్రస్థం॥ ౩౨॥ తదితి॥ శాంతం మృతం- ఆప్తమనోరథో బభూవేతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం త్రిసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుస్సప్తతితమే రాజసూయక్రియాద్విజైః । అగ్రపూజాప్రసంగేన చైద్యఘాతాదివర్ణ్యతే ॥ రాజసూయమఖే హత్వా జరాసంధం తదంతరే । చైద్యం తదంతే కుర్వంతం బీజం కలిమివావపత్ ॥ కురూణాం మంతార్థం - కురూణాం మంతో యస్మాదసౌ కుర్వంతస్తం కలిమిత్యర్థః॥ ఏవమితి॥ కృష్ణస్య చానుభావమితి కారాత్ తస్య చాజ్ఞానువిధాయిత్వం చాలక్ష్యేత్యర్థః॥ ౧॥ తదాహ॥ య ఇతి॥ యే త్రైలోక్యస్యాపి గురవః స్యుః - సనకాదయః సర్వే చ లోకాః లోకపాలాశ్చ- తే నసైవ తవానుశాసనం వహంతి దుర్లభం లబ్ధ్వేతి భాగ్యేన వై లబ్ధమితి బహుమానేనేత్యర్థః॥ ౨॥ స ఇతి॥ స భవాన్ పర

మేశ్వరో స్మాకమనుశాసనం ధత్తే- తదత్యంతవిడంబనం అననురూపమనుకరణం- స్వతేజోహానిప్రసంగాదితి తాత్పర్యా
ర్థః॥౩॥ అథవా తవ పునః పరిపూర్ణస్య ఆజ్ఞాపనాజ్ఞాధారణాభ్యాం న తేజోవృద్ధిహానీ- అతః కృపయా సర్వం సంగచ్ఛత ఇత్యా
హ॥ నేతి॥ ఏకస్య అద్వితీయస్య సమానాసమానరహితస్య బ్రహ్మణ ఏవ- ఉభయం మాయా- పరమాత్మన ఇతి సర్వజీవని
యంతృ ఏవ నియమ్యత్వం సుతరాం నవా ఏవం - అతః పరానుగ్రహార్ద్రైరేతైః కర్మభిస్తవ తేజో న వర్ధతే- న చ హ్రస
తే- రవేరివ ఉదయాస్తమయాదికర్మభిరిత్యర్థః- తథాచ శ్రుతిః॥ నకర్మణా వర్ధతే నో కనీయానితి శ్రుతేః॥ ౪॥ న స్వీయమ
ప్యహం పరమేశ్వరః సర్వస్యాజ్ఞాపకః ఇమమేదం నీచం కర్మానయోగ్యమితి మనసి కథం న భవేదత ఆహ॥ నేతి॥ హే అజిత తవ
భక్తానామేవ తావత్ ఇయం నానాధీః భేదమతిర్నాస్తి- యథా పశూనాం అజ్ఞానాం వైకృతా శరీరవిషయా - ఏవం తు నా
స్తీతి కింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః॥౫॥ ఇతీతి॥ యజ్ఞియే యజ్ఞోచితే వసంతాదికాలే- యుక్తాన్ అభియుక్తాన్- స యుధిష్ఠిరః .

శిరసైవానుశాసనమ్॥౨॥ సభవానరవిందాక్ష దీనానామీశమానినామ్ । ధత్తేనుశాసనం భూమంస్తద
త్యంతవిడంబనమ్॥ ౩॥ న హ్యేకస్యాద్వితీయస్య బ్రహ్మణః పరమాత్మనః । కర్మభిర్వర్ధతే తేజో హ్రసతే చ యథా
రవేః॥౪॥ న వై తేఽజిత భక్తానాం మమాహమితి మాధవ । త్వం తవేతి చ నానాధీః పశూనామివ వైకృతా॥
౫॥ ఇత్యుక్త్వా యజ్ఞియే కాలే వవ్రే యుక్తాన్ స ఋత్విజః । కృష్ణానుమోదితః పార్థో బ్రాహ్మణాన్ బ్రహ్మ
వాదినః॥౬॥ ద్వైపాయనో భరద్వాజస్సుమంతుర్గోతమోఽసితః । వసిష్ఠశ్చ్యవనః కణ్వో మైత్రేయః కవష
స్త్రితః॥ ౭॥ విశ్వామిత్రో వామదేవస్సుమతిర్జైమినిః క్రతుః । పైలః పరాశరో గర్గో వైశంపాయన ఏవ
చ॥౮॥ అథర్వా కశ్యపో ధౌమ్యో రామో భార్గవ ఆసురిః । వీతిహోత్రో మధుశ్ఛందో వీరసేనోఽకృ
తవ్రణః ॥ ౯ ॥ ఉపహూతాస్తథా చాన్యే భీష్మద్రోణకృపాదయః । ధృతరాష్ట్రస్సహసుతో విదురశ్చ మ
హామతిః ॥ ౧౦ ॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాశ్శూద్రా యజ్ఞదిదృక్షవః । తత్రేయుస్సర్వరాజానో
రాజ్ఞాం ప్రకృతయో నృప॥ ౧౧॥ తతస్తే దేవయజనం బ్రాహ్మణాస్స్వర్ణలాంగలైః । కృష్ట్వా తత్ర య
థామ్నాయం దీక్షయాంచక్రిరే నృపమ్॥ ౧౨॥ హైమాః కిలోపకరణా వరుణస్య యథా పురా॥ ౧౩॥ ఇం
ద్రాదయో లోకపాలా విరించిభవసంయుతాః । సగణాస్సిద్ధగంధర్వ విద్యాధరమహోరగాః ॥౧౪॥
మునయో యక్షరక్షాంసి ఖగకిన్నరచారణాః । రాజానశ్చ సమాహూతా రాజపత్న్యశ్చ సర్వశః॥౧౫॥
రాజసూయం సమేయుస్స్మ రాజ్ఞః పాండుసుతస్య వై । మేనిరే కృష్ణభక్తస్య సూపపన్నమవిస్మితాః॥౧౬॥

—*శిశుపాలవధకథాప్రారంభఘట్టః*—

అయాజయన్ మహారాజం యాజకా దేవవర్చసః । రాజసూయేన విధివత్ ప్రాచేతసమివామరాః ॥౧౭॥
సుత్యేఽహన్యవనీపాలో యాజకాన్ సదసస్పతీన్ । అపూజయన్మహాభాగాన్ యథావత్సుసమాహితః॥
౧౮॥ సదస్యాగ్ర్యార్హణార్హం వై విమృశంతస్సభాసదః । నాధ్యగచ్ఛన్ననైకాంత్యాత్సహదేవస్తదా
బ్రవీత్ ॥ ౧౯॥ అర్హతి హ్యచ్యుతశ్శ్రైష్ఠ్యం భగవాన్ సాత్వతాంపతిః । ఏష వై దేవతాస్సర్వా దేశకా
లధనాదయః॥ ౨౦॥ యదాత్మకమిదం విశ్వం క్రతవశ్చ యదాత్మకాః । అగ్నిరాహుతయో మంత్రాస్సాం
ఖ్యం యోగశ్చ యత్పరః ॥ ౨౧ ॥ ఏక ఏవాద్వితీయోఽసావైతదాత్మ్యమిదం జగత్ । ఆత్మనాత్మాశ్రయస్స

ఋత్విజో హోతృప్రముఖాన్- వవ్రే వృతవాన్॥౬॥ తానాహ త్రిభిః॥ ద్వైపాయన ఇతి॥౭॥౮॥ దుర్వాసా ఇతి॥ అకృత
వ్రణాదీనేతాన్- ఋత్విక్షు ఉద్గాత్రాదిభేదేన వవ్రే॥౯॥ ఉపహూతా ఇతి॥ అన్యే చోపహూతాః॥ ౧౦॥ బ్రాహ్మణా ఇతి॥
యజ్ఞదిదృక్షవస్సర్వే చ తత్రేయురిత్యన్వయః ॥౧౧॥ తత ఇతి దేవయజనం యజ్ఞభూమిం- కృష్ట్వా కర్షణాదిభిస్సంశోధ్య
దీక్షయాంచక్రిరే దీక్షాసంస్కారయుక్తమకుర్వన్ ॥ ౧౨॥ హైమా ఇతి॥ ఉపకరణాః ఉపస్కరాః- వరుణస్య రాజసూయే
యథా ఆసన్నితి శేషః॥౧౩॥ కించ॥ ఇంద్రేతి॥ యే ఇంద్రాదయో దేవగణాః॥ ౧౪॥ మునయ ఇతి॥ యే చ రాజాదయః సమా
హూతాః॥ ౧౫ ॥ రాజసూయమితి॥ యే తత్ర సమేయుః స్మ తే సర్వే కృష్ణభక్తస్య పాండుసుతస్య రాజ్ఞో రాజసూయమవి
స్మితాస్సంతః- సూపపన్నం సుసంపన్నం- మేనిర ఇత్యన్వయః॥౧౬॥ అయాజయన్నితి॥ యాజకాః ఋత్విజః॥ ౧౭॥ సుత్యేతి
॥ సుత్యే అహని సోమాభిషవదినే ॥ ౧౮ ॥ సదస్యేతి॥ అగ్ర్యార్హణం అగ్రపూజా- తస్యార్హం యోగ్యం అనైకాంత్యాత్
యోగ్యానాం బహుత్వే ఏకస్యానిశ్చయాత్ ॥౧౯ ॥ ౨౦ ॥ యదాత్మకమితి॥ సాంఖ్యజ్ఞానం యోగ ఉపాసనా ॥ ౨౧॥ నను

సాంఖ్యం కేవలపరం-యోగస్సవిశేషణపరః-కథముభయోరేకపరత్వం తత్రాహ॥ ఏక ఇతి॥ ఏక ఏవాద్వితీయోఽసౌ- అత స్సాంఖ్యస్యైతత్పరత్వం యుక్తం - విశేషణభూతస్య చ సర్వప్రపంచస్య తన్మయత్వాత్సవిశేషణవిషయస్య యోగస్యాపి యుక్తమద్వితీయపరత్వమిత్యాహ-ఐతదాత్మ్యమితి-ఏష శ్రీకృష్ణః ఆత్మా యస్య తత్ ఏతదాత్మ-తస్యభావః ఐతదాత్మ్యం-భవితవ్యే చ భావనిర్దేశః॥ శ్రు॥ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమితి శ్రుతేః-అత్ర హేతుః-ఆత్మనేతి - హే సభ్యాః - ఆత్మాశ్రయః అన్యనిరపేక్షః-స్వయమజః ఇదం జగత్ సృజతి-అవతి రక్షతి-హంతి సంహరతి చ॥ ౨౨॥ కించ॥ వివిధానీతి॥ యస్య ఉపేక్షయా అనుగ్రహేణ-వివిధాని కర్మాణి తపోయోగాదీని జనయన్ సృజన్- యత్ యస్మాత్-అయం సర్వోఽపి జనః ధర్మాదిలక్షణం శ్రేయః ఈహతే సాధయతి-కర్మాణి తత్ఫలాని చ యదధీనానీత్యర్థః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఆత్మనా క్రియమాణమర్హణమాత్మనః కథం స్యాత్తత్రాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతాత్మభూతాయ- అనన్యదర్శినే నిరస్తభేదమతయే॥ ౨౫॥ ఇతీతి॥ శ్రీకృష్ణానుభావవిత్ సహదేవ ఇత్యుక్త్వా తూష్ణీమాసీత్॥ ౨౬॥ శ్రుత్వేతి॥ ద్విజేరితం సాధు సాధ్వితి ఘోషయిత్వా - హార్దమభిప్రాయం॥ ౨౭॥ ౩౧॥ యూయమితి॥ హే సదసస్పతయః సర్వే బాలభాషితం మామధ్వం మా జానీత మా గృహ్ణీత-కిం తత్ యత్ యతః-కృష్ణోఽర్హణే సంమతః తత్॥ ౩౩॥ ౩౪॥ సదసస్పతీనితి॥ అస్మై వా స్వార్థః పూర్వవదున్నేయః - స

భాస్సృజత్యవతి హంత్యజః॥ ౨౨॥ వివిధానీహ కర్మాణి జనయన్ యదపేక్షయా। ఈహతే యదయం సర్వశ్శ్రేయో ధర్మాదిలక్షణమ్॥ ౨౩॥ తస్మాత్కృష్ణాయ మహతే దీయతాం పరమార్హణమ్। ఏవం చేత్సర్వభూతానామాత్మనశ్చార్హణం భవేత్॥ ౨౪॥ సర్వభూతాత్మభూతాయ కృష్ణాయానన్యదర్శినే। దేయం శాంతాయ పూర్ణాయ దత్తస్యానంత్యమిచ్ఛతా॥ ౨౫॥ ఇత్యుక్త్వా సహదేవోఽభూత్తూష్ణీం కృష్ణానుభావవిత్। తచ్ఛ్రుత్వా తుష్టువుస్సర్వే సాధు సాధ్వితి సత్తమాః॥ ౨౬॥ శ్రుత్వా ద్విజేరితం రాజా జ్ఞాత్వా హార్దం సభాసదామ్। సమర్హయద్ధృషీకేశం ప్రీతః ప్రణయవిహ్వలః॥ ౨౭॥ తత్పాదావవనిజ్యాపస్శిరసా లోకపావనీః। సభార్యస్సానుజామాత్యస్సకుటుంబో వహన్ముదా॥ ౨౮॥ వాసోభిః పీతకౌశేయైర్భూషణైశ్చ మహాధనైః। అర్హయిత్వాశ్రుపూర్ణాక్షో నాశకత్సమవేక్షితుమ్॥ ౨౯॥ ఇత్థం సభాజితం వీక్ష్య సర్వే ప్రాంజలయో జనాః। నమో జయేతి నేముస్తం నిపేతుః పుష్పవృష్టయః॥ ౩౦॥ ఇత్థం నిశమ్య దమఘోషసుతస్స్వపీఠాదుత్థాయ కృష్ణగుణవర్ణనజాతమన్యుః। ఉత్క్షిప్య బాహుమిదమాహ సదస్యమర్షీ సంశ్రావయన్ భగవతే పరుషాణ్యభీతః॥ ౩౧॥ ఈశో దురత్యయః కాల ఇతి సత్యవతీ శ్రుతిః। వృద్ధానామపి యద్బుద్ధిర్బాలవాక్యైర్విభిద్యతే॥ ౩౨॥ యూయం పాత్రవిదాం శ్రేష్ఠా మా మధ్వం బాలభాషితమ్। సదసస్పతయస్సర్వే కృష్ణో యత్సంమతోఽర్హణే॥ ౩౩॥ తపోవిద్యావ్రతధరాన్ జ్ఞానవిధ్వస్తకల్మషాన్। పరమర్షీన్ బ్రహ్మనిష్ఠాన్ లోకపాలైశ్చ పూజితాన్॥ ౩౪॥ సదసస్పతీనతిక్రమ్య గోపాలః కులపాంసనః। యథా కాకః పురోడాశం సపర్యాం కథమర్హతి॥ ౩౫॥ వర్ణాశ్రమకులాపేతస్సర్వధర్మబహిష్కృతః। స్వైరవర్తీ గుణైర్హీనస్సపర్యాం కథమర్హతి॥ ౩౬॥ యయాతినైషాం హి కులం శప్తం సద్భిర్బహిష్కృ

సదసస్పతీనితి- గోపః వేదపృథివ్యాదిపాలక ఇత్యర్థః- కుత్సితం వేదవిపరీతం లపంతీతి కులపాః పాషండాః- తాన్ అంసతే భూషయతీతి కులపాంసనః అకాకః-కం చ అకం చ కాకే సుఖదుఃఖే- తేన విద్యేతే ఇత్యస్య సః అకాకః-ఆప్తకామ ఇత్యర్థః - స యథా ఆప్తకామో దేవయోగ్యం కేవలం పురోడాశమాత్రం నార్హతి అపి తు సర్వస్వమపి- తథాయం శ్రీకృష్ణోఽపి బ్రహ్మర్షియోగ్యం సపర్యామాత్రం కథమర్హతి-కింతు స్వాత్మసమర్పణమప్యర్హతీత్యర్థః॥ ౩౫॥ వర్ణేతి॥ వర్ణాశ్రమకులేభ్యః అపేతః బ్రహ్మత్వాత్॥ శ్రు॥ అనామగోత్రమితి శ్రుతేః - అత ఏవానధికారిత్వాత్సర్వధర్మైర్బహిష్కృతః-స్వైరవర్తీ పరమేశ్వరత్వాత్-అత ఏవ నిర్గుణః తమ ఆదిరహితః - ఏవంభూతో జీవానాం యోగ్యం తుచ్ఛం సపర్యామాత్రం కథమర్హతీత్యర్థః॥ ౩౬॥ యయాతినేతి॥ అపి చ కథం వర్ణనీయో మాదృశైరేషాం యదూనాం మహిమా-యస్మాదేషాం కులం యయాతినా శప్తమపి కిం సద్భిర్బహిష్కృతం-అపి తు శిరసా ధృతం- కించ- అస్మదాదికులవత్ వృథాపానరతం కిం-అపి తు-అతినియతాచారమిత్యర్థః - అహో యదూనామేవ తావదీదృశం మాహాత్మ్యం యదుకులవృద్ధస్యాయయాతేః శాపోఽప్యనుభావాయాదిత్యాది-అయం తు సాక్షాదీశ్వరః - అతః సపర్యామాత్రం కథమర్హతీత్యర్థః॥ ౩౭॥ కించ- బ్రహ్మర్షీతి॥ యే రాజానోఽదుష్టానుచ్చాటయంతి - తేతదర్థం కీకటాది దేశాన్ సమాశ్రయంతి - ఏతే తు బ్రహ్మర్షి

సేవితానేవదేశానాశ్రిత్యఅబ్రహ్మవర్చసంసముద్రందుర్గమపిహిత్వాహాపయిత్వేత్యర్థః- బాధంతేతథా - యః దస్యవఃప్రజాస్తాశ్చ - అయమర్థః - వేదతదర్థాభియోగోబ్రహ్మవర్చసంతద్విరుద్ధమబ్రహ్మవర్చసం సముద్రంము ద్రాలింగంతత్సహితంసముద్రంవేదవిరుద్ధలింగధారిణం పాషండమిత్యర్థః - తల్లింగంత్యాజయిత్వా బాధంతేదండ యంతి-కథంభూతం-దుర్గం- ధర్మపత్నీతితేరథమ...యాహ్లేన ...మిత్యర్థః.తథాతస్యవఃదస్యూనపిప్రజావేషే ణవర్తమానాన్దండయంతి-అతోయదుభ్యోన్యఃకోనామధార్మికోస్తీతిపారుష్యంతత్త్వార్థమేవ॥ ౩౮॥ఏవమితి॥శివా ఘోరః-తస్యారుతంశ్రుత్వాయథాసింహోనకించిద్బ్రవీతేతద్వత్ ॥ ౩౯ ॥ ౪౩ ॥ తావదితి॥ తావదుత్థాయేత్యస్యా యమభిప్రాయః-ఏషమత్పక్షాదోమత్తుల్యబలఃసర్వాన్నేతాన్హన్యాత్ - అతోమయైవశీఘ్రంహంతవ్యఇతి తత్క్షణమే వఉత్థాయశిరోజహారేతి॥ ౪౪॥ ౪౬॥ నన్వేవంనిందకస్యకథంవాసుదేవేప్రవేశస్తత్రాహ॥ జన్మత్రయేతి॥ జన్మత్రయేతి

తమ్।వృథాపానరతంశశ్వత్సపర్యంకధమర్హతి॥ ౩౭॥బ్రహ్మర్షిసేవితాన్దేశాన్హిత్వైతే బ్రహ్మవ ర్చసమ్। సముద్రందుర్గమాశ్రిత్యబాధంతేదస్యవఃప్రజాః ॥ ౩౮ ॥ ఏవమాదీన్యభద్రాణిబభాషే నష్ట మంగళః।నోవాచకించిద్భగవాన్యథాసింహశ్శివారుతమ్॥ ౩౯ ॥ శ్రీశుకః ॥ భగవన్నిందనంశ్రుత్వా దుస్సహంతత్సభాసదః । కర్ణౌపిధాయనిర్జగ్ముశ్శపంతశ్చేదిపంరుషా.॥ ౪౦ ॥ నిందాంభగవతశ్శృ త్వాతత్పరస్యజనస్యవా।తతోనాపైతియస్సోపియాత్యధస్సుకృతాచ్చ్యుతః॥ ౪౧॥తతఃపాండుసుతాఃక్రు ద్ధామత్స్యకేకయసృంజయాః । ఉదాయుధాస్సముత్తస్థుశ్శిశుపాలజిఘాంసవః॥ ౪౨॥ తతశ్చైద్యస్త్వ సంభ్రాంతోజగృహేఖడ్గచర్మణీ । భర్త్సయన్కృష్ణపక్షీయాన్రాజ్ఞస్సదసిభారత॥ ౪౩॥ తావదు త్థాయభగవాన్స్వాన్నివార్యస్వయంరుషా । శిరఃక్షురాంతచక్రేణజహారాపతతోరిపోః॥ ౪౪॥ శబ్ద కోలాహలోప్యాసీచ్ఛిశుపాలేహతేమహాన్। తస్యానుయాయినోభూపాదుద్రువుర్జీవితైషిణః॥ ౪౫॥ చైద్యదేహోత్థితంజ్యోతిర్వాసుదేవముపావిశత్ । పశ్యతాంసర్వభూతానాముల్కేవభువిఖాచ్చ్యు తా॥ ౪౬॥జన్మత్రయానుగుణితవైరసంరబ్ధయాధియా । ధ్యాయంస్తన్మయతాంనీతో భావోహిభవ కారణమ్॥ ౪౭॥ ఋత్విగ్భ్యస్ససదస్యేభ్యోదక్షిణాంవిపులామదాత్ । సర్వాన్సంపూజ్యవిధివచ్చ క్రేవభృథమేకరాట్ ॥ ౪౮॥ సాధయిత్వాక్రతుంరాజ్ఞఃకృష్ణోయోగేశ్వరేశ్వరః । ఉవాసకతిచిన్మా సాన్సుహృద్భిరభియాచితః॥ ౪౯॥ తతోనుజ్ఞాప్యరాజానమనిచ్ఛంతమపీశ్వరః । యయౌసభార్యస్సా మాత్యస్స్వపురందేవకీసుతః॥ ౫౦॥ వర్ణితంతదుపాఖ్యానంమయాతేబహువిస్తరమ్ । వైకుంఠవా సినోర్జన్మవిప్రశాపాత్పునఃపునః॥ ౫౧॥ రాజసూయావభృథ్యేనస్నాతోరాజాయుధిష్ఠిరః । బ్రహ్మక్ష త్రసభామధ్యేశుశుభేదేవరాడివ॥ ౫౨॥ రాజ్ఞాసభాజితాస్సర్వేసురమానవఖేచరాః । కృష్ణంక్రతుం చశంసంతస్స్వధామానిముదాయయుః॥౫౩॥దుర్యోధనమృతేపాపంకలింకురుకులామయమ్ । యోన సేహేశ్రియంస్ఫీతాందృష్ట్వాపాండుసుతస్యతామ్॥ ౫౪॥ యఇదంకీర్తయేద్విష్ణోఃకర్మచైద్యవధాది కమ్।రాజ్ఞాంమోక్షంవితానంచసర్వపాపైఃప్రముచ్యతే॥౫౫॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే చతుస్స ప్తతితమోధ్యాయః.

*

రాజా॥ అజాతశత్రోస్తంద్రుష్ట్వారాజసూయమహోదయమ్ । సర్వేముముదిరేబ్రహ్మన్నృదేవాయే సమాగతాః॥ ౧॥దుర్యోధనంవర్జయిత్వారాజానమృషయస్సురాః। ఇతిశ్రుతంనోభగవన్తత్రకారణ

నుగుణితమనువర్తితంయద్వైరంతేన సంరబ్ధయాఆవిష్టయా-తన్మయతాంతత్సారూప్యతాంయాతః - పునఃపార్షదో బభూవేత్యర్థః-అత్ర హేతుః-భావోహీతి - భావోభావనాఅనుధ్యానం - భవస్యధ్యేయాకారజన్మన - కారణంపేశ స్కారీధ్యానేనకీటాదౌతథాదృష్టత్వాదిత్యర్థః॥ ౪౭ ॥౫౨॥ రాజ్ఞేతి॥సురాఃమానవాః.ఖేచరాఃప్రమథాశ్చ॥ ౫౩॥దు ర్యోధనమితి॥ పాపంధర్మద్వేషం-అత్ర హేతుః-కలింకలేరంశం-అతఏవకురుకులస్యామయంవ్యాధింనాశకం॥ ౫౪॥యఇ తి॥వితానంయజ్ఞంచ॥ ౫౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుస్సప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥ పంచయుక్సప్తతితమేయజ్ఞావభృథసంభ్రమః । సుయోధనస్యచాత్యంత్యామానభంగోదృశిభ్రమాత్॥దుర్యోధన స్యైకస్యైవదుఃఖకారణంప్రష్టుముక్తమనువదతి॥ అజాతశత్రోరితి॥ ౧॥ దుర్యోధనమితి॥ ఇతిశ్రుతంతన్ముఖాదేవేత్య

ర్థః॥ ౨॥ దుర్యోధనస్య అసహనకారణత్వేన యాగమహాత్మ్యమేవ పునః సింహావలోకనేన రూపయతి-ఏకదాంతః పురేత ఇత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన॥ పితామహస్యేతి॥ ప్రేమబంధనాః ప్రేమయంత్రితాః ॥ ౩ ॥ భీమ ఇతి॥ పూజాయాం సమ్యక్ ద్రవ్యసాధనే బాహ్యవస్తుసంపాదనే॥ ౪॥ గుర్వితి॥ గురుశుశ్రూషణే చందనాలేపనాదౌ॥ ౫॥ ౬॥ నిరూపితా ఇతి॥ నిరూపితాః నియుక్తాస్సంతః నానాకర్మసు ప్రవర్తంతే స్మ॥ ౭॥ ఋత్విగితి ॥ ఋత్విజశ్చ-సదస్యాశ్చ సభాసదః-బహువిదశ్చ తేషు స్విష్టేషు సమ్యక్ పూజితేషు-సూనృతం ప్రియవాక్ -సమర్హణమలంకారాది దక్షిణాశ్చ తాభిః - ద్యునద్యాం గంగాయాం॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ చిత్రేతి ॥ చిత్రాణి ధ్వజపతాకాగ్రాణి యేషు తైః ఇభేంద్రైః స్యందనైః అర్వభిః అశ్వైః భటైశ్చ-ఏవం చతురంగసైన్యైః నిర్యయుః॥ ౧౧॥ యదుసృంజయేతి॥ యజమానో యుధిష్ఠిరః పురస్సరో యేషాం తే॥ ౧౨॥ సదస్యేతి ॥ సద

ముచ్యతామ్॥ ౨॥ శ్రీశుకః ॥ పితామహస్య తే యజ్ఞే రాజసూయే మహాత్మనః। బాంధవాః పరిచర్యాయాం తస్యాసన్ ప్రేమబంధనాః ॥ ౩ ॥ భీమో మహానసాధ్యక్షో ధనాధ్యక్షస్సుయోధనః । సహదేవస్తు పూజాయాం నకులో ద్రవ్యసాధనే॥ ౪॥ గురుశుశ్రూషణే జిష్ణుః కృష్ణః పాదావనేజనే । పరివేషణే ద్రుపదజా కర్ణో దానే మహామనాః॥ ౫॥ యుయుధానో వికర్ణశ్చ హార్దిక్యో విదురాదయః। బాహ్లీకపుత్రా భూర్యాద్యా యే చ సంతర్దనాదయః॥ ౬॥ నిరూపితా మహాయజ్ఞే నానాకర్మసు తే తదా । ప్రవర్తంతే స్మ రాజేంద్ర రాజ్ఞః ప్రియచికీర్షవః॥ ౭॥ ఋత్విక్సదస్యబహువిత్సు సుహృత్తమేషు స్విష్టేషు సూనృతసమర్హణదక్షిణాభిః। చైద్యే చ సాత్వతపతేశ్చరణం ప్రవిష్టే చక్రుస్తతస్త్వవభృథస్నపనం ద్యునద్యామ్ ॥ ౮ ॥ మృదంగశంఖపణవాస్తూర్యాశ్చానకగోముఖాః। వాదిత్రాణి విచిత్రాణి నేదురావభృథోత్సవే॥ ౯॥ నర్తక్యో ననృతుర్హృష్టా గాయకా యూథశో జగుః। వీణావేణుతలోన్నాదస్తేషాం స దివమస్పృశత్ ॥ ౧౦॥ చిత్రధ్వజపతాకాగ్రైరిభేంద్రస్యందనార్వభిః । స్వలంకృతైర్భటైర్భూపా నిర్యయూ రుక్మమాలినః ॥ ౧౧ ॥ యదుసృంజయకాంభోజకురుకేకయకోసలాః। కంపయంతో భువం సైన్యైర్యజమానపురస్సరాః॥ ౧౨॥ సదస్యర్త్విగ్ద్విజశ్రేష్ఠా బ్రహ్మఘోషేణ భూయసా। దేవర్షిపితృగంధర్వాస్తుష్టువుః పుష్పవర్షిణః ॥ ౧౩॥ స్వలంకృతా నరా నార్యో గంధస్రగ్భూషణాంబరైః। విలింపంత్యోఽభిషించంత్యో విజహ్రుర్వివిధై రసైః॥ ౧౪॥ తైలగోరసగంధోదహరిద్రాసాంద్రకుంకుమైః । పుంభిర్లిప్తాః ప్రలింపంత్యో విజహ్రుర్వారయోషితః॥ ౧౫॥ గుప్తా నృభిర్నిరగమన్నుపలబ్ధుమేతద్దేవ్యో యథా దివి విమానవరైర్నృదేవ్యః। తా మాతులేయసఖిభిః కిల సిచ్యమానాస్సవ్రీడహాసవికసద్వదనా విరేజుః॥ ౧౬॥ తా దేవరానుత సఖీన్ సిషిచుర్దృతీభిః క్లిన్నాంబరా వివృతగాత్రకుచోరుమధ్యాః। ఔత్సుక్యముక్తకబరచ్యవమానమాల్యాః క్షోభం దధుర్మలధియాం రుచిరైర్విహారైః॥ ౧౭॥ స సమ్రాడ్రథమారుహ్య సదశ్వం రుక్మమాలినమ్। వ్యరోచత స్వపత్నీభిః క్రియాభిః క్రతురాడివ॥ ౧౮॥ పత్నీసంయాజావభృథ్యైశ్చరిత్వా తే తమృత్విజః। ఆచాంతం స్నాపయాం చక్రుర్గంగాయాం సహ కృష్ణయా॥ ౧౯॥ దేవదుందుభయో నేదుర్నరదుందుభిభిస్సహ। ముముచుః పుష్పవర్షాణి దేవర్షిపితృమానవాః॥ ౨౦॥ సస్నుస్తత్ర తతస్సర్వే వర్ణాశ్రమయుతా జనాః। మహాపాతక్యపి యతస్సద్యో ముచ్యేత కిల్బిషాత్ ॥ ౨౧॥ అథ రాజాహతే క్షౌమే పరిధాయ స్వలంకృతః। ఋత్విక్సదస్యవిప్రాదీనానర్చాభరణాంబరైః॥ ౨౨॥ బంధుజ్ఞాతినృపాన్ మిత్రసుహృదోఽన్యాంశ్చ సర్వశః। అభీక్ష్ణం పూజయామాస నారాయణపరో నృపః॥ ౨౩॥ సర్వే జనాస్సురరుచో మణికుండలస్రగుష్ణీషకంచుకదుకూ

స్యా ఋత్విజః- అన్యే చ ద్విజశ్రేష్ఠాః నిర్యయుః॥ ౧౩॥ స్వలంకృతా ఇతి॥ కించ- గంధాదిభిస్స్వలంకృతాః- నరా నార్యశ్చ పరస్పరం మిథో విజహ్రుః॥ ౧౪॥ రసానేవాహ॥ తైలేతి॥ కించ- సాంద్రకుంకుమాదిభిః పుంభిర్లిప్తాః సాక్ ప్రలింపంత్యో వారయోషితశ్చ విజహ్రుః॥ ౧౫॥ గుప్తా ఇతి॥ నృభిర్గుప్తాః- రథాదియానైః నృదేవ్యః రాజపత్న్యో నిరగమన్ నిర్గతాః- ఏతదుపలబ్ధుం విమానవరైః దేవ్యో యథా తద్వత్- మాతులేయైస్సఖిభిశ్చ పరితః సిచ్యమానాః - సవ్రీడేన హాసేన వికసంతి వదనాని యాసాం తాః॥ ౧౬॥ తా ఇతి॥ దేవరాన్ పతిభ్రాతౄన్-ఉత సఖీన్ సఖీనపి - దృతీభిః ఉదకనోదనచర్మయంత్రైః- సేచనపాత్రైశ్చ- మలధియాం కామినాం॥ ౧౭॥ స ఇతి॥ క్రియాభిః అంగేష్టిభిః - క్రతురాట్ శరీరో రాజసూయ ఇవ ॥ ౧౮ ॥ పత్నీతి॥ పత్నీసంయాజాః యాగవిశేషాః- అవభృథసంబంధి అవభృథ్యం చ- తైశ్చరిత్వా తాన్యనుష్ఠాయేత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౧॥

అథేతి॥ అహతే నూతనే. ఆనర్చ్ఛ అర్చితవాన్ ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సర్వ ఇతి॥ సురాణామివ రుక్ కాంతిర్యేషాం తే. మణికుండలైః స్రగుష్ణీషాదయో యేషాం తే. కుండలయుగేనాలకబృందేన చ జుష్టా వక్త్రశ్రీర్యాసాం తాః॥ ౨౪ ॥ ౨౯ ॥ ఇత్థమితి॥ గతజ్వరః నిశ్చింతః. ఆసీత్ ॥ ౩౦॥ ఏకదేతి॥ అచ్యుతే శ్రీకృష్ణే ఆత్మా మనః యస్య తస్య॥ ౩౧॥ యస్మిన్నితి॥ నరేంద్రాదీనాం శ్రీః లక్ష్మ్యః విభూతయః. విశ్వసృజా మయేన. ఉపక్లృప్తాః విరచితాః తాభిః స్పృహ. కురురాట్ దుర్యోధనః. అతప్యత్ ॥ ౩౨ ॥ యస్మిన్నితి ॥ మహిషీసహస్రమితి బహుత్వోపలక్షణం. క్వణద్భిరంఘ్రిభిః శోభా యస్య. మధ్యేషు చారు చారుత్వమిత్యర్థః. కుచకుంకుమైః శోణా హారా యస్య తత్. శ్రీమంతి ముఖాని యస్య తత్. చలైః కుండలైః కుంతలైశ్చ ఆఢ్యం సంపన్నం అశోభతేతి శేషః॥ ౩౩॥ సభాయామితి॥ క్వాపి క్వచిత్ విరేజ ఇతి శేషః. స్వస్య చక్షుషా మహిమాసీత్ జ్ఞాపకేన॥ ౩౪॥ ౩౫॥

ఉమహాభుజాః । నార్యశ్చ కుండలయుగాలకబృందజుష్టవక్త్రశ్రియః కనకమేఖలయా విరేజుః॥ ౨౪॥
అథర్త్విజో మహాశీలాః సదస్యా బ్రహ్మవాదినః । విప్రక్షత్రియవిట్ఛూద్రా రాజానో యే సమాగతాః॥ ౨౫॥ దేవర్షిపితృభూతాని లోకపాలాః సహానుగాః। పూజితాస్తమనుజ్ఞాప్య స్వధామాని యయుర్నృప॥ ౨౬॥ హరిదాసస్య రాజర్షే రాజసూయమహోదయం। నైవాతృప్యన్ ప్రశంసంతః పిబన్మర్త్యోఽమృతం యథా॥ ౨౭॥ తతో యుధిష్ఠిరో రాజా సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్। ప్రేమ్ణా నివారయామాస కృష్ణం చ త్యాగకాతరః॥ ౨౮॥ భగవానపి తత్రాంగ న్యవాత్సీత్తత్ప్రియంకరః। ప్రస్థాప్య యదువీరాంశ్చ సాంబాదీంశ్చ కుశస్థలీం॥ ౨౯॥ ఇత్థం ధర్మసుతో రాజా మనోరథమహార్ణవం। సుదుస్తరం సముత్తీర్య కృష్ణేనాసీద్గతజ్వరః॥ ౩౦॥ ఏకదాంతఃపురే తస్య వీక్ష్య దుర్యోధనః శ్రియం। అతప్యద్రాజసూయస్య మహత్త్వం చాచ్యుతాత్మనః॥ ౩౧॥ యస్మిన్నరేంద్రదితిజేంద్రసురేంద్రలక్ష్మీర్నానావిభాంతి కిల విశ్వసృజోపక్లృప్తాః। తాభిః పతీన్ద్రుపదరాజసుతోపతస్థే యస్యాం విషక్తహృదయః కురురాడతప్యత్॥ ౩౨॥ యస్మింస్తదా మధుపతేర్మహిషీసహస్రం శ్రోణీభరేణ శనకైః క్వణదంఘ్రిశోభమ్ । మధ్యే సుచారు కుచకుంకుమశోణహారం శ్రీమన్ముఖం చలకుండలకుంతలాఢ్యమ్ ॥ ౩౩ ॥ సభాయాం మయక్లృప్తాయాం క్వాపి ధర్మసుతో విరాట్। వృతోఽనుజైర్బంధుభిశ్చ కృష్ణేనాపి స్వచక్షుషా॥ ౩౪॥ ఆసీనః కాంచనే సాక్షాదాసనే మఘవానివ। పారమేష్ఠ్యశ్రియా జుష్టః స్తూయమానశ్చ వందిభిః ॥ ౩౫ ॥ తత్ర దుర్యోధనో మానీ పరీతో భ్రాతృభిర్నృప। కిరీటమాలీ న్యవిశదసిహస్తః క్షిపన్ రుషా॥ ౩౬॥ స్థలేఽభ్యగృహ్ణాద్వస్త్రాంతం జలం మత్వా స్థలేఽపతత్। జలే చ స్థలవద్భ్రాంత్యా మయమాయావిమోహితః॥ ౩౭॥ జహాస భీమస్తం దృష్ట్వా స్త్రియో నృపతయోఽపరే। నివార్యమాణా అప్యంగ రాజ్ఞా కృష్ణానుమోదితాః॥ ౩౮॥ స వ్రీడితోఽవాగ్వదనో రుషా జ్వలన్ నిష్క్రమ్య తూష్ణీం ప్రయయౌ గజాహ్వయమ్ ॥ హాహేతి శబ్దః సుమహానభూత్సతామజాతశత్రుర్విమనా ఇవాభవత్। బభూవ తూష్ణీం భగవాన్ భువో భరం జిహీర్షుర్భ్రమతి స్మ యద్దృశా॥ ౩౯॥ ఏతత్తేఽభిహితం రాజన్ పృష్టోఽహమిహ యత్త్వయా। సుయోధనస్య దౌరాత్మ్యం రాజసూయే మహాక్రతౌ॥ ౪౦ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే పంచసప్తతితమోఽధ్యాయః

—॥ సాల్వవధకథాప్రారంభఘట్టః ॥—

శ్రీశుకః॥ అథాన్యదపి కృష్ణస్య శృణు కర్మాద్భుతం నృప। క్రీడానరశరీరస్య యథా సౌభపతిర్హతః॥ ౧॥ శిశుపాలసఖః సాల్వో రుక్మిణ్యుద్వాహ ఆగతః। యదుభిర్నిర్జితః సంఖ్యే జరాసంధాదయస్తథా॥ ౨॥ సాల్వః

తత్రేతి॥ మానీ సాహంకారః. కిరీటం తన్మాలా చ విద్యేతే యస్య సః న్యవిశత్ వివేశ. క్షిపన్ ద్వాస్థాదీన్ ఆక్షిపన్ ॥ ౩౬ ॥ స్థల ఇతి॥ తత్ర శుద్ధాంతే స్థలే. వస్త్రాంతమభ్యగృహ్ణాత్ ఆకుంచితవాన్. కుతః. స్నిగ్ధస్థలేఽపి భ్రాంత్యా జలం మత్వా. జలే చ అపతత్. కుతః స్థలవద్భ్రాంత్యా॥ ౩౭॥ ౩౮॥ స ఇతి॥ భువో భరం భారం జిహీర్షుః ఇతి అద్య సంపాదితేన కలహబీజేన కురూణాం సంహారం కరిష్యామీతి కించ. యస్య దృశా దృష్టిమాత్రేణ. దుర్యోధనో భ్రమతి స్మ భ్రాంతిం ప్రాప్త. మయి తు యాతు నిమిత్తమాత్రం. సః భూభారహరణబీజం దుర్యోధనస్య భ్రమం భీమాదిహాస్యేన తస్య పరాభవం చ విధాయ తూష్ణీమాసీదిత్యర్థః॥ ౩౯ ॥ ౪౦॥ ఇతి శ్రీభావార్థదీపికాయాం పంచసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ॥

శ్లో॥ వర్ణ్యతే షట్సప్తతితమే వృష్ణిసాల్వమహామృధే। ద్యుమద్దారుకహారేణ రణాత్ప్రద్యుమ్ననిర్గమః ॥ సంపాద్య ధర్మరా

స్య రాజసూయమహిూదయం।నిహత్యసౌభరాజాదీనథో పారమదచ్యుతః॥౧॥౨॥౩॥ ఇతీతి॥ ప్రత్యహంసకృత్ - పాం
సుముష్టిం - ఏకాం గ్రసన్ భక్షయన్॥ ౪॥ సంవత్సరాంతఇతి॥ ఆశుతోషోపిభగవానుమాపతిః శ్రీకృష్ణ విద్విషి సాల్వే
వరస్య వైఫల్యంమన్యమానోనశీఘ్రంప్రాదురభూత్ - తస్యాతినిర్బంధమాలక్ష్య సంవత్సరాంతేవరేణ ఛందయామాస
సఇచ్ఛాంకారితవాన్ - వరంవృణీష్వేత్యువాచేత్యర్థః॥౫॥౬॥ తథేతి॥ తథేతిప్రతిజ్ఞాయ-గిరిశేనాదిష్టోమయః - అ
యస్మయంలోహమయం పురంసౌభసంజ్ఞం-నిర్మాయదదచయిత్వా-ప్రాదాత్॥౭॥సఇతి॥తమసోంధకారస్య- ధామఆ
శ్రయం-అన్యైర్దురాసదందుష్ప్రాపం॥౮॥౯॥సగోపురాణీతి॥ ప్రాసాదాఃగృహాఃఅట్టాలాస్తదుపరిగృహాః- తోళికా
స్తత్పర్యంతకుడ్యాని - తాః - విహారాన్ క్రీడాస్థానానిచసబభంజ.కించ విమానాగ్ర్యాత్తస్మాచ్ఛస్త్రవృష్టయః పేతుః॥
౧౦॥శిలాఇతి॥ఆసారశర్కరాఃధారాసంపాతవజ్జలోపలాః॥౧౧॥ఇతీతి॥శంసుఖంనాభ్యపద్యత॥ ౧౨॥ ౧౫॥తతఇతి॥ తు

ప్రతిజ్ఞామకరోచ్ఛృణ్వతాంసర్వభూభుజామ్। అయాదవాంకరిష్యేక్ష్మాంపౌరుషంమమపశ్యత॥ ౩॥ ఇ
తిమూఢఃప్రతిజ్ఞాయదేవంపశుపతింప్రభుమ్ । ఆరాధయామాసనృపఃపాంసుముష్టింసకృద్గ్రసన్॥ ౪॥
సంవత్సరాంతేభగవానాశుతోషఉమాపతిః।వరేణఛందయామాససాల్వంశరణమాగతమ్॥ ౫॥ దేవా
సురమనుష్యాణాంగంధర్వోరగరక్షసామ్।అభేద్యంకామగంవవ్రేసయానంవృష్ణిభీషణమ్॥ ౬॥ తథేతిగిరి
శాదిష్టోమయఃపరపురంజయః। పురంనిర్మాయసాల్వాయప్రాదాత్సౌభమయస్మయమ్॥౭॥ సలబ్ధ్వాకా
మగంయానంతమోధామదురాసదమ్। యయౌద్వారవతీంసాల్వోవైరంవృష్ణికృతంస్మరన్॥ ౮॥నిరుధ్య
సేనయాసాల్వోమహత్యాభరతర్షభ।పురీంబభంజోపవనాన్యుద్యానానిచసర్వశః॥ ౯॥ సగోపురాణి
ద్వారాణిప్రాసాదాట్టాలతోళికాః।విహారాన్సవిమానాగ్ర్యాన్నిపేతుశ్శస్త్రవృష్టయః॥ ౧౦॥ శిలా
ద్రుమాశ్చాశనయస్సర్పాఆసారశర్కరాః । ప్రచండశ్చక్రవాతోభూద్రజసాచ్ఛాదితాదిశః॥ ౧౧॥ ఇ
త్యర్ద్యమానాసౌభేనకృష్ణస్యనగరీభృశమ్।నాభ్యపద్యతశంరాజంస్త్రిపురేణయథామహీ॥ ౧౨॥ప్రద్యు
మ్నోభగవాన్వీక్ష్యబాధ్యమానానిజాఃప్రజాః।మాభైష్టేత్యభ్యయాద్వీరోరథారూఢోమహారథః॥ ౧౩॥
సాత్యకిశ్చారుదేష్ణశ్చసాంబోక్రూరస్సహానుజైః।హార్దిక్యోభానువిందశ్చగదశ్చశుకసారణౌ॥ ౧౪॥ అప
రేచమహేష్వాసారథయూథపయూథపాః।నిర్యయుర్దంశితాగుప్తారథేభాశ్వపదాతిభిః॥౧౫॥తతఃప్ర
వవృతేయుద్ధంసాల్వానాంయదుభిస్సహ।యథాసురాణాంవిబుధైస్తుములంరోమహర్షణమ్॥ ౧౬॥ తా
శ్చసౌభపతేర్మాయాదివ్యాస్త్రైరుక్మిణీసుతః । క్షణేననాశయామాసనైశంతమఇవోష్ణగుః॥౧౭॥వివ్యా
ధపంచవింశత్యాస్వర్ణపుంఖైరయోముఖైః।సాల్వస్యధ్వజినీపాలంశరైస్సన్నతపర్వభిః॥ ౧౮॥ శతేనా
తాడయత్సాల్వమేకైకేనాస్యసైనికాన్।దశభిర్దశభిస్తీక్ష్ణైర్వాహనానిత్రిభిస్త్రిభిః ॥ ౧౯ ॥ తదద్భు
తంమహత్కర్మప్రద్యుమ్నస్యమహాత్మనః।దృష్ట్వాతంపూజయామాసుస్సర్వేస్వపరసైనికాః॥ ౨౦॥ బహు
రూపైకరూపంతద్దృశ్యతేనచదృశ్యతే।మాయామయంమయకృతందుర్విభావ్యంపరైరభూత్॥ ౨౧॥క్వ
చిద్భూమౌక్వచిద్వ్యోమ్నిగిరిమూర్ధ్నిజలేక్వచిత్।అలాతచక్రవద్భ్రామ్యత్సౌభంతద్దురవస్థితం॥౨౨॥
యత్రయత్రోపలక్ష్యేతససౌభస్సహసైనికః । సాల్వస్తతస్తతోముంచన్ శరాన్ సాత్వతయూథపాః॥
౨౩॥శరైరగ్న్యర్కసంస్పర్శైరాశీవిషదురాసదైః। పీడ్యమానపురానీకస్సాల్వోముహ్యత్పరేరితైః॥

ములంవ్యాకులం॥రోమహర్షణంరౌద్రం॥౧౬॥తాఇతి॥నైశంనిశిభవం-తమః॥ఉష్ణగుఃసూర్యఇవ॥ ౧౭॥ కించవివ్యాధేతి ॥
స్వర్ణమయానిపుంఖానిపృష్ఠప్రాంతానియేషాంతైః-అయోలోహం-తన్మయానిముఖాన్యగ్రాణియేషాంతైః - ధ్వజి
నీపాలంసేనాన్యంసన్నతానినిమ్నాని-పర్వాణిగ్రంథయోయేషాంతైః॥౧౮॥ శతేనేతి॥సైనికాన్ భటాన్- నేత్యాన్ సా
రథీన్॥౧౯॥తదితి॥స్వపరసైనికాఃస్వపరసేనయోర్వర్తమానాస్సర్వే పూజయామాసుఃసమ్మానితవంతః॥ ౨౦॥ బహు
రూపేతి॥కదాచిద్బహురూపంకదాచిదేకరూపం-క్వచిద్దృశ్యతే-క్వచిన్నదృశ్యతే-ఏవందుర్విభావ్యంఅతర్క్యమభూత్॥
౨౧॥కించ॥క్వచిదితి॥ఏవంతత్ దురవస్థితంఅనవస్థితంచాభూత్॥౨౨॥ ౨౩॥శరైరితి॥ అగ్నివద్దాహకః - అర్కవత్సంశోష
కః-యుగపత్సర్వతస్సంస్పర్శాయేషాంతైః-ఆశీవిషవదేకదేశస్పర్శమాత్రేణమారకత్వాద్దురాసదైఃదుస్సహైః- పీడ్య
మానంపురమనీకానిచయస్యసః-పరైర్యదుభిరీరితైర్ముక్తైః॥ ౨౪ ॥ సాల్వేతి ॥ భృశాదీతాఅపిస్వంస్వంరణంస్వాం

స్వాం యుద్ధభూమిం॥ ౨౫॥ సాల్వేతి॥ మార్వ్యకాన్ణా యసమయ్యా-వ్యాహత్య ప్రహత్య॥ ౨౬॥ తమితి॥ తం ప్రద్యుమ్నం-అపోవాహ-అన్యతో నినాయ॥ ౨౭॥ ౨౮॥ నేతి॥ మత్ వినా క్లీబం చిత్తం యస్య తేన-త్వయా సూతేన॥ ౨౯॥ కిన్నిత్వితి ॥ పితరౌ రామకేశవౌ-అభిసంగమ్య తత్పార్శ్వం గత్వా-తాభ్యాం పృష్టః-స్వయోగ్యం కిం నువక్ష్యామీతి॥ ౩౦॥ వ్యక్తమితి॥ భ్రాతృజాయాః భ్రాతృభార్యాః-వ్యక్తం నిశ్చితం-క్లైబ్యం కథయిష్యంతి- తత్క-థనను న కరోషి-కథం కథ ఇతి॥ ౩౧॥ ధర్మమితి॥ విభో హే సమర్థ-ఏతదపసర్పణం ధర్మమాహ- సూత ఇతి॥ ౩౨॥ ఏతదితి॥ అపోవాహితః అపనీతః- ఉపసృష్టః ఉపసర్గం పీడాం ప్రాప్త ఇతి కృత్వా- యతః పరేణ శత్రుణా గదయా హతస్సన్ - మూర్ఛితో నిస్సంజ్ఞతాం గతో భవా నితి॥ ౩౨॥ ఏతదితి॥ అపోవాహితః అపనీతః- ఉపసృష్టః ఉపసర్గం పీడాం ప్రాప్త ఇతి కృత్వా-యతః పరేణ శత్రుణా - గదయా హతస్సన్ - మూర్ఛితో నిస్సంజ్ఞతాం గతో భవానితి ॥ ౩౩ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షట్సప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

౨౪॥ సాల్వానీకపశస్త్రౌఘైర్వృష్టిపీరా భృశార్దితాః । నతత్యజూరణం స్వం స్వం లోకద్వయజిగీషవః॥ ౨౫॥ సాల్వామాత్యో ద్యుమాన్నామ ప్రద్యుమ్నం ప్రాక్ప్రపీడితః। ఆసాద్య గదయా మౌర్వ్యా వ్యాహత్య వ్యనదద్బలీ॥ ౨౬॥ తం ద్యుమద్గదయా శీర్ణవక్షస్థలమరిందమమ్। అపోవాహ రణాత్సూతో ధర్మవిద్దారుకాత్మజః॥ ౨౭॥ లబ్ధసంజ్ఞో ముహూర్తేన కార్ష్ణిస్సారథిమబ్రవీత్ । అహో అసాధ్విదం సూత యద్రణాన్మేఽపకర్షణమ్॥ ౨౮॥ న యదూనాం కులే జాతశ్శ్రూయతే రణవిచ్యుతః। వినా మత్క్లీబచిత్తేన సూతేన ప్రాప్తకల్మషాత్॥ ౨౯॥ కిన్నువక్ష్యేఽభిసంగమ్య పితరౌ రామకేశవౌ। యుద్ధాత్సమ్యగపక్రాంతః పృష్టస్తత్రాత్మనః క్షమమ్॥ ౩౦॥ వ్యక్తం మే కథయిష్యంతి హసంత్యో భ్రాతృజామయః। క్లైబ్యం కథం కథం వీర తవాన్యైః కథ్యతాం మృధే॥ ౩౧॥ సూతః॥ ధర్మం విజానతాయుష్మన్ కృతమేతన్మయా విభో। సూతః కృచ్ఛ్రగతం రక్షేద్రథినం సారథిం రథీ॥ ౩౨॥ ఏతద్విదిత్వా తు భవాన్ మయాపోవాహితో రణాత్ । ఉపసృష్టః పరేణేతి మూర్ఛితో గదయా హతః॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-షట్సప్తతితమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ సతూపస్పృశ్య సలిలం దంశితో ధృతకార్ముకః । నయ మాం ద్యుమతః పార్శ్వం వీరస్యేత్యాహ సారథిమ్॥ ౧॥ విధమంతం స్వసైన్యాని ద్యుమంతం రుక్మిణీసుతః। ప్రతిహృత్య ప్రత్యవిధ్యన్నారాచైరష్టభిస్స్మయన్॥ ౨॥ చతుర్భిశ్చతురో వాహాన్ సూతమేకేన చాహనత్ । ద్వాభ్యాం ధనుశ్చ కేతుం చ శరేణాన్యేన వై శిరః॥ ౩॥ గదసాత్యకిసాంబాద్యా జఘ్నుస్సౌభపతేర్బలమ్ । పేతుస్సముద్రే సౌభేయాస్సర్వే సంఛిన్నకంధరాః॥ ౪॥ ఏవం యదూనాం సాల్వానాం జఘ్నతామితరేతరమ్। యుద్ధం త్రిణవరాత్రం తదభూత్తుములముల్బణమ్॥ ౫॥ ఇంద్రప్రస్థం గతః కృష్ణ ఆహూతో ధర్మసూనునా। రాజసూయేచ నిర్వృత్తే శిశుపాలే చ సంస్థితే॥ ౬॥ కురువృద్ధాననుజ్ఞాప్య మునీంశ్చ ససుతాం పృథామ్। నిమిత్తాన్యతిఘోరాణి పశ్యన్ ద్వారవతీం యయౌ॥ ౭॥ ఆహ చాహమిహాయాత ఆర్యమిశ్రాభిసంగతః। రాజన్యాశ్చైద్యపక్షీయా నూనం హన్యుః పురీం మమ॥ ౮॥ వీక్ష్య తత్కదనం స్వానాం నిరూప్య పురరక్షణమ్ । సౌభం చ సాల్వరాజం చ దారుకం ప్రాహ కేశవః॥ ౯॥ రథం ప్రాపయ మే సూత సాల్వస్యాంతికమాశు వై । సంభ్రమస్తే న కర్తవ్యో మాయావీ సౌభరాడయమ్ ॥ ౧౦॥ ఇత్యుక్తశ్చోదయామాస రథమాస్థాయ దారుకః । విశంతం దదృశుస్సర్వే స్వే పరే చారు

శ్లో॥ సప్తసప్తతితమే నానామాయావిచక్షణః। కృష్ణేనాగత్య సాల్వస్తు హతస్సౌభం చ చూర్ణితం॥ స ఇతి॥ దంశితః సన్నద్ధః॥ ౧॥ విధమంతమితి॥ విధమంతం క్షపయంతం-ప్రతిహృత్య నిరుధ్య॥ ౨ ॥ అష్టానాం వినియోగమాహ॥ చతుర్భిరితి॥ ౩॥ గదేతి॥ సౌభేయాః సౌభస్థాః॥ ౪॥ ఏవమితి॥ నవానాం రాత్రీణాం సమాహారో నవరాత్రం - త్రయాణాం నవరాత్రాణాం సమాహారస్త్రినవరాత్రం-సప్తవింశతిరహోరాత్రాణీత్యర్థః-తుములం సంకులం-ఉల్బణం ఘోరం ॥ ౫॥ పరమతము పన్యస్యతి॥ ఇంద్రప్రస్థం గత ఇతి॥ ౬॥ ౭ ॥ ఆహేతి॥ స్వగతమేవ పథి చింతావిజృంభితమాభాషణం - ఆర్యమిశ్రాభిసంగతో బలభద్రాదిసహితః॥ ౮॥ వీక్ష్యేతి॥ దుర్నిమిత్తదర్శనాకులచిత్త ఏవం చింతయన్ ద్వారకామాగత్య - స్వానాం కదనం వీక్ష్య సౌభం చ సాల్వరాజం చ వీక్ష్య రామం పురరక్షణం ప్రతి నిరూప్య నియుజ్య - దారుకం ప్రాహేత్యన్వయః॥ ౯ ॥ రథమితి॥ తే త్వయా॥ ౧౦॥ ఇతీతి॥ ఆస్థాయ సమ్యగధిష్ఠాయ-అరుణానుజం ధ్వజే వర్తమానం గరుడం॥ ౧౧॥ సాల్వ ఇతి॥ హతప్రాయస్య

బలస్య ఈశ్వరః॥ ౧౨॥౧౩॥ తమితి॥ తంచ సౌభం- శరసందోహైః శరజాలైః- ఖం సూర్య ఇవ రశ్మిభిః -సునీలత్వవిపులత్వా దిభిరాకాశోపమా సౌభస్య- అచింత్యవేగత్వబహుత్వాదిభిశ్శరాణాం రశ్మిసాదృశ్యం- అయత్నేనైవ రశ్మివత్ శరజాల ప్రసారణాత్ సూర్యతుల్యః శ్రీకృష్ణ ఇతి॥౧౪॥ సాల్వ ఇతి॥ దోస్సవ్యం॥ ౧౫॥౧౬॥ యదితి॥ సఖ్యుశ్శిశుపాలస్య- ఈక్షతాం మ స్మాకం ప్రమత్తః అనవహితః- వ్యాపాదితః సఖా॥ ౧౭॥ తమితి॥ అపరాజితోఽహమితి॥ మానవంతం- అపునరావృత్తిం మృ త్యుం తిష్ఠేః స్థాస్యసి॥ ౧౮ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ఘృణీ దయావాన్॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఏష ఇతి॥ జనితా జనయితా- ఈశశ్చేచ్ఛక్తశ్చేత్ ౨౬॥ ౨౭॥ తత ఇతి॥ స్వబోధః స్వతస్సిద్ధజ్ఞానవానపి- స్వజనస్నేహతః- ప్రకృతౌ మానుషస్వభావే ఉపప్లుతః నిమగ్నః ఆ స్త అతిష్ఠత్- తత స్తత్సర్వమాసురీం మాయామబుధ్యత మాయేయమితి జ్ఞాతవాన్॥ ౨౮॥ నేతి॥ స్వాప్నం స్వప్నప్రపంచం

ఇవానుజమ్॥ ౧౧॥ సాల్వశ్చ కృష్ణమాలోక్య హతప్రాయబలేశ్వరః। ప్రాహిణోత్కృష్ణసూతాయ శక్తిం భీమరవాం మృధే॥౧౨॥ తామాపతంతీం నభసి మహోల్కామివ రంహసా। భాసయంతీం దిశశ్శౌరిస్సాయకైశ్శతధాచ్ఛినత్॥ ౧౩॥ తంచ షోడశభిర్విద్ధ్వా బాణైస్సౌభంచ ఖే భ్రమత్। అవిధ్యచ్ఛరసందోహైః ఖం సూర్య ఇవ రశ్మిభిః॥౧౪॥ సాల్వశ్శౌరేస్తు దోస్సవ్యం సశార్ఙ్గం శార్ఙ్గధన్వనః। బిభేద న్యపతద్ధస్తాచ్ఛార్ఙ్గమాసీత్తదద్భుతమ్॥౧౫॥ హాహాకారో మహానాసీద్భూతానాం తత్ర పశ్యతామ్। నినద్య సౌభరాడుచ్చైరిదమాహ జనార్దనమ్॥౧౬॥ యత్త్వయా మూఢ నస్సఖ్యుర్భ్రాతుర్భార్యా హృతేక్షతామ్। ప్రమత్తస్స సభామధ్యే త్వయా వ్యాపాదితస్సఖా॥౧౭॥ తం త్వాద్య నిశితైర్బాణైరపరాజితమానినమ్। నయామ్యపునరావృత్తిం యది తిష్ఠేర్మమాగ్రతః॥ ౧౮॥ శ్రీకృష్ణః ॥ వృథా త్వం కత్థసే మంద న పశ్యస్యంతికేఽంతకమ్। పౌరుషం దర్శయంతి స్మ శూరా న బహుభాషిణః ॥ ౧౯ ॥ ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ సాల్వం గదయా భీమవేగయా। తతాడ జత్రౌ సంక్రుద్ధ స్స చకంపే వమన్నసృక్॥ ౨౦॥ గదాయాం సంనివృత్తాయాం సాల్వస్త్వంతరధీయత॥ ౨౧॥ తతో ముహూర్త ఆగత్య పురుషశ్శిరసాచ్యుతమ్। దేవక్యా ప్రేషితోఽస్మీతి నత్వా ప్రాహ వచో రుదన్॥ ౨౨॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో పితా తే పితృవత్సల। బద్ధ్వాపనీతస్సాల్వేన సౌనికేన యథా పశుః॥ ౨౩॥ నిశమ్య విప్రియం కృష్ణో మానుషీం ప్రకృతిం గతః। విమనస్కో ఘృణీ స్నేహాద్బభాషే ప్రాకృతో యథా ॥ ౨౪ ॥ కథం రామమసంభ్రాంతం జిత్వాఽజేయం సురాసురైః। సాల్వేనాల్పీయసా నీతః పితా మే బలవాన్ విధిః॥ ౨౫॥ ఇతి బ్రువాణే గోవిందే సౌభరాట్ప్రత్యుపస్థితః। వసుదేవమివానీయ కృష్ణం చేదమువాచ హ॥ ౨౬॥ ఏష తే జనితా తాతో యదర్థమిహ జీవసి। వధిష్యే వీక్షతస్తేఽముమీశశ్చేత్పాహి బాలిశ ॥ ౨౭॥ ఏవం నిర్భర్త్స్య మాయావీ ఖడ్గేనానకదుందుభేః। ఉత్కృత్య శిర ఆదాయ ఖస్థం సౌభం సమావిశత్॥ ౨౮॥ తతో ముహూర్తం ప్రకృతావుపప్లుతస్స్వబోధ ఆస్తే స్వజనానుషంగతః। మహానుభావ స్తదబుధ్యదాసురీం మాయాం స సాల్వప్రసృతాం మయోదితామ్॥ ౨౯॥ న తత్ర దూతం న పితుః కళేబరం ప్రబుద్ధ ఆజౌ సమపశ్యదచ్యుతః। స్వాప్నం యథా చాంబరచారిణం రిపుం సౌభస్థమాలోక్య నిహంతుముద్యతః॥ ౩౦ ॥ ఏవం వదంతి రాజర్షే ఋషయః కేచ నాన్వితాః। యత్స్వవాచో విరుధ్యేరన్నూనం తే న స్మరంత్యను॥ ౩౧॥ క్వ శోకమోహౌ స్నేహో వా భయం వాజ్ఞానసంభవమ్। క్వ చాఖండితవిజ్ఞానజ్ఞానైశ్వర్య స్స్వరేడితః ॥ ౩౨ ॥ యత్పాదసేవోర్జితయాత్మవిద్యయా హిన్వంత్యనాద్యాత్మవిపర్యయగ్రహమ్। లభంత ఆత్మీయ యథా॥ ౩౩॥

ఏవం పరమతముపన్యస్తం నిరాకరోతి॥ ఏవమితి॥ కేచ కేచన- నాన్వితాః అనన్వితాః పూర్వాపరానుసంధానర హితాః- తదాహ- యత్స్వవాచ ఇతి- తన్నానుస్మరంతీత్యర్థః- అయమభిప్రాయః- న తావద్రాజసూయార్థం రామేణ సహ గతః శ్రీకృష్ణః సంకర్షణమనుజ్ఞాప్యేతి పూర్వముక్తత్వాత్ - న చేంద్రప్రస్థం గతే కృష్ణే సాల్వాగమనం - సాల్వసం గ్రామవ్యాసక్తేన మయా యుష్మద్వృత్తం న జ్ఞాతమితి కామ్యకవనస్థాన్ పాండవాన్ సాంత్వయతా శ్రీకృష్ణేన నోక్తమితి వ్యాసోక్తేరితి॥ ౩౧॥ అసంభావితం చేత్యాహ॥ క్వేతి ॥ భయం వా దుర్నిమిత్తదర్శనకృతం నూనం హన్యుః పురీం మమేతి యదుక్తం- యచ్చ హస్తాచ్ఛార్ఙ్గం న్యపతదితి యదుక్తం - తద్భయం వా క్వేతి - అజ్ఞానేన సంభవో యస్య తత్ -అఖండితాని విజ్ఞా నజ్ఞానైశ్వర్యాణి యస్య సః- తత్ర విజ్ఞానం స్వరూపవిషయం- జ్ఞానం బాహ్యవిషయం॥ ౩౨॥ కించ॥ యదితి॥ యస్య పాదసే వయోర్జితా పుష్కలా యా ఆత్మవిద్యా తయా- అనాదిశ్చాసావాత్మవిపర్యయగ్రహశ్చ - అహం కృశః సుఖీ దుఃఖీ త్యే

దిలక్షణః-తంహిస్వంతివినాశయంతి- సంతఃఐశ్వర్యంపదంచ- తస్యసతాంగతేఃసతోనుమోహఇతి- అతోనైతద్వచనంస
త్యమిత్యర్థః॥౩౩॥కింశిరోజసత్యంతదాహ॥తమితి॥వర్మకవచంరుక్మంజబభంజ॥౩౪॥౩౫॥అథావతఇతి॥లయార్కస
న్నిభంప్రళయకాలికసూర్యసదృశం॥౩౬॥౩౭॥తస్మిన్నితి॥దేవగణేనఈరితాఃవాదితాః॥౩౮॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-
సప్తసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో॥తతోష్టసప్తతితమే దంతవక్త్రవిదూరథౌ।హత్వాహరిఃపురేరేమే రామస్సూతంతతోవధీత్॥ సఖీనామపచితింకుర్వ
న్నిత్యుక్తంతదేవాహ॥శిశుపాలస్యేతి॥పారోక్ష్యసౌహృదంపరోక్షేకరణీయంసుహృత్కృత్యం॥౧॥౨॥ తమితి॥ప్రత్య
ర్థాత్ప్రతిరురోధ॥౩॥గదామితి॥ముకుందంప్రాహదుర్మదఇత్యాదేఃఅధిక్షేపపరత్వాస్ఫుటైవ-పరమార్థస్తుదుర్మదః
గతమదః ప్రాహ - ముకుందంతృతీయజన్మనిముక్తిదానార్థమాగతం - అద్యేతి- జన్మత్రయేణఅన్విష్యమాణఃఅద్యబ్ర
హ్మశాపావసానేభవాన్మమస్వామీదృష్టిపథంగతఃప్రాప్తఃఏతద్దిష్ట్యాదిష్ట్యాభద్రంఅతిహర్షేవీప్సా ॥ ౪ ॥ కించ ॥

మనంతమైశ్వర్యంచకుతోనుమోహఃపరమస్యసద్గతేః॥ ౩౩॥ తంశస్త్రపూగైఃప్రహరంతమోజసాసాల్వం
శరైశ్శౌరిరమోఘవిక్రమః। విద్ధ్వాచ్ఛినద్వర్మధనుశ్శిరోమణింసౌభంచ శత్రోర్గదయారురోజహ॥
౩౪॥తత్కృష్ణహస్తేరితయావిచూర్ణితంపపాతతోయేగదయాసహస్రధా। విసృజ్యతద్భూతలమాస్థి
తోగదామాదాయసాల్వోహరిమభ్యగాద్ద్రుతమ్॥౩౫॥ఆధావతస్సగదంతస్యబాహుంభల్లేనఛిత్త్వాథర
థాంగమద్భుతమ్।వధాయసాల్వస్యలయార్కసన్నిభంబిభ్రద్బభౌసార్క ఇవోదయాచలః॥౩౬॥జహా
రతేనైవశిరస్సకుండలంకిరీటయుక్తంపురుమాయినోహరిః। వజ్రేణవృత్రస్యయథాపురందరోబభూవ
హాహేతివచస్తదానృణామ్॥౩౭॥తస్మిన్నిపతితేపాపేసౌభేచగదయాహతే। దివిదుందుభయోనేదుస్త
దాదేవగణేరితాః॥※సఖీనామపచితింకుర్వన్దంతవక్త్రోరుషాభ్యగాత్॥౩౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- దశ
మస్కంధే-సప్తసప్తతితమోధ్యాయః

—※దంతవక్త్రవిదూరథవధాదికథాప్రారంభః※—

శ్రీశుకః॥ శిశుపాలస్యసాల్వస్యపౌండ్రకస్యాపిదుర్మతేః। పరలోకగతానాంచకుర్వన్పారోక్ష్యసౌ
హృదమ్॥౧॥ఏకఃపదాతిస్సన్నద్ధోగదాపాణిఃప్రకంపయన్। పద్భ్యాంమహీంమహారాజమహాసత్వోవ్యభ్య
దృశ్యత॥౨॥తంతదాయాంతమాలోక్యగదామాదాయసత్వరః। అవప్లుత్యరథాత్కృష్ణస్సింధుంవేలేవ
ప్రత్యధాత్॥౩॥గదాముద్యమ్యకారూశో ముకుందంప్రాహదుర్మదః।దిష్ట్యాదిష్ట్యాభవానద్యమమదృ
ష్టిపథంగతః॥౪॥ త్వంమాతులేయోనఃకృష్ణమిత్రధ్రుఙ్మాంజిఘాంససి। అతస్త్వాంగదయామందహని
ష్యేవజ్రకల్పయా॥౫॥ తర్హ్యానృణ్యముపైమ్యజ్ఞమిత్రాణాంమిత్రవత్సలః। బంధురూపమరింహత్వా
వ్యాధిందేహచరంయథా॥౬॥ ఏవంరూక్షైస్తుదన్వాక్యైఃకృష్ణంతోత్త్రైరివద్విపమ్।గదయాతాడయ
న్మూర్ధ్నిసింహవద్వ్యనదచ్చసః॥౭॥ గదయాభిహతోప్యాజౌనచచాలయదూద్వహః। కృష్ణోపితమహం
గుర్వ్యాకౌమోదక్యాస్తనాంతరే॥౮॥ గాఢంనిర్భిన్నహృదయఉద్వమన్రుధిరంముఖాత్। ప్రసార్యకే
శబాహ్వంఘ్రీన్ధరణ్యాంన్యపతద్వ్యసుః॥౯॥తతస్సూక్ష్మతమంజ్యోతిఃకృష్ణమావిశదద్భుతమ్।పశ్యతాం

త్వమితి॥హేకృష్ణత్వమస్మాకంమాతులేయోబంధుః - ఏవమపిమిత్రధ్రుక్మిత్రాణిఘాతితవాన్ - మాంచత్వంజిఘాంస
సి-తస్మాదస్మాకంత్వత్తోమృత్యుః సనకాద్యనుగ్రహప్రాప్త్యానానందుర్వారః . అతస్త్వామేతావన్మాత్రమహంయాచే -
కింతత్తదాహ- హేఅమందసర్వసహనసమర్థ- క్షాత్రధర్మేణసేవితుంగదయాత్వాంహనిష్యేప్రహరిష్యామి- తా
మేకవారంసహస్వేతి - ననువజ్రతుల్యాంత్వద్గదాంకోవాసహేతనైవమిత్యాహ - అవజ్రకల్పయాఉత్పలమాలావద
తికోమలయేత్యర్థః॥౫॥నన్వేవంహననేకస్తవపురుషార్థస్సమాహ॥ తర్హీతి॥ అజ్ఞఃనవిద్యతేజ్ఞోయస్మాత్ తస్యసంబు
ద్ధిః హేసర్వజ్ఞేత్యర్థః పరమార్థతఃస్వామినం- ఏతద్దేహసంబంధేనబంధురూపం -బ్రహ్మశాపేనతుశత్రుత్వేనప్రతీతం
త్వాంహత్వామిత్రాణామానృణ్యంఉపైమిఉపైష్యామి- విశేషేణఆధీయతేమనసి చింత్యతఇతివ్యాధిః- దేహేఅంత
ర్యామితయాచరతీతితథా- తమీశ్వరంహత్వాక్షాత్రధర్మేణఆరాధ్య- హంతేగత్యర్థస్యజ్ఞానార్థత్వాత్ జ్ఞాత్వేతి
వా- తేనయథామిత్రాదీనామానృణ్యముపయంతితద్వదితి॥౬॥ ఏవమితి॥రూక్షైరిత్యాదిప్రతీత్యభిప్రాయేణ- తోత్త్రైరం

కుశాదిభిః॥౧౪॥ ఏవమితి॥ ఏవంశ్రీకృష్ణో..హాబలానపిలీలయాజయత్యేవేతికృత్వాసకదాచిజ్జరాసంధాదిభిర్నిర్జిత ఇతిపశుదృష్టి...మీయతఇత్యర్థః-విజయ...హితఏవ-యోగేశ్వరః భగవాన్ జగదీశ్వరఇతి॥౧౬॥ శ్లో॥ విడూరథాంతమ న్మర్త్యపూతనాదిదనోఃకులం।కృష్ణస్యాపరమన్నారాద్రామోహన్ సూతపల్వలౌ॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః.తత్ర ప్రసంగమా హ॥శ్రుత్వేతి॥౧౭॥స్నాత్వేతి॥ ప్రతిస్రోతాం ప్రతిలోమాం ॥ ౧౮ ॥ మధూదకమితి ॥ సుదర్శనంతీర్థంచక్రంచక్రతీ ర్థం॥౧౯॥యమునామితి॥యమునామనుయానితీర్థాని-గంగామనుచయాని- తానిసర్వాణి - గత్వానైమిశమరణ్యం జ గామ॥౨౦॥కమితి॥అభిప్రేత్యశ్రీబలరామఇతిజ్ఞాత్వా॥౨౧॥సఇతి॥ మహర్షివ్యాసస్య॥ ౨౨ ॥ అప్రత్యుత్థాయినమి తి॥సూతంప్రతిలోమజం- నకృతంప్రహ్వణమంజలిశ్చయేనతం - అధ్యాసీనంచతాన్ తేభ్యోప్యుచ్చైరాసీన ఇత్యర్థః॥ ౨౩॥౨౪॥అజానన్నధ్యాస్తఇతిచేన్నైవమిత్యాహ॥ ఋషేరితి॥ ౨౫॥ ననుబహుజ్ఞఃకథమేవంకుర్యాత్తత్రాహ॥ అ

సర్వభూతానాంయుధా చైద్యపతేర్నృప॥ ౧౦॥విడూరథస్తుతద్భ్రాతా భ్రాతృశోకపరిప్లుతః। ఆగచ్ఛ దసిచర్మాభ్యాముత్తిష్ఠన్ జిఘాంసయా॥౧౧॥తస్యచాపతతఃకృష్ణశ్చక్రేణక్షురనేమినా। శిరోజహార రాజేంద్రసకిరీటంసకుండలమ్॥౧౨॥ఏవంసౌభంసాల్వంచదంతవక్త్రం విడూరథమ్। హత్వాదుర్విషహా నన్యానీడితస్సురమానవైః॥ ౧౩॥ మునిభిస్సిద్ధగంధర్వైర్విద్యాధరమహోరగైః । అప్సరోభిఃపితృగణై ర్యక్షైఃకిన్నరచారణైః॥ ౧౪॥ఉపగీయమానవిజయఃకుసుమైరభివర్షితః । వృతశ్చవృష్ణిప్రవరైర్వివే శాలంకృతాంపురీమ్॥౧౫॥ఏవంయోగేశ్వరఃకృష్ణోభగవాన్ జగదీశ్వరః । ఈయతేపశుదృష్టీనాం నిర్జి తోజయతీతిసః॥ ౧౬॥శ్రుత్వాయుద్ధోద్యమంరామఃకురూణాంసహపాండవైః । తీర్థాభిషేకవ్యాజేన

బలరామకృతతీర్థయాత్రా సూతవధాది కథాప్రారంభఘట్టః.

మధ్యస్థఃప్రయయౌకిల॥ ౧౭॥ స్నాత్వాప్రభాసేసంతర్ప్య దేవర్షిపితృమానవాన్ । సరస్వతీంప్రతి స్రోతాంయయౌబ్రాహ్మణసంవృతః॥౧౮॥పృథూదకంబిందుసరస్త్రితకూపంసుదర్శనమ్ । విశాలంబ్ర హ్మతీర్థంచచక్రంప్రాచీంసరస్వతీమ్॥ ౧౯॥ యమునామనుయాన్యేవగంగామనుచభారత । జగామ నైమిశంయత్రఋషయస్సత్రమాసతే ॥ ౨౦ ॥ తమాగతమభిప్రేత్యమునయోదీర్ఘసత్రిణః । అభిగమ్య యథాన్యాయ్యంప్రణమ్యోత్థాయచార్చయన్॥౨౧॥సోర్చితస్సపరీవారఃకృతాసనపరిగ్రహః। రోమ హర్షణమాసీనంమహర్షేశ్శిష్యమైక్షత॥౨౨॥అప్రత్యుత్థాయినంసూతమకృతప్రహ్వణాంజలిమ్ । అ ధ్యాసీనంచతాన్ విప్రాంశ్చుకోపోద్వీక్ష్యమాధవః ॥ ౨౩॥ కస్మాదసావిమాన్ విప్రానధ్యాస్తే ప్రతిలో మజః।ధర్మపాలాంస్తథైవాస్మాన్ వధమర్హతిదుర్మతిః॥౨౪॥ఋషేర్భగవతోభూత్వాశిష్యోధీత్యబ హూనిచ।సేతిహాసపురాణానిధర్మశాస్త్రాణిసర్వశః॥౨౫॥అదాంతస్యావినీతస్యవృథాపండితమానినః। నగుణాయభవంతిస్మనటస్యేవాజితాత్మనః॥౨౬॥ఏతదర్థోహిలోకేస్మిన్నవతారోమయాకృతః । వ ధ్యామేధర్మధ్వజినస్తేహిపాతకినోధికాః॥౨౭॥ఏతావదుక్త్వాభగవాన్నివృత్తోసద్వధాదపి। భావిత్వా త్తంకుశాగ్రేణకరస్థేనాహనత్ప్రభుః॥ ౨౮॥ హాహేతివాదినస్సర్వేమునయఃఖిన్నమానసాః। ఊచుస్సం కర్షణందేవమధర్మస్తేకృతఃప్రభో॥ ౨౯॥ అస్యబ్రహ్మాసనందత్తమస్మాభిర్యదునందన। ఆయుశ్చాత్మా క్లమంతావద్యావత్సత్రంసమాప్యతే॥ ౩౦॥ అజానతైవాచరితస్త్వయాబ్రహ్మవధోయథా । యోగేశ్వ రస్యభవతోనామ్నాయోపినియామకః॥ ౩౧॥ యద్యేతద్బ్రహ్మహత్యాయాఃపావనంలోకపావన। చ

దాంతస్యేతి॥గుణాయయథోచితానుష్ఠానాయ॥ ౨౬॥ ననువిప్రానధ్యాస్తాం-అన్యద్వా-కించిత్కరోతు కింతవేతిచేదత ఆహ॥ఏతదర్థఇతి॥ధర్మధ్వజినఃఉత్తమలింగధారిణః॥౨౭॥ఏతావదితి॥ భావిత్వాదితి-నహిభవితవ్యం కేనాపిపరిహర్తుం శక్యతఇత్యర్థః-అహనత్ హతవాన్॥ ౨౮॥హాహేతి॥ తేత్వయా॥ ౨౯॥ అధార్మికప్రతిలోమజవధఃకోయమధర్మఇతిచే త్తత్రాహ॥అస్యేతి॥ పురాణప్రవచనాయఆత్మనఃశరీరస్యచాక్లమమాయుశ్చదత్తమితి॥ ౩౦॥అజానతే తి॥బ్రహ్మవధపికింమహేశ్వరస్యేతిచేత్సస్యసేవంతథాపిప్రాయశ్చిత్తంకర్తవ్యమిత్యాశయేనాహ..స్వార్థేన- యోగే శ్వరస్యేతి-ఆమ్నాయఃబ్రాహ్మణోనహంతవ్యఇతిలక్షణః॥౩౧॥యదీతి॥ తథాప్యేతస్యాంబ్రహ్మహత్యాయాః - పావనం ప్రాయశ్చిత్తం-హేలోకపావన నాన్యచోదితః-అన్యచోదితస్సన్ భవాన్ యదికరిష్యతి - తర్హిలోకసంగ్రహాయ

భవిష్యతి-నాన్యథేతి ॥ ౩౨ ॥ చరిష్యఇతి ॥ వధస్యనిర్వేశం ప్రాయశ్చిత్తం-ప్రథమేకల్పేముఖ్యపక్షే విధీయతాముపదిశ్యతాం॥౩౩॥కించ॥దీర్ఘమితి॥బతహేమునయః ఏతస్యదీర్ఘమాయుఃసత్త్వంబలం- ఇంద్రియంతత్పాటవం - అన్యచ్చయద్భవద్భిరాశాసితంఅపేక్షితంతత్బ్రూతసర్వం॥౩౪॥అస్త్రస్యేతి॥అస్త్రాదీనాంసత్యతాయథాభవేత్- అస్మాకంచవచస్సత్యంయథాభవేత్-తథావిధీయతామిత్యర్థః॥౩౫॥తథాసంపాదయన్నాహ॥ ఆత్మేతి ॥ శ్రు ॥ అంగాదంగాత్సంభవసిహృదయాదధిజాయసే । ఆత్మావైపుత్రనామాసిసజీవశరదశ్శతమిత్యాదివేదానుశాసనంవేదవచనం - తస్మాదస్యరోమహర్షణస్య పుత్రఃఉగ్రశ్రవాః భవతాంపురాణవక్తాభవేత్సచ ఆయురాదిమాంశ్చభవేత్ - అతస్సాక్షాదజీవనాదస్త్రస్యమృత్యోశ్చసత్యతా - పుత్రరూపేణఆయురాదిసిద్ధేః యుష్మద్వచనస్యాపి సత్యతాస్యాదితిభావః॥ ౩౬॥కించ॥బ్రహ్మదండార్థంయుష్మదపేక్షితంకథయత-తదహంకరిష్యామీత్యాహ॥ కిమితి॥ కింవిషయోవః కామఃసత్యేతద్బ్రూతేతి-అథానంతరం-బ్రహ్మదండంగృహీత్వాఅపచితింనిష్కృతిమజానతోమే - హేబుధాఃయథావచ్చింత్య

రిష్యతిభవాన్లోకసంగ్రహేణాన్యచోదితః॥ ౩౨॥ శ్రీభగవాన్ ॥ చరిష్యేవధనిర్వేశంలోకానుగ్రహకామ్యయా।నియమఃప్రథమేకల్పేయావాన్సతువిధీయతామ్॥ ౩౩॥ దీర్ఘమాయుర్బతైతస్యసత్త్వమింద్రియమేవచ।ఆశాసితంయత్తద్బ్రూతసాధయేయోగమాయయా॥ ౩౪॥ ఋషయః॥ అస్త్రస్యతవవీర్యస్యమృత్యోరస్మాకమేవచ।యథాభవేద్వచస్సత్యంతథారామవిధీయతామ్॥ ౩౫॥ రామః॥ ఆత్మావైపుత్రఉత్పన్నఇతివేదానుశాసనమ్। తస్మాదస్యభవేద్వక్తాఆయురింద్రియసత్త్వవాన్॥ ౩౬॥ కింవఃకామోమునిశ్రేష్ఠాబ్రూతమాంకరవాణ్యథ।అజానతశ్చాపచితింయథామేచింత్యతాంబుధాః॥ ౩౭॥ ఋషయః॥ఇల్వలస్యసుతోఘోరఃపల్వలోనామదానవః।సదూషయతినస్సత్రమేత్యపర్వణిపర్వణి ॥ ౩౮ ॥ తంపాపంజహిదాశార్హతన్నశ్శుశ్రూషణంపరమ్।పూయశోణితవిణ్మూత్రసురామాంసాభివర్షిణమ్॥ ౩౯॥ తతశ్చభారతంవర్షంపరీత్యసుసమాహితః । చరిత్వాద్వాదశాన్మాసాంస్తీర్థస్నాయీవిశుధ్యసే॥౪౦॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-అష్టసప్తతితమోధ్యాయః. ❋

శ్రీశుకః॥తతఃపర్వణ్యుపావృత్తేప్రచండఃపాంసువర్షణః । భీమోవాయురభూద్రాజన్పూతిగంధశ్చసర్వశః॥ ౧ ॥ తతోఽమేధ్యమయంవర్షంపల్వలేనవినిర్మితమ్ । అభవద్యజ్ఞశాలాయాంసోఽన్వదృశ్యతశూలభృత్ ॥ ౨ ॥ తంవిలోక్యబృహత్కాయంభిన్నాంజనచయోపమమ్ । తప్తతామ్రశిఖాశ్మశ్రుందంష్ట్రోగ్రభ్రుకుటీముఖమ్॥ ౩ ॥ సస్మారముసలంరామఃపరసైన్యవిదారణమ్ । హలంచదైత్యదమనంతేతూర్ణముపతస్థతుః॥ ౪॥తమాకృష్యహలాగ్రేణపల్వలంగగనేచరం । ముసలేనాహనత్క్రుద్ధోమూర్ధ్నిబ్రహ్మద్రుహంబలః॥ ౫॥ సోపతద్భువినిర్భిన్నలలాటోసృక్సముత్సృజన్ । ముంచన్నార్తస్వరంశైలోయథావజ్రహతోరుణః॥౬॥సంస్తుత్యమునయోరామంప్రయుజ్యావితథాశిషః । అభ్యషించన్మహాభాగంవృత్రఘ్నంవిబుధాయథా॥ ౭॥ వైజయంతీందదుర్మాలాంశ్రీధామామ్లానపంకజాం । రామాయవాససీదివ్యేదివ్యాన్యాభరణానిచ ॥ ౮ ॥ అథతైరభ్యనుజ్ఞాతః కౌశికీమేత్య బ్రాహ్మణైః । స్నాత్వాసరోవరమగాద్యతస్సరయురాస్రవత్ ॥ ౯ ॥ అనుస్రోతేనసరయూంప్రయాగ ముపగ

తామపచితిమితి॥౩౭॥ప్రథమంతావదపేక్షితంకర్తవ్యంకథయంతిద్వాభ్యాం॥ ఇల్వలస్యేతి ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ప్రాయశ్చిత్తమాహుః ॥ తతఇతి ॥ పరీత్యప్రదక్షిణీకృత్య- సుసమాధానాదిగుణవిశేషాదేకాబ్దమాత్రముక్తమిత్యవిరోధః - సుసమాహితఃకామక్రోధాదిరహితః - చరిత్వాకృచ్ఛ్రాణి॥ ౪౦॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టసప్తతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ ఊనాశీతితమేరామఃపల్వలంద్విజతుష్టయే । నిహత్యతీర్థస్నానాద్యైస్సూతహత్యామపానుదత్॥ తతఇతి॥ ఉపావృత్తేప్రాప్తే॥౧॥౨॥ తమితి॥ భిన్నోవిదీర్ణఃఅంజనచయఃఉపమాయస్యతం-అతికృష్ణమిత్యర్థః - తప్తతామ్రవత్ శిఖాశ్మశ్రూణిచయస్యతం-దంష్ట్రాభిరుగ్రంభ్రుకుటీయుతంముఖంయస్యతం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ సఇతి॥ అరుణోరుధిరేణదైత్యః-శైలోధాతుభిః॥౬॥౭॥వైజయంతీమితి॥శ్రియోధామానిఅమ్లానానిపంకజానియస్యాంతాం॥౮॥ అథేతి॥కింతత్సరఃతదాహయత ఇతిఆస్రవత్ ఉదగాత్॥౯॥ అనుస్రోతేనేతి॥ అనుస్రోతేనఅనులోమతః-పులహాశ్రమంహరిక్షేత్రం ॥ ౧౦॥ గోమతీమి

తి॥ గోమత్యాంగండక్యాంవిపాశాయాంచస్నాత్వా-శోణేచఆప్లుతఃస్నాతః॥౧౧॥౧౨॥స్కందమితి॥ ఇష్ట్వాసంపూజ్య శ్రీశైలంశ్రీపర్వతం॥౧౩॥కామకోటీతి॥కాంచీంపురీం॥౧౪॥ఋషభేతి॥ దక్షిణాంమధురాంచ॥౧౫॥ ౧౬॥ తత్రేతి॥ దక్షిణార్ణవం॥౧౭॥తతఇతి॥ఫాల్గునంఅనంతపురంపంచాప్సరసంసరఃఅస్పర్శత్ అదదాత్॥౧౮॥తత ఇతి॥ కేరళాదీన్ దేశాన్॥౧౯॥ఆర్యామితి॥ద్వీపమయనంఆస్యాస్తాం॥౨౦॥౨౨॥సఇతి॥వినశనంకురుక్షేత్రం॥౨౩॥యుధిష్ఠిరఇతి॥వివక్షుఃవక్తుమిచ్ఛుః- కింవదిష్యతీతిభియాతూష్ణీమాసన్నితి॥ ౨౪॥౨౬॥ తస్మాదితి॥అన్యఃపరాజయోవారణస్సంగ్రామః॥౨౭॥

మ్యసః । స్నాత్వాసంతర్ప్యదేవాదీన్ జగామపులహాశ్రమమ్ ॥ ౧౦ ॥ గోమతీంగండకీంస్నాత్వావిపాశాంశోణఆప్లుతః। గయాంగత్వాపితౄనిష్ట్వాగంగాసాగరసంగమే॥౧౧॥ఉపస్పృశ్యమహేంద్రాద్రౌరామందృష్ట్వాభివాద్యచ। సప్తగోదావరీంవేణీంపంపాంభీమరథీంతతః॥ ౧౨॥స్కందందృష్ట్వాయయౌరామఃశ్రీశైలంగిరిశాలయమ్।ద్రవిడేషుమహాపుణ్యందృష్ట్వాద్రింవేంకటంప్రభుః ॥ ౧౩ ॥ కామకోటిపురీంకాంచీంకావేరీంచ సరిద్వరామ్। శ్రీరంగాఖ్యంమహాపుణ్యంయత్రసన్నిహితోహరిః ॥ ౧౪ ॥ ఋషభాద్రింహరిక్షేత్రందక్షిణాంమధురాంతథా । సముద్రసేతుమగమన్మహాపాతకనాశనమ్ ॥ ౧౫ ॥ తత్రాయుతమదాద్ధేనూర్బ్రాహ్మణేభ్యోహలాయుధః। కృతమాలాంతామ్రపర్ణీంమలయంచకులాచలమ్॥ ౧౬॥తత్రాగస్త్యంసమాసీనంనమస్కృత్యాభివాద్యచ।యోజితస్తేనచాశీర్భిరనుజ్ఞాతోగతోర్ణవమ్॥ దక్షిణంతత్రకన్యాఖ్యాందుర్గాందేవీందదర్శసః ॥ ౧౭ ॥ తతఃఫాల్గునమాసాద్యపంచాప్సరసముత్తమమ్।విష్ణుస్సన్నిహితోయత్రస్నాత్వాస్పర్శద్గవాయుతమ్॥ ౧౮॥ తతోఽభివ్రజ్యభగవాన్కేరళాన్సోమగర్తకాన్।గోకర్ణాఖ్యంశివక్షేత్రంసాన్నిధ్యంయత్రధూర్జటేః॥ ౧౯॥ ఆర్యాంద్వైపాయనీందృష్ట్వాశూర్పారకమగాద్బలః ॥ తాపీంపయోష్ణీంనిర్విధ్యాముపస్పృశ్యాథదండకమ్ ॥ ౨౦ ॥ ప్రవిశ్యరేవామగమద్యత్రమాహిష్మతీపురీ । మనుతీర్థముపస్పృశ్యప్రభాసంపునరాగమత్ ॥ ౨౧॥ శ్రుత్వాద్విజైఃకథ్యమానంకురుపాండవసంయుగే।సర్వరాజన్యనిధనంభారంమేనేహృతంభువః ॥ ౨౨ ॥ సభీమదుర్యోధనయోర్గదాభ్యాంయుధ్యతోర్మృధే। వారయిష్యన్వినశనంజగామయదునందనః॥౨౩॥యుధిష్ఠిరస్తుతందృష్ట్వాయమౌకృష్ణార్జునావపి। అభివాద్యాభవంస్తూష్ణీంకింవివక్షురిహాగతః॥౨౪॥గదాపాణీఉభౌదృష్ట్వాసంరబ్ధౌవిజయైషిణౌ। మండలానివిచిత్రాణిచరంతావిదమబ్రవీత్॥౨౫॥ యువాంతుల్యబలౌవీరౌహేరాజన్హేవృకోదర। ఏకంప్రాణాధికంమన్యఉతైకంశిక్షయాధికమ్॥౨౬॥తస్మాదేకతరస్యేహయువయోస్సమవీర్యయోః। నలక్ష్యతేజయోన్యోవావిరమత్వఫలోరణః॥ ౨౭॥ నతద్వాక్యంజగృహతుర్బద్ధవైరౌనృపార్థవత్। అనుస్మరంతావన్యోన్యందురుక్తందుష్కృతానిచ॥ ౨౮॥దిష్టంతదనుమన్వానోరామోద్వారవతీంయయౌ। ఉగ్రసేనాదిభిఃప్రీతైర్జ్ఞాతిభిస్సముపాగతః॥ ౨౯॥ తంపునర్నైమిశం ప్రాప్తమృషయోయాజయన్ముదా । క్రత్వంగంక్రతుభిస్సర్వైర్నివృత్తాఖిలవిగ్రహమ్॥ ౩౦॥తేభ్యోవిశుద్ధంవిజ్ఞానంభగవాన్వ్యతరద్విభుః। యేనైవాత్మన్యదోవిశ్వమాత్మానంవిశ్వగంవిదుః॥ ౩౧॥ స్వపత్న్యావభృథస్నాతోజ్ఞాతిబంధుసుహృద్వృతః । రేజేస్వజ్యోత్స్నయేవేందుస్సువాసాస్స్వలంకృతః॥౩౨॥ ఈదృగ్విధాన్యసంఖ్యానిబలస్యబలశాలినః । అనంతస్యాప్రమేయస్యమాయామర్త్యస్యసంతిహి॥౩౩॥యోనుస్మరతిరామస్యకర్మాణ్యద్భుతకర్మణః। సాయంప్రాతరనంతస్యవిష్ణోస్సదయితోభవేత్॥౩౪॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే- ఏకోనాశీతితమోధ్యాయః. ❋

నేతి॥అర్థవత్ వాక్యమ్॥ ౨౮॥దిష్టమితి॥దిష్టంప్రాచీనంకర్మ-సముపాగతఃసంగతః॥ ౨౯॥తమితి॥తంబలరామంక్రత్వంగంయజ్ఞమూర్తిం॥౩౦॥ తేభ్యఇతి॥ ఆత్మనిఅధిష్ఠానే- విశ్వగంసర్వాసుస్యూతంయేనైవవిదుఃపశ్యంతితత్ విశుద్ధవిజ్ఞానంవ్యతరత్ అదాత్॥౩౧॥౩౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అథాశీతితమేకృష్ణశ్శ్రీదామానంగృహాగతం।సంపూజ్యాపృచ్ఛదర్థేప్సుంగురువాసకథాంముదా॥మురారిమారకోహరిఃపురాచకారశంసతా మతఃపరంవినైవతంనిజోపకారమాచరత్ । శ్రీరామచరితానిశ్రుత్వాపునర్ముకుందవీర్యా

ణిపృచ్ఛతి॥ భగవన్నితి॥ హే భగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామీత్యన్వయః॥ ౧ ॥ క ఇతి॥ ఉత్తమశ్లోకస్య సత్యామనోహరాః విషయవైతృష్ణ్యజనకాః కథాః- విశేషజ్ఞః సారవిత్- విషణ్ణః విషాదం ప్రాప్తః॥ ౨ ॥ కథాశ్రవణం స్తువన్ దృష్టాంతతయా అన్యాన్ధానాహ॥ సేతి॥ తావేవకరౌ- యా సత్కర్మకర్తారౌ- తదేవమనః- యత్ స్థిరంజంగమేషు వసంతం స్మరేత్ యస్సత్యకృష్ణస్య కథాః శృణోతి- సఏవకర్ణః॥ ౩॥ శిర ఇతి॥ ఉభయాలింగం స్థిరంజంగమంచ తస్మై ప్రణమతి తమత్వా అన్యత్తు దేవశిరః- తదేవ తస్యలింగమిత్యేవ యాత్ పశ్యతితచ్చక్షుః- తాన్యేవ చాంగాని యానితజ్జనానాం పాదోదకం భజంతీతి॥ ౪॥ ౬॥ యదృచ్ఛయేతి॥ తథావిధా కుచేలా- కించ - క్షుత్ క్షామా- యత్కించిత్సంపన్నమన్నం తత్తస్మై పరివిష్య స్వయం క్షుధార్తా॥ ౭॥

—※ కుచేలోపాఖ్యానకథాప్రారంభఘట్టః. ※—

రాజా॥ భగవన్ యాని చాన్యాని ముకుందస్య మహాత్మనః । వీర్యాణ్యనంతవీర్యస్య శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం ప్రభో ॥ ౧ ॥ కో ను శ్రుత్వాసకృద్బ్రహ్మన్నుత్తమశ్లోకసత్కథాః। విరమేత విశేషజ్ఞో విషణ్ణః కామమార్గణైః॥ ౨॥ సా వాగ్యయా తస్య గుణాన్ గృణీతే కరౌ చ తత్కర్మకరౌ మనశ్చ । స్మరేద్వసంతం స్థిరజంగమేషు శృణోతి తత్పుణ్యకథాస్స కర్ణః॥ ౩॥ శిరస్తు తస్యోభయలింగమానమేత్తదేవ యత్పశ్యతి తద్ధి చక్షుః। అంగాని విష్ణోరథ తజ్జనానాం పాదోదకం యాని భజంతి నిత్యమ్॥ ౪॥ శ్రీసూతః॥ విష్ణురాతేన సంపృష్టో భగవాన్ బాదరాయణిః। వాసుదేవే భగవతి నిమగ్నహృదయోఽబ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ శ్రీశుకః॥ కృష్ణస్యాసీత్సఖా కశ్చిద్బ్రాహ్మణో బ్రహ్మవిత్తమః । విరక్త ఇంద్రియార్థేషు ప్రశాంతాత్మా జితేంద్రియః ॥ ౬ ॥ యదృచ్ఛయోపపన్నేన వర్తమానో గృహాశ్రమీ। తస్య భార్యా కుచేలస్య క్షుత్క్షామా చ తథావిధా॥ ౭॥ పతివ్రతా పతిం ప్రాహ మ్లాయతా వదనేన సా। దారిద్ర్యాత్సీదమానా సా వేపమానాభిగమ్య చ॥ ౮॥ నను బ్రహ్మన్ భగవతస్సఖా సాక్షాచ్ఛ్రియః పతేః। బ్రహ్మణ్యశ్చ శరణ్యశ్చ భగవాన్ సాత్వతాంపతిః ॥ ౯ ॥ తముపైహి మహాభాగ సాధూనాంచ పరాయణమ్। దాస్యతి ద్రవిణం భూరి సీదతే తే కుటుంబినే॥ ౧౦॥ ఆస్తేఽధునా ద్వారవత్యాం భోజవృష్ణ్యంధకేశ్వరః । స్మరతః పాదకమలమాత్మానమపి యచ్ఛతి ॥ కిమర్థకామాన్ భజతో నాత్యభీష్టాన్ జగద్గురుః॥ ౧౧॥ ఏవం స భార్యయా విప్రో బహుశః ప్రార్థితో మృదు। అయం హి పరమో లాభ ఉత్తమశ్లోకదర్శనమ్॥ ౧౨॥ ఇతి సంచింత్య మనసా గమనాయ మతిం దధే। అప్యస్త్యుపాయనం కించిద్గృహే కల్యాణి దీయతామ్॥ ౧౩॥ యాచిత్వా చతురో ముష్టీన్ విప్రాన్ పృథుకతండులాన్ । చేలఖండేన తాన్ బద్ధ్వా భర్త్రే ప్రాదాదుపాయనమ్॥ ౧౪॥ స తానాదాయ విప్రాగ్ర్యః ప్రయయౌ ద్వారకాం కిల । కృష్ణసందర్శనం మహ్యం కథం స్యాదితి చింతయన్॥ ౧౫॥ త్రీణి గుల్మాన్యతీయాయ తిస్రః కక్ష్యాశ్చ సద్విజః । విప్రోఽగమ్యాంధకవృష్ణీనాం గృహేష్వచ్యుతధర్మిణామ్॥ ౧౬॥ గృహం ద్వ్యష్టసహస్రాణాం మహిషీణాం హరేర్ద్విజః। వివేశైకతమం శ్రీమద్బ్రహ్మానందగతో యథా॥ ౧౭॥ తం విలోక్యాచ్యుతో దూరాత్ప్రియాపర్యంకమాస్థితః। సహసోత్థాయ చాభ్యేత్య దోర్భ్యాం పర్యగ్రహీన్ముదా॥ ౧౮॥ సఖ్యుః ప్రియస్య విప్రర్షేరంగసంగాతినిర్వృతః । ప్రీతో వ్యముంచదబ్బిందూన్నేత్రాభ్యాం పుష్కరేక్షణః॥ ౧౯॥ అథోపవేశ్య పర్యంకే స్వయం సఖ్యుస్సమర్హణం। ఉపహృత్యావనిజ్యాస్య పాదౌ పాదావనేజనీః॥ ౨౦॥ అగ్రహీచ్ఛిరసా రాజన్ భగవాన్ లోకపావనః। వ్యలింపద్దివ్యగంధేన చందనాగరుకుంకుమైః॥ ౨౧॥ ధూపైస్సురభిభి

పతివ్రతేతి॥ మ్లాయతా శుష్యతా- తథా సీదమానా భర్తృభోగసంపాదనాశక్త్యా వసీదంతీ- వేపమానా భయేన కంపమానా॥ ౮॥ ౧౦॥ ఆస్త ఇతి॥ భోజవృష్ణ్యంధకేశ్వర ఇతి తత్స్వీకారమాత్రేణ సర్వే తే దాస్యంతీతి భావః- నాత్యభీష్టాన్ పరిపాకవిరసత్వాత్ ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఇతీతి॥ అప్యస్తి కిమస్తీతి ప్రశ్నః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ స ఇతి॥ మహ్యం మమ॥ ౧౫॥ త్రీణీతి॥ గుల్మాని రక్షార్థం సైన్యస్థానాని- కక్ష్యాః ప్రకోష్ఠాః- అతీయాయ అతిక్రమ్య జగామ- సద్విజః ద్విజైస్సహితః- తతశ్చ- అగమ్యాః దుర్గమాః యే అచ్యుతధర్మాణః అంధవృష్ణయః అంధకాశ్చ వృష్ణయశ్చ- తేషాం గృహేషు॥ ౧౬॥ గృహమితి॥ తథా హరేః ద్వ్యష్టసహస్రాణాం మహిషీణాం చ యే గృహాః తేషు మధ్యే- శ్రీమత్ కాంతం- ఏకతమం గృహం వివేశ - తదా చ సద్విజో బ్రహ్మానందగతో యథా తథా బభూవేతి శేషః॥ ౧౭ ॥ తమితి॥ పర్యగ్రహీత్ ఆలింగితవాన్॥ ౧౮॥ సఖ్యురితి॥ అబ్బిందూన్ ఆనందాశ్రూణి॥ ౧౯॥ అథేతి॥ సమర్హణం ఉపాయనం ఉపహృత్య సమర్ప్య- పాదావనేజనీః అపః॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ కుచేలమితి- ధమనీభిః

సిరాభిః సంతతం వ్యాప్తం॥ ౨౪॥ అంతఃపురేతి అవధూతం మలినం॥ ౨౪॥ విస్మయమాహ ద్వాభ్యాం॥ కిమితి॥ ౨౫॥ య ఇతి॥ సంభృతః సంమానితః॥ ౨౬॥ కథయాంచక్రతురితి॥ సతోర్వసతోః। కరౌ గృహ్య గృహీత్వా॥ ౨౭॥ అపీతి॥ భార్యోఢా పరిణీతా। నవేతి గృహస్థలింగదర్శనాత్ భోగాదర్శనాచ్చ సంశయాదేవ ప్రశ్నః॥ ౨౮॥ అప్రతిషేధాదుద్వాహమనుమతం మత్వాహ॥ ప్రాయ ఇతి॥ తర్హి తే చిత్తం నూనం కామవిహతం కామైర్విహతం న భవతీతి మే విదితం। తథాపి ధనేషు పుత్రాదిషు నైవాతిప్రీయసే హే విద్వన్నితి విదుషస్తవైతద్యుక్తమితి భావః॥ ౨౯॥ కామవిహతత్వాభావే కిం గృహకర్మక్లేశేనేత్యాశంక్యాహ॥ కేచిదితి॥ దైవీః ఈశ్వరమాయావిరచితాః ప్రకృతీః విషయవాసనాః త్యజంతః। కామైరనాకృష్టచేతసాఽపి కర్మ కుర్వంతి దృష్టాంతః యథాహమితి। లోకసంగ్రహం లోకస్య సంగ్రహః గ్రహణం యథా భవతి తథా। అహమీశ్వరోఽపి కర్మాణి యథా కరోమి తద్వత్॥ ౩౦॥ కచ్చిదితి॥ నౌ ఆవయోః। యతః గురోః విజ్ఞేయం పరమాత్మతత్త్వం తమసః సంసారస్య॥ ౩౧॥ తత్ర తత్త్వజ్ఞానప్రదస్య గురోరత్యంతపూజ్యత్వం వక్తుం పురుషస్య త్రీన్ గురూనాహ॥ స ఇతి॥ ఇహ సంసారే యత్ర సంభవః జన్మమాత్రం స పితా తావదాద్యః ప్రథమః గురుః పూజ్యః। కర్మవిద్యాప్రదం గురుమాహ। ద్విజాతేస్సతః పుంసః సత్కర్మణాం యత్ర సంభవః ఉపనీయ వేదాధ్యాపక ఇత్యర్థః। స ద్వితీయో గురుః। యథాహమీశ్వరస్తథా ప్రథమాదపి

> మిత్రం ప్రదీపావలిభిర్ముదా। అర్చిత్వావేద్య తాంబూలం గాం చ స్వాగతమబ్రవీత్॥ ౨౨॥ కుచేలం మలినం క్షామం ద్విజం ధమనిసంతతమ్। దేవీ పర్యచరత్సాక్షాచ్చామరవ్యజనేన వై॥ ౨౩॥ అంతఃపురజనో దృష్ట్వా కృష్ణేనామలకీర్తినా। విస్మితోఽభూదతిప్రీత్యా అవధూతం సభాజితమ్॥ ౨౪॥ కిమనేన కృతం పుణ్యమవధూతేన భిక్షుణా। శ్రియా హీనేన లోకేఽస్మిన్ గర్హితేనాధమేన చ॥ ౨౫॥ యోఽసౌ త్రిలోకగురుణా శ్రీనివాసేన సంభృతః। పర్యంకస్థాం శ్రియం హిత్వా పరిష్వక్తోఽగ్రజో యథా॥ ౨౬॥ కథయాంచక్రతుర్గాథాః పూర్వా గురుకులే సతోః। ఆత్మనో లలితా రాజన్ కరౌ గృహ్య పరస్పరమ్॥ ౨౭॥ శ్రీభగవాన్॥ అపి బ్రహ్మన్ గురుకులాద్భవతా లబ్ధదక్షిణాత్। సమావృత్తేన ధర్మజ్ఞ భార్యోఢా సదృశీ న వా॥ ౨౮॥ ప్రాయో గృహేషు తే చిత్తమకామవిహతం తదా। నైవాతిప్రీయసే విద్వన్ ధనేషు విదితం హి మే॥ ౨౯॥ కేచిత్కుర్వంతి కర్మాణి కామైరహతచేతసః। త్యజంతః ప్రకృతీర్దైవీర్యథాహం లోకసంగ్రహమ్॥ ౩౦॥ కచ్చిద్గురుకులే వాసం బ్రహ్మన్ స్మరసి నౌ యతః। ద్విజో విజ్ఞాయ విజ్ఞేయం తమసః పారమశ్నుతే॥ ౩౧॥ స వై సత్కర్మణాం సాక్షాద్ద్విజాతేరిహ సంభవః। ఆద్యోఽంగ యత్రాశ్రమిణాం యథాహం జ్ఞానదో గురుః॥ ౩౨॥ నన్వర్థకోవిదా బ్రహ్మన్ వర్ణాశ్రమవతామిహ। యే మయా గురుణా వాచా తరంత్యంజో భవార్ణవమ్॥ ౩౩॥ నాహమిజ్యాప్రజాతిభ్యాం తపసోపశమేన వా। తుష్యేయం సర్వభూతాత్మా గురుశుశ్రూషయా యథా॥ ౩౪॥ అపి నః స్మర్యతే బ్రహ్మన్ వృత్తం నివసతాం గురౌ। గురుదారైశ్చోదితానామింధనానయనే క్వచిత్॥ ౩౫॥ ప్రవిష్టానాం మహారణ్యమపర్తౌ సుమహద్ద్విజ। వాతవర్షమభూత్తీవ్రం నిష్ఠురాః స్తనయిత్నవః॥ ౩౬॥ సూర్యశ్చాస్తంగతస్తావత్తమసా చావృతా దిశః। నిమ్నం కూలం జలమయం న ప్రాజ్ఞాయత కించన॥ ౩౭॥ వయం భృశం తత్ర మహానిలాంబుభిర్నిహన్యమానా ముహురంబుసంప్లవే। దిశోఽవి

పూజ్య ఇత్యర్థః। బ్రహ్మవిద్యాప్రదం గురుమాహ। ఆశ్రమిణాం సర్వేషామపి జ్ఞానదః యః స తు సాక్షాదహమేవేతి॥ ౩౨॥ అతో జ్ఞానప్రదం గురుమాశ్రిత్య యే సంసారం తరంతి తే బుద్ధిమత్తరా ఇత్యాహ॥ నన్వితి హే బ్రహ్మన్। వర్ణాశ్రమవతామర్థకోవిదాః। ఇహ మనుష్యజన్మని తత్రాపి వర్ణాశ్రమవత్త్వే సతి యే మయా గురుణా గురురూపేణ [illegible] వాచా ఉపదేశమాత్రేణ। అంజః సుఖేనైవ భవార్ణవం తరంతీతి జ్ఞానప్రదాద్గురోరధికః సేవ్యో నాస్తీత్యుక్తం॥ ౩౩॥ అత ఏవ తద్భజనాదధికో ధర్మశ్చ నాస్తీత్యాహ॥ నాహమితి॥ ఇజ్యా గృహస్థధర్మః ప్రజాతిః ప్రకృష్టజన్మ ఉపనయనం। తేన బ్రహ్మచారిధర్మః ఉపలక్ష్యతే। తాభ్యాం। తథా తపసా వనస్థధర్మేణ। ఉపశమేన యతిధర్మేణ వా అహం పరమేశ్వరః తథా న తుష్యేయం। యథా సర్వభూతాత్మాపి గురుశుశ్రూషయేతి॥ ౩౪॥ కించ అస్మాకం గురుశుశ్రూషణం కిమపి దైవాదేవ సంపన్నం తత్కింత్వయా స్మర్యత ఇతి పృచ్ఛతి॥ అపీతి॥ గురౌ నివసతామస్మాకం యత్కిమపి వృత్తం। తత్క్వచిత్ కదాచిత్॥ ౩౫॥ ప్రవిష్టానామితి॥ అపర్తౌ అపగతే ఋతౌ అకాల ఇత్యర్థః। వాతశ్చ వర్షం చ తయోః సమాహారః। స్తనయిత్నవః గర్జితాని బభూవన్॥ ౩౬॥ సూర్య ఇతి॥ నిమ్నం నతం కూలం ఉన్నతం స్థానం॥ ౩౭॥ వయమితి॥ అంబూనాం సంప్లవః వ్యామిశ్ర

ణంయ స్మిన్ ఏకోదకేతత్రత స్మిన్ వనఇత్యర్థః-పరిబభ్రిమ-పరిపరితః-బభ్రిమభృఞ్ భరణఇత్యస్మాద్ధాతోఃఇడాగమఃభా దసః-భారాన్ ధృతవంతఇత్యర్థః॥౩౮॥ ౩౯ ॥ఉవాచకృపయాశ్లోకత్రయీంయయాతయాంకృతార్థానిత్యాహ ॥ అ హోఇతి॥ఆత్మాదేహః॥౪౦॥ఇయదితి॥గురోర్నిష్కృతిః ప్రత్యుపకారః సర్వే అర్థాః యస్మాత్సఃఆత్మా దేహస్తస్యార్ పణంవినియోగః॥౪౧॥తుష్టఇతి॥ అయాతయామానియాతఃయామఃయస్యపక్వస్యాన్నస్యతద్గతసారంభవతి - తద్వదన్యద పిగతసారం-గౌణ్యావృత్త్యాయాతయామమిత్యుచ్యతే అగతసారాణిఛందాంసిమత్తఃఅధీయమానానిభవంత్విత్యర్థః॥ ౪౨॥ఇత్థమితి॥ఇత్థంవిధానిఏవంప్రకారాణి-అనేకానివృత్తానికింత్వయా స్మర్యంతఇతి శేషః-ఫలితముపసంహరతి - గురో రితి॥౪౩॥కిమితి॥అస్మాభిఃకిమనిర్వృత్తంఅసంపన్నం-యేషామస్మాకంభవతాసహవాసోఽభూత్॥ ౪౪॥ భవతస్తుసర్వమేత ద్విడంబనమాత్రమిత్యాహ॥ యస్యేతి ॥ ఛందోమయంవేదమయంవేదాఖ్యంబ్రహ్మ - తథాశ్రేయసామావపనంతదుద్భ వస్థానం-దేహోమూర్తిఃయస్యతస్యతవ॥౪౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

దంతోఽథపరస్పరంవనేగృహీతహస్తాఃపరిబభ్రిమాతురాః॥ ౩౮॥ ఏతద్విదిత్వాఉదితేరవౌసాందీపనిర్గు రుః॥అన్వేషమాణోనశ్శిష్యానాచార్యోపశ్యదాతురాన్ ॥ ౩౯ ॥ ఆచార్యః॥ అహోహేపుత్రకాయూ యమస్మదర్థేఽతిదుఃఖితాః॥ఆత్మావైప్రాణినాంప్రేష్ఠస్తమనాదృత్యమత్పరాః॥ ౪౦॥ ఇయదేవహిసచ్ఛి ష్యైఃకర్తవ్యాగురునిష్కృతిః॥యద్వైవిశుద్ధభావేనసర్వార్థాత్మార్పణంగురౌ ॥౪౧॥ తుష్టోహంభో ద్విజశ్రేష్ఠాస్సత్యాస్సంతుమనోరథాః॥ఛందాంస్యయాతయామానిభవంత్విహపరత్రచ॥ ౪౨॥ ఇత్థం విధాన్యనేకానివసతాంగురువేశ్మసు॥గురోరనుగ్రహేణైవపుమాన్పూర్ణఃప్రశాంతయే॥ ౪౩॥ కుచేలః॥ కిమస్మాభిరనిర్వృత్తందేవదేవజగద్గురో॥భవతాసత్యకామేనయేషాంవాసోగురావభూత్॥ ౪౪॥ యస్యఛందోమయంబ్రహ్మదేహఆవపనంవిభో॥శ్రేయసాంతస్యగురుషువాసోఽత్యంతవిడంబనమ్॥౪౫ ॥ఇతిశ్రీ మద్భాగవతే-దశమస్కంధే-అశీతితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ సఇత్థంద్విజముఖ్యేనసహసంకథయన్హరిః॥ సర్వభూతమనోభిజ్ఞస్స్మయమానఉవాచతమ్॥ ౧॥బ్రహ్మణ్యోబ్రాహ్మణంకృష్ణోభగవాన్ప్రహసన్ప్రియమ్॥ప్రేమ్ణానిరీక్షణేనైవప్రేక్షన్ ఖలుసతాం గతిః॥౨॥కృష్ణః॥కిముపాయనమానీతంబ్రహ్మన్మేభవతాగృహాత్॥ ౩॥ అణ్వప్యుపహృతంభక్తైఃప్రే మ్ణాభూర్యేవమేభవేత్॥భూర్యప్యభక్తోపహృతంనమేతోషాయకల్పతే॥ ౪॥ పత్రంపుష్పంఫలంతోయం యోమేభక్త్యాప్రయచ్ఛతి । తదహంభక్త్యుపహృతమశ్నామిప్రయతాత్మనః॥౫॥ఇత్యుక్తోపిద్విజస్తస్మై వ్రీడితఃపతయేశ్రియః॥ పృథుకప్రసృతింరాజన్నప్రాయచ్ఛదవాఙ్ముఖః॥ ౬॥ సర్వభూతాత్మదృక్సాక్షా త్తస్యాగమనకారణమ్॥ విజ్ఞాయాచింతయన్నాయంశ్రీకామోమామభవత్పురా॥ ౭॥ పత్న్యాఃపతివ్ర తాయాస్తుసఖాప్రియచికీర్షయా । ప్రాప్తోమామస్యదాస్యామిసంపదోఽమర్త్యదుర్లభాః॥ ౮॥ ఇత్థం విచింత్యవసనాచ్చీరబద్ధాన్ద్విజన్మనః॥స్వయంజహారకిమిదమితిపృథుకతండులాన్॥౯॥ నన్వేతదుపనీతం మేపరమప్రీణనంసఖే । తర్పయంత్యంగమాంవిశ్వమేతేపృథుకతండులాః॥ ౧౦॥ ఇతిముష్టింసకృజ్జ గ్ధ్వాద్వితీయాంజగ్ధుమాదదే । తావచ్ఛ్రీర్జగృహేహస్తంతత్పరాపరమేష్ఠినః॥ ౧౧॥ ఏతావతాలంవి శ్వాత్మన్ సర్వసంపత్సమృద్ధయే । (cont.)
శోపిక్కాశీతితమేసఖ్యుర్జగ్ధ్వాపృథుకతండులాన్ । శ్రియంనిమిత్తవానింద్రదుర్లభాంతుతదాశ్రమే॥ సఇతి॥ సంకథ ౧

యన్సుఖగోష్ఠీంకుర్వన్-సర్వభూతానాంమనసఃఅభిజ్ఞః మదర్థంపృథుకానానీయదాతుంలజ్జితఇతిజానన్నిత్యర్థః॥౧॥ బ్రహ్మణ్యఇతి॥ప్రహసన్ క్ష్వేలాంకుర్వన్॥ ౨॥౩॥ లజ్జయాఅకథయతస్తామపనుదన్నాహద్వాభ్యాంఅణ్వితి॥ ౪॥౬॥స ర్వేతి॥సర్వభూతానామాత్మదృక్ అంతఃకరణసాక్షీ॥౭॥పత్న్యాఇతి॥అమర్త్యానాందేవానామపిదుర్లభాః॥౮॥ఇత్థమి తి॥అశిజీర్ణాద్వసనస్యపునస్తన్మధ్యే చీరేణబద్ధాన్॥౯॥నన్వితి॥ అంగహేసఖే-విశ్వంవిశ్వాత్మానంమాం॥౧౦॥ఇతీతి॥ ఇతివదన్నేకాంముష్టింజగ్ధ్వా సత్వరేతి-అయంభావః- ఏతావతాప్యంసః-ఇహఅముత్రచమర్త్యలోకవిలాసభూతానాం సర్వసంపదాంసమృద్ధయేఅలం- అతఃపరంద్వితీయముష్ట్యదనేనమామప్యేతదధీనాంమాకుర్వితి॥౧౧॥ ఏతావతేతి॥తత్రో పకారణంతవలోకస్య కారణం - యదాభక్తదాసర్వసంపత్సమృద్ధయే - యాంభక్తస్యసమృద్ధిందృష్ట్వాత్యంతుష్యే

త్యర్థః॥౧౨॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ స్వర్గత్వాన్ స్వర్గవాసినం॥౧౩॥ శ్వోభూత ఇతి॥ శ్వోభూతే ఉదితే రవౌ - విశ్వం భావయతీతి విశ్వభావనః- తేనేతి-పురతో భావినమింద్రదుర్లభం విభవం సూచయతి-స్వసుఖేన స్వానందపరిపూర్ణేనేతి - దానేఽపి నతాం దర్శయతి-నందితః వినయోక్తిభిః ॥ ౧౪॥ స ఇతి॥ వ్రీడితః స్వచిత్తే కార్పణ్యేన లజ్జితః మహతః శ్రీకృష్ణస్య- దర్శనేన నిర్వృతః॥౧౫॥ నిర్వృతిమేవాహ చతుర్భిః ॥ అహో ఇతి ॥ యత్ యతః-లక్ష్మీం ఉరసి బిభ్రతా ఆశ్లిష్టోఽహం॥౧౬॥ క్వేతి॥ అహం పాపీయాన్ నీచః॥౧౭॥౧౮॥ శుశ్రూషయేతి॥ పూజితః చందనలేపనాదిభిః ॥౧౯॥ ఏవం సంపూజ్యాపి ధనస్య అదానే కారణం కల్పయతే ద్వాభ్యాం॥ స్వర్గాపవర్గయోరితి॥ స్వర్గాదీనాం యద్వ్యాపితస్య చరణార్చనమేవ కారణం॥౨౦॥ అధన ఇతి॥ తథాపి కారుణికత్వాదధూర్యపి ధనం మహ్యం నాదదాత్॥౨౧ ॥ ఇతీతి ॥ నిజగృహస్యాంతికం తత్ప్రాంతం- తస్య విశేషణం. సూర్యేతి॥ ౨౨॥ విచిత్రేతి ॥ విచిత్రోపవనాదిభిశ్చ వృతం-కథంభూతైః కూజద్భిః ద్విజకులైః ఆకులైః-తథా ప్రోత్ఫుల్లాని కు

శ్వాత్మన్ సర్వసంపత్సమృద్ధయో। అస్మిన్ లోకేఽథవాముష్మిన్ పుంసస్త్వత్తోఽపి కారణమ్ ॥౧౨॥ బ్రాహ్మణస్తాం తు రజనీముషిత్వాఽచ్యుతమందిరే । భుక్త్వా పీత్వా సుఖం మేనే హ్యాత్మానం స్వర్గతం నృప॥ ౧౩॥ శ్వోభూతే విశ్వభావేన స్వసుఖేనాభివందితః। జగామ స్వాలయం తాత పథ్యనువ్రజ్య నందితః ॥౧౪ । స చాలబ్ధ్వా ధనం కృష్ణాన్న తు యాచితవాన్ స్వయం। స్వగృహాన్ వ్రీడితో గచ్ఛన్ మహద్దర్శననిర్వృతః ॥౧౫ ॥ అహో బ్రహ్మణ్యదేవస్య దృష్టా బ్రహ్మణ్యతా మయా । యద్దరిద్రతమో లక్ష్మీమాశ్లిష్టో బిభ్రతోరసి ॥ ౧౬॥ క్వాహం దరిద్రః పాపీయాన్ క్వ కృష్ణః శ్రీనికేతనః। బ్రహ్మబంధురితి స్మాహం బాహుభ్యాం పరిరంభితః ॥౧౭ ॥ నివాసితః ప్రియాజుష్టే పర్యంకే భ్రాతరో యథా । మహిష్యా వీజితః శ్రాంతో వాలవ్యజనహస్తయా ॥ ౧౮॥ శుశ్రూషయా పరమయా పాదసంవాహనాదిభిః । పూజితో దేవదేవేన విప్రదేవేన దేవవత్ ॥౧౯॥ స్వర్గాపవర్గయోః పుంసాం రసాయాం భువి సంపదాం । సర్వాసామపి సిద్ధీనాం మూలం తచ్చరణార్చనమ్ ॥ ౨౦॥ అధనోఽయం ధనం ప్రాప్య మాద్యన్నుచ్చైర్న మాం స్మరేత్। ఇతి కారుణికో నూనం ధనం మే భూరి నాదదాత్॥౨౧॥ ఇతి సంచింతయన్ విప్రః ప్రాప్తో నిజగృహాంతికమ్ । సూర్యానలేందుసంకాశైర్విమానైః సర్వతో వృతమ్॥ ౨౨॥ విచిత్రోపవనోద్యానైః కూజద్ద్విజకులాకులైః। ప్రోత్ఫుల్లకుముదాంభోజకల్హారోత్పలవారిభిః॥ ౨౩॥ జుష్టం స్వలంకృతైః పుంభిః స్త్రీభిశ్చ హరిణాక్షిభిః । కిమిదం కస్య వా స్థానం కథం తదిదమిత్యభూత్॥ ౨౪॥ ఏవం మీమాంసమానం తం నరా నార్యోఽమరప్రభాః। ప్రత్యగృహ్ణన్ మహాభాగం గీతవాద్యేన భూయసా॥ ౨౫॥ పతిమాగతమాకర్ణ్య పత్న్యుద్ధర్షాతిసంభ్రమా। నిశ్చక్రామ గృహాత్తూర్ణం రూపిణీ శ్రీరివాలయాత్॥ ౨౬॥ పతివ్రతా పతిం దృష్ట్వా ప్రేమోత్కంఠాశ్రులోచనా। మీలితాక్ష్యనమద్బుద్ధ్యా మనసా పరిషస్వజే॥౨౭॥ పత్నీం వీక్ష్య విస్ఫురంతీం దేవీం వైమానికీమివ । దాసీనాం నిష్కకంఠీనాం మధ్యే భాంతీం స విస్మితః॥౨౮॥ ప్రీతః స్వయం తయా యుక్తః ప్రవిష్టో నిజమందిరమ్ । మణిస్తంభశతోపేతం మహేంద్రభవనం యథా॥౨౯॥ పయఃఫేననిభాః శయ్యా దాంతా రుక్మపరిచ్ఛదాః । పర్యంకా హేమదండాని చామరవ్యజనాని చ॥ ౩౦॥ ఆసనాని చ హైమాని మృదూపస్తరణాని చ। ముక్తాదామవిలంబీని వితానాని ద్యుమంతి చ ॥౧౩ ॥ స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషు మహామారకతేషు చ । రత్నదీపా భ్రాజమా

ముదాదీని యేషాం తాని వారీణి యేషు తాని తథా తైః॥ ౨౩॥ కించ॥ జుష్టమితి॥ హరిణానామివ అక్షిణీ యాసాం తాభిః-తదైశ్వర్యం దృష్ట్వా తర్కితవాన్ తదాహ-కిమిదమితి-ప్రథమం తేజఃపుంజం దృష్ట్వా కిమిదమితి - పశ్చాద్విమానాని- దృష్ట్వా కస్య వేతి స్థానం చ స్వీయమితి జ్ఞాత్వా-కథం తదిదం స్థానం ఇత్యభూత్-ఏవం రూపమభూదితి ॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥ అమరప్రభాః తత్తుల్యకాంతయః ప్రత్యగృహ్ణన్ ఉపాయనాదిభిరాదృతవంతః ॥౨౫॥ పతిమితి॥ ఉద్గతో హర్షః యస్యాః సా - అతిసంభ్రమః ఆదరో యస్యాః సా-ఆలయాత్ కమలవత్ - రూపధారిణీ శ్రీరివ - స్వర్గస్య తత్ర భగవతా ఆనీతత్వాత్ స్వర్గిణాం సురాణామివ రూపం తయోరభూదేవేతి భావః॥౨౬॥ పతివ్రతేతి॥ బుద్ధ్యా అయం వవంద్య ఇతి నిశ్చయేన- మనసా సంకల్పేన॥౨౭॥ ౨౯॥ పయ ఇతి॥ యత్ర మందిరే-పయఃఫేననిభాః శయ్యాః ఆసనాని ఆస్తరణానీత్యాది సంపదః - తత్ర సర్వసంపత్తాం సమృద్ధిర్విలోక్య తర్కయామాసేతి చతుర్ణాం అన్వయః- యత్ర చ దాంతాః గజదంతమయాః పర్యంకాః మంచాః॥ ౩౦॥ ఆసనానీతి॥ యత్ర ఆసనాని మృదూని ఉపస్తరణాని తూలాదిమయాని యేషు తాని- యత్ర చ ముక్తాదామ విలంబవంతి

ద్యుమంతి చ వితానాని ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ విలోక్యేతి ॥ నిర్వ్యగ్రః సుస్థిరస్సన్-స చ అహైతుకీమాకస్మికీం స్వస్య సమృద్ధిం తర్కయామాస-కుత ఏషా సమృద్ధిరాగతేతి ॥ ౩౩ ॥ కించేతి। నూనమితి ॥ ఏతన్మమ ఉపపద్యతే అస్మాభిర్హంచ తస్య ఏతన్మమ - మహావిభూతిర్యస్య తస్య అవలోకాదన్యస్తు న సంభవేత్ ॥ ౩౪ ॥ నను స చేదవలోకనమాత్రేణ మహదైశ్వర్యం దత్తవాన్ తర్హి కింతు భ్యం దత్తమితి కిం నావోచదత ఆహ ॥ నన్వితి ॥ స ను మే సఖా సమక్షం అబ్రువాణ ఏవ - యాచిష్ణవే యాచకాయ- భూర్యపి దిశతే దదాతి-అత్ర హేతుః భూరిభోగః స్వయం - తత్ దేయం పర్జన్యవత్ ఈక్షమాణ ఇతి - అయమర్థః- స్వయం తావద్భూరిభోగః బహుభోగః-అ ప్రకాశ్య లక్ష్మీపతిత్వాచ్చ-అతః-యథా పానావారపరిపూర్ణకః అతి దాన్యః పర్జన్యః కదాచిత్ అల్పమేవ లజ్జయా ఉపనమతః అపవర్జకరాత్రౌ నిద్రాణే కర్షకే తత్క్షేత్రమాప్లావయతి - ఏవం శ్రీకృష్ణోఽపి స్వభోగాపేక్షయా అతి దేయమింద్రాది పదమపి తుచ్ఛం మన్వానః తస్యైవ భజనం బహు మన్యమానః సమక్షమబ్రువాణ ఏవ దదాతీతి ॥ ౩౫ ॥ తదేవాహ ॥ కించిదితి ॥ ఉరు బహ్వపి స్వదత్తం యత్ తత్ కించిత్ కరోతి అల్పం మన్యతే-సుహృత్కృతం ఫల్గ్వపి తుచ్ఛమపి-భూరికారీ బహు మన్యత ఇత్యర్థః - అత ఏవ మయా ఉపనీతాం సమీపం నీతాం-ప్రీతియుతః స్వయమేవ ప్రతిగృహీతవాన్ ॥ ౩౬ ॥ శ్రీకృష్ణస్య భక్తవాత్సల్యం దృష్ట్వా తద్భక్తిం ప్రార్థయతే ॥

నాలల నారత్న సంయుతాః ॥ ౩౧ ॥ విలోక్య బ్రాహ్మణస్తత్ర సమృద్ధీస్సర్వసంపదామ్ । తర్కయామాస నిర్వ్యగ్రస్స్వసమృద్ధిమహైతుకీమ్ ॥ ౩౨ ॥ నూనం బతైతన్మమ దుర్భగస్య శశ్వద్దరిద్రస్య సమృద్ధిహేతుః । మహావిభూతేరవలోకతోఽన్యో నైవోపపద్యేత యదూత్తమస్య ॥ ౩౩ ॥ నన్వబ్రువాణో దిశతే సమక్షం యాచిష్ణవే భూర్యపి భూరిభోగః । పర్జన్యవత్తత్స్వయమీక్షమాణో దాశార్హకాణామృషభస్సఖా మే ॥ ౩౪ ॥ కించిత్కరోత్యుర్వపి యత్స్వదత్తం సుహృత్కృతం ఫల్గ్వపి భూరికారీ । మయోపనీతాం పృథుకైకముష్టిం ప్రత్యగ్రహీత్ప్రీతియుతో మహాత్మా ॥ ౩౫ ॥ తస్యైవ మే సౌహృదసఖ్యమైత్రీదాస్యం పునర్జన్మని జన్మని స్యాత్ । మహానుభావేన గుణాలయేన విషజ్జతస్తత్పురుషప్రసంగః ॥ ౩౬ ॥ భక్తాయ చిత్రా భగవాన్ హి సంపదో రాజ్యం విభూతీర్న సమర్థయత్యజః । అదీర్ఘబోధాయ విచక్షణస్స్వయం పశ్యన్నిపాతం ధనినాం మదోద్భవమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఇత్థం వ్యవసితో బుద్ధ్యా భక్తోఽతీవ జనార్దనే । విషయాన్ జాయయా త్యక్ష్యన్ బుభుజే నాతిలంపటః ॥ ౩౮ ॥ తస్య వై దేవదేవస్య హరేర్యజ్ఞపతేః ప్రభోః । బ్రాహ్మణాః ప్రభవో దైవం న తేభ్యో విద్యతే పరమ్ ॥ ౩౯ ॥ ఏవం స విప్రో భగవత్సుహృత్తదా దృష్ట్వా స్వభృత్యైరజితం పరాజితమ్ । తద్ధ్యానవేగోద్గ్రథితాత్మబంధనస్తద్ధామ లేభేఽచిరతస్సతాం గతిమ్ ॥ ౪౦ ॥ ఏతద్బ్రహ్మణ్యదేవస్య శ్రుత్వా బ్రహ్మణ్యతాం నరః । లబ్ధభావో భగవతి కర్మబంధాద్విముచ్యతే ॥ ౪౧ ॥ *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే ఏకాశీతితమోఽధ్యాయః.

— *సూర్యోపరాగే కురుక్షేత్రం ప్రతి శ్రీకృష్ణాదీనాం గమనకథాప్రారంభఘట్టః.* —

శ్రీశుకః ॥ అథైకదా ద్వారకాయాం వసతో రామకృష్ణయోః । సూర్యోపరాగస్సుమహానాసీత్కల్పక్షయే యథా ॥

తస్యేతి ॥ సౌహృదం ప్రేమ చ-సఖ్యం హితాశంసనం చ - మైత్రీ ఉపకారిత్వం చ - దాస్యం సేవకత్వం చ - తత్సమాహారైకవచనం-తస్య తత్సంబంధినః మే మమ స్యాత్ - స తు విభూతిః-కించ-మహానుభావేన తేనైవ విషజ్జతః - విశేషేణ సంగం ప్రాప్నువతః తద్భక్తేషు పక్ష్యప్రసంగస్స్యాదితి ॥ ౩౬ ॥ నను భక్తైః ఫలం సంపదః ప్రాప్యైవ పునః పునర్భక్తిం కిమితి ప్రార్థయసే అత ఆహ ॥ భక్తాయేతి ॥ సంపదః కోశాదీన్-రాజ్యమైశ్వర్యం- విభూతీః కళత్రపుత్రాదీన్ - న సమర్థయతి న దదాతి-అపి తు దృఢాం భక్తిమేవ-కుతః - అదీర్ఘబోధాయ అవివేకినే-మమ తు భక్త్యభావాదేవం జాతం అత స్తద్భక్తిరేవ మమ స్యాదితి భావః ౩౭ ॥ ఇత్థమితి ॥ త్యక్ష్యన్ శనైః త్యాగమభ్యస్యన్-జాయయా సహ బుభుజే ॥ ౩౮ ॥ శ్రీకృష్ణస్యైవం బ్రహ్మణ్యతా నాతిచిత్రమిత్యాహ ॥ తస్యేతి ॥ ౪౦ ॥ ఏవమి ॥ అన్యైరజితమపి స్వభృత్యైః పరాజితం దృష్ట్వా తద్ధ్యానం తస్య వేగః తేన ఉద్గ్రథితం ఆత్మబంధనమహంకారో యస్య సః-గతిమిత్య విపక్షితలింగం ధామవిశేషణం - సతాం బ్రహ్మవిదాం ప్రాప్యమిత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతత్ పృథుకోపాఖ్యానం శ్రుత్వా తత్ర బ్రహ్మణ్యతాం విశేషతశ్శ్రుత్వేతి ॥ ౪౨ ॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో ॥ ద్వ్యశీతితమ ఆగత్య కురుక్షేత్రం రవిగ్రహే । వృష్ణీన్ దృష్ట్వా ముదా భూపాశ్చక్రుః కృష్ణకథామిథః ॥ శ్రీకాంతసుహృ

దేకృష్ణః ప్రకల్పే వ్యంద్రపదం భువి-నందాదిసుహృదానందీకురుక్షేత్రం జగామసః॥ అథేతి॥ కల్పక్షయే యథా సర్వగ్రాస
ఇత్యర్థః॥౧॥ తమితి॥ జ్యోతిర్విద్భిః కథ్యమానమాదావేవ జ్ఞాత్వా - స్యమంతపంచకం కురుక్షేత్రం ॥ ౨ ॥ అబ్రహ్మణ్యక్షత్రి
యవధస్థానత్వేన పరశురామస్యాఘాపనుత్తిస్థానత్వేన చ క్షేత్రస్య పాపనిరాసకత్వమాహ ద్వాభ్యాం ॥ నిఃక్షత్రియా
మితి॥ ౩॥ ఈజ ఇతి॥ అన్యః అవిద్వాన్ యథా॥ ౪॥ మహత్యామితి॥ ఆగన్ ఆజగ్ముః - భారతీః భారత్యః॥ ౫॥ ౬॥ గదే.॥ సుచంద్ర
శుకసారణైస్సహ అనిరుద్ధో ద్వారకాయాః రక్షాయాం ఆస్తే-తథా కృతవర్మా చ యూథపః సేనానీః॥ ౭॥ త ఇతి॥ దేవధి
ష్ణ్యాభైః విమానసంకాశైః-తరళాః ప్లవాః తరంగాః యద్వత్ప్లవో గతిర్యేషాం తైః - విద్యాధరద్యుభిః విద్యాధరాణామివ ద్యుతిర్యే
షాం తైః॥ ౮॥ వ్యరోచంతేతి॥ మహాతేజాః మహాతేజసః-దివ్యాః అత్యుత్తమాః-స్రగ్వస్త్రసన్నాహాః యేషాం తే॥ ౯॥ ౧౦॥

యే యథా॥౧॥ తంజ్ఞాత్వా పురుషా రాజన్ పురస్తాదేవ సర్వతః । స్యమంతపంచకం క్షేత్రం యయుశ్శ్రే
యో విధిత్సయా॥౨॥ నిఃక్షత్రియాం మహీం కుర్వన్ రామశ్శస్త్రభృతాం వరః। నృపాణాం రుధిరౌఘేణ య
త్ర చక్రే మహాహ్రదాన్॥ ౩॥ ఈజే స భగవాన్ రామో యత్రాస్పృష్టోపి కర్మణా । లోకస్యగ్రాహ
యన్నీశో యథాన్యోఘాపనుత్తయే॥ ౪॥ మహత్యాం తీర్థయాత్రాయాం తత్రాగన్భారతీః ప్రజాః॥
౫॥ వృష్ణయశ్చ తథాక్రూరవసుదేవాహుకాదయః । యయుర్భారత తత్క్షేత్రం స్వమఘం క్షపయిష్ణవః॥
౬॥ గదప్రద్యుమ్నసాంబాద్యాస్సుచంద్రశుకసారణైః। ఆస్తేనిరుద్ధో రక్షాయాం కృతవర్మా చ యూథపః॥
౭॥ తే రథైర్దేవధిష్ణ్యాభైర్హయైశ్చ తరళప్లవైః। గజైర్నదద్భిరభ్రాభైర్నృభిర్విద్యాధరద్యుభిః॥ ౮॥ వ్య
రోచంత మహాతేజాః పథి కాంచనమాలినః। దివ్యస్రగ్వస్త్రసన్నాహాః కళత్రైః ఖేచరా ఇవ॥ ౯॥ తత్ర
స్నాత్వా మహాభాగా ఉపోష్య సుసమాహితాః । బ్రాహ్మణేభ్యో దదుర్ధేనూర్వాసస్స్రగ్రుక్మమాలి
నీః॥ ౧౦॥ రామహ్రదేషు విధివత్పునరాప్లుత్య వృష్ణయః। దదుస్స్వన్నం ద్విజాగ్ర్యేభ్యః కృష్ణే నో భక్తిర
స్త్వితి॥౧౧॥ స్వయం చ తదనుజ్ఞాతా వృష్ణయః కృష్ణదేవతాః । భుక్త్వోపవివిశుః కామం స్నిగ్ధచ్ఛాయాం
ఘ్రిపాంఘ్రిషు॥౧౨॥ తత్రాగతాస్తే దదృశుస్సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్। మత్స్యోశీనరకౌసల్య విదర్భ
కురుసృంజయాన్॥౧౩॥ కాంభోజమద్రకైకేయాన్ కుంతీనానర్తకేరళాన్ ।అన్యాంశ్చైవాత్మపక్షీయా
న్పరాంశ్చ శతశో నృపాన్॥౧౪॥ నందాదీన్సుహృదో గోపాన్ గోపీశ్చోత్కంఠితాశ్చిరమ్॥ ౧౫॥ అన్యో
న్యసందర్శనహర్షరంహసా ప్రోత్ఫుల్లహృద్వక్త్రసరోరుహశ్రియః । ఆశ్లిష్య గాఢం నయనైస్స్రవ
జ్జలా హృష్యత్త్వచో రుద్ధగిరో యయుర్ముదమ్॥౧౬॥ స్త్రియశ్చ సంవీక్ష్య మిథోతిసౌహృదస్మితామలా
పాంగదృశోభిరేభిరే। స్తనైస్స్తనాన్కుంకుమపంకరూషితాన్నిహత్య దోర్భిః ప్రణయాశ్రులోచనాః॥
౧౭॥ తతోభివాద్య తే వృద్ధాన్ యవిష్ఠైరభివందితాః । స్వాగతం కుశలం పృష్ట్వా చక్రుః కృష్ణకథా మిథః॥
౧౮॥ పృథా భ్రాతౄన్స్వసౄర్వీక్ష్య తత్పుత్రాన్పితరావపి । భ్రాతృపత్నీర్ముకుందం చ జహౌ సంక
థయా శుచః॥ ౧౯॥ కుంత్యువాచ॥ ఆర్యభ్రాతరహం మన్యే ఆత్మానమకృతాశిషమ్। యద్వా ఆపత్సు మద్వా
ర్తాం నానుస్మరథ సత్తమాః॥ ౨౦॥ సుహృదో జ్ఞాతయః పుత్రా భ్రాతరః పితరావపి । నానుస్మరంతి స్వ
జనం యస్య దైవమదక్షిణమ్॥౨౧॥ వసుదేవః॥ అంబ మాస్మానసూయేథా దైవక్రీడనకాన్నరాన్। ఈశస్య
హి వశే లోకః కురుతే కార్యతేథ వా॥ ౨౨ ॥ కంసప్రతాపితాస్సర్వే వయం యాతా దిశం దిశమ్। ఏతర్హ్యేవ
పునస్స్థానం దైవేనాసాదితాస్స్వసః ॥ ౨౩ ॥ శ్రీశుకః ॥ వసుదేవోగ్రసేనాద్యైర్యదుభిస్తేర్చితా నృ

రామేతి॥ పునః ఆన్యేద్యుః-ఆప్లుత్య-యద్వా-తస్మిన్నేవాహని ముక్తిస్నానం కృత్వా॥ ౧౧॥ స్వయమితి ॥ స్నిగ్ధా శీతలా ఛా
యా యేషాం అంఘ్రిపానాం వృక్షాణాం అంఘ్రిషు మూలేషు ॥ ౧౨॥ ౧౫॥ అన్యోన్యేతి॥ ప్రోత్ఫుల్లైః హృద్వక్త్రసరోరు
హైః శ్రీః శోభా యేషాం తే॥౧౬॥ స్త్రియ ఇతి॥ అతిసౌహృదేన యత్స్మితం తేన అమలాః అపాంగాః దృశః దృష్టయో యాసాం
తాః-మిథః సంవీక్ష్య దోర్భిః-అభిరేభిరే ఆలింగనం కృతవత్యః॥౧౭॥౧౮॥ పృథేతి॥ సంకథయా మిథస్స్నేహగోష్ఠ్యా॥౧౯॥
తామేవ వసుదేవపృథయోః సంకథామాహ చతుర్భిః॥ ఆర్యేతి॥ అకృతాశిషం అపూర్ణమనోరథం॥ ౨౦॥ సుహృద ఇతి ॥ అ
దక్షిణం అననుకూలం- తం స్వజనమపి సంతం సుహృదాదయో నానుస్మరంతి - అతః మమైవ దైవం ప్రతికూలం యుష్మాకం
కోపరాధ ఇతి భావః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ఈశవశత్వమేవాహ॥ కంసప్రతాపితా ఇతి ॥ హే స్వసః ఏతర్హ్యేవ సంప్రత్యేవ॥ ౨౩

౨౭॥ రాజాన ఇతి॥ యుధిష్ఠిరం అనువ్రతాః తేన రాజసూయే జితత్వాత్॥ ౨౮॥ ౨౯॥ అహో ఇతి॥ జన్మభాజః నృణాం మధ్యే సఫలజన్మానః॥ ౩౦॥ కించ-న కేవలం తస్య దర్శనమేవ - అపితు అత్యంతదుర్లభం బహు యుష్మాకం స్వతస్సంపన్నమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యదితి॥ యదితి పృథక్పదం యస్యేత్యర్థః - విశ్రుతిః కీర్తిః-శ్రుతిభిర్వేదైః- సుతా స్తుతా- ఇదం విశ్వం అలం అత్యర్థం పునాతి-యస్య పాదావనేజనపయః గంగా చ యస్య వచః శాస్త్రంచ-వేదాఖ్యం - విశ్వం పునాతి. కించ కాలేన భర్జితః దగ్ధః భగః మాహాత్మ్యం యస్యాస్సా - తథావిధాపి యస్య అంఘ్రిపద్మస్పర్శేన ఉత్థా ఆవిర్భూతా శక్తిర్యస్యాస్సా నః అస్మాకం- అఖిలానర్థాన్ అభితో వర్షతి॥ ౩౧॥ తదితి॥ దర్శనంచ-అనుపథః అనుగతశ్చ ప్రజల్పో గోష్ఠీ చ-శయ్యా శయనంచ-ఆసనంచ-అశనం భోజనంచ-యానబంధః వివాహసంబంధః-సపిండబంధః దైహికసంబంధః- తేన సహ వర్తమానః- తేన శ్రీకృష్ణేన సహ దర్శనాద్యుపలక్షితః సయానసపిండసంబంధో యేషాం వోస్తి-కించ- యేషాం వః గృహే విష్ణుః స్వయం ఆస ఆవిరభూత్- యేషాం వః నిరయవర్త్మని ప్రవృత్తిమార్గే ప్రవర్తమానానాం స్వర్గాపవర్గాభ్యాం విరమయతి వితృష్ణాం కరోతీతి తథా సః తే యూయం జన్మభాజ ఇతి-యద్వా-తదితి సామాన్యనిర్దేశః స ఇత్యర్థః- స విష్ణుః స్వ

పాః । ఆసన్నచ్యుతసందర్శనపరమానందనిర్వృతాః॥ ౨౪॥ భీష్మో ద్రోణోంబికాపుత్రో గాంధారీ ససుతా తథా। సదారాః పాండవాః కుంతీ సంజయో విదురః కృపః॥ ౨౫॥ కుంతిభోజో విరాటశ్చ భీష్మకో నగ్నజిన్మహాన్ పురుజిద్ద్రుపదః శల్యో ధృష్టకేతుశ్చ కాశిరాట్ ॥ ౨౬॥ దమఘోషో విశాలాక్షో మైథిలో మద్రకేకయౌ। యుధామన్యుస్సుశర్మా చ ససుతా బాహ్లికాదయః॥ ౨౭॥ రాజానో యే చ రాజేంద్ర యుధిష్ఠిరమనువ్రతాః। శ్రీనికేతం వపుశ్శౌరేస్సస్త్రీకం వీక్ష్య విస్మితాః॥ ౨౮॥ అథ తే కృష్ణరామాభ్యాం సమ్యక్ప్రాప్తసమర్హణాః । ప్రశశంసుర్ముదా యుక్తా వృష్ణీన్కృష్ణపరిగ్రహాన్॥ ౨౯॥ అహో భోజపతే యూయం జన్మభాజో నృణామిహ। యత్పశ్యథాసకృత్కృష్ణం దుర్దర్శమపి యోగినామ్॥ ౩౦॥ యద్విశ్రుతిశ్శ్రుతినుతేదమలం పునాతి పాదావనేజనపయశ్చ వచశ్చ శాస్త్రమ్। భూః కాలభర్జితభగాపి యదంఘ్రిపద్మస్పర్శోత్థశక్తిరభివర్షతి నోఖిలార్థాన్॥ ౩౧॥ తద్దర్శనస్పర్శనానుపథప్రజల్పశయ్యాసనాశనసయానసపిండబంధః। యేషాం గృహే నిరయవర్త్మని వర్తతాం వస్స్వర్గాపవర్గవిరమస్స్వయమాస విష్ణుః ॥ ౩౨॥ శ్రీశుకః॥ నందస్తత్ర యదూన్ప్రాప్తాన్జ్ఞాత్వా కృష్ణపురోగమాన్ । తత్రాగమద్వృతో గోపైరనస్స్థార్థైర్దిదృక్షయా॥ ౩౩॥ తం దృష్ట్వా వృష్ణయో హృష్టాస్తన్వః ప్రాణమివోత్థితాః । పరిషస్వజిరే గాఢం చిరదర్శనకాతరాః ॥ ౩౪ ॥ వసుదేవః పరిష్వజ్య సంప్రీతః ప్రేమవిహ్వలః । స్మరన్కంసకృతాన్క్లేశాన్పుత్రన్యాసం చ గోకులే॥ ౩౫॥ కృష్ణరామౌ పరిష్వజ్య పితరావభివాద్య చ । న కించిదూచతుః ప్రేమ్ణా సాశ్రుకంఠౌ కురూద్వహ॥ ౩౬॥ తావాత్మాంకే సమారోప్య బాహుభ్యాం పరిరభ్య చ । యశోదా చ మహాభాగా సుతౌ విజహతుశ్శుచః॥ ౩౭॥ రోహిణీ దేవకీ చాథ పరిష్వజ్య వ్రజేశ్వరీమ్। స్మరంత్యౌ తత్కృతాం మైత్రీం బాష్పకంఠ్యౌ సమూచతుః॥ ౩౮॥ కా విస్మరేత వాం మైత్రీమనివృత్తాం వ్రజేశ్వరి । అవాప్యాప్యైంద్రమైశ్వర్యం యస్యా నేహ ప్రతిక్రియా ॥ ౩౯ ॥ ఏతావదృష్టపితరౌ యువయోస్స్మ పిత్రోస్సంప్రీణనాభ్యుదయపోషణపాలనాని । ప్రాప్యోషతుర్భవతి పక్ష్మ హ యద్వదక్ష్ణోర్న్యస్తావకుత్రచభయౌ న సతాం పరస్స్వః॥ ౪౦॥

యం॥ యేషాం వో నిరయవర్త్మని సంసారకారణే గృహే వర్తమానానామపి బధ్యతే సంబధ్యత ఇతి బంధః దర్శనాదిభిః సంబంధస్స స్వర్గాపవర్గవిరమః ఆస పరమసుఖప్రదో బభూవేత్యర్థః॥ ౩౨॥ నంద ఇతి॥ అనస్స్థార్థైః శకటస్థైర్వాసచికీర్షయా శకటేషు స్థాపితైస్తైరర్థైస్సహ గతైరిత్యర్థః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ వసుదేవ ఇతి॥ వసుదేవస్తం పరిష్వజ్య ప్రేమవిహ్వలో బభూవేతి శేషః॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తావితి॥ తౌ సుతౌ పరిరభ్య నందః యశోదా చ విరహశోకాత్ శుచః అశ్రూణి విజహతుః ముముచతుః - యద్వా శుచః పుత్రవిరహశోకాన్ విజహతుః తత్యజతురిత్యర్థః॥ ౩౭॥ రోహిణీతి॥ వ్రజేశ్వరీం యశోదాం॥ ౩౮॥ కేతి॥ అనివృత్తాం నివృత్తికారణే సత్యపి అనువర్తమానాం - ఐంద్రమైశ్వర్యం అవాప్య ప్రాప్యాపి యస్యాః ప్రతిక్రియా కర్తుం న శక్యత ఇత్యర్థః॥ ౩౯॥ తత్కృతాం మైత్రీమాహతుః॥ ఏతావితి॥ న దృష్టౌ పితరౌ యాభ్యాం తౌ - వస్తుతస్తు అజన్మత్వాదేవాదృష్టపితరౌ భవతి-యువయోః పిత్రోః న్యస్తావేతౌ-సంప్రీణనాదీని ప్రాప్య - అకుత్రచభయౌ క్వచిదపి భయరహితౌ భూత్వా ఊషతుః వాసం చక్రతుః - కథంభూతయోః అక్ష్ణోః నేత్రయోః - రక్షకం పక్ష్మ యద్వత్ తథా రక్షకయోః యువయోః యు

క్తమేతత్- యతః సతాం పరం స్వ ఇతి నాస్తి వైషమ్యమితి॥౪౦॥ గోప్య ఇతి॥ అభీష్టత్వే లింగం - యస్య కృష్ణస్య ప్రేక్షణే దృశిషు నేత్రేషు వ్యవధాయకపక్ష్మకృతం విధాతారం శపంత్యః- దృగ్భిః నేత్రద్వారైః - హృదీకృతం హృదయే ప్రవేశితం- పరిరభ్య- తద్భావం తదాత్మతాం ప్రాపుః- అపి నిత్యయుజాం ఆరూఢయోగినామపి॥ ౪౧॥౪౨॥ అపీతి॥ చిరాయితాన్ విలంబితాన్- అత్ర హేతుః- శత్రూణాం పక్షస్య క్షపణే చేతో యేషాం తాన్॥౪౩॥ అపీతి॥ అపిస్విదితి కింవా- అస్మాన్ అవధ్యాయథ అవజానీథ- అకృతజ్ఞా ఏత ఇతి విశంకయా ఈషచ్ఛంకయా- న శంకామాత్రం కింతు నిశ్చితమేవైతత్ - పరిత్యజ్య గతత్వాదితి చేదత ఆహ నూనమితి॥౪౪॥ ఏతత్సదృష్టాంతమాహ॥ వాయురితి॥ ఆక్షిపతే ఆక్షిపతి పృథక్కరోతీత్యర్థః॥ ౪౫॥ అపి చ అతిభద్రమిదం యదుత భవతీనాం మద్వియోగేన మత్ప్రేమాతిశయో జాత ఇత్యాహ॥ మయీతి॥ మయి భక్తిమాత్రమేవ తావదమృతత్వాయ కల్పతే- యత్తు భవతీనాం మత్స్నేహ ఆసీత్ - తద్దిష్ట్యా అతిభద్రం కుతః మదాపనః మత్ప్రాపక ఇతి॥౪౬॥ కీదృశః త్వం యం చ వయం స్నేహేన ప్రాప్స్యామ ఇత్యపేక్షాయామాత్మస్వరూపమాహ॥ అహమితి॥ హే అంగనాః భౌతికాదీనాం శరావసైంధవాదీనాం- యథా ఆకాశాదిపంచమహాభూతాన్యాద్యంతాదిరూపాణి- ఏవం సర్వభూతానాం జరాయుజాదీనామాద్యంతాదిరహం- అతో వ్యాపకం మాం భవత్యః ప్రాప్తా ఏవేతి॥ ౪౭॥ నను చతుర్విధభూతగ్రామాణాం

శ్రీశుకః॥ గోప్యశ్చ కృష్ణముపలభ్య చిరాదభీష్టం యత్ప్రేక్షణే దృశిషు పక్ష్మకృతం శపంత్యః । దృగ్భిర్హృదీకృతమలం పరిరభ్య సర్వాస్తద్భావమాపురపి నిత్యయుజాం దురాపమ్॥౪౧॥ భగవాంస్తాస్తథాభూతా వివిక్త ఉపసంగతః। ఆశ్లిష్యానామయం పృష్ట్వా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥ ౪౨॥ అపి స్మరథ నస్సఖ్యస్స్వానామర్థచికీర్షయా। గతాంశ్చిరాయితాన్ శత్రుపక్షక్షపణచేతసః॥౪౩॥ అప్యవధ్యాయథాస్మాన్ స్విదకృతజ్ఞవిశంకయా। నూనం భూతాని భగవాన్ యునక్తి వియునక్తి చ॥౪౪॥ వాయుర్యథా ఘనానీకం తృణం తూలం రజాంసి చ। సంయోజ్యాక్షిపతే భూయస్తథా భూతాని భూతకృత్॥ ౪౫॥ మయి భక్తిర్హి భూతానామమృతత్వాయ కల్పతే। దిష్ట్యా యదాసీన్మత్స్నేహో భవతీనాం మదాపనః॥౪౬॥ అహం హి సర్వభూతానామాదిరంతోఽంతరం బహిః। భౌతికానాం యథా ఖం వార్భూర్వాయుర్జ్యోతిరంగనాః॥ ౪౭॥ ఏవం హ్యేతాని భూతాని భూతేష్వాత్మాత్మనా తతః। ఉభయం మయ్యథ పరే పశ్యతాభాతమక్షరే॥౪౮॥ శ్రీశుకః॥ అధ్యాత్మవిద్యయా గోప్య ఏవం కృష్ణేన శిక్షితాః। తదనుస్మరణధ్వస్తజీవకోశాస్తమధ్యగన్॥౪౯॥ ఆహుశ్చ తే నలిననాభ పదారవిందం యోగేశ్వరైర్హృది విచింత్యమగాధబోధైః। సంసారకూపపతితోత్తరణావలంబం గేహంజుషామపి మనస్యుదియాత్సదా నః॥౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే ద్వ్యశీతితమోధ్యాయః.

*

శ్రీశుకః॥ తతోఽనుగృహ్య భగవాన్ గోపీనాం స గురుర్గతిః। యుధిష్ఠిరమథాపృచ్ఛత్సర్వాంశ్చ సుహృదోఽవ్యయమ్॥౧॥ త ఏవం లోకనాథేన పరిపృష్టాస్సుసత్కృతాః। ప్రత్యూచుర్హృష్టమనసస్తత్పాదేక్షాహతాంహసః॥౨॥ కుతోఽశివం త్వచ్చరణాంబుజాసవం మహన్మనస్తో ముఖనిస్సృతం క్వచిత్। పిబంతి యే కర్ణ

తదోచ్యతాం- ఆత్మైవాద్యంతాదిరూపః తస్మింశ్చ సర్వవ్యాపకే సర్వభూతాని వర్తంత ఇతి కుతస్త్వత్ప్రాప్తిరస్మాకమిత్యత ఆహ॥ ఏవమితి॥ అయమర్థః యథా శరావాదీనాం భౌతికానాం మహాభూతాన్యాద్యంతరూపాణి ఏవమేతాన్యేవ చతుర్విధాని భూతాన్యపి భౌతికత్వావిశేషాత్ స్వకారణేషు భూతేష్వేవ వర్తంతే తేన తు భోక్తర్యాత్మని- ఆత్మా తు తేషు భూతేషు అస్మ ... భోక్తృరూపేణ తతః వ్యాప్తః- న కారణత్వేన -అథ తు తదుభయం భూతభౌతికరూపం భోగ్యం భోక్తారం చాత్మానం మయ్యక్షరే పరిపూర్ణే ఆభాంతం పశ్యతేతి॥౪౮॥ అధ్యాత్మేతి॥ అధ్యాత్మవిద్యయా తచ్ఛిక్షయా స్వరూపోపదేశేన- శిక్షితాః బోధితాః- తస్య అనుస్మరణేన ధ్వస్తః జీవకోశః లింగం యాసాం తాః - తమేవ అధ్యగన్ ప్రాపుః॥ ఏవం ప్రాప్తా అపి కృష్ణః పునర్గృహవ్యాసంగేన మాపయాత్విత తచ్చరణస్మరణం ప్రార్థయంతే॥ ఆహురితి॥ హే నలినాభ తే పదారవిందం యోగేశ్వరైః హృది విచింత్యం- గేహం జుషాం గృహసేవినామపి- మనసి సదా ఉదియాత్ ఆవిర్భవేత్॥౫౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వ్యశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

శ్లో॥ త్ర్యశీతితమ ఏవం చ స్త్రీణాం కృష్ణకథోత్సవే। ద్రౌపద్యై కృష్ణభార్యాభిరుక్తాస్స్వస్వకరగ్రహాః॥ తత ఇతి॥ అవ్యయం కుశలం॥౧॥ త ఇతి॥ తత్పాదేక్షయా హతం అంహో యేషాం తే॥౨॥ కుత ఇతి॥ మహతాం మనస్తః మనసస్సకాశాత్- ము

ఖత్వాదితో నిస్సృతి అంక్వచిత్ కదాచిత్ దేహభృతాం దేహధారిణాం-దేహకృత్సాపావస్మృతిశ్చ అవిద్యా-తాంఛిన త్తి
తిత థాతం-దేహకృదీశ్వరః తద్విషయాజ్ఞానచ్ఛిదం వా॥౩॥హిత్వేతి॥హిత్వేతిపదద్వయం త్వా త్వాం-హిఏవార్థే-త్వా
మేవ న తాస్స్మ ఇత్యర్థః- కథంభూతం- ఆత్మధామ్నా స్వరూపప్రకాశేన విధుతాః నిరస్తాః ఆత్మకృతాః బుద్ధినిమిత్తాః త్రిస్రః
అవస్థాః యస్మిన్ తం-అతఏవ ఆనందసంప్లవం సర్వానందికదంబరూపం- అఖండ-అపరిచ్ఛిన్నం- యతః నకుంఠః అకుంఠః
బోధః చిచ్ఛక్తిర్యస్య తం న స్వైవం రూపతా శ్రీకృష్ణస్య తతః - అస్మదాదివద్దేహప్రతీతేరితి ఆహుః- కాలోపసృష్టేతి॥కా
లేన ఉపసృష్టా నష్టా తాశ్చ తే నిగమాశ్చ తేషాం అవనేరక్షణార్థం-ఆత్తా స్వీకృతా యోగమాయయా అకృతిః నరాకారమూ
ర్తిర్యేన తం- పరమహంసానాం గతిం తాః ॥ - అత స్తద్వైవం రూపలక్ష్యదన్యస్య కంచత్వన్మాయయా ఏతత్సర్వైపరీత్యాత్
స్వదేహేన అస్మాన - స్సుదర్వ-త్వేసుత ప్రకరణాత్ జ్ఞాతవ్యం-త్వాన తాస్మ ॥ కింకృత్వా హిత్వా- కింఆత్మధామఆ
త్మశరీరం ధామగృహ చ్ఛిచ్ఛ దేహగేహసంగం పరిత్యజ్యేత్యర్థః-సమానమన్యత్ ॥౪॥ఇతీతి॥త్రిషులోకేషుగీతాః॥౫॥
హేవైదర్భీతి॥ హేకౌసల్యసత్యే-శైబ్యామిత్రవింద రోహిణి- రోహిణీనామకా చిత్షట్సమహిషీతుల్యా॥౬॥ హేకృష్ణప
త్న్య ఇతి॥అన్యాః హేకృష్ణపత్న్యః॥౭॥చైద్యాయేతి॥మాం మాం అర్పయితుం సంపాదయితుం-రాజసు జరాసంధాదిషు-ఉ
ద్యతెషు పరం ప్రభో దేహంభృతాం దేహాకృదస్మృతిచ్ఛిదమ్॥౩॥ హిత్వాత్మధామవిధుతాత్మకృతత్ర్యవ
స్థమానందసంప్లవమఖండమకుంఠబోధమ్।కాలోపసృష్టనిగమావన ఆత్తయోగమాయాకృతింపరమహం
సగతింనతాః స్మ॥౪॥శ్రీశుకః॥ఇత్యుత్తమశ్లోకశిఖామణింజనేష్వభిష్టువత్స్వంధకకౌరవస్త్రియః।సమే
త్యగోవిందకథామిథోగృణంస్త్రిలోకగీతాశ్శృణువర్ణయామి తే॥౫॥ద్రౌపదీ॥హేవైదర్భ్యచ్యుతేభద్రె
హేజాంబవతి కౌసలె। హేసత్యభామే కాళింది శైబ్యే రోహిణి లక్ష్మణే॥౬॥హే కృష్ణపత్న్య ఏతన్నో బ్రూత
వో భగవాన్స్వయమ్।ఉపయేమే యథాలోకమనుకుర్వన్ స్వమాయయా॥౭॥రుక్మిణీ॥చైద్యాయ మార్పయి
తుముద్యతకార్ముకేషు రాజస్వజేయభటశేఖరితాంఘ్రిరేణుః। నిన్యే మృగేంద్ర ఇవ భాగమజావియూథా
త్తచ్ఛ్రీనికేతచరణోఽస్తు మమార్చనాయ॥౮॥సత్యభామా॥ యో మే సనాభివధతప్తహృదా తతేన లిప్తాభి
శాపమపమార్ష్టుముపాజహార। జిత్వర్క్షరాజమథ రత్నమదాత్స తేన భీతః పితాదిశత మాం ప్రభవేఽపి ద
త్తామ్॥౯॥జాంబవతీ॥ ప్రాజ్ఞాయ దేహకృదముం నిజనాథదైవం సీతాపతిం త్రినవహాన్యమునాభ్యయుధ్య
త్। జ్ఞాత్వా పరీక్షిత ముపాహరదర్హణం మాం పాదౌ ప్రగృహ్య మణినాహమముష్య దాసీ॥౧౦॥కాళిందీ
తపశ్చరంతీ మాజ్ఞాయ స్వపాదస్పర్శనేచ్ఛయా। సఖ్యోపేత్యాగ్రహీత్పాణిం సాహం తద్గృహమార్జ
నీ॥ ౧౧॥భద్రా॥ యో మాం స్వయంవర ఉపేత్య విజిత్య భూపాన్నిన్యే శ్వయూథగమివాత్మబలిం ద్విపా
రిః। భ్రాతౄంశ్చ మేఽపకురుతః స్వపురం శ్రియౌకస్తస్యాస్తు మేఽనుభవమంఘ్ర్యవనేజనిత్వమ్॥ ౧౨॥ స
త్యా॥సప్తోక్షణోఽతిబలవీర్యసుతీక్ష్ణశృంగాన్ పితా కృతాన్ క్షితిపవీర్యపరీక్షణాయ। తాన్ వీరదుర్మదహా
ద్యతకార్ముకేషు అజేయాః యే భటాః తేషాం శేఖరితాః ముకుటవత్కృతాః అంఘ్రిరేణవో యేన- తేషాం మూర్ధ్ని న్య
పదం దధదిత్యర్థః-తస్య శ్రీనికేతస్య చరణః మమ అర్చనాయాస్తు॥౮॥యఇతి॥ సనాభేః భ్రాతుః ప్రసేనస్య హాకృతేన తప్తం
హృత్ యస్య తేన- మే తతేన తాతేన-లిప్తం- అభిశాపం దుర్యశః-అపమార్ష్టుం పరిహర్తుం- ఋక్షరాజం జిత్వా రత్నం
స్యమంతకం-ఉపాజహార ఆనీతవాన్ - అథ అనంతరం-మత్పితా రత్నమదాత్ - తేన స్వాపరాధేన భీతః స మే పితా ప్రభ
వే శ్రీకృష్ణాయ మామదిశత అదిశత్ దదావిత్యర్థః-దత్తాం అక్రూరాదిభ్యః ప్రతిశ్రుతామపీత్యర్థః॥ ౯॥ ప్రాజ్ఞాయేతి॥
దేహకృత్ పితా- అముం శ్రీకృష్ణం - నిజనాథం స్వామినం దైవమీశ్వరం సీతాపతిం ప్రాజ్ఞాయ అవిజ్ఞాయ - త్రినవహాని
సప్తవింశతిదినాని అమునా అభ్యయుధ్యత-పరీక్షితం సంజాతా పరీక్షా యస్య సః పరీక్షితః - తం
సాక్షాత్ సీతాపతిరేవాసావితి జ్ఞాత్వా పాదౌ ప్రగృహ్య మణినా సహ మాం అర్హణముపాహరత్ అర్హణతయా సమర్పిత
వాన్-అహమముష్య సమర్పితాస్మి-నేత్యాహ-అముష్యాహం దాసీతి॥౧౦॥తపఇతి॥ సఖా అర్జునేన-తస్య గృహమా
ర్జనీ గృహసంమార్జనకర్త్రీ॥౧౧॥యఇతి॥శునాం యూథగతం స్వబలిం స్వభాగం సింహ ఇవేతి- మే భ్రాతౄంశ్చ అపకురు
తః అపకారం కుర్వతః అజిత్వా-శ్రియౌకః శ్రీనివాసః - తస్య అంఘ్ర్యవనేజనిత్వం చరణక్షాళన కర్తృత్వం అనుభవం ప్రతి
జన్మ-మే అస్తు॥౧౨॥సప్తేతి॥సప్త ఉక్షణః వృషభాన్ -బలం చ వీర్యం ప్రభావశ్చ తీక్ష్ణశృంగాణి చ అతిశయితాని యేషాం తాన్

మేవ శౌర్యకృతాన్ సంపాదితాన్-బలీయసే మాం దాతుం-క్షితిపానాం వీర్యస్య బలస్య- పరీక్షణాయ తాన్ ప్రసిద్ధాన్ వీరాన్ ఆందుపర్ణదం ఘ్నంతి యే తాన్-తరసా శీఘ్రమేవ-నిగృహ్య దమయిత్వా-క్రీడన్ అవాయాసేనైవ బబంధ- అజతో కాన్ అజాపత్యాని ॥ ౧౩॥ య ఇతి॥ వీర్యమేవ శుల్కం దేయం యస్యాస్తాం- దాసీభిస్సహ- చతురంగిణీం గజాశ్వాది సేనాయుక్తాం మాం-పురీం నిన్యే॥ ౧౪॥ పితేతి॥ కృష్ణే హే ద్రౌపది తస్మిన్నేవ చిత్తం యస్యాస్తాం మాం అక్షౌహిణ్యా సేనయా సహ సఖీజనైశ్చ సహ ।౧౫॥ అస్యేతి॥ యేన పాదసంస్పర్శేన ఆత్మనః మే తత్ కైవల్యాఖ్యం శ్రేయః భవేత్-యన్వా- యేన కారణేన ఆత్మనో జీవస్య తత్ శ్రేయః స ఏవ పురుషార్థ ఇతి॥౧౬॥ మమేతి॥ రాజ్ఞి హే ద్రౌపది-యథా మిత్రవిందాయాః- తథా మమాపి చిత్తం ముకుందవిషయమాసీత్-సుసంమృశ్య సమ్యగ్విచార్య-పద్మహస్తయా శ్రియా- వృతః కిల- అతః మమాపి చిత్తం శ్రీముకుంద ఏవాసీదితి॥ ౧౭॥జ్ఞాత్వేతి॥ తత్ర శ్రీకృష్ణప్రాప్త్యౌ అచీకరత్ కారయామాస॥ ౧౮ ॥యథేతి॥ యథా రాజ్ఞి తవ స్వయంవరే పార్థస్య తు ఈప్సయా అపురిచ్ఛయా కృతః-మత్స్యం కారితవాన్-పాత్రాంతరే-పార్థస్య ఇషుణా అపాకృతః-తథాహం మమపి అర్జున ఏవ కిం నావిధ్యత్ తత్రాహ-అయంత్వితి - సమతోస్య బహిరేవాచ్ఛన్నః - నాంతః అతః స్తంభసంలగ్నాయాం

న స్తరసా నిగృహ్య క్రీడన్ బబంధ యథా శిశవోఽజతోకాన్॥ ౧౩॥ య ఇత్థం వీర్యశుల్కాం మాం దాసీభిశ్చతురంగిణీమ్ । పథినిర్జిత్య రాజన్యాన్ నిన్యే తద్దాస్యమస్తు మే॥౧౪॥మిత్రవిందా॥ పితా మే మాతులేయాయ స్వయమాహూయ దత్తవాన్।కృష్ణే కృష్ణాయ తచ్చిత్తామక్షౌహిణ్యా సఖీజనైః॥ ౧౫॥ అస్య మే పాదసంస్పర్శో భవేజ్జన్మని జన్మని। కర్మభిర్భ్రామ్యమాణాయా యేన తచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః॥౧౬॥ లక్ష్మణా॥ మమాపి రాజ్ఞ్యచ్యుతజన్మకర్మ శ్రుత్వా ముహుర్నారదగీతమాసీత్।చిత్తం ముకుందే కిల పద్మహస్తయా వృతస్సుసమ్మృశ్య విహాయ లోకపాన్॥౧౭॥ జ్ఞాత్వా మమ మతం సాధ్వి పితా దుహితృవత్సలః। బృహత్సేన ఇతి ఖ్యాతస్తత్రోపాయమచీకరత్॥ ౧౮॥యథా స్వయంవరే రాజ్ఞి మత్స్యః పార్థేప్సయా కృతః।అయం తు బహిరాచ్ఛన్నో దృశ్యతే స జలే పరమ్॥౧౯॥ శ్రుత్వైతత్సర్వతో భూపా ఆయయుర్మత్పితుః పురమ్।సర్వాస్త్రశస్త్రతత్త్వజ్ఞాస్సోపాధ్యాయాస్సహస్రశః॥ ౨౦॥ పిత్రా సంపూజితాస్సర్వే యథావీర్యం యథావయః।ఆదదుస్సశరం చాపం వేద్ధుం పర్షది మద్ధియః॥౨౧ ॥ఆదాయ వ్యసృజన్ కేచిత్ సజ్యం కర్తుమనీశ్వరాః। ఆకోటిజ్యాం సమాకృష్య పేతురేకేఽమునాహతాః।౨౨॥సజ్యం కృత్వాపరే వీరా మాగధాంబష్ఠచేదిపాః। భీమో దుర్యోధనః కర్ణో నావిదంస్తదవస్థితిమ్॥ ౨౩॥మత్స్యాభాసం జలే వీక్ష్య జ్ఞాత్వా చ తదవస్థితిమ్। పార్థో యత్తోఽసృజద్బాణం నాచ్ఛినత్పస్పృశే పరమ్॥ ౨౪ ॥ రాజన్యేషు నివృత్తేషు భగ్నమానేషు మానిషు। భగవాన్ ధనురాదాయ సజ్యం కృత్వాఽథ లీలయా॥ ౨౫॥ తస్మిన్ సంధాయ విశిఖం మత్స్యం వీక్ష్య సకృజ్జలే । ఛిత్త్వేషుణాపాతయత్తం సూర్యే చాభిజితి స్థితే॥౨౬॥దివి దుందుభయో నేదుర్జయశబ్దయుతా భువి । దేవాశ్చ కుసుమాసారాన్ ముముచుర్హర్షవిహ్వలాః॥౨౭॥ తద్రంగమావిశమహం కలనూపురాభ్యాం పద్భ్యాం ప్రగృహ్య కనకోజ్జ్వలరత్నమాలామ్ । నూత్నే నివీయ పరిధాయ చ కౌశికాగ్ర్యే సవ్రీడహాసవదనా కవరీధృతస్రక్ ॥౨౮॥ ఉన్నీయ వక్త్రమురుకుంతలకుండలత్విడ్ గండస్థలం శిశిరహాసకటాక్షమోక్షైః । రాజ్ఞో నిరీక్ష్య

ఊర్ధ్వం దృష్ట్వా దృశ్యతే అయం తు న తథా - కింతు సంభ్రమాదేనిహితకలశజలే కేవలం దృశ్యతే అతో దృష్టేరథ స్తాదుపరి చలత్యమితి-అతః శ్రీకృష్ణవ్యతిరేకేః కస్యాపి భేద్య ఇతి భావః ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ పిత్రేతి ॥ మత్స్యం వేద్ధుం పర్షది సంసది-మద్ధియః మయ్యేవ ధీర్యేషాం త ఇమే-అన్యచిత్తాః వేద్ధుం నశక్తా ఇతి భావః॥౨౧॥తదేవాహ॥ఆదాయేతి అమునా చాపేన॥ ౨౨ ॥సజ్యమితి।నావిదన్ తదవస్థితిమితి- మాగధాదీనాం క్రియాశక్తిరేవ-న తు లక్ష్యాభిజ్ఞతేతి భావః॥ ౨౩॥మత్స్యేతి ॥ యత్తోయత్నవాన్-అసృజత్ ముమోచ - స బాణో మత్స్యం నాచ్ఛినత్ - పరం కేవలం పస్పర్శ జ్ఞానవానప్యర్జునో బలేనాపూర్ణ ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ ౨౫॥తస్మిన్నితి॥అభిజితి సర్వార్థసాధకే ముహూర్తే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ భగవత్ప్రీతిహర్షనిర్భరేణాత్మానమేవానువర్ణయంత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ తదితి॥ తత్తదా - అహం కలౌ కలస్వనౌ నూపురౌ యయోస్తాభ్యాం పద్భ్యాం-రంగం ప్రావిశం - కనకేన ఉజ్జ్వలాం రత్నమాలాం నివీయ ప్రావృత్య - పరిధాయ చ నీవీబంధనేన-కౌశికాగ్ర్యే ఉత్తమకౌశేయవస్త్రే -సవ్రీడో హాసో యస్మిన్ తద్వదనం యస్యాస్సా-కబర్యాం ధృతాః స్రజో యయా సా ॥ ౨౮ ॥ ఉన్నీయేతి॥ఉరవః కుంతలాః యస్మిన్ కుండలయోస్త్విషా యుతౌ గండస్థలే యస్మిన్ - తచ్చ- శిశిరః సంతాపహర

రోహఃపోయేషుత్రైః- కటాక్షమోక్షైః అపాంగవీక్షణవిలాసైః- అనురక్తం హృదయం యస్యాస్సా అహం॥౨౯॥౩౦॥ఏవమి తి॥ హేయాజ్ఞసేని ద్రౌపది- ఈశే శ్రీకృష్ణే- మయావృతే సతి- స్పర్ధంతః స్పర్ధమానాః - నన్వేవం పరమైశ్వర్యం దృష్ట్వ తాం కుతస్స్పర్ధాప్రసరస్తత్రాహ- హృచ్ఛయాతురా ఇతి- హృచ్ఛయేన కామేన ఆతురాః పరవశాః కామవిజృంభితాః స్ప ర్ధంత ఇతి భావః॥ ౩౧॥ మామితి॥ హయరత్నానాం చతుష్టయం యస్మిన్ తం రథం - చతుర్భుజః ద్వాభ్యాం భుజాభ్యాం మామాలింగ్య ద్వాభ్యాం ధనుర్బాణౌ గృహీత్వా చతుర్భుజస్సన్ స్థావితి॥౩౨॥ దారుక ఇతి॥ మృగాణాం మిషతాం వ్యాఘ్రా దివత థా హరిర్జగామేతి- శేషాజ్ఞాతవ్యాః-దారుకస్సైన్యవాహ్యమృగరాజోపమా॥ ౩౩॥ తఇతి॥ అన్వసజ్జంత పృష్ఠతస్సక్తా బభూవుః- నిషేద్ధుం ప్రతిబంధం కర్తుం కేచన పురతో గత్వా పథి సంయత్తా బభూవురిత్యర్థః- ఉద్ధృతేష్వాసాః ఊర్ధ్వీకృత చాపాః- గ్రామసింహాః శ్వానః హరిం సింహం యథేతి॥౩౪॥౩౫॥ తత ఇతి॥ రవింఛాదయంతీతి రవిచ్ఛదాః ధ్వజేషు పటా యస్యాం-విచిత్రాణి తోరణాని యస్యాం- సైవ సా చ తాం- కుశస్థలీం ద్వారకాపురీం-యదుపతిః సమావిశత్ స్వకేతనం మం డలం- అస్తాచలం వా॥౩౬॥ పితేతి॥ మహార్హవాసః ప్రభృతిభిః- సుహృదాదీన్ పూజయామాస॥౩౭॥ దాసీభిరితి॥ దాస్యా దభిస్సహ ఆయుధాని పూర్ణో యాపిదదౌ॥౩౮॥ఆత్మారామస్యేతి॥ ఇమాః అష్టౌ వయం సర్వసంగనివృత్త్యా తపసా స్వధర్మే

పరితశ్శనకైర్ముఖరారేరం సేనురక్తహృదయా నిదధేస్మమాలామ్॥ ౨౯॥ తావన్మృదంగపటహాశ్శంఖభే ర్యానకాదయః। నినేదుర్నటనర్తక్యో ననృతుర్గాయకా జగుః॥౩౦॥ఏవం వృతే భగవతి మయేశే నృపయూ థపాః। న సేహిరే యాజ్ఞసేని స్పర్ధంతో హృచ్ఛయాతురాః॥౩౧॥మాం తావద్రథమారోప్య హయరత్న చతుష్టయమ్। శార్ఙ్గముద్యమ్య సన్నద్ధస్తస్థావాజౌ చతుర్భుజః॥౩౨॥ దారుకశ్చోదయామాస కాంచ నోపస్కరం రథమ్। మిషతాం భూభుజాం రాజ్ఞి మృగాణాం మృగరాడివ॥౩౩॥తేన్వసజ్జంత రాజన్యా నిషే ద్ధుం పథి కేచన। సంయత్తా ఉద్ధృతేష్వాసా గ్రామసింహా యథా హరిమ్॥౩౪॥ తే శార్ఙ్గచ్యుతబాణౌఘైః కృ త్తబాహ్వంఘ్రికంధరాః। నిపేతుః ప్రధనే కేచిదేకే సంత్యజ్య దుద్రువుః॥౩౫॥ తతః పురీం యదుపతిరత్య లంకృతాం రవిచ్ఛదధ్వజపటచిత్రతోరణామ్। కుశస్థలీం దివి భువి చాభిసంస్తుతాం సమావిశత్తరణిరివ స్వకే తనమ్॥౩౬॥ పితా మే పూజయామాస సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్। మహార్హవాసోలంకారైశ్శయ్యాస నపరిచ్ఛదైః॥౩౭॥ దాసీభిస్సర్వసంపద్భిర్భటేభరథవాజిభిః। ఆయుధాని మహార్హాణి దదౌ పూర్ణస్య భక్తితః॥౩౮॥ ఆత్మారామస్య తస్యేమా వయం వై గృహదాసికాః। సర్వసంగనివృత్త్యాద్ధా తపసా చ బ భూవిమ॥౩౯॥షోడశ సహస్రమహిష్య ఊచుః॥ భౌమం నిహత్య సగణం యుధి తేన రుద్ధా జ్ఞాత్వాథ నః క్షితిజయే జి తరాజకన్యాః। నిర్ముచ్య సంసృతివిమోక్షమనుస్మరంతీః పాదాంబుజం పరిణినాయ స ఆప్తకామః॥౪౦॥ న వయం సాధ్వి సామ్రాజ్యం స్వారాజ్యం భోజ్యమప్యుత। వైరాజ్యం పారమేష్ఠ్యం వా ఆనంత్యం వా హరేః ప దమ్॥౪౧॥ కామయామహ ఏతస్య శ్రీమత్పాదరజశ్శ్రియః। కుచకుంకుమగంధాఢ్యం మూర్ధ్నా వోఢుం గదాభృతః॥౪౨॥ వ్రజస్త్రియో యద్వాంఛంతి పుళింద్యస్తృణవీరుధః। గావశ్చారయతో గోపాః పాద స్పర్శం మహాత్మనః॥౪౩॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-త్ర్యశీతితమోధ్యాయః. *

ణ చ-అద్ధా సాక్షాత్ -తస్య గృహదాసికాః బభూవిమ॥౩౯॥ భౌమమితి॥ క్షితిజయే దిగ్విజయే జితానాం రాజ్ఞాం కన్యాః నః అ స్మాన్- తేన రుద్ధాః జ్ఞాత్వా తతో నిర్ముచ్య సంసృతేర్విమోక్షో యస్మాత్తత్ - పదాంబుజం అనుస్మరంతీః నః పరిణినాయ ఉ వాహ- ఆప్తకామోపి యః॥౪౦॥నేతి॥సామ్రాజ్యాదిన కామయామహే - కింతు- తస్య శ్రీమత్పాదరజో మూర్ధ్నా వో ఢుం కామయామహ ఇతి॥ నను తస్య గృహిణ్యో యూయం సర్వసంపద్భాజః కిమేవం కామ్యతే అత ఆహుః - హే సాధ్వి సా మ్రాజ్యం సార్వభౌమం పదం- స్వారాజ్యమైంద్రం పదం-భోజ్యం తదుభయభోగభాక్త్వం-వివిధం రాజత ఇతి విరాట్ - త స్య భావో వైరాజ్యం అణిమాదిసిద్ధిభాక్త్వమిత్యర్థః-పారమేష్ఠ్యం బ్రహ్మపదం ఆనంత్యం మోక్షం - హరేః పదం తత్సా లోక్యాది-న తు- కామయామహ ఇతి - యద్వా - బహ్వృచబ్రాహ్మణోక్తక్రమేణ ప్రాగాదిచతుష్టయాధిత్యాని సా మ్రాజ్యభోజ్యస్వారాజ్యవైరాజ్యాని వ్యాఖ్యేయాని॥ ౪౧॥ కామయామహ ఇతి॥ కిం తత్పాదరజ ఏవ కామ్యతే తత్ర ఆహుః- శ్రియః కుచకుంకుమగంధాఢ్యమితి-బ్రహ్మాదిసేవ్యయా శ్రియాపి సేవితత్వాదితి భావః॥ ౪౨॥ నను తర్హి అతిదుర్లభత్వా త్కథం తద్వాంఛయా అత ఆహుః॥ వ్రజస్త్రియ ఇతి ॥యత్ యథా - గావః గాః- మహాత్మనోపి గాశ్చారయతః- పాద

స్పర్శంచగోప్యః యథావాంఛంతి తద్వత్ తత్పరాణాంసులభమితిభావః॥౪౩॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం త్ర్యశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

శ్లో॥ చతుర్భిరధికేశీతితమేమునిసమాగమే। వసుదేవముఖాత్సాహబంధుప్రస్థాపనాదికమ్॥ శ్రుత్వేతి॥ సుబలపుత్రీగాంధారీమాధవీసుభద్రాకృష్ణాతిపాణ్డవానాంరాజ్ఞాంపత్న్యఃస్వగోప్యః కృష్ణభక్తాఃగోపికాఃవిసిస్మిఃపిస్మయంజగ్ముః॥ ౧॥౨॥ తానితి॥ ఆనర్చుః అర్చితవంతః॥౭॥ ఉవాచేతి॥ ధర్మగోప్త్రీతనుర్యస్యసః ధర్మగుప్తనుః - యతానియతావాగ్యస్యసదసః॥౮॥ అహోఇతి॥ జన్మభృతఃసఫలజన్మానః తత్ఫలంజన్మఫలం కింతత్ యద్యోగేశ్వరదర్శనం॥౯॥ కించయుష్మాకందర్శనమేతావద్దేవానామపిదుష్ప్రాపంఅస్మాకంతుస్పర్శనాదికమపికథంసంఘటితమితివిస్మయేనాహ॥ కిమితి॥ స్వల్పతపసాంతీర్థస్నానాదిమాత్రేతపోబుద్ధిర్యేషాం తథాఅర్చాయాంప్రతిమాయాందేవఇతిచక్షుర్దృష్టిర్యేషాం తేషాం - యోగేశ్వరదర్శనస్పర్శనాదికంఇదంకింసంభావితంనసంభావితమిత్యర్థః॥౧౦॥ ఎతత్ప్రపంచయతిత్రిభిః॥ నేతి॥౧౧॥ నేతి॥ నానసోరవ్యుపాసనావిషయత్వం॥ శ్రు॥ యోవాచంబ్రహ్మేత్యుపాస్తేయోమనోబ్రహ్మేత్యుపాస్తఇతిశ్రుతేఃఅఘంత

శ్రీశుకః॥ శ్రుత్వాపృథాసుబలపుత్త్రీథయాజ్ఞసేనీమాధవ్యథక్షితిపపత్న్యఉతస్వగోప్యః। కృష్ణేఖిలాత్మనిహరౌప్రణయానుబంధంసర్వావిసిస్మురలమశ్రుకలాకులాక్ష్యః॥ ౧॥ ఇతిసంభాషమాణాసుస్త్రీభిస్త్రీష్వనృభిర్నృషు। ఆయయుర్మునయస్తత్రకృష్ణరామదిదృక్షయా॥ ౨॥ ద్వైపాయనోనారదశ్చచ్యవనోదేవలోసితః। విశ్వామిత్రశ్శతానందోభరద్వాజోథగౌతమః॥౩॥ రామస్సశిష్యోభగవాన్వసిష్ఠోగాలవోభృగుః। పులస్త్యఃపులహోత్రిశ్చమార్కండేయోబృహస్పతిః॥౪॥ ద్వితస్త్రితశ్చైకతశ్చబ్రహ్మపుత్రస్తథాంగిరాః। అగస్త్యోయాజ్ఞవల్క్యశ్చవామదేవాదయోపరే॥౫॥ తాన్దృష్ట్వాసహసోత్థాయప్రాగాసీనానృపాదయః। పాండవాఃకృష్ణరామౌచప్రణేముర్విశ్వవందితాన్॥౬॥ తానానర్చుర్యథాసర్వేసహరామోచ్యుతోర్చయత్। స్వాగతాసనపాద్యార్ఘ్యమాల్యధూపానులేపనైః॥౭॥ ఉవాచసుఖమాసీనాన్భగవాన్ధర్మగుప్తనుః। సదసస్తస్యమహతోయతవాచోనుశృణ్వతః॥౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ అహోవయంజన్మభృతోలబ్ధంకార్త్స్న్యేనతత్ఫలమ్। దేవానామపిదుష్ప్రాపంయద్యోగేశ్వరదర్శనమ్॥౯॥ కింస్వల్పతపసాంనౄణామర్చాయాందేవచక్షుషామ్। దర్శనస్పర్శనప్రశ్నప్రహ్వపాదార్చనాదికమ్॥౧౦॥ నహ్యమ్మయానితీర్థానినదేవామృచ్ఛిలామయాః। తేపునంత్యురుకాలేనదర్శనాదేవసాధవః॥౧౧॥ నాగ్నిర్నసూర్యోనచచంద్రతారకానభూర్జలంఖంశ్వసనోథవాఙ్మనః। ఉపాసితాభేదకృతోహరంత్యఘంవిపశ్చితోఘ్నంతిముహూర్తసేవయా॥ ౧౨ ॥ యస్యాత్మబుద్ధిఃకుణపేత్రిధాతుకేస్వధీఃకళత్రాదిషుభౌమఇజ్యధీః। యత్తీర్థబుద్ధిస్సలిలేనకర్హిచిజ్జనేష్వభిజ్ఞేషుసఏవగోఖరః॥ ౧౩॥ శ్రీశుకః॥ నిశమ్యేత్థంభగవతఃకృష్ణస్యాకుంఠమేధసః। వచోదురన్వయంవిప్రాస్తూష్ణీమాసన్భ్రమద్ధియః॥ ౧౪॥ చిరంవిమృశ్యమునయఈశ్వరస్యేశితవ్యతామ్। జనసంగ్రహఇత్యూచుస్స్మయంతస్తంజగద్గురుమ్॥ ౧౫॥ మునయఃయన్మాయయాతత్త్వవిదుత్తమావయంవిమోహితావిశ్వసృజామధీశ్వరాః। యదీశిత

వ్యాలంఅజ్ఞానంచాగ్న్యాదయోనహరంతి అత్రహేతుఃభేదకృతఃభేదకర్తారః - యద్వాభేదబుద్ధింకుర్వతఃపుంసఃవిపశ్చితోనిరస్తభేదాః తేతుముహూర్తమాత్రసేవయైవాఘంఘ్నంతీతి ॥ ౧౨ ॥ అతస్సాధూన్విహాయాన్యత్రాత్మాదిబుద్ధ్యాపజ్జమానోతీవమందఇత్యాహ॥ యస్యేతిఆత్మబుద్ధిరహమితిబుద్ధిః - త్రయోధాతవోవాతపిత్తశ్లేష్మాణః - ప్రకృతయోయస్యతస్మిన్కుణపేశరీరే స్వధీఃస్వీయాఇతిబుద్ధిఃభౌమేభూమివికారేమృచ్ఛిలాదౌఇజ్యధీఃదేవతాబుద్ధిః - యత్యస్యతీర్థబుద్ధిఃతీర్థమితిబుద్ధిః అభిజ్ఞేషుతత్త్వవిత్సుయస్యత్వాబుద్ధయోనసంతి సఏవగోష్వపిఖరఃదారుణః అత్యంతావివేకీ యద్వాగవాంతృణాదిభారవాహఃఖరోగర్దభఇతి ॥ ౧౩॥ నిశమ్యేతి॥ దురన్వయంఅననురూపంభ్రమంతీఅనవస్థితాధీర్బుద్ధిర్యేషాంతే॥ ౧౪ ॥ చిరమితి॥ ఈశితవ్యతాంఅనీశ్వరతాంకర్మాధికారితాం జనసంగ్రహమాత్రమేతదిత్యూచుః స్మయంతః స్మయమానాఃహసంతః॥౧౫॥ దురన్వయంవివృణ్వంతఆహుర్ద్వాభ్యాం॥ యన్మాయయేతి॥ తత్త్వవిత్సుత్తమాఅపివయం కాసామాయాయయామోహితాఇతితామాహుఃయదితి యత్ యస్మాత్ - ఈహాయానరచేష్టితైర్గూఢస్సన్ఈశితవ్యాయతిఅనీశ్వరవదాచరతిభవాన్ । నన్వహమీశశ్చేత్కిమిత్యేవమాచరేయంతత్రాహుః - అ

హో ఇతి-భగవతస్తవవిచేష్టితంవిచిత్రంఅవితర్క్యమేవ॥౧౬॥భగవత్త్వమేవాహుః ॥ అనీహ ఇతి ॥ అనీహః అక్రియోఽపి-ఆత్మనాస్వరూపమాత్రేణబహుధేత్యత్రదృష్టాంతః- యథాభౌమైరితి ॥ భౌమైర్ఘటాదివికారైరుపలక్షితా॥ శ్రుతౌ వాచారంభణంవికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యమితిశ్రుతేః-ననుకథమహంజగత్సృష్ట్యాదికర్తా దేవకీవసుదేవపుత్రేత్యాదీత్యత్రాహుః॥అహో ఇతి॥విభూమ్నః పరిపూర్ణస్యతవఇదంజన్మాదిచరితంవిడంబనమనుకరణమాత్రంనతుతత్త్వమితి॥౧౭॥జనసంగ్రహమాహుస్త్రిభిః అథేతి॥సత్వంశుద్ధసత్త్వాత్మకంరూపంబిభర్షి-స్వలీలయాస్వాచారేణ- వేదపథంచబిభర్షి॥౧౮॥అతఏవబ్రాహ్మణేషుబహుమానమపికరోషీతిసహేతుకమాహుః॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మవేదాఖ్యం-శుక్లంశుద్ధంతేహృదయంఅంతరంగరూపం-కుత ఇత్యతఆహుః - యత్రేతి-యత్రబ్రహ్మణివ్యక్తంకార్యం - అవ్యక్తంకారణం-తతఃపరం-సత్ సన్మాత్రంబ్రహ్మచ- తపఆదిభిరుపలబ్ధంతత్ బ్రహ్మ ॥ ౧౯ ॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ వేదహృదయత్వాద్వేదప్రవర్తకంబ్రాహ్మణకులం - శాస్త్రయోనే ర్వేదప్రమాణకస్య-తవసద్ధామశ్రేష్ఠముపలబ్ధిస్థానం - సభాజయసి సంపూజయసి-తత్తస్మాదేవకారణాత్-త్వంబ్రహ్మణ్యానామగ్రణీర్ముఖ్యఃతత్ప్రవర్తకస్సన్ కర్మాచరసీత్యర్థః॥౨౦॥తస్మాదీశ్వరస్యతవేదంజనసంగ్రహమాత్రం-వయంతుతవసంగత్యాకృతార్థా ఇత్యాహుష్షడ్భిః॥అద్యేతి ॥ సతాం గత్యాత్వయాసంగమ్యసంగంప్రాప్య-యత్ యస్మాత్ త్వంనిశ్శ్రేయసాంపరః అవధిః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨॥నేతి ॥ ఏకస్మిన్నేవస్థా

న్యాయతిగూఢఈహయాఅహోవిచిత్రంభగవద్విచేష్టితమ్ ॥ ౧౬ ॥ అనీహఏతద్బహుధైకఆత్మనాసృజత్యవత్యత్తినతత్రబధ్యతే । భౌమైర్హిభూమిర్బహునామరూపిణీఅహోవిభూమ్నశ్చరితం విడంబనమ్॥ ౧౭॥ అథాపికాలేస్వజనాభిగుప్తయేబిభర్షిసత్వంఖలనిగ్రహాయ । స్వలీలయావేదపథంసనాతనంవర్ణాశ్రమాత్మాపురుషఃపరోభవాన్॥ ౧౮॥బ్రహ్మతేహృదయంశుక్లంతపస్స్వాధ్యాయసంయమైః। యత్రోపలబ్ధంసద్వ్యక్తమవ్యక్తంచతతఃపరమ్ ॥ ౧౯ ॥ తస్మాద్బ్రహ్మకులంబ్రహ్మన్ శాస్త్రయోనేస్త్వమాత్మనః।సభాజయసిసద్ధామతద్బ్రహ్మణ్యాగ్రణీర్భవాన్ ॥ ౨౦ ॥ అద్యనోజన్మసాఫల్యంవిద్యాయాస్తపసోదృశః।త్వయాసంగమ్యసద్గత్యాయత్త్వంనిశ్శ్రేయసాంపరః॥ ౨౧॥ నమస్తస్మైభగవతేకృష్ణాయాకుంఠమేధసే।స్వయోగమాయయాచ్ఛన్నమహిమ్నేపరమాత్మనే॥ ౨౨॥ నయంవిదంత్యమీభూపాఏకారామాశ్చవృష్ణయః।మాయాయవనికాచ్ఛన్నమాత్మానంకాలమీశ్వరమ్॥౨౩॥యథాశయానఃపురుషఆత్మానంగుణతత్వదృక్। నామమాత్రేంద్రియాభాతంనవేదరహితంపరమ్॥౨౪॥ఏవంత్వాయంజనో బహ్మన్నామమాత్రేంద్రియేహయా । మాయయావిభ్రమచ్చిత్తోనవేదస్మృత్యుపప్లవాత్॥౨౫॥తస్యాద్యతేదదృశిమాంఘ్రిమఘౌఘమర్షతీర్థాస్పదంహృదికృతంసువిపక్వయోగైః। ఉత్సిక్తభక్త్యుపహృతాశయజీవకోశాఆపుర్భవద్గతిమథోనుగృహాణభక్తాన్॥౨౬॥ఇత్యనుజ్ఞాప్యదాశార్హంధృతరాష్ట్రంయుధిష్ఠిరం।రాజర్షేస్స్వాశ్రమాన్గంతుంమునయోదధిరేమనః॥౨౭॥తద్వీక్ష్యతానుప్రజ్యవసుదేవోమహాయశాః।ప్రణమ్యచోపసంగృహ్యబభాషేదంసుయంత్రితః॥౨౮॥వసుదేవః॥నమోవస్సర్వదేవేభ్యఋషయశ్శ్రోతుమర్హథ।కర్మణాకర్మనిర్హారోయథాస్యాన్నస్తదుచ్యతామ్॥నారదః॥నాతి

చిత్రమిదం...(త)స్యేతి ... ఆరామో యేషాం తే తేపి-కాలంసృష్ట్యాదికారణం-ఈశ్వరంనియంతారం॥౨౩॥ఏతత్సదృష్టాంతమాహుః॥యథేతి॥శయానఃస్వప్నాన్పశ్యన్-గుణతత్త్వదృక్ స్వప్నవిషయేషుతత్త్వదృష్టిః - నామమాత్రమింద్రియేణమనసా ఆభాతం సింహవ్యాఘ్రాదిరూపమాత్మానం వేదతద్రహితంపరంజీవదత్తాదిరూపమాత్మానంనవేదయథా॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥ఏవం త్వాత్వాంనామమాత్రేషుస్వప్నాదితుల్యవిషయేషుఇంద్రియైర్యాఈహాప్రవృత్తిః- సైవమాయాతయా - విభ్రమచ్చిత్తోనవేద-స్మృతేఃవివేకస్యఉపప్లవాత్ నాశాత్॥ ౨౫॥తస్యేతి ॥ అఘౌఘస్యమర్షణంవినాశకంయత్ గంగాఖ్యంతీర్థం తస్యాస్పదంఆశ్రయం- తేఅంఘ్రిం సువిపక్వయోగైరపిహృదిహృదయేకృతం కేవలం నతుదృష్టంతస్యతే అంఘ్రిందదృశిమదృష్టవంతోవయంబహుభిఃపుణ్యైః-అతోస్మాన్భక్తాననుగృహాణభక్తాన్కృత్వాఅనుగ్రహంకుర్విత్యర్థః- ననుకింభక్త్యాయథాపూర్వంతపఏవతప్యతామితినేత్యాహుః-ఉత్సిక్తాఉద్రిక్తాయాభక్తిఃతయాఅపహృతఃఆశయ లక్షణోజీవకోశోయేషాం- తఏవపూర్వేభగవతవద్గతిమాపుఃనాన్యఇతి॥ ౨౬॥౨౭ తద్వీతి॥ఉపసంగృహ్యచరణౌపాణిభ్యాంధృత్వాబభాషేదమితిసంధిరార్షః॥౨౮॥నమఇతి॥సర్వేదేవామయేషుతేభ్యం॥ఋ॥ యావత్త్వైతదేవాస్తాస్సర్గాద్వేదవిదవాప్నోతి

వసంతీతి॥ శ్రుతేః- యేనకర్మణా యథా తేనవా కర్మణాం నిర్హారో నిరాసో భవతి తదుచ్యతాం॥ ౨౯॥ శ్రీకృష్ణంహిత్వా అ
స్మాకం పృచ్ఛతీతి విస్మితాః ప్రత్యాహ నారదః॥ నేతి॥ బుభుత్సయా బోద్ధుమిచ్ఛయా॥ ౩౦॥ సన్నికర్ష ఇతి॥ తత్రత్యాః గంగాతీ
రవాసీ॥ ౩౧॥ శ్రీకృష్ణే అర్భకత్వమాశంకమానః అవిద్యావిజృంభిత ఇత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యస్యేతి॥ అనుభూతిః జ్ఞానం- కు
తశ్చిదపి న నరిష్యతి న నశ్యతి- తదేవాహ- కాలేన కర్కటికాఫలవత్ అస్య విశ్వస్య లయోత్పత్త్యాదినా విప్లవ ఏవ విద్యుదాది
వత్ అన్యస్మాచ్చ ముద్గరాదివ ఘటః- గుణతో రాగాద్యంతరోత్పత్త్యైవ పూర్వరాగాదినాశే దేహాదిః॥ ౩౨॥ తమితి॥ తంప
వం కుతశ్చిదపి అవ్యాహతానుభవం- అతఏవ ఈశ్వరం కించ- అద్వితీయం శ్రీకృష్ణం- అజ్ఞః ప్రాకృతః - ఉపగూఢమాచ్ఛన్నం
మనుష్యం మన్యేత- క్లైః క్లేశకర్మాదిభిః- తత్ర క్లేశా రాగాదయశ్చ- తత్పూర్వకాణి కర్మాణి చ- తత్పరిపాకే సుఖదుఃఖే చ - స
త్త్వాదిగుణానాం పునః పునః ప్రవాహాశ్చ- తైః- ప్రాణాదిభిశ్చ స్వవిభవైః స్వకార్యైః అత్ర దృష్టాంతః- మేఘహిమోపరా
గైః అభ్రతుషారరాహుభిః స్వవిభవైః సూర్యమివేతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ చిత్తస్యేతి॥ చిత్తస్య ఉపశమః ఉపశమహేతుః- యో
గో మోక్షోపాయశ్చ శనైరాత్మారాముదమావహతీతి తథా- సుగమః ప్రవృత్త్యాశ్రయత్వాత్ ధర్మశ్చ ఆవశ్యకః- అన్య
థా విహితాకరణేన మాలిన్యప్రసంగాత్॥ ౩౬॥ నను॥ శ్రు॥ న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశురి

చిత్రమిదం విప్రా వసుదేవో బుభుత్సయా। కృష్ణం మత్వార్భకం యన్నః పృచ్ఛతి శ్రేయ ఆత్మనః॥ ౩౦॥ సన్నిక
ర్షో హి మర్త్యానామనాదరణకారణమ్। గాంగం హిత్వా యథాన్యాంభస్తత్రత్యో యాతి శుద్ధయే॥ ౩౧॥
యస్యానుభూతిః కాలేన లయోత్పత్త్యాదినాస్య వై। స్వతోఽన్యస్మాచ్చ గుణతో న కుతశ్చన రిష్యతి॥ ౩౨॥
తం క్లేశకర్మపరిపాకగుణప్రవాహైరవ్యాహతానుభవమీశ్వరమద్వితీయమ్। ప్రాణాదిభిః స్వవిభవైరుప
గూఢమన్యో మన్యేత సూర్యమివ మేఘహిమోపరాగైః॥ ౩౩॥ శ్రీశుకః॥ అథోచుర్మునయో రాజన్నాభా
ష్యానకదుందుభిమ్। సర్వేషాం శృణ్వతాం రాజ్ఞాం తథైవాచ్యుతరామయోః॥ ౩౪॥ కర్మణా కర్మనిర్హార ఏష సా
ధు నిరూపితః। యచ్ఛ్రద్ధయా యజేద్విష్ణుం సర్వయజ్ఞేశ్వరం మఖైః॥ ౩౫॥ చిత్తస్యోపశమోఽయం వై విధి
శ్శాస్త్రచక్షుషా। దర్శితః సుగమో యోగో ధర్మశ్చాత్మముదావహః॥ ౩౬॥ అయం స్వస్త్యయనః పంథా
ద్విజాతేర్గృహమేధినః। యచ్ఛ్రద్ధయాప్తవిత్తేన శుక్లేనేజ్యేత పూరుషః॥ ౩౭॥ విత్తైషణాం యజ్ఞదానై
ర్గృహైర్దారసుతైషణామ్। ఆత్మలోకైషణాం దేవ కాలేన విసృజేద్బుధః॥ ౩౮॥ గ్రామ్యే త్యక్తైషణాస్స
ర్వే యయుర్ధీరాస్తపోవనమ్॥ ౩౯॥ ఋణైస్త్రిభిర్ద్విజో జాతో దేవర్షిపితృణాం ప్రభో। యజ్ఞాధ్యయ
నపుత్రైస్తాన్యనిస్తీర్య త్యజన్పతేత్॥ ౪౦॥ త్వం త్వద్య ముక్తో ద్వాభ్యాం వై ఋషిపిత్రోర్మహామతే। య
జ్ఞైర్దేవర్ణమున్ముచ్య నిరృణోఽశరణో భవ॥ ౪౧॥ వసుదేవ భవాన్నూనం భక్త్యా పరమయా హరిమ్। జ
గతామీశ్వరం ప్రార్చః స యద్వాం పుత్రతాం గతః॥ ౪౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా వసుదేవో మ
హామనాః। తానృషీనృత్విజో వవ్రే మూర్ధ్నానమ్య ప్రసాద్య చ॥ ౪౩॥ త ఏనమృషయో రాజన్ వృతా ధ

త్యాదినా త్యాగస్యైవ విహితత్వాత్ కథం కర్మ మోక్షోపాయ ఇత్యాశంక్య ఆదావేవ త్యాగస్యాశక్యత్వాదిత్యాశయే
నాహుస్సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ అయమితి॥ స్వస్త్యయనః స్వస్తి క్షేమం తత్ అయతే నేనేతి తథా- శ్రద్ధయా నిష్కామతయా - శుక్లేన
శుద్ధేన ఆప్తేన విత్తేన పూరుషః ఈశ్వరః ఇజ్యేతేతి యత్ ఏషః పంథాః॥ ౩౭॥ స్వస్త్యయనత్వమాహుః॥ విత్తైషణామితి విత్త
ఫలభూతైర్యజ్ఞైర్దానైశ్చ విత్తైషణాం విత్తేచ్ఛాం విసృజేత్ - గృహైః గృహిభిచిత్తైర్భోగైః ఏషణాం విసృజేత్ - త
దనుభవేనైవ తదౌత్సుక్యనివృత్తేః, తే హే అమృతే ఆత్మనః స్వర్గాదిలోకేషణాం చ కాలేన తు యానుసంధానేన విసృజేత్- దే
వహే వసుదేవ- యద్వా- దేవకాలేన దేవానామపి మృత్యునా మృత్యుహేతుభూతే నేత్యర్థః॥ ౩౮॥ అత్ర ఆచారం ప్రమాణ
యతి॥ గ్రామ ఇతి॥ ౩౯॥ కించ॥ ఋణైరితి॥ తథా చ శ్రుతిః॥ జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవా జాయతే బ్ర
హ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఇత్యాది - తాన్యనిస్తీర్య తేషాం ఋణాన్యనపాకృత్య తథా చ మ
నుః॥ శ్లో॥ ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్। అనపాకృత్య మోక్షం తు సేవమానో వ్రజత్యధః॥ ౪౦॥ త్వమి
తి॥ నిరృణః నిర్ముక్తఋణః- అశరణో భవ గృహాత్ ప్రవ్రజ॥ ౪౧॥ కించ- అవిశుద్ధచిత్తానాం అయం క్రమః త్వం తు కృతా
ర్థ ఏవేత్యాహుః॥ వసుదేవేతి॥ ప్రార్చత్ అర్చితవాన్- యద్యస్మాత్ వాం యువయోః॥ ౪౨॥ ౪౩॥ తదితి॥ స్వాలిప్తాః కుంకు

మాదిభిః-వస్త్రపాణయః గృహీతార్హణహస్తాః॥౪౬॥ ౪౭॥ తమితి॥ అక్తం నేత్రయోః అంజనేన - అభ్యక్తం సర్వాంగేషు
నవనీతేన॥౪౮॥ తాభిరితి॥ తాభిః పత్నీభిస్సహితః దీక్షితః విరేజే॥౪౯॥౫౦॥ తథేతి॥ జీవేశౌ సర్వజీవానామీశ్వరౌ॥౫౧॥ ఈజ
ఇతి॥ అనుయజ్ఞం ప్రతియజ్ఞం-ఆమ్నాతసర్వాంగాః ప్రాకృతాః జ్యోతిష్టోమదర్శపూర్ణమాసాదయః - తేభ్యశ్చోదనా
లింగాదిభిరతిదేశ ప్రాప్తాంగాః వైకృతాః సౌర్యసత్రాదయః- త్రైస్సర్వైః దివ్యం పురోడాశాదిః జ్ఞానం మంత్రః - క్రి
యాకర్మ- తేషామీశ్వరం॥౫౨॥౫౩॥ పత్నీసంయాజేతి॥ సస్నుః స్నానం చక్రుః ॥౫౪॥ స్నాత్వేతి॥ అశ్వభ్యః శునోఽభివ్యా
ప్య-అన్నేన పూజయత్ అపూజయత్॥౫౫॥ బంధూనితి॥ బంధ్వాదీన్ చారణాంతాన్ - పారిబర్హేణ ప్రీతిదానేనచ అపూ

తద్దీక్షాయాం ప్రవృత్తాయాం
ర్గేణ ధార్మికమ్। తస్మిన్నయాజయన్ క్షేత్రే మఖైరుత్తమకల్పకైః॥ ౪౪॥ తన్మహోత్సవ...
వృష్ణయః పుష్కరస్రజః। స్నాత్వా సువాససో రాజన్ రాజానశ్చ స్వలంకృతాః॥౪౫॥ తన్మహిష్యశ్చ ముది
తా నిష్కకంఠ్యస్సువాససః। దీక్షాశాలాముపాజగ్ముస్సా ప్వలిప్తా వస్తుపాణయః॥ ౪౬॥ నేదుర్మృదంగపట
హశంఖభేర్యానకాదయః। ననృతుర్నటనర్తక్యస్తుష్టువుస్సూతమాగధాః॥ జగుస్సుకంఠ్యో గంధర్వ్యస్స
గీతం సహభర్తృకాః॥౪౭॥ తమభ్యషించన్ విధివదక్తమభ్యక్తమృత్విజః। పత్నీభిరష్టాదశభిస్సోమరాజ
మివోడుభిః॥౪౮॥ తాభిర్దుకూలవలయైర్హారనూపురకుండలైః। స్వలంకృతాభిర్విభబైర్దీక్షితోఽజినసం
వృతః॥ ౪౯॥ తస్యర్త్విజో మహారాజరత్నకౌశేయవాససః। ససదస్యా విరేజుస్తే యథా వృత్రహణోఽ
ధ్వరే॥ ౫౦ ॥ తథా రామశ్చ కృష్ణశ్చ స్వైస్స్వైర్బంధుభిరన్వితౌ। విరేజతుస్సుతైర్దారైర్జీవేశౌ స్వవి
భూతిభిః॥౫౧॥ ఈజేఽనుయజ్ఞం విధినా అగ్నిహోత్రాదిలక్షణైః॥ ప్రాకృతైర్వైకృతైర్యజ్ఞైర్ద్రవ్య
జ్ఞానక్రియేశ్వరమ్॥౫౨॥ అథర్త్విగ్భ్యోఽదదాత్కాలే యథామ్నాతం సదక్షిణాః। స్వలంకృతేభ్యోఽలంకృ
త్య గో భూ కన్యా మహాధనాః॥ ౫౩॥ పత్నీసంయాజావభృథ్యైశ్చరిత్వా తే మహర్షయః। సస్నూ రామ
హ్రదే విప్రా యజమానపురస్సరాః॥ ౫౪॥ స్నాత్వాఽలంకారవాసాంసి వందిభ్యోఽదాత్తథా స్త్రియః। తత
స్స్వలంకృతో వర్ణానాశ్వభ్యోఽన్నేన పూజయత్॥౫౫॥ బంధూన్ సదారాన్ ససుతాన్ పారిబర్హేణ
భూయసా। విదర్భకోసలకురూన్ కాశికేకయసృంజయాన్॥౫౬॥ సదస్యర్త్విక్సురగణాన్ నృభూతపితృ
చారణాన్। శ్రీనికేతమనుజ్ఞాప్య శంసంతః ప్రయయుః క్రతుమ్॥౫౭॥ ధృతరాష్ట్రోఽనుజః పార్థా భీష్మో ద్రో
ణః పృథా యమౌ। నారదో భగవాన్ వ్యాసస్సుహృత్సంబంధిబాంధవాః॥౫౮॥ బంధూన్పరిష్వజ్య యదూన్
సౌహృదాక్లిన్నచేతసః। యయుర్విరహకృచ్ఛ్రేణ స్వదేశాంశ్చాపరే ప్రభాః॥౫౯॥ నందస్తు సహగోపా
లైర్బృహత్యా పూజయాఽర్చితః। కృష్ణరామోగ్రసేనాద్యైర్న్యవాత్సీద్బంధువత్సలః॥౬౦॥ వసుదేవోఽం
జసోత్తీర్య మనోరథమహార్ణవమ్। సుహృద్వృతః ప్రీతమనా నందమాహ కరే స్పృశన్॥౬౧॥ వసుదేవః॥
భ్రాతరీశకృతః పాశో నృణాం యస్స్నేహసంజ్ఞితః। తం దుస్త్యజమహం మన్యే శూరాణామపి యోగినా
మ్॥౬౨॥ అస్మాస్వప్రతికల్పేయం యత్కృతాజ్ఞేషు సత్తమైః। మైత్ర్యర్పితాఽఫలా చాపి న నివర్తేత కర్హి
చిత్॥౬౩॥ ప్రాగకల్యాచ్చ కుశలం భ్రాతర్వో నాచరామహి। అధునా శ్రీమదాంధాక్షా న పశ్యా
మః పురస్సతః॥౬౪॥ మా రాజ్యశ్రీరభూత్పుంసః శ్రేయస్కామస్య మానద। స్వజనానుత బంధూన్వా
న పశ్యతి యయాంధదృక్॥ ౬౫॥ ఏవం సౌహృదశైథిల్యచిత్త ఆనకదుందుభిః। రురోద తత్కృతాం మైత్రీం
స్మరన్నశ్రువిలోచనః॥౬౬॥ నందస్తు సఖ్యుః ప్రియకృత్ప్రేమ్ణా గోవిందరామయోః। అద్య శ్వ ఇతి మాసాం

జయత్॥౫౬॥ సదస్యేతి॥ తే వసవే ప్రయయుః॥౫౭॥ ప్రయాణే కేషాంచిద్విశేషమాహ ద్వాభ్యాం॥ ధృతరాష్ట్ర ఇతి॥ అ
నుజో విదురః పార్థాః యుధిష్ఠిరభీమార్జునాః- యమౌ నకులసహదేవౌ॥౫౮॥ బంధూనితి॥ సౌహృదేన అక్లిన్నానిచేతాం
సి యేషాం తే॥౫౯॥౬౦॥ వసుదేవ ఇతి॥ మనోరథో యజ్ఞవిషయః-తమేవ మహార్ణవం॥౬౧॥ భ్రాతరితి॥ శూరాణాం బలేన-
యోగినాం జ్ఞానేనాపీత్యర్థః॥౬౨॥ తత్తుకుతస్తత్రాహ॥ అస్మాస్వితి॥ కృతాజ్ఞేషు కృతముపకారమజానత్సు-సత్తమైర్భవ
ద్భిః అప్రతికల్పా అనుపమా మైత్రీ సమర్పితా - అఫలాపి ప్రత్యుపకారశూన్యాపి- కర్హిచిత్ యస్మాన్న నివర్తేత తస్మా
దీశకృతః పాశోఽయం భవతామపి గమ్యత ఇత్యర్థః॥౬౩॥ అఫలత్వమేవాహ॥ ప్రాగితి॥ హే భ్రాతః అల్యా అసమర్థత్వాత్
వః కుశలం ప్రియం న హ్యాచరామ న కృతవంతో వయం- అధునా శ్రీమదేనాంధాన్యక్షిణి యేషాం తే॥ ౬౪॥ మేతి॥ రాజశ్రీ

మాంభూత్ భాండసః అడాగమః॥౬౫॥౬౬॥ నంద ఇతి॥ అద్యశ్వ ఇతి॥ ప్రాతర్నిర్గమే అద్య శ్వో వా పరాహ్ణే గమిష్యామీతి అపరాహ్ణే నిర్గమే శ్వో గమిష్యామీతి-పునః పునరేవం మానితః॥౬౭॥౬౮॥ వసుదేవేతి ॥ యాపితః మహతా సైన్యేన ప్రస్థాపితః॥౬౯॥౭౦॥ జనేభ్య ఇతి॥ యదుదేవస్య వసుదేవస్య-మహోత్సవం యజ్ఞాదిలక్షణం-సుహృత్సందర్శనాదికం చేతి॥౭౧॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతురశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ పంచాశీతితమే రామకృష్ణౌ సంప్రార్థితౌ స్థితౌ। పిత్రే జ్ఞానమథో మాత్రే మృతాన్ ప్రత్యానయచ్ఛతాం॥ నందయిత్వా కురుక్షేత్రే యాత్రియాం సుహృదే బహూన్ । తత్త్వజ్ఞానం తతః పిత్రోరాదిశన్మృతసూనుభిః ॥ ౧ ॥ మునీనామితి॥ ధామ ప్రభావః-తత్శ్రావకం జాతవిస్రంభః ఉత్పన్నవిశ్వాసః- పరిభాష్య సంబోధ్య ॥ ౨ ॥ కృష్ణేతి॥ అస్య విశ్వస్య- యత్సాక్షాత్ స్వరూపభూతం కారణం- ప్రధానపురుషౌ నామ పరౌ తయోరపి కారణత్వేనేశ్వరౌ చ-సాక్షాద్యువామితి జానే॥౩॥ నన్విదం విశ్వమనేకైః కారణైర్జాయమానం-కుతః ప్రధానపురుషాత్మకం- కుతస్తరామావయోస్తత్కారణత్వేనేశ్వరత్వం-తత్రాహ॥ యత్రేతి॥ యత్ర అధికరణే-యేన కర్త్రా కరణేన చ యతః అపాదానాత్- యస్య సంబంధే నవమ్యర్థస్యాకారకత్వేపి నిమిత్తోక్తా-యస్మై సంప్రదానాయ-యద్యదితి ప్రయోజ్యప్రయోజకకర్తృకర్మకారకే దర్శితే-నతు తయోర్నాస్తి భేదః యథోక్తం॥ శ్లో॥ కరోతిక్రియయా నాజేనన కశ్చిత్ కర్మణా విశా। భవత్యర్థస్య కర్తా చ కరోతేః

త్రిర్జయముభిర్మాణనితోవసత్॥౬౭॥ తతః కామైః పూర్యమాణస్సవ్రజస్సహబాంధవః। పరార్ధ్యాభరణక్షౌమనానానర్ఘ్యపరిచ్ఛదైః॥౬౮॥ వసుదేవోగ్రసేనాభ్యాం కృష్ణోద్ధవబలాదిభిః। దత్తమాదాయ పారిబర్హం యాదుభిర్యాపితో యయౌ॥౬౯॥ నందో గోపాశ్చ గోప్యశ్చ గోవిందచరణాంబుజే। మనః క్షిప్తం పునర్హర్తుమనీశా మథురాం యయుః॥౭౦॥ పాండవాశ్చ మహాత్మానః పృథా చ మునిసత్తమాః। అనుజ్ఞాతాః కేశవేన బాష్పగద్గదభాషిణః॥ శక్రప్రస్థం యయుస్సర్వే స్వజనైః పరివారితాః ॥౭౧॥ బంధుషు ప్రతియాతేషు వృష్ణయః కృష్ణదేవతాః। వీక్ష్య ప్రావృషమాసన్నాం యయుర్ద్వారవతీం పురీమ్॥౭౨॥ జనేభ్యః కథయాంచక్రుర్యదుదేవమహోత్సవమ్। యదాసీత్తీర్థయాత్రాయాం సుహృత్సందర్శనాదికమ్॥౭౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే-చతురశీతితమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉ॥ అథైకదాత్మజౌ ప్రాప్తౌ కృతపాదాభివందనౌ। వసుదేవోఽభినంద్యాహ ప్రీత్యా సంకర్షణాచ్యుతౌ॥౧॥ మునీనాం స వచశ్శ్రుత్వా పుత్రయోర్ధామసూచకమ్ । తద్వీర్యైర్జాతవిస్రంభః పరిభాష్యాభ్యభాషత॥౨॥ వసుదేవః॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాయోగిన్ సంకర్షణ సనాతన। జానే వామస్య యత్సాక్షాత్ ప్రధానపురుషౌ పరౌ॥౩॥ యత్ర యేన యతో యస్య యస్మై యద్యద్యథా యథా। స్యాదిదం భగవాన్ సాక్షాత్ ప్రధానపురుషేశ్వరః॥౪॥ ఏతన్నానావిధం విశ్వమాత్మసృష్టమధోక్షజ। ఆత్మనానుప్రవిశ్యాత్మన్ ప్రాణో జీవో బిభర్ష్యజ॥ ౫॥ ప్రాణాదీనాం విశ్వసృజాం శక్తయో యాః పరస్య తాః । పారతంత్ర్యా

కర్మజాయతే- తథా॥ శ్లో॥ కరోత్యర్థస్య యః కర్తా భవత్యేష స ప్రయోజకః। భవితా తమపేక్ష్యాథ ప్రయోజ్యత్వం ప్రపద్యత ఇతి చ- సత్యం-తథాప్యవస్థాభేదేన భేదో వివక్షితః దృశ్యతే చావస్థాభేదః-తండులానోదనం పచతి-మృదం ఘటం కరోతీతి తదేవం సప్తవిభక్త్యర్థా దర్శితాః- యథేతి చ క్రియావిశేషణభూతానామవ్యయానాం చ-అవ్యయానామర్థాః స్యాదితి క్రియాపదార్థోపలక్షణం ఏవం సర్వప్రపంచమనూద్య తత్కారణభగవద్రూపత్వం విధత్తే ఇదం సాక్షాదితి- ప్రధానం భోగ్యం పురుషః భోక్తా- తయోరీశ్వరో భగవాన్ త్వమేవ సాక్షాదితి- తయోరైక్యమభిప్రేత్యైకవచనం॥౪॥ కించ- ధారణపోషకర్తా పి త్వమేవేత్యాహ॥ ఏతదితి॥ హే ఆత్మన్-ప్రాణః క్రియాశక్తిః- జీవో జ్ఞానశక్తిశ్చ సన్- త్వమేవ బిభర్షీతి॥ ౫॥ ప్రాణాదీనాం విచిత్రశక్తీనాం కారణత్వావగమాత్ కథం పరమేశ్వరస్యైవ కారణత్వేన సర్వాత్మకత్వముచ్యత ఇత్యాశంక్య ప్రాణాదిశక్తయోపి తస్యైవేత్యాహ॥ ప్రాణాదీనామితి॥ ప్రాణః ప్రకృతిభూతం సూత్రం- తదాదీనాం విశ్వసృజాం విశ్వకారణానాం- యాశ్శక్తయః- తాః పరస్య పరమకారణస్య పరమేశ్వరస్యైవ-కుతః పారతంత్ర్యాత్-యథా నాస్తి శక్తిర్బాణస్య- అపితు పురుషస్య తద్వదిత్యర్థః - నను భవతః ప్రాణాదివర్గస్య చ సాస్వాతంత్ర్యమేవ కిం న స్యాత్-అత ఆహ- వైసాదృశ్యాత్ ద్వయోరితి- చేతనాచేతనత్వేన విసదృశత్వాత్ ద్వయోః- అచేతన ప్రాణాదివర్గస్య చేతనపారతంత్ర్యం ...నయుక్తమిత్యర్థః- యద్వా- ప్రాణాదిషు ద్వయోర్ద్వయోరేవ శక్తావద్వి సదృశత్వం విరుద్ధక్రి

యాంకారిత్వాత్ కింపునర్బహూనాం - తస్మాదేకేనసర్వజ్ఞేనసర్వశక్తినామధిష్ఠితానామేవవిశిష్టకార్యారంభకత్వం యుక్తం-నస్వతంత్రాణామితి-తథాచోక్తం॥శ్లో॥యదైతేసంహతాభావాభూతేంద్రియమనోగుణాః। యదాయతననిర్మాణేనశేకుర్బ్రహ్మవిత్తమ। తదాసంహత్యచాన్యోన్యంభగవచ్ఛక్తిచోదితాః॥ సదసత్త్వముపాదాయచోభయంససృజుర్హ్యదఇతి-తథా॥శ్లో॥ నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాః ప్రోచుఃప్రాంజలయోవిభుమిత్యాది - ననుప్రాణాదీనాంక్రియాకారిత్వంశక్త్యభావేకుతస్స్యాదతఆహ-చేష్టైవశేష్టతామితి-చేష్టయానానామేషాంచేష్టైవ-నశక్తిః-యథావాయుశ్శక్త్యాత్మానాంచలనం - యథాచపురుషస్యశక్త్యాశరీరాణాం చేష్టేతి ॥ ౬ ॥ పారతంత్ర్యమేవప్రపంచయతిపంచభిః ॥ కాంతిరితి ॥ చంద్రస్యకాంతిః అగ్నేస్తేజః అర్కస్యప్రభా-ఋక్షవిద్యుతాంసత్తా - స్ఫురణమాత్రేణసత్త్వం-అర్థతోవస్తుతోభవానితిథా॥శ్రు॥నతత్రసూర్యోభాతినచంద్రతారకంనేమావిద్యుతోభాంతికుతోయమగ్నిః తమేవభాంతమనుభాతిసర్వం తస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతీతి-తథాచస్మృతిః॥శ్లో॥యదాదిత్యగతంతేజో జగద్భాసయతేఽఖిలం।యచ్చంద్రమసియచ్చాగ్నౌతత్తేజోవిద్ధిమామకమితి భూమేర్వృత్తిఃప్రాణినామాధారత్వేనవర్తనం - గంధశ్చభవానేవనశక్తిరిత్యర్థః॥౭॥కించ॥తర్పణమితి॥హేదేవ-అపాంతర్పణంతృప్తిజనకత్వం - ప్రాణనంజీవనహేతుత్వం-తాఆపశ్చతాసాంరసశ్చత్వమేవ-కించ-వాయోరోజఆదిత్వమేవశక్తిః ౮॥ దిశామితి ॥ దిశాముపాధికృతాకాశప్రదేశానామవకాశఃదిశశ్చత్వం-ఖంచసామాన్యాకాశః-తదాశ్రయఃస్ఫోటశ్చశబ్దతన్మాత్రంపరావస్థావాగిత్యర్థః - న

> కైవసాదృశ్యాద్ధ్వయోశ్చేష్టైవచేష్టతామ్ ॥ ౬ ॥కాంతిస్తేజఃప్రభాసత్తాచంద్రాగ్న్యర్కర్క్షవిద్యుతామ్।యత్స్థైర్యంభూభృతాంభూమేర్వృత్తిర్గంధోఽర్థతోభవాన్॥౭॥తర్పణంప్రాణనమపాందేవత్వంతాశ్చతద్రసః।ఓజస్సహోబలంచేష్టాగతిర్వాయోస్తవేశ్వర ॥ ౮ ॥ దిశాంత్వమవకాశోఽసిదిశఃఖంస్ఫోటఆశ్రయః । నాదోవర్ణస్త్వమోంకారఆకృతీనాంపృథక్కృతిః ॥ ౯ ॥ ఇంద్రియంత్వింద్రియాణాంత్వందేవాశ్చతదనుగ్రహః।అవబోధోభవాన్బుద్ధేర్జీవస్యానుస్మృతిస్సతీ॥౧౦॥ భూతానామసిభూతాదిరింద్రియాణాంచతైజసః।వైకారికోవికల్పానాంప్రధానమనుశాయినామ్ ॥ ౧౧ ॥ నశ్వరేష్విహభావేషుతదసిత్వమనశ్వరమ్। యథాద్రవ్యవికారేషుద్రవ్యమాత్రంనిరూపితమ్॥ ౧౨॥సత్త్వంరజస్తమఇతిగుణాస్తద్వృత్తయశ్చయాః।త్వయ్యద్ధాబ్రహ్మణిపరేకల్పితాయోగమాయయా॥ ౧౩॥ తస్మాన్నసంత్యమీభావాయర్హిత్వయివికల్పితాః । త్వంచామీషువికారేషుహ్యన్యథావ్యావహారికః॥౧౪॥ గుణప్రవాహఏతస్మిన్నబుధాస్త్వఖిలాత్మనః।గతింసూక్ష్మామబోధేనసంసరంతీహకర్మభిః॥౧౫॥యదృచ్ఛయానృతాంప్రాప్యసుకల్పామిహదుర్లభామ్।స్వార్థేప్రమత్తస్యవయోగతంత్వన్మాయయేశ్వరః॥౧౬॥

దఃపశ్యంతీఓంకారఃమధ్యమా- వర్ణశ్చఆకృతీనాంపదార్థానాంపృథక్కృతిః పృథక్కరణమభిధానంయస్మాత్తత్పదంవర్ణపదాద్యాత్మికావైఖరీచత్వమిత్యర్థః॥ ౯॥ ఇంద్రియమితి॥ ఇంద్రియాణామింద్రియంవిషయప్రకాశనశక్తిః-దేవాశ్చఇంద్రియాధిష్ఠాతారః- తదనుగ్రహఃతేషామధిష్ఠానశక్తిశ్చత్వం-అవబోధఃవ్యవసాయశక్తిః- అనుస్మృతిఃప్రతిసంధానశక్తిః॥౧౦॥భూతానామితి॥భూతానాంకారణంభూతాదిస్తామసోఽహంకారస్త్వమసి-ఇంద్రియాణాంకారణంతైజసఃరాజసోఽహంకారస్త్వం- వివిధంఆధిదైవాధ్యాత్మభేదేనకల్ప్యంతఇతివికల్పాఃదేవాః - తేషాంకారణంవైకారికస్సాత్వికోఽహంకారశ్చత్వం- అనుశాయినాంజీవానాంసంసారకారణం ప్రధానంత్వం॥౧౧॥అపిచ॥నశ్వరేష్వితి॥ నశ్వరేషునాశశీలేషు - ఇహఏతేషుభావేషు - యదనశ్వరమవశిష్యమాణంరూపం - తత్త్వమసి-ద్రవ్యవికారేషువర్ణాదివికారేషుఘటకుండలాదిషునశ్వరేషుద్రవ్యమాత్రం మృత్సువర్ణమాత్రం అనశ్వరంయథాతద్వత్॥ ౧౨॥ననుత్రిగుణాత్మకకార్యరూపోఽపిత్వమిత్యుక్తత్వాత్ కథమనశ్వరత్వం తత్రాహ॥సత్త్వమితి॥తద్వృత్తయస్తత్పరిణామాశ్చమహదాదయః అద్ధాసాక్షాత్- త్వయిపరేబ్రహ్మణికల్పితాః॥౧౩॥ తస్మాదితి॥ తస్మాన్నసంతి- నన్వసత్త్వేకథంప్రతీతిరతఆహ - యర్హీతి- యదావికల్పితాస్తదైవప్రతీతిమాత్రేణత్వయిసంతి- త్వంచామీషు తదైవకార్యతయానుగతః- అన్యథాతుఅవ్యావహారికఃనిర్వికల్పఃత్వమేవావశిష్యసఇత్యర్థః॥౧౪॥ ఏవంరూపత్వాదజ్ఞాననిబంధనశ్చసంసారఇత్యాహ॥గుణప్రవాహఇతి॥సూక్ష్మాంనిష్ప్రపంచాంగతిం- అబుధాఃఅవిద్వాంసః- అబుద్ధ్వైవాతః అతఃఅబోధేనదేహాభిమానేనకృతైః కర్మభిస్సంసరంతీతి॥ ౧౫॥ ఏవంతయోస్తత్త్వంనిరూప్యతదప్రాప్త్యాశోచతి॥యదృచ్ఛ

మేతి॥వృతాంమనువృతాం- సుకల్యాంపటుతరేంద్రియాం ॥ ౧౬ ॥ అహోఽమితిప్రమత్తోసి-త్వయాబహుభిః పాశైర్ని బద్ధత్వాదిత్యాహ॥అసావితి॥అస్య దేహస్య అన్వయాదిషుపుత్రాదిషుచ- మమైవేతఇతి ॥ ౧౭ ॥ అహోత్వత్పుత్రయో రావయోఃకిమిదమారోప్యతేఇతఆహ॥యువామిః॥భూభారక్షత్రక్షపణార్థం అవతీర్ణౌ తథాహినిశ్చితం ఆత్థకథయ సి॥౧౮॥తదితి॥త తస్మాత్-అరణంశరణం- ఆపన్నానాంసంభృతిభయమపహంతీతితథాతత్ - ననుత్వమితిసుఖవృథాకిం నిర్విద్యసేఇతఆహ - ఎతావతేతి ఇంద్రియలాలసేన ఇంద్రియార్థతృష్ణయాయత్ యేనఇంద్రియలాలసేనమర్త్యేనశ రీరేఆత్మదృక్ ఆత్మబుద్ధిఃఅహం-త్వయిచపరేపరమేశ్వరేఅపత్యబుద్ధిరస్మి తేనఅలమలంపర్యాప్తమితి ॥ ౧౯॥ననుకుతఏవఅ హంపరమేశ్వరఇతితత్రాహ॥సూతీగృహఇతి॥అనుయుగంప్రతియుగం-యదానుతపాఃపృశ్నిరితియుగం- నౌఆవయోః- యదాచకశ్యపః అదితిశ్చేతియుగం అధునాచవసుదేవః దేవకీతియుగం - ఏవంప్రతియుగం అజఏవాహంసంజజ్ఞేఅవతీర్ణ ఇతి-భవాననుజగాద-ననుఅవ్యోసౌచతుర్భుజో దేవఇతితత్రాహ-నానాతనూరితి - గగనవదసంగఏవత్వం-రూపాణ్యః సర్వగతస్య-విభూతిరూపాఃమాయాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥వచఇతి॥ఉపసమన్నహేఉపపన్నంమన్యామహే - సముద్దిశ్య-షయా

అనావహంమమైవేతి దేహస్యాస్యాన్వయాదిషు । స్నేహపాశైర్నిబద్ధ్నాతిభవాన్సర్వమిదం జగత్ ॥
౧౭॥యువాంనవస్సుతౌసాక్షాత్ప్రధానపురుషేశ్వరౌ। భూభారక్షత్రక్షపణాయావతీర్ణౌతథాత్థహి॥
౧౮॥తత్తేగతోస్మ్యరణమద్యపదారవిందమాపన్నసంసృతిభయాపహమార్తబంధో। ఏతావతాలమల
మింద్రియలాలసేనమర్త్యాత్మదృక్త్వయిపరేయదపత్యబుద్ధిః॥ ౧౯॥ సూతీగృహేననుజగాదభవానజో
నౌసంజజ్ఞఇత్యనుయుగంనిజధర్మగుప్త్యై। నానాతనూర్గగనవద్విదధజ్జహాసికోవేదభూమ్నఉరుగాయ
విభూతిమాయాః॥ ౨౦॥శ్రీశుకః॥ఆకర్ణ్యేత్థంపితుర్వాక్యంభగవాన్సాత్వతర్షభః। ప్రత్యాహప్రశ్రయా
నమ్రఃప్రహసన్శ్లక్ష్ణయాగిరా॥ ౨౧॥శ్రీభగవాన్॥ వచోవస్సమవేతార్థంతాతైతదుపమన్మహే।
యన్నఃపుత్రాన్సముద్దిశ్యతత్త్వగ్రామఉదాహృతః ॥ ౨౨ ॥ అహంయూయమసావార్యఇమేచద్వా
రకౌకసః।సర్వేప్యేవంయదుశ్రేష్ఠవిమృశ్యాస్సచరాచరమ్॥ ౨౩॥ ఆత్మాహ్యేకస్స్వయంజ్యోతిర్నిత్యో
న్యోనిర్గుణోగుణైః।ఆత్మసృష్టైస్తత్కృతేషుభూతేషుబహుధేయతే॥ ఖంవాయుర్జ్యోతిరాపోభూ
స్తత్కృతేషుయథాశయమ్ । ఆవిస్తిరోల్పభూర్యేకనానాత్వంయాత్యసావపి॥ ౨౪ ॥శ్రీశుకః॥ఏవంభగవ

—॥స్మరోద్గీథాదినామకషడ్గర్భానయనాదికథాప్రారంభఘట్టః—॥

తారాజన్వసుదేవవ్యాదాహృతమ్। శ్రుత్వావినష్టనానాధీస్తూష్ణీం ప్రీతమనాఅభూత్॥ ౨౫॥ అథతత్రకు
రుశ్రేష్ఠదేవకీసర్వదేవతా। శ్రుత్వానీతంగురోఃపుత్రమాత్మజాభ్యాంసువిస్మితా॥ ౨౬॥ కృష్ణరామౌస
మాశ్రావ్యపుత్రాన్కంసవిహింసితాన్। స్మరంతీకృపణంప్రాహవైక్లబ్యాదశ్రులోచనా॥ ౨౭॥ దే
వకీ॥ రామరామాప్రమేయాత్మన్కృష్ణయోగేశ్వరేశ్వర। వేదాహంవాంవిశ్వసృజామీశ్వరావాదిపూ
రుషౌ॥ ౨౮॥ కాలవిధ్వస్తసత్త్వానాంరాజ్ఞాముచ్ఛాస్త్రవర్తినామ్।భూమేర్భారాయమాణానామవతీ
ర్ణౌకిలాద్యమే॥ ౨౯॥ యస్యాంశాంశాంశభాగేనవిశ్వోత్పత్తిలయోదయాః। భవంతికిలవిశ్వాత్మంస్తంత్వా
ద్యాహంగతింగతా॥ ౩౦॥చిరాన్మృతసుతాదానేగురుణాకిలచోదితౌ। ఆనిన్యథుఃపితృస్థానాద్గురవేగురు
కృత్య- తత్త్వగ్రామఃతత్త్వసమూహః - ఉదాహృతఃసమ్యక్నిరూపిత ॥ ౨౨॥ ఇమామేవదృష్టింసర్వత్రవిధత్స్వేత్యా
హ॥ అహమితి॥ ఏవంవిమృశ్యాఃబ్రహ్మత్వేనైవాన్వేషణీయాః- కించ- సచరాచరంజగదపి॥ ౨౩॥ ననునానావికార
వతాఃకుతోబ్రహ్మత్వం-న- బ్రహ్మణఏవోపాధిధర్మైర్బహుధాప్రతీతేరితిసదృష్టాంతమాహద్వాభ్యాం॥ ఆత్మే
తి॥ యథాఖాదిభూతానితత్కృతేషుఘటాదిషుఆవిస్తిరోభావాదికంయాంతి- ఏవమసావాత్మాపిఆత్మసృష్టైర్గుణైఃకృ
త్వాతత్కృతేషుదేహేషుబహుధాఈయతేప్రవిశ్య-యథాశయంయథోపాధి-ఆవిర్భావతిరోభావాదిరూపేణ ప్రతీయ
తే-నవస్తుతః-కుతః-ఏకఃబహుధా- స్వయంజ్యోతిఃదృశ్యతే- ననిత్యఃఅనిత్యత్వేన- అన్యఃఅనన్యత్వేన-నిర్గుణః స్వగుణత్వే
నేత్యాది-బహుధాత్వంప్రపంచనీయం॥ ౨౪॥ ౨౫॥అథేతి॥సువిస్మితాసతీ॥ ౨౬॥ కృష్ణరామావితి॥ సమాశ్రావ్యసంబోధ్య॥
౨౭॥ ౨౮॥కాలేతి॥భూమేర్భారాయమాణానాంరాజ్ఞామర్థేతేషాంనిధనార్థంమేమయికిలఅవతీర్ణౌహేఅద్య॥ ౨౯ ॥
యస్యేతి॥యస్యఅంశఃపురుషఃతస్యఅంశః మాయా-తస్యాఃఅంశాగుణాః తేషాం భాగేనపరమాణుమాత్రలేశేనవిశ్వోత్ప

త్ర్యాదయః భవంతి తం త్వా త్వాం గతిం శరణం గతాస్మి ॥౩౦॥ చిరాదితి॥ ఆనిన్యథుః ఆనీతవంతౌ - పితృస్థానాత్ యమసద
నాత్॥౩౧॥౩౨॥ తస్మిన్నితి॥ దైత్యరాట్ బలిః కథంభూతౌ విశ్వస్యాత్మభూతం దైవం - సాన్వయః సపరివారః॥ ౩౪॥ తయో
రితి॥ సబృందః సపరిజనః కథంభూతౌ - పాదావవనిజ్య యదంబు యయోరవనేజనోదకం - ఆబ్రహ్మ బ్రహ్మాణమభివ్యాప్య జ
గత్ పునత్ పవిత్రయత్ వర్తతే తౌ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ స ఇతి॥ ఇంద్రసేనో బలిః - ప్రేమవిభిన్నయా ప్రేమార్ద్రయా ధియా బి
భ్రత్ ధారయన్॥ ౩౭॥ నమ ఇతి॥ అనంతాయ శేషాయ బృహతే ఫణైకదేశే విశ్వధారణాత్ బృహత్ తస్మై - కృష్ణాయ చ స
దానందరూపాయ - వేధసే జగద్విధాత్రే - సాంఖ్యయోగవితానాయేత్యాదిపదత్రయమైక్యవివక్షయా॥ ౩౮॥ యోగే
శ్వరాణామపి దుర్దర్శౌ యువామస్మాభిర్దృష్టావిత్యేతన్నాతిచిత్రమిత్యాహ॥ దర్శనమితి॥ దుష్ప్రాపమపి యుష్మత్కృప
యా కేషాంచిదదుర్లభం సులభమపి భవతీతి దాహ - రజస్తమస్స్వభావానామపి - నః - దర్శనం ప్రాప్తం॥ ౩౯॥ అహో విద్వి
షావయం సాత్త్వికభక్తేభ్యోఽపి సభాగ్యా ఇత్యాహ త్రిభిః॥ దైత్యేతి॥ ౪౦॥ ౪౧॥ కేచిదితి॥ ఉద్బద్ధవైరేణ యా భక్తిస్తయా -
కేచిదితి చైద్యాదయః - కామతో భక్త్యా గోప్యాదయో యథా సన్నికృష్టాః త్వదాత్మతాం ప్రాప్తాః - తథా సత్త్వసంరబ్ధాః

దక్షిణామ్॥ ౩౧॥ తథా మే కురుతం కామం యువాం యోగేశ్వరేశ్వరౌ । భోజరాజహతాన్పుత్రాన్కా
మయే ద్రష్టుమాహృతాన్॥ ౩౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం సంచోదితౌ మాత్రా రామః కృష్ణశ్చ భారత । సుతలం సం
వివిశతుర్యోగమాయాముపాశ్రితౌ॥ ౩౩॥ తస్మిన్ప్రవిష్టావుపలభ్య దైత్యరాడ్విశ్వాత్మదైవం సుతరాం
తథాత్మనః। తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాశయస్సద్యస్సముత్థాయ ననామ సాన్వయః॥ ౩౪॥ తయోస్సమానీ
య వరాసనం ముదా నివిష్టయోస్తత్ర మహాత్మనోస్తయోః। దధార పాదావవనిజ్య తజ్జలం సబృంద ఆబ్రహ్మ
పునద్యదంబు హ॥ ౩౫॥ సమర్హయామాస మహావిభూతిభిర్మహార్హవస్త్రాభరణానులేపనైః । స్ర
గ్ధూపదీపామృతభక్షణాదిభిస్స్వగోత్రవిత్తాత్మసమర్పణేన చ ॥ ౩౬ ॥ స ఇంద్రసేనో భగవత్పదాంబుజం
బిభ్రన్ముహుః ప్రేమవిభిన్నయా ధియా । ఉవాచ హానందజలాకులేక్షణః ప్రహృష్టరోమా నృప గద్గదా
క్షరమ్॥ ౩౭॥ బలిః॥ నమోఽనంతాయ బృహతే నమః కృష్ణాయ వేధసే । సాంఖ్యయోగవితానాయ బ్రహ్మణే
పరమాత్మనే॥ ౩౮॥ దర్శనం వాం హి భూతానాం దుష్ప్రాపం చాప్యదుర్లభమ్। రజస్తమస్స్వభావానాం
యన్నః ప్రాప్తౌ యదృచ్ఛయా॥ ౩౯॥ దైత్యదానవగంధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగాః । యక్షరక్షఃపిశాచాశ్చ
భూతప్రమథనాయకాః॥ ౪౦॥ విశుద్ధసత్త్వధామ్న్యద్ధా త్వయి శాస్త్రశరీరిణి । నిత్యం నిబద్ధవైరాస్తే వ
యం చాన్యే చ తాదృశాః॥ ౪౧॥ సాలోక్యం సాపి సారూప్యం సామీప్యమథ సాత్మతామ్। ప్రాప్తాస్తే పుండరీ
కాక్ష భావో హి భవకారణమ్॥ ౪౨॥ కేచిదుద్బద్ధవైరేణ భక్త్యా కేచన కామతః। న తథా సత్త్వసంరబ్ధాః స
న్నికృష్టాస్సురాదయః॥ ౪౩॥ ఇదమిత్థమితి ప్రాయస్తవ యోగేశ్వరేశ్వర। న విదంత్యపి యోగేశా యోగమా
యాం కుతో వయమ్॥ ౪౪॥ తన్నః ప్రసీద నిరపేక్షవిమృగ్యయుష్మత్పాదారవిందధిషణాన్యగృహాంధకూ
పాత్। నిష్క్రమ్య విశ్వశరణాంఘ్ర్యుపలబ్ధవృత్తిశ్శాంతో యథైక ఉత సర్వసఖైశ్చరామి॥ ౪౫॥ శాధ్య
స్మానీశితవ్యేశ నిష్పాపాన్కురు నః ప్రభో। పుమాన్యచ్ఛ్రద్ధయాతిష్ఠన్ చోదనాయా విముచ్యతే॥ ౪౬॥
శ్రీభగవాన్॥ ఆసన్మరీచేష్షట్పుత్రా ఊర్ణాయాం ప్రథమేంతరే। దేవాః కం జహసుర్వీక్ష్య సుతాం

సత్త్వావిష్టా అపి సురాదయో న సన్నికృష్టా ఇతి॥ ౪౩॥ నను సాత్త్వికేభ్యోఽపి రాజసాదయః సన్నికృష్టా ఇతి చిత్రం తత్రాహ॥ ఇద
మితి॥ ఇదమితి స్వరూపతః - ఇత్థమితి విశేషతశ్చ॥ ౪౪॥ తదేవం యద్యపి వైరభావేనాపి త్వత్ప్రాప్తిర్భవేత్ తథాపి మాం సా
త్త్వికం కుర్వితి ప్రార్థయతే తదితి॥ తత్ తథా న - ప్రసీద - యథా నిరపేక్షైరాప్తకామైరపి విమృగ్యం యుష్మత్పాదారవిం
దం తదేవ ధిషణమాశ్రయః - తస్మాదన్యద్యద్గృహం - తదేవాంధకూపః - తస్మాన్నిష్క్రమ్య నిర్గత్య - విశ్వస్య శరణం రక్షితా
రః వృక్షాః తేషామంఘ్రిషు మూలేషు స్వత ఏవ గలితైః ఫలాదిభిరుపలబ్ధా ప్రాప్తా వృత్తిర్జీవికా యేన సోఽహం - శాంతస్సన్ ఏ
క ఏవ చరామి - ఉత అథవా సర్వేషాం సఖాయో యే మహాంతస్తైస్సహ యథా చరామీతి॥ ౪౫॥ కథమల్పపుణ్యానాం ఏవం
భావః సంభవతీతి చేత్తర్హి యద్యేతద్భవేత్తథాస్మాననుశిక్షయేత్యాహ॥ శాధీతి॥ హే ప్రభో - ఈశితవ్యాః సర్వే జీవాః తే
షామీశ - యత్ తవానుశాసనం ఆతిష్ఠన్ ఆశ్రియన్॥ చోదనాయాః విధినిషేధలక్షణాయాః సకాశాత్ విముచ్యతే న ఖలు త్వ
ద్భక్తో విధికింకరస్స్యాదితి భావః॥ ౪౬॥ తదుక్తం సర్వమనుమోద్య స్వాగమనకారణం సప్రపంచం కథయతి పంచభిః॥ ఆసన్నితి॥

ఊర్ణాయాం భార్యాయాం - ప్రథమే అంతరే స్వాయంభువమన్వంతరే .. తే దేవాః సుతాం వాచం. యభితుం యభ్ధుం మైథునేన రమయితుం. ఉద్యతం ఉద్యుక్తం. కం ప్రజాపతిం. జహసుః ఉపహాసితవంతః ॥౪౭॥ తేనేతి ॥ తేన అవద్యకర్మణా పాపేన. ఆసురీం యోనిమగమన్ ఆగమన్ . అధునా తత్క్షణమేవ. హిరణ్యకశిపోర్జాతా ఇత్యర్థః. తే చ యోగమాయయా హృతో నీతాస్సంత ॥౪౮॥ దేవక్యా ఇతి॥ దేవక్యాః ఉదరే జాతాః. హే రాజన్ హే బలే. తే చ కంసేన విహింసితాః . సా చ తానాత్మజాన్ మత్వా శోచతి. తే చ ఏతే తవ అద్య అంతికే ఆసతే ॥౪౯॥ ఇత ఇతి ॥ లోకం దేవలోకం ॥౫౦॥ స్మరేతి ॥ స్మరోద్గీథః స్మరసహితః ఉద్గీథః. సద్గతిం మోక్షం. స్మరస్యైవ పూర్వం కీర్తిమానితి నామ. అతః ॥శ్లో॥ కీర్తిమంతం ప్రథమజం కంసాయానకదుందుభిః । అర్పయామాసేత్యుక్తం ॥౫౧॥ ఇతీతి ॥ అయచ్ఛత్ తాన్ అర్పయామాసతుః ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ పీత్వేతి ॥ అమృతత్వే హేతుః. గదాభృతః పీతశేషమితి. నారాయణాంగసంస్పర్శేన ప్రతిలబ్ధం దేవావస్థామిత్యాత్మదర్శనం మైనేషు ॥౫౪॥ తే ఇతి ॥ ధామ దేవలోకం ॥౫౫॥ తమితి ॥ మృతానామాగమనం నిర్గమం చ శ్రీకృష్ణస్య మాయాం మేనే. తత్రైవాపత్యాదిరూపేణ రచి

యభితుముద్యతమ్॥౪౭॥ తేనాసురీమగమన్ యోనిమధునావద్యకర్మణా। హిరణ్యకశిపోర్జాతాః పుత్రా
స్తే యోగమాయయా॥౪౮॥ దేవక్యా ఉదరే జాతా రాజన్ కంసవిహింసితాః ।సా తాన్ శోచత్యాత్మజాం
స్త ఇమేఽధ్యాసతేఽంతికే॥౪౯॥ ఇత ఏతాన్ ప్రణేష్యామో మాతృశోకాపనుత్తయే । తతశ్శాపవినిర్ముక్తా
లోకం యాస్యంతి విజ్వరాః॥౫౦॥ స్మరోద్గీథః పరిష్వంగః పతంగః క్షుద్రభృద్ఘృణీ । షడిమే మత్ప్రసా
దేన పునర్యాస్యంతి సద్గతిమ్॥౫౧॥ ఇత్యుక్త్వా తాన్ సమాదాయ ఇంద్రసేనేన పూజితౌ । పునర్ద్వారవతీ
మేత్య మాతుః పుత్రానయచ్ఛతామ్॥ ౫౨॥ తాన్ దృష్ట్వా బాలకాన్ దేవీ పుత్రస్నేహస్నుతస్తనీ । పరిష్వ
జ్యాంకమారోప్య మూర్ధ్న్యజిఘ్రదభీక్ష్ణశః॥ ౫౩॥ అపాయయత్ స్తనం ప్రీతా పుత్రస్పర్శపరిస్నుతమ్॥
మోహితా మాయయా విష్ణోర్యయా సృష్టిః ప్రవర్తతే॥ ౫౪॥ పీత్వామృతం పయస్తస్యాః పీతశేషం గదా
భృతః। నారాయణాంగసంస్పర్శప్రతిలబ్ధాత్మదర్శనాః॥ ౫౫ ॥ తే నమస్కృత్య గోవిందం దేవకీం పితరం
బలం। మిషతాం సర్వభూతానాం యయుర్ధామ విహాయసా॥౫౬॥ తం దృష్ట్వా దేవకీ దేవీ మృతాగమన
నిర్గమమ్। మేనే సువిస్మితా మాయాం కృష్ణస్య రచితాం నృప॥౫౭॥ ఏవంవిధాన్యద్భుతాని కృష్ణస్య పరమా
త్మనః । వీర్యాణ్యనంతవీర్యస్య సంత్యనంతాని భారత॥ ౫౮ ॥ శ్రీసూతః॥ య ఇదమనుశృణోతి శ్రావయేద్వా
మురారేశ్చరితమమృతకీర్తేర్వర్ణితం వ్యాసపుత్రైః । జగదఘభిదలం తద్భక్తసత్కర్ణపూరం భగ
వతి కృతచిత్తో యాతి తత్క్షేమధామ ॥ ౫౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - దశమస్కంధే - పంచాశీతితమో
ధ్యాయః. ... ... *

రాజా ॥ బ్రహ్మన్ వేదితుమిచ్ఛామస్స్వసారం కృష్ణరామయోః । యథోపయేమే విజయో యా మమాసీత్పి
తామహీ॥ ౧॥ శ్రీశుకః॥ అర్జునస్తీర్థయాత్రాయాం పర్యటన్ మేదినీం ప్రభుః । గతః ప్రభాసమశృ
ణోన్మాతులేయీం స ఆత్మనః॥౨॥ దుర్యోధనాయ రామస్తాం దాస్యతీతి న చాపరే । తల్లిప్సుస్స యతిర్భూ
త్వా త్రిదండీ ద్వారకామగాత్॥ ౩॥ తత్ర వై వార్షికాన్ మాసానవాత్సీత్స్వార్థసాధనః । పౌరైస్స

తాం॥౫౭॥౫౮॥ య ఇతి॥ అమృతకీర్తేర్వ్యాసతః వ్యాసపుత్రైరితి బహువచనం పూజార్థం - జగతః అఘం భినత్తీతి తథా తత్- అలం నిశ్శేషం యథా భవతి- తథా న కృచ్ఛ్రాద్భవతి- తదేవం మోక్షహేతుత్వం సాపత్యయహేతుత్వం చోక్తం- తద్భక్తానాం తు సత్కర్ణపూరం పరమసుఖావహం కర్ణాభరణమిత్యస్వయం సుఖరూపతామాహ కించ- భగవతి కృతం ఆవేశితం చిత్తం యేన సః- తథాభూత్వా- తస్య క్షేమధామ కాలాదిభయరహితం లోకం యాతీతి॥ ౫౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షడశీతితమే దంభాత్సుభద్రామర్జునోఽహరత్ । గత్వా చ మిథిలాం కృష్ణో నృపవిప్రావనందయత్॥ పితోస్స్వజ్ఞానమాదిశ్య సుభద్రాం ఫల్గునాయ చ। జగామ మిథిలాం కృష్ణస్స్వభక్తప్రియకృత్తతః॥ దేవక్యాః మృతపుత్రలాభవత్ అర్జునస్య సుభద్రాలాభోఽపి రామప్రాతికూల్యాత్ దుర్ఘట ఇతి మన్యమానః ప్రసంగాత్ పృచ్ఛతి ॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కథమశృణోత్ తదాహ ॥ దుర్యోధనాయేతి ॥ అపరే చ వసుదేవాదయో న దాస్యంతీతి - తల్లిప్సుః తస్యాం మాతులేయ్యాం లిప్సుః- రామం వంచయితుం పూజ్యత్వమత్ర త్రిదండికేషం విధాయ గత ఇత్యాహ - స యతిరితి ॥ ౩ ॥ తత్రేతి॥ స్వార్థసాధనః

కన్యాం ప్రేప్సుః ||౪|| ఏకదేతి || తం ఆతిథ్యేన నిమంత్ర్య - గృహమానీయ - బలేన యత్ శ్రద్ధయోపహృతం పరివిష్టం - తద్భైక్షం కిలార్జునో బుభుజ ఇత్యన్వయః ||౫|| స ఇతి || భావేన రత్యభిప్రాయేణ క్షుభితం మనః దధే ||౬|| సేతి || వ్రీడితాపాంగా సవ్రీడకటాక్షా - తస్మిన్నేవ న్యస్తం హృదయమీక్షణే చ యయా సా || ౭ || తామితి || అంతరం అవకాశమవసరం - ప్రేప్సుః ప్రాప్తుమిచ్ఛుః - కామేన భ్రమత్ చిత్తం యస్య సః - శం - రామాదిసన్మాననిమిత్తం సుఖం || ౮ || ౯ || రథస్థ ఇతి || ఆసమంతాద్రుంధతః ఆవరణం కుర్వతః || ౧౦ || ౧౧ || ప్రాహిణోదితి | పారిబర్హాణి వరవధ్వోః ప్రీతిదేయాని || ౧౨ || ౧౩ || స ఇతి || అనీహయా అనుద్యమేనైవాగతం యత్ - తేనైవ నిర్వర్తితాః నిజాః క్రియా యేన సః || ౧౪ || యాత్రామాత్రమితి || యాత్రా

భాజితోऽభీక్ష్ణం రామేణాజానతా చ సః ||౪|| ఏకదా గృహమానీయ ఆతిథ్యేన నిమంత్ర్య తమ్ | శ్రద్ధయోపహృతం భైక్షం బలేన బుభుజే కిల || ౫ || సోऽపశ్యత్ తత్ర మహతీం కన్యాం వీరమనోహరామ్ | ప్రీత్యుత్ఫుల్లేక్షణస్తస్యాం భావక్షుబ్ధం మనో దధే || ౬ || సాపి తం చకమే వీక్ష్య నారీణాం హృదయంగమమ్ | హసంతీ వ్రీడితాపాంగా తన్న్యస్తహృదయేక్షణా || ౭ || తాం పరం సమభిధ్యాయన్నంతరం ప్రేప్సురర్జునః | న లేభే శం భ్రమచ్చిత్తః కామేనాతిబలీయసా || ౮ || మహత్యాం దేవయాత్రాయాం రథస్థాం దుర్గనిర్గతామ్ | జహారానుమతః పిత్రోః కృష్ణస్య చ మహారథః || ౯ || రథస్థో ధనురాదాయ శూరాంశ్చారుంధతో భటాన్ | విద్రావ్య క్రోశతాం స్వానాం స్వభాగం మృగరాడివ || ౧౦ || తచ్ఛ్రుత్వా క్షుభితో రామః పర్వణీవ మహార్ణవః | గృహీతపాదః కృష్ణేన సుహృద్భిశ్చానుసాంత్వితః ||౧౧|| ప్రాహిణోత్పారిబర్హాణి వరవధ్వోర్ముదా బలః | మహాధనోపస్కరేభరథాశ్వనరయోషితః || ౧౨ || ఆభవత్ప్రీతిసంహృష్టా బాంధవా యదుపాండవాః | అథాస్యదపి కృష్ణస్య వాత్సల్యం భక్తయోర్ద్వయోః || ౧౩ || కృష్ణస్యాసీత్సఖా కశ్చిచ్ఛ్రుతదేవ ఇతి శ్రుతః | కృష్ణైకభక్త్యా పూర్ణార్థః శాంతః కవిరలంపటః ||౧౪|| స ఉవాస విదేహేషు మిథిలాయాం గృహాశ్రమీ | అనీహయాగతాహార్యనిర్వర్తితనిజక్రియః || ౧౫ || యాత్రామాత్రం త్వహరహర్దైవాదుపనతం చ యత్ | నాధికం తావతా తుష్టః క్రియాశ్చక్రే యథోదితాః ||౧౬|| తథా తద్రాష్ట్రపాలోऽంగ బహులాశ్వ ఇతి శ్రుతః | మైథిలో నిరహంమాన ఉభావప్యచ్యుతప్రియౌ || ౧౭ || తయోః ప్రసన్నో భగవాన్ దారుకేణాహృతం రథమ్ | ఆరుహ్య సాకం మునిభిర్విదేహాన్ ప్రయయౌ ప్రభుః || ౧౮ || నారదో వామదేవోऽత్రిః కృష్ణో రామోऽసితోऽరుణిః | అహం బృహస్పతిః కణ్వో మైత్రేయశ్చ్యవనాదయః || ౧౯ || తత్ర తత్ర తమాయాంతం పౌరజానపదా నృపాః | ఉత్తస్థుస్సార్ఘ్యహస్తాస్తే గ్రహైస్సూర్యమివోదితమ్ || ౨౦ || ఆనర్తధన్వకురుజాంగలకంకమత్స్యపాంచాలకుంతిమధుకేకయకోసలార్ణాః | అన్యే చ తన్ముఖసరోజముదారహాసస్నిగ్ధేక్షణం నృప పపుర్దృశిభిర్నృనార్యః || ౨౧ || తేభ్యః స్వవీక్షణవినష్టతమిస్రదృగ్భ్యః క్షేమం త్రిలోకగురురర్థదృశం చ యచ్ఛన్ | శృణ్వన్ దిగంతధవళం స్వయశోऽశుభఘ్నం గీతం సురైర్నృభిరగాచ్ఛనకైర్విదేహాన్ ||౨౨|| తేऽచ్యుతం ప్రాప్తమాకర్ణ్య పౌరజానపదా నృపాః | అభీయుర్ముదితాస్తస్మై గృహీతార్హణపాణయః ||౨౩|| దృష్ట్వా తముత్తమశ్లోకం ప్రీత్యుత్ఫుల్లాననాశయాః | కైర్ధృతాంజలిభిర్నేముః శ్రుతపూర్వాంస్తథా మునీన్ || ౨౪ || స్వానుగ్రహాయ సంప్రాప్తం మన్వానౌ తం జగద్గురుమ్ | మైథిలః శ్రుతదేవశ్చ పాదయోః పేతతుః ప్రభోః || ౨౫ || న్యమంత్రయేతాం దాశార్హమాతిథ్యేన సహ ద్విజైః | మైథిలః శ్రుతదేవశ్చ యుగపత్సంహతాంజలీ || ౨౬ || భగవాంస్తదభిప్రేత్య తయోః ప్రియచికీర్షయా

మాత్రం శరీరాదినిర్వాహమాత్రం - భోజ్యం నాధికమల్పం చ ఉపనతం ప్రత్యాగతమితి || ౧౬ || తథేతి || మిథిలస్య జనకస్య వంశ్యో మైథిలః || ౧౭ || తయోరితి || ప్రభురేవ స్వయం విదేహాన్ దేశాన్ ప్రయయౌ ||౧౮|| నారద ఇతి || కృష్ణో వ్యాసః - రామః పరశురామః - అహం శ్రీశుకః - ఏవమాదిభిస్సహ ||౧౯||౨౦|| ఆనర్తేతి || ఆనర్తాదయో దేశాః తద్దేశవర్తిన్యః నృనార్యః పురుషా నార్యశ్చ ఉదారహాసః స్నిగ్ధమీక్షణం చ యస్మిన్ తత్ దృశిభిః నేత్రైః ||౨౧|| తేభ్య ఇతి || స్వవీక్షణేనైవ వినష్టా తమిస్రా దృశో యేషాం తేభ్యః - క్షేమం అభయం - అర్థదృశం తత్త్వజ్ఞానం చ ||౨౨|| త ఇతి || అభీయుః ప్రత్యుజ్జగ్ముః ||౨౩|| దృష్ట్వేతి || ప్రీత్యా ఉత్ఫుల్లాని ఆననాని ఆశయాః అంతఃకరణాని చ యేషాం తే - కైః శిరోభిః ||౨౪||౨౫|| భగవానితి || తత్ అభిప్రేత్య అంగీకృత్య - తత్ర తాభ్యాం ఉభాభ్యామపి తాభ్యాం [illegible] హాదన్యస్య గేహం యాతీత్యలక్షితః అవిదితః - యద్వా - ఉభాభ్యాం రూపా

భ్యాంతదలక్షితః తాభ్యామలక్షితఇతి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ప్రవృద్ధేతి॥ ఉద్ధర్షం ఉద్గతహర్షం హృదయం యస్య, అస్రైః ఆవిలే ఈక్షణే యస్య॥ ౨౯॥ సకుటుంబ ఇతి॥ ఈశ్వరాన్ ఈశ్వరం తత్తుల్యాంశ్చేత్యర్థః॥ ౩౦॥ వాచేతి॥ ప్రీణన్ ప్రీణయన్-సంస్పృశన్ సంవాహయన్॥ ౩౧॥ భవానితి॥ ఆత్మా చేతయితా-సాక్షీ ప్రకాశకః - స్వదృక్ స్వప్రకాశః అథ అతః కారణాత్॥ ౩౨॥ స్వవచ ఇతి॥ అనంతో బంధురపి, శ్రీర్భార్యాపి-అజః పుత్రోఽపి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ య ఇతి॥ తచ్ఛాంత్యై సంసారోపశమాయ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ దినానీతి॥ గృహాన్ గృహేష్విత్యర్థః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ శ్రుతదేవ ఇతి॥ ధూన్వన్ పరిభ్రామయన్॥ ౩౯॥ తృణేతి॥ అవనిజే అవనినిజే ప్రక్షాళితవాన్॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ఫలేతి॥ ఫలైః ఆమలకాదిభిః-అర్హణేన ఉశీరైః - తృణవిశేషమూలైః సువాసితైః శివైః అమృతవత్ స్వాదుభిః అంబుభిః-సురభ్యా మృదా కస్తూరీ ప్రముఖయా-సపర్యయా పూజయా - యథోపపన్నయా అనాయాసేన సంపన్నయా భూతానుపద్రవలబ్ధత్వాత్ సత్త్వవివర్ధనం యత్ అంధః అన్నం తేన చ॥ ౪౨॥ స ఇతి॥ అస్య

యా।ఉభయోరావిశద్గేహముభాభ్యాం తదలక్షితః॥ ౨౭॥ శ్రోతుమప్యసతాం దూరాన్ జనకస్స్వగృహాగతాన్। ఆనీతేష్వాసనాగ్ర్యేషు సుఖాసీనాన్ మహామనాః॥ ౨౮॥ ప్రవృద్ధభక్త్యా ఉద్ధర్షహృదయాస్రావిలేక్షణః। నత్వా తదంఘ్రీన్ ప్రక్షాళ్య తదపో లోకపావనీః॥ ౨౯॥ సకుటుంబో వహన్మూర్ధ్నా పూజయాంచక్ర ఈశ్వరాన్। గంధమాల్యాంబరాకల్పధూపదీపార్ఘ్యగోవృషైః॥ ౩౦॥ వాచా మధురయా ప్రీణన్నిదమాహాన్నతర్పితాన్। పాదావంకగతౌ విష్ణోస్సంస్పృశన్ శనకైర్ముదా॥ ౩౧॥ బహులాశ్వః॥ భవాన్ హి సర్వభూతానామాత్మా సాక్షీ స్వదృగ్విభో। అథ నస్త్వత్పదాంభోజం స్మరతాం దర్శనం గతః॥ ౩౨॥ స్వవచస్తదృతం కర్తుమస్మద్దృగ్గోచరో భవాన్। యదాత్థైకాంతభక్తాన్మే నానంతశ్శ్రీరజః ప్రియః॥ ౩౩॥ కో ను త్వచ్చరణాంభోజమేవంవిద్విసృజేత్పుమాన్। నిష్కించనానాం శాంతానాం మునీనాం యస్త్వమాత్మదః॥ ౩౪॥ యోఽవతీర్య యదోర్వంశే నృణాం సంసరతామిహ। యశో వితేనే తచ్ఛాంత్యై త్రైలోక్యవృజినాపహమ్॥ ౩౫॥ నమస్తుభ్యం భగవతే కృష్ణాయాకుంఠమేధసే। నారాయణాయ ఋషయే సుశాంతం తప ఈయుషే॥ ౩౬॥ దినాని కతిచిద్భూమన్ గృహాన్నో నివస ద్విజైః। సమేతః పాదరజసా పునీహీదం నిమేః కులమ్॥ ౩౭॥ ఇత్యుపామంత్రితో రాజ్ఞా భగవాన్ లోకభావనః। ఉవాస కుర్వన్ కల్యాణం మిథిలానరయోషితామ్॥ ౩౮॥ శ్రుతదేవోఽచ్యుతం ప్రాప్తం స్వగృహాన్ జనకో యథా। నత్వా మునీన్ సుసంహృష్టో ధున్వన్వాసో ననర్త హ॥ ౩౯॥ తృణపీఠబృసీష్వేతానానీతేషూపవేశ్య సః। స్వాగతేనాభినంద్యాంఘ్రీన్ సభార్యోఽవనిజే ముదా॥ ౪౦॥ తదంభసా మహాభాగ ఆత్మానం సగృహాన్వయమ్। స్నాపయాంచక్ర ఉద్ధర్షో లబ్ధసర్వమనోరథః॥ ౪౧॥ ఫలార్హణోశీరశివామృతాంబుభిర్మృదా సురభ్యా తులసీకుశాంబుజైః। ఆరాధయామాస యథోపపన్నయా సపర్యయా సత్త్వవివర్ధనాంధసా॥ ౪౨॥ స తర్కయామాస కుతో మమాన్వభూద్గృహాంధకూపే పతితస్య సంగమః। యస్సర్వతీర్థాస్పదపాదరేణుభిః కృష్ణేన చాస్యాత్మనికేతభూసురైః॥ ౪౩॥ సూపవిష్టాన్ కృతాతిథ్యాన్ శ్రుతదేవ ఉపస్థితః। సభార్యస్వజనాపత్య ఉవాచాంఘ్ర్యభిమర్శనః॥ ౪౪॥ శ్రుతదేవః॥ నాద్య నో దర్శనం ప్రాప్తః పరం పరమపూరుషః। యర్హీదం శక్తిభిస్సృష్ట్వా ప్రవిష్టో హ్యాత్మసత్తయా॥ ౪౫॥ యథా శయానః పురుషో మనసా చాత్మమాయయా। సృష్ట్వా లోకం పరం స్వాప్నమనువిశ్యావభాసతే॥ ౪౬॥ శృణ్వతాం గదతాం శశ్వద

కృష్ణస్య ఆత్మా మూర్తిః తస్య నికేతైః భూసురైశ్చ-సర్వతీర్థాస్పదపాదరేణుభిః కృష్ణాదిభిః - యః సంగమః-స మమ కుతో న్వభూదితి-అన్వితి విస్మయే-యద్వా-అ ఇతి వితర్కే-న్వితి విస్మయే॥ ౪౩॥ సూపవిష్టానితి॥ ఉపస్థితః సమీపే ఉపవిష్టః భార్యా భర్తవ్యాః స్వజనాః అపత్యాని చ తైస్సహితః-శ్రీకృష్ణస్య-అంఘ్రీ అభిమృశతి సంమర్దయతీత్యంఘ్ర్యభిమర్శనః॥ ౪౪॥ స ఇతి॥ యర్హీదం ప్రవిష్టః తదైవ దర్శనం ప్రాప్త ఇతి- స ఏవ సన్మాత్రః అద్యతనీభూతస్త్వమిత్యర్థః-యద్వా - నః అస్మాకం-అద్యైవ ప్రాప్త ఇతి న - కింతు తదైవ ప్రాప్తః - యర్హీదం విశ్వం శక్తిభిః మహత్త్వాదిభిః సృష్ట్వా ఆత్మసత్తయా అనుప్రవిష్టః త్వం- దర్శనం పరం కేవలమద్యైవ ప్రాప్త ఇతి॥ ౪౫॥ మాయాసృష్టిప్రవేశయోః అవిద్యాసృష్టిప్రవేశౌ దృష్టాంతతయాహ॥ యథేతి॥ ఆత్మమాయయా స్వావిద్యయేత్యర్థః-యద్వా-ఆత్మన స్తవ మాయయేతి॥ ౪౬॥ కించ॥ శృణ్వతామితి॥ నిత్యం శ్రవణకీర్తనాదిపరాణాం అమలాత్మనామపి హృద్యేవ భాసి- మమ తు లోచనగోచర స్త్వం అహో భాగ్యమితి భావః॥

౪౭॥ నను సర్వేషాం హృది స్థితః కథం కేషాంచిదేవ హృది భాసి - మేఘైః సూర్యవత్ జీవోపాధిభిరంతరితత్వాదితి యద్యుచ్యేత తర్హి జనకస్యాపి భావాదిత్యత ఆహ॥ హృదిస్థ ఇతి॥ కర్మభిః విక్షిప్తం చేతో యేషాం తేషాం ఆత్మశక్తిభిః అహంకారాదిభిః అగ్రాహ్యః వ్యవహితో విఉపేత గుణః ప్రాప్త శ్రవణకీర్తనాదిసంస్కారః ఆత్మా అంతఃకరణం యేషాం తేషాం - అంతిసమీపే అవ్యవహితః స్వమిత్యర్థః॥ ౪౮॥ ఏతదేవ ప్రపంచయన్నమస్యతి॥ నమ ఇతి॥ తేతుభ్యం నమోస్తు - అధ్యాత్మవిదాం నివృత్త దేహాద్యహంకారాణాం పరమాత్మనే పరమాత్మత్వేన ప్రకాశమానాయ మోక్షప్రదాయేత్యర్థః - అనాత్మనే దేహాద్యభిమానినే జీవాయ - పరత్వేనాప్రకాశమానత్వాత్ - స్వాత్మనస్స్వకాశాత్ విభక్తః సమర్పితః మృత్యుః సంసారో యేన తస్మై - కుత ఏతత్తత్రాహ - సకారణం మహదాదికార్యం - అకారణం ప్రకృతిః తదుభయ లింగం ఉపాధిం - నియంతృనియమ్యతయా ఈయుషే ప్రాప్తవతే - అతః ఉభయోర్నియంతుః స్వస్వాత్మనః కాశాత్ తదుభయవశ్యాయ జీవాయ విభక్తమృత్యవ ఇత్యర్థః - నియంతృనియమ్యత్వే కారణం వదన్నాహ - స్వమాయయా అసంవృతేతి - అతః అలుప్తైశ్వర్యత్వాత్ తస్మై యంత్రే తుభ్యం నమః - కించ - రుద్ధదృష్టయే మాయావిత్వాదేవ అన్యేషాం రుద్ధా ఆవృతా దృష్టిర్యేన తస్మై - యద్వా - స్వమాయయా స్వ

ర్భృతాం త్వాభివందతామ్ । నృణాం సంవదతామంతర్హృది భాస్యమలాత్మనామ్॥ ౪౬॥ హృదిస్థోప్యతిదూరస్థః కర్మవిక్షిప్తచేతసామ్ । ఆత్మశక్తిభిరగ్రాహ్యోప్యంత్యుపేతగుణాత్మనామ్॥ ౪౭॥ నమోస్తు తేఽధ్యాత్మవిదాం పరాత్మనే హ్యనాత్మనే స్వాత్మవిభక్తమృత్యవే । స్వకారణాకారణలింగమీయుషే స్వమాయయాసంవృతరుద్ధదృష్టయే ॥ ౪౮ ॥ స త్వం శాధి స్వభృత్యాన్నః కిం దేవ కరవామ తే । ఏతదంతో నృణాం క్లేశో యద్భవానక్షిగోచరః॥ ౫౦॥ శ్రీశుకః॥ తదుక్తమిత్యుపాకర్ణ్య భగవాన్ప్రణతార్తిహా । గృహీత్వా పాణినా పాణిం ప్రహసంస్తమువాచ హ॥ ౫౧॥ శ్రీభగవాన్ ॥ బ్రహ్మంస్తేనుగ్రహార్థాయ సంప్రాప్తాన్విద్ధ్యమూన్ద్విజాన్ । సంచరంతి మయా లోకాన్పునంతః పాదరేణుభిః॥ ౫౨॥ దేవాః క్షేత్రాణి తీర్థాని దర్శనస్పర్శనార్చనైః । శనైః పునంతి కాలేన తదప్యర్హత్తమేక్షయా ॥ ౫౩ ॥ బ్రాహ్మణో జన్మనా శ్రేయాన్సర్వేషాం ప్రాణినామిహ । తపసా విద్యయా తుష్ట్యా కిము మత్కలయా యుతః॥ ౫౪॥ న బ్రాహ్మణాన్మే దయితం రూపమేతచ్చతుర్భుజమ్ । సర్వదేవమయో విప్రః సర్వవేదమయో హ్యహమ్ ॥ ౫౫॥ దుష్ప్రజ్ఞా అవిదిత్వైవమవజానంత్యసూయవః । గురుం మాం విప్రమాత్మానమర్చాదావిజ్యదృష్టయః॥ ౫౬॥ చరాచరమిదం విశ్వం భావా యే చాస్య హేతవః । మద్రూపాణీతి చేతస్యాధత్తే విప్రో మదీక్షయా ॥ ౫౭ ॥ తస్మాద్బ్రహ్మఋషీనేతాన్బ్రహ్మన్మచ్ఛ్రద్ధయార్చయ నిత్యశః । ఏవం చేదర్చితోఽస్మ్యద్ధా నాన్యథా భూరిభూతిభిః॥ ౫౮॥ శ్రీశుకః॥ స ఇత్థం ప్రభునాదిష్టస్సహకృష్ణాన్ద్విజోత్తమాన్। ఆరాధ్యైకాత్మభావేన మైథిలశ్చాప సద్గతిమ్॥ ౫౯॥ ఏవం స్వభక్తయో రాజన్భగవాన్భక్తభక్తిమాన్ । ఉషిత్వాదిశ్య సన్మార్గం పునర్ద్వారవతీమగాత్ ॥ ౬౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే షడశీతితమోఽధ్యాయః.

❋

—(❋) నారాయణమహర్షిణా నారదాయోపదిష్ట శ్రుతిగీతోపాఖ్యానప్రారంభఘట్టం, (❋)—

రాజా॥ బ్రహ్మన్బ్రహ్మణ్యనిర్దేశ్యే నిర్గుణే గుణవృత్తయః । కథం చరంతి శ్రుతయస్సాక్షాత్సదసతః పరే

స్య అసంవృతా అన్యేషాం చ రుద్ధా దృష్టిర్యేన తస్మై ఇత్యేకం పదం॥ ౪౯॥ స ఇతి॥ సః ఏవంభూతః పరమేశ్వరః త్వం నః అస్మాన్ స్వభృత్యాన్ శాధి శిక్షయ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ స్వస్మిన్నాదరవాధికం బ్రాహ్మణేషు చ మందమివాలక్ష్య లోకసంగ్రహపరో భగవాన్ మత్తోపి బ్రాహ్మణేషు శ్రద్ధాతిరేకం కుర్విత్యేవం తమనుశాస్తి సప్తభిః ॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ మయా హృదిస్థేన॥ ౫౨॥ మమ దేవాదిభ్యోపి బ్రాహ్మణాః శ్రేష్ఠా ఇత్యాహ ॥ దేవా ఇతి ॥ తే శనైః పునంతి ఏతే తు సద్యః కించ - దేవాదీని యత్పునంతి తదప్యర్హత్తమానామీక్షయా॥ ౫౩॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ మమ కలా పరికలనం ఉపాస్తిః తయా యుతః॥ ౫౪॥ కించ బ్రాహ్మణారాధనమేవ మహాశ్రేష్ఠమిత్యాహ ॥ నేతి ॥ హేతుమాహ - సర్వవేదమయో విప్ర ఇతి - ప్రమాణాధీనత్వాత్ ప్రమేయస్య - వేదమయో విప్రో దేవమయాదస్మద్రూపాత్ శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః॥ ౫౫॥ దుష్ప్రజ్ఞా ఇతి॥ అసూయవః దోషదృష్టయః ఇజ్యదృష్టయః పూజ్యబుద్ధయః॥ ౫౬॥ చరాచరమితి॥ అస్య విశ్వస్య హేతవో భావా మహదాదయః - మదీక్షయా మమైవ సర్వత్ర ఈక్షయా॥ ౫౭॥ ౬౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం షడశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ సప్తాశీతితమేనారాయణనారదవాదతః। వేదైస్తుతిగుణౌలంబాసిర్గుణే వతథోచ్యతే। వాగీశాయస్యవదనేలక్ష్మీర్యస్యచవక్షసి। యస్యాస్తేహృదయేసంవిత్తంనృసింహమహంభజే సంప్రదాయానుశుద్ధ్యర్థం స్వీయనిబంధయంత్రితః శ్రుతిస్తుతిమితాంవ్యాఖ్యాంకరిష్యామియథామతి॥ శ్రీమద్భాగవతంపూర్వైస్సారతస్సన్నిషేవితం। మయాతుతదుపస్పృష్టముచ్ఛిష్టముపచీయతే॥ పూర్వాధ్యాయాంతే॥ శ్లో॥ ఏవంస్వభక్తయోరాజన్ భగవాన్ భక్తభక్తిమాన్। ఉషిత్వాదిశ్య సన్మార్గంపునర్ద్వారవతీమగాదిత్యత్రసన్మార్గంసతాంస్వతఃప్రమాణభూతానామప్రామాణ్యకారణరహితానాంవేదానాంమార్గంబ్రహ్మపరత్వముపదిశ్యభగవానగాదిత్యుక్తం-తత్రవేదానాంబ్రహ్మపరత్వమఘటమానంమన్వానఃపృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మన్నితి॥ తత్రతావన్ముఖ్యలక్షణాగుణభేదేనత్రిధాశబ్దప్రవృత్తిః - యథా - ముఖ్యాపిరూఢియోగభేదేనద్వివిధా-రూఢిశ్చస్వరూపేణజాత్యాగుణేనవానిర్దేశార్హేషువస్తుషుసంజ్ఞాసంజ్ఞిసంకేతేనప్రవర్తతే- యథా-డిత్థఃగౌఃశుక్లఇతి-లక్షణాచతేనైవసంకేతేనాభిహితార్థసంబంధినీ - యథాగంగాయాంఘోషఃప్రతివసతీతి-గౌణీచాభిహితార్థలక్షితగుణయుక్తేతత్సదృశే-యథాసింహోదేవదత్తఇతి-యథాహుః॥ శ్లో॥ అభిధేయావినాభూతేప్రవృత్తిర్లక్షణేష్యతే। లక్ష్యమాణగుణైర్యోగాద్వృత్తేరిష్టాతుగౌణతేతి- యోగవృత్తిస్తుగౌణతేతి - యోగవృత్తిస్తుఏకశక్తిఃవిధవృత్తిప్రతిపాదితపదార్థయోఃప్రకృతిప్రత్యయార్థయోర్యోగేన - యథా పంకజంఔపగవఃపాచకఇత్యాది-తత్ర తావత్ బ్రహ్మణిరూఢివృత్తిర్నసంభవతీత్యాహ-సాక్షాత్కథంచరంతీతి - తత్రహేతుః-అనిర్దేశ్యఇతి॥ అనిర్దేశ్యత్వేపిహేతుంవదన్ గుణవృత్తింనిరాకరోతి- నిర్గుణేగుణవృత్తయఇతి-గుణైర్వర్తమానాఅపినిర్గుణేకథంచరంతీత్యర్థః-నిర్గుణత్వేచహేతుంవదన్ లక్షణాం యోగంచనిరాకరోతి-సదసతఃపరఇతి - కార్యకారణాభ్యాంపరస్మిన్ అసంగేకేనచిదపిసంబంధాభావాన్నలక్షణాయోగవృత్తిసంభవఇత్యర్థఃఏవంపదార్థత్వాద్యోగాదపదార్థస్యచవాక్యార్థత్వాయోగాన్నశ్రుతిగోచరత్వం బ్రహ్మణఇత్యభిప్రాయః॥ ౧॥ శ్లో॥ సర్వవేదమయోవిప్రస్సర్వవేదమయోస్మ్యహమితివేదానాంబ్రహ్మప్రమాపకత్వంభగవదుక్త్యావగతం - తత్పూర్వాధ్యాయేపి ॥ శ్లో ॥ శుద్ధసత్వాద్ధామ్న్యద్ధాత్వయిశాస్త్రశరీరిణీతిబలివచనేనాప్యవగతం-తత్పూర్వాధ్యాయేపి॥ శ్లో॥ బ్రహ్మతేహృదయంశుద్ధమిత్యాదినాశాస్త్రయోనేస్తవాత్మనఇత్యంతేనమునివచసాప్యవగతం-శ్రూయతేచైవం ॥ శ్రు॥ సర్వేవేదాయత్పదమామనంతి తపాంసిసర్వాణిచయద్వదంతీతి-స్మర్యతేచ-వేదైశ్చసర్వైరహమేవవేద్యఇతి- బ్రహ్మణశ్చిదచిద్వైలక్షణ్యంబహుశఃప్రతిపాదితం- తత్రచిదచిద్విలక్షణబ్రహ్మసర్వస్వరూపస్వభావపరాణాం॥ శ్రు॥ సత్యంజ్ఞానమనంతం-యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాది శ్రుతివచసాంతత్ప్రమాపకత్వేపి॥ శ్రు॥ అయమాత్మాబ్రహ్మ- తత్వమసి - సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేత్యాదినాపరమాత్మశబ్దసమానాధికరణతయాశ్రుతానాం చిదచిద్వాచిశబ్దానాంకథంపరమాత్మప్రమాపకత్వమితిపృచ్ఛతిరాజాబ్రహ్మన్నితి ॥ హేబ్రహ్మన్-గుణవృత్తయఇత్యత్రగుణశబ్దా విశేషణపరః- గుణేషుజాతిగుణక్రియాన్యతమద్వారభూతేషువృత్తిర్యేషాంతేషాం జాత్యాదికంప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్యతద్విశిష్టాభిధాయినాంశ్రుతీనాం చిదచిత్పరాఃకథంబ్రహ్మణిసాక్షాచ్చరంతిప్రవర్తంతే- నహిప్రవృత్తినిమిత్తప్రహాణేనశబ్దఃప్రతిపాదయితుమలమితిప్రశ్నార్థః నచలక్షణయాచరంతీతివక్తుంయుక్తం- ఉదాహృతశ్రుతిస్మృత్యాదిభ్యోభిధావృత్త్యైవావగమాత్ - నచకతిపయశ్రుతీనాంతత్రముఖ్యవృత్తిఃచిదచిదాదిపరాణాంలక్షణావృత్తిరితియుక్తం - సర్వేవేదాయత్పదమామనంతి- వేదైశ్చసర్వైరహమితిసర్వశబ్దస్వారస్యాత్సర్వాసామపితస్మిన్నభిధావృత్త్యైవావగమాత్- అతఏవసాక్షాదిత్యుక్తం- తావజ్జాతిశబ్దానాంవృత్త్యసంభవంవ్యంజయన్ విశినష్టి - అనిర్దేశ్యేచేతనాచేతనసజాతీయతయానిర్దేష్టుమశక్యే- తత్రహేతుఃసదసతఃపరేసచ్చాసచ్చ తయోస్సమాహారస్తస్మాత్పరేచిదచిద్భ్యాంపరేవిలక్షణే అవ్యస్మిన్నితియావత్ - నహిచిదచిద్గతజాతిప్రవృత్తినిమిత్తకశబ్దానాంచిదచిద్భ్యామన్యస్మిన్ముఖ్యవృత్తిస్సంభవతీతిభావః - అథగుణశబ్దానాంవృత్త్యసంభవంద్యోతయితుంవిశినష్టి-నిర్గుణఇతినిర్గతాస్త్రిగుణాస్సత్వాద్యాః-గుణశబ్దానాంయేయేప్రవృత్తినిమిత్తభూతాగుణాః తేభ్యస్సర్వేభ్యోనిర్గతేనిర్గుణే ఇతినిషిద్ధప్రత్యనీకత్వస్యాప్యుపలక్షణం॥ ౧॥ ఉత్తరమాహ ॥బుద్ధీతి॥బుద్ధ్యాదీన్- ఉపాధీన్-జనానాం అనుశాయినాంజీవానాం - మాత్రాద్యర్థంప్రభుఃఈశ్వరః అసృజత్- మీయంతఇతిమాత్రాఃవిషయాఃతదర్థం- భవార్థంభవోజన్మలక్షణంయత్కర్మతత్ప్రభృతికర్మాకరణార్థమిత్యర్థః ఆత్మనెలోకాంతరగామినె అస్మనస్తత్తల్లోకభోగాయేత్యర్థః-అకల్పనాయకల్పనానివృత్తయేముక్తయఇత్యర్థః అం

ర్థాధర్మకామమోక్షార్థమితిక్రమేణపదచతుష్టయస్యార్థః।జనానామితిపదద్వయం జీవార్థమీశ్వరస్యసృష్ట్యాదిషు-ప్రవృత్తిద
ర్శయతి॥ప్రభురితి॥ఈశ్వరస్యానుపాధివశ్యత్వాభావేననిత్యముక్తతాం దర్శయతి. అయమభిప్రాయః-యద్యప్యుక్తరీత్యా
కాపిప్రవృత్తిర్నసంభవతి-తథాపి- పరంపరయాసాక్షాద్వాసర్వాసాంశ్రుతీనాంబ్రహ్మణిపర్యవసానం. కించ- ఈశ్వ
రోజీవానాంమోక్షార్థమేవసృష్టింకరోతి-నచస్వరూపాపాదనమంతరేణోపపద్యతే - అతో యోగ్యాకాచనవృత్తి
ర్విచారణీయేత్యుత్తరంసగుణమేవగుణైరనభిభూతంసర్వజ్ఞంసర్వశక్తింసర్వేశ్వరంసర్వనియంతారంసర్వోపాస్యంసర్వ
కర్మఫలప్రదాతారంసమస్తకల్యాణగుణనిలయం సచ్చిదానందంభగవంతం శ్రుతయః ప్రతిపాదయంతి ॥శ్రు॥
యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్యజ్ఞానమయంతపః।సర్వస్యవశీసర్వస్యేశానః।యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్పృథివీమంతరః. సోఽకామయ
తబహుస్యాంప్రజాయేయేతిసఈక్షతలోకాన్నుసృజాఇతి-తదైక్షత-తత్తేజోఽసృజత - సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మే
త్యాద్యాః-యథాభూతేశ్వరతాంచతావత్సంసారిణో జీవస్యతస్మిన్వృత్తయే తత్త్వమసీత్యాదివాక్యానిబోధయంతి-తత్ర
చతత్-త్వంపదయోస్సామానాధికరణ్యంప్రతీయతే-తచ్చప్రకారాంతరేణాఘటమానం బ్రహ్మణిపర్యవసానంగమయ
తి-తథాహి-నతావత్ వైశ్వదేవ్యామిక్షేతివదుభయోరేకార్థాభిధానేనసామానాధికరణ్యంఘటతే-యథోక్తం॥శ్లో॥ఆ
మిక్షాం దేవతాయుక్తాంవదత్యేవైషతద్ధితః।ఆమిక్షాపదసాన్నిధ్యాత్తస్యైవవిషయార్పణమితి-కుతఃభిన్నార్థత్వాత్-
నచాజహత్స్వార్థయోర్నిరూఢలక్షణయావిశేషణవిశేష్యభావేననీలముత్పలమితివత్- యథోక్తం॥శ్లో॥స్వబుద్ధ్యార
జ్యతేయేనవిశేష్యంతద్విశేషణమిత్యాది-కుతఃవిరుద్ధార్థత్వేనతదయోగాత్ - నచజహత్స్వార్థత్వేనసంబంధలక్షణ
యాకుసుమితద్రుమాగంగేతివత్-కుతఃఏకార్థత్వస్యావివక్షితత్వాత్ అతఃజహదజహత్స్వార్థలక్షణయాసోఽయందేవ
దత్తఇతివద్విరుద్ధాంశత్యాగేనానుగతచిదంశేనైకార్థసామానాధికరణ్యేననిర్గుణేపర్యవసానం- అన్యథాలాక్షణికానాం
తునాక్షాదుపాధినిషేధేనతత్పదార్థశోధనవ్యపదేశాన్నిర్గుణఏవపర్యవసానం-తథాచాత్రైవోపక్రమే॥శ్లో॥ స్వసృష్టమి
దమాపీయేత్యాదినావిశిష్టమాలంబనంవక్ష్యతి-అంతేచ॥శ్లో॥ శ్రుతయస్త్వయిహిఫలంత్యతన్నిరసనేనభవన్నిధనాఇత్యుప
సంహరిష్యతి॥ ఉపాసనాదివాక్యానాంఆన్యార్థప్రవృత్త్యాసృష్ట్యాద్యవలంబనత్వేనజ్ఞానసాధనవిధానేనతత్పరత్వమిత్యే

౧ ॥ శ్రీశుకః ॥ బుద్ధీంద్రియమనఃప్రాణాన్ జనానామసృజత్ప్రభుః । మాత్రార్థంచభవార్థంచ

షాదిక్॥ చం॥ అత్రానేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణినామరూపయోర్నిర్వహితా తేయదంతరా
తద్బ్రహ్మ॥శ్రు॥ సర్వాణిరూపాణివిచిత్యధీరః। నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే॥శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా-తదేవానుప్రావిశ
త్- తదనుప్రవిశ్య-సచ్చత్యచ్చాభవత్- ఇత్యాదిశ్రుతయః స్వపర్యంతనామరూపవ్యాకరణేనతత్తచ్చిదచిద్వస్తుశరీరక
తయాతత్తచ్ఛబ్దవాచ్యోఽభూదితిప్రతిపాదయంత్యః - పరిహారస్తూహ్యఇత్యభిప్రేత్యాత్రబహుశోజగత్సర్గప్రకారవర్ణ
తయైవప్రకృత ప్రశ్నస్యోత్తర ముక్తప్రాయమితి చాభిప్రేత్యకేవలం సృష్టిమాత్రంస్మారయతి-బుద్ధీంద్రియేతి॥ జనా
ర్థానాంబుద్ధ్యాదీనసృజత్-ప్రభురధ్యక్షఃనిర్వాహకఇతియావత్ అయమభిప్రాయః-స్వాంశమంతరాత్మతయానామరూప
యోర్నిర్వాహకోఽభవితుంబుద్ధ్యాదిశబ్దోపలక్షితసమష్టి పరంపరయామహాభూత పర్యంతమాత్మానంతచ్ఛరీరకంప
రిణమయ్య-తన్మయః పునస్సదసచ్ఛబ్దవాచ్యచిదచిన్మిశ్రదేవాదిస్థావరాంతజగద్రూపతత్తచ్ఛబ్దవాచ్యశ్చాభవదితి-ఏవంచి
దచిత్పదార్థానాంద్వేషాంపరమాత్మశరీరత్వైకస్వాభావ్యాత్ త్వేనైవతేషాంవస్తుత్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వాచ్చఅపృ
థక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దానసామానాకృత్యధికరన్యాయేనవిశేష్యపర్యం తాభిధానస్వాభావ్యాత్ గవాదిశబ్దానాంగోత్వా
దికంప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్యవ్యక్తిపర్యంతాభిధానస్యముఖ్యవత్సర్వేషాంలోకవ్యుత్పత్తిఃస్వస్వార్థాభిధాయినాంస్వస్వా
ర్థాన్పరమాత్మాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాన్-ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య-పరమాత్మాభిధానంముఖ్యమేవేతివిస్తరస్తుభాష్యా
దిష్వనుసంధేయః- పరమకారుణికస్యావాప్తసమస్తకామస్య స్వపరప్రయోజననిరపేక్షస్య బ్రహ్మణోజగత్సర్గేణప్ర
యోజనంకిమిత్యతఆహ-మాత్రార్థమితి-ఆత్మనేకల్పనాయచేతితాదర్థ్యేచతుర్థ్యంతం మాత్రార్థం దేహార్థం తదు
దత్వార్థమిత్యర్థః- అసత్ప్రాయాణాంజీవానాంస్వారాధనోపయుక్తకరణకళేబరాదిప్రదానేనోజ్జీవనార్థంజగ
త్సర్గేప్రవృత్తిరితి-పరిపూర్ణస్యాపిపరానుజిఘృక్షాసంగతైవేతిభావః-అతఏవ- గర్భజన్మజరామరణాద్యనేకదుఃఖావ
హజగత్సర్గప్రయుక్తనైర్ఘృణ్యాశంకాపినిరస్తా-దుఃఖస్యతత్తజ్జీవానాంకర్మప్రయుక్తత్వాత్-మీయంతఇతిమాత్రాఃదే
హాఃభవార్థమభ్యుదయార్థంఆరాధయితృభ్యోనిశ్శ్రేయసరూపాభ్యుదయప్రదానార్థమిత్యర్థః।ఆనేనదేహినాకల్పాదస్యేతి

ప్రయోజనముక్తం-యద్వా-భవార్థం త్రైవర్గికరూపశ్రేయఃప్రదానార్థం- ఆత్మనేఽధ్యాత్మజ్ఞానార్థం ముక్తిసా
ధనోపాసననిష్పత్తయ ఇత్యర్థః-యద్వా-ఆత్మార్థం జీవాత్మస్వరూపసత్తాలాభార్థం -ప్రళయావస్థానామసత్త్వప్రా
యాణాం జనానాం పరమాత్మన ఆత్మనాం చ శేషశేషిభావజ్ఞానేనైవ హ్యాత్మసత్తాలాభః - అకల్పనాయ కల్పనం జ్ఞానైకా
కారిష్వాత్మసు దేవమనుష్యాదికల్పనం తదభావాయ ముక్తయే ఉపాయానుష్ఠానదేవాదిభేదనివృత్తిపూర్వకముక్త్యర్థం
చేత్యర్థః-యద్వా-సర్వమిదం సంకల్పమాత్రేణేవోపపద్యతామిత్యత ఆహ-కల్పనాయ చేతి- కల్పనం క్రీడనం-తస్మై-పరి
పూర్ణస్యాపి క్రీడనార్థం జగద్వ్యాపార ఇతి భావః॥ ౨॥ అత్ర చలనాదివిశిష్టపరంపరాగతత్వాన్న సందేహ ఇత్యాయుక్త
ఇత్యాహ॥ సేతి॥ సైషా యథోక్తలక్షణా యథోక్తాలంబనా వా బ్రాహ్మీ బ్రహ్మపరా- శ్రద్ధయాఽఽదరేణ వైతండికతర్కా
నభినివేశేన యః శ్రవణాదినాధారయేత్ - సః అకించనః నిరస్తదేహాద్యుపాధిస్సన్ తతః పరం పదం ప్రాప్నుయాదితి॥ చం॥
నన్విత్థం సర్వశబ్దానాం బ్రహ్మణి ముఖ్యా వృత్తిర్న లోకైర్గృహీతా-అపితు-తత్తదర్థేష్వేవ - తత కథం సార్వజనీనవ్యుత్ప
త్తిభంజనేన బ్రహ్మణి వ్యుత్పత్తిస్సాధ్యత ఇత్యత ఆహ॥ సైషేతి॥ సైషోపపాదితా బ్రాహ్మీ బ్రహ్మసంబంధినీ సర్వశబ్దా
నాం బ్రహ్మణ్యభిధానవృత్తిరిత్యర్థః ఉపనిషత్ రహస్యం సమా ఉపనిషదర్థవిచారేణావగత వ్యేతి వార్థః- అనధీతవేదాం
తశాస్త్రాణాం తత్తదర్థమాత్రపర్యవసిత వ్యుత్పత్తిః సప్యధిగత వేదాంతార్థ తదనుష్ఠాననిష్ఠైః బ్రహ్మణ్యేవ వ్యుత్పత్తిర్గృ
హీతా-నహి ఘటశబ్దవ్యుత్పత్తిమగృహీతవతః కస్యచిత్పుంసో ఘటశబ్దాత్తదర్థానవగతౌ వపితస్యాసవ్యో బోధకశక్తిర్వ్యాహ
తేతి భావః తథాహి - పూర్వేషామపి పూర్వజైర్వ్యాసదేవాదిభిరేషా వ్యుత్పత్తిర్ధృతా అవధృతా నిశ్చితేతి యావత్-వా
మదేవ ప్రహ్లాదాదయో హి పరస్య బ్రహ్మణస్సర్వాంతరాత్మత్వం సర్వస్య తచ్ఛరీరత్వం శరీరవాచినాం శబ్దానాం శరీ
రిణి పర్యవసానం చ పశ్యంతి- అహమితి స్వాత్మశరీరకం పరం బ్రహ్మ నిర్దిశ్య తత్సమానాధికరణ్యేన మనుసూర్యాదీన వాహం మ

చ ఆత్మనే కల్పనాయ చ॥ ౨॥ సైషా హ్యుపనిషద్బ్రాహ్మీ పూర్వేషాం పూర్వజైర్ధృతా। శ్రద్ధయా ధార
యేద్యస్తాం క్షేమం గచ్ఛేదకించనః॥ ౩॥ అత్ర తే వర్ణయిష్యామి గాథాం నారాయణాన్వితామ్। నారదస్య
చ సంవాదమృషేర్నారాయణస్య చ ॥ ౪ ॥ ఏకదా నారదో లోకాన్ పర్యటన్ భగవత్ప్రియః। సనాతన
మృషిం ద్రష్టుం యయౌ నారాయణాశ్రమమ్॥ ౫॥ యో వై భారతవర్షేఽస్మిన్ క్షేమాయ స్వస్తయే నృణామ్।
ధర్మజ్ఞానశమోపేతమాకల్పాదాస్థితస్తపః॥ ౬॥ తత్రోపవిష్టమృషిభిః కలాపగ్రామవాసిభిః। పరీతం ప్ర
ణతభవం-సూర్యశ్చక్షితో వా నృషిరస్మి విప్ర ఇతి॥ శ్లో॥ సర్వగత్వాదనంతస్య స ఏవాహమవస్థితః। మత్తస్సర్వమహం సర్వం
మయి సర్వం సనాతన ఇతి - నిర్దిశంతః సర్వబుద్ధిశబ్దానాం పరమాత్మపర్యంతతాం ప్రదర్శయంతః సర్వశబ్దానాం పరమాత్మన్యే
వ వ్యుత్పత్తిమధ్యవసితవంత ఇతి భావః-ఇత్థం గృహ్యమాణాయా వ్యుత్పత్తేః ఫలమాహ-శ్రద్ధయేతి - తాముక్తవిధాం వ్యుత్ప
త్తిం యః పుమాన్ శ్రద్ధయా ధారయేత్ సోఽకించనః నాస్తి కించన ప్రార్థనీయం యస్య సః - క్షేమం ముక్తిం గచ్ఛతి ప్రాప్నో
తి॥ ౩॥ ఏతదేవ సర్వశ్రుత్యర్థనిరూపణేన ప్రపంచయితుమితిహాసమవతారయతి । అత్రేతి ॥ నారాయణాన్వితాం నారా
యణః ప్రవక్తృత్వేన అన్వితో యస్యాం తాం గాథామితిహాసం ॥ చం ॥ అథ పరస్య బ్రహ్మణస్స్వపర్యంత సర్వబుద్ధిశబ్ద
త్వం సర్వాంతరాత్మత్వం జగత్కారణత్వం పరమకారుణికత్వం మోక్షప్రదత్వం చోక్తం - అథోక్తార్థస్య స్వమనీషో
త్ప్రేక్షితత్వశంకాని రాసాయ మహాత్మ ధరావేదాప్తవచనానుక్తగుణవిశిష్టం భగవంతం తుష్టువురితి వక్తుం తావత్స్వప్రశ్న
పరిహారాన్ ఇతిహాసాంతరేణ సంవాదయతి ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర త్వత్ప్రశ్నే ముదుత్తరే చ - సంవాదరూపాం నారాయణేన
ప్రవర్తకేనాన్వితాం గాథాం-తే తుభ్యం వర్ణయిష్యామి-శృణ్వితి శేషః-కోఽసౌ నారాయణః పరమవ్యోమనిలయః- కించా
వతారవిశేషః కశ్చిత్ స్యాత్ శ్రోతేత్యత ఆహ - నారదస్యేతి ఋషేః ఋషివేషధరస్య బదర్యాశ్రమవాసినో నారాయ
ణస్య నారదస్య చ సంవాదం ప్రశ్నోత్తరరూపమితిహాసం కథయిష్యామీతి సంబంధః ॥ ౪ ॥ చం ॥ సంవాదమేవ ప్రస్తోతుం
నారదస్య నారాయణోపసత్తిమాహ - ఏకదేతి ॥ సనాతనం పురాణం ఋషిం నారాయణం ద్రష్టుం తస్యాశ్రమం బదర్యా
శ్రమం యయౌ। ౫॥ చం॥ ఋషిం విశినష్టి॥ య ఇతి॥ క్షేమాయ అభ్యుదయరూపాయ స్వస్తయే మోక్షాయ చ - ఆకల్పాత్కల్పా
వధి-తపః స్వాశ్రమోపాసనాఖ్యం ఆస్థితః అధికృతవానిత్యర్థః-కథంభూతః ధర్మః శివర్ణోచితః జ్ఞానమాత్మనః ప్రకృతిపురుషా
భ్యాం విలక్షణత్వేనావలోకనం - శమో రాగద్వేషాదిరాహిత్యం-ఏభిరుపేతః॥ ౬॥ చం॥ తత్రేతి॥ తత్ర నారాయణాశ్ర
మే పరివృతం నారాయణం ప్రణీత మేవ తత్పృష్టవేనాపృచ్ఛత్ ॥ ౭ ॥ చం ॥ తస్మా ఇతి ॥ తస్మై పృష్టవతే నారదాయ ఋ

షీణాం శృణ్వతామిదం యదుక్తపరిహారకథనమశోచత్ । తదుక్తపరిహారవ్యాపిసాంప్రదాయికత్వం వదన్ తం విశినష్టి । య ఇతి । జనలోకనివాసినాం పూర్వేషాం మహాత్మనాం సనందనాదీనాం యస్సంవాదః ప్రశ్నోత్తరరూపస్తమిమమవోచదితి సంబంధః ॥ ౮ ॥ స్వాయంభువేతి ॥ బ్రహ్మసత్రమితి యథా యజమానా ఏవ సమానా ఋత్విగాదిరూపేణ యత్ర కర్మ కుర్వంతి తత్కర్మ సత్రం ప్రసిద్ధం । తథా యత్ర సమానా ఏవ శక్త్యా శ్రోతృభావేన బ్రహ్మమీమాంసం చేత్ తద్ బ్రహ్మసత్రం ॥ చం ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ స్వాయంభువేతి ॥ స్వాయంభువ నారద - తస్య స్వాయంభువః పుత్ర హే ఏవం సంబోధనం - పురా జనలోకే - తత్రత్యానాం జనలోకస్థానాం - మానసానాం బ్రహ్మమానసపుత్రాణాం ఊర్ధ్వరేతసాం జన్మప్రభృతి జితేంద్రియాణాం - మునీనాం సనకాదీనాం సంబంధి బ్రహ్మసత్రం పరబ్రహ్మగుణానుభవాత్మకం సత్రమభూత్ ॥ అహో తత్ సత్రమయా కథం తత్సత్రం నాజ్ఞాతమిత్యత ఆహ ॥ శ్వేతద్వీపమితి ॥ తదీశ్వరం తత్రస్థం మామనిరుద్ధమూర్తిం ॥ చం ॥ తదాహం క్వ గత ఇత్యాహ ॥ శ్వేతద్వీపవాసినమీశ్వరం ద్రష్టుం త్వయి గతవతి సతి - తదా - బ్రహ్మవాదః బ్రహ్మణాం వాదస్సంవృత్తః తం విశినష్టి - యత్ర బ్రహ్మవాదే శ్రుతయః శేరతే ప్రకారాంతరాభావాదుపరమంతే ఏకస్మిన్నేవ ప్రాప్తాస్సుఖమాసత ఇత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ చం ॥ తత్రేతి ॥ హే నారద అద్య త్వయా ఋషిభిః కృతస్యైవ ప్రశ్నస్త్వయా కృతః - అహో తవ బుద్ధికౌశలం - మాం ప్రతి యం ప్రశ్నమధునా అనుపృచ్ఛసి - స ఏవ తదా తేషు ఏకః ప్రశ్నోఽభూత్ ప్రవృత్తః - తదా పరిహారశ్చ కా తత్ర ప్రవృత్తా ప్రశ్నపరిహారా స హోవాచ - హే అనఘ తేభ్యోఽపి త్వయా శ్రుతః ॥ ౧౧ ॥ నను సర్వజ్ఞాస్తే - కస్తత్ర వక్తా ప్రష్టా వా తత్రాహ ॥ తుల్యశ్రుతాదిభిర్విశేషాః - అరిమిత్రోదాసీనతు ల్యాః ॥ ౧౧ ॥ నను సర్వజ్ఞాస్తే - కస్తత్ర వక్తా ప్రష్టా వా తత్రాహ ॥ తుల్యశ్రుతాదిభిరవిశేషాః అతస్సర్వే ప్రవచనయోగ్యా అపి కేనాపి కౌతుకేనైకం ప్రవక్తారం కృత్వా అన్యే ప్రష్టార ఇత్యర్థః ॥ చం ॥ నను కస్తత్ర వక్తా బభూవ - కే వా శ్రోతారః - కిం వా బ్రహ్మసత్రస్య లక్షణమిత్యత ఆహ ॥ తుల్యేతి ॥ యద్యర్థః ॥ చం ॥ నను కస్తత్ర వక్తా బభూవ - కే వా శ్రోతారః - కిం వా బ్రహ్మసత్రస్య లక్షణమిత్యత ఆహ ॥ తుల్యేతి ॥ యద్యర్థః ॥ చం ॥ నను కస్తత్ర వక్తా బభూవ

> నతోఽపృచ్ఛదిదమేవ కురూద్వహ ॥ ౭ ॥ తస్మై హ్యవోచద్భగవానృషీణాం శృణ్వతామిదమ్ । యో బ్రహ్మవాదః పూర్వేషాం జనలోకనివాసినామ్ ॥ ౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ స్వాయంభువ బ్రహ్మసత్రం జనలోకేఽభవత్పురా । తత్రస్థానాం మానసానాం మునీనామూర్ధ్వరేతసామ్ ॥ ౯ ॥ శ్వేతద్వీపం గతవతి త్వయి ద్రష్టుం తదీశ్వరమ్ । బ్రహ్మవాదస్సుసంవృత్తః శ్రుతయో యత్ర శేరతే ॥ ౧౦ ॥ తత్ర హాయమభూత్ప్రశ్నస్త్వం మాం యమనుపృచ్ఛసి । పరిహారాంశ్చ తాన్సర్వాన్వక్ష్యే వాం శృణు తేషు ॥ ౧౧ ॥ తుల్యశ్రుతతపశ్శీలాస్తుల్యస్వీయారిమధ్యమాః । అపి చక్రుః ప్రవచనమేకం శుశ్రూషవోఽపరే ॥ ౧౨ ॥ సనందన ఉవాచ ॥ స్వసృష్టమి

పిస ర్వే శ్రుతం శాస్త్రజన్యం - తపః అనశనాది - యద్వా - తప ఆలోచన ఇతి ధాతురూపం తపః ఇతి బ్రహ్మోపాసనాత్మకం జ్ఞానమిత్యర్థః - శీలం తదుపయుక్తా సద్వృత్తిః - ఆరాధనాద్యాత్మకస్వభావశ్చ - తుల్యాస్సమానా ఏషాం తే - తుల్యాస్స్వీయాః, అరయో మధ్యమాశ్చోపేక్ష్యాశ్చ యేషాం తే ॥ ఖ్రి ॥ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీతేత్యుక్తసార్వాత్మ్య బ్రహ్మోపాసననిష్ఠత్వాత్ స్వీయాదిరహితా ఇత్యర్థః - అనేన సర్వేషామపి ప్రవచనసామర్థ్యం సూచ్యతే - అపి తథాపి ప్రవచనమేకం చక్రుః - సనందనం ప్రతివక్తారం చక్రురిత్యర్థః - అపరే సనకాదయస్సర్వే శుశ్రూషవో బభూవురితి శేషః - ఏతదేవ బ్రహ్మసత్రం నామ యత్సర్వే ప్యధిగత పరమాత్మయాథాత్మ్యా అపి ఏకం ప్రవక్తారం కృత్వా అన్యే తూష్ణీం శృణుయురితి భావః ॥ ౧౨ ॥ స్వయం నిర్మితమిదం విశ్వం ప్రళయసమయే ఆపీయ సంహృత్య - శయానం యోగేన నిద్రాణమివ వర్తమానం - తదంతే ప్రళయాంతే - తల్లింగైః స్తుతిభిః పాదకైర్వాక్యైః - పరం ఈశ్వరం - సృష్టిసమయే ప్రథమనిశ్వాస ప్రసూతాః శ్రుతయః - ప్రబోధయామాసుః ॥ చం ॥ ప్రశ్నస్తు త్వత్కృతప్రశ్న ఏవేత్యభిప్రేత్య తమనుక్త్వైవ సనందనోక్తముత్తరమాహ స్వసృష్టమిత్యాదిభిః - తత్రస్వవివక్షితముత్తరం శ్రుతిగీత్యా సంవాదయితుం ప్రస్తౌతి సనందనః ॥ స్వసృష్టమితి ద్వాభ్యాం ॥ స్వేనాత్మనా సృష్టమిదం చిదచిదాత్మకం జగదాపీయ సంహృత్య శక్తిభిః సూక్ష్మావస్థాపన్నాభిః ప్రకృతిపురుషకాలాత్మకాభిస్సహ శయానం నిద్రాణమివ వర్తమానం ప్రకృతిపురుషాదీన్ స్వస్మిన్ విభాగానర్హాన్ కృత్వా - నిరవధికస్వానందానుభవ పరం పరమపురుషం - తదంతే ప్రళయాంతే - సృష్ట్యాదావిత్యర్థః - శ్రుతయః తన్నిశ్వసితరూపాః మూర్తిధరాః వేదాః - యద్వా - వేదాభిమాని దేవాః - తల్లింగైః పరమపురుషాసాధారణధర్మప్రకాశకైః బోధయాంచక్రుః బోధయామాసురిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ యథేతి ॥ సుశ్లోకైః శోభనాః శ్లోకాః కీర్తయో యేషు తైః పరాక్రమైః ॥ చం ॥ తత్రేద

ష్టాం గాయమానా ఇత్యర్థః। అనుజీవినో భృత్యాః వందినః స్తుతిపాఠకాః ప్రత్యూషే ప్రభాతే అభ్యేత్య ఆగత్య శోభనాః శ్లో
కాః యేషు తైః స్తుత్యస్య రాజ్ఞః పరాక్రమైః తత్పరాక్రమప్రకాశకైః స్తోత్రైః బోధయంతి తద్వత్॥ ౧౩॥ జయజయేతి॥ భో
అజిత జయ జయ ఉత్కర్షమావిష్కురు అత ఏవ ప్రాక్ తేన వ్యాహారేణ - అగజగదోకసాం అగాః స్థావరాణి జగంతి జం
గమాని ఓకాంసి శరీరాణి యేషాం జీవానాం తేషాం అజాం అవిద్యాం జహి నాశయ నను కిమితి గుణాదిపహం తత్రాహ
దోషగృభీతగుణాం దోషాయ ఆనందాద్యావరణాయ గృభీతాః గృహీతాః గుణాః యయా తాం గృహోర్భశ్ఛాంద
సికో భకారః ఇయం హి స్వైరిణీవ సర్వప్రతారణాయ గుణాన్ గృహ్ణాతి అతః హంతవ్యేతి తేషాం మయ్యపి దోషమావహే
దితి మమాప్యవిద్యాదమనే కా శక్తిస్స్యాదత ఆహ - త్వమితి - యద్ యస్మాత్ - త్వం ఆత్మనా స్వరూపేణైవ సమవ
రుద్ధసమస్తభగః సంప్రాప్తసమస్తైశ్వర్యో వశీకృతమాయత్వాదితి భావః నను స్వయమేవ తే జ్ఞానవైరాగ్యాది నాకింన
హాస్త్యేతి తత్రాహ। అఖిలశక్త్యవబోధక ఇతి - తేషాం త్వమేవాంతర్యామిత్వేన శక్త్యుద్బోధకః అతః తే జ్ఞానాదావప్య
తంత్రా ఇతి భావః - నను అహమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానైశ్వర్యాదిగుణః జీవానాం కేమితా జ్ఞానాదిశక్త్యవబోధనేన అవిద్యాం హంతీత్య
త్ర కిం ప్రమాణమితి చేదహమేవ ప్రమాణమిత్యాహ - నిగమః వేదః - నను ఏవంభూతే మయి కథం శ్రుతీనాం ప్రవృత్తిస్త
త్రాహ - క్వచిదితి - క్వచిత్ కదాచిత్ సృష్ట్యాదిసమయే - అజయా మాయయా - చరతః క్రీడతః - నిత్యం చాలుప్తభగత
యా సత్యజ్ఞానానందైకరసేన ఆత్మనా చ చరతో వర్తమానస్య తవ నిగమః అనుచరేత్ ప్రతిపాదయేత్ - తదుక్తం విష్ణౌ॥ (శ్రు॥
యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై - తం హ
దేవమాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే - య ఆత్మని తిష్ఠన్ - సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ - యః
సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాదినిగమకదంబః త్వామేవంభూతం ప్రతిపాదయతీత్యర్థః॥ శ్లో॥ జయజయాజితజహ్యగజంగమా
వృతిమజాముపనీతమృషాగుణామ్॥ నహి భవంతమృతే ప్రభవంత్యమీ నిగమగీతగుణార్ణవతా నవ॥ చం॥ స్వసృష్టమి

దమాపీయ శయానం సహ శక్తిభిః। తదంతే బోధయాంచక్రుస్తల్లింగైశ్శ్రుతయః పరమ్॥ ౧౨॥ యథా శ
యానం సంరాజం వందినస్తత్పరాక్రమైః। ప్రత్యూషేభ్యేత్య సుశ్లోకైర్బోధయంత్యనుజీవినః॥ ౧౩॥

శ్రుతిగణాః తానష్టావింశతిసంఖ్యాకాన్ శ్లోకానాహ॥ జయజయేత్యాది॥ జయజయేత్యాదరే ద్విరుక్తిః - ఉత్కర్షమా
విష్కుర్విత్యర్థః - నను స్వభావత ఏవ నిస్సమాభ్యధికస్య అవాప్తసమస్తకామస్య మమ ప్రాప్యః ఉత్కర్షః క ఇత్యత ఆహుః - అజాం ప్రకృ
తిం జహి నాశయ త్యాజయేత్యర్థః - త్వయి ప్రలీనానాం సర్వేషాం జీవానాం సంసృతినిదానభూతప్రకృతిసంబంధం
త్యాజయ తావతా కారుణ్యాతిశయావహః కశ్చిదుత్కర్షః అభూతపూర్వ ఏవ ప్రాప్యత ఇతి భావః - నన్వహమపి
ప్రకృతివశ్యస్తత్కథమజాం త్యాజయామీత్యత స్సంబోధయంతి - అజితేతి - సర్వాజితత్వాత్ ప్రకృత్యాప్యజితవశీ
కృతప్రకృతిరిత్యర్థః - నన్వనాదితయా స్వాపరాధినాం జీవానాం కథం త్యాజయితవ్యేత్యత స్సంబోధయంతి - దోష
గృభీతగణేతి - సత్స్వపి దోషేషు గృభీతో గృహీతో గుణో యయా దృచ్ఛికప్రాసంగికానుషంగికాద్యన్యతమో యేన తథాభూ
త స్వాపరాధజన్యేపి కశ్చిద్గుణలేశోస్తి చేత్తమపేక్ష్య అనుగ్రహశీలస్త్వమిత్యర్థః - గృభీతేత్యత్ర గృహేర్భశ్ఛాందసికో భ
కారాదేశః - దోషగృభీతగుణామితి పాఠాంతరం తు నుకూలః ప్రకృతేర్భోగ్యభోగోపకరణాదిరూపాయాః మహాగుణవత్త్వా
త్త్యాజనం ప్రార్థ్యత ఇత్యత స్తాం విశింషంతి - దోషావహాః జీవానాం దోషావహాః గృభీతాః గుణాః సత్త్వరజస్తమోరూపా
యయా తాం - నిష్ఠాంతస్య పూర్వనిపాతాభావ ఆర్షః జీవానాం సంసృతినిదానభూతగుణాశ్రయత్వాత్ త్యాంజహీత్యర్థః -
నను త్యాజనోపయుక్తజ్ఞానశక్త్యాదిరహితోహం కథం తాం పరిత్యాజయామీత్యత ఆహుః - యద్యస్మాత్ త్వమాత్మనా స్వత ఏవ స
మవరుద్ధః స్వీకృతః అశేషః భగో యేన సః తస్మాజ్జహీత్యర్థః॥ శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవై
రాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణేతి విష్ణుపురాణవచనాద్భగశబ్దో వగంతవ్యః - అసంకుచితజ్ఞానైశ్వర్యశక్తిమత్త్వా
ద్వాత్సల్యసాగరత్వాచ్చ మోచయితుం త్వమేవార్హసి ఇతి భావః - నను య ఏవ ప్రకృతిసంబంధాపాదకస్స ఏవ త్యాజయి
తుం ప్రభుర్నత్వహమిత్యాశంకాయాం త్వమేవ ప్రకృతిపురుషకాలశరీరత్వవేషేణ సర్వకారణతయా తత్సంబంధాపా
దక ఇతి ద్యోతయితుమనుద్బుద్ధసామర్థ్యానాం ప్రకృత్యాదీనాం పరమాత్మవిశేషణతావేషేణాపి కార్యాక్షమత్వాదన్య
థా ప్రళయానాపత్తైశ్చ తేషాం స్వస్వకార్యానుకూలసామర్థ్యోద్బోధకస్త్వమేవేత్యభిప్రేత్య సంబోధయంతి - అగజగదో
కసామఖిలశక్త్యవబోధక ఇతి - అగానాం స్థావరాణాం జగతాం జంగమానాం శరీరాణాం చ రాచరాత్మకశరీరరూపాణి కరి

వ్యమాణానాంప్రకృతిగుణానామిత్యర్థః-ఓకసాంతాదృశశరీరాశ్రయీభవిష్ణానాం జీవానాంచఅఖిలాశ్శక్తయః స్వ స్వకార్యాన్ముఖ్యరూపాస్తాసామవబోధకఉద్బోధక-తత్రజీవశక్త్యుద్బోధకత్వంనామచిచ్ఛక్త్యుద్బోధకత్వం తేషాంప్ర శయదశాయాఽనుద్బుద్ధచిచ్ఛక్తికత్వాత్ - అతఏవసర్వకారణతయాసర్వకార్యానన్యంత్వామేవ వేదోఽభిదధాతీత్యా హుః-క్వచిదితి॥ అజయాఽఽత్మనాచేతిసహార్థేతృతీయా-సాహిత్యంచవిశేషణభావేన - తదయమర్థః- అజయాఽఽత్మ నాచప్రకృతిపురుషాభ్యాంవిశిష్టస్యతఇతికర్మణిషష్ఠీత్వవివక్షయాషష్ఠీ- చరతఃజగదాకారేణపరిణమమానస్యతావద ధిష్ఠితస్యేత్యపివివక్షితంనిగమః-చిదచిద్వాచిశబ్దసముదాయాత్మకో వేదభాగః - అనుచరేత్ అనువర్తేత- త్వామేవాభి దధ్యాదిత్యర్థః- అనేనకథంచరంతిశ్రుతయఇతిప్రశ్నస్యోత్తరముక్తంభవతి- కారణత్వంచిదచిద్విశిష్టతాకారేణేతిచత థామోక్షప్రదత్వంతదాపయికగుణపూర్ణత్వంశాస్త్రప్రమాణకత్వాచ - అగజగదోకసాంస్థావరజంగమశరీరాశ్ర యిణాంసర్వేషాంజీవానాంఅజాంజహీతివాసంబంధః-జీవానామిత్యనుక్త్వా అగజగదోకసామిత్యుక్తిరాసన్నసృష్ట్యభి ముఖాయికాఏతత్సృష్టిప్రవృత్తికాలేస్థావరజంగమాత్మకశరీరాణామభావాత్- నిగమోఽనుచరేదితిపారోక్ష్యనిర్దేశః-స తేస్సంసారిజీవగతత్వాభిప్రాయకః - క్వచిదజయాత్మనాచ చరతోఽనుచరేన్నిగమ ఇత్యనేనప్రకృతిసంబంధమోచకత్వ నియతతత్సంబంధాపాదకత్వజ్ఞాపనాయ సర్వకారణత్వంతస్య నిర్వికారేనుపపన్నత్వాత్తస్మిన్ చిదచిద్వైశిష్ట్యంవిశి ష్టకారణత్వాదేవవిశిష్టకార్యాణాం శిష్టకారణానన్యత్వాచ్ఛరీరాన్నభావాచ్చకార్యశరీరభూతచిదచిద్వాచిశబ్దానాం విశేష్యాత్మపర్యంతాభిధాయకత్వంచోక్తం॥ ౧౪॥ ననుకథంమామేవప్రతిపాదయంతి॥ శ్రు॥ ఇంద్రోయాతోఽవసితస్య రాజేత్యాదిభిరింద్రఃయాతఃజంగమస్యతవసితస్యస్థావరస్యచ- రాజేతిప్రతిపాద్యతేతథా॥ శ్రు॥ అగ్నిర్మూర్ధాదివఃక కుదిత్యాదిభిశ్చైవంభూతత్వేనఅగ్న్యాదీనాంప్రతిపాదనాచ్చేత్యత్రాహ॥ బృహదితి॥అయమర్థః - ఏతదుపలబ్ధం

శ్రుతయః॥జయజయజహ్యజామజితదోషగృభీతగుణాంత్వమసియదాత్మనాసమవరుద్ధసమస్తభగః।అగ

జగదోకసామఖిలశక్త్యవబోధకతేక్వచిదజయాఽఽత్మనాచచరతోఽనుచరేన్నిగమః॥ ౧౪॥ బృహదుపలబ్ధమే

దృష్టమింద్రాది సర్వంబృహత్ బ్రహ్మాత్వేవఅవయంతిజానంతి- కథంబృహత ఏవఅవశేషతయాఅవశిష్యమాణత్వే న-యతఃయతోబృహతః సర్వస్యఉదయాస్తమయౌఉత్పత్తిలయౌసర్వోపాదానత్వాత్- తర్హికింవికారిత్వంబృహతః నఅవికృతాత్ వివర్తాధిష్ఠానత్వేనఅవికారాదిత్యర్థః- అత్రవాశబ్దఉపమార్థః యథాఘటాదివికృతేర్మృదాదేఉద యాస్తమయౌతద్వత్॥శ్రు॥ వాచారంభణంవికారోనామధేయం మృత్తికేత్యేవసత్యం । సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేత్యాదిభిస్త థాప్రతిపాదనాదిత్యర్థః-అతఃకారణాదృషయోమంత్రద్రష్టారో వా- త్వయ్యేవమనోవచసాచరితందధుః మనసా ఆచరితంతాత్పర్యంవచసాచరితమభిధానంచధృతవంతః మనసాత్వామేవధ్యాయంతి వచసాత్వామేవనిగదయంతీత్య ర్థః- నపృథక్వికారేష్వితిభావః- అత్రనిదర్శనంకథమయథేతి- నృణాంభూచరాణాంయత్రకుత్రాపిదత్తానినిక్షిప్తాని పదానిభువికథమయథాభవంతిఅదత్తానిభవంతి- అతోయథామృత్పాషాణేష్టకాదిషు దత్తానిపదానిభువంనవ్యభిచరం తితథాయుష్మ-మపివికారిజాతంవదంతోవేదాస్త్వామేవసర్వకారణంపరమాత్మభూతంప్రతిపాదయంతీత్యర్థః॥ శ్లో॥ద్రు హిణవహ్నిరవీందుముఖాన్మనాజగదిదంనభవేత్పృథగుత్థితం।బహుముఖైరపిమంత్రగణైరజస్త్వమురుమూర్తిరతోవినిగ ద్యసే॥౧౫ అథకార్యకారణయోరనన్యత్వసందృష్టాంతముఖేనోపపాద్యకారణత్వనియతముముక్షూపాస్యత్వమాహుః బృహదిః॥అవశేషతయాబ్రహ్మణస్సర్వోపసంహారేణవ్యవస్థితతయా- జగత్కారణత్వాదుపలబ్ధంసృష్టికాలే ఆవిర్భూ తముత్పన్నమేతజ్జగత్ బృహత్బ్రహ్మైవ జానంతిఅవయంతి॥ శ్రు ॥ సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాఃప్రజాస్సదాయతనా స్సత్ప్రతిష్ఠాఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మేత్యాదయోవేదాంతాఅవగమయంతీత్యర్థః - అత్ర్యవత్వావశేషత యేతిపాఠాంతరం అజోపలబ్ధముత్పన్నమేతజ్జగత్స్థితికాలేఅవతిరక్షతి-అంతకాలేఅత్తిసంహరతి - తతోఽవశేషతయాక రణత్వాద్బృహ దేవజగదితిసర్వంఖల్విదంబ్రహ్మతజ్జలానితివత్సహేతుకోనిర్దేశః-ఏతదుపపాదయంతి - యస్మాద్వికృతేః కార్యస్య-యతఇతిపంచమీసప్తమ్యర్థః యోనాస్మాద్వివిభక్తికప్రసిద్ధిః-యతఉదయఉత్పత్తిర్యస్మింశ్చలయఃసావికృతిస్తత్కా రణికా- తతోఽనన్యామృదివ-వికృతౌయథాతావదవికృతాపిండాకారామృత్ ఘటశరావాదిరూపవికృతౌ తదనన్యా తద్వత్ అవికృతాదితిపాఠాంతరం - తదాఅవికృతాద్యతోఽస్మాద్వికృతేః కార్యస్యోదయాస్తమయౌ వా వికృతిస్తదన న్యామృదివ-యదాతావదవికృతాస్మృత్పిండాదుదితాఘటశరావాదిరూపామృత్తదనన్యాతద్వదిత్యర్థః - యథా ।

శ్రు॥ సౌమ్యైకేనమృత్పిండేనసర్వంమృన్మయంవిజ్ఞాతంస్యాదిత్యాదికా శ్రుతిరనుసంధేయా - తత్రహిఘటేనజలమా
హరేదిత్యాదినాశ్వ్యవహారపూర్వకజలాహరణాదికార్యార్థంమృత్పిండస్యఘటాదినామ కంబుగ్రీవాదిరూపవికార
సంస్పర్శమభిధాయ మృత్పిండస్యతద్వికారఘటాదేశ్చానన్యత్వముక్తం - అతస్సర్వకారణత్వాత్త్వయిఋషయోమ
నోవచనాచరితానిధ్యానస్తుతిచేష్టితానిఅదధుః త్వామేవనిదధ్యుస్తుష్టువుస్స్వధర్మాచేష్టంతచేత్యర్థః తత్రదృష్టాంతం
హేతుమాహుః కథమితిఆకాశేనిహితానిపదానియథామోఘానిభవంతిపతనస్యారజనీయత్వాన్మహినిహితానినృ
ణాంపదానితేకథమయథాభవంతికథంమోఘానిభవంతి-మోఘానిభవంత్యేవ పశ్చాత్పతనాభావాత్ ఏవంమనో
వాక్కాయచేష్టితానిత్వదారాధనరూపాణిఅమోఘానిసాంసారికతాపనివారకాణి - అన్యవిషయాణిధ్యానాదీనితునని
వారకాణిప్రత్యుతపతనావహానిఅత స్త్వయ్యేవదధురిత్యర్థః-ఏవంజగత్కారణత్వేనత్వాంసత్యత్వాజ్జగద్విషయాస్సర్వేవై
దికాశ్శబ్దాస్త్వత్పర్యంతాస్త్వామేవవదంతీత్యాహుః- అతఇతి-ఋషయోవేదాః తదుక్తమృషిర్వేదాత్-ఋ
షిశబ్దస్యవేదేప్రయోగాత్ మనోవచనాచరితంమనసఆచరితం తాత్పర్యంవచనాచరితమభిధానంచత్వయ్యేవదధు
ర్పర్యవసంతీనన్విత్థం విషయాణాంకథమభిధాయకత్వమిత్యాశంకాయాందృష్టాంతముఖేనతదుపపాదయంతి- క
థమితి - ప్రాసాదపర్యంకాదిషునిహితానినృణాంపదానికథంభువియథార్థానిభవంతి - ప్రాసాదపర్యంకాదిధా
రకత్వాత్తస్యామేవయథార్థానిభవంతి ఏవంప్రతిపురుషాంతర్యామితయా తద్గతనామరూపనిర్వాహకత్వాత్త్వ
య్యేవతత్తదర్థశరీరకేనిర్వాహకేచవేదావర్తంతఇత్యర్థః అప్రసిద్ధవిశేషణవాచినశ్శబ్దానామప్యైకార్థ్యే
యేనవిశేష్యపర్యంతాభిధానంముఖ్యమేవేత్యభిప్రాయః॥ ౧౬ ॥ త్వామేవసర్వనిగమగోచరఇతిసతాం ప్రస్తుత్యాశ్ర
యతి॥ఇతీతి॥త్వామేవసర్వకారణత్వేనపరమార్థఇతికృత్వా-భోత్ర్యధిపతేత్రిగుణమాయాంగటనలక్షణసూరయో
మేతదవయంత్వవశేషతయాయాతఉదయాస్తమయావిక్రతేస్మ్రదివావిక్రతాత్।అతఋషయోధు
స్త్వయిమనోవచనాచరితంకథమయథాభవంతిభువికృతపదానినృణాం॥౧౬॥ఇతితవసూరయస్త్ర్యధిప
తేఖిలలోకమలక్షపణకథామృతాబ్ధిమవగాహ్యతపాంసిజహుః। కిముతపునస్స్వధామవిధుతాశయకాల
గుణాఃపరమభజంతియేపదమజస్రసుఖానుభవం॥ ౧౭ ॥కృతయఇవశ్వసంత్యసుభృతోయదితేనువిధామహా
వివేకినస్తవాఖిలలోకమలక్షపణకథామృతాబ్ధిసకలజనవృజిననిరసనహేతుంకీర్తిసుధాసింధుం- అవగాహ్యనిమజ్య
తపంతీతితపాంసిపాపానిదుఃఖానివా - జహుః త్యక్తవంతః -త్వదీయకథాశ్రవణమాత్రేణయదాపాపత్యాగః - తదాకిము
వక్తవ్యః యేపునఃస్వధామవిధుతాశయకాలగుణాఃస్వధామ్నస్స్వరూపస్ఫురణేనవిధుతాత్యక్తాః ఆశయగుణాఃఅం
తఃకరణధర్మాఃరాగాదయఃకాలగుణాఃజరాదయశ్చయైస్తేతథా - పరమ - తవాజస్రసుఖానుభవంఅఖండానం
దానుభవంపదంస్వరూపంభజంతిసేవంతేతథాభూతాఃదుఃఖానిత్యజంతీతి॥శ్రు॥ తద్యథాపుష్కరపలాశఆపోనశ్లిష్యం
తఏవమేవంవిదిపాపంకర్మనశ్లిష్యతే - నకర్మణాలిప్యతేపాపకేన - తత్సుకృతదుష్కృతే - ధూనుతే - ఏతగ్ంహ
వావనతపతి కిమహంసాధునాకరవంకిమహంపాపమకరవమిత్యాదిశ్రుతేరిత్యర్థః ॥శ్లో॥ సకలవేదగణేరితసద్గుణస్త్వ
మితిసర్వమనీషిజనారతాః। త్వయిరమంతిగుణశ్రవణాదిభిస్తవపదస్మరణేనగతక్లమాః ॥ చం॥ అతిఋషయఇత్యా
దేఃపూర్వయోజనాయాంకైముత్యన్యాయేనభగవద్ధ్యానస్యసాంసారికతాపనివర్తకత్వమాహుః - ఇతితవసూరయ
ఇతిద్వితీయయోజనాయాంతుకారణత్వసమన్వితముముక్షూపాస్యత్వేకైముత్యన్యాయేనాహుః ॥ ఇతీతి॥ త్ర్యధి
పేఇతిసంబోధనం- జగజ్జన్మస్థితినాశనిర్వాహక ఇతిహేతౌ అతస్సూరయోవివేకినఃతవాఖిలలోకమలక్షపణకథామృతా
బ్ధింఅఖిలానాంలోకానాంజనానాంశృణ్వతాంవదతాం చమలంపాపంక్షపయతీతితథా - సాకథైవామృతంతస్యా
బ్ధిమవగాహ్యైవతపాంసిఆధ్యాత్మికాదితాపాన్-జహుస్తత్యజుః - కింపునర్ధ్యానపరాఇత్యాహుః- కిముతేతి-పరస్య
మయేస్వధామస్వతేజస్స్వవిషయకంజ్ఞానం- స్వశబ్దపరమాత్మపరః- తేనవిధుతాఃఆశయగుణాః రాగాదిమనోవృత్త
యఃకాలగుణాఃజరామరణాదయశ్చయైస్తే - అజస్రసుఖానుభవంనిత్యజ్ఞానానందాత్మకం - పదమ్యతఇతిపదంస్వరూపం
భజంతిసమాధినాసాక్షాత్కుర్వంతి - తేతపాంసిజహంతీతికింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః॥౧౭॥శ్రు ॥ అసుర్యానామతేలో
కాఅంధేనతమసావృతాః ॥ తాగ్ంస్తేప్రేత్యాభిగచ్ఛంతియేకేచాత్మహనోజనాః॥ తథా। నచేదిహావేదీన్మహతీవినష్టిః
ఇతిశ్రుతేరర్థః- ప్రసిద్ధాఃలోకాఃతమఃఫల భూతదేవతిర్యఙ్మానవాదిదేహాః అసుర్యాః అసుషురమంత ఇతిస్త్వ

త్యక్త్వా అసురాణాం దేవాభిమానినాం సంబంధినః ప్రాప్యా ఇత్యర్థః - తేకీదృశాః అంధేన దృఢేన తమసా ఆచ్ఛాదితాః యే కేచ యే కేచిత్ - ఆత్మానం తత్స్వరూపభూతసత్యజ్ఞానానందతిరస్కారేణ దుఃఖ తత్త్వాద్యారోపణేన ఘ్నంతి హింసంతీత్యాత్మహనః అవిద్వాంసస్తే జనాః తాన్ లోకాన్ అభిగచ్ఛంతి ప్రాప్నువంతి కథం తాన్ సుసారేణ చేద్యదిఇహ మనుష్యజన్మని పురుషః నావేదీత్ తర్హి మహతీ వినష్టిః వినాశః జన్మమరణపరంపరావిచ్ఛేదలక్షణా సంసారగతిః - ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః పూర్వశ్లోకోక్తోభయవిధజనహానిం వదంతి। దృతయ ఇతి అనుత్పవః స రాః యది తే అనువిధాః అనువిధీత్యనువిధాః అనువర్తినః భక్తా ఇతి యావత్ తర్హి శ్వసంతి జీవంతి సఫలం జీవనం భవంతి ఇతర థా దృతయ ఇవ భస్త్రా ఇవ వృథా శ్వాసాః భవంతీత్యర్థః - సర్వభక్తానామపి కామాదిఫలమస్త్యేవ సః కార్యకారణానుగ్రాహకత్వేన జీవన హేతోః స్వాభజనే కృతఘ్నానాం తదపి న సిద్ధ్యేదిత్యాశయేనాహ - మహదహమాదయ ఇతి - మహాన్ అహంకారశ్చ ఆదిర్యేషాం తే యదనుగ్రహాతః యస్య తవ అనుగ్రహాతః అను ప్రవేశేన లబ్ధసామర్థ్యాః సంతః అండం దేహం సమష్టివ్యష్టిరూపం సృష్టవంతః - తత్ర చ పంచాపి కోశాః అన్నమయ ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయానందమయాః నావిశ్య తత్తదాకారస్సన్ యః చేతయతే సత్వం తదాహ - పురుషవిధ ఇతి పురుషస్యాన్నమయాదేర్విధేవ విధా ఆకారో యస్య సః - తథా - సచిదేకరసస్య కథం తత్తదాకారతేత్యాహ - అన్వయోఽత్రేతి - అత్రైవ అన్నమయాదిషు అన్వేతీత్యన్వయః తత్తదాకార తేతి - ఏవం తర్హి - పత్యేత్వమసంగత్వం చ కథం తత్రాహ - చరమోఽన్నమయాదిషు య ఇతి అన్నమయాదిష్వాపదిశ్యమానేషు యశ్చరమః బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి పుచ్ఛత్వేనోక్తః సత్యమితి సంబంధః నను తథాప్యన్నమయాదిష్వన్వితత్వే అసంగత్వవ్యాహతిరేవ స్యాత్ తత్రాహ - సదసతః పరం త్వమథ యదేష్వవశేషమృతమితి - సదసత్స్థూలసూక్ష్మాత్ అన్నమయాదేః పరం వ్యతిరిక్తం తత్సాక్షీభూతం అవశేషం అవశిష్యత ఇత్యవశేషమబాధ్యం - అథ అత ఏవ ఋతం సత్యం తత్త్వం - తథాహి శ్రుతిః స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయః తస్యేదమేవ శిర ఇత్యాదినాస్థూలసూక్ష్మక్రమేణ పంచకోశానుపదిశ్య॥ శ్రు ॥ తస్య పుర

దహమాదయోఽండమసృజన్ యదనుగ్రహాతః। పురుషవిధోఽన్వయోఽత్ర చరమోఽన్నమయాదిషు యః సద

విధతాం అన్వయం పురుషవిధ ఇతి పునః పునస్తత్తదన్వితత్వేనావేద్య॥ శ్రు॥ బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి - సర్వసాక్షిణః తస్య తత్త్వరూపనిరూపణమిత్యనవద్యం॥ శ్లో॥ నరవపుః ప్రతిపద్య యది త్వయి శ్రవణవర్ణనసంస్మరణాదిభిః। నరహరే భజంతి నృణామిదం శ్వసితవద్వ్యసితం విఫలం తతః చం॥ అథ భగవద్భజనవిముఖానాం జన్మవైయర్థ్యమాహుః - శ్రుతయ ఇతి॥ తేతవ అనువిధాః అనువిధాయినః త్వచ్ఛ్రయణయోగ్యజన్మభాజోఽపీత్యర్థః సత్పవస్త్వం విహాయ కేవలం యది ప్రాణేంద్రియతర్పణపరాః శబ్దాదివిషయచపలాశ్చేత్తే దృతయ ఇవ ఉచ్ఛ్వసంతి దృతయశ్చర్మభస్త్రాః యథా వాయుపూరితా ఉచ్ఛ్వసంతి తద్వత్ కృతోచ్ఛ్వాసా ఇత్యర్థః అనేన అతఋుప యోగధురిత్యాద్యయోగా నాయాం కథ యథా భవంతీత్యాదిసూచితమన్యవిషయధ్యానాదిమోఘత్వం స్పష్టీకృతమనుసతి మరణ కారణత్వేతత్స్వమవియత ముతథాపాస్య స్వసిద్ధిః కారణత్వమేవ త్వయ్యుపపన్నం అచేతనస్య ప్రధానస్యైవ మహదహంకారైకరూపేణ పరిణామస్వభావస్య కారణత్వాత్ - తథాహి చేతనభోగ్యభూతస్య తత్త్వాదిమయస్య వియదాదినామరూపవికారావస్థితస్య జగతః అస్యైవ వస్తునః కారణభూతం వస్తు తత్స్వభావతః పేటియుక్తం గుణసామ్యావస్థం ప్రధానమివ కారణమితి అత ఏవ కార్యకారణయోరనన్యత్వోపపాదక మృదాదిదృష్టాంతోపపత్తిరితీక్షత్యధికరణపూర్వపక్షానుసారిణీ శంకాం తామభిప్రేత్య పరిహారమాహుః మహదిత్యాదినా యదనుగ్రహాత ఇత్యంతేన యస్య తవానుగ్రహాతః॥ శ్రు॥ తదైక్షత బహుస్యామితి తత సంకల్పాన్నతత్త్వానాం యేనానుప్రవిష్టాశ్చ మహదహంకారాదయః అండమసృజన్ - అచేతనస్య తాదృక్ సంకల్పానుగ్రహాసంభవాత్ న తస్య కారణత్వమితి భావః నచ వృష్టిప్రతీక్షాశ్చాలయ ఇతివద్గౌణానుగ్రహాసంభవః॥ శ్రు ॥ ఇతదా [illegible] సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మేతి కారణస్యాత్మత్వశ్రవణాత్ స్యాదేతత్ మాభూత్ప్రధానం కారణం జీవస్తు భవితుమర్హతి [illegible] సంకల్పాపరపర్యాయానుగ్రహసంభవాత్ తథాహి ॥ శ్రు ॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాత్మశబ్దేన కారణత్వం ప్రక్రమ్య ఆత్మశబ్దవాచ్యస్య జీవాతిరిక్తత్వశంకావ్యుదాసాయ ప్రతిపర్యాయం ॥ శ్రు ॥ తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మేతి శరీరసంబంధమభిధాయ ఆనందమయశబ్దేన స్వార్థకమయడం తేన తస్యానందరూపత్వాంచాభిధా

సోఽకామయతేతి తస్యైవోపూర్వోక్త సృష్టిరామ్నాయత ఇత్యాన దమయాధికరణపూర్వ పక్షానుసారి.సేమా శంకానుభిర్వేత్య పరిజహార్షిః - పురుషవిధ ఇత్యాదినా ఆనందవల్ల్యామన్నమయ ప్రాణమయమనోమయ విజ్ఞానమయానందమయాదిషు పశ్చిరమయానందమయః పురుషవిధః॥శ్రు॥ సవాఏష పురుషవిధ ఏవేత్యాదినా పురుషాకారత్వేనని రూపితః అన్వయః॥ శ్రు॥తస్య ప్రియమేవశిరః- మోదో దక్షిణః పక్షః-ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః ఆనంద ఆత్మా బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేత్యుక్తశిరః పక్షపుచ్ఛాదిరూప పురుషప్రకారాన్వయవాక్ సత్యమేవ-నతుప్రత్యగాత్మైక్యపరః - కత ఇత్యత ఆహ విశింష తి యత్సన్ సదితి నిరస్య సచ్చిదాత్మప్రపంచాకార యదిత్యర్థః॥ శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావి శత్ -తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవదితి స్వసృష్ట చిదచిదనుప్రవేశేనతదుభయాత్మకజగద్రూపేణాభవనస్యచిదచి ద్వాచిశబ్దాభిధేయత్వస్యచ నిరూపితమానాంస్యబద్ధముక్తోభయావస్థజీవాసంభావితస్యత్వేయ్యేన సంభవాదితిభావః- కించయసతః-చిదచిద్భాత్మకప్రపంచాత్పరంవిలక్షణంనిరుక్తానిరుక్తనిలయనానిలయనవిజ్ఞానావిజ్ఞానసత్యానృతశబ్దైః ప్రకృతిపురుషానిదిశ్యతతంతరాత్మకయాతదనుప్రవేష్టృతయా శ్రూయమాణంయజ్జీవాతిరిక్తంసత్యమేవఅథయ చ్ఛైవ్వన్నమయాదిషుచతుర్ష్వసంభావితేష్వన్యచ శేషమవసితమానందమయరూపంబుద్ధ్యన్యాకారం-తత్వమేవ పీవముక్తధర్మానసమాసాధికరణే శ్రూయమాణమాత్మత్వాత్తుకాను గృహీత్వాత్వంజీవాసంభావితంత్వాద్వ్యే వోపపన్నమితిసముదాయాభిప్రాయః శరీరాత్మత్వంసర్వశరీరకత్వేయ్యేవోపపన్నమితిభావః అత్ర కేచిత్- ఆనందమ యాదిష్వాపదిశ్యమానేషు యత్పరమోబ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతిపుచ్ఛత్వేనోక్తః సత్వమితిసంబంధమాహుః తథా హి॥ శ్లో॥ తస్యైవంబ్రహ్మపుచ్ఛంస్యాత్ప్రతిష్ఠాహేతురిత్యతః॥వ్యతిరేకశ్రుతేర్బ్రహ్మామయత్వప్రతీతితః॥శ్లోకస్యచ త్యమాణస్యబ్రహ్మప్రాధాన్యనిశ్చయాత్ । ప్రియమోదాదిరూపేణవిదితస్యజన్యైస్సమైః॥ ఇహానందమయస్యాస్యశరీ కాయాశ్చాత్రసంగతేః॥ నదసద్భావయోర్జ్ఞానాజ్ఞానయోశ్చనిరంశినః॥ అంశిత్వాసంగతేర్నిర్వికారస్యమయడాకృ తేః॥వికారిత్వాబోధనాచ్చపునః పుచ్ఛత్వసంగతేః॥ తస్యైషఏవశారీరఆత్మేతిచతదంతరమ్॥ ఉక్త్వాంశాంకీర్త్యమా నమానందమయవస్తునః॥బ్రహ్మత్వంపావగమయేదిత్యతః పునరస్యహి॥ పరేతస్మిన్నిత్యాసుద్దేశోఽధ్యవచనపపత్తితః॥నా నందమయశబ్దేనవాచ్యంబ్రహ్మేతినిశ్చితమ్॥పుచ్ఛత్వేనైవతు తత్రప్రోక్తం యుతదిమ్యత ఇతి॥తత్తుచ్ఛం॥శ్లో॥ కృత్స్నప్ర

సదతః పరంత్వమథ యద్దేవ్యేవ శేషమ్మృతమ్॥ ఉదరముపాసతేయబుషివర్త్మసురూర్పకృశః పరి

కరణోక్త్యాత్రపూర్వమన్నమయాదిషు । స్వస్మాదనతిరిక్తస్యావయవస్యనిరూపణాత్ ॥శిరః పక్షాదిరూపేణపురుషత్వ స్యనిశ్చితమ్॥ ప్రియమోదాదిభిస్స్వస్మాభిన్నైరేవరూపితః॥ చవిద్యతేబ్రహ్మశబ్దేత్రహ్యానందమయశబ్దితః॥ తత్తదం తరభూతస్యవస్తునోబోధకస్యవై॥తస్యైషఏవశారీరఆత్మేత్యాత్మవచస్యహి॥స్యాత్ఖ్యానందమయేపర్యాప్త న చాన్యతోస్య త్స్వతః॥అన్యస్యబ్రహ్మపర్యాయస్యానందమయవస్తునః॥అన్యాదిమయపర్యాప్తేస్తూక్తాయాః శ్లోకరూపిణామ్ ॥ నాకా సా పక్షపుచ్ఛాదిసదర్థపరతః పునః॥ పుచ్ఛమాత్రపరస్యాస్యశ్లోకస్యాసంగతేః॥అనంతరేసోఽకామయ తేతి నః సృష్టిశ్రుతేరపి॥ ఇతిశబ్దేనపుంవస్తుబోధకేనతథాపునః॥ప్రకృతస్యప్రకృతార్థస్యపరామర్శేనసాధునా॥ అనంతరస్యానందమయస్యాత్రాబోధనసంగతేః॥ బ్రహ్మశబ్దస్యవధానేన తమసన్నాపనస్తుతేః॥బ్రహ్మశబ్దస్యానందశబ్దస్యానందోబ్రహ్మేతిశ్రు తిః॥ శ్రుతేన్స ప్రతిపన్నత్వాదానందస్థాపనేడమాత్ । ఆనందమయమాత్మానముపసంక్రమ్యవాక్యతః॥ఆనందానం దమయయోరైకార్థ్యస్యప్రతీతితః॥ఆనందమయశబ్దేనపరబ్రహ్మనబోధనాత్ ॥ ఆనందోబ్రహ్మేతివ్యజానాదితిపర్యాయ తుల్యతః॥ఆనందమయతుల్యార్థాచ్ఛబ్దాదానందతః పరమ్॥ప్రతీతార్థశ్రుతేః పశ్చాదుపపత్తేరభావతః నపుచ్ఛమేవబ్ర హ్మేతికింతుపుచ్ఛీతివిద్యతే॥ స్వాభిన్నపక్షపుచ్ఛాదిపరప్రకరణస్యవై॥అనుగుణ్యావస్థ్యాచవిదేశస్యతథాపునః॥ అ ర్థాంతిత్వేనోపపత్తేర్వ్యతిరేకస్యరిష్యయాత్ ॥ఆత్మాబ్రహ్మానందమయశబ్దైరేకార్థబోధనాత్ ॥ తేషామన్యతమేనాపిశ్లో కస్యాహ్యుపపత్తితః॥ఆనందస్యాపరిచ్ఛిత్తేః పుచ్ఛబ్రహ్మపదస్యహి॥ ఆనందమయవాచ్యస్యప్రసిద్ధేరస్యభావతః సదసద్భా వయోర్జ్ఞానాజ్ఞానయోశ్చతథా పునః॥ శంకాయాస్సంభవాదస్యరూపణస్యోపపత్తితః । అంశాంశిభ్యాంతథానందమ యశబ్దగతస్యవై॥మయటస్స్వార్థికత్వేనప్రాచుర్యార్థేఽపివాపునః॥ఉపపత్తేర్వికారార్థకత్వాభావాచ్చ బ్రహ్మణః॥ నిర్వికారత్వనిర్వాహకదనన్యాత్మత్వాదినః॥తస్యైషఏవ శారీరఆత్మేత్యస్యావిరోధతః॥తద్వస్త్వనుగుణత్వేనబోధనస్యవి

థేఃపునః।ప్రత్యగర్థస్యబోధ్యత్వంసంస్పృతేర్నిహ్నూతే స్త్రథా॥ఆనందమయశబ్దేనవాచ్యస్యబ్రహ్మణ స్తథా। బోధ్యత్వ స్వప్రపత్త్యాచసాధ్యస్యహ్యుపపత్తితః॥కాలుష్యశాంతిరూపస్యనపుచ్ఛంబ్రహ్మవైకృతం। అస్యానందమయతస్సవ బ్రహ్మతుస్థితమ్॥ ఇతిపుచ్ఛబ్రహ్మవాదిదూషణోద్ధార ఇష్యతే॥ ౧౭॥ ఏవంభావత్సర్వాత్మకేపరమేశ్వరేసర్వశ్రుతిస మన్వయేవ సస్థజనియల్విముక్తావ్యభక్తని దయాచతిజీవస్యభక్త్యా-ఇదానీమనపగావ్యమహిమ్నః ప్రథమంతా నదుపాధ్యాలంబనముపాసనం॥ శ్రు॥ ఉదరంబ్రహ్మేతి శార్కరాక్ష్యా ఉపాసతేహృదయం బ్రహ్మేత్యారుణయో బ్ర హ్మైవేతఉర్ధ్వంత్వోదపద్యత్ఛిరో[illegible] ఉదరమితి ఋషిసత్మను ఋషీణా సంప్రదాయమార్గేషు యేకూర్పదృశః తే ఉదరాలంబనంమణిపూరకంబ్రహ్మ ఉపాసతే ధ్యాయంతి. శార్కరాక్ష ఇతిశ్రుతిపదస్యప్రతిపదం కూర్పదృశ ఇతి కూర్పంశర్కరాతజవిద్యతేయేషాం అస్థూలదృష్టయస్తేతథారజః సహితస్థూలదృష్టయఃస్థూలదృష్టయః[illegible] యోపేతయాస్థూలత్వాత్-యద్వా కూర్పంసూక్ష్మంసూ క్ష్మదృశస్తాత్పర్యార్థః తదాహృదయం సూక్ష్మమేవ లక్ష్యేత్యారుణయఃప్రథమందహరస్థముపాసతఇతిభావః ఆరుణయ స్సునాడిహృదయస్థందహరంసూక్ష్మ అనాహతచక్రస్థమేవోపాసతే- హృదయాదివిక్షేపణంపరిసరపద్ధతిమితిపరితస్స రంతిప్రసర్పంతీతిపరిసరానాడ్యస్తాసాంపద్ధతింమార్గంప్రసరణస్థానమిత్యర్థః-విక్షేపణస్యఫలమాహ తతఇతితతో హృదయాత్ భోఅనంతతవధా మఉపలబ్ధిస్థానంసుషుమ్నాఖ్యాం పరమంశ్రేష్ఠంజ్యోతిర్మయాయ శిరఃమూర్ధానంప్రతి ఉదగాత్ ఉదసర్పతే మూలాధారాదారభ్యహృదయమధ్యాత్ బ్రహ్మరంధ్రంప్రతిఉద్గతత్వార్థః - కథంభూతథా ము-యత్ సమేత్యప్రాప్య పునరిహకృతాంతముఖేమృత్యుముఖేసంసారేనపతంతి తథాచ॥ శ్రు॥ శతంచైకాచహృద యస్యనాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా।తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతివిష్వఙ్ఙన్యాఉత్క్రమణేభవంతీతి. అస్యాశ్శ్రుతేరర్థః శతంశతసంఖ్యాకాఃఏకాచసుషుమ్నానామ పురుషస్యహృదయాద్వినిస్సృతాః నాడ్యఃసిరాః. తాసాంమధ్యేమూర్ధానం భిత్త్వా అభినిస్సృతాసుషుమ్నానామ తయాఅంతకాలేఆత్మానంవశీకృత్య-యోజయేత్-త యానాడ్యా ఉర్ధ్వమ్ఉపరి-ఆయన్గచ్ఛన్ ఆదిత్యద్వారేణ- అమృతత్వంపతి ప్రాప్నోతి విష్వఙ్నానావిధగతయః॥

నరపద్ధతింహృదయమారుణయోదహరమ్। తతఉదగాదనంతతవధామశిరఃపరమంపునరిహయత్సమేత్య

నపతతికృతాంతముఖే ॥ ౧౮ ॥ స్వకృతవిచిత్రయోనిషువిశన్నివహేతుతయాతరతమతశ్చకాస్యనలవ

న్యానాడ్యఃఉత్క్రమణేనిమిత్తంభవంతి॥శ్లో॥ఉదరాదిషుయఃపుంసాంచింతితోమునివర్త్మభిః।హంతిమృత్యుభయందే వోహృద్గతంతముపాస్మహే॥చ॥అస్తుకారణత్వేఉపాస్యత్వం కేకేకుత్రకుత్రకథంకథముపాసతే - కింకంచఫలమిత్యపే క్షాయాముపాసనభేదానభిధాయతస్యోపాసనానాంమోక్షైకఫలత్వమాహుః॥ఉదరమితి ॥ వర్త్మసు వేదాంతేష్ హితేషూపాసనామార్గేషు।యేకూర్పదృశస్సూక్ష్మమతయఃతత్రకేచిదారుణయఃఅరుణవంశ్యాః హృదయంహృద్గతం దహరందహరశబ్దవాచ్యం హృదయపుండరీకాంతర్గతాకాశరూపంత్వాముపాసతే - కేచిత్తువైశ్వానరవిద్యానిష్ఠా ఉదరంజఠరస్థజాఠరాగ్నిశరీరకం త్వాముపాసతే కేచిత్తు-పరిసరపద్ధతింపరితస్సరతివ్యాప్నోతీతితథా సుషుమ్నాఖ్య నాడీ సైవపద్ధతిర్మార్గస్తాంసుషుమ్నాకారస్థం త్వాముపాసతఇత్యర్థః- సుషుమ్నాయాఃహృదయాదారభ్యశిర పర్యంతవ్యాప్తేః[illegible]పరిసరపద్ధతిమిత్యుక్తం-తదేవస్పష్టయితుంపరిసరవర్త్మవిశింషతి-తతఃహృదయాద రభ్యేత్యర్థః హేఅనంతయత్తవపరమంధామఉపాసనస్థానంశిరోభ్రూమధ్యంతత్పర్యంతంయదుదకాదూర్ధ్వమ క్రామతి॥శ్రు॥శతంచైకాచహృదయస్యనాడ్యస్తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృతైకేతిశ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః త ధామశిరఃపరమిత్యనేనశిరోవిత్వముపాసనస్థానమిత్యుక్తంభవతి॥ శ్రు॥ ఏషదేవపథో బ్రహ్మపథస్తయోర్ధ్వమాయ న్నమృతత్వమేతి.ఏతేనప్రతిపద్యమానాఇమంమానవమావర్తంనావర్తంతఇత్యాదిశ్రుత్యర్థమభిప్రేత్యవిశింషం యన్మధ్యనాడీవర్త్మశిరోగాన్సర్వేఽప్యుపాసకాః సమేత్యప్రాప్య - పునరిహప్రకృతిమండలేకృతాంతముఖేమృత్యువ క్షేసంసారేనపతంతి యదితిపదత్వాభిప్రాయకోనపుంసకనిర్దేశః - ఏవముపాసనస్థానప్రసంగాత్పరమాత్మనోఽశుచిదేశ సంబంధఉక్తః॥౧౮॥ననుఈశ్వరస్యాపితర్హిజీవవత్ ఉదరహృదయాదిసంబంధేతదనుప్రవిష్టస్యచతాగతమ్యే సతికేన [illegible]విశేషేణోపాస్యత్వమితిఇమామాశంకాంపరిహరంత్యః॥ శ్రు॥ ఏకోదేవస్సర్వభూతేషుగూఢస్సర్వవ్యాపీసర్వభూతాం తరాత్మాకర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీచేతాకేవలోనిర్గుణశ్చేత్యాద్యాశ్శ్రుతయఃస్తువంతీత్యాహుస్స్వకృతేతిః

యంకృతాసువిచిత్రాసుఉచ్చనీచమధ్యమాసుయోనిషుఅభివ్యక్తిస్థానేషుకార్యేషు,దేహాదిషు - హేతుతయాఉపాదా నతయా ప్రాగేవవిద్యమానత్వేనముఖ్యప్రవేశాసంభవాత్ విశన్నివవర్తమానః - తరతమతఃన్యూనాధికభావేనచ కాసిఅవభాసనే స్వకృతాఃయోనీరనుకరోతీతిస్వకృతానుకృతిః · అనలవత్ అగ్నిర్యథాస్వతస్తారతమ్యహీనోఽపికాష్ఠా నుసారేణ న్యూనాధికఇవతథాప్రకాశతే యథోత్తమప్రకాశస్య వితాద్యుమండల మేకరూపేణ ప్రకాశేనాపూర యన్నపివపాంసునికృష్టప్రకాశఇవప్రతీయతేశరదిప్రకృష్టప్రకాశఇవతద్వత్ - అతఅతః వితథాసుమిథ్యాభూతాసు అమూషుయోనిషు అవితథంసత్యం- యతఃసమంఅవిశేషంఅతఃసత్యంతవధామస్వరూపం విరజధియోనిర్మలమ తయఃఅన్వాయంతిజానంతిఅనుఇతిపృథక్పదంవా అత్రహేతుః - అభివిపన్యవఇతిఅభితోవిగలవ్యవహారా,పనవ్యవహార ఇత్యస్యరూపం - పన్యురితిఐహికాముష్మికకర్మఫలరహితాఇత్యర్థః - అవిశేషత్వే దేవఏకరసంపన్నాత్రాంఅతస్త వోపాధికృతతారతమ్యాభావాదప్రచ్యుతైశ్వర్యస్యోపాస్యత్వమితిభావః ॥ శ్లో॥స్వనిర్మితేషుకార్యేషు తారతమ్యవివ ర్జితమ్ । సర్వానుస్యూతసన్మాత్రంభగవంతంభజామహే ॥ ౨౦ ॥ అథకార్యాంతఃప్రవిష్టస్యాపితస్యనిర్గుణతయా పరమప్రాప్యత్వమాహుః ॥ స్వకృతేతి ॥ హేతుతయాసర్వోపాదానత్వేనస్వేనత్వయాకృతాః నిర్మితాఃవిచిత్రాః యోనయోదేహాఃయేషాంతేషు - దేవమనుష్యాదివిచిత్రభవత్కృతశరీరకేషుజీవేష్విత్యర్థః విశత్ అంతరాత్మత యాప్రవిశత్ - ఉపాధ్యౌ దేవాదిశరీరేష్వివోపాసకానుగ్రహేణోపాసనార్థంవిశత్ తిష్ఠత్ - ఇవశబ్దోఽత్రరిక్తార్థక ఇ-విశన్నివేత్యర్థః-తరతమతఃజ్ఞానాల్పత్వమహత్త్వాదిభావేనస్వకృతాయోనిరనుకరోతీతితథా - హ్రస్వదీర్ఘాదికా ర్యపరమాణుత్వత్రివిధాద్యనుకారీచకాసీత్యర్థః - అనలవత్ యథాఅగ్నిస్స్వతస్తారతమ్యహీనోఽపిస్వకాష్ఠా ద్యనుసారేణతథాప్రకాశతేతద్వత్ అథయద్యప్యేవమథాపీత్యర్థః - అమూషుయోనిషువితథాసుఅవిద్యమానాసూ పసంపృక్తాస్విత్యర్థః- అవితథమనుపసంపృక్తం- కుతస్సమమేకరూపం· కార్యానుప్రవేశకృతకార్యగతదోషస్పర్శ రహితం-తత్కుతః.ఏకరసమవిచ్ఛిన్నానందంతవధామస్వరూపం విరజధియోనిర్మలమతయః అనునయంత్యుపాస

స్వకృతానుకృతిః । అథవితథాస్వమూష్వవితథంతవధామసమంవిరజధియోఽన్వయంత్యభివిపన్యవఏకరసం॥

౨౧॥స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిరంతరసంవరణంతవపురుషంవదంత్యఖిలశక్తిధృతోంశకృతమ్। ఇతినృగ తిం- అభియంతిప్రాప్నువంతిచేత్యర్థః అన్వాయంత్యభివిపన్యవఏకరసమితిపాఠాంతరం · తదాఅభివిపన్యవః వివిధస్తు త్యుణవాదాత్మకస్తుతియుక్తాః అన్వాయం·అన్విత్యాగచ్ఛంతి - ప్రాప్నువంతీతియావత్ అత్ర॥శ్లో॥సర్వజ్ఞస్సర్వ శక్తిస్సర్వ జ్ఞానశక్తిజలధిర్మనోజ్ఞః।అన్యూనశ్చాప్యవృద్ధిశ్చస్వాధీనోఽనాదిమాన్వశీ॥క్లమతంద్రీభయక్రోధకామాదిభిరసంయుతః। నిరవద్యఃపరంప్రాప్తిర్నిరధిష్ఠోఽక్షరక్రమఇత్యాదిస్మృత్యర్థోఽనుసంధేయః॥ ౨౧॥అపిచకుతోఽనుఇహమాశంకాస్యాత్ భ గవతోదేహాద్యుపాధికృతదోషప్రసంగఇతి యతఃఅవిద్యాకామకర్మభిః సంసరతోజీవస్యాపిభగవద్భావంలక్షణయా బోధయంత్యస్తందోష నిషేధంతి॥శ్రు॥సయశ్చాయంపురుషే-యశ్చాసావాదిత్యే - సఏకః-తత్త్వమసీత్యాద్యాఃశ్రుత॥ యః నన్వక్రత్వస్యన్యాయ్యస్తుతి యమీశ్వరత్వేనక్రియతేసత్యమస్యేశ్వరత్వంబోధ్యతేనైతద్యుజ్యతేయత స్తత్ర శ్రు॥ యశ్చాసావాదిత్యే [illegible] । తస్మైలేకథతావ్యర్థాఃప్రకాశంతేమహాత్మనఇత్యాద్యాఃశ్రుతయః- కృతావతారస్యభగవతశ్చగణాః భోజనేవోపాయం వదంతీత్యాహ॥ స్వకృతేతి ॥ స్వకర్మోపార్జితేషుపురేషుదే హేషుఅమీషు నరాదిషుభోక్తృత్వేనవర్తమానంపురుషం అఖిలశక్తిధృతః సర్వశక్త్యాశ్రయస్యపూర్ణస్యాత స్యాంశకృతంవదంతి - అంశఇవఅంశఃకృత ఇవకృతఃత్వద్రూపంవదంతీత్యర్థః - నను కార్యకారణ సంపృక్తస్యకుతఏవ మ్భూతత్వం తత్రాహ - అబహిరంతరసంవరణమితి - బహిఃకార్యం - అంతరంకారణం · వస్తుతస్తదావర ణశూన్యంతయోః లింగస్థూలయోరసత్త్వాదిత్యర్థః - ఇతిఏవం - నృగతింనుఃజీవస్యగతిం తత్త్వావివిచ్యవిశోధ్య కవయః భజనంవినావివంనప్రాప్యతఇతిజానంతః - నిగమావపనంనిగమోక్తకర్మణామావపనం-ఆసమంతాదుప్యం త్వస్మిన్నిత్యావపనంక్షేత్రంసర్వకర్మార్పణ విషయమిత్యర్థః - యత్రార్పితానికర్మాణి ముక్తిఫలంఫలంతితత్ భవతఃఅంఘ్రింఅభవంభవనివర్తకం - విశ్వసితాఃకృతవిశ్వాసాః ఉపాసతేఅర్చనవందనాదిభిఃసేవంతే భవేతి మర్త్యలోకేఇవమేవోచితమితిదర్శయంతి। శ్లో॥ స్వాంశస్యమహేశావత్వాచ్ఛాకృతబంధనమ్ । త్వత్పాదసేవా శాంతికా-పరానందనివర్తకా॥ ౨౦॥ షరణుభజంతియేపదయుజాసనుగానుగానందపరముపాసతే అవితథంతవధామస

మంపకరసమిత్యనశాదిస్థానవిశేషాధిష్ఠానకథితస్యాత్మస్వరూపోపాసకానాంతత్ప్రాప్తిగుక్తా - అథదివ్యవిగ్రహో పాసకానామపితత్సారూప్యప్రాప్తిరూపంఫలమిత్యభిప్రేత్య తదుపాసకాశ్చ కేచిత్సంతీత్యాహుః ॥ స్వకృతపురేష్వితి ॥ ఆమూషుదేవమనుష్యాదిషు స్వేనత్వయాకృతేషుపురేషు త్వన్నినానభూతేషుదేహేషుసంతమితిశేషః - అఖిలశక్తి ధృతఃఅఖిలాశ్శక్తీర్ధరతీతితథా తస్యతవాంశకృతం అంశేనసంకల్పాత్మకజ్ఞానేనకృతంకల్పితం ఉపాత్తమబహిరంతః అంతర్బహిర్దేశరహితం అంతర్బహిశ్చవ్యాప్తిశూన్యమిత్యర్థః - అనేనవిగ్రహస్యాపి పురాంతరవస్థానప్రయుక్త పరిచ్ఛిన్నత్వశంకావ్యావృత్తిః ఆసంవరణంసంకోచహేతురహితం - పురుషంపురుషాకారంవిగ్రహంవదంతి - వేదాంతాఇతిశేషః॥ శ్రు॥ అంగుష్ఠమాత్రోపివితుల్యరూపఃఅంగుష్ఠమాత్రఃపురుషోమధ్యఆత్మనితిష్ఠతి- అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోంతరాత్మాసదాజనానాంహృదయే సన్నివిష్టఇత్యాద్యా వేదాంతాఃప్రతిపాదయంతీత్యర్థః ఇతీత్థంభూతంతవ పురుషంతథాన్యగతింనరజన్మత్వదారాధనోపయుక్తమిదంనృజన్మేతిచవిచింత్య విచారపూర్వకంనిశ్చిత్య భువిభూమౌకే చిత్కవయోవివేకినఃఅనిశ్వసితాఃప్రాణాయామపరాజితఃప్రాణేంద్రియాఇత్యర్థః- తవాంఘ్రిముపాసతే - కథంభూతంనిగమావపనంనిగమానాం వేదానామావపనం క్షేత్రం ప్రతిపాదనవిషయమితియావత్ , యద్వా నిగమస్యజ్ఞానస్యావపనంఆసమంతాదుప్యతేనేనేత్యావపనంఉత్పాదకం॥శ్లో॥తేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం । దదామిబుద్ధియోగమితిభగవదుక్తేః - అభవంనభవస్సంసారోయస్మాత్సేవ్యమానాత్తం - భువివిశ్వసితాఇతిపాఠాంతరం- తదామోక్షయిష్యతీతిదృఢవిశ్వాసయుక్తాఃఉపాసతఇత్యర్థః॥ ౨౧॥ భక్తిరత్యంతసాధనమితివచనంఉచితమితిమన్వానోభక్తింగురూకరోతి॥ దురధిగమేతి ॥ భోహేఈశ్వర - దురవబోధంయదాత్మతత్త్వంతస్య నిగమాయజ్ఞాపనాయ, తవఆత్తతనోః అవిష్కృతమూర్తేః - చరితమహామృతాబ్ధిపరివర్తపరిశ్రమణాః చరితమేవమహాన్ అమృతాబ్ధిఃత

తింవివిచ్యకవయోనిగమావపనంభవతఉపాసతేంఘ్రిమభవంభువివిశ్వసితాః॥ ౨౧॥ దురధిగమాత్మత
త్త్వనిగమాయతవాత్తతనోశ్చరితమహామృతాబ్ధిపరివర్తపరిశ్రమణాః।నపరిలషంతికేచిదపవర్గమపీశ్వ
రతేచరణసరోజహంసకులసంగవిసృష్టగృహాః॥ ౨౨॥ త్వదనుపథంకులాయమిదమాత్మసుహృత్ప్రియ

స్మిన్పరివర్తఃఅవగాహః తేనపరిశ్రమణాఃపరీతివర్జనార్థః శ్రమణంశ్రమఃగతశ్రమాఇత్యర్థః అపవర్గమపికేచిన్నపరిలషంతినేచ్ఛంతి కుతోన్యత్- కేచిదితిఏవంభూతాః భక్తిరసికాఃవిరళాఇతిదర్శయతి-న కేవలమన్యన్నేచ్ఛంతి - కింతుతేనైవసుఖేనపూర్ణాస్సంతఃపూర్వసిద్ధగృహాదిసుఖమపిఉపేక్షంతఇత్యాహ - తవచరణసరోజహంసకులసంగవిసృష్టగృహాఇతి తవచరణసరోజేహంసాఇవరమమాణాః యేభక్తాస్తేషాంకులంతేనసంగఃతేనవిసృష్టాః గృహాః యైస్తేతథా అనేనశ్రవణకీర్తనేనశిఖే- శ్రుతిశ్చముక్తేరప్యాధిక్యంభక్తేర్దర్శయతి॥శ్రు॥ యంసర్వేదేవానమంతిముముక్షవోబ్రహ్మవాదినశ్చేతి వ్యాఖ్యాతంచసర్వజ్ఞైర్భాష్యకృద్భిః ముక్తాఅపిలీలయావిగ్రహంకృత్వాభజంతఇతి॥శ్లో॥త్వత్కథామృతపాథోధౌవిహరంతోమహాముదః । కుర్వంతికృతినఃకేచిచ్చతుర్వర్గంతృణోపమం॥ చం॥ కేచిదుభయవిధమప్యుపాసనం విహాయకేవలం త్వద్గుణామృతపాన సుఖితామోక్షమపి నేచ్ఛంతీత్యాహుః దురవగమేతి।దురవగమంసుఃఖేనాప్యవగంతుమశక్యం యదాత్మనస్తవతత్త్వంయాథాత్మ్యంతస్య నిగమాయ ప్రకాశనాయాత్తా ఉపాత్తాతనుః రామకృష్ణాదిరూపాయేనతస్యతవచరితమేవమహానమృతాబ్ధిస్తస్మిన్ పరివర్తేనవఅవగాహనేన పరిశ్రవర్జనేపరివి...తాఃశ్రమాః ఆ...త్మికాదితాపాఃయేషాంతే హేఈశ్వర - తేతవ చరణసరోజసంబంధినోహంసాఃభాగవతాస్తత్కులసంగేనవిసృష్టాస్త్యక్తాఃగృహాఃగేహదేహాద్యనురాగాయైస్తే అపవర్గం మోక్షసుఖమపిన పరిలషంతినకాంక్షంతే॥ ౨౨॥శ్రు॥ ఆరామస్యపశ్యంతినతంపశ్యంతికశ్చన నతంవిదాథయఇదంజజానాన్యద్యుష్మాకమంతరంభవాతినీహారేణప్రావృతాజల్ప్యాచాసుతృప ఉక్థశాసశ్చరంతీత్యాద్యాఃశ్రుతయః అనుక్రోశంత్యో జగదాత్మనీశ్వరేరతిముపదిశంతీత్యాహ॥త్వదనుపథమితి॥త్వదనువర్తిత్వాత్ త్వత్సేవోపయికంఇదంకులాయంకా...విలీయతఇతికులాయంశరీరః - ఆత్మవత్ సుహృద్వత్ ప్రియవత్ ఆత్మాచ సుహృచ్చప్రియశ్చతద్వత్ - చరతిస్వాధీనతయావర్తతఇత్యర్థః- తథాపిత్వయిఉన్ముఖేహితేప్రియేఆత్మనిచఅప్యర్థేచకారః ఏవంభూతేసునేవ్యేపిత్వయిబత అహోబాసష్టంనరమంతినభజంతి అసదుపాసనయాదేహాద్యుపలాలనేనఆత్మహనఃప్రమాదినః - కుతఃయదనుశయాః యస్యామకమపాసనాయాంఅనుశయోవాసనాయేషాంతే కుశరీరభృతస్సంతఃఉరుభయే సంసారేభ్రమంతిపరివర్తంతే అతఃఅ

త్మహన ఇతి భావః॥ శ్లో॥ త్వయ్యస్మిఞ్జగన్నాథే మన్మనోరమతామిహ। కదా మమేదృశం జన్మ మానుషం సంభవిష్యతి॥ చం ॥ నృగతిం విచిత్యేత్యనేన దేహస్య భగవత్సేవోపయుక్తత్వమభిప్రేతం తదేవస్పష్టయంత్యస్తథేనత్తతస్య సాఫల్యమన్యథా తు నసాఫల్యం ప్రత్యుతానర్థహేతుత్వంచేత్యాహుః త్వనుపకమితికులాయం నీడతుల్యమిదం నృశరీరం త్వదనుపదం త్వదనువర్తిత్వాదారాధనప్రవణం చేదిత్యర్థః-తర్హ్యాత్మాదివచ్చరతి ఆత్మాదిభిస్తుల్యం స్యాదిత్యర్థః తథాప్యసదుపాసనయా శబ్దాదివిషయసేవయా హేతుభూతయా ఆత్మహనః ఆత్మఘాతినః విషయసేవాయాః అంతతః స్థావరత్వాపాదకతయా ఆత్మనోఽత్రాసాయి పాదకత్వాత్తత్సేవాపరా ఆత్మఘాతిన ఏవేతి భావః త్వయ్యహో నరమంతే అహో నిరతిశయగుణవదిదం శరీరం ప్రాప్యాపి త్వాం న భజంత ఇతి భావః కథంభూతే యథోత్సుకే యథావస్థితో త్వాలానందే అత ఏవ ప్రియే అత ఏవ చహితే ఉన్ముఖ ఇతిపాఠే ఈషదానుకూల్యేనాప్యభిముఖీభవితుముద్యుక్త ఇత్యర్థః కుతస్తాన్ప్రతిఖిద్యతే త్యత ఆహుః యద్యస్మాదనుశయాః ప్రతిజన్మభుక్తావశేషాత్తరోత్తరదేహనిమిత్తకర్మాణి యుక్తాః ఉరుబహుభయం యస్మింస్తస్మిన్ సంసారే భ్రమంతి - అతస్తే కుశరీరభృతః కుత్సితదేహభాజః శోచ్యా ఏవేతి భావః భుక్తావశిష్టం కర్మానుశయస్స ఏషామస్తీత్యర్శ ఆద్యచ్॥ ౨౩॥ ఇదానీం॥ శ్రు॥ ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః ధ్యానమంగత్వేనోపదిశంతీత్యాహ॥ నిభృతేతి ॥ మరుత్ ప్రాణః మనశ్చ అక్షాణీంద్రియాణి చ నిభృతాని సంయమితాని యైః తే చ దృఢం యోగం యుంజంతీతి దృఢయోగయుజస్తే తథాభూతా మునయః హృది యత్త్వముపాసతే తదేవారయోఽపి తవ స్మరణాత్ యయుః ప్రాపుః స్త్రియోఽపి కామతః ఉరగేంద్రభోగభుజదండ విషక్తధియః అహీంద్రదేహసదృశయోర్భుజదండయోర్విషక్తా ధీర్యాసాం తాః పరిచ్ఛిన్నదృష్టయః సమదృశః సమమచ్ఛిన్నం త్వా పశ్యంతో వయం శ్రుత్యభిమానిన్యో దేవతా అపి తే సమాః ఏవ కృపావిషయతయా అంఘ్రిసరోజసుధాః అంఘ్రిసరోజసుధం ధయంత్యః అయం భావః ఇత్థంభూతస్తవ స్మరణానుభావః - యే యోగినస్త్వా హృద్యానందేన ఉపాసతే యాశ్చ వయం త్వా సమం పశ్యామః-యాశ్చ స్త్రియః కామతః పరిచ్ఛిన్నం ధ్యాయంతి యే చ ద్వేషేణ - తాన్ సర్వాన

వచ్చరతి తథోన్ముఖే త్వయి హితే ప్రియ ఆత్మని చ। సభజతరమంత్యహో అసదుపాసనయాత్మహనో యద

నుశయాభ్రమంత్యురుభయే కుశరీరభృతః॥ ౨౩ ॥ నిభృతమరున్మనోక్షదృఢయోగయుజో హృది యన్ము

య ఉపాసతే తదరయోఽపి యయుస్స్మరణాత్ । స్త్రియ ఉరగేంద్రభోగభుజదండవిషక్తధియో వయమపి

తే సమాస్సమదృశోంఘ్రిసరోజసుధాః॥ ౨౪॥ క ఇహ ను వేద బతావరజన్మలయోఽగ్రసరం యత ఉదగాదృ

పిత్వామేవ ప్రాపయతీతి ॥ శ్లో ॥ చరణస్మరణం ప్రేమ్ణా తవ దేవ సుదుర్లభం । యథా కథంచిన్నృహరే మమ భూయాదహర్నిశమ్॥ చం॥ ఆస్తాం త్వయి నరమంత ఇతి అహో బత త్వయి ద్వేషాదికమపి న కుర్యుర్యతస్త్వయి విలక్షణవిషయేత స్యాపి త్వత్ప్రాప్తిసాధనత్వాదితి సదృష్టాంతం సోదాహరణం సోపపాదనం చాహుః॥ నిభృతేతి॥ మరుతః ప్రాణాః మనశ్చాక్షాణీంద్రియాణి చ నిభృతాని సంయమితాని యైస్తే చ- దృఢం అవిచాల్యం యోగముపాసనాత్మకం యుంజత ఇతి తథాభూతే మునయః హృది యత్ త్వత్స్వరూపముపాసతే తదేవారయః శత్రవోఽపి స్మరణాదప్రీతి పూర్వక స్మరణాద్యయుః ప్రాపుః తథా స్త్రియః గోప్యోపి ఉరగేంద్ర స్యాహీంద్రస్య దేహ సదృశయోర్భుజదండయోర్విశేషేణ సక్తా ధీర్యాసాం తాః తదేవయయురిత్యన్వయః విషయవిలక్షణత్వాదితి భావః కింబహునా వయం వేదాభిమానినో దేవా అపి అంఘ్రిసరోజమేవ సుధాతద్వద్భోగ్యం యేషాం తే త్వచ్చరణసరోజప్రకాశకా వయమపీత్యర్థః యద్వా అంఘ్రిసరోజం సుధయంతి పిబంతీతి యావత్ - ధేట్ పాన ఇతి ధాతో రూపమిదం త్వయి ప్రమాణతయా త్వదంతరంగభూతా స్త్వత్స్వరూపాదిప్రకాశకా వయమపీత్యర్థః తవ సమాస్తుల్యాః మునిప్రభృతయ ఇవ త్వామేవ విషయభూతం తాత్పర్యతోఽర్థతశ్చ ప్రాప్నుమ ఇత్యర్థః తత్ర హేతుత్వేన విశింషంతి సమదృశ ఇతి॥ సమా దృగ్యస్యానాదృతనిమ్నోన్నతస్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిపరిహారాయ వ్యాజమాత్రావలంబినః సర్వాననుజిఘృక్షో స్తవ సర్వేపి తుల్యకక్ష్యా ఇతి భావః॥ ౨౪॥ శ్రు॥ యతో వాచో నివర్తంతే- అప్రాప్య మనసా సహ- కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచత్ - కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః - అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనాయ అథా కో వేద యత ఆబభూవ- అనేజదేకం మనసో జవీయో నైనద్దేవా ఆప్నువన్ పూర్వమర్షత్ -తద్ధావతోఽన్యానత్యేతి తిష్ఠత్ తస్మిన్నపో మాతరిశ్వా దధాతీత్యాద్యాః శ్రుతయః - భగవత్తత్త్వం దుర్జ్ఞేయం వదంత్యః భక్తిమేవోపరి కుర్వంతీత్యాహ॥ క ఇతి బత అహో- హే భగవన్ - ఇహ జగతి అగ్రసరం పూర్వమేవ సిద్ధం త్వాం అవరజన్మలయః అర్వాచీనోత్ప

త్రీనాశవాక్కో నుపుమాంవేదజానాతి-ఈశ్వరస్యపూర్వసిద్ధావన్యస్యచార్వాచీనత్వే ప్రమాణం వదక్ జ్ఞానకారణాభావమాహ.యతఉదగాదితి యతఃత్వత్తఃఋషిఃబ్రహ్మాఉత్పన్నః.యంబ్రహ్మాణమనుఉభయేఅధ్యాత్మికాధిదైవికా దేవగణాఉత్పన్నాః-తతోఽర్వాచీనాఃసర్వే యదాతుభవాక్ సర్వమపక్రమ్యసంహృత్యశయీత-తర్హితదా - అనుశాయినాంజీవానాంజ్ఞానసాధనంనాస్తి-యతఃతదాసత్ స్థూలంఆకాశాది నచాసత్ సూక్ష్మంమహదాది- నచ ఉభయంసదసద్భ్యామారబ్ధంశరీరం నచకాలజవఃతస్మిన్ త్వయిశ్యానేకాలవైషమ్యం ఏవంసతితత్రతదానకిమపిఇంద్రియ పాణాద్యపి నచజాపకంశాస్త్రమపి అయమభిప్రాయః అర్వాక్ సృష్టిగతానాం దేహాద్యుపాధిమతాం నరాణాం తా లవశేనచమలినసత్త్వానాంనతావద్భగవత్ జ్ఞానసామర్థ్యం తథాచ॥శు॥నతంవిదాథయఇదంజజానాన్యద్యుష్మాకమం తరంభవాతీత్యాద్యాఃయదాతుప్రళయసమయేనబహ్వంతరమస్తి తథాపిసాధనాభావాన్నభగవత్ జ్ఞానసామర్థ్యం. అతిస్త్వదేకశరణతయాశ్రవణకీర్తనాదిభక్తిరేవసుకరేతి॥శ్లో॥క్వాహంబుద్ధ్యాదిసంరుద్ధఃక్వచభూమాక్ మహాంస్తవ। సింధోర్దయాసింధోభక్తిర్మేస్యాత్సదేదృశీ। చం ॥ అంఘ్రిసరోజసుధాఇత్యనేన భగవత్స్వరూపస్వభావాదిప్రకాశకం వేదాఖ్యంశాస్త్రమపివేత్యభిప్రేతం-అతస్తేనవినాభగవతోదురవగమత్వంసహేతుకమాహ॥కఇ సేతి ॥ అవరజన్మల యఃఅర్వాచీనోత్పత్తీనాశవాక్ ఇహలోకేకోనుపుమాక్-అగ్రసరంస్రష్టా పూర్వభావినంచాసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వే నకారణతయావస్థితం త్వాం-వేదశాస్త్రేణవినాకోపివేదేత్యర్థః.బతేతివిస్మయే॥శ్రు॥యతోవాచో నివర్తంతఇత్యు క్తరీత్యావాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వభావంతం వేత్తుముద్యుక్తోవిస్మయతే - సర్వేషామవరజన్మలయత్వముపపాదయతి యతస్త్వత్తఃఋషిర్బ్రహ్మా ఉదగాదుద్బభూవ-యమనుపశ్చాచ్చతుర్ముఖోత్పత్త్యనంతరమిత్యర్థః.ఉభయేనివృ త్తినిష్ఠాస్సనకాదయః ప్రవృత్తినిష్ఠాఃమరీచ్యాదయశ్చ దేవాఃఉదగుః మనుజాస్తేభ్యోర్వాచీనాఇతికిమువక్తవ్యమితిభా వః-అగ్రేసరత్వముపపాదయతి తర్హీతి యదాభగవాక్ శాస్త్రమపకృష్యస్వహృదయేనిధాయ శయీత శయిత వాక్ తర్హిసృష్టేఃపూర్వకాలేసత్కార్యావస్థాచిద్వస్తు అసత్కార్యావస్థంఅచిద్వస్తు- ఉభయంమిశ్రరూపం కార్యం చకాలజవఃకాలప్రవృత్తిఃసర్గాదివిషయా నాసీత్-కింబహునాతత్రతదానకిమప్యాసీదిత్యర్థః అత్ర॥ శ్రు॥ నాసదాసీన్నో

సీర్యమసు దేవగణాఉభయే।తర్హినసన్నచాసమభయంసచకాలజవఃకిమపినతత్రశాస్త్రమపకృష్యశ

యీతయదా॥౨౫॥జనిమసతస్సతోమృతిముతాత్మనియేచభిదాంవిపణమృతంస్మరంత్యుపదిశంతితఆరు

తచాసీత్ ఏకోహవైనారాయణఆసీత్-నబ్రహ్మానేశానోనేమేద్యావాపృథివీత్యాదిశ్రుత్యర్థోనుసంహితః - అవరజ న్మలయోగ్రసరమితిచసేతుగర్భః - యద్వాఽవరజన్మాపుత్రాదిః - అగ్రసరంపిత్రాదికం-అయమిత్థంభూతఇతిజానా త్యేవ-తథాప్యత్రభగవతోవాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావత్వే - అవరజన్మలయానాం తన్మాయామోహితత్వే నతదనుగ్రాహ్యజ్ఞానత్వేనచతద్వేదనాక్షమత్వేచతాత్పర్యం - తర్హినసన్నచాసదితిసృష్టేఃపూర్వం సచ్ఛబ్దవాచ్యకా ర్యావస్థచిదచిన్నిషేధేననామరూపవిభాగానర్హకారణావస్థచిదచిద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణోగ్రసరత్వోక్త్యా సూక్ష్మచిద చిద్విశిష్టబ్రహ్మణస్స్వాపతేర్వప్రపంచస్యస్థూలచిదచిద్విశిష్టతారూపకార్యావస్థాయోగిత్వాత్సత్కార్యవాదఃఫలితః॥౨౪॥ ఇతోపినజ్ఞానంసుశకంఉపదిశతామపిభ్రమబాహుళ్యాదిత్యాహ ॥ జనిమితి ॥ అసతఃజగతః జనిముత్పత్తిం-యేవైశే షికాదయోవదంతి సతఏవబ్రహ్మతత్వస్యోత్పత్తింవదంతి - యేచపాతంజలాదయః - సతఏవైకవింశతి ప్రకారస్య దుఃఖస్యమృతింనాశంమోక్షంవదంతి - యేనైయాయికాః-ఉతఅపియేచసాంఖ్యాదయఆత్మనిభిదాం ... యేచమీ మాంసకాఃవిపణంకర్మఫలవ్యవహారంఋతంసత్యంస్మరంతి - తేసర్వేఆరుపితైరారోపితైర్భ్రమైరేవోపదిశంతి నత త్త్వదృష్ట్యా॥శ్రు॥అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్ - సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీత్ - బ్రహ్మైవసక్బ్రహ్మాప్యేతి సమానేవృక్షే పురుషోనిమగ్నః-అనీశయాశోచతిముహ్యమానః-అవిద్యాయామంతరేవర్తమానాస్స్వయంధీరాః పండితంమన్యమా నాః-జంఘన్యమానాఃపరియంతిమూఢాః అంధేనైవనీయమానాయథాంధాః - ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ -ఏకధాబ హుధాచైవదృశ్యతేజలచంద్రవత్ ఇత్యాదిశ్రుతివిరోధాత్ కించ -వస్తుతఃపురుషస్యత్రిగుణమయత్వే సర్వమిదం స్యా గచ్ఛేత నతుతదాస్తీత్యాహ-త్రిగుణమయఃపుమానితిభిదాయదబోధకృతాత్వయియాతిత్రిగుణమయఃపుమానిత్యనేనస్తో తునాయాభిదా-ఉపలక్షణమేతత్ యాభిద్రాధీస్సా - యస్మాత్ - త్వయిఋషివిషయేఅబోధకృతాత్వ ద్విషయాజ్ఞానవిజ్ఞ భితా తర్హికిమజ్ఞానమస్తినస్తుతఃపుంసినైవేత్యాహ తతఃఅబోధాత్ పరత్రపరస్మిన్ - అసంగేఅవబోధరసేజ్ఞానఘనే

సఃఅబోధోనభవేత్ ససంభవతీత్యర్థః॥శ్లో॥ మిధ్యాతర్కసుకర్కశేరితమహావాదాంధకారాంతరభ్రామ్యన్మందమతేరమందమహిమన్ త్వద్జ్ఞానవర్త్మాస్ఫుటం । శ్రీమన్మాధవవామనత్రినయనశ్రీశంకరశ్రీపతే గోవిందేతిముదావదన్ యదుపతేముక్తః కదాస్యామహమ్॥ అవిద్యాయామంతరేవర్తమానాఇతిశ్రుతేరర్థః స్వయంవయమేవ ధీరాఃపండితాఃవిదితవేదితవ్యాశ్చేతి మన్యమానాఃఆత్మానంసంభావయంతః తేచజఘన్యమానాఃప్రదర్శ్యమానమార్గాః- యథాలోకేఅంధాశ్చ ఋారహితాఃగర్తకంటకాదౌపతంతితద్వత్ ॥౨౦॥అథతద్విరుద్ధమసత్కార్యవాదంవిరుద్ధవాద ప్రసంగాన్మతాంతరాణిచామూన్యదూషయతి॥ జనిమితి॥ అసతోద్రవ్యస్యజనిముత్పత్తింసత్తాయోగమితియావత్- సతశ్చద్రవ్యస్యపశ్చాన్మృతింనాశంచయేతార్కికాఃస్మరంతీత్యసత్కార్యవాదోసూచితః- ఉతేతిపక్షాంతరే - ఆత్మనిభిదాంస్థూలత్వకృశత్వమనుష్యత్వమృగత్వాదిరూపాంభిదాం - యేకేచిద్వదంతీతి చార్వాకమతానుసారిణః తేహిదేహమాత్మానంమన్యంతే - విపణం దేవమనుష్యయోరన్యోన్యోపకారభావజనితంవాణిజ్యఫలతుల్యం స్వర్గాదిఫలంఋతంసత్యంయేమీమాంసకాఃస్మరంతీతికర్మఫలనిత్యవాదానువాదః-స కేవలంస్మరంతి-కింతు-తేతార్కికాదయః-ఆరుపితైరారోపితైర్యుక్త్యాభాసైరుపదిశంతిచ-తమాఉపితైరితిచపాఠే - తంస్వమతసిద్ధంయుక్త్యాభాసైరుపదిశంతిచేత్యర్థః-తథాపుమాన్ త్రిగుణమయః సత్త్వాదిగుణత్రయప్రచురోజీవఏవసతత్కర్తృ ఈశ్వరాఖ్యకల్పితనిరీశ్వర సాంఖ్యమతానువాదః-తత్రసాధారణంప్రమాణమాహుః-ఇతీత్యాదినా-ఇతిభిదాఇత్థంభూతో మతభేద ఇత్యర్థః-మూఢబోధకృతా యస్యతవాబోధకృతాయోఽఖాత్మజ్ఞానప్రయుక్తా చిదచిద్విశిష్టత్వద్రూపస్య సతఏవద్రవ్యస్య జగదాత్మకస్థూలావస్థారూపకార్యతాయోగిత్వంపూర్వపూర్వసంస్థానత్యాగాత్మికాంమృతిమావృత్తివిధాదిభిఃకర్మఫలస్యానిత్యమత ఏవఅనిత్యత్వం- బ్రహ్మజ్ఞానఫలస్యనిత్యత్వం జగత్సంభావినాసార్వజ్ఞ సత్యసంకల్ప కరణాధిపత్యస్వభావం పరమాత్మానం దేవమనుష్యాదిదేహవిలక్షణంప్రత్యగాత్మానంచాజానతామిత్థంమతభేదః ప్రవృత్తఇత్యర్థః - ననుబుద్ధిశబ్దారోపితైః॥త్రిగుణమయఃపుమానితి నిదానాయదబోధకృతాత్వ్వయసతఃపరత్రసభవేనవబోధరసే॥౨౧॥నసవ

తేరాదిభేదాత్ కార్యకారణయోర్భేదః - అసదేవకార్యమప్యుత్పద్యతఇతియుక్తం- కించ- కారణమేవచేత్కార్యంకారకవ్యాపారవైయర్థ్యం సర్వస్యసర్వప్రధానత్వేన అనపేక్షత్వేకార్యస్యనిత్యానిత్య విభాగశ్చనస్యాత్ - సదేవపూర్వమనభివ్యక్తంకారకవ్యాపారేణాభివ్యజ్యతేఅతఃకారకవ్యాపారార్థవత్త్వంనిత్యానిత్యవిభాగశ్చోచ్యేత - తదసత్ - అభివ్యక్తేరభివ్యక్త్యంతరాపేక్షత్వేనవస్థానాత్ - అనపేక్షత్వేకార్యస్యనిత్యోపలబ్ధిప్రసంగాత్ - తదనుత్పత్త్యభ్యుపగమే పశ్చాన్నాశప్రసంగాత్ - అతోఽసతఃకార్యస్యోత్పత్తిహేతుత్వేనైవకారక వ్యాపారార్థవత్త్వమతశ్చసత్కార్యవాదాసిద్ధిః- సన్నసత్కార్యవాదినోపికారకవ్యాపారోనోపపద్యతే-ప్రాగుత్పత్తేః కార్యస్యాసత్త్వాత్ -కార్యాసత్వత్రకారకవ్యాపారేణభవితవ్యం - తతాన్యత్వావిశేషాత్ తతుగతకారక వ్యాపారేణపటోత్పత్తిరపిప్రసజ్యేత-నైవం-మత్కార్యోత్పాదనశక్తంయత్కారణంతద్గతకారకవ్యాపారేణ తత్కార్యోత్పత్తిసిద్ధేః - అతోచ్యతే-సతఏవమృద్ద్రవ్యస్యద్రవ్యస్యసంస్థానాంతరభాక్త్వమాత్రేణబుద్ధిశబ్దాంతరాద్యుపపత్తేః - నతావన్మాత్రేణాసత్కార్యవాదప్రసంగః - తత్సదవస్థస్యతస్యైవద్రవ్యస్యతత్తచ్ఛబ్దాస్పదాని తానిచకార్యాణీతి ద్రవ్యస్యతత్తదవస్థతాయాః కారకవ్యాపారాయత్తత్వేన తస్యార్థవత్త్వోపపత్తిః అభివ్యక్త్యనుబంధీనిచోద్యాని తదవ్యభ్యుపగమాదేవపరిహృతాని ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేపిసత్కార్యవాదోనపరిహ్రియేత- సతఏవోత్పత్తేః - నన్వవిప్రతిపిద్ధమిదమభిధీయతేపూర్వమేవసత్ తదుత్పద్యతేచేతీతిచేత్ - నద్రవ్యస్యోత్తరసంస్థానయోగోహిపూర్వపూర్వసంస్థానసంస్థితస్యవినాశఃస్వావస్థితస్యహ్యుత్పత్తిః - అతస్సదవస్థస్యద్రవ్యసత్త్వాత్ సత్కార్యవాదోనవిరుధ్యతే - సంస్థానస్యాసతఉత్పత్తావసత్కార్యవాదప్రసంగఇతిచేత్ - అసత్కార్యవాదినోప్యుత్పత్తేరనుత్పత్తిమత్త్వే సత్కార్యవాదప్రసంగః - ఉత్పత్తిమత్త్వేచఅవస్థాఅస్మాకంత్వవస్థాముత్పత్తిస్థానీయానాంపృథక్ప్రతిపత్తికార్యయోగానర్హత్వాదవస్థాసతఏవోత్పత్త్యాదికంసర్వంనిరవద్యమితిమమాయం దేహశ్శిరసిమేముఖంవాదేమేవేదనేత్యపరోక్షమేవదేహాత్మనోర్వ్యతిరేకప్రతీతేః॥ శ్రు॥ నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామిత్యాదిశాస్త్రాచ్చతదవగతేః - పుమాన్న దేవఇత్యాదినాదేవత్వాద్యప్రతిషిద్ధాఽఽత్మనాభిదావాబోజ్ఞానమూలా॥ ప్రత్యగాత్మనైవాకర్మచిత్తోలోకఃక్షీయతే - ఏవమే

ప్రాత్రపుణ్యచితోలోకః క్షీయతేనాస్త్యకృతః కృతేనేత్యాదిశ్రుతేః- దాక్షాయణయజ్ఞేనవృత్తికామోయజేతేత్యాదివి
త్రివిధానాచ్చ-కర్మఫలానిత్యత్వాన్వగతేస్తన్నిత్యత్వవాదోఽజ్ఞానమూలః॥శ్రు॥యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ - సత్యకామస్సత్య
సంకల్పః-పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ- కరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిపఇ
త్యాదీనిబహూనిప్రమాణానిఈశ్వరేపగంతవ్యాని-ఇత్థమేషాం వాదానామజ్ఞానమూలత్వముక్తం - అథభగవద్జ్ఞానవతాం
తాదృశభ్రమాభావమాహుః - తతఃపూర్వప్రస్తుతసదసచ్ఛబ్దవాచ్యప్రకృతిపురుషాభ్యాంపరత్రపరస్మిన్ విలక్షణఇతి
యావత్ -అవబోధరసేజ్ఞానస్వరూపేత్వయియథావద్విజ్ఞాతేసతీతిశేషః సఅవబోధఃతస్మాల్లోవాదశ్చేన్నాస్తీత్యర్థః
కిమవబోధనిదానమిత్యపేక్షాయాం మనోదోవఏవేతికింతన్నివృత్తినిదానమిత్యపేక్షాయాంభగవదుపాసనాత్మకయోగ
ఏవేతి విశుద్ధాంతఃకరణాస్తుసర్వమిదంజగత్ భగవదాత్మకతయానూత్మచిదచిద్విశిష్టభగవత్కార్యతయాచతదన్యతే
తవశ్యంతీతివదంతి॥ ౨౬ ॥ననుయద్యసన్నోత్పద్యతే-యదిచత్రిగుణమయఃపురుషోనసంభవతితర్హిసంప్రపంచజాతంపు
రుషశ్చపృథఙ్నాస్తీత్యుక్తంస్యాత్ కథంతర్హితయోస్సత్త్వేనప్రతీతిరత ఆహ॥సదితి॥మనఃమనోమాత్రవిలసితం - ఇదం
త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకంప్రపంచజాతం అసదేవసదివవిభాతికథమితిచేత్తత్రాహ - త్వయ్యధిష్ఠానేఅధిష్ఠానసత్తయాన
త్వాత్ -ప్రతీయతఇత్యర్థః న కేవలమిదంవికారాస్పదంకింతుఆమనుజాన్మనుజఃపురుషః అభివిధావాకారః- పురుషమభి
వ్యాప్యేతిపురుషస్యాపిపృథక్సత్త్వప్రతీతిఃమనోమాత్రవిలసితేత్యర్థః-తథాచ॥ శ్రు॥ అసతోఽధిమనోఽసృజ్యత-మనః
ప్రజాపతిమసృజత ప్రజాపతిఃప్రజాఅసృజత- తద్వాఇదంమనస్యేవపరమంప్రతిష్ఠితం- యదిదంకించేతి - వస్త్వాత్మవి
దామపివిశ్వంసదేవస్ఫురతి-అతఃకథమసత్త్వప్రతీతఆహ- సదభిమృశంతీతి - ఆత్మవిదస్త్వశేషమిదంభోక్తృభోగ్యా
త్మకంవిశ్వమాత్మతయైవసదభిమృశంతిసదితిజానంతి-ఆత్మకార్యత్వాన్నపృథగిత్యర్థః-తథాహి-యదుపాదానకంహియ
త్కార్యంభవతితత్తేనైవరూపేణప్రతీయతేఉపాదీయతేచేతిలోకాచారేణదర్శయతి నహివికృతిమితి - కనకస్యవికృతిం
కుండలాదికం కనకార్థినోనత్యజంతిహి-అత్రహేతుఃతదాత్మతయాకనకరూపత్వేనేత్యర్థః - అతఃస్వకృత మిదంవిశ్వ
మనస్త్రివృత్త్వయివిభాత్యసదామనుజాత్సదభిమృశంత్యశేషమిదమాత్మతయాత్మవిదః। నహివికృతింత్య
జంతికనకస్యతదాత్మతయాస్వకృతమనుప్రవిష్టమిదమాత్మతయావసితమ్॥ ౨౭॥ తవపరియేచరంత్యఖిల
మనుప్రవిష్టంచపురుషరూపమాత్మతయైవఅవతితంనిశ్చితం॥శ్లో॥ యత్సత్తయాసదాభాతిజగదేతదసత్స్వతః । సదాభా
సమసత్యస్మిన్ భగవంతంభజామతమ్ ॥ చం ॥ వత్కారణవాదరూపదూషణపరిహారపూర్వక మసత్కారణవాదా
సాధారణానుపపత్తిమాహుః॥ పదివేతి॥ ఆమనుమనుజపర్యంతాత్ మనుష్యపర్యంతానాం దేహానామిత్యర్థః - త్రివృ
త్కారణాత్మక మనస్సదివసత్త్వమర్థక్రియాకారిత్వం-కార్యకమివప్రతీయమానమపిత్వయ్యసద్భాతి కార్యకరంనభ
వతి-చిదచిదాత్మకజగద్విశిష్టంతదాత్మానంత్వాంనప్రకాశయతీత్యర్థః-ఆత్మానంత్వాంవిదంత్యుపాసతఇత్యాత్మవిదః-
త్వదుపాసనాత్మకయోగపరిశుద్ధాంతఃకరణాస్తుఅశేషంకృత్స్నమిదంజగత్ ఆత్మతయాఆత్మశబ్దఃపరమాత్మపరః- అజ
యాత్మనాచచరతఇత్యుక్తప్రకారేణసదభిమృశంతిసచ్ఛబ్దవాచ్యసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టకారణబ్రహ్మణః కార్యజగద్రూ
పేణావస్థితమతస్తతోఽనన్యదిత్యేవముపాస్యపరబ్రహ్మవిశేషణతయా ఉపాస్యకోట్యంతర్గతత్వా జ్జగదుపాదేయమేవ
పశ్యంతీత్యర్థః బ్రహ్మాత్మకత్వేనజగతోఽహేయత్వాభావేదృష్టాంతమాహుః నహీతి కనకస్యవికృతింఅపికారంఘటకమ
కుటాదికం నహిత్యజంతి-తదాత్మతయాప్రకృతిభూతకనకానన్యతయాఉపాదదతఏవేతిశేషః - కార్యానన్యథాయా మపిక
నకావ్యతిరేకాదిత్రిభావః యదిసర్వకారణాదన్యత్తదాకనకస్యవికృతిస్త్యాజ్యేయురిత్యసత్కార్యవాదేనుపపత్తిరభిప్రా
యాతాపవంజగదుపాదేయమేవేత్యాహుః స్వకృతమితి స్వరూపపరిణామశంకావ్యావృత్త్యర్థమనుప్రవేశోక్తిః అ
నేనస్వపక్షేదూషణోద్ధారఃస్వశబ్దఃపరమాత్మపరఃస్వకృతంజగత్తేనపరమాత్మనానుప్రవిష్టంవ్యాప్తం ॥ శ్రు॥ తత్సృ
ష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితిశ్రుతిః - అతఇదంజగదాత్మతయాఅవసితముపాస్యపరమాత్మశబ్దవాచ్య వస్త్వంతర్గతత
యాసుఖరూప నిశ్చితమిత్యర్థః॥శ్రు॥తదాత్మానగ్ స్వయమకురుత యద్వైతత్సుకృతం - రసో వై స ఇతిశ్రుతేః యద్వా
ఆత్మతయాంతఃప్రవిశ్య ధారకత్వేనాత్మశబ్దార్థః-తేనవ్యాప్తమవసితం-అనేనాకాశాదివన్నతూష్ణీంవ్యాప్తిః - కిం
తు-ధారకతయేత్యుక్తం అనేనేదంసదభిమృశంతీత్యుక్తంసామానాధికరణ్యంశరీరాత్మభావనిబంధనమితిఫలితం॥ ౨౮॥
ననుశ్రు॥సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మనేహనానాస్తికించన - మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియఇహనానేవ పశ్యతీత్యాది

శ్రుతిభిరేవ భూతస్య భగవతః ప్రతిపాదనాత్ తత్ జ్ఞానం సుకరమేవేతి కుతః భక్త్యా అత ఆహ ॥ తవేతి ॥ తవేతికమర్ణాదీషు క్షిత్యాం యే పరిచరంతి - ఛందసి వ్యవహితా స్త్వితి యచ్ఛబ్దేన వ్యవధానమనోమః - కేన రూపేణ అఖిలసత్త్వనికేతతయా అఖిలాని సత్త్వాని నికేతః యస్య తథా తస్య భావ స్తత్తా తయా సర్వభూతావాసతయేత్యర్థః - ఉత అపి తే సర్వ అవిగణయ్య శిర స్కృత్యైవ నిబుధ్య లేఃమృత్యోశ్శిరః మూర్ధ్ని పదం పాదేన ఆక్రమంతి ఆక్రామంతి మృత్యోర్మూర్ధ్ని పదం దధతి తరంతి విముచ్యంత ఇత్యర్థః - యే పునః విముఖాః అభక్తాః తాన్ గిరా నానాచాప శూనివ విబుధానపి పరివయసే బధ్నాసి - కుతః త్వయి కృతసౌహృదాః త్వయి కృతం సౌహృదం ప్రేమ యైస్తే ఖలు నిశ్చితం పునంతి పవిత్రయంతి ఆత్మానం అన్యాన్ అపీతి శేషః నేతరే తథా చ । శ్రు ॥ తస్యవా త్రుంతిర్నామాని దామాని తస్యైవం పాచాం తం త్వా నామభిర్దామభిస్సర్వాం సితవతీతి అయమభిప్రాయః - సత్యమేవం భూతమాత్మానం శ్రుతయః ప్రతిపాదయంతి అత్ర చ యస్య ఏవ వస్తుతః అపరోక్షత్వాత్ అపరోక్షమేవ జ్ఞానముత్పద్యతే - తథాప్యసంభావనా విపరీతభావనా తిరస్కృతత్వాత్ సలిసచిత్తేషు పరోక్షమివ భవతీతి నాపరోక్షం సంసారభ్రమనివృత్తిసమర్థం - భగవత్పరిచర్యయా తు సమ్యగమలచిత్తానాం తత్ప్రసాదేన లబ్ధాపరోక్షజ్ఞానానాం అయత్నత ఏవ కరకలితామలకవత్ మోక్ష ఇతి తథా చ ॥ శ్రు ॥ దేహాంతే దేవః పరం బ్రహ్మ తారకం వ్యాచష్టే - యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః యస్య దేవే పరా భక్తిరిత్యాదయః ॥ శ్లో ॥ తప ఈశా స్త్వేః ప్రసత్వం తు పుత్రాః యంతు తీర్థాని పరం తు చాగమార్గాః । యజంతు యాగైర్వివదంతు యోగైర్హరిం వినా నైవ మృతిం తరంతి ॥ చ ॥ నన్వేవమాత్మావిదస్సదభిమృశ తు తతః కిమత ఆహుః ॥ తవేతి ॥ ఇత్థమిదం సదభిమృశంత ఏవ మృత్యుం తరంతీత్యభిధానః - తదా హ్యఖిలసత్త్వానాంనశ్వేషాం జతూనాం నికేతతయా ధారకతయా యే పరిచరంతి - అఖిలాంతరాత్మత్వేన త్వాం సేవంతే - ఉపాసత ఇతి యావత్ - తదుత - త ఏవ నిబుధ్య లేమృత్యోశ్శిరో మూర్ధ్ని సమవిగణయ్యావాస్కృత్య పాదేనాక్రమంతి మృత్యోర్మూర్ధ్ని పదం దధతః తరంతి ముచ్యంత ఇత్యర్థః తథా హి తత్త్వమనభిమృశతాం కా గతిరిత్యత ఆహుః - పరివయసే ఇతి అవిబుధాన్

త్త్వనికేతతయా తదుత సదాక్రమంత్యవిగణయ్య శిరో నిబుధ్య లేః । పరివయసే పశూనివ గిరా విబుధాన

పితాం స్త్వయి కృతసౌహృదాః ఖలు పునంతి న యే విముఖాః ॥ ౨౭ ॥ త్వమకరణస్స్వరాడఖిలకారకశక్తిధర

స్తవ బలిముద్వహంతి సమదంత్యజయాఽనిమిషాః । వర్షభుజోఽఖిలక్షితిపతేరివ విశ్వసృజో విదధతియత్ర యే

ధానీతిచ్ఛేదః - అవిదుషః సార్వాత్మ్య బ్రహ్మోపాసనరహితాన్ గిరా శాస్త్రోక్తసమ్యగుపదేశేన పరివయసే అయమి యేత్యాదిదండకపతితస్యావయః - విగతా విద్యాస్వర్ణ్యాంతస్యావా ఇదం యాపం అస్య గత్యర్థకస్య జ్ఞానార్థకత్వాత్ బోధయసీత్యర్థః - యద్వా - పరివయసే గమయసి సన్మార్గం నయసీత్యర్థః పశూనివ యథా పశూన్ నాసికాసూత్రాదిభిస్సమ్యక్ శిక్షయంతి - తద్వచ్ఛాస్త్రైః త్వామిత్థంభూతం జ్ఞాత్వా క్రమేణోపాసీనా ముచ్యంత ఇతి భావః - పరివయసే ఇతి శుద్ధ్యమపురుషేణ నిరతిశయకృపావత్త్వాన్ సర్వానుజిఘృక్షుత్వం చ సూచితం - తర్హి శాస్త్రానధికారిణాం కా గతిరిత్యత ఆహుః - తానితి - మేత్య్వ యి న విముఖాః ప్రేమ భక్తిరహితాః - అత ఏవ కృతం సౌహృదం యైస్తే త్వద్భక్తాస్తాన్ జ్ఞానశాస్త్రాధికారరహితానపి పునంతి ఖలు - భాగవతసేవయా తేఽపి ముచ్యంత ఇతి భావః - యేషాం పత్నే నాపి నోచ తే తేషాం మహాగతిరేవేతి తాత్పర్యం ॥ ౨౭ ॥ నను యస్యాఖిలసత్త్వనికేతత్వేన భగవతస్సేవ్యత్వముచ్యతే - తర్హి తత్తత్కారణసంబంధాత్ - కర్తృత్వభోక్తృత్వే ప్రసజ్యేయాతాం న వస్తుతః స్తథాత్వమితి చేత్తర్హి జీవానామపి తత్తుల్యమితి - కేన విశేషేణ పునస్సేవ్యసేవకత్వమితీమామాశంకాం పరిహరంత్యః ॥ శ్రు ॥ న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ - అపాణిపాదో జవనో గృహీతా పశ్యత్యచక్షుస్స శృణోత్యకర్ణః - స వేత్తి వేద్యం న చ తస్యాస్తి వేత్తా తమాహురగ్ర్యం పురుషం మహాంతమిత్యాద్యాః శ్రుతయః స్తువంత్య ఆహుః ॥ త్వమితి ॥ త్వం సంబంధరహిత ఏవ అఖిలకారకశక్తిధరః అఖిలానాం ప్రాణినాం యాని కారకాణి ఇంద్రియాణి తేషాం శక్తిధారయతి - ప్రవర్తయతీతి తథా - కుతః స్వరాడ్యతః స్వేనైవ రాజసే దీవ్యసే - న హి స్వతస్సిద్ధజ్ఞానశక్తేరింద్రియాపేక్షేత్యర్థః - అత స్తవ బలిముద్వహంతి పూజాం కుర్వంతి అజయా అవిద్యయా సహితాః స్తయా వృతా ఇత్యర్థః అనిమిషా దేవాః ఇంద్రాదయః తథా బ్రహ్మాద్యా విశ్వసృజః బ్రహ్మాదయోఽపి యథా సస్త్రీకా ఏవ కింకరాః స్వామినం సేవంతే తథా అవిద్యాయుక్తా దేవాదయ స్త్వామితి లోకోక్తిః - సమదంతి చ మనుష్యైర్దత్తం హవ్యకవ్యాదిలక్షణం బలిం భక్షయంతి చ - అత్ర దృష్టాంతః - వర్షభుజోఽఖిలక్షితిపతేరివేతి - యథా వర్షభుజః ఖండమండలపతయః అఖిలక్షితిపతేర్మహారాజస్య

ఖండలేశ్వర్యస్వస్వప్రజాదత్తబలిభుజఃబలిముద్వహంతీతిర్వదితి - కథంబలింవహంతీతిదాహ - విదధతియత్రయేత్వధి కృతాభవతశ్చకితాఇతి-త్వత్తోభీతాస్సంతఃయస్మిన్కర్మణినియుక్తాస్తేతత్కుర్వంతీతి- త్వదాజ్ఞాపరిపాలనమేవ బలివహనమిత్యర్థః-తథాచ ॥ శ్రు ॥ భీషాస్మాద్వాతఃపవతే-భీషోదేతిసూర్యః - భీషాస్మాదగ్నిశ్చంద్రశ్చ-మృత్యుర్ధావతిపంచమఇతి॥శ్లో॥అనింద్రియోపియోదేవస్సర్వకారకశక్తిధృక్ । సర్వజ్ఞస్సర్వకర్తాచ సర్వసేవ్యంనమామి తమ్ ॥ చం ॥ ననుసర్వకారణత్వాన్నసనస్యత్వేనాభిప్రేతస్యేశ్వరస్యాతేన ప్రాణమంతఃకరణ -యదికారణ త్వేనాపేక్ష్యత్వనియతిసార్వజ్ఞసర్వశక్త్యాదిగుణపౌష్కల్యాత్ స్వాదిత్యేనాహ -అనింద్రియోపీత్యాదినా ॥ త్వమితి॥అఠంశీభూతసంకల్పమాత్రేణకర్తృత్వాత్కరణాపేక్షాభావ ఇతి - జగత్సర్గాపాదకసంకల్పాత్మక జ్ఞానాశ్రయఇతియావత్ - అనేనసార్వజ్ఞంఫలితం త్వమింద్రియాణిపాణ్యాదీని తదాకరణాయజ్ఞానరహితః ॥ శ్రు॥ పశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణః నతస్యకార్యం కరణంచవిద్యత ఇతిశ్రుతేః కార్యంశరీరంకరణమింద్రియాణిచనవిద్య తేఽప్రాకృతశరీరేంద్రియవత్తదాయ జ్ఞానరహితః నిరుపాధికసార్వజ్ఞజ్ఞానాశ్రయఇతిభావః - సార్వజ్ఞస్యని రుపాధికస్యకారణాయుక్తాఽఽదితి- స్వరాట్ స్వతంత్రఃఅకర్మవశ్యః కర్మవశ్యానాంక్షేత్రజ్ఞానాంకర్తృ- స్వాతంత్ర్యస్యసప్రతి యోగికత్వాకలకారకశక్తిధరఃనిమిత్తోపాదానసంప్రదానాపాదానాధికరణాద్యాత్మకానికారకాణి తచ్ఛక్తీశ్చ ధరతీతితథా - సకలకారకశక్తినిర్వాహకఇత్యర్థః - అథపరత్వేమాహుః- తి వేత్యాదినా-అజయాఅజాశబ్దా భిధేయయా ప్రకృత్యాసహితాఇతిశేషః - ప్రకృతిపరతంత్రాఅనిమిషాదేవా వాయుసూర్యాగ్నీంద్రాదయః విశ్వ సృజఃప్రజాపతయశ్చ - యేయేయత్రయత్రవ్యాపారేఅధికృతాస్సర్వేభవతశ్చకితాభీతా స్సంతఃతవబలిస్వ స్వాధికారానువర్తనాత్మికాంపూజాముద్వహంతివిదధతి- సమదంతీత్యేవమాదతాంశ్చభోగాననుభవంతిచయథావర్ణ భుజోభారతాదివర్షభోక్తారః - అఖిలక్షితిపతేస్స్వస్వదేశస్యబలింవిదధతి- తద్వత్ -అతిః॥శ్రు॥భీషాస్మాద్వాతఃపవ

త్వనైకృతాభవతశ్చకితాః॥౨౫॥స్థిరచరజాతయస్స్యురజయోత్థనిమిత్తయుజోవిహారఉదతీయయాయదిప

తే - భీషోదేతిసూర్యః- భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ - మృత్యుర్ధావతిపంచమఇతి- భయాదస్యాగ్నిస్తపతిభయాత్తప తిసూర్యః- భయాదింద్రశ్చవాయుశ్చమృత్యుర్ధావతిపంచమః । యదిదంకించజగత్సర్వంప్రాణఏజతినిసృతం । మ హద్భయం వజ్రముద్యతం యఏతద్విదురమృతాస్తేభవంతీతిశ్రుత్యర్థోఽనుసంధేయః - ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టే పరమా త్మనిస్థితానాంసర్వేషాంతతోనిస్సృతానాం తస్మాన్నజాతమహాభయనిమిత్తమేజనంకంపనమస్తి - తచ్చాసనాతివృ త్తేకింభవిష్యతీతిమహతోభయాద్వజ్రాదివోద్యతాత్ కృత్స్నంజగత్కంపతఇతితదర్థః - పసూర్యాదయఉన్నతిముద్య తమితిపచయ్యకాపతిభమా॥౨౫॥ తదేవకరణపరిపంథకమీశ్వరంకరణపరతంత్రానరాభజతీత్యుక్తం- నకేవల మియదేవకారణంతిత్రఉత్పన్నత్వేనాపితత్పరతంత్రత్వాదితివదంతి ॥ శ్రు ॥ యథాగ్నేః క్షుద్రావిస్ఫులింగా వ్యుచ్చ రంతి ఏవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వేప్రాణాస్సర్వేలోకాస్సర్వేదేవాస్సర్వాణిభూతాని సర్వఏతఆత్మానో వ్యుచ్చరం తీత్యాదిశ్రుతయఇత్యాహ-స్థిరేతి॥ హేవిముక్తనిత్యముక్త - యదితవఅజయామాయయావిహారః విహారః క్రీడాభ వతి-తదాస్థిరచరజాతయఃస్థిరాశ్చచరాశ్చజాతయఃజాత్యాలింగ్యతాదేహోయేషాంతేజీవాస్స్యురావిర్భవేయుః - కథంభూ తస్యతతఃఅజాతఃపరస్యదూరేవర్తమానస్యఅంగస్యేత్యర్థః తర్హికోఽవిహారఃఉదతీయయాఉత్కుణపశేన - ననుష్టే త్రీనానాంజీవానాంకథంజన్మస్యాత్తత్రాహ-ఉత్థనిమిత్తయుజఇతి- ఊహాయేవఉత్థానిఉత్థితాని ఆవిర్భూతాని నిమిత్తా నికర్మాణితద్యుక్తానిలింగశరీరాణివాతైర్యుజ్యంతఇతి తేతథా- ననుకింనిమిత్తోత్థానేనమదిచ్ఛయైవభవంతు నత్వాయి వైషమ్యాభావాత్ విషమసృష్టేరయోగాదిత్యాహ - నహి-పరమస్యేతిపరమస్యపరమకారుణికస్యవియతఇవఅకాశస దృశస్యసమస్యేత్యర్థః- కశ్చిద్దపరఃస్వీయఃపరఃఅస్వీయశ్చనభవేత్ నసంభవతీత్యర్థః॥ శ్రు॥అసద్వాఇదమగ్రఆసీ త్ - తతోవైసదజాయత - ఇత్యాదిశ్రుత్యాశూన్యపూర్వకత్వమింపప్రతీయతేతిదర్థంపునర్విశినష్టి శూన్యత్వేఽగాం దధతేఃశూన్యసామ్యం భజతఃతవదర్శయితుంపునర్విశినష్టి - అపదస్యేతి ॥ నపద్యతేఇత్యపదఃతస్యనామసనయోర గోచరస్యేత్యర్థః॥శ్లో॥ త్వదీక్షణవశక్షోభమాయాబోధితకర్మభిః।జాతాన్సంసరతఃఖిన్నాన్నృహరేపాహినఃపితః। చం ॥ ఇత్థంకల్యాణగుణపౌష్కల్యముక్తం - తహికింహేయాఅపిగుణాస్సంతీత్యపేక్షాయాంతేనసంతీతివదంతః - అథమవర్జనీయప్రకృతి సంబంధనివృత్తిరిత్యపేక్షాయాంహేయ ప్రత్యనీకభగవత్కటాక్షాద్దేవేత్యాహుః॥ స్థిరేతి ॥

స్థావరజంగమాస్సర్వేప్రాణినః అజయోత్థనిమిత్తయుజః ప్రకృతికార్యశరీరయుక్తాస్సన్తః - సర్వేషామజాసంబంధోఽవ జనీయ ఇతిభావః తత స్తత్ర కేషాంచి దేవంభూతానాంవిరహాయపరికబాచిన్న ప్రకృతివిమోక్షస్సంభవతీతిచేత్పరస్య తవఉదీక్షయాకట ఏవ దేవపోఽక్షస్స్యాదిత్యర్థః - ఉపాయనిష్పత్తి సర్వకూటాక్షమూలై దేవేతిభావః సర్వవర్జనీయప్రకృతిసంబంధేషు కాంశ్చిత్తత స్త్యాజయన్నహంకింపైషమ్యాన్నైర్ఘృణ్యావి హేయగుణకల్పాస్సంభోగయంతి వి ముక్తేతి ॥ హేయాద్వేశేషణాముక్తహేయప్రతిభటస్యైర్థః తదేవవివరీతుర్వంతి-సహీతి సపమస్యకస్యచిత్పక్షపాతా ఽఽణికఃమానవిర్యతేయస్మాత్తస్యపరమకారుణికస్యతవకశ్చిదపరః కస్యాపివిషయేఽపక స్తవవిషయస్వేనాస్తి సర్వాస్యాం నాంశరీరభూతత్వాదరక్షణీయోనాస్తి - అతస్సర్వాంశుక స్త్వమతోఽవైషమ్యాది హేయసంభావనాపి రథాపివ్యావ మాతాపివలంబిత్వాన్నసర్వాన్మోచయసీతిభావః-న కేవలం వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాద్యాపహేయాభావపవ- అపితుసర్వే హేయగుణానసంతీత్యభిప్రాయేణ సదృష్టాంతంవిశింషంతి వియతఇవత్యాదినా - వియతఇవఆకాశస్యేవ అపదస్యాశ్రయస్య హేయానాశ్రయస్య యథాసర్వత్రవ్యాప్య స్థితస్యాప్యాకాశస్య స్వాప్యగతదోషానాశ్రయస్స్వాం తద్వద్ధేయానా శ్రయస్యేత్యర్థః - అతఏవఅతుల్యతులాంతరాన్యోపమా దధతః సర్వస్యాప్యస్య గతదోషస్పర్శాభావేన అవిశ్య మానవమాతులస్యేత్యర్థః-విహారఉదీక్షయేతిపాఠాంతరం-తదాయమర్థః సనుయస్య నామకరణ స్తిజగత్సృష్ట్యా నుపపత్తిస్వరాడ్జగద్వ్యాపారానుపపత్తిశ్చకరణానాంకర్తృత్వశక్త్యాపాంపైవ కర్తృత్వాద్వ్యాపారవత్త్వాదిసర్వనాది త్యలఆహ- స్థిరేతి యదివిహారఃవిహారః క్రీడేతి-రేవేత్యర్థః-తదాపరస్యప్రకృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణస్యతవఉదీక్షయా బహుస్యామిత్యుక్తసంకల్పమాత్రేణైవ అజాయాఃప్రకృతేస్సకాశా దుత్థాన్యుద్భూతానినిమిత్తానిదేహాసనిమిత్తాని బుద్ధిం ద్రియాదీని తైర్యుజ్యంత ఇతితథా - స్థిరచరజాతయఃస్థావరజంగమాః సర్వేప్రాణినస్సన్తః ఉదీక్షయేత్యనేన కర ణాయత్తకర్తృత్వవ్యుదాసః- విహార ఇత్యనేన కర్మాయత్తవ్యాపారవత్త్వవ్యుదాసః అతఏవజగత్సర్గ రూపవ్యాపా రస్యలీలారాశిపరమసుఖదుఃఖనిమిత్తార్థత్వవ్యుదాసశ్చఫలితః తత్రహేతుత్వేనసంబోధయంతి- విముక్తేతి - అస్య

రస్యవిముక్తతతః । నహిపరమస్యకశ్చిదపరోఽపపరశ్చన చేద్వేయతి ఇవాసనస్యతవతులాస్యతులాంరాదధతః॥

౩౦॥అపరిమితాధ్రువాస్తనుభృతోయదిసర్వగతా స్తర్హినశాస్యతేతినియమోధ్రువనేతరథా।అజని

యభోక్తవఏవార్థః జీవానాంత్వసర్వజ్ఞత్వాదిసర్వశక్తిత్వాది సత్యసంకల్పత్వాది హేయా స్పదత్వాన్నసంకల్పమా త్రేణఘటాదికర్తృత్వమితిభావః క స్తర్హితామమోచకఇత్యేతతఆహుః - తతఃయతఏవంతతః పరమస్యసర్వోత్కృష్ట స్యపరంపూర్వభావిఉదీక్షితోఽనాస్తి-పరమకారణత్వాదితిభావః- అతఏవాపరఃకార్యభూతఃకశ్చిదపినాస్తి సర్వస్యత త్కార్యత్వాదితిభావఃయద్వా అపరఃఅన్యశరీరభూతఃకశ్చిదపినాస్తి సర్వస్యతదాత్మకత్వాదితిభావః-తర్హి - స్వా స్యగతదోషప్రసక్తిరిత్యతస్సదృష్టాంతంవిశింషంతి-వియతఇవేత్యాది లఘుక్తఏవార్థః॥౩౦॥ఏవంతావత్పరమాత్మనస్స కాశాదవిద్యాకృతకార్యోపాధయ స్తదంశాఏవజీవాజాతాస్సంసరంతోభవంతీత్యుక్తం- తత్రయద్యేకా అవిద్యాతదా సర్వజీవస్యాప్యైక్యాత్ దేకముక్తౌసర్వముక్తిప్రసంగః అథనానాఅవిద్యాస్తత్వాత్తస్యైవాంశాంతరేణ సంసారానపగ మాదనిర్మోక్షఇత్యాదివితర్కబలేన - వస్తుతఏవజీవాజాత్యానానాత్వేనః తత్రచ తేషామణుత్వే దేహవ్యాపిచైత న్యంనస్యాత్ దేహపరిమాణత్వేచమధ్యమపరిమాణానాం సావయవత్వేనానిత్యత్వంస్యాత్ అతస్సర్వగతానిత్యాశ్చే తికేచనమన్యంతే తత్రసతావదుక్తదోషప్రసంగః - అవిద్యాభేదేనచచ్ఛిన్నభేదేనవాబద్ధముక్త వ్యవస్థాసంభవాత్ - ఈశ్వరస్యతునకేనాప్యంశేనసంసారశంకేత్యుక్తమేవప్రసిద్ధంచాత్తైక్యంసర్వశ్రుతిషు-కించ - ఇమంపశుం అంతర్యా మిబ్రాహ్మణమపినసహతఇత్యాహ॥ అపరిమితాఇతి ॥ వస్తుతఏవానంతాః ధ్రువానిత్యాః నైవరూపేణనిత్యాః సర్వగతా శ్చేత్తనుభృతోజీవాయదిస్యుః-తర్హి తేషాంసమత్వాత్ శాస్యశాసకఘటతఇతికృత్వా హేధ్రువనియమఃనియమనంత్వ ద్ధానస్యాత్ ఇతరథాతుఘటేత - కథంయన్నయసుండపాధితోయద్విధారప్రాయంయత్ జీవాఖ్యంఅజనిజాతం తత్తస్య స్వనిశాకరస్యనియంతృనియామకంభవేత్ - అవిముచ్యకారణతయాఅపరిస్యాత్కింతత్ సమమనుస్యాతం ననుకింయ తేచ్ఛబ్దైక్షాసలేచేమిత్యతాంఇవంతదిత్యతఆహ-అనుజానతాం చపరమతమితి - జానీమఇతివదతాంయసమతమవి స్థాతిప్రాయంఅవిమదుత్వాత్ -త చ॥ శ్రు॥ యస్యామతంతస్యమతంమతంయస్యనవేదసః- అవిజ్ఞాతంవిజానతాంవి జ్ఞాతమవిజానతాం-అవచస్నేనప్రోవాచసహూయ్ష్ణీం బభూవేత్యాది కించ మునిస్యత్యన్య దుష్టతయావోషప్రశ

వణాత్-తథాచ॥శ్రు॥యదిమన్యసేసువేదేతిదభ్రమేవాపినూనం - త్వం వేత్థబ్రహ్మణోరూపంయదస్యత్వంయదస్యదేవే
ష్వత్యాదిశస్మాద్యత్తచ్ఛబ్దాభ్యామతర్క్యంకిమపిసర్వానుస్యూతత్వేనసమంనియంతృత్వేనభవేదిత్యర్థః॥శ్లో॥అంతర్యా
తాసర్వలోకస్యగీతశ్శ్రుత్యాయుక్త్యాచైవమేవావసేయః। యస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిర్నృసింహః శ్రీమంతంతం చేతసైవా
వలంబే॥ చం॥ స్థిరచరజాతయస్స్యురితిత్యనేనచరాత్మకస్థూలసూక్ష్మశరీరాంతః ప్రవేశయోగ్యంజీవానాం స్వాభా
వికమణుస్వరూపత్వంసూచితం జీవస్వరూపవిభుత్వవాదందూషయంతి ॥ అపరిమితా ఇతి ॥ హేధ్రువతనుభృతోజీవా
అపరిమితాఅసంఖ్యేయాః ధ్రువానిత్యాశ్చ - తేసర్వగతాఃతర్హినశాస్యతానసర్వేషాం తుల్యత్వాత్పరమాత్మనాజీ
వాంతరేణవాశాస్యతానియామ్యతానోపపద్యతే - ఇతీత్థంనియమఃఉత్క్రాంతి గత్యాదివిషయః నిత్యంశ్రూయమా
ణోనోపపద్యతే-ఉత్క్రాంతిస్తావచ్ఛ్రూయతే ॥ శ్రు ॥ తేనప్రద్యోతనేనైష ఆత్మానిష్క్రామతిచక్షుషోవా మూ
ర్ధ్నోవాశరీరదేశేభ్యఇతి గతిరపి॥ శ్రు॥ యేవైచాస్మాల్లోకాత్ప్రయంతిచంద్రమసమేవతేసర్వేగచ్ఛంతీతి ఆగతి
రపి॥శ్రు॥తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మైలోకాయకర్మణఇతి-ఇతరథాఅణుత్వేతుశాస్యతాని యమాదయఉపపద్యంతఇ
త్యర్థః-యద్యపిశరీరవియోగరూపత్వేనోత్క్రాంతిఃస్థిరతరస్యాప్యాత్మనఃకథంచిదుపపద్యతే అతస్తైస్స్వాత్మనైవస్యం
పాద్యేఇత్యభిప్రాయేణనియమశబ్దః ప్రయుక్తః-తథాచ శారీరకంసూత్రం - స్వాత్మనాచోత్తరయోరితి - చశబ్దోవ
ధారణే. తనుభృతఇత్యనేనసర్వేషాం సర్వశరీరసంబంధావిశేషాత్సర్వశరీరానుచరపుణ్యాపాపానాం సర్వసాధార
ణత్వేనవ్యవస్థితఫలాదానాయోగాచ్చాసనంనోపపద్యతే ఇత్యాత్మవిభుత్వవాదేనుపపత్తిరుద్ఘాటితాఅపరిమితాఇత్య
నేనజీవైక్యవాదనః తత్రబంధమోక్షశిష్యాచార్యాదివ్యవస్థోపపత్తిదూషణమభిప్రేతం - నన్వణుత్వపక్షేజీవానాం
పరమాత్మశాస్యతాకింభృత్యానాం రాజశాస్యతేవేత్యపేక్షాయామంతఃప్రవిశ్యైవేత్యాహ. అజనిచేతి -యన్మయమ
జనివ్యాపకేనయేన ప్రచురంజగదజనిజాతం - తద్బ్రహ్మఅవిముచ్యఅంతస్స్థిత్వైవనియంతృ ఇతిసమ్యగజానతాంయ
న్మతంతస్యమతస్యదుష్టత్వాత్ అమతంఅనభిమతం ప్రామాణికానామితిశేషః - సమమనుజానతామితి పాఠాంతరం.

చయన్మయంతదవిముచ్యనియంతృభవేత్సమమనుజానతాంయదమతంమదదుష్టతయా॥ ౩౧॥నఘటత

ఉద్భవః ప్రకృతిపూరుషయోరజయోరుభయయుజాభవంత్యసుభృతోజలబుద్బుదవత్। త్వయితఇమే

తదాసమశబ్దస్సర్వపర్యాయః - సమంసర్వంతజ్జగదవిముచ్యఅంతస్స్థిత్వైవనియంతృ ఇత్యనుజానతాం - ప్రామాణి
కానాంయదమతమనభిమతంతదనాదరణీయమిత్యధ్యాహారః - కుతః -తస్యమతస్యదుష్టతయాప్రమాణవిరుద్ధతయే
త్యర్థః జగదజనీతిప్రకృతిపురుషాత్మకజగతఃఉత్పత్తిరుక్తా॥ ౩౧॥ననుచయదిపరమాత్మనోజీవాజాయంతఇతినియంతృ
నియమ్యభావఉచ్యతే తథాసతిజీవానామనిత్యత్వప్రసంగేనప్రతిదినంకృతనాశాకృతాభ్యాగమప్రసంగస్స్యాత్-
కించ-తదామోక్షోనామజీవస్యస్వరూపహానిరేవస్యాత్ - నచైతద్యుక్తం - స్వప్రకాశానందాత్మనః అవిద్యాకృతా
నర్థనివృత్తిమాత్రస్య మోక్షత్వాత్పగమాదిత్యాశంక్యోపాధిజన్మనైనజన్మజీవానాముచ్యతేనస్వతః అఘటనాది
త్యాహ॥నఘటతఇతి॥తత్రకింప్రకృతేరేవరూపేణోద్భవస్స్యాత్ - పురుషస్యవా - ఉభయోర్వా ఆద్యేజీవానాం
జడత్వాపత్తిః - ద్వితీయేపురుషస్యవికారిత్వప్రసంగః - అతఏవనతృతీయఇత్యాశయేనోక్తం - ప్రకృతిపురుషయో
రుద్భవోనఘటతఇతి శ్రుత్యాఅజత్వప్రతిపాదనాదపీత్యాహ- అజయోరితి తథాచ ॥ శ్రు ॥ అజామేకాంలోహితశుక్ల
కృష్ణాంబహ్వీంప్రజాంజనయంతీంసరూపాం - అజోహ్యేకోజుషమాణోనుశేతేజహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోన్య
ఇతి - ఉభయయుజాతుభవంతిఉభయంచతత్ యుజ్యతఇతిఉభయయుక్ సంబంధఃపరస్పరాధ్యస్తమితియావత్ -
తేనఅసుభృతః ప్రాణాద్యుపాధయోజీవాజాయంతఇత్యర్థః - తత్రచప్రకృతిపారతంత్ర్యాపారతంత్ర్యాభ్యాం
తాభ్యాంజీవేశ్వరవిభాగః జలబుద్బుదవదితియథాకేవలేనానిలేనవాజలేనవాజలబుద్బుదానినభవంతి - కింతుమిళితా
భ్యాంతాభ్యాంతద్వత్-తత్రచయథానిలోనిమిత్తంజలముపాదానంబుద్బుదానాం- ఏవమత్రాపిప్రకృతిఃనిమిత్తంపురు
షఃఉపాదానం॥ శ్రు॥ తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సంభూతః-సోకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి - యథా
గ్నేః క్షుద్రావిస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంత్యేవమేవాస్మాదాత్మనస్సర్వే ప్రాణాస్సర్వే లోకాస్సర్వే దేవాస్సర్వాణిభూ
తానిసర్వఏతఆత్మానోవ్యుచ్చరంతీత్యాది శ్రుతిషుచేతనాచేతన ప్రపంచస్యపరమాత్మోపాదానత్వశ్రవణాత్ నచవి
కారిత్వంపరిణామాసంగీకారాత్ కేచిత్తుపునఃపరిణామమంగీకృత్యాత్మనోవికారభియా విపరీతంనిమిత్తోపాదానభా

వమిచ్ఛంతి సర్వభూతానాం ప్రకృతిపురుషైక్యాత్ భవంతీతిసిద్ధాంతశ్చైవం ॥ శ్రు ॥ ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ అజామేకాం - అవినాశీవాఅరేయమాత్మేత్యాది శ్రుతిబలాత్ అనుత్పత్తిశ్రవణాచ్చ జీవానామౌపాధికమేవ జన్మ నస్వత ఇత్యుక్తం ఉపాధిలయేన పరమాత్మని పునర్లయశ్రవణాదపి నవాస్తవం జన్మేత్యాహ త్వయి కారణాత్మని త ఇమే జీవాః తత ఇతి యతోనవాస్తవం జన్మ తస్మాద్వివిధనామగుణైరనేక ప్రకార కారణకార్యోపాధిభిస్సహ విలీయంతే జీవాః ఉపాధిభూతేషు సుషుప్తిప్రళయయోః మధుని అశేషరసా ఇవ లీయంతే - యథా మధుని సకలకుసుమరసాః విశేషతః అనుపలక్ష్యమాణా అపి సామాన్యేన ఉపలక్ష్యంతే-ఏవం స్వాపాదౌ విశేషమాత్రలయాత్ కారణస్యావిశేష రూపత్వాత్ సామాన్యతో వర్తంతే ముక్తౌతు కారణస్యాపిలయాత్ త్వయిపరమే నిరుపాధౌ సరిత ఇవార్ణవే లీయంత ఇతివివేకః తథాచ॥ శ్రు॥ యథా సౌమ్యమధుమధుకృతో నిస్తిష్ఠంతి నానాత్యయానాం వృక్షాణాం రసాన్ సమవహారమేకతాం సంగమయంతి తే యథా తత్రనవివేకం లభంతే అముష్యాహం వృక్షస్య రసోస్మ్యముష్యాహం వృక్షస్యరసోస్మీత్యేవమేవ ఖలు సౌమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సతి సంపద్య నవిదుస్సతి సంపత్స్యామహ ఇతి-యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేస్తంగచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ తథా విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యమిత్యాద్యాః॥ శ్లో॥ యస్మిన్నుద్యద్విలయమపి యద్భాతి విశ్వం లయాదౌ జీవోపేతం గురుకరుణయా కేవలాత్మావబోధే । అత్యంతాంతం వ్రజతి సహసా సింధువత్సింధుమధ్యే మధ్యేచిత్తం త్రిభువనగురుం భావయే తం నృసింహం ॥ చం॥ న ను ప్రకృతిపురుషయోరుత్పత్త్యనుత్పత్తీ న ఘట ఇతి అత ఆహుః ॥ యద్యప్యజత్వాత్ప్రకృతేః పురుషస్యచ నోత్పత్తిస్తథాపి విద్యమానానామేవ అప్యానామవయవానాం వాయుప్రేరితానాం పరస్పర సంయోగాజ్జలే బుద్బుదోత్పత్తివత్ - ఉభయయుజా ప్రకృతిపురుషయోస్సంయోగేన-అనుభృతః ప్రాణినః వివిధైర్నామభిః రూపైశ్చోపలక్షితాస్తద్వ్యాధారభూతే భవంతి - దేవమనుష్యాదిశరీరే

తతో వివిధనామగుణైః పరమే సరిత ఇవార్ణవే మధుని లిల్యుర శేషరసాః॥౩౧॥ నృషు తవ మాయయా భ్రమమమీష్వవగత్య భృశం త్వయి సుధియోభవే దధతి భావమనుప్రభవమ్। కథమనువర్తతాం భవభయం తవ

తేవిశిష్టరూపేణోత్పత్తిర్వ్యజ్యత ఇత్యర్థః-తత స్తఏమే అనుభృతః పరమే త్వయి నిలిల్యుః ప్రళయసమయే నామరూపే విహాయ త్వయ్యవిభక్తతామాపురిత్యర్థః యథా సరితోర్ణవే యథాచ మధుని మాక్షికే అశేషారసాః మకరందాస్తద్వత్-ద్రవ్యస్యోత్తరోత్తరసంస్థానయోగో హి పూర్వసంస్థానసంస్థితస్య హ్యుత్పత్తిః - అతః అవస్థానామనిత్యత్వేప్యవస్థాశ్రయస్య ద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్తస్య పూర్వోత్తరావస్థాత్యాగోపాదానాత్మకవినాశోత్పత్త్యవిరోధ ఇతి భావః అత్రాణ్వాదిస్థానీయం చిదచిద్విశిష్టం బ్రహ్మ॥౩ ॥ఏవం తావత్పరమేశ్వరాత్ జీవా జాయంతే తదంశేన చకర్మాణి కుర్వంతి పునస్తత్ర లీయంత ఇతి సంసారచక్రభ్రమణముక్తం ఇదానీం తన్నివృత్తయే॥ శ్రు॥ పరీత్య లోకాన్ పరీత్య భూతాని పరీత్య సర్వాః ప్రదిశో దిశశ్చ ప్రజాపతిః ప్రథమజా ఋతస్యాత్మనాత్మానమభిసంబభూవేత్యాద్యాః భగవదను వృత్తిం విదధతీత్యాహ నృష్వితి॥ నృషు జీవేషు అమీషు-తవ మాయయా భ్రమం ఉక్తలక్షణమవగత్య జ్ఞాత్వా-సుధియః భృశం త్వయి అభవే భవవివర్జితే భావం స్వభావమనువృత్తిం దధతి కుర్వంతి - అనుప్రభవం అన్వనుప్రభవో యస్మిన్ తం భావం- తతః కిమత ఆహ॥ కథమనువర్తతాం ఇతి అనువర్తతాం అనువర్తమానానాం త్వామేవ శరణం భజతాం భవభయం సంసారభయం కథం భవేత్ నకథంచిదపీత్యర్థః కుతః యస్మాత్తవ భ్రుకుటిః భ్రూభంగరూపః త్రిణేమిస్త్రిస్రో నేమయ ఇవ అవచ్ఛేదాః శీతోష్ణవర్షాః కాలా యస్య సంవత్సరాత్మకస్య కాలస్య నః - అభవచ్ఛరణేషు సభవాన్ శరణం రక్షితా యేషాం తేష్వేవ భయం జన్మమరణాదిలక్షణం సృజతి కరోతి - అత ఏవం భూతం సంసారమాకలయ్య తన్నివృత్తయే సుధియః త్వయి భావం దధతీతి॥ శ్లో॥ సంసారచక్రక్రకచైర్విదీర్ణముదీర్ణనానాభవతాపతప్తం । కథంచిదాపన్నమిహ ప్రపన్నం త్వముద్ధర శ్రీనృహరే నృలోకమ్॥ చ ॥ తర్హి ఉత్పత్తివినాశాద్యాత్మకసంసారనివృత్త్యను వృత్త్యోః కిం నిదానమిత్యపేక్షాయాం త్వద్భక్తితదభావావేవేత్యాహుః॥ నృష్వితి॥ అనుస్మృతః ప్రభవః సంసారో యస్మాత్తత్ - అమీషు నృషు తవ మాయయా ఆత్మీయయా ప్రకృత్యా భ్రమం దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానరూపం అవమృశ్య అయమేవ సంసృతిహేతురితి నిశ్చిత్య సుధియః త్వయి భృశం భావం భక్తిం దధతి అనువర్తతాం త్వాం భజతాం భవభయం సంసృతిభయం కథం భవేత్ నభవేదేవేత్యర్థః-కుతః యదస్మాదభవచ్ఛరణేషు నభవాన్ శరణం యేషాం తేష్వేవ - తవ భ్రుకుటిః భ్రూభంగరూపః త్రిణేమిః తిస్రో నేమయః శీతోష్ణవర్షాః కాలాత్మకాః యస్యసః - సంవత్సరాత్మకః కాలః-భయం సంసృతిభయం సృజతి

అభవచ్చరణేష్వితి పారేణ భవతః చరణౌ యేషాం తేషు - ఉపాయో సేయ భావేన భవతశ్చరణమనాశ్రితేష్విత్యర్థః ॥ ౩౩॥ సచ భగవతి భావః మనోనియమే సతి భవతి సోఽపి గురూపసదనాదితి గురూపసదనం విదధతి॥ శ్రు ॥ తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం - ఆచార్యవాన్ పురుషో వేద నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా ప్రోక్తాన్యేనైవ సుజ్ఞానాయ ప్రేష్ఠేత్యాద్యాః శ్రుతయః ఇత్యాహ॥ విజితేతి ॥ విజితాని హృషీకాణి ఇంద్రియాణి వాయుః ప్రాణశ్చ యైస్తైరపి అదాంతమనస్తురగం అదాంతం అగమ్యమనః ఏవ తురగః అశ్వః దుర్దమత్వసామ్యాత్ తం యేఽయం తు నియంతుం యతంతి ప్రయతంతే - అతిలోలం అతిచపలం గురోశ్చరణం సముపహాయ అనాశ్రిత్య - తే ఉపాయేషు ఖిద్యంతే క్లిశ్యంతీత్యుపాయఖిన్నాః సంతః - వ్యసనశతాన్వితాః బహువ్యసనాకులాః - ఇహ సంసారసముద్రే ఆవిశంతి సంతి తిష్ఠంతి దుఃఖమేవ ప్రాప్నువంతీత్యర్థః - హే అజ అకృతకర్ణధారాః అస్వీకృతనావికాః వణిజో యథా తద్వత్ - గురుణోపదర్శిత భగవద్భజనసుఖానుభూతౌ తస్యైవ మనో నిశ్చలం భవతి నాన్యథేతి భావః ॥శ్లో॥ యదా పరానందగురోర్భవత్పదే పదం మనో మే భగవన్ లభేత వై । తదా నిరస్తాఖిలసాధనశ్రమః శ్రయేయ సౌఖ్యం భవతః కృపావశాత్ ॥ చం॥ కుతస్తర్హి మయి భావ ఇత్యాకాంక్షాయాం మనోనిగ్రహాదేవ నైరాగ్యాత్మకాత్ - న చ గురూపాసనాదేవ సత్యుపాయాంతరేష్వి ఇత్యభిప్రేత్యాహుః॥ విజితేతి ॥ అతిచంచలమత ఏవ విజితాని హృషీకాణీంద్రియాణి వాయవః ప్రాణాశ్చ యైస్తైరప్యదాంతం దుర్నిగ్రహం మన ఏవ తురగమశ్వం - యే యంతుం నియంతుం గురోశ్చరణం విహాయ ఉపాయాంతరేషు క్లిశ్యంతో యతంతే - తే వ్యసనశతాన్వితాః బహువ్యసనాకులాః - ఇహ సంసారసాగరే సజ్జంతి సంగచ్ఛంతి సంనివిశంతి దుఃఖమేవ ప్రాప్నువంతీత్యర్థః - హే అజ అకృతకర్ణధారాః అలబ్ధకర్ణధారాః వణిజః యథా జలధౌ మజ్జంతి తద్వత్ ॥ ౩౪॥

పదయుద్భ్రుకుటిసృజతి ముహుస్త్రినేమిరభవచ్ఛరణేషు భయమ్॥ ౩౩॥ విజితహృషీకవాయుభిరదాంత
మనస్తురగం య ఇహ యతంతి యంతుమతిలోలముపాయఖిదః। వ్యసనశతాన్వితాః సముపహాయ గురోశ్చ
రణం వణిజ ఇవావిశంత్యకృతకర్ణధారా జలధౌ॥ ౩౪॥ స్వజనసుతాత్మదారధనధామధరాసురథైస్త్వయి
సతి కిం నృణాం శ్రయత ఆత్మని సర్వరసే। ఇతి సదజానతాం మిథునతో రతయే చరతాం సుఖయతి కో న్విహ స్వ

శ్రు॥ పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాత్ నాస్త్యకృతః కృతేన - తథా యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇత్యాద్యాః వైరాగ్యం గం విదధతీత్యాహ స్వజనేతి ఆత్మా దేహః ధామ గృహం అసుః ప్రాణః స్వజనాదిభిః ద్వంద్వనిర్దిష్టైః సర్వరసే సర్వరసాః సుఖాని విద్యంతే యస్మిన్ త్వయి పరమానందే శ్రు॥ ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతీతి శ్రుతేః - శ్రియతః త్వాం సేవమానస్య పుంసః ఆత్మని సతి - నృణాం తుచ్ఛైరేతైః కిం క ఉపయోగః ఇతి సత్ సత్యం పరమార్థసుఖమజానతాం అత ఏవ మిథునాత్ స్త్రీపుమిథునీభూయ రతయే మైథునాయ సుఖాయ చరతాం ప్రవర్తమానానాం కర్మణి షష్ఠీ అజానతశ్చరతః పుంసః ఇత్యర్థః కో ను అర్థః సుఖయతి ఆనందయతి న కోఽపీత్యర్థః ఇహ సంసారే కథంభూతే స్వవిహతే స్వత ఏవ నశ్వరే స్వనిరస్తభగే స్వత ఏవ గతసారే స్వాంతరే కో న్విహేత్యస్యైవ పతద్విశేషణద్వయం అతస్త్వద్భజనమేవోచితమిత్యర్థః ॥శ్లో॥ భజతో హి భవాన్ సాక్షాత్పరమానందచిద్ఘనః ఆత్మైవ కిమతః కృత్యం తుచ్ఛదారసుతాదిభిః॥ చం॥ నను మయి భృశం భావం విదధతు తతః కిమిత్యపేక్షాయాం నిరతిశయానందజలధిమగ్నానాం వైషయికసుఖాంతరం నైరపేక్ష్యం ఇతి తేషాం తత్సుఖం విషమిశ్రపయఃపానతుల్యమిత్యభిప్రేత్యాహుః॥ స్వజనేతి॥ సర్వరసే సర్వవిధసుఖమయే ఏవ ఆత్మని చ త్వయి। శ్రు॥ రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతి కో హ్యేవాన్యాత్ కః ప్రాణ్యాత్ - యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాదిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయసుఖస్వరూపే తదావహే చ శ్రియతామేత్యా ఋ సతి విద్యమానే - నృణాం శ్రయతః నృణాం మధ్యే ఏకస్యచిదుక్తవిధం త్వాం భజతః పుంసః స్వజనాదిభిః కిం న కించిదపి సుఖమిత్యర్థః ఆత్మా దేహః ధామ గృహం - ధరా భూమిః అసుః ప్రాణః రథః శకటో వాహనోపలక్షకః ఇతీతం సత్ నిరతిశయపురుషార్థభూతతత్స్వరూపమజానతాం అత ఏవ రతయే సుఖాయ మిథునతశ్చరతాం మిథునీభూయ వర్తమానానాం స్వవిహతే స్వప్రకృతిసంబంధతో నో హితే- అత ఏవ స్వనిరస్తభగే స్వః స్వయం నిరస్తో భగో జ్ఞానైశ్వర్యాదిర్యస్యతస్మిన్ స్వరూపే సతి ఇహ లోకే కోను పురుషార్థః అర్థకామేషు కో వా సుఖయతి అర్థకామాన్యతరోఽపి న కోఽపి సుఖయతీత్యర్థః - స్వవిహతి స్వనిరస్తభగ ఇతి పాఠాంతరం - తదా

స్వవిహాతిః స్వయాథాత్మ్యానుభవవిఘాతః తేనస్వనిరస్తస్వాభావికజ్ఞానేన స్వస్వరూపేణేత్యర్థః ॥ ౩౫॥ ఏవం గు
రూపదేశేన తత్త్వమవగమ్య సారాసారవివేకేనచ సర్వతోనిర్విణ్ణా దేవమహాత్మ్యా. గురూపదిష్టైర్భిస్సమ్యగవధారయితుం
తీర్థసదనాని తత్పురుషదర్శనాయమునయః పర్యటంతీతి మ తవ్య ఇతిద్రుత్యర్థమాహ॥ భ్రష్టేతి తే క్షతలక్షణాః ఋషయః వి
మదాః నిరహంకారాః యతః భవత్పదాంబుజహృదః భవతః పదాంబుజహృది యేషాం తే అతఃస్వయమేవ అఘభిదంఘ్రి
జలాః అఘభిత్ అంఘ్రిజలం యేషాం తే ఉతఅపి - తథావిధా అపి సువిస్పృధిన్యాం పుణ్యాని బహూని తీర్థాని సదనాని క్షేత్రాణి
తాన్యేవ ఉపాసతే సేవంతే - ప్రాయస్తత్తీర్థమహాత్మ్యం గోభవతీతి - అథవా పురు అధికం భగవద్భజనలక్షణం పుణ్యం యే
షాం తానిచ తాని తీర్థాని గురవః మహాంత ఇత్యర్థః తేషాం సదనాని ఆశ్రమాః యథాహామరసింహః నిపానాగమ
యోస్తీర్థమృషిజుష్టజలే గురౌ ఇతి నపునః పురుషసారహరాన్ సదనాని ఉపాసతే- పురుషాణాం సారం వివేకస్థైర్యధైర్యాదిష
మాశాంతిప్రముఖం హరంతీతి తథా. తేచ తే ఆవసథాః గృహాః నచ తేషాం గృహాదిభక్తకుత్సితసుఖాపేక్షేత్యాహ ద
ధతి సకృన్మనసి త్వయి య ఆత్మని నిత్యసుఖ ఇతి సకృదపి త్వయి మనో దధతి తే పి గృహోద్యానసక్తా నభవంతి- కింపునరేవంభూ
తా ఇత్యర్థః॥ శ్లో॥ ముంచన్న గతసంగసంగమునిశం త్వామేవ సంచింతయన్ సంతస్సంతి యతో యతో గతమదాస్తానాశ్రమా
నావసన్ ॥ నిత్యానన్మపంకజాద్విగళితత్వత్పాద్యగాథామృతస్రోతస్సంప్లవసంప్లవో సరహరేణ సమ్యమహం దేహత్
చం॥ నన్విత్థమాత్మానం సర్వరసం యే మామాశ్రయంతే కింమిషనలోనచర తీత్యాహ॥ భవతి॥ యస్త్వయి నిత్యసుఖస్వ
రూపే ఆత్మనిచ సకృదపి మనో దధతి తే పునః పురుషాణాం సారం జ్ఞానవైరాగ్యాదిరూపం హరంతీతి తథా - తానావసథాన్
గృహాన్ నోపాసతే న సేవంతే- న గృహేషు మిథునతశ్చరంతీత్యర్థః అపితు పృథివ్యాం పుణ్యాని తీర్థాని గంగాదీని సదనాని
క్షేత్రాణిచ ఉపాసతే తీర్థాన్యపి తీర్థీకర్తుం పుణ్యక్షేత్రాణ్యపి నిరతిశయపుణ్యాని కర్తుం తాన్యుపాసత ఇ
తి భావః - తత్ర హేతుత్వేన తాన్ విశింషంతి ఋషయః త్వత్పాదాంబుజహృద్యాః అఘభిదంఘ్రిజలాః ఇత్యర్థః అతఏవ

విహతే స్వనిరస్తభగాః ॥ ౩౫॥ నవిపురుపుణ్యతీర్థసదనాన్యృషయోవిమదాస్తఉతభవత్పదాంబుజహృ
దోఘభిదంఘ్రిజలాః । దధతి సకృన్మనస్త్వయి య ఆత్మని నిత్యసుఖే నపునరుపాసతే పురుషసారహరావస
థాన్ ॥ ౩౬॥ సత ఇదముత్థితం సదితి చేన్నను తర్కహతం వ్యభిచరతి క్వచ క్వచ మృషా నతథోభయయుక్ ।

విమదాః దేహాత్మాభిమానస్వాతంత్ర్యాత్మాభిమానాదిరూపమదరహితాః- ఉతఅపిచ - భవతః పదాంబుజం హృది యేషాం
తే భవతః పదాంబుజే హృత్ యేషాం త ఇతి వా - అతఏవ అఘం భిందంతీతి తథా - తాన్యంఘ్రిజలాని యేషాం తే అనేన భ
గవద్భక్తానాం పాదస్పర్శోపి పావన ఇత్యభిప్రేతం అస్మిన్నేవ కృష్ణస్య చిదచిదాత్మక ప్రపంచరూప కార్యస్య తచ్ఛరీ
రత్వం అతఏవ పరమార్థత్వం చాభిప్రేతం నహి మిథ్యాభూతం కించిత్కస్యచిచ్ఛరీరభూతం దృష్టం ॥ ౩౬ ॥ నన్వామ్నా
యస్య క్రియార్థత్వాదానర్థక్యమతదర్థానాం క్రియార్థేన సమామ్నాయ ఇతి తత్ర తత్ర జైమినినా వేదస్య క్రియాపర
త్వాభిధానాదుపనిషదామపి వేదత్వేన యుక్తం యథోక్తం - తంత్రవార్తికకృతా ఏతేన క్రత్వర్థకర్తృప్రతిపాదనాత్
అనేన ఉపనిషదాం నైరాకాంక్ష్యం న్యాయ్యమితి చేన్న॥ శ్రు॥ ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ - విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ అచ
క్షుః శ్రోత్రమిత్యేవం తర్క్యోత్పత్తిప్రతిపాదనాత్ - నన్వద్వితీయపరతయా నంకర్మాంగత్వం యుజ్యతే -
అననుమతం చైతదా తీర్థకృతః- కథం॥ శ్లో॥ సర్వత్రైవహి విజ్ఞానసంస్కారత్వేన గమ్యతే । పరాంగం చాత్మవిజ్ఞాన
దన్యత్రేత్యవధార్యతామితి- తేనైవోక్తత్వాత్ -ఏతదర్థమేవ మననాయ మునయః పర్యటంతీత్యుక్తం తత్ర తానద్వైత
తస్యాసత్యత్వేధ వేగస్యైవం - తదేవ తు సంభవతీతి శ్రుతిశాస్త్రాభ్యాం మననేన తత్త్వావధారణప్రకారమాహ॥ సతః॥
ఇదం విశ్వం ధర్మి సదితి సాధ్యో ధర్మః- సతఉత్పన్నత్వాదితి హేతుః యత్ యతః ఉత్పన్నం తత్ తదాత్మకమేవ దృ
ష్టం- యథా కనకాదుత్పన్నం కుండలాదితదాత్మకం తద్వదితి - తత్ర యదిసదభేదస్సాధ్యతే తదోపాదానత్వనిర్దేశస్యై
వ భేదప్రతీతేర్విరుద్ధో హేతురిత్యాహ నను తర్కహతమితి నను నాభేదం సాధయామః కింతు - తదుత్పన్నత్వే సతి కుండలా
దివత్ తదాత్మకత్వమితి - తతశ్చ అభేద ఏవ స్యాదిత్యాశంక్యానైకాంతికత్వేన దూషయతి వ్యభిచరతి క్వచేతి - పిత్ర
పుత్రాదిషు ముద్గరఘటధ్వంసాదిషుచ తథాభావాదితి భావః- నను తదుత్పన్నత్వం నామ తదుపాదానకత్వం - నతు
తన్నిమిత్తత్వ -మతో నానైకాంతికత్వమిత్యాశంక్య దూషయతి క్వచ మృషేతి- గుణోపాదానస్యాపి సర్పస్య సత్త్వం
కింతు మిథ్యాత్వం-అస్య కుండలాదివ బాధప్రసంగాత్- అతః పునరప్యనైకాంతికత్వమేవేతి భావః నను శాస్త్రసకేవ

లంగుణమాత్రం ఫణినఉపాదానం-కింతు-అవిద్యాయుక్తం - తథాభూతస్యావస్తుత్వాత్ యుక్తం ఫణినోమిథ్యాత్వమి
త్యాశంక్యతత్తుల్యమత్రాపీతిదూషయతి-నతథోభయయుగితి అయమర్థః- అత్రాప్యవిద్యాయుక్తస్యైవసతఉపాదా
నత్వం- ఏవంభూతస్యచనవస్తుత్వం - అతస్సదుపాదానత్వమసిద్ధమితినవస్తుత్వంప్రపంచస్యేతి నను మాభూదనేన
హేతునాప్రపంచస్యసత్త్వం హేత్వంతరేణతుసాధయామః-తథాహి-సదిదం-అర్థక్రియాకారిత్వాత్ - యత్ అర్థక్రి
యాకారితత్సత్ -నయదేవంనతదేవం-యథాశుక్తిరజతమితితత్రాహ- వ్యవహృతయేవికల్పఇషితఇతి వ్యవహృతయే
వ్యవహారాయఅర్థక్రియార్థంవికల్పః భ్రమః ఇషితః ఇష్టఏవకూటకార్షాపణాదినాపిక్వచిద్వ్యవహారదర్శనాత్ -న
న్వేకత్రసతః అన్యత్రారోపః భ్రమః ప్రసిద్ధః - అత్యంతాసత్త్వేకథం ప్రపంచభ్రమస్స్యాత్ - సత్త్వేవానాద్వైతసి
ద్ధిః-ఉక్తంచభట్టైః॥శ్లో॥ అధ్యస్యతేఖపుష్పత్వమసత్కథమవస్తుని । ప్రజ్ఞాతగుణసత్తాకపుష్పారోపేతిపానవేతితత్రా
హ-అంధపరంపరయేతి -అంధపరంపరయాయావికల్పఇత్యన్వయః -అయంభావః- సంస్కారజన్యో భ్రమఃసంస్కార
సిద్ధయే పూర్వప్రతీతిమాత్రమపేక్షతే -నవస్తుసత్యత్వం ప్రతీతౌసత్యాం వస్తుసత్యత్వాభావేన భ్రమవ్యతిరేకాదర్శ
నాత్ -అతఃఅనాదిత్వాత్పూర్వపూర్వభ్రమసృష్టస్యోత్తరోత్తరఆరోపోభవిష్యతీత్యంధపరంపరాన్యాయేన- తేనచవ
స్తువ్యవహారఃసేత్స్యతీత్యప్రయోజకోహేతురితి-నను॥శ్రు॥అక్షయ్యగ్ంహవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి-
అపామసోమమమృతాఅభూమేత్యాదిభిఃకర్మఫలస్యనిత్యత్వప్రతిపాదనాదవత్వంనఘటతే-నహినిత్యవస్తు అసద్భవతి
తస్మాద్వేదప్రతిపాదితత్వాత్ ద్వైతంసదేవేత్యాశంక్యాహ-భ్రమయతీతి॥ హేభగవన్ - తేతవ భారతీ వేదవాక్ -
ఉరువృత్తిభిః గౌణలక్షణాదివృత్తిభిః- ఉక్థజడాన్ కర్మశ్రద్ధాధరాక్రాంతమందమతీన్ - భ్రమయతిమోహయతి -
అయంభావః-నహివేదఃకర్మఫలస్యనిత్యత్వమభిప్రైతి - కింతు లక్షణయాప్రాశస్త్యమాత్రం విధ్యేకవాక్యత్వాత్ -
అన్యథావాక్యభేదప్రసంగాత్ ॥ శ్రు ॥ తద్యథేహకర్మచితోలోకః క్షీయతఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకఃక్షీయ
తఇతిన్యాయోపబృంహితశ్రుత్యంతరవిరోధాచ్చ అతః కర్మజడానామిదంభ్రమమాత్రమితి.ఏతేనైవ॥ శ్రు ॥ తస్మా

వ్యవహృతయేవికల్పఇషితోంధపరంపరయాభ్రమయతిభారతీతఉరువృత్తిభిరుక్థజడాన్॥ 32॥నయదిద

ద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సంభూతఇత్యాదీనామప్యన్యపరత్వందర్శితంభవతి ॥ శ్లో ॥ ఉద్భూతం భవతస్సతోఽపిభువ
నంసన్నైవసర్పస్స్రజఃకుర్వత్కార్యమపీహకూటకనకం వేదోఽపినైవంపరః। అద్వైతంతవసత్పరంతుపరమానందంప
దంతన్ముదావందేసుందరమిందిరానుతహరేమాముంచమామానతమ్।చం॥ఇత్థంకార్యస్యసత్యత్వాభ్యుపగమమభిప్రే
త్యఅథకార్యసత్త్వప్రతిషేధేనకార్యమిథ్యాత్వేనాసంభావ్యమునేనప్రసుత్యప్రతిక్షిపంతి ॥ నతిష్ఠతి ॥ సతఇత్యాది
నాతర్కహతమిత్యంతేనకార్యమిథ్యాత్వవాదిమతానువాదః - వ్యభిచరతీత్యాదినానిరాకరణమితిసంక్షేపఇతివిభాగః - తథా
హి - సతఃపరమార్థభూతాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణస్సకాశాదుత్పన్నమిదంజగత్ - సత్ పరమార్థభూతం సత్యమితి
యావత్ - సతుసైతద్యుక్తమిత్యర్థః-కుతః, యతస్తర్కహతమితిచేత్ యద్యపియస్మాదుత్పన్నం తత్తదాత్మ
కమేవయథామృద్ధిరణ్యాదేరుత్పన్నఘటమకుటాదికార్యం, తథాపిచేతనాత్పురుషాజ్జాతానాం కేశదంతనఖలోమ్నా
మచేతనత్వదర్శనాద్గోమయాజ్జాతానాంవృశ్చికానాం చేతనత్వదర్శనాచ్చ కార్యకారణయోస్సాలక్షణ్యస్యావ్యభిచారాభా
వాత్ పరమార్థసత్త్వాదపరమార్థగజతురగాదీనాం-తథాపరమార్థశుక్తిశకలాదపరమార్థరజతస్యోత్ప
త్తిదర్శనాత్-తదుత్పత్తివైయర్థ్యాచ్చకార్యంసదిత్యేతత్తర్కహతం అతఃకార్యంమిథ్యైవేతిచేదిత్యర్థః తర్క
శ్చాత్రయుక్తిః- కాపునరత్రయుక్తిరితిచేదుచ్యతే మృద్ధిరణ్యాద్యనువర్తమానత్వాంతవతిరిక్తస్యవ్యావర్తమానత్వంర
జ్జుసర్పాదిష్వపిఅనువర్తమానస్యఅధిష్ఠానభూతస్యరజ్ఞ్వాదేస్సత్యత్వాద్వ్యావర్తమానస్యసర్పాదేరసత్యత్వాత్ దృష్టాంత
థానువర్తమానమధిష్ఠానభూతంమృద్ద్రవ్యత్వమేవనిత్యంవ్యావర్తమానాస్తుఘటశరావాదయఃఅసత్యభూతాః-తథాని
ర్విశేషసన్మాత్రస్సర్వాధిష్ఠానభూతాద్బ్రహ్మణఃఅన్యఃఅహంకారాదివ్యవహారాలంబనఃకృత్స్నఃప్రపంచః మిథ్యా
కారణభూతంసన్మాత్రంబ్రహ్మైవసత్యం - కించ తతఃఆత్మనః వినాశాయోగాదసతశ్చశవిషాణాదేరుపలబ్ధ్యభావా
దుపలబ్ధివినాశయోగేకార్యంసదసద్భ్యామనిర్వచనీయమితిగమ్యతే-అనిర్వచనీయంశుక్తికారజతాదివత్స్వప్నవత్తస్య
చానిర్వచనీయత్వంప్రతీతిబాధాభ్యాంసిద్ధం-ప్రతీయతేహిప్రపంచఃప్రత్యక్షేణ॥ శ్రు॥ ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం- తత్స
త్యం- నేహనానాస్తికించన మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియఇహనానేవపశ్యతి - యత్రహిద్వైతమివభవతితదిత

రక్షకరం పశ్యతి - యత్రత్వన్యస్సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యేత్ - ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయత ఇత్యాది
శ్రుతిభేదాంత్తైర్బాధ్యత ఇతి-నను తర్కహతమితి పాఠాంతరం తదా –నను - సత ఉత్పన్నమిదం సదితి చేత్ తర్కహత
మిత్యన్వయః - ఇత్థమనూదితం కార్యమిథ్యాత్వపక్షం ప్రతిక్షిపంతి – వ్యభిచరతీత్యాదినా కార్యం సదిత్యయమర్థః క్వ
చవ్యభిచరతి క్వ చేతి కాకుః–న క్వచిద్వ్యభిచార ఇత్యర్థః - కేశపురుషాదిష్వపి అచేతనాంశ ఏవ కార్యకారణభావాదితి భా
వః-తథాపి స్వప్నార్థశుక్తికారజతాదౌ మిథ్యాత్వేన వ్యభిచార ఇత్యాహుః–క్వచమృషేతి క్వచమృషా న క్వచిదపి కా
ర్యం మృషేత్యర్థః - స్వప్నార్థానామపీశ్వరసృష్టత్వాన్న మృషాత్వం శుక్తౌ రజతసద్భావాదన్యథాఖ్యాత్యాద్వా న మృ
షాత్వమిత్యభిప్రాయః–సత ఉత్పత్తిపక్షే యదుక్తం పరిహరంతి న తథోభయయుగితి వ్యభిచరతీత్యనుషంగః – క్వచిదపి
మృత్సువర్ణాదిద్రవ్యే ఉభయావస్థానదర్శనాన్న వ్యభిచరతి – కార్యత్వకారణత్వ రూపావస్థానేన మృత్సువర్ణాదికం
దృశ్యతే అతస్సతోఽవస్థాంతరప్రాప్తిస్సఫలేత్యర్థః వికల్పః ఘటశరావాద్యవస్థాభేదః స చ వ్యవహృతయే ఘటేన జల
మాహరేత్యాదివాక్యపూర్వకవ్యవహారార్థం ఇష్యత ఇష్టః–యద్వా– న స్వసచ్చేన్న ప్రతీయేత సచ్చేన్న బాధ్యేత ప్రతీయతే
బాధ్యతే చ శుక్తికారజతవత్ప్రపంచరూపం కార్యం– అసతస్సదసద్భ్యామనిర్వచనీయం కార్యం మృషేత్యాహుః–
న తథోభయయుగితి – తథాభూతమనిర్వచనీయ ఉభయయుక్ - సత్వవిలక్షణత్వాత్ అసత్త్వవిలక్షణరూప ధర్మద్వయ
యోగి వ్యంసనాన్త్యేవేత్యర్థః –నను శుక్త్యాదిషు రజతాదిప్రతీతేః ప్రతీతికాలేఽపి తన్నాస్తీతి బాధేన చాన్యస్యాన్య
థాభానాయోగాచ్చ సదసదనిర్వచనీయమపూర్వమేవేదం రజతమిదం రోపవశాత్ప్రతీయత ఇతి కల్పనీయమితి చేన్న - త
త్కల్పనాయామప్యన్యస్యాన్యథాభానస్యావర్జనీయత్వాదన్యథాభానాభ్యుపగమాదేవ ఖ్యాతిప్రవృత్తిబాధధీమ
త్వానాముపపత్తేరత్యంతాపరదృష్టాకారణకవస్తుకల్పనాయోగాత్కల్ప్యమానం హేయమనిర్వచనీయం - సతదాసీమని
ర్వచనీయమితి ప్రతీయతే - అపితు - పరమార్థరజతమిత్యేవ అనిర్వచనీయమేవ ప్రతీతం చేద్భ్రాంతిబాధయోః ప్ర
వృత్తేరప్యనుపపత్తిః - అతోఽన్యస్యాన్యథాభానవిరహే ప్రతీతిప్రవృత్తిబాధధీమత్త్వానామనుపపత్తేస్తస్యాపరిహార్య
త్వాచ్ఛుక్త్యాదిరేవ రజతాద్యాకారేణ భాసత ఇతి భవతాఽప్యుపగంతవ్యం – కించ అవచనీయమపూర్వం రజతమత్ర జా

మగ్ర ఆసన్న భవిష్యదతో నిధనాదనుమితమంతరాత్వయి విభాతి మృషైకరసే । అత ఉపమీయతే ద్రవిణజాతి

స్యాత్ –తథాపకేన ఖనిత్రంతనేన సర్వం కాష్ణాయసమిత్యాది– తన్మాస్యసత్త్వే ప్రమాణాభావాత్ – అసత్త్వేతు ప్ర
మాణస్యవిద్యమానత్వాత్ వితథమనోవిలాసం ఋతం-సత్యమితి యే అపయంతి జానంతి తేఽబుధాః అజ్ఞా ఇత్యర్థః అ
త్రైవం ప్రయోగః వివాదాధ్యాసిత నసత్ ఆద్యంతయోరవిద్యమానత్వాత్ వికారిత్వాత్ దృశ్యత్వాద్వా శుక్తిరజతా
దివదిత్యన్వయే ఆత్మవచ్చేతి వ్యతిరేకే దృష్టాంతః॥శ్లో॥మకుటకుండలకంకణకింకిణీపరిణతంకనకం పరమార్థతః। మహదహం
కృతిఖప్రముఖం తథా నరహరేర్న పృథక్పరమార్థతః॥చం॥నను శ్రుతి యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం వి
జ్ఞాతం స్యాత్ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాది మృదాదిదృష్టాంతేషు మృదాదికారణానా
మేవ మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాదిభిః సత్యత్వప్రతీతేర్వికారాణాం నామధేయానాంచ వాచారంభణమిత్యనేన వాచాలం
బనం వ్యవహారమాత్రం న తు పారమార్థ్య మితి మిథ్యాత్వప్రతిపాదనాచ్చ దార్ష్టాంతికే సన్మాత్రస్య బ్రహ్మణః పారమా
ర్థ్యం కార్యమిథ్యాత్వమకామేనాపిస్వీకార్యమిత్యాశంక్యాయం మృత్పిండకార్యాది దృష్టాంతానాం కార్యమిథ్యాత్వపర
త్వవర్ణనసమయ విదుషామేవ రోచతే–న విదుషామిత్యాహుః యదితి అత్ర వికల్పపక్షైరిత్య తేన కార్యమిథ్యాత్వపరత్వవర్ణ
నానువాదః-విశేషత్యాదినా తత్ప్రతిక్షేపణ ఇతి విభాగః తథాహి యత్ యస్మాదిదం విశ్వం అగ్రే సృష్టేః పూర్వం నాస నాసీత్॥
సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదితి శ్రుతేరితి భావః - నిధనాత్ ప్రళయాత్ అను అనంతరం
న భవిష్యత్ న భవిష్యతి॥శ్రు॥ నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీమిత్యాది శ్రుతేరితి భావః అతః కారణాద తరామధ్యేఽపి-ఏ
కరసే కేవలే త్వయి మృషామిథ్యారూపమేవేదం భాతీతి మితం నిశ్చితం యత ఏవం అతః శ్రుత్యాద్రవిణచాతి వికల్పపక్షైః
ద్రవిణజాతీనాం ద్రవ్యమాత్రాణాం మృల్లోహకాష్ణాయసరూపాణాం వికల్పాః ఘటకుండలాదయః తేషాం పంథానః
మార్గాః ప్రకారాస్తైరుపమీయతే సదృశతయా నిరూప్యతే యథా తత్ర కార్యాణాం నామధేయమాత్రతా కారణం మృ
దాద్యేవ సత్యం– తథాత్రాప్యాకాశాదీనాం నామధేయమాత్రతా బ్రహ్మైవ సత్యమితి నిరూప్యత ఇత్యర్థః తథాచ। శ్రు॥
యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాత్ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ స

తి అస్యాయమర్థః- అతఃసతోఽపి స్థానాంతరప్రాప్తిస్సఫలేత్యర్థః సనురోహితత్వాభావేపి నేహనానేత్యాదిశ్రుతిశేషకార్యమిథ్యాత్వం ప్రతిపాదయతీత్యాహుః - భ్రమయతీత్యాదినా తథైవ భారతీవాగ్రూపా నేహనానేత్యాదిశ్రుతిరుపవృత్తిభిఃఉక్తజడాణాం అంధపరంపరయాభ్రమయతీతిసంబంధఃఉక్తజడాఃకర్మజడాః అనాదిపాపవాసనాదూషితాశేషముఖకాస్త్రాః అయంభావఃన కేవలంకార్యమిథ్యాత్వబోధనాత్మికైవ నేహనానేత్యాదిత్వప్పారత్వాన్నవృత్తిః-అపి తుబ్రహ్మాత్మకప్వతంత్రవస్తునిషేధబోధనాత్మికా బ్రహ్మస్వరూపే సమనుష్యాదిభేదనిషేధాద బోధవాద్యాత్మికాశ్చ బహ్వాఖ్యవృత్తయస్సంతి- ఏవంతదర్థబుద్ధ్యనవగాహ్యకజడ స్తద్విపరీతాశ్చేత్రయేకర్మజడాఃతాన్ ప్రథమబుద్ధిస్సకబుద్ధిపరికల్పితకార్యమిథ్యాత్వకారణసత్యత్వపరత్వాదిహాప బహువృత్తిభిఃప్రథమప్రతిపత్తృకబుద్ధ్యనువర్తినాంకర్మజడానాం అంధపరంపరయాకార్యమిథ్యాత్వభ్రమం జనయతి- ఔపనిషదపరమపురుషవరణీయతాపి సప్రమాణశిష్టానాంస్వ బ్రహ్మాత్మకస్వతంత్రవస్తునిషేధవిషయా ప్రమితిం జనయతీతికిముస్వాభిప్రాయమితి॥ ౩౭ ॥ తదేవం సప్రపంచస్య తత్త్వసాధకం నాస్తీత్యుక్తం ఇదానీమసత్త్వేసృష్టిప్రళయశ్రుతయః । శ్రు ॥ యతోవా ఇమానిభూతానిజాయంతి ఇత్యాద్యాః తన్మూలం చ అనుమానంప్రమాణమిత్యాహ ॥ నేతి॥ యస్యాదిరంతశ్చ నాస్తి స్వంఅగ్రే సృష్టేః పూర్వం నాసనాసీత్ ॥ శ్రు ॥ సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీత్ -ఆత్మావాఇదమేకఏవాగ్రఆసీత్ -ఇత్యాద్యశ్రుతేః- నచనిధనాత్ నిధనాత్ అనుఅనంతర భవిష్యత్ భవిష్యతి ॥ శ్రు ॥నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీమిత్యాదిశ్రుతేః- అతఃకారణాత్ అంతరామధ్యేపికరసేకేన లేత్వయిమృషామిథ్యారూపమేవవిభాతీతిమతంనిశ్చితం- యతఏవంహ్యతః శ్రుత్యాద్రవిణజాతివికల్పపథైః ద్రవిణజాతీనాంద్రవ్యమాత్రాణాం మృల్లోహకాష్ఠాదయ సహపాణాంవికల్పాఃభేదాః ఘటకుండలాదయఃతేషాంసంధానః మార్గాఃప్రకారాఃతైః సుసమీయతేసత్యతయానిరూప్యతే-యథా తత్రికార్యాకార్యాణాంనామధేయమాత్రతాకారణంమృదాద్యేవతుసత్యం - తథాత్రాప్యాకాశాదీనాంనామమాత్రతా బ్రహ్మైవసత్యమితినిరూప్యత ఇత్యర్థఃతథాచ ॥ శ్రు ॥ యథాసోమ్యైకేనమృత్పిండేనవిజ్ఞాతేనసర్వంమృణ్మయంవిజ్ఞాతంస్యాత్-

వికల్పపథైర్వితథమనోవిలాసమృతమిత్యవయంత్యబుధాః॥ ౩౮॥ సయథ జడమాత్వజామనుశయినాతగు

వాచారంభణంవికారోనామధేయం మృత్తికేత్యేవసత్యం యథానామైకేనలోహమణినాసర్వంలోహమయంవిజ్ఞాతంతమితిపవ కాలత్వజస్మకారణంవక్తవ్యం - నకాలస్తత్ప్రతీతిః తస్య స్తద్విషయత్వేనతదుత్పత్తేఃప్రాగాత్మలాభాయోగాన్నిర్విషయాత్ తదుత్పద్యతఏవవిషయాకరోతీతిమహాత్మిదముపపాదనం - అథేంద్రియాదిగతోదోషః అస్యపురుషాశ్రయత్వేనార్థగతకార్యస్యోత్పాదకత్వాయోగాత్ నాపీంద్రియాణి - తేషాం జ్ఞానకారణత్వాత్ నాపిదుష్టానీంద్రియాణి తేషామపిస్వకార్యభూతజ్ఞానఏవ విశేషకరత్వాన్నాదిమిథ్యాజ్ఞానోవ పౌరవత్వామనవస్థాదిదోషనిరస్తం కిం చాపూర్వమనిర్వచనీయమిద వస్తుజాతం-రజతాదిబుద్ధిశబ్దాభ్యాంరజతాదినా ప్రతిశబ్దానతచేత్తర్హితత్సదృశమిత్యేవప్రతీతిశబ్దౌస్యాతాంరజతత్వాదిజాతీయాయోగాదితిచేత్సాపికింపరమార్థభూతా నతావత్పరమార్థభూతా తస్యాఃపరమార్థాశ్వయాయోగాత్ నాప్యపరమార్థభూతా- అపరమార్థాన్వయాయోగాత్ అపరమార్థాపరమార్థబుద్ధిశబ్దయోర్నిర్వాహకత్వాయోగాచ్చయత్పునరుక్తంరజ్వాదివన్మృణ్మాత్రస్యకారణస్యానువర్తమానత్వాత్పారమార్థ్యంసర్పాదీనామివఘటశరావాదికార్యాణామిథోవ్యావర్తమానత్వాదపారమార్థ్యం ఏవంసన్మాత్రస్యబ్రహ్మణోనువర్తమానత్వాత్పారమార్థ్యం అహంకారాదివ్యవహారాలంబనాస్వపదార్థాః మిథోవ్యావర్తమానాదతఏవబాధితత్వాదపరమార్థా ఇతి - తత్తుచ్ఛం - ద్వయోర్జ్ఞానయోర్విరోధేహి బాధ్యబాధకభావః-బాధితస్యైవవ్యావృత్తిః అత్రఘటాదిషు దేశకాలభేదేనవిరోధఏవనాస్తి-యస్మిన్ దేశేయస్మిన్ కాలేయస్యసద్భావఃప్రతిపన్నః - తస్మిన్ దేశేతస్మిన్ కాలేతస్యాభావఃప్రతిపన్నశ్చేద్విరోధాద్బలవతో బాధకత్వం బాధితస్యచనివృత్తిః - దేశాంతరకాలాంతరసంబధితయానుభూతస్యఅన్యదేశ కాలయోగభావప్రతీతౌన విరోధఇతికథమత్రబాధ్యబాధకభావః-అన్యత్రనివృత్తస్యాన్యత్రనివృత్తిర్వాకథముచ్యతే రజ్జుసర్పాదిషుతుతద్దేశకాల సంబంధితయైవ అభావప్రతీతేర్విరోధేబాధకత్వం వ్యావృత్తిశ్చ-దేశకాలాంతరదృష్టస్యదేశకాలాంతరవ్యావర్తమానత్వం మిథ్యాత్వేనాదృష్టంనదృష్టమితి నవ్యావర్తమానత్వమాత్రంపారమార్థ్యహేతు -యత్త్వనువర్తమానత్వాత్పరమార్థతత్తద్ఘటేతిఘనధనమర్హతి అసన్మాత్రమేవవస్తు-సతఉత్పత్తిర్నేయస్యాంపరిహరంతి స్వయవ్యాఖ్యాతయేవికల్పఇషితత్త్వ

త్యం-యథాసోమ్యైకేన లోహమణినా విజ్ఞాతేన సర్వం లోహమయం విజ్ఞాతం స్యాత్ -తథా - ఏకేన నఖనికృంతనేన సర్వం
కార్ష్ణాయసమిత్యాది-అథైతద్దూషయంతి విత థేతి-కుదృష్టీనాం నితథమనో నిలసితమేతత్కార్యమిథ్యాత్వపరత్వవర్ణన
మిత్యర్థః ప్రతిపన్నోపాధౌ బాధాదర్శనాదితి భావః-తస్మాత్కుదృష్ట్యభిమతం కార్యమిథ్యాత్వం బుతం ప్రామాణికమి
తి అబాధాం యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేనేత్యాది దృష్టాంత వాక్యార్థానభిజ్ఞాః అనయంతి జానంత సతదర్థజ్ఞా ఇత్యర్థః-అ
యం భావః- అత్ర హి న కార్యమిథ్యాత్వకారణసత్యత్వం చ ప్రతిపాద్యతే కింతు - కార్యకారణయోరనన్యత్వం-త
థాహ॥ శ్రు॥ సభ్యోస్యుత తమాదేశమప్రాక్ష్యః యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం స్యాదితి- కృత్స్న
స్య జగతో బ్రహ్మైక కారణత్వం కారణాత్కార్యస్యానన్యత్వం చ హ్యదినిధాయ కారణభూత బ్రహ్మజ్ఞానేన కార్యభూతస్య
సర్వస్య విజ్ఞానే ప్రతిజ్ఞాతే సతి కృత్స్నస్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్ట బ్రహ్మైక కారణతామ జానతా శిష్యేణ కథంను భగవన్స
ఆదేశ ఇత్యన్యజ్ఞానేన అన్యస్య జ్ఞాతత్వాసంభవం చోదితో బ్రహ్మైక కారణముపదేక్ష్యన్ లౌకికప్రసిద్ధం కారణాత్కా
ర్యస్యానన్యత్వం తావద్యథా సోమ్యైకేనేత్యాదినా దర్శయతి-యథైక మృత్పిండారబ్ధానాం ఘటశరావాదీనాం తస్మాదన
తిరేకప్రతీత్యా తద్జ్ఞానేన జ్ఞాతత్వేత్యర్థః- అత్ర కారణాదినా దేన కారణాత్కార్యాన్యబుద్ధిశబ్దాంతరాదిభిః ప్రస్యాం
తరత్వమాశంక్య లోకప్రతీత్యైవ కారణాత్కార్యస్యానన్యతోపపాద్యతే-నాచేత్యాదినా-ఆరభ్యతే ఆలభ్యతే స్పృశ్య
త ఇత్యారంభణం॥ కృత్య ల్యు -ఇతి కర్మణి ల్యుట్ వాచా నాక్పూర్వకేణ వ్యవహారేణ హేతునేత్యర్థః- హేతుత్వం చాత్రా
ఖ్యయనేనవపతీతి సత్ ఘ -నోదకమాహరేత్యాదినా క్పూర్వకో హ్యయి కాహరణాదివ్యవహార స్తస్యవ్య వహారస్య సిద్ధ
యే తేనైవ మృద్ద్రవ్యేణ పృథుబుధ్నోదరత్వాది లక్షణో వికారః సంస్థాన విశేష స్తత్ప్రయుక్తం చ ఘట ఇత్యాది నామధే
యం స్పృశ్యతే ఉదకాహరణాది వ్యవహార విశేషసిద్ధ్యర్థం మృద్ద్రవ్యమేవ సంస్థానాంతర నామధేయభాగ్భవతి-అతో
ఘటాద్యపి మృత్తికేత్యేవ సత్యం మృత్తికాద్రవ్యమిత్యేవ సత్యం ప్రమాణేనోపలభ్యత ఇత్యర్థః-న తు ద్రవ్యాంతరత్వేన-అ
తస్తస్యైవ మృద్ధిరణ్యాదేర్ద్రవ్యస్య సంస్థానాంతర భాక్త్వమాత్రేణ బుద్ధిశబ్దాంతరాదయః ఉపపద్యంతే యథైకస్యాదే
గుణాంశ్చ జుజుషన్ భజతి సరూపతాం తదను మృత్యుమపేతభగః। త్వముత జహాసి తా మహిరివత్వచమాత్తభ
వదత్త అవస్థాభేదైర్బాల్యయువ స్థవిర ఇతి శబ్దాంతరాదయః కార్యవిశేషాశ్చ దృశ్యంతే తద్వదితి - ఏవం చైనమేవ చిదచి
ద్విశిష్టం బ్రహ్మ సృష్టేః ప్రాక్స్థితానాంతరం చ నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మ చిదచిద్విశిష్టత్వేనావతిష్ఠతే అంతరా
తు తద్విభాగార్హ స్థూల చిదచిదాత్మక ప్రపంచాకారేణావతిష్ఠత ఇత్యవస్థానామ నిత్యత్వేపి తదాశ్రయస్య ద్రవ్యస్యోభ
యావస్థాయోగినః పారమార్థ్యమేవేతి బుధా అవయంతీతి॥ శ్రు॥ నాసదాసీన్నో సదాసీదిత్యస్య స్థూలావస్థమచిద్ద్రి
వ్యంచిద్ద్రవ్యం చ-ప్రళయదశాయాం నాసీత్ -కింతు తమః నిరతిశయసూక్ష్మదశాపన్నమచిద్ద్రవ్యం తమసా హ్యవాచి
ద్ద్రవ్యేణగూఢం తిరోహితం ప్రకేతం సూక్ష్మావస్థం చిద్ద్రవ్యం చాసీదిత్యర్థః ఉక్తజడానబుధా ఇత్యనేన జీవానామజ్ఞత్వ
సంభావనా సూచితా॥౩౮॥ నను యది ప్రపంచో నామ నాస్త్యేవ నచాసతా తేన చైతన్యస్య సంబంధగంధోపి తర్హి కిమపతా
ద్జీవేన యతః అయం సంసరతి-కిం వా బహు పుణ్యామీశ్వరస్య-యతో నిత్యముక్తః- కింవిషయం చ తదా కర్మకాండమి
త్యపేక్షాయాం జీవేశ్వరవిశేషం॥ శ్రు॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే - తయోరన్యః
పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి - అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీః ప్రజాః జనయంతీం సరూ
పామిత్యాద్యావదంతీత్యాహ॥ స ఇతి ॥ స తు జీవః-యత్ యస్మాత్ అజయా మాయయా - అజామవిద్యామనుశయీత ఆలిం
గ్యేత తతః గుణాంశ్చ దేహేంద్రియాదీన్ జుషన్ సేవమానః ఆత్మతయా అధ్యస్యన్- తదను తదనంతరం సరూపతాం తద్ధ
ర్మయోగం చ జుషన్ అపేతభగః పిహితానందాదిగుణస్సన్ మృత్యుం సంసారం భజతి ప్రాప్నోతి - తద్విషయమేవ
చ కర్మకాండమితి భావః త్వముత - త్వం తు-జహాసి తాం అజాం మాయాం-నను సామ్యే నాస్తి - కథం త త్త్యాగ స్త
త్రాహ-అహిరివత్వచమితి-అయం భావః యథా భుజంగః స్వగతమపి కంచుకం గుణబుద్ధ్యా నాభిమన్యతే - తథా త్వం
అజాం-నహి నిరంతరాహ్లాదినం విత్కామధేనుబృందపతేరజయా కృత్యమితి తాముపేక్షస ఇతి కుతపత త్తదాహ - ఆ
త్తభగః నిత్యప్రాప్తైశ్వర్యః - మహాసి పరమైశ్వర్యైః అష్టగుణితేః అణిమాద్యష్టవిభూతిమతి -మహీయసే పూజ్యసే - రా
జసే - కథంభూతః అపరిమేయభగః అపరిమితైశ్వర్యః। నహ్యన్యేషామివ దేశకాలాదిపరిచ్ఛిన్నం తవ అమగుణితమైశ్వ
ర్యం-అపితు-పరిపూర్ణస్వరూపానుబంధి [illegible] పృథ్వ్యంతీతన విషణాంగణగతాం కాలస్వభావా

డిభిర్భావాన్ సత్త్వరజస్తమోగుణమయానుస్మీలయంతీబహూన్ - మామా క్రమ్యపదాశిరస్యతిభరంసంమర్దనేషు
త్యాతురంమాయా తేశరణంగతోఽస్మీన్నృహరేత్వామేవతాంవారయ॥చం॥ ననుభగవతఇవ తేషామపినిత్యత్వేకరణ్త్వ
ప్రకృతి స్థిత్యాద్యవిశేషేపి కథంతేషాం తత్సంభావనాయా అప్యభావఇత్యాశంకాయాం ప్రకృతివశత్వ తదభావా
భ్యామిత్యాహుః॥ పయదజయేతి॥ సజీవోయత్ యస్మాత్ అజయాత్వన్మాయయామోహితఇతి శేషః-అజాంప్రకృ
తిపరిణామాత్మికాం దేవమనుష్యాదిమూర్తీన్ అనుశయీతఆలింగతిబిభర్తీతియావత్ తతోగుణాన్ శబ్దాదివిషయాన్
జుషన్ సేవమానః-సరూపతాంస్థూలత్వకృశత్వాది దేహధర్మతాంభజతి దేహాత్మాభిమానీభవతీత్యర్థః తదనుతదనం
తరంమృత్యుమ్మరణంభజతి ప్రాప్నోతి ఇత్థంజన్మమరణాది॥రూపసంసృతిభాక్త్వాత్ అపేతఃభగఃజ్ఞానైశ్వర్యాదిర్యస్య
తథాభూతోభవతి - త్వముత త్వంతు అహిస్సపర్ణస్త్వచంకంచుకమివ తామజాంజహాసినియమేనతత్పరతంత్రతయా
సంబంధరహితోసి- అహిర్దృష్టాంతస్త్యాగమాత్రాభిప్రాయః-అతఏవాత్తః నిత్యంపరిగృహీతఃభగః యేనతథాభూ
తః॥శ్లో॥ఐశ్వర్యస్యసమగ్రస్యవీర్యస్యయశసశ్శ్రియః।జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవషణ్ణాంభగఇతీరణేతిభగశబ్దార్థోఽవ
గంతవ్యః అథాపికిండేవ ఇవాహమపిపరిచ్ఛిన్నభగఃనేత్యాహుః - ఆపరిమేయభగఃఅపరిచ్ఛిన్నైశ్వర్యాదిమాన్-అ
ష్టగుణితేఅపహతపాప్మత్వాదయోష్టౌగుణాఃఅస్యనిత్యంసంజాతా ఇత్యష్టగుణితం తారకాదిత్వాదితచ్ తస్మిన్నిత్యా
విర్భూతాపహతపాప్మత్వాది గుణాష్టకయుక్తేమహసిఅపరిచ్ఛిన్నేస్వయంప్రకాశ స్వరూపేమహిమ్ని నేమహసిస్థిత్వా
పూర్ణ్యసఇత్యర్థః॥౩౭॥ ఏవంతావదుక్త సాధనకదంబేనయేభగవంతం భజంతి తేమృత్యుంతర తిఇతగేనసంసరంతీత్యు
క్తం ఇదానీంయేబహిస్సంగంపరిత్యజ్యభగవన్మార్గేప్రవృత్తాఅపికథంచిత్ అంతఃవాంతాశనవత్ సకలకామాన్న
ముంచతి తేభగవంతంప్రాప్నువంతి - నచేహసుఖంలభంతే - కేవలంకుయోనీరేవప్రాప్నువంతీతి॥ తానాశోచన్॥
శ్రు॥కామాన్ యఃకామయతేమన్యమానస్సకామకర్మభిర్జాయతేతత్రతత్రేత్యాదిశ్రుత్యర్థమాహ ॥యదీతి॥హే
భగవన్ - యేయతయఃహృదిస్థితాఃకామజటాఃకామస్యజటాః మూలాజ్ఞానవాసనాః - యదినసముద్ధరంతినోత్పాట
గోమహసిమహిమ్నిసేష్టగుణితేపరిమేయభగః॥౩౮॥యదినసముద్ధరంతియతయోహృదికామజటాదుర
ధిగమోసతాంహృదిగతోఽస్మృతకంఠమణిః। అసుతృపయోగినాముభయతోఽప్యసుఖం భగవన్ననపగతాం
యంతి తేషామసతాంభవాన్ త్వంహృదిగతోపిదురధిగమఃదుష్ప్రాపః-కథం అస్మృతకంఠమణిఃవిస్మృతోయఃకంఠమ
ణిఃతత్తుల్యః-సయథాకంఠేవర్తమానోప్యస్మృతశ్చేదప్రాప్తఇవభవతితద్వదితి నకేవలమేతావత్ - అపితుఅసుతృప
యోగినామింద్రియతర్పణపరాణాం యోగచ్ఛద్మనాం ఉభయతోఽప్యసుఖంఇహాముత్రచదుఃఖమేవ-కుతః-అనప
గతాంతకాత్ అనివృత్తాన్మృతోర్లోకారాధనధనార్జనాదిక్లేశాత్ భోగవైభవప్రాకట్య భయాచ్చ ఇహతావద్దుః
ఖం భవతఃఈశ్వరాదపిదుఃఖం- కథంభూతాత్ అనధిరూఢపదాత్ అనధిరూఢంపదంస్వరూపంయస్యతస్మాత్ - త్వ
త్స్వరూపప్రాప్త్యభావాత్ అవిద్యావద్విషయత్వేనప్రాప్తనిజకర్మాతిక్రమనిబంధనత్వాన్నిండయానరకప్రాప్తేఃఅ
ముత్రాప్యసుఖమిత్యర్థః ॥శ్లో॥ దంభన్యాసమిషేణవంచితజన భోగైక చింతాతురసంముహ్యంతమహర్నిశంవిరచి
తోద్యోగక్లమైరాకులమ్। ఆజ్ఞాలంఘినమజ్ఞమజ్ఞజనతాసమ్మాననాదున్మదందీనానాథదయానిధానపరమానందప్రభో
పాహిమామ్ ॥ చం ॥ ఇత్థమపేతభగస్యపునస్తత్ప్రాప్తేరసంభావమిత్యాశంక్యాంతరంగాణాంఅనన్యప్రయోజనత్వేనోపాసనమే
వేత్యభిప్రేత్యభావద్భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వమితి తామనహంతానామనర్థమాహుః॥ యదీతి ॥యతయఃముసయఃమనఃప్రణి
ధానశీలాఅపి యదినహృదిస్థితాఃకామజటాఃకామానాంమూలాని వాసనాఇతియావత్ - నసముద్ధరంతినోత్పాటయం
తి-తర్హి తేషామసతాంహృదిస్థితోపిత్వందురధిగమఃదుష్ప్రాపఃఅస్మృతకంఠమణిఃకంఠస్థితోప్యస్మర్యమాణోమణిం
ధికంఠేవర్తమానోపిఅస్మృతశ్చేన్నష్టప్రాయఏవహిభవతి - కించ హేభగవన్ - తేషామసుతృపయోగినాంప్రా
ణేంద్రియతర్పణపరాణాంయోగినాముభయతఃఇహపరలోకేచఅసుఖందుఃఖమేవ తదేవాహుః అనపగతాంతకాత్
అనివృత్తాన్మృత్యోఃఇహభోగప్రాప్త్యేపిమరణభయజందుఃఖమస్త్యేవేతిభావః అనధిరూఢపదాద్భవతస్సకాశాత్
దుఃఖం - అనధిరూఢంఅప్రాప్తంపదంస్థానంయస్మాత్ భావప్రధానోనిర్దేశఃఅప్రాప్తత్వాత్పదత్వాత్ త్వత్పదా
ప్రాప్తేరితియావత్ నిజధర్మాతిలంఘినాంశాస్త్రమర్యాదాత్రస్తోదుఃఖమిత్యర్థః॥౩౮॥ననుయతేరకిమపికృత్యమ
స్తిచాప్రాస్థమపినుఖోపభోగేనాప్యక్షీయతే-అతఃకిమితివృథాశపథేతేఉభయతోప్యసుఖమితి-శ్రోత్రియతేచ ॥ శ్రు॥ ప

నిత్యోమహిమా బ్రాహ్మణస్య-నకర్మణావర్ధతే నో కనీయానిత్యాదితత్రాహ ॥ త్వావగమీతి॥ హేసగుణవశ్యైశ్వర్యయుక్త త్వదవగమీ త్వద్జ్ఞానవాన్-భవదుత్థశుభాశుభయోః భవతః కర్మఫలదాతుః ఈశ్వరాదుత్థయోరావిర్భూతయోశ్శుభాశుభయోః ప్రాచీనపుణ్యాపుణ్యకర్మణోః ఫలభూతాన్ గుణవిగుణాన్వయాన్ సుఖదుఃఖసంబంధాన్ నవేత్తి నానుసంధత్తే-తర్హి తదానీంచ-దేహభృతాం దేహాభిమానినాం ప్రవృత్తికర్మకరీర్గిరః విధినిషేధలక్షణాః నవేత్తి విగతదేహాభిమానతయా కార్యావబోధాభావాన్న నియుజ్యత ఇత్యర్థః యుక్తంచైతత్ యతఃకారణాత్ మనుజైరన్వహం శ్రవణభృతః అనుదినం శ్రవణేన చేతసి ధృతః త్వం తేషామపవర్గగతిః అపవర్గరూపాగతిర్భవసి కథం-శ్రవణభృతః-అనుయుగం ప్రతియుగం యాగీతపరంపరా ఉపదేశసంతతిః తయా తత్సంప్రదాయానుసారేణేత్యర్థః - ఏతదుక్తం భవతి యేతావత్తత్త్వజ్ఞానినః న తేషాం కర్మాధికారశంకాపి యేచ అనవరతం త్వత్కథాశ్రవణాదినిష్ఠాః తేషామప్యాసన్నభవత్పదానాం నవిధినిషేధభావః- ఇతరేషాంతు యోగభ్రష్టానాం ఇంద్రియలాలసానాం ఉభయతోప్యసుఖమితి॥ శ్లో॥ అవగమంతవమేదిశమాధవస్ఫురతియన్నసుఖాసుఖసంగమః। శ్రవణవర్ణనభావమథాపివానహిభవామియథావిధికింకరః ॥ చం ॥ అథానన్యప్రయోజనానాం భగవద్భక్తానాంతూభయతస్సుఖమేవేత్యాహుః॥ త్వావగమీతి॥ త్వామవగచ్ఛతీతి త్వదవగమీ త్వద్యాథాత్మ్యజ్ఞానవాన్॥ శ్లో॥ ఆర్తోజిజ్ఞాసురర్థార్థీజ్ఞానీచేత్యుక్తేషుతురీయ ఇత్యర్థః భవతీతి భవః సంసారః తస్మిన్నుత్థయోరుపస్థితయోః ఫలజననాయసముపస్థితయోరిత్యర్థః - తయోః శుభాశుభయోః పుణ్యపాపాత్మకయోః కర్మణోః గుణవిగుణాన్వయాన్ ఫలభూతసుఖదుఃఖసంబంధాన్-తర్హి తదానీంచ దేహభృతాం గిరః స్తుతినిందావాక్యాన్యపి నవేత్తి నానుసంధత్తే కుతః యతస్త్వమపవర్గగతిః తస్య దేహాంతే అపవర్గసాధనభూతః అనేన పరలోకే సుఖముక్తం ఇహాపి మనుజైస్త్వావకైః స్పృహా అనుయుగం ప్రతియుగం అనువృత్త్యా స్వగుణగీతపరంపరయా

తత్కాదనధిరూఢపదాద్భవతః॥ ౨౮॥ త్వావగమీనవేత్తి భవదుత్థశుభాశుభయోర్గుణవిగుణాన్వయాంస్తర్హి న దేహభృతాంచ గిరః। అనుయుగమన్వహం సగుణగీతపరంపరయా శ్రవణభృతో యతస్త్వమపవర్గగతిర్మనుజైః॥ ౨౮॥ ద్యుపతయఏవ తేన యయురంతమనంతతయా త్వమపి యదంతరాండనిచయానను

సగుణస్య అనంతకల్యాణగుణయుక్తస్య తవగీతపరంపరయా కథామృతపరంపరయా - అన్వహం శ్రవణేన చేతసి ధృతః యతస్త్వత్కథామృతపానమత్తస్తతో న వేత్తీత్యర్థః॥ ౨౮॥ త్వదవగమీ న వేత్తి సుఖదుఃఖేనచ విధినిషేధావిత్యుక్తం-తత్ర ననుకథమవగంతుం శక్యం దురవగమత్వస్యోక్తత్వాదిత్యేవమాశంక్య సత్యమేవేదం అనవగాహ్య మహిమ్నో వాఙ్మనసగోచరత్వాద విషయత్వేనైవ జ్ఞానముక్తమితి సంశయః। శ్రు॥ యదూర్ధ్వం గార్గి దివో యదర్వాక్ పృథివ్యా యదంతరా ద్యావాపృథివీ ఇమే యద్భూతం భవచ్చ భవిష్యచ్చేత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదితమపరిమితమహిమానమాహ॥ ద్యుపతయ ఇతి॥ హేభగవన్- తే అంతం ద్యుపతయః స్వర్గాదిలోకపతయః బ్రహ్మాదయోపి నయయుః న ప్రాపుః తత్కుతః - యదంతవత్వస్తు తత్కిమపిత్వం నభవసి ఆస్తాం తావద్ద్యుపతయో న యయురితి యస్త్వాత్త్వమపి ఆత్మనోఽంతం న యాసి - కుతస్తర్హి న సర్వజ్ఞతా సర్వశక్తితా వా అతఆహ - అనంతతయా అంతాభావేన - నహి శశవిషాణాజ్ఞానం వా తదప్రాప్తిర్వా శక్తిం విహంతి అనంతత్వమేవాహ యదంతరేతి - యస్యతవ అంతరా మధ్యే - ననుఅహో-సావరణాః ఉత్తరోత్తరదశగుణసప్తావరణయుక్తాః - అండనిచయాః బ్రహ్మాండసమూహాః - నాతిపరిభ్రమంతి వయసా కాలచక్రేణ-ఖేరజాంసీవ-సహాపకథైవ- నతుపర్యాయేణ యస్మాదేవం-అతశ్శ్రుతయస్త్వయి ఫలంతి తాత్పర్యవృత్త్యా పర్యవస్యంతి - నతుసాక్షాద్వ్యంతి అయమేతావానితి - నగుణస్య గుణానంత్యాత్ - నిర్గుణస్య చాగోచరత్వాత్ - కథం తస్యార్థపదార్థతాత్పర్యమితి తత్ర విధిముఖవాక్యైః భవేదేవం నియమః పదార్థస్యైవ వాక్యార్థత్వమితి నిషేధముఖేతు నాయం నియమ ఇత్యాహ-అతన్నిరసనేనేతి॥ శ్రు॥ అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాత్ - అన్యత్రధర్మాదన్యత్రాధర్మాదన్యత్రాస్మాత్కృతాకృతాత్ - అస్థూలమనణ్విత్యాదిప్రకారేణ లక్షణయా చ తత్త్వమసీత్యాదయః పర్యవస్యంతీతి-నచవాచ్యం నిషేధశ్శూన్యమేవ జ్ఞాప్యత ఇతి యతః భవన్నిధనాః భవతి - త్వయి నిధనం సమాప్తిర్యాసాం తాస్తథా నహి నిరవధిర్నిషేధస్సంభవతి-అతః అవధిభూతే త్వయి ఫలంతీత్యర్థః॥ శ్లో॥ ద్యుపతయో విదురంతమనంత తేనచ భవాన్నగిరశ్శ్రుతిమౌళయః। త్వయి ఫలంతి తు తానతదిత్యతో జయజయేతిభజే తవతత్పదమ్॥ చం॥ ఇత్థం యథామతి సంస్తుత్య అథ త్వన్మహిమ్నస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాత్సాకల్యేన స్తోతుం నశక్నుమ ఇతి నిగమయంతి॥ ద్యుపతయ ఇ

తి॥ ద్యుపతయఃస్వర్గాదిలోకపతయఃమహేంద్రబ్రహ్మాదయఏవ-తవాంతంస్వరూపస్వభావపారం- నయయుఃనజాన్ యురిత్యర్థః-కింపునర్మనుజాదయఇతిభావః కింబహునా- త్వమపినయాసికుతః - అనంతతయా స్వరూపస్వభావయోరపరిచ్ఛిన్నతయానచైతావతాతవసర్వజ్ఞత్వభంగఃయథావస్థితవస్తువిషయకజ్ఞానస్యైవసర్వజ్ఞత్వావహత్వాత్. అపరిచ్ఛిన్నస్యపరిచ్ఛిన్నత్వజ్ఞానస్యాజ్ఞత్వావహత్వాచ్చేతిభావః - మహిమ్నః అపరిచ్ఛిన్నత్వమేవప్రతిపాదయంతి . యదంతరేత్యాదినా యస్యతవాంతరామధ్యే-ఏకైకస్మిన్ రోమరూపే-సావరణాఃసప్తభిరావరణైస్సహితాః - అండానాంబ్రహ్మాండానాంనిచయాః సమూహాః - వాంలసంచరంతి - యథాఖేఆకాశేరజాంసివయసేతిజాత్యభిప్రాయమేకవచనంపంక్తిబిస్సహవాంతి తద్వత్ - యస్మాదేవంహీతి తత్ శ్రుతయఃపారోక్ష్యనిర్దేశఃస్తుతిరప్య గతత్వాభిప్రాయకఃత్వయిఅతన్నిరసనేనతస్మాదపారమహిమ్నస్తవ త్తఃఅస్మాత్ ప్రకృతిపురుషాదివస్తు - తన్నిరసనేన తత్సాజాత్యప్రతిషేధేనతత్పూర్వకమిత్యర్థః-భవన్నిధనాఃభవతినిధనంనిష్ఠాపర్యవసానమితియావత్ - తద్వ్యాసాంతాః- శాబ్దవృత్త్యాతాత్పర్యవృత్త్యాచప్రకృతిపురుషసాజాత్యనిరసనేనతద్విలక్షణంత్వాం బోధయంతీత్యర్థః. ఫలంతీసఫలాభవంతి చేతనాచేతనసాజత్యనిరసనేనతద్వైలక్షణ్యమాత్రంబోధయంతి - నతుసాకల్యేనతత్స్వరూపస్వభావాదికంబోధయితుంశక్నువంతీతిభావః ॥౪౨॥ చం॥ ఇత్థంశ్రుతిగీతసంవాదేనసనందనోక్తముత్తరమవధార్యతెంబహుమేనిరేణిత్యాహభగవాన్నారాయణః॥ ఇత్యేవమితి॥ఇతిశ్రుత్యుక్తప్రకారేణ - ఏవంసనందనోక్తమాత్మానుశాసనం - ఆత్మాఅనుశిష్యతేయేనతదాత్మానుశాసనం-ఉత్తరమాశ్రుత్య-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యపుత్రాఃమరీచ్యాదయఃసిద్ధాః ఆత్మనః పరమాత్మనోగతింప్రకారంయాథాత్మ్యంజ్ఞాత్వానిశ్చిత్య-అథసనందనమానర్చుః॥౪౩॥ఇతీతి॥శ్లో॥ఇత్యశేషసమామ్నాయపురాణోపనిషద్రసఇతిసర్వశ్రుతిపురాణరహస్యతాత్పర్యమిత్యర్థః ॥చం॥ సర్వశ్రుతిపురాణోపనిషత్తాత్పర్యమే

> సావరణాః । ఖఇవరజాంసివాంతినయసాసహయచ్ఛ్రుతయస్త్వయిహిఫలంత్యతన్నిరసనేనభవన్నిధనాః॥౪౨॥శ్రీభగవాన్॥ ఇత్యేతద్బ్రహ్మణఃపుత్రాఆశ్రుత్యాత్మానుశాసనమ్।సనందనమథానర్చుస్సిద్ధాజ్ఞాత్వాత్మనోగతిమ్॥౪౩॥ఇత్యశేషసమామ్నాయపురాణోపనిషద్రసః।సముద్ధృతఃపూర్వజైస్తైర్వ్యోమయానైర్మహాత్మభిః॥ ౪౪॥ త్వంచైతద్బ్రహ్మదాయాదశ్రద్ధయాత్మానుశాసనమ్ । ధారయంశ్చరగాంకామంకామానాంనిధనంనృణామ్॥౪౫॥శ్రీశుకః॥ ఏవంస్వగురుణాదిష్టంగృహీత్వాశ్రద్ధయాత్మవాన్।పూర్ణశ్రుతధరోరాజన్నాహవీరవ్రతోగురుమ్॥౪౬॥శ్రీనారదః॥నమస్తస్మైభగవతేకృష్ణాయామలకీర్తయే।యోధత్తేసర్వభూతానామభయాయనతీఃకలాః॥౪౭॥శ్రీశుకః॥ఇత్యాద్యమృషిమానమ్య తచ్ఛిష్యాంశ్చామలాత్మనః।తతోగాదాశ్రమంసాక్షాత్పితుర్ద్వైపాయనస్యమే॥ ౪౮॥ సభాజి

నంసముద్ధృతమితిప్రకృతవేదస్తుతిప్రశంసా॥౪౪॥త్వమితి॥ బ్రహ్మదాయాదేతి - బ్రహ్మైవదాయమివ అప్రయత్నప్రాప్యంఅత్తిసేవతఇతితథా - బ్రహ్మపుత్రేతివా॥ చం॥ హేబ్రహ్మదాయాదబ్రహ్మపుత్ర - దాయభోక్తృత్వాత్పుత్రేస్యతస్మిన్దాయాదశబ్దఃఉపచర్యతే ఏతదాత్మానుశాసనం - నృణాంయేకామాస్తేషాంభర్జనందాహకం - శ్రుతిస్తవనం-ధారయన్ కామంయథేష్టంగాంభూమింతదుపలక్షితాన్ లోకాన్ చరపర్యట॥౪౫॥ఏవమితి॥పూర్ణః కృతకృత్యః-శ్రుతధరః శ్రుతమర్థంమనసిధారయన్-వీరవ్రతఃనైష్ఠికః॥ చం॥ కథమేతత్త్వయావిదితమిత్యపేక్షాయాంతద్వక్తుంపరిస్తౌతిముఖ్యైశ్చతుర్భిః॥ఏవమితి॥గురుణాబదర్యాశ్రమవాసినానారాయణేన - ఆదిష్టముపదిష్టం-శ్రద్ధయా గృహీత్వాతస్మిన్నవహితమనాః-పూర్ణః-నివృత్తసంశయత్వాత్పూర్ణమనాః శ్రుత యథాశ్రుత:ధరతీతిశ భూతః- వీరాణాంజితేంద్రియాణాంవ్రతంయస్యసః-నైష్ఠికోనారదః- హేరాజన్ -గురుంనారాయణంప్రాహ ॥ ౪౬ ॥ నమఇతి॥ నమఇతికృష్ణావతారతయానారాయణంవక్ష్యతి-ఉక్తంహి॥శ్లో॥ఏతేచాంశకలాఃపుంసః కృష్ణస్తుభగవాన్ స్వయమితి॥ చం॥ ఉక్తిమేవాహ॥నమఇతి॥కృష్ణాయసర్వలోకసుఖకరాయ-తదుపయుక్తాఅమలాఅకల్మషాశ్యామూర్తిర్యస్యతస్మైతుభ్యం- కేనకారణేనకృష్ణఇత్యత స్తంవిశినష్టి యఇతి యోభగవాన్సర్వభూతానామభయాయాపవర్గాయ- ఉశతీఃకమనీయాఃనిర్మలాఇతియావత్ కలాఃవిద్యాఃధత్తేఅపేక్షితవిద్యోపదేశేనసుఖకరఇతిభావః॥౪౭॥ఇతీతి॥సాక్షాత్ పితురితియోనిద్వ్యవధానంవినాజనకస్య అగ్నిమథనావసరేకథంచిదరణౌ రేతఃఅధఃపతితంమమంథవ్యాసః - తస్మాదేవతత ఉత్పన్నః- శుకఇతివదంతి॥చం॥ఇతీత్థమాద్యమృషింనారాయణం-అమలమంతఃకరణంయేషాంతాన్ తస్యశిష్యాంశ్చానుమన్త్ర్య

ప్రణామపూర్వకమాపృష్ట్వా సాక్షాత్స్వయం ద్వైపాయనస్యాశ్రమమగాజ్జగామ॥౪౮॥చం॥ సభాజిత ఇతి॥తతోఽభగవతా ద్వైపాయనేనసభాజితఃపూజితః - కృతఃఆసనస్యపరిగ్రహో యేనసః తస్మై ద్వైపాయనాయనారాయణస్యముఖాచ్ఛ్రుతంనిగ్గతంశ్రుతిస్మృత్యాత్మకంవచోవర్ణయామాసఉపదిదేశేత్యర్థః॥సతుమహ్యముపదిష్టవాన్ తత్తు ప్రసిద్ధత్వాన్నోక్తం॥౪౯॥చం॥ఏవంత్వత్ప్రశ్నస్యోత్తరమాగతమిత్యాహ॥ఏతదితి॥హేరాజన్-నఃఅస్మాన్ప్రతియః ప్రశ్నస్త్వయాకృతఃతత్ప్రశ్నేఏతచ్ఛ్రుతవతః వర్ణితం ఉత్తరత్వేనకథితమిత్యర్థః యేనోపవర్ణితేనఅనిర్దేశ్యేనిర్గుణేపిబ్రహ్మణిశ్రుతయశ్చరేయురితిమనశ్చరేత్ ప్రసరేత్ నిస్సంశయమ్మనోభవేత్యర్థః॥౫౦॥సమస్తవేదస్తుత్యర్థంసంగృహ్యఅనుస్మారయతి॥య ఇతి॥యఃఅస్యవిశ్వస్యఉత్ప్రేక్షకః-ఇత్యేనమనుశాయినా సమస్తపురుషార్థసిద్ధయేసృష్టిసిద్ధయాఃప్రాపణీయాఇత్యాలోచకఇత్యర్థః॥అనేననిమిత్తత్వముక్తం ఏవమాలోచ్యఅస్యఆదిమధ్యనిధనేఆదిర్జన్మమధ్యం పాలనం నిధనంఅంతః యేషుకర్మసుయోవర్తతేఅనేనోపాదానత్వముక్తంననుప్రకృతిపురుషయోరుపాదాననిమిత్తత్వేప్రసిద్ధేనత్వంతయోరపి- తతఏవోద్భూతత్వాన్మూలకారణంసఏవేత్యాహ- యోఽవ్యక్తజీవేశ్వర ఇతి-ప్రవేశనియమనేదర్శయతియఇతిపూర్వోక్తప్రకారేణఇదంసృష్ట్వా- యదర్థమేతత్సృష్టం తేనఋషిణాసృష్టే-కార్యేఅహమితిదర్శనాదృషిః జీవః తేనసహానుప్రవిష్టః పురఃశరీరాణితస్యభోగాయతనానిచక్రే- తాఃపురఃశాస్తితస్యభోగ్యంచదత్వాపరిపాలయతి - ఉపాసకస్యచకైవల్యరూపోభవతీత్యాహ-యంసంపద్యేతి -యంసంపద్యప్రాప్య-అనుశయీఅస్వాపశ్ఛదత్వరిణాఽమైశ్చరణమూలేశేత ఇతితథాసఃజీవః- అజాంకార్యకారణలక్షణాంఅవిద్యాం-జహాతిత్యజతి-నను బ్రహ్మసంపన్నస్యాపిజీవస్యతత్ప్రతిబంధోదృశ్యతేఅతఆహ సుప్తఃకులాయంయథేతి అయంభావః యథాసుప్తం శరీరవంతమన్యేపశ్యంతి సతునాత్మానంతథాపశ్యతి ఏవంజీవన్ముక్తః అన్యేదేహవంతంపశ్యంతిసతుసకించిత్పశ్యతీతితం హరింఅజస్రం అనవరతంధ్యాయేత్ -కిమిత్యతఆహ-అభయంనభయంయస్మాత్ భయనివర్తకమిత్యర్థః-కుతఏతత్ - కైవల్యనిరస్త

తోఽభగవతాకృతాసనపరిగ్రహః। తస్మై తద్వర్ణయామాసనారాయణముఖాచ్ఛ్రుతమ్ ॥౪౯॥ ఏతద్వైతద్వర్ణితంరాజన్ యన్నఃప్రశ్నఃకృతస్త్వయా।తథాబ్రహ్మణ్యనిర్దేశ్యే నిర్గుణేపిమనశ్చరేత్ ॥ ౫౦॥ యోఽస్యోత్ప్రేక్షకఆదిమధ్యనిధనే యోఽవ్యక్తజీవేశ్వరో యస్సృష్ట్వేద మనుప్రవిశ్యఋషిణాచక్రేపురశ్శాస్తితాః ।యంసంపద్యజహాత్యజామనుశయీసుప్తఃకులాయంయథాతం కైవల్యనిరస్తయోనిమభ

యోనింకైవల్యేనఅప్రచ్యుతస్వరూపావస్థానేననిరస్తానిరస్కృతాయోనిఃమూలకారణమాయాయేనతం- హరింధ్యాయేదిత్యన్వయః॥శ్లో॥సర్వశ్రుతిశిరోరత్నవిరాజితపదాంబుజమ్।భోగయోగప్రదంవందేమాధవంకర్మినమ్రయోః॥ఈక్షంతామిచ్ఛయాసంతఃక్షమంతాంమమసాహసమ్ ॥ మయాహిస్వీయబోధాయకృతమేతన్నసర్వతః॥చం ॥అశేషసమామ్నాయపురాణోపనిషద్రసఇత్యుక్తం -కోసౌసమామ్నాయాదీనాంరసః-యఃశ్రుతిగీత్యాసముద్ధృత ఇత్యపేక్షాయాం॥శ్లో॥ఆలోడ్యసర్వశాస్త్రాణివిచార్యచపునఃపునః । ఇదమేకంసునిష్పన్నంధ్యేయోనారాయణస్సదేత్యుక్తరీత్యాజగదుదయవిభవలయలీలఃసర్వాంతరాత్మాబంధమోక్షదోభగవానుపాస్యఇత్యేషఏవేతివక్తుం గ్రన్థృత్వాద్యుపయుక్తైర్గుణైర్భగవంతంవిశింషన్ తద్ధ్యానంవిధత్తే యోఽస్యేతిఅస్యజగతఃఆదిమధ్యనిధనేసృష్టిస్థితిలయేనిమిత్తేఉత్ప్రేక్షకఃశ్రుతౌదైక్షతబహుస్యామిత్యుక్తవిధేక్షితా - యచ్ఛబ్దానాంతుకైవల్యనిరస్తయోనిమిత్యనేనసంబంధః-యశ్చఅవ్యక్తజీవయోఃప్రకృతిపురుషయోఃకారణావస్థయోరీశ్వరఃఅతఃప్రవిశ్యనియంతా - అనేనకారణావస్థాయాం సూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్య తస్యోపాదానత్వంతదుపయుక్తంసర్వశక్తిత్వంఫలితం -ఉత్ప్రేక్షక ఇత్యనేననిమిత్తత్వంతదుపయుక్తంసార్వజ్ఞంచ - యశ్చేదంమహదాదిపృథివ్యంతసమష్టితత్త్వజాతంసృష్ట్వా - ఋషిణాచతుర్ముఖాఖ్యజీవేనానుప్రవిశ్య జీవద్వారానుప్రవిశ్యేత్యర్థః పురఃశరీరాణిచక్రేనిర్మమే - తతస్తాఃపురఃశాస్తినియమయతి - పూర్వత్రఋషిశబ్దేనజీవదేవాదిశరీరపరః-ఋషిణాచక్రేపురస్సంహితాఇతిపాఠాంతరం - తదాపురః ప్రథమంఋషిణాచతుర్ముఖేనసంహితావేదసంహితాఃచక్రేప్రావర్తయదిత్యర్థః-అనేనహితకృత్త్వముక్తం-శాస్త్రప్రవర్తనంహి తాదర్థ్యంఅనుశయోభుక్తావశిష్టంకర్మసోస్యాస్తీత్యనుశయీకర్మవశ్యోజీవః యంసంపద్యఅజాంజహాతిప్రకృతింజహాతిఆవిర్భూతస్వగుణాదికోభవతిముక్తోభవతీతియావత్ -తథాచశ్రూయతే॥శ్రు॥పరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి - తత్రదృష్టాంతః-సుప్తఃకులాయంయథేతి - యథాశకునిర్నీడేకంచిత్కాలంసుప్తఃతద్విహాయోడ్డీయతేతద్వదజాయాంస్థితః

అనుశయీ-జీవః యం సంపశ్యన్ తాం జహాతీత్యర్థః - కైవల్యనిరస్తయోనిం సంసారిణాం మోక్షప్రదానేన నిరస్తా యోనిః ప్రభవదుఃఖం న యేన తం సవిన్యతే భయం యస్మాత్ తం హరిం ఆశ్రితార్తిహరం అజస్రం నిత్యం ధ్యాయేత్ ॥౫౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ అష్టాశీతితమే విష్ణుభక్తః కైవల్యమశ్నుతే। తతోర్వాగేవ భక్తస్తు విభూతిమితి వర్ణ్యతే॥ హరిర్భజతాం ముక్తిద ఇత్యుక్తం అభయం ధ్యాయేదజస్రం హరిమితి-తత్ర శంకతే॥ దేవాసురేతి॥ అశివం అవధీరితభోగం త్యక్తవిషయం ధనినః భోగినః లక్ష్మ్యాః పతిం సర్వభోగయుక్తం ౧॥ ౨॥ శివ ఇతి॥ అన్యోన్యోపమర్దేన తమసస్త్రైవిధ్యాత్ త్రిలింగః త్రిలింగత్వమేవాహ-వైకారిక ఇతి-అహం అహంకారః ॥౩॥ తత ఇతి॥ వికారాః మన ఇంద్రియభూతరూపాః షోడశేతి ఇంద్రియదేవానామభేదవివక్షయా కంచనేతి-యత్కించిద్వికారోపాధికం భజన్ - ఉపాధ్యనురూపాణాం విభూతీనాం గతిం స్వరూపం ప్రాప్నోతి॥౪॥ హరిరితి॥ ఉపద్రష్టా సాక్షీ స యతః సర్వదృక్ సర్వం పశ్యతి అతః ప్రకృతేః పర ఇతి అత్రేదం తత్త్వం॥ శ్లో॥ వస్తునో గుణసంబంధేరూపద్వయమిహేష్యతే । తద్ధర్మయోగాయోగాభ్యాం బింబవత్ప్రతిబింబవత్ ॥ గుణాస్సత్త్వాదయశ్శాంతఘోరమూఢాస్స్వభావతః। బ్రహ్మవిష్ణుశివానాం చ గుణయంతృస్వరూపిణాం॥ నాతిభేదోభవేద్భేదో గుణధర్మైర్యం ధ్యాయేదజస్రం హరిమ్॥౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-దశమస్కంధే - సప్తాశీతితమోధ్యాయః.) ❋

రాజా॥ దేవాసురమనుష్యేషు యే భజంత్యశివం శివమ్ ।ప్రాయస్తే ధనినో భోజా నతు లక్ష్మ్యాః పతిం హరిమ్॥ ౧॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామస్సందేహో౽త్ర మహాన్హి నః। విరుద్ధశీలయోః ప్రభ్వోర్విరుద్ధా భజతాం గతిః॥ ౨॥ శ్రీశుకః॥ శివశ్శక్తియుతశ్శశ్వత్త్రిలింగో గుణసంవృతః। వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చేత్యహం త్రిధా॥౩॥ తతో వికారా అభవన్ షోడశామీషు కంచన । ఉపధావన్ విభూతీనాం సర్వాసామశ్నుతే గతిం॥ ౪॥ హరిర్హి నిర్గుణస్సాక్షాత్పురుషః ప్రకృతేః పరః । స సర్వదృగుపద్రష్టా తం భజన్నిర్గుణో భవేత్ ॥౫॥ నివృత్తేష్వశ్వమేధేషు రాజా యుష్మత్పితామహః । శృణ్వన్ భాగవతాన్ ధర్మాన్ సపృచ్ఛదిదమచ్యుతమ్॥౬॥ స ఆహ భగవాంస్తస్మై ప్రీతశ్శుశ్రూషవే విభుః । నృణాం నిశ్శ్రేయసార్థాయ యో౽వతీర్ణో యదోః కులే॥౭॥ శ్రీభగవాన్॥ యస్యాహమనుగృహ్ణామి హరిష్యే తద్ధనం శనైః। తతో౽ధనం సంత్యజంతి స్వజనా దుఃఖదుఃఖితమ్॥౮॥ స యదా వితథోద్యోగో నిర్విణ్ణస్స్యాద్ధనేహయా । మత్పరైః కృతమైత్రస్య కరిష్యే మదనుగ్రహమ్॥౯॥ తద్బ్రహ్మ పరమం సూక్ష్మం చిన్మాత్రం సదనంతరమ్ । తతో మాం సుదురారాధ్యం హిత్వాన్యాన్ భజతే జనః॥ ౧౦॥ తత స్త ఆశుతోషేభ్యో లబ్ధరాజ్యశ్రియోద్ధతాః । మదాత్ప్రమత్తా వరదాన్ విస్మరంత్యవజానతే॥౧౧॥ శ్రీశుకః॥ శాపప్రసాదయోరీశా బ్రహ్మవిష్ణుశివాదయః । సద్యశ్శాపప్రసాదో౽ంగ శివో బ్రహ్మా న చాచ్యుతః॥౧౨॥ అత్ర చోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనమ్ ।వృకాసురిహాంశతః। సత్త్వస్యశాంత్యానో జాతు విష్ణోర్విక్షేప ఉహ్యతే। రజస్తమోగుణాభ్యాం తు భవేతాం బ్రహ్మరుద్రయోః। గుణోపమర్దనాద్భూయస్తదంశానాం చ భిన్నతా॥ అతస్సమగ్రసత్త్వస్య విష్ణోర్మోక్షకరీ తనుః। అంశతో భూతిహేతుశ్చ తథానందమయీ స్వతః॥ అంశతస్తారతమ్యేన బ్రహ్మరుద్రాదిసేవినామ్ । విభూతయో భవంత్యేవ శనైర్మోక్షో౽ప్యనంశతః॥ ఇదమేవాభిప్రేత్య తత్ర తత్రోచ్యతే - శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యురితి - తథా - సత్త్వం యద్బ్రహ్మదర్శనమితి - తథా - సత్త్వం యస్య ప్రియామూర్తిరితి తథా సత్త్వే తత్తీర్థసాధనమితి-తథా త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భిదామితి ॥ తథా॥ శ్లో॥ న తే మయ్యచ్యుతే౽జే చ భిదామణ్వపి చక్షత ఇత్యాది - ఏవం చ సతి న కించిదసమంజసం తద్భక్తానాం తు కలహో మోహమాత్రమితి॥౫౧॥ యస్యేతి యస్యాహమనుగృహ్ణామీతి అయమర్థః॥ యో విషయాన్ పరిజిహీర్షుః అపి కథంచిద్విషయేషు సజ్జతే క్లిశ్యతి చ తస్య విషయాపహార ఏవానుగ్రహ ఇతి -యథా శ్రుతత్వే ధ్రువాదీనామైశ్వర్యవిరోధాత్ - అథవా ప్రథమం విభూతిం కామనానురూపాం దత్వా శనైః విషయోపభోగావసానే తస్యాని శ్వేదముత్పాద్య హరిష్యామి - పరమానుగ్రహం కర్తుమితి-తదుక్తం భగవతైవ॥ శ్లో ॥ న మయ్యావేశితధియాం కామః కామాయ కల్పత ఇతి దుఃఖదుఃఖితమితి దుఃఖాదనుపునర్దుఃఖితమివ ప్రతీయమానమిత్యర్థః॥౮॥ స ఇతి॥ స పునర్బంధూనామనుగ్రహేణ ధనేహయా ప్రవృత్తో౽పి మదనుగ్రహేణ యదా నిష్ఫలోద్యమో నిర్విణ్ణస్స్యాత్ తదా మదనుగ్రహమితి- మమ సాధారణమనుగ్రహం ॥౯॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ జనః పశ్చాదపి మోక్షమరోచయన్ అత్యాసక్తః అన్యాన్ భజత ఇత్యర్థః॥౧౦ ॥౧౧॥ ఏతదేవేతిహా

సేనస్పష్టయితుమాహ॥ శాపప్రసాదయోరితి। బ్రహ్మ చేత్యన్వయః॥౧౨॥౧౩॥ వృక ఇతి॥ శకునేః పుత్రః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ దశాస్యేతి॥ సునిసంకటమాపన్నః కైలాసోత్పాటనం పురపాలనం చ సుకంటకమితి వా పాఠః॥ ౧౬॥ ఇతీతి। స్వగాత్ర ఉపాధావత్ స్వదేహేన యాజయామాస- కథం ఆత్మక్రవ్యేణ స్వమాంసేన జుహ్వాన ఇతి॥౧౭॥ దేవేతి॥ అవృశ్చత్ ఛేత్తుముద్యతః॥ ౧౮॥ తదేతి॥ స్వయం చ- అగ్నిరివ మూర్తిమానగ్నిరివ దేదీప్యమాన ఇత్యర్థః॥ వయం ఇదానీం కథాభిర్యథా కథంచిద్దుఃఖేన తుష్టాః కామం వారయామః తద్వదితి- స చ ఉపస్కృతాకృతిః పరిపూర్ణదేహో భవత్ న్యవారయచ్చ॥ ౧౯॥ ఏవమూహచ॥ తమితి॥ తోయేనాపి భజతాం ప్రీతః స్యాం- త్వయా తు దేహో వృథా పీడ్యత ఇతి॥౨౦॥౨౧॥ తదితి॥ దాతుమనర్హా

రాయ గిరిశో వరం తత్ వాపసంకటమ్॥౧౩॥ వృకో నామాసురః పుత్రశ్శకునేః పథి నారదమ్। దృష్ట్వాఽఽశుతోషం పప్రచ్ఛ దేవేషు త్రిషు దుర్మతిః॥౧౪॥ స ఆహ గిరిశం దేవముపధావాశు సిద్ధయే। సోఽల్పాభ్యాం గుణదోషాభ్యామాశు తుష్యతి కుప్యతి॥౧౫॥ దశాస్యబాణయోస్తుష్టః స్తువతోర్వందినోరివ। ఐశ్వర్యమతులం దత్త్వా తత ఆప సుసంకటమ్॥ ౧౬॥ ఇత్యాదిష్టస్తమసుర ఉపాధావత్స్వగాత్రతః। కేదార ఆత్మక్రవ్యేణ జుహ్వానోఽగ్నిముఖం భవమ్॥ ౧౭॥ దేవోపలబ్ధిమప్రాప్య నిర్వేదాత్సప్తమేఽహని। శిరోఽవృశ్చత్సుధితినా తత్తీర్థక్లిన్నమూర్ధజమ్॥ ౧౮॥ తదా మహాకారుణికః స ధూర్జటిర్యథా వయం చాగ్నిరివోత్థితోఽనలాత్। నిగృహ్య దోర్భ్యాం భుజయోర్న్యవారయత్తత్స్పర్శనాద్భూయ ఉపస్కృతాకృతిః॥౧౯॥ తమాహ చాంగాలమలం వృణీష్వ మే యథాభికామం వితరామి తే వరమ్। ప్రీయేయ తోయేన నృణాం ప్రపద్యతామహో త్వయాత్మా భృశమర్ద్యతే వృథా॥ ౨౦॥ శ్రీశుకః॥ దేవాత్స వవ్రే పాపీయాన్ వరం భూతభయావహమ్। యస్య యస్య కరం శీర్ష్ణి ధాస్యే స మ్రియతామితి॥ ౨౧॥ తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ రుద్రో దుర్మనా ఇవ భారత। ఓమితి ప్రహసంస్తస్మై దదేఽహేరమృతం యథా॥౨౨॥ స తద్వరపరీక్షార్థం శంభోర్మూర్ధ్ని కిలాసురః। స్వహస్తం ధాతుమారేభే సోఽబిభ్యత్స్వకృతాచ్ఛివః॥ ౨౩॥ తేనోపసృష్టః సంత్రస్తః పరాధావత్సవేపథుః। యావదంతం దివో భూమేః కాష్ఠానాముదగాదుదక్॥ ౨౪॥ అజానంతః ప్రతివిధిం తూష్ణీమాసన్ సురేశ్వరాః। తతో వైకుంఠమగమద్భాస్వరం తమసః పరమ్॥౨౫॥ యత్ర నారాయణః సాక్షాన్న్యాసినాం పరమా గతిః। శాంతానాం న్యస్తదండానాం యతో నావర్తతే గతః॥౨౬॥ తం తథా వ్యసనం దృష్ట్వా భగవాన్ వృజినార్దనః। దూరాత్ప్రత్యుదియాద్భూత్వా వటుకో యోగమాయయా॥౨౭॥ మేఖలాజినదండాక్షైస్తేజసాగ్నిరివోజ్జ్వలన్। అభివాదయామాస చ తం కుశపాణిర్వినీతవత్ ॥ ౨౮॥ శ్రీభగవాన్॥ శాకునేయ భవాన్ వ్యక్తం శ్రాంతః కిం దూరమాగతః। క్షణం విశ్రమ్యతాం పుంస ఆత్మాయం సర్వకామధుక్॥ ౨౯॥ యది నః శ్రవణాయాలం యుష్మద్వ్యవసితం ప్రభో। భణ్యతాం ప్రాయశః పుంభిర్ధృతైః స్వార్థాన్ సమీహతే॥౩౦॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం భగవతా పృష్టో వచసామృతవర్షిణా। గతక్లమోఽబ్రవీత్తస్మై యథాపూర్వమనుష్ఠితమ్॥ ౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ ఏవం చేత్తర్హి తద్వాక్యం న వయం శ్రద్దధీమహి। యో దక్షశాపాత్పైశాచ్యం ప్రాప్తః ప్రేతపిశాచరాట్॥ ౩౨॥ యది వస్తత్ర విశ్రంభో దానవేంద్ర జగద్గురౌ। తర్హ్యంగాశు స్వశిరసి హస్తం న్యస్య ప్రతీయతామ్॥ ౩౩॥ యద్యసత్యం వచశ్శంభోః కథంచిద్దానవర్షభ। తదైనం జహ్యసద్వాచం న యద్వక్తానృతం పునః॥ ౩౪॥ ఇత్థం భగవతశ్చిత్రైర్వచోభిస్సుపేశలైః। భిన్నధీర్విస్మృతశ్శీర్ష్ణి స్వహస్తం కుమతిర్న్యధాత్॥ ౩౫॥ అథాపతద్భిన్నశిరా వజ్రాహత ఇవ

మపిదదే తత్ర వాక్- అహేః సర్పస్య అమృతం క్షీరమివ॥౨౨॥౨౩॥ తేనేతి॥ ఉపసృష్టః అనుగతస్సన్ ఉదగాత్ ఉత్తగతః అగాత్, ఊర్ధ్వమగచ్ఛత్ వా ఉదక్ ఊర్ధ్వమంచన్॥౨౪॥ అజానంత ఇతి॥ వైకుంఠం శ్వేతద్వీపం॥౨౫॥౨౬॥ తమితి॥ తం వృకాసురం తథా వ్యసనం తాదృశవ్యసనం యస్య తం- శివం వృజినార్దనః దుఃఖహంతా దూరత ఏవ దృష్ట్వా॥౨౭॥ మేఖలేతి॥ మేఖలాదిభిరుపలక్షితః ప్రత్యుదియాత్ సమ్ముఖమాగతః॥౨౮॥ శాకునేయేతి॥ వ్యక్తం నిశ్చితం- కిం కిమర్థం- ఆత్మా దేహః- సర్వపురుషార్థహేతుః- అతో మా పీడయేతి॥ ౨౯॥ యదీతి॥ ప్రాయశః పుంభిర్ధృతైః భవాన్ స్వార్థాన్ సమీహతే సాధయితుమిచ్ఛతి అథవా జనః పుంభిః పరార్థైః స్వకార్యాణి సాధయతి అతో నః కథ్యతామితి॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ఏవమితి॥ పైశాచ్యం పిశాచానామధిపత్యం॥౩౨॥౩౩॥ యదీతి॥ యత్ యథా వక్తా వదిష్యతి॥౩౪॥ ఇత్థమితి॥ చిత్రైర్భాషి

ష్మైకేస్సుపేశలైః అతిరమ్యైః భిన్నధీః భ్రంశితమతిః॥౩౫ ॥ ౩౬ ॥ హతఇతి॥ కిమువక్తవ్యం విశ్వేశేత్వయి కృతాగాః కృతాపరాధః॥ ౩౭॥ యఇతి॥ అవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః అవాఙ్మానసగోచరశక్తిసముద్రస్య గిరిత్రమోక్షం శివమోచనరూపంచరిత్రం సంస్మృతిభిః నానాధ్యానైః సంసారైః॥౪౦॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం అష్టాశీతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. శ్లో॥ నవాశీతితమే దేవః కో మహానితిసంశయే। పరీక్ష్యవిష్ణోరుత్కర్షం మునిభ్యోవర్ణయద్భృగుః॥ ఇతిహాసాంతరమాహ॥ సరస్వత్యాఇతి॥౧॥౨॥౩॥ నఇతి॥ స్వయోన్యాస్వస్యైవరూపాంతరేణాభివ్యక్తిస్థానేనస్వకార్యేణేత్యర్థః। తేనయథా

క్షణాత్ । జయశబ్దో నమశ్శబ్దస్సాధుశబ్దోభవద్దివి॥౩౬॥ ముముచుః పుష్పవర్షాణి హతేపాపే వృకాసురే।
దేవర్షిపితృగంధర్వా మోచితస్సంకటాచ్ఛివః॥ ౩౭॥ ముక్తంగిరిశమభ్యాహ భగవాన్ పురుషోత్తమః। అ
హో దేవమహాదేవ పాపోయం స్వేనపాప్మనా॥ ౩౮॥ హతః కోన్నుమహత్స్వీశ జంతుర్వైకృతకిల్బిషః।
క్షేమీస్యాత్కిము విశ్వేశే కృతాగా జగద్గురౌ॥౩౯॥ యఏవమవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః పరస్యసాక్షా
త్పరమాత్మనో హరేః । గిరిత్రమోక్షంకథయేచ్ఛృణోతి వావిముచ్యతేసంసృతిభిస్తథారిభిః ॥ ౪౦॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే అష్టాశీతితమోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ సరస్వత్యాస్తటేరాజన్నృషయస్సత్రమాసత । వితర్కస్సమభూత్తేషాం త్రిష్వధీశేషుకోమహాన్॥౧॥ తస్యజిజ్ఞాసయా తేవై భృగుంబ్రహ్మసుతంనృప। తజ్జ్ఞప్త్యై ప్రేషయామాసు స్సోభ్యగాద్బ్రహ్మణస్సభామ్॥౨॥ నతస్మై బ్రహ్మణేస్తోత్రంచక్రేసత్త్వపరీక్షయా । తస్మైచుక్రోధభగవాన్ ప్రజ్వలన్స్వేన తేజసా॥ ౩॥ సఆత్మన్యుత్థితంమన్యుమాత్మజాయాత్మనాప్రభుః । అశీశమద్యథావహ్నిం స్వయోన్యావారిణాత్మభూః॥౪॥ తతః కైలాసమగమత్సతందేవోమహేశ్వరః । పరిరబ్ధుంసమారేభేఉత్థాయభ్రాతరంముదా॥౫॥ నైచ్ఛత్త్వమశుభాచారస్తతోదేవశ్చకోపహ। శూలముద్యమ్యతంహంతుమారేభేతిగ్మలోచనః॥౬॥ పతిత్వాపాదయోర్దేవీసాంత్వయామాసతంగిరా। సతుకృచ్ఛ్రాత్తతోముక్తః కైలాసాద్రజతాచలాత్ ॥౭॥ మునిర్జగామవైకుంఠం యత్రదేవోజనార్దనః। శయానంశ్రియఉత్సంగేపదావక్షస్యతాడయత్ ॥౮॥ తతఉత్థాయభగవాన్ సహలక్ష్మ్యాసతాంగతిః। స్వతల్పాదవరుహ్యాథననామశిరసామునిమ్॥౯॥ ఆహతేస్వాగతంబ్రహ్మన్నిషీదాత్రాసనేక్షణమ్ । అజానతామాగతాన్వః క్షంతుమర్హథనఃప్రభో॥౧౦॥ పునీహిసహలోకంమాంలోకపాలాంశ్చమద్గతాన్ । పాదోదకేనభవతస్తీర్థానాంతీర్థకారిణా॥౧౧॥ అద్యాహంభగవన్లక్ష్మ్యాఆసమేకాంతభాజనమ్। వత్స్యత్యురసిమేలక్ష్మీర్భవత్పాదహతాంహసః॥౧౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏవంబ్రువతివైకుంఠేభృగుస్తన్మంద్రయాగిరా నిర్వృతస్తర్పితస్తూష్ణీంభక్త్యుత్కంఠోశ్రులోచనః॥౧౩॥ పునశ్చసత్రమావ్రజ్యమునీనాంబ్రహ్మవాదినామ్ । స్వానుభూతమశేషేణరాజన్భృగురవర్ణయత్ ॥౧౪॥ తన్నిశమ్యాథమునయోవిస్మితాముక్తసంశయాః। భూయాంసంశ్రద్దధుర్విష్ణుంయతశ్శాంతిర్యతోభయమ్॥౧౫॥ ధర్మస్సాక్షాద్యతోజ్ఞానంవైరాగ్యంచతదన్వితం। ఐశ్వర్యం చాష్టధాయస్మాద్యశశ్చాత్మమలాపహమ్॥౧౬॥ మునీనాంన్యస్తదండానాంశాంతానాం సమచేతసామ్। అకించనానాంసాధూనాంయమాహుఃపరమాంగతిమ్॥౧౭॥ సత్త్వంయస్యప్రియామూ

కశ్చిద్వహ్నింశమయతీతితథాస్వకార్యేణపుత్రేణనిమిత్తేనక్రోధంశమయామాసేత్యర్థః॥౪॥౧౦॥ పునీహీతి॥ తీర్థకారిణాతీర్థత్వనిమిత్తేన॥౧౧॥౧౨॥ ఏవమితి॥ తన్మంద్రయాగిరాగంభీరవాచానిర్వృతస్తూష్ణీంబభూవేతి శేషః॥౧౩॥౧౪॥ తదితి॥ విస్మితాః అపరాధాతిరేకేపినిర్వికారత్వేనభూయాంసంశ్రద్దధుఃమహత్తమంనిశ్చితవంతఃయతఃయస్మిన్ ॥ ౧౫॥ ధర్మఇతి॥ వైరాగ్యంచచతుర్విధమితిపాఠేతచ్చాతుర్విధ్యమేవంద్రష్టవ్యం – విషయాంస్త్యక్తుమశక్నువతోపిసంమానేచ్ఛాత్యాగఆద్యంవైరాగ్యం – తతోవిషయాణాంమధ్యేలవణాదివ్యతిరేకేణాపివృత్తిర్ద్వితీయం – తథాప్యుత్తావపిమనసిరాగశైథిల్యేనబాహ్యేంద్రియైరేవవిషయసేవనంతృతీయం తత్రాప్యౌదాసీన్యంచతుర్థం – తదాహుః॥ శ్లో॥ వైరాగ్యమాద్యంయతమానసంజ్ఞంక్వచిద్విరాగోవ్యతిరేకసంజ్ఞం। ఏకేంద్రియాఖ్యంహృదిరాగసౌక్ష్మ్యం తస్యాప్యభావస్తువశీకృతాఖ్యమితి॥౧౬॥౧౭॥ సత్త్వమితి॥ యస్యభగవతఏవ॥౧౮॥ త్రివిధాకృతఇతి॥ తస్యభగవతఏవత్రివిధాః ఆకృ

త్రయః తతో తాను సత్త్వమేవ అర్థసాధనం పురుషార్థహేతుః॥ ౧౯॥ఇత్థమితి॥ఇత్థం నిశ్చిత్య సరస్వతీతీరవాసినో విప్రాః హరిపదాంభోజసేవయా ముక్తిం ప్రాపురితి॥ ౨౦॥ ఇతీతి ॥ వ్యాసనందనస్య ముఖపంకజాదుద్గతం గంధయుక్తమపి యోషతు ల్యం హరేః ప్రశస్తం యశో యస్సంసారీ సేవతే స ముక్తో భవతీతి॥ ౨౧ ॥ స హో క్తలక్షణో భగవాన్ శ్రీకృష్ణ ఏవేతి దర్శయితు మాఖ్యానాంతరమాహ॥ఏకదేతి॥ ౨౨॥ ౨౪॥ఏవమితి॥ బ్రహ్మద్విష ఇత్యాదికాం లాంగాథాం వాక్యం మయి న కశ్చిద్దోషః అత్రో రాజదోషేణైవ మత్పుత్రాః మ్రియంత ఇతి వారంవారం చుక్రోశేత్యర్థః॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥కింస్విదితి॥ హే బ్రహ్మన్ కిం స్విత్ కిమర్థం వృథా రోదిషి యత్ర త్వన్నివాసే ధనుర్ధరమాత్రోపి రాజన్యబంధురపి నాస్తి- బ్రాహ్మణ్యస్య తు కా వార్తా

తీర్థ- బ్రాహ్మణా స్త్విష్టదేవతాః। భజంత్యనాశిషశ్శాంతా యం వా నిపుణబుద్ధయః॥ ౧౭ ॥త్రివిధాకృత యస్తస్య రాక్షసా అసురాస్సురాః।గుణిన్యా మాయయా సృష్టా స్సత్త్వం తత్తీర్థసాధనమ్। ౧౮॥శ్రీశుకః॥ ఇత్థం సారస్వతా విప్రా నృణాం సంశయనుత్తయే । పురుషస్య పదాంభోజసేవయా తద్గతిం గతాః ॥ ౨౦॥ శ్రీసూతః ॥ ఇత్యేతన్మునితనయాస్యపద్మగంధపీయూషం భవభయభిత్పరస్య పుంసః। సుశ్లోకం శ్రవణపుటైః పిబన్నభీక్ష్ణం సంసారభ్రమణపరిశ్రమం జహాతి॥ ౨౧॥ శ్రీశుకః ॥ ఏకదా ద్వారవత్యాం తు విప్రపత్న్యాః కుమారకః।జాతమాత్రో భువం స్పృష్ట్వా మమార కిల భారత॥ ౨౨॥విప్రో గృహీత్వా మృతకం రాజద్వార్యుపధాయ సః । ఇదం ప్రోవాచ విలపన్నాతురో దీనమానసః ॥ ౨౩ ॥ బ్రహ్మద్విషశ్శఠధియో లుబ్ధస్య విషయాత్మనః।క్షత్రబంధోః కర్మదోషాత్పంచత్వం మేర్భకో గతః॥ ౨౪ ॥హింసావిహారం నృపతిం దుశ్శీలమజితేంద్రియమ్।ప్రజా భజంత్యస్సీదంతి దరిద్రా నిత్యదుఃఖితాః॥ ౨౫ ॥ ఏవం ద్వితీయం విప్రర్షిస్తృతీయం త్వేవమేవ చ।విసృజ్య స నృపద్వారి తాం గాథాం సమగాయత ॥ ౨౬ ॥ తామర్జున ఉపశ్రుత్య కర్హిచిత్కేశవాంతికే । పరేతే నవమే బాలే బ్రాహ్మణం సమభాషత॥ ౨౭ ॥ కింస్విద్బ్రహ్మంస్త్వన్నివాసే ఇహ నాస్తి ధనుర్ధరః । రాజన్యబంధురప్యేతే బ్రాహ్మణాస్సత్రమాసతే ॥ ౨౮ ॥ ధనదారాత్మజాయుక్తా యత్ర శోచంతి బ్రాహ్మణాః । తే వై రాజన్యవేషేణ నటా జీవంత్యసుంభరాః॥ ౨౯ ॥ అహం ప్రజానాం రక్షిష్యే భగవన్ దీనయోరిహ । అనిస్తీర్ణప్రతిజ్ఞోగ్నిం ప్రవేక్ష్యే హతకల్మషః ॥3౦॥ బ్రాహ్మణః॥ సంకర్షణో వాసుదేవః ప్రద్యుమ్నో ధన్వినాం వరః । అనిరుద్ధోప్రతిరథో న త్రాతుం శక్నువంతి యత్ ॥3౧॥ తత్కథం నుభవాన్ కర్మ దుష్కరం జగదీశ్వరైః। చికీర్షతి త్వం బాలిశ్యాత్తన్న శ్రద్దధ్మహే వయమ్॥ 3౨॥ అర్జునః ॥ నాహం సంకర్షణో బ్రహ్మన్ న కృష్ణః కార్ష్ణిరేవ।చ అహం పార్థోర్జునో నామ గాండీవం యస్య వై ధనుః ॥ 33॥ మావమంస్థా మమ బ్రహ్మన్ వీర్యం త్ర్యంబకతోషణం। మృత్యుం విజిత్య ప్రధనే ఆనేష్యే తే ప్రజాః ప్రభో॥ 3౪॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం విస్రంభితో విప్రః ఫల్గునేన పరంతప। జగామ స్వగృహం ప్రీతః పార్థవీర్యం నిశామయన్ ॥3౫॥ ప్రసూతికాల ఆసన్నే భార్యాయా ద్విజసత్తమః। పాహి పాహి ప్రజాం మృత్యోరిత్యాహార్జునమాతురః॥ 3౬॥ స ఉపస్పృశ్య శుచ్యంబు నమస్కృత్య మహేశ్వరమ్। దివ్యాస్త్రాణి చ సంస్మృత్య సజ్యం గాండీవమాదదే ॥ 3౭ ॥ న్యరుణత్సూతికాగారం శరైర్నానాస్త్రయోజితైః । తిర్యగూర్ధ్వమధః పార్థశ్చకార శరపంజరమ్॥ 3౮॥ తతః కుమారస్సంజాతో విప్రపత్న్యా రుదన్ముహుః । సద్యోదర్శనమాపేదే సశరీరో విహాయసా ॥ 3౯॥ తదాహ విప్రో విజయం వినిందన్ కృష్ణసన్నిధౌ। మౌఢ్యం పశ్యత మే యోహం శ్రద్దధే క్లీబకత్థనమ్॥౪౦॥ న ప్రద్యుమ్నో నానిరుద్ధో న రామో న చ కేశవః। యస్య శేకుః పరిత్రాతుం కోన్యస్తదవితేశ్వరః॥ ౪౧॥ ధిగర్జు

ఏతే తు సత్రే యాగ ఏవ బ్రాహ్మణాః మిళితా భవితుమర్హంతీత్యర్థః॥ ౨౮ ॥తదేవాహ॥ధనేతి॥ ధనదారాదిభిర్వియుక్తాః-అత్ర యేషు జీవత్సు- శోచంతి తే జీవంతి కేవల జీవికాం సంపాదయంతి॥ ౨౯ ॥ అహమితి॥ హతకల్మష ఇతి అగ్నిప్రవేశేన బ్రాహ్మణవిలాపశ్రవణపాతకాత్ పూతో భవేయమిత్యర్థః- అహతకల్మషశ్చేతి వా॥3౦॥ 3౧॥ తదితి॥ న శ్రద్దధ్మహే నసంప్రతీమః॥3౨॥3౪॥ ఏవమితి॥ ఏవం ప్రౌఢవాక్యైః విస్రంభితః విశ్వాసం ప్రాపితః - నిశామయన్ శృణ్వన్ । 3౫॥ 3౬॥స ఇతి॥ బ్రాహ్మణశోకేక్షితత్వేన కృష్ణమవజ్ఞాయ మహేశ్వరం నమస్కృత్య॥3౭॥న్యరుణదితి॥ న్యరుణత్ ఆవృతవాన్ తదేవాహ- తిర్యగూర్ధ్వమితి॥3౮॥ తత ఇతి॥ అదర్శనమాపేదే దేహేనాపి నావతిష్ఠత ఇత్యర్థః॥3౯॥౪౦॥నేతి॥ యస్య

ప్రజాః త్రవితా॥౪౧॥ తత్రాహ॥ నేతి॥౪౨॥౪౪॥ తత ఇతి॥ పరిత్యక్తః నివారితః ఉపపత్తిభిః ప్రతిషేధం కుర్వతా॥౪౫॥ దర్శ
య ఇతి॥ మావజ్ఞ మావజానీహి—యే నిందంతి తవ ఏవ మనుష్యాః నః కీర్తిం స్థాపయిష్యంతి నిశ్చలాం కరిష్యంతి॥ ఏతేన కీర్తిం విపు
లాం మానవాః స్థాపయంతి చేతి పాఠాంతరం॥౪౬॥౪౭॥ సప్తేతి॥ సప్తసప్తసంఖ్యాః గిరయో యేషు ద్వీపేషు॥౪౮॥
౫౦॥ కృతమితి॥ ప్రకృతిపరిణామరూపం నాలోకాభావమాత్రం॥౫౧॥ ద్వారేణేతి॥ చక్రానుపథేన చక్రమను
గతేన ద్వారేణ తత్తమః పరం తస్మాత్తమసః పరం దూరే వర్తమానం పరం శ్రేష్ఠం భాగవతం జ్యోతిః సమశ్నువానం వ్యా
ప్నువత్ ప్రసమీక్ష్య ప్రతాడితాక్షః నేత్రే న్యమీలయదితి॥౫౨॥ తత ఇతి॥ ఏజంతః ఉచ్చరంతః బృహంతః మహాంతః ఊ
ర్మయో భూషణం యస్య తత్ తత్ర సలిలే భవనం మహాకాలపురం ద్యుమత్తమం ద్యుతిమత్సు శ్రేష్ఠమ్॥౫౩॥ తస్మి

నంస్పృహావాచం ధిగాత్మశ్లాఘినో ధనుః। దైవోపసృష్టం యో మోహా ద్వ్యదానీనీషతి దుర్మతిః॥౪౨॥ ఏవం శప
తి విప్రర్షౌ విద్యామాస్థాయ ఫల్గునః। యయౌ సంయమనీమాశు యత్రాస్తే భగవాన్ యమః॥౪౩॥ వి
ప్రాపత్యమచక్షాణ స్తత ఐంద్రీమగాత్పురీమ్। ఆగ్నేయీం నైరృతీం సౌమ్యాం వాయవ్యాం వారు
ణీమథః। రసాతలం నాకపృష్ఠం ధిష్ణ్యాన్యన్యాన్యుదాయుధః॥౪౪॥ తతోఽలబ్ధద్విజసుతో హ్యనిస్తీర్ణప్రతి
శ్రుతః। అగ్నిం వివిక్షుః కృష్ణేన ప్రత్యుక్తః ప్రతిషేధతా॥౪౫॥ దర్శయే ద్విజసూనూం స్తే మావజ్ఞాత్మాన
మాత్మనా। మానవాః స్థాపయిష్యంతి కీర్తిం నిందతి యే హి నః॥౪౬॥ ఇతి సంభాష్య భగవానర్జునేన సహే
శ్వరః। దివ్యం స్వరథమాస్థాయ ప్రతీచీం దిశమావిశత్॥౪౭॥ స సప్తద్వీపాన్ ససింధూన్ సప్త సప్త
గిరీనథ। లోకాలోకం తథాతీత్య వివేశ సుమహత్తమః॥౪౮॥ తత్రాశ్వాః శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్పబలా
హకాః। తమసి భ్రష్టగతయో బభూవుర్భరతర్షభ॥౪౯॥ తాన్ దృష్ట్వా భగవాన్ కృష్ణో మహాయోగేశ్వ
రేశ్వరః। సహస్రాదిత్యసంకాశం స్వచక్రం ప్రాహిణోత్పురః॥౫౦॥ కృతం సుఘోరం గగనచ్ఛనం మ
హద్విదారయద్భూరితరేణ రోచిషా। మనోజవం నిర్వివిశే సుదర్శనం గుణచ్యుతో రామశరో యథా చమూం॥
౫౧॥ ద్వారేణ చక్రానుపథేన తత్తమః పరం పరం జ్యోతిరనంతపారగమ్। సమశ్నువానం ప్రసమీక్ష్య
ఫల్గునః ప్రతాడితాక్షః పిదధేఽక్షిణీ ఉభే॥౫౨॥ తతః ప్రవిష్టః సలిలం నభస్వతా బలీయసైజద్బృహదూర్మి
భూషణమ్। తత్రాద్భుతం వై భవనం ద్యుమత్తమం భ్రాజన్మణిస్తంభసహస్రశోభితమ్॥౫౩॥ తస్మిన్
మహాభీమమనంతమద్భుతం సహస్రమూర్ధన్యఫణామణిద్యుభిః। విభ్రాజమానం ద్విసహస్రనే
త్రైస్సితాచలాభం శితికంఠజిహ్వమ్॥౫౪॥ దదర్శ తద్భోగసుఖాసనం విభుం మహానుభావం పురుషోత్త
మోత్తమమ్। సాంద్రాంబుదాభం సుపిశంగవాససం ప్రసన్నవక్త్రం రుచిరాయతేక్షణమ్॥౫౫॥ మహా
మణివ్రాతకిరీటకుండలప్రభాపరిక్షిప్తసహస్రకుంతలమ్। ప్రలంబచార్వష్టభుజం సకౌస్తుభం శ్రీవత్స
లక్ష్మం వనమాలయావృతమ్॥౫౬॥ సునందనందప్రముఖైస్స్వపార్షదైశ్చక్రాదిభిర్మూర్తిధరైర్ని
జాయుధైః। పుష్ట్యా శ్రియా కీర్త్యజయాఖిలర్ద్ధిభిర్నిషేవ్యమాణం పరమేష్ఠినాం పతిమ్॥౫౭॥ వవంద ఆ
త్మానమనంతమచ్యుతో జిష్ణుశ్చ తద్దర్శనజాతసాధ్వసః। తావాహ భూమా పరమేష్ఠినాం ప్రభుర్బద్ధాం
జలిస్సస్మితమూర్జయా గిరా॥౫౮॥ ద్విజాత్మజా మే యువయోర్దిదృక్షుణా మయోపనీతా భువి ధర్మగు
ప్తయే। కలావతీర్ణావవనేర్భరాసురాన్ హత్వేహ భూయస్త్వరయేతమంతి మే॥౫౯॥ పూర్ణకామా
వపి యువాం నరనారాయణావృషీ। ధర్మమాచరతం స్థిత్యై ఋషభౌ లోకసంగ్రహమ్॥౬౦॥ ఇత్యాది
ష్టౌ భగవతా తౌ కృష్ణౌ పరమేష్ఠినా। ఓమిత్యానమ్య భూమానమాదాయ ద్విజదారకాన్॥౬౧॥ న్యవర్తేతా

న్నితి॥ సహస్రమూర్ధ్ని భవాః ఫణాః తాసు మణయః తేషాం ద్యుతిభిః ద్విసహస్రనేత్రైః సహ రాజితం స్ఫటికగిరిసంకా
శం శితికంఠజిహ్వం కంఠాశ్చ జిహ్వాశ్చ శితయః నీలాః కంఠజిహ్వా యస్య తం॥౫౪॥ దదర్శేతి॥ తద్భోగసుఖాసనం తస్య అనంత
స్య భోగో దేహః సుఖకరమాసనం యస్య తం॥౫౫॥ మహామణీతి॥ మహాంతో మణివ్రాతా యేషు తేషాం కిరీటకుండలానాం
ప్రభాతయా పరిక్షిప్తాః సర్వతః స్ఫురంతః సహస్రమపరిమితాః కుంతలా యస్య తం॥౫౬॥ సునందేతి॥ కీర్త్యజయా కీర్తిస
హితా అజయా అఖిలర్ద్ధిభిః అణిమాదిభిర్విభూతిభిః మూర్తిధరాభిః॥౫౭॥౫౮॥ ద్విజాత్మజా ఇతి॥ మే కలావతీర్ణౌ ఇతి సంబోధ
నం—శీఘ్రం మే అంతికే సకాశం ఇతం ఆగచ్ఛతం॥౫౯॥ పూర్ణకామావితి॥ ఆచరతం కురుతం ఇదం తు భారతయుద్ధాత్పూర్వమే

వకృతమపి శ్రీకృష్ణకథనప్రస్తావేనాత్రోక్తం॥౬౦॥౬౬॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ఏకోననవతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥చరమేతుపునః ప్రోక్తాకృష్ణలీలాసమాసతః। యదువంశప్రసూతానా మానంత్య-చసకారణం శ్రీకృష్ణవిభూతింస
మాసేనదర్శయతి॥ సుఖమితి॥ సర్వసంపద్విశిష్టాయాం- శ్రియఃపతిఃషోడశసహస్ర పత్నీనామేకవల్లభస్సన్ తాసాం
గృహేషు రేమఇత్యన్వయః॥౧॥౨॥ ప్రోత్ఫుల్లేతి॥గృహవిశేషణం ప్రోత్ఫుల్లేతిశ్లోకేనోక్తం॥౬॥ విజహారేతి॥ తథాహ్రి
దినీషుచ-అంభోవిగాహ్యవిజహార- మహానుదయో వైభవంయస్యసః-యోషితాంకుచకుంకుమైర్లిప్తాంగఃయతస్తాభిః
పరిరబ్ధః॥౭॥ఉపగీయమానఇతి॥సూతమాగధవందిభిశ్చఉపగీయమానః॥౮॥౯॥ తాఇతి॥తాఃక్లిన్నవస్త్రాఃఅతఏవవివృతో

తాంస్స్వకంధామసం ప్రహృష్టాయథాగతం। విప్రాయదదతుః పుత్రాన్యథారూపం తథావ్రిభూ॥
౬౨॥ప్రశామ్య వైష్ణవంధామపార్థఃపరమవిస్మితః।యత్కించిత్పౌరుషం పుంసాంమేనేకృష్ణానుకంపి
తం॥౬౩॥ఇతీదృశాన్యనేకానివీర్యాణీహప్రదర్శయన్ । బుభుజేవిషయాన్ గ్రామ్యానీజేచాత్యూర్జితైర్
మఖైః॥౬౪॥ప్రవవర్షాఖిలాన్ కామాన్ ప్రజాసుబ్రాహ్మణాదిషు। యథాకాలంయథైవేంద్రోభగ
వాన్ శ్రైష్ఠ్యమాస్థితః॥౬౫॥ హత్వానృపానధర్మిష్ఠాన్ ఘాతఇత్వార్జునాదిభిః। అంజసావర్తయామా
మాసధర్మంధర్మసుతాదిభిః॥౬౬॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే- ఏకోననవతితమోఽధ్యాయః.
శ్రీశుకః॥సుఖంస్వపుర్యాంనివసన్ ద్వారకాయాంశ్రియఃపతిః। సర్వసంపత్సమృద్ధాయాంజుష్టాయాంవృ
ష్ణిపుంగవైః॥ ౧॥ స్త్రీభిశ్చోత్తమవేషాభిర్నవయౌవనకాంతిభిః।హర్మ్యేషుకందుకాద్యైర్యాః క్రీడం
తీభిస్తటిద్ద్యుభిః॥౨॥నిత్యంసంకులమార్గాయాంమదచ్యుద్భిర్మతంగజైః।స్వలంకృతైర్భటైరశ్వైరథై
శ్చకనకోజ్జ్వలైః॥౩॥ ఉద్యానోపవనాఢ్యాయాం పుష్పితద్రుమరాజిషు । నిర్విశద్భృంగవిహగైర్నా
దితాయాం సమంతతః॥౪॥ రేమేషోడశసాహస్ర పత్నీనామేకవల్లభః। తావంతిచిత్రద్రూపాణితద్గృ
హేషుమహర్ధిషు॥౫॥ప్రోత్ఫుల్లోత్పలకల్హారకుముదాంభోజరేణుభిః।వాసితామలతోయేషుకూజద్ద్విజ
కులేషుచ॥౬॥విజహారవిగాహ్యాంభోహ్రదినీషుమహోదయః। కుచకుంకుమలిప్తాంగఃపరిరబ్ధశ్చయో
షితామ్॥౭॥ఉపగీయమానోగంధర్వైర్మృదంగపణవానకాన్।వాదయద్భిర్ముదావీణాంసూతమా
గధవందిభిః॥౮॥సిచ్యమానోఽచ్యుతస్తాభిర్హసంతీభిశ్చరేచకైః। ప్రతిసించన్విచిక్రీడేయక్షీభిర్యక్ష
రాడివ॥౯॥తాఃక్లిన్నవస్త్రవివృతోరుకుచప్రదేశాస్సించంత్యఉద్ధృతబృహత్కబరప్రసూనాః।కాంతం
స్మరేచకజిహీర్షయాయోపగూహ్యజాతస్మరోత్స్మయలసద్వదనావిరేజుః॥ కృష్ణస్తుతత్స్తనవిషజ్జితకుం
కుమస్రక్క్రీడాభిషంగధుతకుంతలబృందబంధః।సించన్ముహుర్యువతిభిఃపరిషిచ్యమానో రేజేకరేణుభి
రిభపతిఃపరీతః॥ ౧ ॥ నటానాంనర్తకానాంచగీతవాద్యోపజీవినాం క్రీడాలంకారవాసాంసికృష్ణోదా
త్తస్యచస్త్రియః॥౧౨॥కృష్ణస్యైవంవిహరతోగత్యాలాపేక్షితస్మితైః। నర్మకేళిపరిష్వంగైస్త్రీణాంకిల
హృతాధియః॥౧౩॥ఊచుర్ముకుందైకధియోగిరఉన్మత్తవజ్జడమ్।చింతయంత్యోఽరవిందాక్షంయానిమేగద
తశ్శృణు॥ ౧౪॥ కురరివిలపసిత్వంవీతనిద్రానశేషేస్వపితిజగతిరాత్ర్యామీశ్వరఃగుప్తబోధః।వయమివ
సఖికచ్చిద్గాఢనిర్విద్ధచేతానళిననయనహాసోదారలీలేక్షితేన॥ ౧౫॥నేత్రేనిమీలయసినక్తమదృష్టబంధు

రుకుచప్రదేశాః- ఉద్ధృతానివిస్రస్తానిబృహత్కబరేభ్యః ప్రసూనానియాసాంతాః-జాతేనస్మరేణయఉత్స్మయః తేన
లసంతివదనాని యాసాంతాః॥౧౦॥ కృష్ణఇతి॥తాసాంస్తనేష్వవిషజ్జితకుంకుమాస్రక్ యస్యసః- క్రీడాయాంఅభిమంగే
[illegible]నసిధుతఃకంపితః కుంతలబృందబంధోయస్యసః॥ ౧౧॥౧౩॥ఊచురితి॥ముకుందైకధియః సమాహితాఃఉన్మత్తవ
వక్షణమగిరస్సత్యః పునస్తమేవశంచి తయంత్యోజడంయథా భవతితథాయానివాక్యానిఊచుస్తానిమేమత్తఃగదతఃశృ
ణ్వితి॥ర్థః॥౧౪॥కురరీతి॥ఈశ్వరఃశ్రీకృష్ణఃతేనగుప్తబోధేజగతిస్వపతి- త్వంతునిద్రాభంగంకుర్వతీవిలపసినశేషేసస్వ
పిషిత్వదనుచితమిత్యర్థః - అథనానాపరాధస్తసాపీత్యాశయేనాహుః॥నలిననయనస్యహాసేనసహితండుదారంయల్లీలేక్షి
ణం తేనకచ్చిద్గాఢంనిర్విద్ధచేతాస్త్వమితి॥౧౫॥ నేత్రఇతి॥నక్తంరాత్రావదృష్టబంధుస్సతీకోరవీషికించ- నైతావత్ వ చు
మివస్సుహాయసే। ౧౬॥ భోభోఇతి।అలబ్ధనిద్రః సదానిష్టసస్క్రోశసికింవా, అస్మాభిఃప్రాప్తాందశాంత్వమపి గతోఽసి

అహోబాకష్టం-యథావయంసంభోగేనముకుందాపహృతకుచకుంకుమాదిలాంఛనాః - తథాత్వమపి - యతఃఅపహృ
తశ్రీకౌస్తుభాదిలాంఛనోలక్ష్యసే॥౧౭॥ త్వమితి॥ ముకుందగదితానిరహస్యానివిస్మృత్య - తదేకచింతయాకచ్చిత్త్వం
క్షీణోపివయమివ స్థగితగీః స్తబ్ధవాక్-హేఇందో నస్తథైవోపలక్ష్యసే॥౧౮॥ కిమితి॥ అప్రియాచరణంవినాస్మరోద్దీరణే
నవ్యథాజననంమలయానిల - తవానుచితమిత్యర్థః॥౧౯॥ మేఘేతి॥ తాపార్తిహరణాదిసామ్యాత్ త్వం యాదవేం
ద్రస్యనూనందయితఃసఖాసిఅతో భవాన్ తంధ్యాయతి-ధ్యానేలింగాన్యాహుః- అత్యుత్కంఠ ఇత్యాది-అహోబాకిమితిత్వ
యాతేనసఖ్యంకృతంయతో దుఃఖదస్తత్ప్రసంగ ఇతి ॥ ౨౦ ॥ ప్రియరావేతి ॥ హేకోకిలప్రియరావస్యప్రియంవదస్యశ్రీ
కృష్ణస్యపదానీవపదానిశబ్దాన్ త్వంభాషసే. మృతాన్ సంజీవయతీతితథా-తయాఅనయానోమలయాగిరా వల్గితకంఠర
మణీయకంఠ మేవదకథయ-కింతవప్రియంకరవాణీతి॥౨౧॥నేతి॥ హేక్షితిధర-త్వంనవదసినచలసి అతోనూనంమహాంత
మర్థంచింతయసే-బతతర్హిఅపికిం-యథా స్తనైర్విధర్తుంవయంకామయామహే- తథాత్వమపి స్తనతుల్యైశ్శృం
గైర్వోఢుంకామయసేకిమితిచేత్తర్హితవాప్యస్మదవస్థాభవిష్యతీతిభావః॥౨౨॥శుష్యదితి॥భోసింధుపత్న్యఃసద్యఃసం

త్వంరోరవీషికరుణంబతచక్రవాకి । దాస్యంగతావయమివాచ్యుత పాదజుష్టాంకింవాస్రజం స్పృహ
యసేకబరేణవోఢుమ్॥౧౬॥ భోభోసదానిష్టనసేఉదన్వన్నలబ్ధనిద్రోధిగతప్రజాగరః । కింవాముకుందా
పహృతాత్మలాంఛనఃప్రాప్తాందశాంత్వంచగతో దురత్యయామ్॥ ౧౭ ॥ త్వం యక్ష్మణాబలవతాసిగృ
హీతఇందోక్షీణస్తమోననిజదీధితిభిఃక్షిణోషి।కచ్చిన్ముకుందగదితానియథావయంత్వం విస్మృత్యభోస్థగి
తగీరుపలక్ష్యసేనః॥ ౧౮॥ కిం త్వాచరితమస్మాభిర్మలయానిల తేప్రియమ్ । గోవిందాపాంగనిర్భిన్నేహృదీర
యసినస్స్మరమ్॥౧౯॥ మేఘశ్రీమంస్త్వమసిదయితో యాదవేంద్రస్యనూనం శ్రీవత్సాంకంవయమివ
భవాన్ ధ్యాయతిప్రేమబద్ధః।అత్యుత్కంఠశ్శవలహృదయోస్మద్విధో బాష్పధారాఃస్మృత్వాస్మృత్వా
విసృజసిముహుర్దుఃఖదస్తత్ప్రసంగః॥౨౦॥ ప్రియరావపదానిభాష సేమృతసంజీవకయానయాగిరా।
కరవాణికిమద్య తేప్రియంవద మేవల్గితకంఠకోకిల॥ ౨౧॥ నచలసినవదస్యుదారబుద్ధేక్షితిధరచింతయసే
మహాంతమర్థమ్।అపిబతవసుదేవనందనాంఘ్రింవయమివకామయసేస్తనైర్విధర్తుమ్॥౨౨॥శుష్య
ద్ధ్రదాః కృశతరాబతసింధుపత్న్యస్సంప్రత్యపేతకమలశ్రియఇష్టభర్తుః। యద్వద్వయం యదుపతేః
ప్రణయావలోకమప్రాప్యముష్టహృదయాః పురుకర్శితాస్మ॥౨౩॥ హంసస్వాగతమాస్యతాం పిబ
పయోబ్రూహ్యంగశౌరేః కథాందూతంత్వాంనువిదామకచ్చిదజితస్స్వస్త్యాస్తఉక్తంపురా। కింవానశ్చ
లసౌహృదస్స్మరతితం కస్మాద్భజామోవయం క్షౌద్రాలాపయకామదం శ్రియమృతే సైవైకనిష్ఠా స్త్రి
యామ్॥౨౪॥ఇతీదృశేనభావేనకృష్ణేయోగేశ్వరేశ్వరే।క్రియమాణేనమాధవ్యోలేభిరే వైష్ణవీంగతిమ్
౨౫॥ శ్రుతమాత్రోపియఃపుంసాంప్రసహ్యాకర్షతేమనః।ఉరుగాయోరుగీతోవాపశ్యంతీనాంచకింపునః॥

ప్రతిగ్రీష్మే-సింధుర్మేఘద్వారా అమృతవృష్ట్యాయుష్మాన్నానందయతి-బతఅహోబాకష్టంఅతః శుష్యంతోహ్రదాయా
సాంతాః-అపగతకమలశోభాఃకృశతరాశ్చఆస్త-వయంయథాప్రియతమస్యభర్తుర్మధుపతేస్సప్రసిద్ధం॥౨౩॥తద్దై
వదైవాదాగతంహంసందూతంకల్పయిత్వాహుః॥ హంసేతి॥ నఃఅస్మాన్ ప్రతిపురారహసిఉక్తం కింవాచల సౌహృదః
స్మరతి-స్మృత్వైవమాం ప్రస్థాపితవానితిచేదతఆహుః హేక్షౌద్రతుచ్ఛస్యదూతః కస్మాద్వయంతంభజామః సకిమ
ర్థమాహ్వయ - యుష్మదాశ్లేతిచేదతఆహుః-అహోబాతర్హితంఇహాలాపయఆకారయ-కిమితిగచ్ఛంతమివతంపున
రాహుః-యాఅస్మాన్ వంచయిత్వాఏకాకినీరమతేతాంశ్రియమృతేతమేవాలాపయ - సాతదేకనిష్ఠాకథంపరిహాతుం
నశక్యతఇతిచేదతఆహుః- స్త్రియాంజాతావేకవచనం-అస్మాసు స్త్రీషుమధ్యేసైవైకనిష్ఠాపతువయమిత్యర్థః-క్షౌద్రా
లాపమకామదమితి పాఠాంతరేతుక్షౌద్రంతుచ్ఛత్వాత్ మధురాలాపమాత్రంయస్యతంఅకామదంఅరతిప్రదం- శ్రి
యమృతేవయంకస్మాద్భజామఃకింతుఅనాదృతాపిసతీపునఃపునఃసైవభజతు-యతఃఅస్మాకృశ్యామానిన్యః స్త్రియఃఏక
నిష్ఠాఃఏకత్రైవస్వైరమానసిద్ధ్వానిష్ఠాయాసామితి॥౨౪॥౨౫॥తాసాంకృష్ణేవంభూతోభావఃనాతిచిత్రమిత్యాహ॥శ్రు
తమాత్రోపీతి॥ ఉరుభిర్గాయైర్గీతైఃఉరుగీతోవాయైః కైశ్చిద్గీతైఃయథాకథంచిదపిగీతోవేత్యర్థః॥౨౬॥౨౭॥ ఏవమి
తిపదంస్థానం॥౨౮॥౨౯॥తాసామితి॥యాఃరుక్మిణీప్రముఖాఃఅష్టౌ-తాఃఉదాహృతాఃప్రాగేవ॥౩౦॥ఏకైకస్యామితి॥ఏవ

మష్టోత్తరశతాధికషోడశసహస్రమహిషీణాం పుత్రాః లక్షమేకమశీత్యుత్తరైకషష్టిసహస్రాణి భవంతి ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ప్రద్యుమ్న ఇతి॥ అనిరుద్ధశ్చేతి అతః పుత్రాణాం మధ్యే న ప్రద్యుమ్నశ్చైవ జ్ఞేయాః అథవా అనిరుద్ధనామాపి కశ్చిత్పుత్ర ఏవేతి॥ ౩౩॥ ౪౨॥ తిస్ర ఇతి॥ సహస్రాణామపరిమితానాం కుమారాణామిత్యన్వయః - యద్యప్యేకైకం బహూనధ్యాపయతామాచార్యాణామియం సంఖ్యా - తదపి శ్రుతమాత్రం న తు సమ్యగ్జ్ఞాయతే ॥౪౩॥ సంఖ్యానమితి॥ తదా కుమారాణామేవ సంఖ్యానం కర్తుం న శక్యతే కుతః పునస్సర్వయాదవానామితి ॥ ౪౪॥ దేవాసురేతి ॥ తే చోత్పన్నా ఇతి ప్రత్యేకం బహుభిః పూర్వైరితి జ్ఞేయం ॥౪౫॥ తన్నిగ్రహాయేతి॥ ఏవమేవ యదుకులే దేవా ఇతి తథాచోక్తం॥ శ్లో॥ సహస్రశస్సముద్భూతా దేవా యదుకు

౨౬॥ యాస్తం పర్యచరన్ ప్రేమ్ణా పాదసంవాహనాదిభిః । జగద్గురుం భర్తృబుద్ధ్యా తాసాం కిం వర్ణ్యతే తపః॥ ౨౭॥ ఏవం వేదోదితం ధర్మమనుతిష్ఠన్ సతాం గతిః । గృహం ధర్మార్థకామానాం ముహుశ్చాదర్శయత్పదమ్॥ ౨౮॥ ఆస్థితస్య పరం ధర్మం కృష్ణస్య గృహమేధినామ్। ఆసన్ షోడశసాహస్రం మహిష్యష్టశతాధికాః॥ ౨౯॥ తాసాం స్త్రీరత్నభూతానామష్టౌ యాః ప్రాగుదాహృతాః । రుక్మిణీప్రముఖా రాజన్ తత్పుత్రాశ్చానుపూర్వశః॥ ౩౦॥ ఏకైకస్యాం దశ దశ కృష్ణోऽజీజనదాత్మజాన్ । యావత్య ఆత్మనో భార్యా అమోఘగతిరీశ్వరః॥౩౧॥ తేషాముదారవీర్యాణామష్టాదశ మహారథాః । ఆసన్నుదారయశసస్తేషాం నామాని మే శృణు॥ ౩౨॥ ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధశ్చ దీప్తిమాన్ భానురేవ చ । సాంబో మిత్రో బృహద్భానుర్మిత్రవిందో వృకోऽరుణః॥ ౩౩॥ పుష్కరో దేవబాహుశ్చ శ్రుతదేవస్సునందనః । చిత్రభానుర్వరూథశ్చ కవిర్న్యగ్రోధ ఏవ చ ॥ ౩౪ ॥ త్రివక్రాయాముపక్రోశః పుత్రః కృష్ణమనువ్రతః । శిష్యస్తాపసాన్నారదస్య దధౌ చిత్తమఖండితమ్ ॥ ౩౫ ॥ తేనోక్తం సాత్వతం తంత్రం యత్ జ్ఞాత్వా ముక్తిమాన్భవేత్ । యత్ర స్త్రీశూద్రదాసానాం సంస్కారో వైష్ణవస్స్మృతః॥ ౩౬ ॥ ఏతేషామపి రాజేంద్ర తనుజానాం మధుద్విషః । ప్రద్యుమ్న ఆసీత్ప్రథమః పితృవద్రుక్మిణీసుతః॥ ౩౭ ॥ స రుక్మిణో దుహితరముపయేమే మహారథః । తస్యాం సుతోऽనిరుద్ధోऽభూన్నాగాయుతబలాన్వితః॥ ౩౮ ॥ స చాపి రుక్మిణః పౌత్రీం దౌహిత్రో జగృహే తతః । వజ్రస్తస్యామభూద్యస్తు మౌసలాదవశేషితః॥ ౩౯॥ ప్రతిబాహురభూత్తస్మాత్సుబాహుస్తస్య చాత్మజః । సుబాహోరుగ్రసేనోऽభూచ్ఛతసేనస్తు తత్సుతః॥ ౪౦॥ న హ్యేతస్మిన్ కులే జాతా అధనా అబహుప్రజాః । అల్పాయుషోऽల్పవీర్యాశ్చ అబ్రహ్మణ్యాశ్చ జజ్ఞిరే॥౪౧॥ యదువంశప్రసూతానాం పుంసాం విఖ్యాతకర్మణామ్ । సంఖ్యా న శక్యతే కర్తుమపి వర్షాయుతైర్నృప ॥౪౨॥ తిస్రః కోట్యస్సహస్రాణామష్టాశీతిశతాని చ । ఆసన్ యదుకుమారాణామాచార్యా ఇతి నశ్శ్రుతం॥౪౩॥ సంఖ్యానం యాదవానాం కః కరిష్యతి మహాత్మనాం । యత్రాయుతానామయుతలక్షపుత్రస్స ఆహుకః॥౪౪॥ దేవాసురాహతాస్తే వై దైతేయాస్త్వతిదారుణాః ॥ తే చోత్పన్నా మనుష్యేషు ప్రజా దృప్తా బబాధిరే॥౪౫॥ తన్నిగ్రహాయ హరిణా ప్రోక్తా దేవా యదోః కులే । అవతీర్ణాః కులశతం యేషామేకాధికం నృప॥౪౬॥ తేషాం ప్రమాణం భగవాన్ ప్రభుత్వేచాభవద్ధరిః । చేతోऽనువర్తినస్తస్య వవృధుస్సర్వయాదవాః॥౪౭॥ శయ్యాసనాటనాలాపక్రీడాస్నానాశనాదిషు । న విదుస్సంతమాత్మానం వృష్ణయః కృష్ణచేతసః॥౪౮॥ ఈజే క్రతుభిరాత్మానం సర్వదేవార్థసంగ్రహమ్। స్వయోగమాయారచితైః కురుక్షేత్రాదిషు క్రియామ్ ॥౪౯॥ కృష్ణగార్గ్యసితావంత్యకామాచార్యోऽధ్వరేశ్వరః। దీక్షితోऽహ్యగ్రపత్నీభిః పుణ్యశ్లోకశిఖామణిః॥౫౦॥ తీర్థం చక్రే నృపోనం యదజని యదుషు స్వస్సరిత్పాదశౌచం విద్విట్స్నిగ్ధాః స్వరూపం యయురజితపరా శ్రీర్య

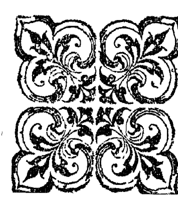
దర్థేऽన్యస్య యత్నః ... ౪౬॥ ౫౦॥ తస్మాత్ శ్రీకృష్ణకీర్తిః సర్వతీర్థోత్తమత్వం శ్రీకృష్ణస్య సర్వదేవోత్తమత్వం చ చిత్రమిత్యాహ॥ తీర్థమితి॥ ఇతః పూర్వం స్వస్సరిదేవ సర్వలోకాధికం తీర్థం ఆసీత్ ఇదానీం తు యదుషు యదజని జాతం తీర్థం శ్రీకృష్ణకీర్తనరూపం తత్స్వస్సరిద్యప్రసంపాదశౌచం తీర్థం ఊనం అల్పం చ కేవలమేవ స్వతీర్థే పరివిరాజత ఇత్యర్థః - శ్రీకృష్ణస్య ద్విషః స్నిగ్ధాశ్చ తస్య స్వరూపం సారూప్యం యయురిత్యపి న చిత్రం - తస్య పరమకారుణికత్వాత్ - యథా ఇదం చ న చిత్రం కింతత్ - అజితసరా అజితా అపరాజితా కైశ్చిదపి యస్య ప్రాప్తపరా సర్వతః పరిపూర్ణా శ్రీః కృష్ణస్యైవ నాన్యస్యేతి తద్దేవా॥ యదర్థే అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం యత్న ఇతి నను నిరపేక్షం తమేవ లక్ష్మీః శ్రయత ఇతి చిత్రమేవేతి చేన్న హి పరమ

మంగళనామధేయత్వాత్తస్యేత్యాహ - యన్నామేతి - తదపినార్థస్మరణాపేక్షమిత్యాహ । శ్రుతమసకృదితమితి - స్వధర్మాన్ శ్రద్దత్త్వాపీత్యాహ - యత్కృతో గోత్రధర్మ ఇతి గోత్రేషు తత్తత్పుత్రపౌత్రాదిషు యో ధర్మో యస్య కృతః స్వేన ప్రవర్తితః - తస్య క్షితిభరహరణం స్వైవచితమిత్యాహ - కృష్ణస్యైతదితి కాలచక్రాయుధస్యేతి సర్వసంహారకశక్తిమూర్తేః విశేషతో దురంతప్రభావచక్రాయుధస్య కియదేతదిత్యర్థః ॥౪౫॥ యత ఏవంభూతః శ్రీకృష్ణః - తతః సేవ్యః ఏవ సర్వోత్తమ ఇత్యాహ ॥ జయతీతి ॥ జనానాం జీవానాం యో నివాస ఆశయః - తేషు వా నివసతి అంతర్యామితయా తథా కృష్ణో జయతి - దేవక్యాం జన్మేతి వాదమాత్రం యస్య సః యదువరాః పరిషత్ సభా సేవకరూపా యస్య సః ఇచ్ఛామాత్రేణ నిరసన సమర్థోఽపి క్రీడార్థం స్వైః దోర్భిరధర్మమస్యన్ క్షిపన్ స్థిరచరవృజినఘ్నః అధికారివిశేషానపేక్షమేవ బృందావనగతానాం తరులతాగవాదీనామపి సంసారదుఃఖహంతా - తథా విలాసవైదగ్ధ్యాన పేక్షం వ్రజవనితానాం పురవనితానాం చ సుస్మితేన శ్రీమతా ముఖేనైవ కామదేవం వర్ధయన్ - కామశ్చాసౌ దీవ్యతి విజిగీషతి సంసారమితి దేవశ్చ భోగద్వారా మోక్షం ప్రవర్ధయన్నిత్యర్థః ॥౪౬॥ ఇత్థమితి ॥ తత్తత్కార్యవిశేషైః స్వీకృతమత్స్యకూర్మాదీనాం దేహైః ॥

దర్శనస్య యత్నః । యన్నామ మామ గళఘ్నం తమథ గదితం యత్కృతో గోత్రధర్మః కృష్ణస్యైతన్న చిత్రం క్షితిభరహరణం కాలచక్రాయుధస్య ॥౪౫॥ జయతి జననివాసో దేవకీజన్మవాదో యదువరపరిషత్స్వైర్దోర్భిరస్యన్నధర్మమ్ । స్థిరచరవృజినఘ్నస్సుస్మితశ్రీముఖేన వ్రజపురవనితానాం వర్ధయన్ కామదేవమ్ ॥౪౬॥ ఇత్థం పరస్య నిజధర్మరిరక్షయాత్తలీలాతనోస్తదనురూపవిడంబనాని । కర్మాణి కర్మకషణాని యదూత్తమస్య శ్రూయాదముష్య పదయోరనువృత్తిమిచ్ఛన్ ॥౪౭॥ మర్త్యస్తయానుసవమేధితయా ముకుంద శ్రీమత్కథాశ్రవణకీర్తనచింతయైతి । తద్ధామ దుస్తరకృతాంతజనాపవర్గం గ్రామాద్వనం క్షితిభుజోఽపి యయుర్యదర్థాః ॥౪౮॥

—※ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంస్యాం అష్టాదశసాహస్రికాయాం ※
సంహితాయాం శ్రీవైయాసిక్యాం శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం
దశమస్కంధే నవతితమోఽధ్యాయః.

తారమూర్తేర్విశేషలో యదూత్తమస్య సతః పరస్య పరమస్య తదనురూపానుకారిణి కర్మకషణాని కర్మనిర్హాణాని కర్మాణి చరితాని శ్రూయాత్ శృణుయాదిత్యర్థః ॥౪౭॥ అనువృత్తేః ఫలమాహ ॥ మర్త్య ఇతి ॥ శ్రీమత్యాః కథాయాః శ్రవణకీర్తనయుక్తయా చింతయా సవర్ధితయా అనువృత్త్యా తయా తన్నిష్ఠత్వేన తస్య ధామలోకమేతి - లోకత్వేపి కాలేనాకలితమిత్యాహ - దుస్తరేతి దుర్లభపురుషార్థతామాహ - గ్రామాద్వనం క్షితిభుజ ఇతి ॥౪౮॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం
భావార్థదీపికాయాం నవతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా
ఓం తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు
దశమస్కంధస్సమాప్తః

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత-శ్రీగోపాలకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

శ్రీమద్భాగవతే-సవ్యాఖ్యానే ఏకాదశస్కంధప్రారంభః-

శ్లో॥ విజయంతేపరానందకృష్ణపాదరజస్స్రజః । యాధృతామూర్ధ్నిజాయంతేమహేంద్రాది మహాస్రజః॥
ఉక్తైకత్రింశదధ్యాయైర్ముక్తిరేకాదశేతతః।జాయతేయేతిహాసాద్యైస్సమాసవ్యాసయోగతః॥
నారదోవసుదేవాయసమాసేనవ్యవర్ణయత్।భగవానుద్ధవాయాథవిస్తరేణోపపత్తిభిః॥
తత్రతుప్రథమేధ్యాయేయదువంశస్యసంక్షయః।ఉపక్షిప్తోవిరాగాయమౌసలవ్యపదేశతః॥
ప్రవృత్తితఃపరానందకృష్ణక్రీడానువర్ణితా।తన్నివృత్త్యాపరానందపదారోహానువర్ణ్యతే॥

ఏవంతావద్దశమస్కంధేభూభారావతరణాయ - నిజవిభూతివిభూషితయదువంశావతారిత సకలసురాంశస్య భగవతఃశ్రీకృష్ణస్య తదుచితప్రవృత్తివిడంబనేన-తచ్ఛ్రవణస్మరణాదిపరాణాంపరమానందకారణక్రీడాఅనువర్ణితా- అథేదానీముపరతయోగ మాయావైభవస్యభక్తానామాత్మతత్త్వోపదేశపూర్వకం- క్రీడార్థంభూతల మవతారితా నాంచాధికారిణాం సురాంశానాం మౌసలవ్యపదేశేన - తత్తదధికార పదప్రాపణ పూర్వకంచ బ్రహ్మస్యాను గ్రహాయనిజపదారోహానిరూప్యతే- తత్రకురుక్షేత్రయాత్రాయాం అవిరక్తస్యవసుదేవస్య ॥ శ్లో ॥ కర్మణా కర్మనిర్హారోయథాస్యాన్నస్తదుచ్యతామిత్యేవంకర్మయోగంపృష్టవతోనారదాదిభిఃకర్మయోగో నిరూపితః॥ శ్లో॥కర్మణాకర్మనిర్హారఏషసాధునిరూపితః।యచ్ఛ్రద్ధయాప్తవిత్తేనశుక్లేనేజ్యేతపూరుషఇత్యాదినా తేనచవిశుద్ధసత్త్వస్యశ్రీకృష్ణరామావపరమేశత్వేనజ్ఞాతవతఃమద్గర్భానయనాధ్యాయేశ్రీకృష్ణేనాత్మతత్త్వముపదిష్టం। శ్లో॥ వచోవస్సమవేతార్థంతాతైతదుపమన్మహే।యన్నఃపుత్రాన్సముద్దిశ్యతత్త్వగ్రామఉదాహృతఇత్యాదినా-తత్ప్రతత్త్వంవిషయ భోగాతిశయేనపునస్తిరోహితమాసీత్ - తదేవేదానీంనారదముఖేనప్రథమంపంచాధ్యాయానిరూప్యంతే-తత్రప్రథ మాధ్యాయేవైరాగ్యోత్పాదనాయయదుకులస్యబ్రహ్మశాపాపదేశేన ఽత్యున్నతవిషయసుఖానామనిత్యతా ప్రతిపా

శ్రీశుకః॥కృత్వాదైత్యవధంకృష్ణస్సరామోయదుభిర్వృతః।భువోవతారయద్భారంజవిష్ఠం జనయన్ కలిమ్॥౧॥యేకోపితాస్సుబహుపాండుసుతాస్సపత్నైర్దుర్ద్యూతహేళనకచగ్రహణాదిభిస్తాన్। కృత్వానిమిత్తమితరేతరతస్సమేతాన్హత్వానృపాన్నిరహరత్క్షితిభారమీశః॥ ౨॥భూభారరాజపృతనా

ద్యతే తతశ్చతుర్భిరధ్యాయైర్నిమిజాయంతేయసంవాదేన సపరికరంపరమాత్మతత్త్వనిరూపణం - తతఃషష్ఠేభగవదుద్ధవసంవాదప్రస్తావః తతస్త్రయోవింశతిభిఃఉద్ధవంప్రతిభగవతస్తత్త్వనిరూపణం తతోద్వాభ్యాంమౌసలక్రీడాఇత్యేవమేకత్రింశాధ్యాయైరేకాదశస్కంధస్యప్రవృత్తిః - తస్యచయథామతివ్యాఖ్యానమారభ్యతే - తత్రమౌసలప్రసంగార్థంపూర్వస్కంధార్థమనువదతిశ్లోకద్వయేన॥కృత్వేతి॥అవతారయదిత్యత్ర అడాగమోద్రష్టవ్యః అవతారయత్ జవిష్ఠం వేగవత్తమమతిశీఘ్రంహింసాపర్యవసాయినమిత్యర్థః॥కలింకలహం॥౧॥ఏతద్వివృణోతి ॥ య ఇతి ॥ సపత్నైర్దుర్యోధనాదిభిఃకోపితాఃకోపంకారితాః-సుబహుయథాభవతితథాబహువారానిత్యర్థః తదేవాహ॥ దుర్ద్యూతహేళనకచగ్రహణాదిభిరితి-దుర్ద్యూతంకపటద్యూతం హేళనమవజ్ఞా కచగ్రహణం దుశ్శాసనేనద్రౌపద్యాః కేశాకర్షణం-ఏతానిఆదిర్యేషాంగరదానజతుగృహదహనాదీనాం-తైఃకృత్వాయేకోపితాఃపాండుసుతాఃతాన్నిమిత్తం కృత్వా ఇతరేతరతః-ఉభయోఃపక్షయోఃసమేతాన్మిళితాన్నృపాన్హత్వాక్షితేఃభారంనిరహరత్ జహార యద్వాయే కోపితాఃయైశ్చకోపితాఃతాన్ ఇతరేతరతః పరస్పరంనిమిత్తంకృత్వేత్యన్వయః - యేతుప్రకటాదైత్యాఃపూతనాదయః తాన్స్వయమేవహతవాన్-యేతుప్రలంబాదయఃతాన్ బలేనఘాతితవాన్ - యేతుబాంధవచ్ఛద్మనాస్థితాఃదైత్యాః తాన్పరస్పరంనిమిత్తంవిధాయయదుభిర్ఘాతయిత్వాభూభారమపాకృతవానిత్యర్థః॥౨॥అపిచ॥భూభారేతి॥ అన్యాశ్చభూభారభూతాఃరాజపృతనాఃరాజ్ఞాంపృతనాఃసేనాః- రాజ్ఞస్తేషాంపృతనాశ్చేతివా స్వబాహుభిఃగుప్తైః పరిర

ష్ఠితైఃయదుభిర్వివాహాదిచ్ఛలేననిరస్యహత్వా- బాహుభిరితిబహువచనం వస్తుతశ్చతుర్భుజాభిప్రాయేణ నన్వేవం శ్రీకృష్ణశ్చికీర్షతీతిజ్ఞాత్వాయాదవాఃకిమితితస్మైవప్రద్రుహ్యంతి- తత్రాహ- అప్రమేయః - ప్రమాతుమశక్యః ఏవంభూతఇతి- పరికల్పితుమశక్యఇత్యర్థః-చింతామేవాహ-మన్యఇతి వన్వితివితర్కే-అవనేర్భూమేర్భారోయద్యపిలోకప్రతీత్యాగతః తథాప్యగతఏవమన్యే- యద్యస్మాత్ అవిషహ్యంసోఢుమశక్యం- యాదవకులమిత్యనేనస్వవంశత్వాత్స్వయంహననమనుచితమితిసూచితం॥౩॥తర్హీదమప్యన్యైర్ఘాతయత్వితాంతత్రాహ- నేతి॥ అన్యతః ఇంద్రాదిభ్యోపియాదవకులస్యపరిభవస్తిరస్కారోనభవేత్-కుతః-మత్సంశ్రయస్యఆహమేవసంశ్రయోయస్యతస్య కించ విభవోన్నహనస్యవిభవైఃగజరథతురగపదాతిభిఃఉన్నహనస్యఉచ్ఛృంఖలస్య-యద్వా-తర్హీదంకిమితిసంహర్తవ్యం తత్రాహవిభవోన్నహనస్యేతి తస్మాదేవంకరిష్యామిత్యాహ-అంతఃకలిమితి-శాంతింశమంఉపైమిఉపైష్యామివర్తమానసామీప్యేవర్తమానవద్వా తదనంతరంధామశ్రీవైకుంఠాఖ్యంఉపైష్యామీత్యర్థః॥ ౪॥ ఏవమితి॥వ్యవసితఃకృతనిశ్చయఃసంజహ్రేఉపసంహృతవాన్ ॥ ౫ ॥ తదేవంస్వావతారప్రయోజనంసర్వం సంపాద్యస్వలోకం జగామేత్యాహ శ్లోకద్వయేన॥స్వమూర్త్యేతి॥ లోకానాంలావణ్యస్యనిర్ముక్తిఃత్యాగఃయయాయామపేక్ష్యలోకానాంలావణ్యంనాస్తీత్యర్థః యద్వా-లోకేభ్యోలావణ్యస్యనిర్ముక్తిర్దానంయతఃయత్సంపర్కేణలోకాఃలావణ్యవంతోభవంతీత్యర్థః తయాస్వమూర్త్యానృణాంలోచనమాచ్ఛిద్యఆకృష్యతతోన్యస్యావలోకనేలోచనస్యాప్రవృత్తేః-తథాస్వగిర్భిఃత్తాః గిరఃస్మరతాంచిత్తంచాచ్ఛిద్య- తథాపదైఃతత్రతత్రాంకితైఃతానిపదానిఈక్షమాణానాంఅన్యతోగమనాది

యదుభిర్నిరశ్యగుప్తైస్స్వబాహుభిరచింతయదప్రమేయః। మన్యేఽవనేర్ననుగతోప్యగతోహిభారోయద్యాదవంకులమహోఅవిషహ్యమాస్తే॥ ౩॥ నైవాన్యతఃపరిభవోస్యభవేత్కథంచిన్మత్సంశ్రయస్య విభవోన్నహనస్యనిత్యమ్।అంతఃకలింయదుకులస్యవిధాయవేణుస్తంబస్యవహ్నిమివశాంతిముపైమిధామ॥ ౪॥ ఏవంవ్యవసితోరాజన్సత్యసంకల్పఈశ్వరః। శాపవ్యాజేనవిప్రాణాం సంజహ్రేస్వకులంవిభుః॥౫॥స్వమూర్త్యాలోకలావణ్యనిర్ముక్త్యాలోచనంనృణామ్।గీర్భిస్తాస్స్మరతాంచిత్తంపదైస్తానీక్షతాంక్రియాః॥ ౬॥ ఆచ్ఛిద్యకీర్తింసుశ్లోకాంవితత్యహ్యంజసానుకౌ। తమోనయాతరిష్యంతీత్యగాత్స్వపదమీశ్వరః॥ ౭॥ రాజా। బ్రహ్మణ్యానాంవదాన్యానాంనిత్యంవృద్ధోపసేవినామ్। విప్రశాపఃకథమభూద్వృష్ణీనాంకృష్ణచేతసామ్॥౮॥యన్నిమిత్తస్సవైశాపోయాదృశోద్విజసత్తమ। కథమేకాత్మనాంభేదఏతత్సర్వంవదస్వమే॥౯॥శ్రీశుకః॥బిభ్రద్వపుస్సకలసుందరసన్నివేశంకర్మాచరన్భువిసుమంగళమాప్తకామః।ఆస్థాయధామరమమాణఉదారకీర్తిస్సంహర్తుమైచ్ఛతకులంస్థితకృత్యశేషః॥ ౧౦॥కర్మాణిపుణ్యనివహానిసుమంగళానిగాయజ్జగత్కలిమలాపహరాణికృత్వా।కాలాత్మనానివసతాయదుదేవగేహే

కాఃక్రియాశ్చాచ్ఛిద్య-తదానీంతనానాంసర్వేషాంచక్షురాదిప్రవృత్తిఃస్వైకనిష్ఠాఃకృత్వేత్యర్థః ॥ ౬॥ కించ॥ ఆచ్ఛిద్యేతి॥ఇతఉపరిజనిష్యమాణానాంచసర్వేషాంసంసారతారణాయకౌపృథివ్యాంశోభనాఃకవీనాంశ్లోకాః సుశ్లోకాఃయస్యాంతాంస్వకీర్తింవితత్యవిస్తార్యఅనయాకీర్త్యాఅంజసాసుఖేనైవ సునిశ్చితం - తమఃసంసారాఖ్యం తరిష్యంతీత్యభిప్రేత్యఈశ్వరఃస్వపదంఅగాత్ స్వస్థానంశ్రీవైకుంఠమగాత్ ॥ ౭ ॥ అబ్రహ్మణ్యేభ్యః అదాతృభ్యోవా అసేవకేభ్యోవావిప్రాఃకుప్యంతివృష్ణయస్తువతథేత్యాహ॥ బ్రహ్మణ్యానామితి ॥ కోపేజాతేపి కృష్ణచేతసాంకథమభూత్కథంప్రాదురభూదిత్యర్థః॥౮॥అతఃస్పష్టస్యనిమిత్తస్యాభావాన్నిమిత్తాంతరంపృచ్ఛతి॥ యన్నిమిత్తఇతి॥ ఏకాత్మనాంఏకచిత్తానాంకథంభేదఃకలహః॥ ౯॥ ఈశ్వరేచ్ఛైవాత్రనిమిత్తమితిపరిహరతి॥బిభ్రదితి॥సకలానాంసుందరవస్తూనాంసన్నివేశోవిన్యాసవిశేషోయస్మిన్తద్వపుర్బిభ్రత్-తర్హికిమతిసౌందర్యాద్విషయోపభోగఃనఃసుమంగళంకర్మాచరన్తత్కింకయాపికామనయానఆప్తకామః తర్హికిమితికర్మాచరతి- ధామద్వారవత్యాఖ్యంగృహమాస్థాయఆశ్రిత్యరమమాణఃగృహేరమమాణఃకర్మగార్హస్థ్యంఆహయితుమిత్యర్థః నను కిమాప్తకామస్యగృహరత్యాకర్మాభివాఞ్ఛాతత్రాహ- ఉదారకీర్తిఃఉదారావిపులాకీర్తిర్యస్యసఃకీర్తివితానార్థమిత్యర్థః - ఏవంపరమైశ్వర్యేవర్తమానోపిస్వకులంసంహర్తుమైచ్ఛత్కస్యహేతోస్తత్రాహ-స్థితకృత్యశేష స్థితఃకృత్యేభూభారహరణేశేషోయస్యసః॥ ౧౦॥ ఈశ్వరేచ్ఛయోత్థితంబ్రహ్మశాపనిమిత్తంవక్తుమాహ॥ కర్మాణీతి॥కర్మార్థమాహూతాఃకర్మాంతేకృత్వానిసృష్టాః మునయఃపిండార

కంపముగమన్నిత్యన్వయః-పిండారకంనామతతోనాతిదూరేతీర్థవిశేషంనిసృష్టాఃప్రస్థాపితాః-పూర్వశ్లోకోక్తాముదారకీర్తింతాంవివృణ్వన్కర్మాణివిశినష్టి-పుణ్యానివహానీత్యాదిత్రిభిఃపద్యైః-కానిచిదశ్వమేధాదీనికర్మాణిపుణ్యమేవజనయంతి- పుత్రోపలాలనాదీనితత్కాలసుఖమేవకుర్వంతి - ద్వాదశాబ్దాదిప్రాయశ్చిత్తరూపాణిపాపమేవహరంతి - ఏతానితుసర్వతోముఖ్యానీత్యాహ-పుణ్యానివహానీతి-కీర్తనాదినాపుణ్యానితరాంవహంతిప్రాపయంతీతి - తథాసుమంగళానిఅతిసుఖాత్మకాని గాయతోజగతఃకలిమలాపహరాణిచకృత్వా మునిప్రస్థాపనేహేతుః -కాలాత్మనాసంహారకరూపేణయదుదేవగేహేవసుదేవసద్మనివసతాస్వకులంసంజిహీర్షతేత్యర్థః॥౧౧॥మునీనాహ॥విశ్వామిత్రఇతి॥ ౧౨॥ క్రీడంత ఇతి॥ఉపసంగృహ్యపాదగ్రహణంకృత్వా॥ ౩॥ప్రశ్నప్రకారమాహ॥ ఏషేతి ॥ హేఅమోఘదర్శనాః విప్రాః ఏషాఅంతర్వత్నీగర్భిణీవః యుష్మాన్ప్రష్టుం విలజ్జతీలజ్జమానా అస్మన్ముఖేనపృచ్ఛతిప్రసోష్యంతీఆసన్నప్రసవా-కింస్విత్సంజనయిష్యతికన్యాంవాపుత్రంవాతత్ప్రబ్రూత॥ ౧౪ ॥ ఏవమితి ॥ప్రలబ్ధాఃఅపహాసితాః వంచితాఇతివా॥ ౧౫॥తఇతి॥తస్మిన్నుదరేఅయస్మయంలోహమయం॥౧౬॥కిమితి॥ మందభాగ్యైఃనఃఅస్మాభిఃకిమేతత్కృతం.నఃఅస్మాన్

హేపిండారకంసమగమన్మునయోనిసృష్టాః॥ ౧౧ ॥ విశ్వామిత్రోఽసితఃకణ్వోదుర్వాసాభృగురంగిరాః।కాశ్యపోవామదేవోఽత్రిర్వసిష్ఠోనారదాదయః॥౧౨॥క్రీడంతస్తానుపవ్రజ్యకుమారాయదునందనాః।
ఉపసంగృహ్యపప్రచ్ఛురవినీతావినీతవత్॥తేవేషయిత్వాస్త్రీవేషైస్సాంబంజాంబవతీసుతమ్॥౧౩॥ ఏషాపృచ్ఛతివోవిప్రాఅంతర్వత్న్యసితేక్షణా। ప్రష్టుంవిలజ్జతీయుష్మాన్ ప్రబ్రూతామోఘదర్శనాః॥ ప్రసోష్యంతీపుత్రకామాకింస్విత్సంజనయిష్యతి॥౧౪॥ఏవంప్రలబ్ధామునయస్తానూచుఃకుపితానృప। జనయిష్యతివోమందాముసలంకులనాశనమ్॥౧౫॥తేతచ్ఛ్రుత్వాతిసంత్రస్తావిముచ్యసహసోదరమ్। సాంబస్యదదృశుస్తస్మిన్ముసలంఖల్వయస్మయమ్॥౧౬॥కింకృతంమందభాగ్యైర్నఃకింవదిష్యంతినోజనాః।
ఇతివిహ్వలితాగేహానాదాయముసలంయయుః॥౧౭॥తంచోపనీయసదసిపరిమ్లానముఖశ్రియః। రాజ్ఞ ఆవేదయాంచక్రుస్సర్వయాదవసన్నిధౌ॥ ౧౮॥ శ్రుత్వామోఘంవిప్రశాపందృష్ట్వాచముసలంనృప। విస్మితాభయసంత్రస్తాబభూవుర్ద్వారకౌకసః॥ ౧౯॥ తంచూర్ణయిత్వాముసలంయదురాజస్సఆహుకః। సముద్రసలిలేప్రాస్యల్లోహంచాస్యావశేషితమ్॥ ౨౦ ॥ కశ్చిన్మత్స్యోఽగ్రసీల్లోహంచూర్ణానితరళైస్తతః।ఉహ్యమానానివేలాయాంలగ్నాన్యాసన్కిలైరకాః॥౨౧॥మత్స్యోగృహీతోమత్స్యఘ్నైర్జాలేనాన్యైస్సహార్ణవే। తస్యోదరగతంలోహంసశల్యేలుబ్ధకోఽకరోత్॥౨౨॥ భగవాన్జ్ఞాతసర్వార్థఈశ్వరోఽపితదన్యథా। కర్తుంనైచ్ఛద్విప్రశాపంకాలరూప్యన్వమోదత॥౨౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-ప్రథమోఽధ్యాయః * * * * *
శ్రీశుకః॥ గోవిందభుజగుప్తాయాంద్వారవత్యాంకురూద్వహ। అవాత్సీన్నారదోఽభీక్ష్ణంకృష్ణోపాసనలాలసః॥౧॥ కోనురాజన్నింద్రియవాన్ముకుందచరణాంబుజమ్। నభజేత్సర్వతోమృత్యురుపాస్యమమరోత్తమైః॥౨॥తమేకదాతుదేవర్షింవసుదేవోగృహాగతమ్ ।అర్చితంసుఖమాసీనమభివాద్యేదమబ్రవీత్॥

జనాఃకింవదిష్యంతీతివిహ్వలితాస్సంతఃముసలమాదాయగృహంయయుః॥ ౧౭ ॥ తమితి॥ రాజ్ఞేఉగ్రసేనాయనతుశ్రీకృష్ణాయ॥౧౮॥ ౧౯॥ తమితి॥ ఆహుకఃఉగ్రసేనః-సోఽపిశ్రీకృష్ణమపృష్ట్వైవప్రాస్యత్ ప్రక్షిప్తవాన్ అస్యముసలస్యచూర్ణీక్రియమాణస్యయదవశేషితంలోహంతచ్చప్రాస్యత్॥౨౦॥ కశ్చిదితి॥ తరళైఃతరంగైః॥౨౧ ॥మత్స్యఇతి॥ అన్యైర్మత్స్యైస్సహ-శల్యేశరాగ్రే॥౨౨॥భగవానితి ॥ జ్ఞాతాఃసర్వేఅర్థాఃయేనసః-ఈశ్వరోఽపిసమర్థోఽపిసన్ అన్యథాకర్తుంనైచ్ఛత్-కింతుఅన్వమోదత-యతఃకాలరూపీ॥౨౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా
శ్లో॥ ద్వితీయేనిమిజాయంతసంవాదేనాహనారదః। ధర్మాన్భాగవతాన్భక్త్యావసుదేవాయపృచ్ఛతే॥గోవిందేతి॥అభీక్ష్ణంపునఃపునః ప్రస్థాపితోఽపి అవాత్సీదిత్యర్థః - నను నారదస్య దక్షాదిశాపాన్నైకత్రవాస స్సంభవతీత్యాశంక్యాహ. గోవిందభుజగుప్తాయామితి - నతస్యాం బ్రహ్మశాపప్రభావ ఇత్యర్థః కృష్ణోపాసనేలాలసమౌత్సుక్యంయస్యసః॥౧॥ యద్భజనేముక్తానామపీదృశమౌత్సుక్యంతం కోనునామనభజేదిత్యాహ॥ కోన్వితి॥ ఇంద్రియవానితి॥ ఇంద్రియవ

త్వమేవఅధికారివిశేషణమిత్యర్థః - సర్వతఃసర్వేష్వపి - లోకేషుమృత్యుర్యస్యసః॥ ౨॥౩॥భగవన్నితి॥యథాపిత్రోః యాత్రాఆనమనం అపత్యానాంస్వస్తయేమంగళాయ - యథాచఉత్తమశ్లోకస్యవర్త్మనాం మహతాంయాత్రాకృపణానాంస్వస్తయే తథాభగవద్రూపస్యభవతోయాత్రాసర్వదేహినాంస్వస్తయేభవతి॥ ౪ ॥ కించ - దేవైరపిమహతాముపమానమనుచితమిత్యాహ॥భూతానామితి॥ భూతానాం దేవచరితమతివృష్ట్యాదినాదుఃఖాయభవతి త్వాదృశాం త్వయాసదృశానాంఅచ్యుతః ఆత్మనిమనసియేషాంతేషాం॥ ౫॥ కించసుఖంకుర్వంతోపిదేవాః భజనానుసారేణకుర్వంతి-నతథాసాధవఇత్యాహ॥భజంతీతి॥ ఛాయేవ-యథాపురుషోయావత్కరోతి తావదేవతస్యఛాయాపి - తథాకర్మణఃసచివాఃకర్మసహాయాః ప్రాణినాంకర్మానుగుణప్రవృత్తయః॥౬॥ బ్రహ్మన్నితి॥తదేవంయద్యపిభవతఃఆగమనమాత్రేణైవవయంకృతార్థాస్తథాపి పృచ్ఛామః తవేతితవయైర్ధర్మైః ప్రసన్నోభగవాంస్తానిత్యర్థః॥ ౭ ॥ నసుత్వత్తోపికిమన్యోభగవత్ప్రసాదపాత్రమస్తి తత్రాహ ॥ అహమితి ॥ పివిప్రజార్థమ పూజయంపుత్రలాభప్రయోజనస్సన్పూజితవాన్ కిలేతి-సూతిగృహేభగవదుక్తమనుస్మరతి॥౮॥యథేతి॥అతోయథాముచ్యేమహి-తథానఃఅస్మాన్శాధిశాధి

౩॥ వసుదేవః ॥ భగవన్భవతోయాత్రాస్వస్తయేసర్వదేహినామ్ । కృపణానాంయథాపిత్రోరుత్తమశ్లోకవర్త్మనామ్॥౪॥ భూతానాందేవచరితందుఃఖాయచసుఖాయచ।సుఖాయైవహిసాధూనాంత్వాదృశామచ్యుతాత్మనామ్॥౫॥భజంతియేయథాదేవాన్ దేవాఅపితథైవతాన్ ।ఛాయేవకర్మసచివాస్సాధవోదీనవత్సలాః ॥౬॥బ్రహ్మంస్తథాపిపృచ్ఛామోధర్మాన్భాగవతాంస్తవ । యాన్ శ్రుత్వాశ్రద్ధయామర్త్యోముచ్యతేసర్వతోభయాత్ ॥౭॥ అహంకిలపురానంతంప్రజార్థంభువిముక్తిదమ్ । అపూజయంననమోక్షాయమోహితోదేవమాయయా॥౮॥ యథావిచిత్రవ్యసనాద్భవద్భిర్విశ్వతోభయాత్ ముచ్యేమహ్యంజసైవాద్ధాతథానశ్శాధిసువ్రత॥ ౯॥ శ్రీశుకః॥ రాజన్నేవంకృతప్రశ్నోవసుదేవేనధీమతా।ప్రీతస్తమాహదేవర్షిర్హరేస్సంస్మారితోగుణైః॥ ౧౦॥ నారదః॥ సమ్యగేతద్వ్యవసితంభవతాసాత్వతర్షభ।యత్పృచ్ఛసేభాగవతాన్ధర్మాంస్త్వంవిశ్వపావనాన్॥ ౧౧॥శ్రుతోనుపఠితోధ్యాతఆదృతోవానుమోదితః। సద్యఃపునాతిసద్ధర్మోదేవవిశ్వద్రుహోపిహి॥౧౨॥ త్వయాపరమకల్యాణఃపుణ్యశ్రవణకీర్తనః। స్మారితోభగవానద్యదేవోనారాయణోమమ॥ ౧౩ ॥ అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసంపురాతనమ్ ।ఆర్షభాణాంచసంవాదంవిదేహస్యమహాత్మనః॥ ౧౪ ॥ ప్రియవ్రతోనామసుతోమనోస్స్వాయంభువస్యయః ।తస్యాగ్నీధ్రస్తతోనాభిఋషభస్తత్సుతస్స్మృతః॥ ౧౫॥ తమాహుర్వాసుదేవాంశంమోక్షధర్మవివక్షయా। అవతీర్ణంసుతశతంతస్యాసీద్బ్రహ్మపారగమ్॥౧౬॥ తేషాంవైభరతోజ్యేష్ఠోనారాయణపరాయణః।విఖ్యాతంవర్షమేతద్యన్నామ్నాభారతమద్భుతమ్॥౧౭ ॥ సభుక్తభోగాంత్యక్త్వేమాంనిర్గతస్తపసాహరిమ్।ఉపాసీనస్తత్పదవీంలేభేవైజన్మభిస్త్రిభిః ॥ ౧౮ ॥ తేషాంనవనవద్వీపపతయోస్యసమంతతః । కర్మతంత్రప్రణేతారఏకాశీతిర్ద్విజాతయః ॥ ౧౯ ॥

౯-విచిత్రాణివ్యసనానియస్మిన్తస్మాత్సంసారాత్ -తథావిశ్వతఃసర్వతోభయంయస్మిన్తస్మాత్ భవద్భిర్హేతుభూతైః-అంజసాఅనాయాసేన అద్ధాసాక్షాత్ ॥౯॥రాజన్నితి॥హరేర్గుణైర్వర్ణనీయత్వేనప్రస్తుతైఃసంస్మారితోహరిరితిప్రీతోదేవర్షిస్తమాహ॥౧౦॥ప్రీతిమావిష్కరోతిత్రిభిః॥సమ్యగితి॥పృచ్ఛసేపృచ్ఛసి-విశ్వపావనాన్సర్వశోధకాన్॥౧౧॥శ్రుతఇతి॥ఆదృతఃఆస్తిక్యేనగృహీతః-అనుమోదితఃపరైఃక్రియమాణఃసంస్తుతః-సద్ధర్మఃభాగవతోధర్మః దేవవసుదేవేత్యర్థః యద్వాదేవేభ్యోవిశ్వస్మైచద్రుహ్యంతియేతానపి॥౧౨॥కించత్వయామమమహానుపకారఃకృతఇత్యాహత్వయేతి॥పుణ్యేశ్రవణకీర్తనేయస్యసః॥౧౩॥అత్రేతి॥అత్రాపిభగవద్ధర్మనిర్ణయేపి విదేహస్యనిమేర్జనకస్య॥౧౪॥ఆర్షభాణాముత్పత్తింసాన్వయాంవివిచ్యకథయతిసప్తభిఃప్రియవ్రతఇతి॥౧౫॥తమితి॥మోక్షధర్మవివక్షయామోక్షధర్మాణాంప్రవర్తనేచ్ఛయా అవతీర్ణంవాసుదేవాంశమాహుః తస్యచబ్రహ్మపారగం వేదపారగంసుతశతమాసీత్॥ ౧౬॥ తేషామృషభసుతానాంమధ్యేనవయోగీశ్వరాణాంచరితంవక్తుంఇతరేషాం చరితంతతోవివిచ్యాహ॥ తేషామితి॥ ఏతదజనాభంనామవర్షం-యస్యనామ్నాభారతమిత్యద్భుతంవిఖ్యాతమాసీత్ — ఏతేనతస్యధర్మాన్నిశ్శేషోనిరూపితః॥౧౭॥ సఇతి ఇమాంపృథ్వీంగృహంన్నిర్గతఃహరిముపాసీనఃసేవమానస్సన్॥౧౮॥ తేషామితి ॥నవసుతాఃనవద్వీపపతయః-నవ

నాంబ్రహ్మావర్తాదిభూఖండానాంపతయః-అన్యేభారతవర్షస్య-ఏకాశీతిసుతాః కర్మమార్గప్రవర్తకాఃబ్రాహ్మణాఃఆసన్॥౧౯॥నవేతి॥అర్థశంసినఃపరమార్థనిరూపకాఃశ్రమణాఃశ్రమవంతః ఆత్మాభ్యాసేకృతశ్రమాఇత్యర్థఃవాతరశనాఃదిగంబరాః-ఆత్మవిద్యాయాంవిశారదాఃనిష్ణాతాః॥౨౦॥౨౧॥తేషాంపారమహంస్యంచరితమాహ॥ద్వాభ్యాం॥తఇతి॥భగవద్రూపంవిశ్వంపశ్యంతః - సదసదాత్మకంస్థూలసూక్ష్మరూపంతచ్చస్వావ్యతిరేకేణపశ్యంతః॥౨౨॥అవ్యాహతేతి॥అవ్యాహతాఅప్రతిహతాఇష్టా అభిప్రేతాగతిర్యేషాం తేముక్తాః అనాసక్తాః॥౨౩॥తఇతి॥ మహాత్మనోనిమేఃవితాయమానంఅనుష్ఠీయమానంఅజనాభేభారతవర్షే॥౨౪॥తానితి॥యజమానోనిమిఃఅగ్నయఃఆహవనీయాదయః విప్రాఃఋత్విగాదయః॥ ౨౫॥ విదేహఇతి॥ అభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా॥౨౬॥తానితి॥ స్వరుచైవరోచమానాన్నత్వాభరణాదిప్రకాశైః-బ్రహ్మపుత్రోపమాన్సనకాదిసదృశాన్॥ ౨౭॥ పరమప్రీత్యాతద్దర్శనమభినందతిద్వాభ్యాం॥మన్యఇతి॥ననుభగవతఃపార్షదానాంకథమత్రోపలబ్ధిఃతత్రాహవిష్ణోరితి- విష్ణుభక్తాఃలోకపావనాయసర్వత్రపర్యటంతీత్యర్థః॥౨౮॥మయాదుర్లభంలబ్ధంఅహోభాగ్యమిత్యాహ॥దుర్లభఇతిబహవోదేహాస్సంభవంతియేషాం తేదేహినోజీవాస్తేషాంక్షణభంగురోపిమానుషోదేహోదుర్లభఃపరమపురుషార్థసాధనత్వాత్ వైకుంఠఃప్రియోయేషాం తే వైకుంఠప్రియాఇతివా తేషాందర్శనం॥౨౯॥అతఇతి॥ హేఅనఘాఃనిరవద్యాః భవతఃయుష్మానాత్యంతికం క్షేమంపృచ్ఛామః॥

నవాభవన్మహాభాగా మునయోహ్యర్థశంసినః । శ్రమణావాతరశనాఆత్మవిద్యావిశారదాః॥ ౨౦॥ కవిర్హరిరంతరిక్షః ప్రబుద్ధః పిప్పలాయనః। ఆవిర్హోత్రోఽథద్రమిళశ్చమసఃకరభాజనః॥ ౨౧॥ తఏతేభగవద్రూపంవిశ్వంసదసదాత్మకమ్।ఆత్మనోఽవ్యతిరేకేణ పశ్యంతోవ్యచరన్మహీమ్॥౨౨॥అవ్యాహతేష్టగతయస్సురసిద్ధసాధ్యగంధర్వ యక్షనరకిన్నర నాగలోకాన్। ముక్తాశ్చరంతిమునిచారణభూతనాథవిద్యాధరద్విజగవాంభువనానికామమ్॥౨౩॥ తఏకదానిమేస్సత్రముపాజగ్ముర్యదృచ్ఛయా। వితాయమానమృషిభిరజనాభేర్మహాత్మనః॥౨౪॥తాన్దృష్ట్వాసూర్యసంకాశాన్మహాభాగవతాన్నృప।యజమానోఽగ్నయోవిప్రాస్సర్వ ఏవోపతస్థిరే ॥ ౨౫ ॥ విదేహస్తానభిప్రేత్యనారాయణపరాయణాన్। ప్రీతస్సంపూజయాంచక్రేఆసనస్థాన్యథార్హతః॥౨౬॥ తాన్రోచమానాన్ స్వరుచా బ్రహ్మపుత్రోపమాన్నృప । పప్రచ్ఛపరమప్రీతః ప్రశ్రయావనతోనృపః॥౨౭॥ విదేహః॥మన్యేభగవత సాక్షాత్పార్షదాన్వోమధుద్విషః।విష్ణోర్భూతానిలోకానాంపావనాయచరంతిహి॥౨౮॥ దుర్లభోమానుషోదేహోదేహినాంక్షణభంగురః । తత్రాపిదుర్లభంమన్యే వైకుంఠప్రియదర్శనమ్॥౨౯॥ అతఆత్యంతికంక్షేమంపృచ్ఛామోభవతోఽనఘాః ॥ సంసారేస్మిన్ క్షణార్ధోఽపిసత్సంగశ్శేవధిర్నృణామ్॥ ౩౦ ॥ ధర్మాన్భాగవతాన్ బ్రూతయదినశ్శ్రుతయేక్షమమ్। యైఃప్రసన్నః ప్రపన్నాయదాస్యత్యాత్మానమప్యజః॥ ౩౧॥ నారదః॥ ఏవంతేనిమినాపృష్టా వసుదేవమహత్తమాః। ప్రతిపూజ్యాబ్రువన్ప్రీత్యాససదస్యర్త్విజంనృపమ్॥౩౨॥ కవిః॥ మన్యేకుతశ్చిద్భయమచ్యుతస్య పాదాంబుజోపాసనమత్రనిత్యమ్। ఉద్విగ్నబుద్ధేరసదాత్మభావాద్విశ్వాత్మనాయత్రనివర్తతేభీః ॥ ౩౩ ॥ యేవై భగవతాప్రోక్తా ఉపాయాఆ

యతఃక్షణార్ధోఽపిక్షణార్ధకాలభవోఽపిసత్సంగః శేవధిర్నిధిః- నిధిలాభే యథాఆనందోభవతితథాత్రపరమానందఇత్యర్థః॥౩౦॥తదర్థంచ॥ ధర్మానితి॥ భాగవతాన్ ధర్మాన్బ్రూత-యదినః అస్మాకంశ్రుతయేశ్రవణాయక్షమంయోగ్యం భవతి-కథంభూతాన్ యైర్ధర్మైః ప్రపన్నాయభక్తాయ-అజోహరిః-ఆత్మానమపిదాస్యతితాన్॥౩౧॥ ఏవమితి॥ ససదస్యైఃఋత్విగ్భిశ్చవర్తమానం- తేపిభగవద్ధర్మ శ్రవణపరాబభూవురిత్యర్థః॥ శ్లో ॥ భగవద్ధర్మతద్భక్తమాయా తత్తరణానిచ। బ్రహ్మకర్మావతారేహా భక్తప్రాప్య యుగక్రమాన్॥ జ్ఞాతుంక్రమేణకృతవాన్నవప్రశ్నాన్నిమిర్నవ।ఏకైకస్యోత్తరంప్రోచుః కవిముఖ్యా మునీశ్వరాః॥౩౨॥ ప్రథమయాత్యంతికంక్షేమంకథయంతి॥ మన్యఇతి॥ నకుతశ్చిద్భయంయస్మాత్తదకుతశ్చిద్భయంపాదాంబుజోపాసనంఅత్రసంసారేమన్యే అసదాత్మభావాత్ అసతి దేహాదావాత్మభావనా అతఃనిత్యంసర్వదాఉద్విగ్నబుద్ధేః పుంసఃవిశ్వాత్మనాసర్వథానిశ్శేషంయత్ర పాదాంబుజోపాసనేభీర్ని వర్తతేతత్ ॥౩౩॥ భాగవతధర్మలక్షణమాహ॥యఇతి॥ మన్వాదిముఖేనవర్ణాశ్రమధర్మానుక్త్వా అతిరహస్యత్వాత్స్వముఖేనైవ భగవతాఅవిదుషాంపుంసాం అంజఃసుఖేనైవఆత్మలబ్ధయేవై ఉపాయాఃప్రోక్తాః - తాన్ భాగవతాన్ధర్మాన్విద్ధి॥౩౪॥

అంజఃపదేనోక్తంసుకరత్వం వివృణోతి॥ యానితి॥ యాన్ ఆస్థాయ ఆశ్రిత్య యాగాదిష్వివ నప్రమాద్యేత విఘ్నైర్నవి
హన్యేత-కించ- నిమీల్యనేత్రేధావన్నపిఇహఏషుభాగవతధర్మేషునస్ఖలేత్ - నిమీలనంనామాజ్ఞానం — యథా
హుః॥శ్లో॥ శ్రుతిస్మృతీఉభేనేత్రేవిప్రాణాంపరికీర్తితే॥ ఏకేనవికలఃకాణోద్వాభ్యామంధః ప్రకీర్తితే॥ ఇతిజ్ఞాత్వా
పీత్యర్థః- యథాపదన్యాసస్థానమతిక్రమ్యగతిర్ధావనంతద్వత్రాపికించిత్కించిదతిక్రమ్యఅతిశీఘ్రమనుష్ఠానంధావ
నం-తథాఅనుష్ఠితస్సన్నపినస్ఖలేత్ - ప్రత్యవాయీనస్యాత్ నధావపతేత్ ఫలాన్నభ్రశ్యేత్ ॥౩౫॥ నను కేతేభాగవతా
ధర్మాఃనారాయణార్పితానిసర్వకర్మాణ్యపీత్యాహ॥కాయేనేతి॥ ఆత్మనాచిత్తేన-అహంకారేణవా-అనుసృతోయఃస్వ
భావఃతస్మాత్ -అయమర్థః- న కేవలంవిధితః కృతమేవేతినియమఃస్వభావానుసారిలౌకికమపీతి-తథాచభగవద్గీతాసు॥
శ్లో॥యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషిదదాసియత్। యత్తపస్యసికౌంతేయతత్కురుష్వమదర్పణమితి- యద్వా
ననుకాయాదీనామేవకర్మనాత్మనఇత్యాశంక్యాహ॥ అభ్యాసేనానుసృతాత్ బ్రాహ్మణత్వాది స్వభావాద్యద్యత్క
రోతీత్యర్థః-తత్సకలంపరస్మైపరమేశ్వరాయనారాయణాయేతిసమర్పయేత్ తథాసతిసకలమపికర్మభాగవతోధర్మో
భవతీతిభావః॥౩౬॥ నను కిమేవం పరమేశ్వరభజనేన అజ్ఞానకల్పితభయస్యజ్ఞానైకనివర్త్యత్వాదిత్యాశంక్యాహ॥భ
యమితి॥యతోభయంతన్మాయయాభజేత్ -అతఃబుధోబుద్ధిమాన్ తమేవఆభజేత్ నను భయం దేహాభినివేశతోభవతి.
సచదేహాద్యహంకారతః- సచస్వరూపాస్మరణాత్ - కిమత్రతస్యమాయా కరోతీత్యతఆహ — ఈశాదపేతస్యేతి ఈశ
విముఖస్యతన్మాయయాఅస్మృతిఃభగవతఃస్వరూపాస్ఫూర్తిః- తతోవిపర్యయోదేహోఽస్మీతి- తతోద్వితీయాభినివే

యే వై భగవతా ప్రోక్తా ఉపాయాహ్యా
త్మలబ్ధయే। అంజఃపుంసామవిదుషాంవిద్ధిభాగవతాన్హితాన్॥౩౪॥ యానాస్థాయనరోరాజన్నప్రమా
ద్యేతకర్హిచిత్ ।ధావన్నిమీల్యవానేత్రేనస్ఖలేన్నపతేదిహ॥౩౫॥ కాయేనవాచామనసేంద్రియైర్వా
బుద్ధ్యాత్మనావానుసృతస్వభావాత్ । కరోతియద్యత్సకలంపరస్మైనారాయణాయేతి సమర్పయేత్త
త్ ॥౩౬॥భయంద్వితీయాభినివేశతస్స్యాదీశాదపేతస్య విపర్యయోఽస్మృతిః । తన్మాయయాతోబుధ
ఆభజేత్తంభక్త్యైకయేశంగురుదేవతాత్మా॥౩౭॥అవిద్యమానోఽప్యవభాతిహిద్వయోర్ధ్యాతుర్ధియా
స్వప్నమనోరథౌయథా। తత్కర్మసంకల్పవికల్పకంమనోబుధోనిరుంధ్యాదభయంతతస్స్యాత్ ॥౩౮॥
శృణ్వన్సుభద్రాణిరథాంగపాణేర్జన్మానికర్మాణిచయానిలోకే।గీతానినామానితదర్థకానిగాయ
న్విలజ్జోవిచరేదసంగః ॥ ౩౯॥ ఏవంవ్రతస్స్వప్రియనామకీర్త్యాజాతానురాగోద్రుతచిత్తఉచ్చైః॥హ
సత్యథోరోదితిరౌతిగాయత్యున్మాదవన్నృత్యతిలోకబాహ్యః॥ ౪౦॥ఖంవాయుమగ్నింసలిలం మహీంచ

శాద్భయంభవతి-ఏవంహిప్రసిద్ధంలౌకికేష్వపిమాయానుడక్తంచభగవతా॥శ్లో॥దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయా
దురత్యయా। మామేవయేప్రపద్యంతేమాయామేతాంతరంతితఇతి ఏకయాఅవ్యభిచారిణ్యాభక్త్యాభజేత్ -కించ- గురు
దేవతాత్మాగురురేవదేవతాఈశ్వరఃఆత్మాప్రేష్ఠశ్చయస్యతథాదృష్టిస్సన్నిత్యర్థః॥౩౭॥నను విషయవిక్షిప్తచిత్తస్యకుతః
అవ్యభిచారిణీ భక్తిస్సంభవతి కుతస్తరామభయమితిశంకాయాంనతావద్విషయోనామవాస్తవోస్తికింతుమనోవిలాస
మాత్రంఅతోమనోనియమనేనభజనాదభయంస్యాదిత్యాహ॥అవిద్యమానఇతిద్వయః ద్వైతప్రపంచఃఏషఃహ్యవిద్య
మానోపిఅవభాసతేప్రకాశతేధ్యాతుఃపుంసఃధియామనసాస్వప్నశ్చమనోరథశ్చయథేత్యర్థః తత్తస్మాత్ కర్మాణి
సంకల్పయతి - వికల్పయతిచ- యన్మనస్తంనిరుంధ్యాత్ నియచ్ఛేత్ తతశ్చైకయాభక్త్యాభజనాదభయంస్యాదిత్యర్థః॥
౩౮॥ఏతదత్యంతాశక్యమిత్యాశంక్యసుగమంమార్గమాహశృణ్వన్నితి॥ తదర్థకానితాన్యేవజన్మానికర్మాణిచార్థోఽ
ర్థేషాంతాని-ఏతాన్యపిసాకల్యేనజ్ఞాతుమశక్యానీత్యాశంక్యాహ-యానిలోకేగీతానిప్రసిద్ధాని తానిశృణ్వన్ గాయంశ్చ
విచరేత్ అసంగఃనిస్పృహః॥౩౯॥ఏవంచభజతఃసంప్రాప్తప్రేమలక్షణభక్తియోగస్యసంసారధర్మాతీతాం గతిమా
హఏవమితి॥ఏవంవ్రతఃవృత్తంయస్యసః స్వప్రియస్యహరేర్నామకీర్త్యాజాతఃఅనురాగఃప్రేమయస్యసఃఅతఏవ ద్రుత
చిత్తఃశ్లథహృదయఃకదాచిత్ భక్తిపరాజితంభగవంతమాకలయ్యఉచ్చైర్హసతిఏతావంతంకాలమప్రాప్తోస్మీతిరో
దితిఔత్సుక్యాత్క్రోశతి-హేహారేమామనుగృహాణేతిఅతిహర్షేణగాయతిజితంజితమితినృత్యతి-కిండాంభికవత్
పరాన్ప్రతిప్రకాశయితుం న ఉన్మాదవత్ గ్రహగృహీతఇవ లోకబాహ్యఃవివశః॥౪౦॥ కించఖమితి॥ సత్త్వానిభూతా

నిఆకాశాదియత్కించిద్భూతమాత్రం-తద్ధరేశ్శరీరమితిమత్వాప్రణమేత్-సంభావనాయాంలిజ్||౪౧||నన్వియమహా
ధయోగినామపిబహుజన్మస్సిద్ధ్యక్షభాగతిః- సాకథంనామసంకీర్తనమాత్రేణైకస్మిన్నేవజన్మనిభవేదిత్యాశంక్యానన్యష్టాం
తమాహ||భక్తిరితి||ప్రపద్యమానస్యశ్రీహరింభజతఃభక్తస్య-భక్తిః ప్రేమలక్షణా - పరేశానుభవః ప్రేమాస్పదభగవ
ద్రూపస్యస్ఫూర్తిః-తయానిర్వృతస్యతతోఽన్యత్రగృహాదిషువిరక్తిరిత్యేషః త్రికఃఏకకాలఃభజనసమకాలఏవస్యాత్-య
థాఅశ్నతోభుంజానస్యతుష్టిస్సుఖం-పుష్టిఃఉదరపూరణం-క్షుదపాయః- క్షున్నివృత్తిశ్చప్రతిగ్రాసంస్యాత్- ఉపలక్ష
ణమేతత్ - ప్రసిద్ధమపియథాస్యాత్తద్వత్- ఏవమేకైకస్మిన్భజనేకించిత్కించిత్ప్రేమాదిత్రికేజాయమానేఅనువృ
త్త్యాభజతఃపరమప్రేమాదిసర్వంజాయతేబహుఘాసభోజనవత్పరమతుష్ట్యాది ||౪౨|| తతశ్చభగవత్ప్రసాదేనకృతా
ర్థోభవతీత్యాహ||ఇతీతి||౪౩|| భాగవతస్యభవంతీత్యుక్తేతస్యలక్షణంపృచ్ఛతి||అథేతి|| యద్ధర్మాఃయస్మిన్ధర్మేఽవ
స్థితః-యాదృశఃయత్స్వభావః- యథాచరతివర్తతేభుంక్తేవాయైశ్చలింగైర్భగవతఃప్రియోభవతి||౪౪|| యద్ధర్మాఇ
త్యస్యఉత్తరమాహత్రయేణ || సర్వభూతేష్వితి || ఆత్మనఃస్వస్యసర్వభూతేషుభగవద్భావం బ్రహ్మభావేనసమన్వ
యంయఃపశ్యేత్-తథాబ్రహ్మరూపేఅధిష్ఠానేఆత్మనిభూతానిచయఃపశ్యేత్-యద్వా||శ్లో|| అతత్త్వాచ్చప్రయాతృత్వా
దాత్మాహిపరమోహరిరితితంత్రోక్తిః- ఆత్మనశ్శ్రీహరేఃసర్వభూతేషుమశకాదిష్వపినియంతృత్వేనవర్తమానస్యభ
గవద్భావంనిరతిశయైశ్వర్యమేవయః పశ్యేత్నతుతస్యతారతమ్యం - తథాఆత్మనిహరావేవభూతానిచయఃపశ్యేత్-

జ్యోతీంషిసత్త్వానిదిశోద్రుమాదీన్ | సరిత్సముద్రాంశ్చహరేశ్శరీరం యత్కించభూతం ప్రణమేదన
న్యః||౪౧||భక్తిఃపరేశానుభవోవిరక్తిరన్యత్రచైషత్రికఏకకాలః| ప్రపద్యమానస్యయథాశ్నతస్స్యుస్తు
ష్టిఃపుష్టిఃక్షుదపాయోఽనుఘాసం||౪౨|| ఇత్యచ్యుతాంఘ్రింభజతోఽనువృత్త్యాభక్తిర్విరక్తిర్భగవత్ప్రబో
ధః|భవంతివైభాగవతస్యరాజన్స్తతఃపరాంశాంతిముపైతిసాక్షాత్||౪౩||నిమిః||అథభాగవతంబ్రూతయ
ద్ధర్మోయాదృశోనృణామ్|యథాచరతియద్బ్రూతేయైర్లింగైర్భగవత్ప్రియః||౪౪|| హరిః||సర్వభూతే
షుయఃపశ్యేద్భగవద్భావమాత్మనః|భూతానిభగవత్యాత్మన్యేషభాగవతోత్తమః|| ౪౫|| ఈశ్వరేతదధీ
నేషుబాలిశేషుద్విషత్సుచ|ప్రేమమైత్రీకృపోపేక్షాయఃకరోతిసమధ్యమః || ౪౬ || అర్చాయామేవతు
హరేఃపూజాంయశ్శ్రద్ధయేహతే|నతద్భక్తేషుచాన్యేషుసభక్తఃప్రాకృతస్స్మృతః|| ౪౭|| గృహీత్వాపీం
ద్రియైరర్థాన్యోనద్వేష్టినహృష్యతి| విష్ణోర్మాయామిదంపశ్యన్సవైభాగవతోత్తమః||౪౮|| దేహేం
ద్రియప్రాణమనోధియాంయోజన్మాప్యయక్షుద్భయతర్షకృచ్ఛ్రైః| సంసారధర్మైరవిముహ్యమా
నస్స్మృత్యాహరేర్భాగవతప్రధానః||౪౯||నకామకర్మబీజానాంయస్యచేతసిసంభవః|వాసుదేవైకని
లయస్సవైభాగవతోత్తమః||౫౦|| నయస్యజన్మకర్మభ్యాంనవర్ణాశ్రమజాతిభిః| సజ్జతేఽస్మిన్నహంభా

కథంభూతేషవతి - అప్రచ్యుతైశ్వర్యాదిరూపే- నపునర్జడమలినభూతాశ్రయత్వేన జాడ్యాదిప్రసక్త్యా ఐశ్వర్యాది
ప్రచ్యుతంపశ్యేత్-కింతు-సర్వత్రపరిపూర్ణంభగవత్తత్త్వంపశ్యేత్- భాగవతోత్తమఇత్యర్థః|| ౪౫|| ఈశ్వరఇతి||
ప్రేమచమైత్రీచకృపాచఉపేక్షాచతాః- ఈశ్వరాదిషుచతుర్షుయఃకరోతిసమధ్యమోభాగవతః - ఏవంభూతస్యభేద
స్యదర్శనాత్ ||౪౬||అర్చాయామితి||అర్చాయాంప్రతిమాయాం- పూజామీహతేకరోతి- నతద్భక్తేషుఅన్యేషుచసత
రాంకరోతి- సఃప్రాకృతః- ప్రకృతిఃప్రారంభఃఅధునైవప్రారబ్ధభక్తిః శనైరుత్తమోభవిష్యతీత్యర్థః|| ౪౭ || పునస
ప్తభిశ్శ్లోకైరభ్యర్హితత్వాదుత్తమభాగవతస్యైవలక్షణమాహ|| గృహీత్వేతి|| శ్రీవాసుదేవావిష్టచిత్తో నస్తుల్లభేత-
తావదింద్రియైరర్థాన్గృహీత్వాపీత్యపిశబ్దార్థః-ఇదంశ్రీవిష్ణోర్మాయామయంపశ్యన్||౪౮|| కించ||దేహేతి|| దేహా
దీనాంసంసారధర్మైర్జన్మాప్యయాదిభిఃయఃహరేస్స్మృత్యాఅవిముహ్యమానః సభాగవతప్రధానః- తత్రదేహస్యజ
న్మాప్యయౌ-ప్రాణస్యక్షుత్ - మనసఃభయం- బుద్ధేస్తర్షఃతృష్ణా-ఇంద్రియాణాంకృచ్ఛ్రంశ్రమః ఏభిః||౪౯|| కించ||నేతి||
కామాత్మకకర్మాణిచబీజానిచవాసనాఃతేషాం-వాసుదేవఏకోనిలయఃఆశ్రయోయస్యసః|| ౫౦|| శ్లో|| ఆర్తత్రాణ
పరాయణోనరహరిర్ఈశ్వరఃపాతుమామ్| ఏతేనగృహీత్వాపీత్యాదిశ్లోకత్రయేణద్వేషహర్షమోహకామాదిర
హితశ్చరతీతియథాచరతీత్యస్యోత్తరముక్తం-నైర్లింగైర్భగవత్ప్రియఇత్యస్యోత్తరమాహ||నేతి||జన్మసత్కులం
వర్ణాతపఆది-జాతయఃఅనులోమప్రతిలోమజాఃమూర్ధావసిక్తాదయః- అస్మిన్దేహే- అహంకారరహితైఃసత్కు

లతపఆదిలింగైః హరేః ప్రియోభవతీత్యర్థః॥౫౧॥ నేతి॥ విత్తేషుస్వీయంపరకీయమితి- ఆత్మనిస్వః పరఇతి॥౫౨॥ కించత్రి భువనేతి॥ త్రిభువనవిభవహేతవేపిత్రై లోక్యరాజ్యలాభార్థమపి- లవార్థమపినిమిషార్థమపి-భగవత్పాదారవిందాత్ తద్భజనాత్ యోనచలతిసవైష్ణవాగ్ర్యః నను లవార్థమాత్రభజనోపరమే చేత్త్రైలోక్యలాభోభవేత్- తత్కు తోనచలేత్ తత్రాహ-అకుంఠస్మృతిరితి-భగవత్పాదారవిందతఃఅన్యత్రాసరంనాస్తీత్యేవం యాపాఅకుంఠాఅనపగతా స్మృతిర్యస్యసః- భగవత్పాదారవిందాదన్యత్రాసరంనాస్తీత్యేతదపికుతఃతత్రాహ- అజితాత్మసురాదిభిర్విమృగ్యాదితి అజితేశ్రీకృష్ణేహరావేవ ఆత్మామనః యేషాంతథాభూతైస్సురాదిభిః బ్రహ్మాదిభిరపిదుర్లభాత్ - కింతుకేవలంవిమృ గ్యాత్ తదపేక్షయాసర్వస్యతుచ్ఛత్వంస్మరన్ యోనచలతీత్యర్థః॥ ౫౩॥ అపిచ- విషయాభిసంధినాచలనంకామేనాపి సంతాపేసతిభవేత్ -సతుభగవత్సేవానిర్వృతోనసంభవతీత్యాహ॥ భగవతఇతి॥ ఉరువిక్రమాచతౌ అంఘ్రీచతయోః శాఖాః అంగుళయః- తాసునఖానిచతానిమణయశ్చతేషాంచంద్రికాశీతలాదీప్తిస్తయా- నిరస్తఃకామాదితాపోయ స్మిన్ తస్మిన్ ఉపసీదతాంభజతాంహృదికథంపునస్సతాపఃప్రభవతి-చంద్రేఉదితేసతిఅర్కస్యతాపఇవ- నయస్యస్వఃప రఇత్యాదినాశ్లోకత్రయేణ- యాదృశఇత్యస్యోత్తరముక్తం వేదితవ్యమ్- బ్రూతఇత్యస్యచ శ్రీహరినామాని బ్రూతఇతి వేదితవ్యమ్॥౫౪॥ ఉక్తసమస్తభాగవతలక్షణసారమాహ॥విసృజతీతి॥శ్రీహరిరేవస్వయంసాక్షాద్యస్యహృదయంనవిసృ జతినవిముంచతి- కథంభూతః అవశేనాప్యభిహితమాత్రోపి అఘౌఘం నాశయతియః సఃతత్కింనవిసృజతి -యతః

వోదేహేవై సహరేః ప్రియః॥౫౧॥నయస్యస్వఃపరఇతివిత్తేష్వాత్మనివాభిదా। సర్వభూతసమశ్శాంతస్స వైభాగవతోత్తమః॥౫౨॥త్రిభువనవిభవ* హేతవేప్యకుంఠస్మృతిరజితాత్మసురాదిభిర్విమృగ్యాత్। న చలతిభగవత్పదారవిందాల్లవనిమిషార్థమపిస్సవైష్ణవాగ్ర్యః॥౫౩॥భగవతఉరువిక్రమాంఘ్రిశాఖా నఖమణిచంద్రికయానిరస్తతాపే। హృదికథముపసీదతాంపునస్సప్రభవతిచంద్రఇవోదితేర్కతాపః॥ ౫౪ ॥ విసృజతిహృదయంనయస్యసాక్షాద్ధరిరవశాభిహితోప్యఘౌఘనాశః। ప్రణయరశనయాధృతాం ఘ్రిపద్మస్సభవతి భాగవత ప్రధానఉక్తః ॥ ౫౫ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-ద్వితీయో ధ్యాయః. ... ... *

రాజా॥పరస్యవిష్ణోరీశస్యమాయినామపిమోహినీం। మాయాం వేదితుమిచ్ఛామోభగవంతోబ్రువంతు నః॥౧॥నానుతృప్యేజుషన్ యుష్మద్వచోహరికథామృతమ్।సంసారతాపనిష్టప్తోమర్త్యస్తత్తాపభేషజం॥ ౨॥అంతరిక్షః॥నిర్గుణేకేవలేసాక్షాదాత్మనోయద్విపర్యయః।సైషాభగవతోమాయాయయేదంనిర్మ మేవిభుః ॥ ౩ ॥ ఇంద్రియార్థభ్రమో జాగ్రత్స్వప్నేంతః కరణభ్రమః । సుప్తం తద్వాసనా బీజం

ప్రణయరశనయాధృతంహృదయేసిబద్ధంఅంఘ్రిపద్మంయస్యసఃభాగవతప్రధానఃఉక్తోభవతి॥౫౫॥ ఇతిభావార్థదీపికా యాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ మాయాతత్తరణబ్రహ్మకర్మప్రశ్నచతుష్టయే। తృతీయేతూత్తరందత్తమార్షభైర్మునిభిఃపృథక్॥ విష్ణోర్మా యామిదంపశ్యన్నిత్యుక్తమతోమాయాంపృచ్ఛతి-యద్వా-హేయస్వరూపేజ్ఞాతేజ్ఞానంసుకరమితితదర్థంమాయాంపృ చ్ఛతి॥పరస్యేతి॥ హేభగవంతః॥ ౧॥ ననూక్తలక్షణోభాగవతోభూత్వాకృతార్థఃస్యాఃకింబహుప్రశ్నైరతఆహ॥ నే తి॥ సంసారతాపైర్నితరాంతప్తోహం - తస్యతాపస్యభేషజంహరికథామృతరూపంయుష్మద్వచోజుషమాణోనానుతృ ప్యామి-యద్వా-హరికథాఖ్యంఅమృతంయస్మిన్ వచసితద్ధరికథామృతం-అథవా- యుష్మద్వచసిస్థితంహరికథామృతం యుష్మద్వచోహరికథామృతమితిసమస్తమేతత్పదం ॥౨॥ మాయాయాఃస్వరూపతోనిరూపణాసంభవాత్సృష్ట్యాదికా ర్యద్వారేణనిరూపయితుమాహ॥నిర్గుణఇతి॥ నిర్గుణేకేవలేబ్రహ్మణిఆత్మనఃస్వరూపస్యవిపర్యయః- అన్యథాత్వంసగుణ త్వంద్వితీయత్వంచతదవభాసంచ-యద్యస్మాత్కారణాద్భవతి- సైషాభగవతోమాయా-విభురీశ్వరః-యయాఇదంనిర్మ మేనిర్మితవానితి॥౩॥ననుభవతుస్వప్నస్యమిథ్యాత్వాన్మాయాకారిత్వం- సుషుప్తిజాగరణయోశ్చసత్వాత్ కథంమా యాకార్యత్వమిత్యాశంక్యాహ॥ఇంద్రియార్థభ్రమఇతి॥ఇంద్రియైర్బాహ్యైశ్చక్షురాదిభిః- జనితః అర్థవిషయభ్ర మఃజాగ్రత్ జాగరః- శత్రంతత్వాత్ కర్తృవచనోప్యయంభావంలక్షయతి- నస్వవ్యాపకమిదంలక్షణం- అనుమానాదీ నామపిజాగరత్వాత్ తేషాంబహిరింద్రియజత్వాభావాత్ - తేషామపిబహిరింద్రియలింగదర్శనసాపేక్షత్వేనపరంపర

యాబహిరింద్రియత్వాత్ - స్వప్నోంతఃకరణభ్రమ ఇతి కేవలేనాంతఃకరణేనజనితో భ్రమస్స్వప్నః నచతస్యాపిపరంపర యాబహిరింద్రియజత్వం - స్వప్నహేతుసంస్కారజనకస్యపూర్వానుభవస్యఅంతర్వ్యవహితత్వాత్ - సుప్తంతద్వా సనాబీజంతయోఃజాగ్రత్స్వప్నయోఃవాసనాభిస్సంస్కారైస్సహితంసర్వజ్ఞానవిరోధిరూపేణపరిణతం బీజంతదుపాదా నకారణమేవసుప్తం- అతస్త్రితయమపితన్మిథ్యా-యథాహ॥శ్రు॥ అస్యత్రయ ఆవసథాస్త్రయస్స్వప్నా ఇతి- తస్మా దయమపితన్మాయాకార్యమితి- త్రయస్యాపిమిథ్యాత్వే అవశిష్యమాణస్యాభావాత్ ॥శ్రు॥ సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ తత్సత్యమిత్యాదిశ్రుతిప్రకోప ఇత్యాశంక్యాహ-తుర్యమూర్తిం స్తదన్వితఇతి - తేషుజాగరాదిషుఅన్వితః అనువృత్తః ఆ త్మాతుర్యమూర్తిః తేభ్యోవ్యతిరిక్తమవశిష్యమాణంవస్తుతదేవసత్యమిత్యర్థః ॥౪॥ ననుభవతూత్థితస్యజాయమాన బోధేనబాధాత్స్వప్నస్యమిథ్యాత్వం..సుప్తజాగరయోస్తుబాధాభావాత్ కథంమిథ్యాత్వమిత్యాశంక్యాహ॥విశుద్ధమి తి॥గ్రాహకగ్రహణగ్రాహ్యాణి - స్వప్నః స్వప్నావస్థా - సంవేత్తీతిసంవిత్ సంవేత్తా - క్రియాసంవేదనం- ఫలంసంవే ద్యంఈప్సితతమత్వాత్ ॥౫॥ నైతథ్యాదితి॥నైతథ్యంపారమార్థ్యాప్రతిపన్నోపాధౌ భావాభావప్రతియోగిత్వం- వ్యభి చారఃస్వప్నజాగరయోరభావః - కాదాచిత్కత్వాత్ మనోరథపూర్వకప్రవృత్తిపవృత్తివ్యవహారాత్ జాగరోమనోర థఇత్యుపచర్యతే- స్వప్నఃసుప్తం-తతశ్చాయమర్థః- స్వప్నావస్థాయాంఆత్మన్యధిష్ఠానేసంవిత్క్రియాఫలమితిగ్రా హకాద్యైఃయత్త్రైవిధ్యంతద్యథామాయామిథ్యా-కస్మాత్ నైతథ్యాత్ వ్యభిచారాచ్చ - తథాజాగరస్సుప్తంచ మి థ్యా-నేహనానాస్తీతిప్రతిపన్నోపాధౌశ్రుత్యానిషిధ్యమానత్వాత్ కాదాచిత్కత్వాచ్చేతి-అథవా- మనోరథనిబంధ నాధ్యానాత్ వియుక్తపుత్రాదీనామపరోక్షతయాస్ఫురణం మనోరథఇత్యుచ్యతేస్వప్నస్సంధ్యా- మనోరథశ్చస్వప్న

తుర్యమూర్తిం స్తదన్వితః॥ ౪॥ విశుద్ధంజ్ఞానమేవైకంమాయయాభాసతేత్రిధా।గ్రాహకాద్యైర్యథా స్వప్నేయత్రసంవిత్క్రియాఫలమ్॥౫॥ నైపథ్యాద్వ్యభిచారాచ్చమాయాత్రైవిధ్యమాత్మని। యథా మనోరథస్స్వప్న ఇత్యామృశ్యోపశామ్యతి॥౬॥ ఏభిర్భూతానిభూతాత్మామహాభూతైర్మహాభుజః । స సర్జోచ్చావచాన్యాద్యస్స్వమాత్రాత్మప్రసిద్ధయే ॥ ౭ ॥ ఏవంసృష్టానిభూతానిప్రవిష్టఃపంచధాతుభిః। ఏకధాదశధాత్మానంవిభజన్ జుషతేగుణాన్।౮॥గుణైర్గుణాన్సభుంజానఆత్మప్రద్యోతితైఃప్రభుః।మ న్యమానఇదంసృష్టమాత్మానమిహసజ్జతే॥౯॥కర్మాణికర్మభిఃకుర్వన్సనిమిత్తానిదేహభృత్। తత్తత్క ర్మఫలంగృహ్ణన్భ్రమతీహసుఖేతరమ్॥౧౦॥ ఇత్థంకర్మగతిర్గచ్ఛన్బహ్వాభద్రవహాఃపుమాన్। ఆభూత సంప్లవాత్సర్గప్రళయావశ్నుతేఽవశః॥౧౧॥ధాతూపప్లవఆసన్నేవ్యక్తంద్రవ్యగుణాత్మకమ్। అనాది

శ్చమనోరథస్వప్నం-తస్మిన్ మనోరథస్వప్నే-యథాతథాశబ్దయోర్వ్యత్యయాత్ మనోరథస్వప్నే చాత్మనిసంవిత్క్రి యాఫలమితియత్త్రైవిధ్యంతద్యథామిథ్యాతథాఅస్వప్నేజాగరేప్యాత్మని గ్రాహకాద్యైస్త్రైవిధ్యంమిథ్యేతి- శేషం పూర్వవత్ - జాగ్రత్స్వప్నయోరాగమికస్యయౌక్తికస్యబోధసద్భావాత్ మిథ్యాత్వమిత్యర్థః - ఇత్యామృశ్యోపశా మ్యతీతి- ఏవంవిచారతఃకథమనయోర్మిథ్యాత్వమితిశంకావిరమతీత్యర్థః॥ ౬॥ యయేదంనిర్మమేవిభురిత్యుక్తం-తదేవ వివృణోతి॥ ఏభిరితి॥ఆద్యఃపురుషః-యయాశక్త్యా-భూతానాంఆత్మాకారణభూతః-ఏభిఃస్వసృష్టైఃమహాభూతైరుచ్చా వచానిభూతానిససర్జ-ఏషామాయాభగవతఇతిచరమశ్లోకపాదస్యప్రతిశ్లోకమనుషంగః- కిమర్థంససర్జ- స్వమా త్రాత్మప్రసిద్ధయేస్వంమిమీతేప్రమిమీతేయః ఉపాస్తే సఃస్వమాతాతస్యాత్మనోజీవస్యప్రకృష్టాయైసిద్ధయే- యద్వా- స్వాంశభూతానాంజీవానాంమాత్రాప్రసిద్ధయేవిషయభోగాయ - ఆత్మప్రసిద్ధయేమోక్షాయచేత్యర్థః - తదుక్తం వేదస్తుతౌ॥శ్లో॥ బుద్ధీంద్రియమనః ప్రాణాన్ జనానామసృజత్ప్రభుః । మాత్రార్థంచభవార్థంచఆత్మనేకల్పనాయ చేతి॥౭॥ఏవమితి॥ఏవంజీవోపకరణార్థం పంచధాతుభిః మహాభూతైః సృష్టాని భూతాని అంతర్యామిరూపేణ ప్రవిష్టః- ఏకధామనసా- దశధాబాహ్యేంద్రియరూపేణ-ఆత్మానంవిభజన్- గుణాంస్తద్విషయాన్ జుషతేజోషయతీత్యర్థః- యద్వా-తమాత్మానంప్రతిగుణాన్ విభజన్ జుషతేప్రీయతఇత్యర్థః॥౮॥గుణైరితి॥ సచజీవఃఆత్మనాఅంతర్యామిణాప్రద్యో తితైర్గుణైరింద్రియైఃగుణాన్విషయాన్భుంజానః ఇదంసృష్టంశరీరమాత్మానంమన్యమానః-ఇహశరీరాదౌసజ్జతే॥౯॥ కర్మాణీతి॥ కర్మభిః కర్మేంద్రియైశ్చ సనిమిత్తాని సవాసనానికర్మాణికుర్వన్-సుఖేతరంసుఖదుఃఖాత్మకంతత్తత్క ర్మఫలంచ గృహ్ణన్ అయం దేహభృత్ భ్రమతి- ఇహసంసారేనముచ్యతే॥ ౧౦॥ కథంకియంతంకాలంభ్రమతి-తదా

హ॥ ఇష్టమితి॥ బహూని అభద్రాణి వహతీతి తథా-సర్గప్రళయాః ఉత్పత్తిమరణే॥౧౧॥ ధాతూపప్లవ ఇతి॥ ధాతూనాం మహాభూతానాం ఉపప్లవే నాశహేతావాసన్నే వ్యక్తం కార్యమ్- ద్రవ్యస్థూలం గుణాః సూక్ష్మం తదాత్మకమ్-అవ్యక్తాయత్త వ్యక్తం ప్రతినేతుమాకర్షతీతి॥౧౨॥ నాశహేతూనాహ॥ శతవర్షాణీతి॥ తస్మిన్కాలే ఉపచితశ్చాసావుష్ణశ్చ-యద్వా-తేన కాలేనోపచితం ఉష్ణత్వం యస్య సః॥౧౩॥ పాతాళేతి ॥ ఊర్ధ్వశిఖః ఊర్ధ్వజ్వాలః-విష్వక్ పరితః॥ ౧౪॥ సంవర్తక ఇతి॥ సంవర్తకః ప్రళయకర్తా మేఘగణః-ధారాభిః నతు జలబిందుభిః-హస్తిహస్తాభిః తత్ప్రమాణాభిః॥ ౧౫॥ తతఇతి॥ తతః ఉపాధిలయాత్ -వైరాజః పురుషః అవ్యక్తం కారణం ప్రవిశతి- నను॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణాసహ తేసర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే। పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమితి స్మృతేః-యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామితి సూత్రాచ్చ వైరాజశబ్దాభిధేయస్య చ బ్రహ్మణః-పరమభాగవతత్వాత్ - మోక్ష ఏవ సంగచ్ఛతే నాన్యేషామివ కారణమాత్రప్రవేశః-సత్యం - అశ్వమేధాదినా సత్యలోకం గతానామప్యభక్తానా మావృత్తిప్రవణాదభక్తత్వే బ్రహ్మణోఽపి ప్రకృతావేవ లయః పునరుత్పత్తిశ్చేతి మోక్షతోఽలభ్యసూచనాయైవముక్తమిత్యవిరోధః-యద్వా - కేనాపి ప్రమాణేన న వ్యజ్యత ఇతి అవ్యక్తమ్-బ్రహ్మైవ తత్ప్రవేశేన చ మోక్ష ఏవ ఉక్త ఇతి ద్రష్టవ్యమ్॥౧౬॥ ఏవం విరాజో లయముక్త్వా తత్కారణానాం మహదాదిపృథివ్యంతానాం ప్రాతిలోమ్యేన లయమాహ ॥ వాయునేతి ॥ వాయోర్హి గంధరసహారిత్వం ప్రసిద్ధం - సంవర్తకేన వాయునా హృతగంధా- అతఏవ గంధస్య వ్యావర్తకస్య గతత్వాత్సలిలత్వాయ కల్పతే సలిలే లీయత ఇత్యర్థః- తద్ధృతరసం తేన వాయునైవ హృతో రసో యస్య తత్తథా ॥ ౧౭ ॥ హృతరూపమితి॥ తమసశ్చ రూపతిరస్కారిత్వం

నిధనగికాలో హ్యవ్యక్తాయాపకర్షతి॥ ౧౨॥ శతవర్షాణ్యనావృష్టిర్భవిష్యత్యుల్బణా భువి। తత్కాలోప చితోష్ణార్కో లోకాంస్త్రీన్ప్రతపిష్యతి॥౧౩॥ పాతాళతలమారభ్య సంకర్షణముఖానలః। దహన్నూర్ధ్వశిఖో విష్వగ్వర్ధతే వాయునేరితః॥ ౧౪॥ సంవర్తకో మేఘగణో వర్షతి స్మ శతం సమాః। ధారాభిర్హస్తిహస్తాభిర్లీయతే సలిలే విరాట్॥౧౫॥ తతో విరాజముత్సృజ్య వైరాజః పురుషో నృప। అవ్యక్తం విశతే సూక్ష్మం నిరింధన ఇవానలః॥౧౬॥ వాయునా హృతగంధా భూస్సలిలత్వాయ కల్పతే । సలిలం తద్ధృతరసం జ్యోతిష్ట్వాయోపకల్పతే ॥ ౧౭ ॥ హృతరూపం తు తమసా వాయౌ జ్యోతిః ప్రలీయతే । హృతస్పర్శోఽవకాశేన వాయుర్నభసి లీయతే॥౧౮॥ కాలాత్మనా హృతగుణం నభ ఆత్మని లీయతే । ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధిస్సహ వైకారికైర్నృప। ప్రవిశంతి హ్యహంకారం స్వగుణైరహమాత్మని॥౧౯॥ ఏషా మాయా భగవతస్సృష్టిస్థిత్యంతకారిణీ। త్రివర్ణా వర్ణితాస్మాభిః కిం భూయశ్శ్రోతుమిచ్ఛసి॥౨౦॥ రాజా॥ యథైతామైశ్వరీం మాయాం దుస్తరామకృతాత్మభిః। తరంత్యంజస్స్థూలధియో మహర్ష ఇదముచ్యతామ్.। ౨౧॥ ప్రబుద్ధః॥ కర్మాణ్యారభమాణానాం దుఃఖహత్యై సుఖాయ చ। పశ్యేత్పాకవిపర్యాసం మిథునీచారిణాం నృణామ్॥ ౨౨॥ నిత్యార్జితేన విత్తేన దుర్లభేనాత్మమృత్యునా । గృహాపత్యాప్తపశుభిః కా ప్రీతిస్సాధితైః

ప్రసిద్ధం ఏవం సంవర్తకేన తమసా- అవకాశేన ఆకాశేన ॥ ౧౮ ॥ కాలాత్మనేతి॥ స్వకారణేన కాలాత్మనా-శబ్దస్య హి కాలత ఏవ నాశః ప్రసిద్ధః - అతః తద్రూపేణాత్మనా ఈశ్వరేణ - ఆత్మని తామసాహంకారే - ఇంద్రియాణి బుద్ధిశ్చ రాజసాహంకారే- మనో వైకారికైర్దేవైస్సహ సాత్వికాహంకారే - ఏవం త్రివిధైః స్వగుణైః స్వకార్యైః సహితః అహం అహంకారః ఆత్మని మహతి- స చ ప్రకృతావితి ద్రష్టవ్యం సా చ బ్రహ్మణి లీయత ఇత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఏషేతి ॥ త్రివర్ణా త్రిగుణా-మాయామాశ్రిత్య రణ శీతం రాజానం తన్నివృత్త్యుపాయశ్రవణాయ ఛందయతి॥ కిం భూయ ఇతి॥ ౨౦॥ ఏవమనుకంపితస్తన్నివృత్త్యుపాయమేవ పృచ్ఛతి॥ యథేతి॥ యద్యపి॥ శ్లో॥ తన్మాయయాతో బుధ ఆభజేత్తమితి- భక్తిస్తత్తారకత్వేనోక్తైవ-తథాపి- కిం కేవలం భక్తిరేవ వా అన్యోఽపి వా తత్ర ఉపాయోఽస్తీతి జిజ్ఞాసుః పునః ప్రశ్నః-అకృతాత్మభిః అవశీకృతాంతఃకరణైః - స్థూలధియః స్థూలశరీరే అహంధీర్యేషాం తే ॥ ౨౧ ॥ భక్తివ్యతిరేకేణ నాస్త్యన్య ఉపాయ ఇత్యభిప్రేత్య - భక్తేరేవ సాధనాం సావరం నిరూపయతి - తత్ర ప్రథమం వైరాగ్యద్వారా - గురూపపత్తిమాహ ॥ చతుర్భిః॥ కర్మాణీతి ॥ దుఃఖహత్యై దుఃఖప్రతీకారాయ- పాకవిపర్యాసం ఫలవైపరీత్యం - మిథునీచారిణాం మిథునీభూయ వర్తమానానాం॥౨౨॥ కర్మభిః సాధితా అపి విత్తాదయో న సుఖహేతవ ఇతి న పశ్యేదిత్యాహ॥ నిత్యార్జితేనేతి॥ ఆత్మనః స్వస్య మృత్యుస్వరూపేణ- చలైః అనిత్యైః అపాయిభిశ్చ గృహాపత్యాదిభిః ॥ ౨౩॥ ఏవమితి॥ ఏవం లోకం

పరమితికర్మనిర్మితత్వాన్నశ్వరం॥ తథాచ శ్రుతిః॥ తద్యథేహకర్మచితోలోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకః క్షీయత ఇతి- కించ- వర్తమానసమయేపిఖసంయుక్తంపశ్యేదిత్యాహ- సతుల్యాతిశయధ్వంసంసహతుల్యేనాతిశయేనచధ్వంసేనచవర్తమానం-అతిస్తుల్యేస్పర్ధా-అతిశయేఅసూయా-ధ్వంసాలోచనేభయాదికంచాపరిహార్యమిత్యర్థః యథాఅఖండమండలవర్తినాంమిథఃస్పర్ధాదితద్వత్॥౨౪॥ తస్మాదితి॥ ఉత్తమంశ్రేయోజ్ఞాతుమిచ్ఛుః శాబ్దే బ్రహ్మణి వేదాఖ్యేన్యాయతోనిష్ణాతంతత్త్వజ్ఞం - అన్యథా - సంశయనిరాకర్తృత్వాయోగాత్ - పరేచబ్రహ్మణిఅపరోక్షానుభవేననిష్ణాతం-అన్యథాబోధసంచారాయోగాత్-పరబ్రహ్మనిష్ణాతత్వద్యోతకమాహ-ఉపసమాశ్రయమితి॥౨౫॥ తత్రేతి॥ గురురేవాత్మాదైవతంచయస్యసఃఅనువృత్త్యా సేవయా- ధర్మైః-వస్తుతఃఆత్మాఆత్మప్రదశ్చ- ఉపాసకానాం యథాబలిప్రభృతీనాం॥౨౬॥ సర్వతఇతి॥ యథోచితమితి-హీనేషుదయాం- సమేషుమైత్రీం- ఉత్తమేషుప్రశ్రయంచ-శిక్షేదిత్యర్థః॥౨౭॥ శౌచమితి॥ శౌచంబాహ్యంమృజ్జలాదిభిః- ఆభ్యంతరంఅదంభమానాదిశిక్షేత్ -తపఃస్వధర్మాచరణం-తితిక్షాంక్షమాం-మౌనంవృథావాగనుచ్చారణం-స్వాధ్యాయంఅధికారానురూపంవేదపాఠాదికం-ఆర్జవం స్వచ్ఛతాంబ్రహ్మచర్యం యస్యయాదృగుచితం ఋతుస్వదారనియమాది అహింసాం భూతేష్వద్రోహం- ద్వంద్వసంజ్ఞయోఃశీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిరూపయోఃసమత్వంహర్షవిషాదిరాహిత్యం॥ ౨౮ ॥ సర్వత్రేతి॥ ఆత్మేశ్వరాన్వీక్షాం

శ్చలైః॥౨౩॥ ఏవంలోకంపరం విద్యాన్నశ్వరంకర్మనిర్మితమ్। సతుల్యాతిశయధ్వంసంయథామండలవర్తినామ్॥౨౪॥ తస్మాద్గురుంప్రపద్యేతజిజ్ఞాసుఃశ్రేయఉత్తమమ్। శాబ్దేపరేచనిష్ణాతంబ్రహ్మణ్యుపశమాశ్రయమ్॥౨౫॥ తత్రభాగవతాన్ధర్మాన్శిక్షేద్గుర్వాత్మదైవతః। అమాయయానువృత్త్యాయైస్తుష్యేదాత్మాత్మదోహరిః॥౨౬॥ సర్వతోమనసోసంగమాదౌసంగంచసాధుషు। దయాంమైత్రీం ప్రశ్రయంచ భూతేష్వద్ధాయథోచితం॥౨౭॥ శౌచంతపస్తితిక్షాంచమౌనంస్వాధ్యాయమార్జవమ్। బ్రహ్మచర్యమహింసాంచ సమత్వంద్వంద్వ సంజ్ఞయోః॥౨౮॥ సర్వత్రాత్మేశ్వరాన్వీక్షాం కైవల్యమనికేతతామ్। వివిక్తచీరవసనంసంతోషంయేనకేనచిత్॥ ౨౯॥ శ్రద్ధాంభాగవతేశాస్త్రేనిందామన్యత్రచాపిహి। మనోవాక్కర్మదండంచసత్యంశమదమావపి॥౩౦॥ శ్రవణంకీర్తనంధ్యానంహరేరద్భుతకర్మణః। జన్మకర్మగుణానాంచతదర్థేఖిలచేష్టితమ్॥౩౧॥ ఇష్టందత్తంతపోజప్తంవృత్తంయచ్చాత్మనఃప్రియం। దారాన్సుతాన్గృహాన్ప్రాణాన్యత్పరస్మైనివేదనమ్॥౩౨॥ ఏవంకృష్ణాత్మనాథేషుమనుష్యేషుచసౌహృదమ్। పరిచర్యాంచోభయత్రమహత్సునృషుసాధుషు॥౩౩॥ పరస్పరానుకథనంపావనంభగవద్యశః। మిథోరతిర్మిథస్తుష్టిర్నివృత్తిర్మిథఆత్మనః॥౩౪॥ స్మరంతఃస్మారయంతశ్చమిథోఘౌఘహరంహరిమ్। భక్త్యాసంజాతయాభక్త్యాబిభ్రత్యుత్పులకాంతనుమ్॥ ౩౫ ॥ క్వచిద్రుదంత్యచ్యుతచింతయా క్వచిద్ధసంతినందంతి

సంవిద్రూపేణాత్మాన్వీక్షాం- నియంతృరూపేణేశ్వరాన్వీక్షాంచ- కైవల్యమేకాంతశీలత్వం - అనికేతతాంగృహాద్యభిమానరాహిత్యం- వివిక్తచీరవసనంవిజనేపతితానాం వస్త్రఖండానాంశుద్ధానాంవావల్కలానాంపరిధానం॥౨౯॥ శ్రద్ధామితి॥ భాగవతేభగవత్ప్రతిపాదకే-అన్యత్రశాస్త్రేదాయా అనిందాతాం- మనసః దండంప్రాణాయామైః-వాచోమౌనేన- కర్మణఃఅనీహయాదండం-సత్యంయథార్థభాషణంశమదమౌఅంతఃకరణబాహ్యేంద్రియనిగ్రహౌ॥౩౦॥ శ్రవణమితి॥ హరేర్జన్మకర్మగుణానాంశ్రవణాది-తదర్థేహర్యుద్దేశేనసర్వంకర్మ-విశేషతశ్చయజనాదియత్ - తత్ తదర్థేశిక్షేత్॥౩౧॥ ఇష్టమితి॥ ఇష్టంఇజ్యాయయఃభావేనిష్ఠావృత్తంసదాచారః ఆత్మనఃప్రియంగంధపుష్పాది-దారాది యత్ తథాపరస్మైపరమేశ్వరాయ-నివేదనంతత్సేవకతయాసమర్పణం-యత్ -తత్ -శిక్షేత్॥౩౨॥ ఏవమితి॥ కృష్ణఏవ ఆత్మా ఆరాధ్యశ్చయేషాంకృష్ణఃఆత్మకోజీవస్యనాథోయేషామితివా- తేషు ఉభయత్రస్థావరజంగమేచయా పరిచర్యాతాం విశేషతఃనృషుతత్రాపిసాధుషుస్వధర్మశీలేషు తతోపిమహత్సుభాగవతేషు॥ ౩౩॥ పరస్పరేతి ॥ తైశ్చసహాసంగమ్య యత్పావనంభగవద్యశః-తస్యపరస్పరానుకథనం శిక్షేత్ -యద్వా-యశఃప్రతితత్రసంస్పర్ధాదిపరిత్యాగేన- మిథోయారతిఃరమణం-యాచతుష్టిః-సుఖం-యాచనివృత్తిః తాంచశిక్షేత్॥౩౪ ॥ ఏవంవర్తమానానాం పరమానందప్రాప్తిమాహద్వాభ్యాం॥ స్మరంతఇతి॥ భక్త్యాసాధనభక్త్యాసంజాతయాప్రేమలక్షణయాభక్త్యా॥ ౩౫ ॥ క్వచిదితి ॥ అజం హరిం-అనుశీలయంతిలీలాంఅభినయంతి- ఏవంపరం ఏత్యప్రాప్య- నివృత్తాస్సంతః తూష్ణీంభవంతి॥౩౬॥ ఉపసంహా

రతి॥ఇతీతి॥ భాగవతధర్మాన్ తత్పరస్సన్ యాభక్త్యా॥౩౭॥ నారాయణపరో మాయామంజస్తరతీత్యుక్తం పృచ్ఛతి॥నారాయణేతి॥
నిష్ఠాం స్వరూపం-అయంభావః-బ్రహ్మైవ తావన్నారాయణ ఇతి- భగవానితి పరమాత్మేతి చోచ్యతే - తదుక్తం ప్రథమే॥
శ్లో॥ వదంతి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యద్జ్ఞానమద్వయం॥ బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత ఇతి॥ తథా॥శ్లో॥ నారా
యణే భగవతి తదిదం విశ్వమాహితమ్। గృహీతమాయోరుగుణస్సర్గాదావగుణస్స్వత ఇత్యాదిషు-తత్ర కిమేభిః శబ్దైర్వి
శేషం తదేవ సూచ్యతే-అస్తి వా కోపి విశేషాంశ ఇతి ప్రశ్నః॥౩౮॥తత్రోత్తరం॥స్థిత్యుద్భవేతి॥అయమర్థః- అస్య విశ్వస్య
స్థిత్యుద్భవప్రళయానాం హేతుః- స్వయంచ అహేతుః హేతురహితః - స నారాయణ ఇతి-పరమేవ తత్త్వమవేహి- స్వ
ప్న జాగర సుషుప్తిషు-సత్ అనువర్తమానం యత్ - వక్ష్యతి చ తురీయం త్రిషు సంతతమితి- బహిశ్చ సమాధ్యాదౌ యత్-
తద్బ్రహ్మేతి - పరమేతత్త్వమవేహి- దేహేంద్రియప్రాణమనాంసి యేన సంజీవితాని సంతి స్వస్వవిషయే చరంతి ప్రవ
ర్తంతే తు తత్పరమాత్మేతి పరమేవ తత్త్వమవేహి- ఏవం లక్షణభేదైర్నారాయణాదినామభిరుచ్యమానమపి- పరమేకమే
వ తత్త్వం నాన్యత్ ఇతి జానీహి॥౩౯॥ అవేహీత్యనేన విషయత్వం ప్రాప్తం నిషేధతి॥ నైతి॥ ఏతత్పరం తత్త్వం మనో న విష
యీకరోతి- వాగుత వాగపి- చక్షుశ్చ- ఆత్మా బుద్ధిశ్చ- ప్రాణశ్చ-క్రియాశక్త్యా న ప్రాప్నోతి - అన్యాని చేంద్రియాణి-
యథా అనలం-స్వాః స్వాంశభూతాః-అర్చిషః విస్ఫులింగాదయః-న ప్రకాశయంతి న దహంతి చ-తథా జడా మనఆదిష్వ
పి తేషు అభివ్యజ్యమానస్యాత్మప్రకాశస్య తద్వ్యక్తిప్రకాశకస్య న తత్ప్రకాశవిషయత్వం ॥ శ్రు ॥ ప్రాణస్య ప్రాణ
ముత చక్షుషశ్చక్షురుత శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమన్నస్యాన్నం మనసో యే మనో విదురితి-తథా ॥ శ్రు॥ యతో వాచో నివర్తం
తే-అప్రాప్య మనసా సహ- ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్- న బిభేతి కుతశ్చనేతీత్యాది శ్రుతేః- నను ॥ శ్రు ॥ తంత్వౌపనిష

నమంత్యలౌకికాః। నృత్యంతి గాయంత్యనుశీలయంత్యజం భవంతి తూష్ణీం పరమేత్య నిర్వృతాః॥౩౬॥ ఇతి
భాగవతాన్ధర్మాన్ శిక్షేద్భక్త్యా తదుత్థయా। నారాయణపరో మాయామంజస్తరతి దుస్తరామ్॥౩౭॥
రాజా॥ నారాయణాభిధానస్య బ్రహ్మణః పరమాత్మనః। నిష్ఠామర్హథ నో వక్తుం యూయం హి బ్రహ్మవి
త్తమాః॥ ౩౮॥ పిప్పలాయనః ॥ స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతురహేతురస్య యత్స్వప్నజాగరసుషుప్తిషు సద్బ
హిశ్చ। దేహేంద్రియాసుహృదయాని చరంతి యేన సంజీవితాని తదవేహి పరం నరేంద్ర॥ ౩౯ ॥ నైత
న్మనో విశతి వాగుత చక్షురాత్మా ప్రాణేంద్రియాణి చ యథానలమర్చిషస్స్వాః। శబ్దోపి బోధకనిషేధ
తయాత్మమూలమర్థోక్తమాహ యదృతే న నిషేధసిద్ధిః॥౪౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి త్రివృదేకమాదౌ సూ
త్రం మహానహమితి ప్రవదంతి జీవమ్। జ్ఞానక్రియార్థఫలరూపతయోరుశక్తి బ్రహ్మైవ భాతి సదసచ్చ

దం పురుషం పృచ్ఛామీతి శ్రుతేః-శబ్దగోచరత్వం ప్రతీయతే తత్రాహ - శబ్దోపీతి - శబ్దోపి ఆత్మమూలం ఆత్మని స్వస్మి
న్నేవ మూలం ప్రమాణం యస్య-అర్థోక్తం అర్థాదుక్తం యథా భవతి తథా-ఆహ-న తు సాక్షాత్ -కుతః బోధకనిషేధతయా స్వ
స్యైవ బోధకస్య నిషేధరూపత్వాత్॥శ్రు॥యతో వాచో నివర్తంతే - అప్రాప్య మనసా సహ॥శ్రు॥ యద్వాచానభ్యుదితం
యేన వాగభ్యుద్యతే-తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి-యన్మనసా న మనుతే॥ శ్రు॥ న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనమిత్యాది శ్రుతేః-నను త
ర్హి నైవాహ కిమిదముచ్యతే అర్థోక్తమాహేతి-తత్రాహ-యదృత ఇతి॥శ్రు॥ అథాత ఆదేశో నేతి నేతి అస్థూలమనణు-
యతో వాచో నివర్తంతే-యద్వాచానభ్యుదితమిత్యాదినిషేధస్య- యత్ అవధిభూతం బ్రహ్మ ఋతే వినా నిషేధస్య సి
ద్ధిర్నాస్తి సర్వస్య నిషేధస్య సావధిత్వాత్॥౪౦॥నను తర్హి ప్రమాణావిషయత్వాన్నాస్తి బ్రహ్మేతి ప్రసజ్యతే అత ఆ
హ॥ సత్త్వమితి॥ సత్ స్థూలం కార్యం-అసత్ సూక్ష్మం కారణం- తత్సర్వం బ్రహ్మైవ భాతి-కుతః యత్ యస్మాత్తయోస్స
దసతోః పరం కారణం-తతః కార్యం-కారణాత్ భిన్నం న భవతి॥ శ్రు॥ వాచారంభణమితి శ్రుతేః - నను కథమేకం బహువి
ధస్య కారణం-తత్రాహ-ఉరుశక్తి అనేకశక్తిమత్ -ఉరుర్మహతీ మాయాలక్షణా శక్తిర్యస్య తదితి వా- బహుధా భాన
మేవ దర్శయతి-ఆదౌ యదేకం బ్రహ్మ తదేవ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి - త్రివృత్ ప్రధానం ప్రవదంతి - తతః క్రియాశక్త్యా సూ
త్రం- జ్ఞానశక్త్యా మహానితి తదేవ ప్రవదంతి తతః అహమితి జీవం జీవోపాధిమహంకారం చ తదేవ ప్రవదంతి తతశ్చ జ్ఞాన
క్రియార్థఫలరూపతయా జ్ఞానశబ్దేన తత్తద్దేవతాః క్రియా ఇంద్రియాణి అర్థాః విషయాః ఫలం తత్ప్రకాశః సుఖా
దివా-తద్రూపతయా బ్రహ్మైవ భాతి - నహి సర్వస్వరూపేణ స్వతో భాసమానస్య బ్రహ్మణః స్వసిద్ధౌ ప్రమాణాపేక్షే

తి భావః॥౪౧॥ నను సర్వాత్మకం చేద్బ్రహ్మ తర్హి సర్వస్య కార్యస్య జన్మాదివికారవత్త్వాత్ - బ్రహ్మణోఽపి తత్ప్రసంగస్స్యాదత ఆహ॥ నేతి॥ ఆత్మా బ్రహ్మ - న జజాన న జాతం జన్మాభావాదేవ తదనంతరాస్తిత్వలక్షణోఽపి వికారో నాస్తి - నైధతే న వర్ధతే- వృద్ధ్యభావాదేవ పరిణామోఽపి నిరస్తః-కుతః-హి యస్మాత్ వ్యభిచారిణాం ఆగమాపాయినాం బాలయువాదిదేహాద్యవస్థానాం సవనవిత్ తత్తత్కాలద్రష్టా- న హ్యవస్థావతాం ద్రష్టా తదవస్థో భవతీత్యర్థః- నిరవస్థః కోఽసావాత్మా అత ఆహ-ఉపలబ్ధిమాత్రమితి- నన్వాయాతం తర్హి క్షణికత్వం నేత్యాహ- సర్వత్రేతి- సర్వత్ర దేశే- శశ్వత్ సర్వదా-అనపాయి అనువర్తమానం-నను నీలజ్ఞానం జాతం పీతజ్ఞానం నష్టమితి ప్రతీతేః-జ్ఞానస్యానపాయిత్వం అత ఆహ- ఇంద్రియబలేనేతి॥ స ఏవ జ్ఞానం-ఇంద్రియబలేన వివిధం కల్పితం-నీలాద్యాకారవృత్తయ ఏవ జాయంతే నశ్యంతి చ-న జ్ఞానమితి భావః-వ్యభిచారిష్వవ్యభిచారే దృష్టాంతః॥౪౨॥ ప్రాణో యథేతి దృష్టాంతం వివృణ్వన్నింద్రియాదిలయే నిర్వికారాత్మోపలబ్ధిం దర్శయతి॥ అండేష్వితి॥ పేశిషు జరాయుజేషు-తరుషూద్భిజ్జేషు- అవినిశ్చితేషు స్వేదజేషు-ఉపధావతి అనువర్తతే-ఏవం దృష్టాంతే నిర్వికారత్వం ప్రదర్శ్య దార్ష్టాంతికే పి దర్శయతి-తద్వదేవ మాత్మా సవికార ఇవ ప్రతీయతే- యథా జాగరే ఇంద్రియగణః-యథా చ స్వప్నే తత్సంస్కారవానహంకారః- యదా తు ప్రసుప్తస్తదా తస్మిన్ ప్రసుప్తే ఇంద్రియగణే సన్నే లీనే-అహమి-అహంకారే చ సన్నే -కూటస్థః నిర్వికార ఏవాత్మా-కుతః అశయః న్యుత్లింగశరీరము పాధిం వినా-వికారహేతోరుపాధేరభావాదిత్యర్థః - నన్వహంకారపర్యంతస్య సర్వస్య లయే శూన్యమేవావశిష్యతే క్వ తదా కూటస్థ ఆత్మా అత ఆహ-తదనుస్మృతిర్నః-తస్య విశేషజ్ఞానశూన్యస్య సుఖాత్మనః సుషుప్తిసాక్షిణః స్మృతిః నః అస్మాకం భవతి-ఏతావంతం కాలం సుఖమహం సుప్తో న కించిదవేదిషమితి-అతోఽనుభూతస్యాస్మరణాదస్త్యేవ సుషుప్తావాత్మానుభవః విషయసం

తయోఽపరంయత్॥ ౪౧॥ నాత్మా జజాన న మరిష్యతి నైధతేఽసౌ న క్షీయతే సవనవిద్వ్యభిచారిణాం హి। సర్వత్ర శశ్వదనపాయ్యుపలబ్ధిమాత్రం ప్రాణో యథేంద్రియబలేన వికల్పితం సత్॥ ౪౨॥ అండేషు పేశిషు తరుష్వవినిశ్చితేషు ప్రాణో హి జీవముపధావతి తత్ర తత్ర। సన్నే యదింద్రియగణేఽహమి చ ప్రసుప్తే కూటస్థ ఆశయమృతే తదనుస్మృతిర్నః॥౪౩॥ యర్హ్యబ్జనాభచరణైషణయోరుభక్త్యా చేతోమలాని విధమేద్గుణకర్మజాని। తస్మిన్విశుద్ధ ఉపలభ్యత ఆత్మతత్త్వం సాక్షాద్యథామలదృశోః సవితృప్రకాశః॥౪౪॥ రాజా॥ కర్మయోగం వదత నః పురుషో యేన సంస్కృతః। విధూయేహాశు కర్మాణి నైష్కర్మ్యం విందతే పరమ్॥౪౫॥ ఏవం ప్రశ్నమహం పూర్వమపృచ్ఛం పితురంతికే। నాబ్రువన్ బ్రహ్మణః పుత్రాస్తత్ర కారణముచ్యతామ్॥౪౬॥ ఆవిర్హోత్రః॥ కర్మాకర్మ వికర్మేతి వేదవాదో న లౌకికః। వేదస్య చేశ్వరాత్మత్వాత్తత్ర ముహ్యంతి సూరయః॥౪౭॥ పరోక్షవాదో వేదోఽయం బాలానామనుశాసనమ్। కర్మమోక్షాయ క

బంధాభావాత్ న స్పష్ట ఇతి భావః-తథా చ॥ శ్రు॥ యద్వై తన్న పశ్యతి న హి ద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపో విద్యత ఇతి॥౪౩॥ నను యది సుషుప్తౌ కూటస్థాత్మానుభవోఽభవేత్ కథం పునరపి సంసారస్స్యాత్ అవిద్యాతత్సంస్కారాణాం విద్యమానత్వాదితి చేత్ కదా తర్హి తన్నివర్తకోఽనుభవోఽభవేదత ఆహ॥ యర్హీతి॥ విత్తైషణాది విహాయ-కేవలమబ్జనాభస్య చరణైషణయా యా ఉరుభక్తిస్తయా-పుమాన్ చేతసో మలాని విధమేత్ నాశయేత్ -చేత ఏవ వా కర్తృ-స్వగతాని మలాని తయా భక్త్యా క్షాళయేత్ తదా తస్మిన్ విశుద్ధే చేతసి సతి సాక్షాత్ అవ్యవధానేన నః ఆత్మతత్త్వముపలభ్యతే-అమలయోః దృశోః సతోర్యథా పూర్వమేవ సిద్ధః-సవితృప్రకాశ ఇతి॥౪౪॥ భక్తేః కర్మయోగాధీనత్వాత్తం పృచ్ఛతి॥ కర్మయోగమితి॥ నైష్కర్మ్యం కర్మనివృత్తిసాధ్యం జ్ఞానం॥ ౪౫॥ ప్రశ్నాంతరమాహ॥ ఏవమితి॥ ప్రశ్నం ప్రష్టవ్యమర్థం-పితుః ఇక్ష్వాకోః బ్రహ్మణః పుత్రాః సనకాదయః సర్వజ్ఞా అపి నాబ్రువన్॥౪౬॥ గహనత్వద్యోతనాయ ప్రథమం ద్వితీయప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ కర్మేతి॥ కర్మ విహితం అకర్మ తద్విపరీతం నిషిద్ధం- వికర్మ విగతం కర్మ విహితాకరణం - ఏతత్ త్రయం వేదవాదః వేదైకగమ్యం-న లౌకికః- వేదస్య ఈశ్వరాత్మత్వాత్ - ఈశ్వరాదుద్భూతత్వాత్ అపౌరుషేయత్వాదిత్యర్థః- పుంవాక్యే హి వక్తురభిప్రాయతో జ్ఞానం శక్యం అపౌరుషేయే తు కేవలం వాక్యపౌర్వాపర్యేణైవ తాత్పర్యావధారణం తచ్చ దుష్కరమితి తత్ర కర్మాదౌ-విద్వాంసోఽపి ముహ్యంతి-కిముతాన్యే అతస్తవ తదా బాలత్వాన్నైవాబ్రువన్నితి॥ ౪౭ ॥ దుర్జ్ఞేయం వేదతాత్పర్యమాహ॥ పరోక్షవాద ఇతి॥ యత్రాన్యథా స్థితోఽర్థస్తం గోపయితుమన్యథా కృత్వోచ్యతే స పరోక్షవాదః తథా చ॥ శ్రు ॥ తం వా ఏతం చతుర్హోతారం సంతం - చతుర్హోతేత్యాచక్షతే పరోక్షేణ- ప

రోక్షప్రియాఇవహిదేవాఇతి-పరోక్షవాదత్వమేవాహ॥ కర్మమోక్షాయేతి- ననుస్వర్గాద్యర్థానికర్మాణివిధత్తేన కర్మమోక్షార్థంతత్రాహ- బాలానామనుశాసనంయథాభవతితథా - అత్రదృష్టాంతః అగదమౌషధం-యథాపి తాబాలం-అగదంపాయయన్ ఖండలడ్డుకాదిభిః ప్రలోభయన్ పాయయతి దదాతిచతాని - నైతావతాగదపానస్యత ల్లాభఃప్రయోజనంఅపితుఆరోగ్యం - తథా వేదోప్యవాంతరఫలైః ప్రలోభయన్ కర్మమోక్షాయైవకర్మాణివిధత్తే॥ ౪౮॥ననుకర్మమోక్షశ్చేత్పురుషార్థః తర్హి ప్రథమతఏవ కర్మత్యాజ్యతామతఆహ ॥ నేతి ॥ అజితేంద్రియత్వాదజ్ఞః- స్వయంయదినాచరేత్తర్హి వికర్మణాకర్మానాచరణలక్షణేనఅధర్మేణ- మృత్యోరనంతరంమృత్యుమేవప్రాప్నోతి-త థాచ॥శ్రు॥మృత్వాపునర్మృత్యుమాపద్యంతే-అద్యమానాస్స్వకర్మభిరితి॥౪౯॥ తస్మాత్ ॥ వేదోక్తమితి ॥ వేదోక్త మేవకుర్వాణోనతునిషిద్ధం- ననుఫలస్యశ్రుత్యుక్తత్వాత్ కర్మణి క్రియమాణేతస్మిన్నాసక్తిః తత్ఫలంచస్యాన్నతునై ష్కర్మ్యరూపాదిసిద్ధిరిత్యతఆహ॥ నిస్సంగఃఅనభినివేశవాన్- ఈశ్వరేఅర్పితంనతుఫలోద్దేశేన-ననుఫలస్యశ్రుతత్వాత్ కర్మణికృతేఫలంభవేదేవ- రోచనార్థాకర్మణిరుచ్యుత్పాదనార్థా అగదపానే ఖండలడ్డుకాదిఖాదనవత్ తతశ్చక ర్మాభిరుచ్యావేదార్థంసమ్యగ్విచారయతి-తథాచ॥ శ్రు॥ యోవాఏతదక్షరమవిదిత్వాగార్గ్యస్మాల్లోకాత్ప్రైతిస కృపణఇతి॥అనాత్మజ్ఞస్యకృపణతాం॥శ్రు॥ తమేతంవేదానువచనేనబ్రాహ్మణావివిదిషంతిబ్రహ్మచర్యేణతపసాశ్రద్ధయా యజ్ఞేనానాశకేనచేతి-యజ్ఞాదీనాంజ్ఞానశేషతాంచావధార్య-నిష్కామేషుకర్మసుప్రవర్తంతే-తతశ్చ॥ శ్రు॥ స్వర్గా

మాణివిధత్తేహ్యగదంయథా॥౪౮॥నాచరేద్యదివేదోక్తంస్వయమజ్ఞోఽజితేంద్రియః। వికర్మణాహ్య ధర్మేణమృత్యోర్మృత్యుముపైతిసః॥౪౯॥ వేదోక్తమేవకుర్వాణోనిస్సంగోర్పితమీశ్వరే। నైష్కర్మ్యాం లభతేసిద్ధింరోచనార్థాఫలశ్రుతిః॥౫౦॥ యఆశుహృదయగ్రంథింనిర్జిహీర్షుఃపరాత్మనః। విధినోపచ రేద్దేవంతంత్రోక్తేనచకేశవమ్॥ ౫౧॥ లబ్ధానుగ్రహఆచార్యాత్తేనసందర్శితాగమః । మహాపురుషమ భ్యర్చేన్మూర్త్యాభిమతయాత్మనః॥౫౨॥ శుచిస్సమ్ముఖఆసీనఃప్రాణసంయమనాదిభిః। పిండంవిశోధ్య షణ్న్యాసకృతరక్షోర్చయేద్ధరిమ్॥౫౩॥ అర్చాదౌహృదయేవాపియదాలబ్ధోపచారకః । ద్రవ్యక్షిత్యాత్మ లింగానినిష్పాద్యప్రోక్ష్యచాసనమ్। ౫౪॥ పాద్యాదీన్యుపకల్ప్యాథసన్నిధాప్యసమాహితః। హృదా దిభిఃకృతన్యాసోమూలమంత్రేణచార్చయేత్ ॥౫౫॥సాంగోపాంగాంసపార్షదాంతాంతాంమూర్తిం స్వమంత్రతః। పాద్యార్ఘ్యాచమనీయాద్యైస్స్నానవాసోవిభూషణైః॥ ౫౬॥ గంధమాల్యాక్షతస్ర గ్భిర్ధూపదీపోపహారకైః। సాంగంసంపూజ్యవిధివత్స్తవైస్స్తుత్వానమేద్ధరిమ్॥౫౭॥ఆత్మానంతన్మయం ధ్యాయన్మూర్తింసంపూజయేద్ధరేః। శేషమాదాయశిరసిస్వధామ్న్యుద్వాస్యసత్కృతం॥౫౮॥ ఏవ

కామోయజేతేత్యాదిభిః కామితస్యైవస్వర్గాదేఃఫలత్వేనావగమాత్ అకామితోఽస్యనభవతీతినైష్కర్మ్యసిద్ధిరేవ భవతీతిభావః॥౫౦॥ వైదికంకర్మయోగముక్త్వాతాంత్రికమాహ॥యఇతి॥పరాత్మనఃపరస్యైవసతఃఆత్మనోజీవస్య-హృ దయగ్రంథిమహంకారబంధం - నిర్హర్తుమిచ్ఛుస్సఃతంత్రోక్తేనవిధినాప్రకారేణభజేత్ - తంత్రమాగమః- చకా రాద్వైదికేనసహసముచ్చయమాహ ॥ ౫౧॥ తమేవవిధిమాహ॥లబ్ధానుగ్రహఇతి॥తేనఆచార్యేణ-సందర్శితఃఆగమః ఆగమోక్తార్చనప్రకారో యస్యసః॥౫౨॥ శుచిరితి॥ మూర్తేః సంముఖఆసీనః- ఆదిశబ్దేనభూతశుద్ధ్యాదిపిండం దేహం విశోధ్య-షడ్భిర్న్యాసైఃకృతారక్షాయేనసః॥౫౩॥ అర్చేతి॥ఆదావేవద్రవ్యాణిపుష్పాదీనిజంత్వాదిశోధనేన- క్షితింసం మార్జనాదినా-ఆత్మానమవ్యగ్రతయా - లింగంమూర్తింఅనులేపనక్షాళనాదినా- నిష్పాద్యయోగ్యానికృత్వా॥౫౪॥ పాద్యాదీనీతి॥పాద్యాదీనిపాత్రాణ్యుపకల్ప్య- సన్నిధాప్యహృదిసంపూజితంశ్రీమూర్తౌధ్యాత్వా- హృదాదిభిః హృ దయశిరశ్శిఖాకవచనేత్రాస్త్రమంత్రైర్మూలమంత్రేణచ దేవేకృతన్యాసో మూలమంత్రేణార్చయేత్ ॥ ౫౫॥ సాం గేతి॥ అంగానిహృదయాదీని- ఉపాంగానిసుదర్శనాదీని- తత్సహితాం - సపార్షదాం సపరివారాంస్తైరుపచారైర అర్చయేత్ - తదాహ॥ పాద్యేతి॥ ఆద్యశబ్దేనమధుపర్కమాచమనంచ ॥ ౫౬॥ గంధేతి॥అక్షతాస్తిలకాలంకారేణ నతు పూజాయాం॥శ్లో॥నాక్షతైరర్చయేద్విష్ణుంనకేతక్యామహేశ్వరమితి-నిషేధాత్ -ఉపహారోనైవేద్యం॥ ౫౭॥ ఆత్మాన మితి॥ శేషంనిర్మాల్యం- స్వధామ్ని స్వస్థానే- దేవంహృదిమూర్తింకరణ్డకే - ఉద్వాస్యస్థాపయిత్వా పూజావిధిం

సమాశ్రయేదితి శేషః ॥౫౧॥ తాంత్రికంకర్మయోగముపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ౫౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- తృతీ
యోఽధ్యాయ వ్యాఖ్యా. ... ... ※

శ్లో॥చతుర్థేఽత్వవతారేహ ప్రశ్నస్యోత్తరముక్తవాన్ ।జయంతి నందనోనామ్నా ద్రమిళో నవసత్తమః॥ మూర్త్యాభిమత
యాత్మనఇత్యనేనఆత్మనః ప్రియమవతారంపూజయేదిత్యుక్తే- అవతారజ్ఞానమపేక్షితం-తథా స్తవైఃస్తుత్వా సమేత్యాదిమి
త్యుక్తైగుణకర్మజ్ఞానంచాపేక్షితం-అతఃపృచ్ఛతి॥యాని॥ నీతి॥కర్తాకరిష్యతి॥౧॥త్వయాపృష్టానికాలత్రయసంబంధీనిసక
లావతారగుణకర్మాణికథయితుమశక్యాని-సంక్షేపతస్తుకానిచిత్కథయిష్యామీత్యాహ॥యఇతి॥ అనుక్రమిష్యేత్ గణ
యితుమిచ్ఛేత్ యః-సతుబాలానామివబుద్ధిర్యస్యసఃమందమతిఃకాలేనమహతాకోపిమనోమతిఃరజాంసిగణయేదపి-అ
ఖిలశక్తిధామ్నఃసర్వశక్త్యాశ్రయస్యభగవతోగుణాంస్తునైవగణయేత్-తథాచ॥ శ్రు॥ విష్ణోర్నుకంవీర్యాణిప్రవోచం
యఃపార్థివానివిమమేరజాగ్ంసీత్యాద్యః॥ తత్రాదౌపురుషావతారమాహ॥భూతైరితి॥ యదాస్యసృష్టైర్భూతైర్వి
రాజం॥బ్రహ్మాండంపురంసృష్ట్వా॥ అస్మిన్లీలయాప్రవిష్టః- నతుభోక్తృత్వేన- ప్రభూతపుణ్యస్యజీవస్యతత్ర భోక్తృ
త్వాత్ ॥౩॥అస్యగుణకర్మాణ్యాహ
నుభృతాంసమష్టివ్యష్టిజీవానాం -ద్వయేన॥యత్కాయఇతి॥యస్యాధిష్ఠేయఃకాయః-ఏషః-కాయేఇతిస ప్తమీవా త
మగ్నయర్కతోయాద్యాః॥ ఉభయేంద్రియాణిజ్ఞానకర్మేంద్రియాణి- యస్యస్వతఃస్వరూప భూతాత్సత్త్వాత్
ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏ-నతిధాహ్లాదయేచయః । యజేదీశ్వరమాత్మానమచిరాన్ముచ్యతేహిసః॥౫౫॥
రాజా॥యానియానీహ॥కాదశస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః. ... ... ※
నః॥౧॥ద్రమిళః॥యో॥కర్మాణిస్మైరైస్స్వచ్ఛందజన్మభిః। చక్రేకరోతికర్తా వాహరిస్తానిబ్రువంతు
యేత్కథంచిత్తా వాఅనంతస్యగుణానానంతానుక్రమిష్యేత్సతుబాలబుద్ధిః । రజాంసిభూమేగణ
చయ్యతస్మిన్।స్వ- రేణనైవాఖిలశక్తిధామ్నః ॥౨॥భూతైర్యదాపంచభిరాత్మసృష్టైఃపురంవిరాజం విర
యసన్నివేశోఽస్వాంశేనవిష్టఃపురుషాభిధానమవాపనారాయణఆదిదేవః॥ ౩॥ యత్కాయఏషభువనత్ర
సత్త్వాదిభిస్స్థితిరస్యేంద్రియైస్తనుభృతాముభయేంద్రియాణి । జ్ఞానంస్వతశ్శ్వసనతోబలమోజఈహా
ధర్మసేతుః॥లయోద్భవఆదికర్తా॥౪॥ఆదావభూచ్ఛతధృతీరజసాస్యసర్గే విష్ణుస్స్థితౌక్రతుపతి ర్ద్విజ
స్యదక్షదుహి॥రుద్రోఽప్యయాయతమసాపురుషస్సఆద్యఇత్యుద్భవస్థితిలయాస్సతతంప్రజాసు॥ ౫॥ ధర్మ
చచారకర్మనైష్కర్మ్యలక్షణముపా తర్యజనిష్టమూర్త్యాంనారాయణోనరఇతిస్వతపఃప్రశాంతః॥నైష్కర్మ్యలక్షణముపా
తీతికామంస్వర్ణ యోద్యాపిచాస్తఋషివర్యనిషేవితాంఘ్రిః॥ ౬ ॥ ఇంద్రోవిశంక్యమమధామజిఘృక్ష
ణేషుభిరవిర్యాయ ఉద్యానగణాంసబదర్యుపాఖ్యమ్। గత్వాప్సరోగణవసంతసు మందవాతైః స్త్రీప్రేక్ష
జమానాస్యదతన్మహిజ్ఞః॥ ౭॥ విజ్ఞాయశక్రకృతమక్రమమాదిదేవః ప్రాహప్రహస్య గతవిస్మయ ఏ
నుభృతాంజ్ఞానం। మాభైర్విభోమదనమారుతదేవవధ్వోగృహ్ణీతనోబలిమశూన్యమిమం కురుధ్వమ్॥ ౮ ॥
హాక్రియా-యః॥-యస్యస్వతస్సిద్ధంజ్ఞానమితివా- యస్యశ్వసనతః ప్రాణాత్ బలందేహశక్తిః ఓజఃఇంద్రియశక్తిః- ఈ
తం-తద్దర్శయిత్వసత్త్వాదిభిర్విశ్వస్థితిలయోద్భవే ఆదికర్తా॥౪॥ ఆదికర్తేత్యనేనతత్పూర్వకంకర్త్రంతరమపిసూచి
అస్యజగతఃస్వతంగుణావతారద్వారాచరాచరసృష్ట్యాదికర్తృత్వమాహ॥ఆదావితి॥ యస్యేత్యనుషంగఃయస్యరజసా
నాంతద్ధర్మాసర్గేకార్యేశతధృతిఃబ్రహ్మాఅభూత్ -స్థితౌవిష్ణుఃయస్యతత్త్వేనేతిశేషః - క్రతుపతిఃతత్ఫలదాతా- ద్విజా
మిత్రభూత్త్రేణాంచసేతుఃపాలకఇత్యర్థః-యస్యతమసాఅస్యఅప్యయాయరుద్రః-అభూత్ -ఇత్యేతైర్బ్రహ్మాదిభిర్ని
దక్షదుహిత్రప్రజాసుఉద్భవాదయోయతోభవంతిసఆద్యఃపురుషఇత్యన్వయః॥౫॥ధర్మస్యేతి॥ ధర్మస్య భార్యాయాం
మూర్త్మన్యసరిమూర్తిసంజ్ఞాయాంనారాయణోనరఇతిమూర్తిద్వయేనఅజనిష్టజాతః-తచ్చరితమాహ- నైష్కర్మ్య
మర్మచరస్వరూపం-లక్ష్యతేయేనతత్ -కర్మనిర్హారరూపంవా- ఉవాచనారదాదిభ్యః-స్వయంచచారచ- యోద్యాపిక
మితిహాసవన్నాస్తే॥ఋషివర్యైర్నిషేవితావంఘ్రీయస్యసః॥ ౬॥భగవగదవతారద్యోతకంపరమోపశమం దర్శయితు
ప్రేషయన్నాహాదశభిః॥ ఇంద్రఇతి॥ధామస్థానం-తపసాగృహీతుమిచ్ఛతీతివిశంక్యం తపోనాశాయకామం సపరివారం
ప్రేక్షణాస్త్రైమాన - సకామః బదరీభిరుపాఖ్యాయతేయః - తంతస్యాశ్రమంఅప్సరోగణాదిభి స్సహాగత్వా - స్త్రీ
ప్రవణిషుభిర్బాణాః తైః నతన్యమహిమానంజానాతీతిఅతన్మహిజ్ఞః॥సులోపఆర్షః॥౭॥ జ్ఞాయేతి॥అవిక్రమంఅప

...నాథః- ఏజమానాన్ శాపభియాకంపమానాన్-భావిభావమర్థమవ
రాథం అహోఽహంధీరఇతివిస్మయోఽగర్వః తద్రష్టి...న్ ప్రార్థయతే- ఇమమస్మాకమాశ్రమం- అతిథ్యాభావేనాస్వా
దనమాభైః- హే దేవవధ్వః మా భైష్ట-బలిమాతిథ్యం- తి...దే శ్రీనారాయణేఇత్థం బ్రువతిసతి దేవాః కామాదయః - సస్మిత
ప్రాయంస్యాదిత్యర్థః॥౮॥ఇత్థమితి॥ హేనరదేవ- అభయ...-ఇత్యర్థః- సఘృణంయథాభవతితథాకృపాం జనయంత
డాభిః ప్రణామిశిరాంసియేషాం తేలజ్జాభారేణఅవనతశిరసః...స్వారామాశ్చ తేధీరాశ్చ తేషాంనికరైఃఅనంతపాద
ఇత్యర్థః-కృపాయుక్తంతమితివా-మాయాతఃపరే-అతఃఅవిక్రియ...॥౯॥ అస్మాకంచావరాధాచరణం స్వభావత్వా
పన్నంయన్యతస్మిన్ త్వయి-ఏతదక్షోభానుకంపాదిచిత్రం-నహిచిత్రం వైరింద్రాదిభిఃకృతాః అంతరాయాః విఘ్నాః భ
న్నచిత్రమిత్యాహుః॥త్వామితి॥ త్వాంసేవతాంసేవమానానాం- సురైః...పరమంతవస్థానంవ్రజతాం- నాన్యస్యత్వాభ
వంతి-కస్మాదిత్యతఆహుః॥ స్వౌకఇతి॥ స్వౌకఃస్వస్థానంస్వర్గమతిక్రమ్య...షీపలఇవరాజ్ఞఇంద్రాదిదేవేభ్యోఽపదతః
సేవమానస్య-కుతః-బర్హిషియజ్ఞేస్వభాగాన్ పురోడాశాదీన్ బలీన్ కరాన్..కిం...నిశ్చయే- యతస్త్వంసర్వసురాధీశ్వ
ప్రయచ్ఛతఃతర్హి కింమద్భక్తోవిఘ్నైర్నభక్ష్యతి-నేత్యాహుఃధత్తఇతి- యదీత్యాయు విఘ్నశంకేతిభావః॥౧౦॥ త్వద
రఃఅవితారక్షకఃఅతోఽసౌవిఘ్నానాంమూర్ధ్ని పదమంఘ్రింధత్తే-కుతఃపునస్త్వత్-తత్రఅస్మద్విధాః కామోపభోగ
భక్తానాంతుకేవలంతపశ్చరతాంద్వ్యాయోగతిః-అస్మాకంవావశంయాంతిక్రోధస్యవ ట్చత్రికాలగుణాఃశీతోష్ణవర్షాణి
మపితావదనుభవంతి-క్రోధవశాఃపునరతిమందాఇత్యాహుః॥క్షుత్తృడితి॥ క్షుచ్చతృట్చ...త్వాయువరేఽవిక్ర

ఇత్థంబ్రువత్యభయదేనరదేవదేవాస్సవ్రీడనమ్రశిరసస్సఘృణంతమూచుః। నైతద్విభోత్వయిపరేఽవికృతేవిచిత్రంస్వారామధీరనికరానతపాదపద్మే॥ ౯ ॥ త్వాంసేవతాంసురకృతాబహవోఽంతరాయాస్స్వౌకోవిలంఘ్యపరమంవ్రజతాంపదంతే। నాన్యస్యబర్హిషిబలీన్దదతస్స్వభాగాన్ధత్తేపదంత్వమవితాయదివిఘ్నమూర్ధ్ని॥ ౧౦॥ క్షుత్తృట్త్రికాలగుణమారుతజైహ్వ్యశైశ్నానస్మానపారజలధీనతితీర్యకే... ॥౧౧॥ఇతిప్రగృణచిత్। క్రోధస్యయాంతి విఫలస్యవశంపదేగోర్మజ్జంతిదుశ్చరతపశ్చవృథోత్సృజంతి॥...॥ ౧౨॥ తాంతేషాం స్త్రియోయోగ వినిర్మితాః। దర్శయామాస శుశ్రూషాం స్వర్చితాఃకుర్వతీర్విభుః॥ ... తాదేవానుచరాదృష్ట్వా స్త్రియశ్శ్రీరివ రూపిణీః। గంధేనముముహుస్తాసాం రూపౌదార్యహతశ్రియః॥ ౧౩ ॥ తానాహ దేవదేవేశఃప్రణతాన్ ప్రహసన్నివ। ఆసామేకతమాంవృఙ్ధ్వంసవర్ణాంస్వర్గభూషణామ్॥౧౪॥ఓమిత్యాదేశమాదాయనత్వాతంసురవందినః। ఊర్వశీమప్సరశ్శ్రేష్ఠాంపురస్కృత్యదివంయయుః ॥ ౧౫ ॥ ఇంద్రాయానమ్యసదసిశృణ్వతాంత్రిదివౌకసామ్। ఊచుర్నారాయణబలం శక్రస్తత్రాసవిస్మితః ॥౧౬॥ హంసస్వరూప్యవదదచ్యుతఆత్మయోగందత్తఃకుమారఋషభోభగవాన్పితానః। విష్ణుశ్శివాయజగతాం కలయావతీర్ణస్తేనాహృతా మధుభిదా శ్రుతయోహయాస్యే॥ ౧౭॥గుప్తోఽప్యయేమనురిలౌషధయశ్చమాత్స్యేక్రౌడేహతోదితిజఉద్ధరతాంభసఃక్ష్మామ్।...

అపారజలధి
మారుతశ్చ ప్రాణో బాహ్యోవాజైహ్వ్యః జిహ్వోపభోగాశ్చ శైశ్నాఃశిశ్నోపభోగాశ్చతాన్-అస...యథాజలేషుమజ్జం
తోఽపాన్ అతితీర్యవిలంఘ్య-గోష్పదేమజ్జంతి- కుతః- యతఃక్రోధస్యవిఫలస్యవశంయాంతిగచ్ఛంతి - ...బహుదుశ్చరం
తోఽపివశాస్సంతఃమస్తకారోపితంభారముత్సృజంతితథైవవృథానమోక్షాయనచభోగాయ-శాపాదినాకృతాః- తే
తపఃఉత్సృజంతి॥౧౧॥ ఇతీతి॥ స్త్రియఃయోగవినిర్మితాఃస్త్రీఃశుశ్రూషాం- కుర్వంతీః- స్వర్చితాఃసుష్ఠ్వలంకృతాః స్త్రీః
షాంస్వలావణ్యాదిదర్పోపశమనాయదర్శయామాస॥౧౨॥ తా ఇతి॥ రూపిణీఃమూర్తిమతీః- శ్రీరివశ్రియఃస్వావయంవ
దృష్ట్వా-తాసాంరూపౌదార్యేణమహత్త్వేనహతాఃశ్రీఃకాంతిర్యేషాంతే॥౧౩॥ తానితి॥ వృఙ్ధ్వం వృణీధ్వం-స్వర్గస్యభూ
షాకాఃకాచేమాఇతిచేత్తత్రాహ - సవర్ణాంసమానరూపాం- నైకాప్యస్మదనురూపేతిచేన్మాభవతుతథాపినారాయణ
పణరూపాం॥౧౪॥ ఓమితి॥సురవందినఃదేవభృత్యాఇత్యర్థః॥ ౧౫ ॥ ఇంద్రాయేతి ॥ ఇంద్రాయఇంద్రంప్రత్యానమ్యనప్యవతా
బలమూచుః-శక్రఃతత్రాసంత్రా సంప్రాప్తః-విస్మితశ్చ-తత్రనారాయణబలేవిస్మితః ఆసేతివా॥ ౧౬॥ అనాఽకథయా
రాంస్తచ్చరితానిఆహ॥హంసస్వరూపీతి॥దత్తఃదత్తాత్రేయః- కుమారఃసనకాదిః-నఃపితాఋషభః- విష్ణుః తేనతః శ్రుత
వతీర్ణస్సన్ ఆత్మయోగమవదత్ - తేనవిష్ణునా- హయాస్యేహయగ్రీవావతారే - మధుభిదాసతా- తదాస్రంఅముం
యఃఆహృతాః॥ ౧౭॥ గుప్తఇతి॥ ఇలాపృథివీ-ఓషధయశ్చగుప్తాః- క్రోడేవరాహావతారే- గ్రాహాత్ గజేం

చత్-మోచయామాస-ఏవమాద్యాయత్రావతారేణామనా స్థితః తత్ర-విష్ణుశ్శివాయజగతాంకళయావతీర్ణ ఇత్యనువర్తనీయం॥౧౮॥సంస్తున్వత ఇతి॥ సంస్తున్వతఃస్తుతింకుర్వాణాన్ ఋషీన్‌వాలఖిల్యాన్‌కశ్యపాద్ధన్సమిదాహరణేగోష్పదేనిమగ్నాన్‌ఇంద్రోపహసితాన్‌ఉద్ధృత్యాపదోమోచయత్ - తమసిబ్రహ్మహత్యాయాంప్రవిష్టంమోచయామాస అసురగృహేహిరణ్యకశిపుభవనేపిహితాఃనిరుద్ధాఃయాఃదేవస్త్రియఃతాశ్చాముంచత్॥౧౯॥ దైవాసురఇతి॥ ఏవమనేకావతారైః-అంతరేషుసర్వమన్వంతరేషు-కలాభిఃమూర్తిభిః-భువనానిఅదధాత్ అపాలయత్ - ఇమాఃఉర్వ్యఃనమదాత్ దదౌ॥౨౦॥నిఃక్షత్రియామితి॥ హైహయానాంకులస్యఅప్యయాయ భార్గవరూపాగ్నిఃసరామోదాశరధిస్సన్-సలంకంలంకాయాంస్థితం-జయతివర్తమానకాలికోవతారఇత్యర్థః॥౨౧॥ భావినంశ్రీకృష్ణావతారమాహ॥భూమేరితి॥ బుద్ధావతారమాహ-వాదైరితి॥ అతదర్హాన్‌యజ్ఞానర్హాన్-దైత్యాన్‌విమోహయిష్యతి- కల్క్యవతారమాహ-శూద్రానితి-న్యహనిష్యత్ హనిష్యతి॥౨౨॥౨౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో॥పంచమేభక్తిహీనానాంకానిష్ఠాకోయుగేయుగే।విష్ణోఃపూజావిధిఃప్రశ్నద్వయస్యోత్తరముచ్యతే॥త్వాంసేవతాంసురకృతాబహవోఽంతరాయాఇత్యనేనశ్రీహరిభక్తావిఘ్నమూర్ధ్నిపదందత్వాపరమాంగతింయాంతి-అభక్తానాంతువిఘ్నాభవంతీత్యుక్తంతర్హి తేషాంగతిర్భవతీతిగచ్ఛతి॥ భగవంతమితి॥ హేఆత్మవిత్తమాః- అవిజితాత్మనాం- అతఏవఅశాంతకామానాంకానిష్ఠాకింప్రాప్యమిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ స్వజనకస్యగురోర్భగవతోఽనాపరాద్ధురుద్రోహిణఃదుర్గ

ద్రిరమ్యతోఽన్మథనేస్వపృష్ఠేగ్రాహాత్ప్రపన్నమిభరాజమముంచదార్తమ్॥ ౧౮ ॥ సంస్తున్వతోఽబ్ధిపతితాన్‌శ్రమణానృషీంశ్చశక్రంచ వృత్రవధతస్తమసిప్రవిష్టమ్ । దేవస్త్రియో సురగృహే పిహితాఅనాథాజఘ్నేఽసురేంద్రమభయాయసతాంనృసింహః ॥ ౧౯ ॥ దైవాసురేయుధిచదైత్యపతీన్‌సురార్థేహత్వాంతరేషుభువనాన్యదధాత్కలాభిః। భూత్వాథవామనఇమామహరద్బలేఃక్ష్మాంయాచ్ఞాచ్ఛలేనసమదాదదితేస్సుతేభ్యః ॥౨౦॥నిఃక్షత్రియామకృతగాంచత్రిస్సప్తకృత్వోరామస్తుహైహయకులాప్యయభార్గవాగ్నిః। సోఽబ్ధింబబంధదశవక్త్రమహన్‌సలంకంసీతాపతిర్జయతిలోకమలఘ్నకీర్తిః॥౨౧॥ భూమేర్భరావతరణాయ యదుష్వజన్మాజాతః కరిష్యతిసురైరపిదుష్కరాణి । వాదైర్విమోహయతియజ్ఞకృతోఽతదర్హాన్‌శూద్రాన్‌కలౌక్షితిభుజోన్యహనిష్యదంతే॥౨౨॥ ఏవంవిధానికర్మాణిజన్మానిచజగత్పతేః।భూరీణిభూరియశసోవర్ణితానిమహాభుజ॥ ౨౩ ॥ ... ... ※

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-చతుర్థోఽధ్యాయః.

నిమిః॥భగవంతంహరింప్రాయోనభజంత్యాత్మవిత్తమాః। తేషామశాంతకామానాంకానిష్ఠా విజితాత్మనామ్॥౧॥చమసః॥ ముఖబాహూరుపాదేభ్యఃపురుషస్యాశ్రమైస్సహ। చత్వారోజజ్ఞిరేవర్ణాగుణైర్విప్రాదయఃపృథక్॥ ౨ ॥ యఏషాంపురుషంసాక్షాదాత్మప్రభవమీశ్వరమ్ । నభజంత్యవజానంతి స్థానాద్భ్రష్టాః పతంత్యధః॥ ౩॥ దూరేహరికథాఃకేచిద్దూరేచాచ్యుతకీర్తనాః । స్త్రియశ్శూద్రాదయస్తేతేఽనుకంప్యాభవాదృశామ్ ॥ ౪ ॥ విప్రోరాజన్యవైశ్యౌచహరేఃప్రాప్తాఃపదాంతికమ్ । శ్రౌతేన జన్మనాథాపిముహ్యంత్యామ్నాయవాదినః॥౫॥ కర్మణ్యకోవిదాస్స్తబ్ధామూర్ఖాఃపండితమానినః।

తింయాంతివక్తుంభగవతఃనకాశక్తవర్ణాన్ప్రమాణాముత్పత్తిమాహ॥ ముఖేతి॥ గుణైః- సత్త్వేనవిప్రః సత్త్వరజోభ్యాంక్షత్రియః-రజస్తమోభ్యాంవైశ్యః- కేవలంతమసాశూద్రఇతి॥౨॥ యఇతి॥ ఏషాంమధ్యేయేఅజ్ఞాత్వానభజంతి-యేచజ్ఞాత్వాప్యవజానంతి-ఆత్మనఃప్రభవోజన్మయస్మాత్తం-తదభజనేకృతఘ్నతామప్యాహ-ఈశ్వరమితి- స్థానాద్వర్ణాశ్రమాద్భ్రష్టాః॥౩॥తత్రయేఅజ్ఞాస్తేభవద్విధానామనుగ్రాహ్యాఇత్యాహ ॥ దూరఇతి ॥ దూరేహరికథాఃతచ్ఛ్రవణంయేషాంతే- అతఏవదూరేఅచ్యుతకీర్తనంయేషాంతే-దూరేఅచ్యుతఃకీర్తనాచ్చేతివా॥ ౪॥ జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధాస్తు అచికిత్స్యత్వాదుపేక్ష్యాఇత్యాశయేనాహ॥విప్రఇతి॥ శ్రౌతేనఉపనయనాఖ్యేన-ఉపలక్షణమేతత్ అధ్యయనాదినాపి-హరేఃపదాంతికంతద్భజనోత్తమాధికారంప్రాప్తా అపిముహ్యంతికర్మఫలేషు సజ్జంతే- కుతః ఆమ్నాయేషు యేవాదాః అర్థవాదాః తేమోహకతయావిద్యంతేయేషాంతే-తదుక్తంగీతాసు॥శ్లో॥ యామిమాంపుష్పితాం వాచం ప్రవదంత్యవిపశ్చితః।వేదవాదరతాఃపార్థనాన్యదస్తీతివాదినఇత్యాదినా॥ భక్తిమార్గదాఢ్యాయ తేషాంమోహం ప్రపంచ

యన్నిందతి॥కర్మణేతి॥ అకోవిదాః యథాబంధకంనభవతితథాకర్తుమజ్ఞాః।నచాభిజ్ఞాన్పృచ్ఛంతి - యతః స్తబ్ధాః॥
నమ్రాః-స్తబ్ధత్వేహేతుః-యతోమూర్ఖాఅపిపండితావయమితిమానవంతః-అతః॥ శ్రు॥ అపామసోమమమృతాఅ
భూమ-అక్షయ్యగ్ం హవైచాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి - యత్రనోష్ణంచశీతంస్యాన్నగ్లానిర్నాప్యశాత
యఇత్యాదికయాయయామాధ్వ్యగిరాఉత్సుకాస్సంతః - మూఢాఃతయాచాటుకాః అప్సరోభిస్సహ విచరిష్యామ
ఇత్యాదిప్రియాన్ శ్లాఘ్యాన్వదంతి ॥ ౬॥ కించ- తేషాంకర్మాభినివేశాత్ కామక్రోధ డంభాదయోవర్ధంతఇత్యాహ
త్రయేణరజసేతి॥ ఘోరఃఅభిచారాదిసంకల్పోయేషాం తే- అహివన్మన్యుర్యేషాం తే॥ ౭॥ కాముకత్వం ప్రపంచయ
తి॥ వదంతీతి॥ ఉపాసితఃస్త్రియోయైస్తేనతువృద్ధాః- తేమైథున్యంమిథునమేవపరంనత్వాశిషిత్యాది-యేషుగృహేషుఆశిషో
వదంతి ॥ శ్లో ॥ ఇదమద్యమయాలబ్ధమిమంప్రాప్స్యేమనోరథమ్ । ఇదమస్తీదమపిమేభవిష్యతిపునర్ధనమిత్యాద్యా
కారాండాంభికతాంప్రపంచయతి- యజంతీతి-అసృష్టాన్నవిధానదక్షిణంఅసృష్టాఃనసంపాదితాః అన్నవిధాన దక్షి
ణాఃయథాతథా-యజంతి-తథావృత్త్యైజీవికార్థంపరంకేవలంపశూన్ఘ్నంతి-అతద్విదః హింసాదోషానభిజ్ఞాః ॥ ౮ ॥
మానితాంప్రపంచయతి॥శ్రియేతి॥ శ్రియాధనాదిసంపదా - విభూత్యా ఐశ్వర్యేణ - శ్రీవిభూత్యాదినాజాతోయఃస్మ
యఃగర్వః తేన-అంధాధీర్యేషాం తే- ఈశ్వరసహితాన్ సతఃఅవమన్యంతే॥ ౯॥ కించఏవం వర్తమానాస్తే వేదతత్త్వా
ర్థంస్ఫుటమపినజానంతీత్యాహః సర్వేష్వితి॥ కేనరూపేణావస్థితంతదాహ- ఆత్మానమీశ్వరం- ఆత్మతయా ఈశ్వర
తయాచావస్థితం-ఏవమప్యసంగతామాహ-యథాఖం-పురుషార్థతామాహ- అభీష్టం- స్ఫుటత్వమాహ - వేదోప
గీతంచేతి-తత్కుతః - యతోమనోరథానాంవ్యవాయామిషమద్య సేవావిషయాణాం వార్తయాప్రవదంతి - నివృ

> వదంతిచాటుకాన్మూఢాయయామాధ్వ్యగిరోత్సుకాః॥౬॥ రజసా ఘోరసంకల్పాఃకాముకాఅహిమ
> న్యవః।డాంభికామానినఃపాపావిహసంత్యచ్యుతప్రియాన్ ॥ ౭ ॥ వదంతితేన్యోన్యముపాసితస్త్రియోగృ
> హేషుమైథున్యపరేషుచాశిషః।యజంత్యసృష్టాన్నవిధానదక్షిణంవృత్త్యైపరంఘ్నంతిపశూనతద్విదః॥౮
> శ్రియావిభూత్యాభిజనేనవిద్యయా త్యాగేన రూపేణబలేనకర్మణా। జాతస్మయేనాంధ ధియస్సహే
> శ్వరాన్సతోవమన్యంతిహరిప్రియాన్ఖలాః॥ ౯ ॥ సర్వేషుశశ్వత్తనుభృత్స్వవస్థితంయథాఖమాత్మా
> నమభీష్టమీశ్వరమ్।వేదోపగీతంచనశృణ్వతేబుధామనోరథానాంప్రవదంతివార్తయా॥ ౧౦॥ లోకే
> వ్యవాయామిషమద్యసేవానిత్యాస్తుజంతోర్నహితత్రచోదనా।వ్యవస్థితిస్తాసువివాహయజ్ఞసురాగ్ర

త్తిపరంవేదంప్రవృత్తిపరంవర్ణయతి ॥ ౧౦ ॥ ననువ్యవాయాదీనామపి ఋతౌభార్యాముపేయాత్ - హుతశేషంభ
క్షయేత్ - ఇత్యాదినావిహితత్వాత్ - కిమేవంనింద్యతే- అతఆహ ॥ లోకఇతి ॥ వ్యవాయః స్త్రీసంగః - నిత్యాఃరాగ
తఏవనిత్యప్రాప్తాః - జంతోః ప్రాణిమాత్రస్య - అతస్తత్ర తాసుచోదనా విధిర్నాస్తి - నను ఋతౌ భార్యాముపె
యాదిత్యాదివిధిర్దర్శితః- సత్యం- నత్వయమపూర్వవిధిః రాగతః ప్రాప్తత్వాత్ - కింతు - నియమవిధిరూపేణ రా
గిణామభ్యనుజ్ఞామాత్రంక్రియతేతదాహ ॥ వ్యవస్థిరితి ॥ తాసువ్యవాయాదిషువ్యవస్థితిఃనియమః క్రియతే-వైఃవివా
హయజ్ఞసురాగ్రహైః వివాహవిషయఏవవ్యవాయః కార్యః - యజ్ఞఏవామిషసేనా - సౌత్రామణ్యాం ॥ శ్రు॥ సు
రాగ్రహాన్గృహ్ణాతీతిశ్రుతేః - తత్రైవమద్యసేవేతినియమః క్రియతే - ననుచనియమపక్షే ప్యావశ్యకత్వాన్ననిందా
యుక్తాఅతఆహ॥ఆసునివృత్తిరిష్టేతి॥ అయంభావః- నాయంనియమవిధిరపినిత్యప్రాప్తత్వాత్ - అతోనివృత్తిఃపరిసం
ఖ్యైవఆసువ్యవాయామిషమద్యసేవాస్విష్టాకథంతర్హివ్యవస్థితిరిత్యుక్తం - ఉచ్యతే - సతావత్పరిసంఖ్యావిధినాశ్రు
త్యానివృత్తిరుచ్యతే- కింత్వార్థికీ-తథాసతిస్వార్థత్యాగః- పరార్థకల్పనా-ప్రాప్తబాధశ్చేతిదోషత్రయంస్యాత్-
అతః క్వచిత్ప్రాప్స్యతోఽర్థస్య ప్రాణమనర్థక మిత్యపూర్వ విధిద్వారా అన్యనివృత్తిః ఫలతోభవతి - తద్యథా॥
శ్రు ॥ ఇమామగృహ్ణన్ రశనామృతస్యేత్యశ్వాభిధానీ మాదత్తే ఇత్యత్రరశనాలింగతో గర్దభాశ్వాభిధానీ రశనాద్వ
యంప్రాప్స్యతోమంత్రస్యాపూర్వవిధిద్వారాపరిసంఖ్యోచ్యతే- యథోక్తంతంత్రవార్తికే॥ శ్లో॥ అప్రాప్తవిధిరేవా
యమతోమంత్రస్యనిశ్చయః। పరిసంఖ్యాఫలేనోక్తానవిశేషఃపునశ్రుతేరితి ॥ క్వచిత్తురాగతోనిత్యప్రాప్తస్యాప్రాప్తాం
శపూరణలక్షణస్యనియమఫలస్యాప్యభావాన్నియమవిధిద్వారాఫలతః పరిసంఖ్యాభవతి-యథా ॥ శ్లో ॥ పంచపంచ
నఖాభక్ష్యాఇతి ॥ తథా - అత్ర రాగతోనిత్యప్రాప్తస్య వ్యవాయాదేర్వివాహాది నియమేనాప్యనుజ్ఞాద్వారా పరిసం

ఖ్యైవేతి ॥ శ్లో॥ విధిరత్యంతమప్రాప్తేనియమఃపాక్షికేసతి । తత్రచాన్యత్రచప్రాప్తౌపరిసంఖ్యేతిగీయతఇతి - ననుయ
ద్యభ్యనుజ్ఞామాత్రమభిమతమేతచ్ఛ్వేత్ తర్హి ॥ శ్లో॥ ఋతుస్నాతాంతుయోభార్యాంసన్నిధౌనోపగచ్ఛతి । ఘో
రాయాంభ్రూణహత్యాయాంయుజ్యతే నాత్రసంశయఇత్యాదిదోషశ్రవణంనస్యాత్-నైషదోషః - మనసికామేసత్య
పితస్యామరుచ్యాద్వేషాదినావాతామనుపగచ్ఛతోదోషశ్రవణోపపత్తిరితిసర్వమనవద్యం॥ ౧౧॥ తదేవంవ్యవాయాది
మనోరథాకులితత్వాదధీష్టమాత్మానంనశృణ్వతీత్యుక్తం-ఇదానీంధనస్యాపిధర్మద్వారా పరమాత్మప్రాపకస్యదృ
ష్టోపభోగార్థంవినియోగాత్ నాత్మజ్ఞానగంధోపీత్యాహ॥ధనమితి॥ధర్మఏవఏకంఫలంయస్యతత్ - కుతః-యతోధ
ర్మాత్ సవిజ్ఞానంఅపరోక్షజ్ఞానసహితంవృథఫలదంపరోక్షజ్ఞానంభవతి- కథంభూతంఅనుప్రశాంతి అన్వనంతరమేవ
ప్రకృష్టాశాంతిః- నిర్వాణలక్షణాయస్మాత్తత్-ఏవంభూతంధనం-గృహేషుదేహాద్యర్థంయుంజంతి॥౧౨॥కించ॥ వ్యవస్థ
యాపివ్యవాయాద్యభ్యనుజ్ఞానం-నయథేష్టం-అపిత్వవ్యర్థైవేత్యాహ॥ యదితి॥యద్యస్మాత్సురాయాః ఘ్రాణభక్షః అవ
ఘ్రాణంసఏవవిహితః నతుపానం-తథా-పశోరప్యాలభనమేవవిహితంనతుహింసా-అయమర్థః- దేవతోద్దేశేనయత్ప
శుహననంతదాలభనం ॥ శ్రు ॥ వాయవ్యగ్గ్ శ్వేతమాలభేతేత్యాది శ్రుతేః నతుహింసా ॥ శ్లో ॥ యావేదవిహి
తాహింసానసాహింసేతి కీర్త్యతఇతివచనాత్ - భక్షణోద్దేశేనక్రియమాణంలౌకికహననంతు హింసైవ అత్రత్వా
లభనమేవ విహితంనతుహింసా - నఅతోనయథేష్ట భక్షణాభ్యనుజ్ఞేత్యర్థః - వ్యవాయోపి ప్రజయానిమిత్తభూత

హైరానునివృత్తిరిష్టా॥౧౧॥ ధనంచధర్మైకఫలంయతోన్యజ్ఞానంసవిజ్ఞానమనుప్రశాంతి।గృహేషుయుం
జంతికళేబరస్యమృత్యుంనపశ్యంతిదురంతవీర్యమ్॥ ౧౨॥ యద్ఘ్రాణభక్షోవిహితస్సురాయా స్తథాపశో
రాలభనంనహింసా। ఏవంవ్యవాయఃప్రజయానరత్యైఇమంవిశుద్ధంనవిదుస్స్వధర్మమ్॥౧౩॥ యేత్వనే
వంవిదోసంతస్తబ్ధాస్సదభిమానినః। పశూన్ద్రుహ్యంతివిస్రబ్ధాఃప్రేత్యఖాదంతితేచతాన్॥ ౧౪॥ ద్వి
షంతఃపరకాయేషుస్వాత్మానంహరిమీశ్వరమ్। మృతకేసానుబంధేస్మిన్బద్ధస్నేహాఃపతంత్యధః ॥ ౧౫॥
యేకైవల్యమసంప్రాప్తా యేచాతీతాశ్చమూఢతామ్। త్రైవర్గికాహ్యక్షణికా ఆత్మానం ఘాతయం
తితే॥౧౬॥ఏతఆత్మహనోశాంతా అజ్ఞానేజ్ఞానమానినః।సీదంత్యకృతకృత్యావై కాలధ్వస్తమనోరథాః॥
౧౭॥హిత్వాత్యాయాసరచితాగృహాపత్యసుహృచ్ఛ్రియః। తమోవిశంత్యనిచ్ఛంతో వాసుదేవ పరా
ఙ్ముఖాః॥౧౮॥రాజా॥కస్మిన్కాలేసభగవాన్కింవర్ణఃకీదృశోనృభిః । నామ్నా వాకేన విధినాపూజ్య
తేతదిహోచ్యతామ్॥౧౯ ॥ కరభాజనః ॥ కృతంత్రేతాద్వాపరంచకలిరిత్యేషుకేశవః । నానావర్ణా
భిధాకారోనానైవవిధినేజ్యతే॥ ౨౦॥ కృతేశుక్లశ్చతుర్బాహుర్జటిలోవల్కలాంబరః।కృష్ణాజినోపవీ
తాక్షాన్ బిభ్రద్దండ కమండలూ ॥ ౨౧ ॥ మనుష్యాస్తుతదాశాంతానిర్వైరాస్సమదర్శినః। యజంతిత

యానతురత్యై-అతో మనోరథవాదినఃఇమంవిశుద్ధంస్వధర్మంనవిదురితి॥౧౩॥ఏవంభగవత్పరాఙ్ముఖానాంబహుదోష
తాంప్రపంచ్యతన్నిష్ఠాంప్రపంచయతిపంచభిః॥యఇతి॥ అనైవంవిదఃనఏవంధర్మంవిదంతి-యేతే - విస్రబ్ధా నిశ్శంకాః
అనేనమనోరథోభవిష్యతీతివిశ్వస్తావా-తదానీంతనపోషణేనవాతైఃపశుభిఃవిశ్వస్తాః - తేచపశవః ప్రేత్య అముత్రతాన్
ఖాదంతి॥శ్లో॥మాంసభక్షయితాముత్రయస్యమాంసమిహాద్మ్యహమ్ ॥ ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదంతిమనీషిణ
ఇతివచనాత్ ॥౧౪॥ ద్విషంతఇతి॥ అభిచారాదినాద్విషంతః-మృతకేదేహే-సానుబంధేపుత్రాదిసహితే॥ ౧౫॥ అజ్ఞాస్త
త్త్వజ్ఞైరనుకంపితాస్తరంతి-తత్త్వజ్ఞాస్తుస్వతఃయేతునాత్యంతమజ్ఞాఃనచతత్త్వజ్ఞాఃతేఅంతరాళవర్తినఃపతంతీత్యా
హ॥యఇతి॥ కైవల్యంతత్త్వజ్ఞానంఅసంప్రాప్తాః - అత్రహేతుఃత్రివర్గప్రధానాః- అక్షణికాః ఉపశాంతి క్షణరహి
తాః-దేహాదిస్థైర్యబుద్ధయోవా-స్వయమేవాత్మానంఘాతయంతి॥౧౬॥తదాహ॥ఏతఇతి ॥ ఆత్మహనఃఆత్మాపహ్నవక
తారః-అజ్ఞానేకర్మణిజ్ఞానమానినః-తథాచ॥శ్రు॥ అసుర్యానామతేలోకాఅంధేనతమసావృతాః । తాంస్తేప్రేత్యా
భిగచ్ఛంతియేకేచాత్మహనోజనాఇతి॥౧౭॥హిత్వేతి॥యాగృహాపత్యసుహృచ్ఛ్రియః తాః హిత్వా॥౧౮॥తదేవంభగవద్భ
క్తిరేవకర్తవ్యేతిస్థితేతత్రవిశేషంపృచ్ఛతి.కస్మిన్నితి॥కింవర్ణఃకీదృగ్వర్ణవాన్-కీదృశఃకీదృగాకారః-కేనవానామ్నా
కేనవావిధినా॥౧౯॥కృతమితి॥ఏషుకృతాదికాలేషునానాప్రకారాఃవర్ణాభిధాకారాఃయస్యసః-నానైవవిధినావివిధేనై
వమార్గేణ॥౨౦॥తదేవవర్ణాదిచతుష్టయమాహ॥కృతఇతి॥కృష్ణాజినాదీన్ బిభ్రంతిబ్రహ్మచారివేషోదర్శితః॥౨౧॥మను

ష్యాఽఇతి॥తపసాధ్యానేన॥౨౨॥౨౩॥త్రేతాయామితి॥త్రిగుణాదీక్షాంగభూతా మేఖలా యస్య సః - యజ్ఞమూర్తిః- హిరణ్యకేశః పిశంగకేశః॥౨౪॥తమితి॥త్రయ్యావిద్యయా వేదత్రయోక్తకర్మభిః॥౨౫॥విష్ణురితి॥ పృశ్నిగర్భః తస్యాః పుత్రః వృషాకపిః స్మృతస్సః- వర్షతి సర్వాన్కామాన్-ఆకంపయతి క్లేశాని తథా-జయత్యేవ సర్వదేతి జయంతః॥౨౬॥ ద్వాపర ఇతి॥ శ్యామః అతసీపుష్పసంకాశః నిజాని చక్రాదీన్యాయుధాని యస్య సః- శ్రీవత్సో నామ వక్షసో దక్షిణభాగే రోమ్ణాం ప్రదక్షిణావర్తః స ఆదిర్యేషాం- కరచరణాదిగతపద్మాదీనాం తైః అంకైః చిహ్నైః- లక్షణైః బాహ్యైః కౌస్తుభాదిభిః॥౨౭॥తమితి॥మహారాజోపలక్షణం ఛత్రచామరాదియుక్తం-వేదతంత్రాభ్యాం వైదికేనాగమేన చ మార్గేణ - యజంతి పూజయంతి-పరం ఈశ్వరం జ్ఞాతుమిచ్ఛవః॥౨౮॥నామాన్యాహ॥ నమ ఇతి॥ ౨౯॥౩౦॥ఇతీతి॥నానాతంత్రవిధానేనేతి కలౌ తంత్రమార్గస్య ప్రాధాన్యం దర్శయతి॥ ౩౧॥ కలావితి॥రూక్షతాం వ్యావర్తయతి - త్విషా కాంత్యా కృష్ణం ఇంద్రనీలమణివదుజ్జ్వలం-యద్వా-త్విషాకృష్ణం కృష్ణావతారం- అనేన కలౌ శ్రీకృష్ణావతారస్య ప్రాధాన్యం దర్శయతి - అంగాని హృదయాదీని- ఉపాంగాని కౌస్తుభాదీని-అస్త్రాణి సుదర్శనాదీని-పార్షదాః సునందాదయః తత్సహితం- యజ్ఞైరర్చనైః సంకీర్తనం నామోచ్చారణం స్తుతిశ్చ తత్ప్రధానైః-సుమేధసో వివేకినః॥౩౨॥స్తుతిమాహ॥ ధ్యేయమితి॥ హే ప్రణత

పసా దేవం శమేన చ దమేన చ॥౨౨॥హంసస్సువర్ణో వైకుంఠో ధర్మో యోగేశ్వరోఽమలః। ఈశ్వరః పురుషోఽవ్యక్తః పరమాత్మేతి గీయతే॥౨౩॥త్రేతాయాం రక్తవర్ణోఽసౌ చతుర్బాహుస్త్రిమేఖలః। హిరణ్యకేశస్త్రయ్యాత్మా స్రుక్స్రువాద్యుపలక్షణః॥ ౨౪॥ తం తదా మనుజా దేవం సర్వదేవమయం హరిమ్। యజంతి విద్యయా త్రయ్యా ధర్మిష్ఠా బ్రహ్మవాదినః॥౨౫॥ విష్ణుర్యజ్ఞః పృశ్నిగర్భస్సర్వదేవ ఉరుక్రమః। వృషాకపిర్జయంతశ్చ ఉరుగాయ ఇతీర్యతే॥ ౨౬॥ ద్వాపరే భగవాన్ శ్యామః పీతవాసా నిజాయుధః। శ్రీవత్సాదిభిరంకైశ్చ లక్షణైరుపలక్షితః॥౨౭॥ తం తదా పురుషం మర్త్యా మహారాజోపలక్షణమ్। యజంతి వేదతంత్రాభ్యాం పరం జిజ్ఞాసవో నృప॥ ౨౮॥ నమస్తే వాసుదేవాయ నమస్సంకర్షణాయ చ। ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయ తుభ్యం భగవతే నమః॥౨౯॥ నారాయణాయ ఋషయే పురుషాయ మహాత్మనే। విశ్వేశ్వరాయ విశ్వాయ సర్వభూతాత్మనే నమః॥౩౦॥ఇతి ద్వాపర ఉర్వీశ స్తువంతి జగదీశ్వరమ్। నానాతంత్రవిధానేన కలావపి యథా శృణు॥౩౧॥కృష్ణవర్ణం త్విషాకృష్ణం సాంగోపాంగాస్త్రపార్షదమ్। యజ్ఞైః సంకీర్తనప్రాయైర్యజంతి హి సుమేధసః॥ ౩౨॥ధ్యేయం సదా పరిభవఘ్నమభీష్టదోహం తీర్థాస్పదం శివవిరించినుతం శరణ్యమ్। భృత్యార్తిహం ప్రణతపాల భవాబ్ధిపోతం వందే మహాపురుష తే చరణారవిందమ్॥౩౩॥ త్యక్త్వా సుదుస్త్యజసురేప్సితరాజ్యలక్ష్మీం ధర్మిష్ఠ ఆర్యవచసా యదగాదరణ్యమ్। మాయామృగం దయితయేప్సితమన్వధావద్వందే మహాపురుష తే చరణారవిందమ్॥ ౩౪॥ ఏవం యుగానురూపాభ్యాం భగవాన్యుగవర్తిభిః। మనుజైరిజ్యతే రాజన్ శ్రేయసామీశ్వరో హరిః॥ ౩౫ ॥ కలిం సభాజయంత్యార్యా గుణ

పాల హే మహాపురుష- తే చరణారవిందం వందే-కథంభూతం-ధ్యేయం ధ్యాతుం యోగ్యం-సదేతి సర్వత్ర సంబధ్యతే - ధ్యేయత్వే హేతవః-ఇంద్రియకుటుంబాదిభిః యః పరిభవః తిరస్కారః తం హంతీతి తథా-కించ-అభీష్టదోహం మనోరథపూరకం కించ-తీర్థాస్పదం గంగాస్పదం గంగాద్యాశ్రయత్వేన పరమపావనం-శివవిరించిభ్యాం నుతం-మహత్త్వం నను తౌ కృతార్థావేవ కిమర్థం తాభ్యాం తత్రాహ- శరణ్యం ఆశ్రయయోగ్యం సుఖాత్మకమిత్యర్థః - తర్హి బ్రహ్మాదిస్తుత్యం ప్రాకృతస్య కథం గోచరం స్యాత్ -న-భృత్యార్తిహం యస్య కస్యాపి భృత్యమాత్రస్యార్తిం హంతీతి - న కేవలమాగంతుకార్తిమాత్రం హంతి-కింతు భవాబ్ధిపోతం సంసారార్ణవతారకం చ ॥ ౩౩॥ ఇదానీం స్వయమాప్తకామత్వాన్నైరపేక్ష్యం భక్తార్థం చ సాపేక్షతాం దర్శయన్ శ్రీరామచంద్రం స్తౌతి ॥ త్యక్త్వేతి॥అన్యైస్సుదుస్త్యజా యా సురేప్సితా రాజ్యలక్ష్మీస్తాం త్యక్త్వా-యదితీయ ఇత్యర్థః-యః అరణ్యమగాత్ - కిం రాజ్యవైకల్యదర్శనేన-న- ధర్మిష్ఠః- కుతః ఆర్యస్య గురోః పితుః దశరథస్య వచసా-కించ- ఏవం స్వరాజ్యం త్యక్త్వాపి భక్తవాత్సల్యేన దయితయా సీతయా ఈప్సితం మాయామృగం స్వర్ణాకారం యోఽన్వధావత్ -తస్య భగవతశ్చరణారవిందం వందే-యద్వా- హే ధర్మిష్ఠేతి సంబోధనం- తథాప్యవివక్షితత్వాదార్యపదేన సంధిర్న భవతి- తథా యదగాదితి చరణారవిందమేవోచ్యతే - యచ్చ మాయామృగమన్వధావత్ తస్తే చరణారవిందం వందే ఇత్యన్వయః అన్యత్సమానం॥ ౩౪॥ ఏవమితి॥యుగానురూపాభ్యాం నామరూపాభ్యాం ॥ ౩౫॥

తేషుచతుర్యుగేషుకలిరేవశ్రేష్ఠఇత్యాహ ॥ కలిమితి ॥ గుణజ్ఞాఃకలేర్గుణాన్ జానంతియేతే-ననుకలెర్దోషాణాంబ
హుళత్వాత్కథంసభాజయంతితత్రాహ-సారభాగినఃగుణాంశగ్రాహిణః-కోసౌగుణఃతమాహ॥ యత్రేతి। తదుక్తం।
శ్లో॥ధ్యాయన్కృతేయజన్యజ్ఞైస్త్రేతాయాంద్వాపరేర్చయన్। యదాప్నోతి తదాప్నోతికలౌసంకీర్త్య కేశవమితి।
౩౬।నేతి।తస్మాత్కలౌఅతఃఅస్మాత్సంకీర్తనాత్ పరమోలాభోనాస్తియతఃసంకీర్తనాత్ ॥ ౩౭॥కించ॥ కృతాదిష్వితి॥
౩౮॥౩౯॥ కావేరీతి॥ అమలాశయాస్సంతఃప్రాయశోభగవతఃభక్తాభవంతి॥ ౪౦॥ భక్తస్యవిధినిషేధనివృత్తేఃకృతకృ
త్యతామాహ ॥ దేవర్షీతి॥ ఆప్తాఃపోష్యాఃకుటుంబినః- ఇతరేదేవాదయఃపంచయజ్ఞదేవతాఃపతేషాం- యఃఅభక్తః
ఋణీ- అతఏవ తేషాంకింకరః తదర్థంనిత్యంపంచయజ్ఞాదికర్తా ॥ తథాచస్మృతిః॥శ్లో॥ హీనజాతింపరిక్షీణంఋణా
ర్థంకర్మకారయేదితి॥ అయంతునతథాకోసౌ॥ యఃసర్వభావేనశ్రీముకుందంశరణంగతః - కర్తంకృత్యంపరిహృత్య॥
మద్వా॥కర్తంఛేదంపరిహృత్య-కృతీచ్ఛేదనేఇత్యస్మాద్ధాతోఃవాసుదేవస్సర్వమితిబుద్ధ్యేత్యర్థః॥ ౪౧॥ విహితకర్మ
నివృత్తిముక్త్వానిషేధనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తనివృత్తిమాహ ॥ స్వపాదమూలమితి ॥ త్యక్తః అన్యస్మిన్ దేహాద్యా దేవ
తాంతరేవాభావోయేన- అతఏవతస్యవికర్మణిప్రవృత్తిర్నసంభవతి॥ యచ్చకథంచిత్ప్రమాదాదినాఉత్పతితంభవే

జ్జానస్సారభాగినః । యత్రసంకీర్తనేనైవసర్వస్స్వార్థోభిలభ్యతే॥ ౩౬ ॥ నహ్యతఃపరమోలాభో
దేహినాంభ్రామ్యతామిహ। యతోవిందేతపరమాంశాంతింనశ్యతిసంసృతిః॥ ౩౭॥కృతాదిషుప్రజారా
జన్కలావిచ్ఛంతిసంభవమ్। కలౌఖలుభవిష్యంతినారాయణపరాయణాః॥౩౮॥ క్వచిత్క్వచిన్మహారాజ
ద్రవిడేషుచభూరిశః।తామ్రపర్ణీనదీయత్రకృతమాలాపయస్వినీ ॥ ౩౯ ॥ కావేరీచమహాపుణ్యాప్రతీ
చీచమహానదీ। యేపిబంతిజలంతాసాంమనుజామనుజేశ్వర ॥ ప్రాయోభక్తాభగవతివాసుదేవేఽమలా
శయాః॥౪౦॥దేవర్షిభూతాప్తనృణాంపితౄణాంనకింకరోనాయమృణీచరాజన్। సర్వాత్మనాయశ్శరణం
శరణ్యంగతోముకుందం పరిహృత్యకర్తమ్ ॥ ౪౧ ॥ స్వపాదమూలంభజతఃప్రియస్యత్యక్తాన్యభావస్య
హరిఃపరేశః। వికర్మయచ్చోత్పతితంకథంచిద్ధునోతిసర్వంహృదిసన్నివిష్టః॥౪౨॥ నారదః॥ ధర్మాన్భాగ
వతానిత్థంశ్రుత్వాసమిథిలేశ్వరః। జాయంతేయాన్మునీన్ప్రీతస్సోపాధ్యాయోహ్యపూజయత్ ॥ ౪౩॥ త
తోంతర్దధిరేసిద్ధాస్సర్వలోకస్యపశ్యతః। రాజాధర్మానుపాతిష్ఠన్నవాపపరమాంగతిమ్॥౪౪॥త్వమ
ప్యేతాన్మహాభాగధర్మాన్భాగవతాన్ శ్రుతాన్। ఆస్థితశ్శ్రద్ధయాయుక్తోనిస్సంగోయాస్యసేపరమ్॥
౪౫॥ యువయోఃఖలుదంపత్యోర్యశసాపూరితంజగత్। పుత్రతామగమద్యద్వాంభగవానీశ్వరోహరిః॥
౪౬॥ దర్శనాలింగనాలాపశయనాసనభోజనైః । ఆత్మావాంపావితఃకృష్ణేపుత్రస్నేహంప్రకుర్వతోః॥
౪౭ ॥ వైరేణయంనృపతయశ్శిశుపాలపౌండ్రసాల్వాదయోగతివిలాసవిలోకనాద్యైః । ధ్యాయంతఆ
కృతధియశ్శయనాసనాదౌతత్సామ్యమాపురనురక్తధియాంపునఃకిమ్॥౪౮॥మాపత్యబుద్ధిమకృథాఃకృ
ష్ణేసర్వాత్మనీశ్వరే।మాయామనుష్యభావేనగూఢైశ్వర్యేపరేవ్యయే॥౪౯॥ భూభారాసురరాజన్యహంత

త్-తదపిహరిర్ధునోతి - ననుయస్తంనావమన్యేతత్రాహ - పరేశః పరేషాం యమాదీనామీశః నియంతా- నను
చశ్రుతిస్మృతీమమైవాజ్ఞేతిభగవద్వచనాత్స్వాజ్ఞాభంగంకథంసహేతత్రాహ ॥ ప్రియస్య- ననునాయంపాపక్షయా
ర్థంభజేతత్రాహ- హృదిసన్నివిష్టః-నహివస్తుశక్తిరర్థితామపేక్షతఇతిభావః ॥ ౪౨ ॥ ధర్మానితి॥ జాయంతే
యాన్ జయంతేఃపుత్రాన్॥౪౩॥ తతఇతి॥ ఉపాతిష్ఠత్-అనుతిష్ఠత్॥ ౪౪ ॥ త్వమితి॥ నిస్సంగోభూత్వా ॥ ౪౫ ॥ శాస్త్ర
ప్రక్రియేయముక్తా- యువాంతుసంగతఏవకృతార్థావిత్యాహ॥ యువయోరితి॥ వాంయువయోః॥౪౬॥నచసర్వక
ర్మార్పణాదిభాగవతధర్మైరన్యేషామివయువయోఃసత్త్వశుద్ధిరాపాదనీయా-పుత్రోపలాలనైనైవభాగవతధర్మ
సర్వస్వాసిద్ధేరిత్యాహ॥ దర్శనేతి ॥ కృష్ణేపుత్ర ఇతిస్నేహంప్రకుర్వతోఃవాం - తస్యదర్శనాదిభిరాత్మాపావితః
శోధితః॥౪౭॥ఏతదేవకైముతికన్యాయేనస్ఫుటయతి॥ వైరేణేతి॥ యంశయనాసనాదౌవైరేణాపిధ్యాయంతః తస్యగ
తివిలాసాద్యైః ఆకృతధియఃతత్తదాకారాధియోయేషాంతే-తత్సారూప్యమాపుః- కింపునరనురక్తధియాం
తత్సామ్యంభవతీతి॥౪౮॥ననుపుత్రస్నేహశ్చేన్మోక్షహేతుఃతర్హిసర్వేముచ్యేరన్తత్రాహ । మేతి ॥ అపత్యమితిబు
ద్ధింమాకృథాఃఆడాగమశ్ఛాందసః॥౪౯॥ననుకథమీశ్వరోమనుష్యస్స్యాత్-కథంవాస్యవిశ్వసృష్ట్యాదికర్తృణాఃపూతనా

శోషణాదికర్మ ఆశ్చర్యమివనిరూప్యతే తత్రాహ॥భూభారేతి॥భూభారరూపాః అసురాఃతఏవరాజన్యాః తేషాంహంత
వేతార్హంతుం-నివృత్త్యైమోక్షాయ ॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ఇతీతి ॥ ఇహఅస్మిన్నేవదేహేశబలం మోహంవిధూయబ్రహ్మ
త్వాయకల్పతే॥ ౫౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షష్ఠేబ్రహ్మాదిభిస్స్తుత్వాగంతుంవిజ్ఞాపితంహరిమ్। ఉద్ధవఃప్రార్థయామాసస్వధామనయమామితి॥ అతఃపరమ
విస్తరేణాత్మవిద్యాంనిరూపయితుంతత్ప్రస్తావమాహ॥అథేతి॥ఆత్మజైఃసనకాదిభిః అభ్యగాత్ ద్వారకామితిచతుర్థేనా
న్వయః॥౧॥౨॥౩॥నను తేషాముపేంద్రాదిరూపంభగవంతంనిత్యంపశ్యతాం కోయమతిదిదృక్షా అతఆహ॥ వపుషేతి॥ యే
నవపుషానరలోకమనోరథస్సర్వలోకేషుయశోవితేనే తదతిసుందరంవపుఃదిదృక్షవః ॥౪॥ తస్యామితి॥వ్యచక్షతఅప
శ్యన్॥౫॥స్వర్గేతి॥ స్వర్గోద్యానాదుద్భవైర్మాల్యైః-చిత్రాణిశృంఖలాబంధప్రాయాణిపదానిఅర్థాశ్చ యాసుతా
భిఃగీర్భిః॥౬॥ నతాఇతి ॥ బుద్ధీంద్రియాదిభిః దర్శనాదినా ప్రాణేనచబలహేతుదండవత్ప్రణిపాతేననతాః వయంనమ
స్కృతవంతః-స్యేతివిస్మయే-యదాహుః॥శ్లో॥దోర్భ్యాంపదద్భ్యాంచజానుభ్యాముసాశిరసాదృశా॥మనసావచసాచే
తిప్రణామోష్టాంగఈరితఇతి- స్మశబ్దోక్తవిస్మయాయ విశేషణంకర్మమయాదురుపాశాత్ ముముక్షుభిః భావయుక్తై

వెగుప్తయేనతామ్। అవతీర్ణస్యనిర్వృత్త్యైయశోలోకేవితన్యతే॥ ౫౦॥శ్రీశుకః॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వామ
హాభాగోవసుదేవో౽తివిస్మితః। దేవకీచమహాభాగాజహతుర్మోహమాత్మనః ॥ ౫౧॥ ఇతిహాసమిమంపు
ణ్యంధారయేద్యస్సమాహితః । సవిధూయేహశమలంబ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥౫౨॥ ఇతిశ్రీమద్భాగ
వతే ఏకాదశస్కంధే- పంచమో౽ధ్యాయః ... ... *

శ్రీశుకః॥ అథబ్రహ్మాత్మజైర్దేవైః ప్రజేశైరావృతో౽భ్యగాత్ । భవశ్చభూతభవ్యేశో యయౌభూ
తగణైర్వృతః॥ ౧॥ ఇంద్రోమరుద్భిర్భగవానాదిత్యావసవో౽శ్వినౌ । ఋభవో౽ంగిరసోరుద్రావిశ్వేసా
ధ్యాశ్చదేవతాః॥ ౨॥ గంధర్వాప్సరసోనాగాస్సిద్ధచారణగుహ్యకాః । ఋషయఃపితరశ్చైవసవిద్యాధ
రకిన్నరాః॥ద్వారకాముపసంజగ్ముస్సర్వేకృష్ణదిదృక్షవః॥౩॥ వపుషాయేనభగవాన్నరలోకమనోరమః।
యశోవితేనేలోకేషుసర్వలోకమలాపహమ్॥౪॥ తస్యాంవిభ్రాజమానాయాంసమృద్ధాయాంమహర్ధి
భిః।వ్యచక్షతావితృప్తాక్షాఃకృష్ణమద్భుతదర్శనమ్॥౫॥ స్వర్గోద్యానోపగైర్మాల్యైశ్ఛాదయంతో
యదూత్తమమ్।గీర్భిశ్చిత్రపదార్థాభిస్తుష్టువుర్జగదీశ్వరమ్॥౬॥ దేవాః ॥ నతాస్స్మతేనాథపదార
విందంబుద్ధీంద్రియప్రాణమనోవచోభిః।యచ్చింత్యతేంతర్హృదిభావయుక్తైర్ముముక్షుభిఃకర్మమయో
రుపాశాత్ ॥ ౭ ॥ త్వంమాయయాత్రిగుణయాత్మనిదుర్విభావ్యంవ్యక్తంసృజస్యవసిలుంపసితద్గుణస్థః।
నైతైర్భవానజితకర్మభిరజ్యతేవై యత్స్వేసుఖే౽వ్యవహితే౽భిరతో౽నవద్యః॥౮॥శుద్ధిర్నృణాంనతుతథే
డ్యదురాశయానాం విద్యాశ్రుతాధ్యయనదానతపఃక్రియాభిః॥సత్త్వాత్మనామృషభతేయశసిప్రవృద్ధస
చ్ఛ్రద్ధయాశ్రవణసంభృతయాయథాస్యాత్॥౯॥ స్యాన్నస్తవాంఘ్రిరశుభాశయధూమకేతుఃక్షేమా

రపియత్కేవలమంతర్హృదిచింత్యతే-నతుదృశ్యతే-తద్వయంనతాఃఅహోభాగ్యమిత్యర్థః॥౭॥ ననుమమాపిదృష్టాదృ
ష్టకర్మకరణాత్కుతో మత్పాదారవిందచింతనంకర్మపాశాన్ముముక్షుభిః క్రియతే-తత్రాహుః॥త్వమితి॥ హేఅజిత.
ఆస్తామిదానీంతనంఅల్పంకర్మతే-త్వం-వ్యక్తంమహదాది ప్రపంచంసృజసి పాలయసి సంహరసిచ - తదప్యాత్మన్యేవన
పృథక్-దుర్విభావ్యంమనసాప్యన్యైరవితర్క్యం-తద్గుణస్థః.తస్యాఃమాయాయాఃగుణేషునియంతృత్వేనస్థితః- అథచవ
తైఃకర్మభిర్భవాన్నజ్యతేనలిప్యతే-కుతః-యోభవాననవద్యఃరాగాదిరహితః - యతఃస్వే ఆత్మస్వరూపే సుఖేఅవ్య
వహితేఅనావృతేఅభిరతః-అతస్త్వంకర్మకుర్వన్నప్యాత్మారామఃపరమేశ్వరఇతి ముముక్షుభిశ్చింత్యతఇతిభావః॥ ౮॥
నన్వాత్మారామస్యకింకర్మకరణేనఅతఆహుః॥శుద్ధిరితి॥ హేఈడ్య - హేఋషభ- దురాశయానాంరాగిణాంవిద్యాఉ
పాసనా-విద్యాదిభిస్తథాశుద్ధిర్నభవతి-సత్త్వాత్మనాంసత్త్వమూర్తౌశ్రీహరావేవఆత్మామనోయేషాంశుద్ధాంతఃకర
ణానామితివా- తేషాంసతాం- తేయశసిశ్రవణేనసంభృతయాపరిపుష్టయా- ప్రవృద్ధయాసచ్ఛ్రద్ధయా యథాస్యాత్ -
ఏవంపరమపావనస్యయశసోవితానాయతవకర్మాచరణమితిభావః॥౯॥ తదేవంత్వద్యశసిప్రవృద్ధసచ్ఛ్రద్ధైవశుద్ధిహే
తుఃఅస్మాభిస్తుతవాంఘ్రిర్దృష్టఃఅతః॥ స్యాదితి ॥ తవాంఘ్రిర్నో౽స్మాకమశుభాశయానాంవిషయవాసనాంధూమకే

కః దాహకః స్యాత్ కథంభూతః-యః క్షేమాయ మోక్షాయ మునిభిః॥ ముముక్షుభిః ప్రేమార్ద్రహృదా ఊహ్యమానః చిం త్యమానః-యశ్చ సాత్వతైః భక్తైస్సమవిభూతయే సమానైశ్వర్యాయ శ్రీవాసుదేవాదివ్యూహే అర్చితః - కైశ్చి దాత్మవిద్భిః ధీరైః స్వరతిక్రమాయ స్వర్గం అతిక్రమ్య వైకుంఠప్రాప్తయే-సవనశః త్రికాలం అర్చితః॥ ౧౦॥ కించ య శ్చేతి॥ ప్రయతపాణిభిః సంయతహస్తైః హవిర్గృహీత్వా అధ్వరాగ్నౌ ఆహవనీయాదౌ యాజ్ఞికైర్యశ్చింత్యతే - నను య స్యై దేవతాయై హవిర్గృహీతం స్యాత్తాం దేవతాం ధ్యాయేద్వషట్కరిష్యన్నితి వచనాత్ తత్తద్దేవతాశ్చింత్యాస్తే-అత ఆ హుః - త్రయ్యా నిరుక్తేన విధినా ఇంద్రాదిరూపేణైవ యజ్ఞపురుషశ్చింత్యత ఇత్యర్థః-ఉత కించ- అధ్యాత్మయోగే ఆత్మా ధికారే యోగే-యోగిభిరపి-ఆత్మనస్తవ మాయాం అణిమాదిస్తాం-జిజ్ఞాసుభిస్తత్కామైర్యశ్చింత్యతే-పరమభాగవతైస్తు ముక్తైర్యః పరీష్టః సర్వతః పూజితః-స తవాంఘ్రిః నః అశుభాశయధూమకేతుః స్యాదితి పూర్వేణైవాన్వయః॥ ౧౧॥ తే షాంచ మునిసాత్వతాదీనాం షణ్ణాం సేవకానాం మధ్యే పరమభాగవతేష్వేవ అపి తవ ప్రీతిరధికేతి స్తువంతి । పర్యుష్ట యేతి॥ ఇడభావశ్ఛాందసః అహం యత్ర వసామి తత్రైవ వక్షసి పర్యుషితాపీయం వసతీతి ప్రతిపత్నివత్ - శ్రీస్సంస్పర్ధమా నా భవతి-తథాపి తాం స్పర్ధమానాం శ్రియమనాదృత్య - యో భవాన్ పర్యుషితయాపి అముయా వనమాలయా భక్తై ర్పితా అయమితి ప్రీత్యా సబహుమానధృతయా సుప్రణీతం సుష్ఠు సంపాదితం యథా భవతి తథా- అర్హణం పూజాం అంగీక త్ స్వీకృతవాన్ సుప్రణీతమిత్యర్హణవిశేషణం వా- తస్య తవాంఘ్రిః నః అశుభాశయధూమకేతుః భూయాత్ -యద్వా- యోంఘ్రిః అముయా సుప్రణీతం అర్హణమాదదత్ -స నోఽశుభాశయధూమకేతుర్భూయాదిత్యన్వయః - అథవై ౧౦

యయో మునిభిరార్ద్రహృదోహ్యమానః యస్సాత్వతైస్సమవిభూతయ ఆత్మవిద్భిర్వ్యూహేఽర్చితస్స వనశస్స్వరతిక్రమాయ ॥ ౧౦ ॥ యశ్చింత్యతే ప్రయతపాణిభిరధ్వరాగ్నౌ త్రయ్యా నిరుక్తవిధినేశ హవి ర్గృహీత్వా। అధ్యాత్మయోగ ఉత యోగిభిరాత్మమాయాం జిజ్ఞాసుభిః పరమభాగవతైః పరీష్టః॥ ౧౧॥ ప ర్యుష్టయా తవ విభో వనమాలయేయం సంస్పర్ధినీ భగవతీ ప్రతిపత్నివచ్ఛ్రీః । యస్సుప్రణీతమముయా ర్హణమాదదన్నో భూయాత్సదాంఘ్రిరశుభాశయధూమకేతుః॥ ౧౨॥ కేతుస్త్రివిక్రమయుతస్త్రిపత త్పతాకో యస్తే భయాభయకరోఽసురదేవచమ్వోః। స్వర్గాయ సాధుషు ఖలేష్వితరాయ భూమన్పాదః పునాతు భగవన్భజతామఘం నః॥ ౧౩॥ నస్యోతగావ ఇవ యస్య వశే భవంతి బ్రహ్మాదయస్తనుభృతో మి థురర్ద్యమానాః । కాలస్య తే ప్రకృతిపూరుషయోః పరస్య శన్నస్తనోతు చరణః పురుషోత్తమస్య॥ ౧౪॥ అ స్యాసి హేతురుదయస్థితిసంయమానామవ్యక్తజీవమహతామపి కాలమాహుః। సోఽయం త్రిణాభిరఖిలాప

సంబంధః-ఏతేభ్యో ధ్యాతార్చనాదినిష్ఠేభ్యోపి త్వద్యశసి ప్రవృద్ధసచ్ఛ్రద్ధావంత ఏవ కృతార్థాః- భగవతో యశః ప్రియ త్వాదిత్యాహుః పర్యుష్టయా వశకాం తాపిత్యస్మాత్పరితః సర్వాంగేషు ఉష్ణయా కాంతయా శోభితయా వనమాలయా - వక్షసి ఏకదేశే వర్తమానా శ్రీః సంస్పర్ధమానా భవతి-తథాప్యముష్యా యమధువ్రతైః బహుధా వర్ణితయా కీర్తిమయ్యా వైజయంత్యా వనమాలయైవ యో భవాన్ సుప్రణీతమర్హణమాదదదిత్యాది పూర్వవత్ ॥౧౨॥ త్వచ్చరణస్య భక్తపక్ష పాతః ప్రసిద్ధ ఏవేతి స్తువంతః ప్రార్థయంతే॥ కేతురితి॥ బలిబంధనే త్రిభిర్విక్రమైర్యుతః తత్ర ద్వితీయవిక్రమే సత్యలోకం గతస్తవ పాదః కేతుః అత్యుచ్ఛ్రితో విజయధ్వజ ఇవ - తత్సంపాదయంతి త్రిపతత్పతాకః త్రిధా పతంతీ త్రిలోకేషు వా పతం తీ గంగా పతాకా యస్య సః-తథా అసురదేవచమ్వోః తత్సేనయోః భయాభయకరః-సాధుషు సురేషు స్వర్గాయ - ఖలే ష్వసురేషు ఇతరాయ-అధోగమనాయ య ఏవం కేతురూపస్తే పాదః స భజతాం నః అఘం పునాతు శోధయతు అఘాదితి పా శే భజతాం న ఇతి కర్మణి షష్ఠీ-భజతోఽస్మాన్ అఘాత్ పునాత్వితి-తథా చ॥ శ్రు॥ చరణం పవిత్రం వితతం పురాణం యేన పూ తస్తరతి దుష్కృతాని - తేన పవిత్రేణ శుద్ధేన పూతా అతి పాప్మానమరాతిం తరేమ - లోకస్య ద్వారమర్చిమత్పవిత్రం జ్యోతిష్మద్భ్రాజమానం మహస్వత్ -అమృతస్య ధారా బహుధా దోహమానం - చరణం నో లోకే సుధితాం దధాత్వితి॥ ౧౩॥ నను యుద్ధే దేవాసురాదయః పరస్పరం-జయంతి జీయంతే వా కిమహం తత్రేత్యత ఆహుః॥ నస్యీతి॥ మిథుః మిథః అర్ద్య మానాః యుద్ధాదిభిః పీడ్యమానా బ్రహ్మాదయోపి యస్య తవ వశే భవంతి న తు తే జయే పరాజయే వా స్వతంత్రాః-క ఇవ..నసి నాసికాయాం - ఓతాః నాసికాయాం విద్ధ్వా బద్ధా గావో బలీవర్దా ఇవ-కుతః-కాలస్య కలయితుః ప్రవర్తకస్య తదేవ కుతః-

ప్రకృతిపురుషయోరపిపరస్య - తస్యతేపురుషోత్తమస్యపాదఃనఃశంతనోతు॥ ౧౩॥ ప్రకృతిపురుషాభ్యాంపరత్వముపపాదయంతఃకాలత్వేనపురుషోత్తమతామాహుః॥అస్యేతి॥ అస్యజగతఃఉదయాదీనాంహేతురసి-కుతఃఅవ్యక్తంప్రకృతిఃజీవఃపురుషఃమహాన్మహత్తత్త్వంతేషాంకాలంనియంతారంత్వామాహుః॥ శ్రు॥ అక్షరాత్పరతఃపరః-మహతఃపరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః - పురుషాన్నపరంకించిత్సాకాష్ఠాసా పరాగతిరిత్యాదిశ్రుతేః-కించ - అయంసంవత్సరాత్మకఃయఃకాలఃత్రిణాభిఃత్రిణిచాతుర్మాస్యానినాభయోయస్యసోపిత్వమేవ-అతస్త్వముత్తమఃపురుషఇతితథాచగీతాసు॥ శ్లో॥యస్మాత్క్షరమతీతోహమక్షరాదపిచోత్తమః।అతోస్మిలోకేవేదేచప్రథితఃపురుషోత్తమఇతి॥ ౧౪॥ త్వమేవప్రకృత్యాదిద్వారాజగత్సృష్ట్యాదిహేతురిత్యుక్తంతత్కేనప్రకారేణతదాహుః॥త్వత్తఇతి॥త్వత్తఃపురుషావీర్యంశక్తింసమధికృత్యప్రాప్య-యయామాయయాఅధిష్ఠితః,మహాంతంచత్రైకమివ- అస్యవిశ్వగర్భమివసోయంమహాంత్తస్యైవమాయయాఅనుగతస్సన్ ఆత్మనస్సకాశాదండకోశంససర్జ - త్వయానుగతఇతిపాఠేత్వయాఅధిష్ఠితఃతయామాయయాఅనుగతఇతివివేకః॥౧౬॥నన్వేవంభూతమీశ్వరత్వంమమకుతోవగతంతదాహుః॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్ తస్థుషఃస్థావరస్య-జగతోజంగమస్యచ-భవానధీశః-యదస్మాత్ మాయయాఉత్థాఉజ్జృంభితాయాగుణవిక్రియాఇంద్రియవృత్తిః తయాఉపన్ని

చయేప్రవృత్తః కాలోగభీరరయఉత్తమపూరుషస్త్వం॥ ౧౫॥ త్వత్తఃపుమాన్ సమధికృత్యయయాస్య వీర్యంధత్తేమహాంతమివగర్భమమోఘవీర్యః।సోయంతయానుగతఆత్మనఅండకోశంహైమంససర్జబహిరావరణైరుపేతమ్॥ ౧౬॥ తత్తస్థుషశ్చజగతశ్చభవానధీశోయన్మాయయోత్థగుణవిక్రియయోపనీతాన్। అర్థాన్జుషన్నపిహృషీకపతేనలిప్తోయేన్యేస్వతఃపరిహృతాదపిబిభ్యతిస్మ॥ ౧౭॥ స్మేరావలోకలవదర్శితభావహారిభ్రూమండలప్రహితసౌరతమంత్రశౌండైః । పత్న్యస్తుషోడశ సహస్రమనంగబాణైర్యస్యేంద్రియం విమథితుంకరణైర్నవిభ్వ్యః ॥ ౧౮ ॥ విభ్వ్యస్తవామృతకథోదవహాస్త్రిలోక్యాః పాదావనేజసరితశ్శమలానిహంతుమ్।ఆనుశ్రవంశ్రుతిభిరంఘ్రిజమంగసంగైస్తీర్థద్వయంశుచిషదస్తఉపస్పృశంతి॥ ౧౯॥ శ్రీశుకః ఇత్యభిష్టూయవిబుధైస్సేశశ్శతధృతిర్హరిమ్ । అభ్యభాషతగోవిందంప్రణమ్యాంబరమాశ్రితః॥ ౨౦॥ బ్రహ్మా॥ భూమేర్భారావతారాయపురావిజ్ఞాపితః ప్రభో।త్వమస్మాభిరశేషాత్మంస్తత్తథైవోపపాదితమ్॥౨౧॥ధర్మశ్చస్థాపితస్సత్సుసత్యసంధేషువైత్వయా।కీర్తిశ్చదిక్షువిక్షిప్తాసర్వలోకమలాపహా॥౨౨॥అవతీర్యయదోర్వంశేబిభ్రద్రూపమనుత్తమమ్।కర్మాణ్యుద్దామవృత్తానిహితాయజగతోకృథాః॥౨౩॥యానితేచరితానీశమనుష్యాస్సాధవఃకలౌ । శృణ్వంతఃకీర్తయంతశ్చతరిష్యంత్యంజసాతమః॥౨౪॥యదువంశేవతీర్ణస్యభవతఃపురుషోత్తమ । శరచ్ఛతంవ్యతీయాయపంచవింశాధికంప్రభో ॥ ౨౫ ॥ నాధునాతేఖిలాధారదేవకార్యావశేషితమ్ । కులంచవిప్రశాపేననష్టప్రాయమభూదిదమ్ ॥ ౨౬ ॥ తతస్స్వధామపరమంవిశస్వయదిమన్యసే । సలోకాన్లోకపాలాన్నః పాహివైకుంఠకింకరాన్॥ ౨౭॥ శ్రీశుకః॥ సంస్తుతోభగవానిత్థంవిబుధైఃపద్మజాదిభిః। ప్రతినంద్యాహతా

తాన్అర్థాన్విషయాన్ - జుషన్నపిజుషమాణోపిహేహృషీకపతేనలిప్తస్త్వం-యేత్వన్యేజీవాయోగినోవా-స్వతఃపరిహృతాదపిఅవిద్యమానాత్ త్యక్తాద్వావిషయజోషణాత్ బిభ్యతివాసనామాత్రేణబద్ధ్యాంతఇత్యర్థః॥ ౧౭॥ అలిప్తత్వమాహుః॥స్మేరేతి॥ స్మేరావలోకఃమందస్మితవిలసితోవలోకః - తస్యలవఃకటాక్షః - తేనదర్శితోయోభావఃఅభిప్రాయః-తేనమనోహారియద్భ్రూమండలం - తేనప్రహితాయేసౌరతామంత్రాః-తైఃశౌండైఃప్రగల్భైః - అనంగబాణైఃకామస్యబాణైస్సంమోహనైఃకరణైఃకామకళాభిః - షోడశసహస్రంపత్న్యః - యస్యేంద్రియంమనఃవిమథితుంక్షోభయితుంనవిభ్వ్యఃనసమర్థాః - సఃభవాన్నలిప్తఇతిపూర్వేణాన్వయః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్॥ విభ్వ్యఇతి॥ తవామృతరూపాకథాతదేవఉదకంఉదకంతద్వహంతీతిఅమృతకథోదవహాః- అథవావహంతీతివహాఃఉదకస్యవహాఃఉదవహాఃనద్యఃఉదకస్యోదస్సంజ్ఞాయామిత్యుదభావః-అమృతకథాయాఉదవహాఃకీర్తినద్యఃతథాపాదావనేజసరితోగంగాద్యాశ్చ-త్రిలోక్యాః శమలానిహంతుంవిభ్వ్యః-కేనప్రకారేణ- అనుశ్రవంగురోరుచ్చారణమనుశ్రూయతఇత్యనుశ్రవోవేదస్తత్రభవంకీర్తిరూపంతీర్థంశ్రుతిభిఃశ్రవణేంద్రియైఃఅంఘ్రిజంగాంగంఅంగసంగైః - ఏవంశుచిషదఃస్వాశ్రమధర్మస్థాః-తవతీర్థద్వయంఉపస్పృశంతిసేవంతఇతి॥౧౯॥ఇత్థమితి॥విబుధైస్సహ॥౨౦॥౨౧॥ధర్మఇతి॥విక్షిప్తావిస్తారితా॥ ౨౨॥

అవతీర్యేతి-ఉద్దామాని స్వత్తాని విక్రమాః యేషు తాని కర్మాణి॥ ౨౩॥ ౨౯॥ తదితి॥ వీర్యశౌర్యయుక్తయా శ్రియా॥ ౩౦॥ యదీతి॥ ఉద్వేలేన లంఘితమర్యాదేన॥ ౩౧॥ ఇదానీమితి॥ వైకుంఠం యాస్యన్ తవ భవనం యాస్యామి॥ ౩౨॥ ౩౫॥ నేతి॥ ప్రభాసం యాస్యామ ఇతి వదతో భగవతోఽయమభిప్రాయః - ఏతే దేవాంశాః స్వాధికారానేవాహరంతి - నతు సద్యో మోక్షం - ద్వారవత్యాం తు మృతాస్సద్యో ముచ్యేరన్ - తస్మాదభ్యుదయఫలం ప్రభాసం నేష్యామీతి॥ ౩౬॥ యత్రేతి॥ దక్షశాపాత్ యక్ష్మణా గృహీతశ్చంద్రః యత్ర స్నాత్వా స్నానమాత్రం కృత్వా కిల్బిషాత్ - తద్రోగదుఃఖాత్సద్యో ముక్తస్సన్ కళావృద్ధిం భేజే॥ ౩౭॥ వయమితి॥ ఉశిజః కమనీయాన్ అంధసా అన్నేన॥ ౩౮॥ తేష్వితి॥ ఉప్త్వేతి యథా సుక్షే-

నాఽజన్మాయామనుజ ఈశ్వరః॥ ౨౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ అవధారితమేతన్మే యదాత్థ విబుధేశ్వర। కృతం వః కార్యమఖిలం భూమేర్భారోఽవతారితః॥ ౨౯॥ తదిదం యాదవకులం వీర్యశౌర్యశ్రియోద్ధతమ్। లోకం జిఘృక్షత్యుద్ధం మే వేలయేవ మహార్ణవః॥ ౩౦॥ యద్యసంహృత్య దృప్తానాం యదూనాం విపులం కులమ్। గంతాస్మ్యనేన లోకోఽయముద్వేలేన వినంక్ష్యతి॥ ౩౧॥ ఇదానీం నాశ ఆరబ్ధః కులస్య ద్విజశాపతః। యాస్యామి భవనం బ్రహ్మన్నేతదంతే తవానఘ॥ ౩౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తో లోకనాథేన స్వయంభూః ప్రణిపత్య తమ్। సహ దేవగణైర్దేవః స్వధామ ప్రత్యపద్యత॥ ౩౩॥ అథ తస్యాం మహోత్పాతాన్ ద్వారకాయాం సముత్థితాన్। విలోక్య భగవానాహ యదువృద్ధాన్ సమాగతాన్॥ ౩౪॥ శ్రీకృష్ణః॥ ఏతే వై సుమహోత్పాతా వ్యుత్తిష్ఠంతీహ సర్వతః। శాపశ్చ నః కులస్యాసీద్బ్రాహ్మణేభ్యో దురత్యయః॥ ౩౫॥ న వస్తవ్యమిహాస్మాభిర్జిజీవిషుభిరార్యకాః। ప్రభాసం సుమహాపుణ్యం యాస్యామోఽద్యైవ మాచిరమ్॥ ౩౬॥ యత్ర స్నాత్వా దక్షశాపాద్గృహీతో యక్ష్మణోడురాట్। విముక్తః కిల్బిషాత్సద్యో భూయో భేజే కళోదయమ్॥ ౩౭॥ వయం చ తస్మిన్నాప్లుత్య తర్పయిత్వా పితౄన్ సురాన్। భోజయిత్వోశిజో విప్రాన్నానాగుణవతాంధసా॥ ౩౮॥ తేషు దానాని పాత్రేషు శ్రద్ధయోప్త్వా మహాంతి వై। వృజినాని తరిష్యామో దానైర్నౌభిరివార్ణవమ్॥ ౩౯॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం భగవతాదిష్టా యాదవాః కురునందన। గంతుం కృతధియస్తీర్థం స్యందనాన్ సమయూయుజన్॥ ౪౦॥ తన్నిరీక్ష్యోద్ధవో రాజన్ శ్రుత్వా భగవతోదితమ్। దృష్ట్వారిష్టాని ఘోరాణి నిత్యం కృష్ణమనువ్రతః॥ ౪౧॥ వివిక్త ఉపసంగమ్య జగతామీశ్వరేశ్వరమ్। ప్రణమ్య శిరసా పాదౌ ప్రాంజలిస్తమభాషత॥ ౪౨॥ ఉద్ధవః॥ దేవదేవేశ యోగేశ పుణ్యశ్రవణకీర్తన। సంహృత్యైతత్కులం నూనం లోకం సంత్యక్ష్యతే భవాన్॥ ౪౩॥ విప్రశాపం సమర్థోఽపి ప్రత్యహన్న యదీశ్వరః॥ ౪౪॥ నాహం తవాంఘ్రికమలం క్షణార్ధమపి కేశవ। త్యక్తుం సముత్సహే నాథ స్వధామ నయ మామపి॥ ౪౫॥ తవ విక్రీడితం కృష్ణ నృణాం పరమమంగళమ్। కర్ణపీయూషమాస్వాద్య త్యజంత్యన్యస్పృహాం జనాః॥ ౪౬॥ శయ్యాసనాటనస్థానస్నానక్రీడాశనాదిషు। కథం త్వాం ప్రియమాత్మానం వయం భక్తాస్త్యజేమహి॥ ౪౭॥ త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధవాసోఽలంకారచర్చితాః। ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవ మాయాం జయేమహి॥ ౪౮॥ వాతరశనా ఋషయః శ్రమణా ఊర్ధ్వమంథినః। బ్రహ్మాఖ్యం ధామ తే యాంతి శాంతాస్సన్న్యాసినోఽమలాః॥ ౪౯॥ వయం త్విహ మహాయోగిన్ భ్రమంతః కర్మవర్త్మసు। త్వద్వార్తయా తరిష్యామస్తావకైర్దుస్తరం తమః॥ ౫౦॥ స్మరంతః కీర్తయంతస్తే కృతాని గదితాని చ। గత్యుత్స్మితేక్షణక్ష్వేళి యన్నృలోకవిడంబనమ్॥ ౫౧॥ ఏవం విజ్ఞాపితో రాజన్ భగవాన్ దేవకీసుతః। ఏకాంతినం ప్రియం భృత్యముద్ధవం సమభాషత॥ ౫౨॥

త్రే బీజముప్తం బహుఫలం భవతి-తథా దానం సత్పాత్రే ఇత్యుద్యోతయతి॥ ౩౯॥ ౪౨॥ దేవదేవేతి॥ లోకం మర్త్యలోకం॥ ౪౩॥ విప్రశాపమితి॥ న ప్రత్యహన్ న ప్రతిహతవాన్॥ ౪౪॥ ౪౬॥ శయ్యేతి॥ శయ్యాదిషు త్వాం భక్తాః నిత్యం సేవితవంతో వయం కథం త్యజేమ॥ ౪౭॥ త్యక్తుమశక్నువన్ ప్రార్థయే సమాయాభయాదిత్యాహ॥ త్వయేతి॥ చర్చితాః అలంకృతాః-హి నిశ్చితం జయేమ॥ ౪౮॥ సన్న్యాసినోఽపి హి బ్రహ్మచర్యాదిబహుక్లేశైః కథంచిత్తరంతి-వయం త్వనాయాసేనైవ తరిష్యామ ఇత్యాహ॥ వాతరశనా ఇతి॥ ఊర్ధ్వమంథినః ఊర్ధ్వరేతసః॥ ౪౯॥ వయమితి॥ తావకైః భక్తైస్సహ త్వద్వార్తయా॥ ౫౦॥ స్మరంత ఇతి॥ క్ష్వేళః పరిహాసః వ్యంగ్యైకస్వా॥ ౫౧॥ ఏవమితి॥ ఏకాంతినమిత్యాదిస్వాధీ [illegible] చసే హేతుః॥ ౫౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥సప్తమేఽథోద్ధవజ్ఞానసిద్ధ్యై పృష్టస్స్వయం హరిః। అవధూతేతిహాసోక్తగురుష్వష్టావవర్ణయత్॥యదితి॥ యదాత్థ సంహృత్యైతత్కులమితి-స్వధామ్న(?)సంశ్రీవైకుంఠవాసం ప్రతి॥౧॥౨॥ త్వంతుసర్వత్యాగేనఆత్మనిష్ఠోభవేతివక్తుమాహత్రి యేణ॥కులమితి॥యర్హీతి॥తర్హ్యేవాయంనష్టమంగళోభవిష్యతీతి॥౪॥నేతి॥నవస్తవ్యమేవత్వయా॥ ౫॥ ౬॥ ననుగుణదో షాభ్యాంవిషమేలోకేకుతఃసమదృష్టిఃస్యామతఆహ॥యదిదమితి॥మనఆదిభిః గృహ్యమాణాం మనోమయత్వాత్ మాయే తివిద్ధి-తదపినస్థిరతరం-కింతునశ్వరంవిద్ధి॥౭॥నశ్వరత్వే హేతుః॥పుంస ఇతి॥అయుక్తస్యవిక్షిప్తమనసః- నానార్థోఽభేదవి షయోభ్రమః- సభ్రమఏవగుణదోషభాక్-నను వేదేనైవవిధినిషేధాభ్యాంభేదస్యసత్యత్వోక్తానభ్రమవిజృంభితగుణదో షబుద్ధిఃపుంసస్తదాహకర్మేతి-కర్మవిహితంఅకర్మతల్లోపఃవికర్మనిషిద్ధమితిభేదః-అవిద్యావద్విషయఏవవేదఇ త్యర్థః॥౮॥తస్మాదితి॥కథమాత్మనిపరిచ్ఛిన్నే వితతంజగదీక్షణీయం-తత్రాహ-ఆత్మానమితి- మయిబ్రహ్మణితద్రూపే ణేక్షస్వ ॥౯॥నన్వేవంయుక్తచిత్తత్వేనకర్మాకరణేదేవాదయోవిఘ్నాన్కరిష్యంతి-తత్రాహ॥ జ్ఞానేతి॥ జ్ఞానం వేదతా త్పర్యనిశ్చయః-విజ్ఞానంతదర్థానుభవః- తాభ్యాంసమ్యక్యుక్తః-తతఆత్మానుభవేనైవతుష్టచిత్తః-తతఃశరీరిణాంస ర్వదేహినాంఆత్మభూతస్సన్-అంతరాయైర్నప్రతిహన్యసే-అయంభావః-యావదపరోక్షానుభవంయథాక్రమంకర్మాణి

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-షష్ఠోఽధ్యాయః.

శ్రీభగవాన్ ॥ యదాత్థమాంమహాభాగతచ్చికీర్షితమేవమే । బ్రహ్మాభవోలోకపాలాస్స్వర్వాసం మేభికాంక్షిణః॥ ౧॥ మయానిష్పాదితంహ్యత్ర దేవకార్యమశేషతః । యదర్థమవతీర్ణోఽహమంశేన బ్రహ్మణార్థితః॥ ౨॥ కులంవై శాపనిర్దగ్ధం నంక్ష్యత్యన్యోన్యవిగ్రహాత్ । సముద్రస్సప్తమే హ్యేనాం పురీంసంప్లావయిష్యతి॥౩॥యర్హ్యేవాయంమయాత్యక్తోలోకోఽయంనష్టమంగళః।భవిష్యత్యచిరా త్సాధోకలినాపినిరాకృతః॥౪॥నవస్తవ్యంత్వయైవేహమయాత్యక్తేమహీతలే। జనోఽధర్మరుచిర్భద్రభ విష్యతికలౌయుగే॥౫॥త్వంతుసర్వంపరిత్యజ్యస్నేహంస్వజనబంధుషు । మయ్యావేశ్యమనస్సమ్యక్సమ దృగ్విచరస్వగామ్॥౬॥ యదిదంమనసావాచాచక్షుర్భ్యాంశ్రవణాదిభిః । నశ్వరంగృహ్యమాణంచవిద్ధి మాయామనోమయమ్॥౭॥పుంసోఽయుక్తస్యనానార్థోభ్రమస్సగుణదోషభాక్।కర్మాకర్మవికర్మే తిగుణదోషధియోభిదా॥౮॥ తస్మాద్యుక్తేంద్రియగ్రామోయుక్తచిత్తఇదంజగత్।ఆత్మనీక్షస్వవితతమా త్మానంమయ్యధీశ్వరే॥౯॥జ్ఞానవిజ్ఞానసంయుక్తఆత్మభూతశ్శరీరిణామ్।ఆత్మానుభవతుష్టాత్మానాంతరా యైర్విహన్యసే॥ ౧౦॥ దోషబుద్ధ్యోభయాతీతోనిషేధాన్ననివర్తతే। గుణబుద్ధ్యాచవిహితం నకరోతి యథార్భకః॥౧౧॥సర్వభూతసుహృచ్ఛాంతోజ్ఞానవిజ్ఞాననిశ్చయః । పశ్యన్మదాత్మకంవిశ్వంనవిపద్యే తవైపునః॥ ౧౨ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యాదిష్టోభగవతామహాభాగవతోనృప । ఉద్ధవఃప్రణిపత్యాహతత్త్వ జిజ్ఞాసురచ్యుతమ్॥౧౩॥ఉద్ధవః॥ యోగేశయోగవిన్న్యాసయోగాత్మన్యోగసంభవ । నిశ్శ్రేయసా యమేప్రోక్తస్త్యాగస్సన్న్యాసలక్షణః॥ ౧౪॥ త్యాగోఽయందుష్కరోభూమన్కామానాంవిషయాత్మభిః।

కుర్యాదేవ-తదనంతరంసర్వేషామాత్మభూతత్వాన్నకోపివిఘ్నానాచరతీతి-తథాచ॥శ్రు॥ తస్యహనదేవాశ్చభూత్యా ఈశతఆత్మాహ్యేషాంసభవతీతి॥౧౦॥నచోత్పన్నజ్ఞానస్యాపియథేష్టాచరణ ప్రసంగఇత్యాహ॥దోషబుద్ధ్యేతి॥ గుణదో షబుద్ధ్యతీతోఽపి ప్రాక్తనసంస్కారాన్నిషేధాన్నివర్తతఏవకింతునదోషబుద్ధ్యా - విహితంచప్రాయశః కరోతి నగుణబుద్ధ్యా-యథార్భకఃసంకల్పవికల్పరహితః-కించిత్కరోతికుతశ్చిన్నివర్తతతద్వదేవేతి॥౧౧॥ఏవంభూతస్యనపు నఃసంసారఇత్యాహ॥సర్వభూతేతి॥ నవిపద్యేతనపునస్సంసరేత్ ॥ ౧౨॥ ౧౩॥ త్వంతుసర్వంపరిత్యజ్యేత్యాద్యుపదేశమా త్మనోఽయోగ్యంమన్వానఃపృచ్ఛతి॥ యోగేశేతి॥ యోగేశయోగఫలదాయిన్-యోగవిదాంన్యాస-న్యాసోనామఅతిగో ప్యోనిక్షేపవిశేషః - యద్వా-యోగోవిన్యస్యతేక్రియతేయస్మిన్ - యోగాత్మన్యోగేఆత్మాప్రకటోభవతియస్య- యోగస్వరూపేతివా-యోగస్యసంభవోయస్మాత్ - చతుర్భిరేతైస్సంబోధనైః - స్వమహిమ్నాకేవలంత్వయోపది ష్టం-నతుమదధికారంపర్యాలోచ్యేతిద్యోతితం-తదాహనిశ్శ్రేయసాయేతి॥నచాయోగ్యాద్యర్థంసర్వస్వదానాదివదయ న్త్యాగఃకింతుసన్న్యాసలక్షణఃఅప్రత్యాపత్తిరూపః॥౧౪॥౧౫॥సఇతి॥యంప్రతిత్యాగావ్యపదిష్టంసోఽహం - మూఢమతిః కుతః-మమేతిఅహమితిచసానుబంధిపుత్రాదిసహితే-త్వన్మాయయావిరచితేఆత్మనిదేహే. విగాఢోనిమగ్నః - అతఃత

భగవతానిగదితంయథాహమంజసానంసాధయామి -తథాభృత్యంమామనుశాధీశనైః శిక్షయ॥౧౬॥ నను యా సంశయాపత్తిః ఉక్తంవిస్తరతస్త్వన్యాన్పృచ్ఛేతిచేత్ అతఆహ ॥ న్వేతి॥ స్వప్రకాశస్య-సత్యస్యాత్మనఃఆత్మనః - మాం ప్రతినక్తారం తేత్వత్తః-అన్యంనానుచక్షేనపశ్యామి-స్వదృశః స్వతస్సిద్ధజ్ఞానాత్ త్వత్తో స్యమితివాకుతఇత్యతఆహ-సర్వఇతి॥ బహిర్దృ భావాః విషయేష్వేవబుద్ధయః ॥౧౭॥ తస్మాదితి॥ కేచిద్దుష్కీలాభవంతి- కేచిత్త్వపితాస్సంతః ఫలకాలేవినశ్యంతి- కేచిద్జ్ఞానే చిరకష్టేఅసమర్థాః- కేచిత్ -స్వస్థానభ్రష్టాః-తద్వ్యస్తవ్యత్యస్తమనవద్యమిత్యాదీనిపంచవిశేషణాని-నవిద్యతేఅంతః కాలతఃపారందేశతశ్చయస్యతం- కాలాదిభిరకుంఠోవికుంఠలోకోధిష్ణ్యంస్థానంయస్యతం- హేభగవన్-ఉపాసన్న-నిర్వేదేహేతుఃవృజినైర్దుఃఖైరభితప్తఃహంకారగౌరవాయన్యకారోయుక్తినవధేయః- నన్వేవమప్యత్యాసిసికతో మతిచాహ-నారాయణమితి-అనుకంపితామాహ-నరసఖమితి-నరోజీవస్సఖాఅవంచనీయఃయస్యతంభవంతంశరణం ప్రపద్యే॥౧౮॥ తదేవమస భావనావిపరిభావనాభ్యాముపదిష్టంతత్త్వమనవగాహమానం ప్రతితన్నివృత్తయేగురూపదేశం వినాపిస్వాన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేవతత్త్వప్రతిపత్తిర్భవతీతిదర్శయితుమాహ ॥ ప్రాయేణేతి॥ లోకతత్త్వస్యవిచక్షణాః పరీక్షకాః-అశుభాశయాత్ విషయవాసనాతః॥ ౧౯॥ తదుపపాదయతి॥ ఆత్మనఇతి॥ ఆత్మనఃపశ్వాదిశరీరేష్వాస్తె

నుతరాంత్వైయుసర్వాత్మన్నభర్తరితిమేమతిః॥౧౫॥సోహంమమాహమితిమూఢమతిర్విగాఢస్త్వన్మాయ యావిరచితాత్మనిసానుబంధే । తత్త్వాంజసానిగదితంభవతాయథాహం సంసాధయామిభగవన్ననుశాధిభృత్యం॥ ౧౬॥ సత్యస్యతేస్వదృశఆత్మనఆత్మనోన్యంవక్తారమీశవిబుధేష్వపినానుచక్షే । సర్వేవిమోహితధియస్తవమాయయేమే బ్రహ్మాదయస్తనుభృతోబహిరర్థభావాః॥౧౭॥తస్మాద్భవంతమనవద్యమనంతపారంసర్వజ్ఞమీశ్వరమకుంఠవికుంఠధిష్ణ్యం। నిర్విణ్ణధీరహముహావృజినాభితప్తోనారాయణంనరసఖంశరణంప్రపద్యే॥ ౧౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ ప్రాయేణమనుజాలోకేలోకతత్త్వవిచక్షణాః। సముద్ధరంతిహ్యాత్మానమాత్మనైవాశుభాశయాత్ ॥౧౯॥ఆత్మనోగురురాత్మైవపురుషస్యవిశేషతః। యత్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాంశ్రేయోసావనువిందతే॥ ౨౦॥ పురుషత్వేచమాంధీరాస్సాంఖ్యయోగవిశారదాః । ఆవిస్తరం ప్రపశ్యంతిసర్వశక్త్యుపబృంహితమ్ ॥౨౧॥ ఏకద్విత్రిచతుష్పాదోబహుపాదస్తథాపదః। బహ్వ్యస్సంతిపురస్సృష్టాస్తాసాంమేపౌరుషీప్రియా ॥౨౨॥ అత్రమాంమృగయంత్యద్ధాయుక్తాహేతుభిరీశ్వరమ్ । గృహ్యమాణైర్గుణైర్లింగైరగ్రాహ్యమనుమానతః॥ ౨౩॥ అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసంపురాతనం అవధూతస్యసంవాదంయదోరమితతేజసః॥౨౪॥అవధూతంద్విజంకంచిచ్చరంతమకుతోభయం । కవింనిరీక్ష్యతరుణంయదుఃపప్రచ్ఛధర్మవిత్ ॥౨౫॥యదుః॥కుతోబుద్ధిరియంబ్రహ్మన్నకర్తుస్సువిశారదా యామాసాద్యభవాంలోకేవిద్వాంశ్చరతిబాలవత్ ॥౨౬॥ప్రాయోధర్మార్థకామేషువివిత్సాయాం చమానవాః। హేతునేహసమీహంతఆయుషోయశసశ్శ్రియః ॥ ౨౭ ॥ త్వంతుకల్యఃకవిర్దక్షస్సుభ

గోమృతభాషితః। జ్ఞానేగురుః॥౨౦॥ తత్రప్రత్యక్షందర్శయతి॥పురుషత్వఇతి॥తథాచ ॥ శ్రు॥ పురుషత్వేచావిస్తరోయమాత్మాసహిప్రజ్ఞానేనసంపన్నతమోవిజ్ఞాతంవదతివిజ్ఞాతంపశ్యతివేదశ్వస్తనం వేదలోకాలోకౌమర్త్యేన నామృతమీప్సత్యేవంసంపన్నోథేతరేషాంపశూనామశనాపిపాసేఏవాభిజ్ఞానమితి ॥౨౧॥ అతఃపురుషత్వంస్తౌతి॥ఏకేతి ॥ ౨౨॥ అనుమానమాహ॥ అత్రేతి॥ అత్రపౌరుష్యాంపురి-యుక్తాః అప్రమత్తాః - అగ్రాహ్యం-గ్రాహ్యేభ్యోహంకారాదిభ్యోవ్యతిరిక్తంమాం-అద్ధాసాక్షాన్మృగయంతి-మార్గణేప్రకారద్వయమాహ--గృహ్యమాణైర్బుద్ధ్యాదిభిర్గుణైర్హేతుభిః-జడానాంప్రకాశఃస్వప్రకాశేనైకేనవినానఘటతఇత్యుపపత్తిముఖేనలక్షణైస్తథాతైరేవలింగైర్వ్యాప్తిముఖేనానుమానతఃఈశ్వరంప్రవర్తకంమృగయంతి-బుద్ధ్యాదికరణానికర్తృప్రయోజ్యాని-కరణత్వాత్ - వాశ్యాదివదితి- తదుక్తం శ్లో॥భగవాన్సర్వభూతేషులక్షితస్స్వాత్మనాహరిః।దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టాలక్షణైరనుమాపకైరితి - నచైతావతా ఆత్మా-అనుమానికఇతిమంతవ్యం- దేహాదివ్యతిరిక్తత్వంపదార్థశుద్ధిమాత్రస్యైవానుమానేనవివక్షితత్వాత్ ॥ ౨౩ ॥ భూయోన్వయవ్యతిరేకాభ్యామసంభావనాదినివృత్త్యాఇతిహాసమాహ॥అత్రేతి ॥ ౨౪॥౨౫॥కుతఇతి॥ సువిశారదాఅతినిపుణా॥౨౬॥సర్వలోకవైలక్షణ్యమాహ। ప్రాయఇతి॥ధర్మాదిషు-వివిత్సాయాం..ఆత్మవిచారేచ- మానవాస్సమీహంతేప్రవర్తంతే-తత్రాపిఆయురాదేహేతునాకామనయైవ ॥౨౭॥త్వమితి॥త్వంతునకస్యచిత్ కర్మణఃకర్తాభవసి - నకించిదీ

హసే ఇచ్ఛసి జడోన్మత్తపిశాచవచ్చరసి-నను అశక్త్యా వా-అజ్ఞానేన వా- అనైపుణ్యేన వా విరూపత్వేన వా- అభాగ్యతయా వా దాఽఽపోసీన్యం ఘటత ఏవ-నైతదిత్యాహ-కల్య ఇతి॥ ౨౮॥ మహానానందశ్చ త్వయా కుతః ఇతి పృచ్ఛతి॥ జనేష్వితి॥ ౨౯॥ త్వమితి॥ స్పర్శవిహీనస్య విషయభోగరహితస్య అత్ర హేతుః- కేవలాత్మనః కళత్రాదిశూన్యస్య ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ సంతీతి॥ బుద్ధ్యేపా శ్రితాః స్వీకృతాః న తూపదేశేన-అటామి పర్యటామి॥ ౩౨॥ ౩౩॥ మధుహేతి॥ శోభనం రూపం కీటస్య కరోతీతి సుపేశస్కృత్॥ ౩౪॥ ఏత ఇతి॥ మే మయా ఆశ్రితాః తదాహ- ఏతేషాం వృత్తిభిః- ఆత్మనః శిక్షాః శిక్షణీయాన్ అర్థాన్ హేయోపాదేయాదీన్- అన్వీక్షం అనుశిక్షితవానస్మి॥ ౩౫॥ యత ఇతి॥ నాహుషో యయాతిః ॥ ౩౬॥ శిక్షితే కథం మాం శిక్షితవానిత్యాహ॥ భూతైరితి॥ ఆక్రమ్యమాణః సంపీడ్యమానః తద్విద్వాన్ భూతానాం దైవవశవర్తిత్వం విద్వాన్ - వ్రతం నియమం॥ ౩౭॥ పర్వతరూపా వృక్షరూపా చ యా పృథివీ తస్యాః శిక్షితమాహ ॥ శశ్వదితి॥ సర్వదా పరార్థాః పరోపకారార్థాః సర్వాః ఈహాః యస్య సః పరార్థ ఏవ ఏకాంతతః సంభవో యస్య సః - భూభృత్తః పర్వతాత్ -తస్య హి వృక్షగుల్మలతా తృణనిర్ఝరాశ్రప్రవణాది క్రియాః పరార్థా ఏవ యథా-తద్వత్ - తథా నగశిష్యః వృక్షశిష్యః స్యాత్ పరాత్మతాం పరాధీనాత్మతాం- వృక్షో యథా పరైర వఖండ్యోత్పాట్య చానయనమప్యనుమన్యతే తద్వత్ ॥ ౩౮॥ వాయురపి ద్వివిధః-ప్రాణో బాహ్యశ్చ-తత్ర ప్రాణస్య గురుత్వమాహ ॥ ప్రాణవృత్త్యేతి ॥ ప్రాణో హ్యాహారాదిమాత్రేణ వర్తతే - రూపరసాదీన్ ఇంద్రియవిషయాంస్తు నాపేక్ష

గోమితభాషణః । న కర్తా నేహసే కించిజ్జడోన్మత్తపిశాచవత్ ॥ ౨౮॥ జనేషు దహ్యమానేషు కామలోభదవాగ్నినా। న తప్యసేఽగ్నినా ముక్తో గంగాంభఃస్థ ఇవ ద్విపః ॥ ౨౯॥ త్వం హి నః పృచ్ఛతాం బ్రహ్మన్నాత్మన్యానందకారణమ్ । బ్రూహి స్పర్శవిహీనస్య భవతః కేవలాత్మనః ॥ ౩౦॥ శ్రీకృష్ణః॥ యదునైవం మహాభాగో బ్రహ్మణ్యేన సుమేధసా । పృష్టస్సభాజితః ప్రాహ ప్రశ్రయావనతం ద్విజః ॥ ౩౧ ॥ బ్రాహ్మణః॥ సంతి మే గురవో రాజన్ బహవో బుద్ధ్యుపాశ్రితాః । యతో బుద్ధిముపాదాయ ముక్తోఽటామీహ తాన్ శృణు॥ ౩౨॥ పృథివీ వాయురాకాశ ఆపోఽగ్నిశ్చంద్రమా రవిః। కపోతోఽజగరస్సింధుః పతంగో మధుకృద్గజః॥ ౩౩॥ మధుహా హరిణో మీనః పింగళా కురరోఽర్భకః। కుమారీ శరకృత్సర్ప ఊర్ణనాభిస్సుపేశకృత్ ॥ ౩౪॥ ఏతే మే గురవో రాజంశ్చతుర్వింశతిరాశ్రితాః । శిక్షా వృత్తిభిరేతేషామన్వశిక్షమిహాత్మనః॥ ౩౫॥ యతో యదనుశిక్షామి యథా వా నాహుషాత్మజ। తత్తథా పురుషవ్యాఘ్ర నిబోధ కథయామి తే॥ ౩౬ ॥ భూతైరాక్రమ్యమాణోఽపి ధీరో దైవవశానుగైః । తద్విద్వాన్ న చలేన్మార్గాదన్వశిక్షం క్షితేర్వ్రతమ్ ॥ ౩౭ ॥ శశ్వత్పరార్థసర్వేహః పరార్థైకాంతసంభవః। సాధుశ్శిక్షేత భూభృత్తో నగశిష్యః పరాత్మతామ్ ॥ ౩౮॥ ప్రాణవృత్త్యైవ సంతుష్యేన్మునిర్నైవేంద్రియప్రియైః। జ్ఞానం యథా న నశ్యేత నావకీర్యేత వాఙ్మనః॥ ౩౯॥ విషయేష్వావిశన్ యోగీ నానాధర్మేషు సర్వతః । గుణదోషవ్యపేతాత్మా న విషజ్జేత వాయువత్ ॥ ౪౦॥ పార్థివేష్విహ దేహేషు ప్రవిష్టస్తద్గుణాశ్రయః । గుణైర్న యుజ్యతే యోగీ గంధైర్వాయురివాత్మదృక్ ॥ ౪౧॥ అంతర్హితశ్చ స్థిరజంగమేషు బ్రహ్మాత్మభావేన సమన్వయేన । వ్యాప్త్యావ్యవచ్ఛేదమసంగమాత్మనో

తే తథా మునిరపి భవేదిత్యర్థః ప్రాణవృత్తేరకరణే మనోవైకల్యేన జ్ఞాననాశస్స్యాత్ - అతో దేహనిర్వాహః కర్తవ్యః గుణలిప్సాయాం తు వాక్ మనశ్చ విక్షిప్యేత- అతో నాధికం లిప్సేతేత్యాహ-జ్ఞానమితి-నావకీర్యేత న విక్షిప్యేత॥ ౩౯ ॥ విషయాన్ సేవమానోఽపి తేష్వనాసక్తిం బాహ్యాత్ వాయోః శిక్షేదిత్యాహ ॥ విషయేష్వితి॥ నానాధర్మేషు శీతోష్ణాదిధర్మకేషు-న హి వాయుర్వనే పహనే సజ్జతే-తద్వత్ ॥ ౪౦॥ యథా వాయుర్గంధాదిధర్మయోగేన ప్రతీయమానోఽపి వస్తుతో న తద్యోగీ- ఏవం దేహాదిధర్మయోగేనాహం ప్రత్యయేన ప్రతీయమానోఽపి ఆత్మా న తద్ధర్మవానితి సంభావితమితి వాయోరేవ శిక్షితమిత్యాహ ॥ పార్థివేష్వితి॥ తద్గుణాశ్రయః దేహధర్మాన్ బాల్యాదీనాశ్రిత్యైవ వర్తమానః - గుణైస్తైరేవ॥ ౪౧॥ ఏకస్యైవాత్మనః అంతర్బహిర్భావేన వర్తమానత్వమసంగత్వం చేతి ఆకాశాత్ శిక్షితం సంభావనాద్వయమాహ ద్వయేన ॥ అంతర్హితశ్చేతి ॥ అంతర్హితశ్చ దేహాంతర్గతోఽపి - మునిః ఆత్మనో దేహాద్యసంగం అత ఏవ అవ్యవచ్ఛేదం చ భావయేత్- కుతః స్థిరజంగమేషు సమన్వయేన యా వ్యాప్తిస్తయా- కిం మణిషు సూత్రస్యేవ వ్యాప్తిః-న - వితతస్య- సర్వగతస్య - తత్కృతః - బ్రహ్మాత్మభావేన బ్రహ్మస్వరూపభావనయా ॥ శ్రు ॥ తత్త్వమసీతి శ్రుతేః నన్వేతత్సర్వం కథం సంభవతి తత్రాహ - నభస్త్వం సత్తుల్యత్వం భావయేత్ - యథా నభసః సర్వగతస్య న ఘటాదిభిః సంగః పరిచ్ఛేదో వా.. ఏవమా

త్మనోఽపి సంభవతీతి ॥ ౪౧ ॥ కించ-కూటస్థస్యాత్మనోఽనాగమాపాయి దేహాదిసంబంధ ఇత్యాహ॥ తేజ ఇతి॥ తేజోఽబన్నమయైః తేజశ్చ ఆపశ్చ అన్నం పృథివీ చ తన్మయైః-కాలసృష్టైర్గుణైర్దేహాదిభిః - పుమాన్న స్పృశ్యత ఇతి నభోవత్సంభవతీతి॥ ౪౩॥ స్వచ్ఛత్వాదిభిర్గుణైః ఉదకం జగత్పునాతీతి తద్గుణామయా శిక్షితా ఇత్యాహ॥ స్వచ్ఛ ఇతి॥ స్వచ్ఛః నిర్మలః ప్రకృతితః స్వభావతః స్నిగ్ధః జనేష్వనురాగవాన్-మాధుర్యః మధురాలాపీ-తీర్థభూః తీర్థస్థానం- అపాం మిత్రం ఉదకతుల్యః ఈక్షాదిభిః పాతేతి సఖా యం పాపాత్ పునాతి-స్వచ్ఛత్వాదిభిర్గుణైరర్థాదుదకసాదృశ్యం జ్ఞాతవ్యం॥ ౪౪॥ అగ్నేశ్శిక్షితమాహ॥ తేజస్వీతి॥ తేజస్వీ జ్ఞానాతిశయాత్ - విశేషతః తపసా దీప్తః-దుర్ధర్షః అక్షోభ్యః సచాసౌ ఉదరభాజనశ్చ అపరిగ్రహః యుక్తాత్మా మునిః॥ ౪౫॥ అగ్నేరేవ శిక్షాంతరమాహ॥ క్వచిదితి॥ యథాగ్నిః పరేచ్ఛయైవ హవిర్గృహ్ణాతి తథా మునిరిత్యాహ దాతౄణామితి ప్రాగుత్తరాశుభం భూతం భవిష్యచ్చ పాపం ॥ ౪౬ ॥ ఆత్మనో దేహోపాధికమేవ ఉచ్చనీచత్వాది న స్వాభావికమిత్యగ్ని దృష్టాంతేన సంభావితమిత్యాహ॥ స్వమాయయేతి॥ స్వమాయయా స్వావిద్యయా-సృష్టం సదసల్లక్షణం దేవతిర్యగాదిరూపం విప్రశూద్రాదిరూపం వా ॥ ౪౭ ॥ ఆత్మనో జన్మాదిషడ్వికారాభావః చంద్రదృష్టాంతేన సంభావిత ఇత్యాహ ॥ విసర్గాద్యా ఇతి ॥ విసర్గో జన్మ - శ్మశానం నాశః - అత్రేయం జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రక్రియా - ఆప్యమండలశ్చంద్రః - తేజోమండల ఆదిత్యః - తయోరేకనక్షత్రావస్థానే చంద్రో న దృశ్యతే-చక్షుషాం ఆదిత్యమండలేన సమదేశస్థితేన వ్యవధానాత్ - సా అమావాస్యా - అథ షష్టిఘటికాభిశ్చంద్రో నక్షత్రాం

మునిర్నభస్త్వం వితతస్య భావయేత్ ॥ ౪౨॥ తేజోఽబన్నమయైర్భావైర్మేఘాద్యైర్వాయునేరితైః। న స్పృశ్యతే నభస్తద్వత్కాలసృష్టైర్గుణైః పుమాన్॥ ౪౩॥ స్వచ్ఛః ప్రకృతితః స్నిగ్ధో మాధుర్యస్తీర్థభూర్నృణామ్। మునిః పునాత్యపాం మిత్రమీక్షోపస్పర్శనకీర్తనైః॥ ౪౪॥ తేజస్వీ తపసా దీప్తో దుర్ధర్షోదరభాజనః। సర్వభక్ష్యోఽపి యుక్తాత్మా నాదత్తే మలమగ్నివత్ ॥ ౪౫॥ క్వచిచ్ఛన్నః క్వచిత్స్పష్ట ఉపాస్యశ్శ్రేయ ఇచ్ఛతామ్ । భుంక్తే సర్వత్ర దాతౄణాం దహన్ప్రాగుత్తరాశుభమ్॥ ౪౬॥ స్వమాయయా సృష్టమిదం సదసల్లక్షణం విభుః । ప్రవిష్ట ఈయతే తత్తత్స్వరూపోఽగ్నిరివైధసి॥ ౪౭॥ విసర్గాద్యాశ్శ్మశానాంతా భావా దేహస్య నాత్మనః । కలానామివ చంద్రస్య కాలేనావ్యక్తవర్త్మనా॥ ౪౮॥ కాలేన హ్యోఘవేగేన భూతానాం ప్రభవాప్యయౌ । నిత్యావపి న దృశ్యేతే హ్యాత్మనోఽగ్నేర్యథార్చిషామ్॥ ౪౯॥ గుణైర్గుణానుపాదత్తే యథాకాలం విముంచతి । న తేషు యుజ్యతే యోగీ గోభిర్గా ఇవ గోపతిః॥ ౫౦॥ బుధ్యతే స్వే న భేదేన వ్యక్తిస్థ ఇవ తద్గతః । లక్ష్యతే స్థూలమతిభిరాత్మా చావస్థితోఽర్కవత్ ॥ ౫౧॥ నాతిస్నేహః ప్రసంగో వా కర్తవ్యః క్వాపి కేనచిత్ । కుర్వన్విందేత సంతాపం కపోత ఇవ దీనధీః॥ ౫౨॥ కపోతః కశ్చనారణ్యే కృతనీడో వనస్పతౌ । కపోత్యా భార్యయా సార్ధముువాస కతిచిత్సమాః॥ ౫౩॥ కపోతౌ స్నేహగుణితహృదయౌ

తరం గచ్ఛతి - ఆదిత్యస్తు త్రయోదశభిరహోరాత్రైః - అతః ప్రతిపదమారభ్య విషమస్థితస్య ఆదిత్యమండలస్య పంచదశో భాగః ఆప్యమండలే ప్రతిబింబితో దృశ్యతే - సా కలేత్యుచ్యతే - ఏవం పంచదశేహ్ని త్రయోదశభిర్నక్షత్రైరంతరమితి- రాశిచక్రస్య సప్తవింశతినక్షత్రాత్మకస్య మధ్యే సంముఖౌ చంద్రాదిత్యౌ యదా తిష్ఠతః - తదా సంపూర్ణప్రతిబింబం భూచ్ఛాయాలాంఛితం దృశ్యతే - సా పూర్ణిమా - తస్యాం పౌర్ణమాస్యాం సంపూర్ణప్రతిబింబేన షోడశకలశ్చంద్ర ఇత్యుపచర్యతే - తతః పునః ప్రతిపదమారభ్య మండలయోర్వైషమ్యభావాత్కలాహ్రాసః - తత్ర యథా కలానామేవోత్పత్త్యాదయో నాప్యమండలస్య తథాత్మనోఽపీత్యాహ॥ కలానామివేతి॥ ౪౮॥ సింహావలోకనేన అగ్ని దృష్టాంతేనైవ దేహానాం క్షణభంగురతయా వైరాగ్యం శిక్షితమిత్యాహ॥ కాలేనేతి॥ ఓఘవద్వేగో యస్య తేన - ఆత్మనస్సంబంధినాం భూతానాం దేహాదీనామిత్యర్థః-అర్చిషాం జ్వాలానాం॥ ౪౯॥ ఆదిత్యాచ్ఛిక్షితమాహ ద్వాభ్యాం॥ గుణైరితి॥ యోగీ గుణైరింద్రియైర్గుణాన్ విషయాన్ ఉపాదత్తే యథాకాలం - అర్థిన్యాగతే సతి విముంచతి - న తేషు యుజ్యతే - లబ్ధమితి దత్తమితి వా అభినివేశం న కరోతి - గోభిః రశ్మిభిః గాః సలిలాని గోపగః సూర్యో యథా॥ ౫౦॥ స్వతో భేదశూన్యస్యాప్యాత్మనో భేదప్రతీతిరుపాధివశాదిత్యాదిత్యదృష్టాంతేనైవ సంభావితమిత్యాహ॥ బుధ్యత ఇతి॥ స్వే స్వస్వరూపే స్థితః ఆత్మా భేదేన న బుధ్యతే అభివ్యక్తిర్వ్యక్తిరుపాధిః వ్యక్తిస్థః ఉపాధౌ ప్రతిబింబితః తద్గత ఇవ ఉపాధిం ప్రవిష్ట ఇవ భేదేన స్థూలమతిభిః లక్ష్యతే - అర్కవదిత్యన్వయః॥ ౫౧॥ కపోతాచ్ఛిక్షితమాహ॥ నేతి॥ స్నేహః ప్రీతిః-ప్రసంగః ఉపలాలనాద్యాసక్తిః॥ ౫౨॥ దృష్టాంతం

ప్రపంచయతి॥కపోతఇతి॥౫౩॥తయోర్మిథః స్నేహప్రసంగం ఆదౌ దర్శయతి త్రయేణ॥ కపోతావితి॥ స్నేహేన గుణితౌ
బద్ధహృదయం యయోస్తౌ॥౫౪॥శయ్యేతి॥ విస్రబ్ధౌ నిశ్శంకౌ॥ ౫౫॥ యం యమితి॥ సా కపోతీ తర్పయంతీ సహాసపితీ, త్రా
లాపాదిభిః ప్రీణయంతీ-అత ఏవ తేనానుకంపితా సతీ-యం యం వాంఛతి తం తం కామం సమానయత్ - సంపాదయామాస-
జన్మని ఇత్యాదియథాభిః సూచితం॥౫౬ ౫౭॥ తేష్వితి॥ తేషు జలభరి తేష్వండేషు - హరేః శక్తిభిః కాలకర్మస్వభావాదిభిః ర-
చితావయవాః పక్షిణః కోమలాన్యంగాని తనూరుహాశ్చ యేషాం తే॥ ౫౮॥౫౯॥ తాసామితి॥ పతత్రైః పక్షైః-అవి నాం
స్పృష్టానాం॥ ౬౦॥ స్నేహేతి॥ శిశూన్ బాలాన్ ప్రజాః పుత్రాన్॥ ౬౧॥౬౨॥ దృష్ట్వేతి॥స్వాలయాంతికే చరతః క్రీడతః
తాన్ కపోతపుత్రాన్- ఆతత్య ప్రసార్య॥ ౬౩॥ కపోతఇతి॥ ఉత్సుకత్వాదేవ తత్పోషణార్థం గతౌ - పోషణార్థం

గృహధర్మిణౌ॥ దృష్టిం దృష్ట్యాంగమంగేన బుద్ధిం బుద్ధ్యా బబంధతుః॥ ౫౪॥ శయ్యాసనాటనస్థానవార్తా-
క్రీడాశనాదికమ్ । మిథునీభూయ విస్రబ్ధౌ చేరతుర్వనరాజిషు॥ ౫౫॥ యం యం వాంఛతి సా రాజన్ తర్ప-
యంత్యనుకంపితా । తం తం సమానయత్కామం కృచ్ఛ్రేణాప్యజితేంద్రియః॥ ౫౬॥ కపోతీ ప్రథమం గ-
ర్భం గృహ్ణతీ కాల ఆగతే। అండాని సుషువే నీడే స్వపత్యుస్సన్నిధౌ సతీ॥౫౭॥ తేషు కాలే వ్యజాయంత రచి-
తావయవా హరేః । శక్తిభిర్దుర్విభావ్యాభిః కోమలాంగతనూరుహాః ॥ ౫౮ ॥ ప్రజాః పుపుషతుః ప్రీతౌ
దంపతీ పుత్రవత్సలౌ । శృణ్వంతౌ కూజితం తాసాం నిర్వృతౌ కలభాషితైః॥ ౫౯॥ తాసాం పతత్రైస్సుస్ప-
ర్శైః కూజితైర్ముగ్ధచేష్టితైః । ప్రత్యుద్గమైరదీనానాం పితరౌ ముదమాపతుః॥ ౬౦॥ స్నేహానుబద్ధహృద-
యావన్యోన్యం విష్ణుమాయయా।విమోహితౌ దీనధియౌ శిశూన్ పుపుషతుః ప్రజాః॥ ౬౧॥ ఏకదా జగ్మతు-
స్తాసామన్నార్థే తౌ కుటుంబినౌ।పరితః కాననే తస్మిన్నర్థినౌ చేరతుశ్చిరమ్॥ ౬౨॥ దృష్ట్వా తాన్ లుబ్ధకః క-
శ్చిద్యదృచ్ఛాతో వనేచరః।జగృహే జాలమాతత్య చరతః స్వాలయాంతికే॥౬౩॥కపోతశ్చ కపోతీ చ ప్రజాపో-
షే సదోత్సుకౌ। గతౌ పోషణమాదాయ స్వనీడముపజగ్మతుః॥౬౪॥కపోతీ స్వాత్మజాన్ వీక్ష్య బాలకాన్ జా-
లసంవృతాన్। తానభ్యధావత్క్రోశంతీ క్రోశతో భృశదుఃఖితా॥ ౬౫॥ సాసకృత్స్నేహగుణితా దీన-
చిత్తాజమాయయా। స్వయం చాబధ్యత శిచా బద్ధాన్ పశ్యంత్యపస్మృతిః॥ ౬౬॥ కపోతశ్చాత్మజాన్ వీక్ష్య
ఆత్మనోఽప్యధికాన్ ప్రియాన్ ॥ భార్యాం చాత్మసమాం దీనో విలలాప సుదుఃఖితః॥ ౬౭॥ అహో మే పశ్య-
తాపాయమల్పపుణ్యస్య దుర్మతేః । అతృప్తస్యాకృతార్థస్య గృహస్త్రైవర్గికో హతః॥ ౬౮॥ అనురూ-
పానుకూలా చ యస్య మే పతిదేవతా।శూన్యే గృహే మాం సంత్యజ్య పుత్రైస్స్వర్యాతి సాధుభిః॥ ౬౯॥ సో-
హం శూన్యే గృహే దీనో మృతదారో మృతప్రజః। జిజీవిషే కిమర్థం వా విధురో దుఃఖజీవితః॥౭౦॥ తాంస్త-
థైవావృతాన్ శిగ్భిర్మృత్యుగ్రస్తాన్ విచేతసః ॥స్వయం చ కృపణః శిక్షు పశ్యన్నప్యబుధోఽపతత్॥ ౭౧॥ తం
లబ్ధ్వా లుబ్ధకః క్రూరః కపోతం గృహమేధినమ్ । కపోతకాన్ కపోతీం చ సిద్ధార్థః ప్రయయౌ గృహమ్॥
౭౨ ॥ ఏవం కుటుంబ్యశాంతాత్మా ద్వంద్వారామః పతత్రివత్ । పుష్ణన్ కుటుంబం కృపణస్సానుబంధో-
ఽవసీదతి॥ ౭౩॥ యః ప్రాప్య మానుషం లోకం ముక్తిద్వారమపావృతమ్।గృహేషు ఖగవత్సక్తస్తమారూ-
ఢచ్యుతం విదుః॥౭౪॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే-సప్తమోఽధ్యాయః

బ్రాహ్మణః॥సుఖమైంద్రియికం రాజన్ స్వర్గే నరక ఏవ చ। దేహినో యద్యథా దుఃఖం తస్మాన్నేచ్ఛేత తద్బు-
ధః॥ ౧॥ గ్రాసం సుమృష్టం విరసం మహాంతం స్తోకమేవ వా । యదృచ్ఛయైవాపతితం గ్రసేదాజగరోఽక్రి-

౬౪॥౬౫॥సేతి॥శిచా జాలేన॥౬౬॥ కపోతఇతి॥ఆత్మానురూపాం భార్యాం చ విలలాప శుశోచ హ॥ ౬౭॥ పత్యుర్విలాపమా-
హ-త్రయేణ॥ అహో ఇతి॥ అతృప్తస్య వృత్తసుఖే అకృతార్థస్య అదృష్టమసంపాదయతః॥ ౬౮॥౬౯॥౭౦॥ తానితి॥ తథైవావృ-
తాన్ పశ్యన్నపి శిక్షు జాలేషు॥౭౧॥ ౭౨॥ దార్ష్టాంతికే యోజయతి॥ఏవమితి॥ ౭౩॥ ఏవం గృహాసక్తిః తిరశ్చామప్యనర్థ-
హేతుః-అతః మనుష్యస్య త్వతి నింద్యేత్యాహ॥ య ఇతి॥ ౭౪॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *
శ్లో॥ అష్టమేఽజగరాదిభ్యో నవభ్యశ్శిక్షితం హరిః అవధూతగిరా ప్రాహ వివేకాయోద్ధవం ప్రతి ॥ ప్రారబ్ధకర్మభోగస్యావ-
శ్యంభావిత్వాత్తదర్థోఽద్య మైవ పృథానాయుర్వ్యయః కర్తవ్య ఇతి అజగరాచ్ఛిక్షితమాహ॥సుఖమితి॥యదైంద్రియి-
కం సుఖం తత్స్వర్గే నరకే చ భవత్యేవ-యథా దుఃఖం-తస్మాద్బుధః తన్నేచ్ఛేత్ ॥౧॥ శరీరనిర్వాహమాత్రం యథాలబ్ధేన

కర్తవ్యమేవేత్యాహ॥గ్రాసమితి॥అజగరఃఅజగరవృత్తిః-అక్రియఃతావన్మాత్రేపిఉదాసీనః॥౨॥ యదానాపతేత్ తదాకిం కర్తవ్యంతత్రాహ॥శయీతేతి॥అనుప్రక్రమఃనిరుద్యమః-దిష్టభుక్ దైవమేవప్రాపకమితిధైర్యవాన్॥౩॥ననుసమర్థేన పిశయీతైవకింఓమిత్యాహ॥ఓజఇతి॥ఓజఃఇంద్రియబలం-సహఃమనోబలం-బలంశారీరమేవ-తద్యుక్తమపిదేహమకర్మ కమేవబిభ్రత్-శయానఏవభవేత్ - వీతనిద్రఃస్వార్థేనాదత్తదృష్టిశ్చభవేత్ - నపునరీహేతఇంద్రియవానపీతిఇంద్రియానాం వ్యాపారమపినివారయతి॥౪॥సముద్రాచ్ఛిక్షితమాహ॥మునిరితి॥బహిఃప్రసన్నశ్చాసావంతర్గంభీరశ్చ - దుర్విగా హ్యఃఏవంభూతఇతిపరికల్పయితుమశక్యఃఅలక్ష్యాభిప్రాయత్వాత్ - దురత్యయఃఅనతిక్రమణీయఃతేజస్విత్వాత్ అనంత పారఃకాలతోదేశతశ్చాపరిచ్ఛేద్యఃస్వరూపావిర్భావాత్ - అక్షోభ్యఃఅపికార్యరాగాద్యభావాత్ - స్తిమితోదకఃనిశ్చ లోదకఃఅర్ణవోయథాతద్వదేతైర్గుణైఃఅర్ణవఇవభవేదిత్యర్థః॥౫॥కించ॥సమృద్ధేతి॥ వర్షాసుసరిద్భిఃసమృద్ధోపి సాగరోయథానోత్సర్పేత - గ్రీష్మేతద్విహీనోపినశుష్యేత్-తథాసమృద్ధకామఃతద్ధీనోవానహృష్యేత్ నచశోచేది త్యర్థః-అత్రహేతుః-నారాయణపరః-నతువిషయపరఇతి॥౬॥ రూపగంధస్పర్శశబ్దరసైఃపంచభిఃవిషయైస్సంమోహి తాఃపతంగమధుకరగజహరిణమీనాహతాఃఅత్రస్తేష్వాసక్తాఃపంచైతేగురవః-తదుక్తం॥శ్లో॥ పతంగమాతంగకురంగ భృంగమీనాహతాఃపంచభిరేవపంచ।ఏకఃప్రమాదీసకథంనహన్యతేయస్సేవతేపంచభిరేవపంచేతి - తత్రరూపవిలాస మోహితోనశ్యతీతిపతంగాచ్ఛిక్షితమాహ॥ దృష్ట్వేతి॥ తస్యాః భావైఃప్రలోభితః॥ ౭॥ స్త్రియముపలక్షణీకృత్యైవైత

యః॥ ౨॥ శయీతాహర్నిభూరీణినిరాహారోనుపక్రమః।యదినోపనమేద్గ్రాసోమహాహిరివదిష్టభుక్ ॥ ౩॥
ఓజస్సహోబలయుతంబిభ్రద్దేహమకర్మకమ్।శయానోవీతనిద్రశ్చనేహేతేంద్రియవానపి॥ ౪॥ మునిః
ప్రసన్నగంభీరోదుర్విగాహ్యోదురత్యయః।అనంతపారోహ్యక్షోభ్యస్తిమితోదఇవార్ణవః॥ ౫॥ స
మృద్ధకామోహీనోవానారాయణపరోమునిః।నోత్సర్పేతనశుష్యేతసరిద్భిరివసాగరః॥౬॥దృష్ట్వాస్త్రి
యందేవమాయాంతద్భావైరజితేంద్రియః । ప్రలోభితఃపతత్యంధేతమస్యగ్నౌపతంగవత్ ॥ ౭॥ యో
షిద్ధిరణ్యాభరణాంబరాదిద్రవ్యేషు మాయారచితేషుమూఢః । ప్రలోభితాత్మాహ్యుపభోగబుద్ధ్యాప
తంగవన్నశ్యతినష్టదృష్టిః॥ ౮॥ స్తోకంస్తోకంగ్రసేద్గ్రాసందేహోవర్తేతయావతా । గృహానహింసన్నా
తిష్ఠేద్వృత్తింమాధుకరీంమునిః॥ ౯॥ అణుభ్యశ్చమహద్భ్యశ్చశాస్త్రేభ్యఃకుశలోనరః । సర్వతస్సార
మాదద్యాత్పుష్పేభ్యఇవషట్పదః॥౧౦॥సాయంతనంశ్వస్తనంవానసంగృహ్ణీతభిక్షితమ్। పాణిపాత్రో
దరామత్రోమక్షికేవనసంగ్రహీ॥ ౧౧॥ సాయంతనంశ్వస్తనంవానసంగృహ్ణీతభిక్షితమ్ । మక్షికాఇవ
సంగృహ్ణన్సహతేనవినశ్యతి॥ ౧౨॥ పదాపియువతింభిక్షుర్నస్పృశేద్దారవీమపి । స్పృశన్కరీవబధ్యేత
కరిణ్యాఅంగసంగతః॥౧౩॥నాధిగచ్ఛేత్స్త్రియంప్రాజ్ఞఃకర్హిచిన్మృత్యుమాత్మనః। బలాధికైస్సహ
న్యేతగజైరన్యైర్గజోయథా॥౧౪॥ నదేయంనోపభోగ్యంచలుబ్ధైర్యద్దుఃఖసంచితమ్।భుంక్తేతదపితచ్చా

త్రపంచయతి॥యోషిదితి॥౮॥మధుకరాచ్ఛిక్షితమాహ॥స్తోకమితి॥గృహాన్గృహస్థాన్అహింసన్అపీడయన్ - అయం భావః- యథామధుకరోవిశిష్టగంధలోభేనఏకస్మిన్నేవపద్మేనివసన్అస్తసమయేతస్మిన్ ముకుళితేసతిబధ్యతేఏవంముని రగుణలోభేనఏకమేవగృహమాశ్రితస్తన్మోహేనబధ్యతఇతి॥౯॥కించ॥ అణుభ్యఇతి॥ ద్వివిధోమధుకృత్ మధుకృంతతిపు ష్పాదాచ్ఛిద్యగృహ్ణాతీతిమధుకృత్ భ్రమరః మధుకరోతిఆహారత్వేనస్వరూపేణైవేతిమధుకృత్ మధుమక్షికాచతత్రప్ర థమాచ్ఛిక్షితముక్తం॥౧౦॥ ద్వితీయాచ్ఛిక్షితమాహ॥సాయంతనమితి॥సాయమిదంభోక్ష్యేశ్వఇదంభోక్ష్యఇతిభిక్షితమ న్నాదినసంగృహ్ణీత-కింతు - పాణిపాత్రఃతన్మాత్రగ్రాహీ - యద్వా - ఉదరమేవామత్రంపాత్రంయస్యసః - ఏకభిక్షా యాంతుఉదరపాత్రగ్రాహీభవేత్ - సంగ్రహీతునభవేత్-సంగ్రహీతుమక్షికేవనభవతినజీవతీత్యర్థః॥ ౧౧॥ ఏతద్వి వృణోతి॥సాయంతనమితి॥౧౨॥ స్పర్శాసక్తిర్నాశహేతురితిగజాచ్ఛిక్షితమిత్యాహ॥ పదేతి॥ పాదేనాపిదారవీంచా రుమయీమపిగజోహికరిణీంప్రదర్శ్యనిఖాతతృణపిహితగర్తేనిపాత్యబధ్యతే.౧౩॥ కించ॥నేతి॥ నాధిగచ్ఛేత్ నోపగ చ్ఛేత్॥౧౪॥ త్యాగభోగవిహీనోధనసంచయఃనకార్యః యదిక్రియతేసతుపరగామీభవతీత్యత్రమధుహాగురురిత్యాహ॥ నేతి॥తదన్యోబలవాన్భుంక్తేతదప్యన్యతచ్చాన్యఃమధుహామధుమక్షికాభిఃసంచితంమధుయథాభుంక్తేతద్వత్ - నను సుగుప్తంధనం-కథమన్యోజ్ఞాస్యతిహరిష్యతిచేతితత్రాహ-అర్థవిదితి-అర్థవిత్ - లింగైరన్తర్గతద్ధరణోపాయంచవేత్తి

త్యర్థవిత్-యథామధుహాతరుకోటరాదిగతంమధువేత్తిహరతిచ॥౧౫॥స్వోద్యమంవినాపిభోగఃసంభవతీత్యత్రాపిస నగురురిత్యాహ॥సుదుఃఖేతి॥ఆశాసానానామితివక్తవ్యేనావర్ణలోపఆర్షః॥ శ్లో॥ యతిశ్చబ్రహ్మచారీచపక్వాన్నస్వామినావుభౌ।తయోరన్నమదత్వాతుభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేదితి-గృహిణామావశ్యకత్వేనదానవిధానాత్ ॥ ౧౬ హరిణాచ్ఛిక్షితమాహ॥గ్రామ్యేతి॥భగవద్గీతంతుశ్శృణుయాదేవ-మృగయోర్లుబ్ధకస్య॥ ౧౭॥ హరిణశబ్దాదేవహరిణీసుతఃఋష్యశృంగోపిగురుర్జ్ఞాతవ్యఇత్యాహ-నృత్తేతి॥వశ్యోబభూవేతిశేషః॥ ౧౮॥ రసాసక్తిర్నాశహేతురితిమీనాచ్ఛిక్షితమాహ॥ జిహ్వయేతి॥ అతిప్రమాథిన్యాఅతిక్షోభికయాదుర్జయయా - ఋచ్ఛతిప్రాప్నోతి- బడిశైఃఆమిషలిప్తలోహకంటకైః॥ ౧౯॥ దుర్జయత్వముపపాదయతిద్వాభ్యాం॥ఇంద్రియాణీతి - అయంభావఃయద్యాహారస్త్యజ్యతిహ్యన్యేంద్రియజయఃకేవలంభవతి - రసనేంద్రియంతువర్ధతే- యదితుభుజ్యతేతర్హిపునశ్చరసాసక్త్యాసర్వేంద్రియక్షోభస్స్యాత్ - అతోరసాసక్తింపరిత్యజ్యఔషధవత్ భుంజీతేతిప్రాణవృత్త్యైవసంతుష్యే దిత్యత్రోక్తమపి సనస్యాతిదుర్జయత్వజ్ఞాపనాయాత్రోచ్యతఇతిశేషః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ పింగళాయానైరాశ్యంశిక్షితమితివక్తుంతదాఖ్యానమాహ॥పింగళేతి॥మేమయాశిక్షితం॥ ౨౨॥ సేతి॥స్వైరిణీకామచారిణీ-సంకేతేరతిస్థానే ॥ ౨౩ ॥ మార్గఇః

న్యోమధుహేవార్థవిన్మధు॥౧౫॥సుదుఃఖోపార్జితైర్విత్తైరాశాసానాంగృహాశిషః। మధుహేవాగ్రతోభుంక్తేయతిర్వైగృహమేధినామ్॥ ౧౬॥ గ్రామ్యగీతంనశృణుయాద్యతిర్వనచరః క్వచిత్ । శిక్షేతహరిణాద్బద్ధాన్మృగయోర్గీతమోహితాత్ ॥౧౭॥ నృత్తవాదిత్రగీతానిజుషన్గ్రామ్యాణియోషితామ్।ఆసాంక్రీడనకోవశ్యఋష్యశృంగోమృగీసుతః॥ ౧౮॥ జిహ్వయాతిప్రమాథిన్యాజనోరసవిమోహితః।మృత్యుమృచ్ఛత్యసద్బుద్ధిర్మీనస్తుబడిశైర్యథా॥౧౯॥ఇంద్రియాణిజయంత్యాశునిరాహారామనీషిణః।వర్జయిత్వాతురసనంతన్నిరన్నస్యవర్ధతే॥ ౨౦॥ తావజ్జితేంద్రియోనస్యాద్విజితాన్యేంద్రియఃపుమాన్।నజయేద్రసనంయావజ్జితంసర్వంజితేరసే॥ ౨౧॥ పింగళానామవేశ్యాసీద్విదేహనగరేపురా । తస్యామేశిక్షితంకించిన్నిబోధనృపనందన॥ ౨౨॥ సాస్వైరిణ్యేకదాకాంతంసంకేతఉపనేష్యతీ । అభూత్కాలేబహిర్ద్వారిబిభ్రతీరూపముత్తమమ్॥౨౩॥ మార్గఆగచ్ఛతోవీక్ష్యపురుషాన్పురుషర్షభ। తాన్శుల్కదాన్విత్తవతఃకాంతాన్మేనేర్థకాముకా॥౨౪॥ ఆగతేష్వపయాతేషుసాసంకేతోపజీవినీ।అప్యన్యోవిత్తవాన్కోపిమాముపైష్యతిభూరిదః॥ ౨౫॥ ఏవందురాశయాధ్వస్తనిద్రాద్వార్యవలంబినీ।నిర్గచ్ఛతీప్రవిశతీనిశీథంసమపద్యత॥౨౬॥తస్యావిత్తాశయాశుష్యద్వక్త్రాయాదీనచేతసః। నిర్వేదఃపరమోజజ్ఞేచింతాహేతుస్సుఖావహః॥౨౭॥ తథానిర్విణ్ణచిత్తాయాగీతంశృణుయథామమ । నిర్వేదఆశాపాశానాంపురుషస్యయథాహ్యసిః । నహ్యంగాజాతనిర్వేదోదేహబంధంజిహాసతి॥ ౨౮॥ పింగళా॥ అహోమేమోహవితతింపశ్యతావిజితాత్మనః । యాకాంతాదసతః కామంకామయేయేనబాలిశా ॥ ౨౯॥ సంతంసమీపేరమణంరతిప్రదం విత్తప్రదంనిత్యమిమంవిహాయ । అకామదందుఃఖభయాధిశోకమోహప్రదంతుచ్ఛమహంభజేజ్ఞా ॥ ౩౦ ॥ అహోమయాత్మాపరితాపితోవృథాసాంకేత్యవృత్త్యా

తాన్విత్తవతఃసధనాన్-అతఏవశుల్కదాన్మూల్యదాన్- కాంతాన్సురతార్హాన్॥ ౨౪॥ ఆగతేష్వితి॥ అపీతిసంభావనాయాం-అన్యోపిమాముపైష్యతీత్యేవందురాశయేత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ ద్వార్యవలంబమానాపునప్రవిశతీపునర్నిర్గచ్ఛతీఏవంకుర్వతీ-నిశీథంఅర్ధరాత్రంప్రాప॥ ౨౬॥ తస్యాఇతి॥నిర్వేదఃఅలంబుద్ధిః - విత్తచింతైహేతుర్యస్యసః॥౨౭॥తథేతి॥ యథాయథావత్-మమమత్తః - శృణు - నను కింనిర్విణ్ణాయాగీతశ్రవణేనతత్రాహహియస్మాత్పురుషస్యఆశాపాశానాంనిర్వేదః యథాఅసిః తథాఛేత్తా - తత్రహేతుఃనహీతి - అంగహేరాజన్ ౨౮॥ అహోఇతి॥ అవిజితాత్మత్వేహేతుః - యాహంబాలిశావివేకశూన్యా - తస్యాఃకుతః- యేనకారణేనఅసతఃకచ్చాత్ నరాత్కామంకామయే॥౨౯॥బాలిశత్వంప్రపంచయతిచతుర్భిః॥ సంతమితి॥ సమీపేసంతంఅంతర్యామిత్వేనఇమమపరోక్షమీశ్వరం॥౩౦॥ అహోఇతి॥ అతిగర్హ్యాఅతినింద్యా - యావార్తాజీవికా-తయా-కుతః- సాంకేత్యేయావృత్తిస్తయా-బహువ్రీహిణాస్వవిశేషణంవా-పరితాపంప్రపంచయతి-స్త్రైణాదితి - స్త్రైణాత్స్త్రీలంపటాత్ అపిచ-అర్థతృషఃలుబ్ధాత్-అతఏవానుశోచ్యాన్నరాత్ - యాహంవిత్తంరతించేచ్ఛతీ-తయావృథాఆత్మాపరితా

తః-కేనచిత్తమిచ్ఛతీ--తేననరేణ క్రీతేనాత్మనా దేహేన ॥౩౧॥ అహోధిజ్ఞామ్-యాహమతిబీభత్సితం భజామీత్యాహ। యదితి॥వంశో నామ స్థూణాసు విహితస్తిర్యగ్భూతః-వంశ్యాస్తస్మిన్నుభయతో నిహితా వేణవః - అస్థిభిరేవ నిర్మితా వంశాదయో యస్మిన్ తత్ -తత్ర పృష్ఠే యద్దీర్ఘమస్థి స వంశః- పార్శ్వస్థాన్యస్థీని వంశ్యాని- స్థూణా హస్తపాదాస్థీని - తథా త్వచా లోమభిర్నఖైశ్చ పినద్ధం ఛాదితం తథాపి క్షరంతి నవద్వారాణి యస్మిన్ తత్ - ఏవంభూతాగారరూపం నరశరీరమేతత్ మత్తః అన్యా కా వా కాంతబుద్ధ్యా ఉపైతి సేవతే ॥౩౨॥ సత్సంగతౌ సత్యామప్యహో మమ మోహ ఇత్యాహ ॥ విదేహానామితి॥ యాహమసతీ అచ్యుతాదన్యం కాంతం భోగ్యమిచ్ఛతీ సా॥౩౩॥ ఏవం నిర్విణ్ణా సతీ అతః పరమేవం కరిష్యామీత్యాహ।సుహృదితి॥ అయమీశ్వరః ఆత్మనైవాత్మానమేవ నివేద్య- తం విక్రీయ విశేషేణ క్రీత్వా- అనేనైవ సహ రమే రమా లక్ష్మీర్యథా॥౩౪॥ అన్యస్య అసేవ్యత్వం దర్శయతి॥ కియదితి॥ ఆద్యంతవంతో యే కామాః విషయాః-కామదా నరా వా- దేవా వా కాలకలితాః-భార్యాయాః కియత్ప్రియం కృతవంతః న కించిత్ -అతో నేహాముత్ర చ తద్వ్యతిరిక్తః కోపి సేవ్యోస్తీత్యర్థః॥౩౫॥ ఏవం నిశ్చిత్య స్వభాగ్యమభినందతి।నూనమితి॥ దుష్టా ఆశా యస్యాస్తస్యా మే॥౩౬॥ నను ధనాప్రాప్త్యా క్లిష్టాసి కథం వి

హ్యాతిగర్హ్యవార్తయా । స్త్రైణాన్నరాద్యర్థతృషోనుశోచ్యాత్క్రీతేన విత్తం రతిమాత్మనేచ్ఛతీ॥౩౧॥
యదస్థిభిర్నిర్మితవంశవంశ్యస్థూణం త్వచా రోమనఖైః పినద్ధమ్ । క్షరన్నవద్వారమగారమేతద్విణ్మూత్రపూర్ణం మదుపైతి కాన్యా ॥౩౨॥ విదేహానాం పురే హ్యస్మిన్నహమేకైవ మూఢధీః। యాన్యమిచ్ఛత్యసత్యస్మాదాత్మదాత్కామమచ్యుతాత్ ॥౩౩॥ సుహృత్ప్రేష్ఠతమో నాథ ఆత్మా చాయం శరీరిణామ్ । తం విక్రీయాత్మనైవాహం రమేనేన యథా రమా ॥౩౪॥ కియత్ప్రియం తే వ్యభజన్ కామా యే కామదా నరాః । ఆద్యంతవంతో భార్యాయా దేవా వా కాలవిద్రుతాః॥౩౫॥ నూనం మే భగవాన్ ప్రీతో విష్ణుః కేనాపి కర్మణా। నిర్వేదోయం దురాశాయా యన్మే జాతః సుఖావహః ॥౩౬॥ మైవం స్యుర్మందభాగ్యాయాః క్లేశా నిర్వేదహేతవః। యేనానుబంధం నిర్హృత్య పురుషః శమమృచ్ఛతి॥౩౭॥ తేనోపకృతమాదాయ శిరసా గ్రామ్యసంగతాః ॥ త్యక్త్వా దురాశాః శరణం వ్రజామి తమధీశ్వరమ్ ॥౩౮॥ సంతుష్టా శ్రద్దధత్యేతద్యథాలాభేన జీవతీ।విహరామ్యమునైవాహమాత్మనా రమణేన వై ॥౩౯॥ సంసారకూపే పతితం విషయైర్ముషితేక్షణం । గ్రస్తం కాలాహినాత్మానం కోన్యస్త్రాతుమధీశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ ఆత్మైవ హ్యాత్మనో గోప్తా నిర్విద్యేత యదాఖిలాత్ । అప్రమత్త ఇదం పశ్యేద్గ్రస్తం కాలాహినా జగత్ ॥ ౪౧॥ బ్రాహ్మణః॥ఏవం వ్యవసితమతిర్దురాశాం కాంతతర్షజామ్।ఛిత్త్వోపశమమాస్థాయ శయ్యాముపవివేశ సా ॥౪౨॥ ఆశా హి పరమం దుఃఖం నైరాశ్యం పరమం సుఖమ్।యథా సంఛిద్య కాంతాశాం సుఖం సుష్వాప పింగళా ॥౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ఏకాదశస్కంధే- అష్టమోధ్యాయః. ... ... *

బ్రాహ్మణః॥ పరిగ్రహో హి దుఃఖాయ యద్యత్ప్రియతమం నృణామ్ । అనంతసుఖమాప్నోతి తద్విద్వాన్ యస్త్వకించనః॥౧॥ సామిషం కురరం జఘ్నుర్బలినోన్యే నిరామిషాః । తదామిషం పరిత్యజ్య స సు

ష్ణుః ప్రీతస్తత్రాహ॥మైవమితి॥ మందభాగ్యా చేదహం స్యాం - తర్హ్యేవం నిర్వేదహేతవః క్లేశాః న స్యురిత్యర్థః॥ యేన నిర్వేదేన అనుబంధం గృహాదికం నిర్హృత్య పరిత్యజ్య ॥౩౭॥ అతః॥ తేనేతి॥ తేన శ్రీవిష్ణునా- ఉపకృతం కృతముపకారం నిర్వేదలక్షణం గ్రామ్యేషు నరేషు విషయేషు వా సంగతాః ॥౩౮॥ కథం వ్రజసి తదాహ॥ సంతుష్టేతి ॥౩౯॥ నను బ్రహ్మాదీన్ హిత్వా- అమునైవేతి కోయం నియమస్తత్రాహ ॥సంసారేతి ॥ముషితేక్షణం అపహృతవివేకం ॥౪౦॥ తర్హి కిమాత్మత్రాణోపాధి నా భజిష్యసి - తత్ర సర్వతో నిర్విణ్ణస్య భగవద్భజనే ప్రవృత్తస్యాత్మన ఏవ సమర్థత్వాదిత్యాహ ॥ ఆత్మైవేతి॥ యదా ఏవం జగత్పశ్యేత్ -తతశ్చాప్రమత్తస్సన్ అఖిలాత్ ఇహాముత్ర చ భోగాత్ నిర్విద్యేత - తదా హి ఆత్మైవాత్మనో గోప్తేత్యన్వయః. అతః- కేవలం ప్రేష్ఠం వభజామీతి భావః॥౪౧॥ ఏవమితి ॥ కాంతస్య తర్షః అభిలాషః తతః జాతాం॥ ౪౨॥ ఫలితమాహ॥ఆశేతి॥ ౪౩॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ నవమే కురరాదిభ్యో దేహాంతేభ్యోపశిక్షితం। శ్రుత్వా యదుః కృతార్థోభూదితి కృష్ణేన వర్ణితం॥ కురరాచ్ఛిక్షితమాహ॥ పరిగ్రహ ఇతి- యద్యత్ - ప్రియతమం-తస్య తస్య పరిగ్రహః తద్విద్వాన్ పరిగ్రహే దుఃఖమితి విద్వాన్ యస్త్వకించ

సంత్యక్తపరిగ్రహస్తు న దరిద్రః॥౧॥ తదాహ॥ సామిషమితి॥౨॥ అర్భకాచ్ఛిక్షితమాహ॥ నేతి॥ గేహపుత్రిణాం త్వత్తాం యా భవతి సా చింతా చ మే నాస్తి-ఆత్మన్యేవ క్రీడా యస్య సః ఆత్మని రతః ప్రీతిర్యస్య సః ॥౩॥ నన్వజ్ఞసర్వజ్ఞయోః కిం సాదృశ్యం నైశ్చింత్యం పరమసుఖమిత్యాహ॥ ద్వావితి॥ విముగ్ధః అజ్ఞః-జడః అనుద్యమః - ఏవంభూతో యో బాలః యశ్చ బుద్ధేః ప్రకృతేః పరమీశ్వరం ప్రాప్తః తౌ ద్వౌ॥౪॥ కుమార్యాః శిక్షితం వక్తుం తదాఖ్యాయికామాహ॥ క్వచిదితి॥ వృణానాన్ స్వవరణాయాగతాన్ బంధుషు పిత్రాదిషు॥౫॥ తేషామితి॥ శంఖాః శంఖవలయాః మహద్వ్యథా భవతీతి తథా స్వనం చక్రుః॥౬॥ నేతి॥ సా మహతీ బుద్ధిమతీ-తత్ స్వయం శాల్యవహననం జుగుప్సితం దరిద్రతాద్యోతకం- ఏకైకశః క్రమేణైకైకం బభంజ కరాదపసారితవతీ॥౭॥ ఉభయోరితి॥ నిరభినత్ పృథక్కృతవతీ॥౮॥ అన్వశిక్షమితి॥ నను కుమార్యాస్తవ చ కథం సంగతిస్తత్రాహ లోకానితి॥౯॥ వాస ఇతి॥ వాస ఇతి ప్రథమాంతం వా తేక లహః కలహహేతుః వార్తా గోష్ఠీ హేతుర్భవేదిత్యర్థః ॥౧౦॥ చిత్తైకాగ్రతా అద్వైతస్ఫూర్తిలక్షణసమాధిహేతురితి-శరకారాచ్ఛిక్షితమాహ॥ మన ఇతి॥ తత్ర ఉపాయమాహ జితేతి॥ ఆసనజయే శ్వాసజయః-శ్వాసజయే శ్వాసాధీనం మనో నిశ్చలం భవతి-నను క్షణం నిశ్చలం సదపి మనో విషయవాసనయా యది విక్షిప్యేత సుషుప్తావివ సర్వథా విలీయేత వా తదా కింతత్రాహ ॥ వైరాగ్యేతి-వైరాగ్యేణ విక్షిప్యమాణం అభ్యాస

ఖం సమవిందత॥౨॥ న మే మానావమానౌ స్తో న చింతా గేహపుత్రిణామ్ । ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతో విచరామీహ బాలవత్ ॥౩॥ ద్వావేవ చింతయా ముక్తౌ పరమానంద ఆప్లుతౌ। యో విముగ్ధో జడో బాలో యశ్చ బుద్ధేః పరం గతః॥౪॥ క్వచిత్కుమారీ త్వాత్మానం వృణానాన్ గృహమాగతాన్ । స్వయం తానర్హయామాస క్వాపి యాతేషు బంధుషు ॥౫॥ తేషామభ్యవహారార్థం శాలీన్ రహసి పార్థివ । అవఘ్నంత్యాః ప్రకోష్ఠస్థాశ్చక్రుః శంఖాః స్వనం మహత్ ॥౬॥ సా తజ్జుగుప్సితం మత్వా మహతీ వ్రీడితా తతః । బభంజైకైకశః శంఖాన్ ద్వౌ ద్వౌ పాణ్యోరశేషయత్॥ ౭॥ ఉభయోరప్యభూద్ఘోషో హ్యవఘ్నంత్యాః స్మ శంఖయోః। తత్రాప్యేకం నిరభినదేకస్మాన్నాభవద్ధ్వనిః ॥౮॥ అన్వశిక్షమిమం తస్యా ఉపదేశమరిందమ । లోకాననుచరన్నేతాన్ లోకతత్త్వవివిత్సయా ॥౯॥ వాసే బహూనాం కలహో భవేద్వార్తా ద్వయోరపి। ఏక ఏవ చరేత్తస్మాత్కుమార్యా ఇవ కంకణః॥ ౧౦॥ మన ఏకత్ర సంయుజ్యాజ్జితశ్వాసో జితాసనః ॥ వైరాగ్యాభ్యాసయోగేన ధ్రియమాణమతంద్రితః॥౧౧॥ యస్మిన్మనో లబ్ధపదం యదేతచ్ఛనైః శనైర్ముంచతి కర్మరేణూన్॥ సత్త్వేన వృద్ధేన రజస్తమశ్చ విధూయ నిర్వాణముపైత్యనింధనమ్ ॥౧౨॥ తథైవమాత్మన్యవరుద్ధచిత్తో న వేద కించిద్బహిరంతరం వా । యథేషుకారో నృపతిం వ్రజంతమిషౌ గతాత్మా న దదర్శ పార్శ్వే ॥౧౩॥ ఏకచార్యనికేతః స్యాదప్రమత్తో గుహాశయః । అలక్ష్యమాణ ఆచారైర్మునిరేకోఽల్పభాషణః॥౧౪॥ గృహారంభో హి దుఃఖాయ విఫలశ్చాధ్రువాత్మనః। సర్పః పరకృతం వేశ్మ ప్రవిశ్య సుఖమేధతే॥౧౫॥ ఏకో నారాయణో దేవః పూర్వసృష్టం స్వమాయయా । సంహృత్య కాలకలయా కల్పాంత ఇదమీశ్వరః॥ ౧౬॥

యోగేన లక్ష్యే ధ్రియమాణం స్థిరీక్రియమాణం॥౧౧॥ ఏకత్రేతి కుత్ర తదాహ॥ యస్మిన్నితి॥ యత్ లయవిక్షేపాత్మకం మనః ఏతద్యస్మిన్ పరానందరూపే భగవతి - లబ్ధాస్పదం సత్ -కర్మరేణూన్ కర్మవాసనాః ముంచతి-నను కర్మవాసనాత్యాగేఽపి సుషుప్తివల్లయో దుర్వారః నేత్యాహ సత్త్వేనేతి - వృద్ధేన ఉపరమాత్మకేన రజస్తమసోః ఆరభావే విక్షేపలయాభావాత్ - నిర్వాణం అవృత్తికం ధ్యేయాకారేణావస్థానముపైతి-కుతః - అనింధనం ఇంధనగుణాః తత్కార్యం చ తద్రహితం- తదుక్తం యోగశాస్త్రే॥ శ్లో॥ మనసో వృత్తిశూన్యస్య బ్రహ్మాకారతయా స్థితిః। యాసంప్రజ్ఞాతనామా సా సమాధిరభిధీయత ఇతి ॥ ౧౨॥ తతశ్చ న ద్వైతస్ఫూర్తిరిత్యాహ ॥ తథేతి॥ బహిర్దర్శనాదినా- అంతరం స్మృత్యా-ఇషౌ బాణే- గతాత్మా తస్య ఋజూకరణే దత్తచిత్తః భేరీఘోషైః రంతికే వ్రజంతమపి నృపతిం న వేద తద్వత్ ॥౧౩॥ సర్పాచ్ఛిక్షితమాహ॥ ఏకచారీతి॥ యోగిసమ్మర్దస్యాపి త్యాగే కుమారీ గురుః జనసంగత్యాగే గురుస్సర్పః స యథా జనాచ్ఛంకమానః ఏకాకీ విచరతి- నియతనికేతరహితశ్చ సదా అప్రమత్తశ్చ ఏకాంతవాసీ చ- ఆచారైర్గతిభిః సవిషో నిర్విషో వేతి న లక్ష్యతే చ-సహాయశ్చ - మితభాషీ చ- తద్వత్ మునిర్వర్తేతేత్యర్థః॥౧౪॥ కించ॥ గృహారంభ ఇతి॥ అధ్రువాత్మనః నశ్వరదేహస్య-సుఖం యథా భవతి తథా వర్ధతే॥౧౫॥ కారకసామగ్రీనిరపేక్షాత్ కేవలాదీశ్వరాద్విశ్వసృష్టిసంహారావూర్ణనాభిదృష్టాంతేన మయా సంభావితావితి వక్తుం ప్రథమం సంహారప్రకారమాహ సార్ధత్రయేణ ॥ఏక ఇతి॥ ఏకః కారకనిరపేక్షః-పూర్వసృష్టమిదం జగత్- కాలకలయా

కాలశక్త్యాస-హృత్య॥౧౬॥ఏక ఇతి॥ఏకఏవాద్వితీయఃసజాతీయవిజాతీయభేదశూన్యోఽభూత్ - కారణభూతాసుసత్త్వా
దిషుశక్తిష్వపిసామ్యంనీతాసుసతీషు- గుణసామ్యంప్రధానం-తదుపాధిఃపురుషః-తయోరీశ్వరః॥౧౭॥పరేతి॥పరాపరా
ణాంపరైర్బ్రహ్మాదయః- అపరేఅన్యేచముక్తాజీవాః తేషాంపరమః ప్రాప్యఃఆస్తే-కుతః-కైవల్యసంజ్ఞితః - మోక్షశబ్దాభి
ధేయఃతత్రహేతుః- కేవలేతి-కేవలోనిర్విషయఃస్వప్రకాశఃఆనందానాంసందోహఃసమూహఃపరమానందఇత్యర్థః
కుతః-నిరుపాధికః॥౧౮। అతఃకేవలాదేవసృష్టిందర్శయతి ॥కేవలేతి॥ కేవలేనాత్మానుభావేనకాలేనసూత్రంక్రియాశక్తి
ప్రధానంమహత్తత్త్వంసృజతి- జీవసంసారహేతుభూతేనూత్రేసృష్టేపి- త్వంమాభైషీరితిసంబోధయతి - అరిందమఅ
రీన్రాగాదీన్దమయితుంసమర్థ॥౧౯॥తామితి॥సూత్రస్యైవవ్యక్తిశబ్దేనోచ్యమానత్వాత్తామితిస్త్రీలింగేనపరామర్శః
త్రిగుణవ్యక్తింగుణత్రయస్యకార్యం - అతఏవవిశ్వతోముఖంనానావిధత్రిగుణాత్మకంవిశ్వమహంకారద్వారేణసృజం
తీం-త్రిగుణకార్యస్యసూత్రసంజ్ఞాయాంకారణమాహ- యస్మిన్నితి - కారణభూతేసమష్టిరూపేయస్మిన్నిదంవిశ్వంప్రో
తంగ్రథితం ॥శు॥ వాయునావైగౌతమతత్సూత్రంవాయునావైగౌతమసూత్రేణాయంచలోకఃపరశ్చలోకస్సర్వాణిచ
భూతానిసందృబ్ధానీతిశ్రుతేః - యేనవాయ్వాత్మప్రాణరూపేణతుజీవఃసంసరతి॥ ౨౦॥ తదేవంశిక్షితమర్థముక్త్వాదృ
ష్టాంతమాహ।యథేతి॥హృదయాదుద్గతాంవక్త్రతఃవక్త్రేణసంతత్యప్రసార్య-విహృత్య-క్రీడిత్వా ॥౨౧॥ భగవద్ధ్యాన
పరాయణానాంతత్సారూప్యంనవిచిత్రమితిపేశస్కృతోభ్రమరవిశేషాత్ జ్ఞాతమిత్యాహ ॥యత్రేతి॥సకలమేకాగ్రం॥

ఏకఏవాద్వితీయోఽభూదాత్మాధారోనిరాశ్రయః। కాలేనాత్మానుభావేనసామ్యంనీతాసుశక్తిషు ॥ స
త్త్వాదిష్వాదిపురుషఃప్రధానపురుషేశ్వరః॥౧౭॥ పరావరాణాంపరమఆస్తేకైవల్యసంజ్ఞితః। కేవలాను
భవానందసందోహోనిరుపాధికః॥౧౮॥ కేవలాత్మానుభావేనస్వమాయాంత్రిగుణాత్మికామ్। సంక్షో
భయన్సృజత్యాదౌతయాసూత్రమరిందమ॥ ౧౯ ॥ తామాహుస్త్రిగుణవ్యక్తింసృజంతీంవిశ్వతోము
ఖమ్।యస్మిన్ప్రోతమిదంవిశ్వంయేనసంసరతేపుమాన్॥౨౦॥ యథోర్ణనాభిర్హృదయాదూర్ణాంసం
తత్యవక్త్రతః।తయావిహృత్యభూయస్తాంగ్రసత్యేవంమహేశ్వరః ॥౨౧॥ యత్రయత్రమనోదేహీధా
రయేత్సకలంధియా । స్నేహాద్ద్వేషాద్భయాద్వాపియాతితత్తత్స్వరూపతామ్ ॥౨౨॥ కీటఃపేశస్కృతం
ధ్యాయన్కుడ్యాంతేనప్రవేశితః। యాతితత్సాత్మతాంరాజన్పూర్వరూపమసంత్యజన్ ॥౨౩॥ ఏవంగు
రుభ్యఏతేభ్యఏషామేశిక్షితామతిః । స్వాత్మోపశిక్షితాంబుద్ధింశృణుమేవదతఃప్రభో॥౨౪॥ దేహోగు
రుర్మమవిరక్తివివేకహేతుర్బిభ్రత్స్మసత్త్వనిధనంసతతార్త్యుదర్కమ్। తత్త్వాన్యనేనవిమృశామియ
థాతథాపిపారక్యమిత్యవసితోవిచరామ్యసంగః ॥౨౫॥ జాయాత్మజార్థపశుభృత్యగృహాప్తవర్గా
న్పుష్ణాతియత్ప్రియచికీర్షయావితన్వన్ ।స్వాంతేసకృచ్ఛ్రమవరుద్ధధనస్సదేహస్సృష్ట్వాస్యబీజమ
వసీదతివృక్షధర్మా ॥౨౬॥ జిహ్వైకతోఽముమపకర్షతికర్హితర్షాశిశ్నోఽన్యతస్త్వగుదరంశ్రవణంకుత

౨౨॥కీటఇతి॥కుడ్యాంప్రవేశితఃనిరుద్ధఃభయేనధ్యాయన్ - తత్సాత్మతాంతత్సారూప్యం-సాత్మ్యతామితిపాఠేపాషణద
తాం-పూర్వరూపమసంత్యజన్నిత్యస్యాయమభిప్రాయః - యదాతేనైవదేహేనఅన్యసారూప్యందృశ్యతే- తదాకింవ
క్తవ్యందేహాంతరేణసారూప్యంఘటతఇతి॥౨౩॥ ఏవమితి॥ స్వదేహాదేవశిక్షితమాహ - స్వాత్మేతి - స్వాత్మనోదేహా
చ్ఛిక్షితం॥౨౪॥దేహఇతి॥ గురుత్వేహేతుః-విరక్తివివేకయోర్హేతుః - విరక్తిహేతుత్వమాహ - సత్త్వనిధనంఉత్ప
త్తివినాశౌబిభ్రత్-స్మ- కించ- సతతం సంతతం ఆర్త్యుదర్కదుఃఖమేవోత్తరఫలంబిభ్రత్-యద్వాసతతార్తిరే
వోదర్కఃయస్యసత్సత్త్వనిధనంబిభ్రత్-వివేకహేతుత్వమాహ - తత్త్వానీతి-యథాయథావత్ - ఏవమత్యుపకారి
ణ్యపిదేహేనైవాస్థాకర్తవ్యేత్యాహ-తథాపీతి-పారక్యంశ్వసృగాలాదిభక్ష్యమితినిశ్చితవాన్ ॥౨౫॥ సతతార్త్యుద
ర్కతాంప్రపంచయతిద్వాభ్యాం ॥జాయేతి ॥ యస్యదేహస్యప్రియచికీర్షయాభోగసంపాదనేచ్ఛయా - జాయాది
వర్గాన్వితన్వన్పుష్ణాతిపురుషః- కథంభూతః- సకృచ్ఛ్రంయథాభవతితథాఅవరుద్ధానిసంచితానిధనానియేనసః-దే
హావిశోషణంవా - సదేహః-స్వాంతేస్వస్యాయుషాంతేఅవసీదతినశ్యతి - కించ-దేహనాశేపినదుఃఖసమాప్తిరిత్యాహ-
అస్యపురుషస్యదేహాంతరబీజంకర్మసృష్ట్వేతి-వృక్షస్యేవధర్మోయస్యసఃవృక్షధర్మా ॥౨౬॥కించ॥జిహ్వేతి॥అముం
దేహాంతదభిమానినంపురుషంవా- ఏకతఃరసంప్రతిజిహ్వాఅపకర్షతి ఆచ్ఛినత్తి - కర్హికదాచిత్ - తర్షాపిపాసా-జ

లం ప్రతి-శిశ్నో వ్యవాయం ప్రతి-త్వక్ స్పర్శం ప్రతి-ఉదరం అన్నమాత్రం ప్రతి- శ్రవణం శబ్దమాత్రం ప్రతి- ఘ్రాణో గంధ
మాత్రం ప్రతి-చపలదృక్-రూపమాత్రం ప్రతి-క్వచక్వచిత్-స్వస్వవిషయం ప్రతి కర్మశక్తిః అన్యదపి కర్మేంద్రియం లు
నంతి త్రోటయంతి॥౨౭॥ తదేవం దేహో గురురిత్యాదిభిస్త్రిభిర్వ్యక్తివివేక హేతుత్వముపపాద్య ఇదానీమస్య దేహస్యాతిదు
ర్లభత్వం దర్శయన్నీశ్వరనిష్ఠాం విధత్తే ద్వాభ్యాం॥సృష్ట్వేతి॥ పురాణి శరీరాణి-పురుషం పురుషదేహం బ్రహ్మణో వలో
కాయ అవలోకాయ ధిషణా బుద్ధిః యస్మిన్-తదుక్తం॥శ్లో॥ తాసాం మే పౌరుషీ ప్రియేతి ॥ శ్రు ॥ పురుషత్వే చావిస్తరామా
త్మేత్యాది॥ శ్రు॥ ఈశ్వరోహి కరణాధిష్ఠాత్రీరగ్న్యాది దేవతాః పాగాదిభిస్సహ సృష్టవాన్ తాశ్చతం ప్రతినో గాధం
శరీరమయాచంత సచ తాభ్యో గోశరీరం అశ్వశరీరం పురుషశరీరం యథాక్రమమానీతవాన్ తతస్తా దేవతాః సోఽబ్రవీ
త్స్వస్వాయతనం చక్షురాదిస్థానం అస్మిన్ దేహే ప్రవిశతేతి తథా తాభ్యో గామనయత్ - తా అబ్రువన్నవై నోయమలమి
తి తాభ్యోశ్వమానయత్తా అబ్రువన్నవై నోయమలమితి తాభ్యః పురుషమానయత్తా అబ్రువన్ సుకృతం బతేతి ॥ ౨౮॥
లబ్ధ్వేతి॥తస్మాద్బహూనాం సంభవానాం జన్మనామంతే మానుష్యం అనిత్యమప్యర్థదం పురుషార్థప్రదం లబ్ధ్వా-
ఇదం అనుమృత్యు అన్వనునిరంతరం మృత్యుర్యస్య తత్ - యావన్న పతేత్ - తావదేవ తూర్ణం నిశ్శ్రేయసాయ
యతేత-విషయస్తు పునః సర్వతః పశ్వాదియోనిష్వపి స్యాదేవ॥౨౯॥ తదేవం హేయోపాదేయవివేకం బహుధా నిరూప్య
ఇదానీం యదుక్తం త్వం తు కల్యః కవిర్దక్షః ఇత్యాది తత్రోత్తరమాహ॥ఏవమితి॥ ఏవం బహుభ్యో గురుభ్యః శిక్షితేన విశిష్టం

శ్చిత్ ఘ్రాణోన్యతశ్చపలదృక్క్వచకర్మశక్తిర్బహ్వ్యస్సపత్న్య ఇవ గేహపతిం లునంతి॥౨౭॥ సృష్ట్వా
పురాణి వివిధాన్యజయాత్మశక్త్యా వృక్షాన్ సరీసృపపశూన్ ఖగదంశమత్స్యాన్ । తైస్తైరతుష్టహృద
యః పురుషం విధాయ బ్రహ్మావలోకధిషణం ముదమాప దేవః॥౨౮॥ లబ్ధ్వా సుదుర్లభమిదం బహుసంభ
వాంతే మానుష్యమర్థదమనిత్యమపీహ ధీరః। తూర్ణం యతేత న పతేదనుమృత్యు యావన్నిశ్శ్రేయసా
య విషయః ఖలు సర్వతస్స్యాత్ ॥౨౯॥ ఏవం సంజాతవైరాగ్యో విజ్ఞానాలోక ఆత్మని।విచరామి మహీమే
తాం ముక్తసంగోనహంకృతః॥౩౦॥ న హ్యేకస్మాద్గురోర్జ్ఞానం సుస్థిరం స్యాత్సుపుష్కలమ్ । బ్రహ్మైత
దద్వితీయం హి గీయతే బహుధర్షిభిః॥౩౧॥శ్రీభగవాన్ ॥ ఇత్యుక్త్వా స యదుం విప్రస్తమామంత్ర్య
గభీరధీః। వందితోభ్యర్చితో రాజ్ఞా యయౌ ప్రీతో యథాగతమ్॥ ౩౨ ॥అవధూతవచశ్శ్రుత్వా పూర్వే
షాం నస్స పూర్వజః।సర్వసంగవినిర్ముక్తస్సమచిత్తో బభూవ హ॥౩౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకా
దశస్కంధే- నవమోధ్యాయః. ... ... ※
శ్రీభగవాన్॥మయోదితేష్వవహితస్స్వధర్మేషు మదాశ్రయః। వర్ణాశ్రమకులాచారమకామాత్మా స

జ్ఞానమేవ ఆలోకః ప్రదీపో యస్య సః-సప్తమ్యంతం వా-ఆత్మని శేమణ ఆత్మని స్థిత ఏవ మహీం విచరామి॥ ౩౦॥ నను కిం బహు
భిర్గురుభిః-న హి శ్వేతకేతుభృగుప్రముఖైర్బహవో గురవ ఆశ్రితాః తత్రాహ॥ నేతి॥ బహుధా స ప్రపంచ నిష్ప్రపంచ భే
దాదిభిః-అయం భావః-నైతే పరమార్థోపదేశగురవః- కింత్వన్వయవ్యతిరేకాభ్యామాత్మన్య సంభావనాదిమాత్రనివ
ర్తకాః-తేషాం చ బహుత్వం యుక్తమేవేతి-జ్ఞానప్రదం గురుమేకమేవ వక్ష్యతి॥శ్లో॥మదభిజ్ఞం గురుం శాంతముపాసీతేతి- ఉ
క్తం చ॥శ్లో॥ తస్మాద్గురుం ప్రపద్యేత జిజ్ఞాసుశ్శ్రేయ ఉత్తమమితి॥౩౧॥ ఇతీతి॥విప్రో దత్తాత్రేయః॥శ్లో ॥ యోగర్ధిమాపు
రభయాం యదుహైహయాద్యా ఇత్యుక్తత్వాత్ - యథాగతం తథైవ యదృచ్ఛయా యయావిత్యర్థః॥౩౨॥ అవధూతే
తి॥భగవాన్ స్వయం బ్రహ్మవిత్కులమితి శ్లాఘతే-నః పూర్వేషాం పూర్వజ ఇతి॥అత్ర సంగ్రహశ్లోకాః-శ్రీధరీయాః-కపోత
మీనహరిణకుమారీగజపన్నగాః। పతంగః కురరశ్చాష్టౌ హేయార్థే గురవో మతాః ॥ మధుకృన్మధుహా బాలః పింగ
లాచవ్యాఘ్రోస్త్రయః।ఉపాదేయార్థవిజ్ఞానే శేషాః పృథ్వ్యాదయో మతాః॥తదవాంతరభేదశ్చ తత్ర తత్ర స్ఫుటీకృతః॥
అధ్యాయత్రితయే చాష్టనవాష్టావిరితాః క్రమాత్ ॥౩౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥ చతుర్వింశతిగుర్వాఖ్యాలబ్ధసంభావనాభువః।ఉద్ధవస్యాత్మతత్త్వాప్త్యై సాధనోక్తిః పరేరితా॥ దశమే దేహసంబం
ధాత్సంసృతిర్నాత్మనస్స్మృతా।ఇత్యేతద్వర్ణయామాస మతాంతరనివారతః॥ తదేవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముత్పన్న
వివేకజ్ఞానస్య సత్త్వజ్ఞానాయాద్యత్ఆరభ్య సాధనాన్యుపదిశతి ; మయేతి॥ మయా ంచరాత్రాద్యుక్తవైష్ణవధర్మేష్వవ

హితః అప్రమత్తస్సన్-తదవిరోధేన వర్ణాద్యాచారమనుతిష్ఠేత్॥౧॥ కథమాత్మతా సంభవతి తత్రాహ॥అన్వీక్షేతేతి॥
స్వధర్మైర్విశుద్ధచిత్తస్సన్ దేహినాం విషయేషు సత్యత్వాభినివేశేన యే సర్వే ఆరంభాస్తేషాం ఫలవైపరీత్యం పశ్యేత్-
ఏవం ఫలవైపరీత్యం కామస్స్యాత్॥౨॥ కించ-కామ్యవిషయాణాం మిథ్యాత్వాదపీత్యాహ॥సుప్తస్యేతి॥ విఫలః అర్థ
శూన్యః- అత్రైవ సంప్రయోగః- ఇంద్రియైర్బహిర్నానార్థబుద్ధిః సాపి ఫలా- నానాత్మకత్వాదైంద్రియకత్వాచ్చ
మనోజన్యస్వప్నమనోరథవదితి॥౩॥ శ్లో॥ మోక్షార్థీ న ప్రవర్తేత తత్ర కామ్యనిషిద్ధయోః। నిత్యనైమిత్తికే కుర్యాత్ప్ర
త్యవాయజిహాసయేతి స్మృతిః॥అతః॥నివృత్తమితి॥ప్రవృత్తం కామ్యం కర్మ త్యజేత్-నివృత్తం నిత్యనైమిత్తికమేవ కర్మాను
ర్యాత్-ఆత్మవిచారే తు సమ్యక్ప్రవృత్తః నివృత్తకర్మచోదనామపి నాద్రియేత॥౪॥కింతు॥యమానితి॥ యమాన్ అహిం
సాదీన్-అభీక్ష్ణమత్యాదరేణ సేవేత-శౌచాదీంస్తు నియమాన్ క్వచిద్యథాశక్తి తథా ఆత్మజ్ఞానావిరోధేన..యమాన్ ద్వాద
శ నియమాంశ్చ ఏకోనవింశాధ్యాయే వక్ష్యతి-కించ-యమేష్వప్యాదరం పరిత్యజ్య గురుముపాసీతేత్యాహ- మదభిజ్ఞమితి॥
మదాత్మకం మద్రూపం॥౫॥గురుసేవకస్య ధర్మానాహ॥అమానీతి॥దక్షః అనలసః- నిర్మమః జాయాదిషు మమతాశూన్యః
గురౌ తు దృఢసౌహృదః-అసత్వరః అవ్యగ్రః-అమోఘవాక్ వ్యర్థాలాపరహితః- తాన్యేవ శిష్యస్య లక్షణాని జ్ఞేయాని॥
౬॥నను స్వజాయాదిషు కథం నిర్మమస్స్యాత్ తత్రాహ॥జాయేతి॥ఔదాసీన్యహేతుం వివేకం దర్శయతి-ఆత్మనోఽర్థం ప్రయో
జనం సర్వత్ర సమమివ పశ్యన్నితి-అయం భావః- సర్వదేహేష్వాత్మన ఏకత్వాత్ జాయాదిదేహే అన్యస్మింశ్చ దేహే ఆత్మ
నోఽర్థః సుఖాదిస్సమ ఏవ-కేన విశేషేణ తేష్వేవ మమత్వాభినివేశ ఇత్యేవముదాసీనస్సన్ గురుం ప్రపద్యేతేతి॥౭॥ అహో
కోఽసౌ దేహవ్యతిరిక్త ఆత్మా-యస్యైక్యాదర్థస్సర్వేషు సమస్స్యాత్-ఇత్యాహ- విలక్షణ ఇతి॥ స్థూలసూక్ష్మదేహద్వ

మాచరేత్॥౧॥ అన్వీక్షేత విశుద్ధాత్మా దేహినాం విషయాత్మనామ్। గుణేషు సత్యధ్యానేన సర్వారంభ
విపర్యయమ్॥౨॥సుప్తస్య విషయాలోకో ధ్యాయతో వా మనోరథః। నానాత్మకత్వాద్విఫలో బహిర్నా
నార్థధీర్గుణైః॥౩॥ నివృత్తం కర్మ సేవేత ప్రవృత్తం మత్పరస్త్యజేత్। జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో
నాద్రియేత్కర్మచోదనామ్॥౪॥ యమానభీక్ష్ణం సేవేత నియమాన్మత్పరః క్వచిత్। మదభిజ్ఞం గురుం
శాంతముపాసీత మదాత్మకమ్॥౫॥అమాన్యమత్సరో దక్షో నిర్మమో దృఢసౌహృదః। అసత్వరోఽర్థజిజ్ఞా
సురనసూయురమోఘవాక్॥౬॥ జాయాపత్యగృహక్షేత్రస్వజనద్రవిణాదిషు। ఉదాసీనస్సమం పశ్యన్
సర్వేష్వర్థమివాత్మనః॥౭॥విలక్షణస్స్థూలసూక్ష్మాద్దేహాదాత్మేక్షితా స్వదృక్।యథాగ్నిర్దారుణో దా
హ్యాద్దాహకోఽన్యః ప్రకాశకః॥౮॥ నిరోధోత్పత్త్యణుబృహన్నానాత్వం తత్కృతాన్ గుణాన్। అనుప్రవి
ష్ట ఆధత్త ఏవం దేహగుణాన్ పరః॥౯॥ యోఽసౌ గుణైర్విరచితో దేహోఽయం పురుషస్య హి। సంసార
స్తన్నిబంధోఽయం పుంసో విద్యాచ్ఛిదాత్మనః॥౧౦॥తస్మాజ్జిజ్ఞాసయాత్మానమాత్మస్థం కేవలం పరమ్। సంగ
మ్య నిరసేదేతద్వస్తుబుద్ధిం యథాక్రమమ్॥౧౧॥ఆచార్యోఽరణిరాద్యస్స్యాదంతేవాస్యుత్తరారణిః।తత్సం

యాదాత్మాన్యః-యతో విలక్షణః-ద్విధా వైలక్షణ్యం దర్శయతి- ఈక్షితా స్వదృగితి ద్రష్టా హి దృశ్యాద్విలక్షణః స్వప్ర
కాశశ్చ జడాద్విలక్షణః - తయోరన్యత్వే దృష్టాంతః- యథాగ్నిః దాహకః ప్రకాశకశ్చ దాహ్యాత్ప్రకాశ్యాచ్చ దారుణః
కాష్ఠాదన్యః-తద్వదితి॥౮॥అనేనైవ దృష్టాంతేన నిత్యత్వానాదిత్వవిభుత్వైకత్వాదయోఽపి సిధ్యంతీత్యాహ॥నిరోధేతి॥ య
థా దారుష్వంతః ప్రవిష్టోఽగ్నిః-తత్కృతాన్నాశాదీన్ ప్రాప్నోతి- న తు స్వతో నాశాదిమాన్-ఏవం దేహగుణాననిత్యాదీన్
దేహాత్పరోఽనిత్యాదిస్వరూపోఽపి-ఆత్మానుభవతి-తతశ్చ నిత్యత్వాదిభిరపి వైలక్షణ్యాదన్యత్వమితి భావః॥౯॥నన్వగ్నేర్దా
రుసంయోగాత్తద్ధర్మభాక్త్వం ఘటతే-ఆత్మనస్త్వసంగత్వాత్కథం దేహేన తద్ధర్మైర్వా సంబంధః-సంబంధే వా కు
తస్తన్నివృత్తిస్తత్రాహ॥య ఇతి॥ పురుషస్య ఈశ్వరస్యాధీనైర్మాయాగుణైః యోఽసౌ సూక్ష్మః అయం చ స్థూలో దేహో వి
రచితః-పుంసో జీవస్యాయం సంసారః తన్నిబంధః తదధ్యాసకృతః- హి యస్మాదేవం తస్మాదాత్మవిద్యా తన్నివర్తికేత్యా
హ-ఆత్మనో విద్యా విజ్ఞానం ఛిత్ తస్య ఛేత్రీ ఆఛీదితి వా పదచ్ఛేదః॥౧౦॥యస్మాదేవం॥తస్మాదితి॥ తస్మాత్ జిజ్ఞాసయా విచారే
ణ ఆత్మస్థం ఆత్మని కార్యకారణసంఘాతే అవస్థితం-సంగమ్య సమ్యక్ జ్ఞాత్వా- ఏతస్మిన్ దేహాదౌ వస్తుబుద్ధిం స్థూలసూక్ష్మక్ర
మేణ నిరసేత్ త్యజేత్॥ ౧౧॥ గురోర్లబ్ధా విద్యా సా- అవిద్యాతత్కార్యనిరసనక్షమేతి స్ఫుటీకర్తుం విద్యోత్పత్తిమ
గ్న్యుత్పత్తిరూపేణ నిరూపయతి॥ఆచార్య ఇతి॥ఆద్యః అరణిః తత్సంధానం తన్మధ్యమం మథనకాష్ఠం- ప్రవచనముప

దేశః-వేద్యాసంధిఃవిద్యాతుసంధిః-సంధౌభవన్నగ్నిరివ-తథాచ॥ శ్రు॥ ఆచార్యఃపూర్వరూపం-అంతేవాస్యుత్తరరూపం-విద్యాసంధిః-ప్రవచనగ్ంసంధానమితి॥౧౨॥ అగ్నిసాదృశ్యమేవాహ॥వైశారదీతి॥విశారదోఽతినిపుణః తేనశిష్యేణ ప్రాప్తా-తేనగురుణోపదిష్టావా-అతివిశుద్ధాబుద్ధిః-గుణకార్యభూతాంమాయాంధునోతినివర్తయతి-యదాత్మకమేతద్విశ్వం-తాన్జీవసంసృతినిమిత్తాన్గుణాంశ్చదగ్ధ్వా-అసమిత్ నిరింధనః-తత్తాదృశ్యేణకారణేనావిద్యయాచస్వనథానాభావాత్స్వతఃపరమానందరూపోభవతీతి॥౧౩॥ఏవంతావత్స్వప్రకాశజ్ఞానస్వరూపోనిత్యఏకఏవాత్మా-తస్యకర్తృత్వాదయశ్చధర్మాదేహోపాధికాః-తద్వ్యతిరిక్తంచసర్వమనిత్యంమాయామయంచ- అతస్సర్వతోఽవిరక్తస్సన్ఆత్మజ్ఞానేనముచ్యతఇత్యుక్తం-విలక్షణఃస్థూలసూక్ష్మాదిత్యాదినా- తదేవంశ్రుతిసమన్వయేననిర్ణీతేఽప్యర్థేమతాంతరపక్షోఽర్థేనసందేహోమాభూదితితన్మతంనిరాకర్తుముద్భావయతి॥అథేతి॥ అథమన్యసే-ఏషాంజీవాత్మనాంకర్మకర్తృత్వేనాంసుఖదుఃఖయోః-భోక్తృత్వానాంచనానాత్వమితి- ఏవంహిజైమినీయామన్యంతే- అహంప్రత్యయజ్ఞేయఏవాత్మాసచప్రతిశరీరంభిన్నఃకర్తృభోక్తృరూపశ్చనతుతత్స్వరూపభూతోనిర్వికారఏకఃపరమాత్మాస్తీతి-తదాహుః॥ శ్లో॥అహంప్రత్యయవిజ్ఞేయోజ్ఞాతవ్యస్సర్వదేవహీతి- తథావైరాగ్యంచనసంభవతి-తథాహి- భోగస్థానానామనిత్యత్వాద్వైరాగ్యంభవేద్భోగకాలస్యవాతస్యవాతదుపాయకర్మబోధకాగమస్యవాభోక్తురాత్మనోవాసత్త్వేతదస్తీత్యాహ- అథనిత్యత్వంలోకకాలాగమాత్మనాంమన్యసఇతి॥౧౪॥ నచభోగ్యానాంవిచ్ఛేదాన్మాయామయత్వాద్వైరాగ్యంస్యాదిత్యాహ॥మన్యసఇతి॥సర్వభావానాంస్రక్చందనాదీనాంసంస్థాస్థితిఃఔత్పత్తికీప్రవాహరూపేణనిత్యాతథాచవదంతి॥ శ్లో॥నక

డానాంప్రవచనంవిద్యాసంధిస్సుఖావహః॥ ౧౨॥ వైశారదీసాతివిశుద్ధబుద్ధిర్ధునోతిమాయాంగుణసంప్రసూతామ్। గుణాంశ్చసందహ్యయదాత్మమేతత్స్వయంచశామ్యత్యసమిద్యథాగ్నిః॥౧౩॥ అథైషాంకర్మకర్తౄణాంభోక్తౄణాంసుఖదుఃఖయోః॥నానాత్వమథనిత్యత్వంలోకకాలాగమాత్మనామ్॥౧౪॥మన్యసేసర్వభావానాంసంస్థాహ్యౌత్పత్తికీయథా।తత్తదాకృతిభేదేనజాయతేభిద్యతేచధీః॥ ౧౫॥ ఏవమప్యంగసర్వేషాం దేహినాందేహయోగతః। కాలావయవతస్సంతి భావాజన్మాదయోఽసకృత్॥ ౧౬॥ తత్రాపికర్మణాంకర్తురస్వాతంత్ర్యంచలక్ష్యతే। భోక్తుశ్చదుఃఖసుఖయోఃకోన్వర్థోవివశంభజేత్॥౧౭॥ నదేహినాంసుఖంకించిద్విద్యతేవిదుషామపి। తథాచదుఃఖంమూఢానాంవృథాహంకరణంపరమ్॥౧౮॥యదిప్రాప్తింవిఘాతంచజానంతిసుఖదుఃఖయోః। తేఽప్యద్ధానవిదుర్యోగంమృత్యుర్నప్రభవేద్యథా॥౧౯॥ కోన్వర్థస్సుఖయత్యేనంకామోవామృత్యురంతికే। ఆఘాతంనీయమానస్యవధ్యస్యేవనతుష్టిదః॥ ౨౦ ॥ శ్రుతంచదృష్టవద్దుష్టంస్పర్ధాసూయాత్యయవ్యయైః। బహ్వంతరాయకామ

దాచిన్నదృశంజగదితి-అతస్తత్కర్తాకశ్చిదీశ్వరోపినాస్తీతిభావః-కించ-యథాయథాభవన్- నతుమాయామయిత్యర్థః- నచఆత్మస్వరూపభూతంనిత్యమేకంజ్ఞానమస్తీత్యాహ- తత్తదితి- ఘటపటాద్యాకారభేదేనధీర్జాయతేఅతోఽనిత్యానిద్యతేచ-అయంగూఢోఽభిప్రాయః-నహినిత్యజ్ఞానరూపఆత్మా-అపితుజ్ఞానపరిణామవాన్- నచవికారిత్వేనానిత్యత్వప్రసంగః-యథాహుః॥శ్లో॥నిక్రియాజ్ఞానరూపస్యననిత్యత్వేవిరోత్స్యత ఇతి - అతోముక్తావింద్రియాదిరహితస్యపరిణామాసంభవాజ్జడత్వేనతత్రాప్తేరపురుషార్థత్వాత్ప్రవృత్తిరేవశ్రేయసీననివృత్తిరితి॥౧౫॥ తత్రతావదుక్తమంగీకృత్యవైరాగ్యోత్పాదనాయప్రవృత్తిమార్గస్యానర్థహేతుత్వంప్రపంచయతి॥ఏవమిత్యాదినా- లోకానాంలోకపాలానామిత్యతఃప్రాక్తనేనగ్రంథేన॥ఏవమితి॥అంగహేఉద్ధవ-కాలావయవతఃసంవత్సరాదిరూపాత్ ॥౧౬॥తత్రేతి॥తత్రాపిస్వాతంత్ర్యపక్షేపిదుష్కర్మణోదుఃఖభాగస్యవాఅసంభవాదిత్యర్థః॥౧౭॥నను యేసమ్యక్కర్మకర్తుంజానంతి- తేసుఖినఏవ-యేతునజానంతి-తఏవదుఃఖినఇతిచేత్తత్రాహ॥నేతి॥విదుషామపికించిత్సుఖంనవిద్యతే-తథాచమూఢానామపిదుఃఖంనవిద్యతే-అతోఽవయంకర్మకుశలత్వాత్సుఖినఇతితేషాంకేవలంవృథైవాహంకారఇత్యర్థః॥ ౧౮॥ అంగీకృత్యాప్యాహ॥యదీతి॥తంయోగముపాయంనవిదుఃయథాసాక్షాన్మృత్యుర్నప్రభవేత్॥ ౧౯॥ తథాపియావజ్జీవంసుఖంభవిష్యతీత్యాశంక్యవిదుషామప్యర్థకామానసుఖహేతూఇత్యాహ॥కఇతి॥ యతఃఅంతికేవర్తమానోమృత్యుఃతుష్టింవదాతి - ఆఘాతంవధస్థానంప్రతి ॥ ౨౦ ॥ ఏవమస్మిన్లోకేసుఖంనాస్తీత్యుక్తం - లోకాంతరేపి తథైవేత్యాహ॥ శ్రుతమితి॥ శ్రుతంస్వర్గాది - తదపిదుష్టం - స్పర్ధాపరసుఖాసహనం - అసూయాపరగుణేషు దోషావి

షట్కరణాం-అత్యయోనాశః- వ్యయోపక్షయః- వైరూప్యం-యద్వా-వ్యయోనాశః- అత్యయోవాస్యాతిశయఃతంస్పృష్ట్వా తదప్రాప్త్యాదుఃఖమిత్యర్థః - కించ- బహవోంతరాయావైగుణ్యాదిరూపావిఘ్నా యస్మిన్ కామేసుఖతస్యభావస్త త్త్వంతస్మాత్ - కృషిర్యథాబహువిఘ్నా తద్వత్ బహువిఘ్నసుఖత్వేన-శ్రుతమపినిష్ఫలం ॥౨౧॥ విఘ్నవైగుణ్యా ద్యభావమంగీకృత్యాపినాశదుఃఖందుష్పరిహారమిత్యాహపంచభిః॥అంతరాయైరితి ॥నిర్జితంసాధితం ॥౨౨॥ ఇష్ట్వేతి॥ యజ్ఞైర్దేవతాఇంద్రాదిరూపాఇష్ట్వా ॥౨౩ ॥స్వేతి॥ స్వపుణ్యైరుపచితేసర్వభోగసంపన్నే దేవీనాంమధ్యేవిహరన్- గంధర్వైరుపగీయతే ॥౨౪॥ స్త్రీభిరితి॥ కామేనఇచ్ఛయాగచ్ఛతాయానేనకింకిణీజాలమాలినాక్షుద్రఘంటికాసమూ హశోభినాసహస్త్రీభిః సురాక్రీడేషునందనాదిషుక్రీడన్ ఆత్మపాతంనవేద ॥౨౫॥ తావదితి॥ కాలేనచాలితః పాతితః॥ ౨౬॥ప్రవృత్తిర్ద్వివిధా- విధ్యనుసారేణకామ్యేకర్మణివాతల్లంఘనేనా ధర్మేవాతత్రకామ్యకర్మప్రవృత్తేర్గతిరుక్తా అధర్మప్రవృత్తేర్గతిమాహ॥యదితి॥యదివేత్యన్వయః- అజితేంద్రియత్వాత్కామాత్మా-అతఃకృపణః- అతఃలుబ్ధ భోగతృష్ణాకులః-అతఃస్త్రైణః స్త్రీలంపటః- తదర్థంభూతవిహింసకః ॥౨౭॥ కించ పశూనితి॥ దుష్టజనప్రలోభితోధ నాద్యర్థంపశూన్ అవిధినాహత్వా-తమఃస్థావరతాంయాతి ॥౨౮॥ ఏవంకర్మసుప్రవృత్తస్యనసుఖంనచనివృత్తిరిత్యుప సంహరతి॥కర్మాణీతి ॥౨౯॥ తథాపిలోకానాంనిత్యత్వాదమర్త్యధర్మత్వాచ్చలోకపాలానాంసుఖమస్తీతిచేత్తత్రా

త్త్వాత్కృషివచ్చాపినిష్ఫలమ్॥౨౧॥అంతరాయైరవిహితోయదిధర్మస్స్వనుష్ఠితః। తేనాపినిర్జితంస్థానం యథాగచ్ఛతితచ్ఛృణు ॥౨౨॥ ఇష్ట్వేహదేవతాయజ్ఞైస్స్వర్లోకం యాంతియాజ్ఞికాః। భుంజతేదేవ వత్తత్రభోగాన్దివ్యాన్నిజార్జితాన్ ॥౨౩॥ స్వపుణ్యోపచితేశుభ్రేవిమానఉపగీయతే। గంధర్వైర్వి హరన్మధ్యేదేవీనాంహృద్యవేషధృత్ ॥౨౪॥ స్త్రీభిఃకామగయానేనకింకిణీజాలమాలినా । క్రీడన్నవే దాత్మపాతంసురాక్రీడేషునిర్వృతః ॥౨౫॥ తావత్సమోదతేస్వర్గేయావత్పుణ్యంసమాప్యతే।క్షీణ పుణ్యఃపతత్యర్వాగనిచ్ఛన్కాలచాలితః॥౨౬॥ యద్యధర్మరతస్సంగాదసతాంవాజితేంద్రియః। కామా త్మాకృపణోలుబ్ధస్స్త్రైణోభూతవిహింసకః ॥౨౭॥ పశూనవిధినాలభ్య ప్రేతభూతగణాన్యజన్। నర కానవశోజంతుర్గత్వాయాత్యుల్బణంతమః ॥౨౮॥ కర్మాణిదుఃఖోదర్కాణికుర్వన్దేహేనతైఃపునః। దేహమాభజతేతత్రకింసుఖంమర్త్యధర్మిణః ॥౨౯॥ లోకానాంలోకపాలానాంమద్భయంకల్పజీవినాం। బ్రహ్మణోపిభయంమత్తోద్విపరార్ధపరాయుషః ॥౩౦॥ గుణాస్సృజంతికర్మాణిగుణోనుసృజతేగు ణాన్।జీవస్తుగుణసంయుక్తోభుంక్తేకర్మఫలాన్యసౌ ॥౩౧॥ యావత్స్యాద్గుణవైషమ్యంతావన్నానాత్వ మాత్మనః।నానాత్వమాత్మనోయావత్పారతంత్ర్యంతదైవహి ॥౩౨॥ యావదస్యాస్వతంత్రత్వంతావ దీశ్వరతోభయం। యఏతత్సముపాసీరంస్తేముహ్యంతిశుచార్పితాః ॥౩౩॥ కాలఆత్మాగమోలోకస్స్వ

హ॥ లోకానామితి ॥ ద్విపరార్ధంపరమాయుర్యస్యతస్యబ్రహ్మణోపి-తథాచ ॥శ్రు॥ భీషాస్మాద్వాతఃపవతే - భీషో దేతిసూర్యః - భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ - మృత్యుర్ధావతిపంచమఇతి - అతఃప్రవృత్తిమార్గస్యైవమనర్థహే తుత్వాత్ విరక్త్యాతతోనివృత్తిరేవయుక్తేతితాత్పర్యార్థః॥౩౦॥ ఏతేనైవస్వయమీశ్వరత్వావిష్కారేణఈశ్వరాభా వాంగీకారఃపరిత్యక్తః- అన్యదపిప్రౌఢ్యాపూర్వమంగీకృతంనిరాకరోతిచతుర్భిః- తత్రయదుక్తంకర్తృభోక్తృరూపప వాత్మేతితన్నిరాకరోతి ॥గుణాఇతి॥ గుణాఃఇంద్రియాణి-కర్మాణి సృజంతి-నత్వాత్మా - నను ఆత్మైవేంద్రియాణిప్ర వర్తయన్కర్మాణికరోతీతి చేత్తత్రాహ- గుణఇతి - గుణస్సత్త్వాదిః- గుణాన్ ఇంద్రియాణి-అనుసృజతేప్రవర్తయ తినత్వాత్మా- అతఃకర్తృత్వంతావన్నాస్తి - భోక్తృత్వమప్యౌపాధికమిత్యాహ- జీవస్త్వితి-గుణసంయుక్తః ఇంద్రి యాదిసంయుక్తః-కుతఇత్యత్రఆహ- అసౌతేషుఅహంకారవానిత్యర్థః॥౩౧॥ యచ్చోక్తమాత్మనోనానాత్వంతదప్యౌ పాధికమిత్యాహ ॥యావదితి॥ గుణానాంవైషమ్యమహంకారాదికార్యరూపం - నన్వాత్మనఏకత్వేకథంపారతంత్ర్య ముక్తం-కథంవాలోకపాలాదీనామపిమద్భయమిత్యుక్తం - తత్రాహ-నానాత్వమితి ॥౩౨॥ యావదితి ॥ యచ్చగూ ఢమభిప్రేతంప్రవృత్తిరేవశ్రేయసీతి- తత్రాహ- యఏతదితి - ఏతత్ గుణవైషమ్యంతత్కృతంభోగంకర్మచేత్యర్థః ఉపాసీరన్ సేవేరన్- తేలోకానామనిత్యత్వాచ్ఛుచార్పితాఃప్రాప్తాస్సంతోముహ్యంతి॥ ౩౩॥ నకేవలమనిత్యతామా

త్రం-కింతుమాయామయత్వమపీత్యాహ ॥కాలఇతి॥ స్వభావోదేవత్వాదిపరిణామహేతుః- ధర్మస్తదోభోగకారణం- గుణవ్యతికరేమాయాత్మకోభేసతిమామేవప్రాహుః- నతుమద్వ్యతిరిక్తాస్సంతిఅతోనివృత్తిరేవముక్తిహేతుత్వాత్ శ్రేయసీతిసిద్ధం ॥౩౪॥ ఏవంతావదేకఏవాత్మా - తస్యచగుణకార్యదేహసంబంధకృతఃసంసారః - ఆత్మజ్ఞానాచ్చముక్తిరిత్యుక్తం- విలక్షణఃస్థూలసూక్ష్మాదిత్యాదినా - తదేవచమతాంతరనిరాసేనదృఢీకృతంఅథైషామిత్యాదినా - తత్రప్రృచ్ఛతి॥గుణేష్వితి॥ అయమర్థః-గుణేష్వసత్సుముక్తిఃసత్స్వేవవా - ఆద్యేజ్ఞానసాధనాభావాన్నముక్తిః - ద్వితీయేచ గుణేషువర్తమానోపితత్కార్యదేహాదిషుకర్మసుసుఖాదిషుచకథంనబధ్యతే - తథాపితైరాకాశవదనావృతత్వాన్న బధ్యతఇతిచేత్తర్హిబంధోపినసంభవతీత్యాహ - అనపావృతఃకథంబధ్యతఇతి ॥౩౫॥ యదితుసర్వేషుతేషుఅహంకారేణబధ్యతేతన్నివృత్త్యాచముచ్యతఇతిమతంతర్హితత్కథంజ్ఞాతవ్యమితిపృచ్ఛతి॥ కథమితి॥ బద్ధోముక్తోవాకథంవర్తేతేత్యాదికం-కింభుంజీతకథంభుంజీతేత్యర్థః ॥౩౬॥ఏతదితి॥ ఏతత్తద్విషయంప్రశ్నం- కించ - ఏకఏవాత్మాఅనాదిగుణసంబంధాన్నిత్యబద్ధః - ముక్తేర్జన్యత్వే అనిత్యత్వప్రసంగాన్నిత్యముక్త ఇత్యప్యంగీకార్యంస్యాత్ - తత్రమేభ్రమోభవతీత్యాహ-నిత్యబద్ధఇతి॥౩౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో॥ఏకాదశేతుబద్ధానాంముక్తానామపిలక్షణమ్।సాధూనాంచతథాభక్తేర్లక్షణంహరిణేరితం॥ నిత్యబద్ధోనిత్యముక్తఏకఏవేతిమేభ్రమఇతి।యదుక్తంతత్కింవస్తుతోవిరోధఃప్రతీతోవా-నాద్యఃబంధమోక్షయోర్వాస్తవత్వాభావాదిత్యాహద్వాభ్యాం॥బద్ధఇతి॥ఆత్మాబద్ధోముక్తశ్చ-మేగుణతః మదధీనసత్త్వాదిగుణోపాధితః-నతువస్తుతః- నన్వౌపాధికత్వేపి తండులపాకాదివత్ వాస్తవత్వంకింనస్యాత్తత్రాహ-గుణస్యమాయామూలత్వాద్బంధనంనాస్తి-అతఏవమోక్షశ్చనా

భావోధర్మఏవచ।ఇతిమాంబహుధాప్రాహుర్గుణవ్యతికరేసతి॥౩౪॥ఉద్ధవః॥ గుణేషువర్తమానోపి దేహజేష్వనపావృతః । గుణైర్నబధ్యతేదేహీబధ్యతేవాకథంవిభో ॥౩౫॥ కథంవర్తేతవిహరేత్కైర్వాజ్ఞాయేతలక్షణైః।కింభుంజీతోతవిసృజేచ్ఛయీతాసీతయాతివా ॥౩౬॥ ఏతదచ్యుతమేబ్రూహిప్రశ్నంప్రశ్నవిదాంవర।నిత్యబద్ధోనిత్యముక్తఏకఏవేతిమేభ్రమః॥౩౭॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-దశమోఽధ్యాయః ... ... ※

శ్రీభగవాన్॥ బద్ధోముక్తఇతివ్యాఖ్యాగుణతోమేనవస్తుతః। గుణస్యమాయామూలత్వాన్నమేమోక్షోనబంధనమ్॥౧॥శోకమోహౌసుఖందుఃఖందేహాపత్తిశ్చమాయయా।స్వప్నోయథాత్మనఃఖ్యాతిస్సంసృతిర్నతువాస్తవీ॥౨॥ విద్యావిద్యేమమతనూవిద్ధ్యుద్ధవశరీరిణామ్ । బంధమోక్షకరీఆద్యేమాయయామేవినిర్మితే ॥౩॥ ఏకస్యైవమమాంశస్యజీవస్యైవమహామతే । బంధోస్యావిద్యయానాదిర్విద్యయా

స్తీతి-ననుకథంసర్వశాస్త్రవిరుద్ధముచ్యతేతత్రాహఇతిమేవ్యాఖ్యాఏవంమత్తోనిర్ణయఃఅలమితిపతకైరిత్యర్థః॥ అథవాఽయమన్వయః - ఆత్మాబద్ధోముక్తఇతియావ్యాఖ్యాఉక్తిః - సామేగుణతఃమద్గుణపారతంత్ర్యాదిత్ - అత్రహేతుత్వేనగుణనియంతరిస్వస్మింస్తద్వ్యతిరేకమాహ-అతఏవనమేబంధనంమోక్షోవేతి-అన్యత్సమానం ॥౧॥ ఏవంకారణభూతగుణానాంమాయామయత్వాత్తత్కార్యసంసృతిమాయేతిప్రపంచయతి ॥శోకమోహావితి॥ యథాస్వప్నఃఆత్మనఃబుద్ధేరేవఖ్యాతిఃవివర్తఃతద్వత్ ॥౨॥ అతోవస్తుతోవిరోధస్తావన్నాస్తి-ప్రతీతస్త్వౌపాధికీఘటతఇత్యాహ॥విద్యావిద్యేఇతి॥తన్వ్యౌతేమోక్షబంధావాభ్యామితితనూశక్తీ-కుతః- మేమాయయావినిర్మితే- మాయావృత్తిరూపత్వాత్ - బంధమోక్షకరీత్యేకవచనంద్వివచనార్థే- ననుతత్కార్యత్వేబంధమోక్షయోరనాదిత్వనిత్యత్వేనస్యాతాం-న ఆద్యేఅనాదీఅతోయావదవిద్యాంప్రవర్తయామితావద్బంధః- యదావిద్యాందదామితదామోక్షస్స్ఫురతీత్యర్థః- తథాచస్కాందే॥శ్లో॥బంధకోభవపాశేనభవపాశాచ్చమోచకః । కైవల్యదఃపరంబ్రహ్మవిష్ణురేవసనాతనఇతి॥౩॥తత్రశరీరిణామితిబహువచననిర్దేశాద్విషయభేదేనావిరోధఉక్తఇతిభ్రాంతింవ్యావర్తయన్ బంధమోక్షవ్యవస్థాముపపాదయతి॥ ఏకస్యేతి॥ తర్హికిమాత్మాభేదాత్తవాపిబంధః నహీత్యాహ-అస్యజీవస్యైవేతి-నన్వాత్మాభేదేజీవోనామకోన్యోస్తిపృథక్కాచబంధమోక్షసుఖదుఃఖాదివ్యవస్థాతత్రాహ-మమాంశస్య- అయంభావః- యథైకస్యాపిచంద్రాదేర్జలాద్యుపాధినాబింబప్రతిబింబరూపోభేదః - యథాచతత్రజలకృతాః కంపాదయఃప్రతిబింబస్యైవ - యథాచతత్రప్రతిబింబానామప్యుపాధిభేదేనభేదాదేకస్మిన్నుదకకుంభే భగ్నేతద్గతప్రతిబింబస్యైవ బింబైక్యంనాన్యగతస్య - తథాఽవిద్యాయాం

ప్రతిబింబితస్య మదంశస్య జీవస్యైవ నతత్కృతో బంధః-తస్య చోపాధితోభేదాన్నాశ్యవస్థేతి-తథా చాహుః॥ శ్లో॥ యథైకస్మిన్ ఘటాకాశే రజోధూమాదిభిర్యుతే। న సర్వే సంప్రయుజ్యంతే తథా జీవాస్సుఖాదిభిరితి - ఏతచ్చాతిరహస్యం స్వబుద్ధ్యానిశ్చితస్యేతి సంబోధయతి- హే మహామత ఇతి-ఇతరో మోక్షః॥ ౪॥ తదేవం వ్యవస్థాముపపాద్య కథం వర్తేతేత్యాది వైలక్షణ్యప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ అథేతి॥ తచ్చ వైలక్షణ్యం ద్వివిధం- జీవేశ్వరయోరేకం- జీవానాం చైకం- తత్ర జీవేశ్వరయోర్వైలక్షణ్యమాహ॥ విరుద్ధధర్మిణోరితి సార్ధద్వయేన- శోకానందకర్మవతో ఏకస్మిన్ ధర్మిణి శరీరే నియమ్యనియంతృత్వేనస్థితయోః॥ ౫॥ సుపర్ణావితి॥ సుపర్ణౌ వృత్తౌ పక్షిణావివ దేహాత్పృథగుద్భూతౌ- న వృశౌచిద్రూపత్వాత్-సఖాయౌ అవియోగాద్వైకమత్యాచ్చ-యదృచ్ఛయా అనిరుక్తయా మాయయా ప్రవిశ్య కృతః ఇతి వృక్షో దేహః॥ శ్రు॥ ఊర్ధ్వమూలమవాక్శాఖం వృక్షం యో వేద సంప్రతి శ్రుతేః॥ శ్లో॥ ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయమితి స్మృతేశ్చ-తస్మిన్ కృతం నీడం నికేతనం హృదయరూపం యాభ్యాం తౌ - తయోర్మధ్యే ఏకః జీవః పిప్పలాన్నం పిప్పలోఽశ్వత్థః దేహస్తస్మిన్నదనీయం కర్మఫలమిత్యర్థః- ఖాదతి భక్షయతి అన్యః- ఈశ్వరః నిరన్నః అభోక్తాపి నిజానందతృప్త్యా బలేన జ్ఞానాదిశక్త్యా భూయాన్ అధికః-తథా చ॥ శ్రు॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి॥ ౬॥ బలాధిక్యమేవాహ॥ ఆత్మానమితి॥ యతః యః అవిద్యయా యుక్తః స తు నిత్యబద్ధః అనాదిబద్ధః-యస్తు విద్యాప్రధానః స తు నిత్యముక్తః- మాయాయా అనావారకత్వాత్ ఆశ్రయవ్యామోహకత్వాచ్చ॥ ౭॥ ఇదానీం బద్ధముక్త జీవానామేవ మిథో వైలక్షణ్యమాహ దశభిః॥ దేహస్థ ఇతి॥ విద్వాన్ ముక్తః సంచతి ధేతరః॥ ౪॥ అథ బద్ధస్య ముక్తస్య వైలక్షణ్యం వదామి తే। విరుద్ధధర్మిణోస్తాత స్థితయోరేకధర్మిణి॥

౫॥ సుపర్ణావేతౌ సయుజౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయా కృతనీడౌ చ వృక్షే। ఏకస్తయోః ఖాదతి పిప్పలాన్నమన్యో నిరన్నోఽపి బలేన భూయాన్॥ ౬॥ ఆత్మానమన్యం చ స వేద విద్వానపిప్పలాదో న తు పిప్పలాదః। యోఽవిద్యయా యుక్ స తు నిత్యబద్ధో విద్యామయో యః స తు నిత్యముక్తః॥ ౭॥ దేహస్థోఽపి న దేహస్థో విద్వాన్ స్వప్నాద్యథోత్థితః। అదేహస్థోఽపి దేహస్థః కుమతిః స్వప్నదృగ్యథా॥ ౮॥ ఇంద్రియైరింద్రియార్థేషు గుణైరపి గుణేషు చ। గృహ్యమాణేష్వహం కుర్యాన్న విద్వాన్యస్త్వవిక్రియః॥ ౯॥ కర్మాధీనే శరీరేఽస్మిన్ గుణభావ్యేన కర్మణా। వర్తమానోఽబుధస్తత్ర కర్తాస్మీతి నిబధ్యతే॥ ౧౦॥ ఏవం విరక్తశ్శయన ఆసనాటనమజ్జనే। దర్శనస్పర్శనఘ్రాణభోజనశ్రవణాదిషు॥ న తథా బధ్యతే విద్వాంస్తత్ర తత్రాదయన్ గుణాన్॥ ౧౧॥ ప్రకృతిస్థోఽప్యసంసక్తో యథా ఖం సవితానిలః। వైశారద్యేక్షయాసంగశితయా ఛిన్నసంశయః॥ ప్రతిబుద్ధ ఇవ స్వప్నాన్నానాత్వాద్వినివర్తతే॥ ౧౨॥ యస్య స్యుర్వీతసంకల్పాః ప్రాణేంద్రియమనోధి

స్కారవశేన దేహస్థోఽపి దేహస్థో న భవతి-యథా స్వప్నాదుత్థితః స్మర్యమాణ స్వప్నస్థితోఽపి తత్రస్థో న భవతి - తద్గతసుఖదుఃఖాద్యభావాత్తద్వత్ -తథా వస్తుతః అదేహస్థోఽపి కుమతిః అవిద్వాన్- దేహస్థః తన్నిమిత్తసుఖదుఃఖభాక్ యథా స్వప్నదేహగత ఇతి॥ ౮॥ అత్ర హేతుత్వేన వైలక్షణ్యాంతరమాహ ద్వాభ్యాం॥ ఇంద్రియైరితి॥ ఇంద్రియైరింద్రియార్థేషు గృహ్యమాణేష్వపి-యస్తు విద్వాన్-స నాహం కుర్యాత్ -అహం గృహ్ణామీతి మతం కుర్యాదిత్యర్థః-కుతః - గుణైస్తు గుణేషు గృహ్యమాణేషు అతఏవావిక్రియః రాగాదిశూన్యః-తదుక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః। గుణా గుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జత ఇతి॥ ౯॥ కర్మాధీన ఇతి॥ అథ అబుధస్తు పూర్వకర్మాధీనే అస్మిన్ శరీరే వర్తమానః- గుణైరింద్రియైర్భావ్యేన కర్మణా-తత్ర దేహాదౌ నిబధ్యతే-కుతః-కర్తాస్మీత్యహంకారేణ-తదుక్తం తత్రైవ॥ శ్లో॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యత ఇతి- ఏతైస్త్రిభిశ్శ్లోకైః కథం వర్తేతేత్యస్య ప్రశ్నస్య సుఖదుఃఖశూన్యో నిరభిమానశ్చ దేహే వర్తేత ఇత్యుత్తరముక్తం భవతి॥ ౧౦॥ వైలక్షణ్యాంతరం వదన్ కిం భుంజీతేత్యాది ప్రశ్నోత్తరమాహ త్రిభిః॥ ఏవమితి॥ అన్యథా తమేవ కర్మమాం న బధ్నాతీత్యేవం విరక్తో విద్వాన్- అవిద్వానివ శయనాసనాదిషు న బధ్యతే- కుతః- తత్ర తత్ర విషయేషు గుణాన్ ఇంద్రియాణి అదయన్ భోజయన్ తత్సాక్షిత్వేన వర్తమానః న స్వయమదన్॥ ౧౧॥ ఏతదేవ కుతస్తత్రాహ సార్ధేన॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి॥ యథా ఖం సర్వగతమపి న సజ్జతే-యథా సవితా జలే ప్రతిబింబితోఽపి- యథానిలః- సర్వత్ర సంచరన్నపి-తద్వత్ - అసంగేనైవ వైరాగ్యేణ శితయా తీక్ష్ణయా ఛిన్నాః సంశయాః అసంభావనాదయో యస్య సః-నానాత్వాత్ దేహాదిప్రపంచాత్ ॥ ౧౨॥ కథం విహరేదిత్యస్యోత్తరం త్వే

నవైలక్షణ్యాంతరమాహ॥ యస్యేతి॥ తద్గుణైర్దేహగుణైః-సంకల్పశూన్యాభిః ప్రాణాదివృత్తిభిర్వ్యవహరన్ ముక్త ఇత్యర్థః॥
౧౩ ॥ ఏవం తావద్బద్ధముక్తయోః స్వసంవేద్యమేవ వైలక్షణ్యముక్తం - ఇదానీం కైర్వాజ్ఞాయేతలక్షణైరిత్యపేక్ష్యోత్తరత్ర
యా తయోః పరైరపి సుజ్ఞేయం వైలక్షణ్యమాహ త్రిభిః॥ యస్యేతి॥ హింస్రైర్దుర్జనైస్స్వైరైర్వా ప్రాణిభిః-యస్యాత్మా
దేహః పీడ్యతే-యదృచ్ఛయా యేన కేనాపి క్వచిత్కించిదర్చ్యతే వా- సబుధశ్చేత్తత్ర న వ్యతిక్రియతే నాతివిక్రియత ఇత్య
ర్థః-తదుక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన॥ శ్లో॥ యం కంటకైర్వితుదతి చందనైర్యశ్చ లింపతి। క్రుద్ధో న పరితుష్టశ్చ సమస్తస్య చ తస్య
తేశి॥ ౧౪॥ కించ॥ నేతి॥ సాధ్వసాధు వా కుర్వతో వదతో వా జనాన్ న స్తువీత న చ నిందేత-యో లౌకికవ్యవహారే విముఖః స ము
క్త ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥ అపిచ॥ నేతి॥ యో దైహికే పి కర్మణ్యుదాసీనః స ముక్తః-ఇతరో బద్ధ ఇత్యర్థః॥ ౧౬॥ ఏతాన్యేవ సర్వాణి
ముముక్షోస్సాధనాని జ్ఞాతవ్యాని-యస్తు కేవలం శబ్దబ్రహ్మణ్యభిజ్ఞః పాండిత్యమాత్రశ్లాఘీ - న తూక్తైస్సాధనైస్తదర్థని
ష్ఠో భవేత్ - తం నిందతి॥ శబ్దబ్రహ్మణీతి॥ శబ్దబ్రహ్మణి శాస్త్రే నిష్ణాతః పారంగతో పి పరే బ్రహ్మణి న నిష్ణాయాత్ - ధ్యానాద్యభి
యోగం న కుర్యాచ్చేత్ తస్య శాస్త్రశ్రమః శ్రమైకఫలః న తు పురుషార్థపర్యవసాయీ-అధేనుం చిరప్రసూతాం ॥ ౧౭॥
ఏతదేవాన్యార్థనిదర్శనైః ప్రపంచయతి॥ గామితి॥ దుహ్యత ఇతి దోహః పయః దుగ్ధో దోహః - నోత్తరత్ర దోహో స్తి
యస్యాస్తాం అర్థశూన్యాం - అసతీం కామశూన్యాం భార్యాం దేహం పరాధీనం ప్రతిక్షణం దుఃఖహేతుం - అసత్ప్ర
జాం దృష్టాదృష్టసాధనశూన్యం పుత్రం- అతీర్థీకృతం ఆగతే పాత్రే అదత్తం విత్తం దుష్కీర్తిదురితాపాదకం - అంగ

యామ్। వృత్త్యా యస్తు నిర్ముక్తో దేహస్థో పి హి తద్గుణైః ॥ ౧౩॥ యస్యాత్మా హింస్యతే హింస్రైర్యేన కిం
చిద్యదృచ్ఛయా। అర్చ్యతే వా క్వచిత్తత్ర న వ్యతిక్రియతే బుధః॥ ౧౪॥ న స్తువీత న నిందేత కుర్వతస్సాధ్వసా
ధు వా। వదతో గుణదోషాభ్యాం వర్జితస్సమదృఙ్మునిః॥ ౧౫॥ న కుర్యాన్న వదేత్కించిన్న ధ్యాయేత్సా
ధ్వసాధు వా। ఆత్మారామో నయా వృత్త్యా విచరేజ్జడవన్మునిః॥ ౧౬॥ శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతో న నిష్ణాయాత్ప
రే యది। శ్రమస్తస్య శ్రమఫలో హ్యధేనుమివ రక్షతః ॥ ౧౭ ॥ గాం దుగ్ధదోహామసతీం చ భార్యాం దేహం
పరాధీనమసత్ప్రజాం చ। విత్తం త్వతీర్థీకృతమంగ వాచం హీనాం మయా రక్షతి దుఃఖదుఃఖీ ॥ ౧౮ ॥
యస్యాం న మే పావనమంగ కర్మ స్థిత్యుద్భవప్రాణనిరోధమస్య। లీలావతారేప్సితజన్మ వా స్యాద్వంధ్యాం
గిరం తాం బిభృయాన్న ధీరః॥ ౧౯॥ ఏవం జిజ్ఞాసయాపోహ్య నానాత్వభ్రమమాత్మని। ఉపారమేత విరజం
మనో మయ్యర్ప్య సర్వగే॥ ౨౦॥ యద్యనీశో ధారయితుం మనో బ్రహ్మణి నిశ్చలమ్। మయి సర్వాణి కర్మా
ణి నిరపేక్షస్సమాచరేత్ ॥ ౨౧॥ శ్రద్ధాలుర్మే కథాశ్శృణ్వన్ సుభద్రా లోకపావనీః। గాయన్ననుస్మ
రన్ కర్మ జన్మ చాభినయన్ముహుః॥ ౨౨॥ మదర్థే ధర్మకామార్థానాచరన్ మదుపాశ్రయః। లభతే నిశ్చ
లాం భక్తిం మయ్యుద్ధవ సనాతనే॥ ౨౩॥ సత్సంగలబ్ధయా భక్త్యా మయి మాం స ఉపాసితా। స వై మే దర్శి
తం సద్భిరంజసా విందతే పదమ్॥ ౨౪॥ ఉద్ధవః॥ సాధుస్తవోత్తమశ్లోక మతః కీదృగ్విధః ప్రభో। భక్తిస్త్వ
య్యుపయుజ్యేత కీదృశీ సద్భిరాదృతా॥ ౨౫॥ ఏతన్మే పురుషాధ్యక్ష ప్రపన్నాయ చ కథ్యతామ్॥ ౨౬॥ త్వం

హే ఉద్ధవ-దుఃఖానంతరం దుఃఖమేవ యస్య సః॥ ౧౮॥ రక్షతి మయా హీనాం వాచమిత్యుక్తం-తదేవ వివృణోతి॥ యస్యామి
తి॥ యస్యాం మే జగతః శోధకం పావనం చరిత్రం న స్యాత్ - కిం తత్ - అస్య విశ్వస్య స్థిత్యాదిరూపం తద్ధేతురిత్యర్థః- లీలావ
తారేషు ఈప్సితం జగతః ప్రేమాస్పదం శ్రీరామకృష్ణాదిజన్మ వా న స్యాత్ - తాం వంధ్యాం నిష్ఫలాం గిరం-ధీరో ధీమాన్-న
ధారయేత్ ॥ ౧౯॥ ఉక్తం జ్ఞానమార్గముపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ఏవం సచ్చిత్త్యా విచారేణాత్మని నానాత్వభ్రమం దేహాద్యధ్యా
సం నిరస్య-నిర్మలం మనో మయి సర్వగే పరిపూర్ణే సమర్ప్య సంధార్య-ఉపారమేత ఉపరమేత్ -న కించిత్కుర్యాత్ శా
స్త్రపాండిత్యమాత్రేణేత్యర్థః॥ ౨౦॥ యదీతి॥ యద్యనీశః అశక్తః తర్హి అస్తామిదం మద్భక్త్యైవ కృతార్థో భవిష్యతీత్యా
హ॥ మయీతి॥ ౨౧॥ మదర్పణేన కర్మభిర్విశుద్ధసత్త్వస్యాంతరంగాం భక్తిమాహ ద్వాభ్యాం॥ శ్రద్ధాలురితి॥ అభినయన్
స్వయమనుకుర్వన్॥ ౨౨॥ మదర్థ ఇతి ॥ ఆచరన్ సేవమానః ॥ ౨౩ ॥ సత్సంగేతి ॥ తతశ్చానేన ప్రకారేణ మయి సత్సం
గేన లబ్ధయా భక్త్యా- యః మద్భక్తః మాముపాసితా ధ్యాతా భవతి - స చ ధ్యానశీలః సద్భిర్దర్శితం వై నిశ్చితం సుఖేనైవ
మే పదం స్వరూపం ప్రాప్నోతి॥ ౨౪॥ సత్సంగలబ్ధయా భక్త్యేత్యుక్తం తత్ర సతాం భక్తేశ్చ విశేషం పృచ్ఛతి॥ సాధురితి॥ సా
ధవః స్వస్వమతిపరికల్పితాస్సంతి బహవః- తవ తు కీదృశస్సంమతః-భక్తిరపి బహువిధా లోకే- కీదృశీ పునస్త్వయ్యుపయు

జ్యైతసద్భిశ్చనారదాదిభిరాదృతా॥౨౫॥ ఏతదితి॥ ఏతచ్చకథ్యతాంఇదంచాతిగుహ్యంత్వయ్యేవవక్తవ్యమిత్యైశ్వర్యమావిష్కరోతి- హేపురుషాధ్యక్షేత్యాదినా హేబ్రహ్మాదినియంతః॥ ౨౬॥ అత్రహేతుః॥ త్వమితి॥ వ్యోమవదసంగః-యతఃప్రకృతేఃపరః- స్వేషామిచ్ఛయాఉపాత్తంపృథక్పరిమితంవపుర్యేనసః॥ ౨౭॥ తత్రత్రింశల్లక్షణైఃసాధుంనిరూపయతిపంచభిః॥ కృపాళురితి॥ కృపాళుఃపరదుఃఖాసహిష్ణుః- సర్వదేహినాం కేషాంచిదపిఅకృతద్రోహః- తితిక్షుః- క్షమావాన్-సత్యంసారఃస్థైర్యంబలంవాయస్యసః - అనవద్యాత్మాఅసూయాదిరహితః- సుఖదుఃఖయోఃసమః - యథాశక్తిసర్వేషాముపకారకః॥ ౨౮॥ కామైరితి॥ కామైరక్షుభితచిత్తః- దాంతఃసంయతబాహ్యేంద్రియః- మృదుఃఅకఠినచిత్తః- శుచిఃసదాచారః-అకించనఃఅపరిగ్రహః-అనీహఃదృష్టాదృష్టక్రియాశూన్యః- మితభుక్ లఘ్వాహారః- శాంతఃనియతాంతఃకరణః-స్థిరఃస్వధర్మేముచ్ఛరణఃమదేకాశ్రయఃమునిఃమననశీలః॥ ౨౯॥ అప్రమత్తఇతి॥ అప్రమత్తఃసావధానః-గభీరాత్మానిర్వికారః- ధృతిమాన్ విపద్యప్యకృపణః- జితషడ్గుణః॥ శ్లో॥ క్షుత్పిపాసేశోకమోహౌజరామృత్యూషడూర్మయః । ఏతేజితాయేనసః- అమానీనమానాకాంక్షీ- అన్యేభ్యోమానదః- కల్యఃపరబోధనేదక్షః-మైత్రఃఅవంచకః-కారుణికఃకరుణయైవప్రవర్తమానః- నదృష్టలోభేన- కవిఃసమ్యక్ జ్ఞానీ॥ ౩౦॥ కించ॥ ఆజ్ఞాయేతి॥ మయావేదరూపేణఆదిష్టానపిస్వధర్మాంత్సంత్యజ్యయోమాంభజేత్ సోఽపిఏవంపూర్వోక్తవత్సత్తమః - కిమజ్ఞానాన్నాస్తిక్యాద్వా - నహ

బ్రహ్మపరమంవ్యోమపురుషఃప్రకృతేఃపరః । అవతీర్ణోఽసిభగవన్ స్వేచ్ఛోపాత్తపృథగ్వపుః॥ ౨౭ ॥ శ్రీభగవాన్॥ కృపాళురకృతద్రోహస్తితిక్షుస్సర్వదేహినామ్ । సత్యసారోఽనవద్యాత్మాసమస్సర్వోపకారకః ॥ ౨౮ ॥ కామైరహతధీర్దాంతో మృదుశ్శుచిరకించనః । అనీహోమితభుక్శాంతస్స్థిరోమచ్ఛరణోమునిః॥ ౨౯॥అప్రమత్తోగభీరాత్మాధృతిమాన్ జితషడ్గుణః । అమానీమానదఃకల్యోమైత్రఃకారుణికఃకవిః॥ ౩౦॥ ఆజ్ఞాయైవంగుణాన్ దోషాన్ మయాదిష్టానపిస్వకాన్। ధర్మాన్ సంత్యజ్యయస్సర్వాన్ మాంభజేత్సోఽపిసత్తమః॥ ౩౧॥ జ్ఞాత్వాజ్ఞాత్వాపియేవైమాంయావాన్ యశ్చాస్మియాదృశః॥ భజంత్యనన్యభావేనతేమేభక్తతమామతాః॥ ౩౨॥ మల్లింగమద్భక్తజనదర్శనస్పర్శనార్చనమ్ । పరిచర్యాస్తుతిప్రహ్వగుణకర్మానుకీర్తనమ్॥ ౩౩॥ మత్కథాశ్రవణేశ్రద్ధామదనుధ్యానముద్ధవ । సర్వలాభోపహరణందాస్యేనాత్మనివేదనమ్॥ ౩౪॥ మజ్జన్మకర్మకథనంమమపర్వానుమోదనమ్।గీతతాండవవాదిత్రగోష్ఠీభిర్మద్గృహోత్సవః॥ ౩౫॥ యాత్రాబలివిధానంచసర్వవార్షికపర్వసు।వైదికీతాంత్రికీదీక్షామదీయవ్రతధారణమ్॥ ౩౬॥మదర్చాస్థాపనేశ్రద్ధాస్వతస్సంభూయచోద్యమః।ఉద్యానోపవనక్రీడాపురమందిరకర్మణి ॥ ౩౭ ॥ సమ్మార్జనోపలేపాభ్యాంసేకమండలవర్తనైః । గృహశుశ్రూషణంమహ్యందాసవద్యదమాయయా॥ ౩౮॥ అమానిత్వమదంభిత్వంకృతస్యాపరికీర్తనమ్। అపిదీపావలోకమ్మేనోపయుంజ్యా

ర్మాచరణేనసత్వశుద్ధ్యాదీన్ గుణాన్ విపక్షేదోషాంశ్చ ఆజ్ఞాయజ్ఞాత్వాపిమద్ధ్యానవిక్షేపకతయా మద్భక్త్యైవసర్వంభవిష్యంతీతిదృఢనిశ్చయేనైవసర్వాన్ ధర్మాన్ సంత్యజ్య - యద్వా- భక్తిదార్ఢ్యేననివృత్తాధికారతయాసంత్యజ్య- అథవా - విధైకాదశీకృష్ణైకాదశ్యుపవాసానుపవాసౌనివేద్యశ్రాద్ధాదయో యేభక్తివిరుద్ధాధర్మాస్తాన్ సంత్యజ్యేత్యర్థః॥ ౩౧॥ కించ॥ జ్ఞాత్వేతి॥ యావాన్ దేశకాలాపరిచ్ఛిన్నః- యశ్చసర్వాత్మా-యాదృశఃసచ్చిదానందాదిరూపః-తంమాంజ్ఞాత్వాఅజ్ఞాత్వాపి-యద్వా-విశేషతః- పునఃపునర్జ్ఞాత్వాఏకాంతభావేనయేభజంతి॥ ౩౨॥ ఏవంసాధులక్షణముక్త్వాభక్తేర్లక్షణమాహాష్టభిః॥మల్లింగేతి॥ లింగానిప్రతిమాదీని॥ ౩౩॥ మత్కథేతి॥ సర్వలాభోపహరణంసర్వస్యలబ్ధస్యసమర్పణం॥ ౩౪॥ మజ్జన్మేతి॥ పర్వాణిజన్మాష్టమ్యాదీనితదనుమోదనం॥ ౩౫॥ యాత్రేతి॥ బలివిధానంపుష్పోపహారాదిసమర్పణం- సర్వవార్షికపర్వసుచాతుర్మాస్యైకాదశ్యాదిషువిశేషతః॥ ౩౬॥ మదర్చేతి॥ ఉద్యానాదికరణేసామర్థ్యేసతిస్వతః అసతివాఅన్యైస్సంభూయోద్యమః - ఉద్యానంపుష్పప్రధానంఉపవనంఫలప్రధానం - ఆక్రీడంక్రీడాస్థానం॥ ౩౭॥ సంమార్జనేతి॥ సంమార్జనంరజోఽపాకరణం - ఉపలేపఃగోమయోదకాదిభిరాలేపనం - సేకస్తైరేవప్రోక్షణం - మండలవర్తనంసర్వతోభద్రాదికరణం- మహ్యంమమ॥ ౩౮॥ అమానిత్వమితి॥స్వయమన్యేనవానివేదితందీపావలోకమపినస్వీకుర్యాత్ - ఎతచ్చసాధారణస్థావరవిషయం - రాగప్రాప్తవిషయంవా - భక్త్యావసగ్రాహ్య

మేవ॥ శ్లో॥షడ్భిర్మాసోపవాసైస్తు యత్ఫలం పరికీర్తితం।విష్ణోర్నైవేద్యసిద్ధేన పుణ్యాం తద్భుంజతాం కలౌ॥ హ్యావిరూపము ఖేనాముం నైవేద్యముదరే హరేః। పాదోదకంచ నిర్మాల్యం మస్తకే యస్య సోఽచ్యుత ఇత్యాదివచనేభ్యః- యద్వా-అన్యస్మైసనివేదితం మమనోపయుంజ్యాత్ మహ్యం సనివేదయేదిత్యర్థః॥ శ్లో॥ విష్ణోర్నివేదితాన్నేన యష్టవ్యం దేవతాంతరం। పితృభ్యశ్చాపి తద్దేయం తదానంత్యాయ కల్పతే॥ పితృశేషంతు యోదద్యాద్ధరయే పరమాత్మనే। రేతోధాః పితరస్తస్యభవంతి క్లేశభాగినః॥ ఆశాసతే సదా దేవాః పితరస్సర్వ ఏవహి।యఇష్ట్వాదౌ మహావిష్ణుం పశ్చాత్తేన పితౄన్ సురాన్॥యఃతే చనవైపుత్రో వంశేజాయేత జీవతు। ఆస్ఫోటయంతి పితరః ప్రనృత్యంతి పితామహాః॥ వైష్ణవోఽస్మిన్ కులే జాతస్సనస్సంతారయిష్యతి। ఇత్యాదివచనేభ్యః॥౩౯॥౪౦॥ఇదానీమేకాదశ పూజాధిష్ఠానాన్యాహ॥సూర్యఇతి॥ హేభద్ర॥౪౧॥అధిష్ఠానభేదేన పూజాసాధనాన్యాహ త్రిభిః॥ సూర్యఇతి॥ త్రయ్యావిద్యయా సూర్యసూక్తైరుపస్థానాదినా- అంగ హేఉద్ధవ- యవనాదినా తృణాదినా॥ ౪౨॥వైష్ణవఇతి॥బంధుసత్కృత్యా బంధువత్సమ్మానేన- హృదిఖే హృదయాకాశే-ముఖ్యధియా ప్రాణదృష్ట్యా-తోయే తోయాదిభిః ద్రవ్యైస్తర్పణాదినా॥౪౩॥స్థండిలఇతి॥స్థండిలే భువి-మంత్రహృదయైః రహస్యమంత్రన్యాసైః॥ ౪౪॥ సర్వాధిష్ఠానేషు ధ్యేయమాహ॥ధిష్ణ్యేష్వితి॥అనేన ప్రకారేణ ఏమధిష్ణ్యేషు॥౪౫॥యుక్తాయాః భక్తేః ఫలమా

న్నివేదితం॥ ౩౯॥ యద్యదిష్టతమం లోకే యచ్చాపి ప్రియమాత్మనః। తత్తన్నివేదయేన్మహ్యం తదానంత్యాయ కల్పతే॥ ౪౦॥ సూర్యోఽగ్నిర్బ్రాహ్మణో గావో వైష్ణవః ఖం మరుజ్జలం। భూరాత్మా సర్వభూతాని భద్ర పూజాపదాని మే॥ ౪౧ ॥ సూర్యే తు విద్యయా త్రయ్యా హవిషాగ్నౌ యజేత మాం।ఆతిథ్యేన తు విప్రాగ్ర్యే గోష్వంగ యవసాదినా॥ ౪౨॥ వైష్ణవే బంధుసత్కృత్యా హృది ఖే ధ్యాననిష్ఠయా। వాయౌ ముఖ్యధియా తోయే ద్రవ్యైస్తోయపురస్కృతైః॥ ౪౩॥ స్థండిలే మంత్రహృదయైర్భోగైరాత్మానమాత్మని। క్షేత్రజ్ఞం సర్వభూతేషు సమత్వేన యజేత మాం॥౪౪॥ధిష్ణ్యేష్వేతేషు మద్రూపం శంఖచక్రగదాంబుజైః। యుక్తం చతుర్భుజం శాంతం ధ్యాయన్నర్చేత్సమాహితః॥ ౪౫ ॥ ఇష్టాపూర్తేన మామేవ యో యజేత సమాహితః।లభతే మయి సద్భక్తిం మత్స్మృతిః సాధుసేవయా॥ ౪౬॥ ప్రాయేణ భక్తియోగేన సత్సంగేన వినోద్ధవ।నోపాయో విద్యతే సమ్యక్ప్రాయణం హి సతామహమ్॥ ౪౭॥ అథైతత్పరమం గుహ్యం శృణ్వతో యదునందన। సుగోప్యమపి వక్ష్యామి త్వం మే భృత్యస్సుహృత్సఖా॥౪౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశ స్కంధే-ఏకాదశోఽధ్యాయః. ... ... ※

శ్రీభగవాన్॥ నరోధయతి మాం యోగో న సాంఖ్యం ధర్మ ఉద్ధవ।న స్వాధ్యాయస్తపస్త్యాగో నేష్టాపూర్తం న దక్షిణా॥ ౧॥ వ్రతాని యజ్ఞశ్ఛందాంసి తీర్థాని నియమా యమాః। యథావరుంధే సత్సంగస్సర్వసంగాపహో హి మామ్॥ ౨ ॥ సత్సంగేన హి దైతేయా యాతుధానాః ఖగా మృగాః। గంధర్వాప్సరసో నాగాస్సిద్ధచారణగుహ్యకాః ॥ ౩ ॥ విద్యాధరా మనుష్యేషు వైశ్యాశ్శూద్రాః స్త్రియోంత్యజాః। రజ

హ॥ఇష్టాపూర్తేనేతి॥సద్భక్తిం దృఢాం భక్తిం అస్యాః భక్తేరంతరంగసాధనమాహ- ఇత్థం మత్స్మృతిః సాధుసేవయా భవతి- యద్వా- స్మృతిర్జ్ఞానం తతశ్చ దృఢభక్తిమతః పుంసః సాధుసేవయా మద్జ్ఞానం సంభవతీత్యర్థః॥ ౪౬॥ జ్ఞానభక్తిమార్గావుక్తౌ తత్ర జ్ఞానమార్గాదపి భక్తిమార్గః శ్రేష్ఠ ఇత్యాహ ॥ ప్రాయేణేతి ॥ సత్సంగేన మోభక్తియోగః తేన వినా ఉపాయః సంసారతరణే న విద్యతే - సత్సంగేనేత్యత్ర హేతుమాహ- హియస్మాత్సతామహం ప్రాయణం ప్రకృష్టమయనం ఆశ్రయః - అతః సత్సంగో భక్త్యంతరంగ ఇత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ ఇదానీం సాంఖ్యయోగాదీని సాధనాంతరసవ్యపేక్షాణి సవ్యభిచారాణిచ - సత్సంగస్తు స్వతంత్ర ఏవ సమర్థః ఫలావ్యభిచారీ చేతి వర్ణయితుమాహ॥ అథేతి ॥ ఏతద్వక్ష్యమాణం పరమం గుహ్యం అతః శృణ్విత్యర్థః॥౪౮॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... *

శ్లో॥ ద్వాదశే సాధుసంగస్య మహిమా వర్ణితః పురా।కర్మానుష్ఠానతస్త్యాగవ్యవస్థా చ తతః పరం॥నేతి॥ నరోధయతి న వశీకరోతి - యోగః ఆసన ప్రాణాయామాదిః- సాంఖ్యం తత్త్వానాం వివేకః- ధర్మః సామాన్యతః అహింసాదిః స్వాధ్యాయో వేదజపః- తపః కృచ్ఛ్రాది- త్యాగః- సన్న్యాసః- ఇష్టంచ పూర్తంచ - తత్ర ఇష్టమగ్నిహోత్రాది - పూర్తం కూపారామాదినిర్మాణం-దక్షిణా శబ్దేన సామాన్యతో దానం లక్ష్యతే॥౧॥వ్రతానీతి॥ వ్రతాని ఏకాదశ్యుపవాసాదీని-యజ్ఞః దేవపూజా-ఛందాంసి రహస్యమంత్రాః-ఆవరుంధే వశీకరోతి॥౨॥సత్సంగేనేతి॥యాతుధానాః రాక్షసాః॥౩॥౪॥ బహవ

ఇతి|త్వాష్ట్రో వృత్రః- కాయాధవః ప్రహ్లాదః||౫|| సుగ్రీవ ఇతి ఋక్షో జాంబవాన్ - గృధ్రో జటాయుః- వణిక్పథః తులాధారః-వ్యాధః ధర్మవ్యాధః-యజ్ఞపత్న్యో దీక్షితభార్యాః||౬|| తేషాం సత్సంగవ్యతిరిక్తసాధనాంతరాభావమాహ|| త ఇతి| న అధీతాః శ్రుతిగణాః తైః-తదర్థం చ న ఉపాసితాః మహత్తమా యైస్తే తథా-కించ-అవ్రతాతప్తతపసః న వ్రతాని యేషాం- న తప్తాని తపాంసి యైస్తే చ తే చ తథా-సత్సంగాదితి|| సద్భిః సంగో నామ మయ్యేవ సంగ ఇత్యభిప్రేత్యోక్తం- యద్వా- స్వసంగస్యాపి సత్సంగత్వం వివక్ష్యతే స్వస్యాపి సత్త్వాత్ - యద్వా-మదీయానాం సంగాదిత్యర్థః ||౭|| తత్ర వృత్రాదీనాం తు భవతు నామ కథంచిత్సాధనాంతరం- గోపీప్రభృతీనాం తు నాన్యదస్తీత్యాహ || కేవలేనేతి|| సత్సంగలబ్ధేన కేవలేనైవ హి భావేన ప్రీత్యా-నగాః యమళార్జునాదయః- నగాః కాళీయాదయః యద్వా- తదానీంతనసర్వతరుగుల్మాదీనామపి భగవతి భావోఽస్తీతి గమ్యతే-తదుక్తం భగవతైవ ||శ్లో|| అహో అమీ దేవవరామరార్చితం పాదాంబుజం తే సుమనఃఫలార్హణం | నమంత్యుపాదాయ శిఖాభిరాత్మనస్తమోపహత్యై తరుజన్మ యత్కృతమిత్యాదినా - సిద్ధాః కృతార్థాస్సంతః ఈయుః ప్రాపుః||౮|| స్వప్రాప్తేః దుర్లభతామాహ ||యమితి|| యోగాదిభిః కృతప్రయత్నోఽపి యం న ప్రాప్నుయాత్ - తం మామీయురితి పూర్వేణాన్వయః-తత్ర ప్రథమం యా గోప్యః పశ్చాద్యో వా శ్రీకృష్ణేన సహ సంగతాస్తే సంతః తత్సంగోఽన్యేషాం సత్సంగః- తేన చ తేషాం భక్తిరితి జ్ఞాతవ్యం ||౯|| గోపీనాం భావం ప్రపంచయతి చతుర్భిః ||రామేణేతి|| శ్వాఫల్కినా అక్రూరేణ-మయి ప్రణీతే సతి-మే మత్తోఽన్యం సుఖాయ న దదృశుః-కుతః- వియోగేన తీవ్రో దుస్సహః

స్తమఃప్రకృతయస్తస్మింస్తస్మిన్ యుగేయుగే ||౪|| బహవో మత్పదం ప్రాప్తాస్త్వాష్ట్రకాయాధవాదయః| వృషపర్వా బలిర్బాణో మయశ్చాథ విభీషణః||౫|| సుగ్రీవో హనుమానృక్షో గజో గృధ్రో వణిక్పథః| వ్యాధః కుబ్జా వ్రజే గోప్యో యజ్ఞపత్న్యస్తథాపరే ||౬|| తే నాధీతశ్రుతిగణా నోపాసితమహత్తమాః | అవ్రతాతప్తతపసస్సత్సంగాన్మాముపాగతాః||౭|| కేవలేన హి భావేన గోప్యో గావో నగా మృగాః| యేఽన్యే మూఢధియో నాగాస్సిద్ధా మామీయురంజసా||౮|| యం న యోగేన సాంఖ్యేన దానవ్రతతపోఽధ్వరైః| వ్యాఖ్యాస్వాధ్యాయసన్న్యాసైః ప్రాప్నుయాద్యత్నవానపి||౯|| రామేణ సార్ధం మధురాం ప్రణీతే శ్వాఫల్కినా మయ్యనురక్తచిత్తాః| విగాఢభావేన న మే వియోగతీవ్రాధయోఽన్యం దదృశుస్సుఖాయ ||౧౦|| తాస్తాః క్షపాః ప్రేష్ఠతమేన నీతా మయైవ బృందావనగోచరేణ || క్షణార్ధవత్తాః పునరంగ తాసాం హీనా మయా కల్పసమా బభూవుః||౧౧|| తా నావిదన్ మయ్యనుషంగబద్ధధియస్స్వమాత్మానమదస్తథేదమ్| యథా సమాధౌ మునయోఽబ్ధితోయే నద్యః ప్రవిష్టా ఇవ నామరూపే ||౧౨|| మత్కామా రమణం జారం మత్స్వరూపావిదోఽబలాః| బ్రహ్మ మాం పరమం ప్రాపుస్సంగాచ్ఛతసహస్రశః|| ౧౩ ||తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య చోదనాం ప్రతిచోదనామ్| ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవ చ|| ౧౪|| మామేకమేవ శరణమాత్మానం సర్వదేహినాం| యాహి సర్వాత్మభావేన మయా స్యా హ్యకుతోభయః|| ౧౫||ఉద్ధవః || సంశయశ్శృణ్వతో

అధిర్యాసాం తాః అత్ర హేతుః - మయి విగాఢేన అతిదృఢేన భావేన ప్రేమ్ణా అనురక్తాని సంసక్తాని చిత్తాని యాసాం తాః ||౧౦|| తీవ్రాధిత్వం ప్రపంచయతి || తా ఇతి || మయా యా ఏవ క్షపాః రాత్రయః క్షణార్ధవన్నీతాస్తా ఏవ పునర్మయా విహీనాస్తాసాం కల్పసమా బభూవుః-కథంభూతాస్తాస్తా వాచామగోచరా ఇత్యర్థః||౧౧|| కించ ఏవం తీవ్రాధయస్తా మోహామిషేణ సమాధిం ప్రాప్తా ఇత్యాహ ||తా ఇతి|| మయి అనుషంగేణ ఆసక్త్యా బద్ధా ధియో యాభిస్తాః - స్వమాత్మానం స్వదేహం- అదః దూరస్థం- ఇదం సన్నిహితం చ-నావిదన్-యద్వా స్వం పతిపుత్రాది-మమతాస్పదం-ఆత్మానం అహంకారాస్పదం-అదః పరలోకం ఇదం ఇమం లోకం చ- నావిదన్నితి|| యథా మునయః సమాధౌ నామరూపే న విదుస్తద్వత్ కింతు అబ్ధితోయే నద్య ఇవ మయి ప్రవిష్టా ఇత్యన్వయః||౧౨|| మత్కామా ఇతి|| ఏవం తాః అబలాః కేవలం మత్కామాః-మత్స్వరూపావిదః మమ స్వరూపం తు న జానంతి - తథాపి- సత్సంగాత్ జారం బ్రహ్మ- జారబుద్ధివేద్యమపి బ్రహ్మస్వరూపమేవ మాం పరమం ప్రాపురిత్యర్థః||౧౩||తస్మాదితి||యస్మాదేవంభూతో మద్భజనప్రభావః తస్మాత్ - త్వం చోదనాం శ్రుతిం ప్రతిచోదనాం స్మృతిం చ యద్వా-విధిం నిషేధం చ ఉత్సృజ్య||౧౪||మామితి||మాం శరణం యాహి మయైవాకుతోభయస్స్యాః భవేః||౧౫|| పూర్వం తావన్మయోదితేష్వవహితః స్వధర్మేష్విత్యాదినా కర్మ కర్తవ్యమిత్యుక్తం-ఇదానీం తు సర్వం త్యక్త్వా మాం శరణం యాహీత్యుచ్యతే తత్ర కిమాత్మనః కర్తృత్వాద్యస్తి నాస్తి వేతి ఆత్మస్థ ఆత్మవిషయః సంశయో న నివర్త

తే- యద్వా- కర్మకార్యంత్యాజ్యంవేత్యాత్మస్థఃహృదిస్థఃసంశయోఽననివర్తతఇతిపృచ్ఛతి॥ సంశయఇతి॥యేనసంశయే నఉత్తరంసఏషఇత్యష్టభిః - అయంభావః - ఈశ్వరస్తావత్స్వమాయావశాత్ప్రపంచాత్మనాభాతితత్ప్రపంచాధ్యాసాచ్చజీవానామనాద్యవిద్యయాకర్తృత్వాది - తతోవిధిప్రతిషేధాధికారః - తదానీంసత్వశుద్ధ్యర్థంకర్మాణికుర్యాత్యుక్తం - సత్త్వేచశుద్ధేపునః కర్మజాడ్య పరిహారాయ భక్తివిక్షేపకంకర్మాదరంపరిత్యజ్య దృఢవిశ్వాసేనభజేత్యుక్తంజాతాయాంతువిద్యాయాంనకించిత్కర్తవ్యమస్తీతి ॥ ౧౬ ॥ తత్రతావత్ ఈశ్వరాద్భాగాదీంద్రియద్వారాజీవసంసృతికారణభూతంప్రపంచోద్గమమాహసార్ధైశ్చతుర్భిః॥ సఇతి॥ సఏషఃఅపరోక్షః - జీవయతీతిజీవఃపరమేశ్వరః అపరోక్షత్వేహేతుః - వివరాణిఆధారాదిచక్రాణి ॥ శ్లో ॥ ఆధారోమణిబంధశ్చ మణిపూరకఏవచ । అనాహతో విశుద్ధాజ్ఞాచక్రాణ్యేతానిషట్క్రమాత్ - తేషుప్రసూతిరివప్రసూతిరభివ్యక్తిఃయస్యసః-తామేవాభివ్యక్తిమాహ॥ ఘోషేణేతి ॥ ఘోషేణపరాఖ్యేననాదవతాప్రాణేనసహగుహాంఆధారచక్రం ప్రవిష్టస్సన్ మనోమయంసూక్ష్మరూపం పశ్యంత్యాఖ్యంమధ్యమాఖ్యంచమణిపూరకచక్రేవిశుద్ధచక్రేచఉపేత్యప్రాప్య - వక్త్రేమాత్రాహ్రస్వాదిః - స్వరఉదాత్తాదిః - వర్ణఃఅకారాదిరిత్యేవంవైఖర్యాఖ్యఃస్థవిష్ఠః - అతిస్థూలఃనానావేదశాఖాత్మకోభవతీతి-తథాచశ్రుతిః చత్వారివాక్పరిమితాపదాని- తానివిదుర్బ్రాహ్మణాయేమనీషిణః- గుహాత్రీణినిహితానేంగయంతి-తురీయంవాచోమనుష్యావదంతీతిఅభియుక్తశ్లోకశ్చ ॥ శ్లో ॥ యాసామిత్రావరుణసదనాదుచ్చరంతీత్రిషష్టింవర్ణానంతఃప్రకటకరణైఃప్రాణసంగాత్ప్రసూతే । తాంపశ్యంతీంప్రథమముదితాంమధ్యమాంబుద్ధిసంస్థాంవాచంవక్త్రేకరణవిశదాంవైఖరీంతా

వాచంతవయోగేశ్వరేశ్వర। ననివర్తతఆత్మస్థోయేనభ్రామ్యతిమేమనః॥ ౧౬॥ శ్రీకృష్ణః॥సఏషజీవోవివరప్రసూతిఃప్రాణేన ఘోషేణగుహాంప్రవిష్టః । మనోమయంసూక్ష్మముపేత్యరూపంమాత్రాస్వరోవర్ణఇతిస్థవిష్ఠః॥౧౭॥యథానలఃఖేనిలబంధురూష్మాబలేనదారుణ్యధిమథ్యమానః। అణుఃప్రజాతోహవిషాసమిధ్యతేతథైవమేవ్యక్తిరియంహివాణీ॥ ౧౮॥ ఏవంగదిఃకర్మగతిర్విసర్గోఘ్రాణోరసోదృక్స్పర్శఃశ్రుతిశ్చ।సంకల్పవిజ్ఞానమథాభిమానస్సూత్రంరజస్సత్త్వతమోవికారః॥౧౯॥ అయంహిజీవస్త్రివృదబ్జయోనిరవ్యక్తఏకోవయసాసఆద్యః। విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధేవభాతిబీజానియోనింప్రతిపద్యయద్వత్ ॥ ౨౦ ॥ యస్మిన్నిదంప్రోతమశేషమోతంపటోయథాతంతువితానసంస్థః। యఏషసంసారతరుః పురాణః కర్మాత్మకఃపుష్పఫలేప్రసూతే। ౨౧॥ ద్వేఅస్యబీజేశతమూలస్త్రినాళఃపంచస్కంధఃపంచరసప్రసూతిః।

ప్రపద్యఇతి॥ ౧౭॥అవ్యక్తస్యనతఃసూక్ష్మమధ్యమక్రమేణాభివ్యక్తౌదృష్టాంతః॥యథేతి॥యథాగ్నిఃఖేకాష్ఠచ్ఛిద్రేఊష్మా అవ్యక్తోష్మరూపః- దారుణిఅధికంమథ్యమానఃఅనిలబంధుఃఅనిలసహాయస్సన్ అణుఃసూక్ష్మవిస్ఫులింగాదిరూపోభవతి- పునఃప్రకృష్టోజాతోహవిషాసంవర్ధతేతథైవేయంవేదలక్షణావాణీమమాభివ్యక్తిః ॥ ౧౮। ఉక్తాంవాగ్వృత్తిముపసంహరన్నితరేంద్రియవృత్తిష్వతిదిశతి। ఏవమితి॥ ఏవంగదిఃగదనంభాషణంమేవ్యక్తిరిత్యుపసంహారః-కర్మహస్తయోర్వృత్తిః- గతిఃపాదయోః- విసర్గఃపాయూపస్థయోరితికర్మేంద్రియాణాం, ఘ్రాణోఘ్రాణం- రసోరసనం - దృగ్దర్శనం- స్పర్శఃస్పర్శనంశ్రుతిఃశ్రవణమితిజ్ఞానేంద్రియాణాం - సంకల్పోమనసఃవిజ్ఞానంబుద్ధిచిత్తయోః- అభిమానోహంకారస్య - సూత్రంప్రధానస్య - సత్వరజస్తమసాంవికారోధిదేవతాదిస్త్రివిధఃప్రపంచఃమేవ్యక్తిరితిపూర్వేణాన్వయః ॥ ౧౯॥ తస్మాదీశ్వరాభివ్యక్తిరూపఃప్రపంచోనేశ్వరాద్భిన్నోస్తీత్యాహ॥అయమితి॥అయంహిజీవఃఈశ్వరఃఆదావవ్యక్తః ఏకఏవ- వయసాకాలేనవిశ్లిష్టావిభక్తావాగాదీంద్రియరూపాశ్శక్తయోయస్య- యద్వా- విశేషేణశ్లిష్టాఆలింగితామాయాశక్తిర్యేనసః- బహుప్రకారఇవాభాతియః- సఏవాద్యః - త్రివృత్ త్రిగుణాశ్రయః - అబ్జయోనిఃలోకపద్మస్యకారణభూతఃఏకస్యబహుధాభానేదృష్టాంతః- యోనింక్షేత్రంప్రతిపద్యప్రాప్యబీజానియద్వదితి। ౨౦॥ తస్మాత్తన్మాయావిలసితత్వాత్తదాశ్రయమిదంజగన్నతతఃపృథగితి॥ సదృష్టాంతమాహ॥ యస్మిన్నితి॥ తంతువితానేసంస్థాస్థితిర్యస్యసః- పటోయథా - తథా - యస్మిన్నిదంవిశ్వంసితందీర్ఘతంతుషుపటఇవప్రోతంఆర్యక్తంతుష్వివ- ఏవంభూతంసమష్టివ్యష్ట్యాత్మకంవిశ్వం- అవిద్యయాత్మన్యధ్యస్తంవృక్షరూపంజీవస్యకర్తృత్వాదిసంసారహేతుః- అతస్తద్వివేకజ్ఞానేనకర్మాదిసర్వంపరిత్యాజ్యమిత్యుక్తమిత్యాశయేనాహ-యఏషఇతి-సార్ధైస్త్రిభిః- పురాణఃఅనాదిః- కర్మాత్మకఃప్రవృత్తిస్వభావఃపుష్పఫలేభోగాపవర్గౌ- కర్మతత్ఫలేవా- ప్రసూతేజనయతి। ౨౧॥ వృక్షరూపంప్రపంచయతి॥ ద్వేఇతి॥ ద్వేపు

ణ్యాపాపే అస్య బీజే-సచశతమూలః శతమపరిమితాః వాసనాః మూలాని యస్య సః - త్రయోగుణాః నాళాని ప్రకాండాః యస్య - పంచభూతాని స్కంధాః యస్య-పంచరసాః శబ్దాదివిషయాః తేషాం ప్రసూతిర్యస్మాత్ -దశచఏకాచ శాఖాః ఇంద్రియాణి యస్య ద్వయోస్సుపర్ణయోర్జీవపరమాత్మనోర్నీడం యస్మిన్· త్రీణివల్కలాని త్వచో వాత పిత్తశ్లేష్మాణో యస్య-ద్వేసుఖదుఃఖేఫలే యస్య సః- అర్కం ప్రవిష్టః సూర్యమండలపర్యంతం వ్యాప్తః తన్నిర్భిద్య గతస్య సంసారాభావాత్ ॥౨౨॥ తత్ఫలభోక్తౄనాహ॥ అదంతీతి॥ గృధ్నంతీతి గృధ్రాః కామినః-గ్రామేచరాః గృహస్థాః అస్యవృక్షస్యైకం ఫలం దుఃఖమదంతి విపరిణామతః స్వర్గాదేరపి దుఃఖస్వరూపత్వాత్ -హంసా వివేకినోఽరణ్యానాః సన్న్యాసినః ఏకం ఫలం సుఖమదంతి ఏకం పరమాత్మానం మాయామయం ఏవం బహురూపం ఇజ్యైః పూజ్యైః గురుభిః కృత్వా యో వేద సః వేదం తత్త్వార్థం వేద॥౨౩॥ త్వం చైవం జ్ఞాత్వా కృతకృత్యస్సన్ సర్వసాధనం త్యజేత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ఏకాంతభక్త్యా శితేన తీక్ష్ణేన జ్ఞానకుఠారేణ - స్వతంత్రితా వా ద్వయోః జ్ఞానభక్త్యోః- జీవోపాధిం త్రిగుణాత్మకం లింగశరీరం వివృశ్చ్య ఛిత్త్వా - పరమాత్మానం సంపద్య ప్రాప్య- అథ అస్త్రం సాధనం త్యజేతి॥ ౨౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా, *

శ్లో॥ త్రయోదశే ధసత్త్వస్య వృద్ధ్యా విద్యోదయక్రమః। హంసేతిహాసతశ్చిత్తగుణవిశ్లేషవర్ణనమ్॥ విద్యాకుఠారేణ జీవాశయం సంవివృశ్చ్య సాధనం త్యజేత్యుక్తం - నను తత్ర తమ ఆదిగుణత్రయవృత్తిప్రతిబంధే సతి కథం విద్యోత్పత్తిః ఇత్యాశంక్య తన్నివృత్త్యా విద్యోత్పత్తిప్రకారమాహ సప్తభిః॥ సత్త్వమితి॥ తత్రియద్వ్యానందాదివదాత్మధర్మాగుణాస్స్యుః

దశైకశాఖో ద్విసుపర్ణనీడస్త్రివల్కలో ద్విఫలోఽర్కం ప్రవిష్టః॥౨౨॥ అదంతి చైకం ఫలమస్య గృధ్రా గ్రామేచరా ఏకమరణ్యవాసాః। హంసా య ఏకం బహురూపమిజ్యైర్మాయామయం వేద స వేద వేదమ్॥౨౩॥ ఏవం గురూపాసనయైకభక్త్యా విద్యాకుఠారేణ శితేన ధీరః। వివృశ్చ్య జీవాశయమప్రమత్తస్సంపద్య చాత్మానమథ త్యజాస్త్రమ్॥౨౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ఏకాదశస్కంధే ద్వాదశోఽధ్యాయః· *

శ్రీకృష్ణః॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణా బుద్ధేర్న చాత్మనః। సత్త్వేనాన్యతమౌ హన్యాత్సత్త్వం సత్త్వేన చైవ హి॥౧॥ సత్త్వాద్ధర్మో భవేద్వృద్ధాత్పుంసో మద్భక్తిలక్షణః। సాత్త్వికోపాసయా సత్త్వం తతో ధర్మః ప్రవర్తతే॥౨॥ ధర్మో రజస్తమో హన్యాత్సత్త్వవృద్ధిరనుత్తమః। ఆశు నశ్యతి తన్మూలో హ్యధర్మ ఉభయే హతే॥౩॥ ఆగమోఽపః ప్రజా దేశః కాలః కర్మ చ జన్మ చ। ధ్యానం మంత్రోఽథ సంస్కారో దశైతే గుణహేతవః॥ ౪॥ తత్తత్సాత్త్వికమేవైషాం యద్యద్వృద్ధాః ప్రచక్షతే। నిందంతి తామసం తత్తద్రాజసం తదుపేక్షితమ్॥౫॥ సాత్త్వికాన్యేవ సేవేత పుమాన్సత్త్వవివృద్ధయే। తతో ధర్మస్తతో జ్ఞానం యావత్స్మృతి

తస్యైతత్స్వరూపత్వాత్తేషాం నివృత్తిర్న స్యాత్ న త్వేతదస్తీత్యాహ- బుద్ధేః ప్రకృతేరేవైతే గుణా నత్వాత్మన ఇతి - అతః సత్త్వేన సత్త్వవృత్త్యా అన్యతమౌ హన్యాత్ రజస్తమోవృత్తీ జయేదిత్యర్థః- సత్త్వం సత్యదమాదివృత్తిరూపము పశమాత్మకేన సత్త్వేనైవ హన్యాత్ ॥౧॥ నను గుణత్రయవృత్తీనాం పరస్పరోపమర్దనరూపత్వాత్ కథం సత్త్వవృత్త్యైవ ఇతరవృత్తయో నియమేన హంతవ్యాస్తత్రాహ॥ సత్త్వాదితి॥ మద్భక్తిం లక్షయతి యో ధర్మః సః మద్భక్తిరూప ఏవ వా సత్త్వమేవ కథం వర్ధతే తత్రాహ సాత్త్వికానాం పదార్థానాం ఉపాసయా సేవయా సత్త్వం వృద్ధం భవతీత్యర్థః॥ ౨॥ ధర్మ ఇతి॥ సచ ధర్మో రజస్తమశ్చ హన్యాత్ -కుతః- వివిక్తే ఉత్తమో యస్మాత్సః- సర్వోత్తమ ఇత్యర్థః యతః సత్త్వవృద్ధిః యస్మాత్కారణాత్సః - అత ఏవ తత్కార్యో ధర్మప్రతిబంధో నాస్తీత్యాహ- తస్మిన్నుభయస్మిన్ హతే తన్మూలః తే రజస్తమసీ రాగద్వేషాదినా ప్రమాదాలస్యాదినా చ మూలం యస్య సః ॥ ౩ ॥ సాత్త్వికోపాసనయా సత్త్వం వర్ధత ఇత్యుక్తం - తానేవ సత్త్వవృద్ధిహేతూన్ దర్శయితుం సామాన్యతో గుణత్రయవృద్ధిహేతూనాహ ॥ ఆగమ ఇతి॥ ఆగమః శాస్త్రం అపః అపః క్వచిదాగమో ఋద్ధ ఇతి వా పాఠః॥౪॥ ఏషు సాత్త్వికాదినిర్ణయమాహ॥ తదితి॥ ఏషామేవ మధ్యే వృద్ధాః ప్రచక్షతే ప్రశంసంతి యద్యన్నిందంతి తత్తత్ యత్తు వృద్ధైరుపేక్షితం న స్తుతం న చ నిందితం తద్రాజసం॥౫॥ సాత్త్వికానీతి॥ సాత్త్వికాన్యేవేతి నివృత్తిశాస్త్రాణ్యేవ-సేవేత- న ప్రవృత్తిపాషండశాస్త్రాణి తీర్థాపఏవ నగంధోదకసురాద్యాః· ప్రజాః నివృత్తా జనాః -న ప్రవృత్తమురాచారాః వివిక్తదేశం నరథ్యాద్యూతవేశాః -కాలం బ్రాహ్మముహూర్తాదికం ధ్యానాదా-న ప్రదోషనిశీథాదీన్· కర్మ చ నిత్యం న కామ్యాభిచారాదీని జన్మ చ వైష్ణవశైవదీక్షాదిలక్షణం

నజ్ఞాత్తత్త్వమ్ గ్రదీక్షారూపకధ్యానంశ్రీవిష్ణోః నతుకామినీవిడ్వేషాం - మంత్రంప్రణవాదికం- సకామ్యతుక్షుద్రాదీన్‌సం
స్కారంఆత్మనస్సంశోధనంనతు కేవలం దేహగృహాదీనాం- సనుజ్ఞానంమహావాక్యశ్రవణాదేవోత్పద్యతే-కింతత్రసత్త్వ
వృద్ధ్యాధర్మేణావాఅతఆహ-యావత్స్మృతిఃఆత్మాపరోక్షం యావచ్చదేహద్వయతత్కారణభూత గుణాపోహః-
తావత్పర్యంతంజ్ఞానంభవతీత్యర్థః॥౬॥ననుగుణవ్యతికరాజ్జాతోదేహఃకథంస్వాశ్రయభూతాన్‌గుణాన్ స్వతఏవోత్ప
న్నయావిద్యయాపోహ్యస్వయమప్యుపరమేత్ తత్రాహ॥ వేణ్వితి॥ వేణూనాంసంఘర్షాజ్జాతోగ్నిర్యథాస్వతఏవ ఉ
త్పన్నాభిర్జ్వాలాభిస్తత్స్వనంసర్వందగ్ధ్వాస్వయంశామ్యతి - ఏవందేహోపి-తత్క్రియః - తస్యాగ్నేరివక్రియాస్యా
పరోయస్యసః॥ ౭॥ననునియతేంద్రియతయాసాత్త్వికసేవాయామియానస్త్రీపురుషార్థః - తథాపిరాజసాదీన్‌విష
యాన్‌దుఃఖమితిజానంతోపికథంసేవంతఇతిపృచ్ఛతి॥విదంతీతి॥పదంస్థానం-శ్వానోయథాభర్త్స్యమానాఅపిశునీమను
ధావంతిఖరాయథాపదాభ్యాంతాడ్యమానాఅపిఖరీమనుధావంతి-అజాయథానిర్లజ్జాహంతుమానీతాఅపితద్వత్॥౮॥
మిథ్యాభినివేశేనభుంజతఇతిసహేతుకమాహత్రిభిః॥ అహమితి॥ప్రమత్తస్యవివేకశూన్యస్య-దేహాదావహమితిమిథ్యా
బుద్ధిఃహృదియథాయథావదుపసర్పతి-తతోహంబుద్ధేశ్చవైకారికం సత్త్వప్రధానమపిమనఃప్రతిఘోరందుఃఖాత్మకం
రజఃఉత్సర్పతి-మనోవ్యాప్నోతీత్యర్థః॥౯॥తతః॥ రజఇతి॥ ఇదమేవంభోగ్యమితిసవికల్పకఃసంకల్పస్స్యాత్ తతశ్చఅ
తిఘోరరూపమహాభావఇతిగుణధ్యానాద్దుర్ధరఃకామస్స్యాత్॥౧౦॥కరోతీతి॥తతోవిషయాన్‌భోక్తుంకర్మాణిక

రపోహనం॥౬॥ వేణుసంఘర్షజోవహ్నిర్దగ్ధ్వాశామ్యతితద్వనం। ఏవంగుణవ్యత్యయజోదేహశ్శామ్య
తితత్క్రియః॥౭॥ఉద్ధవః॥ విదంతిమర్త్యాఃప్రాయేణవిషయాన్‌పదమాపదామ్। తథాపిభుంజతేకృష్ణ
తత్కథంశ్వఖరాజవత్॥౮॥ శ్రీభగవాన్॥ అహమిత్యన్యథాబుద్ధిఃప్రమత్తస్యయథాహృది। ఉత్సర్ప
తిరజోఘోరంతతోవైకారికంమనః॥౯॥రజోయుక్తస్యమనసస్సంకల్పస్సవికల్పకః। తతఃకామోగుణ
ధ్యానాద్దుర్ధరస్స్యాద్ధిదుర్మతేః॥౧౦॥కరోతికామవశగఃకర్మాణ్యవిజితేంద్రియః।దుఃఖోదర్కాణి
సంపశ్యన్‌రజోవేగవిమోహితః॥౧౧॥రజస్తమోభ్యాంయదపివిద్వాన్విక్షిప్తధీఃపునః। అతంద్రితోమ
నోరుంధన్‌దోషదృష్ట్యానసజ్జతే॥౧౨॥అప్రమత్తోనుయుంజీతమనోమయ్యర్పయన్‌శనైః॥అనిర్విణ్ణోయ
థాకాలంజితశ్వాసోజితాసనః॥౧౩॥ఏతావాన్‌యోగఆదిష్టోమచ్ఛిష్యైస్సనకాదిభిః। సర్వతోమనఆకృ
ష్యమయ్యద్ధావేశ్యతేయథా॥౧౪॥ఉద్ధవః॥యదాత్వంసనకాదిభ్యోయేనరూపేణకేశవ। యోగమాది
ష్టవానేతద్రూపమిచ్ఛామివేదితుమ్॥౧౫॥శ్రీకృష్ణః॥పుత్రాహిరణ్యగర్భస్యమానసాస్సనకాదయః।ప
ప్రచ్ఛుఃపితరంసూక్ష్మాంయోగస్యైకాంతికీంగతిమ్॥౧౬॥ సనకాదయః॥ గుణేష్వావిశతేచేతోగుణా
శ్చేతసిచప్రభో। కథమన్యోన్యసంత్యాగోముముక్షోరతితితీర్షోః॥ ౧౭ ॥ ఏవంపృష్టోమహాదేవ
స్స్వయంభూర్భూతభావనః।ధ్యాయమానఃప్రశ్నబీజంనాభ్యపద్యతకర్మధీః॥౧౮॥సమామచింతయ

రోతి॥౧౧॥ఏవంచేన్నకస్యాపిదుఃఖనివృత్తిస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ రజస్తమోభ్యామితి॥ యద్యపిరజస్తమోభ్యాంవిక్షి
ప్తధీఃమూఢధీశ్చతథాపివిద్వాన్‌-వివేకీపునర్మనోనిరుంధన్నసజ్జతే॥౧౨॥విషయదోషదృష్ట్యాపిమనోనిరోధాశక్తౌసుఖేన
తన్నిరోధోపాయమాహ॥అప్రమత్తఇతి॥అనిర్విణ్ణఃఅనలసః-యథాకాలంత్రిషవణం - మయిపరమానందరూపే- అర్ప
యన్‌సమాదధ్యాత్ ॥ ౧౩॥ విషయైస్సంగ్రథితస్యమనసస్తద్వియోగేనేశ్వరనిష్ఠత్వమసంభావితం మన్యమానంప్రతిత
న్నిరూపణాయేతిహాసముపక్షిపతి॥ఏతావానితి॥యథాయథావన్మయ్యావేశ్యతఇత్యేతావానిత్యర్థః॥ ౧౪॥ మచ్ఛిష్యై
రిత్యుక్తేతేషామతిజ్యాయసామనేనరూపేణనిరూపణాసంభవాత్పృచ్ఛతి॥ యదేతి॥తంకాలంతదేతద్రూపంచవేదితుమి
చ్ఛామి తత్కథయేతి॥౧౫॥పుత్రాఇతి॥మానసాఃపుత్రాఃసూక్ష్మాంసుదుర్జ్ఞేయాం ఐకాంతికీంగతింపరాంకాష్ఠాం౧౬॥
తదేవాహ॥గుణేష్వితి॥ గుణేషుయేషువిషయేషు స్వభావతోరాగాదివశాచ్చేతఃప్రవిశతి - తేచానుభూతావిషయాః
వాసనారూపేణచేతసిప్రవిశంతి-అతితితీర్షోః విషయానతిక్రమితుమిచ్ఛోః॥ ౧౭॥ ఏవమితి॥ మహాన్‌దేవోపి - స్వ
యంభూరపిభూతానాంస్రష్టాపి ధ్యాయమానఃవిచారయన్నపిప్రశ్నబీజం - యదజ్ఞానాదయంప్రశ్నస్తన్నావిందత్-
యతఃకర్మవిక్షిప్తధీః ॥ ౧౮॥ సఇతి॥ ప్రశ్నస్యపారముత్తరమభిప్రాయేణాతస్యతితీర్షయాహంసరూ
పేణేతియథాహ. సోసిరంత్యీరంచపృథక్కృతాన్‌అశక్తః ఏవమహః గుణాంశ్చేతశ్చేతిద్యోతియుతు-హంసరూపేణ అగ

తోఽస్మీతి॥౧౯॥౨౦॥ఇతీతి॥ఇత్యహం మునిభిః పృష్టఇతి పృథగ్వాక్యం యదవోచమితి పృథక్ అతోఽస్మద్వక్త్రాద్వృత్తిరవోఽషఃతే భ్యోయదవోచం తన్మేవచనం నిబోధ॥ ౨౧ ॥ దేహాదివివిక్తాత్మజ్ఞానే సతి తస్మిన్నష్టస్య రాగాద్యపంభ నాత్స్వయమేవ విష యచేతసోర్విశేషో భవతీతి వక్తుం ప్రశ్నఖండనమిషేణైవ తావదాత్మానాత్మవివేకమాహ త్రిభిః॥వస్తునఇతి. కిమాత్మనో యం ప్రశ్నః తదుపాధేర్భూతసంఘస్యవా-యద్యాత్మనః స్తర్హి తస్యవస్తునః పరమార్థరూపస్య అనానాత్వే సతి - హే విప్రాః వః యుష్మాభిః కృతః ప్రశ్న ఈదృశః బహుషు నిర్ధారణరూపః కథం ఘటేత - వక్తురుత్తరం జాతుర్వా మే మమ క ఆ శ్రయః అవిశేషేఆత్మని కం జాతిగుణాదివిశేషమాశ్రిత్యోత్తరం వక్ష్యామీత్యర్థః॥౨౨॥పంచాత్మకేష్వితి॥భూతసంఘ విషయత్వేపి అయం వః ప్రశ్నః వాచారంభః వాఙ్మాత్రేణారబ్ధః-యతోఽనర్థకః కుతః-భూతేషు దేవమనుష్యాదిదేహేషు పంచభూతాత్మకేషు అతః సమానేషు అభిన్నేషు పునశ్చ వస్తుతః పరమకారణాత్మనా అభిన్నేషు॥ శ్రుతి॥ వాచారంభణం వి కారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి శ్రుతేః॥౨౩ ॥ తత్ర పంచాత్మకత్వం ప్రత్యక్షాదసిద్ధమేవేతి పరమకారణాభే దమేవోపపాదయతి॥మనసేతి॥ మనఆదిభిర్యద్యద్గృహ్యతే తత్తదహమేవేత్యర్థః-అంజసాతత్త్వవిచారేణ- ఏతేనైవస సర్వాత్మకోఽహమిత్యంజసాప్యుత్తరముక్తం భవతి॥ ౨౪॥ఏవం ప్రశ్నఖండనమిషేణైవాత్మస్వరూపం నానాత్వాత్ సంసారా స్యబ్రహ్మణోఽతిదుష్పరిహారం యదుత్పృష్టం తత్రోత్తరమాహ యావదధ్యాయసమాప్తిః గుణేష్వితి । అయమభిప్రాయః- యది కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూపతయా విషయైస్సంగ్రథితం చిత్తం బుద్ధ్యాదిశబ్దవాచ్యమేవ జీవస్య స్వరూపం భవేత్

దేవం ప్రశ్నపారతితీర్షయా । తస్యాహం హంసరూపేణ సకాశమగమం తదా॥ ౧౯ ॥ దృష్ట్వా మాంత
ఉపవ్రజ్యకృత్వా పాదాభివందనమ్। బ్రహ్మాణమగ్రతః కృత్వా పప్రచ్ఛుః కోభవానితి॥౨౦॥ ఇత్యహం
మునిభిఃపృష్టస్తత్త్వజిజ్ఞాసుభిస్తదా। యదవోచమహం తేభ్యస్తదుద్ధవ నిబోధ మే ॥ ౨౧ ॥ వస్తునో యద్య
నానాత్వ ఆత్మనః ప్రశ్న ఈదృశః । కథం ఘటేత వో విప్రా వక్తుర్వా మే క ఆశ్రయః॥ ౨౨ ॥ పంచాత్మ
కేషు భూతేషు సమానేషు చ వస్తుతః । కో భవానితి వః ప్రశ్నో వాచారంభో హ్యనర్థకః॥౨౩॥ మనసా వ
చసా దృష్ట్యా గృహ్యతేఽన్యైరపీంద్రియైః।అహమేవ న మత్తోఽన్యదితి బుధ్యధ్వమంజసా॥౨౪॥ గుణేష్వావిశ
తే చేతో గుణాశ్చేతసి చ ప్రజాః । జీవస్య దేహ ఉభయం గుణాశ్చేతో మదాత్మనః॥౨౫॥గుణేషు చావిశచ్చి
త్తమభీక్ష్ణం గుణసేవయా । గుణాశ్చ చిత్తప్రభవా మద్రూప ఉభయం త్యజేత్॥౨౬॥ జాగ్రత్స్వప్న
స్సుషుప్తిశ్చ గుణతో బుద్ధివృత్తయః। తాసాం విలక్షణో జీవస్సాక్షిత్వేన వినిశ్చితః॥౨౭॥యర్హి సంసృతి
బంధోఽయమాత్మనో గుణవృత్తిదః। మయి తుర్యే స్థితో జహ్యాత్త్యాగస్తద్గుణచేతసామ్ ॥౨౮॥అహంకారకృ
తం బంధమాత్మనోఽర్థవిపర్యయమ్ । విద్వాన్నిర్విద్య సంసారచింతాం తుర్యే స్థితస్త్యజేత్ ॥౨౯॥యా

తత స్తద్వియోగో నఘటత - తస్యతు స్వరూపం బ్రహ్మైవ చిత్తాధ్యాసేన తు తత్స్వభావతయా విషయైస్సంగ్రథనం-అ తః స్వస్య బ్రహ్మత్వభావనయా విషయాణాం చ మిథ్యాత్వానుసంధానేన సర్వతోఽపి విరజ్య భగవంతం భజతో భవత్యేవ పరిపూర్ణసర్వరూపావస్థానమితి- హే ప్రజాః పుత్రకాః-సత్త్వాదిగుణేషు చేతః ఆవిశతి - గుణాశ్చేతసి-ఏవం గుణాశ్చేత శ్చోభయం సంగ్రథితం మదాత్మనో బ్రహ్మస్వరూపస్య జీవస్య దేహః అధ్యస్త ఉపాధిః - నతు స్వరూపం॥౨౫॥తస్మాత్ ॥గు ణేష్వితి॥అభీక్ష్ణం పునః పునః- గుణసేవయా తత్సంస్కారేణ గుణేష్వావిశచ్చిత్తం తే చ పునర్వాసనారూపేణ చిత్తే ప్రకర్షే ణ భవంతీతి తథా-తే గుణాశ్చేతశ్చ- ఏవం యదుభయం తత్ మద్రూపస్సన్ త్యజేత్ ॥౨౬॥నను జాగ్రదాద్యవస్థావతః కుతః కూటస్థరూపతా తత్రాహ॥జాగ్రదితి॥జాగ్రత్ -జాగరః స్వప్నః సుషుప్తిశ్చేతి బుద్ధేరేతా వృత్తయః తాశ్చ న స్వాభావికాః కింతు॥శ్లో॥సత్త్వాజ్జాగరణం విద్యాద్రజసా స్వప్నమాదిశేత్ । ప్రస్వాపం తమసా జంతోస్తురీయం త్రిషు సంతతమితి వక్ష్య మాణక్రమేణ గుణతఏవ జీవస్తు విలక్షణః తదవస్థారహితఏవ వినిశ్చితః కుతః· తాసాం సాక్షిత్వేన॥ ౨౭॥ నను తర్హి కథ మహం జాగర్మీత్యాది- ప్రతీతిస్తత్రాహ॥ యర్హీతి॥ యర్హి యస్మాత్ సమ్యక్ సృతిః సరణమనయేతి సంసృతిః- బుద్ధిః తయా బంధోఽయం ఆత్మనో గుణవృత్తీర్దదాతి - తస్మాన్మయి తుర్యే- స్థితస్సన్నిమం సంసృతిబంధం జహ్యాత్ - త త్తదా-గుణచేతసాం గుణానాం చేతసశ్చాన్యోన్యం త్యాగో భవతి॥౨౮॥ కథం సంసృత్యా బంధః కథం చ తజ్జహ్యాత్తదాహ॥ అహంకారేతి॥అహంకారేణ కృతం బంధం ఆత్మనః అర్థవిపర్యయం ఆనందాద్యావరణేన అనర్థహేతుం విద్వాన్ జానన్ సన్ నిర్విద్య దుఃఖమేతదితి జ్ఞాత్వా తుర్యే స్థితో భూత్వా- సంసారచింతాం సంసారబుద్ధిః తస్మిన్ చింతాం అభిమానం

తత్కృతాం భోగచింతాం చ త్యజేత్ ॥ ౨౯ ॥ యావదేవం న త్యజేత్తావత్తస్య కర్మజ్ఞానాదిసర్వం వ్యర్థమిత్యాహ॥ యావదితి ॥ యద్యపి జాగర్తి కర్మాదిషు తథాపి స్వప్నే స్వప్నాన్ పశ్యన్నివ భవతి – యతః అజ్ఞః అసమ్యగ్దర్శీ-అజ్ఞజాగరస్య స్వప్నత్వే దృష్టాంతః స్వప్న ఇతి॥ ౩౦ ॥ నను కథం వేదప్రమితవర్ణాశ్రమకర్మాదినానార్థీర్నివర్తేత తత్రాహ॥ అసత్త్వాదితి॥ భావానాం దేహాదీనాం – తత్కృతా భిదా వర్ణాశ్రమాదిరూపా – గతయః స్వర్గాదిఫలాని – హేతవః కర్మాణి చ అస్యాత్మనో మృషా-అవిద్యావద్విషయో వేద ఇతి భావః॥౩౧॥యుక్తిభిరిత్యుక్తం తా ఏవ యుక్తీరాహ ॥ య ఇతి ॥ అర్థాన్ స్థూలదేహాదీన్ – సమస్తకరణైశ్చక్షురాదిభిః భుఙ్క్తే – కథంభూతాన్ అనుక్షణధర్మిణః క్షణికబాల్యతారుణ్యాదిధర్మవతః – యశ్చ స్వప్నే హృది జాగరదృష్టసదృశాన్ వాసనామయాన్ భుఙ్క్తే యశ్చ సుషుప్తే తాన్ సర్వాన్ ఉపసంహరతి – స ఏకః కుతః త్రిగుణవృత్తిదృక్ అవస్థాత్రయద్రష్టా· నను జాగ్రదవస్థాం న స్వేంద్రియాణి పశ్యతి – స్వప్నః మనః సుషుప్తం తత్సంస్కారవిశేషా బుద్ధిః -కథమాత్మా తద్ద్రష్టా తత్రాహ ఇంద్రియేశః నను ఇంద్రియేశా అపి విశ్వతైజసప్రాజ్ఞా భిన్నాః న కుతః స్మృత్యా ప్రతిసంధానేన సర్వావస్థాస్వన్వయాత్ యః స్వప్నద్రష్టుం యశ్చ తదనంతరం న కించిదవేదిషం స ఏష ఏవ తర్హి జాగర్మీతి ఉపాధిభేదేన విశ్వాదివ్యవహార ఇతి భావః – ఏతేన బాల్యయువాద్యవస్థాస్వపి ప్రతిసంధానేన ఆత్మైక్యం ద్రష్టవ్యం॥౩౨ ॥ తతః కిమత ఆహ॥ఏవమితి ॥ గుణతోఽయా ఏతా మనసః త్రిస్థా స్త్రా-మదవిద్యేష్టమాయికృతాః న తత్త్వాత్ సంతీతి నిశ్చిత ఆత్మరూపః అథో ఽ మయైస్తేయూయం – అఖి

వన్నానార్థధీః పుంసో న నివర్తేత యుక్తిభిః । జాగర్త్యపి స్వపన్నజ్ఞః స్వప్నే జాగరణం యథా॥ ౩౦ ॥
అసత్త్వాదాత్మనోఽన్యేషాం భావానాం తత్కృతా భిదా । గతయో హేతవశ్చాస్య మృషా స్వప్నదృశో యథా॥ ౩౧॥ యో జాగరే బహిరనుక్షణధర్మిణోఽర్థాన్ భుఙ్క్తే సమస్తకరణైర్హృది తత్సదృక్షాన్ । స్వప్నే సుషుప్త ఉపసంహరతే స ఏకః స్మృత్యన్వయాత్ త్రిగుణవృత్తిదృగింద్రియేశః॥౩౨॥ఏవం విమృశ్య గుణతో మనసస్త్ర్యవస్థా మన్మాయయా మయి కృతా ఇతి నిశ్చితార్థాః । సంఛిద్య హార్దమనుమానసదుక్తితీక్ష్ణజ్ఞానాసినా భజత మాఖిలసంశయాధిమ్॥ ౩౩॥ ఈక్షేత విభ్రమమిదం మనసో విలాసం దృష్టం వినష్టమతిలోలమలాతచక్రమ్।విజ్ఞానమేకమురుధేవ విభాతి మాయా స్వప్నస్త్రిధా గుణవిసర్గకృతో వికల్పః॥౩౪॥ దృష్టిం తతః ప్రతినివర్త్య నివృత్తతృష్ణస్తూష్ణీం భవేన్నిజసుఖానుభవో నిరీహః।సందృశ్యతే క్వ చ యదీదమవస్తుబుద్ధ్యా త్యక్తం భ్రమాయ న భవేత్స్మృతిరానిపాతాత్ ॥౩౫॥ దేహం చ నశ్వరమవస్థితముత్థితం వా సిద్ధో న పశ్యతి యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్ ।దైవాదపేతమథ దైవవశాదుపేతం వాసో యథా పరికృతం మదిరామదాంధః॥౩౬॥దేహోఽపి దైవవశగః ఖలు కర్మ యావత్స్వారంభకం ప్రతిసమీక్షత ఏవ సాసుః।తం

లసంశయానామాధిం అధీయతే అస్మిన్నితి ఆధిరహం కారస్తం సంఛిద్య – హార్దం హృదిస్థితం మాం భజత కేన ఛిత్త్వేదాహ అనుమానైః సదుక్తిభిః సతాముపదేశైః శ్రుతిభిశ్చ తీక్ష్ణేన జ్ఞానఖడ్గేన॥ ౩౩॥ అనుమానాని దర్శయతి॥ ఈక్షేతేతి॥ఇదం జగత్ విభ్రమమీక్షేత – అత్ర హేతవః-మనోవిజృంభితత్వాత్ దృష్టత్వాత్ వినాశిత్వాచ్చ స్వప్నవత్ అతిచంచలత్వాచ్చ అలాతచక్రవత్ – నను భ్రమోఽపి నిర్విషయః కథం స్యాత్తత్రాహ-విజ్ఞానమితి- నిగమనం తస్మాత్త్రిధాయోఽయం గుణపరిణామకృతో వికల్పో భేదః స స్వప్నవన్మృషా సా మాయేతి॥౩౪॥ తస్మాత్॥ దృష్టిమితి॥ తతః దృశ్యాత్ దృష్టిం ప్రతినివర్త్య నిజసుఖానుభవో భవేత్ – తన్నైశ్చల్యార్థం చ నివృత్తతృష్ణః తూష్ణీం నిరీహశ్చ భవేత్ -మనోవాక్కాయవ్యాపారరహిత ఇత్యర్థః – నను దేహవతః సర్వదా ద్వైతదృష్టిప్రతినివర్తనాయోగాత్పునః సంసారః స్యాదేవ తత్రాహ సందృశ్యత ఇతి॥ క్వచిదావశ్యకాహారాదిషు యద్యపీదం సందృశ్యతే తథాపి పూర్వమవస్తుబుద్ధ్యా యత్త్యక్తం తత్పునర్మోహాయ న భవేదేవ కింతు దేహపాతపర్యంతం స్మృతిః సంసారమాత్రేణావభాసో భవేదిత్యర్థః॥ ౩౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ ఆసనాదుత్థితం ఉత్థాయ తత్రైవ స్థితం తతః క్వచిదపేతం నిర్గతం పునస్తత్రైవోపేతం వా దేహమపి నానుసంధత్తే కుతోఽన్యత్ – యతః యేన దేహేన- స్వరూపమధ్యగమత్ జ్ఞాతవాంస్తం దేహం· యతః కారణాదితి వా · అత్యంతాననుసంధానే దృష్టాంతః వాస ఇతి పరికృతం పరిహితం వాసః గళేవాస్థితం వా యథా న వేత్తి తద్వత్॥ ౩౬ ॥ నను చ యః పరిపాల్యమానోఽపి ముహూర్తమతితం చేన్న పశ్యతి తర్హి పతేదేవ నేత్యాహ॥ దేహ ఇతి॥ దైవవశేన గచ్ఛన్ స్వారంభకం కర్మ యావదస్తి తావత్పర్యంతం ప్రతిసమీక్షత ఏవ సాసుః ప్రా

శ్లో॥తతః పంచదశే ప్రోక్తాస్సిద్ధయో ధారణానుగాః । శ్రీవిష్ణుపదసంప్రాప్త్యావంతరాయతయామతాః ॥ ఏవం మనోయుంజతో యోగినోంతరావిర్భవంత్యః సిద్ధయోప్యంతరాయప్రాయా ఏవ – అతస్తాః పరిహృత్య ఏక మేవ పరమపదం ప్రేప్సుం కుర్యాత్ సిద్ధీరాహ॥జితేంద్రియస్యేతి॥యుక్తస్య స్థిరచిత్తస్య॥౧॥ కయేతి॥ స్విదితి వితర్కే-కాస్విత్ కీదృశీ సిద్ధిః – కస్య ... దృశీవా-ధారణాశ్చ కతీతి ప్రశ్నాంతరేవాశబ్దః త్వమేవైతజ్జానాసి నాన్య ఇత్యాశయేనాహ-యోగినామితి॥ ౨॥ సిద్ధయ ఇతి॥ధారణాశ్చ అష్టాదశేత్యనుషంగః – యోగపారగైరితి త్రికాలజ్ఞత్వాదిషు ప్రసిద్ధిరస్త్యేవేతి జానంత్వితి భావః – అష్టౌ ప్రధానం ముఖ్యాః స్వభావతః ఆశ్రయో యాసాం తాః మత్సాహాయ్యం వా ప్రేక్షంతే కించిన్న్యూనా భవంతీతి భావః – హేతవః సత్త్వోత్కర్ష హేతుకాః॥౩॥తాః స్వరూపేణోద్దిశతి సార్ధైః పంచభిః॥అణిమేతి అణిమా మహిమా లఘిమా ... మూర్తేః దేహస్యేతి త్రస్సిద్ధయః · ప్రాప్తిర్నామసిద్ధిః సర్వప్రాణినామింద్రియైస్సహ తత్తదధిష్ఠాతృదేవతా ... ణసంబంధ ఇత్యర్థః॥ శ్రు ॥ తేషు పారలౌకికేషు దృష్టేషు దర్శన యోగ్యేష్వపి సర్వేషు భూవివరాదిష్విహ తేష్వపి ప్రాకామ్యం భోగదర్శన సామర్థ్య సిద్ధిః-శక్తిర్నామమాయా · తదంశభూతానాం ప్రేరణం – తత్రేశ్వ రే మాయయా ... స్యేషు తదంశభూతానాం ప్రేరణం-ఈశితా నామసిద్ధిః॥౪॥గుణేష్వితి॥విషయభోగేష్వసంగో వశితా నామసిద్ధిః – యత్కామః యద్యత్సుఖం కామయతే తత్తదవస్యతి తస్య తస్య సీమానం ప్రాప్నోతీతి సిద్ధిః – ఔత్పత్తికాః స్వాభావిక్యో నిరతిశయా శ్చేత్యర్థః॥౫॥గుణహేతుకాస్సిద్ధీరాహ॥అనూర్మిమత్త్వమితి॥అనూర్మిమత్త్వం క్షుత్పిపాసాదిరాహిత్యం-దూరశ్రవ

శ్రీభగవాన్ ॥ జితేంద్రియస్య యుక్తస్య జితశ్వాసస్య యోగినః । మయి ధారయతశ్చేత ఉపతిష్ఠంతి సిద్ధయః॥౧॥ఉద్ధవః॥కయా ధారణయా కాస్విత్కథం వా సిద్ధిరచ్యుత । కతి వా సిద్ధయో బ్రూహి యోగినాం సిద్ధిదో భవాన్॥౨॥శ్రీభగవాన్॥సిద్ధయోష్టాదశ ప్రోక్తా ధారణా యోగపారగైః । తాసామష్టౌ మత్ప్రధానా దశైవ గుణహేతవః॥౩॥అణిమా మహిమా మూర్తేర్లఘిమా ప్రాప్తిరింద్రియైః । ప్రాకామ్యం శ్రుతదృష్టేషు శక్తిప్రేరణమీశితా॥ ౪ ॥ గుణేష్వసంగో వశితా యత్కామస్తదవస్యతి। ఏతా మే సిద్ధయస్సౌమ్య అష్టావౌత్పత్తికా మతాః॥౫॥అనూర్మిమత్త్వం దేహేస్మిన్ దూరశ్రవణదర్శనమ్।మనోజవః కామరూపం పరకాయప్రవేశనమ్॥౬॥స్వచ్ఛందమృత్యుర్దేవానాం సహక్రీడానుదర్శనమ్। యథాసంకల్పసంసిద్ధిరాజ్ఞాప్రతిహతా గతిః॥౭॥ త్రికాలజ్ఞత్వమద్వంద్వం పరచిత్తాద్యభిజ్ఞతా। అగ్న్యర్కాంబువిషాదీనాం ప్రతిష్టంభోపరాజయః॥౮॥ ఏతాశ్చోద్దేశతః ప్రోక్తా యోగధారణసిద్ధయః। యయా ధారణయా యా స్యాద్యథా వా స్యాన్నిబోధ మే॥౯॥ భూతసూక్ష్మాత్మని మయి తన్మాత్రం ధారయేన్మనః। అణిమానమవాప్నోతి తన్మాత్రోపాసకో మమ॥౧౦॥మహత్తత్త్వాత్మని మయి యథాసంస్థం మనో దధత్।మహిమానమవాప్నోతి భూతానాం చ పృథక్పృథక్॥౧౧॥ పరమాణుమయే చిత్తం భూతానాం మయి రంజయన్। కాలసూక్ష్మార్థతాం యోగీ లఘిమానమవాప్నుయాత్॥౧౨॥ధారయన్మయ్యహంతత్త్వే మనో వైకా

ణాం దర్శనం చేతి ద్వే సిద్ధీ – మనోవేగేన దేహస్య గతిః- కామితరూపప్రాప్తిః పరకాయే ప్రవేశః॥౬॥ స్వచ్ఛందమృత్యురితి స్వేచ్ఛామృత్యుః – అప్సరోభిస్సహ దేవానాం యాః క్రీడాస్తాసామనుదర్శనం -సంకల్పానురూపప్రాప్తిః-అప్రతిహతా ఆసమంతాద్గతిర్యస్యాస్సా ఆజ్ఞా చేత్యేతా దశ॥౭॥ క్షుద్రసిద్ధీశ్చ పంగాహ ॥ త్రికాలజ్ఞత్వమితి॥అద్వంద్వం శీతోష్ణాద్యనభిభవః అగ్న్యాదీనాం స్తంభనః॥౮॥ఏతా ఇతి॥ తత్తద్ధారణాదిభిస్సహ విశేషతో నిరూపయతి-యథేతి యావత్సమాప్తి॥భూతేతి॥ భూతసూక్ష్మోపాధౌ మయి- తన్మాత్రం భూతసూక్ష్మకారణః – తన్మాత్రోపాసకః- మమమ యమణిమానం॥౧౦॥మహతీతి॥ మహత్తత్త్వోపాధౌ మయి- యథాసంస్థ మహత్తత్త్వాకారం భూతానాం చేతి ఆకాశాదిభూతోపాధౌ చ మయి మనో ధారయన్ తత్తద్భూతమహిమానం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥౧౧॥ పరమాణుమయ ఇతి॥ వాయ్వాదిభూతానాం యే పరమాణవస్తన్మయే తదుపాధౌ మయి చిత్తం రంజయన్ ధారయన్ యోగీ కాలసూక్ష్మార్థతాం కాలపరమాణూపాధిరూపతామితి లఘుత్వవివరణం తదుక్తం॥ శ్లో॥స కాలః పరమాణుర్వై యో భుంక్తే పరమాణుతామితి॥౧౨॥ధారయన్నితి॥వైకారికాహంకారోపాధౌ మయి-అఖిలం ఏకాగ్రం-ఆత్మత్వం అధిష్ఠాతృత్వం-అత్ర హేతుః –మన్మనాః మయి మనో ధారణా ప్రభావాదేవ భవతి నాత్రాతీత హేతురనుసంధేయ ఇతి భావః ఏవం శ్లో ॥ మద్ధారణానుభావేన మద్యోగబలమాశ్రిత ఇత్యాదిషు ద్రష్టవ్యం॥ ౧౩॥ మహతీతి॥ క్రియాశక్తిప్రధానం మహత్తత్త్వమేవ సూత్రం తదుపాధౌ మయి – సమః

పారమేష్ఠ్యం సర్వోత్కృష్టం ప్రాకామ్యం విందతే - కథంభూతస్య - అవ్యక్తం జన్మ యస్య తస్య తన్మాత్రస్య తదుపాధేః మమేత్యర్థః ॥౧౪॥ విష్ణావితి॥ త్ర్యధీశ్వరే త్రిగుణమాయానియంతరి అతఏవ కాలవిగ్రహే ఆకలయితృరూపే అంతర్యామిణి - ఈశిత్వం విశినష్టి - క్షేత్రజ్ఞానాం జీవానాం క్షేత్రాణాం తదుపాధీనాం చ చోదనాం ప్రేరణాం - నతు విశ్వసృష్ట్యాదికర్తృత్వలక్షణమిత్యర్థః ॥౧౫॥ నారాయణ ఇతి॥ తురీయాఖ్యే॥ శ్లో॥ విరాడ్ఢిరణ్యగర్భశ్చ కారణం చేత్యుపాధయః । ఈశస్య యత్త్రిభిర్హీనం తురీయం తత్పదం విదురితి-ఏవం లక్షణే॥ శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా-తద్వతి భగవచ్ఛబ్దశబ్దితే॥౧౬॥ నిర్గుణ ఇతి॥ యత్ర పరమానందరూపే-సర్వోఽపి కామస్తదంశభూతః అవసీయతే సమాప్యతే ॥౧౭॥ అతఃపరం గుణహేతుకాః సిద్ధీరాహ॥ శ్వేతద్వీపేతి ॥ శుద్ధే సత్త్వాత్మకే శ్వేతతాం శుద్ధస్వరూపతాం॥ ౧౮॥ మయీతి॥ ఆకాశాత్మాయః ప్రాణః సమష్టిరూపః తద్రూపే మయి - మనసా ఘోషం నాదం చింతయన్ అసౌ హంసః జీవః తత్ర ఆకాశే ఉపలబ్ధాన్ జ్ఞాతాన్-తత్రస్థాః విచిత్రాః వాచః శృణోతి - యద్వా - తత్రాకాశే-ఉపలబ్ధాః అభివ్యక్తాః యాః భూతానాం వాచః తాః దూరతః శృణోతి॥౧౯॥ దూరశ్రవణముక్త్వా దూరదర్శనమాహ॥ చక్షురితి॥ త్వష్టా ఆదిత్యః తస్మిన్ పరిచ్ఛిన్నే -చక్షుః సంయోజ్య తం చ చక్షుషి సంయోజ్య- తత్రోభయసంయోగే మాం ధ్యాయన్ విశ్వం దూరతః పశ్యతి॥౨౦॥ మన ఇతి॥ మనో దేహం చ తదనువర్తినా వాయునా సహ మయి సుసంయోజ్య యామద్ధారణ

> రికే ఖిలమ్। సర్వేంద్రియాణామాత్మత్వం ప్రాప్తిం ప్రాప్నోతి మన్మనాః॥ ౧౩ ॥ మహత్యాత్మని యస్సూత్రే ధారయన్మయి మానసమ్। ప్రాకామ్యం పారమేష్ఠ్యం మే విందతేఽవ్యక్తజన్మనః॥ ౧౪॥ విష్ణౌ త్ర్యధీశ్వరే చిత్తం ధారయన్ కాలవిగ్రహే । స ఈశిత్వమవాప్నోతి క్షేత్రజ్ఞక్షేత్రచోదనామ్॥ ౧౫॥ నారాయణే తురీయాఖ్యే భగవచ్ఛబ్దశబ్దితే। మనో మయ్యాదధద్యోగీ మద్ధర్మా వశితామియాత్ ॥౧౬॥ నిర్గుణే బ్రహ్మణి మయి ధారయన్విశదం మనః। పరమానందమాప్నోతి యత్ర కామోఽవసీయతే॥ ౧౭ ॥ శ్వేతద్వీపపతౌ చిత్తం శుద్ధే ధర్మమయే మయి। ధారయన్ శ్వేతతాం యాతి షడూర్మిరహితో నరః॥౧౮॥ మయ్యాకాశాత్మని ప్రాణే మనసా ఘోషముద్వహన్ । తత్రోపలబ్ధా భూతానాం హంసో వాచశ్శృణోత్యసౌ॥ ౧౯॥ చక్షుస్త్వష్టరి సంయోజ్య త్వష్టారమపి చక్షుషి । మాం తత్ర మనసా ధ్యాయన్ విశ్వం పశ్యతి సూక్ష్మదృక్॥౨౦॥ మనో మయి సుసంయోజ్య దేహం తదనువాయునా । మద్ధారణానుభావేన తత్రాత్మా యత్ర వై మనః॥ ౨౧॥ యదా మన ఉపాదాయ యద్యద్రూపం బుభూషతి। తత్తద్భవేన్మనోరూపం మద్యోగబలమాశ్రయః॥ ౨౨॥ పరకాయం విశన్ సిద్ధ ఆత్మానం తత్ర భావయేత్। పిండం హిత్వా విశేత్ప్రాణో వాయుభూతష్షడంఘ్రివత్ ॥౨౩॥ పార్ష్ణ్యాఽఽపీడ్య గుదం ప్రాణం హృదురఃకంఠమూర్ధసు । ఆరోప్య బ్రహ్మరంధ్రేణ బ్రహ్మ నీత్వోత్సృజేత్తనుం ॥౨౪॥ విహరిష్యన్ సురాక్రీడే మత్స్థం సత్త్వం విభావయేత్ ।విమానేనోపతిష్ఠంతి సత్త్వవృత్తీః సురస్త్రియః ॥ ౨౫ ॥ యదా సంకల్పయేద్బుద్ధ్యా యదా వా మత్పరః పుమాన్ ।

ణా క్రియతే తస్యాః ప్రభావేన - యత్ర మనో యాతి - తత్రాత్మా దేహో యాతీత్యర్థః - యద్వా-మనః కర్తృ - ఆత్మానం వాయునా సహ దేహం చ మయి సుసంయోజ్య యత్ర యాతి-తదను తత్ర దేహో యాతీతి ॥ ౨౧ ॥ యదేతి॥ మనః ఉపాదాయ ఉపాదానకారణం కృత్వా - యద్యద్దేవాదిరూపం భవితుమిచ్ఛతి-తత్తన్మనోరూపం మనసోఽభీష్టం రూపం యోగీ భవేత్ కుతః- యతో మద్యోగబలమాశ్రయః-యోఽహమచింత్యశక్తిర్జ్ఞానాకారస్తస్మిన్ మయి మనసో యోగో ధారణా తస్య బలం ప్రభావః స ఏవాశ్రయః కారణం॥౨౨॥ పరకాయమితి ॥ యత్ర ప్రవివిక్షతి తత్రాత్మానం చింతయేత్ - తతః పిండం స్వదేహం హిత్వా ప్రాణః ప్రాణప్రధానలింగశరీరోపాధిః - వాయుభూతః బాహ్యవాయ్వాభూతః ప్రవిష్టస్తేన మార్గేణేత్యర్థః షడంఘ్రివత్ భృంగో యథా - పుష్పాత్పుష్పాంతరమనాయాసేన ప్రవిశతి తద్వత్ ॥ ౨౩ ॥ పిండం హిత్వేత్యుక్తం తత్ప్రకారం కథయన్ స్వచ్ఛందమృత్యుమాహ ॥ పార్ష్ణ్యేతి॥ పార్ష్ణ్యా పార్ష్ణినా- గుదం నిరుధ్య ప్రాణం ప్రాణోపాధిమాత్మానం - బ్రహ్మరంధ్రేణ మూర్ధద్వారేణ - బ్రహ్మేత్యుపలక్షణం బ్రహ్మ అన్యద్వా అపేక్షితం స్థానం-మనసా నీత్వా ప్రాపయిత్వా ॥ ౨౪ ॥ విహరిష్యన్నితి॥ మత్స్థం మన్మూర్తిరూపం శుద్ధం సత్త్వం చింతయేత్ - తదా సత్త్వవృత్తయః సత్త్వాంశభూతాః ॥ ౨౫ ॥ యదేతి ॥ యదా వా అకాలేఽపి యథా వేతి పాఠే యథా వా యేన కేనాపి ప్రకారేణ - బుద్ధ్యా సంకల్పయేత్ - తత్తథాయథావత్ప్రాప్నోతీత్యర్థః - యద్వా -

సంకల్పయేత్ - యథావామత్పరో మయి విశ్వాసవాన్ భవతి- తథాతదనురూపం సర్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః- కింకుర్వన్ సత్యే సత్యసంకల్పే మయి మనో యుంజన్॥ ౨౬॥ య ఇతి॥ మదితి పృథక్పదం మమేత్యర్థః- ఈశితుః సర్వనియంతుః- వశితుః స్వతంత్రస్య-మమ భావం స్వభావం ప్రాప్తః-ఏతాః గుణహేతవః॥ ౨౭॥ మద్భక్త్యేతి ॥ అతః పరం తు క్షుద్రధారణా విద ఇతీ త్రికాలజ్ఞత్వార ధారణా సూచితా- త్రైకాలికీ త్రికాలవస్తువిషయా స్వజన్మమృత్యుభ్యాముపబృంహితా తాత్స్వహితా అనయైవ పరచిత్తాద్యభిజ్ఞతాపి వ్యాఖ్యాతా॥ ౨౮॥అగ్న్యాదిభిరితి ॥ అగ్న్యాదిసర్వోపఘాత శూన్యో భవానిత్యేవంభూతం యోగమయం- తైర్నాభిభూయేత - అత్ర హేతుః-మద్యోగేతి యాదసాముదకం యథాభిఘాతకం న భవతి-తథా తస్య వపుషోఽగ్న్యాదయ ఇత్యర్థః-అనయైవాద్వంద్వతాపి వ్యాఖ్యాతా॥ ౨౯॥ మద్విభూతీరితి॥ మద్విభూతీః మమావతారాన్ ధ్వజాదిభిస్సహ॥ 30॥ ఉపసంహరతి॥ ఉపాసకస్యేతి ॥ ఏవంపృథగ్ధారణాదిభిః॥ 31॥ యద్వా కిం నానాధారణాప్రయాసేన- ఏకయైవ సర్వాస్సిద్ధయో భవంతీత్యాహ ॥ జితేంద్రియస్యేతి ॥ మద్ధారణాం నారాయణే తురీయాఖ్యే ఇత్యత్రోక్తాం-యా సు దుర్లభా స్యాత్ -సా కా ను న కాచిదిత్యర్థః॥ 32॥ యద్యప్యేవం తథాపి న సా ప్రార్థ్యా-ఇత్యాహ॥అంతరాయానితి॥33॥తస్మాదహైతుకీయమేవ ధారణా కార్యా-నాన్యాః కామ్యా ఇత్యాహ॥ జన్మేతి॥ జన్మనైవ కాశ్చిత్సిద్ధయో భవంతి-యథా దేవానాం-యథా చ యాదసాముదకస్తంభః - పక్ష్యాదీనాం ఖేచరత్వాది-తదు

మయి సత్యే మనో యుంజంస్తథా తత్సముపాశ్నుతే॥ ౨౬॥ యో మద్భావమనుప్రాప్త ఈశితుర్వశితుః
పుమాన్।న కుతశ్చిద్విహన్యేత తస్య చాజ్ఞా యథా మమ॥ ౨౭॥మద్భక్త్యా శుద్ధచిత్తస్య యోగినో ధారణా
విదః।తస్య త్రైకాలికీ సిద్ధిర్జన్మమృత్యూపబృంహితా॥ ౨౮॥అగ్న్యాదిభిర్నహన్యేత మునేర్యోగమయం
వపుః।మద్యోగశ్రాంతచిత్తస్య యాదసాముదకం యథా॥ ౨౯॥మద్విభూతీరభిధ్యాయన్ శ్రీవత్సాదివి
భూషితాః । ధ్వజాతపత్రవ్యజనైస్స భవేదపరాజితః॥ 30॥ఉపాసకస్య మామేవం యోగధారణయా
మునేః।సిద్ధయః పూర్వకథితా ఉపతిష్ఠంత్యశేషతః ॥ 31 ॥ జితేంద్రియస్య దాంతస్య జితశ్వాసాత్మనో
మునేః।మద్ధారణాం ధారయతః కా ను సిద్ధిస్సుదుర్లభా॥32॥అంతరాయాన్వదంత్యేతా యుంజతో యోగ
ముత్తమమ్।మయా సంపద్యమానస్య కాలక్షపణ హేతవః॥ 33॥ జన్మౌషధితపోమంత్రైర్యావతీరిహ సి
ద్ధయః యోగేనాప్నోతి తాస్సర్వా నాన్యైర్యోగగతిం వ్రజేత్ ॥ 34 ॥ సర్వాసామపి సిద్ధీనాం హేతుః
పతిరహం ప్రభుః । అహం యోగస్య సాంఖ్యస్య ధర్మస్య బ్రహ్మవాదినామ్॥ 35॥ అహమాత్మాంతరో బా
హ్యోఽనావృతస్సర్వదేహినామ్। యథా భూతాని భూతేషు బహిరంతస్స్వయం తథా॥ 36॥ ఇతి శ్రీమ
ద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే పంచదశోఽధ్యాయః-

ఉద్ధవః ॥ త్వం బ్రహ్మపరమం సాక్షాదనాద్యం తమపావృతమ్ । సర్వేషామపి భావానాం త్రాణస్థిత్య

త్తం పాతం జలే॥శ్లో॥జన్మౌషధితపోమంత్ర యోగజాస్సిద్ధయస్స్మృతా ఇతి- యోగేన మద్ధారణామిత్యుక్తేన- యోగగతిం మత్సాలోక్యాదిరూపాం॥34॥తత్కుత ఇత్యత ఆహ- ర్గేన॥సర్వాసామితి॥ ప్రభుత్వోపపాదనం హేతుః కారణం - పతిః పాలయితా చేతి-కించ-న కేవలం సిద్ధీనామేవ ప్రభుః-అపితు మోక్షాదీనామపీత్యాహ॥అహమితి॥ యోగో మోక్షః- సాంఖ్యం తత్సాధనం జ్ఞానం ధర్మస్య-తదుపదేష్టౄణాం బ్రహ్మవాదినాంచ॥35॥ కుతస్తత్రాహ॥అహమితి॥ సర్వదేహినాం జీవానామాత్మా యతః అంతరః అంతర్యామీ॥శ్రు॥ఏష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇతి శ్రుతేః-తర్హి కిమంతర్వర్తిత్వాత్పరిచ్ఛిన్నః-న బాహ్యశ్చ వ్యాపక ఇత్యర్థః అత్ర హేతుః అనావృతః ఏతత్సదృష్టాంతమాహ - భూతేషు చతుర్విధేషు మహాభూతాని యథా అంతర్బహిశ్చ భవంతి-స్వయమహమపి తథేత్యర్థః॥36॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ షోడశే తు హరేరావిర్భావయుక్తా విభూతయః। జ్ఞానవీర్యప్రభావాదివిశేషేణోపవర్ణితాః ॥ అంతశ్చిత్తేన యద్ధ్యానమశక్యమకృతాత్మనాం। అంతస్తద్యోగతాపత్త్యై విభూత్యాదినిరూపణం ॥ ఏవం తావన్నవాధ్యాయ్యా మష్టప్రశ్నా నిరూపితాః।బ్రహ్మత్వసంభవే తావత్సప్తమాదిచతుష్టయే॥బంధముక్త్యోశ్చ నిర్ధారే సద్భక్త్యోశ్చ తతః పరే। ద్వాదశేనంతరం కర్మకృతత్యాగవ్యవస్థితౌ ॥ హంసేతిహాసతో యోగనిష్ఠాయాం చ త్రయోదశే । శ్రేయస్సాధన నిర్ధారే ధ్యానే చైవ చతుర్దశే॥ ధారణాసిద్ధిభేదే చ ప్రసంగేన నిరంతరే। ఉద్ధవప్రశ్నతో దత్తముత్తరం హరిణోచితమ్॥ షోడశే భూతివి

స్తారోద్వయోర్వర్ణాశ్రమప్రవృత్తే।జ్ఞానాదినిర్ణయేచాత్రోయమాదీనాంచనిర్ణయే-యోగత్రయాధికారేత్వింశేచత దనంతరం। తత్త్వసంఖ్యావివాదేచపుంప్రకృత్యోర్వివేచనే ॥ జన్మమృత్యుప్రకారేచద్వావింశేద త్తముత్తరం।పరాప రాధసహనేచతుర్భిస్తదనంతరైః॥ సప్తవింశేక్రియాయోగప్రశ్నేతదుపవర్ణనం। అష్టావింశేతతఃప్రోక్తా జ్ఞానయో గోపసంహృతిః॥ సంసారసంభవప్రశ్నేతన్మధ్యేద త్తముత్తరమ్। తదశక్త్యాపునఃప్రశ్నే భక్తియోగోపసంహృతిః ॥ ఏవంప్రశ్నోత్తరాణ్యత్రక్రమేణైతానివింశతిః । అహమాత్మాంతరోబాహ్యోఽనావృతస్సర్వదేహినామ్॥ యథాభూ తానిభూతేషుబహిరంతస్స్వయంతథేత్యుక్తం - తత్రభూతానియథాక్వచిత్ కేనచిత్ గుణవిశేషేణోద్రిక్తానివర్తంతే క్వచిత్సామాన్యరూపేణైవ తథాత్వమపిక్వకథంవర్తసేఇతివిభూతీః ప్రష్టుంప్రథమంతావదుక్తమేవ సర్వాత్మకత్వ మనువదతి॥ త్వంబ్రహ్మేతి॥ అపావృతంనిరావరణంస్వతంత్రంవా అతఏవసర్వేషామపిప్రాణినాంరక్షణం స్థితిర్జీవ నం-త్రాణస్థితిసహితౌఅప్యయోద్భవౌయస్మాత్ - సఃత్వంఉపాదానకారణమిత్యర్థః ॥౧॥ అత్రసంచారం ప్రమా ణమాహ॥ ఉచ్చావచేష్వితి॥ యాథాతథ్యేనయథార్థత్వేన-సర్వభూతకారణంత్వాం - బ్రాహ్మణాః వేదతాత్పర్యవి దః॥౨॥ఏవంకారణత్వేనసర్వాత్మకత్వమనూద్యవిభూతీఃపృచ్ఛతి॥ యేష్వితి॥ ఉపాసీనాఃసేవమానాస్సంతః॥ ౩॥దుర్జ్ఞే యత్వమేవాహ॥ గూఢఇతి॥ గూఢఃఅస్ఫుటః-భూతానాంప్రాణినాంమధ్యేతత్రహేతుః - భూతానామాత్మాఅంతర్యా మీ-అత్రాపిహేతుః- హేభూతభావనేతి - సత్వమా॥౪॥ తాఏవసాకల్యేనపృచ్ఛతి॥యాఇతి॥ హేమహావిభూతే-యాః

స్యద్యోభ్యనః॥౧॥ఉచ్చావచేషుభూతేషుదుర్జ్ఞేయమకృతాత్మభిః। ఉపాసతేత్వాంభగవన్యాథాతథ్యే న బ్రాహ్మణాః॥౨॥ యేషుయేషుచభావేషుయేనత్వాంపరమర్షయః।ఉపాసీనాఃప్రపద్యంతేసంసిద్ధింత ద్వదస్వమే॥౩॥గూఢశ్చరసిభూతానాంభూతాత్మాభూతభావన।నత్వాంభూతానిపశ్యంతి పశ్యంతంమో హితానితే॥౪॥యాఃకాశ్చభూమౌదివివారసాయాంవిభూతయోదిక్షుమహావిభూతే । తామహ్యమా ఖ్యాహ్యనుభావితాస్తేనమామితేతీర్థపదాంఘ్రిపద్మమ్॥ ౫॥ శ్రీకృష్ణః॥ఏవమేతమహంపృష్టఃప్రశ్నం ప్రశ్నవిదాంవర।యుయుత్సునావినశనేసపత్నైరర్జునేనవై॥౬॥జ్ఞాత్వాజ్ఞాతివధంగర్హ్యమధర్మ్యం రాజ్యహేతుకమ్।తతోనివృత్తోహంతాహంహతోయమితిలౌకికః॥ ౭॥సతదాపురుషవ్యాఘ్రోయుక్త్యా మేప్రతిబోధితః। అభ్యభాషతమామేవంయథాత్వంరణమూర్ధని॥౮॥అహమాత్మోద్ధవామీషాంభూ తానాంసుహృదీశ్వరః। అహంసర్వాణిభూతానితేషాంస్థిత్యుద్భవాప్యయః॥౯॥అహంగతిర్గతిమతాం కాలఃకలయతామహమ్।గుణానాంచాప్యహంసామ్యంగుణిన్యౌత్పత్తికోగుణః॥౧౦॥గుణినామప్యహం సూత్రంమహతాంచమహానహమ్।సూక్ష్మాణామప్యహంజీవోదుర్జయానామహంమనః॥౧౧॥హిరణ్య గర్భోవేదానాంమంత్రాణాంప్రణవస్త్రివృత్।అక్షరాణామకారోస్మిపదానిచ్ఛందసామహమ్॥౧౨॥

కాశ్చిద్భూమ్యాదిషుతేవిభూతయః-రసాయాంరసాతలే అనుభావితాఃత్వయైవకేనచిచ్ఛక్తివిశేషేణసంయోజితాః తీర్థానాంపదంచతదంఘ్రిపద్మంచ॥ ౫॥ నరావతారభూతార్జునప్రశ్నసంవాదిత్వాత్తవాయం ప్రశ్నస్సాధీయానితి తావదనుమోదతేత్రిభిః॥ఏవమితి॥ప్రశ్నంప్రష్టవ్యం సపత్నైర్యోద్ధుమిచ్ఛతా-వినశనేకురుక్షేత్రే॥ ౬॥ యుయుత్సోర్విభూతిప్రశ్నేకఃప్రసంగస్తత్రాహ॥జ్ఞాత్వేతి॥లౌకికః ప్రాకృతమతిస్సః ॥౭॥ సఇతి ॥ సచయథాతతోజ్ఞాతివధాన్నివృత్తః-తదామయాప్రతిబోధితస్సః - యథాత్వమభిభాషసేఏవంసంగ్రామముఖేమామభ్యభాషత - తద్వదేవతవాపిక థయిష్యామీతిభావః॥౮॥తాఃవిభూతీఃకథయతి॥అహమితి॥అస్మచ్ఛబ్దసమానాధికరణాఃప్రథమాంతాద్వితీయాంతాశ్చ సర్వావిభూతయః-తాస్తాశ్చోపాసనార్థంకథ్యంతే షష్ఠీచక్వచిన్నిర్ధారణసంబంధేచ క్వచిద్యథాయోగ్యంద్రష్ట వ్యా-తతశ్చామీషాంభూతానామాత్మేతిసుహృదీశ్వరఇతిచసామాన్యేనాహముపాస్యఇత్యర్థః - ఏవంసర్వత్రతేషాం స్థిత్యుద్భవాప్యయఃతద్ధేతురిత్యర్థః॥౯॥విశేషతోభూతీరాహ॥అహమితి॥కలయతాంవశీకుర్వతాం-మధ్యేగుణానాంమ ధ్యేసామ్యంసర్వత్రసమత్వం - సత్త్వాదీనాంసామ్యమవ్యాకృతంవా - గుణినిధర్మిణిఔత్పత్తికస్స్వాభావికోయోగు ణః సోహం॥ ౧౦॥ గుణానామితి॥ సూత్రంప్రథమకార్యం మహాన్మహత్తత్త్వం- సూక్ష్మోపాధిత్వాత్, దుర్జ్ఞేయ త్వాచ్చజీవస్యసూక్ష్మత్వం॥శ్రు॥ బుద్ధేర్గుణేనాత్మగుణేనచైవఆరాగ్రమాత్రోహ్యవరోపిదృష్టఇతిశ్రుతేః॥ ౧౧॥ హిరణ్యగర్భఇతి॥ వేదానాంసంబంధీతేషామధ్యాపకః-పదానిత్రీణిత్రిపదాగాయత్రీత్యర్థః॥౧౨॥౧౩॥ బ్రహ్మర్షీ

ణామితి॥ హవిర్ధానీ కామధేనుః॥౧౪॥ ౧౫॥ మామితి॥ నక్షత్రౌషధీనాం ప్రభుం సోమం యక్షరక్షసాం ప్రభుం కుబేరం ౧౬॥ ఐరావతమితి॥ యాదసాం ప్రభుం వరుణం తపతాం ప్రతాపవతాం ద్యుమతాం దీప్తిమతాం చ మధ్యే ౧౭॥ ఉచ్చైశ్శ్రవా ఇతి॥ సంయమతాం దండయతామిత్యర్థః॥౧౮॥ నాగేంద్రాణామితి॥ శృంగిణాం దంష్ట్రిణాం చ మధ్యే తేషాం ప్రభుర్వా తుర్యః సన్న్యాసః ప్రథమః బ్రాహ్మణః॥౧౯॥ తీర్థానామితి॥ స్రోతసాం ప్రవాహీనాం చ సరసాం స్థిరోదకాశయానాం ౨౦॥ ధిష్ణ్యానామితి॥ ధిష్ణ్యానాం నివాసస్థానానాం - గహనానాం దుర్గమాణాం॥ ౨౧॥ పురోధసామితి॥ బ్రహ్మిష్ఠానాం వేదాంతార్థనిష్ఠానాం సేనాన్యాం చమూపతీనాం - అగ్రణ్యాం సన్మార్గప్రవర్తకానాం - అజః బ్రహ్మా॥ ౨౨॥ యజ్ఞానామితి॥ శుచీనాం శోధకానామపి మార్జనతక్షణఘర్షణాదీనాం మధ్యే వాయ్వాదిరూపః శోధకోఽహం॥ ౨౩॥ యోగానామితి॥ యోగానామష్టాంగానాం మధ్యే ఆత్మసంరోధః సమాధిరహం మంత్రో నీతిః - కౌశలానాం వివేకాదినైపుణీనాం మధ్యే ఆన్వీక్షికీ ఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా - అఖ్యాత్యన్యథాఖ్యాతిశూన్యఖ్యాత్యసత్ఖ్యాత్యనిర్వచనీయఖ్యాతి వాదినాం పవమః

ఇంద్రోఽహం సర్వదేవానాం వసూనాం హవ్యవాడహమ్ । ఆదిత్యానామహం విష్ణూ రుద్రాణాం నీలలోహితః॥౧౩॥ బ్రహ్మర్షీణాం భృగురహం రాజర్షీణామహం మనుః । దేవర్షీణాం నారదోఽహం హవిర్ధాన్యస్మి ధేనుషు ॥౧౪॥ సిద్ధేశ్వరాణాం కపిలస్సుపర్ణోఽహం పతత్రిణామ్। ప్రజాపతీనాం దక్షోఽహం పితౄణామహమర్యమా॥ ౧౫॥ మాం విద్ధ్యుద్ధవ దైత్యానాం ప్రహ్లాదమసురేశ్వరమ్। సోమం నక్షత్రౌషధీనాం ధనేశం యక్షరక్షసామ్॥ ౧౬॥ ఐరావతం గజేంద్రాణాం యాదసాం వరుణం ప్రభుమ్ । తపతాం ద్యుమతాం సూర్యం మనుష్యాణాం చ భూపతిమ్ ॥ ౧౭ ॥ ఉచ్చైశ్శ్రవాస్తురంగాణాం ధాతూనామస్మి కాంచనమ్। యమస్సంయమతాం చాహం సర్పాణామస్మి వాసుకిః॥ ౧౮ ॥ నాగేంద్రాణామనంతోఽస్మి మృగేంద్రశ్శృంగిదంష్ట్రిణామ్। ఆశ్రమాణామహం తుర్యో వర్ణానాం ప్రథమోఽనఘ॥౧౯ ॥ తీర్థానాం స్రోతసాం గంగా సముద్రస్సరసామహమ్ । ఆయుధానాం ధనురహం త్రిపురఘ్నో ధనుష్మతామ్ ॥ ౨౦ ॥ ధిష్ణ్యానామస్మ్యహం మేరుర్గహనానాం హిమాలయః। వనస్పతీనామశ్వత్థ ఓషధీనామహం యవః॥ ౨౧॥ పురోధసాం వసిష్ఠోఽహం బ్రహ్మిష్ఠానాం బృహస్పతిః । స్కందోఽహం సర్వసేనాన్యామగ్రణ్యాం భగవానజః॥ ౨౨॥ యజ్ఞానాం బ్రహ్మయజ్ఞోఽహం వ్రతానామవిహింసనమ్ । వాయ్వగ్న్యర్కాంబువాగాత్మా శుచీనామప్యహం శుచిః॥ ౨౩। యోగానామాత్మసంరోధో మంత్రోఽస్మి విజిగీషతామ్। ఆన్వీక్షికీ కౌశలానాం వికల్పః ఖ్యాతివాదినామ్ ॥ ౨౪ ॥ స్త్రీణాం తు శతరూపాఽహం పుంసాం స్వాయంభువో మనుః । నారాయణో మునీనాం చ కుమారో బ్రహ్మచారిణామ్॥ ౨౫॥ ధర్మాణామస్మి సన్న్యాసః క్షేమాణామబహిర్మతిః। గుహ్యానాం సూనృతం మౌనం మిథునానామజోఽస్మ్యహమ్। ౨౬॥ సంవత్సరోఽస్మ్యనిమిషామృతూనాం మధుమాధవౌ। మాసానాం మార్గశీర్షోఽహం నక్షత్రాణాం తథాభిజిత్ ॥ ౨౭॥ అహం యుగానాం చ కృతం ధీరాణాం దేవలోఽసితః। ద్వైపాయనోఽస్మి వ్యాసానాం కవీనాం కావ్య ఆత్మవాన్॥ ౨౮॥ వాసుదేవో భగవతాం త్వం తు భాగవతేష్వహమ్ । కింపురుషాణాం హనుమాన్ విద్యాధ్రాణాం సుదర్శనః ॥ ౨౯॥ రత్నానాం పద్మరాగోఽస్మి పద్మకోశస్సుపేశసామ్। కుశోఽస్మి దర్భజాతీనాం గవ్యమాజ్యం హవిష్ష్వహమ్॥ ౩౦ ॥

మేవమిదం వేతి యో దురంతో వికల్పః సోఽహం॥ ౨౪॥ స్త్రీణామితి॥ కుమారః సనత్కుమారః॥ ౨౫॥ ధర్మాణామితి॥ సన్న్యాసః భూతాభయదాన - క్షేమాణాం అభయస్థానానాం మధ్యే అబహిర్మతిః అంతర్నిష్ఠా సూనృతం అప్రియవచన మౌనం చ నహి ప్రియభాషణే మౌనే చ పురుషస్యాభిప్రాయో జ్ఞాయతే - అజః ప్రజాపతిః - యస్య దేహార్ధాభ్యాం మిథునమభూత్ స ఏవ ముఖ్యం మిథునం॥ శ్రు॥ అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీతి శ్రుతేః॥ ౨౬॥ సంవత్సర ఇతి॥ అనిమిషాం అప్రమత్తానాం - మధుమాధవౌ వసంత ఇత్యర్థః - అభిజిత్ ఉత్తరాషాఢాచతుర్థపాదః - తథా చ ॥ శ్రు॥ అభిజిన్నామ నక్షత్రం - ఉపరిష్టాదషాఢానాం అధస్తాచ్ఛ్రోణాయా ఇత్యాది॥ ౨౭॥ అహమితి॥ కృతం కృతయుగం దేవలః అసితశ్చ - వ్యాసానాం వేదవిభాగకర్తౄణాం కవీనాం విదుషాం కావ్యశ్శుక్రః॥ ౨౮॥ వాసుదేవ ఇతి॥ భగవతాం॥ శ్లో॥ ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానామాగతిం గతిమ్। వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి ఏవం లక్షణానాం॥ ౨౯॥ రత్నానామితి॥ పేశసాం సుందరాణాం - దర్భజాతీనాం కాశదూర్వాదీనాం - హవిష్షు చరుపురోడాశాదిషు ఘృతేషు వా॥ ౩౦॥ వ్యవసాయినామితి॥ లక్ష్మీః ధ

నాదిసంపత్ ॥౩ ॥ఓజఇతి॥ బలవతాంఓజశ్చ - సాత్వతాంభాగవతానాంభక్త్యాకృతంకర్మాహమీశ్వరః - తేషామేవనవవ్యూహార్చనేవాసుదేవసంకర్షణ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధ నారాయణ హయగ్రీవవరాహనృసింహవామనాఖ్యానవమూర్తయస్తాసాంమధ్యేవాసుదేవాఖ్యా॥౩౨॥విశ్వావసురితి ॥ గంధర్వాణాంవిశ్వావసుః-అప్సరసాంపూర్వచిత్తిః-గంధమాత్రంఅవికృతం॥౩౩॥అపామితి॥పరమఃమధురః- పరఃపరాఖ్యశబ్దః॥౩౪॥బ్రహ్మణ్యానామితి॥అర్జునఃపార్థః- భూతానాంప్రాణినాం - ప్రతిసంక్రమఃప్రళయః॥౩౫॥గతీతి॥ గత్యాదయఃపంచకర్మేంద్రియవ్యాపారాః-స్పర్శాదయోజ్ఞానేంద్రియవ్యాపారాః-అత్రలక్షణందర్శనం - సర్వేంద్రియాణామింద్రియం తత్తదర్థగ్రహణశక్తిరప్యహం॥ ౩౬॥ తదేవంతత్రనిర్ధారణేనతత్తత్సంబంధేనచవిశేషతోవిభూతీర్నిరూప్యఇదానీంసామాన్యతఃసర్వాఅపినిరూపయతిసార్ధద్వయేన॥పృథివీతి॥పృథివ్యాదిశబ్దైస్తన్మాత్రాణివివక్షితాని-అహంఅహంకారః మహాన్మహత్తత్త్వం-ఏతాఃసప్తప్రకృతివికృతయః - వికారఃపంచమహాభూతానిఏకాదశేంద్రియాణీత్యేవంషోడశకళః- పురుషోజీవః- అవ్యక్తంప్రకృతిః-ఏవంపంచవింశతితత్త్వాని- తదుక్తం॥శ్లో॥ మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాఃప్రకృతివికృతయస్సప్త - షోడశకశ్చవికారోనప్రకృతిర్నవికృతిః పురుషఇతి-కించ - రజస్సత్వంతమఇతిప్రకృతేర్గుణాశ్చ-పరంబ్రహ్మచ-తదేతత్సర్వంఅహమేవ॥౩౭॥కించ॥అహమితి॥ ఏతత్ప్రసంఖ్యానం ఏతేషాంపరిగణనం-ఏతేషాంలక్షణతోజ్ఞా

వ్యవసాయినామహంలక్ష్మీఃకితవానాంఛలగ్రహః। తితిక్షాస్మితితిక్షూణాంసత్త్వంసత్త్వవతామహం॥
౩౧॥ఓజస్సహోబలవతాంకర్మాహంవిద్ధిసాత్వతామ్ । సాత్వతాంనవమూర్తీనామాదిమూర్తిరహంపరా॥౩౨॥విశ్వావసుఃపూర్వచిత్తిర్గంధర్వాప్సరసామహమ్ । భూధరాణామహంస్థైర్యంగంధమాత్రమహంభువః॥ ౩౩॥ అపాంరసశ్చపరమస్తేజిష్ఠానాంవిభావసుః । ప్రభాసూర్యేందుతారాణాంశబ్దోహంనభసఃపరః॥౩౪॥ బ్రహ్మణ్యానాంబలిరహంవీరాణామహమర్జునః । భూతానాంస్థితిరుత్పత్తిరహంవైప్రతిసంక్రమః॥౩౫॥ గత్యుక్త్యుత్సర్గోపాదానమానందస్పర్శలక్షణమ్ ।ఆస్వాదశ్రుత్యవఘ్రాణమహంసర్వేంద్రియేంద్రియమ్॥౩౬॥పృథివీవాయురాకాశఆపోజ్యోతిరహంమహాన్ । వికారఃపురుషోవ్యక్తంరజస్సత్త్వంతమఃపరం॥ ౩౭ ॥ అహమేతత్ప్రసంఖ్యానంజ్ఞానంతత్త్వవినిశ్చయః ॥ ౩౮॥మయేశ్వరేణజీవేనగుణేనగుణినావినా । సర్వాత్మనాపిసర్వేణనభావోవిద్యతేక్వచిత్ ॥ ౩౯॥సంఖ్యానంపరమాణూనాంకాలేనక్రియతేమయా।నతథామేవిభూతీనాంసృజతోండానికోటిశః ॥౪౦ ॥ తేజశ్శ్రీః కీర్తిరైశ్వర్యంహ్రీస్త్యాగస్సౌభగంభగః ॥ బలంతితిక్షావిజ్ఞానం యత్రయత్రసమేంశకః॥౪౧॥ ఏతాస్తేకీర్తితాస్సర్వాస్సంక్షేపేణవిభూతయః । మనోవికారాఏవైతేయథావాచాభిధీయతే॥౪౨ ॥ వాచంయచ్ఛమనోయచ్ఛ ప్రాణంయచ్ఛేంద్రియాణిచ । ఆత్మానమాత్మనాయచ్ఛ నభూయః కల్పసేఽధ్వనే॥ ౪౩॥ యోవైవాఙ్మనసీసమ్యగసంయచ్ఛన్ధియాయతిః।తస్యవ్రతం తపోజ్ఞానంస్రవత్యామఘటాంబువత్ ॥ ౪౪ ॥తస్మాద్వచోమనః ప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మత్పరాయణః । మద్భక్తియుక్తయాబుద్ధ్యా

నంచ -తత్ఫలం-తత్త్వవినిశ్చయశ్చాహమేవ॥౩౮॥ఏతదేవసంక్షిప్యాహ॥మయేతి॥ జీవేశ్వరరూపోద్వివిధోయోభావః యశ్చగుణగుణిరూపః- యశ్చక్షేత్రక్షేత్రజ్ఞరూపః-ససర్వోపిమయావినామద్వ్యతిరేకేణనాస్తి - అహమేవసర్వమిత్యర్థః॥౩౯॥ననుసామాన్యతఃకిమేవంసంక్షిప్యకథయసి-పూర్వవన్నిర్ధారణసంబంధాభ్యాంవిశేషతస్సర్వాఃకథయేతిచేత్తత్రాహ॥ సంఖ్యానమితి॥ సంఖ్యానంపృథివ్యాదిపరమాణూనాం-కాలేనమహతా-తదపిమయైవక్రియతేకృత్వాచవక్తుం శక్యతే తథామేవిభూతీనాంసంఖ్యానం కర్తుంనశక్యతే-కుతఇత్యతఆహ-సృజతోండానీతి॥ యదామయాసృజ్యమానానాంబ్రహ్మాండానామేవతావత్సంఖ్యానాస్తి తదాకుతస్తద్గతానాంవిభూతీనాంసంఖ్యేత్యర్థః॥ ౪౦॥ తథాపివిశేషతఏవసర్వాఅపిసంక్షేపతఃకథయామీత్యాహ ॥ తేజఇతి॥ తేజఃప్రభావః శ్రీస్సంపత్ సౌభగం మనోనయనాహ్లాదకత్వంభగఃభాగ్యం- బలంవీర్యంఅంశకఃవిభూతిః॥౪౧॥ ఉపసంహరతి ॥ ఏతాఇతి॥ ఏతేవిభూతిభేదాసుమయిచిత్తావతారాయకథితాః- అతోనాత్రఅతీవఅభినివేశఃకర్తవ్యఇత్యాహ - మనోవికారాఏవైతేనతుపరమార్థాః-యథాకించిత్ఖపుష్పాదినామ్నాతేనాభిధీయతే-తత్తుల్యాః॥౪౨॥ తస్మాత్॥వాచమితి ॥ వాగాదీన్నియచ్ఛ ఆత్మానంబుద్ధిం-ఆత్మనాసత్త్వసంపన్నయాతయైవనియచ్ఛ-అధ్వనేసంసారమార్గాయ॥ ౪౩॥ అసంయమదోషమాహ ॥ యఇతి॥

అసం మచ్ఛ్రద్ధః నసంయచ్ఛతి॥౪౪॥తస్మాదితి॥పరిసమాప్యతేకృతకృత్యోభవిష్యతీత్యర్థః॥౪౫॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥తతస్సప్తదశేపృష్టేస్వధర్మేభక్తిలక్షణే।హంసోక్తంధర్మమాహాబ్రహ్మచారిగృహస్థయోః॥ కర్మాహం విద్ధిసాత్వతామిత్యత్రభక్త్యర్పితంకర్మమోక్షసాధనమద్విషాతిరిత్యుక్తం - భక్తిసాధనత్వంచకర్మణామయో దితేష్వహితస్స్వధర్మేష్విత్యాదినాతత్రతత్రోక్తంచ - నకర్మానుష్ఠాతౄణాంనియమేనభక్తిర్దృశ్యతే.అతఃపృచ్ఛతిసప్తభిః॥యఇతి॥పూర్వంకల్పాదౌత్వద్భక్తిలక్షణఃత్వద్భక్తిజ్ఞాపకఃతత్సాధనమిత్యర్థః-సచవర్ణాశ్రమాచారవతామపిసర్వేషాంచద్విపదాంవర్ణాశ్రమహీనానామపినరాణాం॥౧॥యథేతి॥ యథాయేనప్రకారేణానుష్ఠీయమానేనస్వధర్మేణ- ననుసంప్రదాయాదేవజ్ఞాస్యతేకింపునర్వర్ణనేనతత్రాహ॥౨॥పురేతి॥ పరమకంపరమశ్చాసౌశంసుఖరూపశ్చతం-యత్ యం - హంసరూపేధర్మోవ్యక్తఏవ-నతుయోగమాత్రం॥ శ్లో॥జానీతమాగతంయజ్ఞంయుష్మద్ధర్మవివక్షయేత్యుక్తత్వాత్॥౩॥సఇతి॥ ప్రాగనుశాసితోఽపి - నభవితానభవిష్యతి॥౪॥ అత్రహేతుమాహద్వాభ్యాం॥వక్తేతి॥యేనవదంతిబ్రాహ్మణాః-యేచకర్తారోమహాంతః- యేచపాలయంతఃక్షత్రియాస్తేషాంమధ్యేధర్మస్యత్వత్తఃఅన్యః- కలాఃవేదాద్యాః॥౫॥౬॥తదితి॥తత్తస్మాత్ - నఃఅస్మాకంమనుష్యాణాంమధ్యే-యోధర్మోయస్యయథావి

తతఃపరిసమాప్యతే॥౪౫॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే ఏకాదశస్కంధే-షోడశోఽధ్యాయః.

ఉద్ధవః॥యస్త్వయాభిహితఃపూర్వంధర్మస్త్వద్భక్తిలక్షణః।వర్ణాశ్రమాచారవతాంసర్వేషాంద్విపదామపి॥౧॥యథానుష్ఠీయమానేనత్వయిభక్తిర్నృణాంభవేత్।స్వధర్మేణారవిందాక్షతన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ॥పురాకిలమహాబాహోధర్మంపరమకంప్రభో। యత్తేనహంసరూపేణబ్రహ్మణేఽభ్యాత్థమాధవ॥౩॥సఇదానీంసుమహతాకాలేనామిత్రకర్శన।నప్రాయోభవితామర్త్యలోకేప్రాగనుశాసితః॥౪॥వక్తాకర్తావితాన్యోధర్మస్యాచ్యుతతేభువి। సభాయామపివైరించ్యాంయత్రమూర్తిధరాః కలాః॥౫॥కర్త్రావిత్రాప్రవక్త్రాచభవతామధుసూదన। త్యక్తేమహీతలేదేవవినష్టంకఃప్రవక్ష్యతి॥౬॥తత్త్వంనస్సర్వధర్మజ్ఞధర్మస్త్వద్భక్తిలక్షణః।యథాయస్యవిధీయేతతథావర్ణయమేప్రభో॥౭॥ శ్రీకృష్ణః॥ధర్మ్యఏషతవప్రశ్నోనైశ్శ్రేయసకరోనృణాం।వర్ణాశ్రమాచారవతాంతముద్ధవనిబోధమే॥౮॥ ఆదౌకృతయుగేవర్ణోనృణాంహంసఇతిస్మృతః। కృతకృత్యాఃప్రజాజాత్యా తస్మాత్కృతయుగం విదుః॥౯॥వేదఃప్రణవఏవాగ్రేధర్మోఽహంవృషరూపధృక్।ఉపాసతేతపోనిష్ఠాహంసంమాంముక్తకిల్బిషాః ॥ ౧౦ ॥ త్రేతాముఖేమహాభాగ ప్రాణాన్మేహృదయాత్త్రయీ। విద్యాప్రాదురభూత్తస్యాఅహమాసంత్రివృన్మఖః॥ ౧౧ ॥విప్రక్షత్రియవిట్శూద్రాముఖబాహూరుపాదజాః । వైరాజాత్పురుషాజ్జాతాయఆత్మాచారలక్షణాః ॥ ౧౨॥ గృహాశ్రమోజఘనతోబ్రహ్మచర్యంహృదోమమ।వక్షఃస్థలాద్వనేవాసోన్యాసశ్శీర్షణిసంస్థితః ॥ ౧౩ ॥ వర్ణానామాశ్రమాణాంచజన్మభూమ్యనుసారిణీః। ఆసన్ప్ర

ధీయతే। ౭॥ధర్మ్యఇతి॥ధర్మాఃధర్మాదనపేతః-కుతఃనైశ్శ్రేయసకరఃభక్తిజనకఃఅతఃమేమత్తఃతంధర్మంనిబోధ॥౮॥తత్రాదౌమదుపాసనాలక్షణఏవ ముఖ్యోధర్మఆసీత్ - ఆచారలక్షణస్తుధర్మఃపశ్చాత్ప్రవృత్తః-సచైవమనుష్ఠితోఽభక్తియోగంజనయతీతివర్ణయితుమాహ॥ ఆదావితి॥ కల్పాదావుత్పన్నేకృతయుగేతస్మిన్ - తేచతదానీంమాముపాసతఏవకేవలం- నాన్యత్కుర్వంతీతివక్తుంకృతయుగనామనిరుక్తిమాహ- కృతకృత్యాఇతిజాత్యాజన్మనైవ॥ ౯॥కించ- విధాయకాభావాదపితదానీంనాన్యత్కర్మాస్తీత్యాహ॥వేదఇతి॥ ధర్మశ్చమనోవిషయోఽహమేవవృషరూపధృక్చతుష్పాత్ -సక్రియావిశేషోయజ్ఞాదిః- అతస్తపోనిష్ఠాః॥ శ్లో॥ మనసశ్చేంద్రియాణాంచహ్యైకాగ్ర్యంపరమంతప ఇతివచనాత్ ఏకాగ్రతయాహంసంశుద్ధంమాం ధ్యాయంతీత్యర్థః॥౧౦॥ త్రేతాముఖఇతి॥పశ్చాత్త్రేతాయుగప్రవేశే- మేవైరాజరూపస్యప్రాణాన్నిమిత్తాత్ - హృదయాత్సకాశాత్ - తస్యాఃత్రయ్యాస్సకాశాత్ - హోత్రాధ్వర్యవౌద్గాత్రైఃత్రివృత్ త్రిరూపఃమఖఃయజ్ఞః॥శ్రు॥యజ్ఞోవైవిష్ణురితిశ్రుతేః॥ ౧౧॥వర్ణానామాశ్రమాణాంచ ధర్మాన్వక్తుంతేషాముత్పత్తిమాహద్వాభ్యాం॥విప్రేతి॥ ఆత్మాచారఃస్వధర్మఏవలక్షణంజ్ఞాపకోయేషాంతే॥ ౧౨॥గృహాశ్రమఇతి॥మమవైరాజరూపస్యహృదఃవక్షసోఽధస్తాత్ - బ్రహ్మచర్యమితినైష్ఠికాభిప్రాయం॥ ౧౩॥ తేషామధికారివిశేషేణస్వ

భావానాహపంచభిః॥వర్ణానామితి॥జన్మస్థానానుసారిణ్యః-నీచైరిత్యన్వయం-అతోఽయమర్థః మందాభిర్జన్మభూమిభిఃమందాఃమధ్యమాభిర్మధ్యమాఃఉత్తమాభిరుత్తమాశ్చేతి॥ ౪॥శమఇతి॥తపఃఆలోచనం॥ ౧౫॥తేజఇతి॥తేజఃప్రతాపః॥ ౧౬॥౧౭॥౧౮॥ఏతైరేవఆశ్రమస్వభావాఅపిజ్ఞేయాః-తద్బాహ్యానాంస్వభావానాహ॥అశౌచమితి॥శుష్కవిగ్రహః నిర్మూలకలహః-తర్షః తృష్ణా॥౧౯॥తత్రతావత్సర్వసాధారణంధర్మమాహ॥ అహింసేతి॥ వర్ణగ్రహణముపలక్షణార్థం॥౨౦॥వర్ణధర్మాన్ గృహస్థప్రకరణేవక్ష్యతిప్రథమంతావదాశ్రమేషుబ్రహ్మచారిణోధర్మాఃవర్ణ్యంతే సచద్వివిధః ఉపకుర్వాణోనైష్ఠికశ్చేతి- తత్రాద్యస్యధర్మానాహనవభిః॥ద్వితీయమితి॥ద్విజః త్రైవర్ణికః ఆనుపూర్వ్యాత్ గర్భాధానాదిసంస్కారక్రమేణ-ద్వితీయముపనయనాఖ్యంజన్మప్రాప్య- ఆచార్యేణాహూతః - బ్రహ్మవేదమధీయీత చకారాత్తదర్థంచవిచారయేత్ ॥౨౧॥మేఖలేతి॥మేఖలాదీన్ కుశాంశ్చదధత్ -తత్రాక్షశబ్దేనాక్షమాలా కథంభూతః జటిలః అనభ్యంగాది నాజాతజటః - తథా అధౌతదద్వాసోఽరక్తపీఠః దంతాశ్చవాసాంసిచదద్వాసాంసి అధౌతానియస్యసః అధౌతదద్వాసాః నచాసావరక్తపీఠశ్చనకౌతుకాదినారక్తంపీఠంఆసనంయస్యస ॥ ౨౨॥ న్నానే

కృతయోన్నృణాంనీచైర్నీచోత్తమోత్తమాః॥౧౪॥శమోదమస్తపశ్శౌచంసంతోషఃక్షాంతిరార్జవమ్।
మద్భక్తిశ్చదయాసత్యంబ్రహ్మప్రకృతయస్త్విమాః॥౧౫॥ తేజోబలంధృతిశ్శౌర్యంతితిక్షౌదార్యముద్యమః।స్థైర్యంబ్రహ్మణ్యతైశ్వర్యంక్షత్రప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౬॥ ఆస్తిక్యందాననిష్ఠాచహ్యదంభోవిప్రసేవనమ్। అతుష్టిరర్థోపచయైర్వైశ్యప్రకృతయస్త్విమాః॥౧౭॥శుశ్రూషణంద్విజగవాందేవానాంచాప్యమాయయా। తత్రలబ్ధేనసంతోషశ్శూద్రప్రకృతయస్త్విమాః॥ ౧౮॥ అశౌచమనృతంస్తేయంనాస్తిక్యంశుష్కవిగ్రహః।కామఃక్రోధశ్చతర్షశ్చస్వభావోఽంత్యవసాయినాం॥ ౧౯॥అహింసాసత్యమస్తేయమకామక్రోధలోభతా।భూతప్రియహితేహాచధర్మోఽయంసార్వవర్ణికః॥౨౦॥ద్వితీయంప్రాప్యానుపూర్వ్యాజ్జన్మోపనయనంద్విజః।వసన్ గురుకులేదాంతో బ్రహ్మాధీయీతవాగ్యతః॥౨౧॥మేఖలాజినదండాక్షబ్రహ్మసూత్రకమండలూన్।జటిలోఽధౌతదద్వాసోఽరక్తపీఠఃకుశాన్దధత్ ॥౨౨॥స్నానభోజనహోమేషుజపోచ్చారేచవాగ్యతః।నఛింద్యాన్నఖరోమాణికక్షోపస్థగతాన్యపి॥ ౨౩॥ రేతోనావకిరేజ్జాతుబ్రహ్మవ్రతధరస్స్వయమ్।అవకీర్ణేఽవగాహ్యాప్సుయతాసుస్త్రిపదీంజపేత్ ॥౨౪॥అగ్న్యర్కాచార్యగోవిప్రగురువృద్ధసురాన్ శుచిః॥సమాహితఉపాసీతసంధ్యేచయతవాగ్జపన్॥ ౨౫॥ ఆచార్యంమాంవిజానీయాన్నావమన్యేతకర్హిచిత్ ।నమర్త్యబుద్ధ్యాసూయేతసర్వదేవమయోగురుః॥ ౨౬॥సాయంప్రాతరుపానీయభైక్షంతస్మైనివేదయేత్ । యచ్చాన్యదప్యనుజ్ఞాతఉపయుంజీతసంయతః॥ ౨౭॥శుశ్రూషమాణఆచార్యంసదోపాసీతనీచవత్ । యానశయ్యాసనస్థానైర్నాతిదూరేకృతాంజలిః ॥౨౮॥ ఏవంవృత్తోగురుకులేవసేద్భోగవివర్జితః । విద్యాసమాప్యతేయావద్బిభ్రద్వ్రతమఖండితమ్॥౨౯॥ యద్యసౌఛందసాంలోకమారోక్ష్యన్ బ్రహ్మవిష్టపమ్। గురవేవిన్యసేద్దేహంస్వాధ్యాయార్థంబృహద్వ్రతః॥ ౩౦॥ అగ్నౌగురావాత్మనిచసర్వభూతేషుమాంపరమ్।అపృథగ్ధీరుపాసీతబ్రహ్మవర్చ-

తి॥జపశ్చఉచ్చారోమూత్రపురీషోత్సర్గశ్చజపోచ్చారంతస్మిన్ వాగ్యతఃమౌనీభవేత్ ॥౨౩॥ రేతఇతి॥ రేతోబుద్ధిపూర్వకంనావకిరేత్ నోత్సృజేత్ -బ్రహ్మవ్రతధరఃఅగృహస్థః-స్వయమేవకథంచిదవకీర్ణేఅవగాహ్యస్నాత్వాయతాసుఃకృతప్రాణాయామః త్రిపదీంగాయత్రీంజపేత్ ॥౨౪॥అగ్నీతి॥ సంధ్యేచద్వే - యతవాక్ జపన్నుపాసీత- చశబ్దాత్ మధ్యాహ్నసంధ్యామపి యద్వా-మధ్యాహ్నసంధ్యానిమిత్తంమానంనాస్తీతిద్వివచనం॥ ౨౫॥౨౬॥ సాయమితి॥ అన్యదపియత్సంప్రాప్తంతచ్చనివేదయేత్ తేనానుజ్ఞాతఃసంయతస్సన్నుపయుంజీతఉపభుంజీతేత్యర్థః॥ ౨౭॥శుశ్రూషమాణఇతి॥యానశయ్యాసనస్థానైఃయాంతంపృష్ఠతోయానేన - నిద్రితమప్రమత్తతయాసమీపశయనేన విశ్రాంతంపాదసంవాహనాదిభిః-సమీపాసనేనఆసీనంకృతాంజలిర్వాయోగ్రప్రతీక్షయారాత్ దూరావస్థానేనేత్యర్థః॥ ౨౮॥ ఏవంవృత్తఇతి॥ఏవంభూతంవ్రతంవృత్తంయస్య॥ ౨౯॥ఏవముపకుర్వాణస్యధర్మానుక్త్వానైష్ఠికస్యవిశేషధర్మానాహషడ్భిః॥యదీతి॥అసౌబ్రహ్మచారీయదిఛందసాంలోకంమహర్లోకం-తతోబ్రహ్మలోకంచారోక్ష్యన్- ఆరోఢుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః-యద్వా-ఛందసాంలోకమితిబ్రహ్మలోకవిశేషణం యత్రమూర్తిధరాఃకలాశ్ఛత్యుక్తత్వాత్ తర్హిబృహద్వ్రత

స్సన్ బృహత్ నైష్ఠికం వ్రతం యస్య సః విన్యసేత్సమర్పయేత్ - అధికస్స్వాధ్యాయార్థం వా అధీతనివృత్త్యర్థం వా ॥ ౩౦॥ అగ్నావితి॥ బ్రహ్మవర్చః వేదాభ్యాసజం తేజః తద్వాన్॥ ౩౧॥ తస్యైవ వనస్థయతిసాధారణాన్ ధర్మానాహ॥ స్త్రీణామితి॥ నిరీక్షణం భావగర్భం- క్ష్వేలనం పరిహాసః- ఏవమాదికం త్యజేత్ మిథునీభూతానగ్రతస్త్యజేత్ న పశ్యేదిత్యర్థః॥ ౩౨॥ తస్యైవ సర్వాశ్రమసాధారణధర్మానాహ ద్వాభ్యాం॥ శౌచమితి॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ నిష్కామనైష్ఠికస్య మోక్షం ఫలమాహ॥ ఏవమితి॥ అమలః నిష్కామశ్చ దగ్ధః కర్మాశయః అంతఃకరణం యస్య తథాభూతస్సన్ మద్భక్తో భవతి॥ ౩౫॥ ఉపకుర్వాణస్య సమావర్తనప్రకారమాహ॥ అథేతి॥ అనంతరం ద్వితీయాశ్రమః- ఆవేక్ష్యన్ ప్రవేష్టుమిచ్ఛన్- యథాయథావద్విచారితవేదార్థః స్నాయాత్ అభ్యంగాదికం కుర్వన్ సమావర్తేతేత్యర్థః॥ ౩౬॥ తస్యాధికారానురూపాశ్రమవికల్పసముచ్చయానాహ॥ గృహమితి॥ సకామశ్చేద్గృహం- అంతఃకరణశుద్ధ్యాదికామశ్చేద్వనం ప్రవిశేత్ - శుద్ధాంతఃకరణశ్చేద్ద్విజోత్తమః - ద్విజోత్తమ ఇత్యుక్తేః క్షత్రియవైశ్యయోర్న ప్రవ్రజ్యాధికారం సూచయతి - బ్రాహ్మణశ్చేత్ప్రవ్రజేదిత్యర్థః- యద్వా- ఆశ్రమాదాశ్రమాంతరం గచ్ఛేత్ అన్యథా- అనాశ్రమీ ప్రతిలోమం చ నాచరేదిత్యర్థః అమత్పర ఇతి వా పదచ్ఛేదః స్వభక్తస్యాశ్రమనియమాభావస్య వక్ష్యమాణత్వాత్॥ ౩౭॥ వివాహనియమపూర్వకం వర్ణధర్మైస్స

స్వల్పకల్మషః॥ ౩౧॥ స్త్రీణాం నిరీక్షణస్పర్శసల్లాపక్ష్వేలనాదికమ్ । ప్రాణినో మిథునీభూతానగృహస్థోఽగ్రతస్త్యజేత్॥ ౩౨॥ శౌచమాచమనం స్నానం సంధ్యోపాస్తిర్మమార్చనమ్॥ తీర్థసేవా జపోఽస్పృశ్యాభక్ష్యాసంభాష్యవర్జనమ్॥ ౩౩॥ సర్వాశ్రమప్రయుక్తోఽయం నియమః కులనందన । మద్భావస్సర్వభూతేషు మనోవాక్కాయసంయమః ॥ ౩౪॥ ఏవం బృహద్వ్రతధరో బ్రాహ్మణోఽగ్నిరివ జ్వలన్ । మద్భక్తస్తీవ్రతపసా దగ్ధకర్మాశయోఽమలః॥ ౩౫॥ అథానంతరమావేక్ష్యన్ యథాజిజ్ఞాసితాగమః। గురవే దక్షిణాం దత్త్వా స్నాయాద్గుర్వనుమోదితః॥ ౩౬॥ గృహం వనం వా ప్రవిశేత్ప్రవ్రజేద్వా ద్విజోత్తమః । ఆశ్రమాదాశ్రమం గచ్ఛేన్నాన్యథామత్పరశ్చరేత్॥ ౩౭॥ గృహార్థీ సదృశీం భార్యాముద్వహేదజుగుప్సితామ్। యవీయసీం తు వయసా యాం సవర్ణామనుక్రమాత్॥ ౩౮॥ ఇజ్యాధ్యయనదానాని సర్వేషాం చ ద్విజన్మనామ్। ప్రతిగ్రహోఽధ్యాపనం చ బ్రాహ్మణస్యైవ యాజనమ్॥ ౩౯ ॥ ప్రతిగ్రహం మన్యమానస్తపస్తేజోయశోనుదమ్ । అన్యాభ్యామేవ జీవేత శిలైర్వా దోషదృక్తయోః ॥ ౪౦ ॥ బ్రాహ్మణస్య హి దేహోఽయం క్షుద్రకామాయ నేష్యతే। కృచ్ఛ్రాయ తపసే చేహ ప్రేత్యానంతసుఖాయ చ ॥ ౪౧ ॥ శిలోంఛవృత్త్యా పరితుష్టచిత్తో ధర్మం మహాంతం విరజం జుషాణః। మయ్యర్పితాత్మా గృహ ఏవ తిష్ఠన్నాతిప్రసక్తస్సముపైతి శాంతిమ్॥ ౪౨॥ సముద్ధరంతి యే విప్రం సీదంతం మత్పరాయణమ్। తానుద్ధరిష్యే న చిరాదాపద్భ్యో నౌరివార్ణవాత్॥ ౪౩ ॥ సర్వాస్సముద్ధరేద్రాజా పితేవ వ్యసనాత్ప్రజాః । ఆత్మానమాత్మనా ధీరో యథా గజపతిర్గజాన్॥ ౪౪॥ ఏవంవిధో నరపతిర్విమానేనార్కవర్చసా। విధూయేహాశుభం కృత్స్నమింద్రేణ సహ మోదతే ॥ ౪౫ ॥ సీదన్విప్రో వణిగ్వృత్త్యా పణ్యైరేవాపదం తరేత్ । ఖడ్గేన వాపదాక్రాంతో న శ్వ

హ గృహస్థస్య ధర్మానాహ॥ గృహార్థీతి॥ సదృశీం సవర్ణాం అనుక్రమాత్ అజుగుప్సితాం కులతో లక్షణతశ్చానిందితాం - కామతస్తు యామన్యాముద్వహేత్ - తాం సవర్ణామనుతన్యాః అనంతరం తతోఽపి వర్ణక్రమేణోద్వహేదిత్యర్థః॥ శ్లో॥ తిస్రో వర్ణానుపూర్వ్యేణ ద్వే తథైకా యథాక్రమం॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం భార్యాస్స్వాః శూద్రజన్మన ఇతి స్మృతేః॥ ౩౮॥ ఇజ్యేతి॥ ఇజ్యాదయస్త్రైవర్ణికానామావశ్యకా ధర్మాః ప్రతిగ్రహాదిత్రయం తు వృత్తిః సా చ బ్రాహ్మణస్యైవ॥ ౩౯॥ తత్రాపి ముఖ్యాం ముఖ్యతమాం చాన్యాం వృత్తిమాహ॥ ప్రతిగ్రహమితి॥ తయోర్యాజనాధ్యాపనయోరపి కార్పణ్యాదిదోషం పశ్యన్ శిలైః స్వామిపరిత్యక్తైః క్షేత్రపతితైః కణిశైః॥ ౪౦॥ ఏవం చ వృత్తికార్శ్యం బ్రాహ్మణేన సోఢవ్యమిత్యాహ ॥ బ్రాహ్మణస్యేతి॥ ౪౧ ॥ ఉంఛవృత్తిర్నామ ఆపణాదిపతితకణోపాదానం తాం శిలవృత్త్యా ఏకీకృత్య తయా తుష్టచిత్తస్య మోక్షం ఫలమాహ॥ శిలోంఛవృత్త్యేతి ॥ మహాంతం ఆతిథ్యాదిలక్షణం- విరజం నిష్కామం సేవమానః॥ ౪౨ ఏవమధనస్య మహత్ఫలముక్త్వా సధనానామప్యాహ త్రిభిః॥ సముద్ధరంతీతి॥ సముద్ధరంతి దారిద్ర్యాదుత్తారయంతి - విప్రమిత్యుపలక్షణం మత్పరాయణం యంకమపి॥ ౪౩॥ రాజ్ఞస్త్వావశ్యకమేతదిత్యాహ॥ సర్వా ఇతి॥ ౪౪॥ ౪౫॥ సర్వేషామాపద్వృత్తిరాహ త్రిభిః॥ సీదన్నితి॥ పణ్యైః విక్రయార్హైః - నతు సురాలవణాద్యైః - తత్రాప్యాపదాక్రాంతశ్చేత్ - ఖ

ఙ్గేన క్షత్రియవృత్త్యా వా - యద్యపిగాత్రమోనంతరాం పాపీయసీం వృత్తిమాతిష్ఠేత్ ఇతిస్మరణ - ఖడ్గధారణం పణ్యవిక్రయాత్ శ్రేష్ఠం మన్యతే - తథాపి హింసాతోఽవణిగ్వృత్తిరేవ శ్రేష్ఠేతి భగవతో మతం - నతు శ్వవృత్త్యా నీచసేవయా॥ ౪౬॥ వైశ్యవృత్త్యేతి॥ తత్రాప్యాపది-మృగయయాపి-విప్రరూపేణ అధ్యాపనాదినా వా॥ ౪౭॥ శూద్రవృత్తిమితి॥ కారవః ప్రతిలోమజని శేషాః బురుడాదయః-తేషాం వృత్తిం కటాదిక్రియాం - ఆపదుత్తీర్ణస్తు నానుకల్పేన వర్తేతేత్యాహ-కృచ్ఛ్రాదితి॥ ౪౮॥ తదేవం వృత్తివ్యవస్థాముక్త్వా పునర్గృహస్థస్యావశ్యకాన్ పంచయజ్ఞానాహ॥ వేదేతి ॥వేదాధ్యాయః బ్రహ్మయజ్ఞః-తేన ఋషీన్-స్వధాకారేణ పితౄన్-స్వాహాకారేణ దేవాన్ - బలిహరణేన భూతాని - అన్నాద్యైరన్నోదకాదిభిర్మనుష్యానితి జ్ఞాతవ్యం-యథోదయం విభవానుసారతః-తేష్వీశ్వరదృష్టిం విధత్తే మద్రూపాణీతి॥ ౪౯॥ ఆవశ్యకం ధర్మముక్త్వా శక్త్యనుసారం ధర్మమాహ॥ యదృచ్ఛయేతి॥ యదృచ్ఛయా ఉద్యమం వినా ఉపార్జితేన వా శుక్లేన శుద్ధేన స్వవృత్త్యా లబ్ధేన ధనేన వా-భృత్యాన్ పోష్యాన్॥ ౫౦ ॥ గృహస్థస్యాపి నివృత్తినిష్ఠామేవాహ త్రిభిః॥ కుటుంబేష్వితి ॥ నప్రమాద్యేత ఈశ్వరనిష్ఠాయాం ప్రమత్తో న భవేత్ -నను దృష్టాదృష్టార్థకర్మాసక్తస్య కథమప్రమాదోవిచారణేత్యాహ-విపశ్చిదితి॥ ౫౧॥ తత్రాపి దృష్టేష్వాసక్తేరధికత్వాత్తేషాం నశ్వరతాం ప్రపంచయతి॥ పుత్రేతి ॥పుత్రాది

వృత్త్యా కథంచన॥ ॥౪౬॥ వైశ్యవృత్త్యా తు రాజన్యో జీవేన్మృగయయాపది । చరేద్వా విప్రరూపేణ న శ్వవృత్త్యా కథంచన॥౪౭॥ శూద్రవృత్తిం భజేద్వైశ్యః శూద్రః కారుకటక్రియామ్ । కృచ్ఛ్రాన్ముక్తో న గర్హ్యేణ వృత్తిం లిప్సేత కర్మణా॥౪౮॥ వేదాధ్యాయస్వధాస్వాహాబల్యన్నాద్యైర్యథోదయమ్। దేవర్షిపితృభూతాని మద్రూపాణ్యన్వహం యజేత్ ॥ ౪౯॥ యదృచ్ఛయోపపన్నేన శుక్లేనోపార్జితేన వా। ధనేనాపీడయన్ భృత్యాన్ న్యాయేనైవాహరేత్క్రతూన్ ॥౫౦॥ కుటుంబేషు న సజ్జేత న ప్రమాద్యేత్కుటుంబ్యపి। విపశ్చిన్నశ్వరం పశ్యేదదృష్టమపి దృష్టవత్ ॥ ౫౧ ॥ పుత్రదారాప్తబంధూనాం సంగమః పాంథసంగమః । అనుదేహం వియంత్యేతే స్వప్నో నిద్రానుగో యథా॥ ౫౨॥ ఇత్థం పరిమృశన్ముక్తో గృహేష్వతిథివద్వసన్। న గృహైరనుబధ్యేత నిర్మమో నిరహంకృతిః॥౫౩॥ కర్మభిర్గృహమేధీయైరిష్ట్వా మామేవ భక్తిమాన్ । తిష్ఠేద్వనం వోపవిశేత్ప్రజావాన్వా పరివ్రజేత్ ॥౫౪॥ యస్త్వాసక్తమతిర్గేహే పుత్రవిత్తైషణాతురః। స్త్రైణః కృపణధీర్మూఢో మమాహమితి బధ్యతే॥౫౫॥ అహో మే పితరౌ వృద్ధౌ భార్యా బాలాత్మజాః ప్రజాః। అనాథా మామృతే దీనాః కథం జీవంతి దుఃఖితాః॥౫౬॥ ఏవం గృహాశయాక్షిప్తహృదయో మూఢధీరయం। అతృప్తస్తాననుధ్యాయన్ మృతోఽంధం విశతే తమః॥౫౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-సప్తదశోఽధ్యాయః.

*

శ్రీకృష్ణః॥ వనం వివిక్షుః పుత్రేషు భార్యాం న్యస్య సహైవ వా। వన ఏవ వసేచ్ఛాంతస్తృతీయం భాగమాయుషః॥౧॥ కందమూలఫలైర్వన్యైర్మేధ్యైర్వృత్తిం ప్రకల్పయేత్ ।వసీత వల్కలం వాసస్తృణపర్ణాజినాని వా॥౨॥ కేశరోమనఖశ్మశ్రుమలాని బిభృయాద్దతః। న ధావేదప్సు మజ్జేత త్రికాలం స్థండిలేశయః॥౩॥ గ్రీష్మే

నామేకత్ర సంగమః పాంథానాం ప్రపాయాం సంగమ ఇవ - తత్ర హేతుః· అనుదేహం- ప్రతిదేహం ఏతే వియంతి నశ్యంతి- నిద్రానువర్తీ స్వప్నో నిద్రాపాయే యథేతి॥౫౨॥ ఇత్థమితి॥ అతిథివదుదాసీనః॥ ౫౩॥ అస్యాప్యాశ్రమవికల్పమాహ॥ కర్మభిరితి॥ గృహాశ్రమ ఏవ తిష్ఠేత్ - యది ప్రజావాన్ తర్హి పరివ్రజేత్ ॥౫౪ ॥ గృహాద్యాసక్తో మహానర్థమాహ త్రిభిః॥౫౫॥ బంధమేవాభినయేన దర్శయతి॥ అహో ఇతి॥ బాలాః ఆత్మజా యస్యాస్సా· ఆత్మజాశ్చ మాం వినా అనాథాస్సంతః కథం జీవిష్యంతీతి॥ ౫౬॥ ఏవమితి॥ గృహేయ ఆశయో వాసనా తేన ఆసర్వతః క్షిప్తం హృదయం యస్య సః అంధంతమః అతితామసీం యోనిమ్॥ ౫౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా·

*

శ్లో॥ అష్టాదశే వదద్ధర్మం వనస్థయతిగోచరమ్। అధికారవిశేషేణ విశేషం చాపి తద్గతం॥ క్రమప్రాప్తత్వేన వనస్థధర్మానాహ॥ వనమితి॥ ఆయుషః తృతీయం భాగం పంచసప్తతివర్షపర్యంతం - తతః పరం క్షీణేంద్రియస్యైవ ద్వారా గేన పి సన్న్యాసస్యాధికారస్స్యాదితి భావః॥౧॥ కందేతి॥ వసీత పరిదధీత॥ ౨॥ కేశేతి॥ దతః దంతాన్ -న ధావేత్ న శోధయేత్ -త్రికాలమప్సు మజ్జేత ముసలవత్ స్నాయాత్ -స్థండిలేశయః భూమిశాయీ॥౩॥ గ్రీష్మ ఇతి ॥ తప్యేత పంచాగ్నీన్ నూర్యేణ సహ చతుర్ది

తః అగ్నీన్నిధాయాత్మానం తాపయేదిత్యర్థః ఆసారంసహత ఇతి ఆసారషాట్ ఆసారంధారాసంపాతంసహత ఇతి తథా- అభ్రావకాశంనామవ్రతంచరేదిత్యర్థః జలేఆకంఠమగ్నః ఉదకవాసంనామవ్రతంచరేత్ ॥౪॥ అగ్నిపక్వమితి॥ ఉలూఖలేనవాఅశ్మనావాకుట్టితనీవారాః ఖండయంతీతితథా- దంతాఏవోలూఖలంయస్యసతథా॥౫॥ స్వయమితి॥ సంచినుయాత్ ఆహరేత్ -అన్యదాకాలాంతరే-ఆహృతంనాదదీత॥శ్లో॥ కాలాంతరేహ్యాహృతంతునాదదీతవనాశ్రమీ। లబ్ధేనవేనవేన్నాద్యేపురాణంతుపరిత్యజేదితినారదోక్తేః॥౬॥ వన్యైరితి॥ కాలచోదితాః ఆగ్రయణాదీః ॥౭॥కించ॥అగ్నిహోత్రమితి॥మునేశ్చ-నైగమైర్వేదవాదిభిఃఆమ్నాతాని॥౮॥ అస్యనిష్కామస్యఫలమాహ॥ఏవమితి॥ధమనీభిః-సిరాభిః-సంతతఃవ్యాప్తః యావజ్జీవంకృతేనతపసాశుష్కమాంసఇత్యర్థః - ఋషిలోకాత్ మహర్లోకాదెః క్రమేణ అయంభావః అంతఃకరణశుద్ధిభక్తిద్వారాతైర్వతానమ్నుచ్యతే - ప్రతిబంధకబాహుళ్యేన క్రమేణముచ్యతఇతి॥౯॥ తంసకామంనిందంతి॥యస్త్వితి॥నిశ్శ్రేయసంమోక్షఫలం-అల్పీయసే ఆవిరించ్యల్పతమమేవతస్మై॥౧౦॥ఏవంయావజ్జీవంవర్తమానస్యమోక్షః తృతీయభాగావసానేతుమందవిరాగేపిసన్న్యాసాధికారః యదితుతతోర్వాగేవస్వధర్మాః శక్తోథవేత్ తదాపిసమ్యగవిరక్తోవా - తత్రావిరక్తస్యకృత్యమాహ॥ యదేతి॥ జాతోవేపథుః కంపోదేహేయస్యసః॥౧౧॥ విర

తిశ్చేత్పంచాగ్నీన్వర్షాస్వాసారషాడ్జలే। ఆకంఠమగ్నశ్శిశిర ఏవంవృత్తస్తపశ్చరేత్ ॥౪॥ అగ్నిపక్వం సమశ్నీయాత్కాలపక్వమథాపివా। ఉలూఖలాశ్మకుట్టోవాదంతోలూఖల ఏవవా॥౫॥ స్వయంసంచినుయాత్సర్వమాత్మనోవృత్తికారణమ్। దేశకాలబలాభిజ్ఞోనాదదీతాన్యదాహృతమ్॥౬॥ వన్యైశ్చరుపురోడాశాన్నిర్వపేత్కాలచోదితాన్। నతుశ్రౌతేనపశునామాంయజేతవనాశ్రమీ॥౭॥ అగ్నిహోత్రంచదర్శశ్చపౌర్ణమాసశ్చపూర్వవత్। చాతుర్మాస్యానిచమునేరామ్నాతానిచనైగమైః॥౮॥ ఏవంచీర్ణేనతపసామునిర్ధమనిసంతతః। మాంతపోమయమారాధ్యఋషిలోకాదుపైతిమామ్॥౯॥ యస్త్వేతత్కృచ్ఛ్రతశ్చీర్ణంతపోనిశ్శ్రేయసంమహత్। కామాయాల్పీయసేయుంజ్యాద్బాలిశః కోపరస్తతః॥౧౦॥యదాసౌనియమేఽకల్పోజరయాజాతవేపథుః। ఆత్మన్యగ్నీన్సమారోప్యమచ్చిత్తోఽగ్నింసమావిశేత్॥౧౧॥యదాకర్మవిపాకేషులోకేషునిరయాత్మసు। విరాగోజాయతేసమ్యఙ్న్యస్తాగ్నిః ప్రవ్రజేత్తతః॥౧౨॥ ఇష్ట్వాయథోపదేశంమాందత్వాసర్వస్వమృత్విజే। అగ్నీన్స్వప్రాణ ఆవేశ్యనిరపేక్షః పరివ్రజేత్॥౧౩॥ విప్రస్యవైసన్న్యసతోదేవాదారాదిరూపిణః। విఘ్నంకుర్వంత్యయంహ్యస్మానాక్రమ్యసమియాత్పరమ్॥౧౪॥ బిభృయాచ్చేన్మునిర్వాసః కౌపీనాచ్ఛాదనంపరమ్। త్యక్తంనదండపాత్రాభ్యామన్యత్కించిదనాపది॥౧౫॥ దృష్టిపూతంన్యసేత్పాదంవస్త్రపూతంపిబేజ్జలమ్। సత్యపూతాంవదేద్వాణీంమనఃపూతంసమాచరేత్॥౧౬॥ మౌనానీహానిలాయామాదండావాగ్దేహచేతసామ్। నహ్యేతేయస్యసంత్యంగవేణుభిర్నభవేద్యతిః॥౧౭॥ భిక్షాంచతుర్షువర్ణేషువిగర్హ్యాన్వర్జయంశ్చ

రేత్ ప్రత్యాహ॥యదేతి॥లోకేషుబ్రహ్మలోకపర్యంతేషు- నిరయాత్మసుదుఃఖోదర్కేషు- న్యస్తాగ్నిస్సన్-తతఇతి॥అగ్నిహోత్రాదికర్మణఃవర్ణాశ్రమాద్వా॥౧౨॥ తత్రాదౌకృత్యమాహ॥ఇష్ట్వేతి॥యథోపదేశంశ్రాద్ధాష్టకపూర్వకంప్రాజాపత్యేష్ట్యామాంఇష్ట్వా - స్వేప్రాణేప్రాణో పాధావాత్మని॥౧౩॥ నాన్యసేవిఘ్నాభవంతి - తాసవిగణయ్యసన్న్యసేదేవేత్యాశయేనాహ॥ విప్రస్యేతి॥ కేనాభిప్రాయేణకుర్వంతీతమాహ - అయమితి - పరంబ్రహ్మ॥౧౪॥ఏవంప్రవ్రజితస్యధర్మానాహ॥బిభృయాదితి॥పరంకౌపీనాదన్యద్వాసోయదిధారయితుమిచ్ఛతి తర్హికౌపీనమాచ్ఛాద్యతేయావతాతావన్మాత్రంధారయేదిత్యర్థః- త్యక్తంప్రైషోచ్చారణాత్పూర్వమేవఅతోన్యత్కించిదపినబిభృయాత్ -దండపాత్రాభ్యామిత్యావశ్యకజలపాత్రాదేరుపలక్షణమ్॥౧౫॥ పరమహంసస్యవిధినిషేధాగోచరత్వాత్ బహూదకాదిధర్మాన్ భగవానాహ దృష్టిపూతమితి॥మనఃపూతంమనసాసమ్యక్ విచార్యయచ్ఛుద్ధంతదాచరేత్ ॥౧౬॥మౌనేతి॥మౌనంవాచోదండః అనీహాకామ్యకర్మత్యాగోదేహస్యప్రాణాయామశ్చేతసః - ఏతేఅంతస్త్రయోదండాయస్యనసంతి- అంగహేఉద్ధవ అంగైధృతైర్వేణుభిరితినా॥౧౭॥ భిక్షామితి॥ బ్రాహ్మణేష్వేవవృత్తిభేదేనచతుర్విధేషు-పూర్వపూర్వాసంభవేచ-విగర్హ్యాన్ అభిశస్తపతితాన్ అసంక్లిప్తాన్ - అత్రాయంలాభోభవిష్యతీతిపూర్వమనుద్దిష్టాన్॥౧౮॥బహిరితి॥బహిర్గ్రామాత్ - పవిత్రంప్రోక్షణాదిభిఃశోధితంవిభజ్యవిష్ణుబ్రహ్మార్కభూతేభ్యః- అశేషమిత్యధికా

హరణం నిరస్తం - యాచితమితి పాఠే మాధుకరేణ యాచితమన్నం చేత్తర్హి విభజ్య భుంజీత - నత్వయాచితాది భైక్ష్యం చతుష్టయమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ మాధుకరేతు నైవేద్యం భైక్షే నాన్యేషు విద్యతే । నైవేద్యకంషిపేపప్రతితయం భౌతికం విమలితి స్మృతేః - యద్వా తద్దాసీం కేనాపి యాచితం చేత్తన్మధ్యే తస్మై కించిద్విభజ్య దద్యాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ కించ ॥ ఏక ఇతి । ఏకశ్చరేత్ ఆత్మన్యేవ క్రీడా కౌతుకం యస్య సః - ఆత్మన్యేవ రతః సంతుష్టః ఆత్మవాన్ ధీరః ॥ ౨౦ ॥ వివిక్తేతి ॥ వివిక్తం విజనం క్షేమం నిర్భయం శరణం స్థానం యస్య సః - మయి భావేన భక్త్యా విమలః ఆశయో యస్య సః ॥ ౨౧ ॥ అన్వీక్షేతి ॥ బంధం మోక్షం చ - కేన వా బంధః - కేన వా మోక్ష ఇతి తత్రాహ - బంధ ఇతి ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ పురేతి ॥ పురాణి అట్టాలాదిమంతి గ్రామాః తద్వివర్జితాః - ప్రజాః గోష్ఠాని తాన్ సార్థాన్ యాత్రికజనసమూహాన్ ॥ ౨౪ ॥ వానప్రస్థేతి ॥ యతః శిలవృత్త్యా ప్రాప్తేన తదీయేనాంధనా అన్నేన శుద్ధసత్త్వస్సన్ నివృత్తమోహస్సన్ సిధ్యతి ముచ్యతే ॥ ౨౫ ॥ నను పృష్టాన్నం విహాయ కథం శిలాన్నే ప్రవృత్తిస్స్యాదత ఆహ ॥ నేతి ॥ ఏతద్దృశ్యమానం సంపృష్టాన్నాది - వస్తుతయా న పశ్యేత్ యతో వినశ్యతి - అత ఇహాముత్ర చ లోకే అసక్తచిత్తస్సన్ చికీర్షితాత్తదర్థకృత్యాద్విరమేత్ ॥ ౨౬ ॥ నను తథాపి యావద్వినాశం సుఖహేతుత్వాత్ అన్నచింతావతః కుతో విరాగస్స్యాత్తత్రాహ ॥ యదితి ॥ ఏతజ్జగత్ మమతాస్పదం మనోవాక్ప్రాణైః సంహతం సంహితం - అ

రేత్ । సప్తాగారానసంక్లిప్తాంస్తుష్యేల్లబ్ధేన యావతా ॥ ౧౮ ॥ బహిర్జలాశయం గత్వా తత్రోపస్పృశ్య వాగ్యతః । విభజ్య పావితం శేషం భుంజీతాశేషమాహృతమ్ ॥ ౧౯ ॥ ఏకశ్చరేన్మహీమేతాం నిస్సంగస్సంయతేంద్రియః । ఆత్మక్రీడ ఆత్మరత ఆత్మవాన్ సమదర్శనః ॥ ౨౦ ॥ వివిక్తక్షేమశరణో మద్భావవిమలాశయః । ఆత్మానం చింతయేదేకమభేదేన మయా మునిః ॥ ౨౧ ॥ అన్వీక్షేతాత్మనో బంధం మోక్షం చ జ్ఞాననిష్ఠయా । బంధ ఇంద్రియవిక్షేపో మోక్ష ఏషాం చ సంయమః ॥ ౨౨ ॥ తస్మాన్నియమ్య షడ్వర్గం మద్భావేన చరేన్మునిః । విరక్తస్సర్వకామేభ్యో లబ్ధ్వాత్మని సుఖం మహత్ ॥ ౨౩ ॥ పురగ్రామవ్రజాన్ సార్థాన్ భిక్షార్థం ప్రవిశంశ్చరేత్ । పుణ్యదేశసరిచ్ఛైలవనాశ్రమవతీం మహీమ్ ॥ ౨౪ ॥ వానప్రస్థాశ్రమపదేష్వభీక్ష్ణం భైక్ష్యమాచరేత్ । సంసిధ్యత్యాశ్వసంమోహశ్శుద్ధసత్త్వశ్శిలాంధసా ॥ ౨౫ ॥ నైతద్వస్తుతయా పశ్యేద్దృశ్యమానం వినశ్యతి । అసక్తచిత్తో విరమేదిహాముత్రచికీర్షితాత్ ॥ ౨౬ ॥ యదేతదాత్మని జగన్మనోవాక్ప్రాణసంహతమ్ । సర్వం మాయేతి తర్కేణ స్వస్థస్త్యక్త్వా న తత్స్మరేత్ ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞాననిష్ఠో విరక్తో వా మద్భక్తో వానపేక్షకః । సలింగానాశ్రమాంస్త్యక్త్వా చరేదవిధిగోచరః ॥ ౨౮ ॥ బుధో బాలకవత్క్రీడేత్కుశలో జడవచ్చరేత్ । వదేదున్మత్తవద్విద్వాన్ గోచర్యాం నైగమశ్చరేత్ ॥ ౨౯ ॥ వేదవాదరతో న స్యాన్న పాషండీ న హైతుకః । శుష్కవాదవివాదే చ న కంచిత్పక్షమాశ్రయేత్ ॥ ౩౦ ॥ నోద్విజేత జనాద్ధీరో జనం చోద్వేజయేన్న తు । అతివాదాంస్తితిక్షేత నావమన్యేత కంచన ॥ ౩౧ ॥ దేహముద్దిశ్య పశువద్వైరం కుర్యాన్న కేనచిత్ । ఏక ఏవ పరో హ్యాత్మా భూతేష్వాత్మన్యవస్థితః ॥ యథేందురుదపాత్రేషు భూతాన్యేకాత్మకాని చ ॥ ౩౨ ॥ అలబ్ధ్వా న విషీదేత కాలే కాలేశనం క్వచిత్ । లబ్ధ్వా న హృష్యేద్ధృతిమానుభయం దైవయం

హంకారాస్పదం శరీరం చ - సర్వం తజ్జన్యం సుఖం చ ఆత్మని మాయామాత్రమితి తర్కేణ స్వప్నాదిదృష్టాంతేన త్యక్త్వా స్వస్థ ఆత్మని తిష్ఠన్ పునస్తన్న స్మరేత్ ॥ ౨౭ ॥ ఏవం బహూదకాదిధర్మానుక్త్వా పరమహంసాదిధర్మానాహ సార్ధైర్దశభిః - జ్ఞాననిష్ఠ ఇతి ॥ బహిర్విరక్తో ముముక్షుస్సన్ యో జ్ఞాననిష్ఠో మోక్షేప్యనపేక్షో మద్భక్తో వా - సలింగాన్ త్రిదండాదిసహితాన్ ఆశ్రమాన్ సధర్మాన్ త్యక్త్వా ఉదాసక్తిం చ పరిత్యజ్య యథోచితం ధర్మం చ చరేదిత్యర్థః నపుంసకత్వం తత్త్యాగ ఏవ వివక్షితః - పునర్ధర్మవిధానాత్ అక్రియత్వస్యోత్తరాధ్యాయే వక్ష్యమాణత్వాచ్చ - తర్హి పూర్వస్మాత్కో విశేషస్తత్రాహ - అవిధిగోచరః విధికింకరో న స్యాదితి ఏతదేవ స్ఫుటీకరిష్యతీతి ॥ శ్లో ॥ శౌచమాచమనం స్నానం న తు చోదనయా చరేదిత్యాదినా ॥ ౨౮ ॥ తర్హి కథం చరేత్తత్రాహ ॥ బుధ ఇతి ॥ బుధః వివేకవానపి - బాలకవత్ మానావమానవివేకరాహిత్యేన - కుశలః నిపుణోపి - జడవత్ ఫలానుసంధానాభావేన - విద్వాన్ పండితోపి - ఉన్మత్తవల్లోకరంజనాభావేన నైగమః వేదార్థనిష్ఠోపి గోచర్యాం అనియతాచారమేవేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ వేదేతి ॥ వేదవాదరతః కర్మకాండవ్యాఖ్యానాదిష్టః పాషండీ శ్రుతిస్మృతివిరుద్ధానుష్ఠాతా - హైతుకః కేవలం తర్కనిష్ఠః - శుష్కవాదే నిష్ప్రయోజనగోష్ఠ్యాం యో వివాదస్తస్మిన్ ॥ ౩౦ ॥ నేతి ॥ అతివాదాన్ దురుక్తాని ॥ ౩౧ ॥ దేహమితి ॥ ఆత్మదృష్ట్యా తావద్వైరకారణం నాస్తీత్యుక్తం - ఏక ఏవేతి - దేహదృష్ట్యాపి

నాస్తీత్యాహ-భూతానిచ దేహాఅపి-కారణరూపేణైకాత్మకాని॥ ౩౨॥అలబ్ధ్వేతి। దైవయంత్రితం దైవాధీనం-యతః॥౩౩
అలంతర్హి-భిక్షాప్రయత్నేనాపి తత్రాహ॥ఆహారార్థమితి॥ఆహారమాత్రార్థం - సమీహేతైవ-యతస్తస్యప్రాణధా
రణంయుక్తం- సమ్యక్కథం తేనైవప్రాణధారణేనతత్త్వంవిచార్యతే- కింతేనాపితదాహ-తద్విజ్ఞాయేతి॥ ౩౪॥ తర్హి
కింమృష్టాన్నాదికమగ్రాహ్యమేవ-కేనైవముక్తమిత్యాహ॥యదృచ్ఛయేతి॥౩౫॥ శౌచమితి॥యథాహమీశ్వరోలీలయా
చరామి-తథాజ్ఞానీజ్ఞాననిష్ఠఃఅనాసక్తఃకుర్యాత్-నతువిధికింకరత్వేన తస్యజ్ఞాననిష్ఠావిరోధాదిత్యర్థః॥౩౬॥ కుతోవిధి
కింకరత్వాభావస్తస్య తత్రాహ॥నేతి॥నహితస్యవికల్పాఖ్యాయతేప్రతీతిః - సన్నప్యస్తి నాసత్యం - యాచాసీత్సాపిమయ్యేవ
యాజ్ఞానేనహతా-ననునహతాసాపునర్దృశ్యమానత్వాత్తత్రాహ- ఆదేహాంతాత్క్వచిత్కదాచిత్ బాధితైవప్రత్య
భాతి॥౩౭॥తదేవంవిరక్తస్యఅపరోక్షజానవతఃసన్న్యాసంతద్ధర్మాంశ్చోక్త్వా - కేవలంవైరాగ్యవంతంవివిదిషుంప్ర
త్యాహ।దుఃఖోదర్కేష్వితి॥నజిజ్ఞాసితోమద్ధర్మోమత్ప్రాప్తిసాధనంయేనసః॥౩౮॥తావదితి॥మామేవమద్రూపమేవగు
రుంపరిచరేత్-తతఃపరమేకశ్చరేదిత్యాదిధర్మేవర్తేతేతిభావః॥౩౯॥అనధికారిణః సన్న్యాసంనిందతిద్వాభ్యాంయస్త్వి
తి॥ప్రచండోత్యాసక్తఇంద్రియసారథిర్బుద్ధిర్యస్యసః॥ ౪౦॥ సురానితి ॥ సురాన్యష్టవ్యాన్ దేవాన్-ఆత్మానంఆత్మ

యంత్రితమ్॥౩౩॥ఆహారార్థంసమీహేతయుక్తంతత్ప్రాణధారణమ్। తత్త్వంవిమృశ్యతే తేనతద్విజ్ఞాయ
విముచ్యతే॥౩౪॥యదృచ్ఛయోపపన్నాన్నమద్యాచ్ఛ్రేష్ఠముతాపరమ్ ।తథావాసస్తథాశయ్యాంప్రా
ప్తంప్రాప్తంభజేన్మునిః॥౩౫॥శౌచమాచమనంస్నానంనతుచోదనయాచరేత్। అన్యాంశ్చనియమాన్
జ్ఞానీయథాహంలీలయేశ్వరః ॥ ౩౬ ॥ నహితస్యవికల్పాఖ్యాయాచమద్వీక్షయాహతా । ఆదేహాంతా
త్క్వచిత్ఖ్యాతిస్తతస్సంపద్యతేమయా॥౩౭॥దుఃఖోదర్కేషుకామేషుజాతనిర్వేదఆత్మవాన్ । అజిజ్ఞాసి
తమద్ధర్మోమునిర్గురుముపవ్రజేత్ ॥ ౩౮॥తావత్పరిచరేత్ప్రాజ్ఞశ్శ్రద్ధావాననసూయకః।యావద్బ్ర
హ్మవిజానీయాన్మామేవగురుమాదృతః॥ ౩౯ ॥ యస్త్వసంయతషడ్వర్గః ప్రచండేంద్రియసారథిః।
జ్ఞానవైరాగ్యరహితస్త్రిదండముపజీవతి॥౪౦॥సురానాత్మానమాత్మస్థంనిహ్నుతేమాంచధర్మహా।అవి
పక్వకషాయోస్మాదముష్మాచ్చవిహీయతే॥౪౧॥ భిక్షోర్ధర్మశ్శమోహింసాతపఈక్షావనౌకసః।గృ
హిణోభూతరక్షేజ్యాద్విజస్యాచార్యసేవనమ్॥ ౪౨॥ బ్రహ్మచర్యంతపశ్శౌచంసంతోషోభూతసౌహృ
దమ్। గృహస్థస్యాప్యృతౌగంతుస్సర్వేషాంమదుపాసనమ్॥౪౩॥ఇతిమాంయస్స్వధర్మేణభజన్నిత్యమ
నన్యభాక్।సర్వభూతేషుమద్భావోమద్భక్తింవిందతేచిరాత్॥౪౪॥ భక్త్యోద్ధవానపాయిన్యాసర్వలోక
మహేశ్వరమ్ । సర్వోత్పత్త్యప్యయంబ్రహ్మకారణంమోపయాతిసః॥ ౪౫॥ ఇతిస్వధర్మనిర్ణిక్తస
త్త్వోనిర్జ్ఞాతమద్గతిః। జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నోనచిరాత్సముపైతిమామ్॥౪౬॥వర్ణాశ్రమవతాంధర్మఏషఆ
చారలక్షణః।సఏవమద్భక్తియుతోనిశ్శ్రేయసకరఃపరః॥౪౭॥ ఏతత్తేభిహితంసాధోభవాన్పృచ్ఛతియ
చ్చమామ్।యథాస్వధర్మసంయుక్తోభక్తోమాంసమియాత్పరమ్॥ ౪౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశ
స్కంధే-అష్టాదశోధ్యాయః- ※

ష్ఠంమాంచ-నిహ్నుతేప్రతారయతి-నిహ్నవఫలమాహ అస్మాదితి॥౪౧॥చతుర్ణాంఆశ్రమిణాంప్రధానధర్మానాహ॥
భిక్షోరితి॥౪౨॥అన్యధర్మాన్ కాంశ్చిత్ గృహస్థేష్వతిదిశతి॥ బ్రహ్మచర్యమితి॥ శౌచంరాగాదిరాహిత్యం-తస్యబ్రహ్మ
చర్యప్రకారమాహ-ఋతౌగంతురితి॥౪౩॥ఏవంభూతవర్ణాశ్రమధర్మఫలమాహ॥ ఇతీతి॥ దృఢాంమద్భక్తింవిందతి॥
౪౪॥తతఃకిమతఆహ॥భక్త్యేతి॥ మహేశ్వరత్వేహేతుఃసర్వోత్పత్త్యప్యయంసర్వస్యఉత్పత్త్యప్యయౌయస్మాత్- అత
ఏవతత్కారణంమాంబ్రహ్మస్వరూపంవైకుంఠవాసినం- యద్వా బ్రహ్మణోవేదస్యకారణం - మాముపయాతి-
సామీప్యేనప్రాప్నోతి॥౪౫॥తతశ్చసాయుజ్యమేవేత్యాహ॥ఇతీతి॥ ఇత్యేవంభూతేనస్వధర్మేణనిర్ణిక్తం శుద్ధంసత్త్వం
యస్యసః-అతఏవవిజ్ఞాతామమగతిరైశ్వర్యంయేన॥౪౬॥ఉక్తంధర్మంసంక్షిప్యాహ॥వర్ణేతి। య ఏషఆచారలక్షణః పి
తృలోకప్రాప్తిఫలః మద్భక్తియుతః-మదర్పణేనకృతః॥ ౪౭॥ ప్రకరణార్థముపసంహరతి। ఏతదితి। ఏతచ్చ త్వయాభిహి
తం-యథాభక్తోభూత్వామాంపరంసంప్రాప్నుయాదితి ॥ ౪౮ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టాదశాధ్యాయ
వ్యాఖ్యా- ※

శ్లో॥జ్ఞానాదేర్నిర్ణయః పూర్వ్యం కృతో హ్యాశ్రమధర్మిణః । ఏకోనవింశతితమే జ్ఞానాదేస్త్యాగ ఉచ్యతే॥ పా॥ జ్ఞానినో వర్ణ్యతే కర్మాభావ ఏకోనవింశకే। యుక్తితర్కస్వరూపాభ్యాం నష్టజ్ఞానస్య సర్వథా॥ తదేవం తర్కతో బాధితోపి దేహాదిప్రపంచో యావదపరోక్షానుభవేన దిఙ్మోహాదిరివ న లీయతే - తావత్ జ్ఞానాభ్యాసస్తతో ముక్తిరిత్యుక్తం ॥శ్లో॥ అదేహం తాత్క్వచిత్ ఖ్యాతిస్తతస్సంపద్యతే మయేత్యాదినా- యస్యత్వపరోక్షోనుభవేన- ప్రపంచో లీనప్రాయః - తస్య నకించిత్కృత్యమస్తీత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ విద్యా అనుభవః తత్పర్యంతేన శ్రుతేన సంపన్నః - అత ఏవాత్మవాన్ ప్రాప్తాత్మతత్త్వః- నానుమానికః కేవలపరోక్షజ్ఞానవాన్న భవతి అనకారపాఠే ప్రాక్ శ్రుత్యనుకూలతర్కతో నిర్ణీతార్థః స - ఇదం ద్వైతం తన్నివృత్తిసాధనంచ మయి మాయామాత్రమితి జ్ఞాత్వా- జ్ఞానం తత్సాధనంచ న్యసేత్ - అయమేవ విద్వత్సన్న్యాసో నామ॥౧॥అత్ర హేతుమాహ॥జ్ఞానిన ఇతి॥యస్మాదహమేవ తస్యేష్టః అపేక్షితః - స్వార్థః ఫలం హేతుః తత్సాధనంచ- సమ్మతః స్వర్గోప్యయంచ-అపవర్గః సంసారనివృత్తిశ్చ- అతస్తస్య న ప్రాప్యం కృత్యంచ నాకించిదస్తీత్యర్థః॥ ౨॥ అత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి॥జ్ఞానేతి॥ యథోక్తం జ్ఞానినమభినందతి-జ్ఞానీతి-యతో సౌ జ్ఞానేన మాం ధారయతి॥౩॥ తస్య జ్ఞానం స్తౌతి॥ తప ఇతి॥ అలమిత్యర్థః - జ్ఞానస్యకళయావేశేన॥౪॥ తస్మాదితి॥ జ్ఞానేన సహితం తావత్పర్యంతం యథా భవతి తథా జ్ఞాత్వా- తత్సంపన్నస్సన్ మామేవ భజ - అన్యత్సర్వం త్యజేత్యర్థః॥౫॥కృత్య

శ్రీభగవాన్ ॥యో విద్యాశ్రుతసంపన్న ఆత్మవాన్నానుమానికః । మాయామాత్రమిదం జ్ఞాత్వా జ్ఞానం చ మయి సన్న్యసేత్ ॥ ౧॥ జ్ఞానినస్త్వహమేవేష్టః స్వార్థో హేతుశ్చ సమ్మతః।స్వర్గశ్చైవాపవర్గశ్చ నాన్యోర్థో మదృతే ప్రియః॥౨॥జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నాః పదం శ్రేష్ఠం విదుర్మమ । జ్ఞానీ ప్రియతమోతో మే జ్ఞానేనాసౌ బిభర్తి మామ్॥౩॥తపస్తీర్థం జపో దానం పవిత్రాణీతరాణి చ । నాలం కుర్వంతి తాం సిద్ధిం యా జ్ఞానకలయా కృతా ॥ ౪ ॥ తస్మాత్ జ్ఞానేన సహితం జ్ఞాత్వా స్వాత్మానముద్ధవ । జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నో భజ మాం భక్తిభావితః॥౫॥జ్ఞానవిజ్ఞానయజ్ఞేన మామిష్ట్వాత్మానమాత్మని।సర్వయజ్ఞపతిం మాం వై సంసిద్ధిం మునయో గతాః॥౬॥త్వయ్యుద్ధవాశ్రయతి యస్త్రివిధో వికారో మాయాంతరాపతతి నాద్యపవర్గయోర్యత్ ।జన్మాదయోస్య యదమీ తవ తస్య కిం స్యురాద్యంతయోర్యదసతోస్తి తదేవ మధ్యే॥౭॥ఉద్ధవః జ్ఞానం విశుద్ధం విపులం యదేతద్వైరాగ్యవిజ్ఞానయుతం పురాణమ్ । ఆఖ్యాహి విశ్వేశ్వర విశ్వమూర్తే త్వద్భక్తియోగం చ మహద్విమృగ్యమ్॥ ౮॥ తాపత్రయేణాభిహతస్య ఘోరే సంతప్యమానస్య భవాధ్వనీశ। పశ్యామి నాన్యచ్ఛరణం తవాంఘ్రిద్వంద్వాతపత్రాదమృతాభివర్షాత్ ॥౯॥దష్టం జనం సంపతితం బిలేస్మిన్ కాలాహినా క్షుద్రసుఖోరుతర్షమ్ । సముద్ధరైనం కృపయాపవర్గ్యైర్వచోభిరాసించ మహానుభావ॥ ౧౦॥శ్రీభగవాన్॥ఇత్థమేతత్ పురా రాజా భీష్మం ధర్మవిదాం వరమ్। అజాతశత్రుః పప్రచ్ఛ సర్వేషాం నోనుశృణ్వతామ్॥౧౧॥నివృత్తే భారతే యుద్ధే సుహృన్నిధనవిహ్వలః। శ్రుత్వా ధర్మాన్ బహూన్

పశ్చాన్మోక్షధర్మాన్ పర్యపృచ్ఛత ॥౧౨॥ తదేవం జ్ఞానమాప్తం తే ... (హా)

పరిత్యయార్థం పూర్వేషాం వృత్తమాహ॥ నేతి ॥ మామేవ సంసిద్ధిం ప్రాప్తాః॥ ౬॥ తదేవం జ్ఞానం సంక్షేపత ఉపదిశతి.త్వయీతి॥ త్రివిధః ఆధ్యాత్మికాదిర్యో వికారో దేహాదిః - స మాయా న తు పరమార్థః - యత్ యస్మాత్ అంతరా మధ్య ఏవాపతతి- రజ్జౌ సర్పమాలాదివత్ - నాద్యపవర్గయోః న త్వాదావంతే చాస్తి - అతః యత్ యదా అస్య వికారస్య అమీ జన్మాదయస్స్యుః - తదా తస్య తవాధిష్ఠానభూతస్య కిం న కించిదిత్యర్థః తస్యాపి వస్తుతో సంతి తస్యాసత్త్వాదిత్యాహ- ఆద్యంతయోరితి అసతః సర్పాదేః ఆద్యంతయోర్యదస్తి రజ్జ్వాది తదేవ మధ్యేపి స తు సర్పాది - తస్మాదయం వికారో నాస్తీత్యర్థః- యద్వా ఆద్యంతయోర్యదస్తి తన్మధ్యేప్యస్త్యేవ న తస్య జన్మాదయస్సంతి అతస్త్వం నిర్వికారం బిభ్రతీతి ॥ ౭ ॥ జ్ఞానాదేర్విశేషం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి॥ జ్ఞానమితి॥ విశుద్ధమేతత్ జ్ఞానం విపులం నిశ్చితం యథా భవతి తథా కథయేతి- మహద్భిః బ్రహ్మాదిభిర్విమృగ్యం॥ ౮॥ మహద్విమృగ్యత్వమభినయేనాహ॥తాపత్రయేణేతి ॥ తాపత్రయేణాభిహతస్య అతః సంతప్యమానస్య - అంఘ్రిద్వంద్వమేవాతపత్రం తస్మాత్ న కేవలమాతపత్రతా కింత్వమృతమప్యభితో వర్షతీయద్యస్మాత్ ॥ ౯॥ అతికృపాముత్పాదయన్నాహ॥ దష్టమితి॥అస్మిన్ బిలే సంసారకూపే పతితం- తత్ర చ కాలాహినా దష్టం-ఏవమపి క్షుద్రసుఖేష్వేవ ఉరుస్తర్షస్తృష్ణా యస్య తం - దహ్యమానః కథం సముద్ధరణీయ ఇతి చేత్తత్రాహ- అపవర్గ్యైః అపవర్గబోధకైః వాగమృతైరాసించేతి ॥ ౧౦ ॥ తద్విశ్వాసార్థం వృత్తసభాయాం ని

ణీతమహంవక్ష్యామీత్యాహ॥ ఇత్థమితి॥౧౧॥౧౨॥తానితి।జ్ఞానాదిభిరుపబృంహితాన్ తత్సహితానిత్యర్థః॥౧౩॥తత్ర
జ్ఞానంకథయతి॥నవేతి।ప్రకృతిపురుషమహదహంకారపంచతన్మాత్రాణి- ఏకాదశేంద్రియాణి- పంచమహాభూతాని-
త్రయోగుణాః-ఏతాన్ భావానష్టావింశతితత్త్వాని భూతేషుబ్రహ్మాదిస్థావరాంతేషుకార్యేషు- అనుగతానియేనజ్ఞానే
నేక్షేత అథఏష్వపిభావేషు- ఏకంపరమాత్మతత్త్వంఅనుగతంయేనేక్షేత- కార్యకారణాత్మకంజగత్సర్వం పరమకారణా
త్మకమేవైతత్ నతుతతఃపృథగితియేనపశ్యేత్ తత్ జ్ఞానమిత్యర్థః॥౧౪॥విజ్ఞానమాహశ్లోకార్ధేన।ఏతదితి॥ యత్ య
దాయేనైకేన-అనుగతాన్ అనేకాత్మకాన్ భావాన్ పూర్వమైక్షత-తాన్ తథాపూర్వవన్నేక్షేత కింతుతదేకంపరమకా
రణంబ్రహ్మైవ-తదాఏతదేవవిజ్ఞానముచ్యతే - ఏతదుక్తంభవతి- పరోక్షజ్ఞానేనాపరోక్షభ్రమస్యదిఙ్మోహాదిష్వివనివృ
త్త్యభావాత్తదాజగత్పశ్యన్నప్యాత్మనఃపృథక్ సదితిమన్యేతఅపరోక్షజ్ఞానేబాధితమేవ జీవన్ముక్తఃసంస్కారశేషంప
శ్యతి తతఃపరంనపశ్యతిచ-అతఃపరోక్షాపరోక్షజ్ఞానేజ్ఞానవిజ్ఞానశబ్దాభ్యాముచ్యేతే ఇతి ॥ ౧౫॥ ఏకేనసర్వకార్యాణామ
నుగతింకార్యాణాంకారణాత్పృథగసత్త్వంచోపపాదయతిసార్ధేన తత్రయదినకదాచిదనీదృశంజగదిత్యాదిమతే
నైతేషాంభావానాముత్పత్త్యాదయస్స్యుఃతర్హికారణస్యైకస్యాభావాదేకాత్మతామిథ్యాత్వంచనస్యాత్ అతస్తే
షాముత్పత్త్యాదీన్ సాధయతి॥ స్థితీతి॥త్రిగుణాత్మనాంసావయవానామిత్యర్థః విమతాఃభావాఃఉత్పత్త్యాదిమంతః సావ

శ్చాన్మోక్షధర్మాన్ సపృచ్ఛత॥౧౨॥తానహం తేభిధాస్యామి దేవవ్రతముఖాచ్చ్యుతాన్।జ్ఞానవిజ్ఞానవై
రాగ్యశ్రద్ధాభక్త్యుపబృంహితాన్ ॥౧౩॥ నవైకాదశపంచత్రీన్భావాన్భూతేషుయేనవై।ఈక్షేతాథై
కమప్యేషుతత్ జ్ఞానంమమనిశ్చితమ్॥౧౪॥ఏతదేవహివిజ్ఞానంనతథైకేనయేనయత్॥౧౫॥ స్థిత్యుత్పత్త్య
ప్యయాన్పశ్యేద్భావానాంత్రిగుణాత్మనామ్ । ఆదావంతేచమధ్యేచసృజ్యాత్సృజ్యంయదన్వియాత్ ॥
పునస్తత్ప్రతిసంక్రామే యచ్ఛిష్యేతతదేవసత్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రుతిఃప్రత్యక్షమైతిహ్యమనుమానంచతుష్ట
యం। ప్రమాణేష్వనవస్థానాద్వికల్పాత్సవిరజ్యతే॥౧౭॥కర్మణాంపరిణామిత్వాదావిరించాదమంగళం।
విపశ్చిన్నశ్వరంపశ్యేదదృష్టమపిదృష్టవత్॥౧౮॥భక్తియోగఃపురైవోక్తఃప్రియమాణాయతేనఘ। పు
నశ్చకథయిష్యామిమద్భక్తేఃకారణంపరమ్॥౧౯॥శ్రద్ధామృతకథాయాంమేశశ్వన్మదనుకీర్తనమ్।పరిని
ష్ఠాచపూజాయాంస్తుతిభిఃస్తవనంమమ॥౨౦॥ ఆదరఃపరిచర్యాయాంసర్వాంగైరభివందనమ్।మద్భక్త
పూజాభ్యధికాసర్వభూతేషుమన్మతిః॥౨౧॥మదర్థేష్వంగచేష్టాచవచసామద్గుణేరణం।మయ్యర్పణం
చమనసస్సర్వకామవిసర్జనం॥౨౨॥మదర్థేఽర్థపరిత్యాగోభోగస్యచసుఖస్యచ। ఇష్టందత్తంహుతం
భుక్తంమదర్థంయద్వ్రతంతపః॥౨౩॥ఏవంధర్మైర్మనుష్యాణాముద్ధవాత్మనివేదినాం।మయిసంజా
యతేభక్తిఃకోన్యోర్థోస్యావశిష్యతే॥౨౪॥యదాత్మన్యర్పితంచిత్తంశాంతంసత్త్వోపబృంహితం।ధర్మం

యవత్వాత్ ఘటాదివదితిపశ్యేత్ తతఃఆదావుత్పత్తౌ-అంతేపరిణామాంతరాపత్తౌచ-కారణత్వేన-మధ్యేచాశ్రయత్వే
న-సృజ్యాత్సృజ్యంకార్యాత్కార్యాంతర ప్రతి - యదన్వియాత్ అనుగచ్ఛేత్ తత్ప్రతిసంక్రామే తేషాంప్రళయేచ
యదవశిష్యేతతదేవసదితిపశ్యేదిత్యర్థః॥౧౬॥ వైరాగ్యమాహద్వాభ్యాం॥శ్రుతిరితి॥శ్రుతిఃనేహనానాస్తికించనేత్యా
ది-ప్రత్యక్షంపటాదికార్యంతంత్వాదివ్యతిరేకేణనదృశ్యతే - ఏవంచైతన్యవ్యతిరేకేణనకించిద్దృశ్యతఇతి- ఐతిహ్యంమ
హాజనప్రసిద్ధిః అనుమానంవిమతంమిథ్యాదృశ్యత్వాత్ శుక్తిరజతవదిత్యాది ఏవంప్రమాణచతుష్టయం- ఏతేష్వనవస్థా
నాత్ ఏతైర్బాధితత్వాత్ సఏవంసర్వానుగతంసత్యమాత్మతత్త్వం పశ్యన్ వికల్పస్యచమిథ్యాత్వాత్తతోవిరజ్యతేవిర
క్తోభవతీత్యర్థః॥౧౭॥ ననువేదోక్తస్వర్గాదిసుఖాశయాన్నవిరజ్యేతేత్యతఆహ॥కర్మణామితి॥ఆవిరించాత్ బ్రహ్మలో
కపర్యంతం-అదృష్టమపిసుఖంఅమంగళంమత్వాదుఃఖరూపంనశ్వరంచపశ్యేత్॥౧౮॥భక్తియోగస్యకారణమాహ ॥భ
క్తియోగఇతి॥భక్తియోగఃపూర్వముక్తఏవ-తథాపితస్మిన్ ప్రీతింప్రాప్నువతేతుభ్యంపునశ్చకథయిష్యామి॥౧౯॥శ్రద్ధే
తి॥ శ్రద్ధాశ్రవణాదరః - శశ్వదితిసర్వత్రానుషజ్యతే-మదనుకీర్తనంశ్రవణానంతరంమత్కథావ్యాఖ్యానమిత్యర్థః॥
౨౦॥ ౨౧॥ మదర్థేష్వితి॥ అంగచేష్టాలౌకికీక్రియావచసాలౌకికేనాపిమద్గుణానామీరణంకథనం॥౨౨॥మదర్థఇతి॥
మదర్థేమద్భజనార్థం తద్విరోధినోఽర్థస్యపరిత్యాగః-భోగస్యతత్సాధనస్యచచందనాదేఃసుఖస్యపుత్రోపలాలనాదేః
ఇష్టాదివైదికంయత్కర్మతదపిమదర్థంకృతంభక్తేఃకారణమిత్యర్థః॥౨౩॥ఏవమితి॥భక్తిః ప్రేమలక్షణాసంజాయతే-అ

స్యభక్తస్యఅన్యఃకోఽర్థః సాధనరూపః సాధ్యరూపో వావశిష్యతే- సర్వోఽప్యర్థస్స్వతఏవభవతీత్యర్థః॥ ౨౪॥ తదేవాహ॥ కింబహునా- చిత్తమేవాంతర్బహిర్నిష్ఠార్థానర్థయోః కారణమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యదేతి॥ యదాత్మనిమయి ఈశ్వరే చిత్తమర్పితం తదాపుమాన్ ధర్మాదీన్ ప్రాప్నోత్యేవ॥ ౨౫॥ ఏతదేవవ్యతిరేకేణ ప్రథయతి॥ యదితి॥ యత్ యదాచిత్తం వికల్పే దేహగృహాదావర్పితం సత్ పరిధావతి- తదాధికం రజస్వలమసన్నిష్ఠం భవతి- తతశ్చ విపర్యయం అధర్మాదికంవిద్ధి ౨౬॥ స్వాభిప్రేతాన్ ధర్మాదీన్ వ్యాచష్టే॥ ధర్మ ఇతి॥ ధర్మో మద్భక్తికృత్ యశ్శ్చ సఏవప్రోక్తః- ప్రకృష్టః ఉక్తః శాస్త్రేషు॥ ౨౭॥ ధర్మాదీనాం మహాజనప్రసిద్ధానామన్యథావ్యాఖ్యాతత్వాద్యమాదిష్వపిసంఖ్యాతః స్వరూపతో వాకించిద్వైలక్షణ్యం స్యాదితిసంభావనయా తద్విశేషజిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతిప-చభిః॥ యమ ఇతి॥ ౨౮॥ కిమితి॥ ఇష్టం అభ్యర్హితం ధనం చకిం॥ ౨౯॥ పుంస ఇతి॥ హ్రీరితివిద్యాదీనాం విశేషణం శ్రీమణ్డనం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ క ఇతి॥ ప్రశ్నాన్ పృష్టార్థాన్ విపరీతాన్. అశమాదీన్॥ ౩౨॥ యమనియమానాహ త్రిభిః॥ అహింసేతి॥ అస్తేయం మనసాపిపరస్వాగ్రహణం - ఆస్తిక్యం ధర్మేవిశ్వాసః॥ ౩౩॥ శౌచమితి॥ శౌచం బాహ్యమాభ్యంతరంచేతిద్వివిధం- అతః ఏతే ద్వాదశనియమాః - శ్రద్ధా ధర్మాదరః॥ ౩౪॥ ఏతదితి॥ ఉభయోః శ్లోకయోర్యేస్మృతాః తేయమాః నియమాశ్చ- యద్వా ఉభయోః ప్రవృత్తనివృత్తయోః- ముముక్షోర్యమాముఖ్యాః సకామస్యనియమాముఖ్యాస్స్మృతా ఇత్యర్థః అత్రహేతుమాహ - హియస్మాత్

జ్ఞానం సవైరాగ్యమైశ్వర్యంచాభిపద్యతే॥ ౨౫॥ యదర్పితంతద్వికల్ప ఇంద్రియైః పరిధావతి। రజస్వలం చాసన్నిష్ఠంచిత్తంవిద్ధివిపర్యయమ్॥ ౨౬॥ ధర్మో మద్భక్తికృత్ప్రోక్తో జ్ఞానంచైకాత్మదర్శనమ్। గుణేష్వసంగో వైరాగ్యమైశ్వర్యంచాణిమాదయః॥ ౨౭॥ ఉద్ధవః॥ యమః కతివిధః ప్రోక్తో నియమో వారికర్శన। కశ్శమః కో దమః కృష్ణ కాతితిక్షా ధృతిః ప్రభో॥ ౨౮॥ కిందానంకింతపశ్శౌర్యంకింసత్యమృతశౌచకే। కస్త్యాగః కింధనంచేష్టం కోయజ్ఞః కాచదక్షిణా॥ ౨౯॥ పుంసః కింస్విద్బలం శ్రీమద్భగోలాభశ్చ కేశవ। కావిద్యాహ్రీః పరాకాశ్రీః కింసుఖం దుఃఖమేవ నా॥ ౩౦॥ కః పండితః కశ్చమూర్ఖః కః పన్థా ఉత్పథశ్చకః। కస్స్వర్గో నరకః కశ్చిత్కో బంధురుత కింగృహమ్॥ ౩౧॥ క ఆఢ్యః కో దరిద్రో వా కృపణః కః క ఈశ్వరః। ఏతాన్ ప్రశ్నాన్మమబ్రూహి విపరీతాంశ్చసత్పతే॥ శ్రీభగవాన్॥ అహింసాసత్యమస్తేయ మసంగో హ్రీరసంచయః। ఆస్తిక్యం బ్రహ్మచర్యంచ మౌనం స్థైర్యం క్షమాభయం॥ ౩౩॥ శౌచంజపస్తపో హోమశ్శ్రద్ధాతిథ్యం మదర్చనమ్। తీర్థాటనం పరార్థేహా తుష్టిరాచార్యసేవనమ్॥ ౩౪॥ ఏతే యమాస్సనియమా ఉభయోర్ద్వాదశస్మృతాః। పుంసాముపాసితాస్తాత యథాకామం దుహంతిహి॥ ౩౫॥ శమో మన్నిష్ఠతా బుద్ధేర్దమ ఇంద్రియసంయమః। తితిక్షా దుఃఖసంమర్షో జిహ్వోపస్థజయో ధృతిః॥ ౩౬॥ దండన్యాసః పరం దానం కామత్యాగస్తపస్స్మృతః। స్వభావవిజయశ్శౌర్యం సత్యంచసమదర్శనమ్॥ ౩౭॥ ఋతంచ సూనృతావాణీ కవిభిః పరికీర్తితా। కర్మస్వసంగమశ్శౌచం త్యాగస్సన్యాస ఉచ్యతే॥ ౩౮॥ ధర్మ ఇష్టం ధనం నౄణాం యజ్ఞోఽహం భగవత్తమః। దక్షిణా జ్ఞానసందేశః ప్రాణాయామః పరం

ఉపాసితాః సేవితాస్సంతః - పుంసాం ప్రవృత్తానాం నివృత్తానాంచ - యథాకామం కామానుసారేణ - మోక్షమభ్యుదయంచదుహంతీతి॥ ౩౫॥ ముముక్షోరుపాదేయాన్ శమాదీన్ హేయాంశ్చాశమాదీన్ మహాజనప్రసిద్ధేభ్యో విలక్షణానాహ- యావత్సమాప్తి॥ శమ ఇతి॥ ఏతేనైవతద్విపరీతా అశమాదయోఽప్యూహ్యాః- శమో మన్నిష్ఠతా బుద్ధేః- నతు శాంతిమాత్రం దమ ఇంద్రియసంయమః న చోరాదిదమనం- తితిక్షా విహితదుఃఖస్య సంమర్షః సహనం నభారాదేః - జిహ్వోపస్థయోర్జయో వేగధారణం ధృతిః - నత్వనుద్వేగమాత్రం॥ ౩౬॥ దండేతి॥ దండో భూతద్రోహః తస్యత్యాగః దానం - నధనార్పణం - కామత్యాగః భోగోపేక్షా తపః - నకృచ్ఛ్రాది స్వభావో వాసనా తస్యా విజయః ప్రతిబంధః శౌర్యం - నవిక్రాంతిః- సమం బ్రహ్మ - తస్యదర్శనమాలోచనం - సత్యవిషయాత్సత్యం నయథార్థభాషణమాత్రం॥ ౩౭॥ ఋతమితి॥ అన్యచ్చఋతం సూనృతా సత్యాప్రియాచవాక్ ఏవం ఋతసత్యయోః స్ఫుట ఏవ వివేకః - క్రమప్రాప్తం త్యాగం వ్యాఖ్యాతుమాదౌ తతోఽర్థభేదేన శౌచం వ్యాచష్టే - తస్యాపిమలత్యాగరూపత్వేన త్యాగభేదప్రతీతేః కర్మసు అసంగమః అనాసక్తిః శౌచం - త్యాగస్తు సన్న్యాస ఇతితయోర్భేద ఇత్యర్థః॥ ౩౮॥ ధర్మ ఇతి॥ నృణాం ఇష్టం ధనం ధర్మః - నపశ్వాదిసాధారణం భగవత్తమః పరమేశ్వరః అహమేవయజ్ఞః మద్బుద్ధ్యాయజ్ఞోనుష్ఠేయః

నక్రియాఖ్యద్యైత్యర్థః యజ్ఞార్థం దానం దక్షిణా సా చ జ్ఞానోపదేశః - నహిరణ్యాదిదానం - తేన హియజ్ఞరూపోపేక్షః పారిప్యతే దుర్దమదమనం బలం తచ్చ మనోదమహేతుత్వాత్ ప్రాణాయామ ఇతి ॥ ౩౭॥ స్వాభిమతే లాభం వ్యాచిఖ్యాసుః ప్రథమం భగ. శతో భేదేన వ్యాచష్టే లోకే తయోర భేదప్రసిద్ధేః ॥ భగ ఇతి ॥ భగో భాగ్యం తచ్చ మే ఐశ్వర్యాదిభావః మదీయమైశ్వర్యాది షాడ్గుణ్యమిత్యర్థః - ఉత్తమో లాభస్తు మద్భక్తిః - న పుత్రాదిః-విద్యా చాత్మని భిదాబాధః-న జ్ఞానమాత్రం-అకర్మసు జుగుప్సా హేయత్వదర్శనం హ్రీః లజ్జా న త్రపామాత్రం ॥ ౪౦॥ శ్రీరితి ॥ గుణా ఏవ శ్రీర్మండనం - నకిరీటాదిః - సుఖదుఃఖయోః అత్యయః అతిక్రమః అననుసంధానం సుఖం-న భోగః-విషయభోగాపేక్షైవ దుఃఖం - నాగ్నిదాహాదిః - బంధ మోక్షవిద్యః పండితః - న విద్వాన్మాత్రం ॥ ౪౧ ॥ మూర్ఖ ఇతి ॥ అహం బుద్ధిరిత్యుపలక్షణం దేహగేహాదిష్వహం మమేత్యభిమానవాన్ మూర్ఖః న ఘాతుకః మన్నిగమః మత్ప్రాప్తికరం కర్మ యత్ర తత్ నివృత్తిమార్గః న తు పంథాః సన్మార్గః న కంటకాదిశూన్యః- చిత్తవిక్షేపః ప్రవృత్తిమార్గః ఉత్పథః-న తు చోరాద్యాకులః-సత్త్వగుణస్యోదయః ఉద్రేకః స్వర్గః- నేంద్రాదిలోకః ॥ ౪౨॥ నరక ఇతి ॥ తమసః ఉన్నాహః ఉద్రేకః స నరకః-న తామిస్రాదిః-గురురేవ బంధుః న భ్రాత్రాదిః స చాహమేవ-యదాహ జగద్గురుః ॥ శ్లో ॥ ఏకఏవపరో బంధుర్విషమే సముపస్థితే । గురుస్సకలధర్మాత్మా యత్ర కించన గోచర ఇతి- స సాధనం భోగాయతనం గృహం తచ్చ మానుష్యం మానుషరూపం శరీరమేవ-న హర్మ్యాదిగుణైః సన్నః ఆఢ్య ఉచ్యతే- న ధనాఢ్యః ॥ ౪౩॥ దరిద్ర ఇతి ॥ అసంతుష్టో యః స దరిద్రః న నిస్స్వః - యః అజితేంద్రియః స కృపణః శోచ్యః నదీనః విషయేష్వాసక్తధీర్యస్స ఈశః స్వ
బలమ్ ॥ ౩౭॥ భగో మ ఐశ్వరో భావో లాభో మద్భక్తిరుత్తమః । విద్యాత్మని భిదాబాధో జుగుప్సా హ్రీరకర్మసు ॥ ౪౦॥ శ్రీర్గుణా నైరపేక్ష్యాద్యాః సుఖం దుఃఖసుఖాత్యయః । దుఃఖం కామసుఖాపేక్షా పండితో బంధమోక్షవిత్ ॥ ౪౧॥ మూర్ఖో దేహాద్యహం బుద్ధిః పంథా మన్నిగమః స్మృతః । ఉత్పథశ్చిత్తవిక్షేపః స్వర్గస్సత్త్వగుణోదయః ॥ ౪౨॥ నరకస్తమ ఉన్నాహో బంధుర్గురురహం సఖే । గృహం శరీరం మానుష్యం గుణాఢ్యో హ్యాఢ్య ఉచ్యతే ॥ ౪౩॥ దరిద్రో యస్త్వసంతుష్టః కృపణో యోఽజితేంద్రియః । గుణేష్వసక్తధీరీశో గుణసంగో విపర్యయః ॥ ౪౪॥ ఏత ఉద్ధవ తే ప్రశ్నాస్సర్వే సాధు నిరూపితాః ॥ ౪౫॥ కిం వర్ణితేన బహునా లక్షణం గుణదోషయోః । గుణదోషదృశిర్దోషో గుణస్తూభయవర్జితః ॥ ౪౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ఏకాదశస్కంధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః ✻

ఉద్ధవః ॥ విధిశ్చ ప్రతిషేధశ్చ నిగమో హీశ్వరస్య తే । అపేక్షతేఽరవిందాక్ష గుణం దోషం చ కర్మణామ్ ॥ ౧॥
వర్ణాశ్రమవికల్పం చ ప్రతిలోమానులోమజమ్ । ద్రవ్యదేశవయఃకాలాన్ స్వర్గం నరకమేవ చ ॥ ౨॥
తంత్రేశ న రాజాదిః - గుణసంగః గుణేషు సంగో యస్య సః - విపర్యయః అనీశః ఏతచ్చ శమాదివిపర్యయోపలక్షణార్థం ॥ ౪౪॥ ఉపసంహరతి ॥ ఏత ఇతి ॥ సాధు మోక్షోపయోగిత్వాత్ ॥ ౪౫॥ ఏతచ్చ సర్వం గుణదోషయోర్వివేకాయోద్ధవేన పృష్టమితి తయోః సంక్షేపతో లక్షణమాహ ॥ కిమితి ॥ కిం బహునా వర్ణితేన- గుణదోషయోర్లక్షణమేతావదేవ తథాహ గుణదోషయోర్దృశిర్దర్శనం దోషః-గుణస్తు తదుభయదర్శనవర్జితః స్వభావ ఇతి ॥ ౪౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ✻

శ్లో ॥ వింశే యోగత్రయం ప్రోక్తం భక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకమ్ । గుణదోషవ్యవస్థార్థమధికారివిభాగతః । గుణదోషదృశిర్దోషో గుణస్తూభయవర్జిత ఇతి యదుక్తం తదాక్షిపతి వంచభిః ॥ విధిరితి ॥ విధిశ్చ ప్రతిషేధశ్చ ఈశ్వరస్య తే. నిగమః త్వదాజ్ఞారూపో వేదః-స చ విధేయానాం ప్రతిషిద్ధానాం చ కర్మణాం గుణం దోషం చ పుణ్యపాపఫలరూపమపేక్షతే ॥ ౧॥ వర్ణేతి ॥ ఉత్తమాధమభావేన తదధికారిణాం వర్ణాశ్రమాణాం వికల్పం భేదం చ గుణదోషరూపమేవాపేక్షతే- ప్రతిలోమానులోమజం చ గుణం దోషం తథైవాపేక్షతే ప్రతిలోమజాః ఉత్తమవర్ణాసు స్త్రీషు హీనవర్ణేభ్యః పురుషేభ్యో జాతాః సూత వైదేహకాదయః-అనులోమజాస్తూత్తమవర్ణేభ్యః పురుషేభ్యో హీనవర్ణాసు స్త్రీషు జాతాః మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠాదయః తేషాం చ ॥ శ్లో ॥ అసత్సంతతస్తు విజ్ఞేయాః ప్రతిలోమానులోమజా ఇతి ॥ గుణదోషౌ ద్రవ్యాదీనాం కర్మాంగానాం నరకాణాం గుణదోషరూపమేవాపేక్షతే - ఏతచ్చోత్తరాధ్యాయే ప్రపంచయిష్యతే ॥ ౨॥ తథాప్యస్తు తే కిమాయాతమత ఆహ ॥ గుణదోషేతి ॥ గుణదోషదృశిర్దోష ఇతి నిరాకృతత్వాత్ గుణదోష

భిదాదృష్టిమంతరేణ లోకం వినా నిషేధవిధిలక్షణం కర్మకాండం తవ వచః కథం తచ్చ నాంతరేణ నృణాం నిశ్శ్రేయసం కథం స్యాత్ తత్రాపి శ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇత్యాదిరా సాధనవిధేః। శ్లో॥ నాను ... విగ్లాప నం హితదిత్యాదినిషేధస్య చావశ్యకత్వాదితి భావః యద్వా గుణదోషభిదాదృష్టిమంతరేణ నిషేధవిధిలక్షణం తవ వచో వినేతి సామానాధికరణ్యమేవాస్తు- యద్వా గుణదోషభిదాదృష్టిమంతరేణ నిషేధవిధిలక్షణమపి తవ వచః కథం నుత త్వమస్యాదివాక్యవత్ నిశ్శ్రేయసపరం స్యాత్ - సర్వస్య వేదస్య తత్పరత్వాంగీకారాదిత్యర్థః॥ ౩॥ నను పితరో దేవా శ్చ సర్వజ్ఞాః ఆరాధితాః ప్రత్యక్షతో దృష్ట్వా మనుష్యేభ్యః కథయిష్యంతి నేత్యాహ॥ పితృదేవేతి॥ పిత్రాదీనాం సర్వేషాం తవ త్వద్వాక్యరూపో వేద ఏవ శ్రేయః శ్రేష్ఠం చక్షుః ప్రమాపకం-క్వ- అనుపలబ్ధే అర్థే స్వర్గాదౌ మోక్షే చ-తథా సా ధ్యసాధనయోః- ఇదమస్య సాధ్యం ఇదమస్య సాధనమిత్యత్రాపి- తదేవం గుణదోషదృష్ట్యభావే నిశ్శ్రేయసం ఘటతే॥ ౪॥ కించం శాస్త్రైరేవ హితాంభేదదృష్టిం తస్మిన్నేవ విషయే శాస్త్రం కథం నివర్తయేదిత్యాహ॥ గుణదోషేతి॥ తే నిగమా త్ త్వదాజ్ఞారూపాద్వేదాదేవ-నహి స్వతః-యస్మాదర్థప్రాప్తత్వేన నివర్తేత-హ స్ఫుటం- భ్రమో భవతి తం నివర్తయేతి శేషః॥ ౫॥ విషయాభేదేఽప్యధికారిభేదేనావిరోధం వక్తుం ప్రథమం యోగత్రయమాహ॥ యోగా ఇతి॥ యోగా ఉపాయాః- బ్రహ్మకర్మదేవతాకాండైః ప్రోక్తాః కర్మ చ నిష్కామం శ్రేయో విధిత్సయా మోక్షసాధనేచ్ఛయా-అన్య ఉపాయో నాస్తీతి కామ్యకర్మాదికం వ్యావర్తయతి తథా చోత్తరాధ్యాయే స్ఫుటీకరిష్యతి యుఏతానిత్యాదినా॥ ౬॥ తేష్వధికారి భేదమాహ ద్వాభ్యాం॥ నిర్విణ్ణానామితి॥ ఇహ ఏషాం మధ్యే-కర్మసు నిర్విణ్ణానాం దుఃఖబుద్ధ్యా తత్ఫలేషు విరక్తానాం అత

> గుణదోషభిదాదృష్టిమంతరేణ వచస్తవ। నిశ్శ్రేయసం కథం నృణాం నిషేధవిధిలక్షణమ్॥ ౩॥ పితృదేవమనుష్యాణాం వేదశ్చక్షుస్తవేశ్వర। శ్రేయస్త్వనుపలబ్ధేఽర్థే సాధ్యసాధనయోరపి॥ ౪॥ గుణదోషభిదాదృష్టిర్నిగమాత్తే న హి స్వతః। నిగమేనాపవాదశ్చ భిదాయా ఇతి హ భ్రమః॥ ౫॥ శ్రీభగవాన్॥ యోగాస్త్రయో మయా ప్రోక్తా నృణాం శ్రేయో విధిత్సయా। జ్ఞానం కర్మ చ భక్తిశ్చ నోపాయోఽన్యోఽస్తి కుత్రచిత్॥ ౬॥ నిర్విణ్ణానాం జ్ఞానయోగో న్యాసినామిహ కర్మసు। తేష్వనిర్విణ్ణచిత్తానాం కర్మయోగస్తు కామినామ్॥ ౭॥ యదృచ్ఛయా మత్కథాదౌ జాతశ్రద్ధస్తు యః పుమాన్। న నిర్విణ్ణో నాతిసక్తో భక్తియోగోఽస్య సిద్ధిదః॥ ౮॥ తావత్కర్మాణి కుర్వీత న నిర్విద్యేత యావతా। మత్కథాశ్రవణాదౌ వా శ్రద్ధా యావన్న జాయతే॥ ౯॥ స్వధర్మస్థో యజన్యజ్ఞైరనాశీః కామ ఉద్ధవ। న యాతి స్వర్గనరకౌ యద్యన్యన్న సమాచరేత్॥ ౧౦॥ అస్మిఁల్లోకే వర్తమానః స్వధర్మస్థోఽనఘః శుచిః। జ్ఞానం విశుద్ధమాప్నోతి మద్భక్తిం వా యదృచ్ఛయా॥ ౧౧॥ స్వర్గిణోఽప్యేతమిచ్ఛంతి లోకం నిరయిణస్తథా। సాధకం జ్ఞానభక్తిభ్యాముభయం తదసాధకమ్॥ ౧౨॥ న నరః స్వర్గతిం కాంక్షేన్నారకీం వా విచక్షణః। నేమం లోకం చ కాంక్షేత దేహావేశాత్ప్రమాద్యతి॥ ౧౩॥

ఏవ తత్సాధనభూతకర్మన్యాసినాం-జ్ఞానయోగః సిద్ధిద ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అనిర్విణ్ణచిత్తానాం దుఃఖబుద్ధిశూన్యా నాం-అతః కామినాం తత్ఫలేష్వవిరక్తానామిత్యర్థః-కర్మయోగస్సిద్ధిదః॥ ౭॥ యదృచ్ఛయేతి॥ యదృచ్ఛయా కేనాపి భాగ్యోదయేన-మత్కథాదౌ జాతశ్రద్ధో యః కర్మసు నిర్విణ్ణో న భవతి-తత్ఫలేషు చ సక్తో న భవతి తస్య భక్తియోగస్సిద్ధిదః తత్ర కామ్యకర్మసు ప్రవర్తమానస్య సర్వాత్మనా విధిప్రతిషేధాధికార ఇత్యుత్తరాధ్యాయే వక్ష్యతి నిష్కామకర్మయో గాధికారిణస్తు యథాశక్తి-స చ జ్ఞానభక్తియోగాధికారాంతాత్ప్రాగేవ- తదధికృతయోస్తు స్వల్పః - తాభ్యాం సిద్ధానాం తు న కించిదిత్యర్థః॥ ౮॥ సావధిం కర్మయోగమాహ నవభిః॥ తావదితి॥ కర్మాణి నిత్యనైమిత్తికాని యావతా యావత్ ౯॥ కర్మయోగినో జ్ఞానభక్తిభూమికారోహప్రకారమాహ॥ స్వధర్మస్థ ఇతి॥ అనాశీః కామః అఫలకామః అన్యత్ నిషిద్ధం కామ్యం నరకసాధనం హి ద్విధైవ-విహితాతిక్రమాద్వా నిషిద్ధాచరణాద్వా - అతః స్వధర్మస్థత్వాన్నిషిద్ధవర్జనాచ్చ నర కం న యాతి అఫలకామత్వాన్న స్వర్గమపీత్యర్థః॥ ౧౦॥ కింతు॥ అస్మిన్నితి॥ అస్మిఁల్లోకే అస్మిన్నేవ దేహే-అనఘః నిషిద్ధ త్యాగే-అతః శుచిః నివృత్తరాగాదిమలః యదృచ్ఛయేతి కేవలజ్ఞానాదపి భక్తేర్దుర్లభతాం ద్యోతయతి॥ ౧౧॥ అనేన ప్రకా రేణ జ్ఞానభక్తిసాధనత్వాన్నరదేహం స్తౌతి॥ స్వర్గిణ ఇతి॥ నిరయిణ ఇతి దృష్టాంతత్వేనోక్తం జ్ఞానభక్తిభ్యాం జ్ఞానభక్త్యోః తదుభయం స్వర్గినారకిశరీరం॥ ౧౨॥ అతః॥ నేతి॥ నరః స్వర్గతిం న కాంక్షేత్ -యథా నారకీమితి దృష్టాంతః-యద్వా-స్వ ర్గనరకసాధనకర్మాణి న కుర్యాదిత్యర్థః-అస్యాతిశ్రేష్ఠత్వాత్పునరపి మనుష్యో భవేయమిత్యపి న కాంక్షేత్ -యతో

దేహావేశాత్ దేహే సక్త్యా స్వార్థం ప్రమాద్యతి - అవఘ్నన్ ఆత్మహా భవతి॥ అపితు ఏతదితి ఏతద్దేహం సాధకమితి వి
ద్వాన్ - తచ్చార్థసిద్ధిదమపి మర్త్యమితి జ్ఞాత్వా అస్మిన్ దేహే అప్రమత్తః అనాసక్తస్సన్ - మృత్యోః ప్రాగేవ మో
క్షాయ యతేత యత్నం కుర్యాత్ ॥౧౪॥ అప్రమత్తో ముక్తసంగః సుఖం ప్రాప్నోతీత్యత్ర దృష్టాంతః॥ ఛిద్యమానమితి॥ య
మైః యమవన్నిర్దయైః పురుషైః - కృతం నీడం యస్మిన్ తం స్వకేతం స్వస్యాశ్రయం అలంపటః అనాసక్తః ॥౧౫॥ దార్ష్టాం
తికమాహ॥ అహోరాత్రైరితి॥ అహోరాత్రైః ఛిద్యమానం ఆయుర్బుద్ధ్వా భయేన వేపథుః కంపో యస్య సః ॥౧౬॥ ఏవ
మప్రయతమానం ప్రమత్తం నిందతి॥ నృదేహమితి॥ నృదేహం ప్లవం నావం ప్రాప్యేత్యధ్యాహారః - యో భవాబ్ధిం న తరేత్ -
స ఆత్మహా తత్ర హేతవః ఆద్యం సర్వఫలానాం మూలం - ఏతదుపార్జితకర్మభిః సర్వప్రాప్తేః కించ - సుదుర్లభం ఉద్యమ
కోటిభిరపి ప్రాప్తుమశక్యం - తథాపి సులభం యదృచ్ఛయా లబ్ధత్వాత్ - తం చ సుకల్పం పటుతరం - కించ - గురుః సంశ్రితమాత్ర
ఏవ కర్ణధారో నేతా యస్య తం మయా చ స్మృతమాత్రేణానుకూలమారుతేనేరితం ప్రేరితం॥౧౭॥ ఏవం తావద్విరక్త
స్య వైరాగ్యద్వారా జ్ఞానభక్తిసాధకం కర్మయోగముక్త్వా - ఇదానీం సమ్యగ్విరక్తస్య జ్ఞానయోగం తస్య చ జ్ఞానప్రా
ప్తేః పూర్వం కించిత్కృత్యం వర్జనీయం చాహ సార్ధైర్నవభిః॥ యదేతి॥ యదా తు ఆరబ్ధేషు కర్మసు నిర్విణ్ణః దుఃఖద
ర్శనేనోద్విగ్నః తత్ఫలేషు విరక్తశ్చ - తదా సంయతేంద్రియస్సన్ - ఆత్మనోఽభ్యాసేన ఆత్మవిషయవృత్తిసంతత్యా - అచలం
యథా భవతి తథా మనో ధారయేత్ ॥౧౮॥ తత్ర ప్రథమమేవాత్యంతధారణాసంభవాత్ - తత్స్వభావానుసారేణ వశీకర

ఏతద్విద్వాన్ పురా మృత్యోరభవాయ ఘటేత సః। అప్రమత్త ఇదం జ్ఞాత్వా మర్త్యమప్యర్థసిద్ధిదమ్॥
౧౪॥ ఛిద్యమానం యమైరేతైః కృతనీడం వనస్పతిమ్। ఖగస్స్వకేతముత్సృజ్య క్షేమం యాతి హ్యలంపటః॥
౧౫॥ అహోరాత్రైశ్ఛిద్యమానం బుద్ధ్వాయుర్భయవేపథుః। ముక్తసంగః పరం బుద్ధ్వా నిరీహ ఉపశా
మ్యతి॥౧౬॥ నృదేహమాద్యం సులభం సుదుర్లభం ప్లవం సుకల్పం గురుకర్ణధారమ్। మయానుకూలేన నభ
స్వతేరితం పుమాన్ భవాబ్ధిం న తరేత్స ఆత్మహా ॥౧౭॥ యదారంభేషు నిర్విణ్ణో విరక్తస్సంయతేంద్రియః।
అభ్యాసేనాత్మనో యోగీ ధారయేదచలం మనః॥౧౮॥ ధార్యమాణం మనో యర్హి భ్రామ్యదాశ్వనవస్థిత
మ్। అతంద్రితోఽనురోధేన మార్గేణాత్మవశం నయేత్ ॥౧౯॥ మనోగతిం న విసృజేజ్జితప్రాణో జితేంద్రి
యః। సత్త్వసంపన్నయా బుద్ధ్యా మన ఆత్మవశం నయేత్ ॥౨౦॥ ఏష వై పరమో యోగో మనసస్సంగ్రహ
స్స్మృతః। హృదయజ్ఞత్వమన్విచ్ఛన్ దాంతస్యార్వతో యథా॥౨౧॥ సాంఖ్యేన సర్వభావానాం ప్రతిలో
మానులోమతః। భవాప్యయావనుధ్యాయేన్మనో యావత్ప్రసీదతి॥౨౨॥ నిర్విణ్ణస్య విరక్తస్య పురుష
స్యోక్తవేదినః। మనస్త్యజతి దౌరాత్మ్యం చింతితస్యానుచింతయా॥౨౩॥ యమాదిభిర్యోగపథైరాన్వీక్షిక్యా
చ విద్యయా। మమార్చోపాసనాభిర్వా నాన్యైర్యోగ్యం స్మరేన్మనః॥౨౪॥ యది కుర్యాత్ప్రమాదేన యో

ణమాహ॥ ధార్యమాణమితి॥ యర్హి ఆశు భ్రామ్యత్ పరిభ్రమత్ అనవస్థితం భవతి - తదా - అనురోధేన కించిదపేక్షా
పూరణద్వారేణ॥౧౯॥ న తు తర్హి యథాపూర్వమేవ స్యాత్ తత్రాహ॥ మనోగతిమితి॥ మనోగతిం తు న విసృజేత్ నోపే
క్షేత - కింతు - అప్రమత్తస్సన్ ఆత్మానం లక్షయేదిత్యర్థః॥౨౦॥ అనురోధమార్గం సదృష్టాంతం స్తౌతి॥ ఏష ఇతి॥ ఏష అనువృ
త్తిమార్గేణ మనసః సంగ్రహః - పరమః యోగః - తత్సాధనత్వాత్ ఉపచారేణ స్తుతిః - యథా అదాంతస్య అగమనీయస్య
అర్వతః అశ్వస్య హృదయజ్ఞత్వం స్వాభిప్రాయేణ గతిమన్విచ్ఛన్ అపేక్షమాణః అశ్వధారకః - ప్రథమం కించిత్తద్గతిమను
వర్తతే తదా చ రశ్మినా తం ధృత్వైవ గచ్ఛతి - న తూపేక్షతే - తద్వదిత్యర్థః॥౨౧॥ ఏవమీషద్వశీకృతస్య మనసోఽత్యంతస్థై
ర్యోపాయానాహ త్రిభిః॥ సాంఖ్యేనేతి॥ సాంఖ్యేన తత్త్వవివేకేన - సర్వభావానాం మహదాదిదేహాంతానాం అనులో
మతః ప్రకృత్యాదిక్రమేణ - భవం ప్రతిలోమతః పృథివ్యాదిక్రమేణాప్యయం చ అనుధ్యాయేత్ - ప్రసీదతి నిశ్చలం భవతి॥
౨౨॥ నను పాయసహస్రేణాపి మనో విషయాకారతాం న త్యజతి భూయో భూయః కిముపదేశేనేతి చేత్తత్రాహ॥ నిర్విణ్ణే
తి॥ తతశ్చాగమాపాయిషు తేషు అవిధిభూతాత్మ[illegible]ర్శనాత్తదవివేకాపన్న సంసారే నిర్విణ్ణస్య అతో విరక్తస్య - తతశ్చ ఉక్త
వేదినః గురూపదిష్టార్థాలోచకస్య తతో గురూపదిష్టస్యైవ చింతితస్య పునః పునరనుచింతయా దౌరాత్మ్యం దేహాద్యభి
మానం త్యజతి॥౨౩॥ కించ॥ యమాదిభిరితి॥ యమాదిభిర్యోగమార్గైః - ఆన్వీక్షిక్యా పదార్థద్వయశోధనేన - మమా
ర్చనధ్యానాదిభిర్వా - వాశబ్దేనాస్య పక్షస్య స్వాతంత్ర్యం దర్శయతి - ఏతైరుపాయైర్యోగ్యం పరమాత్మానం మామను

స్మరేత్ -నాన్యైః అతోఽన్యన్న కుర్యాదిత్యర్థః॥౨౪॥ నను పాపోత్పత్తౌ ప్రాయశ్చిత్తం కార్యమేవ తత్రాహ॥ యదీతి॥ యో
గేన జ్ఞానాభ్యాసేనైవ ఏతచ్ఛుభక్తస్యాపి నామసంకీర్తనాద్యుపలక్షణార్థం నాన్యత్ కృచ్ఛ్రాది॥ ౨౫॥ నను నిత్యనైమి
త్తికకర్మణః సత్త్వశోధకత్వాద్గుణః- హింసాధిక్యత్వాశుద్ధిహేతుత్వాత్ దోషః- తత్ర చ తన్నివర్తకత్వాత్కృచ్ఛ్రాది
ప్రాయశ్చిత్తం గుణ ఇతి విధిప్రతిషేధాభ్యాముక్తత్వాత్ప్రాయశ్చిత్తం వినా యోగేనైవ కథం పాపం దహేత్తత్రాహ ద్వా
భ్యాం॥ స్వేస్వ ఇతి॥ స ఏవ గుణో నేతరః॥౨౬॥ తదుపపాదయతి॥ కర్మణామితి ॥ యస్మాద్విధినిషేధాభ్యామనేన గుణదో
షవిధానేన కర్మణాం నియమః సంకోచః కృతః - కుత ఇత్యత ఆహ - జాత్యాద్యుత్పత్త్యైవ అశుద్ధానాం చ ప్రాప్తానాం
సంగానాం త్యాజనేచ్ఛయా- అయం భావః- పురుషస్యాశుద్ధిర్నామ ప్రవృత్తేరన్యాస్తి- స్వాభావిక ప్రవృత్త్యైవ తస్య
మలినత్వాత్ - న చ సహసా సర్వతో నివృత్తిః కర్తుం శక్యతే- అత ఇదం న కర్తవ్యమిదమేవ కర్తవ్యమితి స్వాభావిక ప్రవృ
త్తేః సంకోచద్వారేణ నివృత్తిరేవ క్రియతే - తథా చ న ప్రవృత్తిపరో వేదః తథోత్తరాధ్యాయే వక్ష్యామః ఉత్పత్త్యైవ
హి కామేష్విత్యాదినా - అతో యోగినః స్వాభావిక ప్రవృత్త్యభావాన్న ప్రాయశ్చిత్తాదివిధిగోచరతేతి॥౨౭॥ భక్త్య
ధికారిణో భక్తియోగమాహ సప్తభిః॥ జాతశ్రద్ధ ఇతి॥ మత్కథాసు జాతశ్రద్ధః అత ఏవాన్యేషు కర్మసు ఉద్విగ్నః ఏతేషు తత్ఫ
లేషు విరక్తః- తదాహ- వేదేతి యద్యపి వేద- తథాపి తత్పరిత్యాగే అనీశ్వరః అశక్తః॥౨౮॥ తత ఇతి॥ ఏవంభూతో యః
శ్రద్ధాలుః భక్త్యైవ సర్వం భవిష్యతీతి దృఢనిశ్చయస్సన్ తతస్తదనంతరం మాం ప్రీత్యా భజేత విషయాంస్తు సేవమానో

గీకర్మవిగర్హితమ్। యోగేనైవ దహేదంహో నాన్యత్తత్ర కదాచన॥౨౫॥ స్వే స్వేఽధికారే యా
నిష్ఠా స గుణః పరికీర్తితః। విపర్యయస్తు దోషస్స్యాదుభయోరేష నిశ్చయః॥౨౬॥ కర్మణాం జాత్యశుద్ధానా
మనేన నియమః కృతః। గుణదోషవిధానేన సంగానాం త్యాజనేచ్ఛయా॥ ౨౭॥ జాతశ్రద్ధో మత్కథాసు ని
ర్విణ్ణస్సర్వకర్మసు। వేద దుఃఖాత్మకాన్ కామాన్ పరిత్యాగేఽప్యనీశ్వరః॥౨౮॥ తతో భజేత మాం భక్త్యా
శ్రద్ధాలుర్దృఢనిశ్చయః। జుషమాణశ్చ తాన్ కామాన్ దుఃఖోదర్కాంశ్చ గర్హయన్॥౨౯॥ ప్రోక్తేన భక్తి
యోగేన భజతో మాఽసకృన్మునేః। కామా హృదయ్యా నశ్యంతి సర్వే మయి హృది స్థితే॥౩౦॥ భిద్యతే హృదయ
గ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి మయి దృష్టేఽఖిలాత్మని॥౩౧॥ తస్మాన్మద్భక్తి
యుక్తస్య యోగినో వై మదాత్మనః। న జ్ఞానం న చ వైరాగ్యం ప్రాయశ్శ్రేయో భవేదిహ॥౩౨॥ యత్కర్మ
భిర్యత్తపసా జ్ఞానవైరాగ్యతశ్చ యత్। యోగేన దానధర్మేణ శ్రేయోభిరితరైరపి॥౩౩॥ సర్వం మద్భక్తి
యోగేన మద్భక్తో లభతేఽంజసా। స్వర్గాపవర్గం మద్ధామ కథంచిద్యది వాంఛతి॥౩౪॥ న కించిత్సాధవో ధీరా
భక్తా హ్యేకాంతినో మమ। గృహ్ణంత్యపి మయా దత్తం కైవల్యమపునర్భవమ్॥౩౫॥ నైరపేక్ష్యం పరం ప్రాహు
ర్నిశ్శ్రేయసమనల్పకం। తస్మాన్నిరాశిషో భక్తిర్నిరపేక్షస్య మే భవేత్॥౩౬॥ న మయ్యేకాంతభక్తానాం గుణ

పి తేషు ప్రీతిం న కుర్యాదిత్యాహ గర్హయన్నితి॥౨౯॥ కథం భజేత కిం వా తతో భవతీతి తదాహ ద్వాభ్యాం॥ ప్రోక్తేనేతి॥ శ్లో॥
శ్రద్ధామృతకథాయాం మే శశ్వన్మదనుకీర్తనమిత్యాదినా తత్ర తత్రోక్తేన - మా మాం అసకృన్నిత్యం భజతః- హృదయ్యాః
హృద్గతాః కామాః నశ్యంతి॥౩౦॥ భిద్యత ఇతి॥ హృదయమేవ గ్రంథిరహంకారః - తత్పూర్వకాశ్చ సర్వే సంశయాః అసం
భావనాదయః - కర్మాణ్యనారబ్ధఫలాని ఆరబ్ధఫలాని చ సంసారహేతుభూతాని ॥ ౩౧ ॥ తదేవం వ్యవస్థయాధికారత్ర
యముక్తం - తత్ర చ భక్తేరన్యనిరపేక్షత్వాదన్యస్య చ తత్సాపేక్షత్వాద్భక్తియోగ ఏవ శ్రేష్ఠ ఇత్యుపసంహరతి త్రిభిః ॥
తస్మాదితి ॥ మదాత్మనః మయి ఆత్మా చిత్తం యస్య తస్య - ప్రాయః శ్రేయస్సాధనం ॥ ౩౨॥ తత్ర హేతుః యత్కర్మ
భిరిత్యాది ॥ యదితి ॥ ఇతరైరపి తీర్థయాత్రావ్రతాదిభిః - శ్రేయస్సాధనైః యద్యద్భావ్యం సత్త్వశుద్ధ్యాది॥౩౩॥
సర్వమితి ॥ తత్సర్వమంజసా అనాయాసేనైవ- స్వర్గమపవర్గం మద్ధామ వైకుంఠం లభత ఏవ - వాంఛా తు నాస్తీత్యు
క్తం యది వాంఛతీతి ॥ ౩౪ ॥ తత్ర హేతుమాహ॥ నేతి ॥ ధీరాః ధీమంతః - యతో మమ ఏకాంతినః మయ్యేవ ప్రీతియు
క్తాః అతో మయా దత్తమపి న గృహ్ణంతి కింపునర్వక్తవ్యం న వాంఛంతీతి అపునర్భవం ఆత్యంతికమపి కైవల్యం॥౩౫॥ ఏతదు
పపాదయతి॥ నైరపేక్ష్యమితి॥ నైరపేక్ష్యమేవ పరం ఉత్కృష్టం అనల్పకం మహత్ నిశ్శ్రేయసఫలం తత్సాధనం చ ప్రాహుః -
మే భక్తిర్నిరాశిషః ప్రార్థనాశూన్యస్య నిష్కామస్య నిరపేక్షస్య ప్రార్థనాకారణభూతాపేక్షారహితస్య పుం
సో భవేత్ -యద్వా - మే నిరపేక్షస్య యా భక్తిః సా నిరాశిషో భవేదిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ అనేన చ ప్రకారేణ జ్ఞాన భక్తి

సిద్ధానాంనగుణదోషా ఇతివిరోధపరిహారముక్తముపసంహరతి॥ నేతి॥గుణదోషైర్విహితప్రతిషిద్ధైరుద్భవోయేషాం తే-గుణాఃపుణ్యాపాపాదయః - సాధూనాంనిరస్తరాగాదీనాం - అతస్సమచిత్తానాం - అతఏవబుద్ధేఃపరమీశ్వరంప్రాప్తానాం॥ ౩౭॥ కామ్యకర్మనిష్ఠాంనిందిష్యన్దివ్యానేతాన్స్వోక్తమార్గాననుపసంహరతి॥ ఏవమితి॥మేపథఃమత్ప్రాప్త్యుపాయాన్-యేనుతిష్ఠంతి-తేక్షేమంకాలమాయాదివిరహితంమమలోకంవిందంతి-యత్పరమంబ్రహ్మతచ్చవిదుః॥ ౩౮॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం - వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... ※

శ్లో॥ జయతిస్వపరానందపరానందనృకేసరీ। యత్కృపాలవలేశేనశ్రీధరస్సంస్కృతఃకృతీ॥ ఏకవింశేక్రియాజ్ఞానభక్తిష్వనధికారిణామ్। కామినాంద్రవ్యదేవాదిగుణదోషాఃప్రపంచితాః॥ తదేవంగుణదోషవ్యవస్థార్థంయోగత్రయముక్తం- తత్రచజ్ఞానభక్తిసిద్ధానాంనకించిద్గుణదోషౌ- సాధకానాంతుస్వల్పం- ప్రథమతోనివృత్తకర్మనిష్ఠానాంయథాశక్తినిత్యనైమిత్తికంకర్మసత్త్వశోధకత్వాత్ గుణః - తదకరణంనిషిద్ధకరణంచతన్మలీమసకరణత్వాద్దోషః- తన్నివర్తకత్వాచ్చకృచ్ఛ్రాదిప్రాయశ్చిత్తంగుణః - విశుద్ధసత్త్వానాంతుజ్ఞాననిష్ఠానాంజ్ఞానాభ్యాసఏవసిద్ధిహేతుత్వాద్గుణఃభక్తినిష్ఠానాంపునఃశ్రవణకీర్తనాదిభక్తిరేవగుణః - తద్విరుద్ధంసర్వముభయేషాందోషఇత్యుక్తం-ఇదానీంతత్రాణాంమధ్యేయేతునసిద్ధానాపిసాధకాః- కింతు - కేవలంకామ్యకర్మప్రధానాస్తేషాంసకలగుణదోషాన్ప్రపంచయిష్యన్ప్రథమంతాన్బహిర్ముఖాన్నిందతి॥ యఇతి॥ మత్పథఃమదుక్తముక్తిమార్గాన్- క్షుద్రాన్తుచ్ఛాన్- చలైఃఅస్థిరైః - ప్రాణైర్దేహవాయుభిరింద్రియైర్వా - జుషంతఃసేవమానాభవంతి - తేసంసరంతినిఖిలగుణదోషభావాగుణాః॥

సాధూనాంసమచిత్తానాంబుద్ధేఃపరముపేయుషామ్॥ ౩౭॥ ఏవమేతాన్మయాదిష్టాననుతిష్ఠంతిమేపథః। క్షేమంవిందంతిమత్స్థానంయద్బ్రహ్మపరమంవిదుః॥ ౩౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- ఏకాదశస్కంధే - వింశోఽధ్యాయః. ... ... ※

శ్రీభగవాన్ ॥ యఏతాన్మత్పథోహిత్వాభక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకాన్। క్షుద్రాన్భోగాంశ్చలైఃప్రాణైర్జుషంతస్సంసరంతి తే॥౧॥ స్వేస్వేధికారేయానిష్ఠాసగుణఃపరికీర్తితః। విపర్యయస్తుదోషస్స్యాదుభయోరేషనిశ్చయః॥౨॥ శుద్ధ్యశుద్ధీవిధీయేతేసమానేష్వపివస్తుషు। ద్రవ్యస్యవిచికిత్సార్థంగుణదోషౌశుభాశుభౌ॥ ౩॥ ధర్మార్థంవ్యవహారార్థంయాత్రార్థమితిచానఘ।దర్శితోయంమయాచారోధర్మముద్వహతాంధురమ్॥౪॥ భూమ్యంబ్వగ్న్యనిలాకాశభూతానాంపంచధాతవః।ఆబ్రహ్మస్థావరాదీనాంశారీరాఆత్మసంయుతాః॥౫॥ వేదేననామరూపాణివిషమాణిసమేష్వపి।ధాతుషూద్ధవకల్ప్యంతఏతేషాంస్వార్థసిద్ధయే॥౬॥దేశకాలాదిభావానాంవస్తూనాంమమసత్తమ।గుణదోషౌవిధీయేతేనియమార్థంహికర్మణామ్॥౭॥

...ననానాయోనీఃప్రాప్నువంతీత్యర్థః॥౧॥ నన్వైతైరేవకర్మభిఃకేచిద్గుణదోషభాజఃకేచిన్నేతికుతోవైషమ్యం-నహ్యగ్నినాకేచిత్తప్యంతే కేచిన్నేతిసంభవతితత్రాహ ॥ స్వేస్వఇతి ॥ అధికారిభేదేనకల్పితౌగుణదోషౌనవస్తునిష్ఠావితిభావః ॥ ౨॥ తదాహ ॥ శుద్ధ్యశుద్ధీఇతి ॥ విచికిత్సార్థంయోగ్యమయోగ్యంవేతిసందేహద్వారాస్వాభావికప్రవృత్తిప్రతిబంధార్థమిత్యర్థః- తత్రశుద్ధ్యశుద్ధీయోగ్యత్వాయోగ్యత్వే- గుణదోషౌతన్నిమిత్తోపాదేయత్వానుపాదేయత్వేశుభాశుభౌతన్నిమిత్తావధారణార్థౌ॥ ౩॥ ధర్మార్థమితి॥తత్రశుద్ధ్యశుద్ధీధర్మార్థం-శుద్ధేనధర్మఃఅశుద్ధేనాధర్మఇతి- గుణదోషౌవ్యవహారార్థం - అశుద్ధావపిరాజాదీనాంవ్యవహారదర్శనాదుపాదేయం-నాన్యదితి-శుభాశుభౌయాత్రార్థం- దోషత్వేప్యాపత్సుశరీరనిర్వాహమాత్రోపాదానే- నపాపం- అధికోపాదానేతుపాపమితి- మయామన్వాదిరూపేణధర్మరూపంధురంభారం-కర్మజడానామిత్యర్థః॥ ౪॥ శుద్ధ్యశుద్ధీప్రపంచయిష్యన్వేదోక్తత్వేతదభినివేశోమాభూదితి సమానేష్వపి వస్తుష్వితి యదుక్తం తత్ప్రపంచయతిత్రిభిః॥ భూమీతి ॥ భూతానాంప్రాణినాంధారయంతీతిధాతవః-కారణాని-శారీరాఃశరీరారంభకాః-దేహాతస్సామ్యముక్తం-జీవతోప్యాహ-ఆత్మసంయుతాఇతి॥ ౫॥ వేదేనేతి॥ధాతుషుదేహేషు-నామరూపాణివర్ణాశ్రమాదీని-కల్ప్యంతఇత్యాహ-ప్రయోజనమాహ- ఏతేషాంప్రాణినాం-స్వార్థసిద్ధయేప్రవృత్తినియమద్వారాధర్మాదిపురుషార్థసిద్ధయే॥ ౬॥నకేవలందేహేష్వేవఅపితు॥దేశేతి॥ దేశకాలాదిభావానామపి- ఆదిశబ్దేనానుపాదేయానాంఫలనిమిత్తాధికారిణాంగ్రహణం- వస్తూనాంఉపాదేయానాంవ్రీహ్యాదీనామపి-మమమయా-నియమార్థంకర్మసంకోచార్థమిత్యర్థః॥ ౭॥ ఏవంగుణదోషవిషయంపరిశోధ్య

తయోఃశుద్ధ్యశుద్ధిమూలత్వాత్ శుద్ధ్యశుద్ధీప్రపంచయత్యష్టభిః॥ ఆకృష్ణసారఇతి॥ దేశానాంమధ్యేకృష్ణహరిణసంచారర హితోదేశః- అశుచిః- తత్రాపిఅబ్రహ్మణ్యః బ్రాహ్మణభక్తిశూన్యోదేశఃఅత్యంతమశుచిః-కృష్ణసారోపికృష్ణేనమృ గేణసారఃశ్రేష్ఠోయఃసోపి-అసౌవీరఃకీకటః-సువీరాఃసత్పురుషాఃతద్వాన్ సౌవీరః-కీకటోపిశుచిః-తదుక్తం॥ శ్లో॥ఇష్టాపూ ర్త్యతమోదేశస్సత్పాత్రంయత్రలభ్యతఇతి - తద్వర్జితఃఅసౌవీరఃయఃకీకటః అంగవంగకళింగాదిఃసః అశుచిః తత్రాపి అసంస్కృతః సంమార్జనాదిశూన్యఃమ్లేచ్ఛబహుళోవాదేశఃతత్రాపిఇరిణంఊషరంఏకవద్భావః - తత్ అశుచి - తద న్యః శుచిరిత్యర్థాదుక్తంభవతి ॥ ౭ ॥ కాలస్యశుద్ధ్యశుద్ధీదర్శయతి ॥ కర్మణ్య ఇతి॥ ద్రవ్యసంపత్త్యాస్వతోవాపూ ర్వాహ్ణాదిర్యఃకర్మణ్యఃకర్మార్హః సకాలస్తస్మిన్ కర్మణిగుణవాన్ - యతః యస్మిన్ - ద్రవ్యాలాభేనవారాష్ట్రవిప్ల వాదినావాకర్మనివర్తతే - యశ్చసూతకాద్యాదశాహాదిలక్షణః అకర్మకః - కర్మానర్హఃస్మృతః - సకాలోదోషఃఅ శుద్ధఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ వస్తుశబ్దోపాత్తానాంద్రవ్యాణాంశుద్ధ్యశుద్ధీదర్శయతిచతుర్భిః॥ద్రవ్యస్యేతి॥ ద్రవ్యేణతోయాదినాశు ద్ధిః-మూత్రాదినాత్వశుద్ధిః- వచనేనశుద్ధమశుద్ధంవేతిసందేహేశుద్ధమిత్యేవంరూపేణబ్రాహ్మణవచనేనశుద్ధిః- విపరీతే నాశుద్ధిః-సంస్కారేణప్రోక్షణాదినాపుష్పాదేశ్శుద్ధిః-నపర్యుషితాన్నాదేః-అవఘ్రాణాదినాత్వశుద్ధిః-కాలేనదశాహా దినానవోదకాదేశ్శుద్ధిఃనోచ్ఛిష్టాదేః-విపరీతేనాశుద్ధిః - అంత్యజాద్యుపహతానాంతటాకాద్యుదకానాంమహత్త్వాల్ప త్వాభ్యాంశుద్ధ్యశుద్ధీ॥౧౦॥శక్త్యేతి॥శక్త్యాఅశక్త్యాసూర్యోపరాగసూతకాన్నాదేఃశక్తౌప్రత్యశుద్ధిః- అశక్తౌప్రతిశు ద్ధిః - బుద్ధ్యాపుత్రజన్మాద్యాదశాహాద్బహిర్జ్ఞానేనశుద్ధిః - అంతర్జ్ఞానేనాశుద్ధిః-సమృద్ధ్యాజీర్ణమలవద్వస్త్రాదేఃసమృ ద్ధంప్రత్యశుద్ధిః- దరిద్రంప్రతిశుద్ధిః- తత్రాపివిశేషమాహ-యదితి-ఏతేద్రవ్యవచనాదయోద్రవ్యాశుద్ధిద్వారా ఆత్మనో యదఘంకుర్వంతితద్దేశావస్థానుసారతఏవయథాయథావత్ కుర్వంతి- ననసర్వతః-తథాహి- నిర్భయఏవదేశేకుర్వంతి-

ర్థంహికర్మణామ్ ॥ ౭ ॥ అకృష్ణసారో దేశానామబ్రహ్మణ్యోఽశుచిర్భవేత్ ।కృష్ణసారోప్యసౌవీరఃకీకటో
సంస్కృతేరిణమ్॥౮ ॥ కర్మణ్యోగుణవాన్ కాలోద్రవ్యతస్స్వతఏవవా।యతోనివర్తతేకర్మసదోషోఽక
ర్మకస్స్మృతః॥౯॥ ద్రవ్యస్యశుద్ధ్యశుద్ధీచద్రవ్యేణవచనేనచ।సంస్కారేణాథకాలేనమహత్త్వాల్పతయాథ
వా॥౧౦॥ శక్త్యాఽశక్త్యాచవాబుద్ధ్యాసమృద్ధ్యాచయదాత్మనః । అఘంకుర్వంతిహియథాదేశావస్థాను
సారతః॥౧౧॥ధాన్యదార్వస్థితంతూనాంరసతైజసచర్మణామ్।కాలవాయ్వగ్నిమృత్తోయైఃపార్థివానాం
యుతాయుతైః॥౧౨॥అమేధ్యలిప్తంయద్యేనగంధలేపంవ్యపోహతి। భజతేప్రకృతింతస్యతచ్ఛౌచంతావ
దిష్యతే॥౧౩॥స్నానదానతపోవస్థావీర్యసంస్కారకర్మభిః। మత్స్మృత్యాచాత్మనశ్శౌచంశుద్ధఃకర్మాచరే

నతుచోరాద్యాకులే-తథారోగాదివ్యతిరిక్తయువాద్యవస్థాయామేవకుర్వంతి-నబాల్యరోగాద్యవస్థాయామితి-తథాచ స్మృతిః॥ శ్లో॥ దేశంకాలంతథాత్మానంద్రవ్యంద్రవ్యప్రయోజనమ్।ఉపపత్తిమవస్థాంచజ్ఞాత్వాశౌచంప్రకల్పయేదితి॥ ౧౧॥ ద్రవ్యాదిభిఃద్రవ్యస్యశుద్ధిరిత్యుక్తం- తత్రవచనాదిశుద్ధిరేకరూపైవ - ద్రవ్యతస్తుశుద్ధిర్బహురూపేతితాంప్రపంచ యతి॥ధాన్యేతి॥ధాన్యానాంవాయునా-దారుశాకికగ్రహచమసాది-అస్థిగజదంతాది-రసాస్తైలఘృతాదయః-తైజసా స్సువర్ణాదయః - తేషాంఅగ్నినా - చర్మణాంమృత్తోయాభ్యాం - పార్థివానాంరథ్యాకర్దమఘటేష్టకాదీనాంయథా యథంకాలాదిభిశ్శుద్ధిః-తత్రాపికాకాంత్యజాద్యుపఘాతతారతమ్యేనదేశకాలావస్థాద్యనుసారేణ- ఏతైరస్త్రైశ్చయు తాయుతైర్మిళితైఃకేవలైశ్చ - కాలస్యపునర్గ్రహణంయుతత్వప్రదర్శనార్థం॥ ౧౨ ॥ అస్పృశ్యస్పర్శశుద్ధిముక్త్వా లేపవిషయేప్యాహ॥ అమేధ్యేతి ॥ యత్ పీతపాత్రవస్త్రాది - యేనతక్షణఘర్షణక్షాళనామోదకాదినాగంధంచలేపంచ వ్యపోహతిత్యజతి- స్వగతంచమలంత్యక్త్వాప్రకృతింస్వమేవరూపంభజతే- తస్యతత్ శౌచంశోధకం - యావత్తావచ్చత క్షణాదినావ్యపోహతి-తావత్ప్రమాణంస్వరూపతఃఆవృత్తితోవాతత్కర్తవ్యమిష్యతే॥ ౧౩॥ఏవంతావద్ద్రవ్యశుద్ధిము క్త్వాఇదానీంకర్తృశుద్ధిమాహ॥ స్నానేతి॥ అవస్థాకౌమారాదిః- వీర్యంశక్తిః-సంస్కారఉపనయనాదిః-కర్మశౌచసం ధ్యోపాసనాదిజపాదిలక్షణం- ఆత్మనఃసాహంకారస్యకర్తుః - ఏతైఃస్నానాదిభిర్యథాయథంతత్తత్కార్యానుసారిణీశు ద్ధిః - ఇయంచశుద్ధిఃనవ్యవహారార్థా- కింతు- విహితకర్మార్థేత్యాహ- శుద్ధఇతి- ద్విజఇత్యుపలక్షణం-శూద్రాదేరపి॥ ౧౪॥ మంత్రశుద్ధిమాహ॥ మంత్రేతి॥ సద్గురుముఖాద్యథావత్పరిజ్ఞానంమంత్రస్యశుద్ధిః-కర్మశుద్ధిమాహ - ఈశ్వరార్ప ణంకర్మణఃశుద్ధిః- ధర్మార్థంశుద్ధ్యశుద్ధీ ప్రపంచతః ప్రదర్శ్యోపసంహరతి - ధర్మఇతి - దేశకాలద్రవ్యకర్తృమంత్ర

కర్మభిఃషడ్భిశ్శుద్ధైర్ధర్మస్సంపద్యతే-ఏతేషాంయోవిపర్యయఃసఃఅధర్మః- తద్ధేతురిత్యర్థః॥౧౫॥అయంచగుణదో
షవిభాగోనవాస్తవఇత్యాహ ॥క్వచిదితి॥ ఆపదిప్రతిగ్రహోగుణోప్యనాపదినిషిద్ధత్వాద్దోషః- పరధర్మశ్చపరస్యగుణో
పిస్వస్యదోషః-దోషోపికుటుంబత్యాగాదిఃవిరక్తాదేర్నదోషః-అపితువిధిబలేనగుణః॥శ్రు॥ యదహరేవవిరజేత్తదహరే
వప్రవ్రజేదితిశ్రుతేః -విరక్తస్యకుటుంబత్యాగోగుణోపిఅవిరక్తస్యదోషః - ఋతౌభార్యాముపేయాదితి వచనాత్-ఏ
వంయోయంగుణదోషయోరేకస్మిన్నేవార్థేనియమః- గుణదోషార్థంవాయోనియమఃనియామకంశాస్త్రం - సత
యోర్భేదమేవబాధతే॥౧౬॥దోషస్యక్వచిద్దోషత్వాభావగుణత్వేచోదాహరణందర్శయతి॥సమానేతి॥సమానస్యత
స్యైవకర్మణఃసురాపానాదేరాచరణం- అపతితానాంపతనహేతురపిజాత్యాకర్మణావాపతితానాంపునః పాతకం
అధికారభ్రంశకంనభవతి-పూర్వమేవపతితత్వాత్ - అతోత్రదోషస్యాపిదోషతానాస్తీత్యర్థః-తథాసంగోపియోయ
తేర్దోషః - సగృహస్థస్యౌత్పత్తికఃపూర్వస్వీకృతఃనదోషః- అపితుగుణఃఋతౌభార్యాముపేయాదిత్యాదివిధానాత్
ఉభయత్రదృష్టాంతః- పూర్వమేవాధశ్శయానోయథానపతతీతి॥౧౭॥అతోగుణదోషనియమవిధీనాంప్రవృత్తిసంకో
చద్వారానివృత్తావేవతాత్పర్యమిత్యభిప్రేత్యాహ॥యతఇతి ॥౧౮॥ యథాశ్రుతప్రవృత్తిపరతాంవేదస్యనిరాకర్తుం
ప్రవృత్తిమార్గస్యానర్థహేతుతాందర్శయతిచతుర్భిః॥విషయేష్వితి॥ ప్రథమంవిషయేషుగుణాధ్యాసాత్ రమణీయ
తాబుద్ధిః- తతస్తేషుసంగఆసక్తిః- తత్రతేషు విషయేషుయేనప్రతిహన్యతేసకామస్తేనసహకామాదేవకలిః కలహోవి
వాదః॥౧౯॥కలేరితి॥ దుర్విషహాస్త్రీవ్రఃక్రోధః- తంక్రోధమనుతమఃసంమోహః- తేనతమసా-చేతసా - కార్యాకార్య

ద్విజః॥౧౪॥మంత్రశుద్ధిఃపరిజ్ఞానంకర్మశుద్ధిర్మదర్పణమ్। ధర్మస్సంపద్యతేషడ్భిరధర్మస్తువిపర్యయః॥
౧౫॥ క్వచిద్గుణోపిదోషస్స్యాద్దోషోపివిధినాగుణః।గుణదోషార్థనియమస్తద్భిదామేవబాధతే॥౧౬॥
సమానకర్మాచరణంపతితానాంనపాతకమ్ । ఔత్పత్తికోగుణస్సంగోనశయానఃపతత్యధః॥౧౭॥యతో
యతోనివర్తేతవిముచ్యేతతతస్తతః।ఏషధర్మోనృణాంక్షేమశ్శోకమోహభయాపహః॥౧౮॥విషయేషుగు
ణాధ్యాసాత్పుంసస్సంగస్తతోభవేత్।సంగాత్తత్రభవేత్కామః కామాదేవకలిర్భవేత్ ॥౧౯॥కలేర్దు
ర్విషహఃక్రోధస్తమస్తమనువర్తతే।తమసాగ్రస్యతేపుంసశ్చేతనావ్యాపినీద్రుతమ్ ॥౨౦॥ తయాచర
హితస్సాధోజంతుశ్శూన్యాయకల్పతే।తతోస్యస్వార్థవిభ్రంశోమూర్ఛితస్యమృతస్యచ॥౨౧॥విషయాభి
నివేశేననాత్మానంవేదనాపరమ్।వృక్షజీవికయాజీవన్వ్యర్థంభస్త్రేవయశ్శ్వసన్॥౨౨॥ఫలశ్రుతిరియం
నృణాంనశ్రేయోరోచనంపరమ్। శ్రేయోవివక్షయాప్రోక్తాయథాభైషజ్యరోచనమ్॥౨౩॥ ఉత్పత్త్యై
వహికామేషుప్రాణేషుస్వజనేషుచ।ఆసక్తమనసామర్త్యాఆత్మనోనర్థహేతుషు ॥౨౪॥ నతానవిదు
షస్స్వార్థంభ్రామ్యతోవృజినాధ్వని।కథంయుంజ్యాత్పునస్తేషుతాంస్తమోవిశతోబుధః॥౨౫॥ఏవంవ్య

స్మృతిః-ద్రుతంశీఘ్రం ॥౨౦॥తయేతి॥ శూన్యాయకల్పతేఅసత్తుల్యోభవతీత్యర్థఃస్వార్థవిభ్రంశఃపురుషార్థహానిఃమూ
ర్ఛితస్యమృతతుల్యస్య॥౨౧॥తత్తుల్యత్వంప్రపంచయతి॥విషయేతి॥ వ్యర్థంవృక్షజీవికయైవయోజీవన్వర్తతే-సమూర్ఛి
తతుల్యః-అతఏవయోభస్త్రేవశ్వసన్వర్తతేసమృతతుల్యఃఅతఃస్వార్థనాశఇత్యర్థః ॥౨౨॥ ననుప్రవృత్తస్యస్వర్గాది
ఫలశ్రవణాత్కుతఃస్వార్థవిభ్రంశస్తత్రాహ ॥ఫలశ్రుతిరితి॥ ఇయంఫలశ్రుతిః,నశ్రేయఃపరమపురుషార్థపరానభవ
తీత్యర్థః-కింతుబహిర్ముఖానాంనృణాంమోక్షవివక్షయాఅవాంతరఫలైః- కర్మసురుచ్యుత్పాదనమాత్రంయథా
భైషజ్యేఔషధరోచనంరుచ్యుత్పాదనంఖండలడ్డుకాది-తథాహి ॥శ్లో॥ పిబనింబంప్రదాస్యామిఖలుతేఖండలడ్డుకాన్।పి
త్రైవముక్తఃపిబతినఫలంతావదేవతు॥౨౩॥ననుకర్మకాండేమోక్షస్యనామాపినశ్రూయతే-కుతఏవంవ్యాఖ్యాయతే
యథాశ్రుతస్యఘటనాదిత్యాహద్వాభ్యాం ॥ఉత్పత్త్యేతి॥ఉత్పత్త్యాస్వభావతఏవకామేషుపశ్వాదిషు - ప్రాణేషుఆయు
రింద్రియబలవీర్యాదిషు-స్వజనేషుపుత్రాదిషు- అనర్థహేతుషుపరిపాకతోదుఃఖహేతుషు॥౨౪॥ అతఃనతానితి॥ స్వా
ర్థంపరమసుఖంఅవిదుషః-అతోసతాన్గ్రహీభూతాన్-వేదోయద్బోధయిష్యతితదేవశ్రేయఇతివిశ్వసితానిత్యర్థః
తానేవంభూతాన్-వృజినాధ్వనికామవర్త్మనిదేవాదియోనిషుభ్రామ్యతః-అతఃపునఃతమఃవృక్షాదియోనింవిశతః-ప
శుకామఇతిఆయురింద్రియాదికామఇతిచ పుత్రాదికామఇతిచ కథంపునస్తేష్వేవకామేషు స్వయంబుధో వేదోయుం
జ్యాత్ ప్రవర్తయేత్ - తథాసతిఅనాప్తస్స్యాదితిభావః ॥౨౫॥ కథంతర్హికర్మమీమాంసకాఃఫలపరతాంవదంతివేద

స్యత్రాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం అవ్యవసితం వేదస్యాభిప్రాయం - కుసుమితాం అవాంతరఫలప్రయోజనతయా రమణీయాం- పరమఫలశ్రుతిం వదంతి-కుత స్తే కుబుద్ధయ స్తత్రాహ-హీయస్మాత్ - వేదజ్ఞా వ్యాసాదయ స్తథా న వదంతీతి॥ ౨౬॥ కుబుద్ధితాం ప్రపంచయత్యష్టభిః॥ కామిన ఇతి॥ కామిత్వాత్ కృపణాః-తతో లుబ్ధా స్తృష్ణాకులాః- అతః పుష్పేషు అవాంతరఫలేషు పరమఫలబుద్ధయః- అత ఏవ అగ్నిముగ్ధాః అగ్నిసాధ్యకర్మాభినివేశేన లుప్తవివేకాః తతశ్చ ధూమతాంతాః ధూమతా ధూమమార్గ ఏవ అంతో యేషాం తే ధూమమార్గతాంతా ఇతి వా-స్వలోకమాత్మతత్వం తథా చ॥ శ్రు॥ కశ్చిద్ధ వా అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య-ఆత్మానం వేద-అయమహమస్మీతి- కశ్చిత్స్వంలోకం న ప్రతిప్రజానాతి- అగ్నిముగ్ధో హైవ ధూమతాంత ఇతి॥ ౨౭॥ కో స్వస్వంలోక స్తమాహ॥ నేతి॥ హృదిస్థమాత్మానం స్వలోకం- నను హృదిస్థమహంకారాస్పదం జానంత్యేవ సత్యం- పరమాత్మానం తు న జానంతీత్యాహ- య ఇదం యద్వ్యతిరిక్తం జగన్నాస్తి యత ఇదం జగజ్జాతం-తం కుతో న జానంతి- హీయస్మాత్ ఉక్థశస్త్రాః- ఉక్థం కర్మైవ శస్త్రం శంస్యం కథనీయం పశుహింసాసాధనం వా యేషాం తే- అతః కేవలమసుతృపః ప్రాణతర్పణపరాః-నీహారం తమః తేన వ్యాప్తాని చక్షూంషి యేషాం తే- యథా సన్నిహితమపి న జానంతి తద్వత్ - తథా చ॥ శ్రు॥ న తం విదాథ య ఇదం జజానాన్యద్యుష్మాకమంతరం బభూవ - నీహారేణ ప్రావృతా జల్ప్యా చాసుతృప ఉక్థశాసశ్చరంతి॥ ౨౮॥ వేదతాత్పర్యజ్ఞానాచ్చాన్యాన్ యజంతీత్యాహ॥ త ఇతి॥ తే పరోక్షమస్ఫుటం మే మమ మతమవిజ్ఞాయ-దేవాదీన్ యజంత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౯॥ స్వమతమేవాహ॥ హింసాయామితి॥ హింసాయాం మాంసభక్షణార్థం తత్ఫలార్థం చ యది రాగః స్యాత్ - తర్హి - యజ్ఞ ఏవేత్యభ్యనుజ్ఞా - తద్ద్వారా పరిసంఖ్యేయం న త్వావశ్యకత్వే

వసిష్ఠా కేచిదవిజ్ఞాయ కుబుద్ధయః। ఫలశ్రుతిం కుసుమితాం న వేదజ్ఞా వదంతి హి॥ ౨౬॥ కామినః కృపణా లుబ్ధాః పుష్పేషు ఫలబుద్ధయః। అగ్నిముగ్ధా ధూమతాంతాః స్వం లోకం న విదంతి తే ॥ ౨౭॥ న తే మామంగ జానంతి హృదిస్థం య ఇదం యతః। ఉక్థశస్త్రా హ్యసుతృపో యథా నీహారచక్షుషః॥ ౨౮॥ తే మే మతమవిజ్ఞాయ పరోక్షం విషయాత్మకాః। పశూన్ విహింసంతి హింస్యం తే ప్రేత్య తేఽస్తు తే ॥ ౨౯॥ హింసాయాం యది రాగస్స్యాద్యజ్ఞ ఏవ న చోదనా। ఇతి వేదధ్వనిం శ్రుత్వా వ ప్రబుధ్యంతి కర్మసు॥ ౩౦॥ హింసావిహారా హ్యాలబ్ధైః పశుభిస్స్వసుఖేచ్ఛయా। యజంతే దేవతా యజ్ఞైః పితృభూతపతీన్ ఖలాః ॥ ౩౧॥ స్వప్నోపమమముం లోకమసంతం శ్రవణప్రియమ్। ఆశిషో హృది సంకల్ప్య త్యజంత్యర్థాన్ యథా వణిక్॥ ౩౨॥ రజస్సత్త్వతమోనిష్ఠా రజస్సత్త్వతమోజుషః। ఉపాసత ఇంద్రముఖ్యాన్ దేవాదీన్న యథైవ మామ్ ॥ ౩౩॥ ఇష్ట్వేహ దేవతా యజ్ఞైర్గత్వా రంస్యామహే దివి। తస్యాంత ఇహ భూయాస్మ మహాశాలా మహాకులాః॥ ౩౪॥ ఏవం పుష్పితయా వాచా వ్యాక్షిప్తమనసాం నృణామ్। మానినాం చాతిస్తబ్ధానాం మద్వార్తాపి న రోచతే ॥ ౩౫॥

న చోదనేత్యేవం హింసాపర-యద్యపి నిత్యనైమిత్తిక యోః కామవిశేషానుబంధో నాస్తి- తథాపి॥ శ్రు॥ కర్మణా పితృలోక ఇతి శ్రుతేః-సామాన్యతః పితృలోక కామనం స్త్యేవ నాంతఃకరణశుద్ధికామనేతి భావః- తదుక్తం॥ శ్లో॥ అకామస్య క్రియా కాచిద్దృశ్యతే నేహ కర్హిచిత్। యద్యద్ధి కురుతే జంతు స్తత్తత్కామస్య చేష్టితమితి॥ ౩౦॥ హింసేతి॥ అజ్ఞత్వాదేవ హింసావిహారః క్రీడా యేషాం తే॥ ౩౧॥ కించ- తే అతిమందబుద్ధయ ఇత్యాహ॥ స్వప్నోపమమితి॥ అముం పరలోకం ఆశిషశ్చాస్మిన్ లోకే సంకల్ప్య న తు నిశ్చిత్య- విఘ్నబాహుళ్యాత్ త్యజంతి కర్మసు వినియోజయంతి యథా కశ్చిద్వణిక్ దుస్తర సముద్రాదిలంఘనేన బహుధనార్జనేచ్ఛయా పూర్వసిద్ధం ధనం త్యజన్ నౌభంగాదినా క్రవ్యేనష్టే ఉభయభ్రష్టో భవతి తద్వదిత్యర్థః॥ ౩౨॥ అతః ॥ రజ ఇతి॥ రజస్సత్త్వతమోనిష్ఠాస్తే రజస్సత్త్వతమోజుషః-స్వానురూపాన్ ఇంద్రాదీన్ దేవానేవోపాసతే- న తు మాం యద్యపీంద్రాదీనామపి మదంశత్వాన్మదుపాసనమేవ- తథాపి యథావన్నోపాసతే- భేదదర్శిత్వాదిత్యర్థః॥ ౩౩॥ హృది సంకల్ప్యేత్యుక్తం తమేవ సంకల్పం వర్ణయతి ॥ ఇష్ట్వేతి॥ తస్య భోగస్యాంతే- మహాశాలాః మహాగృహస్థాః ౩౪॥ తతః కిమిత్యత ఆహ ॥ ఏవమితి॥ అతో మత్ప్రవణత్వాభావాన్నిత్యం సంసారిణో భవంతీతి భావః ॥ ౩౫॥ తదేవం వేదానాం ప్రవృత్తిపరత్వం నిరాకృత్య - ప్రకృతం నివృత్తిపరత్వమేవ ఉపసంహరతి॥ వేదా ఇతి॥ కర్మబ్రహ్మదేవతా కాండవిషయా ఇమే వేదాః - బ్రహ్మాత్మవిషయాః బ్రహ్మైవాత్మా న సంసారీత్యేతత్పరాః- తత్పరత్వం ప్రతీతౌ చ ॥ శ్లో॥ ఫలశ్రుతిరియం నౄణాం న శ్రేయో రోచనం పరమ్ । శ్రేయోవివక్షయా ప్రోక్తా యథా భైషజ్యరోచనమిత్యుక్తమేవ కారణమనుస్మారయతి - పరోక్షేతి - పరోక్షవాదాః అతీంద్రియార్థప్రతిపాదనపరాః - ఋషయో మంత్రాః తద్ద్రష్టారో వా

తత్ప్రి-మిత్తి—యస్మాత్ పరోక్షమేవమమచప్రియం-అయంభావః- శుద్ధాంతఃకరణైరేవై తద్బోద్ధవ్యంనాన్యైరనధికారిభిః-
వృథాకర్మత్యాగేనభ్రంశప్రసంగాదితి॥౩౬॥నను వేదజ్ఞాఅపిజైమిన్యాదయఃకిమితితథానవర్ణయంతి - మాంవినాత
త్త్వతో వేదంతత్పర్యంవాన్కోపివేదేత్యాశయేనాహయావత్సమాప్తి ॥శబ్దబ్రహ్మేతి॥ స్వరూపతోర్థతశ్చదుర్విజ్ఞేయం
తచ్చసూక్ష్మంస్థూలంచేతిద్వివిధం - తత్రసూక్ష్మంతావత్స్వరూపతోదుర్విజ్ఞేయమిత్యాహ - ప్రాణేంద్రియమనోమ
యం-ప్రథమంప్రాణమయంపరాఖ్యం- తతోమనోమయంపశ్యంత్యాఖ్యం - తతఇంద్రియమయంమధ్యమాఖ్యం - త
స్యవాగ్వ్యంజకత్వేనవాగింద్రియప్రధానత్వాత్ - కించ - అనంతపారంసమష్టిప్రాణాదిమయస్యనిర్విశేషస్యచతస్య
దేశతఃకాలతశ్చాపరిచ్ఛేదాత్-అర్థతోపిదుర్జ్ఞేయత్వమాహ-గంభీరంనిగూఢార్థం-అతోదుర్విగాహ్యంమతిప్ర
వేశానర్హంతథాచ॥ శ్రు॥ చత్వారివాక్పరిమితాపదాని- తానివిదుర్బ్రాహ్మణాయేమనీషిణః- గుహాత్రీణినిహితా
నేంగయంతి—తురీయంవాచోమనుష్యావదంతి-అయమర్థః-వాచఃశబ్దబ్రహ్మణః-పరిమితానిగణితాని-పద్యతేజ్ఞాయ
తేపరంతత్త్వమేభిరితిపదానిరూపాణి-చత్వారి-తానిచత్వార్యపియేమనీషిణోంతర్దృష్టయః-తేవిదుర్నాన్యే-యతో
గుహాయాందేహమధ్యే-త్రీణినిహితానినేంగయంతిస్వరూపంనప్రకాశయంతి - తతఃకేవలంవాచస్తురీయంచతుర్థంభా
గంవైఖరీరూపం- మనుష్యాఃప్రాణినోవదంతి- తమపివచంత్యేవ- నతుతత్త్వతోజానంతీతి॥ ౩౭ ॥ తత్రమనీషిభిరేవజ్ఞే
యంసూక్ష్మరూపందర్శయతి॥మయేతి॥మయాఅంతర్యామిణా—ఉపబృంహితంఅధిష్ఠితం - అంతస్థత్వేప్యపరిచ్ఛేదమా
హ-భూమ్నేతి - అధిష్ఠాతృత్వేప్యవికారిత్వమాహబ్రహ్మణేతి - అవికృతస్యాపినియంతృత్వంఘటయతి - అనంతశక్తి
నేతి-భూతేషుసర్వప్రాణిషు- ఘోషరూపేణనాదరూపేణలక్ష్యతే- మనీషిభిః- అంతస్సూక్ష్మత్వేనదర్శనేదృష్టాంతః

వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయాస్త్రికాండవిషయాఇమే । పరోక్షవాదాఋషయః పరోక్షంమమచప్రియమ్ ॥
౩౬॥శబ్దబ్రహ్మసుదుర్బోధంప్రాణేంద్రియమనోమయమ్ । అనంతపారంగంభీరందుర్విగాహ్యంసము
ద్రవత్ ॥౩౭॥ మయోపబృంహితంభూమ్నాబ్రహ్మణానంతశక్తినా । భూతేషుఘోషరూపేణబిసేషూ
ర్ణేవలక్ష్యతే॥౩౮॥యథోర్ణనాభిర్హృదయాదూర్ణాముద్వమతేముఖాత్ ।ఆకాశాద్ఘోషవాన్ప్రా
ణోమనసాస్పర్శరూపిణా। ఛందోమయోఽమృతమయస్సహస్రపదవీంప్రభుః॥౩౯॥ ఓంకారాద్వ్యంజి
తస్పర్శస్వరోష్మాంతస్థభూషితామ్ । విచిత్రభాషావితతాంఛందోభిశ్చతురుత్తరైః ॥ అనంతపారాం
బృహతీంసృజత్యాక్షిపతేస్వయమ్॥౪౦॥ గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చబృహతీపఙ్క్తిరేవచ। త్రిష్టుప్జగతీ
ఛందోహ్యత్యష్ట్యతిజగద్విరాట్॥౪౧॥కింవిధత్తేకిమాచష్టేకిమనూద్యవికల్పయేత్। ఇత్యస్యాహృదయం

బిసేషూర్ణాతంతురివేతి॥౩౮॥ తతో వైఖర్యాఖ్యాయాఃబృహత్యాః వాచఉత్పత్తిప్రకారంసదృష్టాంతమాహత్రిభిః॥
యథేతి॥హృదయాత్స్వకాశాత్ సుఖాత్ ముఖద్వారాత్ - ఉద్వమతేబహిఃప్రకటయతి-దార్ష్టాంతికేఆతిదిశతి- ఆకా
శాదితి-ప్రాణః తదుపాధిహిరణ్యగర్భరూపః-ప్రభుఃభగవాన్- తేనరూపేణఛందోమయోవేదమూర్తిః-స్వతస్త్వ
మృతమయః- ఘోషవాన్నాదోపాదానవాన్ - మనసానిమిత్తభూతేన-నిమిత్తతామేవదర్శయతి-స్పర్శాదివర్ణా
రూపయత్రినంకల్పయతీతిస్పర్శరూపీతేన-స్పర్శగ్రహణముపలక్షణం- హృదయాకాశాద్బృహతీంసృజతీతితృతీయేనా
న్వయః-బృహతీశబ్దార్థవ్యాఖ్యానాయవిశేషణాని-సహస్రపదవీంబహుమార్గాం॥౩౯॥ తదేవాహ॥ఓంకారాదితి॥
ఓంకారాత్ ఉరఃకంఠాదిసంగేనవ్యంజితైః స్పర్శాదిభిఃభూషితాం - ఓంకారశ్చాత్రహృద్గతఃసూక్ష్మోభిప్రేతః - నత్వ
కారాదివర్ణరూపఃతస్యవ్యంగ్యకోటిగతత్వాత్ -తత్రస్పర్శాఃకాదిపంచవర్గాః- స్వరాఃఅకారాదయఃషోడశఊష్మా
ణఃశషసహాః-అంతస్థాఃయరలవాః విచిత్రాభిఃవైదికలౌకికభాషాభిఃవితతాం- యథోత్తరంచత్వారిచత్వార్యక్షరాణి
ఉత్తరాణిఅధికానియేషాంతైఃఛందోభిరుపలక్షితాం- ఏవమనంతపారాం—సృజతిస్వయమేవాక్షిపతేఉపసంహరతిచ॥
౪౦॥ తేషుకతిచిచ్ఛందాంసిదర్శయతి॥ గాయత్రీతి॥తత్రగాయత్రీఛందసఃప్రాక్॥ శ్లో ॥ ఉక్తాత్యుక్తాతథామధ్యాప్రతి
ష్ఠాన్యానుపూర్వీకతిపచనాత్ -ఉక్తాఛందశ్చతురక్షరాత్రయాన్యక్షరాణిన్యూనమథ- అత్యుక్తాద్వ్యక్షరీ॥శ్రు॥అగ్నిర్జ్యోతి
ర్జ్యోతిరగ్నిః-మధ్యాద్వాదశాక్షరీ॥శ్రు॥ అగ్నిర్జ్యోతిరింద్రోజ్యోతిఃసూర్యోజ్యోతిః- ప్రతిష్ఠాషోడశాక్షరీ॥శ్రు॥ అ
గ్నేపత్నీవాస్సజూర్దేవేనత్వష్ట్రాసోమంపిబ-సుప్రతిష్ఠావింశత్యక్షరా॥శ్రు॥పురూతమంపురూణాంస్తోతౄణాంవివా
చిపాజేభిర్వాజయంతాం - చతుర్వింశత్యక్షరాగాయత్రీ ॥ శ్రు ॥ అగ్నిమీళేపురోహితంయజ్ఞస్యదేవమృత్విజం -

హోతారం రత్నధాతమమితి- తతశ్చతురక్షరవృద్ధ్యోష్ణిగాదీన్యుత్కృత్యంతాని ఛందాంసి ద్రష్టవ్యాని- ఉత్కృత్యా
ఖ్యా చతురక్షరోత్తరశతాక్షరా- అత్యష్టిః అతిజగత్ అతివిరాట్ చేత్యర్థః ఏతైశ్ఛందోభిరుపలక్షితామితి పూర్వేణాన్వ
యః॥౪౧॥ అతో బృహత్యపి సాకల్యేన స్వరూపతో దుర్జ్ఞేయేత్యుక్తం అర్థతోపి దుర్జ్ఞేయత్వమాహ ॥కిమితి॥ కర్మకాండే
విధివాక్యైః కిం విధత్తే - దేవతాకాండే మంత్రవాక్యైః కిమాచష్టే- ప్రకాశయతి - జ్ఞానకాండే కిమనూద్య వికల్పయేత్
నిషేధార్థం- ఇత్యేవమస్యా హృదయం తాత్పర్యం- మత్ మత్తోన్యః కశ్చిదపి న వేద॥౪౨॥ నను తర్హి త్వమేకృపయాక
థయ- ఓమితి కథయతి॥మామితి॥ మామేవ యజ్ఞరూపం విధత్తే మామేవ తత్తద్దేవతారూపమభిధత్తే- న మత్తః పృథక్- య
చ్చ ఆకాశాది ప్రపంచజాతం ॥శ్రు॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదినా వికల్ప్యాపోహ్యతే- తదప్య
హమేవ- న మత్తః పృథగస్తి ॥౪౩॥ కుత ఇత్యపేక్షాయాం సర్వవేదార్థం సంక్షేపతః కథయతి॥ ఏతావానితి॥ ఏతావానేవ
సర్వేషాం వేదానామర్థః తమేవాహ- శబ్దో వేదః- మాం పరమార్థరూపమాస్థాయ ఆశ్రిత్య- భిదాం మాయామాత్ర
మిత్యనూద్య॥శ్రు॥ నేహ నానాస్తి కించనేతి- ప్రతిషిధ్య- ప్రసీదతి నివృత్తవ్యాపారో భవతి- అయంభావః- యథా హ్యం
కురే మోరసః స ఏవ తద్విస్తారభూత నానాకాండశాఖాస్వపి- తద్వైవ ప్రణవస్య యోర్థః పరమేశ్వరః స ఏవ తద్విస్తార
భూతానాం సర్వవేదశాఖాకాండానామపి సంగచ్ఛతే నాన్య ఇతి ॥శ్లో॥ నిత్యముక్తస్స్వతస్సర్వవేదకృత్సర్వవేదవిత్ ।
స్వపరజ్ఞానదాతా యస్తం వందే గురుమీశ్వరం॥౪౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

లోకే నాన్యో మద్వేద కశ్చన ॥౪౨॥ మాం విధత్తేభిధత్తే మాం వికల్ప్యాపోహ్యతే హ్యహమ్॥ ౪౩ ॥ ఏతా
వాన్ సర్వవేదార్థశ్శబ్ద ఆస్థాయ మాం భిదాం। మాయామాత్రమనూద్యాంతే ప్రతిషిధ్య ప్రసీదతి॥౪౪॥ ఇతి
శ్రీమద్భాగవతే- ఏకాదశస్కంధే- ఏకవింశోధ్యాయః.

ఉద్ధవః ॥ కతి తత్త్వాని విశ్వేశ సంఖ్యాతాన్యృషిభిః ప్రభో ॥ ౧ ॥ నవైకాదశ పంచ త్రీణ్యాత్థ త్వమిహ శు
శ్రుమః । కేచిత్షడ్వింశతిం ప్రాహురపరే పంచవింశతిమ్ ॥౨॥ సప్తైకే నవ షట్కేచిచ్చత్వార్యేకాద
శాపరే । కేచిత్సప్తదశ ప్రాహుః షోడశైకే త్రయోదశ॥ ౩ ॥ ఏతావత్త్వం హి సంఖ్యానామృషయో య
ద్వివక్షయా। గాయంతి పృథగాయుష్మన్నిదం నో వక్తుమర్హసి ॥౪॥ శ్రీభగవాన్॥ యుక్తం యత్సంతి స
ర్వత్ర భాషంతే బ్రాహ్మణా యథా। మాయాం మదీయాముద్గృహ్య వదతాం కిం ను దుర్ఘటమ్॥౫॥ నైత
దేవం యథాత్థ త్వం యదహం వచ్మి తత్తథా । ఏవం వివదతాం హేతుశ్శక్తయో మే దురత్యయాః॥౬॥ యా
సాం వ్యతికరాదాసీద్వికల్పో వదతాం పదమ్ । ప్రాప్తే శమదమేప్యేతి వాదస్తమను శామ్యతి ॥ ౭ ॥

శ్లో॥ ద్వావింశే తత్త్వసంఖ్యానామవిరోధవిధోచ్యతే। పుంప్రకృత్యోర్వివేకశ్చ జన్మమృత్యూ ద్విధాదిచ॥ తదేవం వేదానాం
ప్రవృత్తిపరత్వం నిరాకృత్య మోక్షపరత్వే నిర్ణీతం - సంతి చ మోక్షపరత్వేపి తత్ర వాంతరవివాదాః తథాహి- కేచిత్త
త్త్వసంఖ్యాసు వివదంతే- తత్రాపి చాన్యే బాహ్యార్థసదసత్త్వే- ఆత్మతత్త్వేప్యేకత్వనానాత్వాదిషు- తత్ర కిం స
త్యమితి జిజ్ఞాసయా పృచ్ఛతి ॥కతీతి॥ ఋషిభిరాగమేషు బహుధా సంఖ్యాతాని- తేషు కతి యుక్తానీత్యర్థః ॥౧॥ భగవన్మ
తానువాదపూర్వకం బహుధా సంఖ్యానం ప్రపంచయతి త్రిభిః ॥ నవేతి ॥ త్వం తావదష్టావింశతి తత్త్వాన్యాత్థ- తాని చవ
యం శుశ్రుమః శ్రుతవంతః॥౨॥౩॥ ఏతావత్త్వమితి ॥ ఏతావతీనాం భావః ఏతావత్త్వం నానాత్వమిత్యర్థః- యద్వివక్ష
యా యత్ప్రయోజనమభిప్రేత్య గాయంతి- ఆయుష్మన్ నిత్యమూర్తే॥౪॥ వివక్షాభేదేన సర్వం యుక్తమేవ- మాయయా
చ కిం నామ న యుక్తమిత్యాహ ॥యుక్తమితి॥ యథా బ్రాహ్మణాః భాషంతే తత్ యుక్తం చ- న వస్తుతః - యస్మాత్సంతి సర్వ
త్రాంతర్భూతాని సర్వాణి తత్త్వాని- కించ- మాయామితి - అసత్త్వేపి మాయాశ్రయత్వాత్ ఘటత ఏవేత్యర్థః- ఉద్గృ
హ్య స్వీకృత్య- నహి మరుమరీచికా జలపరిణామాదివినా దేకిమఘటితమివ భవతి ॥౫॥ నను యది సర్వమపి యుక్తం- తర్హి
కుతో వివాదః- యది చ మాయైవావలంబనం- కుతో హేతుం ప్రతివివాదః తత్రాహ॥నేతి॥ హేతుం ప్రతి చ వివదతాం వివద
మానానాం- మదీయా దురత్యయాః శక్తయః సత్త్వాద్యాః అంతఃకరణవృత్తివిశేషరూపేణ పరిణతా ఏవ హేతురిత్యర్థః
౬॥ తాసాం వివాదే హేతుత్వముపపాదయతి॥ యాసామితి॥ యాసాం వ్యతికరాత్ క్షోభాత్ - వదతాం పదం విషయః
వికల్పో భేద ఆసీత్ - అంతఃకరణవృత్తివికల్పో వా తస్మాల్లభూతః - ఏతదేవ వ్యతిరేకేణ ద్రఢయతి శమదమయోర్వా॥

ద్వైవిధ్యంతస్మిన్ ప్రాప్తేవికల్పోవ్యైతిలీయతే- తంచవికల్పమనువాదః శావ్యేతీతి ॥ ౭ ॥ సంఖ్యేసర్వత్రేతియదుక్తంతత్ప్ర పంచయతిద్వాభ్యాం॥ పరస్పరేతి॥ అన్యోన్యస్మిన్ననుప్రవేశాద్వక్తుర్యథావివక్షితం - తథా - పూర్వంకారణంఅప రంకార్యంకార్యకారణభావేనప్రసంఖ్యానంభవతి- యద్వా- పూర్వాఅల్పసంఖ్యా - అపరాఅధికసంఖ్యా - తయో ర్భావఃపౌర్వాపర్యం- తేనప్రసంఖ్యానంగణనమితి॥ ౮॥ అనుప్రవేశందర్శయతి॥ ఏకస్మిన్నితి॥ పూర్వస్మిన్ కారణభూ తతత్త్వే-కార్యతత్త్వానిసూక్ష్మరూపేణప్రవిష్టాని-మృదిఘటవత్ -అపరస్మిన్ కార్యతత్త్వేకారణతత్త్వానిఅనుగతత్వే నప్రవిష్టానిఘటేమృద్వత్ ॥ ౯॥ అవిరోధముపసంహరతి॥ పౌర్వాపర్యమితి॥అతఃఅమీషాంతత్త్వానాం-పౌర్వాపర్యంకా రణకార్యత్వం- ప్రసంఖ్యానంచన్యూనాధికం-అభీప్సతాంవాదినాంమధ్యే- యథావివక్షయాయద్యుక్తింయస్యముఖం ప్రవర్తతే - తత్సర్వంవివిక్తంనిశ్చితంవయంగృహ్ణీమః఼ఉక్తన్యాయేనసర్వత్రయుక్తేస్సంభవాత్ ॥ ౧౦ ॥ ననుకార్య కారణతత్త్వానాంపృథక్త్వాపృథక్త్వవివక్షయాభవతునామసంఖ్యాభేదః - జీవేశ్వరయోస్తుకథంభేదాభేద వివక్షాయ యాషడ్వింశతిపంచవింశతిపక్షప్రవృత్తి - అతఆహ ॥ అనాదీతి ॥ స్వతోనసంభవతిఅన్యతస్తుసంభవాత్ - స్వతఃస ర్వజ్ఞః పరమేశ్వరోఽన్యోభవితవ్యఇతిషడ్వింశతిపక్షాభిప్రాయఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ కథంతర్హిపంచవింశతిపక్షస్తత్రా హ॥ పురుషేశ్వరయోరితి॥ వైలక్షణ్యంవిసదృశత్వంనాస్తి- ద్వయోరపిచిద్రూపత్వాత్ -అతస్తయోరత్యంతమన్యత్వక ల్పనాఅపార్థావ్యర్థాఏవంపంచవింశతిపక్షప్రవృత్తిరిత్యర్థః - నన్వేవమపీశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానస్యపృథక్త్వాత్ త త్త్వవృద్ధిరితిపక్షద్వయమపినఘటతేఅతఆహ- జ్ఞానంచేతి-సత్త్వగుణవృత్తిత్వాత్తదంతర్భూతమిత్యర్థః॥ ౧౨॥ న

పరస్పరానుప్రవేశాత్తత్త్వానాంపురుషర్షభ । పౌర్వాపర్యప్రసంఖ్యానం యథావక్తుర్వివక్షిత
మ్॥ ౮॥ ఏకస్మిన్నపిదృశ్యంతేప్రవిష్టానీతరాణిచ । పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వాతత్త్వేతత్త్వానిసర్వశః ।౯॥
పౌర్వాపర్యమతోఽమీషాంప్రసంఖ్యానమభీప్సతామ్ । యథావివిక్తంయద్వక్త్రం గృహ్ణీమోయుక్తి
సంభవాత్ ॥ ౧౦ ॥ అనాద్యవిద్యాయుక్తస్యపురుషస్యాత్మవేదనమ్ । స్వతోనసంభవేదన్యస్సర్వజ్ఞోజ్ఞా
నదోభవేత్ ॥ ౧౧ ॥ పురుషేశ్వరయోరత్రనవైలక్షణ్యమప్వపి । తదన్యకల్పనాపార్థా జ్ఞానంచప్ర
కృతేర్గుణః॥ ౧౨॥ ప్రకృతిర్గుణసామ్యంవైప్రకృతేర్నాత్మనోగుణాః । సత్త్వంరజస్తమఇతిస్థిత్యు
త్పత్త్యంతహేతవః॥ ౧౩॥ సత్త్వంజ్ఞానంరజఃకర్మతమోఽజ్ఞానమిహోచ్యతే। గుణవ్యతికరఃకాలస్స్వ
భావస్సూత్రమేవచ॥ ౧౪॥ పురుషఃప్రకృతిర్వ్యక్తమహంకారోనభోఽనిలః।జ్యోతిరాపఃక్షితిరితితత్త్వా
న్యుక్తానిమేనవ ॥ ౧౫ ॥ శ్రోత్రంత్వగ్దర్శనంఘ్రాణోజిహ్వేతిజ్ఞానశక్తయః । వాక్పాణ్యుపస్థపాయ్వం
ఘ్రిఃకర్మాణ్యంగోభయంమనః॥౧౬॥ శబ్దస్స్పర్శోరసోగంధోరూపంచేత్యర్థజాతయః।గత్యుక్త్యుత్స

ర్గశిల్పానిజీవధర్మాః కథంప్రకృతేర్గుణస్స్యాదతఆహ॥ ప్రకృతిరితి॥ గుణసామ్యంహిప్రకృతిః-అతస్తద్విశేషరూపాగు ణాస్తస్యాఏవ- సత్వాత్మనోజీవస్యఅకర్తృత్వాత్తస్యస్థిత్యాదిహేతుభూతగుణాశ్రయత్వానుపపత్తేః ॥ ౧౩ ॥ సత్త్వ మితి॥ అతఃసత్త్వంసత్త్వమయంజ్ఞానంప్రకృతేర్గుణఇతిపూర్వేణైవసంబంధఃననుతన్నివర్త్యంకర్మచాజ్ఞానంచత త్త్వాంతరంస్యాత్ సరజః - కర్మరజసోవృత్తిః - అజ్ఞానంచతమసః - అతఃకర్మాజ్ఞానయోరజస్తమోద్వారా ప్రకృతావేవాంతర్భావఇతిభావః - తథాపికాలస్వభావయోస్తత్త్వాంతరతాస్యాత్ - నగుణానాం వ్యతికరోయ స్మాత్ సఈశ్వరఏవకాలోనామ - స్వభావోనామసూత్రంమహత్తత్త్వమేవ తస్యసర్వశక్తిమత్త్వాత్ - తదేవంజ్ఞా నాదీనాం యథాయథమంతర్భావాన్నపక్షద్వయేపి తత్త్వవృద్ధిః- ఏతచ్చపక్షాంతరేష్వపిజ్ఞేయం - స్వమతేతుగుణ నామాగమాపాయిత్వాత్ప్రకృతేర్భేదోవివక్షితః- అతోగుణాస్త్రీణితత్త్వాని॥౧౪॥ అపరాణిపంచవింశతితత్త్వాని పూర్వోక్తపక్షద్వయసాధారణానిదర్శయతిసార్ధద్వాభ్యాం ॥ పురుషఇతి ॥ వ్యక్తంమహత్తత్త్వం-నభఆదీనిపంచ స్మాత్రాణి- మేమయా॥ ౧౫ ॥ ఏకాదశదర్శయతి ॥ శ్రోత్రమితి ॥ దర్శనంచక్షుః - జ్ఞానశక్తయఃజ్ఞానేంద్రియాణి పంచ- వాగాదిపాయ్వంతానిద్వంద్వైక్యేనోక్తానిచత్వారి- అంఘ్రిశ్చేతికర్మాణి కర్మేంద్రియాణిపంచ- ఉభయ ఉభయాత్మకంమనః- అంగహేఉద్ధవ- ఏవమేతాన్యేకాదశ॥ ౧౬॥ పంచదర్శయతి ॥ శబ్దఇతి ॥ శబ్దాదివిషయతయ పరిణతాసపంచమహాభూతాని - ననుగత్యాదిభిస్తత్త్వాధిక్యంపక్షత్రయేపిస్యాత్ నేత్యాహ ॥ గతీతి ॥ గతిశ్చఉక్తిశ్చ ఉత్సర్గాశ్చశిల్పంచతాని- కర్మాయతనానాంకర్మేంద్రియాణాంసిద్ధయఃఫలాని-నతత్త్వాంతరాణీత్యర్థః॥౧౭॥

దేవంమతత్రయేతత్త్వసంఖ్యాభేదంనిరూప్య - యద్వివదంత్యాగాయంతీతియత్పృష్టం - తత్రస్వతాత్పర్యందర్శయతి॥ సర్గాదావితి॥ కార్యాః షోడశవికారాః- కారణానిమహదాదీనిసప్త- తద్రూపిణీసతీప్రకృతిః - అస్యవిశ్వస్యసర్గాదౌగుణైఃసృజ్యత్వాద్వ్యవస్థాంధత్తే- ఉపాదానకారణరూపత్వాత్- పురుషస్తుఅవ్యక్తఃఅపరిణామీనిమిత్తభూతః కేవలమీక్షతే - అతఃపరిణామిన్యాఃప్రకృతేఃపురుషఃభిన్న ఇతి ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వైరారబ్ధస్యకార్యస్యతదంతర్భావమభిప్రేత్యాహ ॥ వ్యక్తాదయఇతి ॥ వ్యక్తాదయోమహదాదయః - ప్రకృతేరుత్పన్నాయేధాతవః - తేవికుర్వాణాః- పురుషేచ్ఛయాలబ్ధవీర్యాః సంగతాస్సంతః - అండంకార్యంసృజంతీత్యన్వయః - ప్రకృతేర్బలాత్ తామాశ్రిత్యేత్యర్థః॥ ౧౯॥ ఏవంస్వమతముపసంహృత్యమతాంతరేష్వపిసామాన్యతోనిరూపితాంతత్త్వఘటనాంవిశేషతఃసతాత్పర్యాందర్శయతి ॥ సప్తైవేతి ॥ జ్ఞానంజానాతీతి - దృష్టోజీవః - ఉభయోః ద్రష్టృదృశ్యయోరాధారఆత్మా చేతిసప్తత్రప్రకృత్యాదీనాంకారణత్వేనఖాదిష్వంతర్భావః- ఇతరేషామంతర్భావార్థమాహ- తతస్తేభ్యస్సప్తభ్యః- దేహేంద్రియాసవఃకార్యాణిజాయంతేఏకమపితత్త్వంవిహాయవిఘటతి॥ ౨౦॥ షడితి ॥ షడితిమతేపిభౌతికస్యభూతాంతర్భావం- జీవస్యచపరమాత్మాంతర్భావమాహ- తైర్యుక్తఇతి॥ ౨౧॥ చత్వారీతి॥ అన్నంపృథ్వీ- ఆత్మనోజాతానిఆత్మనాసహచత్వారితత్త్వాని-అంతర్భావార్థమాహ- తైరితి- అవయవినఃకార్యస్య॥౨౨॥౨౩॥సంఖ్యానఇతి॥ భూతా

> గర్శిల్పానికవర్ణయతనసిద్ధయః॥౧౭॥సర్గాదౌప్రకృతిహ్యస్యకార్యకారణరూపిణీ। సత్త్వాదిభిర్గుణైర్ధత్తేపురుషోవ్యక్తఈక్షతే॥ ౧౮॥ వ్యక్తాదయోవికుర్వాణాధాతవఃపురుషేక్షయా।లబ్ధవీర్యాస్సృజంత్యండంసంగతాఃప్రకృతేర్బలాత్ ॥ ౧౯॥ సప్తైవధాతవఇతితత్రార్థాఃపంచఖాదయః। జ్ఞానమాత్మోభయాధారస్తతోదేహేంద్రియాసవః॥నైకమన్యతరద్వాపివిహాయేహోపలభ్యతే॥ ౨౦ ॥ షడిత్యత్రాపిభూతానిపంచషష్ఠఃపరఃపుమాన్। తైర్యుక్తఆత్మసంభూతైస్సృష్ట్వేదంసముపావిశత్ ॥ ౨౧ ॥ చత్వార్యేవేతితత్రాపితేజఆపోన్నమాత్మనః। జాతానితైరిదంజాతంజన్మావయవినఃఖలు॥ ౨౨॥ ఏకాదశత్వఆత్మాసౌమహాభూతేంద్రియాణిచ॥ ౨౩ ॥ సంఖ్యానేసప్తదశకేభూతమాత్రేంద్రియాణిచ । పంచపంచైకమనసాఆత్మాసప్తదశస్మృతః॥ ౨౪ ॥ తద్వత్షోడశసంఖ్యానేఆత్మైవమనఉచ్యతే।భూతేంద్రియాణిపంచైవమనఆత్మాత్రయోదశ ॥ ౨౫ ॥ ఇతినానాప్రసంఖ్యానంతత్త్వానామృషిభిఃకృతమ్।సర్వాన్యాయ్యంయుక్తిమత్త్వాద్విదుషాంకిమశోభనమ్॥ ౨౬॥ ఉద్ధవః॥ ప్రకృతిఃపురుషశ్చోభౌయద్యప్యాత్మవిలక్షణౌ। అన్యోన్యాపాశ్రయాత్కృష్ణదృశ్యతేనభిదాతయోః ॥ ౨౭ ॥ ప్రకృతౌలక్ష్యతేహ్యాత్మాప్రకృతిశ్చతథాత్మని। ఏతన్మేపుండరీకాక్షమహాంతంసంశయంహృది॥ ఛేత్తుమర్హసిసర్వజ్ఞవచోభిర్నయనైపుణైః॥ ౨౮॥ త్వత్తోజ్ఞానంహిజీవానాంప్రమోషస్తేత్రశక్తితః। త్వమేవహ్యాత్మమాయాయాగతింవేత్థనచాపరః॥౨౯॥ శ్రీభగవాన్॥ ప్రకృతిఃపురుషశ్చేతివికల్పఃపురుషర్షభ।ఏషవైకారికస్సర్గోగుణవ్యతి

నిచమాత్రాణిచఇంద్రియాణిచపంచపంచపంచ - ఏకేనమనసాసహఆత్మాసప్తదశ ॥ ౨౪ ॥ తద్వదితి ॥ షోడశసంఖ్యానేఆత్మైవసంకల్పయన్మనఉచ్యతే- త్రయోదశపక్షే భూతానితన్మాత్రైరేకీకృతానిపంచైవ-ఇంద్రియాణితన్మాత్రికాణిపంచైవ- మనశ్చైకమింద్రియాధిష్ఠాతృ - ఆత్మాచద్వివిధః - ఏవంత్రయోదశ - ఏకాదశపక్షేపంచమహాభూతాని- పంచేంద్రియాణి- జీవమనసోరాత్మాంతర్భావేనైతాన్యేకాదశ- నవపక్షేఅష్టప్రకృతయః- పురుషశ్చ-వికారాణామంతర్భావః॥ ౨౫॥ఉపసంహరతి॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేభిఃప్రకారైఃప్రకృతిపురుషభేదజ్ఞాపనాయేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ తత్రపృచ్ఛతి ॥ ప్రకృతిరితి ॥ ఆత్మనాజడాజడస్వభావేనవిలక్షణౌ - అన్యోన్యాపాశ్రయాత్ పరస్పరపరిహారేణాప్రతీతేరిత్యర్థః॥ ౨౭॥ తదేవవ్యనక్తి॥ ప్రకృతౌతత్కార్యేదేహే - ప్రకృతిశ్చఆత్మని - తేనవినాతస్యాఅప్రతీతేః - అహమిత్యభేదప్రతీతేర్న దేహాత్మనోర్భేదోలక్ష్యతఇత్యర్థః - హృదివర్తమానంసంశయం- నయేయుక్తానైపుణంప్రావీణ్యంయేషాంతైః॥ ౨౮॥ అహమస్త్రీత్యుక్తంతత్రహేతుమాహ॥ త్వత్తఇతి॥ హియస్మాత్ - త్వత్తఃత్వత్ప్రసాదాదేవఅత్రజీవానాంజ్ఞానం ప్రమోషః భ్రంశశ్చతేశక్తితఃమాయాతః - స్వతస్స్వప్రకాశస్యాత్మనః కథంజ్ఞానప్రమోషశ్చ - జ్ఞానదానేత్వత్ప్రమోషేవాఽస్మాకింప్రయోజనంతత్రాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ ౨౯ ॥ వికారావికారాభ్యాంనానాత్వే

త్వాభ్యాంసాపేక్షనిరపేక్షాభ్యాంఅప్రకాశప్రకాశాభ్యాంచాత్యంతభేదంవక్తుమాహ॥ ప్రకృతిరితి॥ ప్రకృతిఃపురుష
శ్చేతివికల్పోత్యంతభేదఏవ- కుతఇత్యపేక్షాయాంప్రకృతిశబ్దోక్తదేహాదిసంఘాతస్యవికారిత్వంతావద్దర్శయతి..ఏషఇ
తిద్వాభ్యాం-ఏషసర్గఃసృజ్యతఇతిసర్గోదేహాదిసంఘాతఃస్థూలేనమార్గేణవైకారికఃనానావికారవాన్- అత్రహే
తుః-గుణవ్యతికరాత్మకఃగుణక్షోభకృతః॥౩౦॥నానాత్వమాహ॥మమేతి॥వికల్పంశాంతిదుద్ధీశ్చ- అనేకధాత్వంప్రపం
చయతి-వైకారికఃఅనేకవికారవానపిస్థూలేనమార్గేణత్రివిధః-త్రైవిధ్యమేవాహ-అధ్యాత్మమిత్యేకరూపం॥
౩౧॥తానిరూపాణిదర్శయతి॥దృగితి॥దృక్ అధ్యాత్మం-రూపంఅధిభూతం-అత్రరంధ్రేచక్షుర్గోళకే-ప్రవిష్టంఅర్క
వపుఃఅంశోధిదైవమితి-సాపేక్షప్రకాశతామాహ- పరస్పరమితి-చక్షుషారూపంజ్ఞాయతే-తదన్యథానుపపత్త్యాచక్షు
ర్జ్ఞాయతే- తత్ప్రవృత్త్యన్యథానుపపత్త్యాతదధిష్ఠాతృదైవంజ్ఞాయతే-తతశ్చక్షుషఃప్రవృత్తిః- తతోరూపజ్ఞానమితి-
ఏవమేతత్త్రయంపరస్పరంసిద్ధ్యతి- అత్రరంధ్రఇతివిశేషవ్యావర్త్యమాహఖస్థంతోపయోగితయా - యస్తుఖేఆ
కాశేమండలాత్మాసూర్యోవర్తతే - సతుస్వతఃసిధ్యతి - చక్షుర్విషయత్వేపిప్రతియోగ్యపేక్షాభావమాత్రేణస్వ
తఇత్యుక్తంఇదానీమాత్మనోవికారిత్వాభావేనభేదమాహ-యత్ యస్మాత్-ఆత్మాఏషామధ్యాత్మాదీనామాద్యః
కారణం - అతఃఏకరూపః-తస్మాదేతేభ్యోపరోభిన్నః-స్వప్రకాశత్వాదపీత్యాహ-స్వయానుభూత్యాస్వతస్సిద్ధప్రకా
శేన- అఖిలానాంసిద్ధానాంపరస్పరప్రకాశకానామపిసిద్ధఃప్రకాశకః - సర్వేషామపిసామాన్యతశ్చిత్ప్రకాశవిషయ
త్వాత్-అతఏవతస్యస్వప్రకాశకత్వంసిద్ధం॥౩౨॥ చక్షుషిదర్శితంత్రైవిధ్యమింద్రియాంతరేష్వప్యతిదిశతి॥ ఏవమితి॥
యథాచక్షుఃఏవంత్వగాద్యపీత్యర్థః-త్వక్స్పర్శోవాయురితి-శ్రవణంశబ్దోదిశఇతి-జిహ్వారసోవరుణఇతి- నాసాగంధో

కరాత్మకః॥ ౩౦॥ మమాంగమాయాగుణమయ్యనేకధావికల్పబుద్ధీశ్చగుణైర్విధత్తే।వైకారికస్త్రివిధో
ధ్యాత్మమేకమథాధిదైవమధిభూతమన్యత్॥ ౩౧॥ దృగ్రూపమార్కంవపురత్రరంధ్రేపరస్పరంసిధ్యతి
యస్స్వతఃఖే।ఆత్మాయదేషామపరోయఆద్యస్స్వయానుభూత్యాఖిలసిద్ధసిద్ధిః॥౩౨॥ ఏవంత్వగాదిశ్రవ
ణాదిచక్షుర్జిహ్వాదినాసాదిచచిత్తయుక్తమ్॥ ౩౩॥ యోసౌగుణక్షోభకృతోవికారఃప్రధానమూలా
న్మహతఃప్రసూతః। అహంత్రివృన్మోహవికల్పహేతుర్వైకారికస్తామసఐంద్రియశ్చ॥ ౩౪॥ ఆత్మాపరి
జ్ఞానమయోవివాదోహ్యస్తీతినాస్తీతిభిదార్థనిష్ఠః।వ్యర్థోపినైవోపరమేతపుంసాంమత్తఃపరావృత్త
ధియాంస్వలోకాత్॥౩౫॥ఉద్ధవః॥ త్వత్తఃపరావృత్తధియస్స్వకృతైఃకర్మభిఃప్రభో। ఉచ్చావచాన్య
థాదేహాన్గృహ్ణంతివిసృజంతిచ॥౩౬॥తన్మమాఖ్యాహిగోవిందదుర్విభావ్యమనాత్మభిః।నహ్యేతత్ప్రా
యశోలోకేవిద్వాంసస్సంతివంచితాః॥ ౩౭॥శ్రీభగవాన్॥మనఃకర్మమయంనృణామింద్రియైఃపంచ

శ్చభిరితి- చిత్తేనయుక్తమంతఃకరణాంతరమపిత్రచిత్తంచేతయితవ్యంవాసుదేవఇతి-మనోమంతవ్యంచంద్రఇతి- బు
ద్ధిర్బోద్ధవ్యంబ్రహ్మేతి-అహంకారోహంకర్తవ్యంరుద్రఇతి-ఏవంత్రివిధమిత్యర్థః॥౩౩॥ ననుపునరపివైలక్షణ్యమాత్ర
మేవోక్తం-త్రివిధప్రపంచవ్యతిరిక్తాత్మప్రాప్తిస్తుకుతస్స్యాత్-అహంకారానివృత్తేః- తత్కృతవివిధవికల్పనివృత్త్యభావే
త్యాశయేనాహ॥ యఇతి॥ యోసౌఅహంఅహంకారః- తమేవాహ-గుణక్షోభంకరోతీతితథాతతఃపరమేశ్వరాత్కా
లాద్వానిమిత్తభూతాత్- ప్రధానంమూలముపాదానంయస్యతస్యతస్మాన్మహతః- ప్రసూతోవికారః - సత్రివిధః-
మోహమయస్యవికల్పస్యహేతుః-త్రివిధత్వమేవాహ-వైకారికఇతి॥౩౪॥సకుతోనివర్తతే-ఆత్మాజ్ఞానవిలసితత్వాత్-
ఆత్మజ్ఞానేనేత్యాశయేనాహ॥ఆత్మేతి॥ననుకథంమోహమయత్వంవికల్పస్యాహంకారస్యవా- కైశ్చిత్సత్యత్వాంగీకా
రాత్తత్రాహ-వివాదఇతి- అస్తీతివిధిప్రత్యయవిషయఃనాస్తీతినిషేధప్రత్యయవిషయః-అయంభిదార్థనిష్ఠోవివాదో
హ్యాత్మాపరిజ్ఞానమయఇత్యన్వయః-యద్వా-వివాదఃసర్వోపిభిదార్థనిష్ఠఏవ-నతువస్తుమాత్రనిష్ఠః-అతఃపరస్పరయు
క్తిభిరేవభేదస్యనిరాకృతత్వాత్-మోహమయత్వంసిద్ధమితి-ననుయద్యహంకారోవికల్పశ్చనాస్తి- అలంతర్హితన్ని
వృత్తిప్రయాసేనతత్రాహ-వ్యర్థోపిఅర్థరహితోపీతి-స్వరూపభూతాన్మత్తోబహిర్ముఖానాంనైవోపరమేత- ప్ర
త్యుతతత్కృతైఃకర్మభిరుచ్చనీచదేహేషుతేసంసరంతీతి॥ ౩౫॥తత్రపృచ్ఛతి॥త్వత్తఇతి॥ వ్యాపకస్యాత్మనోదేహాద్దే
హాంతరగమనంఅకర్తుఃకర్మాణిఃనిత్యస్యచజన్మమరణాదీనికథమితిభావః॥౩౬॥తదితి॥ ఏతద్విద్వాంసోనసంతి-హియ
స్మాన్మాయయామోహితావంచితాః॥౩౭॥లింగశరీరాధ్యాసేనసర్వంఘటతఇత్యుత్తరమాహ॥మనఇతి॥ ప్రధానత్వే

నపంచభిరితినిర్దేశోన్యేషామప్యుపలక్షణార్థః- దేహాద్దేహాంతరంప్రయాతి-తతోన్యఏవాత్మాతన్మనోనువర్తతే అహంకారేణానుగచ్ఛతి॥౩౮॥ననుమనసోపిపూర్వదేహవియోగోదేహాంతరయోగశ్చకథంభవతీతిచేత్- స్మృతివియోగయోగాభ్యామితివక్తుంతయోఃకారణమాహ॥ ధ్యాయదితి॥కర్మతంత్రత్వాత్ కర్మోపస్థాపితాన్దృష్టాన్వాఅనుశ్రుతాన్వేదోక్తాన్వావిషయాన్ అనుధ్యాయత్ అనంతరంధ్యాయమానేషుఉద్యత్ ఆవిర్భవత్- పూర్వవిషయేషుచ సీదత్ లీయమానంభవతితదనంతరంతస్యస్మృతిఃపూర్వాపరానుసంధానం-నశ్యతి॥ ౩౯॥ తతఃకిమతఆహ॥ విషయేతి॥విషయేషుకర్మోపస్థాపితదేవాదిదేహేష్వత్యంతాభినివేశేనఆత్మానంపూర్వదేహంపునర్మనోనస్మరేదితియత్ సైవయాతనాదేహాభినివేశేన భయశోకాదేర్దేవాది దేహాభినివేశేనవా హర్షాతిశయాద్దేహినః పూర్వదేహేఅత్యంతవిస్మృతిఃఅహంకారనివృత్తిః- తదభిమానినోజంతోర్జీవస్యమృత్యురుచ్యతే- నతుదేహావసానం॥ ౪౦॥ జన్మేతి॥ జన్మతువిషయస్యదేహస్యఆత్మతయాస్వీకృతింఅభిమానంప్రాహుః-నతుదేహవదుత్పత్తిం- నచపుత్రాదిదేహవత్ప్రీత్యతిశయమాత్రేణ - కింతుసర్వభావేనాభేదేనఅభిమానమాత్రేణ-ఉత్పత్తిమరణేదృష్టాంతద్వయం- యథాస్వప్నశ్చమనోరథశ్చేత్యర్థః॥౪౧॥దృష్టాంతౌవివృణోతి॥స్వప్నఇతి॥తత్రవర్తమానస్వప్నాదౌపూర్వంచైవమిదేతిఅపూర్వమివేతిచాన్వయః-పూర్వసిద్ధమప్యాత్మానమపూర్వవత్సద్యోజాతమివపశ్యతీత్యర్థః॥ ౪౨॥ ఉపసంహరతి॥ ఇంద్రియేతి॥ ఇంద్రియాణామయనంమనఃతస్యదేహాంతరాభినివేశేనయాసృష్టిఃఉత్పత్తిః- తయావస్తునిఆత్మని తదభిమానేనేదంత్రైవిధ్యంఉత్తమమధ్యమనీచత్వంఅసదేవభాతీత్యన్వయః - ఏవంభూతఆత్మాబాహ్యాభ్యంతరభేదహేతుశ్చభవతి-బాహ్యావిషయాన్ అభ్యంతరవిషయాన్సుఖాదీంశ్చపశ్యతీత్యర్థః - యథాజనోజీవః- స్వప్నేబహూనఅ

భిర్యుతమ్ లోకాల్లోకంప్రయాత్యన్యఆత్మాతదనువర్తతే।౩౮॥ధ్యాయన్మనోనువిషయాన్ దృష్టాన్వానుశ్రుతానథ। ఉద్యత్సీదత్కర్మతంత్రంస్మృతిస్తదనుశామ్యతి॥ ౩౯॥ విషయాభినివేశేనాత్మానంయత్స్మరేన్మనః।జంతోర్వైకస్యచిద్ధేతోర్మృత్యురత్యంతవిస్మృతిః॥౪౦॥జన్మత్వాత్మతయాపుంసస్సర్వభావేనభూరిద। విషయస్వీకృతింప్రాహుర్యథాస్వప్నమనోరథః॥౪౧॥స్వప్నేమనోరథేచైవంప్రాక్తనంనస్మరత్యసౌ । తత్రపూర్వమివాత్మానమపూర్వంచానుపశ్యతి॥౪౨॥ ఇంద్రియాయనసృష్ట్యేదంత్రైవిధ్యంభాతివస్తుని। బహిరంతర్భిదాహేతుర్జనోసజ్జనకృద్యథా॥ ౪౩॥నిత్యదాహ్యంగభూతానిభవంతినభవంతిచ।కాలేనాలక్ష్యవేగేనసూక్ష్మత్వాత్తన్నదృశ్యతే॥౪౪॥యథార్చిషాంస్రోతసాంచఫలానాంవావనస్పతేః। తథైవసర్వభూతానాంవయోవస్థాదయఃకృతాః॥౪౫॥సోయందీపోర్చిషాంయద్వత్స్రోతసాంతదిదంజలమ్।సోయంపుమానితినృణాంమృషాగీర్ధీర్మృషాయుషాం॥౪౬॥ నాజ్ఞస్స్వక

సతోజనాన్ దేహాన్కుర్వన్పశ్యన్బహురూపోభాతితద్వత్ - యద్వాఇదంత్రైవిధ్యంఅధ్యాత్మాదిరూపంభాతి- అసజ్జనకృత్ దుష్పుత్రోత్పాదకఃజనఃపితా - స్వయంసమోపిపుత్రాభిమానతస్తదరిమిత్రాదిషుయథాభేదహేతుర్భవతితద్వదితి- అస్యత్సమానం॥ ౪౩ ॥ తదేవంలోకప్రసిద్ధాజన్మమృత్యూనిరూప్యసూక్ష్మేఽపిస్పృష్టావపితేవైరాగ్యాయనిరూపయతి॥ నిత్యదేతి॥ నిత్యదాప్రతిక్షణం-భూతానిశరీరాణి- ఉత్పద్యంతేనశ్యంతిచ-కాలస్యాతిసూక్ష్మత్వాత్తత్కృతంభవనమభవనంవాఅవివేకిభిర్నలక్ష్యతే॥ ౪౪॥ సతోజన్మమరణయోరజ్ఞానేకారణమేతచ్చేత్ - సత్త్వమేవతయోఃకుతఇత్యాశంక్యానుమానేనతత్సాధయతి॥యథేతి॥అర్చిషాంపరిణామాదిభిః-స్రోతసాంగత్యాదిభిః- ఫలానాంరూపాదిభిః-యథాఅవస్థావిశేషాఃకృతాః-కాలేనేతిపూర్వస్యానుషంగః-ఆదిశబ్దేనతేజోబలకౌశలాదీనాముపాదానం- విమతంప్రతిక్షణోత్పత్తివినాశవత్ అవస్థాభేదాస్పదత్వాత్ దీపజ్వాలాదివదిత్యనుమానం॥ ౪౫ ॥ కథంతర్హిప్రత్యభిజ్ఞాతద్వదేవసాదృశ్యావలంబినీత్యాహ॥సఇతి॥సాదృశ్యాదచిరేషామేవయథాసోయందీపఇతిప్రత్యభిజ్ఞా- యథాచస్రోతసాంప్రవాహజలానామేవతదిదంజలమితి - తథాసోయంపుమానితిగీర్ధీశ్చమృషా- నృణాంబహూనాంశరీరిణాం-మృషావ్యర్థమేవాయుర్యేషాంతేషామవివేకినాంభవతి॥ ౪౬॥ననుకథందేహాధ్యాసవతఃపుంసఃకర్మజన్మమరణానిసంతినాన్యస్యేతివ్యవస్థా- నహిఘటతే - ఘటస్యపురుషభేదేనసత్త్వమసత్త్వంచేతిన అజస్యాపివస్తుతస్తదభావాదిత్యాహ॥నేతి॥నైవస్వస్యాత్మనఃకర్మణాబీజభూతేన-సోపి- అజ్ఞోపిపుమాన్జాయతేమ్రియతేవా- కింతుఅయంభ్రాంత్యా-అజన్మాపిజాయతఇవఅమరోపిమ్రియతఇవ- యథామహాభూతతేజోరూపోగ్నిరాకల్పాంతమవస్థితోపిదారుయో

గవియోగాభ్యాంజన్మనాశౌప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౪౬॥ స్థూలత్వాత్ప్రత్యక్షాఃవయోవస్థాఃప్రపంచయతి॥ నిషేకేతి॥ నిషేకోజఠరేప్రవేశః-గర్భస్తస్మిన్వృద్ధిః-బాల్యంఆపంచమాబ్దాత్-కౌమారంఆషోడశవర్షాత్-తతోయావనమాచత్వారింశతః-తతోవయోమధ్యంఆషష్టివర్షాత్॥౪౭॥ దేహసంబంధాజ్జన్మమరణాదీనీత్యుపపాదితమర్థముపసంహరతి॥ ఏతా ఇతి॥ఆహస్ఫుటం-అన్యస్య దేహస్యసంబంధినీఃఏతాఃమనోరథమయీఃతనూఃఅవస్థాఃగుణసంగాత్ప్రకృత్యవివేకాత్-కశ్చిదుపాదత్తేపరమేశ్వరానుగృహీతఃకశ్చిజ్జహాతి-కథంజహాతి- నహ్యవస్థావతోదేహస్యద్రష్టాతదవస్థావానితివివేకజ్ఞానేన॥౪౮॥ననుతదానీమాత్మత్వేనజన్మమరణవాన్దేహోనదృశ్యతేతత్రాహ॥ఆత్మనఇతి॥ పితృదేహస్యాభావాద్దైహికంయుష్మత్యాప్యయదర్శనాత్-పుత్రదేహస్యచజాతకర్మణిజన్మదర్శనాత్-ఆత్మనఃస్వదేహస్యాపిభవాప్యయావనుమేయౌ- ఏవంచదృశ్యత్వేసతిభవాప్యయవతాంవస్తూనాం దేహానామభిజ్ఞోద్రష్టాద్వయలక్షణోభవాప్యయధర్మకోనభవతి॥౪౯॥ఏతదేవదృష్టాంతేనస్పష్టయతి॥ తరోరితి॥తరుశబ్దేనోద్భిజ్జమాత్రోపలక్షణం-ఫలపాకాంతస్యవ్రీహ్యాదేరిత్యర్థః- యద్వా-తరోరేవాంత్యఃపరిణామోవిపాకః-బీజాజ్జన్మ-విపాకాత్సంయమంనాశంచవిద్వాన్తరోర్జన్మవినాశయోర్ద్రష్టా-యథానతద్వాన్-ఏవందేహేవర్తమానోఽపిఆత్మాతద్భవాప్యయాభ్యాంనసంబధ్యతే॥౫౦॥అవివేకినఃసంసారంప్రపంచయతిపంచభిః॥ ప్రకృతేరితి॥ తత్త్వేనతత్త్వతః- అవివిచ్య- తత్త్వస్పృష్ట్యాస్పర్శేషువిషయేషుసంమూఢఇతివా॥ ౫౧॥ గుణభేదాత్త్రివిధం- తత్రాపితత్తారతమ్యేనైకైకత్రద్వివిధంసంసారమాహ ॥ సత్త్వేతి॥

మనోబీజేనజాయతేసోఽప్యజఃపుమాన్। మ్రియతేవామరోభ్రాంత్యాయథాగ్నిర్దారుసంయుతః॥ ౪౬॥

నిషేకగర్భజన్మానిబాల్యకౌమారయౌవనమ్।వయోమధ్యంజరామృత్యురిత్యవస్థాస్తనోర్నవ॥ ౪౭॥

ఏతామనోరథమయీర్హాన్యస్యోచ్చావచాస్తనూః।గుణసంగాదుపాదత్తేక్వచిత్కశ్చిజ్జహాతిహ॥ ౪౮॥

ఆత్మనఃపితృపుత్రాభ్యామనుమేయౌభవాప్యయౌ।నభవాప్యయవస్తూనామభిజ్ఞోద్వయలక్షణః॥ ౪౯॥

తరోర్బీజవిపాకాభ్యాంయోవిద్వాన్జన్మసంయమౌ।తరోర్విలక్షణోద్రష్టాఏవంద్రష్టాతనోఃపృథక్॥౫౦॥

ప్రకృతేరేవమాత్మానమవివిచ్యాబుధఃపుమాన్।తత్త్వేనస్పర్శసంమూఢస్సంసారంప్రతిపద్యతే॥౫౧॥

సత్త్వసంగాదృషీన్దేవాన్రజసాసురమానుషాన్ । తమసాభూతతిర్యక్త్వంభ్రామితోయాతికర్మభిః

౫౨॥నృత్యతోగాయతఃపశ్యన్యథైవానుకరోతితాన్।ఏవంబుద్ధిగుణాన్పశ్యన్ననీహోఽప్యనుకార్యతే॥

౫౩॥ యథాంభసాప్రచలతాతరవోఽపిచలాఇవ । చక్షుషాభ్రామ్యమాణేనదృశ్యతేభ్రమతీవభూః॥

౫౪॥యథామనోరథధియోవిషయానుభవోమృషా।స్వప్నదృష్టాశ్చదాశార్హతథాసంసారఆత్మనః॥

౫౫॥అర్థేహ్యవిద్యమానేఽపిసంసృతిర్ననివర్తతే। ధ్యాయతోవిషయానస్యస్వప్నేఽనర్థాగమోయథా॥

౫౬ ॥ తస్మాదుద్ధవమాభుంక్ష్వవిషయానసదింద్రియైః । ఆత్మాగ్రహణనిర్భాతంపశ్యవైకల్పికంభ్రమమ్॥౫౭॥క్షిప్తోఽవమానితోఽసద్భిఃప్రలబ్ధోఽసూయితోఽథవా।తాడితస్సన్నిరుద్ధోవావృత్త్యావాపరిహారితః॥౫౮॥నిష్ఠ్యూతోమూత్రితోవాజ్ఞైర్బహుధైవంప్రకంపితః।శ్రేయస్కామఃకృచ్ఛ్రగతఆత్మనా

౫౯ ॥ నన్వకర్తురాత్మనఃకుతఃకర్మభిఃభ్రమణంతత్రాహ॥ నృత్యతఇతి ॥ నృత్యతోగాయతోజనాన్జనఃపశ్యన్అనుకరోతితద్గతస్వరతాళాదిగతింశృంగారకరుణాదిరసంచమనస్యనువర్తయతీత్యర్థః- అనుకార్యతేగుణైఃబలాదిత్యర్థః-అనేనదృష్టాంతేనదృశ్యధర్మాద్రష్టరిస్ఫురతీతిదర్శితం॥ ౫౩॥ ఉపాధిధర్మాశ్చోపహితేఅవభాసంతఇత్యత్రదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ తీరస్థాఃతరవోధావంతఇవయథాదృశ్యంతే-జలేప్రతిబింబితావాచంచలాఇవేతి-విషయగ్రాహకేణమనసాపరికల్పితాఏవతేషులావణ్యాదయోగుణాః - నవస్తుతస్సంతి - అతోమనోనిబంధనఏవాయంసంసారఇత్యభిప్రేత్యగ్రాహకగుణాగ్రాహ్యేవభాసంతఇత్యత్రదృష్టాంతమాహ ॥ చక్షుషేతి ॥ ౫౪ ॥ భోగస్యాపిమిథ్యాత్వేదృష్టాంతద్వయమాహ॥యథేతి॥ యథాఏతాఃప్రసిద్ధాఃమనోరథధియఃస్వప్నదృష్టాశ్చయథామృషా- ఏవమాత్మనోవిషయానుభవఃసంసారోమృషా॥౫౫॥ననుయదిమృషాతర్హికింతన్నివృత్తిఃక్రమేణతత్రాహ॥ అర్థఇతి॥అస్యాత్మనః॥౫౬॥తతోభోగోద్యమోనకర్తవ్యఇత్యాహ॥తస్మాదితి॥ ౫౭॥ దుఃఖప్రతీకారోద్యమమపిపరిత్యజ్యపరమేశ్వరనిష్ఠైవభావ్యమిత్యాహద్వాభ్యాం॥ క్షిప్తఇతి॥ క్షిప్తఃఆక్షిప్తఃనున్నఇతివా-ప్రలబ్ధఃఅపహసితః॥ ౫౮॥ నిష్ఠ్యూతఇతి॥ నిష్ఠ్యూతఃనిష్ఠీవనవిషయీకృతః - మూత్రితఃమూత్రేణార్ద్రీకృతః - ప్రకంపితఃపరమేశ్వరనిష్ఠాయాఃప్రచ్యావితోఽపి-

కృచ్ఛ్రగతః కష్టం ప్రాప్తోఽపి ॥ ౨౦ ॥ యథేతి॥ ఏవం త్వదుక్తం యథా అనుబుధ్యేయం తథా నః సువాన్ ప్రతివద ॥ ౨౧॥ సుదుస్సహమితి॥ త్వద్ధర్మనిష్ఠితాన్ ఋతే - విదుషామపి అసద్భిః కృతమతిక్రమం అపరాధం సుదుస్సహం మన్య ఇత్యన్వయః- ప్రకృతిః స్వభావః॥ ౨౨ ॥ శ్లో॥ నిరస్య సర్వసందేహానేకీకృత్య సుదర్శనమ్ । ప్రకాశితరహస్యం తం భజామి గురుమీశ్వరమ్॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ త్రయోవింశే తిరస్కారసహనోపాయ ఈర్యతే. । భిక్షుగీతాప్రకారేణ మనసస్సంయమోఽధియా ॥ దుర్జనోపద్రవో నూనం దుస్సహో హి మహీయసామ్। అతశ్చతుర్భిరధ్యాయైస్సహనోపాయవర్ణనమ్ ॥ తత్ర తావదస్మిన్నధ్యాయే భిక్షుగీతయా మనోవిజయః- ఉత్తరస్మిన్ ప్రకృతిపురుషవివేకః - తదుత్తరస్మిన్ గుణవృత్తివిజయః-తతః పరస్మిన్నైలగీతయా విషయసంగత్యాగేన సత్సంగ ఇతి క్రమేణోపాయా భగవతా వర్ణ్యంతే॥ స ఇతి॥ ఆశంసితః ప్రార్థితః- భృత్యస్య వచః సత్కుర్వన్-తం భృత్యం ప్రత్యాబభాషే॥ ౧॥ తత్ర తావదంగీకారత స్తద్వచః సంపూజయ- ద్వాభ్యాం ॥ బార్హస్పత్యేతి॥ హే బార్హస్పత్య బృహస్పతేశ్శిష్య-అత్ర లోకే-స సాధుర్నాస్తి- యో దుర్జనోక్తిభిర్భిన్నం క్షుభితం- ఆత్మానం మనః-శమయితుం ఈశ్వరస్సమర్థస్స్యాత్ ॥ ౨॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ నేతి॥ యథా మర్మస్థా పరుషా మర్మాస్త్వేవ నిత్యం స్థిత్యా

తథా మర్మస్థాః పరుషా ఇషవః- తుదంతి వ్యథయంతి తథా- ఇతరే బాణాః న తుదంతి- అతస్తైస్తథా న తప్యత ఇత్యర్థః॥ ౩॥ తథాపి మయా వక్ష్యమాణైరుపాయైః సర్వం సోఢుం శక్యత ఇత్యభిప్రాయేణేతిహాసం ప్రస్తౌతి॥ కథయంతీతి ॥ మహాన్ యథా భవతి తథా-పుణ్యమితిహాసం గాథాం కథయతి॥ ౪॥ ౫॥ స తు భిక్షుః పూర్వం ధనాఢ్యః కృచ్ఛ్రార్జితస్య ధనస్య నాశే సంతప్యమానో నిర్విణ్ణస్సన్ ప్రవ్రజ్యభిక్షుర్భవన్ దుర్జనైరుపద్రుతః ప్రస్తుతోపయోగినీం గాథామగాయతేతి వక్తుం తస్య చరితమాహ॥ అవంతిష్వితి॥ అవంతిషు మాళవేషు- వార్తా కృషివాణిజ్యాదిరూపా వృత్తిర్యస్య సః- కదర్యస్తు స్మృతావుక్తః॥ శ్లో॥ ఆత్మానం ధర్మకృత్యం చ పుత్రదారాంశ్చ పీడయన్। దేవతాతిథిభృత్యాంశ్చ స కదర్య ఇతి స్మృత ఇతి॥ ౬॥ జ్ఞాతయ ఇతి॥ తస్య గేహే జ్ఞాతయో బాంధవాః-అతిథయో అధ్వనీనాశ్చ- తేన వాచికార్చితాః ఇత్యర్థః శూన్యావసథే గృహే దేహే వా॥ ౭॥ ౮॥ తస్యేతి॥ యక్షాణాం విత్తమివ కేవలం రక్షణీయం విత్తం యస్య-పంచభాగినః పంచయజ్ఞదేవతాః॥ ౯॥ తదితి॥ తేషామవధ్యానమనాదరః తేన విప్రస్య విశీర్ణః పుణ్యస్కంధః అర్థలాభమాత్రహేతుః అంశో యస్య తస్య బహ్వాయాసైః కృష్యాదిభిః కేవలం శ్రమో యస్మిన్ సః॥ ౧౦॥ కుతో నిధనమగచ్ఛత్తత్రాహ॥ జ్ఞాతయ ఇతి॥ దైవతః గృహదాహాదినా కాలతః నిఖాతధాన్యాదినా-నృణాం పార్థివానాం చ దస్యుభ్యో వ్యయం చ స్మాత్ ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ తస్యేతి॥ నష్ట

నష్టాః రాయః అర్థాః యస్య తస్య - తపస్వినః సంతప్తస్య॥౧౩॥ స ఇతి॥ మే మయా - ఆత్మా దేహః - వృథైవానుతాపితః ఏతాపం ప్రపంచయతి - న ధర్మాయేత్యాదినా - యస్య ఈదృశః అర్థాయాసః తేన మయా॥ ౧౪॥ ప్రాయేణేతి॥ నరకాయ చ సత్యప్యర్థే ధర్మాననుష్ఠానాత్॥౧౫॥ యశ ఇతి॥ శ్విత్రం శ్వేతకుష్ఠం॥౧౬॥ అర్థస్యేతి॥ సిద్ధేప్యర్థే తస్యోత్కర్ష సంవర్ధనే నాశోపభోగయోర్ద్వంద్వైక్యం - నాశే ఉపభోగే చేత్యర్థః - సాధనోత్కర్షయోరాయాసః - ఉత త్రాసః చింతా చ - నాశే భ్రమ ఇతి॥ ౧౭॥ కించ॥ స్తేయమితి॥౧౮॥ ఏత ఇతి॥ అర్థప్రాప్త్యర్థాః స్తేయాదయః షడనర్థాః - ప్రాప్తే అర్థే స్మయాదయో వ్యసనైస్సహ నవ - తత్ర వ్యసనాని స్త్రీద్యూతమద్యవిషయాణి త్రీణి॥౧౯॥ భేదవైరస్పర్ధాః ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం॥ భిద్యంత ఇతి॥ భిద్యంతే స్నేహం త్యజంతి - కథంభూతాః ఏకాస్నిగ్ధాః ఏకే ఏకప్రాణాః తే చ తే అస్నిగ్ధాః అప్రియాశ్చేత్యర్థః కుతః కాకిణినా అల్పం స్వమాషకం - వింశతివరాటికాః కాకిణీ తయా॥౨౦॥ అర్థేనేతి॥ సంరబ్ధాః క్షుభితాః - స్పృధః స్పర్ధమానాః॥౨౧॥ ఇహ తావదర్థనిష్ఠానామేతేనర్థాః పరలోకేప్యనర్థా ఏవ తేషామిత్యాహ త్రిభిః॥ లబ్ధ్వేతి॥ మానుష్యం జన్మ తత్ - తత్రాపి ద్విజాగ్ర్యతాం బ్రాహ్మణ్యం - స్వార్థం ఘ్నంతి ఆత్మహితం న కుర్వంతి

నిర్వేదస్సుమహానభూత్॥౧౩॥ స చాహేదమహో కష్టం వృథాత్మా మేనుతాపితః। న ధర్మాయ న కామాయ యస్యార్థాయాస ఈదృశః॥౧౪॥ ప్రాయేణార్థాః కదర్యాణాం న సుఖాయ కదాచన। ఇహ చాత్మోపతాపాయ మృతస్య నరకాయ చ॥ ౧౫॥ యశో యశస్వినాం శుద్ధం శ్లాఘ్యా యే గుణినాం గుణాః। లోభస్స్వల్పోపి తాన్ హంతి శ్విత్రం రూపమివేప్సితమ్॥౧౬॥ అర్థస్య సాధనే సిద్ధ ఉత్కర్షే రక్షణే వ్యయే। నాశోపభోగ ఆయాసస్త్రాసశ్చింతా భ్రమో నృణామ్॥ ౧౭॥ స్తేయం హింసానృతం దంభః కామః క్రోధస్స్మయో మదః। భేదో వైరమవిశ్వాసస్సంస్పర్ధా వ్యసనాని చ॥౧౮॥ ఏతే పంచదశానర్థా హ్యర్థమూలా మతా నృణామ్ తస్మాదనర్థమర్థాఖ్యం శ్రేయోర్థీ దూరతస్త్యజేత్॥ ౧౯॥ భిద్యంతే భ్రాతరో దారాః పితరస్సుహృదస్తథా। ఏకాస్నిగ్ధాః కాకిణినా సద్యస్సర్వేఽరయః కృతాః॥ ౨౦॥ అర్థేనాల్పీయసా హ్యేతే సంరబ్ధా దీప్తమన్యవః। త్యజంత్యాశు స్పృధో ఘ్నంతి సహసోత్సృజ్య సౌహృదమ్॥ ౨౧॥ లబ్ధ్వా జన్మామరప్రార్థ్యం మానుష్యం తద్ద్విజాగ్ర్యతామ్ । తదనాదృత్య యే స్వార్థం ఘ్నంతి యాంత్యశుభాం గతిమ్॥ ౨౨ ॥ స్వర్గాపవర్గయోర్ద్వారం ప్రాప్య లోకమిమం పుమాన్। ద్రవిణే కోనుషజ్జేత మర్త్యోనర్థస్య ధామని॥౨౩॥ దేవర్షిపితృభూతాని జ్ఞాతీన్ బంధూంశ్చ భాగినః। అసంవిభజ్య చాత్మానం యక్షవిత్తః పతత్యధః॥ ౨౪॥ వ్యర్థయార్థేహయా విత్తం ప్రమత్తస్య వయో బలమ్। కుశలా యేన సిధ్యంతి జరఠః కిన్ను సాధయే॥౨౫॥ కస్మాత్సంక్లిశ్యతే విద్వాన్ వ్యర్థయార్థేహయాసకృత్। కస్యచిన్మాయయా నూనం లోకోయం సువిమోహితః॥౨౬॥ కిం ధనైర్ధనదైర్వా కిం కామైర్వా కామదైరుత। మృత్యునా గ్రస్యమానస్య కర్మభిర్వోత జన్మదైః॥౨౭॥ నూనం మే భగవాన్ ప్రీతస్సర్వదేవమయో హరిః। యేన నీతో దశామేతాం నిర్వేదశ్చాత్మనః ప్లవః॥౨౮॥ సోహం కాలావశేషేణ శోషయిష్యేంగమాత్మనః। అప్రమత్తోఖిలస్వార్థే యది స్యాత్సిద్ధ ఆత్మని॥౨౯॥ తత్ర మామనుమోదేరన్ దేవాస్త్రిభువనేశ్వరాః। ముహూర్తే

యే - తే అశుభాం గతిం యాంతి॥ ౨౨॥ అమరప్రార్థ్యతాం దర్శయన్నాహ॥ స్వర్గేతి॥ లోకం దేహం - అనుషజ్జేత ఆసక్తిం కుర్యాత్॥ ౨౩॥ దేవేతి॥ ఋషయో మనుష్యయజ్ఞబ్రహ్మయజ్ఞయోః దేవతాః - దేవపితృభూతానీతరేషు - జ్ఞాతయః సగోత్రాః - బంధవో వివాహాదిసంబంధాస్తాన్ - అన్యాంశ్చ భాగినః భాగార్హాన్ - ఆత్మానం చ అసంవిభజ్య అన్నాదిభిరసంతర్ప్య॥౨౪॥ ఏవం విమృశ్యానుతప్యమాన ఆహ॥ వ్యర్థయేతి॥ వ్యర్థయా అర్థేహయా ప్రమత్తస్య మమ విత్తాదిగతమితి శేషః - యేన విత్తాదినా కుశలాః వివేకినః సిధ్యంతి ముచ్యంతే - జరఠో వృద్ధః॥ ౨౫॥ ధన్యమపి స్వసదృశం శోచతి॥ కస్మాదితి॥ కస్మాదేవమనర్థం విద్వానపి సంక్లిశ్యతే - కారణం సంభావయతి - కస్యచిదితి॥ ౨౬ ॥ నను నాయం మోహితః క్లిశ్యతి - కింతు ధనాదిలిప్సయా భోగాదివిషయసంపాదనేచ్ఛయా చేత్యత ఆహ॥ కిమితి॥ ఉత పునరపి॥౨౭॥ ఇదానీం సంపన్నవివేకః - సంహృష్యన్నాహ త్రిభిః॥ నూనమితి॥ యేన ప్రీతేనాత్మనః ప్లవరూపా నిర్వేదశ్చ భవతి - స హరిర్మే నూనం ప్రీత ఇతి॥ ౨౮॥ స ఇతి॥ అంగం శోషయిష్యే తపసా - యద్వా - విద్యయాలయం నేష్యామి - యది స్యాత్కాలావశేషస్తర్హ్యాత్మన్యేవ సిద్ధస్తుష్టస్సన్ - అఖిలే స్వార్థే ధర్మాదిసాధనే అప్రమత్తస్సన్॥౨౯॥ తత్రేతి॥ అనుమోదేరన్ అనుగృహ్ణంతు - నను దైవైరను

మోదితోపి జరఠః స్వల్పేన కాలేన కిం సాధయిష్యతీతి తత్రాహ. మహతా తేన నేతి॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ అభిప్రేత్య నిశ్చిత్య-ఆవంత్య అవంతి దేశ సంభవః-హృదయగ్రంథీన్ అహంకారాదీన్॥ ౩౧॥ స ఇతి॥ అసంగః ఆసక్తిశూన్యః- అలక్షితః శైత్ర్యప్రవిష్టో ర్యన్॥ ౩౨॥ తమితి॥ ప్రవయసం వృద్ధం-అవధూతం మలినం-పర్యభవన్ అవమేనిరే- హే భద్ర- పరిభూతిభిస్తిరస్కారైః॥ ౩౩॥ పరిభవానేవ దర్శయతి సప్తభిః॥ కేచిదితి॥ ౩౪॥ ప్రదాయేతి॥ భో భగవన్ గృహాణేతి దర్శితాని ప్రదాయ పునశ్చాపహృ॥ ౩౫॥ అన్నమితి॥ అన్నే మూత్రయంతి-మూర్ధని చ నిష్ఠీవంతి పూత్కారేణ శ్లేష్మణః ప్రక్షిపంతి॥ ౩౬॥ ౩౭॥ బధ్నంతి క్షిపంతి నిందంతి-నిందామేవాహ-ఏష ధర్మధ్వజః త్రిదండలింగోపజీవీ- శఠో లోకవంచకః తదేవాహుః- క్షీణవిత్త ఇతి ౩౮॥ అహో ఇతి॥ మహాసారః అతిబలీ॥ ౩౯॥ ఇతీతి॥ దుర్వాతయంతి తదుపర్యధోవాయుం ముంచంతి-బబంధుః శృంఖలై ర్నిరురుధుః-కారాగృహాదిషు ద్విజం శుకశారికాదిం యథా॥ ౪౦॥ ఏవమితి॥ భౌతికం దుర్జనాదికృతం-దైహికం జ్వరాదినిమిత్తం-దైవికం శీతోష్ణాదిభవం-దిష్టం దైవప్రాప్తం॥ ౪౧॥ పరిభూత ఇతి॥ ధర్మాత్పాతయద్భిః పరిభూతోపి-సాత్త్వికీం ధృతిమాస్థాయ-స్వధర్మ ఏవ స్థితః- ఇమాం వక్ష్యమాణాం గాథామగాయత-సాత్త్వికీ ధృతిశ్చ ంగీ॥ శ్లో॥ ధృత్యా యయా ధారయతే మనః ప్రాణేంద్రియక్రియాః। యోగేనావ్యభిచారిణ్యా ధృతిస్సా పార్థ సాత్త్వికీతి స్మృతేః॥ ౪౨॥ తామేవ షోడశ

న బ్రహ్మలోకం ఖట్వాంగస్సమసాధయత్॥ ౩౦॥ శ్రీభగవాన్॥ ఇత్యభిప్రేత్య మనసా హ్యావంత్యో ద్విజసత్తమః। ఉన్ముచ్య హృదయగ్రంథీన్ శాంతో భిక్షురభూన్మునిః॥ ౩౧॥ స చచార మహీమేతాం సంయతాత్మేంద్రియానిలః। భిక్షార్థం నగరగ్రామాన సంగోఽలక్షితోవిశత్॥ ౩౨॥ తం వై ప్రవయసం భిక్షుమవధూతమసజ్జనాః। దృష్ట్వా పర్యభవన్ భద్ర బహ్వీభిః పరిభూతిభిః॥ ౩౩॥ కేచిత్త్రివేణుం జగృహురేకే పాత్రం కమండలుం। పీఠం చైకేఽక్షసూత్రం చ కంథాం చీరాణి కేచన॥ ౩౪॥ ప్రదాయ చ పునస్తాని దర్శితాన్యాదదుర్మునేః॥ ౩౫॥ అన్నం చ భైక్షసంపన్నం భుంజానస్య సరిత్తటే। మూత్రయంతి చ పాపిష్ఠా నిష్ఠీవంత్యస్య మూర్ధని॥ ౩౬॥ యతవాచం వాచయంతి తాడయంతి న వక్తి చేత్। తర్జయంత్యపరే వాగ్భిః స్తేనోయమితి వాదినః॥ ౩౭॥ బధ్నంతి రజ్జ్వా తం కేచిద్బధ్యతాం బధ్యతామితి। క్షిపంత్యేకేఽవజానంతి హ్యేష ధర్మధ్వజశ్శఠః॥ క్షీణవిత్త ఇమాం వృత్తిమగ్రహీత్స్వజనోజ్ఝితః॥ ౩౮॥ అహో ఏష మహాసారో ధృతిమాన్ గిరిరాడివ। మౌనేన సాధయత్యర్థం బకవద్దృఢనిశ్చయః॥ ౩౯॥ ఇత్యేకే విహసంత్యేనమన్యే దుర్వాతయంతి చ। తం బబంధుర్నిరురుధుర్యథా క్రీడనకం ద్విజమ్॥ ౪౦॥ ఏవం స భౌతికం దుఃఖం దైహికం దైవికం చ యత్। భోక్తవ్యమాత్మనో దిష్టం ప్రాప్తం ప్రాప్తమబుధ్యత॥ ౪౧॥ పరిభూత ఇమాం గాథామగాయత నరాధమైః। పాతయద్భిస్స్వధర్మస్థో ధృతిమాస్థాయ సాత్త్వికీమ్॥ ౪౨॥ భిక్షుః॥ నాయం జనో మే సుఖదుఃఖహేతుర్న దేవతాత్మా గ్రహకర్మకాలాః। మనః పరం కారణమామనంతి సంసారచక్రం పరివర్తయేద్యత్॥ ౪౩॥ మనో గుణాన్వై సృజతే బలీయస్తతశ్చ కర్మాణి విలక్షణాని। శుక్లాని కృష్ణాన్యథ లోహితాని తేభ్యస్సవర్ణాస్సృతయో భవంతి॥ ౪౪॥ అనీహ ఆత్మా మనసా సమీహతా హిరణ్మయో మత్సఖ ఉద్విచష్టే। మనస్స్వలింగం పరిగృహ్య కామాన్ జుషన్నిబద్ధో గుణసంగతోసౌ॥ ౪౫॥

దానం స్వధర్మో నియమో యమశ్చ శ్లోకీం గాథామాహ॥ నేతి॥ న చాత్మా నాపి గ్రహాదయః-మనః పరం కేవలం సుఖదుఃఖయోః కారణం వదంతి॥ శ్రు॥ మనసా హ్యేవ పశ్యతి మనసా శృణోతీత్యాదిశ్రుతయః॥ ౪౩॥ పరివర్తనప్రకారమేవాహ॥ మన ఇతి॥ గుణాన్ గుణవృత్తీః సృజతి-తతస్తేభ్యః గుణేభ్యః- శుక్లాని సాత్త్వికాని-కృష్ణాని తామసాని-అతిలోహితాని రాజసాని- తేభ్యః సవర్ణాస్తత్తత్కర్మానురూపాః-సృతయః దేవతిర్యఙ్నరాదిజాతయః భవంతి॥ ౪౪॥ తర్హి మనస ఏవ సంసారస్స్యాన్నాత్మన ఇత్యాశంక్యాహ॥ అనీహ ఇతి॥ అయమర్థః-అవిద్యయా మనసోధ్యాసేన-ఇయమాత్మనస్సంసృతిః-న తు స్వతః- యతస్త్రిరహిత స్యైశ్వరస్యాసా నాస్తి-కింతు తద్వతో జీవస్యైవేతి-తదేవాహ- మనసా సమీహమానేన సహ నియంతృత్వేన వర్తమానోపి పరమాత్మా అనీహః తత్క్రియాసంగరహితః-యతో హిరణ్మయః విద్యాశక్తిప్రధానః-కుతః- యతో మత్సఖః మమ జీవస్య సఖా నియంతా అతః ఉత్ ఉచ్చైః విచష్టే అతిరోహితజ్ఞానేన కేవలం పశ్యత్యేవ-అతోసౌ పునరహం జీవః స్వలింగం స్వస్మిన్నాత్మని లింగయతి ద్యోతయతి సంసారమితి తథా- ఆత్మనః పరిగృహ్య ఆత్మత్వేన స్వీకృత్య- తస్య మనసో గుణైః కర్మభిస్సంగతస్సంబంధః గుణసంగాద్వా-కామాన్ జుషన్నిబద్ధ ఇతి॥ ౪౫॥ అతో మనోనిగ్రహేణ కృతే సర్వం కృతం స్యాత్-తం వినా తు స

ర్యంథమిత్యాహద్వాభ్యాం॥దానమితి॥ స్వధర్మఃనిత్యః నైమిత్తికరూపః సద్వ్రతాని ఏకాదశ్యుపవాసాదీని- అన్యానిచ యతికర్మాణి-ఏతే సర్వేఉపాయాః మనోనిగ్రహలక్షణః అంతోనిష్ఠాఫలం యేషాం తేతథా-నన్వజ్ఞానాంగత్వం తేషాంప్రసిద్ధంతత్రాహ- మనసః సమాధిర్నిగ్రహఏవపరోయోగః జ్ఞానం॥ ౪౬॥ సమాహితమితి అతోయస్యమనస్సమాహితంభవతి-తస్యకింకృత్యమస్తి-నదేతిపరంప్రత్యుపదిశన్నివస్త్వాయమేవాహ-అసంయతంవిక్షిప్తంచేత్ -యద్వా- వినశ్యేత్ -ఆతప్యాదినాలీయమానంచేత్ భవేత్ -తర్హిఏభిర్దానాదిభిఃకిమపరంప్రయోజనంస్యాత్ నకించిదిత్యర్థః॥ ౪౭॥ నన్వితరేంద్రియజయః ప్రయోజనం స్యాన్నేత్యాహ॥మనోవశఇతి॥ దేవాఇంద్రియాణితదధిష్ఠాతారోవా। భీష్మఃయోగినామపిభయంకరః-మనోలక్షణోదేవః- కుతః- సహసఃబలాదపిబలినోపివాసహీయాన్-అతస్తంయోవశేవర్తనంకుర్యాత్ -సఏవదేవదేవఃసర్వేంద్రియజేతాభవతి-నాన్యః-తథాచశ్రుతిః॥మనసోవశేసర్వమిదంబభూవ- నాన్యస్యమనోవశమన్వియాయ-భీష్మోహిదేవస్సహసస్సహీయానితి॥౪౮॥ అతఃతన్నిగ్రహవ్యతిరేకేణఇతరనిగ్రహేయప్రవృత్తాస్తేమూఢాఇత్యాహ॥ తమితి॥ అసహ్యఃరాగాదయోవేగాయస్యతం-అతఏవఅరుంతుదంఅరుమర్మ మర్మాణ్యపితుదతివ్యథయతీతిఅరుంతుదఃతం-తత్ -నేతిచ్ఛేదః-తన్నవిజిత్యఅవిజిత్యేత్యర్థః-యేకేచిన్మర్త్యాఃతైస్సహఅసద్విగ్రహంకుర్వంతి- తత్రతత్రానుకూలప్రతికూలాదీన్ అన్యాన్ మిత్రాదీన్ కుర్వంతి- తేమూఢాఇత్యర్థః॥ ౪౯॥ తతశ్చానేనప్రకారేణసంసారేభ్రమంతీత్యాహ ॥ దేహమితి ॥ మనోమాత్రపరికల్పితమిమంస్వదేహమహమితిపుత్రాదిదేహం

శ్రుతంచకర్మాణిచసద్వ్రతాని । సర్వేమనోనిగ్రహలక్షణాంతాఃపరోహియోగోమనసస్సమాధిః॥ ౪౬॥ సమాహితంయస్యమనఃప్రశాంతందానాదిభిఃకింవదతస్యకృత్యమ్। అసంయతంయస్యమనోవినశ్యేద్దానాదిభిశ్చేదపరంకిమేభిః ॥ ౪౭ ॥ మనోవశేన్యేహ్యభవంశ్చదేవామనశ్చనాన్యస్యవశంసమేతి । భీష్మోహిదేవస్సహసస్సహీయాన్ యుంజ్యాద్వశేతంసహిదేవదేవః॥౪౮॥తందుర్జయంశత్రుమసహ్యవేగమరుంతుదంతన్నవిజిత్యకేచిత్ । కుర్వంత్యసద్విగ్రహమత్రమర్త్యైర్మిత్రాణ్యుదాసీనరిపూంశ్చమూఢాః॥౪౯॥దేహంమనోమాత్రమిమంగృహీత్వామమాహమిత్యంధధియోమనుష్యాః।ఏషోహమన్యోయమితిభ్రమేణదురంతపారేతమసిభ్రమంతి॥ ౫౦॥ జనోస్యహేతుస్సుఖదుఃఖయోశ్చేత్కిమాత్మనశ్చాత్రహిభౌమయోస్తత్ । జిహ్వాంక్వచిత్సందశతిస్వదద్భిస్తద్వేదనాయాంకతమాయకుప్యేత్॥ ౫౧॥ దుఃఖస్యహేతుర్యదిదేవతాస్తుకిమాత్మనస్తత్రవికారయోస్తత్ ।యదంగమంగేననిహన్యతేక్వచిత్క్రుధ్యేతకస్మైపురుషస్స్వదేహే॥౫౨॥ఆత్మాయదిస్యాత్సుఖదుఃఖహేతుఃకిమన్యతస్తత్రనిజస్వభావః।నహ్యాత్మనోన్యద్యదితన్మృషాస్యాత్క్రుధ్యేతకస్మాన్నసుఖంనదుఃఖం॥౫౩॥గ్రహానిమిత్తంసుఖదుః

చమేతిస్వీకృత్య-తమసిసంసారే॥౫౦॥ తదేవంమనసఏవసుఖదుఃఖకారణత్వముపపాద్యేదానీంజనాదీనాంషణ్ణామకారణత్వంషడ్భిఃప్రపంచయతి॥ జనఇతి॥ అత్రచఅస్మిన్నపిపక్షే-ఆత్మనఃకిం- నకించిత్- సుఖదుఃఖకర్మత్వంతత్కర్తృత్వంచనాస్తీత్యర్థః- కుతఇత్యతఆహ- హినిశ్చితం-భౌమయోర్భూమివికారయోర్దేహయోస్తత్ - నత్వాత్మనః- అమూర్తస్యాక్రియస్యహననాదిషుకర్మత్వకర్తృత్వానుపపత్తేః - తథాపిదుఃఖమాత్మపర్యవసాయేవేతిచేత్ -ఏవమప్యాత్మనఃఉభయత్రాప్యేకత్వాన్నకోపవిషయోస్తీతిస్వదృష్టాంతేనదర్శయతి-జిహ్వామితి ॥ ౫౧ ॥ దుఃఖస్యేతి ॥ యదిదేవతాః- అస్తునామ- తత్రాపిపక్షే- ఆత్మనఃకిం - యతోవికారయోర్విక్రియమాణయోర్దేవతయోస్తత్ - హస్తేనముఖేభిహతే తేనవాహస్తేదష్టే తదభిమానినోర్వహ్నీంద్రయోరేవతత్ - నత్వవిక్రియస్యానహంకారస్యాత్మనః- దేవతానాంచసర్వదేహేష్వభేదాన్నకోపవిషయోస్తీతిస్వదేహదృష్టాంతమాహ- యదితి- యత్ యదాఅంగందేవతాధిష్ఠానంహస్తముఖాది - అతఏవపూర్వత్రదేవతానధిష్ఠాన భూవికారదంతోదాహరణం ॥ ౫౨ ॥ ఆత్మేతి ॥ ఆత్మనఃసుఖదుఃఖాద్యాకారపరిణామఃఅతఏవహేతుర్యదిస్యాదాత్మా - తర్హితత్రతస్మిన్పక్షేఅన్యతఃకిం-నకించిదన్యతోభవతి-యస్మైకుప్యేదిత్యర్థః - యతోనిజఏవస్వభావఃసః-నన్వాత్మనస్తథాపరిణామఃఅన్యనిమిత్తోభవతి-అతోస్తికోపవిషయఇతిచేత్ -తత్రాహనహీతి-ఆత్మవ్యతిరిక్తంనాస్త్యేవ-యదిస్యాదస్తీతిప్రతీయేత-తర్హితన్మృషైవ-అతః-కస్మాద్ధేతోఃక్రుధ్యేత-యతోనాస్తినిమిత్తం-నచసుఖందుఃఖంచేత్యర్థః॥౫౩॥ గ్రహాఇతి॥ గ్రహపక్షేప్యజస్యాత్మనఃకిం- యతోజన్యతఇతిజనోదేహస్తస్యైవ - జన్మలగ్నాపేక్షయాద్వాదశాష్టమాదిరాశిస్థాస్తే

సుఖదుఃఖయోర్నిమిత్తం భవంతి- కించ-అంతరిక్షస్థైర్గ్రహైస్తత్రస్థస్య గ్రహస్యైవ పాదార్ధాది దృష్ట్యాదుఃఖదాం వదంతి దైవజ్ఞాః - నతు గ్రహకోణాదిషుస్థితస్య తద్దృష్టిగోచరస్య పురుషస్య - గ్రహగత్యైవ తు పీడా తల్లగ్నే దేహే తస్యాభిమానాద్భవతి-అతః పురుషస్తతో గ్రహాత్ దేహాచ్చాన్యః కస్మై క్రుధ్యేత॥౫౪॥కర్మేతి॥కర్మణా హేతునా-అస్త్విత్యసూయోపగమః- కర్మణైవ నాస్తి- కుతస్తస్య హేతుత్వమితి-తదాహ- హియస్మాత్ కర్మ పకస్య జడత్వే సతి స్యాత్ - జడత్వాదప్యకారిత్వోపపత్తేః అజడత్వాచ్చ హితానుసంధానతః ప్రవృత్తిసంభవాత్ - అచిత్ జడో దేహః- అతస్తస్య ప్రవృత్తిర్న సంభవతి- పురుషస్తు సువర్ణః శుద్ధజ్ఞానస్వరూపః-అతః కస్మై క్రుధ్యేత్- యతః సుఖదుఃఖయోర్మూలభూతం కర్మైవ నాస్తీతి॥౫౫॥కాల ఇతి॥తత్ర కాలపరోపి ఆత్మనః కిం- యతోసౌ కాలాత్మక ఏవ-బ్రహ్మాంశత్వాత్ స్వాంశస్య స్వతః పీడా నాస్తీతి-అత్ర దృష్టాంతః నాగ్నేర్హేతో స్తదంశస్య జ్వాలాదేస్తాపః దాహతో నాశోనాస్తి - తత్రోపాధిభూత కాష్ఠాంశ దాహోన్నాశస్స్యాదితి దృష్టాంతాంతరమాహ హిమస్య తచ్ఛైత్యం తదంశభూతస్య తుషారస్య నాశకం నస్యాదిత్యర్థః-కించ-ఆస్తాం అంశత్వం-వస్తుతః పర ఏవాయం - నపరస్య ద్వంద్వం సుఖదుఃఖాదికమస్తీతి ॥౫౬॥తదపంచేతే హేతవః ప్రసిద్ధాః నిరస్తాః-యదికశ్చిద్ధేత్వంతరముద్భావయేత్ -తదపి వస్తుమహిమాపేక్షాయాం నసంభవతీత్యాహ॥నేతి॥నన్వపరోక్షః కథమపహ్నూయతే తత్రాహ-యథేతి॥ సంసృతిమవిద్యమానామేవ రూపయతి ప్రకాశ

ఖయోశ్చేత్కిమాత్మనోజస్య జనస్య తేవై । గ్రహైర్గ్రహస్యైవ వదంతి పీడాం క్రుధ్యేత కస్మై పురుషస్తతోన్యః॥౫౪॥ కర్మాస్తు హేతుస్సుఖదుఃఖయోశ్చేత్కిమాత్మనస్తద్ధి జడాజడత్వే దేహస్త్వచిత్పురుషోయం సువర్ణః క్రుధ్యేత కస్మైనహి కర్మమూలమ్॥౫౫॥కాలస్తు హేతుస్సుఖదుఃఖయోశ్చేత్కిమాత్మన స్తత్ర తథాత్మకోసౌ।నాగ్నేర్హితాపో నహిమస్య తత్స్యాత్ క్రుధ్యేత కస్మైన పరస్య ద్వంద్వం॥౫౬॥న కేనచిత్క్వాపి కథంచనాస్య ద్వంద్వోపరాగః పరతః పరస్య। యథాహమస్సంసృతిరూపిణస్స్యాదేవం ప్రబుద్ధో నబిభేతి భూతైః॥౫౭॥ఏతాం స ఆస్థాయ పరాత్మనిష్ఠామధ్యాసితాం పూర్వతమైర్మహర్షిభిః। అహం తరిష్యామి దురంతపారం తమో ముకుందాంఘ్రినిషేవయైవ॥ ౫౮ ॥ శ్రీభగవాన్॥నిర్విద్య నష్టద్రవిణో గతక్లమః ప్రవ్రజ్య గాం పర్యటమాన ఇత్థమ్। నిరాకృతోసద్భిరపి స్వధర్మాదకంపితోమూం మునిరాహ గాథాం॥౫౯॥సుఖదుఃఖప్రదో నాన్యః పురుషస్యాత్మవిభ్రమః। మిత్రోదాసీనరిపవస్సంసారస్తమసః కృతః॥౬౦॥తస్మాత్సర్వాత్మనా తాత నిగృహాణ మనో ధియా।మయ్యావేశితయాయుక్త ఏతావాన్ యోగసంగ్రహః ॥ ౬౧ ॥ య ఏతాం భిక్షుణా గీతాం బ్రహ్మనిష్ఠాం సమాహితః । ధారయన్ శ్రావయన్ శృణ్వన్ ద్వంద్వైర్నైవాభిభూయతే ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-త్రయోవింశోధ్యాయః......... *

అథ తే సంప్రవక్ష్యామి సాంఖ్యం పూర్వైర్వినిశ్చితమ్।యద్విజ్ఞాయ పుమాన్ సద్యో జహ్యాద్వైకల్పికం భ్ర

యతీతి తథా-అస్య అహముః అహంకారస్య-యథా స్యాత్ -నతథా పరతః ప్రకృతేః పరస్యాత్మనో ద్వంద్వసంబంధః అహంకారనిమిత్తోస్తి నవాస్తవ ఇత్యర్థః-ఏవం ప్రబుద్ధో యః స భూతైః కృత్వా న బిభేతి॥౫౭॥ అతోహమప్యేతయైవ పరమాత్మనిష్ఠయా తరిష్యామీత్యాహ॥ఏతామితి.సోహమిత్యన్వయః-నన్వియం నిష్ఠైవ కథం భవేత్తదాహ- ముకుందేతి॥ ౫౮॥ ప్రస్తావేన సహ గాథార్థం సంక్షేపతో దర్శయతి ద్వాభ్యాం॥ నిర్విద్యేతి॥ ఇత్థం నష్టద్రవిణో నిర్విద్య గతక్లమః-ప్రవ్రజ్య గాం పర్యటన్-అసద్భిర్నిరాకృతోపి స్వధర్మాదకంపితః-స మునిః- అమూం గాథామాహేత్యన్వయః ౫౯॥సుఖేతి॥ మిత్రోదాసీనరిపవః సంసారస్సర్వోపి చ-తమసః అజ్ఞానతః-ఆత్మనో మనసో విభ్రమమాత్రః కృతః-న తాత్త్విక ఇత్యర్థః॥౬౦॥ ఉక్తం ద్వంద్వసహనోపాయముపసంహరతి॥తస్మాదితి॥ ౬౧॥ మనోనిగ్రహాశక్తోపి తచ్ఛ్రవణాదినిష్ఠస్తత్ఫలం ప్రాప్నోతీత్యాహ॥య ఇతి॥ద్వంద్వైస్సుఖదుఃఖాదిభిః॥ ౬౨॥శ్లో॥భిక్షుగీతాం ఫలం కృత్వా భక్తచిత్తగతో హరిః। మోహం నిఘ్నన్నిహాభాతి పరమానందరూపతః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- త్రయోవింశాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.................*

శ్లో॥ చతుర్వింశేతు సాంఖ్యేన మనోమోహోనివార్యతే।ఆత్మనస్సర్వభావానామాగమాపాయచింతయా॥ స్వపదద్వంద్వభక్తానామద్వంద్వత్వాయ సంయమమ్ । చిత్తస్యోక్త్వా పునః కృష్ణస్సాంఖ్యమత్రాహ తత్కృతే॥అద్వితీయాత్పరమాత్మనోమాయయా ప్రకృతిపురుషద్వారా సర్వం ద్వైతముదేతి - పునస్తత్రైవ లీయతే- ఇత్యేవమనుసంధానస్య ద్వం

ద్వ్రభ్రమోనివర్తతఇతివక్తుంసాంఖ్యంప్రస్తౌతి॥ అథేతి ॥ పూర్వైఃకపిలాదిభిర్వినిశ్చితం-వైకల్పికంభేదనిమిత్తం-భ్రమంసుఖదుఃఖాదిరూపం॥ ౧॥ ఆసీతి॥అథోశబ్దఃకాత్స్న్యే-జ్ఞానంద్రష్టా-తేనదృశ్యేనసహోఽర్థోదృశ్యః-అవికల్పితంవికల్పశూన్యమేకమేవబ్రహ్మాణ్యేవలీనమాసీదిత్యర్థః-కదేత్యపేక్షాయామాహ- అయుగేయుగేభ్యః పూర్వంప్రళయఇత్యర్థః-తథాఆదౌయత్కృతయుగంతస్మింశ్చఅన్యదాపి- యదావివేకనిపుణాజనాభవంతి- తదాపితేషాంభేదానాస్ఫూర్తేః॥౨॥ తదితి॥ తద్బృహత్ బ్రహ్మ-వాఙ్మనోగోచరంయథాభవతితథా-మాయాదృశ్యాంఫలంతత్ప్రకాశఃతద్రూపేతిమాయావిలాసరూపేణవా-ద్విధాసమభవత్॥౩॥తయోరితి॥తయోర్ద్విధాభూతయోరంశయోర్మధ్యే- ఉభయాత్మికాకార్యకారణరూపిణీ॥౪॥తమఇతి॥ అభవన్ అభివ్యక్తాబభూవుః- మయాపరమేశ్వరేణ జీవాదృష్టప్రయుక్తత్వాత్సృష్టేఃపురుషానుమతత్వం-యద్వా - స్వస్యైవప్రకృతీక్షణరూపాయాపురుషావస్థా - తదనుమతేనతద్ద్వారేణేత్యర్థః-౫॥ తేభ్యఇతి ॥ సూత్రంక్రియాశక్తిమాన్ ప్రథమోవికారః- తతోమహాన్జ్ఞానశక్తిః- నన్వయంమహానేవప్రథమోవికారఃప్రసిద్ధఃతత్రాహ - జ్ఞానస్యక్రియాగర్భత్వాత్ సూత్రేణసంయుతః నపృథక్ - ఏతమేవతత్త్వం క్రియాజ్ఞానశక్తిభ్యాంద్విధోచ్యతఇత్యర్థః- విమోహనఃజీవస్యభ్రమహేతుః - సజాతః ॥ ౬ ॥ వైకారికఇతి॥ యతస్తన్మాత్రాదీనాంకారణం-మనశ్చైదేవదేవతానామప్యుపలక్షణం - చిదచిన్మయఃచిదాభాసవ్యాప్తత్వాదుభయగ్రంథిరూపఇతిజీవోపాధిత్వంవర్ణితం- యద్యపి॥ శ్రు॥ తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సంభూతఇత్యాదిశ్రుతేః॥ శ్రు॥ అన్నమయంహిసోమ్యమనఇత్యాదిశ్రుతేశ్చ - ప్రథమంభూతాని జాయంతే - తేభ్యశ్చాపంచీకృతేభ్యః ప్రాణాది క్రమేణ సమష్ట్యాత్మ

మమ్॥౧॥ఆసీత్ జ్ఞానమథోఅర్థఏకమేవావికల్పితమ్ । యదావివేకనిపుణాఆదౌకృతయుగేయుగే॥౨॥

తన్మాయాఫలరూపేణకేవలంనిర్వికల్పకమ్।వాఙ్మనోగోచరంనిత్యంద్విధాసమభవద్బృహత్॥ ౩ ॥ తయోరేకతరోహ్యర్థఃప్రకృతిశ్శోభయాత్మికా।జ్ఞానమన్యతమోభావఃపురుషస్సోభిధీయతే॥ ౪॥ తమోరజస్సత్త్వమితిప్రకృతేరభవన్గుణాః । మయాసంక్షోభ్యమాణాయాఃపురుషానుమతేనవా॥ ౫॥ తేభ్యస్సమభవత్సూత్రంమహాన్సూత్రేణసంయుతః। తతోవికుర్వతోజాతోయోహంకారోవిమోహనః॥ ౬॥వైకారికస్తైజసశ్చతామసశ్చేత్యహంత్రివృత్ । తన్మాత్రేంద్రియమనసాంకారణంచిదచిన్మయః॥౭॥ అర్థస్తన్మాత్రకోజజ్ఞేతామసాదింద్రియాణిచ। తైజసాద్దేవతాఆసన్నేకాదశచవైకృతాత్ ॥ ౮॥ మయాసంచోదితాభావాస్సర్వేసంహత్యకారిణః। అండముత్పాదయామాసుర్మమాయతనముత్తమమ్॥ ౯॥తస్మిన్నహంసమభవమండేసలిలసంస్థితౌ । మమనాభ్యామభూత్పద్మం విశ్వాఖ్యంతత్రచాత్మభూః॥ ౧౦॥ సోసృజత్తపసాయుక్తోరజసామదనుగ్రహాత్ । లోకాన్సపాలాన్విశ్వాత్మా భూర్భువస్స్వరితి త్రిధా॥౧౧॥ దేవానామోకఆసీత్స్వర్భూతానాంచభువఃపదమ్। మర్త్యాదీనాంచభూర్లోకస్సిద్ధానాం

కంలింగశరీరం- పంచీకృతేభ్యశ్చబ్రహ్మాండం-తస్మిన్-వైరాజస్తదంతర్యామిలీలావిగ్రహః క్షీరాబ్ధిశాయీనారాయణః-తన్నాభిపద్మేచవైరాజస్యభోగవిగ్రహశ్చతురాననః- తతోయథావసరమన్యేషాం జీవానామావిర్భావఇతిప్రక్రియా-తథాపి-చిత్తాభివ్యక్తిపూర్వకోహంకారః - తతోభూతేంద్రియాదివ్యవహారఇత్యేతావతామహదాదిక్రమేణసృష్టిరుచ్యతే-తథాచోక్తం॥ శ్లో॥ మృల్లోహవిస్ఫులింగాద్యైస్సృష్టిర్యాచోదితాన్యథా। ఉపాయస్సోవతారాయనాస్తిభేదఃకథంచనేతి॥౭॥తస్మాత్త్రివిధాత్త్రివిధప్రపంచోత్పత్తింవర్ణయతి॥ అర్థఇతి ॥ తన్మాత్రాత్ శబ్దాదితన్మాత్రకారణాత్- తామసాత్ తద్ద్వారా-అర్థోమహాభూతరూపోజజ్ఞేబభూవ-భూతానామావరణస్వభావత్వాత్ - ఇంద్రియాణిదశ-తైజసాత్ రాజసాత్ -తేషాంప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ -వైకృతాత్ -సాత్త్వికాత్ -దేవతాః॥శ్లో॥ దిగ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వి వహ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రకాః। చంద్రశ్చేత్యేకాదశ - చశబ్దాత్ మనశ్చ- తేషాంప్రకాశస్వభావత్వాత్ ౮॥ మయేతి॥ మమవైరాజస్యాంతర్యామిణః॥ ౯॥ తస్మిన్నితి॥సలిలేసంస్థితిర్యస్యతత్ సలిలసంస్థితి- తస్మిన్ సలిలసంస్థితాండే-శ్రీనారాయణరూపేలీలావిగ్రహేణ సమభవంస్థితఇత్యర్థః- విశ్వాఖ్యంలోకకారణభూతం- తత్రచాత్మభూః చతురాననరూపేణ భోగవిగ్రహేణ పునర్వైరాజ ఏవస్మిన్నావిర్భూత ఇత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ రజసా యుక్తో మదనుగ్రహాత్తపసాసృజత్-భూః అతలాదిసహితా-భువః-అంతరిక్షలోకః-స్వః స్వర్గః-మహర్లోకాదేరప్యుపలక్షణం॥౧౧॥ లోకసృష్టిప్రయోజనమాహసార్ధేన ॥ దేవానామితి॥ ఓకోనివాసః- పదంస్థానం ॥ త్రితయాత్పరంమహర్లోకాది-

భూమేరధః అతలాది॥ ౧౨॥ ఏవంవ్యవస్థాయాంకారణమాహసార్ధేన త్రిలోక్యామితి ॥ త్రిలోక్యాంపాతాళాదిసహితాయాం-యోగాదితారతమ్యేనయథోత్తరంమహర్లోకాదయః- మద్గతిఃశ్రీవైకుంఠలోకః ॥ ౧౩ ॥ తత్రతుమద్గతివ్యతిరేకేణేతరాఃగతయశ్చంచలాఇత్యాహ॥మయేతి॥వైరాగ్యార్థం- మయా కాలాత్మనాకాలశక్తినా- ధాత్రాపరమేశ్వరేణకర్మఫలప్రదేన హేతుభూతేన - గుణప్రవాహే సంసారే - ఉన్మజ్జతి ఆసత్యలోక ముత్తమాగతీః ప్రాప్నోతి-పునర్నిమజ్జతిఆస్థావరంనీచాఃగతీఃప్రాప్నోతి॥ ౧౪॥ సృష్టినిరూపణస్యాద్వితీయాత్మప్రతిపత్త్యర్థత్వాత్ తత్ప్రతిపాదనాయకారణేనకార్యస్యవ్యాప్తిమాహ॥అణురితి॥ఉభయేనసంయుక్తఃవ్యాప్తః-తదేవాహప్రకృత్యేతి॥౧౫॥ ఇదానీంకార్యస్యయఃఆదికారణం-అంతఃలయస్థానంచ,తస్యమధ్యంమధ్యావస్థాపిసఏవ- వై ప్రసిద్ధం మృత్సువర్ణాదిషు-అతఏవావ్యభిచారిత్వాత్ సఏవసన్నేతరః - అలంతర్హి మిథ్యాభూతకార్యసృష్ట్యా తత్రాహ॥వికారఇతి॥ తైజసాఃకటకకుండలాదయః - పార్థివాఘటశరావాదయశ్చ యథేతి ॥ ౧౬ ॥ నన్వేవంతర్హిస్వకార్యంప్రతిమహదాదీనామప్యాద్యంతరూపత్వాత్సత్యత్వంస్యాత్తత్రాహ ॥ యదితి ॥ యద్రూప ముపాదాయ ఉపాదాన కారణతయా స్వీకృత్య- పూర్వఃకారణరూపోమహదాదిభావః-పరంఅహంకారాదికంభావం-వికురుతేసృజతి-యథామృత్పిండోమృదముపాదాయస్వయంనిమిత్తభూతోఘటంసృజతి - తద్వత్సఏవసన్నితిపూర్వస్యానుషంగః-కథంతర్హిమృత్తికేత్యేవసత్యమిత్యాదిశ్రుతిస్తత్రాహ ॥ ఆదిరితి ॥ యద్యదాయస్యాదిరంతశ్చవిద్యతేతదాతత్సత్యమిత్యభిధీయతే - శ్రుత్యాపరమకారణస్యాత్మనఃసత్యత్వవివక్షయేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ నసుతథాపిసర్వవికారమిథ్యాత్వేప్రకృతిమహాపురుషకాలా

త్రితయాత్పరమ్ । అధోఽసురాణాంనాగానాంభూమేరోకోఽసృజత్ప్రభుః ॥ ౧౨॥ త్రిలోక్యాంగతయస్సర్వాఃకర్మణాంత్రిగుణాత్మనామ్। యోగస్యతపసశ్చైవన్యాసస్యగతయోఽమలాః॥మహర్జనస్తపస్సత్యంభక్తియోగస్యమద్గతిః॥౧౩॥మయాకాలాత్మనాధాత్రాకర్మయుక్తమిదంజగత్। గుణప్రవాహఏతస్మిన్నున్మజ్జతినిమజ్జతి॥౧౪॥అణుర్బృహత్కృశస్థూలోయోయోభావఃప్రసిధ్యతి। సర్వోఽప్యుభయసంయుక్తఃప్రకృత్యాపురుషేణచ॥౧౫॥యస్తుయస్యాదిరంతోవైసవైమధ్యంచతస్యతత్ ।వికారోవ్యవహారార్థోయథాతైజసపార్థివాః॥౧౬॥యదుపాదాయపూర్వస్తుభావోవికురుతేపరమ్। ఆదిరంతోయదాయస్యతత్సత్యమభిధీయతే॥౧౭॥ప్రకృతిర్హ్యస్యోపాదానమాధారఃపురుషఃపరః।గుణాభివ్యంజకఃకాలోబ్రహ్మత్త్రితయంత్వహమ్॥౧౮॥సర్గఃప్రవర్తతేతావత్పౌర్వాపర్యేణనిత్యశః।మహాన్గుణవిసర్గార్థఃస్థిత్యంతోయావదీక్షణమ్॥౧౯॥విరాణ్మయాసాద్యమానోలోకకల్పవికల్పకః।పంచత్వాయవిశేషాయకల్పతేభువనైస్సహ ॥ ౨౦॥ అన్నేప్రలీయతే మర్త్యమన్నంధానాసులీయతే । ధానాభూమౌప్రలీయంతే

నాంపృథక్సత్యత్వమేవవక్తవ్యం-అకార్యభూతానాంభిన్నత్వాత్కథమద్వితీయతా- తత్రాహ॥ ప్రకృతిరితి॥ అస్యసతః కార్యస్య-ఉపాదానంఉపాదానతయాప్రసిద్ధాప్రకృతిః- యశ్చతస్యాఆధారః అధిష్ఠాతాపరఃపురుషః- యశ్చగుణక్షోభేణాభివ్యంజకఃకాలః - తత్త్రితయంబ్రహ్మరూపోఽహమేవ- నతుపృథక్-ప్రకృతేశ్శక్తిత్వాత్ - పురుషకాలయోరవస్థారూపత్వాత్ ॥౧౮॥ఏవంతావత్కాలత్రయేఽప్యవ్యభిచారాత్-బ్రహ్మైవసత్యమితివక్తుంతస్యసృష్టికారణత్వేనాబాధత్వముక్త్వా మిథ్యాపితస్యైవ సత్వముపపాద్యంతే - అవధిత్వేన సత్త్వందర్శయిష్యన్ సర్గప్రవాహరూపాయాః స్థితేరవధిమాహ॥సర్గ ఇతి॥ మహాన్బహుళః-పౌర్వాపర్యేణపితృపుత్రాదిరూపేణ - నిత్యశఃఅవిచ్ఛేదేన-కిమర్థంప్రవర్తతేతత్రాహ-గుణేషువివిధతయాసృజ్యతఇతిగుణవిసర్గోజీవఃతదర్థఃతద్భోగప్రయోజనః- కింపర్యంతంప్రవర్తతే-యావత్ స్థితేరంతః-సోపికిమవధిస్తదాహ-యావదీక్షణంపరమేశ్వరస్య-తావత్॥౧౯॥ ప్రళయంనిరూపయతి॥ విరాడితి॥ విరాట్ బ్రహ్మాండం-మయాకాలాత్మనా - ఆపాద్యమానః వ్యాప్యమానః - లోకానామహరహఃకల్పాః సృష్టిప్రళయాః వివిధాఃకల్ప్యంతేయస్మిన్ , తాన్వావిశ్వస్మిన్కల్పయతీతివాతథా-సఃతథాభూతోఽపి - పంచత్వాయపంచత్వరూపాయభూవిశేషాయవిభాగాయకల్పతేయోగ్యోభవతి ॥ పంచానాంభూతానామైక్యరూపంతేషాంపృథగ్భావాపత్త్యానశ్యతీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అత్ర ॥ శ్రు ॥ తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః - ఆకాశాద్వాయుః- వాయోరగ్నిః- అగ్నేరాపః-అద్భ్యఃపృథివీ- పృథివ్యాఓషధయః- ఓషధీభ్యోఽన్నం-అన్నాత్పురుషఇతి- శ్రుత్యుక్తసృష్టిక్రమ ప్రాతిలోమ్యేన ప్రళయమాహ ॥ అన్న ఇతి ॥ మర్త్యాంశరీరం - యేనోపచితంతస్మిన్నన్నే

శతవర్షయాఽనావృష్ట్యా క్షీణే సతి- తత్రైవ లీయత ఇత్యర్థః-అన్నం ధానాసు- బీజమాత్రావశేషం భవతీత్యర్థః-
ధానా భూమౌ - ఉప్తా న ప్రరోహంతీత్యర్థః- భూమిర్గంధే - సంవర్తకాదిత్యశోషితా సంకర్షణముఖాగ్నినా ద
గ్ధా చ సతీ భూతసూక్ష్మరూపం గంధతన్మాత్రావశేషా భవతి ॥ ౨౧ ॥ అప్స్వితి ॥ అప్సు గంధః - శతవర్షయా వృష్ట్యా
ప్లావ్యమానోఽప్సు లీయతే - ఏవమేవాపశ్చ జ్యోతిషా శోష్యమాణా రసమాత్రావశేషా భవంతి - తతో రసోఽపి తస్మిన్ లీ
యతే - జ్యోతిశ్చ వాయునాఽభిభూయమానం రూపమాత్రం సత్ తస్మిన్ లీయతే ॥ ౨౨ ॥ రూపమితి ॥ వాయుస్తు కాల
ప్రేరితేనాంబరేణ గ్రస్తః స్పర్శమాత్రః సన్ లీయతే - అంబరం చ భూతాదినా అహంకారేణ గ్రస్యమానం శబ్దత
న్మాత్రే లీయతే- తదేవం తామసాహంకారకార్యస్య శబ్దపర్యంతం లయముక్త్వా రాజసాహంకారకార్యస్యా
ప్యాహ - ఇంద్రియాణి స్వయోనిష్వితి - స్వప్రవర్తకదేవతాసు - తేషాం ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ ప్రవృత్తేశ్చ దేవ
తాధీనత్వాత్ తాసు లయ ఇతి వాచోయుక్తిః - వస్తుతస్తు స్వకారణే రాజసాహంకార ఏవ లయోఽభిప్రేతః ॥ ౨౩ ॥ యోనిరి
తి ॥ యోనిరిత్యుద్దేశ్యగతత్వాదేకత్వమవివక్షితం- యోనయో దేవతాస్తు మనసి- కుతః- ఈశ్వరే నియంతరి ॥ శ్లో ॥ మనోవ
శేఽన్యే హ్యభవంశ్చ దేవా ఇత్యుక్తత్వాత్ - ఇంద్రియలయోక్త ఏవాత్రాప్యభిప్రాయః - మనశ్చ దేవతాభిః సహ వైకారి
కే అహంకార ఇత్యర్థః- తామసాహంకారకార్యావశేషితస్య శబ్దస్య లయమాహ- శబ్దో భూతాదిం తామసాహంకారం
అప్యేతి తస్మిన్ లీయత ఇత్యర్థః భూతాదిరిత్యుపలక్షణం - త్రివిధోఽప్యహంకారో మహతి జడాంశం విహాయ జ్ఞానక్రియా
శక్తిమాత్రరూపో భవతి-కథంభూతః-ప్రభుః సమర్థః-సర్వజగన్మోహకత్వాత్ ॥ ౨౪ ॥ స ఇతి ॥ స చ మహాన్ స్వకారణే

భూమిర్గంధే ప్రలీయతే ॥ ౨౧ ॥ అప్సు ప్రలీయతే గంధ ఆపశ్చ స్వగుణే రసే । లీయతే జ్యోతిషి రసో జ్యోతీ
రూపే ప్రలీయతే ॥ ౨౨ ॥ రూపం వాయౌ స చ స్పర్శే లీయతే సోఽపి చాంబరే । అంబరం శబ్దతన్మాత్ర ఇంద్రియా
ణి స్వయోనిషు ॥ ౨౩ ॥ యోనిర్వైకారికే సౌమ్య లీయతే మనసీశ్వరే । శబ్దో భూతాదిమప్యేతి భూతాది
ర్మహతి ప్రభుః ॥ ౨౪ ॥ స లీయతే మహాన్ స్వేషు గుణేషు గుణవత్తమః । తేఽవ్యక్తే సంప్రలీయంతే తత్ కాలే
లీయతేఽవ్యయే ॥ ౨౫ ॥ కాలో మాయామయే జీవే జీవ ఆత్మని మయ్యజే । ఆత్మా కేవల ఆత్మస్థో వికల్పాపాయ
లక్షణః ॥ ౨౬ ॥ ఏవమన్వీక్షమాణస్య కథం వైకల్పికో భ్రమః । మానసో హృది తిష్ఠేత వ్యోమ్నీవార్కోదయే
తమః ॥ ౨౭ ॥ ఏష సాంఖ్యవిధిః ప్రోక్తః సంశయగ్రంథిభేదనః । ప్రతిలోమానులోమాభ్యాం పరావరదృ
శా మయా ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-చతుర్వింశోఽధ్యాయః. ... ... *

శ్రీభగవాన్ ॥ గుణానామసమిశ్రాణాం పుమాన్ యేన యథా భవేత్ । తన్మే పురుషవర్యేదముప

షు-జ్ఞానక్రియాశక్తిమత్త్వాన్మహాన్ గుణవత్తమః- తాదృగ్భావం విహాయ గుణమాత్రరూపో భవతి- తే చావ్యక్తే ప్రకృతౌ సామ్యా
వస్థాం గచ్ఛంతీత్యర్థః-తదవ్యక్తం కాలే-కాలాధీనత్వాత్తేనైకీభూయావతిష్ఠతే-అవ్యయే ఉపరతవృత్తౌ ॥ ౨౫ ॥ కాల ఇతి ॥
మాయామయే మాయాప్రవర్తకే జ్ఞానమయే వా - అత ఏవ జీవయతీతి జీవః తస్మిన్ మహాపురుషే- అయం భావః విశ్వస్ర
ష్టుః మహాపురుషస్యోపకరణరూపః కాలోన్నృత్యంశేన సృజ్యశ్చ-అతస్తదాత్మనావతిష్ఠత ఇతి-తదుక్తం సప్తమే ॥ శ్లో ॥ కాల
శ్చరంతం సృజతీశ ఆశ్రయం ప్రధానపుంభ్యాం నరదేవ సత్యకృదితి-దశమే చ ॥ శ్లో ॥ యోఽయం కాలస్తస్య తేఽవ్యక్తబంధో చే
ష్టామాహుశ్చేష్టతే యేన విశ్వం । నిమేషాదిర్వత్సరాంతో మహీయాంస్తం త్వేశానం క్షేమధామ ప్రపద్యే ఇతి-జీవ ఆత్మని- ప్ర
కృతేర్లీనత్వేన ప్రతియోగ్యభావాత్ పరిపూర్ణేన స్వరూపేణావతిష్ఠతే - ఆత్మా తు ఆత్మస్థ ఏవ నాన్యత్ర లీయతే - యతః
కేవలో నిరుపాధిః- తత్ర హేతుః- వికల్పాపాయాభ్యాం విశ్వోత్పత్తిలయాభ్యాం లక్ష్యతే అధిష్ఠానత్వేన అవధిత్వేన చేతి
తథా సః ॥ ౨౬ ॥ అస్య కథనస్య ప్రస్తుతోపయోగమాహ ॥ ఏవమితి ॥ మానసః కథం భేదనిమిత్తో భ్రమః స్యాత్ -జాతో వా క
థం హృది తిష్ఠేదితి ॥ ౨౭ ॥ ఉపసంహరతి ॥ ఏష ఇతి ॥ ౨౮ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమివ యేనేదం దర్శితం తత్త్వమాత్మనః । సాంఖ్యప్రఖ్యా
నతస్తస్మై హరయే గురవే నమః ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో ॥ పంచవింశే స్వనైర్గుణ్యప్రతిపత్త్యై నిరూప్యతే । చిత్తప్రభవసత్త్వాదిగుణవృత్తిరనేకధా ॥ ప్రకృతిపురుషవివేక
జ్ఞానవతోఽపి యావత్ ప్రయత్నవిశేషేణ గుణత్రయవృత్తిజయో న స్యాత్ - న తావద్ద్వంద్వోపరమః- అతస్తజ్జయోపాయ
కథనాయ గుణత్రయవృత్తినిరూపణార్థమాహ ॥ గుణానామితి ॥ సహ మిశ్రీభూయ వర్తమానాః సమిశ్రాః న సమిశ్రాః
అసమిశ్రాః తేషాం విభక్తానాం గుణానాం మధ్యే యేన గుణేన- యథాదృశో భవేత్ - తదిదం కథయతో మత్తో నిబోధ

త్యర్థః॥ ౧॥ తత్రసత్త్వవృత్తీనాహ॥ శమఇతి॥ఈక్షావివేకః-తపఃస్వధర్మానతిక్రాంత్వంస్మృతిఃపూర్వాపరానుసంధానంతుష్టిర్యదృచ్ఛాలాభసంతోషః-త్యాగఃవ్యయశీలత్వం-అస్పృహావైరాగ్యం- శ్రద్ధాఆస్తిక్యం-హ్రీఃఅనుచితేకర్మణిప్రవృత్తౌలజ్జా- దయాదానంపయాదానగతిరీక్షణేష్విత్యస్మరణాత్ - ఆదిశబ్దేనఆర్జవవినయాదిఃస్వనివృత్తిఃఆత్మరతిః॥౨॥రజసోవృత్తీరాహ॥ కామఇతి॥ కామోభిలాషః-ఈహావ్యాపారఃమదోదర్పఃతృష్ణాలాభేసత్యప్యసంతోషః-స్తంభఃగర్వః-ఆశీఃధన్యాభిలాషేణదేవతాదిప్రార్థనం-భిదాభేదబుద్ధిః-సుఖంవిషయభోగః-మదోత్సాహః మదేనయుద్ధాద్యభినివేశః- యశఃప్రీతిఃస్తుతిప్రియతా- హాస్యముపహాసఃవీర్యంప్రభావావిష్కారఃబలోద్యమఃబలేనఉద్యమః రాజసః న్యాయేనోద్యమఃసాత్త్వికఏవ॥ ౩॥ తమసోవృత్తీరాహ॥క్రోధఇతి॥క్రోధఃఅసహిష్ణుతా- లోభఃవ్యయపరాఙ్ముఖతా అనృతంఅశాస్త్రీయంప్రమాణమితిభాషణం-హింసానామద్రోహః-యాచ్ఞాప్రార్థనా- దంభఃధర్మధ్వజిత్వం- క్లమఃశ్రమః-కలిఃకలహః- శోకమోహౌఅనుశోచనంభ్రమశ్చ- విషాదార్తిర్దుఃఖందైన్యంచ- నిద్రాతంద్రా- ఆశాధనమమభవిష్యతీత్యన్వేషాభీర్భయః- అనుద్యమఃజాడ్యం ॥ ౪ ॥ సత్త్వస్యేతి॥ అనుపూర్వశఃక్రమేణ-ఏతాశ్లోకత్రయోక్తాఃవర్ణితాప్రాయాః- అన్యాఅప్యూహ్యాఇతిభావః॥ ౫॥ విభక్తానాంగుణానాంవృత్తయోవర్ణితాః- మిశ్రాణామాహత్రిభిః॥ సన్నిపాతఇతి॥అహంమమేతిచమతాఉక్తసర్వవృత్తిసామానాధికరణ్యదర్శనాత్సన్నిపాతత్వం- అహంశాంతఃకామీక్రోధీత్యాది- తథామమశాంతిరస్తికామఃక్రోధోస్తీత్యాదిద్రష్టవ్యం-తత్పూర్వకఃసర్వోవ్యవహారశ్చసన్నిపాతకార్యమిత్యాహ- వ్యవహారఇతి-అత్రహేతుః-మనశ్చమాత్రాణిచఇంద్రియాణిచఅసవశ్చతైః - మనఆదీనాం

ధారయశంసతః॥ ౧॥ శమోదమస్తితిక్షేక్షాతపస్సత్యందయాస్మృతిః । తుష్టిస్త్యాగోస్పృహాశ్రద్ధా హ్రీర్దయాదిస్స్వనిర్వృతిః॥ ౨॥ కామఈహామదస్తృష్ణాస్తంభఆశీర్భిదాసుఖమ్।మదోత్సాహోయశఃప్రీతిర్హాస్యంవీర్యబలోద్యమః ॥ ౩ ॥ క్రోధోలోభోనృతంహింసాయాచ్ఞాదంభఃకలిఃక్లమః । శోకమోహవిషాదార్తీనిద్రాశాభీరనుద్యమః॥ ౪॥ సత్త్వస్యరజసశ్చైతాస్తమసశ్చానుపూర్వశః॥ వృత్తయోవర్ణితప్రాయాస్సన్నిపాతమథోశృణు॥౫॥ సన్నిపాతస్త్వహమితిమమేత్యుద్ధవయామతిః॥ వ్యవహారస్సన్నిపాతోమనోమాత్రేంద్రియాసుభిః॥ ౬ ॥ ధర్మేచార్థేచకామేచయదాసౌపరినిష్ఠితః।గుణానాంసన్నికర్షోయంశ్రద్ధారతిధనావహః॥ ౭॥ ప్రవృత్తిలక్షణేనిష్ఠాపుంసోయర్హిగృహాశ్రమే।స్వధర్మేచానుతిష్ఠేతగుణానాంసమితిర్హిసా॥౮॥ పురుషంసత్త్వసంయుక్తమనుమియాచ్ఛమాదిభిః।కామాదిభీరజోయుక్తంక్రోధాద్యైస్తమసాయుతమ్॥౯॥ యదాభజతిమాంభక్త్యానిరపేక్షస్స్వకర్మభిః। తంసత్త్వప్రకృతింవిద్యాత్పురుషంస్త్రియమేవవా॥ ౧౦॥ యదాహ్యాశిషఆశాస్యమాంయజేతస్వకర్మభిః। తంరజఃప్రకృతింవిద్యాద్ధింసామాశాస్యతామసం॥ ౧౧॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిగుణా

సాత్త్వికరాజసతామసత్వాత్ త్రైవర్ణ్యవహారఃసన్నిపాతజఇతిభావః॥ ౬॥ధర్మఇతి॥ అసౌపురుషోయదాధర్మాదిషుపరినిష్ఠితోభవతి-తదాయంత్రిషునిష్ఠారూపఃసన్నికర్షఃసన్నిపాతకార్యం-ధర్మాదీనాంసత్వతమోరజఃకార్యత్వాత్ -విషయతః-సన్నిపాతజత్వముక్తం- ఫలతశ్చతథాత్వమాహశ్రద్ధారతిధనానిసత్త్వరజస్తమోమయాన్యావహతీతి తథా॥౭॥ధర్మనిష్ఠాయామేవసన్నిపాతఃదర్శయతి॥ప్రవృత్తీతి॥ప్రవృత్తిలక్షణేకామ్యేధర్మే- తదాపుంసోనిష్ఠాభవతి-యదాపుమాన్ -గృహాశ్రమమేవాసక్తస్తిష్ఠేత్ -అనుపశ్చాత్స్వధర్మేచనిత్యనైమిత్తికేతిష్ఠేత - సాపిసమితిఃసన్నిపాతః-హియస్మాత్కామ్యధర్మఃగృహాసక్తిః-స్వధర్మఃరజస్తమస్సత్త్వమయఇత్యర్థః॥౮॥తదేవంమిశ్రామిశ్రగుణవృత్తీఃప్రదర్శ్యఇదానీం॥శ్లో॥పుమానాయేనయథాభవేదితి-యదుక్తందర్శయతిత్రిభిః॥పురుషమితి॥౯॥౧౦॥యదేతి॥ హింసాంశత్రుమరణాదికమాశాస్యయోభజేత్ -తంతామసంవిద్యాత్ -ఏతైర్గుణైరేవంభూతోభవతీతితాత్పర్యార్థః ౧౧॥ నమతవాపిగుణవిశేషేణకర్తృత్వాద్వ్యవిశేషాత్ కేనవిశేషణత్వాంసేవ్యఃజీవస్సేవకఇతినియమః- యతోమాంభజేతివారంవారముచ్యతేతత్రాహ॥సత్త్వమితి॥జీవస్యైవ-నమే-కుతః-యతశ్చిత్తజాఃజీవోపాధౌచిత్తేనవ్యంజ్యతే- అతఃసైనస్సపేవబధ్యతే-కీదృశః- భూతానాందేహరూపాణామన్యేషాంచమధ్యేసజ్జమానః- అహంత్వసజ్జమానోగుణనియంతృత్వేనసృష్ట్యాదికర్తాపినిత్యముక్తఃఅతోమహాన్విశేషఇతిభావః- యద్వా-భూతానాంఅపంచీకృతానాంయత్కార్యభూతంచిత్తం॥ శ్రు ॥ అన్నమయంహిసోమ్యమనఇతిశ్రుతేః-తత్రచిత్తేప్రభవాః-అతోభూతోపహితస్యజీవస్యైవ

తి-అన్వయస్సమానం॥ ౧౨॥ తదేవం మిశ్రామిశ్రగుణకార్యాణి ప్రదర్శ్య-ఇదానీ మేకైకగుణోద్రేక కార్యాణి-దర్శయతిస ప్తదశభిః॥యదేతి॥యదేతరౌగుణౌ-జయేత్ అభిభవేత్ -భాస్వరంప్రకాశకం-విశదంస్వచ్ఛం- శివంశాంతం-దేవత్వావిశ దత్వభాస్వరత్వానాంయథాక్రమంసుఖధర్మజ్ఞానహేతుత్వాత్తదా త్రైస్యుజ్యతే- ఆదిశబ్దాచ్ఛమదమాదిభిశ్చ॥ ౧౩॥ యదేతి॥ తమఃసత్త్వంచకర్మభూతం-రజఃకర్తృ-సంగంసంగహేతుః-భిదాభేదహేతుః-చలంప్రవృత్తిస్వభావం-అ తఃసంగహేతుత్వాత్ యశసాశ్రియాచయుజ్యేత- తత్కామఃపుమాన్భవతీత్యర్థః- భిదాహేతుత్వాత్ దుఃఖేనయు జ్యేత॥ శ్రు॥ ద్వితీయాద్వైభయంభవతీతిశ్రుతేః- చలత్వాత్ కర్మణాయుజ్యేత॥౧౪॥యదేతి॥యదారజస్సత్త్వంచక ర్మభూతం- తమఃకర్తృ- మూఢంవివేకభ్రంశకం-లయంఆవరణాత్మకం-జడంఅనుద్యమాత్మకం-అతోమూఢత్వా చ్ఛోకమోహహింసాభిః-లయత్వాన్నిద్రయా- జడత్వాదుద్యమాభావేన కేవలమాశయాయుజ్యేతేతిద్రష్టవ్యం-జడ ఇతిపాఠేలయాత్మకత్వేనైవనిద్రాశయోర్హేతుః॥౧౫॥ కించ॥ యదేతి ॥ యదా త్తంప్రసీదేతనచిచ్ఛంభవేత్ - నిర్వృ తిరుపరతిః-తత్తదా-మత్పదంమమోపలబ్ధిస్థానం- సత్త్వముద్రిక్తంవిద్ధి॥ ౧౬॥ వికుర్వన్నితి॥యదాపునఃపుమాన్క్రియ యావికుర్వన్వికారంప్రాప్నువన్- అధీర్భవతి- ఆసమంతాద్విక్షిప్తాధీర్యస్యసః-చేతసాంబుద్ధీంద్రియాణాం- అనివృ త్తిఃఅనుపరతిఃగాత్రాణికర్మేంద్రియాణి - తేషామస్వాస్థ్యంవికారాధిక్యం - మనోభ్రాంతంచలం - రజఉత్కటం చనిశామయజానీహి॥ ౧౭॥ సీదదితి॥ యదాసీదత్ తిరోభవత్ - చేతసోగ్రహణేచిదాకారపరిణామే-అక్షమంసచ్చిత్తం

జీవస్యనైవమే। చిత్తజాస్తైస్తుభూతానాంసజ్జమానోనిబధ్యతే॥౧౨॥యదేతరౌజయేత్సత్త్వంభాస్వరం విశదంశివమ్।తదాసుఖేనయుజ్యేతధర్మజ్ఞానాదిభిఃపుమాన్॥౧౩॥ యదాజయేత్తమస్సత్త్వంరజస్సంగం భిదాచలమ్।తదాదుఃఖేనయుజ్యేతకర్మణాయశసాశ్రియా॥౧౪॥యదాజయేద్రజస్సత్త్వంతమోమూ ఢంలయంజడమ్। యుజ్యేతశోకమోహాభ్యాంనిద్రయాహింసయాశయా॥ ౧౫॥ యదాచిత్తంప్రసీదేత చేంద్రియాణాంచనిర్వృతిః। దేహేఽభయంమనోఽసంగంతత్సత్త్వంవిద్ధిమత్పదమ్॥౧౬॥వికుర్వన్క్రియ యాచాధీరనివృత్తిశ్చచేతసామ్ । గాత్రాస్వాస్థ్యంమనోభ్రాంతం రజఏతైర్నిశామయ ॥ ౧౭ ॥ సీద చ్చిత్తంవిలీయేతచేతసోగ్రహణేఽక్షమమ్।మనోనష్టంతమోగ్లానిస్తమస్తదుపధారయ॥౧౮॥ఏధమానేగు ణేసత్త్వేదేవానాంబలమేధతే।అసురాణాంచరజసితమస్యుద్ధవరక్షసామ్॥౧౯॥సత్త్వాజ్జాగరణంవిద్యా ద్రజసాస్వప్నమాదిశేత్। ప్రస్వాపంతమసాజంతోస్తురీయంత్రిషుసంగతమ్॥౨౦॥ ఉపర్యుపరిగచ్ఛంతి సత్త్వేనబ్రాహ్మణాజనాః । తమసాఽధోఽధఆముఖ్యాద్రజసాంతరచారిణః ॥ ౨౧ ॥ సత్త్వేప్రలీనాస్స్వ ర్యాంతినరలోకంరజోలయాః। తమోలయాస్తునిరయంయాంతిమామేవనిర్గుణాః॥౨౨॥మదర్పణంనిష్ఫ లంవాసాత్త్వికంనిజకర్మతత్।రాజసంఫలసంకల్పంహింసాప్రాయాదితామసమ్॥ ౨౩॥ కైవల్యంసా

లీయేత-మనోపిసంకల్పాత్మకం-నష్టంలీనం-తమఃఅజ్ఞానం-గ్లానిర్విషాదశ్చభవతి-తత్తదా-తమఉత్కటం-ఉపధారయ విద్ధి॥ ౧౮॥ కించ॥ ఏధమానఇతి॥ ఇంద్రియాణ్యేవనివృత్తిప్రవృత్తిమోహస్వభావాని దేవాసురరక్షాంసీతిజ్ఞేయం- య ద్వా- ప్రసంగాదాధిదైవికాధ్యాత్మికాధిభౌతికానాంగుణానాముత్కర్షకార్యాణ్యుక్తానీతిజ్ఞేయం॥౧౯॥ గుణోత్క ర్షతోఽవస్థాభేదందర్శయతి॥ సత్త్వాదితి॥ ప్రసంగాన్నిర్గుణావస్థామాహ- తురీయంచతుర్థమవస్థాంతరంనామత్రి షుజాగరణాదిషుసంతతమేకరూపంఆత్మతత్త్వమేవేత్యర్థః॥౨౦॥ గుణోత్కర్షద్వారేణతత్తత్కర్మఫలనిష్ఠాందర్శ యతి॥ ఉపర్యుపరీతి॥ బ్రాహ్మణాఃవేదతాత్పర్యవిదఃవేదార్థానుష్ఠానయుక్తాఇత్యర్థః-ఆబ్రహ్మణఇతిపాఠేబ్రహ్మ లోకమభివ్యాప్యేత్యర్థః- ఆముఖ్యాత్ స్థావరానభివ్యాప్య-అంతరచారిణఃమనుష్యాఏవభవంతి॥౨౧॥ దేహాద్యుత్క్రాం తికాలీనగుణోత్కర్షఫలమాహ ॥ సత్త్వేతి ॥ సత్త్వేప్రవృద్ధేసతిప్రలీనాఃమృతాః - రజోలయాఃరజసిప్రవృద్ధేసతిల యోయేషాంతే- ఏవంతమోలయాఇత్యపి-నిర్గుణాఇత్యత్రతులయశబ్దానుపాదానాజ్జీవంతోఽపినిర్గుణాశ్చేత్ మామే వయాంతీత్యర్థః॥ ౨౨ ఇదానీంగుణోత్కర్షకృతమేవతత్తత్ఫలసాధనకర్మత్రైవిధ్యమాహ॥మదర్పణమితి॥మద ర్పణంమత్ప్రాప్త్యుద్దేశేనకృతం-నిష్ఫలంకేవలందాసభావేనైవకృతం-యత్ నిజంకర్మఇత్యాది-తత్సాత్త్వికం- ఫలం సంకల్ప్యతేయస్మిన్ తత్ - హింసాప్రాయంహింసోద్దేశేనకృతం-హింసాబహుళంవా- ఆదిశబ్దాద్దంభమాత్సర్యాదికృ తంచ॥౨౩॥ఇదానీంసగుణనిర్గుణభేదేనజ్ఞానాదీనాంచాతుర్విధ్యమాహ॥కైవల్యమితి॥కైవల్యం దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మవిష

యం- వైకల్పికం దేహాదివిషయం యత్ -తద్రజః రాజసం-ప్రాకృతం బాలమూకాదిజ్ఞానతుల్యం- మన్నిష్ఠం పరమేశ్వరవిషయం॥ ౨౪॥ వనమితి॥ వనం వివిక్తత్వాత్సాత్త్వికో వాసః- భగవన్నికేతనంతు సాక్షాత్తదావిర్భావాన్నిర్గుణం స్థానం॥ ౨౫॥ సాత్త్వికఇతి॥ కారకః కర్తా- అసంగీ అనాసక్తః-రాగాంధః అత్యభినివేశవాన్-స్మృతివిభ్రష్టః అనుసంధానశూన్యః-మదుపాశ్రయః మదేకశరణః- సహి నిరహంకారత్వాన్నిర్గుణః॥ ౨౬॥ సాత్త్వికీతి॥ అథ మే ధర్మ ఇతి యా శ్రద్ధా॥ ౨౭॥ పథ్యమితి॥ పథ్యం హితం- పూతం శుద్ధం- అనాయస్తం అనాయాసతః ప్రాప్తం- ఆహార్యం భక్ష్యభోజ్యాది- ఇంద్రియాణాం ప్రేష్ఠం కట్వమ్లలవణాది - ఆర్తిదాశుచి దైన్యకరమశుద్ధంచ - చశబ్దాదస్మిన్నివేదితం గుణమిత్యభిప్రేతం॥ ౨౮ ॥ సాత్త్వికమితి ॥ ఆత్మోత్థం సుఖం మదుపాశ్రయమిత్యపిత్వం తత్పదార్థవిషయత్వేన జ్ఞానవదేవ ద్రష్టవ్యం॥ ౨౯॥ ఉక్తం సంసారహేతుభూతం త్రైగుణ్యముపసంహరతి ద్వాభ్యాం॥ ద్రవ్యమితి ॥ ద్రవ్యం పథ్యభూతాది- దేశో వనగ్రామాదిః- ఫలం- సాత్త్వికం సుఖమాత్మోత్థమిత్యాది- కాలః- యదా భజతి మాం భక్త్యా - యదేతరాజ యేదిత్యాదినా యోఽర్థాదుక్తః- జ్ఞానం- కైవల్యం సాత్త్వికం జ్ఞానమిత్యాది- కర్మ మదర్పణమిత్యాది- కారకః-సాత్త్వికః కారకోఽసంగీత్యాదిః- శ్రద్ధా సాత్త్విక్యాధ్యాత్మికీ శ్రద్ధేత్యాదిః- అవస్థా- సత్త్వాజ్జాగరణమిత్యాదిః- ఆకృతిః-

త్త్వికం జ్ఞానం రజో వైకల్పికం తు యత్। ప్రాకృతం తామసం జ్ఞానం మన్నిష్ఠం నిర్గుణం స్మృతమ్ ॥ ౨౪॥
వనం తు సాత్త్వికో వాసో గ్రామో రాజస ఉచ్యతే। తామసం ద్యూతసదనం మన్నికేతం తు నిర్గుణమ్॥ ౨౫॥
సాత్త్వికః కారకోఽసంగీ రాగాంధో రాజసస్స్మృతః। తామసస్స్మృతివిభ్రష్టో నిర్గుణో మదుపాశ్రయః॥ ౨౬ ॥ సాత్త్విక్యాధ్యాత్మికీ శ్రద్ధా కర్మశ్రద్ధా తు రాజసీ। తామస్యధర్మే యా శ్రద్ధా మత్సేవాయాం తు నిర్గుణా॥ ౨౭॥ పథ్యం పూతమనాయస్తమాహార్యం సాత్త్వికం స్మృతమ్। రాజసం చేంద్రియప్రేష్ఠం తామసం చార్తిదాశుచి॥ ౨౮॥ సాత్త్వికం సుఖమాత్మోత్థం విషయోత్థం తు రాజసమ్। తామసం మోహదైన్యోత్థం నిర్గుణం మదుపాశ్రయమ్॥ ౨౯॥ ద్రవ్యం దేశః ఫలం కాలో జ్ఞానం కర్మ చ కారకః। శ్రద్ధావస్థాకృతిర్నిష్ఠా త్రైగుణ్యస్సర్వ ఏవ హి॥ ౩౦॥ సర్వే గుణమయా భావాః పురుషావ్యక్తధిష్ఠితాః। దృష్టం శ్రుతమనుధ్యాతం బుద్ధ్యా వా పురుషర్షభ॥ ౩౧॥ ఏతాస్సంసృతయః పుంసో గుణకర్మనిబంధనాః। యేనేమే నిర్జితాస్సౌమ్య గుణా జీవేన చిత్తజాః। భక్తియోగేన మన్నిష్ఠో మద్భావాయోపపద్యతే ॥ ౩౨॥ తస్మాద్దేహమిమం లబ్ధ్వా జ్ఞానవిజ్ఞానసంభవమ్। గుణసంగం వినిర్ధూయ మాం భజేత విచక్షణః॥ ౩౩॥ నిస్సంగో మాం భజేద్విద్వానప్రమత్తో జితేంద్రియః। రజస్తమశ్చాభిజయేత్సత్త్వసంసేవయా మునిః ॥ సత్త్వం చాభిజయేద్యుక్తో నైరపేక్ష్యేణ శాంతధీః॥ ౩౪॥ సంపద్యతే గుణైర్ముక్తో జీవో జీవం విహాయ మామ్॥ ౩౫॥ జీవో జీవవినిర్ముక్తో గుణైశ్చాశయసంభవైః। మయైవ బ్రహ్మణా పూర్ణో న బహిర్నాంతరశ్చరేత్ ॥ ౩౬॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధే - పంచవింశోఽధ్యాయః. ... ... *

ఉపర్యుపరిగచ్ఛంతీత్యాదినా ఉక్తా దేవత్వాదిరూపా- నిష్ఠా - సత్త్వే ప్రలీనాస్స్వర్యాంతీత్యాదినా ఉక్తస్స్వర్గాదిః ఏవం సర్వోఽప్యయం భావః త్రైగుణ్యః త్రిగుణాత్మకః॥ ౩౦ ॥ న కేవలమేవ- కింతు॥ సర్వ ఇతి॥ యావంతః పురుషావ్యక్తయోరధిష్ఠితాస్తైస్సర్వే భావాః-గుణమాయా ఏవ-తత్ప్రపంచః దృష్టమితి॥ ౩౧॥ ఇదానీముక్తత్రైగుణ్యస్య సంసారహేతుత్వమనువదంస్తన్నిర్జయాన్మోక్ష ఇత్యాహ సార్ధేన॥ ఏతా ఇతి॥ యేన నిర్జితాః- పశ్చాదవిశిష్టేన భక్తియోగేన మన్నిష్ఠస్సన్- మద్భావాయ మోక్షాయ- ఉపపద్యతే యోగ్యో భవతి॥ ౩౨॥ తస్మాద్వివేకినామిదమేవ యుక్తమిత్యాహ తస్మాదితి॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోస్సంభవో యస్మిన్ -తమిమం నరదేహం॥ ౩౩॥ భజనప్రకారమేవాహ సార్ధేన ॥ నిస్సంగ ఇతి ॥ సత్త్వసంసేవయా ॥ శ్లో ॥ సాత్త్వికాన్యేవ సేవేత పుమాన్సత్త్వవివృద్ధయ ఇతి ప్రాగుక్తయా - నైరపేక్ష్యేణ ఉపశమాత్మకేన సత్త్వేనైవ ॥ ౩౪ ॥ ఏవం చ సతి మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ ॥ సంపద్యత ఇతి॥ జీవం జీవత్వకారణం లింగశరీరం॥ ౩౫॥ మాం ప్రాప్తస్య న పునస్సంసార ఇత్యాహ॥ జీవ ఇతి॥ న బహిర్విషయభోగేన-నాంతరః తత్స్మరణేన॥ శ్లో॥ గుణకృతామురుసంసరణప్రథామజితపుణ్యకథాకథనాభిః॥ ధునుత భక్తిరసేన వివేకినో న హి పునస్సులభం జనురీదృశం॥ ౩౬
ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ... ...

శ్లో॥ షడ్వింశే యోగనిష్ఠాయా విఘాతో దుష్టసఙ్గతః॥ సాధుసంగేన తన్నిష్ఠా పరాకాష్ఠేతి వర్ణ్యతే ॥ యోగినో యోగప్రభ్రంశస్సఙ్గతస్సంభవేదితి॥ సర్వథా తన్నివృత్త్యర్థమైళగీతం వితన్యతే॥ శ్లో॥ నిస్సంగో మాం భజేద్విద్వానప్రమత్తో జితేంద్రియ ఇత్యుక్తం - తత్ర పిపక్షైనకర్ణం కథయిష్యన్ జీవన్ముక్తస్యాపి తద్ధీనసంగో దుర్వార ఇత్యేతదర్థస్సర్వైవేత్యాశ్లోకోక్తానువాదపూర్వకం పరిహరతి సార్ధద్వాభ్యాం। మల్లక్షణమితి॥ మల్లక్షణం మత్స్వరూపం లక్ష్యతే యేన తం-వమం కాయం నరదేహం లబ్ధ్వా-మద్ధర్మే భక్తిలక్షణే ఆస్థితస్సన్ - ఆత్మస్థం ఆత్మన్యేవ నియంతృత్వేన స్థితం- పరమానందరూపమాత్మానం మాం సముపైతి సమ్యక్ప్రాప్నోతి॥౧॥ న చైవంభూతస్య విషయసంగో నాస్తీత్యాహ॥ గుణమయ్యేతి॥ గుణమయ్యా యా జీవయోనిః జీవోపాధిస్తయా-విముక్తః- గుణేషు వర్తమానోఽపి తైర్న యుజ్యతే సంగం న ప్రాప్నోతి అత్ర హేతుః -అవస్తుభిః-న స్వవస్తుభిరన్యైర్యుజ్యమానాదృశ్యం తేషాం తత్రాహ॥ అవస్తుత్వేన దృశ్యమానేషు॥౨॥ అతో దుస్సంగం వర్జయేదిత్యాహ॥ సంగమితి॥ అసతాం లక్షణమాహ॥ శిశ్నోదరం తర్పయంతీతి శిశ్నోదరతృపః తేషాం-క్వచిత్కదాచిదపి-ఆస్తాం తావద్బహూనాం సంగః-కింతు-తస్యైకస్యాప్యనుగః అనువర్తీ-అంధమనుగచ్ఛతీయోంధస్తద్వత్॥౩॥ అత్రేతిహాసమాహ॥ ఐళ ఇతి॥ ఐళః పురూరవాః-సంమ్రాట్ చక్రవర్తీ-బృహచ్ఛ్రవాః కీర్తిర్యస్య సః- ఊర్వశీవిరహాత్ ప్రథమం ముహ్యన్- పశ్చాత్ కురుక్షేత్రే తాం దృష్ట్వా సమాగమ్య గంధర్వదత్తేనాగ్నినా దేవానిష్ట్వా పునరూర్వశీలోకం ప్రా

> శ్రీభగవాన్॥ మల్లక్షణమిమం కాయం లబ్ధ్వా మద్ధర్మ ఆస్థితః । ఆనందం పరమాత్మానమాత్మస్థం సముపైతి మామ్॥౧॥ గుణమయ్యా జీవయోన్యా విముక్తో జ్ఞాననిష్ఠయా । గుణేషు మాయామాత్రేషు దృశ్యమానేష్వవస్తుషు॥ వర్తమానోఽపి న పుమాన్ యుజ్యతేఽవస్తుభిర్గుణైః॥౨॥ సంగం న కుర్యాదసతాం శిశ్నోదరతృపాం క్వచిత్ । తస్యానుగస్తమస్యంధే పతత్యంధానుగాంధవత్॥ ౩॥ ఐళస్సమ్రాడిమాం గాథామగాయత బృహచ్ఛ్రవాః । ఊర్వశీవిరహాన్ముహ్యన్నిర్విణ్ణశ్శోకసంయమే ॥ ౪ ॥ త్యక్త్వాత్మానం వ్రజంతీం తాం నగ్న ఉన్మత్తవన్నృపః।విలపన్నన్వగాజ్జాయే ఘోరే తిష్ఠేతి విక్లబః॥౫॥ కామానతృప్తోఽనుజుషన్ క్షుల్లకాన్వర్షయామినీః॥ న వేద యాంతీర్నాయాంతీరూర్వశ్యాకృష్టచేతనః॥౬॥ ఐళః॥ అహో మే మోహవిస్తారః కామకశ్మలచేతసః। దేవ్యా గృహీతకంఠస్య నాయుఃఖండా ఇమే స్మృతాః ॥ ౭॥ నాహం వేదాభినిర్ముక్తస్సూర్యో వాభ్యుదితోఽముయా।మూషితో వర్షపూగానాం బతాహాని గతాన్యుత॥౮॥అహో మే ఆత్మసంమోహో యేనాత్మా యోషితాం కృతః। క్రీడామృగశ్చక్రవర్తీ నరదేవశిఖామణిః ॥ ౯ ॥ సపరిచ్ఛదమాత్మానం హిత్వా తృణమివేశ్వరమ్।యాంతీం స్త్రియం చాన్వగమం నగ్న ఉన్మత్తవద్రుదన్॥ ౧౦॥ కుతస్తస్యానుభావస్స్యాత్తేజ ఈశత్వమేవ వా। యోఽన్వగచ్ఛం స్త్రియం యాంతీం ఖరవత్పాదతాడితః॥ ౧౧॥ కిం విద్యయా కిం తపసా కిం త్యాగేన శ్రుతేన వా । కిం వివిక్తేన మౌనేన స్త్రీభిర్యస్య మనో హృతమ్॥౧౨॥

ప్య- శోకసంయమే శోకాపగమే సతి - తతో నిర్విణ్ణస్సన్నిమాం గాథామగాయతేతి నవమస్కంధానుసారేణ ద్రష్టవ్యం॥౪॥ తస్య ప్రాక్తనీం మోహావస్థామాహ ॥ త్యక్త్వేతి॥ ఆత్మానం రాజానం త్యక్త్వా- అథవా శయ్యాయామాత్మానం త్యక్త్వా వ్రజంతీమన్వగాత్ -నమస్కరిష్యే ఘోరే తిష్ఠేతి శ్రు॥ అహో జాయే మనసా తిష్ఠ ఘోరే వచాంసి మిశ్రా కృణవావహై- న నౌ మంత్రా అనుదితాస ఏతే మయస్కరన్పరతరే చ నాహన్నిత్యేవం మంత్రైర్విలపన్ ॥ ౫॥ వైక్లబ్యే కారణమాహ॥ కామానితి ॥ వర్షాణాం యామినీః రాత్రీః- యాంతీః అపయాంతీః ఆయాంతీః ఆగామినీః- ఆకృష్టా చేతనా యస్య సః॥౬॥ తస్య గంధర్వలోకం ప్రాప్తస్య బహుకాలమూర్వశీసంభోగానంతరం నిర్విణ్ణస్య గాథామాహాష్టాదశభిః-తత్రాష్టభిరనుతాపః ప్రపంచ్యతే ॥ అహో ఇతి ॥ యతో మే మయా- ఇమే అహోరాత్రరూపా ఆయుఃఖండాః న స్మృతాః॥౭॥ తదేవాహ॥ నేతి॥ అభినిర్ముక్తః మయి రమమాణే అస్తంగతః అభ్యుదితో వా సూర్య ఇతి - అముయా ఊర్వశ్యా వంచితః- బతేతి ఖేదే- ఉత అపి- వర్షపూగానామపి గతాన్యహాని న వేదేతి॥ ౮ ॥ అహో ఇతి॥ యేన సంమోహేన- ఆత్మా దేహః క్రీడామృగవత్ అధీనః॥౯॥ ననుప్రణయకుపితాయాః అనునయార్థమధీనతా యుక్తైవ- సత్యం - న త్వత్ర తదస్తీత్యాహ॥ సపరిచ్ఛదమితి॥ సపరిచ్ఛదం రాజ్యాదిసహితం- ఈశ్వరం చక్రవర్తినం- తృణమివ త్యక్త్వా యాంతీమపి అన్వగమం అనుగతోఽస్మి॥౧౦॥ కించ-మమ ప్రభావాద్యభిమానోఽపి వృథైవేత్యాహ। కుత ఇతి॥ కుతస్తస్య మే తేజో బలం .. ఖరో యథా పాదతాడితోఽపి ఖరీమనుగచ్ఛతి తద్వత్ ॥౧౧॥ ఏవంభూతస్య సర్వం సాధనం వ్యర్థమిత్యాహ॥ కిమితి॥ త్యాగేన సన్న్యాసేన - వివి

త్రైణ ఏకాంతసేవయా- మానేన వాఙ్నియమేన||౧౨||అనుతప్తస్స ఆత్మానం నిందతి ద్వాభ్యాం||స్వార్థస్యేతి|| అకోవిదమజ్ఞాతారం-గోఖరవత్ -గౌరివ ఖర ఇవేతి||౧౩|| సేవత ఇతి || అధరాసవం సేవమానస్య- ఆత్మభూః మనసిభూః పునఃపునరుద్భవన్||౧౪|| ఏవమష్టభిర్నిర్వేదో నిరూపితః-ఇదానీం తస్య వివేకమాహ దశభిః || పుంశ్చల్యేతి|| అయంభావః-య[illegible]హాని ష్ట్వా దుఃఖమేవ ప్రాప్తాస్మి- అతః పరమేశ్వరమేవ భజేయమితి || ౧౫ || పరమేశ్వర ప్రసాదం వినా దేవైరుపదిష్టాదపి వివేకవాక్యాన్మోహో న నివర్తత ఇత్యాహ|| బోధితస్యేతి || దేవ్యా ఊర్వశ్యా సూక్తవాక్యేన యథార్థవచనేన|| శ్రు|| పురూరవో మామృథా మా ప్రపప్తో మా త్వా వృకాసో అశివాస ఉక్షన్- న వై స్త్రైణాని సఖ్యాని సంతి సాలావృకాణాం హృదయాన్యేతా ఇత్యనేన||౧౬|| పూర్వం|| శ్లో|| పుంశ్చల్యాపహృతం చిత్తమిత్యాదినా- తస్యా అపకారోనుస్మృతః - ఇదానీం మమైవాయమపరాధ ఇత్యాహ||కిమితి|| నః అస్మాకం కామినాం-ఏతయా కిమపకృతం-న కించిదపి- తద్వత్ - యథా రజ్జుస్వరూపావిదుషో రజ్జుద్రష్టుః పుంసః తస్యాః సర్పకల్పనయా భిద్యతః రజ్జ్వాదికమపకృతం- న కిమపి- తద్వత్ -యద్యస్మాదహమేవంభూతః స ఏవాజితేంద్రియత్వాదపరాధీత్యర్థః||౧౭||నను తథాపి స్త్రైవ సౌగంధ్య ప్రేమాదిగుణైః సమ్మోహమూలమిత్యాశంక్య తేపి స్వపరికల్పితా ఏవేత్యాహ చతుర్భిః|| క్వేతి|| మలీమసః అతిమలినః- సుమనసాం కుసుమానామివ గంధసౌకుమార్యాది-సౌమనస్యం శోభనమనో భావో వా||౧౮|| మమత్వమపి తస్మిన్ పరికల్పితమేవేత్యాహ || పిత్రోరితి|| పిత్రోః కిం

ర్థస్యాకోవిదం ధిఙ్మాం మూర్ఖం పండితమానినమ్ । యోహమీశ్వరతాం ప్రాప్య స్త్రీభిర్గోఖరవజ్జితః||౧౩|| సేవతో వర్షపూగాన్మే ఊర్వశ్యా అధరాసవమ్ । న తృప్యత్యాత్మభూః కామో వహ్నిరాహుతిభిర్యథా||౧౪|| పుంశ్చల్యాపహృతం చిత్తం కోన్వన్యో మోచితుం ప్రభుః । ఆత్మారామేశ్వరమృతే భగవంతమధోక్షజమ్||౧౫||బోధితస్యాపి దేవ్యా మే సూక్తవాక్యేన దుర్మతేః । మనోగతో మహామోహో నాపయాత్యజితాత్మనః||౧౬|| కిమేతయా నోపకృతం రజ్జ్వా వా సర్పచేతసః । ద్రష్టుస్స్వరూపావిదుషో యోహం యదజితేంద్రియః||౧౭||క్వాయం మలీమసః కాయో దౌర్గంధ్యాద్యాత్మకోశుచిః । క్వ గుణాస్సౌమనస్యాద్యా హ్యధ్యాసోవిద్యయా కృతః || ౧౮ || పిత్రోః కింస్వన్ను భార్యాయాః స్వామినోగ్నేః శ్వగృధ్రయోః|కిమాత్మనః కిం సుహృదామితి యో నావసీయతే|| ౧౯ || తస్మిన్ కళేబరేమేధ్యే తుచ్ఛనిష్ఠే విషజ్జతే|అహో సుభద్రం సునసం సుస్మితం చ ముఖం స్త్రియః|| ౨౦|| త్వఙ్మాంసరుధిరస్నాయుమేదోమజ్జాస్థిసంహతౌ। విణ్మూత్రపూయే రమతాం క్రిమీణాం కియదంతరమ్|| ౨౧ || అథాపి నోపసజ్జేత స్త్రీషు స్త్రైణేషు చార్థవిత్ |విషయేంద్రియసంయోగాన్మనః క్షుభ్యతి నాన్యథా||౨౨||అదృష్టాదశ్రుతాద్భావాన్న భావ ఉపజాయతే । అసంప్రయుంజతః ప్రాణాన్ శామ్యతి స్తిమితం మనః|| ౨౩|| తస్మాత్సంగో న కర్తవ్యః స్త్రీషు స్త్రైణేషు చేంద్రియైః|విదుషామప్యవిస్రబ్ధష్షడ్వర్గః కిము మాదృశామ్|| ౨౪|| శ్రీకృష్ణః||ఏవం ప్రగాయన్నృపదేవదేవస్స ఊర్వశీలోకమథో విహాయ| ఆత్మానమాత్మన్యవగమ్య మాం వై ఉపారమత్ జ్ఞానవిధూతమోహః || ౨౫ || తతో దుస్సంగముత్సృజ్య సత్సు సజ్జేత బుద్ధిమాన్ । సంత ఏతస్య ఛిందంతి మనో

స్వం కాయః- జనకత్వాత్ -ను వితర్కే- భార్యాయా వా భోగప్రదత్వాత్ - అత్రానుపయుక్తమప్యేతన్న్యాయతుల్యత్వాదుక్తం- స్వామినో వా- అధీనత్వాత్-అగ్నేర్వా-అంత్యేష్ట్యాంతదాహుతిత్వాత్-శ్వగృధ్రయోర్వా-భక్ష్యత్వాత్కిం వాత్మనః-తత్కృతశుభాశుభభాగిత్వాత్ -కిం వా సుహృదాం-ఉపకారిత్వాత్ -ఏవం యో న నిశ్చీయతే||౧౯|| తస్మిన్నితి||తుచ్ఛా క్రిమివిట్ భస్మలక్షణా నిష్ఠా అంతో యస్య తస్మిన్-కళేబరే కాయే- విషజ్జతే ప్రియత్వేన గృహ్ణాతి-మూఢా ఇతి శేషః-విషంగమేవాహ||అహో ఇతి|| సునసం శోభననాసికం || ౨౦ || అతో గుణబుద్ధ్యా రమమాణానాం మాదృశాం క్రిమిసమానా ఇత్యాహ||త్వగితి||త్వగాదిసంహతౌ తత్సంఘాతే దేహే-విణ్మూత్రాదిసంహతౌ-రమతాం క్రిమీణాంచ|| ౨౧|| తథాపీతి|| యద్యప్యేవం బీభత్సితాః స్త్రియః-తథాపి-నోపసజ్జేత అవలోకనాదినాపి సంగం న కుర్యాత్ -అర్థవిత్ వివేకీ - అత్ర హేతుః విషయేతి||౨౨||నను క్వచిన్నిమీలితనయనాదేరపి మనః క్షోభో దృశ్యతే-సత్యం - సోపి పూర్వదర్శనాదికం వినా న భవతీత్యాహ||అదృష్టాదితి||భావాత్ పదార్థాత్ -భావో మనః క్షోభః-అతః-ప్రాణాన్ ఇంద్రియాణి అసంప్రయుంజతః నియచ్ఛతః- స్తిమితం నిశ్చలం సత్ || ౨౩|| తస్మాదితి||ఇంద్రియైః కృత్వా అవిస్రబ్ధః అవిశ్వసనీయః-మాదృశాం అవివేకినాం||

౨౪॥ఫలితమాహద్వాభ్యాం॥ఏవమితి॥నృపేషు దేవేషు చ దీవ్యతీతి తథా॥౨౫॥తతఇతి॥ ఉక్తిభిః హితోపదేశైరితి అర్థః దేవ
తాదిసంగాదపి సత్సంగః శ్రేయానితి దర్శయతి॥ ౨౬॥ సతాంలక్షణమాహ॥సంతఇతి॥విశేషణాష్టకస్య యథేష్టం హేతు
హేతుమద్భావః॥౨౭॥నచ తేషూపదేశాపేక్షా-అపితు కేవలం తత్సన్నిధిరేవ తారయతీత్యాహ-సప్తభిః తేష్వితి॥ ౨౮॥
తా ఇతి॥శ్రవణాదిభిరేవ మత్పరాః శ్రద్దధానాశ్చ సంతః-భక్తిం విందంతి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ యథేతి॥ విభావసుమగ్నిం సూర్యం
వా సేవమానస్య-అప్యేతి నశ్యతి-తథా కర్మాదిజాడ్యం-ఆగామిసంసారభయం-తన్మూలమజ్ఞానం చ- నశ్యతీత్యర్థః॥
౩౧॥నిమజ్జ్యేతి॥నిమజ్జ్యోన్మజ్జతాం ఉచ్చావచయోనీర్గచ్ఛతాం-పరమాయణం పరమాశ్రయః॥౩౨॥ కించ॥ అన్నమితి॥
యథా అన్నమేవ ప్రాణినాం ప్రాణో జీవనం- అహమేవ యథా శరణం- ధర్మ ఏవ యథా ప్రేత్య పరలోకేపి స్వం - తథా
సంత ఏవ అస్మాత్ సంసారపాతాద్బిభ్యతః పుంసః-ఆరణం శరణం॥ ౩౩॥కించ॥ సంతఇతి॥ సంతః చక్షూంషి సగుణనిర్గుణ
జ్ఞానాని దిశంతి-అర్కః పునః సమ్యగుత్థితోపి బహిస్తదప్యేకమేవ చక్షురిత్యర్థః॥ ౩౪॥ అధ్యాయార్థముపసంహరతి॥
వైరసేన ఇతి ॥ సుద్యుమ్నభావేనోమావనం ప్రవిష్టస్య వీరసేనా స్త్రీభావం ప్రాప్తా యస్య తస్య స్త్రీభావం ప్రాప్త

వ్యాసంగముక్తః॥౨౬॥సంతోఽనపేక్షా మచ్చిత్తాః ప్రశాంతాః సమదర్శినః।నిర్మమా నిరహంకారా ని
ర్ద్వంద్వా నిష్పరిగ్రహాః॥ ౨౭ ॥ తేషు నిత్యం మహాభాగ మహాభాగేషు మత్కథాః। సంభవంతి హి తా
నృణాం జుషతాం ప్రపునంత్యఘమ్॥౨౮॥తా యే శృణ్వంతి గాయంతి హ్యనుమోదంతి చాదృతాః। మత్ప
రాః శ్రద్దధానాశ్చ భక్తిం విందంతి తే మయి॥౨౯॥ భక్తిం లబ్ధవతః సాధోః కిమన్యదవశిష్యతే।మయ్యనంత
గుణే బ్రహ్మణ్యానందానుభవాత్మని॥౩౦॥యథోపశ్రయమాణస్య భగవంతం విభావసుమ్।శీతం భయం త
మోఽప్యేతి సాధూన్ సంసేవతస్తథా॥౩౧॥ నిమజ్జ్యోన్మజ్జతాం ఘోరే భవాబ్ధౌ పరమాయణమ్। సంతో
బ్రహ్మవిదః శాంతా నౌర్దృఢేవాప్సు మజ్జతామ్॥ ౩౨॥ అన్నం హి ప్రాణినాం ప్రాణ ఆర్తానాం శరణం
త్వహమ్।ధర్మో విత్తం నృణాం ప్రేత్య సంతోస్మాద్బిభ్యతోరణమ్॥౩౩॥ సంతో దిశంతి చక్షూంషి బహి
రర్కః సముత్థితః । దేవతా బాంధవాః సంతః సంత ఆత్మాహమేవ చ॥ ౩౪॥వైరసేనస్తతోప్యేవమూర్వ
శ్యా లోకనిస్పృహః।ముక్తసంగో మహీమేతామాత్మారామశ్చచారహ॥ ౩౫॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకా
దశస్కంధే - షడ్వింశోధ్యాయః ... ... *

శ్రీఉద్ధవః॥ క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం ప్రభో। యస్మాత్త్వాం యథార్చంతి సాత్త్వ
తాః సాత్త్వతర్షభ॥౧॥ ఏతద్వదంతి మునయో ముహుర్నిఃశ్రేయసం నృణామ్।నారదో భగవాన్వ్యా
స ఆచార్యోఽంగిరసః సుతః॥౨॥ నిస్సృతం తే ముఖాంభోజాద్యదాహ భగవానజః।పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యే
భ్యో దేవ్యై చ భగవాన్ భవః॥ ౩॥ ఏతద్వై సర్వవర్ణానామాశ్రమాణాం చ సమ్మతమ్ । శ్రేయసాము
త్తమం మన్యే స్త్రీశూద్రాణాం చ మానద॥౪॥ ఏతత్కమలపత్రాక్ష కర్మబంధవిమోచనమ్।భక్తాయ చా
నురక్తాయ బ్రూహి విశ్వేశ్వరేశ్వర॥౫॥ శ్రీభగవాన్॥నహ్యంతోఽనంతపారస్య కర్మకాండస్య చోద్ధవ।
సంక్షిప్తం వర్ణయిష్యామి యథావదనుపూర్వశః॥౬॥ వైదికస్తాంత్రికో మిశ్ర ఇతి మే త్రివిధో మఖః । త్ర

స్య పుత్రో వైరసేనః-పురూరవాః-ఏవముక్తప్రకారేణోర్వశ్యా లోకాత్ స్థానాదవలోకనాద్వా నిస్పృహః-తతోపి తత్సం
గాదపి హేతోర్ముక్తసంగః-ఆత్మారామో భూత్వా-యథేచ్ఛం చచారేతి॥ ౩౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ష
డ్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ సప్తవింశే క్రియాయోగః సద్యశ్చిత్తప్రసాదకః । సర్వకామాప్తిహేతుశ్చ సాంగః ప్రోక్తః సమాసతః॥ రాగాద్యా
కులచిత్తానాం కుతోసంగాదిసంభవః।ఇతి కృష్ణార్చనం భద్రమనుస్మృత్యానుపృచ్ఛతి॥ క్రియాయోగమితి॥ భవదారాధ
నరూపం-యస్మాదితి కారణాధిష్ఠానాదిప్రశ్నః-సర్వకారకాణాం నిమిత్తస్య విశిష్టత్వాత్ - యథేతి కస్మిన్నధిష్ఠానాకా
కేన ప్రకారేణేతి ప్రశ్నః-యే అధికారిణః సాత్త్వతాః భక్తాః॥౧॥అస్య పునర్విశేషతః ప్రశ్నే కారణమాహ చతుర్భిః॥ఏతదితి॥
ఏతత్త్వదర్చనం పరం నిశ్రేయసకరం వదంతి-అంగిరసః సుతో బృహస్పతిః॥ ౨॥నిస్సృతమితి॥నిస్సృతం త్వయోపదిష్టమిత్య
ర్థః-దేవ్యై గౌర్యై॥౩॥ ఏతదితి॥సర్వవర్ణానాం త్రైవర్ణికానాం॥౪॥ ఏతదితి॥ విశ్వేశ్వరా యే తేషామీశ్వర ॥
౫॥నేతి॥కర్మకాండస్య పూజావిధానస్య-నాస్త్యంతో గ్రంథతః పారం చానుష్ఠానతో యస్య తస్య॥౬॥వైదిక ఇతి॥ వైదిక

ఏవమంత్రో వైదికాన్యేవాంగానిచయస్మిన్ పురుషసూక్తాదౌస వైదికః- ఏవంతాంత్రికోపి-మిశ్రోష్టాక్షరాదిఃమఖఃపూజా॥ ౭॥యదాత్రైవర్ణికోయజేతతదావిశేషమాహ॥యథేతి॥యథాగర్భాష్టమైకాదశద్వాదశాబ్దాదికాలే-స్వనిగమేనస్వాధికారప్రవృత్తేనవేదేనఉక్తం-ద్విజత్వంఉపనయనం॥౮॥అర్చాయామితి॥అర్చాయాంప్రతిమాదౌ॥ ౯॥ పూర్వ-మితి॥స్నానవిశేషమాహ-ఉభయైర్వైదికైస్తాంత్రికైశ్చమంత్రైః॥ ౧౦॥ కించ॥ సంధ్యేతి ॥ సంధ్యోపాసనాదీనికర్మాణి-ఆచోదితానిసాక్షాద్వేదవిహితానియస్యతాని-తైస్సహమేపూజాంకుర్యాత్ -నతుతానిపరిత్యజేదిత్యర్థః- సమ్యక్పరమేశ్వరవిషయఏవసంకల్పోయస్యతథాభూతస్సన్- కర్మపావనీంకర్మనిర్హరణీం॥ ౧౧॥ అర్చాభేదాన్నాహసార్ధేన॥ శైలీతి॥ శైలీశిలామయీలౌహీసువర్ణాదిమయీ- లేప్యామృచ్చందనాదిమయీ-హృదిపూజాయాంకమనోమయీ- ప్రకర్షేణతిష్ఠత్యస్యామితిప్రతిష్ఠాప్రతిమైవ- జీవస్యభగవతోమందిరం - యద్వా - ప్రతిష్ఠయాంన్యాసేనభగవన్మందిరంభవతీతి॥ ౧౨॥ప్రతిమాభేదేవిశేషమాహసార్ధేన॥ఉద్వాసేతి॥ ఉద్వాసోవిసర్జనం-అస్థిరాయామర్చనేవికల్పః- సాలగ్రామేనకుర్యాత్ సైకతాయాంకుర్యాత్ అన్యత్రకుర్యాద్వానవేతి - అవిలేప్యాయాంమృణ్మయలేఖ్యవ్యతిరిక్తాయాం- అన్యత్రవిలేప్యాయాంచలేఖ్యాయాంచపరిమార్జనమేవ॥౧౩॥ఇదానీంసకామనిష్కామభేదేనవిశేషమాహ॥ద్రవ్యైరితి॥ప్రకర్షేణసిద్ధైఃసుశోభనైఃఅమాయినః-నిష్కామస్యభక్తస్యతుయథాలబ్ధైర్ద్ర

యాణామీప్సితేనైనవిధినామాంసమర్చయేత్ ॥ ౭॥ యథాస్వనిగమేనోక్తంద్విజత్వంప్రాప్యపూరుషః।యథాయజేతమాంభక్త్యాశ్రద్ధయాతన్నిబోధమే॥౮॥అర్చాయాంస్థండిలేగ్నౌవాసూర్యేవాప్సుహృదివాద్విజః।ద్రవ్యేణభక్తియుక్తోర్చేత్స్వగురుంమామమాయయా॥౯॥పూర్వంస్నానంప్రకుర్వీతధౌతదంతోంగశుద్ధయే।ఉభయైరపిచస్నానంమంత్రైర్మృద్గ్రహణాదిభిః॥౧౦॥సంధ్యోపాస్త్యాదికర్మాణివేదేనాచోదితానిమే।పూజాంతైఃకల్పయేత్సమ్యక్సంకల్పఃకర్మపావనీమ్॥౧౧॥ శైలీదారుమయీలౌహీలేప్యాలేఖ్యాచసైకతీ।మనోమయీమణిమయీప్రతిమాష్టవిధాస్మృతా॥చలాచలేతిద్వివిధాప్రతిష్ఠాజీవమందిరమ్॥౧౨॥ఉద్వాసావాహనేనస్తస్స్థిరాయాముద్ధవార్చనే । అస్థిరాయాంవికల్పస్స్యాత్స్థండిలేతుభవేద్ద్వయమ్ ॥ స్నపనంత్వవిలేప్యాయామన్యత్రపరిమార్జనమ్ ॥ ౧౩ ॥ ద్రవ్యైఃప్రసిద్ధైర్మద్యాగఃప్రతిమాదిష్వమాయినః।భక్తస్యతుయథాలబ్ధైర్హృదిభావేనచైవహి॥౧౪॥స్నానాలంకరణంప్రేష్ఠమర్చాయామేవతూద్ధవ।స్థండిలేతత్త్వవిన్యాసోవహ్నావాజ్యప్లుతంహవిః ॥ సూర్యేచాభ్యర్హణంప్రేష్ఠంసలిలేసలిలాదిభిః॥౧౫॥ శ్రద్ధయోపహృతంప్రేష్ఠంభక్తేనమమవార్యపి।గంధోధూపస్సుమనసోదీపోన్నాద్యంచకింపునః॥ ౧౬॥ శుచిస్సంభృతసంభారఃప్రాగ్దర్భైఃకల్పితాసనః। ఆసీనఃప్రాగుదగ్వార్చేదర్చాయాంత్వథసమ్ముఖః॥ ౧౭॥ కృతన్యాసఃకృతన్యాసాంమదర్చాంపాణినామృజేత్ । కలశంప్రోక్షణీయంచయథావదుపసాదయేత్ ॥ ౧౮ ॥ తదద్భిర్దేవయజనంద్రవ్యాణ్యాత్మానమేవచ ।

ప్రచందనాదినలభ్యతేతర్హిహృదిభావేనభావనయా- యద్వా- హృదిచేన్మద్యాగః-తదాభావేనమనోమయైర్ద్రవ్యైరిత్యర్థః॥ ౧౪ ॥ అధిష్ఠానభేదేనప్రధానోపచారానాహసార్ధేన॥స్నానేతి॥ తత్త్వవిన్యాసఃయథాస్థానమంగప్రధానదేవతానాంతత్తన్మంత్రైఃస్థాపనం-అభ్యర్హణంఉపస్థానార్ఘ్యాది- సలిలాదిభిస్తర్పణాదినాయజనం॥౧౫॥సర్వత్రసాధారణమాహ॥శ్రద్ధయేతి॥ ౧౬॥ ఏవమధికారాదివ్యవస్థాముక్త్వాఇదానీంపూజాప్రకారమాహ॥ శుచిరితి॥ సంభృతాఃసంభారాఃపూజాసాధనానియేనసః-ప్రాగగ్రైర్దర్భైః-యద్వాప్రాగేవసంభృతసంభారస్సన్నాసీనః- నత్వాసీనస్సన్పశ్చాత్తత్తత్సంభారార్థంవారంవారముత్తిష్ఠేదిత్యర్థః- ప్రాఙ్ముఖఉదఙ్ముఖోవాఆసీనః- అర్చాయాంతుస్థిరాయాంసంముఖఃఅర్చాభిముఖఉపవిష్టస్సన్॥ ౧౭ ॥ కృతన్యాసఇతి ॥ అనంతరంగుర్వాదినమస్కారపూర్వకంయథోపదేశంస్వస్మిన్కృతన్యాసః-కృతోమూలమంత్రన్యాసోయస్యాంతాంమదర్చాం- ఆమృజేత్ నిర్మాల్యాపకర్షణాదినాశోధయేత్ -కలశంపూర్ణకుంభం- ప్రోక్షణీయంప్రోక్షణార్థోదకపాత్రంచ - ఉపసాదయేచ్చందనపుష్పాదిభిస్సంస్కుర్యాత్॥ ౧౮॥తదితి॥తదద్భిఃప్రోక్షణీయాద్భిః-దేవయజనందేవపూజాస్థానం- పాద్యాద్యర్థంత్రీణిపాత్రాణికలశోదకైఃపూరితానితైస్త్రిద్రవ్యైస్సాధయేత్ -తత్రపాద్యాదిద్రవ్యాణి ॥ శ్లో ॥ పాద్యంశ్యామాకదూర్వాబ్జవిష్ణుక్రాంతాభిరిష్యతే- అర్ఘ్యంతు ॥ శ్లో ॥ గంధపుష్పాక్షతయవకుశాగ్రతిలసర్షపాః ॥ దూర్వాచేతిక్రమాదర్ఘ్య

ద్రవ్యాష్టకముదీరితమ్-ఆచమనీయకే తు॥ శ్లో॥ జాతీలవంగతక్కోలైర్యుతమాచమనీయకమితి॥౧౯॥ పాద్యేతి॥ తాని చ త్రీణి పాత్రాణి యథాక్రమం హృదయాదిమంత్రైర్గాయత్ర్యా చ సర్వాణ్యభిమంత్రయేత్॥ ౨౦ ॥ పిండ ఇతి ॥ తదనంతరం-పిండే దేహే-వాయ్వగ్నిసంశుద్ధ ఇతి కోష్ఠగతేన వాయునా శోషితే- ఆధారగతేనాగ్నినా దగ్ధే పునర్లలాటస్థచంద్రమండలామృతప్లావేనామృతమయే జాతే తస్మిన్- హృత్పద్మస్థాం పరాం శ్రేష్ఠాం జీవకళాం శ్రీనారాయణమూర్తిం ధ్యాయేత్-కథంభూతాం- నాదాంతే సిద్ధభావితాం ప్రణవస్య అకారోకారమకారబిందునాదాః పంచాంశాః తత్ర నాదాంతే సిద్ధైర్ధ్యాతాం-తథా చ॥ శ్రు॥ యో వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తో వేదాంతే చ ప్రతిష్ఠితః। తస్య ప్రకృతిలీనస్య యః పరస్స మహేశ్వర ఇతి॥౨౧॥ తయేతి॥ తయాత్మభూతయా స్వేనైవ చింతితయా-అమృతమయపిండదీపేన ప్రభయా గృహమివ వ్యాప్తే సతి-తస్మిన్ దేహే వాదౌ మానసైరుపచారైస్సంపూజ్య తన్మయస్సన్- అర్చాదిష్వావాహనస్థాపనముద్రయా స్థాపయిత్వా-మాం ప్రపూజయేత్ ॥౨౨॥ కథం ప్రపూజయేత్తదాహ ద్వాభ్యాం॥ పాద్యేతి ॥ ధర్మాదిభిర్మమాసనం కల్పయిత్వా॥ ౨౩॥ పద్మమితి॥ తత్ర పద్మం చ కల్పయిత్వా- ఉభాభ్యాం వేదతంత్రాభ్యాం-ఉభయసిద్ధయే మహ్యం పాద్యాదీనుపచారాన్ ప్రకల్పయేదిత్యన్వయః- ఉపస్పర్శః ఆచమనం- అర్హణమర్ఘ్యం-ఉభయసిద్ధయే వేదతంత్రోక్తభుక్తిముక్తిప్రాప్తయే- అయమర్థః- ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యాణ్యాసనపర్యంకస్యాగ్నేయాదిచతుష్కోణేషు పాదాః- అధ

> ప్రోక్ష్య పాత్రాణి త్రీణ్యద్భిస్తైస్తైర్ద్రవ్యైశ్చ సాధయేత్ ॥ ౧౯ ॥ పాద్యార్ఘ్యాచమనీయార్థం త్రీణి పాత్రాణి దేశికః। హృదా శీర్ష్ణాథ శిఖయా గాయత్ర్యా చాభిమంత్రయేత్ ॥ ౨౦ ॥ పిండే వాయ్వగ్నిసంశుద్ధే హృత్పద్మస్థాం పరాం మమ। అణ్వీం జీవకళాం ధ్యాయేన్నాదాంతే సిద్ధభావితామ్॥ ౨౧॥ తయాత్మభూతయా పిండే వ్యాప్తే సంపూజ్య తన్మయః। ఆవాహ్యార్చాదిషు స్థాప్య న్యస్తాంగం మాం ప్రపూజయేత్॥ ౨౨॥ పాద్యోపస్పర్శార్హణాదీనుపచారాన్ ప్రకల్పయేత్। ధర్మాదిభిశ్చ నవభిః కల్పయిత్వాసనం మమ॥ ౨౩॥ పద్మమష్టదళం తత్ర కర్ణికాకేసరోజ్జ్వలమ్। ఉభాభ్యాం వేదతంత్రాభ్యాం మహ్యం తూభయసిద్ధయే॥ ౨౪॥ సుదర్శనం పాంచజన్యం గదాసీషుధనుర్హలాన్। ముసలం కౌస్తుభం మాలాం శ్రీవత్సం చానుపూజయేత్॥ ౨౫॥ నందం సునందం గరుడం ప్రచండం చండమేవ చ। మహాబలం బలం చైవ కుముదం కుముదేక్షణం॥ ౨౬॥ దుర్గాం వినాయకం వ్యాసం విష్వక్సేనం గురూన్ సురాన్। స్వే స్వే స్థానే త్వభిముఖాన్ పూజయేత్ప్రోక్షణాదిభిః॥ ౨౭॥ చందనోశీరకర్పూరకుంకుమాగరువాసితైః। సలిలైః స్నాపయేన్మంత్రైర్నిత్యదా విభవే సతి॥ ౨౮॥ స్వర్ణఘర్మానువాకేన మహాపురుషవిద్యయా। పౌరుషేణాపి సూక్తేన సామభీ రాజనాదిభిః॥ ౨౯॥ వస్త్రోపవీతాభరణపత్రస్రగ్గంధలేపనైః। అలంకుర్వీత సప్రేమ మద్భక్తో మాం యథోచితమ్॥ ౩౦॥ పాద్యమాచమనీయం చ గంధం సుమనసోఽక్షతాన్। ధూపదీపోపహార్యాణి

ర్మాజ్ఞానావైరాగ్యానైశ్వర్యాణి పర్యంకస్య పూర్వాదిదిక్షు గాత్రాణి పర్యంకమధ్యే త్రయో గుణాః పట్టికాః - తత్ర పూర్వాదిక్రమేణ మధ్యే చ॥ శ్లో॥ విమలోత్కర్షిణీ జ్ఞానా క్రియా యోగా తథైవ చ । ప్రహ్వా సత్యా తథేశానానుగ్రహా చేతి శక్తయః॥ ఏవం యథోపదేశం ధర్మాదిభిరష్టభిర్నవభిశ్శక్తిభిర్గుణైశ్చాసనం కల్పయిత్వేతి-కర్ణికాయాః కేసరైః గుణత్రయోపరిస్థాపితైస్సోమసూర్యాగ్నిమండలైశ్చోజ్జ్వలమిత్యర్థః॥౨౪॥ ఆయుధాదిపూజామాహ త్రిభిః॥ సుదర్శనమితి॥ తత్ర న్యస్తాంగమిత్యంగావరణపూజా సూచితా- ఆసనేనైవ శక్త్యావరణముక్తం- తతస్సుదర్శనాదిముసలాంతాన్యాయుధాన్యష్టసు దిక్షు-కౌస్తుభమాలా శ్రీవత్సానురసి॥౨౫॥ నందమితి॥ నందాదీన్ పార్షదానష్టదిక్షు- గరుడం పురతః॥౨౬॥ దుర్గామితి॥ దుర్గాదీన్ కోణేషు-గురూన్ వామతః-సురానింద్రాదిలోకపాలాన్ పూర్వాదిదిక్షు- ఏవమేతాన్ దేవస్యాభిముఖాన్ ప్రోక్షణాదిభిరర్ఘ్యాదిభిః పూజయేదిత్యర్థః॥ ౨౭॥ పాద్యాదీనుపచారాన్ ప్రకల్పయేదిత్యుక్తం-తానేవ గుణవిధిభిః ప్రపంచయతి షడ్భిః॥ చందనేతి॥౨౮॥ మంత్రానాహ॥ స్వర్ణేతి॥ స్వర్ణఘర్మానువాకః॥ శ్రు॥ సువర్ణం ఘర్మం పరివేద వేనమిత్యాది-మహాపురుషవిద్యయా॥ శ్లో॥ జితం తే పుండరీకాక్ష నమస్తే విశ్వభావన। నమస్తేస్తు హృషీకేశ మహాపురుష పూర్వజేతి-పౌరుషం సూక్తం సహస్రశీర్షేత్యాది-రాజనాదీని-సామాని॥ శ్రు॥ ఇంద్రన్నరో నేమధితా హవంత ఇత్యస్యామృచి గీతాని-ఆదిశబ్దేన రౌహిణాదీని॥ ౨౯॥ వస్త్రాద్యుపచారేష్వలంకారలక్షణం గుణం విధత్తే వస్త్రేతి॥ పత్రాణి కపోలవక్షస్స్థలాదిషు లిఖితాః పత్రభంగ్యః- మద్భక్తశ్చేత్ సప్రేమ యథా భవతి తథా యథోచితమలం

కుర్వీతేత్యర్థః॥ ౩౦॥ సర్వసాధారణం శ్రద్ధాలక్షణం గుణం విధత్తే॥ పాద్యమితి॥ ౩౧॥ నైవేద్యనైభవలక్షణం గుణం విధత్తే॥ గుడేతి॥ శష్కుల్యః తైలపక్వవిశేషాః అపూపాః అపూపానాం మండపాదీనాం సమూహాః- సూపాః వ్యంజనాని- సతి విభవ ఇతి శేషః॥ ౩౨॥ కాలభేదేన గుణాన్ విధత్తే॥ అభ్యంగేతి॥ అభిషేచనం పంచామృతాదిస్నపనం- అన్నాద్యైరితి అన్నం భోజ్యం ఆద్యం భక్ష్యం- పర్వణ్యేకాదశ్యాదౌ- అన్వహం ప్రత్యహం వా విభవే సతీతి॥ ౩౩॥ ఫలభూయస్త్వార్థినోఽగ్నావపి పూజాప్రకారమాహ॥ విధినేతి॥ విధినా స్వగృహ్యోక్తవిధానేన- మేఖలాదిభిరుపలక్షితే- విహితే నిర్మితే- తదుక్తం॥ శ్లో॥ విస్తారోచ్ఛ్రాయతస్తిస్రో మేఖలాశ్చతురంగుళాః॥ హస్తమాత్రోఽథ వేదగర్తస్సయోనిర్వేదికాత్రధేత్యాది- ఉదితం ప్రజ్వలితం- అగ్నిం పరితః సమూహేత్ ఏకత్ర మేళయేత్॥ ౩౪॥ పరిస్తీర్యేతి॥ దర్భైః పరిస్తీర్య పర్యుక్షేత్ -పరితః ప్రోక్షయేత్ - అన్వాధాయ అన్వాధానసంజ్ఞికం వ్యాహృతిభిః సమిత్ప్రక్షేపాదిరూపం కర్మ కృత్వా- అగ్నేరుత్తరతో ద్రవ్యాణి హోమోపయోగీన్యాసాద్య నిధాయ- ప్రోక్షణ్యా ప్రోక్షణీపాత్రోదకేన ప్రోక్ష్య- అగ్నౌ మాం ధ్యాయేత్॥ ౩౫॥ తప్తేతి॥ శంఖాదిభిర్లసంతః శోభమానాశ్చత్వారో భుజా యస్య తం॥ ౩౬॥ స్ఫురదితి॥ స్ఫురంతి కిరీటాదీని యస్య తం॥ ౩౭॥ ధ్యాయన్నితి॥ హవిషాభిఘృతేన అభిఘృతాని సంసిక్తాని- దారూణి శుష్కసమిధః- ప్రాస్య ప్రక్షిప్య ఆఘారౌ తత్సంజ్ఞికౌ ఆజ్యభాగౌ చ- దత్వా తదర్థాన్ ఆహుతీర్జుహుయాదిత్యర్థః- తత్రాఘారౌ ప్రజాపతయే స్వాహేంద్రాయ స్వాహేతి-చో

దద్యాన్మే శ్రద్ధయార్చకః॥ ౩౧॥ గుడపాయససర్పీంషి శష్కుల్యాపూపమోదకాన్। సంయావదధిసూపాంశ్చ నైవేద్యం సతి కల్పయేత్॥ ౩౨॥ అభ్యంగోన్మర్దనాదర్శదంతధావాభిషేచనమ్। అన్నాద్యగీతనృత్తాని పర్వణి స్యురుతాన్వహమ్॥ ౩౩॥ విధినా విహితే కుండే మేఖలాగర్తవేదిభిః। అగ్నిమాధాయ పరితస్సమూహేత్పాణినోదితమ్॥ ౩౪॥ పరిస్తీర్యాథ పర్యుక్షేదన్వాధాయ యథావిధి। ప్రోక్షణ్యాసాద్య ద్రవ్యాణి ప్రోక్ష్యాగ్నావావహేత మామ్॥ ౩౫॥ తప్తజాంబూనదప్రఖ్యం శంఖచక్రగదాంబుజైః। లసచ్చతుర్భుజం శాంతం పద్మకింజల్కవాససమ్॥ ౩౬॥ స్ఫురత్కిరీటకటకకటిసూత్రవరాంగదమ్। శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభం వనమాలినమ్॥ ౩౭॥ ధ్యాయన్నభ్యర్చ్య దారూణి హవిషాభిఘృతాని చ। ప్రాస్యాజ్యభాగావాఘారౌ దత్వా చాజ్యప్లుతం హవిః॥ ౩౮॥ జుహుయాన్మూలమంత్రేణ షోడశర్చావదానతః। ధర్మాదిభ్యో యథాన్యాయ్యం మంత్రైః స్విష్టకృతం బుధః॥ ౩౯॥ అభ్యర్చ్యాథ నమస్కృత్య పార్షదేభ్యో బలిం హరేత్। మూలమంత్రం జపేద్బ్రహ్మ స్మరన్నారాయణాత్మకమ్॥ ౪౦॥ దత్వాచమనముచ్ఛేషం విష్వక్సేనాయ కల్పయేత్। ముఖవాసం సురభిమత్తాంబూలాద్యమథార్హయేత్॥ ౪౧॥ ఉపగాయన్ గృణన్నృత్యన్ కర్మాణ్యభినయన్మమ। మత్కథాః శ్రావయన్ శృణ్వన్ ముహూర్తం క్షణికో భవేత్॥ ౪౨॥ స్తవైరుచ్చావచైః స్తోత్రైః పౌరాణైః ప్రాకృతైరపి। స్తుత్వా ప్రసీద భగవన్నితి వందేత దండవత్॥ ౪౩॥ శిరో మత్పాదయోః కృత్వా బాహుభ్యాం చ పరస్పరమ్। ప్రపన్నం పాహి మామీశ భీతం మృత్యుగ్రహార్ణవాత్॥ ౪౪॥

త్తరదక్షిణపరిధిమారభ్యాగ్నిమధ్యాదాపరిధ్యంతం ఘృతధారారూపౌ ఆజ్యభాగౌ అగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహేత్యేవం హోమరూపౌ॥ ౩౮॥ జుహుయాదితి॥ మూలమంత్రేణ అష్టాక్షరేణ- తథా షోడశ ఋచో యస్మిన్ తేన పురుషసూక్తేన వా అవదానతః ప్రత్యృచమాహుతిగ్రహణేనేత్యర్థః- పురుషసూక్తేనారాధనపక్షే స ఏవ మూలమంత్రః - తైర్నైవ ప్రత్యృచమవదానతో హోమ ఇతి మంత్రైః యథాన్యాయ్యం పూజాక్రమేణైవ - అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేత్యేవం స్విష్టకృతం చ హుత్వా॥ ౩౯॥ అభ్యర్చ్యేతి॥ తతో వహ్నిస్థం భగవంతమభ్యర్చ్య- అథ నమస్కృత్య- పార్షదేభ్యో నందాదిభ్యః- అష్టసు దిక్షు బలిం హరేత్ -తతః పూజాస్థానమాగమ్య దేవస్యాగ్రే సముపవిశ్య యథాశక్తి మూలమంత్రం జపేత్॥ ౪౦॥ దత్వేతి॥ తతః ఉభయత్ర భగవతో భోజనసమాప్తిం ధ్యాత్వా ఆచమనం దత్వా ఉచ్ఛేషం విష్వక్సేనాయ కల్పయిత్వా తదనుజ్ఞయా పశ్చాత్ స్వయం భుంజీత- తతః- సురభిమత్ సుగంధవత్ తాంబూలాద్యం ముఖవాసం దత్వా- అథ పునరపి- అర్హయేత్ పుష్పాంజలినా పూజయేత్॥ ౪౧॥ ఉపగాయన్నితి॥ అభినయన్ స్వస్మిన్నావిష్కుర్వన్ [illegible] క్షణికః వైయగ్ర్యం పరిత్యజ్య లబ్ధావసరోఽథ భవేత్॥ ౪౨ ॥ స్తవైరితి ॥ స్తవస్తోత్రాణాం భేదం దర్శయతి- పౌరాణైః ప్రాకృతైరపీతి॥ ౪౩॥ కథం ప్రణమేదిత్యపేక్షాయామాహ॥ శిర ఇతి॥ బాహుభ్యాం దక్షిణోత్తరాభ్యాం- పరస్పరం మత్పదయోః దక్షిణోత్తరౌ పాదౌ గృహీత్వా- యద్వా- పృష్ఠతః పరస్పరనిబద్ధాభ్యాం- కృతాపరాధ ఇవ ప్రపన్నమిత్యాదివిజ్ఞాప్య చ ప్రణమేత్ ॥ ౪౪ ॥

తతః శేషాగ్రహణపూర్వకం నైకల్పికోద్వాసనప్రకారమాహ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యనయైవప్రార్థనయా- శేషాం నిర్మాల్యం మయాదత్తా-శిరస్యాధాయధృత్వా- యద్యుద్వాసయేత్ - తర్హి- ప్రతిమాయాం యన్న్యస్తం జ్యోతిస్తత్పునరపి హృత్పద్మస్థజ్యోతిష్యేవోద్వాసనీయం॥౪౪॥ ఏతేష్వధిష్ఠానేషు కిం ముఖ్యమిత్యపేక్షాయామాహ॥ అర్చాదిష్వితి॥ యదాయత్ర శ్రద్ధా-తదాతత్ర-నత్వధిష్ఠానేషు ముఖ్యాముఖ్యత్వం-కుతః పునః- యతః సర్వభూతేష్వితి॥ ౪౫॥ ఏవమితి॥ ఉభయతః ఇహాముత్రచ॥ ౪౬॥ సమర్థం ప్రత్యాహ త్రిభిః॥ మదర్చామితి॥ పుష్పోద్యానానిచ కారయేత్ - పూజాయాత్రోత్సవాశ్రితాన్ - పూజాప్రత్యహం - యాత్రావిశిష్టపర్వణి - బహుజనసమాగమః - ఉత్సవః వసంతాదికాలే మహోత్సవః - తదాశ్రితాన్ క్షేత్రాదీన్ దత్వా। ౪౭॥ పూజాయాత్రోత్సవాశ్రితానిత్యస్య వివరణం॥ పూజాదీనామితి॥ ప్రవాహార్థం సంతతానువృత్త్యర్థం మత్సాష్టితాం మత్సమానైశ్వర్యం॥ ౪౮॥ ప్రతిష్ఠాదీనాం వ్యస్తసమస్తానాం ఫలమాహ ॥ ప్రతిష్ఠయేతి ॥ మత్సామ్యతాం మయా సమతాం॥ ౫౦॥ సకామం ప్రత్యుక్తం॥ అహైతుక భక్తం ప్రత్యాహ మామితి॥ అహైతుక భక్తియోగ ఏవ కథం భవతి తత్రాహ-భక్తియోగమితి॥ ౫౧॥ దాతుః ఫలముక్తం అపహర్తారం నిందతి॥ య ఇతి॥ విడ్భుక్ విష్ఠాభోజీ క్రిమిః॥ ౫౨॥ కర్తుర్వ్యత్ఫలం తదేవాన్యేషామప్యాహ॥ కర్తురితి॥ సారథేస్సహకారిణః-హేతోః ప్రయోజకస్య - అనుమోదితుశ్చ - ప్రేత్యతత్ఫలమిత్యన్వయః- కుతః- యతః కర్మణామేతే భాగినః భాగా

ఇతి శేషాం మయాదత్తాం శిరస్యాధాయ సాదరమ్ । ఉద్వాసయేద్యదుద్వాస్యం జ్యోతిర్జ్యోతిషి తత్పునః॥ ౪౪॥ అర్చాదిషు యదా యత్ర శ్రద్ధా మాం తత్ర చార్చయేత్ । సర్వభూతేష్వాత్మని చ సర్వాత్మాహమవస్థితః॥౪౫॥ఏవం క్రియాయోగపథైః పుమాన్ వైదికతాంత్రికైః। అర్చన్నుభయతస్సిద్ధిం మత్తో విందత్యభీప్సితాం॥౪౬॥మదర్చాం సంప్రతిష్ఠాప్య మందిరం కారయేద్దృఢమ్। పుష్పోద్యానాని రమ్యాణి పూజాయాత్రోత్సవాశ్రితామ్ ౪౭॥పూజాదీనాం ప్రవాహార్థం మహాపర్వస్వథాన్వహమ్। క్షేత్రాపణపురగ్రామాన్ దత్వా మత్సార్ష్టితామియాత్॥ ౪౮॥ ప్రతిష్ఠయా సార్వభౌమం సద్మనా భువనత్రయమ్। పూజాదినా బ్రహ్మలోకం త్రిభిర్మత్సామ్యతామియాత్ ॥౫౦॥ మామేవ నైరపేక్ష్యేణ భక్తియోగేన విందతి। భక్తియోగం స లభత ఏవం యః పూజయేత మామ్॥ ౫౧॥ యస్స్వదత్తాం పరైర్దత్తాం హరేత సురవిప్రయోః। వృత్తిం స జాయతే విడ్భుగ్వర్షాణామయుతాయుతమ్॥౫౨॥కర్తుశ్చ సారథేర్హేతోరనుమోదితురేవ చ। కర్మణాం భాగినః ప్రేత్య భూయో భూయసి తత్ఫలమ్॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-సప్తవింశోధ్యాయః. ... ... *

శ్రీభగవాన్॥పరస్వభావకర్మాణి న ప్రశంసేన్న గర్హయేత్। విశ్వమేకాత్మకం పశ్యన్ ప్రకృత్యా పురుషేణ చ॥౧॥పరస్వభావకర్మాణి న ప్రశంసతి నిందతి। స ఆశు భ్రశ్యతే స్వార్థాదసత్యభినివేశతః॥౨॥ తైజసే నిద్రయాపన్నే పిండస్థో నష్టచేతనః। మాయాం ప్రాప్నోతి మృత్యుం వా తద్వన్నానార్థదృక్పుమాన్॥౩॥కిం భద్రం-

హార్థః- తత్రాపి విశేషమాహ- భూయసి కర్మణి సారథ్యాదౌచాధికం ఫలమితి॥ శ్లో॥ పయః పత్రాదిమాత్రేణ పూజితో యః పరంపదమ్ । ప్రాగేవ దిశతి ప్రీతస్స కృష్ణశ్శరణం మమ॥ ౫౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తవింశాధ్యాయ వ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ అష్టావింశేతు యః పూర్వం విస్తరేణోపవర్ణితః । జ్ఞానయోగః పునశ్చాసౌ సమాహృత్య నిరూప్యతే॥ఇదానీమతి విస్తరేణోక్తం జ్ఞానయోగం సంక్షేపేణ వక్తుమాహ॥ పరేతి॥ పరేషాం స్వభావాన్ శాంతఘోరాదీన్ కర్మాణి చ - తత్ర హేతుర్విశ్వమితి ॥ ౧ ॥ విపక్షే దోషమాహ ॥ పరేతి ॥ స్వార్థాత్ జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణాత్ - అసతి మిథ్యాభూతే ద్వైతే అభినివేశాత్॥ ౨॥ భ్రంశమేవ దృష్టాంతతో దర్శయతి। తైజసే రాజసాహంకారకార్యే ఇంద్రియగణే నిద్రయా ఆపన్నే అభిభూతే సతి - పిండస్థో జీవః కేవలం మనోమాత్రేణ మాయాం స్వప్నరూపాం ప్రాప్నోతి - తతో మనసి లీనే సతి నష్టచేతనస్సన్ మృత్యుతుల్యాం సుషుప్తిం వా ప్రాప్నోతి యథా - తద్వదేవ నానార్థదృక్ ద్వైతాభినివేశీ విక్షేపం లయం చ ప్రాప్నోతి - యథా ప్రాజ్ఞసంపర్కాద్విశ్వస్య భోగక్షయలక్షణో భ్రంశః - ఏవమనాత్మసంపర్కాదాత్మనోపి స్వార్థభ్రంశ ఇతి భావః ॥ ౩ ॥ ద్వైతాసత్యతయా స్తుతినిందయోర్నిర్విషయత్వం ప్రపంచయతి సార్ధైష్షడ్భిః॥ కిమితి॥ అవస్తునో ద్వైతస్య మధ్యే కిం భద్రం - కిం వా అభద్రం - కియద్భద్రం - కియద్వా అభద్రమిత్యర్థః - అవస్తుత్వమేవా

హ- వాచేతి బాహ్యేంద్రియోపలక్షణం- వాచోదితం ఉక్తం- చక్షురాదిభిశ్చ యద్దృష్టం తదనృతమితి॥ ౪॥ నన్వేవం సతి దేహాదిభావానామసత్త్వాత్కథం భయహేతుత్వమిత్యాశంక్య హేతుత్వం దృష్టాంతేనాహ ॥ ఛాయేతి ॥ ఛాయా ప్రతిబింబం- ప్రత్యాహ్వాయః ప్రతిధ్వనిః- ఆభాసః శుక్తిరజతాదిః- ఏతే యథా అసంతోప్యర్థకారిణో భవంతి- అన్యాత్ దేహమృత్యుమభివ్యాప్య- యద్వా- మృత్యుపర్యంతం జ్ఞానేన యావన్నివర్తయతే తావత్ప్రయాంతమిత్యర్థః॥ ౫॥ ననుసృష్ట్యాది శ్రుతిభిరేవ ద్వైతం నిరూపితం - కథమసత్యం స్యాత్తత్రాహ ద్వాభ్యాం ॥ ఆత్మేతి ॥ త్రాయతే పాల్యతే త్రాతి పాలయతి॥ ౬॥ తస్మాదితి॥ అన్యస్మాత్సృజ్యాదివ్యతిరిక్తాత్ - త్రివిధః అధ్యాత్మాదిరూపః- భ్రాంతిః ప్రతీతిః॥ ౭॥ నను కథం నిర్మూలం ప్రతీయతే తత్రాహ॥ ఇదమితి॥ ౮॥ ఏతదితి॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోర్నైపుణ్యం నిష్ఠాం- ఆర్యవత్సమోపభూత్వా॥ ౯॥ ఏతన్నిష్ఠాప్రాప్త్యుపాయమాహ॥ ప్రత్యక్షేణేతి॥ యదాద్యంతవత్ ద్వైతం - తదసదితి జ్ఞాత్వా - నిస్సంగో విచరేత్ - ఆద్యంతవత్త్వే ప్రమాణాని- ప్రత్యక్షేణ ఘటాది- అనుమానేన సావయవత్వేన దృశ్యం పృథివ్యాది - నిగమేనాప్రత్యక్షమాకాశాది- ఆత్మసంవిదా స్వానుభవేన సర్వం దృశ్యం ఆద్యంతవత్ అసచ్చేతి జ్ఞాత్వేతి॥ ౧౦॥ ననుయద్యాత్మసంవిదా సర్వం దృశ్యమాద్యంతవదసదిత్యుచ్యతే - తర్హ్యాత్మప్రకాశః దేహాదిద్వైతం జడమిత్యుక్తం స్యాత్ - తథా చ సంసారప్రతిభాసేన ఘటేతేతి చోదయతి॥ నేతి॥ అనాత్మస్వదృశోః జడాజడయోః- అత్ర హేతుః- ద్రష్టృదృశ్యయోః- తతో మాభూద్ద్వయోరపి తత్రాహ- ఉపలభ్యత ఇతి॥ ౧౧॥ ఏతత్ప్రపంచయతి॥ ఆత్మేతి॥ అవ్యయత్వాదిపంచవిశేషణైరాత్మ

ద్రం కిమథ గ్రంథం వా ద్వైతస్యావస్తునః కియత్। వాచోదితం తదనృతం మనసా ధ్యాతమేవ చ॥ ౪॥ ఛాయాప్రత్యాహ్వయాభాసా హ్యసంతోప్యర్థకారిణః। ఏవం దేహాదయో భావా యచ్ఛంత్యామృత్యుతో భయమ్॥ ౫॥ ఆత్మైవ తదిదం విశ్వం సృజ్యతే సృజతి ప్రభుః। త్రాయతే త్రాతి విశ్వాత్మా హ్రియతే హరతీశ్వరః॥ ౬॥ తస్మాన్న హ్యాత్మనోన్యస్మాదన్యో భావో నిరూపితః। నిరూపితేయం త్రివిధా నిర్మూలా భాతిరాత్మని॥ ౭॥ ఇదం గుణమయం విద్ధి త్రివిధం మాయయా కృతమ్॥ ౮॥ ఏతద్విద్వాన్మదుదితం జ్ఞానవిజ్ఞాననైపుణమ్। ననిందతి న చ స్తౌతి లోకే చరతి సూర్యవత్॥ ౯॥ ప్రత్యక్షేణానుమానేన నిగమేనాత్మసంవిదా। ఆద్యంతవదసజ్జ్ఞాత్వా నిస్సంగో విచరేదిహ ॥ ౧౦॥ నైవాత్మనో న దేహస్య సంసృతిర్ద్రష్టృదృశ్యయోః। అనాత్మస్వదృశోరీశ కస్యేయముపలభ్యతే॥ ౧౧॥ ఆత్మావ్యయోగుణశ్శుద్ధస్స్వయంజ్యోతిరనావృతః। అగ్నివద్దారువదచిద్దేహః కస్యేహ సంసృతిః॥ ౧౨॥ శ్రీకృష్ణః॥ యావద్దేహేంద్రియప్రాణైరాత్మనస్సన్నికర్షణమ్। సంసారః ఫలవాంస్తావదపార్థోప్యవివేకినః॥ ౧౩॥ అర్థే హ్యవిద్యమానేపి సంసృతిర్న నివర్తతే। ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేనర్థాగమో యథా॥ ౧౪॥ యథా హ్యప్రతిబుద్ధస్య ప్రస్వాపో బహ్వనర్థభృత్। స ఏవ ప్రతిబుద్ధస్య న వై మోహాయ కల్పతే॥ ౧౫॥ శోకహర్షభయక్రోధలోభమోహస్పృహాదయః। అహంకారస్య దృశ్యంతే జన్మమృత్యుశ్చ నాత్మనః॥ ౧౬॥ దేహేంద్రియప్రాణమనోభిమానో జీవోంతరాత్మా

శాదిరాగాదిపుణ్యాపుణ్యాజ్ఞానపరిచ్ఛేదానామసంభవం దర్శయతి - హేతుహేతుమత్త్వం యథా యోగ్యం- అచిత్ జడః అయం భావః - యద్యప్యగ్నిర్దారుణి భేదానుపలంభేపి - దారుప్రకాశ్యమేవ - అగ్నిశ్చ ప్రకాశకః తథా దేహాత్మనోరపీతి - న సంసృతిః తయోరన్యతరస్యాపి ఘటత ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ సత్యం తథాప్యవివేకేన ఇత్యుపసంసారావలంబనమిత్యాహ పంచభిః॥ యావదితి॥ సన్నికర్షణం సంబంధః - నన్వసంగస్య కుతస్సంబంధస్తత్రాహ - అవివేకతః అజ్ఞానకృత ఇత్యర్థః- నను స్వప్రకాశస్య కథమజ్ఞానతః సంసారస్తత్రాహ- అపార్థోపి మిథ్యాభూతోపి- కేవలఫలవాన్ ఫలం స్ఫురతి- న తు తత్త్వతోస్తీత్యర్థః॥ ౧౩॥ నన్వసతో దేహాదేస్సంసారస్ఫూర్తిహేతుత్వమనుపపత్తేస్తత్రాహ॥ అర్థ ఇతి॥ అస్యాత్మనః॥ ౧౪॥ నను కథంచిద్ధ్యాయతో విషయస్ఫూర్తిః జీవన్ముక్తస్యాపి సంసారో దుర్వార ఇతి ప్రసంగస్స్యాత్తత్రాహ॥ యథేతి॥ ప్రస్వాపః స్వప్నః - బహూననర్థాన్ బిభర్తీతి ప్రస్వాపోనర్థభృత్తథా॥ ౧౫॥ అహంకారలక్షణో దేహాదిసన్నికర్ష ఏవ సంసారాలంబనమిత్యన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాం దర్శయతి॥ శోకేతి॥ సుషుప్తౌ తేషామదర్శనాత్ - అహం సుఖీ దుఃఖీతివత్ చైతన్యం సుఖీ దుఃఖీతి ప్రతీత్యభావాత్ దృశ్యత్వాచ్చ - సుఖాదీనాం కృశత్వాదివద్ధర్మత్వానుపపత్తేరితి భావః - ఉక్తంచ ॥ శ్లో॥ సుప్తోహమిన దృశ్యంతే మనః కల్పితదోషప్రవృత్తయః। అతస్తస్యైవ సంసారో న మే సంసృతిసాక్షిణః ॥ ౧౬ ॥ నను యద్యహంకారస్య సంసారః తర్హి తామ్ముక్తిరపి తస్యైవేతి ముక్తా

వహంకారవిశేషఃప్రసజ్యేతతత్రాహ ॥ దేహేతి ॥ దేహాదిష్వభిమానోయస్యసః - ఆత్మైవతేషామంతస్థితోజీవః-అతఏవగుణకర్మమయీమూర్తిర్యస్యసః- ఏవంచసఏవసూక్ష్మోపాధిభిర్బహుధైవసూత్రాదిశబ్దైర్గీతఃసంసారే కాలతంత్రఃపరమేశ్వరాధీనస్సర్వతఃఆధావతీతి-అతోనాయందోషఇతిభావః॥౧౭॥ తదేవమహంకారకృతంబంధముపపాద్యేదానీంజ్ఞానేనతన్నివృత్తౌముక్తిరిత్యాహ॥అమూలమితి॥వస్తుతోమూలశూన్యం- అజ్ఞానతస్తుబహుధారూపైఃరూపితంప్రకాశితం- ఐంద్రజాలికతుల్యమితివా- కింతత్తదాహ॥ మనఇతి॥ మనఆదీనాంద్వంద్వః- యద్వా- మనఆదిష్వక్రియతఇతికర్మ-అహంకరణంగురూపాసనయానిశితేనజ్ఞానఖడ్గేనఛిత్త్వా ॥ ౧౮ ॥ తదేవంజ్ఞానంస్వరూపసాధనఫలైర్నిరూపయతి॥ జ్ఞానమితి॥వివేకఃజ్ఞానం-సాధనాన్యాహ-నిగమోవేదః- తపఃస్వధర్మః- ప్రత్యక్షంస్వానుభవః-ఐతిహ్యముపదేశః-అనుమానంతర్కః-ఫలమాహ-ఆద్యంతయోర్యదస్యజగతః-మధ్యేపితదేవకేవలం-నతుజగదితి-కింతత్ -కాలఃకాలయఃప్రకాశయతి- యస్సతథా- హేతుఃకారణంచయత్తదేవ- ఏతదుక్తంభవతి- యదస్యవిశ్వస్యకారణంప్రకాశకంచబ్రహ్మ - తదాత్మకమేవైతత్ - నతతఃపృథగిత్యేవంనిశ్చయఫలోనిగమాదిసాధనైర్జాయతే యోవివేకః-తత్ జ్ఞానమితి॥ ౧౯॥ తత్రనానాభేదవ్యవహారాలంబనస్యాపివిశ్వస్యకారణమాత్రాత్మకత్వంసదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥సుకృతంసుష్ఠుకుండలాదిరూపేణరచితం- యద్ధిరణ్యంకీదృశం-హిరణ్మయస్యకుండలాదేరుత్పత్తేః పురస్తాన్నాశాచ్చపశ్చాత్ యదస్తిహిరణ్యమాత్రం - తన్మధ్యేపికటకకుండలమిత్యాదినానావ్యపదేశైః వ్యవహారంప్రాప్యమాణమపితదేవయథా- తద్వదస్యవిశ్వస్యకారణభూతోహమేవనానావ్యవహారాలంబనం-నతుమత్తఃపృథగ్విశ్వమితి॥ ౨౦॥ తదేవంకార్యస్యకారణమాత్రాత్మకతాముక్త్వాప్రకాశస్యప్రకాశాత్మకతామాహ॥ విజ్ఞానమితి॥

> గుణకర్మమూర్తిః। సూత్రంమహానిత్యుపగీయతే.తస్సంసారఆధావతికాలతంత్రః॥౧౭॥ అమూలమేతద్బహురూపరూపితంమనోవచఃప్రాణశరీరకర్మ । జ్ఞానాసినోపాసనయాశితేన ఛిత్త్వామునిర్గాంవిచరత్యతృష్ణః॥౧౮॥జ్ఞానంవివేకోనిగమస్తపశ్చ!ప్రత్యక్షమైతిహ్యమథానుమానమ్ । ఆద్యంతయోరస్యయదేవకేవలంకాలశ్చహేతుశ్చతదేవమధ్యే॥౧౯॥ యథాహిరణ్యంసుకృతంపురస్తాత్పశ్చాచ్చసర్వస్యహిరణ్మయస్య । తదేవమధ్యేవ్యవహార్యమాణంనానాపదేశైరహమస్యతద్వత్ ॥ ౨౦॥ విజ్ఞానమేతత్త్రియవస్థమంగగుణత్రయంకారణకార్యకర్తృ । సమన్వయేనవ్యతిరేకతశ్చయేనైవతుర్యేణ తదేవసత్యమ్॥౨౧॥నయత్పురస్తాదుతయన్నపశ్చాన్మధ్యేపితన్నవ్యపదేశమాత్రమ్। భూతంప్రసిద్ధంచపరేణయద్యత్తదేవతత్స్యాదితిమేమనీషా ॥ ౨౨ ॥ అవిద్యమానోప్యవభాసతేయోవైకారికోరాజస

త్రియవస్థం- యకారస్యపృథక్పాఠఃఛందోనురోధేన-జాగ్రదాదిత్ర్యవస్థంయద్విజ్ఞానంమనః- తదవస్థాకారణభూతంచయద్గుణత్రయం- యచ్చకారణకార్యకర్తృ-కారణమధ్యాత్మంకార్యమధిభూతం- కర్తృఅధిదైవంఏవంగుణత్రయకార్యభూతంత్రివిధంజగదేతత్ -యేనతుర్యేణసామాన్యజ్ఞానమాత్రేణ-సమన్వయేనభాతియేనానుగతంప్రకాశతఇత్యర్థః॥ శ్రు ॥ తమేవభాంతమనుభాతిసర్వంతస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతి- తథా॥ శ్రు ॥ చక్షుషశ్చక్షురుతశ్రోత్రస్యశ్రోత్రంమనసోమనోయేవిదురిత్యాదిశ్రుతేః - ననువిశేషజ్ఞానవ్యతిరేకేణనతురీయంనామోపలభామహేతత్రాహ-వ్యతిరేకతశ్చసమాధ్యాదౌయదస్తితదేవసత్యమితి॥౨౧॥ ఏవంకాలత్రయేప్యవ్యభిచారిణఃసత్యత్వముక్తం-వ్యభిచారిణస్త్వసత్యతామాహ॥ నేతి॥ మధ్యేపితత్ప్రసజ్జాస్తికింతువ్యపదేశమాత్రంకుతః-యద్యస్మాత్ -పరేణఅన్యేన భూతంజాతం- ప్రసిద్ధంప్రకాశితంచ- తత్తదేవకారణప్రకాశకంతావన్మాత్రంస్యాత్ -నపృథగితి-మేమనీషాబుద్ధిః॥ శ్రు॥ వాచారంభణంవికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యం॥ శ్రు ॥ సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతేశ్చకారణప్రకాశకవ్యతిరేకేణకార్యస్యప్రకాశ్యస్యచానుపలంభాదితిభావః॥ ౨౨ ॥ ఏవంసామాన్యతఃకార్యప్రకాశ్యయోఃకారణప్రకాశకాభ్యామభేదంప్రసాధ్యప్రస్తుతంతదుభయవివేకపూర్వకంప్రపంచస్యబ్రహ్మాభేదమాహ॥ అవిద్యమానఇతి॥ యోయంవైకారికోవికారసమూహః- సఏవప్రాగవిద్యమానోపిరాజసస్సర్గఃరజోద్వారేణబ్రహ్మకార్యభూతఇత్యర్థఃఅవభాసతేబ్రహ్మణాప్రకాశ్యశ్చఇత్యర్థః-బ్రహ్మతు-స్వయంస్వతస్సిద్ధం- నతుకార్యమిత్యర్థః.. జ్యోతిశ్చప్రకాశకమిత్యర్థః-అతఃకారణాత్ -ఇంద్రియాణిచఅర్థాస్తన్మాత్రాణిచఆత్మామనశ్చదేవానామప్యుపలక్షణంవికారాః పంచభూతానిఏవంచిత్రంబ్రహ్మైవభాతీతి॥౨౩॥ఉపసంహరతి॥ ఏవమితి ॥ ఏవంనిగమతఃప్రత్యక్షైతిహ్యానుమానైః-స్ఫుటం

యథా భవతి తథా-బ్రహ్మవివేకహేతుభిః-తథా పరస్య దేహాదేరపవాదేన ఆత్మత్వనిరాసేన చ కీదృశేన-విశారదేన నిపుణేన-గురుణా నిమిత్తభూతేనేతి వా - ఆత్మవిషయం సందేహం ఛిత్త్వా-స్వానందతుష్టస్సన్- అఖిలేభ్యః కాముకేభ్యః ఇంద్రియాదిభ్యః-ఉపారమేత నిస్సంగో భవేత్ ॥౨౪॥ పరాపవాదం ప్రపంచయతి॥ నేతి॥ వపుః ఆత్మా న భవతి- పార్థివత్వాత్-ఘటవత్ -తథా ఇంద్రియాణి- తదధిష్ఠాతారో దేవాః- అసుః ప్రాణః-మనః-ధిషణా బుద్ధిః-సత్త్వం చిత్తం- అహంకృతిరిత్యేతే ఆత్మానో న భవంతి-కుతః-అన్నమాత్రాదయః-అన్నోపష్టభ్యత్వాత్ శరీరవత్ -వాయుర్జలం చ- హుతాశస్తేజః-ఖం క్షితిరితి పంచభూతాని-అర్థాః శబ్దాః సామ్యం ప్రకృతిశ్చాత్మానో న భవంతి-జడత్వాత్ -ఘటవదితి-యద్వా-హి శబ్దేనానుమానాంతరాణి సూచితాని-తద్యథా-ఇంద్రియాణ్యాత్మానో న భవంతి-కరణత్వాత్ -వాశ్యాదివత్ - దేవాశ్చ వైకారికత్వాత్ మనోవత్ - ప్రాణశ్చ వాయుత్వాత్ బాహ్యవాయువత్ - మనః అన్నమయత్వాత్ శరీరవత్ - బుద్ధిస్తైజసత్వాత్ చక్షుర్వత్ అహంకారః పరిణామిత్వాత్ శరీరవదిత్యాది॥౨౫॥ ఏవం వివేకజ్ఞానవతో ముక్తస్య నేంద్రియాదికృతో గుణదోషసంబంధ ఇత్యాహ॥ సమాహితైరితి॥ మత్సువివిక్తధామ్నః మమ సుష్ఠు వివిక్తం ధామ స్వరూపం యేన తస్య॥౨౬॥ ప్రకాశస్య ప్రకాశ్యగుణదోషా న భవంతీతి రవిదృష్టాంతేనోక్తం - అసంగత్వేనావస్థితస్య న కోఽపి గుణదోష ఇత్యాకాశదృష్టాంతేనాహ॥ యథేతి॥ వాయ్వాదీనాం శోషణదహనక్లేదనరజోధూసరత్వాదిభిః-గతాగతైరాగమాపాయిభిః-ఋతుగు

> సర్గ ఏషః। బ్రహ్మ స్వయంజ్యోతిరతో విభాతి బ్రహ్మేంద్రియార్థాత్మవికారచిత్రమ్॥ ౨౩। ఏవం స్ఫుటం బ్రహ్మవివేకహేతుభిః పరాపవాదేన విశారదేన। ఛిత్త్వాత్మసందేహముపారమేత స్వానందతుష్టోఽఖిలకాముకేభ్యః॥ ౨౪॥ నాత్మా వపుః పార్థివమింద్రియాణి దేవా హ్యసుర్వాయుర్జలం హుతాశః। మనోఽన్నమాత్రం ధిషణా చ సత్త్వమహంకృతిః ఖం క్షితిరర్థసామ్యమ్॥౨౫॥ సమాహితైః కః కరణైర్గుణాత్మభిర్గుణో భవేన్మత్సువివిక్తధామ్నః। విక్షిప్యమాణైరుత కిం ను దూషణం ఘనైరుపేతైర్విగతై రవేః కిం॥ ౨౬॥ యథా నభో వాయ్వనలాంబుభూగుణైర్గతాగతైర్వర్తుగుణైర్న సజ్జతే। తథాక్షరం సత్త్వరజస్తమోమలైరహంమతేః సంసృతిహేతుభిః పరమ్॥౨౭॥ తథాపి సంగః పరివర్జనీయో గుణేషు మాయారచితేషు తావత్। మద్భక్తియోగేన దృఢేన యావద్రజో నిరస్యేత మనఃకషాయః॥౨౮॥ యథామయోఽసాధు చికిత్సితో నృణాం పునః పునః సంతుదతి ప్రరోహన్। ఏవం మనోఽపక్వకషాయకర్మ కుయోగినం విధ్యతి సర్వసంగమ్॥౨౯॥ కుయోగినో యే విహితాంతరాయైర్మనుష్యభూతైస్త్రిదశోపసృష్టైః। తే ప్రాక్తనాభ్యాసబలేన భూయో యుంజంతి యోగం న తు కర్మతంత్రమ్॥౩౦॥ కరోతి కర్మ క్రియతే చ జంతుః కేనాప్యసౌ చోదిత ఆనిపాతాత్। న తత్ర విద్వాన్ ప్రకృతౌ స్థితోఽపి నివృత్తతృష్ణః స్వసుఖానుభూత్యా॥౩౧॥ తిష్ఠంతమాసీనముత వ్రజంతం శయానముక్షంతమదంతమన్నమ్। స్వభావమన్యత్కిమపీహమానమాత్మానమాత్మస్థమతి

ణైః శీతోష్ణాదిభిర్వా-అహంకృతేః అహంకారాత్పరమక్షరం- సంసృతిహేతుభిర్న యుజ్యతే-యద్వా-అహంకారస్య సంసృతిహేతుభిరితి॥౨౭॥ ముక్తవదసమ్యగ్జ్ఞానీ న యథేష్టమాచరేదిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ తథేతి॥ గుణేషు విషయేషు- రజో రాగః-మనసః కషాయ ఇతి దుర్నిరాసతామాహ॥౨౮॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేనోపపాదయతి॥ యథేతి॥ నృణామామయో రోగః- అసాధు అసమ్యగ్యథా భవతి తథా- అపక్వకషాయకర్మ అదగ్ధాః కషాయా రాగాదయః కర్మాణి చ యస్మిన్ తత్ -అతఏవ సర్వసంగం సర్వేషు పుత్రాదిషు సజ్జమానం-కుయోగినం అసమ్యగ్జ్ఞానినం- విధ్యతి॥ ౨౯॥ నను కథంచిద్విషయసంగేన యోగభ్రంశస్స్యాత్ -అలం తర్హి సాపాయేన యోగమార్గేణేత్యత్రాహ॥ కుయోగిన ఇతి॥ మనుష్యభూతైః బంధుశిష్యాదిరూపైః త్రిదశైరుపసృష్టైః ప్రేరితైః॥ తథా చ శ్రుతిః తస్మాదేషాం న ప్రియం యదేతన్మనుష్యా విద్యురితి॥ ఆవశ్యకమాహ॥ భూయో జన్మాంతరే-న తు కర్మతంత్రం కర్మవిస్తారం॥౩౦॥ నను విదుషాఽపి సర్వథా కర్మపరిహారమితి పునస్సంసారస్స్యాదేవాత ఆహ॥ కరోతీతి॥ విదుషోఽన్యోఽసౌ జంతుర్దేహ ఏవ-భోజనాదికర్మ కరోతి క్రియతే వి క్రియతే చ తేన కర్మణా పుష్ట్యాద్యపి ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ కేనాపి సంస్కారాదినా చోదితస్సన్- ఆనిపాతాత్ మరణపర్యంతం-విద్వాంస్తు ప్రకృతౌ దేహే స్థితోఽపి - తత్ర కర్మణి న విక్రియతే నిరహంకారిత్వాత్ హర్షవిషాదాదిభిస్సంసారం న ప్రాప్నోతి॥౩౧॥ కించ॥ ఆస్తాం తావద్దైహికకర్మభిర్వికారశంకా-యతో దేహమప్యసావపశ్యతీత్యాహ॥ తిష్ఠంతమితి॥

ఊక్షంతంమాత్రయంతం- స్వభావప్రాప్తమన్యదపిదర్శనస్పర్శనాది- ఈహమానంతకుర్వంతం - ఆత్మానందేహం॥౩౨॥నన్వింద్రియవతఃసర్వథాకథమదర్శనంసంభవతితత్రాహ॥ యదీతి॥యద్యపిఅసతాంబహిర్ముఖానామింద్రియాణామర్థంపశ్యతి-తథాపినానాత్వాన్మిథ్యాస్వప్నవదిత్యనుమానేనవిరుద్ధంబాధితంసత్ అన్యదాత్మవ్యతిరిక్తం-మనీషివిద్వాన్- వస్తుతయానమన్యతే- స్వప్నాదుత్థాయప్రబుధ్య- సంస్కారమాత్రేణస్ఫురంతంస్వాప్నంవిషయం-అతపవస్వయమేవతిరోదధానంతిరోభవంతంయథా-తద్వత్ ॥౩౩॥తదేవమాత్మానవిక్రియతఇత్యుక్తం-నన్వేతదననుపపన్నం-బద్ధావస్థాయాంత్యజ్యమానత్వాత్ ముక్తావస్థాయాంశ్చగృహ్యమాణత్వాత్ - నహివ్రీహయోవఘాతేన వ్రీహిభావత్యాగేనతండులీభావేనగృహ్యమాణానవిక్రియంతే-తత్రాహ ॥ పూర్వమితి ॥ పూర్వంబద్ధావస్థాయాంగుణైఃకర్మభిశ్చచిత్రంఅజ్ఞానకార్యందేహేంద్రియాదిలక్షణం - ఆత్మన్యధ్యాసేనావివిక్తంగృహీతమాసీత్ - తదేవపునఃజ్ఞానేననివర్తతే - ఆత్మాతునకేనాపిరూపేణగృహ్యతే - అయంభావః - ముక్తైఃక్రియాఫలత్వేభవేత్తావదాత్మనోవికారః-తన్యాస్త్వారోపితాజ్ఞానతత్కార్యసంసారనివృత్తిమాత్రరూపత్వాన్నాత్మసంస్పర్శిత్వంబంధమోక్షయోః- అతోనవికారఇతి॥౩౪॥ఏతదేవదృష్టాంతేనస్పష్టయతి॥ యథేతి॥ననుపూర్వమేవసత్ ఘటాదిపునర్విధత్తేకరోతి-మేయానసమీనాఆత్మవిద్యా ॥ ౩౫ ॥ ఆత్మనోనిర్వికారతాంప్రపంచయతి ॥ ఏషఇతి ॥ ఏషఇత్యనేనాపరోక్షతయానిత్యప్రాప్తస్యాత్మనఃప్రాప్తింవారయతి- స్వయంజ్యోతిరిత్యనేనఅజ్ఞానమలాపాకరణలక్షణాంవికృతింవారయతి - అజఇత్యుత్పత్తిం-అప్రమేయ ఇతిజ్ఞానలక్షణాతిశయాధానేన సంస్కారం - మహావిభూతిరితి దేశకాలపరిచ్ఛేదాభావేన అస్తిత్వవృద్ధిపరిణామాపక్షయవినాశాన్-వారయతి-స్వయంజ్యోతిష్ట్వాదౌ హేతుఃసకలానుభూతిరితి-ఏకోద్వితీయఇతివికారహేతోరన్యస్యాభావాన్నకోపివికారఇతిదర్శయతి-నను శ్రుతివిషయస్యకథంస్వయంజ్యోతిష్ట్వాది- తత్రాహ-వచసాంవి

గ్నవేద॥౩౨॥యదిస్మపశ్యత్యసదింద్రియార్థంనానానుమానేనవిరుద్ధమన్యత్ । నమన్యతేవస్తుతయామనీషీస్వాప్నంయథోత్థాయతిరోదధానమ్॥౩౩॥పూర్వంగృహీతంగుణకర్మచిత్రమజ్ఞానమాత్మన్యవివిక్తమేతత్ ।నివర్తతేతత్పునరీక్షయైవనగృహ్యతేనాపివిసృజ్యఆత్మా॥౩౪॥యథాహిభానోరుదయోనృచక్షుషాంతమోనిహన్యాన్నతుసద్విధత్తే। ఏవంసమీక్షానిపుణాసతీమెహన్యాత్తమిస్రంపురుషస్యబుద్ధేః॥౩౫॥ ఏషస్వయంజ్యోతిరజోప్రమేయోమహావిభూతిస్సకలానుభూతిః । ఏకోఽద్వితీయోవచసాంవిరామేయేనేషితావాగసవశ్చరంతి॥ ౩౬॥ ఏతావానాత్మసంమోహోయద్వికల్పస్తుకేవలే । ఆత్మన్నృతేస్వమాత్మానమవలంబోనయస్యహి॥౩౭॥ యన్నామాకృతిభిర్గ్రాహ్యంపంచవర్ణమబాధితమ్।వ్యర్థేనాప్యర్థవాదోయంద్వయంపండితమానినామ్॥౩౮॥ యోగినోపక్వయోగస్యయుంజతఃకాయఉ

రామేఅగోచరత్వేననిష్ప్రత్తౌసత్యాం-తథాచ॥శ్రు॥యతోవాచోనివర్తంతే-అప్రాప్యమనసాసహేతి।అత్రహేతుఃయేనేషితా॥తథాచ॥ శ్రు॥ కేనేషితంపతతిప్రేషితంమనఃకేనప్రాణఃప్రథమఃప్రైతియుక్తః। కేనేషితాంవాచమిమాంవదంతిచక్షుశ్శ్రోత్రంకఉదేవోయునక్తి॥శ్రోత్రస్యశ్రోత్రంమనసోమనోయద్వాచోహవాక్సఉప్రాణస్యప్రాణఃచక్షుషశ్చక్షురితి॥౩౬॥అద్వితీయత్వముపపాదయితుంభేదస్యావాస్తవత్వమాహ॥ ఏతావానితి॥ కేవలేఅభిన్నే-ఆత్మని-ఆత్మని-వికల్పఇతియత్ -ఏతావాన్సర్వోప్యాత్మనోమనస్సంమోహఃభ్రమః-యతఃస్వమాత్మానమృతేవినాయస్యవికల్పస్యావలంబఃఆశ్రయోనాస్తి । రజతభ్రమస్యేవశుక్తింవినా ॥ శ్రు ॥ నేహనానాస్తికించన ॥ శ్రు ॥ ఇంద్రోమాయాభిఃపురూపఈయతే । యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతాదశేత్యాదిశ్రుతేరిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ కేచిత్తుపునఃప్రత్యక్షాదిప్రతీతస్యప్రపంచస్యబాధాయోగాత్ వేదాంతార్థానాంచక్రత్వర్థకర్త్రర్థప్రతిపాదనపరత్వేనార్థవాదత్వాత్ ద్వైతంసత్యమితిమన్యంతే - తన్మతమనూద్యదూషయతి॥ యదితి॥ నామాకృతిభిఃనామరూపైరుపలక్షితంపంచభూతాత్మకంద్వయంద్వైతంయత్ -తదబాధితమితి-పండితమానినాంఅత్రవయమేవపండితా ఇత్యభిమానవతాంవేదాంతేష్వయమర్థవాదఇతిప్రతీతిః-సతిత్వవిదాం-యతఃవ్యర్థేనాపివినాప్యర్థేనసాప్రతీతిః- తథాహి- నతావద్విధ్యేకవాక్యత్వంతేషామస్తి-యతోర్థవాదత్వంస్యాత్ - నచాకర్త్రర్థఅభోక్తృపరమానందరూపాత్మప్రతిపాదనంకర్మవిధిశేషతాంభజతే - నచాబాధితత్వంద్వైతస్య- నామరూపాత్మకత్వాత్ - గ్రాహ్యత్వాత్ - పంచవర్ణాత్మకత్వాత్ - స్వప్నవత్ - ఇత్యాద్యనుమా

నైర్వ్యాచారంభణాది శ్రుతిభిశ్చ బాధితత్వాదితి ॥ ౩౮ ॥ తదేవంజ్ఞానయోగంసపరికరం నిరూప్యేదానీంతన్నిష్ఠస్యవి ఘ్నప్రతీకారమాహ త్రిభిః ॥ యోగినఇతి ॥ యోగంయుంజతఃకాయోయద్యంతరైవఉత్పన్నైః - ఉపసర్గైఃరోగా ద్యుపద్రవైః । అభిభూయేత- విధిఃప్రతీకారః॥ ౩౯॥ యోగేతి॥ యోగధారణయాసోమసూర్యాగ్నిధారణయాసంతా పశైత్యాదీన్ - ఆసనైర్వాయుధారణాన్వితైఃవాతాదిరోగాన్ - తపోమంత్రౌషధైఃపాపగ్రహసర్పాదికృతాన్ ॥ ౪౦॥కాంశ్చిదితి॥మమానుధ్యానాదిభిఃకామాదీన్-యోగేశ్వరానువృత్త్యాదంభమానాదీన్-హన్యాత్ ॥౪౧॥ అన్యేతు దేహసిద్ధ్యర్థమేవైతత్సర్వంయుంజంతితద్దూషయతి॥ కేచిదితి॥ కేచిత్పునరేతైరన్యైశ్చోపాయైర్దేహమేవసుకల్యం జరారోగాదిరహితం వయసితారుణ్యేస్థిరతంస్థిరంచకృత్వా - అద్యంద్వపరకాయప్రవేశాదిసిద్ధయే తత్తద్ధారణాచయా పంయోగంయుంజంతి- నతుజ్ఞాననిష్ఠారూపం॥ ౪౨॥నేతి॥ కుశలైఃప్రాజ్ఞైరాదరణీయంనభవతి-వనస్పతివదాత్మైవస్థా యీ - శరీరంతుఫలవన్నశ్వరమిత్యర్థః ॥౪౩॥ యద్యపిక్వచిత్సమాధ్యంగత్వేనాపి ప్రాణాయామాదియోగక్రియ మాణైజరారోగాద్యభావోదృశ్యతే- సత్యం- తథాపిసమాధిముత్సృజ్యనతత్రసజ్జేతేత్యాహ॥ యోగమితి॥ తతో౽త్మా దేహసిద్ధిం- నశ్రద్దధ్యాత్ నవిశ్వసేత్ ॥ ౪౪ ॥ తదేవంవిఘ్నప్రతీకారైఃయోగంకుర్యాదిత్యుక్తం- మచ్ఛరణస్యతునవి ఘ్నశంకాపీత్యాహ॥ యోగచర్యామితి॥ విచరన్అచరన్- స్వసుఖేఅనుభూఃఅనుభూతిర్యస్యసః-స్పృహామూలాహివి ఘ్నాఃసాచమదుపాశ్రయస్యనివర్తతే - అతఃఅంతరాయైరవిహతఃస్వానందపూర్ణోభవతీతి ॥ శ్లో ॥ సమాహృత్యస్వ

తైరితైః । ఉపసర్గైర్విహన్యేతతత్రాయంవిహితోవిధిః॥ ౩౯॥ యోగధారణయాకాంశ్చిదాసనైర్ధార ణాన్వితైః।తపోమంత్రౌషధైఃకాంశ్చిదుపసర్గాన్వినిర్దహేత్ ॥ ౪౦॥ కాంశ్చిన్మమానుధ్యానేనసనామ సంకీర్తనాదిభిః।యోగేశ్వరానువృత్త్యాచహన్యాదశుభదాన్శుభైః॥ ౪౧॥ కేచిద్దేహమిమంధీరాస్సుక ల్యంవయసిస్థిరమ్।విధాయవివిధోపాయైర్యోగంయుంజంతిసిద్ధయే॥ ౪౨॥ నహితత్కుశలాదృత్యంతదా యాసోహ్యపార్థకః।అధ్రువత్వాచ్ఛరీరస్యఫలస్యేవవనస్పతేః॥ ౪౩॥ యోగంనిషేవతోనిత్యం కాయ శ్చేత్కల్పతామియాత్। తచ్ఛ్రద్దధ్యాన్నమతిమాన్యోగముత్సృజ్యమత్పరమ్॥౪౪॥ యోగచర్యామి మాంయోగీవిచరన్మదుపాశ్రయః। నాంతరాయైర్విహన్యేతనిస్పృహస్స్వసుఖానుభూః॥ ౪౫॥ ఇతిశ్రీమ ద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-అష్టావింశోధ్యాయః. ... ...

శ్రీఉద్ధవః॥ సుదుశ్చరామిమాంమన్యేయోగచర్యామనాత్మనః। యథాంజసాపుమాన్సిధ్యేత్తన్మేబ్రూ హ్యంజసాచ్యుత॥ ౧॥ ప్రాయశఃపుండరీకాక్షయుంజంతోయోగినోమనః। విషీదంత్యసమాధానాన్మనో నిగ్రహకర్శితాః॥ ౨॥ అథాతఆనందదుఘంపదాంబుజంహంసాశ్శ్రయేరన్నరవిందలోచన। సుఖంనువి శ్వేశ్వరయోగకర్మభిస్త్వన్మాయయామీవిహతానమానినః॥ ౩॥కించిత్రమచ్యుతతవైతదశేషబంధోదా

యోగంతుసమస్తోపనిషద్రసమ్।సఖ్యాముఖ్యతమాంభక్తింముక్త్వాపునరుపాదిశత్ ॥౫॥ఇతిభాగవతదీపికాయాం-అష్టావిం శాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ ఊనత్రింశేతుయఃపూర్వంవిస్తారేణనిరూపితః।భక్తియోగస్తమేవాహస్వభక్తాయసమాసతః॥ అతిక్లేశమి[illegible]లత్వ యోగేసంగైకసంపది । సుఖోపాయంపునఃకృష్ణముద్ధవఃపరిపృచ్ఛతి ॥ సుదుశ్చరామితి ॥ అనాత్మనః[illegible]మనసః- అంజసాప్రయాసతోయథాసిధ్యేత్ - తత్తథా - అంజనాసుబోధంయథాభవతితథా - మేబ్రూహి॥ ౧॥ సుదుష్కర తాంప్రపంచయతి॥ ప్రాయశఇతి ॥ మనోయుంజంతోనిగృహ్ణంతః - విషీదంతిక్లిశ్యంతి - [illegible] - అసమాధానాత్ అసని గ్రహాత్ - కథంచిన్మనసోనిగ్రహేకర్శితాఃశ్రాంతాస్సంతః॥ ౨॥ అథేతి॥ యస్మాదేవం [illegible] - [illegible] ఏవ- యేహంసాఃసారాసారవివేకచతురాః - తేతు - ఆనందదుఘంసమస్తానందపరిపూరకం- [illegible] - సు ఖంయథాభవతితథా-సునిశ్చితంశ్రయేరన్సేవంతే- అమీతుత్వన్మాయయోపహతాఃయే[illegible]ర్మభిః[illegible]నినస్సం తోనశ్రయంతే-యద్వా-అమీత్వద్భక్తాఃత్వన్మాయయానవిహతాః- అతఏవయోగకర్మభిః[illegible]నభవంతి అన్యేతుత్వన్మాయయా మోహితాస్సంతః - ఏయంయోగజ్ఞాఃవయంకర్మకుశలాఇతి[illegible] - నతు ముచ్యంతఇత్యర్థః॥ ౩॥ త్వద్భక్తాస్తుత్వత్ప్రసాదేనకృతార్థాభవంతీతినాతిచిత్రమిత్యాహ॥ కిమితి॥ [illegible] బానేషు-తవాత్మసాత్త్వంత్వదధీనత్వంయత్ -యథాసంవగోపీబలిప్రభృతిషు-ఏతత్ -కించిత్రం-[illegible]

యతోయోభవాన్ శ్రీరామరూపేణ- మృగైర్వానరైస్సహ- సాహిత్యంసఖ్యమితియావత్ - ఆరోచయత్ ప్రీత్యాకృతవాన్- కార్యార్థంకృతంచేత్ - నేత్యాహ-స్వయమీశ్వరాణామితి-కథంభూతః- ఈశ్వరాణాంబ్రహ్మాదీనాం- యానిశ్రీమంతికిరీటాని తేషాంతటాన్యగ్రాణితైః పీడితంపిలుంఠితంపాదపీఠంయస్య - స్వయంతథాభూతోపి సన్॥ ౪ ॥ అతస్త్వాంపరిత్యజ్యకోనామాన్యత్సంశ్రయేదిత్యాహ॥తమితి॥తమేవంభూతంత్వాంకోనువిసృజేత్ నభజేత్ కథంభూతః- స్వకృతచిత్ స్వేషుబలిప్రహ్లాదాదిషుత్వయాకృతమనుగ్రహంజానన్- యద్వా- స్వస్మిన్నేవాంతర్యామితయాకృతముపకారంవిద్వాన్- తదేవాహ- అఖిలాత్మదయితేశ్వరంఅఖిలస్యజగతఃఆత్మానంచేతయితారం ఆత్మత్వాదేవదయితంప్రేష్ఠంసుసేవ్యంఈశ్వరత్వాదేవావశ్యం భజనీయం- కించ - ఆశ్రితానాంసర్వార్థదంతథాహి కింఫలోద్దేశేనాహంసేవ్యః- నహినహి- కిమప్యతితుచ్ఛత్వాత్ త్వద్వ్యతిరిక్తంస్వర్గాదిత్వయాదత్తమపికోవా భజేత్ - కథంభూతంతత్ -యత్కేవలంభూత్యైఇంద్రియభోగాయ-అనుఅనంతరమేవ-త్వద్విస్మృతయేభవతి-యద్వా-త్వద్వ్యతిరిక్తంకిమపిదేవతాంతరంధర్మజ్ఞానాదిసాధనంవావా-భూత్యైఐశ్వర్యాయసంసారస్యవిస్మృతయేమోక్షాయవా- కోవాభజేత్ - నకోపి-ననుతత్తత్సాధనంవినాభోగమోక్షాదిఫలంకథంస్యాత్తత్రాహ-కింవేతి- తదుక్తం॥ శ్లో॥ యావైసాధనసంపత్తిఃపురుషార్థచతుష్టయే। తయావినాతదాప్నోతినరోనారాయణాశ్రయఇతి॥౫॥ఆస్తాంమన్యభజనవార్తాత్వత్కృతోపకారస్యత్వయ్యాత్మనివేదనేనైవనిష్కృతిర్నాన్యథేత్యాహ॥ నేతి॥ అపచితింప్రత్యుపకారం ఆనృణ్యమితియావత్ - కవయోబ్రహ్మవిదోపి - నైవప్రాప్నువంతి - యతఃత్వత్కృతముపకారంస్మరంతః బుద్ధముదః

సేష్వనన్యశరణేషుయజాత్మసాత్త్వమ్। యోరోచయత్సహమృగైస్స్వయమీశ్వరాణాంశ్రీమత్కిరీటతటపీడితపాదపీఠః॥ ౪॥ తంత్వాఖిలాత్మదయితేశ్వరమాశ్రితానాంసర్వార్థదంస్వకృతవిద్విసృజేత కోనుకోవాభజేత్కిమపివిస్మృతయేనుభూత్యైకింవాభవేన్నతవపాదరజోజుషాన్నః॥ ౫॥నైవోపయాన్త్యపచితింకవయస్తవేశబ్రహ్మాయుషాపికృతమృద్ధముదస్స్మరంతః। యోంతర్బహిస్తనుభృతామశుభంవిధున్వన్నాచార్యచైత్త్యవపుషాస్వగతింవ్యనక్తి॥౬॥శ్రీశుకః॥ ఇత్యుద్ధవేనాత్యనురక్తచేతసాపృష్టోజగత్క్రీడనకస్స్వశక్తిభిః। గృహీతమూర్తిత్రయఈశ్వరేశ్వరోజగాదసప్రేమమనోహరస్మితః॥ ౭॥ శ్రీకృష్ణః॥హంతతేకథయిష్యామిమమధర్మాన్సుమంగళాన్।యాన్శ్రద్ధయాచరన్మర్త్యోమృత్యుంజయతిదుర్జయమ్॥ ౮॥ కుర్యాత్సర్వాణికర్మాణిమదర్థంశనకైస్స్మరన్।మయ్యర్పితమనశ్చిత్తోమద్ధర్మాత్మమనోరతిః॥౯॥దేశాన్పుణ్యానాశ్రయేన్నిత్యంమద్భక్తైస్సాధుభిశ్శ్రితాన్।దేవాసురమనుష్యేషుమద్భక్తాచరితానిచ॥౧౦॥ పృథక్సత్రేణవామహ్యంపర్వయాత్రామహోత్సవాన్। కారయేద్గీతనృత్యాద్యైర్మహారాజవిభూతిభిః॥ ౧౧॥మామేవసర్వభూతేషుబహిరంతరపావృతం। ఈక్షేతాత్మనిచాత్మానంయథాఖమమలాశయః॥౧౨॥ఇతిసర్వాణిభూతానిమద్భావేనమహామతే। సభాజయన్మన్యమానోజ్ఞానంకేవల

దఃఉపచితపరమానందాః- ఉపకారమేవాహ- యోభవాన్బహిరాచార్యవపుషాశ్రీగురురూపేణ- అంతశ్చైతన్యవపుషాఅంతర్యామిరూపేణ- అశుభంవిషయవాసనాం-విధున్వన్నిరస్యన్- స్వగతింనిజరూపం- వ్యనక్తిప్రకటయతి-తస్యతవ॥ ౬॥ ఇతీతి॥ ఈశ్వరేశ్వరత్వేహేతుః - జగత్క్రీడనంక్రీడోపకరణంయస్యసః - ననుజగత్సృష్ట్యాదినాబ్రహ్మాదయఃక్రీడంతితత్రాహ- స్వశక్తిభిః సత్త్వాదిభిః- గృహీతంమూర్తిత్రయంయేనసః - సప్రేమప్రేమసహితంమనోహరం- స్మితంయస్యసః- సప్రేమయథాభవతితథాజగాదేతివా॥ ౭॥ హంతేతి॥ హంతేతిసహర్షంసంబోధనం- సుమంగళాన్సుఖరూపాన్- మృత్యుంసంసారం-దుర్జయమన్యైరుపాయైః॥౮॥ ధర్మాన్నేవాహత్రయోదశభిః॥ కుర్యాదితి॥ మాంస్మరన్-శనకైఃఅసంభ్రమతః-కుర్యాత్ -తదాహ- మయీతి॥ మయిఅర్పితే మనశ్చిత్తేసంకల్పానుసంధానాత్మకేయేనసః- అతఏవమద్ధర్మేష్వేవఆత్మమనసోరతిర్యస్యసః॥౯॥ దేవానితి॥ పుణ్యాదేశాన్ తత్రస్థిత్యాసుహృద్భక్తైరితి॥ దేవాదిషు యేమద్భక్తాః తేషా మాచరితాని కర్మాణిచాశ్రయేత్॥ ౧౦॥ పృథగితి॥ సత్రేణసంభూయవా॥ ౧౧॥ అంతరంగాంభక్తిమాహత్రిభిః ॥ మామితి ॥ సర్వభూతేష్వాత్మనిచఆత్మానమీశ్వరంస్థితంమామేవేక్షేత- కథమేకస్యసర్వేషుస్థితిఃతత్రాహబహిరంతఃపూర్ణమిత్యర్థః-తత్కుతః - అపావృతం - అనావరణం-తదపికుతః-యథాఖం- అసంగత్వాదిత్యర్థః॥ ౧౨॥ ఇతీతి॥ హేమహామతేఅతిప్రాజ్ఞ- ఇతిఅనేనప్రకారేణ

ణ-కేవలంజ్ఞానరూపాందృష్టిమాశ్రితస్సన్-సర్వాణిభూతానిమద్భావేనమన్యమానః-సభాజయన్-పండితోమతఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧౩॥ నన్వుక్తమాధమేష్వైకరూప్యేణసభాజనమపాండిత్యమేవస్యాత్ పూజ్యపూజాదివ్యతిక్రమాదిత్యాశంక్యతామేవజ్ఞానదృష్టింప్రపంచయతి॥ బ్రాహ్మణఇతి॥ విషమేష్వపిసమదృక్-సమంమామేవపశ్యన్-వైషమ్యమేవచతుర్ధాదర్శయతి॥బ్రాహ్మణేపుల్కసఇతిజాతితోవైషమ్యంపుల్కసోంత్యజాతివిశేషః- స్తేనేబ్రహ్మస్వాపహారిణిబ్రహ్మణ్యేబ్రాహ్మణేభ్యోదాతరీతికర్మతః- వైషమ్యం- అర్కేస్ఫులింగకఇతిగుణతః-వైషమ్యం-అక్రూరేశాంతేక్రూరేచేతిస్వభావతఃవైషమ్యం-గౌతమేనాప్యుక్తం- సమాఇమాభ్యాంవిషమసమేపూజాతఇతి- సమయాపూజాతఃపూజాయావిషమేప్రకారేకృతే- అసమయాపూజాతోపూజయాసమేప్రకారేకృతే- సపూజకః ఐహికాదాముష్మికాచ్ఛ్రేయసోభ్రశ్యతఇతి॥ ఏయంనియమఃకర్మిణష్వేవనజ్ఞానిష్వితితాత్పర్యం॥ ౧౪॥ నరేష్వీశ్వరదృష్టింకుర్వతః సద్యఃఫలవిశేషమాహ॥నరేష్వితి॥సమోత్తమహీనేషుస్పర్ధాదయః-స్వస్మిన్నహంకారశ్చ-హినిశ్చితం-వియంతినశ్యంతి॥ ౧౫॥అతోంతర్యామీశ్వరదృష్ట్యాసర్వాన్ప్రణమేదిత్యాహ॥ విసృజ్యేతి॥స్మయమానాన్ హసతఃస్వాన్సఖీన్- తథాదైహికీందృశం- అహముత్తమఃసతునీచఇతిదృష్టిం- తయాదృశాయాప్రీడాలజ్జాతాంచవిసృజ్య- శ్వచండాలాదీనభివ్యాప్యప్రణమేత్ ॥౧౬॥ఏవంపంచభిశ్శ్లోకైఃఉక్తాయాస్సమదృష్టేరవధిమాహద్వాభ్యాం॥యావదితి॥ ౧౭॥ సర్వమితి॥ తస్యఏవంకుర్వతఃపుంసః- సర్వంబ్రహ్మాత్మకమేవభవతి- కుతఃఆత్మమనీషయాసర్వత్రేశ్వరదృష్ట్యాయావిద్యాతయామాశ్రితః॥ ౧౩॥ బ్రాహ్మణేపుల్కసే స్తేనేబ్రహ్మణ్యేఽర్కేస్ఫులింగకే। అక్రూరేక్రూరకేచైవసమదృక్పండితోమతః॥౧౪॥నరేష్వభీక్ష్ణంమద్భావంపుంసోభావయతోచిరాత్। స్పర్ధాసూయాతిరస్కారాస్సాహంకారావియంతిహి॥౧౫॥విసృజ్యస్మయమానాన్ స్వాన్దృశంప్రీడాంచదైహికీమ్। ప్రణమేద్దండవద్భూమావాశ్వచండాలగోఖరమ్॥౧౬॥ (ఈశ్వరోజీవకళయాప్రవిష్టోభగవానితి)యావత్సర్వేషుభూతేషుమద్భావోనోపజాయతే।తావదేవముపాసీతవాఙ్మనఃకాయవృత్తిభిః॥ ౧౭॥ సర్వంబ్రహ్మాత్మకంతస్యవిద్యయాత్మమనీషయా।పరిపశ్యన్నుపరమేత్సర్వతోముక్తబంధనః॥౧౮॥ అయంహిసర్వకల్పానాంసధ్రీచీనోమతోమమ। మద్భావస్సర్వభూతేషుమనోవాక్కాయకర్మభిః॥ ౧౯॥ నహ్యంగోపక్రమేధ్వంసోమద్ధర్మస్యోద్ధవాణ్వపి। మయావ్యవసితస్సమ్యఙ్నిర్గుణత్వాదనాశిషః॥ ౨౦ ॥ యోయోమయిపరేధర్మఃకల్ప్యతేనిష్ఫలాయచేత్ ।తదాయాసోనిరర్థస్స్యాద్భయాదేరివసత్తమ॥౨౧॥ ఏషాబుద్ధిమతాంబుద్ధిస్సామనీషామనీషిణామ్।యత్సత్యమనృతేనేహమర్త్యేనాప్నోతిమామృతమ్॥౨౨

ఏషతేభిహితస్సాధోబ్రహ్మవాదస్యసంగ్రహః।సమాసవ్యాసవిధినాదేవానామపిదుర్గమః॥౨౩॥ అభీక్ష్ణశస్తేకథితంజ్ఞానంవిస్పష్టయుక్తిమత్ ।ఏతద్విజ్ఞాయముచ్యేతపురుషోనష్టసంశయః॥౨౪॥ సువివిక్తంతవప్రశ్నంమయైతదవధారయేత్ ।సనాతనంబ్రహ్మగుహ్యంపరంబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥౨౫॥ యఏతన్మమ

తతఃపరితోబ్రహ్మైవపశ్యన్-సర్వతఃక్రియామాత్రాదుపరమేత్ ॥ ౧౮॥కిమయమేవోపాయః- అస్తిహ్యన్యోపీత్యపేక్షాయాం-సంతిబహవః-సమీచీనస్త్వయమేవేత్యాహ॥అయమితి॥౧౯॥ భగవద్ధర్మలక్షణోపాయస్యసమీచీనత్వమేవోపపాదయతిద్వాభ్యాం॥నేతి॥ అంగహేఉద్ధవ-అనాశిషానిష్కామస్యమద్ధర్మస్యఉపక్రమేసతి- అణ్వపిఈషదపి- వైగుణ్యాదిభిర్నాశోనాస్త్యేవ- యతోమయైవనిర్గుణత్వేనయంధర్మఃసమ్యగ్వ్యవసితఃనిర్ణీతః- సతుమన్వాదిముఖేనకిథంచిత్ ॥౨౦॥కించ॥యఇతి॥అయమర్థః-కింవక్తవ్యంమద్ధర్మస్యనధ్వంసఇతి-యతోలౌకికోపియోయోనిరర్థః-వ్యర్థఆయాసస్సోపి-మయిపరేనిష్ఫలాయచేత్ కల్ప్యతేనిష్కామనయాఅర్పితశ్చేత్ -తర్హిధర్మఏవస్యాత్ - నిరర్థాయాసేదృష్టాంతఃయథాభయశోకాదేశ్శ్లోతోఃపలాయనాక్రందనాదిక్లేశఃతద్వత్ ॥ ౨౧ ॥ అతోమద్భజనమేవబుద్ధేర్వివేకస్యమనీషాయాశ్చాతుర్యస్యచఫలమిత్యాహ।ఏషేతి॥ తామేవదర్శయతి-సత్యమనృతంచమామాం-అనృతేనఅసత్యేన-మర్త్యేనవినాశినా-మనుష్యాదిదేహేన-ఇహఅస్మిన్నేవజన్మని-ప్రాప్నోతియత్ -సైవబుద్ధిః- సామనీషాచేతి- బుద్ధిర్వివేకః-మనీషాచాతుర్యం॥౨౨॥మహాప్రకరణార్థముపసంహరతిద్వాభ్యాం॥ఏషఇతి। ౨౩॥౨౪॥ కించ॥ఆస్తాంతావత్ -జ్ఞానం-ఏతదనుసంధానకథనశ్రవణపరాణామస్యైతదేవఫలంభవతీత్యాహచతుర్భిః॥సువివిక్తమితి॥మయాసువివిక్తంసతోత్తరం-ఏతత్ -ఆఖ్యానమపియోవధారయేత్ అనుసందధ్యాత్ సఃబ్రహ్మగుహ్యంవేదేతిరహస్యం॥౨౫॥యఇతి॥సుఫుమహ-

లం యథా భవతి తథా - బ్రహ్మదాయస్య బ్రహ్మద దాతీతి తథా తస్య జ్ఞానోపదేష్టుః- యద్వా- బ్రహ్మైవ దాయం వైకృతం సర్వస్వం విభాగలభ్యమితి తథా- తస్య పితుర్గురోరుపదేశలభ్యం ఆత్మస్వరూపమేవ దాయశబ్దేనోక్తమితి భావః॥ ౨౬॥ య ఇతి॥ సమధీయీత ఉచ్చైః పఠేత్ -పరమం శుచి అన్యేషామపి శోధకం- స పూయేత శుధ్యేత్॥ ౨౭॥ ౨౮॥ సమ్యగ్జ్ఞానానుత్పత్తౌ పునరప్యుపదేక్ష్యామీత్యాశయేన పృచ్ఛతి॥ అపీతి॥ అపి కిం॥ ౨౯॥ ఉపధారితమాకలయ్యాహ॥ నైతదితి॥ శఠాయ వంచకాయ॥ ౩౦॥ ఏతైరితి॥ శూద్రాణాంచ యోషితాంచ యది భక్తిః స్యాత్ - తర్హి బ్రూయాత్॥ ౩౧॥ ఏతద్జ్ఞానేన పుమాన్ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ నేతి॥ అత్ర దృష్టాంతమాహ- పీత్వేతి- పీయూషం స్వాదు॥ ౩౨॥ నను సంతి బహూని జ్ఞేయాని తత్ఫలసాధనాని- సత్యం- సంత్యభక్తానాం- భక్తస్య తు సర్వమహమేవ- అతో మదేకశరణో భవేత్యాహ॥ జ్ఞాన ఇతి॥ జ్ఞానాకౌ యావాన్ ధర్మాదిలక్షణశ్చతుర్విధోర్థః తావాన్ సర్వోపి తేహమేవ- తత్ర జ్ఞానే మోక్షః- కర్మణి హి తే ధర్మః- స్వాభావికే తు కామః- యోగే త్వణిమాదిసిద్ధయః- వార్తాయాం కృష్యాదావర్థః దండనీతౌ వైశ్వర్యమితి- సిద్ధ్యైశ్వర్యయోరపి కామాంతర్గతత్వాచ్చాతుర్విధ్యం॥ ౩౩॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ మర్త్య ఇతి॥ యదాత్యక్తసమస్తకర్మా సన్ మే నివే

భక్తేషు సంప్రదద్యాత్సుపుష్కలమ్। తస్యాహం బ్రహ్మదాయస్య దదామ్యాత్మానమాత్మనః॥ ౨౬॥ య ఏతత్సమధీయీత పవిత్రం పరమం శుచి। స పూయేతాహరహర్మాం జ్ఞానదీపేన దర్శయన్॥ ౨౭॥ య ఏతచ్ఛ్రద్ధయా నిత్యమవ్యగ్రః శృణుయాన్నరః। మయి భక్తిం పరాం కుర్వన్ కర్మభిర్న స బధ్యతే॥ ౨౮॥ అప్యుద్ధవ త్వయా బ్రహ్మ సఖే సముపధారితమ్। అపి తే విగతో మోహశ్శోకశ్చాసౌ మనోభవః॥ ౨౯॥ నైతత్త్వయా దాంభికాయ నాస్తికాయ శఠాయ చ। అశుశ్రూషోరభక్తాయ దుర్వినీతాయ దీయతామ్॥ ౩౦॥ ఏతైర్దోషైర్విహీనాయ బ్రహ్మణ్యాయ ప్రియాయ చ। సాధవే శుచయే బ్రూయాద్భక్తిస్స్యాచ్ఛూద్రయోషితామ్॥ ౩౧॥ నైతద్విజ్ఞాయ జిజ్ఞాసోర్జ్ఞాతవ్యమవశిష్యతే। పీత్వా పీయూషమమృతం పాతవ్యం నావశిష్యతే॥ ౩౨॥ జ్ఞానే కర్మణి యోగే చ వార్తాయాం దండధారణే। యావానర్థో నృణాం తాత తావాంస్తేహం చతుర్విధః॥ ౩౩॥ మర్త్యో యదా త్యక్తసమస్తకర్మా నివేదితాత్మా విచికీర్షితో మే। తదామృతత్వం ప్రతిపద్యమానో మయాత్మభూయాయ చ కల్పతే వై॥ ౩౪॥ శ్రీశుకః॥ స ఏవమాదర్శితయోగమార్గస్తదోత్తమశ్లోకవచో నిశమ్య। బద్ధాంజలిః ప్రీత్యుపరుద్ధకంఠో న కించిదూచేశ్రుపరిప్లుతాక్షః॥ ౩౫॥ విష్టభ్య చిత్తం ప్రణయావఘూర్ణం ధైర్యేణ రాజన్ బహుమన్యమానః। కృతాంజలిః ప్రాహ యదుప్రవీరం శీర్ష్ణా స్పృశంస్తచ్చరణారవిందమ్॥ ౩౬॥ ఉద్ధవః॥ విద్రావితో మోహమహాంధకారో య ఆశ్రితో మే భవసన్నిధానాత్। విభావసోః కిం ను సమీపగస్య శీతం తమో భీః ప్రభవంత్యజాద్య॥ ౩౭॥ ప్రత్యర్పితో మే భవతానుకంపినా తథాపి విజ్ఞానమయః ప్రదీపః। హిత్వా కృతజ్ఞస్తవ పాదమూలం కోన్యత్సమీయాచ్ఛరణం త్వదీయమ్॥ ౩౮॥ వృక్ణశ్చ మే సందృఢస్నేహపాశో దాశార్హవృష్ణ్యంధకసాత్వతేషు। ప్రసారితస్సృష్టివివృద్ధయే త్వయా స్వమాయయా హ్యాత్మసుబోధహేతునా॥ ౩౯॥ నమోస్తు తే మహాయోగిన్ ప్రపన్నమనుశాధి మామ్। యథా త్వచ్చరణాంభోజే రతిస్స్యాదనపాయినీ॥ ౪౦॥ శ్రీభగవాన్॥ గచ్ఛోద్ధవ

దితాత్మా భవతి - తదా అసౌ మే విచికీర్షితః విశిష్టః కర్తుమిష్టో భవతి తతశ్చామృతత్వం మోక్షం ప్రతిపద్యమానో మయాత్మభూయాయ మమైక్యాయ మత్సమానైశ్వర్యాయేతియావత్ - కల్పతే యోగ్యో భవతి- వై ధ్రువం॥ ౩౪॥ స ఇతి॥ ఆదర్శితో యోగమార్గో యస్మై సః॥ ౩౫॥ విష్టభ్యేతి॥ ప్రణయేనావఘూర్ణం క్షుభితం- చిత్తం- ధైర్యేణ విష్టభ్య- బహుమన్యమానః ఆత్మానం కృతార్థం మన్యమానః॥ ౩౬॥ విద్రావిత ఇతి॥ మే మయా- యః ఆశ్రిత ఆసీత్ -స తవ సన్నిధానేనైవ విద్రావితః- ప్రభవంతి కిన్ను బాధాయ సమర్థా భవంతి- అజాద్య బ్రహ్మణోపి జనక॥ ౩౭॥ కించ॥ ప్రత్యర్పిత ఇతి॥ యద్యపి తవ సన్నిధానాదేవ గతః- తథాప్యనుకంపినా భవతా- విజ్ఞానమయః ప్రదీపశ్చ ప్రత్యర్పితః- స్వమాయయాపహృతః పునస్సమర్పితః- అతస్తవ కృతజ్ఞః యస్త్వయా కృతమనుగ్రహం జానాతి స కో నామ- త్వదీయం పాదమూలం హిత్వా- అన్యచ్ఛరణం సమీయాత్ ఆశ్రయేత్॥ ౩౮॥ కించ॥ వృక్ణ ఇతి॥ దాశార్హాదిషు తయా యః స్వమాయయా స్నేహపాశః ప్రసారితః సత్వస్సైవాత్మజ్ఞానశస్త్రేణ వృక్ణః ఛిన్నః॥ ౩౯॥ ఏవం యద్యపి త్వయా బహూపకృతం- తథాప్యేతావతా కృతార్థ ఇత్యాహ॥ నమ ఇతి॥ అనుశాధి అనుశిక్షయ- అనుశాసనీయమిదమిత్యాహ- యథేతి నుక్త్వా అనపాయినీ॥ ౪౦॥ తదుక్తమో మిత్యంగీ

కృత్యతథాపిమయాదిష్టోలోకసంగ్రహార్థమేతావత్కుర్విత్యాహ ॥ గచ్ఛేతి॥ ఆదిష్టోయుక్తఃమదాశ్రయమితివపాఠాంతరం॥ ౪౧॥ ఈక్షయేతి॥ స్నానాదేఃపూర్వమేవమత్పాదతీర్థోదకభూతాయాఅలకనందాయాగంగాయాఈక్షయా-వసానఃపరిదధానః॥ ౪౨॥ తితిక్షురితి॥ ద్వంద్వమాత్రాణాంశీతోష్ణాదివిషయాణాం-సుశీలఃఆర్జవాదిస్వభావః॥ ౪౩॥మయేతి॥ తేత్వయా-వివిక్తంసువిచారితం-త్రిస్రఃత్రిగుణాత్మికాఃగతీరతిక్రమ్య॥ ౪౪॥ సఇతి॥ హరిమేధసాసంసారంహరతిమేధాయస్యతేనశ్రీకృష్ణేన-అద్వంద్వపరోపిసుఖదుఃఖనిర్ముక్తోపి-అపక్రమేనిర్గమనసమయే॥౪౫॥కించ॥సుదుస్త్యజేతి॥ సుదుస్త్యజఃస్నేహోయస్మింస్తేనవియోగాత్కాతరోతిభీతఃఅతఏవతంపరిహాతుమశక్నువన్ - ఆతురోవిహ్వలస్సన్-సకృచ్ఛ్రంకష్టంయయౌప్రాప-తతశ్చభర్తుఃపాదుకేతేనైవకృపయాదత్తేమూర్ధనిబిభ్రత్ - అతినిర్బంధరూపయాతదాజ్ఞయాతంపునఃనమస్కృత్యయయౌ-అత్రచ॥ శ్లో॥ పృష్టతోన్వాగమంభర్తుఃపాదవిశ్లేషణాక్షమః॥ఇత్యాదితృతీయస్కంధోపక్రమోక్తానుసారేణ బదరికాశ్రమంగచ్ఛన్ భగవతః ప్రభాసయాత్రాముపశ్రుత్యశనైఃపృష్ఠతోగతస్సన్ - ఉపసంహృతనిజకులంభగవతమేకాంతేదృష్ట్వాతత్కాలప్రాప్తేన మైత్రేయేణసహపునఃకృపయాభగవతోపదిష్టంతత్త్వమాకలయ్యతదాతనుజ్ఞాతోయయావితిద్రష్టవ్యం॥ ౪౬॥ తతఇతి॥ విశాలాంబదరికాశ్రమం-గతస్సన్-శ్రీహరేగతిమగాత్ కథంభూతాం-తేనైవజగదేకబంధునాయథోపదిష్టాం॥ శ్లో॥ తదామృతత్వంప్రతిపద్యమా

మయాదిష్టోబదర్యాఖ్యంమమాశ్రమమ్।తత్రమత్పాదతీర్థోదేస్నానోపస్పర్శనైశ్శుచిః॥ ౪౧॥ ఈక్షయాలకనందాయావిధూతాశేషకల్మషః।వసానోవల్కలాన్యంగవన్యభుక్సుఖనిస్స్పృహః॥ ౪౨॥ తితిక్షుర్ద్వంద్వమాత్రాణాం సుశీలస్సంయతేంద్రియః । శాంతస్సమాహితధియాజ్ఞానవిజ్ఞానసంయుతః॥ ౪౩॥మయానుశిక్షితంయత్తేవివిక్తమనుభావయన్। మయ్యావేశితవాక్చిత్తోమద్ధర్మనిరతోభవాన్,అతిక్రమ్యగతీస్తిస్రోమామేష్యతితతఃపరమ్॥ ౪౪॥ శ్రీశుకః॥ సఏవముక్తోహరిమేధసోద్ధవఃప్రదక్షిణంత్రిఃపరిసృత్యపాదయోః । శిరోనిధాయాశ్రుకళాభిరార్ద్రధీర్న్యషించదద్వంద్వపరోప్యపక్రమే ॥ ౪౫ ॥ సుదుస్త్యజస్నేహవియోగకాతరోనశక్నువంస్తంపరిహాతుమాతురః।కృచ్ఛ్రంయయౌమూర్ధనిభర్తృపాదుకేబిభ్రన్నమస్కృత్యయయౌపునఃపునః॥ ౪౬॥ తతస్తమంతర్హృదిసన్నివేశ్యగతోమహాభాగవతోవిశాలామ్।యథోపదిష్టాంజగదేకబంధునాతపస్సమాస్థాయహరేరగాద్గతిమ్॥౪౭॥ యఏతదానందసముద్రసంభృతంజ్ఞానామృతంభాగవతాయభాషితమ్। కృష్ణేనయోగేశ్వరసేవితాంఘ్రిణాసచ్ఛ్రద్ధయాసేవ్యజగద్విముచ్యతే॥ ౪౮॥ భవభయమపహర్తుంజ్ఞానవిజ్ఞానసారంనిగమకృదుపజహ్రేభృంగవద్వేదసారమ్। అమృతముదధితశ్చాపాయయద్భృత్యవర్గాన్పురుషమృషభమాద్యంవిష్ణుసంజ్ఞంనతోస్మి ॥ ౪౯ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-ఏకోనత్రింశోధ్యాయః. ... ... *

శ్రీపరీక్షిత్‌॥తతోమహాభాగవతఉద్ధవేనిర్గతేవనమ్।ద్వారవత్యాంకిమకరోద్భగవాన్భూతభావనః॥ ౧ ॥ బ్రహ్మశాపోపసంసృష్టే స్వకులేయాదవర్షభః । ప్రేయసీంసర్వనేత్రాణాంకథంస్వతనుమత్యజత్

నోమయాత్మభూయాయచకల్పతేనై ॥ శ్లో॥ అతివ్రజ్యగతీస్తిస్రోమామేష్యసితతఃపరమిత్యేవముక్తప్రకారం ॥ ౪౭ ॥ యఇతి॥ఆనందసముద్రోభగవద్భక్తిమార్గస్తస్మిన్సంభృతమేకీకృతంఏతత్ -యఃసచ్ఛ్రద్ధయా-ఆసేవ్యఈషదపిసేవిత్వా-వర్తతే-సముచ్యతఇతికిమువక్తవ్యంతత్సంబంధేనజగదపిముచ్యతఇత్యర్థః॥ ౪౮॥ఏవంకృతోపదేశంజగద్గురుంప్రణమతి॥ భవభయమితి॥ భవఃసంసారఃభయంచజరారోగాదినిమిత్తంతదుభయం-నివృత్తానాంప్రవృత్తానాంచభృత్యవర్గాణాంయథాయోగ్యమపహర్తుంయోమృతద్వయముపజహ్రేఉద్ధృతవాన్ - తదేవాహ - వేదసారమేకం-కింతత్ -జ్ఞానవిజ్ఞానరూపంతత్సారంశ్రేష్ఠంచ- కథముపజహ్రే- భృంగవత్ - భృంగోయథాపుష్పమకోపయన్నేవఅమృతముపహరతి- తథాస్వయంకృతవేదానుసారేణైవ- ఉదధితశ్చైకం - తచ్చోభయంయథాయథంభృత్యవర్గాన్-పాయయత్ -తంనతోస్మి॥ ౪౯॥ శ్లో॥ యేనానుకంపితంవిశ్వముద్ధవప్రశ్ననిర్ణయైః । తంవందేపరమానందంనందనందనరూపిణమ్॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ త్రింశేతుప్రాగుపక్షిప్తమౌసలచ్ఛలతోహరిః।స్వధామగంతుమన్విచ్ఛన్సజహారనిజంకులమ్॥ వినాశాయపురాఘోరముపక్షిప్తంహిమౌసలమ్।కథావసానేతత్త్రివపిశేషంపృచ్ఛతిత్రిభిః॥ తతఇతి॥ ౧॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మశాపోప

సంస్పృష్టే స్వకులే సతి - అయంభావః - నహి భగవతి బ్రహ్మశాపః ప్రభవతి - యాదవత్వానుకరణాత్ సోఽపి కథంచిన్మాననీయః అతః కిమకరోదితి - ఏతదుక్తం కథమత్యజదితి - సర్వనేత్రాణామితి సర్వేంద్రియోపలక్షణం॥ ౨॥ ఏతత్ప్రపంచయతి॥ ప్రత్యాకృష్టుమితి॥ యస్మిన్ రూపే లగ్నం నయనం పరావర్తయితుమబలా న శేకుః - యచ్చ కర్ణరంధ్రైః ప్రవిష్టం సత్ తాసామాత్మని లగ్నం లిఖితమివ తిష్ఠతి తతో న సరతి న నిర్గచ్ఛతి యస్య శ్రీః శోభా సంకీర్త్యమానా కవీనాం వాచాం రతిముల్లాసవిశేషం జనయతి - తేషాం యానం జగత్సు ప్రజ్యతాం జనయతీతి కిము వక్తవ్యం యచ్చ విష్ణో రూపం జిష్ణోరర్జునస్య రథస్థితం దృష్ట్వా యుధి మృతాస్తత్సామ్యం తత్సారూప్యం ఈయుః ప్రాపుః. తద్రూపం కేన ప్రకారేణాత్యజదిత్యన్వయః॥ ౩॥ దివీతి॥ దివి సూర్యపరివేషాదీన్ - భువి భూకంపాదీన్ - అంతరిక్షే దిగ్దాహాదీన్ - మహోత్పాతాన్ స్వయమేవ ఉత్పాదితత్వాదస్యైః దుష్ప్రేక్షకారాన్॥ ౪॥ ఏత ఇతి॥ యమస్య కేతవో ధ్వజా ఇవ మృత్యుసూచకా ఇత్యర్థః - నః అస్మాభిః॥ ౫॥ స్త్రియ ఇతి॥ ప్రత్యక్సరస్వతీ పశ్చిమవాహినీ॥ ౬॥ తత్రేతి॥ అభిషిచ్య స్నాత్వా॥ ౭॥ బ్రాహ్మణానితి॥ బ్రాహ్మణాంశ్చ తైః కృతశాంతికాస్సం

జత్॥ ౨॥ ప్రత్యాకృష్టుం నయనమబలా యత్ర లగ్నం న శేకుః కర్ణావిష్టం న సరతి తతో యత్సతామాత్మలగ్నమ్। యచ్ఛ్రీర్వాచాం జనయతి రతిం కీర్త్యమానా కవీనాం దృష్ట్వా జిష్ణోర్యుధి రథగతం యచ్చ తత్సామ్యమీయుః॥ ౩॥ శ్రీశుకః॥ దివి భువ్యంతరిక్షే చ మహోత్పాతాన్ సముత్థితాన్। దృష్ట్వాసీనాన్ సుధర్మాయాం కృష్ణః ప్రాహ యదూనిదమ్॥ ౪॥ శ్రీకృష్ణః॥ ఏతే ఘోరా మహోత్పాతా ద్వార్వత్యాం యమకేతవః। శాపశ్చ నః కులస్యాసీత్ బ్రాహ్మణేభ్యో దురత్యయః। ముహూర్తమపి న స్థేయమత్ర నో యదుపుంగవాః॥ ౫॥ స్త్రియో బాలాశ్చ వృద్ధాశ్చ శంఖద్వారం వ్రజంత్వితః। వయం ప్రభాసం యాస్యామో యత్ర ప్రత్యక్సరస్వతీ॥ ౬॥ తత్రాభిషిచ్య శుచయ ఉపోష్య సుసమాహితాః। దేవతాః పూజయిష్యామ స్నపనాలేపనార్హణైః॥ ౭॥ బ్రాహ్మణాంశ్చ మహాభాగాన్ కృతస్వస్త్యయనా వయమ్। గోభూహిరణ్యవాసోభిర్గజాశ్వరథవేశ్మభిః॥ ౮॥ విధిరేష హ్యరిష్టఘ్నో మంగళాయనముత్తమమ్। దేవద్విజగవాం పూజా భూతేషు పరమో భవః॥ ౯॥ ఇతి సర్వే సమాకర్ణ్య యదువృద్ధా మధుద్విషః। తథేతి నౌభిరుత్తీర్య ప్రభాసం ప్రయయూ రథైః॥ ౧౦॥ తస్మిన్ భగవతాదిష్టం యదుదేవేన యాదవాః। చక్రుః పరమయా భక్త్యా సర్వశ్రేయోపబృంహితమ్॥ ౧౧॥ తతస్తస్మిన్మహాపానం పపుర్మైరేయకం మధు। దిష్టవిభ్రంశితధియో యద్ద్రవైర్భ్రశ్యతే మనః॥ ౧౨॥ మహాపానాభిమత్తానాం వీరాణాం దృప్తచేతసామ్। కృష్ణమాయావిమూఢానాం సంఘర్షః సుమహానభూత్॥ ౧౩॥ యుయుధుః క్రోధసంరబ్ధా వేలాయామాతతాయినః। ధనుర్భిరసిభిర్భల్లైర్గదాభిస్తోమరర్ష్టిభిః॥ ౧౪॥ పతత్పతాకై రథకుంజరాదిభిః ఖరోష్ట్రగోభిర్మహిషైర్నరైరపి। మిథః సమేత్యాశ్వతరైః సుదుర్మదా న్యహన్ శరైర్దద్భిరివ ద్విపా వనే॥ ౧౫॥ ప్రద్యుమ్నసాంబౌ యుధి రూఢమత్సరావక్రూరభోజావనిరుద్ధసాత్యకీ। సుభద్రసంగ్రామజితౌ సుచారుగదౌ సుమిత్రాసురథౌ సమీయతుః॥ ౧౬॥ అన్యే చ యే వై నిశఠోల్ముకాదయః సహస్రజిచ్ఛతజిద్భానుముఖ్యాః। అన్యోన్యమాసాద్య మదాంధకారితా జఘ్నుర్ముకుందేన విమోహితా భృశమ్॥ ౧౭॥ దాశార్హభోజాంధ

తో గవాదిభిః పూజయిష్యామః॥ ౮॥ విధిరితి॥ విధిః ప్రకారః - మంగళాయనం చ - కించ - దేవద్విజగవాం పూజా భవః ఉద్భవహేతుః - దేవలోకే పరమ ఉద్భవో భవిష్యతీతి భావః॥ ౯॥ ఇతీతి॥ మధుద్విషో వాక్యమాకర్ణ్య - తథేత్యభినంద్య నౌభిరుత్తీర్య సముద్రం॥ ౧౦॥ తస్మిన్నితి॥ సర్వశ్రేయోపబృంహితమిత్యత్ర సంధిరార్షః భగవతోఽనుక్తైరపి సర్వైః శ్రేయోభిః సహితం చక్రుః॥ ౧౧॥ తత ఇతి॥ పీయత ఇతి పానం - మైరేయకం మదిరావిశేషం మధురసం దిష్టేన దైవేన విభ్రంశితధియః - నహ్యస్య యథా తస్మిన్ స్థానే ఏతదుచితమితి భావః - యస్య ద్రవై రసైః॥ ౧౨॥ మహాపానేతి॥ శ్రీకృష్ణమాయావిమూఢానామితి ముఖ్యో హేతుః - సంఘర్షః కలహః॥ ౧౩॥ యుయుధురితి॥ తతో యుయుధుశ్చ॥ ౧౪॥ పతదితి॥ పతంత్యః ఇతస్తతశ్చలంత్యః పతాకా యేషు తైః రథాదిభిః - మిథః సమేత్య - న్యహన్ వ్యఘ్ననిత్యర్థః - దద్భిర్దంతైరివ॥ ౧౫॥ మిథః సమేత్యేత్యేతత్ప్రపంచయతి చతుర్భిః॥ ప్రద్యుమ్నేతి - సుచారుగదౌ శ్రీకృష్ణస్య భార్యాయాః పుత్రశ్చాపరః తౌ - సుమిత్రాసురథావితి దైఘ్యర్ణమాష్ణం సుమిత్రసురథౌ అనురథనామా వా కశ్చిత్॥ ౧౬॥ అన్య ఇతి॥ మదాంధేన మదతమసా - బలాత్కారితాః॥ ౧౭॥ దాశార్హేతి॥ దాశార్హాదయో నవ - తద్వంశ్యాః అర్బుదాః మాధురాః శూరసేనాశ్చ తత్తద్దేశీయాః॥ ౧౮॥ పు

త్రా ఇతి॥ భ్రాతృభిశ్చేతి భ్రాత్రాది శబ్దానాం సప్రతియోగివాచిత్వాత్ భ్రాతరో మాతులా ఇత్యాద్యగ్జ్ఞేయం - మిత్రైశ్చ మిత్రాణి చ అర్హాః హతవంతః॥ ౧౯ ॥ శరేష్వితి॥ ధన్వసు ధనుష్షు జహ్రుః జగృహుః ॥ ౨౦ ॥ తా ఇతి ॥ పరిఘాః లోహదండాః భృతాః - తంచ శ్రీకృష్ణమపి॥ ౨౧॥ ప్రత్యనీకమితి॥ ప్రత్యనీకం ప్రతిపక్షం॥ ౨౨॥ అథేతి॥ ఏరకాముష్టిరూపా పరిఘా ఉద్యమ్య॥ ౨౩॥ బ్రహ్మశాపేతి॥ స్పర్ధా నిమిత్తః క్రోధః క్షయం కులక్షయం నిన్యే॥ ౨౪॥ ౨౫॥ రామ ఇతి॥ పౌరుషం యోగం పరమపురుషధ్యానలక్షణం - తమేవాహ - సంయోజ్యేతి - మానుషం లోకం భూలోకం - మనుష్యరూపతాం వా॥ ౨౬॥ రామేతి॥ ధరోపస్థే భూతలే॥ ౨౭॥ బిభ్రదితి॥ భ్రాజిష్ణు రూపం॥ ౨౮॥ తదేవానువర్ణయతి చతుర్భిః॥ శ్రీవత్సాంకమితి॥ ౨౯॥ సుందరేతి॥ సుందరస్మితం వక్త్రాబ్జం యస్మిం స్తత్ - పుండరీకవదభిరామే సుందరే అక్షిణీ యస్మిం స్తత్ ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ వనమాలే

కవృష్ణిసాత్వతా దుర్వారకామాధుధుశూరసేనకాః। విసర్జనాః కుకురాః కుంతయశ్చ మద్రాశ్చ జఘ్నుః పరిహృత్య సౌహృదమ్ ॥ ౧౮ ॥ పుత్రా స్త్వయుధ్యన్ పితృభిర్భ్రాతృభిశ్చ స్వస్త్రీయ దౌహిత్ర పితృవ్యమాతులైః। మిత్రాణి మిత్రైః సుహృదః సుహృద్భిర్జ్ఞాతీం స్త్వహన్ జ్ఞాతయ ఏవ మూఢాః॥ ౧౯॥ శరేషు హీయమానేషు భజ్యమానేషు ధన్వసు । శస్త్రేషు క్షీయమాణేషు ముష్టిభిర్జహ్రురేరకాః ॥ ౨౦॥ తా వజ్రకల్పా హ్యభవన్ పరిఘా ముష్టిభిర్ధృతాః। జఘ్నుర్ద్విషంతః కృష్ణేన వార్యమాణా స్తు తం చ తే। ౨౧॥ ప్రత్యనీకం మన్యమానా బలభద్రం చ మోహితాః। హంతుం కృతధియో రాజన్నాపన్నా ఆతతాయినః॥ ౨౨॥ అథ తావపి సంక్రుద్ధావుద్యమ్య కురునందన। ఏరకాముష్టిపరిఘౌ చరంతౌ జఘ్నతుర్యుధి॥ ౨౩॥ బ్రహ్మశాపోపసృష్టానాం కృష్ణమాయావృతాత్మనామ్। స్పర్ధాక్రోధః క్షయం నిన్యే వైణవోఽగ్నిర్యథా వనం॥ ౨౪॥ ఏవం నష్టేషు సర్వేషు కులేషు స్వేషు కేశవః । * అవతారితో భువో భార ఇతి మేనేవశేషితః॥ ౨౫॥ రామస్సముద్రవేలాయాం యోగమాస్థాయ పౌరుషమ్ । తత్యాజ మానుషం లోకం సంయోజ్యాత్మానమాత్మని॥ ౨౬ ॥ రామనిర్యాణమాలోక్య భగవాన్ దేవకీసుతః। నిషసాద ధరోపస్థే తూష్ణీమాసాద్య పిప్పలమ్॥ ౨౭॥ బిభ్రచ్చతుర్భుజం రూపం భ్రాజిష్ణు ప్రభయా స్వయా। దిశో వితిమిరాః కుర్వన్ విధూమ ఇవ పావకః॥ ౨౮॥ శ్రీవత్సాంకం ఘనశ్యామం తప్తహాటకవర్చసమ్। కౌశేయాంబరయుగ్మేన పరివీతం సుమంగళమ్॥ ౨౯॥ సుందరస్మితవక్త్రాబ్జం నీలకుంతలమండితమ్। పుండరీకాభిరామాక్షం స్ఫురన్మకరకుండలమ్॥ ౩౦॥ కటిసూత్ర బ్రహ్మసూత్ర కిరీటకటకాంగదైః । హారనూపురముద్రాభిః కౌస్తుభేన విరాజితమ్ ॥ ౩౧ ॥ వనమాలాపరీతాంగం మూర్తిమద్భిర్నిజాయుధైః। కృత్వోరౌ దక్షిణే పాదమాసీనం పంకజారుణం॥ ౩౨॥ ముస * లావశేషాయఃఖండకృతేషు ర్లుబ్ధకో జరాః । మృగాస్యాకారచరణం వివ్యాధ మృగశంకయా॥ ౩౩॥ చతుర్భుజం తం పురుషం దృష్ట్వా స కృతకిల్బిషః భీతః పపాత శిరసా పాదయోరసురద్విషః ॥ ౩౪ ॥ అజానతా కృతమిదం పాపేన మధుసూదన। క్షంతుమర్హసి పాపస్య ఉత్తమశ్లోక మే ప్రభో ॥ ౩౫ ॥ యస్యానుస్మరణం నృణామజ్ఞానధ్వాంతనాశనం। వదంతి తస్య తే విష్ణో మయా సాధు కృతం ప్రభో॥ ౩౬॥ తన్మాశు జహి వైకుంఠ పాప్మానం మృగలుబ్ధకం । యథా పునరహం త్వేవం న కుర్యాం సదతిక్రమం ॥ ౩౭ ॥ యస్యాత్మయోగరచితం న విదుర్విరించో రుద్రాదయోఽస్య తనయాః పతయో గిరాం యే । యన్మాయయా పిహితదృష్టయ ఏతదంజః కిం తస్య తే వయమసద్గతయో గృణీమః॥ ౩౮॥ శ్రీకృష్ణః॥ మా భైర్జరే త్వముత్తిష్ఠ కామ ఏష కృతో హి మే। యాహి త్వం మదనుజ్ఞాతః స్వర్గం సుకృతినాం పదం ॥ ౩౯ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యాదిష్టో

తి॥ వనమాలయా పరీతాన్యంగాని యస్మిం స్తత్ నిజాయుధైశ్చక్రాదిభిర్విరాజితం - పంకజారుణం వామం పాదం దక్షిణే ఊరౌ కృత్వా - ఆసీనం రూపం బిభ్రత్ ॥ ౩౨॥ ముసలేతి॥ జరా నామకశ్చిల్లుబ్ధకో మృగయుః - మృగస్యాస్యమివాకారో యస్య తం చరణం॥ ౩౩॥ ౩౪॥ బ్రహ్మశాపకృతమేతత్ - తస్మాన్న తవాపరాధ ఇతి చేదత ఆహ॥ యస్యేతి॥ యస్య తవాత్మయోగరచితం స్వాధీనమాయారచనాం విరించః అస్య తనయాః రుద్రాదయశ్చ యే చాన్యే గిరాం పతయో వేదద్రష్టారః తేఽపి న విదుః తస్య తే అచింత్యమాయస్య ఏతత్ - బ్రహ్మశాపాది అంజసా అసద్గతయః - పాపయోనయో వయం కిం గృణీమః కథం వర్ణయామః - అత స్తదాస్తాం ఆశు మాం జహీతి భావః॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ఇతీతి॥ ఇచ్ఛాశరీరిణేత్యస్యాయం భావః - శుద్ధసత్త్వమయీం నిజాం శ్రీమూర్తిమంతర్ధాపయతః ప్రతికృత్యైవం విడంబనమాత్రమితి - ఏతదేవ స్ఫుటీకరిష్యతి దేవాదయో

బ్రహ్మముఖ్యా ఇత్యాదినా॥ ౪౦॥ ౪౧॥ తమితి॥ తంపతింతత్ర దృష్ట్వా తస్య పాదయోర్నిపపాత॥౪౨॥౪౩॥ఇతీతి॥ఉద్వీక్షమాణస్య సూతస్య సతః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ గచ్ఛేతి॥ నిర్యాణంయోగమార్గేణ- మద్దశామితి ఇచ్ఛాశరీరాభిప్రాయేణ॥ ౪౬॥ ౪౭॥స్వమితి॥అవితాః రక్ష్యమాణాః-ఇంద్రప్రస్థంగమిష్యథేతి బ్రూహీతిపూర్వేణాన్వయః॥౪౮॥ త్వమితి॥ మన్మాయారచితామేతాంవిజ్ఞాయేతి నిజశ్రీమూర్తేరంతర్హితత్వాత్ వృథాశోకంమాకుర్విత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ ఇతీతి ॥ కులస్యవినష్టత్వాత్ దుర్మనాః॥౫౦॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... ※

శ్లో ॥ ఏకత్రింశేస్వకంధామజగామభగవానితః। తమేవానుయయుః ప్రీత్యావసుదేవాదయస్తతః॥ దేవాన్యమూస్విధాయాదౌభూయోదేవాన్ విధాయతాన్ ॥ శ్రీకృష్ణస్స్వేచ్ఛయాధామస్వతస్త్వేవసమావిశత్ ॥ అథేతి॥ మునయః సనకాదయః- ప్రజేశ్వరా మరీచ్యాదయః॥ ౧॥ పితరఇతి॥ ద్విజాః గరుడలోకవాసినః పక్షిణః-మైత్రేయాదయోవా॥౨॥ద్రష్టుకామా ఇతి॥ భగవతోనిర్యాణంద్రష్టుకామాస్సంతః పరమోత్సుకాస్తత్రాగమన్॥ ౩ ॥ తేషామౌత్సుక్యకృతంమహోత్స

భగవతా కృష్ణేనేచ్ఛాశరీరిణా। త్రిః పరిక్రమ్య తం నత్వా విమానేన దివంయయౌ॥౪౦॥దారుకః కృష్ణపదవీమన్విచ్ఛన్నధిగమ్య తమ్।వాయుంతులసికామోదమాఘ్రాయాభిముఖంయయౌ॥౪౧॥ తంతత్ర తిగ్మద్యుభిరాయుధైర్వృతం హ్యశ్వత్థమూలేకృతకేతనంపతిమ్ । స్నేహప్లుతాత్మానిపపాతపాదయోరథాదవప్లుత్యసబాష్పలోచనః॥౪౨॥ దారుకః ॥ అపశ్యతస్తేచరణాంబుజంప్రభోదృష్టిః ప్రణష్టాతమసిప్రవిష్టా । దిశోనజానేనలభేచశాంతింయథానిశాయాముడుపే ప్రణష్టే ॥ ౪౩ ॥ ఇతిబ్రువతిసూతేవైరథో గరుడలాంఛనః। ఖముత్పపాతరాజేంద్రసాశ్వధ్వజఉదీక్షతః॥ ౪౪ ॥ తమన్వగచ్ఛన్ దివ్యానివిష్ణుప్రహరణానిచ । తేనాతివిస్మితాత్మానంసూతమాహజనార్దనః॥ ౪౫॥ శ్రీభగవాన్ ॥ గచ్ఛద్వారవతింసూత జ్ఞాతీనాంనిధనంమిథః । సంకర్షణస్యనిర్యాణంబంధుభ్యోబ్రూహిమద్దశామ్ ॥ ౪౬ ॥ ద్వారకాయాంచనస్థేయంభవద్భిశ్చస్వబంధుభిః । మయాత్యక్తాంయదుపురీంసముద్రః ప్లావయిష్యతి॥ ౪౭॥ స్వంస్వంపరిగ్రహంసర్వమాదాయపితరౌచనః । అర్జునేనావితాస్సర్వఇంద్రప్రస్థంగమిష్యథ ॥ ౪౮ ॥ త్వంతుమద్ధర్మమాస్థాయజ్ఞాననిష్ఠఉపేక్షకః । మన్మాయారచితామేతాంవిజ్ఞాయోపశమంవ్రజ ॥ ౪౯॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుక్తస్తంపరిక్రమ్యనత్వాకృష్ణంపునః పునః । తత్పాదౌశీర్ష్ణ్యుపాధాయ దుర్మనాః ప్రయయౌపురీమ్॥౫౦॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ఏకాదశస్కంధే-త్రింశోఽధ్యాయః. ※

శ్రీశుకః ॥ అథతత్రాగమద్బ్రహ్మా భవాన్యాచసమంభవః । మహేంద్రప్రముఖాదేవా మునయస్సప్రజేశ్వరాః॥ ౧॥ పితరస్సిద్ధగంధర్వావిద్యాధరమహోరగాః । చారణాయక్షరక్షాంసికిన్నరాప్సరసోద్విజాః॥ ౨॥ ద్రష్టుకామాభగవతోనిర్యాణంపరమోత్సుకాః॥౩॥గాయంతశ్చగృణంతశ్చశౌరేః కర్మాణిజన్మచ । వవర్షుః పుష్పవర్షాణి విమానావళిభిర్నభః ॥ కుర్వంతస్సంకులంరాజన్ భక్త్యాపరమయాయుతాః॥ ౪॥ భగవానపితాన్వీక్ష్యవిభూతీరాత్మనోవిభుః। సంయోజ్యాత్మనిచాత్మానంపద్మనేత్రేన్యమీలయత్ ॥౫॥ లోకాభిరామాంస్వతనుంధారణాధ్యానమంగళమ్। యోగధారణయాగ్నేయ్యాదగ్ధ్వాధామావిశత్స్వకమ్॥ ౬ ॥ దివిదుందుభయోనేదుః పేతుస్సుమనసశ్చఖాత్ । సత్యంధర్మోధృతిర్భూమేః కీర్తిః శ్రీశ్చానుతంయయుః ॥

వమూహహాస్థేన॥ గాయంతఇతి॥ ౪ ॥ భగవానితి ॥ విభూతీః ఇంద్రాదీంశ్చ - పద్మనేత్రేన్యమీలయదిత్యత్రాయంభావః పూర్వంబ్రహ్మాదిభిః ॥ శ్లో ॥ సలోకాన్ లోకపాలాన్నః పాహివైకుంఠకింకరానితి ప్రార్థితత్వాత్ -తదిదానీంచస్వంస్వంలోకంప్రతినేతుమాగతత్వాత్ - తత్తల్లోకానాంవైకుంఠపురమార్గత్వాచ్చ- బహుషుచతేషుదాక్షిణ్యాత్త్రాస్వంచయితుంసమాక్షిమివకుర్వన్నేత్రేన్యమీలయదితి॥ ౫ ॥ యోగినామివస్వచ్ఛందమృత్యుభ్రమంవారయతి॥ లోకాభిరామామితి ॥ అయమర్థః యోగినోహిస్వచ్ఛందమృత్యవః స్వతనుమాగ్నేయ్యాయోగధారణయాదగ్ధ్వాలోకాంతరంప్రవిశంతి- భగవాంస్తునతథా- కింతు॥ అదగ్ధ్వైవస్వతనుసహితఏవస్వంధామశ్రీవైకుంఠాఖ్యమవిశత్ -తత్రహేతుః లోకానామభిరామః అభితోరమణంస్థితిర్యస్యాంతాం - జగదాశ్రయత్వేనజగతోపిదాహప్రసంగాదిత్యర్థః-కించ- ధారణాయాధ్యానస్యచమంగళంశోభనంవిషయంఇతరథా - తయోర్నిర్విషయత్వంస్యాత్ -దృశ్యతేచాద్యాప్యుపాసకానాంతథైవతద్రూపసాక్షాత్కారఃఫలప్రాప్తిశ్చేతిభావః - ఇచ్ఛాశరీరాభిప్రాయేణయథాశ్రుతమేవాస్తు - తత్రాపి

లోకాభిరామామిత్యాది విశేషణానర్థక్యప్రసంగాత్ - తదప్యదగ్ధ్వాతిరోధాయ నిర్గతఇత్యేవసాంప్రతం ॥ ౬ ॥ తదా తుస్వంస్వమేవలోకమాగమిష్యతీతి సంభ్రమేణ దేవాదికృతః సర్వతో దుందుభినాదపుష్పవృష్ట్యాది మహోత్సవోఽభవదిత్యాహ॥ దివీతి॥ భూమేస్సకాశాత్ తంశ్రీకృష్ణమనుయయుః॥ ౭॥దేవాదయఇతి॥ తదాశ్రీకృష్ణేంతర్హితేసతి- కుతో గతఇతివితర్కయంతోఽపిబ్రహ్మముఖ్యాదేవాదయః- స్వధామనివిశంతంశ్రీకృష్ణంనదదృశుః- తత్రహేతుఃఅవిజ్ఞాతగతిమితి- చిరాత్కథంచిద్దదృశుశ్చ- తతోఽతివిస్మితాబభూవురిత్యర్థః॥ ౮ ॥ అవిజ్ఞాతగతిత్వం దృష్టాంతేనస్పష్టయతి । సౌదామిన్యామితి॥ సౌదామన్యాగతిర్యథామర్త్యైర్నలక్ష్యతే-దేవైస్తులక్ష్యతే - తథాఅభ్రమండలంహిత్వాగచ్ఛతఃశ్రీకృష్ణస్యదేవైరపినలక్ష్యతే- కింతు - తత్ప్రసాదాదేవదృశ్యతఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ అభిప్రాయాపరిజ్ఞానతఃప్రథమంక్లిష్టం- దృష్టాంతేనస్పష్టముక్తేప్యాష్టం దృష్ట్వా- పునస్తమేవార్థంప్రపంచయతిత్రిభిః॥ రాజన్నితి॥ పరస్యసర్వకారణస్య- తనుభృత్స్వయాం చవాదిషుజననాప్యయేహా ఆవిర్భావతిరోభావచేష్టాః మాయయావిడంబనంఅనుకరణమాత్ర మవేహి నటోయథాఅవికృతఏవనానారూపైరిజన్మాదీన్ విడంబయతితద్వత్- ఆస్తాంతావద్భవాదిషుజన్మాదిశంకా-యతో విశ్వసర్గనిరోధాదిష్వవ్యవస్థావికృతఏవాస్తఇత్యాహ సృష్ట్వేతి - ఆత్మనాస్వయమేవేదంజగత్సృష్ట్వా - అంతర్యామిత్వేనానువిశ్య - తత్రవిహృత్యక్రీడిత్వా అంతేప్రళయేసంహృత్యచ - ఆత్మమహిమ్నాస్వమహిమ్నా - ఉపరతస్సఆస్తే॥ ౧౧॥ నపునరన్యథామంతవ్యం॥ యతోఽస్మిన్నేవావతారేతత్ప్రభావోనిరతిశయోదృష్టఇత్యాహ॥ మర్త్యేనే

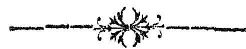
[illegible]శ్చాపితంయయుః॥౭॥ దేవాదయోబ్రహ్మముఖ్యానవిశంతంస్వధామని। అవిజ్ఞాతగతింకృష్ణందదృశుశ్చాతివిస్మితాః॥ ౮॥ సౌదామన్యాయథాకాశేయాంత్యాహిత్వాభ్రమండలమ్। గతిర్నలక్ష్యతేమర్త్యైస్తథాకృష్ణస్యదైవతైః॥ ౯॥ బ్రహ్మరుద్రాదయస్తేతుదృష్ట్వాయోగగతింహరేః । విస్మితాస్తాం ప్రశంసంతిస్వంస్వంధామాగమన్నృప॥ ౧౦॥రాజన్పరస్యతనుభృజ్జననాప్యయేహామాయావిడంబనమవేహియథానటస్య । సృష్ట్వాత్మనేదమనువిశ్యవిహృత్యచాంతేసంహృత్యచాత్మమహిమోపరతస్సఆస్తే॥ ౧౧॥ మర్త్యేనయోగురుసుతంయమలోకనీతంత్వాంచానయచ్ఛరణదఃపరమాస్త్రదగ్ధమ్।జిగ్యేంతకాంతకమపీశమసావనీశఃకింస్వావనేస్వరనయన్మృగయుంసదేహమ్॥ ౧౨॥ తథాప్యశేషస్థితిసంభవాప్యయేష్వనన్యహేతుర్యదశేషశక్తిధృక్ । నైచ్ఛత్ప్రణేతుంవపురత్రశేషితంమర్త్యేనకింస్వాత్మగతింప్రదర్శయన్ ॥ ౧౩ ॥ యఏతాంప్రాతరుత్థాయకృష్ణస్యపదవీంపరామ్ । ప్రయతఃకీర్తయేద్భక్త్యాతామేవాప్నోత్యనుత్తమామ్॥ ౧౪॥ దారుకోద్వారకామేత్యవసుదేవోగ్రసేనయోః। పతిత్వాచరణావస్రైర్న్యషించత్కృష్ణవిచ్యుతః॥ ౧౫॥కథయామాసనిధనంవృష్ణీనాంకృత్స్నశోనృప। తచ్ఛ్రుత్వోద్విగ్నహృదయాజనాశ్శోకవిమూర్ఛితాః॥౧౬॥తత్రస్మత్వరితాజగ్ముఃకృష్ణవిశ్లేషవిహ్వలాః। వ్యసవశ్శేరతేయత్రజ్ఞాతయోఘ్నంతఆననం॥ ౧౭ ॥ దేవకీరోహిణీచైవవసుదేవస్తథాసుతౌ । కృష్ణరామావపశ్యంతశ్శోకార్తావిజహుస్స్మృతిమ్ ॥ ప్రాణాంశ్చవిజహుస్తత్రభగవద్విరహాతురాః ॥ ౧౮ ॥ ఉప

తి॥యమేనస్వంలోకంప్రతినీతంగురుసుతంమర్త్యేనతేనైవశరీరేణయఃఆనయత ఆనీతవాన్-శరణదఃశరణాగతరక్షకః-త్వాంచబ్రహ్మాస్త్రదగ్ధంయోరక్షితవాన్- యశ్చఅంతకానామప్యంతకంఈశంశ్రీరుద్రమపిబాణసంగ్రామేజితవాన్-మృగయుంలుబ్ధకం - సదేహంతేనైవదేహేన- స్వఃస్వర్గం- అనయత్ నిన్యే- అసౌ - స్వావనేస్వరక్షణే - అనీశఃఅసమర్థఃకిం॥ ౧౨॥ ననుయదిసమర్థస్తర్హి అత్రైవకించిత్కాలంతేనైవవపుషాకింనాతిష్ఠత్ - తత్రాహ ॥ తథేతి ॥ యద్యపిఉక్తప్రకారేణఅశేషస్యజగతఃస్థిత్యాదిషు- అనన్యహేతుర్నిరపేక్షఏవకారణంస్వయం- యద్యస్మాదశేషశక్తిధృత్ తథాపియాదవాన్సంహృత్యనిజంవపుఃఅత్రశేషితంఅవశేషితంప్రణేతుంకర్తుంనైచ్ఛత్ - కింతుస్వమేవలోకమనయత్ అత్రహేతుః - మర్త్యేనదేహేనకించిత్కార్యమితి - స్వానామాత్మనిష్ఠాందివ్యాం గతిమేవప్రదర్శయన్ - స్వస్థగతిమితిపాఠే - స్వస్థానామాత్మనిష్ఠానాందివ్యాంగతిమేవప్రకృష్టాందర్శయన్ - అన్యథాతేపిదివ్యాంగతిమనాదృత్యయోగబలేనదేహసిద్ధింవిధాయాత్రైవరంతుంయతేరన్ - తన్మాభూదిత్యేతదర్థమితిభావః ॥ ౧౩ ॥ యఇతి॥ ఏతాంఉక్తప్రకారాం - పదవీంగతింప్రయతఃభక్త్యాకీర్తయన్ తామేవాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ తదేవంభగవతాస్వలోకంగచ్ఛతావసుదేవాదీనామపితత్రైవప్రాప్తయేయఉపాయశ్చింతితఃఆసీత్తమాహ॥దారుకఇతి॥౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ దేవకీతి॥

కృష్ణరామౌ సుతావపశ్యంతః॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ అర్జున ఇతి॥ సదుక్తిభిః సత్యం అవితథా ఉక్తయో యేషు తైః ॥ శ్లో॥ నాహం ప్రకాశస్సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః । మూఢోఽయం నాభిజానాతి లోకో మామజమవ్యయమిత్యాదిభిః ॥

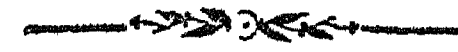
గూహ్య పతీంస్తాంస్తాంశ్చితామారురుహుస్స్త్రియః। రామపత్న్యశ్చ తద్దేహముపగుహ్యాగ్నిమావిశన్॥ ౧౯॥ వసుదేవపత్న్యస్తద్గాత్రం ప్రద్యుమ్నాదీన్ హరిస్నుషాః । కృష్ణపత్న్యోఽవిశన్నగ్నిం రుక్మిణ్యాద్యాస్తదాత్మికాః ॥౨౦॥ అర్జునః ప్రేయసస్సఖ్యుః కృష్ణస్య విరహాతురః। ఆత్మానం సాంత్వయామాస కృష్ణగీతైస్సదుక్తిభిః ॥౨౧ ॥ బంధూనాం నష్టగోత్రాణామర్జునస్సాంపరాయికమ్ । హతానాం కారయామాస యథావదనుపూర్వశః ॥౨౨॥ ద్వారకాం హరిణా త్యక్తాం సముద్రోఽప్లావయత్ క్షణాత్ । వర్జయిత్వా మహారాజ శ్రీమద్భగవదాలయమ్॥౨౩॥ నిత్యం సన్నిహితస్తత్ర భగవాన్మధుసూదనః। స్మృత్యాఽశేషాశుభహరం సర్వమంగళమంగళమ్॥౨౪॥ స్త్రీబాలవృద్ధానాదాయ హతశేషాన్ ధనంజయః। ఇంద్రప్రస్థం సమావేశ్య వజ్రం తత్రాభ్యషేచయత్ ॥౨౫॥ శ్రుత్వా సుహృద్వధం రాజన్నర్జునాత్తే పితామహాః। త్వాం తు వంశధరం కృత్వా జగ్ముస్సర్వే మహాపథమ్॥౨౬॥ య ఏతద్దేవదేవస్య విష్ణోః కర్మాణి జన్మ చ। కీర్తయేచ్ఛ్రద్ధయాయుక్తస్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥౨౭॥ ఇత్థం హరేర్భగవతో రుచిరావతారవీర్యాణి బాలచరితాని చ శంతమాని। అన్యత్ర చేహ చ శ్రుతాని గృణన్మనుష్యో భక్తిం పరాం పరమహంసగతౌ లభేత ॥౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే - పారమహంస్యాం - అష్టాదశసాహస్రికాయాం- సంహితాయాం - శ్రీవైయాసిక్యాం - శ్రీహయగ్రీవ బ్రహ్మవిద్యాయాం - ఏకాదశస్కంధే- ఏకత్రింశోఽధ్యాయః. ... ... ※

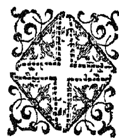
౨౧॥ బంధూనామితి॥ నష్టగోత్రాణాం నష్టసంతతీనాం- సాంపరాయికం పిండోదకాది॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఆదిత ఆరభ్య శ్రీకృష్ణచరితకీర్తనస్య ఫలమాహ ద్వాభ్యాం ॥ య ఇతి ॥ ౨౭॥ ఇత్థమితి॥ శంతమాని పరమమంగళాని- పరమహంసగతౌ శ్రీకృష్ణే ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ఏకాదశస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం భావార్థదీపికాయాం - ఏకత్రింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

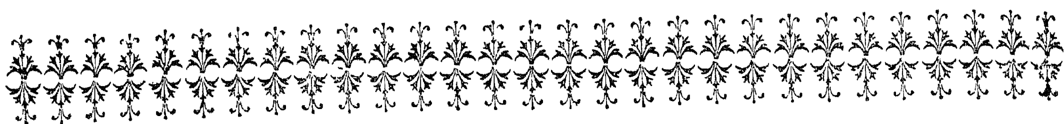

ఏవమేకాదశస్కంధే భక్తభావార్థదీపికా । స్వాజ్ఞానధ్వాంతభిత్తేన శ్రీధరేణ ప్రకాశితా॥

ఏకాదశస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత- శ్రీగోపాలకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే- సవ్యాఖ్యానే- ద్వాదశస్కంధప్రారంభః.

శ్లో॥ జయంతిశ్రీపరానందకృపాపాంగలసద్దృశః । యానిత్యమనువర్తంతే సంపదోవిగతాదృశః ॥
అస్యార్థః॥ కథంభూతాస్సంపదః-విగతాఅదృక్ అజ్ఞానంయాభిస్తాః- అయంభావః-ప్రకారాంతరేణ
సంపత్తౌసత్యాంఅజ్ఞానప్రభవారాగాదయోభవంతి-అసుతునతథేతిభావః ... ... ❁
శ్లో॥ ఓంగురుంపరమానందంసచ్చిదానందవిగ్రహమ్ । యస్యసంస్మృతిమాత్రేణచిదానందాయతేవపుః ॥
ఉక్తస్త్రయోదశాధ్యాయైర్ద్వాదశేత్రాశ్రయస్సతః । అధిష్ఠానావధిత్వాభ్యామాశ్రయశ్చేశ్వరస్సతః॥
ఉక్తోలయావధిత్వేనప్రాకృతాత్యంతికేలయే।అధిష్ఠానతయాచోక్తామహాపురుషవర్ణనే॥
తత్రాద్యైష్షడ్భిరధ్యాయైశ్శుకఃప్రాహపరీక్షితే।శేషైస్త్రిశఖిలాన్యాహసూతఃపృష్టోథసత్త్రిభిః॥
స్వాశ్రయశ్రవణేకార్యోనవిలంబోమనీషిణా। ఇత్యేతత్కాలవైషమ్యంచతుర్భిస్తావదుచ్యతే॥
తత్రతుప్రథమేభావిమాగధాన్వయభూమిపాన్ । కలిప్రభావతఃప్రాహసంకరాదిమలీమసాన్॥

ఏవంభూతేసోమవంశేముకుందస్వైరక్రీడావర్ణితా - అతఃసఏవవంశోభావీవర్ణ్యతే- కృష్ణభక్తింముక్త్వాముక్త్యై
వర్త్మనాస్తీతిప్రవక్తుం - తదేవంవైవస్వతమనువంశోసోమవంశప్రస్తావేనశ్రీకృష్ణావతారచరితానిసప్రపంచమను
వర్ణితానిఅథేదానీంభావీసోమవంశః కలౌవిజాతీయసంకరాదిమలీమసోవైరాగ్యద్వారాశ్రీకృష్ణేకభక్తినిగమావా
నువర్ణ్యతే- తత్రతుసోమవంశశాఖానుచిరకాలానువర్తితయామాగధవంశోనుక్రమ్యతే-తత్రచపూరోర్వంశే-ఉప
రిచరోవసుః-తస్యబృహద్రథః-తస్యజరాసంధః - తస్యసహదేవః-పుత్రోభూదిత్యుక్తంనవమస్కంధే- తత్రైవసహదే
వాన్మార్జారిః-తతః శ్రుతశ్రవాఇత్యాదయోరిపుంజయాంతావింశతిర్భావినోరాజానోనిరూపితాః - తదుపరితనంవం
శంసంకరాదిదోషైః ప్రశ్నపూర్వకంయోంత్యఇత్యాదినాప్రపంచయతి॥స్వధామేతి ॥ ౧ ॥ యోంత్యఇతి। రిపుంజయ

రాజా॥స్వధామానుగతేకృష్ణేయదువంశవిభూషణే । కస్యవంశోభవత్పృథ్వ్యామేతదాచక్ష్వ
మేమునే ॥౧॥ శ్రీశుకః॥యోంత్యః పురంజయోనామభవిష్యో*బార్హద్రథః। తస్యామాత్యస్తుశునకః
హత్వాస్వామినమాత్మజమ్॥ప్రద్యోతసంజ్ఞంరాజానంకర్తాయత్పాలకస్సుతః ॥ ౨॥ విశాఖయూపస్త
త్పుత్రోభవితాజనకస్తతః । నందివర్ధనస్తత్పుత్రః పంచప్రద్యోతనాఇమే॥ అష్టత్రింశోత్తరశతంభో
క్ష్యంతిపృథివీంనృపాః॥౩॥ శిశునాభస్తతోభావ్యఃకాకవర్ణస్తుతత్సుతః । క్షేమధర్మాసుతస్తస్యక్షేత్రజ్ఞః
క్షేత్రధర్మజః॥౪॥విధిసారస్తతస్తస్యజాతశత్రుర్భవిష్యతి। దర్భకస్తత్సుతోభావ్యోదర్భకస్యాజయ
స్సుతః॥౫॥నందివర్ధనఆజేయోమహానందిస్సుతస్తుతః । శైశునాభాదశైవైతేషష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్॥
సమాభోక్ష్యంతిపృథివీంకురుశ్రేష్ఠకలౌనృపాః॥ ౬॥ మహానందిసుతోరాజన్శూద్రాగర్భోద్భవోబలీ।
మహాపద్మపతిఃకశ్చిన్నందఃక్షత్రవినాశకృత్॥ ౭ ॥ తతోనృపాభవిష్యంతిశూద్రప్రాయాఅధార్మికాః॥
౮ ॥ ఏకచ్ఛత్రాంసపృథివీమనుల్లంఘితశాసనః। శాసిష్యతిమహాపద్మోద్వితీయఇవభార్గవః॥ ౯॥ తస్య
ఏవపురంజయఇతి - స్వామినంపురంజయంహత్వాస్వపుత్రంప్రద్యోతంరాజానంకరిష్యతి-యస్యపాలకోనామసుతో
భవిష్యతి॥౨॥విశాఖయూపఇతి॥ప్రద్యోతనాఃప్రద్యోతనసంజ్ఞాఃభవితాచాజకఇతిచపాఠాంతరం॥ ౩॥౪॥౫॥ మహా
నందీతి ॥ నందోనామకశ్చిన్మహాపద్మసంఖ్యాయాఃసేనాయాఃపతిః - ధనస్యవాపతిర్భవిష్యతి అతఏవమహాపద్మపతిరి
త్యపితస్యనామ। ౭॥ ౮॥ ఏకేతి॥ఏకమేవఆత్మనఃఛత్రంయస్యాంతాంపృథివీం-శాసిష్యతిపాలయిష్యతి-క్షత్రోత్సాదనే
దృష్టాంతః- భార్గవఃపరశురామ ఇతి॥ ౯॥ తస్యేతి॥ సమాఃసంవత్సరాన్॥ ౧౦॥ నవైతే॥నవనందాన్నందంచతత్పుత్రా

శ్చేత్యేవంప్రపన్నాన్ విశ్వస్తాన్ విఖ్యాతాన్ వా- ద్విజః కౌటిల్యవాత్స్యాయనాదిపర్యాయశ్చాణక్యః ఉద్ధరిష్యతి - ఉన్మూలయిష్యతి- తేషామభావే మౌర్యాః మౌర్యసంజ్ఞాః॥౧౧॥ కథంభోక్ష్యంతీతి తదాహ॥ సఏవేతి॥ చంద్రగుప్తంమౌర్యంప్రథమం- తేషాంచరమోదశరథః పరాశరాదిభిరుక్తో త్రాప్యనుసంధేయః॥ ౧౨॥౧౪॥ మౌర్యా ఇతి॥ తేనచరమేణదశరథేనసహాపి తేమౌర్యా దశ-సప్తత్రింశచ్ఛతోత్తరం సప్తత్రింశదుత్తరంశతంసమాః॥ ౧౫॥ హత్వేతి॥ బృహద్రథస్య సేనాపతిః- పుష్యమిత్రోనామస్వామినంహత్వా రాజ్యంకరిష్యతి-సచశుంగానాంప్రథమః॥ ౧౬॥ ౧౮॥ శుంగా ఇతి॥ తతోగ్నిమిత్రాదయోనవేత్యేవంశుంగాః దశ- వర్షశతాధికంవర్షశతం-శృంగా ఇతిచపాఠాంతరం॥౧౯ ॥ కథంకణ్వాయాస్యతి॥ తదాహ॥ శుంగమితి॥ పరస్త్రీకామినం దేవభూతినామానంశుంగంహత్వా- తదమాత్యోవసుదేవనామా

చాష్టౌభవిష్యంతిసుమాలిప్రముఖాస్సుతాః।యఇమాంభోక్ష్యంతిమహీంరాజానశ్చశతంసమాః॥౧౦॥
నవనందాన్ ద్విజఃకశ్చిత్ప్రపన్నానుద్ధరిష్యతి। తేషామభావేజగతీంమౌర్యాభోక్ష్యంతివైకలౌ॥౧౧॥స
ఏవచంద్రగుప్తంవైద్విజోరాజ్యేభిషేక్ష్యతి। తత్సుతోవారిసారస్తుతతశ్చాశోకవర్ధనః॥ ౧౨॥సుయశా
భవితాతస్యసంయతస్సుయశస్సుతః।శాలిశూకస్తతస్తస్యసోమశర్మాభవిష్యతి॥ ౧౩॥శతధన్వాతతస్త
స్యభవితాథోబృహద్రథః॥౧౪॥ మౌర్యాహ్యేతేదశనృపాస్సప్తత్రింశచ్ఛతోత్తరమ్।సమాభోక్ష్యం
తిపృథివీంకలౌకురుకులోద్భవ॥౧౫॥హత్వాబృహద్రథంమౌర్యంతస్యసేనాపతిఃకలౌ। పుష్యమిత్రస్తు
శుంగాహ్వస్స్వయంరాజ్యంకరిష్యతి॥౧౬॥ అగ్నిమిత్రస్తతస్తస్మాత్సుజ్యేష్ఠోభవితాతతః।వసుమిత్రో
భద్రకశ్చకళిందోభవితాతతః॥౧౭॥తతోఘోషస్సుతస్తస్మాద్వజ్రమిత్రోభవిష్యతి।తతోభాగవతస్త
స్మాద్దేవభూతిఃకుహూద్వహ॥ ౧౮॥ శుంగాదశైతేభోక్ష్యంతిమహీంవర్షశతాధికమ్।తతఃకణ్వానియం
భూమిర్యాస్యత్యల్పగుణాన్నృప॥ ౧౯॥ శుంగంహత్వాదేవభూతింకణ్వోమాత్యస్తుకామినమ్। స్వ
యంకరిష్యతేరాజ్యంవసుదేవమహామతిః ॥ ౨౦ ॥ తస్యపుత్రస్తుభూమిత్రస్తతోనారాయణస్సుతః। క
ణ్వాయనాఇమేభూమించత్వారింశచ్చపంచచ । శతానిత్రీణిభోక్ష్యంతివర్షాణాంచకలౌయుగే॥ ౨౧॥
హత్వాకాణ్వంసుశర్మాణంతద్భృత్యోవృషలోబలీ। గాంభోక్ష్యత్యాంధ్రజాతీయఃకంచిత్కాలమస
త్తమః ॥ ౨౨ ॥ కృష్ణనామాథతద్భ్రాతాభవితాపృథివీపతిః।శ్రీశాతకర్ణస్తత్పుత్రఃపౌర్ణమాసస్తుతత్సు
తః॥ ౨౩॥ లంబోదరస్తుతత్పుత్రస్తస్మాచ్చిబిలకోనృపః।మేఘస్వాదిశ్చిబిలకాద్దండమానస్తుతత్సుతః॥
౨౪॥అరిష్టకర్మాహాలేయస్తిలకస్తస్యచాత్మజః।పురీషసేతుస్తత్పుత్రస్తతోరాజాసుదర్శనః॥౨౫॥చకోర
శ్చరమోయత్రశివస్వాతిరరిందమః। తస్యాపిగోమతీపుత్రఃపురీమాన్భవితాతతః॥ ౨౬॥ వీరోవేదశ్శివ
స్కందోయజ్ఞశీలస్తుతత్సుతః । సితోసితశ్రీస్సుతస్కంధోయజ్ఞశ్రీస్తుతదాత్మజః ॥ విజయస్తత్సుతోభా
వ్యశ్చంద్రబీజస్సులోమధీః॥ ౨౭॥ఏతేత్రింశన్నృపతయశ్చత్వార్యబ్దశతానిచ।షట్పంచాశచ్చపృథివీం
భోక్ష్యంతికురునందన॥ ౨౮ ॥ సప్తాభీరాఆవభృత్యాదశగర్దభినోనృపాః । కంకాష్షోడశభూపాలాభవి
ష్యంత్యతిలోలుపాః॥ ౨౯ ॥ తతోష్టౌయవనాభావ్యాశ్చతుర్దశచబర్బరాః । త్రయోదశమురుండాశ్చ
మౌనాఏకాదశైవతు॥౩౦॥ఏతేభోక్ష్యంతిపృథివీందశవర్షశతానిచ। నవాధికాంచనవతింమౌనాఏకాద
శక్షితిమ్॥భోక్ష్యంత్యబ్దశతాన్యంగత్రీణితైస్సంస్థితేషుచ॥ ౩౧॥ కిలింకిలాయాంనృపతయోభూతనందో
యనంహరః । శిశునందిశ్చతద్భ్రాతాయశోనందిఃప్రవీరకః ॥ యుక్తాఏతేవర్షశతంభవిష్యంత్యధికాని

కణ్వోరాజ్యంకరిష్యతి॥ ౨౦॥ తస్యేతి॥ కణ్వానాంచతుర్థః సుశర్మా- ఇమేవసుదేవాదయః కణ్వాయనాః- వర్షాణాం త్రీణిశతానిపంచచత్వారింశద్వర్షాణిచభూమింభోక్ష్యంతి ॥ ౨౧ ॥ హత్వేతి ॥ కణ్వానామంతిమంసుశర్మాణంహత్వా బలీబలినామాతద్భృత్యోగాంభోక్ష్యతి॥౨౨॥౨౫॥చకోర ఇతి॥ యత్రయేషుబహుసంజ్ఞేషుఅష్టసు-చరమః శివస్వాతినామాభవితా॥౨౭॥౨౮॥సప్తేతి॥ఆవభృత్యాః ఆవభృతిర్నామనగరీ తద్రాజానః॥ ౨౯॥౩౦॥ఏత ఇతి॥ ఏతే ఆభీరాదయో మౌనాన్వర్జయిత్వా అష్టషష్టిన్నృపాః- ఏకోనశతాధికంవర్షసహస్రంపృథివీంభోక్ష్యంతి- తతః పూర్వోక్తా ఏవైకాదశ మౌనాః త్రీణ్యబ్దశతానిక్షితింభోక్ష్యంతి తైః సంస్థితేషుమృతేషు తేషు కిలింకిలాయాంపుర్యాంనృపతయో భవిష్యంతీత్యుత్తరేణాన్వయః-కిల్కిలాయామితిపాఠాంతరం ॥ ౩౧ ॥ కిలింకిలాయామితి ॥ అధికానిషడ్వర్షాణి ॥ ౩౨॥ తేషామితి॥ తేషాం

భూతనందాదీనాం యథాయథం బాహ్లికాస్తన్నామానస్త్రయోదశనృపా భవిష్యంతి - అథ [illegible] గామాన్యో రాజన్యః-తస్యచదుర్మిత్రో నామపుత్రః॥ ౩౩ ॥ ఏకకాలా ఇతి॥తథాఆంధ్రాః కోసలాః వైదూ [illegible] ధాశ్చపతే తత్తద్దేశనామభిః ప్రఖ్యాతాస్తుల్యకాలాః ఖండమండలేషుభూపాః - తతస్తేభ్యోబాహ్లికేభ్యః [illegible] భవిష్యంతి॥ ౩౪॥తతశ్చ॥మాగధానామితి॥మాగధానాంతురాజావిశ్వస్ఫూర్జనామాభవితా-తస్యైవవిశ్వ [illegible] రచనామాంతరం ॥ సచపూర్వోక్తాత్పురంజయాదపరః పురంజయ ఇతి ప్రసిద్ధస్సన్ వర్ణాన్ బ్రాహ్మణాదీన్ పుళి [illegible] కసంజ్ఞకాన్ మ్లేచ్ఛప్రాయాన్ కరిష్యతి - అపరానితిపాఠే అన్యాన్ పుళిందాదిసంజ్ఞాన్ వర్ణాన్ కరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ కించ॥ ప్రజాఇతి ॥ సచపసంస్కృత్వా అబ్రహ్మభూయిష్ఠాః అబ్రాహ్మణప్రచురాస్సతీః ప్రజాఃస్థాపయిష్యతి పాలయిష్యతి - సచ పద్మవత్యాంపురిపుర్యాంవసన్- అనుగంగాం గంగాద్వారమారభ్య - ఆప్రయాగం ప్రయాగపర్యంతం - గుప్తాంపాలితాంమేదినీంభోక్ష్యతి॥ ౩౬॥ సౌరాష్ట్రేతి॥ తదనంతరంచ సౌరాష్ట్రాదిదేశవర్తినోస్యపాః శూద్రప్రాయాః - ద్విజాః వ్రాత్యాఉపనయనరహితాశ్చ భవిష్యంతి॥ ౩౭ ॥సింధోరితి॥ అబ్రహ్మవర్చసః వేదాచారశూన్యాః॥ ౩౮॥ తుల్యేతి॥ ఇమేచ మ్లేచ్ఛప్రాయాః భూభృతః తుల్యకాలాః భవిష్యంతి- కించ- ఏతేసర్వే అధర్మానృతపరాః అధర్మే అన్నృతేచపరినిష్ఠితాః

షట్॥ ౩౨॥ తేషాంత్రయోదశసుతాభవితారశ్చబాహ్లికాః। పుష్యమిత్రోథ రాజన్యో దుర్మిత్రస్తస్యచాత్మజః॥ ౩౩॥ ఏకకాలాఇమేభూపాస్సప్తాంధ్రాస్సప్తకోసలాః। వైదూర్యపతయోభావ్యానిషధాస్తత ఏవహి॥ ౩౪ ॥ మాగధానాంతుభవితా విశ్వస్ఫూర్జిః పురంజయః। కరిష్యత్యపరోవర్ణాన్ పుళిందయదుమద్రకాన్॥ ౩౫॥ ప్రజాశ్చాబ్రహ్మభూయిష్ఠాస్స్థాపయిష్యతిదుర్మతిః। వీర్యవాన్ క్షత్రముత్సాద్య పద్మవత్యాంసవైపురి। అనుగంగామాప్రయాగం గుప్తాంభోక్ష్యతిమేదినీమ్॥ ౩౬॥ సౌరాష్ట్రావంత్యాభీరాశ్చశూద్రార్బుదమాళవాః। వ్రాత్యాద్విజాభవిష్యంతి శూద్రప్రాయాజనాధిపాః॥ ౩౭ ॥ సింధోస్తటంచంద్రభాగాం కౌంతీంకాశ్మీరమండలమ్। భోక్ష్యంతిశూద్రావ్రాత్యాద్యా మ్లేచ్ఛాశ్చాబ్రహ్మవర్చసః॥ ౩౮॥ తుల్యకాలాఇమేరాజన్ మ్లేచ్ఛప్రాయాశ్చభూభృతః। ఏతేఽధర్మానృతపరాః ఫల్గుదాస్తీవ్రమన్యవః॥ ౩౯॥ స్త్రీబాలగోద్విజఘ్నాశ్చపరదారధనాదృతాః। ఉదితాస్తమితప్రాయా అల్పసత్వాల్పకాయుషః॥ ౪౦॥ అసంస్కృతాః క్రియాహీనా రజసాతమసావృతాః। ప్రజాస్తేభక్షయిష్యంతి మ్లేచ్ఛారాజన్యరూపిణః॥ ౪౧॥ తన్నాథాస్తేజానపదాస్తచ్ఛీలాచారవాదినః। అన్యోన్యతో రాజభిశ్చక్షయం యాస్యంతిపీడితాః॥ ౪౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-ప్రథమోధ్యాయః. ❋

శ్రీశుకః ॥ తతశ్చానుదినంధర్మస్సత్యంశౌచంక్షమాదయా। కాలేనబలినారాజన్ నంక్ష్యత్యాయుర్బలంస్మృతిః॥ ౧॥ విత్తమేవకలౌనౄణాంజన్మాచారగుణోదయః। ధర్మన్యాయవ్యవస్థాయాంకారణంబలమేవహి॥ ౨ ॥ దాంపత్యేభిరుచిర్హేతుర్మాయైవవ్యావహారికే। స్త్రీత్వేపుంస్త్వేచహిరతిర్విప్రత్వేసూత్రమేవహి॥ ౩ ॥ లింగమేవాశ్రమఖ్యాతావన్యోన్యాపత్తికారణమ్। అవృత్త్యాన్యాయదౌర్బల్యంపాండిత్యే చాపలంవచః॥ ౪॥

ఫల్గుదాః అల్పదాతారః ॥ ౩౯ ॥ స్త్రీతి॥ ఉదితాస్తమితప్రాయాః హర్షశోకాదిబహులాః॥ ౪౦ ॥ అసంస్కృతా ఇతి॥ అసంస్కృతాః గర్భాధానాదిసంస్కారరహితాః - ప్రజాః భక్షయిష్యంతి ధనాద్యపహారాదినాపీడయిష్యంతి॥ ౪౧ ॥ కించ॥ తదితి॥ తన్నాథాః తేనాథాః యేషాంతే- జానపదాః దేశవర్తినో మనుష్యాః - తచ్ఛీలాచారవాదినః తేషామేవ శీలమాచారోవాదశ్చ తస్య సంత॥ ౪౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ ద్వితీయేతుకలేర్దోషవృద్ధ్యా కల్క్యవతారతః। అధర్మిష్ఠజనేనష్టే పునఃకృతయుగాగమః ॥ కలిధర్మాన్ ప్రపంచయతి॥ తత ఇతి ॥ ౧ ॥ విత్తమితి ॥ జన్మాచారగుణానాముదయః ఉత్కర్ష హేతుః ధర్మన్యాయయోర్వ్యవస్థాయాం బలమేవ॥ ౨॥ దాంపత్యఇతి॥ దాంపత్యే భార్యాపతిభావే అభిరుచిరేవ హేతుః- నకులగోత్రాదిః- వ్యావహారికే క్రయవిక్రయాదౌ స్త్రీత్వే పుంస్త్వేచ తయోర్మైథునే రతికౌశలమేవ హేతుః- నతుకులసమాచారో హి॥ ౩॥ లింగమితి॥ ఆశ్రమాణాం ఖ్యాతౌ జ్ఞానే లింగమేవ దండాజినాదికం హేతుః నత్వాచారవిశేషః - అన్యోన్యాపత్తి కారణం ఆశ్రమాదాశ్రమాంతర ప్రాప్తౌచ కారణం- యద్వా- బహూదకహంసాదీనామన్యోన్యాపత్తౌ సమస్కారాదివ్యవహారే కారణం - అవృత్త్యా పోషణాదిధానసామర్థ్యేన న్యాయదౌర్బల్యం పాండిత్యే-చాపలం వచః బహుభాషణం॥ ౪ ॥ అనాఢ్యతేతి॥ అనాఢ్య

త్వేచౌర్యాద్యభియోగే- ప్రసాధనమలంకారః॥ ౫॥దూరేతి॥దూరేవర్తమానంవార్యయనంజలాశయస్తీర్థం-నతుశు
ద్ధ్యాదిఃగుర్వాదిర్వా- ఉదరంభరతాకుక్షిపూరణంస్వార్థఃపురుషార్థః॥౬॥ దాక్ష్యమితి॥ కుటుంబభరణమేవదాక్ష్యంప
టుత్వం॥ ౭॥౮॥ ప్రజాఇతి॥ ఆచ్ఛిన్నానిఅపహృతానిదారాఃద్రవిణానిచయాసాంతాః॥౯॥శాకేతి॥ అప్షిర్భిజం॥ ౧౦॥
౧౧॥ క్షీయమాణేష్వితి॥ క్షీయమాణేష్విత్యాదీనాంఇత్థంకలౌగతప్రాయఇతిపంచమేనాన్వయః- క్షీయమాణేష్వల్ప
ప్రాయేషు॥ ౧౨॥ పాషండేతి॥ దస్యుప్రాయేషుచోరతుల్యేషు- చౌర్యానృతవృథాహింసాద్యాఃనానావృత్తయోయే
షాంతేషు ॥ ౧౩ ॥ శూద్రప్రాయేష్వితి॥ ఛాగప్రాయాసుప్రమాణతఃక్షీరతశ్చఅజాతుల్యాసు - గృహప్రాయేషుపరి
గ్రహాదిబాహుళ్యేన గృహతుల్యేషు యానప్రాయేషు స్యాలాదిప్రాయేషు ॥ ౧౪ ॥ అణుప్రాయాస్వితి ॥ అణుప్రా
యాసుశ్యామాకతుల్యాసు- స్థాస్నుషువృక్షేషు- విద్యుత్ప్రాయేషు-తటిద్బహుళేషుశూన్యప్రాయేషుధర్మాదిరహితే
షుసద్మసుగృహేషు॥ ౧౫॥ఇత్థమితి॥ జనేషుఖరధర్మిషుదుస్సహచేష్టితేషు-కలౌఇత్థంగతప్రాయేసమాప్తప్రాయే॥ ౧౬॥
ఏతత్త్రిపంచయతిచతుర్భిః ॥ చరాచరేతి ॥ చరాచరగురోఃఈశ్వరస్యేతిచ - ధర్మత్రాణేహేతుఃగురుత్వేశ్వరత్వాద్యా

డిత్యేచాపలంవచః॥౪॥అనాఢ్యతైవాసాధుత్వేసాధుత్వేదాఢ్యతైవహి। స్వీకారఏవచోద్వాహేస్నాన
మేవప్రసాధనం॥ ౫॥ దూరేవార్యయనంతీర్థంలావణ్యేకేశధారణం। ఉదరంభరతాస్వార్థస్సత్యత్వేధా
ర్ష్ట్యమేవహి॥ ౬ ॥ దాక్ష్యంకుటుంబభరణేయశోఽర్థేధర్మసేవనం ॥ ౭ ॥ ఇత్థంప్రజాభిర్దుష్టాభిరాకీర్ణే
క్షితిమండలే। బ్రహ్మవిట్క్షత్రశూద్రాణాంయోబలీభవితానృపః॥ ౮॥ ప్రజాస్తులుబ్ధైరాజన్యైర్ని
ర్ఘృణైర్దస్యుధర్మిభిః। ఆచ్ఛిన్నదారద్రవిణాయాస్యంతిగిరికాననం॥ ౯॥శాకమూలామిషక్షౌద్రఫల
పుష్పాష్టిభోజనాః। అనావృష్ట్యావినంక్ష్యంతిదుర్భిక్షజ్వరపీడితాః ॥ ౧౦ ॥ శీతవాతాతపప్రావృడ్హిమై
రన్యోన్యతఃప్రజాః । క్షుత్తృడ్భ్యాంవ్యాధిభిశ్చైవసంతప్స్యంతేచచింతయా । త్రింశద్వింశతివర్షా
ణిపరమాయుఃకలౌనృణాం॥ ౧౧ ॥ క్షీయమాణేషుదేహేషుదేహినాంకలిదోషతః । వర్ణాశ్రమవతాం
ధర్మేనష్టేవేదపథేనృణాం॥ ౧౨ ॥ పాషండప్రచురేధర్మేదస్యుప్రాయేషురాజసు । చౌర్యానృతవృ
థాహింసానానావృత్తిషువైనృషు॥ ౧౩ ॥ శూద్రప్రాయేషువర్ణేషుఛాగప్రాయాసుధేనుషు । గృహ
ప్రాయేష్వాశ్రమేషుయానప్రాయేషుబంధుషు ॥ ౧౪ ॥ అణుప్రాయాస్వోషధీషుశమీప్రాయేషుస్థా
స్నుషు । విద్యుత్ప్రాయేషుమేఘేషుశూన్యప్రాయేషుసద్మసు॥ ౧౫॥ ఇత్థంకలౌగతప్రాయేజనేషుఖర
ధర్మిషు । ధర్మత్రాణాయసత్త్వేనభగవానవతరిష్యతి॥౧౬॥ చరాచరగురోర్విష్ణోరీశ్వరస్యాఖిలాత్మ
నః । ధర్మత్రాణాయసాధూనాంజన్మకర్మాపనుత్తయే ॥ ౧౭ ॥ శంబలగ్రామముఖ్యస్యబ్రాహ్మణస్య
మహాత్మనః। భవనేవిష్ణుయశసఃకల్కిఃప్రాదుర్భవిష్యతి॥౧౮॥అశ్వమాశుగమారుహ్యదేవదత్తంజగత్ప
తిః। అసినాసాధుదమనమష్టైశ్వర్యగుణాన్వితః॥౧౯॥విచరన్నాశునాక్షోణ్యాంహయేనాప్రతిమద్యుతిః
నృపలింగచ్ఛదోదస్యూన్కోటిశోనిహనిష్యతి॥ ౨౦॥అథతేషాంభవిష్యంతిమనాంసివిశదానివై।వాసు
దేవాంగరాగాతిపుణ్యగంధానిలస్పృశామ్॥పౌరజానపదానాంవైహతేష్వఖిలదస్యుషు॥౨౧॥తేషాం
ప్రజావిసర్గస్స్థవిష్ఠస్సంభవిష్యతి । వాసుదేవేభగవతిసత్త్వమూర్తౌహృదిస్థితే ॥ ౨౨ ॥ యదావతీ
ర్ణోభగవాన్కల్కిర్ధర్మపతిర్హరిః । కృతంభవిష్యతితదాప్రజాసూతిశ్చసాత్త్వికీ ॥ ౨౩ ॥ యదా

రుపపాదనం- అఖిలస్యవిశ్వస్యాత్మనః- కారణస్యేతి॥ ఏవంభూతస్యవిష్ణోర్జన్మ - సాధూనాంధర్మత్రాణాయధర్మత్రా
ణప్రయోజనమాహ॥ కర్మాపనుత్తయేమోక్షాయ॥౧౭॥ శంబలేతి॥ శంబలగ్రామేముఖ్యస్యప్రధానస్య-నామ్నావిష్ణు
యశసోబ్రాహ్మణస్య- భవనేగృహే॥ ౧౮॥ ధర్మత్రాణప్రకారమాహ॥ అశ్వమితి ॥ అసాధవోదమ్యంతేయేనతమశ్వ
మారుహ్య-అసినాదస్యూన్కోటిశోనిహనిష్యతీత్యుత్తరేణాన్వయః-అసాధుదమనఇతిపాఠేకల్కివిశేషణం-అణిమాద్య
ష్టైశ్వర్యాణిగుణాశ్చసత్యసంకల్పాదయఃతైరన్వితః॥ ౧౯॥ దుష్టదమనంప్రపంచయతి॥విచరన్నితి॥ఆశునాశీఘ్రగామి
నా- హయేనక్షోణ్యాంవిచరన్-నృపలింగచ్ఛదఃరాజవేషచ్ఛన్నాన్॥౨౦॥తతశ్చపునఃకృతయుగప్రవృత్తింవక్తుమా
హ॥అథేతి॥తేషాంపౌరజానపదానాంమనాంసివిశదానిభవిష్యంతి-తత్రహేతుః-వాసుదేవస్యాంగరాగేణచందనాదినా
అతిపుణ్యగంధోయఃఅనిలస్తంస్పృశంతీతితథాతేషాం॥ ౨౧॥ తేషామితి॥స్థవిష్ఠఃస్థూలః॥ ౨౨॥ కృతయుగప్రవృత్తిమా

హ ॥ యదావతీర్ణ ఇతి॥ ప్రజానాం నూతిః॥ ౨౩॥ తదనతారకాలోపలక్షణమాహ ॥ యదేతి ॥ తిష్యః పుష్యః - అయమర్థః చంద్రసూర్యబృహస్పతీనాం యదా పుష్యనక్షత్రయోగః- తదా తత్కృతయుగం భవిష్యతీతి - యద్యపి ప్రతిద్వాదశాబ్దం కటకరాశౌ బృహస్పతౌ వర్తమానే ద్విత్రాస్వమావాస్యాసు తేషాం త్రయాణామపి పుష్యయోగస్సంభవతి - తథాపి తేషాం సహప్రవేశోఽత్ర వివక్షితః- సమేష్యంతీతి వచనాత్- అతో నాతిప్రసంగః॥ ౨౪॥ ఏవం నవమస్కంధమారభ్యోపక్రాంతం వైవస్వతమనోర్వంశద్వయం నిగమయతి॥ య ఇతి॥ ఉద్దేశతః సంక్షేపతః॥ ౨౫॥ కలియుగావాంతరవిశేషం వక్తుమాహ ॥ ఆరభ్యేతి ॥ వర్షసహస్రం పంచదశోత్తరం శతం చేతి కయాపి వివక్షయా అవాంతరసంఖ్యేయం - వస్తుతస్తు పరీక్షిన్నందయోరంతరం ద్వాభ్యామూనం వర్షాణాం సార్ధం సహస్రం భవతి - యతః - పరీక్షిత్సమకాలం మాగధం మార్జారిమారభ్య రిపుంజయాంతాః వింశతిరాజానః సహస్రసంవత్సరాన్ భోక్ష్యంతీత్యుక్తం నవమస్కంధే - యే బార్హద్రథభూపాలా భావ్యాస్తే సహస్రవత్సరమితి - తతః పరం చ ప్రద్యోతనా అష్టత్రింశోత్తరశతం - శైశునాభాశ్చ షష్ట్యుత్తరశతత్రయం భోక్ష్యంతి పృథివీమిత్యత్రైవోక్తత్వాత్ ॥౨౬॥ కలియుగస్య ప్రవృత్తిం వృద్ధిం చ నిరూపయితుం కాలజ్ఞానోపలక్షణమాహ ॥ సప్తర్షీణామితి ॥ అయమర్థః ప్రాగగ్రశకటాకారం తారాసప్తకం సప్తర్షిమండలం తత్ర కించిదున్నతే తేషామగ్రస్థానీయో మరీచిః - తతః పశ్చాద్దానస్రుయుగకంధరాకారో వసిష్ఠస్సభార్యః తతః పశ్చాదీషదుత్తరస్థానీయోంగిరాః- తతః పశ్చాచ్చతురశ్రతారా చతుష్కే ఐశాన్య అత్రిః- తతో దక్షిణతః పులస్త్యః పులస్త్యాత్పశ్చిమతః పుల

చంద్రశ్చసూర్యశ్చ తథా తిష్యే బృహస్పతిః। ఏకరాశౌ సమేష్యంతి తదా భవతి తత్కృతం॥ ౨౪॥ యేతీతా వర్తమానా యే భవిష్యంతి పార్థివాః। తే త ఉద్దేశతః ప్రోక్తా వంశజాస్సోమసూర్యయోః॥ ౨౫॥ ఆరభ్య భవతో జన్మ యావన్నందాభిషేచనమ్। ఏతద్వర్షసహస్రం తు శతం పంచదశోత్తరమ్॥ ౨౬॥ సప్తర్షీణాం తు యౌ పూర్వౌ దృశ్యేతే ఉదితౌ దివి। తయోస్తు మధ్యే నక్షత్రం దృశ్యతే యత్సమం నిశి॥ ౨౭॥ తేనైవ ఋషయో యుక్తాస్తిష్ఠంత్యబ్దశతం నృణామ్। తే త్వదీయే ద్విజాః కాలే హ్యధునా చాశ్రితా మఘాః॥ ౨౮॥ విష్ణోర్భగవతో భానుః కృష్ణాఖ్యోసౌ దివంగతః। తదావిశత్కలిర్లోకం యత్పాపేరమతే జనః॥ ౨౯ ॥ యావత్స పాదపద్మాభ్యాం స్పృశన్నాస్తే రమాపతిః। తావత్కలిర్వై పృథివీం పరాక్రాంతుం న చాశకత్ ॥ ౩౦ ॥ యదా దేవర్షయస్సప్త మఘాసు విచరంతి హి। తదా ప్రవృత్తస్తు కలిర్ద్వాదశాబ్దశతాత్మకః॥ ౩౧॥ యదా మఘాభ్యో యాస్యంతి పూర్వాషాఢాం మహర్షయః। తదా నందాత్ప్రభృత్యేష కలిర్వృద్ధిం గమిష్యతి॥ ౩౨॥ యస్మిన్ కృష్ణో దివం యాతస్తస్మిన్నేవ తదాహని। ప్రతిపన్నం కలియుగమితి ప్రాహుః పురావిదః॥ ౩౩॥ దివ్యాబ్దానాం సహస్రాంతే చతుర్థే తు పునః కృతమ్। భవిష్యతి తదా నౄణాం మన ఆత్మప్రకాశకమ్॥ ౩౪॥ ఇత్యేష మానవో వంశో యథా సంఖ్యాయతే భువి। తథా విట్ఛూద్రవిప్రాణాం [illegible]

హః-తత ఉత్తరతః క్రతుః-ఏవం స్థితే- తేషాం మధ్యే యౌ పూర్వౌ ఉదయసమయే ప్రథమముదితౌ దృశ్యేతే తౌ పులహక్రతుసంజ్ఞౌ - తయోస్తు మధ్యే తయోస్తు పూర్వయోస్తు మధ్యే తత్సమం దక్షిణతః సమదేశావస్థితం అశ్విన్యాదిష్వన్యతమం నక్షత్రం దృశ్యతే॥ ౨౭॥ తేనేతి॥ తేన తథైవ యుక్తాః నృణాం అబ్దశతం తిష్ఠంతి- తే చ ద్విజాః త్వదీయే కాలే అధునా మఘా ఆశ్రితా వర్తంతే॥ ౨౮॥ విష్ణోరితి॥ తేషు మఘాసు వర్తమానేషు సత్సు -యదా విష్ణోర్భానుః భాత్యనేనేతి భానుః [illegible] సత్త్వాత్మకో దేహః-దివం వైకుంఠం గతః-తదా కలియుగమావిశత్ -యత్ యస్మిన్ యుగే జనః పాపే రమతే [illegible] కలియుగస్య లక్షణం॥ ౨౯ ननु శ్రీకృష్ణే పృథివ్యాం వర్తమానేపి సంధ్యారూపేణ కలిః ప్రవిష్ట ఏవాసీత్- సత్యం- తథాపి తావత్తస్య పరాక్రమో నాభవదిత్యాహ॥ యావదితి॥ పరాక్రాంతుం అభిభవితుం॥ ౩౦॥ అథో యథోక్తమేవ కలిప్రవేశకాలమిత్యాహ॥ యదేతి॥ ద్వాదశాబ్దశతాత్మక ఇతి దివ్యేన మానేన సంధ్యాసంధ్యాంశాభ్యాం సహాయో ద్వాదశాబ్దశతాత్మకః- స కలిస్తదా సంధ్యామతిక్రమ్య ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః॥ ౩౧॥ కలేః ప్రవేశకాలముక్త్వా తస్య వృద్ధికాలమాహ ॥ యదేతి ॥ తదా ప్రద్యోతనాత్ప్రభృతి వృద్ధిం గచ్ఛన్ నందాత్ప్రభృత్యతివృద్ధిం గమిష్యతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ ననుయదా కలేర్వృద్ధిం గముపలభ్యతే [illegible] - తతః పూర్వమేవ ప్రవేశః- తతః పరం వృద్ధిరిత్యత్ర కిం ప్రమాణం- తత్రాహ ॥ యస్మిన్నితి ॥ ప్రతిపన్నం [illegible] తం- పురావిదః పూర్వజ్ఞాతారః॥ ౩౩॥ కలేరంతం కృతయుగప్రవేశం చాహ॥ దివ్యాబ్దానామితి॥ [illegible] నాబ్దపరిమితేనాం శేనాపి సహాగ తేనేత్యర్థః - కృతయుగప్రవేశచిహ్నమాహ - యదా నౄణాం మన ఆత్మప్రకాశకం

భవిష్యతి-తదేతి॥౪౪॥ రాజవంశోక్త్యాంస్థితిం(బ్రాహ్మణాదివంశేష్వప్యతిదిశతి॥ ఇతీతి॥యథాయాభిరుచ్చనీచావస్థాభిస్తా అవస్థాఃవంశాఇతిచపాఠః॥౩౫॥ఏతత్కీర్తనస్యనైరాగ్యోపయోగితామాహ॥ ఏతేషామితి॥నామైవలింగంజ్ఞాపనం యేషాం తేషాం-కథామాత్రేణైవావశిష్టానాం-కీర్తిరేవస్థితా-నతురాజ్యంపుత్రాదయోవా॥౩౬॥కలాపగ్రామ్ని రాజవంశాదీనాంపునఃప్రవృత్తిప్రకారమాహ॥దేవాపిరితి॥దేవాపిఃసోమవంశజఃకలాపగ్రామోనామయోగినామాశ్రమః సుప్రసిద్ధః ॥౩౭॥౩౮॥ ఇదమేవప్రకారంప్రతిచతుర్యుగందర్శయతి॥ కృతమితి ॥౩౯॥ ఏతేషాంనామలింగానామిత్యాదియదుక్తంతత్ప్రపంచయతిపంచభిః॥ రాజన్నితి ॥౪౦॥ మమత్వంకృత్వేత్యనేనసూచితాంభూతద్రోహప్రవృత్తింనిందతి॥ క్రిమీతి॥ రాజనామ్నఃరాజేతినామయస్యతస్యాందేహస్యాంతేక్రిమయోవిట్ భస్మేతివాసంజ్ఞాభవిష్యతి - తత్కృతే - తదర్థం-యోభూతద్రుక్ భూతేభ్యోద్రుహ్యతీతిసఃకింస్వార్థంవేద- కింతునవేద- కుతఇత్యపేక్షాయాం హేతుత్వేనభూతద్రోహంవిశినష్టి - యతోభూతద్రోహన్నిరయోభవతీతి ॥ ౪౧ ॥ మమత్వప్రకారంప్రపంచయతి । కథమితి॥సేయమఖండాభూః-మేపూర్వైఃధృతాసతీ- ఇదానీంమత్పుత్రస్యచసతీ- మత్పుత్రాదేః కథంస్యాదిత్యేవం॥౪౨॥తేజఇతి ఉభౌమహీంకాయంచ-నిధనంమృత్యుం॥౪౩॥ఉపసంహరతి॥యఇతి॥ తేనత్వేచ-కథా

శేషాయాయుగేయుగే॥ ౩౫॥ ఏతేషాంనామలింగానాంపురుషాణాంమహాత్మనామ్। కథామాత్రావశిష్టానాంకీర్తిరేవస్థితాభువి ॥౩౬॥ దేవాపిశ్శంతనోర్భ్రాతామరుశ్చేక్ష్వాకువంశజః। కలాపగ్రామఆసాతేమహాయోగబలాన్వితౌ॥౩౭॥ తావిహేత్యకలేరంతేవాసుదేవానుశిక్షితౌ। వర్ణాశ్రమయుతంధర్మంపూర్వవత్ప్రథయిష్యతః॥౩౮॥ కృతంత్రేతాద్వాపరశ్చకలిశ్చేతిచతుర్యుగమ్। అనేనక్రమయోగేనభువిప్రాణిషువర్తతే॥ ౩౯ ॥ రాజన్నేతేమయాప్రోక్తానరదేవాస్తథాపరే । భూమౌమమత్వంకృత్వాంతేహిత్వేమాంనిధనంగతాః ॥౪౦॥ క్రిమివిడ్భస్మసంజ్ఞాంతేరాజనామ్నోపియస్యచ । భూతధ్రుక్తత్కృతేస్వార్థంకింవేదనిరయోయతః॥౪౧॥ కథంసేయమఖండాభూఃపూర్వైర్మేపురుషైర్ధృతా మత్పుత్రస్యచపౌత్రస్యమత్పూర్వావంశజస్యవా ॥ ౪౨ ॥ తేజోబన్నమయంకాయంగృహీత్వాత్మతయాబుధాః।మహీంమమతయాచోభౌహిత్వాంతేదర్శనంగతాః॥౪౩॥ యేయేభూపతయోరాజన్ భుంజతేభువమోజసా । కాలేనతేకృతాస్సర్వేకథామాత్రాఃకథాసుచ॥ ౪౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-ద్వితీయోధ్యాయః.

శ్రీశుకః దృష్ట్వాత్మనిజయేవ్యగ్రాన్నృపాన్హసతిభూరియమ్ । అహోమాంవిజిగీషంతిమృత్యోః క్రీడనకాన్నృపాః ॥౧॥ కామఏషనరేంద్రాణాంమోఘస్స్యాద్విదుషామపి । యేనఫేనోపమేపిండేయేతివిస్రంభితానృపాః ॥౨॥ పూర్వంనిర్జిత్యషడ్వర్గంజేష్యామోరాజమంత్రిణః । తతస్సచివపౌరాప్తకరీంద్రానస్యకంటకాన్ ॥౩॥ఏవంక్రమేణజేష్యామఃపృథ్వీంసాగరమేఖలామ్। ఇత్యాశాబద్ధహృదయానపశ్యంత్యంతికేంతకమ్ ॥ ౪ ॥ సముద్రావరణాంజిత్వామాంవిశంత్యబ్ధిమోజసా । కియదాత్మజయస్యైతన్ముక్తిరాత్మజయేఫలమ్॥౫॥యాంవిసృజ్యైవమనవస్తత్సుతాశ్చకురూద్వహ। గతాయథాగతంయుద్ధేతాంమాంజేష్యంత్యబుద్ధయః॥

సుద్ధ్యమానాః-కథామాత్రాఃకాలేనకృతాః॥౪౪॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

ప్రతృతీయేభూమిగీతైస్సురాజ్యమోహాదివర్ణ్యతే। కలౌచదోషభూయిష్ఠేదోషహంత్రీహరేర్నుతిః॥ దేహేంద్రియాదిభిర్దర్శమమలోకుర్వంతోబుధాఇత్యుక్తం- తదేవభూమిగీతైఃప్రపంచయతి॥ దృష్ట్వేతి॥ ఆత్మనిపృథివ్యాం- జయేవ్యగ్రాన్ ఉద్యుక్తాన్-హాసప్రకారమేవాహ-అహోఇతి॥౧॥కామఇతి॥యేనకామేన- ఫేనోపమేపిండేదేహే - అతివిస్రంభితాఃవిశ్వాసంసీతాఃయే- తేషాంనరేంద్రాణాం- సఏషకామః- ఏవంమోఘస్స్యాత్॥౨॥ కామమేవదర్శయతిద్వాభ్యాం॥ పూర్వమితి ॥ ఇంద్రియార్థలంపటస్యపరరాజ్యప్రాప్తిస్స్యాదితిప్రథమమింద్రియషడ్వర్గంనిర్జిత్య - రాజమంత్రిణో జేష్యామఃవశీకరిష్యామః - సచివాః అమాత్యాఃకరీంద్రాహస్తిపాః తాంశ్చజేష్యామః - కంటకాన్ప్రతిపక్షాన్-అస్యఅస్యా-అథకంటకానితివాపాఠః॥౩॥ ఏవమితి॥ఇతిఏవం కేచిదాశాబద్ధహృదయాః॥ ౪॥ సముద్రావరణామపిమాంకేచిజ్జిత్వా అతితృష్ణయాఅబ్ధింవిశంతి-తదేవముద్రేయజయేనయేరాజ్యంసాధయితుమిచ్ఛంతితేషాం ముక్తిరాత్మజయే-కియదితి,౫॥ అతఃఅంతికంనపశ్యంతీత్యుక్తం- తదేవాహ॥ యామితి ॥ కురూద్వహేతిభూమిరితిశేషః

యః శుకస్సంబోధయతి-కులోద్వహ ఇతిపాఠస్సుగమః॥౬॥అబుద్ధయ ఇత్యుక్తంతత్ప్రపంచయతి ॥మత్కృత ఇతి॥౭॥౮॥ పృథురితి॥రామో నామకశ్చిద్రాజా-యద్వాలోకగృహ్యత్యాదాశరథిరేవనిర్దిష్టః ॥౯॥ ౧౦॥ హిరణ్యకశిపురితి॥లోకాన్రావయతిరోధయతీతిలోకరావణః॥౧౧॥౧౨॥మమతామితి॥మయిఉచ్చైఃమమతాంకృత్వాయేవర్తంతే-తేకాలేనకథావశేషాఃకృతాః-విభో ఇతిసంబోధనం-కురూద్వహేతివత్ ॥౧౩॥ రాజవంశానుకథనస్యతాత్పర్యమాహ॥కథాఇతి॥విజ్ఞానం విషయాసారత్వజ్ఞానం-తతోవైరాగ్యంతయోర్వివక్షయా-పరేయుషాంమృతానాంవచోవిభూతిఃవాగ్విలాసమాత్రమేవ-నతుపారమార్థ్యం-పరమార్థత్వంకథానాంనభవతీత్యర్థః ॥౧౪॥కస్తర్హిపురుషాణాముపాదేయఃపరమార్థస్తమాహ॥యఇతి॥నిత్యం ప్రత్యహం-తత్రాప్యభీక్ష్ణం॥౧౫॥ కలిదోషాపచయేనతైభక్తైరసంభవంమన్యమానఃపృచ్ఛతి॥కేనేతి॥విధమిష్యంతినాశయిష్యంతి-యథాయథావత్ ॥౧౬॥కలియుగేకఃపరమోధర్మ ఇతిబుభుత్సయాపృచ్ఛతి॥యుగానీతి॥ బ్రూహీత్యనుషంగః- ఆత్యంతికప్రళయేజిజ్ఞాసయాపునఃపృచ్ఛతి - ప్రళయకల్పయోఃసంహారస్థితికల్పయోః

యుద్ధేతాంమాంజేష్యంత్యబుద్ధయః ॥౬॥ మత్కృతేపితృపుత్రాణాంభ్రాతృణాంచాపివిగ్రహః । జాయతేహ్యసతాంరాజ్యేమమతాబద్ధచేతసామ్ ॥౭॥ మమైవేయంమహీకృత్స్నానతేమూఢేతివాదినః । స్పర్ధమానామిథోఘ్నంతిమ్రియంతేమత్కృతేనృపాః॥౮॥ పృథుఃపురూరవాగాధిర్భరతోనహుషార్జునః। మాంధాతాసగరోరామఃఖట్వాంగోధుంధుహారఘుః॥౯॥ తృణబిందుర్యయాతిశ్చశర్యాతిశ్శంతనుర్గయః।భగీరథఃకువలయాశ్వఃకకుత్స్థోనైషధోనృగః॥ ౧౦॥ హిరణ్యకశిపుర్వృత్రోరావణోలోకరావణః। నముచిశ్శంబరోభౌమోహిరణ్యాక్షోఽథతారకః ॥౧౧॥ అన్యేచబహవోదైత్యారాజానోయేమహేశ్వరాః।సర్వేసర్వవిదశ్శూరాస్సర్వేసర్వజితోఽజితాః॥౧౨॥మమతాంమయ్యవర్తంతకృత్వోచ్చైర్మర్త్యధర్మిణః। కథావశేషాఃకాలేనహ్యకృతార్థాఃకృతావిభో॥౧౩॥కథాఇమాస్తేకథితామహీయసాంవిధాయలోకేషుయశఃపరేయుషాం। విజ్ఞానవైరాగ్యవివక్షయావిభోవచోవిభూతిర్నతుపారమార్థ్యమ్॥ ౧౪॥యస్తూత్తమశ్లోకగుణానువాదస్సంగీయతేఽభీక్ష్ణమమంగళఘ్నః।తమేవనిత్యంశృణుయాదభీక్ష్ణంకృష్ణేచలాంభక్తిమభీప్సమానః॥ ౧౫॥ రాజా॥ కేనోపాయేనభగవన్కలేర్దోషాన్కలౌజనాః।విధమిష్యంత్యుపచితాంస్తన్మేబ్రూహియథామునే॥ ౧౬॥ యుగానియుగధర్మాంశ్చమానంప్రళయకల్పయోః।కాలస్యేశ్వరరూపస్యగతింవిష్ణోర్మహాత్మనః॥ ౧౭॥ శ్రీశుకః॥ కృతేప్రవర్తతేధర్మశ్చతుష్పాత్తజ్జనైర్ధృతః । సత్యందయాతపోదానమితిపాదావిభోర్నృప॥ ౧౮॥ సంతుష్టాఃకరుణామైత్రాశ్శాంతాదాంతాస్తితిక్షవః । ఆత్మారామాస్సమదృశః ప్రాయశశ్శ్రమణాజనాః॥ ౧౯ ॥ త్రేతాయాంధర్మపాదానాంతుర్యాంశోహీయతేశనైః। అధర్మపాదైరనృతహింసాసంతోషవిగ్రహైః॥ ౨౦॥ తదాక్రియాతపోనిష్ఠానాతిహింస్రానలంపటాః । త్రైవర్గికాస్త్రయీవృద్ధా వర్ణాబ్రహ్మోత్తరానృప॥౨౧॥తపస్సత్యదయాదానేష్వర్ధంహ్రసతిద్వాపరే। హింసాతుష్ట్యనృతద్వేషైర్ధర్మస్యాధర్మలక్షణైః॥౨౨॥యశస్వినోమహాశీలాస్స్వాధ్యాయాధ్యయనేరతాః।ఆఢ్యాఃకుటుంబినోహృష్టావర్ణాః క్షత్రద్విజోత్తరాః॥౨౩॥కలౌతుధర్మపాదానాంతుర్యాంశోఽధర్మహేతుభిః। ఏధమానైఃక్షీయమాణోహ్యంతేసోఽపివినంక్ష్యతి॥ ౨౪॥ తస్మిన్లుబ్ధాదురాచారానిర్దయాశ్శుష్కవైరిణః । దుర్భగాభూరిత

నచాయంబహిర్ముఖప్రశ్న ఇత్యాహ- కాలస్యేతి॥౧౭॥తత్రయుగధర్మాంస్తావదాహ॥కృతఇతి॥తజ్జనైస్తద్యుగవర్తిభిర్జనైః-దానంఅరాగద్వేషతయాఅభయదానం - తదేవప్రథమస్కంధేశౌచశబ్దేనోక్తం - విభోస్సంపూర్ణస్యధర్మస్య ॥౧౮॥ తదానీంతనజనానాహ॥ సంతుష్టాఇతి॥మైత్రాఃభూతమైత్రీయుక్తాః - శ్రమణాఃఆత్మజ్ఞానాభ్యాసవంతః॥ ౧౯ ॥ త్రేతాయామితి॥ అనృతేనసత్యంహింసయాదయాఅసంతోషేణతపఃవిగ్రహేణదానమితియథాయోగ్యంయోజ్యం॥౨౦॥తదేతి॥బ్రహ్మోత్తరా॥ బ్రాహ్మణాధికాః॥ ౨౧॥ తపఇతి॥ అనృతేనసత్యంహింసయాదయాఅసంతోషేణతపః-విగ్రహేణదానంఇతియథాసంఖ్యంయోజ్యం- హింసాతుష్ట్యనృతద్వేషైరిత్యయంక్రమోనవివక్షితః - ధర్మస్యార్ధంహ్రసతిక్షీయతే - అధర్మస్యలక్షణైః-చిహ్నైఃపాదైరిత్యర్థః॥౨౨॥ యశస్వినఇతి ॥ యశస్వినఃకీర్తిప్రియాః క్షత్రద్విజోత్తరాః క్షత్రియబ్రాహ్మణప్రధానాః ॥ ౨౩ ॥ కలావితి ॥ కలాధర్మపాదానాంతుర్యాంశః చతు

స్త్రోకః అవశిష్యతే॥ ౨౪॥ తస్మిన్నితి॥ శూద్రదాశోత్తరాః శూద్రకైవర్తాదిప్రధానాః॥ ౨౫ ॥ యుగానామేవంభూత వైషమ్యేకారణమాహపంచభిః॥ సత్త్వమితి॥ ౨౬॥ ప్రభవంతీతి॥ మనశ్చబుద్ధిశ్చేంద్రియాణిచసత్త్వేయదాప్రభవంతి అతిశయేనవర్తంతే॥ ౨౭॥ యదేతి॥ యదాతుధర్మాదిషుభక్తిః ప్రీతిః - తదారజోవృత్తిప్రధానంత్రేతాయుగమితిజానీహి॥ ౨౮॥ యదేతి॥ కామ్యానాంకర్మణాంవిషయేయదాప్రీతిఃతత్తదా- రజస్తమప్రధానపరంజానీహి॥ ౨౯॥ యదేతి॥ విషాదనందుఃఖం॥ ౩౦ ॥ కలిదోషాన్ ప్రపంచయతి॥ యస్మాదితి॥ యస్మాత్క- లేర్హేతోః-క్షుద్రదృశః మందమతయః-క్షుద్రభాగ్యాః అల్పభాగ్యాః- మహాశనాబహ్వాహారాః- విత్తహీనాఅపికామినః- స్వైరిణ్యః పుంశ్చల్యః - అసతీః అసత్యః॥ ౩౧॥ దస్యూత్కృష్టా॥ దస్యవః ఉత్కృష్టాః ప్రచురా యేషు తే॥ ౩౨॥ అవ్రతా ఇతి॥ అవ్రతాః అవిహితాచారాః శూన్యాః-అశౌచాః శౌచశూన్యాశ్చ- వటవో బ్రహ్మచారిణో భవిష్యంతి- కుటుంబినశ్చ గృహస్థాః స్వయం భిక్షాటనపరాభవిష్యంతి-న తు భిక్షాం దాస్యంతి - తపస్వినో వనస్థాః వనం హిత్వా గ్రామవాసా భవిష్యంతి - న్యాసినో యతయః అతీవ అర్థలోలుపా భ

స్త్రాశ్చశూద్రదాశోత్తరాః ప్రజాః॥ ౨౫॥ సత్త్వంరజస్తమ ఇతి దృశ్యంతే పురుషే గుణాః । కాలసంచోదితాస్తేవై పరివర్తంత ఆత్మని॥ ౨౬॥ ప్రభవంతి యదా సత్త్వే మనోబుద్ధీంద్రియాణి చ । తదా కృతయుగం విద్యాద్జ్ఞానే తపసి యద్రుచిః॥ ౨౭॥ యదా కర్మసు కామ్యేషు భక్తిర్యశసి దేహినామ్ । తదా త్రేతా రజోవృత్తిరితి జానీహి బుద్ధిమన్॥ ౨౮॥ యదా లోభస్త్వసంతోషో మానో దంభోఽథ మత్సరః। కర్మణాం చాపి కామ్యానాం ద్వాపరం తద్రజస్తమః॥ ౨౯॥ యదా మాయానృతం తంద్రీ నిద్రా హింసా విషాదనమ్। శోక మోహౌ భయం దైన్యం స కలిస్తామసస్స్మృతః॥ ౩౦ ॥ యస్మాత్క్షుద్రదృశో మర్త్యాః క్షుద్రభాగ్యా మహాశనాః। కామినో విత్తహీనాశ్చ స్వైరిణ్యశ్చ స్త్రియోఽసతీః॥ ౩౧ ॥ దస్యూత్కృష్టా జనపదా వేదాః పాషండదూషితాః। రాజానశ్చ ప్రజాభక్షాః శిశ్నోదరపరా ద్విజాః॥ ౩౨॥ అవ్రతా వటవోఽశౌచా భిక్షవశ్చ కుటుంబినః । తపస్వినో గ్రామవాసా న్యాసినోఽత్యర్థలోలుపాః ॥ ౩౩ ॥ హ్రస్వకాయా మహాహారా భూర్యపత్యా గతహ్రియః । స్త్రియః కటుకభాషిణ్యశ్చౌర్యమాయోరుసాహసాః॥ ౩౪॥ పణయిష్యంతి వై క్షుద్రాః కిరాటాః కూటమాయినః। అనాపద్యపి మంస్యంతే వార్తాం సాధుజుగుప్సితామ్॥ ౩౫ ॥ పతిం త్యక్ష్యంతి నిర్ద్రవ్యం భృత్యా అప్యఖిలోత్తమమ్। భృత్యం విపన్నం పతయః కౌలం గాశ్చాపయస్వినీః॥ ౩౬॥ పితృభ్రాతృసుహృజ్జ్ఞాతీన్ హిత్వా సౌరతసౌహృదాః। ననాంద్రృశ్యాలసంవాదా దీనాః స్త్రైణాః కలౌ నరాః॥ ౩౭ ॥ శూద్రాః ప్రతిగ్రహీష్యంతి తపోవేషోపజీవినః । ధర్మం వక్ష్యంత్యధర్మజ్ఞా అధిరుహ్యోత్తమాసనమ్॥ ౩౮॥ నిత్యముద్విగ్నమనసో దుర్భిక్షభయకర్శితాః। నిరన్నే భూతలే రాజన్ననావృష్టిభయాతురాః ॥ ౩౯ ॥ వాసోన్నపానశయనవ్యవాయస్నానభూషణైః । హీనాః పిశాచసందర్శా భవిష్యంతి కలౌ ప్రజాః॥ ౪౦ ॥ కలౌ కాకిణికేఽప్యర్థే విగృహ్య త్యక్తసౌహృదాః । త్యక్ష్యంతి హి ప్రియాన్ ప్రాణాన్ హనిష్యంతి స్వకానపి॥ ౪౧॥ న చ రక్షంతి మనుజాః స్థవిరౌ పితరావపి। పుత్రాన్ భార్యాశ్చ కులజాః క్షుద్రాః శిశ్నోదరంభరాః॥ ౪౨ ॥ కలౌ న రాజన్ జగతాం పరం గురుం త్రిలోకనాథానతపాదపంకజమ్ । ప్రాయేణ మర్త్యా భగవంతమచ్యుతం యక్ష్యంతి పాషండవిభిన్నచేతసః ॥ ౪౩ ॥ యన్నామధేయం మ్రి

విష్యంతి॥ ౩౩॥ పునరపి స్త్రీణాం స్వభావమాహ॥ హ్రస్వకాయా ఇతి ॥ కటుకభాషిణ్యః అప్రియవాదిన్యః చౌర్యం చ మాయా చ కపటం చ ఉరుచ సాహసం యాసాం తాః॥ ౩౪॥ కించ ॥ పణయిష్యంతీతి॥ కిరాటాః వణిజః - పణయిష్యంతి క్రయవిక్రయాదివ్యవహారం ప్రవర్తయిష్యంతి- కించ- సర్వే జనాః- అనాపద్యపి- జుగుప్సితాం నిందితాం- వార్తాం వృత్తిం-సాధు మన్యంతే॥ ౩౫॥ పతిమితి॥ సర్వోత్తమమపి పతిం ద్రవ్యహీనం భృత్యాస్త్యక్ష్యంతి- పతయశ్చ విపన్నం రోగాదిభిర్వ్యాపారాక్షమం కౌలం కులపరంపరాయాతం- త్యక్ష్యంతి- అపయస్వినీః దుగ్ధదోహాః॥ ౩౬॥ పితృభ్రాతీతి॥ పితృభ్రాత్రాదీన్ హిత్వా సౌరతం సురతనిమిత్తం సౌహృదం యేషాం తే - అత ఏవ ననాందారో భర్తృభగిన్యః శ్యాలాః భార్యాభ్రాతరః - తైస్సంవాదో మంత్రాలోచనం యేషాం తే॥ ౩౭॥౩౮॥౩౯॥ వాసఇతి॥ పిశాచసందర్శాః పిశాచవద్దృశ్యాః॥ ౪౦॥ కలావితి॥ కాకిణికే వింశతివరాటికామాత్రేప్యర్థే విషయభూతే. విగృహ్య వైరం కృత్వా॥ ౪౧॥౪౨॥ మహాంతమనర్థమన్యాయం చాహ ద్వాభ్యాం॥ కలావితి॥ త్రిలోకనాథైరానతం నమస్కృతం పాదపంకజం పాదపద్మం యస్య తం- నయక్ష్యంతి

నపూజయిష్యంతి-పాషండైర్విభిన్నబుద్ధయ్యథాకృతం కేతోర్యేషాం తే॥ ౪౩॥ యదితి॥ వివశోఽపి గృణన్-విముక్తాః కర్మార్గ
ళాః అర్గళాః ప్రతిబంధా యస్య సః ॥ ౪౪ ॥ తమేవం కలిదోషాన్ ప్రపంచ్య ప్రస్తుతం నిస్తారోపాయమాహ షడ్భిః ॥ పుం
సామితి॥ ద్రవ్య దేశాత్మసంభవాన్ ద్రవ్యమన్నాది- దేశః కీకటాదిః-ఆత్మశబ్దేన ఇంద్రియాః శైత్త్రైస్సంభవో యేషాం తాన్
చిత్తస్థః చిత్తస్థః ॥ ౪౫॥౪౬॥ అయమేవోపాయో నాన్య ఇతి దృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ ధాతుజం తామ్రాదిసంశ్లేషా
జ్జాతం- హేమ్ని సువర్ణస్య మాలిన్యం- తత్రస్థితో వహ్నిః శేవహంతి- నతు తోయాది- ఏవం యోగినామపి విష్ణురేవ-నతు
యోగాదికమిత్యర్థః॥ ౪౭॥ఏతదేవ వివృణోతి॥విద్యేతి॥విద్యా నామ దేవతోపాసనా॥౪౮॥౪౯॥మ్రియమాణైరితి- ఆత్మభా
వం స్వస్వరూపం॥ ౫౦॥ ఇదానీం కలిం స్తౌతి ద్వాభ్యాం॥ కలేరితి॥౫౧॥కృత ఇతి॥తత్సర్వం హరికీర్తనాదేవ కలౌ భవతి॥౫౨॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో ॥ చతుర్థే చ చతుర్థోక్తా లయా నైమిత్తికాదయః । తత్ర సంసారనిస్తారో హరికీర్త్యైవ వర్ణ్యతే ॥ కలిదోషనివర్తకం
హరినామసంకీర్తనాదికం సఏవ చ కలౌ పరమో ధర్మ ఇతి ప్రశ్నద్వయస్యోత్తరముక్తం - యచ్చాన్యత్ ప్రలయం ప్రళయక
ల్పయోర్మానం బ్రూహీతి తదిదానీం తృతీయస్కంధోక్త కాలమానానువాదపూర్వకం నిరూపయతి॥ కాల ఇతి॥ శ్లో॥ [illegible]

మ్రియమాణ ఆతురః పతన్ స్ఖలన్వా వివశో గృణన్నరః । విముక్తకర్మార్గళ ఉత్తమాం గతిం ప్రాప్నోతి యక్ష్య
న్తి న తం కలౌ జనాః ॥ ౪౪॥ పుంసాం కలికృతాన్ దోషాన్ ద్రవ్యదేశాత్మసంభవాన్ । సర్వాన్ హరతి చిత్త
స్థో భగవాన్ పురుషోత్తమః॥ ౪౫॥ శ్రుతస్సంకీర్తితో ధ్యాతః పూజితశ్చాదృతోఽపి వా। నృణాం ధునోతి భగ
వాన్ హృత్స్థో జన్మాయుతాశుభమ్ ॥ ౪౬ ॥ యథా హేమ్ని స్థితో వహ్నిర్దుర్వర్ణం హంతి ధాతుజమ్ ।
ఏవమాత్మగతో విష్ణుర్యోగినామశుభాశయమ్ ॥ ౪౭ ॥ విద్యాతపఃప్రాణనిరోధమైత్రీతీర్థాభిషేకవ్ర
తదానజప్యైః। నాత్యంతశుద్ధిం లభతేఽంతరాత్మా యథా హృదిస్థే భగవత్యనంతే॥ ౪౮॥ తస్మాత్సర్వాత్మ
నా రాజన్ హృదిస్థం కురు కేశవమ్ । మ్రియమాణో హ్యవహితస్తతో యాసి పరాం గతిం॥ ౪౯॥ మ్రియమాణై
రభిధ్యేయో భగవాన్ పరమేశ్వరః। ఆత్మభావం నయత్యంగ సర్వాత్మా సర్వసంభవః॥ ౫౦॥ కలేర్దోష
నిధే రాజన్నస్తి హ్యేకో మహాన్ గుణః। కీర్తనాదేవ కృష్ణస్య ముక్తబంధః పరం వ్రజేత్ ॥౫౧॥కృతే యద్ధ్యా
యతో విష్ణుం త్రేతాయాం యజతో మఖైః । ద్వాపరే పరిచర్యాయాం కలౌ తద్ధరికీర్తనాత్ ॥౫౨॥ ఇతి శ్రీ
మద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః. ※

శ్రీశుకః ॥ కాలస్తే పరమాణ్వాదిర్ద్విపరార్ధావధిర్నృప । కథితో యుగమానం చ శృణు కల్పలయావపి॥ ౧॥ చతుర్యుగసహస్రం తు బ్రహ్మణో దినముచ్యతే । స కల్పో యత్ర మనవశ్చతుర్దశ విశాంపతే॥ ౨॥ తదంతే ప్రలయస్తావాన్ బ్రాహ్మీ రాత్రిరుదాహృతా । త్రయో లోకా ఇమే తత్ర కల్పంతే ప్రలయాయ హి॥ ౩॥ ఏష నైమిత్తికః ప్రోక్తః ప్రలయో యత్ర విశ్వసృక్ । శేతేఽనంతాసనో విశ్వమాత్మసాత్కృత్య చాత్మభూః॥ ౪ ॥ ద్విపరార్ధే త్వతిక్రాంతే బ్రహ్మణః పరమేష్ఠినః । తదా ప్రకృతయః సప్త కల్పంతే ప్రలయాయ హి ॥ ౫ ॥ ఏష ప్రాకృతికో రాజన్ ప్రలయో యత్ర లీయతే । అండకోశస్తు సంఘాతో విఘాట

ల ఉపరమాణ్వాదయో [illegible] పరమాణుతామిత్యాదినా కాలః కథితః॥ శ్లో॥ చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం కృతాదిషు యథాక్ర
మం। సంఖ్యాతాని సహస్రాణి ద్విగుణాని శతాని చేతి॥ యుగమానం చ కథితం॥౧॥ తత్ర కల్పమానమాహ॥ చతుర్యుగేతి॥ య
త్ర చతుర్దశ మనవః క్రమేణ భవంతి ॥ ౨ ॥ ప్రళయస్తు చతుర్విధః నైమిత్తికః ప్రాకృతికః ఆత్యంతికో నిత్యశ్చేతి - తత్ర
నైమిత్తికం ప్రలయం మానసహితమాహ ద్వాభ్యాం ॥ తదంత ఇతి ॥ చతుర్దశ మనవో యత్ర తస్యాంతే తావాన్ చతుర్యుగ
సహస్రప్రమాణః- స ఏవ బ్రాహ్మీ రాత్రిః॥ ౩॥ ఏష ఇతి॥ నైమిత్తికత్వం దర్శయతి - యత్ర యదా- విశ్వసృట్ శ్రీనారా
యణః విశ్వమాత్మసాత్కృత్య స్వస్మిన్నుపసంహృత్య- శేతే- ఆత్మభూః బ్రహ్మా చ - తస్మిన్ శేతే ఏతయోరభేదవివక్షయా
బ్రహ్మణ ఏవాసంతి సనిత్వముక్తం - బ్రహ్మణో నిద్రాం నిమిత్తీకృత్య ప్రవర్తమానో లోకత్రయప్రలయో నైమిత్తి
క ఇత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ప్రాకృతికం ప్రలయమాహ ద్వాభ్యాం ॥ ద్విపరార్ధ ఇతి ॥ ద్విపరార్ధే బ్రహ్మణ ఆయుషి అతిక్రాం
తే సతి- సప్త ప్రకృతయః- మహదహంకారపంచతన్మాత్రాణి॥ ౫॥ ఏష ఇతి॥ సంఘాతో [illegible] విఘాటితః-ప్రకృతి
ర్లీయతే [illegible] ఇత్యర్థః విభూతేర్విభూతకారణేషు [illegible] కాలేన [illegible] తే సతి ॥ ౬ ॥

తదేవాహ పర్జన్య ఇత్యాదినా బుద్ధీంద్రియార్థరూపేణేత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన ॥ పర్జన్య ఇతి ॥ ౭ ॥ సాముద్రమితి ॥ సాముద్రాదికం సర్వం రసం రవిః పిబతే ఆకర్షతి న పునః ప్రయచ్ఛత్యేవ ॥ ౮ ॥ తత ఇతి ॥ అనిలవేగోత్థః వాయువేగోద్భూతః అనిలవేగోవా ఇతి పాఠే అనిలేన వేగో యస్య సః - వాః రవిణా రశ్మిభిః పీతమ్ ఉకశం చ దహతీత్యర్థః - అనిలవేగో వా ఇతి తు పాఠస్సుగమః - భూవివరాన్ పాతాళాదీన్ శూన్యాన్ రవిణా దైహికరసాకర్షణాత్ ప్రాణిరహితాన్ ॥ ౯ ॥ ఉపరీతి ॥ శిఖాభిర్జ్వాలాభిః ॥ ౧౦ ॥ తత ఇతి ॥ కించిదధికం వర్షాణాం శతం - సంవర్తకః పరో వాయుర్వాతి - తదా రజసావృతం ఖం ధూమ్రం భవతి ॥ ౧౧ ॥ తత ఇతి ॥ రభసస్వనైః తీవ్రగర్జితైః ॥ ౧౨ ॥ తత ఇతి ॥ బ్రహ్మాండవివరాంతరం బ్రహ్మాండవివరమధ్యగతం విశ్వం - ఏకోదకం ఏకార్ణవోదకవ్యాప్తం భవతి ॥ ౧౩ ॥ తదేతి ॥ ఉదాప్లవే ఉదకేనాప్లావితే సతి - ప్రళయత్వాయ అభావాయ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ శబ్దమితి ॥ భూతాదిః తామసోఽహంకారః - గుణైర్వృత్తిభిస్సహ ॥ ౧౬ ॥ మహానితి ॥ అవ్యాకృతం ప్రధానం ॥ ౧౭ ॥ తస్య తు లయో నాస్తీత్యాహ ॥ నేతి ॥ కాలావయవైః అహోరాత్రాదిభిః - గుణాః షడ్భావవికారాః - పరిణామో విపరిణామః - అవ్యక్తం అస్తిత్వవ్యక్తివికారశూన్యం - నిత్యం సర్వదా ఏకరూపం - వృద్ధిరహితమిత్యర్థః - అవ్యయమపక్షయ

ఉపసాదితే ॥ ౬ ॥ పర్జన్యశ్శతవర్షాణి భూమౌ తావన్న వర్షతి । తదా నిరన్నే హ్యన్యోన్యం భక్ష్యమాణాః క్షుధార్దితాః । క్షయం యాస్యంతి శనకైః కాలేనోపద్రుతాః ప్రజాః ॥ ౭ ॥ సాముద్రం దైహికం భౌమం రసం సంవర్తకో రవిః । రశ్మిభిః పిబతే ఘోరైస్సర్వం నైవ విముంచతి ॥ ౮ ॥ తతస్సంవర్తకో వహ్నిస్సంకర్షణముఖోత్థితః । దహత్యనిలవేగోత్థశ్శూన్యాన్ భూవివరానథ ॥ ౯ ॥ ఉపర్యధస్సమంతాచ్చ శిఖాభిర్వహ్నిసూర్యయోః । దహ్యమానం విభాత్యండం దగ్ధగోమయపిండవత్ ॥ ౧౦ ॥ తతః ప్రచండపవనో వర్షాణామధికం శతమ్ । పరస్సంవర్తకో వాతి ధూమ్రం ఖం రజసావృతమ్ ॥ ౧౧ ॥ తతో మేఘకులాన్యంగ చిత్రవర్ణాన్యనేకశః । శతవర్షాణి వర్షంతి నదంతి రభసస్వనైః ॥ ౧౨ ॥ తత ఏకోదకం విశ్వం బ్రహ్మాండవివరాంతరమ్ ॥ ౧౩ ॥ తదా భూమేర్గంధగుణం గ్రసంత్యాప ఉదాప్లవే । గ్రస్తగంధా తు పృథివీ ప్రళయత్వాయ కల్పతే ॥ ౧౪ ॥ అపాం రసమథో తేజస్తా లీయంతేఽథ నీరసాః । గ్రసతే తేజసో రూపం వాయుస్తద్రహితం తదా ॥ ౧౫ ॥ లీయతే చానిలే తేజో వాయోః ఖం గ్రసతే గుణమ్ । స వై విశతి ఖం రాజంస్తతశ్చ నభసో గుణమ్ ॥ ౧౬ ॥ శబ్దం గ్రసతి భూతాదిర్నభస్తమను లీయతే । తైజసానీంద్రియాణ్యంగ దేవాన్ వైకారికాన్ గుణైః ॥ ౧౭ ॥ మహాన్ గ్రసత్యహంకారం గుణాస్సత్త్వాదయశ్చ తమ్ । గ్రసతేఽవ్యాకృతం బీజం గుణాన్ కాలేన చోదితమ్ ॥ ౧౮ ॥ న తస్య కాలావయవైః పరిణామాదయో గుణాః । అనాద్యనంతమవ్యక్తం నిత్యం కారణమవ్యయమ్ ॥ ౧౯ ॥ న యత్ర వాచో న మనో న సత్త్వం తమో రజో వా మహదాదయోఽమీ । న ప్రాణబుద్ధీంద్రియదేవతా వా న సన్నివేశః ఖలు లోకకల్పః ॥ ౨౦ ॥ న స్వప్నజాగ్రన్న చ తత్సుషుప్తం న ఖం జలం భూరనిలోఽగ్నిరర్కః । సుషుప్తవచ్ఛూన్యవదప్రతర్క్యం తన్మూలభూతం పదమామనంతి ॥ ౨౧ ॥ లయః ప్రాకృతికో హ్యేష పురుషావ్యక్తయోర్యదా । శక్తయస్సంప్రలీయంతే వివశాః కాలవిద్రుతాః ॥ ౨౨ ॥ బుద్ధీంద్రియార్థరూపేణ జ్ఞానం భాతి తదాశ్రయమ్ । దృశ్యత్వావ్యతిరేకాభ్యామాద్యంతవదవస్తు యత్ ॥ ౨౩ ॥ దీపశ్చ

యశూన్యం - సర్వత్ర హేతుః కారణమితి ॥ ౧౯ ॥ కించ - వాగాదిగోచరస్య సవిశేషస్య వికారా భవంతి - ఇదం తు న తథేత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ నేతి ॥ లోకకల్పః లోకరూపః - సన్నివేశో రచనావిశేషః ॥ ౨౦ ॥ నేతి ॥ స్వప్నజాగ్రత్స్వప్నజాగరావస్థాయుక్తం సుషుప్తవత్ ఇంద్రియాద్యభావాత్ - శూన్యవదదృశ్యే హేతుః - అప్రతర్క్యం - న పునశ్శూన్యమేవేత్యాహ - తదితి ॥ ౨౧ ॥ ఉపసంహరతి ॥ లయ ఇతి ॥ శక్తయః సత్త్వాదయః ॥ ౨౨ ॥ ఆత్యంతికం లయమాహ ద్వాదశభిః ॥ బుద్ధీతి ॥ ఆత్యంతికో లయో నామ మోక్షః - స చ బ్రహ్మజ్ఞానేన సకలప్రపంచలయాత్మకః న చ ప్రపంచస్యాత్మవత్సత్యత్వే లయస్సంభవతీతి జ్ఞానరూపాత్ బ్రహ్మణః పృథగ్భూతస్య తస్యాసత్యత్వముపపాదయతి - బుద్ధిశ్చ ఇంద్రియాణి చ అర్థాశ్చేత్యేవం గ్రాహకకరణగ్రాహ్యరూపేణ తేషామాశ్రయభూతం జ్ఞానమేవ భాతి - న పృథక్ - తత్ర హేతుమాహ - దృశ్యత్వావ్యతిరేకాభ్యామితి - ఆద్యంతవత్ యదవస్తు - అత్రైవం ప్రయోగః - విమతం సన్న భవతి దృశ్యత్వాత్ కారణావ్యతిరేకాత్ ఆద్యంతవత్త్వాచ్చ రజ్జుసర్పాదివదితి ॥ ౨౩ ॥ అవ్యతిరేకం దృష్టాంతేన ప్రపంచయతి ॥ దీప ఇతి ॥ దీపచక్షూరూపాణాం తేజోవిశేషాణాం యథా తేజసోఽవ్యతిరేకః - తథా ధీః కర్తృ - ఖాని కరణాని - మాత్రాః విషయాశ్చ ఋతాత్ బ్రహ్మణః - పృథ

క్ నస్యుః-బ్రహ్మకార్యత్వాత్ - నన్వేవంకార్యకారణయోరభేదే కార్యాసత్త్వే కారణస్యాప్యసత్త్వం ప్రసజ్యేతతత్రాహ॥ అన్యతమాదితి- కార్యాదన్యతమాదత్యంతంవ్యతిరిక్తాద్బ్రహ్మణః - ప్రపంచాద్బ్రహ్మణోఽస్తివ్యతిరేకః-ప్రపంచస్య తుతతోనాస్తివ్యతిరేక ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ యదాతుబుద్ధేరసత్త్వం- తదా- తదవస్థానాంసుతరామసత్త్వమిత్యాశయేనాహ॥ బుద్ధేరితి॥ ననువిశ్వతైజసప్రాజ్ఞానామేవఏతా అవస్థాః నబుద్ధేరిత్యాశంక్యాహ-మాయామాత్రమితి-ఇదంవిశ్వతైజసప్రాజ్ఞరూపం॥ ౨౫॥ ఆద్యంతవత్త్వాదిత్యస్య హేతోరసిద్ధిమాశంక్యసావయవత్వేనసాధయతి॥యథేతి॥ అవయవిత్వా-యత్సావయవంతదాద్యంతవత్ - ఘటాదివదిత్యర్థః - అతఃఉవయాప్యయాత్ ఆద్యంతవత్త్వాద్విశ్వంసన్న భవతీత్యర్థః- యద్వా- పృథగేవాగమాపాయిత్వాద్విశ్వంమిథ్యా- బ్రహ్మతుతదవధిత్వాత్సత్యమిత్యనేనసాధ్యతే-దృష్టాంతస్తుపూర్వోక్తఏవరజ్జుసర్పవదితి- యథాజలధరావ్యోమ్నీతిదృష్టాంతస్త్వాగమాపాయావధిత్వమాత్రే - నతుమిథ్యాత్వఇతి॥ ౨౬॥ అన్యతమాదృతాదితిప్రతిజ్ఞాతంకారణస్యసత్యత్వముపపాదయతి॥ సత్యమితి॥ అవయవఃకారణంప్రోక్తః॥ శ్రు॥ వాచారంభణంవికారోనామధేయమ్మృత్తికేత్యేవసత్యమిత్యాదిశ్రుతిభిః- అత్రయుక్తిమపిదర్శయతి- వినేతి ॥ అంగ హేరాజన్- హియస్మాత్ -అర్థేనఅవయవినావినాపృథగేవావయవాః ప్రతీయేరన్-యథాపటస్యావయవాఃతంతవఃపటాత్పృథక్ ప్రతీయంతేతద్వదితి॥ ౨౭॥ నను కార్యాభావే కారణత్వంబ్రహ్మణఃకుతోఘటేత-సత్యం-తదపినాతీవసత్యమిత్యాహ॥ యదితి॥ సామాన్యంకారణం- విశేషఃకార్యం- తద్రూపేణ- అన్యోన్యాపాశ్రయాత్ పరస్పరాపేక్షత్వేననిరూపణార్హత్వాదిత్యర్థః- అతఃకారణత్వమవధిత్వంవ్యాపకత్వమిత్యాదికమపియత్పరాపేక్షత్వాదాద్యంతవత్ తత్సర్వమవస్త్వేవేత్యర్థః- యద్వా- అత్రైవహేత్వంతరమేతత్ -యదుపలభ్యేతసభ్రమః-సామాన్యవిశేషరూపత్వాత్-

చక్షుశ్చరూపంచజ్యోతిషోనపృథగ్భవేత్ । ఏవంధీఃఖానిమాత్రాశ్చనస్యురన్యతమాదృతాత్ ॥ ౨౪॥ బుద్ధేర్జాగరణంస్వప్నస్సుషుప్తిరితిచోచ్యతే । మాయామాత్రమిదంరాజన్నానాత్వంప్రత్యగాత్మని ॥ ౨౫॥

యథాజలధరావ్యోమ్నిభవంతినభవంతిచ। బ్రహ్మణీదంతథావిశ్వమవయవ్యుదయాప్యయాత్ ॥ ౨౬॥

సత్యంహ్యవయవఃప్రోక్తస్సర్వావయవినామిహ । వినార్థేనప్రతీయేరన్పటస్యేవాంగతంతవః॥ ౨౭ ॥

యత్సామాన్యవిశేషాభ్యాముపలభ్యేతసంభ్రమః। అన్యోన్యాపాశ్రయాత్సర్వమాద్యంతవదవస్తుచ॥ ౨౮॥

వికారఃఖ్యాయమానోఽపిప్రత్యగాత్మానమంతరా । ననిరూప్యోస్త్యణురపిస్యాచ్చేచ్చిత్సమఆత్మవత్ ॥ ౨౯॥

నహిసత్యస్యనానాత్వమవిద్వాన్యదిమన్యతే। నానాత్వంఛిద్రయోర్యద్వజ్జ్యోతిషోర్వాతయోరపి॥ ౩౦॥

యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతేనృభిఃక్రియాభిర్వ్యవహారవర్త్మసు। ఏవంవచోభిర్భగవానధోక్షజోవ్యాఖ్యాయతేలౌకికవైదికైర్జనైః॥ ౩౧॥ యథాఘనోర్కప్రభవోర్కదర్శితోహ్యర్కాంశ

అన్యోన్యాపాశ్రయాదితీదమపిహేత్వంతరం- గుణగుణివిశేషణవిశేష్యవ్యాప్యవ్యాపకత్వావధేయావధిత్వకార్యకారణత్వాదిరూపేణపరస్పరాధీన సిద్ధిత్వాత్ తథాభూతస్వప్నవదితినిగమనం - అతోయదాద్యంతవత్తత్సర్వమవస్త్వితి॥ ౨౮ ॥ తదేవమనేకైర్హేతుభిః ప్రపంచస్యాసత్త్వంప్రసాధితం - అత్రశంకా - నను ప్రపంచస్యాపి ప్రకాశమానత్వాదాత్మవత్సత్త్వంకింనస్యాదితితత్రాహ॥ వికారఇతి॥ ఖ్యాయమానఃప్రకాశమానోఽపి - వికారఃప్రపంచః- ప్రత్యగాత్మప్రకాశంవినాణుమాత్రోఽపిననిరూప్యోస్తి- తంవినానిరూప్యస్స్యాచ్చేత్ - తర్హి - సోఽపిచిత్సమస్స్యాత్ చిద్రూపేణాత్మనాసమస్స్వప్రకాశోభవేత్- తథాచసతిసోఽపిఆత్మవత్స్యాత్ ఏకరూపస్స్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ సు॥ ఇత్యత్రాహ। నేతి॥ ననుసత్యస్యాప్యాత్మనోజీవబ్రహ్మరూపనానాత్వమస్త్యేవతత్రాహ- యద్యేవంనానాత్వంమన్యతే-తర్హ్యవిద్వాన్- కథంతర్హితయోర్భేదవ్యవహారః- ఉపాధికృతఇత్యాహ- నానాత్వమితి- తత్తచ్ఛిద్రయోర్ఘటాకాశమహాకాశయోరివేతిపరిచ్ఛేదేదృష్టాంతః- జ్యోతిషోః - ఆకాశజలస్థసూర్యయోరివేత్యుపాధికృతవికారసదసద్భావే- వాతయోర్బాహ్యశరీరస్థవాయ్వోరివేతిక్రియాభేదే॥ ౩౦॥ బ్రహ్మణఏవప్రపంచవ్యవహారాలంబనత్వందృష్టాంతేనస్పష్టయతి యథేతి॥ క్రియాభిస్తత్రచనాభేదైః - బహుధాకటకకుండలాదిరూపేణలౌకికవైదికైర్వచోభిర్జనైరహంకారోపహతైః॥ ౩౧॥ నన్వహంకారస్యకథంబ్రహ్మస్వరూపావరణేనభేదవ్యవహారహేతుత్వం - తస్యస్వకారణభూతబ్రహ్మావరకత్వాసంభవాత్ -అవరణేవాస్వస్యాపిప్రకాశాసంభవాదిత్యాశంక్యదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥అర్కదర్శిత ఏవమేఘరూపేణపరిణతాన్ధం॥ శ్లో॥ అస్మాద్రాష్టారూపస్సన్యాదిత్యముపతిష్ఠతే । అదిత్యాజ్జాయతేసృష్టిర్వృష్టేర

న్నంతతః ప్రజా ఇత్యాదివచనాత్ ॥ తస్మాదర్కప్రభవః - అర్కేణైవదర్శితః ప్రకాశితశ్చ - తమః స్వరూపభూతా ర్కదర్శనప్రతిబంధకో భవతి- అహం అహంకారః - బ్రహ్మగుణః బ్రహ్మకార్యభూతః - తదీక్షిత స్తేనైవప్రకాశితశ్చ - ఆత్మనోజీవస్య- ఆత్మబంధనః బ్రహ్మస్వరూపదర్శనప్రతిబంధకో భవతి ॥ ౩౨ ॥ అతఏవాహంకారనాశేస్వరూపదర్శ నంభవతీతి తేనైవదృష్టాంతేనాహ ॥ ఘనఇతి ॥ ఆత్మనః ఉపాధిః ॥ జిజ్ఞాసయావిచారేణ- తర్హి తదా- అనుస్మరేత్ - బ్రహ్మాహమితిపశ్యేతీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ సోయమాత్యంతికప్రళయ ఇత్యుపసంహరతి। యదేతి ॥ వివేకహేతినాజ్ఞానశాస్త్రే ణ - అహంకరణమేవాత్మబంధనం - అచ్యుతంపరిపూర్ణమాత్మానమనుభవతీతితథా ॥ ౩౪ ॥ నిత్యప్రళయమాహ ॥ నిత్యదేతి ॥ ౩౫ ॥ కుతఇత్యతఆహ ॥ కాలేతి ॥ పరిణామినాం నదీప్రవాహప్రదీపజ్వాలాదీనాం- యా ఉచ్చనీచావస్థాః-తాః కాలరూపస్రోతసోవేగేనాశుహ్రియమాణస్యదేహాదేర్దృశ్యమానాః - తద్వదేవనిత్యదాజన్మప్రళయహేతవో భవం తి - దేహః ప్రతిక్షణం ప్రధ్వంసీ - ప్రతిక్షణం అవస్థాభేదాస్పదత్వాత్ - ప్రదీపాదివదిత్యనుమానం ॥ ౩౬ ॥ యదిప్ర తిక్షణమవస్థాభవంతి- తర్హి కిం న దృశ్యంతే అతో హేతురసిద్ధ ఇత్యాశంక్యాహ ॥ అనాద్యంతవతేతి ॥ అనాద్యంతవతా కాలేన జాయమానా అవస్థాః నైవలక్ష్యంతే - ఆకాశేగచ్ఛతాం జ్యోతిషాం చంద్రాదీనాం గమనాద్యవస్థావిశేషాః యథా

భూతస్యచచక్షుష స్తమః । ఏవంత్వహం బ్రహ్మగుణ స్తదీక్షితో బ్రహ్మాంశకస్యాత్మన ఆత్మబంధనః ॥ ౩౨ ॥ ఘనో యదార్కప్రభవో విదీర్యతే చక్షుస్స్వరూపం రవిమీక్షతే తదా। యదాహ్యహంకార ఉపాధిరాత్మనో జిజ్ఞాసయా నశ్యతి తర్హ్యనుస్మరేత్ ॥ ౩౩ ॥ యదైవమేతేన వివేకహేతినా మాయామయాహంకరణాత్మబంధనమ్। ఛిత్వాచ్యుతాత్మానుభవోవతిష్ఠతే తమాహురాత్యంతికమంగసంప్లవమ్ ॥ ౩౪ ॥ నిత్యదా సర్వభూతానాం బ్రహ్మాదీనాంపరంతప। ఉత్పత్తిప్రళయావేవసూక్ష్మజ్ఞాస్సంప్రచక్షతే ॥ ౩౫ ॥ కాలస్రోతోజవేనాశుహ్రియమాణస్యనిత్యదా। పరిణామినామవస్థాస్తాజన్మప్రళయహేతవః ॥ ౩౬ ॥ అనాద్యంతవతానేన కాలేనేశ్వరమూర్తినా। అవస్థానైవదృశ్యంతే వియతిజ్యోతిషామివ ॥ ౩౭ ॥ నిత్యోనైమిత్తికశ్చైవతథాప్రాకృతికోలయః । ఆత్యంతికశ్చకథితః కాలస్యగతిరీదృశీ ॥ ౩౮ ॥ ఏతాః కురుశ్రేష్ఠజగద్విధాతుర్నారాయణస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః। లీలాకథాస్తేకథితాస్సమాసతః కార్త్స్న్యేన నాజోప్యభిధాతుమీశః ॥ ౩౯ ॥ సంసారసింధుమతిదుస్తరముత్తితీర్షోర్నాన్యః ప్లవో భగవతః పురుషోత్తమస్య। లీలాకథారసనిషేవణమంతరేణపుంసోభవేద్వివిధదుఃఖదవార్దితస్య ॥ ౪౦ ॥ పురాణసంహితామేతామృషిర్నారాయణోవ్యయః । నారదాయపురాప్రాహకృష్ణద్వైపాయనాయసః ॥ ౪౧ ॥ స వైమహ్యం మహాభాగభగవాన్బాదరాయణః । ఇమాం భాగవతీంప్రీతస్సంహితాం వేదసమ్మితాం ॥ ౪౨ ॥ ఏతాం వక్ష్యత్యసౌసూతఋషిభ్యోనైమిశాలయే। దీర్ఘసత్రేకురుశ్రేష్ఠసంపృష్టశ్శౌనకాదిభిః ॥ ౪౩ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-చతుర్థోఽధ్యాయః. ※

శ్రీశుకః ॥ అత్రానువర్ణ్యతేఽభీక్ష్ణం విశ్వాత్మాభగవాన్ హరిః । యస్యప్రసాదజోబ్రహ్మా రుద్రః క్రో

నైవలక్ష్యంతే - తద్వత్ - అతో యథా తేషాం ప్రదేశాంతరప్రాప్త్యా ప్రతిక్షణంగత్యవస్థాః కల్ప్యంతే - తద్వత్ తత్రాపి బాల్యతారుణ్యాదిదర్శనేనమధ్యవర్తిన్యోవస్థాః కల్ప్యంతఇతినహేతురసిద్ధ ఇత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ఉపసంహరతి॥ నిత్య ఇతి॥ ౩౮॥ పురాణార్థముపసంహరతి॥ ఏతా ఇతి॥ లీలావిషయాః కథాః-అజో బ్రహ్మాపి-కార్త్స్న్యేనాభిధాతుం నేశః॥ ౩౯॥ నను యది సాకల్యేన కేనాప్యభిధాతుం న శక్యతే- తర్హి - కిం తదభిధానేన- తత్రాహ॥ సంసారేతి॥ వివిధం దుఃఖమేవద వో దావానలస్తేనఅర్దితస్యపీడితస్య - అతః ఉత్తితీర్షోః పుంసః - భగవతో యా లీలాస్తాసాం కథాః తాసాం రస స్తన్నిషే వణమంతరేణ అన్యః ప్లవ స్తరణసాధనం న భవేత్ - ఉపాయాంతరాసంభవాత్ తత్కథాశ్రవణమేవయథాశక్తినిషే వ్యమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ శ్రోతురాదరదార్ఢ్యాయసంప్రదాయప్రవృత్తిమాహ త్రిభిః॥ పురాణసంహితామితి ॥ ౪౧ ॥ సఇతి॥ స వై బాదరాయణః ప్రీతస్సన్- మహ్యమిమాంసంహితాం ప్రాహేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౪౨॥ ఏతామితి॥ అసౌసూతఇతి పురతః స్థితమంగుళ్యానిర్దిశ్యాహ- నైమిశాలయే నైమిశారణ్యస్థానే॥ ౪౩॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - చతుర్థాధ్యా యవ్యాఖ్యా. ... ... ※

శ్లో॥ పంచమేతుసమాసేనపరబ్రహ్మోపదేశతః । రాజ్ఞస్తక్షకసందంశాన్మృత్యుభీతినివారణమ్ ॥ ఏతత్పురాణంశ్రో

ణ్వన్న భయంప్రాప్నోతీత్యస్మిన్ప్రేత్యపురాణార్థ మనుస్మారయతి ॥ అత్రేతి ॥ అయంభావః - జగత్కర్తాబ్రహ్మాపియ స్యప్రసాదజః - ప్రసాదోఽత్రరజోవృత్తిర్హర్షః తతోజాతత్వాత్తత్పరతంత్రః - సర్వసంహర్తారుద్రశ్చయస్య క్రోధసముద్భవో నతుస్వతంత్రః-సవిశ్వస్యాత్మానియంతాభగవానత్రానువర్ణ్యతే-అతఏవసంభూతంభాగవతంశృణ్వ తఃకుతోఽన్యస్మాద్భయశంకేతి॥౧॥ త్వంతుపునఃకృతార్థఏవేత్యనుస్మారయతి॥త్వమితి॥పశుబుద్ధింఅవివేకం-యస్మాన్న నఙ్క్ష్యసి - కుతఇత్యతఆహ - నజాతఇతి - యథాదేహఃప్రాగభూతఏవాద్యజాతోనఙ్క్ష్యతిచ - నత్వేవంత్వంపూర్వంవా భూఃనచాద్యజాతోఽసి- అతోనఙ్క్ష్యసి॥౨॥ ననుబీజాదంకురవత్ స్వస్మాత్ పుత్రరూపేణస్వయమేవభవతి- యథాహ॥ శ్రు॥ అంగాదంగాత్సంభవతిహృదయాదధిజాయసే- ఆత్మావైపుత్రనామాసిసజీవశరదశ్శతమితి-తతఃపునరంకురాద్బీ జమివపౌత్రరూపేణాపిస్వయమేవభవతి ॥ శ్రు ॥ పితాపుత్రేణపితృమాన్యోనియోనావితిశ్రుతేః- అతస్తేషుచశ్యత్సుక థంననఙ్క్ష్యామీతిచేత్తత్రాహ॥ నభవిష్యసీతి॥భూత్వాపుత్రపౌత్రాదిరూపవాన్-బీజాదంకురవత్ - నభవిష్యసి-యస్మా ద్దేహాదేర్వ్యతిరిక్తస్త్వం- యథానలఃకాష్ఠాత్ - దేహాద్దేహోజాయతే-నాత్మేతిభావః॥3॥జన్మాదీనాందేహధర్మత్వం దృష్టాంతేనప్రపంచయతి॥ స్వప్న ఇతి॥ స్వప్నేయథాఆత్మనఃశిరశ్ఛేదంస్వయంపశ్యతి - ఏవంజాగరణేపియస్మాద్దేహో పంచత్వాదికంపశ్యతి-తద్వదేవాత్మనఃఇదంభ్రమమాత్రం-వస్తుతస్తుఆత్మాఅజోఽమరశ్చేత్యర్థః-తదుక్తం॥ శ్లో॥ఆత్మనః పితృపుత్రాభ్యామనుమేయౌభవాప్యయౌ । నభవాప్యయవస్తూనామభిజ్ఞోద్వయలక్షణఇత్యాది॥ ౪॥ యస్మాద్దేహో పాధికోఽయమాత్మనోజన్మాదిసంసారభ్రమః-తస్మాదుపాధినివృత్తౌముచ్యతఇతిసదృష్టాంతమాహ॥ఘటఇతి॥ యథాపు

ర్థస్సమ్భవః॥ ౧॥ త్వంతురాజన్మరిష్యేతిపశుబుద్ధిమిమాంజహి।నజాతఃప్రాగభూతోఽద్యదేహవత్త్వంన నఙ్క్ష్యసి ॥ ౨॥ నభవిష్యసిభూత్వాత్వంపుత్రపౌత్రాదిరూపవాన్ । బీజాదంకురవద్దేహాద్వ్యతిరిక్తో యథానలః॥ 3॥ స్వప్నేయథాశిరశ్ఛేదంపంచత్వాద్యాత్మనస్స్వయమ్।యస్మాత్పశ్యతిదేహస్యతస్మా దాత్మాహ్యజోఽమరః॥ ౪ ॥ ఘటేభిన్నేయథాకాశఆకాశస్స్యాద్యథాపురా। ఏవందేహేమృతేజీవోబ్ర హ్మసంపద్యతేపునః॥౫॥మనస్సృజతివైదేహాన్గుణాన్కర్మాణిచాత్మనః।తన్మనస్సృజతేమాయాతతోజీ వస్యసంసృతిః॥౬॥ స్నేహాధిష్ఠానవర్త్యగ్నిసంయోగోయావదిష్యతే।తతోదీపస్యదీపత్వమేవందేహ కృతోభవః।రజస్సత్త్వతమోవృత్త్యాజాయతేఽథవినశ్యతి॥ ౭॥ నతత్రాత్మాస్వయంజ్యోతిర్యోవ్యక్తావ్య క్తయోఃపరః।ఆకాశఇవచాధారోధ్రువోఽనంతోపమస్తతః॥ ౮॥ ఏవమాత్మానమాత్మస్థమాత్మనైవా మృశప్రభో।బుద్ధ్యానుమానగర్భిణ్యావాసుదేవానుచింతయా॥౯॥చోదితోవిప్రవాక్యేననత్వాందక్ష్య తితక్షకః। మృత్యవోనోపసర్పంతిమృత్యూనాంమృత్యుమీశ్వరమ్॥ ౧౦ ॥ అహంబ్రహ్మపరంధామబ్ర హ్మాహంపరమంపదం।ఏవంసమీక్షన్నాత్మానమాత్మన్యాధాయనిష్కలే॥౧౧॥ దంశంతంతక్షకంపాదేలేలి

హానంవిషాననైః ...

రాఘటోపాధేఃపూర్వమివ - పునఃఘటేభిన్నేతదంతర్వర్త్యవకాశఃఆకాశఏవస్యాద్యథా ఏవందేహేమృతేతత్త్వ జ్ఞానేనలీనేసతితద్వత్ ॥ ౫ ॥ జ్ఞానేనలయంసంభావయితుంమాయాకృతమాత్మనోదేహాద్యుపాధిసంబంధప్రకారమా హ॥మనఇతి॥మనఆత్మనోదేహాదీన్సృజతి- తచ్చమనోమాయాసృజతి-తతోమాయాద్యుపాధిసముదాయాత్ -జీవస్య సంసృతిః-నవస్తుతః॥౬॥ఏతదేవసదృష్టాంతమాహసార్ధేన॥ స్నేహేతి ॥ తతోదీపస్యజ్యోతిషః-దీపత్వంజ్వాలారూపఃపరి ణామఃతత్రతైలస్థానీయంకర్మ-తదధిష్ఠానస్థానీయంమనః-వర్తిస్థానీయోదేహ-అగ్నిసంయోగస్థానీయశ్చైతన్యాధ్యా సఃదీపస్థానీయస్సంసారఇతియోజ్యం- దేహకృతఃదేహనిబంధనః-యద్వా దేహకృతోమనసః-నత్వాత్మనః॥౭॥అతోఽద పవత్సంసారఏవనశ్యతి-నత్వాత్మా-జ్యోతిర్వదిత్యాహ॥నేతి॥నతుతత్రప్రతీయమానఃఆత్మాకుతఇత్యతఆహ-యఇతి- వ్య క్తావ్యక్తయోఃస్థూలసూక్ష్మదేహయోః- పరఃఅన్యః- యతఃస్వయంజ్యోతిఃపరత్వంప్రపంచయతి - ఆకాశఇవేతి - ఆధా రోదేహాదిప్రపంచస్య-ధ్రువోనిర్వికారః- నాస్త్యంతఃఉపమాచయస్యసఃఅనంతోపమః- తతోవిభుః॥ ౮॥ అతస్తమేవ చింతయేత్యాహ॥ఏవమితి॥ఆత్మస్థందేహాద్యుపాధిస్థం-ఆమృశవిచారయ-అనుమానగర్భిణ్యాద్రష్టృదృశ్యాద్యన్వయవ్య తిరేకయుక్త్యా॥ ౯॥ ఏవంచసతిత్వాంతక్షకోనదహేదిత్యాహ॥ చోదితఇతి॥తత్రహేతవః-మృత్యవఇతి- మృత్యుహేత వః ॥ ౧౦ ॥ విమర్శప్రకారంతన్నిర్ణయఫలకాదర్శనందర్శయతి- ద్వాభ్యాం॥ అహమితి॥ యోఽసావహంసబ్రహ్మైవ- యద్బ్రహ్మతదహమేవేతిసమీక్షన్ - తత్రఅహంబ్రహ్మేతిభావనయాజీవస్యశోకాదినివృత్తిః - బ్రహ్మాహమితిభావన

యాచబ్రహ్మణఃసాలోక్యేవృత్తిర్భవతీతివ్యతిహారార్థోదర్శితః - నిష్కళేనిరుపాధావాత్మనిబ్రహ్మణి ॥ ౧౧ ॥ దశంత మితి॥ విషయుక్తైర్దానైర్దశంతంగ్రసంతం- తక్షకం- లేలిహానంసర్పం- యద్వా- లేలిహానంజిహ్వాభ్యాంసృక్కప్రాంతం సనిష్పేషమాస్వాదయంతం-ఆత్మనఃపృథక్॥ ౧౨॥ ఏతదితి॥ హరేశ్చేష్టాంలీలాంప్రతిఆత్మత్వాయత్పృష్టవాన్-తదే వతత్రైకథితం - శిష్యస్య కృతార్థతా పరీక్షణాయ పృచ్ఛతి - కిమితి ॥ ౧౩ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - పం చమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ షష్ఠేపరీక్షితోమోక్షస్సర్పహోమాదితత్సుతాత్। వేదశాఖావిభాగోక్త్యాత్రివేదవ్యాసవర్ణనమ్॥ఏతదితి॥ ఏత త్పురాణంనిశమ్య- నిఖిలాత్మాహరిస్తంస్వాత్మనిపశ్యతీతితథా- తేన- అతస్సమేన-నతేనఅవనతేనమూర్ధ్నా-తత్పాద మూలముపసృత్యతస్యపాదౌశిరసినిధాయేత్యర్థః॥ ౧॥ సిద్ధఇతి॥ సిద్ధఃకృతార్థోస్మి-యతఃఅనుగృహీతోస్మి-అనుగ్రహ మేవాహ- యద్యస్మాచ్ఛ్రావితః-చశబ్దాత్ప్రాప్తిసాధనంచ॥ ౨॥ కరుణాత్మతామభినందతిద్వాభ్యాం॥ నేతి॥౩॥ పురాణ సంహితామితి॥ అశ్రౌష్మశ్రుతవంతః-వయంభవతస్సకాశాత్॥ ౪॥సిద్ధోస్మీత్యుక్తంతదేవావిష్కరోతి॥భగవన్నితి॥య

హానంవిషాన్నైః।నద్రక్ష్యసిశరీరంచవిశ్వంచపృథగాత్మనః॥ ౧౨॥ఏతత్తేకథితంతాతయదాత్మాపృష్టవా న్నృప। హరేర్విశ్వాత్మనశ్చేష్టాంకింభూయశ్శ్రోతుమిచ్ఛసి॥ ౧౩॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కం ధే-పంచమోధ్యాయః. ❋

శ్రీసూతః॥ఏతన్నిశమ్యమునినాభిహితంపరీక్షిద్వ్యాసాత్మజేననిఖిలాత్మదృశాసమేన।తత్పాదమూ లముపసృత్యనతేనమూర్ధ్నాబద్ధాంజలిస్తమిదమాహసవిష్ణురాతః॥౧॥ సిద్ధోస్మ్యనుగృహీతోస్మిభవతా కరుణాత్మనా।శ్రావితోయచ్చమేసాక్షాదనాదినిధనోహరిః॥౨॥ నాత్యద్భుతమిదంమన్యేభవతామచ్యు తాత్మనామ్। అజ్ఞేషుతాపతప్తేషుభూతేషుయదనుగ్రహః॥౩॥ పురాణసంహితామేతామశ్రౌష్మభవ తోవయమ్।యస్యాంఖలూత్తమశ్లోకోభగవాననువర్ణ్యతే॥ ౪॥ భగవంస్తక్షకాదిభ్యోమృత్యుభ్యోనబి భేమ్యహమ్ । ప్రవిష్టోబ్రహ్మనిర్వాణమభయందర్శితంత్వయా॥ ౫ ॥ అనుజానీహిమాంబ్రహ్మన్వాచం యచ్ఛామ్యధోక్షజే।ముక్తకామాశయంచేతఃప్రవేశ్యవిసృజామ్యసూన్॥౬॥అజ్ఞానంచనిరస్తంమేజ్ఞాన విజ్ఞాననిష్ఠయా। భవతాదర్శితంక్షేమంపరంభగవతఃపదమ్॥ ౭॥సూతః॥ఇత్యుక్తస్తమనుజ్ఞాయభగవా న్బాదరాయణిః। జగామభిక్షుభిస్సాకంనరదేవేనపూజితః॥ ౮॥ పరీక్షిదపిరాజర్షిరాత్మన్యాత్మానమా త్మనా । సమాధాయపరందధ్యావస్పందాసుర్యథాతరుః॥౯॥ప్రాక్కూలేబర్హిష్యాసీనోగంగాకూల ఉదఙ్ముఖః।బ్రహ్మభూతోమహాయోగీనిస్సంగశ్ఛిన్నసంశయః॥౧౦॥తక్షకఃప్రహితోవిప్రాఃక్రుద్ధేనబ్రహ్మ సూనునా।హంతుకామోనృపంగచ్ఛన్దదర్శపథికాశ్యపమ్॥౧౧॥ తంతర్పయిత్వాద్రవిణైర్నివర్త్యవి షహారిణమ్। ద్విజరూపప్రతిచ్ఛన్నఃకామరూపోదశన్నృపమ్ ॥ ౧౨ ॥ బ్రహ్మభూతస్యరాజర్షేర్దే హోహిగరళాగ్నినా । బభూవభస్మసాత్సద్యఃపశ్యతాంసర్వదేహినామ్॥౧౩॥ హాహాకారోమహానాసీ

త్వయాదర్శితంబ్రహ్మప్రవిష్టః- కథంభూతం- అభయం- యతోనిర్వాణంకైవల్యరూపం॥ ౫॥ కింభూయః శ్రోతుమి చ్ఛసీతియదుక్తంతత్రసిద్ధోహం-నకించిచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి-కేవలమనుజ్ఞాందేహీత్యాహ॥అనుజానీహీతి॥వాచమిత్యుప లక్షణంసర్వేంద్రియాణాం- వాచంనియమ్యకింకరిష్యసీతదాహ- ముక్తాఃకామాశయాస్తద్వాసనాయేనతత్ చేతఃఅ ధోక్షజేప్రవేశ్య-అసూన్విసృజామి॥౬॥నను కింప్రాణత్యాగేనకంచిత్కాలంజ్ఞాననిష్ఠోభవతిచేత్తత్రాహ॥ అజ్ఞానమితి॥ అజ్ఞానంచకార్యాత్తత్సంస్కారాశ్చ-తచ్చత్వత్కృపయైవేత్యాహ-భవతేతి॥౭॥౮॥పరీక్షిదితి॥ఆత్మనాబుద్ధ్యా- ఆత్మానం మనఃఆత్మనిప్రత్యక్ప్రకాశే- సమాధాయ- పరమాత్మానందధ్యౌ- అస్పందాసుఃలీనప్రాణః-యథాతుతరుఃస్థాణుః॥౯॥ తమేవవిశినష్టి॥ ప్రాగితి॥ ప్రాక్కూలేప్రాగగ్రే-బర్హిషిదర్భే॥ ౧౦॥ తదేవంబ్రహ్మభూతేతస్మిన్ - తక్షకాగమనాది కంపిష్టపేషణమివభవతీతిదర్శయతిత్రిభిః॥ తక్షకఇతి॥ హేవిప్రాః॥ ౧౧ ॥ తమితి ॥ తంవిషచికిత్సయాపరీక్షిద్రక్షణేనద్ర వ్యార్జనాయగచ్ఛంతంతత్రమార్గేస్వాలీఢవృక్షస్య భస్మీభూతస్యపునరంకురాదిక్రమేణోత్థాపనా ద్విషహారిణంత దపేక్షితద్రవిణైఃసంతర్ప్య-తతోనివర్త్య-ద్విజరూపేణతిరోహితస్సన్నదశత్ ॥౧౨॥తచ్చపుత్రకృత్యమివజాతమిత్యా హ॥బ్రహ్మభూతస్యేతి॥ ౧౩॥తత్రత్యేక్షణంసర్వేషాందుఃఖంచతతఃపరముత్సవంచాహద్వాభ్యాం॥ హాహాకారఇతి॥ ౧౪॥

౧౫ ॥ ప్రాసంగికమాహ ॥ జనమేజయఇతి ॥ సత్రేసర్పాభిచారసత్రే- ద్విజైస్సహావర్తమానః- యథాయథావత్-
ఆజుహావజుహావేతివా- సర్వసర్పహావనేకారణమాహ-సంక్రుద్ధఇతి॥ ౧౬॥౧౭॥౧౮॥ కస్మాత్తక్షకోనదహ్యేతేత్యుక్తా
స్సంతోద్విజాఊచుః॥ తమితి॥ తేనేంద్రేణఅసౌసర్పః॥ ౧౯॥ఇతీతి॥ ఋత్విజఃప్రతిప్రాహసహేంద్రఃఇంద్రసహితః-కిమి
తినపాత్యతే॥ ౨౦॥తదితి॥తద్రాజ్ఞోవచఃశ్రుత్వాఅజుహువుః-సాపేక్షమాహ్వానందర్శయతి. తక్షకేతి- ఇహాగ్నావాశు
పతస్వ-మరుత్వతామరుద్గణవతా-ఇంద్రేణసహ॥ ౨౧ ॥ ఇతీతి ॥ బ్రాహ్మణైరుక్తైరాక్షేపైఃపరుషవాక్యైఃసతక్షకః॥
౨౨॥ తమితి॥ సతక్షకం-ఆంగిరసఃఅంగిరసఃపుత్రోబృహస్పతిఃప్రాహ॥౨౩॥౨౪॥ భవతునామాజరామరః-తథాపిపిత్
మారకంధక్ష్యామితిచేత్తత్రాహ॥ జీవితమితి॥ గతిఃపరలోకః- అతోదుర్మరణనిమిత్తాపితుర్దుర్గతిరనేన కృతేత్యపినశం
కనీయమిత్యర్థః॥ ౨౫॥ కథమన్యస్సుఖదుఃఖప్రదాతానాస్తి- సర్పాదీనాముపలభ్యమానత్వాదితిచేత్తత్రాహ॥ పర్పే
తి ॥ సర్పాదినాజంతుః పంచత్వంమృత్యుం ఋచ్ఛతే ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతియత్ - తత్ ఆరబ్ధంకర్మైనభుక్త్వా -
స్వకృతకర్మణాప్రయుక్తాఏవ సర్పాదయః - నస్వతంత్రాఇతిభావః ॥ ౨౬ ॥ తస్మాదితి ॥ సంస్థీయతేసమాప్య

ద్భవిఖేదితుసర్వతః। విస్మితాఅభవన్సర్వేదేవాసురనరాదయః॥ ౧౪॥ దేవదుందుభయోనేదుర్గంధ
ర్వాప్సరసోజగుః। వవృషుఃపుష్పవర్షాణివిబుధాస్సాధువాదినః॥ ౧౫॥జనమేజయస్స్వపితరంశ్రుత్వా
తక్షకభక్షితమ్। యథాజుహావసంక్రుద్ధస్సర్పాన్సత్రేసహద్విజైః॥ ౧౬॥ సర్పసత్రేసమిద్ధేగ్నౌదహ్య
మానాన్మహోరగాన్। దృష్ట్వేంద్రంసర్పఉద్విగ్నస్తక్షకశ్శరణంయయౌ ॥ ౧౭ ॥ నాగతంతక్షకంత
త్రదృష్ట్వాపారీక్షితోద్విజాన్। ఉవాచతక్షకఃకస్మాన్నదహ్యేతోరగాధమః॥౧౮॥తంగోపాయతిరాజేం
ద్రశక్రశ్శరణమాగతమ్। తేనసంస్తంభితస్సర్పస్తస్మాన్నాగ్నౌపతత్యసౌ॥ ౧౯ ॥ ఇతిపారీక్షితశ్శ్రుత్వా
ప్రాహర్త్విజఉదారధీః । సహేంద్రస్తక్షకోవిప్రానాగ్నౌకిమితిపాత్యతే॥ ౨౦ ॥ తచ్ఛ్రుత్వాజుహు
వుర్విప్రాస్సహేంద్రంతక్షకంమఖే । తక్షకాశుపతస్వేహసహేంద్రేణమరుత్వతా ॥ ౨౧ ॥ ఇతిబ్ర
హ్మోదితాక్షేపైస్స్థానాదింద్రఃప్రచాలితః । బభూవసంభ్రాంతమతిస్సవిమానస్సతక్షకః ॥ ౨౨ ॥ తం
పతంతంవిమానేనసహతక్షకమంబరాత్। విలోక్యాంగిరసఃప్రాహరాజానంతంబృహస్పతిః॥ ౨౩॥ నై
షత్వయామనుష్యేంద్రవధమర్హతిసర్పరాట్।అనేనపీతమమృతమతోయమజరామరః॥ ౨౪॥ జీవితం
మరణంజంతోర్గతిస్స్వేనైవకర్మణా।రాజంస్తతోన్యోనాస్త్యస్యప్రదాతాసుఖదుఃఖయోః॥౨౫॥స
ర్పచోరాదివహ్న్యంబుక్షుత్తృడ్వ్యాధ్యాదిభిర్నృప । పంచత్వమృచ్ఛతేజంతుర్భుంక్తఆరబ్ధక
ర్మ చ॥ ౨౬ ॥ తస్మాత్సత్రమిదంరాజన్సంస్థీయేతాభిచారికమ్ । సర్పాఅనాగసోదగ్ధాజనైర్దిష్టంహిభు
జ్యతే॥ ౨౭॥ ఇత్యుక్తస్సతిథేత్యాహమహర్షేర్మానయన్వచః । సర్పసత్రాదుపరతఃపూజయామాసవా
క్పతిం॥౨౮॥సైషావిష్ణోర్మహామాయాబాధ్యయాచాప్యలక్షణా। యయాముహ్యంత్యాత్మభూతాభూ
తేషుగుణవృత్తిభిః॥౨౯॥ నయత్రదంభీత్యభయావిరాజితామాయాత్మవాదేనకృతాత్మనాదిభిః।నయద్వి

తాం - అభిచారికంహింసాదిఫలకం - దిష్టంప్రాచీనంకర్మ - అతఃసర్పాదృష్టప్రయుక్తస్య తవాప్యయంనాప
రాధఇతిభావః ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థితి ॥ వాక్పతిం బృహస్పతిం ॥ ౨౮ ॥ ననుకథంవిదుషామప్యేవంసంమోహః - యఃశో
బ్రహ్మకోపాత్పరీక్షితోమృత్యుః జనమేజయకోపాత్సర్పాణా మిత్యాదితత్రాహ ॥ సైషేతి ॥ తస్యాఃమహత్త్వం
దర్శయతి - అలక్షణానలక్ష్యతఇత్యలక్షణా - అప్రతర్క్యేత్యర్థః - కాసాఇత్యతఆహ- యయాఅస్యవిష్ణోరేన - ఆ
త్మభూతాః - ఆత్మాంశభూతాః - ప్రాణినః- గుణవృత్తిభిఃక్రోధాదిభిః - భూతేషుదేహేషుముహ్యంతి బాధ్యబాధ
కతాంవ్రజంతీత్యర్థః- నను శ్రవణాదినా - బాధితయాతయాకుతోమోహస్స్యాత్తత్రాహ - అబాధ్యయాబాధితుమ
శక్యయా ॥ ౨౯॥ కథంతర్హిమాయాతత్కార్యనివృత్తిరిత్యాశంక్యశ్రీవిష్ణుస్వరూపనిరూపణపూర్వకంతద్భజనాత్స
ర్వానర్థనివృత్తిరితిశాస్త్రార్థముపసంహరతి - పంచభిః ॥ నేతి ॥ దంభీతియామాయాకపటవాన్నయంభృహూనిత్యేపం
భూతాబుద్ధావసకృదుల్లిఖ్యమానాయామాయేత్యర్థః- సాఆత్మవాదేక్రియమాణే - ఆత్మవాదిభిఃయత్రఅభయాసవిరా
జితాన్నప్రకాశితా - కింతు - భీతేవస్వకార్యం మోహాదికమకుర్వంతీసధంచిద్వర్తతఇతిప్రతిపాదితేత్యర్థః - తదు
క్తం ॥ శ్లో ॥ తస్మైనమోభగవతేవాసుదేవాయధీమహి। యన్మాయయాదుర్జయయామాహూంబ్రువంతిజగద్గురుం ॥ విల

జమానయాయస్యస్థాతుమీశాపథేముయా। విమోహితావికత్థంతేమమాహమితిదుర్ధియఇతి- కించ- యత్ యస్మిన్
తదాశ్రయోమాయాశ్రయః- వివిధోవివాదోనాస్తి- విశేషవిషయత్వాద్వివాదానాం - తస్యవిశేషాతీతత్వాదితిభా
వః-సంకల్పవికల్పాఃవృత్తయోయస్యతన్మనోపి-యత్ యత్రనాస్తి- సంకల్పవికల్పానామపివిశేషవిషయత్వాత్ ॥౩౦॥
కించ॥నేతి। సృజ్యంకర్మ- సృజతాకారకవర్గేణసహ-ఉభయోఃసృజ్యస్రష్ట్రోఃపరంసాధ్యంశ్రేయఃఫలమపి-అతఃత్రి
భిఃసృజ్యస్రష్టృఫలైః- అన్వితోజీవశ్చఅహంకారాత్మకోయత్రనాస్తి - అతఏవఉత్పాదితైర్నిరస్తాబాధ్యబాధకాయ
స్మిన్ తదేతత్స్వయంఆత్మస్వరూపమిత్యర్థః- తత్తస్మాత్ ఊర్మీనహంకారాదీన్నిషిధ్య - విరమేద్విశేషేణక్రీడేదిత్యర్థః॥
౩౧॥ యత స్తద్వైష్ణవంపదమామనంతీత్యాహ॥ పరమితి॥యదేతత్తదేవపరంవైష్ణవంపదంస్వరూపమామనంతి-కే-అత
త్- ఆత్మవ్యతిరిక్తంఉత్సిసృక్షవఃత్యక్తుమిచ్ఛవః-యతఃఅనన్యసౌహృదాఃనాస్త్యన్యస్మిన్ సౌహృదంయేషాంతే- కుతః
దౌరాత్మ్యందేహాద్యహంభానంవిసృజ్యదేహేఅహంకారాభావాత్ అన్యత్రసౌహృదంనాస్తి - అతస్త్యక్తుమిచ్ఛవఇ
త్యర్థః-కథంనేతినేతీత్యేవం- అత్రవిద్వదనుభవమపిప్రమాణయతి-హృదాఉపగూహ్య-ధ్యానాదినా॥ తత్రసమాహితై
రవసితంనిశ్చితం- యద్వా- అవస్థితంఅవబద్ధం - ఆత్మతయాగృహీతమిత్యర్థః॥ ౩౨॥ ఏతత్ప్రాప్తావధికారిణోదర్శయ
తి॥ తఇతి॥ దేహజంఅహమితిగేహజంమమేతి॥౩౩॥ఏవంప్రాప్త్యుపాయమాహ॥అతివాదానితి॥౩౪॥శాస్త్రసమాప్తౌగు
రుంప్రణమతి॥ నమఇతి॥ కృష్ణాయవ్యాసాయ-అధ్యగామధీతవానస్మి॥౩౫॥ఇమాంసంహితామధ్యగామిత్యుక్తం-తత్ర

వాదోవివిధస్తదాశ్రయోమనశ్చసంకల్పవికల్పవృత్తియత్ ॥౩౦॥నయత్రసృజ్యంసృజతోభయోఃపరం
శ్రేయశ్చజీవస్త్రిభిరన్వితస్స్వయమ్ । తదేతదుత్సాదితబాధ్యబాధకంనిషిధ్యచోర్మీన్విరమేత్తతన్మునిః ॥
౩౧॥ పరంపదంవైష్ణవమామనంతితద్యన్నేతినేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః। విసృజ్యదౌరాత్మ్యమనన్యసౌహృ
దాహృదోపగుహ్యావసితంసమాహితైః॥ ౩౨॥తఏతదధిగచ్ఛంతివిష్ణోర్యత్పరమంపదమ్।అహంమమేతి
దౌర్జన్యంనయేషాందేహగేహజమ్॥ ౩౩॥ అతివాదాంస్తితిక్షేతనావమన్యేతకంచన । నచేమందేహ
మాశ్రిత్యవైరంకుర్వీతకేనచిత్ ॥౩౪॥నమోభగవతేతస్మైకృష్ణాయాకుంఠమేధసే।యత్పాదాంబురుహ
ధ్యానాత్సంహితామధ్యగామిమామ్॥ ౩౫॥శ్రీశౌనకః॥పైలాదిభిర్వ్యాసశిష్యైర్వేదాచార్యైర్మహా
త్మభిః। వేదాశ్చకతిధావ్యస్తాఏతత్సౌమ్యాభిధేహినః॥౩౬॥ సూతః॥ సమాహితాత్మనోబ్రహ్మన్బ్రహ్మ
ణఃపరమేష్ఠినః।హృద్యాకాశాదభూన్నాదోవృత్తిరోధాద్విభావ్యతే॥౩౭॥యదుపాసనయాబ్రహ్మన్యో
గినోమలమాత్మనః । ద్రవ్యక్రియాకారకాఖ్యంహిత్వాయాంత్యపునర్భవమ్॥ ౩౮ ॥ తతోభూత్త్రివృ
దోంకారోయోఽవ్యక్తప్రభవస్స్వరాట్। యత్తల్లింగంభగవతోబ్రహ్మణఃపరమాత్మనః॥౩౯॥ శృణోతి
యఇమంస్ఫోటంసుప్తశ్రోత్రేచశూన్యదృక్। యేనవాగ్వ్యజ్యతేయస్యవ్యక్తిరాకాశఆత్మనః॥౪౦॥ స్వ

పురాణసంహితావిభాగంవిశేషతోబుభుత్సుర్వేదవిభాగమపిప్రసంగాత్ పృథక్ పృచ్ఛతి॥ పైలాదిభిరితి॥ హేసౌమ్య॥
౩౬॥ తత్రప్రథమంవేదావిర్భావప్రకారమాహాష్టభిః॥ సమాహితాత్మనఇతి ॥ బ్రహ్మణోహృదయఆకాశస్తస్మాన్నా
దోభూత్ - యఃకర్ణపుటపిధానేనశ్రోత్రవృత్తినిరోధాదస్మదాదిష్వపివిభావ్యతేతర్క్యతే ॥ ౩౭ ॥ ప్రసంగాన్నాదో
పాసనయామోక్షఫలమాహ॥యదితి॥ యస్యనాదస్యోపాసనయా - ఆత్మనోమలంఅపోహ్య-కథంభూతంమలంతదాహ
ద్రవ్యమధిభూతం-క్రియాఅధ్యాత్మం-కారకమధిదైవం-ఏవంత్రిధాభూతాఆఖ్యాయస్యేతితథా॥౩౮॥ తతఇతి॥ తతఃనా
దాత్ -త్రివృత్ త్రిమాత్రః- కంఠోష్ఠాదిభిఃఉచ్చార్యమాణస్యఓంకారస్యఅక్షరసమామ్నాయాంతర్భావాత్ సూక్ష్మత
యాతంవిశినష్టి- అవ్యక్తఃప్రభవోయస్యసః- తదేవాహ-స్వరాట్ - స్వతఏవహృదిప్రకాశమానః-తమేవకార్యేణలక్ష
యతి-యత్తదితి-నపుంసకత్వంలింగశబ్దవిశేషణత్వాత్ - లింగంగమకం॥౩౯॥కోసౌపరమాత్మేతమాహ॥శృణోతీతి॥ఇ
మంస్ఫోటమవ్యక్తమోంకారం-ననుజీవఏవతంశృణోతి-నేత్యాహ - సుప్తశ్రోత్రేకర్ణపిధానాదినాఅవృత్తికేపిశ్రోత్రే
సతిజీవస్తుకరణాధీనజ్ఞానత్వాన్నతదాశ్రోతా-తదుపలబ్ధిస్తుతస్యపరమాత్మద్వారికైవేతిభావః- ఈశ్వరస్తునైవం - య
తశ్శూన్యదృక్ శూన్యేపీంద్రియవర్గేదృగ్జ్ఞానంయస్య-తథాహి-సుప్తోయథాశబ్దంశ్రుత్వాప్రబుధ్యతే- నతదాజీవశ్శ్రో
తా- లీనేంద్రియత్వాత్ - అతోయస్తదాశబ్దంశ్రుత్వాజీవంప్రబోధయతి-సయథాపరమాత్మైవతద్వత్ - కోసావోం
కారః- తంవిశినష్టిసార్ధేన-యేనవాక్ బృహతీవ్యజ్యతే-యస్యచహృదయాకాశేఆత్మనస్సకాశాద్వ్యక్తిరభివ్యక్తిః॥౪౦॥

కించ ॥ స్వధామ్న ఇతి ॥ స్వధామ్నః స్వస్యధామ ఆశ్రయః కారణం యత్ బ్రహ్మ తస్య - కించ పరమాత్మాంశభూతస్య తు స్తదేవతావాచకోపీత్యాశయేనాహ- స ఇతి॥ సర్వమంత్రాణాముపనిషద్రహస్యం సూక్ష్మరూపమిత్యర్థః-తత్ర హేతుః- వేదానాం బీజం కారణం బీజత్వేప్యవికారితామాహ-సనాతనం సదైకరూపం-తస్య బ్రహ్మరూపత్వాత్ ॥ ౪౧॥ ఇదానీం తత్సర్వప్రపంచోత్పత్తిప్రకారమాహ॥ తస్యేతి॥ త్రయః త్రిసంఖ్యాయుక్తాః-భావాః- యైరకారోకారమకారైః- ధార్యంతే- తత్కారణత్వాత్- తానేవాహ - గుణాః సత్త్వాదయః సామాని ఋగ్యజుస్సామాని - అర్థాః భూర్భువస్స్వర్లోకాః- వృత్తయో జాగ్రదాదయః॥ ౪౨॥ తత ఇతి॥ తతస్తేభ్యో వర్ణేభ్యః- అక్షరాణాం సమామ్నాయం సమాహారం- తమేవాహ- అంతస్థాః యరలవాః- ఊష్మాణః శషసహాః- స్వరాః అకారాద్యాః-స్పర్శాః కాదయో మావసానాః- హ్రస్వదీర్ఘాదిశ్చ- ఆదిశబ్దాజ్జిహ్వామూలీయాదయః- ఏతైర్లక్షణం స్వరూపం యస్య తం॥ ౪౩ ॥ తత ఇతి ॥ విభుశ్చతుర్ముఖస్స్వయంభూర్భగవాన్- అసృజదితి పూర్వస్యైవానుషంగః చాతుర్హోత్రవివక్షయా చత్వారో హోత్రోపలక్షితా ఋత్విజశ్చతుర్హోతారః - తైరనుష్ఠేయం హౌత్రాధ్వర్యవాదికం కర్మ చాతుర్హోత్రం - తద్వివక్షయా ॥ ౪౪ ॥ పుత్రానితి॥ పుత్రాన్ మరీచ్యాదీన్ తాన్ వేదాన్-బ్రహ్మకోవిదాన్ వేదోచ్చారణాదినిపుణాన్॥ ౪౫॥ త ఇతి॥ ఏవం చతుర్యుగేషు ప్రా

ధామ్నో బ్రహ్మణస్సాక్షాద్వాచకః పరమాత్మనః। స సర్వమంత్రోపనిషద్వేదబీజం సనాతనమ్॥ ౪౧॥
తస్య హ్యాసంస్త్రయో వర్ణా అకారాద్యా భృగూద్వహ। ధార్యంతే యైస్త్రయో భావా గుణనామార్థవృత్తయః ॥ ౪౨ ॥ తతోక్షరసమామ్నాయమసృజద్భగవానజః। అంతస్థోష్మస్వరస్పర్శహ్రస్వదీర్ఘాదిలక్షణమ్॥ ౪౩ ॥ తేనాసౌ చతురో వేదాంశ్చతుర్భిర్వదనైర్విభుః। సవ్యాహృతీంశ్చ సోంకారాంశ్చాతుర్హోత్రవివక్షయా॥ ౪౪॥ పుత్రానధ్యాపయామాస తాన్ఋషీన్ బ్రహ్మకోవిదాన్। తే తు ధర్మోపదేష్టారస్స్వపుత్రేభ్యస్సమాదిశన్॥ ౪౫॥ తే పరంపరయా ప్రాప్తాస్తత్తచ్ఛిష్యైర్ధృతవ్రతైః। చతుర్యుగేష్వథ వ్యస్తా ద్వాపరాదౌ మహర్షిభిః॥ ౪౬॥ క్షీణాయుషః క్షీణసత్త్వాన్ దుర్మేధాన్వీక్ష్య కాలతః। వేదాన్ బ్రహ్మర్షయో వ్యస్యన్ హృదిస్థాచ్యుతచోదితాః॥ ౪౭ ॥ అస్మిన్నప్యంతరే బ్రహ్మన్ భగవాన్ లోకభావనః। బ్రహ్మేశాద్యైర్లోకపాలైర్యాచితో ధర్మగుప్తయే॥ ౪౮॥ పరాశరాత్సత్యవత్యామంశాంశకలయా విభుః। అవతీర్ణో మహాభాగ వేదం చక్రే చతుర్విధమ్॥ ౪౯॥ ఋగథర్వయజుస్సామ్నాం రాశీనుద్ధృత్య వర్గశః। చతస్రస్సంహితాశ్చక్రే సూత్రే మణిగణానివ॥ ౫౦॥ తాసాం స చతురశ్శిష్యానుపహూయ మహామతిః। ఏకైకాం సంహితాం బ్రహ్మన్నేకైకస్మై దదౌ విభుః॥ ౫౧॥ పైలాయ సంహితామాద్యాం బహ్వృచాఖ్యామువాచ హ। వైశంపాయనసంజ్ఞాయ నిగదాఖ్యం యజుర్గణమ్॥ ౫౨॥ సామ్నాం జైమినయే ప్రాహ తథా ఛందోగసంహితామ్। అథర్వాంగిరసం నామ స్వశిష్యాయ సుమంతవే॥ ౫౩॥ పైలస్స్వసంహితామూచ ఇంద్రప్రమితయే మునిః। బాష్కలాయ చ సోప్యాహ శిష్యేభ్యస్సంహితాం స్వకామ్ ॥ ౫౪ ॥ చతుర్ధా వ్యస్య బోధ్యాయ యాజ్ఞవల్క్యాయ భార్గవ। పరాశరాయాగ్నిమిత్రాభ్యామింద్రప్రమితి

ప్తాః ద్వాపరాదౌ ద్వాపరమాదిర్యస్య తదంత్యం లక్షణస్య కాలస్య తస్మిన్ - ద్వాపరాంతే వేదవిభాగప్రసిద్ధేః- శంతనుసమకాలవ్యాసావతారప్రసిద్ధేశ్చ- వ్యస్తా విభక్తాః॥ ౪౬॥ తత్ర వేదవిభాగే హేతుః॥ క్షీణాయుష ఇతి॥ క్షీణాయుషో జనాన్-తర్హి పురుషబుద్ధిప్రభవత్వాత్ ఆనాదరణీయం స్యాదిత్యాశంక్యాహ-హృదిస్థేతి॥ ౪౭॥ ఏవం సామాన్యతో వేదవిభాగక్రమముక్త్వా వైవస్వతమన్వంతరే విశేషతో నిరూపయితుమాహ ॥ అస్మిన్నితి॥ ౪౮॥ పరాశరాదితి॥ అంశో మాయా-తస్యాంశః సత్త్వం-తస్య కలయా అంశేన-అవతీర్ణస్సన్॥ ౪౯॥ చాతుర్విధ్యమేవాహ॥ ఋగితి॥ ఋగాదిమంత్రాణాం రాశీన్ వర్గశః తత్తత్ప్రకరణభేదైరుద్ధృత్య- యథా అనేకవిధమణిరాశేర్మణిగణాః పద్మరాగాదయో వివిచ్యోద్ధ్రియంతే-తద్వదుద్ధృత్య మంత్రైశ్చతస్రః ఋగాదిసంహితాశ్చక్రే॥ ౫౦॥ తాసామితి ॥ తాసాం సంహితానాం మధ్యే- ఏకామేకాం ॥ ౫౧॥ పైలాయేతి ॥ ఋక్సముదాయరూపత్వాద్బహ్వృచాఖ్యాం - నితరాం ప్రశ్లేషేణ గద్యరూపత్వాన్నిగదాఖ్య ॥ ౫౨॥ సామ్నామితి॥ సామ్నాం సంబంధినీం ఛందస్సు గీయమానత్వాత్ ఛందోగాఖ్యాం సంహితాం॥ ౫౩॥ తత్ర ఋగ్వేదశాఖావిభాగమాహ॥ పైల ఇతి॥ స్వసంహితాం ద్వేధా విభజ్య ఇంద్రప్రమితయే బాష్కలాయ చ ఊచే॥ ౫౪॥ చతుర్ధేతి॥ స బాష్కలోపి స్వసంహితాం చతుర్ధా వ్యస్య-బోధ్యాదిభ్యశ్చతుర్భ్యః శిష్యేభ్య ఆహ- భో భార్గవ॥ ౫౫॥ అధ్యాపయదితి॥

ఇంద్రప్రమితిరపిస్వాంసంహితాం- స్వసుతంమాండూకేయమధ్యాపయామాస-తస్యమాండూకేయస్యశిష్యోదేవమిత్రః॥ ౫౬॥ శాకల్యఇతి॥ తత్సుతఃమాండూకేయసుతఃశాకల్యః-వాత్స్యాదిషుపంచస్వధాత్ -తానధ్యాపయామాసేత్యర్థః॥౫౭॥ జాతుకర్ణఇతి॥తచ్ఛిష్యఃశాకల్యశిష్యఃస్వసంహితాంత్రేధావిభజ్య-చతుర్థంవైదికపదార్థవ్యాఖ్యానరూపంనిరుక్తంచకృత్వాబలాకాదిభ్యశ్చతుర్భ్యఃదదౌ॥౫౮॥ బాష్కలిరితి॥ బాష్కలిఃపూర్వోక్తస్యబాష్కలస్యపుత్రఃప్రతిశాఖాభ్యఃఉక్తసర్వశాఖాభ్యః - బాలాయన్యాదయస్తాందధురధీతవంతః॥ ౫౯॥ ఋక్శాఖోపసంహారపూర్వకంతచ్ఛ్రవణఫలమాహ॥ బహ్వృచాఇతి॥ ఏతచ్ఛందసాంపతేషాంఛందసాం॥౬౦॥యజుర్వేదేతైత్తిరీయశాఖోత్పత్తిప్రస్తావమాహ॥ వైశంపాయనేతి॥చరకనామనిరుక్తిమాహ-యద్యస్మాద్ధేతోః చేరురితి-బ్రహ్మహత్యారూపమంహఃక్షపయతీతితథా- తత్స్వగురోరనుష్ఠేయంవ్రతం- తద్వ్రతచరణాచ్చరకాఇత్యర్థః॥ ౬౧॥ యాజ్ఞవల్క్యఇతి॥ తచ్ఛిష్యః వైశంపాయనశిష్యః- అల్పసారాణామేతేషాంచరితేనకియత్ -సుదుశ్చరమహంచరిష్యామీతి॥ ౬౨॥ ఇతీతి॥విప్రాణాం- అవమంత్రా అవజ్ఞాకర్త్రా- మత్తోధీతమాశుత్యజేతి॥౬౩॥ దేవరాతేతి॥ దేవరాతసుతోయాజ్ఞవల్క్యః॥ ౬౪॥ భూత్వేతి॥ ఛర్దితస్యాదానంవిప్రరూపేణానుచితమితిమత్వా-తిత్తిరయఃపక్షివిశేషాఃభూత్వా- ఆదదుః- తతశ్చతైత్తిరీ

రాత్మవాన్॥౫౫॥అధ్యాపయత్సంహితాంస్వాంమాండూకేయమృషింకవిమ్।తస్యశిష్యోదేవమిత్రస్సౌభర్యాదిభ్యఊచివాన్॥ ౫౬॥ శాకల్యస్తత్సుతస్స్వాంతుపంచధావ్యస్యసంహితామ్। వాత్స్యముద్గల్యశాలీయగోఖల్యశిశిరేష్వధాత్ ॥౫౭॥ జాతుకర్ణస్తుతచ్ఛిష్యస్సనిరుక్తాంస్వసంహితామ్। బలాకపైంగవైతాళవిరజేభ్యోదదౌమునిః॥౫౮॥ బాష్కలిఃప్రతిశాఖాభ్యోవాలఖిల్యాఖ్యసంహితామ్।చక్రేబాలాయనిగార్గ్యః కాసారశ్చైవతాంపధుః॥ ౫౯॥బహ్వృచాస్సంహితాహ్యేతాఏభిర్బ్రహ్మర్షిభిర్ధృతాః । శ్రుత్వైతచ్ఛందసాంవ్యాసంసర్వపాపైఃప్రముచ్యతే ॥ ౬౦ ॥ వైశంపాయనశిష్యావైచరకాధ్వర్యవోభవన్। యచ్చేరుర్బ్రహ్మహత్యాంహఃక్షపణంస్వగురోర్వ్రతమ్॥ ౬౧॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తుతచ్ఛిష్యస్సఆహభగవన్కియత్ ।చరితేనాల్పసారాణాంచరిష్యేహంసుదుశ్చరమ్॥ ౬౨॥ ఇత్యుక్తోగురురప్యాహకుపితోహమలంత్వయా।విప్రావమంత్రాశిష్యేణమదధీతంత్యజాశ్వితి॥౬౩॥దేవరాతసుతస్సోపిఛర్దిత్వాయజుషాంగణమ్।తతోగతోథమునయోదదృశుస్తాన్యజుర్గణాన్॥౬౪॥భూత్వాతిత్తిరయోబ్రహ్మంస్తల్లోలుపతయాదదుః। తైత్తిరీయాఇతియజుశ్శాఖాఆసన్సుపేశలాః॥ ౬౫॥యాజ్ఞవల్క్యస్తతోబ్రహ్మంశ్ఛందాంస్యధిగవేషయన్। గురోరవిద్యమానానిసూపతస్థేర్కమీశ్వరమ్॥౬౬॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ఓంనమోభగవతేఆదిత్యాయాఖిలజగతామాత్మస్వరూపేణకాలస్వరూపేణచచతుర్విధభూతనికాయానాంబ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానామంతర్హృదయేషు బహిరప్యాకాశఇవోపాధినావ్యవధీయమానోభవానేకఏవలక్షణలవనిమేషావయవోపచితసంవత్సరగణేనాపామాదానవిసర్గాభ్యామిమాంలోకయాత్రామనువహతి॥౬౭॥యదుతహవావవిబుధర్షభసవితరదస్తపత్యనుసవనమహరహరా

యాఇతిప్రసిద్ధాః-సుపేశలాఅతిరమ్యాః-బహువచనమవాంతరభేదవివక్షయా॥ ౬౫॥ కాణ్వమాధ్యందినాదిశాఖాప్రసంగమాహ॥యాజ్ఞవల్క్యఇతి॥గురోర్వైశంపాయనస్యవ్యాసేనవిభజ్యానుక్తత్వాదవిద్యమానాని-అధిఅధికాని-గవేషయన్ మృగయన్-సూపతస్థేసమ్యక్తుష్టావ- వేదానామీశ్వరం-తథాచ॥ శ్రు॥ ఋగ్భిఃపూర్వాహ్ణేదివిదేవఈయతే-యజుర్వేదేతిష్ఠతిమధ్యేఅహ్నః-సామవేదేనాస్తమయేమహీయతే-వేదైరశూన్యస్త్రిభిరేతిసూర్యఇతి॥౬౬॥ ఓంనమఇతి ॥ ఓంనమోభగవతేతుభ్యమాదిత్యాయ - యోభవానేకఏవేమాంలోకయాత్రామనువహతీత్యన్వయఃతదేవదర్శయతి-అఖిలజగతామాత్మస్వరూపేణాంతర్హృదయేషు-కాలస్వరూపేచబహిరపివర్తమానఇతి- అఖిలజగతామిత్యస్యప్రపంచః-చతుర్విధేతి-హృదయాంతర్వర్తిత్వేపిజీవవత్తేనోపాధినాఅవ్యవధీయమానఃఅనాచ్ఛాద్యమానః-కాలస్వరూపేణచేత్యస్యప్రపంచః-క్షణేతిక్షణలవాదగుణాయేఅవయవాస్తైరుపచితాస్సంవత్సరాస్తేషాంగణేన- ప్రత్యబ్దమపామాదానంశోషణంవిసర్గోవృష్టిః తాభ్యాం-అనేనగాయత్రీప్రథమపాదోక్తవరేణ్యతాదర్శితా ॥ ౬౭॥ ద్వితీయపాదార్థానువర్ణనేనస్తౌతి॥యదుతహేతి॥ హేవిబుధర్షభ- హేసవితఃయదప్యదోభగవతస్తవమండలంతపతి-తత్సమభిధీమహిసమ్యగాభిముఖ్యేనధ్యాయేమ-పునస్తస్యైవసంబోధనం- ప్రత్యహంత్రిషవణంవైదికకర్మమార్గేణస్తువతాంభ

క్తానాం-యాన్యఖిలానిదురితానితత్ఫలానిచవృజినాని దుఃఖానిచ తేషాంబీజమజ్ఞానంచ తేషామవభర్జనవినాశక పేంత
పనేతి॥ ౬౮॥ తృతీయపాదేనస్తౌతి॥ యఇతి॥ యోభవాన్-స్థావరజంగమసమూహానాంస్వాశ్రయాణాంజీవానాం-మన
ఇంద్రియప్రాణగణాన్ - అనాత్మనోజడాన్- స్వయమాత్మైవాంతర్యామీసన్ - ప్రచోదయతిప్రవర్తయతి ॥ ౬౯ ॥
తృతీయపాదమేవమండలస్థపరతయావ్యాచక్షాణఃస్తౌతి॥ యఏకఏవభగవాన్- అతికరాళవదనోయోంధకారసంజ్ఞోజ
గరగ్రహస్తేనగృహీతం అతఏవమృతకమివవిచేతనం స్వధర్మాఖ్యం యదాత్మావస్థానంప్రత్యక్ప్రవణత్వంతదేవశ్రే
యస్తస్మిన్ప్రవర్తయతి- కించ- యోభగవానవనీపతిరివ - అటతిగచ్ఛతి-ఆశాపాలైరింద్రాదిభిః - కమలకోశయు
క్తైస్తత్తుల్యైర్వాంజలిభిః-ఉపహృతాహర్ణాః-దత్తార్ఘ్యః॥ ౭౦॥ అథేతి॥ వియతఏవంభూతస్త్వం- అథఅతః- హ
స్ఫుటం- అయాతయామానిఅన్యైర్యథావదనభిజ్ఞాతానియజూంషితత్కామః- అహంఉపసరామిభజామి ॥ ౭౧ ॥
ఏవమితి॥ ఏవంస్తుతఃప్రసాదితశ్చ॥ ౭౨ ॥ యజుర్భిరితి ॥ పంచదశశాఖాఃయాః - శతైఃఅపరిమితైర్యజుర్భిరకరోత్ -
శతైరితిపాఠే॥ సఃయాజ్ఞవల్క్యః- శతైర్యజుర్భిరకరోదితి- జగృహుః- అధీతవంతః - రవిణావాజిస్వరూపేణవాజేభ్యః

మన్వాధినాఉపలిప్తమానానామఖిలదురితవృజినబీజావభర్జన భగవతస్సమభిధీమహితపనతవ మండల
మ్॥ ౬౮ ॥ యఇహవావస్థిరచరనికరాణాంనిజనికేతనానాంమనఇంద్రియాసుగణాననాత్మనశ్చస్వయ
మాత్మాంతర్యామీప్రచోదయతి॥౬౯॥ యఏకఏవేమంలోకమతికరాళవదనాంధకారసంజ్ఞాజగరగ్రహ
గృహీతంమృతకమివవిచేతనమవలోక్యానుకంపయాపరమకారుణికఈక్షయైవోత్థాప్యాహరహరనుస
వనంశ్రేయసిస్వధర్మాఖ్యాత్మావస్థానేప్రవర్తయత్యవనిపతిరివాసాధూనాంభయముదీరయన్నటతిపరిత
ఆశాపాలైస్తత్రతత్రకమలకోశాంజలిభిరుపహృతార్హణః॥౭౦॥ అథహభగవంస్తవచరణనళినయుగ
ళంత్రిభువనగురుభిరభివందితమహమయాతయామయజుష్కామఉపసరామీతి॥౭౧॥ శ్రీసూతః॥ ఏవంస్తు
తస్సభగవాన్వాజిరూపధరోరవిః॥ యజూంష్యయాతయామానిమునయేదాత్ప్రసాదితః॥౭౨॥యజుర్భి
రకరోచ్ఛాఖాదశపంచశతైర్విభుః॥జగృహుర్వాజసన్యస్తాఃకాణ్వమాధ్యందినాదయః॥౭౩॥ జైమినేస్సా
మగస్యాసీత్సుమంతుస్తనయోమునే॥సుకర్మాతత్సుతస్తాభ్యామేకైకాంప్రాహసంహితామ్॥౭౪॥సుక
ర్మాచాపితచ్ఛిష్యస్సామవేదతరోర్మహాన్ । సహస్రసంహితాభేదంచక్రేసామ్నాం తతస్తుతమ్॥౭౫॥
హిరణ్యనాభఃకౌసల్యఃపౌష్యంజిశ్చసుకర్మణః॥ శిష్యౌజగృహతుశ్చాన్యఆవంత్యోబ్రహ్మవిత్తమః॥౭౬॥
ఉదీచ్యాస్సామగాశ్శిష్యాఆసన్పంచశతానివై । పౌష్యంజ్యావంత్యయోశ్చాపితాంశ్చప్రాచ్యాన్ప్రచక్ష
తే॥౭౭॥లోకాక్షిర్లాంగలిఃకుల్యఃకుసీదఃకుక్షిరేవచ । పౌష్యంజిశిష్యాజగృహుస్సంహితాస్తేశతంశ
తమ్ ॥ ౭౮ ॥ కృతోహిరణ్యనాభస్యచతుర్వింశతి సంహితాః । శిష్యఊచేస్వశిష్యేభ్యశ్శేషాఆవం
త్యఆత్మవాన్ ॥౭౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ద్వాదశస్కంధే-షష్ఠోధ్యాయః.

కేసరేభ్యఃవాజేనవేగేనవాసన్యస్తాఃత్యక్తాఃశాఖాః - వాజసనేయసంజ్ఞాస్తాశ్శాఖాఇతివా ॥ ౭౩ ॥ సామశాఖావిభా
గమాహ॥ జైమినేరితి॥ తత్సుతఃసుమంతుసుతః- తాభ్యాంపుత్రపౌత్రాభ్యాం - క్రమేణైకైకాంప్రాహ॥ ౭౪ ॥ సుక
ర్మేతి॥తచ్ఛిష్యఃజైమినేశ్శిష్యః-మహానతిమేధావీ-సహస్రంసంహితారూపంభేదంచక్రే- సామ్నాం- తత్సంహితా
భేదం-తతస్తదనంతరం॥౭౫॥హిరణ్యనాభఇతి॥సుకర్మణఃశిష్యౌ-ఏకఃకౌసల్యోహిరణ్యనాభః- పౌష్యంజిర్నామాపరః
తౌజగృహతుః-ఆవంత్యశ్చాన్యఃతస్యైవశిష్యః-సోపిజగ్రాహ॥౭౬॥ఉదీచ్యాఇతి॥ పౌష్యంజ్యావంత్యయోరపి-చకారాద్ధి
రణ్యనాభస్యాపి-పంచశతానిశిష్యాఆసన్- తేతావతీఃశాఖాఃయథాయథంజగృహుః - తానుదీచ్యాన్సతఃకాలతఃకాం
శ్చిత్ప్రాచ్యాంశ్చప్రచక్షతఇత్యర్థః-యథోక్తంవైష్ణవే॥శ్లో॥ఉదీచ్యాస్సామగాశ్శిష్యాస్తస్యపంచశతంస్మృతాః॥ హిర
ణ్యనాభాత్తావత్యస్సంహితాయైర్ద్విజోత్తమైః।గృహీతాస్తేపిచోచ్యంతేపండితైఃప్రాచ్యసామగాఇతి॥౭౭॥పునరప్యే
తేషాంత్రయాణాంసుకర్మణశ్శిష్యాణాంశిష్యాంతరైశ్శాఖాబాహుళ్యంవర్ణయతిద్వాభ్యాం లోకాక్షిరితి॥౭౮॥ కృతఇతి॥
కృతోనామహిరణ్యనాభస్యశిష్యేభ్యఃఊచే- శేషాఅన్యాఅపియాఃప్రసిద్ధాశ్శాఖాస్తాః- ఆవంత్యస్స్వశిష్యేభ్యఊచఇతి॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాంషష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥సప్తమేధర్మవిస్తారః పురాణస్యసనంతతః । పురాణలక్షణాదీని ఫలం భాగవతశ్రుతేః॥ క్రమప్రాప్తమనుథర్వవేదవిభాగమాహ॥ అథర్వవిదితి॥ శిష్యం కబంధనామానం-స్వకాం స్వకీయాం సంహితాం-సోఽపి శిష్యోఽపి-తాం ద్వేధా విభజ్య-తదుక్తం వైష్ణవే॥ శ్లో॥ ఆథర్వవేదం స మునిస్సుమంతురమితద్యుతిః। శిష్యమధ్యాపయామాస కబంధం సోఽపి తద్ద్వేధా॥ కృత్వా తు వేదదర్శాయ తథా పథ్యాయ దత్తవానితి॥౧॥ తత్ర వేదదర్శః స్వసంహితాం చతుర్ధా విభజ్య చతుర్ణాం శిష్యాణామధ్యాపయామాస-పథ్యశ్చ త్రిధా విభజ్య త్రిభ్య ఇతి-సార్ధేనాహ॥ శౌల్కాయనిరితి॥౨॥ బభ్రురితి॥ అంగిరసః శునకస్య-శిష్యౌ బభ్రుః సైంధవాయనశ్చ-తదుక్తం॥ శ్లో॥ శునకస్తు ద్విధా కృత్వా దదావేకాం తు బభ్రవే । ద్వితీయాం సంహితాం ప్రాదాత్ సైంధవాయనసంజ్ఞినే ఇతి-సావర్ణ్యాద్యాః-సైంధవాయనాదీనాం శిష్యాః॥౩॥ నక్షత్రకల్ప ఇతి॥ నక్షత్రకల్పః శాంతికల్పశ్చేతి ద్వౌ-తదుక్తం॥ శ్లో॥ నక్షత్రకల్పో వేదానాం సంహితానాం తథైవ చ । చతుర్థస్స్యాదాంగిరసః శాంతి కల్పశ్చ పంచమ ఇతి॥ నక్షత్రకల్పాదీనాం కర్తార స్తత్తన్నామభిరుచ్యంతే॥౪॥౫॥ అధీయంతేతి॥ మత్పితుర్ముఖాదితి ప్రథమం వ్యాసః షట్సంహితాః కృత్వా మత్పిత్రే రోమహర్షణాయ ప్రాదాత్ -తస్య చ ముఖాదేతే త్రయ్యారుణ్యాదయః-ఏకైకాం సంహితామధీయంత-ఏతేషాం షణ్ణాం శిష్యోఽహం-తాన్ సర్వాన్ సమధీతవాన్॥౬॥ కాశ్యప ఇతి॥ రామశిష్యోఽయమకృతవ్రణః ఏవం చత్వారోవయం మూలసంహితా ఇత్యనేన తతస్సంహితా బాహుళ్యం సూచితం॥౭॥ శుకపరీక్షిత్సంవాదే నిరూపితమపి పురాణలక్షణం తద్భేదకథనాయ దర్శయతి॥ పురాణేతి॥౮॥ సర్గ ఇతి॥ అస్య విశ్వస్య॥ శ్లో॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణ

సూతః ॥ అథర్వవిత్సుమంతుశ్చ శిష్యమధ్యాపయత్స్వకామ్। సంహితాం సోఽపి పథ్యాయ వేదదర్శాయ చోక్తవాన్॥ ౧॥ శౌల్కాయనిర్బ్రహ్మబలిర్మోదోషః పిప్పలాయనః। వేదదర్శస్య శిష్యాస్తే పథ్యశిష్యానథో శృణు। కుముదశ్శునకో బ్రహ్మన్ జాబాలిశ్చాప్యథర్వవిత్॥ ౨॥ బభ్రుశ్శిష్యోఽథాంగిరసస్సైంధవాయన ఏవ చ। అధీయేతాం సంహితే ద్వే సావర్ణ్యాద్యాస్తథాపరే॥ ౩॥ నక్షత్రకల్పశ్శాంతిశ్చ కాశ్యపాంగిరసాదయః। ఏతే చాథర్వణాచార్యాశ్శృణు పౌరాణికాన్మునే॥ ౪॥ త్రయ్యారుణిః కశ్యపశ్చ సావర్ణిరకృతవ్రణః । వైశంపాయనహారీతౌ షడ్వై పౌరాణికా ఇమే॥ ౫॥ అధీయంత వ్యాసశిష్యాత్సంహితాం మత్పితుర్ముఖాత్ । ఏకైకామహమేతేషాం శిష్యస్సర్వాస్సమధ్యగామ్॥౬॥ కాశ్యపోఽహం చ సావర్ణీ రామశిష్యోఽకృతవ్రణః । అధీమహి వ్యాసపుత్రాచ్చతస్రో మూలసంహితాః॥ ౭॥ పురాణలక్షణం బ్రహ్మన్ బ్రహ్మర్షిభిర్నిరూపితమ్। శృణుష్వ బుద్ధిమాశ్రిత్య వేదశాస్త్రానుసారతః॥ ౮॥ సర్గోఽస్యాథ విసర్గశ్చ వృత్తిరక్షాంతరాణి చ। వంశో వంశానుచరితం సంస్థా హేతురపాశ్రయః॥౯॥ దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం పురాణం తద్విదో విదుః। క్వచిత్పంచవిధం బ్రహ్మన్ మహదల్పవ్యవస్థయా॥౧౦॥ అవ్యాకృతగుణక్షోభాన్మహతస్త్రివృతోఽహమః। భూతసూక్ష్మేంద్రియార్థానాం సంభవస్సర్గ ఉచ్యతే॥౧౧॥ పురుషానుగృహీతానామేతేషాం వాసనామయః। విసర్గోఽయం సమాహారో బీజాద్బీజం చరాచరమ్॥ ౧౨॥ వృత్తిర్భూతాని భూతా

మూతయః। మన్వంతరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరాశ్రయః ॥ ఇత్యత్రోక్తే స్థాన పోషణే వృత్తిరక్షాశబ్దాభ్యాముచ్యేతే-అంతరాణి మన్వంతరాణి. వంశో వంశానుచరితమితి చ ఈశానుకథాః-సంస్థా నిరోధః- అనేనైవాత్యంతికీ లయరూపా ముక్తిరప్యుక్తా- హేతుశబ్దేన జీవాశ్రయ వాసనాశబ్దవాచ్యాః ఊతయో గృహీతాః॥౯॥ దశభిరితి॥ దశభిరేతైర్లక్షణైర్లక్షణైర్యుక్తం-మహాపురాణం విదుః-క్వచిత్పంచవిధం॥ శ్లో॥ సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వంతరాణి చ। వంశానుచరితం చేతి పురాణం పంచలక్షణమితి॥ పురాణం మహత్ అల్పం చేతి వ్యవస్థయా- యత్ర దశాపి లక్షణాని పృథక్ నిరూప్యంతే-తన్మహాపురాణం - యత్ర త్వన్యేషాం పంచస్వేవాంతర్భావస్య వివక్షా - తదల్పమితి వ్యవస్థయేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ సర్గాదిలక్షణాని వ్యాచష్టే॥ అవ్యాకృతేతి॥ ప్రధానస్య గుణానాం క్షోభాత్ - యో మహాన్ తస్మాత్ యస్త్రివృదహంకారస్తస్మాద్భూతమాత్రాణాం సూక్ష్మాణాం ఇంద్రియాణాం చ తదర్థానాం స్థూలానాం తద్దేవతానాం చ సంభవః సర్గః కారణసృష్టిః సర్గ ఇత్యర్థః- ఉచ్యత ఇత్యస్య యథాపేక్షముత్తరత్రాప్యనుషంగః ॥౧౧ ॥ విసర్గం వ్యాచష్టే ॥ పురుషేతి॥ పురుషేశ్వరేణానుగృహీతానామేతేషాం మహదాదీనాం - పూర్వకర్మవాసనాప్రధానోఽయం సమాహారః కార్యభూతశ్చరాచరప్రాణిరూపో బీజాద్బీజమివ ప్రవాహాపన్నో విసర్గ ఉచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ వృత్తిరితి॥ చరాణాం భూతానాం సామాన్యతోఽచరాణి చకారాచ్చరాణి చ-కామాద్వృత్తిః - తత్ర తు-నృణాం స్వేన భావేన కామాచ్చోదన

యాపి వా యా నియతా వృత్తిర్జీవికా కృతా సా వృత్తిరుచ్యత ఇత్యర్థః ॥౧౩॥ రక్షేతి ॥ తిర్యఙ్మర్త్యర్షిదేవేషు యే అచ్యుతావతారాస్తేషామీహా లీలా సా విశ్వస్య రక్షోచ్యత ఇత్యర్థః యైరవతారైరితి సమాసాన్నిష్కృష్య కథంచిత్సంబంధః త్రయీద్విషో దైత్యాః ॥౧౪॥ మన్వంతరమితి ॥ షడ్విధం మన్వంతరముచ్యతే షడ్విధత్వమేవాహ మనురితి మన్వాదయః షడేతే వర్గాః స్వస్వాధికారేణ యత్ర ప్రవర్తంతే తన్మన్వంతరమిత్యర్థః ॥౧౫॥ వంశమాహ ॥ రాజ్ఞామితి ॥ బ్రహ్మణస్సకాశాత్ప్రసూతిర్యేషాం శుద్ధానామిత్యర్థః తేషామన్వయో వంశః తేషాం వృత్తం యే చ వంశధరాస్తేషాం చ వృత్తం వంశానుచరితముచ్యతే వంశ్యానుచరితమితి పాఠే వంశే భవా వంశ్యాస్తేషాం వృత్తమిత్యర్థః ॥౧౬॥ నైమిత్తిక ఇతి ॥ అస్య విశ్వస్య భావతో మాయాతో నిష్పన్నస్య యద్వా మాయాతో యశ్చతుర్విధో లయ ఇతి ॥౧౭॥ హేతురితి ॥ అస్య జగతః సర్గాదేర్హేతుర్నిమిత్తం జీవః సోఽత్ర హేతురుచ్యత ఇత్యర్థః తస్య నిమిత్తతామాహ అవిద్యయా కర్మకారకః కర్మణః కర్తా జీవాదృష్టప్రయుక్తత్వాద్విశ్వవిసర్గాదేః స తు తత్ర హేతురిత్యర్థః సన్ స్వానుశయీ ఇతి నిమిత్తమితి కేచిత్ అవ్యాకృతమిత్యపరే తత్రాహ యమితి ॥ చైతన్యప్రాధాన్యే నానుశయినం ఉపాధిప్రాధాన్యవివక్షయా అవ్యాకృతం ॥ ౧౮॥ అపాశ్రయమాహ ॥ వ్యతిరేకేతి ॥ జాగ్రదాదిష్వవస్థాసు జీవతయా వర్తంత ఇతి జీవవృత్తయో విశ్వతైజసప్రాజ్ఞాస్తేషు మాయామయేషు

నాం చరాణామచరాణి చ । కృతా స్వేన నృణాం తత్ర కామాచ్చోదనయాపి వా ॥ ౧౩॥ రక్షాచ్యుతావతారేహా విశ్వస్యానుయుగే యుగే। తిర్యఙ్మర్త్యర్షిదేవేషు హన్యంతే యైస్త్రయీద్విషః ॥౧౪॥ మన్వంతరం మనుర్దేవా మనుపుత్రాః సురేశ్వరః। ఋషయోంఽశావతారాశ్చ హరేః షడ్విధముచ్యతే॥ ౧౫॥ రాజ్ఞాం బ్రహ్మప్రసూతానాం వంశస్త్రైకాలికోఽన్వయః। వంశానుచరితం తేషాం వృత్తం వంశధరాశ్చ యే॥ ౧౬॥ నైమిత్తికః ప్రాకృతికో నిత్య ఆత్యంతికో లయః। సంస్థేతి కవిభిః ప్రోక్తా చతుర్ధాస్య స్వభావతః॥ ౧౭॥ హేతుర్జీవోఽస్య సర్గాదేరవిద్యాకర్మకారకః। యం చానుశయినం ప్రాహురవ్యాకృతముతాపరే॥౧౮॥ వ్యతిరేకాన్వయో యస్య జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు । మాయామయేషు తద్బ్రహ్మ జీవవృత్తిష్వపాశ్రయః ॥ ౧౯॥ పదార్థేషు యథా ద్రవ్యం సన్మాత్రం రూపనామసు। బీజాదిపంచతాంతాసు హ్యవస్థాసు యుతాయుతమ్॥ ౨౦॥ విరమేత యదా చిత్తం హిత్వా వృత్తిత్రయం స్వయమ్ । యోగేన వా తదాత్మానం వేదేహాయా నివర్తతే॥ ౨౧॥ ఏవం లక్షణలక్ష్యాణి పురాణాని పురావిదః। మునయోఽష్టాదశ ప్రాహుః క్షుల్లకాని మహాంతి చ॥ ౨౨॥ బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం చ శైవం లైంగం చ గారుడమ్ । నారదీయం భాగవతమాగ్నేయం స్కాందసంజ్ఞితమ్॥ ౨౩॥ భవిష్యం బ్రహ్మవైవర్తం మార్కండేయం సవామనమ్ । వారాహం మాత్స్యం కౌర్మం చ బ్రహ్మాండాఖ్యమితి త్రిషట్ ॥ ౨౪॥ బ్రహ్మన్నిదం సమాఖ్యాతం శాఖాప్రణయనం మునేః। శిష్యాణాం చ ప్రశిష్యాణాం బ్రహ్మతేజోవివర్ధనమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ద్వాదశస్కంధే సప్తమోఽధ్యాయః

*

సాక్షితయా అన్వయః సమాధ్యాదౌ చ వ్యతిరేకో యస్య తద్బ్రహ్మ సంసారప్రతీతిబాధమోరధిష్ఠానావధిభూతమపాశ్రయ ఉచ్యత ఇత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏతదేవ సదృష్టాంతం ప్రపంచయతి ॥ పదార్థేష్వితి ॥ పదార్థేషు ఘటాదిషు ద్రవ్యం మృదాది యథా యుతమన్వితం అయుతం చ బహిరవ్యవస్థానాత్ రూపనామసు చ సన్మాత్రం సత్తామాత్రం యథా ఏవం బీజం గర్భాధానమాదిర్యాసాం పంచతా అంతే చ యాసాం తాసు దేహావస్థాసు॥ శ్లో॥ నిషేకగర్భజన్మాని బాల్యకౌమారయౌవనమ్। వయో మధ్యం జరా మృత్యురిత్యవస్థాస్తనోర్నవ॥ ఏతాసు నవస్వపి అధిష్ఠానత్వేన సాక్షిత్వేన చ యుతమయుతం చ యత్ తదపాశ్రయ ఇతి ॥౨౦॥ ఏవం దశాపి లక్షణాని వ్యాఖ్యాయ ఇదానీం॥ శ్లో॥ దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానామిహ లక్షణం। వర్ణయంతి మహాత్మాన ఇతి యదుక్తం తదాహ ॥ విరమేతి ॥ యదా సర్గాదీనాం మాయామయత్వానుసంధానేన వామదేవాదేరివ స్వయమేవ చిత్తం విరమేత్ ఇహైవానుష్ఠితేన యోగేన వా దేవహూత్యాదివత్ - తదా విక్షేపాభావాదాత్మానం వేద తదా చావిద్యానివృత్తేః ఈహాయాః సంసారరూపాయాః నివర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౨౧॥ పురాణవిభాగప్రస్తావన తల్లక్షణాదికం ప్రాసంగికముక్త్వా ప్రస్తుతమాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం విధైర్లక్షణైర్లక్ష్యాణి ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ భవిష్యదితి ॥ త్రిషట్ అష్టాదశ ॥౨౪॥ ఉపసంహరతి ॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ మునేర్వ్యాసస్య శిష్యాదీనాం చ బ్రహ్మతేజో బ్రహ్మవర్చసం తత్స్వవర్ధనం శ్రోతృణామితి శేషః ॥౨౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥అష్టమేతుతపశ్చర్యామార్కండేయస్య మోహకైః॥కామాదిభిరసంమోహో నరనారాయణస్తుతిః ॥ పురాణవిభాగప్రసంగేనపురాణకర్తుర్మార్కండేయస్యచరితంపృచ్ఛతి॥ సూతేతి॥త్వమేవవక్తుంయోగ్యఇత్యాహ - తమసీసంసారే-భ్రమతాంపారదర్శనః ప్రవర్తకః॥౧॥కర్తవ్యమాహ॥ఆహురితి॥ ఉర్వరితఃఅవశిష్టః - యేనకల్పాంతేన ఏతత్కథంఘటతఇత్యేకఃప్రశ్నః ॥ ౨ ॥ ప్రళయాభావాదప్యేతన్నఘటతఇత్యాహ॥ సఇతి॥ యతోభార్గవర్షభః-కోపిప్రాకృతికోనైమిత్తికోవా॥౩॥ అన్యదప్యఘటితమేవేత్యాహ॥ ఏకఇతి॥ తోకంబాలకం॥ ౪॥ ఏషఇతి॥ కౌతూహలం-ఔత్సుక్యం-తంసంశయం-నకేవలంత్వంమహాయోగీ - కింతు పురాణేష్వపిజ్ఞాతృత్వేనసమ్మతః ॥ ౫ ॥ ప్రశ్నమభినందతి॥ ప్రశ్నఇతి ॥ హేమహర్షేఅయంప్రశ్నః - తత్రహేతుః - నారాయణేతి .. యత్రప్రశ్నవిషయే॥ ౬॥ తత్రమార్కండేయస్తపసాభగవంతమారాధ్యమాయాప్రదర్శనంవవ్రే-తతశ్చతత్రైవభగవన్మాయయానష్టకల్పాన్ దృష్టాన్ నాన్యైరిత్యుక్తంవక్తుమాదితఆరభ్యతస్యచరితమాహ ॥ ప్రాప్తేతి॥ మార్కండేయోమృత్యుంజిగ్యఇతిపంచమశ్లోకేనాన్వయః-మధ్యమగ్రంథేనతస్యతపఃకథ్యతే-ప్రాప్తోద్విజాతిసంస్కారఃఉపనయనాఖ్యోయేనసః - పితుస్సకాశాత్

శౌనక॥సూతజీవచిరంసాధోవదనోవదతాంవర । తమస్యపారేభ్రమతాంనృణాంత్వంపారదర్శనః॥ ౧॥ఆహుశ్చిరాయుషమృషింమృకండుతనయంజనాః।యఃకల్పాంతేహ్యుర్వరితోయేనగ్రస్తమిదంజగత్॥ ౨ ॥ సవాఅస్మత్కులోత్పన్నఃకల్పేస్మిన్భార్గవర్షభః । నైవాధునాపిభూతానాంసంప్లవఃకోపిజాయతే॥౩॥ ఏకఏవార్ణవేభ్రామ్యన్దదర్శపురుషంకిల । వటపత్రపుటేతోకంశయానంత్వేకమద్భుతమ్॥౪॥ఏషనస్సంశయోభూయాన్సూతకౌతూహలంయతః । తంనశ్ఛింధిమహాయోగిన్పురాణేష్వపిసమ్మతః॥౫॥సూతః॥ప్రశ్నస్త్వయామహర్షేఽయంకృతోలోకభయాపహః । నారాయణకథాయత్రగీతాకలిమలాపహా॥ ౬॥ ప్రాప్తద్విజాతిసంస్కారోమార్కండేయఃపితుఃక్రమాత్ । ఛందాంస్యధీత్యధర్మేణతపస్స్వాధ్యాయసంయుతః॥౭॥బృహద్వ్రతధరశ్శాంతోజటిలోవల్కలాంబరః । బిభ్రత్కమండలుందండముపవీతంసమేఖలమ్॥౮॥కృష్ణాజినంసాక్షసూత్రంకుశాన్సన్నియమర్ధయే । అగ్న్యర్కగురువిప్రాత్మస్వర్చయన్ సంధ్యయోర్హరిమ్॥ ౯॥ సాయంప్రాతస్సగురవేభైక్ష్యమాహృత్యవాగ్యతః। బుభుజేగుర్వనుజ్ఞాతస్సకృన్నోచేదుపోషితః॥ ౧౦॥ ఏవంతపస్స్వాధ్యాయపరోవర్షాణామయుతాయుతమ్।ఆరాధయన్హృషీకేశంజిగ్యేమృత్యుంసుదుర్జయమ్॥౧౧॥ బ్రహ్మాభృగుర్భవోదక్షోబ్రహ్మపుత్రాశ్చయేపరే। నృదేవపితృభూతానితేనాసన్నతివిస్మితాః॥ ౧౨॥ ఇత్థంబృహద్వ్రతధరస్తపస్స్వాధ్యాయసంయమైః। దధ్యావధోక్షజంయోగీధ్వస్తక్లేశాంతరాత్మనా॥౧౩॥ తస్యైవంయుంజతశ్చిత్తంమహాయోగేనయోగినః।వ్యతీయాయమహాన్కాలోమన్వంతరషడాత్మకః॥౧౪॥ఏతత్పురందరోజ్ఞాత్వాసప్తమేస్మిన్కిలాంతరే।తపోవిశంకితోబ్రహ్మన్నారేభేతద్విఘాతనమ్॥ ౧౫॥ గంధర్వాప్సరసఃకామంవసంతంమలయానిలమ్।మునయేప్రేషయామాసరజస్తోకమదౌతథా॥ ౧౬॥ తేవైతదాశ్రమంజగ్ముర్హిమాద్రేఃపార్శ్వఉత్తరే।పుష్పభద్రానదీయత్రచిత్రాఖ్యాచశిలావిభో॥ ౧౭॥ తదాశ్రమపదంపుణ్యంపుణ్యద్రుమలతాంచితమ్।పుణ్యద్విజకులాకీర్ణంపుణ్యామలజలాశయమ్॥౧౮॥ మత్తభ్రమరసంగీతం

శాత్ గుర్వాదిక్రమాత్ - ఛందాంసివేదాన్ ॥ ౭ ॥ బృహద్వ్రతధరః నైష్ఠికబ్రహ్మచారీసన్ ॥ ౮ ॥ కృష్ణాజినమితి।సన్నియమార్థంయోధర్మఃతద్వృద్ధయే అగ్న్యాదిషుపంచసుహరిమర్చయన్॥౯॥సాయమితి ॥ భైక్ష్యంగురవేసమాహృత్య-తేనానుజ్ఞాతశ్చేత్తర్హిబుభుజే- నోచేత్సకృత్కదాచిదుపోషితోభవతి॥ ౧౦॥ ౧౧॥ బ్రహ్మేతి॥ తేనమృత్యుజయేన ॥ ౧౨॥ ఇత్థమితి ॥ యోగేనధ్వస్తాః క్లేశారాగాదయోయస్యతేనఅంతరాత్మనాప్రత్యాహృతేనమనసా ॥ ౧౩॥౧౪॥తస్యతపోనిష్ఠాంఇతిహాసేనవర్ణయతి॥ ఏతదితి॥ అస్మిన్సప్తమేమన్వంతరే - తమసామత్పదంగ్రహీష్యతీతి విశంకితః। ౧౫॥ గంధర్వేతి॥ మునయేమునింభ్రంశయితుం - రజస్తోకంఅతిప్రియమపత్యంలోభఃమదశ్చతౌ॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ తేవైతి ॥ తదాశ్రమపదంప్రవిష్టావాయుర్వవావితితృతీయేనాన్వయః- పుణ్యైర్ద్రుమైర్లతాభిశ్చాంచితంపూజితం-పుణ్యానాంద్విజానాంపక్షీణాంకులైరాకీర్ణంవ్యాప్తం- పుణ్యాఅత్యమలాజలాశయాయస్మిన్తత్ ॥ ౧౮ ॥ మత్తేతి॥మత్తభ్రమరాణాంసంగీతంయస్మిన్-మత్తకోకిలానాంకూజితంయస్మిన్ - మత్తాబర్హిణఏవనటాస్తేషాంనాటో

పః సంభ్రమో యస్మిన్ - మత్తద్విజానాం పక్షిణాం కులై రాకులం వ్యాప్తం॥ ౧౯॥ వాయురితి॥ ఏవంభూతం తదాశ్రమ పదం ప్రవిష్టస్సన్ వాయుర్మలయానిలో వవౌ ప్రససార - ఉత్తంభయన్నుద్దీపయన్ - తత్ర వృక్షేషు ప్రవేశాన్మాంద్యం-హిమనిర్ఝరకణానామాదానాచ్ఛైత్యం-పుష్పపరిష్వంగాత్సౌరభ్యం చోక్తం॥ ౨౦॥ కించ॥ ఉద్యదితి॥ ఉద్యన్ చంద్రో యస్మిన్ తత్ నిశావక్త్రం రజనీముఖం యస్మిన్ సః ప్రవాళస్తబకానామాళయః శ్రేణయో యేషు తైః - గుప్యంతి విటపైః సంశ్లిష్యంతీతి గోపాః ద్రుమాః లతాశ్చ తేషాం జాలైః సమూహై రుపలక్షితః-కుసుమాకరః వసంతః - ఆసీత్ ఆవిర్బభూవ॥ ౨౧॥ కించ॥ అన్వీయమాన ఇతి॥ తదా గీతవాదిత్రయూథకైః గాయకాదిసముదాయిభిః గంధర్వైరన్వీయమానః-తథా స్వఃస్త్రియోఽప్సరసస్తాసాం యూథస్య పతిః-ఆత్తః చాప ఇషుశ్చ యేన సః స్మరశ్చ తత్రాదృశ్యత॥ ౨౨॥ హుత్వేతి॥ దురాధర్షం అభిభవితుమశక్యం॥ ౨౩॥ ౨౪॥ సందధ ఇతి॥ శోషణ మోహన సందీపన తాపనోన్మాదనాఖ్యాని పంచ ముఖాని యస్య తదస్త్రం-సందధే-తదైవ-మధుర్వసంతః-రజస్తోకశ్చ పుంస్త్వమాషణం-అన్యే చేంద్రభృత్యాః-తస్య మనో వ్యకంపయన్

మత్తకోకిలకూజితమ్ । మత్తబర్హినటాటోపం మత్తద్విజకులాకులమ్॥ ౧౯॥ వాయుః ప్రవిష్ట ఆదాయ హిమనిర్ఝరశీకరాన్। సుమనోభిః పరిష్వక్తో వవావుత్తంభయన్ స్మరం॥ ౨౦॥ ఉద్యచ్చంద్రనిశావక్త్రః ప్రవాళస్తబకాళిభిః। గోపద్రుమలతాజాలైస్తత్రాసీత్కుసుమాకరః॥ ౨౧॥ అన్వీయమానో గంధర్వైర్గీతవాదిత్రయూథకైః। అదృశ్యతాత్తచాపేషుస్స్వఃస్త్రీయూథపతిస్స్మరః॥ ౨౨॥ హుత్వాఽగ్నిం సముపాసీనం దదృశుశ్శక్రకింకరాః । మీలితాక్షం దురాధర్షం మూర్తిమంతమివానలమ్॥ ౨౩॥ ననృతుస్తస్య పురతస్స్త్రియోఽథో గాయకా జగుః। మృదంగవీణాపణవైర్వాద్యం చక్రుర్మనోహరమ్॥ ౨౪॥ సందధేఽస్త్రం స్వధనుషి కామః పంచముఖం తదా। మధుర్మనో రజస్తోక ఇంద్రభృత్యా వ్యకంపయన్॥ ౨౫॥ క్రీడంత్యాః పుంజికస్థల్యాః కందుకైస్స్తనగౌరవాత్ । భృశముద్విగ్నమధ్యాయాః కేశవిస్రంసితస్రజః॥ ౨౬॥ ఇతస్తతో భ్రమద్దృష్టేశ్చలంత్యా అనుకందుకమ్। వాయుర్జహార తద్వాసస్సూక్ష్మం త్రుటితమేఖలమ్॥ ౨౭॥ విససర్జ తదా బాణం మత్వా తం స్వజితం స్మరః । సర్వం తత్రాభవన్మోఘమనీశస్య యథోద్యమః॥ ౨౮॥ త ఇత్థమపకుర్వంతో మునేస్తత్తేజసా మునే। దహ్యమానా నివవృతుః ప్రబోధ్యాహిమివార్భకాః॥ ౨౯ ॥ ఇతీంద్రానుచరైర్బ్రహ్మన్ ధర్షితోఽపి మహామునిః। యన్నాగాదహమో భావం న తచ్చిత్రం మహత్సు హి॥ ౩౦॥ దృష్ట్వా నిస్తేజసం కామం సగణం భగవాన్ స్వరాట్ । శ్రుత్వానుభావం బ్రహ్మర్షేర్విస్మయం సమగాత్పరమ్॥ ౩౧॥ తస్యైవం యుంజతశ్చిత్తం తపస్స్వాధ్యాయసంయమైః । అనుగ్రహాయావిరాసీన్నరనారాయణో హరిః॥ ౩౨॥ తౌ శుక్లకృష్ణౌ నవకంజలోచనౌ చతుర్భుజౌ రౌరవవల్కలాంబరౌ। పవిత్రపాణీ ఉపవీతకం త్రివృత్కమండలుం దండమృజుం చ వైణవం ॥ ౩౩ ॥ పద్మాక్షమాలాముత జంతుమార్జనం వేదం చ సాక్షాత్తప ఏవ రూపిణౌ। తపత్తటిద్వర్ణపిశంగరోచిషా ప్రాంశూ దధానౌ విబుధర్షభార్చితౌ॥ ౩౪॥ తే వై భగవతో రూపే నరనారాయణావృషీ । దృష్ట్వోత్థాయాదరేణోచ్చైర్ననామాంగేన దండవత్॥ ౩౫॥ స తత్సందర్శనానందనిర్వృతాత్మేంద్రియాశయః । హృష్టరోమాశ్రుపూర్ణాక్షో న సేహే తావుదీక్షితుమ్॥ ౩౬॥ ఉత్థాయ ప్రాంజలిః ప్రహ్వ ఔత్సుక్యాదాశ్లిషన్నివ । నమో నమ ఇతీశా

౨౫॥ కించ॥ క్రీడంత్యా ఇతి॥ ౨౬॥ ఇత ఇతి॥ వాయుర్మలయానిలః పుంజికస్థల్యాః-తత్సూక్ష్మం వాసో జహార॥ ౨౭॥ విససర్జేతి॥ సర్వం తేషాం కర్మ తత్ర తస్మిన్-మోఘం వ్యర్థం-అనీశస్య నిర్బలస్య॥ ౨౮॥ త ఇతి॥ మునేరపకుర్వంతః ప్రతికూలమాచరంతః- హే మునే॥ ౨౯॥ స ఇతి॥ అహమః అహంకారస్య భావం వికారం॥ ౩౦॥ దృష్ట్వేతి॥ నిస్తేజసం సంమ్లానవదనం - స్వరాట్ స్వతంత్రః॥ ౩౧॥ తస్యేతి॥ నరనారాయణరూపో హరిః॥ ౩౨॥ తావనువర్ణయతి ద్వాభ్యాం॥ తావితి॥ రౌరవం కృష్ణాజినం వల్కలం చాంబరం యయోస్తౌ-పవిత్రే పాణౌ యయోస్తౌ- త్రివృత్ త్రిగుణం నవతంతుకమిత్యర్థః- త్రివృచ్ఛిహ్నవమానమిత్యాదౌ-నవకే ప్రయోగాత్ -ఉపవీతకం దధానౌ॥ ౩౩॥ పద్మేతి॥ జంతుమార్జనం సూక్ష్మతంత్వాదిమయం- వేదం చ దర్భముష్టిం-కించ-సాక్షాత్తప ఏవ తౌ-తత్ర హేతుః-తపత్తటిద్వర్ణం దీప్యమానవిద్యుత్సంకాశం యత్పిశంగరోచిస్తేన రూపిణౌ మూర్తిమంతౌ-తాదృక్తేజోయుక్తమూర్తిభ్యాం తపోమయత్వేన ప్రకాశమానావిత్యర్థః - ప్రాంశూ ఉన్నతౌ॥ ౩౪॥ తావితి॥ ఉచ్చైర్ననామ ఆదరేణ॥ ౩౫॥ స ఇతి॥ తయోస్సందర్శనేన య ఆనందస్తేన నిర్వృతా ఉపశాంతా ఆత్మేంద్రియా

శయాః దేహేంద్రియమనాంసియస్యసఃననేహేనాశక్నోత్ ॥౩౬॥ఉత్థాయేతి॥ఆశ్లిష్టః ఆలింగయన్నివ॥ ౩౭॥ తయో రితి॥పాదయోరవనిజ్యపాదౌప్రక్షాళ్య-అర్హణేనఅర్ఘ్యేణ॥౩౮॥సుఖమితి॥పాదాభ్యాంపాదావానమ్య-గరిష్ఠౌపూ జ్యతమౌప్రతి॥ ౩౯ ॥ అంతర్యామిణస్తస్యైవప్రాణాదిప్రవర్తకత్వాదాత్మనఃస్తుతావస్వాతంత్ర్యంపశ్యన్నాహ ॥ కి మితి॥ హేవిభో- తవత్వాం- కిమహంవర్ణయేకథంస్తౌమి-యద్యేనత్వయైవఉదీరితఃప్రేరితః- అసుఃప్రాణః-సంస్పందతే ప్రవర్తతే- తమనుచవాగాదయఃస్పందంతి- అత్రహేతుఃస్ఫై- అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం శ్రోత్రస్యశ్రోత్రమిత్యాదిశ్రు తిభిశ్చఏతత్ప్రసిద్ధమిత్యర్థః- నకేవలంప్రాకృతానాంతనుభృతాం- కింతు-అజశర్వయోశ్చ-అతఃస్వ్యమనసమాదిత్థ మైవ - ఏవంయద్యపినక్వచిదపికస్యాపిస్వాతంత్ర్యం - అథాపిదారుయంత్రవత్స్వప్రవర్తితైరపివాగాదిభిర్భజతాం పుంసాం - త్వంభావబంధురాత్మబంధురసి - నతుపిత్రాదివద్దేహమాత్రబంధుః - అహోకృపాళుతాతవేత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ననుకథమావాంప్రాణాదిప్రవర్తకౌ - ధర్మపుత్రత్వాదావయోరితిచేన్నకస్యాపిపుత్రఇత్యాహ॥ మూర్తీ ఇమే॥ హేభగవన్ - భగవతస్తవఇమేమూర్తీ - త్రిలోక్యాఃక్షేమాయపాలనాయ - తాపవిరమాయచదుఃఖనివృ త్త్యై- మృత్యుజిత్యైమోక్షాయచ - నతుత్వంకస్యాపిపుత్రఇత్యర్థః - అత్రదృష్టాంతఃయథైవంవిశ్వమవితుంఅన్యా స్తనూర్మూర్తీర్మత్స్యకూర్మాదిలక్షణాః-నానాఅనేకప్రకారాఃబిభర్షి-తద్వత్ - నకేవలంపాలనాదిమాత్రంతవ కర్మకింతు- సృష్టిప్రళయావపీత్యాహ- సృష్ట్వేతి- తత్రాప్యన్యైరపేక్షత్వేదృష్టాంతఃఊర్ణనాభిరివేతి॥౪౧॥ య స్మాదేవంభూతస్త్వంతస్మాత్తవాంఘ్రిమూలంభజామీత్యాహ॥ తస్యేతి॥ తస్యావితుఃపాలకస్య- స్థావరజంగమా

నాంబభాషేగద్గదాక్షరః॥ ౩౭॥ తయోరాసనమానీయపాదయోరవనిజ్యచ।అర్హణేనానులేపేనధూప మాల్యైరపూజయత్ ॥౩౮॥సుఖమాసనమాసీనౌప్రసాదాభిముఖౌమునిః।పునరానమ్యపాదాభ్యాంగ రిష్ఠావిదమబ్రవీత్ ॥౩౯॥మార్కండేయః॥ కింవర్ణయేతవవిభోయదుదీరితోసుస్సంస్పందతేతమనువా ఙ్మనఇంద్రియాణి । స్పందంతివైతనుభృతామజశర్వయోశ్చస్వస్యాప్యథాపిభజతామసిభావబంధుః ॥ ౪౦॥మూర్తీఇమేభగవతోభగవంస్త్రిలోక్యాఃక్షేమాయతాపవిరమాయచమృత్యుజిత్యై।నానాబిభ ర్ష్యవితుమన్యతనూర్యథేదంసృష్ట్వాపునర్గ్రససిసర్వమివోర్ణనాభిః॥ ౪౧॥ తస్యావితుస్స్థిరచరేశి తురంఘ్రిమూలంయత్స్థంనకర్మగుణకాలరజస్స్పృశంతి । యద్వైస్తువంతివినమంతియజంత్యభీక్ష్ణం ధ్యాయంతివేదహృదయామునయస్తదాప్త్యై॥ ౪౨॥ నాన్యంతవాంఘ్ర్యుపనయాదపవర్గమూర్తేఃక్షే మంజనస్యపరితోభియఈశవిద్మః। బ్రహ్మాబిభేత్యలమతోద్విపరార్ధధిష్ణ్యఃకాలస్యతేకిముతతత్కృత భౌతికానామ్॥౪౩॥తద్వైభజామ్యృతధియస్తవపాదమూలంహిత్వేదమాత్మఛదిమాత్మగురోఃపరస్య దేహాద్యపార్థమసదంత్యమభిజ్ఞమాత్రంవిందేతతేతర్హిసర్వమనీషితార్థమ్॥౪౪॥ సత్త్వంరజస్త

నామీశ్వరస్య - అంఘ్రిమూలంభజామీతితృతీయశ్లోకేనానుషంగః - కథంభూతమంఘ్రిమూలం- యత్స్థంయత్రస్థి తంకర్మగుణకాలానాంరజఃమలం- అన్యేచపూర్వోక్తాస్తాపాదయః- నస్పృశంతి- రజఇతివాపాఠః- యతఃవేదాః హృదయేయేషాంతేవేదతాత్పర్యవిదోమునయః - యదేవస్తువంతి- నితరాంనమంతి - తత్ప్రాప్త్యేవఃస్తవనాదీనికు ర్వంతి॥ ౪౨॥ తతోన్యఃపురుషార్థోనాస్తీత్యాహ॥ నాన్యమితి॥ తవఅంఘ్ర్యుపనయాత్ శ్రీమచ్చరణప్రాప్తేః- అన్యం క్షేమంనవిద్మః- పరితఃసర్వేష్వపిలోకేషుభీర్యస్యతస్యజనస్య- తదేవాహ- ద్విపరార్ధందిష్ట్యంస్థానంయస్యసః- బ్ర హ్మాపి - తేకాలస్యభ్రూవిజృంభరూపాత్ కాలాదలంబిభేతి - అతఃకిమువక్తవ్యంతేనైవబ్రహ్మణాకృతానాంభౌ తికానాంప్రాణినాంప్రాణినాంభయమితి॥౪౩॥యస్మాదేవం-తదితి॥తత్తస్మాత్తవపాదమూలమేవభజామి- కథంభూత స్య-ఋతధియఃసత్యజ్ఞానస్వరూపస్య - యద్వా- ఋతాసత్యాధీర్యస్యయస్మిన్వాతస్య- ఆత్మగురోర్జీవనియంతుః- అతఃకారణాత్పరస్యకింకృత్వా-ఆత్మఛదింస్వాత్మావారకం-అపార్థంచనిష్ఫలం - అసచ్చతుచ్ఛం-అంత్యంచనశ్వరం ఇదందేహగేహాదికంహిత్వాదేహాదిభజనంత్యక్త్వా - అసచ్చేత్కథంప్రతీయతేతత్రాహ - అభిజ్ఞమాత్రంనహ్యాత్మ్యం తమసత్ కింత్వాత్మమాత్రంనతతఃపృథగస్తీత్యర్థః-నన్వపవర్గాయభవతుముముక్షుజనంఫలాంతరార్థంత్వన్యభజనం కార్యమేవతత్రాహ- తర్హీతి- యదిత్వాంభజతిపురుషః- తర్హిత్వత్తఏవసర్వంమనీషితమర్థంవిందేతేతి॥ ౪౪॥ నను బ్రహ్మారుద్రావపిమహావమూర్తీ-అతోమమైవకిమిత్యత్యంతమాద్రియసే- తత్రాహ॥ సత్త్వమితి॥ యదపియద్య

పి-తవైవమాయయాకృతాః - ఏతాః లీలాః త్వయైవ ధృతాః తథాపియాసత్త్వమయీసైవప్రశాంత్యైమోక్షాయ నకేవలంప్రశాంత్యభావమాత్రమన్యభజనేకింత్వనిష్టంచకించిదన్యథాత్వేభవేదిత్యాహ - వ్యసనేతి॥ ౪౫॥ తదేవసదాచారేణప్రథయతి॥తస్మాదితి॥ హేభగవన్-తవశుక్లాంతనుంశ్రీనారాయణాఖ్యాం-అథతావకానాంచశుక్లాంతనుంనరాఖ్యాం-యద్యస్మాత్ -సాత్త్వతాః-సత్త్వమేవపురుషస్యాధీశ్వరస్యరూపముశంతిమన్యంతే-నత్వన్యత్ రజస్తమశ్చేతి-అత్రహేతుః-యతఃసత్త్వాత్ -లోకోవైకుంఠాఖ్యః-లోకత్వేసత్యభయంచభోగేసత్యప్యాత్మసుఖంచ॥ ౪౬॥ అతస్తం ప్రణమతి॥తస్మాఇతి॥హంసాయశుద్ధాయసంయతగిరేనియమితవాచే-అథచ-నిగమేశ్వరాయవేదమార్గప్రవర్తకాయ॥ ౪౭॥ వేదార్థసంప్రదాయప్రవర్తనేహేతుత్వంవర్ణయన్స్తౌతి॥యమితి॥ కపటేంద్రియమార్గైఃభ్రమద్ధీఃవిక్షిప్తబుద్ధిఃపుమాన్-స్వేంద్రియాదిషునియంతృత్వేనసంతమపి- యంత్వాంనవేద-దృక్పథేషువిషయేషు-బుద్ధివిక్షేపేహేతుః-తస్మాయమాతస్యత్వవైవమాయయా-ఆవృతాఅనాత్మనిష్ఠామతిర్యస్య-సఏషోపి- అన్యఏవపూర్వమజ్ఞాత్వైన-అఖిలగురోస్తవ త్వత్ప్రవర్తితంవేదముపసాద్యప్రాప్య-తంత్వాంసాక్షాద్వేద॥౪౮॥ వేదనైవతద్జ్ఞానమిత్యుపపాదయన్ప్రణమతి॥ యదితి॥యస్యతవదర్శనంనిగమేభవతి-కథంభూతం-ఆత్మనస్తవరహఃప్రకాశకంసత్త్వప్రకాశకం- అన్యథాదుర్జ్ఞేయత్వా

మఇతీశతవాత్మబంధోర్మాయాకృతాస్థితిలయోద్భవహేతవోఽస్య।లీలాధృతాయదపిసత్త్వమయీప్రశాంత్యైనాన్యేనృశాంవ్యసనమోహభియశ్చయాభ్యామ్॥ ౪౫॥ తస్మాత్తవేహభగవన్నథతావకానాంశుక్లాంతనుంచదయితాంకుశలాభజంతి। యత్సాత్త్వతాఃపురుషరూపముశంతిసత్త్వంలోకోయతోఽభయముతాత్మసుఖంనచాన్యత్ ॥౪౬॥తస్మైనమోభగవతేపురుషాయభూమ్నేవిశ్వాయవిశ్వగురవేపరదేవతాయై। నారాయణాయఋషయేచనరోత్తమాయహంసాయసంయతగిరేనిగమేశ్వరాయ॥ ౪౭॥యంవైనవేదవితథాక్షపథైర్భ్రమద్ధీస్సంతంస్వకేష్వసుషుహృత్స్వపిదృక్పథేషు।తన్మాయయావృతమతిస్సఉవేదసాక్షాదాద్యస్తవాఖిలగురోరుపసాద్యవేదమ్॥౪౮॥యద్దర్శనంనిగమఆత్మరహఃప్రకాశంముహ్యంతియత్రకవయోఽజపరాయతంతః। తంసర్వవాదవిషయప్రతిరూపశీలంవందేమహాపురుషమాత్మనిగూఢబోధమ్॥౪౯॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-అష్టమోఽధ్యాయః. *

శ్రీసూతః॥ సంస్తుతోభగవానిత్థంమార్కండేయేనధీమతా। నారాయణోనరసఖఃప్రీతఃప్రాహభృగూద్వహ ॥ ౧ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ భోభోబ్రహ్మర్షివర్యోఽసిసిద్ధఆత్మసమాధినా।మయిభక్త్యానపాయిన్యాతపస్స్వాధ్యాయసంయమైః ॥ ౨ ॥ వయంతేపరితుష్టాస్స్మత్వద్బృహద్వ్రతచర్యయా । వరంప్రతీచ్ఛభద్రంతేవరదేశాదభీప్సితమ్॥ ౩॥మార్కండేయః॥ జితంతేదేవదేవేశప్రపన్నార్తిహరాచ్యుత । వరేణైతావతాలంనోయద్భవాన్సమదృశ్యత ॥ ౪ ॥ గృహీత్వాజాదయోయస్యశ్రీమత్పాదాబ్జదర్శనమ్। మనసాయోగపక్వేనసభవాన్మేఽక్షిగోచరః॥ ౫ ॥ అథాప్యంబుజపత్రాక్షపుణ్యశ్లోకశిఖామణే। ద్రక్ష్యేమాయాంయయాలోకస్సపాలోవేదసద్భిదామ్॥ ౬॥ శ్రీసూతః॥ ఇతీడితోఽర్చితఃకామమృషిణా

మహ-అజపరాఃబ్రహ్మముఖ్యాఃకవయోపి- సాంఖ్యయోగాదిభిర్యతమానాః-యత్రయస్మిన్-స్వరూపే-ముహ్యంతి-కుత ఇత్యతఆహ - సర్వేషాంసాంఖ్యాదివాదానాంయేవిషయాఃభేదాయస్తేషాంప్రతిరూపవత్తత్తదనురూపశీలంస్వభావోయస్యతం-యతఃఆత్మనాదేహాదిసంఘాతేననిగూఢోబోధోయస్యతం-ఏవంభూతంమహాపురుషంత్వాంవందఇతి॥౪౯॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥నవమేభగవాన్మాయాదిదృక్షోర్దర్శనంమునేః। మాయాశిశోర్లయాబ్ధౌచమునేర్నిర్వేశనిర్గమౌ॥భగవతఃపరితోషపూర్వకంతదపేక్షితవరదానంకథయితుమాహ ॥ సంస్తుతఇతి॥ ౧॥ భోభోఇతి॥ఆత్మసమాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణ॥ ౨॥ వయమితి॥ వయంతేపరితుష్టాస్స్మేతిబహువచనంసర్వదేవాభిప్రాయేణ- వరదేశాదిత్యేకవచనంస్వయైకాభిప్రాయేణ ప్రతీచ్ఛ గృహాణ॥౩॥జితమితి॥వరేణచదయతాత్వయాజీతం-ఉత్కర్షోదర్శితః- మమతుసంతోషోనాస్తీత్యాహ॥వరేణేతి॥౪॥ గృహీత్వేతి॥ యస్యతవ-శ్రీమత్పాదాబ్జదర్శనం- అజాదయోబ్రహ్మాదయోవాంఛంతి-సభవాన్-మేఅక్షిగోచరోజాతోఽసికిమతఃపరంవరేణేత్యర్థః॥౫॥అథేతి॥ద్రక్ష్యేద్రష్టుమిచ్ఛామి-లోకపాలైఃప్రపన్నాదిభిస్సహితఃఅయంలోకోజనః - సద్భిదాం- సతివస్తునిభిదాంభేదంయయావేదవేత్తి॥౬॥ఇతి॥ తథేతి॥ ద్రక్ష్యసి॥ సఈశ్వరః

స్మయ-స్మయమానః-ప్రాగాత్-సస్మయమితి పాఠాంతరే క్రియావిశేషణం ॥ ౭ ॥ తమితి ॥ తమేవార్థం మాయాదర్శనరూపం- అగ్న్యర్కాదిమూర్తిషు॥ ౮॥ ధ్యాయన్నితి ॥ భావద్రవ్యైః మనోమయైర్ద్రవ్యైః క్వచిత్ కదాచిత్ - భక్తిప్రసరసంప్లుతః భక్త్యుద్రేకవ్యాప్తః ॥ ౯ ॥ మాయామదర్శనమాహ ॥ తస్యేతి ॥ ౧౦ ॥ తమితి ॥ తంవాయుమను- బలాహకా మేఘాః అభవన్ ఆవిర్బభూవుః- తే చ తటిద్భిః విద్యుద్భిస్సహితాః-ఉచ్చైః స్వనంతో గర్జంతః- అక్షో రథాంగం తద్వత్ స్థవిష్ఠాః- అభితో వర్షధారాః ముముచుః॥౧౧॥ తత ఇతి॥ చతుర్దిక్షు వర్తమానాః-సముద్రాః- సమీరవేగేన ఊర్మయస్తైః క్ష్మాతలం ఉద్గ్రసంతః- ఉగ్రా నక్రా యేషు- భయానకా ఆవర్తా యేషు- గభీరః ఘోషో యేషు- తే చ తే చ తే చ॥ ౧౨॥ అంతరితి॥ ఆత్మనా సహ జరాయుజాదిచతుర్విధం జగత్ - అంతర్బహిశ్చోపతాపితం వీక్ష్య- క్ష్మాం చ జలాప్లుతాం వీక్ష్య- మునిః- సమత్రసత్ భయం ప్రాప- కేనోపతాపితం - అద్భిః - కథంభూతాభిః - అతిద్యుభిః అతిక్రాంతాద్యాభిః- ఖరైశ్చ సూర్యరశ్మిభిః వాయుభిర్వేతి శేషః- శతహ్రదాభిశ్చ విద్యుద్భిః- దీర్ఘమార్షం

భగవాన్స్మనేః థేతి సస్మయన్ ప్రాగాద్బదర్యాశ్రమమీశ్వరః॥౭॥ తమేవ చింతయన్నర్థమృషిస్స్వాశ్రమ ఏవ సః। వసన్నగ్న్యర్కసోమాంబుభూవాయువియదాత్మసు॥౮॥ ధ్యాయన్సర్వత్ర చ హరిం భావద్రవ్యైరపూజయత్ ।క్వచిత్పూజాం విసస్మార భక్తిప్రసరసంప్లుతః ॥ ౯ ॥ తస్యైకదా భృగుశ్రేష్ఠ పుష్పభద్రానదీతటే। ఉపాసీనస్య సంధ్యాయాం బ్రహ్మన్వాయురభూన్మహాన్॥ ౧౦॥ తంచండశబ్దం సముదీరయంతం బలాహకా అన్వభవన్ కరాళాః। అక్షస్థవిష్ఠా ముముచుస్తటిద్భిస్స్వనంత ఉచ్చైరభివర్షధారాః॥ ౧౧॥ తతో వ్యదృశ్యంత చతుస్సముద్రాస్సమంతతః క్ష్మాతలమగ్రసంతః। సమీరవేగోర్మిభిరుగ్రనక్రభయానకావర్తగభీరఘోషాః॥ ౧౨॥ అంతర్బహిశ్చాద్భిరతిద్యుభిః ఖరైశ్శతహ్రదాభిరుపతాపితం జగత్ ।చతుర్విధం వీక్ష్య సహాత్మనా మునిర్జలాప్లుతాం క్ష్మాం విమనాస్సమత్రసత్ ॥౧౩॥ తస్యైవముద్వీక్షత ఊర్మిభీషణః ప్రభంజనాఘూర్ణితవార్మహార్ణవః। ఆపూర్యమాణో* వర్షద్భిరంబుదైః క్ష్మాం ద్వీపవర్షాదిభిరప్యధాత్సమమ్॥ ౧౪॥ సక్ష్మాంతరిక్షం సదివం సభాగణం త్రైలోక్యమాసీత్సహ సాద్భిరాప్లుతమ్। స ఏక ఏవోర్మిజలే మహామునిర్బభ్రామ విక్షిప్య జటా జడాంధవత్ ॥ ౧౫॥ క్షుత్తృట్పరీతో మకరైస్తిమింగిలైరుపద్రుతో వీచినభస్వతాహతః । తమస్యపారే పతితో భ్రమన్ దిశో న వేద ఖం గాం చ పరిశ్రమేషితః॥౧౬॥ క్వచిన్మగ్నో మహావర్తే తరంగైస్తాడితః క్వచిత్ ।యాదోభిర్భక్షితః క్వాపి స్వయమన్యోన్యఘాతిభిః॥౧౭॥క్వచిచ్ఛోకం క్వచిన్మోహం క్వచిద్దుఃఖం సుఖం భయమ్।క్వచిన్మృత్యుం సమాప్నోతి వ్యాధ్యాదిభిరుపద్రుతః॥౧౮॥ అయుతాయుతవర్షాణాం సహస్రాణి శతాని చ। వ్యతీయుర్భ్రమతస్తస్మిన్ విష్ణుమాయావృతాత్మనః॥ ౧౯॥ స కదాచిద్భ్రమంస్తస్మిన్ పృథివ్యాః కకుది ద్విజః। న్యగ్రోధపోతం దదృశే ఫలపల్లవశోభితమ్॥౨౦॥ ప్రాగుత్తరస్యాం శాఖాయాం తస్యాపి దదృశే శిశుమ్। శయానం పర్ణపుటకే గ్రసంతం ప్రభయా తమః ॥ ౨౧ ॥ మహామరకతశ్యామం శ్రీమద్వదనపంకజమ్ । కంబుగ్రీవం మహోరస్కం సునాసం సుందరభ్రువమ్॥ ౨౨॥ శ్వాసైజదలకాభాతం కంబుశ్రీకర్ణదాడిమమ్ । విద్రుమాధరభాసేషచ్ఛోణాయితసుధాస్మితమ్॥ ౨౩॥ పద్మగర్భారుణాపాంగం హృద్యహాసావలోకనమ్। శ్వాసైజ

ఛందోనుసారేణ॥ ౧౩॥ తస్యేతి॥ ప్రభంజనేన ఆఘూర్ణితం ప్రకంపితం వాః ఉదకం యస్మిన్ సః అప్యధాత్ ఛాదయామాస సమం సహ॥ ౧౪॥ సక్ష్మేతి॥ సహసా-సక్ష్మాంతరిక్షం భూమ్యంతరిక్షస్థప్రాణిసహితం- సదివం స్వర్గస్థదేవసహితం- భాగణాః జ్యోతిర్గణాః తైస్సహితం- జటాః విక్షిప్య వికీర్య॥౧౫॥ క్షుదితి॥ పరిశ్రమేణ ఇషితః గతః వ్యాప్త ఇత్యర్థః-ఇషు సర్పణ ఇత్యస్మాత్ ॥౧౬॥ క్వచిదితి॥ అన్యోన్యఘాతిభిః తద్భక్షణాయ పరస్పరం యుధ్యద్భిః॥౧౭॥౧౮॥ అయుతేతి॥ విష్ణుమాయావృతాత్మన ఇతి స తథా భ్రష్టవానిత్యర్థః॥౧౯॥ స ఇతి॥ కకుది ఉన్నతప్రదేశే-న్యగ్రోధపోతం కోమలవటం॥౨౦॥ ప్రాగితి॥ తస్యేశానదిక్శాఖాయాం- శిశుమపి॥ ౨౧॥ మహామరకతేతి॥ శ్రీమత్ రమ్యం వదనపంకజం యస్య తం-కంబువత్ త్రిరేఖావృతా గ్రీవా యస్య తం-మహోరస్కం విశాలవక్షసం-సునాసం శోభనా నాసా యస్య తం- సుందరే భ్రువౌ యస్య తం ॥ ౨౨ ॥ శ్వాసేతి॥ శ్వాసైః ఏజంతః కంపమానా యే అలకాస్తైరాభాతం శోభితం- కంబువత్ అంతర్వలయేన శ్రీర్యయోస్తౌ కంబుశ్రీ యౌ కర్ణౌ యో దాడిమపుష్పే యస్య తం -విద్రుమతుల్యాధరభాసా ఈషచ్ఛోణాయితం సుధాతుల్యం స్మితం

యస్యతం॥౨౩॥పద్మేతి॥ పద్మగర్భవత్ ఆఈషత్ అరుణావపాంగౌనేత్రాంతౌ యస్యతం-హృద్యోహాసోయస్మిన్ తద్వదనలో కనంయస్యతం-శ్వాసైరేజంత్యశ్చలంత్యోవళయస్త్రివల్యోనిమ్నారేఖాస్తాభిఃసంవిగ్నా చంచలానిమ్నాచగంభీరానాభిర్య స్మిన్ తత్ - దళవదశ్వత్థదళసంకాశముదరంయస్యతం॥౨౪॥చార్విత్వితి॥ చారవఃఅంగుళయోయయోస్తాభ్యాంఉన్నీయక్ష కృష్య- ధయంతంపిబంతం॥ ౨౫॥ తదితి॥ హృత్పద్మంచవిలోచనాంబుజేప్రోత్ఫుల్లానితానియస్యసః- అద్భుతభావఃఆ త్యాశ్చర్యరూపం తేనశంకితస్సన్నపి- తంప్రష్టుంపురఃప్రససారసమీపంగతః॥ ౨౬॥ తత్రేతి॥అదఃఇదంజగత్ -యథాపు రాప్రళయాత్పూర్వం-న్యస్తంవిన్యస్తం-దృష్ట్వాచ- అతీవవిస్మితస్సన్-అముహ్యత్ ॥౨౭॥కృత్స్నశోదర్శనంప్రపంచ యతి॥ఖమితి॥కకుభోదిశః-పురాణిఆకరాంశ్చ-ఖేటాన్ కర్షకగ్రామాన్- వ్రజాన్ గోకులాని-ఆశ్రమాంశ్చవర్ణాంశ్చ తేషాంవృత్తీశ్చేత్యర్థః॥౨౮॥ మహాంతీతి॥ నానాయుగానికల్పాంశ్చకల్పయతికైర్వాకల్ప్యతఇతితథాతం-కాలంచ-సది వపరమార్థమివఅవభాసితం తేనైవ॥౨౯॥౩౦॥తస్మిన్నితి॥ పటంచలోకంచవీక్ష్యతస్యప్రేమాసుధాతుల్యస్మితయుక్తేనా పాంగనిరీక్షణేననిరీక్షితస్సన్॥౩౧॥అథేతి॥అథతం బాలకమధోక్షజంపరిష్వక్తుం-అభ్యయాదిత్యన్వయః-కథంభూతంహృ

ద్వలిసంవిగ్ననిమ్ననాభిదళోదరమ్॥౨౪॥ చార్వంగులిభ్యాంపాణిభ్యామున్నీయచరణాంబుజమ్। ముఖే నిధాయవిప్రేంద్రధయంతంవీక్ష్యవిస్మితః॥౨౫॥ తద్దర్శనాద్వీతపరిశ్రమోముదాప్రోత్ఫుల్లహృత్పద్మవి లోచనాంబుజః। ప్రహృష్టరోమాద్భుతభావశంకితఃప్రష్టుంపురస్తంప్రససారబాలకమ్ ॥ ౨౬ ॥ తావ చ్ఛిశోర్వైశ్వసితేనభార్గవస్సోంతశ్శరీరంమశకోయథావిశత్।తత్రాప్యదోన్యస్తమచీక్ష్యకృత్స్నశో యథాపురాముహ్యదతీవవిస్మితః ॥ ౨౭ ॥ ఖంరోదసీభగణానద్రిసాగరాన్ద్వీపాన్సవర్షాన్కకుభ స్సురాసురాన్। వనాని దేశాన్ సరితఃపురాకరాన్ ఖేటాన్వ్రజానాశ్రమవర్ణవృత్తయః॥౨౮॥ మహాం తిభూతాన్యథభౌతికాన్యసౌకాలంచనానాయుగకల్పకల్పనమ్।యత్కించిదన్యద్వ్యవహారకారణందద ర్శవిశ్వంసదివావభాసితమ్॥ ౨౯ ॥ హిమాలయంపుష్పవహాంచతాంనదీంనిజాశ్రమంయత్రఋషీ అ పశ్యత। విశ్వంవిపశ్యంచ్ఛ్వసితాచ్ఛిశోర్వైబహిర్నిరస్తోన్యపతల్లయాబ్ధౌ॥ ౩౦॥ తస్మిన్ పృథివ్యాఃకకు ది్ప్రరూఢంవటంచతత్పత్రపుటేశయానమ్। బాలంచతత్ప్రేమసుధాస్మితేననిరీక్షితో పాంగనిరీక్షణేన॥ ౩౧॥ అథతంబాలకంవీక్ష్యనేత్రాభ్యాంధిష్ఠితంహృది। అభ్యయాదతిసంహృష్టఃపరిష్వక్తుమధోక్షజమ్॥ ౩౨ ॥ తావత్సభగవాన్సాక్షాద్యోగాధీశోగుహాశయః । అంతర్దధఋషేస్సద్యయథేహానీశ నిర్మితా ॥ ౩౩ ॥ తమన్వథ వటోబ్రహ్మన్ సలిలం లోకసంప్లవః । తిరోధాయిక్షణాదస్య స్వా శ్రమేపూర్వవత్స్థితః॥ ౩౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే నవమోఽధ్యాయః. ... ... *

శ్రీసూతః॥ సఏవమనుభూయేదంనారాయణవినిర్మితమ్। వైభవంయోగమాయాయాస్తమేవశరణం యయౌ॥ ౧॥ ఋషిః॥ప్రపన్నోస్మ్యంఘ్రిమూలంతేప్రపన్నాభయదంహరే।యన్మాయయాపివిబుధా ముహ్యంతిజ్ఞానకాశయా॥ ౨॥సూతః॥తమేవంనిభృతాత్మానంవృషేణదివిపర్యటన్ । రుద్రాణ్యాభగ వాన్రుద్రోదదర్శస్వగణావృతః॥ ౩ ॥ అథోమాతమృషింవీక్ష్యగిరిశంసమభాషత। పశ్యేమంభగవన్వి ప్రోనిభృతాత్మేంద్రియాశయః॥ ౪॥ నిభృతోర్మిఝషవ్రాతోవాతాపాయేయథార్ణవః।కుర్వస్యత

ద్యథిష్ఠితం॥ ౩౨॥ తావదితి॥ తావత్ పరిష్వంగలాభాత్పూర్వమేవఋషేస్తస్య-అంతర్హితోబభూవ- తదువ్యమవైఫ ల్యేదృష్టాంతః-అనీశోనిర్దైవః తేననిర్మితా-ఈహాక్రియాయథేతి॥౩౩॥తమితి॥తమంతర్హితంభగవంతమనువటః- స లిలంలోకసంప్లవశ్చతిరోధాయిఅంతర్హితః-సచస్వాశ్రమఏవయథాపూర్వంస్థితఇతి॥౩౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥దశమేశివఆగత్యమునేస్తుష్టోవరానదాత్।తేనసాకమితిప్రీత్యాసమాభాష్యసభాజయన్॥౧॥ప్రపన్నోస్మీతి॥జ్ఞానకా శయాజ్ఞానవత్ప్రకాశమానయా- స్వాస్పజనంవినావిద్వాంసోపి- యస్యతవమాయయా-జ్ఞానినోప్యయమిత్యహంకారే ణముహ్యంతీత్యర్థః॥౨॥శ్రీనారాయణఏవస్వమాయాదర్శనశ్రాంతంశ్రీశివరూపేణసాంత్వమాయాసతదాహ॥ తమితి॥ నిభృతాత్మానంసమాహితచిత్తం-రుద్రాణ్యాభవాన్యా॥౩॥అథేతి॥నిభృతాఃనిశ్చలాఃఆత్మేంద్రియాశయాఃదేహేంద్రి యమనాంసియస్యసః॥౪॥ నిభృతేతి॥నిభృతఃనిశ్చలఃఊర్మిఝషవ్రాతఃయస్మిన్సః- నంసిద్ధంఫలం-సాక్షాత్కారప్రక

టీకుస-యతోఽభవాన్ సిద్ధిదః॥౫॥ఆశిషః అభ్యుదయలక్షణాః-ఉతస్విత్ అత్ర హేతుః-భక్తిమితి॥౬॥ అథేతి॥ సంవదిష్యా
మః సంవాదం కరిష్యామః ౭॥ ఇతీతి॥సతాంగతిత్వే హేతుః-ఈశాన ఇతి॥ ౮॥ తయోరితి॥రుద్ధాః ధియోంతఃకరణస్యవృత్త
యో యేన సః॥ ౯॥ ౧౦॥ ఆత్మనీతి॥న కేవలం బహిరేవ-కింఆత్మన్యపి ప్రాప్తం శివం విచక్ష్య-విస్మితః-కథం ప్రాప్తం - సహ
సా అకస్మాదేవ-హృది భాతం-కథంభూతం-తటిత్పింగా జటా ధారయతీతి తథాతం-త్రీణ్యక్షీణి యస్య తం ॥ ౧౧ ॥ వ్యా
ఘ్రేతి॥ శూలాదిభిస్సహాక్షమాలాదీన్ బిభ్రాణమిత్యన్వయః-అక్షమాలాదీనాం ద్వంద్వైక్యం॥౧౨॥ విస్మయపూర్వకం
బహిర్దర్శనమాహ॥కిమిదమితి॥సోమం ఉమయా సహాగతం-రుద్రం దదృశే॥౧౩॥రుద్రమితి॥తతోఽననామ॥ ౧౪॥౧౫॥ఆ
హేతి॥ పూర్ణకామత్వం వ్యనక్తి-యేనత్వయా జగన్నివృతం భవతీతి॥౧౬॥ నిర్గుణత్వే న సగుణత్వే చ నమస్కరోతి॥
నమ ఇతి॥నమశ్శివాయ నిర్గుణాయ సత్త్వాయ సత్త్వాధిష్ఠాత్రే-అతఏవ ప్రమృడయతి ప్రకర్షేణ సుఖయతీతి తథా తస్మై నమః॥

పసస్సాద్యాత్సంసిద్ధిం సిద్ధిదోఽభవాన్॥౫॥శ్రీభగవాన్॥ నైవేచ్ఛత్యాశిషః క్వాపి బ్రహ్మర్షిర్మోక్షమప్యుత।
భక్తిం పరాం భగవతి లబ్ధవాన్ పురుషేఽవ్యయే॥౬॥అథాపి సంవదిష్యామో భవాన్యేతేన సాధునా।అయం
హి పరమో లాభో నృణాం సాధుసమాగమః॥౭॥ ఇత్యుక్త్వా తముపేయాయ భగవాన్ స సతాంగతిః । ఈ
శానస్సర్వవిద్యానామీశ్వరస్సర్వదేహినామ్॥౮॥తయోరాగమనం సాక్షాదీశయోర్జగదాత్మనోః।న వే
ద రుద్ధధీవృత్తిరాత్మానం విశ్వమేవ చ॥ ౯ ॥ భగవాంస్తదభిజ్ఞాయ గిరిశో యోగమాయయా ।ఆవిశత్తద్గు
హాకాశం వాయుశ్ఛిద్రమివేశ్వరః॥౧౦॥ఆత్మన్యపి శివం ప్రాప్తం తటిత్పింగజటాధరమ్ । త్ర్యక్షమష్టభుజం
ప్రాంశుముద్యంతమివ భాస్కరమ్॥౧౧॥వ్యాఘ్రచర్మాంబరం శూలధనురిష్వసిచర్మభిః।అక్షమాలా
డమరుకకపాలపరశుం సహ। బిభ్రాణం సహసా భాంతం విచక్ష్య హృది విస్మితః ॥ ౧౨ ॥ కిమిదం కుతఏవే
తి సమాధివిరతో మునిః। నేత్రే ఉన్మీల్య దదృశే సగణం సోమమాగతం॥ ౧౩॥ రుద్రం త్రిలోకైకగురుం ననా
మ శిరసా మునిః॥౧౪॥తస్మై సపర్యాం వ్యదధాత్సగణాయ సహోమయా । స్వాగతాసనపాద్యార్ఘ్య
గంధస్రగ్ధూపదీపకైః॥౧౫॥ఆహ చాత్మానుభావేన పూర్ణకామస్య తే విభో। కరవామ కిమీశాన యేనేదం ని
ర్వృతం జగత్ ॥ ౧౬॥ నమశ్శివాయ శాంతాయ సత్త్వాయ ప్రమృడాయ చ। రజోజుషేఽథ ఘోరాయ న
మస్తుభ్యం తమోజుషే॥ ౧౭॥ శ్రీసూతః॥ ఏవం స్తుతస్స భగవాన్ మహాదేవస్సతాంగతిః । పరితుష్టః ప్రస
న్నాత్మా ప్రహసంస్తమభాషత॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ వరం వృణీష్వ తే కామం వరదేశా వయం త్రయః ।
అమోఘం దర్శనం యేషాం మర్త్యో యద్విందతేఽమృతమ్॥౧౯॥బ్రాహ్మణాస్సాధవశ్శాంతా నిస్సం
గా భూతవత్సలాః । ఏకాంతభక్తా అస్మాసు నిర్వైరాస్సమదర్శినః॥ ౨౦॥ సలోకా లోకపాలాస్తాం
స్తు వందంత్యర్చంత్యుపాసతే । అహం చ భగవాన్బ్రహ్మా స్వయం చ హరిరీశ్వరః॥ ౨౧॥ న తే మయ్యచ్యుతే
జే చ భిదామణ్వపి చక్షతే । నాత్మనశ్చ పరస్యాపి తద్యుష్మాన్వయమీమహి॥౨౨॥నహ్యమ్మయాని తీర్థాని
న దేవాశ్చేతనోజ్ఝితాః। తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః॥౨౩॥(పా॥ నహ్యమ్మయాని తీర్థాని
న దేవాశ్చేతనోజ్ఝితాః। తే పునంత్యురుకాలేన యూయం దర్శనమాత్రతః॥)బ్రాహ్మణేభ్యో నమస్యా
మో యే స్మద్రూపం త్రయీమయమ్ । బిభ్రత్యాత్మసమాధానతపస్స్వాధ్యాయసంయమైః॥౨౪॥ శ్ర
వణాద్దర్శనాద్వాపి మహాపాతకినోఽపి యే।శుధ్యేరన్నంత్యజాశ్చాపి కిము సంభాషణాదిభిః॥౨౫॥శ్రీసూతః॥
ఇతి చంద్రలలామస్య ధర్మగుహ్యోపబృంహితమ్ । వచోఽమృతాయనమృషిర్నాతృప్యత్కర్ణయోః

౧౭॥౧౮॥వరమితి॥త్రయః బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః-యత్ యేభ్యః తేవయం॥ ౧౯॥ వరదానాదినా భవత్సేవైవాస్మాభిః
క్రియతే-సత్వనుగ్రహః-జగద్వంద్యత్వాద్భవతామితి బ్రాహ్మణాన్ స్తౌతి-బ్రాహ్మణా ఇతి॥ యే సాధవః సదాచారాః-
శాంతాః మత్సరాదిరహితాః-నిస్సంగా నిష్కామాః॥౨౦॥ సలోకా ఇతి॥ న కేవలం త ఏవ కింతు అహం చేత్యాది॥౨౧॥పూ
జ్యతమత్వే హేత్వంతరమాహ॥ నేతి॥ అణ్వపి అణుమాత్రమపి-న చక్షతే న పశ్యంతి-తత్తస్మాత్ - ఏవంభూతాన్ యుష్మాన్
ఈమహి భజేమహి॥౨౨॥౨౩॥బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి॥బ్రాహ్మణేభ్యః బ్రాహ్మణాన్- ఆత్మసమాధానం చిత్తైకాగ్ర్యం-తపః
ఆలోచనం స్వాధ్యాయః అధ్యయనం-సంయమః వాగాదినియమః-తైః॥౨౪॥కించ॥ శ్రవణాదితి॥౨౫॥ ఇతీతి॥ చంద్రో లలా
మం భూషణం యస్య తస్య-ధర్మరహస్యయుక్తం-అమృతాస్పదం వచః కర్ణాభ్యాం పిబన్ - నాతృప్యత్ అలమితి నామన్యత

కర్ణయోరమృతాయనమితి వా అన్వయః॥౨౬॥ స ఇతి॥ శివస్య వాగేవ అమృతం తేన ధ్వస్తః క్లేశపుంజో యస్య సః॥౨౭॥ అహో ఇతి॥ ఇయమీశ్వరలీలా దుర్విభావ్యా అవితర్క్యా - యద్యయా ఈశితవ్యాని నియమ్యాని - యాని భూతాని - తాని జగదీశ్వరాః స్వయం నమంతి స్తువంతి చేత్॥౨౮॥ అథవా లోకసంగ్రహార్థమేతదిత్యాహ॥ ధర్మమితి॥ ప్రవక్తారోపి స్వయం దేహినాం ధర్మమాచరంతి॥౨౯॥ న న్వేతత్స్వప్రభావతిరస్కారకం కథం మయా క్రియతే తత్రాహ॥ నేతి॥ ఏతావతా లోకసంగ్రహమాత్రేణ - తైర్నమనాదిభిః - కథంభూతైః స్వమాయామయీ వృత్తిర్యేషు తైః - భగవతో మాయినస్తవానుభావో న దుష్యేత - యతః - ప్రసిద్ధస్య మాయినః కుహకైః కపటైః యథా - తథైతానీ నమనాదీని - అతస్తస్య కుహకేన యథానుభావో న దుష్యేత - తద్వదితి - ప్రదుష్యేతేతి పాఠే నకారస్య దృష్టాంతేనానుషంగః ॥ ౩౦ ॥ మాయాచేష్టితం ప్రపంచయతి॥ సృష్ట్వేతి॥ స్వప్నదృక్ యథేత్యవిద్యాచేష్టితే దృష్టాంతః॥౩౧॥ తస్మా ఇతి॥ త్రిగుణత్వేపి న జీవవత్తదభిభూతాయ - కింతు - మహాత్మనే గుణాత్మన ఇతి పాఠే గుణానామాత్మనే నియంత్రే॥౩౨॥ వరం వృణీష్వేతి యదుక్తం తత్రాహ॥ కమితి॥ వరం వర్ణనం యస్య తస్మాత్ - తత్ త్వత్తః - పరం కం నువరం వృణే - యస్య తవ దర్శనాత్ - పూర్ణకామః సర్వానందసందోహరూపః -

పిబన్॥౨౬॥ స చిరం మాయయా విష్ణోర్భ్రామితః కర్శితో భృశమ్। శివవాగమృతధ్వస్తక్లేశపుంజస్తమబ్రవీత్॥ ౨౭॥ మార్కండేయః॥ అహో ఈశ్వరచర్యేయం దుర్విభావ్యా శరీరిణామ్। యన్నమంతీశితవ్యాని స్తువంతి జగదీశ్వరాః॥ ౨౮॥ ధర్మం గ్రాహయితుం ప్రాయః ప్రవక్తారశ్చ దేహినామ్। ఆచరంత్యనుమోదంతే క్రియమాణం స్తువంతి చ॥ ౨౯॥ నైతావతా భగవతః స్వమాయామయవృత్తిభిః। న దుష్యేతానుభావస్తైర్మాయినః కుహకం యథా॥౩౦॥ సృష్ట్వేదం మనసా విశ్వమాత్మనానుప్రవిశ్య యః। గుణైః కుర్వద్భిరాభాతి కర్తేవ స్వప్నదృగ్యథా॥ ౩౧ ॥ తస్మై నమో భగవతే త్రిగుణాయ మహాత్మనే। కేవలాయాద్వితీయాయ గురవే బ్రహ్మమూర్తయే॥ ౩౨॥ కం వృణే ను వరం బ్రహ్మన్ పరం త్వద్వరదర్శనాత్। యద్దర్శనాత్పూర్ణకామః సత్యకామః పుమాన్ భవేత్॥ ౩౩॥ వరమేకం వృణేథాపి పూర్ణాత్కామాభివర్షణాత్। భగవత్యచ్యుతే భక్తిం తత్పరేషు యథా త్వయి॥ ౩౪॥ శ్రీసూతః॥ ఇత్యర్చితోభిష్టుతశ్చ మునినా సూక్తయా గిరా। తమాహ భగవాన్ శర్వః శర్వాణ్యా చాభినందితః॥౩౫॥ శ్రీభగవాన్॥ కామస్సర్వోమహర్షే ర్యో భక్తిమాంస్త్వమధోక్షజే। ఆకల్పాంతే యశః పుణ్యమజరామరతా తథా॥౩౬॥ జ్ఞానం త్రైకాలికం బ్రహ్మన్ విజ్ఞానం చ విరక్తిమత్। బ్రహ్మవర్చస్వినో భూయాత్పురాణాచార్యతాస్తు తే॥ ౩౭॥ సూతః॥ ఏవం వరాన్స మునయే దత్వాగాత్త్ర్యక్ష ఈశ్వరః। దేవ్యై తత్కర్మ కథయన్ననుభూతం పురామునా॥ ౩౮॥ సోప్యవాప్తమహాయోగమహిమా భార్గవోత్తమః। విచరత్యధునాప్యద్ధా హరావేకాంతతాం గతః॥౩౯॥ అనువర్ణితమేతత్తే మార్కండేయస్య ధీమతః। అనుభూతం భగవతో మాయావైభవమద్భుతమ్॥౪౦॥ ఏతత్కేచిదవిద్వాంసో మాయాసంసృతిరాత్మనః। అనాద్యావర్తితం నౄణాం కాదాచిత్కం ప్రచక్షతే॥౪౧॥ య ఏవమేతద్భృగువర్యవర్ణితం రథాంగపాణేరనుభావభావితమ్। సంశ్రావయేత్సంశృణుయాదుతోభయో

సత్యకామః యథేచ్ఛం ప్రాప్తసర్వానందః॥ ౩౩॥౩౪॥ ఇతీతి॥ వరదానాయ స్వయమేవ ప్రవృత్తః - శర్వాణ్యా ఉమయా చ అభినందితః అనుమోదితస్సన్నాహ॥౩౫॥ కామ ఇతి॥ కామోయం సర్వోపి - అస్య చ పుణ్యం యశ ఇత్యాది - బ్రహ్మవర్చస్వినస్తే భూయాదిత్యుత్తరేణాన్వయః - యస్త్వమధోక్షజే భక్తిమాన్॥౩౬॥౩౭॥ ఏవమితి॥ తస్య కర్మ తపఆది - అమునా పురానుభూతం యద్భగవన్మాయావైభవం తచ్చ కథయన్॥ ౩౮॥ స ఇతి ॥ అవాప్తో మహాయోగమహిమా యేన సః॥ ౩౯॥ అనువర్ణితమితి॥ ఏతన్మార్కండేయస్య చరితం - తేనానుభూతం చ భగవన్మాయావైభవం అనువర్ణితం ॥ ౪౦॥ నన్వేవమప్యస్మాకం కల్పేష్వన్నస్తి కల్పాయుష్ట్వం వృద్ధైరుచ్యమానం విరుద్ధమేవ తత్రాహ॥ ఏతదితి॥ ఏతన్మార్కండేయేనానుభూతం భగవన్మాయావైభవం నానాకల్పరూపం - కాదాచిత్కం - ఈశ్వరేచ్ఛయా తస్యైవాకస్మికం - న తు సర్వసాధారణం - ఏతత్కేచి[illegible] - అనాది బహుకాలం - ఆవర్తితం దైవయుగసహస్రద్వయమానేన పునః పునః పరివర్తితం ప్రచక్షతే - కే తే - నౄణాం సంసృతిః సర్గప్రళయాదిలక్షణా ఆత్మనో భగవతో మాయేత్యేవమవిద్వాంసః - విద్వాంసస్తు మాయాశిశోః శ్వాసోచ్ఛ్వాసాభ్యాం సత్కృష్టస్తదుదరప్రవేశనిర్గమనతః సప్తకల్పత్వాల్లక్షణమాత్రమేవేతి వదంతి - అతో న విరోధ ఇత్యర్థః॥౪౧॥ య ఇతి॥ భృగువర్యస్య వర్ణితం వృత్తమిత్యర్థః - యః సంశృణుయాదుత సంశ్రావయేద్వా - యః

తయోరుభయోః- కర్మవాసనాకృతాసంసృతిర్న భవతి॥ ౪౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - దశమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా. ... ... ※

శ్లో॥ ఏకాదశేతుపూజార్థంమహాపురుషవర్ణనమ్ । రవేర్వ్యూహస్యచాఖ్యానంప్రతిమాసంపృథక్పృథక్॥ యేనామర్త్యత్వమాపన్నో మర్త్యోసాభాగవోత్తమః। తంపృచ్ఛతిమహాయోగంసాంగోపాంగాదికల్పితమ్। అథేతి॥ అథేతి హేతౌ- హేభాగవతయతోభవాన్సమస్తరాద్ధాంతతత్త్వవిత్॥౧॥ ప్రష్టవ్యమాహ॥ తాంత్రికాఇతి॥ పరిచర్యాయాంఉపాసనాయాంవిషయే- కేవలస్యచైతన్యఘనస్య - అంగానిపాదాదీనిఉపాంగానిగరుడాదీనిఆయుధాని సుదర్శనాదీతిఆకల్పాః కౌస్తుభాదయః తేషాంద్వంద్వైక్యం-తద్యథాకల్పయంతి-యైశ్చతత్త్వైఃకల్పయంతి॥ ౨॥ తవేతి॥ తన్నోవర్ణయేతి॥3॥ గురూపదేశగమ్యత్వాదస్యార్థస్యతన్నమస్కారపూర్వకమాహ॥ నమస్కృత్యేతి॥ విభూతీఃవిరాడ్విగ్రహాద్యాః॥ ౪॥ అంగాదికల్పనాంభూరాదిభిర్దర్శయితుం ప్రథమంతావత్ యథాకల్పయంతీతిప్ర

స్తయోర్నకర్మాశ్రయసంసృతిర్భవేత్॥౪౨॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వాదశస్కంధే-మార్కండేయోపాఖ్యానంనామదశమోఽధ్యాయః. ※ ※ ※ ※

శ్రీశౌనకః॥ అథేమమర్థంపృచ్ఛామోభవంతంబహువిత్తమమ్। సమస్తతంత్రరాద్ధాంతేభవాన్భాగవతతత్త్వవిత్॥ ౧॥ తాంత్రికాఃపరిచర్యాయాం కేవలస్యశ్రియఃపతేః। అంగోపాంగాయుధాకల్పంకల్పయంతియథైవయైః॥౨॥ తన్నోవర్ణయభద్రం తేక్రియాయోగంబుభుత్సతామ్। యేనక్రియానైపుణేనమర్త్యోయాయాదమర్త్యతామ్॥3॥శ్రీసూతః॥ నమస్కృత్యగురూన్వక్ష్యేవిభూతీర్వైష్ణవీరపి।యాఃప్రోక్తావేదతంత్రాభ్యామాచార్యైఃపద్మజాదిభిః॥ ౪ ॥ మాయాద్యైర్నవభిస్తత్త్వైస్సవికారమయోవిరాట్। నిర్మితోదృశ్యతేయస్మిన్సచిత్కేభువనత్రయమ్॥౫॥ ఏతద్వైపౌరుషంరూపంభూఃపాదౌద్యౌశ్శిరోనభః। నాభిస్సూర్యోఽక్షిణీనాసేవాయుఃకర్ణౌదిశఃప్రభోః॥ ౬॥ ప్రజాపతిఃప్రజననమపానంమృత్యురీశితుః। తద్బాహవోలోకపాలామనశ్చంద్రోభ్రువౌయమః॥౭॥ లజ్జోత్తరోఽధరోలోభోదంతాజ్యోత్స్నాస్మయోభ్రమః। రోమాణిభూరుహాభూమ్నో మేఘాఃపురుషమూర్ధజాః॥ ౮॥ యావానయంవైపురుషోయావత్యాసంస్థయామితః। తావానసావపిమహాపురుషోలోకసంస్థయా॥౯॥ కౌస్తుభవ్యపదేశేనస్వాత్మజ్యోతిర్బిభర్త్యజః।తత్ప్రభాంవ్యాపినీంసాక్షాచ్ఛ్రీవత్సమురసావిభుః॥ ౧౦॥ స్వాంమాయాంవనమాలాఖ్యాంనానాగుణమయీందధత్ । వాస

శ్ఛన్దోమయంపీతంబ్రహ్మసూత్రంత్రివృత్స్వరమ్॥ ... [continued commentary:] సర్వైరాజరూపేణోత్తరంవక్తుంవిరాడ్విగ్రహమాహ॥మాయేతి॥మాయాద్యైఃప్రకృతిసూత్రమహదహంకారపంచతన్మాత్రైః నవభిస్తత్త్వైః-వికారాఃఏకాదశేంద్రియాణిపంచమహాభూతానీతిషోడశ- తన్మయోవిరాట్ -స్వప్రసిద్ధఃసనిర్మితః- యత్రవిరాజి- సచిత్కేచేతనాధిష్ఠితే- భువనత్రయంవృశ్యతే- అనేనాంగాదికల్పనా సౌలభ్యందర్శితమ్॥ ౫॥ ఏతదితి॥ ఏతద్వైపౌరుషంరూపంపురుషస్యవైరాజస్యరూపమేవ- ఈశ్వరేణాధిష్ఠితత్వాత్తద్భేదవివక్షయాతస్యాపిరూపముచ్యతే-అంగకల్పనామాహ- భూఃపాదావిత్యాదిభిస్త్రిభిః- భూరాద్యనువాదేన భగవత్పాదాదిభావనావిధీయతే॥౬॥ ప్రజేతి॥ ప్రజననంమేఢ్రం-అపానంపాయుః॥౭॥౮॥ అనుక్తమన్యదప్యేవమూహ్యమిత్యాహ॥యావానితి॥యావానయంవ్యష్టిపురుషః-తావాన్సమష్టిపురుషః-స్వమానతఃసప్తవితస్తిసంజ్ఞయా సంస్థయాఅవయవసన్నివేశేనమితఃపరిమితః॥౯॥భూషణాదీన్యాహ॥ కౌస్తుభేతి॥ స్వాత్మజ్యోతిఃశుద్ధజీవచైతన్యంయాతస్యకౌస్తుభస్యప్రభాతామేవశ్రీవత్సంబిభర్తి॥౧౦॥స్వామితి॥ త్రివృత్స్వరంత్రిమాత్రంప్రణవం॥౧౧॥ బిభర్తీతి॥ పారమేష్ఠ్యం

పదం బ్రహ్మలోకం ॥ ౧౨ ॥ అవ్యాకృతమితి ॥ అవ్యాకృతం ప్రధానం యత్ అధిష్ఠితః అధిష్ఠాయ స్థితః - తత్ ఆ
సనభూతం - పద్మం - సత్త్వం సత్త్వగుణః ॥ ౧౩ ॥ ఓజ ఇతి ॥ ముఖ్యతత్త్వం ॥ శ్రు ॥ ప్రాణో వై ముఖ్య ఇతి శ్రు
తేః - దరవరం శంఖం ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ఇంద్రియాణీతి ॥ ఆకూతిః క్రియాశక్తియుక్తం మనః - అస్య రథస్య - అభి
వ్యక్తిః బహిరభివ్యక్తం రూపం - ముద్రయా ధృతయా - అర్థక్రియాత్మతాం వరదాభయాదిరూపత్వం - తత్త
న్ముద్రయా తథా తథా భావయేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ మండలమితి ॥ మండలం దేవయజనం దేవపూజాభూమిం హార్యమం
డలత్వేన భావయేదిత్యర్థః - అంతర్వహ్ని మండలం వా - దీక్షాసంస్కారః - ఆత్మనః గురుకృతాం మంత్రదీక్షా
మేవ ఆత్మనస్తత్పూజాయోగ్యతాం భావయేదిత్యర్థః - పరిచర్యేతి - భగవతస్తాం పరిచర్యాం స్వస్య సకలపా
పక్షయాయ ఏవం రూపాం భావయేదిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ పూర్వమాసనం పద్మముక్తం - ఇదానీం మంతస్థం పద్మమాహ ॥ భగ
వానితి ॥ భగశబ్దార్థమైశ్వర్యాదిషాడ్గుణ్యం ॥ ౧౮ ॥ ధర్మమితి ॥ హే ద్విజాః - ద్విజేత్యేకవచనాంతో వా పాఠః - అకు

శ్ఛందోమయం పీతం బ్రహ్మసూత్రం త్రివృత్స్వరమ్ ॥ ౧౧ ॥ బిభర్తి సాంఖ్యం యోగం చ దేవో మకర
కుండలే । మౌళిం పదం పారమేష్ఠ్యం సర్వలోకనమస్కృతమ్ ॥ ౧౨ ॥ అవ్యాకృతమనంతాఖ్యమాసనం
యదధిష్ఠితః । ధర్మజ్ఞానాదిభిర్యుక్తం సత్త్వం పద్మమిహోచ్యతే ॥ ౧౩ ॥ ఓజస్సహోబలయుతం ము
ఖ్యతత్త్వం గదాం దధత్ । అపాం తత్త్వం దరవరం తేజస్తత్త్వం సుదర్శనమ్ ॥ ౧౪ ॥ నభోనిభం నభ
స్తత్త్వమసిం చర్మ తమోమయమ్ । కాలరూపం ధనుశ్శార్ఙ్గం తథా కర్మమయేషుధిమ్ ॥ ౧౫ ॥
ఇంద్రియాణి శరానాహురాకూతిరస్య స్యందనమ్ । తన్మాత్రాణ్యస్యాభివ్యక్తిం ముద్రయార్థక్రి
యాత్మకమ్ ॥ ౧౬ ॥ మండలం దేవయజనం దీక్షా సంస్కార ఆత్మనః । పరిచర్యా భగవత ఆత్మనో దురితక్ష
యః ॥ ౧౭ ॥ భగవాన్ భగశబ్దార్థం లీలాకమలముద్వహన్ ॥ ౧౮ ॥ ధర్మం యశశ్చ భగవాన్ చామర
వ్యజనేఽభజత్ । ఆతపత్రం తు వైకుంఠం ద్విజా ధామాకుతోభయమ్ ॥ ౧౯ ॥ త్రివృద్వేదస్సుపర్ణా
ఖ్యో యజ్ఞం వహతి పూరుషమ్ । అనపాయినీ సా శక్తిశ్శ్రీస్సాక్షాదాత్మనో హరేః ॥ ౨౦ ॥ విష్వక్సేన
స్తంత్రమూర్తిర్విదితః పార్షదాధిపః । నందాదయోఽష్టౌ ద్వాస్స్థాశ్చ తేఽణిమాద్యా హరేర్గుణాః ॥
౨౧ ॥ వాసుదేవస్సంకర్షణః ప్రద్యుమ్నః పురుషస్స్వయమ్ । అనిరుద్ధ ఇతి బ్రహ్మన్ మూర్తివ్యూ
హోఽభిధీయతే ॥ ౨౨ ॥ స విశ్వస్తైజసః ప్రాజ్ఞస్తురీయ ఇతి వృత్తిభిః । అర్థేంద్రియాశయజ్ఞానైర్భగవాన్
పరిభావ్యతే ॥ ౨౩ ॥ అంగోపాంగాయుధాకల్పైర్భగవాంస్తచ్చతుష్టయమ్ । బిభర్తి స్మ చతుర్మూ

తోభయం కైవల్యం - ధామ గృహం - అభజత్ - యద్వా - వైకుంఠస్యైవ విశేషణం - అకుతోభయం ధామేతి ॥ ౧౯ ॥ త్రివృ
దితి ॥ త్రివృత్ ఋగ్యజుస్సామరూపో వేదః ॥ శ్రు ॥ సువర్ణోఽసి గరుత్మాన్ త్రివృత్తే శిర ఇత్యాదిమంత్రలింగాత్ - య
జ్ఞం యజ్ఞరూపం పురుషం ॥ శ్రు ॥ యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః - అనపాయినీ హరేః శక్తిః - తత్ర హేతుః - సాక్షాదాత్మనః - స్వ
స్వరూపస్య చిద్రూపత్వాత్తస్యాస్తదభేదా ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ విష్వక్సేన ఇతి ॥ తంత్రమూర్తిః పాంచరాత్రాద్యాగ
మరూపః - యేఽణిమాదయో అష్టౌ గుణాః తే - హరేర్ద్వారపాలాః నందాదయః ॥ ౨౧ ॥ తస్యైవ చతుర్వ్యూహోపా
సనమాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ వాసుదేవాదిశబ్దైః పురుషః శ్రీనారాయణ ఏవ స్వయం మూర్తివ్యూహ ఉపాస్య ఇత్య
భిధీయతే ॥ ౨౨ ॥ తస్యైవాధ్యాత్మం చతుర్ధోపాసనమాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఏవ భగవాన్ - విశ్వాదిశబ్దైః - వృత్తిభిర్జాగ్ర
దాద్యవస్థాభిః - పరిభావ్యతే తద్వృత్త్యుపాధీనాహ - అర్థాః బాహ్యాః - ఇంద్రియం మనః - ఆశయస్తదుభయసం
స్కారయుక్తమజ్ఞానం - జ్ఞానం త్రితయసాక్షిత్వం ॥ ౨౩ ॥ ఉక్తచతుర్వ్యూహాధ్యాత్మోపాసనాద్వయేఽపి పూర్వోక్త

మంగాద్యుపాసనమాహ॥ అంగేతి॥ అంగాదిభిరుపలక్షితో భగవాన్ హరిః- వాసుదేవాదిచతుర్మూర్తిస్సన్-విశ్వాదిచతుష్టయం బిభర్తి స్వ-విశ్వాదిభావేపి తన్నియంతృత్వస్య న జీవత్వమిత్యాహ- విశ్వాదిచతుష్టయం బిభ్రదపి భగవానీశ్వర ఏవేతి॥ ౨౪॥ తస్యైవ బ్రహ్మాదిమూర్తిత్వమాహ॥ ద్విజఋషభేతి॥ స ఏష భగవాన్ - బ్రహ్మయోని ర్వేదస్య కారణమిత్యాది హేతుత్రయం-వస్తుతో భేదాభావేపి చ ఏతజ్జగత్ స్వమాయయా సృజతి హరతి- పాతీతి కృత్వా ఆఖ్యయా బ్రహ్మాదిరూపయా- అనావృతాక్షః అవాచ్ఛన్నజ్ఞానోపి-వివృత ఇవ భిన్న ఇవ-నిరుక్తిశ్శాస్త్రే స్తేషు న తు భిన్నః- అత్రవిద్వదనుభవం ప్రమాణయతి- య స్తత్పరై రాత్మత్వేనైవ లభ్యత ఇతి॥ ౨౫॥ యస్యైవముపాసనముక్తం- తం శ్రీకృష్ణం ప్రార్థయతే॥ శ్రీకృష్ణేతి॥ కృష్ణసఖ అర్జునసఖ-వృష్ణిశ్రేష్ఠ- అవనిద్రుహో యే రాజన్యా స్తేషాం వంశస్య దహన-అనపవర్గమక్షీణం వీర్యం యస్య గోపవనితానాం వ్రజాః సమూహాః భృత్యాశ్చ నారదాదయః- తైర్గీతం తీర్థభూతం శ్రవః కీర్తిర్యస్య-శ్రవణమేవ మంగళం యస్య ॥ ౨౬ ॥ ఏతజ్జపమాత్రస్యాపి బ్రహ్మజ్ఞానం ఫలమిత్యాహ॥ య ఇతి॥ కల్యే ఉషఃకాలే-యత్తచిత్తః-ప్రయతః శుచిస్సన్-గుహాశయం హృదిస్థం- బ్రహ్మ పశ్యతి॥ ౨౭॥ మండలం దేవయజనమిత్యుక్త్వా బుద్ధిమార్గతానుసారీ తనుః వాసుదేవాదివ్యూహప్రసంగోక్త్యా సూర్యవ్యూహోనుస్మృతః-అత స్తం పృచ్ఛతి ॥ శుక ఇతి॥

తిర్భగవాన్ హరిరీశ్వరః॥ ౨౪॥ ద్విజఋషభ స ఏష బ్రహ్మయోనిస్స్వయందృక్స్వమహిమపరిపూర్ణో మాయయా యస్సైతత్ । సృజతి హరతి పాతీత్యాఖ్యయానావృతాక్షో వివృత ఇవ నిరుక్త స్తత్పరైరాత్మలభ్యః॥ ౨౫॥ శ్రీకృష్ణ కృష్ణసఖ వృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య। గోవిన్దగోపవనితావ్రజభృత్యగీత తీర్థశ్రవశ్శ్రవణమఙ్గళ పాహి భృత్యాన్॥ ౨౬॥ య ఇదం కల్య ఉత్థాయ మహాపురుషలక్షణమ్। తచ్చిత్తః ప్రయతో జప్త్వా బ్రహ్మ వేద గుహాశయమ్ ॥ ౨౭॥ శ్రీశౌనకః॥ శుకో యదాహ భగవాన్ విష్ణురాతాయ పృచ్ఛతే। సౌరో గణో మాసి మాసి నానా వసతి సప్తకః॥ ౨౮॥ తేషాం నామాని కర్మాణి నియుక్తానామధీశ్వరైః । బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం వ్యూహం సూర్యాత్మనో హరేః॥ ౨౯॥ శ్రీసూతః॥ అనాద్యవిద్యయా విష్ణో రాత్మనస్సర్వదేహినామ్। నిర్మితో లోకతన్త్రోయం లోకేషు పరివర్తతే ॥ ౩౦॥ ఏక ఏవ హి లోకానాం సూర్య ఆత్మాదికృద్ధరిః । సర్వవేదక్రియామూలమృషిభిర్బహుధోదితః ॥ ౩౧॥ కాలో దేశః క్రియా కర్తా కరణం కార్యమాగమః । ద్రవ్యం ఫలమితి బ్రహ్మన్నవధోక్తోజయా హరిః॥ ౩౨॥ మధ్వాదిషు ద్వాదశసు భగవాన్ కాలరూపధృక్ । లోకతన్త్రా

పంచమే యదాహ- తథాన్యే చ ఋషయో గంధర్వాప్సరసో నాగా గ్రామణ్యో యాతుధానా దేవా ఇత్యేకైకశో గణస్సప్తేత్యాదినా సౌరః సూర్యసంబంధీ సప్తకో గణః॥ ౨౮॥ తేషామితి॥ తేషాం సప్తానాం- అధీశ్వరైః తత్తత్పతిభిః- తత్తన్మాయోపాధికృత సూర్యైర్వా వ్యూహం విభాగం॥ ౨౯॥ తత్ర తావత్ వ్యూహం నిరూపయితుం ప్రథమం సూర్యస్వరూపమాహ॥ అనాదీతి॥ అనాద్యవిద్యయా మాయయా- అయం సూర్యః లోకతంత్రః-లోకయాత్రాప్రవర్తకః ౩౦॥ అత స్తస్య క్రియాభేదోపాధికమేవ నానాత్వం దృశ్యతే న స్వత ఇత్యాహ॥ ఏక ఏవేతి॥ శ్రుతి॥ సూర్య ఆత్మా జగత స్తస్థుషశ్చేతి శ్రుతేః-లోకానాం జగతాం ఆత్మా ఆదికృత్-సృష్టికర్తా-హరిరేవ సూర్యః-స చ సర్వాసాం వేదోక్తక్రియాణాం మూలం సన్- తేన తేనోపాధినా బహుధా ఉదితః-ఉక్తః॥ ౩౧ ॥ కాలరూపధారిణో హరేర్ద్వాదశాదిత్యరూపభేదం క్రియోపాధికం దర్శయితుం ప్రథమం సర్వకర్మప్రవృత్తయే మాయాకృతం నవధా భేదమాహ॥ కాల ఇతి॥ కాలః ప్రవత్సరాదిః-దేశః సమాదిః క్రియానుష్ఠానం కర్తా బ్రాహ్మణాదిః- కరణం స్రుగాది ఆగమః మంత్రాదిః - ద్రవ్యం వ్రీహ్యాది- ఫలం స్వర్గాది ॥ ౩౨॥ మధ్వాదిష్వితి॥ తత్ర కాలస్వరూపధారీ భగవాన్- పృథక్చరతి మధ్వాదిషు చైత్రాదిషు

లోకతంత్రాయలోకయాత్రానిర్వాహాయ ॥ ౩౩॥ తానేవగణానాహద్వాదశభిః॥ ధాతేతి॥ ధాతాసూర్యః-కృతస్థలీఅప్సరాః-హేతిఃరాక్షసఃవాసుకిర్నాగః-రథకృత్ యక్షః-పులస్త్యఋషిః-తుంబురుఃగంధర్వాః-నయంతిఅనువర్తయంతి॥ ౩౪॥ అర్యమేతి॥ అథౌజాయక్షః-పాఠాంతరేజాతఇతిప్రహేతిఃరాక్షసఃనారదోగంధర్వః- కంజనీరోనాగః-పాఠాంతరేకచ్ఛనీరఇతి॥ మాధవంవైశాఖం॥ ౩౫॥మిత్రఇతి॥ మిత్రస్సూర్యఃపౌరుషేయోరాక్షసః- రథస్వనోయక్షః-శుక్రమాసంజ్యేష్ఠంనయంతిఅనువర్తయంతి॥ ౩౬॥ వసిష్ఠఇతి॥ వరుణఃసూర్యః-సహజన్యోయక్షః - శుక్రోనాగః-చిత్రస్వనోరాక్షసః-శుచిమాసం-ఆషాఢమాసం॥ ౩౭॥ ఇంద్రఇతి॥ ఇంద్రఃసూర్యః- విశ్వావసుః-గంధర్వః శ్రోతాయక్షః-ఏలాపుత్రోనాగః-చర్మోరాక్షసఇతి॥ స్వయమేవవ్యాఖ్యాతం-నభోమాసంశ్రావణం॥ ౩౮॥ వివస్వానితి॥ వివస్వాన్సూర్యః-ఉగ్రసేనఃగంధర్వః-వ్యాఘ్రోరాక్షసః-ఆసారణోయక్షః-భృగుఃఋషిఃఅనుమ్లోచాఅప్సరాః-శంఖపాలోనాగః-నభస్యాఖ్యంభాద్రపదం॥ ౩౯॥ పూషేతి॥ ధనంజయోనాగః-వాతోరాక్షసః-సుషేణోగంధర్వః-సురుచిర్యక్షః-తపోమాసంమాఘం- మాసక్రమాతిలంఘనంతుకౌమోర్ణాక్తాదిత్యక్రమానుసారేణ-వైష్ణవే

యచరతిపృథగ్ద్వాదశభిర్గణైః॥ ౩౩॥ ధాతాకృతస్థలీహేతిర్వాసుకీరథకృన్మునే। పులస్త్యస్తుంబురురితిమధుమాసంనయంత్యమీ ॥ ౩౪॥ అర్యమాపులహోఽథౌజాప్రహేతిఃపుంజికస్థలీ। నారదఃకంజనీరశ్చనయంత్యేతేస్మమాధవమ్॥ ౩౫॥ మిత్రోఽత్రిఃపౌరుషేయోఽథతక్షకోమేనకాహాహాః। రథస్వనఇతిహ్యేతేశుక్రమాసంనయంత్యమీ॥ ౩౬॥ వసిష్ఠోవరుణోరంభాసహజన్యస్తథాహూహూః।శుక్రశ్చిత్రస్వనశ్చైవశుచిమాసంనయంత్యమీ॥ ౩౭॥ ఇంద్రోవిశ్వావసుశ్శ్రోతాఏలాపుత్రస్తథాంగిరాః। ప్రమ్లోచారాక్షసశ్చర్యోనభోమాసంనయంత్యమీ॥ ౩౮ ॥ వివస్వానుగ్రసేనశ్చవ్యాఘ్రఆసారణోభృగుః । అనుమ్లోచాశంఖపాలోనభస్యాఖ్యంనయంత్యమీ॥ ౩౯॥ పూషాధనంజయోవాతస్సుషేణస్సురుచిస్తథా । ఘృతాచీగౌతమశ్చేతితపోమాసంనయంత్యమీ ॥ ౪౦ ॥ క్రతుర్వర్చాభరద్వాజఃపర్జన్యస్సేనజిత్తథా। విశ్వఐరావతశ్చైవతపస్యాఖ్యంనయంత్యమీ॥ ౪౧॥ అథాంశుఃకశ్యపస్తార్క్ష్యఋతసేనస్తథోర్వశీ। విద్యుచ్ఛత్రుర్మహాశంఖస్సహోమాసంనయంత్యమీ ॥ ౪౨ ॥ భగస్స్ఫూర్జోఽరిష్టనేమిరూర్ణఆయుశ్చపంచమః। కర్కోటకఃపూర్వచిత్తిఃపౌషమాసంనయంత్యమీ ॥ ౪౩॥ త్వష్టాఋచీకతనయఃకంబళాశ్వస్తిలోత్తమా । బ్రహ్మాపేతోఽథశతజిద్ధృతరాష్ట్రఇషంభరాః॥౪౪॥

తుమాసక్రమేణైవోక్తిః-క్వచిన్నామవ్యత్యయస్తుకల్పభేదేనేతిజ్ఞేయం॥౪౦॥ క్రతురితి॥ క్రతుర్యక్షః- వర్చారాక్షసః నగ్నఇతిపాఠాంతరేపర్జన్యః సూర్యః- సేనజిదప్సరాః- విశ్వోగంధర్వః- ఐరావతో నాగః- తపస్యాఖ్యంఫాల్గునం॥౪౧॥అథేతి॥ అంశుఃసూర్యః-అంశఇతివాపాఠః-తార్క్ష్యోయక్షః- ఋతసేనోగంధర్వః- విద్యుచ్ఛత్రూరాక్షసః-మహాశంఖోనాగః-సహోమాసంమార్గశీర్షం॥ ౪౨। భగఇతి॥ భగస్సూర్యః-స్ఫూర్జోరాక్షసః-అరిష్టనేమిగంధర్వః- ఊర్ణోయక్షః-ఆయుఃఋషిః-కర్కోటకోనాగః-పూర్వచిత్తిరప్సరాః॥ ౪౩॥ త్వష్టేతి ॥ ఋచీకతనయోజమదగ్నిః- కంబళాశ్వోనాగః-బ్రహ్మాపేతోరాక్షసః-శతజిద్యక్షః-ధృతరాష్ట్రోగంధర్వః-ఇషంభరాఅశ్వయుజమాలకాః॥ ౪౪॥విష్ణురితి ॥విష్ణురాదిత్యః- అశ్వతరోనాగః-సూర్యవర్చాగంధర్వః-సత్యజిద్యక్షఃమఖాపేతోరాక్షసః- ఊర్జమాసంకార్తికం-ఏతేచాదిత్యాదయః కౌర్మేణవిభజ్యోక్తాః॥ శ్లో ॥ ధాతార్యమాచమిత్రశ్చ వరుణశ్చేంద్రఏవచ। వివస్వానథపూషాచ పర్జన్యశ్చాంశురేవచ ॥ భగస్త్వష్టాచ విష్ణుశ్చ ఆదిత్యాద్వాదశస్మృతాః। పులస్త్యఃపులహశ్చాత్రిర్వసిష్ఠోఽథాంగిరాభృగుః ॥ గౌతమోఽథభరద్వాజకశ్యపఃక్రతురేవచ । జమదగ్నిఃకౌశికశ్చ

మునయో బ్రహ్మవాదినః ॥ రథకృచ్చరథాజాశ్చ గ్రామణీశ్చరథస్వనః । సహజన్యా స్తత శ్శ్రోతా సారణస్సురజి త్తథా ॥ పాఠాంతరే శ్రోతేతిసురుచిరితిచ ॥ క్రతుస్తార్క్ష్యోఽథఊర్జశ్చ శతజిత్సత్యజి త్తథా - ఏతేయక్షాః ॥ అథ హేతిః ప్రహేతిశ్చ పౌరుషేయోరథస్వనః । చర్యోవ్యాఘ్రో మరుద్యచ్చోవిద్యుత్స్ఫూర్జ స్తథైవచ ॥ బ్రహ్మోపేతశ్చ విప్రేంద్ర యజ్ఞోపేతశ్చ రాక్షసాః ॥ పాఠాంతరే వర్య ఇతి ॥ వాసుకిః కచ్ఛనీరశ్చ తక్షకశ్శుక్ర ఏవచ ॥ ఏలాపుత్రశ్శంఖపాల స్తథైరావతసంజ్ఞకః ॥ ధనంజయో మహాశంఖ స్తథా కర్కోటకో ద్విజాః । కంబలాశ్వతరాశ్చాశ్వతరో వహంత్యేతే యథాక్రమం । పాఠాంతరే శంజనీర ఇతి ॥ తుంబురుర్నారదో హాహా హూహూ ర్విశ్వావసు స్తథా । ఉగ్రసేనస్సుషేణశ్చ విశోఽథ బుత సేనకః । చిత్రసేన స్తథోర్ణాయు ధృతరాష్ట్రో ద్విజోత్తమాః । సూర్యవర్చా ద్వాదశేతి గంధర్వా గాయతాం వరాః । కృతస్థల్యప్సరో వర్యా తథాన్యా పుంజికస్థలీ । మేనకా సహజన్యా చ ప్రమ్లోచా చ ద్విజోత్తమాః - అనుమ్లోచా ఘృతాచీ చ విశ్వాచీ చోర్వశీ తథా ॥ అన్యా చ పూర్వచిత్తి స్స్యా దన్యా చైవ తిలోత్తమా ॥

విష్ణురశ్వతరో రంభా సూర్యవర్చాశ్చ సత్యజిత్ । విశ్వామిత్రో మఘాపేత ఊర్జమాసం నయంత్యమీ ॥ ౪౫ ॥ ఏతా భగవతో విష్ణో రాదిత్యస్య విభూతయః । స్మరతాం సంధ్యయోర్నృణాం హరంత్యంహో దినే దినే ॥ ౪౬ ॥ ద్వాదశస్వపి మాసేషు దేవోఽసౌ షడ్భిరస్య వై । చరన్ సమంతా త్తనుతే పరత్రేహ చ సన్మతిమ్ ॥ ౪౭ ॥ సామర్గ్యజుర్భి స్తల్లింగై ఋషయస్సంస్తువంత్యముమ్ । గంధర్వా స్తం ప్రగాయంతి నృత్యంత్యప్సరసోఽగ్రతః ॥ ౪౮ ॥ ఉన్నహ్యంతి రథం నాగా గ్రామణ్యో రథయోజకాః । చోదయంతి రథం పృష్ఠే నైరృతా బలశాలినః ॥ ౪౯ ॥ వాలఖిల్యాస్సహస్రాణి షష్టి ర్బ్రహ్మర్షయోఽమలాః । పురతోఽభిముఖం యాంతి స్తువంత స్స్తుతిభి ర్విభుమ్ ॥ ౫౦ ॥ ఏవం హ్యనాదినిధనో భగవాన్ హరిరీశ్వరః । కల్పే కల్పే స్వమాత్మానం వ్యూహ్య లోకా నవత్యజః ॥ ౫౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ద్వాదశస్కంధే-ఏకాదశోఽధ్యాయః. ※

శ్రీసూతః ॥ నమో ధర్మాయ మహతే నమః కృష్ణాయ వేధసే । బ్రాహ్మణేభ్యో నమస్కృత్య ధర్మాన్వక్ష్యే సనాతనాన్ ॥ ౧ ॥ ఏతద్వః కథితం విప్రా విష్ణోశ్చరిత మద్భుతమ్ । భవద్భిర్యదహం పృష్టో నరాణాం పురుషోచితమ్ ॥ ౨ ॥ అత్ర సంకీర్త్యతే సాక్షా దనాదినిధనో హరిః । నారాయణో హృషీకేశో భగవాన్ సాత్వతాం పతిః ॥ ౩ ॥ అత్ర తే పరమం గుహ్యం విశ్వస్య ప్రభవాప్యయమ్ । జ్ఞానం చ తదు

రంభా చేతి ద్విజశ్రేష్ఠా స్తథైవాప్సరస స్స్మృతా ఇతి ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ఏతేషాం పృథక్కర్మాణి నిరూపయతి త్రిభిః ॥ ద్వాదశస్వితి ॥ అసౌ దేవస్సూర్యః - షడ్భిః గంధర్వాదిభిః - అస్య జనస్య సమంతాచ్చరన్ - శుభాం మతిం తనుతే - గాయత్ర్యర్థోఽనేన సూచితః ॥ ౪౭ ॥ సామేతి ॥ తల్లింగైః సూర్యప్రకాశకైః ॥ ౪౮ ॥ ఉన్నహ్యంతీతి ॥ ఉన్నహ్యంతి దృఢం బధ్నంతి ॥ గ్రామణ్యో యక్షాః - నైరృతా రాక్షసాః ॥ ౪౯ ॥ కించ ॥ వాలఖిల్యా ఇతి ॥ ఏతే ప్రతిమాసం త ఏవ - విభుం సూర్యం ॥ ౫౦ ॥ ఏవమితి ॥ వ్యూహ్య విభజ్య ॥ ౫౧ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ※

శ్లో ॥ ద్వాదశే తు పురాణోక్త సర్వార్థానుక్రమః కృతః । ప్రథమస్కంధమారభ్య ప్రాధాన్యేన సమాసతః ॥ తదేవ మస్మిన్ పురాణే విస్తరేణోక్తా నర్థాన్ సంక్షేపతో వర్ణయిష్యన్ ధర్మాదీన్ ప్రణమతి ॥ నమ ఇతి ॥ మహతే హరిభక్తిలక్షణాయ- బ్రాహ్మణేభ్యః బ్రాహ్మణాన్ శాశ్వతాన్ అనాదీన్- ధర్మాన్ నిత్యోపలక్షణం- పురాణోక్తార్థానాం ॥ ౧ ॥ ఏతదితి ॥ నరాణాం జీవానాం పురుషత్వోచితం శ్రవణాదియోగ్యం ॥ ౨ ॥ ఏతత్ప్రపంచయతి ॥ అత్రేతి ॥ భగవానైశ్వర్యాది షడ్గుణకః- సాక్షాత్సంకీర్త్యత ఇతి దేవతాకాండార్థః ॥ ౩ ॥ బ్రహ్మకాండార్థమాహ ॥ అత్రేతి గుహ్యం నిగూఢ

ణం- ప్రభవాప్యయం ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః అప్యేత్యస్మిన్నిత్యప్యయం తచ్చ తచ్చ- అనేనాశ్రయశబ్దార్థోఽదర్శి
తః- విజ్ఞానసంయుతం అపరోక్షజ్ఞానపర్యంతం- జ్ఞానం- తదుపాఖ్యానం- తద్జ్ఞానం ఉపాఖ్యాయతే ప్రకాశ్యతే యే
నతత్- జ్ఞానసాధనమిత్యర్థః॥ ౪॥ కర్మకాండార్థమాహ॥ వ్యాఖ్యాత ఇతి॥ భక్తియోగశ్చ సాధ్యసాధనరూపః- తదా
శ్రయం భక్తియోగేన నిష్పాదితం ఏవం సామాన్యతో నిరూప్యేదానీం ద్వాదశస్కంధప్రకరణార్థాననుక్రామతి పారీక్షి
తముపాఖ్యానం పరీక్షిజ్జన్మాది తత్ర ప్రస్తావాయ నారదాఖ్యానం చ॥ ౫॥ ప్రాయోపవేశ ఇతి॥ బ్రహ్మర్షభస్య బ్రాహ్మ
ణోత్తమస్య- ఇతి ప్రథమస్కంధార్థః॥ ౬॥ యోగేతి॥ ఉత్క్రాంతిరర్చిరాదిగతిః- ప్రాధానికః ప్రధానకార్యవిరా
డ్రూపః- అగ్రతః ఆదితః- మహదాదిక్రమేణేత్యర్థః- ఇతి ద్వితీయస్కంధార్థః॥ ౭॥ విదురేతి॥ మహాపురుషస్య సంస్థి

పాఖ్యానం ప్రోక్తం విజ్ఞానసంయుతం॥ ౪॥ వ్యాఖ్యాతో భక్తియోగశ్చ వైరాగ్యం చ తదాశ్రయం। పా
రీక్షితముపాఖ్యానం నారదాఖ్యానమేవ చ॥ ౫॥ ప్రాయోపవేశో రాజర్షేర్విప్రశాపాత్ పరీక్షితః। శు
కస్య బ్రహ్మర్షభస్య సంవాదశ్చ పరీక్షితః॥ యోగధారణయోత్క్రాంతిః సంవాదో నారదాజయోః। అ
వతారానుగీతం చ సర్గః ప్రాధానికోఽగ్రతః॥ ౭॥ విదురోద్ధవసంవాదః క్షత్తృమైత్రేయయోస్తథా।
పురాణసంహితాప్రశ్నో మహాపురుషసంస్థితిః॥ ౮॥ తతః ప్రాకృతికః సర్గః సప్త వైకృతికాశ్చ యే। త
తో బ్రహ్మాండసంభూతిర్వైరాజః పురుషో యతః॥ ౯॥ కాలస్య స్థూలసూక్ష్మస్య గతిః పద్మసముద్భవః।
భువ ఉద్ధరణేఽంభోధేర్హిరణ్యాక్షవధో యథా॥ ౧౦॥ ఊర్ధ్వతిర్యగవాక్సర్గో రుద్రసర్గస్తథైవ చ। అ
ర్ధనారీనరస్యాథ యత్ర స్వాయంభువో మనుః॥ ౧౧॥ శతరూపా చ యా స్త్రీణామాద్యా ప్రకృతిరుత్త
మా। సంతానో ధర్మపత్నీనాం కర్దమస్య ప్రజాపతేః॥ ౧౨॥ అవతారో భగవతః కపిలస్య మహాత్మనః।
దేవహూత్యాశ్చ సంవాదః కపిలేన చ ధీమతా॥ ౧౩॥ నవబ్రహ్మసముత్పత్తిర్దక్షయజ్ఞవినాశనం।
ధ్రువస్య చరితం చైవ పృథోః ప్రాచీనబర్హిషః॥ ౧౪॥ నారదస్య చ సంవాదస్తతః ప్రైయవ్రతం ద్వి
జాః। నాభేస్తతోఽనుచరితం భరతస్యర్షభస్య చ॥ ౧౫॥ ద్వీపవర్షసముద్రాణాం గిరినద్యుపవర్ణనం।
జ్యోతిశ్చక్రస్య సంస్థానం పాతాళనరకస్థితిః॥ ౧౬॥ దక్షజన్మ ప్రచేతోభ్యస్తత్పుత్రీణాం చ సంతతిః।
యతో దేవాసురనరాస్తిర్యఙ్నగఖగాదయః॥ ౧౭॥ త్వాష్ట్రస్య జన్మనిధనం పుత్రయోశ్చ దితేర్ద్వి
జాః। దైత్యేశ్వరస్య చరితం ప్రహ్లాదస్య మహాత్మనః॥ ౧౮॥ మన్వంతరానుచరితం గజేంద్రస్య చ మోక్ష
ణమ్। మన్వంతరావతారశ్చ విష్ణోర్హయశిరోదయః॥ ౧౯॥ కౌర్మం మాత్స్యం నారసింహం వామ

తిః ప్రళయే తూష్ణీమవస్థానం॥ ౮॥ తత ఇతి॥ ప్రాకృతికః ప్రకృతిభవో గుణక్షోభరూపః- వైకృతికా మహదాదయః-చ
కారాద్వికారాశ్చ యే తేషాం చ సర్గః॥ ౯॥ కాలస్యేతి॥ గతిః స్వరూపం ఉద్ధరణే ఉద్ధారణే॥ ౧౦॥ ఊర్ధ్వేతి॥ అ
ర్ధాభ్యాం నారీ చ నరశ్చ తస్య॥ ౧౧॥ శతరూపేతి సంతానో ధర్మపత్నీనామితి- నవబ్రహ్మసముత్పత్తిరిత్యస్యానంత
రం ద్రష్టవ్యం॥ ౧౨॥ ౧౩॥ నవేతి॥ చతుర్థస్కంధార్థమాహ॥ నవబ్రహ్మణాం మరీచ్యాదీనాం సముత్పత్తిః సంతానః॥
౧౪॥ నారదస్యేతి॥ పంచమస్కంధార్థమాహ॥ తత ఇతి॥ ప్రైయవ్రతం ప్రియవ్రతస్య చరితం॥ ౧౫॥ ద్వీపేతి॥ ద్వీ
పాద్యుపవర్ణం ప్రథమం సంక్షేపతః తతో ద్వీపాదీనాం యే గిరయో నద్యశ్చ తేషాముపవర్ణనం పాతాళనరకాదీనాం చ స్థి
తిః అనేనైవ నరకనివర్తకమజామిళోపాఖ్యానం చ గృహీతం తతః పరాచీనం॥ ౧౬॥ షష్ఠస్కంధార్థమాహ॥ దక్షజ
న్మేతి॥ ౧౭॥ త్వాష్ట్రస్యేతి॥ సప్తమార్థమాహ- పుత్రయోశ్చేతి॥ ౧౮॥ అష్టమార్థమాహ॥ మన్వంతరాను
చరితమితి॥ క్వచిత్ క్వచిదనుక్తిః వ్యుత్క్రమోక్తిశ్చ భక్తిరసానుకూలత్వేనేతి ద్రష్టవ్యం॥ ౧౯॥ ౨౦॥ దేవాసురే

తి॥ నవమార్థమాహ- రాజవంశేతి॥ ౨౧॥ ౨౪॥ రామస్యేతి ॥ సోమవంశాదుద్భూతస్యైళస్యచయయాతేర్నహుషస్యచచరితం॥ ౨౫ ॥ దౌష్యంతేరితి॥ తత్సుతస్యభీష్మస్య॥ ౨౬॥ ౨౭॥ దశమస్కంధార్థమాహ - తస్యకర్మాణీతి॥ పూతనాయాఃఅసుసహితస్తన్యపానం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ధేనుకస్యేతి॥ సహభ్రాతుఃససఖస్య॥ ౩౦ ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ యజ్ఞేతి॥ యజ్ఞాభిషేకంయజ్ఞఃపూజాఅభిషేకశ్చతయోర్ద్వంద్వైక్యం॥ ౩౩॥ ౩౭॥ ఆదానమితి ॥ ద్విషతఃశ

సంచజగ్ముతే । క్షీరోదమథనంతద్వదమృతార్థేదివౌకసామ్॥ ౨౦ ॥ దేవాసురమహాయుద్ధం రాజవంశానుకీర్తనమ్ । ఇక్ష్వాకుజన్మతద్వంశః సుద్యుమ్నస్యమహాత్మనః॥ ౨౧ ॥ ఇలోపాఖ్యానమత్రోక్తం తారోపాఖ్యానమేవచ । సూర్యవంశానుచరితంశశాదాద్యానృపాయతః॥ ౨౨ ॥ సౌకన్యంచాథశర్యాతేఃకకుత్స్థస్యచధీమతః । ఖట్వాంగస్యచమాంధాతుస్సౌభరేస్సగరస్యచ॥ ౨౩ ॥ రామస్యకోసలేంద్రస్యచరితంకిల్బిషాపహమ్ । నిమేరంగపరిత్యాగోజనకానాంచసంభవః ॥ ౨౪ ॥ రామస్యభార్గవేంద్రస్యనిఃక్షత్రీకరణంభువః । ఐళస్యసోమవంశస్యయయాతేర్నహుషస్యచ॥ ౨౫॥ దౌష్యంతేర్భరతస్యాపిశంతనోస్తత్సుతస్యచ । యయాతేర్జ్యేష్ఠపుత్రస్యయదోర్వంశానుకీర్తనమ్॥ ౨౬ ॥ యత్రావతీర్ణోభగవాన్కృష్ణాఖ్యోజగదీశ్వరః । వసుదేవగృహేజన్మతస్యవృద్ధిశ్చగోకులే॥ ౨౭ ॥ తస్యకర్మాణ్యుదారాణికీర్తితాన్యసురద్విషః । పూతనాసుపయఃపానంశకటోచ్చాటనంశిశోః॥ ౨౮॥ తృణావర్తస్యనిష్పేషస్తథైవబకవత్సయోః। అఘాసురస్యసంహారఃకస్యమాయాప్రదర్శనం॥ ౨౯॥ ధేనుకస్యసహభ్రాతుఃప్రలంబస్యచసంక్షయః। గోపానాంచపరిత్రాణందవాగ్నేః పరిసర్పతః॥ ౩౦॥ దమనంకాళియస్యాహేర్మహాహేర్నందమోక్షణం । వ్రతచర్యాచకన్యానాంయత్రతుష్టోచ్యుతోవ్రతైః॥ ౩౧ ॥ ప్రసాదోవిప్రపత్నీభ్యోవిప్రాణాంచానుతాపనం । గోవర్ధనోద్ధారణంచశక్రస్యసురభేరథ ॥ ౩౨ ॥ యజ్ఞాభిషేకంకృష్ణస్యస్త్రీభిఃక్రీడాచరాత్రిషు । శంఖచూడస్యదుర్బుద్ధేర్వధోరిష్టస్యకేశినః॥ ౩౩॥ అక్రూరాగమనంపశ్చాత్ప్రస్థానంరామకృష్ణయోః । వ్రజస్త్రీణాం విలాపశ్చమధురాలోకనంతతః॥ ౩౪ ॥ గజముష్టికచాణూరకంసాదీనాంచయోవధః । మృతస్యానయనంసూనోఃపునస్సాందీపనేర్గురోః॥ ౩౫॥ మధురాయాంనివసతోయదుచక్రస్యయత్ప్రియమ్। కృతముద్ధవరామాభ్యాంయుతేనహరిణాద్విజాః॥ ౩౬ ॥ జరాసంధసమానీతసైన్యస్యబహుశోవధః । ఘాతనంయవనేంద్రస్యకుశస్థల్యానివేశనమ్॥ ౩౭ ॥ ఆదానంపారిజాతస్యసుధర్మాయాస్సురాలయాత్ । రుక్మిణ్యాహరణంయుద్ధేప్రమథ్యద్విషతోహరేః॥ ౩౮ ॥ హరస్యజృంభణంయుద్ధేబాణస్యభుజకృంతనం। ప్రాగ్జ్యోతిషపతింహత్వాకన్యానాంహరణంతథా ॥ ౩౯ ॥ చైద్యపౌండ్రకసాల్వానాందంతవక్త్రస్యదుర్మతేః । శంబరోద్వివిదఃపీఠోమురఃపంచజనాదయః॥ ౪౦॥ మాహాత్మ్యంచవధస్తేషాంవారాణస్యాశ్చదాహనం । భారావతరణంభూమేర్నిమిత్తీకృత్యపాండవాన్॥ ౪౧ ॥ విప్రశాపాపదేశేనసంహారస్స్వకులస్యచ । వసుదేవస్యసంవాదోనారదేనసురర్షిణా॥ ౪౨ ॥ ఉద్ధవస్యచసంవాదోవాసుదేవస్యచాద్భుతః । యత్రాత్మవిద్యాహ్యఖిలాప్రోక్తాధర్మవినిర్ణయః॥ ౪౩ ॥ తతోమ

త్రూన్ప్రమథ్య॥ ౩౮॥ ౩౯॥ చైద్యేతి॥ యేచశంబరాదయః ॥ ౪౦॥ మాహాత్మ్యమితి ॥ తేషాంమాహాత్మ్యంప్రభావఃవధశ్చ॥ ౪౧॥ ఏకాదశస్కంధార్థమాహ॥ విప్రశాపేతి॥ ౪౨॥ ఉద్ధవస్యేతి॥ ధర్మవినిర్ణయఃవర్ణాశ్రమధర్మవినిశ్చయః॥ ౪౩॥ తతఇతి॥ మర్త్యాపరిత్యాగఃమనుష్యత్వస్యాంతర్ధానం - ద్వాదశస్కంధార్థమా

హ॥ యుగేతి॥ యుగలక్షణం- తదనురూపావృత్తిశ్చేత్యర్థః॥ ౪౪॥ చతుర్విధ ఇతి॥ త్రివిధా ప్రాకృతికీ నైమిత్తికీ నిత్యా చేతి॥ ౪౫॥ శాఖేతి॥ ఋషేర్వ్యాసస్య సూర్యస్య చ విన్యాస ఇత్యర్థః॥ ౪౬॥ ఇతీతి॥ ఇతి చోక్తమితి- చకారాదన్యచ్చ వః యుష్మాభిః- ఇహ యత్పృష్టోఽస్మి- తదుక్తమితి- నను కిమేవం నానాకథనేన- తత్రాహ లీలేతి - సర్వశః తత్తదర్థకీర్తనద్వారేణేత్యర్థః॥ ౪౭॥ ఏతత్కీర్తనేనాపి కిమిత్యపేక్షాయాం తత్ఫలమాహ ద్వాభ్యాం॥ పతిత ఇతి॥ పతితః- కూపాదిషు స్ఖలితః సోపానాదిషు ఆర్తః దుఃఖితః క్షుత్వా క్షుతం కృత్వా వివశోఽపి॥ ౪౮॥ సంకీర్త్యమాన ఇతి॥ సంకీర్త్యమానః యద్వా శ్రుతోఽనుభావో యస్య సః - పుంసాం చిత్తం ప్రవిశ్య నిశ్శేషం దుఃఖం విధునోతి - హీతి సతామనుభవం ప్రమాణయతి - అర్కో గిరిగుహాదిధ్వాంతం న నివర్తయతీత్యపరితోషాద్దృష్టాంతాంతరమాహ అతివాతోఽభ్రమివేతి॥ ౪౯॥ హరిసంకీర్తనమేవ మహాఫలం తద్వ్యతిరిక్తం సర్వం మిథ్యాలపనమాత్రమితి ప్రపంచయతి చతుర్భిః॥ మృషాగిర ఇతి॥ మృషాగిరః మిథ్యావాచః అసతీః అసత్యాః అసతాం కథా యాసు తాః - యత్ యాసు - ఉత్తమశ్లోకస్య యశోఽనుగీయత ఇతి యత్ - తదేవ సత్యం తదేవ మంగళం ఉదాహృతి హర్షే - భగవద్గుణానాముదయో యస్మాత్॥ ౫౦॥

త్యర్పరిత్యాగ ఆత్మయోగానుభావతః। యుగలక్షణవృత్తిశ్చ కలౌ నౄణాముపప్లవః॥ ౪౪॥ చతుర్విధశ్చ ప్రళయ ఉత్పత్తిస్త్రివిధా స్మృతా। దేహత్యాగశ్చ రాజర్షేర్విష్ణురాతస్య ధీమతః॥ ౪౫॥ శాఖాప్రణయనమృషేర్మార్కండేయస్య సత్కథా। మహాపురుషవిన్యాసః సూర్యస్య జగదాత్మనః॥ ౪౬॥ ఇతి చోక్తం ద్విజశ్రేష్ఠా యత్పృష్టోఽహమిహాస్మి వః। లీలావతారకర్మాణి కీర్తితానీహ సర్వశః॥ ౪౭॥ పతితః స్ఖలితశ్చార్తః క్షుత్వా వా వివశో బ్రువన్। హరయే నమ ఇత్యుచ్చైర్ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౪౮॥ సంకీర్త్యమానో భగవాననంతః శ్రుతానుభావో వ్యసనం హి పుంసాం। ప్రవిశ్య చిత్తం విధునోత్యశేషం యథా తమోఽర్కోఽభ్రమివాతివాతః॥ ౪౯॥ మృషాగిరస్తా హ్యసతీరసత్కథా న కథ్యతే యద్భగవానధోక్షజః। తదేవ సత్యం తదు హైవ మంగళం తదేవ పుణ్యం భగవద్గుణోదయమ్॥ ౫౦॥ తదేవ రమ్యం రుచిరం నవం నవం తదేవ శశ్వన్మనసో మహోత్సవం। తదేవ శోకార్ణవశోషణం నృణాం యదుత్తమశ్లోకయశోఽనుగీయతే॥ ౫౧॥ న యద్వచశ్చిత్రపదం హరేర్యశో జగత్పవిత్రం ప్రగృణీత కర్హిచిత్। తద్ధ్వాంక్షతీర్థం న తు హంససేవితం యత్రాచ్యుతస్తత్ర హి సాధవో జనాః॥ ౫౨॥ స వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవో యస్మిన్ ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి। నామాన్యనంతస్య యశోంకితాని యచ్ఛృణ్వంతి గాయంతి గృణంతి సాధవః॥ ౫౩॥ నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితం న శోభతే జ్ఞానమలం నిరంజనం। కుతః పు

తదితి॥ నవం నవం యథా భవతి తథా రుచిరం రుచిప్రదం - మహానుత్సవో యస్మాత్॥ ౫౧॥ ఉపక్రమోపసంహారయోరేకరూపతాప్రదర్శనాయ పూర్వోక్తా ఏవ శ్లోకాః పఠ్యంతే॥ నేతి॥ చిత్రాణి పదాని యస్మిన్ తదపి జగత్పవిత్రయతీతి తథా తద్ధరేర్యశః - న ప్రగృణీత న వర్ణయేత్ - తద్వచః ధ్వాంక్షతీర్థం కాకతుల్యనరాణాం రతిస్థానం - న తు హంసైః జ్ఞానిభిః సేవితం - తత్ర హేతుః - యత్రేతి॥ ౫౨॥ స ఇతి॥ స వాగ్విసర్గః స ఏవ వాచః ప్రయోగః జనతాఘవిప్లవః జనసమూహాఘనాశకః యస్మాత్ - తాన్యేవం అన్యైః కీర్త్యమానాని శృణ్వంతి శ్రోతరి సతి గాయంతి నో చేత్స్వయమేవ గృణంతి॥ ౫౩॥ ఇదానీం జ్ఞానకర్మాదరాదపి భగవత్కీర్తనాదిష్వేవాదరః కర్తవ్య ఇత్యాహ త్రిభిః॥ నైష్కర్మ్యమితి॥ నైష్కర్మ్యం బ్రహ్మాత్మత్వప్రకాశకం యజ్జ్ఞానం - యతో నిరంజనం ఉపాధినివర్తకం - తదప్యచ్యుతభక్తివర్జితం చేత్ - న శోభతే నాపరోక్షపర్యంతం భవతీత్యర్థః - ఈశ్వరే న చేదర్పితం - తర్హి - యదనుత్తమం సర్వోత్తమమపి కర్మ - తదపి పునః కుతః శోభతే - యతః శశ్వత్సాధనకాలే ఫలకాలే చ - అభద్రం

దుఃఖాత్మకం ॥ ౫౩ ॥ కించ ॥ యశశ్శ్రియామితి ॥ వర్ణాశ్రమాచారాదిషు యః పరో మహాన్ పరిశ్రమః - స యశోయుక్తాయాం శ్రియామేవ కీర్తౌ సంపది చ కేవలం న పరమపురుషార్థ ఇత్యర్థః - గుణానువాదాదిభిస్తు - శ్రీధరపాదపద్మయోరవిస్మృతిర్భవతి ॥ ౫౪ ॥ తతః కిమత ఆహ ॥ అవిస్మృతిరితి ॥ క్షిణోతి నాశయతి ॥ ౫౫ ॥ అథ దేవాదీన్ శ్రోతౄనాత్మానం చాభినందయన్నాహ ద్వాభ్యాం ॥ యూయమితి ॥ హే ద్విజాగ్ర్యాః - యద్యస్మాత్ ఆత్మన్యంతఃకరణే - శ్రీనారాయణం అధివేశ్య - శశ్వద్భజత - సంభావనాయాం లోట్ - అతో భూరిభాగాః బహుపుణ్యాః - కథంభూతం అఖిలాత్మభూతం సర్వాంతర్యామిణం - అతఏవ - దేవం సర్వోపాస్యం అదేవం న దేవోఽన్యో యస్య తం - కుతః - ఈశం - యద్వా - యస్మాద్యూయం భూరిభాగాః తపఆదిసంపన్నాః - తతో నారాయణం భజత

నశశశ్వదభద్రమీశ్వరే న చార్పితం కర్మ యదప్యనుత్తమం ॥ ౫౩ ॥ యశశ్శ్రియామేవ పరిశ్రమః పరో వర్ణాశ్రమాచారతపశ్శ్రుతాదిషు । అవిస్మృతిః శ్రీధరపాదపద్మయోర్గుణానువాదశ్రవణాదరాదిభిః ॥ ౫౪ ॥ అవిస్మృతిః కృష్ణపదారవిందయోః క్షిణోత్యభద్రాణి శమం తనోతి చ । సత్వస్య శుద్ధిం పరమాం చ భక్తిం జ్ఞానం చ విజ్ఞానవిరక్తియుక్తం ॥ ౫౫ ॥ యూయం ద్విజాగ్ర్యా బత భూరిభాగా యచ్ఛశ్వదాత్మన్యఖిలాత్మభూతం । నారాయణం దేవమదేవమీశమనన్యభావా భజతాధివేశ్య ॥ ౫౬ ॥ అహం చ సంస్మారిత ఆత్మతత్త్వం శ్రుతం పురా మే పరమర్షివక్త్రాత్ । ప్రాయోపవేశే నృపతేః పరీక్షితః సదస్యృషీణాం మహతాం చ శృణ్వతామ్ ॥ ౫౭ ॥ ఏతద్వః కథితం విప్రాః కథనీయోరుకర్మణః । మాహాత్మ్యం వాసుదేవస్య సర్వాశుభవినాశనమ్ ॥ ౫౮ ॥ య ఇదం శ్రావయేన్నిత్యం యామక్షణమనన్యధీః । శ్లోకమేకం తదర్ధం వా పాదం పాదార్ధమేవ వా । శ్రద్ధావాన్ యోఽనుశృణుయాత్పునాత్యాత్మానమేవ సః ॥ ౬౦ ॥ ద్వాదశ్యామేకాదశ్యాం వా శృణ్వన్నాయుష్యవాన్ భవేత్ । పఠేదనశ్నన్ ప్రయతః పూతో భవతి కిల్బిషీ ॥ ౬౧ ॥ పుష్కరే మథురాయాం చ ద్వారవత్యాం యతాత్మవాన్ । ఉపోష్య సంహితామేతాం పఠిత్వా ముచ్యతే భయాత్ ॥ ౬౨ ॥ దేవతా మునయస్సిద్ధాః పితరో మనవో నృపాః । యచ్ఛంతి కామాన్ గృణతశ్శృణ్వతో యత్రకీర్తితాః ॥ ౬౩ ॥ ఋచో యజూంషి సామాని ద్విజోఽధీత్యానువిందతే । తత్ఫలం యదవాప్నోతి శృణ్వన్నేతాం తు సంహితామ్ ॥ మధుకుల్యాః పయఃకుల్యా ఘృతకుల్యాశ్చ తత్ఫలమ్ । పురాణసంహితామేతామధీత్య ప్రయతో ద్విజః ॥ ౬౪ ॥ ప్రోక్తం భగవతా తేన యత్పరం తత్పదం వ్రజేత్ । విప్రోఽధీత్యాప్నుయాత్ప్రజ్ఞాం రాజన్యోదధిమేఖలామ్ । వైశ్యో ధనసమృద్ధిం చ శూద్రశ్శుద్ధ్యేత పాతకాత్ ॥ ౬౫ ॥ కలిమలసంహతికాలనోఽఖిలేశో హరిరితరత్ర న గీయతే హ్యభీక్ష్ణమ్ । ఇహ తు పునర్భగవానశేషమూర్తిః పరిపఠితోఽనుపదం కథాప్రసంగైః ॥ పా ॥ ఇహ తు స భగవానశేషమూర్తిస్సకలజగద్వృజినాపహోఽభిగీతః ॥ ౬౬ ॥ తమహమజమనంతమా

తి విధిః ॥ ౫౬ ॥ అహమితి ॥ మే మయా శ్రుతం ॥ ౫౭ ॥ ఏతత్పురాణకీర్తనాదిఫలం ప్రపంచయితుమాహాష్టభిః ॥ ఏతదితి ॥ ౫౮ ॥ య ఇతి ॥ యామక్షణం యామమక్షణం వేత్యర్థః - ఆత్మానమేవ సాక్షాత్పునాతి ॥ న తు స్నానాదివద్దేహాదిమాత్రం ॥ ౬౦ ॥ ౬౩ ॥ ఋచ ఇతి ॥ ఋగాద్యధీత్య ద్విజో మధుకుల్యాదియదనువిందతే - తత్ఫలమేతామధీత్యానువిందత ఇతి ॥ ౬౪ ॥ కించ - ప్రోక్తమితి - రాజన్య ఉదధిమేఖలాం పృథ్వీమితి సంధిరార్షః ॥ ౬౫ ॥ అన్యపురాణస్యైవం ప్రభావాతిశేకే కారణమాహ ॥ కలిమలేతి ॥ కలిమలానాం సంహతిం సమూహం కాలయతి వినాశయతి తథా - ఇతరత్ర శాస్త్రాంతరే ॥ ౬౬ ॥ శాస్త్రప్రతిపాదితం భగవంతం నమస్కరోతి ద్వాభ్యాం ॥ తమితి ॥ ౭

౧దుదయస్థితిసంయమాత్మనోఽజఆదయశ్శక్తయోయస్యతం - ద్యుపతిభిర్బ్రహ్మాదిభిరపి - దురవస్థితః అవిజ్ఞాతః స్తోత్రంయస్యతం ॥ ౬౭ ॥ ఉపచితేతి ॥ ఉపచితాభిఃఉద్రిక్తాభిః - తవశక్తిభిఃప్రకృతిపురుషమహదహంకారపంచతన్మాత్రరూపాభిః - స్వఆత్మన్యేవ - ఉపరచితంస్థిరంజంగమంచాలయోయస్యతస్మైభవవతే ॥ ౬౮ ॥ శ్రీగురుం నమస్కరోతి ॥ స్వసుఖేతి ॥ స్వసుఖేనైవనిభృతంపూర్ణంచేతోయస్యసః తేనైవవ్యుదస్తంఅన్యస్మిన్భావోయస్యసః తథాభూతోఽపిఅజితస్యశ్రీకృష్ణస్యరుచిరాభిర్లీలాభిఃఆకృష్టఃసారఃస్వసుఖగతంస్థైర్యంయస్యసః- తత్త్వదీపంతత్త్వార్థప్రకాశకం - శ్రీభాగవతంపురాణం - యోవ్యతనుతతంనతోఽస్మీతి ॥ ౬౯ ॥ ...

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ త్రయోదశేపురాణానాంసంఖ్యామాహయథాక్రమం । దానందానస్యమాహాత్మ్యంశ్రీమద్భాగవతస్యచ ॥ సర్వపురాణసంఖ్యాదీనుపవర్ణయిష్యన్తత్ప్రతిపాద్యందేవంప్రణమతి ॥ యమితి ॥ స్తవైర్వేదైశ్చ -

త్మతత్త్వంజగదుదయస్థితిసంయమాత్మశక్తిమ్ । ద్యుపతిభిరజశక్రశంకరాద్యైర్దురవసితస్తవమద్యుతంనతోఽస్మి ॥ ౬౭ ॥ ఉపచితనవశక్తిభిస్స్వఆత్మన్యుపరచితస్థిరజంగమాలయాయ । భగవతఉపలబ్ధిమాత్రధామ్నే సురఋషభాయనమస్సనాతనాయ ॥ ౬౮ ॥ స్వసుఖనిభృతచేతాస్తద్వ్యుదస్తాన్యభావోఽప్యజితరుచిరలీలాకృష్టసారస్తదీయమ్ । వ్యతనుతకృపయాయస్తత్త్వదీపంపురాణంతమఖిలవృజినఘ్నంవ్యాససూనుంనతోఽస్మి ॥ ౬౯॥..

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః ॥ యంబ్రహ్మావరుణేంద్రరుద్రమరుతఃస్తున్వంతిదివ్యైఃస్తవైర్వేదైస్సాంగపదక్రమోపనిషదైర్గాయంతియంసామగాః । ధ్యానావస్థితతద్గతేనమనసాపశ్యంతియంయోగినోయస్యాంతంనవిదుస్సురాసురగణాదేవాయతస్మైనమః ॥ ౧ ॥ పృష్ఠేభ్రామ్యదమందమందరగిరిగ్రావాగ్రకండూయనాన్నిద్రాళోఃకమఠాకృతేర్భగవతశ్శ్వాసానిలాఃపాంతునః । యత్సంస్కారకలానువర్తనవశాద్వేలానిభేనాంభసాంయాతాయాతమతంద్రితంజలనిధేర్నాద్యాపివిశ్రామ్యతి ॥ ౨॥ పురాణసంఖ్యాసంభూతిమస్యవాచ్యప్రయోజనమ్ । దానందానస్యమాహాత్మ్యంపాఠాదేశ్చనిబోధత ॥ ౩ ॥ బ్రాహ్మందశసహస్రాణిపాద్మంపంచోనషష్టిచ । శ్రీవైష్ణవంత్రయోవింశచ్చతుర్వింశతిశైవకమ్ ॥ ౪ ॥ దశాష్టౌశ్రీభాగవతంనారదంపంచవింశతి । మార్కండేయంనవావాహ్నంచదశపం

న్వంతిస్తువంతిఉపనిషచ్ఛబ్దస్యాకారాంతత్వంఛందోనుకోధన - ధ్యానేనఅవస్థితంనిశ్చలంతద్గతంయన్మనస్తేన - యస్యాంతంనవిదుః - సురాసురగణాః ॥ ౧ ॥ క్షీరోదమథనాదౌదుర్జ్ఞేయత్వమేవప్రపంచయన్కూర్మావతారమనుస్మరన్నాశిషంప్రార్థయతేపృష్ఠఇతి ॥ పృష్ఠేభ్రామ్యన్అమందోగరిష్ఠోయోమందరగిరిస్తస్యయేగ్రావాణస్తేషామగ్రాణిశిలైః కండూయనాత్ - తేనసుఖేన - నిద్రాళోఃనిద్రాశీలస్య - యేషాంశ్వాసానిలానాంసంస్కారస్తేషాంకలాలేశఃతదనువర్తనవశాత్ - జలనిధేరంభసాంయాతాయాతంనవిశ్రామ్యతినసముద్రక్షోభాదేవాత్ - నసంస్కారవశాత్తత్రాహ - వేలాక్షోభస్తస్యనిభేనమిషేణ ॥ ౨ ॥ పురాణేతి ॥ పురాణసంఖ్యాస్తాసాంసంభూతింసమాహారంచ - అస్యతుశ్రీభాగవతస్యవాచ్యంవిషయం - ప్రయోజనంచ - దానంచ - దానస్యపాఠాదేశ్చమాహాత్మ్యంచనిబోధత ॥ ౩ ॥ బ్రాహ్మమితి ॥ త్రయోవింశత్త్రయోవింశతి - చతుర్వింశతిసహస్రాణిశైవకంశివపురాణం ॥ ౪ ॥ దశేతి ॥ ఆగ్నేయంఅగ్నిపురాణంపంచదశ...

...ందం శతాధికైకాశీతిసహస్రకం ॥ ౭ ॥ కౌర్మమితి ॥ సౌపర్ణం గరుడపురాణం ఏకోనవిం
॥ ౮ ॥ ఏవమితి ॥ మహాభారతం త్వితిహాసః - రామాయణం ఋషిప్రోక్తం కావ్యం - అంతఃపు
ఃసమూహశ్చతుర్లక్షసంఖ్యాక ఏవ ॥ ౯ ॥ ఇదానీమస్య వాచ్యప్రయోజనాదీన్ దర్శయితుమా
౦ ॥ ఆదీతి ॥ హరిలీలాకథానాం వ్రాతః సమూహః - సఏవామృతం తేనానందితాస్సంతః సురా
౧ ॥ సర్వేతి ॥ తన్నిష్ఠం తస్య విషయం ॥ ౧౨ ॥ ప్రోష్ఠపద్యామితి ॥ ప్రోష్ఠపద్యాం హేమసింహ
హాసనారూఢం ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ సర్వేతి ॥ తత్ర రసఏవామృతం తేన తృప్తస్య వితృష్ణస్య ॥ ౧౫॥
। పారమహంస్యం పరమహంసైః ప్రాప్యం - నైష్కర్మ్యం సర్వకర్మోపరమః - భక్త్యైతచ్ఛ

తం ॥ ౫ ॥ చతుర్దశ భవిష్యత్స్యాత్తథా పంచశతాని చ । దశాష్టౌ బ్రహ్మవైవర్తం లైం
శైవతు ॥ ౬ ॥ చతుర్వింశతి వారాహమేకాశీతిసహస్రకమ్ । స్కాందం తథా శతం చైకం
దశకీర్తితమ్ ॥ ౭ ॥ కౌర్మం సప్తదశాఖ్యాతం మాత్స్యం తత్తు చతుర్దశ । ఏకోనవింశ
ం బ్రహ్మాండం ద్వాదశైవ తు ॥ ౮ ॥ ఏవం పురాణసందోహశ్చతుర్లక్ష ఉదాహృతమ్॥
తాష్టాదశసాహస్రం శ్రీభాగవతముచ్యతే । ఇదం భగవతా పూర్వం బ్రహ్మణే నాభిపంకజే ॥ స్థి
వభీతాయ కారుణ్యాత్సంప్రదర్శితమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఆదిమధ్యావసానేషు వైరాగ్యాఖ్యానసంయు
హరిలీలాకథావ్రాతామృతానందితసత్సురమ్ ॥ ౧౧ ॥ సర్వవేదాంతసారం యద్బ్రహ్మాత్మై
కత్వలక్షణమ్ । వస్త్వద్వితీయం తన్నిష్ఠం కైవల్యైకప్రయోజనమ్ ॥ ౧౨ ॥ ప్రోష్ఠపద్యాం పౌర్ణమా
స్యాం హేమసింహసమన్వితమ్ । దదాతి యో భాగవతం స యాతి పరమాం గతిమ్ ॥ ౧౩ ॥ రాజంతే
తావదన్యాని పురాణాని సతాం గణే । యావన్న దృశ్యతే సాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతం పరమ్ ॥ ౧౪ ॥ స
ర్వవేదాంతసారం యచ్ఛ్రీభాగవతముచ్యతే । తద్రసామృతతృప్తస్య నాన్యత్ర స్యాద్రతిః క్వచిత్ ॥
౧౫ ॥ నిమ్నగానాం యథా గంగా దేవానామచ్యుతో యథా । వైష్ణవానాం యథా శంభుః పురాణా
నామిదం తథా ॥ ౧౬ ॥ శ్రీమద్భాగవతం పురాణమమలం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమ
హంస్యమేతదఖిలం జ్ఞానం పరం గీయతే । యత్ర జ్ఞానవిరాగభక్తిసహితం నైష్కర్మ్యమావిష్కృ
తం తచ్ఛృణ్వన్ విపఠన్ విచారణపరో భక్త్యా విముచ్యేన్నరః ॥ ౧౭ ॥ కస్మై యేన విభాసితోఽయమతు
లో జ్ఞానప్రదీపః పురా తద్రూపేణ చ నారదాయ మునయే కృష్ణాయ తద్రూపిణా । యోగీంద్రాయ తదా
త్మనాథ భగవద్రాతాయ కారుణ్యతస్తచ్ఛుద్ధం విమలం విశోకమమృతం సత్యం పరం ధీమహి ॥ ౧౮ ॥ న
మస్తస్మై భగవతే వాసుదేవాయ సాక్షిణే । య ఇదం కృపయా కస్మై వ్యాచచక్షే ముముక్షవే ॥ ౧౯ ॥
యోగీంద్రాయ నమస్తస్మై శుకాయ బ్రహ్మరూపిణే । సంసారసర్పదష్టం యో విష్ణురాతమమూము

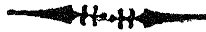
రో విముచ్యతే ॥ ౧౭ ॥ శ్రీభాగవతసంప్రదాయప్రవర్తకరూపేణ భగవద్ధ్యానలక్షణం మంగళమాచరతి॥
౧ ॥ కస్మై కాయ బ్రహ్మణే - అతులః అసమః - ...శ్రీభాగవతరూపః - పురాకల్పాదౌ - తద్రూపేణ
రూపేణ తద్రూపిణా నారదరూపిణా - యోగీంద్రాయ శుకాయ కృష్ణరూపేణేతి సిద్ధం - తదాత్మనా శుకరూపే
త్యం సత్యం శ్రీనారాయణాఖ్యం తత్త్వం ధీమహీతి గాయత్ర్యా యథోపక్రమముపసంహారే గాయత్ర్యా
విద్యేయమితి దర్శయతి ॥ ౧౮ ॥ తమేవ దేవతారూపేణ గురురూపేణ చ ప్రణమతి ద్వాభ్యాం ॥ నమ ఇతి॥
వ్యాఖ్యాతవాన్ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వాదశస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీమచ్ఛ్రీధ

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే — ద్వాదశస్కంధే - త్రయోదశః

రాచార్యవర్యవిరచితాయాం - భావార్థదీపికాయాం - త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

చతే ॥ ౨౦ ॥ * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం
కాయాం - సంహితాయాం - శ్రీవైయాసిక్యాం - శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యా
స్కంధే - త్రయోదశోఽధ్యాయః ... ...

భావార్థదీపికామేతాం భగవద్భక్తభక్తిదాం । శ్రీపరానందపాదాబ్జ భృంగ
క్వేదంనానావిగూఢార్థంశ్రీమద్భాగవతంక్వను । మందబుద్ధిరహంస్పష్ట్ర
యేత్ ॥ క్వాహంమందమతిః క్వేదంమథనంక్షీరవారిధేః ॥ కింతత్రపరమా
యత్రమజ్జతిమందరః ॥ స్వబాలచపలాలాపైస్స్వలీలాపరిణతైస్తైః ।
తాంపరమానందోనృహరిస్సద్గురుస్స్వయం ॥ శ్రీపరానందసంప్రీత్యై
హ్యంభాగవతంమయా ॥ వివృతంతన్మతేనేదంనతుమన్మతివైభవా
ద్ద్వాదశస్కంధస్సమాప్తః.

ఓం - తత్సత్ - కృష్ణార్పణమస్తు.

జగద్విఖ్యాతశ్రీధరీయవ్యాఖ్యాసహితోయం - దశమాదిస్కంధత్రయ
శ్రీమద్భాగవతగ్రంథః పరిసమాప్తః.

హరిః - ఓం - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

